ज्ञानेश्वरीचें शब्द-भांडार

* * * * * * * * * * * * * * * * * *

रामचंद्र नारायण वेलिंगकर

मराठी संशोधन मंडळ

मुंबई मराठी ग्रंथसंग्रहालय

भाई जीवनजी लेन, ठाकुरद्वार, मुंबई २

१९५९

किंमत पंधरा रुपये

प्रथमावृत्ति : फेब्रुवारी १९५९

मुद्रक : वि. पु. भागवत, मौज प्रिंटिंग ब्यूरो, खटाववाडी, गिरगांव, मुंबई ४
प्रकाशक : अ. का. प्रियोळकर, डायरेक्टर : मराठी संशोधन मंडळ, मुंबई मराठी ग्रंथसंग्रहालय,
भाई जीवनजी लेन, ठाकुरद्वार, मुंबई २

पुरस्कार

वेद, उपनिषदें व रामायण-महाभारतादि आपले धर्मग्रंथ संस्कृत भाषेमध्यें आहेत. या भाषेशीं परिचय नसलेल्या सर्वसामान्य लोकांमध्यें ब्रह्मविद्येचा प्रसार व्हावा म्हणून आपल्या कनवाळू महाराष्ट्र-संतांनीं मराठीमध्यें ग्रंथरचना आरंभिली. परंपरागत समजुतीप्रमाणें मुकुंदराज हे मराठीचे आद्यकवि मानले जातात. ते आपल्या 'विवेकसिंधू'मध्यें म्हणतात,

जयां नाहीं शास्त्र-प्रतिती । नेणती तर्कमुद्रेची स्थिति ।
तयांलागीं मऱ्हाठिया उक्तीं । केली ग्रंथरचना ॥
उपार्जनेचा सिणु नेणे बाळु । तयाचिया मुखीं मिष्टान्नकवळु ।
सूये जननी जेवीं कृपाळु । अपत्यविषईं ॥

स्वतः ज्ञानेश्वरमहाराजांच्या मराठी ग्रंथरचनेचें उद्दिष्ट काय होतें तें आपणास ज्ञानेश्वरीच्या अकराव्या अध्यायाच्या आरंभीं शांत व अद्भुत रसांचें जें विवरण आलें आहे त्यावरून कळून येतें :

तीरें संस्कृताचीं गहनें । तोडूनि मऱ्हाटिया केलीं शब्दसोपानें ।
रचिलीं धर्मनिधानें । निवृत्तिदेवें ॥
म्हणौनि भलेतेणें एथ न्हावें । प्रयागीं माधवीं विश्वरूपातें पाहावें ।
एतुलेनि संसारा देयावें । तिलोदक ॥

ज्ञानेश्वरांच्या काळीं 'भलेतेणें' जाणावी अशी ज्ञानेश्वरीची भाषा सोपी होती, असें यावरून म्हणण्यास हरकत नाहीं. असें जर नसेल तर,

माझा मऱ्हाटा चि बोलु कवतिकें । परि अमृतातें हीं पैजेंसीं जींके ।
ऐसीं अक्षरें चि रसिकें । मेळवीन ॥

या पैजेंत अर्थच राहाणार नाहीं.

ज्ञानेश्वरी ज्या काळीं लिहिली गेली त्यावेळीं जरी तिची भाषा सर्वांना सुबोध होती तरी कालांतरानें तिच्यामध्यें बदल होऊन तिचा अर्थ लोकांना कळेनासा झाला. अलीकडे तर कांहीं विद्वानांनीं 'ज्ञानेश्वरी'-लाच संस्कृताचीं शब्दसोपानें रचण्याचा प्रयत्न केला आहे!

ज्ञानेश्वरीचा अर्थ पुढील लोकांना कळेनासा झाला याला दोन कारणें होतीं. एक तर नक्कलकारांच्या अज्ञानामुळें किंवा निष्काळजीपणामुळें ती दूषित झाली, किंवा तिच्या भाषेमध्यें कालांतरानें बदल झाला. पहिल्या कारणामुळें ज्ञानेश्वरीला प्राप्त झालेला दुर्बोधपणा घालविण्यासाठीं एकनाथांनीं तिची पाठशुद्धि केली हें प्रसिद्धच आहे; परंतु त्याचबरोबर शब्दांना आलेला दुर्बोधपणा दूर करण्याकरितां कठिण शब्दांचा अर्थ देणारी 'ज्ञानेश्वरी-परिभाषा'ही त्यांनीं तयार केली होती, असा शोध नुकताच पुढें आला असून 'प्रतिष्ठान' (नोवेंबर १९५८ पहा) मध्यें ती क्रमशः प्रसिद्ध होत आहे. हा ग्रंथ छापून पुरा झाल्यावर निश्चितपणें तो एकनाथांचाच आहे कीं नाहीं हें विद्वान लोक ठरवितीलच; परंतु अशा प्रकारचे ग्रंथ जुन्या काळीं आणखीही पुष्कळ लिहिले जात होते, असें म्हणावयास जागा आहे.

तंजावरच्या सरस्वतीमहालमध्यें ज्ञानेश्वरी-शब्दांचें विवरण केलेल्या एका ज्ञानेश्वरी-टिप्पणाच्या पांच प्रती आढळल्या. या टिप्पणाचा रचनाकाल शके १६६९ (इ. स. १७४७) असल्याचें नमूद आहे.

धुळ्याच्या श्रीसमर्थवाग्देवतामंदिरामध्यें ज्ञानेश्वरीपरिभाषेच्या तीन प्रती असून (क्र. १३४, २१०, ५५८) एक ज्ञानेश्वरीकोश-शब्दपर्याय आहे (क्र. १७०३); परंतु या एकावरही लेखनकाल दिलेला नाहीं.

पुण्याच्या भारतइतिहाससंशोधनमंडळामध्यें ज्ञानदेवी-भाषा-पर्याय, श. १७२६ (५२, ६८०,) ज्ञानदेवी-भाषा-पर्याय (अ. ४ ते १८; २९,३३०-३३१) आणि परिभाषाज्ञानदीपिका (अ. १-१७; ३६,९३३) अशीं हस्तलिखितें आहेत.

मुंबई मराठी संशोधनमंडळामध्यें ज्ञानेश्वरीपरिभाषेच्या तीन प्रती असून त्यांचा लेखनकाल अनुक्रमें श. १६८२ (क्र. ३७७), श. १७१८ (क्र. १८९) व श. १७४१ (क्र. १९१) आहे.

वि. का. राजवाडे यांनीं 'सरस्वतीमंदिरां'त (वर्ष ५, अं. ३, श्रावण श. १८२७) 'प्राचीन मराठी कोश' या विषयावर लेख लिहिला होता. त्यामध्यें ते म्हणतात, "महानुभावांच्या कोशाहून किंचित अलीकडचा असा एक कोश मला मिळाला आहे. ह्यांत ज्ञानेश्वरींतील दुर्बोध म्हणजे यादवकालीन शब्दांस अकारविल्ह्यानें अर्वाचीन मराठी प्रतिशब्द दिले आहेत. हा कोश सुमारें तीनशें वर्षांचा जुना असून हा दोनचार स्थलीं याहून प्राचीन कोशांचा हवाला देतो."

ज्ञानेश्वरीच्या कांहीं हस्तलिखितांमध्येंही मधूनमधून शब्दार्थविवरण केलेलें व दुर्बोध ओव्यांना अर्थ दिलेला आढळून येतो. उदाहरणार्थ निरंजन रघुनाथांची प्रत. कांहीं सार्वजनिक व खासगी संग्रहांमध्येंही ज्ञानेश्वरी परिभाषेच्या व टांचणांच्या आणखी हस्तलिखित प्रती सांपडण्याचा संभव आहे. यावरून ज्ञानेश्वरीचींही 'तीरें' फार जुन्या काळापासून लोकांना हळुहळू 'गहने' कशीं होऊं लागलीं होतीं याची कल्पना करतां येते.

ज्ञानेश्वरीवर मुद्रणाचा संस्कार होऊं लागल्यापासून तिच्या अर्थविवरणाचे कसकसे प्रयत्न झाले तेही पाहण्यासारखे आहेत :

पहिली मुद्रित ज्ञानेश्वरी 'प्रभाकर' प्रेसमध्यें श. १७६७ (इ. स. १८४५) मध्यें छापण्यांत आली. दुसरी श. १७८६ (इ. स. १८६४) मध्यें गणेश बापूजी शास्त्री मालवणकर यांच्या छापखान्यांत मुद्रित झाली. या दोनही प्रतींमध्यें शब्दार्थ दिलेले नाहींत. केवळ पाठभेद आहेत.

ज्ञानेश्वरीमुद्रणाचा तिसरा महत्त्वाचा प्रयत्न गणपत कृष्णाजींचा. ही ज्ञानेश्वरी श. १७९६ (इ. स. १८७४) मध्यें प्रसिद्ध झाली. हिला शेवटीं १०४ पृष्ठांचा 'ज्ञानेश्वरी-कोश' जोडण्यांत आला आहे. ज्ञानेश्वरीचें शब्दभांडार खोलण्याचा हा पहिलाच मुद्रित प्रयत्न होय. या कोशाची योजना कर्त्यांच्या पुढील शब्दांत सांपडेल :

"...यांत (ज्ञानेश्वरी ग्रंथांत) लेखकप्रमादानें बहुतेक ठिकाणीं अपभ्रंश शब्द आहेत व असे दुर्बोध शब्दही पुष्कळ आहेत यामुळें अर्थ समजण्यास फार अडचण पडते. ती दूर व्हावी म्हणून प्रथमतः शिष्यपरंपरेनें याचा अर्थ जाणणाऱ्यांकडे हा ग्रंथ समजून घेऊन नंतर या ग्रंथाच्या निरनिराळ्या देशांतील पुष्कळ प्रती जमवून या ग्रंथाचा सतत दोन वर्षे अभ्यास केला. मग एक शुद्ध प्रत यथामति तयार करून त्या प्रतीस हा दुर्बोध शब्दांचा कोश करून जोडला. विवेकसिंधु, परमामृत, तुकारामाची गाथा, एकनाथी भागवत, रामविजय, रुक्मिणीस्वयंवर, पांडवप्रताप, दासबोध आणि मोरोपंतांच्या आर्या इतके ग्रंथ वाचून ज्ञानेश्वरींतील कठिण शब्द ज्या ज्या स्थळीं आढळले त्या त्या स्थळाचा हवाला या कोशांत दिला आहे. जे शब्द वर सांगितलेल्या ग्रंथांत मिळाले नाहींत त्यांचा अर्थ ज्ञानेश्वरीवर कित्येकांनीं टिपणें केलीं आहेत तीं मिळवून व मार्मिक ज्ञानेश्वरीवेत्त्यांचे साह्यानें त्यांचा सूक्ष्मदृष्टीनें विचार करून लिहिला आहे. आणि ग्रंथांतरीं सांपडत नाहींत व टिपणांतही उल्लेख नाहीं अशा शब्दांचा अर्थ ज्ञानेश्वरींत जितके ठिकाणीं त्यांचा उपयोग केला आहे तितके ठिकाणीं सम्यक् लागावा असे अर्थाची योजना केली आहे. या दुर्घट कृत्याविषयीं हा पहिलाच यत्न आहे..."

अशा प्रकारचे शब्दकोश पुढील निरनिराळ्या ज्ञानेश्वरींना शेवटीं जोडलेले आढळतात : ना. श. सोहनी (मुंबई १८९०), रा. वि. माडगांवकर (मुंबई १९०७), वि. का. राजवाडे (पुणें १९०९), व्यं. त्र्यं. चाफेकर (पुणें १९२४), बंकटस्वामी (पुणें १९२७), शं. वा. दांडेकर (पुणें १९५३).

ज्ञानेश्वरीमुद्रणाचा चौथा प्रयत्न रावजी श्रीधर गोंधळेकर यांचा दिसतो. पण ही प्रत मला मुंबई व पुणें येथील प्रमुख ग्रंथालयें धुंडूनही पाहावयास मिळाली नाहीं. इतकेंच नव्हे तर रा. शंकर गणेश दाते यांच्या मराठी ग्रंथसूचींत व डॉ. मु. ग. पानसे यांच्या *Linguistic Peculiarities of Jñānesvarī* या ग्रंथामधील ज्ञानेश्वरवाङ्मयाच्या यादींत तिची नोंद नाहीं. विष्णुशास्त्री चिपळूणकरांनीं 'निबंधमाले'-

च्या ५१ व्या अंकांत (पृ. १०–१५) 'ज्ञानेश्वरी-परिभाषा' या ग्रंथावर जो अभिप्राय दिला आहे त्याच्यामध्यें या प्रतीचा निर्देश वाचून तिचें अस्तित्व मला प्रथम कळून आलें. पुढें इंडिया ऑफिसच्या मराठी कॅटलॉगांत (Vol. II, Pt. V, J. F. Blumhart, London 1908) या प्रतीची नोंद सांपडली. ती अशी :—

"Edited with a glossary at the end of each chapter by Rāvajī Śrīdhara Gondhaḷekar, 4 to, Poona 1878."

यांत वर्णन केल्याप्रमाणें प्रत्येक अध्यायाच्या शेवटीं जीं त्या त्या अध्यायाच्या शब्दकोशाचीं पानें दिलीं होतीं तींच पुढें एकत्र करून या 'ज्ञानेश्वरी-परिभाषे' ची निराळी स्वतंत्र प्रत काढली, आणि तिच्यावरच '**निबंधमाले**'मध्यें उपरिनिर्दिष्ट अभिप्राय प्रसिद्ध झाला आहे. गोंधळेकरांची ही मूळ ज्ञानेश्वरी जरी हिंदुस्थानांत मला उपलब्ध झाली नसली, तरी या परिभाषेची एक प्रत प्रस्तुत लेखकाच्या संग्रहीं असून इतरत्रही तिच्या कांहीं प्रती पाहावयास मिळाल्या. या परिभाषेच्या प्रस्तावनेंत पुढील मजकूर आढळतो :—

"...पुढें भाषेंत फारच अंतर पडल्यामुळें तो ज्ञानदेवाचा लेख (ज्ञानेश्वरी) लोकांस दुर्बोध झाला. नंतर रामेश्वरभट्ट म्हणून एक विद्वान् ब्राह्मण होता. त्यानें आपले मतें लोकांस दुर्बोध अशा शब्दांवर पर्यायशब्द घालून परिभाषा केली; परंतु तेवढ्या पर्यायांनीं सर्व ज्ञानेश्वरी समजण्यास कठिण पडूं लागलें, त्यावर कांहीं विद्वानांनीं विल्हेवारीनें शब्दांचे कोश केले तथापि वाचकांचें व्य(अ ?)वधान ग्रंथ वाचण्याकडे असतें. मध्येंच शब्द अडला म्हणजे त्याचा अर्थ पाहावयाचा तो कोशाचे विल्हेवारीप्रमाणें काढून पाहण्याकडे व ग्रंथसंबंधाचे योगानें एका शब्दाचे वेगवेगळे अर्थ होतात त्यांपैकीं कोणता अर्थ कोणते स्थळीं घ्यावा याचा विचार करण्याकडे बराच वेळ मोडतो त्यामुळें वक्तयास जसा उपयोग व्हावा तसा होत नाहीं."

गणपत कृष्णाजींचा कोश वर्णानुक्रमानें होता, तर रघुनाथ भास्कर गोडबोले यांच्याकडून गोंधळेकर यांनीं तयार करविलेली प्रस्तुत परिभाषा अध्याय व ओवी यांच्या क्रमानें आहे. 'जुन्या परिभाषा मिळवून ही तयार केली असाही प्रस्तावनेंत निर्देश आहे. या परिभाषेची १८९० सालची दुसरी आवृत्ति भारत-इतिहाससंशोधनमंडळ, पुणें येथें पाहावयास मिळाली. कठिण शब्दांचे अर्थ तळटीपांत देणें हें उपरिनिर्दिष्ट परिभाषेपेक्षांही वाचकांच्या दृष्टीनें जास्त सोयीचें असतें. अशा प्रकारचा पहिला प्रयत्न करण्याचें श्रेय माझ्या माहितीप्रमाणें पांडुरंग विठ्ठल रानडे यांना आहे. 'परिभाषायुक्त ज्ञानेश्वरी' हा ग्रंथ त्यांनीं श. १८०८ (इ. स. १८८६) मध्यें पुणें येथें बुद्धिप्रकाश छापखान्यांत मुद्रित केला. याची एक प्रत पुणें विद्यापीठाच्या ग्रंथालयांत आढळली; इतर कुठेंही पाहावयास सांपडली नाहीं. इतकेंच नव्हे तर रा. शं. ग. दाते व डॉ. पानसे यांच्या ग्रंथांतही तिचा नामनिर्देश नाहीं. ज्ञानेश्वरीमुद्रणाचा हा पांचवा प्रयत्न असावा. यानंतर अशा प्रकारचे ज्ञानेश्वरींतील शब्दांचे तळटीपांत अर्थ देण्याचे प्रयत्न पुष्कळांनीं केले : अण्णा मोरेश्वर कुंटे (मुंबई १८९४), कृ. ना. आठल्ये (मुंबई १९००), व्यं. त्र्यं. चाफेकर (पुणें १९२४), बंकटस्वामी (पुणें १९२७), बा. अ. भिडे (मुंबई १९२८), रंगनाथ महाराज व रामभाऊ यादव (कोल्हापूर १९४८), शं. वा. दांडेकर (पुणें १९५३).

कठिण शब्दांचे केवळ अर्थ देऊन ज्ञानेश्वरी समजणें कठिण आहे. प्रत्येक ओवीचा सबंध अर्थ म्हणजे ज्ञानेश्वरीचें गद्य रूपांतर किंवा अनुवाद करण्याची त्यामुळें आवश्यकता निर्माण झाली. ही गरज भागविण्याचें काम प्रथम कोल्हापूरचे विनायक सखाराम भावे यांनीं केलें. त्यांचा 'ज्ञानेश्वरी-अर्थचंद्रिका' हा ग्रंथ इ. स. १८९५ सालीं मुद्रित झाला. अनुक्रम लावावयाचा झाला तर ज्ञानेश्वरीमुद्रणाचा हा सातवा प्रयत्न दिसतो. कारण सहावी मुद्रित ज्ञानेश्वरी (इ. स. १८९०) ना. रा. सोहनी यांची होय.

समग्र अर्थासह ज्ञानेश्वरी प्रसिद्ध करण्याचा दुसरा प्रयत्न कृ. ना. आठल्ये यांचा. इ. स. १९०० त मुंबईमध्यें ही ज्ञानेश्वरी निघाली. याच पद्धतीनें पुढें नानामहाराज साखरे (पुणें १९०५. ही प्रत कै. कृष्णाजी परशराम भिडे यांनीं नानामहाराज साखरे हे ज्ञानेश्वरीवर प्रवचन करीत असतांना त्यांच्या अर्थाप्रमाणें प्रथम लिहून काढली, व १९०५ सालीं आवटे यांनीं ती प्रसिद्ध केली; परंतु पुढें १९०६

सालीं भिडे निधन पावल्यावर नानामहाराजांचे चिरंजीव विनायकबुवा यांनीं त्यांत अल्प बदल करून ती आपल्या नांवावर ओढली, व तिच्या अनेक आवृत्त्या प्रसिद्ध झाल्या. मूळ भिडेलिखित ज्ञानेश्वरीची दुसरी आवृत्ति नानामहाराज साखरे यांचे तृतीय चिरंजीव भिक्षु कृष्णानंद सरस्वती यांनीं १९४८ सालीं प्रसिद्ध केली आहे.), बंकटस्वामी (पुणें १९२७), बा. अ. भिडे (मुंबई १९२८), रंगनाथ महाराज व राम-भाऊ यादव (कोल्हापूर १९४८), शं. वा. दांडेकर (पुणें १९५३, बंकटस्वामींच्या प्रतीवर आधारलेली) असे गद्य अर्थ देणारे प्रयत्न झाले.

ज्ञानेश्वरीचा ओवीबद्ध पद्यात्मक अर्थ देण्याचा प्रयत्न गो. ग. मोघे यांचा, (मुंबई १९१६; आवृत्ति २ री १९२६).

ज्ञानेश्वरीवर मराठी टीका लिहिण्याचा उद्योग मिरजेचे कै. गणेश कृष्ण आगाशे यांनीं केला व यशस्वीपणें तडीस नेला. त्यांची ही 'श्रीज्ञानेश्वरी टीका' सहा भागांत क्रमशः प्रसिद्ध झाली (कोल्हापूर-सातारा १९२४-१९३३). राजवाड्यांनीं प्रसिद्ध केलेल्या ज्ञानेश्वरीच्या संहितेसहित ही टीका आहे. हा त्यांचा प्रयत्न अपूर्व म्हणावा लागतो.

जिचीं तीरें गहनें बनलीं, ती ज्ञानेश्वरी सुगम होण्याकरितां जीं येथवर वर्णन केलेलीं बहुविध सोपानें रचिलीं गेलीं, तीं सर्व ज्ञानेश्वरीला जोडूनच होतीं; परंतु ज्ञानेश्वरीचा स्वतंत्र असा कोश तयार करण्याची पहिली कल्पना रा. शिवाजीराव भावे यांची आहे. त्यांनीं आपला 'श्री ज्ञानेश्वरी शब्दार्थ कोश' राजवाड्यांची ज्ञानेश्वरीच मूळ धरून केलेला आहे (वर्धा, १९५१). आरंभींच्या 'दोन शब्दांत' त्यांचे बंधु आचार्य विनोबा भावे "ज्ञानेश्वरींतील यच्चयावत् शब्दांचे अर्थ देणारा हा कोश" असें त्याचें जें वर्णन करतात तें यथार्थ म्हणवत नाहीं. कांहीं सोपे शब्द त्यांनीं गाळलेले दिसतात. उदाहरणार्थ तो-ती तें, जो जी जें.

रा. भाव्यांच्याही पुढें जाऊन डॉ. मु. ग. पानसे यांनीं *Index Verborum of Jñāneśvarī* म्हणजे ज्ञानेश्वरीची शब्दसूचि तयार केली. (*Linguistic Peculiarities of Jñāneśvarī*, Poona, 1953) या ग्रंथांत शब्दांचे इंग्रजींत अर्थ तर दिले आहेतच, शिवाय तो शब्द कोठें कोठें आला आहे तेंही नमूद आहे. परंतु यांत अगदीं सोप्या शब्दांच्या बाबतींत जी काटकसर त्यांनीं केलेली आहे: याचा खुलासा त्यांच्या Preface मध्यें सांपडेल. डॉ. पानसे यांचा प्रयत्न जरी चांगला असला तरी ज्या ज्ञानेश्वरीच्या मूळ हस्तलिखितावरून ही शब्दसूचि बनविलेली आहे तेंच सबंध मुद्रित होऊन लोकांपुढें आलेलें नसल्यामुळें ज्ञानेश्वरीच्या अभ्यासकांना या सूचीचा व्हावा तसा उपयोग होत नाहीं.

प्रा. रा. ना. वेलिंगकर यांचा प्रस्तुत "ज्ञानेश्वरांचें शब्द-भांडार" हा ग्रंथ लोकांपुढें असलेल्या राजवाड्यांच्या ज्ञानेश्वरीवर आधारलेला आहे. डॉ. पानसे यांच्या Index Verborum प्रमाणेंच प्रा. वेलिंगकरांची ही ज्ञानेश्वरीची शब्दार्थसूचि आहे. प्रा. वेलिंगकर यांनीं आपल्या ग्रंथाची योजना आपल्या 'निवेदना'त मांडिली असल्यामुळें या ग्रंथाच्या रचनेसंबंधीं येथें विशेष लिहिण्याचें कारण दिसत नाहीं. प्रा. वेलिंगकर यांच्या अभ्यासाचा मुंबई विद्यापीठांतील बी. ए. चा मुख्य विषय संस्कृत हा होता व पुढें ऑक्सफर्ड येथें इंग्रजीची पदवी घेतल्यावर इंग्रजी शिकविण्यांत त्यांचें बहुतेक आयुष्य गेलें. या दोन्ही भाषांच्या ज्ञानाची बैठक त्यांच्या या ग्रंथाला मिळालेली आहे. या ग्रंथाची एकंदर योजना व मांडणी पद्धतशीर असून कर्त्याची मार्मिक व सूक्ष्म दृष्टि हा ग्रंथ वाचला असतां ठिकठिकाणीं पाहावयास सांपडते. या ग्रंथाला जोडलेलीं परिशिष्टें हीं तर ज्ञानेश्वरीच्या अभ्यासकांना त्यांची अपूर्व व मोलाची देणगी आहे. आतांपर्यंत या विषयावर जे प्रयत्न झाले त्यांच्यापुढें प्रा. वेलिंगकर यांनीं चार पाउलें मजल मारलेली आहे, असें म्हणावयास हरकत नाहीं. याच्याही पुढें जाऊन सोपा व कठिण असा विचार न करतां ज्ञानेश्वरींतील प्रत्येक शब्द व त्याचा प्रत्येक संदर्भ देणारी सूचि एखाद्याला करतां येण्यासारखी आहे. पण असा प्रयत्न नजिकच्या भविष्यकालांत होईल असें वाटत नाहीं.

प्रस्तुत 'शब्द-भांडार' राजवाडे यांनीं प्रसिद्ध केलेल्या ज्ञानेश्वरीवर आधारलेलें आहे. अलीकडे मुंबई सरकार राजवाड्यांची ज्ञानेश्वरी शुद्ध करून मुद्रित करीत आहे. तिच्या आधारावर जर प्रस्तुत

कोश तयार झाला असता तर जास्त बरें झालें असतें; परंतु हा कोश लिहून झाल्यावर त्याच्या प्रकाशनाच्या उद्योगांतूनच सरकारच्या शुद्ध ज्ञानेश्वरीची कल्पना निघाली हें लक्षांत ठेवलें पाहिजे. तरीपण या शुद्ध प्रतीचे व जुन्या राजवाड्यांच्या ज्ञानेश्वरीच्या ओव्यांचे क्रमांक एकच असल्यामुळें एकादी पुरवणी प्रसिद्ध करून या 'शब्द-भांडाराचा' शुद्ध प्रतीलाही उपयोग होईल अशी व्यवस्था करतां येण्यासारखी आहे. वर ज्या मुद्रित ज्ञानेश्वरींचा उल्लेख आला त्यांशिवाय तुकाराम तात्या (१८९७), हिंद एजन्सी (१९०८) व ल. वि. पांगारकर (१९३५) यांच्या कांहीं ज्ञानेश्वऱ्या मुद्रित झाल्याचें कळतें. संस्कृत, हिंदी, गुजराती, कानडी व इंग्रजी भाषांमध्येंही ज्ञानेश्वरीचीं शब्दसोपानें रचण्याचे प्रयत्न झाले आहेत.

मराठी संशोधनमंडळामार्फत आतांपर्यंत त्याच्या डायरेक्टरांचे संशोधनात्मक ग्रंथ प्रसिद्ध होत. त्यामुळें 'मंडळा'ला एकखांबी तंबू म्हणून हिणविण्यास कांहीं लोकांना जागा झाली होती; परंतु या ग्रंथाच्या प्रकाशनामुळें या तंबूला दुसरा एक खांब लाभलेला आहे हें त्यांना कळून येईल व त्यांचें समाधान होईल. 'मंडळा'चे इतर सभासदही प्रा. वेलिंगकरांचें अनुकरण करून या तंबूला आणखी खांबांची जोड देतील अशी आशा आहे. प्रा. वेलिंगकर हे मंडळाचे सभासद असल्यामुळें त्यांनीं हा ग्रंथ मंडळाला प्रकाशनार्थ दिल्याबद्दल त्यांचे आभार मानण्याचें कारण नाहीं; परंतु ज्यांच्या उदार देणग्यांमुळें हा ग्रंथ प्रकाशित करणें व तोही इतक्या अल्प किंमतीला वाचकांना देणें मंडळाला शक्य झालें त्या मुंबई सरकारचे व मुंबई विद्यापीठाचे कृतज्ञतापूर्वक आभार मानणें आमचें कर्तव्य आहे.

ज्ञानेश्वरांचें हें जें 'शब्द-भांडार' प्रा. वेलिंगकरांनीं खुलें केलें आहे त्याचा अभ्यासक भरपूर उपयोग करून घेतील व ज्ञानेश्वरीच्या अध्ययनाला या ग्रंथामुळें नवी चालना मिळेल अशी आशा आहे.

मराठी संशोधन मंडळ, मुंबई २
ता. १२ फेब्रुवारी १९५९

अ. का. प्रियोळकर
डायरेक्टर

अनुक्रमणिका

निवेदन

ज्ञानेश्वरीचे जुने व नवे कोश, गद्यरूपांतरें, टीकात्मक लेख व प्रबंध ज्ञानेश्वरी वाचणाराला मिळत असतांहि हें एक नवें **शब्द-भांडार** कां उघडण्यांत आलें, आणि तेंही आपल्या नांवानें मराठींत एकहि पुस्तक प्रसिद्ध न करणाऱ्या, इंग्रजीचाच अभ्यास करून इंग्रजी शिकवून सेवानिवृत्त झालेल्या एका अज्ञात अध्यापकानें उघडावें याचा आधीं उलगडा करतों.

कांहीं वर्षांपूर्वीं श्री. चिंतामणराव देशमुख रिझर्व बँकेंत असतांना क्रिकेट क्लब ऑफ् इंडियामध्यें राहात होते. माझे शाळकरी स्नेही म्हणून—तो स्नेह त्यांनीं आज इतकीं वर्षें तसाच कायम ठेवला आहे—त्यांना भेटण्याकरतां, कित्येकदां टेनिस खेळण्याकरतां, मी त्यांच्याकडे जात असें. एकदां त्यांनीं एक ग्रंथ माझ्या हातीं दिला. मुंबईतील सुप्रसिद्ध नागरिक श्री. मनु सुभेदार यांनीं लिहिलेला ज्ञानेश्वरीचा हा सारांश होता. ज्ञानेश्वरीचें महत्त्व जाणून, मराठीचा अभ्यास करून, श्री. सुभेदारांनीं हा ग्रंथ मराठी न समजणारांकरतां 'आनंदाचें आवारु मांडूं जगा' या उदात्त हेतूनें इंग्रजींत लिहिला होता. उभ्या जन्मांत नवनीतांतील दोन उताऱ्यांपलीकडे न गेलेल्या माझ्यासारख्या इंग्रजीलाच वाहून घेणाऱ्या शिक्षकाला हा ग्रंथ पाहून काय वाटलें असेल याची कल्पना करावी. 'आतां ज्ञानेश्वरी पाहा' एवढेंच चिंतामणराव म्हणाले. यावर प्रथम कुंटयांची ज्ञानेश्वरी वाचली, नंतर माडगांवकरांची ज्ञानदेवी पाहिली. जे शब्द कठीण वाटले त्यांची अर्थ व पत्त्यांसह एक यादी तयार केली व सुमारें दोन-अडीचशें शब्द अकारविल्हे लावून ती यादी चिंतामणरावांना दाखविली. 'इतर ज्ञानेश्वरीच्या प्रती पाहून हें काम असेंच करीत राहिलां तर एक मोठा कोश तयार होईल,' असें त्यांनीं उत्तेजन दिलें. यावर साखरे व भिडे पाहिले. कांहीं विद्वान मित्रांनीं राजवाडे प्रत हातीं दिली. यांतील कांहीं शब्द व शब्दरूपें अधिक जुनीं वाटलीं. पण ळ या अक्षराऐवजीं दोन-चार मुद्रणदोष सोडून सर्व ठिकाणीं ल हें अक्षर कां आलें आहे याचा उकल झाला नाहीं. ज्ञानेश्वरकाळीं ळ अक्षर तर होतें, कदाचित् राजवाड्यांना मिळालेल्या पोथीचें हें एक वैशिष्ट्य असावें असें वाटलें. यावर एकदोन प्रश्न टोंचूं लागले. ज्ञानेश्वरांपुढें गीतेची पोथी कोणती होती व त्यांत पाठ कोणते होते? उदाहरणार्थ, पहिल्या अध्यायाच्या शेवटच्या श्लोकांत '**रथोपस्थ उपाविशत्**' हा पाठ होता कीं '**रथोपस्थमुपाविशत्**' हा होता? यावर राजवाडे प्रतींतील १·२६७ व १·२७० ओव्या पाहा. तसेंच राजवाडे प्रतींत कांहीं संस्कृत पाठ अशुद्ध वाटले व कांहीं ठिकाणीं ओव्या श्लोकांच्या वरखालीं व मागेंपुढें झाल्या असाव्या असेंहि वाटलें. हे सर्व लेखकाचे व मुद्रणाचे दोष असावे असें समाधान करून घेतलें. सहाशें वर्षांत निरनिराळ्या लेखकांच्या हातीं ज्ञानेश्वरी गेल्यामुळें हें असें होणें अपरिहार्य होतें. पण हे प्रश्न कोश-काराच्या मर्यादेंत येत नसल्यामुळें त्यांचा विशेष विचार केला नाहीं. ज्या उपलब्ध मुद्रित प्रती पाहिल्या त्या सर्वांत राजवाडे प्रतच जुनी वाटली व याच प्रतीचा कोश तयार करण्याचा निर्णय घेतला. आधीं काढलेले शब्द पुनः या प्रतींतून काढले व याच प्रतीचा अभ्यास करून शब्द काढण्याचें काम चालू ठेवलें. तयार होत चाललेला शब्दसंग्रह मी मधून मधून चिंतामणरावांना दाखवीत असें. तेहि वेळ मिळे तेव्हां येऊन शब्द पाहात. हा प्रसिद्ध होत असलेला शब्दकोश चिंतामणरावांच्या प्रेरणेचें व स्नेहभावानें दिलेल्या प्रोत्साहनाचें फळ आहे. याचें श्रेय मोठ्या आनंदानें मी त्यांना देतों.

एका विशिष्ट पद्धतीनें शब्दांची मांडणी करावी या उद्देशानें शब्दांची निवड करीत होतों. योजलेल्या सविस्तर मांडणींत ज्ञानेश्वरींतील सर्व शब्द घालण्याची स्थलकालाभावीं शक्यता नव्हती, म्हणून शब्दांची निवड करण्यासाठीं आरंभीं कांहीं ढोकळ नियमांची चौकट केली. प्रचारांत नसलेले जुने कठीण मराठी शब्द घ्यावे, संस्कृत शब्द संस्कृतकोशांत वाचक पाहीलच असें ठरविलें. यावर जुने मराठी शब्द कोणते, कोणाला कठीण वाटणारे शब्द काढावे, बरेचसे मराठी शब्द संस्कृतांत जसे आहेत

तसेच मराठीनें घेतले आहेत, त्यांचें काय? कांहीं संस्कृत शब्द वेष बदलून मराठींत आले आहेत या संस्कृत शब्दांच्या मराठी रूपांचें काय? असे प्रश्न उभे राहिले. अबुझं, अव्हें, अवक्लाऊ, अव्हामिरा यासारखे प्रचारांत नसलेले शब्द निवडणें सोपें वाटलें. पण नेहमीं उपयोगांत असलेल्या साध्यासोप्या मराठी शब्दांचे सर्वच अर्थ कांहीं सोपे दिसले नाहींत. उदाहरणार्थ, आणिक शब्द सर्वांच्या तोंडीं आहे, पण आणिकी म्हणजे सवत, आणिकेंसि म्हणजे परपुरुषाशीं, हे अर्थ सर्वांनाच सहसा कळतात असें नाहीं; आवड व भला या शब्दांचेंहि तसेंच; मज आवडे म्हणजे मला वाटेल, भले म्हणजे कोणीहि हे अर्थ, करणें शब्दाचा काम करणें हा एक व इंद्रियें हा दुसरा अर्थ, गुण व स्नेह शब्दांचे एकाच संदर्भात प्रत्येकीं दोन अर्थ सर्वांना कळण्यासारखे नसल्यामुळें कोशांत देणें इष्ट वाटलें. त्याचप्रमाणें साधींसोपीं नामें साध्यासोप्या पण निरनिराळ्या क्रियापदांबरोबर आल्यानें त्यांचे अर्थ कसे बदलतात तेंहि दिसून आलें. आंग घे, आंग जाले यांचे अर्थ, पार्थु द्रोणाचा केला म्हणजे द्रोणानें शस्त्रास्त्रविद्या शिकवून नांवारूपाला आणला, तृणा एकासाठीं न सरे एथ किंवा त्याहि मेरु सांगातें सरणें या क्रियापदांचे अर्थ देणें भाग पडलें. हें झालें मराठी शब्दांचें.

आतां संस्कृत शब्दांचें पाहा. आरंभीं कांहीं संस्कृत शब्द बाजूला ठेवले. मस्तक, शीर्ष, भाल, नेत्र, नयन, जिव्हा, नासिका, कर्ण हे शब्द रोजच्या प्रचारांत नाहींत म्हणून डोकें, माथा, कपाळ, डोळा, जीभ, नाक, कान हे शब्द घेतले. पण या वगळलेल्या शब्दांचे इतर शब्दांबरोबर केलेले उपयोग पाहून हेहि शब्द पुरवणींत घालावे लागले. संस्कृत शब्दांचे अर्थ संस्कृतकोशांत सांपडतील हें खरें. पण समासांचें काय? उदाहरणार्थ, दहाव्या व अठराव्या अध्यायांतील वंदनांत आलेल्या मोठमोठ्या समासांचे अर्थ संस्कृतकोश पाहून कळणार नाहींत. ते कळायला थोडें संस्कृत, निदान समासांचे विग्रह करण्याइतकें तरी संस्कृत, आलें पाहिजे. ज्ञानेश्वरींतील मराठी कळण्यासाठीं थोडें तरी संस्कृताचें ज्ञान आवश्यक आहे असें माझें प्रांजल मत आहे; 'माझा मऱ्हाटा चि बोलु' हें ज्ञानेश्वरांच्या वाणींत बहुतांशीं खरें आहे, पण सर्वांशीं नाहीं. बरें, एकवेळ मोठमोठे समास बाजूला ठेवले व साधे संस्कृत शब्द, जे मराठींत आले आहेत, ते घेऊन पाहिले. उदाहरणार्थ, बुद्धि व भेद घ्या. हे संस्कृतांतच राहिले नाहींत. ज्ञानेश्वरींतील आत्मबुद्धि, परबुद्धि व सत्वबुद्धि यांचे अर्थ, सर्पबुद्धि म्हणजे सर्प आहे या समजुतीनें किंवा अगदीं साधा शब्द अजुही म्हणजे मी जन्म घेणारा नसलों तरीहि, हे अर्थ संस्कृतकोशांत सांपडणार नाहींत. हें सर्व पाहिल्यावर संस्कृत शब्द व संस्कृत समासांच्या अर्थांबरच्या शब्दांनीं मराठी रूपें जेथें आलीं आहेत तेथें त्यांचे अर्थ कोशांत देणें भाग पडलें. एवंरूपु, कथिलेयादारभ्य यांचेंहि असेंच झालें. वेवसाऊ व वेव्हार या शब्दांकरतां व्यवसाय व व्यवहार हे शब्द कोशांत येणें अपरिहार्य आहे. तद्भव व तत्सम या शब्दांच्या व्याख्या व वर्गीकरणें व्याकरणांत शोभतात, ज्ञानेश्वरींत यांचीं क्षेत्रें मर्यादित करतां येत नाहींत. सांगावयाचें इतकेंच कीं, शब्दांच्या निवडीसाठीं आरंभीं बसवलेली नियमांची चौकट ढिली पडली व मनाशीं बांधलेली गांठ सैल झाली, निसटलीहि. माझ्या मतें अमके शब्द असावे, तमके नकोत, असे निर्बंध ज्ञानेश्वरीच्या कोशाला घालतां येणार नाहींत. शिवाय हा कोश एकाच व्यक्तीनें तयार केला असल्यामुळें व्यक्तीच्या आवडीनिवडीचे गुणदोष कोशांत राहणें अपरिहार्य आहे. बरें, अपरिहार्य दोष राहणें एकवेळ क्षम्य मानलें तरीहि काढून टाकतां येण्यासारखे दोष राहिले याबद्दल काय? ही जाणीव मला कोश तयार झाल्यावर व बराचसा छापून झाल्यावर झाली व पुनः एकदां कोश लिहावा असेंहि वाटलें; पण पुनः प्रयत्न केला असता तर पुनः तसेंच झालें असतें असेंहि वाटलें, म्हणून जें काम इतकीं वर्षे केलें व जें छापायला सुमारें तीन वर्षे लागलीं तें वाचकांपुढें 'उपसाहिजो जी' म्हणून सादर करण्याचें साहस केलें आहे. सांपडलेल्या चुकांचे निर्देश शुद्धिपत्रांत केले आहेत. त्या सोडून जितक्या चुका वाचकांना दिसतील किंवा ज्या सुधारणा केल्या पाहिजेत असें त्यांना वाटेल त्या सर्व कृपा करून वाचक मला कळवतील तर दुसरी आवृत्ति काढण्याची वेळ आलीच तर त्या आवृत्तींत हे दोष राहणार नाहींत.

या कोशांत विशिष्ट प्रकारची मांडणी कां केली आहे व ती कशी केली आहे हें सांगतों. ज्ञानेश्वरी वाचतांना शब्दांचे अर्थ पाहून ओव्यांचे अर्थ लावतां येतीलच असें नाहीं. ज्ञानेश्वरींत कांहीं शब्द निर-निराळ्या अर्थी आले आहेत. यासाठीं हे निरनिराळ्या संदर्भांत आलेले शब्द जर एकत्र केले व ते संदर्भ देऊन, कित्येक ठिकाणीं अन्वय लावून, अर्थ दिले तर ओव्यांचे अर्थ लावणें सोपें होईल. या उद्देशानें शब्दांची मांडणी केली आहे. क्रियापद मुख्य धरलें आहे. यांत मतभेद होण्याचा संभव आहे, पण ओव्यांचे अर्थ लावायला क्रियापदांचीं रूपेंच अधिक महत्त्वाचीं वाटलीं म्हणून क्रियापदें मुख्य धरलीं आहेत व त्यांचे अर्थ पुढें दिले आहेत. हे अर्थ पाहाण्यासाठीं कांहीं उतारे दिले आहेत, व ज्या ज्या संदर्भांत तीं आढळलीं ते ते पत्ते त्यांपुढें दिले आहेत. क्रियापदांचीं बहुतेक सर्व रूपें दिलीं आहेत व कोणत्या संदर्भांत तीं कशीं आलीं आहेत तें अन्वयार्थासह पुढें दिलें आहे. क्रियापदांवरून आलेलीं नामें, विशेषणें, क्रियाविशेषणें त्यानंतर दिलीं आहेत. ज्या शब्दांत नामावरून क्रियापद बनलें आहे, त्या शब्दांचीं नामें आधीं देऊन त्यांपुढें त्यांचीं क्रियापदें दिलीं आहेत. नकारार्थीं आलेले शब्द, उदाहरणार्थ **नादरी** व **नोलखे** हे शब्द **आदरणें** व **ओलखणें** पुढें, **अज्ञान** व **असुर** यांसारखे शब्द **ज्ञान** व **सुर** अशा मुख्य शब्दांच्या शेवटीं दिले आहेत. शब्दांचा क्रम अकारविल्हे लावला आहे. नजरचुकीनें कांहीं ठिकाणीं हा क्रम ढळला आहे. अकारविल्हे शब्द लावतांना अनुस्वार असलेल्या शब्दांचा क्रम अनुस्वारयुक्त अक्षराच्या पुढच्या अक्षरावरून ठरविला आहे. उदाहरणार्थ, **अइल** पुढें **अंक, अकार, अंकुरणें** असे शब्द आले आहेत. शब्द चटकन् सांपडावा हा या क्रमाचा उद्देश आहे. **क्ष** व **ज्ञ** हीं अक्षरें कवर्ग व जवर्गांत घातलीं आहेत. राजवाडेप्रतीचाच हा कोश आहे म्हणून ळ हें अक्षर कोशांत तसेंच ठेवलें आहे. जे मुद्रणदोष किंवा व्याकरणदोष आढळले—हे बहुतेक मुद्रणाचे किंवा लेखकाचे असावे—ते सुधारून त्याऐवजीं घातलेलीं अक्षरें किंवा शब्द कंसांत दिले आहेत. राजवाडेप्रतींतला पाठ दूषित असला तरी तसाच दिला आहे. फक्त राजवाडेप्रतींतील जर्व, तर्व, **धावंणें** यांचे व यासारख्या शब्दांचे अनुस्वार आदल्या अक्षरांवर मुळांतच दिले आहेत. इतर कोठेंहि राजवाडे पाठ बदलला नाहीं. कांहीं ठिकाणीं अर्थबोधाकरतां किंवा अर्थांतराकरतां निराळे पाठ ज्ञानदेवींतून व कुंटेप्रतींतून घेतले आहेत व त्यांचे पत्तेहि दिले आहेत.

कोश तयार होत असतां परिशिष्टेंहि तयार होत गेलीं. कोशाला अकरा परिशिष्टें जोडलीं आहेत व एक पुरवणीहि दिली आहे. ज्ञानेश्वरांची शब्दसृष्टि किती अमर्याद होती व त्यांची शब्दयोजना किती समर्पक होती तें दाखविण्याकरतां पहिलीं पांच परिशिष्टें दिलीं आहेत. ज्ञानेश्वरींतील कितीतरी शब्द मराठी भाषेंतून गेले आहेत, तें कोशांत दिसेलच; पण यासाठीं चौथ्या परिशिष्टांतलें (ऐ) हें सदर पाहा. सहाव्या परिशिष्टांत विशेषनामें, सातव्यांत स्त्रिया, मुलें व धंदेवाईक लोक, आठव्यांत पशुपक्ष्यादि, नवव्यांत झाडें, फळें व फुलें यांचे संदर्भ दिले आहेत. दहाव्यांत संख्यावाचक शब्द व अकराव्यांत इतर संकीर्ण माहिती दिली आहे. कोशांत व परिशिष्टांत न दिलेले, पूर्वीं आंखलेल्या मर्यादेंत न आलेले, शब्द शेवटीं पुरवणींत दिले आहेत.

ज्यांना मी गुरुसमान मानतों त्या प्राध्यापक न. र. फाटकांच्या साहाय्याशिवाय हा कोश व परिशिष्टें आहेत त्या रूपांत वाचकांच्या हातीं पडलीं नसतीं. मी या गुरुवर्यांच्या साहाय्यानें शब्दांची अखेरची निवड केली व परिशिष्टांचा मजकूर व क्रम ठरविला. या कामाकरतां त्यांनीं मला मुक्तद्वार ठेवलें होतें; म्हणून वेळींअवेळीं, बहुतेक अवेळींच, त्यांच्या येथें जाऊन, चर्चा करून, त्यांच्या ज्ञानाचा लाभ घेत असें. तेहि अत्यंत प्रसन्न अंतःकरणानें व आस्थेनें मला अर्थ समजावून सांगत. यावर माझ्या विनंतीचा स्वीकार करून त्यांनीं आपलें मनोगत लिहिलें. याबद्दल मी त्यांचे मनःपूर्वक आभार मानतों. या विद्वद्वर्यांशीं चर्चा करीत असतां त्यांची उपस्थिति पाहून आपल्याला अजून किती वाचायचें राहिलें आहे व तें आत्मसात् कसें करावें याचा मला प्रत्यय आला.

अडीच वर्षांपूर्वीं मुंबईसरकारच्या शिक्षणखात्यानें राजवाड्यांची ज्ञानेश्वरी सुधारून छापविण्यासाठीं पांचजणांची एक समिति नेमली. या समितीनें शक्य ते प्रयत्न करून एकनाथपूर्वकालीन ज्ञानेश्वरीचीं

हस्तलिखितें मिळविलीं. त्यांत प्राध्यापक न. र. फाटकांकडे असलेल्या माडगांवकरांच्या हस्तलिखिताची राजवाडेप्रतीशीं तुलना करून पाहातां, राजवाडेप्रतीची नष्ट झालेली मूळ प्रत व या प्रतीची मूळ प्रत या दोन्ही एकाच प्रकारच्या असाव्या याबद्दल संशय राहिला नाहीं. फाटकप्रतींत ळ अक्षर आहे, पण जेथें ळ असायला पाहिजे तेथें तें आलें आहे; कांहीं ठिकाणीं ळ चा अतिरेक झाला आहे, म्हणजे अग्नितो देंवळो अशा ठिकाणींहि तें आलें आहे. इतर शालिग्राम, गोपाळाश्रम, निरंजन रघुनाथ व वर्तक यांच्या हस्तलिखितांशीं राजवाडेप्रतीचें बरेंच साद्दश्य दिसून आलें. या सर्व प्रतींवरून सुधारलेली राजवाडेप्रत सरकारी समितीनें तयार केली आहे. जुन्या राजवाडेप्रतीवरून हा कोश आहे म्हणून नव्या राजवाडे-प्रतीच्या अभ्यासाला तो उपयोगी पडेल असा भरवसा वाटतो.

मुंबईत सरकारी समिति राजवाडे प्रत तपाशीत असतां हा कोश मुद्रित होत होता. समितीचें काम पाहात असतां मी कोशाचीं कच्चीं मुद्रितें तपासीत होतों. त्यावेळीं निरनिराळ्या हस्तलिखितांतील पाठांतरांवरील सभासदांनीं केलेल्या चर्चेचा मला लाभ मिळाला. याबद्दल मी समितीच्या सभासदांचा आभारी आहें.

समितीचे अध्यक्ष प्राध्यापक सोनोपंत दांडेकर यांनीं उदार अंतःकरणानें व कळकळीनें ऐन वेळीं उभ्या राहिलेल्या अडचणींतून मला मार्ग दाखविला. मी 'बाळ मुमुक्षु' त्यांच्याकडे जात असें. तेहि अत्यंत प्रेमानें माझें शंकानिरसन करीत. कांहीं कच्चीं मुद्रितेंहि त्यांनीं पाहिलीं होतीं. ग्रंथाचें काम संपल्यावर माझ्या या कामाबद्दल आपणांस काय वाटतें तें चार शब्दांत लिहा अशी मी त्यांना विनंति केली. त्यावर त्यांनीं आपला अभिप्राय लिहून दिला. याबद्दल या गुरुवर्यांचे मी मनःपूर्वक आभार मानतों. हा कोश तयार होत असतां ज्या ग्रंथांचें मला साहाय्य झालें, त्यांचीं नांवें दिलीं आहेत. या सर्व ग्रंथकारांचा मी आभारी आहें.

मुंबई मराठी ग्रंथसंग्रहालयाचें मराठी संशोधन मंडळ या शब्द-भांडाराचें प्रकाशन करीत आहे, त्याबद्दल मंडळाचे, व मंडळाचे डिरेक्टर प्राध्यापक अ. का. प्रियोळकर यांनीं पुरस्कार लिहिल्याबद्दल त्यांचे, मी आभार मानतों. मराठी संशोधन मंडळाच्या द्वारें मुंबई सरकारच्या शिक्षणखात्यानें सहा हजार रुपये व मुंबई विश्वविद्यालयानें एक हजार रुपये कोश छापण्यासाठीं मदत म्हणून दिले. याबद्दल मुंबई सरकारचे व मुंबई विश्वविद्यालयाचे मी आभार मानतों.

ज्ञानेश्वरीचा कोश आपण आपल्या छापखान्यांत छापावा या ज्ञानेश्वरांबद्दल वाटणाऱ्या प्रेमादरानें छपाईचें काम हातीं घेऊन मौज प्रिंटिंग ब्यूरोनें आपुलकीनें हें शब्द-भांडार छापलें आहे. शब्दांच्या आंकड्यांचें किचकट काम त्यांनीं न कंटाळतां केलें, इतकेंच नव्हे तर पहिल्या कच्च्या मुद्रणापासून शेवटचा कागद यंत्रावर चढेपर्यंत ऐन वेळीं केलेले फेरफार आनंदानें केले. छपाईचें काम मौज प्रिंटिंग ब्यूरोच्या लौकिकाला साजेल असेंच सुबक झालें आहे. याकरितां मौजेचे भागवत बंधु यांचे, विशेषतः श्री. विष्णुपंत भागवत व श्री. शंकरराव दामले यांचे मी मनःपूर्वक आभार मानतों. श्री. दामले यांनीं शुद्धिपत्रहि तपासलें आहे.

सुप्रसिद्ध चित्रकार श्री. द. ग. गोडसे यांनीं माझ्या विनंतीला मान देऊन ग्रंथाचें सुंदर वेष्टन तयार करून दिलें. ज्ञानेश्वरीवरील त्यांची निष्ठा कोणत्याहि प्रकारें त्यांना मोबदला घेऊं देईना. या त्यांच्या कामाबद्दल मी त्यांचे मनःपूर्वक आभार मानतो.

या शब्द-भांडारांतील माल धन्याचा आहे. धनी कोण आहे व त्या धन्याच्या मालाचें मोल केवढें मोठें आहे याची दखल गेलीं सहा शतकें महाराष्ट्रानें सतत घेतली आहे. तसें नसतें तर या एकाच ग्रंथाच्या इतक्या प्रती कोणीं लिहिल्या नसत्या व त्यावर इतकें वाङ्मय तयार झालें नसतें. ज्ञानेश्वरीच्या उपलब्ध हस्तलिखितांची व प्रसिद्ध झालेल्या वाङ्मयाची नुसती यादीच करून पाहा. या यादींत या शब्द-भांडाराची भर पडत आहे. ही भर टाकतांना मन साशंक होतें. 'पीकें सारस्वत गुंझां पाउलीं' अशा या महाराष्ट्रकविकुलगुरूच्या ग्रंथांत सगळींच रत्नें आहेत व तीं अमोलिक आहेत. त्यांचा

पारख करणाराची मात्र पारख होते. गीतार्थ सांगतांना **कां टिटिभु चांचुवेन्हीं। माप सूये सागरीं।** असें या आदिकवीला वाटलें, हा त्याचा विनय होता. त्याच्या ग्रंथांतील रत्नांच्या खेवणांची निवड करून अर्थ सांगण्याचें धाडस करणारा **मी नेणतु तिया परीं। प्रवर्तें एथ॥** हें मात्र खरें आहे. मग अशा नेणत्यानें हें **शब्द-भांडार** कां उघडावें? उद्देश दोन आहेत. भांडाराकरतां रत्नें निवडतांना जसा व जितका आनंद मला झाला तसा व त्याहून जास्त आनंद वाचकाला व्हावा हा एक उद्देश व या ग्रंथाचा अभ्यास उत्तरोत्तर वाढत जावा हा दुसरा. ग्रंथाच्या शेवटीं फलश्रुति ग्रंथकारानें केली आहे. या ग्रंथाची पुण्यसंपत्ति सर्वभूतीं सर्वसुखीं संपूर्ण व्हावी हाच ग्रंथकाराचा उद्देश होता. गीताशास्त्रनिर्मात्यानें सांगितलेलें गीताशास्त्र या मानवधर्मशास्त्रकारानें सर्वांकरतां, सर्वांच्या सुखाकरतां, कसें सांगितलें आहे याचा अभ्यास जितका होईल तितका थोडा वाटतो. गीतेंतील जीवनतत्त्वें सर्वांना समजतील व पटतील अशीं 'कवतिकें' काव्यांत सांगतांना ग्रंथकारानें **साहित्यसोनेयांचिया खाणी** कशा उघडल्या आहेत व मराठी भाषेंत पुढें व्यक्त झालेलें विविध साहित्य बीजरूपानें जागजागीं ग्रंथांत कसें पेरलें आहे याचा अभ्यास व्हावा तितका झालेला नाहीं. हें **शब्द-भांडार** या महाकवीच्या काव्याच्या व त्यांनीं केलेल्या गीतेवरील टीकेच्या अभ्यासाला अल्पांशानें तरी उपयोगी पडावें या उद्देशानें वाचकांच्या हातीं देत आहें.

मुंबई
२६ जानेवारी १९५९

रा. ना. वेलिंगकर

अभिप्राय

शिक्षणक्षेत्रांत असतांनाच या कामाकरतां फुरसत काढून आणि विशेषतः सेवानिवृत्त झाल्यावर मिळालेल्या निवान्ततेचा उपयोग करून प्रा. रा. ना. वेलिंगकर यांनीं 'ज्ञानेश्वरीचें शब्द-भांडार' हा कोश तयार करून ज्ञानेश्वरीविषयक ग्रंथांत एक अमोलिक भर घातली आहे असें म्हटलें असतां वावगें होणार नाहीं.

हंस, राजवाडे, वेंकटस्वामी, भावे प्रभृतींचे ज्ञानेश्वरीचे छापलेले व न छापलेले असे पुष्कळ शब्दकोश आहेत. पण प्रा. वेलिंगकरांच्यासारखा एवढा साक्षेपी प्रयत्न ज्ञानेश्वरीबाबत आजवर कोणीं केलेला दिसत नाहीं. एक तर ही संपूर्ण शब्दसूची (concordance) आहे. 'पैं' सारखाही शब्द न वगळतां सर्व शब्दांची यांत पुरी नोंद आहे. शब्दांचे वेगवेगळे अर्थ होत असले तर तेहि नुसते संदर्भाचे आंकडे देऊन नव्हे तर संबंधित ओव्या उद्धृत करून दिले आहेत. एवढें काम केलें असतें तरीहि ज्ञानेश्वरीचा भाषा या दृष्टीनें अभ्यास करणाऱ्याची मोठी सोय झाली असती. पण याशिवाय या कोशाचा विशेष असा आहे कीं मूळ शब्द देऊन त्यांचीं ज्ञानेश्वरींत आढळणारीं वेगवेगळीं रूपें दिलीं आहेत. शब्द देऊन नाम व विशेषण असल्यास विभक्तींचीं, क्रियापद असल्यास वेगवेगळ्या काळांचीं व लिंगांचीं रूपें दिलीं आहेत. येथेंसुद्धां नुसतीं रूपें अथवा संदर्भांचे आंकडे दिले आहेत एवढेंच नाहीं तर मुळांतील भाग जशाचा तसा उद्धृत केला आहे. यापेक्षां अभ्यासूची आणखी कोणती सोय करणें शिल्लक राहिली आहे ?

असा हा शब्दकोश तयार केल्यावर त्याला जोडलेलीं परिशिष्टेंहि ज्ञानेश्वरीच्या अभ्यासूस उपयोगी पडतील अशींच आहेत. उदाहरणार्थ, ज्ञानेश्वरांनीं श्रीकृष्णांना वेळोवेळीं लावलेलीं विशेषणें, त्यांचीं वर्णनें एकत्र केलीं आहेत. त्यायोगें ज्ञानेश्वरांना अभिप्रेत असें श्रीकृष्णचरित्र तयार करतां येईल अशी सोय केली आहे. तसेंच अर्जुन, संजय व धृतराष्ट्र यांच्या बाबतींतहि तसा प्रयत्न केला आहे. ज्ञानेश्वरींतील प्रमुख व्यक्तींचीं वर्णनें तर एकत्र केलीं आहेतच पण या कोशाचा विशेष असा आहे कीं ज्ञानेश्वरींत आढळून येणारे पशू, पक्षी व झाडें इत्यादि पदार्थांच्या याद्या तयार करून त्यांचीहि माहिती दिली आहे.

तात्पर्य, ज्ञानेश्वरीचा आपण ज्याला बाह्य भाग म्हणून म्हणूं त्याचा सर्वांगांनीं मोठा अभ्यास करून अभ्यासूंच्या समोर प्रा. वेलिंगकरांनीं ठेवला आहे.

असा कोश तयार करणें किती कष्टाचें, जिकिरीचें काम आहे, हें ज्यांनीं नुसता शब्दकोश तयार करण्याचा तरी प्रयत्न केला आहे त्यांनाच येईल. हें काम अत्यंत किचकट, वर्षानुवर्षें चालणारें असें आहे. वेगवेगळ्या शास्त्रांच्या ज्ञानाची त्याला आवश्यकता आहे. एका शब्दाचा अर्थ ठरवितांना कोण प्रयास पडतात ! अशा स्थितींत येथें शेकडों शब्दांचे अर्थ ठरविण्याचा प्रयत्न केला गेला आहे. हें करीत असतांना आपणांस तर श्रम करावे लागतातच, पण इतरांचें साहाय्य घेऊन त्यांच्याकडून अनेक बारकींसारकीं कामें करवून घ्यावीं लागतात. या सर्वांची लेखी प्रत तयार झाल्यावर ती शुद्ध छापून काढावयाची म्हणजे तर जबरदस्तच काम आहे ! सुदैवानें मौज छापखान्यासारखा छापखाना प्रा. वेलिंगकरांना मिळाला म्हणून काम इतक्या लवकर व शुद्ध स्वरूपांत होऊं शकलें.

असा ग्रंथ तयार झाला तरी तो प्रसिद्ध कोण करणार ? कारण या 'शब्द-भांडाराला' गिऱ्हाइक तें किती असणार ? त्यास शासनसंस्थेची व शिक्षणसंस्थेची मोठ्या प्रमाणांत मदत हवी. आनंदाची गोष्ट आहे कीं मुंबई सरकार व मुंबई विश्वविद्यालय यांनीं द्रव्य देऊन यांस साहाय्य केलें आहे. या साहाय्याबद्दल त्या संस्थांना धन्यवाद देणें अवश्य वाटतें.

जातांजातां वाचकांसमोर एक गोष्ट मांडणें अवश्य वाटतें. प्रा. वेलिंगकरांनीं दिलेले सर्वच

अर्थ सर्वांना पटतील असें नाहीं. पण सर्व ज्ञानेश्वरी आपणाला समजली असा कोणीं आग्रह धरूं नये. तसेंच सर्व शब्दांचे आपण केलेलेच अर्थ बरोबर आहेत असें कोणीं म्हणूं नये. प्रा. वेलिंगकरांचाहि तसा दावा नाहीं. त्यांनीं अर्थ ठरविण्याचा मोठ्या साक्षेपानें प्रयत्न केला आहे. पण ज्ञानेश्वरीची भाषा जुनी असल्यानें व त्यांत विविध भाषांतील शब्द असल्यानें कोशास पूर्णता येणें कठिणच आहे.

असें म्हणण्यास हरकत नाहीं कीं कांहीं वर्षें तरी प्रा. वेलिंगकरांनीं हें 'शब्द भांडार' ज्ञानेश्वरीच्या या क्षेत्रांतील अभ्यासाचा आधारभूत संदर्भग्रंथ म्हणून राहील. ज्ञानेश्वरीच्या अभ्यासूंनी एवढी सोय केल्याबद्दल प्रा. वेलिंगकरांना धन्यवाद देणें अवश्य आहे. ज्ञानेश्वरीचे अभ्यासू प्रा. वेलिंगकरांनीं घेतलेल्या श्रमांचें चीज करतील अशी आशा आहे.

पुणें
१० जानेवारी १९५९

शं. वा. दांडेकर

माझें मनोगत

श्री एकनाथांनीं ज्ञानेश्वरी हा ग्रंथ शुद्ध करून महाराष्ट्रांतील भाविक जिज्ञासूंच्या पारायणांत आणून सोडल्यानंतर ग्रंथांतील कठिण शब्दांचा अर्थ सांगणारे कोश तयार करण्याची प्रथा सुरू झाली. यामुळें 'ज्ञानेश्वरी परिभाषा' या संज्ञेचे अनेक हस्तलिखित व मुद्रित कोश महाराष्ट्रामध्यें पाहायला सांपडतात. स्वतंत्र कोशांप्रमाणेंच महाराष्ट्रांत मुद्रणकला अवतरल्यापासून छापलेल्या ज्ञानेश्वरीच्या प्रतींमध्यें तळटीपांच्या रूपानें किंवा कित्येक प्रतींच्या शेवटीं या ग्रंथांतील कठिण शब्दांचे अर्थ दाखविणाऱ्या व्यवस्थेची पुष्कळ उदाहरणें नमूद करणें शक्य आहे. ज्ञानेश्वरीच्या वाचकांना अशीं उदाहरणें सहज आठवतील.

श्री. रा. ना. वेलिंगकर यांचा प्रस्तुत कोश हा फक्त कै. विश्वनाथ काशीनाथ राजवाडे यांनीं प्रकाशांत आणलेल्या ज्ञानेश्वरींतील शब्दांचा कोश असून यासारखा अनेक प्रकारें परिपूर्ण असलेला कोश निदान आज तरी दुसरा नाहीं. यांत केवळ कठिण शब्दांचा अर्थ सादर केलेला नसून त्या प्रतींतील सारे शब्द अकारानुक्रमें एकत्र केलेले आहेत. पण नुसत्या शब्दार्थांचा हा कोश नाहीं. प्रस्तुत कोशाच्या परिशिष्टांकडे दृष्टिक्षेप केल्यास त्यांत ज्ञानेश्वरांच्या प्रतिभेची आणि अवलोकनाची झेप केवढी मोठी होती व या गुणांनीं ज्ञानेश्वरांची गीताटीका कशी नटलेली आहे, इतकेंच नव्हे तर ज्ञानेश्वरकाळीं मराठी भाषा किती प्रौढावस्थेला जाऊन पोंचली होती याचाही योग्य परिचय करून देण्याला सदर परिशिष्टें उपयोगी पडणारीं आहेत. हा कोश ज्ञानेश्वरींतील शब्दांचा अर्थ तर विशद करतोच, परंतु ज्ञानेश्वरांच्या बहुविध अंतरंगसमृद्धीची देखील उत्तम प्रकारें ओळख करून देणारा आहे. श्री. वेलिंगकरांचा हा कोश म्हणजे कोशरचनेचा आदर्श म्हटल्यास अतिशयोक्ति होणार नाहीं. या कोशाच्या द्वारें त्यांनीं मराठीच्या कोश-भांडारांत बहुमोल भर टाकली आहे.

श्री. वेलिंगकर हे सरकारी महाविद्यालयांत इंग्रजी भाषा शिकविणारे प्राध्यापक असतांहि त्यांचें लक्ष ज्ञानेश्वरीसारख्या गुणानें व कालानें आद्य गणल्या जाणाऱ्या प्राचीन मराठी ग्रंथाकडे वेधलें जाण्याचा योग आल्यानंतर त्यांनीं या ग्रंथाचा अभ्यास दृढ मूलग्राही तत्परतेनें आजतागायत कित्येक वर्षें चालू ठेवला, आणि ज्ञानेश्वरांच्या शब्दांचा स्वसंतोपार्थ अर्थबोध करून घेण्यासाठीं कोशरचनेचा उद्योग आरंभला, हे श्री. वेलिंगकरांचे दोन्ही गुण ज्ञानेश्वरीच्या भक्तांनीं ध्यानांत ठेवण्याजोगे आहेत. कोशरचनेचें कार्य हें अतिशय क्लेशाचें व दीर्घकालावधीचें असतें, तसेंच तें चिकित्सक बुद्धीचेंही असतें. राजवाडेप्रतींतील शब्द चुकीचे वाटल्यास तसा निर्देश करून अर्थ सांगितले आहेत. राजवाडेप्रतींत चूक असणें शक्य नाहीं असा दुराग्रह त्यांनीं बाळगलेला नाहीं. श्री. वेलिंगकरांच्या स्वभावांतील बारीक चौकसपणाचा प्रभाव या कोशांत अनेक स्थळीं व्यक्त झालेला आहे. श्री. वेलिंगकरांनीं इंग्लंडच्या ऑक्सफर्ड विद्यापीठांत आपल्या गुरूंच्या अध्यापनपद्धतींतून जे गुण उचलून आपल्या बुद्धींत रुजविले त्यांचा त्यांनीं प्रस्तुत कोशरचनेच्या कामीं भरपूर उपयोग केलेला आहे. त्यांचें एकट्या इंग्रजी भाषेवर गाढ प्रभुत्व आहे इतकेंच नसून भारतांतील हिंदी, गुजराती व इतर कांहीं प्रांतीय भाषांचेंही त्यांना ज्ञान आहे. संस्कृत भाषेंतील त्यांची गति वाखाणण्याजोगी आहे. शिवाय ते अभ्यासजड नसून अत्यंत रसिक आहेत. कोशरचनेच्या रुक्षतेमध्यें हे त्यांच्या स्वभावाचे व बुद्धीचे गुण उठून दिसणारे नसले तरी त्या गुणांच्या अभावीं—दुसरीं सार्वजनिक सेवेचीं बहुविध कर्तव्यें संभाळून—कोशरचनेची कामगिरी त्यांच्या हातून पार पडली नसती हें विसरून चालणार नाहीं. या कोशरचनेचें श्रेय त्यांनीं वर्षानुवर्षें धीर टिकवून जे श्रम केले त्या श्रमाचें आहे. तथापि आपला कोश सिद्ध झाल्यावरही अनेकांशीं ते शब्दार्थचर्चा करीत होते. परंतु येथें हें सांगणें अवश्य आहे कीं त्यांनीं साह्यकर्ते या नात्यानें ज्यांचा निर्देश केला आहे तो बहुतांशीं त्यांच्या सौजन्याचा भाग आहे.

मुंबई
२० जानेवारी १९५९

न. र. फाटक

ज्ञानेश्वरीचा शब्द-कोश

अक्षौहिणी—विविध सेनासमूह : हत्ती २१८७०, रथ २१८७०, घोडदळ ६५६१०, पायदळ १०९३५०, मिळून २१८७००. **क्षोणी** पहा.

अखर—(१) खोटें, भ्रम. ह्मणौनि स्वप्निचिया अखरा। संतोषें सीणे॥ ८·३४. **अखरें**, भ्रम, ८·२४०; **अखरें पडे** १७·३९२. (२) **अक्षर** (२) पहा. देखिला अखरांचा नि मेळावा। ७·१९४. **पांचाखरी**, पंचाक्षरी, मांत्रिक, ज्योतिषी, २·८५.

अखोभें—न क्षोभतां. हें गीता पढतां अखोभें। १८·१५०७. **क्षोभणें** पहा.

अंग—शरीर, अवयव, भाग, बाजू, प्रकार, स्वरूप. परि एकाधेनि अंगें। हीणावति जें॥ १७·३८५. **अंगनाअंग** १·४२; **अंगानील** ९·४८०; **अंगछाया** १७·४६; **अंगप्रकाश** १८·१३२१; **अंगप्रभा** ११·२३३, ११·२३६, ११·२९४, ११·४३२; **अंगसंग** ९·२६८; **अंतरंग** पहा; **अनंग** पहा; **आकाशअंग** १७·४८; **निजांग** ७·१५; **प्रत्यंग**, प्रत्येक अवयव, ६·२३२; **सांग**, यथार्थ, १७·४१०; **सांगोपांग** ९·२६५; **अंगिक** ६·११०, ११·३२२, १६·१४५, १६·२९८, १७·२२८, १८·५२१; **अंगिकभाव** १·४; **अंगी**, अंग असलेला-ली-लें, **तन्वंगी**, तरुण स्त्री, १३·४७९; **तरुणांगी** १५·८५, १८·११४१. **आंग** पहा.

अंगण—**आंगण** पहा.

अगत्या—निरुपायानें. ह्मणौनि अगत्या सेवणें घडे। ५·१२०.

अंगना—स्त्री. कामिकु जैसा अंगना। आपैता कीजे॥ ११·१६९. १७·२४५. **अंगनाअंग** १·४२; **पण्यांगना** ८·१४४, १३·२०४, १८·६६९.

अगरु—सुगंधित पदार्थ. कर्पुरु चंदनु अगरु। १·३८७.

अगस्तिगौवण—अगस्तीची गवसणी, कुंभ, मृत्पिंडबुद्धीचे मूढ. ९·१८२. '**अंगस्ति(स्थि)-गौवण**' असा पाठ घेतला तर, आंग, अस्थि-चर्मादि शरीर (गौवण) हेंच सर्वस्व मानणारे मूढ, असा अर्थ घेतां येईल. '**त्वगस्थिगौवण**' हा पाठ अधिक चांगला आहे.

अगा—अरे. ८·५८, ९·३७५, ९·५०८, १३·१०२३, १६·४६०, १८·६८४, १८·६८९, १८·९३३, १८·१२२१. **आगा** पहा.

अगाध—खोल, गूढ, पुष्कळ, मोठें. १·७३, २·४०, ३·२५८, ११·७३, ११·८६, ११·११९, ११·१२६, ११·३३३, ११·४८०, १२·२४०, १६·२३९, १७·३१९, १८·१६९३. **अगाधा डोहा** १३·७३७; **अगाधें पद्में** १६·४०; **अगाधें सरोवरिं** १३·२४०; **दुर्लभ आणि अगाध** ८·१०५; **अगाधपण** २·२१७.

अगार—अग्र, अंकुर. जन्म वीर अगारीं। वाढनी नि असे॥ १५·१७१. १५·९१. **आगार** पहा.

अंगार—विस्तव, स्फुलिंग. **अंगारकण** १३·१०५७; **खदिरांगार** ९·१४८, १६·३७१.

अंगिकरणें—स्वीकार करणें. मी निजप्रकृतिनें अंगिकरीं। ९·११६. ४·१९६, १०·८. **अंगिकारणें**, तैसा नव्हीं मी अंगिकारिलों। १·६५, १२·२८; **अज्ञानांगिकारें** १४·१४२; **अंगीकारु करिति** १५·२४.

अंगुल—बोट. ६·१९६. **बारा अंगुलें** ६·२३६. **आंगुल** पहा.

अग्र—टोंक, पुढचा भाग. **एकाग्र** ६·१८६; **गुणाग्र**, वातीचें टोंक, १८·१६३९; **जिव्हाग्र** ११·४२८; **नखाग्र** १·२५५; **नासाग्रपीठ**, नाकाच्या अग्राचें स्थान, ६·२०४; **समग्र** ७·१७१, ९·४०५; **अग्रवण**, फांदीची कोंवळी हिरी, १५·१५७; **बुडिं...अग्रिं** १५·१९६.

अग्रहार—नजराणा, इनामी जमीन, देणगी. मग वर्णी माझि छत्रचामर। स्वर्ग जयानें अग्रहार। ९·४७१. वापी कूप आराम। अग्रहारें दान ग्राम। १८·९८. **अग्राहार** १६·२०५; **अग्रार** १७·३३७.

अचर—**चरणें** पहा.

अचल—स्थिर, पर्वत. अचळ हा आत्मा। २·१५०. अचलु मी अचलु। १८·११८८. २·३३७, ४·९६. **अर्जुनाचल** २·७९; **अहंकाराचल** ५·१३१; **उदयाचल** १८·१५२२; **ऐक्याचल** ६·३९८; **कुलाचल** १८·१७५५; **निगमाचल** १७·२२०; **निगमरत्नाचल** १८·३५; **ब्रह्माचल** ७·६७; **मंदराचल** १०·१७८, ११·२५३, ११·४७९, १३·४९६, १७·२२५; **योगाचल** ६·५४; **लोकाचल** ८·१५२; **हिमाचल** १४·३८२.

अंचल—पदर. **पुलकांचल**, रोमांच, ११·२४२.

अचाट—मोठें, अफाट, विलक्षण. ते दोन्ही शब्द अचाट। मीनले एकावट। १·१४७. माझि कैसा ऐसीं अचाटें। १०·२६८. १४·२३०, १५·१५३, १५·१९०, १८·३६६, १८·१३६५, १८·१५२४.

अज—जन्मास न येणारा. १८·११८७. **अजत्व** ४·४९, १०·७३; **अजुही**, अजन्मा असूनही, ४·४३.

अंजन—काजळ, गुप्त धन दिसण्यासाठीं डोळ्यांत घालण्याचें काजळ. जैसें डोलेयां अंजन भेटे। तेव्हलि दृष्टीसि पाटा फुटे। १·२३. जेविं पातालिंचें धन। दावी फिर अंजन। १५·३४. ४·१५८, १६·८७, १८·५८४, १८·१३२१. **दिव्यांजन** ६·४५६, १८·९००; **अंजनवर्ण**, काळें, ११·१३४.

अंजलि—ओंजळ. **पुण्यांजलि** १५·२ (२); **अंजुलि**, परि शांताद्भुत बरवें। जेथ डोलेयांचा अंजुलिं घेयावें। ११·४; **आंजुलि-ली** ७·१८०, ११·६६९, ११·६९८, १५·२ (१); **तिलांजुली** ८·१२२.

अजा—बकरी. ३·१४२, १३·१००९.

अजात—स्वयंभू, कोणाचाही नसलेला. **अजातशतृतरुवर**, कोणाचें वैर नसलेला मोठा वृक्ष, १३·२२८; **अजातपक्ष**, पंख न फुटलेला, ९·३३५, ११·६२४.

अज्ञान—ज्ञान पहा.

अझुइं—अजूनही. परि अझुइंवरि त्रास नुपजे। १·२६१. तूं अझुइं हित। विचारि पां। २·२२. २·१८०, १३·१६. **अझुनि** ११·१०५; **आझुइं** २·१७, ६·१५३, १३·११४२, १४·४०, १८·२९१; **आझुई** १३·६८; **आझूं** ७·७९, ९·४७७, ११·६२१; **आझइं** ११·१५४.

अटक—प्रतिबंध, अडथळा. बोला बुद्धी ही अटक। १८·१४११. १३·११६१.

अटवी—रान. अटवियें माझि जैसा। वन्हि रिगतां सहसा। १८·१५२१. **पातकांची अटवी** ७·१६८. **अडव** पहा.

अटाटा—धांदल, गडबड. **प्रथमदर्शेचिये अटाटे** माझि १०·२६८.

अड—आड, विहीर. १३·७८२.

अडणें—अटकाव होणें, बद्ध होणें. जो मूलबंधें अडला। ६·२१४. जें इंद्रियांचीं दारें अडी। १३·१६९. जीवत्वदुर्गीं अडिला। १७·२. ६·४००, ९·११, १३·६१६. **अडौनि ठेलें** १८·४१६; **अडलेपणें** ८·१२६.

अडचणें—अडचणींत सांपडणें, कुंठित होणें. आणि सुखाचिया आर्त्ती। अडाचिजेना।। २·२९४.

अडदरणें—धाक, भय दाखवणें, हादरणें. आकाश असे अडदरत। १·१५६. **अडदर**, धाक, २·३३९, १६·३१४; **आडदर** १·१०७.

अडव—(१) अडथळा, रान. कां सुपंथु जाणौनि अडविं। रिगत असे।। ८·२३८. तरि वाघाचिये अडवे। येक्रोल चरौनि आला दैवें। १३·७६२. ७·१६६, १३·६३, १३·२०५, १३·६७६, १६·४०६, १७·३४२, १७·३५६, १८·७७६, १८·१०५०. **संसारअडव** १८·१२१५; **आडव**, **जीविताचां आडवीं** १६·३४, **आडवें लंघी** १५·३२७. (२) आडवें, अडविणारें. सेवंतिये अडव आंग। १८·१८५. **आडव**, रुंद, पसरलेलें, जैसा आडवेन आंगें फांके। २·३०६.

अडवंताव—अडथळा. आणि राजा जिया वाटा जाए। तें चोरांसि अडवंतावो होये। १८·७२१.

अडिनांव—अयथार्थ नांव, आडनांव. अस्तमानाचें जेयासि। अडिनांव हीं नाहीं।। ८·८९. तेया अडिनांव पुरुषु। एन्हविं स्त्री ना नपुंसकु। १३·९७६. १८·५७७.

अढंच—वरचें, थोर. ऐसें नाममात्रें जेणें। धात्रेया अढंच करणें। १७·३३८. **अढंचें** ६·२०५.

अणगट—मूळ, अंकुर. १५·१४८, १५·१८९. **ब्रह्मेशान्तअणगटिं** १५·१९७.

अणि—टोंक, अंकुर. १५·९२. **नाराजांचियां अणियां** १७·४२२; **रोमेचिया अणियां** ६·२६४. **आणि** पहा.

अणिमा—आठ सिद्धींपैकीं सूक्ष्म होण्याची सिद्धि. **अणिमादिक** ६·२९७; **अणिमादिकी दासी** १८·१६२०.

अणु—सूक्ष्म कण, रजःकण. १६·३२९. **अणुआर**, बारीक कण, चुरा, १८·३६; **अणुमाणियां**, अणुइतक्या बारीक, ६·२६४; **अणणू** (अन्+अणु),

अणुइतकाही नसणारा, १८·११९१.

अणुसट—अनुच्छिष्ट, ज्यांचा अर्थ कळत नाहीं अशीं. ७·१९२.

अतप—प्रखर ऊन, ताप. ६·१७५. **आताप** पहा.

अंत—(१) शेवट, मरण, नाश. नाहिं अंतु माझेया विस्तारा। १०·१९६. १·१५९, ७·३९, ८·११८, ९·९९, ११·३३७, १५·२९, १५·२१९, १५·२२०, १५·२२१, १५·२५५. **आंतीं**, शेवटीं, ८·२०६; **अंतक**, यम, १·१५०, (अंतकु) ११·४३६; **अंतकाल** ८·६७; **अंतवंत** २·१५२, ७·१४३, १३·११२७; **अंतिचीया मती**, मरणकाळीं झालेली इच्छा, ९·४१३; **अत्यंतणें** पहा; **अध्यायांतश्लोक** १६·४९; **अनंत** ११·२६९; **अनंतकाल**, **काल** पहा; **आजन्ममरणांतीं** १४·१४५; **ऊर्ध्वमूलांतीं** १८·१४३९; **एकांत**, **येकांत**, **एक** पहा; **ककारांत** १२·५२; **कलियुगांत**, **युग** पहा; **कल्पांत**, **कल्प** पहा; **कृतांत** पहा; **ग्रीष्मांत** ८·१६०, १४·१६८; **जन्मांत** १३·५४२; **दिगंत**, **दिक्** पहा; **देहांत** २·३६८, ८·१३२, ८·१३५, ८·२११, ८·२३१, ८·२४१, ८·२४४, १३·४२९; **पृष्टांत** ६·१९७; **प्रलयांत**, **प्रलय** पहा; **युगांत**, **युग** पहा; **वरिषांत** १४·३०४; **वर्षांत** १४·१९६; **शिखांत** १·२५५; **सस्यांत**, कापणीनंतर, १४·३४९; **स्थावरांत** १३·१५९; **आदि... अंत**, **आद्यंत**, **साद्यंत**, —**आदि** पहा. (२) आंत. ७·७०.

अंतर्—आंतील, अंतःकरण. **अंतरंग** पहा; **अंतरात्मा** ११·३६४; **अंतर्ज्योति** ६·२५४.

अंतर—(१) अंतःकरण. अमृताची धार। तैसें उजू अंतर। १३·३६६. तें आइक हो अंतरें। जिवाचेनि जीवें॥ १८·७६७. ११·३६, १३·११५, १३·२९६, १३·३९१, १३·४०२, १३·४६५, १३·४७१, १३·४७२, १३·५०८, १३·६९१, १३·१०३०, १३·११२८, १३·११४३, १४·२४४, १४·३०९, १५·२६९, १६·४२५ (२), १६·४३६, १७·११५, १८·७३४, १८·१२९०, १८·१३२९. **अंतरबाह्य** १३·४७३; **बाह्यांतर**, आंत व बाहेर, १८·१३४४; **अभ्यंतर** १३·३८४. (२) भेद, फरक. बाहीरि नांवाची चि अंतरें। ९·४०७. एथां दोहिंचें अंतर। १३·११२४. १३·११२९. **अपटांतरीं**, प्रत्यक्ष, १६·४२५ (१). (३) इतर, दुसरें. **अर्थांतर** ९·७४; **अवस्थांतर** १३·१३५; **एकांतर** १७·२६१; **क्रियांतर** १२·९०; **गत्यंतर** ९·४८४; **गुणां तराये** (**गुणांतरा ये** असा पाठ घ्यावा) १३·९६७; **जन्मांतर**, **जन्मणें** पहा; **ठाणांतर** १३·५०६, —**रिया** १६·३३८; **देवतांतर**, **देवता** पहा; **देहांतर** १५·९१; **नगरांतर** १·४१; **नाद्वांतर** १५·३८४; **पदांतर** १५·१५७; **फलांतर** १८·२५२; **भेदांतर** १८·१०९३; **मतांतर** १३·२१७, १३·२४०; **मन्वंतर** १५·१२७; **मिषांतर** १८·१३६८; **मुखांतर** १८·२८०; **रसांतर**, **रस** पहा; **वासनांतर** ४·१३४, ५·१५४; **विकारांतर** ७·१०३; **शरीरांतर** २·११०; **शास्त्रांतर** ६·५२; **स्वर्गांतर** १०·२३०. (४) स्थलावकाश दाखविणारा शब्द. **आधंतर**, मध्येंच, ७·१९५; **निरंतर**, **पुढें** पहा; **हस्तांतर**, हातभर अंतरावर, १८·११२२.

अंतरंग—अंतःकरण, अंतर्मुख, जिवलग. तर्‍हीं काय आथिलांहूनि अंतरंगु। ११·३२. १७·३८२, १८·१०७, १८·१७२८.

अंतरणें—दूर होणें. तरि मोक्षगुरवाड्। अंतरला॥ १८·९२२. २·२७.

अंतराऊ—अडथळा, वियोग. १·२३४, २·२९१.

अंतराल—पोकळी, आकाश. कां भूमि दिशा अंतराळ। ११·२६७. ११·२९७, ११·३५४, ११·६२४, १२·१११, १६·१६७, १६·३६२, १८·१५२२. **पृथिवी हान अंतराळ** ११·३१०.

अंतरिक्ष—आकाश. १३·५५.

अंतःकरण—हृदय, चित्त, मन. ४·१६६, ५·२०, १३·७००. **बुद्धि इंद्रियें अंतःकरण** १३·९६१; **अंतष्करण**, साद हि अंतष्करणें। धरवे चि ना॥ १२·५७७, तरि बुद्धि आणि मन। चित्त अहंकार हान। हें चतुर्विध चिन्ह। अंतष्करणाचें॥ १८·४०५, १·१८९, २·१११, २·२५८, २·२९२, २·३४२, ३·५९, ३·२०४, ६·६४, ६·७४, ६·१४२, ६·३९३, ८·५, ८·९,

८·२२४, ९·५१४, १०·४८, १०·६०, १०·१३८, १०·१९८, १०·३००, ११·२४१, ११·३३०, ११·३६६, १२·१५२, १२·१६४, १३·५०२, १३·५१०, १३·६६८, १३·११३४, १५·३६१, १५·५४७, १६·३६७, १८·९५५; **अंतष्करणिचें गुज** ९·३४; **एकाग्र अंतष्करण** ६·१८६; **काहाचेनि अंतष्करणें** ८·१२०; **थिरावलेनि अंतष्करणें** १·६१; **दुखवलेनि अंतष्करणें** १०·३०४; **साभिप्रायें अंतष्करणें** ६·९; **अंतष्करणें काणि घेतली,** मनांत शंका आली, अढी धरली, १८·७५; **अंतष्करण झांकवे चि ना** २·३१६; **अंतष्करणें योगी होये** ६·४७९; **अंतष्करणें मज लिगटले** ८·१२४; **अंतष्करणीं विवेकु जागविजे** १६·१०९; **अंतष्करणें सुख न्हवैल** ११·३७; **अंतष्करणकुहर** ७·१२२; **अंतष्करणनिग्रह** १३·५०९; **अंतष्करण-युक्त** ७·१७९; **सांतष्करण** १४·२८१; **स्वांतष्करणजित** ६·८१.

अति—(१) फार. १·५७, १·१४६, १·१९२, १·१९४, १·१९७, १·१९९, १·२२४, १·२७३, २·४, २·९०, २·२३६, ४·१४१, ४·१७३, ६·१७१, ६·१७५, ७·१३४, ८·१०८, ११·१२९, ११·१३८, ११·१३९, ११·२१५, ११·३४१, १३·६८१, १४·३१७, १७·१२६, १८·१३४३. **अत्यंतणें** पहा; **अतिकारिप्य,** फार क्षीणपणा, १३·५१६; **अतिक्षोभ** ११·३०९; **अतिखरें,** अति तीक्ष्ण, १८·८०१; **अतिगाढा** १३·८३१; **अतिचोखाळ** १५·२३७; **अतिदास,** प्रखर दाह करणारा, ११·२९८; **अतिनिपुण** १३·८२७; **अतिनिषण्ण,** पूर्णपणें स्थिर असलेला, ९·४७९; **अतिनिष्फल** ३·१४१; **अतिप्राज्ञ** ८·५२; **अतिप्रीती** ४·७; **अतिबद्ध** ११·१२६; **अतिबल** १२·२४०; **अतिमंद** १·७३; **अतिमात्र** १३·६३४; **अतिमृदु** १६·१७०; **अतिरस,** रस पहा; **अतिविषम** १८·१८६; **अतिवृद्ध** १३·९७५. (२) पलीकडचें. **अतींद्रिय** ६·३३, ६·३६, ११·१५९; **अतिकरें,** फार वेळ राहिलेलें, शिळें, १७·१५४; **अतिक्रुतकंदर्पसर्पदर्प,** कामरूपी सर्पाचा अहंकार तुच्छ मानणारा, १८·८; **अतिक्रमणें,** क्रमणें पहा; **अतिप्रसंग,** प्रसंग पहा.

अतिथि—पाहुणा. तोखौनि आशिर्वादु घेइजे। अतिथिचा॥ १६·१४७. ३·१०६, १५·३३३. **अतिथी** १८·११०.

अतिशय—अधिकपणा, अतिरेक, विस्तार, पाल्हाळ. माझें अतिशयें मन व्याकुळ। १·२०६. ६·३४८. **अतिशयो** ४·६, ६·१२२; **रसातिशयो** ५·१४१; **अतिशो,** वायां चि काइ करिसी। अतिशो एथ॥ २·२४; **बोलाचा अतिशो** ९·६९; **अतिसो,** सांडी माझा अतिसो। १२·१२७, १३·६३२, १७·४९, १७·४२८, १८·१५३, १८·११३३; **आवडिचा अतिसो** १०·१९३; **गंधाक्षतांचा अतिसो** १७·३०२; **नामरूपाचा अतिसो** ७·२७; **वेगातिसो** १५·१३५; **शास्त्र-अतिसो** १८·१५२९.

अतीत—पलीकडे गेलेला, अलिप्त, मागें झालेला. येयां दोहीं भावां अतीत। अनादिसिद्ध॥ ८·१७३. तेवि अतीतां जन्मांचें। उणें वाहे॥ १३·५३६. ११·५०८. **जन्मक्षयां अतीत** २·१३५, १४·५९; **दृश्य पंथा अतीत** १८·११२३; **अद्वैतातीत** १८·११९९; **उदकातीत** १५·३१६; **उभयातीत** १८·१२०५; **कर्मातीत** १८·३८१; **कालातीत** १८·३; **गुणातीत,** गुण पहा; **देहातीत** १४·१५४; **दृश्यादृश्यातीत** १८·११५८; **प्रणवातीत** ८·११५; **भावातीत** १३·१०००; **शब्दातीत** ५·६८; **सर्वातीत** १८·११९०; **साध्य-साधनातीत** १८·११३१.

अंतौरि—स्त्री. **अंतौरिगुणें,** स्त्रियेसाठीं, १३·१००८. **आंतौरि** पहा.

अंत्य—शेवटचा, शूद्रवर्णातील अस्पृश्य. जाती अंत्यां हीं होआवें। ९·४३७. जैसा संन्यासी स्वप्नीं। अंत्यु होये॥ १३·२०१४. तो वेदु अंत्यु वाळिला। तैसा वाळीं हो॥ १८·१४७७. १३·७२३, १७·१०६. **शूद्र अंत्यादि** ९·४५६; **अंत्यज** १७·५१ (२); **अंत्यजघृष्टी,** चांडालादिकांच्या स्पर्शानें, संसर्गानें, १७·५१ (१).

अत्यंतणें—शेवट होणें, नाहींसें होणें. **भूतें अत्यंतलिं,** प्राणिमात्र नाश पावले, १७·१५७; **अत्यंत,** फार, १·२६७, १·२७०; **अत्यंतु जडु** ३·१८; **अत्यंतिक** १८·१२७४, १८·१३५२.

प्रसंग ५·१७६, १८·१२३४; **अधिकारवर्गे** १७·३८५; **सर्वाधिकारैकपवित्र** १८·१४१६; **स्वाधिकार** १८·१२१, १८·१८२, १८·१९८, १८·२४१, १८·५८३; **स्वाधिकारानुरूपें** १८·१५२; **अधिकारी,** कैवल्याचा अधिकारी। सोडि बांधि मोक्षाची करी। १२·२१८, ५·१४५, ६·२७, ६·३४२, ६·३४५, १८·७९२, १८·१७२८; **अनधिकारी** १५·५५७.

अधिचार—मारक मंत्र. १५·१६६.

अधिदैव—देवताविषयक, प्रकृतिभोक्ता पुरुष, जीव. जीउ येणें नांवें। जेयातें आलविजें स्वभावें। तें अधिदैव जाणावें। पंचायतनिचें॥ ८·३५. ७·१७५, ८·३, ८·३२. **अधिदैवाधिभूत** ८·३७; **आधिदैव** १६·१९३.

अधिभूत—पंचमहाभूतांची विनाश पावणारी सृष्टि. भूतातें अधिकरूनि असे। आणि भूतसंयोगें तरि दीसे। जें वियोगावेगळें भ्रंशे। नामरूपादिक॥ ८·३१, तेयातें अधिभूत ह्मणिजे। ८·३२. ८·३, ८·२९, १६·१९३. **अधिभूतादि** ८·३९; **साधिभूतां मातें** ७·१७५; **अधिदैवादिभूत** ८·३७.

अधियज्ञ—शरीरभाव नाहींसा करून, मन व प्राणांचें संयमन करून, ज्ञान ज्ञेय यांचें ऐक्य करणारा. आतां इये शरीरग्रामीं(मीं)। जो शरीरभावातें उपशमी। तो अधियज्ञु गा मी। पांडुकुमरा॥ ८·३६. तेंवि चि अहंभाओ हा जाये। तरि ऐक्य तें आदिं चि आहे। हें चि साचें जेथ होये। तें अधियज्ञु मीं॥ ८·४४. ऐसेनि सकल ज्ञानिं अर्पे। मग ज्ञान तें ज्ञेयीं हारपे। पाठिं ज्ञेयाचीं स्वरूपें। निखल उरे॥ ८·५१. तिया नांव गा अधियज्ञु। ८·५२. ७·१७६, ८·४, ८·५८.

अधिराज—मुख्य. **सकलवीराधिराज,** सर्व वीरांत मुख्य, अर्जुनास उद्देशून, १२·२०.

अधिवास—मुख्य वसतिस्थान. यज्ञीं अधिवासु श्रुती। ३·१३७.

अधिष्ठणें—आश्रय घेणें, स्थापना, स्वीकार करणें. अर्जुनु अधिष्ठिला दैवगुणें। ४·७. जैसी रायें अधिष्ठिली प्रजा। ९·११३. आणि जेयाचेनि प्रकृति जिये। जेणें(णें) अधिष्ठिली विश्व विये। ९·२७८. तेणें स्वधर्मु चांगीं। अधिष्ठावा॥ १८·९१८. ६·१५१, ९·१०५, १३·१०७, १३·२४३, १३·६११, १३·९६८, १३·११५७, १५·१२. **ज्ञानातें अधिष्ठूनि** ३·४३; **प्रकृतितें अधिष्ठीं** ४·४७; **मियां प्रकृती अधिष्ठिलेयां** ९·१३१; **मीं प्रकृति अधिष्ठीं** ९·११०; **विभूती व्यक्ती अधिष्ठिलिया** १०·१०५; **अधिष्ठाता** १०·२२२; **अधिष्ठान** ३·५३, ६·१७१, १३·८१५, १८·३१४, १८·३१८; **अधिष्ठानसंगति** ५·४८; **स्वाधिष्ठानावरिली** ६·२१०; **अधिष्ठात्री** ६·१२७ (ष्ठा), १०·१३६, १८·३४७.

अधीत—ज्यानें श्रवणमननादि अभ्यास केला आहे तो. **श्रुताधीत** ९·४४५.

अधीन—अवलंबून, ताब्यांत असणें. ऐसें सायुज्य आणि पुनरावृत्ति। इयें दोन्हीं अवसरा अधीनें आहाति। ८·२०५. २·१५७, ३·४०, ३·१६३, ९·११७, ११·१६९. **अधीनपण** २·१११; **आधीन** पहा.

अध्यक्ष—नियामक. इंद्रियदेशिचा अध्यक्षु। ८·३३.

अध्ययन—अभ्यास, सतत विचार. जिहिं मातें अध्ययन केलें। ९·३५७. ११·६०८. **वेदाध्ययन** ८·२५९.

अध्यात्म—आत्म्यासंबंधीचें ज्ञान. ऐसी आपुलिया चि सहजस्थिती। जे तया ब्रह्माची नित्यता असती। तेया नांव सुभद्रापती। अध्यात्म गा॥ ८·१८. पर्कि अध्यात्मीं चि फुटा। जात्यंधु॥ १३·८३१. ७·१७२, ८·२, १०·१४१, ११·४७. **अध्यात्मक** १६·१९३; **अध्यात्मिक** ६·४८७; **अध्यात्मज्ञान,** तैसें शास्त्रजात जाण। आघवें चि अप्रमाण। अध्यात्मज्ञानें विण। एकलेनि॥ १३·८३५, १३·६१६, १३·६१८, १३·६२०, १३·८२४, १३·८३६, १३·८३९, १३·८४२; **आध्यात्मशास्त्र** १८·१७२८; **आध्यात्मिक तेज** १६·१८८.

अध्वर—यज्ञ. ३·१३८. **ज्ञानाध्वर** ९·२४७.

अन्, अन—स्वर व व्यंजनानें आरंभ होणाऱ्या शब्दांस जोडून. नकारार्थी. हे शब्द पुढें आले आहेत.

अनकलित—निष्कंटक, सहज होणारें. त्रैलोकिचें अनकलित। जन्हें राज्य जोडैल पथ। १·२२६. २·२२०, ७·९८. **अनकलीत** २·२१०.

अनंग—शरीररहित, कामदेव. १३·९७५.

अनंत—(१) अपार, अमर्याद, पुष्कळ, असंख्य. ११·१२०, ११·३३६. **अनंतानंद** १४·५३; **अनंतबलसंभ्रम** ११·५२६; **अनंतभुज** ११·३३५; **अनंतरूप** ११·५१३; **अनंतविक्रम** ११·५२६. (२) श्रीकृष्णास उद्देशून. ३·२, १०·२२३. (३) **अनंत नाग** १०·२२२. (४) **अनंतविजय**, युधिष्ठिराचा शंख, १·१४९.

अनन्य—असामान्य, एकच, ज्या एकावरच भरवसा आहे तो, ज्याचा भरवसा आहे तो. अनन्याचा तो सोयरा। १४·४०४. रतिन उजाळु। अनन्यु जैसा॥ १८·११७८. १३·६०९, १५·५३५, १८·९०२, १८·१२६१, १८·१३८८. **अनन्य प्रीतिची परि** १८·७७; **अनन्य गतिचें** ८·१८९; **अनन्यगति** ७·११९, ९·४०, १०·१२१, ११·६७७, १८·१३४०, १८·१४५९; **अनन्यगतिक** ९·३३३; **अनन्यजीविता माता** १८·१५०२; **अनन्यबुद्धि** १३·१०६५; **अनन्यभक्ती** १८·११७९; **अनन्ययोगें** १२·८२; **अनन्यशरण** १८·१४०४; **अनन्योदकधुवट**, अनन्यभक्तीच्या उदकानें धुतलेले, १५·३; **अनन्यपण** १८·११७६.

अनर्घ्य—बहुमोल. **अनर्घ्य रत्न** ६·९३, १७·२६७.

अनर्त्त—अनार्त्त १३·९९५. आर्त पहा.

अनर्थ—अर्थणें पहा.

अनल—अग्नि. मग इंधनीं भेटला अनलु। १८·५४३. १·२३०. **इंद्रियानल** ४·१२६, ८·४७; **कालानल** १३·१०९८; **क्रोधानल** ३·२१०; **ज्ञानानल** ४·१३५, ८·५०, १८·१५१६; **प्रलयानल** ४·१७५, ११·१९७, ११·३७४; **वडवानल** १·९०, १·११७, ११·६६, ११·३५२, ११·४२८, ११·४५२, १४·३०६, १६·२३९, १८·३९२, १८·१३९२.

अनव्रत—अखंड, सतत. अनव्रत आनंदे। वर्त्तातिये॥ १२·१. १४·४०२, १८·१७७५.

अनस्यूत—अखंड सतत वाहणारा, असणारा. जैसा प्रवाहो अनस्यूतु। गंगाजलाचा॥ २·१५३. ऐसा मीं पांडुसुता। अनस्यूतु सदा असता। ७·१५९. **अनस्यूती** १३·९१२.

अना—इतर, निरर्थक. **अना ठांइं** १५·१८.

अनादि—आदि पहा.

अनान—निरनिराळें, वेगवेगळें. एथें अनानें नावें। परि नित्य आन नव्हे। १३·९५०. **अनाना परि** १५·३८५; **अनानीं वाद्यविशेषिं** १५·३८४; आन, आनान पहा.

अनारिस—इतर, निराळें, भलतेंच. म[illegible] पांता ऊर्मि नोहे। हें अनारिसें गमत आहे। २·७०. गांग सांडूनि अनारिसें। चालत देखों॥ [illegible]·२२७. धारा वांचूनि अनारिसी। गोठि नेणे॥ ११·६७६. १३·१०५३, १५·३०२, १५·४१८. **अनारिसें** ६·१०१, ६·३३२, ९·४८८, ११·१०८, १२·१०३, १३·५३३, १३·९५८, १४·७७, १५·३८३, १६·१०८, १६·२२७, १६·४६२, १७·३७८, १८·१२७८, १८·१२८९; **अनारिसेपणें** ६·४१; **अनारिसेंपण** ११·१३७; **आनारिसे अवेव** १४·११७.

अनाहत—योगामुळें ऐकूं येणारा दशनादांचा ध्वनि. तंव अनाहताचीं बोलीं। चावले ते॥ ६·२७४. **अनाहताचेनि मेघें** ६·२७९; **अनाहताचा हलक** १२·७; **अनाहताची सुडावणी**, नादाची एककारता, १२·५४.

अनिक—आणि. ६·३२९, ६·४०५. आणिक पहा.

अनिल—वायु, वारा. चन्द्रंवळिजे अनिळें। तें देखिजेनि जी बळें। १४·९. १८·३०७. **अनिलसंगें** १३·१०४६; **सत्वानिल** १५·१९०; **अनील**, **अंगानील** ९·४८०; **गंधानील** १७·६; **चंडानील** ११·३७४; **मंदानील** १८·१५०८; **मलयानील** ४·२१७, १३·२८९.

अनु—शब्दास जोडून. त्यामागें, त्यानंतर, त्याप्रमाणें, त्यासारखें या अर्थी.

अनुकरणें—त्याप्रमाणें आचरणें. देखीनि कार्यविशेषें। अनुकरे गा॥ १४.२७४. १५·४६२. **अनुकर**, **जातीचेनि अनुकरें**, स्वभावास अनुसरून, ६·४५; **अनुकार**, **आनंदाचे अनुकार** ५·१३७; **शरीराचेनि अनुकारें** ६·३००.

अनुकूल—साहाय्यकारी. **सानुकूल** १·७५, १०·१५२; **सानुकूलें** १८·१३३५.

अनुक्रम—एकामागून एक येणें. **अनुक्रमाधारें** ३·८०; **पूर्वानुक्रम** २·२३३.

अनुग्रह—कृपा, प्रसाद. १०·६, ११·१८४, ११·२२६, ११·३९५, १८·१५६७. **अनुगृहीतु** १·८२; **भक्तानुग्रहें**, भक्तांवर कृपा करून, ११·२८४; **सानुग्रहें** १८·३४८.

अनुघाड—आच्छादन, झांकण. **इंद्रियां अनुघाडु पडिलेयां**, इंद्रियें कांहीं करीनाशीं झालीं तर, ८·११९; **कानासि अनुघाडु**, कानांनीं ऐकूं येईनासें होणें, १३·५६७; **अनुघाडी लागो**, उघाड पडत नाहीं अशी वृष्टि झाली तर, सतत पडली तर, १३·६३९; **अनुघाडु फुटे**, आरंभ होतो, ९·१०१.

अनुचरणें—त्याप्रमाणें वागणें. अनुचरें मीं कर्मातें। ३·१६०.

अनुज्ञा—परवानगी. १८·१५५९.

अनुताप—पश्चात्ताप. तन्हीं अनुतापतीर्थीं न्हाला। ९·४१६.

अनुभवणें—प्रचीति घेणें, उपभोग घेणें. जें अपेक्षिजे विरक्तीं। अनुभविजे संतीं। १·५३. २·३६७, ४·२१२, ५·१५६, ६·१८६, ६·३१७, ८·२०८, ९·५२, १३·३९४, १८·१३१२. **कथा अनुभवावी** १·५७; **अनुभउ** ६·१६६, १८·१३१२; **अनुभव**, अनुभउ ही वेडावला। अनुभूतीपणें॥ १८·१२११, २·१७४, २·३०८, ६·५३, ६·१०१, ६·१६३, ६·३१०, ६·३३१, ६·४०१, ६·४६०, ६·४८१, ११·१६३, ११·५८५, १३·१०४३, १५·५११, १८·११४५, १८·११८१; **अनुभवाची उजिरी** ६·१९०; **अनुभवाचिये कासे** ७·९७; **अनुभवाचां पाउलीं** ६·१५४; **अनुभवाचिया वाटा** ६·३७७; **अनुभविं रिगे** १८·११९९; **आत्मानुभवुराज्यसुख** ९·२१७; **आत्मानुभववाटे** १६·७; **आत्मानुभवरम्य** ११·७३; **एकानुभवें** ५·२८; **सुखानुभव** ११·२४९; **स्वसुखानुभवीं** २·३६३; **स्वानंदानुभवरसें** १८·१२०३; **स्वानुभवविश्रामें** १८·७९०; **स्वानुभवसुख** ६·४१९; **अनुभवि**, (१) अनुभव घेणारा, १५·४१२, (२) घेतलेला अनुभव, १५·४१७; **अनुभूती**, अनुभूतीं अनुभविजे। अनुभउ जेया॥ १८·१३१२, १८·२८५; **अनुभूतीपण** १८·१२११; **अनुभौ** ६·३५५, १५·५०१; **सुखानुभौ** १६·१२.

अनुमानणें—ताडणें, अंदाज करणें. **ग्राहातें पांचाखरी अनुमानी**, मांत्रिक भुताचा विचार करतो, २·८५, ८·२६४; **अनुमान** ६·२४५, ७·१८७, ८·४; **अनुमानाचेनि पैसें**, तर्काच्या मार्गानें, ९·१३६.

अनुमोदणें—आनंदित होणें. १२·२३७.

अनुराग—आवड, आसक्ति, प्रेम, भक्ति. हा अनुरागु भोगितां। कुमुदिनी जाणें (णे)॥ १·६०. ७·९५, ११·४९९, १३·६४३. **सर्पेसु अनुरागु** १२·१५५; **अनुरागें भजे** ६·१२९; **अनुरागु भरें (रे)** १३·३९१; **अनुरागा वेधु लावी** १३·४१०; **सानुराग** १३·४५६; **सानुरागें चित्तें** ११·५१८.

अनुरूप—त्या प्रमाणानें, त्यासारखें. मग केलेया अनुरूप देंती। स्वर्गमोक्षु जे॥ १०·२२५. **बीजधर्मी अनुरूप** १५·३८६; **अनुरूपपणें** १८·१२९६; **स्वाधिकारानुरूप** १८·१५२.

अनुलेपन—उटी. ११·२२१.

अनुवादणें—स्पष्ट करून सांगणें. तें आतां दों आखरीं। अनुवादावें॥ १८·१२३८. १·७२; १८·११४६. **प्रसंगें अनुवादलों** ६·३१; **गुणानुवाद** २·१७२.

अनुवाय—मागून वाहणें. वायुचेनि अनुवायें। धूं दिगंत वेन्हीं जाये। १३·६८५.

अनुवृत्ति—क्रम. **अनुवृत्तिपंथें**, क्रमानें, सुषुम्नामार्गानें, ८·११२.

अनुव्रत—अनुसरून. **अनुव्रत नवां रसां**, नवरसांस अनुसरून, १८·३३०.

अनुष्ठणें—आचरणें, विधिपूर्वक जपतपादि करणें. निपुण होउनि धर्मातें। अनुष्ठिति॥ २·२४९. एक ज्ञानयोगु म्हणिजे। तो सांख्य अनुष्ठिजे। ३·३६. ३·९२, ३·१५७, ३·१८९, ३·२१४, ३·२२४, ४·१७, ४·१४१, ५·७, ५·१६८, १२·२३०, १७·२२, १७·२७, १७·९१, १७·४१०, १८·७१, १८·११८, १८·१५२, १८·५८७, १८·१४२८, १८·१४७१. **अनुष्ठान** ३·१४२, १७·८५, १८·२४५, १८·१४७२; **अनुष्ठानभाषा** १८·३१६; **अर्थानुष्ठानें** १७·४०; **त्यागसंन्यासअनुष्ठानिं** १८·१२९; **स्वधर्मानुष्ठान** ३·८३.

अनुसंग—संगति, संबंध. ४·२९.

अनुसंधान—ध्यान. ९·५१३.

अनुसरणें—मार्गें जाणें, अनुकूल होणें, सेवा करणें. मग पाईंविण अनुसरे । भ्रमला जैसा ॥ १·१८७. मग सर्वभावें अनुसरले । देवतांतरां ॥ ७·१३७. आतां सूर्यासि जीवें । अनुसरलीं राजिवें । १६·१६२. ३·११, ३·१०३, ३·१५०, ३·२०३, ६·४६४, ९·३३४, ९·३३६, ११·१६७, १४·५९, १६·४५३, १८·५८१, १८·९०१, १८·१००७, १८·१२४३. **अनुसार, विश्वानुसार** १६·१७२; **अनुसारा,** मार्गें, ५·१६४; **तदनुसारें** ४·७८, १५·४५३; **मार्गानुसारें** १८·३६५.

अनेक—एकापेक्षां अधिक, पुष्कळ, विविध, भिन्न. आइकें शरीर तरि एक । परि वयसा भेद अनेक । २.१०८. तरि एकु मीं अनेकीं । गोविजे देहपाशकीं । १४.६४. ६·५२, ६·३९३ (२), ९·२४८, ११·१४४, ११·१४७, ११·२१६, ११·२५६, ११·२६१, ११·२६६, १३·७५५, १३·९१३, १३·९१५, १३·१०११, १४·५५, १४·८२, १७·२९०, १८·३२६, १८·४२८, १८·१०६५, १८·१२३६, १८·१३०५. **अनेकता** ९·६७, ११·२०२; **अनेकत्व** ४·६७, ८·२४; **अनेकधा** ११·११९, १४·२८७; **अनेकपणें** ६·३९३ (१), ९·२८७; **अनेग,** तुज महामूर्तिचां आंगीं । उमटलिया मूर्ती अनेगी। ११·२७९, ४·१५४, ११·२०८, ११·२५३, १२·६२, १६·३६४, १७·३८६, १८·१२३४.

अन्यत्र—इतर ठिकाणीं. १५·१७७.

अन्यथा—निराळें, निराळ्या ठिकाणीं, रीतीनें. ३·६६, ३·१२६, १८·२१५, १८·७०४. **अन्यथा गति** ६·४३६; **अन्यथा ज्ञान** १५·४८०; **अन्यथाज्ञान** १५·४९२, १८·४५७, १८·१०९४; **अन्यथात्वें** १८·११०८; **अन्यथादृष्टी** १८·१२९१; **अन्यथाबोध** १८·९५९; **अन्यथामतिनिदेलें,** मायेंतील निद्रेला, १६·११.

अन्वय—जोड, वंश, परंपरा. १५·५३४. **माहेशान्वयसंभूत,** शंकराच्या परंपरेतला १८·१७८४.

अप—शब्दास जोडून. पासून, खालीं, विरुद्ध, हीन या अर्थी.

अपकार—इजा, दुखापत. अपकारु... प्रियउपकारु १६·२६; **अपकारी,** पैसा अपकारियां गुह्या उपकारु । ११·१०६.

अपखडि—निंदा. १८·९३६.

अपंगणें—आश्रय घेणें. १५·३३६.

अपटांतरिं-रीं—आडपडदा मध्यें नसतां, उघड, प्रत्यक्ष. ११·६१०, १६·४२५.

अपत्य—लहान मूल, अज्ञानी. अपत्य बोलें जन्हीं बोबडिया वाचा । १·६४. २·६१, ३·२९, ८·१२, ११·१६, ११·५६५, ११·६५८, १३·३३४, १४·११५, १५·१९. **आपत्य** पहा.

अपभ्रंश—भ्रम, अधोगति. २·११८, ३·७.

अपमानणें—अनादर, मानहानि करणें. जैसा अपमानिला अतिथि । ने सुकृताची संपत्ति । १५·३३३. **अपमानें** १·१८५; **मानापमान, मान** पहा.

अपर—दुसरा, निराळा. जो अपरु नवा अर्जुनु । १·१०१. **परापर,** उच्चनीच, ३·१३६, ४·५०; **पूर्वापर,** (१) मागचें-पुढचें, ४·२००, १८·१२३५, (२) पूर्व-पश्चिम, **पूर्वापर सरिता,** पूर्वपश्चिम दिशांच्या नद्या, ३·३०, **पूर्वापरां नदीं** १५·४००, **पूर्वापरसागर** १८·१५७२.

अपराध—चूक, दोष, गुन्हा. मी सांग आहे समस्ता । अपराधांचा ॥ ११·५४८. १·६६, ११·५४३, ११·५५३, ११·५६४, १६·३०. **अपराध-समुद्रांनियां** ११·५६१; **मार्गापराधें,** मार्गातील दोषांमुळें, १८·१७८.

अपवर्ग—मोक्ष. जंव कर्मफळेंसीं पालवी । अपवर्गा टेंके । ७·४९. **अपवर्गाची खाणि** ६·१५८; **अपवर्गिचिया राणिवा** ६·३५६; **स्वर्गापवर्ग** १०·११५, १८·१६२५.

अपवाड—**पवाड** पहा.

अपवाद—अन्यायमूलक निंदा. **लोकापवाद** १३·७९०.

अपह—शब्दास जोडून. नाहींसा करणारा. **तापापह** १८·८.

अपाउ—इजा, हानि. २·३४९, ३·१०८, १८·६१६, १८·८००. **अपाय** ३·१५३,

१६·४२६; अपाययंत्र १६·३४२; अपेक्षीत स्वीकरीति २·२६३; अनपेक्षित २·१८७. — [continued in col.]

१६·४२६; **अपाययंत्र** १६·३४२; **अ**[illegible] २·१८७.

अपाड—अमर्याद, विचित्रता. सिंहासि झोंबे कोल्हा। ऐसा अपाडु आधिकां जाला॥ २·१६. १·६९, १·११९, ६·२६३, १३·११२०, १३·११२३, १८·२७१, १८·२७२. **अपाडें** १·४३, १·११९, ६·१४०, १५·६०, १५·१३४, १७·१४०.

अपान—(१) पंचप्राणांपैकीं दुसरा. ६·२००, ६·२१४, १८·३३६, १८·६८२. **अपानाग्नि** ४·१४३; **प्राणापान, प्राण** पहा. (२) अधोद्वार. १२·४८. **अपानाचेनि तोंडें** १६·२८९; **अपानरंध्रद्वय,** शिस्न व गुद, १८·१०३०.

अपांपती—समुद्र. ९·१३, १३·१०६९, १६·२३२.

अपांपरि—दुर्दशा. ११·६५५.

अपायु—गुद. १३·१००.

अपार—ज्याला पार, अंत नाहीं असें, अमर्याद. हें अपार कैसें कवळावें । १·७४. हें अपार जें गगन। २·४०. अपूरु मीं अपारु । आनंदु मीं॥ १८·११८७. १·१०२, १·११४, ४·१९०, ५·१०५, ६·३५, ८·१४९, ९·११४, ९·३८६, १०·२९२, ११·६३, ११·१३२, ११·२०५, ११·३१८, १३·४३६, १३·१०८२, १५·९१, १५·३७०, १५·३७२, १६·३३१, १७·६०, १८·३६, १८·९१३. **अपारें उदरें** ११·२६४; **अपार कर** ११·२१३; **अपारु कालु** १०·२५२; **अपारु ताठा** १३·७२२; **अपारां धालूंवी होली** १२·५०; **अपारें निमित्यें** १६·१२७; **अपारा मज** १०·१९६; **अपाराचें मान** १३·९९६; **अपार मोल** १७·८८; **अपारु लाभु** १८·८७७; **अपार लोक** १७·३३७; **अपारें वदनें** ११·४२९; **अपार स्वरूप** ११·६०४; **अपारमोहरासी** १८·५१९; **अपार बुझाविलें** १६·४७; **अपारें आणि विशालें** ११·१४५; **अपारपण** १०·१९४, १३·३९९; **अपारपणें** १३·१०२१.

अपेक्षणें—इच्छा करणें, वाट पहाणें. जें अपेक्षिजे विरक्तीं। १·५३. १·२६२, २·२३९, २·२५३, ६·४४. **अपेक्षा** १२·१७२, १८·१४३१; **परापेक्षा** २·१६७; **फलापेक्षा** ४·१०२; **अपेक्षित** ३·२२६, ४·७१, ४·१६६, १३·३४४ (१); **अपेक्षीत स्वीकरीति** २·२६३; **अनपेक्षित** १३·३४४ (२); **अपेक्षणीय** १८·१११२; **फल आपेक्षी** १८·२३५; **नापेक्षी** १८·८५३.

अफाट—अमर्याद, स्वैर. अफाडु तैसा वेगला १५·४९७. **अफांट,** वारा जैसा अफांडु। १३·६९६; **अफांटीं कर्मीं** १४·२३२; **अफांटा समीरणा** १८·१६७७; **गाढा आणि अफांडु** १५·२११.

अंबर—(१) आकाश. अभ्र धांवे अंबरीं। अंबर उगें॥ १३·१०७५. कां द्रवपण चि नीर। अवकाशू चि अंबर। १४·३७१. १·९०, ६·८७, ७·१५०, ११·३५७, १३·२८१, १८·१३५७; १८·१५१०. **आंधारेनि अंबर खतेलें** १६·२७; **घडघडीत अंबर** १·१२९; **नीलिमा अंबरीं** १३·१०५; **हृदयमहाअंबरीं** १८·१२९०. (२) वस्त्र. पद्यबंध नागर। तें चि रंगाथिलें अंबर। १·६. ९·२१९. **पीतांबर** ११·२१७.

अंबा—आई, देवी. **श्रीमंते अंबे** १२·१०; **जगदंबा** १८·१६२०; **अंबिका,** (१) आई, एकलौतेया बालका। वरिपडौनि असे अंबिका। १३·५०१, (२) पार्वती, शंभु तेथ अंबिका। १८·१६१३.

अंबु—पाणी. **प्रलयांबु, प्रलय** पहा. **अंबुज,** कमळ; **ज्ञाना बुज। द्विरेफु,** हा पाठ **ज्ञानांबुजद्विरेफु** असा घ्यावा, ज्ञानरूपी कमळावरील भुंगा, १४·२८४; **अंबुद,** मेघ, **जगदंबुदगर्भनभ,** विश्वरूपी मेघाचा ज्यांत समावेश झाला आहे अशा आकाशासारखा, १८·६. **अंभ** पहा.

अबोट—लेप, उटी. तें लागलेंसे अबोट। चंदनाचें॥ १५·३.

अबोटी—स्पर्श न करणें. तेथौनि देह आवघें। अबोटी कीजे। १७·२१०, अलिप्त राहावें.

अंभ—पाणी. मुइं लोलौनि गेलें अंभु। बोल थारे॥ १८·४२१. **मृगांभ,** मृगजल, १६·२२६, १८·२०८.

अभाल—(१) आकाश. जैसा केरु फीटलेयां अभालीं। दीठि रिगे सूर्यमंडलीं। ११·७४. जलधरांचा मेला। वाच्य होये अभाला। १३·१५३. (२) मेघ. जैसी अभालिची बूंथि। करूनि राहे गभस्ति। ६·२५१. वारा अभाल चि फेडी। १८·१२२५. ७·५६, ११·४०५, १८·२१०, १८·४३१. **आकाश आणि अभाला** १८·२६८;

आभाल, मेघ, जैसें अवकाळीं आभाळ। ६·४३३, कां वायांचिया आभाळीं । आकाश लोपे । ७·५९, ७·५६, ८·२२७, १३·१००४, १३·११२०.

अभि—शब्दास जोडून. जवळ, पुढें, पूर्वी या अर्थी.

अभिचार—हानिकारक मारक मंत्रक्रिया. आतां लोपला अभिचारु । तेया करीन जीर्णोद्धारु । प्रतिष्ठीन मरमारु । याग वरि ॥ १६·३५८. १६·३९६, १६·३९९. अभिचारिक, अशी मंत्रक्रिया करणारा, १६·३९८; अभिचारुक, कां क्षुद्र देवतादि भूतें । तिथें चि जेयांचीं परमदेवतें । जिहिं अभिचारुकिं तेयांतें । उपासिलें ॥ ९·३५३.

अभिजात्य—कुलीनता. ९·४१७. आभिजात्य ९·४२७.

अभिज्ञ— –ज्ञ पहा.

अभिधान—नांव. ब्रह्माचिये अभिधानीं कां लागे, ब्रह्माच्या नांवाचा कां संबंध ठेवील, १८·६३; अर्थाभिधाना मातें आणी, अर्थही, सर्वस्वही मीच होतों, १८·१११४; तपाभिधान १७·२३५; विषयाभिधान १३·११६.

अभिनवणें—ताजें होणें, नवीन दिसणें. तो शांतु चि अभिनवैल । ४·२११. अभिनव १५·१००; अभिनव उद्यान १·२८; अभिनव पालव १५·१५६; अभिनववाग्विलासिनी, नवीन प्रबंध हे जिचे विलास, १·२१.

अभिप्राउ—उद्देश, भाव, खुलासा. तेथ अभिप्राउ चि अभिप्रायातें विये । ९·२७. २·२८५, ६·१, ९·११२, ९·१२९, १०·५३, ११·४४४, १४·३८, १५·११४, १५·३१४, १७·३०, १८·१२२३, १८·१३२८. ध्वनितु अभिप्राउ ३·३२; प्रस्तुतु अभिप्राउ ११·४०१; अभिप्राउ पीके १०·२९; अभिप्राउ विवंचूं १५·४४४; अभिप्राउ ज्ञाता न ये चि १३·९४७; गीताअभिप्राउ ११·२५; ज्ञेय-अभिप्राउ १३·८६०; अभिप्रावो १६·१०४; अभिप्राय, एआ अभिप्रायाचा जे गर्भु धरी । ६·३१२, जे अभिप्राय गव्हरीं झांकिले आह्मीं । १३·८५२, ९·२७, ९·१४२, १०·३१, १०·४२; गीतेचेनि अभिप्रायें १५·२८; जे जे दुर्भेद्य अभिप्राये ६·४५७; अभिप्राया दीठि सूनि ७·१९७; साभिप्रायें अंतष्करणें ६·९; अभिप्रेत ८·१०३.

अभिभवणें—वेरणें, ताठून जाणें. तैसें स्वधर्मेंहीन अभिभविजे । महादोषीं ॥ १·२००. जेव्हलि धर्मातें अभिभवी । अधर्मु हा ॥ ४·४९. मना अभिभूत होउनि २·२४८; संतोषें नाभिभवे, आनंदानें हुरळून जात नाहीं, २·२९१.

अभिमान—ईर्षा, आपुलकी, गर्व. विसरला अभिमानु । संग्रामिचा ॥ १·२०४. अभिमानु न संडी । स्वजातींचा ॥ १२·११५. ऐसा मानितेया गोडु । तो अभिमानु आणि क्रुधु । १६·२३४. ३·१८४, ९·३६८, ११·५१, ११·३६३, १३·१०३६, १४·१०८. अभिमानमदें १·२३६; क्षेत्राभिमानें १३·२५; देहाभिमान २·१३७, ३·१७८, ६·७०, १४·३०३, १८·४२५; देहाभिमानबंधें १८·१४२८; अभिमानियां १३·६१; कर्माभिमानियां १८·६२५; मानाभिमान, मान व अभिमान, ९·२२६; निराभिमानी १३·५२६.

अभिमुख—उत्तराभिमुख, उत्तरेकडे तोंड करून, ८·९१.

अभियज्ञ—यज्ञ पहा.

अभिराम—सुंदर. स्वानंदाभिरामु, निजानंदानें शोभणारा, ९·१६६.

अभिलाखणें—इच्छा करणें. जो अभिलाखित मनोरथु चि । पुरविता ॥ १·२७. १३·४५४. अभिलाखणें जुरे १५·२७०; अभिलाख ५·७२, ८·१८३, १३·१९, १४·१६०, १६·३०९, १६·३३७, १८·६४६, १८·६४८, १८·९८७; साभिलाख १८·६७१, १८·१०१४, साभिलाखें १८·६८३; अभिलाखी, अभिलाखियें नरें १८·६०२; अभिलाष २·२९१, ३·२१०, १४·२३३; अभिलाषाची मूर्ति २·३२१; अभिलाषाभारें ९·५०४; निराभिलाषी १२·१३१; साभिलाषें ११·१२८.

अभिव्यक्त-क्ति—व्यक्त-क्ति पहा.

अभिशाप—निंदा. जग चि अभिशाप देईल। २·१९८.

अभिषेकणें—विधिपूर्वक स्नान घालून प्रतिष्ठापन करणें. १८·१७३४. पट्टाभिषेक ९·२१३.

अभोल—अत्यंत भोळा, भोळाभाबडा. ५·१६५.

अभ्यंतर—आंत. **अभ्यंतरिली कडे** १३·३८४.

अभ्यासणें—अभ्यास करणें, परिपाठ ठेवणें. अष्टांगु अभ्यासिला। योगु तेणें॥ ९·४१८. परोपकारु नोबोले। न मिरवी अभ्यासिलें। १३·२०८. २·३६, ६·३३४, ६·३३७, ८·७९, १०·१५६, ११·५८५. **अभ्यासिजैल** ६·१४१; **अभ्यासिलेनि योगें,** अभ्यास केल्यामुळें, ६·३७३; **जन्में अभ्यासिलेयाचें,** अनेक जन्मांत केलेल्या अभ्यासाचें, ८·२४१; **नाभ्यासितां** ६·३५३; **अभ्यास,** विष किं आहारिं पडे। समुद्रीं मध्यें वाट जोडे। एकिं वाग्ब्रह्म थोडें। अभ्यासें केलें॥ १२·११२, म्हणौनि अभ्यासासि काहिं। सर्वथा दुष्कर नाहिं। यालागि माझां ठांइं। अभ्यासें मीळ॥ १२·११३, २·३११, २·३१४, ५·१५८, ६·५७, ६·१५१, ६·१६६, ६·१९१, ६·२११, ६·३३०, ६·३६०, ६·३६४, ६·४२०, ६·४२४, ६·४३८, ६·४५९, ८·२१६, १२·१३६, १२·१३९, १२·१४०, १६·१०२, १७·३७, १८·७७३, १८·१०७४; **अभ्यासाचिए मोहरे** ६·४१८; **अभ्यासाचिये मोहरे** ६·३५५; **अभ्यासेंसिं योगु** ८·८०; **अभ्यासयोगु** १२·११०; **अभ्यासयोगें** ४·१४३; **अभ्यासाहीलागि** १२·११४; **ज्ञानअभ्यास** १८·१०७९; **ज्ञानाभ्यासु,** ज्ञानाभ्यास करणारा, १८·१०४०; **योगाभ्यास** ११·६०८, १३·५१८, १८·१०२९; **शास्त्रअभ्यास** १७·४९, **शास्त्राभ्यास** १७·३६; **साभ्यास** ८·८१.

अभ्युदय—उत्कर्ष. १८·१६३४.

अभ्र—ढग. ना तरि अभ्र वातें हालें (ले)। २·३. शारदियेचां प्रवेशीं। अभ्रें जिरति आकाशीं। ८·१६०. कां चांदिं वेगु अभ्राचा। आरोपिजे॥ १५·३४७. ४·१७४, ७·५६, १३·३२५, १३·४८७, १३·५३०, १३·९०३, १३·१०७५, १४·२३१, १५·३९७, १५·४३२, १५·४८५, १८·३८८. **अकालिचीं अभ्रें** ४·११६; **लोपलें अभ्र,** विरालेला ढग, ६·४७०; **काइ अभ्र पूरे,** ढग आवरूं शकेल काय? ४·१७४; **अभ्र जैं विरे** ६·३८४; **अभ्र होय आणि हारपे** ८·२९; **अभ्रछाया** ५·११३; **अभ्रपटल** २·१६८; **अकालिचें अभ्रपटल** ३·१४१; **अभ्रागम** १८·३०६; **आखाडअभ्रें डमललीं** १५·१२४.

अमर्ष—क्रोध. **हर्षामर्ष** १२·१६८.

अमुक—एकादा, विशिष्ट. अमुकें ऐसें ह्मणिजे। तें जें नोहे॥ १५·२७५. १३·७१, १३·१८८, १५·३८९.

अमृत—देवलोकींचें अजरामर करणारें पेय; क्षीराब्धींत देवदानवांनीं काढलेलें चौदा रत्नांपैकीं चौदावें रत्न. अमृत नाइके आपुले कानीं। मृत्युकथा॥ ५·९०. हें ऐसें काइसेया करावें। जें अमृति (तिं) हिं रिगौनि मरावें। सुखें अमृत होउनि कां नसावें। अमृतामाझि॥ ७·१४९. जो विष अमृतें ओलखे। तो अमृत काइ सांडूं शके। ८·२३९. अमृत कां गाळुनु आधें करावें। १०·२९०. जोडे अमृताची सुसरी। ते प्राणातें अमरां करी। १७·२१८. २·१४, २·४१, ४·१९५, ५·१७१, ६·३, ६·१४, ६·१७३, ९·२४, ९·१५०, ९·३८२, ९·४२१, ११·३९८, ११·६१४, १३·७२१, १३·१०८४, १४·१८७, १५·५३२ (१, २), १६·३१, १६·३३३, १७·११४, १८·१५९, १८·९४१, १८·१४६७, १८·१६२३, १८·१६४३, १८·१७०२, १८·१७५६. **अमृताचिये आरोगणे** ९·२२९; **अमृताचा कल्लोल** ८·५६, **-चे कल्लोल** १३·२६९; **अमृताचीं कोठारें** ९·३१८; **अमृताचा क्षीराब्धिलाभ** १८·७८५; **अमृताचा गलाला** ९·६०; **अमृताची चवि** ४·१८१ (१); **अमृताचां ताटीं** ९·९; **अमृताचे तांदुळ** १५·२३; **अमृताची धार** १३·३६६; **अमृताचा निर्झरु** २·३३९; **अमृताचा निवाडु** ६·१०; **अमृताचा पाउसु** ९·५१८; **अमृताची पुरवणी** २·८९; **अमृताचा पूतला** ६·२५७; **अमृताचा लेसु** २·२४०; **आ(अ)मृताचें वडप** १३·३१८; **अमृताचां सागरिं** १२·२६ (१), **-रीं** ७·१४८; **अमृताची सातवाकडी** १३·६३९; **अमृताचा स्वादु** ४·२१७; **अमृतीं कुहा पाहिजे** ९·३००; **गोडिसेपणें अमृता ही चूकि ठेवी** १३·११५१; **अमृता ही झारि फेडिजे,** अमृताचींहि फळकटें झाडावीं, १८·१३२०; **अमृतासि ठी ठेवी,** तसेंच ठेवतो,

दोष देतो, २·३६३; **गोडपणें अमृतातें पारु ह्मणे,** रुक्ष म्हणतो, **१३·३; अमृतें चि मरिजे,** स्वधर्म अमृतासारखा आहे, पण तो मनांत हेतु धरून आचरला तर मारक होतो, २·२२४; **अमृत केउतें रांधावें** १०·१२; **स्वप्निचेनि अमृतें अमरां न्हविजे** ९·१४३; **अमृतासारिखी** ओषधी २·८६; **अमृता चि सारिखी** ४·१८१(२); **अमृतेंविण जिववित** ९·२००; **अमृता ही हूनि जिववितें** ९·२४; **अमृताहूनि सुरसें बोलीं** ९·३८९; **अमृताधारधर्म्यें** १२·२२८; **अमृतकण** १·५६; **अमृतकुंभ** २·२५२; **अमृतपान** १०·१७५; **अमृतभाव** ४·१५१ (२); **अमृतमथनां सारिखें,** काढावयास जावें अमृत पण निघावें विष, १८·१४७२; **अमृतरसास्वादन** १·२६; **अमृतलहरी** १२·२६ (२); **अमृतलेस** ११·५७२; **अमृतसरिता** १५·५५०; **अमृतसागर** १६·२२; **अमृतसिंधु** ३·२४, ११·६६१, १८·१६५७; **अमृतसिद्धि** ३·१२३, **—द्धी** १·७७; **अवधानामृतें** ११·१९; **आनंदामृत** १८·१५४१; **कृपामृततुषार** १८·२५७; **गुरुकृपामृततुषारें** १८·२५७; **चंद्रामृत,** योगमतें मस्तकांतील अमृत, ६·२४७, ११·९६; **ज्ञानामृत** १५·५३९, १८·७८६; **ध्यानामृत** १३·३८६; **परमामृत** २·६७; **बोधमदामृत** १·१६; **विवेकामृतसागर** २·३७३; **विस्मयामृत** ७·१८४; **श्रीकृष्णवदनामृत** १५·५५५; **सेखामृत,** शेवटीं राहिलेलें अमृत, ४·१५१ (ज्ञानयज्ञावशिष्ट ४·१५० पहा); **हर्षामृतकल्लोल** ११·४९८; **अमृतपणांचा आव्हास,** अमरपणाचा आभास, १०·१७७.

अमेध्य—अपवित्र. **अमेध्योदक** १६·३१५.

अमेय—न मापतां, मोजतां येणारा. मज अमेया मान । ९·१५८.

अयन—जाणें, जाण्याचा मार्ग, क्रम. **उत्तरायण,** मकरवृत्तापासून कर्कवृत्तापर्यंत सूर्यक्रान्तीचा सहा महिन्यांचा काळ, ८·२१८; **चांद्रायण,** पौर्णिमेस पंधरा घास खाऊन वद्य पक्षांत दररोज एकेक घास कमी करून, पुनः शुक्ल पक्षांत तसेच एकेक घास वाढविण्याचें व्रत, चांद्रायणें मासोपवासि । १७·२६१; **दक्षिणायन,** कर्कसंक्रान्तीपासून मकरसंक्रान्तीपर्यंतचा सहा महिन्यांचा काळ, ८·२३१; **वातायन,** खिडकी, ११·१४९.

अरड—आक्रोश, शीण. १६·५.

अरणी—होमाकरतां मंथन करून ज्या लाकडांतून आग पाडतात तीं लाकडें. **हृदयारणीं** ८·१२९.

अरुण—पहाट, सूर्याचा सारथी. नाना प्राची अरुणातें विये । अरुणें सूर्योदयो होये । १८·३५४. अरुणु आंगा जवळिके । घर्मांनि सूर्यातें नो देखे । १८·१६०८. **सांघेतेया अरुणाचा,** सूचना देणाऱ्या अरुणाचा, १८·८९१; **अरुणोदय** ११·१३३.

अरुवार—सुंदर, चवदार. कीं अन्न जैसें अरुवारें । रांधितिये उणे ॥ १८·१४१. १८·१७६०.

अरौतें—आरौतें पहा.

अर्क—सूर्य. कीं समोर जालिया अर्का । नभ प्रकाशु होये । ८·१५५. १३·११२१, १८·४२२, १८·११९६, १८·१७०३. **अर्कमंडल** १५·४९७; **बोधार्क** १३·३८७; **चंद्रार्कासि,** चंद्रसूर्यासहित, १५·२८२.

अर्घ्य—पूजाद्रव्यें घालून ओंजळीनें द्यावयाचें पाणी. ९·१३, १५·२. **अर्घ्योदक** १७·३०१, १८·१४; **अनर्घ्य,** बहुमोल, ६·९३.

अर्चणें—सेवा करणें, पुजणें. ९·१४. **मातापितरें अर्चिजति** २·३२; **अर्चन,** पूजा, **देवतार्चन,** देवतांची पूजा, १२·२३५; **सकलदेवदेवतार्चन,** सर्व देवदेवतांनीं ज्याची पूजा केली आहे असा, १०·१६५.

अर्चि—ज्वाला, ज्योत. **दीपकाचां अर्चीं** १३·१११८.

अर्चिरमार्ग—योग्यांचा प्रयाणमार्ग, देवयानपंथ. ८·२२३. **अर्चिरामार्गें** ८·२३५, ८·२४२.

अर्जवणें—खर्ची घालणें, झरणें. १८·५९५.

अर्णउ—समुद्र. **जलार्णउ** १४·३३१.

अर्णव—समुद्र, सांठा. **एकार्णव,** सर्व ठिकाणीं समुद्राचें पाणी पसरणें, ११·१८५; **क्षीरार्णव** ६·१०, ११·५२८, १३·४९६; **विचारक्षीरार्णव** १५·५३९; **गीतार्णव** १६·२०९; **दयार्णव** १८·७; **मरणार्णव** १३·१०४०; **महार्णव** ११·२२७, ११·२९६; **मोहार्णव** ११·३२४, **मोहार्णवगवाक्ष** ११·६१; **सत्त्वगुणार्णव**

१८·८७३; **पीयूखांचे अर्णव** १८·१७७६. **अर्थणें**—इच्छा करणें, मागणें. **अर्थिजे** ७·१०७.

अर्थ (१) इच्छा, गरज, उद्देश; धर्म, अर्थ, काम व मोक्ष यांपैकीं दुसरा. जेणें अर्थातच धर्मु। थोरु दीसे॥ ७·४५. हें चि होउनि अर्थना। मी चि माझां अर्थी अर्जुना। करूनि अर्थाभिधाना। आणी मातें॥ १८·१११४. ३·९५, ३·१५२, ३·१८४, ३·१९७, १३·६३५, १७·३३५. **अर्थाची चाड** ७·१९६; **अर्थकामपसरें**, अर्थ व काम यांच्या प्रसारानें, १५·१५७; **अर्थचिंतामणि** १८·३०; **अर्थज्ञान** १८·४६, १८·१५१८; **अर्थसिद्धी** ७·१०७; **एकार्थीं** १५·४२२; **कार्यार्थ** ७·१०२; **कृतार्थ** १३·२७८; **धर्मार्थ** १८·७२६; **धर्मार्थकाम** १८·७४३; **नामार्थ** १४·५६; **परमार्थ** १·४८, १·२७२, ३·१७६, ५·५, १७·४२५; **पुरुषार्थ** १४·३९८, १६·३३७, १६·४३०, १८·८६४, १८·१६१९; **पुरुषार्थराज** १८·९४४; **पुरुषार्थसिद्धि** १२·२१७; **प्राप्तार्थ** ३·१५४; **फलितार्थ** १३·१०४४; **बलार्थ** १३·२७, —र्थें १६·४६१; **बालार्थ** ६·२६१; **यज्ञार्थ** १६·९२; **व्यर्थ** १२·१२१; **सकलार्थ** १५·९, —**प्रकाश** १·२, —**प्रसाद** १८·१५१५, —**भरित** ३·२०, —**सिद्धी** ९·२५; **सर्वार्थ** १३·१०४२; **स्वार्थ** १०·५६, १३·६८३, १६·२००, १६·३०९, १८·५५९, १८·६५३; **अनर्थ** ८·१४७; **अर्थ...अनर्थ** १८·७२४; **अर्थना**, याचना, १८·१११४; **आर्थिक**, याचक, घेणारा, १८·१५८१; **अर्थार्थी** ७·१०६; **अर्थी**—**आर्त्त जिज्ञासु अर्थी** १८·११०६; **शास्त्रें अर्थें देशें काळें** १७·२८; **निरर्थका** ५·१२२; **सार्थक** २·३५१, ९·४५२; **सार्थका नागवल्लिका** १८·६२९; **सार्थकपण** १०·१५५; **सार्थें** १६·४६१; **पदार्थ** पहा. (२) सृष्ट पदार्थ, त्यापासून होणारें सुख, इंद्रियविषय. आतां अधिष्ठानसंगति। अशेषा ही इंद्रियवृत्ती। आपुलाला अर्थी। वर्तत आथी॥ ५·४८. तैसीं चि तिया संगति। इंद्रियें आपुलाला अर्थी। वर्तति तेया नांव सुभद्रापति। भोगणें जेया॥ १५·३४२. १६·१२१, १६·३४०, १६·३४१. **इंद्रियार्थ** २·१२४, २·३३४, ५·१०९. (३) भाव, अभिप्राय, तात्पर्य. आखरें पूसिलेयां न पूसे। अर्थु जैसा॥ ८·१७४. अर्थु बोलाची वाट न पाहे। ९·२७. ९·२१२, १०·१३९, १४·३७, १५·५४०, १८·८६, १८·१४५०. **श्रुतिस्मृतिचे अर्थ** १७·८५; **अर्थजात** १·४०, १८·१४४५; **अर्थध्वनि** १·७; **अर्थभरित** ४·२११; **अर्थवाद**, अतिशयोक्तिपूर्ण वाद, ३·१९२; **अर्थशोभा** १·४; **अर्थानुष्ठानें**, शास्त्राभिप्रायानें वागून, १७·४०; **अन्यार्थत्व** १५·४७१; **इत्यर्थ** १८·२४५, १८·१६४१; **उपनिषदार्थनगर** १७·३३१; **एकार्थत्वें** १८·१२३३; **एकार्थीं** १५·४२२; **ग्रंथार्थ** १३·४५८; १३·११५८; **ग्रंथार्थदीप** ५·१४१; **गीतार्थ** १·६६, ४·२२२, ६·११, ९·२२, १०·३०, १०·३८, ११·१४, १२·१८, १३·३२९, १३·११५४, १३·११६०, १७·२०, १८·२७, १८·१२२४, १८·१५१३, १८·१५१७, १८·१७५७, १८·१७६०; **गीतार्थग्रथनमिसें** १८·१७४०; **गीतार्थनिधान** १४·१९, —**सागरीं** १०·२१; **ज्ञानार्थ** १३·८३९, १३·८४२; **तत्वार्थ** १२·१७९; **द्वैतार्थ** ५·३; **नानार्थरसरसाळें** ७·१८१; **भावार्थ** ३·१७, ६·१२५, ६·१३४, १२·११; **यथार्थ** ६·२९२, १६·११९; **यथार्थज्ञान** १५·४७१; **वेदार्थ** २·२६३; **वेदार्थसागर** १·७२; **व्यर्थ** १२·१२१; **शास्त्रार्थ** १८·३६५; **श्लोकार्थ** ६·१३४, १३·३३४; **सदर्थें**, खरें पाहिलें तर, ९·३७२; **अर्थें...पाठें** १८·१६६२; **वाच्यें अर्थें** १८·१६६४; **श्रवणें पाठें अर्थें** १८·१६७३.

अर्ध—एकाचे दोन समभाग, निम्म. **अर्धोदकिं निमाले**, स्वतःच्या उंचीच्या अर्ध्या पाण्यांत बुडून मेलेल्यांनीं जलसमाधि घेतली असें म्हणतां येत नाहीं, १८·१९२; **अर्धार्धे**, अर्ध्याच्या अर्ध्यांत, पाव श्लोकांत, (**अज्ञानं यदतोन्यथा**, गीतेंतील १३·११ या चरणांत), १३·८४८; **अर्धनारीनटेश्वर** ९·२६९, १८·५०; **अर्धोन्मीलनस्थिति**, डोळे अर्धे उघडे अर्धे मिटलेली स्थिति, ६·२०३; **सार्द्ध**— **सार्द्ध प्रांतीं सांडूनियां**, दीड दीड अंगुळें सोडून, म्हणजे वर सांगितलेल्या चार अंगुळांपैकीं वर दीड व खालीं दीड अंगुळें सोडून, मध्यभागीं, ६·१९५; **एकार्धें**, एका पायानें पांगळें, दीड

पायांचें मूल, ४·३३, एकार्धे हा पाठ संभवतो; आर्धिया न्हवति, सर्व विभूति तर नाहींतच, पण अर्ध्याही होणार नाहींत, १०·२३८.

अर्पणें—भक्तिपूर्वक देणें. कर्मफल ईश्वरीं अर्पे। तत्प्रसादें बोधु उद्दीपे। १८·२२६. १·२५३, २·२७१, ३·१३०, ३·१८३ (वीं), ४·१४४, ८·५१, ८·७८, ९·२२५, ९·२६३, ९·३४९, ९·३८४, ९·३८८, ९·३९८, ११·६९८, १२·१२३, १२·१५४, १३·३८९, १७·२८१, १७·४०४, १८·१३७४, १८·१३७७. **अर्पावेयाचेनि मीसें** ९·३७८; **ईश्वरीं अर्पौनि** १८·९८९; **अर्पण** ७·१३९; **ब्रह्मार्पणक्रिया** १८·१४३१.

अर्वाचीन—अलीकडचें, हल्लींचें. १३·४१.

अऱ्हां—अलीकडे. **अऱ्हां परौतें** १५·७५.

अलंकरणें—भूषविणें. तो आपुला अलंकरितु। भलेतैसा ॥ १·८२. १·४५, १०·४३. **अवयव अलंकरले** ५·१३८; **राणिवा अलंकरेजे** ६·३५६; **अलंकारणें** १८·६९२; **अलंकार** १·४४, २·१६७, ८·१७१, ८·१७६, ९·६४, ९·७६, ११·२०७, १८·१७४६; **अलंकारदसा**, अलंकाराची स्थिति, १५·५१८; **वोडंबरिचे अलंकार**, जादूच्या खेळांतील दागिने, ९·१७२; **विश्वालंकार** ६·९८; **आसन अलंकार परिधान**, बैठक, भूषणें, वस्त्रादि, १३·४१९; **अलंकारत्व**, १४·१२३; **अलंकृत**, शोभविलेलें, १७·१७५, १७·३०७, १८·८७०; **आलंकरलें** १८·८३६.

अलग—निराळी, दूर. ६·४३४.

अलंगणें—**आलिंगणें** पहा. आलंगितेन विण अलंगी। सकाम करी ॥ १५·८५.

अलिउल—भुंग्यांचा थवा. **माझीं सांपडलेनि अलिउलें**, आंत सांपडलेल्या भुंग्यांमुळें, ११·२४५.

अलुकी—अळकेपण, आसक्ति, भूक. ३·२२२. **बहुवा अलुकी**, फार आसक्तीमुळें, ९·७.

अलुमालु—थोडें, लहान. ६·४३३, ९·३७९, ९·५२९, ११·३८, ११·२४१, ११·६६८, १३·२८७, १३·३१५, १३·७२०, १३·९८०, १६·४१३, १७·२९७. **अलुमालें स्वार्थें** १३·६८३; **आलुमालु** ६·१७५, ६·२७५.

अलू—थोडासा. पाहातां भ्रह्मा हि अलू। उणा चि दीसे ॥ १६·३५६.

अलौलिक—नाविन्यपूर्ण, सुंदर, सुकुमार. ११·५५९. **अलौलिक** ११·२१६, १२·५३१, १३·१०२९, १५·५१, १५·२०६, १६·४०७.

अल्प—थोडें, कमी, बारीक, क्षुद्र. जेथ अल्प मी अतिमंद। काइ होये ॥ १·७३. तैसें अल्पें आणी आहार। तृप्ति राहे ॥ १७·१२८. २·२३७, ५·३५, ११·१२. **अल्पक**, दरिद्री, १६·२२५; **अल्पायु** ११·३८४; **अल्पोदकिचा मासा** १३·७३७; **अल्पु ना बहुवसु** १३·११०३.

अल्हें—लवकर. १६·२८.

अव—शब्दास जोडून. पासून, खालीं, हीन, अभाव या अर्थी.

अवकण—फोल धान्य. **अवकणाचा राशि**, धान्याची रास असा अर्थ येथें घ्यावा, ९·४५.

अवकला—वाईट अवस्था. १६·१८१. **अवकला आणिली** ९·१०७, –कर्मीति २·२१८.

अवकाल—अकाळ, भलत्याच वेळीं. **अवकालीं आभाल** ६·४३३.

अवकाश—जागा, पोकळी, वेळ. मग परियसा मना अवकाशु। देईजेसा ॥ १·८४. जैसें आकाश आणि अवकाशा। भेदु नाहीं जैसा। ९·३०. आघवां अवकाशि जैसें। अवकाशु होऊनि आकाश असे। ११·५२७. जगा पुढें नि अवकाशु। आकाशातें ॥ १३·३५५. जी आपुलेनि अवकाशें। अगाध घेपे कळशें। १८·१६०३. ६·४०, ६·८३, ६·३९६, १०·७०, ११·१८२, ११·२६८, १३·३५५, १३·९२८, १५·५१२, १८·५०६, १८·१०२४, १८·११४२. **अवकाशिं जैसें आकाश**, पोकळींत जसें आकाश मावतें, १३·८८७; **आठवा अवकाशु आला**, आनांतर येण्यास स्थान मिळालें, आत्मानंदाला मिळाला, १८·२८६; **अवकाशु चि अंबर** १४·३७१; **जिये जिये अवकाशीं**, ज्या ज्या स्थानीं, १३·४३४.

अवगमणें—समजणें, कळणें, जाणणें. मन अवगमलिया दोन्ही। मीमांसा श्रवणस्थानीं। १·१६. **अवगमितां** ३·१६; **अवगम्य**, जाणण्यास योग्य, सोपें, ९·५४.

अवगलणें—चुकून राहणें, ढासळणें. **अवगलिया**

अवगल्ला कुहा जैसा ॥ १३·३७६. विपायें जें अवगले । १६·३९९. **अवगाळणें**, वाळून टाकणें, १८·२०२; **अवगाळा**, गाळ, ७·७६.

अवघडणें—कुंठित होणें, अडचणींत सांपडणें, त्रास देणें. मग सर्वथा बुद्धि अवघडे । २·३२७. **अवघड** १०·६७, १८·६४३; **अवघड धूं**, त्रासदायक धूर, १८·७७७; **अवघडें...उजू**, वेडींवांकडीं...सरळ, १३·१०५६.

अवचटें—अकस्मात्, कदाचित्. ना तरि जांभेया पसरे मुख । तेथ अवचटें पडे पीयूख । २·१९५. अवचटें कापुरा । माशि सांपडे हीरा । १०·७६. ८·२०३, ८·२४२, ८·२४५, ९·५१०, १०·२६८, ११·३४८, १३·४४८, १३·७६३, १४·२१७, १६·४३५, १८·३६७, १८·४८४ (टें), १८·७१९.

अवचित—अकस्मात्, सहज रीतीनें—होणारा, असणारा. शेषकूर्म अवचिते गजबजौनि १·१५४; **अवचिता** मिहुं दीसे १·२३७; **अवचिता** ६·१६८, —तं १८·१५, —ती ८·६९, १३·६२, —ते ९·२२६, —तें १५·२६१; **अवचितेपणें** १३·५२६.

अवज्ञा—अनादर. ३·१९२, ९·३६, १३·१९३. **अवज्ञेचां कुयोलें** १७·३०४; **अवज्ञा आणि कामना**, अनादर व कामवासना, १८·२००.

अवंतणें—आमंत्रण देणें. तें मंत्रसारदुःखासि अवंतणें । आरिलें या ॥ ९·४३८. **शत्रु अवंतुनु** १३·६२४; **आवंतणें**, परि श्राद्धा लागिं जैसा । आवंतिला राऊ ॥ १७·१८४, नाना दीठि घालूनि फेरा । आवंतुं जाइजे सोइरा । १७·२८५, **कालें रण आवंतिलें** ११·३४१.

अवतरणें—खालीं येणें, उघड, प्रकट होणें. मी साकार होउनि अवतरें । ४·५०. शब्दु पाठिं अवतरे । कृपा आधीं ॥ १३·२६२. ४·४२, ६·२५०, १०·३०६, ११·१४३, १४·३१, १४·२७९, १४·३८९, १५·३०८, १७·२९७, १८·३०८, १८·५४०, १८·८०४, १८·१०५९. **युगीं युगीं अवतरिजे** ४·५६; **हातु अवतरे**, सढळ हातानें वाढतें, १३·११४४; **अवतरविणें** १३·४, १५·५४३; **अवतरणें** ६·३४७, १४·४१०; **पारुष्य अवतरण** १६·२४३; **भावांचें अवतरण** १३·४; **स्नेहाचें अवतरण** ११·४२; **परब्रह्मअवतरणु** २·२९०; **अवतार** १०·२८७, ११·१७९, ११·६०४, १३·८२१; **तपावतार** ९·४७२; **मंत्रावतार** १·१०९.

अवदशा—दशा पहा.

अवधान—लक्ष. तंव अवधान अर्जुनाकारें । मूर्त जालें ॥ १५·६८. १·६२, १·८१, ३·६७, ४·२१३, ६·१३६, ६·४१२, ७·१९३, ७·२०१, ९·१, ९·२, ९·२४, ९·९६, ९·५२९, १०·४९, ११·१५, १२·१९, १३·१४, १३·४२४, १३·९४६, १४·६१, १६·४७०, १७·३०७, १८·२९, १८·३०१, १८·५२५, १८·१३३२. **अवधानांची आंजुळी** ७·१८०; **अवधानाचा चारा** ९·२६; **अवधानाची दीठी** १६·२७३; **अवधानाचेया लवलवा**, जोर येतो, १३·११४५; **अवधानाचें वाणेपण** १८·५९१; **अवधानाचा वापसा** ६·४८८; **अवधानाचा विडा पाउड** १८·४६; **अवधानांची सर्व सेना** १४·३९; **गोमटें अवधान** १८·१४३; **चांग अवधान** १६·१३५, १८·७२९; **चांगें अवधानें** १३·१८३; **अवधान ठकलें** ७·१९५; **अवधान धापु** ९·१२; **अवधान बाहिरें होये** १८·७६७; **अवधानाचें सर्वांग केलें** १३·१०८७; **सहस्रा अवधानाची एका चि पांती बैसो**, एकच पंगत बसावी, १३·३७०; **अवधान मागुत वा(पा)उलीं पलवणें यंतें**, मागल्या पाउलींच पळवणें, पळ काढतें, १३·३२३; **अवधानामृतें** ११·१९; **भजनअवधानीं** १३·४५५; **सावधान** ७·११९.

अवधारणें—ऐकणें, लक्षांत घेणें. ह्मणे निवृत्तिदासु । अवधारिजो ॥ १·२. तो अवधारु वाक्यपूजा । ज्ञानदेवो ह्मणे ॥ १५·५६५. **अवधारा** १·२८, ९·२६, ९·५१७, १३·६४८; **अवधारा हो जी** ९·५२७; **अवधारीं** १·६६, ५·१६४, ६·१४०, ९·९, ९·३३, १०·१२९, ११·९४, ११·३२८, १३·३१६, १३·३२०, १३·३३१, १३·३३७, १३·८५६, १४·४०४, १८·१५६४; **अवधारिजो** १०·३६, **अवधारिजो** असा पाठ घ्यावा; **अवधारिजो** १·४९, ६·१, १०·६०, ११·१८, ११·४४०, १२·२४३, १४·१३६,

१८·८५, १८·३६०, १८·११३२; **अवधारिपां** २·२३०, ३·१८२, १७·७५; **अवधारिलें** ६·३३७, ८·१, ११·२३२, १२·२१; **अवधारिं** ७·१५ (रिं), ८·२२०, १०·१९९, १०·२२९, १०·२७२, ११·३४३, ११·६७५, १२·९१ (रिं), १३·८९८, १३·९४१, १३·१०२२, १५·५०६, १६·४१२, १७·१६८, १७·२००, १७·३०५, १७·४०५, १८·१३७३, **अवधारि-(रिं) पां** १८·१३३२; **अवधारीं** १·१९३, १·२०४, १·२२४, १·२५६, १·२६१, १·२६६, २·३०, २·५०, २·१५५, २·३५६, ३·३५, ४·३१, ४·१२४, ५·८२, ५·१७८, ६·१५२, ६·२९८, ८·१८६, ९·१२६, ९·२१०, ९·३९३, ९·४१४, ९·५०१, १०·२०६, १०·२५०, १०·२५३, १०·२५७, ११·५६, ११·६०, ११·२३१, ११·२५५, ११·५४४, ११·६८४, १२·२४२ (रीं), १३·२१७, १३·२४१, १३·३६८, १३·४०२, १३·४६५, १३·६७५, १३·८८६, १३·१०३०, १४·६८, १४·१५८, १४·२३७, १४·३३९, १४·३८८, १५·१७३, १५·५३५, १६·११६, १७·३८४, १८·१४, १८·२२५, १८·५०२, १८·५०४, १८·८६४, १८·८९६, १८·९६२, १८·१०२७, १८·१०९७, १८·१२९९, १८·१३३६.

अवधि—वेळ, मर्यादा, शेवट. अधर्माची अवधि तोडीं। ४·५१. २·२४१, ९·३४८, १८·१४३८. **अवधि तुटे** ८·४०; **सकलवाक्यअवधि** १०·२८; **अवधी** ११·५०९, १५·१०४, १८·७५४; **जीविता अवधी** ६·४५५ (१), १३·५०, १८·६८२ (२); **एकावधी**, साहचर्य, एकच मर्यादा, १८·६८२ (१); **निरवधि-धी**, अधिक वेळ, ६·४५५ (२), निःसीम, १·११२, अफाट २·४३, अमर्याद २·१७२; **परमावधी** ४·२०.

अवबोध—**बोधणें** पहा.

अवभृत—यज्ञसमाप्तीचें स्नान. **आत्मसमरसें अवभृत न्हाये** ९·२४३; **अवभृथ, समरसीं अवभृथ...जालें** ४·१३६.

अवयव—इंद्रिय, गात्र. जैसे अवयव तरि आनान। परि एकि चि देहिंचे ॥ [illegible]. कां अधोर्ध्व अवयवां । [illegible] ॥ १३·[illegible]. १·[illegible], २·३०२, ५·१३८, ७·६५, ८·६५, ११·२०६, ११·२६०, १३·१६७. **दृष्टि अवयव** १३·१०८०; **रूप अवयव** ११·२०१; **पीलावयव सांमळे** ११·१३९; **भग्नावयव** १८·१७३१; **निरवयव** १३·१०००, **निरवयवां (निरवयवनां)** १३·४०; **सावयव** ६·२९४, ९·४३१, ९·४७५; **सकळ-अवयवउचितें** १७·१७१; **अवेव**, [illegible] आणि शरीर । हें वेगळें [illegible] । १३·२[illegible], [illegible] भावातीताचे भाव । [illegible] । १३·१०००, ६·२९५, ६·४०५, १०·७५, ११·५२५, १३·२०५, १४·९७, १४·९८, १४·११७, १७·३८६, १८·८६८; **नाना देव अवेवीं**, अनेक प्रकारचे [illegible], त्या अवयवांवर, १४·१०७; **शरीरेंसि अवेवां वोलों** [illegible], शरीर [illegible] अवयव ([illegible]) आहेत असें समजूं नये, १५·१९८; **अवेवकांति** ६·२५३; **अवेवसंधी (धीं)**, अवयवांच्या सांध्यांत, ११·१४९; **सावेव** ६·३७३, १३·२९५; **अवेवी**, अवेवी (वी) [illegible] । [illegible] । [illegible] रूप ॥ १८·१९४, [illegible] आच्छादला आहे, जी अवयव [illegible] आंगानें रूप आहे, तें पहा.

अवर—कर्मा [illegible]. पर...अवर १४·४८.

अवलीला—**लीला** पहा.

अवलोकणें—पहाणें, प्रकाशित होणें. १·[illegible], १·[illegible], १·[illegible], १०·[illegible], ११·[illegible], १२·[illegible], १५·[illegible], १५·[illegible], १५·[illegible], १७·६१. **अवलोक**, प्रकाश, [illegible], [illegible], १४·५५, १४·[illegible], १६·[illegible], १८·[illegible]; **अवलोकन** १३·[illegible], १३·[illegible].

अवलहाळ—[illegible]. १८·[illegible].

अवशिष्ट—[illegible]. ज्ञानयज्ञा(ज्ञा)वशिष्ट ४·१५०.

अवष्टंभ—गर्व, [illegible]. **अवष्टंभु आरूढोनि** ९·४१०; **अवष्टंभु तुळविला** १८·१६०३; **अवष्टंभहीन** १३·५२७.

अंवस—अमावास्या. [illegible] तरि अंगोनी दिसी। [illegible] वेगळी [illegible] जैसी । ११·५. [illegible] तरि अंवसे ।

चंद्र गूढ ॥ १३·७८. ११·१०८, १५·४७६, १६·७४. **अंवसेचिये रातिचें** १४·२४३; **जैसा चंद्रमा अंवसे पडिला** १३·१००२.

अवसर—(१) वेळ, योग्य वेळ. म्हणौनि जें जें उचित । आणि अवसरें करूनि प्राप्त । ३·७८. ऐसें सायुज्य आणि पुनरावृत्ति । इयें दोन्हीं अवसरा अधीनें आहाति । तो चि अवसरु तुज प्रति । प्रसंगें सांघों ॥ ८·२०५. किंबहुना धर्मि थोरु । अवसरिं उदारु । १३·२११. १·८७, १·२६६, ५·४३, ६·२, ८·२२०, ११·२४०, ११·३९९, ११·५४४, ११·६६७, १३·४५८, १३·११६४, १६·८६, १६·१९६, १८·८४, १८·६७७, १८·१०९७. **आजिचां अवसरिं** १३·५५४; **कव्हणी अवसरीं** २·१५५, **कोण्ही एकीं अवसरिं** १३·३९१, **कोण्हि एकिं अवसरिं** १५·३२५, **कोण्हीं एकिं अवसरीं** १८·६४२, **येकिं अवसरिं**, एकाच वेळीं, ११·२३४; **अवसरिचा प्रश्नु** ४·२०९; **अवसरिचा बोलु** ६·६; **रात्रिचा अवसरु** ८·१६२, **रात्रिचां अवसरीं** १६·२७०; **गीताश्रवणअवसरिं** १५·५५७; **पितरकार्यअवसरीं** १३·८१५; **अवसरोचित** ३·१८५, ५·४२, ९·३९३; **अनवसर** ३·२९, ९·२३१, १८·१४४८; **अवसरी** १३·२९७, १६·५३, **कें असे अवसरी** १८·१०३८, **कोण्हीं एकी अवसरि होवावी** १८·१६०४, **बहुवा अवसरी** १८·६७; **अवसरें** २·१३, ३·४४, ३·१२०, ४·४२, ४·१०८, ६·४५, ६·४१८, ७·३९, ८·२०२, ८·२१४, ८·२२४, ९·४२१, ११·४६४, १५·५५९; **अवसरें येकें** ६·३५०; **एकें अवसरें** ६·४१८; **जीतेन अवसरें** ८·७३; **महाप्रलयअवसरें** २·१६१; **मृत्युचेनि अवसरें** ८·७१; **यथावसरें** १८·१६८; **अनवसरें** ८·२०३; **अवसरीं**, अवसरीं, वेळीं, ६·१५२. (२) मृतभाषा. **अवसरीं घेतलें** ६·५; **मोहाचां अवसरीं** १४·३२९.

अवसांत—एकाएकीं, अकस्मात्. पाठिं अवसांत ये घेऊं । ६·६९ ७·१८२, ११·६१४, ११·६४५, १३·४४, १८·१०३, १८·३५२.

अवसान—धैर्य, मरण, मर्यादा. **अवसानाचिया गाळिका** ६·३६४; **देहावसान** ८·१२५; **तृणावसान**, गवताच्या काडीपर्यंत, १८·५२८.

अवसि—तिनिसांज, काळोखी रात्र. **अवसिपहाटि** १३·३०.

अवस्था—स्थिति. ५·१३१, १३·१३२, १५·६१, १८·५३८, १८·८६०, १८·११८०, १८·१३५४, १८·१६०२. **अवस्था लागे**, आवड उत्पन्न होते, ६·१३१; **दोनी अवस्था** १५·४९२, **दोन्हि अवस्था**, जागृति स्वप्न, १५·४८२; **तीन्हीं अवस्था** १८·९९८; **अवस्थात्रय** १८·३१८, १८·१२९१; **अवस्थांतरीं** १३·१३५; **अवस्थाभेदप्रमर्दीं**, अवस्थात्रय तरुणींनीं, १८·१०६३; **जाग्रदवस्था** ९·११०; **मृतावस्था** १८·१०४७; **साम्यावस्था** ७·१९; **स्वप्नावस्था** ११·१२०.

अवागमें—समजेल अशा रीतीनें. १८·१३३३.

अविनाभाव—त्यावांचून अस्तित्व नसणें. तैसेनि अविनाभावें । सूक्ष्मदशे आववें । व्यापूनि असे तें जाणावें । ज्ञेय एथ ॥ १३·९०९. ४·११९.

अवेव—अवयव पहा.

अव्यंग—दोषरहित, परिपूर्ण. ९·५११, १८·६८, १८·६४४, १८·८५१. **अव्यंगवाणें** १७·३७७, **अवेंगवाणें**, कांहीं बाकी न ठेवतां, पूर्णपणें, १५·४१४; **आवेंगवाणेया**, अव्यंगस्वरूपाच्या, ८·९०.

अव्हा—उगाच, भलतेंच. **अव्हासव्हा चारी**, वाटेल तशीं भटकूं देतो, १३·७६९; **पैशून्याचेनि अव्हालें** १८·१४८९, याचा अर्थ नीट लागत नाहीं, सज्जनास हलक्या शब्दानें संबोधावें असा अर्थ घेता येईल.

अव्हां—भलतीकडे. परि भ्रमरपण नव्हे । अव्हां जेवि ॥ १८·७१६.

अव्हाट—आडमार्ग. तेवि उजू वाट देखे । तो अव्हाटेनि न वचे ॥ ८·२३९. **अव्हांटा** ३·९, ९·३१२, १०·११५; **अप्रवृत्तिचा अव्हांटा** ७·४७, ७·१२५, **—चे अव्हांटे** ७·१६५; **अव्हांटा सुये**, वाईट मार्गानें जाईल कीं काय, १६·५६; **अव्हांटे वाग्वाद मोडीं** १२·१४; **उजू कां अव्हांटा** १२·१२१; **येकि उजू येकि अव्हांटा** ८·२३६; **अव्हांटला**, भलत्याच मार्गानें गेलेला, अव्हांटलेयां जोडे । स्वर्गसुख ॥ ६·१५८,

अव्हांत्रीक—अवांतर, इतर. १३·५८.

अव्हेरणें—अनादरानें टाकणें. हे शोच्यता अव्हेरीं। पांडुकुमरा ॥ २·२१. उत्तमातें धरिजे । अधमातें अव्हेरिजे । १२·१४४. १·९२, १·२६२, २·५४, २·६०, २·१२२, २·१९६, २·२५९, ३·१९१, ८·१३४, ९·५६, ११·५३३. **अव्हेर** १·२३१, २·२७६, ११·६१५, १३·३३१, १८·१४१, १८·७६७.

अंश—भाग, विभाग. मनुष्याआंतु अंशु । माझा जाणें ॥ १०·७४. जेथ संपत्ति आणि दया । दोन्हीं आलिं असति एका चि ठाया । ते ते जाण धनंजया । अंश माझे ॥ १०·२८३. तरि ताकाचे अंश फेडणें । यया चि नांव लोणीं काढणें । १५·४३१. ६·२६८, ८·३८, १५·३०५, १५·३११. **एकीं अंशीं** ११·२५८, **एकें अंशें** १८·१६७०, **येकें अंशें** १०·२९३; **गोलकांचे अंशांश**, ब्रह्मगोलकांचे (८·२१) पोटविभाग ८·२३; **जडाजडीं अंशीं** १३·१३७; **मदंश** १५·३२७; **शुभाशुभीं अंशीं**, बऱ्यावाईट सुखदुःखांच्या कर्मविभागांत, १८·३०५; **समुद्रांश**, तरंग हा समुद्राचा अंश, १५·३१२.

अशंकडी—अडचण. शब्दाचिया अशंकडी । १६·५.

अंशु—किरण. कमलवनें विकाशु । करी रवीचा एकु अंशु । १८·१३६७. **अंशुमाली**, सूर्य, १५·२६७, १५·२७६, १८·१५२२; **चंडांशु**, **चंड** पहा; **शीतांशु**, चंद्र, १८·४९३; **हिमांशु**, चंद्र, ६·२९.

असक—सगळा, संपूर्ण. असकदाहो घालावा । असका दाढे ॥ ११·४२५. **असकी**, ११·४०५. **असिक** पहा.

असकरणें—धिक्कारणें. ११·५४१.

असणें—राहणें, जगणें, अस्तित्वांत असणें, कायम असणें, वागणें. मग आपणपां चि आपण असे । अखंडीत ॥ ६·१०५. तरि आहासि जिया भंगीं । तियाचि भस ॥ १२·११४. नेदखणेन जें दीसे । नाहिंपण चि जें असे ॥ १८·१५९८. **असणें**—आकारेंविण असणें ८·८६ (१); **जेयाचें कर्मि असणें** १८·३९३; **तें हिं गीळूनि जें असणें** १८·९७६; **मज चि माझि असणें** १०·१९६; **असणेंयासि**, अस्तित्वांत राहण्यास, आधार होण्यास, १०·१९९. **असत-तु-तू**—हा पथ चि असतु गेला । सेनेया गांवा ॥ ९·२१८; **असत चि असे** १५·३५६, १५·४५५; **असतु इयें बोलणीं** १०·१५; **ते असतु**, ते राहोत, २·४६; **असतु इयें वायाणीं** ९·१८५; **असतू चि**, तसाच कायम राहता, १३·१०८९; **असतू चि असे** १३·१०७१, १३·१११५; **असतू चि आहे** १३·१०१८; **असत**—असणारा, राहणारा, जैसा जनामाजि वेचरु । असतु नि असा नव्हे गोचरु । ५·९८, तो आपुलें आपणपें । असतु चि होउनि आरोपे । १८·७७३; **असतें वेचिजेल** १४·१६४; **भूतां माझि असता** ९·८५; **पाणि चि असतु** ५·८०; **मना असता** ७·१५९; **हा असता चि**, असाच उपाधिरहित राहणारा, २·२३५; **असतेन उपाधी नाकळिजे** ५·२४; **असते...डोळे** ६·७३; **असति कीर्ति** २·१९८; **असतिये कीर्ती नाशु** २·२०; **असती...दीठि** ८·२१०; **असता दीपु**, जळत असलेला, १·२४६; **असतेनि देहधर्में** ३·१४५; **असता दीपु** २·२२२; **असता धीरु** १·१९१; **असती निश्चिता** ८·१८; **असतें पौरुष** १·१८९; **असता प्रकाशु** १·२३९; **असती प्रतिष्ठा** २·२७; **असतिया प्राणियां** १३·२६१; **असती चि वस्तु** ६·७१; **असतु विश्वाभासु** १८·२०९; **असता संगु** ३·२३०; **असतिये समृद्धी** ३·११०. **असतां**—मागां असतां १३·३३०; **हानीं असतां** १८·२८०; **होउनि असतां** ८·६१; **असति**—आलिं असति १०·२८३; **आलें असति** १·१७१; **कोंदलें असति** ८·१४; **जैसे असति तैसेयां** १२·८४; **राहूनि असति अमर** ९·२९३; **होति चि असति** १६·४०७. **असतेपण**—माझें असतेपण लोपे । १३·१००, **असति** ११·२७२, १७·८. **असा**—घालीतसा (सां), घालीत आहां, १८·२९०. **असावें**—राहावें, निश्चित राहावें, ९·४८६. **असिजे** ६·२८०, ८·७२, १४·३४४, १५·१३२; १७·२५. **असिलेपण** १५·१३०, १८·१११०. **असे**—यावदारें देशीं । तो असे परि नाहीं । ५·७५, जो जेथ जैसे पाहे वेसे । तिया तेथ तैसें चि असे । १८·११०१; **अधीन असे** २·४०; **आइतें असे** १५·४१२; **उदैलें असे** १७·७३; **जें एक चि असे तेयाचें शोमि दावी**

१८·१११७; तदाकार असे १३·८६९; देखत असे ८·८६(१); प्रकटली असे १·३२; बोलतु असे १८·१५६९; जें वस्तु असे १३·८६९(२); विकरति असे २·२४३; वर्त्तत असे १४·३४१, –तु असे ५·४०; सर्वांचां हृदयीं असे १३·९३३, सिकवितु असे २·२९; होउनि असे ४·१०५, ११·६८३; कें असे नाहिं, तें आहे कीं नाहीं, ९·९१; नाहिं आणि असे ९·९०. असे—शब्दांस जोडून, आवडतसे ४·११; करीतुसे १५·४६; कीजतसे १८·२६१; जालासे १·१२०; दीसतसे १·११९; नांदतुसे १५·४११; धांवतसे १५·२१०(२); प्रसवतसे ३·१३६; फांकतसे १५·२१०(१); वर्ततसे २·३४; समातसे ८·५५; ह्मणतसे १३·९५३. असें—इच्छितु असें १३·६; देखतु असें ११·२७६; आठवीतसें ११·४९७. असो—राहो, पुरे, असूं दे, असेना कां, तरि आतां देह असो अथवा जाओ। ८·२४६, देहबंधु असो अथवा जावा। ८·२५५, असो आंडें जाऊ ८·८१; याच अर्थी आतां, तरि, परि, तें, हें, बहू, बहुत, केती बोलों, ह्मणुनु, ह्मणौनि या शब्दांबरोबर—१·११३, २·१९०, ४·१५३, ४·१९०, ६·१८५, ७·१३२, ९·९८, १२·१२७, १२·१७८, १३·९९०, १३·१०४२, १३·११४१, १५·२७, १५·१०८, १५·१४२, १५·२०२, १५·४५०, १६·२०१, १७·४२८, १८·२९३. असों—आहें, बोलत असों १३·७२५. असोनु—हें असोनु, हें असेना कां, ६·१३९. असौनि—कर्मि असौनि, १८·३९८; शरीरीं असौनि, १३·१०६५. नसणें पहा.

असक्त—अशक्त. अंगिकें असक्तपणें, आंगच्या अशक्तपणामुळें, १६·२९८.

असंघडणें—अयोग्य असणें. जें विचारितां चि असंघडे। ४·१७३. असंघडी, चमत्कारिक, विचित्रपणाची, १३·९७२; असंघडें बोलों, असंबद्धपणें सांगावें, १५·२७२.

असंभड—अतिशय, कल्पनातीत. १३·३२.

असिक—सर्व, पूर्ण. १४·२५५, १७·४८, १७·१८६, १८·६०४, १८·१७०३. असिकें कर्म १८·१७६; कर्म चि असिके(कें) लागले(लें) १८·२२४; वस्तु असिकें वस्तुत्वें, वस्तु पूर्णपणें वस्तुत्व ठेवून, १४·२७४; असिकें राहे, पूर्णत्वानें राहतें, १८·१६४२.

असिवार—घोडेस्वार, तरवारबहाद्दर. ९·१७२.

असुरवाडी—सुरवाड पहा.

असोस—पुष्कळ, अमर्याद. मोराचां आंगिं असोसें। पिसें आहाति डोळसें। आणि एकली दीठि नसे। तैसें तें गा॥ १३·८३३. १४·१०, १४·२४४. असोसें बेचें निगति १५·१०२; असोसें मूळ, फार खोल मूळ, १५·५७; असोस रान, अफाट, दाट रान, १६·४४५; असौसें तुरंबित १६·३६१.

अस्तवणें—अस्तास जाणें, मावळणें. तेजें सूर्यु तैसे उजळ। परि तो अस्तवे हें कीडाळ। ९·२०३. अस्तवलें १५·५०८; अस्ताविला १३·७२७; अस्तवावेया ९·४९७; अस्तवेना ६·१०५; अस्तवे काला १३·७४९. अस्त—उदो अस्तु ३·२०२; उदोअस्तूंचा १६·१४; अस्तु गेला ६·४३२; अस्तगिरिचां उपकंठीं १२·३५. अस्तमान २·३२५, ८·८९, ११·६५०, १३·९३, १५·५४; देहास्तमान ८·३३.

अस्ति—हाड. अस्तिगत, हाडांतील, ६·२१८; अस्थि—अस्थिचे नले ६·२३४.

अस्तोव्यस्त—अव्यवस्थित पसरलेलें, अफाट. ११·३७६.

अहं—मी, मीपणा, ताठा. तिये अहं वैसे अहंते। मूळिके चि जैं॥ १४·२९०. जेयाचें अहं विश्रमे। आत्मरूपिं॥ १५·३९१. तेया अहं वाचा आंग। देउनि शरण रीग॥ १८·१३१०. अहंकर्तृत्वाचा वाड, मी करतों याचा जोर, १५·३३१; अहंकृति १२·१८३, –ती २·९८, १७·१७२; अहंकृतीभाव १८·४१९; अहंधूप १५·७; अहंबुद्धिविण ६·४४; अहंबुद्धी ३·१२८; महदहंबुद्धि, महत्तत्त्व व अहंबुद्धि, १५·१०४; अहंभाऊ १६·३८९ (२), अहंभाओ ५·९४, ६·११६, ८·४४; अहंभाव ४·१०७, ५·५६, ६·१८७, ६·३०५, ७·८१, ७·९५, १०·९३, १८·१२६८; अहंता, सोहं पहा; अहंभावियें, अहंपणाचें, ७·३४; अहंमति ७·१०३; अहंमम १८·४०५; अहंममता, मी, माझें हा भाव, ९·६१; अहंममाधि, मी, माझें ही पीडा,

आ

१७·१२३; विनवणी आइक ११·४३९, **आइकणें,** कथेचें आइकणें ४·२१९. **आइकता,** ऐकणारा, आइकतेया पढतेया १८·१५२८. **आइकतां,** २·१७४, २·२१८, १५·३९४, १७·२१९; अति सकौतुक आइकतां १·२७३; आइकतां बुद्धी आणिजे १३·१७६; श्रवणांमाझि आइकतां, फक्त कानांनीं ऐकूनच, ४·२२१. **आइकति** १·१६३; आइकतु आहे ५·४१. **आइकवणें**—किं नादापुढां आइकवणें, ध्वनीला आणि ऐकवावें लागत नाहीं, ९·१०. **आइका** १·१७४. **आइकां** १·३४, १·६९, १०·४४, १७·३७६; कथा आइकां २·८०; निरूपण आइकां १८·५८. **आइकावे**—वानावे आइकावे १८·३९७; आइकावें ८·७५. **आइकिजता नादु,** ऐकला जाणारा ध्वनि, १५·५११. **आइकिजे,** जे अहिंसा कानिं आइकिजे। १३·३१२, ऐकण्यांत येतें, ऐकिवांत आहे, १·२६१, २·३९, २·५३; आनी मुखांतरिं आइकिजे १८·२८०; देखिजे आइकिजे ११·५७६. **आइकिजो,** ऐका, १७·४३०. **आइकिलें**—मोटकें आइकिलें ११·४८१; देखिलें आइकिलें १०·२६९; आइकलेया किं १०·१६५; आइकिलेयां १८·१७२३. **आइके,** नाइकावें तें आइके १३·७७५; कैसेनि आइके, कशी बरें पटेल?, ८·२३२. **आइकें,** ऐक, १०·१९५. **आइकें,** ऐक, १·२०३, १·२७१, २·१, २·६१, २·८२, २·१०८, २·२६४ (इ), २·३०१, २·३१५, २·३२९, ६·२६८, १०·१९७, १३·१०१, १४·३, १५·६७, १५·२५९, १५·२६५, १७·१९४; अर्जुना आइकें, २·३२९. **आइकैजैल,** ऐकली जाईल, ९·४९६. **आइकों,** ऐकावयाला, आइकों धांवला, १५·४२७; गीत चि आइकों, ऐकावें लागलें, १०·१३९. **आइकौनि,** १·१३६, २·२९, ११·६९५, १२·२२८, १३·५७६; देवाचा बोलु आइकौनि १८·६१; **आइकौनिया** २·२१४, आइकौनियां ३·५०; चांगें आदरें आइकौनियां १३·१०३८. **आइकौनु** १३·८२३. **नाइकणें,** म्हणुनि नाइकणें पावे। तंव आइकौनि घाली आधवें। १३·५७६. नाइकणें तें कानू चि घाली १४·२०७; हरब्रह्मीं कानीं नाइकिजे, शंकर व ब्रह्मदेवाला ऐकावयालाही मिळत नाहीं, ११·५७३; नाइकति दूजेयाचिया गोठितें ८·११०; नाइकती १६·४३१; नाइकावी १३·१८८; नाइकावें १३·७७५; नाइकिजता नादु १५·७४; नाइकिजे १०·२०; कानीं नाइके ५·९०; मातु नाइके १८·३८१; नाइकें ११·१०७. **आयकणें, आयकिलेया,** ऐकतांच, २·२१२; **आयिकणें, आयिक,** १७·३२५, १७·३३८, १७·३५०; आयिकणेयां, तेयां आयिकणेयां, त्यांच्या ऐकलेल्यांच्या, १३·१०३९; आयिकत खेवीं, ऐकतांच, १७·३२४. **आयिकति,** १२·२२४; आयिकों ठांतां, १६·११८; आयिके अथवा भेटे १३·४७६.

आइत—(१) सहज, तयार झालेलें, स्वयंभू. किं शेंपीं आइता उपेगा गेला। पांडवांसी ॥ ६·१३७. ४·१३३, ६·२०९, १०·१७८, ११·६३७, १३·५४४, १३·१०४३, १४·२९०, १५·४३२, १५·५३८, १६·३८०, १७·२८४, १८·३९६, १८·८२८, १८·१२१८, १८·१३९६. एकखंड चि आइती ८·४३; सडिया आइती ७·१२७, ११·६६४; आइती परिजितेया (सहज रीतीनें), ११·२९०; आइतें ओगरूनि ठेविलें ८·११; आइतिये...राणिवे बसे ६·४६४; आइती रेख १५·१३६; आइतेपणें १८·१७२५; आयित, आयितां...व्यापारिं १३·१११२; आयिता ना रचला १३·११०६. (२) विस्तार पावलेले, तयारी झालेली. गंभीर वाचा ते आइती। गर्जनेची ॥ २·७८. १३·५९०, १८·१४८७. आइती कर्मप्रवृत्ती १६·३२८; आइतिसिं वाढे १४·२५२; आइती सांघें १८·१७०८; संभ्रमाचिया आयती १३·१८१.

आउख—आयुष्य. १५·२२. आयुष-ष्य पहा.

आउठ—औट, साडेतीन. देवा तूं अक्षर। आउठाविये मात्रेसि पर। ११·३०२, ॐकारापलीकडचा. आवुंठ हात १२·१३; आउठहातेपणें १६·१७८; औठ, औठे वलणीं, साडेतीन हात वळणांत, ६·२२३.

आउत—औत, शेतकीचीं हत्यारें, साधनें. घडीत आहे करणीं। आउतीं दाहें ॥ १८·४५१. १८·५०३.

आउ०—आव पहा.

आंकणें—मोजमाप घेऊन खूण करणें, कस लावून ठसा मारणें, स्वाधीन होणें. जे आंकूनि नाणें विस्तारी। ७.२६. जो रसनेंद्रियांचा आंकला। ६.३४५. **आंक, अंक,** कस दाखविणारा छाप; **पाटाचें आंक,** १८.६००; **आंकसाला,** कसाचा दगड, टांकसाळ, १८.४८९; **आंकणा,** खोडा, कृतांतु आंकणा घातला। १.२००.

आकर—सांठा. **कुसुमाकर,** वसंतऋतु, १०.२६०; **रत्नाकर,** समुद्र १८.८४९.

आकर्णणें—ऐकणें. **आकर्णी** १४.३२०, १६.६७; **आकर्णि** १८.६२७; **आकर्णिजे,** समजावी, १.५४, **आकर्णिजो** १५.४४; **आकर्णितां** १३.६४१; **आकर्णिली** १५.५४२; **आकर्णन,** १७.११८, १८.१४७९; **आकरणीं निरोपिली,** समजावी अशी सांगितली, १८.३५०.

आकर्षणें—ओढून घेणें. ११.४७०. **आकर्षिते,** ओढणारे, १८.७०.

आकलणें—समजणें, मिळविणें, स्वाधीन होणें. तैसा तो धनुर्धरु महामोहें। आकलिला ॥ १.१९०. १.२६९, २.१११, २.११९, २.३१३, २.३३६, ४.१४७, ७.९७, ८.९३, ८.१००, ११.१११, ११.२८५, १८.१२४१, १८.१७६२. **कृपा आकलिला** २.४; **गुणीं आकलिला** २.३४२; **मोक्षातें आकलिति** ३.४३; **योगें आकललेनि** ८.९३; **आकलता, तो काह्या आकलता,** तो कशा रीतीनें समजला असता?, १८.१६८२; **आकलति ना,** कळत नाहींत, १०.१९४; **नाकलणें** २.१२३, २.१२४, २.२७८, ४.५८, ६.४२०, ११.१५४, ११.३४९; **कर्मबंधा नाकले** ५.५०, **कर्मबंधीं नाकलिजे** ५.२४, **वेदार्थासि नाकले** ४.१२; **नाकलिजसि,** कळला जाणार नाहींस, १०.१३५; **आकोलणें, ध्यानाचें आकाश आकोलिलें,** ध्यानाच्या आकाशावर ताबा मिळविला, १८.१०२५.

आकांक्षणें—इच्छा करणें. १२.१९३. **आकांक्षेची कांडीं करिती,** इच्छेला कोंभ फुटतात, इच्छा बळावते, १५.९९; **साकांक्ष** पहा.

आकांत—कोलाहल, अनर्थ. १.१३७.

आकारणें—आकारास येणें. आकृति, रंग, रूप घेणें, घडणें, मूर्त होणें. आकारा जेणें आकारे। १३.९२६. **आकारित, मायाकारित,** मायेनें आकार दिलेला, २.१६८; वरील २.१६७ ओवींत **तरंगाकार** पहा; म्हणून माया + कारित असा विग्रह न करतां, माया + आकारित असा विग्रह केला आहे. **आकार,** हा आकारासि नि प्रवाहु। वस्तुसि नाहिं ॥ १३.९००. धातु तैसा नि होय आकारु। १७.११५. २.१६६, ६.२५०, ८.१४, ८.६६, ८.१७८ (१), ८.२५२, ९.१६९, ९.१७०, ११.३०३, १३.८५७, १३.८८६, १३.८९४, १३.८९८, १३.९२०, १३.९२६, १३.९९७ (१), १३.१०६८, १३.११३६, १४.२७९, १६.४२, १६.१९५, १७.११८, १७.१२६, १८.५०, १८.९१०, १८.११८४, १८.१३८६. **अव्यक्तीं हा आकारु** ८.२८; **आकाराचेनि जालेपणें** ८.१७ (१); **आकाराची पैल थडी** ८.१४; **आकाराचा प्रांत** ६.३२१; **पंचात्मकें आकारें,** (पंचमहाभूतांची प्रकृति), ९.१०६; **आनान आकारें आहाति** ६.९८; **आकार मायेनें रचावेया** ९.५९३. **आकारगज** (जगाचा) आकार घेतलेला हत्ती, १२.६५; **आकारचित्रें,** परब्रह्म भिंत आहे, आकार घेतलेल्या चित्रांनीं फक्त नये, ६.९९; **आकारजात,** जात पहा; **आकारलोप,** लोपणें पहा; **आकारेंविण** ८.८६; **आकारवेळे,** आकार घेण्याच्या वेळीं, ८.१७०; **आकारशून्या आकार,** आकार नसलेल्याला आकार देणें, ९.१५६; **आकारसमुद्र** ८.१५९. **अर्जुनाकारें,** अर्जुनरूपानें, १५.६८; **उपहिताकारें,** वस्तूवर आरोपलेल्या आकारानें, १८.११८०; **कमलगर्भाकारें,** योगांत हृदयस्थानीं असलेलें चक्र द्वादशदळाच्या कमळाकारें असतें, ६.२८०; **कर्माकार** १८.३०३, १८.४०९, १८.४५८; **काष्टाकार** १४.१९३; **क्लेशाकार** १८.१४१; **क्षीराकार** १३.८९७; **घटाकार** १३.८९३; **घनाकार,** घन पहा; **जीवाकार, मरतिये जीवाकारीं,** जीवानें घेतलेल्या आकाराचा नाश झाला तरी, ८.१७६; **तरंगाकार,** तरंग पहा; **दुध्याकार** १४.३०३; **दीपाकार** १८.९७९; **द्रुमाकार** ११.६३८; **देहाकार**

१३·८२, १६·२७७, १८·३२२, १८·१२९५, १८·१२९८; **नादाकार** ९·२७४; **पुरुषाकार** १६·४३; **बिंबाकार** २·१४१; **ब्रह्माकार** १७·३७१, १७·३७२, १७·३८१; **भूताकार** १३·९१६, १३·१०५८, १३·१०८१; **मठाकार** १३·११०९; **मंदराकार** १८·१६९७; **मनुष्याकार** १३·५१०, १५·१८३; **मस्तकाकार** १·१९; **रुखाकार** १५·४०, १५·४५२; **लोकत्रयाकार** २·१३४; **लोकाकार** ११·१८८; **विश्वाकार** ४·८८, ७·४०, ९·६५, १३·८६५, १५·६२; **वृक्षाकार** १५·१०६; **व्यालाकार** १८·११८२; **शरीराकार** १८·१२९९; **सर्पाकार** १८·१३८३; **सुखदुःखाकार** १५·२६३; **स्थूलाकार** ९·१५१. **अनाकार** १५·४७३; **ऽतत्सदाकार** १७·३४०; **तदाकार** १३·८६९, १८·३२०; **निराकार** १३·९९७ (२), १५·२०९, **—पण** ८·१७८ (२); **बहुधाकार** ९·२५७; **साकार** ४·५०, ११·५९७, ११·५९८, ११·६४३, **—पण** ४·४७, **—पणा** १३·९८७, **साकारें** ११·१९८, १५·४५३; **लावण्यसाकार** ११·१३८.

आकाश—पोकळी; आभाळ, अंतराळ. घटाकाशु हा जैसा। निमालेयां तेया अवकाशा। न लगे मिळों जाणें आकाशा। आना ठाया ॥ ६·८३. घटांतील पोकळीला घट फुटल्यावर आकाशांत मिळण्यासाठीं निराळ्या ठिकाणीं जावें लागत नाहीं. आंतु रिगौनु वेगळें। आकाश हें ॥ १३·१४५. परि तो आश्रयो आकाशा। आकाश चि कां जैसा। १७·४००. आकाशा एणें जाणें। होये काइ ॥ १८·९८३. १·१५६, २·१४२, ४·११६, ५·३०, ५·१३३, ६·१३३, ६·२७९ (हृदयाकाश), ६·३०४, ६·३१४, ६·३८४, ६·४६६, ८·११३, ८·२५१, ९·१०२, ९·११८, ९·२८०, ९·२९२, १०·३६, १०·१९९ (१,२), १०·१६०, १०·२००, १०·२५१, ११·२६२, ११·३५४, ११·४५६, ११·५२७, १२·१८०, १३·३५५, १३·३८२, १३·४८७, १३·५३०, १३·६६४, १३·८८७, १३·९०३, १३·१०२७, १३·१०९३, १३·११२६, १३·११३५, १४·५४, १४·६२, १४·१९६, १४·२१०, १४·२८९, १४·३०४, १४·३११, १४·३१४, १४·३६१, १४·३८७, १५·६९, १५·२५५, १५·३०४, १५·३४७, १५·३५६, १५·४०१, १७·२२४, १७·२२७ आशा(का)श, १७·२७८, १७·४०१, १८·३२०, १८·३८३, १८·४१६, १८·४३२, १८·४७९, १८·५०६, १८·८५८, १८·८७०, १८·१०२५, १८·११०२, १८·११३०, १८·११३९ (१,२), १८·११५९ (१,२), १८·१२०५, १८·१३०१, १८·१३२०, १८·१३३४, १८·१३४५, १८·१४१४, १८·१६९५, १८·१७०५. **आकाश उंचिया आवडेतेया जींके** १८·८५९; **आकाश कें न समाये**, कोणाचा समावेश करीत नाहीं?, किंवा कोठें समावेश करून राहत नाहीं?, ७·१५६; **आकाश कें नाहिं** १३·१११४; **कां हें आकाश गंवसलें गवसे** ४·१७८; **आकाश गंवसावें तरि आणिक तैसें चि होआवें** १·६९; **आकाश तूटोनियां पडिलें** १·१२८, **आकाश ही तूटौनि पडावें** ११·५७; **आकाश लयाकाशीं नेईन**, आकाशाचा लोप करीन, जवळ जाईन, १३·४३४; **आकाश विंधलेयां**, आकाश फाटलें तर, १८·६११; **आकाशासि एथौनि पऱ्हां जाणें नाहिं** १५·२७०; **जऱ्हीं धिंवसा बांधौनियां आकाशा झोंबति**, १२·७४; **आकाशा रंगु लावित** ११·५९०; **आकाशा जैसा लेपु न लगे** १२·२०६; **आकाशा हि वरि उरता** १५·५१६; **तेया वरिला आकाशाचा उवाऽ**, कळसावरील आकाशाच्या विस्तारासारखा, १८·१२१४; **आकाशीं गंधर्वनगर** ११·२३९; **जैसें आकाशीं अभ्रपटल बिंबत** २·१६८; **अभ्रें जिरति आकाशीं** ८·१६०; **रात्रिदिऽ कां आकाशीं**, रात्र व दिवस यांपासून आकाश अलिप्त राहतें, १८·३०५, याच अर्थी १३·११११; **जैसे आकार आकाशें चि नोहिजती** १३·८९४; **आड चि आकाशें निगाली**, कठिण अनिश्चित मार्गानें निघाली, ६·१५४; **आकाशें उघवली** १६·३७७; **आकाशें परिभ्रमें(मे)** ३·६१; **रजोगुणु आकाशें जाये**, अतिशय वाढतो, १७·६४. **आकाशअंग**, आकाश हेंच किंवा आकाशासारखें ज्याचें अंग आहे तो, १७·४८; **आकाश-**

गत २·२३३; **आकाशध्वनि**, पोकळींतून निघणारा ध्वनि, १५·३८४; **आकाशपतित**, १८·५६२; **आकाशमांड** (मंडप) १७·२५०; **आकाशवेन्हीं** १·१५५. **गीताकाश** १८·१६४३; **घटाकाश** ६·८३, १४·१९३; **चिदाकाश** १८·९६९; **जगद्भ्रमाचें आकाश** १५·८२; **महदाकाश**, हृदयाकाशाव्यतिरिक्त जें दुसरें आकाश, ६·२८०; **लयाकाश** १३·४३४; **हृदयाकाश** ९·२८, **-शातलवटीं** ६·२२९; **आकाशा आणि अंबाळा** १८·२६८; **आकाश वायु द्योतक** (तेज) **आप पृथ्वी**, हीं पांच महाभूतें, १५·९७, सं. वा. शब्द **पांचैफोंक** पहा. **आकास** १२·१३२, १६·१९२.

आकुंचणें—आखडणें. घटणें, कमी होणें. चंद्र ह्मणों पांतां आकुंचला । १०·१८५, चंद्राला कळा लागतात (म्हणून चंद्र नकोसा वाटेल काय ?). ६·२३७, १८·१०३१.

आंकुडा—वांकदार टोंक. **दाढांचे आंकुडे** ११·३५८.

-आकुल—व्याप्त. **धूमाकुल** ८·२२९; **शोकाकुलित** २·१, २·८१.

आकृति—आकार, रूप, घाट. **भुजांची आकृति** १·१०; **कृष्णाकृतिचिया मोडी** ११·६४१; **देहाकृति-ती** ६·२५९, ६·३२७, ६·४५०, १३·१११०; **भूताकृतिचें नाणें** १५·४४८; **भूताकृती** १३·१०७८; **मठाकृती** २·१४२; **अनाकृती**, विमनस्कता, कळ नसणें. १८·१४८६.

आक्रमणें—व्यापणें. २·३५०. **आक्रम**, **कुलाक्रम**, कुलपरंपरा, ९·२७६; **आक्रांत**, व्याकुळ, **दुःखें आक्रांत** १५·३८०.

आक्रोश—विलाप, आवेश, अट्टाहास. **आक्रोशें विण क्षमा** १३·३३९; **आक्रोशबळें** १४·१८८; **अनाक्रोश क्षमा** १३·३५२.

आक्षादणें—आच्छादणें पहा. २·७५.

आक्षेपणें—शंका घेणें. १८·३६०. **आक्षेपात्र** १७·४१८, अपेक्षावें या अर्थी; अक्षरांची उलटापालट झाली आहे. **आक्षेप** १३·५४१, १५·२९७, १८·१५२, १८·१३६२; **आक्षेपाचें लागतें न फीटे**, लागू पडणारे आक्षेप दूर होत नाहींत, १३·३२७.

आंख—आंकडा, संख्या. सरलेयां लेख । जैसे आंख होंति एक । १३·१३२, हिशोब संपल्यावर जसा आंकड्यांचा मेळ बसतो. **आंखें लेखें** १३·८४३.

आखत—अक्षता. आखत टाकिली जैसी । मांदियेसी ॥ १८·७२०. जमलेल्या सर्वांना उंच नीच, योग्यायोग्य न पाहतां सारखाच मान देणें.

आखर—(१) अक्षर, वर्ण, शब्द. बुद्धिचिया जीभा । बोलाचा न रुमतां गाभा । आखरांचिया चि भांभा । इंद्रियें जिति ॥ ७·२०२. बुद्धीच्या जिभेनें शब्दांचा सरसपणा न चाखतां अक्षरांच्याच शोभेनें इंद्रियें (कान) जिंकलीं जातात. ९·२७५, १३·१०३९, १३·११५८, १६·२२२, १७·४०७. **दों आखरीं**, दोन शब्दांत, थोडक्यांत, १८·१२३८; **धडेयांचेयां आखरा तळिं** १७·४५; **नामें तीन्हीं चि आखरें**, अक्षरांत, १७·३५१; **पाटेया वरिलें आखरें**, फळीवरील मुळाक्षरें, १८·१०९३; **प्रणवा पटिचीं आखरें** ७·३९; **राजवर्खिचें आखरें**, नाण्यावर पाडलेल्या राजाज्ञेच्या छापाचीं अक्षरें, १७·३२०; **हरिवक्त्रिचीं आखरें** १५·५५९; **आखरें गुंफिलीं** १८·१७२१; **आखरें पुंजिलेयां** ८·१७४; **आखरांमाझि सांपडे** ६·३१६. (२) दुर्गीं सावर्लेने चरणाऱ्या गुरांची जागा, गोठण. **चोंडाळाचां खुरिं आखरु चुर्ग भाने**, ओंगळ गुरांच्या खुरांनीं गोठणाची दुर्दशा होते, १३·५५७.

आखलि—दुष्टपणा. ३·२३८.

आखाड—आषाढ. **आखाडअभ्रें** १५·१२८; **आखाडमेघ** १६·३६४; **आषाढिचेनि जळें**, आषाढांतील सारख्या व्यापणाऱ्या पावसाच्या झडीनें, १३·५६६.

आखुडणें—आवरून धरणें. **हात आखुडे**, १८·१०७२.

-आख्य—नांवाचा. **गीताख्य** १·५; **गीताख्यु प्रसंगु** १·५०.

आख्यान—कथा; वर्णनाचा भाग. **आख्यानकीं** १·४६.

आंग—शरीर, स्वतः, भाग, बाजू. गानीं गा(य)कनि आंगीं । १·४६. पुरता प्रताप आंगी । १·११०. जैसें आंगिचेनि सौंदर्यपणें । कोणेयांसि आंग विशेष

लेणें । १०·४३. आंग सांडूनि छाया । आलंगिसी थां ॥ ११·६२९. ३·१६१, ६·१८४, ६·१९०, ६·२१२, ७·५, ७·१७८, ८·५५, ८·१२९, ९·४८९, १०·१९२, ११·८९, ११·१६६, ११·२८२, ११·३२४, ११·३६३, ११·४३८, ११·४८८, ११·५३८, ११·५६५, ११·५९२, ११·६१२, १२·११४, १२·१५०, १२·१६६, १२·१८३, १२·१८६, १३·२८५, १३·४३३, १३·४७९, १३·५३१, १३·५८६, १३·६७६, १३·७०५, १३·७५०, १३·७६०, १३·८७३, १३·१००९, १४·११, १४·२८, १४·८७, १४·२५४, १४·३१०, १५·३३, १६·१७०, १६·१९५, १६·२५१, १६·२५६, १६·२९०, १६·२९१, १६·३८०, १६·४०८, १६·४६४, १७·७, १७·१०, १७·५५, १७·९९, १७·१२५, १७·१२८, १७·१७३, १७·१७९, १७·२१०, १७·२४५, १७·३७२, १८·१५, १८·१६, १८·४२, १८·९५, १८·१२७, १८·१३५, १८·२१०, १८·२१८, १८·२४८, १८·३०४, १८·४०८, १८·४३७, १८·४५५ (आं), १८·५८४, १८·६१५, १८·६३७, १८·६५२, १८·६५४, १८·७३१, १८·७७९, १८·८०२, १८·८२५, १८·८३६, १८·८५१, १८·८७४, १८·८८३, १८·१००३, १८·१०१६, १८·१०१८, १८·१०२२, १८·१०६५, १८·१०७१, १८·१०८०, १८·११३८, १८·१३४५, १८·१५७३, १८·१५७६, १८·१६७९, १८·१६९४, १८·१७०३, १८·१७१७, १८·१७१८. आडवेन आंगें २·३०६; आपुलेनि आंगें, स्वतः होऊन, ११·२०८; चित्ताचें आंग १६·९०; निद्रिताचेनि आंगेंसिं १४·३५३; परिसाचां आंगीं ९·४६०; बुद्धिचां आंगीं जाणणें ७·२१; मनाचेनि आंगें १०·२०६; मनाचेनी चि आंगें ६·२४; महामूर्त्तिचां आंगीं ११·२७९; मोराचां आंगिं १३·८३३; वस्तुचें आंग, वस्तूचाच अंश, १५·२८१; वाचेचें आंग १५·१७; वारेआचेनि आंगें ६·२८५; समुद्राचें आंग ११·४१८, १४·३५०; सिंधुचेया आंगा १८·११३२; सुख-दुःखाचेनि आंगें ६·६३; सूर्याचेया आंगा उटणें १०·१०; स्त्रिष्टिचे(चें) आंग १५·४५०. आंग जीव १०·११२, ११·५६७, १३·४९९ १८·५८६, १८·८९०; जिवें आंगें १२·८२; आंग मन १३·४६०, १३·७७२, १३·७७६, १३·१०३८; आंगोपचार १७·२०२; आंग, जवळिके १८·१६९८; आंगा कडे १३·१८७; आंगावरि ९·४०८, —वरिलें १३·२८२; आंग वरि चर्ची १३·६५९; आंगें वर, आंगावर, आपल्या स्वतःची, १६·१५५. अडव आंग, पसरलेलें कांटेरी, १८·१८५; एकें आंगें १५·११८; दोहिं आंगिं १८·१४८०; आठ आंगें १४·१०३, १५·१०५, सं. श. पहा; उघडा आंगीं १३·१६५; डावे जेवणें आंग, डावें उजवें आंग, १०·२९०; अहं वाचा आंग १८·१३१०; आंगकांति ११·३०९; आंगझील, चकचकाट, १३·२१३; आंगतुंक, स्वतःचा आकार माप न बदलतां, १७·२१५; आंगत्वचा १५·१००; आंगदट, बळकट, १६·४५; आंगधुणें १३·२३२; आंगपुष्टी १७·२०३; आंगप्रांत ११·१४०; आंगभरें, नेटानें १३·३१८, दाटीनें १५·१५२; आंगभारें ६·७६, १७·२५९; आंगभोग १३·२०९; आंगमेलें, संसर्गानें, १८·१२४८; आंग-मोडामोडी, पिळोखे देणें, १४·१७९; आंगलग ११·२५३, १२·१७७, १३·७७८, १३·१०३४, १७·६३; आंगलीन, आंगच्या, १६·४२; आंगवख, बाजू, ११·४२०; आंगवटा, शरीर, मूर्तिमंत, ८·१४२, १३·३६७, १८·७४९; आंगवस, आंगीं असलेलीं, फुटलेलीं, १५·९८, आंगवसे, मोहर, कोंब, १५·१०२, १५·२०२; आंगाथिला, आंगीं असलेला, अनु-भवलेला १५·७४; आंग आलिंगाचेया १२·२२२; आंग करी, सांवरते, ६·११०; आंग न वळी, पुढें होत नाहीं, १८·१०२१; आंग घे, धजणें, १३·४३९, —घेउनि, स्वीकारून, १७·३५९, —नेघे, कचरतो, १·१३२; आंग जूंझावें १२·६२; आंग झाडणें, जबाबदारी टाकणें, १७·३६९; आंग टाकावें, मिळवावें, १८·१७५१; आंग चि वरि देणें, वरपांगी करणी, ११·६०१; आंग नव्हे ६·३१३; आंग न पवे, लागणार

नाहीं, २·२०२; **आंग पातां**, आकार पाहिल्यास, १५·५६१, –**पावे**, साध्य होणें, ६·३५७; **आंग मोडिती**, आळोखे पिळोखे देतात, ६·२२७; **आंग वळिलें**, (कापडाचें) रंगाचें आंग विणलें, ६·२५४; **आंग वेचिलें**, अर्पण केलें, १०·१२२; **आंग सुरके**, संकोचतें, १८·१५८५; **आंग सूदलें**, सुजलें, १३·७४५; **आंग होणें**, भाग होणें, १०·४३, १०·२९०; **आंगें होणें** ६·१४३, ६·३७३; **आंगें होउनि**, स्वतः होऊन, न मागतां, १०·२८६; **आंगा आणावी**, लावून घ्यावी, १८·९३६; **आंगा घडणें**, घडणें पाहा; **आंगा घालूनि** १७·९५; **आंगीं घालिजति** १७·२५५; **आंगा पातलें**, करावें पडलें, १३·३५१; **आंगा येणें** २·२१७, १३·१८५, १३·३८१, १३·५३४, १८·३१०, १८·१६७१, –**नैयंति** ९·१२१, –**रिगे** ९·१०७, –**रिगाली** १४·३५०; **आंगा लागलें** ६·२७५; **आंगा लिहिला**, ठरला, १२·१८४; **आंगिं उमटैल** १३·२९९; **आंगिं भरणें**, भरणें पहा; **आंगिं भावे** १३·३४२; **आंगिं लागली** १३·१०६४; **आंगिं न लाहे** १४·२३३; **आंगिं लेवविजे** १०·५७; **आंगिं वाजणें**, वाजणें पहा. **आंगिं सूनि** १२·२०५, १८·२३९;–**सूंसि** १८·२४; **आंगीं अधिष्ठिलें** १३·१०७; **आंगें अधिष्ठिलेनि** १३·२४३; **आंगीं ने घे**, पटत नाहीं, ७·५; **आंगीं चढत** १६·३२३, –**जडति** १·२२९; **आंगीं न ठांति** ६·१३९; **आंगिं ठेलें** १७·१४६; **आंगीं पडिलें** १७·२६२; **आंगिं पडे** १८·१३९४; **आंगीं फुंजणें** १८·१६४; **आंगीं बाणणें**, बाणणें पहा; **आंगीं न रुपे** २·१४०; **आंगीं वाहाणें**, वाहणें पहा; **आंगें जालेयां**, बनल्यावर, १४·५०; **आंगें झगटलें** ६·६३; **आंगें दाटली**, पूर्णपणें भरली, १६·२१८; **आंगें दीसथि** ६·२२७; **आंगें तुमुचे**, सुटत नाहीं, १७·२८१; **आंगें पेललेनि** ६·१९६; **आंगें बोलों** १३·२०३; **आंगें मानिलें** १८·५८३; **आंगें रावले** १३·२९; **आंगें राहे** १६·७४; **आंगें विरत** १८·२८३; **आंगें सांडिला** ६·२४२; **आंगें मीतलें जीवें पाठि भलेतेया दे**, शरीरानें ऐक्य भाव दाखवून पाठ फिरल्यावर भलत्यालाच द्यावें, १३·६६७ **आंगा आंग टेंकतेया**, कंपामुळें अवयवाला अवयव लागणाराला, १८·१५४० ; **आंगीं हीणाऊ खेवणें**, आंगीं नम्रता घ्यावी, १३·१९४; **लेनें आंग**, अलंकार घालणारा, योग्य पात्र, १७·२६७; **अष्टांग**, सं. श. पहा; **उत्तमांग**, मस्तक, ११·४१३; **उपांग**,संगीताच्या साज, १८·१०८७; **सांगोपांग** ९·२६५, १७·१८१; **गीतांग** १८·१७१५; **चंदनांग** १२·२१०; **ज्ञानाज्ञानांग** १५·४७०; **दोषांग** १६·२५१; **निजांग** ७·१५; **मतांग** १३·३३३; **यज्ञांग** १६·१३४; **रथांग** १३·१५१; **वामांग** १७·८; **सर्वांग** ४·२१८, ६·२४८, ६·२६४, ९·२५९, ९·३५६, ९·४४२, ९·४८३, ९·५२७, १०·१८७, ११·२१९, ११·२२१, ११·२३७, ११·२४३, ११·४८१, १३·२२८, १३·५६८, १३·८९०, १३·१०५८, १३·१०८७, १४·६१, १५·६७, १५·१७०, १५·४४२, १७·१७५, १८·११९, १८·११४२, १८·१४२३, १८·१७३२; **आंगिक**, १५·१५०, १८·१०९१; **चैतन्याचें आंगिक**, ५·१३९, **आंगी**, आंगावरील वस्त्र, पेहेराव, **आंगिचिये घसणी**, आंगावरील वस्त्राच्या स्पर्शानें, १३·४२५; **वाणे परिची आंगी**, नाना तऱ्हेचा पेहेराव, ११·२७९; **सुखाची आंगी**, ९·४९७; **वज्रांगी**, वज्र पहा.

आंगवणें—मानवणें, हातीं येणें, स्वाधीन होणें.
जों विश्वास आंगवला संवगांगना ॥ ८·११०.
त्यागानव आंगंवे शांति समस्ता ॥ १२·१३८.
३·२६२, ४·२०५, १२·४५. **शब्दसृष्टि आंगवे** १३·२; **आंगवण** ७·८९, १६·४३२; **आंगवणी**, आंगाची, आंगांतून निघालेली, १८·१७२७; **आंगिवीति** १२·५७. **नांगवणें–नांगवे** ८·५५६, १३·५१३, १३·७२४, १४·३०५; १४·३२२, १५·१६ (नां, ना गवे असे शब्द तोडतां येतील; गवणें पहा); १५·२५६, १५·५५७, १८·७०८; **आधीनु कां नांगवे** १४·३५३; **टाकलें किं नांगवे, मिळतें कीं नाहीं**, १४·१८९.

आंगण—घरापुढील झाडून सारवून ठेवलेली जागा. मोकळी जागा. गुरुकृपेचे आंगणि

लाविलि कोडें। ११·५७०. ८·९. ८·१८८, ११·५७७, १४·२०४. **चंद्रतारांगण** १५·५४७; **देवांगण,** देवळाच्या आंगणांत उभें राहून शपथ घेणें, युद्ध करणार नाहीं या निश्चयाला उद्देशून, १८·१२७६; **तारांगण** १५·३५२; **रणांगण** १८·८६३; **श्रवणाचां आंगणीं** १३·४२५.

आगम—(१) येणें, प्राप्ति. संगमिं आगमु। उपचारांचा ॥ १८·३४३. **अभ्रागम** १८·३०६; **वसंतागम** १८·१७१९; **समागम** १८·३०६; **सुखागम** १८·१६१५; **सूर्यागम** १८·१५९५. (२) शास्त्र. **गीतागम** १८·३२; **निगमागम-द्रुमफल,** १८·२, **निगम** पहा; **यथागमविधि,** शास्त्रांत सांगितलेल्या विधीप्रमाणें, १६·९४; **सर्वागम,** सर्व शास्त्रें, १८·१६५१. (३) **मंत्रविद्या.** आगम उपासिले मूर्त होंति ॥ १३·८२८. **परमार आगम,** दुसऱ्यांस अपाय-कारक मंत्र, १५·१६६.

आगमन—येणें. **शिष्टागमनविधान** १५·१८७.

आगर—(१) घर, सांठा. जो सकल धर्मासि आगरु। २·३७३. ११·५०४, १२·११, १५·३७२, १८·६५९. (२) **शेत.** लांबा उगवे आगरीं। ६·४४२. काइ तणाचा बाउला। जो आगरा मेरे ठेविला। १८·४३५. १८·२३३.

आगरडें—टांक. ११·४११, १३·२५१, १४·२०५.

आगल—अधिक, पुढें, वरचढ. पुण्यासि प्रतापु आगला। १·३७. मातलेया कुंजरा। आगली जाली मदिरा। १६·३२३. ९·३६६, ९·४८३, ११·३४, ११·३६३, १२·५९, १४·२२०, १६·२९७, १७·३, १८·१४४६. **काई आगलें कीजे,** पुढें होऊन अधिक तें काय होईल, १८·९३८; **आगली प्रकटे** १·४२; **आगलें वाढे** १०·११७; **आगला एकु एका,** एकापेक्षां एक अधिक चांगला, १८·१६५६; **वेचला कीं आगला,** नासला कीं पुढें वाढेल, १४·१२५; **आगलिक-लीक,** कैसी आगलीक देवांची। ४·४. १४·९९, १५·१५४, १६·१९२. **सुरंगतेची आगलिक** १·३८; **आगलिक धरी** १८·६३८, **—लीक धरी** १४·२२४.

आगसा—द्राक्षाळीचा कोंवळा शेंडा. ११·४०९.

आगा—(१) पुढील भाग. **अलुकी चि आगा उरलै,** आसक्ति बाकी पुढें राहील, ३·२२२; (२) अरे. २·२७२. **आया** १०·२५९ हा अपपाठ आगा ऐवजीं आला असावा.

आगारी—अंकुर. १५·९५.

आगि-गी—आग. जरि उदकें उदकीं बुडिजे। कां अग्नि आगी पोलिजे। २·३३६. हलाहल आगी पियालें। ११·३५३. १·२४०, ३·२४९, ६·२४२, ११·३२०, ११·३४९, ११·४३३, १३·५८४, १३·७०५, १३·१०९९, १४·२५५, १४·३३३, १५·२५८, १५·२७१, १६·९०, १६·१२०, १६·२८६, १६·३११, १६·४४८, १७·६५, १७·१६६, १७·१८९, १८·१३९, १८·१९१, १८·६३९, १८·६७३ (१), १८·१२०५. **उन्हाला आगि पुरा,** उन्हाळ्याचा ताप पुरेसा आहेच त्यावर पुनः, १६·३९३; **आगी आगि लाग-लेयां** १८·४४८; **आगिसि आयुष्य जालें** ९·४७५; **आगि आरोगणे उठिला** १६·२४५; **आगितें उगे ह्मणे,** आगीला गप बस म्हणण्या-इतकें तिखट, १७·१४६; **आगी चि खाए** १७·१४७; **आगी उबे उबगणें,** आगीनें तापाला कंटाळून चालणार नाहीं, १८·२१८; **तातलां तेलिं आगि उठी** १६·२३६; **आगितें तापु न संडी** १८·७५६; **आगि दडपिलेयां** १८·९५७; **आगि धडाडितु होए** १८·६७३ (२); **आगीसि बल चढे** ११·४२७; **आगीविण जालिति** ३·२५२; **निरंधनि विण आगी** १२·१८३; **आग व इंधन** यांचा संबंध दाखविणारे ३·२६०, ११·४२७, ११·६८२, १६·२२४, १६·३२१, १७·२५४, १८·५६०; **आगी कां कुन्हाडी** १५·४९; **आगि आणि चांदिणें** ४·१९८; **आगी धूवां एकावघी** १८·६८२; **आगि आणि पींसा** १३·१०९३; **आगि ना वोल्हासु,** आग नाहीं व पाण्याचा ओलावा ही नाहीं, १८·४४३; **आगि ना आंग ना लोकु,** सती हीं पाहात नाहीं, १८·४३७; **आगी माजि** १४·१७०, **—माझि** १८·७०८; **आगीमाझी** ६·३६९. **आगिठ,** आगटी, शेगडी, १३·१०३१, १७·२०८, १८·१२०; **आगिठी,**

आछादणें—झांकणें. १४·१२४. **आक्षादणें** पहा.
आंजुलि-ली—**अंजलि** पहा.
आज्ञा—आदेश, परवानगी. पृथ्विया भूतें वाहावीं। हे आज्ञा माझी ॥ ९·२८१. जे नमस्कारिजेति आज्ञा। १०·२८७. २·३६८, १०·१५६, १८·१५५९. **आज्ञा चेन्हीं**, (योगांतील) भ्रुकुटींत असलेल्या चक्रापर्यंत, १८·१०३२; **आज्ञापक** ३·९९; **आज्ञासिद्ध**, ज्याची आज्ञा तत्काळ पाळतात असा, १६·३५३; **गुरुआज्ञा** १३·३७७, १३·४४१, १८·१७३९; **राजाज्ञा** ९·४४९, ९·४५०, १८·७३०; **वेदाज्ञा** १६·९७.
आज्ञुई—**अज्ञुई** पहा.
आटणें—उष्णतेनें कमी होऊन घट्ट होणें, घन पदार्थ द्रवरूप करणें, सुकणें, लय पावणें. जैसा सरोवरु आटे। ५·१५५. मग कंठनाल आटे। ६·२०७. दूध आटलिजों लागे। ९·१०७. प्राणु सकडुनि आटिला। पूतनेचा॥ १०·२६५. ६·३०६, ८·४०, ८·१२४, ८·१५९, ८·१७१, ९·१०१, ९·२१५, ९·२९२, ९·४३०, ११·४५, १६·४४०, १८·६४१, १८·७९६, १८·१०९९, १८·११२९. **तो दोनि हे भाव आटी** १८·११५३; **दृश्येंसि द्रष्टा आटला** १८·४३८; **नीरातें तेज आटी** १३·१४४; **आट**, १६·३१७, **आटु भविनला** ६·३१४; **आटणी**, जे आंटूनि नाणें विस्तारी। पाठिं तेयाची चि आटणी करी। ७·२६, ६·२९०, ९·५२५, १६·१०७, १७·२६१; **आटणिये पडे** १८·६१३; **आटणी होवे** १८·१२०१; **आटणें, देहा राकट आटणें**, १३·५०५; **आटत्तिये अलंकारीं** ८·१७६; सोनें, अलंकार आटवण्यासंबंधीं ८·१७१, ११·६३४, १८·५३१, १८·११८३; **आटलेपण**, जैसीं आटलेयां स्वरूपें। आटलेपणातें खोटि हाणिपे। ८·१७१; **आटिंव लोहखांब** १६·३७७; **आटावे**, कमी करावे, १६·३१६; **आटितसे** १५·३७६; **आटी**, श्रम, **जन्माचिये आटी**, जन्ममृत्यूची यातायात, १३·१०५४; **आटी काढणें** १०·१५३, १३·३०; **आटौनि** ११·२४१, १५·४७३, १८·५३१, १८·११०३, १८·१२०१; **नाटणें, नाटतें कनक, न आटणारें** सोनें, ८·१७६; **नाटितां** १४·३७५; **नाटे**, आटणार नाहीं, १३·७३७.
आंटी—मिठी, आलिंगन. **आंटी घे** ५·१३१, १३·७८४.
आटोपणें—ताब्यांत घेणें, व्यापणें. जैं देहीं आटोपे पित्त। १४·१९५. १६·२७६, १७·११६. **नाटोपे**, पसरत नाहीं, १६·१२६; **आटोप**, व्याप, आवेश, ३·१८०, ११·११५, १६·३२७, १६·३६३, १७·९४, १८·५४१.
आठमुठी—अडमुठी, सहज, अनायासें. ६·४.
आठवणें—स्मरणें. आणि मरणीं जेया जें आठवे। तो तिथे चि गतितें तव पावे। ८·७४. ४·४३, ८·८२, १०·१९१, ११·४३८, १३·१२२, १८·१९, १८·६१७, १८·१५९८. **चित्ता आठवला** ६·१०४; **मनीं आठविजे** ७·१४८; **आठवीतसे** ११·४९७; **आठवितां** ११·४९८, १६·४१८; **आठवलें**, आठवलेलें, १०·१७९; **आठवों** १२·१२२, १८·१३६०; **आठउ**, आठवण, ७·६०, ८·६८, १४·२४५; **आठव**, **आठवे** १३·२, **–वें**, आठवणीनें, १३·५८५; **आठवा**, स्मरणासाठीं, १८·२८६; **आठवण** ५·२०, ६·२१३, ८·२१५, ११·५४४; **आठिवे**, आठवतो, १७·३४९; **आठौ** ३·२१३, ५·३८, ९·५२२, १४·३१५, १८·१९९, १८·१५८४; **आठवेना** १·१८८; **नाठवणें**, आठवितां नाठवें चित्ता। १०·१९१, ४·४९, ७·१०१, ९·२२२, ११·५२१, १२·१२०, १३·७३२, १३·७७६.
आंठुलणें—बांधणें, घट्ट होणें. तो उर्धे आठुलैजे कंदु। १५·८७. तो अबोध (खऱ्या स्वरूपाचें अज्ञान) 'उर्ध' असलेल्या ब्रह्माच्या ठायीं घट्ट होत जातो. याला बीजभाव म्हणतात.
आंठूइ—आटापीट. वायां चि मान पीळी। आंठूइ छियें आवळी। ६·७७. उगाच मान पिळतो व आटापीट करून छाती व आंग आवळून धरतो.
आठोली—अटली, कोय. **साळि आठोली** १८·२०२.
आठौ—**आठवणें** पहा.
आड—मध्यें, आडवें आलेलें. २·३६८, ६·१५४, ८·२२७, ९·५६, ९·१४४, ११·७६, ११·६४७, १७·३१०, १८·१५५८. **आड घाली**, उतार नाहीं

तेथें कोणी नांव घालील काय? ८·२३८; **आड घालूनि,** आडवें घालून, बंद करून, १८·५३७; **आड जातां,** अडचणीपलीकडे जातां, ६·१६७; **आड ठेली,** मध्यें ठेवलेली, ७·६२; **आड निगाला,** आडवा फुटला, १८·३६; **आड पडिलेयां,** समोर येऊन प्रयत्न करीत असतां, १४·२२९; **दीठी आड पडे,** दृष्टीसमोर येईल, १८·५५५; **आड पडे,** आडवा पडतो, शरण येतो, १३·३७५; **आडफांटति** १५·१४९, १५·१५५; **आडफूटती** १५·१९१; **आड मोडूनि,** विरोध खोडून, १८·१४३५; **आड लावणें,** पडदा ठेवणें; ६·११४; **आड ह्मणति,** अडचण उत्पन्न करतात, ९·३३७; **आडकंठें,** कांठावर, ६·५५; **आडकडां,** कड्यावर, ६·४७४; **आडकाठी** १७·३२३; **आडखला,** खूण, लक्ष्य, ११·४७३; **आडमोडी,** काटछाट, १३·२२७, १३·६९३; **आडरान** १८·९३३; **आडवस्त्र** १८·१२९४; **आडवंकी** पहा; **आडवाट** १३·२३९; **आडवारा,** विरोध, १५·४६, १८·१३५७; **आडवैर** १८·१०४४; **आडवोहल,** जंगलांतील ओढा, १३·७५४; **आडशाखानिकर** १५·१६९, **–प्रसर** १५·१९३; **आडवेन आंगें** २·३०६; **आडाइले,** अडचणींत आले, १७·१०२; **आडी,** अडचण, ६·४६३.

आडणी—मर्यादा. ११·५९३.

आडदर—अडदरणें पहा.

आडलणें—(१) आढळणें, अचानक सांपडणें. जैसें मार्गे जातां आडळिजे । चिंतामणी ॥ २·१९४. आडलला चिंतामणि लोटी । आंधळेपणें ॥ ९·३०१. **नाडलणें** २·१८७, ४·१२, १८·५२८. (२) अडखळणें, जखडणें, त्रास देणें. १·२४६, २·२२३. **नाडलणें** १५·२०३, १६·११६, १८·५५०; **आडल,** अडथळा, प्रतिबंध, दुराग्रह, ६·३६२, ९·१६७, १३·३३५, १३·३५८, १३·८८४, १८·१२२६, १८·१२४४, १८·१३५५, १८·१३७८.

आडव—अडव पहा.

आडवंकी—अडसर, आडणा. नवद्वारांचां चौकीं । बाणूनि संयतेचां आडवंकी । १२·५२. **आडवंगी** १३·१६२, १६·२०१.

आडसो—अडथळा, खोळंबा. १३·६३२, १७·४९.

आडाड—अडथळा. तरि कां हो घालितसा । आडाड जीवा ॥ १८·२१०.

आडें—गांवची मर्यादा. गांवद्वारिचें आडें । सोडांजी कवण ॥ १३·३९८.

आंडें—अथवा. ८·८१.

आढ्य—श्रीमंत, संपन्न. आढ्य आंगें अंगि । मग आढ्यता जेवि हारवी । १३·२०५. **आढ्यता** १३·२०५; **आढ्यपण,** फलाढ्यपणें १५·१९६.

आण—शपथ. **तूझी आण** १२·१९६, १८·१३५९; **आण न मोडी** १३·५९९, १८·९५५; **आण वाणें,** वाअणें पहा; **आण वायों वायों,** शपथपूर्वक सांगतों, हें सर्व फुकट रे फुकट.

आणणें—घेऊन येणें, मिळणें, मिळवून देणें. कणिकेतें जैसें पाणी । तैसें मीठ घांवणीं आणी । १७·१३०. **अनुवृत्तिपंथें आणावा** ८·११२; **अवकला आणिली** ९·१९७; **आंगा आणावी,** लावून घ्यावी, १८·९३६; **आंतु आणिलों,** आणला गेलों, १७·४२६; **उणें आणिती** १८·१७१६, **–आणी** १३·१६८; **गेलें लोहस्व कैंचा आणी,** परत कसा देईल?, ८·१९९; **जैत आणील,** यश देईल, १८·१६१०; **तन्मयतें आणी** १३·८६२; **थोरियें आणिति,** १६·३२७, **निकृष्ट–** १६·३४४; **वस्त्र–** १५·१५६; **नागवणें आणिती** १८·४६१; **यशा आणिलां,** मला पत्नें यश मिळवून दिलें, १८·१५४१; **रूपा आणिला** १७·१६६५, **–आणीति** ८·३७; **लेवा आणी,** उघड दाखवितें, १३·९८०; **वारिपिया गेनु आणिजे** १८·३५३; **बोलें आणावें,** कमीपणा आणावा, १८·१७६६; **सोडवणिये आणूनि,** १८·४४; **हाता आणिजे** १६·९९; **आणावेया** १६·२१३, १६·३४१; **जीव सुरवाडा आणिजनि** १७·२०५; **आणिजैल** १०·४६, १५·२४३; **आणितसे** ११·३४७; **व्यवहारा आणिलेनि** १८·१५६४; **फुलें आणुनु** ९·३४४; **आणूं** १६·३४७; **आणितआणिता** १६·२००.

आणि—(१) अग्र, टोंक, महत्त्व, तीव्र इच्छा. जैसा पाखाणु नेघे आणी । १६·१२८. **आणिचा प्रसंगु,** अत्यंत महत्त्वाचा प्रसंग, ६·१७; **आणिचा हा,** हा बोल सिद्धांतच समजावा, १३·७५१; **जाणांचिए आणिलें हें (हे) रिकबितील,**

ज्ञान्यांची जिज्ञासा पुरवितील, ६·४९२; **ज्ञानियांची आणि** ८·९८; **आणी न कढीति,** अलंकाराचीं अग्रें काढतां येणार नाहींत, १८·५३१; **आणि पुरों लागे,** इच्छा पुरी होते, ६·१८; **आणियाल,** तीक्ष्ण, प्रखर, १५·३५०; **आणोज,** अंकुर, १४·३२५. **अणि** पहा. (२) व. १·१००, २·११६, २·११७. **पांडव आणि माझे** १·८६. व शिवाय. १·३५, १·३८, २·१२३. व पुनः. **सूर्यासि आणि होणें** १८·३८४. त्यावर पुनः. **साडपंधरेया आणि कसवटणी** १०·१५; **आणिमाझिवडें,** **आणि माझिवडें** असा पाठ घ्यावा, ६·३४३.

आणिक—आणि, दुसरें, इतर, निराळें. आइकां आकाश गंवसावें। तरि आणिक तैसें चि होआवें। १·६९. ह्मणौनि आणिकांसि जें विहित। आणिक आपणेया अनुचित। ३·२२३. आणिकें आणिकें बहुतिं। महाकवी हेतुमंतीं। १३·७०. १·३४, १·६६, १·१५१, १·१८२, १·२५१, ३·५१, ३·११४, ३·१९६, ३·२६४, ४·७२, ४·१२४, ४·२०१, ६·२८, ८·११७, ८·१९९, ८·२५१, ९·२११, १०·१४३, १०·१७४, ११·७८(१,२), ११·२३६, १२·७९, १३·६७५, १३·७६१, १३·७७९, १३·७९५, १३·१०३४, १३·१०८९, १४·२९८, १४·३८०, १५·१२३, १५·१३२, १५·३१७, १६·३९०, १७·३५, १७·८७, १८·४३६, १८·६७२. **आणिकाचिया गोठी,** इतरांच्या, ३·१५९; **आणिकां हिं झाडिं** १५·१७९; **आणिकाचिये दीठी** ७·११०; **आणिकाचिया परी** ५·४०. पुढील शब्दांच्या लिंग, वचन व विभक्ति प्रमाणें : **आणिका ही एका अर्थो** ३·१५२; **आणिकि ही एक खूण** १०·२८२; **आणिकें हिं चिन्हें** १३·७११; **आणिकि ही एकीपरी** १०·१३७; **आणिकी ही परी** १७·३८४; **आणिकि ही परीं** २·३५६; **आणिकें प्रकारें** ८·२०२; **आणिकिं महार्णविं** ११·२२७; **आणिकि स्तुति** ११·५२२. **आणिक**—इतर, दुसरे. **आणिकु दुसरा** ३·१६१; **आणिक जीव** १३·२२९; **येकें...आणिकु** ८·१९९; **आणिकु उपाऊ** ११·७९; **आणिकां,** अधिक जोरानें किंवा इतर ठिकाणीं (दुसऱ्या घरीं), १·२५७; **आणिकिं,** इतर प्रकारें, ५·४; **एकि** १५·१२४ **आणिकिचें** १५·१२५; **एकीं... आणिकिं कर्मीं** १८·२२९; **येकिं...आणिकीं** ४·१२९; **आणिकी,** परकी स्त्री, सवत, तिया आणिकीतें न साहाति। १·१८६; **आणिकें—नूतनें आणिकें,** नवीं दुसरीं, २·१४४; **आणिकें एकें** १३·५९; **आणिकेंसिं जावेया लागि,** परपुरुषाजवळ जाण्यासाठीं, १३·८०७; **आणिकें** ५·६८, ५·९९, ११·१९८; **आणिकें न जींपे,** इतर कशानेंही माझा शोक जिंकला, आवरला, जाणार नाहीं, २·६४; **एक, येक, काहीं, कांहीं, दुसरा, बहुत, हिं, ही,** यांसह: १·३४, १·९६, १·१०२, १·१७५, २·१२०, २·१२५, २·१६३, २·१८९, २·२०६, २·२४७, २·२८२, २·३०१, २·३३२, २·३३५, २·३५१, २·३५३, ३·१४, ३·७९, ३·१२७, ३·१६१, ४·१८, ४·६३, ४·८३, ४·१७७, ६·४८, ६·४९, ६·१७२, ६·४२९, ७·११८, ७·१३०, ९·५२, ९·३३२, १०·९१, १०·२९५, ११·७७, ११·८९, ११·४१७, ११·४६८, ११·५१७, ११·५६८, ११·५८७, १३·५९१, १३·६१३, १३·८०१, १४·७२, १४·२४८, १४·३६२, १६·३४७, १६·३५०, १७·१७८, १७·२७१, १७·२९८, १८·१५७७; **आणिकासारिखा** २·२४०; **बीजा आणिक भूसा** ३·२२९; **अणिकै,** आणिकही, ६·४०७; **आणीक** ९·३४०, १५·४४०, १८·१६९४.

आतणें—मिळणें, व्यापणें. पाणी बुडालू ये मीठातें। तंव मीठ चि पाणी आते। १६·७१. उदेजतां दिनकरु। प्रकाशु आते आंधारु। १८·९७९. ८·२११, १३·५५७, १८·१८१, १८·२८५, १८·१४९५. **उपाधी आतला** १५·४६४; **खोटी आते,** गोळा होऊन व्यापतें (अर्थ नीट लागत नाहीं), १५·३०४; **चीप कंठिं आतलि होंती,** गळा दाटून आला होता, १८·१५४२; **देह आतलें,** कर्मांनीं देह व्यापला, १८·२२२; **बुद्धि देह आतली** १८·३७९; **भारें आतला** ६·१४५, ८·२६०; **विकणु राऊ आतें(ते),** राजा (धान्य) फलकटें सुद्धां वसूल करतो, १८·५०१;

आतलेपणें १८·६६७; **आंतणें, अज्ञानें धूलि आंतलें**, अज्ञान या धुळीनें व्यापलें, १६·३६२; **ठिकरिया आंतौनि**, तुकड्यांनीं व्यापून, १८·४३१.

आंतर—अंतःकरण, अंतःकरणांतील भेद, इंगित. तो विगुंतला असे आंतरीं । महासुखें ॥ २·३६१. २·२५९, ५·१२०, ५·१२९, ६·१३५, ७·११३. **आंतरीं द्दढु** ३·६८; **आंतरीं निश्चल** २·१७३, ३·७६, **–सुनिश्चलु** ५·१९, **आकाशाचा आ(आं)तरीं** ६·३०४; **गगना आंतरें** ६·३००; **सुरवाडें आंतरें** ५·१०५; **आंतर आप्लविति** २·११२; **जरि आंतरौनि फीटले** ३·२६५; **प्रतीति आंतरिं फांके** ६·३२८; **हृदयकोश आंतरीं फांके** ६·२०९.

आताप—ताप. **वाताताप** ५·११३.

आतलणें—स्पर्श करणें. **नातलणें**, पापियां तेयां नातलावें । १७·१०५; **नातलती परी**, निर्विकारपणें, १३·४७८; **बापु लेंकी नातले** १८·२०४.

आंतु—(१) मध्यें, आंतल्या बाजूस, अंतःकरणांत. हा आंतु मीं धडसा म्हणे(णें) । तंव आंतु ही आंधला ॥ १०·३०४. फळें आंतु पोली । बोरांटी जैसी ॥ १८·६५२. **आगी आंतु**, आगींत, १८·६७३; **आधवेया आंतु**, मागल्या सर्व जन्मांत, ११·५७६; **करणेयां आंतु**, करण्यांत, १८·४४५; **जगा आंतु** १८·१३५३; **तिहिं लोकां आंतु** १·१२६; **देहसंबंधा आंतु** १८·१२६९; **मज आंतु** ९·४१६, १८·११००; **हृदया आंतु** ६·२७४, ९·२१४; **आंतु मनोधर्माची बाये मोडे** ६·२११; **अमृतांतु** ९·४२१; **आंतु बाहिर**, बाहिर पहा; **वरि आंतु** २·९०, १४·२६१; **आंतीं, अंत** पहा; **आंतलें** १८·५४४; **आंतूनि** १८·५३६, **भोगाआंतूनि** १२·१०९. **आंतुल**—आंतलें. **आंतुल उदक** १७·११६; **आंतुला चित्ताचें** १६·९०; **आंतुल ज्ञान** १३·२४२; **आंतुला रसा** १६·२७७; **आंतुलीं प्रतीती** १०·३०६; **आंतुली बोलिया** ९·८२; **आगि आंतुल चि**, आग लांकडांतच असते, १७·२५४; **जीवाआंतुली चाड** ११·३०; **ध्यानाचां आंतुलीं** १८·७३९; **भावे चि आंतुल** १८·२९९; **विश्वा आंतुलें** १८·५६१; **आंतुली कृपेचेनि बळें** १३·२७४; **आंतुली कडे, आंतुलीकडे**, ६·२००, ६·२०४, ९·५०६, १०·१९८, १४·३०, १४·२०३, १७·१२९; **आंतुल बाहिर**, बाहिर पहा; **आंतुवट**, आंतलें, अंतःकरणांतील, ८·२०१, १६·८५, १७·३९९; **आंतुवटे(टें) वस्तुविचारें** ९·४०७; **आंतुवटपणें** ३·२५४. **आंतौन**, आंत, मध्यभागीं, असलेलें, **गुरुसंत आंतौनीं** ६·१९५; **परब्रह्मा आंतौनें** ६·३८७; **स्थावरांना आंतौनें** १३·१५९; **स्वधर्मा आंतौनें** १७·२६५; **हृदया आंतौनें** ६·४९२; **आंतौनि बाहिरा** १८·२३; **आरौतें आंतौनें** १३·१५९; **आंतौनि** ६·२४२, ९·७३. (२) पैकीं. **गिरिं आंतु** १०·२१४; **सुणा आंतु** ९·१३३; **चहुं आंतु** १६·४३०; **चांद्रांआंतु** १०·९१; **मनुष्यांआंतु** १०·७४; **यक्षरक्षगणां-आंतु** १०·२०५; **रसांआंतु** १०·७४; **लौकिका-आंतु** १०·७७; **सेनापती आंतु** १०·२१०; **आंतुल, तेया आंतुल** ११·३८३; **दोघांच्यां आंतुलां** १८·१५६२; १० व्या अध्यायांत 'पैकीं' या अर्थी: १०·२१०, २१२, २१५, २१८, २२१, २२२, २२३, २२८, २३१, २३५, २३६, २५८, २६०, २६३, २६४ (१, २), २७४ (१, २) पहा.

आंतुडणें—आकळणें, सांपडणें, मिळणें, स्वाधीन होणें. कि कोणा आंतुलां गुण । कां आतुडे । ९·१५२. ९·१३७, ११·४६७, ११·५७६, ११·६७५, १५·२१. **आंतुडलेया चोरा** १६·२५८; **आंतुडलेयां मरणमार्गीं** १६·३४; **काजेविण आंतुडला** ६·७९; **विषयबागुरें आंतुडलों** ११·३२४; **आंतुडविजे** १८·१००८; **आंतुडे** १३·२०५; **नातुडणें** ३·२५०, १३·६९८, १८·९५१; **नातुडविजे** १६·२४९; **नातुडणें** ५·६७, १४·३४०, १५·३६१.

आतुर—उत्सुक, उतावीळ. १·१७२. **स्नेहातुर** ११·१२२.

आंतुवट—आंतु पहा.

आंतौरी—चावकी, स्त्री. आंतौरिया पुढें । १·२२०. ९·३२०. **प्राणाची आंतौरी**, क्रियाशक्ति, १३·१०२. **अंतौरि** पहा.

आत्मा—सर्व विश्वांत असणारें चेतन तत्त्व;

जीवात्मा भूतमात्रांत असणारें चेतन तत्त्व. मी आत्मा असें एकैका । भूतमात्राचां ठाइं ॥ १०·१९७. आगा आत्मा तूं त्रि एकु । सकलविश्वव्यापकु । ११·४३६. आत्मेयां जीवबुद्धि । जे हे लागली क्षयव्याधि । १३·१७५. ...आणि आत्मा तो ऐसा । पैं सिद्धु नित्यु अपैसा । अनादिपणें ॥ १३·११०१. तैसा सर्वत्र सर्वदेहीं । आत्मा असतू चि असे पाहीं । परि संगदोषें एकें हिं । लिप्तु नोहे ॥ १३·१११५. तैसा आत्मा देखति देहें । गंवसिला हिं ॥ १५·३५३. ७·११४, १३·८२३, १३·९४३, १४·३३, १५·९०, १५·३१९, १५·३५१, १५·४५७, १५·४६२, १५·५४३, १६·७०, १६·४४०, १७·१७१, १८·३११, १८·३७५, १८·३७६, १८·३७८, १८·३८१, १८·५१३, १८·५६५, १८·७८९, १८·९३१, १८·११९९, १८·१२३०, १८·१३१४, १८·१३३७. **आत्मा आत्मेयाचे ठांइं देखिजे** १५·३४९; **आत्मा तूं यकलरा** १८·२३; **आत्मा तो वोथंबा** १३·१०७६; **आत्मा मी कर्मातीतु । सर्वकर्मा साक्षिभूतु ।** १८·३८१; **मीं आत्मा एकु चराचरीं** ९·१६७. **आत्मा अविनाशु** १३·१०६०; **ज्ञानियां(या) आत्मा माझा** १८·११२५; **मी देह तो आत्मा** ६·४८२; **आत्मा देहा आला** १५·३३९. आत्म्याविषयीं होणारी दिशाभूल: **आत्मा कर्त्ता** १८·३८०; **देह हें आत्मा** १३·७१२; **देहखंडा नांव आत्मा** १८·५६४; **देहासी आत्मा म्हणिजे** १८·५६८; **आत्मा देहिं आथि** १३·१०९०; १८·३८८ पहा. आत्म्याचें खरें स्वरूप: **एवंरूपु आत्मा** १३·११०१ ते १३·११०९ पहा. **आत्मा दूरि क्रियां(या)पासीं** १८·५१२; **आत्मेयां...देहा** १३·१०९५; **आत्मा प्रकृती** १५·३२२; **ब्रह्म आत्मा ईशु** १८·१२०७. इतर शब्दांस जोडून: (१) आत्म्यासंबंधीं. **आत्मचर्चा** ९·२०९, १३·२११, १३·८२५; **आत्मजिज्ञास**, आत्म्याचें स्वरूप जाणण्याची इच्छा करणारा, १६·५२; **आत्मज्ञान** १५·२२५, १५·२३९, १५·२४१, १५·३११, १५·३५८, १५·५५१, १५·५५२, १६·३, १८·३७, १८·६९, १८·१२८, १८·१२९, १८·९००, १८·१०२९, १८·१३१७, १८·१३४७; **–विषिं** १८·१५१, **–सुदिन** १८·८९९; **आत्मानंदें** १६·४३९; **आत्मठेवा** १८·१००२; **आत्मतत्त्व** १३·१०३२, १३·१०९१, १६·४४, १८·३०४, १८·४०७, **–ज्ञान** १८·१०३६; **आत्मतुष्टी** ३·१४७; **आत्मतोष** २·२९३; **आत्मत्व**, आत्मा या भावानें, १७·३७४, १८·११९४; **आत्मदर्शन** १८·१२२६, १८·१६१७; **आत्मदृष्टि** १५·२६८; **आत्मध्यान** १३·१०३३; **आत्मनाथ** आत्मा हाच पति, १६·१८६; **आत्मनाश** १६·४३२; **आत्मनिवेदन** ७·९७, **–नातलिची** ६·१२७; **आत्मनिश्वास**, वेदांस उद्देशून, १८·१४४४; **आत्मपर्यालोच**, आत्मप्रतीतीचा विचार, १६·१११; **आत्मप्रकाश** ५·१४४, १८·७८८, **अ(आ)–मंदिर** १७·४२६; **आत्मप्रथा**, आत्म्याचा पसारा, १८·१०९२; **आत्मप्रभा** ६·२३, १३·१०७६; **आत्मप्राप्तिफल** १८·६९७; **आत्मबुद्धि**, बुद्धि पहा; **आत्मबोध**, बोध पहा; **आत्मभवन** १६·४५४; **आत्मभाव**, भाव पहा; **आत्मभुवन** ६·३७७; **आत्मभ्रांति** १५·२६८, **–छाया** १६·१०; **आत्मयोग**, अध्यात्मज्ञानयोग, ५·७१; **आत्मरस** २·३३४, १५·२६६; **आत्मराज** १८·२७८, १८·९१४, १८·१६४४; **आत्मरिद्धि** १८·१००३; **आत्मरूप**, आत्मा हेंच रूप ज्याचें, १·१, २·२८३, ३·१८३, ६·३८२, १५·३९१, १५·५०५, १८·२६०, १८·३९१; **आत्मलाभ** ७·१७३, ११·१९०, १३·५२१, १८·१०४०, **–विषिं** १६·८०; **आत्मविद्** ५·१४८, ६·१५६, **आत्मविद्विलास** १५·६५; **आत्मविवेक** १८·१२५५; **आत्मविषयीं** १६·४५; **आत्मसंगति** १३·१४१; **आत्मसत्ता**, आत्म्याचें अस्तित्व, अधिकार, १३·११११, १५·३४८, १५·३५७; **आत्मसमरसें** ९·२४३; **आत्मसाक्षात्कार** १८·९९०, १८·१०७७; **आत्मसिद्धि** ६·३५५, ६·४३२, ६·४६३, १८·९७८; **आत्मसुख** २·२४४, २·२५९, ४·१२३, ४·१८५, ५·१०७, १८·७७४; **आत्मस्थिति**, लोकव्यवहार न पाहतां

८·५९, ८·२०९, ८·२१७, ९·२२९, ९·२८६, ९·३००, ९·३४३, ९·३६६, ९·४४९, १०·६, १०·३८, ११·११, ११·५०, ११·६८, ११·१६०, ११·२०४, ११·४६८, ११·६१२, ११·६१४, ११·६६५, ११·६८५, १२·२७, १२·९४, १३·३७, १३·१९२, १३·२९३, १३·२९४, १३·३३९, १३·३५२, १३·४५६, १३·५०९, १३·५११, १३·६१९, १३·६४२, १३·६४३, १३·७१५, १३·८०६, १३·८२५, १३·८६६, १३·९५४, १३·९७७, १३·१०२३, १३·१०९०, १४·४४, १४·४५, १४·७८, १४·१८५, १४·२१५, १५·२७, १५·५९, १५·७९, १५·११७, १५·१३४, १५·१७९, १५·२२४, १५·२९०, १५·३०७, १५·५०२, १६·३११, १६·४१३, १६·४२३, १६·४५२, १७·५६, १७·७६, १७·१३७, १७·१५६, १७·१९०, १७·३१८ (१, २), १८·३१, १८·४७, १८·८८, १८·११५, १८·१३९, १८·१४०, १८·१६९, १८·३०३, १८·३६६, १८·३७१, १८·३८६, १८·४१९, १८·४५५, १८·५१०, १८·५१२, १८·५१४, १८·५६३, १८·५७२, १८·६३९, १८·६९४, १८·७०५, १८·७५७, १८·८१०, १८·९२०, १८·९१६, १८·१०३९, १८·१२०६, १८·१३४०, १८·१३५९, १८·१४८७, १८·१६१७. **कणिसें लागलीं आथि** ९·४२९; **गुतकुलिया होंती आथि,** होत आहेत, ७·१८५; **जरि हाता यावा आथि,** जर हातीं आला पाहिजे, १६·४५५; **तरणें आथि केहीं,** तरतां येईल काय?, १२·७१; **वाहाति चि आथि** ८·१८१; **आथि कां नाहिं** ११·२९४, ११·५२४; **आथि ना होइजे** ९·१३८; **आथि नाहिं हे बोली** १३·८६८; **आथि हो कां,** कोठें असतो काय?, ११·३६८.

आथिल—असलेला, संपन्न. जे मियां सदा आथिलें। ४·६०. १·६१, ४·१४२, ५·७१, १३·१८५, १३·६२८, १३·१०२८, १६·२५५, १७·१२७, १७·३००. **आथिलिया आराणुका** ४·२२२; **आथिला हांसी** ९·५१४; **राजमुद्रा आथिलेया** १८·८४६; **हियें आथिलेयां,** अंतःकरणपूर्वक, १५·६७; **आथिला आणि विलासिया** १५·३३०; **आंगाथिला** १५·७४; **चित्ताथिला** १८·१७११; **प्रेमाथिलेनि** १३·७९६; **शिखराथिलेयां,** शिखरें असलेल्या, पर्वतांमध्यें, १०·२०६, **सत्वाथिलेयां** १०·२६४; **आथिलेपण** ९·३६४, **–पणें** ३·१०७, ९·३६९, ९·४२८, ९·४४६, १०·१४. **नाथि,** १५·५००; **आथिनाथि** १३·११०७, १५·५३, **आथिनाथिपणें** १८·११८६; **नाथिल,** २·१९६, ४·२०, ५·१२५, ६·७४, ६·८०, ६·८४, ११·५९, १३·४७५, १३·११४१, १५·२३०, १५·४६४; **नाथिलेया देहाभिमाना** ६·७०; **नाथिलिये शोकसंकटीं** ११·४७२.

आथुधुरे—सदसत्पणें (राजवाडे), **चैतन्य आथुधुरे करुनि असिजे,** चैतन्य आहे असा भास होऊं लागतो, ६·२८०.

आंथुरणें—अंथरणें. जीवा तळिं आंथुरितु । आपुला जीउ ॥ १३·२४९. **आंथुरण,** बिछाना, ९·३६७; **इंगळांचां आंथुरणीं** ९·४९६; **नाराजाचिं आंथुरणें** १३·५१९.

आदरणें—आरंभ करणें, स्वीकारणें. एथ हें आदरिलें काय येणें। २·८४. २·९१, १०·३९, ११·६९६, १३·२५, १३·२३४, १६·३२०, १६·३८१, १७·९४, १७·४२९, १८·१८७, १८·२२२, १८·६४४, १८·६५७, १८·६६२, १८·६६६, १८·१४३३. **आदरिलें कर्म** २·२६८, ४·१०३; **ॐकारें आदरिलें,** ॐ शब्द उच्चारून आरंभलें, १७·३७०; **बोलों आदरिलें** २·८८, ९·२३७, १३·१०८७, १५·४२०; **वाक्यें बोलों आदरिलिं** २·९०; **माथा बागीवल सिरों आदरी,** मस्तक कंपांत शिरूं पाहतें, डोक्यास कंप येतो, १३·७५५; **आदरिजैल** १७·३४३; **आदरिजो** १८·६८; **आदरविली** १८·८४; **नादरी** १४·३२९. **आदर**—पूज्यबुद्धि, सत्कार, उत्कंठा, प्रेम. म्हणौनि विशेषें मती आदरु। विवेकावरि ॥ १·२२, ३·१०६, ४·१९, १२·२१४, १३·१८९, १७·११८. **आदरु... अडदरु** १६·३१४; **दुर्जनाचा आदरु** ८·१४७; **ध्यानाचा आदरु** ६·२८९; **आदरां विश्व भरी,** इतर सर्वांना आदर दाखवितो, १८·५९२;

१५·१२६, १५·१६८, १५·१९३, १५·१९५, १५·२०३, १५·२०४, १५·२०५, १५·२४९, १५·२७९, १५·३२० (१, २), १५·३७३, १६·१४, १६·२९, १६·९१, १६·२७२, १६·४१३, १६·४२१, १६·४२९, १७·३२, १७·४४, १७·२२१, १७·२७६, १७·३११, १७·३५८, १७·३६४, १७·३७५, १८·३२७, १८·३५७ (१, २), १८·३५९, १८·३६४, १८·४२७, १८·४७५, १८·५२८, १८·६८९, १८·८०८, १८·८७५, १८·१०३२, १८·१०६१, १८·११२६, १८·१५२३, १८·१६७८, १८·१६९६. इत्यादि १२·३०, १३·१४, १३·९६१, १४·२३५, १४·३१३, १८·३३९; स्वेद्जाद्प्रिभृती १३·९१२.
आदिक–आदीक—१·९, १·५५, १·१५१, १·१५३, १·१६०, १·१७५, १·२०७, २·१४५, २·२१२, २·२५७, २·३४२, ३·९०, ३·१२०, ३·१५१, ३·२३७, ३·२५०, ४·९, ४·११५, ४·११९, ५·२२, ५·४५, ५·१५६, ६·१४६, ६·२९७, ७·१५, ८·३१, ८·१२३, ८·२५८, ९·११८, ९·१५६, ९·२४८, ९·३६७, ९·४६२, ९·४६३, १०·१४५, १०·१४९, १०·१५६, १०·१६१, १०·२१३, ११·३४, ११·८५, ११·१००, ११·२०३, ११·१४२, ११·१७३, ११·३२८, ११·४१६, ११·६०४, १२·९३, १३·९४, १३·५७८, १३·९३२, १३·९६१, १३·१०६०, १३·११३०, १४·३४१, १४·३७२, १५·१४६, १५·१६०, १५·१९१, १५·१९४, १५·२०२, १५·३२८, १५·३३६, १५·४७२, १६·९३, १६·१४४, १६·२७०, १६·३३१, १६·३५७, १६·३७४, १६·४०१, १६·४३०, १६·४३७, १६·४४२, १७·४४ (१,२), १७·१९१, १७·२०१, १७·२०४, १७·२४१, १७·२६२, १७·३०१, १७·३१६, १७·३५३, १७·३३०, १७·३६७, १७·४०३, १८·१४, १८·४१, १८·९७, १८·१३७, १८·१४८, १८·१५१, १८·१८८, १८·२०९, १८·२४२, १८·३४८ (१,२), १८·३६०, १८·३६३, १८·३६४, १८·४३३, १८·४५०, १८·४६०, १८·४९८, १८·५६९, १८·६३१, १८·७०६, १८·७३४, १८·७५८, १८·७८०, १८·७८८, १८·८१०, १८·८१८, १८·८२२, १८·८४८, १८·८७०, १८·८८१, १८·१००८, १८·१०१७, १८·१०५०, १८·१२८२, १८·१३०३, १८·१३१६, १८·१३८२, १८·१४२४, १८·१४३०, १८·१४३७, १८·१४४८, १८·१६२०, १८·१६८८. आदिल–आदील—पूर्वीचा, पहिला. ६·२९४, ९·४२४, १३·८१०, १५·४९५. आदिलापासौनि १·४३, ६·४८४; दीपा आदीलु मागीलु, दिव्यांपैकीं पहिल्यानें कोणता व मागून कोणता पेटवला हें प्रकाशावरून सांगतां येणार नाहीं, १८·१६५७.
(३) आदि–आदिं–आदी–आदीं, आधीं, अगोदर, पूर्वी, पुढें. जैसी काना आदिं दीठि । उपेगा जाये ॥ ७·२०१. आदि १·११७, १६·६४; आदि...अंतीं १८·८०१; आदि...निर्वाणीं १०·११८; आदि मध्यें निदानीं १७·३५१; आदिं २·६, २·२२७, २·३२२, ३·२५९, ४·२१६, ५·१६३, ५·१६९, ६·५०, ६·८४, ६·४५५, ६·४६७, ७·३, ७·१३८, ८·४४, ८·५५, ८·१६१, ८·२१६, ९·७९, ११·१४, ११·५३७, १३·४७, १५·२०५, १५·३४५, १५·४२५, १५·४३६, १५·४४१, १८·१७०, १८·५८२, १८·६९३, १८·११२१, १८·१२७६; आदिं मागील ६·४५५. आदी २·१६९, ४·२, १३·९६३, १८·२८९; आरिसेया आदी, पुढें, १८·११५०. आदीं २·२४, २·३०, २·१६४, ३·१०, ३·२६३, ४·३०, ४·८८, ५·९४, ८·७९, ८·१३५, ८·२५२, ९·४१४, १७·१९७, १८·५२३, १८·७६०; आदीं...अंतीं १८·८०५; आधिं आधी आधीं पहा. आद्य, पहिलें, अग्रगण्य, मूळचें, परब्रह्म. ॐ नमो आद्या । १·१. तापसांचा आद्यु । ६·४७७. आद्य मी अव्यक्तु । १८·११८८. ३·१२६, ३·२६९, ४·१७, ४·४८, ११·४३९, ११·६०५. सकललोकआद्य ११·१६४; आद्यपुरुष १५·२४५.

आदेश—हुकूम. राजादेश १०·७.

आंदोळणें—हेलकावे खाणें. मेरुमंदार आंदोलत । १·१५५. तणाचें बुजवणें । आंदोळे वारे गुणें । १३·५६८. ११·२४५, ११·३४३, १३·८०३, १५·१५०. **आंदोलेया** १३·१०११.

आध—अर्धे, अपुरें. हरें चंद्रमा आधा पैसा । वाहिजत असे शिरसा । निरंतर ॥ ९·४८२. ६·७९. **गाळुनु आधें करावें** १०·२९०; **मी आधें...सगळें तुवां,** मी अपुराच आहें, तुझ्या-मुळें मला पूर्णता येईल, १८·१३६३.

आधण—शिजवण्यासाठीं उकळलेलें पाणी. १३·४८१, १५·२३.

आधंतर—वरल्यावर, अर्धवट. ७·१९५.

आधधणी—अर्धतृप्त. **आधधणी कदा नुहि,** अर्धतृप्त राहून मी पानावरून कधींही उठणार नाहीं, १६·३०.

आधपलिप—अर्धवट भाजलेलीं, होरपळलेलीं. आधपलिपि तवंके । इंद्रियें धरिलीं ॥ १२·४६, वैराग्याग्नीनें होरपळलेलीं इंद्रियें आटाआटीनें, महाप्रयत्नानें आवरून धरलीं.

आंधला—आंधळा, दृष्टि असूनही न पाहणारा. आंधलेनि हातिं दिवा । घेउनि काये करावा । १३·६२५. ३·९, ७·१५४, ११·३८७, १३·६९७, १३·७५७, १३·८४५, १४·१८८, १५·३४८, १७·१०१, १८·७१५. **आंधलेया गरुडाचे पांख,** निरुपयोगीपणा दाखवितात, ९·३०३; **आंधलेयाचां गावीं...रवी** १०·१४०; **आंधलेया पुढें आरिसा** ११·१५७; **आंधलेया हातीं...मोतीं** ९·१७५; **भजनअवधानीं आंधला** १३·४५५; **वियालें आंधलें,** जन्मांध जसा घरच्या घरींच राहतो तसा मुलाबाळांच्या मोहांत गुरफटून राहतो, १३·७१०; **आंधलेया डोळे उघडले,** अचानक मोठा लाभ झाला, १३·३८१; **कृष्णालागि डोळे आंधले होंताति,** दुसरें कांहीं पाहूं इच्छीत नाहींत, ११·५९६; **धडसा... आंधला** १०·३०४; **आंधलेपणा** ६·७३,—**पणें** ९·३०१; **आंध्य,** अंधकारत्व, १६·१९८.

आधव—उत्कट इच्छा. ५·७३.

आधाइणें—भिणें. मृत्यूसि आधाइलें । १३·२४. मृत्यूला भ्याले.

आधाडा—तुटलेला कडा. प्रत्याहाराचा आधाडा, योगी यम, नियम, आसन, प्राणायाम या पायऱ्या चढून, प्रत्याहाराच्या—इंद्रियदमनाच्या—पांचव्या निसरड्या कड्यावर येतो, ६·५६; **ब्रह्माचलाचां आधाडां** ३·६७.

आधार—(१) आसरा, कारण, प्रमाण. अनय मी आधारु । आधेय मी ॥ १८·११८५. १·७५, ५·९७, ५·१५०, ६·४५, ६·२३३, ६·४४८, ९·८४, ९·१०६, १०·११७, ११·५५३, १३·९१६, १५·२७९, १५·३०८, १७·३२, १८·३०९, १८·८३२, १८·८७७. **दर्पणाचेनि आधारें** ८·४६, १५·५१३; **दर्पणाधारें** ४·७३; **प्रकृति आधारें** ३·६२, **प्रकृतिचेनि आधारें** ४·७८; **अनुक्रमाधारें** ३·८०; **अन्नाधारें** ७·३७; **अमृताधारधर्म्य** १२·२२८; **कर्माधारें** ३·२३४, ३·४४; **गुणाधारें** ३·१८१; **ग्रंथाधार** १३·३१२; **जलाधारें** ४·९९; **दीपाधारें** २·१८७; **देहाधार** १६·४१३; **मार्गाधारें** ३·१६९; **वेदाधारें** २·२४५; **शास्त्राधारें** १८·८४२. (२) योगांतील पहिलें आधारचक्र. ६·२००, ८·४८, १३·५०७. **आधारद्रुम** ६·१०३; **आधारशक्ति** १२·५; **आधारादि** १८·१०३२.

आंधार-रें—अंधार, काळोख, अज्ञान. नाहिं आंधारेया वानी । सूर्या रूप ॥ १४·३५८, सूर्याच्या रूपाला (प्रकाशाला) काळोखाची (निंदेची) बाधा होत नाहीं, किंवा दिव्याच्या प्रकाशानें (स्तुतीनें) त्यांत भर पडत नाहीं. निंदा व स्तुति स्वरूपस्थाला (१४·३५३) सारखींच असतात. आंधारें देखणें जैसें घुघुवानें । १४·२४८. पाहालेयां रातीं । आंधारें जैं ॥ १८·२६१, रात्र सरून पहाट झाली तर काळोख राहील काय? २·३६०, ७·१२७, ८·८८, ८·२२४, ९·१२४, १०·१४४, १०·२९६, ११·६८३, १२·५१, १४·७२, १५·२६२, १६·२७, १६·४१४, १७·३५६, १८·४०६, १८·५२७, १८·९६५, १८·९७९, १८·१०४३, १८·११३८, १८·११५६, १८·१२७१, १८·१५४५. **आंधाराचें साबाइकें,** गाढ अंधार, १८·१३०३; **अज्ञानाचा आंधारां** १७·४२६, **—रें आंधारें** ४·५०; **अविद्येचें आंधारें** ११·१७७; **आंधु**

भोगिजतु असे आनंदु । आनंदें चि ॥ १५·५१३, आनंदु घेपे आनंदें । १८·१२०९, ११·५९१, १२·१९, १५·७४, १७·१३५, १८·२८३, १८·५८९, १८·६४१, १८·११८७. **आनंदाचे अनुकार** ५·१३७; **आनंदाचें आवारुं** ९·२०१, १३·११५४; **आनंदाचें चैतन्य** ६·३२२; **आनंदाचेया दोंदावरि** १३·१७३; **आनंदाचेनि घालेपणें** ६.९; **आनंदाचां राउळिं** १३·३८६; **आनंदाचिं वनें** ११·१९५; **असंवरें आनंदें** १८·१६०१; बैसतेन आनंदें, आनंदाचा आवेग ओसरल्यावर, १८·१५९०; **आनंदामृत** १८·१५४१; **आनंदैककला**, आनंदाचा अंश, ११·३६४; **आनंदकर**, आनंद भोगणारा, १६·३६०; **आनंदघन** १९·४९; **आनंदचंद्र**, सतरावी कला, सं. वा. शब्द पहा, १५·५३९: **आनंदचित्र** ६·२५६; **आनंदजळ**, आनंदानें आलेले अश्रु, ९·५२३, १८·१५०८; **आनंद-भांडार** १०·२१; **आनंदमय** १३·११४७; **आनंदमोदबहल**, आनंदानें दरवळलेलें, १५·६: **आनंदरासिवरि** ९·५२९; **आनंदरोप** ३·२४८: **आनंदसंपदा** ११·६९१; **आनंदसमुद्र** ९·११० : **आनंदसरोवरिचीं** ११·६५; **आनंदसाम्राज्य** १६·५०; **अद्वयआनंद** १८·७८९, **अद्वयानंद** १६·२१, **–नंदपणें** १८·४०२, **–परिसें**, स्पर्शानें, १८·१५८६, **–वैभव** १८·१७३५; **अनंतानंद** १४·५३; **आत्मानंदें** १६·४३९; **घनानंद** ८·८४; **निजानंद** १७·४२१, **–दें** १२·१७१; **नित्यानंद** ८·२६२, ९·३११, १३·८६३; **परमानंद** १·१४, २·३६५, ७·१८३, ८·२६७; **ब्रह्मानंद** ११·२२०, ११·२४७, १३·५२१, १८·१५६७; **महाआनंद** १८·१६६५, **महानंद** ११·२४२, १६·१२, १८·१५२८; **सच्चिदानंद** १५·५२९, १८·१६२४; **स्फुरदमंदानंदबहुल**, स्फुरणारा अति (अमंद) आनंदाचा भर (बहुल) ज्यांच्यांत आहे तो, १८·५, **स्वआनंदभोग** १८·१७२६; **स्वानंदें**, आत्मानंदानें, १८·१३११, **स्वानंदराज्य** १७·४२३, **–साम्राज्य** १८·१६४६, **–दानुभवरसें** १८·१२०३, **–दाभिराम** ९·१६६, **–दैकरसें** १८·१५३४, **–दोदधि** १८·१२१६; **आनंदु ना निरानंदु** १३·११०५.

आप—(१) प्राप्त, स्वाधीन. आपु नव्हे साधना। २·१४८. **आपु जालेयां** ५·२३५, ५·१२; **आपु नोहे** ४·१९३, ६·३५; **आपु मानलेयां** १८·१०७०; **आपु होये** २·३४८. (२) आपण. स्वतः, आपण होऊन, सहज. आपीं आपु संभ्रमें। मिळावेया ॥ ८·९२. ९·४०३, १२·१४३, १६·१४०, १८·६२३. **आपपरु** १३·१७१, १३·३५७; **आपभयें**, स्वतःच्या भयानें. १०·७८: **आपें आप** १४·६, १५·३९२, १८·४१६, **आपेंआपु** ५·१३२. (३) पाणी. पृथ्वीनें आप विरवी। आपातें तेज जिरवी। ६·२९९. ६·२३९, १४·७, १६·१९७. **झाडिं उभविलें आप**, पाणी झाडाच्या रूपांत दिसतें, १५·३८६: **आप**, पाणी, पक्षीं ब्रह्म, ७·१३२: **आप**, पाणी, पक्षीं अहंता, १३·४३१; **आप पृथ्वी** ६·२२०, **आपा आणि पृथ्विचे** ६·२६८; **आपपृथ्वीउत्कटें**, पाणी व माती यांच्या भरानें, १४·१००; **पृथ्वी आप तेज वायु व्योम** १३·७७; **आठै भाग** ७·१८, **पांचै फोंक** १५·९७; सं. वा. शब्द पहा.

आपजणें—उपजणें, भासणें. आर अशेष विषय-स्मृति। नाहिं निःसंगा ही आपजे संगति। २·२२१. २·१३९. **आपजलिये जोडी**, मिळालेले सांडून टाकतो, १८·६५०; **आपजतां** १५·३००, **आपजयी** १३·८१३; **आपजैल** ३·२०५.

आपण—स्वतः, मी, तूं, आम्ही, तुम्ही. जैसे अभ्यासुं आपण। वैकुंठीचा राणा जाण। १·१४०. परि आपण मनें नाणु। न मिळावा। १·२२५. १·२१३. १·२१६, २·१९६. ६·७०. ६·४०८ (१, २), ११·२०८. १५·५१९, १५·५२०. **आपण**, तूं स्वतः, ४·३८; **आपण**, स्वतः, १·१४३, ३·२३१, ४·१७, ९·३२२: **आपण आंगें अलें** १८·६१५; **आपण झिजे** १८·६१४; **आपण चि वंचे** १८·१३२७: **वन्हि आपण वोळे** १४·३९१; **आपण चि ब्रह्म होउनि** १८·१५५६; **आपण मूर्ख होउनि** १७·८५; **आपणेन चि** १५·५१२; **आपणमषिं** १५·५२९; **आपणाविण** ११·१९३: **आपणयां** ५·८८, १५·८४; **आपणेंयां**

ज्ञानदेवींत, 'तैसी आपत्ति तोंडीं । दाढियेसि ॥' १५·५६७ असा पाठ आहे.

आपद्-दा—संकट. १·१८३, २·५९. **आपदा-गिधिं**, संकटरूपी गिधाडांनीं, ७·८४.

आपलें—स्वतःचें, तुमचें. **आपलें एकपण** १८·११९५; **आपणां आपलेया** १८·११९८; **आपुला-लि-ली**—सज्जनीं आपुला म्हणितला । १·६५, आगा स्वधर्मु हा आपुला । ३·२१४, १·६०, २·१८६, २·२०९, ३·२०३, ३·२१५, ३·२१९, ८·२१०, ८·२१३, १६·५९, १६·८२, १६·२१६, १६·४३५, १६·४५२, १६·४५५, १७·२२८ (१), १८·९०२, १८·११२७, १८·१५६१. **आपुलां अवसरीं** १६·८६, **–आंगीं** १८·८२, **–गरल-ज्वाळीं** १६·४०८, **–चित्ति** २·८८, **–ठाईं** १२·१९३, १८·१५३३, **–देहीं** १८·२६५, **–माथां** ३·१७४, **–वाणीं** १२·२२०, **–हानि** १२·२१७; **आपुलां...परावां** १८·१३५०; **आपुली आपण** ६·७१; **आपुलिया** १०·१७४, १४·३०८, १६·१४६, १६·२८८, १६·३८६, १६·३९६, १७·२६१; **आपुलिया परी** १७·९१; **आपुलीया कृपा** १८·१४६४; **आपुलिया सवें** ९·५; **आपुलिया होंतिया केलिया** १६·३४६; **आपुलिए पाठीवरी** ६·३८९, **आपुलिये** २·१६५, ३·५१, १६·३७८; **आपुलें**—आपुलें आपण मारावें, आपले आप्त आपणच मारावे, १·२३८; **आप(पु)लेया स्नेहाची** १०·११८; **आपुलें-पणाचेनि मोहें** ९·१७; **आपुलें**—**आपुलें ऐक्य** १८·११३४, **–कुल** १·२१८, **–गोत्र** १·२१५, **–समाधिधन** १८·१७४२; **आपुलें आपण जाणावें** १०·३०२; **आपुलें केलें**, आपण संपाद-लेलें, १६·३२६; **आपुलें होइल**, मालकाचें होईल, २·६५; **आपुलेन** १५·४६२, १७·३७३; **आपुलेनि** ३·२३, ३·३०, ७·१५१, ९·३७५, ११·४३३, १२·१७, १६·१४८, १६·२९७, १६·४६४; **आपुलेया** ११·४३४, ११·४३५, ११·५५३, १७·२२८ (२), १८·१२७३, १८·१७४१; **आपुलेया कडौनि**, आपल्या वतीनें, आपल्या बाजूनें, १८·१२८७; **आपुलेया परि**, वाटेल त्या रीतीनें, १३·४८४; **आपुलियाचेनि कैवारें**, आपल्या भक्तांचा कैवार घेऊन ४·५०; **आपुल्यापरी (आपुलियापरी)**, नैसर्गिक रीतीनें, १·४०; **आपुलेया सवा**, आपल्या आवडीनीं, ११·६३४; **आपुलाल**, आपलें स्वतःचें, आपापलें, आतां दळभार आपुलाले । सरिसे करा ॥ १·१२१; **आपुलाला** ३·११८, ५·४८, ६·२०, ७·३६, ११·३२९, ११·४९०, १३·१०७, १३·२१७, १५·३४२, १७·३०७; **आपुलालिया** ३·२६, ५·१३, ८·२०६, १८·१३०३; **आपुलाली** ४·७५; **आपुलालेनि** १४·२८३, १६·५३; **आपुलालेया** ७·११६, ९·११३.

आपा—आपण स्वतः. **आपा त्यांहा नुकौनियां**, आपल्या स्वतःचें नुकसान करून घेऊन, १७·२५९.

आपाद्—पायांपर्यंत, सर्व शरीरभर. **आपाद-कंचुकित** ९·५३५; **आपाद...गुंतलें** ११·२४२.

आपादणें—संपादणें, मिळविणें. ३·१८१. **विहिर आपादिजे**, विहीर म्हणजे त्यागणें. १८·९५; **आपादिलें** ३·५१; **आपादितां** १८·११५; शास्त्रांचें आपादान, शास्त्र वाचून मिळविलेलें ज्ञान, १७·३८.

आपूरणें—भरणें, फुंकणें. तेथ अनंतविजयो युधिष्ठिरें । आपूरिला आला । १·१४२. **महाशंख आपूरिले** १·१६०.

आपेस्व—अपयश. पुढ़ील नांवें आपेस । दिशा लंघी ॥ २·८. तुझ्या नांवापुढें अपयश देशोधडीस लागेल. 'अपयशीं दिशा लंघिजे' असा पाठ ज्ञानदेवींत आहे.

आपैन—स्वाधीन. कामिक जैसा अंगना । आपैना कीजे ॥ ११·१६९. ३·२२, १५·२२, १५·३५९, १७·३७, १८·८८५, १८·१०२३. **पैसीं इंद्रियें आपैतीं होंति** २·३५२, **तैसि**–२·३०३; **आपैतेपणेंसि आणा**, आपल्या जवळ आणण्यासाठीं, १८·१६७७.

आपैस—आपोआप, स्वतः होऊन, सहज रीतीनें. पंथ मनीं गजबज जाली । आपैसी कृपा आली । १·१८५. आणि भयकृपाना आपैसा । राशि ओडे ॥ ९·४५. संबंधें विण आकाशीं । सर्व असति आपैसि । १३·५४०. आत्मज्ञान गिवसीत । आपैसें

ए ॥ १८·१२८. २·१४२, २·१६०, २·२८१, २·३४०, ३·५३, ३·७९, ३·८८, ३·९८, ३·१४७, ४·९०, ४·११६, ५·१५४, ६·८९, ६·१६२, ६·१८३, ६·२०१, ६·४५९, ७·२३, ८·२७, ९·४५९, ११·४३, ११·१७५, ११·४१४, १३·८६४, १५·२६०, १५·३४३, १५·४८९, १६·१५३, १७·२३४, १७·३१४, १८·९५, १८·२५८, १८·६७८, १८·७८९, १८·९५८, १८·९६१, १८·९६५, १८·११४४, १८·१६७०; **सिद्धु नित्यु आपैसा** १३·११०१; **आपैसेया** ६·२०६, ८·१६६, ९·४९, १०·१९०, १३·६५२, १४·३१४, १४·३५१, १४·३८९, १६·१८८, १८·४१, १८·९३, १८·४२५, १८·७३५, १८·१०७०, १८·१३८७, १८·१४०६.

आप्त—संबंधी, सोयरा, अत्यंत आवडीचा. **जीवाहूनु आप्त मानी** १३·८०१.

आप्लवणें—बुडविणें,व्यापणें. १·२५५, २·११२, २·३२४, ११·३११; **नाप्लवे** ८·२५६.

आफलणें—खालीं आपटणें. **आफलिलेन कुं(कं)दुकें,** खालीं आपटलेल्या चेंडूनें, १७·२७९.

आंबट—आंबट. आणि गोड आंबट मिळे । तेथ रसांतर फरसाळें । १८·२४३. गोड व आंबट या चवी एकत्र केल्या तर दोन्ही चवींपेक्षां अधिक स्वादिष्ट निराळीच चव (**रसांतर**) तयार होते.

आंबुखा—थेंब, शिंतोडा. **आखरांचे आंबुखे,** एकाद-दुसरें अक्षर, १६·२२२; **आंबुखा पडे** १६·२५९, **—खे पडिले** १८·७०६; **आंबुखा** १७·१६१.

आबुथणें—पेटवणें, भडकणें. आबुथिला दीपु घे धोरी। १३·११४३. ११·३३७. **नवज्वरु आबुथे** १३·७२१; **आबुथुनि** १४·१६१; **दिवा आंबुथिलां** १८·१००२.

आबुलि-ली—पत्नी. जे आबुली जोडी । आमुला खाये ॥ १३·९७२. कुळवाडींत प्रकृति खपते व पुरुष त्या मिळकतीचा उपभोग घेतो. **आबुलि** १३·९७४ (२), **आबुलिये** १३·९७४ (१).

आभरण—अलंकार. नाना आभरणीं भरलें। ११·२३२. **विखाभरणें,** विषयुक्त अलंकार, १५·३२८; **सर्वाभरणीं** १७·१८०.

आभारणें—उपकाराची जाणीव असणें. तेणें उपकारें काइ आभारैलां । वधिं ययांतें ॥ २·३७. उपकाराच्या ओझ्याखालीं दडपलेला मी यांना कसा मारूं ? **आभार,** उपकार, उपकाराचें ओझें, ८·१२८, १०·५६; **आभारु धरी,** उपकाराचें ओझें समजूं लागला तर, ११·७९; **आभारु पडे** १८·९०६.

आभासणें—आहे असें वाटणें, कोणतीहि वस्तु अशाश्वत आहे ती शाश्वत आहे असें समजणें, नसलेलें आहे असें वाटणें. जैसें तोयसंगें आभासे। भानुबिंब ॥ ३·७२. २·१२१, ९·८९, ९·१७२, १३·९०१, १३·९२८, १८·१२४९, १८·१६९५; **आभासतसे** १५·२७७; **आभासौनि** १८·३२२; **आभास**—आघवा चि आभासु । आभासे जेणें ॥ १३·९२८, ९·१४५, ११·४७०, १५·२८४, १५·३४६, १८·४४३; **जगद्रूपु आभासु** १७·८; **दुजेया नामाचा आभासु** ६·४०; **शरीराचेनि आभासें** १८·२२०; **क्षेत्राभास** १३·११२२; **गुणाभास** १४·१९४; **घटाभास** १४·५४; **जगदाभासमीषें** १८·२५८; **प्रतिमुखाभास** १४·३०२; **भूताभास** ९·७८, ९·७९, १३·१०६०; **मुखाभास** १८·९७०; **विश्वाभास** १५·४६, १६·१, १८·२०९, १८·१३६१; **सर्पाभास** १५·५२७; **आभासता,** भासणारा, १८·११८२; **आभासु ना निराभासु** १३·११०३.

आमिष—लालूच म्हणून दिलेला पदार्थ. १३·१२६. **आमीषकवल** ५·११७. **आविंस** पहा.

आमुला—नवरा. आमुलेया आबुलिये । संगति ना सोये । कां आबुलि जग विये । चोज आइकां ॥ १३·९७४, प्रकृति–आबुली, व पुरुष–आमुला, यांचा संबंध न होतां जग निर्माण होतें. १३·९७२.

आमोद—आनंद, सुगंध. पदा आलें परिपाकें । आमोदासीं ॥ १·५२. कां न फुलतां कलिकें । आमोदु जैसा ॥ १३·७१. १४·३११, १८·१६८०. **आमोदाचें पारणें करी** १०·१११.

आम्नाय—वेद. १८·२४१. **आम्नायाचेनि आधारें** ६·४५.

आय—आकलन, ग्रहण, स्वाधीन, विस्तार. जरि इंद्रियें येति आया । २·३५१, जर इंद्रियांचें ग्रहण करतां येईल. **जे चढतेयां भूमीचे आये,** उंचावत

जाणाऱ्या भूमीचे विस्तार, १८·४२; **आया कैसेनि ये,** कसें बरें कळेल?, ७·६६; **रूपसे आया ये** १४·९६; **आया नेये,** कळत नाहीं, १·२०३, २·३१०; **आया** १०·२५९, हा पाठ **आगा** असा असावा; **आयें,** विस्तारानें, मठि तरि चौफळें। आयें दीसे ॥ १३·८०३. ११·१३८, १५·६१.

आयणि-णी—चातुर्य, युक्ति, बुद्धि. २·१२९, १८·३५०.

आयतन—स्थान, घर. जें तो त्रिभुवनीचिया देवां। आयतन जाला ॥ ६·१३०. तूं त्रिभुवनिचिया आयतना। आयतन तूं ॥ ११·५११. **आकाराचें आयतन** ११·३०३; **हिंसेसि आयतन** १३·६६२; **एकायतन,** एकच स्थान, १८·८६७. १८·१३४६, **येकायतन** ४·६१; **कमलायतन** ११·६९; **पंचायतन,** पंचमहाभूतांचें मेळाव्याचें स्थान, देह, ८·३५; **भोगायतन,** आनंदभुवन, रंगमहाल, ११·५८५.

आयस—लोखंड. १८·१७५०.

आयास—श्रम, कष्ट. साधकिं देखिला आयास। ह्मणौनि निर्वाळिला योगाभ्यासु। ११·६०८. १८·४५५, १८·६०३, १८·९३१, १८·९३२. **अनायास** १८·१२५९; **अनायासें** २·२१०, २·३६७, ३·९१, ४·१५१, ५·१७, ६·४४०, ९·४८८, ११·६११, १६·४५३. **सायास** पहा.

आयिस—आईस. [illegible]

११·३२.

आयु—आयुष्य. **अल्पायु** ११·३८८; **गतायु** १६·१२८; **आयुर्वेद** १३·२२८.

आयुध—शस्त्र. १·१०. **उद्यतायुधीं,** उगारलेलीं शस्त्रें ज्याच्या हातीं आहेत असा, ११·२१३; **निरायुधा भुजा,** हत्यारें नसलेले हात, ११·२९१.

आयुप—जीवनकाळ. शब्दास जोडून, **गतायुपे शरीरीं,** जीवनकाळ संपला आहे अशा शरीरांत, ३·१०९; **जैसें गतायुपा आयुष्य जोडलें,** ज्याचा जीवनकाळ संपत आला आहे अशा माणसाला अधिक आयुष्य लाभलें असें होईल, १३·३७९; **ब्रह्मायुपा होइजे,** ब्रह्मदेवाचें आयुष्य लाभलें तरी, १४·१८६.

आयुष्य—जीवनकाळ, जीवित, प्राण. तंव तंव अधिकें। मरण आयुष्यातें जीके। १३·७४८. परि आयुष्य तंव जाणें। १८·११९२. ८·२१३, ९·५०५, ९·५०६. **आयुष्याचें त्राण** १७·१३०; **आयुष्याचेनि दिये,** आयुष्याचे सर्व दिवस. १८·९४३; **आयुष्याचिये मुठी** ९·४०९; **आयुष्याचें सूत्र** ७·१७७; **अमरेंद्राचें आयुष्य** ८·११३; **उदकाचेनि आयुष्यें,** पाणी असे-पर्यंत, ६·३०६; **काळाचें आयुष्य,** अनंत काळ. ११·१४६; **ज्ञानाचें आयुष्य,** ज्ञान ज्याच्यामुळें टिकतें. १३·४४८; **विश्वाचें आयुष्य,** ज्याच्यामुळें विश्व जगतें. १६·१३७; **आयुष्याचा आडळु करीं(रीं),** आयुष्य विकून घरीं, ६·३६१; **आगिसि आयुष्य जालें,** वडवानलाच्या गर्भांत राहणास मिळालें, ९·४७५; **आयुष्य जोंनिये वेंटें,** प्राण जातांना. १६·३१७; **आयुष्य पुरलें आहे,** संपत आलें आहे, १·६०; **परिणामीं आयुष्य आला,** जीवन सार्थक झालें. १०·१७१; **संकल्पाचें आयुष्य पुरे,** कल्पना करण्यास वाव राहात नाहीं, ६·३२९; **आयुष्यनदी** १७·१३१; **आयुष्यपंथें** ११·४१९; **आयुष्यभानु** ६·४३१; **आयुष्यमरणाचीं मर्याद-मेळें राखी,** जगणें न मरणें यांची मर्यादा गांठली, ८·२२४; **आयुष्यवल्ली** १४·१६७; **ब्रह्मयाचें आयुष्यवल्ली.** ब्रह्मदेवाचें आयुष्य असे-पर्यंत, अनंतकाळ, ९·५०१; **आयुष्यहीना जीवानें,** ज्यानें आयुष्य संपलें आहे अशाच्या, १५·२६१.

आर—(१) अंकुर. **आर घेणें,** अंकुर फुटणें, १५·७८; **आरा निगति,** अंकुर निघतात, १५·१८३; **आरवगें,** अंकुरल्यानें, १५·१०८; **आरवणें,** अंकुर फुटणें, **आरवों लागे** १४·९५. (२) कळप, शिंगार, विस्तार, ९·३१८. (३) अजगर. [illegible] १३·७३०.

आरण—युद्धभूमि. १·१५२, ११·३८९.

आरति-ती—[illegible] आरति। ९·१७. **आरती उजळूनि** १६·२०८; **योगभूमि आरतीकरी (आरती करी).** अष्टांग योग संयम हजर राहतील, १८·१०६४.

आरंभणें—पेटणें, भडकणें. **आरंभला आगी** ११·३२०.

आरंभणें—सुरवात करणें. १०·३०२, १८·१७०. **आरंभ** ६·१५१, ६·३४०, ६·४२३, १०·९६, १८·१८६, १८·१२३६, १८·१४२७; **आरंभरंभेचा गौरवु,** प्रवृत्ति हीच रंभा तिचा गौरव, ६·४६०; **कर्म आरंभाची कड,** कर्मास आरंभ करण्याची प्रस्तावना, १८·१८३, **कर्मा-रंभ** १३·७१२, **कर्मारंभ** ३·४५, १२·१८३, १७·३५६; **भवनोद्भवा-रंभस्तंभ,** विश्वनिर्मितीच्या मुहूर्तमेढीचा खांब, १८·६; **सर्वारंभ** १४·३६३; **सुखिचा आरंभु** १८·७८५; **कथिलेयादारभ्य,** जें एथवर सांगितलें त्यास आरंभ केल्यापासून (संस्कृत व मराठी शब्दांचा मेळ केलेला दिसतो), १५·५३७.

आरव—बाग, अरण्य. चलां कल्पतरूचे आरव। १८·१७७६, बोलतें चालतें कल्पतरूंचें उद्यान, सज्जनांस उद्देशून. **विनयद्रुमांचिये आरवीं** ११·३३२.

आराइणें—उत्पन्न होणें, अनुकूल होणें. किंबहुना आर्त्ता चि लागि। पाणीं आराइलें असे जगीं। १६·१६०. **सर्वप्राणें मज चि आराइले** १·११०; **आराय ना,** तृप्त होत नाहीं, १२·२०८.

आराणुक—समाधान. २·८०, ४·२२२, ६·१६४; **नाराणुक** ८·१२३, १६·९१.

आराधणें—सेवा, पूजा, भक्ति करणें. चित्त आराधी क्रियेचें। १३·७११. **तूझे पाये आराधी** ११·९९; **द्वार आराधिति,**(ज्ञान संपादण्याकरतां) दारार्शी जातात, १३·११२४; **आराधितां** ११·१०७; **आराधन** २·९०, ७·१४१, १३·८१४, १४·३९९; **आराधनायोग्य** ८·२६६; **आराध्य** ११·१६४, १३·३८५; **आराध्यालिंग** १०·३, १७·१७.

आराम—(१) विश्रांति, विश्रांतिस्थान. **सर्व सुखांचा आरामु** ९·५१; **आत्माराम** ५·१३५, ९·५१६, १४·३५२. (२) बाग. कां वसंतिं बरवा आरामु। १८·३४३ (१), १८·९८, १८·३४३ (२); **कल्पतरूंचे आराम लाविता** १८·१७५७; **आरामा माझि** १८·१५०९.

आरिसा—आरसा. जैं बोलां आरिसा जोडला। ६·४८५, शब्दांचा अर्थ अधिक स्पष्ट केला. परि दूजेपण हें लटकें। आरिसा करी ॥ १८·१११६, आरशांतलें प्रतिबिंब हें आपल्या स्वतःहून निराळें नाहीं हें आरसा सिद्ध करतो. ९·७७, ११·१५७, १३·१०९१, १५·३४५, १५·३४६, १५·४१८, १६·१०१, १७·१७६, १७·२७८, १८·२८१, १८·३७७, १८·६८८, १८·९७०, १८·१०२६. **आरिसा आरिसेया पाहांतेया,** एक आरसा दुसऱ्या आरशांत पाहूं लागला तर त्याला महत्त्व कांहींच नाहीं, १८·२७२; **आरिसां रूप भोगिजे,** प्रतिबिंब पाहून आनंद मानावा, १८·८०; **आरिसेया लागि सांचावें अधिकें रजें,** आरसा स्वच्छ करण्यासाठीं बारिक कणांचा सांठा करावा लागतो, १८·९३९; **रज आरिसा उजळी** १३·४६४; **कां आरिसेयासि आरिसा उटूनि दाविला,** तर अनेक प्रतिबिंबें दोन आरशांत पडून अनेकत्वाचा आभास होतो, १८·११३३; **दोन्हीं आरिसे उटूनि सरिसे वोडविलेयां,** तर कोण कोणाला पाहतो तें सांगतां येणार नाहीं, १८·१५८०; **आरिसेयाचें देखिलेयां,** आरशांत पाहण्यासाठीं, १८·१३३८; **आरिसेया आदी,** आरशापुढें, १८·११५०; **आरिसेन विण,** प्रतिबिंब पडत नाहीं, १८·२६२; **आरिसेनि,** आरशामुळें, १३·९०३.

आरूढणें—वर बसणें, स्वार होणें. परब्रह्माचिये पाटीं। आरूढति ॥ ८·२६५. १८·१२९६. **रथीं आरूढ** ३·१८६, —**आरुढां होइजे** ३·६०; **राजयोगु-तुरंगीं आरूढला** १८·१०४१; **आरूढौनि** १२·४०; **आरूढौनि** ९·४१०; **अहंकारारूढ** ३·१७६; **योगारूढ** ६·६१, ६·६५; **वाक्यारूढ,** वाक्यांत सांगणें, ७·८; **संग्रामारूढ** ४·२९.

आरोगणें—सेवन करणें, जेवणें. आरोगिलेन रसें। शरीर भरी सरिसें। १८·३३७. १३·४२१. **आरोगितां** ४·१०६, ६·२३९; **आरोगुं लागे** ६·२३०, —**गें** ९·३८२; **आरोगण** ९·२२९, ११·४२२, १६·२४५.

आरोग्य—शारीरस्वास्थ्य. १७·१३४. **आरोग्यता** १०·१५४, १३·५८६.

आरोचक—अरुचि, वीट. १२·१०६.

आरोपणें—लावणें, वर ठेवणें, रुजणें, नसतांना आहे असें धरून चालणें. शस्त्राळीं जिव्हारें। आरोपुनि ॥ १·२२०. विदेहा देहधर्म आरोपिति।

९·१५५. ६·२०८, ९·७८, ११·८२, ११·६८२, १८·३९१, १८·९७३. **आरोपिजे** १५·३४७; **कुलामाजि अधर्म आरोपे** १·२४४; **सत्क्रिया तिं आरोपे** १३·३३; **नारोपीं** २·१४३.

आरोहण—वर बसणें. १३·४२३.

आरौत—अलीकडे, अगोदर. दीसे हा आरौता । कर्मभागु ॥ २·२७४. १३·१५९, १५·२२०. **चंद्रोदया आरौते**, चंद्रोदयापूर्वीच, ४·२३; **नेंदी मोक्षा आरौतें**, मोक्षाअलीकडचें कांहीं, मोक्षापेक्षां कांहीं कमी देत नाहीं, १८·१६७३; **पडणेयां अरौतें**, पडण्यापूर्वी, ८·७०.

आर्जणें—मिळविणें. सायासें पुण्य आर्जिजे । २·२५३. ३·१२५.

आर्जव—सरळपणा. तरि आर्जव तें ऐसें । प्राणाचें सौजन्य जैसें । १३·३५४. तैसें प्राणिमात्रीं सौजन्य । आर्जव तें ॥ १६·११२. १३·३५२, १३·३६७, १८·८४०.

आर्डि—दरी. ९·८०.

आर्त्त—(१) आतुरता, दुःख, पीडा. ३·३०, ३·१६०, ९·२३५, ११·८७, १६·८४. **उपमन्युचिया आर्त्ता** ५·११; **आर्त—आर्त निडलिचा** १०·१६४; **इंद्रियांचिया आर्त्ता-सरिसा** ३·२०५. (२) दुःखी, पीडित. तेथ आर्तु तो आर्तिचेन व्याजें । ७·१०७. ७·१०६, ७·११६, ११·९१, १६·२६०, १६·२९९, १८·१४८३. **आर्त्तांचेन व्याजें** १८·१७४०; **आर्त्तांचां ठांई** १८·१११२; **आर्त्तबंधू**, दुःखितांचें साह्य करणारा, १४·३; **आर्त्त जिज्ञासु अर्थी** १८·११०६; **तुष्टे आर्त्तें प्रसन्नें** ११·१२८; **अनार्त्त** ३·१०२, ९·१६०, ९·१८१; **अनर्त्त** १३·९९५; **तृषार्त्त** १८·१५९, १८·७०२; **निरार्त्तता** ३·४९.

आर्ति-र्त्ति-र्त्ती—उत्कट इच्छा, पीडा. अनार्त्तांसि आर्त्ति । ९·१६०. तेया अनर्त्तांची आर्त्ति । १३·९९५. २·२६२, २·२९४, ३·२१(र्ति), ३·५६, ६·३७१, ७·११७, ९·२३४(र्ति), ११·५३, ११·१११, ११·१५३, १३·२८८, १५·१०२ (र्ति), १८·१११२, १८·१४८७, १८·१७४१. **आर्त्तिचेनि पडिभरें** २·१९३, ११·९१; **आर्त्तिचेन व्याजें** ७·१०७; **आर्त्ती चि भोगित**, ज्याच्या लाभाच्या उत्कट इच्छेंतच आनंद मानून, २·१७०; **आर्त्तिआशापडिभरें** १३·४९२; **आर्त्ति-विशेष** ५·६९; **आर्त्तिसमुद्रींनि** ६·१६१; **सकलार्तिचें जियालें**, सर्व उत्कट इच्छांची परमावधि, (जियालें, जीवप्राण), ३·२७.

आर्ध—अर्ध. अर्घ पहा.

आल—आरोप. आलु आला १५·४६४.

आलिंगणें—मिठी मारणें, जवळ घेणें, प्रेम व्यक्त करणें. १०·२९९, ११·५८०, १८·१२१०. **आलिंगावेया** ६·१९, १५·२२२; **आलिंगु सरलें** ६·११९; **आलिंगन** ३·१८६, १३·५१२, १६·३६०; **आलिंगनमेळीं**, आलिंगन घेतांच, ५·१३२; **आलंगणें**—[illegible] आलंगी । [illegible] १८·११३८, १·६०, ११·६१९, १३·४७९, १५·४५०, १५·४२३, १८·९६४, १८·१००६, १८·१४०९; **आलंगितेन विण** १५·८५.

आलंछन—निष्कलंकत्व. [illegible] आलंछन । १८·१७७७.

आलंबन—आश्रय. **पत्रालंबनमर्दें**, निजपत्र मिळविण्याच्या हेतूनें, १३·६८.

आलय—घर, राहण्याचें ठिकाण. **देवतालय** १७·२०१; **धर्मालय** १·८६; **भक्तालयीं** १८·१४९९; **शिवालय** ६·१७९.

आलवणें—हांक मारणें, मनधरणी करणें. ८·२५, ११·४४७. **आलविलें आइकें** ५·५८; **आलविलें** १७·३३७; **आलविलेनि** १८·११४६; **आलवणें** ६·४१; **नालवणें** २·८२, १४·१८०; **आलव**, हांक, [illegible] आलव [illegible] । १८·२६.

आलस—आळस. १४·१४१, १८·११८, १८·६८०, १८·८८८, १८·८९०. **जें आलस वरि पोखिजे**, जें आळसानें माजतें, १८·८०५; **आलसु काखे सूनि असे**, आळस जवळ बाळगून असतो, फार आळशी, १८·५५०; **आलसी** १३·४५६, १३·५५७; **आलस्य** १३·५१६, १४·१७८, **निद्रालस्य** १८·१०२१, **निद्रा-आलस्यप्रमादीं** १४·१९२.

आलाप—स्वर, बोल. ९·४४१, **पंचमालाप** ४·३, ११·९४; **अप्रसंगालाप** ७·४१.

आलावणें—प्रेरणें, पोसणें. **अहंकारु आलावला** १६·३९४.

आलि—हट्ट. **आलि घेतली,** हट्ट धरला, ११·५६९.

आलिखणें—गोठणें. आगा हींव आलिखलें। तें हिमवंतु जेवि जालें । १४·३७३.

आलियाडें—हट्ट. **ग्रंथाचें हें आलियाडें,** ग्रंथ पुरा करण्याचा हट्ट, १८·१७५४.

आलुकणें—भूक लागणें. जैसें कां आलुकैलें। तुपान्न सेवी ॥ ५·१०९.

आलुकी—आळ. १५·२२२.

आलुमालु—**अलुमालु** पहा.

आलोच—ध्वनि, विचार. स्वर्गिंचा आलोचु आइके। ६·२६९. **आलो चुकरूनि (आलोचु करूनि),** या दोहोंत योग्य कोणतें याचा विचार करून, ११·६९६; **आलों(आलो)चु** १३·३६३; **नालोची,** मागेंपुढें पाहात नाहीं, कच खात नाहीं, १३·३६०.

आलोडणें—सतत अभ्यास करणें. १०·१५६. **शास्त्रातें ओला(आलो)डावें** ११·५८५; **मतांचिया कोडी आलोडिजति,** अनेक मतांचा अभ्यास केला जातो, १३·३१७; **नालोडू,** अभ्यास करी ना कां, १७·८४.

आव—प्रतिष्ठा, आकार. आव ६·११०, १८·४०, १८·६१९; **आवो,** तुझेया लाठेपणाच्या आवो। तिहिं लोकें ॥ २·९. १३·४५२,१३·५४५; **आवो सां(सा)धिला** १८·३८, **—साधूनि** १८·४५२; **आंवु वेगु विंदाण,** पोकळ डौल दाखविणारे, गडबडीनें उच्चारलेले,मर्मभेदक हे वाचेचे तीन अवगुण, १३·२७१, इतर **अवगुण** १३·२७० पहा.

आवग—काढणी, बंधन. १८·१०५७.

आवगणें—अंगीकार करणें, धारण करणें. कां आवगे तरुवरें। भूमिरसु ॥ १४·२७९. **आवगणिचें प्रेम,** दिखाऊ वरवरचें प्रेम, ११·६२०; **आवंगणें,** अमुर्तु ही मूर्ति आवंगे। ६·१३१; **शतमखीं हीं आवंगणें नव्हे,** शंभर यज्ञ करूनही साध्य होत नाहीं, ८·२६३.

आवघा-घी-घे—**आवघें** १७·२१०. **अवघेया** ९·४२०.

आवडणें—मनास येणें, रुचणें, भासणें, वाटणें. आणि आवडैन काइ प्रेमला। गोकुळिचियांहूनि ॥ ११·३४. ४·२०, ४·४५, ४·२१६, ५·३५, ५·१११, ६·१३०, ७·११६, ८·२६४, ९·१३६, ९·२२२, ९·३७८, ९·५२४, १०·१२०, १०·१३०, १०·१५४, १०·१८३, ११·८०, ११·१५१, ११·३५६, ११·६६५, १२·१३३, १२·१५७, १२·२२३, १२·२२५, १३·१९९, १३·२०९, १३·२१२, १३·२९८, १३·६१०, १३·८९१, १३·८९५, १३·११५५, १४·१२८, १४·१३५, १५·११९, १५·१३३, १५·३११, १५·३१८, १५·४१५, १६·१७१, १६·१८६, १७·१४०, १७·१४३, १८·३२६, १८·५५७,१८·१२८८, १८·१३२३, १८·१५२७, १८·१५४४. **कृपणु आवडे,** कृपणासारखा वाटतो, कृपणहि त्याहून चांगला असें वाटतें, १३·२०९; **छाया भीउनि भियालियां आवडिजे,** स्वतःचीच छाया पाहून भ्याल्यासारखें होतें, १४·१३२; **फटिकु चि उदक आवडे,** स्फटिक पाण्यासारखा भासतो, ७·११०; **मनुष्यासारिखा आवडे,** माणसासारखा दिसतो, ४·९९; **आवडणें केलें** १०·११३; **आवडतसे** ४·११; **आवडतु आहासि,** दिसतोस, ११·२७९; **आवडों लागतां** १५·५५७, **—लागे,** वाटतो, १८·३३०; **आवडत खेळो** १०·१८०; **आवडतां विषिं** १७·३१८; **आवडेतेणें** ११·४६२; **आवडतेया हि-ही,** कोणालाहि, वाटेल त्यानें, ६·३३७, ११·१४, **आवडेतेया** १८·८५९; **आवडे तेया सदमुख,** कोणाच्याहि पुढें, ९·२५८; **आवडे तेसणा,** वाटेल तितका मोठा, ९·९; **आवडेतैसा,** कितीहि, ३·२२०; **आवडतेया हीं दोसें,** कोणाहीसंबंधीं, १३·३५४; **आवडतिये ही फळीं,** कोणत्याहि आवडीच्या फळांत, १८·२०२; **आवडैल** ९·४२; **आवडौनि** ८·७३, १३·१९१; **आवडलेपणें** ७·२००. **आवडतें**—तैसें आवडतें हिं करणें। १८·९४०. १·४५, ३·३०, ६·१८०, ७·१४५, ९·३८१. **आवडि-डी**—१·१७३, ३·२०७, ४·१४, ४·२२, ४·१०७, ६·२८, ६·१२४, ८·१०४, १०·५९, १०·१९३, ११·५८८, ११·६०३, ११·६३६,

११·६४१, १२·८१, १२·१६०, १३·३९९, १४·३० (व), १४·६०, १५·५, १५·७१, १५·४२३, १६·५३, १६·७६, १७·१५२, १८·६३६, १८·६३९ (डि), १८·७५१, १८·८६६, १८·१३४७, १८·१६५२; **आवडिचा नवला३०** ११·६३०; **आवडीचेन पांगें,** प्रेमाचें कोड पुरविण्यास, ६·१३१: **आवडिचेनि भरें** १·१८७; **आवडिचेनि मापें** १८·८६६; **अनावडी** १४·१७९. **नावडणें**—पतंगा नावडे वाति । १६·२३२, पतंग दिव्याच्या ज्योतीवर तुटून पडतो, ४·१९५, ५·१२७, ६·१६४, ८·१३४, ८·१७७, ११·५९७, ११·६३१, १३·२८३, १३·५१५, १४·२२७, १५·२७२, १८·९१५; **मना नावडे** ११·६३४; **नावडतेयां** १७·३५९; **नावडौनि** ९·३७१, १६·४४२.

आवंतणें—अवंतणें पहा.

आवरणें—एकत्र करणें, आटोक्यांत घेणें, संकुचित करणें, वेष्टणें. तिहिं पुनरपि दळातें (तें) आवरिलें ॥ १·१६४. १·९१, १·१२३, २·१४२, २·३०२, ४·१४, १३·८७८, १३·९९२, १४·१९३, १८·२३४, १८·४११. **वैजयंतिया आवरलें** ११·५९३. **आवर**—श्लोकांचेया आवरां, श्लोकांच्या मर्यादित जागेंत, १८·१६५१; **आवरी**—काम करणारा, १३·२९; **अनावर**—प्रर्णानि तेया आवरी। अनावरातें ॥ १३·९९२, ६·४२७, ११·१२५, १३·१७२, १५·५०५; **अनावरत,** उघड, १·६७; **नावरणें,** मर्यादेंत न मावणें, भोगिंयें नावरति संपुटें । ६·२६६, ११·३१३, १४·३०६, १८·३९८, १८·१४१५. **आवरण,** वेष्टण, मज अनावरणा आवरण। ९·१६१.

आवर्तणें—फिरून येणें; पुनः पुनः म्हणणें. १७·२२०. **आवर्त-र्त्त,** भोंवरा, **रोगाचां आवर्ती** ७·८४; **द्वेषाचां आवर्त्तीं** ७·७०; **आवर्त्तवणें,** पुनः पुनः करविणें, १६·१०३.

आवलणें—आवळणें, घट्ट धरणें. ६·७७.

आवलि-ळी—पंक्ति, रांग. **एकावलि,** एकसराची माळ, हार, १३·५२९, १८·५५; **घनावली** ९·११८ [घन (२) पहा]; **प्रभावलिची** १५·४२७; **रोमावली** १८·१५३९.

आवश्यक—अगत्य, अगत्यानें. १८·१३७, १८·१४३०, १८·१४४१. **आवश्यकें कर्मे (मैं)** १८·१४८, १८·५९४; **आवस्विक** ६·१७९; **आवस्यक** १८·११८.

आवांका—उमेद, विचार, तात्पर्याची गोळाबेरीज. माये पुढां बोलता । [illegible] न पवे नि आवांका । १३·३६०. **जीवीं आवांक** १३·४०३; **आवांका धरूनि** १७·१८६. पुवांका पहा.

आवांतर—अंतर. ७·१००.

आवार—कुंपणांतली मोकळी जागा. अंगण, सजविलेलें अंगण. [illegible] आवार। [illegible] ॥ ९·२७२. १८·१४५३, १८·१४६२. **आनंदाचें आवारें** ९·२०१, १३·११५४; **हृदयशुद्धिचां आवारीं** १३·३८५. आवरणें पहा.

आवाल्हें—ओठ. [illegible] जवळ. [illegible] ५·१८१. **आवाल्हयां वरि** ११·३५८; **आवाल्हें चाटितां** ११·४५३.

आवास—घर, राहण्याचें ठिकाण. १३·४४१, १३·७८१.

आवाहणें—बोलावणें, प्रतिष्ठापना करणें. [illegible] आवाहीति । [illegible] ॥ ९·२४२. **आवाहान मंत्र** १८·७०.

आविष्करणें—उघड करणें, प्रकट करणें. [illegible] ९·७७. १८·३५२, १८·१५०८. **आविष्करौनि** १·३२; **आविष्कारला** १६·२७६; **आविष्कार** १३·७१३; **नाविष्करे** १८·१६७.

आविस—आमिष पहा. [illegible] ॥ ३·२०८. **आविस** ७·७५, १३·२४६, १६·२८०; **आंविस** २·२४१.

आविसाल—मगरे. **पक्षजातींचीं आंविसालें** ११·२५४; **आविंसाला बैसोनि** ११·६५४; **आंविसालें** १६·३.

आवुंठ—आउठ पहा.

आवृत—आच्छादित, झांकलेलें. २·२५६. **अपावृत,** उघडें, ४·१२६.

आवृत्ति-त्ती—वारंवार होणें, करणें. वृत्ति जिया आवृत्तिसीं । वुडौनि जाय ॥ १८·११२१. **मावा-त्रिया आवृत्ती** १७·१३२; **आवृत्तिपुटीं...झाडि**

आश्वासणें—धीर देणें. ११·६४४.

आस—**आश** पहा. वाढती आस जैसी कोरडी। निदैवाची ॥ १५·२५१. **आसेचा आंगवटा** ८·१४२; **आसेचे लाग** १२·४९; **फलाचिये आसे पाणी दे** १८·१९९; **फलासेचि हारि जाईजे,** अशा प्रकारें कर्में करावीं कीं फलाशाच हार खाईल, १८·२२५; **फालिं आसतूटिया कर्मे(में) आरंभावीं** १८·१७०. **दुरासा** पहा.

आसक्त—अनुरक्त, लंपट. **भोगासक्त** ३·१०७; **विषयासक्त** ३·६६; **अनासक्त** ९·३२८; **आसक्ति** २·२४५.

आसन—बैठक, बिछाना. जीउ परमात्मा दोन्हीं। बैसौनि एका आसनीं। १२·१५३. ६·१८५, १३·४१९, १८·१०२१. **आसनाचेनि पावकें,** येथें आहाराचे प्रकार सांगतांना, 'आसन' म्हणजे बैठक हा अर्थ लागत नाहीं. **आसन** ऐवजीं **अशन** असा पाठभेद ज्ञानदेवींत आहे. भोजनापासून प्रदीप्त होणाऱ्या अग्नीमुळें असा अर्थ घ्यावा, १८·१०२०; **आसनाचा उबारा** ६·२२१; **आसनाचिये पाउलवाटे** ६·५५; **सूर्याचें आसन मोडलें,** सूर्यच खालीं आल्या-सारखा वाटतो, ६·२२६; **आसनावरि बैठलें** ६·२५८, **–बैसिजे** ६·१८९; **आसनमुद्रा,** योगांतील एक मुद्रा, १२·४८; **एकासनीं बैसणें** ११·५४७; **धूरेन्चिया आसनां,** मानाच्या स्थाना-वर, १७·२४२; **पद्मासन रचूनि** ८·९१; **वज्रासन** ६·१९९, ६·२२५, ८·४८; **सींहासन** ९·३१७; **सुखासन** १०·४८; **सोखासन** १६·१५२, **सोंखासन,** सुखकर आसन, ५·८.

आसलग—सोपें. १२·१३३, १६·४२६, १८·६४९. **आसलगें...अगाधें** ११·१२६; **वसता आणि आसलगु,** रहदारी असलेला आणि सोपा, ८·२३५; **आसलगपणें** ७·१८९.

आसलणें—(१) मंदगतीनें वाहणें (राजवाडे). (२) उसळणें. गंगापय आसललें। १३·२६८. उसळलें तरी तें गंगोदक असल्यामुळें नितकेंच पवित्र असतें. हा दुसरा अर्थ अधिक चांगला वाटतो.

आसंसणें—प्रशंसा करणें, वर्णन करणें. **आसंसीति** १२·२०४, १२·२२५.

आसारणें—पसरणें. कां मधुराचेनि पैसारें। वरि तरंगता आसारें। १५·१०६.

आंसु—अश्रु. **आंसुवांचेनि जळें** १३·५५९.

आसुडणें—झटकणें. झटका, हिसका देणें. आसुडेल हान वारा। १३·२८१, वाऱ्याला धक्का बसेल कीं काय?, नो गा आसुडी अल्प(वा)रथी ॥ १४·१४६. **आसुडूनि** ११·४६४; **नासुडावें** १७·२११.

आस्तिक—ईश्वराच्या अस्तित्वावर विश्वास ठेवणारा, ईश्वरावर श्रद्धा ठेवणारा. ८·११९. **आस्तिकबुद्धी** १७·२४०, **आस्तिक्यबुद्धि** २·१३२, **बुद्धि...आस्तिकी** १८·६०; **आस्तिकत्व** १८·८४७; **आस्तिक्य** १८·८४५.

आस्था—कळकळ. उत्कट इच्छा, आशा. २·२४८, २·३१५, ६·४४४, ९·२३. ९·१८८, ९·३३१, ९·४२०. ११·६५१, [illegible], [illegible], १३·५९३, १३·७८७, १८·१४७६. **आस्थेचेनि बोलें,** उत्कट इच्छेच्या आवेशानें, ९·४७४; **नैष्कर्म्यपदीं आस्था** ३·५०; **नैष्कर्म्यसुखीं आस्था** ६·४३६; **याहनी आस्था** १८·५७१; **शुद्धा आस्था** १८·१५१९; **आस्थेचे अवगाळे रेवले** ७·७६; **आस्थेचां महापुरीं रिगतानि** ७·१३; **आस्थेचिये वाटे लागला** ६·४३१; **कर्मीं आस्था होआवी** ३·१५५; **पार्थांचियानी ही आस्था मूळ होय,** पार्थाची [illegible] आस्था उत्पन्न होईल, ६·१६७; **प्रयत्नानें आस्था धिये,** अशा यत्नांच्या [illegible] आस्थेत असतां, ७·१७०; **जे आस्था मनीं धाकिली** ९·३५७; **जो मानसीं आस्था ही न धरी** ४·१०४; **स्थैर्याची आस्था ही नुपजे** २·२४३; **आस्था निधि** १५·५४५; **आस्थापर्थिं,** आस्थापूर्वक पाहतांना, १५·१८५; **अचिर आस्थाबुद्धि,** आत्मा म्हणून कांहीं आहे अशी सतत टिकणारी (अचिर) कळकळ, ४·२०;

आस्थान—ठिकाण. **बहिरंगिचिये आस्थानीं** ४·२२.

आस्पद—स्थान. १६·२२९.

आस्फालणें—जोरानें फुंकणें. **रणतुरें आस्फालिलीं** १·१३०.

आस्फुरणें—जोराणें फुंकणें. सिंहा नाना शंख निरंतर। आस्फुरिले ॥ १·१५१. **आस्फुरिला**

१·१२७, १·१४३, १·१४६.

आस्वादणें—स्वाद घेणें, अनुभव घेणें. **देखिलेपण एकलेयां आस्वादिजे** १८·११३५; **आस्वाद, विषयांचेया आस्वादा** ३·१०३; **अमृतरसास्वादनीं सकल रस** १·२६; **रसस्वादाचिया हांवा** ७·१८६.

आहत—जोरानें लागलेली, मारलेली. चंड वातें ज्योति । आहत जैसी ॥ २·३२३. **अनाहत** पहा.

आहलणें—भाजणें, मारणें. **आहललीं बीजें,** भाजलेलें बीं रुजत नाहीं, २·६६; **मियां आहाले,** मीं आधींच मारले आहेत, ११·४७२; **रोगीं आहाललीं,** रोगांनीं पिडलेलीं, १३·२२५; **गालितेयाचिया आहलणी,** पाणी गाळणाराच्याच त्रासानें, १३·२३४.

आहवनीय—अग्निहोत्र्याच्या गार्हपत्य, दक्षिण व आहवनीय यांपैकीं, पूर्व बाजूचा, मुख्य याग करण्याचा अग्नि. आहवनीयआदि वन्ही । १७·३५८.

आहा—(१) आहे. **आपुलेपणाचेनि बोहें मोहें तुह्मीं संत घेतले आहा,** आहा हें रूप अनेकवचनीं घेतलें पाहिजे. ज्ञानदेवींत **आहा** ऐवजीं **असा** हा पाठ आहे. ९·१७. (२) आनंद, दुःख यांचा अतिरेक दाखविणारा उद्गार, जसें, अहाहा, अरेरे. ९·५१८, ११·३८५, ११·४०४, ११·४३१, ११·५३१, १६·४१८, १८·१०५१. **आहा करुनि,** अरेरे असा उद्गार काढून, १४·४०७; **आहावसुवारें (आहा वसुवारें) मोडूनि,** अरेरे, मोठ्या इमारती मोडून, १३·२३०; **आहा कटा,** अरेरे, हाय हाय, ९·५१०.

आहाडवाहाड—घोंटाळा. जें भेटलेयां आहाडवाहाड । पडों नेंदी ॥ १३·११३५.

आहाच—वरवर, सहज, आयताच, आपोआप, आहे तसाच. जे जे ठाये समांस । तेथ आहाच जोडे घाउस । ६·२३१. तैसा आकारु हा आहाचु भ्रंशे । ८·६६. २·८९, ६·२५, ७·३५, ८·३०, ८·१३३, १०·१४१, १०·२७८. **आंगावरि आहाच वाणें,** आंगावर सहज, नैसर्गिकपणेंच (जाईचीं फुलें, लेणीं) वाहणें, ९·४०८; **वर तो ही आहाचु देखिजे,** पण तो आहे तसाच, व तितकाच दिसतो, २·३९; **आहाचुवरि** ६·२५२; **आहाचवाणा,** वरवरच, ८·९४; **आहाचवाहाच,** वरवर, ६·९९, १५·२९९.

आहाण—घात, घातक. तरि आपण आहाणां नोहिजे । आपणपेयां ॥ २·१९६. **यागादिकीं क्रिया ते आहाण** १६·३७४.

आहाति-ती—आहेत. गिंवसिजत आहाति कर्में । ४·८६. १·९४, १·१७५, ४·१३९, ५·१२२, ६·९८, ७·१८१, ८·१०२, १०·२८७, १३·३०५, १३·८३३, १५·३४९, १७·३३१, १८·१५७७. **अन्नाधारें आहाति,** जिवंत राहतात, ७·३७; **गुरु देशीं आहाति** ११·६३६; **पोटल्लनियां आहाति,** हृदयाशीं धरून बसले आहेत, ११·८५; **बरवतें आहाति** ११·४५३; **वर्ततें आहाति,** जीवनचरितार्थ चालवीत आहेत, ७·३६; **आहासि,** आहेस. देवा तूं चि येकु आहासि । २·६२, आसरा आहेस, २·१३७, २·१४०, २·१८०, ३·१६, ४·१७०, ११·२७३, १३·८५३; **काइसेयावरि आहासि,** कशावर राहिला आहेस?, ११·२७१; **आहासिं**—तुं **आहासिं** ९·२३७.

आहार—खाद्य, भोजन. आहारु तरि सेविजे । परि युगुतिचेनि मापें मविजे । ६·३४९. ५·४३, ११·४२९, १७·११०, १७·१११, १७·११५, १७·१२८, १७·१३३, १७·१४९, १७·१६८. **आहारातें मारुनियां तोडी,** भूक मारून आहार कमी करतो, ६·३४६; **आहाराचेनि नावें** ११·४२४, १६·४०६; **आहारिं पडे,** पचवतो, १२·११२; **आहारिं मीति** १८·१०१९; **तामसा आवडि आहारिं** १७·१५२; **येकसरेया आहारा,** सर्व आहार एकच आहेत, १७·११९, (पुढें आहाराचे तीन प्रकार दिले आहेत); **त्रिविध आहार** १७·१२२; **राजसा आहारा रूप** १७·१५१; **सात्विक आहार** १७·११८, १७·१३६; **आहारलक्षण** १७·१२३; **सर्वाहारसंयमें** ४·१४५; **आहारनिद्रा** १३·७४५, **—द्रेची उजिरी,** तेज, १३·७६६.

आहासि—**आहाति-ती** पहा.

आहुति-ती—यज्ञाग्नींत टाकावयाचें द्रव्य. **अविवेचिया –** १८·१५१६, **इंद्रियकर्मांचिया –** ४·१३५, **विश्वाची –** १६·२५२, **विषयद्रव्या-**

चिया – ८·४७; **पूर्णाहुति** ४·१३६, १६·८१; **विषयाहुती** ४·१२८.

आहे—अस्तित्व दाखविणारें असणें या क्रियापदाचें वर्तमान काळाचें एकवचनी रूप. हें परिसिं सामर्थ्य आहे। १·७७. जें नाहिं ना आहे। १२·४४. १·७९, २·६७, २·७०, ४·१७७, ७·५८, ७·११७. **अद्वैतीं भक्ति आहे**, जर असली तर, १८·११४५; **ऐसें आहे**, असें कधीं होईल काय? ३·५१; **देहिं चेष्टा आहे**, शरीराची हालचाल होईल काय? १३·३००; **पापावांचौनि आन काहीं आहे** १·२४७; **स्वधर्मु एकु आहे** २·१८२; **गेलें किं आहे** ८·८२; **विश्वाचें आहे नाहीं** १८·१११०; **आहेनाहींचा शोखु** १८·१२०६. **आहें**—म्हणौनि मी होणें नाहे। तेया मीं आहें कें हीं। १८·११४०, ४·९५; **आये**, आहे, **रथीं घातला आये** १८·१२८६.

आहो—(१) गाजावाजा, ख्याति, प्रतिष्ठा. म्हणौनि रसां जाला आहो। रसाळपणांचा ॥ १·३३. **ऐसा आहो** १५·४७९, १७·१०. (२) अहो. १·६२, ६·२९४, ९·१८, ९·२९, १०·१४९, १०·१५४, १०·२९६, ११·१६, ११·१७, ११·२३, ११·११८, ११·२२५, ११·२५४, ११·३६२, १७·४२२, १८·७४७, १८·८१८, १८·१५९२, १८·१७५३.

आह्मी—आम्ही. तन्हीं आह्मीं हित आपुलें। जाणावें लागे ॥ १·२३६. ४·२६, ४·४०. **आह्मां** १५·५४६, **आह्मां उचित** २·६३, **—पूज्य** २·३४; **आह्मां ओडवला** ३·९; **आह्मा वोडवला** २·३१; **आह्मां नीकें करिम्ही** ३·१३, **—सांघावें** २·५८; **आह्माप्रति** २·१०१; **आह्मालागि** २·४४; **आह्मासि** २·५८, २·६२, **आह्मांसि** २·९४; **आह्मां तुह्मां** १८·१३५३, **आह्मांतुह्मां** ६·४, **आह्मां तुह्मांसि** ४·४१; **आह्मि** १०·२९५, १४·३८४, **आह्मीं** २·३६, ३·२५७, १०·३०१; **आह्मीं तुह्मीं** २·१०३; **तूं आणि आह्मीं**, तूं व मी, १८·१३५८; **अमचेन चि पाडें** ६·३५६, **अमचेनि तेंव मानसें** १८·८७; **आमचा-ची-चें** २·३४, २·५९, ३·३१, ३·१६५, ९·८६, १२·२३६; **आमचां घरीं** १०·१२१; **आमचिआ कणवा** ६·४१०; **आमचिये मनीं** ७·१९०; **आमचे अवतार** १०·२८७; **आमचेया आंगा** ९·१२१, **—काना** ९·३७०, **—बोला** १०·२९९, **आमचेयां इयां डोळेयां** १८·१५४६; **आमचें काइ उरैल**, आमचें महत्त्वाचें अंगें काय राहील? १·२३४; **आमनें** १·११४, २·५९, ९·२३१ (नें); **आमनि** १३·८१६.

इ

इ—हा, ही, हें. **इए रथीं** ३·१८६; **इए संन्यासिं**, या संन्याससंबंधीं, १८·२६५; **इया**—ह्या, हिनें, हिच्या, **इया संसारदुर्गती** १८·१२६७; **इया सेवा** १८·१२६३; **इया हि एकी परी** ६·३७८; **इया परीं** १३·४६५; **इया केले**, हिनें केले, १३·९८५; **इया चि पतिव्रता**, ह्या पतिव्रतेनें, १३·९७९; **इया नावें**, हिच्यामुळें, १३·९८३; **इयावेगिंह**, यानंतर, याचर, १·२६४, १·२६५; **इयां तीघां तीनि नावें** १८·१२७३; **इयां सातां**, या सातही गुणांना, १८·८७२, सं. वा. श. पहा; **इये ठांइं** १८·१४३९; **इये तत्वमेलापकिं**, पंचतत्त्वांच्या मिश्रणानें बनलेल्या या पदार्थांत, १३·९९; **इये प्रकृती नय**, या प्रकृतीमुळें, १३·९८१; **इये मातूचा** ४·३७; **इये विकारिं** १३·८९८; **इये विस्वीं** १३·६७; **इये शरीरीं** १३·१०६५; **इये संहारवाहारें** ११·४४९; **इये**—हिला, **इये वरैतु**, १३·१०१९; **इयें**, हीं, **इयें इंद्रियें** २·३४८; **इयें दोन्हीं** ८·१७२; **इयें पांचै करणें** १३·९१८; **इयें मूळें** १५·२०५; **इयेचा खेलु** १३·९८९, **—माजु** १३·९८२; **इयेचे सायंप्रात** १३·९९०; **इयेचेनि**, हिच्यामुळें, १३·९८३; **इयेचें करणें** १३·९८४; **इयेनें** १३·९९२; **इहिं-हीं**, आह्मीं जे जे ओढावें। तें समस्तीं इहीं भोगावें। १·२१७, ३·२४५, ३·२४६, ३·२४८, ३·२४९, ४·९४, ८·१८०,

९·४१, ९·३४३, १०·९४, १०·११६, १०·३०७, १२·९९, १३·२०१, १३·३०२, १४·१९२, १४·३९५, १५·५०२, १६·२५१, १६·२५४, १६·२५८, १६·२६१, १७·६७, १७·८१, १८·१२, १८·२२, १८·९०, १८·१४२, १८·३११, १८·६८९, १८·८२२, १८·८२४, १८·८२७, १८·८७०, १८·१२७७, १८·१४३९, १८·१५३१; **इहीं विषइं कवळिजति,** या विषयांनीं–विषयांकडून–कवळले जातात २·३०४; **इहिं दोहिं परिं** १३·४६२; **इहीं पांचै द्वारीं** १३·११८; **इहिं पांचै मुखिं** १३·९९; **इहिंसिं तूके** १७·२७०; **ई— ई पांसूची ढेंपुली** १५·३६९; **ईहीं चि जगीं** ३·२६१.

इं—ह्या, -ही, -सुद्धां, देखील. आणि इं बोलिं चि प्राणु सांडिजे। २·५३. पैं जेधवां इं सोनें कीडाल। तेधवां इं सोनें अढल। १८·१११०, (जेव्हां) जरी सोन्यांत हलकी धातु असते, (तेव्हां) तरीही सोनें हें असतेंच. **इं परि** १८·३७४, **बहु इं परीं** १३·७०७; **दोहीं इं हुनु** १५·४९५; **हा इं बोलौनि भाऊ** १८·२९२; **इंहिं चौंहिं** १७·२८; **हें इं** २·२६८, ८·१३५, १२·१२५, १२·१५७, १३·२८८, १३·८५३, १४·१३१, १४·१४९, १४·३९०, १५·३७, १५·५९, १५·३९६, १५·५३०, १६·४५, १६·३१२, १७·८१, १७·३३२, १८·२३, १८·९२, १८·३६३, १८·९८७, १८·११९७; १८·१५३७. **ईं— हा ईं डोला (लां) देखावा,** ह्याही असाच पहावा, १३·११२०.

इंगल—अग्नि, निखारा. वोलिंबा इंगल न चरे। ८·८८, वाळवी आगीवर चरूं शकत नाहीं. **इंगलांचां आंथुरणीं** ९·४९६; **इंगलांची वृष्टि** १६·२४१; **ग्रहां माझि इंगळु,** ग्रहांत अग्निसारखा तापदायक, १८·७४८.

इछणें—इच्छा करणें, वांछा धरणें, अपेक्षा करणें. पुत्रातें इछी कुळ। १·२१५, मुलगा असावा अशी नातलगांची इच्छा असते. कवणें इछावें कापुरा। वासु देऊं। १०·११, कापुरालाही सुवास लावण्याची कोण इच्छा करील? **इछावें** ३·२३; **इछिजे** ३·४८, ३·२१७; **इछितां** ३·९५; **इछिताति** ९·३०९; **इछिलेया सांगडे,** इच्छा होतांच, १३·१२६; **इछीति** १७·१७४; **इछा** ४·२१३, ७·१६१, ११·५०६, १३·७४, १३·११२; **इच्छेचें रूप** १३·१२१-१२५ पहा; **इछेचे पाइक** १६·१६५; **इछा आणि बुद्धि** १३·९६३; **इछा ज्ञान क्रिया हे (माया) वियाली** १३·९८८; **जेथ इछा वासु कापुरा मंद,** जेथें कापराला वास यावा अशी मुळीं इच्छाच बेताची असते (तेथें कापूर काय किंवा पीठ काय दोन्ही सारखींच), १३·३२०; **इछामदाचां (इछा मदाचां) थावें लागली,** इच्छा वाढली तर, १३·९६५; **इछावसें** २·३०२, ५·४४; **इछे सवें** १३·४४; **स्वैछा** १६·३९५; **इच्छिंतु असें** १३·६.

इटाल—धोंडमार (राजवाडे). **निंदेचें इटाळ** १८·५४७.

इडा—नाभिचक्रापासून डाव्या नाकपुडीपर्यंत जाणारी चंद्र-नाडी. इडा पिंगला एकवटथि। ६·२४४, उजव्या नाकपुडीपर्यंत जाणाऱ्या पिंगला नाडीशीं हिचा निकट संबंध आहे.

इतर—दुसरा, परका. पैल इतरु हा आत्मजु। हें उरैल कें॥ ५·९२. १६·४७.

इति—याप्रमाणें. **इतिहासीं,** महाभारतांत, १·४५; **इत्यर्थ, अर्थ** पहा. **इत्यादि** १२·३०, १८·३३९.

इतुक—इतका. १·१७४.

इतुल—एवढा. **इतुलेनि,** एवढें करून झाल्यावर, ९·५२९; **इतुलेवेऱ्हीं,** एवढ्यापर्यंत, २·३०; **येतुल** पहा.

इदंता—'हें, असें' हे भाव. **इदंतेसि वाललें,** हा 'भवाश्वत्थ' (१५·२४१) शाश्वत आहे हा भाव टाकला, १५·२४२.

इंद्र—(१) देवांचा राजा. **परिशिष्ट** (६) पहा. **इंद्रपण** ९·३२५, **–पद** १३·३८१, **–भवन** २·३६२, **–श्री** १४·१६२. (२) श्रेष्ठत्व दाखविणारा शब्द. **अमरेंद्र** ८·१५३; **गणेंद्र** १७·१; **गुणेंद्र** १८·८६४; **त्रिभुवनैकनरेंद्र** ६·४८३; **नरेंद्र** ९·११९, १५·४५, १८·५१७; **यादवेंद्र** ७·१९१; **स्वानुभावनरेंद्र** १०·४. (३) इतर शब्दांस जोडून. **इंद्रधनुख, इंद्रधनुष्य,** ११·५९३; **इंद्रनील** ११·५९०, **–सुनीळें,** इंद्रनीलमण्यासारखीं अत्यंत निळीं ११·१३४.

इंद्रावणी—कडू वृंदावन. या वेलीचीं फळें, रेचक व सर्पदंशावर गुणकारी समजलीं जातात. रसरशीत दिसतात पण फार कडू असतात. एवढ्याच बाबतींत येथें उल्लेख केला आहे, १४·२६०.

इंद्रिय—शरीराचा अवयव, काम करण्याचें व ज्ञान संपादन करण्याचें साधन. एथां विषयांवांचूनि कांहीं। आणिक सर्वथा रम्य नाहीं। ऐसा स्वभावोचि पाहीं। इंद्रियांचा॥ २·१२०. तेंसि इंद्रियें आपैतीं होंति। जेयाचें म्हणियें करिति। तेयाची प्रज्ञा जाणें स्थिति। पातली असे॥ २·३०३. या ओवींतील शब्द व अर्थ २·३५२ ओवींतील शब्दार्थांशीं तुलना करून पहा. ऐसा शरिरिं म परि कवतिकें। ब्रह्माचेनि पाडें तुकें। जेणें जिंतिलीं इयें एकें। इंद्रियें गा॥ ६·९०. आणि कर्तेयाचां सर्वकर्मीं। आउतांचिया परी क्षमी। म्हणौनि इंद्रियांतें आह्मीं। करणें म्हणों॥ १८·५०३. १·२४८, २·१११, २·११९, २·३०४, २·३०७, २·३०९, २·३३२, २·३४८, २·३५०, २·३५१, ३·६९, ३·१४०, ३·१८१, ३·१९८, ३·२०५, ३·२६३, ४·१६०, ४·१८५, ४·२२१, ६·६४, ६·३५२, ६·३६१, ६·३७५, ७·४६, ७·२०२, ८·१०४, ९·२१४, ११·६५५, १२·४१, १२·७६, १२·१०१, १२·११५, १३·११३, १३·१२३, १३·१७७, १३·३०१, १३·३०५, १३·३०६, १३·७९०, १३·८९५, १३·९६५, १३·९८३, १४·२०६, १४·२०८, १४·२२६, १४·२४७, १५·३४२, १६·८९, १७·३४, १८·४६२, १८·४७०, १८·५७०, १८·७३५, १८·७८४, १८·९४३, १८·९८८; **इंद्रियांच्या** व्यापाराचें वर्णन २·१११ ते २·१२० पहा; **इंद्रियांची कसमस** ६·१८८; **इंद्रियांचें करणें** ८·१८४; **इंद्रिया(यां)चिं केंकाणें, इंद्रियांचा** संच, समुदाय, १८·४६१; **इंद्रियांचें कोड** १६·४४४; **इंद्रियांचां गावि** ५·५५; **इंद्रियांचिया गोठी** १३·३०९; **इंद्रियांचेया घरा** ६·६२; **इंद्रियांचेनि तोंडें** १३·५१५; **इंद्रियांचें दमन** २·३४७; **इंद्रियांचा दशकु**, पांच कर्मेंद्रियें १३·१००, १३·१०१, व पांच ज्ञानेंद्रियें १८·४९६, मिळून दहा, १३·७३, दाही इंद्रियें ९·३४३, १६·१८४, **इंद्रियांचा दाहिं हातिं** १८·३१५, सं. वा. श. पहा; **इंद्रियाचां द्वारीं** १३·५०२; **इंद्रियांचा पांगु**, उत्कट इच्छा, ५·६५; **इंद्रियांची प्रौढि** २·३१९; **इंद्रियांचें बल्किटपण** २·३१४; **इंद्रियांचेनि मेळें** १३·४५७; **इंद्रियांचे रश्मि**, किरण, ११·१९०; **इंद्रियांचां राजबीदीं** ७·१०२; **इंद्रियांचिया मेळावें** २·२८३; **इंद्रियांचे सिळणीं** १६·८८; **इंद्रियांचा मेळावा** १८·४३०; **कांहीं इंद्रियांचिया वाटा** ८·१८१, सं. वा. श. पहा; **इंद्रियांचां वाईं** १८·८७३; **इंद्रियांची वृत्ति** १८·४२०; **इंद्रियांचे वेग** १६·१२०; **इंद्रियांसि वांझिलें, पुढें आंसलें, मिळालें**, १८·६५५; **इंद्रियांचिया संगती** २·२८३; **इंद्रियांचेन भरें** २·३१३; **इंद्रियांचे स्वभाव** ३·५४; **इंद्रियें अव्हातव्हा चारी, इंद्रियांना चांगलें नसलेलें [illegible]**, १३·७६९; **इंद्रियें आपुल्यां भागिं ओंपनां** ६·२०; **इंद्रियां कल्पना लागे**, [illegible] काम जिंकलें आहे, पण [illegible] कान [illegible] तर रसनेंद्रिय (जीभ) व श्रवणेंद्रिय (कान) यांना कळत [illegible], ८·२६; **इंद्रियां कवाड देउनि**, इंद्रियव्यापार बंद करून, ९·१३४; **इंद्रियीं कामु अंगें**, इंद्रियें [illegible] म्हणूनच इच्छा होते, ३·२०८; **इंद्रियें गुणाधारें राहाटति** ३·१८१; **इंद्रियातें चोरूनु नेणों**, इंद्रियांना कळूं न देतां आत्मस्वरूपाच्या [illegible] कैवल्यसुखाचा जो आस्वाद घेणें, ६·२३; **इंद्रियांनें न दंडितां**, इंद्रियें आपापले व्यापार करीत असून पण त्या व्यापारांत 'निःसंगता' असावी, म्हणजे इंद्रियांना उगाच दंडानें त्याग करणें नाहीं, ५·९६; **इंद्रियांचीं दारें असतां**, दार इंद्रियें बांधतात त्यांना अडवितें, १३·१६९; **इंद्रियाचां धुरी** वाहातां, इंद्रियांना जुंपून, १८·५०२; **इंद्रियें बरलीं नेत्रावीं** ३·११६; **इंद्रियें राणिवा करिति** ७·२०४; **इंद्रियां नेणतां भोगिजे** १·५८; **इंद्रिया लता देउनि, इंद्रियांचें कोड पुरवून**, ३·१९१; **इंद्रियें सुखें राहाटवावि**, प्रकृतीचें नियमन झाल्यावर इंद्रियांस सुखानें वावरावयास द्यावें, १८·११०८; **इंद्रियाग्नीचां कुंडीं** ४·१२८; **इंद्रियानळ** ४·१२६, ८·८७; **इंद्रियार्थ**

इह—(१) इहिं-हीं. इ पहा. (२) हा मृत्युलोक. इहभोग १५·१५७.

इहिक—ऐहिक. आणि परलोक अंतरैल। इहिकेंसीं॥ २·२७. २·२३३. इहिक कां स्वर्गिंचे भोग १६·१६५; इहिकिचें भोगणें १३·५१९, १७·४१८; इहिकीं विषय भोगूं न लाहे १६·४४६; इहिक ना विषयभोगु १६·४५०; इहिकिं...परत्रीं १८·७९८, इहिकीं परत्रां १८·६७७; ऐहिक...परत्रीक ८·१५३; अहिक पहा.

ई

ई, ईं, ईहीं—इ, ई पहा.

ईक्षण—डोळा. उन्मेखुसूक्ष्मेक्षणु, ज्ञाना (नंदा)नें ज्याचे डोळे बारीक झाले आहेत असा विघ्नराज, डोक्याच्या मानानें हत्तीचे डोळे बारीक असतात याचाही उल्लेख होतो, १·१५.

ईश—(१)ईश्वर,शंकर,स्वामी. तंव कर्मी ईशु भजावा। १८·१४३४.१३·१०७१, १५·५१२, १६·२२८, १८·९४७, १८·११८९. ईशप्रसादें, शंकराच्या कृपेनें, १८·१४३६; ब्रह्मेशान्तअणगटिं, ब्रह्मदेव शंकरादि सर्व देव या मुळांना, १५·१९७; ब्रह्म आत्मा ईशु १८·१२०७.(२) श्रेष्ठ, नायक, स्वामी या अर्थी. कौरवेश ११·१७५; क्षितीश १८·१७८३; गणेश १·२, १०·१०८; गिरीश, हिमालय, १८·१६६८; परेश, पर पहा; ब्रह्मेशां, ब्रह्मदेव व शंकर यांनाही, ८·२६६; महेश ९·१४, १०·९, ११·६९, १३·२६; विश्वेश १८·८५, १८·२९८, विश्वेशा वैकुंठाचा, वैकुंठांत राहणाऱ्या विष्णूचा, येथें श्रीकृष्णाचा, १४·३८; वीरेश १४·३०२, १७·७८, १७·१८४; ईशितव्य, जो ईशितव्यें विण ईशु। १५·५१२, ज्यावर स्वामित्व गाजवावयाचें आहे असें कांहीं नसतांनाही जो स्वामी; ईप, वीरेप १६·३९५, १७·३९६, १८·३७७; माहेपान्वयसंभूतें १८·१७८४; ईस, पुर्के ईसें चेष्टविजे १८·१३०५.

ईशान—ईश्वर, शंकर, स्वामी. या शब्दास तृतीयेचा प्रत्यय लागलेल्या कांहीं ठिकाणीं ईश हा शब्द असणें संभवतें. राज्य स्थजिलें ईशानें। १३·२५, शंकरानें; ब्रह्मेशाना परौतें १५·२०१; ब्रह्मेशानीं प्रसंसिजे १·५५; विश्वेशान १०·२२१.

ईश्वर—देव, शंकर, स्वामी, मालक, श्रेष्ठत्व दाखविणारा शब्द. तरि विश्व हा अनादि ठावो। पण [illegible] । १८·२९३ तैसें [illegible] । [illegible] पावे। १८·८४२. [illegible] । [illegible] । १८·११८०. २·२६९, ५·८८, १४·३८३, १६·१०२, १६·१८८, १६·३५१, १८·६२ (क), १८·२९६, १८·५६६, १८·६६८, १८·९८९, १८·११९८ (क), १८·१२८९ (क), १८·१२९२, १८·१३०८, १८·१४३३, १८·१६८९. ईश्वराची कांता, नरनारायकडून मनोभिमत करवून घेणाऱ्या गिरिप्रमाणें (चिंता ईश्वराकडून यांचा योगक्षेम चालवून घेतें), ६·४४५; ईश्वराचिया ग्वंगीं १६·३१२; ईश्वराचें मनोगत १८·९०७; ईश्वराचेनि लोभें १८·१५०७: ईश्वराचेनि येथवसें १८·९१५; पाषाणप्रतिमा ईश्वर १८·५६४; सर्वात्मका ईश्वरा १८·९१३; ईश्वरातें व्याप, देवाल्याही अनुमानित नाहीं, १६·२२१; ईश्वरानें नेदवे १७·३३८; ईश्वराचें नांव न साहे १६·२३३; ईश्वरीं पैठे होगि १८·८२१; ईश्वरतत्त्व १८·८४८: ईश्वरनिर्णय, ईश्वरावर श्रद्धा, १८·८३४; इ(ई)श्वरनिष्ठ १८·१७७५; ईश्वरबुद्धी १४·३५९; ईश्वरभाव १८·८६९; ईश्वरयशें १८·१२८९ (१); ईश्वरस्वभावेंसीं १८·१३०२; ईश्वरादिकें सावें, ईश्वरादि सर्व, १६·३५७; ईश्वरोहेसें १८·१४३२; अर्धनारीनटेश्वर ९·२६९, १८·५०; ईश्वरेश्वर ११·५६२; काशीश्वर, काशिराज, १·९९; गीतारत्नेश्वर, या नांवाचें शंकराचें लिंग, १८·१८९९; जगदीश्वर ४·१०; जागेश्वर, जागृत, पावणारा ईश्वर, ६·४४४, ११·५३५; गावींचे देउळेश्वर, गावांतील देवळांतल्या पाषाण मूर्ती फलदायक होत नाहींत, १८·५६७;

परमेश्वर ११·३९२, –री ६·२८१; **प्राणेश्वर** १६·१८५, **रमा–** १०·२५८; **मुनीश्वर** २·१७१, २·३५५, १३·१६६; **यादवेश्वर** १०·४७, **योगीश्वर** २·१७६, ६·४७, ८·१८९, ८·२६४; **योगेश्वर** ६·८७; **रिषीश्वर** १०·१३७; **लंकेश्वर** १०·२३३; **विश्वेश्वर** ११·२७८, १८·१३९५, **विश्वेसरु राऊ** १८·१७८०; **सर्वेश्वर** १·७२, ३·१०४, ५·७६, ६·१४५, ८·१४, १०·५२, ११·२९, ११·४४०, १८·१७३४; **हटकेश्वर**, पाताळांतील शंकर, ११·३५५.

उ

उकढणें—शिजणें, शिजवणें, त्रस्त होणें. जठरिं नव मास वेन्हीं । उकढला जैं ।। १३·७३१. १३·२२७.

उकरडा—केरकचरा टाकण्याची जागा, केराचा ढीग. फुगे केरें धालेपणें । उकरडें जेसें ।। १८·६६७. **क्लेशगाविंचा उकरडा** १६·४०५; **उकरडा एकवला**, उकिरड्यांत एकत्र केला, १८·६४७.

उकलणें—(१) सैल करणें, सुटणें, सोडणें, उघड करणें, विकास पावणें. **उन्मेखें उकलतेन** १५·१८४; **कर्पूरकदलिचीं गर्भपूटें उकलति** ११·२४६; **घडी उकलली** ११·२१९; **सांपाचा वेढे उकलतेयां**, सर्पाचे वेढे सुटल्यावर, ११·७५. **नुकलणें**—**पटु नुकलितां** १४·३७६. **उकल**, उलगडा, व्यवहार, **उकलु देखावा** ५·६, –**देखिला** ६·३८६, –**देखों पाहिजे**, दाखवला पाहिजे, ३·५२; **व्यापारा हातीं उकलु दिहा ना राती**, या व्यापारीं रात्रीं किंवा दिवसा सुटका होत नाहीं, मोकळीक होत नाहीं, १४·२३९. (२) उकळणें. **मदत्रयाचिया उकलिया**, विद्या, धन, सामर्थ्य यांपासून होणाऱ्या तीन प्रकारच्या मदाच्या उकळ्या, ७·७३.

उकार—'उ' हा वर्ण. उकार उदर विशाल । १·१९.

उक्त—सांगितलेलें. **उक्त असे** ५·१७७; **मियां चि दोन्हीं उक्ता** ३·३४.

उक्ति—वचन. **कृष्णवचोक्तीं** १०·३०; **व्यासोक्ति** १·४५, –**कुसुममाला** १८·१६८९, –**तेजें** १·४१; **श्रीकृष्णउक्ति** १८·१६८६.

उखर—खरड, रेताड जमीन. **तेजा आणि उखरा भेटि जालेयां**, उन्ह व रेताड जमीन यांमुळें (मृगजळ दिसतें) १३·१०४७; **उखरेव**, गुणाचिये उखरेवे । माझि असतां ।। १४·३२३, गुणांच्या रेताड दिगांत सांपडला असतां, गुंतला असतां.

उखा—उषा. **अश्वत्थु ह्मणिजे उखा**, अश्वत्थ शब्दाची व्युत्पत्ति पुढें ठेवून या शब्दाचा अर्थ 'उषा' असा लावला आहे. अ (नाहीं) श्वस् (उद्यां), स्था (स्थिति), जसा आज तसा उद्यां नसणारा; उषःकालही फार वेळ राहत नाहीं; हें अर्थसाम्य क्लिष्ट आहे, १५·११०; **उखा चि ते आनी**, ती दुसरी उषाच समजावी, १६·१५; **मंगलउखा** ५·१४१; **उखा उजलली** ७·१२८; **पाहाली उखा**, प्रातःकाळची उषा, १६·२६३.

उखित—सर्व, एकंदर. उखिती क्रिया पैठी । ब्रह्मीं करी । १८·५८७. १४·१२६. **उखितें आंगें जीवें** ११·५६७; **उखिते गुणावगुण** १३·३७२; **सर्वभाविंसि उखितें** ९·३३१.

उखिता—वाटसरू. जीव पथ उखिता । वस्तिकरु वांटे जांता । १३·३५. १३·५९२.

उखिविखि, उखीविखी—तर्कवितर्क, वाटाघाट. हे बहू उखीविखी । रिखीं केलीं नैमिषीं । १३·६७. १७·३९. **द्वंद्वाची उखीविखी** १३·१४७, **सुखदुःखाची–** १३·९९; **मानसिकी उखिविखि** १५·३८२.

उखी—लोप, नाश. जेथ अहंकारा उखी जाली । १३·५२९. **उखी होउनि** १३·११३२.

उग—स्तब्ध, निश्चल. परि उगाचि असे निवातु । १·१७९. कुमुदें पसराति । चंद्रु तो उगा ।। १४·३४३. देखिजे चंद्रिका ते उगी । चंद्रिं जेविं ।। १५·३५४. ११·४१५, १३·२६६, १३·१०७५. **उगा असिजे काइ** १८·१५९७; **उगा ठेला** १७·१७१, १८·१३२४; **उगा चि बैसे** ११·५४४; **उगाचि राहे** ११·२२३; **उगे कां राहाति** १७·६३; **क्षणभरी उगा न राहे** १३·८२०; **उगे असति**, फलदायक होत नाहींत, १८·५६७; **उगीं सांडिति**, मनाचे

व्यापार बंद होतात १८·७३४. **उगला,** स्तब्ध राहिलेला, ९·५१७, ११·१५३, १३·९५०, १८·१५६८; **उगला राहे** १८·७६; **उगले नसती** ११·३९८; **बोलता ना उगला** १३·११०६; **उगलेयां,** न करितां उगलेयां। न येईल ऐसें ॥ १८·११८३, कांहीं न करतां स्तब्ध बसून बंधन होणार नाहीं असें समजूं नये. १८·११८४ पहा; **उगुलें असेल** ८·१११; **उगें** १७·१४६, १८·७३७, १८·१०८२; **उगेयां,** स्तब्धपणें, १०·१५, ११·६१०, १३·४२; **उगेलें ये,** शांतपणें, मुकाट्यानें येतें, ९·२२३; **उगेपण** १३·१९२, १८·७९, १८·१३२८.

उगंड—सुटका. पडलेयां तिये ठांई। कल्पांतीं ही उगंडु नाहीं। १·२६०.

उगाणणें—हिशेब देणें, झाडा देणें, अर्पण करणें. तें उगाणिलें मज कर्म। ९·४००, झाडा देऊन मला अर्पण केलें. **उगाणणें**—तो सुखदुःखाचा नागोवा। जेथ उगाणों लागे जीवा। १३·८५, इंद्रियांनीं नागवून आणलेल्या सुखदुःखांचा जेव्हां जीव झाडा घेतो, बऱ्यावाईटाचा हिशेब करतो. १३·८६ पहा. शास्त्रसिद्धांतु आघवा। उगाणिला ॥ १६·४१. १८·७४०, १८·१५३१. **उगाणूनि** १८·१०६२, **उगाणूनु** १७·३६९. **उगाणा**—उलगडा, झाडा, हिशेब. **प्रमेयांचे उगाणे** ७·१९३; **फलहेतुचा उगाणां कवण चाली,** फलहेतूचा हिशेब तो कसा देईल? ७·१२६; **कामधेनू सवें उगाणा चालतसे काइ,** कामधेनूला हानि लाभाचा हिशेब बरोबर आणावा लागतो काय?, १०·२८५; **उगाणा घेइल** १५·३५९, **—घेउनि** १८·१५१७, **उगाणां(उगाणा)घेंति** १०·२२५, १६·३८४, **—घेयावा** १०·२४०, **—घेयावेया** १५·५४६; **उगाणा दीधला** १३·११३८, **—दीन्हला** ११·७१.

उगलणें—बाहेर टाकणें, ओकणें. १६·२०९, १८·१००६. **धूमाचे उभड उगलीत** १६·२९२. **उगाल,** चाऊन टाकलेला विडा, १३·४१८.

उगवणें—उदयास येणें, वर येणें. **कांबा उगवे** ६·४४२. **उगविं चि,** उगमांतच, १३·३००; **उगडबोघ सिंधू,** उगम, ओघ, समुद्र, ह्या नदीच्या पाण्याच्या तीन अवस्था, १६·१३८. **जुगवणें**—पेरिलीं जुगवती ४·८२; **माउल्यांचि जीविं जुगवे** १४·३६४, जुगवे, उगत नाहीं, १६·४०६. **मीं जुगवें,** मी उगवणार नाहीं, १८·१२८०.

उग्र—प्रखर, भयानक. **उग्रपण** ११·४३५; **तेजाचें उग्रपण** ११·३१३; **उग्रपणें** ११·६१०; **उग्ररूप** ११·४३८.

उघडणें—झांकण काढणें, मोकळें करणें, स्पष्ट दिसणें, दाखवणें. **म्हणोनि उघडिलीं** ६·१८, **—उघडे** १·४३, ६·१५८, १८·७८९; **खिडकी उघडिली** १२·५२; **डोळे उघडूनि** १३·१७३, १८·२०८; **लागोनि डोळा उघडे नेत्र,** डोळा बंद करून उघडेपणीं, जागेपणीं, १५·१३३; **तारा उघडती** ११·६५०, **नारायण उघडे** १३·९२३; **दीठि उघडूनि** ११·२२३; **दृष्टि उघडे** १३·१०८२; **पातालकुहर उघडलें** ११·३५५; **बालदशा उघडे** ६·२६०; **योगविभवभांडार उघडलें** ६·११; **शृंगारश्रियेचीं भांडारें उघडिलीं** ११·१३८; **महाकुंडें उघडिलीं** ११·१९७; **योगनिधि उघडिली** ११·१२१; **राउळें उघडितु** १६·१९८. **जुघडणें—जुघडे** १५·११९. **उघड**—स्पष्ट, स्पष्टपणें, मोकळा, मोकळेपणें, [illegible] ॥ १८·१५६७. ५·३१, ३·२०४, ६·४८६, ८·३, ९·१, १३·११३, १३·६९०, १६·१२०, १६·३१३, १८·१४३५. **उघडी आंगीं** १३·१६५; **उघडी जन्मभूमी** ६·२७३; **उघडिया दीठी** १४·१८०; **उघडी पांचवेडली** १३·१०६४; **उघड मऱ्हाटिया** १३·८९९; **उघड करूनि** ७·४२, ८·४६, **—दाविलें** ९·१३४, **—बोल** ११·४३७, **—मांधो** ७·२७, **—सांगों** १६·२९२; **उघडा,** उपेक्षित, निराश्रित, १३·६९८; **दारवठा सदा उघडा** १८·१४९८; **उघडी केली** १६·१४३; **तें चि उघडी होये,** तेव्हांच स्पष्ट दिसेल, १३·३१७; **उघडे दाउं** १८·३५१; **उघडेनि द्वारें** १३·४५३; **उघडें,** अनाच्छादित, स्पष्ट, ६·१२०, १३·२३१, १३·९३७, १८·७३७; **उघडें कैवल्य** ११·१२, ११·६३१; **उघडें निधान** १३·४९९; **उघडें परब्रह्म** ११·५३४; **उघडें झांकलें**

१३·६७८; अति उघडें १८·१३४३; उघडलेयां, उघड्या आंगानें, ९·४८६, मृत्युचिन्हें उघडलेयां, दिसूं लागल्यावर, ८·११९; उघडवणें, खाणी उघडविं १२·१२.

उंच—वर असणारें, महत्त्वाचें. **उंचपडे** (उंच पडे) १५·१९४; **उंच नीच** १०·२८१, **उंच...नीचा** ६·१८४, **उंचा नीचा** १४·११८. **उंची,** जिये उंचिये सानें गगन । १६·३२९, जिच्या उंचीच्या प्रमाणानें आकाशही लहान वाटेल. जैसा भानु उंची नेणें कें, । सूर्य किती उंचावर आहे तें जसें सांगतां येत नाहीं, १५·५२; **उंचौनि लोटिलें** १६·३३९; **उंचावणें, ऊंच** पहा.

उचंबलणें—वेगानें, हर्षानें खालींवर होणें, अनावर होणें. आतां रीता समुद्रीं रिगे । तो उचंबलतु कुंभु निगे । १७·१९. उचंबलत सागर । १·१२९. **उर्मीभारें उचंबलतसे** ११·२४८; **महानदी उचंबले** १४·२०९; **उचंबलला सांता** ७·११४; **उचंबललेपणें** १८·१५६३; **उचुंबलणें**—**क्षीरसागरु उचुंबले** ११·११४.

उचरणें—उच्चरणें पहा.

उचलणें—वर घेणें, वर उडणें, पुढें येणें, उसळणें. कां उचललें वायुवसें । शुष्कलें पत्र जैसें । ३·६१. उचललें कां नेणिजे । तैसें पृष्टांत उचलिजे । ६·१९७. **उचलतां पाइं** ६·४३८, **उचलता पायें,** जलद, १८·१७००; **उचलिला पाऊ,** उचललेला पाय १८·७३३; **डोळे उचलूनियां** १३·२७४; **दलभारु उचलला** १·९३; **दुणावटौनि उचलले** १·१६५; **धनुष उचलिलें** १·१६८; **धैर्या उचलूनि** १६·१९६; **पवनें परमाणु उचलले** ९·२५५; **पांडवसैन्य उचललें** १·८८; **उचललेयां**—नाना पवनाचा साडु । उचललेयां नीडु । १८·७३१. **उचललेया प्राणासरिसिं** १२·१०१. **नुचलणें**—**भवें नुचलावी** १३·२६६.

उंचावणें—उंच वाढणें, वर चढणें, फुगून जाणें. तैसी प्रिय वस्तु पावे । आणि सुखें जो उंचावे । १३·८०४. शाखांची वाढि बरवी । उंचावे पैं ॥ १५·२०४. १५·१८९. **औद्धत्यें उंचावे** १६·३८९; **उंचावलिया,** उंच वाढलेल्या, १५·१९५; **उंचावें तेणें नाम,** महत्त्वाचें असतें, प्रतिष्ठा वाढते म्हणून, १८·११२; **उंचावते न** (उंचावतेन) पवाडें ७·१५१.

उचित—योग्य. दीसति उचित पदें माझारि । रत्नें भलीं ॥ १·८. अमरपण उचिता । देउनि घली ॥ १५·५५०. ना तरि जलदच्युता । पाणियां उचित सरिता । सरितेसि पांडुसुता । सिंधु उचितु ॥ १८·८८२. १·३६, १·१९४, २·६, २·१९, २·२२, २·५५, २·६३, २·१८९, २·२२८, २·२६४, ३·२०, ३·३१, ३·४५, ३·५०, ३·६४, ३·६९, ३·७८, ३·११८, ३·१२१, ३·१३९, ३·१४४, ३·१४९, ३·१८३, ४·८९, ६·४६, ६·४८, ७·१४१, ९·२६२, १०·४२, ११·७, १३·३७२, १५·५३१, १६·२४, १८·६७७, १८·८५२, १८·८७६, १८·८८०, १८·८८१, १८·९४४, १८·१४१९, १८·१४७५. **उचिताचा विसरु पडे** १६·२२; **तैसें कें उचित आहे,** अलंकार घातले नाहींत तरी सौंदर्याची योग्यता काय कमी असते ? १८·१७१७; **उचितदेवउद्देशें** १७·३५७; **उचितसाधनसमृद्धी** १६·३८२; . **यथोचितें उपचारें** ४·७०; **सकलअवयवउचितें लेणिं** १७·१७९; **अवसरोचित** ३·१८५, ५·४२, ९·३९३; **अनुचित** १·२२६, २·८, २·१८३, ३·२१७, ३·२२३, १८·१६९९; **उचितानुचित** १४·१८३.

उच्चरणें—उच्चार करणें, वर्ण स्फुट करणें, बोलणें. उच्चरिजैल हिं ब्रह्म नाम । १७·३४३. **उच्चर**—**वाचे उच्चरु आणिति** १७·३५४; **उच्चार**—**उच्चारें हिं व्यक्ती आणीति** १७·३६७; **उच्चारफल वाणी न पवे,** वाणीला उच्चारांचें फळ मिळत नाहीं, १८·३७२; **प्रणवोच्चारें** १७·३५५; **बोलें किर बोलाचा उच्चारु कीजे** १८·११३६; **नुच्चारितां** १८·३७१.

उच्छंखल—उच्छृंखल, शिरजोर. १८·६६६. उत्संकु पहा.

उजगरा—उजागरा, जागरण. ५·५४. **उजगरा करी,** जागृत करते, ६·२२१; **उभलिचा उजगरा,** खोकल्याच्या उसळीनें दुसऱ्यांची झोंपमोड, १३·५७३.

उजरा—उघड मार्ग, रीत. अनादिसिद्ध उजरा । राहाटिचा आहे ॥ १६·२६९.

उजरी—तेज, उत्कर्ष, स्पष्टपणा, सरळपणा. उन्मेखु लाहे उजरि । १५·१०, माझ्या ज्ञानांत भर पडेल. **वालभाचिया उजरिया,** आपल्या प्रियकराच्या उत्कर्षासाठीं, १६·३७५; **साम्याची उजरी होए** ६·९७; **उजरिया होमीति** १६·३८६; **उजिरी**— तैसी आहारानिद्रेची उजिरी । रोग निवांत जंव वेऱ्हीं ॥ १३·७६६; **अनुभवाची उजिरी** ६·१९०; **आग्रहाचिया उजिरिया,** १७·९७, आग्रह पहा; **उपायाची उजिरी** १८·१३७३; **ज्ञानाची**– १८·९९०, **प्रभेची**– १४·३८८, **प्रमेयाची**– १८·५४, **प्राणायामाची**– १८·३३४, **बलाची**– १८·४२३, **मूलडाहालांची**– १५·२१५. **उजिरी नोहे विखम पडे,** अशा भक्तीचा उत्कर्ष न होतां बाध येतो, ९·३४१; **उजिरी पांति लाभली** १५·५५७; **कलशें उजिरी होये,** अठराव्या अध्यायाच्या कळसामुळें पूर्णता येते, १८·४३; **राहाटिची उजिरी पडे** १७·२१२.

उजलणें—प्रकाशित होणें, करणें, उदयास येणें, पेटवणें. जैसें त्रैलोक्य दीसे उजललें । १·३९. उजळूं दिव्यतेजा हाथेवा । १६·२३.१५·२७६, १५·३३७, १८·१२१. **उजलिजति,** पेटवले जातात, १३·४३२; **आरती उजळूनि** १६·२०८; **रत्न आरिसा उजली** १३·४६४; **गुरुकृपा उखा उजलली** ७·१२८; **ग्रंथार्थुदीप उजालिं** ५·१४१; **ज्ञानें उजलला** १३·४६२; **वागतृता उजल्ली** १४·६३; **विवेकुदीपु उजलीं** ४·५३; **आत्मबोधु नुजले** १५·४७५. **उजल**—तेजें सूर्यु तेसं उजल । ९·२०३, १·६, १८·१७०५; **आंगें उजलु** १६·१७०; **गद्गद नां उजल** ८·२२७; **उजलिता,** प्रकाशविणारा, १८·१४६१; **उजाळ** ११·२०९, ११·२९८, १३·१७३; **कुळाचा उजालु** १६·३५६; **रविं उजालु** १८·११७८; **सहोजलें,** साहजिकपणेंच लखलखीत, ११·१३४.

उजितें—तेजोवलय, आगीचा भडका. पेटलें प्रलयाग्निचें उजितें । ११·३०७. **उजितीं आबुथिलीं** ११·३३७.

उजियड—उजेड, प्रकाश. उजियडा आंधारेया । जो पाडु मृता उभेया । १३·२०१५. ९·१३२. **उजियडलेपणें** ७·११४. **उजियेड**— घरिंचिया उजियेड करावा । पारखेया आंधारु होआवा । १२·१४७, १३·९२३; **उल्हाटशक्तिचेनि उजियेडें** ९·२१३; **निवृत्तिकृपाउजियेडें** ६·३२.

उजिवडणें—प्रकाश पडणें, प्रकाशित होणें. आणि ऐक्यतेजें उजिवडेल । त्रैलोक्य हें ॥ ६·३८३. १३·१०७७. **उजिवड**—उजिवडें, प्रकाशानें, १८·११०९, **उजीवडें** ४·१६७.

उजु—सरळ. आणिमां तरि अंगें । उजु नि असमि ॥ १७·४. **उजुकार** ६·१५५, १८·८४०; **उजू**— उजू आडव नें माणिनें । लोभु नी ॥ १५·२२, लोभ सरळमार्गानें जाणाऱ्या आयुष्याचा नाश करतो. १·२४६, ७·१६८, १७·३८; **उजू अंतर,** सरळ अंतःकरण, १३·३६६; **उजू मार्ग** ८·२२०; **उजू वस्तू** १३·१०५६ (२); **उजू वाट** ७·१२५, ८·१९३, ८·२३९, १८·९३३; **उजू अव्हांटा** ८·२३६, १२·१२१; **उजू अव्हांटनि** ८·२३९; **उजू असतां पाटिमोरें** १३·८९२; **वांकुडें व उजू यांचा विरोध दाखविणारें,** १३·८९२, १३·१०५६ (१), १५·३०६, १८·८३९; **चिपायें उजू होए** १८·६६. **ऊर्ध्वा उजू**—ऊर्ध्वा पहा.

उज्जीवन—नवचैतन्य, वाढ. जें उज्जीवन जालें । ज्ञानाशीं ॥ ८·१३१. **हूगें बुद्धी उज्जीवन नव्हे** २·६८.

उटकणें—दूर करणें, उच्चाटण करणें. आंगींचा उटकलें । १४·३६०.

उटणें—लेप लावणें, चोळून स्वच्छ करणें. श्रीमत्‌ारेकेआंगींपुरें उटिला । ११·२१८. १८·१०२६. **आरिसा उटिजे** १८·३९५,—**उटूनि** १८·११३३, **आरिसे उटूनि** १८·१५८०; **उटणें,** आंगीं उटणें । आवरणें ॥ १०·१०; **ऊटणें** पहा.

उठणें—उभें राहणें, उद्भवणें, फुटणें, उत्पन्न होणें, तयार होणें, उत्सुक होणें. पढीन पनाऱ्हे । नानावर्णी ॥ ८·१०. जैसा गंगेचा अवतारूनि आंठला । ११·४२३. २·१८, २·२२१, ४·३६, ४·२०७, ५·१३१, ६·१६४, ६·२२७, ८·७७, ९·२७५, ११·४०, ११·३८५, ११·३९८, ११·४४१, ११·४७२, १२·१८, १३·११३, १३·१२०, १३·१२३, १३·२४४, १४·९९, १४·१२९, १४·१८०, १४·२००, १४·२३०, १४·३००, १५·९१, १५·१२५, १५·१४७,

१५·३०२, १५·३०४, १५·४८१, १५·४९९, १६·१९२, १६·२३६, १६·२४५, १७·६५, १७·१५०, १७·२३३, १८·४९, १८·९४, १८·२४३, १८·२५१, १८·३२५, १८·३६८, १८·४२६, १८·४३८, १८·४५४, १८·४५७, १८·४८५,१८·६२१, १८·७७९, १८·१५५०. **उठणें** १२·२, १५·२३६; **उठावें** १४·१८२; **उठितसे** १८·१३०६; **उठिलेनि** १५·२३३; **उठिलेयां** १८·७३४; **उठिलेपणें** १३·१२४; **उठूनियां** १८·४९८; **उठिति पडति** १५·१३०; **अंकुरीं उठी** १३·१०४८; **अहंकारा उठूं नेदूनि** १६·६९; **अंतरीं उठीति** १६·४२५; **आत्मप्रथा उठितिया** १८·१०९२; **उमाले उठिति,** कोंब फुटतात, १५·१२३; **क्रिया जे उठी** १३·१२०, १८·१७३; **गंधानीळीं नीलोत्पलीं उठिलीं,** (मदाच्या) गंधवायूनें दरवळलेल्या कमळांनीं, १७·६; **टके उठिति,** शेंडे फुटतात, १५·१८६; **डाहाळिया उठिति** १५·१८८; **देखणें जें जें उठी** १४·८४; **पांति उठी,** पंगत तयार होते, ८·१५३; **बैसला उठूं न शके,** आळस करतो, १८·५९४; **मती उठिती जाली** १०·३०६; **मनौनि उठी,** मनांतून उद्भवते, १३·२९८; **वस्तु होउनि उठी** १८·९८५; **वेगां उठिं उठिं** ११·४६३; **श्रद्धे जें उठिलें असे** १७·७३; **संवादफळेंसिं उठिलें** १०·१४७; **हांवे उठूं नेदावें** १७·२७६; **उठाउठी,** घाईनें, जलद, १८·१५२०; **उठाउठी पाये देंत,** जलद वर जाते, ६·३०३, योगांतील हा कुंडलिनीचा मार्ग ६·३०१ ते ६·३०५ मध्यें सांगितला आहे; **उठाउठी शून्य घेंति,** लगेच आपण स्वतः शून्यरूप होतात, १२·५८; **नुठिं ह्मणसि,** युद्धास तयार होणार नाहीं असें म्हणशील तर, १८·१२८१; **कंदर्पें शुकें नुठिजे** १६·१२६; **नुठिति** १८·९३; **नुठी** ३·२६७, १६·७७. **उठवणें**—**तीर्थें ठाया-वरौनि उठविलीं,** तीर्थांचें महत्त्व मानलें नाहीं, ९·१९७; **मनातें उठवी,** मनास चालना देतें, १३·९६५; **उठविलेयां,** जागें केलें असतां, १३·२४२; **उठिविजसी** १८·१२८१; **ऊठणें** पहा.

उठावणें—चाल करून जाणें, हल्ला करणें. कालरात्रीचीं कटकें। उठावलीं जैसीं ॥ ११·१९६. **एकावट उठावलें** १·८९; **सरिसेपणें उठावले** १·१६५; **उठावती** १२·६२.

उठावा—वर आलेला भाग, विस्तार. **संसारतरुचा उठावा** १५·२००.

उडणें—आकाशांत जाणें, हवेंत वर जाणें. हें विषाचें आगी पडे। तरि भस्म होनि उडे। १३·१०९९. २·१३०, १३·७०४. **उडत दीसति** ११·१४९; **उडैल** १३·२६५; **उडों ये** ७·१५१; **उडौनि जाये** ११·६२४; **उडवा,** बारीक कण उडून जमलेला ढीग, **कोलिसेयाचा उडवा** १८·७२२. **उडी**—**उडी घातली** १·२६७, **—न घलवे** १३·५१४; **उडाण,** **उड्डाण,** झेंप; **येकें चि उडाणें** १०·२३०; **नुडावें** ६·७६; **नुडे**—**गगनीं नुडे** १८·१६९१, **बैसली नुडे** १३·७८१; **उडावणें**—उडवून देणें, काढून टाकणें. **आंगावरिलें उडावीं** १३·२८२.

उंडी—घांस, गोळा, आमिष, बळी. जैसें मीनाचां तोंडीं। पडे ना जंव उंडी। १४·१४६. नवसिये देंत उंडी। बाळकांची ॥ १७·९६. **लोणियांची उंडी** १३·१०९८; **उंडी गीळी** १३·७३८; **उंडी घाली** १८·७३६.

उणखुण—इच्छा, संकेत. तैसी पाली उणखुण। क्रियेची जो ॥ १३·७९९.

उणा-णी-णें—(१) कमी, अयोग्य, दोष. आथिलेपण मिरवी तें चि उणें। ९·३६४. दोष या अर्थी : परि तें तुमचें उणें न बोलावें। ११·१६०. ११·१५६, ११·४५३, १६·२१, १६·३५६, १७·३८६, १८·१७१९, १८·१७५२. **उणेनि सुधाकरु उमचला,** चंद्र (ग्रहणादि) कमीपणांतून मुक्त झालेला पाहून, १८·१५६१; **मारें उणें कालकूट,** मारकपणांत कालकूट सुद्धां कमी पडेल, १७·१३८. **उणा पुरा** १३·१११३, **उणें का पुरें** १३·७१३, **उणेया पुरेयाचें** १२·११९, **—पुरेयां** १३·५३५, **उणेयापुरेया-चिया** १७·४०५; **पुरें उणें** १८·१७४५; **उणी नोहे,** कमी नाहीं, १६·२५४, **—हो न ये,** कमी पडूं देत नाहीं, १३·७९३; **उणीं नव्हति** १८·१७१९; **उणें आणणें**—**उणें न आणिती** १८·१७१६, **—आणिलें** ९·४४६, **—आणी** १३·१६८, **कवण उणें आलें,** काय

कमी पडलें १, २·७; उणें न पडे १३·६०१; उणें फेडावेया १८·१४४९, —फेडूनियां १६·१४८; उणें यंतसे, कमीपणा येतो, १८·१६२९; उणें वाहे, वैर मनांत धरतो, १३·५३६. उणाव तरि उणावो साह्याजें उपसाहला । प्राधुं काइ ॥ १·६५. उणिवे १५·४८३, उणीव ११·२७६, १८·९६४, जें उणीवांसि ठाके उभें । १८·१७४९, जें कमी पडत असेल. उणेपण ११·४२२, १८·१०८१. (२) तितका कमीपणा ठेवून, त्या शिवाय. ज्ञाना उणें १५·४८९; निम्न भरलेयां उणें, खोलगट भाग भरल्याखेरीज, १६·१५७; रांधितिए उणे (णें), रांधण्याचे श्रम घेतल्या शिवाय, १८·१४१; राबाउणें (राबा उणें) मेहनत केल्याशिवाय १८·९४; रोविलेयां उणें १३·६८९; वाती उणं, दिव्या शिवाय, ९·२९९; सीगलेयां हिं उणें १८·९४०. ऊणें, पहा.

उत्—वर, उंच, बाहेर, श्रेष्ठ या अर्थीः शब्दास जोडून.

उतणें—(१) गर्वानें फुगणें, उकळून वर येणें, उसळणें. जेव्हांलि उतत होंति दायाद । ११·४७५. जैसें उतलें आगी पडे । परि होमीं न लगे ॥ १८·१९१, उतास येऊन आगींत पडलेलें द्रव्य होम केल्याचें श्रेय देत नाहीं. प्रतीतिरसाचा भाञ्ज उते ७·१३३; दर्पसागरु उते १६·३९१; सागर उततांती १६·३७१. (२) धातु ओतून मूर्ति वगैरे तयार करणें. ते पेयाची आंठ उतली । ८·६३.

उतटणें—ताण वसून उसवणें, उकलणें. मग (मग) सिवणि जैसी उतटे । शुक्तिपल्लवांची ॥ ६·२६६.

उतरडी—खालीं मोठी, वर त्यापेक्षां लहान वस्तु ठेवून केलेली निमुळती रचना. मनोरथांचिया उतरडी । उतरी रची ॥ १३·११४, लहान मोठे मनोरथ मनांत आणतो (रची) व पुनः बदलतो (उतरी).

उतरणें—वरून खालीं येणें, ओलांडून पलीकडे जाणें, योग्य वाटणें, ओवाळून टाकणें. उतरलें उदक पर्वतु वलघे । १०·६८. द्वैताचां पैली तीरीं (रीं) । उतरों सरला ॥ १२·१८५. ९·२२४, ९·३२५. कर्में उतरला, कर्मांतून पार पडला, ९·४१९; कसीं उतरली १८·९०८; ग्रंथसागरु उतरौनि १८·१७५९; पाउटीं उतरनु १६·२६०; बाहिं उतरलां ११·६४८, १३·१८६, बाहीं उतरौनि १०·१६२; भांडारें उतरलीं, आणून रचलीं, ११·१६४; महानदी हे माया उतरौनियां ७·६६; रसोपत्र...आपण हिं उतरे, औषधाच्या परिणाम रोगनिवारणानंतर आपोआप नाहींसा होतो, १८·१०७३; लोण उतरिजे ९·३७७; उतरी रची, उतरवतो, रचतो १३·११४; उतरणं, मायानदींचें उतरणें ७·८९; तुनरणं, महत्त्वा वरौनि तुतरे १३·६५६; मशका सिंधु तुतरवे १३·२५९.

उतराई—केलेल्या उपकाराच्या आणिगतें फेड करण्याची इच्छा करणारा. उतराई होउनियां १५·५५२; उतरायिया होइजे, ऋणमुक्त व्हावें, १७·२७५.

उतल—उथळ. थोल्ह उतल्ह १८·१६५७.

उताणा—वर तोंड करून, गर्वानें फुगून. [illegible] । [illegible] ॥ १३·७१४.

उतान्ही—फार तहान, तीव्र इच्छा. मुनीश्वरां उतान्ही १३·१६६; उतान्ही वाढविजे १७·१६२, —वाढविनु असे १३·११४२.

उतार—पलीकडे जातां येईल असा उथळ प्रवाह. उतारालेनें [illegible] । [illegible] ॥ १८·२५३. ऐक्याचिये उतारां ७·९६; पायें उतारा ५·१६४.

उत्कट—अतिशयित, भरपूर. आपत्त्याउत्कटें १४·१००.

उत्कंठा—उत्सुकता. १२·२३१, १८·९४८. उत्कंठा भंगों नेदीं १४·२६; उत्कंठा वाहे २·१४७; उत्कंठें ११·११४; उत्कंठानिर्भर ११·६७०; ग्रंथउत्कंठा १३·६३२.

उत्कलिन—कलह, युद्ध. [illegible] । १८·१६०८.

उत्तम—अतिशय चांगलें, श्रेष्ठ लोक. [illegible] उत्तम । १·४९. उत्तम [illegible] । १·२४९. ४·१७७, १५·४९७, १६·१५०, १८·११२६. उत्तम कुल ९·४३७, उत्तमें कुलिंविया १·१८६; उत्तमु पुरुखु, —पुरुषु, पुरुख, पुरुष पहा. उत्तमें पुण्यें १०·१५०, उत्तमीं प्रसंसिजे २·२७२, उत्तमाचें उत्तम ९·४८; उत्तम

अधम १८·१४५४; **उत्तमासि मस्तक खालविजे** १२·२१३; **उत्तमांगिं**, मस्तकांपैकीं, ११·४१३; **उत्तमातें अधमातें** १२·१४४, **उत्तमाधम** १६·१५४, **उत्तमाधमभेदाचें** १०·१०४; **उत्तमहीन**, बरा वाईट, १६·१४२; **उत्तममध्यमनिकृष्ट** १८·६९४; **अधमोत्तम** ४·६९, ६·९६, १३·८७, १३·१०१४; **अधमोत्तमप्रकाशा माझि** २·२९७; **क्षराक्षरोत्तम** १५·५२४; **देवदेवोत्तम**, श्रीकृष्णास उद्देशून, ३·२८; **द्विजोत्तम** १७·२८८; **धीरोत्तम** १७·३३३; **पुरुषोत्तम**, पुरुष पहा; **प्रियोत्तम**, प्रिय पहा; **वीरोत्तम**, वीर पहा; **सर्वोत्तम** सर्व पहा; **उत्तमत्व** ९·२२२, ९·४५१.

उत्तर—(१) जबाब, शब्द, वाक्य. **उत्तर घे** १३·७६१; **येकां दों उत्तरांसवें** ११·३९; **प्रत्युत्तरें** ९·७७, १८·७३; **प्रतिज्ञोत्तर** ९·१; **प्रश्णोत्तर** १८·१५७८. (२) पुढें, नंतर. **उत्तरीं बोलें** ११·२५०; **उत्तरखंड** १०·३९; **उत्तरोत्तर**, क्रमाक्रमानें, ४·१९०, १५·१९६. (३) मागचें. **टांकेचेन उत्तरभागें**, टांचेच्या मागच्या भागानें, ६·१९६. (४) चार दिशांपैकीं एक. **उत्तराभिमुख** ८·९१; **उत्तरायण** ८·२१८, ८·२२२; **दक्षिणोत्तर**, दक्षिण पहा. (५) श्रेष्ठ. **लोकोत्तर प्रौढु** १७·४७. (६) विराटपुत्र. ११·४६४. **उत्तरणें** पहा.

उत्तरणें—(१) उतरणें. समाधि पैलाडि उत्तरे। ६·१९१. **उत्तरवेंठ**, उतारपेठ, बंदर, १७·२७३. (२) पलीकडे जाणें. **उत्तीर्ण**, पलीकडे गेलेला, तें(ते)थ उत्तीर्ण होये प्राणें। १·२०२; **उत्तीर्णत्वा लागि** ८·१२९; **शतमखोत्तीर्णकरा हातीं**, शंभर यज्ञ केलेल्या इंद्राच्या हातीं, १०·२२०.

उत्पत्ति—जन्म, उद्भव. **उत्पत्ति...स्थितिप्रलयो** ११·४९१ (१); **उत्पत्ति प्रलयो** १३·९९०, **उत्पत्तिप्रलयो** ११·४९१ (२); **उत्पत्तिस्थिति** ११·४९२;

उत्पन्न—उत्पन्न झालेलें, तयार झालेलें. १६·५६.

उत्पवन—हवेंत उडणें. **उत्पवनासरिसा**, ज्ञानदेवींत 'उत्प्लवनासरिसा' असा पाठ आहे, ३·४१.

उत्पाटणें—उपटून टाकणें. जे एवडें झाड उत्पाटी। ऐसें काइ असे ॥ १५·२०८.

उत्प्रेक्षा—कल्पना, दृष्टांतादाखल योजलेला भाषेंतील एक अलंकार. आइकिलेयां उत्प्रेक्षे सल चढे। १०·२४८, उत्प्रेक्षा बळावते.

उत्संकु—**उत्संकु खलु** हा अपपाठ असावा. **उत्संखलु** किंवा **उत्संकलु** असा पाठ घ्यावा. ज्ञानदेवींत 'उत्संखळु' असा पाठ आहे. अर्थ उच्छृंखल उघड आहे. १७·१९०. **उच्छंकल** पहा.

उत्संग—मांडी. संतोषा उत्संगिं। घर दीन्हले (लें)॥ १२·१५०, संतोषाला आश्रय दिला. ११·१०३; १३·३९५. **दीठिचां उत्संगीं** ९·४७३.

उत्सर्ग—बाहेर टाकणें. १३·११९.

उत्साव—उत्सव, उत्साहानें केलेला समारंभ. १८·७९२. **उत्साह**, तंव अधिकाअधिक। उत्साहो धरी आगलिक। १८·६३८; **भवविजयाचा उत्साहो** १८·१०६०; **उत्साहाचेनि अवतरणें**, उत्साह आल्यानें, १४·४१०; **उत्साहें** १६·२३०.

उत्सुक—उत्कंठित, आतुर. **उत्सुक बोलणें** ६·१६२. **औत्सुक्य** पहा.

उदक—पाणी. जरि उदकें उदकीं बुडीजे। २·३३६. कल्पांतिं उदक उदकें। रुंधलेयां वाहो ठाके। १८·११६०. उदका एका परौतें। तरंग नाहिं चि हें निरुतें। १८·११८४. २·३०५, ६·४२, ६·२७०, ७·५९ (१, २), ८·६४ (१, २), ८·१७५, ८·२४७ (१, २), ९·२२३, ९·३४९, १०·६८, १०·७६, १२·२०४, १३·४३१, १३·८८८ (१,२), १४·९४, १५·३१६ (१), १७·११६, १८·२६९, १८·३०७, १८·५५६, १८·७८३, १८·९८० (१,२). **उदकाचेनि आयुष्यें** ६·३९६; **उदकाचेनि चि आवेसें** ७·५७; **उदकाचेन बलें** २·३०६; **उदकाचिये भूमिके**, ओलसर जमिनीवर, १७·२७९; **उदकाचें सांकडें नव्हैल**, पाण्याची कमतरता होणार नाहीं, ९·३८३; **उदक साहाजें सपाटलें** २·१०७; **फटिकु चि आवडे उदक**, स्फटिक पाण्यासारखा दिसतो, ७·११०; **कल्पान्तिचेन उदकें** १५·५३; **खलालिचेया उदका सरिसी** १५·४६५; **पाउलां पाउलां उदकें** ६·१७४; **स्वातिचें उदक** १५·३८८; **उदकाचिया आर्त्ती रोहिणी पींतु**,

पाण्याची तहान मृगजलानें भागवावी असें होईल, ११-५९३; उदकातीत १५-३१६ (२); उदकपणें १८-११६५; उदकमय २-२६२; उदकलेशें ९-३८९; अनन्योदकधुवट, अनन्य पहा; अमेध्योदक, घाणेरडें पाणी, सांडपाणी, १६-३१५; अर्घोदक अर्घ पहा; उष्णोदक, उष्ण पहा; क्षीरोदक ११-२१८; गंगायमुनाउदक १८-५९१; गंगोदक १७-५२; चूलोदक ९-१३; तिलोदक १-२५३, ११-१०; पर्जन्योदक १८-३६६; प्रलयोदक, प्रलय पहा; रथ्योदक, रस्त्यावर वाहणारें पाणी, ५-१५३, ९-४८४; विषोदक ८-१४५; वैद्योदक, जें जाणावयाचें तेंच पाणी, १८-१२९२; समुद्रोदक १८-३९२; हिमोदक १७-२५७; वारेनि का उदकें ८-२१०.

उद्दंड—विपुल. उद्दंड शांति । ९-२०९. १८-१६५०. उद्दंड पहा.

उदय—उगवणें, दिसणें. का पदार्थे शरीर । तैं रोगां उदयो ॥ १६-३१६. जयाचां उदईं अथ बुडे । ज्ञातेनसिं ॥ १८-५२६. ३-१९५, ५-८६, १८-१३, १८-१९४, १८-१०९१. उदयाचां परिवरीं, जन्मस्थानांत, ९-४९८; उदयीं... अस्तुसवें १०-८६; अभ्युदय १८-१६३४; अरुणोदय ११-१३३; उदयाचल १८-१५२२; कल्पोदईं १४-१११; चंद्रोदईं १८-७३२, १८-१५९५; चंद्रोदय ४-२३, १५-४१०; ज्ञानोदयीं ५-८७; दीनोदईं १५-२८२,—यीं ८-१६५; सुखोदय १४-१; सूर्योदय ११-५०३, १५-३९३, १८-३५४; विदुदयोद्यानद्विरद, विद्+उदय+उद्यान+द्विरद, विज्ञानाचा उदय हेंच उद्यान, त्यांतला (उद्यानाचा नाश करणारा) हत्ती, १८-७. उद्दंड पहा.

उदर—पोट, कूस. देवकिया उदरीं वाढिला । ६-१३७. परि उदरा वैराग्य आलें । बुद्धिचेया ॥ ६-१४८. १-१९, १०-६४, १२-८३. उदरा माजि १५-३७६; उदरा लागि १८-५६२; जगदुदरदोंदिल, जगाच्या उदरांत समावेश झाल्यामुळें जो स्थूल झाला आहे तो, ११-६९०; उदर हें थोंके, पोट सपाट होतें, ६-२०९; बहूदरें ११-३३६; मकरोदरीं गुपितु, शंकर पार्वतीला ब्रह्मनिरूपण करीत असतांना मगराच्या पोटांत राहून विष्णूनें गुप्तपणें तें ऐकलें. पार्वतीला झोंप आली तेव्हां हुंकार दिले. पुढें विष्णूचा मत्स्येन्द्रनाथ म्हणून अवतार झाला व नाथसंप्रदायास आरंभ झाला. १८-१७३१; महद्ब्रह्मउदरीं १४-८८; मातृकोदरकुहर १३-७३१; मातेच्या उदरा १२-८३; सहोदर, एकाच आईच्या पोटीं जन्मास आलेले, कालकूटाचें सहोदर, अमृत, १०-१७६; व्याससहोदर १७-४२७; सहोदर प्रेमें, बंधुत्वाच्या भावानें, १३-४४५; स्त्री द्रव्य विष्णोदरीं वांटी, उपस्थ व पोट यांचें क्षेत्रस्त्री व द्रव्य असें विभागून देतो, १८-५५५.

उद्‌ळणें—उसळणें. १५-४६५.

उद्गारें—भर, बहर, ऊत. की [illegible] अति पाल्हे । तीर आपैसेया [illegible] . १०-१९०. विकाराचें उद्गारें ८-२४१.

उदान—पांच प्राणवायूंपैकीं एक. हा कंठांतून मस्तकापर्यंत जातो. १८-२२५.

उदार—थोर अंतःकरणाचा, मोठा, विस्तृत, मोकळा. जिये उदार [illegible] । १-२८. २-७९, ९-२०४, ११-११७, १२-१, १२-१३४, १३-११४४, १४-२१३. उदार गद्या ११-५९४, —ज्ञान १३-१६१, —परिमळें १८-८६५; उदारें नीतिवंति १४-२२; अवसरिं उदार १३-२११; नं अपार्थी हीं उदार ११-१०६; दैविकी उदारा वाचा १०-७, चोरियेचा ध(ध)नीं उदारा होणें १७-२९४; उदारपण १८-१४८३; उदारें अनियतें ११-१२६. औदार्य पहा.

उदावादा—प्रकटपणा, पूर्णता. [illegible] उदावादा । एकार्णवाचा ॥ १५-४९९. संपदा उदावादा हिं वेंचिला १३-३०५.

उदास—निःसंग, निरपेक्ष, तटस्थ. जैसा बांटे पांता उदासे । आणि नाटे अति सूरसे । २-१०. ९-२५, ९-४०८, १३-५८८, १३-५०२, १३-९३०, १३-१००८, १८-४९३. शरीरीं उदासु ८-१०५; अभ्यर्थैसीं उदासपण, कंटाळा, ९-४८७; उदासवृत्तिचा ५-७७; उदासु आणि मित्रु ६-९४; व्यापक आणि उदास १२-१८०. उदासिन—उदासिनें स्वेहालें ११-११५;

उदासीन—तैसा इंद्रियार्थीं उदासीनु । २·३३४, १८·१५१, १८·३०४, **उदासीनाचिया परीं** ९·१२६; **उदासीनें दैवें** ११·४०७.

उदीपणें—**उद्दीपणें** पहा.

उदैजणें—उदयास येणें, उगवणें. उदैला चि उदेजतखेउ‍ऽ। १६·१४. **उदैजत** ९·४९, १६·८८, १६·१०९, १६·१६१; **उदैजतां** १३·३८७, १८·९१७, १८·९७९, १८·९९२; **उदैजति** १५·१५२; **उदैजते** ११·२३४; **उदैजे** १३·१०३०, १५·२७१; **उदैजेला** १६·१; **उदैजो**, प्रकाशित होवो, १४·२०; **ज्ञानाचा उदोजो**, प्रकाश, १३·५०९; **नुदैजे** ५·५१, ९·४२२.

उदैणें—**उदैजणें** पहा. जैसा उदैला दिनकरु । लोपी नक्षत्रांतें ॥ १·१४४. सूर्यवंशीं उदैला । सूर्यो जो कां ॥ १०·२३४. ४·११६, ९·४७२, ११·३३३, ११·४२२, ११·४७४, १५·६१, १५·६२, १५·३८५, १५·४४०, १६·४, १६·१४, १६·१७७, १६·२३७, १६·३१७, १७·१३४, १७·४०१, १८·७३०, १८·१२९०, १८·१६०८. **उदैलेनि** ११·२४८; **उदैलेयां** १०·४५, ११·६८३ (२), १४·१३; **उदित**—हे संग्रामीं अति उदित । जाले असति कौरु समस्त । १·१९४; **अग्निचें उदितें**, तेज, ८·२११; **उदितें दिवाकरें** १७·१७७, –**रश्मिराजें** १४·४६; **उदो**, उदय, ५·८५, १०·२३३; **चिन्हाचा उदो** १४·२२५; **दीनउदो** १०·१४४; **भाग्यउदो** ११·१७५, १७·४२३; **प्रतापें उदो केला** २·१९२; **उदो अस्तु** २·१६०, ३·२०२, –**अस्तूंचा** १६·१४, –**अस्तूचेनि** ४·९८, –**अस्तूंचे लोंढे** ७·७४; **उदो करितां** १४·८, –**करीं** १०·१२७, –**न करिजे** ११·६८३ (१); **उदो होये** ९·२६४, ९·४९७; **अरुणाचा उदो** १८·८९९; **उदौ**, उदय, १४·२९७.

उद्गत—बाहेर आलेलें. **मुखोद्गतें पुराणें** १३·८२६.

उद्गार—उच्चार, बोधवचन, ढेंकर. मिया धाले तेणें उद्गारें । लागति गर्जों ॥ १०·१०९, माझ्यामुळेंच तृप्त झाले म्हणून उच्चारलेल्या बोधवचनादींनीं (पक्षीं ढेंकर) गर्जूं लागतात. **पूर्णोद्गार** १८·१६४१.

उद्दंड—**उदंड** पहा. **उद्दंड अज्ञान** १३·६९०; **उद्दंडें** १·१३१, ८·४९; **उद्दंडीं हवन केलें** ४·१२८.

उद्दीपणें—प्रकाशणें, प्रकट होणें, दिसणें. कां जागृति जंव उद्दीपे । तंव तंव नीद हारपे । १८·१०९८. **बोधु उद्दीपे** १८·२२६; **सूर्यकांतें उद्दीपावें** १४·२९४; **उदिपणें**, पेटणें, इंधनें आगि उदिपे ११·६८२.

उद्देश—अभिप्राय, हेतु, आशय. ३·३४, ६·२९१, १०·२६२, १०·२७८. **उद्देशा लागौनियां** ३.१६२, –**साठिं** १६·२०; **योगयुक्तिचा उद्देशु** ५·१६०; **उद्देशें**, उदाहरणार्थ, त्याकरितां; उद्देशें एक दोनि । जाइजति बोलौनि । १·१०४, १०·१७२; **ईश्वरोद्देशें** १८·१४३२; **उचितदेवउद्देशें** १७·३५७; **देवपितरोद्देशें** ९·३४९; **पितरोद्देशें** ३·१२०; **फळउद्देशें** १८·६२८; **मजउद्देशें** १२·१२९.

उद्धरणें—वर काढणें, मुक्त करणें. तेया विषयो ना स्वर्गु मिळे । ना उद्धरे तो ॥ १६·४५१. १७·१९६, १७·३२२. **उद्धरलों** ११·६८; **उद्धार**—**जीर्णोद्धार** १०·२३४, १६·३५८, १७·३८८; **समुद्धर्ता** १२·९४.

उद्भीज— -ज पहा.

उद्बोधणें—जागृत होणें. साच ज्ञान उद्बोधें (धे) । कोवळें जें ॥ १८·१४३६. **उद्बोध**, जागृति, अनुभव, ९·९५.

उद्भट—शूर, धैर्याचा. साबायें विण उद्भट । १८·८५४, कांहीं साहाय्य नसतांही शूर. १४·२१६.

उद्भवणें—उत्पन्न होणें, प्रकट होणें. **उद्भव**—**भवनोद्भवारंभस्तंभ**, (विश्वरूपी) घराच्या बांधकामाच्या आरंभाचा खांब, १८·६, 'भवन' या ऐवजीं ज्ञानदेवींत 'भुवन' असा पाठ आहे; **विश्वोद्भवभुवन**, विश्वनिर्मितीचें स्थान, १०·५.

उद्भिज— -ज पहा.

उद्यत—तयार, सज्ज. **कली उद्यत जालें** १·१८४; **जूझावेया उद्यत जाले** १·२१९; **उद्यतायुधीं**, हत्यारांनीं सज्ज असलेले, ११·२१३.

उद्यम—उद्योग, प्रयत्न, व्यापार. भांडवल जेया । उद्यमीं मी ॥ ७·१७३. कां आंग जालें साइाजे (जें) । परि लेणें उद्यमें कीजे । १८·९५. ९·३३१, १०·१५२, १३·४४, १३·९७३. **उद्यमें विण**

१८·४२७; उद्यमजात १४·२२९; ग्रंथउद्यमु फलावेया वेव्हारा होई १४·१६.

उद्याणी—मांडणी. १६·६०.

उद्यान—बाग, उपवन. जैसा उद्यानामाजि अनङ्ग। संचरला देखौनि प्रबळ। १·२३०. १·४३. चंदनाचें उद्यान १७·२२४; विवेकतरुचें उद्यानवन १·२८; सुरतरूचीं उद्यानें ९·३८८.

उद्ध्वस—ओस, उजाड, उध्वस्त. १४·२४८.

उद्वेगणें—अस्वस्थ होणें, खिन्न होणें. मग अत्यंत उद्वेगला। १·१६७. उद्वेग २·२९४; लौकिकाचा उद्वेग १३·१९२; भयोद्वेगरहित १२·१६९.

उधलणें—उडणें, उडवणें, भडकणें. ३·२००, ४·१७४, १३·४८९.

उधवणें—वर उसळणें, उभे करणें, उद्भवणें. सागरु शोषूनि उधवला। अंबरासि॥ १·७०. ६·२६४. शिलाराशि आकाशें उधवली १६·३७७; उधवला ठांइं ७·८४. नुधवणें, विवेकु नुधवी माथा। १५·२२१.

उधवि—धुरांडें. उधविचें तोंड। उगळीत धूमाचें उभड। १६·२९२.

उधाइणें—प्रकटणें, वर काढणें. आर्ताच्या नेत्र वोखटा। उधाइला हा॥ ११·४८७. माथा उधों नेदिजे, डोकें वर करूं देत नाहींत, १८·८९.

उधि—वाढ. ज्ञानाची उधि १३·६२९, —धि उधी १४·२२०.

उनीद—ज्याची झोप उडाली आहे असा. उनीदयाचें पहुडणें १२·६८.

उन्नती—उत्कर्ष, वाढ. १८·५९७. दिवसाचिये उन्नती १७·१३२; उन्नती धरी १७·५७, १७·२६८, १८·१५२६; उन्नती ये १४·२४१; सुख उन्नती १६·२००.

उन्निद्र—उनीद पहा. उन्निद्रें एकें निद्रितें। ११·१२८.

उन्मत्त—माजलेला. ३·११५. उन्मत्तें जगें १२·१६६.

उन्मनी—मनाचा लय झालेली स्थिति. योगियां उन्मनीं(ती)। आराय ना॥ १२·२०८. जिया नरि गेलें आहे। परि उन्मनी ते नोहे। १४·२५१. उन्मनियेचें लावण्य ६·३२०.

उन्मलणें—मुळासकट उपटून पडणें. फळती केलि उन्मले। १५·२५७. १५·५६. उन्मलावेया दोलें, उपटून टाकण्याच्या इच्छेनें, १५·२१२.

उन्मीलन—उघडणें, प्रकट होणें. दीठी उन्मीलन होतसे ११·१३४; [illegible] उन्मीलित गेलें। परिपनाचि आनंद [illegible]। [illegible]. अर्द्धोन्मीलन-स्थिति ६·२०३; जगदुन्मीलनाविरला, (१) जगाच्या प्रकटीकरणापासून जो निराळा नाहीं (अविरल) तो. [illegible] त्याच्यांत [illegible], व जगांत जो, असा; (२) जगाचें [illegible] (प्रकटीकरण) व विरल (लय) [illegible], या [illegible] कलिमिय याचें [illegible] 'ना' [illegible] 'अ' चा बाध [illegible]. [illegible] १८·८; निमिलोन्मीलन. [illegible] म्हणजे जगाच्या आदि प्रलयीं. [illegible].

उन्मूलणें—मुळासकट उपटणें. [illegible]। १३·१७३. १५·२०१. उन्मूलन १५·२१४, १५·२९४.

उन्मेख—प्रकटपणा. [illegible], ज्ञान, डोळ्यांची उघडझांप. [illegible] आणि [illegible] ७·२५. १५·१०, १५·२७. उकलनेन उन्मेखें १५·१८४; उन्मेखोत्तमें उन्मेखें १५·१६०; मनाचेनि उन्मेखें २·२८६; उन्मेखें आथिला १३·६२८; उन्मेखचांदिणें ६·१३८; उन्मेखनेत्र ४·१५८; उन्मेखलता १५·५४९; उन्मेखसागर १४·३४; उन्मेखु सूक्ष्मेक्षणु, ईक्षण पहा; उन्मेख सूर्यकांत-स्फुलिंगें, (गुरूच्या [illegible] [illegible]) ज्ञानाच्या [illegible] स्फुलिंगानें, १६·८; उन्मेख-सुलोचन १३·३३८.

उन्मेष—उन्मेख पहा. [illegible]। [illegible] २·७५. ३·२७१, १३·५, १३·११२९, १८·१६८८. अर्जुनोन्मेषाचें डोलें ७·१८४.

उन्ह—उष्ण, ताप. [illegible]। अमी वि[illegible] पां॥ १७·१४०, [illegible] की नांगांत थागन शिरेल की काय!, १७·१४१.

उन्हाला—उन्हाळा, कोरडेपणा. [illegible] जो न तपे। १३·३४६. १४·३३१, १६·३९३. उन्हाला करी, सुकवून टाकी, ६·२३५.

उप—जवळ, कमी प्रमाणें, गौण, या अर्थी. शब्दास जोडून.

उपकंठ—जवळचा,आसपासचा भाग. **अस्तगिरिचां उपकंठीं** १२·३५.

उपकरणें—उपयोगी पडणें, खर्ची घालणें. हें जिवित ही उपकरावें । कार्जी यांचां ॥ १·२१७. आपुलां अथवां(वा) परावां । ठांइं उपकरिसि पांडवा । १८·१३५०. ३·१५२, १८·५५९. **नुपकरे**, येथ कृपालुपण नुपकरे । २·२३, ९·२०४, ९·३७६, १८·९६०; **उपकरण**, साहित्य, **देव्हाराचिं उपकरणें** १३·४०६; **उपकरणजात** १३·४०८; **यज्ञोपकरण** ३·१२८.

उपकार—साहाय्य, मदत, कल्याण, हित. १·१८३, १·२२२, २·३७, १३·६३३, १३·१०२९, १७·४२७, १८·१५५७, १८·१६८६. **उपकारु करी**, उपयोगी पडतो, १७·१३६, १७·३८४; **परोपकार** १३·२०८, १७·२०९; **प्रत्योपकारु** १७·२८०; ज्ञानदेवी–**प्रत्युपकारु** १७·२८१; **सर्वोपकारी समर्थ** १८·१७०७; **अपकारियां उपकार** ११·१०६; **अपकार...प्रियउपकार** १६·२६.

उपक्रम—आरंभ. १०·२७,१५·१४५,१८·४५३, १८·९३२. **कर्मांचा उपक्रम** १८·८३१; **सृष्टिचेया उपक्रमा** १७·३३३; **समारंभ-उपक्रम**, योजना व आरंभ, १४·२३२; **उपक्रमु किजो** ११·९३.

उपखणें—खर्ची पडणें, श्रम होणें, व्यर्थ जाणें. परि ते ही वृष्टि उपखे । जरि खडकां वरि होए ॥ ११·९५. १६·१५५, १८·६५०.**उपखा—उपखा पडिला** ९·११४; **उपखे ठांति**, श्रम मात्र पडतात, ९·३०३.

उपचार—उपाय, प्रयत्न, साधन, पूजासाहित्य. मी उपचारीं कन्हणी हीं । ना कलें गा ॥ ९·३६३. चंदनादि होईन । उपचार मीं ॥ १३·४१९. **उपचारांचा आगम**, उपभोगाच्चीं साधनें एकत्र होतात, येतात, १८·३४३; **निरुपाधिका उपचार**, ज्याला उपाधि नाहींत त्याला पूजा-साहित्याची आवश्यकता नाहीं, ९·१५६; **यथोचितें उपचारें** ४·७०; **उपचारमिसें** ९·३६२; **उपचारसमृद्धी** ७·१३९; **आंगोपचार** १७·२०२; **निरउपचार** १२·१५१; **निरूपचारा प्रेमा विषो**, साधनापलीकडील प्रेमाचा जो विषय होतो, १८·१३३७; **यज्ञोपचार** ९·३४७, **–भरण** ९·२३९; **सुखादिउपचार** १७·३२.

उपजणें—उत्पन्न होणें, उद्भवणें. हें उपजे आणि नाशे । तें मायामय दीसें (से) । यऱ्हवि तत्वता वस्तु असे । अविनाश चि ॥ २·१०५. उपजे तें नाशे । नाशलें पुनरपि दीसे । हें घटिकायंत्र तैसें । परिभ्रमे ॥ २·१५९. उपजों उपजों मरणें । नावां नावां ॥ १६·१७८. १·२४२, २·११२, २·११४, ६·१७०, ६·२०३, ७·५६, १३·१२, १३·३१२, १४·१३४, १८·७१०. **उपजत** १·१९६, ६·३३१, ९·२७५, १०·८५; **उपजत खेऊ** १८·४६४, **उपजतखेवो** ६·४६९; **उपजतसे** १·१२६, ११·५८३; **उपजतां जाली**, जन्मास येतांना झाली, १३·७३२; **उपजतु असे** ११·७७; **वेगु उपजतु** १०·१८८; **उपजैल** २·२८१; **उपजों न लाहे** १६·५६; **उपजैनि** १८·१०४५; **उपाये उपजति** १२·४४; **चंदनीं आवडि उपजे** ४·२२; **चित्ता आवडि उपजे** ३·२०७; **जीवीं चाड उपजे** १०·२३९; **प्रेमा उपजे** १८·३८०, **बोधु**–८·१७९, **मत्सरु**–४·११२, **विकल्पु**–१३·४७५, **सद्भावो**–६·६९; **सत्कर्मिं सुख उपजे** १३·९७१; **उपजणें निमणें** १५·३१५. **नुपजणें**—तैसा नुपजे उपजवितां । क्रोधोर्मि तो ॥ १६·११८. १·२६१, २·३४३, १२·८८, १२·१६५, १३·११६२, १६·१८७. **उपजवणें** २·११६, २·११८, १०·१००, १३·३०८, १६·१२८, १८·२७४; **उपजविता** १५·३१३.

उपजीवी—पोषणाचें साधन असणारा. **ग्रंथोपजीविये**, ग्रंथावर निर्वाह करणाऱ्यास, १८·१७७९; **दैवगुण-येकोपजीवी**, मोक्षप्राप्तीसाठीं लागणाऱ्या दैवी गुणांवरच आधार ठेवणारा, १६·६६.

उपटणें—तुटून पडणें, कोसळणें. **जैसा राजहंसु खडकीं उपटला** १८·७९५; **शोकाचा कडा उपटत** ७·८४.

उपडणें—मुळासकट उपटून पडणें. तेथ समूळ उपडति । जातिधर्म ॥ १·२४९. तेथ समूळ हें उपडे । ज्ञानजात ॥ २·३२७. १५·४१. **धर्माचे पाये उपडी** १३·६९३; **उपडूनियां** ३·२४८; **उपडूनु** १०·२४१; **उपडणें–कामनेतें उपडणें** १८·१०८;

उपडवणें—एकां उपडविलें । समूळांतें ॥ १३·२२६.

उपणणें—उंचावरून धान्य सोडून भुसा, टरफलें वारवणें, पाखडणें. कां भूस बीज एकावट । उपणितां राहे घणवट । २·१३०. कणु सांडौनि उपणिला । कोंडा जैसा ॥ ९·३२९. **भूस उपणिलेयां** १८·६११.

उपताप—त्रास, दगदग. **परोपताप**, परपीडा, १६·३२५.

उपदेशणें—बोध देणें, शिकवणें, माहिती देणें. मनू आपण अनुष्ठिली । मग इक्ष्वाकूसि उपदेशिली । ४·१७. ४·३६, १३·६३३, १८·११२६, १८·१३८०, १८·१४५६. **उपदेश**—३·७; **उपदेशामाझि गावाई**, हा नाहीं तो उपदेश अशी गुंतागुंत, ३·११; **उपदेशा सेल दीधली**, शेवटचा उत्तम उपदेश दिला, ११·६३३; **कें उपदेशु कें जूझ** ६·१२३; **गोमटा उपदेश** ३·९; **भलें उपदेशा आंतुडलें**, उपदेशांत चांगलाच सांपडलों, ११·३६७; **अन्योपदेशाचेनि हातासनें**, निराळाच उपदेश आहे अशा मिषानें, ६·११९; **उपदेशु केला** ४·१९; **गुरूपदिष्टा विद्या**, गुरूनें सांगितलेल्या विद्या, १६·२१७.

उपद्रवणें—त्रास देणें, पीडा देणें. **जेतुलें काहीं उपद्रवीति** १६·३९८; **उपद्रव**—**उपद्रवांचे मेळावे** १३·३४३; **अदृष्टिचेनि उपद्रवें**, न दिसणाऱ्या पूर्वसंचिताच्या पीडेनें, १३·२२१; **उपद्रवां पातलेयां** १६·१९३; **उपद्रवधुमाळें**, उपद्रवाच्या वावटळीनें १३·४९०; **सोपद्रवा लोका एउनि**, त्रासदायक जगांत येऊन, ९·४८८.

उपनणें—उत्पन्न होणें. वायां चि धिवसा उपनला चित्ता । १·६७. जेथ कामु उपनला । तेथ क्रोधु आदिं चि आला । २·३२२. १·१९७, १·२०५, २·२, २·२६, २·६४, ७·१२२, ७·१२८, ९·२७१, ११·३१६, ११·३६६, ११·६२८. **उपनलां चि ठांईं**, उपजल्या ठिकाणींच, ११·४१७.

उपपत्ति—उगम, कार्यकारणभाव, तत्त्वनिर्णय, सिद्धांत. उपपत्तिची बाहे । उभूनि सांगों ॥ १८·३९९, हे सर्व सिद्धांत स्पष्ट करून सांगतों. ९·१०४, १८·१४१९. **उपपत्तिचेनि उवायें**, तत्त्वनिर्णयाचा विस्तार करून, १८·१३७९; **उपपत्तिचेनि सुरवाडें**, क्षेत्राची उपपत्ति, पूर्वापर संबंध दाखवून, विस्तारानें, १३·९३७; **उपपत्तिसिं**, उपपत्तिसहित, १८·६२४; **उपपत्ती**—२·३७०, ८·१६३, ९·६८, ९·१२९, ९·१३१, ९·१३९, १०·२६, ११·३९६, ११·६९४, १७·४०६, १८·१४१७; **मज हें उपपत्ती नेये**, मला याचा उमज पडत नाहीं, २·४९; **उपपत्तीं**, उपपत्तीनें, १४·४०.

उपमणें—सारखेपणा दाखवणें, तुलना करणें. तैसें ज्ञान हें उपमिजे । ज्ञानेंसीं चि ॥ ४·१८१. तरि तेया तेजाची थोरी । उपमूं येंती ॥ ११·२३४. **उपमा**—**उपमेचा काटालां**, उपमेच्या तराजूंत, ८·२६२; **उपमाश्लेषकोंदाकोंदी** १३·११५८; **उपमा असे** १२·१५९ (२); **–आली**, सुचली, १२·१५९ (१); **ज्ञानासि उपमा घडे**, ज्ञानाचें मोजमाप घेतां येईल, ४·१७९; **पाडें जरि उपमा पाइजे**, बरोबरी करण्यास उपमा पाहिजे असली तर, ६·४८२; **उपमां केवि**, (१) क्रि. कशी उपमा द्यावी?, (२) ना. उपमेंत काय सांगावें?, १६·११५; **उपमे येतां** १६·१७१; **उपमेसि नुपकरे** ९·२०४; **तो ही उपमो नोहे**, त्याची ही उपमा देतां येणार नाहीं, १८·१७६७, ज्ञानदेवी—'उपमे नव्हे' १८·१७८९.

उपयोग—उपयुक्तता, साहाय्य, मदत. ५·१७६, ११·२०. **अनुपयोगी** १६·२१२. **उवेग** पहा.

उपर—वर, वरची बाजू. मी तलु उपरु म्हणता । १३·४१७, स्वारी चालत असतांना, 'सखल, उंच भाग आला आहे' अशी सूचना देणारा चोपदार. **उपरि** पहा.

उपरत—(१) उलट. **इये उपरती ज्ञानचिन्हें**, वर वर्णिलेल्या चिन्हांच्या उलट जीं ज्ञानचिन्हें, १३·८४६; **अधिचीं हीं मूळें उपरतें दाविलीं**, खालचीं मुळें, उलट (वर) आहेत असें सांगितलें, १५·२०७; **उपरतें जाणे** १८·७२५; **उपरतें मांडिलें** ११·३७९. (२) वरची. **उपरता शाखा** १५·२०३; **उपरतविणें**—आंतलें उघड करून दाखवणें, घडी उघडून दाखवणें, **वूस उपरतविलें** १८·८२.

उपरति—वैराग्य. ते उपरतिचां वाविं सेलत । ७·९८. **चित्ता उपरति होउनि** २·१७२; **उपरतिरागें**, वैराग्याच्या आवडीनें, रंगानें, १५·१९२.

उपरम—विश्रांति, शांति, वैराग्य. ऐसा बुद्धिचा उपरमु । तेया नांव म्हणिपे शमु । १८·८३१. **परिणतोपरमैकप्रिय,** परिपक्क वैराग्यच ज्यास आवडतें, परिपक्क वैराग्य ज्यानें मिळविलें आहे असाच ज्याला प्रिय वाटतो, १८·९.

उपराट-ठ—उलटें. ९·५१०. **उपराठ,** ना उपराठिं ज्ञानपदें । तें चि अज्ञान ॥ १३·८४८, **उपराठा** ११·५४०.

उपरि—वरच्या बाजूस, त्यावर, श्रेष्ठ. १·१८, १८·४०, १८·४१. **उपरि डाहालिया** १५·१९५ (१); **उपरिशाखा** १५·१९५ (२), १५·१९७; **सर्वां उपरि** १०·२०६, १४·४३.

उपरें—आधिक्यानें, श्रेष्ठत्वांत. **साचोकारें उपरें** ९·४४८.

उपरोध—आग्रह, भीड, अडथळा. **उपरोधें,** भिडेनें, १८·१३२५; **उपरोधें करणें** १३·२८८; **उपरोधी,** हट्ट, बालक स्तनपानीं उपरोधी करी। ११·७९. **अनुपरोध मत,** स्पष्ट, निश्चित मत, ३·१८९. **उरोधणें** पहा.

उपलक्षण—तुलना, उपमा. ६·३५८.

उपलभणें—मिळणें. परि देहाचें मोटकें उभें। चेतना तेथ उपलभे । १५·३४१.

उपलवणें—उघड करणें, विस्तारानें सांगणें. प्रमेय उपलउं पुडुतीं । १४·८५. ६·४८५, १५·४४. **गोठी उपलउं** १६·२७३; **घडी उपलविली** ६·२९२, ११·६४१; **श्रद्धा उपलविली** १७·४०९; **उपलवणी केली** १३·८४९.

उपलाणा—खोगीर नसलेला घोडा. कां जीवनृपाचे उपलाणे । १८·४६१.

उपवास—कांहीं न खाणें, उपास.. **उपवास करी,** उपासमार करतो, ९·५८, —**कीजति** १७·२५६; **उपवासिं मारी** १७·४१७; **मासोपवासिं,** महिनाभर उपास करून, १७·३६१; **उपवासी,** उपवासियें अन्नें माखिलें । १३·४६८, उपाशी राहून अन्न आंगास लावलें.

उपशमणें—शांत करणें. जो शरीरभावातें उपशमी । तो अधियज्ञु गा मी । ८·३६. **उपशम**—**उपशमीं निहिटिला** ४·१३०; **उपशमू भागा आला** १२·१८४; **उपशमाची मान मोडिली** ३·२४७.

उपशाखा—मोठ्या शाखेला फुटणाऱ्या लहान शाखा. **शाखोपशाखा होये,** मोठ्या शाखांतून लहान शाखांपर्यंत पोहोंचतें, ९·१०८.

उपशांत—शमन झाले आहेत असे. **सकलकामोपशांत** ६·८१.

उपशांति—शमन. **सर्वोपशांतिप्रमदे कांतु,** सर्व कामनांची शांति, हीच स्त्री, त्या स्त्रियेचा पति, १८·१३११.

उपसर्ग—उपाधि, त्रास. ज्ञानिये तेयातें उपसर्गु। हाणि म्हणति ॥ ९·३१०. १३·५३५.

उपसंहरणें—संपणें, ओसरणें. तो घोपु तरि उपसंहरला । १·१६१. **उपसंहरौनि** ७·३०.

उपसाहणें—सहन करणें, क्षमा करणें. तरि उणावो साहाजें उपसाहला । १·६५. १३·३१३, १३·३३७, १३·४५८, १६·२१, १६·२९, १८·२६. **उपसाहावें लागे** ६·३१; **माउलीपणें उपसाहिजो जी** १८·१७४५; **उपसहावीं** ११·५५१.

उपहत—इजा झालेला, निस्तेज, हतवीर्य. जैसा राजकुमरु पदच्युतु । सर्वथा होये उपहतु । १·२६८. **उपहति,** अपमान, जैसी भातारेंहीन वनिता। उपहति पावे सर्वथा । २·१९९.

उपहार—फराळ. **उपहारु वोगरीन,** फराळ वाढीन, १३·४२०.

उपहास—थट्टा, निर्भर्त्सना. उपहासु चालु । वर्मस्पर्शु ॥ १३·२७०, **निर्भर्त्सना, छळ करणारे,** वर्मी लागणारे, हे वाचेच्या अवगुणांपैकीं दोष. १३·२७०-२७१ पहा.

उपहित—जवळ ठेवलेलें. **उपहिता चैतन्या,** उपाधियुक्त चैतन्याला, १६·४३; **उपाधि उपहिता सेवट्ठ** १५·४३४; **उपाधिसिं उपहित** १५·४७८; **उपाधि उपहिताकारें** १८·११८०.

उपाइणें—जवळ येणें, मिळणें, आरंभ करणें, क्रमप्राप्त होणें, तयार करणें. म्हणौनि तिहिं प्रेम धरिलें । तें चि देणें येयां उपाइलें । १०·११६. माणिक एक उपाइलें । १३·७८६, **माणिक** रत्नासारखें जर कां एकादें मूल जन्मास आलें. **आत्मसुख उपाइलें** ५·१०७; **आपुलेया स्मरणाची उपाइली** ८·१३१; **भेदलेपणें उपाइलें,** फोड करून विस्तारानें पुढें मांडलें

१८·६९२; **स्वर्ग मोक्ष उपाइले** १०·१२२.

उपांग—आंग पहा.

उपादान—(१) कारण. घटास माती, वस्त्रास तंतु या समवायिकारणांप्रमाणें. तें हेतु ना उपादान। १८·३०४. (२) प्राप्ति. **मोक्षोपादान** १८·१२३७.

उपादेय—घेण्यास योग्य. सर्वज्ञ जे ही होंति। हेय उपादेय जाणति। ३·२२८.

उपाधि—शुद्ध स्वरूपाला अन्यरूप देणारें किंवा भासविणारें द्रव्य. रंगीत पाण्यांत रंग ही उपाधि. तांबड्या फुलामुळें स्फटिक तांबडा दिसतो, तेथें तांबडें फूल हीं उपाधि. उपसर्ग, माया, संसार, पसारा, त्रास. जीउ तैसा उपाधि। आवडे लोकां॥ ४२०. २·२३५, १३·९४, १५·७६, १५·४२९, १५·४३०, १५·४३४, १५·४३६, १५·४७८, १८·११८०. **उपाधिचे त्याग** १७·३५९; **उपाधिचेनि पाडें** १५·४६७; **उपाधिचा वोथंबा** १५·२४६; **उपाधिनाश** १५·४६६; **उपाधि-भेदहीनु**, उपाधीमुळें होणाऱ्या द्वैतापासून अलिप्त, २·२९६; **उपाधिमाझि गुप्त** २·१२६; **उपाधिरूप** १६·४२; **उपाधि डसिटिलें** १८·२१; **डिंभोपाधिकु विडालु**, बालपणाच्या उपाधीचा दोष, १८·२२; **निरुपाधि** २·१४५, २·३५५; **निरुपाधिक** १५·४२८, १५·४३४, १५·५२४; **निरुपाधिका उपचारु** ९·१५६; **सर्वोपाधिविनासें** १५·४७७; **उपाधी—असतेन उपाधी** ५·२४; **उपाधी आतला** १५·४६४. **औपाधिक** पहा.

उपाय—इलाज, प्रयत्न, साधन, उपयोग. ३·२६१, ४·२०५, ६·६१, ७·९९, १३·९६४, १६·५१ (२), १६·१५०, १८·१०७८, १८·१२२२ (२), १८·१३७०. **उपायाची उजिरी** १८·१३७३; **उपायांची केणि** ९·४६७; **उपाया न ये,** उपयोगी पडत नाहीं, १३·८६१; **उपायातें कीजे** १८·१२२२ (१); **उपायांसि वाटा नव्हति** ११·६७२; **उपायबल** ८·८०, **उपायस्थिति** १८·१२३९ (२); **मोक्षउपाय** १८·१२२४ (१); **शास्त्रउपाय** १८·१२२४ (२); **सुखोपायें** ६·३३४, ६·३८५, ९·५४; **उपाइं जचिजे** १८·१२२०, **—जाचतेया** १५·२३०; **उपाओ** ३·२६२, ६·३२९, १०·१६६, ११·७९, ११·४६८, १८·६१९, १८·९०६, १८·१२२३; **जीवनउपाओ,** उपजीविकेचें साधन, १८·६०३; **उपाओ** ६·४२३; **उपाये** १२·४४, १३·१०३०, १३·१०४१, १५·२२६; **हें(हे) दोनी चि उपाये,** मनोरथभंग व सिद्धि हे दुःखास व सुखास कारण, १३·१३३; **जेणें उपायें घडे** १४·३६७; **उपायें घेंति** १७·१२; **उपावो** ४·१८४, १६·५१ (१), १८·१२३०; **अनुपायनी,** सहज प्राप्त झालेली, १८·३३१; **उपेय,** उपायानें मिळण्याजोगी, १८·१२३९ (१).

उपार्जणें—मिळविणें, संपादन करणें. **उपार्जलें** ८·३२.

उपासणें—अनुसरणें, सेवा करणें, भजणें. जेयां निदेलेयांतें उपासी। वैराग्य गा॥ ९·१८७, जे झोपले असतां त्यांची सेवा वैराग्य करतें. आगम उपासिले। मूर्त होंति॥ १३·८२८. **उपासित** ९·२६२, १२·३२; **उपासिजे** ४·१२४, ६·४०८; **उपासितां—लक्ष्मीपती उपासितां** ३·२५; **उपासिति** ४·७०, ८·१२४, ९·२२६, १२·३६, १२·८०; **उपासिती** १२·३०; **उपासिलां**—यन्हवि तन्हीं सकल मीं चि आहें। तरि कोणें कैं उपासिलां नोहें। ९·२६१; **उपासिली** १८·१४७४; **उपासिलें** ९·३५३; **उपासा—सी** ३·८८, १३·३८४, १३·७९६; **उपासीति** ९·३३३; **उपासन, योगाग्नीचें उपासन आणिलें** ४·१२१.

उपास्ति—सेवा, पूजा. परि उपास्ति ते योग्यते। अधीन असे॥ ३·४०. ८·१२५. **उपास्तिचें कवतिक** १३·४०८; **आचार्यउपास्ति** १३·३७०; **उपास्ती**—१८·१६८२, **उपास्तीची पदवी** १०·११९; **साचा उपास्ती** १३·४०४.

उपेक्षणें—हेळसांड करणें, अव्हेर करणें, टाकणें. ५·७३, १०·१४४. **उपेखा,** हयगय, **वायाणी उपेखया जांति** १०·१४५.

उपेग—उपयोग पहा. जैसी काना आर्द्र दीठि। उपेगा जाये॥ ७·२०१. जें राजा नरि घरासि ए। तरि बहुतु उपेगु होये। १७·१८५. ४·८९, ७·४२, ११·५२४, १८·१६२७. **उपेगु आथि** १८·३६६; **उपेगा आथि गेला** १८·५७२;

उपेग करुनि घाली १३·५८६; **उपेगु केला** १३·७२७, १८·१७७०; **उपेगा गेला** ३·१४०, ६·१३७, – **गेलें** १५·१४१; **उपेगासि गेला** १५·३८५; **उपेगा जाइल** ६·२६, ६·१६३, – **जाए** १६·८६, – **जांति** ९·३०३, – **जाये** २·६७, – **न वचे** ३·१९५.

उफका—उपेक्षा. तेथ उफकेन जो रिगे । तो नांगवला ॥ १३·५८२, म्हातारपण येऊन शेवट जवळ आला आहे हें दिसत असतां जो उपेक्षा करतो तो फसतो. ज्ञानदेवी–'उपेक्षूनि जो निगे', १३·५८४.

उफगणें—रिकामा होणें, संकुचित होणें. आणि फूंके भाति फुगे । रेचिली सवें चि उफगे । १३·६६३, वारा भरला कीं भाता फुगतो, व वारा सोडला कीं आकुंचित होतो.

उफलणें—उसळून वर उडणें. **उफलौनि** १७·२७९.

उफाडणें—त्वेषानें वर येणें. **दरिये माझि सिंहाडे उफाडति** ११·३३९.

उब—उष्णता. **वदनिचिया उबा** ११·३०९. **उबात**, उष्णतेनें त्रासलेला. कां उबातेन वस्त्र फेडिलें । ८·६५. **उबारा** १०·२९८, ११·६१७; **आसनाचा उबारा** ६·२२१; **उबारा धरी** १३·७२०; **स्वस्वरूपउबारीं**, स्वरूपसाक्षात्काराच्या उबेंत, १६·९. **ऊब** पहा.

उबगणें—त्रासणें, कंटाळणें. निकवडेया निष्ठुरा । उबगिजे जेविं सोइरा । १५·२५६. १८·२१८. **भवस्वर्गी उबगले** १५·२४७.

उभगणें—**उबगणें** पहा. ११·४४७. **मीं तुसीं व्यक्तिसेजारा उभगलां**, मी तुझ्याजवळ असूनही अजून तुझ्याशीं ऐक्य झालें नाहीं, म्हणून या नुसत्या व्यक्तिशेजाराला कंटाळलों आहें, १८·२८९. **उभग—शास्त्रांवरि उभगु** १३·१९२, **सोइरियां** – १३·५७१. **तुभगणें** १०·५४, १२·१६७, १८·१३९, १८·१७०२.

उभजणें—**उबगणें** पहा. १३·६७१, १८·१८२. **न तोखे उभजे ही ना** १४·३२७.

उबडणें—उपटून टाकणें, नाश करणें. तैसें मनपण जैं मोडे । तैं इंद्रियां आधीं चि उबडे । १३·३०१. **परत्रा उबडें केलें**, मोक्ष पालथा घातला, टाकला, १६·४४९.

उंबरा—दाराच्या बाहेरच्या चौकटीचें खालचें लांकूड. **मनाचा उंबरा वृत्तीसि देखों नेदी**, मनाचा उंबरा सुद्धां वृत्तींना पाहूं देऊं नकोस, वृत्तींपासून मन अलिप्त ठेव, १८·१०२४; **उंबरें**—रिगतां निगतां दातारें । अव्हांडिजति उंबरें । १३·४१५.

उवारा—**उब** पहा.

उभड—पाण्याची लाट, उसळी, लोट. जियें ब्रह्माचलाचां आधातां । पहिलेया संकल्पजळाचेया उभडा । ७·६७. **ज्वालाचे उभडु(ड) ऊठित** ११·३०८; **धूमाचे उभड उगलीत** १६·२९२; **प्रलयांबुचा उभडु** १६·१३७; **उभडें—पुनरावृत्तिचेनि उभडें** ७·७८.

उभणें—उभारणें, उभें करणें, रचणें, उत्पन्न होणें. गगनाचा तडवा । उभिला कोणें ह्मणावा । १३·५६. उभिला जैसा देउलिं । जाणौनि कुंचा ॥ १३·६५७. **अनुष्ठानाचें उभे**, जें अनुष्ठानानें उभें राहतें, मिळतें, १८·२४५; **आंगीं त्राण उभलें होतें**, उभें राहिलें होतें, संचरलें होतें, १८·१०७१; **करतलें उभूनि** १४·१८४; **कर्मभुवनें उभितां**, उभीं करीत असतांना, बांधीत असतांना, १८·४५२; **गुढिया उभिति** ९·५०७; **गुढी उभिली** ६·५२, ११·६०३; **नाभिकारा उभिजे**, भिऊं नको असें आश्वासन देण्याकरतां हात वर करावे, १३·२८७; **पडवी उभिली** १८·११३७; **बाहे उभिली** १८·१६३७, –**उभूनि** १८·२७६, १८·३९९; **भुजा उभूनियां** १८·११२५; **उभूं येईल** १८·१७५५. **उभणें — कवित्व उभणें जालें**, पुढें उभें राहिलें, १८·१७२५. **उभविणें**, उभें करणें, उपजवणें. झाडिं उभविलें आप । १५·३८६, १५·४५०; **मीं सज्जनाकरवि गुढी उभवीं** ४·५१; **उभावेया** १८·९७. **उभा, उभारणें** पहा.

उभय—दोघे, दोघे जोडीनें, दोन्ही. **उभयातीत**, कापूर व अग्नि यांच्या पलीकडचें, १८·१२०५; **उभयता** ३·२२४, –**था** ७·१३७; **उभयबंध**, पापपुण्याचें बंधन, २·२७७, हातपाय जोडून, ११·५३७; **उभयबुद्धिची मीठी**, मी व माझें, जीवत्व व विश्व या दोघांचे व्यापार बंद

पडतात, १५·४८१; **उभयभोगुत्रासु** १३·५२२; **उभययोगु,** क्षेत्र क्षेत्रज्ञ यांचा योग १४·८१, **–योगें,** प्रकृति व पुरुष यांच्या संयोगानें, १३·१०४९; **उभयसंग,** क्षेत्र व क्षेत्रज्ञ यांची गांठ, १४·९०.

उभली—खोकल्याची ढांस. **उभलिचा उजगरा** १३·५७३.

उभलें—दाराचा उंबरा. वाणसिये उभलें । कोण न रिगे ॥ १३·६९९.

उभा—ताठ, सरळ, जवळ असलेला, स्थिर, जिवंत, संपूर्ण. दर्दुरु सापें गीलिजतु उभा । ९·५०९. लोह उभें खाये माती । १८·१३९८. १·१७४, ६·२९५, १२·५१, १३·१०१६, १५·३४१, १५·५०४. **उभा-भी-भें ठाकणें** ४·९५, ९·३०५, १०·१६६, १०·२३३, १३·५०२, १६·१९१, १६·४४१, १७·३३०, १८·२६२, १८·८९६, १८·१७४९; **उभा ठेला** १८·१५३८, **उभें ठेलें** ९·५१; **उभा,** सज्ज, २·५३, १६·४२८; **उभा,** साहाय्य करण्यास सज्ज, **पाठिं उभें** १४·९३; **बाहे उभा** १८·१६२६; **उभा-भी-भें,** सतत, संपूर्ण, पूर्णपणें, १३·१३५, १३·५०६, १७·२४७, १८·१२१०; **उभा ना बैठा** ११·२७३; **पडिलें उभें** १६·१५०; **बेंठा कां उभा** ११·२७०; **बैसला कीं उभा** ११·२२२; **मृता उभेया** १३·१०९५; **उभेयां,** उभा असतांना, १·१३५, १·१६३, ८·६२ (१); **उभाट,** उंच, १३·४६; **उभेपण** ८·६२ (२).

उभारणें—उभें करणें, रचणें, स्थापना करणें, प्रवृत्त करणें. कर्ता क्रिया जे उभारी । १८·५०४. गीताश्रवणीं श्रद्धा । उभारी जो ॥ १८·१५१९. १८·४६५, १८·१४२६. **अपाययंत्रें उभारिति** १६·३४२; **आंगवटा उभारिला** १८·७४९; **उभारलेनि दंडें** ६·२०२; **महाभूतांचें दलवाडें उभारी** ५·७८; **संपूर्ण पद उभारे,** ६·१९; **उभारणी** १६·२५४, १८·३६४; **उभारा—कर्मांचा उभारा** १८·३०२; **उभारा करितां** १८·३९.

उभावें—उभारलेली रचना, मांडव इत्यादि. गगनावरि उभावें । घडे केवि ॥ १०·१२.

उमचणें—मोकळें होणें, सुटणें, देण्याची फेड करणें. द्वारि उमचावेया । झुंबारु ये डाया । १३·५४०. १८·१५६१. **घेतलें उमचों न सकतां** १७·२८८. **नुमचवणें—काइसेन हीं नुमचवे,** कशानेंही परतफेड केली जाणार नाहीं, १७·२७७; **नुमुचणें—कोण्ही आंगें नुमुचे,** कोठल्याही बाजूनें परतफेड होणार नाहीं, १७·२८१.

उमजणें—लक्षांत येणें, समजूत पटणें, बोध घेणें. हा उमजे आतां कवणी परी । २·८५. १४·१११, १४·१५५. **उमज** ५·३.

उमटणें—बाहेर येणें, स्पष्ट दिसणें, उद्भवणें. वाणें उमटत आहे मा आकाशीं । साहित्या रंगाचें ॥ ६·१३३. मोटकी देहाकृति उमटे । ६·४५०. चतुर्विधु ठसा । उमटों लागे आपैसा । ७·२३. ९·७३, १४·२००, १५·४१०, १८·१४२३. **अविद्यांचें दांग उमटलें** ११·२१३; **अवेव उमटति** १४·९७; **आंगिं उमटैल** १३·२९१; **चित्र उमटे** ११·१८०, १५·४११, **संसार** – ५·१५५; **जीविं व्यथा उमटे** १६·१५८; **देहिं चिन्हें उमटति** १३·१८३; **मूर्त्ती उमटलिया** ११·२७९; **रागेंसिं उमटतां,** रागाचे आरोहावरोह दिसतील, १०·१४१; **सिंपी चि पुव्हडें रूपें उमटे,** सूर्याचे किरण शिंपल्यावर पडले तर शिंपीच्या आकाराएवढेंच रुपें दिसेल, १५·१०५. **नुमटणें—बालपणाची फूली नुमटतां,** कोवळें बाळपण गेलें नाहीं तोंच, १०·२६६; **मनीं काहिं नुमटे** १३·४७६.

उमडणें—दिसूं लागणें, उत्पन्न होणें. विषायें घुणाक्षर उमडे । १७·२९९.

उमप—पुष्कळ, अतिशय, फार, अगाध. तेया उमपा माप कां सुआवें । ७·१५२. सुख जें उमप । अद्वैत जें ॥ १४·४०२. डाहालिया जांती उमपा । ऊर्ध्व हिं उजू ॥ १५·१४३. १३·९८५, १४·८९, १८·८६७, १८·१५११, १८·१६८४. **उमपा आत्मेयां(या)तें देह वरि मवी,** अमर्याद आत्म्याला देहाच्या मापानेंच मोजतो, १८·३८२; **उमपें रूपें** ११·११५.

उमरडणें—ओलांडणें. स्वर्गींची आडवंगी । उमरडूनि ॥ १३·१६२.

उमलणें—(१) फुलणें, विकास पावणें. तें उमललें

अष्टदल । ठेउं वरि ॥ १५·६. १४·९०. **आखाड-अभ्रें उमललीं** १५·१२४; **गर्भपत्रें उमलती** १५·९८; **महातत्व उमललें** १५·९३. (२) फुगून ढिलें होणें, गळून पडणें, लय पावणें. **प्रकटिया सृष्टि उमलती**, प्रकट झालेली सृष्टि लय पावते, १५·१२५; **हरडी उमलैल** १३·५६३.

उमसणें—सांगणें, उघड करणें. जें भिन्नाभिन्नव्यवहारें । उमसिजैल ॥ १५·३०३. **नुमसणें**—जीउ जाऊं परि नुमसे । ठेविला ठाऊं ॥ १३·२०२, लोभी जीव गेला तरी ठेव्याचें स्थान उघड करीत नाहीं, सांगत नाहीं. **मी कर्त्ता हें नुमसे** १८·६३१.

उमाणणें—मोजणें, झाडा घेणें, अंदाज करणें. हा संसारु उमाणितें माप । ६·४६१. ८·१००, १७·३०४. **महेंद्रमहिमा उमाणिली**, गोवर्धन पर्वत उचलून त्याच्या खालीं गाईगोपाळांचें इंद्रानें केलेल्या अतिवृष्टीपासून रक्षण केलें हा संदर्भ आहे, इंद्राच्या महिमेचा झाडा घेतला व तो कमी आहे असें दाखविलें, १०·२६६; **उमाणें घेणें**, १३·११५२, १८·४९७, १८·५११, १८·११८५.

उमाला—लोट, पूर; प्रेम, राग इ० विकारांचा आवेग. **पोकळिचे उमाले**, पोकळपणाचे लोट, अवडंबर, ११·४५९; **महामृत्यूंचे उमाले** ११·३५९; **महामेघांचे उमाले** ११·४७९; **उमाले उठिति**, अंकुर फुटतात, १५·१२३.

उमाह—महापूर. काइ प्रलयांबुचा उमाहो । वोघु मानी ॥ १८·४१०, प्रळयकाळाचा महापूर नद्या-ओहळांचे ओघ गणतींत घेईल काय?

उमेठ—जमाव, मेळावा. **भूतांचीं उमेठें** ७·१७७. **उमेठा**, आधिक्य, **उमेठा चाचरु मांडतां**, अतिशय चाचरूं लागला असतां, १८·१५८८.

उर—छाती. आइूं पाउलांची मुद्रा ।. मीं उरीं वाहें जे सुभद्रा । ९·४७७, पावलाचा जो शुभ ठसा अजुनही मीं छातीवर धारण केला आहे. भृगूनें ब्रह्मा, विष्णु व शिव यांच्या सहनशीलतेच्या परीक्षेकरतां विष्णूला छातीवर लाथ मारली याचा निर्देश येथें केला आहे. या छातीवरील डागाला श्रीवत्सलांछन हें नांव आहे. पुढील उरीं आदळे। १३·७५७, चालतांना न दिसल्यामुळें पुढें आलेली वस्तु छातीवर आदळते; **उरीं हालासि**, छातीवर लाथेनें मारला गेलास, वरील ९·४७७ पहा, ११·१०५, **उरु कुहिजैल** १३·५५९; **उराउरी**, ऊर पहा.

उरग—सर्प. १७·२२४. **दोरिएचेया उरगा**, दोरीला सर्प समजून, १५·२२८. **सुरनरउरग** १३·१५८.

उरणें—बाकी राहणें, शिल्लक राहणें, मग तत्वता तत्व उरलें । ज्ञानियासि ॥ २·१३१. परिमलु घ्राणीं उरे । ६·२४६. मरणें चि मृत्यु मारी । आपण उरे ॥ १३·५५१. काहिं चि नुरोनि उरे । जें कां हिं (जें कांहीं–ज्ञानदेवी) गा ॥ १८·९९९. २·१५४, ३·१२१, ३·१२५, ३·१५४, ३·२६५, ४·६२, ४·१४७(१), ५·१३३, ६·३००, ८·११५, ८·१६९, ८·२४९, ९·५३, ९·२३६, ११·४२, १२·१८३, १३·६५३, १४·५३, १४·२२८, १४·२३६, १५·३८१, १५·४७६, १५·४९४, १५·५३०, १६·७६, १६·१३९, १६·३४८, १७·३७२, १८·२६१, १८·३९६, १८·४२०, १८·५३०, १८·५६५, १८·७९७, १८·९७१, १८·११०४, १८·११२०, १८·११९५, १८·११९७, १८·१२०५, १८·१२६०, १८·१४०५, १८·१७७१. **अहंभाओ उरला होआवा** ५·९४; **आकाश हि वरि उरता** १५·५१६; **आगा उरैल**, दूरच राहील, ३·२२२; **आग्रहो चि उरे** ३·६३, १८·१२७९; **आमचें काइ उरैल** १·२३४; **(हितालागि) काइ उरैल** १३·५७५; **काहिं उरे** १८·४०९; **कें उरैल** ५·९२; **कैचें उरैल** ८·९९; **कैचें काइ उरे** ५·३८; **चिखल उरे**, चिखल तेवढाच मिळतो, ९·५७; **जीविं उरे** ८·७३; **जैतेंसि उरिजे**, जय मिळेल, २·२३२; **निखल उरे** ८·५१, ९·७९; **पदर उरे** ६·२३७; **बोलु उरला** २·२०८; **मनीं उरिजे**, आदर करील, १·२२७; **उरणें नाहिं** १५·४०६; **उरत दीसे** १७·३१४; **उरावेया कारण** १८·१३७१, १८·१४०२; **उरे चि ना** ६·३०९, १८·१०६७, १८·१३७६; **उरेचिना** ४·१४७(२); **उरों ठाकों जावें** १८·५९८; **उरों नेंदिसी** १८·१५४९; **उरों नेंदी** ६·२१७, ११·१९३,

१२·११९, १३·१७१, १३·५२३, १३·७१९, १६·३४९, १७·४०९; **उरों नेंदील** १५·२३९; **उरो(रों) आहे** ९·५५; **उरौनि** १८·१३५१. **तुरणें**—**तुरती** १७·१७२, १७·४०५; **काहीं तुरवी** ६·२३९, ९·३९७; **तुरावेया** १६·३९०; **तुरे** ३·२, ४·११२, ७·१११, ९·४१५, १३·११३६, १५·२७०, १५·२७२, १५·२८३, १६·११, १६·४६, १६·१३८, १७·२४७, १८·१६७, १८·११५६, १८·१२५८; **तुरैल** १५·२३८; **तुरो** १७·३६८; **तुरौनि** १८·९९९; **तुरौनियां** १७·१८१; **तूरे, ऊरणें** पहा.

उराउरी—छातीस छाती लावून, झटकन, लगेच. केवि उराउरी मज। पूसों येईल॥ ११·३६. **उराउरी भेटति**, छातीस छाती लावून भेटतात, १८·४७; **उराउरीं**—चांग तें उराउरीं मागों। ११·५४२.

उरिण—ऋणमुक्त. **आजि मज उरिणें जालिं**, आज माझ्या ऋणांतून मुक्त झालीं, १६·३३.

उरुयें—श्रेष्ठ. **उरुयें...हीन** ५·९३.

उरोधणें—विरोध करणें. **तुरोधिं**, याला विरोध करूं नकोस, १५·२२२. **उपरोध** पहा. **उरोध**—**तुसीं सदमुख उरोधु करूं** ११·५३६; **उरोधु वाडुवलु**, वाचेच्या अवगुणांपैकीं, १३·२७०.

उर्ध—वर, उंच, वरच्या बाजूस. मग केतिकां खांदो-खांदिं। येया हिंडावें उर्धि अधिं। १५·२२७. तेव्हालिं उर्ध कां उर्धि मूल। ना अधिचें हान शाखाजाल। १५·२४०. १५·६३, १५·७२, १५·७८, १५·८७, १५·२०९. **उर्धिचें मुदल मूल** १५·१७५; **उर्धिचेया ब्रह्मादि मनुष्यत्व चि होए** १५·२०५; **उर्धमुख** १५·१८९; **उर्धमूल** १५·६२, १५·१७८, १५·२०२, १५·२०६(२), १५·२४१; **उर्ध शाखा** १५·६४, १५·२०९; **उर्धशाखांचा पैसारु** १५·१९६; **अधोर्धीचां शाखिं** १५·१७६; **अधोर्धशाखु** १५·२०६ (१); **अधोर्द्ध** १५·९०; **मध्योर्धअध**, मध्यें, वर, खालीं १५·७३; **उर्ध्व** १५·२०४; **उर्ध्विचें खंड** ६·२३२. **ऊर्ध** पहा.

उर्मि-र्मी—लहर, लाट, वेग, उमाळा. जो कासे लागौनि तरे। तेया पन्हती उर्मि तुरे। १८·१६७. ३·७०, १३·४९७, १३·६६६. **उर्मीभारें** ११·२४८; **क्रोधोर्मि** १६·१२८; **भूतउर्मी** १३·४८९; **विश्वासोर्मीचेनि बलें** ११·२४५; **विषयोर्मीचे कलिया**, विषयलाटांच्या तरंगाचे भाग, ७·७३; **समुद्रोर्मि(र्मि)** १६·३६४; **सुखोर्मीचेनि बलें** ९·५२३.

उर्वी—पृथ्वी, यज्ञाकरतां तयार केलेली जमीन. ८·४८.

उलग—सेवा, कष्ट, व्यवसाय. **प्रवृत्तिचे उलगीं** १८·४५५. **उलिग** पहा.

उलंडणें—कलंडणें, उतास येणें, उलटून पडणें. जैसें उलंडलें कालकूट। धरी कवण॥ १·८९. पृथिवीतल उलंडों पांत। १·१५६. देखें अमृतकुंभु जोडला। तो पायें हाणौनि उलंडिला। २·२५२. २·१४१, ६·२१८. **नक्षत्र जैसें उलंडलें** ६·२२६; **विषयांचें विष उलंडुनि** ८·१०२; **शाकांसिं उलंडैल**, शाखांसहित उलटून पडेल, १५·५०; **स्वभावें उलंडौनि जाये**, द्रवपदार्थ असल्यामुळें साहजिकपणेंच तें सांडून जाईल, १८·३६९.

उलथणें—उलटें करणें, उलटून, उपटून पडणें. **उलथौगि(नि) पडति** ११·४६२; **कर्मवेली उलथौनि सांडिति** १३·१६४.

उलिग—**उलग** पहा. उलिग मी करीन। आंधो-लिचें॥ १३·४१८. चातुर्वर्णा धातली (लीं)। सिनानि उली(लि)गें॥ १८·८१४. ९·३१९. **पयां पायां उलिग घापे**, पाय श्रम घेतात, १७·२०१.

उल्व—गर्भावरील वेष्टन. ना तरि उल्वाची खोली। गर्भस्थासी॥ ३·२५५.

उल्लाल—उसळी. **उल्लालु घेति** ७·७३.

उल्हाटणें—उलटून पडणें, मागें फिरणें. ना तरि भेडा उल्हाटे। विवसां जरि॥ ७·९१, भित्र्या मांत्रिकाला पाहून हडळ मागें फिरेल काय? **उल्हाटशक्तिचेनि उजियेडें**, कुंडलिनीच्या प्रकाशांत, ९·२१३.

उल्हासणें—आनंदित होणें. समुद्र कां वायुवसें। तरंगाकार उल्हासे। १५·३१२. १४·३८४, १८·१२४२. **उल्हासतसे** १८·१२९३; **उल्हा-सितु जाला**, लाटा वर उसळूं लागल्या, ११·११४; **कंठु उल्हासता स्वर्गु**, कंठस्थानीं आनंद देणारा स्वर्ग, १४·१०४; **उल्हास-सें** १·८४, ४·१०५, ९·३३, ९·३७८, ९·५०७,

१५·३६७; **मृगजळाचेनि उल्हासें काइ भूमि तीमे,** मृगजलाच्या आनंदातिरेकानें (वर्षावानें) काय जमीन भिजेल?, ९·१३६; **श्रीमंतांचा उल्हास** १८·४९३; **सुख तेथ उल्हासु** १८·१६१८; **सुख जेणें सोल्लास,** सुखाला ज्यामुळें आनंदाचा बहर येतो, १८·१७०६. **उल्हसणें—उल्हसे** १५·३८३.

उवल—स्पष्ट दिसणारा, शुद्ध. उवल उदैजेला चंद्रांशु । १६·१. **निःप्रपंचें उवलें** १३·३६५.

उवाइणें—विस्तार पावणें, पसरणें, आनंदित होणें, बोध घेणें. उवाइला अवयव पसरी । २·३०२. २·३७२, ५·१४२, ५·१६१. **उवाइला ठाइं** ६·२१५; **उवाइलेनि चित्तें** ११·६२६; **उवाईं पडिलां** ९·५०४; **उवाॐ,** विस्तार, ३·२७१, **आकाशाचा उवाॐ** १८·१२१४; **उवाॐ धरूं तुझां चि आंगीं वोलगे,** उत्साहानें जवळ यावें तर तुझ्याच ठिकाणीं समावेश होऊन राहतो, १७·१०. **उवाय—उपपत्तिचेनि उवायें,** उपपत्ति पहा; **वयसेचेनि उवायें** १३·७७०; **उवाया येणें—कैवल्याचा उवाया यावें,** कैवल्य प्राप्त करून घ्यावें, १६·२६८, **येणें नीकें उवायाये (उवाया ये),** यामुळें खचित सुख लाभतें, १७·१३५, **उवावो,** आनंद, **साउमा उवावो घेआवा,** प्रत्यक्ष आनंद घ्यावा, १६·६१.

उवील—सायंकाळ. पैं ब्रह्मा प्रातःकालु । विष्णु तो मध्यान्हवेळु । सदाशिव उवीलु । बालका येया ॥ १४·११०.

उवेढा—वेढा उठविणें. **उवेढा केला** ११·३८२.

उशि—वर्णन,प्रसिद्धि. या अर्थाला उपपत्ति सांपडत नाही. जें भवरुखु हा जाणे। उशि ऐसी॥ १५·१४२, ज्ञानदेवींत **उशि** ऐवजीं 'उखि' असा पाठ आहे.

उशिना—उसणें घेऊन, अधिक नेटानें. उशिना घाइं जूझावें । २·१९०.

उष्ण—गरम, तापलेलें. सीत वेढावें । उष्ण पांघुरावें १२·६५, थंडींत थंडीचेंच पांघरूण घ्यावें व उन्हाळ्यांत उन्हाचेंच आच्छादन करावें. **उष्णोदक** ८·१९५; **उष्णता**—अंगारकणीं बहुवर्सि। उष्णता समान जैसी । १३·१०५७, **वन्हि उष्णता अभेद जेवि,** आगीची उष्णता सारखीच असते, १३·९०८.

उसंतणें—शेवटास नेणें, पुरें करणें, विसावा घेणें. **कृच्छ्रादि व्रतें खरपुसें उसंतितां** १६·९१; **उसंतु कहीं चि नाहिं,** कधींही विसावा नाहीं, १८·१२६९. **नुसंतणें—विंवसी नुसंतितां,** हडळीचा शेवट लागल्याशिवाय, तिला घालवल्याशिवाय, १७·३०९; **जांभैयांची परिवडी नुसंते,** जांभयांचा प्रकार सारखा चालू राहतो, जांभया सारख्या येतात, १४·१७९.

उसपणें—उसपाउसप करणें, खणून बाहेर काढणें. एका कणा लागि उंदिरु । असिका उसपे डोंगरु। १८·३०४. **आंधारें उसपतां** ११·३४०.

उसलणें—जोरानें वर येणें. समुद्रजल उसलत । आकाशवेन्ही ॥ १·१५५.

उससणें—वेगानें बाहेर येणें, वाढणें; दीर्घश्वास टाकणें. मणिजु उससे । अवेवु तो ॥ १४·९८. कावरें झाड उससे । १५·१०८, आभासात्मक असें झाड वाढतें. **आयुष्यनदी उससे** १७·१३१; **उससौनि,** जोरानें श्वास सोडून, ११·२४९. **उससा** श्वासोच्छ्वास. व्यग्रता पडे मिठी । उससाचिया ॥ १८·१५८७, श्वास कोंडल्यामुळें कावराबावरा झाला.

उसासणें—उल्हसित, आनंदित होणें. **दुष्कृतीं चित्त उसासे,** वाईट कामांतच आनंद मानतो, १४·२४८; **देहाधाराचा उसासा,** देह धारणास तोच एक विसावा असतो, १६·४१३. **उससणें** पहा.

उसिटणें—उष्टें करणें. **उपाधि उसिटिलें** १८·२१. **उसिटा-टें, उसिटा खीचु,** उष्टा खिचडा, ८·१४२; **श्रीगुरुचें उसिटें** १३·४४८; **कुहिलें उसिटें** १७·१५३.

उंसिसी—उशी. न करवे उसिसी । अजगराची ॥ १३·५१४.

उहरवणें—उद्धार करणें, पलीकडे नेणें. पर्कि पाखाणि वाउनि उहरविलि। समुद्रीं कटकें॥ १०·३५, रामाच्या नलनीलांपैकीं नलानें दगड वाहून, सेतु बांधून सैन्य पार केलें, ज्ञानदेवी—'**उतरलीं**' १०·३६.

उहीपुही—वाटाघाट, साधकबाधक विचार, चर्चा. ६·८९.

ऊ

ऊंच—उंच पहा. ऊंचा मुखा माजि धांवत । ११·४१६. **ऊंची,** उंचपणा. कां आकाश ऊंचिया जींके । आवडेतेया ॥ १८·८५९, उंचपणांत आकाश कोणत्याही वस्तूला जिंकेल, कोणत्याही वस्तूपेक्षां आकाश अर्थात् उंच असतें. **ऊंचीं,** उंच जागेवरून, ९·२२३.

ऊटणें—उटणें पहा. पुडुतीं पुडुतीं पुटें । भांगारा देतां ऊटे । १०·५५, एकावर एक पुटें दिल्यानें सोनें जास्तच चमकतें.

ऊठणें—उठणें पहा. **ज्वालाचे उभडु(ड) ऊठित** ११·३०८; **आवडि दूणा थाउं ऊठी,** विषयाची आवड असली म्हणजे वर्णन करतांना दुप्पट जोर येतो, १२·१६०. ऊठि—उच्च स्थान, पदवी, प्रतिष्ठा. **इंद्रपणाची ऊठि उतरे** ९·३२५.**नूठणें—आधवणी नूठिं,** अर्धतृप्त राहून मी उठणार नाहीं, १६·३०; **काहिं केली जीभ नूठील,** कांहींही केलें तरी जीभ उचलणार नाहीं, बोलतां येणार नाहीं, १३·५६४; **गतायु नूठी** १६·१२८; **नूठी चि ध्रुवा जावों,** ध्रुव जाण्यासाठीं उठणार नाहीं, १८·४१८; **मरणवटे पडिलें नूठी,** (जन्म) मरणाच्या फेऱ्यांत सांपडल्यावर सुटका होत नाहीं, १४·२७१.

ऊणें—उणें पहा. **पांडवांचें ऊणें कीजे चि ना** १५·२५.

ऊब—उब पहा. आणि ऊबे उबगणें आगी । १८·२१८. विस्तवानें उष्णतेला कंटाळून चालत नाहीं.

ऊर—उर पहा. ऊरीं आदळलेयां मरण । ८·६८.

ऊरणें—उरणें पहा. तूंपण ऊरे ॥ १२·९९. **नूरणें—नूरे** १७·११, १८·४०५, १८·४१८, १८·१५५१; **नूरौनि** १७·१८.

ऊरू—मांडी. ६·१९२.

ऊर्ध—उर्ध पहा. तैसें मध्य ऊर्ध अध । हे जे गुणत्रिभेद । १४·२७६, सत्व, रज व तमाचे हे भेद. १५·१४३, १५·१४४. **ऊर्ध तल्हौतें त्यांचे,** ऊर्ध्ववायु खालीं रेटला जातो, ६·२३७; **ऊर्ध ना अधि** १५·१५५; **ऊर्धपंथें** १४·२९७; **ऊर्ध्विं** १५·९०, १५·९२; **ऊर्ध्वें** १५·६०, १५·१९८; **ऊर्ध्विंचिया रिगिनिगा** १८·३३५;**अधऊर्ध्व गुडें काढी,** योगशास्त्राप्रमाणें शरीरांत असलेल्या प्राणोपप्राणांच्या मर्यादेसाठीं खालींवर-अधऊर्ध्व-घातलेले दगड-गुडे-काढून टाकतो, १८·७३६; **नवां प्राणु** सं. वा. श. पहा; **अधोर्ध्वें** ११·१८८; **अधोर्ध्व**—कां अधोर्ध्व अवयवां । नांव देह ॥ १३·१५१; **ऊर्ध्वमूल** १५·५६, १५·५७, १५·१५३; **उर्ध्वमूलांतीं, 'ऊर्ध्वमूलं'** या १५·१ श्लोकारंभापासून अखेरपर्यंत, १८·१४३९; **ऊर्ध्वांउजू** ६·२२८; **ऊर्ध्वत्व** १५·७२.

ऊर्मि-र्मी—उर्मि पहा. २·७०. **ऊर्मि व्यापिला** २·६९; **ऊर्मीवीण,** वर्षाव न करतां, ४·११६

ऋ

ऋक्—ऋग्वेद. **ऋग्यजुसामु हे तीन्हीं** ९·२७६; **ऋग्वेदादि तीन्हीं,** ऋक्, यजुस् व साम हे तीन वेद, १७·२२१; **ऋग्यजुःसामे(में)** १५·१६५.

ऋख—नक्षत्र. चांदिं ऋखें जैसिं । दिनोदइं ॥ १५·२८२, दिवस उजाडतांच चांदणें व नक्षत्रें जशीं दिसेनाशीं होतात तशीं.

ऋद्धि—वाढ. योगानें मिळवलेली समृद्धि, ऐश्वर्य. **विषय ऋद्धिचेनि मीसें पावति,** विषय हे ऐश्वर्याच्या भुलावणीनें इंद्रियांना गांठतात, २·३१३. **प्राप्ति(प्तिं) ऋद्धिसिद्धिं,** मिळालेल्या ऋद्धि व सिद्धीमुळें, २·३५९. **रिद्धि** पहा.

ऋषि—तपश्चर्यादि पुण्यकर्में सतत करणारा साधु पुरुष, वेदमंत्रद्रष्टा. पैं कश्यपादि ऋषिकुळें । ११·२५९. **पितृ ऋषि विद्याधर** १५·१९३; **देवऋर्षीं आंतु...नारदु तो मी** १०·२१६; **महर्षि—जें महर्षी वांटलें,** जें महर्षींच्या वांट्यास आलें, ५·१४६; **महर्षीमाझि** १०·९०. **रिखि, रिषि, रुषी** पहा.

ए

ए—हा, हें. ए कामिं बुडकली । यावी किं नां ॥ १८·७०१. **आधिं ए दीठिचें** ६·२०५, 'आधिये' असा पाठ ज्ञानदेवींत आहे. **एआ,** ह्या, ह्याला, ६·१५१, **एआ अभिप्रायाचा** ६·३१२; **एआ कारणें** ६·४७९; **एआ जालेआ मानसा** ६·४२२; **एआ बोलाचा** ६·३१५; **एआ सवे होईल** ६·३८१; **एआं,** यांना, ६·३६३; **एया,** ह्या, अशा; **एया छेदु न घडे** २·१४५; **एया तरुचें** १५·७८; **एया परीं** ९·४०१; **एया बोला** १०·३०३; **एयाचा** १३·६१; **एयाचेन** १३·६४; **एयाचेनि** १३·१७; **एयातें** १३·१०२२; **एआ-या लागि** ६·४१६, ९·४७०, १०·२८०, १०·२९३, १३·७०; **एयालागि** ३·२०४, ७·११९; **एयावरि** १०·११७, १३·७२, **एया ही वरि** १०·२८२; **एयां** ३·२५९ (२), ४·१५३; **एयां दोघां** १·११८; **एयातें** ३·२५९ (१), **एयांतें साधावेया,** यांना स्वाधीन करून घेण्यास, ३·२६०, **एयां लागि** १६·२३०; **एयासि** ६·१५०; **एहिं,** यामुळें, ३·२५८, **एहीं,** यांनीं, ३·२४७; **एहींविण,** ह्यांच्याशिवाय, ३·२५७. **ए,** येतो, **एणें** पहा. **ए** व **ये** हे प्रयोग सुटे किंवा शब्दास जोडून अनेक ठिकाणीं आले आहेत.

एउतें— -कडे. **अर्जुना एउतें** १०·५२; **झाडा एउतें** ९·३७१.

एक—पहिली संख्या दाखविणारा शब्द. एकटा, एकादा, कोणी एक, प्रत्येक, कित्येक, तेवढा मात्र, अपूर्व, सारखा, बरोबरीचा, त्या विरुद्ध दुसरा एक. परि एक चि कूड करीति । २·२५०. एयां अैहिक ही एक धड नाहीं । ४·१५३. तेथ विश्वा एक आपण । ११·२४१. मीं आत्मा एकु चराचरीं । किं ह्मणति एकाचा आडलु करी(रीं) । आणि कापौनि एकां मारीं । हें चि रूढवीति ॥ ९·१६७. एथ एकु एकातें पोखी । ऐसे बहुत पदार्थ एकिं । संपजति ते लोकीं । संपत्ति ह्मणिपे ॥ १६·६५. एकांतें सावधां मारीति । एकांचीं सर्वस्वें हरीति । एकां लागि उभारिति । अपाययंत्रें ॥ १६·३४२. **एक ही करणें नाहीं,** कांहींच करावयाचें नाहीं, ९·११२; **एक चि करुनि दूसरें,** एकच वस्तु दोन आहेत असें दाखविणें, १५·२४३; **निर्मलत्व एक जालें,** निर्मलपणा तेवढा राहिला, १३·४७३; **एक जालेयां,** तादात्म्य झाल्यावर, १५·२३८; **एक होंति,** समावेश होतो, १३·९३२; **देवेंसि स्वयें एक होंति** १५·२९०; **चैतन्य एक,** तेंच अद्वितीय, २·१७७; **एक निश्चित,** ठाम असें एक, ३·३१; **एक पारणें,** अपूर्व पारणें, ४·२१९; **मनाचें एक नीकें** ६·४१९; **शरीर तरि एक,** तेंच, २·१०८; **समर्थु एक(कु),** एकादा समर्थ, २·९६; **एक...एक,** हें, तें, ५·९३, एक, दुसरा, १३·१०९४; **एक एकातें,** एक दुसऱ्याला, १·१६३, **एकएकांचेन,** प्रत्येकास, १५·१४८; **एकएकि नवाई,** एकेक विलक्षण, नवलपणाचें, ३·११; **एक...एरु** ३·३६ व ३·३७ पहा. **एका एका,** प्रत्येक, निरनिराळ्या, १७·४०७. **एकासिं**—कैंचें एकासिं मज दूसरें । १५·३०३. **एक चि,** एकाच प्रकारचे, योग्यतेचे, ६·३९(१), ६·४२, ९·८५, १३·१०७१, १८·३२९; **एक चि केवढें पसरलें,** एकच असून केवढें पसरलें, ११·४२८; **एकाचिं एकिं,** एकासारखीं एक, १३·१०५२; **एका चि ठाया** ६·४१, १०·२८३; **एकासवें,** त्या एका कौमार्याबरोबर, २·१०९.**एकु शिष्यु एकु गुरु,** १८·१२१९;**एव्हडें एक** १५·१७; **काइ एक,** काय काय, केवढें तरी, १०·२६९, ११·५४८, कोणतें बरें? १७·३१७; **काइएक** १०·२४३; **काहिं एक,** काय बरें?, सर्व कांहीं, १८·११६७, १८·१४११, **– मानसीक भाव** १२·७९; **कोडि एक** ११·२९५; **कोण्हि एकिं अवसरिं** १५·३२५, **कोण्ही एक** १३·१०३१; **कोण्ही एकीं अवसरिं** १३·३९१; **कोण्हीं एकिं अवसरीं,** १८·६४२; **कोण्ही एकी वेळीं** १३·३९७; **कोण्हीं एकु वाटे जातां** १७·२८८; **क्षण एक** १·२३०; **तैसें एक** ६·१६३; **नांव एक, नांव** पहा; **बहुतां एकां** ७·१००; **शत एक,** १५·३१; **एक दाटें, दाटणें** पहा; **एक दोनि,** थोडेसे, १·१०४, **एकदोनि घांस** ६·२३१; **एकदु झोंबे,** एकदम जाऊन भिडतो, १८·१६६; **एकत्र,** १८·११४४; **एकत्व-त्वें** ६·३९३, ९·२४६,

९·२४७, १३·१५५, १५·४०४; **एकपण** १८·११९५, १८·१२००, १८·१३८९, **–णा** १४·३९३, **–णें** १८·१०००, १८·१५७७; **एकमेक** १३·१४६, १८·२९३; **बहुतां एकाचिया संपत्ति**, अनेकांचे ऐवज, १६·३४६; **सकलैक** १३·४०८, **एकैक** पहा. **एकि**—(१) एकच. विस्फुलिंगि सर्व । वन्हि एकि ॥ १३·१०८०. कां बालका एकि माए । वांचौनि जीणें काइ आहे । १८·९०४. (२) एकत्व, परि एकि केधवां गेली । १५·१२४. **एकिं अर्थिं** १८·८६; **एकिं एक गीलिलें**, लहान तरंग मोठ्या तरंगांत लुप्त झाले, १८·४३९; **एकिं देहीं वयसात्रय** १४·१३९(२); **एकि दोनि वेल** १५·२३७; **एकिं मतिवंतीं**, कांहीं ज्ञात्यांनीं, १३·४१; **एकिए विनतिए** १५·२८९; **एकी कडे, एकीकडे**, कडे पहा; **एकी चि कालिं** १३·४३८; **एकी दीचेनि पराजें**, एका दिवसाच्या पोसण्यानें, १६·२२५; **एकी परी**, एका प्रकारें पाहतां, ६·३७४, एका रीतीनें ६·३७८, १५·४२; **एकीवडे करीतु**, एका बाजूस सारून, १८·६२२; **एकि वस्तु**, एकच तेवढें सत्य, १३·१०४१; **एकी चि बुद्धि**, हाच एक विचार, २·२४२; **एकी चि वृत्तिचां ठांइं** १४·१३९ (१); **एकी हातीं**, १·१२; **एक हेला**, ९·२९६, **एकी हेला**, एकाच वेळीं, एकदम, ९·१२९; **एकीहेला**, एकदां, १०·२४३, ११·४८; **एकीं आंगप्रांतीं** ११·१४०. **एकु**—जगीं एकु तेजसु । सूर्यो हा ॥ १६·२२८, तूं आपणपेयांतें कल्लोलु एकु करीं । ९·९२, तूं आपणा स्वतःला एक तरंगच समज. **ईश्वरु एकु अकर्त्ता** ५·८४, **एकु चि**, तेवढा एकटाच, ६·३९ (२), ७·१२, ११·६९१; **एकु माझा भाऊ**, ९·४२८; **मी एकु** ९·८२, ९·२४६, ९·४६६; एकु मी चि ऐसें जाणावें । वस्तुजात तें॥ १०·२८१; **एकु वेल** ५·१६६; **तरि एकु वेलु** ११·४३९; **वेलु एकु** ९·२०६; **एकु ना विविधु**, १३·११०५; **एकु ...सकल लोकु** २·९९; **चंद्रेंसिं एकु न्हवे**, चंद्रावर डाग असला तरी त्याचें चंद्राशीं ऐक्य नाहीं, १८·२७१; **संतोखु एकु** ६·१४४; **एकें...एकें**, कांहीं असे, कांहीं तसे, विरोध दाखवितात, ११·१२४ ते ११·१४० पहा. **इयें एकें इंद्रियें**, एवढीं इंद्रियेंच, ६·९०; **केतुलेनि एकें अवसरें** ६·४१८; **एकें अंशें**, कोठल्यातरी एका भागानें, १८·१६७०; **एकें चित्तें**, चित्त जरी एक असलें (तरी भावना निराळ्या असतात), १३·४७९; पुढें **एकचित्तें** पहा. **एकें पाडें** १३·४६१; **एकें लक्षें**, एक लक्ष श्लोकांनीं, १०·२९; **मज एकें विण**, मला वर्ज करून, ९·३३०, **एकें वेलें**, वेल पहा. शब्दास जोडून कांहीं शब्द येथें व कांहीं शब्द पुढें दिले आहेत. **एकाक्षर ब्रह्म**, ॐ हें एक अक्षर ब्रह्माचें निदर्शक, ८·११६, **एकाक्षरपणेंसिं**, १८·१५००; **एकाग्र** ६·१८६, **एकाग्रचित्तें** १३·७९६; **एकांगुष्टि(ष्ठिं)**, एक आंगठ्यावर, पायावर, उभें राहून, १७·४१२; **एकांत**, येक पहा; **एकांतर**, एक दिवस सोडून दुसऱ्या दिवशीं जेवणें, व्रताचा एक प्रकार, १७·३६१; **एकानुभवें** ५·२८ (१); **एकाध्याई गीता**, एका अध्यायांत सर्व गीतेचा सारांश असलेली, १८·८३; **एकार्णव**, १२·१८५, १४·१२, १५·४९९. **एकार्थ**, **एकार्थत्वें**, **अर्थणें** (१) व (२) पहा. **एकार्थें**, **अर्थ** पहा. **एकावधी**, **अवधि** पहा; **एकावलि**, **आवलि-ली** पहा; **एकासनीं**, **आसन** पहा; **एकखंड**, अखंड, ८·४३; **एकगम्य**, जाणण्यास योग्य असें एकच, ११·७३; **एकचित्तें**, एकाग्र चित्तानें, १८·१५३०; **एकछत्र**, सार्वभौमाचें छत्र, राज्य, ९·२१६; **एकताली**, हाहाकाराची टाळी, १·१५७; **एकतूक**, एक वजनाचें, एकसारखें ७·२५; **एकंदरें**, शरीरीं एकंदरें । केलें मन ॥ ५·१५०, वैराग्यानें विषयवासना काढून मन एकाग्र करावें, **एकचित्त** व्हावें. ११·१६८; **एकधाम**—**नानाभूतैकधाम** अनेक वस्तूंचें एकच स्थान, ११·५५६, **विश्वैकधाम** १४·२३; **एकनरेंद्र**—**त्रिभुवनैकनरेन्द्र**, तिन्ही भुवनांचा एकच राजा, ६·४८३; **एकनाम**—**प्रणवैकनाम**, प्रणव, ॐकार हेंच एक नांव, ८·११६; **एकनिष्ठ**, विश्वास ठेवण्यास योग्य असें एक, पटेल असें एकच, ३·१८, ५·४, **–वा** २·११३, **एकनिष्ठतेचां पाउलीं** ७·१६८, **वेदैक निष्ठा (वेदैकनिष्ठा) जालेयां**, वेदांवरच निष्ठा बसल्यावर, १६·४५८; **एकनिधान**—**पवित्रैकनिधान**, पवित्र असा एकच

ठेवा, १३·१७४, विश्वनिक्षेपैकनिधान, विश्वाची सांठवण करण्याचें, आधाराचें एकच स्थान, ११·३०३; **एकनिरत, स्वधर्मैकनिरत,** आपल्या कर्तव्यांतच रमलेला, ३·१०२; **एक-पत्नीव्रत** १३·४१०; **एकपवित्र—भुवनैक-पवित्र,** पृथ्वीवरील एकच (अत्यंत) पवित्र असें, १८·१७८२, **सर्वाधिकारैकपवित्र,** सर्व अधिकार असलेलें, आणि अत्यंत पवित्र असें, १८·१४१६; **एकप्रिय—परिणतोपरमैकप्रिय,** १८·९, **उपरम** पहा; **एकभावें, भाव** पहा; **एकमुखें**—जेयाचिं इंद्रियें एकमुखें। स्त्रिया केलीं ॥ १३·७९०, ज्याचीं इंद्रियें स्त्रियांकडे पाहात राहिलीं, जो स्त्रैण झाला; **एकरस, रस** पहा; **एकरूप, रूप** पहा; **एकलभ्य—सर्वशास्त्रैकलभ्य,** सर्वशास्त्रांत लाभण्यास योग्य असें एकच, १५·५३७; **एकवाक्यता, वाक्य** पहा; **एकवाट, वाट** पहा; **एकवीर, वीर** पहा; **एकसरिता–त्रिभुवनैकसरिता,** त्रिभुवनांत एकच अशी नदी, अत्यंत पवित्र या अर्थी, १०·२३७; **एकसारिखा** १५·११०; **एकहातें, एकहाथी, हात** पहा; **एकहारीं,** एका पंगतींत, बरोबरीनें, ३·२५१, १७·३३१, **एकाहारा** १८·२८९, **एकाहारी** १४·५६; **एकीकडे** १८·६२२; **आनंदैककला,** केवळ आनंदच ज्याची कला आहे असा, अंतरात्म्यास उद्देशून, ११·३६४; **पवित्रैक,** अत्यंत पवित्र, १·४९. **आणिक, येक** पहा.

एकदेशी—(१) एकाच ठिकाणीं असणारा. तेणें एकदेशिये परि व्यापिलें। लोकत्रय ॥ ५·३६. **व्यापक...एकदेशिय** ११·६९३; **व्यापकु किं एकदेशी** ६·८९. (२) एकांगी, अगदीं पुरा. **एकदेशी मूढ** ३·१७६; **समु...एकदेशी** ९·१६६. **येक** पहा.

एकधा, एकाध, एकादा—कोणी एक, कोणताही एक, **एकधा वेळु,** कोणे एके वेळीं, एकदां कधीं तरी, ११·६६८; **एकादेया** १४·१६३; **एकाधा प्रसादु** १४·२३०; **एकाधिए शरीरिं,** कोणा एका शरीरांत, १५·३२९; **एकाधी वेल** ९·२०३; **एकाधेनि अंगें,** एकाद्या बाजूनें, १७·३८५; **एकाधेया वेळा** १३·४४०, **एकोधिये वेळे,** एकाद्या वेळीं, १३·३९५. **येकाध** पहा.

एकला-ली-लें—एकटा-टी-टें, केवळ. तरि अवधान एकलें देइजे। ९·१. ३·२५७, ५·५३, ६·२०, १०·९६, १०·२८४, १०·२८५, ११·२३, १३·३९, १३·१०८, १३·३७७, १३·४३८, १३·८१९, १३·८३३, १५·२३६, १६·३५०, १७·३०८, १७·३३३, १८·१२९४, १८·१५८५. **दूजेन विण एकलां** ८·२४; **एकलाचि** १·१०६; **एकलिया** १८·१०१६; **एकलेनि** ८·५४, ११·४६५, १३·८३५, १४·२४६, १५·३०८, १८·१४९१; **एकलेया** ११·९५, **–यां** ६·११६, १८·११३५. **एकलेपण** १८·११५१, **–णिचें** १८·१५५५; **येकला** पहा.

एकलौता-ती-तें—(१) एकुलता एक. **एकलौतें अपत्यें** १५·१९, **एकलौतें चराचर** १४·१०९; **एकलौतेया बालका** १३·५०१. (२) एकुलत्या एक मुलाची आई. श्रीगुरु बहुतांची माए। परि एकलौती होउनि ठाए। १३·४०९.

एकवंक—एकनिश्चय, एकवाक्यता. एकरूपता, ६·३९५, १३·१७, १५·५३६. **येक** पहा.

एकवटणें—एकत्र होणें, येऊन मिळणें, मिसळणें. १·१७, १·२०, ६·४५८, १४·३८७, १६·२५६, १८·१११९, १८·११२४, १८·१२४८. **एकवटथि** ६·२४४, **एकवटिति** १५·२६८; **एकवटलेया प्रेमा** ६·४८२; **मजसिं एकवटलेयां** १८·१४०२; **एकवटूनि** ९·३३४; **एकवट** १०·२५, १५·२८८, १५·३१९, १६·२१४, १७·३४५, १८·३७, १८·११०२, १८·११७७; **एकवटें** १३·९५६, १८·७१९, १८·१६६२. **एकावटणें** पहा.

एकवद—एकत्र, ऐक्य. १५·७३. **एकवद करूनि** १८·१०३१, **–होउनि** १८·११३१; **एकावद—त्रिजगती एकावद केली,** सर्वतोमुखीं आपली कीर्ति पसरविली, १८·१७०९; **अहंकारेंसिं एकावदी करूनि** १३·५०.

एकवला—ऐक्य. १६·३९१, १८·६४७.

एकसर—एकसारखा. **एकसरी देहबुद्धि** १०·२१, **–भूतसृष्टि** ९·११६; **एकसरु निर्वाहो** १३·८१२; **एकसरा** ११·१२२, १५·७०,

–रां ५·४; एकसरिं—एकसरिं दोंदें निघति १३·२७५; एकसरीं फळें पावति १८·२४९; एकसरें, एकदम, न अडखळतां, एकसारखें, ६·१५५, ९·७९, ९·२२२, १०·२८६, ११·१७७, ११·१८५, ११·४६४, ११·६७८, ११·६८३, १७·३८१, १८·४७१. येक पहा.

एकसरणें—एकदम पुढें सरणें. तिये कांतिचेनि पाडे(डें) । एकसरे जो ॥ १३·६०५.

एकाएक—एकटाच. मार्कंडेयो एकाएकी पव्हे ११·१८६; एकाएकू चि पुरुषु १८·३३०; एकाएकु (एका एकु) गेलेयां, एकांतून एक वजा केला तर, १८·१२०६. येक पहा.

एकाकी—एकुलता, तेवढा एकच. ६·१०६. ऐकाकी, येक पहा.

एकांत—निवांत स्थान, कायमचें स्थान. बहुत-करूनि एकांतें बैसिजे गा ॥ ६·१८०. पाउलें येंति एकांतीं । हृदइं चि रिगे ॥ १८·९५४. १३·१९८, १८·८३०. ऐ(ए)कांतावरि प्रीति १३·६१२; एकांतु होउनि टाईल, एकांत लाभेल, १८·१३५३; टाईल हा पाठ ठाईल असणें संभवतें. ज्ञानदेवींत 'ठायील' १८·१३६२, असा पाठ आहे. मोक्षाचा एकांतु, ६·३२१; हृदयाचा एकांतिं १३·१३०.

एकादा, एकाध—एकधा पहा.

एकावटणें—एक होणें, एकत्र येणें, संघटित होणें. हे मार्ग तरि दोन्हीं । परि एकावटति निदानीं । ३·३८. वासना एकावटे, एकच ध्येय स्वीकारते, १४·२११; भावना एकावटलिआ ६·३९२; एकावट १·८९, १·१४७, ६·२२०, १३·४६, १८·१७१५; भूस बीज एकावट २·१३०; एकावटें सात ही पदें ७·१९२; सैन्यें एकावटें सांचलीं ११·४०८. एकवटणें पहा.

एकैक—प्रत्येक, एकामागून एक, विलक्षण असें एकेक. हें सांघों काइ एकैक । ५·४५. हें एकैक काइ सांघावें । ६·४०६. ५·१३९, ५·१५३, १०·१९७, १०·२३८, ११·१९६, ११·२०२, ११·२२२, ११·३९१, १३·७६, १३·४०८, १८·११. एकैक वेगळालें १८·६९२; एकैकाचिये लीले ११·२४५; एकैकाचेनि मनोव्यापारें १·१०६.

एकोध—एकधा पहा.

एकोल—एक वेळ. ९·२०५. एकोल एक वंकौनियां, एक वेळ पुनः सर्व संघटित करून, १८·१३२८. येकोल पहा.

एटाल—विटाचा तुकडा, विटकर. पैशून्याचिं एटालें टाकीति, छद्मी भाषणाचा, निंदेचा बडिमार करतात, १६·३९९.

एणें—(१) येणें (क्रि.). ए, येतें, येईल, ६·२०५; आपैसें ए १८·११२८; उल्हसों ए १५·३३० (१); करुं ए १८·२२१; कल्लोलु ए, (जसा) कल्लोळ येतो, १८·१३९१ (१); झांकोलें ए १८·१५९४; थोरु ए १८·२०५; दशे ए १८·४८८; दीठी पाहों ए, दृष्टीनें पाहतां येईल, १६·२०२; द्रवत्व ए १८·१५९५; नीद ए १४·१८७; बूडासि ए १५·१९९; वस्तिसिं ए १५·३३० (२); वानिभेदासि ए १५·३०९; वानों ए १५·७९; विचारुं ए, विचार करतां येईल, ५·१; शरण ए १८·१३९१ (२), १८·१४०७; साहों ए ५·१६५; सूर्यु ए १८·१४५९; हाता ए १८·९००, –सि ए १८·४९९; ह्मणों ए १८·२७०, – कायि १६·३६. एं—बोधासि एं १८·११९८. एआवेआ, येण्यासाठीं, ६·४३१; एइजे—स्तुती तरि एइजे चांगावेया। १६·१८, एईल ६·३८२; एउनि १६·३६, १८·१०९; विवेकतीर्थतटा एउनि १८·१००५; सागरा एउनि ७·१२१; एउनु ११·६७५; एऊनि ९·२७८. एऊं—यावें, येइना का! कां आकाश वरि एऊं । १४·१८२, एऊं न ये १८·५१५; एऊं लागे १०·१८०; एऊं—एऊं पाहें १८·२८९. एंत, येते, व्यासकृपा संजयासि एंत १५·५५५; एंतसे १०·१३७; पालटा एंतसे, बदलते, १८·३४०. एता, येणारा, एता वेगु १३·९५१; एंति १५·२९२, गान्हाणें देवों एंति १७·३२८, फलभार – १५·१९७, विश्रांती –, थांबतात, १३·१०६९; न एंति, परत येत नाहींत, १५·२८७; एंती १८·१६४४, १८·१७५५; बैसउं एंती १३·२८०; एतु—जांतु किं एतु आहे १५·१२९. एंथि—इंद्रियें मना एंथि ६·४५८; पाहों एंथि ८·८३, ब्रह्मत्वा – ६·३३०. एंसी, येशील, त्रिशुद्धी एंसी

१२·१२४; ऐ, पहा. नैए—एथ हें वांचूनि काहीं। करूं नैए॥ ३·१८८, नैए बोलों अवेवां। शरीरेंसि॥ १५·२९४, २·२०३, ९·४१, १५·१७७, १८·११२; नां ह्मणों नैए १५·१८०, १८·१००; नैएंति १५·२९६. (२) येण्याची क्रिया, आगमन (ना.) एणें ५·१०४, १५·२५३; मज शरण एणें १८·१३८९, १८·१३९०; एणें जाणें १८·९८३, १८·११६२, एणें जाणें करणें...भोगणें १५·३४०, एणेंजाणें ६·४७८, १३·४८८. (३) यानें, ह्या, अशा रीतीनें. एणें अज्ञान सांडी विभालें। धर्माधर्म जें॥ १८·१३८०. १५·३३९. एणें ज्ञानें १८·५३०; एणें दुलभारु साचु १·१२४; एणें उपायें १८·१३७०; एणें कारणें, कारण पहा; एणें नांवें, नांव पहा; एणें प्रसाद-बळें१८·१३७८; एणें मानें, मानणें पहा; एणें मेळें १३·४६३; एणें ज्ञानेश्वरें १८·१२३०.

एतुल—इतका, एवढा, असा, येथला. एतुला ना तेतुला । १३·११०६. ६·१४३, ६·३९१, ९·१२९, ९·४५९, ९·५२१, १०·३४, १०·११७, ११·२६८, ११·५०३, १३·९४९, १५·३३८, १८·९०, १८·१४५, १८·१२३८. एतुला अपराधु ११·५४३; एतुले दिवस ११·५०५; एतुले वेऱ्हीं ११·५६, १३·४३६, १३·९९२; एतुलेन ६·३८०, –लेनि–लेंनि ३·४६, ३·२६४, ४·१५५, ६·३५१, ६·४६७, ९·१५५, ११·१०, १२·१०२, १३·६७४, १३·१०८३, १८·१४०६; ऐतु-लेनि १३·१०४३, एतुलेंनि असा पाठ संभ-वतो, ज्ञानदेवींत 'येतुलेनि' १३·१०४९ असा पाठ आहे. एतुलेया साठिं १३·९०२; एयां एतुलेयांतें १३·१५०; एतुलाल—एतुलालिए ६·३४३, –लेया १७·२७. येतुल पहा.

एथ—येथें, या ठिकाणीं, या प्रसंगीं, या जगांत. तूं कोणु पां एथ कैंचा। ११·२८३. १·३५, १·३७, १·३८, १·७५, १·७८, १·९६, १·९८, १·१००, १·१०७, २·९६, २·१४६, ३·१५७, ३·१८८, ५·६५, १०·२७९, ११·१५३, ११·६२८, १५·३४९. एथिचा अभिप्राउ १८·१२२३; एथिची गोडी ६·२८; एथौनि १·३३, १·३४, १·१०९, ११·६०४, १५·१७४, १५·२७०; एथौनियां १·११३, २·२०२. एथ, या जगांत, १·२१०, १५·३४३, एथ अथवा स्वर्गि १५·३३६.

एर-री-रें—(१) हा, तो, इतर, दुसरा, निराळा, बाकीचें. मग स्तन्य दे एरि॥ ८·१२. एकु मींवांचूनि एरु वाउ। केलें जिहीं॥ १०·१२५. एरि जे दुसरी। संपत्ति कां आसुरी। १६·२६४. शिर लोटिलेयां जैसें। एर आंग॥ १८·१२७. तेणें ब्रह्म एक आथि। एर आघवी चि भ्रांति। १८·९९६. तेथ एरीं एर देखे। आपणपें जैसें॥ १८·१५७४. १·१४६, २·२४३, २·२५७, २·३०७ ३·३७, ३·४४, ३·५९, ३·२१५, ५·७२, ५·८०, ६·८०, ७·२४, ८·२६, ८·३७, ९·११३, ९·१४२, ९·२३३, ९·३९२, ९·४६५, १०·९५, १०·३०८, ११·१२, ११·९६, ११·४५१, १३·८११, १४·४३, १४·२५५, १५·४८, १५·८८, १५·३०२, १५·३८७, १६·२४, १६·१८१, १८·२२८, १८·५९२, १८·८१६, १८·९२८, १८·१०२२, १८·१३५१, १८·१६२६, १८·१६७४. एरु, एरें, अर्जुनास उद्देशून, ६·७, ८·५३, ११·१५२, ११·१५६, १३·१०८७, १८·२८३, १८·२८८; एरें, चतुर्भुज मूर्तीस उद्देशून, ११·६२६; एरांचेनि पाडें, शत्रूंच्या (पांडवांच्या) सैन्याशीं तुलना केल्यास, १८·१६१०; एरी कलशिचें एरीं, एका कळशींतलें पाणी दुसऱ्या कळशींत, १३·११३९; एरी मोहरा केलियां, त्याच्या उलट केल्यास, १३·८४७; एरी मोहरे नलिका भविनली, पोपट पहातो त्या दिशेनें नळी फिरली, ६·७६; एर-एरां, यांना व त्यांना, १·२५१; एर सामान्य सकल ३·१५७; एक...एर १३·६१९, १८·५५०; एका...क्षरु एरातें...अक्षरु १५·४४३; एका गौतमासी...एरां समस्तां १७·९०; एरी कडे १५·११८, एरीकडे ६·२२१, ११·२९१; एरी विषिं १३·७९८; एऱ्हीं हीं दिशां, इतर दिशांतही, ५·८६. (२) एरवीं. एर सिद्ध तैसा येथें। उपायें मीं॥ १८·१२२२, तसें पाहूं गेल्यास, योग्य उपायांनीं

मी सहज प्राप्त होईनच. **एर काह्या**, तर मग कां बरें ?, १८·९४२. **येर** पहा.

एरझार-एरिझार—येरेजारे करणें, हेलपाटे घालणें. पथिकांचिया एरिझारा। सवें एणेंजाणें धनुर्द्धरा। १३·४८८. ६·६२. **येरझार** पहा.

एऱ्हविं—नाहीं तर, जर कां, तसें पाहिलें तर. तेया अडिनांव पुरुषु। एऱ्हविं स्त्री ना नपुंसकु। १३·९७६. ६·२३८, ६·२८८, ७·११२, ७·१७७, ७·१९३, ८·१५, ९·२५, ९·९२, १०·१५१, १०·२७९, ११·९४, ११·९५, १३·३१६, १३·४५५, १४·४२, १८·१८७. **एऱ्हविं तऱ्हीं** ६·३९२, ९·३११, १०·२९०. **यऱ्हविं** पहा.

एव-व्ह-डा-डी-डें, एवढा-ढी-ढें—आकार किंवा प्रमाण दाखविणारा शब्द. निरालंबिची वाडी। त्रिभुवना एवडी। १३·४५. किं विषयज्ञानें होये। गगना एवडा॥ १४·१५२. **एवडा ग्रंथसागरु** १८·१७५९; **एवडा विश्वाभासु** १८·२०९; **एवडिया मूर्त्ती** ११·२८२; **बोला एवडा श्रोता** १४·६३;**एवडी प्रसन्नता** ११·६०३;**एवडी महिमा** १८·५२२; **एवडे थोर सागर** १८·१३६८; **परि ऐसें हें एवडें** १३·७१; **एवडें झाड**१५·२०८, **–ध्यान** ११·६०२, **–भरितें** १८·२८७, **–भाग्य** १३·५, **–भारी** १८·७८१; **क्षीरसागरा एवडें** १८·१४६६; **नरदेहा–** १८·६१३. **एवढा ढी-ढें**—मा आत्मेयां एवढिया प्रिया। वाळभैला जो धनंजया। १८·६४०, **एवढेया लाभाचा उपावो** १६·५१. **एव्हडा-डी-डें**—**एव्हडी विश्वपरंपरेची वेळांडी** १५·२५१; **परि सिंपी चि एव्हडें** १५·१०५; **एव्हडें एक सौभग** १५·१७.

एवाका, एवांका—अधिकाराची व्याप्ति, सार. **महासिद्धांचा एवाका** १८·१२३६; **एवांका**—एवं भारताचा एवांका। आणूनि अक्षरा एका। १८·१६३८, **तात्पर्याचा एवांका** १८·१४४५. **आवांका** पहा.

एष—यश. **एषा यंती**, यश मिळवितात, ४·९.

एसणा-णी-णें—असला-ली-लें. संसारा एसणें थोर वोझें। फेडिलें जगाचें॥ १८·१४६०. **एसणी हे हिंसा** ३·५; **एसणें ढेंढें** १८·२८७; **एसणें तीव्रपण** ११·२९५; **एसणें पतन** १·२६०, **–हें पतन** २·३३०; **मेरु एसणें ढिसाळ** ६·९२. **येसणें** पहा.

ऐ

ऐ—येत. माघारा कमलकोशा। ऐ चि ना॥ १४·३११.

ऐकाकी—एकाकी पहा. **स्वप्नीं ऐकाकिया आपणपें**, स्वप्नांत आपण एकट्यानेंच, १५·१०७.

ऐकी—एकत्रित केलेली. **आपुलिया ऐकी सत्ता**, आपलें एक झालेलें अस्तित्व, १८·१०६९.

ऐक्य—अद्वैत, सारखेपणा, एक होणें. ऐक्याचें ऐक्यपण सरे। जेथ अद्वयकणु हीं विरे। १८·९९९, ज्ञानदेवी–'हि विरे' १८·१००५. ४·११७(२), ६·११८, ६·१८९, ७·१११, ८·४४, ८·६१, ९·९९, १३·१४६, १३·१०५१, १४·३९२, १८·१०७८, १८·११३४, १८·१२४६, १८·१३५४, १८·१३९०.**ऐक्याचिये उतारां** ७·९६; **ऐक्याची कुळवाडि** ७·१७४; **ऐक्याचिया दीठी** ६·३९७; **ऐक्याचां परिवरीं** १८·१३३६; **ऐक्याचिये मुठी माझिवडें** १८·९५६: **ऐक्याची उतली आहे** ८·६३; **ऐक्याचलाची बुंथी**, ऐक्याचें आच्छादन, ऐक्यांत समावेश, ६·३९८; **ऐक्यतेज** ६·३८३; **ऐक्यबोध** १७·३८०, १८·५४२; **ऐक्यभाग्य—चराचरैक्यभाग्य**, स्थावर जंगम सृष्टीचें एकवटलेलें ऐश्वर्य, ८·२६६; **ऐक्यभाव** ४·११७ (१), १५·२; **ब्रह्मैक्यं** १८·१०६६; **मदैक्यगावि** १८·१२१५; **मना आणि बुद्धिचें ऐक्य, हें** योगाचें सार, २·२७३; **योगसंन्यासा ऐक्य** ५·३०; **सांख्यीं...योगिं...ऐक्य** ५·२९. **ऐक्यता—ऐक्यता पावति** ३·३९; **ऐक्यते ये** १३·९३२.

ऐर—इतर. **ऐरिं**, इतरांनीं, १८·९०९.

ऐल—अलीकडे, जवळ, पूर्वी. **मोक्षाचां ऐली द्वारीं** १८·८९२; **ऐली चि थडी** १३·८४०,१८·२५३, **ऐली थडिये** ९·४१५. **ऐली चि –** ७·९४:

ऐली वदनीं ११·४१६; फलणेयां ऐली कडे १८·९२१; मरणा ऐलीकडे ९·३६१; ऐलपणा...परत्व १८·११३०.

ऐलाडि—या बाजूला. मागौति ऐलाडि ६·१९१.

ऐश्वर्य—वैभव, प्रतिष्ठा, ईश्वरगुण. तुज ईश्वरेश्वराचां ठांइं। ऐश्वर्य केलें॥ ११·५६२. ९·८६, ११·४७, ११·१७८, ११·६१८. ऐश्वर्यतेज ११·१८५, ऐश्वर्ययोग ९·९१, ११·१६३; ज्ञानवैराग्य-ऐश्वर्य ६·३७.

ऐसा-सी-सें—असा-शी-सें, अशा प्रकारें, रीतीनें, सारखें. विरिदांचे दादुले जाले। हीवां ऐसे॥ १·१३५. १·७३, १·११२, १·११४, २·४५, २·१५२, ७·४१, ८·२८, ८·५७, १०·९५, १०·२८७, ११·१०६, १५·३१२, १६·२३४, १८·७९०, १८·७९८. ऐसा उवाइला २·३७२, –परितोषें ९·३८९; ऐसां ६·२०, ६·४३२ (ऐ), ७·५०; ऐसिं ऐसिं १३·२००; ऐसिया आशा १३·७३७, –ओजा ७·४८, –गोठी १६·२०२, –वाटा ८·२३६; ऐसिया ऐसिया परी १३·११२८, –परीं १३·५३९; ऐसी ऐसी १३·१९३; ऐसिये परी १५·५०६, –विवंचने-पुरतें ६·३०९; ऐसीऐसीया १३·५९०; ऐसीं-ऐसीं १४·२५२; ऐसीसी १७·२१२, १८·८२०; ऐसे आणिकही १·१०८; ऐसे हे अकरा १०·९२; ऐसें, अशा प्रकारें, रीतीनें, ८·६१, १३·५४७, १५·३११, १५·३५२; जें ऐसें हीं ८·१६; झोलु ऐसें मानूनि ८·५९; मी चि ऐसें १०·२८१, मीं ऐसें १५·३१०. ऐसेन २·२०५, १३·४३५, १३·९४७, १५·१३१, १८·१०२५; ऐसेनि १·६१, ८·५१, ९·१९९, ९·३६०, ९·४११, १०·७१, १३·९५१, १५·३५८, १५·३७३, १८·१३५२; ऐसेनि धनें, अशा प्रकारें मिळविलेल्या धनानें, १६·३४९; ऐसेया वरि १५·३७९; ऐसेयां १५·३१६, ऐसेयांतें २·५४.

ऐसेस-ऐसैस—अशा अशा प्रकारचा. १३·३९८. ऐसेसे वाढु १३·६६; ऐसेसेयां अपराधां ११·५६४; ऐसैस—ऐसैसा आडाड १८·२९०, –व्यापारु १८·३३९; ऐसैसां कर्मीं १४·२३२; ऐसैसी ख्याति १५·४८३; ऐसैसें १५·५०२, १६·१३, ऐसैसें संपत्तिमीसें माजणें १६·२२७.

ऐहिक—अहिक पहा.

ऐहेर—अहेर. ऐहेरा दीठि घालूनि १७·२८५; ऐहेरा वान्हीं आघवें नागवीति १६·३८५.

ऐहेव—अहिवा, सुवासिनी. आघवेनि गांवं(व)दारी। ऐहेव जैसी॥ १३·८२०. वर वर पतिपरायणत्व दाखवून दारोदार फिरणारी वेश्या हा अर्थ संभवतो. याच अर्थी ऐहेवपणे(णें) १६·३७५ पहा.

ओ

[**ओ**—महानुभावी व बाराव्या व तेराव्या शतकांतील कांहीं जुन्या वाङ्मयांत ॐ, ओ व वो हीं अक्षरें पर्यायानें येतात. येथें ॐ व ओ चीं रूपें निराळीं दिलीं आहेत. वो चीं रूपें व या अक्षराखालीं दिलीं आहेत.]

ॐ, ॐ—ब्रह्मनिदर्शक अक्षर. अ विष्णु, उ शिव, म ब्रह्मा या देवांचें निदर्शक. इतर ठिकाणीं अ वैश्वानर, उ तैजस, म प्राज्ञ मिळून ॐ असें अतर्क्य अवाच्य ब्रह्माचें निदर्शक म्हणून दिलें आहे. अकार, उकार व मकार यांचें गणेशावर बसविलेलें रूपक १·१९ व २० मध्यें पहा. ॐ नमो आद्या। १·१. ८·११५. ॐकार—जेया ॐ(ॐ)काराचिये कुंसी। आखरें होंति अकारां ऐसीं। जियें उपजत वेदेंसीं। उठिलीं तीन्हीं॥ ९·२७५, ६·३०३, ८·११४, ९·२७४, १७·३५४, १७·३६४, १७·३७०, १७·३८१, १७·३८८; ॐतत्सत्, ॐ तेंच हें खरें सत्य, –ब्रह्म, १७·३९८; ॐतत्सदाकार १७·३४०; ॐनमो १०·१.

ॐइचिलें—एवढेंसें, कमी. १·११९, ज्ञानदेवींत 'वरचिलेनि पाडें' असा पाठ आहे.

ॐखट, ओखट—वाईट, ओंगळ, अभद्र. ॐखटे बोल १८·१३९५; ॐखटें १·२०९, २·२०५, ९·५१०, १०·५५, ११·४७४. ॐखटेनि २·२९९; ॐखटिया क्रिया आदरी १८·६६२; ओखटा ५·१२६; ओखटी ९·४३९; वोखट पहा.

ऒखद, ओखद—औषध. रोगावर योजलेली वनस्पति, मुळी, मात्रा, रसायन इ. ऒखद—नातरि आयुष्य पुरलें आहे। तरि ऒखादें हिं काहिं नव्हे। २·६७. १५·२३१, १८·१३१, १८·१५४, १८·७०३. **ओखद**—जीउ न निगतां ओखदा। धांविजे जेवि॥ १३·५४६. **ओखध** —आदिं चि साखर आवडे। आणि ते चि जरि ओखधा जोडे। ४·२१६. **ऒषध**—देखैं रोगातें जीणावें। ऒषध तरि घेयावें। ३·१९, **ऒषधेंसीं उदासपण** ९·४८७; **कालज्वरु ऒषध न मनी,** कालज्वर औषधाला जुमानीत नाहीं, औषधाच्या उपयोग होत नाहीं, १८·६०१; **दोखु ऒषधा नाहिं,** थोडासुद्धां दोष नाहीं, ९·११८. **ओषध**—कां ओषधाचां कडवटपणीं। जैसी अमृताची पुरवणी। २·८९, **दिव्योषध,** परि मात्रेचेनि मापें। दिव्योषध जैसें घेपे। १८·७७१; **रसोषध,** आपला गुण दाखवून आपोआप उतरतें, १८·१०७३. **ऒषधी** अमृतासारिखी ऒषधी। निर्वाणिची॥ २·८६. **ओषधी,** यज्ञांत किंवा रोगनिवारणास योजलेली वनस्पति वगैरे, सोमादि ओषधी विविधा। ९·२६६, कां फळौनि शुष्कां होणें। ओषधींचे(चें)॥ १६·१०५; **दिव्योषधी—महारोगीं दिव्योषधी न विसंभिजे** १८·९४६; **सर्वौषधी—सर्वौषधींचे आगर भरीतुसें,** सर्व वनस्पतींना चंद्र पोसतो याला उद्देशून १५·३७२. **औषध**—तेया औषधातें काइ वैरी। जिव्हा न म्हणे॥ ६·३६२, परिणामीं हितकर असलें तरी जिभेला औषध रुचत नाहीं याला उद्देशून; **औषध घेंत खेऒ आपुला थाऒ लाभे काइ,** औषध घेतांच गुण येतो काय? १८·९९२. **वोखद** पहा.

ऒग—ओघ, आवेग. **जाणिवेचिये ऒगें,** ज्ञानाच्या ओघानें, आवेगानें, ७·१७६.

ऒगरणें, ओगरणें—अन्न वाढणें. भूकैलेया पासीं। ऒगारिलें षड्रसीं। १८·१००१. ९·४३६, १८·१४६८. **राया ऒगारिलें** १५·२१७. **ऒगर,** वाढलेलें अन्न, **आत्मबोधाचेया ऒगारा** ४·१०६. **ओगरणें**—हें असो तेयां बोलाचीं ताटें भलीं। वरि कैवल्यरसें ओगरलीं। ६·२२; **ओगरूनि ठेविलें** ८·११; **ओंगर**—रोगु जाये दूधें ओंगरें। तरि नींबु कां पियावा॥ ४·२२०, दूध पिऊन जर रोग जात असेल तर कडुनिंबाचा रस कां प्यावा?

ऒघ, ओघ—ओढा, प्रवाह, क्रम. जन्हीं सरिता ऒघ समस्त। परिपूर्ण होउनि मिळत। २·३५७. १५·२६९, १८·१०३३, १८·१२१६. **ऒघाचेनि मेळें,** ओघामुळें, १५·३०६; **ऒघु सांडूनि गंगा** १४·३५०; **गंगेयमुनेचे ऒघ** ११·६; **गंगेचेनि ऒघें** १४·३९६; **विधिचेनि ऒघें आलें** १८·६९६; समुद्र कां ऒघिं पडिला, (वाफेनें मेघरूप झालेला) समुद्र ओघरूपानें वाहतो (व पुनः समुद्ररूप होतो), ६·३०७; **उगाविं...ऒघिं** १३·३००. **ओघ**—जैसे सरिता ओघ समस्त। समुद्रामाझि मिळत। २·१७५, ४·४८, ११·४१८; **सृष्टिसंहाराचेनि ओघें** ७·६८; **कर्तव्य हें ओघें आलें** ३·१४४. **वोघ** पहा.

ऒज—तेज. १८·११११. **वोज** पहा.

ओजणें—प्रकाशित होणें, आंगीं तेज, सामर्थ्य येणें. म्हणौनि जे बुद्धियोगें ओजले। २·२७७. **ओजा घालीं,** ओज, प्रकार, रीत, ६·१८३; **ओजा प्रवर्त्ते** ७·४८.

ऒझीलपण—भारत्व, भार. **फळाचेनि ऒझीलपणें** १५·११८.

ऒझें, ओझें—भार, जबाबदारी. **संभावितपणाचें ओझें** १३·१८४. देखें पुढिलांचें ओझें। जरि आपुलां माथां घेइजे। ३·१७४, **अहंभावाचें ओझें** ७·९५; **गृहस्थाश्रमाचें ओझें,** ६·५०.

ऒटंगणें—अवलंबून राहणें. आम्हि तनुमनुजीवें। तूझेया बोला ऒटंगावें। ३·१२. **वोटंगणें** पहा.

ओडण—आच्छादन, निवारण्याचें साधन. आगा वरिपडतां पाषाण। न सुवावें केवि ओडण। १·४८७. **वोडण** पहा.

ऒडवणें, ओडवणें—प्राप्त होणें, पुढें करणें. ऒडवणें, आणि मीं दोन्हीं हात ऒडवीं। ९·३७९. किं आत्मराजाचिये सभे। गीते ऒडविले खांबे। १८·१६४४. **अधिकाराचेनि ऒडवलेन विण** ६·३३९; **उपदेशु ऒडवला** ३·९; **युगांत ऒडवलें होतें** १·१६०. **ओडवणें—मुख ओडवी** ९·१५. **नोडवणें—नोडवे** ७·१८०, १८·७१९, १८·१०६८. **वोडवणें** पहा.

ऒडियाण—योगांतील मल. उड्डियान व जालंदर

असे तीन बंध आहेत त्यापैकीं दुसरा बंध. ६·२१०.

ऒतणें, ओतणें—धातूचा रस तयार करून साच्यांत ओतून विशिष्ट घनाकार देणें. **ऒतणें**—मग को(कों)दली ठाये रसें। ऒतलेनि ॥ ६·२४९. **ओतणें**—जे अमृताची जाणों ओतली। ५·१७१, **जग... माझें चि ओतलें,** (मी, रस) माझ्यान्त रसाचें ओतलेलें, ९·२९८; **रूपडें ओतलें आहे** ६·१२०; **समरसाचे ओतले,** ओतलेले, ५·१३६. **वोतणें** पहा.

ऒत—ऊत, पूर, पूर्णपणें भरलेलें, सर्वत्र. कां कल्पांतिचेया पाणियां। काइ ऒत भरताति धनंजया। १५·३०५. **नेत्रयुगुलिचेनि ऒतें** १८·१५४१. **ऒतप्रोत**—ऒतप्रोत पटी (टीं)। तंतु जैसा ॥ १०·२४४.

ओतपली—कोवळें उन्ह. **ज्ञानाची ओतपली पडिली** ७·१२८. **वोतपली** पहा.

ऒतिव—ऒतणें पहा. ६·३२७. **विकल्पाचें ऒतिव** ८·१४३, **सिद्ध रसाचें**—६·२५५. **वोतणें** पहा.

ऒथिजणें—पातळ होणें. **विश्वाकारें ऒथिजलें** ९·६५. **वोथिजवणें** पहा.

ऒपणें—देणें, अर्पण करणें. जें इंद्रियां ऒपे मा(मा)तें। ६·३५२. जे ऒपले माझिये चित्तें। ९·३३१. **वोपणें** पहा.

ऒपासिरा—ओपसर, रत्नें उठून दिसण्यासाठीं रत्नाखालीं बसविलेला वर्खाचा चकाकणारा तुकडा. येथें, संबंध या अर्थी. उपाधिचा दूसरा। घालितां ऒपासिरा। १५·७६, उपाधीमुळेंच **अदृश्य** (१५·७५) दृग्गोचर होतें, नामरूपाचा संसार बनतो.

ओभाणें—पूर, वेग. **कर्मां अकर्मांचीं ओभाणें** ७·७१; **पाणियांचेन वहिलेपणें आइं, ओभाणें न** धरिती, निरनिराळ्या बाजूंनीं पाणी येत असल्या-मुळें पूर असा कधींच भरून स्थिर होत नाहीं, म्हणून या मायापुरांत तरणें कठीण. ७·७९.

ऒरपणें—ओरबाडणें. शिरांचे हीर ऒरपे। ६·२३४. **वोरपणें** पहा.

ऒरस—उत्साहाचा, प्रेमाचा अतिरेक. **आर्त्तांचेन ऒरसें** १८·१७४०; **वोरस** पहा.

ऒलखणें, ओलखणें—ओळखणें, चिन्हांनीं जाणणें, पारख करणें. **ऒलखणें**—२·१२४, २·१२५, ३·६६, ३·७४, ४·२३, ४·७१, ४·९५, ४·१०४, ११·२८८, १३·२३६, १८·५४५, १८·५५८. **ऒलखों ए,** ओळखतां येतो, येईल, १५·३३०; **ऒलखों केवि,** आम्हीं कसें ओळखावें? २·२८७; **गुणकर्में ऒलखौनि** ३·१७८; **ऒलखण** १३·८९; **ऒलखणें** १५·२५३; **ऒलखी** १३·२०१. **ओलखणें**—मनोगत ओलखे। मुंगियेचें ॥ ६·२६९, जो विष अमृतें ओलखे। ८·२३९. ४·८९, ६·३६६, ७·५२; **साच लटकें ओलखावें** ८·२३७; **ओलखावेयाची संज्ञा** १०·२८७; **ओलखी**—तिये ओलखी चि सरिसें। ६·३६७, **अनोलख** १३·८४२, १८·१३१, **—जाली** १८·५४०; **अनोलखपण फीटलें** १०·१४६; **अनोलखि फीटली,** परिचय झाला, ९·२७३; **नोलखणें**—जैसा वायसीं चंद्रु नोलखिजे। ६·२९, ४·१९९, ५·८९, ५·९८, ११·५३३. **वोलखणें, सनोलख** पहा.

ऒलगणें, ओलगणें—सेवा करणें, आधार घेणें, भेटणें, मिळणें, प्राप्त होणें. तैं संकल्पाचें आंगण। ऒलगति सिद्धी ॥ ८·९. **जन्मशतीं ऒलगिजे** ९·२०५; **पाए ऒलगे** ११·७२, **पाइकी**—१४·२०६; **मज पसायदान ऒलगे** १६·४७०; **वनश्री रितुपतिचें द्वार ऒलगे,** वनश्री वसंताच्या दारीं उभी राहील, ३·१००; **ऒलगौनि** ४·१६४; **ऒलग,** सेवा, १३·४२३; **ऒलगणे—रस अक्षरांचे ऒलगणे होंति,** रस अक्षरांचें अधिकरण (१३·१) होतील, अक्षरें रसपूर्ण होतील, १३·३. **ओलगणें—ओलगावा** ६·१३८; **ओलगे** ९·३२१. **वोलगणें** पहा.

ऒलंडणें, ऒलांडणें—वरून पलीकडे जाणें. **कर्मकडा ऒलंडौनि** १५·२४८; **नोलंडणें**—समुद्रीं रेघ नोलंडावी। ९·२८१, **कर्मरेखा नोलंडिता (तां)** ६·५१. **ऒलांडणें**—जरि मुंगी मेरु ऒलांडी। ७·९२, १४·५१, १८·१५५५; **ऒलांडिजति** १३·४१५; **नोलांडणें**—मशका नोलांडावे चि गगन। १०·६५, मुंगिये मेरु नोलांडावे। १३·२५९, १३·२४५, १३·२५८, १३·६९८; **रेखा**

नोलांडितां १८·१२४. वोलांडणें पहा.

ओलणें, ओलणें—द्रव पावणें, ओलें होणें. हृदयाकाश सारस्वतें ओले ९·२८; ओल, द्रवत्व, ओलसरपणा, शारदियेचेनि ओलें ६·२५८; ओलावा, सहृदयता, ९·२८५, ९·२८९, ११·५०८; कामाचा ओलावा १६·३२२, ज्ञानाचा – १३·३५३, निजवृत्तिचा – ३·२१३, वैराग्याचा – १८·१००२; शास्त्रओलावा १८·१४४३. **ओलणें**—जें धूम्ररजाचें गगन। ओललें आहे(हे) ॥ ८·१४८. ओलावणी ४·२१० हा शब्द ओवालणी असणें संभवतें, ज्ञानदेवींत 'वोंवाळणी' ४·२१३ असा पाठ आहे. **ओलावा**—जरि पुण्याचा ओलावा। नाशिजैल ॥ १·२३२, ९·४४४; विवेकाचा ओलावा ९·१८८. सर्वज्ञतेचा ओलावा ८·२६८. वोलणें पहा.

ओलांतरणें—उशीरामुळें गमवणें, फसणें. ऐसा ओलांतरला काजीं। ६·४३५.

ओलिंवा—वाळवी. पाताळ लंघीति ओलिंवें १८·६०६. वोलिंबा पहा.

ओलि—ओळ, रेपा. पाउलाची ओलि, पावलांचा ठसा, ६·२९७. वोलि पहा.

ओलिवटा—ओलिंवठा, रहदारीची वाहती वाट. जन्ममरणाचा ओलिवटा ८·१४२, ज्ञानदेवींत 'वोळिवटा' ८·१४४ असा पाठ आहे.

ओवंडणें, ओवांडणें—मागें फिरणें, परत फिरणें. मग ओवंडति स्वर्गस्थ। पूर्वपुरुष ॥ १·२५२. **ओवांडणें**—ते ओवांडिली देखां। बूढासि प ॥ १५·१९९, फलभारानें वांकलेली फांदी बुंध्याकडे येते; ऊर्ध्व दूणें ओवांडैल, वर जाणारें झाड तितकेंच (दुप्पट) वळून परत मुळाशीं येतें, १५·१९८. वोवांडणें पहा.

ओवर—खोली, कोठडी. जो आत्मबोधाचेया ओवरां। पवडला असे ॥ ६·६२. वोवर पहा.

ओवालणें—ओवाळणें. ज्ञेयदीपें ओवाली। निरंतर ॥ १३·३८८. सोहंतेजें ओवाळूं। १५·७. वोवालणें पहा.

ओवी—साडेतीन चरणांचा, पहिल्या तीन चरणांत ओ यमकें असलेला, छंद. १८·१७२०. ओवियेचेनि बंधें १८·१७२१. वोवी (१) पहा.

ओषध-धी, ओषध-धी—ओखद पहा.

ओस—निर्जन, ओसाड. मागां ओस फूल देंठीं। ९·४०९, येथें वासाशिवाय या अर्थी. वोस पहा.

ओसणणें, ओसणणें—ओसणावणें, झोपेंत बोलणें, बरळणें. **ओसणणें**—ओसणाए, झोपेंत बरळतो, १५·४५८; **ओसणातिया**—ओसणातियांचा ग्रंथि, कांहीं तरी बाष्कळपणें लिहिणारांच्या ग्रंथांच्या अभ्यासानें, १५·३६२. ओसणतां हीं, बरळला तरीही, ८·६.

ओसंडणें—दुर्लक्ष करून टाकणें, हेळसांड करणें, मर्यादा टाकणें, वरपर्यंत भरून ओतणें. दैवें चिंतामणि लेइजे। कि तेयातें वोझें म्हणौनि ओसंडिजे। ११·६१६. ३·५४, ३·१४८. ओसंडुनि १·२४०, ओसंडूनि २·६१; अव्हेरुनि ओसंडिति ३·१११; आनंदामृताचें भरितें ओसंडत १८·१५४१; भरुनि ओसंडत असे १५·५५५. वोसंडणें पहा.

ओसरणें, ओसरणें—कमी होणें, मागें हटणें, संपणें. नातरि गुरुकृपे सवें। ओसरलें प्रपंचजात आघवें। ११·६४६. मार्गौतें ओसरलें १८·१४१०, – ओसरे ४·१४८. **ओसरणें**—मेघु उदास परि ओसरे। ९·२०४, आकाश हें ओसरे। १३·४०४. वोसर पहा.

ओसाण, ओसाण—पुरांत वाहून आलेली वस्तु. सात्विकाचें ओसाण १०·१०८. **ओसाण**—सुखदुःखांचीं ओसाणें ७·७१.

ओहटणें, ओहोटणें—कमी होणें, मागें सरणें. **ओहटणें**—तेथ अपानु आंतुलीकडे। ओहटों लागे ॥ ६·२००. चैतन्य चढे ना ओहटे। १५·३५८. ओहटु पडे १८·१०८७, – न पडे ११·१५४. **ओहोटणें**—नोहोटे, दुःखी कधी होत नाहीं, १३·४९५.

ओहिरी—खोली, आवार. निश्चयाची ओहिरी ८·६०.

ओझा—हांकेस ओ देणें. नालवितां उठी। ओझा म्हणौनि ॥ १४·१८०. वो पहा.

औ

औठ—आउठ पहा.

औत्सुक्य—उत्कंठा. **औत्सुक्याची दाटि** १८·१५४२. **उत्सुक** पहा.

औदार्य—उदारपणा. ११·९८, १८·१३६९, १८·१४४६. **औदार्यांचा कुरुठा** ५·१२,–**ची संपति** १०·२५५; **यशश्रीऔदार्य** ६·३७. **उदार** पहा.

औद्धत्व—उद्धटपणा. औद्धत्वें उंचावे। अहंभाव ॥ १६·३८९.

औपाधिक—उपाधियुक्त, मायात्मक. तैसा उपाधिनाशीं न दीसे। औपाधिकु फुरे॥ १५·४६६, उपाधि नाहींशी झाली कीं तो दिसत नाहीं, मायेमुळें आहे असें वाटतें. १५·४३७, १५·४६५. **उपाधि** पहा.

औपध—ओखद, ओखद पहा.

क

कंकण—कडें. **सकंकणु बाहु** १८·१४०९. **कांकण** पहा.

ककारांत—ककाराचा, सुषुम्ना-नाडीचा शेवट. **ककारांत फोडी**, ककारांतून प्रवेश करते, ६·३०२; **ककारांतीची खिडकी उघडिली** १२·५२.

कक्ष—कूस, बाजू. **शैलकक्षाचीं कंदरें**, डोंगराच्या बाजूच्या दऱ्या, गुहा, १३·६११.

कक्षा—कांख, वादविवादाची बाजू, आक्षेप. **कक्षे सूदली**, बगलेंत मारली, ११·६१, हिरण्याक्षानें पृथ्वी समुद्रांत नेली तेव्हां विष्णूनें वराहावतार घेऊन त्यास मारून पृथ्वीचा उद्धार केला ११·६२. **सिद्धांतकक्षा** १८·१२३६.

कंचुकित—झग्यानें आच्छादलेलें. **रोमांचीं आपादकंचुकित जालें**, सर्वांगावर रोमांच आले, ९·५२२.

कट, कटा—(१) कष्ट, दुःख, यातना दाखविणारा उद्गार. **कट रे**, अरेरे, १६·४१८. **कटा**, अरेरे, हाय हाय, आहा कटा अखटें। ९·५१०, ११·३८५, **अर्जुनु ह्मणे कटा** ११·४४७; **कटाकटा** ११·३९५; **कटारे** १३·५३८. (२) वांकड्या दृष्टीनें साभिप्राय पाहणें. **कामिनीकटाक्षु** १४·१६९.

कटक—सैन्य. रावो तेथ कटक। १८·१६१४. १०·३५. **कालरात्रीचीं कटकें** ११·१९६; **विषयांचिं कटकें** १२·४६.

कटणें—दुःखी, कष्टी होणें. **संसारसीणें कटले** १७·३२८.

कटार—कट्यार. जरि मैत्रें चि वैरी मरे। तरि वायां कां बांधावे कटारे। ४·२२०.

कटाह—कटोरा, आकाश व ब्रह्मांड उलट्या कटोऱ्यासारखे दिसतात म्हणून त्यांस हा शब्द लावतात. **ब्रह्मकटाह** १·१४७, ११·१२०, ११·१३३, ११·१४९, ११·३००, ११·४२५; **ब्रह्मकटाहाचिं भांडारें** ११·२६४; **ब्रह्मकटाहधात्री**, सर्व विश्वाचें पालनपोषण करणारी दाई, १०·१३६.

कठिण-न—घट्ट, अवघड, कठोर. **कठिण**—३·२१४. **काठिण्य**—**काठिण्याचा क्षोभु** १८·७८५. **कठिन**—ऐसें कठिन कोवलेपणें। स्नेह देखां॥ १·२०२, **कठिनें बोलें** ११·४४८; **वज्रापासौनि कठिन** १·१९९; **मृदु आणि कठिन** २·११५; **कठिनपण** ६·१८७; **काठिन्य** १८·७५१.

कठोर—अवघड. **क्रिया कठोर तऱ्हीं**, क्रिया अवघड असली तरीही, १८·९२७.

कड—बाजू, दिशा, कांठ. **अव्यक्ताची पैली कड** १३·११३५. **अहोरात्राचा पैलकडु**, दिवसरात्रीच्या पलीकडे असणारा, १६·१६; **कर्म आरंभाची कड** १८·१८३. **कडा-कडां**—बाजूनें. **कव्हणी कडां** ११·३६८, १८·२०९; **तेया कडा** १७·१९१; **देवलविसेंया कडां** १८·४४२; **पैलीकडां** १८·१७५९; **मागिला कडां** १८·४६५, **मागिली कडां** १८·१०३५; **माझिया कडा** १६·४६९; **वरिचिली कडां** १३·४७०. **कडिल-कडील**—**जीवाप(पै)लीकडिली** ७·११५; **पैलीकडीलु** १०·१३४. **कडूनि**—**चहूंकडूनि** २·२०४. **कडे**—**कडेलग**

६·५६; शब्दापुढें सुटा किंवा शब्दास जोडून, त्या त्या पाशीं, बाजूनें, दिशेनें, या अर्थी व इतर संबंध दाखविण्यासाठीं, **अइली कडे** ९·५१; **अधर्मा कडे** १८·८३२; **अभ्यंतरिली कडे** १३·३८४; **आंगभोगा कडे** १३·२०९; **आंगा कडे** १३·१८७; **आत्मेया कडे** १६·११०; **आंतुली कडे** १४·३०, १७·१२९, **आंतुलीकडे** ६·२००, ६·२०४, ९·५०६, १०·१९८, १४·२०३; **उपनिषदांकडे** १३·८२४; **ऊर्ध्वा हि कडे** १५·६०; **एकी कडे** १८·१६७०; **एकीकडे,** एका बाजूस, एकत्र, ११·१६८, १३·६१८; **येकि कडे** ११·२३८; **एरी कडे** १५·११८, **एरीकडे** ६·२२१, **येरीकडे** १७·२७८; **ऐली कडे** १८·९२१, **ऐलीकडे** ९·३६१; **कवणी कडे** ११·१८४, ११·२०३, **कवणीकडें(डे)** ६·१४४, **कव्हणी कडे** ११·१९३, १५·२३९; **काम्यकर्मा कडे** १८·८९४; **कोण्ही कडे** १५·५२२, **कोण्हीं कडे** ११·२६८; **चौहीं कडे,** सर्वत्र, ११·१९२, **चौहींकडे,** ११·३८६; **जीउतीतिउती कडे,** जिकडे तिकडे, ११·३३९; त्याचप्रमाणें इतर ५·७४, ६·२११, ६·३१३, ७·८३, ७·१२९, ८·१०९, ९·७६, ९·२३३, ९·३२३, ९·३७९, ९·४८८, १०·७२, १०·१६७, ११·२५०, ११·२६२, ११·२७१, ११·२८८, ११·३८६, १३·२२, १३·४८, १३·८२, १३·३२२, १३·४८४, १३·५०३, १३·५१८, १३·१०८२, १३·१०९४, १४·२४७, १४·२६७, १५·१३४, १६·१४८, १६·१८८, १६·२५९, १७·१२४, १८·६५, १८·४४०, १८·७०५, १८·७३७, १८·८६२, १८·१६३२. **कडौनि-नु—आघवां चि कडौनि** ११·४१८; **आपुलेया कडौनि** १८·१२८७; **कोणीकडौनि** ११·४३२; **तिये कडौनु** १३·३७५; **दोराचिया कडौनि** ८·२४६; **भलेतेया कडौनि** ११·३३४; **वरिलीकडौनि** ६·२४७.

कडवाड—कडवा. **बैलासि कडवाडें** १४·२३८.

कडवस—(१) कडेला लागून, आधारानें असणारें. **कडवसां राहिले** ११·३५९. (२) **कडवसें,** अंधार. फीटलें भेदांचें कडवसें । ७·१०९, प्रकाशु आणि कडवसें । १०·८६.

कडवसा—(१) प्रतिबिंब. जो अमूर्तांचा कडवसा । ४·१७२. (२) फटींतून पडणारा प्रकाशाचा किरण, कवडसा. **चंद्रसूर्य वस्तुचेया प्रकाशा कडवसां पडति,** त्या वस्तूच्या प्रकाशापुढें चंद्रसूर्य कवडशाप्रमाणें दिसतात, १५·२८१; **बुध्यादिकें...हे जेयाचे कां कडवसे,** बुद्धि ही गीतेंतील ज्ञानापुढें कवडशासारखी आहे, १८·१३१६.

कडसणें—विचार करणें, छाननी करणें, कसास लावणें, तावून सुलाखून घेणें. मग ज्ञानाग्निसंपर्कें । कडसिलें विवेकें । १·५२. तैसे धर्माधर्मीं कडसलें । ४·६४. **निवडितां सानेंथोरें न कडसी** १६·१५३; **श्रोतेयां कडसावें न लगे** ६·२७. **कडसणी—** नेणति सानेया थोरा कडसणी करूं । ९·२०१, ४·७९, १८·५५२; **कडसणीं(णी)** ९·३६८; **मंत्राची कडसणी** १८·३७२; **युक्तिची** – २·३४२, **व्यक्ताव्यक्ताची** – ८·१७२, **सुखदुःखाची** – ६·८५; **दधिकडसणी** २·१२९.

कडा—डोंगराचा सुळका, डोंगराची तुटलेली बाजू. कडां पाथेरी कीजे । १३·९४२. **कडेयासि तळवटीं,** पायथ्यावरून (उलटून) कड्याजवळ, ४·७४; **धैर्यांचे कडे** १२·४९; **शोकाचा कडा उपटत** ७·८४; **कर्मकडा** १५·२४८.

कडाड—(१) डोंगराचा कडा. कडाडिं लोटिला गाडा । १३·७५३. **कडाडिं जो गाडा मोडे,** कड्यावरून पडून जो गाडा मोडतो, १८·६४३. (२) चाणाक्ष, जाणता. **कडाडां आणि गहिंसाला,** चाणाक्ष आणि मंद, जाणता आणि नेणता, ११·९७.

कडियाली—गोल कडें, माळ, वेष्टण. जाली भीदा भुवनासि कडियाली । ११·३१२. **मोतियांची कडियाली लेइला** ९·५२४.

कडू—गोडाच्या विरुद्ध, न रुचणारी चव. कडू दूधिया माखिला । गुळें जैसा ॥ १३·४६७. १६·११५. **कडू मधुर** १६·२४९; **गोडिरें...कडू** १८·८०१; **कडवटपण—ओषधाचां कडवटपणीं** २·८९; **कडुवट** १७·१३८, १८·१८४, **–पण** १८·९२०; **कडुवाले-पण** १८·१३८४.

कढणें—काढणें पहा.

कण—अणुमात्र पदार्थ, दाणा. ९·१५२, १३·२३५, १३·९५५ (२), १५·४३३, १८·२५१, १८·६०४. **कणें विण सोपटें** ९·४२९; **कण··कोंडा** ९·३२९; **कणा भूसा** १८·९३५; **भुर्षि कणु** ९·१३५; **सालिचा कणु**, साल झाडाचें बीं, १८·१२८०; **अंगारकण** १३·१०५७; **अद्वयकण** १८·९९९; **अमृतकण** १·५६; **अवकण**, फोल दाणा, ९·४५; **जीवकण** १८·१२६६; **निकण**, कण नसलेला, निकण वाढे धनंजया । कणेंसिं कोंडा ॥ १३·९५५ (१), (छाया जशी रूपाबरोबर असते तसा) कणरहित कोंडा हा कणाबरोबर वाढतो; **बीजकण** ९·४०६ (२); **मकरंदकण** ११·१५८; **लवणकण** ९·४५७, १३·९१४; **विकण** १८·५०१; **सूर्यकण** ८·८९; **स्वेदकण** ९·५२४; **हिमकण** १४·३८२.

कणि—**माणिकुलेयांचियां कणियां** ६·२६४; **कणिका**—बीज कणिके माझि असे। ९·४०६ (१); **लवणांची कणिका** १८·९८०; **परमाणु-कणिका** १३·१०७९; **बीजकणिका** ७·५४, ११·६३८, १४·९४; **स्वेदकणिका** ११·२४४.

कणव-वा—करुणा, दया, कृपा. **कणव**—**सकणव** १८·१२३१,—**पणें** २·२०६, १६·१५४. **कणवा**—चातकाचिये कणवे। मेघु पाणियेंसिं धांवे। १८·१४५८, ६·४१०, १७·३२९; **कणवा दीधला** १८·१३१८; **ह्मणि कणवा घेपति** १३·१०३७.

कणिस—धान्याचा तुरा, गुच्छ, भुट्टा. मग कणिसौनि कणु झडे । तो विरूढला कणिसा चढे । १८·२५१. ९·४२९. **कणिसांचा निर्वाला**, धान्याची परिपक्व दशा, येथें मोजमाप अंदाज या अर्थी, १४·१२५; **उंसाचीं कणिसें**, निरुपयोगी असतात, १८·५७३.

कंथ—पति. १८·१०७५.

कथणें—सांगणें, वर्णन करणें. तैसें मातें विश्वि कथित। कथितेनें(न) तोखें कथू विसरत । मग तेया विसरलेयामाझि विरत । आंगें जीवें ॥ १०·११२. आणि रिघिं मार्ग होंति जे कथिले । १०·१४६. ३·१६, ४·१५, ९·१७६. **कथित**, सांगतात, १०·११२ (१); **कथितेनें(न) तोखें**, सांगत असतांना होत असलेल्या आनंदामुळें, १०·११२(२); **कथिलेयादारभ्य** १५·५३७, आरंभणें पहा. **कथन**—१·८७, १३·८५५; **ज्ञानकथनादिप्रस्तावि**, ज्ञाननिरूपणाच्या आरंभाच्या प्रसंगीं, १६·२७२; **भजनकथनाचेनि खागें** १८·१४३३. **कथा**—भला जाला विनोदु । कथेचा इये ॥ ४·३, १·२७३, २·८०, ५·१४०, ५·१७२, १०·४०, ११·१; **अवघी चि हे कथा** ११·४७७; **असंभाव्य कथा** १८·८०६; **आद्य हे कथा** ३·१२६; **गहन कथा** १·२८; **पुढारी कथा** ५·१७८; **पुढील कथा** ११·६९६; **प्रज्ञावलिची कथा** १५·४२७; **सुरस कथा** १·४८; **भक्तिकथा** १२·२३२; **मृत्युकथा** ५·९०; **रसालकथा** १२·२४३; **शांतीकथा** १३·११५०; **साधुकथा** ९·१८६; **कथा अनुभवावी** १·५७; **कथेचें आइकणें** ४·२१९; **कथा नीमे** ७·१७०; **कथे पसरु जाला** १३·३३४; **कथा ह्मणितली** १३·११४८; **कथा सांधैं** ४·६,५·६८, ६·१३९,—**सांधैन** ३·८५; **कथाप्रसंगीं** १०·३१०; **कथारूपें** १·३२; **कथालागु** ५·६६; **कथू** १०·११२ (३).

कंद—(१) कांदा, मूळ, उगमस्थान. एकांचे कंद खणविले। १३·२२६. १५·८७. **कमलकंद** ९·५७; **जगदादिकंद** १७·३२६; **विश्वकंद** ११·४८०; **विषकंद** ५·११४. (२) नाभिकमळ, याच ठिकाणीं असणारें मणिपूरचक्र, **कंदा वरि आगिठी करुनि** १५·३७५; **कंदौनि कां हृदय वेन्हीं** १८·३३४; कंदावरि शकति । उठिली दीसे ॥ ६·२२७, कुंडलिनी (हीच शक्ति) नाभिस्थानावर उभी राहिली कीं काय असें वाटतें.

कदंब—समुदाय. **इंद्रियकदंब** १८·४९९; **भक्तकदंब** १८·१६३६.

कंदर—दरी, गुहा. १३·६११. **गिरिकंदर** २·४७.

कदरणें—त्रासणें, थकणें, निरुत्साहित होणें. कदरसी हो मनें । १६·२६५.

कदर्थणें—कष्टी होणें. तेथ कदर्थले प्राण। ते चि हिंसा॥ १३·२३५. आतां पराजयें राजा। जैसा कदर्थिजे लाजा । १६·१७४. **व्याधी कदर्थत** १६·१४०.

कंदर्प—इच्छा, काम. ७·५०, १६·१२६. **कंदर्पाचेनि बळें** १३·८४; **अतिक्रुतकंदर्पसर्पदर्प**

१८·८, भक्ति पहा.

कदलि—केळ. **कदलिचा गाभा** ६·२९५; **कर्पूर-कदलिचीं गर्भपूटें**, कापूरकेळींचीं, कर्दळीचीं गर्भपुटें उकलतात तेव्हां कापुरासारखा वास येतो. ११·२४६.

कनक—(१) सोनें. लोहाचें कनक होये । १·७७. लोहाचें कनक जालें । ८·१९९. १६·१९४, १७·२१५, १८·११७६, १८·१७५५. **कनक—चंपकाचा कला**, सोनचाफ्याची कळी ६·२५७; **लोहा कनकत्वदीक्षागुरु**, लोखंडाला सोन्याची दीक्षा देणारा गुरु, परिस, १८·१६२८; **कनक-द्रुमाचां पालवीं** ६·२६२. (२) धोत्रा. कनकाचेया फळा । आंतु माजु बाहिरी मैळा । १८·६५७, धोत्र्याच्या फळांत विष व बाहेर कांटे, अशा प्रकारें अंतर्बाह्य त्याज्य. **कनका आणि कापुसा**, धोत्र्याचें फूल व कापूस दोन्ही जरी पांढरे असले तरी **रात्रि आणि दिवसा** एवढें त्या दोघांत अंतर असतें, १३·१०९६.

कंप—हालचाल, चलनवलन, कांपरें. जैसा निर्वातिचा दीपु । सर्वथा नेणे कंपु । २·३४१. ११·४०४, १३·४९६, १८·३८४ (१, २), १८·१५८५. **जेयाचा तापसांसि कंपु**, ज्या कामाचें (१८·१०५२) तपस्व्यांना भय असतें, १८·१०५१; **निष्कंप** ४·१३; **कंपवणें—मंदानीलें कंपवितु** १८·१५०८; **न कंपे, कांपणें** पहा.

कपट—ढोंग, लबाडी, कावा. **कपट-गुर्बिणी मैत्री**, पोटांत कपट ठेवून वरवर फुगवून दाखविलेला मित्रभाव, १८·१४९३; **कपटी**, कपटी स्त्री, **कपटिचें देह** १८·६७०; **निष्कपट** पहा.

कपाट—कपार, गुहा. आवडति कपाटें । वसों जिया ॥ १३·६१०. **कपाटीं कोंडियलीं** १२·४७, **—भरौनि** ७·८६; **गिरिकपाटीं निकुंजीं वसे** १८·१०१५.

कपाल—कपाळ, नशीब. **घरोघरीं कपाल पीटवीतसे**, सर्व ठिकाणीं डोकें उठविते, १३·१९; **मेघांचा कपालिं पीटे**, शब्द हा आकाशाचा धर्म मेघांवर लादतात, १५·३४७; **लोकें माझां कपाळें पीटावें**, लोकांनीं माझ्या माथीं मारावें, ११·३९७; **कपाळीं आहे**, नशीबीं आहे, ६·५०; **कपाल धरूनि ठाके** १३·६६५.

कपिल—(१) ऋषि. परिशिष्ट (६) पहा. (२) पिंगट रंगाचीं. **कपिलवर्णें** ११·१३२.

कर—(१) हात. ११·२१३, ११·३४२, ११·४४२, १३·२७७, १३·२८०, १३·२८१, १३·२९८, १४·१०८. **हातिचेनि करकमळें**, हातांतल्या कमलानें, १२·२२१; **वाचा कर चरण अधोद्वार अपायु** १३·१००; **करचरण** ८·१११, ११·२२४, १४·२०४, **—तल** ६·२६५, १४·१०२; **करतल** १३·९११, **करतलीं घेऊं ये** १८·१६७५, **—लें उभूनि** १४·१८४, **—लें पावसी, तुझ्या हातीं** सांपडेल, १७·३१६; **करपल्लव**, ११·२११; **करपुट** ६·२०१; **करसंपुट** ११·२५०, ११·३३१, ११·४८२; **करसंपुटपालवी** ११·३३२; **पद्मकर** १·१३, १८·६६५. (२) किरण. **चंद्रकर**, **चंद्र** पहा; **रश्मिकर**, **रश्मि** पहा; **सहस्रकर** ६·२०, ९·३७५, १८·१२९०. (३) **-कर**, शब्दाला जोडून, करणारा, देणारा, या अर्थी, **करणें** पहा.

करंडी—देव ठेवण्याची संपळी. **परमात्मशिवाची करंडी** ६·२७३.

करण—कान. **प्रवृत्तिकरणाचां चाली**, प्रवृत्ति हेच कान, त्यांच्या हालवण्यानें, १७·६.

करण—(१) करण्याचें साधन, इंद्रिय. तरि श्रवण नयन । त्वचा घ्राण रसन । इयें जाणें ज्ञान । करणें पांचें ॥१३·९८. घाणीनि इंद्रियातें आखीं । करणें म्हणों ॥१८·५०३. ९·१९२, १३·५०५, १४·२४९, १८·४५१, १८·५०४, १८·८८१, १८·१०१२. **करणें चालितां**, इंद्रियांना चालना दिल्यावर, १८·४९४; **करणें तोंडें सूंति**, इंद्रियें सरसावतात, १३·१२४; **कवण विषय कैसिं करणें** १३·७६; **पृथग्विधकरण**, निरनिराळीं इंद्रियें, १८·३२८; **करणसामग्र** १८·७६२; **पांचें...करणिं** १८·३११; **दाही करणें** १३·१०३ सं. वा. श. पहा; **कर्त्ताकरणकार्य** १८·५०९; **कर्त्ताकर्मकरण** १८·५०८; **कर्त्ताक्रियाकरणीं** १८·५११; **मनप्राणकरणें** १८·७३८; **मनीं बुद्धिं करणीं** ८·२२९. **करणता**—करण्याचें सामर्थ्य, **ज्ञाना करणता आणी** १८·४९१;

उपकरणें, गौण साधनें, पूजासाहित्य, १३·४०६. (२) क्रिया, कार्य. हें असो काजेंविण । जें जें काहीं करण । तें केवळ कर्म जाण । इंद्रियांचें ॥ ५·५९. ९·१२१, ९·१९२, १३·१७८. **समरसिं करणासिं,** ऐक्य करण्यासाठीं, १३·५०८; **इष्टानिष्टकरणीं** १६·६०, येथें **करणी** शब्द असणें संभवतें; **अकरण**—कांहीं न करणें, **अकरणाचेनि खेदें** १८·५८९; **अकरणां आणि निषिद्धा,** कर्म न करणें व करण्यास अयोग्य, **१८·८९३.**

करणी—क्रिया, कार्य, काम करण्याची रीत. **अवांतर करणी** ९·७४; **इयें करणी(र्णी) कीं चेष्टा** १३·२३३; **करण** १६·६० पहा.

करणें—(क्रि.) होणें, घडणें, बनविणें. इतर शब्दांबरोबर या क्रियापदाचे अनेक उपयोग केले आहेत. त्यांपैकीं कांहीं उदाहरणें दिलीं आहेत. तूं गुणत्रयातें अव्हेरीं । मीं माझें हें न करीं । २·२५९. करितू चि न करी काहीं । फलत्यागी ॥ ५·७५. आणि करितांति जें न करावें । वेदु ह्मणे ॥ ७·१०१. तो मी करितु आहें । ऐसें न ह्मण ॥ १२·११७. न करावें तें करी । १३·७७१. तेंसें जें तेणें करावें । तें तो चि आहे स्वभावें । १८·४१७. तें होंत चि आहे । जें करावें भाए जाए । ऐसें न करणें चि होए । तेयाचें केलें ॥ १८·११७१. **करां**—**जतन करां,** जपाव्या, ९·१३९; **करावा**—**अश्वमेधु करावा** १४·२३०, **आक्षेपु कां**—१८·१३६२, **आश्रो हा न**—३·२१३, **काइ**—११·६१५, **काये**—, काय उपयोग होईल?, १३·६२५; **काइ कराविया** १८·९२४; **करावी**—**शास्त्रें चि पारखी करावी** १६·४६३; **करावीं**—**धवलारें कां करावीं,** कां बांधावीं? ५·११३; **करावें**—**कर्त्ता कर्म करावें** ५·३७, **मोहरा**—९·३९६ (२); **करावेया**—**सार्थें करावेया** १६·४६१; **यात्रादिकें**—१७·२०१; **करिजे**—**से न करिजे** ६·४२१; **करिता,** करीत असणारा, **गोठि करिता जाला** ११·२८; **करिता,** करणारा, कर्त्ता, या अर्थीं पुढें पहा. **करितां**—(१) करीत असतां, केला असतां, **उभारा करितां** १८·३९; **कर्म करितां** १८·२३४; **न करितां सर्वं केलें** ४·१००; **संसर्गु करितां** ३·२३०; **करितां वेळीं** १८·६६३. (२) करण्यासाठीं, **चंद्रु करितां** १८·१७५६; **करी—आठवण करी** ११·५४४, **आन**—, निराळे उपयोग होत नाहींत काय? १७·८९(२), **आरती**—१८·१०६४, **इष्टापूर्तें**—१३·५२३, **उजगरा**—६·२२१, **काइ**—, १८·२१७, **चोजवाउलें**—, कौतुकास्पद पावलें टाकतो, १४·११२, **जपु**—१८·१५२३, **तळें**—, बांधतो, १७·८९(१), **तेजातें**—, पसरतो, १८·१६९४, **प्रतिष्ठा**—६·३७७, **प्राची**—, उदय पावते, १३·१७७, **राबु**—१४·२२८; **वाचे एणें करी,** वाचेला बोलावयाला लावते, १८·३३२; **चाड न करि** १६·४४४; **करीं—चाचाले करीं** १८·१६८८; **करिति, करीति—अवकळा करीति** २·२१८; **कूड**—२·२५०, **खंति**—१८·२१६, **पाकु करिति** १८·१७२४, **वीरू**—१७·१०४, **स्वर्गांतरा**—१०·२३०. **करिति** पुढें पहा; **करिथि** ६·४५३; **करितु—कृपेची वाट करितु** १३·२४९; **घेणीं न करी(रि)तु,** न घेतांच, १६·१६३;**करिसि—खेदु कां करिसि** २·१६२; **करितासि**—परि वायां चि गजबज । करितासि कां॥ ११·६१८; **करीन—विनती करीन** १३·४०४, **लेणीं**—१३·४१२; **करूं—पाहुणेरु करूं धांवे** १६·२२; **फार करूं** ८·१९४, **भेदु केवि**—१·२२१, **रूप**—, **रूप** पहा; **रंधन करूं,** स्वयंपाक करावयास, १८·४८८; **करू,** करेना कां, १३·१०२७, १८·१२४५; **करुनि, करूनि**—या शब्दाचे उपयोग अनेक आहेत; **करूनि घाली,** करून टाकतो, १३·३५१; **काइसेनि हिं करुनि** १८·१५४७;**सोयरिकी करुनि** ११·५३७;**कुरौंडी करूनि** ९·३७७, **चढावा**—११·३८३, **धीटींव**—९·२३, **धूरे**—१६·९३, **भावना**—९·३९६(१); **वत्स करूनि,** वासरूं समजून, १८·१६६७; **आदिकरुनि-करूनि,** आरंभास धरून इतर, १·१०४, २·१०३, ३·१९८; **आदिब्रह्मा करुनि,** मूळ ब्रह्मदेवापासून आरंभ करून, ९·२२०; **बहू-बहुत-करूनि,** **बहू, बहुत** पहा. **करुनिया—सर्वत्रताहं करुनिया,** सर्व ठिकाणीं मीच आहें असें समजून, १८·१२४३. **करुनु—मौन करुनु** २·८३. जुन्या गद्यपद्यांत येणारीं, आतां लुप्तप्राय झालेलीं,

ई आख्यात – करिजे, ताख्यात – कीजतासि, लाख्यात – कीजेल-जैल हीं सर्व करणें धातूचींच रूपें आहेत. कर्तरि व कर्मणि प्रयोगांत येतात. करणें याचीं कांहीं रूपें येथें, व इतर धातूंचीं इतर ठिकाणीं दिलीं आहेत. दामले " शास्त्रीय व्याकरण " पृ. ४५७–६० पहा. काय कीजतसे १·८७, धातु – ६·७०; लोण कीजताये १८·१०६३; दीनु कीजतासि, दीन केला जात आहेस, २·१३; काये कीजति, यांचें काय केलें जावें? काय करावयाचें?, २·४९; यजनें कीजतु ११·५८६; किजे-कीजे—अबोटी कीजे १७·२१०; आन न कीजे, खोटें पडूं देऊं नये, १६·४५२; आरति किजे काइ ९·१३; काय कीजे २·८४; जरि ऐस (सें) कीजे, जर असें केलें तर, १·२२७; चमत्कारु कीजे, चमत्कार म्हणून सांगावयास जावें, १८·१५९९; झाड निर्वंसें कीजे १८·२०६, झाडि कीजे १७·२०८; नासतें कीजे किं ऐसें, नसलेलें अशा रीतीनें करावें कीं, १८·१७६६; पाइकें कीजे १७·२०४; लोण कीजे १७·२०६; प्राणसेवा कीजैल १३·४२७; क्षमा कीजो १३·३३४; वाड कीजो, मोठा करावा, ११·१९; केला-ली-लें—अमान्यु केला १६·४४३, उपेगु – १८·१७७०, कोलिसा –, जाळून टाकला, १३·२६; द्रोणाचा –, द्रोणानें शिकवून पढवून तयार केला, २·३७; धा(धां)-वा – १८·१७६८; मासीं कुलवाडि केली १२·८१; सृष्टि – १८·१७६५; स्वप्नें केलीं, खोटीं ठरलीं, १४·४५; कुंकुंसेंदुर केलें १३·४६८, तुमचें –, तुम्हीं सांगितलेलें आचरलें, १८·१७७१, – चि केलें ११·१८, धायेपण – ३·२३८, निरोपण – १३·६३८, नीकें(कें) – १३·६३७; सज्जनाचें –, संपादलें, १८·१७६२; केलां कर्मि जें देयातें, (मागील जन्मीं) केलेल्या कर्माचें फल जें मला आज मिळत आहे, १८·१८९; केलिया, १३·९८८; होंतिया केलिया, असलेल्या व संपादलेल्या, १६·३४६; केलियें सलगिचा ९·१७; केलेनसिं, जें केलें आहे त्यासहित, १८·५६५; केलेपण, संपादन केलेल्याचा ताठा, १३·५२३. करिता, करणारा, ४·८०, ५·४६, ५·७७, ८·२७, १६·९७, करिता भोक्ता १५·३१८, १५·३२९; कर्म आणि करिता १८·२१४; करितेन वर्में, वर्म हस्तगत करून घेऊन, १८·१८०; करितेन विण ५·६३, ८·२८; करितेनसिं १७·३७१; करितेपणा १८·४०९. करणीय, करण्यास योग्य, ३·१९०, १८·११४; करणीयेचा संन्यासु झनें करा, जें कर्तव्य म्हणून करावयाचें त्याचा संन्यास करूं नका, १८·१२५५; करणीयत्वें १८·६९९; अकरणिय १८·७१०; करिति, करण्याचें सामर्थ्य असणारी, शक्ति जे सृष्टि करिति, १७·३३२; करितिया बोजा १८·११७३ (१). -कर, शब्दास जोडून, करणारा, देणारा, या अर्थी—आनंदकर १६·३६०; तेजकर, सूर्य, ११·६८३, १३·२९३; वचनतेजकरें १०·१३२; दिनकर १६·१८३; मोक्षकर ५·१५; रश्मिकर, रश्मि पहा; रुचिकर ३·१९; लांचकर १३·२६; वस्तिकर १३·३५; सुधाकर, चंद्र, ११·२४८, १८·१३; हिमकर ९·१०; -कार, शब्दास जोडून, निदर्शक, व्यवसाय करणारा, पद्धत या अर्थी—अकार १०·२४९; उजुकार, उजु-जू पहा; कर्माकार, आकार पहा; दूजेया कर्माकारा, दुसऱ्या कर्म करणाऱ्याला असा अर्थ संभवतो, १८·४०९; ॐकार, ॐ पहा; काठिकार, काठीच्या आधारें चालणारा, १७·४२; कुलवाडिकार १३·२९; कोशकार १६·२८०; चमत्तिकार १७·१६१, चमत्कार पहा; तत्कार १७·३३९ (१), १७·३७०, १७·३८१; दारवठेकार, द्वारपाळ, ११·१०६; देशिकार १८·१६९९, देशीकार १८·१७८४; नाभिकार, (ना भी) भिऊं नकोस असें आश्वासन देणारा, नाभिकाराचा राजादेशु १०·७; नाभिकारा उभिजे, हात वर करावा तो भिऊं नकोस असें आश्वासन देण्याकरतांच, १३·२८७; फुत्कार ११·३५७; बलात्कार, बल पहा; भाष्यकार १८·१७०१; सत्कार, १३·१८९, १३·६५५, १७·३३९ (२); सहकार १८·२५७; साचोकार, साच पहा; साक्षात्कार, साक्ष पहा; साहाकारी ११·२४; हाहाकार १·१५८.

करणें—(ना.) क्रिया करणें, काम करणें. अक्रियता चि करणें । ४·५७. करणें कां न करणें । आघवें तो चि जाणे । १२·११८. आतां करणें न करणें । हें उठी जेणें

दूजेपणें । १८·१५५०. ९·१०८, ९·११२, ९·११३, १०·१०, १०·५७, १०·८७, १०·१०६, १०·११७, १३·२८८ (२), १३·३६२, १३·६२९, १३·१०२४, १६·१०२, १६·१२०, १८·२५, १८·२२३, १८·४९७, १८·९०९, १८·९३१, १८·९८३, १८·११६२, १८·१३४९. **करणेयां** १८·६६४, **करणेयां आंतु** १८·४४५; **करणेयांचा विपाऊ**, कांहीं केलें तर गैर होईल हा विचार, १३·२८६; **करणेयांचेनि नावें**, कांहीं तरी करावें म्हणून, १३·७७६; **करणें पावे**, करावें पडतें, ६·४५; **करणें न करणें** १८·१३०९; **न करणें** १६·२०१, १८·११७२, १८·११७३ (२); **ऐसें न करणें** १८·११७१; **करणें हान भोगणें** १५·३४०; **यज्ञ करणें** १६·९६; **मनें वाचा करणीं, येथें करणीं** याचा अर्थ 'इंद्रियांनीं' असणें संभवतें, पण 'कृतीनें' हा अर्थ अधिक बरा वाटतो, ९·३५१; **करणीं** ११·५३९, १८·७०५; **इयें करणी(णीं) कीं चेष्टा** १३·२३३.

करपणें—सुकून, जळून जाणें, होरपळणें. नातरि अशोकटीं ठेलें। कां निन्हां करपौनि गेलें। १७·१५५. **अग्निची दीठि करपत** ११·२९५; **विज्ञान निःशेष करपे** ७·७; **रोमबीजाची विरुढि करपे** ६·२३४.

करवि-विं—द्वारें, हस्तें. **करवि—अलीं करवि** १८·२७४; **कानाकरवि** ४·२१८; **जीवा करवि** १४·१९८; **तियेकरवि** ३·२४६; **बकाकरवि** ११·१५६; **लोभा करवि** १३·४१०; **सज्जनाकरवि** ४·५१. **करविं—इंद्रियांकरविं** ६·३६; **मजकरविं** ३·४, १०·३६; **श्रवणा करवीं** १८·१७२६.

करविणें—करावयास लावणें. कामु करवी तें करिति। १७·१०३. कां दिव्या करविजे। दिव्य जैसें॥ १८·१३२०. **आगर करविं** १२·११; **करविलेनि चोजें** ११·१७; **क्षेत्रस(सं)न्यासु करवी** १३·४१०; **जग संहारो...आन करवो**, जगाचा नाश केला जावा किंवा तें नवें निर्माण केलें जावें, १८·४२९; **देहक्रिया न करवितां बरवी** ८·१८५; **पाक करवीति** ३·१२९; **मानविलें करविजति** १८·८६८; **रावु करविजे** १८·४९९; **लंकेश्वरा नेवाणें करविलें** ११·२३; **जो शास्त्राभ्यासु करवि** १७·३६; **साद चि ना करवे** ११·५७७; **हिंसा करवीतासि** ३·५; **स्वयं न करी ना करवी** १७·३०१; **करवी ना करी** ८·१८०; **करवी नां करी** १३·१११२; **करी ना करवीं** ९·१२६.

करांडणें—कुरतुडणें. पाडसा वागूर करांडी। ७·९२, वासराचें बंधन (किंवा जाळें) वासराला कुरतुडेल अशी उलट कृति होत नाहीं.

कराल—(१) खडक. यन्हविं फोडी करालें। पाणी जैसें॥ १६·११६, पाण्यासारखा पदार्थ पण डोंगराचे कडे, खडक सुद्धां फोडण्यास समर्थ आहे. (२) भयंकर, उग्र. **अति करालें** ११·१३९.

करुणा—कींव, दया, कृपा. **करुणारसकल्लोळें कृष्णदेवें** ११·६९०; **निरंतरकरुणासिंधू, गुरूस उद्देशून**, १४·३; **ज्ञानदानें सकरुणु**, १७·२०७, **बुडतैयातें**–१६·१४२; **सकरुणपणें** ११·४८२. **कारुण्य**—जें अंतष्करण दीन्हलें। कारुण्यासि॥ १·१८९, किं कारुण्यें कीजतासि दीनु। २·१३, २·१८, २·६८, १२·९, १३·२४८; **कारुण्याची आदि** २·४३; **कारुण्यपूर्णें** ११·१५२; **कारुण्यरसाची वृष्टि** ५·१७०; **कारुण्यवेलेचां भरीं**, कारुण्याच्या ऐन भरांत, २·७१; **कारुण्यबिंबें उदैजो** १४·२०.

कर्कस—खडतर, घोर. **कर्कसें घरिं** १७·४२३; **कर्कसें व्रताचरणें** १८·७८०.

कर्ण—(१) परिशिष्ट (६) पहा. (२) कान. **कर्णकुहर** १८·१७३०; **कर्णजप**, नेहमीं कानावर येणारे शब्द १७·२९६; **निवृत्तिकर्णतालें**, विश्वलोपासाठीं कानांचीं ताडपत्रें हालवून, १७·७; **कर्णद्वारें** १८·१५२५; **कर्णपुट** १८·२७९; **कर्णभूषण** १४·१८.

कर्तव्य-कर्त्तव्य—आवश्यक काम, कृत्य, कार्य. हां गा शरीर जरि जालें। तरि कर्तव्य हें ओघें आलें। ३·१४४. ४·१२०. **कर्तव्यते लागि** ४·९३. **कर्त्तव्य**—तेयां कर्मत्यागु न घडे। जे कर्त्तव्य मनीं सांपडे। ३·६५. कर्त्ता कर्त्तव्या बे उमाणें। १८·४९७. १८·५००. **कर्त्तव्याचा लाभु** १८·४९९.

देहाचें कर्म १८·३५९; नित्य, नैमित्यक-त्तिक कर्म, नित्य पहा; नैसर्गिक कर्म १८·८७५; कर्माचें कारणपंचक बीज १८·२९६, हीं कर्माचीं कारणें १८·३१३–१८·३५० ओव्यांत सांगितलीं आहेत, सं. वा. श. पहा; परकर्म ३·१८१; प्रवर्त्तलेनि कर्में १४·३३२(१); प्रशस्त कर्म १७·३७६, १७·३८०; प्राप्त कर्म ३·४६, ३·६९; बंधक कर्म १७·३६३; बाह्यकर्म १५·३१; बीसाट कर्म १८·३७३; बुद्धीचें कर्म ५·६०; ब्रह्म तें चि कर्म ४·१२०; ब्रह्म-कर्म १७·३७५; भलेतिये कर्मीं, कोणत्याही कामांत, १८·९३२; भूतकर्म ९·१२८; मोचक कर्म ३·७९; यज्ञादिकें कर्में ४·११५; लोहकर्म १८·३५७; विपरीत कर्म १·२१९; विहित कर्म, विहित पहा; शारीरें कर्में ७·११३; शुभ कर्म १८·२१२, शुभाशुभ कर्म ३·१७५, ६·४०४; शूद्रकर्म १८·८७९; षट्कर्में ६·४७२ (१), १६·९५, सं. वा. श. पहा; सकर्मु, कर्म करणारा, ४·११३ (१); संतें कर्में १७·३८५; संतासंत कर्म २·२७२, १३·९७०; सत्कर्म, सत् पहा; सर्वकर्म १८·३८१(२), १८·५०३, १८·१२५४, –भिन्नता १८·२९४, –सिद्धी १८·२७८; सांख्यकर्मसंस्था ५·२६; सात्विक कर्म, सत्व पहा; स्वकर्म, स्व पहा; स्वभावविहित कर्म, स्वाभाविक –, स्वभाव पहा; कर्मातें अनुचरें ३·१६०; कर्म अनुष्ठी १८·५८७; कर्म तिभागा अनुसरे १८·५८१; कर्म अर्पणें १८·१३७४, १८·१३७७; कर्मीं असणें ४·९७; कर्म आचरणें २·२४८, २·२७५ (१), १८·६५४; कर्में देह आतलें १८·२२२; कर्मीं नांतुडविजे १६·१४९; ज्ञानीं कर्में नादरी १४·३२९; कर्म आंधलें उठी १८·३६८; प्रकृति कर्में करी १८·३२४; कर्माचां गुणिं गुंतलें १३·१०९७; आलें तें कर्म ठाके १८·६४२ (२); कर्माचा वेलु चूके १३·६८०; नैष्कर्म्यत्वीं कर्म जाणे ४·९८; कर्में द्रिष्टी चि जाली, उघड दिसूं लागलीं, १८·२११; बुद्धि कर्मातें दावी १८·७६२; कर्मि आनंदु दुणावटे १८·६४१; कर्माचेयां मागिं धांवता(तां) १५·३९५; अविद्यासिं कर्म नासे १८·२२७; नैमित्तिक कर्म पारुखे १·२५३; कर्म यज्ञातें प्रकटी ३·१३५(१); कर्म बुद्धी बांधति, विचार करून कर्म करावें असा निश्चय करतात, १८·१४२; लोकु कर्में बांधला ३·८४; मनिं कर्में बोलिलिं १३·५२९; कर्मा अहंकारु भरे १८·६०१; कर्मिं चांगु रोहो मांडी १८·६४९; कर्मि-र्मीं वर्तणें-वर्त्तणें २·२७८, ३·१९० (१) ४·९२ (१); सकल कर्म ऐसें राहाटे ५·४४; कर्मेंद्रियें कर्मीं राहटतां ३·७०; जगाचां कर्मिं न रिघे १८·२३६; कर्मासि कर्म चि रूसे १८·१६३; कर्म असिके(कें) चि लागले(लें) १८·२२४; असिकें कर्म चि सांडी १८·१७६ (२); आंगीं कर्में वाहांतसे ११·६८६; प्रवृत्ति कर्मातें विये ३·२६३; कर्में तो चि लिंपे ३·१८०; कर्म वोसंडी १८·१८१; कर्में ज्ञान संभवें(वे) १३·४७१; कर्मि कव्हणिं न लिंपे ५·७७; तो एकु कर्में न लिंपे ३·१४५; कर्मा पाणी सुभे, पाणी सोडतो, १८·१९३; एकीं कर्मीं सीणे १८·२२९; घोरीं कर्मीं सूं(सू)तां ३·३; कर्मि भरु होआवा ३·१६७, –गाढे होउनि १६·३२५. कर्मज ८·४५; कर्मठ १४·३२६, १८·६७, १८·१५०५; कर्मित्व १४·३३२(२); कर्म्म आवरूं न शके, कर्म आवरतां येणार नाहीं, करावेंच लागेल, १८·२३४ (२); कर्म्म, नशीब, ११·३९५, ११·४०८, ११·४३१; कर्म्मांचीं बीजें ११·३२२; कर्म्मादिकीं १०·२१३; सत्कर्म्म पाहालिं गेलें, उदयास आलें, ९·४७४; कर्म—विधि कर्म ९·१७४. अकर्म—कर्म ह्मणिजे तें कवण । अथवा अकर्मा काय लक्षण । ऐसें विचारितां विचक्षण । गुंपीनि ठेले ॥ ४·८४, ५·५६; अकर्माची(चीं) तलबुडें १५·१६७; कर्मा अकर्माचीं ओभाणें ७·७१, –चे गुंढे १३·४८; कर्माअकर्माचेया मोहरा १६·६९; कर्माकर्म १८·१५३३; कर्माकर्माचां व्यवहारीं ७·२६; कर्माकर्मविवंचना ४·८३; निष्कर्म पहा.

कन्हा—उंट. अशोकाचे आगसे । चघलिले कन्हेनि जैसे । ११·४०९. कन्हेयाचा खांदु, उंटाचा खांदा, अगदींच विद्रूप, १६·२९१; कन्हेयाचा गुडगा, उंटाच्या ढोपरासारखा सुरकुत्या पडून काळवंड-लेला, १३·५५६.

कल—मंजुळ, मृदु ध्वनि. कोकिळा कलरवाचेनि मीसें ।

१८·१५०९. **जयजयघोष—कलरवें** ११·३३१.

कलंक—डाग. १७·२२९, १८·२७१. **दीठिचा कलंकु झनें लागे**, नजरदोष, दृष्ट लागणार नाहीं ना ? ६·११५. **निष्कलंक** पहा.

कलणें—(१) कळणें, समजणें, पटणें, वाटणें. जें मीं गीतार्थु कलूं पाहें । १·६६. गुण येकैक काइ तेहाचे । कलिसील तूं ॥ ६·१११. ६·३३०, ७·९०, ९·१३६, १३·५७८, १३·७३४, १४·१३०, १४·२८७, १६·२०९. **देवें कलिलें** ५·१६३; **मना कलितां** ५·६७; **मीं कैसेनि कलीं**, मला कसें बरें समजेल ?, ११·३१२; **कले कीर्त्तिसि जींति**, (१) **कले** (क्रि.) याचा अर्थ वाटतें असा घेतला तर, कीर्तीला प्राणभूत झाले आहेत असें वाटतें; (२) **कले** (ना.) कलेला व कीर्तीला प्राणभूत झाले आहेत, असे दोन अर्थ लावतां येतील, १·११३; **न कले** ११·२०६; **ना कले** ३·१२४, —**कलें** ९·३६३; **कलूं न शके** २·२३५; **अकलत**, अकलतें कें असे साधन। १०·१३, (१) मला अवगत नसलेलें असें कोणतें साधन आहे? (२)आकलन करविणारें असें कोणतें साधन आहे ? असाही अर्थ लावतां येईल; ज्ञानदेवींत "आकळितें" असा पाठ आहे. **अनकलीत**, तुला माहीत नसतां, सहज रीतीनें, २·२१०. (२) स्वाधीन ठेवणें. **कलितकालकौतूहल**, कालाची विचित्र करणी ज्याच्या स्वाधीन आहे असा, १८·३; (३) भांडणें, द्वेष करणें. पैं कलितेयां माझि महाकालु। १०·२२८; **कलिकलितभूतां आला देखौनि**, प्राणिमात्राला कलि ग्रासून टाकत आहे असें पाहून, १८·१७३६.

कलत्र—पत्नी. १२·८६. **पुत्रवित्तकलत्र** १८·९५३; **भेटिहाटिचें कलत्र**, ज्ञानदेवींत 'हाटभेटीचें' असा पाठ आहे. बाजारांत भेटलेल्या स्त्रीशीं चटकन लग्न लावून असा अर्थ मागच्या पुढच्या संदर्भात बसत नाहीं. येथें वाईट चाल असलेली स्त्री असा अर्थ घ्यावा, १८·७९४.

कलभा—भांडण, तंटा, झगडा. **इंद्रियां कलभा लागे** ६·१६.

कलवलणें—कळवळा येणें. पडतेया पृथ्वी कलवलली। १८.१६०, पडणाऱ्याला सावरण्यासाठीं पृथ्वीला कळवळा आला. **कलवलेलिये कृपे**, कळवळा आलेल्या कृपेनें, १६·१५६; **कलवला**—**लावेचा कलवला** ८·१४५.

कलश—कळशी, घागर; देऊळ, राजवाडा यांच्या वरचा घुमट. जी गीतारत्नप्रासादाचा । कलशु अर्थचिंतामणिचा। १८·३०. १६·१९४, १८·३१, १८·३३, १८·३४, १८·४३, १८·४८, १८·९७५, १८·१२१४, १८·१६९३, १८·१७६०, १८·१७८७. **कलशु मांडला** १८·४१; **अठरावां कलशाध्याऊ** १८·१४४५. **कलशी**—परी कलशिचें एरीं । रिचविलें जेया परी। १३·११३९, एका कळशींतलें पाणी दुसऱ्या कळशींत जसें भरतात. **कलस**—ज्ञानें कलसु वलघे तैसा । कर्मप्रासादा ॥ १५·५५३, **अनिंदरत्नाचा कलसु** १८·१४९८; **ढिवांचे पोकल कलस** १३·४६९.

कला—(१) फुलाची कळी, कळा. **कनकचंपकाचा कला** ६·२५७; **मालतींचे कले** ७·२०३. (२) चंद्राची कला, अंश. कला त्रिंबि बैसे। १८·५२. **कलातीत**, कमजास्त होण्यापलीकडचा, पूर्णत्वानें असणारा, १८·३; **कलावंत**, चंद्र, १८·१६६६; **कलावैषम्य**, कला कमजास्त होणें, १७·२२५; **आनंदैककला**, आनंद हीच एक ज्याची कला आहे तो, अंतरात्मा, ११·३६४; **चडतकालकलांचेनि वेघें**, **चडत** हा शब्द तोडावा, कालाच्या वाढणाऱ्या कलांच्या, अंशांच्या, वेगानें, ७·६८; **चंद्रकला, चंद्र** पहा. **सकलु ना निष्कलु**, कलायुक्त नाहीं व कलारहितही नाहीं, १३·११०२. (३) योगांतील तेज. ६·२५०. **कलाज्योति**, नाद, बिंदु व कला हे योगांतील पारिभाषिक शब्द एका पुढची एक पायरी दाखवितात, या तीन्ही मिळून बनलेली शक्ति या ओवींत वर्णिली आहे, ६·२८८; **आनंदचंद्रिची सतरावी** (**कला**), १५·५३९. (४) कौशल्य, चातुर्य, कोणतेंही कार्य सुंदर व सहज रीतीनें करण्याची शक्ति; रसनिष्पत्ति करणारी कृति. जो सकलकलांची कला । ८·२६७, कला येथौनि जालिया। १३·९८८; **कले** १·११३, **कलणें** पहा; **जाणिवेची कला** ९·३१; **मैत्रियेची कला** ४·२८; **कलाकौतुकां** १·२८; **कलाविदपण कलां**, महाभारतांत सर्व कलांना कलात्व, सौंदर्य आलें या

अर्थी, १·३७; **चातुर्यकलाकामिनी,** देवी शारदेस उद्देशून, १·२१; **जीवकले अधिष्ठात्री** १०·१३६; **सकलकलां निवासु,** सर्व कलांचें आश्रयस्थान, १८·१७८३; **सकलकलिं सनुष्णु,** सर्व कलांत निष्णात, १७·३१; **सत्यसेतुसकल कलानिधी,** हा पाठ **सत्यसेतु सकलकलानिधी** असा घ्यावा, सत्याचा जो सेतु व सर्व कलांचा जो सांठा तो, श्रीकृष्णास उद्देशून, १२·२३४. **कलि** पहा.

कलांतर—व्याज, लाभ. पैं कलांतरा गांठि बांधिजे। १७·२८६.

कलाप—समुदाय. **कर्मकलाप** १८·६३२; **क्रिया-कलाप** ४·९४.

कलास—कौशल्य, नैपुण्य. तो तांडवमीषें कलासु। दावीसी तूं ॥ १७·८.

कलासणें—बंद करणें, होणें; कोंडणें. बाहिरि थिटे जैसी। दाटुगा पति कलासी। १३·५०४. **कवाडें कलासति** ८·११०; **कालासणें**—कालासला खुंटी (टीं)। फलभोगाचां ॥ ५·७२. **कर्माचां वज्रगांठीं कालासे** १८·३८९.

कलि—(१) फुलाची कळी. पैं कलि जैसी द्वारें। बोबांत निगे ॥ १३·३०४, फुलकळी आपल्या कोशांतून बोबांत, गाजावाजा करून, आपला सुवास पसरवून, बाहेर येते. **कलिका**—कळी, ज्योत, तेज. माझि सांपडलेनि अलिउलें। जला वरि कलिका जेवि आंदोले। ११·२४५, कां न फुलतां कलिकिं। आमोदु जैसा ॥ १३·७९, **कोवलिये कलिकेमाझि सांपडे** १·२०१; **कमलकलिका** १०·१११; **दीपकलिका** २·२३८, १४·२५५; **रत्नकलिका** ६·२६२. (२) चंद्राची कला. सर्वा कलिं संडिलें जैसें। चांदपण उरलें अंवसे। १५·४७६. (३) कलह. उद्यत जालें असे कली। १·१८४. (४) उसळी. **विषयोर्मीचे कलिया** ७·७३. (५) कलियुग. **युगीं वरि कली** १८·१७८१; **कलिकालुज्वरितादोसें,** कलि-काळाच्या तापानें पीडितांकरितां, १८·१६६८; **कलिगीलितेयां जीवां** १८·१७३८; **कलियुगांतीं** १५·१२८.

कलुष—दोष, पाप. १८·१५२३. **जन्म मृत्यु दुःखें व्याधि वार्धक्य कलुषें यें आंगा न यंतां,** हे सर्व दोष लागण्यापूर्वीच, १३·५३४; **कलुषकरीकेसरी** दोषरूपी हत्तीला (मारणारा) सिंह, दोष हरण करणारा, श्रीकृष्णास उद्देशून, १७·४२०.

कलेवर—प्रेत, येथें शरीर. ११·१०५.

कल्प—ब्रह्मदेवाचा अहोरात्र मिळून एक दिवस. नेहमींच्या कालमितीप्रमाणें चार अब्ज, बत्तीस कोटि वर्षांचा काळ; अनंत काळ या अर्थीं. **बहुत कल्प** १६·३२; **कल्प गेले** १०·६६; **कल्पोदई** १४·१११; **कल्पकोडी,** कोट्यवधि कल्प, १७·५९, १८·३९१; **कल्पां-चिया कोडी** १३·४३५, १६·४१०; **कल्पक्षय** ९·१०३; **भक्तकामकल्पद्रुम** ९·५१६; **कल्पांत** १·२६०, ३·११५, ९·२९१, ११·२११, ११·२३३, ११·५१२, १२·१९२, १३·४९७, १३·५४३, १५·५३ (न्त), १५·३०५, १५·४९९, १८·६८३, १८·११०१, १८·११६०; **कल्पादि...कल्पांतीं** ८·२५६; **कल्पांतविजूंचिया फूटी** ११·२०१; **कल्पान्तु-वेऱ्हीं** २·२०१; **कल्पांतसमई** १३·१०२०; **महाकल्प—महाकल्पांचां अंतीं** ९·९९, ११·३३७; **महाकल्पा परौती** १३·६२; **महाकल्पाचां सेवटिं-टीं** ११·४०६, १५·१२५; **कल्पादि पुढुतीं,** कल्पाच्या आरंभीं व पुढें, ९·१०४; **कल्पादि लागौनि,** कल्पाच्या आरंभापासून, ११·५७५; **कल्पादिचिं,** कल्प व त्याप्रमाणें इतर, १५·१२६.

कल्पणें—कल्पना करणें, विचार करणें, अनुमान करणें. हें चि कल्पवे तरि जाणिजे। परि आतां कल्पितें कैचें आणिजे। ६·२७७. ४·६७, ६·२४५, ७·१९१, ९·३५, ९·८९, ९·१६५, १०·७९, १०·२८९, १३·१९५, १५·४५३, १५·४५६, १७·३०६, १८·११७५, १८·१६०२. **कल्पावेया जोगें** ९·८१ (२).

कल्पना—मनांतील भाव, आशा, मनाचा तरंग, आभास. झणुनि कल्पना जैं सांडे। तैं चि गा संन्यासु घडे। ५·२५. परि ते भक्त मातें नेणति। जे कल्पने बाहिरे न निगति। ७·१४३(१), ६·२९०, ९·७०, ९·८०, ९·८१ (१), १३·११०; **कल्पनेची झोंप ही नैये,** ह्या पाठांत आधीं येणाऱ्या विषाएं व नंतर येणाऱ्या **जें स्वप्नीं पडिजे,** ह्या पाठामुळें **नैये** चा अर्थ

लावतां येत नाहीं. ज्ञानदेवींत 'कल्पनेची झोप हो ये' असा पाठ आहे. कल्पनेला झोंप आली तरच द्वैतस्वप्न ९·९३ पडेल व भेदबोध होईल, हें द्वैतस्वप्न वावो (फोल) व्हावें व अभेदबोध व्हावा म्हणून कल्पना विराम पावली पाहिजे, याकरतां दुसरा पाठ ग्राह्य वाटतो, ९·९४; **कल्पना निमे** ६·२१२; **कल्पनेचेनि सो(सौ)-रसें**, कल्पनेचा आश्रय केल्यानें, ९·९० (१); **कल्पनालोप** ९·९० (२); **कल्पने सवें** ९·९० (३); **कल्पतरू** ९·३०८, १०·३०८, १८·१६५५; **कल्पतरूचे आरव** १८·१७७६, **–तरूंचे आराम** १८·१७५७; **कल्पतरूंचा कूंपु**, कल्पतरु तोडून कोणी शेताला कुंपण घालीत नाहीं, ११·५३२; **कल्पतरूवरि फुलौरा केउता**, कल्पतरु पुरेसा आहे, त्यावर फुल्लोऱ्याची आवश्य-कता नाहीं, १०·११; **कल्पतरूचा मांडोडा** ८·८; **कल्पतरूतें होडीं**, कल्पतरूलाही पैजेंत जिंकतील, १८·१६२१; **कल्पद्रुम** १०·२१५; **कल्पलता** १०·२०; **कल्पवृक्ष** ४·२१३, ९·३७१; **कल्पित** ६·२७७ (२), ९·९१; **कल्पित फल** ७·१४३ (२); **अज्ञानदृष्टिकल्पितें** १५·३५७; **कल्पिति**—कल्पना करणारी, **कल्पिति प्रवृत्ति** ९·७९. **अकल्पना—अकल्प-नाप्यकल्पतरो**, कल्पना करतां येत नाहीं, तरी कल्पतरूसारखा; **अपि** पुढील **अ** चा अर्थ लागत नाहीं. ज्ञानदेवींतही हाच पाठ आहे. कुंटे प्रतींतला 'अकल्पनाकल्पतरो' पाठ ग्राह्य वाटतो, १८·१०.

कल्मष—पाप. १·२६५, ३·१२२. **कल्मषांचा आगरु** ४·१७०.

कल्याण—हित. **कल्याणु कालु**, अनुकूल वेळ, १८·६८०.

कल्लोल—लाट, लहर. हें असो पवनाचेनि मेळें। जैसें जळिं जळ चि लोळे। आणिकें ह्मणति वेगळे। कल्लोल हे ॥ ५·९९. जैसे जलाचे कल्लोळ। आणि कल्लोळीं आथि जल। ९·२८६. पैं कल्लोलातें कल्लोळें। ग्रसिजतसें(से) ऐसें केलें। १३·८८१. ह्मणौनि हा भूताकारु। जेथौनि तें चि आधारु। कल्लोलिं सागरु। जेया परीं ॥ १३·९१६. ९·९२, ११·१७९, १४·२८७, १८·८११, १८·११७८, १८·१३५७, १८·१३९१. **अनिलसंगें सलीलीं कल्लोल** १३·१०४६; **कल्लोलु सागरीं अनन्यु** १५·५३५; **आपजतां पाणियां हिं वेगले कल्लोले दीसति** १५·३००; **थोरीं कल्लोलीं साने लोपतां** १८·४३९; **अद्भुतरसाचां कल्लोलीं** ११·३१२; **अमृताचा कल्लोल** ८·५६, १३·२६९; **करुणा-रसकल्लोलें कृष्णदेवें** ११·६९०; **कल्लोलपरंपरा** १४·१२०; **कालकूटकल्लोल** ११·२१३; **क्षीर-कल्लोल**, क्षीरसमुद्रांतली लाट, १८·१७३१; **क्षीरार्णवाचां कल्लोलिं** १३·४९६; **क्षीरार्णवीं पयाचे कल्लोल** ११·५२८; **दुःखकल्लोल** ११·३१४; **प्रसादरसकल्लोल** १२·३; **हर्षामृत-कल्लोल** ११·४९८.

कल्हणें—कलणें, तोल जाणें, लवंडणें. वाटे जातां बुगें। कल्हातां ह्रीं डोलों लागे। १४·१८७.

कल्हार—कमळ. किं सभाग्यसंतीं भ्रमरीं। केले ते श्लोक कल्हारिं। श्रीकृष्णास्यसरोवरीं। सांसिनली हे ॥ १८·१६४९, श्रीकृष्णवदनसरोवरांतील श्लोक-कमळांत भाग्यवंत संत भरून राहिले. **विषय-कल्हार** १८·१२९२; **सुवर्महृदयकल्हारीं**, अत्यंत नाजूक जें हृदयकमळ त्या ठिकाणीं, २·७१.

कव—मिठी. **कव घालूनि** १३·६२.

कवच—आवरण, आच्छादन, चिलखत, सर्पाची कात. अग्नी ऐसें आहाच। तेजीं नांवाचें आहे कवच। ७·३५. **सर्पें कवच सांडिलें** ८·६५; **वज्रकवच**, **वज्र** पहा.

कवडा—मोठी कवडी, पैसा. मग कवडा चि वाढवी। लोभी जैसा ॥ १३·७९२. १७·२८९. **आंगीं तीनि कवडे न लाहे**, तीन कवड्या सुद्धां स्वतःच्या सुखाकरतां खर्चत नाहीं, १४·२३३; **कवडा जुं खेलणें**, कवड्या टाकून जुगार खेळणें, १५·४४८; **भाडिचा कवडा वेचे**, हीन धंद्यांतील माणसाचा पैसा जो घेतो, ९·३२६; **निकवडा** पहा. **कवडी**—भांडवला न सुटे कवडी। ९·५०३. **कवडी वोवालुं लागे**, कवडीवरून (जीव) ओवाळून टाकतो, १४·१६५.

कवण—कोण, काय, कोणतें, कसें. वरगण कवणा कवणी। महारथीयां ॥ १·१२२. कवण उणें आलें। २·७. कवणें कोठूनि कें जावें। ८·२५०. तेथ अलंकरलें कवण कवणें। १०·४३. मी कवणु केतुला।

कवणाचा कैं जन्मला । १०·६६. १·७४, १·८९, १·११७, १·११९, १·२२२, १·२२९, २·६, २·१८, २·२२२, २·३३५, ३·२१, ३·२३, ३·२२८, ४·८४, ५·६, ५·१०८, ५·१२३, ५·१३४, ५·१६९, ५·१७६ (१, २), ६·६६, ६·६७, ६·११२, ६·११७, ६·३४७, ७·७९, ७·१२६, ७·१३९, ७·१५५, ७·१५६, ८·२, ८·३, ८·४, ८·२६, ८·६२, ८·८२, ८·१२० (१, २), ८·१२३, ९·१२, ९·१२७ (१, २), ९·३४७, ९·३६८, ९·४७९, ९·४८९, ९·४९६, ९·५०९, १०·१०, १०·११, १०·२६१, ११·७८, ११·१५६, ११·१६५, ११·१८७, ११·२१०, ११·२२१, ११·२७० (१), ११·३२५, ११·४०० (१, २), ११·४६८, ११·५१३, ११·५३४, १२·३३, १२·८८, १३·१२ (१, २), १३·१३, १३·५५, १३·५७ (१,२), १३·७६ (१, २), १३·६३६, १३·६९८, १४·६ (१, २), १४·४०५, १५·१४२, १५·४४४, १६·३८३, १७·४१८, १८·१६, १८·३८५, १८·३९३, १८·९८३, १८·१३७१, १८·१४१५, १८·१६९२. **ऐसें कवण आहे** ६·११७; **काइ कवण जाणे,** काय तें कोण जाणे, १·१७८; **कर्म तें कवण** ४·१११; **कवण कारुण्य** २·१८, **– गति** ६·४३५, **– लाभु** १·२३९, १८·१२५३; **कवणा कारणां(णा)** ११·५०२; **कवणां कोपा** ११·१५८; **कवणाचां मनीं डरिजे** १·२२७; **कवणां रीती** १४·३६; **कवणालागि** १·२१४,**–वरि**१·२२१; **कवणि ते उदार गदा** ११·५९४; **कवणि भूमिका** १०·४२, **– मातु** १·१३२; **कवणी कडे,** कड पहा; **कवणी ठाईं** ९·११, ११·५१४, १३·८६७, **– ठाउनि,** कोणत्या ठिकाणाहून, ११·२७० (१); **कवणी परी** १·२७२, २·२, २·८५, ९·१२७. (३), **– परीं** ३·१५६, १४·६४, **– भंगीं,** रीतीनें, १०·३१०; **कवणी स्थिती** २·२८९; **कवण्ही वेळु,** कोणत्याही वेळीं, कधींही, १८·७५७; **कवणेंसिं** ६·११८, **–सीं** १·१७१; **कव्हणा...कवण** १·२५३. **कव्हण** पहा.

कवतिक-तीक-तुक, कौतुक—मौज, नवल, आश्चर्य, हौस, चमत्कार, करामत, दिखाऊ आचार. **कवतिक**—उत्तमासि मस्तक । खालविजे हें काये कवतिक । १२·२१३. मग उपास्तिचें कवतिक देखिजैल ॥ १३·४०८. गीता हे कवतिका । लागि ही नेंदीं ॥ १८·१४९६. ३·७९, ६·४४०, ६·४४१, ९·५०२, १५·५१, १८·१०५. **आश्चर्याची(चीं) कवतिकें** ११·१४७; **साच किं कवतिक** १२·२८; **कवतिकिणी,** आश्चर्य करावयाला लावणाऱ्या, १६·६०; **कवतिकिं-कीं**—तैसा विश्वरूपीं कवतिकीं । पाथुं लोले ॥ ११·१८६, १०·२५४, ११·१०४, १६·१६६; **कवतिकें** १·९७, २·३५०, ३·११८, ३·२४२, ३·२४३, ४·११५, ५·८९, ५·१०८, ६·१४, ६·९०, ६·२२७ (कें), ६·३५५, ६·४१९, ८·२६४, ९·३०५, १०·१८, ११·१०७, ११·११९, ११·४७३, १३·१५६, १३·४०३, १३·४३१, १३·६०८, १३·६६१, १३·९३६, १५·४१, १६·११८, १७·३३०, १८·४२२; **कवतीक** २·३०१, ७·११०, ७·१३८; **कवतुकें** ६·१४५, ११·३११, १३·११६२; **कौतुक – कलाकौतुकां** १·२८; **अति सकौतुक आइकतां** १·२७३; **सकौतुका निर्द्धारितां** १·७; **कौतुकिं, कौतुकानें,** १२·५. **कौतुहल कलितकालकौतूहल** १८·२, **कलणें** पहा.

कवल—(१) घांस. एकु कवलु बहुतीं मासां । तोडुनु नेयिजे जैसा । १६·३३५. **आमीषकवल** ५·११७. (२) कावीळ. कां कवलातें डोले । प्रकाशूनि पीवळे । १४·१३०. १८·३८६, १८·१३८४. **कवले(लें) दीठि वेधली** ९·१४०.

कवलणें—मिठी मारणें, कवटाळणें, धरणें, व्यापणें. हे तिन्ही एकवटले । तेथ शब्दब्रह्म कवललें । १·२०. तैसें व्यासमती कवललें । सकल मिरवे ॥१·३९. हें अपार कैसें कवलावें । १·७४. कवतिकें कवलितां मुष्टि । ३·२४२. २·२०४, ३·२५२, ११·२१३; **तो ईश्वरु कोणें कवलावा** ५·१७३; **कवलितां** ६·३२, १८·१७१५; **मोहें कवलिला** १·२००, **–ला** ३·१०; **तलीं वरि कवली** ६·२३०; **क्षणा येका कवलुनि** १·२४०;

आंती कवळुनु २·७५; **कवळूनि** ११·३०८, १८·१०६९,१८·१२४७; **कवळूनियां** ३·२११; **कवळौनि घेतला** ११·२२८; **कवळिजति** २·३०४; **कवळिजताति** ७·८३; **कवळितासि** ११·३८६; **कवळी**—मिठी. कां कवळियां न धरे। आत्मछाया ॥ १८·५२७, **कवळी होये** ५·१३२; **पातेचिये कवळिये न समाए**, पापणींत समावेश होऊन राहत नाहीं, ६·२६७.

कवाड—दार. ८·११०. **नेत्रद्वारिचीं कवाडें** ६·२०२; **भेदाचें कवाड** १८·१५५८; **रजतमाचें कवाड** १७·३१०; **विसराचें कवाड** १८·५३७; **अपानाचिया कवाडा आसनमुद्रा लाउनि** १२·४८; **इंद्रियां कवाड देउनि** ९·१३४.

कवि—काव्य कर्ता, ज्ञाता, जाणता. १०·२७१. **कविपोषक**, इतर कवींनाही स्फूर्ति देणारा, १३·८५१; **महाकवि**—महाकवी हेतुमंतीं, बुद्धिमंत ज्ञात्यांनीं, १३·७०; **कवित्व**—वाचे बरवें कवित्व। कवित्वीं बरवें रसिकत्व। १८·३४५, १८·१७२५. **काव्य** पहा.

कविलास—'कैलास' शब्दाचें अपभ्रंश होऊन झालेलें रूप. ११·२५७.

कव्हण—**कवण** पहा. जगाचां जिविं आहे। परि कव्हणांचा काहिं नोहे। ५·७९. स्वप्नीं हिं कव्हणीं नेदखे। ११·६७१. ३·१४३, ११·३१, ११·४०३, ११·६१४, १३·५८, १५·३३, १५·४८, १५·२२३, १५·४०८, १६·११९, १८·१४५४. **कव्हणां येका** ८·६९; **कव्हणा(णीं) काळीं** २·१८६; **कण्हणा लागि** ११·६०१; **कव्हणिं कर्मिं**, कोणत्याही कर्मानें, ५·७७; **कव्हणिये कालिं** ६·११, —**ठांइं** १३·१११४; **कव्हणी अवसरीं** २·१५५, —**कर्डा**, —**कडे**, **कड** पहा, —**काळीं** २·२९८, ३·२६७, ८·१४, —**गावीं** ९·४९९, —**परी** १५·३७; **कव्हणी एकीं वेळीं** ६·१७७, —**एके वेळे** ११·५५०, —**वेळे** १३·१४५, —**एकु** १८·९८५, —**येकु** ६·७४, ६·४३०; **कव्हणी विखिचे** १३·१८४; **कव्हणी हीं**, कोणत्याही, ९·३६३; **कव्हणु केंहाचा** ६·९५; **कव्हणें उपाया न ये** १३·८६१; **कव्हणें कव्हणासि मिळावें** १५·२९३; **कव्हणें काइ आचरावें** १·२४५; **कव्हणें येकें** ३·१६०, ९·४५९, ९·४६९; **कव्हणीं(णी) हानमानी (हान मानी)** ४·२२; **कव्हणा कवण** १·२५३.

कव्हाल—भगदाड. नातरि आकाशासि कव्हाल। पडौनि ठेलें ॥ ११·३५४.

कश्मल, कष्मल—घाण, दूषित वस्तु, पाप. पेसेनि कश्मलें जैं खाए। तैं तेया जेविलें ऐसें होये। १७·१६०. १३·११००, १८·६१७. **गांविचेया कश्मला** १८·६४७; **कष्मल—कष्मलातें हातें क्षालिजे** १७·१०६.

कस—(१) कसोटी लावून केलेली परीक्षा, तुलना. जैसा केयूरादिकिं कसु। सोनेयाचा ॥ १३·१०६०. **जीवाचां कसीं** १८·९०८; **परब्रह्माचेनि कसें** ४·११४; **पांचिक कस**, हिणकस, कमी दर्जाचें, १३·१००३, १४·१४०; **महातेजाचेनि कसें**, महातेजाशीं तुलना केल्यास, ४·१७८; **शास्त्रांचिये कसे** १८·३७३; **सोळावां कसु**, सोळा दराचा कस, उत्तम कस; पंधरा, साडेपंधरा व सोळा हे सोन्याचा चढता दर्जा दाखवितात; पर्यायानें सोनें या अर्थीं हे शब्द आले आहेत, १८·९७५. (२) शक्ति, जोम. नाहिं कसु तूझां आंगिं। १२·११४. **आंगें कसु बांधति** ६·२४२.

कसमस—रग. इंद्रियांची कसमस मोडे। ६·१८८.

कसवटणी-कसवटी—कसोटी. साडपंधरेया आणि कसवटणी। १०·१५, साडे पंधरा दर्जाच्या सोन्याला आणि कसोटी लावूं नये. **कसवटी**—काइ परिसाचिये कसवटी। वानिया जाणें (णे)। ६·९६, परिसानें तयार झालेल्या सोन्याचे उच्च नीच प्रकार होत नाहींत, सर्व प्रकार उत्तमच होतील. ९·३०४. **कसवटी वानियेतें सांधे**, कसोटीवरून सोन्याचे शुद्ध किंवा हिणकस प्रकार समजतात, १३·२४३.

कसासां—खसखशीत, जाडाभरडा होईल असा. कसासां ज्ञानाचा करिती रगडा। ९·१८२.

कहिं-हीं—कधीं, कोठें, कधींही, कोठेंही. **कहिं**—कहिं येकाधेन वैकुंठा जावें। ९·२०२. २·८, २·३३९, २·३४३, ५·७९, ५·८९, ११·१४७, ११·४८९, ११·५७७, ११·६२८, १२·१४४, १३·८३९, १३·९०१, १७·१५७, १८·३८३, १८·१०६९. **कहीं**—निरंतर नाहीं। तन्हीं आलां

दया येण्यासाठीं केलेली याचना, असा अर्थ. जैसी जात्यंधा पलणि पावे । मग तें काकुलती सैरा धांवे । २·३२६. ८·६९, ८·१२६, ११·३८१. तिया काकुलती मातें स्मरिलें ९·४३८.

काख—खांक, बगल. तो आलसु सूनि असे काखे । १८·७५०, आळस जवळच ठेवला आहे. बुद्धितें काखे सूनि, तन्मयतेमुळें चर्चा न करतां, १८·१४१०; भूगोलु काखे सुआवा, काबीज करावा, १०·२४०; वसुंधरी काखे सूनि ११·३५५.

काच—कच्चा, भित्रा. काचियां केर फीटतु । १·१३२, भित्र्यांचा केरकचरा उडून गेला, भित्रे पळाले. मन करिसी हो काचें ११·६२०.

काचरी—फळाची, भाजीची फांक, फोड. ते पाहे होईल काचरी । सिजली जैसी ॥ १३·५५४, आज असलेली शरीराची पुष्टि उद्यां (पाहे) शिजलेल्या काचरीसारखी होईल.

काज—काम, परिणाम, उपयोग. सांवें जात्यंधा रत्नि । काजा आथि ॥ ४·२१. १·२१०, १·२१७, ४·४७, ६·३३९, ८·४५, ९·११३, ९·१६४, ११·३६०, १२·६७, १३·३३२, १३·११००, १४·२९५, १५·११५, १५·२१८, १७·२८६, १८·१०७३, १८·१३६४, १८·१३६५, १८·१५२९. काजीं, प्रसंगीं, वेळ पडेल तेव्हां, १३·८१४; काइ काज १·२०८, ९·३१ (२), १३·८४२; कर्णपुटीं वसौं काज, तुझ्या कानापर्यंत पोहोंचलें आहे काय ? १८·२७९; बाउलेयांचां काजा ९·३१ (१); काजाचेनि पाडें १·११२; काजीं ओलांतरला, उशीरामुळें काम राहिलें, ६·४३५; काज मानसेंसीं होडा करी, काम करावयाच्या इच्छेशीं स्वतः कामच पैज घेतें, इच्छेपेक्षांही काम अधिक चांगलें होतें या अर्थी, १३·४३९; काजा आलें २·२७०, ४·१३१, ६·३८०; काजा लागि १६·२०१, काजालागि ४·५६; काजें विण १३·५२७, १८·७८, काजेंविण ५·५९; हो काज—अहो काय, जणूं काय, होय तर, खरोखर, १·१०९, २·९७, ४·४, ४·११, ६·१२७; हों काज—१·१३८, २·१९१, ६·२५८, ७·१८३, ७·१८०, ११·२९६, ११·३३७, ११·३५०, ११·४१२, ११·६४१.

काजल—काजळ. जैसें तमा काजलाचे लेवे दीधले, जशीं अंधाराला काजळाचीं पुटें दिलीं, १६·३८८. काजला आणि मसि, काजळ व काजळी, शाई, १७·७०.

काजलि-ली—वात किंवा इतर कोणतीही वस्तु जळून जमलेले काळे कण. काजलि—१५·८४. काजली—सांधें भूतत्रयाची काजली । जे गगनामाजि उधली । ४·१७४. ४·५३, १८·२७०; काजली ना वैश्वानरा उरणें नाहिं १५·४०६.

कांजी—पेज. जो अमृतासि ठी ठेवी । तो कांजी जैसा न सेवी । २·३६३, जो अमृत तसेंच ठेवतो तो कांहीं पेज पिणार नाहीं. १६·१२४. कांजी गुसललेयां १८·६१०; कांजी पियाला ९·१५०.

काटणें—राप चढणें. प्रलयरुधिरें दाढा काटलिया ११·३४०.

कांटस—कांटेरी वेष्टण. १८·६१४.

कांटा—तीक्ष्ण टोंकाची काडी. पैं पाइं कांटा निहटे । १६·१५८. कांटे देखौनि ससाणे (सणाणे), तीक्ष्ण कांटे पाहून, ७·१६७; विकल्पाचे कांटे विखुरिले ७·१६५.

कांटाला-लें—(१) कंटाळा, शिसारी, रोमांच. सर्वांगा कांटाला आला । १·१९७. जन्माचा कांटाला १३·५३९; पापाचा कांटाला १३·६९४; शरीराचा कांटाला १६·१८१; सर्पाभासाचा कांटाला १५·५२७. (२) तराजू, तुलना. उपमेचा का-(कां)टालां ८·२६२; शिवेंसिं कांटाला, शंकराबरोबर तुलना केल्यास, १७·३; कांटालें ४·१७९, १४·३४७; का(कां)टालें मसीं समतूकीं जाले, तराजूंत तोलल्यावर माझ्या एवढेच भरले, १४·५१; काय कांटालें आहे, बरोबरी करतां येईल काय ? १२·१६१; सूर्यश्लेषाचें कांटालें घालूनि, सद्गुरूची सूर्याबरोबर तुलना करून, १६·२८.

कांटि—कुंपण, कांटेरी झुडुप. यमनियमाची कांटि ९·२१२; कांटी लागली ११·३७१; स्वर्गसंसाराकांटी काढित, मोक्षाच्या वाटेंतील स्वर्गसंसाराची अडचण काढून टाकीत, १८·७७९;

कांटिया वोरपिलीं, कांट्यानीं ओरबाडलीं जावीं, १६·३६५; **कांटिये वरिला सरडा**, कुंपणाच्या वर आपण आहों म्हणून सरड्याला, १६·२२३.

कांठ—किनारा, बाजू. **विवेकाचिये कांठिं** १५·५०४; **संसारा कांठीं काढूनि**, संसार-समुद्राच्या बाहेर काढून, १३·८६३; **स्वाधिष्ठाना-वरिली कांठीं** ६·२१०.

काठी—छडी, लाठी. १६·३४३. **काठी पडिली जैसी**, काठी जमिनीवर पडल्यासारखा साष्टांग दंडवत घालतो, १७·२०३; **आंगिं काठी न भरतां**, (१) येथें काठी ऐवजी **कांटि** असा पाठ कांहीं प्रतींत दिला आहे. हा पाठ घेतला तर "आंगास कांहीं न बोचतां" असा अर्थ घ्यावा. (२) आहे तसा पाठ घेतला तर 'काठी आंगास न लागतां' असा अर्थ उघड आहे. या ओवींतल्या पहिल्या चरणांत कुंपण ओलांडून जाण्याचा उल्लेख आहे, म्हणून **कांटि** हा पाठ ग्राह्य वाटतो, १२·७२. **काठीकार**, **करणें**·कार पहा. **आडकाठी न पडे**, प्रतिबंध होणार नाहीं, १७·३२३; **दंडुकाठी**, दंडुका किंवा छडी, १३·२८३.

कांड—हाडाचें किंवा झाडाचें पेर, बाण, विभाग. (१) **आकांक्षेची कांडीं करिती**, इच्छेनुरूप अवयवांची पेरापेरानें वाढ होते, १५·९९; **चक्षु लांब तें कांडें**, दूरदर्शीपणामुळें लांब असें नेत्र जें कांडें तें वाढतें, १५·१०१; **तियें कांडीं संधानी (नीं) पेरी**, चौऱ्याऐंशी लक्ष योनींतील शरीरांच्या ठेवणींत कांडें (हाडांचीं पेरें) रुजवतो, निरनिराळीं शरीरें बनतात, १४·१०६. (२) पेर. कां ऊंसाचें कांडें ऊंसा । वाढी हेतू ॥ १८·३६१. **इक्षुवृद्धि कांडेनकांडें जींके**, उसाचें एक पेर दुसऱ्या पेराच्या वाढीस आधार होतें, १५·१२७. (३) बाण. कुबोलाचिं सदटें । सिंधिति कांडें ॥ १६·४०२, **निंदेचे** वाग्बाण एकसारखे वर्षवितात; **वायकांड**, फोल बाण, ११·२०४, १८·१०३. (४) ग्रंथप्रकरण, विभाग. **कर्मादिकें तीन्हीं कांडें**, वेदाचीं तीन्ही कांडें कर्म, उपासना व ज्ञान हे विभाग, १८·१४२४; **कांडत्रयनिरूपणी श्रुति**, हीं तीन कांडें निरूपण करणाऱ्या श्रुति, १८·१४४०; **कांडत्रयात्मक** १८·१४२१ ते १८·१४४१ पहा; **कर्मकांड**, (१) पूर्वमीमांसा, १३·२२०, १३·२३६, १३·८२६, (२) गीतेंतील कर्म-विभाग, १८·१४२९; **पूर्वकांड**, गीतेचा पूर्वार्ध, १०·२२, गीतेचे अध्याय १ ते ९, यावर १०·२२ ते १०·३८ पहा; **देवताकांड**, १८·१४३५, गीतेचे अध्याय ४ ते ११; **ज्ञानकांड** १८·१४३९, गीतेचे अध्याय १२ ते १५.

कांडणें—धान्यावरचें तूस काढण्यासाठीं कुटणें. यऱ्हवीं कणा भूसा। कांडितां हिं सोसु सरिसा। १८·९३५. **कोंडा कांडितां कणु आंतुडे** ९·१५२.

काडी—गवत वगैरेचा लहान तुकडा. **काडी उपखों नेंदी** १८·६५०; **काडी उरों नेंदी**, कांहीं बाकी ठेवीत नाहीं, सर्व जाळून टाकतो, १३·७१९.

काढणें—आंतून बाहेर, खालून वर घेणें, दुःख संकटांतून सोडवणें, उत्पन्न करणें, तयार करणें, दूर करणें. या क्रियापदाचे अनेक उपयोग ग्रंथांत केले आहेत, त्यांपैकी कांहीं पुढें दिले आहेत. तमाचे धारसे काढ। ७·७७, तमोगुणाचा प्रवाह वेगानें वाहव (क्रि०), हा व इतर अपाय मायानदी करते, ज्ञानदेवी–'**वाड**' (वि०) प्रचंड प्रवाह, हा पाठ संदर्भांत अधिक चांगला बसतो; तैसिं बांधलिं सोडितां। बुडालीं काढितां। १६·१९९, 'काढितां' असा पाठ घ्यावा. ५·३६, ६·२१८, ६·२३३, ६·२८४, ६·४६२, ९·३९, ९·१३७, ११·४९, ११·५८, ११·३५८, ११·३८०, ११·४९७, ११·५६१, १२·१०७, १३·५२९, १३·८६३, १४·१९, १५·३३२, १५·४५०, १५·५३८, १६·४५९, १७·८०, १८·२८७, १८·७७९, १८·९६८, १८·१००२, १८·१३९७, १८·१५४१. **काढिलों**, काढले गेलों, ११·६०; **आटि काढी** १३·३०,–**टी** – १०·१५३; **खाल काढिली** ३·२४७, – **काढविली** १३·२२७; **गुढें काढी**, हद्दीवरचे दगडधोंडे काढतो, १८·७३६; **गुरुवाक्यें काढिला**, पढवून तयार केला, बाहेर काढला, ४·१३०; **गोप्य धन काढिलें** १५·५४४; **डोळे काढी**, डोळे फोडून घेतो, १७·१०१; **ताट काढीन**,

खरकटें काढीन, १३·४२२; दीठी काढिली, दृष्टि वळविली, ११·२१४; पांचै खाणी काढौनि, खणून काढून, १८·४५१; पित्त काढिलें, औषधाकरितां इतर जनावरांचें पित्त काढलें, १३·२२९; फाडे काढिजति, कस लावून वर्ग पाडले जातात, ९·४३; फांसु काढिलेयां १८·६१४; बुडतेयातें काढी १६·१४२; भोकसा काढिला, मेलेल्या ढोरांचें रक्तमांस काढून त्याच्या चामड्याच्या खोळींत गवत भरून बुजगावणें बनवितात त्या कृतीस उद्देशून, ३·२४५; भ्रांतिचे दांग काढौनि, भ्रांतीच्या अरण्यांतील लांकडें काढून घेऊन, १५·४५०, ज्ञानदेवी – 'भ्रांतीचें दांग' १५·४८३; माणिक काढे, तक्षकाच्या फड्यांत माणिक असतें ह्या समजास उद्देशून, असें माणिक काढावें, १७·२४; रंग काढूनि, सर्व रंग एकत्र करून, ६·२५४; रश्मिजाळ काढिलेयां, दूर केल्यास, १८·१००९; रेघ काढिलेयां, ओढली तर, १८·६०९; लोणीं काढणें १५·४३१; वृद्धाप्य काढावें, म्हातारपणाचे त्रास सोसावे, ११·४८८; वेगळें काढूं, करूं, ५·१५३; वोहां-हूनि वत्स काढितां १८·७८२; काढत एईल, माग काढत येईल, मार्गे लागेल, ३·१०१; काढत येंतसे, (संसारांतून) मोकळें होतां येईल, ११·३१८. न ला जोडून, काढणें च्चीं कढणें अशीं झालेलीं रूपें – ६·१६१, १३·७०४, १४·२२९, १६·४१०, १८·५३१.

काणि—खिन्नता, क्लेश. अंतष्करणें काणि घेतली १८·७५.

कांत—(१) नवरा, आवडीचा मनुष्य. तो वल्लभा मी कांतु। ऐसा पढियें॥ १२·१५६. आणि आपुलेनि कांतेंसिं। ते जगदंबा जया पासिं। १८·१६२०. कांताचां मानसिं रिगौनु, नवऱ्याच्या मनांत आपलें स्थान कायम करून, १३·८०७; कांतु मीनलेयां ११·५६७; गुरु कांतु करूनु १३·३९०; सर्वोपशांतिप्रमदे कांतु होउनि १८·१३११; कांतहीन, विधवा, १३·४६८; जानकीयेचा कांतु १०·२३५, पश्चिमदिशेचा – १०·२२३; विरक्तांचेन कांतें १०·२९४; लक्ष्मीयेचा कांतु १०·२१४; लक्ष्मीकांत ५·१३; सुभद्राकांत ११·६९५. (२) प्रकाशानें चमकणारा, पाझरणारा. चंद्रकांत ९·२९; प्रज्ञाकांत १४·६३; सूर्यकांत १४·२९४; उन्मेख– १६·८, उन्मेख पहा; सोमकांत १·१९१; ११·२४४, १४·३४३, १८·१४, १८·११२, १८·२८४, १८·१३०४.

कांतणें—जुंपणें. १·१३८.

कातरी—कातर. जन्ममृत्युची कातरी १८·८२१.

कांति—तेज. जेणें प्रकाशा कांति चढे। ११·२२०. ९·४२५. कांति निसरों पाहे १३·७५५; कांतिविमळें, स्वच्छ कांति असलेलीं, ११·१३९; अवेवकांतिची भांभ, अवयवांच्या तेजाची दिपविणारी शोभा, ६·२५३; आंगकांतिचिया प्रभा ११·३०९; निजकांति ६·२८३.

कातिया—कोयता. आंगा घालूनि कातिया। १७·९५.

कांदा—मूळ, कंद. भागा विषाचे कांदे वाढूनि। गोरखु वेइजे पीलूनि। ९·४९४. मोहाचे कांदे १८·१५४९.

कान—श्रवणेंद्रिय. तैसें शब्दजातिं कान। सर्वत्र जेया॥ १३·८७७; कानाचेनि गवाक्षद्वारें ७·१९५; कानाचां महाद्वारीं १८·१५२३; कानावचनाचिये भेटी १८·९८५; चैतन्याचां कानीं १६·४६७; बधिराचे नीट कान १८·५७७; कान भरूनि घालीं, कानभर ऐकूं दे, १८·१३४६; कान सर्वांगा करीं, सर्वावयवांचे कान कर, शरीरांतील सर्व अवयवांचें अवधान कानाकडेच ने, १५·६७; सर्वांगि कान निगाले १४·६१; कानाकरवि ह्मणवी, शब्द ऐकून आपण धन्य झालों असें कानाकडून म्हणवतो, ४·२१८; काना चि नांव ठेवावें आपणयातें, कानाकडे आपणास्वतःस ठेव, सर्व अवधान दे, १३·९४९; कान पूंस बोलें १३·७२८; कानातें मूंकें करी, कान गुंग करतो, १६·११८; काना मना जीणि १३·११५५; कानामनाचिये सींवे टेंकों नेंदीसि, माझें बोलणें कानीं मनीं सुद्धां येऊं दिलें नाहींस, १८·१२६८; काना·चेया ही मुखा कडे नेनां, कामाच्या द्वाराकडे, कानापर्यंत, येऊं देणार नाहींत, १३·३२२; कानिं आइकिजे १३·३१२; रसोये कानिं केवि भरावी, अस्थानीं योजना कशी करावी ?

९·३४४; **मुखाकानासि मिळे** १०·२९७; **कानिं लागला,** गुप्तपणें सांगूं लागला, १८·१४४७; **कानीं लाउं नको,** ऐकूं नको, १८·१३९५, **–लागौनि,** कानावर पडून, १८·१४५०; **बोलें कानु झांकवे** १३·१२२; **कानाचां हातीं उगाणिलें** १८·१५३१; **कानीं हान.आइकावें** ८·७५; **मनाचां कानीं आइकावें** ६·४९१; **विश्वरूप कानीं आइकिजे,** जें माझ्या ऐकिवांत आहे, ११·८६; **हरब्रह्मीं कानीं नाइकिजे,** शंकर व ब्रह्मदेवांनाही ऐकावयाला मिळत नाहीं, ११·५७३; **कान नाइकती** १६·४३१; **कानी (नीं) नाइके,** अशक्य गोष्ट म्हणून कधीं ऐकावयाला मिळणार नाहीं, ५·१०; **नाइकणें तें कानू चि वाली** १४·२०७; **कानीं नेघसि** १७·१४; **कानें यंति पडे,** ऐकावे लागतील, १८·१६७२; **कानें मुखें फावे,** कानानें ऐकावयाला व वाचेनें उच्चारावयाला कसे मिळाले असते? १८·१६८५; **काना आदिं,** कानानें ऐकायला येण्यापूर्वी, ७·२०१; **कानवेन्हीं,** कानापर्यंत, ९·१८१; **मनें कानें वाचा** १८·१६४६.

कानडें—अवघड, दुर्बोध, दुःसाध्य. ९·४२, ११·६७४. **परिसतां...कानडें** ६·१२०; **वैखरीसि कां(का)नडें** १२·३१.

कानवडणें—लवंडणें, कलंडणें. चंद्रामृताचें तळें। कानवडौनि मिळे। शकतिमुखीं ॥ ६·२४७, भ्रूकुटीमध्यें असणारें चंद्रामृताचें तळें कलंडून त्याचा पाट कुंडलिनीस येऊन मिळतो. वन्हि होऊनि ठेला कानवडा। दीपासाठीं ॥ १८·५४०, दिव्याच्या ठिकाणीं अग्नि जरी असला तरी दिवा पेटवला कीं दिव्याच्या नामरूपामुळें अग्नि म्हणून कोणी दिव्याकडे पहात नाहीं. दिव्यामुळें वन्हि वन्हित्वाला पारखा होतो; **कानवडें ठाकाल,** दुर्लक्ष कराल, १८·१६७२.

कानी—तिरपें, वाकडें. **कोण कानी मुरडी,** कोण वाकडें पाहील, दुर्लक्ष करील? १४·१८१.

कान्ही—दोरी, दावें. **जीवासि कान्ही लाउनि** १४·१५७.

कापड—वस्त्र. ९·७५ (२). **कीडरुं तरि कापडाचें** ११·५४; **कापडाची पेटी होति काये,** कापडाची घडी किंवा गठ्ठा होता काय? ९·७५ (१); **कापडाचा सांडु** ११·४६०.

कापडी—यात्रेकरू, प्रवासी. जिये मार्गिंचा कापडी। महेशु आझुंइं ॥६·१५३. १८·११६६.

कापणें—चिरणें, तोडणें, शस्त्रानें तुकडे करणें. **कापौनि एकां मारीं** ९·१६७.

कांपणें—थरथरणें. सांवें हिमवंतु हीमें। कांपे काइ॥ १४·३३२. ९·५२३, ११·३६३. **देह कांपत** १·१९६; **कांपत असे** १·१२९, **कांपतसे** ११·२४५; **कांपतां करतळीं** १८·१५३९; **कांपतेया पद्मदळा** १५·११२; **प्राण कांपताति** ११·३४५; **थरथरां कांपे** ११·३४६; **सर्वांग कांपिनलें** ११·४८१; **कांपणें—सर्वांगासि कांपणें येईल** १३·५६८; **न कंपे** १३·३४६, १३·४९१.

कापुर—कापूर. कवणें इछावें कापुरा। वासु देॐ॥ १०·११. १०·७६, १३·३२०, १३·४६०, १५·४०६, १८·११७८, १८·१२०५. **कापुराचें थलिंव** १७·३४२; **कापुराचा राशि** २·२५१; **नातरि केलि कापुरु जाला,** कापूरकेळींतला कापूर (वासानें ओळखतां येतो), १३·१८२; **कापुरें वेचलेनि हीं सेंदे द्रुति राहे,** कापूर उडून गेला तरी करंड्याला सुवास राहतो, १८·४२०; कापराचे गुण १६·१७०, १६·१७१ पहा. **कर्पूर**—कर्पूरकदळिचीं गर्भपूटें। उकलति कर्पुराचेनि कोंधाटें। ११·२४६, कापूरकेळीपासून कापूर बनतो, याला उद्देशून. **कर्पूरु चंदनु अगरु** ९·३८७; **श्रीमहादेॐ कर्पुरें उटिला** ११·२१८; **ज्ञानकर्पूर** १४·२६; **कर्पूरत्व**—कपू(पू)रत्वें कापुरीं। सौरभ्य असे जियापरीं। १३·८८९.

कापुस—कापूस. कां पटत्व कापुसा। भांतु होये॥ १४·११९; **या बरोबरच कापुसाचां पोटीं** ९·७५ पहा. **ते कापुसें हीं गवसूं ये,** आग विझून राख झाली कीं कापसाचेंही आच्छादन चालतें, ५·२३; **कनका आणि कापुसा,** दोन्ही पांढऱ्या वस्तु, पण एक मारक व दुसरी उपयोगी, १३·१०९६.

कांबळा—घोंगडी. १८·८११. येथें **कांबल** शब्द असणें संभवतें.

काबाड—कष्ट. स्वप्निचें काबाड १८·५३७.

कांबि—धनुष्याची कमान, कमठा. **बोधाचिये कांबि वेन्हीं**, बोधाच्या कमानीच्या सहाय्यानें, १८·१०६४; **युगुतिची कांबि**, धनुष्याची कमान क्रमाक्रमानें वाकवावी लागते, त्याचप्रमाणें मन वळवावें लागतें, ६·४२२.

काम—(१) इच्छा, वासना, इंद्रिय सुखाची लालसा. तो कामु सर्वथा जाये। आत्मतोषीं मनें राहे। २·२९३. एवं कामु वांचूनि कांहीं। जगा मूल चि आन नाहिं। १६·३१०. ३·८८, ३·२०८, ७·४५, ७·४८, ७·८५, ७·१३६, ८·१०, ९·५९, ९·३५९ (१), १३·१११, १३·४७९, १३·५०३, १४·१५९, १६·३०७, १६·३०९, १७·१७०, १७·३४६, १८·५१०, १८·१०००. इष्ट कामाचें निरूपण ७·४५ ते ७·५० पहा; **कामाचेनि बळें** १६·४५१; **कामाचिया बाहुटी** १३·१२३; **कामीं भरु** ४·१९; **कामाची मांडवी** १३·९८६; **कामाचिया लाटा** ७·७२; **यजितेयाचा कामु** ४·१४८; **सुखाचा कामु** ९·१६६; **काम अडी**, इच्छा आवरतो, १३·६१६; **कामक्रियेचें व्यसन** १३·७०२; **काम क्रोध** २·३२२, १६·३३९, १६·३९२, १७·१०३, १८·१०५३, १८·१०५४, १८·१०५५, **कामक्रोध** २·२९५, ३·२१२, ३·२३५, ७·१२४, १२·६२, १६·३३७, १६·३९४; **काम क्रोध लोभ** १६·४२२, **कामक्रोधां लोभां** १६·४२८, **कामक्रोधलोभ** १६·४३४, १६·४४१, १६·४४५; **कामक्रोधविहीनु** २·३३४; **कामलोभ** १३·४९३; **कामादिक** १६·४३७, **–काचां ठांइं** १६·४४२, **कामादि दोषत्रिपुटी** १६·४२९; **कामधेनु**—जेयातें कामधेनु ऐसी माये। तेयासि अप्राप्य काहीं आहे। १·७९, धेनू मध्यें कामधेनु। १०·२२१, ३·९४, ११·५३१, ११·६१६, १८·१६५८; **कामधेनु ऐसी माये** ५·१०; **कामधेनुचीं क्षीरारें** ९·३१८; **कामधेनूचीं गोधनें** ९·३८८, **–चें दुभतें** ३·२२, **–चे पाडे** ११·१०९, ११·५७०; **कामधेनू सवें** १०·२८५; **किरीटीकामधेनूचा (किरीटी कामधेनूचा) पाडा** ८·८; **कामुसृष्टिचा वेलु**, काम ह्याच सृष्टीची लता, ७·४९; **अर्थकामपसरें** १५·१५७; **कैवल्यकाम** ६·४४०; **दृष्टादृष्टकामीं**, ऐहिक व पारत्रिक लाभाची इच्छा करण्यांत, १४·२३२; **धर्मार्थकाम** १८·७४३; **पूर्णकाम**, ज्याची इच्छा सफल झाली आहे असा, १·२४, ३·१६४, ६·२७; **कामपूर्णता** २·१८८; **फलकाम**–कामुक, फल पहा. **भक्तकामकल्पद्रुमें** ९·५१६; **मोक्षकाम**, मोक्ष इच्छिणारे, ४·१४६; **वित्तकाम** १८·७५५; **सकलकामोपशांत** ६·८१; **सर्वकाम** १८·१३४५, १८·१७५३; **स्वर्गकाम**, स्वर्ग मिळावा ही इच्छा, २·२५०; **कामरहित** ३·१४९; **कामेंविण** ५·९६; **निष्काम** पहा; **सकाम** ६·१६८,६·४५३,९·३५९(२);१५·८५ **सकामा वनिता**७·९३; **गोपीसीं सकामें**९·४६५. (२) कोणतेंही काम, हेतु, कारण, उपयोग. ९·४८, १०·१५०, १८·३४, १८·४८९, १८·९७५, १८·१५५६. **कामा परौता** १७·१८८; **काम सरे** ७·१७२, १८·९९७. **– सांडूनि** १४·४०३, **– सारिलें** १८·२५६; **थोराडा कामां** १८·४५३; **काम वायां जाईल** ८·२४१; **जालेया कामा चोरी नाहिं** १८·४३. (३) **कामदेव.** लांचकरु ह्मणौनि कोलिसा। कामु केला ॥ १३·२६, कामदेवाला शंकरानें जाळलें याला उद्देशून.

कामठ—कारखाना. तेन्हां कर्त्ता रिगे कामठां। कर्तुत्वाचां॥ १८·३५६. **कामठां पडलें** १५·४४७.

कामणें—इच्छा करणें, परि न कामितां कामिक। न निफजे जें॥ १८·९६, स्वाभाविक कर्मे सोडून इतर कर्मे इच्छा केल्याशिवाय संपादन करतां येत नाहींत. कांहिं कामावेया कामावें। १८·१०९०. ४·१२३, ९·३२७, १७·२८, १८·१०२१. **कामिति** १६·३८६, **कामीति** १६·३६४; **काम्य**, इच्छिलेलें कर्म, १४·१६७; **काम्यादिकें** १८·७०६; **काम्यकर्म**, कर्म पहा. **काम्याचेनि नावें** १८·५९५; **निषिद्धें काम्यें** १८·१४२८; **काम्यनिषेध**, काम्य व निषिद्ध कर्मे, १८·९८६; **काम्यबाधु न पवे**, काम्यकर्मांची बाधा होत नाहीं, १८·१२६.

कामधेनु—काम पहा.

कामना—इच्छा, भोगाची इच्छा. हें काम्य कर्म

सांडणें। तें कामनेतें चि उपडणें। १८·१०८. २·३६६, १६·३६५, १८·९९, १८·१०३. **कामनेचें दळवाडें** १८·९७; **कामनेची वाणि,** इच्छा करण्यांत कमतरता, ३·२२; **कामनाजात,** जात पहा; **कामनामात्र** ३·७१; **कामनाशून्य** ४·५९; **अवज्ञा आणि कामना १८·२००.**

कामविणें—घडविणें, उपयोगांत आणणें, कमावणें. नाना वाग्देवता वानावी। तैं वाचा चि लागे कामवावी। १८·३६२. **कामविजति** १८·४२८; **तम चि कामौनि,** तमोगुण कमावून, मिळवून, **१८·७४९.**

कामार—कामकरी. **कामारीं,** दास, १६·३५१.

कामिक—इच्छिलेलें, भोगाची इच्छा धरणारा, स्त्रैण. कामिकु जैसा अंगना। आपैता कीजे॥ ११·१३९. १८·९६, १८·४७७.

कामिनी—स्त्री. सांडौनि कुळें दोन्हीं। क्रिया अनुसरे कामिनी। द्वंद(द्व)त्यागें स्वचिंतनीं। पडिली तैसी॥ १८·१००७, येथें पतिव्रता स्त्रियेचें उदाहरण दिलें आहे. आपल्या माहेरचें (निवृत्ति) व सासरचें (प्रवृत्ति) अशीं दोन्ही कुळें सोडून, बुद्धि आत्म्याशीं एकनिष्ठ राहते. १८·१०७५, १८·१३४७.

काय—(१) शरीर, **मनें वाचा कायें** १३·१२८, १८·६५३. (२) प्रश्नार्थक, किती, कसें. तुज साधें काय जालें। २·७. **१·८७. काय सांघों** १२·१७०; **कायि** २·१५, ६·३३९, १२·४२, १६·३६, १६·३८; **कायी** १६·२७; **काये** २·५, २·६, ९·१५३; **तूं कोणु काये ११·४४२.**

कारण—मूळ हेतु, प्रयोजन, ध्येय, साधन. मज सकलकारणासि कारण। मानीति ते॥९·१६१. आणि कर्त्ता जें दूजें। कर्माचें कारण जाणिजे। १८·३१९. २·२८, २·८८, २·१११, २·११५, २·१५८, २·२५८, २·३१६, ६·३३६, ७·१०४, ८·२७, १०·१९२, ११·५६८, १२·१३९, १३·३१६, १३·४५०, १३·९१५, १४·२६४, १४·३१३, १५·२६४, १५·४०५, १६·२१६, १६·२१९, १८·९०, १८·३२८, १८·१३७१, १८·१४०२, १८·१६९९. **आत्मविदांचें कारण,** ध्येय, ५·१४८; **कर्माचें कारण, कर्मकारण, कर्म** पहा; **कवणा कारणां** ११·५०२; **देहादिकिं कारणिं** १८·३६४; **निमित्तें कारणें** २·२६९; **शरीरादिकें कारण** १८·३६३; **साधकांचें कारण,** ध्येय, ६·४७६; **स्वप्नासि कारण निद्रा** ९·११९; **एका चि कारणातें सूचीति** ३·४०; **कारणाचा वेधीं लावीति** १३·९६३; **तें चि कारण टाकावेया,** संपादण्याकरतां १३·९६४ (१); **बंधा कारण घडे** १४·२८१; **कारणपंचक** १८·२९६; **कार्यकारण** १३·९६४ (२); **कार्यकर्तृत्वकारण** १३·९६६; **देहादिपंचकारण** १८·४२७; **पंचकारणदळवाडें** १८·३०३; **पांचां कारणा रूप** १८·२७५; **पांचें कारणीं** १८·३०२; **पांचै कारणें** १८·२७६, १८·४२८, सं. वा. श. पहा; **कारणहेतुयोगें** १८·३७३; **हेतुकारण** १८·३६१, १८·३६८; **साचोकारण, साच** पहा. **अकारण** ९·३३०, ९·४५२, १८·३७०, **–णीं** १४·१९१; **सकारण** १८·१९५, १८·१२५९; **कारणक–अन्यकारणक** १८·२७५; **पंचकारणका कर्मा** १८·३७५; **कारणें** –साठीं, करितां, मुळें. जें जीवां कारणें करावा। जीवां घातु॥ १३·२२४, **एथा कारणें** ६·४७९, **एणें** – १·४७, १४·४३, १४·५७, **एया** – ३·१०, ३·१५२, ५·१२६, ८·११, १८·१५२९; **जीवकार्यकारणें** १५·४९१; **तेणें कारणें** ६·३६, **तेणें चि** – १३·४५७; **मज कारणें**१८·१३४९; **मजकारणें** ११·४४; **यया** – १८·१४०७; **यया चि** – १४·१६०; **या** – ४·२०७, १२·८, १६·३०८, १६·४५२, १८·३३, १८·९४५, १८·१२५४, १८·१७१४; **याकारणें** १३·३०९; **येणें चि कारणें** १३·८६१, १४·२५८, **येणें हीं** – ८·१८७, **येया** – ५·२५, ८·२५४, १४·११५, १४·३७९, १८·१३१८, १८·१४९५; **स्थला** – १३·१५.

कारिष्य—कृशपणा. देहीं अतिकारिष्य। १३·५१६.

कारुण्य—**करुणा** पहा.

कार्य—काम, कृति, कर्तव्य, श्राद्ध, सृष्टि. तें चि कारण टाकावेया। जें सूत्र धरणें उपाया। तेया नांव धनंजया। कार्यकारण॥ १३·९६४. आणि आपण चि होउनि कर्त्ता। ज्ञाना आणी करणता। तेथ ज्ञेय चि स्वभावता। कार्य होये॥ १८·४९१. १८·२६४. **कार्याचा**

देशें कालें स्वभावें १८·१२५२; देशकाल, देश पहा. (२) चालू दिवसामागला दिवस, मागचे दिवस. **कालिचें जन्मदुःख** १३·५३७; **कालिचेया जन्मातें** १३·७२६. (३) काळें. मायारात्रिचें कालें । मेहुडें जें ॥ १४·१७३. तरि तें गा तामस कर्म । जें निंदेचें कालें धाम । १८·६०८. कालकूट, समुद्रमंथनांतून निघालेलें सर्व संहारक विष, जालीम विष, १·८९, १·२३८, २·१५, २·२५१, १०·१७६, ११·३९८, ११·४५८, १६·२३८, १६·४०२, १६·४३३, १७·१३८, १८·६६१, १८·९४८, १८·१४९३, **–कल्लोल** ११·२१३; **कालरात्रिचें आंधारें** ११·२४०, वर कालरात्रि पहा; **काललोह** १६·२११; **कालसर्प** २·७०, ८·१४६; **कालें गोरें** १८·५५१, **काले–गोरेपण** १८·१०१; **कालेपणें** १८·७४६; **सकालें,** काळीं, ११·१३४. कालिमा पहा.

कालणें—एकत्र करणें, मिश्रण करणें, **जेयाचे (चें) मन काललि,** ज्याचें मन भ्रमित झालें आहे, १८·६६९, ज्ञानदेवींत 'कलाली' १८·६७२ असा पाठ आहे, अर्थ, कपटी; **कालौनियां** ११·६०२, **कालवणें** पहा.

कालवखें—काळोख. वाती पुढां जैसें । पलों लागे कालवखें । १४·२०८. **निद्रेचें कालवखें** १२·४९; ज्ञानदेवी 'काळवखें' १२·४९.

कालवंडणें—काळें पडणें. तेथ गेलें आंधारें । कालवंडिजे ॥ १६·४१४, **तेथें गेले** असतां अंधारांत खितपत पडतात, ज्ञानदेवी 'काळवंडैजे' १६·४१६.

कालवणें—मिश्रण करणें, मनोविकारानें अस्थिर होणें. आप पृथ्वी कालवी । एकावट ॥ ६·२२०. १३·६८४, १३·९३०. **स्वानंदानुभवरसें कालवौनि** १८·१२०३. **कालणें** पहा.

कालाबुला—कासाविस. १६·१४१.

कालासणें—**कलासणें** पहा.

कालिक—काळेपणा, कलंक. **पितलेची गंधिकालिक** ४·६३.

कालिमा—**कालिक** पहा. कालिमा सांडील कोलिसा । १६·२८३. ५·८६. **गंधिकालिमा** १८·२०७.

कालियाण—काळा. **कालियाणा धुधुवांतु,** फूत्कार टाकणारा काळा सर्प, १८·७०९.

कालुग—काळा. **कालुगेनि पोलें,** काळा बैल जोडून, १३·४०.

कावडी—कावड, ओझें. **रजतमाची कावडी सांडूनि,** रजतमाचें ओझें उतरवून, १६·७६.

कावरुखें—(१) ब्रांडगूळ असलेलें. (२) विचित्र प्रकारचें. (३) क्षणभंगुर. संवसारु हें कावरुखें । झाड तैसें ॥ १५·५२, हे तीन्ही अर्थ संदर्भात बसतात.

कांवरूंमूल—गुद व शिश्न यांमधील शिवणीचा मध्यभाग. १८·१०३०.

कावरें—आभासात्मक, आश्चर्यकारक. १५·१०८.

काव्य—कविता, पद्यरचना, पद्यांत वर्णन केलेली कथा, प्रसंग इ. १४·२१. **काव्यनाटक** १·७, १३·८२९; **महाकाव्याराऽ०,** महाकाव्यांत श्रेष्ठ, १·३३.

काशणें—कंबर बांधणें, तयार होणें. **पन्हणारु आइता काशि (शि),** पोहणारा कंबर कसून तयार होतो, या शब्दार्थास आधार सांपडला नाहीं, १३·५४४. ज्ञानदेवींत "कासी" असा पाठ आहे. १३·५४५.

काश्मिर—(१) संगमरवरी दगड, स्फटिक. ६·२५३. **चंद्रोदइं काश्मिरें होंति,** चांदण्यांत स्फटिकासारखीं दिसतात, १८·१५९५. (२) केशर. **काश्मिरीचा रवा** १५·३१७. **काश्मिरीं मढंगणें न करावीं,** केशराला आणि पुनः पुटें देण्याची आवश्यकता नाहीं, १२·३१९; (३) सरस्वती. **काश्मिरिं मूंकं जुपजे,** न बोलणारें मूल देवी सरस्वतीला निपजणार नाहीं, १३·११६२.

कास—कासोटा, आश्रय. ७·९७. **कास धरी** १३·४००, **– धरूनि** १८·५३५; **कामाचिये कासे लागले** ७·८५, **मन्मथाचिये –** ७·८२; **कासे लागलेयां** ९·४८४, **– लागौनि** १८·१६७; **कासे लाविले** १२·९०; **कामक्रोधलोभाची कास न सोडी** १६·४४५.

कासाविसी—व्याकुळता. २·३१२.

कासेया—कशाचा, कां. तेया बंधु काइ कासेयाचा । ६·९५, त्याचा बांधव कोण व कशाचा?

काहा—कोणी एक. **काहाचेनि अंतष्करणें,**कोणाच्या अंतःकरणानें, ८·१२०.

काहाणी—कथा, गोष्ट, इकीगत. ६·१४२, ८·२३२, ९·१८५, ९·४९६, १०·३००, १२·१५८, १५·२१६, १५·२५९, १६·४४७, १८·१५१४.

काहिं-कांहिं-काहीं-कांहीं—थोडें, कोणतेंहि, इतर, मुळींच. या शब्दांचे अनेक उपयोग ग्रंथांत केले आहेत, त्यांपैकीं कांहीं येथें दिले आहेत. तैसी नूठील काहिं केली। जीभ हें॥ १३·५६४. २·२९९, ५·१६५, १८·३९३, १८·१४०२, १८·१४०३. **काहिं चि** १२·१४९, १५·५२२; **काहिं भाष**, इतर गोष्ट, ११·५०; **ऐसें काहिं** १५·२७४; **जें काहिं** १३·१०४९; **जें जें काहिं** १३·७१३, १८·६०२; **काहिं काहिं**, त्यांपैकीं थोडीं, ११·४११, १३·६५४; **ऊखदिं हिं काहिं नव्हे**, औषधानें मुळींच गुण येत नाहीं, २·६७. **कांहिं** १५·२४५; **कांहिं असो** १८·१३५६; **कांहिं आहे**, दुसरें कांहीं आहे काय? ६·३६३; **कांहिं येक**, थोडेंसें, ६·३५९; **कांहिं वस्तुजात**, इतर कोणतीही वस्तु, ७·१५५. **काहीं**, कोणतेंहि, तेयासि अप्राप्य काहीं आहे। १·७९, हें तुज बोलावें न लगे काहीं। १·८३, **काहीं एक**, थोडा सुद्धां, १·२०९; **काहीं काज नाहीं** १·२१०; **आन काहीं** १·२४७, **ऐसें**— ९·३५; **तें काहीं वायां न वचे** ११·६४. **काहीं**, किं योग्यतेविण नाहीं। ऐसें ह्मन असें(से) कांहीं। ६·३३८. **अनिक ही कांहीं** ६·३३९; **आणिक** पहा.

काह्या—कां, कशाला, कसला. जैं रूप चि नाहिं उभें। तैं साउली काह्याची शोभे। १८·२६२. ९·४२८, ११·४४२, १८·९४२, १८·१६८२.

किं-कीं—किंवा, अथवा, कारण, तरीहि, नाहीं काय? तो वेढि तेयाचिया दीठि। कापड जाला किं। ९·७५. १·२८, १·२३७, ३·१२२, ४·३, ७·११८, ९·७३, ९·७७, १५·४३२. **किं तिया चि अवसरीं** ३·२; **किं...तरि**, जर... तर, २·३६०; **तो तूं किं** २·१२; **पोट भरणें किं प्राणें शुद्धि** १२·७०; **सांडावा किं, टाकावा नाहीं** तर काय, १३·३३५; **किं ह्मणति**, तरीहि म्हणतात, ९·१६६, ९·१६७; **असे कीं ना**, आहे किंवा नाहीं, १८·१५३२.

(२) शब्दास जोडून, काय, कोणता या अर्थी. **किंधर्म**—गुण ते किंधर्म। १४·१३६. १४·३१२. **किंबहुना**, किंवा, फार काय, तसें म्हणावें तर, उदाहरणार्थ; किंबहुना हे दुवाड। मायानदी॥ ७·७७, किंबहुना जें येंव। विंचुवांचें॥ ८·१४३, ७·१४४, ७·१६९, ९·११६, ९·१३९, ९·१६८, ९·१७६, ९·४२५, ११·१२१, ११·२३२, ११·२६०, ११·२७१, ११·५१३, ११·५२३, ११·५२८, ११·५७८, ११·५९५, ११·६४४, ११·६८५, १२·६६, १२·८३, १२·१३५, १२·१८८, १२·२२३, १२·२३६, १३·८०, १३·१३१, १३·२००, १३·२११, १३·२७७, १३·३३२, १३·३६६, १३·४७३, १३·४९७, १३·५७२, १३·५९७, १३·६०४, १३·७२५, १३·७५०, १३·८००, १३·८९०, १३·९२९, १३·९८१, १३·९८९, १३·१०००, १३·१०८२, १३·११४१, १३·११६४, १४·१०, १४·१५५, १४·१९१, १४·२१७, १४·२४०, १४·२५२, १४·२९९, १४·३९४, १४·४०३, १५·१०५, १५·१४१, १५·२६९, १५·३१९, १५·४४६, १६·१३, १६·११९, १६·१६०, १६·२००, १६·२२७, १७·३९, १७·७७, १७·१०३, १७·१८३, १७·२११, १७·२६०, १७·२७६, १७·३५९, १७·४१३, १८·१०६, १८·१७२, १८·१९४, १८·३१८, १८·५७१, १८·६७०, १८·७२५, १८·८७८, १८·९००, १८·९४९, १८·९५८, १८·१०२३, १८·११७७, १८·१२१२, १८·१२५३, १८·१३०१, १८·१३४६, १८·१३७६, १८·१४१५, १८·१६३२, १८·१७७१; **किंबहुना इया परीं** १३·४०२, १३·४६५; **किंबहुना चराचर** ११·५०१, १२·२११, —**चराचरीं** ११·६८०, १६·३५१; **किंलक्षण**, कोणत्या खुणा, तेथ मूल तें किंलक्षण। १५·६३, १५·४४४.

किडाल—कीड पहा.

किर-कीर—खरोखर, खरें पाहिलें तर, जर कां, कदाचित्. पथ निवसी किर मावौता। २·२०३. हे रजाचे किर जाले। परि तमां(मा)सि प[illegible]

भले । ३·२३९. यन्हविं गोरी किर गायन गोड । १६·१२०. तें हि बोलें किर बोलाचा । उच्चारु कीजे ॥ १८·११३६. १·२२३, ३·२०५, ३·२१५, ३·२२१, ३·२२६, ४·९, ४·३२, ४·१५७, ५·१६, ५·४४, ५·१२८, ५·१४०, ६·१४०, ६·३३९, ६·४०७, ६·४१०, ६·४१७, ७·४६, ७·१५३, ९·५५, ९·१०९, ९·३४१, ११·१६२, ११·२२५, ११·३४५, ११·३६२, ११·५४४, ११·६०७, १२·२७, १२·४१, १२·१७४, १३·११५०, १४·७७, १४·२८१, १४·३४०, १५·३४, १५·३५, १५·४०४, १५·४०७, १६·३९, १६·४७, १६·१७१, १६·३५४, १६·३८२, १६·४२१, १६·४४६, १७·५५, १७·९२, १७·१२२, १७·१३२, १७·२०६, १७·२५१, १७·३०२, १७·३१८, १७·३२७, १७·३७१, १८·५३, १८·७६, १८·९०, १८·२६०, १८·२७३, १८·२९९, १८·३६३, १८·३९३, १८·४३४, १८·४३७, १८·४५३, १८·६६९, ·१८·७०५, १८·७६१, १८·७९८, १८·८१७, १८·९८६, १८·९९०, १८·९९६, १८·११३६, १८·११४०, १८·११४५, १८·१४७४, १८·१४८०, १८·१५७०, १८·१६६०. **किरु** ९·२९, ९·१३६, ११·९७, ११·९९, ११·११०, ११·२८९, ११·४८६, ११·६७४, १६·२३. **कीर**—आचरतां सिद्धी गेलें । तरि काजा चि कीर आलें । २·२७०, ४·१९३, ७·६५, ७·२०३, ८·३७, ९·५०, १२·१३३, १३·५९५, १३·८९५, १६·२८७, १७·१८४, १८·९८८, १८·१६९६. **कीरु** १·११९, १·१९४, २·४२, ३·१४, ९·३८, ९·१३७, ९·१४४, ९·४१२, ११·७१, १५·५७, १८·९२५, १८·१६२८, १८·१६६९.

कीट—(१) मळ, कळंक, हिणकस. १७·२०८. **आत्मानात्मकीट** १३·१०३१. (२) किडा. **कोशकीट,** स्वतःभोंवतीं स्वतःच आवरण करून घेणारा किडा, १६·३३६; **ब्रह्मादिकीटांतां,** ब्रह्मदेवापासून अगदीं क्षुद्र किड्यापर्यंत, १८·१२९५.

कीटक—किडा. **क्रिमि कीटक लोष्ट** १८·२४०; **क्रिमिकीटक** १३·२५५. **कीटकि,** किड्याची आळी. यन्हविं कोसेकीटक्रिएचिया परीं । तो आपणपेया आपण वैरी । ६·७२.

कीड—खोटें, वाईट, अशुद्ध, अन्य धातुमिश्र सोनें, सोन्यापेक्षां हलकी धातु. परि पन्हरें कीडासि मिलत । काइ सकें नव्हे ॥ ८·३७. ८·३८, १५·४३१, १७·५४, १७·३१०, १८·१२०, १८·१५६, १८·९२२. **कीडें मीनलेनि,** हलकी धातु मिसळली असतां, १४·१४०; **चोखाकीडाची बोली नाहिं,** हिणकस किंवा शुद्ध सोनें हा भेद राहत नाहीं, परिसानें सर्व प्रकारचें सोनें शुद्ध होतें, १७·४०४. **किडाल**—तन्हि लवण देणें किडाल । १५·४२४, उसाच्या रसांत गुळासाठीं क्षार पदार्थ घालावा लागतो हेंच वाईट. **किडालाचां(चा) दोखु** ६·८२. **कीडाल**—वाईट, खोटें, हिणकस. कां अग्निमुखें कीडाल । तोडूनियां चोखाल । निवडीति केवल । बुद्धिमंत ॥ २·१२८, तेजें सूर्यु तैसे उजल । परि तो अस्तवे हें कीडाल । ९·२०३, १·२३३, २·१७९, १८·१३६, १८·११२०.

कीडरुं—कीटक, सर्प. ११·५४.

कीडा—कीटक, जंतु. **कीडेयाचें पीयूष,** विष, १८·९२६; **पूयपंकिचे कीडे** ५·१२०.

कीर्त्तणें—गुण वर्णन करणें, गाणें. **कीर्त्तितमातें,** ९·२१०, हा पाठ कीर्त्तित मातें असा घ्यावा, माझे गुण गातात, ९·२०९ पहा. **कीर्त्तन**—**कीर्त्तनाचेनि नडनाचें,** ९·१९६; **कीर्त्तनसुख** ९·२०८; **धर्मकीर्त्तन** १८·१७७१.

कीर्ति-र्त्ति-र्त्ती—लौकिक, ख्याति. **कीर्ति**—हे कीर्ति चि स्वयंवरें । आली तुज ॥ २·१९३. १२·२२०. **असति कीर्त्ति,** आहे ती कीर्ति, २·१९८, **गोमटी** – १८·१४५५, **निःसीम** – २·२११; **कीर्तितें वाढवीति** २·२०९; **कले कीर्तिसिं जीति, कलणें** पहा; **पापाचे कीर्तिस्तंभ** १६·३१८; **अपकीर्ति** २·२०२. **कीर्त्ति**—१०·२५५, ११·४९७, १६·३५, १७·१८५, १८·१३१५, **कीर्त्तितमातें, कीर्त्तणें** पहा. **कीर्त्तितें रूढवीं** ३·१८७; **ज्ञानें कीर्त्तिमुखत्व केलेयां,** ज्ञान सन्मुख झाल्यावर, १५·४९३; **कीर्त्तिविजयाचा ढेंढा** १८·१७५९;

धर्मकीर्त्तिढवळु १२·२४०; अपकीर्त्ति १०·८४; परत्र आणि कीर्त्ति, स्वर्ग व लौकिक प्रतिष्ठा, १४·२१३; स्वकीर्त्ति १३·१८८. कीर्त्ती—२·२०; कीर्त्तीविण ९·४४२; परत्रा आणि कीर्त्ती १७·२५२.

कील—तेज, कांति. कीलेवरि माणिकें। लोपिजे काइ॥ १४·१२२, तेजामुळें माणिक लपेल काय? रत्न कां रत्नकीला झांकोलें ए, रत्न किंवा रत्नाची कांति आच्छादली जावी, रत्नकांतीमुळें रत्न झांकलें जावें असा अर्थ संभवतो, १८·१५९४, 'रत्नीं कां रत्नकिळा झांकोळित' असा पाठ ज्ञानदेवींत आहे १८·१६१४; कीलाळ, तेज, १४·३७०.

कु—शब्दास जोडून, वाईटपणा दाखविणारा उपसर्ग. कुकर्म—२·२६६, ३·८२, ३·१४०, ८·१४०, १३·३१, १८·६५९; कुकर्मांचिया डालुका पाल्हैजति १५·१६३; कुकर्मसंग १५·१७१; कुतर्क १२·१४; कुद्रव्य १७·१६१; कुपथ्य १३·८१; कुबोल १६·४०२, १७·३०४; कुमनोरथ १६·३७०; कुमुहूर्त्त १६·२५६; कुरूप ३·२१९; कुव्यापार १८·२३९; कुस्त्रिया १६·३७५.

कुंचा—मोरपिसांचा कुंचला. १३·६५७.

कुचुंबणें—चुरगळणें, चिरडणें. कुचुंबैल केसर। इया शंका॥ १३·२४७.

-कुट—शब्दास जोडून. कुटका, तुकडा. तणकुटा, बारीक तुकडे केलेला गवताचा पेंढा, ३·२४५; पांखिकुटें, नुकतेच पंख फुटणारें, १८·१६९१. पांख, कूट पहा.

कुंटणें—कुंठणें, अडखळणें. मग संतुष्टिचां ठांइं। कुंटे साहाजें॥ ३·४९. कुंटेपणें, अडखळत, तरि आणिकिं ही कुंटेपणें। चालावें लागे॥ १८·१६९२.

कुटिल—वांकडा, कुरळ. कुटिलालकमस्तक, कुरळ केंस ज्याच्या मस्तकावर आहेत असा, १०·१९७.

कुटी—(१) झोपडी; कुंटे—'सांपळा, विषयस्थान'; ज्ञानदेवींतील कोश—'स्थान'; परिभाषाकोश—'लंगडी'. जीवपंचानना सांपडली। हरिणिकुटी॥ १३·१०६४, ह्या चरणांचा अर्थ नीटसा लागत नाहीं. 'जीवनपंचानन सांपडला हरिणिकुटीं' असा पाठ घेतला तर वरील अर्थ कसे तरी लावतां येतील. (२) शब्दास जोडून, जमाव, समुदाय या अर्थी. त्रिकुटी, सं. वा. श. पहा.

कुटुंब—घरांतील माणसें व परिवार, सामान्यतः पत्नी. जैसें स्वप्नि परिव्राजें। आपणपेयां कुटुंब होइजे। १५·३२१. कुटुंबेंसीं भोजन करी ३·१२२; कुटुंबघर १८·३१७; गोत्रकुटुंब, गोत्रांतील व कुटुंबांतील (पत्नीखेरीज इतर) माणसें, १३·७९३; कुटं(टुं)बपणें १८·१०५९.

कुंठणें—खोळंबणें, थांबणें, बंद पडणें. देखावें कुंठे ११·२३०; वाढि कुंठे १८·१०९९; सांघतेया बोलावें कुंठे, सांगणाराचें बोलणेंच थांबतें, ७·९; कुंठवणें—राजाज्ञा अव्यवहारु कुंठवी १८·७३०.

कुड—वाईट, खोटें. वरि नटति ते कुडें। दरिद्र जाण॥ ३·६५. १६·२३४, १६·४६३. तेयां कुडां, त्या वाईट माणसांना, १६·४०५; कुडें नाणें ४·८५; कुडें केलें २·२६; खरें कुडें ८·२४०, ९·४३; खराकुडापारखी १८·७१३.

कुंड—यज्ञाची वेदी, खाडा, विहीर. हवन केलें कुंडीं। इंद्रियाग्नीचां॥ ४·१२८. तेथ मनबुद्धि एयां कुडां (कुंडां)। आंतु ज्ञान हा अग्नि फुडा। ९·२४०, ज्ञानदेवींत 'कुंडा आंत' ९·२४१ असा पाठ आहे. १७·९६. अग्निकुंड ९·३९८; कालानलाचां कुंडीं १३·१०९८; घोषाचां कुंडीं ६·२७६; पांचै कुंडें ४·१२७, सं. वा. श. पहा; महाकुंडें ११·१९७; व्यामोहाचां कुंडीं ९·१८३; संयमाग्नीचीं कुंडें ८·४९; कुंडमंडपवेदी १७·१७८; कुंडें मंडप वेली १६·३८२.

कुड्मल—कळी. सर्वेंद्रियकुड्मलिं। १५·२.

कुंडलिणी—योगशास्त्रांत शरीरांतील मणिपूर चक्राचे ठिकाणीं राहणारी प्राणरूप शक्ति. हिची सर्पाकृति आहे असें मानतात. शक्ति करी उजगरा। कुंडलिणिए॥ ६·२२१. ६·२२३, ६·२३८, ६·२५९, ६·२७२, ६·३०१, १८·१०३२. कुंडलणियेचा टेंभा, दिवटा, प्रकाश, १२·५१; कुंडलिया परमेश्वरी ६·२८१. कुंडली, ६·२७४; ६·२२२ ते ६·२२५ कुंडलिनी जागी होईपर्यंत तिचें स्वरूप, ६·२२६ ते

६·२३५ ती जागी झाल्यावर काय करते, ६·२३६ ते ६·२४० तिनें केलेलें शरीर शोषण, ६·२४१ ते ६·२४७ कुंडलिणी चंद्रामृत प्राशन करते, ६·२४८ ते ६·२७१ त्यामुळें शरीरावर होणारे परिणाम, ६·२७२ ते ६·२८८ कुंडलिनीचा हृदयाकाशांत प्रवेश.

कुणबट—कुणबी, शेतकरी. १३·८१०.

कुंथणें—कष्टी होणें. १३·७१३. **कुंथाकुंथी**, खटपट, कष्ट, १५·२२४.

कुबुज—कुबड असलेला. **अक्षमें कुबुजें** १३·७५९; **कुब्ज**—आणि आपुली माए । कुब्ज जन्हीं आहे । १८·९२३.

कुंभ—घडा, गंडस्थळ, ९·१९०, १७·१९. **अमृतकुंभ** २·२५२; **भवेभकुंभभंजन**, **इभ** पहा.

कुंभार—मातीचीं भांडीं बनवून त्यावर निर्वाह करणारा. १८·४२४.

कुमर—मुलगा. १·१८१, १८·१५६१ (चंद्रास उद्देशून). **आंतौरिया कुमरें** १·२२०; **पांडुचा कुमरु** ४·२०९, १६·४६७; **धृतराष्ट्राचे कुमर** ११·३८७; **द्रौपदिकुमर** १·१०२; **पांडुकुमरें**, अर्जुनानें, १·१६८, १८·७५; **राजकुमरु** १·२६८; **सहस्रकराचा कुमरु**, कर्ण, ११·३९४. **कुमार**—**कुमारांचिया अवसरीं घेतलें**, पुत्रप्रेमाचें भूतच आंगीं शिरलें कीं काय? ६·५. **कुमारें**, तरुण मुलगा व मुलगी, १६·३०१; **कुमारु क्रोधु** १६·१२७; **कुमारत्व**—**अविवेककुमारत्वा मूकलें**, ज्याचें अविवेक हेंच कुमारत्व संपलें आहे, ४·१२१; **कुमारी** ७·१६१; **कुमारीलागीं**, यशोदेच्या मुलीसाठीं, १०·२६५; **कुमारीहातीं** ९·१७६. **कौमारत्व...तारुण्य** २·१०९. **सकुमार**, कोवळा, नाजूक, ८·१३०, १३·२६१; **सुकुमार**—**सुकुमारें पदें**, १५·४.

कुरवंडी—ओवाळणी. **आशा सींकु खंडी**, **आशा** पहा. **जीवाची कुरवंडी** १८·६५०, **जीविताची** – १४·१६५; **स्वर्गसंसाराची** – ६·२८; **अमृतें कुरवंडी कीजे** १६·३३३; **मृत्युकागासि कुरौंडी** ८·१३८; **कुरौंडि केली** १५·७१; **कुरौंडी करूनि** ९·३७७; **कुरौंडी घापे** ११·४५२, १५·११.

कुरुठा—घरटें, आश्रय, ठिकाण, ३·२६३. **अहंकाराचा कुरुठा** ९·४०४, **औदार्याचा** – ५·१२; **जेयांचा ज्ञानकुरुठा** ४·१६४, ज्ञानदेवींत 'जे ज्ञानाचा कुरुठा' ४·१६६ असा पाठ आहे.

कुरुपणें—क्षोभणें, खवळणें, वाढणें. कामां हिं पीत्त कुरुपे । १६·३९२.

कुरुवालणें—कुरवाळणें, गोंजारणें. **आंग न कुरुवाली** १३·२८५; **पशु कुरुवालणें** १३·२८९.

कुरौंडि-डी—**कुरवंडी** पहा.

कुऱ्हाड—लांकडें फोडण्याचें हत्यार. आगी कां कुऱ्हाडी । १५·४९.

कुऱ्हें—वांकडें. **तें स्नेह कुऱ्हें नोहे कीं**, तें प्रेम कांहीं वाईट (कुब्जपणामुळें वांकडें) नाहीं, १८·९२३.

कुल—(१) गोत्र, वंश, नातलग. जिये उत्तमे कुलिचिया होंति । १·१८६. १·२१५, १·२१८, १·२४३, १·२४७, १·२५०, १·२५१(१), १·२५५, १·२५९, २·२, २·६४, ६·४४५, ९·१६५ (२), ९·४१७, ९·४२७, ९·४३७, १३·६९५, १६·८२ (२), १६·३०१, १६·३५६, १८·१००७, १८·१४६२. **दैत्यांचां कुलीं** १०·२२७, –**चीं कुलें** ४·५२; **योगियांचां चि कुलीं** ६·४४९; **सुरसिद्धांचिं कुलें** ११·१४५; **कुलाचल** १८·१७५५; **कुलाक्रम**, कुलपरंपरा, ९·२७६; **कुलघातक** १·२५१(२); **कुलदेवत-ता** १३·७९६, १३·८१४; **कुलधर्म** १२·११६; **कुलवधू** १३·२०५, १८·१०२१; **कुलसंगती** १·२५८; **कुलस्त्री** १·२४८, १८·९३९; **कुलहरणी** १·२२९; **को(कौ)रवकुल** ११·३८७; **कौरवकुलंचक्रवर्त्ती** ११·१६५; **गुरुकुल** १३·३८२, १३·३८३, १३·४४२ (१), १३·६७१; **दैत्यकुल** ९·४४८; **पांडवकुल** ६·१३६; **यादवकुल** ८·२६८; **सर्पकुल** १०·२२२; **कुलापासिं** १·२५४; **कुलामाजि** १·२४४; **कुलज्ञानगौरव**, कुळाचा व ज्ञानाचा गौरव, ९·४३१; **कुलें जाती वर्ण** ९·४५२. **अकुल**—मज अकुलाचें कुल वानिति । ९·१६५ (१); **अकुलाची जाति** १३·९९५; **सकुलिन** १६·८२ (१), –**लीन** १३·४४२(२), **सुकुल** १३·१८०. (२) कूळ, खंडकरी. १२·८१. **प्राणु हें कुल**

१३·२८; **कुलवाडी** पहा. (३) समुदाय. **ऋषिकुल ११·२५९; भूतप्रेतकुलें १७·७९; ग्रहगणाचिं कुलें ११·२५४; विदलितामंगलकुला,** (अमंगलाच्या समुदायाचा) सर्व अमंगलाचा ज्यानें नाश केला आहे असा, १८·२. (४) कांठ. **उदयाचला कुलीं १८·१५२२, गोदावरिचां – १८·१७८१; प्रतिकूल ७·१६३; सानुकूल १·७५.**

कुलकेणी—कुशलता. जूझती कुलकेणी जाणति। १·११३. ज्ञानदेवी – 'कुळकणी' १·११३.

कुलवाडि-डी—शेताची लागवड, शेती, शेताचा मालक व खंडकरी यांचा संबंध, व्यापार. **कुलवाडि**—तैं वाढती कुलवाडि खांचे। १८·२५६, संपुष्टांत येते. **कुलवाडि खेटली,** आंगावर आली, १३·५६४, **– चालिजत असे,** सर्व लागवडीची कामगिरी चालविली जाते, ३·२४१, **– मांडिली** ७·१६१, **– सांचे,** व्यापारी संबंध उत्तम रीतीनें चालतो, ७·१७४; **कुलवाडिकारु** १३·२९, **कुलवाडी**–१३·८१०; **प्रकृतिपुरुषांची कुलवाडी** १३·९७२; **सर्व सुखांची** – ६·४४६; **मासिं कुलवाडी केली** १२·८१.

कुलैवा—कुलदीपक. जो यादवकुलिचा कुलैवा। ८·२६८.

कुलाल—कुंभार. १८·३०९. **कुलालमतिचे गर्भ उमटले,** कुंभाराच्या मनाला वाटतील ते आकार व्यक्त होतात, ९·७३.

कुल्हार—गुहा, कोठार. जें भूलिचें कुल्हार। १३·११५, ज्ञानदेवी – 'भुलीचें कुहर' १३·११५.

कुंवर—कुमर पहा. **पांडुकुंवरा** १५·४६, ज्ञानदेवी – 'पांडुकुमरा' १५·४६.

कुवाड—आश्चर्य, गूढ, कोडें. जें मना कलितां कुवाडें। ५·६७. ४·१४१. **ध्याना हि कुवाडें** १२·४२.

कुवांसा—वसतिस्थान, आश्रय. शुचित्वें तीर्थां कुवांसा। १२·१७८. **बलाचा पैंकु वांसा, बलाचा पैं कुवांसा** असा पाठ घ्यावा, १७·१३३; **मैत्रिएचा कुवांसा** ६·१२५. **कुंवासा** शब्द संभवतो.

कुशाल—इष्ट, क्षेम, सुखकारक. **प्रज्ञाकुशलता,** बुद्धिचातुर्य, १५·१८४; **अकुशल—कुशलाकुशलें कृत्यें** १८·२१०.

कुष्ठ—कोड, रक्तपिती. रूपसा उदैलें कुष्ठ। १६·१७७. **कुष्टिया,** कुष्ठ रोगी, नातरि आंगें नरु कुष्टिया। मासियां कोपे॥ १८·१३५.

कुंस–कूंस—कूस, पोट. **कुंस**—आझुइं प्रतीती। कुंसि न निगे॥ १४·४०. ॐ(ॐ)**काराचिये कुंसी** ९·२७५; **कूंस–त्रिमातृकेचिये कूंसी** १८·१५००.

कुसरि–री—कौशल्य. **कुसरि**—निपुणपणें पांतां कुसरि। १·८. **कुसरी—रूपकाचिया कुसरी** १५·४२; **पार्थवैकुंठ—संवादकुसरी** १८·३७.

कुसल—कुसळ. **कुसलें कोरडिं** १३·५६५.

कुहणें—कुसणें, सडणें. कुहिलें पिशित जैसें। श्वानाचें॥ १३·५२०. **कुहिला ह्रातें** १३·७०३; **कुहिलें उसिटें** १७·१५३; **उरु कुहिजैल** १३·५५९.

कुहर—गुहा, आंतील स्थान. **अंतष्करणकुहर** ७·१२२, **कर्ण**– १८·१७३०, **पाताल**– ११·३५५, **मातृकोदर**– १३·७३१.

कुहा—विहीर. परि अमृतीं कुहा पाहिजे। ९·३००, स्वतः अमृतांत असतांना पाण्यासाठीं विहीर शोधावी. १३·६७६, १५·४५४. **कुहां वातलें** ९·१४८, **– घालील** ११·५५, **– पडिली** ८·६९; **जैसा कुहेंसि आकाशा तोंडिं सांदा नाहिं** १४·३८७; **जो जलतां घरिं सांपडे तो कुहां खणों न पवाडे,** जो जळत्या घरांत सांपडतो त्याला (आग विझविण्यासाठीं मग) विहीर खणणें अशक्य होतें, १३·५४७.

कूजणें—मंजुळ ध्वनि करणें. **कूजते कोकिल** ६·४४८.

कूट—(१) बारीक कण, चुरा. कूट लागलें जीभे बूडी। ११·४११. **कूट जाले,** चक्काचूर झाले, १६·३६६; **शतकूट** १·१४७. (२) पर्वताचें शिखर, सहज न कळणारें. **कूटस्थ**—आणि कूटस्थु जो अक्षरु। १६·४३. १५ व्या अध्यायांत १६ व्या श्लोकांतील **कूटस्थोक्षर** यावरील टीका पहा.

कूटि-टी—निंदा. संभाविता कूटिचें बोट। १६·१७७. **कूटि बोलति** २·२१८; **कूटी** १८·१४५५.

कूडी—शरीर. **सकूडी,** शरीरासहित, सबंध, १३·५८७.

कूंप—कुंपण. ११·५३२, १३·२१८.

कूपिका—कुपी, बाटली, शिसी. **शब्दकूपिकेतलिं** ७·१८०.

कृकर—ढेंकर येतांना बाहेर येणारा पांच उपप्राणांपैकीं एक वायु, सं. वा. श. पंचप्राण पहा. आणि जांभै सींक ढेंकरु। एसैसा होंत व्यापारु। नाग कूर्मु कृकरु। इत्यादि होय॥ १८·३३९, पांच उपप्राणांपैकीं तीन उपप्राणांचे, नाग कूर्म कृकल (कृकर) यांचे, व्यापार जांभई शिंक व ढेंकर या रूपांत दिसतात.

कृच्छ्र—एकप्रकारचें उपोषणाचें व्रत. पहिल्या दिवशीं दोन प्रहरीं एकदां, दुसऱ्या दिवशीं सायंकाळीं एकदां, तिसऱ्या दिवशीं न मागतां मिळालेलें एकदां, व चौथ्या दिवशीं उपोषण, असें पुनः पुनः चालविलेलें बारा दिवसांचें व्रत. **एकांतरा कृच्छ्रीं** १७·३६१; **कृच्छ्रादि व्रतें** १६·९१.

कृत—(१) केलेलें, संपादलेलें. जैसे असति तैसेयां। कृत तें धनंजया। घेतला पाटा॥ १२·८४, ज्या रीतीनें माझ्याशीं वर्ततील त्या प्रमाणानें त्यांच्या कर्मांचा भार, कुळवाडीची लागण (१२·८१ पहा), मी घेतों. कृतांत पहा; **कृतार्थ** १३·२७८; **कृतकर्म** १३·९४; **कृतकार्य**, **कार्य** पहा; **कृतकृत्य**, ज्यानें आपलें कर्तव्य करून जन्माचें सार्थक केलें आहे, ११·५७३, १८·१५४८,—**ता** १४·१६५; **कृतघ्न** १३·७२७, १८·७५२; **कृतनिश्चय**, **निश्चय** पहा; **दुष्कृत** ९·४१२; **सुकृत** ९·४३६, १३·२०३, १३·६५८, १४·२५८, १५·३३३, १८·२४१, १८·७९६; **सुकृतांकुर** १५·१८३; **सुकृततरूचें फूल** १८·८९८; **सुकृतदुष्कृतात्मक** १५·१७६. (२) चार युगांपैकीं पहिलें, कृतयुग, सत्ययुग. **कृतयुग**—तंव कृतयुगाची पेली देव्हडी। पडे पुडुतीं॥१५·१२८, कृतयुगापासून पुनः युगांचा आरंभ होतो. **कृति**—कृत्य, क्रिया करणारा, क्रियेचा भाव. **अहंकृति**, **अहं** पहा. **कृती**—**अर्जुना कृती**, हे दोन्ही शब्द एकत्र घेऊन, अर्जुनाच्या रूपांत असा अर्थ घ्यावा, १८·२८५; **दुष्कृती** ९·४१६; **निष्कृती**—**फलत्यागें कर्म निष्कृती नेलें**, फलत्यागामुळें कर्म केलेंच नाहीं असें होतें, बंधन तुटतें, १८·२३०.

कृतांत—यम. कृतांतु आंकणा घातला। १·२००, अर्जुनानें यमाचा पराभव केल्याची कथा सांपडली नाहीं. किरातरूपांत शंकराशीं अर्जुनानें विरोध केल्याची कथा सर्वश्रुत आहे. शंकर संहारदेवता म्हणजे कृतांत असें धरून या ओवीचा अर्थ लावावा. १·१०७, १·१३२, ३·२३५. **कृतांतादिक** २·२१२; **कृतांतमुख** १·८८; **कृदांत**, ६·२५९, ११·४०६, ११·४४४; **क्रिदांत**, ११·३९१.

कृत्तिका—परिशिष्ट ६ पहा.

कृत्य—काम, विधियुक्त कर्म, करण्यास योग्य कर्म. म्हणौनि ज्ञानियां पुरुखां। कृत्य करुं सरलें देखां। १५·५५४. १७·३४९, १८·१५५२ (त्य). **उचित कृत्य** १८·६७७; **कुशलाकुशलें कृत्यें** १८·२१०; **कृत्यादिकें** १८·६३१; **कृत्यजात**, **जात** पहा; **कृतकृत्य–ता**, **कृत** पहा; **कृत्यपणें** १६·४६४; **अकृत्य**, करण्यास अयोग्य, ३·२४५; **कृत्याकृत्य** १३·४८०, १३·७७६, १८·६२३, १८·१५५६, **–विवेक** १६·२४७, **–विसर** १६·३७९, **–व्यवस्था** १७·२२, **–व्यापार** १३·६९५, **–शुद्धी**, शुद्धता, १८·७१४, **–सवादु**, स्वाद, मर्म, १८·६६७; **अकृत्यत्व** १६·४६३; **अकृत्यपणा** १८·७०६.

कृपण—कंजूष. वेदु संपन्न होये ठाइं। परि कृपणु आन नाहीं। १८·१४४७, ज्ञानदानांत वेद फक्त तीन वर्णांकरतांच संपन्न आहे पण स्त्रीशूद्रांना कृपणासारखा आहे; १८·१४४८ पहा. ११·४६, ११·६२३, १८·६५१; **कृपणु आवडे** १३·२०९.

कृपा—दया, अनुग्रह. परि कृपा ते मूर्त आहे। इये द्रोणीं॥ २·४२. २·४, २·३८, ४·३२, १०·१५१, ११·९४, ११·२५१, ११·४३८, १३·२६२, १३·३३२, १३·४०९, १५·१९, १६·४५२, १८·९६५, १८·१४६४. **कृपेचा गाभारा** ११·६७; **कृपेची धात्री** १२·१४८; **कृपेचेनि बळें** १३·२७४, **– माहेरें** १४·३१९; **कृपेची वोल** १०·१४७; **कृपेचा सांटोवा** ३·२२५; **कृपा आली**, कारुण्य आलें, १·१८५, **– करावी** १७·३२४, **– करूनि** १·६२, **– करूनि** १८·१६६५, **– केली** ८·१०७, १०·१३८; **कृपेची वाट करितु** १३·२४९; **कळवळैलिये कृपे**, कळवळा आलेल्या दयेनें, १६·१५६; **कृपामृतें**

२·७७; **कृपादृष्टी** १५·४२०, **–निधि-धी, निधि** पद्दा; **–पीयूष** ११·११३, **–भांडवल** १४·१७, **–वंत** २·२९, २·४४, १०·२०२, **–वसें** २·७३, **–सावायें** १३·११६०, **–सिंधु** ९·२३३; **कृष्णकृपा** ६·१२६, १८·१६३२, **गुरु–** १·२०, ४·१६९, ७·१२८, १०·१५२, ११·६४६, १३·४११, १४·३१, १६·४३९, १८·४०१, १८·९६४, १८·१७१३; **गुरुकृपामृततुषारें** १८·२५७; **श्रीगुरुकृपालब्धीं** १८·९७८; **सद्गुरुकृपा** ६·३५; **निवृत्तिकृपा** १६·४६८, **–उजियेडें** ६·३२; **मुनिकृपा** ११·२३७, **वाक्य–** १०·१३१, **व्यास–** १५·५५५; **संतकृपादीपकु** १·७६; **सकृप** ४·१३, ४·२०८, १६·४४३, **–पें** ११·११५; **सहजकृपामंदानीलें** ७·१८२; **सुकृपेचें वैभव** १८·१७२९; **कृपालु** १४·४०८, १७·३२५, १८·१७३९; **कृपालुवा गुरुचा ठांई** ८·१३; **कृपालुवांचा रावो** १०·५३; **लोककृपालु** १२·२३९; **कृपालुपण** २·२३, ९·१९, **–णें** २·१८२, २·२०४; **कृपाळू** १२·१४५.

कृमि—कीटक, जंतु. **कृमिदोष** ३·२२१; **क्रिमि**– तो पशु कां पक्षी होये। झाड क्रिमि ॥ १४·२५७, १६·३०६; **क्रिमिचा पुंजा** १३·११००; **क्रिमि कीटक लोष्ट** १८·२४०.

कृश—रोड. कृशु ना स्थूलु। निर्गुणपणें ॥ १३·११०२. १३·४४१.

कृषि—शेती. **कृषि जीणें**, शेती करून निर्वाह करणें, १८·८७८; **कृषिवल**, शेतकरी, १३·२०६.

कें—कोण, कोठें, कशा रीतीनें, कशा प्रकारचें, कसलें. तेव्हलि तूं कवणें कें। देखावासि ॥ १·२२९. तरि कवण(णें) कें जन्मलें। २·१०६. तरि दुःख कैंचें कें आहे। २·३४०. कें उपदेशु कें जूझ। ६·१२३. ५·९२, ५·१२४, ५·१५६, ६·८५, ७·१५६, ७·१९१, ८·२३०, ८·२५०, ९·५, ९·९१, ९·१३७, ९·५०२, १०·१३, ११.३७५, १३·१२, १३·१८९(१,२), १३·२५८, १३·२८३, १३·८५१, १३·८८२, १३·१११४, १४·१३६, १४·२१५, १५·५२, १५·३०४, १६·२४, १६·३५३, १६·४४६, १६·४५८, १७·१५, १७·१९२, १७·२३३, १७·४१८, १८·२१९, १८·२६२, १८·२९८, १८·७११, १८·९२१, १८·१०२४, १८·१०३८, १८·१५८४, १८·१७०१, १८·१७१७, १८·१७४३, १८·१७५२. **केंहाचा**, कधींचा, द्वेषिया कव्हणु केंहाचा। ६·९५. **केहिं** ९·६२, ११·३४६, १३·१०९२; **कें हिं** १५·५६३; **केंहिं** ८·१५८; **केहीं** ९·१०, ११·२७७, १२·७१, १२·२१०, १३·६८७, १६·३३९, १८·२५; **कें हीं** १५·३६, १८·११४०; **दुरिकें हीं, दुरि केंहीं** असे शब्द तोडावे, ३·८९, ज्ञानदेवींत 'दूरि केंही' ३·८९ असा पाठ आहे.

केउत—कोठें, कोठचा, कसा, कसला. निद्रा केउती गेली। ६·२१३. केउति मृगजळें वृष्टि। वडवानळेंसीं। ११·६६. १०·११, १०·१२, १०·१६२, ११·९४, ११·२०३, ११·५८२, १३·४२, १३·१०९३, १८·२१७. **केउता प्रसंगु** १६·४५०; **केउतिया गोठी** १३·२८३; **केउती गोठि** ११·५७४; **केउतें गाणें** ११·१५७; **केउते गेले** १·१४५.

केंकाणें—खोगीर (राजवाडे), नामें व रूपें (कुंटे), समुदाय, केकाण देशांतील घोडा. कां जीवनृपाचे उपलाणे। घेउनि इंद्रियाचिं केंकाणें। १८·४६१, या ओवींत **उपलाणे** व **केंकाणें** यांच्या अर्थाची मिसळ झालेली दिसते. **उपलाणे** याचा 'जिनावेगळें घोडें' असा अर्थ राजवाड्यांनीं दिला आहे. याचा मेळ त्यांनींच दिलेल्या **केंकाणें** याच्या अर्थाशीं बसवावयाचा असल्यास उपलाण्यांवर इंद्रियाचीं केंकाणें घालून असा अर्थ घ्यावा लागेल. 'इंद्रियांचे घोडे तसेच खोगीराशिवाय घेऊन जीवनृपाचे स्वार' असा अर्थ लावणें इष्ट वाटतें.

केणि—विक्रीचा माल, मालाचें गाठोडें. ६·३४१, ९·४६७.

केणें—गड्डा बांधावयाची दोरी, केवणें. बापा दुःखाचें केणें सूटलें। ९·४९२. **ध्वनिताचें केणें सोडुनि** ६·२९२.

केती—किती. हें येकेक केती सांगावें। ७·५१. गुण ते कैसे केती। १४·२६.६·२१८,९·४२,१०·२४३, १०·२९२, ११·४३८, १४·३६६, १५·१३०

(ति), १५·१५८, १६·२०४, १८·५१३, **केती वेला** १८·२८; **केती निवेदिजैल** ११·५४८, – **बोलावें** १८·५७८, – **बोलों** १५·२७२, १७·४२८, – **सांगावें** १०·२६९, –**सांगों** ९·४२६, १०·२७९, १३·४५०, १५·४५२; केतिकां, कित्येकांना १५·२२७; **केतुकें** १३·१३, १३·६३७, १५·११८; **केतुकेनि एकें वेळे (ळें)**, कितक्या, बऱ्याच वेळानें, एकदांचा, ३·४२; **केतुल**—कितीसा, केवढा, ५·११६, १०·६६, १२·८३; **मन केतुलें चपल** ६·४२५; **केतुलेनि एकें अवसरें** ६·४१८, – **वेळें** ६·३८२.

केतु—सूर्याचें ग्रहण करणारा ग्रह. १६·३१७, येथें शेंडेनक्षत्र. **कैतुला आधीनु** ६·१४६.

केधांव—केव्हां. केधवां कैसें राहाटावें । कोणेंसिं काइ बोलावें । १४·१८९. १५·१२४ (१, २).

केर—कचरा, अभ्र, संशय. जैसा केरु फीटलेयां अभाळीं । दीठि रिगे सूर्यमंडळीं । ११·७४. **घालेपणें उकरडें केरें फुगे** १८·६६७; **केरु फीटतु** १·१३२, – **फीटला** १०·१२९, ११·५०४, –**फेडिला** ११·३९४.

केळवणें—वाङ्निश्चय, केळवण करणें. **केळवली नोवरी** १३·५५०, माहेर सोडावें लागणार या विचारानें दुःखी होते, हा या उदाहरणाचा हेतु संदर्भावरून दिसून येतो.

केलि—(१) केळ. फलती केलि उन्मळे । १५·२५७. १८·१५०, १८·९२१. **केलि कापुरु जाला** १३·१८२; **केलिचा वाढु** १८·९६३; **केलिची वाढि** १८·१०७६; **केलिचें दळवाडें** १३·२१२. **केळें, केळें**. केळें गोडें होंति साखरेंसीं । १८·७९३, ज्ञानदेवी – 'केळें गोड साखरेसीं' १८·७९६. (२) क्रीडा. जळकेलि खेळणें । समुद्रीं केउती ॥ ११·५८२. **केलिप्रिय** १८·४.

केवडा-डी-डें, केवढा-ढी-ढें—किती, कसें, किती प्रमाणाचें. **केवडा-चवडा केवडा पसरूनियां** १३·६५; **केवडा वन्हि** १८·१६३९; **केवडें**, कवण जूझ हें केवडें । ११·५३४,१३·१३. **केवढा**—म्हणौनि कैसा आहे मीं केवढा । १०·१९५; **केवढी तान्ह** ९·२३४; **गगन केवढें होतें** ११·१८७.

केवल—निव्वळ, फक्त, शुद्ध. जेथ परमानंदु केवलु । महासुखाचा ॥ १·१४. जें निर्दळिजे केवल । गोत्र आपुलें ॥ १·२१५. मग प्राणाची केवल जाली । ६·२८३. १·१८०, १·२२३, १·२५९, २·१२८, २·१७३, २·२४५, २·२४८, २·२५७, २·२६२, २·२८४, २·३२४, २·३३७, ३·१०७, ३·१२८, ३·१६३, ३·२०४, ४·६६, ५·२३, ५·५५, ५·५९, ६·२८८, ६·३२२, ६·३९३, ६·४२१, ६·४३३, ७·२९, ७·४४, ७·५६, ७·१२३, ८·१४०, ८·२४६, ९·१५३, ९·३९२, ९·४०९, ९·४५४, १०·२४, १०·९८, ११·१५९, ११·३६४, ११·५२८, ११·६०५, ११·६८७, १३·८०२, १३·९६०, १३·९६९, १३·१०१५, १४·३४, १६·२४८, १६·३१५, १७·७२, १७·१५०, १७·१७३, १७·१८७, १७·२२६, १७·२५३, १७·३९७, १७·४०२, १८·९२, १८·१३६, १८·२३८, १८·३८७, १८·४५६, १८·५६१, १८·६९७, १८·८०८, १८·८१३, १८·९८९, १८·११२०, १८·११२४, १८·११९७; १८·१२३७,१८·१२८५.**केवल परब्रह्म** ८·९७; **वन्हि ज्वाल दोन्ही वन्ही चि केवल** १४·१२१; **तूं केवल**, तेवढा तूं पूर्णपणें, १५·४१६; **केवला तनू** ५·५२; **केवळू** १२·१९५; **केवलें अज्ञानदशे** १५·४७५; **एकें चापेगोरिं केवलें** ११·१३५; **तीर्थें होतु केवलें** ११·५८६.

केवि-केविं—कसें, कशारीतीनें, कसें बरें. गगन मुठी सुआवें । मशकें केवि ॥ १·७४. निजहृदया करुं । भेदु केवि ॥ १·२२१. केवि वन्हि आपणपेयां लागे। १८·११६१. १·२२७, १·२३८, १·२४१, २·३३, २·३५, ३·३४४, ३·२१६, ३·२१७, ४·३६, ६·३३१, ९·५५, ९·३६१, ११·३४५, १३·६३४, १३·८४०, १३·८४१. **केवि उचित होये** १·१९४; **केविं** ४·३८, १५·२९३.

केव्हलि—केव्हांही. ४·५९.

केसर—फुलांतील तंतु. १३·२४७. **नवगंधकेसरी(रीं)**, (नव्या) ताज्या सुगंधी कमलतंतूंत, १३·७८०.

कै–कैं—केव्हां, कधीं, कोठें, कसें. म्हणे कै हें ब्रिरडें फीटैल । कै तो स्वामि भ(भे)टैल । १३·३७८.

कैचा-ची-चें—एतुलीं कैचिं त्रिभुवनें ११·४२९; **कैची योग्यता ११·५६५; कैचें काइ उरे ५·३८, कैचें उरैल ८·९९. कैं**—म्हणौनि ऐसें कैं घडैल। जें मर्कटा समाधि एईल। ६·४१२, ९·२६१, १०·६६, १३·४७१, १५·३०४, १७·२४ (१, २), १७ २६ (१, २), १८·१७३०; **कैंचा-ची-चें.** तैसें हृदय प्रसन्न होये। तरि दुःख कैंचें कें आहे। २·३४०. ५·८५, ५·९३, ६·९४, ६·२७७, ७·६१, ८·१९, ८·२५, ८·१९९, ९·९, ९·११, ९·४९६, ११·४८, ११·४८८, १३·२९७, १३·३००, १३·५८३, १३·८६७, १५·३०३, १५·३०५, १५·३७४, १५·५०९, १६·१३८, १७·२७, १७·१३३, १८·६७, १८·२१९, १८·२६३, १८·४१५, १८·६६४, १८·६९०, १८·८११, १८·१०३९, १८·१०४८, १८·११७०, १८·१७०८; **जात्यंधा कैंचें पाहील ६·७; तूं कोणु पां एथ कैंचा ११·२८३.**

कैकट—रानटी, ओसाड प्रांत, कैकाडी लोकांचा प्रांत. मगध देशांत म्लेंच्छांचें ठाणें होतें म्हणून तो धर्मकार्यास अपवित्र मानत असत. मग म्लेंछांचें (चे)वसैठे। दांगाणें हान कैकटें। १७·२९३.

कैपक्ष—कैवार. **कैपक्षें देवें बोलिलें १७·३५.**

कैवल्य—मोक्ष. ते कैवल्य परम तत्वता। पातले जगीं॥ ३·१५०. करी असुरां कैवल्याचा धोंदा। ११·५९४, असुरांना मोक्ष देणाऱ्या गदेचें औदार्य वर्णिलें आहे. ९·१९१, ९·२००, ११·९८, १५·१३, १७·८३. **कैवल्याचा अधिकारी १२·२१८; उघडें कैवल्य ११·१२, ११·६३१; कैवल्याचा उवाया यावें,** कैवल्य सुख मिळव, १६·२६८; **कैवल्यातें घरिचें पाइक करी १७·३४१; कैवल्यकाम ६·४४०, –गुणनिधान १८·५२५, –ज्ञान १८·१४५४, –देश १८·१०६१, –पति १३·१०१, –पती** १०·१५८, ११·२६०, १५·२९, १५·४०९, **–मार्ग १६·९८, –रस ६·२२, –सुख १३·४४९, –सुदिंस १६·१३.**

कैवार—दयेमुळें बाजू घेऊन मदत करणें. सांकडलेल्या धर्माचेनि कैवारें। १०·२३२. **आपुलेयाचेनि कैवारें ४·५०.**

कैसा-सी-सें—कसा, कोणत्या प्रकारें. **कैसा—कैसा प्रण्णु केला १५·४२६; कैसिया**—तिया कोण्ही कैसिया। उर्ध शाखा॥ १५·६४. **कैसिया शाखा १५·६३; कैसी—कैसी सदयता चित्ता उपनली असे १·२०५; कैसी कैसी १८·२९४; कैसें**— कि कैसें कर्म तेयां आलें। जें मीं चि नाहिं॥ ९·२९८, **कैसेन,** कशामुळें, ते ऐसे कैसेन जाले। जें देहें चि ब्रह्मत्वा आले। ५·१४९, **तैसें कैसेन होईल ६·७; कैसेनि**—ऐसेयांतें कैसेनि मारूं। १·२२१, कैसेनि धीरु स्वीकरी। २·८५, ३·२१७, ९·४८६, ९·४८८, ११·३१२, ११·४६७. **कैसेयां १८·१७४६.**

कोक—कामशास्त्र, कोकशास्त्राचा कर्ता कोक होता, यावरून हें नांव पडलें; कोक, (चक्रवाक) पक्षांच्या नरमादीच्या औत्सुक्यामुळेंही या शास्त्राची उत्पत्ति होणें संभवतें. १३·८२८.

कोठली—पोटांतील आंतडें, त्यांतील मळ. **बालपणिचिं (णिंचि) कोठली,** लहानपणापासूनचा पोटांतील मळ, ६·२१६.

कोठा—(१) पक्काशय. **कोठली** पहा. कोठेआं माझि संचरे। ६·२१७. (२) **गोठा.** बैलु वीकूनि कोठा। १३·२३३.

कोठार—धान्य व इतर पुरवठा ठेवण्याचें आवार, खोली. **अमृताचीं कोठारें ९·३१८.**

कोठें—कोणत्या स्थळीं, कोणीकडे. आगि नसतां पोटीं। कोठें काष्ट असे सृष्टी। १८·६९०. १८·१७१२. **कवणें कोठूनि कें जावें ८·२५०.**

कोड—कौतुक, लाड, आवड. जेणें थोडेनि पुरे कोड। बहुत मनिचें॥ ७·८. १०·१२१, १३·४५१, १६·१८७. **इंद्रियांचें कोड १६·४४४; कोड पुरविं ९·३३७; कोडें,** आवडीनें, ४·२१६, ६·१६४, ६·२०४, ६·४८९, ७·२२, ८·१७७, ९·५०६, ११·१९२, ११·२०३, ११·२६८, ११·५७०, १४·३४०, १५·४१५, १६·४४९, १८·५३३; **कोडें भेदी,** सहज भोंक पाडतो, १·२०१.

कोंडणें—बंद करणें, अडवून धरणें, ताब्यांत ठेवणें. कां अभ्रा पैलीकडे। येंत चांदिणें कोंडे। १३·३२५. २·३६०, ६·३४६, ८·१११, ८·२२५, १२·४७, १२·११५. **कोंडिजति**

१८·७३९; **कोंडौनि** १८·१३९९; **कोंडलेपणें** १८·४१३; **कोंडणें—धूमाकुळाचीं कोंडणीं** ८·२२९.

कोंडा—भुसा, धान्याचें फलकट. जैसें कोंडेनियां गुंतलें । बीज निफजे ॥ ३·२५७. निकण वाढे धनंजया । कणेंसि कोंडा ॥ १३·९५५. ६·२५२. **कणु सांडौनि कोंडा उपणिला** ९·३२९; **कोंडा कांडितां कणु आंतुडे** ९·१५२; **कोंडेयाचा गुंडाला,** वेष्टण, १५·४३३; **वारेयाचां धारसां पडिला कोंडा नुरे** ९·४५.

कोडि-डी—कोटी, अगणित. आणि सूर्याचेनि प्रतापें । कोडि ही नक्षत्रें हारपे । १८·८५५. **कोडि एक** ११·२९५; **कोडी एकी जन्म** १५·३६४; **कोडी एके उंसीं,** कोट्यवधि उसांत १३·९१४; **कोडिश्री वेगळीक,** फारच भिन्न, १८·२६९, **कोडीची** – १३·१११८; **आकाशाचां कोडिं हिं,** कोटिपट आकाश मोठें असलें तरीही, १३·३८२; **कोडी गणिजतु कां,** कोटीनें मोजले जातात काय? १३·६३९; **कोडी वेचितील,** कोट्यवधि खर्चतील, ९·५०३; पुढील **कोडि–कोडी** शब्द अनेकत्व दाखवितात. **अश्वमेधां कोडी** १७·४१२, **कल्पांचिया** – १३·४३५,१६·४१०, **दीपाचेया**–१३·१०७१, **निवृत्तिफलांचिया**–६·१५३; **पूर्णचंद्राचां कोडि** १५·११; **मतांचिया कोडी** १३·३१७, **महंतांचिया** – १७·३४४; **वरिखशताचां कोडीं,** शंभर वर्षांचा काळ कोटी वेळां गणला तरीही, ६·४६३; **कोडि वरि, अनेकदां,** १५·१३३, **कोडिं** – १५·१२३, **कोडिवरि** ११·२६५, ११·३९१; **कोडिवेन्हीं** ७·१३; **क्रतुकोडी** १३·१६४; **कल्पकोडि-डी** १७·५९,१८·३९१; **जन्मकोडी** १३·३२, १३·१०६७; **शाखाकोडि** १५·१२४.

कोंढ—कुंपण, गांवकुसूं. इंद्रियग्रामिचे कोंढ। ३·२३७.

कोढी—कोड झालेला, महारोगी. जें कोढियाचें खेंव । ८·१४६. १३·७०३, १६·३०३.

कोण—प्रश्नार्थक सर्वनाम; कोणता, एकादा अवर्णनीय, अस्तित्वांत नसणारा, किंवा अशक्य या अर्थी. आणि कोणा देता कोणु । तो नरु तैसा नारायणु । १३·११४०. कोणु कोणा अर्थिकु । कोणु जाणे ॥ १८·१५८१, (दिव्यापुढें दिवा ठेवला तर) कोणाचा उजेड कोणास मिळतो हें कोण सांगूं शकेल? १३·५५, १३·५७, १५·६३. **कोण कोणां पाहांतसे** १८·१५८०; **कोण वर्म** १८·९२ (२); **कोढी कोण** १६·३०३ (२); **हें कोण म्हणे** १८·२६३; **कोणा कर्माचें फल** १८·९२ (१); **तो कोणां बोलु,** दुसऱ्या कोणालाही दोष देतां येणार नाहीं, १८·१७५०; **कोणाचें मत** १३·५६ (२); **मीं कोणासिं आहें,** कोणापाशीं, १८·१२०४; **कोणासि विष जालें** १६·३०३ (१); **कोणि हे वस्तु** ११·६००; **कोणी-णीं – ठांइं** १६·३९५, – **स्थानीं** १८·१४२४; **कोणीकडौनि** ११·४३२; **कोणीं प्रतिपत्ती विवाह केले** १६·३०२; **कोणु संदेहो** १८·१६३३; **कोणु सीणु,** कोणताच नाहीं, या अर्थी, ९·११५; **जो कोणु** १८·९७८; **तूं कोणु** ११·२८३, ११·४४२; **कोणे (णें) वेपे दीजे** १८·२६४; **कोणें उभिला** १३·५६ (१); **कोणें कालें** ८·२४९; **कोणें कैसें आथि म्हणावें** १३·८६६; **कोणेंसिं काइ बोलावें** १४·१८९. **कोण्ह**—आणि याची काकुलति कोण्हां आहे । ११·३६२. **कोण्हा,** १३·२६४(१), १३·२६६(१); **कोण्हा हिं,** कोणालाही, ९·२०३, **कोण्हां हिं** १५·४३०, –**हीं** १०·१६३; **कोण्हाचा** ११·२७२, – **ची** १३·२६६ (२); **जियां कोण्हाचीं** १८·९८२; **कोण्हाचीं काजें** १४·२९५; **कोण्हातें** १८·७२६; **कोण्हासि** १३·२६४ (२); **कोण्हि येकु कांजी पियाला** ९·१५०; **कोण्ही**—अरे कोण्ही कव्हणातें न मरी। ११·४०३, १४·३५८; **कोण्ही कडे कैसिया** १५·५२२, – **चि** १५·२८४; **तिया कोण्ही** १५·६४; **कोण्ही धसाल** ११·५९९; **कोण्ही हिं** १३·२५७; **कोण्हीं** १३·२६५, १८·१६२९; **कोण्हीं चि क्रिया** १८·९७२, – **ठांइं** १८·१०५३; **गरुडा ऐसें कोण्ही** ११·१६७; **कोण्हें एकें पिंडें** १८·३०८; **कोण्हें,** कोणीही, ८·२३८.

कोंत—भाला. **कोंतां खेंव देणें** १८·६४.

कोंदणें—गच्च भरणें, दाबून भरणें. हें आंतु बहिरि मियां कोंदलें । जग निखिल माझें चि ओतलें । ९·२९८. तैसें आत्मेनि मियां एकें । कोंदला तो ॥

१८·११६०. किंबहुना नारायणें । विश्व कोंदलें ॥ १८·१४१५. ६·२४९ (कों), ८·१४, ११·२६९, ११·२९४, १५·४४३, १८·११६०. **आंधारें कोंदौनि ठाके** ८·२२४; **रजनी अंधारेंन कोंदें** (दे) १५·५४; **स्वसुखें विश्व कोंदे** ४·५४; **कोंदाकोंदि** १५·१५५, **उपमाश्लेषकोंदाकोंदी** १३·११५८.

कोंधाटणें—कोंदणें पहा. तेजें कोंधाटलिया दिशा । जेयाचेनि ॥ १·१३९. **कोंधाट**, भर, उत्कटता, **कर्पुराचेनि कोंधाटें** ११·२४६; **निडाराचेनि कोंधाटें**, परिपक्वदशेच्या उत्कटतेनें, ६·२६६.

कोन—कोपरा, एकीकडची बाजू. **घराचां कोनिं** १३·८१३; **कोनकोंपरा**, तैसा कोनकोंपरा । नेणे जीउ ॥ १३·३६१, तशी जीवाला विशिष्ट जागा, आवडणारी व न आवडणारी अशी राहत नाहीं.

कोंपट—झोंपडें. **भोगक्षाम कोंपट**, भोगानें क्षीण झालेलें हें शरीर, १४·२१६; **जीवेंसिं कोंपटी धरुनि ठाके**, १३·७८४.

कोपणें—रागावणें. परि नेणसि गा धनंजया । काइ कोपों गांवढेया । ११·६१९. ४·३४, ८·७९, १०·२१९, ११·१७२, ११·४०६, १३·३२६, १३·३३६, १८·१३५. **कवणां कोपा** ११·१५८; **तुह्मा कोपों** १८·१७४९; **कोपौनि** ११·३४४, १६·१२२; **कोपौनियां** ११·१८१. **कोप**—जैसें मातेचां कोपीं थोकलें । स्नेह आथि ॥ २·८८, ९·४७८, ११·१४३; **पवनाचेनि कोपें** ४·१७५; **कोपप्रसादलीला**, क्रोध व अनुराग, दोन्ही दाखविण्याची लीला, ११·३०६.

कोंभणें—अंकुर फुटणें, आकार येणें; चित्तचतुष्टय डाहालिका । कोंभैजे तो ॥ १५·९६. ९·२५. **कोंभैलेन गंधें** १५·१०३; **चतुर्भुज कोंभैली** ६·३२४; **दोर्दंडीं जैसें आकाश कोंभैलें**, अनेक बाहू पसरल्यामुळें कोंभ फुटल्यासारखें आकाश दिसूं लागलें, ११·२६२. **कोंभ**—अंकुर, **कोंभाची लवलव** १३·१८०; **विश्वबीजाचेया कोंभा** ६·२७२; **सद्वृत्तिचे कोंभ** १५·१८५, **सुखाचे** – १०·७५; **कोंभ निगाले** ६·२५३, – **निगति** १५·१९७, – **निघाले** ९·१९०, – **फूटति** १६·३१८, – **फूटले** १०·९६; **कोंभारा** १५·१८३.

कोमल—कोवळें, नाजूक. **सकोमल** ६·१८३.

कोमाइणें—कोमेजणें. **अति कोमाइला** २·४.

कोर—कांठ, कडा. पदार्थी कोर न संडी (डीं) । १३·८५०, शब्दांचा संबंध टाकणार नाहीं, विषयांतर करणार नाहीं.

कोरडा-डी-डें—सुका, रिकामा, केवळ, व्यर्थ. तोंड असे कोरडें होंत । १·१९६. १·२०१, ६·२५२, १०·१६७, १३·२२८, १५·२५१. **कोरडा हिंडणवारा** १३·६८८; **कोरडिं कुसलें** १३·५६५; **कोरडीं डालें** १५·१२८; **कोरडें यश** ११·४६६; **राखेहूनु कोरडें** १७·१४३; **कोरडा ना वोला** १८·५७२.

कोरणें—पोखरणें, नकशी काढणें. **काष्टें कोरूं धांवे** १८·७१६; **कोरिवें दादरें**, कोरलेल्या जिन्यानें, १२·५५.

कोल—(१) दंड, काठी. **कोलु धरुं**, विटीदांडूचा खेळ खेळूं, ११·५४१. (२) तिळाची कळी. झाडिलिं कोलें झाडी । १३·५८४, एकदां झाडलेल्या तिळाच्या कळ्या पुनः झाडतो त्याला. ज्ञानदेवी कोश – 'कोळें' तिळाची कळी. (३) कुत्रा किंवा डुकर, **ग्रामकोल**, येथें कुत्रा अर्थ अधिक समर्पक वाटतो, १३·६७९.

कोली—कोळी. **त्रिजगती कोलियें एकावद केली**, त्रिभुवनांत एकलव्य कोळ्यानें आपली कीर्ति सर्वतोमुखीं केली, १८·१७०९. परिशिष्ट ६ पहा.

कोलित-कोलिती—पेटतें, जळतें लाकूड. पैं कोलिता ही हूतु बहुवसें । द्राक्षांचें हिरवेपण असे । १८·७८७, ओलें लाकूड पेटवलें तर कडवट, आंबट वास येतो, त्यापेक्षां ही हिरव्या द्राक्षाचा आंबटपणा जास्त असतो असें दाखवण्याचा उद्देश संभवतो; अर्थ नीट लागत नाहीं. कुंटे यांनीं 'कोलिताहि कोपे' असा पाठ दिला आहे. १८·७९०. **कोलिती**—आंधारिं भवंडितां कोलिती । १५·१३६.

कोलिसा—कोळसा. कोलिसा कालेपणें । घडिला जैसा ॥ १८·७४६. १३·२६, १६·२८३, १८·७२२. **ब्रह्मकटाह कोलिसे होंत** ११·३००.

कोल्हांटी—डोंबारी. **कोल्हांटियाचा जीवनउपाउ** १८·६०३.

कोल्हाल—कोलाहल, गलबला. **रणकोल्हाल** १·१३३.

कोल्हैरी—कुंभाराचा कारखाना, मातीचीं बाहुलीं-वगैरे. **कोल्हैरिचे असिवार** ९·१७२, – **वेताल** ११·४६१.

कोवला–ली–लें—कोमल, ताजा, नाजूक, मृदुभाव असलेला. साच ज्ञान उद्बोधें(धे)। कोवलें जें ॥ १८·१४३६. **कोवलां अंकुरीं** ११·२४३; **कोवले अमृतकण** १·५६; **कोंवलिया वैराग्य-शाखा** १५·१८८; **कोवलिये कलिकेमाझि** १·२०१; **कोवला आणि रसालु बोलु** ८·५६; **कोवलेपणें** १·२०२. **को-कोंवलिक**, ताजेपणा, मृदुभाव. नाना सांसिनला मला कोवलिकेचा ॥ ६·२५७. १·३४, १५·९६; **कोवलिकेचेनि पाडें** ६·१५.

कोश–स—सांठा, आवरण, कळी, शरीरासंबंधीं:–अन्न–प्राण–मन–विज्ञान–आनंद–मय कोश. शरीर वाचा मानस। पियालीं कृतनिश्चयाचे कोश। १३·६०३. **कमलकोश** १४·३११; **हृदयकोश**—आंतरीं फांके। हृदयकोश ॥ ६·२०९. **हृदयकोश-पालक**, हृदयाचा कोश हाच पाळणा, १२·५; **कोशकार**, १६·२८०; **कोशकीट** १६·३३६, **कीट** पहा; **कोसेकीटकिएचिया परीं**, कोशांत स्वतःस सांठवून घेणाऱ्या किड्याप्रमाणें, ६·७२.

कौतुक–कौतुहल—कवतिक व कलणें पहा.

कौस्तुभ—विष्णूच्या गळ्यांतील रत्न. ९·३८५.

क्रतु–तू—यज्ञ. ३·१३९, ९·२६४. **क्रतुकोडी**, कोटी यज्ञ, पुष्कळ या अर्थी, १३·१६४; **शत-क्रतू यजिलें**, शंभर यज्ञांनीं, किंवा यज्ञ करणारांनीं यजन केलें, ९·३०९.

क्रमणें—पुढें जाणें, ओलांडणें, उल्लंघणें. नभ क्रमूनि थोरु। गरुडु देखें ॥ १८·१६९१. **डोंगर ... सागर क्रमूनि** ५·१५८; **भूमीभागु क्रमिला नाहिं** १८·११६३; **क्रमिध्या नांव** ६·५८, हा अपपाठ आहे, **क्रमि ध्यानाचें** असा पाठ घ्यावा. **क्रम**—पद्धत, परंपरा. १२·१३९, १८·१००४ (१); **क्रमाचें वर्म** १८·१००४ (२); **क्रमयोग**, **योग** पहा; **गुरुक्रमें**, गुरुपरंपरेनें, १८·१७४२. **अक्रम**—**अक्रमाचें स्वसणें**, अनियमित श्वास घेणें, १८·१५४३. **अतिक्रमणें**—पलीकडे जाणें, व्यापणें, १३·२५९, १४·३६७; **आदिब्रह्मा अतिक्रमीं(मी)**, हें गुणत्रिविध ब्रह्मदेवापासून सर्वांना व्यापतें, १८·५२२; **कालातिक्रम** १५·१२३; **क्रांत**, ओलांडून पलीकडे गेलेला, **क्रांतदर्शी**, दीर्घदर्शी, त्रिकालज्ञ, ४·८७; **क्रांतमती हें कारण**, क्रांतमति ज्ञानी होण्यास गुरुभक्ति हें कारण आहे, १३·४५०.

क्रिदांत—कृतांत पहा.

क्रिमि—कृमि पहा.

क्रिया—कोणतेंही काम, करणी, धार्मिक विधि. क्रिया जिरों दे तैसी। शून्यामाजि ॥ १२·१३२. क्रियेसि कर्तेपण। जेयाचेनि ॥ १३·९२५. १३·६९३, १३·८७०, १३·९६०, १४·१७०, १४·२४७, १५·२५७, १६·३७४, १७·५८, १७·९३, १८·३३८, १८·५१२, १८·५८०, १८·८७३, १८·८७४, १८·८७६, १८·९७२, १८·१००७, १८·११४५. **क्रिया आंग आलंकरलें**, क्रियेमुळें आंगाला शोभा आली, १८·८३६; **क्रिया जे उठी** १३·१२०, १८·१७३; **कर्त्ता जे क्रिया उभारी** १८·५०४; **कर्त्तेयाचिया क्रिया जें व्यापलें** १८·५०७; **क्रिया फलिं येंति** १७·३६८; **क्रियांचिये वाटे लागति** १७·३५५; **मातें क्रिया विण तो भजे** १८·११४३; **क्रियांतरिं**, निरनिराळ्या कर्ममार्गांत, १२·९०; **क्रियाकलाप**, क्रियांचा समुच्चय, सर्व क्रिया, ४·९४; **क्रियाजात**, **जात** पहा; **क्रियानिर्णयो** १८·६३३; **क्रियाफल**, **फल** पहा; **क्रियावणिज** १८·७४३; **क्रियाविशेषें** २·२४९, ४·१५६; **क्रियाशक्ति** १३·१०२, १८·३३१; **क्रियाशील** १३·११०२; **आत्मक्रिया** १८·२७५; **उखिती क्रिया** १८·५८७, **उखटिया** – १८·६६२, **कठोर** – १८·९२७; **कामक्रिया**, उपभोगाची क्रिया, १३·७०२, **गुण** – १४·३४२; **जातिक्रियाभेद**, वंश आणि क्रिया, यांचे भेद, १३·९००; **देहक्रिया** ८·१८५; **नित्यादि क्रिया** १·२५३, **नित्यादिका** – १८·६२९; **निष्क्रिय** पहा; **प्राणक्रिया** ४·१३६; **बाह्य क्रिया** १३·६६९; **ब्रह्मार्पणक्रिया** १८·१४३१; **भूतक्रिया** १३·९३, **यजन**–७·८६, **यज्ञ**–, **यज्ञ** पहा; **राजसा क्रिया** १४·२६०; **वायुक्रिया** १८·३४१;

विहितक्रिया १८·२०४, १८·९१०, –विधी ३·११९; सकारणा क्रिया १८·१९५; सत्क्रिया, सत् पहा; सर्वक्रिया-प्रवृत्ति १८·४७४; स्वधर्मुक्रियारहितु, स्वधर्मु क्रियारहितु असा पाठ घ्यावा, ३·१०७; इछा ज्ञान क्रिया १३·९८८; कर्त्ताक्रियाकरणीं १८·५११; कार्य कर्त्ताक्रिया १८·४५०. अक्रिय—क्रियारहित, कांहीं न करणारा, ज्याला कांहीं कर्तव्य राहिलें नाहीं असा. आपण होये कर्म। अक्रिया तेया॥ १३·९९८. अक्रियु ना क्रियाशीलु । १३·११०२. अक्रियु मीं एकु । १८·११९२. अक्रियासि कर्म ९·१५५; अक्रियासि काजें ९·१६४, हे आरोप आहेत; अक्रियता, अक्रियता चि करणें। ४·५७, अक्रियत्व १५·३१८.

क्रीडणें—खेळणें, विलास करणें. पैं आघवां चि भोगेंसि। पतिव्रता क्रीडे प्रियेंसि। १८·९०३. क्रीडा–क्रीडामृग, करमणुकीसाठीं बाळगलेलें हरीण, ११·१७०.

क्रुद्ध—रागावलेला. ११·१२६.

क्रूर—निष्ठुर, कठोर. क्रूरग्रहांची मांदी १६·२५५.

क्रोध—राग, कोप, संताप. क्रोधु मारवी तें मारीति। १७·१०३. क्रोधा ऐसा हा महादोखु। देख पां जेयाचा परिपाकु। भरिजे तंव अधिकु। रिता होये जो॥ १८·१०५२. १६·२४०, १८·१०५३, १८·१०५४. कुमारु क्रोधु १६·१२७; क्रोधाचिये वाटा ४·५९; क्रोधाची वारी १८·१०५५; क्रोधाग्नि १६·३३५, १६·३९२; क्रोधानल ३·२१०; क्रोधोर्मि १६·१२८. अक्रोधत्व १६·१२९. काम पहा.

क्रोश—एक कोस. अनादिपंचक्रोशक्षेत्र, अनादि पंचक्रोशक्षेत्र असे शब्द तोडावे, पांच कोसांचें पवित्र क्षेत्र, १८·१७८२.

क्लेश—दुःख, त्रास, व्यथा. १२·७४, १६·४१०. क्लेशाची हातवटी १७·२६०; शरीराचेया क्लेशा १८·१९०; कर्में क्लेशाकारें ह्मणौनि अव्हेरें ने नावि, कर्मांमुळें त्रास होतो म्हणून त्यांचा अव्हेर करूं नये, १८·१४१; क्लेशगाविंचां उकरडां १६·४०५; क्लेशतरूंची वाडी ८·१३८; सक्लेश १८·६०७.

[क्ष]

क्षण—थोडा वेळ, कांहीं विशिष्ट काळ, मुहूर्तांचा बारावा भाग; वीस मुहूर्तांचा (अहोरात्र) एक दिवस होतो. हे प्रकृति क्षणीं नवी। १३·९८२. क्षणु न लोटतां, थोड्या वेळांतच, १५·१११; डोळा देंतिये क्षणीं, दृष्टि पडतांच, १८·१२०१; दुसरां क्षणिं नाहिं, लगेच, १७·१६३; शरीर जांत क्षणीं ९·३५१; क्षणभरी १३·८२०; क्षणु हिं भरि १८·४८३; क्षणामाझि १·२००; क्षणा येका १·२४०; क्षणा सवें ११·६८१; क्षणु एकु १·२३०, १८·१३७१, –येकु २·६९, १४·१९७; जिये क्षणीं ९·३३४; तिये चि क्षणीं १७·११२, १८·६७३; ततक्षणीं, तत्क्षणीं, ३·११७, ४·१८८; क्षणाप्रति, प्रत्येक क्षणीं, एकसारखी, १५·११३; प्रतिक्षणिं १५·४४९, –णीं ११·३३०; क्षणीं क्षणीं १८·६५०; क्षणिक १·२६२, १५·१३८, १५·१५७, –त्व १५·४६७, –त्वें १५·११६; क्षणे भोग १५·१५९, क्षयें भोग असा पाठ असावा, ज्ञानदेवींत 'भोगक्षयें' १५·१६० असा पाठ आहे, भोग क्षीण झाल्यावर, संपत आल्यावर.

क्षत्र–क्षत्रिय–क्षत्री–क्षात्र—चार वर्णांतील दुसरा, योद्धा. क्षत्रि बहुत पुण्य कीजे। तैं जूझ ऐसें लाहिजे। २·१९४. क्षत्रिय–क्षत्रिया पळौनि जीणें। तें कोण साहे लाजीरवाणें। १६·१७६. २·२८, २·१८९, १८·८७१ (२), १८·१२८१. क्षत्रियांचां आचारीं १८·८६४, क्षत्रियां उचित कर्म १८·८५२ ते १८·८७५ पहा; क्षत्रिय जातीसि नैसर्गिक कर्म १८·८७५; वैश्यक्षत्रियब्राह्मण १८·८७९. क्षत्री १८·८७२,–वैश्य १८·८१६, ब्राह्मण– १८·८२५; क्षत्री वैश्य स्त्रिया ९·४५६; क्षात्र कर्म १८·८७१ (१); क्षात्रधर्म १·९६; क्षात्राचिया वाहाणी निगसी, क्षत्रियांच्या मार्गानें जाशील, १८·१२८४; क्षात्रवृत्ती १·११३, २·२२५. क्षेत्रिय–क्षे(क्ष)त्रियांमाजि श्रेष्ठु १·११५, ज्ञानदेवी–'क्षत्रियांमाजि' १·११५.

क्षपणें—टाकणें, नाहींसें करणें. दोप क्षपिले सर्वथा । ४·१२९.

क्षमणें—अपराध माफ करणें, सहन करणें. **मी गुणदोष विषीं विशेष क्षमावि ना,** गुणदोषांचे जे भेद आहेत त्यांबद्दल मी क्षमा मागत नाहीं, (कारण मीं जो ग्रंथ रचला आहे तो आचार्यांनींच रचला नाहीं. का ? हें कारण पुढच्या चरणांत दिलें आहे), १८·१७४८. **क्षमत्व—क्षमत्वें क्षमा** ११·५५२ (१); **क्षमा** (१) माफी, सहनशीलता, सामर्थ्य. क्षमा कीजो यया(यां)। अपराधांसि॥ ११·५५३, ज्ञानदेवी—'यां अपराधांसि' ११·५६०. गर्वा नेये चि ते क्षमा। १६·१८९, १०·२५६, १३·३३४, १३·३४१, १८·८३८; **क्षमा सत्य** १०·८१; **क्षमे लागि** १२·१५०; **आक्रोशें विण...क्षमा** १३·३३९; **अनाक्रोश क्षमा** १३·३५२. **क्षमी**—क्षमाशील, सामर्थ्यवान, १८·५०३, १८·६५४; **क्षमीं(मी) होईन,** कार्यक्षमता येईल, १६·४७०. (२) पृथ्वी. ११·५५२ (२); **धीरु क्षमिं, धीर क्षमीं** असा पाठ घ्यावा १३·४९७, ज्ञानदेवी—'धीरुक्षमी' १३·४९९; **जे वाढौनि मोडौनि क्षमीं** १४·२७२, **क्षमीं** ऐवजीं **क्षयीं** असा दुसरा पाठ आहे, तो पाठ घेतला तर यमकास बाध येतो, ज्ञानदेवींत 'जे वाढौनि निमति भोगक्षमी' असा पाठ आहे १४·२७४; आहे तोच पाठ ठेवून 'भोगक्षाम झाल्यावर' या अर्थी क्षमींचा अर्थ लावावा. **अक्षम, असमर्थ,** १३·२७९, १३·७५९, १६·१८४, १७·४२.

क्षय—(१) एक रोग. **क्षयरोगी** ९·४९७; **क्षयव्याधि** १३·१७५. (२) कमीपणा, ऱ्हास, शेवट. तैसा कुळीं क्षयो होये । तेव्हळिं आदिधर्मु जाए। १·२४७. **क्षया जाउनि** २·१०४, **—जांति** २·१६५; **कर्मक्षय** ७·१२७, **कल्प—** ९·१०३, **कुल—** १·२६०; **जन्मक्षयां** २·१३५, २·१५७, १४·५९; **भोगक्षईं** १५·३४३; **सृष्टिक्षयप्रभव,** सृष्टीचा अंत व उत्पत्ति, ९·२८९. **अक्षय**—अक्षय मीं अक्षरु । १८·११८७, १०·९४; **अक्षयत्व** १८·९४१.

क्षर—सृष्टींतील सर्व नाशवंत पदार्थ, हा मूळ अर्थ; येथें उपाधियुक्त आत्म्यास उद्देशून. **क्षराचें** रूप १५·४४१ ते १५·४६२ पहा. तो आत्मा बोलिजे क्षरें । पुरुखु नांवें ॥ १५·४६२. ऐसें उपाधिचेनि पाडें । क्षणिकत्व यया जोडे । तेणें खोंकरपणें घडे । क्षरु नांव ॥ १५·४६७. १५·४४३, १५·४४४(१). **क्षरु पुरुखु** १५·४६०, १५·४६८, **—पुरुपु** १५·४८२; **क्षरपणाचा नाथिला आलु,** क्षणिकत्वाचा नसता आळ, १५·४६४; **अक्षर—अक्षर** (१) पहा. **अक्षराचें** रूप १५·४६९ ते १५·४९४ पहा. तेयां माजि एका नांव क्षरु । एरातें ह्मणिजे अक्षरु । इहें दोहिं चि परि संसारु । कोंदला असे ॥ १५·४४३, जीवत्व जेथौनि किरीटी । विश्व उठवित चि उठी । ते उभयबुद्धिची मीठी । अक्षरु पुरुपु ॥ १५·४८१, १५·४४४ (२), १५·४६८, १५·४७५, १५·४९०, १८·११८७; **पुरुखा अक्षराचें तें मूल** १५·४८६; **तेया पुरुषा अक्षराचा ठाऊ** १५·४७९; **अक्षरु पुरुपु** १५·४६९, १५·४८१, १५·४९१; **अक्षर, क्षराक्षर** या संबंधीं इतर आंकडे, **अक्षर** (१) पहा.

क्षात्र—क्षत्र पहा.

क्षाम—क्षीण झालेलें. **भोगक्षाम कोंपट,** देहास उद्देशून, १४·२१६.

क्षारता—खारटपणा. १३·९१४, १८·१२०२.

क्षालणें—धुणें, शुद्ध करणें. बाहिरि कर्में क्षाळला । भीतरि ज्ञानें उजळला । १३·४६२. १७·१०६. **क्षालन** ४·१४६.

क्षिति–ती—पृथ्वी, भूमिचा भाग, भूमिका. १३·३४८, १३·४३०. **दशेची क्षिति,** अवस्थेची भूमिका, १८·१०८९; **क्षितीचे पादप,** पृथ्वीवरील झाडें, १६·१९७; **क्षितीश,** राजा, १८·१७८३.

क्षीर—दूध. आगा क्षीराचिये दशे । घृत चि क्षीराकारें असे । परि क्षीर चि नव्हे जैसें । कपिध्वजा ॥ १३·८९७ (१). क्षीराब्धि कां जैसा । क्षीराचा चि ॥ ११·६७९ (२). **क्षीराब्धि-ब्धी**—काये क्षीराब्धि दूधमाता । देई चि ना ॥ ५·११, ९·३८६, १०·१७७, ११·२१८, ११·४७९, ११·६७९ (१), १३·३९१, १८·१५३६. **क्षीराब्धिलाभ** १८·७८५; **क्षीरार्णव** ६·१०, ११·५२८,

१३·४९६, १५·४१०; **क्षीराकारें** १३·८९७ (२); **क्षीरोदक** ११·२१८; **क्षीरनीर सकळवी,** दूध व पाण्याच्या मिश्रणाचा (बकांना निवाडा करतां येत नाहीं), १८·७१५; **क्षीरानिराचे झगडे** १४·२०५; **नीर संडूनि...क्षीर चरताति,** राजहंसास उद्देशून, १५·२६६; **क्षीररस** १६·३८४; **क्षीरसमुद्र** १७·२२५, १८·५१७; **क्षीरसागर**—क्षीरसागरा परगुणें। किजे क्षीरसागरपणें। १५·५३२ (१), १०·११, १०·१७, १०·१७८, ११·११४, १८·१५६१, १८·१७६७; **क्षीरसागरा एवढें...भांडें** १८·१४६६; **क्षीरसागरिची गोडी** १३·९११; **क्षीरसिंधुपरिसरीं** १८·१७३०; **गोक्षीर** २·१८४.

क्षीरार—खिल्लार. **कामधेनुचीं क्षीरारें** ९·३१८.

क्षुद्र—लहान, हलका, क्षुल्लक. कां क्षुद्र देवतादि भूतें। ९·३५३. **क्षुद्रघंटिका** १·७; **क्षुद्रदेवता** १७·९७.

क्षुधा—भूक. क्षुधा काइ जाली। निद्रा केउती गेली। ६·२१३. १८·१०९७. **क्षुधा जावें,** भूक जावी, १८·१०१८; **क्षुधा न बणवे,** भूक लागत नाहीं, १८·६३७; **क्षुधादिकां** ८·१२३; **क्षुधातृषा** ६·३४६, **-दि** ३·५६; **क्षुधेतृषेचा अडदरु** २·३३९; **क्षुधादुःखें** १६·४०७.

क्षेत्र—स्थान, पवित्र स्थान, शेत, सजीव सविकार शरीर. तो तीर्थ तो क्षेत्र। जगीं तो चि पवित्र। १२·२३२. तैसिं सतीस हीं तत्वें। मिळति एकत्वें। तेणें समूहपरत्वें। क्षेत्र म्हणिजे॥ १३·१५५, सं. वा. श. पहा. जें काहिं होतें जातें। क्षेत्र चि हें॥ १३·१५९. ४·७३, १०·५४, १३·८(१), १३·९(२), १३·११, १३·१२, १३·३४, १३·३६, १३·५८, १३·६९, १३·७२, १३·१५०, १३·१५६, १३·१६१, १३·९३४, १३·९४६, १३·१०४५(२), १३·११२३(१), १४·६६, १७·२६६. **क्षेत्राचें रूप** १३·७३ ते १३·१६१ पहा; **क्षेत्राभिमानें** १३·२५; **क्षेत्राभास** १३·११२२(२); **क्षेत्रद्वारें** १५·४५१; **क्षेत्रपाठिं,** (क्षेत्र पाठिं), मार्ग दाखविलेलें, १३·९३५, ज्ञानदेवी '**क्षेत्रापाठीं**' १३·९४१; **क्षेत्रयोग** १४·६५; **क्षेत्रा लागि** १३·६६; **क्षेत्रविशेष, क्षेत्राचें** वैशिष्ट्य, १३·६(२); **क्षेत्रविहीन,** क्षेत्राशीं संबंध नसलेला, १३·१११६ (२); **क्षेत्रवृत्तांत** १३·४२; **क्षेत्रव्यक्ति** १३·७५; **क्षेत्रसंन्यास,** संन्यास घेऊन एकान्त क्षेत्रांत राहणें, ६·३५७, **-सी** ९·१८७; **अनादिपंचकोशक्षेत्र** १८·१७८२; **कुरुक्षेत्र** १·८५, ८·२६९, ११·६५१; **कुरुक्षेत्र कां कासी** १७·२७०; **गुरु क्षेत्र** १३·४४४; **तमक्षेत्र** १७·९८; **प्रलयभैरवांचिं क्षेत्रें** ११·३३८; **भक्तिबीजासि क्षेत्र** ६·१२६; **विषयक्षेत्र** १३·३०; **क्षेत्रिं तीर्थीं पुरीं** १३·६८७; **सुक्षेत्र** १·४०, २·६६, ८·१९०, १२·२२९, १८·७०, १८·९९३; **क्षेत्रज्ञ** १३·६ (१), १३·८(२), १३·९ (१), १३·९५८, १३·१०४५(१), १३·१०५०, १३·१११६(१), १३·१११७, १३·११२२ (१), १४·७९, १४·८०, १५·४६१; **क्षेत्रज्ञदशा** १४·१४४; **क्षेत्रक्षेत्रज्ञ** १३·१०, १३·११२९, १५·४८५, **-योग** १४·३३, १४·३५; **क्षेत्रा क्षेत्रज्ञा** १३·११२३ (२); **क्षेत्री—मा(म)हासुखक्षेत्री** ६·४४७.

क्षेम—कल्याण, हित. आणि पृथ्वी जेया क्षेमा। तुभगे स्थावरजंगमा। १८·१७०२. १८·१४११. **योगक्षेम,** नवीन लाभ व लाभल्याचें रक्षण, ३·९६, ९·३३९, १६·५४.

क्षेवीं—क्षणीं. **तिये क्षेवीं,** तत्क्षणीं, १६·४४०, ज्ञानदेवी-'तये खेवीं' १६·४४३. **खेवणें** पहा.

क्षोणी, क्षौणी—**अक्षौहिणी** पहा; विशिष्ट सैन्य समूह, विपुलता या अर्थी. **शब्दाचिया क्षोणी** १३·४२५, ज्ञानदेवी-'अक्षौहिणी' १३·४२७; **क्षौणी-अक्षौहिणी, अकरा क्षौणी न जीणे,** (एकटा अर्जुन) अकरा अक्षौहिणी जिंकणार नाहीं काय? ११·२३.

क्षोभणें—अस्वस्थ होणें. व्यग्र होणें, रागावणें, संतापणें. वारिधिया क्षोभे गगन। १८·१११. १·१२९, १·१६५, २·२६९, ३·३४. **क्षोभणें** १८·८५६. **क्षोभ** २·३९, २·३५९; **काठिण्याचा क्षोभु** १८·७८५; **बोलिकेपणाचेनि क्षोभें** १३·३२१; **अर्जुनु क्षोभा जांतसे** ११·२२२; **तातलें विश्व अतिक्षोभा जांत असे** ११·३०९; **गुणक्षोभाचें वारें** १५·१५२;

चित्तक्षोभाचां अवसरीं १६·१९६; पतिव्रतेचा विरहक्षोभु १६·७८; प्राणुक्षोभें डोलतेया १८·१५४०; विकारक्षोभें जालेनि १४·९३; क्षोभलेपण ६·२१५. अक्षोभता, स्थैर्य, २·३५६.

ख

ख—आकाश. शब्दास जोडून. खपुष्प, आकाशांतील फूल, **खपुष्प तोडावें** १५·२१३, इतर काल्पनिक वस्तूंचीं उदाहरणें याच ओवींत दिलीं आहेत; **गंधर्वदुर्ग पाडावे, शशविषाण मोडावें; खपुष्पाचीतु रोवणी** १६·३९.

खग—पक्षी. कां वलित धरिलें खगें। १३·५८२, पक्षी (घरट्याकडे) परत फिरूं लागले आहेत, वृद्धाप्य येऊन अंतकाळ जवळ आला आहे, ज्ञानदेवी – 'खगें', १५·५८४.

खंचणें—खचणें, कच खाणें, कमी होणें, ऱ्हास होणें. **दोनि गुण खंचति** १७·५७. **खाचणें** पहा.

खट—वाईट, खट्याळ, दुष्ट. **विश्वाचेया खटेया** १६·४१७.

खटपट—त्रास, दगदग, यातायात. या व्यर्थ खटपटा। करित आहे ॥ १२·१२१.

खडक—शिळा, धोंडा, खडकाळ जमीन. खडकिं जैसें वरिषलें। १२·१३०. ११·९५, १८·२६९, १८·७९५.

खडकणें—संकटांत पडून गति कुंठित होणें. **हिमोदकें आकंठें खडकिलां तटें सेविजति** १७·२५७.

खडखडित—वाळून कडक झालेला, ठणठणीत. **खडखडितु उन्हाला करी** ६·२३५.

खंडणें—तोडणें, मोडणें, खळ पडणें. तें आदि नाहीं खंडलें। २·१५४. **खंडित** १·१२, १७·९४. **खंड**, तुकडा, भाग, **ऊर्ध्विचें खंड**, शरीराचा वरचा भाग, ६·२३२; **उत्तरखंड** १०·३९; **एकखंड** ८·४३; **पद्मखंड**, कमळाचा कोणताही भाग, १४·२०३; **दुखंड**, दोन भाग, मन द्विधा (होत नाहीं), १३·३४५; **देहखंड**, शरीर हाच एक भाग, १८·५६४, **खंडरसीं**,पक्वान्न, ९·४३५, ज्ञानदेवी–'षड्रसीं'९·४३९. **अखंड**, सलग, संपूर्ण, न थांबतां, नेहमीं, अखंड भजन करी। १३·८२०, अखंड बोलों आवडे। १५·४१५; ३·८३, ३·१३७, ६·१६६, ८·१७५, ९·२२५, ९·२६३, ९·४७३, १०·१३९, ११·३७०, ११·५४१, १२·१२२, १३·१११, १३·३८९, १३·७०२, १३·९१७, १५·२६८, १६·३६४, १८·६८१, १८·७५६; **अखंड आस्था** ९·४१९; **अखंडु उजु** १७·४; **अखंडे आत्मसत्ते** १५·३५७; **अखंड चघली** ९·१८०, – **जचे** १८·४८१; **अखंडीं गमति** ९·८०; **अखंडें** ८·११०, ९·४६२, १४·३७९, १८·११०९; **अखंडें चित्तें** १४·३७९; **अखंडित**—मजिजो आदिपुरुषीं। अखंडित ॥ १८·१७७८, २·१६०, २·२८८, २·३३८, ३·१४५, ४·१६८, ६·४०३, ९·७१, ९·७२, ११·५२०; **अखंडिता काला** ११·४९०; **अखंडीत**—आपणपां आपण असे। अखंडीत ॥ १७·३७८, २·३५६, ५·२१, ६·१०५, ६·४८१.

खडपडणें—तीव्र इच्छेनें धडपड करणें. धेनु खडपडौनि मोहें उठी। ११·४०.

खडा—लहान दगड. घाणा(णां) गालिले खडे। तेल ना पेंडि जोडे। १७·४१६.

खडाण—नाठाळ. खडाणे आला पान्हा। पलवी जेवि अर्जुना। १३·२०४.

खडुपाणी—गढूळ पाणी. तोडिजे खडुपाणी। पारकेयां ॥ १६·८८, निवळीच्या बियांनीं गढूळ पाणी स्वच्छ करावें, ज्ञानदेवी – 'खड्डपाणी' १६·८९, कुंटे – 'खडूळपाणी' १६·८९.

खडुलें—गढूळ पाणी. ११·५५०. **भ्रांतिचेनि खडुलें** ७·७६.

खणणें—खोदणें,१३·६९४. **कुद्दां खणों**१३·५४७. **खणवणें**, एकांचे कंद खणविले। १३·२२६.

खणुवाल—अवघड, कठीण, खडबडीत. तैसा कर्मा सेवट। खणुवाला होए ॥ १८·१८४. **खनुवाले फोंक**, खडबडीत डहाळ्या, १५·१६४.

खतणें—मलिन होणें, जखम होणें. **आंधारेनि अंबर खतैलें** १६·२७; **खत**, क्षत, जखम, **पायांचां खतीं** ९·४९५; **स्वता फिटे** ४·२०६, ज्ञानदेवी व कुंटे – 'खता' ४·२०८.

खंति-ती—अस्वस्थता, दुःख, त्रास. खद्योता भानुची खंति। १६·२३२. १२·१६६. **उगेपणाची खंति** १८·७९, **कर्माची**—१८·२१६, **जीवनाची**—१८·५८६; **खंती—ईश्वराचिया खंती**, नास्तिकपणाच्या अविश्वासानें, १६·३१२, **जनपदाची**—१३·६१२, **बोलाचिया**—१३·४१.

खर—तीक्ष्ण, तीव्र. वैं ना(नां)वें विष मधुरें। परि मारूनि अतिखरें। १८·८०१. ज्ञानदेवी—'अंतीं खरें' १८·८०४; **किरणाचेनि खरेपणें**, तीव्रपणानें, उष्णतेनें, ११·२१२.

खरपुस—स्पष्ट, कडक, भरपूर. **खरपुसु मल्यानीलु** १३·२८९; **खरपुसें विवेकश्रवणें**, १८·७८०; **खरपुसें व्रतें** १६·९१.

खरपें—रुक्षपणा. **अध्यात्मिक खरपें गेलें** ६·४८७.

खरा-री-रें—(१) सत्य, अस्सल, भेळ हिणकस नसलेलें, दृढ. जैसें कां कुडें नाणें। खरेयाचेनि सारिखेपणें। ४·८५. १६·४६४, १८·१७६८. **निश्चयाचा खरा** १४·१२७; **खराकुडापारखी** १८·७१३; **खरी सांखल** १६·२६४; **खरें कुडें** ८·२४०, ९·४३; **खरें रसोषध** १८·१०७३; **खरें केलें** १८·८८९, —**होए** १५·२७८; **खरेपण** १३·४२३. **अखर** पहा. (२) **खरी**—परिशिष्ट (८) **गाढव** सदराखालीं पहा.

खरांटा—शुष्कपणा, अभाव. ५·१११.

खल—(१) दुर्जन. जें खलांची वांकुडै मोडे। १८·१७७३. (२) खालीं. **खलु चि ठेवी**, खालीं ठेवून खळ पाडतो, साधन हत्यारांचा उपयोग करण्याची आवश्यकता राहत नाहीं, १८·१०७७.

खलन—बंद पडणें. ३·५६.

खलाल—खळखळ आवाज, असा आवाज करणारा प्रवाह. रजोगुणाचेनि खलालें स्वर्गु गाजे॥ ७·७६. खलालांचियां लगबगिं। फेडौनि खलालांचियां भागिं। १५·३५४. **मोटका खलाल**, लहानसा खळखळणारा प्रवाह, १५·४६६; **खलालांची लगबगा** १४·३५०; **खलाल वाजति** ११·४७८. **खलाली**, उथळ पाण्याच्या तळाशीं असलेला खडकाळ भाग, **खलालिचेया उदका** १५·४६५.

खली—खोलवा, पोकळी. **गगनखलि** ६·२६७.

खलें—खळें, मळणीचें आवार. **महत्तत्त्वाचें खलें रचूनु मली** १३·४०.

खवणणें—खवळणें, क्षुब्ध होणें. जाला जैसा वरिषाकालु। खवणलें मेघां॥ १८·१७३९, ज्ञानदेवी—'खवळणें मेघां' १८·१७६१. **खवलणें** पहा.

खवणा—जैनपंथी, दिगंबर यति. ४·२१.

खवल—खपली, कवच. **पांचै ही खवलें** ८·६१, सं. वा. श. पहा.

खवलणें—चवताळणें, उसळणें. जैसा महाकालु खवलला। १·१४८. **आवडि खवलली** १५·७१; **चाड**—१४·१६२; **प्राचीने रोग खवलले** १६·१९०.

खाइर—खाणारा. **पालेखाइर**, वानर, ११·२३; **मांसखाइर** १८·५५१.

खाई—दरी, क्षय, नाश. **जगाची खाई सरली** ११·४३५, जगाचा नाश पुढें आलेला दिसला, सरसावला; ज्ञानदेवींतला 'हों सरली' ११·४४० हा पाठ ग्राह्य वाटतो.

खांकरणें—घसा साफ करण्यासाठीं खोंकणें, प्रवृत्त होणें, आरंभ करणें. ना शास्त्राचेन किर ना(नां)वें। खांकरूं हिं न ये थावें। १७·९२. **खांखरणें**, तयार होणें, उद्भवणें; **शुभाशुभें खांखरैजति** १५·१५८.

खांखांत—खा खा करीत उठलेला. भयानकें खांखांतें। १·१३१. **तोंडें खांखांतें ठेलीं** ११·४२७. **खाणें** पहा.

खागें—घरटें, मुक्कामाचें ठिकाण, शेवटचें स्थान. १४·२८५, १८·९४९, १८·१४३३. **मरणाचें खागें** १४·२५३, **लाणिचें**—९·४६६.

खांचणें—काट मारणें, कमी करणें. ऊर्ध्व तल्हैातें खांचे। ६·२३७. ९·३२३, १३·७९३. **कुळवाडी खांचे**, संपुष्टांत येते, १८·२५६; **मतवाद खांचूं**, काट मारूं, १३·१०४४; **वाढे ना खांचे** १३·११०८.

खाजें—आवडीचें खाणें. **चकोरांचें हिमांशु खाजें** ६·२९.

खांडणें—जोरानें तोडणें, निराळें करणें. इहीं संतोखवन खांडिलें। ३·२४८. खांडिजे पयपाणी राजहंसें। ९·४४. १५·३१८, १८·३५. **खांडावेया घाओ घाली** १२·१९८; **शाखा खांडूनियां** १३·२१८; **सीस खांडूनि** ९·४९५. **खांडणें** १८·१७८. **खांड**—भाग, तुकडा. **आपा खांडा**

नुकौनियां, आपले स्वतःचे तुकडे करून घेऊन, १७·२५९; **खांडेहूनि,** शरीराच्या भागांतून, द्वारांतून, १३·५६६.

खांडें—खांडा, तरवार. **खांडियांचे घाये** १८·२२९; **आत्मज्ञानाचें खांडें** १५·२३९; **आत्मज्ञानाचेनि खा(खां)डेनि** १५·२२५; **ध्यानां(ना)चें खांडें** १८·१०४२, **ध्यानाचें खांडें** १८·१०७२.

खाणि-णी—खाण, सांठा. **खाणि**—ना तरि उद्यानीं माधवी घडे । तैं वनशोभेची खाणि उघडे । १·४३. **अद्वयआनंदाची खाणि** १८·७८९, **अपवर्गाची** – ६·१५८; **चिंतामणिची** – ११·५३३, **जाणिवेची** – ८·९८, **बोधाची** – ४·१५९, **ब्रह्मविद्येची** – १३·११५५, **योग्यांची** – ६·३४१, **रूपांची** – ६·१८; **खाणि उघडे** १·४३, ६·१५८, १८·७८९, – **वाढे** १८·३५१; **खाणी**—**अज्ञानाची खाणी** १३·६५९, **कर्मजातांची** – १८·३५०, **तरंगाचिया** – ९·७४, **पांचै** – १८·४५१, सं. वा. श. पहा; **रत्नाचिया खाणीं(णी)** १०·१४५; **सोनेयांचिये खाणी(णीं)** १८·५११; **खाणी उघडविं** १२·१२.

खाणें—भक्षण करणें; लक्षणेनें, त्रास देणें, अपहार करणें, नाहींसें करणें. न खावें तें खाये । तेविं चि तोखे ॥ १३·७७३. ९·११८, १३·७०३, १३·९७२, १४·१६६, १६·३००, १७·१४२, १७·१४४, १७·१५५, १७·१६०, १८·५५०, १८·६८०. **अविद्या खाए,** अज्ञान नाहींसें करतो, १५·४०७; **आगी चि खाए,** तोंड भाजेल इतकें उष्ण किंवा तिखट खातो, १७·१४७; **ईश्वरातें** –, त्रास देतो, १६·२३१; **कुहिलें उसिटें खातां** १७·१५३; **खिचटें करूनि** – १६·२४९; **गांवेंसिं खाए,** सर्व कांहीं व्यापून टाकतो, १५·४४०, **गुण तेतुला** –, गुण पक्षीं वात जळून जाते, १३·७१८; **तलु** –, तळास जातो, १३·८०४; **भातुकें खाये** ३·२४३; **भूकैलेयां भूक चि खावी** १२·६३; **भूते(तें) खाये** ६·२४०; **माती लोह उमें खाये,** लोखंड मातींतच पडून राहतें व गंजतें, १८·१३९८; **विकूनियां देव चि खाए** १८·५६६; **स्वर्गी हिं खावेया** १३·७०१. **खाणें**—**खाणें पडति** १२·७०; **विष खाणें** १३·५१३; **खांतखांतां** ११·४२७. **खादणें** पहा.

खाताडें—खरकटें, सांडपाणी वगैरे टाकून जमलेला चिखल. रांधवण वोलि पुढें । पन्हिवे वाहाति खाताडें । १३·५६१, स्वयंपाकघराच्या ओलसर जमिनीपुढें खातडाचें पाणी वाहतें.

खादणें—**खाणें** पहा. नेणतां अधमाचें अन्न । खादलेयां कीजे वमन । १८·१०१०. **माती खादली,** कृष्णाच्या या बाललीलेचा उल्लेख ११·१८१-११·१८२ ओव्यांत केला आहे. **खाद्य**—**खाद्याखाद्य** १६·२४५(१), १८·५५७(१); **अखाद्य**—तेयां अपेयाचां पानीं । अखाद्याचां भोजनीं । १७·१६२, आणि अपेयाचेनि पानें । अखाद्याचेनि भोजनें। १८·८०३,१६·२४५(२),१८·५५७(२).

खांदा—बाहुटा. **कन्हैयाचा खांदु चांग,** उंटाचा खांदाही त्याहून बरा, १६·२९१.

खांदि—झाडाची फांदी, डाहाळी. खांदियांपासौनि देखा । फूटलिया शाखा । १०·९७. आडफांटति खांदिं । चतुर्वर्णीचां ॥ १५·१५५. १०·९६, १५·५९, १५·१७२. **रजोगुणाचां खांदीं** १३·१०४; **खांदोखांदिं** १५·२२७.

खापर—मातीचें ताट, परळ, मडक्याचा तुकडा. **खापरीं वाढिलें** ९·४३५; **खापरी**—घटाचिया खापरिया । १४·३१४, गांठि बांधली खापरी । १७·४१७, १८·१०३४.

खांब-भ—बांधकामाच्या छपराचें, मजल्याचें वजन घेणारा आधार. **खांब**—किं आत्माराजाचिये सभे । गीते उभविले खांबे । १८·१६४४. **खांबावरिलें बाउलीं** ११·४६२; **कर्मांचे खांबे** १५·१५८; **आटिंव लोहखांबे** १६·३७७; **खांबु कां पुरुषु** १४·७६. **खांभ**—**धैर्यमंडपाचे खांभ** ९·१९०.

खार—चवीचा एक प्रकार. १७·१४०. **खारी**—समुद्र दाटी भरितें । तैं समुद्र चि करी खारियातें । १३·३०६, समुद्र भरतीमुळें खाडी व जमीन क्षारयुक्त करतो.

खाल—साल, चामडें, आंगाचें कातडें. वैराग्याची खाल काढिली । ३·२४७. **शिंगारुनि खाला मांडिलिया,** चामड्यांत पेंढा भरून सजवून मांडल्या, ११·४६०; **अजंगमाची खाल**

काढविली, झाडांची साल काढविली, १३·२२७.

खालतणें-वणें—खालीं ठेवणें, वांकवणें, नम्र होणें. खालतणें—खालतिले, खालीं वांकविले, ९·२२४, ज्ञानदेवी – 'खालवती' ९·२२५, खालविले असा पाठ संभवतो. खालवणें—मस्तक खालविजे १२·२१३, –लें ११·२५०; खालाविति १५·९१; माथा न खलवी १७·३०१.

खाला-लां-लि—खालीं. खाला—रथौनियां खाला(लां) उडी घातली १·२६७; खालां न ठेवी १८·७३३; आंथुरणा खालि ९·३६७.

खिचटें—खिचडी, मिसळ. पापपुण्याचें खिचटें १६·२४९; सुखदुःखाचें –१४·२७१. खीच पहा.

खिडकी—बारी. ककारांतीची खिडकी १२·५२.

खिरडणें—अपमानित होणें, मागें सरणें. तेजें खिरडला वन्हि ह्मणे । समुद्रिं रिगों ॥ ११·२१२. मन खिरडे १६·४१८.

खीच—खिचटें पहा. कालाचें खीचु ८·१४२; मनपवनाचा –१८·१०३४.

खीलणें—खिळून टाकणें. काइ बाणवरि खीलूं । वारेयातें ॥ ११·४५६.

खुजट-खुजा—ठेंगणा, लहान. दीर्घु ना खुजटा । ११·२७३. एकें खुजीं एकें सरलें । ११·१२४. खुजें १५·१३.

खुंटणें—कुंठित होणें, कमी पडणें, संपणें. किं क्षुधातृषादि आर्त्ती । खुंटलिया ॥ ३·५६. गति खुंटे १६·१८२; नांव खुंटलें १३·७४५; बोलु खुंटे १३·८८४. खुंट—फलभोगाचा खुंटी(टीं) कालासला ५·७२.

खुडणें—बोटांनीं, नखांनीं तोडणें. वरिवरि पालवी खुडिजे २·३०५.

खुडुकणें—अडकणें. जैसा पाशिकें वोढिजतां मृगु खुडुके १४·१४७.

खुण-खूण—चिन्ह, मर्म, जाणीव, प्रतीति. खुण, भावांचें अवतरण । अवतरवीति खुण । १३·४. ९·१३३, ११·१६६, १४·१४३, १८·६४५, १८·११७२. अज्ञानाची खुण १६·२४३; खुण केली १७·३२७,– पावैल ५·१३५, –न मोडे ११·२९०. खूण १०·२८२, १८·२९३; खूणेचियां माणुसां १८·१५०५; अहिंसेची खूण १३·२१६; खूण पालिली १८·९१०.

खुतणें—हट्टानें टपून बसणें, गुंतून राहणें. बकु जैसा खुतला । मासेयांसि ॥ १८·६५१.

खुपणें—बोचणें, रुतणें. बोलु कोण्हा हिं । खुपैल कां ॥ १३·२६३. खुपैल १७·४२८. खुपणें—कव्हणां खुपणें नाहिं १६·११९.

खुर—जनावराच्या पावलाची टांच, पावलाचें टणक नख, गेळें. वोढालाचां खुरिं १३·५५७; खुरखोडी, (क्रि.) लाथ मारतो,(ना.) लाथाळी,(वि.) लाथाळ गाईसारखा, १४·१४८; खुरथोडी, लाथाळ गाय, १३·६३६, ज्ञानदेवी – 'खुरतोडी' १३·६३८ व कुंटे – 'खुरखोडी' १३·६३८ याच अर्थी, खुरथोडी हा अपपाठ असणें संभवतें. चौखुरी, सर्व बाजूंनीं जखडून, १४·१७६.

खुरपें—गवत काढण्याचें बांकदार हत्यार. खुरपें सूटलें, गवत साफ काढून टाकतें, १६·३२७.

खुला—(१) अपंग, थोटा. हात होतील खुलें (ले) । १३·५७८. हातिं खुला १३·४५५. (२) मोकळें, खुलें स्नेह १८·९५२.

खेऊ-ओ-व—(१) तत्क्षणीं, लगेच, शब्दास जोडून किंवा सुटा. खेऊ—परि औषध वेंत खेऊ । काइ लाभे आपुला थाऊ । १८·९९२. उदैजतखेऊ १६·१४, उपजत – १८·४६४, जातखेऊ १३·६०१, ठेवित खेऊ ८·२०४, देखत –६·१७०, १७·२०३, बोलत – ११·६३०, भेटत – १४·९४, मिलत – १८·९८०, लागत – १८·२०७, १८·१७२३. खेओ—आवडत खेओ १०·१८०, डोला लागत –८·७२, देखत–६·३६६, शंका जात –९·७२. खेवीं—आयिकत खेवीं १७·३२४. (२) खेंऊ, खेंव—भेट, मिठी, आलिंगन. खेंऊ—खेंऊ देऊं जाइजे ११·२८५; खेंव—जेथ साध्यसाधना खेंव । समरसें होइल ॥ ६·५९, जैसे हरिहर प्रेमभावें । आले खेंवा ॥ ११·४, जैसें आकाशें खेंव पसरिलें । दाहिं दिशिं ॥ १५·६९; खेंवामाझि ६·२३७; कोडियाचें खेंव ८·१४६; खेंवा एतसे १०·६१; खेंव दीधलें १०·१०७, १७·४१४, –देईजे ६·११७, ११·५८१, –देऊं सरलें ७·१९८; खेंव देणें ११·७५, ११·५८२, १८·६४; ध्यानेंसिं खेंव देति १२·१३७.

खेचर—आकाशांत फिरणारा, यक्ष, यति, राक्षस, पिशाच. तैसें होये शरीर । तैं तें म्हणिजे खेचर । ६·२९६. खेचरांचिया ही मना । आणि सात्त्विकाचा पान्हा । १३·११५३. ५·९८. **राक्षसां खेचरां भजति** १७·७८; **संहारखेचरें** ११·३४०.

खेटणें—आंगाशीं येणें. १३·५६४.

खेद—दुःख, कंटाळा. जेया पुरुषाचां ठांइं । कर्माचा तरि खेदु नाहीं । ४·१०२. २·७, २·१६२, १८·६४०. **अकरणाचेनि खेदें** १८·५८९; **सखेद** १·१९२, १·२७२.

खेलणें—खेळणें, क्रीडा, मौज करणें. ५·८१, १३·१०७६, १५·४८२, १८·१०१७. **नभ लपीं थपीं खेले** १४·९; **सर्पेंसीं खेलों एईल** ३·१९९; **खेलतां** ३·१७१, ३·२००, १०·११८, ११·५४५; **खेलौनि** १४·१११; **खेलतेयां विंदाणां माझि**, कपटद्यूतांत, १०·२६१; **खेलावया लाहे** ५·१०; **खेलावेया देसि** ११·५७०. **खेल**—खेलु सरलेयां तुं गुणियां । सांटविसि जेथें ॥ ११·८४, ६·१०३, १०·११९, ११·४८६, १२·२३३, १३·४४०, १३·९८०, १३·९८९; **महाखेल**—मिथ्याचां **महाखेलीं** १८·५३८. **खेलणें**—(१) खेळण्याची क्रिया, कालासि जुं खेलणें । १५·४४८, ११·५८२, १३·२८४, १८·२८२. (२) खेळाची वस्तु, **मनपवनाचिं खेलणिं** १२·६. **खेलवणें**, स्वमायेचें आडवस्त्र । लेउनि एकला खेलवी सूत्र । १८·१२९४, **गीतामीखें खेलविलें** १८·१६४७; **खेलवीतसे** १८·९११; **नागिणिएची फडे खेलवणें** १८·६४.

खेवणें—जडावाचें काम करणें, भरणें. जैसें ब्रह्मकटाह खेवणिलें माणिकिं । ११·१३३. **खेवणें**, आंगीं हीणाऊ खेवणें । १३·१९४; **खेवणें**, कोंदण, जडावाचें काम, **प्रमेयरत्नाचीं खेवणें** १·५.

खैर—खैराचें झाड, लाकूड. **खैरचंदन काष्टें** ९·४५५.

खैवंग—बळकट, मजबूत. **देहधर्मांचां खैवंगीं अधिष्ठिलें**, बळकटपणें, १३·१०७.

खोंकर—पोकळ, फुटकें. **खोंकरे आकारिं** ८·१४; **खोंकरें होउनि ठांति** १३·५७०; **खोंकरपणें क्षरु नांव घडें** १५·४६७.

खोंचणी—टोचणी, कष्ट. **वृद्धाप्याची खोंचणी** १३·५७४.

खोंचारा—भाला. **सोंचारा** १६·३४३, हा पाठ **खोंचारा** असा घ्यावा, ज्ञानदेवी–'खोंचरा' १६·३४५, कुंटे–'खोंचारा' १६·३४५.

खोट-टि-टी—सांठा. **खोट**—दोखांचा **खोटु** १६·२१४; **खोटि**—सांठा, लगड, पन्हरेयाची चोखडी । खोटि जैसी ॥ ६·२२४. **आटलेपणातें खोटि म्हणिपे** ८·१७१; **खोटी**—खोटी आते, सर्व कांहीं सांठवून, गोळा करून ठेवतें, १५·३०४.

खोड—झाडाचा बुंधा. **बाबुलें(ले)चें खोड** १३·५६०.

खोडा—हातपाय जखडण्याचें लाकडाचें अडकण. विचंवी खोडां घालुनि । हाडाचां इये ॥ १८·१०४५. १६·३१५. **चंदनाचे खोडे** १८·८९४; **खोडा सीसें वाहावी** १८·१०५६; **खोडां पडे** ६·७८.

खोदें—क्षुब्ध होऊन. १३·५९, ज्ञानदेवी, कुंटे–'क्षोभें' १३·५८.

खोप—झोंपडी, खोपट, गुहा. **आकाशाचिये खोंपे** ९·१०२, **वाघाचिये** – १८·७०९.

खोब—क्षोभ. **मियां खोबे निवांता साहिजे**, मीं क्षुब्ध होऊन ऐकून घेतलें, ११·५६३, ज्ञानदेवी–'क्षोभें वलिगजे अधिकाधिक' ११·५७०.

खोभणें—क्षुब्ध होणें, राग येणें. सींहु प्रतिबिंब पांतां खोभे । खोभला समारंभे । घली तेथ ॥ १५·४५४. **अखोभें** १८·१५०७.

खोमणें—कमी होणें, खळ पडणें. जेयाचिये अनस्यूती । खोमणें नाहिं ॥ १३·९१२. चालितां न खोमे । गुणातीतता ॥ १४·२८३.

खोल—(१) ओंड, फार आंत, खोलगट भाग. जे समुद्रा ही हूनि खोल । अर्थभरित ॥ ४·२११. **खोल पडिले** १०·१४७; **खोलु...उतलु**, ओंड किंवा उथळ, १८·१६५७; **खोलां**—जैसें खोलां धांवे पाणी । १८·४७८, **खोलिं डोलां पाहे** १३·१०५१; **ललाटपटाचिये खोले** ११·३५९; **खोलें विवेकें** १५·२९९. **सखोल** १·६३, १३·१०८६. (२) ओटी, पदर, मांडी. म्हणौनि खदिरांगार खोले भरिलें । ९·१४८. **आकाशाचिये खोले** ११·२५४, **दीठिवेयाचिये** – ९·४, **विज्ञानाचिये** – ८·१६, **श्रवणाचिये** – ७·१८२.

खोलणें—पुढें जाणें. दिहा खोलणें रात्रीं जागोवा। १६·३३८.

खोलविणें—खोल करणें, क्षीण करणें. पंचाग्निचिं इडगीं। खोलविजति शरीरा लागि। १७·२५४, पंचाग्नीच्या कडक साधनांत शरीरास क्षीण करतात. ज्ञानदेवी–'दंडगीं' १७·२५५.

खोलिजणें—पुढें जाणें, आंत शिरणें. गगनामाजि पाईं। खोलिजत असे ॥ १२·७१.

खोली—(१) खोळ, पिशवी, कात. **आंगिची खोली,** आंगावरची कात, १४·३१०; **उल्बाची खोली** ३·२५५; **देहिचे खोले** १५·३५०. (२) खोलपणा. खोलिये पारु नेणिजे। १२·१७६.

खोवणें—रोवणें, पेरणें. जें बिं मुइं खोविलें। १३·२९६.

ख्याति—(१) पराक्रम. तेव्हां प्रत्याहारें ख्याति केली। ९·२१४. (२) प्रसिद्धि. १५·७९, १५·४८३.

ग

गगन—आकाश, अंतरिक्ष, चिदाकाश, हृदयाकाश. कां वरेलगें पाखिरुं। गगनीं भरे ॥ १३·३१४. आणि वस्तुमात्रिं गगन। जैसें असे संलग्न। १३·८७७. कां वारा चि वाजे वीझे। गगनें निश्चळ असिजे। १४·३४४. १·७४, ४·१७४, ५·१५४, ५·१५६, ६·१११, ६·२८५, ६·३००, ६·३०२, ६·३१० (१, २), ६·३१३, ६·४५८, ७·५६ (१, २), ७·१११, ७·११२ (१, २), ८·१९, ८·५९ (१, २), ८·९४, ८·९९, ८·१४८, ८·१६७, ८·२५१, ८·२५२ (१, २), ९·११, ९·८८ (१, २), ९·१०१ (१,२), ९·२५९, १०·६५, १०·१९६, १०·२०३, १०·२३३, १०·२८४, ११·१८७, ११·२१९, ११·२८१, ११·२९६, ११·४००, ११·४०५, ११·६५०, ११·६८३, १२·७१, १२·२०१, १३·९३, १३·१४४, १३·१६२, १३·१९९, १३·६२०, १४·४५, १४·१५२, १५·५४, १५·६१, १५·१५१, १५·३५३ (१, २), १५·३७१, १५·४३२, १५·४३९, १५·४८५, १५·५३१ (१, २), १६·१७२, १६·२२४, १६·३२९, १७·४१५, १८·१३९० (१, २), १८·१५३६, १८·१६९१. गगनौनि, गगनांतून, १३·११२१; **गगनाहूनि** ८·८५; **गगना होउनु,** १३·४३८, आकाशापेक्षां; **गगनीं मीं शब्दु** ७·३३; **अद्वितीय गगन** २·२१०; **अंवसेचिये रातिचें गगन** १४·२४३; **गगनाचेनि अंकुरें** ७·३९, **गगनावरि उभावें** १०·१२; **गगना खेंव देणें** ११·५८२; **गगन गवसणी** ९·२०; **गगनाचिया घडिया** ७·१९०; **गगनाचा ठाउ** १८·४१८, – **तडवा** १३·५६; **गगनासी थाउ** ६·३१५; **गगनाची पाउटी** ६·२७१; **गगनाचें पांगुरण** ८·१८८; **गगनाचेनि पालवें** ८·१५, – **मानें** ६·३९६; **गगनाची लोथ** १०·२३९; **गगनाचेनि वाडपणें** ११·३४९; **गगन ऐसा साक्षिभूत** ९·२८४; **गगनाचे ढुडे** ११·३५८; **गगनीं पालटु नाहिं** १३·९१८; **गगन काखे सूनि** १२·५६; **गगनें वातोर्मि गीलिले आथि** १४·४५; **गगनें विश्व भरे** ६·३८४; **लोपलें अभ्र गगन होउनि ठाके** ६·४७०; **वाचा गगना आथि** ६·२७८; **वारिविया गगन क्षोभे** १८·१११; **गगनसमुद्रिं (गगन समुद्रिं) बिंबलें** १५·३५२; **वाढौनि गगन ठेंगणें केलें** ११·४४३; **गगन सुखा भरलें** १५·७७; **आप तेज गगन** ७·१८; **गगनौल,** गगन पुष्प, १६·३६१; **गगनखलि** ६·२६७; **गगनभरिं** १३·१०५८; **गगनरंगण** ११·५९३; **गगनासकट** ६·३०६; **चातुर्यचंद्रगगन,** चातुर्यरूपी चंद्राचें आकाश, १४·१५६; **चिद्गगनभवनदिवा,** चैतन्यरूपी आकाशगृहाचा दिवा, १६·६.

गंगावती—निर्गुंडीचा पाला. बोलु जर्‍हीं गंगावती, शब्द जरी साध्या निर्गुंडीच्या पाल्यासारखे असले तरी, ९·१४, गुंगावती–गुंगविणारे, गोंधळ दाखविणारे अशा अर्थीं पाठांतर असणें संभवतें.

गर्चि—मान. **गर्चि धरुनि,** मान धरून, बळेंच, ६·२३६.

गज—हत्ती. परिशिष्ट (८) पहा. **गजघंटा** १·९२, १·१६२, १८·१६९०; **गजपति** १६·२२३; **आकारगज** १३·६५; **दिग्गजमेळावे** १३·६३; **राज्यभूषणगज** १०·२१८; **रिपुगजपंचानन** १·१०५; **वृषगज** १४·३५९; **संसारगजकेसरी** १०·२५७.

गजबजणें—अस्वस्थ होणें, गडबड उडणें, धामधूम करणें. तेणें नादें अंतकु । गजबजला ॥ १·१५०. १३·६८४. **गजबजों लागे** १३·१८६; **गजबजौनि** १·१५४. **गजबज**—एथ मनीं गजबज जाली । १·१८५, ११·६१८, १३·४९७, १४·३४४, १८·१०१६. **गाजाबज्य** पहा.

गजर—अनेक वाद्यांचा नाद, अनेक शब्दांचा घोष. **महाघोषगजरें** १·१३०; **विविधव्याधिगजरें** १३·४९२.

गंड—आवेग, आढ्यता. **मानितेचा गंडु** १६·२३४; **शिवमुष्टिगंडु** १३·७१६, या पाठाचा अर्थ नीट लागत नाहीं, विवाहोत्तर नववधूनें पांच वर्षे 'शिवामूठ' दान करणें हा अर्थ संदर्भात बसत नाहीं, ज्ञानदेवी – 'गर्वतुष्टिगंडु' १३·७१८, कुंटे – 'सर्व तुष्टीगंड' १३·७१८, असे पाठ आहेत.

गडद्—गर्द काळोख, दाट अंधार. **गडद नां उजळ** ८·२२७; **अज्ञानाचें गडदे(दें) पडे** ४·२०३.

गडबडणें—गडगड करीत खालीं येणें, कोसळणें. घायें गडबडीत होंडे । ब्रह्मगोलकांचे ॥ ७·७८.

गंडी—कसवटीचा दगड. **गंडी तरि सोडावी** १३·३१९, ज्ञानदेवी व कुंटे – **'गंडकी'** १३·३२०.

गण—समूह, संख्या, गणपतीचे सेवक. **गणेंद्र** १७·१; **गणेश** १·२, १०·१०८, १३·८१७; **गणराशी** १६·२१०, हा पाठ **गुणराशी** असा घ्यावा, **गुण** पहा; **श्रीमहागणपतये** १·१; **ग्रहगण** ११·२५४; **तारागण–णें** ७·१८९, १३·५५, १३·९२३, १४·२९४; **तारांगण** ११·१८९, हा पाठ **तारागण** असा संभवतो, ज्ञानदेवी – 'तारागण' ११·१९०; **देवगण** ३·९६; **पितृगण** १०·२२४; **प्राणिगण** ३·११५, ११·४१९, ११·५१५; **मरुद्गणाचां भागीं** १०·२०३; **यक्षरक्षगणांआंतु** १०·२०५; **रक्षोगण** ११·३२८; **रुद्रगण** १०·२०४, ११·१४३; **सुरगण** ८·१५६, ९·३२२, ११·२५५; **स्त्रीगणाचां पैकीं** १०·२५४.

गणणें—मोजणें, पर्वा करणें, महत्त्व देणें. जैसें न गणिजे पंचाननें । गजघंटांतें ॥ १·९२. १·११४, २·११८, ९·५०८, १३·७५२, १६·३०, १६·६८, १६·१६४, १६·१८५, १६·२२४. **कोडी गणाविया** १३·४३५, – **गणिजतु** १३·६३९, – **गणितां** १६·४१०. **अगण्य** ६·३२०, १०·४६; **नगणित** ८·१०४. **गणना** ८·१५८, १४·३३०.

गत—गेलेला, झालेला, शब्दास जोडून — त्या त्या स्थितींत असलेला. हें जाणूनि गतांचें । न शोची जो ॥ १२·१९२. **गतायु** १६·१२८, **–षे** ३·१०९, **–ष्यें** १२·१८२, ज्ञानदेवी व कुंटे – **'गतायुषें'** १२·१८२, **आयुष** पहा; **अस्तिगत** ६·२१८, ज्ञानदेवी व कुंटे – 'अस्थिगत' ६·२१८; **आकाशगत** २·३३३; **जीव–** १३·४७४, **धातु–** १३·८१, **न्याय–** १७·२८३, **पारं–** १·५३, २·२७७, **प्रकृति–** १४·३४, **प्रतीति–** ११·२९, **मनो–, मन, मनस्** पहा, **वस्तु–**१३·७८८, **सर्व–** २·१२६, २·१३५, ९·१५८, १२·१८०, १८·११९०, **हस्त–** १८·१३१४. **आगत,** आलेला, **शरणागत** ११·५५३, १२·२३९.

गति-ती—चलन, हालचाल, अवस्था, आधार, मार्ग. जे सकळां गतींसि गती । ६·४६८. तेवि देहवंता जीवां। अव्यक्तिं गति ॥ १२·७३. जें गतिचे चरण। १३·९२५. कां सापखेडेयाची गति । सूत्रतंतु॥ १५·३३३. २·२०३, ८·७४, १०·२६, १०·१६८, १२·१११, १३·१०६९, १५·११५, १६·१८२, १७·२९, १७·४५, १८·११५, १८·३३३, १८·७०२, १८·१३००. **गत्यंतर** ९·४८४; **गतिमंत** १०·२३१; **अधोगति** ७·१०१, १६·४१२; **अनन्य गतिचें** ८·१८९; **अनन्यगति–ती** ७·११९, ९·४०, १०·१२१, ११·६७७, १८·१३४०, १८·१४५९; **अन्यथा गति** ६·४३६; **एकी चि गति** १३·३३१; **कवण गति** ६·४३५; **परम**

गति ९·२७७, परमगति ८·१७९; नाना गती ८·८२; पवनगती ८·६९; पुढिली गती ९·४१३; प्राण(णा)पानगती ३·५६; राभस्याची गती १७·३८६; सद्गतीसिं मिळे १८·१२१; गती मती शरण ९·४८५; आदिस्थितिगति १०·२००. गतिक—अनन्यगतिकें चित्तें ९·३३३. गत्या—दैवगत्या, दैवें-, दैव—वं पहा; अगत्या ५·१२०.

गद्ल—गढूळ. गद्लपणें १३·३२३.

गदा—प्राचीन आयुध. ११·२९१, ११·५९४.

गद्गद—अंतःकरण उचंबळून, अस्फुट उच्चार, हुंदका. सगद्गदें बोलें १५·४२८; सद्गद बोलवित १८·१५०९; सद्गदें म्हणे १८·१६०१.

गंध—(१) चंदनाचा टिळा, उटी. गंधाक्षतांचा अतिसो १७·३०२. (२) वास, सुवास. पृथ्वीचां ठाइं गंधु । ७·३३. मग गंधार्चि दारुणें । आडवें लंवी ॥ १५·३२७. कोंभैलेन गंधें १५·१०३; गंधानील १७·६; गंधरूपें १३·४२७; नवगंधकेसरी(रीं) १३·७८०; फूलागंधाचा परिमळु १७·२९७; स्परिसु...शब्दु रूप रसु गंधु १३·११७; शब्दस्पर्शु रूपनंधरसु १८·४६९. सगंध, सगंधा वातलहरिया १५·४०१; सुगंध ४·३, ९·३८७, ११·२२१, १६·१७०, १६·२८९, १७·३२१; सुगंधु आणि दुर्गंधु २·११७; स्वछें शीतलें सुगंधें १७·३२१; सुगंधत्व १८·११६, १८·२१९.

गंधर्व—(१) देवांचे गायक. १०·२१६, ११·३२८. गंधर्व-गान-गाणी । ९·३२०, ज्ञानदेवी —'गंधर्व गायन गानीं' ९·३२३; गंधर्वांसिं पवाडा केला २·१०, परिशिष्ट (६) पहा; गंधर्वनगर, अंतरिक्षांत दिसणारें, क्षणांत नाहींसें होणारें, कल्पित नगर, ९·१७२, ११·५३, ११·२३९; गंधर्वदुर्ग १५·२१३, —भुवन १८·४२६. (२) देवदूत या अर्थी, ९·४९९.

गंधि—उग्र वास, घाण, कलंक. लसणातें न संडी गंधि । १८·७५४. पापपुण्याची गंधि १८·४४७; गंधिकालिक ४·६३, —कालिमा १८·२०७; दुर्गंधि १८·६८२.

गभस्ति-स्ती—सूर्य. जैसी अमालिची वूंथि । करूनि राहे गभस्ति । ६·२५१. २·२६१, ३·१७९, ९·१३, १८·१०९१, १८·११५४. जंव गभस्तीचा गाउँ न रिगिजे, सूर्यप्रकाशाच्या क्षेत्रांत जोंपर्यंत आपण जात नाहीं, १८·१२५०.

गंभीर—खोल, अगाध, भारदस्त, विचारशील. सागरु गंभीरु होए । १८·१४८२. ११·५५६. गंभीर वाचा २·७८; गंभीरें महानादें ११·४८०; गंभीर महिमा ११·५०५; गंभीरपणें १·६१. गांभीर्य ११·२६१.

गमणें—वाटणें, आवडणें, जाणणें, मिळणें. हें अनारिसें गमत आहे । २·७०. आणि सांख्यीं जें पाविजे । तें चि योगिं गमिजे । ५·२९. ४·१४०, ५·१७४, ६·२८३, ६·३०४, ७·११३, ८·४३, ९·८०, १०·२७८, ११·४५९, १३·५९६, १३·८९३, १३·९०२, १३·९३१, १३·१०१३, १५·७२, १५·१३५, १५·२९९, १५·३०१, १५·३१३, १५·३१७, १५·३३८, १५·४३०, १५·४६५, १५·५५८, १६·१५६, १८·५३, १८·८९, १८·३२५, १८·१४२२, १८·१६११. गोमटें गमे १८·२४७, चित्ता न— २·१७९; पोटिं गमैल १५·२०८; भेदली गमे(म)ली ८·४१; महिमान गमे १८·१६५०; मार्गु गमला ५·१६७,— गमावा १७·१७७; व्यवहारु गमला १८·४४२; सांकड गमों लागे १४·१६२; सरिसा गमौनि १५·३२२; साधन गमैल १४·३९९. दुर्गम—दुर्गमें सुगमें होंती १८·१२६४ (१); सुगम १४·२२३, १८·६९८, १८·१००४, १८·१२६४(२); सुगमीं बोलिं १५·१४५. गम्य, जाणण्यास योग्य, जाणतां येईल असें, एकगम्य ११·७३, गुरु—५·६३, ६·४५७, प्रतीति— १२·२२८; अगम्य—मायागम्य, मायेला जाणतां येणार नाहीं असा, १८·९.

गरल—विष. गरल जे(जें) वमी मुखें । ६·२४१. गरलजाल ११·३५७, ज्ञानदेवी व कुंटे— 'गरळज्वाळा' ११·३६२; गरलज्वालीं १६·४०८; वैराग्यगरल १८·७८६.

गरिमा—मोठेपणा, आढ्यता. गरिमेतें आंगा कडे । येउँ नेंदी ॥ १३·१८७. १६·१८९.

गरुड—मोठी, श्रेष्ठ. गरुड भक्ति ९·२२७; गरुवति, ग्रथुगरुवतिचा (ग्रंथु गरुवतिचा) ठाउँ १·३३, ज्ञानदेवी—'ग्रंथ गरुवतीचा ठावो' १·३३,

कुंटे–'ग्रंथगरुवतीचा टावो' १·३३; **गरुवती**—**मां वायां गरुवती बोलों** १०·३१; **गरुवा**, मोटा, वृद्ध, **गरुवा मांकडु** १३·५६७.

गर्जणें—गडगडणें, दुमदुमणें, गाजणें. ते मेघाचेया-परी त्रीजगती। गर्जत असे ॥ १०·११०. **गर्जों लागति** १०·१०९. **गर्जत**—गर्जतें एकें निःशब्दें। ११·१२७, **घनगर्जिता सरिसा** १८·४८१. **गर्जना** २·७८.

गर्त्ता—खळगा. एवं तमाचिये पडिले गर्त्ते। ९·१८४. **जन्ममृत्यूचिये गर्त्ते** १३·६४; **पूयगर्त्ते रिगालां** १३·५३८.

गर्भ—जन्मास येणारा उदरांतील जीव, आंतील भाग, भाव, आशय. एआ अभिप्रायाचा जे गर्भु धरी। ६·३१२. **उदरिचा गर्भु** १०·६४; **कुल्लालमतिचे गर्भ** ९·७३; **गार्भिची व्यथा** १३·७३१; **गर्भाची पेलोवेली करी**, वाढ करते, १४·८८; **गर्भ गिवसी** ९·४९८; **येवं संपूर्ण जे गर्भे ठाउ वायें**, असा अविद्येच्या गर्भातून सर्व विश्वाचा प्रवाह बाहेर पडतो, १४·९३, ज्ञानदेवी–तेव्हां ये वासना गर्भें। ठायें ठावो ॥ १४·९४; **गर्भगोल**, उदरांतील पिंड, ९·३३१, १४·९६; **गर्भपत्रें** १५·९८; **गर्भपूटें**, गाभ्याचीं पुटें, ११·२४६; **गर्भमेदमूसे**, गर्भाच्या व मेदाच्या मुशींत, १६·१७९; **गर्भवास** ११·३५, –**संगति** २·१२३, –**सादि संकट** ५·१२३; **गर्भवासीं सांकडला** १८·१५००; **कां एकत्र गर्भशशी चंद्रिका**, चंद्र व चांदणें एकाच ठिकाणीं असतात, १८·११४४, ज्ञानदेवी–'कां अकृत्रिम शशी चंद्रिका ते' १८·११५०, कुंटे–हाच पाठ–'शशीं' १८·११५०. **गर्भस्थ** ३·२५५; **कमलगर्भाकारें** ६·२८०; **ग्रंथगर्भिचें** १५·४४; **विषगर्भ**, समुद्रांतून विष निघालें यास उद्देशून, १८·१७६७; **जगदंबुदगर्भनभ**, **अंबु** पहा. **सगर्भ** १५·१८५, –**र्भें** १३·८४४; **सिंधुगर्भीं** ११·६४०.

गर्व—अभिमान, ताठा, दिमाख. फुगे असाधारण। गर्वें तेणें ॥ १६·३७६. ७·८०, १३·६५६, १६·१८९, १८·१६६. **गर्वें फूगला** १३·७२३; **अविद्यागर्वाचिये राती** १७·३२७. **अगर्वता** ४·१६५, ९·२२५; **सगरव**—**सगरवां अधमां**, गर्विष्ठ अधमांना, १६·३८८.

गल—गळ, लोखंडी आंकडा, आमीष, सांखळ, नांगर. गलु न पाहतां गीळी। उंडी मीनु ॥ १३·७३८. ३·२०९. **आंगीं गलु घालिजति**, आंगावर हातकडीं, सांखळ, नांगर वगैरे माले मागणारे घालतात, त्यास उद्देशून, १७·२५५; **गलु आसुडी** १४·१४६; **मीना गलु घोंटे**, गळच माशाला गिळील असा विपरीत प्रकार, ७·९१.

गळणें—झरणें, पाझरणें, गळून पडणें, सुटणें, नाहींसें होणें. हालवलें हीं न गलें(ले)। तें परब्रह्म ॥ ८·१६. जैसी गलिली दिवोराती। प्रलयतेजें ॥ १५·५००. **क्रिया गलती आहे**, बंद पडते, १५·२५७; **गांठि गलति** १८·७३५; **पुलिका गलति** ११·२४६; **पूर्णतेचा रसु गले** ७·१७१; **प्रत्यवावो तंव गले** १८·१२१; **भूतशाखा गले** १५·१२३; **मानाभिमान गलले** ९·२२६; **न गलिजे तरि**, जर गळलें नाहीं तर, १०·५०.

गला—गळा. कां गला(लां) स्तन अजेचे। तैसें जियालें देख तेयाचें। ३·१४२. कां स्तन जाले गलां। सेलिये जैसे ॥ ९·१७३. **सेलियेचे गलां स्तन** १८·५७४; **गला गिवसीतसे**, माळ घालण्यासाठीं, १६·२०७; **गलां टोपु वाहे**, गळ्यांत दगड अडकवून घेतात, स्वतःस गुंतवितात, १४·१७१; **गलां बांधला**, गळ्यांत बांधलेला (परिस), ९·६०; **गला बुजाला ठाए**, गळा दाटून आला, ११·४८३; **गलां मोट बांधली** १७·३४५; **गला वोडविला**, विष पिण्यासाठीं गळा पुढें केला, तयार झाला, १८·७८६.

गलाला—घोंट. बहू मृगजल देखौनि डोलां। थुंकिला अमृताचा गीलितां गलाला। ९·६०. **विषोदकाचा गलाला** ८·१४५; **विस्मयामृताचे गलाले** ७·१८४.

गवणें—मिळणें, सांपडणें. तेणें चेतना गवली ठायें। शरीरिंची ॥ ८·२२६. **ना गवे** ३·१२४, ७·१६३; **नागवे** १५·१६, **ना गवे** असा जरी पाठ घेतां आला तर संदर्भांत **नांगवे** असा पाठ अधिक बरा वाटतो, ज्ञानदेवी–'नांगवे' १५·१६, **आंगवणें** पहा.

गवसणी—खोळ, आच्छादन. ८·२०८, ९·२०, ९·१९२, १०·१९८(णी), १३·४१२. **गवसणी घालूनु** १०·११८; **जलसेनाचिया गवसणियां**, विष्णूनें आपलें रूप झांकून मत्स्यकूर्मादि अवतार घेतले यास उद्देशून, ११·८४; **देहाची गवसणी** ८·१३३.

गवसणें-गंवसणें—आच्छादणें, व्यापणें, सांपडणें. **गवसणें**—कां गवसलें गवसे। आकाश हें॥ ४·१७८. १·११६, ५·२३, ६·४०१, ११·४०५. **बुद्धितें गवसूनि ठाए** ४·२०४, **हृदय**—, व्यापून या अर्थी, १३·५; **गंवसणें—आकाश गंवसावें** १·६९. **आकाश** पहा.

गवाक्ष—खिडकी, बारी. **कानाचेनि गवाक्षद्वारें** ७·१९५; **गवाक्षी भेदें** १८·३२६, ज्ञानदेवी—'**गवाक्षभेदें**' १८·३२८; **मोहार्णवगवाक्षें**, मोहरूपी समुद्राच्या खोलींत, ११·६१.

गवांदि—अन्नछत्र. **गवांदि घातली** १३·२३०, १८·१४५२.

गहन—कठीण, गंभीर, गूढ, दाट. परि अगाध भलें गहन। हृदय ययाचें॥ २·४०. तें अव्यक्त तूं गहन। अविनाश जी॥ ११·३०३. २·२८१, २·३५३, १२·५६, १२·१४०. **गहन कथा** १·२८,—**भजन** ९·२१८,—**व्याप्ति** ४·९१; **गहन पडिलेयां कवण** ८·६२; **गहनें उद्यानें लावीं** १२·१३; **गहनें तपादिकें** १७·४०३; **संस्कृताचीं गहनें तोडूनि** ११·९.

गहिर-गहीर—गंभीर. **गहिर—अति गहिरें निनादें** १·१४६; **गहिरु घडघडिला** १·१४९; **गहीर—गहीरु गाजतसे** १·१४४.

गहिवर—उमाळा. नधरे गहिवर(रु) आला। १·२६७, ज्ञानदेवी—**गहिंवरु** १·२६९.

गहिंसास—अडाणी, अज्ञानी, मंद. **कडाडां आणि गहिंसासा(सां)**, चतुर व अज्ञानी लोकांना, ११·९७, ज्ञानदेवी—'**गहिंसां**' ११·९७. **गैसास** पहा.

गव्हर—गुहा, गुंफा. **गव्हरीं झांकिले** १३·८५२.

गंव्हरणें—गूढार्थ स्पष्ट करणें. **योगतत्व गंव्हरिलें** १०·२४, ज्ञानदेवी—'**गव्हरिलें**' १०·२५.

गा—अरे. हें काइ गा म्हणितलें देवें। ११·६६३. १·८३, ६·१०२ (१,२), ८·१६५, ९·२८९, ९·३६३, ११·१५५, १३·९०३, १३·९०५, १३·९११, १४·८४, १६·४५, १६·१०४, १७·२३३, १७·३६१, १८·२८, १८·१४२, १८·२२२, १८·२७३, १८·१०८३, १८·१६०४. **तऱ्हीं गा** १२·१२५; **पैं गा** १८·८३३; **हां गा, हां** पहा: **गा डौरा, गाडौरां** पहा.

गाजणें—गर्जना करणें, उघडकीस येणें, प्रसिद्धीस येणें. चोरु म्हणौनि गाजिल। १४·३५९. गाजौनि पुढां जाला। सिंहु जरि॥ १८·७३३. ऐसें गाजौनि वाहे। उभिली तेणें॥ १८·१६३७. १·१२६, १·१४४, १·१४५, १·१६३, ६·२१५, ७·७६, ८·२५८, ११·११५, ११·३२१, ११·५२२, १४·२४६, १७·२५०, १७·३६२, १८·२७७, १८·१६३७. **काह्मा गाजा** ९·४२८.

गाजावज्य—गजबज, गोंधळ. गाजावज्य ही धरावें। ४·३०, गजबज आवरावी. **गजबजणें** पहा.

गांठा—पिंजरा. पूंस लावूनि गांठा। १३·२३३, पोपट उडवून देऊन पिंजरा घ्यावा.

गांठि-गांठी—बंधन, गुज, भेट, मेळ, अढी. **गांठि**—वारेयानि वालुवे गांठि। केहिं आहे॥ १३·१०९२. गांठि बांधलीं खापरी। १७·४१७, शिदोरी म्हणून नुसती खापरी बरोबर घेतली, तर उपाशी राहावें लागेल. **मनिं गांठि वरि मोकली वाचा** १३·६६७; **गांठि पडे**, भेट होते, ५·१५१, एकत्र येतात, १३·८२; **गांठि बांधिजे**, संग्रह करावा, १७·२८६; **गांठि कां सोडिते**, उघड करुन कां सांगते? १७·४२५; **जिव्हारिची गांठि सोडिली** ११·५७४; **जीवाचिये गांठि बांध** १४·१२७; **तारुण्याची गांठि विघडे** ६·२६०; **धनाची गांठि सुटे** १८·७९६; **इंद्रियां विषयांची गांठि गलति** १८·७३५; **गांठी—अभिलाखांचिया गांठी** ५·७२; **कर्मांचां वज्रगांठीं** १८·३८९; **पदपिंडाची गा(गां)ठी** ३·२६७; **संसाराचिया गांठी** ९·४६; **झोलिये गांठी पाडी**, झोळीस गांठ बांधतो, भिक्षेची तयारी करतो, ९·३०८; **तीन्हीं गांठी सूटति** ६·२४४; **पद्मुवेयां लागि गांठी सोडीं** ९·३९०.

गाडा—ओझें नेण्याची मोठी गाडी. कडाडि

कुंटे–'ग्रंथगरुवतीचा टावो' १·३३; **गरुवती —मां वायां गरुवती बोलों** १०·३१; **गरुवा**, मोटा, वृद्ध, **गरुवा मांकडु** १३·५६७.

गर्जणें—गडगडणें, दुमदुमणें, गाजणें. ते मेघाचेया-परी त्रीजगती । गर्जत असे ॥ १०·११०. **गर्जों लागति** १०·१०९. **गर्जत**—गर्जतें एकें निःशब्दें । ११·१२७, **घनगर्जिता सरिसा** १८·४८१. **गर्जना** २·७८.

गर्त्ता—खळगा. एवं तमाचिये पडिले गर्त्तें । ९·१८४. **जन्ममृत्यूचिये गर्त्तें** १३·६४; **पूयगर्त्तें रिगालां** १३·५३८.

गर्भ—जन्मास येणारा उदरांतील जीव, आंतील भाग, भाव, आशय. एआ अभिप्रायाचा जे गर्भु धरी । ६·३१२. **उदरिचा गर्भु** १०·६४; **कुल्लालमतिचे गर्भ** ९·७३; **गार्भिची व्यथा** १३·७३१; **गर्भांची पेलोवेली करी**, वाढ करते, १४·८८; **गर्भ गिवसी** ९·४९८; **येवं संपूर्ण जे गर्भें ठाउ वायें**, असा अविद्येच्या गर्भातून सर्व विश्वाचा प्रवाह बाहेर पडतो, १४·९३, ज्ञान-देवी–तेव्हां ये वासना गर्भें । ठायें ठावो ॥ १४·९४; **गर्भगोल**, उदरांतील पिंड, ९·३३१, १४·९६; **गर्भपत्रें** १५·९८; **गर्भपूटें**, गाभ्याचीं पुटें, ११·२४६; **गर्भमेदमूसे**, गर्भाच्या व मेदाच्या मुशींत, १६·१७९; **गर्भवास** ११·३५, **–संगति** २·१२३, **– सादि संकट** ५·१२३; **गर्भवासीं सांकडला** १८·१५००; **कां एकत्र गर्भशशी चंद्रिका**, चंद्र व चांदणें एकाच ठिकाणीं असतात, १८·११४४, ज्ञानदेवी– 'कां अकृत्रिम शशी चंद्रिका ते' १८·११५०, कुंटे–हाच पाठ–'शशीं' १८·११५०. **गर्भस्थ** ३·२५५; **कमलगर्भाकारें** ६·२८०; **ग्रंथगर्भिचें** १५·४४; **विषगर्भ**, समुद्रांतून विष निघालें यास उद्देशून, १८·१७६७; **जगदंबुद-गर्भनभ**, **अंबु** पहा. **सगर्भ** १५·१८५, **–र्भें** १३·८४४; **सिंधुगर्भी** ११·६४०.

गर्व—अभिमान, ताठा, दिमाख. फुगे असाधारण । गर्वें तेणें ॥ १६·३७६. ७·८०, १३·६५६, १६·१८९, १८·१६६. **गर्वें फुगला** १३·७२३; **अविद्यागर्वांचिये राती** १७·३२७. **अगर्वता** ४·१६५, ९·२२५; **सगरव—सगरवां अधमां**, गर्विष्ठ अधमांना, १६·३८८.

गल—गळ, लोखंडी आंकडा, आमीष, सांखळ, नांगर. गलु न पाहतां गीली । उंडी मीनु ॥ १३·७३८. ३·२०९. **आंगीं गलु घालिजति**, आंगावर हातकडीं, सांखळ, नांगर वगैरे मालें मागणारे घालतात, त्यास उद्देशून, १७·२५५; **गलु आसुडी** १४·१४६; **मीना गलु घोंटे**, गळच माशाला गिळील असा विपरीत प्रकार, ७·९१.

गळणें—झरणें, पाझरणें, गळून पडणें, सुटणें, नाहींसें होणें. हालवलें हीं न गलें(ले) । तें परब्रह्म ॥ ८·१६. जैसी गलिली दिवोराती । प्रलयतेजें ॥ १५·५००. **क्रिया गलती आहे**, बंद पडते, १५·२५७; **गांठि गलति** १८·७३५; **पुलिका गलति** ११·२४६; **पूर्णतेचा रसु गले** ७·१७१; **प्रत्यवावो तंव गले** १८·१२१; **भूतशाखा गले** १५·१२३; **मानाभिमान गलले** ९·२२६; **न गलिजे तरि**, जर गळलें नाहीं तर, १०·५०.

गला—गळा. कां गला(लां) स्तन अजेचे । तैसें जियालें देख तेयाचें । ३·१४२. कां स्तन जाले गलां । सेलिये जैसे ॥ ९·१७३. **सेलियेचे गलां स्तन** १८·५७४; **गला गिवसीतसे**, माळ घालण्यासाठीं, १६·२०७; **गलां टोपु बाहे**, गळ्यांत दगड अडकवून घेतात, स्वतःस गुंत-वितात, १४·१७१; **गलां बांधला**, गळ्यांत बांधलेला (परिस), ९·६०; **गला बुजाला ठाए**, गळा दाटून आला, ११·४८३; **गलां मोट बांधली** १७·३४५; **गला वोडविला**, विष पिण्यासाठीं गळा पुढें केला, तयार झाला, १८·७८६.

गलाला—घोंट. बहू मृगजल देखौनि डोलां । थुंकिला अमृताचा गीलितां गलाला । ९·६०. **विषोदकाचा गलाला** ८·१४५; **विस्मयामृताचे गलाले** ७·१८४.

गवणें—मिळणें, सांपडणें. तेणें चेतना गवली ठायें । शरीरिंची ॥ ८·२२६. **ना गवे** ३·१२४, ७·१६३; **नागवे** १५·१६, **ना गवे** असा जरी पाठ घेतां आला तर संदर्भांत **नांगवे** असा पाठ अधिक बरा वाटतो, ज्ञानदेवी–'नांगवे' १५·१६, **आंगवणें** पहा.

गवसणी—खोळ, आच्छादन. ८·२०८, ९·२०, ९·१९२, १०·१९८(णी), १३·४१२. **गवसणी घालूनु** १०·११८; **जलसेनाचिया गवसणियां**, विष्णूनें आपलें रूप झांकून मत्स्यकूर्मादि अवतार घेतले यास उद्देशून, ११·८४; **देहाची गवसणी** ८·१३३.

गवसणें-गंवसणें—आच्छादणें, व्यापणें, सांपडणें. **गवसणें**—कां गवसलें गवसे। आकाश हें॥ ४·१७८. १·११६, ५·२३, ६·४०१, ११·४०५. **बुद्धितें गवसूनि ठाए** ४·२०४, हृदय–, व्यापून या अर्थी, १३·५; **गंवसणें–आकाश गंवसावें** १·६९. **आकाश** पहा.

गवाक्ष—खिडकी, बारी. **कानाचेनि गवाक्षद्वारें** ७·१९५; **गवाक्षी भेदें** १८·३२६, ज्ञानदेवी–'गवाक्षभेदें' १८·३२८; **मोहार्णवगवाक्षें**, मोहरूपी समुद्राच्या खोलींत, ११·६१.

गवांदि—अन्नछत्र. **गवांदि घातली** १३·२३०, १८·१४५२.

गहन—कठीण, गंभीर, गूढ, दाट. परि अगाध भलें गहन। हृदय ययाचें॥ २·४०. तें अव्यक्त तूं गहन। अविनाश जी॥ ११·३०३. २·२८१, २·३५३, १२·५६, १२·१४०. **गहन कथा** १·२८,–**भजन** ९·२१८,–**व्यासि** ४·९१; **गहन पडिलेयां कवण** ८·६२; **गहनें उद्यानें लावीं** १२·१३; **गहनें तपादिकें** १७·४०३; **संस्कृताचीं गहनें तोडूनि** ११·९.

गहिर-गहीर—गंभीर. **गहिर—अति गहिरें निनादें** १·१४६; **गहिरु घडघडिला** १·१४९; **गहीर—गहीरु गाजतसे** १·१४४.

गहिवर—उमाळा. नयेरे गहिवर(रु) आला। १·२६७, ज्ञानदेवी–**गहिंवरु** १·२६९.

गहिंसास—अडाणी, अज्ञानी, मंद. **कडाडां आणि गहिंसासा(सां)**, चतुर व अज्ञानी लोकांना, ११·९७, ज्ञानदेवी–'गहिंसां' ११·९७. **गैसास** पहा.

गव्हर—गुहा, गुंफा. **गव्हरीं झांकिले** १३·८५२.

गंव्हरणें—गूढार्थ स्पष्ट करणें. **योगतत्व गंव्हरिलें** १०·२४, ज्ञानदेवी–'गव्हरिलें' १०·२५.

गा—अरे. हें काइ गा ह्मणितलें देवें। ११·६६३. १·८३, ६·१०२ (१,२), ८·१६५, ९·२८९, ९·३६३, ११·१५५, १३·१०३, १३·१०५, १३·९११, १४·८४, १६·४५, १६·१०४, १७·२३३, १७·३६१, १८·२८, १८·१४२, १८·२२२, १८·२७३, १८·१०८३, १८·१६०४. **तन्हीं गा** १२·१२५; **पैं गा** १८·८३३; **हां गा, हां पहा: गा डौरा, गाडौरां** पहा.

गाजणें—गर्जना करणें, उघडकीस येणें, प्रसिद्धीस येणें. चोरु ह्मणौनि गाजिल। १४·३५९. गाजौनि पुढां जाला। सिंहु जरि॥ १८·७३३. ऐसें गाजौनि वाहे। उमिली तेणें॥ १८·१६३७. १·१२६, १·१४४, १·१४५, १·१६३, ६·२१५, ७·७६, ८·२५८, ११·११५, ११·३३१, ११·५२२, १४·२४६, १७·२५०, १७·३६२, १८·२७७, १८·१६३७. **काह्मा गाजा** ९·४२८.

गाजावज्य—गजबज, गोंधळ. गाजावज्य ही धरावें। ४·३०, गजबज आवरावी. **गजबजणें** पहा.

गांठा—पिंजरा. पूंस लावूनि गांठा। १३·२३३, पोपट उडवून देऊन पिंजरा द्यावा.

गांठि-गांठी—बंधन, गुज, भेट, मेळ, अढी. **गांठि**—वारेयानि वाळुवे गांठि। केहिं आहे॥ १३·१०९२. गांठि बांधलीं खापरी। १७·४१७, शिदोरी म्हणून नुसती खापरी बरोबर घेतली, तर उपाशी राहावें लागेल. **मनिं गांठि वरि मोकली वाचा** १३·६६७; **गांठि पडे**, भेट होते, ५·१५१, एकत्र येतात, १३·८२; **गांठि बांधिजे**, संग्रह करावा, १७·२८६; **गांठि कां सोडिते**, उघड करून कां सांगते ? १७·४२५; **जिव्हारिची गांठि सोडिली** ११·५७४; **जीवाचिये गांठि बांध** १४·१२७; **तारुण्याची गांठि विघडे** ६·२६०; **धनाची गांठि सुटे** १८·७९६; **इंद्रियां विषयांची गांठि गलति** १८·७३५; **गांठी—अभिलाखांचिया गांठी** ५·७२; **कर्मांचां वज्रगांठीं** १८·३८९; **पद्पिंडाची गा(गां)ठी** ३·२६७; **संसाराचिया गांठी** ९·४६; **झोळिये गांठी पाडी**, झोळीस गांठ बांधतो, भिक्षेची तयारी करतो, ९·३०८; **तीन्हीं गांठी सूटति** ६·२४४; **पद्वेयां लागि गांठी सोडीं** ९·३९०.

गाडा—ओझें नेण्याची मोठी गाडी. कवाडें

लोटिला गाडा । १३·७५३. तरि कडाडि मोडे जो गाडा । १८·६४३. **गाडे भरणें** १३·८३४.

गाडु—गडू, बोळकें, मडकें. **गाडुवां घडां** १८·५४०; **घडेगाडुआंचे कोंभ निगताती काइ** ९·७३.

गाडौरा—इमारतीच्या पायांतील दगडधोंड्यांची भर. तळीं दाटौनि गाडौरा । १८·१४९७. **गा डौरां** ११·५३२, **गाडौरां** असा पाठ घ्यावा.

गाढणें—घट्ट बांधणें. **गाढलें त्राण,** आवळलेलें चिलखत, १८·१०७१; **वरि गाढिलें पीतांबर** ११·२१७. **गाढ**—फार, मोठें, खोल, बलिष्ठ, दृढ. माझि उभारलेनि दंडें । शिरकमल होये गाढें । ६·२०२, रसें गाढि वरि ढिलीं । १७·१२७, ६·१९३, **गाढा अनुग्रहो** १८·१५६७, **—परिग्रहो** १८·१०५६, **—मेळावा** १८·१०३५; **गाढा आणि अफांटु** १५·२११; **तर्कीं अतिगाढा** १३·८३१; **मूळें गाढिं** १५·१७९ (१), **गाढी होउनि** ६·२०७; **प्रतीति गाढी केली** १८·९९६. **गाढिका,** बळकटपणा, ६·३६४, १५·९६; **गाढें बंड** १३·२०; **मूळें गाढें** १५·१७९ (२); **गाढें रसाळ** १३·२१२; **कासे गाढे** ७·९७; **कर्मिं गाढे होउनि** १६·३२५; **गाढे साधीन,** बलिष्ठ मारीन, १६·३५०; **गाढेपणें** ५·१३१.

गाणावाणा—गाणारा, गाण्यांत वर्णन करणारा. **तें तो गीतेचां गाणांवाणां लाहे,** गीता गाइल्यानें व वर्णन केल्यामुळें तें (मोक्षपद) तो प्राप्त करून घेतो, १८·१५१७.

गाणी—गवई, गाणारा. **गंधर्व–गान–गाणी** ९·३२०. **गाणिव**–गायन चातुर्य, शैली, **गाणिवे होये नेणं,** गायनशैलीकडे दुर्लक्ष होईल, १८·१७१६; **गाणीव** १८·१७२०. **गाणें** पहा.

गाणें—स्वरांवर भर देऊन आलापांत म्हणणें, वर्णन करणें. तें भगवद्गीता वोविं गाऊं । ऐसें केलें ॥ १०·१९. स्त्रिया गाइलें आइकावें । १६·३३२. म्हणौनि गातां गाऊं म्हणे । १८·१७१६(२). **गातां** १८·१७१६(१); **गांतां—अध्यात्म गांतां** १०·१४१; **उपनिषदें जें गाति** ११·८५; **उदंड गांति** ९·२०९; **सांख्य जीतें गांति** १३·३६; **गांती वानिती** १६·३५९; **वचनें गाये** १०·१३९(१); **हळुरु गासी** १२·७. **गाणें** (ना.) ११·१५७. **गायन** ८·१४६, १६·१२०; **गीत** ४·२२, १०·१३९(२), १७·२९६, १८·४२१, १८·१०८७, १८·१७२०.

गात्र—अवयव. १·१९६, ११·२४२. **गात्रातें विघडवी** ६·२१९.

गादणें—मलिन होणें, पीडित होणें. १३·१११४. **दुःखें गादिजे** १६·२९८; **विश्व गादैल** १३·२२१.

गाभा—गर्भ, आंतला भाग, अंकुर. **कदलिचा गाभा** ६·२९५; **बोलाचा गाभा न चखतां** ७·२०२.

गाभागोभा—अडथळा, प्रतिबंध. १८·१३५६.

गाभारा—आतलें आवार, माजघर. **अर्थज्ञानाचां गाभारां** १८·४६; **आदिशून्याचा गाभारा** ७·२४; **कृपेचां गाभारां** ११·६७; **चंद्रबिंबाचां—** १०·२९८, **संतोषाचा—** ४·१०६.

गाभिण—सगर्भ जीव. गाभिणीं उकढलीं । पुटां माझि ॥ १३·२२७. **शुष्क अथवा सडिलें गाभिणें** १७·१५८.

गाभेवन—सूक्ष्म अंकुर. **गाभे वनें (गाभेवनें) वडु झांकवे** १०·६९, असा विपरीत प्रकार होणार नाहीं; **गा भवन** ९·२७४, **गाभेवन** पाठ असणें संभवतें, ज्ञानदेवी—'गाभवन' ९·२७५.

गामी—जाणारा या अर्थी. चित्तेसिं व्योम । गामिये करिति ॥ ५·१५२.

गायत्री—चोवीस अक्षरांचा, तीन चरणांचा छंद, सुप्रसिद्ध मंत्र. आया(गा) गायत्रीछंद जें म्हणिजे । १०·२५९. किं गायत्री फुलीं फलीं । श्लोकाचां आली ॥ १८·१५०१.

गार—(१) कठिण पांढरा दगड, गारगोटी. कां रत्नें म्हणौनि गारा वेंचिजति पैं ॥ ९·१४७. गार सेवालें गुंडाळली ॥ १३·६६९. (२) थंड, तृप्तिकारक या अर्थी. **भावार्थो गार पडतसे** ६·१३४.

गारा—चिखल. बाळपणाचा गारा । तो दंभु पैसा ॥ १६·२१५.

गारुड—मंत्रविद्या. दंपु जाणे गारुडाचा । १३·८३०. **गारुडी,** सर्पांचें विष उतरविणारा, माकडें नाचवून, हातचलाखीचे खेळ करून दाखविणारा. **गारुडियाचें मर्कट** १३·७९१; **गारुडी सर्पं वाहे** १८·६०५; **हरिगारुडी** २·७२.

गाऱ्हाणें—संकट निवारणासाठीं विनंति. **गाऱ्हाणें देवों एंति** १७·३२८.

गाळणें—(१) वस्त्रांतून चाळून घेणें. रगडून पिळून घेणें. वरि गगनाचेनि पालवें । गाळूनि घेतलें ॥ ८·१५. गाळूं आदरिलें पाणी । १३·२३४. **आकाश आणि गालिजे** १८·१३२०; **घाणा गालिले खडे** १७·४१६; **वालुवेचा घाणा गालिलेयां** १८·६१०; **गाळुनु** १०·२९०; **गाळूनि** १८·५३१. **गाळणें**—वालुवे तिलां घाणा । गाळणें एक ॥ १८·९३७. **गालिता—गालितेयाचिया आह्लणी** १३·२३४; **पालितेया... गालितेया** १२·१९९; **गालिंव**, शुद्ध, सुखा भरलें गगन । गां(गा)लिंव जें ॥ १५·७७. (२) वर्ज करणें. १२·१४५. **इयेतें कैसेनि गालावें** १३·२३८; **दीठी चि गाली**, दृष्टि वर्ज करते, पाहात नाहीं, १४·२०७; **पालावा... गालावा** १८·९३०; **पालीत... गालीत** १२·७७.

गाॐ–गाव–गांव—वस्तीचें ठिकाण, त्या त्या प्रकारचें क्षेत्र. **गाॐ**—६·३०, ६·१६०; **जंव गभस्तीचा गाॐ न रिगिजे** १८·१२५०; **गाव, गांव**—जिये गाविंचे निष्काम। अधिकारिये ॥ ५·१४५, जिये गाविंचा पाहारु दियां वेन्हीं । ८·१५३, अधिकारिया रिगतां गावों । जाला जैसा उत्सावो । १८·७९२, ८·१६५, ८·१९३, ८·१९६, ९·३१८, ९·४९९, १२·८९, १२·१७४, १३·३७७, १३·५१७, १६·७८, १८·१०७६, १८·११३७, १८·१६२३; **गाविंचेया कश्मला** १८·६४७; **गाविंचे देउलेश्वर** १८·५६७; **गांवेंसि खाए** १५·४४०; **वाटा जेया गांवा यंति** ९·२७२; **गांव, गांवा, गावि-वीं-वो या शब्दांसह—अविद्येचां** –१८·६८७, **आंधलेयाचां** – १०·१४०, **इंद्रियांचां** – ५·५५, **खवणेयाचां** –४·२१, **चेतवा(ना)–चिंतामणिचे** – १८·१७७६, ज्ञानदेवी – 'चेतनाचिंतामणिचे' १८·१७९८, **देहाचां** – १४·२२५, **देहाचेया** – १८·१००, **परतत्त्वाचां** – १३·५३, **परत्राचां** – १६·३०४, **पुनरावृत्तिचेया** – ८·२३४, **प्रमेयांचिया** – ७·२०४, **बकाचां** – १८·७१५, **भारताचां** – १८·१७८५, **भिल्लांचा गावों(गांवो)** १८·६७१, **मोक्षाचां** – १७·३१९, **रत्नपारिखियाचां** – १३·३१९, **वयसेचिया** – ६·४५१, **विद्यांचां** – ९·४७, **विवेकाचे** – ५·१३८, **विषयांचें** – १७·२३३, **शरीराचेया** – ७·१०२, **संवादाचेआ** – ६·३११, **सांख्याचेया** – ७·४२, **सुना** – १८·५४९, **सेजेया** – ९·५१८, १४·२१९; **गांवदारिचें आडें**, गांवाला लागून असलेल्या जमिनीची मर्यादा, १३·६९८, **गांवदारी**, गांवाच्या प्राकारांत फिरणारी, १३·८२०, ज्ञानदेवी – 'गांवदारीं' १३·८२२; **गांवधणें**, गावांतील गाई म्हशी, १८·१७२; **गांवरस**, गावांतील सांडपाणी, १६·२५; **क्लेशगाविंचा उकरडा** १६·४०५; **मद्वैक्यगाविं** १८·१२१५; **मरणगावीं** १६·३४. **गावढें**–गांवढळ, अडाणी. काइ कोपों गांवढेया । ११·६१९, **गांवढीं** १८·२१६.

गां–गावार—अडाणी, मूर्ख. कां गांवारु निद्रासुखें । घर जळत नेदखे । १३·७४०, **गावारें** १५·२४३.

गावाइ—गोंधळ, गुंतागुत. **उपदेशामाझि गावाइ** ३·११, ज्ञानदेवी – 'गोवाइ' ३·११.

गिरबडणें—खरवडणें. **बाबुलें (ले)चें खोड गिरबडूनि सरड जाति** १३·५६०.

गिळणें–गीळणें—पोटांत घालणें, ग्रासणें, नाहींसें करणें. **गिळणें**—गिळी ज्ञानअज्ञानाचिया चांदणियां । १६·२. तैं नक्षा(क्ष)त्रातें पाहलें । गिळी जैसें ॥ १८·१९४. ११·४००, १४·३३८. **चेइली जीवदशा स्वप्नसंभ्रमु गिळी** ११·६३९; **गिळाविया**, गिळाव्या, ११·४२६; **गिळावेया**, गिळण्यासाटीं, १२·५७. **गिळवणें**—मासी आपणेयातें गिळवी । परि पुढिलातें वांती सीणवी । १८·६१७. **गीळणें**—पाहे पां इन्धन चि गीळूनि जाये । पावकातें ॥ २·१४, डोंगर गीळितां मुख । न फटे काई ॥ १२·६८, कां स्वमर्यादा गीळुनि । सिंधु उठी ॥ १८·६२१, २·१५, ४·५०, ७·३९, ७·६१, ७·७५, ७·८०, ८·२०७, ९·६०, १०·२३६, १०·२५१, ११·१८९, ११·३८७, ११·३९१ ११·३९३, ११·४२१, ११·४४१, १३·१६२, १३·७२३, १३·७३८, १४·४५, १४·२४१, १६·१३६, १६·१९२, १७·३८१, १८·९७६, १८·११३०, १८·१७६८. **एकिं एक गीळिलें**, १८·४३९;

द्वैत गीलणें १८·१५७९, – गीळूनि १८·९८२; पृथिवी सगली गीळूं ११·४५६; प्राणापानाचे लोंढे गीलिजे १८·७८१; मोहभ्रमें गीलिजे १४·३२८; बोध्यजात गीलितु १८·११००. गीलणें—संवादें द्वैत जें गीलणें। १८·१५७९, गीलिजतसे १८·४४०; गीलिजतु ९·५०९; कलिगीलितेयां जीवां १८·१७३८.

गिवसणें–गिंवसणें—शोधणें, मिळविणें. गिवसणें—आणि गिवसीत पावतील। महादोष॥ २·१९८. मी हारतला गिवसांवा॥ ९·२०७. गिवसत आले ५·८७; गिवसलेयां ११·२७७; गिवसावें १८·३९७; गिवसित ४·१८७, ८·१८९; गिवसितां ६·२४५, ९·५००; गिवसिती ११·६७७, – आहाति ११·३०२; गिवसी ८·२१३, ९·४९८, १३·१७१; साधूचा मागु गिवसीं ४·५२; गिवसीत २·३३०, ११·४१२, १८·१२८; गला गिवसीतसे १६·२०७; गिवसूं जाइजे ९·३००; गिविसावा ३·२०३; गिविसिले ३·२५०. गिवसणी—धैर्याची गिवसणी करीतसें ११·३६६. गिंवसणें—भोग गिंवसावे रुधिरीं। बुडाले जे॥ २·४८, गिंवसिजत आहाति ४·८६; गिंवसी ३·२३२, १५·४०८, १८·१५८; गिंवसूनि घेंति ३·११३, – घेपे ३·२५५. गोसी पहा.

गीता—भगवद्गीता. हे गीता नांव विख्यात। सर्ववाङ्मयाचें मथित। १८·१३१४. इया लागि आह्मां प्राकृतां। देशिकारें बांधीं गीता। १८·१६९९. ११·२६, १३·३३१, १५·२१, १५·५४२, १५·५४७, १५·५४८, १५·५४९, १५·५५१, १६·३१, १६·३९, १६·४०, १६·२०८, १८·३४, १८·८४, १८·१२२८, १८·१२२९, १८·१२३३, १८·१४२४, १८·१४६२, १८·१४७८, १८·१४९६, १८·१५०६, १८·१५०७, १८·१६४०, १८·१६४४, १८·१६४५, १८·१६४८, १८·१६५२, १८·१६५३(१), १८·१६५९, १८·१६७३, १८·१६७४, १८·१७०८, १८·१७६१, गीता ईश्वरु भोला १८·१६८९; गीते माझि...कांडत्रयात्मकु बीजीं रूखु जैसा १८·१४२१; गीता गंगा १८·१६५४; गीता जपु १८·१५२३; गीते देशिकार लेणें १८·१७८४; गीता प्रभूची वाङ्मई श्रीमूर्ति १८·१६६३; गीता वेदां मूल १८·१४१७, –वेदा मूलभूत १८·१४१९, –वेदांची सुसेव्यता ते हे मूर्त्ति १८·१४५६, –भारताचें सतें सात सर्वस्व १८·१६४०; साद्यंत गीता १८·४३; गीतेचिं अक्षरें १८·१५२०, १८·१५२५; –चे अध्याय १०·३४; गीतेचेनि अभिप्रायें १५·२८; गीतेचा कलशु १८·१७८७, –चा गाणांवाणां १८·१५१७; –चें दुभतें १८·१६६७; –चें दूस १८·८२; –चिं पदें १८·१६४३ (१); –चा पाठु १८·१४५१ (१); –चिया बाहाली १८·१५०१, –चें महिमान १८·१६५०; गीता आइकतेया पढतेया १८·१५२८, –पढतां १८·१५०७; –प्रकाशूनि १८·१४६०, –लीहुनु १८·१४५१ (२); गीतेचां पोटिं वेदु रिगाला १८·१४५५; गीतेसि भेटि जो करी १८·१५०३; गीता मंत्र-रहस्य मेलवी १८·१५०२; गीता मियां जीवसरें धरिली १३·३२९; गीते वेदांचे तीन्ही भाग उमटले १८·१४२३; गीताअभिप्राउ ११·२५; गीतार्णव १६·२०९; गीतार्थ १८·१७१४ अर्थणें (३) पहा; गीताकाश १८·१६४३ (२); गीताख्य ४·५, –प्रसंग १·५०; गीतागम, गीता हें शास्त्र १८·३२; गीतांग, आंग पहा; गीतादिक १८·४१; गीता-तत्व–त्त्व, तत्व–त्त्व पहा; गीतानिधान ४·१; गीतापणें १६·३५; १८·१४४९; गीतापद्‌रत्न १८·१४४०; –पद्यरत्न १८·१५११; –पाठक १८·१५१८ (१), –पुर १८·१६५१, –प्रासाद पहा, –माउली १८·१५१८ (२), –मीखें १८·१६४७, गीतारत्नप्रासादाचा कलशु, अटरावा अध्याय १८.३० (१); –रत्नेश्वर, या नांवाचें शिवलिंग, १८·१४९९, –रथ १८·१६५३ (३), –रूप १८·१३७९; –शास्त्र, शास्त्र पहा, –श्रवण, श्रवण पहा, –सरस्वती ११·७; सर्वगीतादर्शनाचा पाढावो, अटरावा अध्याय, १३·८९६, १३·८९९; गुणकर्म ३·१७८,

१८·३० (२); — सागरतरंग १८·१६५३ (२); गीतेमाजि ६·१०; भगवद्गीता १·५५, १०·१९, १०·२२; श्रीगीता वेदांचें बीज १८·१४२२; श्रीभगवद्गीता १८·१४४६; गीतेंत वेदांचीं कांडें व गीतेची अध्यायसंगति १८·१४२१ ते १८·१४४६ पहा.

गुगुल—गुगुळ, या कांटेरी झाडाचा धूप होतो. माथां जालिति गुगुलु । १७·२५५.

गुज-गूज—रहस्य, इंगित, वर्म. **गुज**—जें अ(अं)तष्करणिचें गुज । जिवाचिये ॥ ९·३४. ९·३५, ९·४१, ११·३६. **जिव्हारिचें गुज** १८·१३४०, जीविचें — ४·२७. **गूज** ९·४२.

गुंज—एका वेलीचें बीं, हिचा वजनासाठीं, शोभेसाठीं उपयोग करतात. रत्नाचां रूपिं मिरवे । गुंजांचें लेणें ॥ १८·११३९. **गुंज भरि, थोडें सुद्धां**, एका तोळ्यास ९६ गुंजा भरतात, १८·११८३.

गुड—बारीक दगड. **निर्गुड**, दगडधोंडे नसलेला, ६·१७९.

गुडंगा—गुडघा. १३·५५६.

गुंडा—वाटोळा दगड, गोटा. रत्ना गुंडेया काहिं । नेणिजे भेदु ॥ १४·३५४. **कर्मरंध्रीं नियमाचे गुंडे दाटी** १३·५८९; **दुःखाचां गुंडां दुखविति** १७·१०३. **गुंढा** पहा.

गुंडाळणें—वळकटी करणें, आच्छादणें. जो अविद्येचिया चिंधिया । गुंडाळूनि जीव बाउलिया । खेळवितसे गुणियां(या) । अहंकाररज्जु ॥ १८·९११, ज्ञानदेवी — 'तिगुणिया' १८·९१५. १३·६६९. **गुंडाळलिया प्रकाशा** १४·७९. **गुंडाळा**—**केशाचां गुंडाळां वरि** ८·४१; **कोंडेयाचा गुंडाला संडुनु** १५·४३३. **गुंडाळें**—**नखांची(चीं) गुंडाळिं** १३·२८५.

गुढा—(१) झेंडा. **झेंयाचा गुढा उभारी** १८·४६५. (२) दगड. **गुढें काढी** १८·७३६.

गुंढा—दगड, मर्यादा. **कर्मा अकर्माचे गुंढे** १३·४८. **गुंडा** पहा.

गुढी—आनंद, विजय दाखविण्यासाठीं उभारलेला ध्वज. सज्जनाकरवि गुढी । उभवीं मीं ॥ ४·५१. **विजयाची गुढी** १४·४०६; **गुढिया उभिति** ९·५०७; **गुढी उभिली** ६·५२, ११·६०३.

गुण—(१) मनोधर्म, स्वभाव, वस्तूचे धर्म. मृदु आणि कठिन । हे स्पर्शाचे दोन्हीं गुण । २·११५. हे गुण चि क्रियाजाता । नियोगी ना ॥ १४·२०१. जो गुण घे दे दोष । अमृताचें करी विख ॥ १८·६७३. १·३८(१), २·११५, ६·१११, ९·४१, ९·१५७(२), १०·२१५, १३·३८, १३·१८५, १३·९०१(१, २), १३·९९९, १३·१०९७ पुढें (२) पहा. १४·३६(१), १४·९३, १४·१३५, १४·१३६, १४·१४३, १४·२७८, १४·२८१, १४·२८२, १४·२८३(१), १४·२९६(१), १४·३०५, १४·३३९, १४·३४०(१, २), १६·३०, १६·३३, १६·८३, १६·१४८, १८·१९, १८·२०(१), १८·५१४, १८·८१२(१), १८·८२७, १८·८३१, १८·८३७, १८·८३८, १८·८४०, १८·८४३, १८·८४५(१, २), १८·८४७, १८·८४८, १८·८५४, १८·८५६, १८·८५७, १८·८६१(१, २), १८·८६९, १८·८७०, १८·९२५, १८·१२८२, १८·१४३७, १८·१७१८. **गुणातें अतिक्रमणें** १४·३६७; **गुणीं अर्वाच्य**, अवर्णनीय, १४·८६; **गुणाचिये उखरेवे**, उखर पहा; **गुणाचें करणें** १३·१०२४; **गुणाचिये गजवजे** १४·३४४; **गुणाचेन झडझडाटें** १५·१५३; **गुणाची दासि** १७·१२०; **गुणाचा निधि** २·४३; **गुणाचेनि परिकरें** २·१९३; **गुणांचा बोधु** १४·३०७; **गुणाचेनि बोलें** १७·२६४; **गुणाचां (गुणांचा) यावाजावा** १४·३७७; **गुणाचे(चें) रूप** १८·८३५; **गुणाची(चीं) लेणीं** १२·२२०, **गुणांचीं लेणीं** १३·४१२; **गुणांचें लोण** ९·३७७; **गुणिं वडिल** १७·२०४; **गुणाचा विकार** १४·२९२, — **वोलावा** १६·२६७; **गुणाचेनि व्यभिचारें** ४·७८; **गुणां तरावे**, अंतर पहा; **गुणातीत** ४·११३ (२), ९·१५७ (१), १४·३४, १४·३६ (२), १४·३१६, १४·३२२ (१), १४·३४५, १४·३६६, १४·३९३, — **ता** १४·२८३ (२), — **त्व** १४·२९७; **गुणात्मक** ७·६२; **गुणाग्रहें** १८·५४८; **गुणाधारें** ३·१८१; **गुणाधीन** ३·५३, १४·३२२ (२); **गुणानुवाद** २·१७२; **गुणाभास** १४·१९४; **गुणेंद्र** १८·८६४; **गुणेंद्रिय**

४·७९, – विभाग ४·७६, – संग १३·१५८; गुणकार्य १४·३३४; गुणकुसुम १६·२०७; गुणक्रिया १४·३४२; गुणक्षोभ १५·१५२; गुणघन ७·६९; गुणजात, जात पहा; गुणज्योती १६·२०८; गुणतीर्थ १६·२०६; गुणत्रय, सं. वा. श. पहा; गुणत्रिभेद १४·२७६; गुणभिन्न कर्मे १८·८२८; गुणभेद, भेद पहा; गुणभोग १३·९०७ (२); गुणातें भोगणें १३·९०६; गुणरत्न १८·८६७; ग(गु)णराशी १६·२१०; गुणलावण्य, गुण व सौंदर्य १·१८६; गुणवर्य ६·३७; गुणविधा १३·१०७६; गुणविवंचना १३·१६०; गुणसंग १३·१००९, १३·१०१५, १४·३३; गुणाचा संग १३·९०७ (१); गुणसंगम १३·१०१३; गुणसंबंध १८·७४८; गुणसंभ्रमें ३·१८०; गुणसमुद्रें ६·४८३; गुणसत्व १८·७४७; गुणस्वर्ग १८·८७२; अधर्में गुणें १८·७४६; अमूर्त्तिचे गुण ५·३९; चिंतामणिचे गुण ६·२१; ज्ञानगुण १८·१०६१; तमोगुण, तम पहा; दमगुण १८·८३३; दैवगुण १६·६७; निर्गुण पहा; निःसीमगुण ११·५०७; परगुण १४·२१६; पाइकाचा गुण ६·१२८; प्रकृतिचां गुणीं १८·८२४; ब्रह्मगुणि (णिं) १६·२०५; रजोगुण, रज पहा; रथाचे गुण १·१४०; रूपागुणाची आघवी १३·९८२, – चा ढाळु १३·९८०; विद्याविनयादिकिं गुणिं १७·२०४; विशेषगुण ९·२३९; विषयादिकिं गुणीं २·३४२; वेल्हावितेनि गुणें १३·११५२; सकलगुणीं ११·५५६; सद्गुण, सत् पहा; सर्वगुण, सर्व पहा; सामुद्रिकें गुणिं, शरीराच्या अवयवांवरील शुभाशुभ चिन्हांच्या गुणांत, १३·११६२; सावेव गुण १३·९८१ (२); दोनि गुण खंचति मग एकु धरी उन्नती, सत्व, रज, तम या तीन गुणांपैकीं कोणतेही दोन मागें सरून तिसरा गुण वरचढ करतो, १७·५७; तिहिं गुणाचें – गुणिं गुणीं, तीन्ही – न्हीं गुण, षड्गुण, सप्तगुण, नवगुण, – रत्नाकर, नवै गुण सं. वा. श. पहा; एवंगुणलक्षण १७·१३०; कैवल्यगुणनिधान १८·५२५; दैवगुण—येकोपजीवी १६·६६; लावण्यगुणयुवती ४·२१५; शौर्यादिगुणात्मक १८·८७५; गुणातें जाकळूं सके १४·३६८; गुण न्हवे ना करवी १४·३३६; गुणा(णां) नांगवे १४·३२२ (३); गुणा नातुडे १४·३४०; गुण निस्तरे, गुणमुक्त होईल, १४·३१९; गुणीं बांधला १४·१२८, – भरले ९·२०८; गुण भोगणें १३·१००८; गुणातें...दोष मानी १८·७२४; गुणा रिझों ये १७·४२४; गुणाचे वलिले १७·५६; गुणता १४·२९६ (२); गुणमई १३·९८१ (१); गुणमय १६·२०९; गुणीं गुणां जोगें १४·२८५; गुणिं गुणां परौतें १४·२९०; गुणा माझि राउ० १८·८६९; गुणा तव १७·१२१; गुणें विण १७·३८७; गुणा सारिखी १७·६१, गुणां सारिखें १४·२७४. अगुण—गुणागुणिं भाग १८·२० (२), गुणागुणाचे १८·८१२ (२); अवगुण १३·२७१; गुणावगुण १३·३७२. सगुण २·२७०, ४·११३ (१), – पणा १·३८ (२); सद्गुण १३·७२२; सर्वगुणिं १८·१६३१. (२) वात, सूत. पैं गुण तेतुला खाए। स्नेहें किं जळतु जाए। १३·७१८, दिव्यास उद्देशून—गुण वात, स्नेह तेल; पक्षीं, सद्गुण व स्नेह यांचा तिरस्कार करतो. गुणु प्रवेशे काइ, सूत ओवतां येईल काय? १८·१४८१; गुणाग्र १८·१६३९; कर्माचां गुणिं, पक्षीं – दोऱ्यांत, १३·१०९७. (३) गुणून तितके पट दाखविणारा शब्द. चौगुणा १३·६४४; – णां १८·७४४; चौगुणे वेन्हीं १३·११४५; चौगुणें, चौपटीनें, १८·१०४७.

गुणिया—गुणसंपन्न, गारुडी, मांत्रिक. तैं गुणां गुणियां धरावी। सरोभरी ॥ १८·१९, तेव्हां विशेषण व विशेष्य यांमध्यें कांहीं संबंध आहे कीं नाहीं याचा विचार करावा, ज्ञानदेवी – गुणागुणि या धरावी। सरोभरी कीं ॥ १८·१९. गुणियां-(या) ११·८४; गुणियां खेलवीतसे १८·९११, ज्ञानदेवी – 'तिगुणिया' १८·९१५; जेवि गुणियांसि फोडसें नांगवे १३·७२४.

गुणें—त्यामुळें, त्या योगानें. अंतौरिगुणें १३·१००८; कवणें गुणें ३·२२८, ग्राम– १५·४४२, जेणें– ११·३१५, पुरोहित– १८·१७४५; प्रकृति– ३·५१, ९·२८७, दैव– ४·७; १७·२९८, निज– १३·१४७, वारे– १३·५६८.

गुतकुली—गुदगुली, गुदगुदी. **जीवीं गुतकुलिया होंती** ७·१८५; **विंचू गुतकुलिया करी** १६·२८८.

गुंतणें—अडकणें, गुरफटणें, मग्न होणें. सूत सूतें गुंतलें । १८·१२१७. ५·१३६, ५·१७१, १०·८८, १३·७८०, १३·१०९७. **पां गुंतलें** ११·२४२, **पांगुतलें** असा पाठ घ्यावा, ज्ञानदेवी – 'पांगुतलें' ११·२४६. **गुंति, गुंतागुंत, संसारगुंति** १५·३६२; **गुंती** १३·१८; **गुंती माझि** १४·३३५, ज्ञानदेवी – 'गुंती–माजी' १४·३३७. **गूंति** १३·२५. **गुंतलें**, गुंतागुंत, **सारासाराचें गुंतलें तोडी** ६·३७१. **गूंतलें, बंधमोक्षाचें गूंतलें** १८·३१७.

गुंथणें—ओवणें. गुंथिली आहे पटीं । तांथुवीं जैसी ॥ १८·८०९.

गुंपणें—अडकणें, अडवून धरणें, गोंधळणें. मशकु गुंपला सेंबुडीं । १३·७८२. ४·८४, १५·१५२, १५·२२६, १८·१५८७. **गुंपिर**, जाळें, **इये गुंपिरां** १४·२८२; **जे(जं) गुंपिरें** १८·९५१. **गूंपणें—गूंपे** ४·९०, ९·५०४.

गुपित—गुप्त, लपवलेलें. मज गोप्याचेंहि गुपित धन । १८·१३१७. ११·७, १८·१७३१. **गुप्त** २·१२६. **गोप्य**, गुप्त ठेवण्यास योग्य, गुप्त ठेवा, ९·४०, १५·५४४, १८·१३४२, १८·१३४३; **प्रकृतिचां पोटीं गोप्यु** १३·८०. **गौप्य** ११·६०३.

गुंफणें—ओवणें, गोंवणें. किं मोकलेयां पांयांचा चवडा । गुंफी अधिकें ॥ ६·७८. **आखरें गुंफिलीं** १८·१७२१; **गुंफिलीं कां मोकलीं** १८·१७१९; **गुंफिजतसे** ९·२०.

गुर्विणी—गरोदर. **सत्तासंभोगें गुर्विणी होये** १४·८७; **कपट – गुर्विणी मैत्री**, वरून मित्रभाव पण आंत कपट असलेली, १८·१४९३.

गुल्फ—पायाचा घोटा. **गुल्फद्वय** ६·१९७.

गुसलणें—घुसळणें, मंथन करणें. **कांजी गुसललेयां** १८·६१०; **तूप काइसेया गुसलावें** १०·२९०. **गुसलण—दधिजलाचेया गुसलणां**, दहीं किंवा पाणी घुसळण्यास, १८·९३७.

गुह्य—इंगित. ९·४७.

गूंडणें—आच्छादणें, गुंडाळणें. गूंडूनि घेतला पटीं । रत्नदीपु ॥ १३·१००५, ज्ञानदेवी – 'गुंडूनि' १३·१०११.

गूढणें—गुप्त राहणें. जैसें नक्षत्रीं गगन गूढलें । ११·२८१. **गूढलें**, झांकलेले आहेत, १५·११४. **गूढ**, गुप्त, खोल, सहज न कळणारें, ९·३८, ९·१३४, १०·२७४, ११·२९९, १३·७८, १७·४७; **आघवीं चि गुढें** १८·१३४३, ज्ञानदेवी – 'गूढें' १८·१३५२; **परमात्मरूपीं गूढ** ३·६८, **परमार्थ** – ३·१७६; **वर्म जें** – ७·८, **विश्वरूप** – ११·३०. **गूढपण** ९·३७.

गैसास—निंद्यपणा, मूर्खपणा. **गैसासें**, मूर्खपणानें, ९·५०८, ज्ञानदेवी – 'गहिंसपणें' ९·५१३. **गहिसास** पहा.

गोख—मध्यभाग. **गोखा**, मध्येंच, योग्य वेळ येण्यापूर्वी, ११·३८४; **गोखामाजि** १६·२३१, हा अपपाठ असावा, **गोरव** पहा, ज्ञानदेवी – 'गौरवामाजी' १६·२३३.

गोचर—उघड, स्पष्ट, प्रकट. ध्यानें करिति गोचरु । १७·३५४. ५·९८, ११·५०४, १३·२७५, १५·२६३, १५·३१४, १६·१०२, १६·२७५, १८·१४५, १८·५८०, १८·६५९, १८·७६१, १८·८०७, १८·८८७, १८·१०७७, १८·११८२, १८·१३७९, १८·१५६५. **आत्मा गोचरु होए** १३·८२३; **डोळेयां गोचर** १८·१५४६, **तर्कांचिये दृष्टी** – २·१४७, **दीठीसि** – ११·८८, **नादु** – १८·१६८०, **मन-बुद्धिसि** – १५·४४६, **मती** – ११·२१०, **मना** – १३·१०२६, **लोचनांसि** – ११·२९, **स्वप्नसंभ्रमु** – १८·१४०१; **नेत्रगोचरे आकारिं** १३·८८६. **अगोचर** ८·२८, १५·१६.

गोठि-ठी-ष्ठी—कथाप्रसंग, बाबत, विचार, प्रकार. **गोठि**—नाइकति दूजेयाचिये गोठितें । ८·१९०. ६·३३१, ७·३०, ७·१६०, ८·१९०, १०·२९१, ११·२८, ११·८१, ११·६९७, १४·३२, १६·३८०, १७·४२५. **अज्ञानाची गोठि काइसी** १३·११६३; **अनारिसी गोठि** ११·६७६, **असमाई** – ६·११८; **एरि गोठि काइसी** ५·८०; **कें गोठि** १३·२५८, **केउती** – ११·५७४, **जागराची** – १५·५००, **ज्ञानाची** – ४·१९४, **पारावाराचिया**–१५·५०४, **भयाची** –

१८·६९, मागिलि – १८·२७७, मांडली – १३·२६५, मूंकां बोलेतेयाची –, मुका बहिरा असतो, अशा मुक्यावहिऱ्यास सांगणें व्यर्थ होईल या अर्थीं, ६·२६, मूर्खांची – ४·८७, मोकली – १८·१६७५; यज्ञाची गोठि कायिसी १६·३८०; रम्यगोठि १२·२२८, लाभाची गोठि ८·२३०, वडिलि – ७·१४, सपाइ नीजीव – १३·१०९१; अधिकाची गोठि केवि कीजे ११·५५८; असो हे गोठि, हा विचार सोड, ४·१५३; ऐसी गोठि कोठें असे १८·१७१२; तुजासिं गोठि करावी ११·५८०; ते तंव गोठि असो १५·४४१; तैसी गोठि काइसी १५·५०; दूजी गोठि आहे १४·२५४; दूसरि गोठि नाहिं १०·१०३; येरीची गोठि आदरिली १७·४२९, ज्ञानदेवी – 'येरि चि' १७·४३२; पाठिं गोठि सांघसी १०·१८३; हे गोठि काइसेया करावी ११·५७८; हे गोठि सांडीं १४·४०६. **गोठी**—इया बोलिं या (बोलिया) बोलिजति गोठी। तैसिया न्हवति ॥ १०·१२४, २·२२१, ४·१८४, ७·२०१, ९·२२८, ९·४४७, ११·३७७, ११·४७६, १३·२३९, १४·३९३, १८·३००, १८·१५६५, १८·१६५८. आंणिकाचिया गोठी ३·१५९; इया केउतिया गोठी १३·२८३; एकावांचौनि गोठी करूं चि नैये ६·१००; ऐसिया गोठी आइकसि १६·२०२; कें गोठी ७·१९१, १३·१८९; गुरुशिष्याची गोठी ३·२६७; तिया गोठी जाली १८·१३९२; तेथिची गोठी उपलउं १६·२७३; दुसरी गोठी १४·१७७; निमालेयांचिया गोठी ९·५००, पाबली – ११·६६, प्रियाचिया – १२·१६०, बोलिलिये – ९·३६, विवेकाची – ४·२. **गोष्टि**— श्रीकृष्णार्जुनीं बरवी। जे गोष्टि केली १८·१७८५.

गोड—मिष्ट, मधुर, आवडतें, उत्तम. कां मिरियां माजि तीख। उंसिं गोड ॥ १७·३८. ६·१७३, ९·३८, १२·१९९, १४·१६२, १७·१२९. गोड गायन १६·१२०; गीता ऐसें गोड १५·२१; सारस्वताचें गोड झाड ११·१९; गोडु ये कां, गोड वाटतो, १८·६०५, ज्ञानदेवी – 'येकां' १८·६०८; गोड जालें १८·१५७१; गोडां करावें ९·३०; गोडें नव्हंति, जर गोड नसतील तर, १८·१६८१; गोडें होंति १८·७९३, बोलतेयांचीं बोलणीं – १०·२४८, रसायनें – १०·१५४; सेवे वांचूनु काहिं गोड न मनी १३·४५१; गोड आंबड १८·२४३; पवित्र आणि गोड, दुधाविषयीं, ९·५६; वरि गोड आंतु विष, निंबोळीविषयीं, १४·२६१. गोडपणें १३·३. **गोडी**—विषइं जेया गोडी। ते हे इछा ॥ १३·१२५, कां मूर्त होये ऊंसें। गोडी जेवि ॥ १४·२८०, ६·२८, ६·११३, १०·१८०, १२·१६१, १४·३७१, १५·४१२; आत्मसुखाचिया गोडिया, गोडीमुळें; ४·१८५; उंसीं गोडी १८·८३९, क्षीरसागरिची – १३·९११; गुळाची – १३·८९६, ज्ञानाची – १४·६०, महासुखाची – ४·१०७, विषयांची – १३·७०१; गोडिया इक्षुरसु १८·५०६; गोडियेचे विशेष, गोडींत भेद, १०·३२; अक्षरांतें गोडी आणी १५·११; गोडी दे १८·१०४, – ही दे १७·२१८; गोडी लाविती १८·५७०. गोडिरें ... कडू १८·८०१. **गोडिस**—आंगें चि पदार्थ गोडिसे १७·१२५; गोडिसेपणें १३·११५१.

गोत्र—कुटुंब, नातेवाईक, वंश. १·१८४, १·२०७, १·२२८, १·२४३, २·२४, ११·५७, ११·५९, ११·६५१, १७·२८९. गोत्रकुटुंब १३·७९३; गोत्रगुरु, १·१७७, २·३४; गोत्रवर्गु १·१९३; ज्ञातिगोत्र १६·३५६; अरूपु मीं अगोत्रु १८·११९३; अगोत्रा गोत्र ९·१५९.

गोंदळी—(१) गोंधळी, कैकाडी (राजवाडे). (२) गोंदळी, पिशाच (दाते). कां साधुतें गोंदलिं। संचरौनि सुये मेलिं। १३·१००४, (१) जसा गोंधळी साधूस फुसलावून आपल्या मेळ्यांत घेतो, (२) जसें साधूच्या आंगात संचार करून पिशाच त्याला आडमार्गाला लावतें, गोंदलिं(लि) असा पाठ संभवतो, ज्ञानदेवी – साधूतें गोंदळी संचरौनि सूये मैळीं। १३·१०१०.

गोधुलुक—सांज. वैराग्याची गोधुलुक, पूर्ण वैराग्य, १८·१०७९.

गोफणें—दगड मारण्यासाठीं दोरीचें साधन. गोफणें ऐसें होइल, गोफणीनें 'दगड तर मारीत नाहीं ना' असें पक्ष्यांना वाटेल या भीतीनें, १३·२८४.

गोमटा-टी-टें—चांगलें, सुंदर. तें मौन तंव गोमटें । स्तवन माझें ॥ १८·११४७. २·२९९, ५·१११, ८·२४३, ९·३३२, ९·४२९, ११·३१६, ११·५४९, ११·६८६, १२·१९०, १२·२३५, १४·२१५, १८·२४७, १८·७७६, १८·९९३, १८·१०१४, १८·१३३८, १८·१४७३. **गोमटें अवधान** १८·१४३; **गोमटा उपदेश** ३·९; **गोमटी कीर्ति** १८·१४५५; **गोमटा ज्ञानकर्पूर** १४·२६; **गोमटिया बोजा,** चांगल्या प्रकारें, १३·१०४०; **गोमटीं सुद्रव्यें** १८·६७४; **गोमटी हातवटी** १८·१६३; **फुलाचें गोमटें फावे,** फुलांतलें जें चांगलें (मध) तें मिळतें, १८·७१६; **तैसें कें गोमटें** १८·९२१; **तो गोमटेनि एकें मानी,** हें एक चांगलें झालें असें समजतो, १४·१५३; **मी वांचुनु जेया काहिं गोमटें नाहिं** १३·६०२; **वोखटें ना गोमटें** १२·१९४.

गोरव—गौरव, मोठेपणा. हा गौरव शब्दाचा अन्य पाठ असावा. **निगर्वाचें गोरव** ८·१९२, ज्ञानदेवी – 'गौरव' ८·१९४; **गोखा** १६·२३१, हा **गौरवा** असा पाठ घ्यावा. **गोख** पहा.

गोरा—गोऱ्या वर्णाचा. गोरेया आंगा जैसें। गोरेपण ॥ १८·८८३. **चापेगोरिं** ११·१३५; **गोरें आणि तरुणें,** तरुण स्त्रियेस उद्देशून, १८·१४९१; **काळें गोरें** १८·५५१; **काळे-गोरेपण** १८·१०१.

गोरि-री—फांसेपारधी. **गोरि**—गोरिचें स्वभाव। गायन जें ॥ ८·१४६. **गोरिचिया भूलि,** पारध्याला फसून, १३·७३८. **गोरी** १६·१२०.

गोरुं—गुरूं, गाय. कां गोरुवें बैसलीं। रुंखातळीं ॥ १३·५९५. १३·३१४, १७·२४७.

गोल—वर्तुळाकार, गोळा. **गर्भगोल** ९·३३१, १४·९६; **त्रिभुवनगोल** ११·३८४; **ब्रह्मगोल** १३·१०२१; **भूगोल, भु-भू** पहा. **गोलक,** बीज, **गोलकांचे अंशांश** ८·२३; **ब्रह्मगोलक** ८·२१.

गोवणें—अडकवणें, गुंतवणें, बांधणें. पासिकेंविण गोविति । ३·२५४. १८·२५४; **जवळि केलेयां गोवि,** जवळ केलें असतां दुसऱ्यास गुंतवितो, १८·६५२; **देहपाशकीं गोविजे** १४·६४.

गोवी—गुंता, गुंतागुंत, वीग, **अहोरात्रीची गोवी** १८·७१५; **गोवी पडे,** गुंतागुंतहोते, १८·१३०.

गोवारी—गुराखी. गोवारी गांवधणें वेंटाळी। १८·१७२.

गोसावी-गोसांवी—समर्थ, स्वामी, मालक, श्रेष्ठ, श्रीकृष्णास उद्देशून. **गोसावी—गोसाविआं,** (संबोधन) ६·४२९; **गोसावियां** ११·५६८; **गोसावियां** ७·१५०; **गोसांवि**—मीं गोसांवि समस्ता। त्रैलोक्याचा ॥ ९·२७९, ५·१३, ६·१२८, ९·११८, ११·३७८, १३·४०४, १३·१०२१, १६·३०४, १८·१७४२; **ईश्वरु गोसांवि** १८·१३०८; **ज्ञानसंपत्ती गोसांवि** १३·५९०; **पुरुषार्थां गोसांवि हों म्हणे** १६·४५६; **लाभा गोसांवि होए** १६·४४१; **सकल गुह्यां गोसांवि** ९·४७; **सर्वदलाचा गोसांवि** १८·४८७; **गोसांवीं** १५·२०; **गोसांविणि,** मालकीण, (कारण या अर्थी), ते दासि कि गोसांविणि जाली। १८·९०८, ९·११९; **गोसांविपण** १८·२१, –णें ६·१४३, ११·६२.

गोसी—परस्पर आवड. **विपयइंद्रियां गोसी** १४·९२, ज्ञानदेवी–'विषयां इंद्रियां गोसी' १४·९२, टिपांत 'गोसीं' 'गिंवसी' 'गौसी' असे पाठ दिले आहेत; हे सर्व पाठ **गिवसणें** या क्रियापदावरून आले आहेत.

गौर—मोठा. **गौरु हीनु पुरता** १५·४५९.

गौरव—श्रेष्ठपणा, सन्मान. नाना आचार गौरव। सुकुलीचें ॥ १३·१८०. ११·२७, १८·१६०७, १८·१७२९. **आरंभरंभेचा गौरव** ६·४६०, **नामाचा**– १७·३९६; **गौरवें शृंगारुनि** १८·१९८; **इये स्तुती गौरव असे,** अर्जुनाच्या या स्तुतींतच देवाचा गौरव होतो, १८·१६३०; **गुरुगौरव** १५·२७; **नामघोष**– ९·२०२, **विद्या**– ९·२४१, **श्रुति**– ७·४९, **संसार**–१५·३९४; **कुलज्ञान गौरव** ९·४३१.

गौल्य—गोड मिश्रण. ३·२२१.

ग्रंथणें—ओवणें, अर्थानुसंधानपूर्वक लिहिणें. **जें संजात मी ग्रंथिलों** १८·१७४८. **ग्रंथ**— १·७९, १·८३, ६·२९, १०·३९, ११·२६ (१, २), १३·३२६, १३·३३०, १३·११६४,

१४·२६, १५·११६, १६·२७२, १८·२९, १८·५८, १८·१६९६, १८·१७२९, १८·१७४०, १८·१७४३, १८·१७८८; ग्रंथाचा आकारु १८·१६८६; ग्रंथाचें आलियाडें १८·१७५४; ग्रंथाची दूजी सृष्टि १८·१७६५; ग्रंथाचां मध्यभागीं १८·१२३४; ग्रंथाचें व्याज १३·३३२; ग्रंथाचेनि व्याजें १५·५६४; ऊ्सणातियांचां ग्रंथिं १५·३६२; ग्रंथिं बांधौनि दीधलें १८·१७४२; ग्रंथार्थी— अर्थणें (३) पहा; ग्रंथाधार १३·३१२; ग्रंथ-उत्कंठे आडसो १३·६३२; ग्रंथउद्यम १४·१६; ग्रंथोपजीविये १८·१७७९; ग्रंथुगरुवतिचा १·३३; ग्रंथगर्भिचें १५·४४; ग्रंथरूप १८·१७७०; ग्रंथविस्तारीं १८·१२३८; ग्रंथसागर १८·१७५९; ग्रंथसिद्धि १८·१७६३; ग्रंथायंत, ग्रंथविस्तार, १३·३२८; मूलग्रंथिचेया संस्कृता १०·४२. ग्रथन—ओवणें, गीतार्थ-ग्रथनमिसें, गीतेचा अर्थ एकत्र करून सांगण्याच्या उद्देशानें, १८·१७४०.

ग्रंथि—गांठ. जीवग्रंथि न सुटे १८·१३९५.

ग्रसणें—घेरणें, आच्छादणें, व्यापणें. तो ग्रसिला महामोहें । कालसर्पे ॥ २·७०. २·१३. ग्रासातें ग्रसुनि १५·५१६; जैसी निशि सूर्यतेजातें ग्रसी २·३२५; मन हें भ्रांती ग्रसिलें २·५७; मर्यादा ग्रसौनि १५·४९९; माया ग्रसिले ७·१०४; सद्बुद्धितें ग्रसी ९·१७८; ग्रसिजतसें १३·८८१ (१); ग्रसितें, गिळणारें, १३·८८१ (२); मोहफणिग्रसित २·७४; रवि राहुग्रस्तु १·२६८, आठवा ग्रह राहु व नववा ग्रह केतु, अनुक्रमें चंद्राचें व सूर्याचें ग्रहण करतात असें समजतात, येथें 'राहुग्रस्त' हा शब्दप्रयोग सूर्यास उद्देशून आला आहे, दाते कोश 'ग्रह' व 'राहु' पहा. ग्रासणें पाहा.

ग्रह—ज्योतिःशास्त्राप्रमाणें अंतरिक्षांतील सूर्यासह नऊ गोल. कां ग्रहां माझि इंगलु । तेयातें म्हणिजे मंगलु । १८·७४८. ग्रहगणाचिं कुळें ११·२५४; ग्रहवर १५·१९३; क्रूरग्रहांची मांदी १६·२५५.

ग्रहण—घेणें, धरणें, स्वीकार करणें. गोग्रहण, महाभारतांतील एक प्रसंग, ११·४६४, पाणि—४·१२१; सोमसूर्यग्रहणें १८·१०९.

ग्राखा—हा अपपाठ ग्राणा असा घ्यावा. ग्राण पहा.

ग्राम—(१) गांव. ग्रामकोल, कोल पहा. ग्रामगुणें, गावांत एकत्र राहण्यानें, संसर्गानें, १५·४४२; इंद्रियग्राम ५·१०४, १८·४३८; गुरुग्राम १३·३७९; विवेकग्राम ६·४४९; शरीरग्राम ११·६५५, –मी(मीं) ८·३६; संसारग्राम १५·४४१; अग्रहारें हान ग्राम १८·९८. (२) समुदाय. भूतग्राम ९·८३, ९·११७, ९·१२०, ११·५५२, १३·९६, १३·१०५९, १७·६६; भूतग्रामाचे आवाट १३·४६; भूतग्रामांचिया वेली ११·५०६; भूतग्रामक ११·२५६.

ग्रासणें—ग्रसणें पहा. नाहींसें करणें. जो मशका लागौनि ब्रह्मावेन्हीं । ग्रासी तो मीं ॥ १०·२५०. एर मज आघवे । सरलें ग्रासुं ॥ ११·४५१, याचा अर्थ नीट लागत नाहीं, ज्ञानदेवी -येर जाण मी आघवें। सरलों ग्रासूं।। ११·४५६, अर्थ उघड आहे. ११·४६१, ११·४८७, ११·४९३, १८·१५५३. ग्रासिजतसें (से) १३·७४८; ग्रासिजे ११·४८७; विश्व ग्रासिं तो माझा खेळु ११·४८६; उपनलां चि ठाईं ग्रासित ११·४१७; सकटा द्रोणु ग्रासिला ११·३९३; विश्वरूपें काळें ग्रासिलिं ११·४१२; आघवां ग्रासूं ११·४४६; ग्रासूं लागलासि ११·३८५. ग्रास—घांस, शेवट. ग्रासातें हिं ग्रसुनि पुरता । १५·५१६, ६·२९१, १८·४१५, १८·१००१; ग्रासा येका अन्नासाठिं ९·३०१; ग्रसितें ग्रासा वेगळें १३·८८१; काळु भूतां ग्रासु करितसे ९·२८३; आदिस्थितिग्रासिं १३·९१७.

ग्राह—पछाडणारें भूत. २·८५. अनुमानणें पहा.

ग्राहिक—गिऱ्हाइक. ६·२९२. ग्राहकें, गिऱ्हाइकी ९·४९३, ग्राहकैये लागु जाला, गिऱ्हाइकी लाभली, ११·६४२.

ग्रीवा—गळा. ग्रीवेघंटेचा आऊ, देवळावरील घुमट ठेवण्यासाठीं भिंतीवर बांधलेल्या गोल बैठकीचा आकार, १८·४०.

ग्रुही—गृहस्थाश्रमी. ग्रुहीं(ही) १२·९०, ज्ञानदेवी —'गृही' १२·९१.

ग्लानि-नी—दुःख, खंती. ग्लानि ९·५०६; ग्लानीं ८·१२६, १६·१४१.

घ

घट—घडा, मडकें. जैसें सबाह्य जळ डोहीं। बुडालेया घटा। ७·१३०. घटि थोडें ऐसें द्रव घालीजे। न गलिजे तरि मागुता भरिजे। १०·५०. घटाचिया खापरिया। घटाचां भागीं फोडिलेयां। मा आकाश आपैसेया। जालें चि असे। १४·३१४. मातिएचा वीट्ठु। घेउनि काइ करी वट्ठु। १८·२१७. ६·४२, ७·६४, ८·२५१, १४·१९३ (१), १४·३७६, १६·१३०, १८·११७७, १८·१३९०. **मृन्मयो घट्ठु** १४·११९; **प्राणिजाताचां घटिं,** शरीरास उद्देशून, १५·३७५; **घटाकारें** १३·८९३; **घटाकाश,** घटांतील पोकळी, ६·८३, १४·१९३ (२); **घटाभास** १४·५४ (२); **घटभंग** १४·५४ (१); **घटभांडादिक** १५·४७२; **घटमठ** १३·१०५९, १५·३०७, १५·३५६, १८·११०२; **अनेकां घटसहस्त्रां** १३·९१३; **घटत्व** ८·२५२; **भांडघटशराव,** भांडीं, घडे, परळ, १३·८६९.

घटघटां—गटागट, पाणी पिण्याचा आवाज दाखविणारा शब्द. ११·३८९.

घटणें—(१) घडणें, भाग पडणें, शक्य होणें, योग्य होणें. ऐसेन हीं प्राणसंकटें। जरि विपायें निगणें घटे। २·२०५. २·३०७, ९·४५५, १८·१५६. **बोलिलें हें न घटे,** बोलला म्हणून आलें असें घडत नाहीं, १८·११४७. (२) कमी होणें, हानी होणें. राति देखे न घटे। सूर्यु जैसा॥ १२·१९४. १३·४७६, १८·११५१. (३) जोडणें, लावणें. **गाढीं सुघटितें** ६·१९३.

घटा—कळप. **मदमुखांचिया घटा,** हत्तीचे कळप, ११·३८९.

घंटा—(१) घांट. जैसा घंटानादु लयस्थु। घंटे चि होये॥ ८·९५. **ग्रीवेघंटेचा, ग्रीवा** पहा. (२) समुदाय, कळप. **गजघंटा, गज** पहा.

घटि—लहान घडा. **झांकलिये घटिचा दीवा** ८·९६.

घटिका—(१) लहान घडा. **घटिकायंत्र,** वेळ मोजण्याकरतां वारंवार घट भरून रिकामा करण्यासाठीं केलेली यंत्रयोजना, भरणें व रिकामें होणें असें हें रहाटगाडगें सारखें चालू असतें, २·१५९. (२) वेळ, मुहूर्त, **लगिनघटिका** ६·४६९.

घंटिका—(१) लहान घंटा. **क्षुद्रघंटिका** १·७. (२) कंठमणि, माझि घंटिका लोपे। ६·२०८.

घठार—रांजण, मडक्यांं ठेवण्याचें कोटार. तेलानुपाचेया घठारा। १६·३१३.

घडघडणें—गडगडाट होणें, कोसळणें. घडघडीत अंबर। १·१२९. ११·४७९. **जलधरु गहिरु घडघडिला** १·१४९;

घडणें—होणें, मिळणें, शक्य असणें, शक्य होणें, तयार होणें, प्रसंग येणें. कां तीर्थें जियें त्रिभुवनीं। तियें घडति समुद्रावगाहनीं। १·२६. ना तरि उद्यानीं माधवी घडे। १·४३. वर घडे तरि कीजे। भलें एयां॥ १·२१६. तो मनुष्यासारिखा आवडे। परि मनुष्यत्व तेयासि न घडे। ४·९९. जरि सोनें लेणें होउनि घडे। ९·७६. गगनावरि उभावें। घडे केवि॥ १०·१२. भूताकृतिचें नाणें। घडत भांगारें जेणें। १५·४४८. घडीत आहे करणीं। आउतीं दाहें॥ १८·४५१. १·२४३, १·२४८, १·२५६, १·२६३, २·३३, २·१४५, २·२२३, २·२२९, २·३२७, २·३४६, ३·४७, ३·६३, ३·६५, ३·१४२, ४·४५, ४·१४१, ४·१५२, ४·१७६, ५·३३, ५·१२०, ६·९८, ६·१८८, ६·३२९, ६·४१२, ६·४१६, ६·४३७, ६·४६२, ८·११०, ८·१२६, ८·२०९, ८·२३३, ९·९५, ९·१३१, १०·११७, १०·१७१, ११·७५, ११·५८२, १२·२२३, १३·८२, १३·१५८, १३·५४७, १३·६७२, १३·६७४, १४·२१२, १४·२८१, १४·३६७, १४·३९१, १५·४४२, १५·४६७, १६·५३, १६·२७८, १६·३२५, १७·२८३, १७·२९८, १७·३७३, १८·५०, १८·९७, १८·१०३, १८·३५१, १८·३५९, १८·७४६, १८·८१३, १८·११३६, १८·११७२, १८·१३३५. **अनुष्टुभें घडूनु** १८·१६७८; **अवचटें ऐसें ही घडे** ८·२०३;

ऐसें हीं एक घडे ९·३८३; आंगा घडलें ३·२५०, – वडिजे ६·२५, ९·४०२, – घडे ६·३०५, ७·२२, – घडैल ६·३८३, – घडौनि ६·४६५, १८·११३२; उपमा घडे ४·१७९; काइ काइ न घडे, काय काय होणार नाहीं, १७·३९२; घातु घडे १८·४४५; जेतुलें पांचभौतिक घडतें १५·४४७; पार्थवैकुंठ-संवाद-कुसरी घडिलें १८·३७; प्रकृती घडिलासि, प्रकृतीमुळें, १८·१२८१; प्रत्यो घडला ११·७७, प्रश्णोत्तर कां घडे १८·१५७८; परस्परें प्रीति घडैल ३·९७; प्रसंगु घडला १३·६४३; प्रीतिचेनि दाटपणें बहुत घडलें ११·५४७; बोलणें घडैल ६·९, बोलेंसिं बोला न घडे १३·१८; बोलणें हीं बोलावें घडो ९·३७; भाग्य घडे १८·१४६५, मरण – ३·११७, मेचु –, आवड उत्पन्न होईल, १७·१२४; महोदधीसीं घडतां, मिळाल्यावर, १८·१०७५; यागु घडैल १७·१८६; युक्ति घडे ६·३५६, योगु – ६·३५३, रति – ३·८२; लेणीं घडिजति ११·६३४; वस्ति न घडे ३·१११; शब्दु कैसा घडिजे, शब्दांची मांडणी कशी करावी, १८·१७४६; शरीरादिहेतु घडे १८·३५७; शास्त्राचें घडतें, शास्त्रानें जें ठरविलें, निर्णय दिला, १७·२९; श्रृष्टि घडी सर्वे, घडल्याबरोबर, १३·११४; श्रद्धा घडिजे १७·७८; संन्यासु घडे ५·२५, १८·२५९; सुगंधा येणें घडे १६·२८९; सूर्यातें न घडी, (सूर्याच्या आड असलेले ढग वारा दूर सारतो,) नवीन सूर्य घडवीत नाहीं, १८·१२२५; हाटवेले एणें... घडलें असे ९·४९२; हातवटी वडिली १७·३५२; घडतां विखिं १५·११५; घडतां मोडतां १८·४३३; घडे मोडे १५·१३३; घडले...मोडले १५·३५६. अघडती मातु १·२३५. घडवणें १३·९६३. घड, समुदाय, जुडगा, फळाचा घडु १८·९६३.

घडा—मडकें, गाडगें. पैं अथ(था)विं घडा बुडाला। ८·६४. मदिरेचा घडा १३·४७०; गाडुवां घडां १८·५४०; घडेगाडुआंचे ९·७३.

घडी—(१) दुहेरी, तिहेरी, चौपदरी दुडून विशिष्ट आकार दिलेलें कापड. तेया ध्वनितातें केणें सोडुनि । यथार्थाची घडी झाडुनि । उपलविली मियां जाणौनि । ग्राहिक श्रोते ॥ ६·२९२, कापडाचा व्यापारी गठ्याची दोरी सोडून कापडाची घडी उघडून झटकून गिऱ्हाइकाला दाखवतो, त्याप्रमाणें ध्वनितांत बांधून ठेवलेला अर्थ स्पष्ट करून श्रोत्यांना मी उघड करून सांगतों. गगनाचिया घडिया ७·१९०; चंद्र मेयाची घडी उकलली ११·२१९, हा पाठ चंद्रमेयाची घडी उकलली असा घ्यावा, चंद्राची घडी उघडून त्या चांदण्याचा बुरखा आकाशाला घ्यावयाला लावला असा अभिप्राय ओवींत आहे, ज्ञानदेवी – 'चंद्रमयाची घडी उपलविली' ११·२२३; त्रैलोक्यपटाची घडी ४·१४; मनाची घडी घडे ६·१८८; वन्हिज्वाळांची घडी ६·२२४; वस्त्राची घडी ६·१८२; विश्वरूपाची घडी उपलविली ११·६४१. घेडी—दुस घेडी केली, हा अपपाठ आहे, वडी केली असा पाठ घ्यावा, वस्त्राची घडी केली, १५·८२. (२) घटका, वेळ. तो अकालमेघु काइ घडी । राहातु असे ॥ १७·२५०, आजिची घडी धरूनि ११·५७५.

घणवट—जड, भरींव, दाट, मोटा. कां भूस बीज एकावट । उपणितां राहे घणवट। २·१३०. घणवट महिमा २·२१३; घनवट—मीं येतुली घनवट ऐसें। पृथ्वी नेणे ॥ १०·१६०, घनवट बीजकणिका ७·५४. घनवटी–घनवटीतें वरिखती १३·२१३.

घणावणें—दृढ होणें. सुषुप्ति बैसे । घणावौनि ॥ १४·१४१. मौढ्य घणावे १६·३८९. घनावणें—घनावलि आवडी । १७·५, ज्ञानदेवी – 'घणावली आवडी' १५·५. घनीभू(भू)त सुवर्ण १·४४.

घन—(१) मेघ. वरिषोनि आकाशीं । घनें जेवि ॥ १४·३०४. वरिखा अंति जैसे घन । आकाशातें ॥ १५·२५५. घनावली, मेघपंक्ति, ९·११८; घनगर्जित १८·४८१; घनछाया १६·२२६; घनजात, जात पहा; घनपटल २·७५, ८·१९; आनंदघन १७·४७; गुणघन ७·६९; नवघन १५·१५१. (२) दाट. मग प्रणवातीत उरे । पूर्ण घन जें ॥ ८·११५. घनिं अज्ञानतत्विं १५·४९२; सुषुप्ति घन १४·७४, घनसुषुप्ति १५·४८३; घनाकार ८·१७१, १८·११४३, १८·१२०१;

घाइ—घाव, मार, आघात. उशिना घाइं, नेटानें घाव घालून, २·१९०; **दुःखशोकाचां घांइं**, आघातांत, ७·१०४; **पाठीं लागतां घाइं** १८·९३८; **शास्त्र घाइं न जिरे** १३·५३७, 'शास्त्र' हा अपपाठ असावा. 'शस्त्र' असा पाठ संभवतो, ज्ञानदेवी –'घाईं कोंत न जिरे' १३·५३७, जसें आधींच लागलेल्या घावावर कोणतेंही टोंचणारें शस्त्र (कोंत) सहन होत नाहीं किंवा घावांत रुतलेलें शस्त्र जसें सहन करतां येत नाहीं, तें काढावें लागतें—हा अर्थ अधिक बरा वाटतो. **हाणिचां चि घाइं** १८·७९७. **घाए-ॐ-य-वो** पहा.

घाउस—घांस, लचका. ६·२३१. **घांस** पहा.

घाए-ॐ-य-वो—**घाइ** पहा. **घाए**—आंगिं जन्ममृत्युचे घाए वाजति १३·१००९; **आत्मेयां मज घाए वाजति** १६·३९७; **कुलस्त्री दांडेयांचे घाए निगाली** १८·९३९; **घाॐ**—जो खांडावेया घाॐ घाली । १२·१९८, १८·६१६; **ध्यान-खड्गाचा घाॐ** १८·१०४८; **घाय**—७·७८; **खांडियांचे घाये** १८·२२९; **स्वप्निचेया घाया** १५·२३१, –**चेनि घायें** ६·७५; **घाये करीतु** १८·६६२, –**सूंति** १७·२५८; **आणिकिं घाये मवावे**, दुसऱ्यांनींच घाव मोजावे, १८·४३६, **जें घायें विण लागे** १७·१४२; **वर्मीं घाये न घलावें(वे)** १६·१५०; **घावो**—**घावो न लगतां**, घाव लागण्यापूर्वीच, १३·५४५.

घांघवसणें—शोध करणें. ५·६७.

घाटणें—मळणें, पिळून काढणें. **लोहमासातें (लोह मासातें) घाटी** ७·१२.

घाणा—तेल काढण्याचें साधन. **घाणा(णां)** १७·४१६, १८·९३७.

घाणि—घाणेरडा वास, दुर्गंध. **घाणि सूटे तंव राहे**, दुर्गंध येईपर्यंत थांबतो, १७·१५७; **हींगु घाणीं(णी) त्रासला** १८·२१९.

घात—वध, संहार, उच्छेद, नाश. २·१३५, २·१७७, १३·१०१०, १३·१०६६. **घातेचिये संधी** ३·२११; **घातु करावा** १३·२२४, –**करी** २·३२०,–**केवि करुं** २·३५, –**कीजतसे** ६·७०, –**कीजे** १·२१३, –**घडे** १८·४४५, –**जाला** ९·१४५; **घातु चिंतुं येइल काइ** २·४४; **मनें घातु न चिंतावा** १·२२५; **घातु चित्तिं न धरिसि** २·९८. **आत्मघात** १८·१२६९; **पर-प्राणघातें** १६·३४५. **घातक** ३·२१२, ९·४६५, **कुलघातक** १·२५१.

घापणें—घालणें, घातलें जाणें, टाकणें, व्यापणें. आंतौनि बाहिरा । घापतासि ॥ १८·२३. आत्मेयां घापे देहाचें जालें । १८·३८८. २·३४६, ६·१००, ९·३४२, १४·२३४, १८·१२६०. **उलिग घापे** १७·२०१; **कुरौंडी घापे** ११·४५२, १५·११; **घेउनि श्वासु घापे**, श्वास घेऊन सोडावा, १६·४०९; **त्यजूनि घापे**, (मृगजलाचा विचार) टाकून द्यावा, १८·१३८५; **माथा बैसों घापे** १६·४५६; **मुलीं चि घापे** ९·३४२; **वारेया घापत आहाति** जाणीं, वाऱ्याची वाहण्याची पद्धत कोणी आंखून देईल काय? ९·२०. **घेपे...घापे** १८·४१२.

घामेजणें—घाम येणें, श्रमी होणें. १३·३४८. **घाम—घामु पूसीं** १०·१६४.

घारणें—व्यापणें. विषयविखें घारलें । ३·१९३. **बुद्धि विषयविखें घारली होंती** १०·१४२.

घारी—पुरण भरलेली पुरी. १७·१५९.

घालणें—ठेवणें, राखणें, या क्रियापदाच्या अनेक उपयोगांपैकीं कांहीं येथें दिले आहेत. (रथु) नेउनि मध्यें घालावा । दोन्हीं दलां ॥ १·१६९. **मागां घालति** १५·२४८. **घालावा-वी-वें**—**दाढे घालावा** ११·४२५; **मोकलुनि घालावें**, सुटें, स्वैर सोडावें, ६·३८०; **घालिजति**—**आंगीं गलु घालिजति** १७·२५५; **घालिजे-घालीजे**—**प्रेत बाहिरें घालिजे** १७·१०६; **हातु घालिजे** ९·१४७; **द्रव घालीजे** १०·५०; **घालितां**—**असुरवाडी(डीं) घालितां**, संकटांत पडलें असतां, १८·१८७, **ॐपासिरा** – १५·७६; **घालिति**—**झांका घालिति** ११·४२०; **घालिसी**—**आडसो कां घालिसी** १३·६३२; **घालि केडि** १८·२२१; **घाली**—**अनर्थ करुनि घाली** १८·७२४, **आंतु**– ६·२३६, **करुनि** -१३·५७८, **करूनि**–१३·३५१, **आलव**– १८·२६, **गुरुगृहिं**– १३·३७६, **घाॐ**–१२·१९८, **जलतिये आगी**–१३·७०५, **डोलां**–, **पाहतो**, ११·२११, **दीठी**–१३·२७४, **निजवघानीं**–१६·२११, **बाहिरि**–६·२१६,

बुद्धि – १५·१०१, मीठी देउनि – ६·२२९, वर्जुनि – १०·७८, हांवा – १४·१९०; घालीं – ओजा घालीं ६·१८३, करूनि – १२·९७, कान भरूनि – १८·१३४६, निर्दळूनि – ३·२६३, सांडूनि – १८·१३८२; घालील—सिंहु कुहां घालील ११·५५, घालुं-लूं, चारा घालुं जातां ११·१५८; आंगुलिया जोडीं घालू १५·५; घालूनि—कव घालूनि १३·६२, कवाड – १८·५३७, कांटाळें – १६·२८, गुढा घालूनि १८·४६५, पोटीं – १४·२००, बूंथि – १८·१०४९, हियें –, अंतःकरण फुटून, ६·३७५; घालूनु – एकवट घालूनु १७·३४५, गवसणी – १०·११८. घालणें—व्याधाचें चारा घालणें १३·६६८. घातला-ली-लें, दामले, "शास्त्रीय व्याकरण," पृ. ४२१ पहा. किं विश्वरूपमय आववें। करूनि घातलें ॥ ११·११३. आत्मबिंब जळीं घातलें १८·१२९७, आत्मस्वरूपीं – ५·३४; आंकणा घातला १·२००; उडी घातली १·२६७; उलिगें घातली(लीं), उलिग पहा; कविठ घातलें, टाकलें, ११·४२८; गवांदि घातली, गवांदि पहा; ग्रुहीं(गृही) घातले १२·९०; चित्तवृत्ति ठेवेया पासिं घातली ११·६२३; (गा)डौरां घातला ११·५३२, तोंडीं – १८·१०४; दंडवत घातलें ११·५६०; पाठिसिं घातला १·१४३; पोफळ घातलें, पैज घेतली, १३·२१, पेटवण – ४·१३३, बीज – १·४०, माजवण – ११·४२; रथीं घातला १८·१२८६, वसोवा चारु – १७·२८०; व्यापूनि घातलें ११·२२६; हृदयीं घातली ८·६३. घातलेयां – पसारा घातलेयां १६·२२१, मुखिं – १६·१७०, साडु – १७·२७८; दीठि न घली १३·७३८, बैसों – १७·३०२; वर्मीं न घलावें १६·१५०; न घलवे १३·५१४, १८·७०८; न सहित आलेलीं वरील रूपें घलणें किंवा घालणें या क्रियापदाचीं असणें संभवतें.

घाला—मृत. घाला देहा पासौनु ने, मृत देहांतून नेतो, १५·३३५, ज्ञानदेवींतील 'देहा पासौनि गेला' १५·३६७, या पाठांतील 'गेला' हा पाठ 'गेलेल्या' या अर्थी घ्यावा.

घांस—तोंडांत मावण्याइतकें अन्न. हें विश्व न पुरे चि घांसा। ३·२४१. पैं बालक जैं जेववीजे। तैं घांसु विसें ठांइ कीजे। १३·९४५. घांसांतूलु हरलु १३·३३५; एकद्रोनि घांस ६·२३१, धूमाचे – १७·२५६; घांसु करावा, गिळावा, ११·४२५; घांस करी, घांस तयार करून मांडते, १८·१६७६; घांसु न भरी, गिळून टाकत नाहीं, ११·३५६. घाउस पहा.

घुण—लांकूड कोरणारा किडा. घुणाक्षर, किड्यानें लाकडावर पोखरलेली अक्षरासारखी आकृति, १७·२९९.

घुमणें—दुमदुमणें, भरून जाणें. तेयां टकेयां वरि पाला घुमे, त्या टोकांवर पाल्याचा बहर येतो, १५·१६५.

घुमघुमणें—दुमदुमणें, जोरानें फिरणें. घुमंघुमिति घोसां। वेदपक्षांचां॥ १५·१८६. जैसा मंदराचलें क्षीराब्धि घुमघुमी ११·४७९.

घुमरी—भर, समृद्धि. तैं शारीरतप घुमरी। आलें जाग ॥ १७·२१२.

घूरें—एक प्रकारचें घाण येणारें लाकूड. बावनेयां आणि घूरें १८·१२४७.

घूर्णित—भ्रमविलेलें, मूर्च्छित. घूर्णितें सावधें ११·१२६.

घृष्टि-ष्टी—घसण, संसर्ग, स्पर्श. लोहापरिसाची घृष्टि १७·३९५, ज्ञानदेवी – 'लोहा परिसाची' १७·३९८; कां दोन्ही काष्टांचिया घृष्टी। माझि वन्हि जो एकु उठी। १८·११५३. परिसिं लोहघृष्टी १८·२८; द्विजु अंत्यजुघृष्टी १७·५१.

घेणें—अंगिकार करणें, स्वीकारणें. इतर शब्दां-बरोबर या क्रियापदाच्या अनेक उपयोगांपैकीं कांहीं येथें दिले आहेत. घे—आंटी घे ५·१३१, १३·७८४, उमाणें – १३·११५२, झाडा – ६·२३२, तळु – १५·१०३, धांव – १८·४८१, बैसणें – १६·२६०, वाञ – ६·४१५, एक वाले .. एर घे १८·५५०; घे सांडी ६·२९०; घे ना सांडी १३·१११०; उवावो घेआवा १६·६१; घेइं—पैं देशे काले पदार्थे। साधुनि घेइं मातें। १८·१२१८, प्रतीती – १४·८५, वैराग्याचीं डाळें – ६·५७; घेइजति—धूमाचे घांस घेइजति १७·२५६; घेइजे—पत्र घेइजे ९·१; माथां – ३·१७४; घेइजे...देइजे १५·५६२;

घेइल, उगाणा घेइल १५·३५९; घेईन—उगालु घेईन १३·४१८, लाभा – १६·३४८; घेउनि – घेउनि जाए १५·३३२; जीव घेउनि १३·२२८, ठाॐ – १८·१५४४, वीट्ठ – १८·२१७, सैग – ६·२१६, हातवटी – १७·२६०, हातिं-तीं – १८·८३०, १८·१३८३; घेउनियां—थोरवणें घेउनियां १५·१४६; घेउनु—विष घेउनु १८·९४२; घेॐ—घेॐ ए १८·१७५८, – ये १८·१६७५, – जाये १८·११५५, – गेलेयां १८·११५४, – पाहिजे, जर घ्यावयाचीं असतील तर, १०·२४१; नांव घेॐ, नांव घेतलें तर, १३·६७३; घेॐ—घेॐ येंसि ११·८३. घेत – घेंत—आठी घेंत ९·५२२; औषध घेंत खेॐ १८·९९२; वटघटां घेंतु ११·३८९; पान पालव घेंत १५·१६४; से घेनु १·१७९; घेंतसें—चारा घेंतसें ११·६७; घेंतां ९·४४७, १५·४३३; घेंति—अर्थक्रामपसरें । अग्रवणें घेंति थोरें । १५·१५७; उग(गा)णां घेंति १०·२२५, उगाणा – १६·३८४; पत्र घेंति, सनद घेतात, १५·२४९; धांव घेंति – १५·१००, धांवा – १५·१६७, धांवे – १४·२४९, पसर – १५·१६६, पासवणे – ७·१६७, पैसु – १५·१९३, मागावे – १७·४१; मागोवा घेंतू १८·१७०१; घेंतें—जें घेंतें जालें ५·२२; देंतें घेंतें ४·७२; घेतला-ली-लें—आलि घेतली ११·५६९; गूंढूनि घेतला १३·१००५; जीवें आश घेतली ११·८८; तलु घेतला ५·१४३; दांडेवरि घेतलीं, वर चढविलीं, ७·१६६; धांवं(व) घेतलें ७·१६९; पाटा घेतला १२·८४; भ्रांती कवलुनु घेतला असे २·७५; मानसें साच घेतलें ११·६५३; माप घेतलें ५·१५९; मौन घेतलें ११·६०७; शस्त्रें घेतलीं ११·४४२; संत घेतले आहा ९·१७; सुख जीवीं घेतलें ११·६५७; सेल घेतली १०·११४; घेतलिया—सांगडी घेतलिया ७·८१; घेतलेया—लेसु घेतलेया २·३१९, ज्ञानदेवी – 'घेतलेयां' २·३१९; घेतलेयां—जें घेतलेयां १७·२७७; घेंति, घेणें, घेंति पडे, घेणें प्राप्त होईल, १८·१६७२; घेयावा-वी-वे—उगाणा घेयावा १०·२४०; परिमलु घ्राणें घेयावा ९·३४५; पूसूनियां घेयावे ११·४६९; भेटि घेयावी ६·२०६; हर्षवेगू चि तो घेयावा १६·२३; शस्त्र घेयावें १८·१२७६; घेयाविया—चाटूनु घेयाविया ११·४२६; घेयावेया—उगाणा घेयावेया १५·५४६; घेंसि—सायास घेंसि हो मनें । ६·३६१, ऐसें मनोभावें घेंसि ७·३; घेसी—बोलणें न घेसी १८·१२७०; घेंसी—व्रत घेंसी १८·१२८५; शंका घेंसी ९·५३; घेणीं १६·१२, १६·१६३; घेणें—आर घेणें १५·७८, दूजें – १५·४७१, नांव – १३·६७२, पाणी – ९·३४२, प्राणु – १३·७४४; घेणें देणें ८·१८४, १२·१६, १८·३३२, घेणेंदेणें १७·१३५. घेओं १०·१२४. नेघणें पहा. घेववणें ११·२१९, १३·४१०, १८·२७३, १८·१०५७.

घेपणें—ग्रहण करणें, वेढलें जाणें. जे हिताहित देखति । हागि कगचा घेपति । १३·१०३७. पैं मथूनि लोणीं घेपे । १८·४१२, ज्ञानदेवी – 'लोणी' १८·४१५. जी आपुलेनि अवकाशें । अगाध घेपे कळशें । १८·१६९३. २·२६०, २·२६२, ३·७१, ३·१८०, ३·२२१, १०·२४१, १६·१४६, १६·१५१, १६·१८१, १८·५३१, १८·७७१, १८·८६६, १८·८८५, १८·९३४, १८·१०९४. अद्वैत द्वैतें घेपें १५·४५५; आनंदु घेपे आनंदें १८·१२०९; आमोदु केंवि घेपता, कसा घेतां आला असता, १८·१६८०; आरिसा डोळां जैं घेपे १७·१७६; आहारु घेपे १७·११०, १७·११५; क्षीरनीर सकलवी घेपे १८·७१५; गिंवसूनि घेपे ३·२९५; बुद्धि घेपे एतुलें ६·३९१; बुबुलें वारा घेपे, फार हळू या अर्थीं, १३·२५३; घेपे दीजे १४·२४६, १८·२६४; घेपेदीजे ३·२४४; घेपे ना दीजे ९·१७४; ना घेपिजे १३·३५१; नेघपति ९·४५५, १८·१२४७; नेघपिजति १५·२६५; नेघपे १६·६८, १६·९६, १८·११८४, १८·१३९७; नेघेपे १३·१०२८, १३·१११३, १८·१४७८; घेपवणें—घेपवे ना ३·१७९.

घोकणें—वारंवार उच्चारणें. आठें पाहार घोकित ११·६७०.

घोकरि—घों घों आवाज करीत, चटकन (राजवाडे). घोकरि श्रवणें आलें ९·५२६.

घोघे(घें)—घों घों आवाज करीत. सिंधु जलाचे

मीनले घोघे(घें)। ८·८३. घोकरि पहा.

घोट—घुटका, घांस. जगाचा भरु। घोंटु आतां॥ ११·४५५. सैंधवाचा घोंटु ९·१२३; घोंटु भरावा ११·३८३, ११·४२५, –भरी ६·२३५, –भरुं पाहे १५·७०; प्रपंचा घोंटु भरुनु १६·५०.

घोंटणें—घोळवणें, गिळणें. वमिलेया अन्ना। लाल न घोंटी रसना। १३·५१२. ७·९१, १२·६८. विवेकु यया घोंटो १४·४०८.

घोर—फार मोठें, गहन, भयंकर. हा वेदार्थसागरु। जेया निद्रिताचा घोरु। तो स्वयें सर्वेश्वरु। अनुवादला॥ १·७२. घोरीं कर्मीं ३·३; घोरा तमाचा १५·१६२; घोर पाप ४·२०१; घोरा वना १५·३२४; रूप जन्हीं घोर ११·६२२. अघोर, अत्यंत घोर, अघोरीं दोखीं १६·२१३; महाघोर १·२५९; महाघोरें दोषें १·२४३. सुघोरें, अत्यंत भयंकर, ११·१३९.

घोरणें—झोपेंत श्वासाबरोबर आवाज करणें. नीदा घोरतु होंता १४·३०१; मिं सुखी दुःखी ह्मणतु घोरें, मी सुखी दुःखी असें म्हणत घोरत होतों, १५·४५८.

घोलणें—माखणें, लिप्त करणें. परमानंदें घोलिलीं ७·१८३.

घोष—गर्जना, गजर, गंभीर ध्वनि. १·१६१. घोषाचां कुंडीं ६·२७६; घोषध्वनि, ॐकारास उद्देशून, ९·२७४; जयजयघोषकलरवें ११·३३१; नामघोष ९·१९९, ९·२०७, –गौरवें ९·२०२; महाघोष १·१४४, –गजरें १·१३०, –निर्वातें १·१५४; युक्तिघोष, युक्तायुक्ततेचा विचार हाच ध्वनि, ८·४९; सुघोष, नकुलाचा शंख, १·१५०.

घोस—समुदाय. वेदपक्ष्यांचां घोसां, वेदरूपी पक्ष्यांच्या थव्यांनीं, १५·१८६. घोंसाळ, घोसांनीं युक्त, यमदमिं घोंसालियां तपाचिया डाहालिया उठिलि १५·१८८.

-घ्न—शब्दास जोडून, मारणारा, नाश करणारा या अर्थी. कृतघ्न, कृत (१) पहा.

घ्राण—नाक. त्वचा घ्राण रसन। १३·९८. चक्षु रसना घ्राण। १८·४९६. ६·१७, ९·३४५, १५·१०३, १५·३२७, १५·३६३. घ्राणाचें घ्राण १३·९२४; घ्राणालि सुगंधु १६·१७०; घ्राणासि वांटले ७·२०३; परिमलु घ्राणीं उरे ६·२४६; परिमलु घ्राणें सेवी ५·४२; घ्राणा आणि फुला १५·५१०; घ्राणसंगें २·११७, –सेवा १३·४२७.

च

च—हि, सुद्धां, फक्त. कर्माचां च (चि) ठांइं ६·६४; काहीं च नाहिं २·१३९; तेयासी च फावे ६·२३. दामले "शास्त्रीय व्याकरण" पृ.२३४-२४१ पहा.

चइत्य—चिंतनीय विषय. ऐसें चइत्य जातें सांडिलें। १८·१२६२, ज्ञानदेवी–'चैत्यजातें' १८·१२६८. चैत्यत्यागें १८·१२६१. चेइणें, चित्त पहा.

चउर—चतुर, जाणता. नेणा आणि चउरा पुढां १५·३८७.

चक्र—(१) चाक, सुदर्शन चक्र. तें भवंडिजे दंडें। अमे चक्र॥ १८·३०८, कुंभाराचें चाक. चक्र, सुदर्शन, ११·५९४; हातीं चक्र परिजितेया ११·२९०; रथाचें चक्र १५·१२२. चाक पहा. (२) नक्षत्रांचें वर्तुळ, फेरा. भ्रमण-चक्रीं न भंवे। जैसा ध्रुवु॥ १३·४८७. चंक्रमण, फेरा, १३·११९; दिशाचक्र, क्षितिज, ११·३१०; युगांतचक्र ११·३३८. (३) आक्रमण. परचक्र १३·१३८. (४) योगांतील आठ चक्रें. चक्रांचें पदर उरे, कुंडलिनी जागृत झाली म्हणजे इडा व पिंगळा यांच्यामध्यें सुषुम्नेंतील आठ गोलकांतून ती वर चढते, या चक्रांचीं नांवें व स्थानें, (१) मूलाधार (गुद), (२) स्वाधिष्ठान (लिंग), (३) मणिपूर (नाभि), (४) अनाहत (हृदय), (५) विशुद्ध (कंठ), (६) सहस्र (टाळू), (७) अज्ञ (भ्रू), (८) द्विदल (नेत्र), अशीं आहेत. इडेच्या अधो वायूचें पिंगलेच्या ऊर्ध्ववायूशीं होणारें दळणवळण या कुंडलिनीच्या आक्रमणानें बंद पडतें, व चक्रांचे व्यापार थांबतात, पदर उरे, सर्व पदरांतून वर चढून कुंडलिनी सतरावियेचें चंद्रामृत शेवटीं प्राशन करते, ६·२३७.

चक्रवर्ति-र्त्ति-र्त्ती—समुद्रवलयांकित पृथ्वीचा राजा, सम्राट. **चक्रवर्ति—स्वानंदसाम्राज्यींचा चक्रवर्ति** १८·१६४६, ज्ञानदेवी –'चक्रवर्त्ती', १८·१६६८; **चक्रवर्त्ति—चक्रवर्त्तिचा मुगुटीं** १८·१२११; **चैतन्यचक्रवर्त्तिची शोभा** ६·२७२; **देवचक्रवर्त्तिचां शरीरीं** ११·२४०; **मोक्षचक्रवर्त्तिचें अग्राहार** १६·२०५; **चक्रवर्त्ती** १८·७४०, १८·१७०५; **कृपालु चक्रवर्त्ती** १७·३२५; **कौरवकुलचक्रवर्त्ती**, धृतराष्ट्र, ११·१६५; **निजाचा चक्रवर्त्ती**, श्रीकृष्ण, १२·२४१; **षड्गुणचक्रवर्त्ती** ११·११२, सं. वा. श. पहा; **सुजन-चक्रवर्त्ती** १८·६८६.

चघळणें—तोंडांत घोळवणें, रवंथ करणें. **कव्हेनि चघलिले** ११·४०९; **विषयमगरीं चघलूनियां सांडिले** ७·८२; **संतोखाचे चाकले चघली** ९·१८०.

चंचल—अस्थिर. **चंचलु मासा** १४·१६९.

चटवंच—हा अपपाठ आहे; **टंवच** १२·१८२ पहा.

चंड—प्रखर, भयंकर मोठें. **चंडानील** ११·३७४; **चंडांशु**, सूर्य, १३·३५५, १६·१, **चंद्रचंडा(डां)शु** ११·३०६; **चंड वातें** २·३२३, **चंडवातें** ८·९९. **नवचंडी**, परिशिष्ट (६) पहा; **प्रचंड** पहा.

चडकण—थापट. **चडकणां गगन हाणितलें** १७·४१५.

चडणें—वर जाणें, उडणें, वाढत जाणें, जोरांत येणें, मिळणें. पैं पारिवा जैसा किरीटी। चडला नभाचिये पोटीं। १८·४८०. **दूण चडे** ६·१६४, **मोक्षपर्वता –** ५·३२; **सल चडतसे** १०·२७०; **हाता चडे**, मिळतो, ३·२३, ६·३४,– **निधान चडे** ११·७'९; **हातु न चडे** ६·३११; **चडतकालकलांचेनि (चडत कालकलांचेनि)** ७·६८; **पाउटीं चडतां** ९·५०; **चडतिये रयणीं**, रात्र होत असतां, १६·३६७. **चडावणें—आशेतें चडावी** १३·११२, ज्ञानदेवी – 'चढवी'. **चढणें** पहा.

चडफडणें—जळफळणें, क्रोधाविष्ट होणें. १४·१४८.

चढणें—चडणें पहा. वरुपाकाळिं सरिता। जैसी चढों लागे पांडुसुता। १२·३८. तैसें तारुण्याचें चढलें। सुरें जेथा ॥ १३·७५४. **मदाचा तंव जरा आंगीं चढत** १६·३२३; **जे चढतेयां भूमीचे आये** १८·४२; **आकाशा धूलि चढे** १३·६६४; **आगीसि बल चढे** ११·४२७; **कणिसा चढे** १८·२५१; **ज्ञानें ताठा चढे** १३·७२२; **प्रकाशा कांति चढे** ११·२२०; **प्रमेय कैसेयां चढिजे** १८·१७४६; **महिमा चढे** १६·३८८, **माथेयावरि** –१०·७२, **लेख** –, संख्या वाढते, १८·५६; **वाखाण थांवा चढलें** १३·११४५; **वानीं चढे** १८·१२०, **विष** – १६·२३५, **सल** – १०·२४८, **हाता** –, कळतो, १३·४, **हातु** –, मिळतें, १७·२६७; **हातु चढलें** १०·१३०, १३·२१५; **चढे ना उव्हटे** १५·३५८; **चढे वोहटे** १३·६६३; **वोहटे ना चढे** १५·११९. **चढावा**, वाढ, हल्ला, मृत्यु **ही चढावा करूनि** ११·३८३; **सुखासि चढावा** १२·१७२.

चतुर—बुद्धिमान, कुशल, चौकस. आत्मचर्चे चतुरु। यऱ्हविं वेडा ॥ १३·२११. १३·८२९, १३·११२४. **चतुर चित्ताचे वापे निरोलले** ६·४८७; **कृष्णचरणचतुर** ११·६९१; **चतुर-चकोरचंद्र**, बुद्धिमंत हेच चकोर, त्यांना आनंद देणारा चंद्र, १०·४; **चतुरचित्तचमत्कारु**, बुद्धिमंतांच्या चित्तास चकित करणारा, **यादवेश्वरु** १०·४७; **चतुरनाथ**, अर्जुन, १३·३६८; **श्रवणसुख चतुर (श्रवणसुखचतुर)** १६·१२३. **चातुर्य**—एथ चातुर्य सिहाणें जालें। १·३५. १०·४५, १३·१९१; **चातुर्यकलाकामिनी** १·२१; **चातुर्य-चंद्रगगन**, बुद्धिमत्ता हाच चंद्र, त्यास संचार करण्यास वाव देणारें आकाश, चित्तास उद्देशून, १४·१५६; **वाक्चातुर्य** १८·१७२८.

चंद्र—पृथ्वीचा उपग्रह, योगांतील इडा नाडी, अमृत. चंद्र संपूर्ण एकाधी वेल। ते सदा पुरते ॥ ९·२०३. कां उदैलेयां भास्वतु। चंद्र जैसा खद्योतु। १४·१३. गगनिं मीं पांडुसुता। चंद्राचेन मीसें अमृता। भरला जालां चालता। सरोवरु ॥ १५·३७१. जैसा अग्निचा वेगु कोल्हें। चंद्रीं मानी ॥ १८·३८८. १·६०, २·२९७, ४·२३ (२), ५·९१, ६·२९, ८·१३६, ८·२२७, ९·२९(२), ९·११४, ९·१२२, ९·२३३, ९·३२१, ९·३७५, १०·१०७(१), १०·१८५, ११·१८९, ११·२०९, ११·५७१, १३·७८, १३·१३८, १३·१०११, १३·११४६,

१४·३४३, १५·३५४, १६·७४, १६·२३६, १७·२२५, १७·४२१, १८·१४, १८·५२, १८·२७१(१, २), १८·२९१, १८·३४२, १८·३८६, १८·५४३, १८·८५०, १८·१००६, १८·१०९९, १८·१११७, १८·१५१०, १८·१६१३, १८·१७२७, १८·१७६९. **चंद्रु क्षयरोगी** ९·४९७; **चंद्राचें जीवन,** चंद्राचें शीतलपणाचें अस्तित्व, १३·९२१; **तारातें चंद्रु करितां,** तारे व चंद्र बनविणें, १८·१७५६; **तारांमाझि मी चंद्रु** १०·२०३; **पितृपक्षु पोखतां चंद्रा अंशु** १६·१०६; **व्योमिचा चंद्र जळीं** १४·३०७; **चंद्राचिया संनिधी** १८·१३०३; **चंद्रासि उमाणें घे,** चंद्राची बरोबरी करतो, १३·११५२; **चंद्राचें पीवळें लोपे** १८·१३८४; **चंद्रामृत,** योगमतें मस्तकांतील अमृत, ६·२४७, चंद्रांत कल्पिलेलें अमृत, ११·९६; **चंद्रादि तेजें,** चंद्र व इतर ग्रह व तारे, १४·४६; **चंद्रोदइं** १८·७३२, १८·१५९५; **चंद्रोदय** ४·२३ (१), १५·४१०; **चंद्रकर,** ११·२४४; १८·४०३, १८·५०५, **–कला, कला** पहा, **–कांत,** चंद्रकिरणांनीं द्रवणारें रत्न, ९·२९(१), **–किरण** ५·१०६, १३·२८८, १८·१५६८, **–तारांगण** १५·५४७, **–प्रभा** १४·२१०, **–बिंब, बिंबणें** पहा, **– रेखा,** पाडव्याची चंद्रकोर, १५·४३७. चंद्र व सूर्य—**चंद्रार्क** १५·२८२; **चंद्रचंडा(डां)शु** ११·३०६; **चंद्रसूर्य** १५·२८०, १५·२८१, **–संपुट,** इडा व पिंगळा या नाड्यांचें संगमस्थान, १३·५०७, **– यांदि** १५·२७९; **रवि-चंद्र** १७·२७१; **रविचंद्रादि** १५·१९३; **रविचंद्रें हीन** १४·२४३, **चंद्रत्व** १४·१९४; **चंद्रापासौनि,** चंद्रापेक्षांही, ९·२४; **चंद्रुवेन्हीं,** चंद्रापर्यंत, ८·२३३; **चंद्राहूनि,** चंद्रापेक्षांही, ९·४८३; **आनंदचंद्र,** योगांत ह्या चंद्राची सतरावी कला कल्पिली आहे, सं. वा. श. पहा, १५·५३९; **चतुरचकोरचंद्र, चातुर्यचंद्रगगन,** चतुर पहा; **पूर्णचंद्र,** पूर्ण पहा; **पूर्णिमाचंद्र** १५·४५; **भक्तचकोरचंद्र,** भक्त हेच चकोर त्यांस आनंद देणारा चंद्र, ६·४८३; **रामचंद्र** १०·२३५, **श्री–** १८·१७८३; **श्वेतचंद्रचोखडीं** ११·१३६; **सचंद्रीं तिहीं,** नक्षत्रांसहित चंद्रानें, १८·८५५; **स्वबोधकुमुदिनीचंद्र,** आत्मज्ञान हीच कुमुदिनी तिचा विकास करणारा चंद्र, १८·५१७; **स्वयंबोधकुमुदचंद्र** १८·७२७. **चंद्रमा**—कां चंद्रें चंद्रे(द्र)मेयांसि खेंव दीधलें। १०·१०८(२), जेयाचेनि अमृतें चंद्रमा। निववी जग ॥ १८·१७०२, ९·४८२, ११·६१७, १३·१००२, १८·९६४, १८·१७७७; **मंडल आणि चंद्रमा** १४·४०१; **चांद, चांद्र,** पहा.

चंद्रिका—चांदणें, चंद्रप्रकाश. वांचूनि चंद्रिका ते ठेली। चंद्रीं चि आहे ॥ ८·१३६. जळीं चंद्रिकेचिया पसरति वेली। ते वाढि चंद्रें नाहिं जेवि केली। ९·१२२. वेडेया चंद्रा चंद्रिके। निमळणें आहे ॥ १८·२९१. चंद्रु चंद्रिका धवलिला। १८·८५०. चंद्रु तेथ चंद्रिका। १८·१६१३. १२·२०३, १३·९१३, १५·३५४, १५·४६५, १५·४६६, १८·११४४. **सोनेयांची कां चंद्रिका** १८·४४१, **चंद्रिका** हा पाठ **चंडिका** ऐवजीं आला असावा, ज्ञानदेवी – 'सोनेयांचिया चंडिका' १८·४४४.

चपल—चंचल. एआ मना किर चपळ चि। स्वभाओ गा ॥ ६·४१७. **मन केतुलें चपल** ६·४२५. **अचापल्यधर्में** १६·१८४.

चमत्कारणें—आश्चर्यचकित होणें. ५·१६०, ७·१८९. **चमत्कारौनि** १·७०. **चमतिकार** १७·१६१, ज्ञानदेवी – 'चमत्कार' १७·१६२. **चमत्कार,** नवल, आश्चर्य, ५·१३, ६·२९६, १३·४२४, १८·१५९९; **चमत्काराचां महार्णविं** ११·२२७, **–चें वेळाउल** १३·९८९; **शब्दाचा चमत्कार** १५·१५; **चमत्कारें अवधान ठकलें** ७·१९५; **चतुरचित्तचमत्कार** १०·४७, **चतुर** पहा.

चरणें—(१) चालणें, हालणें, आचरणें, संचार करणें. देखैं बोलिंवा इंगल न चरे। ८·८८. न चरावा जो मार्गु। आचरे जो ॥ १३·७७४. **विषयो ढालें चरों पाहे** १६·४५१. **चराचर**—सजीव निर्जीव सृष्टि, स्थावर जंगम वस्तु. हें चराचर आघवें। जिये प्रकृती आंतु सांटवे। ९·२७७, किंबहुना चराचरीं। ईश्वरु मीं ॥ १६·३५१, १·१२९, २·२३९, ३·१३६, ५·८२, ६·९७, ६·४०३, ७·१३४, ९·९२, ९·१३१, ९·२१०, ९·२१९,

९·२६९, ११·१८०, ११·१८७, ११·३६९, ११·४३२, ११·५०१, ११·५२०, ११·५५४, ११·५८४, ११·६८०, १२·२११, १३·५०, १३·३४८, १४·१७७, १४·३४६, १६·३४८, १७·३०५, १८·१४५८, १८·१७६८; **जें चराचर भूतां माझि असे** १३·९०८; **भूतें हिं चराचरें** १५·३७०; **हें एकलौतें चराचर** १४·१०९; **आह्मा आणि चराचरां** १४·१२०; **चराचरैक्यभाग्य** ८·२६६; **चराचरपण** ८·२५; **चराचरपरमगुरु** १०·४७; **सचराचर** ११·३४९; **सचराचारीं** ११·२४, हा **सचराचरीं** चा अपपाठ असावा, ज्ञानदेवी – 'चराचरीं' ११·२४. **जलचर**—जलचर जलाचा आभारु धरी । १०·६५, जिये सागरीं जलचरें । संचरति मंदराकारें । १८·१६९७, ३·११७, ५·१२१, ११·४३१, १२·१६५(१, २), १६·१६७, १६·३१६; **जलचरां उदधीचें मान** १०·६५; **जलचरां माझि** १०·२३५; **निशाचर** पहा; **सहचर** १७·२३.(२) पशुपक्षांनीं गवत, दाणे इ. खाणें. तुम्हीं बकाकरवि चांदिणें । चरौं पाहा ॥ ११·१५६, ना गाय चरे डोंगरीं । ११·६२५, १५·२६६. **चरौनि आला, चरत आला,** १३·७६२, – **राखे** १८·६६५. **चरणें—सेलियेचें चरणें** १६·२८६. **चारणें** पहा.

चरित्र—कृत्य, आचरण, जीवन कार्य, इतिहासांत लिहिण्यासारखा पराक्रम. परि तेयाचें हिं चरित्र । आयिकति जे ॥ १२·२२४. ३·१५, ४·३८. **भक्तिचरित्र** १२·२२५.

चर्चणें—(१) उटी लावणें, माखणें. चंदनातें काइसेनि चर्चावें । १०·१२. आंग वरि चर्ची । जनातें वंची । १३·६५९. **जेवि चंदनु निजें सौरभ्यें चर्चिला** १८·८५०. (२) वादविवाद करणें. मवे ना चर्चे । १३·११०८. **चर्चा—स्मृतिची चर्चा** १३·८३०; **आत्मचर्चा** ९·२०९, १३·२११, १३·८२५; **गुरुचर्चा** १३·४४३. **अचर्चाचिन्ह,** हा पाठ **अचर्चा चिन्ह** असा घ्यावा १३·९९६, ज्ञानदेवींतील 'अचर्चाचें चिन्ह' १३·१००२, या पाठानें अर्थ उघड होतो. **अचर्च्य**—बोलु निमालेपणें विवरी । अचर्च्यातें ॥१५·४३५.

चर्या—चालणें. आणि चर्ये लागि पांगुळा । पासौनि मंदु ॥ १३·४५५.

चलणें—चालणें, व्यवहार करणें, हालणें, चळणें. जेयाचेनि सन्निधानें । विश्व चले ॥८·८५. विश्व चलिजत असे जेणें । १२·११८. **धीरापासौनि चले** १३·६८३, **धैर्यें(यँ)** –१३·१४८, **नावोडेनि** – १८·३०७, **लोकु** –८·१८५ (२); **न चलिजे** १४·३३९; **चले ना ढले** १२·४५; **टले चले ना** १४·३३७; **न चले** ११·१७०, १८·१२८६; **चलों नेंदी** १३·२८१; **वारेयासि वायु कैसा चलला,** वाऱ्याला वायु कसा चालना देतो, ११·३५२; **चलला वायु वाहुटली चेष्टे** १८·६६३; **न चलतां सूर्या चालणें** ४·९८; **नचलत**—जैसा नचलतेनि रवी । लोकु चले ॥ ८·१८५ (१), ज्ञानदेवी – न चलविते न रवि । लोकु चाले ॥ ८·१८७. **चल,** चालणारें, अस्थिर, चालना, हालचाल. **चलां कल्पतरू(रूं)चे आरव** १८·१७७६; **चलां होउनि हींडिजे** ३·६०; **चलु चि ठाके,** हालचाल होत नाहीं, १६·१८२; **चित्ता चलु नोहे,** चित्त मात्र हालत नाहीं, ठेव्यापाशींच राहतें, १३·४८६; **चलचित्तपानतुंडिल** १८·४, **चित्त** पहा. **अचल—पापाचा अचलु फीटे** ४·५५; **चलाचल आघवें** १३·१०४९; **निगमाचलशिखरीं** १७·३३१. **निश्चल** पहा. **चलन—अनेकधा कल्लोलीं चलन होंत** १४·२८७; **चलनवलनात्मक** १३·४८९.

चलबलणें—हालचाल करणें. चलबलिजे अनिलें । तें देविकेनि जी बलें । १४·९, ज्ञानदेवी – 'दैविकेनि'. **चलबल**—हे चलबल काइसी । ११·४४५.

चलवल—हालचाल. **चलवलेचेनि मोहें** १५·३४१.

चली—लहान लाट. अहंकाराचिया चलियां । ७·७३.

चवक—भीति, धाक. पाहांतां देवां हिं चवक पडे । ११·३३४.

चवडा—पायाच्या बोटांजवळचा भाग. **मोकलेयां पांयांचा चवडा** ६·७८; **मोकलां हिं चवडां** १८·३९०; **चवडा पसरूनियां** १३·६५.

चवर—चवरी. **चवरधर** १३·४१७; **चवरी**—चवरिं हात वीजणा । १३·४३३, **मोकली चवरी** १८·३२५;

चवरें—शिखर. ६·५८. **ब्रह्मरंध्रिचें चवरें** १२·५५; **लोकाचलाचें चवरें** ८·१५२.

चंवळणें—चावळणें, बडबडणें. १६·३६३.
चवि—चव, रुचि. **अमृताची चवि** ४·१८१.
चाउडी—चावडी, कोतवालाची कचेरी. चाउडिये न्यायान्याओ । निवडी वेदु ॥ १६·२९३.
चाउदस—चतुर्दशी. सं. वा. श. पहा.
चाक—रथाचें चाक, कुंभाराचें चाक, लक्षणेनें फेरा दाखविण्यासाठीं. नाना चां(चा)किं भांडें जालें। १८·४२४. **जन्ममृत्युचां चाकिं सूदलें** १३·१०९७.
चाकला—घांस, तुकडा. **संतोखाचे चाकले अखंड चघली** ९·१८०.
चाखणें—चव घेणें. बुद्धिचिया जीभा । बोलाचा न चखतां गाभा । ७·२०२. **चाखतां** शब्दाचें रूप न मुळें **चखतां** असें झालें आहे. **चाखविणें**— स्वादें चाखविजता स्वादु । १५·५१३.
चांग—चांगलें, उत्तम, शूर, चांगल्या प्रकारें, चांगल्या रीतीनें. चांगाचे दांत बैसले । १·१३५, ज्ञानदेवींतला 'चांगांचे' १·१३५, पाठ ग्राह्य वाटतो. मग ज्ञानविधि चांगा । दुदां होइजे ॥ १३·८५८. तेथ चांग जाली । माझी सत्ता ॥ १४·११४. एकु सर्वांगि पुरता चांगु । १५·४४२. संवचोरां मैत्री चांग । जंव न पविजे तें दांग । १८·२४८, ज्ञानदेवी 'संवचोरामैत्री' १८·२५०. ३·२७१, ४·९३, ४·१५४, ६·४४१, ७·११, ८·२३५, ९·८६, ११·५८, ११·५४२, ११·६१३, ११·६४२, ११·६९४, १२·१४१, १२·१५५, १३·४९, १३·१९२, १३·४७२, १४·११, १४·४४, १४·८१, १४·१०४, १४·१८५, १६·२६, १६·१३५, १६·२१२, १६·२९१, १७·२६२, १७·३८५, १८·७१, १८·१७४, १८·४२९, १८·५४५, १८·६४९, १८·१०३३, १८·१४२३, १८·१६२७. **चांग अवधान** १८·७२९; **चांगें अवधानें** १३·१८३, —**आदरें** १३·१०३८, १६·४६४, —**प्रज्ञाबळें** १७·२३८, —**श्रोत्रबळें** १४·२४२; **चांगी परी** १७·२८८; **वरि मेलें चांग**, मरणच बरें, ४·१९१; **सलगीचा चांगु** ११·३२; **मोती फोडूतु चांग सांधितां** १८·२०; **चांगु फीटला आहे** ५·६५; **चित्तासि चांगु करि** ८·८०; **मना चांगु आला** ६·३३३; **जगाचें अंतःकरणें वीरूं करी** १३·६६८; **चांगीं अधिष्ठावा** १८·९१८; साधारणु आणि चांगु १०·२८९. **चांगाचांगी** १८·६३५. **चांगावा**—चें, चांगुलपण; **चांगावेया**— स्तुती तरि दइजे चांगावेया । १६·१८, स्तुतींत चांगलेपणा आला तर; **चांगावें** १४·३८५, १६·१९६, १८·१२२४.
चाचर—बोलतांना होणारा अडथळा, बोबडी, धडपड. **उमेठा चाचरु मांडतां** १८·१५८८, **उमेठ** पहा.
चांचल्य—चंचलपणा. जो चांचल्यें भावंड । मर्कटाचें ॥ १३·६९०. १३·१०८.
चांचु-चू—चोंच. **चांचु**—तरि मूदली दूधीं हंसें । चांचु जैसी ॥ १६·१०८. **चांचु वेन्हीं** १३·४००, **चांचुवेन्हीं** १·६८; **चांचुवडा**, चंचुपुट, **चकोर चांचुवडे पसरीति** १३·३२५; **चांचु वेंची आगरडे**, चोंचेच्या टोंकानें निराळे करतो, १४·२०५, ज्ञानदेवींतील 'चांचूचें चि आगरडें' १४·२०७, हा पाठ **वें** व **चें** या अक्षरांच्या साम्यामुळें आला असावा. **चांचू**— **चकोरें...चंद्राचिये कडे चांचू करिति** ९·२३३.
चांचोड—चंचुपुट. **चांचु**, **चांचुवडा** पहा. **चांचोडाचेनि सांडसें**, चोंचेच्या पकडीनें, चिमट्यानें, ९·४४.
चाटणें—जिभेनें उचलून पुसून घेणें, खाणें. **आवालुएं चाटिति** ९·१८१, —**वें चाटितां** ११·४२३; **कुचस्वेदु चाटिला** १३·५३८; **दाढ दांत चाटित** ११·३०८.
चाड—इच्छा, आवड, गोडी, हौस, पर्वा. पैं जो जो जिये जिये देवतांतरीं । भजावेया चाड धरी । तेयाते ते चाड पूरी । पुरविता मीं ॥ ७·१४०. **तेयाते ते** हा पाठ **तेया ते ते** असा अधिक ग्राह्य वाटतो. नाहिं वेदाची चाडा । १७·१९१. भोगितां चाड दूणावे । १८·७८. १·२६५, ४·१८६, ४·१९३, ७·१९६, ९·३८, ९·१३९, ९·२३५, ९·३३७, ९·४२६, १०·१२१, ११·३०, ११·८०, ११·८७, ११·१०२, ११·४३७, ११·५८०, ११·६०२, १३·१९३, १३·४५१, १३·११४३, १८·१४७९, १८·१४८४. **आपुलिये चाडे** ३·५१, ४·८३, ५·३, ९·२३३; **जेयाचिया चाडा** ६·४७४, **देखावेया** — ११·२०३; **विसंवावेयाचिया** — ११·३६८; **खवलली चाड**

१४·१६२, जीवीं चाड उपजे १०·२३९; जीवें चाड बांधौनि १७·४१; चाड न करि १६·४४४, – धरी ५·१९, १४·३२९; चाड वाहांसी ६·३६०, –सरे ६·२०६. चाड...निचाड ६·१३५; निचाड पहा; सचाड १३·५२३,–पणा ११·९२. चाडैल—इच्छा चाडैला, लालचावलेला, १७·३००.

चाडें—बीं पेरण्याचें लाकडाचें नरसाळें, यांतून बीं सोडतात. ज्ञानदेओ म्हणे मीं चाडें । ६·४८९. पेरणीचें रूपक—६·४८६ ते ६·४८९ पहा.

चांडाल—महार मांगादि एके काळीं अस्पृश्य मानली जाणारी जात. श्रीमदिरेसिं चांडाल १६·१७५; चांडालादि निकृष्टां दोषजातींचा १५·१६८.

चांथी—चुथडा, बडबड. आणि ईश्वराचिया खंती । नसुरिया करिति चांथी । १६·३१२. अर्वाचीना चांथी १३·४१; चित्राची चांथी १८·२६१.

चांद—चंद्र पहा. जैसा चांदु कां उदकिं । उदकातीतु ॥ १५·३१६. हा जर्लि चांदु हान जैसा । समूळ गा ॥ १५·५२०. १५·२७६, १५·३४७, १५·३६७. चांदां(दा)चीं फळें, चंद्राचीं प्रतिबिंबें, प्रकाश न देणारीं व सहज नाहींशीं होणारीं या अर्थी; ११·४५९, ज्ञानदेवी – 'चित्रींचीं फळें' ११·४६४; चांदिं ऋखें जैसिं १५·२८२, ज्ञानदेवी – सचंद्रें ऋक्षें जैसीं। १५·३१४; चांदपण १५·४७६.

चांदणी—तारा. चांदणियां ११·४२६, १६·२.

चांदणें–चांदिणें—चंद्रप्रकाश. चांदणें—चकोरें विण चांदणें चि नाहिं । ९·२३२, चकोर चांदण्यासाठीं तळमळतो म्हणून चांदणें प्रकाशतें कीं काय ? चांदणें चकोरालाच काय पण जगाला निववितें हा चांदण्याचा स्वभाओ चि कीं. ज्ञानदेवी – 'चांदिणें' ९·२३३. चांदिणें—हारतला चंद्रु जैसा । चांदिणेन ॥ १७·४२१, तातलेया जगा कारणें । चंद्रें हिं वेचिलें चांदिणें । १८·१७६९, ९·२०, ११·१५६, १३·३२५, १६·२६५, १८·५०५, १८·८६६, १८·१७२७; चांदिणेयांचा पडिभरु १८·२८४; चांदिणेयांतें पीत्रलें लागे ९·१४०; आगि आणि चांदिणें ४·१९८; उन्मेखचांदिणें तार ६·१३४; चांदिणां, चांदण्यांत, १५·२४०.

चांद्र—(१) योगांत वर्णिलेलें मस्तकाच्या ठिकाणीं असणारें चंद्रामृत. जेव्हलि कुंडलिणी चांद्र पिए । ६·२५९. (२) चंद्रासंबंधीं. चांद्रायण—एका घांसापासून पंधरापर्यंत शुक्लपक्षांत व पंधरावरून एकापर्यंत कृष्णपक्षांत, आहार चढवीत व उतरवीत महिनाभर चंद्राचें व्रत करणें. चांद्रायणें मासोपवासिं १७·३६१.

चांपा—चाफ्याचें झाड. चांपाचां पौळीं पूजिला, हा पाठ चांपा चांपौळीं पूजिला असा घ्यावा, १८·८५०(१); चा(चां)पेगोरिं ११·१३५. चांपौल, चाफ्याचें फूल, कळी, १८·८५०(२).

चाम—चामडें, कातडें. चामाचे डोले १८·४३४; चामल डोले १८·५७०.

चामर—चवरी. छत्रचामर ९·४७१.

चारणें—चरावयास देणें, स्वैर सोडणें, फिरणें. मन सेलियेचेनि तोंडें । सैव चारी ॥ १४·२२७. कां उभें सेत चारिलें । पीकावेया नुरे ॥ १७·२४७. १३·४००(२), १३·७६९, १७·२८४. इंद्रियषट्पदाचारी, इंद्रियरूपी भुंगा, १८·१२९२. चारा—अवधानाचा चारा ९·२६, ब्रह्मरसाचा – ११·६७, मकरंदकणाचा – ११·१५८; व्याधाचें चारा घालणें १३·६६८; हिरव चारीं, हिरव्या चाऱ्यानें, १३·११८; हिरव चारिवें गोरुं, हिरवळ खाणारें गुरुं, १३·३१४; चाराचारी १३·४००(१), हा पाठ चारा चारी असा घ्यावा. चारु—(१) चारा (ना.), वसोवा चारु घातला १७·२८०, (२) सुंदर (वि.), चारुस्थल, ६·७२.

चालणें—जाणें, मार्ग क्रमणें. तो चालिला संगें न चले । ४·५८. जैसें न चलतां सूर्या चालणें। ४·९८ (१). लोह चाले तरि चालो कां । ९·११५. गंगा काजें विण चाले । १३·५२७. चालवीतेया सूत्राचेनि चाले । १८·१७४७. ४·११०, ६·२७०, ७·४७, ९·२८२ (२), १३·२४८, १३·२६२, १७·८६, १८·६२२, १८·१०३७, १८·११७४. चालत ५·४४, १३·१९६; अनारिसें चालत देखों, आडमार्गानें जातों असें दिसतें, ३·२२७; भेदाची कास धरूनि चाले १८·५३५; चालतसे १०·२८५. चालता, फिरणारा, चालता सरोवरु १५·३७१; चालते

२·१०१. जरि चिंतूं ह्मणों आघवें । तरि चिंतणें न घडे ॥ १०·२७१(२). २·१८०, २·२२७, १०·१७१(१), १०·१७३, १३·७७१, १४·४०९, १७·९९, १८·१४०३. घातु चिंतुं येइल काइ २·४४; चित्तें मातें चिंतीत सांते ९·३३३; मनीं विरु चिंतावें १·२१४; मनें घातु न चिंतावा १·२२५; चिंतौनि ठेवी १३·५७९. चिंतणें १०·१७१(३), १२·४३. **चिंतन—**स्वचिंतनीं पडिली १८·१००७, चिंतवणी ९·३२४, १६·३३०, १८·६३५. चिंता ६·४४५, १७·२७४; चिंता वाढवीति १६·३३१, – वाहाति १६·३२८; अवसर-चिंता १४·४०६, मृत्यु– १३·७३५, व्याधि– १३·७६६; येकिही चिंता १२·९४; संवसारिची चिंता १२·८५; चिंतारत्न, चिंतामणि पहा. अचिंत ८·१९३, ज्ञानदेवी – 'अचिंतां' ८·१९५; अचिंत्य ८·८७. **चिंतवणें—**जीतें नाहिं तेयाचें चिंतवी ९·४९९, जें जिवंत नाहीं त्याची सुद्धां चिंता करविते.

चिंतामणि-णी—सर्व इच्छा पुरविणारें रत्न. कां चिंतामणि जालेयां हातीं। सदा विजयेपण मनोरथीं। १·२४. १०·१४४, ११·५७२, ११·६१६. चिंतामणिची खाणि ११·५३३, –चे गुण ६·२१, –चां धवळारीं ८·६, –चेया भूमिका ९·३१९; आडळला चिंतामणि ९·३०१; चिंतामणि हाता चडे ३·२३; अर्थचिंतामणिचा कलशु १८·३०; चेतवा(ना)चिंतामणिचे गांव १८·१७७६, गांव पहा. चिंतामणी १८·१६५५; चिंतामणी आडलिजे २·१९४. **चिंतारत्न—**मीं चिंतारत्न तूझें। असतां हातीं ॥ १८·२८०, १८·१६२२, १८·१७५५.

चितारणें—चित्र काढणें, रूपरेषा काढणें. जें सुखें चितारूनियां। फलति दुःखें ॥ १४·२६०.

चित्त—मन, अंतःकरण, भाव, बुद्धि, ध्यान. अति हळुवारपण चित्ता। आणूनियां ॥ १·५७. तूं अनुचिता चित्त नेदिसी। २·८. जें मोहें येणें चित्त। व्याकुळ माझें। २·५५. तैं चित्त चैत्य-त्यागें। मातें चि भजे ॥ १८.१२६१. २·१७९, २·२२२, २·३३८, २·३६८, ३·१५, ३·२०७, ४·४०, ५·८५, ५·१४७, ५·१५२, ६·८, ६·३३१, ६·३६९, ६·४८७, ७·१७७, ८·८०, ८·८९, ९·५१, ९·११२, ९·४२३, ९·४५९, १०·१८२, ११·१८५, ११·६४७, ११·६४९, ११·६९२, १२·१०४, १३·३०६, १३·४९२, १३·६९७, १३·८०५, १४·१५६, १४·४००, १४·४०९, १५·११२, १६·३१२, १७·३६७, १७·४२८. चित्ताचें आंग १६·९०; चित्ताचेनि कपोलें ९·१७९; चित्ताचें चैतन्य ८·८४; चित्ताचां पाउलीं १०·३०६; चित्ताचें समत्व २·२७३; चित्ताचा सांघात ८·९४; उताविळ चित्त ११·८६; नेणतेयांचेया चित्ता ५·३; पिशाचाचें चित्त ५·५७; बाळाचां हिं चित्तिं १६·११२; महापुरुषाचें चित्त १३·७८८; मायेचें चित्त ५·१६९; वावटेलें चित्त ९·५२२; चित्त आडळु नेघे १३·३५८; चित्त आराधी १३·७९१, – उवाइलें ५·१६१, – उसासे १४·२४८, – कल्पी १०·७९, – गेलें आहे १४·२५१, – माझां ठांइं जडलें १८·१२६२, – थिरावे ६·३८०, –दाटैल १३·८५३, –दीजे १८·१२४, – दे १८·९२, – देआल ६·१४१, – देइं १·८३, ३·१८८, ४·१८४, – देइजो ६·३३६, – देईं ४·३४, ५·७०, ६·३३२, – देउनि २·२६७, ३·१८२, ५·६१, ५·१७८, ६·१३, ६·७०, ६·३५९, – देउनिया(यां) २·२४८, – देॐ लागला ११·४५०, – देति चि ना २·५१, – देंतु १५·२८९, – देयावें ४·२१४, – देंसि २·१७, – जावों नेदणें १८·६३४; – द्रवलें असे २·२, – द्रविभूत जालें २·१८३, – न दटे ६·३६८, – निधडें जालें ४·१६७, – निर्वीज होउनि जात ११·२९३, – नेंदितु १६·२८०, – बांधलें ११·६२५, – बोधे ३·२०, ५·१७५, – भेटों निगे ६·३६५, – भ्यालें १२·२१, – माझिवडें करूनि १८·९५६, – मियां चि भरे, १८· १२६३, – राहलेयां ८·११२, – रिगतां १२·१०९, – लया जाये ६·३८५, – वरी ११·६७५, – आत्मेयातें वरील ८·८२, – सुये १३·५०७, – सूनि १२·३६; चित्ता आठवला ६·१०४, – उपरति होउनि २·१७२, – चळु नोहे १३·४८६, – वायां चि धिंवसा

उपनला १·६७, – नाठवें १०·१९१, –काहीं नेये १०·१४१, – पालटु नाहीं २·२९८, –भेदु नाहिं १३·६००,– भ्रांति झनें येयों देसी २·९९,– येचिना(ये चि ना)४·३५,– अभिमान झनें रिगों देसी ३·१८४; – संतोखु आपजैल ३·२०५, – सद्‌यता उपनली असे १·२०५; चित्ताचिआ साडेवाटीं घेआवें ६·४९१; चित्तिं अहंते ठाउ १५·३६४, –उद्वेगु नाहिं २·२९४, – उवाइला २·३७२, – घर बांधणें १३·१०८५, –धातु धरिसि २·९८, – न धरिजे ११·४६८, – विचारीं २·३०, –जें होतें २·५२,– ह्मणतु असे ११·६९५,– ह्मणे २·८४; चित्तीं धरुनि १८·१५९६, – न व्हाये १८·१४०७, – तुठी १६·७७, – पैठें केलें १८·१५३१, –प्रतीती आथि १२·२७,–भावो धरिला १६·५८; – वाहाणे(णं) १८·८३४, – सले ना १३·७३०; –सुचावा हे, हा पाठ सुचा वाहे असा घ्यावा, १८·६८४, ज्ञानदेवी – 'शुचा वाहे' १८·६८७; चित्तें अपले ९·३३१, – तोखणें १६·३४५,– निश्चित जालें१६·३३३, – भरवसा बांधौनि ९·१५१, – न भेदें हो १४·११६; चित्तें वाहांति ९·३५२; अखंडें चित्तें १४·३७९, अनन्यगतिकें – ९·३३३, अहेतुकेनि – ३·९२, उवाइलेनि – ११·६२६; एकचित्तें १८·१५३०; एकाग्रचित्तें १३·७९६; एकें चित्तें १३·४७९; तनुवाचाचित्तें ८·१९०; तोखलेनि – १६·५२, थिरावलेनि – ८·९०, देहें वाचा – १६·८४, १७·२३७; सानुरागें – ११·५१८, सुखावलेनि – ९·२३०. चतुरचित्तचमत्कार १०·४७; चळचित्तपानतुंडिल, चंचल चित्ताचें पान (नाश) करून तुंदिल झाला आहे असा, १८·४; चित्तइंद्रियांची तांडी १५·३३२; चित्त-चतुष्टय, चित्त, मन, बुद्धि, अहंकार, १५·९६; बुद्धि…मन चित्त अहंकार १८·४९५, अंतःकरण पहा; परचित्तलक्षणाचा राउ ५·१६२; भक्ति-चित्तगंगा १८·१२१६; चित्तक्षोभ १६·१९६; चित्तपण ६·३६७; चित्तवृत्ति-त्ती ३·१८३, ११·६२३, १२·१२२, १३·४९४, १६·८१, १७·११६, १७·१७२, १८·१२५५; चित्तहीन ९·१७७; दत्तचित्त ६·३८, १८·६२७; सुचित्त १२·१७५. चित्ताथिला, चित्त असलेला, १८·१७११.

चित्र—(१) रेषांनीं, रंगांनीं बनविलेली आकृति, दगड किंवा मातीची आकृति पडौनि ठेलेयां भींति। चित्राची कीजतसे बांधी। १८·२६१. नाना मुखां पटु लपे। दाउनि चित्र ॥ १८·५४१. १२·२२४,१६·१३१,१८·५२९. चित्रिचें पाणी हुताशु १८·४४३; चित्रिचे सिंहाडे ११·४६९; चित्र उमटे ११·१८०, १५·४११; संसारचित्र उमटे ५·१५५; चित्रफल, शेणमातीचें बनविलेलें फळ, १३·४६९; अन्यथाज्ञानाचें चित्र १८·४५७; एणें आकारचित्रें ६·९९; आनंदचित्रिचें लेप ६·२५६; बाहिरि छायाचित्र नटि १८·१२९४; नादचित्रांचीं रूपडीं ६·२७६. (२) आश्चर्य. तो विषय न सेवी हें काइ। चित्र पथ ॥ ५·१०४. चित्रचना, हा पाठ चित्ररचना असा घ्यावा, आश्चर्यकारक रचना, ११·२६१.

चिंधी—कापडाचा फाडलेला तुकडा. अविद्येचिया चिंधिया १८·९११.

चिन्हणें—ओळख पटविणारी खूण असणें. ऐसा चिन्हि चिन्हतु। देखसी तो चि सुगतु। ३·७४ (२). चिन्ह—तरि तो इहीं चिन्हीं जाणावा। ज्ञ नियां(या) गा ॥ ४·९४, २·१३४, ३·७४ (१), १३·२००, १३·६१३, १३·६५४, १३·६७५, १३·७११, १३·७६१, १४·३६, १४·२०२, १४·२१२, १४·२३५, १४·२५२, १४·३१८, १६·२६२, १७·७५, १७·३०७, १८·६९२; चिन्हाचा उदो १४·२२५; चिन्हांचा नडनाचु १३·२१५; चिन्हांचें माहेर १३·३६६; चिन्हामाजि निवाडु ९·६१; चिन्हि जाणिजे २·२८८, १३·८३; चिन्हें उमटति १३·१८३; चतुर्विध चिन्ह १८·४९५, अंतःकरण पहा; ज्ञेयाचें चिन्ह १८·४६८, तामसाचें – १८·६०७, त्रिधा –, कर्म कर्त्ता ज्ञान यां तिहिंचें, १८·६८६; दमाचें – १६·८७ ते १६·९२ पहा, निराशाचें – ३·६७ ते ३·७४ पहा, पूर्णाचें – २·३५३, प्राप्ताचें – ४·९१, ५·७०, मृत्युचें – १८·५६०; मृत्यचिन्हें ८·११९; राजसाचें चिन्ह १८·५३४ ते

१८·५४४ पहा; संतचिन्हें ६·१३९; संन्यासियाचें चिन्ह ५·१८; साई दोषांचें चिन्ह १६·२५०, सं. वा. श. पहा; चिन्हसमुच्चय १३·८५७; अचर्चाचिन्ह, अचर्चा चिन्ह असा पाठ घ्यावा, १३·९९६; अज्ञानचिन्ह १३·७७९, अज्ञान लक्षणें १३·६४१ ते १३·८५७ पहा; ज्ञानचिन्हें १३·८४६, ज्ञान लक्षणें १३·१८३ ते १३·३१२ व १३·३३८ ते १३·६३१ पहा.

चिमुटा—चिमटीभर, तुकडा. जितिया मासाचे चिमुटे । तोडिति जेथ ॥ १७·२५७.

चिमूटणें—चिमटा घेणें, आवळणें. ते वज्रासनें चिमूटली । सावध होये ॥ ६·२२५.

चिर-रं—दीर्घकाळपर्यंत. चिरस्थाइयांचिये ८·१५२; चिरं—चिरंजीवी ८·१५५; चिरंतन २·९८.

चिरणें-चीरणें—फाडणें, आंखणें, रेखणें. चिरणें—ज्यान्ही आवाट चिरिले, चतुर्विध सृष्टीची मर्यादा आंखून दिली, १३·४६; चिरिंव, रेखलेली, १८·३२५. चीरणें—परि तें कमलदल चीरूं नेणे । १·२०२, अव्हांटे चीरिले, वेगवगळे मार्ग आंखले, ७·१६५; त्वचा पाये चीरी आलेयां हिं, सापाची कांत पायानें चुरगळली तरीही, १६·१२५, ज्ञानदेवींतला पाठ 'त्वचा पायें शिरीं हालेयांहि' अधिक चांगला वाटतो, १६·१२६. चीरा—धोंडा, खडक. यरिझारे चीरा पडे, येरझाऱ्यांच्या मार्गांत धोंडा आडवा पडतो, मार्ग बंद होतो, येरझारे संपतात, १२·१३५.

चिलसणें—किळस, वीट येणें. तें हिं सांवों चिलसा । झनें तुम्हीं ॥ १७·१५२. चिलसी १३·५७२, १६·४१५; चिलिसि घेंती ५·१२०.

चिवडणें—कुसकरणें, कालवणें. चिवडिली जैसी धारी । १७·१५९.

चीप—लाकूड, दगड इत्यादिकांची पातळ कपची, पाचर. चीप आतलि होंती कंठिं । १८·१५४२.

चुकणें-चूकणें—अपराध घडणें, साध्य न होणें, अजाणतेपणें होणें, अपेक्षित कामांत कमजास्त होणें, टळणें, टाळणें. चुकणें—विसरें आठवे तें कैसें। चुकौं आतां ॥ १८·१५९८, विसरण्याचा प्रयत्न करणें हेंच ज्याचें स्मरण करण्यासारखें आहे, त्यास आतां कसें चुकवितां येईल? न सहित चुकणें किंवा चूकणें यांचीं रूपें चूकणें पुढें पहा. अचुकें १८·१६४; चुकविणें १·२०९, १·२३७ (२), ३·२३१, ३·२३२, १३·३१, १८·१३२७; प्रयत्नेंसिं चुकविजे, शक्य तो यत्न करून चुकवावें, १८·८६३; मातें चुकउनि ९·३०७. चूकणें—तो चूके तंवरि चुकवितां। वांचिजे कीं ॥ १·२३७(१), २·२५०, २·३४९, ३·८४, ३·१५३, ८·२५१, ९·१३३, १३·११००, १८·१४६७, १८·१७६१; न चुकती ८·१५०; न चुकावें १३·९५९; न चुके—तें होणें मग न चुके । भलेतिया परीं ॥ ८·७१, धात्रेया ही गेलेयां शरण। त्रिदोषिं न चुके मरण । १६·२५३, ६·४२६, ११·३९७, १४·२३८, १५·१८१, १८·३६३, १८·७११, १८·९३८, १८·१११६; चूकलीं ज्ञानें, दिशाभूल झालेलीं मतें, ९·२७३; चूकलेया अपत्या ११·६५८, चूकलेयां त्यागाचें वेझें १८·१३३; चूकौनि आला ७·१२४; चूकौनि निषिद्धे वाटे पडे. १७·३९१; अर्चिरामार्गु चूकलेयां ८·२४२; कर्तपंथा झनें चूकसि ६·५४; कर्माचा वेलु चूके १३·६८०; निगुति चूके १८·१३०; मनोभावा न चूकिजे १८·९०९; मातें चूकले ७·१०५, ७·१३७, ९·३२७, –चूकौनि ९·३४८; रसा येवों चूकलें १७·१५५; वाचा प्राणासि चूकली ११·६५५; वाटवधेया चूकले ७·१६९; विकारांचिया झुलुआ चूकौनि ७·९५; वैकुंठा चूकलों ११·५४०. अचूक १४·२९८. चूकवणें—पडण चूकवावेया पुरतें । ८·७०, संवचोर चूकवितां १३·३३६. चूकि—दोष, अमृता ही चूकि ठेवी । १३·११५१, चूकी—सोये चूकी, युक्तायुक्तता, १३·४५४.

चुंवणें—स्पर्श करणें, चाटणें, स्वाद घेणें. तरंगु सर्वांगिं तोय चुंबी । १८·११४२. ५·१०६, ७·१८८. फल चुंबिजे ५·१३०, –ना चुंबितां १५·५५; चुंबिजत ७·८४. अचुंबित, निश्चितपणें, कांहीं कमी न होतां, स्पर्श न होतां ५·७, १०·९३, १२·१०४; अचुंबित शांति ४·१८७, अचुंबितां २·२३२.

चुचुकलणें—चुचकळणें. ७·१८३.

चुभलणें—चुचकळणें, बुडविणें. **कुंभ चुभलूनि भरिले ९.१९०.**

चुरुमुरें—झणझणीत, तिखट. आर्धि चि द्रव्यें चुरुमुरीं । १७.१४५.

चुल–चूल—तळव्यांत राहील एवढें, घोंटभर पाणी. चुल—चुलिं घेतलेयां १२.२६; चुलकिं. लहानशीं, थोडिशीं, ११.१३३, ज्ञानदेवी 'चळुकीं,' सुंदर, चमकणारीं, ११.१३३. चूल—एकिं चूलीं चि समुद्रा शोखिलें । १०.३६, ९.२३५; चूला ये, चूळभर मिळालें तर, १३.१०८४; चूलोदकें. अंजलिभर पाण्यानें, ९.१३; चूलु चूलु, थोडें थोडें, १८.१६९३.

चूडा—मस्तक. चूडारत्न १४.३९७.

चूना—चुना. चूनेयांहुनु दासट १७.१३८.

चेइणें—जागें होणें. आणि जीव जेथ चेइले । तेथ निद्रितु जो ॥ २.३५४. कां चेउनि स्वप्ना येंतां । जैसें होये ॥ १८.५२९. **चेइला** ५.४७, ९.२४५; ११.६४५, १३.४४, १४.३०१, १८.४०२, १८.४३३, –ली ११.६३९, –लें ९.१९; चेइलेपणीं १५.२१६; चेइलेनि १४.२८६; चेइलेया नंतरें ८.१५१, १८.११९५; चेइलेयां ९.६७, ९.३२८, ११.१८८, १५.५२६, १८.९६८, १८.११०४, १८.११३४, १८.१२००; चेउनि १८.११५२, –यां २.१३९, १८.११८५. चेइरें, जागृती, ज्ञानाचें चेइरें जालें १०.१०४, महानंदा – ११.२४२. चेउ, चेववणें पहा.

चेउ—जागृति, भान. ६.६९, ९.९३. झगटलें मानस चेउ नेघे ६.६३; स्वप्निचेया घाया उखदें चेउ १५.२३१, ज्ञानदेवी – 'स्वप्नींचेया भया वोखद चेवो' १५.२५४; चेउ...स्वप्न १८.३८५, १८.४०५. चेइणें पहा.

चेडा—पिशाच, क्षुद्र देवता. १७.९६.

चेंडू—रबराचा, चिंध्यांचा गोळा. मग चंद्रु चेंडुवा लागि मागावा । ११.५७१. आतां चेंडुवें भुइं हाणिजे । हें नोहे तो हाता आणिजे । १६.९९.

चेंतणें—जागें होणें. ते निश्चित जेथ सूतले । चेंति चि ना ॥ ५.१४७. चेंत—जागा असलेला, चेंतू... निदेला ६.६५; निद्रितां...चेंतां १४.८९.

चेतन-ना—जागृति, सजीवत्व. चेतन—जो चेतनाचा चक्षु । ८.३३. चेतना, हालचाल करण्याची शक्ति, प्राणशक्ति, भूतांमाझि स्वभावें । चेतना ते मीं ॥ १०.२०८. ७.२०, ८.२२६, १३.७५, १३.१३४, १३.१३७, १३.१४२, १५.३४१. चेतनेचें रूप १३.१३४ ते १३.१४२ पहा. देहीं अग्नि विण चेतना न थरे ८.२१२; श्लेष्माचां चिखलीं चेतना बुडौनि गेली ८.२१५; आघवा चेतनावर्गू, सर्व सजीव भूतसृष्टि, ८.२०८. अचेतन ८.९४; सचेतनें करी १३.१३९. चिंतामणि पहा.

चेतवणें—जागें करणें; हालविणें. संसर्गें चेतविजे लोहें । परि लोह चि भ्रामक नोहे । १३.१११७. १३.१२२.

चेंपणें—दाबणें, दडपणें. अग्नि नेणोनि राखोंडी । चेंपिलें पोली ॥ १८.१०४. दारही चेंपूं नैये, स्पर्श करूं नये, ९.३२६. चेंपणीं, आग्रह, वळजवरी केल्यामुळें, ९.२०.

चेववणें—जागें करणें, प्रेरणा करणें. जैसा एकला जग चेववी । सहस्रकरु ॥ ६.२०. थापटूनि चेववी । विरगतितें(तें) ॥ ६.१६९. चेतनेतें चेववी । ७.२०. निदैली चेववउनि वेगिं ॥ १५.८५. ६.२२८, १८.१२९१. तुम्हीं चेवविलां ११.५२; निद्रितु चेवविलेयां १८.९८१; सुतले ते चेववावेया १७.१४९.

चेष्टणें—चलन वलन करणें, हालचाल करणें. जैसें चेष्टे सूत्राधीन । दारुयंत्र ॥ १.८१. तैसीं ईश्वरसत्तायोगें । चेष्टती भूतें ॥ १८.१३०२. १५.३५८ (२), १७.१२१, १८.६६३, १८.१३०३(२). चेष्टित—केलेलें, आचरलेलें, इंद्रियांचें चेष्टित ५.५७. चेष्टा—हालचाल, क्रिया, जे चेष्टा ते गुणाधीन । आपैसी असे॥ ३.५३, जीउ गेलेयां आहे । चेष्टा देहिं ॥ १३.३००, ८.१८१, १८.३४०, १८.१३०३(१); बालकाची चेष्टा ५.५२; देहादिकिं चेष्टीं १८.४३३; करणी कीं चेष्टा १३.२३३; चेष्टाजात ४.११०, –मात्रें ९.३६०; बुद्धिचेष्टे, बुद्धीच्या व्यापारास, १६.२४९; भूतचेष्टा ३.१७९; लोकचेष्टां ९.१३०, –ष्टिं १५.३८५. स्वचेष्टा १८.७३८. चेष्टवणें—१३.१३९, १८.४२५, १८.१३०५; चेष्टवितें बल, क्रिया करविणारी शक्ति, ११.४६१; चेष्टवी ना चेष्टे १५.३५८(१).

चैतन्य—चलनशक्ति, प्राण, चिच्छक्ति, ब्रह्मरूप. शून्य जैसें गृह। कां चैतन्येंवीण देह। ४.१९२. आप परु नाहिं। चैतन्या जैसा ॥ १२.१४३. चैतन्य चढे ना अव्हटे। चेष्टवी ना चेष्टे। १५.३५८. २.११०, २.१२६; २.१६९, २.१७७, २.३२८, ३.१०९, ३.२५१, ४.११४, ४.१७७, ६.२८०, ६.३२२, ६.३८५, ६.४८०, ७.१२३, ८.८४, १०.१५५, ११.६०, ११.३६२, ११.३७९, १४.२८५, १५.४५३, १६.४३, १६.११२, १६.३९८, १८.३२२. चैतन्या नांव क्षरु पुरुखु १५.४६०; अक्षरु पुरुखु... चैतन्य तें १५.४९१; चैतन्याचे आंगिक ५.१३९; चैतन्याचां कानीं १६.४६७; चैतन्याचिया पवली १३.३८६; चैतन्याचें प्रतिबिंब १८.३१९; चैतन्याची सत्ता १३.१३४; बुद्धिचें चैतन्य ६.२७५; जेयाचें मन चैतन्य जाले(लें) ५.३६; चैतन्या ईश्वरा ब्रह्मा १८.३८०; चैतन्यचक्रवर्त्तिची शोभा, कुंडलिनी, ६.२७२; चैतन्यतरूतलवटीं १३.३९६; चैतन्यनाथ २.१४४; चैतन्यशंभुचां माथां १५.५४५; जीवचैतन्य १५.४६८.

चैत्य—चइत्य पहा.

चैल—वस्त्र. सचैल करी, स्नान करून वस्त्रें बदलून शुद्ध होतो, १३.७०२.

चोख—उत्तम, स्वच्छ, शुद्ध, निर्मळ, स्पष्ट, प्रामाणिक. मग चोखु तरि भांडारी कीजे। १०.५१. चोखाचिये शुद्धि तोडणें। कीड चि जेविं ॥ १५.४३१. जें दीठी जरि चोख कीजे। तरि भलेतें चोख चि सुझे। १८.५२४. विवंचूं आतां चोख। चोखीं बोलीं ॥ १८.७६५. ९.५१३, १३.१७४, १३.१००३, १५.४०३, १६.४४, १६.१४६. चोख दक्षत्व १८.८६१, —बाह्य १३.४६५, —बुद्धि १३.६२७, —हृदय १३.४८०; चोखा मऱ्हाटिया १८.१७५८; साच आणि चोख १३.७९८; हें चोख हें मैल १६.२४८, हें मैल हें चोख १३.८६; चोख होउनि मौवाल १६.११४; चोखाक्रीडाची बोली १७.४०४; चोखि-खी १६.२८३, १७.२२९, १८.७६६; चोखी अथवा माहारी १३.४७८; चोखें—चोखें आत्मप्रकाशें ५.१४४, —स्वयंप्रकाशें १०.७३; दर्पणाहिं हूनि चोखें १८.१५७४, वरिषाकालिं हिं —६.१७४; लुगडीं चोखें होआविं १८.१४०.

चोखट—चोख पहा; सुंदर. २.२१३, ४.१५०, १०.१२६, १४.१९२, १५.२८८, १५.३१९, १५.४११, १७.३४५, १८.१०११, १८.१४५२, १८.१४९३, १८.१४९९, १८.१५२४. अति चोखट ६.१७१, —चों(चो)खटें ११.२१५; चोखट द्विजरत्न १७.२७३, —परब्रह्म १७.३९९, —मृगसेवडी ६.१८२, —सत्व १४.२१६; चोखट झाडूनु १८.३७; चोखटपणा ९.४२७; चोखटा आइकां १०.४४; चोखटें आत्मज्ञानें १५.३५८, —चंद्रकिरणें ५.१०६, —तपोवनें तीर्थें तटें १३.८२२, —तीर्थें तटें तपोवनें १३.६१०, —नामें १८.१३४८; चोखटे मानसीं ९.१८७. चोखटिव — आपुलिया चोखटिवां १५.५४६.

चोखड—चोखट पहा; अप्रतिम. व्याकरणीं चोखडा। १३.८३१. १.११२, २.११, ११.२३६, ११.४१३, १३.४६१, १३.५७९. चोखडा कलसु १८.१४९८; चोखडी कीर्त्ति १८.१३१५, —खोटि ६.२२४; अव्यभिचारें चोखडीं १५.५; आत्मज्ञानें—१८.१३४७; श्वेतचंद्रचोखडीं ११.१३६; आंगें चोखडें १७.५५; चोखडें ज्ञान १८.७०५, — रत्न ६.९३, — वाक्य १८.१३४३, —सामर्थ्य ४.१७१, —सात्विक-ज्ञान १८.५२६; चोखडेपणं १.९.

चोखालणें—केरकचरा काढून वेंचणें, निवडणें. जे तपोज्ञानीं चोखालले। ४.६४. ५.६२. चोखालत २.२३३; चोखालुती १०.२६३. चोखाल—शुद्ध, स्वच्छ, आंतु बाहिरि चोखालु। १२.१७९, ४.११४; चोखाल प्रतिबिंब ४.१७८; चोखालें सत्वें १७.३१६, १८.२०८; चोखाल निवडीति २.१२८; अतिचोखाल १५.२३७; चोखालपण १३.३६२.

चोज—कौतुक, चमत्कार. पाहा पां नवल कैसें चोज। ६.१२३. ११.२२५, ११.२९३, १३.९७४, १४.२८२. करविलेनि चोजें ११.१७; चोज करिति १५.५६३, —करूनि ९.६; चोजवाउलें करी, कौतुक वाटेल अशी चाल चालते,

१४·११२, ज्ञानदेवी – 'चोजपाउलें' १४·११३.

चोजवणें—जिज्ञासा उत्पन्न होणें, आश्चर्य वाटणें. रायाचें हृदय चोजवलें। ६·५. जैसा दिवहु जांतु किं एतु आहे। हें चोजवे नां (ना) ॥ १५·१२९. ११·३१९, ११·४०४. **ज्ञानासि न चोजवें (वे)** १५·१६; **चोजविलिंया प्रभा**, चेतवलेल्या प्रकाशानें, १२·५१.

चोंढा-ढी—खळगा, खांचर. पाडित जन्ममृत्युचे चोंढे। ७·७४. **चोंढी**—चोंढिये पाथरु गेला। १३·५४८.

चोपि—घडी. **चोपि लूसिली**, घडी मोडली, ३·२४९.

चोबार—चवाठा. १०·२६१. **चौबार**, सं. वा. श. पहा.

चोरणें—अपहार करणें, न कळूं देतां काम करणें. जो इंद्रियांतें चोरुनु जेवी। तेयासी च फावे ॥ ६·२३. पैं सोनें चोरितां उंदिरु। न म्हणे थरुविथरु। १८·५५१. १८·६६९. **आस्था झनें चोरिसी**, आस्था गमवूं नकोस, ११·६२१; **पुढेलां... चोरिजे**, डोळ्यासमोरची वस्तु चोरावी, १४·५; **शेषाचे डोळे चोरिले**, शेषालाही दिसूं दिलें नाहीं, ११·११८. **चोर**—जरि चोरा सभा दाटे। ७·९१, लपून कारभार करणारे उघड सभा भरवणार नाहींत, अशक्य बाबतीचें उदाहरण. चोरा वेव्हारु दीधला। १३·७२७, ३·११२, १३·५८०, १४·३५९, १५·४०८, १६·२३८, १६·२८१, १७·२९१, १८·७२१; **आंतुडलेया चोरा** १६·२५८; **चोरावरिचें धन** १८·५७४; **चोरांचिया वाटा** ९·३१२; **आत्मचोर** १६·४४२, आत्मा (२) पहा; **स्वचोर** पहा; **चोरलां(ला)**, चोर, ६·७४. **चोरी**—जालेया कामा नाहिं चोरी। १८·४३, उणीव या अर्थी. तरि उदैला दिनकरु। चोरीसि (सिं) थोंके अंधकारु। १८·७३०, सूर्योदय, अंधकार व चोऱ्या थांबवतो, ९·५१५; **चोरियेचें धन** १६·३०३; **चोरियेचां घ(ध)नीं उदारां होणें** १७·२९४; **शब्दब्रह्मासीं चोरी केली** ११·४६.

चोहट—चवाठा. १०·२६१. **चोहटांचेया बली** १·२५०. सं. वा. श. पहा.

चौ—चार. या शब्दास जोडून, इतर शब्द सं. वा. श. त पहा.

च्युत—शब्दास जोडून. पडलेला, भ्रष्ट झालेला या अर्थी. **अच्युत**—अचलु मीं अच्युतु। १८·११८८. श्रीकृष्णाचें नांव, २·३७२; **अच्युत पद** २·२७९; **जलदच्युता पाणियां** १८·८८२; **पदच्युतु राजकुमरु** १·२६८; **योगच्युत** ६·४४६.

छ

छत्र—आच्छादन, आश्रय. **व्याघ्राचें छत्र** ८·१४४; **छत्रचामर**, राजचिन्हें, सर्वांत श्रेष्ठ या अर्थी, ९·४७१; **एकछत्र**, सार्वभौमत्व दाखविणारें, ९·२१६; **छत्री**, उन्ह पाऊस निवारण्याचें साधन, देवामागें छत्री धरतात त्यास उद्देशून, १३·४१६.

छंद—(१) वृत्त. अनुष्टुभादि छंदें। प्रबंधिं जिये विविधें ॥ १३·६८. **गायत्रीछंद** १०·२५९ (१); **छंदांमाझि** १०·२५९ (२). (२) नाद, उत्कट इच्छा. **छांदसत्वें**, छंदिष्टपणानें, खोडकर वृत्तीनें चेष्टा करून, १७·९३.

छाया—सावली, प्रतिबिंब. शखें हाणितलेयां छाया। आंगीं न रुपे ॥ २·१४०. का(कां) रूप नव्हे वायां। रूपा लागली छाया ॥ १३·९५५. हें रूप हे छाया। पैल जल हे माया। १३·१०२५. ११·६१९ १४·१३२, १८·४५. **रूपें विण छाया**, जशी नसते, १८·१२५८; **फूलीं फलीं छाया मूलीं पत्रीं** १६·८५; **फलफूलछायेचा आश्रयो** १७·१८२; **निजांगाची छाया** ७·१५; **छाया-चित्र**, पडद्यावर पडलेलें छायेचें चित्र, १८·१२९४; **अंगछाया** १७·४६, **अभ्र**– ५·११३, **आत्म**–, स्वतःची छाया, १८·५२७, **आत्मभ्रांति** – १६·१०; **घनछायेचिया जोडी**, मेघाची सावली मिळालेली पाहून, १६·२२६.

छेदणें—तोडणें. छेदौनियां भवाश्वत्था। १५·२४१. **सम्यग्ज्ञानें अज्ञान छेदीं** १५·२२७; **छेद** (१) भोंक, छिद्र, फट, न्यून, २·१४५; **छेदभेद सांडावे** १७·२११. (२) तोडणें कापणें, **शिरछेद** १७·१६६.

ज

११·९५, – पोसिता व्यवहारु १८·१६२८; जगाचा प्रलयो संभूति ८·१६३; जगाचेनि प्राणें ९·२८७; जगा बापुडेया ११·३९५; जगाचा ही बापु १८·१३६२; जगाचें बीज, संकल्प, ९·२९१; जगासि वाढू १३·१७; जगावरि ३·२३७; जगाचा वैरी १८·७५६; जगाचें वोझें १८·१४६०; जगाचीं शुभाशुभें १०·२२५; जगाचें सांकडें ११·१०९; जगाची सुखपाहाट १६·२३८; जगेंसिं सोयेरिक १३·३५७ (२); उन्मत्तें जगें १२·१६६; तातलेया जगा कारणें १८·१७६९; भरलेया जगा आंतु १८·१३५३; जगा चालिता, प्राणास उद्देशून, ९·२८२; जगीं तूकसि १८·१४९९; जगु थूंकील १३·५७१; जग चि धरिजे ७·२१; जगातें धिकरिति १६·३२६; जग निववीजे ९·२३२, – निववी १८·१४५४, १८·१७०२; जगें मानिजे १५·१३२; जगातें रक्षिलें १८·१७४४; जगा रुसति १६·४०४; जगा वोडवलिं ११·४३२; जगातें सलिल ९·४९७; जग सूटो, लोकांस मुक्ति मिळो, १८·७१; जग चि होये जाये ५·७९ (२); अविद्या नाना जगें आरवों लागे १४·९५; आघवें जग जन्मे १६·३०८, – संहारो १८·४२९; जग चंद्रार्कैंसिं हारपे १५·२८२; जगाचां जिविं आहे ५·७९ (१); जगाचे डोले नागवी १८·६१५; जालें जग जेथ राहे ९·२७०; जालेनि जगें मी झांकें १४·१२२ (१); मियां जालेनि जगें मातें जाणिजे १०·६८; जगा धाकुटेयां होइजे, नम्रता आणावी, ९·३७४; जग परौतें सारूनि १४·१२६; जगा पुरे या रीती नांदतसे १३·४५३; जगातें भांडुकें ह्मणे १८·१३४; जग हें वेसजें पोसे ६·११०; जगु स्थिती आला (पु.) ११·४९६; जगा हांवे वाउनि १६·३८५; जगजेठी, जगांत श्रेष्ठ, १·११५ (१), ४·२; जगडंबर, विश्वविस्तार, देव मनुष्य स्थावर। या नांव किं जगडंबर। १८·२३७, १४·११५, १५·४७, १७·७२; जगत्व १४·१२२ (२); जगदल, जगांतील सर्व लोक, ११·४५४; जगपण ८·१६९(२); जगत्रय १·४७; त्रिविध जग १८·२३६, सं. वा. श. पहा; जगस्पृहे, जग स्पृहे असा पाठ संभवतो, १६·२२९ (१).

जगत्-त—शब्दास जोडून. जग पहा. जगदक्षर, जगांत नाश न पावणारें, ८·१५२; जगदखील-पाळणा, सर्व जगास पाळणारा, १०·३; जगदंबा ६·२७२, १८·१६२०; जगदंबुदगर्भनभ १८·६, अंबु पहा; जगदादिकंद, १२·२३८, १७·३२६; जगदाभासमीषें, जग आहे असें दाखविण्याच्या निमित्तानें, १८·२५८; जगदीश्वर ४·१०; जगदुदरदोंदिल ११·६९०, उदर पहा; जगदुर्न्मीलनाविरला १८·४, उन्मीलन पहा; जगज्जनक १५·१८१; जगन्नाथ १०·१३३, १०·१६५, ११·५१७, १८·१०६; जगन्निवास २·२०; जगद्बंधु १७·१०; जगद्भ्रम १५·८२; जगद्रूप १७·८; जगत—त्रिजगती-तीं, त्रीजगती, सं. वा. श. पहा.

जंगम—हालवितां येणारें. १३·२२९. स्थावरां जंगमां ९·१२०, स्थावरजंगमा १८·१७०२. अजंगम, झाड, १३·२२७.

जचणें—मेहनत करणें, श्रम घेणें, टपून बसणें. कां वैरा बापिकेया। पुत्र जचे॥ १३·५४०. मधुरसादोषें। मधुकरि जचें (चे) जैसें। १३·७८५. १८·३१५. जचावें न लगे १८·१२२० (१); ये उपाइं जचिजे १८·१२२० (२); भोगा जचे १३·७०२; मृत्यु जचला १३·७४६; सूटिकिं जचे १८·१७५.

जड—(१) वजनदार, भारी. १८·१८३. (२) मंद. ३·१८. कर्मजड १४·२४०. (३) निर्जीव. जे जडातें जीववी। ७·२०. सजीवत्वाचा करी। उपेगु जडा॥ १३·१४१. जडातें ही माजवी। १३·९८२. १५·३१३. जडपण ९·११५, अजड—जडाजड ८·९५, १३·१३७, १५·४०९. जाड पहा.

जडणें—लागणें, ठाम बसणें. तरि ऊरू इया जघनेंसीं। जडूनि घाली (लीं)॥ ६·१९२. ६·२३३. आंगीं जडति १·२२१; चित्त जडलें १८·१२६२; जीवीं जडले ३·२५०; जीवेंसीं जडौनि ठाके ३·२३२; भूमीसि जडली गमे १५·१३५; शुद्धी बुद्धि आपणपां जडली, बुद्धि शुद्ध झाली म्हणजे आपोआपच संलग्न होते, १८·१००६.

जण—प्रत्येक माणूस, व्यक्ति. चौदा जणांची ८·१५३.

जतन—सांभाळ, यत्न. अंतष्करणा जतन करिं। १३·५०२. २·३१०, ९·१३९, ९·२११, १०·१२३, १३·२५०, १६·४५४, १७·८२, १७·१०९, १८·१४६७. **वाडजतन**, संगोपन, १६·५५; **जतना**—**जतने लागि** ९·४७७. वरील कांहीं रूपें जतना शब्दाचीं असणें संभवतें.

जंत्र—मारक यंत्र. जंत्रांवरि चि मार। ११·३९०.

जन—माणूस, लोक, लोकव्यवहार. सुखदुःख वर्त्ते जें जनीं। १०·८२. एवं मीं चि आघवें जन। जना मीं चि जीवन। १५·३७८. ५·९८(२), ६·३९, ९·५५, १०·९४, १०·२५६, १०·२८४, १२·२०७, १३·१३९, १३·१५४, १३·१९६, १३·२५४, १५·४८२, १५·४९२, १६·२१६, १६·२६२, १८·११७. **जनाचेनि पाएरवे** ६·१७२; **आसुरीं जनीं** १६·२८२; **तिरिचेनि जनें** १८·४३९; **जनांतें वंची** १३·६५९; **जनामाजि** ५·९८(१); **जनार्दन** १०·१७५; **जनपद**, वस्तीचा प्रांत, ३·२३०, १३·६१२; **जनलीलाविलासें** ११·१३०; **निजजन, निज** पहा; **पिंडुजनीं**, शरीरापासून उत्पन्न होणारें, **पिंडु जनीं** असा पाठ संभवतो, ६·२९६; **पुण्यजन** १८·७४७; **बंदिजन** १८·१६५०; **ब्रह्मजन, ब्रह्म** पहा; **भक्तजन** १८·१५०६; **योगीजन** ४·१५८; **दुर्जन**, २·२०७, ६·३६१, ७·९०, ८·१४७; **सजन, सजनाचेया राया** १४·९६; **सज्जन** १·३१, १·६५, ४·२१०, ६·३१, ९·४३३, ११·१५, १२·१७५, १३·२९१, १६·४३७, १८·२७, १८·१४८९, १८·१७६२, १८·१७७७; **सज्जनाकरवि** ४·५१; **सज्जनवनचंदन** १०·३; **सुजन-चक्रवर्त्ती** १८·६८६; **सौजन्य** पहा; **स्वजन, स्व** पहा.

जनणें—जन्म देणें. जैसी मही हे उद्भिजें। जनी अहंबुद्धिविण साहाजें। ६·४४. **स्वज्ञानजनित**, स्वतःविषयींच्या (मिथ्या) ज्ञानापासून उद्भवलेलें, १८·१५३२, ज्ञानदेवी—'स्वाज्ञानजनितें' १८·१५४४; **जाततेन प्रसंगें**, जन्मास येण्याच्या वेळीं, १७·२१०; **अजातपक्ष** ११·६२४, **पक्ष** पहा; **अजातशत्रुतरुवरां**, ज्यांना कधीं शत्रु (झाला) नाहीं अशा वृक्षांना, १३·२२८; **जनक, आदिजनक** ११·५१६; **जगजनकें** १५·१८१; **जन्यजनकभावें** १८·७४; **जनकु...माता** १५·४५९; **जननी** १६·२१६; **जननीजठर** १०·१२९; **बापु जननी** १८·१६२५.

जन्मणें—जन्मास येणें, उत्पन्न होणें, उद्भवणें, निपजणें. जन्मलेया दिहें दिवसें। हों लागे काला-चेया पैसें। ९·५०७. १·२१४, २·९७, २·१६४ (२), ४·३३, ४·१५२, ६·४४२, ६·४४६, ७·३६, ७·१६२, ९·१७१, ९·४३९, ९·४६८, ९·५०२, ९·५१०, ११·१४५, ११·१६८, ११·१७३, १३·३९४, १५·३१ (२), १६·२६७, १६·३१७, १६·४६१. **जन्मिजे** २·२४६; **जन्मलेपण** १०·१३०; **आघवें जग जन्मे** १६·३०८; **कवण(णं) कें जन्मलें** २·१०६; **कवणाचा कैं जन्मला** १०·६६; **जन्मलेयानि मोहर नाहिं**, जन्मास आलेल्यांना सरळ मार्ग नाहीं, ११·४१४; **जन्मौनि मृत्यु वेन्हीं** १३·७०७; **जन्मे नाशे** ८·२४८; **जन्मे ना होए** १५·२२३. **जन्मविणें**—**जन्मवितेयां आंतु** १०·२२१. **जन्म**—पैं गा जो इया परिं। जन्में चि जन्म निवारी। १३·५५१, तैसा गुणसंगमें। हा अजन्मा जन्में। पावतु ऐसा गमे। यन्हविं नाहिं॥ १३·१०१३ (२), ३·१३५, ४·४१, ६·४४९, ६·४५३, ६·४५४, ९·२६८, १०·१५३, ११·५७५, १३·७२६, १३·९९८ (२), १८·६०८. **जन्में अभ्यसिलेयाचें** ८·२४१; **जन्माचिये आटी** १३·१०५४; **जन्मा आदीं** २·१६४ (१); **जन्में जोडिलिये** ८·२२९; **जन्मा नवल** २·२५, ११·३०१; **जन्माचा सांडोवा** १३·१६७; **अतीतां जन्मांचें** १३·५३६ (२); **आघवेआ जन्मां** ६·४२८, **आघवेनि जन्में** १०·१५०; **कोडी एकी जन्म** १५·३६४; **बहुतीं जन्मीं** ६·४६९; **शत एक जन्मां** १५·३१ (१); **कल्पादि जन्मा नांगवे** ८·२५६; **जन्माचा कांटाला धरी** १३·५३९; **जन्मासवें श्रम गेले** ९·४०० (२); **जन्म गेलें** १३·७३४, —**जालें** १८·१४१८, —**पूसलें**, पुनर्जन्म नाहींसा केला, ९·४०० (१), —**लाहे** १४·२१७; **जन्मांतर** ३·२५, ९·४८, १३·५३६ (१), १७·६०, १८·६५; **जन्मांतिं** १३·५४२; **जन्मकर्म** ३·१४१, ८·१७, ९·१५४, १०·१३५,

—कोडी १३·३२, १३·१०६७, —क्षय २·१३५, २·१५७, १४·५९, —दुःख १३·५३७, —फल १८·१७६३; जन्मलेयाचें फल ९·४१७; जन्माचें फल १८·१५१०; जन्मभूमि, भूमि पहा, —भोए १८·१२५७, —मरण ५·१२३, ९·६१,—मरणसमयीं १८·७०७; जन्म मृत्यु-त्यू, जन्ममृत्यु-त्यू २·१५८, ३·५७, ६·६८, ७·७४, १०·१८१, १३·४९, १३·६४, १३·५५२, १३·१००९, १३·१०९७, १६·४३८, १८·१००, १८·८२१; जन्म मृत्यु दुःखें १३·५३४; जन्मृ (न्ममृ)त्युचां १२·८७; जन्ममूल १८·१२८५, —मेलावे १६·३६९; जन्म वरि १५·१७१; जन्म वारा १७·४२६; जन्मवेगें १५·१८९; जन्मवेलि १८·१५२४; जन्मव्रती १४·२६८, १६·३२५; जन्मशत ७·१२६, ९·२०५, —मापें १३·३३; जन्मशाखा १५·१६७, १५·१९१, —सहस्र ६·४६३, १०·२३८, —स्थान १·२८, ११·५५४ (न्म); जन्म ना नीमणें ८·८६. अजन्मा—तेया अजन्माचें जन्म। १३·९९८ (१), १३·१०१३ (१); आजन्ममरणांतीं १४·१४५; कमलजन्मा, ब्रह्मदेव, ३·८७; पुनर्जन्म १६·५९; पूर्वजन्मिचें १७·७४; भयजन्म, हा पाठ जन्मभय असा घ्यावा, १८·६९८; जन्मजरामरण १४·३१३; जन्मजराजलदजाल, जन्म व वृद्धाप्य या मेघांचें जाळें, १८·१; जन्मविनाश १०·८२; द्विजन्मे, ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, १८·८७९; मृत्युजन्में १८·१२६४; जन्मणें—माझें अजत्व जन्मणें। ४·५७.

जपणें—(१) काळजी घेणें, सांभाळ करणें. वर्णत्रय जपतां १७·३३५. (२) धार्मिक हेतूनें वारंवार उच्चारणें. जप—तैसा कानाचां महाद्वारीं। गीता जपु जेथ करी। १८·१५२३, १८·४५, १८·११७५; जपमीखें १८·१४५०; जपयज्ञ १०·२१३; जपहोम ६·४५३; कर्णजप १७·२९६; जयजपमंत्रें ९·२२५.

जय—(१) यश, कार्यसिद्धि. मनोजय १६·१८३, दुर्जय १८·१०६०. (२) देव, गुरु इत्यादिकांच्या स्तवनाच्या आरंभाचा उद्गार. जय स्वसंवेद्या। १·१. जय जय १४·२, १८·१ ते १८·१० पहा; जयजयघोषकलरवें ११·३३१; जय जय सिद्धे १२·१, — स्वामीं ११·२५१; जयजपमंत्रें ९·२२५. —निजजयजितभजनीय, या पाठांत जय ऐवजीं जन असा पाठ घ्यावा, १८·९, निज पहा.

जर—(१) ज्वर, ताप. जराचेनि आटोपें। रोगी भलेतैसें जल्पे। १६·३६३. ९·१४१. (२) संकेतवाचक अव्यय. १३·२९४, १८·५६७.

जरंग—जाळें. मतिभ्रमाचा जरंगा ७·८३.

जरा—(१) म्हातारपण. १३·५५३, १३·७५२. जरामरण ७·१७०; जन्मजराजलदजाल १८·१, जन्मणें पहा; अजर १८·११८७. (२) थोडा. मदाचा तंव जरा आंगीं चढत १६·३२३, ज्ञानदेवींत – 'मदाचा ताठा तंव जरा', १६·३२५, असा पाठ आहे. येथें ताठा शब्द नाहीं, तो घातला तर अर्थ नीट लावतां येईल. आहे त्या पाठाचा अर्थ लावण्यासाठीं जरा चा अर्थ ज्वर असा घ्यावा.

जर्जर—पीडित, जीर्ण. अत्यंत दुःखें जर्जरु। १·२७०. शतजर्जरे नावे रिगौनि, अत्यंत जुन्या, अनेक ठिकाणीं खिळखिळी झालेल्या नावेंत बसून, ९·४८६.

जरि—संकेतवाचक अव्यय. जरि...तरि १३·८०९, १६·२९९, १८·१४०, १८·९२२.

जन्हि-न्हीं-न्हें—जरी, जरीही. हीं संकेतबोधक अव्ययें अनेक ठिकाणीं तन्हि-न्हीं-न्हें यांबरोबर आलीं आहेत. कांहीं उदाहरणें पहा. जन्हि १८·३६६, —...तन्हि ६·९८, १५·२७४, १५·५०९ व १५·५१०, १५·५६३; जन्हीं ४·१९३, ७·५५, ७·५८, १३·६१, १६·२१२, १७·१२८, १७·३४८, — ...तरि १२·७४, —...तन्हि १०·१४०, १५·२९१, —...तन्हीं १·६४, १·२३६, २·६६, २·१८३, २·१८४, २·२६२, २·२६८, २·३५७, ३·२२०, ४·२९ व ४·३०, ४·११७, ४·१७० व ४·१७१, ४·२०५, ७·१२९, ९·१४, ९·१६, ९·२५५, ९·३२९, ९·३४३ व ९·३४४, ९·४१४, ९·४१६, १०·७७, ११·३२, ११·६२२, १७·५२, १७·३२०, १८·१४५, १८·२७१, १८·४२०, १८·४३९ व १८·४४०, १८·९१९, १८·९२३, १८·११६३, १८·१४८७, व

१८·१४८८; जन्हैं ३·२१६ (१,२), ६·३३, –...तरि ३·५४, –...तन्हीं १·७६, २·१८१, व २·१८२, २·२६०, ३·१७९, ४·९५, –... तन्हैं १·२२६, ३·६०, ३·२१४, ३·२१९, ६·३५१, ९·५१० व ९·५११.

जळ—पाणी. किं लवणें चिं (चि) जळ विरे । २·१५. रोहिणीनें ह्मणिजे जळु । ५·११५. बीज जळाची जवळीक लाहे । ९·१०८. जळिं जळें न सिंपे । सूर्यु जैसा ॥ १३·१०८८. हें असो जळ तरंगा । नाहिं सिनानेपण जेविं गा । १५·५१९. कां जळें विण कल्लोळां । होणें आहे ॥ १८·८११. २·३, ३·७१ (१,२), ३·११७, ३·२०८, ५·५० (१,२), ५·९९ (१,२), ५·११०, ५·१३२ (१,२), ६·३८७, ७·६३ (१,२), ७·१३०, ७·१८९, ८·८३, ९·६६, ९·६७, ९·१०२, ९·१२२, ९·१३७, ९·१५३, ९·२५४ (१,२), ९·२८६(१, २), ११·५५०, १२·१५१, १२·२१८, १३·१७९, १३·२४६, १३·३२४, १३·४००, १३·१०२५, १३·१०७९, १३·१०८९, १४·२८७, १५·११२, १५·३६७, १५·५२०, १६·१६७, १६·२३९ (२), १७·३६३, १७·३७२, १८·१६, १८·६९७, १८·११०१, १८·११६३, १८·१२९७, १८·१३४१. **जळाचा आभारु** ११·७९; **जळिची प्रतिमा** ९·१४९,– **प्रतिभा (मा)** १८·१३५६(१); **जळाचे संघाट** १३·३४९; **आशाढिचेनि जळें** १३·५६६, **आंसुवांचेनि** – १३·५५९; **नेत्रिचें जळ** ९·५२७, **रोहिणीचें** –, **मृगजळ**, २·१२१, ७·२९; **लवणाचे(चें) जळ होआवेया** १८·७७२; **व्योमिचा चंद्र जळीं** १४·३०७; **जळें विण सागरु असे**, पाण्याशिवाय समुद्र असतो काय? १३·२९३; **जळेंविण बुडलिति** ३·२५२; **जळें हीं जालितें** ८·५७; **जैं(जै)सें तप्तलोहौनि जळा निगणें नाहिं** १५·२८७; **मीना जळाचा जीवाला होए** १८·७०३; **हातें बाबुली सारुनि जळ देखिजे** ११·७४; **मातिया आणि जळें** १३·४६३ : **जळार्णव** १४·३३१; **जळाधारें**, पाण्यामुळें, ४·९९; **जळाशय**, आशय पहा; **जळकेलि** ११·५८२; **चळचर**, चरणें पहा; **जळत्याग**, त्यागणें पहा. **जळद**, मेघ, **जळदच्युत** १८·८८२; **जन्मजराजळदजाळ** १८·१, **जन्मणें** पहा; **नवजळदश्यामळें** ११·१३५; **जळधर**, **धरणें** पहा; **जळनाशीं** १८·१३५६(२); **जळापासिं** ४·९५ (१); **जळप्रवाह** १०·२३७;–**भेद** १८·५४३; **जळामाजि** ४·९५(२); **जळराशि** १०·२११; **जळवाच्यबोध**, पाणी म्हणून जो बोध होतो, १६·१३८; **जळवा(पा)रधी** १४·१४६; **सकळजळसमृद्धी** १३·३७१; **जळशयनु** १०·२१; **जळसेन**, शेषशायी, ११·८४, १३·३९२; **आग्रहजळ** ११·५८, **आनंद–**, आनंद पहा, **गंगा**–९·४५४, ११·४७८, **माया**–७·९४ **दधि–**, दहीं व पाणी, १८·९३७, **देह**–१४·३४८, **प्रकाश**–६·२८६, **मृगजळ**, मृग पहा. **विषय**– ६·४२१, **संकल्प** –७·६७, **समुद्र**– १·१५५, १६·२३९ (१), **समुद्रमहा**–१५·३६९, **सिंधु**–९·१२३. **निर्जळिचा** १३·३८०; **सजळ**, आर्द्र, ओला, दयायुक्त, २·७७, ८·२२७, ११·११३.

जळणें—पेटणें, भाजणें, पोळणें, मत्सर करणें, नाश होणें. ऐसी जळों सरलेयां माया । जालितें हीं जळें ॥ ८·५७. वर जळो हें जियालें । २·३६. जळिनलें न विरुढे । १४·३५६. जैसा वन्हि काष्ट जाळोनियां । स्वयें जळें(ळे) ॥ १५·४९३. जेधवां कापुरु जळों सरे । १८·१२०५. १·२०८, ९·४३२, १०·७८, ११·३४९, ११·३७४, १३·४६९, १३·४९६, १३·७१८, १३·८३२, १६·१२०, १८·६१५, १८·६६०, १८·६८१, १८·११०२. **जळतिये आगी** १३·७०५; **जळतां कुंडीं** १७·९६; **जळतेया गिरिचेया** ११·४२०; **जळतें गोकुळ** १०·२६७; **जळतां घरिं** १३·५१३, १३·५४७; **जळतु वारा**, जाळणारा, ११·४००; **जळतें विख** १२·६८; **जळत**— जळत काढिलों, जळत असतांना, ११·६०; **घर जळत** १३·७४०; **जळतु**—ते आघवे जळतु, जळोत, १·२११; **अंकुरु जळौनि गेला** १६·२१४; **आपण आंगें जळे** १८·६१५; **इंधन जळालेयां** १८·४०४; **कर्मफळें जळति** १४·३६३; **कलुष जळे** १८·१५२३; **कोल्हा पोटीं जळे** १६·२३६; **वणवा जळतसे** ९·४८८;

स्थावरें जळति १३·६६०. जळणें, आगिचें जळणें १६·२८६; जळे ना विझे १६·७३; जळों विझों १४·३५७. जाळणें पहा.

जलंब—जळजळ, कफ, लाळ इ. तेयाचिया तोंडा। येर जलंबाचा लोंढा। १३·५६३.

जल्पणें—प्रौढी सांगणें, बडबडणें. हें वहू जें जें जल्पिजैल। ५·१७२. १३·६३७. कवतिकें जल्पे १३·६६१; रोगी भलेतैसें जल्पे १६·३६३; वायां जल्पिजे ५·११४; अहंमतिचां जल्पवादिं ७·१०३.

जंव—जेव्हां, जोंपर्यंत, इतक्यांत. १८·३७३. जंव मीं निहाळीन १·१७०; जंव... तंव १·१६३, ३·६३, ११·११२, ११·१७७, ११·२५७, ११·३१६ १८·१५१, १८·१६०२ व १८·१६०३; जंव...तंव तंव १६·३६८, १८·१०९८, १८·१५८५; जंव जंव...तंव तंव ९·५०६, १०·५८, १४·१४०, १८·१५४; जंव जंव...जंव...जंव जंव...तंव तंव १३·७४७ व १३·७४८; तंव...जंव २·२०२, १८·४२३, १८·४९९, १८·१२४८, १८·१२४९, १८·१२५०.

जवनीक—पडदा. किं मज चि आड ठेली। जवनीक जैसी॥ ७·६२. अविद्येची जवनीक ८·४०, देहाची –९·३५४, महां भूतांची –६·३०६, विश्वरूपाची –११·६४७, स्थूल दृष्टिची – ११·१२१.

जवळ—पाशीं, स्वाधीन. जैसा आरिसा आलेयां जवळां। १५·४१८. ११·५८, ११·६२४. पाणियां जवळी १८·२७०; जवळा असे २·७३, –आला ११·११३, –आहे १०·१३९, –ठेवि– जैल ९·३६८; जवळि केलेयां १८·६५२; जवळें एईल ६·३८२; जवळे होंते ९·४८०; जवळिलां, जवळ असलेल्यांना, १७·२१६; जवळें दूरी १३·९१०; जवळिक—लक्ष्मी येतुली जवळिक ४·८; जवळिक भोगावी ११·५८०; जवळिका स्वराज्य यंतां जवळिके। १८·१०६६, ९·११५, ९·३७२; जवळिके चि १८·१२८९, –चि १·१७५; अति जवळिकेचे १·२२४; जवळिकेचें करणें ७·२१; आंगा जवळिके १८·१६९८; दर्पणाचिया जवळिका १३·१०१२; वृत्तिचिया जवळिका १८·८१८; जवळीक, माझी जवळीक ९·३७४, – जाली ९·४२३, –पातले ७·१६९, –जोडे १०·१८३, –धाडिली ११·५३३, – लाहे ९·१०८.

जाकळणें—ग्रासणें, आकलन करणें, व्यापणें; कळवळणें. दीठि जाकळूनि निगों पाए। ६·२६७. मग जाकळिला ढेंकरें। तृप्तु जैसा॥ १८·१७. गुणातें जाकळूं सके १४·३६८; वोरसें जाकळिजत १४·६२; जाकळिलेपण १८·१३१८.

जागणें—जागें राहणें, जागें करणें, सावध राहणें. जैसें निद्रेलेयां जागिजे। १५·४०४. १६·४३१. जागणां—सनिद्रा स्वप्न वुडे। जागणां जैसें॥ १६·११०, जागणें—६·३५१, १५·४७४, १५·४९६; जागता नरु १३·१००७; जागतेया ५·९३, –तें १४·३३९; जागतां—जागतां असिजे ८·७२, – स्वप्नावस्थे जाए ११·१२०; जागतिये दशे १३·७८; जागिनलेयां १८·२१३, १८·१०९८; जागिनलेये वेळे ९·१०३; जागों ह्मणे १८·१४७; कुंडलिणी जागौनि १८·१०३२; पहुडल्यां हे जागे १४·८७; नीदे...जागणेया १५·३९८; जागवणें—उभे जागवी १३·५०६; विवेकु जागविजे १६·१०९. जागोवा, जागृति, जागें राहणें, खोलणें...जागोवा १६·३३८; जागर—जागरु ना स्वप्न १४·७४; स्वप्न सुषुप्ति जागर १५·५००; जागरस्वप्नें १८·१०९४; स्वप्नजागर १५·४८४.

जागृति-ती—जाग्रति-ती—जागेपणा, सावधपणा. जागृति—जागृति उद्दीपे...नीद हारपे १८·१०९८; जागृति स्वप्न १५·४८०, जागृतिस्वप्नें १५·४८२; स्वप्न ह्मन जागृति १५·८८; जागृती—जैसी जागृती चि हेतु स्वप्ना। निद्रिता होए॥ १५·३९६. जाग्रति—जैसी स्वप्निचां डोहीं। जाग्रति न वुडे॥ ७·५३, तरि स्वप्नौनि जाग्रति येंतां। कायें पायें दूखति पांडुसुता। कीं जाग्रते माझि असतां। प्रवासु होए॥ ९·१११, जाग्रदवस्थे प्रवेशे ९·११०; जाग्रती—स्वप्न जाग्रती...सुषुप्ती १४·१९७.

जागेश्वर—जागृत, पावणारा ईश्वर. वेदु तो जागेश्वरु। ६·४४४; ११·५३५.

जांघा—मांडी. जांघा फाडूनि दीन्हली १०·२३६.

स्थावरें जळति १३·६६०. जळणें, आगिचें जळणें १६·२८६; जळे ना विझे १६·७३; जळों विझों १४·३५७. जाळणें पहा.

जळंब—जळजळ, कफ, लाळ इ. तेयाचिया तोंडा। येर जळंबाचा लोंढा। १३·५६३.

जल्पणें—प्रौढी सांगणें, बडबडणें. हें बहू जें जें जल्पिजैल। ५·१७२. १३·६३७. कवतिकें जल्पे १३·६६१; रोगी भलतैसें जल्पे १६·३६३; वायां जल्पिजे ५·११४; अहंमतिचां जल्पवादिं ७·१०३.

जंव—जेव्हां, जोंपर्यंत, इतक्यांत. १८·३७३. जंव मीं निहालीन १·१७०; जंव... तंव १·१६३, ३·६३, ११·११२, ११·१७७, ११·२५७, ११·३१६ १८·१५१, १८·१६०२ व १८·१६०३; जंव...तंव तंव १६·३६८, १८·१०९८, १८·१५८५; जंव जंव...तंव तंव ९·५०६, १०·५८, १४·१४०, १८·१५४; जंव जंव...जंव...जंव जंव...तंव तंव १३·७४७ व १३·७४८; तंव...जंव २·२०२, १८·४२३, १८·४९९, १८·१२४८, १८·१२४९, १८·१२५०.

जवनीक—पडदा. किं मज चि आड ठेली। जवनीक जैसी॥ ७·६२. अविद्येची जवनीक ८·४०, देहाची –९·३५४, महां भूतांची –६·३०६, विश्वरूपाची –११·६४७, स्थूल दृष्टिची – ११·१२१.

जवल—पाशीं, स्वाधीन. जैसा आरिसा आलेयां जवलां। १५·४१८. ११·५८, ११·६२४. पाणियां जवली १८·२७०; जवला असे २·७३, –आला ११·११३, –आहे१०·१३९, –ठेवि– जैल ९·३६८; जवलि केलेयां १८·६५२; जवलें एईल ६·३८२; जवले होंते ९·४८०; जवलिलां, जवळ असलेल्यांना, १७·२१६; जवलें दूरी १३·९१०; जवलिक—लक्ष्मी येतुली जवलिक ४·८; जवलिक भोगावी ११·५८०; जवलिका स्वराज्य येतां जवलिके। १८·१०६६, ९·११५, ९·३७२; जवलिके चि १८·१२८९, –चि १·१७५; अति जवलिकेचे १·२२४; जवलिकेचें करणें ७·२१; आंगा जवलिके १८·१६९८; दर्पणाचिया जवलिका १३·१०१२; वृत्तिचिया जवलिका १८·८१८; जवलीक, माझी जवलीक ९·३७४, – जाली ९·४२३, –पातले ७·१६९, –जोडे १०·१८३, –घाडिली ११·५३३, – लाहे ९·१०८.

जाकलणें—ग्रासणें, आकलन करणें, व्यापणें; कळवळणें. दीठि जाकलूनि निगों पाए। ६·२६७. मग जाकलिला ढेंकरें। तृप्तु जैसा॥ १८·१७. गुणातें जाकलूं सके १४·३६८; वोरसें जाकलिजत १४·६२; जाकलिलेपण १८·१३१८.

जागणें—जागें राहणें, जागें करणें, सावध राहणें. जैसें निदैलेयां जागिजे। १५·४०४. १६·४३१. जागणां—सनिद्रा स्वप्न बुडे। जागणां जैसें॥ १६·११०, जागणें—६·३५१, १५·४७४, १५·४९६; जागता नरु १३·१००७; जागतेया ५·९३, –तें १४·३३९; जागतां—जागतां असिजे ८·७२, – स्वप्नावस्थे जाए ११·१२०; जागतिये दशे १३·७८; जागिनलेयां १८·२१३, १८·१०९८; जागिनलेये वेले ९·१०३; जागों ह्मणे १८·१४७; कुंडलिणी जागौनि १८·१०३२; पहुडल्यां हे जागे १४·८७; नीदे...जागणेया १५·३९८; जागवणें—उभे जागवी १३·५०६; विवेकु जागविजे १६·१०९. जागोवा, जाग्रति, जागें राहणें, खोलणें...जागोवा १६·३३८; जागर—जागरु ना स्वप्न १४·७४; स्वप्न सुषुप्ति जागर १५·५००; जागरस्वप्नें १८·१०९४; स्वप्नजागर १५·४८४.

जागृति-ती—जाग्रति-ती—जागेपणा, सावधपणा. जागृति—जागृति उद्दीपे...नीद हारपे १८·१०९८; जागृति स्वप्न १५·४८०, जागृतिस्वप्नें १५·४८२; स्वप्न ह्मन जागृति १५·८८; जागृती—जैसी जागृती चि हेतु स्वप्ना। निद्रिता होए॥ १५·३९६. जाग्रति—जैसी स्वप्निचां डोहीं। जाग्रति न बुडे॥ ७·५३, तरि स्वप्नौनि जाग्रति येंतां। काये पाये दूखति पांडुसुता। कीं जाग्रते माझि असतां। प्रवासु होए॥ ९·१११, जाग्रदवस्थे प्रवेशे ९·११०; जाग्रती—स्वप्न जाग्रती...सुषुप्ती १४·१९७.

जागेश्वर—जागृत, पावणारा ईश्वर. वेदु तो जागेश्वरु। ६·४४४; ११·५३५.

जांघा—मांडी. जांघा फाडूनि दीन्हली १०·२३६.

जाचणें—श्रम घेणें, कष्टविणें. कोशकारु जैसा। जाचिनला ॥ १६·२८०. **इंद्रियें जाचूनियां** १८·९४३; **उपाइं जाचतेया** १५·२३०; **जाच—जाचुकां, जाचु कां असा पाठ घ्यावा, कष्ट कां,** १८·१८८, ज्ञानदेवी–'जाचूं कां' १८·१९०.

जाड—अवघड, कठीण, दृढ, भरींव. जाड ७·७७, – **बांधलें, सुदृढ झालें,** ७·८२; **जाड्य,** सुस्ती, सर्वेंद्रियां जाड्य। मना माझि मौढ्य। १४·१७८, **जाड्याचिया कीटा** १७·२०८; **जाड्यें विण रसु, मांद्य आल्याशिवाय शरीरपोषक रस मिळतो,** १७·२२७.

जाणणें—कळणें, समजणें, उमजणें, ओळखणें, खात्री असणें; या क्रियापदाचे कांहीं उपयोग खालीं दिले आहेत. परि तें जाणणें चि जाणणेयां आड। रिगौनि ठाके॥ ९·१४४.एक जाणौनि बोलति। एक ठायें ठाउ जाणति। एक जाणौनियां हारपति। सिहाणेपणें पैं॥ १०·३३. जाणणेनि चि विपरीतें। जें जें काहिं जाणिजतें। १५·४४९. ऐसें जाणणेन विण उरलें। जाणतें जें॥ १५·४९४. न जाणतां न जाणणें। जाणावें उरे॥ १८·५३०(२). जाणिवे नेणिव नेणौनि। जाणिजे तो॥ १८·१२०८(२). १·६०(टी), १·११३, १·१४०, १·२६२, २·५२, २·५८, २·१३०, २·१५१, २·१६८, २·२५८, २·२७३, २·२८२, २·३००, २·३४२, ३·१३३ (१, २), ३·१४०, ३·१५६, ३·१६१, ३·१६५, ३·२२८, ४·५७, ४·७६, ४·९४, ४·१५५, ४·१८३(१), ४·२१४, ५·१८, ५·२०, ५·२६, ५·४२, ५·५९, ५·६३, ५·६९, ५·१३६, ५·१४८, ६·९६, ६·१६०, ६·१७५, ६·२७७, ६·२८८, ६·३४०, ६·३९३, ७·२, ७·३, ७·४४, ७·५१, ७·११४, ७·११५, ७·१८८, ८·११, ८·३५, ८·५३, ८·५४, ८·५८, ८·९०, ८·१८९, ८·२२३, ८·२३४, ९·१४३, ९·२१९, ९·२४४, ९·२५१, ९·२५२(२), ९·३६०, ९·४०४, १०·७९, १०·१६०, १०·१६१, १०·१६४, १०·२०१, १०·२०८, १०·२४३, १०·२८१, १०·२८२, १०·२८३, १०·३०२, ११·९०, ११·९२, ११·३०४, ११·४५१, १२·११०, १२·११८, १२·१६४, १२·२१४, १३·८(टी), १३·२७, १३·३६, १३·८९, १३·१४९, १३·२०१, १३·२१५, १३·२१६, १३·२३८, १३·२४८, १३·२९५, १३·३२९, १३·३६७, १३·३८३, १३·४७८, १३·४८२, १३·४९९, १३·५१०, १३·५६३, १३·५८५, १३·६१२, १३·६४९, १३·६५७, १३·६५९, १३·६८२, १३·७००, १३·७११, १३·७४१, १३·७६९, १३·८२१, १३·८२६, १३·८३०, १३·८३५, १३·८४०, १३·८४१, १३·८५७, १३·९०५, १३·९४०, १३·९४६, १३·९५६, १३·९५७, १३·९६२, १३·९६६, १३·९६९, १३·१०२४, १३·१०४९, १३·१०८८, १३·१११६, १४·८०, १४·१२९, १४·१४३, १४·२६४, १४·२९८, १४·३२३, १५·१४२, १५·२०४, १५·२१६, १५·२६४, १५·२७५, १५·३१८, १५·३५७, १५·३५८, १५·४००, १५·४५७, १५·४६८, १५·५२५, १५·५६१, १६·५६, १६·५७, १६·६२, १६·६६, १६·७२, १६·७३, १६·९२, १६·९८, १६·१०५, १६·११३, १६·१४२, १६·१५२, १६·१५३, १६·१६१, १६·१६६, १६·१९५, १६·२०४, १६·२१२, १६·२२१, १६·२४०, १६·२४३, १६·२६३, १६·२९२, १६·३६३, १६·४२२, १६·४२८, १७·१७, १७·७१, १७·७४, (१,२,३), १७·८०, १७·१३०, १७·१६५, १७·१६६, १७·१८३, १७·२२२, १७·२३६, १७·३५६, १७·३७२, १७·३८२, १७·३८७, १७·३९०, १७·३९७, १७·४०२, १८·१२, १८·५६, १८·७५, १८·८७, १८·११०, १८·१२०, १८·१४४, १८·२१२, १८·२६९, १८·२८९, १८·३१९, १८·३२८, १८·३४१, १८·३४९, १८·३७४, १८·३९३, १८·४१०, १८·४३६, १८·४५८, १८·४६३, १८·४७४, १८·४९६, १८·४९७, १८·५३२, १८·५६१, १८·५७८, १८·६०७, १८·६२३, १८·७०५, १८·७११, १८·७१४, १८·७१७, १८·७२०, १८·७२५, १८·७२६, १८·७५९, १८·७६४, १८·८०६, १८·८१३, १८·८२७, १८·८४१, १८·८४२, १८·८४५, १८·८४८,

१८·९६९, १८·१०८४, १८·११३९, १८·११९४ (१,३), १८·११९८, १८·१२६३, १८·१३२९ (१), १८·१३३७, १८·१३८९, १८·१४०७, १८·१४१५, १८·१४२९, १८·१४३५, १८·१४४६, १८·१४५१, १८·१४५६, १८·१४९०, १८·१४९४, १८·१५४७, १८·१५७०, १८·१५८०, १८·१६२८, १८·१६६३, १८·१७४३, १८·१७४४. **जाण,** तूं जाण, १३·११११, १७·१९७ (२); **जाणां,** तुम्हीं जाणावें, ११·४२१; **जाणत सांते** ८·६७; **जाणतु असें** १५·४०५ (१), **जाणतसे** १७·३०६; **जाणतसों** १७·४९; **जाणतु आहासि** ९·२२८; **जाणतां सोपारें** ८·२०२; **न जाणतां** १८·५३० (१); **जाणतासि** १८·५१३; **जाणावां(वा)** १०·२१६; **जाणवें**—येवंविधु मीं जाणवें । ११·६८१ (१), **जाणवें(वे)** ११·५०३, १३·७७९; **जाणसील** १८·२७६; **जाणावी** १५·३६६; **जाणावें** १३·९०९, १३·१११६, **जाणावें लागे** १·२३६, ४·८८; **जाणावेया** ७·१०७, १०·७०, १२·२८, १३·८५९, १३·१०४१, १५·३९३, **–चिया** ७·१९१; **जाणिजति-ती** १३·१०१, १४·१२, **–तें** १५·४४९ (२), **–सि** ८·५, १०·१५९ (१); **जाणिजे** ६·४६०, १३·८३, १३·१७८; **नेणतां जाणिजे** १५·२४५; **नेणिवां जाणिजे** १६·१९; **जाणिजो** १३·५०९; **जाणि -णी-तला-ली-लें** ४·१८३ (२), ५·१६१, ५·१६२, १०·१८९ (२), ११·५५४, १२·३३, १५·५३०, १७·४०८; **जाणितलां** ११·६८१ (२); **जाणितलियां** १५·५५१; **जाणितलेया वरौतें** १३·८६२(१), **– साठिं** १३·८६३, **– चि साठीं** १०·१८९ (१); **जाणि-तलेयां** ९·१५३; **जाणीतलासी** १०·१३५; **जाणे,** जाणतो, १०·७८, १५·५२८ (१), १६·१५७, १८·११७९ (णे), १८·११९७ (२); **नेणे... जाणे** ९·४४३ (२); **जाणें(णे) काइ** ११·४३४; **जाणे ना जो** १३·७८७; **जाणें,** जाणतों, ७·१०, ९·३९१, ११·३७७, १७·१७; **जाणैं** २·१३३, २·२७१, २·२९३, २·३०३, २·३२२, २·३५२, २·३५५, ३·३४, ३·१२९, ३·१९३, ३·२१२, ५·९५, ६·१०१, ७·४३, ८·२२१, ९·६५, ९·२४०, १०·७४, १३·९८, १३·१३२, १५·४७, १५·६२, १५·१७२, १५·१७४, १५·४९१, १६·१८४, १६·२३४; **जाणों,** (१) जाणतों, ११·९८, १३·६, १३·६०; (२) **जाणों आला,** कळून आला, १३·१८२, जाणण्यासाठीं आला, १५·३९७, **– येईल,** जाणतां येईल, २·३५६; (३) जाणावें, **केवि जाणों** ६·४२७, **कैसें –** ११·५३६; (४) जणूं काय, ५·१७१, १७·११, १८·५४४; **जाणोनियां** ४·८१; **जाणौनि** २·५१, २·७२, ६·२९२, ६·३५९, १३·८६०, १५·५२८ (२), **–यां** १०·१३, १८·४८; **जाणणें**—पैं बुद्धिचां आंगीं जाणणें । ७·२१, ६·९९, ६·३१८, ८·१८४, ९·४३६, १०·११३, १०·१६३, १०·२८८, १०·२९२, ११·५७७, १२·१४९, १३·१०, १३·३५७, १३·६१९, १३·८६२ (२, ३), १४·३४५, १६·२४, १७·३४२, १७·४३०, १८·३२७, १८·५७५, १८·८४२, १८·११९४ (२); **नेणणें... जाणणें** १५·२५०, १८·९७१, १८·९७६; **नेणिवां जाणणें** १५·५०७; **जाणणेनि विण** ९·२६१; **जाणणेनि विपरीतें** १५·४४९ (१), **जाणणेया** ९·४७; **जाणणेयां** ८·१००(१), **जाणणेयांचा चेऊ** ९·९३, **–ची राति** १६·२७९, **–सि लाणि** ८·९८; **जाणणेयांच्चिया वाटा** ९·२७२. **जाणता**—जाणणारा, २·१९, २·९२, १५·१०९, १५·१४०, १५·४०३, १५·४०५ (२), १८·१२५, १८·१३२९ (२); **जाणते जाले** २·२१३, ४·१८; **जाणतें**—सर्वत्र जें जाणतें ५·६०; **जाणतेन**—जाणतेन गुरू भजिजे । जेणें कृतकार्या होईजे । १·२५, ३·१५५, ३·१९८, **जाणते न हा पाठ जाणतेन असा घ्यावा** २·२०२; **जीविचें जाणतेया** ११·५८९; **जाणावें,** ज्ञेय विषय, जाणण्यास योग्य, १८·५३० (३); **सुजाण** १८·१४८५; **जाणां,** जाणणारांस, तऱ्हीं जाणां नेणां सकळां । हा कर्मयोग किर पांजळा । ५·१६, **जाणांचिए आणितें रिझवितील** ६·४९२; **जाणिव**—किं आपुलिये जाणिवेची कळा वाढवी ।

९·३१, ७·१९८, ८·१९२, ११·६९३, १८·११९७ (१), १८·१२०८ (१); जाणिवेचा उद्दो ९·२६४; जाणिवेचिया आयणी २·१२९; जाणिवेचिये ठ्ठीं ७·१७६; जाणिवेची खाणि ८·९८; जाणिवेचे डोळे ७·४; जाणिवेचां डोहीं ७·८०; जाणिवेचेनि बळें ९·३६६; जाणिवेची सोए १८·६२०; जाणिवेचें कीरु सरलें ३·१४; ज्ञानाची जाणिव ६·३७२; जाणिवा जाणति ९·२५२ (१), –जाणिजसि १०·१५९ (१), –जाणे ९·४४३ (१); जाणीव ७·५, ९·३६४, १८·५६३. जाणवणें ३·१६, ५·३१, ११·३१५, १३·८४०, १५·३९; जाणवेना ११·१७०; जाणवलेपण—तेवि जाणणेयां जें आकळलें। तें जाणवलेपण चि उमाणलें। ८·१०० (२); जाणावलें ९·१९, ज्ञानदेवी – 'जाणवलें'.

जाणें—पुढें सरणें, घडणें, नाश होणें, संपणें, या व इतर अर्थी या क्रियापदाचे अनेक उपयोग केले आहेत, त्यांपैकीं कांहीं दिले आहेत. तुज सांवें काय जालें। २·७. जालेनि जगें मी झांकें। तरि जगत्वें कोणु फांके। १४·१२२. नूठी चि ध्रुवा जावों। तैसें जालें॥ १८·४१८. परि वृष्टि वायां जाए। जाली तेथ॥ १८·१४८२. दुरितावें तिमिर जाॐ। १८·१७७४. जा—जैसा रंकु भ्रमला। ह्मणे जा रे मी राॐ आलां। १४·८३. बोलौनि जाइजति १·१०४; लया जायिजे १६·१८; वेलु जाइजे ११·१६२ (२); सूर्यासवें जाइजे, सूर्याची उपासना करावी, १३·६०७; हारि जाइं(इ)जे, ताब्यांत जावें, १८·२२५; होउनि जाइजे २·३०८; होइजे जाइजे १५·३४८; गांवा जाइजो ७·२०४; जाइल, संपेल, १३·५७५, जाइल–जाईल, उपेगा – ६·२६, काजें विण – १३·२३, भाॐ तूज – तुला असें वाटेल, ९·४२१, वायां – ८·२४१, वायाणें होउनि – १८·१४०५, वेवासें –, विरुद्ध होईल, १३·७९७, शेषीं – १·२१२, सिद्धी – ३·९८, ३·१९९; क्षया जाउनि २·१८४; तिजेयाची मातु जाउनि १८·१३५३; कर्म आणि कर्त्ता हें जाउनियां १८·११६८; दृश्य जाउनियां १८·११५१; जाए—अभेदबोधु जाए ९·९४, आकारजात अज्ञानिं वेलिं – १५·१५१, उपेगा – १६·८६, एकांता जात – १३·१९८, जलतु – १३·७१८, जिरतां जें – १८·१२०२(१), जिरौनि – ९·५०५, बालकत्व निगौनि – १८·४०४, भाष – १८·१२०४, भ्रमु –, भ्रम होतो, १३·१९६(२); लाभा – १५·५०९, विकोपिं – १५·२३०, समु होऊनि – १८·१०८८, जाए…होए १५·१२९ (१); जाये—उपेगा जाये २·६७, कल्पकोडी – १७·५९, जीवीं ऐसें ह्मन –, असें वाटत असेल, ८·११८, दीठि – १३·५७७, देह – १४·२५६, न वचावें तेथ – १३·७७३, नासत – १५·११३, बरळु – १·१९०, बुद्धि – ६·४५७, भाक – ६·३०१, भावो – ६·१७, लया – ८·१६२, वांझ – १७·२५१, वीत – १८·२५२, लरकटीतु – १३·७७०, सरौनि – ९·२४३; जाॐ—कोडी एकी जन्म जाॐ १५·३६४, जीउ –, गेला तरी, १३·२०२, पाताळा –, जाईना कां, १४·१८२; जाॐ— हों –, उत्पत्ति लय, ११·२८२, पाप न – १८·७५२, सांघों – ११·७८; जाओं नेंदिजे १६·९७, –नेंदी ७·४६; फावा जावों लागे ७·१८६; जावो(वों) न ल्हाये ११·३८८; येवों जावों १८·६७१; जात—आणि जात चि मध्यें उरलें। दीसे जैसें॥ २·१५४, जातखेॐ १३·६०१, जात खेओ ९·७२; एकांता जात जाए १३·१९८; जांत—वारेनि जांत नोहे, वाऱ्यानें उडत जात आहे कीं काय?, १३·१९६ (१); जांत जांत ११·४४९; तोंडिं जातसे १३·७२९; जाता–तां – जांतां, पाॐ जांतां १८·५३३, मार्गी – २·२२३; वाटे जाता, जाणारा, १३·५९६, वांटे जांता, जाणारा, १३·३५, ज्ञानदेवी – 'जाता' पाठ अधिक बरा आहे, वाटे जातां, जात असतां, १४·१८७, १४·३३५; झोंपिं जांतां १४·१८५; वाटे जांतां १३·५९३; जाति – बालें मुसिं जाति, मूर्च्छित होतात, १३·५७२, डोळे –, दृष्टि जाते, १३·७६७; जांति – भोकसे जांति, नाश होतो, १८·७८०; लया – १३·९६, वायाणी – १०·१४५; जांतिये – आयुष्य जांतिये वेले, मरणसमयीं, १६·२५७; जांतें जीवित

१६·१५५; जांतु किं एतु १५·१२९ (२); जाला-ली-लें—आगली जाली, भर पडली, १६·३२३; आगि जाला तरि, विस्तव जरी झाला तरी, जाळण्याचें सामर्थ्य असलें तरी, १३·५८४; आयुष्य जालें, जगात्रयास मिळालें, ९·४७५; उदकीं जाली, तयार झाली, ७·५९; कर्म ब(ब्र)ह्माकारें जालें १७·३७१; काइ जालें ११·१६२ (१); कां जाला, उत्तम गतीला पोहोंचला, १८·९५०; मी जालां १०·१२९; कुमारी जाली, जन्मास आली, ७·१६१; चंद्रीं जाला, चंद्रावर जरी असला, १८·२७१, तापसु ही–१८·१४७७, कैसें जालें ११·३९५; दीपजात जालें आहे १८·९१२; दोन्हीं जालीं, एकत्र आलीं, १७·२६७; परिमलु मरगजा जाला, विशेष गुण शोभतो या अर्थी, ११·५९१; पारंगत जाले २·२७७; पोटीं गुण जाले १३·३८; बोलता जाला ३·२६८, भरवसा–६·१५०; भांडें जालें, तयार झालें, १८·४२४; सत्ता चांग जाली, परिणामकारक झाली, १४·११४; वाओ जालें ९·९३, सर्वात्मक जें ब्रह्म–१७·३८०, संहारतेज–, प्रकाशलें, ११·३५३; हे जाले, हे असले तरी, ७·५३; जालें जग, निर्माण झालेलें जग, ९·२७०; एआ जालेआ मानसा ६·४२२; परगुणें जालेयां १४·२१४, फुडें जालेयां, स्पष्ट झाल्यावर, १३·६५२; जालिया—फला येथौनि जालिया। १३·९८८; जालिये—जालिये प्रतीतीचेनि माजें १०·१५७, प्रतिती जालिये वांचूनि १३·१०८५; जालेन सुखें १५·७१; जालेनि—जालेनि विकारक्षोभें १४·९३; तुवां जालेनि ११·५५७; जालेयाचेनि आनंदें १८·५८९; मी चि जालों ६·४८१; जालेपण—नाना लवण तोय होए। मग क्षारता तोयत्वें राहे। तें किं जिरतां जें जाए। जालेपण तें॥ १८·१२०१ (२), ६·१४२; जालेपणें ८·१७, १०·१११, १३·१२९, १३·१००८, १५·२७०, १८·३८४, १८·११६२ (१), १८·११७२.

जाणें १·२५१, ६·४१, ६·८३, १८·४७२; एणें जाणें—आकाशा एणें जाणें। होये काइ॥ १८·९८३, १५·३४०, १८·११६२; एणेंजाणें ६·४७८; सत्वीं जाणें १४·२१५; होणें जाणें ४·४४, १५·१२०; जाणेयांचा ११·६६१, हा पाठ जीणेयांचा असा घ्यावा, जिणें-जीणें पहा; होंत जात-जांत २·१००, २·१७८, ७·७४, १३·९१८, १७·६०; तरंग तरि होंत जांते ८·१७५; होतां जातां, जन्मास येतांना व मरतांना, १५·३५५, कांहीं घडतांना व मोडतांना १८·१३७२; होंति जांति १३·११११; होंती जांती १३·१११०; होतें जालें ६·२७५; होंतु जांतु १५·१३८; यावाजावा १४·३३७; येवों जावों १८·६७१; होंतें जातें १३·१५९, होंतें जांतें १५·३५७; होंतेंयांजातेंयां जीवां ८·२२; होये जाये २·१०२, ५·७९, १३·१०१८; जाला होंतां ९·२४५; जावें १३·२५८; जाणें या क्रियापदाचीं गेला-ली-लें व इतर कांहीं रूपें—गेला ऐसें बोभाति १५·३४३(१), अध्यात्मिक खरपें गेलें ६·४८७; उपेगा गेला १८·५७२; चित्त तरि गेलें आहे १४·२५१; जलौंनि गेला १६·३१४; तेथ गेलें, तेथें गेलें असतां, १६·४१४; तोंडीं गेले ७·८१; दीत्रा गेला, विझला, ७·१३६; देहौंनु गेला १५·३३९; नेणणें जें गेलें १८·९७१; पंकें गेला, रुतला, १३·७८२; फावा गेला १८·१५३०; बहुतें जन्में गेलीं ४·४१; मरण-महामारी गेला होंता ११·४५०; मागेंसि घेउनि गेला १५·४०८; सुना गेला १७·४१५; सोनें कां वायां गेलें १८·५३९; हातु गेला, सुटला, १·१९७, अंतरालां गेलिया, आकाशांत गेलेल्या, १५·२८७; गेलेयाची...शुद्धी न लभे ९·४९९,–से न करी ५·१९; अभ्र गेलेयां १५·४३२, आटौनि–१८·११०३, गावां–१६·७८, घटमठ–१८·११०२, जीउ–१३·३००, झोंबों–१८·११५२, देह–८·७७, १३·९४, १५·३४३ (२), देहाभिमानु–१८·४२५, प्राणु गेलेया(यां) १६·१८२, सांडूनु–१७·२२६; गेला गेला कर्णवीरु ११·३९४; गेला रे गेला, भिऊन पळाला, २·२०८; गेली रे सृष्टि गेली १·१५७; आला...गेला १५·३३९; आलां गेलां ६·१७८,

१४·३०७; आली गेली २·३६१; आलें... गेलें १४·१२३; बैसला...गेला ४·१०१. मंद झाले ७·१३५.

-जात—बहुशः शब्दास जोडून. अनेक प्रकार, सर्व प्रकार, समुदाय या अर्थी. अज्ञानजात १३·६१८, १४·४७, अर्थ– १·४०, १८·१४४५, अविद्या– ४·१४७, ५·१२५, १८·७८८, १८·१६४२, अस्त्र– १·१०९, आकार– १५·८२, १५·१५१, इंद्रिय– ४·५, १८·७९९, उद्यम– १४·२२९, उपकरण– १३·४०८, कर्म– २·३७१, ३·१५१, ३·१७७, ५·४९, ९·१२५, १२·१३७, १७·४१८, १८·१२८, १८·३५०, १८·३६४, १८·६५६, १८·७२८, १८·१२६०, कार्य– १४·१७९, काष्ठ– १·२४२, क्रिया– ४·१४८, ६·३४९, ८·४६, ९·३९६, १४·२९१, १६·२४२, १७·३११, १८·४२७, १८·५९९, १८·९६६, १८·११७२, कृत्य– १८·१६८, १८·३५६, १८·५६२, गुण– १४·२८८, घन– ९·१०१, चेष्टा– ४·११०, ज्ञान– २·३२७, ९·१७७, दीप– १८·९१२, दृश्य– १७·३९८, १८·५२१; दृश्य जात १८·११७९; दैन्यजात ३·११४, धर्म– ४·४८, १८·७२३, १८·१३८६, पदार्थ– १५·२३४, १८·७५२(तीं), प्रजा– १०·१००, प्रपंच– ११·६४६, प्रमाद– ३·२३९, प्राणि– १३·८१२, १५·३७५, १६·२०१, १८·८१२, १८·१७७४, बोध्य– १८·११००, भूत– २·३५४, ३·१६३, ७·६५, ९·८४, ९·८९, १०·६७, ११·४१७, १३·१९७, १३·९१५, १५·३६५, १५·३७३, १५·३८०, १८·१२९५, भोग्य– ४·१००, ९·४९१, मनुष्य– ४·६६, योग– ११·५८५, १५·१४१, रुख– ४·९६, वस्तु– २·५६, ७·५१, ७·१५५, १०·२८१, १३·४२८, विकल्प– १३·४८१, विचार– ११·१९१, विद्या– १७·७७, विवेक– २·२२०, विषय– १६·८९, १८·९५४, वृक्ष– १०·२१५, व्यवहार– १३·७८८, शब्द– ६·३१९, १०·१५६, १३·८७७, शरीर– २·१३६, शास्त्र– १·३०, १३·८३५, १४·२०९, श्रुति– १५·४०२, १८·७२५, संपत्ति– ३·१३०, १३·८०१, समृद्धि– ३·२०२, ६·३५४, संसार– २·१७३, १६·१३३, साधन– ६·४६४, सुख– १८·९१६; स्त्रीजात १८·५५८; चइत्य जातें सांडिलें, सर्व प्रकारचें चिंतन टाकलें, १८·१२६२, जनणें, जाति पहा.

जाति–ती—(१) जात, कूळ, वंश, वर्ण. म्हणौनि कुळ उत्तम नोहावें। जाती अंत्यां हीं होआवें। ९·४३७. नामरूपसंबंधु। जातिक्रियाभेदु। १३·९००. ९·४४८, ९·४५६, ९·४६८. जातीचेनि अनुकरें ६·४५; अकुलाची जाति १३·९९५; वैश्याचिये जाती १८·८७६; जाती व्यक्ती बिंदुलें पडे ९·४५७; भलेतिये जातिचेयां होआवें ९·४११; जातिधर्म १·२४९, –वशें १८·८८७; क्षत्रियजाती १८·८७५, दोष– १५·१६८; स्वजातीचा अभिमानु १२·११५; कुलें जाती वर्ण ९·४५२; अनाम अजाति १७·३२७. (२) प्रकार. तेया सुखाची ऐसी जाति। १८·१५८९. प्रीतिची जाति १८·१३६०, प्रेमाची – १८·७९, स्नेहाचि – ९·१६; भद्रजाति, उत्तम प्रकारचे हत्ती, १·१३४, २·१२१; सत्यलोकभद्रजाती, सत्यलोकांतील उत्तम हत्ती, १३·६२; जातींचिया मालिया आडफांटति १५·१४९. (३) नैसर्गिक विभाग. तरि पशुपक्षादि जाती। १६·३०२. जातींचे भेद ९·२९२; धान्यजाति १५·३७३; पक्षजातीं माझारि १०·२२९; मनुष्यजाति-शाखा १५·१५४; मोतियांची जैसी जाति १८·१७१८; जाति न नशे १७·५९. (४) जन्मतः आलेले गुणदोष, स्वभाव. आगितें न संडी तापु। सलातें(तें) जातिचा सापु। १८·७५६. जात्यंध २·९३, २·२२६, ३·१९४, ४·२१, ४·२००, ६·७, १३·८३१, १६·२४४, १८·५७६. जातिवैर १३·१४३; जातिस्वभाव, जातीमुळें बनलेला आंगस्वभाव यांत (१) मध्यें आलेला अर्थही येतो, १८·९२९; या चार सदरांखालीं आलेले कांहीं संदर्भ खालचे वर किंवा वरचे खालीं घेतां येतील. (५) जुई. जातिचें मुकुल, जुईची कळी, १६·११४.

जानेंतानें—जाणतें नेणतें. १८·१५१८, ज्ञानदेवी –'जाणें तान्हें' १८·१५२८.

१३·७१०, १३·१०१९, १६·२९४, १७·४६, १८·७०३, १८·८९१; **प्राणु जिये** ६·२४१, **रोगिया कैसेनि** – ३·८, **वाढे**– ११·७२; **जियावें** २·२०२, १८·६७७; **जियाविया,** जगण्यासाठीं, १०·१२५, १७·२६१,—**वेया** ११·७९, १६·४३३, **जियावेया लागि** ९·४४४; **जियावेयाचें फल** ११·६८७; **जीजे,** जगावें, १३·१३२; **जीजे मरिजे** १४·२७०; **जीहे** १७·२१७, ज्ञानदेवी–'जिये' १७·२१८. **जीणी**—मोक्षधर्मु कां जीणी । आला असे जेथ ॥ १८·१५१४, जन्मास आला. **जीणें**—क्षत्रिया पलौनि जीणें । १६·१७६, तेसें आउठहातेपणें । हें शव होउनि जीणें । १६·१७८, किंबहुना कृषि जीणें । १८·८७८, परि आयुष्य तेथ जीणें । १८·१६१२, ९·३३२, ९·४३६, १३·१९५, १३·६६२, १६·१६०, १६·१७३, १८·२६४, १८·६७०, १८·७०२, १८·८३३, १८·९०४, १८·९१६, १८·९२७, १८·१०४७; **जीणें जीउनि** ११·३७,–**जीजे** १८·९२३; **जीणें... मरण** ९·४४३; **विसंवादु तंव जीणे** १८·२९३, ज्ञानदेवी–'जिणें' १८·२९५; **जीणेयां परौती** १६·३२८; **जीणेयाचेनि विश्वासें** १३·७३६; **जाणेयांचा** ११·६६१; हा पाठ **जीणेयांचा** पाहिजे, जगण्याचा या अर्थी. **जियाला-ली-लें**-माझियाचि सेवा जियाले । ४·६०, ९·१९१, ९·४७४, १३·२६०; **मौल्याचेनि जीवें जियाला** १८·३८७; **जियालेपण** ९·४३२, –**णें** ११·४९९; **जियालें,** जीवित, कां गला(लां) स्तन अजेचे । तैसें जियालें देख तेयाचें । ३·१४२, २·३६, २·२०५, ३·२७, ४·१९१, ९·१७४, १८·६५७, १८·८३६; **अज्ञानाचें जियालें** १४·१७४; **चरौनि जो जियालें राखे** १८·६६५; **जियें,** जीवन, जियें देउनि कां जन्मले । पांडव हे ॥ ११·१६८, **जीत,** जिवंत असतां, **जीतेन अवसरें** ८·७३; **जीतु ना नव्हे,** जिवंत नाहीं व मेलाही नाहीं, १३·१९५; **जीतां मेलेयां** १८·२२४; **जीतें नाहिं,** जिवंत नाहीं, ९·४९९.

जित—जिंकलेला. **जितेंद्रिय** ४·१४१, ६·९१; **निजजय(न)जितभजनीय** १८·९.

जिंतणें–जींतणें—(१) जिंकणें. **जिंतणें**—जेणें जिंतिलीं इयें एकें । इंद्रियें गा ॥ ६·९०, ११·६४३, १२·५४. **जींतणें**— जेणें शंकरु रणीं जींतिला । १·२००. १·२६९, २·२१९, ५·१४७, १८·६४४, १८·१७२५. **कर्मबंधातें जींतलें** १८·९२९; **नीकें जींतलें होए** १८·१६४२; **भूली जींतलें** १८·२६; **रिपु जींतले** ११·४६५; **हरु जींतला** २·१०; **जींतलेयां** १८·९५०, १८·१०७०; **इंद्रियें जींति** ७·२०२. (२) जिवंत राहणें. **जिंतणें,** तंव जिंतां चि आयवे। यंति नरका ॥ १६·३६९, जिंतिया मासाचे चिमुटे । १७·२५७, **जिंतिया आंगीं चिंतवणी वाहे** १८·६३५; **जींतणें**—कले कीर्तिसि जींति । १·११३, एकें तृणेंतव जींथि । ७·३७, तैसीं नवे द्वारें श्रवाति । देहाची लूति जींति । १३·७३०, **माझेनि जीवें जींति** ९·४२५; **जींति तूटले** १८·२३३; **जींत**—जिवंत, जींतेया मान मोडिली । उपशमाची ॥ ३·२४७, ९·२८७, ९·५०८; **जींत मेला** १३·७०१, **जींतु मेला** १३·४३५; **जींत मेलें** १८·५५२; **जींत वाढत** ९·२७०; **जींतेनि मरणें,** जिवंत असतांनाच मेल्यासारखा, १३·७८३; **जींताणें कीजे,** निंबलोण काढावें, १३·३३६, –**जालें,** जिवांत जीव आला, ११·६५६.

जितुलें—जेवढें. **भोग्यजात जितुलें** ९·४९१. **जेतुल** पहा.

जिरणें—पचणें, मुरणें, नाहींसें होणें. सांघें हलाहल जिरैल । सेविलें काइ॥ ३·१९९. जिराली मनाचीं(ची) धाप । १७·२३०. ६·२८७, ६·२९९, ८·१६०, १५·३७४, १७·१७३, १८·३६६, १८·१२०२. **क्रिया तैसी जिरों दे** १२·१३२; **क्षुधा जिरत** १८·१०९७; **घाइं शास्त्र(शस्त्र) न जिरे** १३·५३७, **घाय** पहा; **पोटीं जिरविजें (जे)** १८·९९८, ज्ञानदेवी–'जिरवी जें' १८·१००४, –**जिरे** १४·२२१, –**जिरौनि जाइजे** १३·८६३; **बल प्रज्ञा जिरौनि जाए** ९·५०५; **वेगु जिरें (रो)** १५·४२५; **जैसीं व्योमाचां आंगिं अभालें जिराली (लीं)** १८·२१०.

जिवणें–जीवणें—जगणें, जिवंत राहणें. जिवों नेंदी उपजौनि । १८·१०४५. **जीव,** प्राण, जीवित

आणि विस्मयाचेया ही जीवा । विस्मयो जाला ॥ ७·१९४. परि आमचिये जीविचें पडो । तुझां जीवि ॥ ९·३७. ६·११८, ६·१३०, ६·३३६, ६·३४५, ६·३७९, ६·४९३, ११·८८, ११·५८३, ११·५८९, ११·६५७, ११·६९६, १२·२३०, १३·४०३, १३·६६७, १३·१०७७, १४·९४, १४·१५९, १४·१७५, १४·१८५, १५·४४, १६·१५८, १६·१९५, १६·३३०, १६·३६६, १६·४२८, १७·४१, १७·३३६, १८·१४०, १८·५८९, १८·७२२, १८·९५९, १८·९९५, १८·१४६४. **जीवा आंतु, मनांत, ११·४०१, – आंतुली कडे १४·३०, जीवाआंतुली चाड ११·३०; जीविचें गुज ४·२७; जीविं – वीं चाड** १०·२३९, ११·५८०, १३·१९३; **जिवाचेनि जीवें** १८·७६७ (२); **जीवाचें दळवाडें** ११·६०२; **जीवाचा भाऊ** १६·४६७, **जीविं** – १३·२६६, १४·३६४, **– सांकडें** १३·६०५; **जीविचेया हांवां** १६·३४०; **जीवाचां कसीं उतरली** १८·९०८; **जीवाचिये गांठि बांध** १४·१२७; **जीवाचेया जीवा उगाणा दीधला** १३·११३८; **जीवा पाटु बांधिजे** १६·५०; **जीवा प्रत्यो घडला** ११·७७; **जीवातें रंजौं जाणे** १४·१६०; **जीवा राणीव फावली** ११·२४७; **जीवा न रुचे** १३·१८४; **जीवाचे श्रवण करूनि** १०·२०१; **जीविं – वीं, – उरे** ८·७३, **– उल्हावा धरुनि** १६·३२२, **– कल्पूनि** ७·१९१, **– गुतकुलिया होंती** ७·१८५, **– घेउनि** १७·२५३, **– जडले** ३·२५०, **– जाये,** वाटत असेल, ८·११८, **– ध्यां(ध्या)- – तां** १७·३३५, **– न लगे** ११·४९३, **– श्रद्धा न करी** १७·३०१, **– सुख सूनि** ८·९१; **जीवें कर्में करूनि** ९·४०४, **– झासुरतां** १४·१८३, **– धावा केला** १८·२८६, **– दिव्यांजन ले** १८·९००, **– नमस्कारिजे** ११·२७, **– नाहाल** १८·१६६९, **– रिझति** १६·३७८, **– जो समता देखे** १३·१०७२, **– सोये धरिली** १२·२२; **जीवेंसीं जडौनि ठाके** ३·२३२; **गीता जीवसरें धरिली** १३·३२९; **जीवा(पै)पलीकडिली घूण** जीवापलीकडची खूण, ७·११५; **जीवा माझि** १८·१२७४; **आंग जीव, आंग पहा; जीवें प्राणें** १५·५४०, १६·१७३, १८·१५०४; **मना जीवा** ११·६३४; **तनुमनुजीवें** ३·१२, ४·१६५; साजीव, अंतःकरणपूर्वक, १३·१४. (३) प्राणी, जंतु, चेतनसृष्टि. जें जीवां कारणें करावा। जीवां घातु ॥ १३·२२४. तैसें परिणमलें रूप। माझें जीवां ॥ १५·३८६. २·३५४, ७·९२, ७·९३, ७·१५३, ८·२२, ८·७१, १०·७०, १२·७३, १२·१६७(१), १३·२२९, १३·२५८, १३·५२१, १३·९२२(१), १३·११२७, १५·३७४, १६·२६४, १७·२०५, १८·४६२, १८·५३८, १८·६९५, १८·७९५, १८·८४०, १८·१७३८. **जीवांचा जीवाला** ८·२६७; **जीवाचेया ज्ञानाज्ञानां** १५·३९८; **जीवांसि तूं निधान** ११·५१०; **जीवाचेया बोधा** १५·३१४; **तेया जीवा नांव ज्ञाता** १८·४६३; **आयुष्यहीना जीवातें** १५·२६१; **निष्कामें जीवें** १७·२७६; **बोधलेनि जीवें** १४·२८६; **जीवा करवि ह्मणवी** १४·१९८; **जीवाचें मैत्र पडे** १८·१७७३; **जीव मेले** १३·२३४; **जीवाकारीं,** देहधारी प्राण्यांत, ८·१७६; **जीवगत** १३·४७४, **–मात्र** ९·२२४, **–लोक,** लोक पहा; **–वध** १७·७९, **–शाखा** १५·१४८, **–सृष्टि** १०·८८.

जिववणें–जीववणें—तग धरविणें, जगविणें, जिवंत करणें. **जिववणें**—जें अमृता ही हूनि जिववितें । ९·२४. अमृतेंविण जिववित । ९·२००. **परिणामातें जिववित** ६·४९३. **जीववणें**— तरि स्पर्शें सर्वांग जीववी । ४·२१८. **जडातें जीववी** ७·२०, **– जीववता** १५·३१३.

जिव्हार—मर्म, मर्मस्थान, आवडीचें. शस्त्रासीं (स्त्रीं) जिव्हारें । आरोपुनि ॥ १·२२०. तेयां दुःखियां दुःख चि जिव्हार । ५·१२१. ११·११८, १८·१००८. **जिव्हारिची गांठि** ११·५७४, **–चें गुज** १८·१३४०; **सज्जा(ज्ज)नाचें जिव्हार** १·३१; **चि(जि)व्हारीं आगि सूदली** ३·२४९; **जिव्हारीं तूंतें बांधौनियां** १२·३०; **जिव्हारीं वावरुनि,** मर्मावर प्रहार करून, २·४८; **जिव्हारीं सुवें** १८·१५१३; **अथैं जिव्हार विभांडी,** शब्दार्थ मर्मस्थानीं लागतो, १६·१२१.

जी—अहो; मान देणें, प्रश्न करणें, सादर करणें या अर्थी. मज विवेकु तो सांगावा । मऱ्हाटा जी ॥ ३·१७. स्वभाओ चि कीं जी ॥ ९·२३२. मज सुकृतेया जी झाडा । ११·६६०. ३·२८(२), १०·१४०, १०·१५३, १२·२४, १२·३२, १३·८५०, १४·३१८, १८·१४, १८·१८, १८·२०, १८·२१, १८·१५९०, १८·१६१२. **करवी कीं जी १८·१४; तें दे (दै) विकेनि जी बलें १४·९;** जी जी १२·१९, १५·२८९; **हो जी ६·४३५;** जि, ३·२८(१), ९·३५७ हा अपपाठ आहे, चि पाहिजे. जो–जी–जें पहा.

जीउतीतिउती—ज्या त्या बाजूला. ११·३३९. जेउत पहा.

जीकणें–जींकणें—पराभव करून विजय मिळविणें, पाडाव करणें, वरचढ करणें. **जीकणें**—स्तंभ-स्वेदातें जीके । एकला कंपु ॥ १८·१५८५, जीके हा पाठ जींके असणें संभवतें. **जींकणें**—मरण आयुष्यातें जींके । १३·७४८. १५·१२७, १८·८५९. **परि अमृतातें हीं पैजेंसीं जींके ६·१४.**

जींपणें—जीकणें पहा. **तूझें वाक्य वांचूनि आणिकें न जींपे २·६४; जिपणें—हें मानसिचें दुःख न** जिपैल, जिंकलें जाणार नाहीं, २·६५.

जीभ—चव घेणारें, शब्द उच्चारणारें इंद्रिय. सारस्वत आघवें । जीभेसि ये ॥ १३·२. अवाच्य तें तें टाली । जीभ चि गा ॥ १४·२०७. कां जीभे लगतां महुर । अथें विभांडी जिन्हार । १६·१२१. ११·३५६, ११·४११, १७·१२६, १८·१०१८. **जीभेचा ठाउ** १८·७७७; **बुद्धिचिया जीभा** ७·२०२; **मूर्खांचिये जीभे** १६·२२२; **जीभ नूठील,** शब्द उमटणार नाहीं, १३·५६४, **–न झडे,** गळून पडणार नाहीं काय?, ९·३१४; **जीभ तीमाळ** १८·१६६९; **जीभा धांवति** १५·२४६; **जीभेतें नाचवी** ४·२१८; **जीभ ललें** ११·३०८, **–लोले** ९·१८०; **जीभे तरि कडू नव्हे,** असें औषध, १६·११५; **जीभेचा नवलाउ देखिला** ११·४२३; **जीभा वेडा केला** १७·१४७; **श्रवणीं चि होथि जीभा** ६·१६; **जीभे हाड रोविलें,** बहिष्कार घातला, शब्दलोप केला, १६·३१३; **जीभेचा हातु फांटे,** चटका बसण्याइतकें तिखट, १८·२४७; **मासिया जीभा वेंटाली** ९·५०९.

जीवन—(१) निर्वाहाचा आधार, मार्ग, धंदा किंवा रीत; आयुष्य. ऐसें भूतप्रति आन(ना)न । जें प्रकृतिवशें दीसे जीवन । ७·३८. ७·३६, १०·२५३, १५·३७८ (१,२). **जीवनाची खंति** १८·५८६, **–चें बीं** १०·१४७; **जीवन चि उदक,** पाणी जीवनाचा आधार असला तरी, १७·६८; **सकल विश्वासि जीवन,** आधार, ११·५१०; **जीवन जोडे,** आधार मिळतो, ११·२२०; **जीवनउपाउ,** निर्वाहाचा धंदा, १८·६०३, **–सूत्र** १८·१७८२, **–हेतु,** अन्न, ३·१३३. (२) अमृत, पाणी. **चंद्राचें जीवन,** अमृत, १३·९२१; **जीवनें तिडिपिडि** १३·७१९; **सर्व जीवना सारिखें वस्तु,** पाणी, १६·१५५. उज्जीवन–पहा.

जीवाला—जिव्हाळा, आपुलकी. कां मीना जीवाला होए । जलाचा जरि ॥ १८·५०३. २·६८, १३·२८८, १३·६९४, १३·१०८४. **जीवांचा जीवाला** ८·२६७, **ग्राहिचा–** ४·१९३, **भक्तिचा–**४·२८, **शांतिचा–**२·३४५.

जीवित–जीवीत—जीवन, आयुष्य, सर्वस्व. कां मृत ही जीवित लाहे । अमृतसिद्धी ॥ १·७७. लोण करी सकला । जीवितार्चे ॥ १३·४४०. पैं जीविताचेनि सुखें । जैसा कां मृत्युतें नेदखे । १३·७५२. १·११२, १·२१२, २·१९९, २·३१९, ४·१९२, ९·३५२, ९·३५७, ९·४१५, ९·४९३, ११·५४, ११·३७८, ११·४३७, १२·११९, १३·३३६, १३·७४१, १३·७४९, १५·५५२, १६·१५५, १६·२१९, १७·२७, १७·४२२, १८·७०४, १८·७९६, १८·९४१, १८·१३४०. **जीविताचां आडवीं** १६·३४, **–ची कुरवंडी** १४·१६५, **–ची फरारी,** जोम, फुरफुर, १३·७३५, **–चे वैरी** ३·२४०, **–ची हाणि** १२·१७५, **–चें सुख** ८·११९; **जीवित न घटे,** जीवनास अपाय होणार नाहीं अशा रीतीनें, २·३०७; **जीवित भक्ती दीन्हलें** ९·४१३; **जीवीत वेंचलें** २·२२०, ज्ञानदेवी–'जीवित' २·२२०; **जीवित वेचिलें** ९·४१२; **जीवितें वेचीति** २·२०९; **जीविता वेचु होईल** ३·२२४; **जीवितें वेंटाळूनु,** एकवटून

१३·३७२; जीविता स्तब्ध पडे ८·२२८; जीवित हातु चडलें, पाहिजे तसें मिळालें, १०·१३०; जीवितेंसि सना नेये २·४५; जीवितेंसीं विरक्त जाले आथि २·२१४; जीविता अवधी ६·४५५, १३·५०, १८·६८२; जीवितांत, आयुष्याचा शेवट, १५·५५६; जीवितासाया, जीविताच्या आशेनें, १३·७५०; अनन्यजीविता माता १८·१५०२; मरणा आणि जीविता १३·१०७२. जिवित १·२१७.

जीहे—जगतें. तृण जीहे, १७·२१७, जिणें-जीणें पहा.

जुं—जुगार. जुं खेळणें १५·४४८.

जुझणें-जूझणें-जूंझणें—युद्ध करणें,लढणें.जुझणें —मीं सर्वथा न जुझें एथें । भरवसेनि ॥ २·८२. १·१७१, २·२१७, २·२१९, १८·१०३. जुझावेया १८·१२७६ (३); न जुझसि १८·१३०७ (२); न जुझें १८·१२७३, १८·१२७८, १८·१२८५; जुझ, युद्ध, जुझाची आवडि १·१७३; जुझते, लढणारे, लढावयास आलेले, १·१७०; झुझीं बांधति १·१७२; जुझैं, तूं लढ, २·२२१; जूझणें—रामु रावणु जूझिनल कैसे । १०·३७, १·२०९, २·१३६, २·१९०, २·२२०, २·२२५, २·२२९, २·३७१, ६·४७३; जूझतो कुलकेणी, युद्धाचें कौशल्य, १·११३; जूझवील १८·१३०७ (१); जूझावेया १·२१९; जूझें, तूं लढ, १८·१३३; जूझणें ११·५७, १८·१२७७; जूझ—क्षैसेयाचें जूझ मातलें । १३·७५४. आदिं तूंतें जूझ होआवें । मग जूझा शस्त्र घेयावें । कां न जुझावेया करावें । देवांगण ॥ १८·१२७६ (१,२), १·२०८, २·२५, २·१९१, २·१९४, ११·५३४, १२·६७, १३·१४४, १८·८६१; कें उपदेशु कें जूझ ६·१२३; जूझाचेनि आडलें १८·१३७८; जूझाचें निर्वाण १८·१५६६; जूझाचा मेळावा ११·४७०; जूझाचेनि व्याजें १·८६; जूझावेळे, लढण्याच्या प्रसंगीं, २·१९; जूंझणें-जूंझे, झगडतो, ६·२१५; जूंझावें १२·६२; जूंझ—हें जूंझ नव्हे प्रमादु । २·३१.

जुती—उक्ति, वचन.जुतीस्वरूप सरिता१०·१४९, ज्ञानदेवी – 'उक्तिरूप सरितां' १०·१६५.

जुंपणें—जोडणें, गुंतणें, मेळ बसणें. पांती जुंपिजे, पंक्तींत बसतो, कामास लागतो, १४·२३९; जुंपणें—सृष्टिजुंपणें, बाह्य सृष्टीशीं मेळ बसणें, १४·५७, ज्ञानदेवी – 'सृष्टीचें जुंपणें' १४·५७. जूंतणें पहा.

जुंबाड—समुदाय, झाडांच्या फांद्या व पानांची गुंतागुंत. तंव कल्पादिचिं जुंबाडें । पाल्हेजति ॥ १५·१२६. प्रलयविजूचीं जुंबाडें ११·३५८.

जुवार-जुंवार—जुगारी. सामान्या स्त्रिया जुवारी १७·२९५; जुंवारु डाया ये, जुगारी पुनः डाव खेळावयाला येतो, १३·५४०; जुंवाराचें टिंटघर १८·६७०.

जुहारणें—'जोहार' म्हणून वंदन करणें. मग तैसा चि भेणभेण । पुढुतीं जुहारी चरण । ११·४८५.

जूंतणें—जुंपणें पहा. संसारपांती जूंतलेयां, संसाराच्या फेऱ्यांत सांपडून, ८·२४२.

जून—कोवळेपणा गेलेलें, निबर, पुराणें. जें गगनाहूनि जूनें । ८·८५. जूनि(निं) नविं पारिजातें । असति काइ ॥ १८·१६५९.

जे-जें—कीं, म्हणजे, ज्याअर्थी, जे—येवं शारीर जे तप । १७·२१४. १७·२२३. जें—जें मीं गीतार्थु कळूं पाहें । १·६६. वोहलें हें चि करावें । जें गंगेचें आंग टाकावें । १८·१७५१. १·७५, १·१८९(१, २), १·२१९, ४·१९, १५·१९, १६·३०७. जो-जी-जें पहा.

जेउत—जेथें. अनेकदां तेउत शब्दाबरोबर हा शब्द येतो. जेउता असुरा वासु १६·४२०; जेउता...तेउतें ९·२५४; जेउति...तेउती, ज्या...त्या दिशेनें, ४·१८९,-तें...-तें १२·१२०; मुखें पसरलीं आहाति जेउततेउतीं । ११·३३७;ज्येहुतीं तेउतीं, जेथें तेथें, ११·२६६, ज्ञानदेवी – 'जेउतींतेउतीं' ११·२७०. जीउतीतिउती पहा.

जेतुका-की-कें— जितका-की-कें, जेवढा-ढी-ढें, जें कांहीं. कर्मैं कीजति जेतुकिं । असतें होंति ॥ १८·६०. जेतुकें १·२६५, ६·४२४, १८·५५८, १८·५९९, १८·७२३.

जेतुला-ली-लें—जितका-की-कें. अनेकदां तेतुल शब्दाबरोबर हा शब्द येतो. माझिं जेतुलीं होउनि । गेलीं जन्में ॥ ११·५७५. ३·५४, ९·२६०,

११·४२१, १६·३४८, १७·३७९, १८·१०८१, १८·१५२५. जेतुलें काहीं १६·३९८. जेतुला ...तेतुला—एकादशिचां दिसिं। जेतुला पाडु आमसिं। तेतुला चि नागांसि। पंचमीसि॥ १३·८१६, १०·२९; जेतुला ... तेतुलेनि १८·२७२ व १८·२७३; जेतुलीं तेतुलीं ६·३९९, १३·४०६; जेतुलें... तेतुलिया ६·३३४,–... तेतुली १३·६२७,–...तेतुलें १८·५५५,–... तेतुलेनि १३·७८६ व १३·७८७; जितुलें ९·४९१; जेतुलालें... तेतुलालें २·२७१.

जेथ-थें—ज्या ठिकाणीं, ज्या वेळीं, ज्या संबंधीं. जेथ—जेथ वेडावति वेद। १·७३. १·६, १·१४, १·१६०, २·१३४, ६·१७१, ६·१७३, ८·२०२, १६·३७१. जेथ...तेथ १·७० व १·७१, १·१७५ व १·१७६, १३·५३३, १८·१४८५, १८·१६१९, जेथ...जेथ तेथ २·३५४, जेथजेथ...तेथौनि ६·३८१; जेथिचा-ची-चें तेथ ६·२४८, ८·१६६, ९·५२२, ११·४१५, १३·१०९०,–तेथें १७·१७९; जेथिचिया – २·३८; जेथौनि १३·९१६, १५·२००; जेथजेथौनि...तेथ १८·४१६; जेथें १·३, १·१३१, १८·१६१८.

जेधवां—जेव्हां. कित्येक ठिकाणीं तेधवां शब्द पुढें येतो. ९·२५३, १०·२८६, १७·६२, १८·१२०५. जेधवां...तेधवां—पैं जेधवां इं असे कीडाल। तेधवां इं सोनें चि अढल। १८·१११०, १३·८४४, १५·५५८, १८·१२६३; जेधवां ...तेव्हां १२·९५.

जेवणें—(१) भोजन करणें, खाणें. तेथ सुखदुःखाचें खिचटें। जेविजे येकें चि ताटें। १४·२७१. ३·१७० (वी), ५·१०६, ६·२३, १७·१६०, १७·१६५ (१). जेउं नेणतां १७·३४७; जेवितां १७·१२० (२), १८·२४७; जेविती वोज, जेवण्याची रीत, १७·१६५(२); जेवितें, जेवणारा, १८·४८८; जेवणारा, जेवणाराला, १५·३८; तामसा जेव्हणारा १७·१६३; जेव्हणाराचिया रुची १७·१२० (१); रसज्ञें जेवण्हारें १३·११४४; जेवण—कालकूटाचें जेवण १६·४३३; जेववणें—बालकां(का)तें वोरसें। माये जेवऊं बैसे। १८·१६७६. बापातें चि जेवउं लागे ९·१५; जैं बालक जेवविजे १३·९४५. (२) उजवें.–डावे(वें) जेवणें १०·२९०.

जेव-व्ह-डा-ढा-डी-ढी-डें-ढें—जैं मी जेवडें जैसें। तें चि ते जाले तैसें। १४·५४. जेवडी...तेव्हडी ९·२५७, १३·६२९; जेव्हडें ११·१९३, जेव्हडें...तेवडा ९·८८.

जेवि-विं—ज्याप्रमाणें, उदाहरणार्थ. जेवि १·७१, १३·५४४, १३·५४६, १४·११८, १४·२०५, १५·८४, १६·१३०, १६·२०३, १८·१२८६. जेविं ६·२९.

जेव्हलि-लिं—जेव्हां. अनेकदां पुढें तेव्हलि-लिं, तेव्हां हे शब्द येतात. जेव्हलि ५·१५४, ६·२५९, ११·४७५,–...तेव्हलि, ४·४९ व ४·५०, १०·२००, ११·४९१,–...तेव्हां ११·४७१; जेव्हलिं ८·१३१, १५·८४,–तेव्हलि ८·२३०,–तेव्हलिं ७·१२, ८·१२८, ८·१५८, – तेव्हां ८·२५१, ११·४७१; तेव्हलि... जैं(जे)व्हलि १०·१५४.

जेव्हां—ज्या वेळीं, ज्यामुळें, ज्या अर्थीं. ५·५३, ९·२४३. जेव्हां...तेव्हां ९·३७१.

जैं—जेव्हां, जरि, ज्या पक्षीं, अनेकदां पुढें तैं हा शब्द येतो. जैं आटावे जळचर। तैं डोहिं निलति ढिवर। १६·३१६. जैं १०·१५५, १५·३०८; जैं कां १५·१७; जैं...तैं १·२४८, ५·२३, ६·३५२(जैं), ७·२२, ७·४२, ९·७२, ११·४५, १३·८२, १३·३०१, १३·९४५, १३·१०८१ (जैं), १४·५७, १४·११३, १४·२१३, १४·२४१ व १४·२४२, १४·३४०, १५·३०४, १५·३०९(जैं) व १५·३१०, १८·१०८६, १८·१७१५; तैं...जैं १०·१५६, १५·३३१; तैं...तैं...जैं ९·४५१; जै(जैं) ६·११५.

जैत—जय, जयाची आरोळी. तें कोणासि रे बा जैत। देईल शेषीं॥ १८·१६०८. १६·३७३, १८·१६१०. जैत रे जैत ९·२१६; हारि जैत १४·२७५; जैतेंसि उरिजे, यशस्वी होऊन राहावें, २·२३२.

जैसा-सी-सें—ज्या प्रकारचा-ची-चें, ज्या प्रमाणें, ज्या मानानें. अनेकदां या शब्दांपुढें तैसा-सी-सें हे शब्द येतात. जैसा ६·८३; जैसा...तैसा

२·२४१ व २·२४२, ३·१२४, १३·१०८८ व १३·१०९०, १३·१०९६, १३·१११०, १५·३५५ (२); जैसा...जैसा...तैसा १४·५३; जैसा असें तैसेया १५·३९९; जैसा...तैसी २·२४० व २·२४१; जैसे...तैसे १५·२९२; जैसे...तैसें ११·१३७, १४·४५ व १४·४७; जैसी—जैसी सौंदर्या राणीव जोडली। ११·१९५, जसिं...तैसिं ११·१८९; जैसिया ...तैसीं ६·८७; जैसीजैसिया १८·१७६४; जैसी...तैसी २·२३८, १३·११३२ व १३·११३४; जैसी तैसी १३·११३१; जैसी का तैसी ८·४३; जैसीं... तैसीं ३·१४७; जैसें—जैसें चेष्टे सूत्राधीन। दारुयंत्र ॥ १·८१. जैसें...तेयापरीं १·५६ व १·५७; जैसें... तैसी १·५९; जैसें...तैसें १·८८ व १·८९, १·२४२ व १·२४३, १३·९३२, १३·१०९१, १५·३५५(१), जैसें तैसें ८·२४७, तैसें जैसें १३·३०१; जैंसें १५·२८७; जैसेनि ६·१८७.

जो-जी-जें—संबंध वाचक सर्वनामें. जो—जो अपरु नवा अर्जुनु। १·२०१. १·२७, १·५०, १३·५७४, १३·५७९. जो कां १·९५; जो जो ७·१४०; जो जो...तो तो १०·११९; जो...तो १·१२, ७·१४५, १३·५०९; जे ८·१३७, ८·१४९(२), जे जे ३·२६१, ६·२३१, ११·२६१; जे जे कोण्ही १५·२७३; जे...ते १·९७, ९·३५८—९·३५९ व ९·३६१; ते...जे ७·१४३; जेआ ६·४४४; जेआं ६·३९९; जेया १८·१७०२; जेया जेया १८·४०७; जेयां १·१८३; जेयाची आज्ञा १३·५१०; जेयांचीं भजनें ७·१३५; जेयाचिया ६·४७४; जेयाच(चे)आ १३·१०२६; जेयाचेया ४·१७२, ६·६२, ६·१०९, ६·४७८, १३·६८६, १३·६९१; जेयांचेया ५·८७; जेयाचेयानि ११·२१२; जेयातें...तेयासि १·७९; जेहाचा कुळीं ६·४४५ (१); जेहाचें...तेहाचे ६·१११; जेहाचेनि ६·११०; जेहांतें—जे हांतें (जेहांतें) २·३११, ६·४४३, ६·४४५ (२); जिहिं, ज्यांनीं, ३·१३२, १०·१२५ (१), १३·९३९; जिहीं १०·१२५ (२); जेहीं १८·३०३. जी—ऐसी तेथिची जी आवडी। ११·५८८, सांख्य जीतें गांति। १३·३६, जिया....तिया १६·४१९ व १६·४२०; जिया तिया सया १८·१६७४; जिये जिये अवकाशीं १३·४३४; जिये...तिया, ज्या...त्या, १·१८६, जिये तिये कडे १३·१०८२; जियेचेनि १३·१२४, १३·१३६; जीया ९·५११; जे, जी,—जे जन्मभूमि परमार्था। १·४८, १·४९, १·५५ (१,२,३), जियाकडे ५·७४, ७·१२९; जिया परीं १३·१००३; जें—ऐसें जेणें जें भाविजे। तें फल तेणें पाविजे। ७·१४२(१), १·५३, १·५४, ८·१३८ ते ८·१४९, १३·९२१, १३·९२४; जें जें १·२१७, ४·४२, १२·१०६, १५·४४७, १७·२९८, —काहिं १३·७१३, १५·४४९, —काहीं ५·१७७; जे जे (जें जें) दानपुण्य ११·५८७; देखणें जें जें उठी १४·८४; जें जें...तें...तें ३·१२५, १३·८३८, जें...तें ६·३३, ७·१४२(२), ८·१४९ (१), १३·१११ ते १३·११५ व १३·११६, १८·१६७८, १८·१६८४, १८·१६८५; जें जें...तें तें २·३४८; जियें...तियें १·२६, ७·१५७, १३·९६९; जिये वेळे १३·३०३; जेणें हें रूप ज्यानें किंवा ज्या रीतीनें, ज्या प्रकारें, ज्यामुळें याअर्थी आलें आहे, १·२५, ४·४२, १३·११३, १८·१७०५(१, २), १८·१७०६(१, २, ३), जेणें जेणें १३·४७५; जेणें जेणें कडें १३·५८९, —भेदें...तैसें तैसें ५·१७५. वरील कांहीं रूपें व इतर खालीं दिलेलीं रूपें तिन्ही लिंगवाचक आहेत. जेया परी १३·११३९, १७·२८०. जेयामाजि ४·१६१, ४·१८७; जेया लागि १८·१५५५. पुनरुक्तीसाठीं परिशिष्ट (१) पहा.

जोईस—ज्योतिष, भाकित. मां तूझें जोईस कैसें। १८·१६११. १७·१८८. ज्योतिष, ज्योतिष शास्त्र, १३·८२६.

जोग—योग्य, सारखा, स्वाधीन. देहीं देहा जोगे। होती चि ना ॥ १४·५०. तैं ब्रह्म होआवेया जोगा। होये तो पुरुषु ॥ १८·१०८०. तुज जोगा १५·६७, भोगावेया—१६·३४१; युक्ति जोगा (जोगा) १०·१५८; समर्पावेया जोगा

१८·६३२; **अनुभवा जोगें** १८·११४५, **आर्ति चि –**, गरज असेल तितकें, २·२६२, **कल्पावेया –** ९·८१, **गुणां –** १४·२८५, **तेया –** १४·३९६, १८·१५७०, **रसिकां –** १३·३३३, **सांघणेया –** १५·४३६, **साधना –** ११·६०६; **इंद्रियां जोगें होईल कायि,** कळेल काय?, १२·४१; **कोण्हा हीं जोगे नव्हती,** वश होत नाहींत, ३·२५४; **जोगें धरणें नोहे,** धरणें (पानें फुटूं न देणें) शक्य होणार नाहीं, १८·१५.

जोगावणें—(१) पालन करणें, पूजन करणें. ऐसें एकला चि आघवें। जोगावी जो॥ १३·८१९. १३·३६३. **जोगावणें,** पाहुणचार, १३·६६८. (२) कसें तरी संभाळणें, पूजितें दैवतें जोगावी। १३·७९४. **जोगावणुक,** कसें तरी केलेलें पोषण, १३·७९८.

जोडणें—मिळणें, मिळवणें, जुळवणें. आह्मीं जें जें जोडावें। तें समस्तीं इहीं भोगावें। १·२१७. जें बोलां आरिसा जोडला। ६·४८५. हें स्थैर्य निजगडें। जेथ आंगें जीवें जोडे। १३·४९९. जैसें बापें जोडिलें लेंका। १८·८२३. १·२२६, २·२१०, २·२४०, २·२५२, ४·४, ४·६३, ४·१७९, ४·२१७, ६·३४, ६·१४४, ६·१७३, ६·१७९, ६·२३१, ६·३४३, ६·४६७, ७·९६, ७·१३५, ९·४५, ९·५४, ९·३०६, ९·३५७, ९·३८३, ९·४४७, ९·४४९, ९·४७८, १०·२९, १०·१८३, १०·३०९, ११·२२०, १३·१२६, १३·१३२, १३·१९०, १३·३७९, १३·४७१, १३·६०१ (डे), १३·७०१, १३·८३४, १३·९७२, १३·९८७, १३·१०८२, १३·११२५, १३·११५३, १४·२३३, १५·२६२, १५·४१५, १५·४६७, १५·५१४, १६·५९, १६·२५७, १६·२७६, १६·२८९, १६·३४८, १६·३७५, १६·४१२, १६·४१९, १७·२४, १७·३२, १७·१८६, १७·२१८, १७·२६७, १७·३६०, १७·३७३, १७·४१६, १८·१९१, १८·२९८, १८·५१०, १८·५८५, १८·६५०, १८·७००, १८·७०४, १८·९२१, १८·९४१, १८·९९४, १८·१०३७, १८·१२१०, १८·१२१२, १८·१३३५, १८·१४६८, १८·१४७३, १८·१४७९, १८·१६६२, १८·१७५३. **जोडलासि,** मिळाला आहेस, १·२२८, १४·६३, १५·४१६; **जोडावेया** १८·१४६५ (१); **जोडिजति** १३·२८६; १८·३१५; **कर जोडूनियां** ११·३२३; **करसंपुट जोडिले** ११·४८२, **–टु जोडुनु** ११·२५०; **कानवरि जोडे,** ऐकतां येईल, ६·३१६; **ठेवा जोडला** १३·४४; **तुमतें जोडुनु नेंदीं,** परस्परांचा संबंध जोडून देणार नाहीं, १३·३२७; **त्राये जोडुनु,** साधन मिळवून, १७·२४१; **पडप जोडलें** १०·४५, **–जोडे** ११·१२; **बरव जोडली** ११·५९१; **मी जोडें,** माझा लाभ होतो, ९·३६०; **वाट जोडलियां** १८·१२१५, **–जोडे** १२·११२; **शंभू ही न जोडे,** शंकराला ही लाभत नाहीं, ११·६६६; **सदमुखपण जोडे** ११·३३४, **संवादसुख –** १८·१५७८. **सुखाचा पैसारु –** ७·१५१; **सुखसंपत्ती जोडलिया** ७·१८५, **जोडले–जोडिलें,** मिळविलेलें, संपादलेलें, २·२२, २·१९७, ८·२५९, १३·२०८, १५·१४१, १८·१४६५ (२). **प्राणापानाचां जोडभाता,** प्राणापानांचा जोडलेला भाता, १५·३७६. **जोडि-डी—जोडि.. आटे,** संपादलेलें संपत्तें, १८·७९६; **जोडीं घालूं,** रणजोडवीं पायांच्या आंगठ्यांत घालूं, १५·५; **अहोरात्रिची जोडि** १३·७४२; **घनछायेचिया जोडी,** मेघांच्या सावलीचा लाभ झाल्यावर, १६·२२६; **ज्ञानपदजोडी करीं** १४·१७; **तियेचिया जोडी,** तिला अनुसरून, १३·४५, **तृणाचिया –** १४·१६५, **दृष्टादृष्टिचिये –** ९·५०३, **निजपुण्याचिया –** ६·४४६; **बाहिं जोडि नाहिं,** बाहूंत सामर्थ्य नाहीं, १७·९९; **मशकाचिया जोडी,** माशी पकडण्याकरतां, १३·७२९, **सुखाचिया –** ६·३७१; **सजोडियां राहुवरां** ११·३९२.

जोजार—ओझा, त्रास. तरि जन्मौनि जोजारु साहिजें (जे)। ४·३३.

जोत्स्ना—चंद्रप्रकाश, चांदणें. जळ सोखुनु गेलेयां सविता। उल्हासु पुरवितसे माधौता। ते चांदिं पांडुसुता। जोत्स्ना माझी॥ १५.३६७.

जौहर—आगीची खाई. मार्गा जलत काढिलों

जौहरीं । ११·६० (१), लाक्षागृहाला उद्देशून. ११·४३२. **जौहरवाहर,** हें विश्वरूपाच्या प्रत्यार्थींचें संकट, ११·६० (२).

ज्योति—ज्योत, प्रकाश. २·३२३, १८·४२२. अग्निर्ज्या(ज्यो)तिचा प्रकाशु ८·२१८; **कलाज्योति** ६·२८८; **प्रत्यग्ज्योतीची वोवाळणी** १२·६; **सचिलें गुणज्योती** १६·२०८, सं. वा. श. पहा.

ज्वर—ताप. पथ्यद्वेषिया पोसी ज्वरु । १८·१२७१. २·१८४. **धातुगतु ज्वरु** १३·८१; **रोगिया ज्वराहूनि उठिला** ११·४२३; १८·१६६८ कलि पहा.

ज्वाला—जाळ, आगीचा भडका. तिहिं विरक्तिची ज्वाला वेतली । ४·१२७. वन्हिची ज्वाला जैसी । वायां जाये आकाशिं । १२·१३२. **ज्वालांचे उभडु** ११·३०८, **–वलसे** ११·३००; **कल्पांतिचिया ज्वाला** ११·२११, **विरक्तिची –** ४·१२७, **संहारतेजाचिया –** ११·२९७; **ज्वालामय** ११·१४२; **गरलज्वाळीं** १६·४०८; **वदनज्वाळा** ११·४३०; **वन्हिज्वाला** ६·२२४, १५·२८७.

ज्वाल—म्हणौनि वन्हि ज्वाल । दोन्ही वन्ही चि केवळ । १४·१२१.

ज्ञ

ज्ञ—शब्दास जोडून. जाणणारा या अर्थी. **अज्ञ** ३·१५५; **अभिज्ञ** १६·२४६; **अनभिज्ञ** १३·३६३; **क्षेत्रज्ञ, क्षेत्र** पहा; **तत्वज्ञ, तत्व** पहा; **धर्मज्ञता** १०·२७३; **भावज्ञ** ६·२१; **मंत्रज्ञ** १·१९०, २·३१२; **मांत्रज्ञ** २·२३४; **रसज्ञ** १३·११४४; **वेदज्ञ** ९·३२८; **शब्दतत्वसारज्ञ** १३·११२३; **शास्त्रज्ञ** १७·९२; **सर्वज्ञ**—तैसें सर्वज्ञ ही नियां । सर्व ही निर्ध्दारूनियां । नीकें होये तें धनंजया । सांगितलें तुज ॥ १८·१३२२, १६·४८, **सर्वज्ञाचा बापु** ४·२०८, **–चिये बोधीं** १८·१४६; **सव(र्व)ज्ञांचा राऊ** १३·८६०; **सर्वज्ञांचा शिरोमणि** १५·२९७; **सर्वज्ञांचां समाजीं** ९·२; **सर्वज्ञता** ३·१६६, ६·४५१, ९·४५१, १०·२०९, १३·१९०, **–तेचा ओलावा** ८·२६८, **–पणें** १७·१४.

ज्ञप्ति—ज्ञान, १८·११९८.

ज्ञातव्य—जाणावयास जें योग्य. **ज्ञातव्याचें पाहाणें** १८·५३०.

ज्ञाता—जाणणारा, तज्ज्ञ, सुज्ञ. ज्ञाता ज्ञेय देखौनि तैसा । धांव चि घे ॥ १८·४८१. १३·९३१, १८·४८३, १८·४८६, १८·५०२, १८·५२६, १८·५३६, १८·११८६, १८·१३३०. **तेया जीवा नांव ज्ञाता** १८·४६३, १८·४५७ ते १८·४६२ पहा; **जंव ज्ञान ज्ञातेया मोटकें डा(दा)वी ना,** ज्ञान ज्ञात्याला किंचित् उघड करून दाखवतें न दाखवतें तोंच, १८·४७६; **ज्ञेयाचिया हांवा ज्ञाता इंद्रियांचा मेळावा राहाटवी** १८·४९०; **ज्ञेय लोटूनि पडे ज्ञाता चि जें,** ज्ञेय नाहींसें होतें, ज्ञाताच राहतो, १८·५३३; **ज्ञातेपण** १८·४८८; **ज्ञान, ज्ञेय** पहा.

ज्ञाति–ती—जात. ज्ञाती ३·१०६; **ज्ञातिगोत्राचा मेळु** १६·३५६;

ज्ञातृ—जाणणारा. **ज्ञातृज्ञेयविहीन... ज्ञान,** १५·७७, **ज्ञातृज्ञेया विहीन** १८·९६९; **ज्ञातृत्व** १८·४६५; **ज्ञेया मीठी देतां ज्ञातृत्व पुटीं पडे** १६·१३९. **ज्ञेय** पहा.

ज्ञान—जाणीव, समज, बोध, माहिती, पांडित्य, ईश्वरभाव. तैसें ज्ञान हें उपमिजे । ज्ञानेंसीं चि ॥ ४·१८१. शब्दु बोले मुखें । परि ज्ञान नाहीं ॥ ५·५८. म्हणौनि ज्ञान तें चि आंधारें । ज्ञानासि करिति ॥ ९·१७०. मग तें चि होये ज्ञान । ज्ञाता ज्ञेय हान । ज्ञानें गमिजे स्थान । तें हि तें चि ॥ १३·९३१. ज्ञानाचें आव्हान मंत्र । जें ज्ञान पीकतें सुक्षेत्र । ज्ञान आकर्षितें सूत्र । तंतु जे कां ॥ १८·७०. तैसी ज्ञेयाज्ञानाचेया (ज्ञेया ज्ञानाचेया) ज्ञाता । न लगे हे दृश्यपथा । तें ज्ञान जाण सर्वथा । सात्वीक गा ॥ १८·५३२. गुरु तेथ ज्ञान । ज्ञानीं आत्मदर्शन । १८·१६१७. २·२८१, ३·२५१, ३·२५७, ३·२५९, ४·१४०, ४·१६३, ४·१७१(२), ४·१७७, ४·१७९, ४·१८३, ४·१८७,

नाचिया चांदणियां १६·२; ज्ञानाज्ञान १५·३९८, ज्ञानाज्ञानांगिं १५·४७०; अज्ञान ...ज्ञानें १८·१३८२; ज्ञान...विज्ञान... अज्ञान ७·६; अज्ञान...विज्ञान...ज्ञान ७·७; ज्ञानविज्ञान ९·४४; अज्ञान...सज्ञानासि १३·७७८; सज्ञान ९·५०४, १४·१५६; सज्ञानासिं...अज्ञानासिं १५·३८८, सज्ञानांसि ...अज्ञानांसि ६·३०; स्वज्ञान १८·५३८, –जनितें १८·१५३२. **अज्ञान**—यऱ्हविं ज्ञान फुडें जालेयां । अज्ञान जाणवें(वे) धनंजया । जें ज्ञान नव्हे तें आपैसेया । अज्ञान चि ॥ १३·६५२. तैसें ज्ञान जेथ नाहिं । तें चि अज्ञान पाहिं । १३·६५४. ना उपराठि ज्ञानपदें । तें चि अज्ञान ॥ १३·८४८(२). ३·५३, ३·१५६, ५·२७, ५·८३, ९·२४३, १३·६१५, १३·६५१, १३·६५६, १३·६६२ (१), १३·६७०, १३·८३८(१, २), १३·८४७, १४·७०, १४·८०, १६·२५०, १६·३६२, १८·२७३, १८·१११५, १८·१११९, १८·१३७९, १८·१३८०, १८·१३८६, १८·१३८७. अज्ञानाचा भू(मू)र्त्तु अवतारु १३·८२१; अज्ञानाचा(चां) आंधारां १७·४२६, अज्ञानाचें आंधारें ४·५०, – आवश्यक, नित्यादिक कर्में, १८·१४३०; अज्ञानाची खाणी १३·६५९; – खुण १६·२४३; अज्ञानाचें गडदे (दें) ४·२०३; अज्ञानाची गोठि १३·११६३; अज्ञानाचें घर १३·६६१, – जियालें १४·१७४, – निधान १३·६६२ (२); अज्ञानाचां पटीं १८·४५७; अज्ञानाचा पूतला १३·६८२; अज्ञाना तेणें बल १३·८०२ (२); अज्ञानाचिये राती माजि १०·१२७; अज्ञानाची रिद्धि १३·७००; अज्ञानां(ना)सि रूप १४·७१; अज्ञानाचे वलसे ७·७५; अज्ञान ऐसा वादु १४·७९; अज्ञान घनसुषुप्ति १५·४८३, घन अज्ञान सुषुप्ति १५·८८; उद्दंड अज्ञान १३·६९०, जगिं दाटुगें –१३·७७८, निफ्तें– १४·७५; पुरें–१३·६६६; अज्ञान ज्ञानें नेलें १५·४९४; अज्ञानासि पारु नाहिं १३·७११; अज्ञान चि फूललें १३·८३८(१); अज्ञान ज्ञानिं बुडालेयां १५·४९३; अज्ञानें बांधलेयां १८·१४२७; अज्ञानाचें विं विरुढलें १३·८३७ (१); अज्ञान रूढ १५·३१०; अज्ञाना रूप केलें १३·९३६; अज्ञान वाढिसिं आहे १३·७२५; अज्ञान विरमे १५·३९१; अज्ञानांगिकारें १४·१४२; अज्ञानांध २·३२४, १८·६२; अज्ञानघृत ९·२३९, –चिन्ह १३·७७९, –जात, जात पहा, –तत्व, तत्व-त्त्व पहा, –दशे १५·४७५, –दृष्टिकल्पितें १५·३५७, –देशिचा राउ १३·७५१, –पंक्तीं ३·१९३, –प्रम(मा)दादिकिं १६·१४४, –फलें १४·२६२, –भागु १३·८५७, –विभाग १३·८५८, – मूल १५·८९, – मूल १५·१०६, १५·२३१, मूल – १५·२१८, मूल चि – १५·२२७, – वांचूनि मूल नाहिं १५·१३९; अज्ञानासि मूल १३·८०२; बद्धमूलें अज्ञानें १५·१४६; अज्ञान वर्गु १८·१४४२, –वेलीं १३·८३७(२); अज्ञानिं वेलिं १५·१५१; मोहो अज्ञाना प्रमादा १४·२६५; अज्ञाना तत्र १५·३०२; अज्ञानद्वारें १८·११२२, –वसें १८·१११८; अज्ञाना साठिं १५·२२५, –सारिखें १४·८२; अज्ञानत्वें १४·३२८; अज्ञानपण १५·२६, अज्ञान, अज्ञानी पुरुष, ५·८२, ९·३०३, १३·७५८, १३·७६९, १३·८०५; अज्ञाना त्यागिया १८·१९६; अज्ञानांचिया नीदा १४·३०१; अज्ञानांचा पुण्यमार्गु ९·३१०; तामसाज्ञानां १८·५६०; वर अज्ञान, सज्ञान पहा.

ज्ञानी—जाणणारा, शाहणा, ज्ञान असलेला, आध्यात्मिक पारमार्थिक ज्ञान असणारा. हे ज्ञानिची पवित्रता । ज्ञानीचि आथि । ४·१८०, ज्ञानदेवी–हे ज्ञानाची पवित्रता । ज्ञानीं चि आथि ॥ ४·१८२. ७·११०, १३·६४४, १८·१३१५. ज्ञानित्व १४·३३१. **ज्ञानिया**—तरि ज्ञानियां(या) जो ह्मणिजे । तो चैतन्य चि केवल माझें । ७·१२३, २·१३१, ४·९४(या), ७·१३३(या), १८·४४६ (या); ज्ञानियां ३·२२७, ज्ञानदेवी–' ज्ञानियांची ही ' ३·२३२, ३·२५३, ७·१०८, १६·२, १७·४; ज्ञानियां पुरुखां १५·५५४; ऐसा ज्ञानियां येकु ७·११६; ज्ञानियां माझि १३·१०६१, १४·२१७; ज्ञानियांची आणि, ज्ञान्यांचें शिखर, पूर्णज्ञानी, ८·९८; ज्ञानियांचां

ठाईं ५·१२८, १०·२७५; ज्ञानियांचें दार १३·११२४; ज्ञानियांचा बापु ६·१०८; ज्ञानियांचे मेळावे ११·३२१; ज्ञानियांलि निःयोद्यो ८·८९,–वेधु ६·४७७; ज्ञानियां कर्मठां तापसां १८·१५०५; ज्ञानिये २·२६३, ५·९१, ६·४७३, ९·३१०, १३·६४९, १५·२४९, १५·३५१, १८·११२७, १८·१५१७.

ज्ञेय—कळण्यासारखें, जाणण्याचा विषय, जाणण्यास योग्य असें. ज्ञानें ज्ञेय गमिजे । तो ज्ञानयज्ञु ॥ ४·१४०. मनाचें मनपण गेलें । जेथ बोलांचें बोलणें ठेलें । जेयामाजि सापडलें । ज्ञेय दीसे ॥ ४·१६१. ऐसेनि सकळ हें ज्ञानिं अपे । मग ज्ञान तें ज्ञेयीं हारपे । पाठिं ज्ञेयाचीं स्वरूपें । निखळ उरे ॥ ८·५१. तैसेनि अविनाभावें । सूक्ष्मदशे आघवें । व्यापूनि असे तें जाणावें । ज्ञेय एथ ॥ १३·९०९; जें शब्दादि विषय । हें पंचविध ज्ञेय ॥ १८·४७५. १३·६२३, १३·६२४, १३·६२८, १३·८५९, १३·८६१, १३·८६४, १३·८८६, १३·९३७, १८·४७१, १८·४८१, १८·४८३, १८·१३३०. ज्ञेयाचें चिन्ह १८·४६८, ज्ञेयाचा पंचविध आभासु १८·४६९, सं. वा. श. पहा; ज्ञेयाचिया हांवा १८·४९०; प्रियाप्रियें ज्ञेयें १८·४८६; ज्ञेयातें गीळूनि १६·१३६; ज्ञेयाचा गुढा उभारी, ज्ञेयाचें निशाण पुढें करून, १८·४६५; ज्ञेया मीठी देतां १६·१३९; ज्ञेय ज्ञातेनसिं बुडे १८·५२६, ज्ञेयाज्ञानाचेया (ज्ञेया ज्ञानाचेया) ज्ञाता न लगे १८·५३२, ज्ञानदेवी–'जया ज्ञानाचया ज्ञाता न लगे' १८·५३५; ज्ञेय लोटूनि पडे ज्ञाता चि जें १८·५३३, ज्ञाता पहा; ज्ञेयाचि सींव टाकूनि, सीमा गांठून, शेवटास पोहोंचून, १८· ४६७; ज्ञेय चि स्वभावता कार्य होये १८·४९१; ज्ञेयअभिप्राऊ १३·८६०; ज्ञेयदीगें १३·३८८; विषयज्ञेय १८·४७३; ज्ञातृज्ञेयविहीन १५·७७; ज्ञातृज्ञेया विहीन १८·९६९; ज्ञातेया ज्ञेया १८·४६६; ज्ञेयत्वें १५·२७५.

झ

झगटणें—जोरानें झटपट करून पकडणें, विरोध करणें, झटकणें, घासणें, स्पर्श करणें. जेयाचें सुखदुःखाचेनि आंगें । झगटलें मानस चेऊ नेवे । ६·६३. तऱ्हीं लोह हें एकें अंशें । झगटिले(लें) होये परिसें । १८·१६७०. **झगटितां** १६·११६; **झगटलियां** १८·६५२; **वारेआचेनि आंगें झगटली** ६·२८५.

झगडा—भांडण, विरोध. **जेवि क्षीरानिराचे झगडे तोडी** १४·२०५.

झगमग—लकाकी, चकमक. **दीपाचेया झगमगा** १३·७३९.

झटा—लगट, ऐक्य. **झटे होय** ६·३०६, –**लागे** ९·१८.

झडकरि-करूनि—लवकर. **झडकरि** १·८३, १·८७, १·१६९, २·६३, १०·७२, १८·१५६, –**री** ४·१३१; **झडकरूनि** ११·५९५.

झडझडणें—जोरानें निघणें. तऱ्हैं झडझडौनि वहिला निग । ९·५११. **झडझडाट**, जोरानें सोसाट्यानें वाहणाऱ्या वाऱ्याचा आवाज, **विद्यांचा झडझडाट** १५·१९०; **गुणाचेन झडझडाटें** १५·१५३.

झडणें—गळून पडणें, वाऱ्यानें उडून जाणें. मग कणिसौनि कणु झडे । १८·२५१. **त्वचेचा पातवडा असे तो कोंडा जैसा झडौनि जाये** ६·२५२; **जीभ न झडे**, गळून पडणार नाहीं काय ?, ९·३१४; **रजतमें झडती** १८·१५५.

झडती—वेगानें. **आंधारिं कोलिती झडती भवंडितां** १५·१३६.

झडाडणें—जोरानें हालवणें, वाहणें. **रजाचिया झुलुका आगलिका झडाडितां** १५·१५४.

झणें–झनें—न जाणों, कदाचित्, क्रियापदाला जोडून नकारार्थी. **झणें** ८·१३०. **झनें**—ह्य(ह्म)णे झनें होये अंतु । १·१५९. झनें चित्त देसि यया हीना । २·१७. ऐसा अभिमान झनें चित्ता । रिगों देसी ॥ ३·१८४. २·९९, २·२५८, ३·९०, ३·२०७, ५·१२६, ६·५४, ६·११५, ६·३६१, ८·१२१, ९·१४२, ९·४२७,

१०·१७५, १०·२८५, ११·६२१, १२·८८, १३·१९७, १५·२११, १६·२६५, १७·१५२, १८·१८१, १८·१८९, १८·१२५५, १८·१४८४. **ऐसें झनें तूझां चित्तीं प्रवेशे** १४·४००; **ऐसें झनें हें कोण्हीं झणे** १८·१६२९; **हे एक चि सिनाने झनें मानीं** ६·३९; **होये नव्हे हें झनें करीं** १८·१३५९.

झरी—लहान झरा, ओहळ. **प्रकाशजलाची झरी** ६·२८६.

झल-ळ-कणें—चकाकणें, प्रकाशणें. **झलकणें**–तेथ व्यासादि कांचिया मती । चोखडेपणें झलकती । १·९. **अंशुमाली झलकतां** १८·१५२२; **एकछत्र झलकत** ९·२१६; **जेयावरि दीठि झलके** १०·९; **पीतांबर झलके** ११·२१७; **झलकणें**—तेथ सुदर्शनाची दीप्ति । ते चि विद्युत् जैसी झळकती । २·७८. कुंटे, '**सुदर्शनाची द्युति**,' २·७८.

झलंबणें—हालणें, हादरणें. जैसें लवण जलें झलंबलें । २·३. पैं पुनरावृत्तिचेनि उभडें । झलंबताति सत्यलोकिचे हुडे । ७·७८. तेयां जन्मृ(न्ममृ)-त्युचां लाटीं । झलंबली हे सृष्टी । १२·८७. ११·३१४. **तीन्ही लोक हरिखें झलंबित आहे** १८·१०६६; **धाराधरधारीं झलंबली वसुंधरी** १३·१०४८.

झलाल—चकचकाट, लखलखी. कलस दिवांचे पोकल । जलो वरिचील झलाल । १३·४६९. **जिये प्रभेचिया झलाला**, ज्या प्रभेच्या लख-लखीनें, ११·२०९.

झले—उन्हाची तिरीप, धाप, उष्ण वाऱ्याची झळ. झले अमृतें वोलशी जैसी । १८·१५९, ज्ञानदेवी–'**झळै**' १८·१६१.

झांक—झांप, उडी. **पतंगाचिया झांका** ११·४२०.

झांकणें—बंद होणें, बंद करणें, अदृश्य होणें, आच्छादणें. अलंकारपणें झांकलें । बोला सोनें कां वायां गेलें । १८·५३९. सोनें झांकिलेयां सुवर्णें । न झंके जेवि ॥ १८·११६९. ६·३२८, १६·१५, १८·८५८. **झांकलिये घटिचा दीवा** ८·९६; **अभिप्राय गव्हरीं झांकिले** १३·८५२; **अविद्येचेनि पालवें झांकलें** ८·३९; **जागिचेचे डोले झांकति** ७·४; **दानपुण्य झांकी** १३·२०६; **दीवेयाचें दीवेपण झांके** ८·२१०; **झांके...फांके** १४·१२२; **उघडें झांकलें** १३·६७८; **झांका-झांकि**, रात्रीं झोपण्यापूर्वी केलेली आवराआवर, झांकाझांकि कीजे वाति । न वचतांचि ॥ १३·५८०.

झाकरि—झटकन. ७·१८७.

झाकलणें—आच्छादणें, बंद करणें. बुद्धिचें द्वार । झांकलें जेणें ॥ १३·११५. **झांकोलणें** पहा.

झा-झांकवणें—आच्छादणें, लपवणें, फसवणें. **झाकवणें**–ह्मणौनि आडाचवाडाच न झकवे । एणें आकारचित्रें ॥ ६·९९, **न मुळें झाकवे चें झकवे** असें रूप झालें आहे. **झांकवणें**—कां बोलें कानु झांकवे । १३·१२२. गुरुतें बोलें झांकवी । १३·७९४. ३·१६, ५·१०८, १०·६९. **अंतष्क-रण झांकवे चि ना** २·३१६; **प्रतीतीचे डोले झांकवीति** ९·१३८; **लेंकुरुपणें झांकविलें** ११·३५; **वेद जेया लागिं झांकविले** ११·११८; **हातु झांकवी**, हातीं कांहीं लागूं देत नाहीं, १७·३०३. **झांकउं नेणे** १६·११९, –**नैयेसि** १·२३२; **झांकवेना** ८·२५६; **झांकवलपणें**, फसवणुकीनें, ३·२०९; **न झंकवे** १४·२८८.

झांकोलणें—झांकणें, आच्छादणें. परि उदकीं जाली बाबुली । उदकातें चि जैसी झांकोली । ७·५९. **गगन झा(झां)कोललें** ११·२९६; **झांकोले ना** ३·७०; **झांकोलें (ना.)** १८·१५९४.

झांटी—दाटी, गर्दी. **कृष्णमेघांचिया झांटी** ११·२०१.

झाड—वृक्ष. कां वांझां फूलीं फूललें । झाड जैसें ॥ ९·४३०. येके चि वेले झाडें । वांझें जैसिं ॥ १२·१३४. फलपाकिं तैसें । झाड बा(श्री)जि ॥ १५·४७७. बीज मोडे झाड होये । झाड सुकलें बिजि माये । १७·५९. तेयांचिये देशिचां झाडिं । कल्पतरुतें होडीं । न जीणावें काइ थोडीं । मायबापें ॥ १८·१६२१. ९·३७१, १०·६८, १५·४१, १५·१३९, १५·१७९, १५·३८६, १८·२०६, १८·१७१०. **झाडांचिं आंगें** १८·१५; **झाडांची साउली** १३·५९३; **झाडांचेनि साजेपणें** १३·१७८; **आदित्याचिं झाडें**, सूर्यकमळें, सूर्यफुलें, १८·८६२; **कावरें झाड** १५·१०८,

काबरुखें–, संसार, १५·५२; जीउ प्राणु झाडें, झाडें जीवाप्राणासारखीं प्रिय वाटतात, १३·१९९; तुलसीचेया झाडा १८·५९३; दाटें झाडें ६·१७३; मज सुकतेया झाडा ११·६६०; सुरतरूचीं झाडें ११·५७०; एवडें झाड उत्पाटी १५·२०८; झाड फूलें जाणिजे १७·७४; झां(झा)डांचें मूल पांतलेयां, पाणी पुढें जात नाहीं, १७·१७३; पाणी मुदला झाडा जाए १७·२१७; बनकरु झाडांसाठीं जन्में आटी काढी १०·१५३; माली झाडां मुलीं पाणियें अखंड प्रयत्नें जचे १८·८४१; दुःखकालिंदीचां तटीं भूतश्रेष्टी झाड होउनि ठेली ११·३४२; झाडातलीं बैसौनि ८·१०२; पशु...पक्षा...झाड क्रिमि १४·२५७. झाडलीं—झाडें झुडपें, १८·९३.

झाडणें—आसडणें, झटकणें, साफ करणें. सेज मी झाडीन। १३·४२२. आंग झाडीति न मम। एणें बोलें॥ १७·३६९. ९·१३७, १२·४९, १३·२८२, १३·५८४ (२). घडी झाडुनि, उघडून, झटकून, ६·२९२; दलवाडें झाडूनु १८·३७; पाणिवलें झाडिलीं ६·४६९; रज झाडूनि ८·१३३; विषयांचिये मांट झाडी ७·१२४; झाडिलिं–आसडून काढलेलीं, झाडिलिं कोलें झाडी १३·५८४ (१), कोल (२) पहा. झाडा—झडती, हिशेब, झाडा घे ६·२३२, –देईन १३·११५८, –देउनि, कांहीं बाकी न ठेवतां, ११·३९, १५·२४९, – देयावेयाचेनि मीसें ११·१८२. झाडि–सफाई, कामक्रोधलोभां झाडि करुनि १६·४४१, तमरजां– १८·९४७; झाडि कीजे १७·२०८.

झारि—साल, फलकट, क्षार (राजवाडे). अमृता ही झारि फेडिजे। १८·१३२०.

झांलणें—धुणें. झांलौनियां लेपु एकु ६·४९, ज्ञानदेवी–'क्षाळूनियां लेप एक' ६·४९.

झावलें-झांवलणें—झावलें, अर्धवट प्रकाश व अर्धवट अंधार. मग गडद नां उजल। ऐसें झावलें होये। ८·२२७ झांवलणें, झांपडणें, ९·७१.

झांषकणें—फसणें. झांषकलों ७·१८९.

झा-झांसुरणें—तळमळणें, झुरणें. जीवें झासुरतां १४·१८३. शेशीं हाणिचेनि सीणे(णें) झांसुरे। १७·२९१.

झिजणें—कमी होणें, नाश होणें. मग तें हिं अव्यक्त। बोधु वाढतां झिजत। १८·१०९५. १८·६१४.

झिरपणें—पाझरणें. जैसिं झिरपांति मौलें। १३·५६६.

झील—तेज, चकचकाट. मेघांचें आंगझील १३·२१३.

झुलुआ-क-लुक—झुलुक, लहर, वारा. झुलुआ—विकारांचिया झुलुआ चूकौनि। ७·९५. झुलुक—रजाचिया झुलुका १५·१५४, वारियाचिया– १५·१३०, वारेयाचिया–१६·१९२, हिंवांचिया– ८·१९५. झुलुक—पवनु अति निर्बलु। मंदु झुलुका॥ ६·१७५·

झेंपावणें—उडी मारून जाणें. मग निवृत्तिचेया पैलातीरा (पैला तीरा)। झेंपावले जे॥ ७·९६.

झेलणें—पडणारी किंवा फेंकलेली वस्तु वरल्यावर धरणें. पुष्पमाला झेलणें। १३·२८४.

झोति—धक्का. रचलेपणा झोति पडैल १३·२५६.

झोंप—नीज. झोंपिं जांतां स्वर्गु। वा॰ म्हणे॥ १४·१८५. कल्पनेची झोंप ९·९४.

झोंबणें—एकदम धरणें, पकडणें, भांडणें. बोला आधीं (दीं) झोंबिजे। प्रमेयासि॥ १·५८. सिंहां(हा)सि झोंबे कोल्हा। २·१६. जैसें चोर पाहे झोंबती। १३·५८०. ६·२०, ६·४३०, ६·४७४, ७·११६, १०·३०७, १३·७७८, १६·३४१, १८·११५२. अक्षरासि झोंबति १२·४०; आकाशा झोंबति १२·७४; एकटु झोंबे १८·१६६; ज्ञाना झोंबावें १४·३९; पक्षिया फलासि झोंबे ३·४१; परमपदा झोंबों पाहांसि १७·५०. लोंबीझोंबी, खेळीमेळीनें केलेली झटापट, ११·५४१.

झोल-लि—झोळी, पिशवी. झोल—तें देह झोलु ऐसें मानूनि। ८·५९. झोलि—जैसें कल्पतरू तलवटीं। बैसौनि झोलिये पाडी गांठी। ९·३०८, सर्व इच्छा पुरविणाऱ्या कल्पवृक्षांखालीं बसून झोळीला गांठ मारून भिकेची तयारी करावी.

ट

टकणें—मिळणें, साध्य होणें, टिकणें, तर्कानें जाणणें, बंद पडणें. जैं यमनियम टकति । तैं इंद्रियें सैरा विचरति । १·२४८, ज्ञानदेवी–'ठाकती' १·२४९. १·२५३, ज्ञानदेवी–'ठाके' १·२५४; या प्रमाणें न टके ऐवजीं 'न ठके' असे पाठ ज्ञानदेवींत अनेक ठिकाणीं आले आहेत. **न टके** ३·५८, ६·३७८, ६·४३२, ७·९३, १६·१८७, १६·२९८, १८·१६४, १८·२२४; **अभ्यासु न टके** ६·४२४; **सेवडु न टके** ११·१९९.

टका—टोंक, मर्यादा. टके उठिती बहुवसा। १५·१८६. **व्यक्तिभेदांचे टके** १५·१५०; **टकेयां वरि**, टोंकावर, १५·१६५.

टकुली—आशा, ध्यास. **दूधाची टकुली सांडूनि** १८·१७२.

टलणें—हालणें, टाळणें. आणि गुणाचां यावाजावा। टले चले ना पांडवा। १४·३३७. **टलों नेणें(णे)** १४·१८१.

टंवच—टोंचणी. तैसेनि टंवच दिधें। येक दोनि चि वेल लाहे। १३·७६४, कुंटे प्रतींत 'तैसेंचि अवचटें' १३·७६६ व ज्ञानदेवींत 'तैसेनि अवचटें' १३·७६६ असे पाठ आहेत, १३·७६३ ओवींत **अवचटें** पहा. **कव्हणी चटवंच** हा पाठ **कव्हणीच टंवच** असा घ्यावा १२·१८२. **'टंवच'** मोलस्वर्थ कोश.

टवटवा—प्रफुल्लित, ताजा. मरणीं असे टवटवा। ८·२०८, मरणसमयींसुद्धां निस्तेज होत नाहीं. **टवटवी** १३·१३६.

टवाल—आळ, ढोंग. सर्पबुद्धि तंव टवाला। उखी होउनि ॥ १३·११३२. १३·८०९, १५·१३९. **धर्माअधर्माचें टवाल** १८·१३८६; **माझेन बोधें टवाला नांगवे** १५·५२७. **टवाळें**—यागाचें हिं टवाळें। आदरीति ॥ १६·३८१.

टाईल—या पाठाबद्दल कुंटे प्रतींत व ज्ञानदेवींत 'ठायील' असा पाठ आहे. **एकांतु होउनि टाईल**, एकांत होऊन राहील, लाभेल, १८·१३५३.

टांक—(१) पायाची टांच. **टांकेचेन उत्तरभागें** ६·१९६. (२) धातूवरील ठसा. तेयाचे टांक धरूं। कंठिं आम्हिं ॥ १२·२१९. **बौहस टांक पडति** ७·२५. **टांकसाल** ७·२२, १३·९८९.

टाकटाकीं—लगेच. ६·४८.

टाकणें—(१) फेंकणें, सोडून देणें, त्याग करणें. **आखत टाकिली** १८·७२०, आखत पहा; **जैसी नाव थडी टाकितां**, किनारा सोडल्यावर जशी होडी, २·३४९ (राजवाडे दुसऱ्या एका प्रतींत पावतां असा पाठ आहे); **पैशून्याचिं एटालें टाकीति** १६·३९९, एटाल पहा; **टाकूनि घापे**, टाकून द्यावी, ११·४५२. (२) मिळविणें, गांठणें, पोंहोंचणें. **ठाकणें** या क्रियापदाचा या अर्थाशीं संबंध असल्यामुळें कुंटे प्रतींत व ज्ञानदेवींत कांहीं ठिकाणीं ठाकणें चीं रूपें आलीं आहेत. देखें अमृतसिंधुतें टाकावें। मग ताहाना जरि फूटावें। ३·२४. टाकूनि ज्ञेयाची सींव। पुरे जेयाची धांव। १८·४६७. ३·४२, ८·२२८, ९·२३५, ११·६०९, १२·५५, १२·१३६, १२·१४२, १७·२४, १७·९७, १८·१२१६, १८·१५१७. **आंग टाकावें**, जवळ जावें, १८·१७५१, –**टाकीति** ११·४१८; **आवश्यक टाकावेया**, मिळविण्यासाठीं, १८·१४४१, **कारण–**, संपादण्यासाठीं, १३·९६४, **गांव–** १७·२३३; **थडी टाकी** ११·२२७; **निमथा टाकावा आथि**, शिखरावर पोहोंचावयाचें असेल, ६·५४; **पांगु पाडि टाकी**, पंगु डोंगरावर जातो, डोंगर ओलांडतो, ८·८०; **पैसारा माझि टाकितेया**, पसाऱ्यांत पडणाराला, १०·२३०; **बरडीतें टाकूनि एति** ५·११०; **मृगजल टाकूनि गेलेयाचें**, मृगजळाजवळ चालून गेल्याचें, ९·१४६; **मोक्षाची सींव टाकूं लाहे** १८·८९५; **सांडोवा टाकिति**, सुटका करून घेतात, १३·१६७; **सातरिया टाकिति** १७·९७; **सिंधुतें टाकुनि**, समुद्रास मिळाल्यावर, १७·१७१; **सोहंसिद्धितें टाकिता**, सिद्धि मिळवितां येईल, ६·४३८; **मी स्वानंदोदधि टाकिला** १८·१२१६;

देखौनि टाकिता ठावो धांवतां पाऊ थिरावे, ठिकाणावर पोहोंचतों असें पाहून गति मंद होते, १८·१०७४, ज्ञानदेवी – 'टाकिजता ठावो' १८·१०८०, कुंटे – 'टाकिता ठावो' १८·१०८०; **कामें न टकती,** कामें साध्य होत नाहींत, १०·१५०; **कोण्हा टाकतें नोहे** १०·१६३, **कोण्हां–,** कोणालाही मिळत नाहीं, उपयोगी पडत नाहीं, १८·१६८४; **टाकतें किं नांगवे,** मिळतें किंवा नाहीं, १४·१८९.

टाकि-की—इच्छेचा शेवट, ध्येय, आटोका. आर्तु आपुली टाकि पां विसरे। ११·९१. **जे आपुलिया टाकी,** आपल्याला जें साधण्यासारखें असेल, आटोक्यांतलें असेल, १६·८०, कुंटे – 'टाकीं' १६·८१.

टांच—लहान, उणें. पातां गगन हीं दीसे टांचें। ६·१११. **टांची वस्ति** १५·४३८; **टांचें न्हवे भले पुरतें आहे** १०·४९.

टाळणें—टाळणें, चुकविणें. अवाच्य तें तें टाळी। जीभ चि गा॥ १४·२०७.

टालि—हाताची टाळि. टालिये काउला सांपडे। १७·२९९, टाळी वाजवतांना हातांत अचानक कावळा सांपडावा.

टिंटघर—चाडी, चोरी, शिंदळकी या तीन वाटांवरचें, तिठ्यावरचें घर. तें जीणें कीं जुवांरांचें। टिंटघर॥ १८·६७०.

टिटिभ—टिटवी. टिटिभें अपांपती। वैरी केला॥ १६·२३२. **टिटिभु चांचुवेन्हीं सागरीं माप सुये** १·६८.

टिटिय—टिट, पक्ष्याच्या पायाचा चवडा, तिकटें. टिटियांतु नली। धरूनि ठाके॥ ६·७७.

टिलक—टिळा, श्रेष्ठता दाखविणारा शब्द. श्रोतेमुखटिलका, अर्जुनास उद्देशून, १३·९१३.

टीक—टिकली. १४·३८०. **टीक भांगार,** दागिना व सोनें, १७·३४५; **टिकलग लेणें,** रत्नजडित अलंकार, १८·८५१.

टीला—टिळा. **टीला लाविजे** १८·२२१.

टीविला—चामड्याचें वाद्य. १·१३३, कुंटे – 'काहळा' १·१३२, ज्ञानदेवी – 'काहाळा' १·१३२.

टेंकणें—लागणें, जवळ जाणें, जवळ येऊं देणें. जैसी तीरीं नाव न ढले। टेंकली सांती॥ ७·४. प्राणुक्षोभें डोलतेया। आंगा आंग टेंकतेया। १८·१५४०. ७·४९, ११·४२८, १३·८११. **जरा शरीरा न टेंकतां,** म्हातारपण आलें नाहीं तोंपर्यंत, १३·५५३; **मूलिं टेंकति,** मुळाशीं लागतात, जातात, १५·२००; **विश्वासें बोला टेंकति,** विश्वास ठेवून उपदेश घेतात, १३·१०३६; **टेंकलेयां,** अवलंबून राहिलें तर, १८·९२८; **टेंके आणि पुरे ह्मणसी,** टेंकीस, अतिरेकास आणून पुरे म्हणे पर्यंत, १३·९३६; **टेंकों नेंदी,** जवळ येऊं देत नाहीं, १३·६३६, १३·७०४, सींवे – १७·९२, १८·३८७; **सींवे टेंकों नेंदीसि** १८·१२६८.

टेंभा—दिवटा. मग कुंडलणियेचा टेंभा। आंधारीं करुनि उभा। १२·५१.

टेव—नखरा, ढब, ठेवण. तेथ लावण्याची टेव। अर्थशोभा॥ १·४.

टेविजे—ठेवणें पहा.

टेहणी—टेहळणी, दुरून केलेली बारकाईची पहाणी. १३·५०४.

टोपु—फुगवटा, येथें दगदग, खटाटोप. टोपु वाहे गलां। व्यापाराचा॥ १४·१७१.

ठ

ठकणें—स्तिमित होणें, आश्चर्य वाटणें, फसणें, थांबणें. काइ मोकलां हिं चवडां। न ठके चि पूंसा॥ १८·३९०. **चमत्कारें अवधान ठकलें** ७·१९५; **श्रद्धा न ठके** १७·१८५; **न ठके** १८·१३७८. **ठाकणें** पहा. **ठक,** तटस्थपणा, **ठकासि ठक मांडलें,** स्तिमितपणालाही अचंबा वाटला, ११·१९१; **निद्रांसि ठक पडे** १८·१५८२.

ठसा—शिक्का, छाप. **चतुर्विधु ठसा** ७·२३; **लेणेयांचे ठसे** १८·११०३.

ठसेंठोमसें—ओबडधोबड. **ठसेंठोमसें उन्मेखें** १५·५६०, ज्ञानदेवी – 'ठसटोंबसें', मोठेंधाटें,

१५·५९३, कुंटे–'ठसेंठोंवसें', लहानमोठें, १५·५९४.

ठाइं-ठांइं-ईं-ईं—ठिकाणीं, स्थानीं, संबंधीं, वेळीं. ठाइं हा प्रयोग क्वचित्‌च आला आहे. बहुतेक सर्व ठिकाणीं ठांइं असाच प्रयोग आहे **ठाइं—उवाइला ठाइं** ६·२१५; **पृथ्वीचां ठाइं गंधु** ७·३३; **ठांइं** – ठांइं वैसतिये वेळे । १३·६३५, हें विचारुनि ठांइं । ठेविलें देवें ॥ १५·३६, वेहु संपन्न होये ठांइं । १८·१४४७, **ठाइं–ठांइं–ईं– अकर्त्तेयाचां ठांइं** १३·२८०, **अचक्षुचा**– १३·८७४, **अध्यात्मज्ञानाचां**– १३·८३६, **अना**– १५·१८, **अनित्याचां**– २·१३२, **आघवां**–७·३८, **आघवां चि**–११·२७७, **आत्मज्ञानाचां**– १५·५५२, **आत्मा आत्मेयाचे** – १५·३४९, **आनी**–१७·४२३, **आपुलां**– १२·११९, १२·१९३, १८·८८६, १८·१३५१, १८·१४०३, १८·१५३३, **आर्त्तांचां**– १८·१११२, **आपुलां अथवां परावां**– १८·१३५०, **इये**–५·१७७, १८·१४३९, **इयें**–२·६, **ईश्वरेश्वराचां**–११·५६२, **उधवलां**– ७.८४, **उपनलां चि**–११·४१७; **एकार्णवाचां**– १४·१२, **ऐसां**–१३·१०९, **कवणी**–९·११, ११·५१४, १३·८६७, **कर्मजडांचां**–१४·२४०, **कर्मांचां च(चि)**–६·६४, **कव्हणिये**– १३·१११४, **कामादिकाचां**–१६·४४२, **कालाग्निरुद्राचां**–११·२९९, **काष्टाचां**–७·५५, **कृतांताचां**–३·२३५, **कोणी कोणीं**–१६·३९५, **कोणी**–१८·१५४५, **कोण्हीं**–१५·२७४, **कोण्हीं चि**–१८·१०५३, **गुरुचां**–८·१३, **गुरुदेवाचां**–१८·१४७९, **ग्रामकोलाचां**– १३·६७९, **चरणाचां**–१८·३३३, **चैतन्याचां**– २·११०, **चौं**–१३·९४८, **चौथेयाचां**–७·१०८, **जिये**–९·२५३, १३·९३३, १५·७३, **जेयाचाचां**–४·१८५, ८·२४९, १२·१७२, १२·१९७, १३·२१५, १३·३५०, १३·५१७, १३·५९९, १६·३९४, १६·४२१, **जेयांचा**– १२·२३०, **ज्ञानियांचां**–५·१२८, १०·२७५, **तपियांचां** –७·४३, **तत्वज्ञाचां**–३·१७७, **तामसाचां**–१८·७५८, **तिये**–१·२६०, ६·२७७, १८·१३७६, **तिहिं**–१५·१५३, १७·२९४, १८·४६४, १८·५१४, १८·६८९, **तुझां**–९·४१, **तूझां**–२·२११, ११·४९९, ११·५३९, **तें ठांइं चि** १०·११४; **तेथ ठांइं चि** ६·२९७, **तेयाचा, तेयाचां, तेयांचां ठांइं**– २·२९५, ५·४६, ९·२३२, १३·५८५, १३·६२१, १३·६५६, १३·६६६, १३·६७०, १३·६९०, १३·७००, १३·७११, १४·३५४, १४·३६२, १६·२६१, १७·२७४, १८·१३८८, **तेयाचां चि**–४·११५, १३·९०१, **तेयाचां तंव**–१३·९९३, **दों**– १६·३०७, **नराचां**–७·३४, **निश्चयाचां**– १७·१७४, **पढियंतां**–१८·७८, **पातलां**– १८·१०९६, **पापियांचां**–२·३४५, **पुरुषाचां**– ४·१०२, **प्राणियांचां**–४·१९१, १५·३८३, **बुद्धि**–१·१९५, **बोलतेयाचां**–१०·२४७, **भूतमात्राचां**–१०·१९७, **भूताचां**–१२·१४३, **भूतांचां**– ७·४५, **भावांचां**–१०·१७३, **माझां-ठाइं-ठांइं-ईं** ४·६५, ४·६६, ७·२८, ७·५३, ९·६६, ९·६८, ९·८१, ९·८४, ९·८९, ९·१३२, ९·१३३, ९·२२५, ९·३६३, ९·४०५, ९·४४०, ९·४५९, ९·४६७, ९·४७९, १२·७८, १२·९९, १२·११३, १२·१२३, १२·१५४, १२·१६९, १३·८०६, १३·९३९, १५·४२५, १८·१२२०, १८·१२६२, १८·१३४२, १८·१५५१, **माझां तूझां**– १८·१३३९, **माझारिलां**–१५·५१०; **माझिये-ठांइं (माझिये ठांइं)** १०·१४७, **मातेचां**– ३·२९, १८·२००, **मोक्षाचां**–११·५९८, **येके**–४·१०१, १२·४२, १२·२१०, **रांधितां**– १८·१८५, **वस्तुचां**–१५·८३, १५·२८४, **वस्तु चि**–८·१७२, **विषयांचां**–२·११३, **विसें** –१३·९४५, **वृत्तिचां**–१४·१३९, **वृद्धिचां**– १७·११९, **सर्वे**–९·३५६, **संतुष्टिचां**– ३·४९; **स्वभाचा कां ठांइं** १८·२१३; **ठांइं ठांइं**, ठिकठिकाणीं, ११·२१६, ११·२५३; **ठांइं ठेउनि**, योग्य प्रकारें व्यवस्थितपणें ठेवून, १८·१५४३.

ठाउ—ठाव, स्थान. पैं गेलेयां जेया ठाया । ठाउ चि होइजे । ८·१९४, त्या ठिकाणाशीं त्यांचें तादात्म्य होतें. **कवणी ठाउनि आलासि**, कोणत्या ठिकाणा-

हून आलास, ११·२७०; **बुद्धिचिये ठाउनि देहीं**, बुद्धिस्थानाकडून देहाच्या ठिकाणीं, ५·६२; **मनाचा ठाउ** ९·१७८.

ठाउक—माहीत. **अलौल्य सदा ठाउकी** १६·१६६, ज्ञानदेवी–'दशा टाउकी' १६·१६७; **कारण हें किर ठाउकें** १८·३६३; **नव्हे मा ठाउकें**, माहीत नाहीं काय? १८·२९१.

ठाउवा—माहितीचा, टाउक असलेला. हा रातिदिवसु पाहिं । जैसा जात्यंधा ठाउवा नाहिं । ४·२००. ४·३६, १३·७४९, १३·११३१, १५·३८, १८·३२१, १८·५१६. **सांदा ठाउवा नव्हे**, सतत वाहात असतात, १५·१३०.

ठाउ-ओ-वो—स्थान, ठिकाण, प्रसंग, आधार, सीमा, अंत. ठाउ—आपण होये स्थिति । ठाउ तेया ॥ १३·९९४. १·३३, २·९, ६·३०, ६·१६५, ९·५५, ९·२९७, १०·२७१, ११·७८, १३·२१४, १३·४५२, १६·३२४, १७·३०, १८·६३७, १८·७७७, १८·९६७. **अक्षराचा ठाउ** १५·४७९, **अनुसंगाचा**–४·२९, **अहंते**–१५·४३, १५·३६४; **पुरता**–१८·५९, **प्राप्तिचा चि**–६·१०२, ६·३२९, **विश्वरूपाचा**–११·१७६, **शोका**–१८·७५२; **ठाउ असे** १८·१७०८, **–केला** १०·१२५, **–घेउनि**, माग घेऊन, पूर्णपणें, १८·१५४४, **–दीधला** ११·१०२, **–देंति** १८·८००, **–पडे**, प्रसंग पडला तर, १३·२८६, **–न पवतां** १३·५४५, १५·१५, **–न पवे** १८·३६९, **–पाववीन** १४·४११, **–पूसी** १३·१७१, **–पूसे** १८·९६७, **–फेडिला** ११·७१, **–फेडूनि** १८·१०६०, **–वार्ये**, स्थान देतों, १४·९३, **–न संडितां** १·६०; **आपणपें ठेविता ठाउ** ११·१३; **कें परिहारा ठाउ आहे**, विस्तारदोषाचें निरसन करण्याचें हें कोठें स्थान आहे? १३·८५१; **गगनाचा ठाउ नूरे** १८·४१८, ज्ञानदेवी–'गगनवीण ठावो नुरे' १८·४२१; **जीविताचा ठाउ फीटे** १८·७९६; **ठेविला ठाउ नुमसे**, ठेवलेला ऐवज, १३·२०२; **दुःखाचा ठाउ फीटे** १८·५०१; **द्वैताचा ठाउ फेडी** ६·११३; **बंधनाचा ठाउ फेडितां** १७·१०; **हा ठाउ**, हा समज, ही कल्पना, ही भावना, १४·२४५, १४·३०९, १५·२३४, **–वरि**, इतक्यांत, एवढ्यांत, १३·६७५, **–वेरि**, इतक्यापर्यंत, १३·११५९, **–वेरीं** १८·१२१७, **–वेन्हीं** १६·४१२, इतकें होईपर्यंत, १४·३०९. **ठाओ**—ऐसा ठाओ जोडावा । ६·१७९, **आदिचा ठाओ**, मूलस्थान, १०·२०९, **विभूतिंचा**–९·५३०, **येकवंकैयेचा**–८·१३४; **सकलशास्त्रां विसंवता ठाओ**, सर्वशास्त्रांचें विश्रामस्थान, १०·१९. **ठावो**—विषय तेथ ठावो । पातकांसि ॥ १६·३६८, १८·४१०, १८·१२३३; **अनादि ठावो** १६·२९३, **आनु**–१८·३१६, **टाकिता**–, पोहोंचण्याचें ठिकाण, १८·१०७४, **विजयासि**–१८·१६३३, **वैराग्याचा**–१८·८९९, **सामग्रियेचा**–१८·८६९; **ठावो निमे** १६·३०५, **–पूसीं** १६·४३४, **–फेडी** १६·१४; **ठांवो (ठावो) बांधे**, संबंध जोडतें, १८·२९२; **ठावो न संपडे** ११·१४६; **जीवा ठावो होए** १८·९५९; **निवातकवचाचा ठावो फेडिला**, या दोन राक्षसपुत्रांचा अर्जुनानें मागमूस नाहींसा केला, २·१०, परिशिष्ट ६ पहा; **स्वयं ठावो होइजे**, स्वतः ठिकाण बनून राहावें, १६·९७; **हा ठावोवेरि**, ही वेळ होईपर्यंत, इतक्या अवधींत, १०·१७७, **–ठावो वेन्हीं** १०·१२४, ११·६३६, १४·२२८, १८·६७, १८·१५१३, **ठावा(वो)वेन्हीं** ११·३६, ज्ञानदेवी–'ठावोवरी' ११·३६, कुंटे–'ठायवरी' ११·३६, **–ठावोवेन्हीं** ११·३८१. ठाय पहा.

ठाकणें—उभें राहणें, स्तब्ध राहणें, थांबणें, प्राप्त होणें, योग्य होणें, अनेक ठिकाणीं असणें, राहणें, या अर्थीं. आणि बुद्धि होणियेरा सारिखी ठाके । ११·३९७. २·१५५, २·२६९, ६·७४, ६·४२१, ९·१६९, ९·४५४, १०·७३, १०·१८२, १२·१३७, १३·७०८, १३·७१६, १३·७८८, १४·३९०, १५·४०२, १७·१०१, १८·२५३, १८·९७०, १८·९८०, १८·११०२, १८·१२६२, १८·१६९६. **आड ठाको (कों) न शके** २·३६८; **उभा ठाके** ४·९५, १६·१९१, १६·४४१, १८·८९६, **उभी**–९·३०५; **उभे ठाकावेया** १०·१६६; **उभें ठाके** १७·३३०, १८·१७४९, **–ठाकों** १३·५०२, **–ठाकौनि**

१०·२३३; कर्म ठाके, बंद पडतें, १८·६४२; **कानवडें ठाकाल**, कानवडणें पहा; **कोंडौनि ठाके** ८·२२४, **चळ–**, हालचाल बंद पडते, १६·१८२, **जाळों न –**, वडवानल जळत राहण्याचें जरी थांबवीत नाहीं, १८·१३९२, **जीवेंसीं जडौनि** – ३·२३२; **तूंतें ठाकावेया**, तुझ्या जवळ येण्यासाठीं, १२·२४; **तेया ठाकति**, त्याला योग्य होतील असे, १८·१६७६; **थोकौनि ठाके**, स्वस्थ राहतात, १५·४७८; **दारकुडा भरौनि ठाके**, दरींत भरून राहतो, १५·३२६; **दैवां ठाके तैसें**, दैवीं असेल तसें, ११·३८; **धरू–रूनि ठाके** ६·७७, १३·६६५, १३·७८४; **धाम ठाकिजे**, ठिकाणीं पोहोंचतो, १४·४०३, ज्ञानदेवी–'टाकिजें धाम' जें घर गांठतां, जेथें पोहोंचतो, १४·४०७; **नित्यनैमित्यिक ठाके**, बंद पडतें, १३·६८०; **पाठिमोरा जंव ठाके(कें)** ११·२२४; **पाठिमोरें ठाके** ६·३६६; **मागां ठाकसि** १७·१२,– ठाके ६·४६५; **मोहरा ठाके** १५·४१, **मोहरे** – ६·३५५; **रविबिंबा कडे ठाकति**, सूर्याकडे वळतात, १८·८६२; **रिगौनि ठाके**, ९·१४४ **वाहो–**, वाहणें बंद पडतें, १८·११६०, **शरीर–**, अडतें, १७·३८६; **संबंधा उरों ठाकों जावें**, कांहीं उरेल किंवा राहील हा विचार नाहींसा होतो, १८·५८८, ज्ञानदेवी – 'शंबळ उरे वेंचे ठाउकें नव्हे' १८·५९१; **सामोर ठाके** ८·७१, **स्मरावें तें–**, स्मरणें बंद होतें, ६·६०; **हातपाए ठाकति**, हातपायांचे व्यवहार बंद पडतात, १३·५५५; **होउनि ठाकति** १८·६७४,–ठाके ६·३१०, ६·४६८, ६·४७०, ८·९७, ८·१९६, ९·४२४, १३·९९७, १५·२४; **माजिरा होउनि ठाके**, (मद्याचा) अंमल चढतो, १७·११२; **होउनिआं ठाकावें** ६·३१७; **ठाकलेनि**, थांबल्यानें, १८·६४३; **पाहणें ठाकणें** १८·१४१४; **न ठके**, न ठाके या अर्थी, ५·८०, ८·१८१, ८·१८३, १३·५२४, १८·१३९९.

ठाण—ठाणें पहा.

ठाणवी—दिवा वर ठेवण्यासाठीं केलेली लाकडाची बैठक. दीपें विण ठाणवी। रात्रिची जैसी॥ १८·१४९०.

ठाणांतर—पाहाऱ्याची जागा. १३·५०६. ठाणांतरिया, पाहारेकरी, १६·३३८.

ठाणा दिवी—ठाणवी पहा. ६·२३.

ठाणें—राहणें, स्तब्ध होणें, बंद पडणें. **ठाइजे**—ठाइजे दोन्हीं होउनियां। आपण चि जैसें॥ १८·११५२. **ठाए**—तन्हीं आत्मा दृष्ट नोहे। तंव कर्म करणें कां ठाए॥ १८·९३१, १३·४०९, १४·३९२, १८·१२४५, १८·१५९४; **गला बुजाला ठाए** ११·४८३; **बुद्धितें गवसूनि ठाए** ४·२०४, **हृदय** – १३·५; **ठांतां** १६·११८; **ठाति** १३·३२८; **ठांति** ९·३०३, ११·४५, ११·१०९, १२·६१, १३·४३०, १३·५७०, १८·७३२; **आकाश चि होउनि ठांति** १०·२००; **आंगीं न ठांति** ६·१३९; **ठांतु** १७·४०३; **ठाये** २·३१४, ६·२४९, ६·४५७, ८·२२६, १७·१४२; **अर्थु न बुझों ठाये** १०·१३९; **यजिता यजन हे ठाये**, हे भेद जागच्या जागीं राहतात, मिटतात, ९·२४३; **रिगौनि ठाये** ६·३७०; **ठायें** — एथ एकें जाणणेनि विण किं ठायें। अप्राप्तं॥ ९·२६१, अज्ञान्यांना मी सर्व ठिकाणीं आहें हें न कळल्यामुळेंच अप्राप्त राहतों; **जे जे ठायें**, ज्या ज्या ठिकाणीं, ६·२३१; **मीं चि होउनि ठायें** ११·६८९; **ठांसी** ९·५१५; **अव्ययो होउनि ठांसी** १८·१३१३. **ठाण**, अस्तित्व, आकार, ११·२७०; **ठाणें**, स्थान, ठिकाण, १४·८९, **गीतावल्लिचें–**,गीतावेलीचें स्वरूप या अर्थी, ६·१२.

ठाणौरी—युद्धांत कामास आलेला. ठाणौरियाचे मवावे। आगिकिं घाये॥ १८·४३६, युद्धांत पडलेल्यांचे घाव इतरांनीं मोजावे. १८·१०५५.

ठाय—ठाउ-ओ-वो पहा. कां दोहीं मार्गी जाणें। एका चि ठाया॥ ६·४१. जीव महदादिचे ठाये फीटति। ११·४५, ठाव ठिकाण राहत नाहीं. ८·१९४, ११·८२, १३·८७२, १५·२४५, १५·३३०, १६·२७, १६·३७०, १८·१२२८. **आना ठाया** ६·८३, **आनां** – १७·२४२, **एका चि** – ९·३४३, १०·२८३; **आलंगिला ठायें न्हाए** १५·४२३; **ठाया यंति** १८·१५९१; **दिशांचे ठाये हारपले** ११·१८८; **देखिलेंआ ठाया सोंके** ६·४१९; **बुद्धिचेया ठाया येणें**

११·६२; **ठायावरौनि** ९·११७. **ठायें**—**ठायें ठाउं**, जेथल्या तेथें, तत्काळ, वारंवार, ६·२०४, ८·१५४, १०·३३, ११·२२७, १३·१०८३, १७·१२७; **ठायेंठाउं** ११·११२.

ठि-ठीकरी—खापर, तुकडा. **ठिकरिया आंतौनि** १८·४३१, **आतणें** पहा; **ठीकरीया आंतूनि** १८·५३६, येथें ही **आंतूनि** चा व्यापून असा अर्थ घेतां येईल.

ठी—स्थान, स्थिति, आधार, दोष. जैसा पूर्वापरां नदीं । समुद्रु चि ठी ॥१५·४००. **ठीकरणें**, स्थिरता देणें, १३·१५; **ठी केली**, विवरणास स्थान दिलें, १५·४०९, **–ठेवी**, दोष देतो, २·३६३, **–होईल**, स्थैर्य मिळेल, १०·२७६, **– होये**, अखेरचें स्थान मिळतें, १८·४७३.

ठीक—व्यवस्थित, यथार्थ. **ठीक केलें** १४·२९८, ज्ञानदेवी–'ज्ञानें टीक केलें' सुशोभित केलें या अर्थी, १४·३००.

ठेणें—राहणें, बंद पडणें, कमतरता येणें. वांचूनि चंद्रिका ते ठेली । चंद्रीं चि आहे ॥८·१३६. येथ मागिल पुढैलि ठेली । आठवण सहाजें ॥८·२१५ तैसें दलिद्र तेवडें । ठेलें चि आंगीं ॥१७·४१६. ४·८४, ६·८९, ६·४३४, ६·४५३, ६·४७०, ७·६२, ७·१२१, ११·६१, ११·१६८, ११·१९२, ११·३२१, ११·४२७, १३·१०८, १३·२३१, १४·३००, १४·३१३, १५·२८८, १७·१५५, १८·६१, १८·१४२, १८·४१६, १८·७५३, १८·१३२४, १८·१४१३, १८·१५३८. **अपटांतरिं ठेलें**, जें साधनेलाही गोचर होत नाहीं, ११·६१०, ज्ञानदेवी–'अपारांतरीं', ११·६२०, कुंटे–अपारांतरें; **अहंता बुडौनि ठेली** १५·३९४; **आपणपें होउनि ठेलें** ८·५९; **आपादान ठेलें**, शास्त्रज्ञान मिळविणें अवघड होऊन राहिलें, १७·३८; **एणें जाणें ठेलें** १८·११६२; **कपाटीं भरौनि ठेले** ७·८६; **करितां काइ ठेलें**, काय कमी पडलें, २·७; **कव्हाल पडौनि ठेलें** ११·३५४; **कोकिं नाहिं ठेलें**, कोकशास्त्रांत कांहीं बाकी राहिलें नाहीं, १३·८२८, **चित्त उमें ठेलें** ९·५१; **डहुलतें ठेलीं**, बुचकळत राहतात, ९·६१; **दूरि ठेला–ली –ले** ६·३१२, ९·१२२, १२·१६८, १२·१९१, १३·३३४; **बोलांचें बोलणें ठेलें** ४·१६१; **मतांगें बोलों ठेला** १३·३३२, ज्ञानदेवी–'ठेला'; **मीपणें हालों ठेला**, मजजवळ येऊन मीच होऊन राहिला, १८·११६६; **वायुचें स्फुरण ठेलें**, बंद पडलें, २·१०७; **वारा वाजों ठेला**, थांबला, १४·३०३; **विवक्षा ठेली** ११·२६७; **वेदांचिये ही मती ठेलें**, वेदही कुंठित झाले, ११·१८३; **वेदु उगा ठेला** १७·१७१; **श्रवणें आइकों ठेलें** ३·५५; **स्वप्नावबोध ठेले** ३·५७; **होउनि–नु ठेला-ली-लें**—परि तें मीं चि आववें । होउनि ठेलें ॥ ९·२५६ ३·२५८, ५·१५९, ८·८४, ८·१४९, १०·९४, ११·१७४, ११·२२९, ११·३४२, १५·४९४, १८·५४०; **मीं चि होउनि ठेलीं** ७·१५७; **मी ते चि होउनि ठेले** ४·६२; **ठेलेया–यां हीं** २·२७०, **भवव्यथा**, संसारव्यथेंत कष्टत राहिलेल्यांना, १८·१४४८, **भींति पडौनि** – १८·२६१.

ठेंकुलें—कमी, क्षुद्र. १८·१७६२.

ठेंगणें—त्या मानानें लहान, खुजें. **गगन ठेंगणें केलें** ११·४४३.

ठेवणें—व्यवस्थित करणें, जवळ असणें, निश्चित असणें. या क्रियापदाचे संदर्भानुरूप अनेक उपयोग ग्रंथांत केले आहेत, त्यांपैकीं उदाहरणार्थ कांहीं दिले आहेत. क्रोधीं असे ठेवला । संमोहो जाणैं ॥ २·३२२. अनामा नामें ठेविति । ४·६८. कां जेयाचें ठेविलें तेया । देउनि होइजे उतरायियां । १७·२७५. २·३६३, ६·१९४, ६·२८४, ६·४८९, ८·४१, ८·२०४ (१), ९·१२७, ९·३३२, ९·३६८, ९·३७०, ९·४९४, ९·५१५, १०·१५, १०·१७, १०·१२३, ११·१३, ११·५९, ११·३३१, ११·४८२, ११·५९२, ११·६३२, ११·६६३, ११·६६९, ११·६८७, १२·१८७, १३·१८२, १३·२०२, १३·४३२, १३·५२५, १३·६७०, १३·७१८, १३·८४१, १३·९४९, १३·१०३९, १४·१५, १५·३६, १५·३४५, १६·१००, १६·३८४, १६·४०४, १७·२५३, १७·३७४, १८·१५०, १८·४३५, १८·७१८, १८·७३३, १८·८२६, १८·८२८, १८·१०७७, १८·१३००, १८·१५४३. **अजत्व परौतें ठेवीं** ४·४९,

अस्पृता ही चूकि – १३·११५१; अष्टदल वरि ठेउं १५·६; आपातें पूसूनियां ठेवी ६·२३९; ओगरूनि ठेविलें ८·११; गुणाग्निं ठेउनि, वातीच्या टोंकास लावून, १८·१६३९; चोखडें ठेवी १३·५७९; देह ठेविति ८·२१९,– ठेवी ८·९६; नांव ठेवणें, नांव पहा; नीद ठेविली ऐसी ये १८·६७८; पाए माईवें ठेवीतु जाये १३·२५४; पाये हलुवार ठेविति १३·२४७; फळ ठेविलें १७·८६; मोक्षु ठेवला आहे ६·४३९; मोक्षु ठेविला ऐसा १८·७००; वाहागी ठेविले आहाति १०·१२२; वैरागीं पाउल ठेवी १८·८९८; सखा जोडूनि ठेविला १८·१०३७; साक्षी ठेविला १३·५९६; सोनेयाचा करूनि ठेवी १०·११९; हेतु ठेउनि, इच्छा धरून, १८·१५११; ठेविलेनि १३·७१४; ठेवणें ८·२१६, १८·४०१; सांडावें कां ठेवावें १८·११६४; ठेवित खेउ ८·२०४; ठेउ १८·४५२; ठेवा ११·६२३, १६·४५५, १८·१३१८; घरिचा चि ठेवा १८·८८८; नैष्कर्म्यसुखाचा ठेवा ८·४६; ठेवा जोडला १३·४४; आत्मठेवा १८·१००२; ठेवां—कृपणु आपुला ठेवां, जसा दक्ष असतो, १८·६५१; जीउ ठेवां आहे १३·४८६; ठेवाठेवी ९·३१.

ठोंठावणें—अडखळणें, अगतिक होणें. अभ्यासीं ठोंठावला ठाये, अभ्यासांत व्यत्यय येतो, धक्का बसतो, २·३१४, ज्ञानदेवी – 'ठोठावले ठाये' २·३१४, कुंटे – 'थोटावलें ठाये' २·३१४.

ड

डगर—(१) प्रसिद्धि. १८·१३. सात्विक ऐसा डगरु १८·२०५. (२) फोल प्रसिद्धि, आळ. अव्ययत्वाचा डगरु असे, खोटी प्रसिद्धि, १५·११७.

डगल—स्थूल, मोठ्या आकाराचें. आकारें नव्हंति डगलें। १७·१२६.

डंडलणें—डळमळणें. तेथ तीन्ही लोक डंडलित। १·२५५.

–डंबर—जग पहा.

डवरणें—लिप्त होणें, लेप लावणें. कां कैलासु पारजें डवरिला। ११·२१८. सेंदुरें नभ डवरलें ११·१३२.

डंष-स—दंश, चटका, मर्म. डंष – १३·८३०; डंस—हा डंसु जंव नये (न ये) हाता। तंव माझें साचोकारण पार्था। न संपडे गा सर्वथा। जेवि मुर्षि कणु॥ ९·१३५. नाथसंकेतिचा डंसु, मर्म, ६·२९१; जिव्हाडंसु, चटका, १७·१४३; सुडंसु अर्जुनु, मर्मज्ञ, ५·१६०.

डहुलणें—ढवळणें, गढूळ होणें. जें थीतें हें डहुलले। हृदय माझें॥ ३·१४. म्हणौनि जन्ममरणाची दूथडी। डहुलतें ठेली॥ ९·६१. क्षीरसागरु न डहुलितां १०·१७८; घर डहुली (क्रि.) ६·२१६, घरड हुली (घर डहुली) (ना.), घराचा झाडा घेणें, ११·५७६; दर्दुरु समुद्रु डहुली १८·६०४.

डाउ—डाव. जो डाउ पडे, डावांत जें दान पडतें, जी मनोवृत्ति बनते, १३·१२६; नक्षत्रीं डाउ पाडावा, नक्षत्रांना सोंगट्या समजून डाव मांडावा, ११·५७१. डाय पहा.

डांक—धातू सांधणारा पदार्थ. तरि डांक देउनि सांधिलें। शिलेतें कांइ॥ ८·४२.

डाकुली—चुटकी, टाळी. डाकुलिया वाजवीति १७·९३.

डाखला—फांदी, डाहाळी, येथें फडा. जी सहस्र शीर्ष याचे डाखले। ११·२६५, ज्ञानदेवी – 'सहस्र शीर्षयाचें देखिलें' ११·२६९.

डांग—सोटा, दंडुका. डांगा मेलवितां, सोटा मारला असतां, १५·२२८.

डांगुरटी—दवंडी. बोलाचिया डांगुरटी १८·२७९, ज्ञानदेवी, कुंटे 'डांगुरटी'.

डांवोरा—दवंडी. सुकृताचा डांगोरा १३·६५८.

डाय—डाव. डाया ये, डाव खेळावयाला येतो, १३·५४०.

डाल—(१) डाहाळी, शाखा. चहुं युगांचीं डालें १५·१२८, माणुसें – १५·१७४; अधिचा डालिं फांकतसे १५·२१०; डाले(लें) फांकली

१५·१४४; **मनाची डाळ धरी** १५·९५; **वैराग्याचीं डाळें घेईं,** आश्रय या अर्थी, ६·५७; **पान पालव डाळें** १५·१६४. (२) पसरट पात्र, परडी. **इक्षुरसाचें डाळ** १५·४२४; **बुद्धिची**–१३·३८७. **डाळी,** डाहाळी, **संकल्पाची डाळी** १३·५१; **डालुका,** कोंवळ्या डाहाळ्या, १५·१६३.

डावलणें—चुकवणें, बाजूस सारणें. तैसिं पुण्यें डावलूनि गेलीं । अभक्तांतें ॥ ९.४३३. ८·२५८. **मातंग-सदनु डावलावेया** १८·५४५.

डावा—उजव्याच्या उलट. अप्रवृत्तिचा अव्हांटा। डावा केलो(ला) ॥ ७·१२५, वाम मार्ग टाकला या अर्थी. **डावे(वें) जेवणें, डावें उजवें,** १०·२९०.

डावी—हा अपपाठ दावी ऐवजीं १८·४७६ ओवींत आला आहे.

डाहारणें—प्रसिद्धीस येणें, अंगास लागणें. **जें श्रुती डाहारिजे,** जें श्रुतींनीं प्रसिद्धीस आणलें, १४·४१; **मीपणें विण डाहारलें,** हें तें हा भाव व मीपणा गेल्यावर जो अनुभव आंगीं येतो, त्यास उद्देशून, १५·२४२; **सबलु डाहारला ठाये,** पहारीसारखें रुपतें इतकें तिखट, १७·१४२, अर्थ क्लिष्ट वाटतो.

डाहाल—डाहाळी, फांदी. **डाहाल-फलादिक** १४·३७२; **धर्मडाहालबाहालिं,** धर्माच्या फांद्यांच्या विस्तारांत, १५·१९१; **मूलडाहालांची उजिरी** १५·२१५. **डाहालिका—चित्तचतुष्टय डाहालिका** १५·९६; **डाहालिया** १५·५८, १५·१४३, १५·१४९, १५·१९५; **उंचा नीचा**–१४·११८, **तपाचिया**–१५·१८८.

डिखल—ढेंकूळ. **मातियेचें डिखल** ६·९२.

डिंडिमा—डंका, गजर, गडबड. **संसारिक डिंडिमा आटे** १६·४४०.

डिंब—आभास, आकृति. नातरि प्रबोधलिए वेळे । स्वप्नाडिंब मालवे । १५·२८३.

डिंभ—मूल. **डिंभोपाधिकु विडालु,** मुलाच्या बाबतींत मातापित्यांना लागणारे उपाधींचे दोष, १८·२२.

डिर-रि-री—अंकुर. **तिवना डिरु फुटे** १५·९४. **डिरि-री**—डिरिया रिगति निमिखें । बांबलैजौनि ॥ १५·१८४, **प्राणाची डिरि** १५·१०३; **देहाची डिरी** १५·१३१.

डुडुल—घुबड. आंधारीं देखणें जैसें । डुडुलांचें ॥ १४·२४८. १६·२३७, १८·३८२, १८·६७९.

डोइ–ई—डोकें. पायांचें चालणें डोया । केलें जैसें ॥ १८·९२८. १३·७१४. **डोई दाटिलें** १६·४४२.

डोंगर—मोठी टेकडी, मोठी रास, विपुलता या अर्थी. गांविंचे देउळेश्वर । न्यामक चि होंति जर । तरि देशिंचे डोंगर । उगे असति ॥ १८·५६७. ११·६२५, १६·३४३. **आगिचा डोंगर** १५·२७१, **खदिरांगाराचे**–१६·३७१; **देह–दुःखाचेनि डोंगरें** ६·३६८; **यमनियमाचे डोंगर** ५·१५८, **व्यामोहाचा**–४·१७०, **सोनेयाचा**–११·६१५, **सोमकांताचा**–१८·२८४; **उंदिरु असिका डोंगरु उसपे,** कणासाठीं एवढा सायास, १८·६०४; **कां डोंगरिं जैसें पेटलें,** एकदम पेट घेऊन मर्यादा राहत नाहीं या अर्थी, १३·६९७; **जेया पासिं डोंगरीं माती होंती,** गुरूच्या मातीच्या प्रतिमेपुढें एकलव्यानें धनुर्विद्या संपादन केली, या गुरुमहात्म्यास उद्देशून, १८·१७०९; **म्लेंछधर्माचां डोंगरीं बोलविलेंसे,** अशा तामस ज्ञानाची बोळवण दूर डोंगरावर केली, १८·५४७, ज्ञानदेवी–'बोळविलेंसे' १८·५५०; **राऊ रायेपणं डोंगरा गेलेया(यां),** ओसाड निर्जन भागांत गेला तरीही, १४·२१८; **रूपाचां डोंगरिं हिंडतु** १५·३२५; **स्तब्धपणें डोंगरासि न मनवे** १८·६६८; **दांगें डोंगर झाडलीं** १८·९३.

डोंड—धोंडा. हे देहदुर्गिंचे डोंड । ३·२३७. **डौंड** पहा.

डोणी—नाव. १५·२२९. **संदेहडोणी बुडे** १४·३०.

डोलणें—एका बाजूकडून दुसऱ्या बाजूस हालणें, हालत राहणें, कलणें. स्फटिकगृहिंचे डोलत । दीप जैसे ॥ १३·४७४. करतला वरि वाढुला । डोलत देखिजे जेवि आवला । १३·६५०. **आंग हान डोलैल** ६·१८४; **कृष्णु सर्वांगिं डोलला** १०·१८७; **कृष्णद्रुमु डोलति** ७·१८२, **पालव**–१५·१५६; **प्राणुक्षोभें डोलतेया** १८·१५४०; **रुंखु डोलतु देखावा** १५·३४४; **सुखावलेनी चित्तें डोलतसे** ९·२३०; **डोले ना** १४·३४४;

डोलों लागला १८·१५६०, —ले १२·१६३; डोलों लागे १४·१८७, कमलदलें डोलवीजिजति, डोलविलीं जातात, १३·२५३. डोल— डोलु आला ६·१३५, १८·६१; डोल रूखीं उरे १८·४२०.

डोलस—दृष्टि असलेला, चतुर, ज्ञानी. मोराचां आंगिं असोसें। पिसें आहाति डोलसें। १३·८३३, डोळ्यासारखीं या अर्थी. ज्ञानाचां डोलां डोलसां। माझि डोलसु तो वीरेशा। १३·१०६२. ते ज्ञान नव्हे जाणावें। डोलस तम ॥ १८·५७८. ११·६९, १५·३२, १७·४०६. ज्ञान तूझेनि डोलस, तुझ्यामुळें ज्ञान पाहूं शकतें, १४·१०; बुद्ध्यादिकें डोलसें १८·१३१६, सर्वदृष्टी—१८·१४०८; ज्ञानडोलसां नरेंद्रु, ज्ञानदृष्टी असणारांत श्रेष्ठ, १८·५१७.

डोला—डोळा, दृष्टि, दृष्टिकोन, ज्ञान. जैसें डोलेयां अंजन भेटे। तेव्हळि दृष्टीसि पाटा फुटे। १·२३. जंव कवलु आथि डोलां। तंव चंद्रु देखावा पीवला। १८·३८६. रूपाचा सुजाणु डोला। वोडीं ये काइ परिमला। १८·१४८५. पासिं एउनि दिनकरें। डोलेयांतें आंधारें। पूसिजे हें काइ सरे। कोणी ठांईं ॥ १८·१५४५. ४·१२, ६·१८, ७·१८४, ८·४१, ८·१५७ (लां), ९·६०, ९·७१, ९·१३८, ९·२००, ९·३५५, १०·७३, ११·६५, ११·१७१, ११·३०६, ११·३५९, ११·३७०, ११·३७६, ११·५७८, १३·१७३, १३·१७६, १३·१८८, १३·३८१, १३·५५८, १३·६५०, १३·८७३, १३·१०८४, १३·११२०, १३·११५६, १४·२०, १५·३५०, १५·४१८, १६·३, १६·२९, १६·१६९, १६·३३२, १७·१७६, १८·१५९, १८·२०८, १८·२७१, १८·४९२, १८·८५८, १८·८८८, १८·१४६७, १८·१५०८, १८·१५४६. डोलेयांचा अंजुलिं ११·४; डोलेयांचें देखणेपण ७·६१ (२); डोले नाराजांची सूटी १६·२४१; कर्माचे डोले ज्ञान ९·३४६; चामल डोले, चर्मचक्षूला दिसेल तेवढें, १८·५७०, जगाचे —१८·६१५, जाणिवेचे— ७·४; ज्ञानाचां डोलां ११·२९७, १३·१०६२, विचाराचां — १४·२६६, विज्ञानाचां — ११·२११; लोका(कां)चेया डोलेयां १८·२८१; व्यवहाराचे डोले १४·१७३, शास्त्रांचे —१८·३६८, श्रीगुरुचे—१३·४२६; डोले उचलूनियां १३·२७४,—काटी, आंधळा होतो, १७·२०१,—जाति १३·७६७; डोलां दावी १८·१५७, —दीसे ६·१७१, —देखिजे १३·११३२; डोले निवाले ११·३६१, —फूटति ४·२३, १६·२३७, १८·६७९; डोला देंतिये क्षणीं १८·१२०१,—लागत खेओ ८·७२, —लागला १३·१०७३; अचक्षू मज डोले १२·२२१; डोलां चि पटल रचे ७·६१ (१); डोले भिंगुलवाणे करूनि ११·४४३; डोलेयां...माझि लपे ६·२९३, —तमोरी मिले १८·९६२; डोला नाखें रोविजति १८·१७६, —रिगतें झाडावि १३·२८२; डोलां विण पाहालें वायां जाए ११·९६; डोला सावाइला होए १८·१२६५; डोलां हरलु न थरे १२·५२७; आपुले डोले आपण बांधे ६·७३; करचरणीं डोले होंति १४·२०४; खोलिं डोलां पाहे १३·१०५१; फुलें आणुनु डोलां केवि बांधावीं ९·३४४; विन्यासातें डोलां बांधौनि, व्यवस्थेकडे जो दुर्लक्ष करतो, १३·६८२; लागौनि डोला उघडे तंव, एका क्षणांत, १५·१३३, लोकां डोले वरि घेऊं ए, लोकांना सहज दिसेल, १८·१७५८; जात्यंधाचा कां जैसा डोला वाडु १८·५७६; अर्जुनाचे दोन्ही डोले ११·२०६; दोहीं डोलां झोंबावें १०·३०७; डोलेया प्रति १०·३०६; डोलेयां चि लागि १६·१५९; डोलां विण, नीट न पाहतां, १८·७१८; डोलेभारणीं १७·२९६; मनडोले ११·२८५.

डोह—खोल पाणी असलेलें तळें वगैरे. जैसी स्वप्निचां डोहीं। जाग्रति न बुडे। ७·५३. ७·१३०, १६·३१६. अगाधा डोहा १३·७३७; अंतः-सुखाचां डोहीं ५·१४३, जाणिवेचां—७·८०, महाशून्याचां—६·३१५, रजोवृद्धिचां—(हीं) १४·२४०; सुखामृताचे डोहो ९·५; स्वप्निचां डोहीं १८·९६८, हृदयाचां—८·१०९; वदन-डोहीं ११·४१४.

डोहला—डोहोला—डौंला—गर्भवतीची वासना, इच्छा, उत्कट इच्छा. डोहला—तो पाहावा हे

डोहले । ह्मणूनि अचक्षू मज डोले । १२·२२१. **विश्वरूप पाहावेयाचे डोहले** ११·३६१; **डोहोला–आर्त्तिचे डोहोले** ११·१११, **ब्रह्मत्वाचे**–६·१४८; **डौंला**—कैसा प्राप्तिचिये वेले । निदैवां आंधलेपणाचे डौंले । ६·७३. हे सर्व शब्द बहुवचनी आहेत.

डौंड—धोंडा. घेतलिया अहंभावाचिया डौंडी । ७·८१, **डोंड** पहा. ज्ञानदेवी–'धोंडी' ७·८४.

डौंडि—दवंडी, डांगोरा. **डौंडिचें तोंडीं लावी**, प्रसिद्धि करतो, डांगोरा पिटतो, १८·६००.

डौर—डंका, नगारा, प्रसिद्धि, डौल, उपहास. **डौरु वाहे**, डौल दाखवून बडबड करतो, १३·८२३; **वेदांतिं डौरु केला** १५·४९०; **गा डौरा** ११·५३२, **गाडौरा** पहा.

ढ

ढंक—अडथळा, दृष्टिआड येणारा मोठा पदार्थ. जै सोहंभाओ हा ढंकु । ६·११५.

ढलणें—ढळणें, हालणें. जैसी तीरीं नाव न ढले । ७·४. वांझु(हु)टलिचेनि बलें । पृथ्वी जैसी न ढले । १३·४९०. ११·४९२, १६·१५७, १८·११५९. **पातिं न ढलति** ६·२०३; **मंदराचल न ढलितां** १०·१७८; **संवादाचा सुवाऊ ढले**, वाहतो, ९·२८; **चले ना ढले**, १२·४५. **अढल**—अनंत हें अढल । आद्य हें ॥ ११·६०५, ७·४४, ११·४८६, १८·७५७, १८·८८४, १८·९८९, १८·११२०, १८·१२३२, १८·१२८५.

ढलमलणें—डळमळणें, डुलणें. **ढलमलीत** १४·३९६.

ढवल—धवळें, पांढरें, उज्वल. **धर्मकीर्त्तिढवलु** १२·२४०.

ढवलणें—पांढरा रंग देणें, उजाळा देणें, प्रकाशित होणें. भानुचें(चे)नि तेजें ढवललें । १·३९. महातेज कवणें ढवलावें । १·७४. **व्यासोक्तितेजें सकल ढवललें** १·४१.

ढवलार—चुनेगची वाडा. १७·८८. **धवलार** पहा.

ढालणें—स्खलन करणें, ओतणें. जी बुद्धितें सली । निश्चयातें ढाली । ६·४१३. **गुरुलिंगा ध्यानामृत ढाली**, अभिषेक करतो, १३·३८६. **ढाल**—(१) उतार, **तोयाचे ढाल** १८·७७२; **पाणियां ऐसा ढालु** १३·३५८; **पाणिढाल** ७·९५; १८·१६६८. (२) अनुकूलता, **रूपागुणाचा ढालु** १३·९८०; (३) मर्मस्पर्शी शब्द, **प्राणुपापताढालु** १३·२७०, ज्ञानदेवी–'प्राणुपापढालु' १३·२७१. **ढालें**, हळूहळू, क्रमानें, ३·४२, ६·२४७, १६·४५१; **ढालें ढोलवीजिजति** १३·२५३; **ढालें ढालें** १५·२५७.

ढिल–ढील—सैल, मऊ, मंद. **ढिल**—रसें गाढिं वरि ढिलीं । १७·१२७. **ढिलें केलें** १८·१०७१. **ढील**—आंगें कर्मा ढीला । जो मनें विकल्पें भरला । १३·६७६. **ढीलेपण** २·२८.

ढिव—मुलामा, बेगड. कलस ढिवांचे पोकल । जलो वरिचील झलाल । १३·४६९, ज्ञानदेवी–'ढिमाचे' १३·४७१.

ढिवर—कोळी. १६·३१६.

ढिसाल—अगडबंब पण ठिसूळ, अफाट. नाहिं येणें पाडें ढिसाल । दूजें जगीं ॥ ४·१७३. मेरु एसणें ढिसाल । ६·९२. १८·१२२.

ढूंकणें—झुकणें, कलणें. **जीवा कडे ढूंकैल** १३·५०३.

ढूम—खडक, टेकडी. **क्रोधाचिये ढूमे नेहटित** १६·३३९, ज्ञानदेवी–'ढेमे' १६·३४१.

ढूलणें—डुलणें, झुकणें. मदिरा नेघतां ढूले । १४·२५०.

ढेंकर—पोटांतील कंठांतून येणारा वायु. १८·१७, १८·३३९.

ढेंढा–ढें—धेंडा, प्रस्थ, अवडंबर; वरातींत वधुवरांस खांद्यावर घेऊन नाचतो तो माणूस. **ढेंढा—अनुभवाचा ढेंढा तो नाचे** १८·११८१; **कीर्त्तिविजयाचा ढेंढा नाचे** १८·१७५९. **ढेंढें**—कां वार्षिये ढेंढें फीटे । ९·१०१. १८·२८७; **महा ढेंढीं** १०·२६८.

ढेंपुली—ढेंकूळ. **पांसूची ढेंपुली**, मातीचें ढेंकूळ, १५·३६९.

ढोंडा–डी—धोंडा. **ढोंडा**–शिखरौनि सूटला ढोंडा । १३·७५३. आंगभारें सूटला ढोंडा । १७·२५९. **ढोंडी**—१४·१८१, १४·२४५.

ढोंढा–ढी—धोंडा. **ब्रह्मगोलकांचे ढोंढे** ७·७८;

ढोंढी १८·७५१; ब्रह्मगोलकांचां ढोंढी मोडौनि ये, ब्रह्मगोलकांची सृष्टि तयार होते, ८·२१.

ढोर—बैल, गाय, म्हैस इ. गुरें. ढोर सवडबुडी। पंकिं गेला ॥ १३·७८२. १३·५६४.

त

तगणें—टिकून राहणें. तरि विरक्तु वांचूनि कें ही। ज्ञानासि तगणें नाहिं। १५·३६.

तट—(१) तीर, किनारा, कांठ, सीमा. ९·१५२, १७·२५७, १८·१०११. दुःखकालिंदीचां तटीं ११·३४२, प्रकृतिचां – १३·१०१७, सायुज्याचां – १२·९२; निवृत्तितटीं ७·९८; विवेकतीर्थतटा १८·१००५; सिंधुतट १८·१६९०; तपोवनें तीर्थें तटें १३·८२२, तीर्थें तटें तपोवनें १३·६१०; तटस्थ—तेथ तटस्था तटस्थ पडिलें। ११·१९१. (२) पर्वताचा कडा. तुंगें तटें ७·६८.

तठ—चढाओढ, स्पर्धा. करुनि महाकाळेंसि (सिं) तठें। ११·३४८.

तंडणें—विनोदानें भांडणें. निकरें तंडों। ११·५४१.

तडवा—चांदवा, छत. गगनाचा तडवा १३·५६.

तण—तृण, गवत, पेंढा. तणाचा बाउला १८·४३५; तणाचें बुजवणें १३·५६८. तणकुटा, पेंढा, ३·२४५.

तण्हार—गवताची झोंपडी. असतीं तण्हारें। सांडावीं केवि ॥ ३·२१८.

तत्—शब्दास जोडून तो, ती, तें या अर्थी; ब्रह्मनिदर्शक शब्द. तदनुसारें ४·७८, १५·४५३; तदाकार १३·८६९, १८·३२०; तदात्मक १७·३६९; तत्कार—तरि सर्व मंत्रांचा राजा। तो प्रणउ आदिवर्णु बुझा। तत्कारु दूजा। तीजा सत्कारु ॥ १७·३३९, ॐकारु तत्कारीं १७·३५५, १७·३८८, –रें १७·३८१; ॐकारें...तत्कारें १७·३७०; तत्पदार्थ—जैसें त्वंपद हें आघवें। तत्पदार्थी सामावे। ११·६३८, तत्प्रसादें, ईश्वरप्रसादानें, १८·२२६; तद्ब्रह्मादिवाक्यफलें ७·१८१; तन्मयता १३·८६२, १८·९१७, १८·१४१०, तन्मयतेचें एकछत्र ९·२१६; तन्मात्रा—(१) पृथ्वी, आप, तेज, वायु व आकाश या पंचमहाभूतांचीं अतिसूक्ष्म तत्त्वें, यांची रूपें पांच ज्ञानेंद्रियें आकलन करतात, श्रोत्रादितन्मात्रें १५·९८; (२) ॐकाराच्या साडेतीन मात्रा, तन्मात्रार्द्धेंवेन्हीं ६·३०४; तद्रूप १७·३६७, १७·३६८, –ता २·१७४, ३·३६, ६·४७०; तत्व-त्त्व पहा; तल्लीनता २·१७२, ६·३३१; तच्छब्द १७·३६५, १७·३६६; ॐतत्सदाकार १७·३४०; तत्क्षणीं, क्षण पहा.

तंतु-तू—सूत, वात, फुलांतील केसर. देखिलें जैसा पटीं। तंतु एकु ॥ ६·३९७. तरि दोन्हीं पालववेन्हीं। जैसा एकु तंतु अंबरीं। ९·२१९. ओतप्रोत पटी (टीं)। तंतु जैसा ॥ १०·२४४. पैं पट(ट)त्व तंतु नोहे। तन्हीं तंतुचें चि तें आहे। १३·१०५१. कां दीपा संगें दीपाकारु। होये तंतु ॥ १८·९७९. ६·१००, १३·८८७, १८·७०, १८·५४१. तंतुसिं पटु १८·११७७; वस्त्रपणें तंतु दशे राहे १३·९५; तंतुमय १८·३५८, –त्यागें १६·१३०, –समवाय ९·१०५; सूत्रतंतु १५·३३३, १६·१८२. तंतू १४·३७६. तांधु-थू पहा.

तंत्र—आधीनता. परतंत्र ३·८४, –ता ३·६०; स्वतंत्र—सम मीं स्वतंत्रु। ब्रह्म मीं पर॥ १८·११९३, ११·९८, ११·१२९, १७·३६०, १८·९५३, १८·१२२७, १८·१३००, १८·१४२६, १८·१५९३; स्वतंत्रता ३·१११, ४·४५.

तत्व-त्त्व—सत्य, वास्तविक स्वरूप. तत्व—मग तत्वता तत्व उरलें। ज्ञानियासि ॥ २·१३१ (२). जें साधकाचें कारण। सिद्ध तत्व गा ॥ ६·४७६. ३·१६, ३·२०, ६·४, ६·३६६, ७·३४, ११·६४६, १३·१४३, १६·१०३. चोवीसां हिं तत्वांचें १८·३१७, तत्वाचां चौविसीं मापीं १८·५१९, सतीस हीं तत्वें १३·१५५, सं. वा. श. पहा; तत्वार्थ १२·१७९; तत्वज्ञ २·१२६, ३·१७७, १०·३८; तत्वज्ञान १३·४५२, १३·६२३; तत्वज्ञाना चोखटा १०·१२६; तत्वनिष्ठ ३·१२४, –भेद १३·४, –मेळापकिं १३·९९, –विषिं १८·७६;

मेधावी तपिया १८·१४९५, तापस पहा.

तपिनणें—तप करणें, तापणें, तापवणें. तपें तो चि तपिनला । ९·४१८. **पाठी चि तपनली,** वसिष्ठानें आपली छाटी तापवून सूर्यासारखा प्रकाश पाडला याला उद्देशून, १०·३५, ज्ञानदेवी–'शाठी', कुंटे–'शाटी' १०·३६.

तपन—सूर्य. नाना मालवतेनि तपनें । नेइजति लोकाचिं दर्शनें । १५·३३४, ज्ञानदेवी–'मावळतेन' १५·३६६. १४·३३०. **तपनें विण प्रकाशु** १७·२२७.

तम—(१) अंधार. हां गा सूर्योदयीं राहावें । कैसेनि तमें ॥ ११·५०३. **तम प्रकाशु होये** ८·१९५. **संसारतमसूर्या,** संसाररूपी अंधाराला सूर्यासारखा, १०·२ (१). (२) सत्त्व, रज, तम या गुणांपैकीं तिसरा गुण, यापासून अज्ञान व कामक्रोधादि अनिष्ट विकार उत्पन्न होतात. रजोगुणु पेरी । तेतुलें सत्व सोंकरी । एकलें तम करी । सावगणी ॥ १३·३९. मोहो अज्ञाना प्रमादा । पयां मिळालेयां दोषवृंदां । पुडुतीं पुडुतीं प्रवुद्धा । तम चि मूल ॥ १४·२६५. ते(तें) ज्ञान नव्हे जाणावें । डोळस तम ॥ १८·५७८. रज चि तमें भेसळ । तेथ शूद्रु जाला ॥ १८·८२६. १०·१२७, १३·९६९, १४·१४२, १४·१७६, १४·१९२, १४·१९९, १४·२५२, १४·२५३, १४·२५६ (२), १४·२७२, १४·२९४, १४·३४१, १५·१६२, १५·१८२, १६·४१४, १७·६९, १८·५७७, १८·५७८. **तमां(मा)लि पढियंते** ३·२३९; **तमाची पुरवणी** १६·३६७; **तमें वाढिनलेनि** १४·३२८; **तमाचें विंदाण** १४·१७२; **बहुवलें तमें** १७·६९; **तमाची आगि उठी** १७·६५; **तम चि कामौनि** १८·७४९; **तमाचिये गर्ते पडिले** ९·१८४; **तमें धसालु गुणसंबंधु** १८·७४८; **तमाचे धारसे काढ (गाढ)** ७·७७; **तमाचिये लोथे संकल्पातें बांधौनियां** १४·२५६ (१); **तमक्षेत्र** १७·९८; **तमरज** १७·३१५, १८·९४७; **तमरजें** १४·९९, **तमसत्व** १४·२२४; **रज तम सात्विक भेदिं** १७·६७; **रजतम** १७·६३, १८·१५७; **रजतमाचें कवाड** १७·३१०; **रजतमाची कावडी** १६·७६; **रजतमात्मक** २·२५७; **रजतमविजैयें** १४·२०२, **–विनाशें** १७·३१४; **रजतमादि** ७·५२; **रजतमें**—तैसीं रजतमें हारवी । जैं सत्व माजु मिरवी । १४·१९८, १४·२६७; **सत्वतम** १४·२००; **सत्व…रज…तम** १४·१३८, **सत्वरजतम** १४·१३७; १४·२९२, १७·४५, १७·६६, १८·५२२; **सत्वरजतमात्मक** १५·९४.

तमस्–(१) अंधार. **तमोरी,** सूर्य, १८·९६२; **त्रितापतिमिरतमोरी,** १७·४२०, सं. वा. श. पहा. (२) तम (२) पहा. **तमोगुण** १४·२४१; **तमोगुणिची राक्षसी** ९·१७८; **तमोगुणाचें सार** १७·८० (१), **तमोमात्रें** १४·१००; **तमोयोनि** १६·४०५, **–वृद्धी** १४·२५७. **तामस**—तमोगुणयुक्त, तमोगुणी मनुष्य. तेयाचें कर्म सांडणें । तें तामस पैं मीं ह्मणें । १८·१७७. १७·१०२, १७·११७, १७·११८, १७·१५४, १७·१५६, १७·१६२, १७·१६३, १७·१६७, १७·२९९, १८·१८०, १८·१८१; **तामसांचिया आहारा** १७·१९०; **तामसा आहारिं आवडि** १७·१५२; **तामस कर्म**–तामस कर्म तेतुकें । अज्ञानफलें चि पीकें । १४·२६२, १८·६०८, १८·६२३; **तामसु कर्त्ता** १८·६५९, १८·६८५; **तामसें गुणाग्रहें** १८·५४८; **तामसियेचें घर,** १७·८० (२); **तामसाचें चिन्ह** १८·६०७; **तामसज्ञान** १८·५७५, **तामस ज्ञान** १७·२९८, १७·३०५; **तामसाचां ठांइं दोष** १८·७५८; **तामस धृति** १८·७४५, **तामसी धृती** १८·७५९, **तामसिये नरीं** १७·३०२, **–चां सुखा माजि** ९·१७९; **उपरतें जाणे जे बुद्धी ते तामसी जाणावी** १८·७२५ व १८·७२६; **तामसिं मद्रु अढलु** १८·७५७; **तामसा यज्ञा** १७·१८८; **तामसु यागु** १७·१९४; **तामसा योनि** १६·४१३, **–योनी** १६·४१७; **तामसैयेचिया रीं(री)ती** १७·२५२; **तामसाचें लिंग,** खूण, १८·५४५; **तामसी श्रद्धा** १७·७०; **तामसीसात्विकीं** १५·१७६, ज्ञानदेवी–'तामसीं सात्विकीं' १५·१७७; **सात्विकराजसतामसनिबद्ध** १८·६९५. (३) **तम**—आत्यंतिकभाव किंवा पराकाष्ठा दाखविणारा प्रत्यय. **तरुणतमतूर्या,** अत्यंत परिणत

अशा तुर्यावस्थेचा, समाधिस्थितीचा, १०·२(२).

तरंग—लाट, लहर, मनांतील क्षणिक विचार किंवा कल्पना. ना तरि सागराचां पाणीं। काइ तरंगाचिया आहाति खाणी। ९·७४. नां तरि तरंगीं(गीं) सागरु सामावे। १०·६९. हो कां तरंगु लाहानु। परि सिंधुसि नाहिं भिन्नु। तैसा ईश्वरीं मी आनु। नोहें चि नां॥ १४·३८३. पैं आटौनि गेलेयां सागर। मग तरंग ना नीर। १५·४७३. उदका एका परौतें। तरंग नाहिं चि हें निरुतें। १८·११८४. ८·१७५, ९·२९९, ११·६५९, १३·२४५, १५·१३३, १५·५१९, १६·१३२, १७·२२४, १८·५३१, १८·९७३, १८·११४२, १८·११६३. **तरंगाची निश्चलता** १८·११६५; **नादिंचे तरंग** ६·१५; **पाणियांचां तरंगीं** ११·३२०; **महोदधिचेयां तरंगां** १०·२७७; **मृगजलिंचे तरंग** ९·१७१; **वृद्धाप्याचेया तरंगा माझि** ७·८३; **तरंगाकार** २·१०६, २·१६७, ८·२४८ (१), १५·३१२; **तरंगमूर्त्ती** ११·२८०; **तरंगलोपे(पें)** ८·२४८ (२); **गीतासागरतरंग** १८·१६५३; **तरंगता**—आणि तरंगता हारपे। जालें जेवि॥ ९·१०२; **तरंगता आसारे** १५·१०६; **तरंगपण** ८·२४७.

तरंगणें—पाण्यांत तरत राहणें. तरंगाऊं लागे बुद्धी। विवेका वरि॥ १४·२२०. ऊसाण **तरंगत आहे** १०·१०८.

तरणी—तरवून नेणारी, नाव. **तोयतरणी** ५·१६.

तरणें—पाण्यांतून पलीकडे जाणें, पोहणें, पार होणें. ते तरले चि न तरति। विषयसिंधु॥ २·३४८. २·१८०, ७·९४, ७·९९, ९·४५१, १७·९१, १७·३६३, १८·१६७, १८·१२६७. **तराति**—ओसाणें तराति, तरत येतात, ७·७१, ज्ञानदेवी – 'तरताती' ७·७३. **तरिजैल** २·१८२; **मृगजलाची गंगा तरावेया** १५·२२९; **तरों ये** ७·८८; **तरणें**—ह्मणौनि समुद्र बाहीं। तरणें आथि कैंही। १२·७१.

तरलणें—चंचलपणें तळपणें. **तरलत असे** १३·१०४.

तरांडें—होडी, ताफा. ७·९७.

तरास—त्रास. **तरासिं गेलें आहे** ११·३६९, ज्ञानदेवी व कुंटे – 'जीवित्व गेलें आहे' ११·३७४.

तरि-री—तर, मग, ही, सुद्धां, तरीही, तसें असलें तर. **तरि**—संवादु तो चि दश नु (दशनु)। १·१५. तरि मोतियां भिंग देणें। तैसें होइल॥ १०·१४. ज्ञानियां तरि अखंडु। उजु चि असति॥ १७·४. १·११, १·६५, १·८७, २·३२३, २·३३०, २·३३३, ६·४०१, ९·२२३, १०·७०, ११·५४, ११·२२३, १२·३, १४·८६, १४·२४३, १४·३६२, १४·३६८, १७·१६, १७·१८, १७·२१, १७·२४, १७·२९, १७·३१, १८·१२८६. **कां तरि** ११·२१९; **तरि काइ** २·३८; **चित्त तरि गेलें आहे** १४·२५१; **राज्य तरि काइ** १·२१०; **तरि…जरि** ५·९४; **जरि…तरि** १·७८, २·३२१, ३·२ व ३·३, ७·१७, ८·२०४(१), १०·७९; **यऱ्हविं…तरि**—यऱ्हविं बोलु तरि भला जाला। अवसरिचा॥ ६·६, ८·२०४ (२), ११·५६, १३·२१४, १५·३००; **यऱ्हविं मी तरि कैसा** ९·६२; **यऱ्हविं…जरि… तरि** ६·४३८; **येऱ्हविं तरि** ८·१७०. **तरिं** १०·२९५. **तरी**—**तरी…जरि** ८·२०९; **यऱ्हविं दिवस तरी** ६·१४९; **ना तरि, नां तरि, नातरि** पहा.

तरु—वृक्ष, झाड. कां फळलेया तरुची शाखा। साहाजें भूमीसि उतरली देखा। ९·२२४. जें बीज आलेयां मुठी। तरु आला चि आहे। १०·२८९. तें उर्ध्व गा तरु येया। १५·७२. १५·७८, १५·८६. **काइ शाखा तरु नव्हे** १३·२९३; **कां बीज चि तरु जाले** ९·६४; **बीजमुद्रे आंतु समस्तु तरु थोंके** १३·९५; **तरुतलवटीं** ११·१४८; **तरुवर वर** (२) पहा; **कल्पतरु, कल्पणें** पहा, **क्लेश–, क्लेश** पहा, **चंदन–**१०·१८६, **प्रवृत्ति–** ६·१५३, **भव–**१५·१३१, **महा–**१५·४७, **विवेक–**१·२८, **वेद–**१३·१६६, **संसार–, संसार** पहा, **संतोष–**६·२५६, **सुकृत–, कृत** (१) पहा; **सुरतरु** ९·३१९, ११·२१४, १३·२१०; **सुरतरु…बाबुल** ९·१४६; **तरु तृणें लोह लोष्ट पाखाणें** १५·१७२; **चैतन्य** पहा.

तरुण—प्रौढ अवस्थेंत, भरांत आलेला. मीं सर्वदा

स्वतःसिद्ध। मी बालु तरुणु वृद्ध। ९·२६३. **तरुणांगी,** तरुण स्त्री, १५·८५, १८·११४१ (२); **तरुणी**—तरि माझी घरणी। अनादि तरुणी। १४·८६; **तरुणें**—अभिलाषाचें तरुणें १४·१६०; गोरें आणि तरुणें, १८·१४९१; **तरुणतमतूर्यों** १०·२, तम (३) पहा; **तरुणपण** १३·५७४; **तरुणेपण**...वृद्धाप्य १३·७५८; **तारुण्य**—नातरि अप्रौढें बाळकिं। तारुण्य राहे थोकिं। १३·७९, तारुण्याची गांठि ६·२६०; तारुण्याचेनि तोषें १३·७५२; तारुण्याचिया भरा १३·५५३; तारुण्याचें भुररें १३·७५४; तुरियेचें तारुण्य ६·३२०; तारुण्या आली ७·१६१; रसां तारुण्य आणिजैल १०·४६; तारुण्य...वृद्धाप्य ११·४८८; कौमारत्व तारुण्य २·१०९. **तारुण्यता**—मनाची तारुण्यता १४·९१.

तर्क—तर्कशास्त्र, न्यायशास्त्र, प्रत्यक्ष व अनुमान यांवरून निर्णय घेणें. तरि तर्कु तो चि परशु। १·११. तर्कु एगें चि ठीकरणें। तोंडौता केला ॥ १३·१५, याच क्षेत्रनिर्णयाची चर्चा तर्कशास्त्र करतें व वाटाघाट करतें. ७·२. तर्काचि दृष्टि ४·१६०; तर्काचिये दृष्टी २·१४७; तर्की अतिगाढा १३·८३१; कुतर्क १२·१४; सत्तर्कवाद १·१३; तर्कें होतेनि वहिलेपणें, तर्कानें अनुमान करतां येतें कीं ह्या वृक्षाचें होणें जाणें त्वरित होतें, १५·१२०, ज्ञानदेवी—'न तर्कें होतेन वहिलेपणें' १५·१२१, तर्कानेंही याच्या त्वरेचें अनुमान करतां येत नाहीं; **तार्किका,** तर्क करणाऱ्या, अर्जुनास उद्देशून. तार्किका हा शब्द शंका ह्या शब्दाशीं जोडून, 'तर्कास अनुसरून अशी शंका घेतलीस तर' . असाही अर्थ लावतां येईल, ९·५३.

तन्हि-न्हीं-न्हैं—तरी, निदान तरी, तरीही, म्हणून, सुद्धां. **तन्हि**—तन्हि अभ्यासाचेनि बळें। ६·५७· ६·९८, ११·४३८, १५·४५, १५·१७८, १५·४००, १५·४१२, १५·४२४, १७·२७०, १८·१२७८. यन्हविं तन्हि १·७६(१), ३·२०१, ७·१७०, १७·२५०, १८·१९. **तन्हीं**—ह्मणति हा हो विवेकी। तन्हीं तुह्मि ॥ १३·५२. तो किर जाणावा कवणें। तन्हीं काहिं सांचें ॥ १८·३९३. तो न चले तन्हीं जाये। दिगंता जेवि ॥ १८·१२८६. १·७६(२), १·८०, २·१५२, २·२६९, ४·२१४, ५·५, ५·१६, ५·३७, ५·१७४, ६·१७५, ६·२६०, ६·४१४, ८·३८, ९·१३, ९·४१, ९·६९, ९·९४, ९·९८, ९·२२९, ९·२३५, ९·२५४, ९·४२६, १०·३४, १०·७६, १०·१७६, ११·२३६, ११·५५३, १२·१२५, १२·१७६, १३·२७, १३·९३, १३·४५०, १३·६२२, १३·७५६, १३·१०५१, १४·२३७, १४·२७७, १४·४०८, १५·७९, १५·३३२, १६·११९, १६·२११, १६·२९२, १६·३८०, १६·४११, १७·३, १७·५, १८·२६, १८·७८, १८·१७८, १८·१७९, १८·३६७, १८·४१९, १८·४२४, १८·५७८, १८·६०५, १८·८१७, १८·८५५, १८·९२७, १८·९३१, १८·९३३, १८·११४५, १८·१२८०, १८·१२८६, १८·१३०७, १८·१४१३, १८·१४७८, १८·१४९५, १८·१६७०, १८·१६८४, १८·१७२७, १८·१७६८. एऱ्हविं तन्हीं ६·३९२, ९·३११, १०·२९०; कैसेनि तन्हीं ९·७; जरि...तन्हीं ९·७६; जन्हीं...तन्हीं, जन्हीं पहा; जन्हैं... तन्हीं २·२६०; जैं...तैं तन्हीं १८·२६६ व १८·२६७; तेव्हां तन्हीं ६·२८८, दरारा काइसा तन्हीं, तो कसला या अर्थी, १५·२१४; पीसें काइसें तन्हीं १८·२२०; प्राकृतां तन्हीं रंकां १५·१९९; लोकिं तन्हीं, निदान लोकांना तरी, १८·३१; साहाजें तन्हीं ९·२६; यन्हविं तन्ही—न्हीं ४·२१, ४·५९, ४·६५, ५·२६, ५·१०८, ७·१७९, ९·७१, ९·७३, ९·२६१, १२·१२१, १३·३२९, १३·४६६, १३·८७९, १४·३४८, १७·१११, १८·२३१, १८·१७१८. **तन्हैं**—तन्हैं एथ काहीं। तुज शोकासि कारण नाहीं। २·१५८, ५·१६६, ६·२७७, ६·३४१, ६·३९५, ६·४३९, ८·१३४, ९·५१९, १०·१४, १०·२१५; काइसी तन्हैं ६·१४२; जन्हैं...तन्हैं, जन्हैं पहा; यन्हविं तन्हैं २·३१०, ५·१६४, ६·३१२, ६·३६५; यन्हवीं तन्हैं ६·३९४, ६·३९५.

तल—तळ, बूड, खालचा भाग, आश्रय, सपाटी, आधार. वरिचिलें पातिं न ढलति । तलिचिं तलिं पुंजालति । ६·२०३. तलिं मूळें वरि शाखा । १५·४८. धडेयांचेयां आखरा । तलिं बाल लिहे दातारा । १७·४२. ११·६५२, १५·१४४, १५·२१०, १८·६६५, १८·१४९७. **तलीं वरि कवली** ६·२३०; **तळीवरि**, खालीं वर, ११·२७३; **तलु उपरु** म्हणता, **उपर** पहा; **तलु खाए**, खचतो, १३·८०४; **तलु घे** १५·१०३,– **घेतला**, तळ गाठणें, ५·१४३; **रश्मिजाल तलिं फांके** १५·५२; **सव्य तें तलीं ठेविजे** ६·१९४; **आत्मनिवेदनातलिची पीठिका** ६·१२७; **करतल** १३·६५०; **करतलीं दाविलीं** १८·१६७५; **करतलें घेउनि** ७·१८७; **कर** (१) पहा; **चरणतलें** ६·१९३; **जीवा तलिं** १३·२४९; **झाडातलीं** ८·१०२; **पायां तलीं** १४·२३४; **पृथिवीतळ** १·१५६, **पृथ्वीतल** २·६५, २·२१९, **पृथ्वीतलिचे देव** ९·४७२; **प्रवृत्ती तलिं** १८·७०१; **भीष्मातलिं राहिजे**, भीष्माच्या अधिकाराखालीं, १·१२३; **भुतल** १८·४३१, **भूतळ** ११·२३९, ११·२८१, १५·२६७, १५·३६९, १८·२६८,१८·१५०६, १८·१६९२, १८·१६९८, १८·१७५५, १८·१७७५; **परिमाणु भूतलीं** १४·३८२; **भुवां तलिं** ११·२०१; **महीतळ** २·२६२; **रुंखातलिं** १३·५९५; **शब्दकूपिकेतलिं** ७·१८०; **हाता तलीं** ७·४१; **तलबुड** १५·१६७; **तलवट**, खालीं, स्थावरां हिं तलवटीं । बैसणें घे ॥ १६·२६०, ६·५५, ६·१८२, १२·२१८, १३·२३१, १३·४१३; **तलवटुवरि** ९·२२३; **तरुतळवटीं** ११·१४८, **चैतन्यतरू-** १३·३९६; **नाभिस्थानातलवटीं** ६·२१०; **हृदयाकाशातलवटीं** ६·२२९. **तलवा**—मग तलवे तलहाथ शोधी । ६·२३२ (१); **तलहाट**—**तलहाटीं नाडर बांधे**, पावसाचें पाणी खालीं पृथ्वीवर पाण्याचें डबकें बनवितें, १८·३२०. **तलहात**—रोमशुद्धि जैसी । तलहातासि ॥ १७·२३४, तळहातावर केंस नसतात यास उद्देशून; **तलहातिचा आवला** १४·२६६, **तलहातिचेनि दीपें** १७·२७६; **तलहातिचें रत्न**; ७·२; **तलहाथ** ६·२३२ (२); **तलिल-तलिली** दोन्हीं भुजा ११·२९१; **तलौटेपण**, नम्रता, १३·१९४; **तल्हात**, **तळहात**, **तल्हातिचेनि पाणियें**, तळहातांतील पाण्यांत, ७·१४७; **तल्हौत**, खालीं, ऊर्ध्व तल्हौतें खांचे। ६·२३७.

तलग—पिलूं. **चकोरतलगे (गें)** १·५६.

तलपणें—चमकणें, झळकणें, चलनवलन करणें. माझि प्रमादादि तलपु अंत । माहामीन ॥ ७·७०, ज्ञानदेवी –'तळपत महामीन', ७·७२. सिंधु वरि तलपे गंगा । १८·११३२. **पाणी चि तलपे** १३·६०८.

तलमलणें—दुःखानें अस्वस्थ होणें. **तलमलीत ठेलें** ११·३२१.

तलें—तळें. १७·८९.

तव—त्या त्या करितां, त्या त्या कारणामुळें, त्या त्या साठीं. लोकत्रय निफजे । इयेतव ॥ ७·१६. सांवें अग्नीतव धूमु होये । ७·५८. शाखातव देखां । पल्लव पानें ॥ १०·९७. दूधीं जैसी साये । दूधा चि तव ॥ १४·७३. ७·५४, १३·९७०, १६·१७४. **अन्ना तव** ३·१३४; **अज्ञाना तव** १५·३०२; **अर्थातव धर्मु** ७·४५; **कामा चि तव** १६·३०७; **चमत्कारातव** ११·१८५; **जीउ कर्त्ता भोक्ता तो गुणा तव** १७·१२१; **ज्ञानातव** १३·६१४;**तृणंतव** ७·३७;**त्यागातव** १२·१३८, १२·१४१; **देवकिये वसुदेवातव जाला** १०·२६५; **प्रकृती तव** १३·९७६, १३·९८१, **प्रकृतीतव** ९·२६८; **प्रसादा तव** १८·१२६७; **भयातव आंग कांपे** ११·३६३; **मज चि तव** ४·७७, ७·१४२, १५·३९६, १५·३९७; **रश्मी तव** ११·१७९; **वृष्टी तव** १८·३५३; **येकातव एक** ८·१७०; **दोघां तव** ७·१६२.

तंव—तेव्हां, तर, तोंपर्यंत, इतक्यांत. तंव गोत्रवर्गु आवघा । देखिला पथ ॥ १·१९३. हारतलें न देखिजे । तंव मागु न संडिजे । १८·१४९. १·८३, १·१६३, २·१३९, २·२१०, ६·३०६, ६·३१४, ७·२८, ११·२२३, १३·२२२, १३·२२६, १६·३२३, १६·३६९, १७·६३, १८·१४६, १८·८०९, १८·१०२८, १८·११४७. **तंव...जंव**—जाणतेन तंव चि जियावें । जंव अपकीर्ति आंग न पवे । २·२०२, १६·३५४; **जंव...तंव**...७·४०, १३·९७३,

१६·३४७; जंव...तंव तंव १६·३६८, १८·१०९८, १८·१५८५; **जंव जंव...तंव तंव**—जंव जंव तुज फावे। तंव तंव आमचें दुणावे। प्रेम देखें ॥ १०·५८, ९·५०६, १४·१४०, १८·१५४; **जंव जंव...जंव... जंव जंव...तंव तंव** १३·७४७ व १३·७४८; **तंव तंव**—तंव तंव होंति थोरांडें। अकर्मांची(चीं) तलबुडें। १५·१६७, ११·१७, ११·५२१, १५·२७८, १५·४१२, १६·२४०; **तंवरि** १·२३७. **जंव** पहा.

तंवक—आवेश, नेट, धैर्य. आधपलिपि तंवकें। इंद्रियें धरिलीं ॥ १२·४६, ज्ञानदेवी–'तवकें' १२·४६.

ताउनि—ताप देऊन. तावणें या क्रियापदाचें हें रूप आहे. धावा केला तऱ्हीं खरा। ताउनि तो ॥ १८·१७६८, अंधकार नाहींसा केला पण तो जगाला ताप देऊनच कीं नाहीं ? **अनुरागाचा नीरुताउनि** ७·९५, **नीरु ताउनि** असा पाठ घ्यावा, प्रेमाचा पाणिढालु तपासून घेऊन, तावून सुलाखून, कसोटी करून या अर्थी.

ताउवा—माहीत असलेला, उघड. तो जैसा ताउवा नोहे। झांकवलपणें ॥ ३·२०९, ज्ञानदेवी – '**ठाउवा**' ३·२१४.

तागा—संबंध, आधार, थांग, टिकाव. जेथ वैराग्याची नाव न रिगे। विवेकाचा तागा न लगे। ७·८८. **एआ बोलाचा तागा लागैल काइ** ६·३१५; **एयां पापियांचा तागा मोडैल** ३·२६४; **मनुष्यदेहाचा तागा घेउनि** १६·४०४.

ताट—जेवण्याची थाळी. अमृताचां तार्टी वोगरूं। ऐसिं रसोयें कैंचीं ॥ ९·९. तेथ सुखदुःखाचें खिचटें। जेविजे येकें चि ताटें। १४·२७१. **कुमुददलाचेनि ताटें** ५·१०६; **बापाचां ताटीं** ९·१५; **बोलाचीं ताटें** ६·२२; **वाढलें ताट**, वाढलेलें ताट, ८·१९३; **ताट काढीन**, खरकटें काढीन, १३·४२२; **ताट सांडूनि जाए**, न जेवतां पानावरून उठून जातो, १५·३८.

ताटी—कामट्यांचें कुंपण. जे हांतें (जेहांतें) अभ्यासाची घरटी। यमनियमाची ताटी। २·३११.

ताठा—गर्व, अहंकार. तपें ज्ञानें अपार। ताठा चढे ॥ १३·७२२.

ताठि—मूर्च्छा. विषयव्याळें मीठी। दीधलेयां उठणें नाहिं ताठि। १२·२, ज्ञानदेवी – '**नुठी ताटी**' १२·२.

तांडव—शिवाचें नृत्य. **तांडवमीषें** १७·८.

ताडातोडि—ताटातूट. ह्मणौनि येकैकें नोहे। ताडातोडि ॥ १४·३३४.

तांडी—तांडा, समुदाय, ढीग. **चित्तइंद्रियांची तांडी** १५·३३२.

ताणा—कापड विणण्यासाठीं तागलेले उभे धागे. **तांथुवाचा ताणा** १८·३५८.

तातणें—तापणें, त्रस्त होणें. तातलिये मूसे। मेण निगौनि जाये जैसें। ६·२४९. विश्व तातलें अतिक्षोभा। जांत असे ॥ ११·३०९. **तातलां तेलिं** १६·२३६, –**तेलीं** १६·३७१; **तातलें लोह पीटितां** १३·१०१०; **तातलें साडपन्हरें** ११·१३२.

तात्पर्य—सारांश. **तात्पर्याचा एवांका**, सारांशाचें मथित, १८·१४४५.

तांथु-थू—तंतु-तू पहा. **तांथु**—कां तांथुवाचा ताणा। तांथु घालितां बोइरणा। १८·३५८, धाग्यांच्या ताण्यांत आणि भरीस धागे घातले म्हणजे, ताण्याच्या उभ्या धाग्यांत आडवे धागे (बागा) घातले म्हणजे. **तांथुवीं** १८·८०९. **तांथू**, (१) धागा, **तांथू पटु केउते सांडितील** १८·२१७. (२) फुलांतील केसर, जैसा फुलाचेनि सांधातें। तांथू तुरंबिजे श्रीमंतें। १८·८१९.

तानी-नें—तान्हें मूल, वासरूं. तानी आणि पारिठी। इया कामधेनूतें दीठी। सूनि जैसिया गोठी। कीजति नां ॥ १८·१६५८. **गीतामाउलीसि जानेंतानें नसे** १८·१५१८. **तान्हा** पहा.

तान्ह—तहान. **चातकाची तान्ह** ९·२३४; **तान्हभूक** ९·३३६; **तान्हैला**, तहान लागलेला, ११·९१; **तान्हैलेयां तोय सेविजे** ६·३. **ताहन**, **ताहान** पहा.

तान्हा—लहान मूल. आहो तान्हेयां(या)ची लागे झटे। तरि तेणें अधिकें चि पान्हा फुटे। ९·१८. **तान्हेनि मियां अपत्यें** १५·१९; **तान्हेयांची वास पाहे** १३·२५२.

तापणें—शेकणें, उष्णतेनें कष्टी होणें, उद्वेगणें. नावेक आगलें तरि मन तापे। ११·३६३. जैसें

भांडेयाचेनि तापें । आंतुल उदक तापे । १७·११६ (२). **न तपे—उन्हालेनि जो न तपे** १३·३४६, **दैन्यदुःखें**–१३·४९१, हीं क्रियापदें **तपणें** चीं रूपें असणें संभवतें. **ताप**—तापु जेणें पोळे । १६·४१६, आगितें न संडी तापु । १८·७५३, १२·३, १६·१९७, १७·११६(१), १८·१०८६; **तापापह**, ताप नाहींसा करणारा, १८·८; **पाप ताप** १२·१७३, **पापताप** १७·२१८; **पुढिलाचेनि तापें**, परपीडेनें, १६·१५६; **अग्नितापें** १७·१२७; **तापत्रय**, **–याग्नि, त्रितापतिमिरतमोरी**, सं. वा. श. पहा. **तपणें** पहा.

तापस—तपस्वी. तापसांचा आद्यु । तपोनाथु॥ ६·४७७. ९·३६८, १८·१०५१, १८·१४७७, १८·१४७८. **तापसु असें** जींतला १·२६९; **ज्ञानियां कर्मठां तापसां** १८·१५०५.

तांबडें—लाल रंगाचें. **तप्ततां(ता)म्रतांबडीं**, तापलेल्या तांब्यासारखीं लाल, ११·१३६.

तांबोल—विडा. तांबोलें वोंठ राउं । १३·५६२, विडा खाऊन ओंठ रंगवूं.

तार—लखलखीत. कैसें उन्मेखचांदिणें तार । ६·१३४.

तारणें—तरून जाणें, तरविला जाणें, रक्षण करणें. तेणें तारिलों संसारपुरु । १·२२. ऐसा मायापुरु हा कवणें । तारिजैल गा ॥ ७·७९. जे तारी पैल तीरीं । १६·२१८, जी तरवून पलीकडील तीराला पोहोंचवते. **तारिता** १६·२२०, १७·३; **तारितें**, तारणारें, १३·९४२.

तारा—(१) पायउतार. जेया ऐक्याचिये उतारां । बोधाचा जोडला तारा । ७ ९६. (२) चांदण्या. मग सूर्याचां अस्तमानीं । मावुतिया तारा उपडती गगनीं । ११·६५०. तऱ्हीं पाहालेयां रजनी । तारा लोपति गगनीं । १३·९३.१८·१७५६. **तारागण**—**तारांगण, गण** व **आंगण** पहा; **तारातेज** ४·१५७; **तारांमाझि** १०·२०३.

तारू—तारणारा, तारक. जेयां सद्गुरू तारू पुढें । ७·९७.

तारुं-रूं—नाव, होडी. धर्मार्थकामाचें तारुं भरी । १८·७४३. **गुरु तारुं** १३·४००; **तारुं लागे**, नाव कांठास लागते, लाभ होतो या अर्थी, १३·१०८१. **तारूं**—**तारूं जालां**, नावेसारखे तारक या अर्थी, १२·९१.

ताल—(१) बांध, योग्य ठिकाण. नियोजिलीं वितंडें । ताला येंति ॥ १३·२२, ताळ्यावर येतात. (२) हालचाल. **निवृत्तिकर्णतालें, कर्ण (२)** पहा.

ताली—टाळी. ऐसी एकताली पीटली । सत्यलोकिं ॥ १·१५७, हाहाकाराची एकच टाळी वाजली.

तास—पेरणीसाठीं नांगरानें पाडलेल्या रेघा, घळ, चर. पृथिविये लेउनियां तास । चिंतामणि पेरिले ॥ ११·५७२.

ताहन-ताहान—तहान. **ताहन**—**ताहन भूक** ६·१५७. **ताहान**—ताहाना ताहान चि पियावी । १२·६३. १८·५५६, १८·६९७. **ताहाना जरि फूटावें**, फार तहान लागून मरावें, ३·२४. **तान्ह** पहा.

तिकडी—तीन कड्यांची. १६·४३५.

तिकडे—त्या बाजूस. **तिकडें(डे)** ११·२२४.

तिख-तीख—तिखट, तीक्ष्ण, भयंकर, पोलाद. **तिख**—तिखेयाचें करवत, पोलादी करवत, १६·२४२; **प्रज्ञाकुशलतेचां तिखें**, तीक्ष्णपणानें, नेटानें, १५·१८४; **मृत्यूहूनि तिख**, भयंकर, १२·६८; **तिखट**—तैसें तिखट खाये । जें घायें विण लागे ॥ १७·१४२, **तिखटपणें**, तीक्ष्णपणानें, ११·४३४; **तीख**—तैसें तोडावेया संदेह । तीख जैसें काल लोह । १६·११७, तीक्ष्ण धारेचें; १५·१८९; **तीखट**—तेया द्वेषाचेनि कालकूटें । बासटूनि तीखटें । १६·४०२, द्वेषाचें मारक विष लावून; **तीखटें शस्त्रें** १८·६६१; **ज्ञानशस्त्रें तीखटें** ४·२०६; **हातीयेरांहुनि तीखट** ११·४५८.

तीघ—तीन, तीनप्रकार, त्रिवार. सं. वा. श. पहा.

तिडिपिडणें—ज्योतीवर पाणी पडलें असतां तिडतिड होणें. जीवनें तिडिपिडि । १३·७१०, दिव्याच्या ज्योतीस उद्देशून.

तिमिर—अंधकार; एक विशिष्ट प्रकारचा डोळ्यांचा रोग, या रोगानें झावळें दिसतें, किंवा एका-ऐवजीं दोन वस्तु दिसतात. तेजिं तिमिर जेविं न सिरे । जें दिहा चि आंधारें । चर्मचक्षूसी । ८·८८. दीठी चंद्रू चि घे साचें । परि यतुलें हें तिमिराचें । जें एक चि असे तेयाचें । दोनि दावी ॥ १८·१११७. १८·१५२२, १८·१७७४. **तिमिरैजति**—बुद्धिचे

तुमचा परिवारु १३·४०५, तुमचिये सभे १३·११६०; तुमतें, तुम्हांला, तुमच्याकरितां, ३·९९, ११·५६८, १८·१५६४.

तु-तुंकणें-तू-तूंकणें—मापणें, मोजणें, तोलणें, समतोल होणें, डोलवणें. **तुकणें**—ब्रह्माचेनि पाडें तुके । ६·९०. **योगबळेंसीं मनोबल न तुके,** योगबलाशीं मनोबलाची तुलना करूं नये; मन अस्थिर झालें कीं योगी योगभ्रष्ट होतो, पण योगानें मनोनिग्रह साधतो, मनोनिग्रह व योग असे परस्परावलंबी आहेत म्हणून यांची तुलना करूं नये, ६·४२६; तुकवणें—**माथा तुकविला** १८·२८८; **दीठिचेनि हाततुकें,** हातानें अंदाज करण्याऐवजीं दिव्यदृष्टीनेंच अनुमान करून, ८·२६४; **आंगतुक** १७·२१५; **तूकणें**—आतां स्वप्न चि हें तूकलें । साचा सरिसें ॥ ४·१, १०·४९, १५·२०२, १७·२७०, १८·१४९९; **जीउ महेशेंसीं तूके** १०·९; **माथा तूकिजे** ११·१७, –**तूकिला** ९·५१८, –**तूके** ९·३०५; **तूकिलासि** १६·२८; **तूकौनियां** १८·८२१; **तूक**—(१) वजन, माप, बरोबरी, योग्यता, ९·२६०, ११·३०६, १२·२५; **एकतूकें** ७·२५; **समतूकीं** १४·५१; **हाततूकें,** हातांत वस्तु घेऊन वजनाच्या अंदाजानें, १८·१३०; (२) सोन्यापेक्षां हलकी धातु, हिणकस. नाना धूपाचा अग्निप्रवेशु । कनका तूका तूंकाचा नाशु । १६·१०६(१). **तूंकणें**—परि मासिं तूंकितां तूंका। तूटि नाहिं॥ ९.४४५(१), तूंकूनि घेतलीं। मोतियें जैसीं॥ १८·३१२, ६·४००. **तूंक**—(१) वजन ९·४४५(२), १४·१४०. (२) हिणकस १६·१०६(२), १८·६३८.

तुंग—उंच. तुंगें तरें ७·६८.

तुगुटी—त्रिपुटी या अर्थी. हें असो वयसेचिये सेवटीं । जैसें येक चि विये वांझौटी । मग ते मोहाची तुगुटी । नाचों लागे ॥ ६·१२१, उतारवयांत जर का एकादें मूल झालें तर त्या आईच्या अत्यानंदाला सीमा राहत नाहीं—हें रूपक अर्जुनावरील कृष्णाच्या प्रेमावर बसविलें आहे. आई, मूल व मोह ही त्रिपुटी, पक्षीं कृष्ण अर्जुन व त्यांचें प्रेम, ज्ञानदेवी–'मोहाची त्रिपुटी' ६·१२१, यावर ६·११८ ते ६·१२५ पहा.

तुटणें-तूटणें—संबंध तुटणें, मोडणें, कमी होणें. **तुटणें**—परि कोणें मानें विशाल । जैसें तुटलें होये अंतराल । ११·३५४. **देहाची डिरी तुटे** १५·१३१; **तूटणें**—परा इंद्रियां विखो तूटे । २·३०७. विवेकाचा ही सोयु तूटे । ४·१६२. कीड आगिठां पडे । मल तूटे वानीं(नी) चढे। १८·१२०. ७·९, ११·४६२, १८·२०७, १८·२३३, १८·६४१, १८·१५५४. **अज्ञान जैं समूळ तूटे** ५·८३; **कीड तूटे** १८·१५६; **तूंक तूटलेयां** १८·६३८; **बंधमोक्षाचें गूंतलें तूटे** १८·३१७; **भेदभावाची अवधि तूटे** ८·४०; **मीनां उदक तूटतां** १८·७८३; **मुद्दल तूटे** १७·३४४; **मूळा पासिं तूटलेया(यां)** १५·५०; **संन्यासैला संकल्पु तूटे** ६·५३; **संसारगुंति तूटति काइ** १५·३६२; **सूत्रतंतु तूटलेयां** १६·१८२; **तूटो(टौ)नियां** १·१२८; **तूटौनि पडावें** ११·५७, – **पडिलें नाहिं** १५·३५२. **तूटि**—कमीपणा, कमतरता, उणीव. कां पाडिवां वाढि न मगे । अंवसा तूटि सांडूनि मागे । माझि हरिणु चंद्र आंगें । जैसा राहे ॥ १६·७४, ज्ञानदेवी– अंवसेतुटी सांडूनि मागें । •माजी अतिसूक्ष्म अंगें । चंद्र जैसा राहे ॥ १६·७५, अर्थ उघड आहे, राजवाडे पाठांत मागें असा पाठ संभवतो; अर्थ दोन तऱ्हेनें लावतां येईल—मध्यंतराच्या काळांत चंद्र व चंद्रावरील हरिण सूक्ष्मरूपानें राहतात, किंवा चंद्रावर हरिण राहतो. ९·४४५, १३·५८; **आशतूटि,** आशाभंग, ११·४४८; **फळिं आसतूटिया** १८·१७०; **अतूट** १६·२११.

तुंबिणि—भोपळ्याची वेल. **येकिचियें(ये) तुंबिणिये फळें होंति** १३·१०५५.

तुर—तुतारी. **तुरबंबाळ,** तुताऱ्या व इतर वाद्यांचा नाद, १·१३६, १·१४५; **रणतुरें आस्फालिलीं** १·१३०.

तुरंग—परिशिष्ट (८) घोडा हें सदर पहा.

तुरं-रुं-बणें—वास घेणें, डोक्यावर खोवणें, कांडणें. **तुरंबणें**—तियें कुसुमें अति चों(चो)खटें । तुरंबिलीं देखिलीं ॥ ११·२१५. तुरंबित असौसें । गगनौलेयां ॥ १६·३६१. १७·३४०, १८·८१९. **माथां बूरु तुरंबिला प्रत्योपकारु न करी,** कृतघ्न माणसाचें मस्तक हुंगलें, त्याला प्रेमानें वागविलें, तरीही

तो केलेल्या प्रेमाचें ऋण फेडत नाहीं, बूर (कोंडा) जर कांडला तर त्यांतून धान्यकण निघत नाहीं, १७·२८०. तुरंबणी, सुवास, खपुष्पाची तुरंबणी ये १६·३९. **तुरुंबणें**—सांगा परिमळें काइ तुरुंबावें। ९·११, ९·३८०; **चंदनतरूचीं फूलें तुरुंबिलीं** १०·१८६; **फुल ना तुरुंबितां** १५·५५.

तुरिया—तुर्या—जागृती सुषुप्ती व स्वप्न या पलीकडची समाधीची चौथी अवस्था, सं.वा.श. पहा. **तुरियेचें तारुण्य** ६·३२०; **तुर्येचें माजिघर** १३·१०६८. तम (३) पहा.

तुळई—तूळी—गादी, बिछाना. शेष तुळई, शेषाची गादी, गुरु शेषशायीसारखे आहेत यास उद्देशून, १३·३९२; **सुलीनतेचिये तूलिये** १३·४३.

तुळणें—तोलणें. तुळावै, तोल पाहिला जाईल, १५·२३७, प्रत्यग्बुद्धिकरवाळें १५·२३५ यास उद्देशून. अतुल १६·३५४. तुलें, तराजू, **तुलें घालूनि** १६·२८.

तुलिग—वाद्यध्वनि, प्रतिध्वनि. **तुलिगासवें** १·१२७.

तुषान्न—कोरान्न. ५·१०९.

तुषार—वाऱ्यानें उडणारे पाण्याचे कण. **गुरुकृपामृततुषारें** १८·२५७.

तुष्टणें—आनंदित होणें, तृप्त होणें, तृप्त करणें. ते देव तुह्मां तुष्टतील। ३·९७, इच्छा तृप्त करतील. तऱ्हीं कृपाळु तो तुष्टे। १८·४०८. **कैसा तुष्टलासि** ११·३९२. **तुष्ट**—परि तुष्टें आत्तैं। प्रसन्नें पर्के॥ ११·१२८, **तुष्टि** १०·८३; **आत्मतुष्टी** ३·१४७. **तोखणें, तोषणें, संतोषणें** पहा.

तूरट—एक चव. १८·१८४.

तृप्त—संतुष्ट, समाधान झालेला. मग जाकळिला ढेंकरें। तृप्तु जैसा॥ १८·१७. **नित्यतृप्त** २·२९२, **स्वयं**— ९·१६० (१). **तृप्ति**—जैसी सिद्धसाध्यभोजनीं। तृप्ति एकि॥ ३·३८, ३·४८, ३·१४७, १७·१२८, १८·१००१, १८·१०९७; **तृप्तिची सेवडी**, सीमा, शेवट, १०·५९; **पूर्णाची तृप्ति** १३·९९५; **स्वयंतृप्ता तृप्ति भाविति** ९·१६०(२);**तृप्तिलाभ**१८·११९.

तृषा—तहान. सावियां तृषा फूटला। तेया मज अमृतसिंधु भेटला। ११·६६१. **गाइची तृषा हरुं** १२·१४६; **बापैयाचिये तृषे** ११·९५; **तृषार्त्त** १८·२५९, १८·७०२; **तृषापीडितें मृगें** ५·११०. क्षुधा पहा.

तृष्णा—तहान, इच्छा, हांव. ते दासिपणाचेनि बिकें। तृष्णा जिए॥ ३·२४३, भ्रांतीच्या दासीपणाच्या बळावर तृष्णा तगून राहते. ९·५०९, १४·१६३. **तृष्णेचिया सांखळा** १४·१७१; **वितृष्ण** १३·४५९, १७·३१.

तेउता-ती-तें—त्या बाजूला, त्या दिशेनें, तितका-की-कें. **तेउता**—नेऱ्हाळि जियाकडे वांस पाहे। तेउता मीं चि येकु तेया आहें। ७·१२९. **तेउते** १६·३८३; **तेउती शांती** ४·१८९, **—सुखाची सृष्टि** ५·७४; **तेउतें**— तेउतें तेजाचें चि विश्व होये। ६·८६. **भलेतेउता**, वाटेल तितका, १८·११६५. जेउत पहा.

तेकडे—तिकडे. १८·८९४.

तेज—उजेड, उष्णता, कांति, चकाकी; चंद्र सूर्य ग्रह तारादि. आपातें तेज जिरवी। तेजातें पवनु हारवी। ६·२९९. म्ह(ह्म)णौनि दिवा पालवे। सवें चि तेज मालवे। १२·१००. नीरातें आटी तेज। तेजा वायुसिं जूझ। १३·१४४. तेजा दिवेलावणी। जेणें तेजें॥ १३·९२७. तेजाचा तेजौनि निगाला। परि तेजीं असे लागला। १४·३८१. जें तेज तेजासि सांपडलें। १५·५१४. १·१३९, २·२३८, ६·२५८, ६·३२३ (२), ७·३५ (१,२), ७·५७, ८·८८, ९·२०३, ९·३७५, १३·४३२, १३·८८८, १३·१०७१, १४·८ (१,२), १४·९९, १४·३६०, १५·२८१ (१), १८·४४६, १८·८५७, १८·९१२, १८·१६९४, १८·१७०३. **तेजाचें उग्रपण** ११·३१३; **तेजाची थोरी** ११·२३४; **तेजाचें बीज** ६·२२६; **तेजाची वोज** ११·५९०, **—सिधौरी** ६·२८१; **अंगिकें तेजें** ६·११०, ११·३२२; **आध्यात्मिक तेज** १६·१८८; **चंद्रादि तेजें**, चंद्र ग्रह तारादि, १४·४६, **चंद्रसूर्यादि**— १५·२७९; **दृष्टिचें तेज** २·५६, **नेत्रांचें** — ३·५५, **महाप्रळइचें** — ११·१९३, **शक्तिचें** — ६·२९३, **शशांकाचें** — १६·११४, **सर्वांगि(गिं)चें** —११·२३७; **तेजादि** ११·२३६; **तेजकर** ११·६८३, **वचन**— १०·१३२; **तेजतत्व**,

ज्ञान, १३·८८; ऐक्यतेज ६·३८३, ऐश्वर्य– ११·१८५, ज्ञान–११·६०५, १३·१७२, तपो–४·६१, तारा–४·१५७, दिव्य तेज ११·२१०, दिव्यतेज १६·२३, पूर्ण तेजाला, हा पाठ पूर्णते जाला असा घ्यावा १२·१७१, पूर्णतेचा ब्रह्मस्थितीचा पति झाला या अर्थी; तेजप्रकाशें ११·१३१; प्रळयतेज १०·२५१, १५·५००, भानु तेजें १८·८५३, भानुचें(चे)नि तेजें १·३९, भानुतेज १·६७; महातेज १·७४, १·१३८, ४·१७८, ९·९, ११·२०९, ११·२३५, ११·२९९, ११·६१८, १३·९२३, महातेजाचें तेज ६·३२३ (१); योगतेज ११·६३७; व्यासोक्तितेजें १·४१; संहारतेज ११·२९७, ११·३५३; सूर्यतेज २·३२५, ११·२१७, –प्रतापें ११·१८९; सोहंतेजें १५·७; सतेजा दिशा १८·१२२९; स्वतेज १३·१००६; आप तेज गगन ७·१८; तेजा आणि उखरा १३·१०४७; तेज आणि तेजकरु १३·२९३; तेज आणि थोरी ११·२८९; तोय तेज धूम्रु १८·३०६; पृथ्वी आप तेज वायु व्योम, महातत्वें, १३·७७; राति ना तेज, सांज, १४·७८; शौर्य तेज दक्ष्यता १८·१२८२. तेजस्—तेजोराशि ११·३०१, १५·२८०, –वृद्धि १५·३६८; प्रतापतेजस्वीं(स्वी) १·१०५; तेजस १५·२८१ (२), १६·२२८, सूर्यकोटितेजसा ११·६९. निस्तेजणें पहा.

तेजणें—त्याग करणें. आणि फलमात्र का तेजिजे । त्याग तो गा ॥ १८·९१. ८·२१४, -१८·१०६. त्यजणें पहा.

तेती—तितक्या. १०·२५४.

तेतुका-की-कें—तितका-की-कें, तेवढा-ढी-ढें. वांचौनि ज्ञानेन विण एकें । उपाये करिसि तेतुके । तिहिं गुंपसि अधिकें । रुंखि इयें(ये) ॥ १५·२२६. दृश्यजात तेतुकें । अंकित केलें ॥ १८·५२१. २·२६१, ३·११४, १४·२६२, १५·५३.

तेतुला-ली-लें—तितका-की-कें, तशा प्रकारचा-ची-चें. कां झाडांची साउली । वाटे जातां मिनली । घरावरि तेतुली । आस्था जेया ॥ १३·५९३. ४·११०, ६·४३९, ११·२६९, १३·३९, १३·४०५, १३·४०६, १३·५७७, १३·६५८, १३·७१८, १३·१०१६, १३·१०३८, १३·१०८४, १३·११६०, १४·१३, १६·४१०, १७·१५, १७·१३९, १८·११७५, १८·१२३५. एतुला ना तेतुला १३·११०६; तेतुलिया ६·३३४; तेतुलेन १४·२५३; तेतुलेनि १३·७२०, १३·७८७, १४·१७०; तेतुलालें २·२७१, १२·१०६. जेतुला-ली लें पहा.

तेथ-थें—त्या ठिकाणीं, त्या वेळीं, त्या प्रसंगीं, त्या संबंधीं. तो लागे तेथ राहे । महाबोधु ॥ ५·७४. तेथ रज्जुज्ञानें लोपे । व्यालशंका ॥ १८·२२६. १·४, १·१५५, १·१५६, २·३२४, ६·३०६, ११·१९१, १६·३६८, १८·७५५, १८·११४७, १८·१६१२ ते १८·१६१९. तेथ केउता प्रसंगु १६·४५०; तेथ वर्त्तलें १·२७१; भले तेथ ८·२५५, ९·३८४; तेंथ १·१५८; तेथिचा ५·४१, १६·४६६, तेथिचा तेथ १४·१८३, –चे ६·४४१; तेथिचें ८·२५१; तेथिचें सांघणें १५·४३६; तेथिंचें ९·७७; तेथिचेनि २·२६९, २·३३३. तेथें १·२३९, २·१; जेथिचा तेथें १७·१७९; तेथौनि ४·१८, ६·३८१; तेथौनु ८·२३३; तिथेय—एवं तिथेया मातें चूकले । ९·३२७. जेथ-थें पहा.

तेधवां—तेव्हां, त्यावेळीं. तेधवां बैसतेन आनंदें । १८·१५९०. १२·१३७, १३·४२१, १३·९२०, १५·१६३, १६·२७७, १६·३१४, १७·६५, १७·३३६, १७·३८८, १८·२५८, १८·४०३, १८·६७८, १८·७८९, १८·९५७, १८·९६५, १८·१०७१, १८·१०९०, १८·११०१, १८·११४६, १८·१३५४, १८·१४१३. भले तेधवां ८·२५५. जेधवां पहा.

तेवडा-डें-तेव्हडी—तितका, तितकी. पैं गगन जेव्हडें जैसें । पवनु हि तेवडा चि असे । ९·८८. दलिद्र तेवडें १७·४१६; तेव्हडी—जेवढी माझी व्याप्ति तेव्हडी चि तेयांची प्रतीती ९·२५७; भले तेव्हडी, वाटेल तितकी, १५·४९.

तेवि-विं—त्या प्रमाणें, त्या सारखें. तेवि—तेवि मीं चराचरीं । माता ही होयें ॥ ९·२६९. तरि मीं चि तेवि तेणें मीसें । नटें तेया ॥ १८·११६७.

३·२२०, १०·७८, १४·८४, १४·३६१. जेवि...तेवि १६·२०३; तेविं १·३६, १५·३३५, १५·४०७; तेविं चि ११·२३५, ११·४८३, तेवीं चि ७·४७.

तेव्हलि-लिं—त्या वेळीं, त्या प्रसंगीं, त्या स्थितींत. **तेव्हलि**—तेव्हालि प्रजीं विनविला ब्रह्मा। ३·८७. तेव्हालि मनासि मनपण न स्फुरे। ११·१९०. १·२३, १·८८, १·२२९, ३·२०३, ४·७, ४·१६८, ६·६८, ६·२४०, ६·२८३, ६·३०१, ७·१२९, ७·१७२, ८·१२०, ८·२१२, १०·२५३, ११·४८४, १४·११९, १४·१९६. ते व्हलि (तेव्हलि) २·२११; तेव्हलिं १·१६९, १·२४७, ८·१२८, ८·२४५, ९·१३७, १५·१४८, १५·२४०, १५·४०४, १६·११, १७·७, १७·२१४, १८·१६७६; तेव्हलां १४·२०१, १४·२१२; तेव्हली ७·१८०. जेव्हलि-लिं पहा.

तेव्हां—त्या वेळीं. जें ज्ञानिं बैसलें मन। तेव्हां चि तो तें॥ १३·६२१. ४·१८९, ७·१०१, ९·३३४, ९·५२७, १६·२६७, १६·४४८, १७·६४, १८·३७४. तेव्हां तऱ्हीं ६·२८८; तेव्हां तैसा चि फांके १५·३३७; जेव्हलि...तेव्हां ११·४७१; जेव्हलिं...तेव्हां ८·२५१; भले तेव्हां ८·२४७.

तेसण—तसा, तेवढा. आवडे तेसणा घुंधुरु ९·९.

तैं—तेव्हां. तैं वनशोभेची खाणि उघडे। ९·४३. तै (तैं) १३·९२०; तैं पुढुतीं भरे ९·२९४; तैं...तैं...जैं ९·४५१, जैं तैं, जैं पहा.

तैसा-सी-सें—त्यासारखा, त्याप्रमाणें. **तैसा**—ध्रुवो देवो गगनिचा। तैसा राहला॥ १३·६२०. १०·७७, १४·२४१, १६·४६८, १८·३७८, १८·१०८८, १८·११६६. तैसेनि १५·६६, – उन्मेखें १३·६२८, – साहंकारें १८·६०२; जैसा आहासि तैसेया नमो ११·५१४; तैसेयांचिये पांती १४·२३९; जैसा...तैसा २·३३३ व २·३३४, १५·२७१, १८·२२८ व १८·२२९; जेविं...तैसे १५·२५६; – सें १५·२७२, जैसी...तैसे २·३२६; तैसी ११·४७८, १५·२५७, १५·२६०; तैसी परी आहे १·५९; जैसी...ते(तै)सी २·३२५; तैसें २·३२८, २·३३०, ३·२१०, १५·२६५; १५·२६८; जेणें जेणें...तैसें तैसें ५·१७५; तैसिं चंद्रसूर्यादि थोरें १५·२७९; तैसीं फलें १८·५९८; जैसिं...तैसीं १८·१०९३.

तो–ती–तें—तृतीयपुरुषी सर्वनाम, कोणी एक, विशिष्ट. मग तो ह्मणे कृष्णु काइ बोलिला। तें नि आइका॥ ५·१४२. तो अज्ञानु गा पांडवा। तो ही तो चि जाणावा। १३·७६९. तो थिल्लरिचें बिंब काई। नानूं न व्हाए॥ १८·३८३. तो मी चि केवल तुज। श्रुत ही आहे॥ १८·११२४. तो अभिमन्यु, निर्देश करून, १·१०१; तो धांधा १७·४१९; जो...तो ५·१४४, १७·३६, तो...जो...जो १३·७७४; जो...तो तो १८·१४७५; तो ही १६·४६६; तो कर्में मवी १८·३९१; तो कालासे १८·३८९; तो पांडुचा कुमरु...पूसैल १६·४६७; नलिये वरि तो बापुडा १८·३९०; स्वयें सर्वेश्वरु तो अनुवादला १·७२; तो चि जाणें २·३५५ (२); तो चि ज्ञान १३·६३१; तो चि तो २·३५५(१). तेणें, त्यानें, त्यामुळें. तो तेणें नि गा जीवणें। १७·७८७, तेणें पाडे(डें) ३·११७, – लौल्यें ७·१३८, – बोलिलें १७·४२०, – सिद्धी गेलें १८·१७५४, – भलेतिये जातिचेयां होआवें ९·४११; तेणेंसिं १७·३८०, – सीं, त्याच्याशीं, १७·१३; तेया—तेव्हलि जियाकडे वांस पाहे। तेउना मी नि येकु तेया आहें। ७·१२९, ७·१३०, ७·१३१, ११·२२१; तेया उन्मत्ता ३·११५, – नांव १७·३०५, – परीं १८·११३१, – पासिं १३·७२५, –पासौनि १·२६४, – बोलतां, त्याच्याविषयीं सांगतांना, ११·४७८, १८·११४८, – भेण ११·२२४, – माझारि ११·४५३, – लागि २·१६९, – ही वरि १७·२९७, – ही सकट ११·२२६, – ही हुनि १८·१६२७, – गिंवसी १८·१५८; तेयां—आह्मा तेयां परस्परें ९·४०७; तेयां, त्यांच्या बाबतींत, ९·३२७, – चिंतवणी, त्यांची चिंता, ९·३३४, – नीकें, त्यांना जें योग्य, ९·३३६; तेयां मूर्खांचें जियालें ९·१७४; तेयाचा मज मोहो १२·१७०; तेयाचां ठांई १३·६२१,

– नासिं, तें नासलें असतां, १८·३८४, तेयांचां विखिं १८·५९४; तेयाचिया घसणी ७·१३६, – व्याधी १८·१५४; तेयाचिये मुठी १७·२८९; तेयाचें लक्षण १२·१६४, – सर्वस्व ३·११२(२); तेयाचेनि १३·७१३; तेयाचेया १८·१२८३; तेयांचेया १०·२९७; तेयातें ३·११२(१), ३·११३; तेहातें ६·३८३, ६·४०७, ६·४५९; ते (अ. व) मग थिरावौनि ते ही। ते चि जाले ॥ ५·१४३, ते चि ते पुरुष जाण । ५·१४८, ते मी ते चि जाले ४·६४; आह्मीं ते ही १४·५६; तेही भक्त ७·१२०; तिहिं, त्यांनीं, ४·१२७; तिहिंसिं संभाषण ना करावें ३·१९७; ते ते १८·१८६; जे...ते ६·४४१; तेआ, त्याला, ६·४०७; तेआं, त्यांना, ६·४४९; ते, ती या अर्थी, ती पुढें पहा; ती—तिआ श्रद्धा ६·४३४; तिए, कुळवाडीस उद्देशून, ६·४४६, – सिद्धप्रज्ञेचेनि लाभें ६·४५२; तिए समरसिं ६·३०६; तिया—तिया नियमबुद्धी ७·१३९, – परीं १·६८; तियेचेनि विषें ६·२४१; तियेतें १३·१४२, तिसिं १५·३२२; ते, ती, ६·२२५, १३·६५१, १८·११२६; ते कथा १·२७३; ते योगपटाची मवणी ६·३३०. तें—कां पाहिजे तें चि देखिजे। दर्पणाधारें॥ ४·७३ (२), तें मीं होउनि एकवद । भोगी तो माझें ॥१८·१२३१, तें करणें १८·६०३; तें तें चि करणें १३·१९४; तें कालज्वरु न मनी, औषधास उद्देशून, १८·६०१; जें ज्ञान नव्हे तें ...अज्ञान चि १३·६५२; तें थोडें केलें मानीं १८·५९८; जें...तें ४·७३ (१); जें जें... तें ४·७१, १८·६०२ व १८·६०३; जें...तें तें १८·११०; तें तें लाहो १८·१७७४; तें हें १८·८०७; तेआ, त्या, ६·३८२; तियें, तीं, २·३२ (१,२), ११·५५०, – इंद्रियें १५·३२०, – भुवनें ११·१८२. त्यें—किं त्यें हिं पेक्यातें । देहां यंति ॥ १३·१४६, त्यें हीं रूपा येंति १४·९२; त्यांसि १२·६९.

तोकडें—कमी, अपुरें. यन्हविं राहाटावया तोकडें। त्रैलोक्य येया ॥ ६·४११. ११·१४६.

तोखणें—आनंदित होणें, तृप्त होणें. आणि भूकैला पेसा अमृतें तोखे। ९·३८२. ४·६०, ११·२१, १३·७५७, १३·७७३, १३·८५४, १४·१४९, १४·३२७, १५·२९७, १६·१४७, १६·३७५, १८·९४७. तोखलेनि चित्तें १६·५२; तोखों लागे १७·१४४; तोखौनि १०·१९९, १४·२५, १६·१४७, १८·१७७२; अनतोखौनि १६·१५७; तोखे... न पारुखे १२·२०९; तोखविला १८·१५१६; तोखणें १६·३४५; तोख—१३·३४४, १८·१६५; अपारा तोखा लागि १८·९१३; कथितेनें(न) तोखें १०·११२; बहुवसें तोखें १८·२९८; परितोख ३·९५, १०·१८४, ११·२५२, १८·९०७.

तोंड—खाणारा, बोलणारा अवयव. किं तेया ही तोंडें परि तोंडीं। आणि दांतदाढा ॥ ११·३५१. कां तोंड पाहूनि प्रकाशु । न करी जेवि चंडांशु। १३·३५५. पैं तोंड भरो कां विचारा। आणि अंतष्करणविषयांसि थारा। १५·३६१. तोंडा आवडे तें मेध्य । पेसा बोधु॥ १८·५५७. ११·४२७, ११·४५२, १३·२५१, १७·१४०, १७·३४६, १८·१०४, १८·५५०. अपानाचेनि तोंडें १६·२८९; आसुरिये प्रकृतिचां तोंडीं ९·१८३; उघविचें तोंड १६·२९२; कालाचां तोंडीं ९·४९१; कालाचेया ही तोंडा ११·३८२; चेडेयाचां तोंडीं १७·९६; डौंडिचें तोंडीं १८·६००; निधानाचें तोंड १८·७७५; मदमीनाचां तोंडीं ७·८१; महाकालाचां तोंडीं ११·४१३; मासियेचेया तोंडा १७·१९१; मीनाचां तोंडीं १४·१४६; मेघांचेनि तोंडें १५·११८; रिकामें तोंड १५·२१; सांपाचां तोंडिं १३·५८७, १३·७२९ (सां); सुषुम्नेचेनि तोंडें १८·७८१; सेलियेचेनि तोंडें १४·२२७; तेया तोंडिं कांटियडें १३·६७७; तोंडिं घेंतां १७·१४४: तोंडा जलंबाचा लोंढा १३·५६३; तोंडा न पुरौनि १७·१४७; तोंड वांकुडें करूनु १८·१६७२; नास्तिकां तोंड देयावेया १३·२०; निषेधाचेया तोंडा जो ना भिये १३·६९२; तोंडें सैंघ पसरूनियां ११·३८६; तोंड सरांडैल १३·५६०; तोंडें सूंति १३·१२४; तोंडा एक ही न सुटे ११·४०८; कवणें तोंडें वानावासि १४·१४; तोंड कोरडें होंत असे

१·१९६; **तोंडेंसिं तोंडा न पडे** १३·१८; **तोंड भरुनि पूसों आलासि** १५·४१६; **तोंड भरूनि बोलिजे** १८·१२०८, – **सांघसि** १८·१५४७; **तोंडासि वज्र पाडिजे काइ,** तोंड बंद करावें काय, ७·१४८; **तोंडें रागिटें जालीं** ११·३४८; **वायसा तोंड सडे** १८·६७९; **मकरतोंड** ११·२८८; **तोंडागलें,** तोंडाळ, ९·३६६; **तोंडौता,** तोंडास तोंड देणें, १३·१५.

तोडणें—मोडणें, उपटणें, खुडणें, कमी करणें, नाहींसें करणें. अधर्माची अवधि तोडीं। ४·५१. आहारातें तोडी। मारुनियां॥ ६·३४६. नियमाची आश तोडी। जेयाची क्रिया॥ १३·६९३. ६·७९, ६·३७१, ९·६०, ९·१७५, ११·९, ११·२११, ११·२९७, १६·८८, १६·३३५, १६·४०७, १७·२१५, १७·२५७. **आपत्य दाढियेसि तोडी, आपत्य** पहा; **कीडाळ तोडूनियां** २·१२८; **खपुष्प तोडावें** १५·२१३; **झगडे तोडी,** भांडण मिटवतो, १४·२०५; **बाहे तोडूनि विकिजे** १३·२१९; **भोग न तोडिं** १२·११५; **वानी भेद तोडूनियां** १३·१०३२; **शस्त्रवारि तोडिलेआं** ६·३६९, **शस्त्रवारिं** पाठ घेऊन, शस्त्राच्या वारानें असा अर्थ लावतां येईल, **शस्त्रावरि** पाठ संभवतो, ज्ञानदेवी –'शस्त्रवरी तोडलियां' ६·३७०; **संदेह तोडावेया** १६·११७, **तोडणें—कीड तोडणें** १५·४३१; **मूलाचें तोडणें** १८·१०५४.

तोरण—पानाफुलांची दारावर बांधलेली मांगलिक माळ. वोसिं तोरण बांधलें। १३·४६८.

तोषणें—तुष्टणें पहा. तोषे चि ना सारंगधरु। पूतनेसि॥ १६·२६. आतां विश्वात्मकें देवें। एणें वाग्यज्ञें तोषावें। १८·१७७२. २·२६८, १६·२४. **आत्मबोधें तोषला** २·३६५, ३·१४६, **मनीं** – ६·४८५. **तोष** २·३२, २·११७, १०·१८८, १३·६५५, १३·७५२, १४·३१८, १६·४९; **लाभाचा तोषु** ११·६००; **परितोषें** ९·३८९; **अपरितोषें** २·२६९; **तोषवणें—तोषविजे** ८·५०.

त्यजणें-त्याजणें—टाकणें, सोडणें. **त्यजणें**— जें विषयांतें साधक। त्यजीति नियमें॥ २·३०१. किं त्यजिलें कर्म सांडे। ऐसें आहे॥ ३·५१. परि त्यजितां कर्म न त्यजे। निभ्रान्त मानीं॥ ३·५२ (१). कां त्यजूनि भीतिमात्र। त्यजिजे आघवें चित्र। १६·१३१ (१,२). ऐसेनि कर्में पार्था। त्यजिलीं त्यजीति सर्वथा। अधिकें वांधिजति अन्यथा। सांडिलीं तरि॥ १८·२१५. १·२७०, २·६०, २·१७०, ३·४७, ३·१६६, ४·२०२, ५·२२, ५·१२७, १२·८१, १३·२५, १४·२५४, १६·१३०(३), १६·४२१, १६·४२९, १८·१२२, १८·१३६, १८·१९९, १८·२०१, १८·२०६(१,२), १८·२२२(१,२), १८·२२७(१, २), १८·२२८(१), १८·१०१५, १८·१३८५(१), १८·१३८६(१, २). **त्यजिलें तरि जोडे** १८·९२१; **देहातें त्यजी** ८·११७; **त्यजावेया—त्याज्य त्यजावेया लागी** १६·२१२(२); **त्यजावेया सांघावें पडिलें** १७·१०५; **स्वीकारा कां त्यजावेया** १८·४७६; **त्यजिजति** १६·१३२(३); **न त्यजे** ३·५२(२), १८·१३०(२), हीं रूपें **त्याजणें**(क्रि.)चीं रूपें असणें संभवतें. **त्याजणें**—उचितदेवउद्देशें। शुद्रव्यें धर्म्यें बहुवसें। द्विजद्वारा हवन हुनाशें। त्याजिति पैं ते॥ १७·३५७. कां काष्टत्यागें वन्हि। त्याजिजे जैसा॥ १८·१३८५ (३); **त्याज्य**— ह्मणौनि त्याज्य जें नोहे। तेथ त्यागातें न सुआवें। त्याज्या लागि नोहावें। लोभापरां॥ १८·१३२(१,३), ३·५०, ५·४३, १६·२१२(१); **उचित कर्म सर्वथा त्याज्य नोहे** ३·५०; **स्वधर्मु...सर्वथा त्याजु(ज्यु) नव्हे** २·१८२; **त्याग**—ह्मणौनि संगु जंव प्रकृतिचा। तंव त्यागु न घडे कर्मांचा। एथ करूं ह्मणति तेयांचा। आग्रहो चि उरे॥ ३·६३, १६·८१, १८·८७(२), १८·९०, १८·१२५(२), १८·१३०(१), १८·१३२(२), १८·१४२, १८·१९६(२), १८·१९७, १८·२०५; **त्यागाचा निश्चयो** १८·१४३; **त्यागाचें फल** १८·१९३; **त्यागाचें वेझें चूकलेयां, त्यागाचें** वर्म कळलें नाहीं तरी, १८·१३३(१), **उपाधिचे त्याग** १७·३५९; **प्रकृतिमंतां कर्मासि त्यागु नाहीं** ३·५८; **तामसा त्यागा आतला** १८·१८१; **क्षत्रत्याग** १७·९७, **अहोरात्र**– १७·३१३, **कर्म**– ३·६५, १८·१९५, १८·२२०, **कर्मफल**–

१२·१४१ (१), १८·१२५ (१), काष्ट– १८·१३८५ (२), चैत्य– १८·१२६१, जल– १६·१३२(१), तंतु–१६·१३०(२), तनु– ८·१२९; तनुत्यागेंविण ५·३९; तनूत्याग १२·१२४,१४·२६९, त्रिविधु त्यागु १८·१४४, दानत्याग १६·१३२(४), देश– २·४७, द्वंद(द्व)– १८·१००७, धन– १८·१०८, निज– १६·१३१(३), निद्रा– १८·१३८३; फलत्याग—जेणें फलत्यागें निष्कृती। नेलें कर्म ॥ १८·२३०(२),१२·१३३, १२·१३४, १२·१३८ (१), १८·१२७, १८·१३४, १८·२५६, १८·८९५; फलवांछात्याग १७·१७५; बीज-त्याग १६·१३०(४), मृत्तिका– १६·१३०(१), वरिषा– १६·१३२(२), व्याधि– १८·१३८४, सर्व– १४·२६८, १८·१३३(२); त्यागातव १२·१३८(२), १२·१४१(२); त्यागमुखें १८·५००; त्याग संन्यास १८·८२, १८·८९; त्यागु...संन्यासु १८·६८; त्यागातें... संन्यासु बोलिजे १८·१०७; त्यागें आणि संन्यासें १८·८७(१), संन्यास त्याग १८·७१, १८·१२५(३), संन्यासु आणि त्याग १८·८६, १८·९१; त्यागसंन्यासअनुष्ठान १८·१२९, त्यागसंन्यासव्यवस्था १८·७२; त्याग स्वीकार १८·४८६; त्यागस्वीकार १८·५०२, स्वीकारु त्यागु १३·११९; त्यागी १८·२३०(१); त्यागिचे तीन्ही प्रकार १८·१४५; कर्मत्यागी १०·२१३, फल– ५·७५; महा– १८·२२८(२), राजस त्यागी १८·१९०; सात्विक त्यागीं(गी) १८·२१४; अत्यागि १८·२५४; त्यागिया १८·१९६(१).

त्राए-य-ये—आश्रय, रक्षण, बळ, सामर्थ्य, सत्ता. त्राए—कां बालकत्व निगोनि जाए। तैं बागुला नाहिं त्राए। १८·४०४, बालपण संपल्यावर भिवविण्याचें सामर्थ्य बागुलबुवांत राहत नाहीं. त्राय—केती त्राय करिसी या उग्ररूपा। ११·४३८, वाढवीत आहेस; त्राये १५·६१, १८·६६४; त्राये जाली १३·१८, – भंगितसे १६·२३१, – मोडित जाये १३·१२८, – मोडूनि १७·६४, – मोडे ६·२११; दूजी त्राये जोडुनु १७·२४१; दुराग्रहाची...त्राये वाढउनियां १७·४११.

त्राण—बळ, रक्षण, चिलखत. आयुष्याचें त्राण। नीच नवें ॥ १७·१३०. वैराग्याचें गाढलें। आंगीं त्राण होतें उभलें। १८·१०७१. सत्राण, जोराची, १५·१८२.

त्रासणें—विटणें, कंटाळणें. तैसा जन्मौनि मृत्यु वेन्हीं। विषइं त्रासितां बहु इं परीं। परि त्रासु नेघे धरी। अधिक प्रेम ॥ १३·७०७(१). हींगु त्रासला पां घाणीं। तरि सुगंधत्व कैंचें आणी। १८·२१९. न त्रासे १३·७१०. त्रास—त्रासु उपनला ११·३१६; त्रास नुपजे १·२६१; त्रासु नेघे १३·७०७ (२), १३·७३३, – पडनु ११·२९८; त्रासकालें १८·७७६, –मुद्रा १३·२८२; उभयभोगुत्रासु १३·५२२, ज्ञानदेवी–'उभयभोगीं त्रासु' १३·५२४; प्रीति त्रासु २·११८. तरास पहा.

त्रिशुद्धि-द्धी—त्रिवार शुद्ध झालेली स्थिति, सत्यता, निश्चिति. त्रिशुद्धि—१५·३६१, १५·४००. तो राजसु कर्त्ता त्रिशुद्धिसीं जाण १८·६५८; त्रिशुद्धी—इया परीं त्यजी देहातें। तो त्रिशुद्धी पावे मातें। ८·११७, ह्मणौनि भोग्य तें त्रिशुद्धी न चुके। ११·३१७, ६·३१६, ९·४८५, १०·१०६, १०·१५८, ११·२७७, १२·१२४, १६·४६५, १७·३२३, १८·९०, १८·१४६, १८·९१६, १८·९८४, १८·१२८४, १८·१३७५, १८·१५५१.

त्रिसांकु—कामक्रोधलोभ यांचा समुच्चय (हंस कोश); तीन खिळे मारलेला. काइ बहू बोलों सूभटा। सांवितलेयां निकृष्टां। नरकाचा दारवठा। त्रिसांकु हा ॥ १६·४२७. यया कामक्रोधां लोभां। माजि जीवें जो होये उभा। तो निरयपुरिची सभा। पातला जाण ॥ १६·४२८.

त्रेता—त्रेता युग. विजयलक्ष्मी एक मोहरें। केलें त्रेतीं (त्रेतीं) ॥ १०·२३२.

थ

थडी—कांठ, किनारा. एथ एक चि लीला तरले। जिहिं भजौनि मातें वरिलें। तेया ऐली चि थडिये सरलें। मायाजळ ॥ ७·९४ क्षीरसागरिचीं गोडी। माजि वहुत थडिये थोडी। १३·९११. जैसी बुडणे-याची वार्त्ता। थडिए किजे॥ १५·५०३. २·३४९, ८·१०५, ११·२२७, १३·५४४. **थडियेचे रुंखजात** ४·९६; **थडिये माझारी** ११·६७९; **अहिंसेची थडी** १३·२२२, **आत्मसिद्धिची**– ६·४६३; **ऐली चि थडी** १३·८४०, १८·२५३, **ऐली थडिये** ९·४१५; **आकाराची पैल थडी** ४·१४, **मोहाचि पैली थडी** ७·९२; **जाल... थडिये काढूनि झाडिलें** ९·१३७; **नाव थडी न पवतां न संडिजे** १८·१५०; **दोन्हीं थडिया सांडौनि** १८·७९१; **भेदनदिचां दोहीं थडीं** १६·५; **दूथडी** ९·६१.

थर—(१) पातळ पसरण, पडदा, जात. मोला तरि सरिसा। परि थर चि आनान॥ ७·३३. **चौरासी लक्ष थरा** ७·२४. (२) स्थिर, बरें. **थरुविथरु**, बरें वाईट, पैं सोनें चोरितां उंदिरु : न म्हणे थरुविथरु। १८·५५१.

थरथर—भीतीनें आलेला कंप. **थरथरां**—तो मी एथ थरथरां कांपें। ऐसें केहिं नाहिं॥ ११·३४६.

थलिंव—कोरुन किंवा ठोकून बनविलेला दागिना. **कापुराचें थलिंव** १७·३४२.

थाट—सज्ज, तयार असलेला समुदाय. आरणीं हान थाटां। देंतासि मिठि गा॥ ११·३८९, युद्धभूमीवर सज्ज सेनेला ग्रासून टाकलें आहेस.

थाटी—सैन्यसमुदाय. वलवलेयां थाटी। आंगिं न भरतां काठी। सूर्याची पाउटी। होववे काइ गा॥ १२·७२, सैन्याच्या गर्दीत शिरल्यावर आंगास वार न लागतां सूर्यमंडळाची पायरी चढतां येईल काय ?, रणांत कामास आलेला वीर योग्या-प्रमाणेंच सूर्यमंडळाला जातो यास उद्देशून; थाटीचा अर्थ कुंपण घेतला तर सूर्याशीं संबंध सहजरीतीनें जोडतां येत नाहीं, ज्ञानदेवी– 'वळघलिया रणाची थाटी' १२·७२, हा पाठ वर दिलेल्या अर्थास पोषक आहे.

थार्थंबणें—थांबवून धरणें, थोपवणें. यन्दविं प्राप्तें मतांतरें। थार्थंबूनि आंगभरें। बोलिजैल तें न सरे। तुझा पासिं॥ १३·३१८.

थान—स्तन. ९·३८ (१, २).

थानापति—मिरासदार. १३·३७६.

थापटणें—जागें करण्यासाठीं हातानें हळूच हालवणें; झोपविण्यासाठीं थोपटणें. थापटूनि चेववी। विरतिति(तें)॥ ६·१६९. थापटूनि सुपुप्ती। आणि जें गा॥ १३·१३०. माथां हातु ठेवणें नोहे। थापटिला जैसा॥ १८·४०१, याचा परिणाम अद्वयानंदाच्या जागृतींत कसा होतो तें १८·४०२ ओवींत पहा.

थाय—स्थिति, स्थान, आस्था. **थाया सांडिं** ११·६२१.

थारणें—स्थिर होणें, राहणें, टिकणें. तैसें मोक्षु देईल ज्ञान। एथ फिर नाहिं आन। परि तें चि थारे ऐसें मन। शुद्ध होआवें॥ १५·३५. १२·२३०. **थारों नेणे** १३·६८७; **बोल थारे** १८·४२१; **न थरे** ८·२१२, १३·५३७. **थारा**—आश्रय, आधार. आकाशपतिता नीरा। जैसा सिंधू चि एकु थारा। १८·५६२, **अंतःप्करण विषयांसिं थारा** १५·३६१; **कफपित्ताचे थारे** ६·२१७; **थारा देसि** ८·१२१, – **मोडूनि घेतला** १८·१०४६; **सुखाचा थारा मोडला** ३·११०; **थारपण**—**मनाचें थारपण** १७·२२९.

थावणें-थांवणें—थांवणें, बळावणें. **थावणें**—नग थावली ते वांडुटली। ६·२१६, कोंडलेली या अर्थी. किं संतोषतरुचें रोप। थावलें जैसें॥ ६·२५६. १३·३०४. **वृद्धाप्यें थावें**, म्हातारपण अधिकच होत जावें, १३·५८१. **थाउं**—गगनासी चि थाउं नाहीं। ६·३१५, ७·१९०, १३·२७२, १४·१४ (उं); **दूणा थाउं** १२·१६०; **थाउ** १५·४१२, १८·८००, १८·९९२; **थाव**—ठाव, ठिकाण, स्थैर्यता, बळ, १६·३६९, १७·९२; **कर्तेपणाचेनि थावें** १८·२६६, **गुरुकृपेचेनि** – १८·४०१, **दूणेनि** – १६·३१, **प्रेमाचेनि** – १३·४०१, **वीरवृत्तिचेनि** – १·१२७; **इछामदाचां (इछा मदाचां) थाविं लागली** १३·९६५. **अथाउ**—ठाव नसणें, अत्यंत

खोल, १३·५४४; अथाव ८·२३८, १३·९४२, १८·७०८; अथविं ८·६४, हा पाठ अथाविं असा घ्यावा. थांवणें—हा जाणें महातरु । थांवला असे ॥ १५·४७, बळावून राहिला आहे; १५·२२५, १६·४२२. थांॐ १५·१०३. थांव—सोहंभावाचेनि थांवें ७·९८; वाखाण थांवा चढलें १३·११४५. थांवो, बळ, १३·७०९, अभ्यासु थांवों सांडी १८·१०७४.

थिगलें—वस्त्रावरील डाग. सौंदर्णि फेडी थिगलीं । वस्त्राचिं गा ॥ १३·४६४.

थिती—स्थिति, अवस्था. १८·११५४.

थिनणें—थिजणें. अव्यक्तपण थिनलें ९·६५; घृताचें थिनलेपण १४·३७५. थित, जमलेलें, स्थिर, थितें १५·४२४. थीत, स्थिर असलेलें, जें थीतें हें डहुललें । हृदय माझें ॥ ३·१४, १८·८८५.

थिर–थीर—स्थिर, निश्चल. थिर—चालतें अथवा थिर १५·४४६. थीर—परि संग्रामीं थीर न्हवति । १·१७३. मनो बुद्धि ठांइं । थीरु न्हवे ॥ १·१९५. अर्जुना थीरु होइं २·२७६; रथु थीरु करुनि १·१७६; योगतुरंगु थीरु जाला १८·१०७०. थीरपणें ७·७७.

थिरावणें—स्थिर होणें. तेथ क्षेत्रसंन्यासें थिरावे । मानस जेहाचें ॥ ६·३५७. १८·१०७४. चित्त थिरावे ६·३८०; थिरावलेनि अंतष्करणें १·६१, –चित्तें ८·९०; वाउधाण थिरावलेयां १५·१८२; थिरावौनि ५·१४३, ६·३०५.

थिलर–थिल्लर–थीलर—डबकें. थिलर—कां थिलर सोखे जैसें । सूर्यो जैसा तैसा असे । १५·३५५. थिलरीं थिलरा पेसें । बिंबें(बे) चि पैं ॥ १८·१६९५. थिलराचेनि जालेपणें, डबकें बनलें म्हणून, १८·३८४; थिलरिचें बिंब १८·३८३; थिलरबलें १६·२२४. थिल्लर १३·६८४; समुद्रु थिल्लर न ह्मणतां, हा भेद न पाडतां, ९·२८८. थीलर ७·१४८.

थुंकणें—पिंक टाकणें, किळस किंवा तिरस्कार दाखविणें. थुंकिला अमृताचा गीलितां गलाला । ९·३०. १३·५७१. जो न थुंकी, जो विटत नाहीं, १३·७३३.

थेंकुटी-टीं—लहान, ठेंगणी. तैसी सद्बुद्धि हे थेंकुटी । ह्मणों नये ॥ २·२३८. चौदा ही भुवनें थेंकुटीं ३·२४२, सं. वा. श. पहा.

थेकुलें-थेंकुलें—लहान, कमी, ठेंगणें. थेकुलें १·२६३, १५·६९, १५·५३०; बहू थेकुलें, फार किंवा कमी, लहान किंवा मोठें हे भेद. १४·१६१. एणें मानें थेंकुलें । लोकत्रय ॥ १·११६.

थेंब—पाण्याचा ठिपका. थेंबें विरे वारेनि शोके, चिखलास उद्देशून, १३·६६५; थेंबटा—जैं मेघौनि थेंबटा पडे । तैं पारणें तेया ॥ १०·१६७; थेंबटे नेत्रौनि पडति ११·२४६.

थोकडा-डें—कमी, थोडें, लहान, आंखुड. थोकडा—दीसति नादिचे तरंग थोकडे । ६·१५. थोकडें—हें पांडवसैन्य कीरु थोकडें । १·११९, २·११, ४·१७१; पृथ्वियेचे(चें) मोल थोकडें ६·९३; प्रकाशा त्रैलोक्य थोकडें ४·२१२.

थोकणें-थोंकणें—थांबणें, बंद पडणें, लहान होणें, गुप्तपणें राहणें. थोकणें—जैसें मातेचां कोपीं थोकलें । स्नेह आथि ॥ २·८८, गुप्तपणें राहिलेलें असतें. थोकौनि ठाके १५·४७८; पारुखे...थोके १८·८१. थोंकणें—दिहा चि दीनु थोंकला । १·१५८. नाभी वरि पोखे। उदर हें थोंके।६·२०९. तरि उदैला दिनकरु । चोरीसि (सिं) थोंके अंधकारु । १८·७३०, चोरीसहित अंधार नाहींसा होतो. १३·९५. तारुण्य थोकिं राहे १३·७९.

थोगा—समुदाय, जमाव, कळप. ठांइं ठांइं स्वापदाचे थोगे। ११·२५३.

थोडा-डी-डें—कमी, अपुरें. थोडा—कां मांदुरी लोकाचां घोडां । गजपति महिमे थोडा । १६·२२३, ज्ञानदेवी – 'गजपति हि मानी थोडा' १६·२२५. १८·६४३. हे मारिले ते थोडे १६·३५०; थोडी—नाना चालिचिया वाढी। वाट होंत थोडी । १८·१०९६. अहिंसा ह्मणतां थोडी १३·३१७; थोडी ऐसी गोठि ७·१६०; संख्या थोडी १६·४१०. थोडें—हें इं येथ थोडें । रूप करणें ॥ १२·१५७. हें चि थोडें गा वानणें । जें बुझतासि तूं ॥ १८·१३३१. ११·२३६, ११·३९९, ११·५९७, १६·१५६, १८·५९८. थोडें ऐसें द्रव, थोडेंसें पाणी, १०·५०; मायबापें थोडीं काइ, काय कमी प्रभावी

आहेत! १८·१६२१. कमी जास्त या अर्थी— **माजि बहुत थडिये थोडी** १३·९११, **थोडिया बहुवा** ११·३९६, **थोडें बहू** १३·२०९, १३·४३७, **बहु थोडें** १८·६२२, **थोडें बहूत** १२·१२३. **थोडेपणें** १५·३११.

थोर—मोठा, श्रेष्ठ, पूज्य. ह्मणौनि संशयाहूनि थोर। आणिक पाप नाहिं घोर। ४·२०१. जेणें अर्थातत्व धर्मु। थोरु दीसे॥ ७·४५. नातरि सोनेयाचा डोंगरु। काइ करावा हा थोरु। ११·३१५. असें कोणी म्हणत नाहीं. किंबहुना धार्मे थोरु। १३·२११. १४·१७, १४·१०९, १५·११७, १५·२५०, १५·४५८, १७·१३६, १७·३३४, १८·१००८, १८·१३६८, १८·१६९१. **थोरु अपाउ** ३·१०८; **थोर आश** ११·८८; **थोरु उपकारु** १३·६३३, १७४२७, १८·१६८६; **थोर चिन्ह** १३·७६१, **थोरु डौरु** १५·४९०; **थोर पतन** १६·४१९; **थोर पिसें** ११·५९; **थोरु पूरु** १६·१९१; **थोर फांटा** १५·१६८; **थोरु महाघोषु** १·१४४; **थोर मांदोडे** १५·१९४, **—वाउर** ११·५३१, **—विष** १६·२५१, **—वोझें** १८·१४६०; **थोरु जाला असे** ११·६९१; **थोरीं कल्लोळीं साने लोपतां** १८·४३९; **जो मोक्षफळीं थोरु ए** १८·२०५; **थोर मोला कूडा न सरे,** वाईट वस्तूचें जास्त मोल होत नाहीं, १३·४७०; **घोर विकृत थोर** ११·६२२; **थोर विषम,** बराच भेद, ८·२४१; **साने थोर** १५·४४६; **सानें थोर**—आंगा सानें परिणामें थोर। १७·१२८, **गुरुमुखिचें अक्षर.** ६·९१, ९·३९१, १०·२८१, १३·८७, १८·१०४२; **सानिया थोरा** ९·२५०; **सानेया थोरा** ९·२०१; **थोरपण** ९·३७४; **थोरवणें** १५·१४६, **थोरांड** १५·१६७; **थोराडा कामां** १८·४५३. **थोरी, मोठेपण, वाढ, जाडी,** ध्या गीताशास्त्राची थोरी। १·७०, बाहुमूळीं दीसे। थोरी आली॥ ६·२०१, आवुथिला दीपु घे थोरी। १३·११४३, दिवियेचां आंगि थोरी। तरि ते बहुतां तेजातें करी। १८·१६९४, ६·१३५, १०·१३७, १०·१६६, १३·९९२, १४·६८, १६·२१३, १६·४१९, १७·३२२. **अनित्यतेची थोरी** ९·५०१, **तेजाची—** ११·२३४, **देवाची—** १६·३८, **धैया(र्या)ची—** ६·२६१, **रम्यपणाची—** ६·१६६, **विश्वव(विश्व)रूपाची—** ११·२०७, **शाखांची—** १५·२०९, **सामर्थ्याची—** १२·२६, **सुगंधाची—** ११·२२१; **थोरी(रीं) मोहार्णवीं** ११·३२४, **थोरी...स्थिती** १२·२२७; **तेज आणि थोरी** ११·२८९; **थोरिये—थोरिये आणिजे** १४·८०, **—आणिति** १६·३२७; **थोरें**—मोठीं, जोरानें, नेटानें, **चंद्रसूर्यादि थोरें** १५·२७९, **मेरूपासौनि थोरें** ६·३६८; **थोरें थावे,** फार वाढते, बळावते, १३·२०४. **सानेंथोरें** १६·१५३.

थोरावणें—मोठें होणें, वाढणें. गगना होउनु थोरावे। १३·४३८. प्रसवौनि थोर। थोरावली॥ १४·२०९. ४·२०५, ६·१४०, ६·१५६. **झाडशाखानिकर थोरावती** १५·१६९; **मनुष्यजातिशाखा थोरावति** १५·१५४; **महासुखें थोरावे** १३·३८२.

द

दक्ष—सावध, कुशल, तत्पर. तूं प्राप्तिची चाड वाहांसी। परि अभ्यासिं दक्षु नोहोंसि। ६·३६०. बोलावेया दक्षु। जाला वेदु॥ १३·८७४. **आत्मज्ञानीं दक्षु** १८·१०२९; **परावेया मोला दक्षु** १८·६५१; **दक्षत्व,** क्षत्रियांचा चौथा गुण, १८·८६१; **शौर्य तेज दक्ष्यता** १८·१२८२.

दक्षिण—उजवा, पूर्वाभिमुख राहिलें असतां उजवी दिशा. **दक्षिण—दिशा, दक्षिण वाम** ५·१५२; **दक्षिणायन,** अयन पहा; **दक्षिणोत्तर,** दक्षिणेकडून उत्तरेकडे जाणारा, दक्षिणोत्तर मारुता। मेरु जैसा पांडुसुता। १२·२०२, न डगमगणारा या अर्थी. **दक्षिणिल—दक्षिणिलीं कुळीं,** दक्षिणेकडील कांठावर, १८·१७८१; **दक्षण,** उजवा, बाहु पसरूनि दक्षणु। १८·१४०९.

दक्षिणा—दान म्हणून द्यावयाचें द्रव्य. १७·१९२.

दखति-दखे—न सहित आलेलीं हीं रूपें देखणें पुढें पहा.

दगड—धोंडा. ते पापयोनि मूढ। मूर्ख जैसे दगड।

९·४४०· **दगडाचेनि पाडे(डें)** ६·९३.

दचकणें—भीतीनें चमकणें, धक्का बसणें. जे आयकिलेया दचकति । कृतांतादिक ॥ २·२१२. **कृतांतु दचकला** १·१३२.

दटणें—दडपणें, जोरानें दाबणें. या क्रियापदाचीं न सहित आलेलीं रूपें दाटणें चीं असणें संभवतें. **दाटणें** पहा.

दडणें—लपणें, मिळून जाणें. जे दडउनि गेले माझेया आंगा । ७·१७८. **आंथुरणा खालि दडे** ९·३६७; **वेडिवे माजि दडे** १३·१९०.

दंडणें—शासन करणें, नियमन करणें. वेदें अन्यार्थी पडे । तें निरयभोगें दंडे । १६·२९४. **इंद्रियांतें न दंडितां** ५·९६; **कालु दंडील** ३·११२. **दंड**—(१) शासन, नियमन. आगा नियमितेयां माझारि। दंडु मीं अवधारिं । १०·२७२. **निंदा निस्तेज दंडीं, मारानें,** १३·४९३. (२) काठी. **दंडें भवंडिजे** १८·३०८; **पीटुनि विधिचेनि दंडें** १८·८३२; **दंडुकाठी** १३·२८३, **दोर्दंड** पहा; **दंडवत,** (काठीप्रमाणें जमिनीवर) साष्टांग नमन, ११·५६०, १८·१०२२; **इक्षुदंड** १२·१९९, **मालादंड** ११·२१६, **शुंडादंड** १·१४. (३) पाठीचा कणा. **उभारलेनि दंडें शिरकमल गाडें होये** ६·२०२. (४) हिंसा. **दंडाचा संन्यासु** १३·३१०. **दंडी**—(१) सैन्यरचना. तेया दंडी(डीं) क्षोभलें। लोकत्रय ॥ १·१६५. (२) नियमिता. **दंडीचेनि अवतरणें नाचे,** आहारनिद्रा टाकून मी पूर्णपणें ताबा मिळविला आहे असें मानून मिरवतो, ६·३४७, ज्ञानदेवी—'इढिवेचेनि' ६·३४७.

दडपणें—दाबणें, चेपणें. तो प्रलयानलु काइ दडपे । तृणें नावें ॥ ४·१७५. आगि दडपिलेयां धूंवें । न्हाइजे काइ ॥ १८·५५७. **अभिलाषाभारें दडपे** ९·५०४; **रोमावली दडपौनि** १८·१५३९.

दडफडणें—धडपडणें, येथें हालचालीचा आवाज होणें या अर्थी. म्हणे पाऊ दडफडीला । निद्रा स्वामिची मोडैल । १३·२५६.

दंद—द्वंद्व, भांडण. वैरियां नीद आली । आणि दंदें माझि सरलिं । १३·७६५. **१६·३८२. पुण्यपापिं दंदिं** १५·२६५. **दंदिया**—योद्धा. कां दंदिया हातियरा। १३·५००, जसा विसरत नाहीं या अर्थी.

दंभ—पोकळ अभिमान, ढोंग. म्हणौनि वाचेचां चौबारां । वातलेयां धर्माचा पसारा । धर्मु अधर्मु होये तो वीरा । दंभु जाण ॥ १६·२२१. ३·२४५. **वाडपणाचा गारा तो दंभु** १६·२१५; **दंभमानाचा मेलावा** १६·३२२; **दंभादि साह दोष** १६·४२१, सं. वा. श. पहा; **अदंभपण** १३·२१६; **अदंभित्व** १३·२०१, १३·२०२.

दम—संयम, मनोविकारांवर ताबा. दमु ह्मणे कोणातें शोषावें । ९·११८. **दमाचें चिन्ह** १६·८७ ते १६·९२. **दमगुण** १८·८३३; **यमदम** ९·१९७, १५·१८८; **यमदमाचा मेलावा** १८·७७८; **यमदमाचे मेले** १३·२४; **शम दम** १०·८२; **शमदमादिकिं** १८·१०१७; **शमदममदनमदभेद,** शम व दम यांनीं मदनाच्या मदाचा नाश करणारा, १८·७. **दमन—इंद्रियांचें दमन** २·३४७.

दया—करुणा, कळवळा, कींव. तो पुरुषु वीरराया। मूर्त जाण दया । १६·१६१. दया तेथ धमु । धर्मु तेथ सुखागमु । १८·१६१५. १३·२६०. **संपत्ति आणि दया** १०·२८३; **दयार्णव** १८·७; **दयादिक,** दानधर्मादि, १३·५७८; **सदयता** १·२०५, २·१९, २·२९८; **दयालुत्व** १३·३०८.

दर-दरी—गुहा, टेंकडींतील खोल भाग. दुमदुमिति गिरिदरें । १·१३०. **दरकुटा, पाखांडाचे दरकुटे** १२·१४; **सिंहाडेयाचा दरकुटा** १३·६०; **दारकुटा, रसाचा दारकुटा,** येथें पोट या अर्थी, १५·३२६, ज्ञानदेवी—'**रसाचां दरकुटां**' १५·३५८. **दरी—दरिये माझि सिंहाडे उफाडति तैसे** ११·३३९; **प्रमादपर्वतिची दरी** ९·१८१; **वदनदरी** ११·३५७.

दरारा—धाक, दहशत, भीति. १५·२१४. **संसाराचा दरारा** १६·६९, **हरिखु आणि दरारा** १८·४८५.

दरिद्र—गरिबी, कद्रूपणा. आवडे दरिद्र दारिद्रिया । १८·१२८८ (१). **कुडें दरिद्र** ३·६५; **दरिद्रें जिये** ९·५८; **दरिद्रबुद्धी** १४·३२६; **दारिद्रिया** १८·१२८८ (२). **दलिद्र** १७·४१६.

दर्प—गर्व, उन्माद. १६·२२७, १६·३९२, १६·३९४, १८·१०५१, **धनत्वाचेनि दर्पें**

१७·९४; **दर्पसागर** १६·३९१; **अतिकृत-कंदर्पसर्पदर्प** १८·८, **अति (२)** पहा.

दर्पण—आरसा. जैसा दर्पणु मळहीनु। कहीं चि नसे॥ ३·२५६. दर्पणाचिया जवळिका। दुजेपण जैसें मुखा। १३·२०१२. पैं दर्पणातें दर्पणें। पाहिलेयां होये न पाणें। १८·११६२. दर्पणें विण नयनें। नयनु कां दीसे॥ १८·१६८१. ६·१२५, १८·१५७४. **दर्पणाचेनि आधारें** ४·४६, १५·२४३, **दर्पणाधारें** ४·७३; **दर्पणाची परी** १५·५४६.

दर्वी—पळी. १६·२४६.

दर्शन—(१) पाहणें, रूपाचा आविष्कार, आत्मसाक्षात्कार. नाना मालवतेनि तपनें। नेहजति लोकाचिं दर्शनें। १५·३३४. मग देखिजे कां नेदखिजे। ऐसी जे दशा निफजे। तें तें दर्शन माझें। साचोकारें॥ १८·११५७. ६·१०२, ११·३६६, १३·१८१, १६·४२३, १८·१६१७ (२). **दर्शनाची अनेकता** ११·२०२; **दर्शनाचेनि विंदाणें** ११·२२८; **अगस्तिचेनि दर्शनें** १८·७३२; **तो देखे तें दर्शन** १८·११७४; **दर्शनमात्रें** १७·३२८; **आत्मदर्शन** १८·१२२६, १८·१६१७ (१); **विश्वरूपदर्शन** ११·९३, ११·१११, **सर्वगीता**–१८·३०. **सुदर्शन**–**सुदर्शनाची दीप्ति**, हातांतील सुदर्शन चक्राचा लखलखाट, २·७८, ज्ञानदेवी–'सुदर्शनाची द्युति' २·७८, कुंटे–'सुदशनाची दीप्ति' २·७८. (२) तत्त्वज्ञानमार्गाचें विवेचन. १३·१६; **षड्दर्शनें** १·१०, सं. वा. श. पहा; **दर्शी**, पाहणारा, **क्रांतदर्शी**, **दूरदर्शी**, ४·८७.

दल-लें—(१) सैन्य. १·११४, १·१६९, १·१८४, ११·४०५, ११·४६०, १८·१६१०. **दुर्धर दल** १·९१; **दलामाजि** १·१३०; **दलाते (तें) आवरिलें** १·१६४; **दलभार**—सैन्याचा समुदाय, कैसा दळभारु उचलला। पांडवांचा॥ १·९३, १·१२१, १·१२४, १·१६१, १·१७६; **कौरवदल** १·१४५; **जगदल**, जगांतील सैन्य, ११·४५४; **पांडवदल** १·१३७; **सर्वदल** १८·४८७. **दलवै**, सेनापति, **दलवैपण** १·११५. **अदलपण**, असामर्थ्य, दुबळेपणा, १३·९४४. **आमचां दळीं**, राजवाडे प्रतीप्रमाणें दलीं पाठ घ्यावा, १·१०३. (२) फुलाची पाकळी. वरिइ ते चि जाल। दला चि नांव कमल। १४·३७२. **अष्टदल**, आठ पाकळ्यांचें (आठ सात्त्विक भावांचें) कमळ, १५·६, सं. वा. श. **आठ भाव** पहा; **कमलदल** १·५९, १·२०२, १३·२५३; **कुमुददल** ५·१०६; **दशदल**, **दहा** उपनिषदांस उद्देशून, १५·५३७; **दूर्वादल** १८·१६८९, **पद्मदल** १३·५५८, १५·११२; **सहस्रदल**, योगशास्त्रांतील चक्रास उद्देशून, १८·१०३३, **दलें**, म्यान, **देहअहंतेचें दलें** १५·२३५.

दलवाडें—समुदाय, अंग, दगडाचा चिरा. केळिचें दलवाडें। हळू पोकळ आवडे। १३·२१२, केळीचा गाभा. **आत्मज्ञानाचें दलवाडें** १८·३७, **कामनेचें**–, समुदाय, १८·९७, **जीवाचें चि**, सर्वस्व या अर्थी, ११·६०२, **महाभूतांचें**–५·७८, १०·९३ (तां), **रत्नाचें**–१३·४६१, १८·३५९; **श्रद्धेचें दलवाडे(डें)** १७·५५; **पंचकारणदलवाडें** १८·३०३, सं. वा. श. **पांच कारणें** पहा; **शरीरादिदलवाडें** १८·३५७.

दवडणें—घालवणें, टाकणें. तरि वैराग्याचेन आधारें। तिहिं विषय दवडूनि बाहिरे। शरीरीं एकंदरें। केलें मना॥ ५·१५०. ना तरि कामधेनु दवडिजे। न पोसवे ह्मणौनि॥ ११·६१६. ९·२३४, १०·२९६, १२·१४, १५·३९, १७·२५६, १८·७८२, १८·८९०. **अभिमानु देसें दवडूनि** १३·१०३६, **मीपण देशें**–१८·१८; **रोगु दवडुनि** १५·५५०; **दवडणें** १०·३०४, १६·७०, १८·१०८. **दवडा**, धांव, हृदयवृत्ती पुढां। आंग चि घे दवडा। १३·४३१, **दवडे घेति** १७·१२, **आशेचा दवडा घे** १४·२३४.

दशक—सं. वा. श. पहा.

दशन—दांत. तरि संवादु तो चि दशनु (दशनु)। १·१५. १३·२६१. **हेतुचां दशनी(नीं) न फुटति**, तर्काच्या दातांनीं फोडतां किंवा चावतां येत नाहींत, तर्क कुंठित होतो, ७·१८८.

दशा—अवस्था, स्थिति; प्रौढ अवस्था. मग तैसी दशा जीविता। स्वधर्मैविण॥ २·१९९. कां वस्त्रपणें तंतु। दशे राहे॥ १३·९५. २·३२५, २·३२८, ८·१२७, ८·१५६,

८·२३०, ९·३०२, ९·४२५, १०·१३१, ११·६३३, १३·७८, १३·४९८, १३·५५७, १३·५७९, १३·८९७, १३·११०१, १४·७९, १४·३९४, १५·४०८, १५·४६१, १५·४७३, १६·३८, १६·१२९, १६·२४९, १७·१३३, १७·२३५, १८·४८८, १८·९७६, १८·१०८९, १८·११५७, १८·१५६९. **दशेची वाट न पांतां**, प्रौढ होण्यापूर्वी, ६·४५१; **अंकुरदशा** ९·३९८, **अज्ञान**– १५·४७५, **अव**– १६·३४, १८·१७५०, **कर्मसाम्य**– १८·९६१, **क्षेत्रज्ञ**– १४·१४४, **जीव**– **जिवणें** पहा, **परीपाक**–१८·१०७९, **प्रकृति**– १३·१००२, **प्रथम**– १०·२६८, **प्रथम** – ११·२४३, **बाल**–६·२६०, १३·७०८, **भेद**–१८·१५३४, **महाप्रलय**–७·४०, **यौवन**–१८·१११, **वैराग्य**–१८·११५, **साधक**–६·४६२, **सूक्ष्म**– १३·९०९. **दसा**—कां नाना अलंकारदसे। सोनें न लपतां आलें असे। १५·५१८.

दसी—दिव्याची वात. कां दसी दीपा संगें। दीपू चि होये॥ १७·१९.

दाओ—दिलेला. हा होईल दाओ पसाउ। १८·१७८०, हा दानप्रसाद होईल.

दांखवणें—दृष्टीस आणणें, स्पष्ट करणें. हां हो उटूनिया आरिसा। आंधलेया पुढें दाखउं बैसा। ११·१५७. ५·१६४, ९·३७९, १०·२६, ११·१५५, १३·१०४५, १८·१११३. **दाखउं** १३·७१७, १८·१४२४; **दाखवितां जाइजे** ६·४१९; **दाखविता जाला** ११·१७८; **दाखविलें सांतें** १७·३१७; **दाखविलेयां** १६·७७; **दाखवावेया** ११·२२१; **दाखवणें** ११·६५८; **न दखविति** ११·११०.

दांग—अरण्य. नाना महा अविद्यांचें दांग उमटलें। ११·२१३. १८·२४८. **भ्रांतिचे(चें) दांग** १५·४५०; **संसाराचीं दांगें** १६·८; **दांगिचें वन** १८·४२६; **दांग उठि** १५·१२५; **दांगा धांवलां**, जंगलाकडे धांव घेतली असतां, १५·२२९; **दांगें डोंगर** १८·९३; **दांगाणें**, डोंगराळ प्रदेश, १७·२९३; फुलाचेया भोगा। लागि प्रेम दांगा। १३·५५६, यांत **दांगा** हा अपपाठ वाटतो, ज्ञानदेवींतील 'भोगा–लागीं प्रेम टांगा' १३·५५८, हा पाठही समाधानकारक नाहीं; म्हातारपणीं नाक किंवा सर्व तोंड (टांगें, मस्तक, ज्ञानदेवी कोश) सुरकुत्या पडून काळवंडून उंटाच्या ढोपरासारखें होईल, असा अर्थ कसा तरी जुळवून घ्यावा लागतो.

दाघ—तेज, दाह. **ब्रह्मानंदाचा दाघु** ११·२२०; **त्रिदाघ** १६·४३६, सं वा. श. पहा.

दाटणें—नेटानें दाबणें, दडपणें, जमणें, अडकवणें, गर्दी करणें. तो उपशमीं निहिटिला। धैर्यें वरी दाटिला। ४·१३०. हणौटी हडौती दाटे। ६·२०७. दाटिजो पां परिभारें। चित्त न दटे॥ ६·३६८ (१). जरि चोरा सभा दाटे। ७·९१. रोगिं दाटिला आणि उदासपण। अपवेंसीं॥ ९·४८७. स्थालिं नावा जिया दाटिजे। जालिं तिया चि जेविं तरिजे। १७·३६३. नाना पथ्येंसिं अखद लाहे। तरि रोगें दाटिला ही जिये। १८·७०३. ६·२२५, ८·२२७ (२), ९·११४, ९·२१५, १०·१२७, ११·२४४, १३·१८६, १६·२१८, १८·११५९, १८·१४९७. **दाटूनु खेंव देइजे** ६·११७; **द्वेषाचां आवर्त्तीं दाटत** ७·७०, **रोगाचां**–७·८४; **गुंडे दाटी** १३·५८९; **चित्त दाटेल** १३·५८३; **डोईं दाटिलें** १६·४४२; **शाखा फलें दाटिली होये** १५·१९९; **समुद्र भरितें दाटी** १३·३०६; **समुद्रिं भरतें अपार दाटी** ९·११४; **सिंधू भरितें दाटे** १८·१३०४; **सूरी दाटी चि ना** १३·१०६५. **न दटति** ७·१८८; **न दटिजे** ३·१७४; **चित्त न दटे** ६·३६८(२); **दाटणें** १८·९३४; **सदट**—**आभाल सदट सजल दाटे** ८·२२७ (१); **दाट**, गर्द, निबिड, जोडति दाटें झाडें। सदा फलतिं॥ ६·१७३, ६·१७६; **दाट पाला** १५·१९०,–**साउली** ९·४३३; **एकदाटें** ९·४२९; **घनदाट** १·८९; **दाटपणें**—**प्रीतिचेनि दाटपणें** ११·५४७; **दाटणी** १३·३४८, १६·१२; **दाटि-टी**, गर्दी, औत्सुक्याची **दाटि** १८·१५४२; **दाढादातांचिया दाटी** ११·३७१.

दाटुगा—दांडगा, मोठा, गाढ. बाहिरि धिटे जैसी। दाटुगा पति कलासी। १३·५०४. अज्ञान जगिं दाटुगें। १३·७७८. **दाटुगी अविद्या** १६·३५; **दाटुगी आसुरी संपत्ति** १६·२५१; **पातकांची दाटुगी सभा** १६·४२४.

दांडा-डी—काठी, सूळ. **दांडा—दांडेयांचे घाए** १८·९३९; **महादुःखाचे दांडेवरि घेतलीं, झोडपले गेले,** ७·१६६. **दांडी—ममत्वाची दांडी घेववी,** (दांडीवर निशाण बांधून मिरवितात त्यास उद्देशून) मी व माझें यांत गुंतवितो, १८·१०५७.

दाढ—तोंडांतील मागल्या बाजूचे वरचे व खालचे दांत. तैसे चाटित दाढ दांत । जीभ ल्ले ॥ ११·३०८. **दाढांचे आंकुडे** ११·३५८; **द्वेषाचिया दाढा** ९·१८२; **दाढाचां सांडसिं पडिलीं,** दाढांच्या पकडींत सांपडलीं, ११·४१०; **ब्रह्मकटाहो असका दाढे घालावा** ११·४२५; **प्रलयरुधिरें दाढा काटलिया** ११·३४०; **दाढादातांचिया दाटी** ११·३७१; **दाढा दांतेंसिं,** दातांसहित दाढा, १३·५६३; **दांतदाढा** ११·३५१. **दाढी—**तोंडावरील केंस, **दाढी साउल धरी,** दाढीचे केंस पांढरे होतात, १३·७५६; **आपत्य दाढियेसि तोडी** १३·५६५, आपत्य पहा.

दात-दांत—तोंडांतील पुढच्या बाजूचे वरचे व खालचे दांत. **दात—ज्ञ(दां)तांचें आगरडें** १३·२५१. **दांत**—परस्परें दांतां। आडलु होये खातां। १७·१४४, राजसांच्या आहारास उद्देशून. **दांतांचा व्याडिं,** फटींत, ११·४११; **दांत आन होंती,** नवे दांत येतील, ६·२६३; **दांत बैसले,** दांतखिळी बसली, १·१३५; **दांत रागीठ दीसति** ११·३३९; **दांत न लवीसि** ११·३९२; **हांसतां दांत दाउं** १३·५६२; **दांत व दाढ,** दाढ पहा.

दाता—देणारा. स्थूल दाता किं कोण्हातें । नास्ति न ह्मणैल ॥ १८·१६७३, दानशूरास उद्देशून. **दातेपण** १८·१६७.

दातार—उदार, दानशूर. एयां कौरवांचेया घरा । शिष्टाइये धाडिलासि दातारा । ११·५३५. ९·५१९, ११·८, ११·६७, ११·१०५, १३·४१५, १७·९, १७·४२, १८·२३, १८·२८९, १८·१३२९, १८·१५५७.

दातृत्व—दातेपणा, दानशूरता. अगाध दातृत्वें सरलु । १२·२४०.

दादर—जिना. मग मध्यमामध्यविवरें । तेणें कोरिवें दादरें । टाकिलें चवरें । ब्रह्मरंध्रिचें ॥ १२·५५, सुषुम्ना नाडीच्या मधल्या पोकळींतील कोरींव दादरावरून कुंडलिनी ब्रह्मशिखर गांठते. **मध्यमेमाझिचेनि दादरेंहुनि** ६·२७१.

दादुला—थोर पुरुष, समर्थ, वीर. बिरिदांचे दादुले जाले । हीवां ऐसे ॥ १·१३५, पट्टीचे योद्धे गार पडले. जेया दादुलेयाचा संकल्पु । विश्व रची ॥ ६·१०८. **शुकदेवादिक दादुले** ११·१७३; **श्रीगुरु ऐसा दादुला** १८·१७११; **दादुलेयाचें अमूर्त्तपण न मैले** ५·८१.

दान—धार्मिक बुद्धीनें मोबदला न इच्छितां दिलेली देणगी. दे दान ह्मणौनि दारवठेकारु । जालासि बळिचा ॥ ११·१०६. परि दानिं जेया होउ । सुरतरूसिं ॥ १३·२१०. तेया नावें जाण दान । जें मोक्षनिधानिचें अंजन । १६·८७, या प्रकारच्या दानाचें लक्षण १६·८४ ते १६·८७ पहा. देशकालशुद्धपात्रिं । देंति दानें ॥ १७·३६०. १०·८३, ११·६७४, १७·२६४, १७·२६६, १७·२६९, १७·२७७, १७·२८१, १७·२८२ (१), १७·२८७, १७·३०७, १८·८६७. **अर्हतेचें दान** १८·१६००; **पात्रविशेषें दानें** ९·३९५; **दानत्याग,** दान व त्याग, १६·१३२; **दानपुण्य,** दान व पुण्यकृत्यें, ११·५८७, १३·२०६, १३·७९३; **दानपुण्यादि** ९·३५६; **दानभाग** १७·२८३, **—लिंग,** दानाचें चिन्ह, १७·२६३, **—लेख,** दानाचा हिशेब, १८·३७०, **—वरिया,** सर्वांत श्रेष्ठ दान, १७·२८२(२), **—शील** १६·४००, **—सीळ** १५·१२१; **दानिराय** १८·१३६९; **कैवल्यदान** १८·१४५४, **ज्ञान—** १७·२०७, **तामस—** १७·२९८, १७·३०५, **पसाय—,** प्रसाद म्हणून दिलेलें दान, १६·४७०, १८·१७७२, **महा—** १७·४४, **माजवण—,** मादक पदार्थ चारणें, ३·९, **मोक्ष—** १८·१४२६, **राजस—** १७·२९२, **श्रद्धादि—** १७·३११; **याग अथवा दानें** १७·४०३; **दानयागतपें** १८·१५२; **यज्ञदानतपादिकें** १८·१४८; **यज्ञदानतपें** १७·३६२; **यज्ञदानादिक्रिया** १७·३६४.

दानव—दैत्य, असुर. **देवांदानवांचिया युक्ती जोगा (जोगा) न्हवसि,** देवांना व दानवांना आकलन करतां येणार नाहीं असा, १०·१५८.

दायाद—भाऊबंद, वारसदार. ११·४७५.

दार—दरवाजा. जें इंद्रियांचीं दारें अष्टी । १३·१६९. ज्ञानियांचें दार । आराधिति ॥ १३·११२४. **दार ही चेंपूं नैये,** दारास हात लावण्याची सोय राहत नाहीं, ९·३२६; **विष्टिचां दारिं सूनि** १३·७३१; **दारकुटा—इर-री** पहा. **दारवठा,** उंबरठा, दरवाजा, तेथ साधुसेवा हो दारवठा । ४·१६४, आणि श्रवणाचा पुढां । दारवठा सदा उघडा । १८·१४९८, **नरकाचा दारवठा** १६·४२७; **दारवठां चि पाये बांधले,** संसारांत जो अडकून राहिला आहे, १३·८४१; **दारवठां रिगिजे** १२·२४; **दारवठेकारु,** द्वारपाळ, ११·१०६.

दारुयंत्र—लाकडाची कळसूत्री बाहुली. १·८१.

दारुण—घोर, भयंकर. जें वज्रापासौनि कठिन । दुर्धर अति दारुण । १·१९९, **स्नेहास उद्देशून.** वरि जूझाचें निर्वाण । मांडलें असे दारुण । १८·१५६६. १४·१६३, १४·१७२, १५·१८२, १६·४११, १७·२०७, १८·१२७०. **वोखटी दारुण** १३·१०६३; **दारुणीं नरकलोकीं** १६·३७२; **दारुणें आडवें** १५·३२७.

दावणें—दाखवणें, उघड करून सांगणें. बोली (लीं) अरूपाचें रूप दावीन । ६·३६. अर्जुना तुवां एक दावा म्हणितलें । आणि तें चि दाउं तरि काइ दाविलें । आतां देखैं आववें भरलें । माझां चि रूपीं ॥ ११·१२३ (१,२,३). कां आरिसेयासि आरिसा । उटूनि दाविला जैसा । १८·११३३. १·४४, ३·१७२, ५·१२५, ६·१८, ६·११२, ७·२६, ८·२३६, ९·९५, ९·१३४, ९·२००, ९·५३०, १०·११९, १०·१६९, ११·३५, ११·३९, ११·७३, ११·९७, ११·१५४, ११·१६१, ११·१६६, ११·१८०, ११·१८२, ११·३६०, ११·४०२, ११·४९४, ११·५७३, ११·५७९, ११·५९०, ११·६६६, १२·२१, १२·१८७, १३·६२७, १३·६२८, १३·६५०, १३·७९२, १३·७९४, १३·८८३ (२), १३·९३४, १४·४, १४·४०, १४·१३३, १४·२७३, १४·२९६, १५·३४, १५·९२, १५·२०७, १५·३६६, १५·४३७(१,२), १५·४५१, १५·५१७, १५·५५३, १६·४३, १६·४४, १६·११५, १६·२१६, १७·८, १७·९३, १७·२१४, १७·२३९, १७·२६२, १७·३०७, १७·३७७, १७·३८१, १८·५१, १८·११७, १८·१५७, १८·२९२, १८·३५२, १८·३५६, १८·५०८, १८·५३८, १८·५४१, १८·५७९, १८·६८६, १८·७६२, १८·७८५, १८·८२८, १८·८८०, १८·९४८, १८·११०८, १८·१११५, १८·१११७, १८·११४९, १८·१२३३, १८·१२९५, १८·१३७३, १८·१३८६, १८·१४४४, १८·१६७५, १८·१७४७, १८·१७६३. **दाउं**—हांसतां दांत दाउं । १३·५६२, १३·११४९, १३·११५१, १४·१४३, **रूप**—११·६२९, १३·१६०, **रोकडें**—१७·११९, **स्वरूप**—१७·१९८; **दाऊं—वर्म दाऊं** १०·२८०; **भेदु दाउनियां** १०·२३; **उद्देशु दाउनु** ६·२९१; **आत्ममुद्रा दावावी** १३·२८२; **दावावें जालें,** दाखवावयाचें असेल तर, १३·८८३ (१); **दावावेया** १७·३१२, १७·३१५; **ग्रंथु दावीं,** विवरण करून सांग, १४·२६; **दाविजत असे** ८·२०१, **दाविजतसे** ८·४६; **दाविजैल** १८·७७०; **दाविता,** दाखविणारा, हिताहितु दाविता दीपु । १६·४४३, **दाविताসि** ११·३०६; **दावितु आहासि** १३·८५३, —**आहे** १८·४२; **दाविलां गुणीं,** दाखविलेल्या गुणांनीं, १४·१२८; **दुःख दाविलां नावडे** ५·१२७; **दाविलेनि** १७·३३०; **दाविलेया वाटा** १८·१००५; **दावी**—गीतें विण रंगु दावी । १८·१७२०, **दीवा डोळां दावी** १८·८८८; **सोहळे दावीसी** १२·४; **दीवी** १८·३७८, **हा पाठ दावी असा घ्यावा.**

दावें—गुरांस बांधावयाचा दोर. वांसुरुवां लाविलें । दावें जैसें ॥ १३·३७७.

दाशिरुं—बटकूर. १८·१३९४. **दास पहा.**

दास—(१) चाकर, सेवक, भक्त. आणि दासु होउनु करीन । दास्य तेथिचें ॥ १३·४१४ (१); **निवृत्तिचा दासु** ५·६९, १०·३१०; **निवृत्ति-दास,** परिशिष्ट (६) पहा; **दासपण—म्हणियां-चेनि दासपणें** १३·४३७. **दासि,** पैं जीवाचां कसीं उतरली । ते दासि किं गोसांविणि जाली । १८·९०८, १८·९५५, **गुणाचि दासि** १७·१२०; **दासी—अणिमादिकी दासी** १८·१६२०, **श्रिये सारिखिया**—९·३६९. **दासिकपण**—ते

दासिकपणाचेनि विकें । तृष्णा जिए ॥ ३·२४३; **दास्य**—४·१६५, १३·४०३, १३·४१४ (२), **गुरुदास्य** १३·४४१, १३·४४२. (२) दाहक, त्रासदायक. उजाळु अधिका अधिकु बहुवसु । धडाडितु असे अतिदासु । ११·२९८; **दासट**—**दासटें त्रासकाळें** १८·७७६; **आगीपासौनि दासट** ११·४५८, **चूनेयांहुनु**–१७·१३८.

दाहणें—जाळणें, पोळणें. पावकें दाहावें । वर्षावें जळें ॥ ९·२८०. **दाह**—**अग्निदाहो** २·१४६; **दाहक** १७·११३, १८·१६१४,–**पणें** ११·४३२; **दाह्यदाहकविभागें** १८·४०८.

दिअ-ऊ-य-यो-वो—दिवसाचा पूर्वार्ध. **दिअ**—साहाजें बहुवां दिआंची भूक । ६·२२८. **दिऊ**—तंव शब्दाचा दिऊ मावळला । ६·३१४. **राति दिऊ** १४·१६८, **रातिदिऊ** १८·५०१; **रात्रिदिऊ** १८·३०५; **दीऊ**—किं उदेजतां चि दीऊ । मध्यान होए ॥ १८·९९२. **दिय**—जिये गाविंचा पाहारु दियां वेन्हीं । ८·१५३, **आयुष्याचेनि दियें वेचौनियां** १८·९४३; **दियें** १३·७६४. **दियो**—ऐसें प्रेमाचेनि बौहवसपणें । नाहिं रात्रि दियो जाणणें । १०·११३, **राति दियो** १३·४३७. **दिवो**—सूर्यें सकळ पाहे । दिवो जैसा॥ १८·३५४, **दिवोरजनी** १८·५१८; **दिवो...राति** १८·७२१, **दिवोराति** १३·९५४, **दिवोराती** १५·४३९, १५·५००; **रात्रि आणि दिवो** १८·१२५०. **दिन–, दिस–, दिह, दी, देऊ** पहा.

दिक्—दिशा. शब्दास जोडून. **दिगंत**—दिशांचा अंत, अफाट, विस्तीर्ण, १३·६८५, १८·१२८६. **दिगंतिचे भूपाळ** १·२१८; **दिगंतीचे भूपति** २·२१२; **दिग्गजमेळावे,** आठ दिशांस सावरून धरणाऱ्या हत्तींचे मेळावे, सं. वा. श. **अष्ट** पहा; **दिग्विभाग** १६·३३४.

दिठि-ठी—दीठणें पहा.

दिन-दिन्ह-दीन—दिवस. **दिन**—जैसा क दिना। सूर्यु हा ॥ १४·२६३. **दिनोदइं** १५·२८२; **दिनिदिनीं,** दररोज, १३·९१८; **दुर्दिनु** १३·१००४ (२); **सुदिन**—**सुदिनाचां आभाळिं** १३·१००४(१); **आत्मज्ञानसुदिन** १८·८९९. **दिन्ह**—**प्रतिदिन्हीं** १८·११४. **दीन**—(१) दिवस, सूर्य. **दिहाचि दीनु थोंकला,** सूर्य दिवसाच थांबला, १·१५८; **दीनोदयीं** ८·१६५; **दीनउदो** १०·१४४; **प्रतिदीनी(नीं)** १४·१०६; **रातिदीनु** १२·३६; **सुदीनु** १६·२. (२) गरीब, केंविलवाणा, कारुण्यें कीजतासि दीनु । २·१३.

दिवटा-दीवटा—मशाल, काकडा. **दिवटा**—**वाचेचा दिवटा** १८·३५६; **दीवटा**—मग मी चि होउनि दीवटा । पुढां चालें ॥ १०·१२६, **नियमाचा दीवटा** ७·४७.

दिवस—अहोरात्र, एका सूर्योदयापासून दुसऱ्या सूर्योदयापर्यंतचा काळ, सूर्योदयापासून सूर्यास्तापर्यंतचा काळ. जैसा दिवसु जांतु किं एतु आहे । हें चोजवे नां ॥ १५·१२९. कां डोले फूटति दिवसा । डुडुळांचें(चे) ॥ १८·६७९. ६·१४९, ११·५०५, १८·५२. **दिवसाचिये उन्नती** १७·१३२; **अभ्रें दिवसु हारतला** १५·३९७; **दिवसनाथ** १६·२७; **अद्वैतदिवसें** ६·१०५, ६·३९९, **कृष्ण**–६·१३६; **दुपाहारी कां दिवसें** १७·१५४; **प्रतिदिवसीं** १८·१४४२; **दिवसें राती** १६·२००, १८·३१५; **रातिदिवसु** ४·२००,–**सें** १६·९१; **रात्रि आणि दिवसा** १३·१०९६, १६·२४४; **रात्रि दिवसु** ६·१५७. **दीवस** ६·१३८.

दिवा-दीवा—(१) तेल वातीनें प्रकाश पाडण्याचें साधन. **दिवा**—नातरि दिवा मुकुलिकीं । दीपशिखा अनेकी । मीनलेयां अवलोकीं । जैसें होये ॥ १४·५५, एका दिव्याच्या ज्योतींत अनेक दीपज्योती मिळाल्या तर जसें होतें तसें. कां काजळि आणि मंद । प्रभा दिविं । १५·८४, **काजळी** वाढली म्हणजे दिव्याचा प्रकाश मंद होतो. आंधारिं अभंगु दिवा । अडविं समर्थु बोळावा । १७·३५६, अंधारांत (सहज) न मालवणारा दिवा असावा, अरण्यांतून जातांना बरोबर सामर्थ्यवान सोबती असावा. १३·६२५. **विचाराचा...दिवा** १८·१००२; **दिवा माल्हवलेयां** १५·३३७; **दिवेलावणी** १३·९२७, १५,३८१; **चिद्गगनभवनदिवा** १६·६. **दीवा**—पाहे पां वारेनि कां उदकें । जें दीवेयाचें दीवेपण झांके । तैं असती चि काइ देखे । दीठि आपुली ॥ ८·२१०. म्ह(ह्म)णौनि

दार—दरवाजा. जें इंद्रियांचीं दारें अठी । १३·१६९. ज्ञानियांचें दार । आराधिति ॥ १३·११२४. **दार ही चेंपूं नैये,** दारास हात लावण्याची सोय राहत नाहीं, ९·३२६; **विष्टिचां दारिं सूनि** १३·७३१; **दारकुटा—द्वर-री** पहा. **दारवठा,** उंबरठा, दरवाजा, तेथ साधुसेवा हो दारवठा । ४·१६४, आणि श्रवणाचा पुढां । दारवठा सदा उघडा । १८·१४९८, **नरकाचा दारवठा** १६·४२७; **दारवठां चि पाये बांधले,** संसारांत जो अडकून राहिला आहे, १३·८४१; **दारवठां रिगिजे** १२·२४; **दारवठेकारु,** द्वारपाळ, ११·१०६.

दारुयंत्र—लाकडाची कळसूत्री बाहुली. १·८१.

दारुण—घोर, भयंकर. जें वज्रापासौनि कठिन । दुर्धर अति दारुण । १·१९९, **स्नेहास उद्देशून.** वरि जूझाचें निर्वाण । मांडलें असे दारुण । १८·१५६६. १४·१६३, १४·१७२, १५·१८२, १६·४११, १७·२०७, १८·१२७०. **वोखटी दारुण** १३·१०६३; **दारुणीं नरकलोकीं** १६·३७२; **दारुणें आडवें** १५·३२७.

दावणें—दाखवणें, उघड करून सांगणें. बोली (लीं) अरूपाचें रूप दावीन । ६·३६. अर्जुना तुवां एक दावा म्हणितलें । आणि तें चि दाउं तरि काइ दाविलें । आतां देखैं आववें भरलें । माझां चि रूपीं ॥ ११·१२३ (१,२,३). कां आरिसेयासि आरसा । उट्टूनि दाविला जैसा । १८·११३३. १·४४, ३·१७२, ५·१२५, ६·१८, ६·११२, ७·२६, ८·२३६, ९·९५, ९·१३४, ९·२००, ९·५३०, १०·११९, १०·१६९, ११·३५, ११·३९, ११·७३, ११·९७, ११·१५४, ११·१६१, ११·१६६, ११·१८०, ११·१८२, ११·३६०, ११·४०२, ११·४९४, ११·५७३, ११·५७९, ११·५९०, ११·६६६, १२·२१, १२·१८७, १३·६२७, १३·६२८, १३·६५०, १३·७९२, १३·७९४, १३·८८३ (२), १३·९३४, १४·४, १४·४०, १४·१३३, १४·२७३, १४·२९६, १५·३४, १५·९२, १५·२०७, १५·३६६, १५·४३७(१,२), १५·४५१, १५·५१७, १५·५५३, १६·४३, १६·४४, १६·११५, १६·२१६, १७·८, १७·९३, १७·२१४, १७·२३९, १७·२६२, १७·३०७, १७·३७७, १७·३८१, १८·५१, १८·११७, १८·१५७, १८·२९२, १८·३५२, १८·३५६, १८·५०८, १८·५३८, १८·५४१, १८·५७९, १८·६८६, १८·७६२, १८·७८५, १८·८२८, १८·८८०, १८·९४८, १८·११०८, १८·१११५, १८·१११७, १८·११४९, १८·१२३३, १८·१२९५, १८·१३७३, १८·१३८६, १८·१४४४, १८·१६७५, १८·१७४७, १८·१७६३. **दाउं**—हांसतां दांत दाउं । १३·५६२, १३·११४९, १३·११५१, १४·१४३, **रूप**— ११·६२९, १३·१६०, **रोकडें**— १७·११९, **स्वरूप**— १७·११८; **दाऊं—वर्म दाऊं** १०·२८०; **भेदु दाउनियां** १०·२३; **उद्देशु दाउनु** ६·२९१; **त्रालमुद्रा दावावी** १३·२८२; **दावावें** जालें, दाखवावयाचें असेल तर, १३·८८३ (१); **दावावेया** १७·३१२, १७·३१५; **ग्रंथु दावीं,** विवरण करून सांग, १४·२६; **दाविजत असे** ८·२०१, **दाविजतसे** ८·४६; **दाविजैल** १८·७७०; **दाविता,** दाखविणारा, हिताहितु दाविता दीपु । १६·४४३, **दावितासि** ११·३०६; **दावितु आहासि** १३·८५३, **—आहे** १८·४२; **दाविलां गुणीं,** दाखविलेल्या गुणांनीं, १४·१२८; **दुःख दाविलां नावडे** ५·१२७; **दाविलेनि** १७·३३०; **दाविलेया वाटा** १८·१००५; **दावी**—गीतें विण रंगु दावी । १८·१७२०, **दीवा डोळां दावी** १८·८८८; **सोहळे दावीसी** १२·४; **दीवी** १८·३७८, **हा पाठ दावी** असा घ्यावा.

दावें—गुरांस बांधावयाचा दोर. वांसुरुवां लाविलें । दावें जैसें ॥ १३·३७७.

दाशिरुं—नटकूर. १८·१३९४. **दास पहा.**

दास—(१) चाकर, सेवक, भक्त. आणि दासु होउनु करीन । दास्य तेथिचें ॥ १३·४१४ (१); **निवृत्तिचा दासु** ५·६९, १०·३१०; **निवृत्ति-दास,** परिशिष्ट (६) पहा; **दासपण—ज्ञानियांचेनि दासपणें** १३·४३७. **दासि,** पैं जीवाचां कसीं उतरली । ते दासि किं गोसांविणि जाली । १८·९०८, १८·९५५, **गुणाचि दासि** १७·१२०; **दासी—अणिमादिकी दासी** १८·१६२०, **श्रिये सारिखिया**— ९·३६९. **दासिकपण—ते**

दासिकपणाचेनि विकें । तृष्णा जिए ॥ ३·२४३; **दास्य**—४·१६५, १३·४०३, १३·४१४ (२), **गुरुदास्य** १३·४४१, १३·४४२. (२) **दाहक, त्रासदायक.** उजाळु अधिका अधिकु बहुवसु । धडाडितु असे अतिदासु । ११·२९८; **दासट**—**दासटें त्रासकाळें** १८·७७६; **आगीपासौनि दासट** ११·४५८, **चूनेयांहुनु** – १७·१३८.

दाहणें—जाळणें, पोळणें. पावकें दाहावें । वर्षावें जळें ॥ ९·२८०. **दाह**—**अग्निदाहो** २·१४६; **दाहक** १७·११३, १८·१६१४, –**पणें** ११·४३३; **दाह्यदाहकविभागें** १८·४०८.

दिअ-ॐ-य-यो-वो—दिवसाचा पूर्वार्ध. **दिअ**—साहाजें बहुवां दिआंची भूक । ६·२२८. **दिॐ**—तंव शब्दाचा दिॐ मावळला । ६·३१४. **राति दिॐ** १४·१६८, **रातिदिॐ** १८·५०१; **रात्रिदिॐ** १८·३०५; **दीॐ**—किं उदैजतां चि दीॐ । मध्यान होए ॥ १८·९९२. **दिय**—जिये गाविंचा पाहारु दियां वेन्हीं । ८·१५३, **आयुष्याचेनि दियें वेचौनियां** १८·९४३; **दियें** १३·७६४. **दियो**—ऐसें प्रेमाचेनि बौहवस पणें । नाहिं रात्रि दियो जाणणें । १०·११३, **राति दियो** १३·४३७. **दिवो**—सूर्यें सकळ पाहे । दिवो जैसा ॥ १८·३५४, **दिवोरजनी** १८·५१८; **दिवो...राति** १८·७२१, **दिवोराति** १३·९५४, **दिवोराती** १५·४३९, १५·५००; **रात्रि आणि दिवो** १८·१२५०. **दिन**–, **दिस**–, **दिह, दी, देॐ** पहा.

दिक्—दिशा. शब्दास जोडून. **दिगंत**—दिशांचा अंत, अफाट, विस्तीर्ण, १३·६८५, १८·१२८६. **दिगंतिचे भूपाल** १·२१८; **दिगंतीचे भूपति** २·२१२; **दिग्गजमेळावे, आठ दिशांस सावरून धरणाऱ्या हत्तींचे मेळावे, सं. वा. श. अष्ट पहा; दिग्विभाग** १६·३३४.

दिठि-ठी—दीठणें पहा.

दिन–दिन्ह–दीन—दिवस. **दिन**—जैसा क दिना। सूर्यु हा ॥ १४·२६३. **दिनोदइं** १५·२८२; **दिनिदिनीं, दररोज,** १३·९१८; **दुर्दिनु** १३·१००४ (२); **सुदिन**—**सुदिनाचां आभाळिं** १३·१००४(१); **आत्मज्ञानसुदिन** १८·८९९. **दिन्ह**—**प्रतिदिन्हीं** १८·११४. **दीन**—(१) दिवस, सूर्य. **दिहाचि दीनु थोंकला, सूर्य दिवसाच थांबला,** १·१५८; **दीनोदयीं** ८·१६५; **दीनउदो** १०·१४४; **प्रतिदीनी(नीं)** १४·१०६; **रातिदीनु** १२·३६; **सुदीनु** १६·२. (२) **गरीव, केंविलवाणा,** कारुण्यें कीजतासि दीनु । २·१३.

दिवटा–दीवटा—मशाल, काकडा. **दिवटा**—**वाचेचा दिवटा** १८·३५६; **दीवटा**—मग मी त्रि होउनि दीवटा । पुढां चालें ॥ १०·२२६, **नियमाचा दीवटा** ७·४७.

दिवस—अहोरात्र, एका सूर्योदयापासून दुसऱ्या सूर्योदयापर्यंतचा काळ, सूर्योदयापासून सूर्यास्तापर्यंतचा काळ. जैसा दिवसु जातु किं एतु आहे । हें चोजवे नां ॥ १५·१२९. कां डोळे फूटति दिवसा । डुडुळांचें(चे) ॥ १८·६७९. ६·१४१, ११·५०५, १८·५२. **दिवसाचिये उन्नती** १७·१३२; **अन्नें दिवसु हारतला** १५·३९७; **दिवसनाथ** १६·२७; **अद्वैतदिवसें** ६·१०५, ६·३९९, **कृष्ण**–६·१३६; **दुपाहारी कां दिवसें** १७·१५४; **प्रतिदिवसीं** १८·१४४२; **दिवसें राती** १६·२००, १८·३१५; **रातिदिवसु** ४·२००, –**सें** १६·९१; **रात्रि आणि दिवसा** १३·१०९६, १६·२४४; **रात्रि दिवसु** ६·१५७. **दीवस** ६·१३८.

दिवा–दीवा—(१) **तेल वातीनें प्रकाश पाडण्याचें साधन. दिवा**—नातरि दिवा मुकुलिकीं । दीपशिखा अनेकीं । मीनलेयां अवलोकीं । जैसें होये ॥ १४·५५, **एका दिव्याच्या ज्योतींत अनेक दीपज्योती मिळाल्या तर जसें होतें तसें.** कां काजलि आणि मंद । प्रभा दिविं । १५·८४, **काजळी वाढली म्हणजे दिव्याचा प्रकाश मंद होतो.** आंधारिं अभंगु दिवा । अडवीं समर्थु बोलावा । १७·३५६, **अंधारांत (सहज) न मालवणारा दिवा असावा, अरण्यांतून जातांना बरोबर सामर्थ्यवान सोबती असावा.** १३·६२५. **विचाराचा...दिवा** १८·१००२; **दिवा माल्हवलेयां** १५·३३७; **दिवेलावणी** १३·९२७, १५,३८१; **चिद्गगनभवनदिवा** १६·६. **दीवा**—पाहे पां वारेनि कां उदकें । जैं दीवेयाचें दीवेपण झांके । तैं असती चि काइ देखे । दीठि आपुली ॥ ८·२१०. म्ह(ह्म)णौनि

दिवा पालवे । सर्वें चि तेज माल्हवे । १२·१००. १४·२११, १६·१००, १६·४५५, १८·८८८. दीवेयांचेयां बंबाळिं, दिव्यांच्या लखलखाटांत, १५·२७६; ज्ञानाचा दीवा ७·१३६; झांकलिये घटिचा – ८·९६, वाचेचा – १८·३५५. (२) दिवा—दिवस. दिवाकर १७·१७७.

दिवालि-ली–दीवाली—दिवाळी, तेज, भाग्योदय. दिवालि—ज्ञानाची दिवालि १५·१२; दिवाली—तैं योगियां पाहे दिवाली। निरंतर ॥ ४·५३, माहासुखाची दिवाली ६·३८८; दीवाली—उदयाची सूयैं होये दीवाली । ५·८६.

दिवि–दिवी—दिवि (१) आकाशांत ११·२३४; (२) काकडा, मशाल. दिवियेचां आंगिं थोरी । तरि ते बहुतां तेजातें करी। वाति आपुलिया परी । आणिकीं ना ॥ १८·१६९४, मशाल मोठी म्हणून पुष्कळ उजेड पाडते, पण लहानशी वात आपल्यापरी प्रकाश देते कीं नाहीं ? दिवी—१८·११३७; ठाणादिवी, स्थाईक दिवा, ६·२३; धर्मदिवी १६·६४; पोतासाची दिवी, कापूर लावलेली मशाल, १०·१२६.

दिव्य—(१) दैवी, स्वर्गीय, अलौकिक. दिव्य तूं प्रकृतिभावां । पैलीकडील ॥ १०·१३४. दिव्यांजन ६·४५६, १८·९००; दिव्यास्त्र १८·१४८३, १८·१४९३; दिव्योषध १८·७७१, –धी १८·९४६; दिव्य चक्षु ११·१७८, ११·२९८; दिव्यचक्षूंचेनि पैसें ११·२६२; दिव्य ज्ञानाचां हि डोळां ११·२९७; दिव्य ज्ञानीं ११·२८७; दिव्य तेज ११·२१०; दिव्यतेजप्रकाशें ११·१३१; दिव्यतेजा हाथैवा १६·२३; दिव्या विभूती १०·१६९; दिव्य शंख १·१२७. (२) खात्री पटविणारी अवघड कसोटी. कां दिव्या करविजे । दिव्य जैसें ॥ १८·१३२०.

दिशा—सूर्योदयाला अनुसरून पृथ्वी व आकाशाचे सोईकरतां पाडलेले पूर्व, पश्चिम वगैरे आठ विभाग. जैसी पूर्व दिशेचां राउलीं । उदयाची सूयैं होये दिवाली । किं एऱ्हीं हीं दिशां तिये चि कालीं । कालिमा नाहिं ॥ ५·८६. जें कां चौलोंकपाताल । पृथिवी हान अंतराल । अथवा दिशा विदिशा समाकुल । दिशाचक्र ॥ ११·३१० (१). ६·२०६, ११·३७५, १३·२४९, १३·३७६, १८·१२२९. चहूं दिशीं ६·४१४; दाहिं दिशिं, पूर्वपश्चिमादि आठ व वर खालीं मिळून दाही, १५·६९, दाही दिशा १३·२६, १८·१६०६; दाहें दिशीं १६·३२६; स्वर्ग पाताल...भूमि दिशा अंतराल ११·२६७; दिशांचे ठाये ११·१८८; दिशां पैलीकडे ११·५००; पश्चिमदिशेचा कांतु, वरुण, १०·२२३; पूर्वादिदिशांचा ठावो १६·१४; दिशा कोंधाटलिया १·१३९; दिशा सगलिया गिलाविया ११·४२६; दिशा मनोमल लंघविलें १२·१७८; आपेसिं दिशा लंघी २·८; वनौकें दिशा लंघीति १८·१५२१; दिशाचक्र ११·३१० (३); विदिशा, पूर्वादि चार मुख्य दिशांतील, आग्नेय, नैर्ऋत्य, वायव्य व ईशान्य या चार उपदिशा, ११·३१० (२);

दिस–दीस—(१) दिवस. दिस—अवसेचां दिसीं ११·५; एकादशिचा दिसिं १३·८१६; पूर्णिमेचा – १४·२१०; बहुतां दिसांची ४·१५; बौहुविं दिसिं १७·१५८; रात्रिचां अवसरीं... दिसां १६·२७०; सुदिस—कैवल्यसुदिसें १६·१३. (२) दिशा. भववार्त्ता देशें दिसें । दवडणें जें ॥ १६·७०. कालिं...दिसिं १७·२७२. दीस, दिवस, १३·७४७; अंकितें जें दीस १८·१०९; दीस लागलेयां, फार दिवस लोटले तर, १३·३३६; सुखाचे दीस १३·६३९; दिहें दीसें, दिवसें दिवस १२·१०८.

दिसणें–दीसणें—दृष्टीस पाडणें, पाहणें, वाटणें, भासणें, प्रतीतीस येणें. दिसणें—जेया जें अन्हां परौतें । जेया जें पुढां मायौतें । दिसतन विण दिसतें । अदृश्य जें ॥ १५·७५. आरिसा आपणपेयां दिसावेया १६·१०१; ठेविलें न दिसतां, ठेविलेली वस्तू जोंवर दृष्टीस पडत नाहीं, १८·१५०; न दिसे २·५६, २·८९, ७·३१ (२), १७·७०, १७·३१७, दीठी न दिसे १८·४०५, १८·६०९; पासिं असत वस्तुजात न दिसे २·५६; न दिसणें १६·१५ (१), १८·१११० (२); न दिसें १६·३५४. दीसणें—तुझें सिहाणेपण तैसें । दीसतसे ॥ २·९३. गमे

आणि साहाज । दीसत ही असे ॥ १८·१४२२. २·११३, ६·३८४, १५·३००, १८·८२८. **हें जेतुलें दीसत आहे** १७·३७९; **दीसतसे** १·२३३; **अति कोमाइला दीसतसे** २·४, **बाधु**—२·३१, **वार्या**—६·३९४; **दीसताति** ११·४१०, १३·४७४, १५·६०; **दीसति** २·२६१, १८·४०३. **दीसथि** ६·३२७; **दीससि** १७·१५. **दीसे**—हें उपजे आणि नाशे । तें मायामय दीसें(से) । २·१०५. २·१२९, २·१५४, २·२७४, ३·७२, ३·२५८, ४·४६, ९·१९१, १३·१७७, १३·१७९, १४·२४५, १४·२४८, १५·३२९, १५·४१८, १७·३१३, १७·३१४, १८·३९४, १८·४२२, १८·१५९८; **दीसे तंव वेन्हीं** १८·१०३८; **उणा चि दीसे** १६·३५६, **कौमारत्व**—२·१०९; **न दीसे** १५·३४३; **मुख चि दीसे मुखें** १८·१११६; **मी दीसें** १८·११२२; **ऐसें होये दीसे न दिसे** ७·३१ (१); **दीसैल—सांकड दीसैल,** टंचाई भासेल, जाणवेल, १३·२१०; **दीसो—परतत्व डोळां दीसो** १३·११५६; **दीसणें**—न दिसणें दीसणेनासिं मावलवी । दोहीं झांकलें सैव पघलवी । १६·१५ (२). १५·२७७.

दिह—सूर्योदयापासून सूर्यास्तापर्यंतचा काळ. दिहा चि दीनु थोंकला । १·१५८. **दिहा चि आंधारें** ८·८८; **दिहा ना राती** १४·२३९; **दिहा...रात्रीं** १६·३३८; **दिहें दिवसें,** दिवसेंदिवस, ९·५०७; **दिहें दीसें** १२·१०८; **दिहबलें** ७·१५४; **रातीदिहो**—जैसा रातीदिहो नोहे । द्विधा रवि ॥ १५·५२१, जसा रात्र व दिवस यांच्या योगानें सूर्य दोन प्रकारचा होत नाहीं.

दी—दिवस. **एकी दीचेनि,** एका दिवसाच्या, १६·२२५; **तिये दीं,** त्या दिवशीं, १८·११२१; **येतुले दीइया,** इतके दिवस पर्यंत, ६·४२७.

दीक्षा—धारण केलेल्या व्रताचें नियमाचरण. कनकत्वदीक्षागुरु । लोहा परिसु होये कीरु । परि जगा पोसिता व्यवहारु । तें तो चि जाणे ॥ १८·१६२८, लोखंडाला सोनें बनविणारा गुरु परीस हा खरा, पण जगाचा व्यवहार सोनेंच करतें, परीस करीत नाहीं, यावर १८·१६२७ ते १८·१६३१ पहा. **दीक्षित** ४·१३५, ९·३०६, ९·३१५, ९·३२६, १७·१८६; **दीक्षितपण** १६·३८७.

दीठणें—पाहणें. **आपणपें नाहिं दीठें** ५·१११; **जंव तुझें रूप दीठें नोहे** ११·३१६; **दिठी**—जें दिठी हीं न पविजे । तें दिठीविण देखिजे । जन्हें अतींद्रिय लाहिजे । ज्ञानबलें ॥ ६·३३(१). **हरिची दिठी** ५·१७०; **दिठी निवाली** ११·८१; **दिठीविण** ६·३३ (२). **दीठि**—बाहिरि दीठि उघडूनि पाहे । तंव आववें मूर्त्तिमय देखतु आहे । ११·२२३. दैविकी दीठि पांतां सानीं(नी) । तन्हीं निमिलोन्मीलनीं । जगा आदि प्रलयो दोन्ही । लीला चि करिसी ॥ १७·५. ६·१०३, ६·२०४, ६·२८५, ७·२०१, ८·२१०, ९·६९, ११·२३०, १३·३६४, १३·५७७, १३·६२३, १३·८३३, १८·३९८, १८·८८६, १८·१०३८. **दीठिचां उत्संगीं** ९·४७३; **दीठिचा कलंकु** ६·११५; **दीठिचें राहाणें** ६·२०५; **दीठिचा विखो** १८·१७१४, —**विटालु** ११·२८७; **दीठिचेनि हाततुकें,** विचारदृष्टीच्या हातानें वजन करून, ८·२६४, **देखणी दीठि** १८·१७१२; **पीलेयां कूर्मीची दीठि,** कूर्मी फक्त नजरेनेंच पिलांना पोसते या समजास उद्देशून, १६·१६९; **मोकली वाचा दीठि** १३·६६७; **वोली दीठि** १८·६६९; **दीठि उठी** १८·३२५; **दीठि घालूनि** ११·२८, १३·२४६, १७·२८५, —**न घली** १३·७३८, —**जाकलूनि** ६·२६७, —**देंतु** १६·४५४, —**पडे** १६·३४९, —**पैसे** १८·२६०, —**जैं बैसे** १३·६२६, —**न भरे,** पटत नाहीं, ८·४, —**न रिगे** १२·४१, —**वरिपडिलें** १८·१०४२, —**सूदले** १·२६३, —**सूनि** २·१३७, ७·१९७, १६·३३१, १८·६९७, **अग्निची दीठि करपत** ११·२९५; **दीठि जेयावरि झलके** १०·९; **दीठि कवले (लें) वेधली** ९·१४०; **दीठिचा बहु वाडा कराल,** दृष्टिकोन जितका व्यापक कराल, १६·४६९; **दीठि सूर्यमंडलीं रिगे** ११·७४. **दीठी**—न पाहाणें तें दीठी चि गाली । १४·२०७. पैं चित्रिचें पाणी हुताशु । तो दीठी चि भाशु आभाशु । पटिं आगि ना वोल्हासु । दोन्ही नाहिं ॥ १८·४४३. जें दीठी जरि चोख कीजे । तरि

भलेतें चोख चि सुझे । तैसें ज्ञानें शुद्धें लाहिजे । सवें शुद्ध ॥ १८·५२४. ४·१०९, ६·१००, ६·१०८, ६·११७, ७·११०, ७·१३५, ९·७५, ९·३९०, ९·४४१, १०·५७, १०·११७, १०·२८९, ११·४०, ११·१४१, ११·२०१, ११·२४९, ११·२८६, ११·३४२, ११·६८८, १३·८७, १३·१७७, १३·२५२, १३·२७२, १३·२७७, १३·२९८, १३·८०८, १३·९३५, १३·१०८९, १३·१११९, १६·१४६, १६·१५१, १६·२०२, १७·२०३, १८·४९, १८·४०५, १८·६०९, १८·७७०, १८·१०९३, १८·१११७, १८·११४९. **अवधानाची दीठी** १६·२७३, **अविवेकियाचिये** – १५·३३८, **आत्मध्यानाचेया** – १३·१०३३, **आनी** – १६·२५, **उघडिया चि** – १४·१८०, **ऐक्याचिया** – ६·३९७, **ज्ञानाचिये** – १४·३९७, १५·३०२, **लचकलिया** – १४·८४, **सद्गुरुचिये** – १२·९; **सहस्रकराचिये दीठी पुढां** ९·३७५; **स्नेहाची दीठी** १०·११८; **दीठी काढिली** ११·२१४, – **घाली** १३·२७४, – **सुये** १४·३४६, – **सूनि** १८·१६५८; **दीठी आड पडे**, ज्यावर नजर पडेल, १८·५५५; **दीठीसि गोचर होआवें** ११·८८; **पाठिमोरी दीठी पाउखौनियां**, पाठिमागें दृष्टी फिरवून, ५·१५१; **दीठी भरें** १७·१७७; **शास्त्रदीठी** ६·४४३. **दीठिवा**, दृष्टिपात, **दीठिवेयाचिये खोले** ९·४; **उदारें दीठिवेनि वरिष** १४·२२; **तुमचा दीठिवा वर्षे** ९·२५; **जो दीठिवेनि आपुलां पदीं बैसवी**, सद्गुरूस उद्देशून, १८·१७११.

दीपणें—पेटणें. **दीपले**, पेटले असतां, **उन्मेख-सूर्यकांत-स्फुलिंगें दीपले संसाराचीं दांगें जालीति** १६·८, येथें **दीपले** शब्दाचा मेळ **स्फुलिंगें** शब्दाशीं बसत नाहीं, ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींतला 'फुणगे' हा पाठ **दीपले** शब्दांशीं जोडतां येतो, तो अधिक बरा वाटतो. **दीप**—असता दीपु धवळिजे । मग अंधकारिं राहाटिजे । १·२४६. यन्हविं दीप प्रति काइ आनान । प्रकाश आहाति ॥ ५·२७. जैसा दीपें दीपु लाविजे । तेथ चि आदिलु कोणु हें नेणिजे । ९·४२४. कां स्नेह-सूत्र-वन्हि । मेळु एकी स्थानीं । धरिजे तो जनीं । दीपु होये ॥ १३·१५४. जैसें सगळिए पाटणी(णीं) । एकें चि दीपें दिवेलावणी । १५·३८१. दीपातें दीपें प्रकाशिजे। तें न प्रकाशणें चि निफजे । १८·११७०. ६·१०८, ९·१२७, ११·२३०, १२·१४७, १३·७२०, १३·११४३, १४·२१९, १६·४४३, १७·१९ (१, २), १८·१५०, १८·२१८, १८·२७०, १८·३९४, १८·५४०, १८·८२८, १८·८८६, १८·९७९(१), १८·१०३८, १८·१४१२ (१, २), १८·१४९०, १८·१५८१(१). **दीपाचा अवलोकु**, प्रकाश, १८·३२६; **दीपा आदीलु मागीलु** १८·१६५७; **दीपाचें उपलक्षण**, उपमा, ६·३५८; **दीपाचेया कोडी** १३·१०७१; **दीपाचेया झगमगा** १३·७३९; **दीपाची दीठि**, ज्योत, ६·२८५; **दीपाचेया दीप्ती** १३·४३२; **दीपाचेनि प्रकाशे (शें)** ५·४९, – **सलें** १८·६१५; **दीपाचिये सिद्धी** १८·७७७; **दीपु लागे**, पेटेल काय ? ९·४९३; **भिंगारां दीपु ठेविला** १३·१८२; **दीपुं(पु)लावी** १७·८७; **दीपाकारु** १८·९७९(२); **दीपाधारें** २·१८७; **दीपकलिका**, ज्योत, २·२३८, १४·२५५, –**जात**, जात पहा, –**द्वेषिया** १८·१२७१, –**पणें** १३·८८८(१), १८·१६२१, – **प्रकाश** १४·३०६, – **बिंब** १८·११५, – **माला** ९·३८७; **दीपासवें** ३·११०; **अष्टांगसामग्रियेचें दीप** ६·४६१, **ग्रंथार्थु** – ५·१४१, **ज्ञान** – ४·२०८, १३·४६५, **ज्ञेय** – १३·३८८; **तळहातिचेनि दीपें** १७·१७६; **त्रिभुवनदीप** ८·१०८; **नवरसदीपिचा पाउडु** १०·७, ज्ञानदेवी – 'नवरसद्वीपींचा थाउ' १०·७, कुंटे – 'नवरससुधाब्धीचा थाउ' १०·७; **निर्वांतिचा दीपु** २·३४१; **प्रलयदीप** १·१५८, **भक्तभावभुवन**–, भक्तांच्या भावरूपी मंदिरांतील दिवा, १८·८, **रत्न**– १३·१००५, **विवेकु**– ४·५३, **स्पटिकगृहिचे डोलत दीप** १३·४७४; **हातिचा दीपु** ८·२१६; **दीपा घरा कोडीची वेगळीक**, दिवा व घर यांचा कांहीं संबंध नसतो तरी, १३·१११८(२), **दीपा आणि प्रकाशा जैसा एकवंकैयेचा पाडु**, ते एकमेकांत असतात या अर्थी, ६·३९५. **दीपक**—दीपपणें

दुःखिया दुःखियें भेटलें । ९·४३० (१, २); **दुःखी** १४·३२९, १८·२०४; **सुखी दुःखी** १५·४५८; **दुःखें...सुखें** १३·५८८.

दुखणें–दुखवणें—दुःख होणें, दुःख देणें. **दुखणें—अन्नें दुखीं(खी)**, अन्नाला दोष देतो, अन्नामुळें कष्टी होतो, १८·१३५, ज्ञानदेवी 'अन्नें दूषी' १८·१३६. **दुखवणें**—तैसें न दुखवितें जें । जवळिलां सुख निफजे । ऐसें साधुत्व देखिजे । बोलणां जिये ।। १७·२१६. १७·१०३. **दुखवलेनि अंतष्करणें** १०·३०४.

दुचित—दुर्लक्ष करणारा, खिन्न असलेला. श्रोता दुचिता तरि वितुले । मांडला रसु ।। ९·२८· **कुंडलिणी नावेक दुचिती** ६·२३८.

दुज–दूज—दुसरें, निराळें, अन्यथा. **दुज**—मग आपण ना दुजें । असे नसे हें नेणिजे । अनुभौ निर्बुजें । बुडाला जेथ ।। १५·५०१. ६·३०९, १८·५७. **आपैसी दुजेन विण** ६·८९; **तुवां दुजें स्तवुं मांडिलें देखों**, विनंतीच्या निमित्तानें तूं स्तुती करून द्वैत केलें आहेस, १४·२५; **दुजेया नामाचा आभासु** ६·४०; **दुजेयाची भाक** १६·३९०; **द्वुजें, दुजें** असा पाठ घ्यावा, १७·३७३. **दूज**—जें येक चि दीसे दुसरें । तें दर्पणाचेनि आधारें । यन्हविं काइ वस्तुविचारें । दूजें आहे ।। ४·४६. एकु तूंवांचूनि काहिं । विश्वि दूजेयाची भाष नाहिं । ११·५०. नां यथार्थज्ञानें एक होणें । ना अन्यार्थत्वें दूजें घेणें । ऐसें देहिं निखल जें नेणणें । तें तें चि रूप ।। १५·४७१. आहो अर्जुनाचेनि मीसें । आपणपें चि दूजें ऐसें । नटूनि आपणेयां दोसें । बोलिले जें देवो ।। १८·१५९२. ४·११२, ४·१७३, १०·२३, ११·५५८, १३·८२९, १४·१५०, १५·२९९, १५·३७९, १५·४०४, १५·५२३, १७·११ (२), १७·२४१, १७·२४४, १७·३८३, १८·३१९, १८·४४०, १८·४४६, १८·८३३, १८·८५७, १८·१०६८, १८·१०७२, १८·१३३७, १८·१४२६. **दूजेया कर्माकारा** १८·४०९, **कर्त्ता जें दूजें कर्माचें कारण** १८·३१९; **दूजी गोठि** १४·२५४; **दूजेयाचिये गोठितें** ८·१९०; **दूजी जीवदशा** १३·९२, **–न्याये** १७·२४१; **दूजेयाचेनि नावें** १७·११(१); **दूजां मूळिं** १५·२१०; **दूजेन विण** ८·२४, १५·४०५, १६·२७४, १८·११३४; **दूजी श्रष्टी** ४·८६, **–सृष्टि** १८·१७६५; **मज अद्वैतासि दूजें** ९·१६४; **दूजी आंगुळी न पडे**, मोजतांना एक बोट घातल्यावर दुसरें बोट घालतां येणार नाहीं, सर्व एकाच दर्जाचे आहेत हा उद्देश, १८·५६; **दूजें आत्मा ऐसें मानुनु**, जें कांहीं निराळें आहे त्यास आत्मा असें मानून, १६·७०; **जें दूजें दूजेयातें ग्रासी**, भेदभाव नाहींसें करतें, १८·१५५३; **दूजेया थाउ मोडे** १४·१४; **एक होणें...दूजें घेणें** १५·४७१; **प्रणउ आदिवर्णु तत्कारु दूजा तीजा सत्कारु**, ॐतत्सत् यास उद्देशून १७·३३९. **दूजेपण**—एथ मुख चि दीसे मुखें । या बोला काहिं न चुके । परि दूजेपण हें लटकें । आरिसा करी ।। १८·१११६, ९·१९४, ११·२४१, १३·१०१२, १५·३०६; **दूजेपणें** १८·१४०५, १८·१५५०, १८·१५७९. दूजा, दुसरा, १८·८५७.

दुण–दूण—दुप्पट, वाढ, अधिकपणा. **दुण**—सात्विकां दुणे । वरि हि लाभु ।। १३·१२९. **दुणे ही वरि** ११·११४. **दूण**—वैराग्यासि दूण चडे । ६·१६४. **दूणेनि थावें** १६·३१; **दूणे वरि** १२·३८; **दूणा थाउं ऊठी** १२·१६०; **दूण लागली आहे** १६·२५३; **दूण होए** १८·१४१४; **दूणें**, दुप्पट, १५·१९८. **दुणावटणें**—दुणावटौनि उचलले । १·१६५, अधिक नेटानें. मिळणीसमें दुणावटती । २·१७६, **आनंदु दुणावटे** १८·६४१; **दूणावटणें**—रोसें प्रेम दूणावटे । ९·१८. **दुणावणें**—आणिक महाबोधीं कोवळिक । दुणावली ।। १·३४, तंव तंव आमचें दुणावे । प्रेम देखें ।। १०·५८. तवं तवं रोखु दुणावे । क्रोधु तो जाण ।। १६·२४०, वारिषिया क्षोभे गगन । वसंतें दुणावे वन । १८·१११, ६·४८४, ११·४८१; **अहंकारु दुणावे** १६·३८९. **दूणावणें—चाड दूणावे** १८·७८; **फलपाकिं दूणावलें** १५·५५८.

दुभणें—दूध देणें, लाभ देणें, स्रवणें. मन चि सारस्वतें दुभे । ६·४५२. १७·२४७. **दुभिनणें**—दूध देणें, पान्हा फूटणें. तैसें हें गीतेचें दुभतें । वत्स करूनि पार्थातें । दुभिनली पुरतें । श्रीकृष्णु

गाए॥ १८·१६६७ (२). **दुभतें**—दूध देणारी गाय; दूध, दहीं, तूप, इ०. हां गा कामधेनूचें दुभतें। आणि दैवें जालें आपैतें। तरि कामनेची कां तेथें। वाणि कीजे॥ ३·२२. पाहे पां दुभतेयाचिया आशा। जग चि धेनू करित आहे फांसा। ७·११७. परि वछाचेनि वोरसें। दुभतें होये घरा दोसें। १८·१४५७, वत्सावरच्या प्रेमामुळें घरच्या माणसांना दहींदुधाचा लाभ होतो. **दुभतेयाचेनि पवाडें** ११·१०९; **गीतेचें दुभतें** १८·१६६७(१); **दूभतें**—**दैन्याचें दूभतें** ८·१३९; **मनीं दूभतें धरूनि** १७·२८४.

दुमुदुमणें—दणाणणें, घुमघुमणें. तेणें महाकोपगजरें। दुमुदुमिति गिरिदरें। १·१३०. **आकाश दुमुदुमूं लागे** ६·२७९; **महासुखें दुमदुमीत भरलें** ९·१९९.

दुरावणें—दूर होणें, दूर करणें, न मिळणें. कर्म जेथ दुरावे। तेथ फलत्यागु संभवे। १२·१३८. आपण चि पासिं दावी। इष्टा मैत्रा दुरावी। १३·७९२. ६·४३४. **नामरूपिं दुराविलें** १८·५३९; **निद्रा दुरावें(वे)** १८·६३७.

दुरासा—वाईट इच्छा, अनावर इच्छा. देखें इंद्रियीं कामु असे। तो लावी सुख दुरासे। ३·२०८. ४·९.

दुरिकें—**दुरिकें हीं**, हा पाठ **दुरि केंहीं** असा घ्यावा. **दूरि** पहा.

दुरित—पाप. **निंदा दुरितें व्याली** १८·१३८१. १८·१७७४.

दुर्-स्—शब्दास जोडून. कठिण, वाईट, अनिष्ट या अर्थीं. हा उपसर्ग जोडून आलेल्या शब्दांचे निर्देश त्या त्या शब्दांपुढें केले आहेत. कांहीं शब्द येथें दिले आहेत. **दुर्**—**दुराग्रह**, **आग्रह** पहा; **दुराराध्य** ११·९९; **दुरासा**, **दुरित** पहा. **दुर्गती**—**संसारदुर्गती** १८·१२६७; **दुर्गंध-धि**, **गंध** व **गंधि** पहा; **दुर्जन**, **जन** पहा; **दुर्जय**, **जय**(१) पहा; **दुर्दिन**, **दिन** पहा; **दुर्धर**, **दुर्द्धर**, **धरणें** पहा; **दुर्नाम** १७·३९३; **दुर्बल**, **बल** पहा; **दुर्बुद्धि-द्धी**, **बुद्धि** पहा; **दुर्भेद**, **भेदणें** पहा; **दुर्भर-त्व**, **भरणें** पहा; **दुर्मति**, **मति** पहा; **दुर्मरण**, **मरणें** पहा; **दुर्मेळावा**, **मेळणें** पहा. **दुर्योग**, **योग** पहा; **दुर्लभ**, **लाभणें** पहा; **दुर्वाक्यसेलीं**, **वाक्य** पहा; **दुर्वात**, **वात** पहा; **दुर्वाद**, **वाद** पहा; **दुष्कर** १२·११३; **दुष्कृत-ती** ९·४१२, ९·४१६, १४·२४८; **दु**—**दुःस्वप्न**, **स्वप्न** पहा; **दुःस्वभाव**, **स्वभाव** पहा.

दुर्ग—आक्रमण्यास अवघड असें, किल्ला, सैन्य, व्यूह, शहर. नां तरि भयाचिं दुर्गें पानासिलीं। ११·११७. १·११६. **दुर्गें वसविलीं**, धोक्याचीं स्थानें, १३·५८२; **गंधर्वदुर्गें कां न पाडावे**, ढगाच्या आकृतींत दिसणारे किल्ले कां बरें न जिंकावे? १५·२१२; **गिरिदुर्ग**, पर्वतासारखे दिसणारे व्यूह, १·१४; **जीवत्वदुर्गीं अडिला**, सत्त्वरजतमात्मक किल्ल्यांत अडकला, १७·२; **देहदुर्गिंचे डोंड** ३·२३७; **धैर्यदुर्ग पाडिलें**, काबीज केलें, ३·२४८; **तपोदुर्गांचा आडकडा** ६·४७४; **तपोदुर्गें वोलांडिति** १३·१६४, **योगदुर्गें आंगिवीति**, योगाचे किल्ले जिंकतात, १२·५७.

दुऱ्हा—पलीकडे असणारा, पाठमोरा. **वेदाशेसि दुऱ्हा** १३·६९५.

दुवाड—**दुआड** पहा.

दुवालि—त्रास, पीडा. १३·२६६.

दुष्ट-दृष्ट—वाईट, क्रूर. **दुष्टें सावजें**, हिंस्र पशु, १२·१४; **दृष्टांतेयां**, **दृष्टां तेयां** असा पाठ घ्यावा, त्या दुष्टांना, ११·४९९.

दुस-दूस—कापड. **दुस**—जे आकारजातांचें दुस। घे(व)डी केली॥ १५·८२. **दूस**—उपरतविलें दूस। गीतेचें तें॥ १८·८२. **उपरत** पहा.

दु-दूसरा-री-रें—(१) क्रमानें पहिल्या पुढचें, इतर, निराळें, आणि एक. **दुसरा-री-रें**—जें येक चि दीसे दुसरें। तें दर्पणाचेनि आधारें। ४·४६. ६·३८४, ११·६२, ११·६८०, १२·१९६, १३·९१०, १४·१५१, १८·१२९८, १८·१३२९. **दुसरा वैरी** १८·१०४६; **दुसरी गोठी** १४·१७७, **-संपत्ति** १६·२६४; **आणिक दुसरा** ३·१६१; **जौहारवाहर दुसरी** ११·६०; **पहिला...दुसरा...तीजा...चौथा** ७·१०६, **-लें...रें...तिसरें चौथा** ८·२२१. **दूसरा-री-रें**—आणि कर्तव्यते लागि। जेया दूसरें नाहिं जगिं। ४·९३, ४·१७७, ६·२८०, ८·३४,

१३·९९१, १५·७६. **दूसरी गोठि** १० १०३; एक चि करुनि दूसरें, आरसा दाखवितो तसें, १५·२४३; **तो अगस्ति पां दूसरा** १५·७०; मज एकाकिं(सि) दूसरें, १५·३०३; **अक्षरु जो दूसरा पुरुषु,** निराळा, १५·४६९. (२) दुसरा—दूसरा—दोनसरी माळ, कंठा. **दुसरा—** निलेयाचा दुसरा ९·१४७;—**दूसरा** १५·३८७.

दुहणें—धार काढणें, दूध देणें. जैं वांसुरुं चि गाये दुहे। तें वेळ काइसी॥ १८·८३. **पहुरणीं दुहिले(लें)** १७·२४७.

दुहवेवारी—वाईट व्यवहाराची, वर्तनाची. १८·६७८.

दूखणें—क्लेश होणें, त्रास होणें. **काये पाये दूखति** ९·१११; **जीवा माझि न दूखे** १३·६८०; **पोट न दूखे** ८·१५०.

दूरि-रिं-री—लांब, फार अंतरावर, निराळा. **दूरि**—मग जोडलासि तूं हातिचा। दूरि होंसी॥ १·२२८. ९·३१४, १७·३६. **दूरि गेलें** ११·३१३, —**जाये** १३·४८६,—**ठाके** १२·१३७,—**ठेला** १२·१९१, १३·३३४,—**ठेली** ६·३१२, —**ठेलीं** ९·१२२,—**ठेले** १२·१६८; **घेनु दूरि न वचावी** १८·७७; **दुरिकें** पहा. **दूरिं—** परमात्मा परौता। दूरिं नाहीं॥ ६·८१, **दूरिं... पासीं** १८·५१२; **दूरी** १६·४४७, १८·१६०४; **जवळें...दूरी** १३·९१०; **दुरौनि-दूरौनि,** फार अंतरावरून, **दुरौनि** ९·१७१; **दूरौनि** १३·५३४, १४·३४०, १८·३१, १८·५९३. **दुरि** १८·१२५७.

दूषण—व्यंग, उणा बोल. १३·३३५. **रत्नासि दूषण ठेविजे** ११·६३२.

दृढ—ठाम, निश्चित. जो आंतरीं दृढु। परमात्मरूपीं गूढु। ३·६८. ११·६०६. **दृढा बंधभावना** १८·३९०; **दृढें मानसें** ९·५२१; **अभ्यासीं दृढ** ६·३३०; **माझां ठांई—**९·४४०; **दृढ जाणति** ९·१४४; **आलस्याचें दार्ढ्य** १४·१७८.

दृश्य—दिसणारें, इंद्रियांस दिसून येणारी वस्तु, जग इ०. तैसा आत्मतत्वें वेंठला होए। तो जेया जेया दृश्यातें पाहे। तें दृश्य द्रष्टेनासिं होंत जाये। तेयाचें चि रूप॥ १८.४०७(१, २). आरिसेया आदी जैसें। देखतें चि मुख दीसे। तेया तें देखणें तैसें। मेळवी द्रष्टें॥ १८·११५०, दृश्य जाउनियां दृष्टें। द्रष्टेयासी चि जें भेटे। तें एकलेपण न घटे। द्रष्टेपण हि॥ १८·११५१ (१). आरशांत तोंड पाहीपर्यंत, पाहणाराचें तोंड व आरशांत दिसणारें बिंब हीं निरनिराळीं असतात असा भास होतो; पण तीं एकच आहेत असें कळून आल्यावर दृश्य नाहींसें होतें, ऐक्याला बाध येत नाहीं, पाहिलेलें व पाहणारा एकच आहेत यालाही बाध येत नाहीं; ज्ञानदेवी—'**एकलेपणें न घटे**' १८·११५६. तेवि दृश्या नाहिं दृष्टता। मी जालेयां॥ १८·११५६ (१). १५·५०८ (२), १५·५११ (२), १८·११२२, १८·११४९, १८·११५५ (१,२), १८·११८०, **१८·१५५३. दृश्याचा ठाञ्** १८·९६७,—**ची मांदी** १८·१०६४; **त्रिधा दृश्य,** जें कांहीं दिसतें त्यांत सत्वरजतमाचे तीन प्रकार असतात, १८·६९०; **दृश्येंसिं द्रष्टा आटला** १८·४३८ (१); **मज द्रष्टेयातें दृश्य करुनि दावी** १८·१११५ (२); **दृश्यजात,** जात पहा; **दृश्य जातीं** १८·११७९; **दृश्यपथ-पंथ, पथ-पंथ** पहा; **दृश्यदृष्टस्थिति** १३·८६६ (१); **दृश्यत्व** १८·१११८; **अदृश्य —दृश्यादृश्यातीत** १८·११५८; **दृष्टादृश्य** १३·९३० (२). **दृष्ट**—दिसलेलें; **उघड, स्पष्ट दिसणारें.** तऱ्हीं आत्मा दृष्ट नोहे। तंव कर्म करणें कां ठाए। १८·९३१, जोंवर आत्मानुभव आला नाहीं तोंवर कर्म करणें थांबतें काय ?. ८·२६३ (१). **दृष्ट जालें** ११·२३७, ११·६१८; **आत्मसुख दृष्ट नाहीं** २·२४४; **गीतागमु दृष्टु होए** १८·३२; **दृश्यदृष्टस्थिति** १३·८६६ (२); **दृष्ट ना श्रुत** ११·५७८; **दृष्टादृश्य** १३·९३० (१); **दृष्टें—**१८·११५१ (२); **दृष्टांतेयां** ११·४९९, **दुष्ट** पहा; **दृष्टता** १८·११५६ (२); **दृष्टत्व**—दृष्टत्वेंसिं विरालें। दृश्य जेथ॥ १५.५०८ (१), १८·१११९, १८·११५५ (३); **अदृष्ट,** न दिसणारें, जन्मकर्म, नशीब, परलोक, कां अदृष्ट जालेयां उदासु। पालटे श्रीमंतांचा उल्हासु। १८·४९३, **१५·२२, १८·१२८८, १८·१२८९; अदृष्टाचे(चें) बैसणें** ८·२६३ (२); **दृष्टाअदृष्टाचा सखा** १६·२२०; **दृष्टादृष्ट** ११·६८७,—**कामीं** १४·२३२,—**विजयें**

१८·१७७९, –स्पृहे १८·९५७; दृष्टादृष्टिचिये जोडी ९·५०३; दृष्टादृष्टाचेनि नावें १४·३६४; दृष्टादृष्टीं, इह व परलोक यांत, १७·४१९; द्रष्टा-ष्टु-ष्टें—१५·५११ (१), १६·५०, १८·४३८ (२), १८·१११५ (१), १८·११५०, १८·११५१ (३); द्रष्टेनसिं १८·४०७ (३); द्रष्टेयातें १८·११७९; सर्वद्रष्टां १८·१०७; द्रष्टेपण १८·११५१ (४). दृष्टि पहा.

दृष्टि-ष्टी—नजर, डोळे, पाहण्याचें सामर्थ्य, विशिष्ट हेतूनें पाहणें, मत. **दृष्टि**—दृष्टिचें तेज भ्रंशे। २·५६, डोळे. परि दृष्टि जैसी लोचनीं। अधिक नोहे॥ १८·११४, नजर, पाहण्याचें सामर्थ्य. कूर्मिचेया पीलिया। दृष्टि पान्हा ये धनंजया। १८·१३३४. १६·११२, १८·१५८६. **दृष्टि उघडे** १३·१०८२,–**उल्हासे** १४·३८४,–**देॐ** ११·१६२, ११·१७६, –**नाशे** १०·२९१, –**पडो** १८·१३४७; **दृष्टीसि पाटा फुटे** १·२३; **दृष्टि रिगे** १३·१०८१,–**सूनि** २·२७१; **दृष्टिबंध** १४·५; **अज्ञानदृष्टिकल्पितें** १५·३५७; **आत्मदृष्टि** १५·२६८; **देहात्मदृष्टिमूळें** १८·३८८; **सोहंदृष्टि** १४·३८९; **अदृष्टि—अदृष्टिचेनि उपद्रवें** १३·२२१; **दृष्टादृष्टिचिये जोडी**, इह व पर लोकांतील लाभासाठीं, ९·५०३. **दृष्टी** १४·३८५, १८·११५८; **तेया दृष्टी** ११·१६३, **तेयाचिया**– १८·२११(१), **तेयाचिये**– ६·९६, ७·१२८; **अन्यथादृष्टी** १८·१२९१; **कृपादृष्टी** १५·४२०; **ज्ञानदृष्टी** ११·१७८, ११·१९९, १८·१५६४; **विदेहदृष्टी** १८·४३२; **विरक्तिचिया दृष्टी** ५·११८; **सर्वदृष्टी** १८·१४०८; एकाच अर्थाच्या कांहीं शब्दांशीं संबंध असतांना, किंवा एकाच शब्दास जोडून, किंवा विभक्तिप्रत्यय लागूनही **दृष्टि व दृष्टी** असे ऱ्हस्व व दीर्घ प्रयोग आलेले आहेत—**तर्काचि दृष्टि** ४·१६०, **तर्कांचिये दृष्टी** २·१४७; **मिथ्यादृष्टिचां घरीं** १४·११२, **मिथ्या दृष्टी** १३·९०५; **लोक दृष्टिसि** १८·१२७७; **समदृष्टी**, समानतेची दृष्टि ५·१०१, समानतेची दृष्टि असणारा ५·१०३; **समतादृष्टि** ५·८७; **स्थूल दृष्टिची** जवनीक ११·१२१, **स्थूलदृष्टी** ९·१४२, ९·१४३, ९·१४४; **समदृष्टयांचें** वर्म ५·९५. **द्रष्टा** १८·११८१; **द्रष्टेनासिं** १८·४०७ (३); **द्रिष्टि** ६·१०६, १८·२६६; **द्रिष्टी** १८·२११ (२), १८·२७१. **गुरुद्रिष्टी** १२·२, १२·१८; **सर्वद्रिष्टी** १८·१३१६; **द्रिष्टु होये (यें)**, मी तसा विश्वरूप दिसेन, ११·६८१.

देउल—देऊळ, मंदिर. नाना देउलें मोडूनि कीजे। पौळि देवा॥१३·२१९. १३·६५७. **देउला-चेया कामां** १८·४८९; **देउलिचिया कामा** १८·९७५; **गावींचे देउलेश्वर**, गांवदेव फलदायक होत नाहींत या अर्थी, १८·५६७; **देवलविसें**, मंत्रतंत्र, देवसंचार इ., **देवलविसेंया कडां** १८·४४२; **देवलविंसें फुंजे**, देवसंचार होतो म्हणून फुगून जातो, १३·७१४.

देॐ-ओ-वो—दिवस, देव, दैव. **देॐ**—(१) दिवस. राति देॐ न घटे। नृपु जैसा॥ १२·१९४. **देॐ...रात्री** १३·६५३. (२) देव, गुरु, श्रीकृष्ण. बापु उदारु देॐ अपरिमितु। ११·११७. तैसा आनु देॐ मांडी। १३·८१०. ५·१६२, ६·३२९, ६·३३५, ११·९०, ११·११०, ११·२१०, ११·५०७ (१,२,३), १३·८५६, १३·९५०, १६·१४७, १७·३७३, १८·२९, १८·५६८, १८·१५६०, १८·१५७६. **देवदेॐ** ३·२६८. (३) दैव. **निर्देॐ**, दुर्दैवी, ९·३०८, ज्ञानदेवी – 'निदैव' ९·३११. (४) विशेषनाम. **ज्ञानदेॐ, श्रीमहादेॐ**, परिशिष्ट (६) पहा. **देओ**—देव. ६·४२६, ९·२३३; **देवांचा देओ** ६·४८०. **देवो**—देव, दैव पहा.

देखणें—पाहणें, मानणें, लेखणें, पटणें, अनुभवास येणें. या क्रियापदाचे अनेक उपयोग केलेले आहेत, त्यापैकीं कांहीं येथें दिले आहेत. **देख**—हें प्रत्यक्ष चि देख। प्रमाण तूं॥ २·१०८. तैसा हा संग्रामु देख। पातला असे॥ २·१९५. १·९९, १·१५१, २·११६, २·२५५, ११·११५, ११·१३६, ११·१३८, ११·१५० (१), १३·४९८, १४·२२४, १७·२१५, १७·३४७, १८·२८८, १८·१०५२; **देख देख** १·१७७; **देख पां** ३·१५१; **एथ आह्मीं तुह्मीं देख** २·१०३; **देखत असे** ८·८६, १०·१३८, ११·२५८ (१), –**असें** ११·२५९; **देखतसे** १०·३०२, ११·२१०, ११·२५५, ११·३०७,

११·५०५, –सें ११·२५६, ११·२६१, ११·२६३, ११·२६४, ११·२६६, ११·२६७, ११·२८१, –सों १७·२६६; **देखत खेऊं** ६·१७०, १७·२०३, **देखतखेओ** ६·३६६; **देखता जाला** ११·२४०, –जालां(ला), पाहतां आला, ११·२८७; **देखतां** ३·२१५, ८·२३८, ११·१०१, १६·५० (१), १७·३७९; **देखति**—तैसा आत्मा देखति देहें। गंवसिला हिं ॥ १५·३५३, ४·६८, ९·१४०, १३·११३४, १४·१३०, १५·३५१, १५·३५५, १८·४३४; **श्रद्धेचीं रूपें देखति** १७·७५; **हिताहित** – १३·१०३७; **देखतु**—तैसा देवेंसि पांडुसुतु। आपणपें देवि देखतु। १८·१५७५ (१), ११·२०७; **देखतु असें** ११·२७६, **–आहासि** १८·१५३३, **– आहें** ११·१५२; **देखतें**—जें सर्वेहि जगा परौतें। जें एक सर्व ही देखतें। १७·३६६, १८·११४९ (३), १८·११५० (१), १८·११५५; **देखवे,** पाहावे, १४·२८८; **देखसी**—ऐसा चिन्हि चिन्हतु। देखसी तो चि मुगतु। ३·७४. ४·१६८, ११·१७६, १३·२६०, १३·२७७, १३·३८३, १३·४८२, १३·७२३, १३·७८०, १७·१०८, १८·१२५७; **देखसील** ११·१५१, १३·३१०; **देखा-खां** १·१९०, १·२०२, २·७५, २·८०, ३·९४, ३·१०१, ३·१०८, ८·२४३, १०·९७ (१, २), ११·३५३, ११·४२०, १३·२१८, १३·१०१५, १५·१३०, १५·१६३, १५·१७८, १५·१९९, १५·५५४, १७·१६१, १८·३१६, १८·४४१; **नवलाऊं देखां** ११·६३०; **देखावा-वी-वें**—पाहावा–दाखवावा–शोधावा–गणावा-वी-वें, हा चि येकु रक्षावा। मी तैसा देखावा। १·१२४, देखावें तें देखिजे। शास्त्रदीठी ॥ ६·४४३ (१), परतत्त्वाचां गांवि। संकल्पाची सेज देखावी। १३·५३, तो अहोरात्राचा पैलकडु। कोणें देखावा ज्ञानमार्त्तंडु। १६·१६, ५·६, ५·९४, १५·३४४, १५·४२२, १६·३३२, १८·५७८; **देखावें कुंठे** ११·२३०, **–पडतसे** ११·२३१; **मानसिं देखावें वर्त्ते** ११·१५० (२); **हा सकलात्मकु देखावा** २·१५१; **देखावासि** १·२२९; **देखावेया** ११·११०, ११·२०३, ११·५८८, ११·५९५, १३·८४२, १८·१०३८; **ठेविलें देखावेया** १६·१००; **मज देखावेयाची...गोठी** ११·५७४; **देखि,** पाहणें, दाखला, **देखि लागैल** ३·१५३; **डोळेयां देखि होआवी** ११·५७८; **देखौनि देखिं** १५·३९२(२); **देखी—जिया देखी** २·२१३; **देखिजति** १८·६३९; **देखिजे**—जैसें स्वप्नामाझि देखिजे। तें स्वप्नीं चि साच्च आपजे। २·१३९. देखिजे देहाचा धर्म देहिं। १५·३४९ (१), देखिजे करुनि सम। ऐक्यबोधें ॥ १७·३८०, ५·१७, ६·४४३(२), ११·७४, ११·१६२(जे), ११·५७६, १३·१७६, १३·८६५, १३·११३२, १५·२७५, १५·३४५, १५·३५४, १५·४५७, १८·६८५, १८·८०५, १८·११५७ (१); **देखिजैल** १३·४०८, १८·१२५६; **देखिला-ली-लें**—परि फलपाकिं दूणावलें। देखिलें जेविं ॥ १५·५५८, तें गंगा काइ देखिलें। आनी दीठी ॥ १६·२५, १·१६८, १·१८१, २·१३२, ३·२५७, ८·१४८, ११·१९५, ११·२००, ११·२११, ११·२३२, ११·२५७, ११·४७१, ११·४९५, ११·६०८, ११·६११, ११·६२८, ११·६७१(२), ११·६९२, १३·२२५, १५·११५, १५·१३९, १५·३९७, १६·१४४, १८·३८३; **देखिलां...आइकिलां...भाविलां वानिलां** ९·३५५; **खाणि देखिली** ११·५३३; **नवल देखिलें** २·९१; **नवलाऊं देखिला** ११·४२३, **मंत्र –** १७·३२९; **स्वर्ग देखिलें** ११·६१०; **देखिलासि**—जन्मा नवल मिर्या देखिलासि। ११·३०१, **देखे**—अथवा आपणपेया सारिखें। चराचर जो देखे। अखंडित ॥ ६·४०३, येरु ही तिए चि भागीं। दोन्हीं देखे ॥ १८·१५७६ (२), ६·२६९, ८·१८८ (१), ८·२३९, १०·७३, १५·१३८, १८·१५७४, १८·१५७५ (२), **कें देखे** १८·७११; **देखे ना जो** १३·७७७; **न देखे** ५·८९, १०·६४; **हाणि लाभु नदेखे** १३·७९०; **देखें—तुच(ज) माजि देखें** ११·२५८ (२), ११·३७०, १४·१३३; **देखैं**—देखैं आत्मतुष्टी तैसीं। कर्में नाहीं ॥ ३·१४७, १·१०१, १·१४६,

२·१०२, २·११४, २·११९, २·२२२, २·२४८, २·२५२, २·२५३, २·३२८, २·३३८, २·३४४, ३·४१, ३·५४, ३·६०, ३·११९, ४·१४३, १०·५८, ११·२६९, ११·४८९, ११·६१२; **देखैल** ११·१२२, १२·१०६, १३·७९७; **देखों**—पाहतां, पाहावें, जें विश्वरूप आह्मीं। प्राकृतें देखों ॥ ११·२५१, ८·१८८(२), ११·२८६, ११·६५०, १२·२३७, १३·११५५ (खों); **देखों जाये** १८·११४९ (१) – **ठेला** १८·६१, –**नेदी** १८·१०२४, –**पाविजे** १५·४०४, – **पाहिजे** ३·५२, – **होये** ९·१२; **कैसेनि देखों** ११·१५९; **देखौनि**—तंव कृष्णु विस्मो पातला। देखौनि तेयातें।। २·८३, नातरि असाध्य देखौनि व्याधि। २·८६, कां आत्मा देखौनि उगा। वेदु ठेला ॥ १७·१७१, १·१३७, १·२३०, १·२४०, २·५, ६·३८३, १०·५२, ११·११४, ११·६६८, १३·२० (दखोनि), १३·२३, १३·८६८, १४·११६, १५·३५०, १५·३९२(१), १६·२२६, १७·२४९, १७·३००, १८·४४४, १८·४७७ (१, २), १८·४८०, १८·४८१, १८·४८६, १८·५९८, १८·७०९, १८·७१०, १८·१५६१, १८·१५६२, १८·१५६९, १८·१७३६; **कुल देखौनि** २·२, २·६४; **देखौनिया(यां)** ११·३१४, –**यां** ११·१६३, १५·२९७, **वेद्निर्द्धारें देखौनियां** १७·१७७; **देखणा**, पाहणारा, डोळस, मार्गि अंधारिसा। पुढां देखणा हीं चाले जैसा। ३·१५५, जो ज्ञानियांचा वापु। देखणेयांचिये दीठी दीपु। ६·१०८, ३·२२९, ११·१५५ (१) (या), १२·१७९, १३·४९८, १५·३४९ (२), १६·२३५, १८·११४९(२); **देखणा ज्ञानी होंसि** १३·६४४, – **नाहिं संधी**, संधि साधण्याची दृष्टि नाहीं, १३·३६४, ज्ञानदेवी – 'बोलणें नाहीं संदिग्धीं' १३·३६५; **देखणां अतिसो** १८·११३३; **देखणी दीठि** १८·१७१२, –**प्रज्ञा** १३·११२३; **देखणेपण**—डोळेयांचें देखणेपण ७·६१; **देखणेपणें पवित्र** १३·६९; **देखणें**, पाहणें, दर्शन, तेवि ल्चकलिया दीठी। देखणें जें जें उठी। तेयां नांव सृष्टी। मी विये गा॥ १४·८४, १४·१८०, १४·२४८, १८·११४९(२) १८·११५० (२); **महात्मेयां(या)चें देखणें** ११·३१५; **न देखणें**—हारतलें न देखिजे, हरविलेली वस्तु जोंपर्यंत सांपडत नाहीं, १८·१४९; **न देखे** १७·३५, १८·४३०, १८·४३३; **ना लोकु देखे** १८·४३७(२); नकाराबरोबर आलेल्या **देखणें** या क्रियापदाच्या मात्रेचा बदल होऊन **ने दखणें** किंवा **नेदखणें** अशीं रूपें कांहीं ठिकाणीं आलेलीं आहेत—**नेदखणीं** १५·३८१; **नेदखणेन जें दीसे** १८·१५९८; **नेदखणें** ९·१४३, १५·२७७; **नेदखतां** ८·२१६, ११·५५, ११·५९७, १७·१९३; **नेदखति**—आणि ग्रीच तें स्वप्नीं। नेदखति ते ॥ १६·२८२, **वैराग्याची सींव नेदखति** ४·२४; **नेदखसि** ११·१५५(२); **नेदखिजे**—**मग देखिजे कां नेदखिजे** १८·११५७ (२); **ने दखे** १२·१८२; **नेदखे**—पैं जीविताचेनि सुखें। जैसा कां मृत्युतें नेदखे। १३·७५२, ६·२८२, ११·६७१(१), १३·७५०, १३·७५३, १३·७५८, १८·१३, १८·६२, १८·२०९, १८·१५७६(१); **नेदखें** १८·२४, १८·१५०६;

देट–देंट–देंठ—फळाफुलाच्या आधाराची दांडी. **देट**—पैं परिपाकाचिये वेळे। फल देंटें ना देठु फळें। तैसें स्नेह खुळें। सर्वत्र होए॥ १८·९५२ (२). **देंट**— १८·९५२ (१); **देंठु न संडितां**, **देंठासकट**, ९·३७९· **देंठ**—परिमलु निगालेयां पवनापाठीं। मागां उ्स फूल देंठीं। ९·४०९.

देणें—अर्पण करणें, स्वाधीन करणें. संदर्भानुरूप या क्रियापदाचे अनेक अर्थ निघतात, त्यांपैकीं कांहीं येथें दिले आहेत. **दे**—**अवधान दे** १६·१३५, **अवधानाची दीठी** – १६·२७३, **आज्ञा** – १२·१०, **चित्त** –, देणें सहित आलेल्या संदर्भासाठीं **चित्त** पहा, **जावों** – १२·१२९, **पाप** – १७·१९६, **पाणी** –, त्याग कर, १८·१९९, **प्रेम असों** – ११·६२८, **बुझावणी मांडूनि** – १३·१६८, **मीठी** – ११·४०६, १८·९९८, **योग्यता** –, मिळवून दाखव, ६·१०४, **राणिव** – १५·१२, **लाखौली भरौनि** – १३·३८७, **वो** – १७·३२८,

शून्यामाजि जिरों – १२·१३२, सुगम करूनि – १८·६९८, स्तन्य – ८·१२, हों – १२·१२; दे दान ११·१०६; दें, देतां, जिव्हाला दें १५·३७३, मीं वृत्ति – १६·४०५; देआं, द्या, ६·१३६; देइं, तूं दे, अवुज्ञा देइं १८·१५५९, आलिंगन – ३·१८६, हों – १२·१६(२), घेइं – १३·१०८६; देयीं ९·९६; देइजतसे ७·४१; देइजे १७·२६५, अवधान – १·८१, ९·१, खेंव – ६·११७, ११·५८१, जरि –, जर दिलें तर, २·१८४; देइजैल १७·३४२; देइजो ६·३३६; देईं ५·७०; देईन—झाडा देईन १३·११५८; देइल, अभिशाप देइल २·१९८; देईल—कोणासि जैत देईल, कोणाला जय मिळेल, १८·१६०८; ज्ञान मोक्षु देईल १५·३५; देउनि—इंद्रियां लला देउनि ३·१९१, कवाड –, बंद करून, ९·१३४, जियें – ११·१६८, जेयाचें ठेविलें तेया – १७·२७५, झाडा –, झाडणें पहा, डांक – ८·४२, ढाल – १८·७७२, तिलांजुली – ८·१२२, पाठि – १८·१३८५, पुट – १३·१०३१, प्रायश्चित्त – ८·१०२, बंध – १८·१०३१, बुडी – ६·४२१, मीठी – ६·२२९, वलण – ६·२२२, हित – १६·४५९; देउनियां १·८४, १६·१४५, आहुती – ८·४७, देऊं, देण्याकरतां, देऊं, खेऊं(ऊं) देऊं जाइजे, ११·२८५; मीठी देऊं येईल ११·३१७; वाचेसि प्रायश्चित्त देऊं १३·६७३; देवों—गाऱ्हाणें देवों एति १७·३२८; देवों न शकसि १२·१०४; देंत—नवसिये देंत उंडी । बालकांची ॥ १७·९६, आपणपें मज देंत, आत्मभाव मला अर्पण करतात, १२·३९, मीठी – १८·७७९, पाये –, वर पाय दिला तर, १६·२५, पाऊल टाकीत, ६·३०३; देंतसें—अहंतेचें दान देंतसें १८·१६००; देंतु १२·१०५, दीठि – १६·४५४, सहस्र वरि – ११·११७; देता—कोणा देता कोणु १३·११४०; देंता, देणारा, विषादु तोषु देंता २·११७, हातुदेंता १३·४१७; देंतासि—मिठि देंतासि ११·३८९, सुख – १५·४१७; देतां ११·१०४, १६·१५१, लोका मन –, अंतःकरण उघडें करून दाखवितां, १३·३६०; देंतां—तूझें औदार्य जाणों स्वतंत्र । देंतां न ह्मणसि पात्रापात्र । ११·९८, १८·२४१; मोल देंतां १८·५९६; देति—मग ते तुह्मां इछितां । अर्थातें देति ॥ ३·९५, देंति १२·१३७, १५·१८८, १८·१३६, सीणु हरिति सुख – १३·१०३७, हाका – १·१३४; देंतिये—डोला देंतिये क्षणीं, नजर टाकतांच, १८·१२०१; देंती – भरूं भरूं देंती १७·९५, मीठी – १८·७३२; देंतें घेतें ४·७२; देंदी—सादु घातलेयां आकाशा । देंदी प्रतिशब्दु जैसा । १७·२७८, देया, जर द्याल तर, लोभें देया जरि लालसा । १८·२९०, देयावा-वी-वें, केलां कामिं जें देयावें । तें ज्ञनें मज होआवें । १८·१८९, जें जें कांहीं कर्म करावें त्याचें फळ पुढें कदाचित मला मिळेल, ९·३९७, १०·११४, १६·३८३, १८·२८१; अंतष्करण देयावें ना ३·२०४; अवधान देयावें १·६२; अवसरु देयावा १३·४५८, १३·११६४; तिलोदक देयावें ११·१०, दान जेया – १७·२७७, पसाय-दान – १८·१७७२, सामर्थ्य – ११·१६१; देआवें १०·११६(२); देयावेया—तोंड देया· वेया १३·२०; देयावेयाचेनि मीसें ११·१८२; देआल—चित्त देआल ६·१४१; देयाल... नेयाल १३·३३०; द्यावी—बुडकली द्यावी किं ना १८·७०१; देंसि—अंतष्करण रिगों देंसि २·२५८, थारा – ८·१२१; देसी—चित्ता रिगों देसी ३·१८४; देंसी १८·१४८४, भाष हीं देंसी १८·१३६६; देणें—देण्याची क्रिया, दान, परि बापुडा पेसा नेणे । जें वेश्येसि सर्वस्व देणें । तें चि नांगवणें । रूप पथ ॥ १३·७४३, १०·११६(१), आंग देणें ११·६०१; ऐसेन जें जें देणें, तामस दान, १७·२९८; खेंव देणें, खेऊं पहा, त्रिविध – १७·१२२, दान – १७·२८७ (१), पुटें – १८·१५६, मोतियां भिंग – १०·१४, विस्म-यो – १८·८५६, वेह्र – १८·८६०, हरिचें – १४·३४७; घेणें देणें ८·१८४, १२·१६ (१), १८·३३२; दायक—संसारभयदायकें १८·७०६; दीजे—पूजा घेउनि रसु दीजे । पीडितासि ॥ १७·२८६, १७·२९२; अर्घ्यु न दीजे, देऊं नये काय?, ९·१३, अवधान – ११·१५, जें येणें भावें – १७·२८७ (२), मानु – ६·३५०,

नाहीं, कुंटे ज्ञानदेवी – 'देवलोकिं' १७·७७; देवांब्राह्मणाचेनि नावें १६·३८३; देवराय ११·६४, –वृंद १८·३४९; विशेषनामास जोडून—अर्जुनदेव १४·१३५, कृष्ण– १०·२९४, ११·६९०, निवृत्ति– ११·९, भीष्म– १·१२७, व्यास– १०·१४३; सकलदेवदेवतार्चन १०·१६५; सकलदेवराज्ञ १८·१५५९; धृवो देवो १३·६२०, परत्र ना– १६·३०५; देव मनुष्य स्थावर १८·२३७; देवत्व ७·१४५. देवी १·७१, ४·६८(२), देवी लक्ष्मीयेचा नाहो ३·२६८(१), देवादेवीं, देवांच्या व देवींच्या पूजनासाठीं, १३·८१३. देव्हार, देवघर, देऊळ, १३·२३०; देव्हाराचिं उपकरणें १३·४०६. देऊ, देवता, दैव, पहा.

देवड-ढ-व्हड—दीडपट, आडवें, वांकडें. देवडें—आणि एरांचेनि पाडें । दल ही तें देवडें । १८·१६१०. देवढ—जेथ देवडे भंवत वलसे । अज्ञानाचे ॥ ७·७५. देव्हड—देशें देव्हडा वाहे, आडवा येतो काय? १५·२१२, ज्ञानदेवी – 'देशें दवडावा आहे' १५·२१४; देव्हडि वाढि, दीडपट वाढ, १५·९९; देव्हडी वाढिया लाहिजे १८·५९६; कृतयुगाची पेली देव्हडी पडे, पुनः कृतयुगाची पहिली साल उत्पन्न होते, १५·१२८.

देवता—आराधण्यास, पुजण्यास योग्य देव, प्रतिमा, गुरु. परि यजी जो देवतातें । तो देवत्वासि ये ॥ ७·१४५. बापु ग्रंथु गीता । जो वेदीं प्रतिपाद्य देवता । ११·२६. ३·९५, ११·३७९, १८·३१. देवतांतरा अनुसरले ७·१३७, –रें उपासिति ४·७०, देवतांतरा भजावें ३·९१, –रीं भजावेया ७·१४०; देवतार्चन १२·२३५, सकलदेव– १०·१६५; देवतालय १७·२०१, –कांड १८·१४३५, –धाम १६·९४, –पूजन ३·१०५; इष्टदेवता २·५९; कुलदेवतिं भजे १३·८१४, हा शब्द देवत असा घ्यावा; कुलदेवतेतें भजिजे १३·७९६, क्षुद्र देवतादि भूतें ९·३५३ (१), क्षुद्रदेवता १७·९७, गुरु– १३·४४४, गृह– ६·४४५, पर– ११·५५५, १२·२३७; परमदेवत ९·३५३(२), –दैवत १०·१३४; पितृदेवता १०·२२४; वाग्देवता १८·३६२.

देश—प्रांत, प्रांतविभाग, विशिष्ट स्थान. ११·६३६, १५·४९०, १७·१३, १७·३६. कोण्हें देशिं, कोठेंही, १५·२९५; देशिचां झाडिं १८·१६२१; देशिचे डोंगर १८·५६७; देशिचा व्यापारु ८·१८३; देशत्याग २·४७, –धडी ११·३६५, १४·२४५, –शुद्धि १८·६३३; अज्ञानदेशिचा राऊ १३·७५१; अधोदेश, कमरेखालचा भाग, १४·१०४; इंद्रियदेशिचा अध्यक्ष ८·३३; एकदेशी पहा; कैवल्यदेशिचे राय १८·१०६१, देशोदेशिचे राये ११·३८८; निर्देशदेशरहित १२·३२; पुण्यदेशीं १७·२९९; विचाराचां देशीं १८·३२३; विषयदेशिचिये १८·४६१; सर्वदेशा, सर्व ठिकाणीं असणाऱ्या तुला, ११·५२६, सर्वदेशीं, सर्व ठिकाणीं, १८·१५५३; हृदयदेशिं १५·३८९. काल(१) पहा. देशकाल, योग्य स्थळ व वेळ, ९·२०८, १३·८७०(२); देशिं कालिं १३·८७०(१); देशकालशुद्धपात्रिं, योग्य स्थळीं, काळीं व माणसास, १७·३६०; देशे काले पदार्थे १८·१२१८; देशें दिसें, देशोधडीस, १६·७०; देशें दवडूनि १८·१८; देशें देव्हडा वाहे, देव्हडा पहा; देस, देश, मरुत देसीं, निर्जल प्रांतांत, १८·१५९; देसें दवडूनि १३·१०३६. हे(दे)शकु ११·२३५, हा अपपाठ दशकु ऐवजीं आला असावा, ज्ञानदेवी – 'दशकही' ११·२३९. देशीक—मन देशीक जालें, मन देशोधडीस लागलें, ११·६५४, ज्ञानदेवी – 'मन देशधडी जालें' ११·६६४.

देशी—मराठी भाषा. हां हो नवल नोहे देशी । मऱ्हाटी बोलिजे तरि ऐसी । ६·१३३. ऐसी देशी आणि संस्कृत वाणी । एकां भावाचां सुखासनीं । १०·४४. दाउं वेल्हाल देशी नवी । १३·११५१. देशीचिया अक्षोणी १२·१२; देशियेचेनि नागरपणें १०·४१; देशियेचें लावण्य १०·४६; देशिचिये सुखासनीं ११·३; देशिचिया हवावा ७·२०४; देशिकारें १८·१६९९; देशीकार लेणें १८·१७८४; देशीक, देश पहा.

देह—शरीर. देहीं देहभाव जिहीं । स्ववश केले ॥ ५·१२८ (१). झाणौनि अग्नि विण देहीं । चेतना न थरे ॥ ८·२१२. आगा देहिचा अग्नि जरि गेला ।

तरि तें देह नोहे तो चि खलु (चिखलु) बोला। ८·२१३. तरि भोग्यजात जितुलें। तें एका चि देहाचेया नीके लागलें। आणि एथ देह तंव असे पडिलें। काळाचां तोंडीं॥ ९·४९१. देह हें क्षेत्र ह्मणिजे। १३·८. देह तरि वरिचिली कडे। आपुलेया परि हींडे। परि बैसिक न मोडे। मानसाची॥ १३·४८४. तैसा आत्मा देखति देहें। गंवसिला हिं॥ १५·३५३. २·१०९, ३·१७८ (२), ५·३८, ५·४९, ५·५४, ६·८४, ६·३६९, ६·३९०, ६·४०७, ६·४७१, ८·८२, ८·११७, ८·१३४, ८·२०३ (१), ८·२४८ (२), ९·६६, ९·३४३, ९·३९९, ९·४०५ (१, २), ९·४०९, १०·७२, ११·६०, ११·१५१, ११·२५३, ११·६२३, १२·१४५, १३·१२१, १३·१४६, १३·१५१, १३·१५७, १३·१८३, १३·३००, १३·४२९ (१), १३·५१६, १३·५३०, १३·५३२, १३·१०२२, १३·१०६६, १३·१०७०, १३·१०८०, १३·१०९०, १३·१०९१, १३·१०९२, १३·११०९, १३·११११, १४·१०७, १४·११७, १४·१३३, १४·१४४, १४·१९२, १४·१९५, १४·२०१ (१), १४·२०२, १४·२१५, १४·२३६, १४·२४०, १४·२४२, १४·२८१, १४·२८३, १४·२९५, १४·३०५ (१), १४·३०७, १४·३१२, १४·३२५, १४·३३५, १४·३५१, १४·३५२, १५·१५९ (२), १५·१८० (२), १५·२६१, १५·३३५(२), १५·३३९ (१, २), १५·४७१, १६·३९७, १७·११, १७·१२९, १७·१३१ (१, २, ३), १७·२०८, १७·२०९, १७·२१० (२), १८·१७४, १८·१८८, १८·२४२, १८·२६५, १८·३१३, १८·३१६, १८·३१८, १८·३७९ (२), १८·३८०, १८·३८२ (१, २), १८·४१०, १८·४१५, १८·४२५ (२), १८·४३२ (१), १८·५६८, १८·१०४४, १८·१०४६, १८·१२९६, १८·१४७९. **एकि चि देहिंचे आनान अवयव** ९·२४९; **देहिचे खोले** १५·३५०; **देहाची गवसणी** ८·१३३; **देह गावें** १३·३७७; **देहाचेया गांवा** १८·१००; **देहासि घाऊ** १८·६१६; **देहाची चौपाहारी** ८·१५९, **—जवनीक** ९·३५४; **देहाचें जाल** १८·३८८ (२); **देहाची डिरी** १५·१३१ (१), **—दशा** १३·११०१; **देहाचेनि नावें** ९·४३७; **देहाचां निर्वाणीं** ७·१४६; **देहा निर्वाहो** १८·४१९; **देहाचेनि प्रधानपणें** १७·२१३; **देहाचिये बांधवडी** ९·४०२; **देहाची बाधी** १४·५८; **देहांची(चीं) बुडसलें** १५·१५९ (१); **देहाचें बेलें** १४·५१; **देहें मानुपें** १५·१८१; **देहाची मूर्त्ति** १८·२१६; **देहाचें मोटकें उभें** १५·३४१; **देहिची रोड, कृशावस्था,** १३·२१०; **देहाची लूति** १३·७३०; **देहाचें लेणें** १८·१५०४; **देहाचेनि लोभें** १८·१९३; **देहा वाढु** १३·७४७; **देहाची वास** ६·३७०, **—सिद्धता** १८·६४०; **देहिचिं सिसालें** ११·४१२; **कपटिचें देह, कपटानें भरलेलें,** १८·६७०, **चैतन्येंवीण—** ४·१९२, **सोनेयाचें—** ६·२६८; **असतेनि देहें** ६·६५; **देहीं असणें** १४·३१६; **देह अपंगी, देहाचा आश्रय घेतो,** १५·३३६, **—आटे** १८·६४१; **देहें आथिलेनि** १३·१०२८(१); **देह कांपत** १·१९६, **—गेलेयां** १३·९४ (१), १३·१०२८(३), १५·३४३, **—जाईल** २·२२७, **—ठेविति** ८·२१९, **—ठेवी** ८·९६, **—नाचवीति** १४·३०८, **—पडे** ८·२३३; **देहो पावे** १५·३३१; **देह मरौनि, मेल्यावर,** १७·५८; **देहातें मेकलीति, टाकतात,** ८·६७; **देहासि येणें पडे** ८·२०३ (२); **देह वाहूनि** १६·१८९; **देह होंता जांता** १५·३५५; **देहिं अभिमानु बांधे** ११·५१; **देह असो अथवा जाओ** ८·२४६; **देहीं अहंता सांडौनि पाहीं** १६·१३२; **देह आंतुबाहिरि श्लेष्मु आते** ८·२११ (२); **देह कर्में चि आतलें** १८·२२२; **देह गेलेयां न मरिजे, मद्रूप झाल्यावर देह गेला तरी तो अमर होतो,** ८·७७; **देह चालितां चिंत्ता चळु नोहे** १३·४८६; **देह झोळु ऐसें मानूनि** ८·५९; **देह तेजूनि स्वरूपीं मिळावें** ८·२१४; **देहेंसीं भाक केली** १८·३२३; **देहिचें रूप हारपे** ६·२९३; **दें(दे)हें चि विश्व जाला** ४·१०१; **देहें होइजे जाइजे** १५·३४८; **देहाच्या पुनरुक्तीचे कांहीं संदर्भ—देहीं देहा वेगला** १४·१७१;

देहीं देहा जोगे होती चि ना १४·५०; देहीं देहें न लिंपे १३·१११३; देहाचा धर्म देहिं देखिजे १५·३४९; देहिचा देहीं भूतत्रया लोपु आथि ६·२९८. देहाविषयींच्या चुकीच्या कल्पना—२·१३७, ३·१२७ व ३·१२८, ४·१९, १३·१०९० ते १३·११००, १४·१७३ ते १४·१७६, १५·३९४ व १५·३९५, १८·१९३, १८·३२१ ते १८·३२३, १८·३७९ ते १८·३९१, १८·५६८. देहांकुर १५·१३१ (२); देहांत २·३६८, ८·१३२, ८·१३५, ८·२११ (१), ८·२३१, ८·२४४, १३·४२९ (२); देहांतर २·१४४, देहातीत १४·१५४ (१); देहाभिमान २·१३७ (१), ३·१७८ (१), ६·७०, १४·३०३, १८·४२५ (१); देहावसान ८·१२५; देहास्तमान ८·३३; देहअहंता १५·२३५, १५·३१२, १६·३; देहाहंता १५·२६०, देहाकार, आकारणें पहा; देहाकृति ६·४५०, –ती ६·२५९, १३·१११०; देहात्म १४·१७६, –दृष्टिमूल १८·३८८ (१); देहाधार १६·४१३; देहक्रिया ८·१८५, –खंड १८·५६४, –जल १४·३४८, –दुःख ६·३६८, –दुर्ग ३·२३७, –धरणें ९·४०८, १२·२२३, –धर्म ३·१४५, ६·३४२, ९·१५५(२), १३·१०७, १८·१३५८; देहधर्मसमस्तीं १४·१४५; देहधातु १३·१०६३, –धारी १८·४३४, –निर्वाह १८·१०२३, –पणें १६·१८०, १८·३२२, १८·४११, –पाशकीं १४·६४, –पुर १५·४६३, –पूरीं ८·१८०, –बंदिसाल १८·३८९, –बंध ८·२५५, –बुद्धि १०·२१, १४·३१५, –भरण १८·५६१, –भाव २·१७४, ५·१२८(२),–मोहें १३·१०२८(२), –मृत्यू १३·४९१, –राज १४·२०१(२), १५·३३५(१), –लाभ १८·२४०, –वंत १२·७३, १४·१५४(२), –वैकल्य ८·१३०, –व्याजें १४·२७८, –शृंगारीं १८·१११, –संग ४·११४, –संबंध १८·५५९, १८·१२६१, –संभूत १४·३०५(२), –संयोग ९·११८, –सर्वस्व १८·५९५, –संसार १५·१८०(१), –स्मृति ९·५२६, १३·११८, १८·१५८९; देहाअहंमानभूली (देहा अहंमानभूली) १८·३७९(१); देहेंद्रियनायकें १५·३२८, देहादिपंचकारण, सं. वा. श. पांच कारणें पहा; देहजीवाचिये मिळणीं १६·१०९; देहाधनाचिया आवडी १८·७५१; देहसुखाचिये परिवडी १८·६३६; मना वाचे देहाचें कर्म १८·३५९; आपुलां परावां देहीं १७·१०४; नरदेह १८·६१३; नवद्वारें देहीं ५·७५; परदेह १८·१२७२(२); प्राणिदेहीं (प्राणि देहीं) १६·२७६; मनुष्यदेह १६·४०४; मुक्ताचें देह १८·४४४; लिंगदेहकमळ, शरीर हेंच कमळ, १६·४; विदेह—तेवि विदेह जे देहें चि । वस्तु जाले ॥ ८·२४८(१), विदेहा देहधर्म । आरोपिति ॥ ९·१५५(१), तैसा चि देहीं जो अस । विदेहदृष्टी ॥ १८·४३२(२); सर्वदेहीं २·१५७, १३·१११५; स्त्रीदेह १३·७८९, १७·२१०(१); सदेह १८·१६२४; स्वदेह १८·१२७२(१); मी देह तो आत्मा ६·४८२; देहादि १३·९३९; देहादिक—आणि देहादिकिं कारणिं । देहादिहेतु मिळणीं । १८·३६४, देहादिकिं चेष्टीं १८·४३३; आत्मेयां देहा, उजेड व अंधार एवढा भेद, १३·१०९५; देहात्म मानीयातें, देह व आत्मा एक आहेत असें समजणाऱ्या विषयीं, १४·१७६; देहगेहसामग्रिया १३·७२६; देह मनें १७·१७४; देहें वाचा चित्तें १६·८४, १७·२३७; मनें देहें वाचा १३·३१०; मनें वाचा देहें १२·११७, १६·३५३; देहवाचामानस १८·१०२५, –सें १८·१४३२; देहिया, देहधारी जीवात्मा, हें रजोगुणाचें दारुण । देहिं देहियासि धारण । १४·१७२, द्वंद्वें देहियां जियें गोचरें, देहधारी मनुष्यांस, १५·२६३, ज्ञानदेवी–'देहीं पां' १५·२९३; देह, दिवस, हा दिह चा अपपाठ संभवतो, मुदलां इंद्राची चि दशा पाइं । जें देहाचे चौदा ॥ ८·१५६, ब्रह्मदेवाच्या एका दिवसांत चौदा इंद्र होऊन जातात यास उद्देशून, ज्ञानदेवी–'जे दिहाचे चौदा' ८·१५८.

दैत्य—राक्षस, असुर. पाहे पां भक्तिचेनि आथिले-पणें । दैत्यें देवां आणिलें उणें । ९·४४६, प्रल्हादाची भक्ति व नृसिंहावतार यांस उद्देशून.

दैत्यांचां कुळीं १०·२२७; दैत्यांचीं कुळें ४·५२; दैत्यकुळ ९·४४८.

दैन्य—दीनपणा, गरीबी. ५·८९. दैन्याचें दूभतें ८·१३१; दुर्भरत्व दैन्यातें ब्याली १८·१३८१; दैन्य करूं, भीक मागण्यास, ९·३०८, –फेडी १३·१६९; दैन्यजात ३·११४; दैन्यदुःखें न तपे १३·४९१; द्वैतदैन्य १८·२५७.

दैव—नशीब, देयासंबंधीचें. २·१९१, ५·८९. दैवाची थोरी ६·३; दैवाचेनि पीकें(कें) ६·१४५; दैवाचेन सुरवाडें ५·६७; मूर्तिं(र्ति)-मंत दैव ३·१०१; दैवा पात्र हों १५·९; दे-दैवांगळ, नशीबानें थोर, १०·३०७, १३·१०७३; दैवगल्या ८·२४४; दैवगुण—दैव-सुखसंभवी। येथ दैवगुण-येकोपजीवी। जाली ह्मणौनि जाण दैवी। संपत्ति हे॥ १६·६६ (२), ज्ञानदेवी – ते दैवी सुखसंभवी। येथ दैवां गुणां येकोपजीवी। १६·६७, कुंटे–ते दैवी सुखसंभवी। तेथ दैवगुणें येकोप-जीवी। १६·६७; दैवगुणां १६·६७; –गुणें ४·७, १७·२९८(दैं), –बगें १३·१०३४, –यज्ञ ४·१२३,–योगें ६·३४; दैवसंपत्तिस्वामियां १६·२६८; दैव-सुखसंभवी, उत्तम प्रकारचें सुख देणारी, १६·६६ (१); दैवें, नशिबानें, कदाचित, ६·१३२, ९·१९३ (२), ९·२९७, ९·४७७, १०·१३१ (१), ११·१७०, १७·३४२, – गल्या ४·२१७, ८·६४, १०·१८२; दैवळदैवें, अहो भाग्य, १६·३१, ज्ञानदेवी–'दैवळें दैवें' १६·३१, कुंटे–'दैवळों दैवें' भाग्यवान केला गेलों या अर्थी; सदैवें ११·१६५, दे(दै)वें १०·३०४, ज्ञानदेवी –'दैवा' १०·३२९; दैवां—मग करूं दैवां ठाके तैसें। ११·३८, दैवांचा १२·२४१; दैवांची आगळीक ४·४; दैवांचें करणें १०·८७, दैवां गुणाच्या १६·२६७, –जन्मभूमि १३·३६९; दैं(दै)वांचा पवडला होये ८·६; दैवां पात्र जाली ९·३७३; त्रिभुवनींचेया दैवां आयतन जाला ६·१३०; दैवां आसुरां संपत्तिवंतां नरां १६·२६९; दैवी, देवांची, स्वर्गीय, उत्तम, १६·२०९, १६·२६३, १६·२७२; दैवी ग(गु)णराशी १६·२१०, – गंगा १६·२०६(२), – माया १३·९८६, – संपत्ति १६·६४, १६·६६(२), १६·२०६ (१), – संपत्ती १६·५९; दैवी आणि आसुरी १६·२७१; दैविक—दैविकी इछा ११·५०६, – उदारा वाचा १०·७, – दीठि १७·५, – महामूर्त्ति ११·३२९; दैविकिया प्रसादाचें ९·२२९; दैविकें १७·१६; दे(दै)विकेनि बळें १४·९, दैविकेनिखें सुखें १०·१३१(२), दैविये प्रकृतिचे ९·१९३(१); दैवें—(१) दैव शब्दाचें अनेक वचन, (२) नशिबानें, कदा-चित, प्रसंगवशें, २·२४०, २·२६८, ३·२२, ३·२५, ६·३१७, ९·५२९, ११·६१६, १३·७६२, १५·१३, १६·३७, १६·२४०, १७·१२४; उदासीनें दैवें ११·४०७, जियां कोण्हाचीं–१८·९८२, सानुकूलें–१८·१३३५; निदैव ३·१०९, ६·७३, १३·५५५, १५·२५१, १८·७२२, –चुं १६·२२६; निदेव, दुर्दैवी, ९·५८, ज्ञानदेवी–'निदैव' ९·५९; निदैवें १६·१४३; निर्देऽ ९·३०८; सदैवं १३·४४; सदैव, दैववान, ५·१०, ६·३५६, ६·४५६, ११·१३, ११·२७१, १३·३४०; सदैवें १२·१७.

दोख—खोड, ठपका, कमीपणा, व्यंग, वैगुण्य, व्याधि, अपराध, पाप. तीथें ह्मणति काइ खावें। दोखु अपथा नाहिं॥ ९·१९८. १·२६२, १५·२१२, १६·२१५, १६·२२०, १८·१३२५. दोखांचा खोडु, सांठा, १६·२१४, –वसैठा १·२२८; किडाळाचा दोख ६·८२, पुडिळाचा – १६·१४६, मूर्त्त – १·२४१; अघोरीं दोखीं आणावेया १६·२१३; पुण्य... दोख १३·८६; निर्दोख १८·८४८; प्रकृतिदोख १०·७७, भूमि– ६·१८४, महा– १८·१०५२, विषयेंद्रिय – १८·७९५. दोष पहा.

दोंद—मोठें पोट. भक्तांसि होंति दोंदें। सात्विकाचीं॥ ४·५४. तैं दोंदें पेलति अक्षरां। प्रमेयाचिं॥ ९·२६. चकोरां दोंदें निगति १३·२७५; जीउ आनंदाचेया दोंदावरि लोले १३·१७३; दोंदिल, दोंद सुटलेला, आशारसें दोंदिल ७·१६३; जगदुदरदोंदिल, उदर पहा.

दोर्दंड—बाहुदंड. ११·२०३, ११·२६२.

दोर-रा-री—काथ्या, ताग इत्यादिकांचे जोडून वळलेले तंतू, सूत. **दोर**—कां दोरी सर्पत्व वाओ । दोराचिया कडौनि ॥ ८·२४६(२). १८·१३८३. **दोरेंविण** ३·२५३, ७·११७. **दोरा**—**दोरा सुयी**, संबंध असून नसल्यासारखा दाखविण्याच्या उद्देशानें, १३·१०९३. **दोरी**—दोरी नेणतां सर्पें बिहे । विस्मो कवणु ॥ १८·३८५. ८·२४६ (१); **एकावलिएची दोरी** १३·५२९; **दोरी हालवी** १८·१२९९; **दोरिएचेया उरगा डांगा मेलवितां**, दोरीला सर्प समजून काठी मारली तर, १५·२२८; **हालविती दोरी तूटली**, बाहुल्या नाचविणारी दोरी जर तुटली तर, ११·४६२.

दोष—दोख पहा. सद्वैद्यें जैसें दोषां । आंगलीनां ॥ १६·४२. १·३७, १·२२४, १·२४३, ३·११३, ३·१२४, ९·४३४, १६·२५८, १८·६४८, १८·७२४, १८·७५८, १८·९३२. **आसुरिया दोष रिद्धी**, आसुरी दोषांत वाढले आहेत, १६·२७८; **नाना दोषीं** १·२५९; **दोषांचा रावो** १८·१०४८; **दोष क्षपिले** ४·१२९; **दोषु न घडे** २·२२९,—**न घेपे** १६·१५१; **दोष जाये** १२·१७५; **दोषु देखति** ९·१४०, – **नाशे** २·२२२, – **पाविजे** २·२२४,—**होईल** १३·७७५; **गुण घे दोष दे** १८·६७६; **दोष तोंडें सूंतील** १३·५८९; **दोषांचें लिहिलें फेडीं** ४·५१; **दोषजात**, **जात** पहा,—**जाती** १५·१६८,—**वृंद** १४·२६५; **कृमिदोष** ३·२२१, **गुणदोष विषीं** १८·१७४८; **द्वैतदोषसंगें** ४·१४९; **महादोष** २·१९८, २·२००, ५·१२४; **सकलदोषतृणीं मेदिनी अंकुरैजति**, मेदरूपी जमिनीवर सगळ्या दोषांचें गवत उगवतें, १५·२५९; **संगदोष** १·२५६, २·३३३, १३·१११५; **सर्वदोषांचा वसैठा** १८·७४९; **निर्दोष** ९·३११, ९·३४६, १३·९५३, **निर्द्दोष** १·३, १०·२४२, १३·३९२, १३·६२८, **सदोष** १०·२८८, १६·१४४, १६·१४९, १७·१६१, १७·३०८, १८·१७६९; **कामादि-दोषत्रिपुटी त्रिदोष**, साई - हिं दोष, सं.वा.श.पहा.

दोषें-सें—त्यासाठीं, त्यामुळें. **दोषें**—मधुरसादोषें, मधाकरतां, १३·७८५. **दोसें**—उदैलें केतुचें जसें। विश्वा अनिष्टा चि दोसें । १६·३१७. स्तोत्र करुनि तुज दोसें । निर्विशेषा ॥ १८·११. कां सेवाला दोसें दर्दुरु । समुद्रु डहुली ॥ १८·६०४. १३·३५४, १७·३७४, १८·३१४, १८·६१८, १८·१३३९, १८ १५९२, १८·१६०५. **घरा दोसें**, घरच्या माणसांकरतां, १८·१४५७; **जगाचेया सुखा चि दोसें** १६·११३, **धना**–१३·८०६, **प्राणेश्वरा**–१६·१८५, **बालका**–१६·१६८, १८·१३११, **शाखा**–१८·१०५४, **स्तंभावेया**–, बंद करण्याकरतां, १८·२४४; **कलिकालुज्वरितादोसें**, कलियुगाचा ताप नाहींसा करण्यासाठीं, १८·१६६८; **ज्ञानलेसादोसें** १३·६३८; **त्रिशंकुदोसें** १८·१७६६, परिशिष्ट (६) पहा.

द्योतक—प्रकाशविणारा, तेज. **आकाश वायु द्योतक आप पृथ्वी** १५·९७; **अभेदा द्योतकु**, अभेद दाखविणारा, १८·११९६.

द्रवणें—पाझर फुटणें, करुणा येणें, सद्गदित होणें. तेणें द्रवलें असे चित्त । कवणी परी ॥ २·२. जो लाठी पैसा न लवे । पाथरु तैसा न द्रवे । १३·७२४. सोमकांत चि द्रवति । १४·३४३. परि न द्रवे एरु उगला । १८·१५६८, धृतराष्ट्राच्या अंतःकरणाला पाझर फुटला नाहीं, तो अगदीं स्तब्धच राहिला. **द्रवता होये** ९·२९; **द्रवित नां बद्ध**, पातळ नाहीं व गोठलेलें ही नाहीं, १०·१७९. **द्रव**—पाणी, पाझर, घटिं थोडें ऐसें द्रव घालीजे । १०·५०, **द्रव भावें आथिलीं**, रसानें भरलेलीं, १७·१२७; **द्रवत्व** १८·१५८६, १८·१५९५; **द्रवपण**—कां द्रवपण चि नीर । १४·३७१, १८·२१९; **द्रविभूत जालें** २·१८३, ज्ञानदेवी –'द्रवीभूत' २·१८३. द्रा३०, पाझर, १·१११.

द्रव्य—पैसा, धन, संपत्ति, होमांत घालण्याचे पदार्थ, जिन्नस. तैसें आपुलें परावें नेणे । द्रव्या लागि ॥ १३·६७८. आंगें चि द्रव्यें सुरसें । १७·१२५. आधि चि द्रव्यें चुरुमुरीं । १७·१४५. १७·२६९, १८·५५५. **द्रव्या चाडैला** १७·३००; **द्रव्ययज्ञ** ४·१३९, —**याग** ४·१५७; **इंद्रियद्रव्य** ४·१२५, ८·४९; **कुद्रव्य** १७·१६१, **प्राण**–४·१४३, **विषय**– ८·४७, **सु**– १७·३५७, १८·६७४, **हवन**– ३·१३०.

द्रुति—सुगंध, फुलांतला मध. वसंतिं पद्मखंडें। द्रुति जेवि ॥ १४·२०३. चंदनाची द्रुति जैसी। चंदनीं असे आपैसी। १८·११४४.

द्रुम-द्रम—झाड. द्रुम—आथि बीजें जेवि द्रुमु। १८·५१०. १५·६४. **आधारद्रुमाचां बुडीं**, योगांतील सात चक्रांपैकीं आधारचक्र हें पहिलें चक्र बुडाशीं आहे यास उद्देशून, ६·१९३; **कनकद्रुम** ६·२६२; **कल्पद्रुम** १०·२१५, **भक्तकाम**– ९·५१६;**कृष्णद्रुमु डोलति** ७·१८२; **निगमागमद्रुमफला**, वेद व शास्त्रें या वृक्षांचीं फळें ज्याला असतात तो, १८·२; **भवद्रुम** १५·९२, **विनय**– ११·३३२, **योग**– ६·३२२; **स्वसंविद्रुमबीजप्ररो–हणावनी** १८·१०, हा पाठ स्वसंविद्–असा पाहिजे, ज्ञानदेवी–'स्वसंविद् द्रुमबीजप्ररो–हणावनि', स्वरूपाचें ज्ञान हाच वृक्ष, त्या वृक्षाचें बीं वाढण्यास (अनुकूल) जमीन होणारा. **द्रम**—अथवा द्रुमाकारु सांटवे। बीजकणिके ॥ ११·६३८.

द्रोह—शत्रुत्व. **द्रोहो लाहों** १७·१६.

द्वंद्व—परस्परविरोधी जोडी, दोघांचें युद्ध, कलह, वादविवाद, एक समास. समासा माझारि। द्वंद्वु तो मीं अवधारीं। १०·२५०. १३·१६,१४·३५२, १४·३५३. **द्वंद्वाची उखीविखी** १३·१४७; **रिद्धीसिद्धीसिं द्वंद्वें** १२·६१, **सुखदुःखाकारें**– १५·२६३; **द्वंद(द्व)त्यागें**, माहेर सासर सोडून, पक्षीं सुख दुःख टाकून, १८·१००७; **द्वंद्वप्राप्ती** १३·३४८,–**मुक्त** १२·१६१,–**मोह** ७·१६२.

द्वय—जोडी. सं. वा. श. पहा. **अद्वय**, द्वैत रहित, एकटें एकच, अद्वितीय. आकारु जेथ सरे। जीवत्व जेथ वीरे। द्वैत जेथ नुरे। अद्वय जें॥ १३·११३६. १३·९९१ (चें), १७·१७, १८·११६२, १८·११७४, १८·११९८. **अद्वयेंसिं एकवद** १५·७३; **अद्वयाब्जिनी–विकाशु**, अद्वय कमलिनीचा विकास करविणारा (सूर्य), १६·१, ज्ञानदेवी–'अद्वयाब्जिनी-विकाशु' १६·१; **अद्वयआनंदाची खाणि** १८·७८९, ज्ञानदेवी – 'अद्वयानंदाची' १८·७९२; **अद्वयानंदा** १६·२१; **अद्वया–नंदपणें** १८·४०२; **अद्वयानंदपरिसें**, स्पर्शनें, १८·१५८६; **अद्वयानंदवैभव** १८·१७३५; **अद्वयकण** १८·९९१,–**पण** १५·४०५; **अद्वयबोधपाटणीं** १६·१२.

द्वार—दार, मार्ग. सर्व द्वारीं कवाडें। कळासति॥ ८·११०. तो मोक्षाचां पैली द्वारीं। पैठा होए॥ १८·८९२. १३·४१५ (१), १८·१४९२, **इंद्रियां द्वारां**, इंद्रियांच्या दारीं, १६·८९; **इंद्रियाचां द्वारीं** १३·५०२; **इंद्रियद्वारीं** १३·२१६,–**रें** १८·४७१; **उघडेनि द्वारें** १३·४५३; **देहाचेनिद्वारें** १६·९७; **बुद्धिचें द्वार** १३·११५, **रितुपतिचें**– ३·१००, **श्रीगुरुचें**– १३·४४५; **द्वारें बोवांत निगे** १३·३०४; **द्वारिं राहाटे** १३·३०२; **अंकुरद्वारें** ७·५४, **अज्ञान**– १८·११२२; **अधोद्वार** १३·१००; **अन्नद्वारा** १५·३७३; **कर्णद्वारें** १८·१५२५, **क्षेत्र**– १५·४५१, **गवाक्ष**– ७·१९५; **द्विजद्वारा** १७·३५७; **नेत्रांचां द्वारिं** १५·३२५; **नेत्रद्वारें** २·११६; **नेत्रद्वारिचीं कवाडें** ६·२०२; **मनाचां महाद्वारिं** १३·५०६; **यज्ञद्वारीं**, यज्ञ करून, ४·१४६; **रसद्वारें** २·३०६; **वैराग्यमोक्षद्वारीं** १८·८९६; **श्रवणाचेनि द्वारें** ११·८,१५·३२३; **श्रवणद्वारें** २·११४; **सत्वरजद्वारें** १४·१४२; **द्वारपाल** १३·४१५ (२). पुढील संदर्भ सं. वा. शब्दांत आले आहेत—**दोहीं अधोद्वारीं**, १८·३३३; **तिहिं अवस्थांचेनि द्वारें** १८·११८०; **पांचैद्वारीं** १३·१०२, १३·११८; **नवै द्वारें देहीं** १३·७३०; **नवद्वाराचां चौकीं** १२·५२; **नवद्वारें देहीं** ५·७५; **दाहें द्वारीं** १६·९०.

द्वेख-ष—मत्सर, दावा, तिटकारा, वैर. द्वेख—आणि पसरला अभिलाखु। अपूर्ण तो चि होये द्वेखु। १६·३३७. **कर्मद्वेखें** १८·१७६; **रागद्वेख** २·३३२; **सुखदुःखद्वेख** १३·७४. **द्वेष**—आणि इछिलेया सांगडे। इंद्रियां आमिष न जोडे। ऐसेयां हाओ जो पडे। तो चि द्वेषु॥ १३·१२६. तो दीपु प्रभे लागि। द्वेषु करी काई॥ १८·२१८. २·११४(१), १२·१४३, १२·१९१, १४·४०७, १८·५८९, १८·१०१३. **द्वेषाचां आवर्त्तीं** ७·७०; **द्वेषाचेनि कालकूटें** १६·४०२; **द्वेषाचिया दाढा** ९·१८२; **द्वेषेंसीं कुलवाडि मांडिली** ७·१६१; **परस्परद्वेषें** १६·३०९; **भूत**

द्वेषु १८·१३५२; **रागद्वेष** २·३३१, ३·२५९, ३·२६६, १६·३३९, १८·१०१५; **विवेकद्वेषें** १८·१२७१(३). **अद्वेष—द्वेषाद्वेष** २·११४(२). **द्वेषिया,** द्वेष करणारा, वैरी. पथ्यद्वेषिया पोसी ज्वरु। कां दीपद्वेषिया आ(आं)धारु। विवेकद्वेषें अहंकारु। पोसुनि तैसा ॥ १८·१२७१(१, २), १८·२१२; **बंधु...द्वेषिया** ६·९५.

द्वैत—भिन्नता, जीव व परमात्मा हे निरनिराळे आहेत हें मत, दुजाभाव. अहंकारलोपीं अवधारीं। द्वैत जाए ॥ ११·६८४. तैसें अद्वैत दावावें बोलें। द्वैत चि कीजे ॥ १३·८८३(२). अद्वैत होउनि तैसें। द्वैतें घेपें(पे) ॥ १५·४५५ (२), अद्वैत असून सुद्धां तशा रीतीनें द्वैतानें घेरला जातो. ६·२८२, ६·३८३(२), ११·२४९, १३·११३, १३·१७०, १३·११३६, १४·२६४, १५·२६१, १५·५३०, १७·३७२, १८·९८२, १८·१४१२, १८·१४६३, १८·१५७९. **द्वैताचा ठाऊ** ६·११३, **–चां पइली तीरी(रीं)** १२·१८५, **–ची भाष** ५·१३४, **–ची वारि** १८·१३३६, **–री** १४·५६; **द्वैतें जालेनि,** दुजाभाव संपल्यावर, १६·७१; **द्वैताची लिही सरे,** लेख संपतो, संबंध तुटतो, १३·९३३; **द्वैतार्थ** ५·३; **द्वैतत्व**—अद्वैतु द्वैतत्वें(त्वें) भेटावा। १७·३२९(२); **द्वैतदैन्य** १८·२५७; **द्वैतदोषसंगें** ४·१४९; **द्वैतबुद्धि** १५·२६२, **–भाऊ** १८·१२५०, **–भाव** १३·८८५(१), १३·९२९, १८·२१४, **–स्वप्न** ९·९३. **अद्वैत** ऐक्यभाव, अनन्य, अजोड, तेथ अद्वैतीं द्वैत बुडेल। ६·३८३(१), ह्मणौनि गा श्रुतीं। द्वैतभावें अद्वैतीं। निरोपणा दाहाती। वाट केली ॥ १३·८८५ (२), ६·६७, १०·३०५, १३·८८३(१), १४·४०२, १५·२४४, १५·४१७, १५·४५५ (१), १७·३२९(१), १८·५३९, १८·११४५; **अद्वैतातीत** १८·११९९; **अद्वैतत्वें** १८·१४००; **अद्वैतदिवसें** ६·१०५, ६·३९९, **–प्रभा** १५·२३९, **–बोध** १८·१५५५; **द्वैताद्वैतनिकुंभ,** द्वैत व अद्वैत मतें हींच जणूं गंडस्थळें, १·१७, निकुंभ शब्दाच्या या अर्थास आधार सांपडला नाहीं. परिभाषाकोश – '१७ कुंभ गंडस्थळ,' निकुंभ शब्द नाहीं.

ध

धगधगणें—भडभड पेटणें, रसरसणें. **धगधगीत शूल** १८·७०८. **धगी,** ताप, **क्रोधाग्निची धगी** १६·३९२.

धट—'(१) मोठा ताजवा. (२) निश्चय', हंस कोश व ज्ञानदेवी कोश. **अनुभवाचेनि धटे,** निश्चयानें, ६·५३; **जोडे एवडेनि धटें** १८·१६६२, येथें ही निश्चयानें हा अर्थ लागतो, तराजू अर्थ लागत नाहीं, ज्ञानदेवी व कुंटे 'येवढें निधटें' १८·१६८४, निश्चयानें या अर्थी.

धड—नीट, अव्यंग, उपयोगी पडणारें, निश्चित. एया अैहिक ही एक धड नाहीं। ४·१५३. मागां मोडूनु केलें। पुढें धड ॥ १३·२३१. **धडा बोला** १८·५९२; **धड...न्यून** १५·५६२; **धड गोमटी** १८·१४७३, **धड भाखड.** दूध देणारी कीं न देणारी, १६·१४१, दोन्ही संदर्भ गाईस उद्देशून; **धडसा—आंतु धडसा,** मनानें तरी धड, वैगुण्य-रहित, १०·३०४.

धडा—अभ्यासाचा पाठ, कित्ता. काइ धडेयावरि सारस्वतें। पढों सिकिजे ॥ ९·८. **धडेयांचेयां आखरा तळिं,** कित्यावरील अक्षरांखालीं, १७·४२.

धडाडणें—धडकून पेटणें. धडाडिते लोहारसिं। उडी न घलवे जैसी। १३·५१४. **आगि धडाडितु होए** १८·६७३; **उजालु धडाडितु अतिदासु असे** ११·२९८.

धडी—किनारा, कांठ, सीमा. **देशधडी केला** ११·३६५, **–जाला** १४·२४५. **धडौता,** उत्तम वस्त्र नेसलेला, जेयाचा महिमा पांगुरौनि जाला। धडौता वेदु ॥ ११·७१.

धढणें—कमी होणें, रिता होणें. सिंधु एकें आंगें धढे। १५·११८. उन्हाळ्यात समुद्र आटतो, पुनः तो पावसाळ्यांत भरतो, ज्ञानदेवी – 'काढे' १५·११९.

धणि-णी—इच्छा, हौस, तृप्ति. **धणि**—आजि

आर्तिंची धणि कां न करूं। ३·२१. १३·६३८, १३·११४२. भूकैलेयां साधनाची धणि ४·१५९. धणी—ग्रोलाचिया धणी घाइजे ८·५४; आधवणी, अपुरी तृप्ति होऊन, १६·३०.

धन—पैसा, संपत्ति, मालमत्ता. तैसें जन वि आपुलें धन। नामसाज्ञानां॥ १८·५६०. १६·८६, १८·६१३. गुपित धन १८·१३१७, गोप्य—१५·५४४; चोराघरिचें—, कधीं परत मिळत नाहीं, या अर्थी, १८·५७४; चोरियेचां घ(ध)-नीं १७·२९४,—चें धन १६·३०३, पाता-लिंचें—१५·३४, विश्वाचेयां धनें १६·३४९; धना दोसें १३·८०६; धनाची गांठि सुटे, धन मिळतें, १८·७९६; धनाचिया मदिरा माजौनि १६·३७९; धनत्याग १८·१०८, धनमानीं आश, धन व मानाची हौस, १७·२४६; देहाधनाचिया आवडी १८·७५१; गोधनें ९·३८८, १८·८७८; पातालधनें ६·४५६, भोगधन ८·२६६, समाधि—११·१७४, १८·१७४२; स्त्रिया धनें विद्या स्तुति बहूमानें १६·२२५; धनत्व १७·९४, धनवंत १०·२०५; निर्द्वन १०·२८६, १६·३६; धन्य, कृतकृत्य, धन्यु ना मीं १६·३४६.

धनुख-ष-ष्य-धनुस्—धनुष्य. धनुख—इंद्रधनु-खाचिये आडणी माझि, इंद्रधनुष्याच्या मर्यादेंत (जसा मेघ आवरला जातो), ११·५९३; धनुष, १·१६८, २·२२१,—पाणी ४·७९,—बाण २·१८; धनुष्य(ष) बाण १·२७१; धनुस्—धनुर्धर १·१६६, २·१२२; धनुर्द्धर १·२७०, १०·१९६; धनुर्वेद २·३७; धनुर्वेद त्र्यंबक (एकत्र घ्यावे), धनुर्विद्येंत शंकरासारखा असणारा १०·१९७.

धरणें—घेणें, पकडणें, आवरणें, आधार देणें, आधार होणें; या क्रियापदाचे संदर्भानुरूप अनेक उपयोग ग्रंथांत केले आहेत त्यांपैकीं कांहीं दिले आहेत. जैसें उलंडलें कालकूट। धरी कवण॥ १·८९. अंतरिक्ष तारागणें। धरी कोण॥ १३·५५. रितुत्रय आकाशें। धरुनियां जैसें॥ १४·२८९. आणि भूतें हिं चराचरें। हे धरीतसे अपारें। तें मीं वि धरि धरें। रिंगौनियां॥ १५·३७० (१, २, ३). आवरे काइ सविता। विंबें धरिला॥ १८·४११. १·१०, १·४६ (घ), १·१७३, १·२२१, १·२३३, २·२१, २·२७, २·४७, २·१३७, २·२१८, २·२२६, २·३११, ३·६९, ५·१२२, ६·७७, ६·११०, ६·११७, ६·२१४, ६·२१७, ६·२३६, ६·२४८, ६·२५१, ६·४६१, ७·३१, ७·१४०, ८·११३, ९·१२३, ९·४३८, १०·२५३, १०·२६६, ११·५५, ११·२८४, ११·३१३, ११·४६७, ११·६४४, १२·१२७, १३·२५१, १३·३३१, १३·६६५, १३·७२०, १३·९०२, १३·९०४ (२), १४·२८९, १५·२११, १५·२१८, १६·३८, १६·५८, १६·२६५, १७·५३, १७·८२, १७·११०, १७·२७२, १८·१९, १८·५४, १८·४७७, १८·६८३, १८·७५३, १८·१२३१, १८·१३२६, १८·१५८९. अंतःकरण धरी, आवरून धरतो, १२·१५२; अनुरागु धरिति ११·४९९; अभिप्रायाचा गर्भु धरी ६·३१२; आगलि-ली-क धरणें, आगल पहा; आंगिं जेणें भावे(वें) धरिजे १३·३४२; आठौ मनीं न धरावा ३·२१३; आभारु धरी ११·७९; आयुष्य न धरी, पुरणार नाहीं, ८·१५३; आवांका धरुनि, उमेद बाळगून, १७·१८६; आश धरिजैल ३·२१०; आश्रयो धरणें, आश्राइणें पहा; आस्था ही न धरी ४·१९४; इंद्रियें धरिति, ताब्यांत ठेवतात, २·३०४,—धरिलीं १२·४६; उन्नती धरी १७·५७, १७·२६८, १८·१५२६; उन्मेषाचा उवाऊ धरूनु, बुद्धीचा उठावा, विस्तार करून, ३·२७१; उवाऊ धरूं १७·१०, उवाइणें पहा; एकी स्थानीं धरिजे, एकत्र घेतले, १३·१५४; ऊलावा जीविं धरुनि १६·३२२; ओभाणें न धरिती, पुराचा वेग थांबत नाहीं, ७·७९; कांटाला धरी, कंटाळा करतो, १३·५३९; कास धरणें, कास पहा; कोंपटी धरुनि, जिवाच्या झोंपडीला वळगून, संसारांत गुंतून राहतो, १३·७८४; कोलु धरुं, कोल (१) पहा; गाजावज्य धरावें, आवरावी, ४·३०; गुरुआज्ञा धरलें, बंधन झाली, १३·३७७; घडी धरूनि, ह्या काळापर्यंत,

११·५७५; चाड धरणें, चाड पहा; चित्ति धरणें, चित्त पहा; जग चि धरिजे, जगाला आधार झाला आहे, ७·२१; जलिची प्रतिमा धरिली, चंद्र न मिळतां प्रतिबिंबच मिळालें, श्रम व्यर्थ गेले या अर्थी, ९·१४९; जीवसरें धरिली, जिवाशीं धरून तिचा विस्तार केला, १३·३२९; जीवें सोये धरिली, आश्रय घेतला, १२·२२; टांक कंठिं धरूं १२·२१९; धाकु धरिजे १६·२६५; धुरुं धरी, नेतृत्व घेतो, १५·१७१; धृती धरिजति १८·७४०, –धरिले असति १८·७५८; ध्वनि मानसीं धरिसी ७·१७; पाडु धरी, भाताच्या शेतांत अडवून धरला तर, १८·३६६; पाडु जे धरी १३·८५, –धरुं ९·२०१, योग्यता ठरवणें या अर्थी; पान्हा धरे काइ, पान्हा थांबेल काय, ११·४०; पाल्हालु धरी, द्रवतो, ११·२४४; फलआशे न धरू १८·२३४, आश-शा पहा; प्रेम धरी १३·७०७, –धरिलें १०·११६, –धरीं ९·५१२, –धरूनि ११·६२०; बाहुटी धरूनियां १३·१२३; मनाची डाळ धरी, मनाची डाहाली वाढते, १५·९५, मन धरुनु १५·३२८; मनामाझि न धरावे २·२२६; मनिं धरावें १२·१२९; मनीं केवि धरिजे १·११६, – कैसेनि धरावें ९·४८१, –धरितां १८·१५८३, –धरिति २·२५०, ९·३३८, १७·५८, –धरिलें १·१७८; मनी (नीं) धरी १३·७७१; मनीं धरूनि, ८·४५, १७·२८४; महादम न धरति, हत्ती तोल संभाळून उभे राहूं शकत नव्हते, १·१३४; मशकु धरुनि, गणतींत घेऊन, ९·२२०; माजु धरिं १३·६४५; मृत्युतें धरुं, मरण अडवून धरूं, ११·४५५; मोहर धरूं १३·३१४, –धरूनि, तुझ्याकडे पाहून, ११·३२३; लेख धरी, गणती ठेवते, ७·२५; वातातापु धरे, निवारण होईल, ५·११३; वासिपु न धरिं, भय वाटत नाहीं, ११·३८२; वोसरा धरी १५·१६२; वेगु धरूनि, आवरून, १३·९५१; व्यक्ती धरी, स्पष्ट दिसतो, १७·१५६; सरिपाडु धरुं ११·५४१; साउल धरी, पांढरी होते, १३·७५६; सामर्थेनिआ ए धरावें, समान राहील असें रचावें, ६·१८५; सूर्यातें धरिलें, अडवून धरलें, १०·३६; सोये न धरावी, संबंध ठेवूं नये, १३·१९३, १६·४३२; स्वप्नीं हिं न धरुं, स्वप्नांतही येणार नाहीं, २·३५; हात-तीं-तें धरणें, हात पहा; धरी मेकली ३·५९; धरी मेळीसि करणें, धरसोड करणें, १३·३६३; धरिजे... अव्हेरिजे, घ्यावें, टाकावें, १२·१४४; धर, शब्दास जोडून किंवा निराळा—वाहणारा, नेणारा, धारण करणारा या अर्थी. चवरधर १३·४१७, जल– १·१४९, १·१६६, १३·१५३, १४·३८६, दुर्धर १·९१, –र्द्धर १·१९९, धनुर्धर—र्द्धर, धनुख पहा; धाराधरकाळें, वर्षाऋतूंत, १४·२०९; धाराधरधारीं १३·१०४८; पवनाचा धरु ६·२८९; वाहाणधर १३·११२७, विद्याधर, विद्या पहा, शस्त्र– १०·२३१; सधर, आश्रय मिळालेला, १·७५, १२·१७४; धार—सूत्रधार ९·३०; धारी—देहधारी १८·४३४; न धरत ११·६७८, नधरत १·२७१; न धरे–नधरे १·२६७, ९·५२१, १८·५२७; धरणें—फीटे संसाराचें धरणें। १८·९२७, १३·९०३, १८·१५; धरणें बैसे १८·२९८, – बैसै(से) १८·१०२; सूत्र धरणें १३·९६४; देहधरणें ९·४०८, १२·२२३; धरिता, आधार असणारा, भूतांतें धरिता ९·८२; पक्षु धरीतेयां १०·२७३; धारणें, योगधारणें १८·१०१२. धरवणें—भिड न धरवे ११·८०. धरा, पृथ्वी, १३·३४७.

धर्म—आंगचे गुण, एक पुरुषार्थ, परंपरागत कर्तव्य, दान, ईश्वरप्राप्तीचें साधन, धर्मशास्त्र, यम, युधिष्ठर. तैसा नाशीति धर्मु निफनला। हेतुकपणें॥ २·२५२. दया तेथ धर्मु। धर्मु तेथ सुखागमु। १८·१६१५. ७·४५, ७·४६, ७·४८, ९·५९, ११·७२, १४·२८३, १६·२२०, १६·२२१ (२), १८·५१०, १८·१७६१. धर्मासि आगरु २·३७३; धर्माचेनि कैवारें १०·२३२; धर्मिं थोरु, दानधर्मांत, १३·२११; धर्माचें निजधाम ९·४८, –निधान २·१९१; धर्माचा पसारा १६·२२१(१); धर्माचेनि बळार्थें, धर्माचरणाच्या जोरावर, १६·४६१; धर्माचा मळा १८·७९९; धर्माचां माहेरीं ६·४४२;

होतां । त्रिधा न्हवे चि सविता । १३.६००, १७.१६८, १७.३२६, १८.६८६, १८.६९०, १८.८०७, **त्रिधा चेष्टे** १७.१२१; **दशधा—एक चि वायुतत्त्व दशधा जालें**, शरीरांत वायुतत्व पांच प्राण व पांच उपप्राण याप्रमाणें दहा प्रकारचें झालें, १३.१०६; **द्विधा**, दोन प्रकारचा, १५.५२१, **पंचधा—पंचधा आंगिं लागली**, पंचेंद्रियांना पांच प्रकारें डसली, १३.१०६४; **शतधा—दुर्वादीं शतधा निस्तेजिलासि**, शिशुपालाकडून शंभर प्रकारें वाईट शब्दांनीं पाणउतारा (करून घेतलास) झाला, ११.१०१; **सहस्रधा—सहस्रधा कवलिजति**, अनेक प्रकारें घेरले जातात, २.३०४; **तत्त्वधा**, खरोखरच, **घोरतु होंता तत्त्वधा** १४.३०१, तत्वतः चें हें रूप संभवतें, ज्ञानदेवी–'घोरत होता बद्बदां' मोठमोठ्यानें घोरत होता, १४.३०३.

धाक—वचक, दरारा. कायि रावि चांदिणें । धाकु धरिजे ॥ १६.२६५, चांदण्यानें रात्रीचें भय धरावें काय ? २.२१५, १२.८८.

धाकड—आडदांड, धीट, शूर. १.१३१.

धाकुटा-टी-टें—लहान, कमी, अपुरें, नम्र. जैं जगा धाकुटेयां होइजे । तैं जवळीक माझी ॥ ९.३७४. जेयाचें आयुष्य धाकुटें होए । ९.५०५. तीं वाढौनियां धाकुटें । स्वर्ग केलें ॥ ११.३४८. २.२३८, ३.२४२, ११.२८६, १५.१४८, १६.२५२. **यज्ञा धाकुटें**, यज्ञाला अपुरें पडणारें, ६.१०९; **धाकुटा वडीलु** १८.१६५७; **वाड धाकुटें** ९.२२१; **धाकुटेपण**, नम्रता, ११.६४४; **धाकुल—वडिल धाकुले** १.१८३.

धांगड—जाडजूड, अंगवस्त्रास उद्देशून. परि धर्मपत्नी कां धांगडि । १८.९३६.

धाटी—फांस, पाश. **संयमाची धाटी सूनु**, संयमाचा पाश घालून, १२.४७.

धाडणें—पाठवणें, घालवणें, टाकणें. जें असतें पौरुष धाडिलें । १.१८९. पूर्वजांचें जोडिलें । आपण चि होये धाडिलें । २.१९७. ११.९९, ११.१५८, ११.५३३, १३.३७९, १४.१४८, १८.१०६९, १८.१२२५, १८.१४८३. **धर्मु धाडिति**, टाकतात, २.२५४; **बाण धाडिजे**, वायन पाठवावें, १७.२८५; **वेलु धाडी**, वेळ घालवतो, १८.१२७४; **शिष्टाइये धाडिलासि** ११.५३५; **धाडणें**—खांडियांचे घाये बुकिं । धाडणें जैसें ॥ १८.२२९, जसें तरवारीचे वार बुक्क्यांवरच निस्तरावे, ज्ञानदेवी–'दांडेयांचे घाय' १८.२३१; **न धडी** १४.३०८, **न धडीं** १३.४३५; **धाडा**, परचक्र, **अमरावतिये धाडा आला** ११.३८२; **धाडि**—धाड, हल्ला, **प्रपंचाची धाडि**, १३.९८७; **धांडें—बाह्यइंद्रियांचें, धांडें पीटुनि**, हल्ला घालवून, १८.८३२, ज्ञानदेवी–'धेंडें पिटूनि' १८.८३५.

धाणें—तृप्त होणें. ऐसीं दोन्ही भूतें(तें) खाये । तेव्हलि संपूर्ण धाये । ६.२४०. देखां बोलाचिया धणी धाइजे । ८.५४. मूकत्वा आधिं धाये । सुभाषितिं ॥ १३.५७७. आणि प्रिया आलेयां धावें । १८.५८८. ४.१५१, ९.१८९, ९.३५७, १२.१७१, १८.७७, १८.१४९, १८.१३२५. **अवधान धाए** ९.१२; **पोटिचें धालें**, पोटांतील गर्भही तृप्त होतो, १३.८४४; **महासुखाचेनि भरे(रें) धाउनि** १०.१०९; **धालेया**, तृप्त झालेल्याला, १८.१४८३; **न धाइजे** १८.५९६ **न धाए** १७.१६०; **न धांति** ३.२३०; **धालेपणें** ६.९, १८.६६७; **धांति**, तृप्ति, **धांति आणि** १३.२१४.

धाता-त्रा—ब्रह्मदेव. **धाता—धाता नेणें(णे)** १.१०८,–**ही पायां पडतां**, ब्रह्मदेवही शरण आला तरी, १६.१२८. **धात्रा**–निर्माता. **स्रष्टी धात्रा** १२.९; **धात्रेया** ११.१४६, ११.३९५, १७.३३८, १८.१७६६; **धात्रेया ही शरण गेलेयां** १६.२५३; **धात्री**, रक्षण करणारी, **कृपेची धात्री** १२.१४८, **ज्ञानाची**– १३.५९८; **ब्रह्मकटाहधात्री** १०.१३६.

धातु—सोनें, रुपें, तांबें, लोखंड इ. खनिज पदार्थ, शरीरांतील रक्तमांसादि सात धातु. आइकैं पार्थिव धातु आघवी । आरोगितां काहीं नुरवी । ६.२३९. तेवि घेपे जैसा आहारु । धातूं(तू) तैसा चि होये आकारु । धातू ऐसा अंतरु । भावो पोखे ॥ १७.११५. **धातुची गंधिकालिमा** १८.२०७; **अपारां धातूंची होळी करुनु** १२.५०; **धातुचे समुद्र उलंडी** ६.२१८; **धातुगत** १३.८१; **धातुराशी** १७.३६१; **धातु-**

वसें १७·११६; धातुवादी—धातुवादिया हीं न सांपडे ६·३४; धातुसाम्य ६·३५१; देह-धातुची त्रिकुटी, कफ, वात व पित्त यांचा शरीरांतील मेळावा, १३·१०६३; त्रैधातुक, सप्तधातु, सं. वा. श. पहा.

धांधा—व्यवहार,घडामोड. १५·३१४,१७·४१९, १८·१२८१. विश्वस्वप्नाचा धांधा १८·४००.

धानी—शहर. १४·१५३. राजधानीं १८·२७७; राजधानीभवन ९·३१७; संसारराजधानि १५·४३९.

धाप—जोराचा दम, उडी, येथें हांव. जिराली मनाचीं(ची)धाप। १७·२३०.

धाम—स्थान, ठिकाण, घर. तरि अनादि परब्रह्म। जें जगदादिकंदाचें धाम। १७·३२६. १४·४०३. निंदेचें कालें धाम १८·६०८, सत्वशुद्धिचें – १८·१५७; देवताधाम १६·९४, नानाभूतैक– ११·५५६, निज –, निज पहा, परमधाम– १·३०; परममंगल धाम १·४९, परममंगल-धाम ३·२८; महाधाम ११·५१२; सकल-दुःखधामे(में) १८·१२६४.

धाया—दाई. परावें बाल धाया। पाहिजे जैसें॥ १८·१७०. धायेपण, संगोपन, ३·२३८.

धार—द्रव पदार्थ वरून पडत असतांना दिसणारा आकार. अमृताची धार १३·३६६; पीयूखधार १३·३८०; धारा—गगनभरिं धारा। परि पाणी एक वीरा। १३·१०५८, ६·८७, ११·६७६; पर्जन्याचिया धारां १०·२७६, पर्जन्याचिया धारा १३·५७, पर्जन्य-धारीं ९·१२५; धारा लागलिया १४·३८६, –सूटति १३·२७५; धाराधरकालें १४·२०९, –धारीं १३·१०४८. धारें, कमी प्रतीचें, तिहिं माझि तम। सवियां धारें॥ १४·१३८, धारवणी, सांठवलेलें पाणी, धारवणी वेचें सरे। १८·९६०, धारसा, प्रवाह, घालित षट्कर्माचा धारसा। कर्मनिष्ठ॥ ६·४७२, सं.वा.श. पहा; मनोरथांचा धारसा वाहवणें १३·६८६; तमाचे धारसे काढ ७·७७; वारेयाचा धारसा पडिला ९·४५.

धारण—(१) कल्पनेची पकड, बंधन. जीविची ऐसी धारण। ६·३३६. इंद्रियें नियमाचां धारणीं देखे। ६·३७५. (२) आधारस्तंभ. रात्रि तैसें पाहालें। हें धारणा जेवि एक जालें। १४·३५२, रात्र तशीच पाहाट (दिवस) जशीं घराच्या आधारस्तंभावर कांहींच परिणाम करूं शकत नाहींत. देहियासि धारण, रजोगुण, १४·१७२; आरें धारणु गीलिला, अशक्य कोटींतील बाबत, १३·७२३.

धारणा—योगांतील सहावी स्थिति. सं. वा. श. अष्टांग पहा. धारणेचें पैथारें ६·५८; धारणावारू दाटिले, धारणेचे घोडे पिटाळून मदतीस आणले, ९·२१५.

धावणें-धांवणें—वेगानें चालणें, घाईनें जाणें, पळणें. धा व धां यांत फारसा फरक दिसून येत नाहीं. धावणें—काकुलती धावा गा धावां ह्मणे। ८·१२६ (१). ६·३०५, १८·४६०. सत्कर्में संभ्रमें धाविनलीं ११·६०९; न धवे १३·४८७ (२); धावणें १८·८८०, तेयाचि ग्लानीं – ८·१२६ (२), ज्ञानदेवी – 'तयाचिये' ८·१२८, वातें वरिल – १८·६४, वारेयाचें – १६·२८६, वारेया सवें – ११·५८२, लाणी पासि – १८·४७२; धाव(ना) –धावा–धावें, प्रवाह, स्रोत, ९·४५८; रानाकडे धाव १३·५१८; धावा केला १८·१७६८, करणें धावे घेंति, इंद्रियें धांवतात, १८·२४९. धांवणें—पैं जला वरिलु तरंगु। जऱ्हीं धांविनला सवेगु। तऱ्हीं नाहिं भूमिभागु। क्रमिला जैसा॥ १८·११६३. ६·१९, ७·१२७, ११·४१, ११·४१६, १२·८९, १३·३७५, १३·७६२, १३·१०७५, १४·१६६, १५·२१०, १५·२२९, १५·४२७, १५·४६०, १६·२२, १६·१८८, १६·३३४ (व), १८·२६६, १८·४६५, १८·७१६, १८·९३३, १८·१०४७, १८·१४५८. धावों आवडे १६·१८६; धांवं(व)तां पाऊ थिरावे १८·१०७४; धांवं(व)तां पायें ९·३०१; धांवतेया अभ्रा सवें १३·४८७(१) –कर्माची लाणी, चालू कर्माचा शेवट, ४·१५९; धांव तेया (धांवतेया) ज्ञानासि जेथ ठी १८·४७३; धांवतेया पायला, धांवण्यांत चपळ अशा माणसास, १३·७४६; आणि गगनें धांवे

१६·२२४; आडवाटीं धांविजैल १३·२३९; उघडां आंगीं धांवतु, घरदार टाकून त्वरेनें जातो, १३·१६५; कर्माचेयां मागिं धांवता(तां) १५·३९५; जीभा धांवति १५·२४६; पाणी खोलां धांवे १८·४७८; बुडतेया नइ चि धांविनली, नदींत बुडणाराला नदीच धांवून रक्षणास यावी (मदतीस येत नसते या अर्थी), १८·१६०; बेलेंसि लिंगा धांवे १३·८१९; सरु धांवे १८·४२३; सैघ धांवति १७·१०२; सैरा धांवतु १३·८२१,–धांविजे १५·३२१, –धांवे २·९३ (वे), २·३२६; धांव, आनौती– १२·७९, इंद्रियमार्गीं –(व) १७·२३३, ज्ञानासि – १३·११८, बुद्धिची –(व) १८·६८८, मनाची –३·२६४, मार्गाची – ६·५९, वारेयाची –१३·३५९; धांव घे १८·४८१,–घेतलें ७·१६९; धांवं(व) घेतली ६·१५५; धांव घेति १५·१००,–(व) पुरे, संपते, १८·४६७. धावा—धावा करि १८·१७३८,– केला १८·२८६; धांवांधांविं करितसे ११·३६८, ज्ञानदेवी – 'धांवाधांवी' ११·३७३.

धिकरणें—तुच्छ मानणें, तिरस्कार करणें. जगातें धिकरिति। १६·३२६. जियालें धिकरुं लागे १८·६५७; धिगि–गी, ९·१७४, १८·१३९३.

धिट—उद्धट. बाहिरि धिटे, बाहेर ढालगजपणें वागणाऱ्या स्त्रियेला, १३·५०४; धीटींव, धीटपणा, ९·२३.

धिंवसा—उत्कट इच्छा, हांव, धैर्य. १·६७, ३·७, ७·१०(१), ९·२३, १३·२२३, १३·४३६, १३·११२६. धिंवसा पेरावेआ ६·४८८, – बांधौनियां १२·७४, – मांडला १०·३०५; अकारणीं धिंवसा १४·१९१; धिंवसेकर, इच्छा करणारा, ७·१०(२).

धीर—धैर्य, मनाची सहनशीलता व चिकाटी. २·८, ११·३७५, १५·१८९, १८·७३४. धीरु...तीजा गुणु, क्षत्रियांच्या गुणांपैकीं, १८·८५७; सात्विकें धीरें १८·१०१२; धीरापासौनि १३·६८३; धीरु करुनि २·१७,–धरीं २·२१, – होउनि १६·१९१; असता धीरु गेला १·१९१; कैसेनि धीरु स्वीकरी २·८५. धीर, धैर्यवान, १३·४९७; धीरोत्तम १७·३३३; धीरता १८·७६२; सधिर २·३.

धुणें—पाण्यानें स्वच्छ करणें. त्वचा धूनि जडी। पांजरेंसीं ॥ ६·२३३. या लागि बाह्यविभागु। कर्में धूतला चांगु। १३·४७२. धूनियां मलकटा। बुद्धिचा तेणें ॥ १८·१००५. कर्में धूनि ९·३९७; गुरुवाक्यें मन धूतलें ५·३४; पाणियें मीठ धूं(धू)तां १८·५२९; पाये धुआवेयाचेया दैवां पात्र ९·३७३; समरससमुद्रीं धूतली ८·६३. धुवट, धुण्यासाठीं, शुद्ध करण्यासाठीं पाणी, अनन्योदकधुवट १५·३; धोवट—धोवटें प्रायश्चित्तें, शुद्ध करणारीं, १८·१०११; जन्मवेलि धोवट, जन्मपरंपरा शुद्ध होते, १८·१५२४.

धुधुवांतणें—फूत्कार टाकणें. कालियाण पहा.

धुमाड—धुमाकूळ, गडबड. कार्यांचा धुमाडु १४·२२५, विषयेंद्रियांचा –१५·३३१.

धुमाल—वावटळ, गोंधळ. तैसा उपद्रवधुमालें। न लोटे जो ॥ १३·४९०.

धुर-धूर—अग्रभाग, नेतृत्व. धुर—आणि हिंसाविषय पुढारिं। कुकर्मसंगें धुरं धरी। १५·१७१. इंद्रियाचां धुरीं वाहातां १८·५०२. धूर—धूरे बैसला लक्ष्मीकांतु। आपणपें तळीं ॥ ११·६५१. आराध्य तें धूर करी। १३·३८५, अग्रभागीं स्थापना करतो. तरि ब्राह्मण करूनि धूरे। १६·९३. ८·१५२, १२·१३३. धूरेच्चिया आसनां १७·२४२; धूरेचा बैसणां १६·६७; सकळां तीर्थांचिये धूरे, सर्व तीर्थांच्या अग्रभागीं, १७·२०६; धूरे करुनि ५·६१; धूरे मुख जालें १६·३२१. धौरेय, अग्रगण्य, धनुर्द्धरा धौरेया ९·९६.

धूं—धूर. वायुचेनि अनुवायें। धूं दिगंत वेन्हीं जाये। १३·६८५. धूंवाचि वेलि वृथा। आकाशीं जैसी ॥ १८·५७१. १७·३०९, १८·७७७. आगि दडपिलेयां धूंवें न्हाइजे काइ १८·९५७; आगी धूवां एकावधी, आग व धूर यांचें जसें साहचर्य असतें, १८·६८२.

धूप—ऊद. १६·१०६. धूपु जाली १३·३८८; अहंधूपु १५·७.

धूम—धूर, वाफ. सांधें अग्नीतव धूमु होये। तिए धूमीं काये अग्नि आहे। ७·५८. अग्निचें अग्निपण जाये। मग तो धूमिचा आघवा होये। ८·२२६.

४·१३२. धूमाचे उभड १६·२९२, – घोंस १७·२५६, –ची रेखा १६·१९२; आकाश धूमें न मैळे १३·१०२७; धूमाकुळाचीं कोंडणीं ८·२२९; धूमेंविण हुताशनु, कधीं नसतो, ३·२५६; धूमरजाची पिंजरी ९·१२४; आशाधूमें ४·१२७; तोय तेज धूमु, वाफ, १८·३०६. **निर्धूम** ८·५०. **धूम्र** – धूम्ररजाचें गगन ८·१४८.

धूलि—धूळ. १३·६६४.

धृति·ती—धैर्य, स्थैर्य. **धृति**—सुखें धृतिचां धवळारीं । बुद्धि नांदे ॥ ६·३७६. जैसें चित्तक्षोभाचां अवसरीं । उचलूनि धैर्या चांगावें करी । धृति ह्मणिपे अवधारीं । तेयातें गा ॥ १६·१९६. ७·१६३, १०·२५६, १३·७५, १८·६९१, १८·७४१, १८·७४४, १८·७४५. **धृतिची विवेचना** १३·१४२ ते १३·१४८ पहा; **धृतिरोखें** १८·१००९; **बुद्धिधृति** १८·६९३; **अधृति** २·३५९. **धृती** १४·१९७, १८·७४०, १८·७५८, १८·७५९, १८·७६०; **त्रिविधा धृती** १८·७२८, (१) **सात्विक धृति** १८·७३० ते १८·७४१, (२) **राजस** – १८·७४३ ते १८·७४५, (३) **तामस** – १८·७४६ ते १८·७६० पहा.

धैर्य—धीरता, संकटकाळीं अढळपणा, निश्चय. वरिपडिलेयां आकाश । बुद्धिचे डोळे मानस । झांकी ना तें साहस । धैर्य जेथ ॥ १८·८५८. ४·१३०, ६·३७७, ११·३६७, १३·१४८, १६·१९६, १८·७६१. **धैर्याचीं आविसें** ७·७५; **धैर्याचे कडे** १२·४९; **धैर्याची गिवसणी** ११·३६६; **धैर्याचिया चांगाचांगी** १८·६३५; **धैर्या ठाउ**, स्थान, १०·२७१; **धैया(र्या)ची थोरी** ६·२६१; **धैर्याचा सान्हाउ** ६·१६५; **धैर्यदुर्ग** ३·२४८, –**बळें** १८·७४३, –**बाहूंचा भरवसा** ६·४७२, –**मंडपाचे खांब** ९·१९०, –**राजें** १८·७३८, –**शंभु**, धैर्यरूपी शंकर, १८·७८६.

धोंदा·धा—जोराचा वर्षाव, पाण्याचा लोट. **धोंदा**—कैवल्याचा धोंदा ११·५९४. **धोंधा**—विश्वरूपदर्शनांचा धोंधा ११·११९.

धोपटणें—काठीनें बडवणें. दोषवैरी जे धोपटिले । १८·१०४४.

धोरण—मार्ग, दिशा, संधान. अनुभवाचां पाउलीं धोरणु पडिला ६·१५४.

ध्याणें—चिंतन करणें, मनन करणें. **चित्तीं तद्रूप ध्याउनि** १७·३६७; **जीविं ध्यां(ध्या)तां** १७·३३५; **ध्याता** १८·१०२७ (१), १८·१०२८ (३). **ध्यान**—(१) एकाच विषयाचें चिंतन, स्वरूपचिंतन, स्वरूप. ज्ञानें येइजे भेटी । ध्यानाचिये ॥ १२·१३६. ज्ञानापासूनि ध्यान । विशेषिजे ॥ १२·१४०. मग कर्मफलत्यागु । तो ध्यानापासौनि चांगु । १२·१४१. ऐसें प्रेमाचेनि थावें । ध्यान चि ध्यानातें प्रसवे । १३·४०१. २·१४७, २·३३०, ११·३४४, ११·४४१, १२·२३५, १३·३८४, १५·१६, १७·१३ (१,२), १७·३५५, १८·१०२८ (१), १८·१०३५. **ध्यानाचें आकाश** १८·१०२५, –**चा आदरु** ६·२८९; **ध्याना...कुवाडें** १२·४२; **ध्यान बहुसुख** १३·३९२; **ध्यानाचें खांडें** १८·१०७२; **ध्यानांचे खांडे** १८·१०४२; **ध्यानाचिये कासे लाविले** १२·९०; **ध्यानेंसिं खेंव देति** १२·१३७; **ध्यानें ॐकारु गोचरु करिति** १७·३५४; **ध्यानाचां डोळां पाहिलासि** १६·२९; **ध्यानाचे डोळे पावतिना** ४·१२; **ध्यानें भावना भाजे** ८·७२; **ध्यान रचिलें**, रूप तयार केलें, ११·६०२; **ध्यानामृत** १३·३८६; **ध्यानखड्ग** १८·१०४८, –**मीसें** १२·८०, –**योग** १८·१०३६; **ध्यानरूढि**—पैं ध्याता आपणपें चि परी । ध्यानरूपें वृत्ती माझारि । ध्येयत्वें हे अवधारीं । ध्यानरूढि गा ॥ १८·१०२७ (४), **ध्यानरूपें** १८·१०२७ (२), –**संपती** ११·६१२, –**सुखें** १३·३९४. (२) अष्टांग योगांतील सातवी स्थिति. वरील कांहीं संदर्भ याही अर्थी आले असणें संभवतें. ध्यानाचां आंतुलीं मढीं । कोंडिजति निरवढी । योगाचिया ॥ १८·७३९. **ध्यानाचें निसाण वाजत** ९·२१६; **ध्यानेंसिं बांधौनि घाली** १३·५०८; **ध्यानबळें** १८·८४४. **ध्येय**—**ध्यानध्येयध्याता** १८·१०२८(२); **ध्येयत्व** १८·१०२७(३).

ध्रुव—(१) विशेषनाम. परिशिष्ट (६) पहा. (२) ध्रुव तारा. नुठी चि ध्रुवा जावों । तैसें जालें ॥ १८·४१८, ध्रुव तारा उठत नाहीं व दुसरीकडे

जात नाहीं, यास उद्देशून. **ध्रुवु** १३·४८७, **चक्र** (२) पहा.

ध्वज—पताका. **ध्वजेवरि वानरु,** अर्जुनाच्या रथाच्या पताकेवर मारुतीरूपानें शंकर होता यास उद्देशून, १·१४१; **कपिध्वज,** अर्जुन, १८·११७५; **व्यासु ध्वजे लागला,** अठरावा अध्याय हा कळस म्हणून आहेच, त्या कळसाच्या पताकास्थानीं व्यास गीताशास्त्रामुळें पोहोंचले, १८·४१.

ध्वनि-नी—नाद, अभिप्राय, गूढार्थ, शंका, व्यंगोक्ति. **ध्वनि**—जें हा परमार्थु ध्वनितें । न बोलावा ॥ ५·५. हे अष्टधा भिन्न कैसी । ऐसा ध्वनि धरिसी जरि मानसीं । ७·१७. ८·१२७, **ध्वनितु अभिप्राओ** ३·३२; **ध्वनिताचें केणें** ६·२९२; **ध्वनितें कथिलें** ३·१६; **अर्थध्वनि,** अर्थरूप नाद, १·७; **एका चि आकाशध्वनिं,** एकाच आकाशध्वनीला, १५·३८४, ज्ञानदेवी –'एक चि आकाशध्वनि' १५·४१६; **घोषध्वनि** ९·२७४; **प्रति–** १·१२६; **मूळध्वनिचिये वाढी,** मूळ अर्थाच्या विस्तारासाठीं, १३·८५०. **ध्वनी** ५·१७४, ८·१२१. **निसाणध्वनीं गाजति,** रणभेरीनें तीं कारणें गाजत आहेत, १८·२७७.

न

न—नाहीं; नकार, अभाव, दाखविणारें अव्यय. याचा उपयोग स्वतंत्रपणें किंवा शब्दास जोडून केलेला आहे. शब्दारंभीं स्वर असल्यास अनेकदां (१) स्वरसंधि किंवा (२) स्वरलोप होतो किंवा (३) न वर पुढच्या व्यंजनांतील स्वराचा परिणाम होऊन न चीं रूपें बदलतात. (१) स्वरसंधीचीं उदाहरणें त्या त्या शब्दापुढें आलीं आहेत; उ० **अपेक्षणें, अभिभवणें, अभ्यासणें, आइकणें, आकलणें, आंगवणें, आचरणें, आटणें, आटोपणें, आठवणें, आडलणें, आतलणें, आतुडणें, आथि, आपादणें, आप्लवणें, आराणुक, आरोपणें, आलवणें, आलोच, आलोडणें, आवडणें, आवरणें, आसुडणें** इ० पहा. (२) स्वरलोपाचीं उदाहरणें अशींच त्या त्या शब्दापुढें दिलीं आहेत; **नजुष्टी** ३·१३९, **नव्हेरी** ३·६९, **नसणें** पहा. (३) न वर पुढच्या व्यंजनांतील स्वराचा झालेला परिणाम **घेपणें, देखणें, देणें** इ० शब्दांपुढें दाखविला आहे. हे स्वरसंधि, किंवा स्वरलोप किंवा न वर झालेले परिणाम नेहमींच होतात असें नाहीं. उ० नेघपे, नेघेपे पहा, **न घेपे** ३·७१ अशींही रूपें आलीं आहेत. त्याचप्रमाणें **नधरत** वगैरे रूपेंही आलीं आहेत. **नि, निर्, निस्, नै**–विशेषतः **येणें** शब्दास, व **नो**–**होणें** शब्दास जोडून आलीं आहेत तीं पहा. पण हीं रूपें नेहमींच बदलतात असेंही नाहीं; **ह्मणों न ए** १८·१९२, **गर्वा न ये** १८·१६६, **तेया मोहरा न व्हावा** १८·१६९, असे ही न चे स्वतंत्र उपयोग केलेले आढळतील. कोशांत इतर ठिकाणीं दाखविल्याप्रमाणें अनेकदां **न** मुळें पुढचा दीर्घ स्वर ऱ्हस्व होतो, **न मनिति** ३·१९६, **न संडितां** १·६०, पण कित्येक ठिकाणीं पुढचा स्वर ऱ्हस्व झालेला दिसून येत नाहीं; उ० **न जींपे** २·६४, **न दीसे** १५·२४०, १५·३४३, १५·५१०, **न पांतां** ९·१४८, **न सांपडे** ६·३४.

नइ-ई-नै—नदी. **नइ**—बुडतेया नइ चि धांविनली । १८·१६०. **नई**—नई आपैसी आपादिजे । विहिर जेवि ॥ १८·१५, नदी नैसर्गिकपणें पाणी देते पण विहीर खणावी लागते. **नै**—पांगुरौनि नेवें उदक। असे नै चि माजि खडक । १८·२६९. **नै,** नाहीं, पुढें पहा.

नका-को—निषेध दाखविणारें क्रियापद. **नका**—**तैसें नका हो** १५·२४३. **नको**—ह्मणौनि नको कवतिक । मुमुक्ष्युं एथ ॥ १८·२०५, मोक्ष इच्छिणारांनीं याचें कौतुक करूं नये, आवड धरूं नये, ज्ञानदेवी –'मुमुक्षुं' १८·१०६, १८·१३९५, १८·१४९५.

नक्षत्र—तारा, अश्विनी आदि नक्षत्रें. जैसें नक्षत्राचेया आभासा । साठिं घातु जाला तेया हंसा । ९·१४५, पाण्यांत नक्षत्राच्या प्रतिबिंबाला रत्न समजून जसा एकादा हंस

चोंच मारतो व ती दगडावर आपटून तो दुःखी होतो तसा. तैं नक्षा(क्ष)त्रांतें पाइलें। गिळी जैसें ॥ १८·१९४. **कोडि ही नक्षत्रें** १८·८५५; **नक्षत्र उलंडलें**, तुटून पडलें, ६·२२६, **न + क्षत्र**, कधीं न ढळणारें, या अढळपणास उद्देशून ही शब्दयोजना केली आहे; **नक्षत्रीं गगन गूढलें** ११·२८१, **– डाॐ पाडावा** ११·५७१; **नक्षत्रांचे फुटाणे होंति**, तटातट उडतील, ११·२१२; **नक्षत्रांचा रासौभा होंत**, पखरण, वर्षाव व्हावा, १·१५६; **नक्षत्रें वेंचावीं**, जमवावीं, १०·२३९; **नक्षत्री**, वाईट नक्षत्रांत जन्मलेला, १३·८३२; **मूळ नक्षत्रीं**, मूळनक्षत्रांत झालेलें, मिळालेलें, १८·१२२, पाठभेदानें याचा अर्थ बदलतो, ज्ञानदेवी – 'मूळ नक्षत्री' मूळ नक्षत्रावर झालेलें, १८·१२३, कुंटे – 'मूळ नक्षत्री', १८·१२३; **नानानक्षत्रव्यक्ती**, अनेक नक्षत्रें दिसणें, १८·१०९१.

नख-नाख—हातापायांच्या बोटांवरील नख. **नख**—परि नखिचें हीं सत्व काढी। ६·२३३. नख लागैल अंबरा। १३·२८१, हात हालवला तर आकाशाला नख लागेल म्हणून हातही उचलीत नाहीं. **नखांची गुंडाळि** १३·२८५; **नखौनि केंस वेन्हीं**, नखशिखांत, १३·१३५. **नाख—नाखें निगति** ६·२६२, **– रोविजति** १८·१३६. **नाखि**, बोटांचीं नखें रोवून घेतलेला आधार, **नाखि लागैल** ६·५७; **मनाची नाखि लगे न** १२·४१; **नाखी**, आधार, **नाखी न लाहांती** १७·३९.

नगर-री—शहर. आगा हे(हें) नगर रायें केलें। ९·१०९. काइ कराल गोमटें। वोस नगर ॥ ९·४२०. **नगराचा प्रांत**, शहराच्या मर्यादेंतील वस्तीचा भाग, ३·२०६; **मन्हाटियेचां नगरीं** १२·१६; **यमनियमांचीं नगरें घेउनि जांत**, पुरांत वाहून जातात, ७·६९; **नगरें रचावीं** १४·२३१; **पुढैला नगरा एआवेआ** ६·४३१; **नगरा न ए**, शहरांत येणें, तेथें राहणें आवडत नाहीं, १३·६११; **नगरांतरीं**, निराळ्या शहरांत, १·४१(१); **उपनिषदार्थनगर** १७·३३१; **गंधर्वनगर, गंधर्व पहा. नगरी—नगरिचें(चे) चौहटे** १७·२९३; **नागर**, नगरांतील संस्कार झालेला, सुसंस्कृत, सुंदर, बहारीचा, पद्मबंध नागर। १·३, ना तरि नगरांतरीं वसिजे। तरि नागरां चि होइजे। १·४१(२), **नागरु प्रसंगु**, बहारीचा, २·३७३; **नागर बोलिलें** ६·४९४; **नागरिं बोलिं सांघों** १३·११४९; **नागरा रीती बोलिलों** १७·४०७; **नागरपणें** २·३६२, ७·२०५, **देशियेचेनि –** १०·४१; **सनागर** ५·१४०, **– बोली** १३·५६२.

नटणें—बनणें, सजणें, सोंग घेणें. धना ठोसें विरगति। नटणें जेवि ॥ १३·८०३. ३·६५, ४·४७, १८·११६७, १८·१२९४, १८·१५९२. **नटलेनि लाघवें**, नटण्याच्या कौशल्यानें, १४·२८८(१). **नट** (१) वेषधारी. कां नटलेनि लाघवें। नटु जैसा न झंकवे। १४·२८८(२); **अर्धनारीनटेश्वर, अर्ध पहा.** (२) नटणें. **नाचें नटें रिझविनी** १६·३५९; **नाटक—काव्यनाटक**, काव्य पहा; **नाटकी** १६·३७४.

नडणें—आड येणें, खुपणें. ६·३१३.

नडनाच—आनंदानें, उत्साहानें नाचणें, लीलानृत्य. आज्ञेचा नडनाचु। काळातें जिणें ॥ १८·१३६१, ज्याच्या आज्ञेच्या लीलेनें काळावरही पगडा बसतो. **कीर्तनाचेनि नडनाचें** ९·१९६; **चिन्हांचा नडनाचु** १३·२१५, **सत्वाचा –** १०·२१२; **सत्वाचेनि नडनाचें** १४·२६९. **नाचणें पहा.**

नद-दी—**नद**, मोठी नदी, हा शब्द नदीला जोडून आला आहे. **नदनदी**—तंव चि नदानदींचीं नावें। तंव चि पूर्वपश्चिमें तेयां धावे। जंव नैयेनि आववे। समुद्रापासीं ॥ ९·४५८. **नदीनद** १४·४६, १५·४९९; **नदीनदपाणी** १८·३२९. **नदी**—ना तरि वार्षिया सांडिली। ग्रीष्में नाहिं मांडिली। ते नदी जैसी निवडली। निजरूपें ॥ १६·७५, वर्षाऋतूनें टाकली (पूर आणला नाहीं), किंवा ग्रीष्मऋतूनें लक्ष दिलें नाहीं (आटवली नाहीं), या दरम्यान नदीचें खरें स्वरूप दिसून येतें. १५·११८, १७·४०५, १८·४४७, १८·१६२३; **नदीचे लोट** १३·३४९; **नदी सिंधुचे पेंडवळे**, नदी व समुद्र यांच्या मर्यादा, १८·११०१; **पूर्वापरां नदीं**, पूर्वपश्चिम वाहणाऱ्या नद्यांना, १५·४००; **आयुष्यनदी** १७·२३१; **भेदनदिचां**

दोहीं थडीं १६·५; **महानदी**, ७·६६, १४·१२, १४·२०९. **मायानदी** ७·७७; **मेघांनदीं-चि फुली**, समुद्राचें पाणी आकर्षून घेणें हा मेघांचा व समुद्र पुनः पाण्यानें भरणें हा नद्यांचा खेळ जोंवर चालू असतो, १५·११९.

नंतरें—मागाहून. **चेइलेया नंतरें** ८·१५१, १८·११९५.

नपुंसक—तृतीयप्रकृतीचा, कांहीं फळ न देणारा. नपुंसकें बरडें । रानें केलिं ॥ १३·४८. तेंया अडिनांव पुरुषु । प्न्हविं स्त्री ना नपुंसकु । १३·९७६, **प्रकृति व पुरुष** यांतील पुरुषास उद्देशून. १३·९८४, १८·५७३. **स्त्रीपुरुषनपुंसकें** १५·१५०.

नमणें—नम्र होणें, वंदन करणें. तें मियां गुरुकृपा नमिलें । आदिबीज ॥ १·२०. **देह भूतमात्रीं** नमिजे । १७·२०९. १·२१, ९·२२२, ९·२२३, ९·२२६, ११·५०१. **नमो** १०·२ ते १०·५, ११·५१४, ११·५१७, ११·५२३ (२), ११·५२४, ११·५२५, ११·५२६, १४·६, १४·१६, १६·१७; **नमो जी** १७·१; **ॐ नमो** १·१; **ॐनमो** १०·१; **नमस्ते नमो** ११·५१८ ते ११·५२१; **नमवणें**—तेथ जाउनि भूतद्वेषु । सर्वत्र नमवीन मीं चि एकु । १८·१३५२, ज्ञानदेवी—'नमवैन' १८·१३६१. **नमन** १०·१३, ११·५२३(१) **(नमन)**, १७·१८; **नमने**, हा पाठ **न मने** असा घ्यावा, ९·३७२, **नायक** पहा.

नमस्करणें-स्कारणें—**नमणें** पहा. **नमस्करणें**, सर्वत्र नमस्करीं । मज एकातें ॥ ९·५१२. **वडील ह्मणौनि पाए नमस्करिजति** ९·५०५. **नमस्कारणें**—जैसे द्विजु षट्कर्में करी । शूद्र तेयातें नमस्कारी । १६·९५, ज्ञानदेवी—'जैसा' १६·९६; ९·३५६, १२·२१९, १३·७, १३·१८९; **नमस्कारिजे** २·३३, ११·२७; **आज्ञा नमस्कारिजेति** १०·२८७; **चरण शिरें नमस्कारिलें** ११·४४०.

नरक—यमलोकांतील यातना भोगण्याचें स्थळ. पापें चि पापात्मकें नरका जाइजे । ९·३१३. तैसा क्रिमि नरकीं । लोळतु श्वाध्यें ॥ १६·३०६. १·२५१, १६·३६९, १८·८००. **नरकाचा अडदरु** १६·३१४, **—दारवठा** १६·४२७; **नरकिंचें दुःख** ९·३११; **जेयाचिया चिलसी नरक घेंति** १६·४१५; **नरकाचिये सेले भागीन जे जन्मले, सेले** हा शब्द **नरकाचिये** किंवा **भागीन** या शब्दांशीं घेतां येईल, अगदीं निवडक, अत्यंत घाणेरड्या भागांत जन्मले असा अर्थ असणें संभवतें, १६·३७३, कुंटे—'नरकाचिये सेले भागीं' ज्यांचा नरकाचा वांटा आहे या अर्थी, १६·३७५; **नरकादिकां** १८·१०५०; **नरकभूमी** १४·२७२, **—भोग** १५·१५०, १६·४२४, **—यातना** १३·७७७, **—लोकीं** १६·३७२, **—व्यथा** १६·२१३; **नरकु स्वर्गु** १६·३०७; **स्वर्ग नरक** ९·३१२, १८·५६३; **स्वर्गनरकसूचक** १८·१३८२.

नळा-लि-लिका-ळी—नळा, हाडाचा नळा, ६·२३४. **नलि**, दांडी, १८·३९०. **नलिका**—ते शुकनलिकान्यायें । न लगती लागली आहे । १३·११३१, संकटांत सांपडल्यावर सहजरीतीनें सुटका करून घेण्यासारखी असतांही मनुष्य अधिकच गोत्यांत कसा पडतो याबद्दल तर्कांतील हा एक न्याय आहे. नळीवर पोपट बसल्यावर नळी फिरूं लागते, पडण्याच्या भीतीनें पोपट नळी सोडत नाहीं, जितक्या वेगानें नळी फिरते तितक्या प्रमाणानें अधिक नेटानें पोपट नळी धरून राहतो, पायाचा चवडा सोडला तर आपली सहज मुक्तता होईल हें त्याला कळत नाहीं. **नळी** ६·७७.

नवल—आश्चर्यकारक, कौतुक करण्यासारखी घटना, नवीन, विलक्षण गोष्ट, बाबत इत्यादि. देखां नवल तेया प्रभूचें । अद्भुत प्रेम भक्ताचें । जें सारथ्य पार्थाचें । करितु असे ॥ १·१४२. हां हो नवल नोहे देशी । मऱ्हाटी बोलिजे तरि ऐसी । ६·१३३. कृष्णा हिं नवल कृष्णु । अर्जुनत्वें जो ॥ १७·३१, कृष्णालाही आश्चर्य करावयाला लावणारा हा अर्जुनरूपी दुसरा कृष्णच आहे. १·७८, २·२५, २·९१, २·३६४, ५·४१, ५·५४, ५·८८, ६·१८, ६·६७, ६·१२३, ६·१३६, ८·८, ८·१३, १०·३०४, ११·१७२, ११·२२५, ११·२५१, ११·२८९, ११·२९४ (१), ११·३०१, ११·३४७, ११·२१,

१३.२११, १३.२२३, १३.३५१, १३.४२९, १४.५, १७.२२०, १८.१६२३; सात ही पदें...नवलें ७.१९२, सं. वा. श. पहा. स्नेहनवल १.१०९, ज्ञानदेवी–'स्नेह नवल' १.१९९; नवलपण ७.१७२; नवलाई—नवल अंगप्रभेची नवलाई। कोंदली सैव ॥ ११.२०४(२). नवलाऊ ११.२३३, आवडिचा–११.६३०, जीभेचा–११.४२३.

नवसिय—कार्यसिद्धीसाटीं कांहीं तरी वस्तु अर्पण करण्याचें देवास वचन देऊन केलेली आंगवण. अशी आंगवण केलेली देवता, नवस करणारा. नवसियें मूंनि येरें। माझां निधानें॥ १३.५७०. १३.११८, १७.९६.

नवा-वी—नवीन, कोंवळा, ताजा. नवा मी पुराणु। १८.११०१. ६.२६२, ६.४५५, ९.१८९, १०.२५५, १३.९८२, १४.२१७, १५.५३९, १६.२०६, १७.४१३, १८.३४६, १८.३५२, १८.४२९, १८.९६०, १८.१५०८, १८.१५१०. नवा अर्जुनु, अभिमन्यु, १.१०१; नव नवनिसिर्ति सरीं, पहिला नव शब्द चुकून आला असावा, २.४८, ज्ञानदेवी–'नवनिशितीं' २.४८; नवा विरचता घटु १४.३७६, ज्ञानदेवी–'न विरचितां १४.३७९; नवी विरुढि २.७१; नविये आवडिचेनि भरें १.१८७; नवेयां देहांचा १५.१५९; देशी नवी १३.११५१; नीच नवा, नीच (२) पहा; नवजलदश्यामलें, नवीन मेघांसारखीं काळीसांवळीं, ११.१३५; जूनि(निं) नवें १८.१६५१. नवाई—अपूर्वता, अद्भुतता. कैसी शमशमिते पाहा नवाई। भूखेलेपणांची॥ ११.४२४. ८.१५६, १४.३११, १६.२१०. एकएकि नवाई ३.११, व्यासिची–१५.३७९.

नव्हत—होणें पहा.

नव्हालि-ली—अपूर्वता, टवटवी. जेयां नव्हालियेचें फल। स्वर्गसुख॥ ४.१५६. लावण्याची नव्हाली १.४२.

नशणें—नाश होणें, लयास जाणें. तरि तेणें दोषें महाघोरें। कुल चि नशे॥ १.२४३. ८.१७४. न नशे २.१०१, २.२३३, ४.४४, १७.५१, हीं रूपें नाशणें चीं असणें संभवतें, नाशणें पहा.

नसणें—न असणें, अभाव असणें. नसत—जे न नसत स्वरूपें। जेयाचा विस्तारु जेथ लपे। १८.१४२०, जें नाहीं असें दिसत नाहीं, दृश्य रूपांत दिसत नाहीं आणि ज्याचा विस्तार गुप्त आहे, सहज कळत नाहीं. नसतां—आणि पोटीं नसतां १८.६९०; नसती—दैव नसती चि उगले ११.३०८; माया ऐसी ख्याति नसती च यया आथि १५.७९; नसंम्हि ११.५१४; नसिजे—एथ नसिजे, येथें थांबूंच नये, १.२०५; नसे ८.२७, १५.३४४, १८.१०५३, १८.१०९८, १८.१५७२; असे नसे १५.५०१; असे कां नसे ८.२४७. नसें—कोहि न दिसें नसें ऐसा। वाणिचा नोहे॥ ९.६२, कोठें दिसत नाहीं म्हणून मी नाहीं, असें म्हणतां येणार नाहीं, जें माझां ठांइं भूतें। परि मीं भूतीं नसें॥ ९.१३२. ९.२०६, ९.२९७, ११.३०६. नसों—आह्मी नसों ४.४०.

नसुदा-दी-दें-धा-धी-धें—नुसता-ती-तें, फक्त, केवळ. नसुदा-दी-दें—तेया नोंडि कांटियेंडे। आंतु नसुदें हाडें। १३.६७७. १३.११५०. नसुदा मीनु १७.४१९; सुख वरि नसुदें सुख भोगिजे १८.१२०९; नसुदिया—नसुदिया ग्रंथी करिति १६.३९२; नसुदिया चि श्रद्धा १७.५०; नसुधा-धी-धें—नग नसुधेनि देहेंसि। आपणपां असे॥ ११.६२३, १३.६३६; नसुधें चि जें ज्ञान, ज्ञाता, ज्ञेय नसलेलें, १५.७७. नुसर्दी १३.२२३.

ना-नां—प्रश्नार्थक, संशयात्मक, नकारार्थी, अथवा. ना—तंव हासोनि कृष्णु ह्मणे। तूझें नवल ना हें बोलणें। ६.३७. ना हें स्मरण मग होये। काइसेया वरि अंतीं॥ ८.११८; संदेहार्थी. तें तरि व्यक्त ना अव्यक्त। निं(नि)त्य ना नाशवंत। ८.१७३. ना गाय चरे डोंगरीं। परि चित्त बांधलें वत्सें घरीं। ११.६२५. १.२६२, २.५१, २.६३, २.७१, २.१५५, २.१७६, २.२२७, २.२५९, २.२६९, २.३१६, २.३१७, ३.१६(२), ३.२३, ३.४५, ३.७०, ३.१२४(१,२), ३.१४२, ३.१६६, ३.१७३, ३.१७६, ३.१७९, ३.१०५, ३.१९७, ४.९, ४.३५, ४.१०३, ४.१४९,

४·१५५, ४·१७२, ५·११, ५·१४७, ६·४४, ६·४६, ६·१३८, ६·१७२, ६·३०९, ७·१६३, ७·१६७, ७·१८८, ८·४३, ८·६२, ८·६३, ८·८४, ८·१२८, ८·१५१, ८·१८८, ८·२४८, ९·९३(२), ९·३६३, ९·४०५, १०·३७, १०·३८, १०·६२, १०·१९४, १०·२२७, ११·३५, ११·१०५, ११·११२, ११·१५७, ११·१७०, ११·२९७, ११·५७६, ११·५७७, ११·५७८, १२·४४ (१,२,३), १२·४५ (१,२), १२·६७, १२·१९३, १३·२१, १३·२७, १३·७१, १३·१२४, १३·१३५, १३·२५०, १३·२७३, १३·२९०, १३·३२५, १३·३४८, १३·३५०, १३·३५१, १३·४७७, १३·४८९, १३·६९२, १३·७२९, १३·७३४(१,२), १३·७३६, १३·७४८, १३·७६४, १३·७७७, १३·७८७, १३·९०२, १३·९४३, १३·९५०, १३·१०६५, १३·१०८५, १३·१११४, १४·५०, १४·५३, १४·५७, १४·६२, १४·७७, १४·१४५ १४·१४६, १४·१५०, १४·१६७, १४·२९१, १४·३११, १४·३२६, १४·३२७, १४·३२९, १४·३६१(१), १४·३८०, १५·२५, १५·५५(१,२), १५·११२, १५·२४०, १५·२६३, १५·२८६, १५·२९९, १५·३९४, १५·४०६, १५·५०९, १६·६६, १६·११८, १६·१६४, १६·२७५, १६·२९८, १६·३३८, १७·९२, १७·१४८, १७·१७१, १७·३८३, १८·१९, १८·२२, १८·६६, १८·७६, १८·८८, १८·१०२, १८·१३१, १८·१४०, १८·१७६, १८·२०४, १८·२११, १८·३०४(२), १८·३६९, १८·३८६, १८·५५६, १८·५६६, १८·६८०, १८·८५५, १८·८५८, १८·९२०, १८·९३३, १८·९९१, १८·१०१४, १८·१०६७, १८·१०६८, १८·१०९९, १८·१२७७, १८·१३७६, १८·१४७६, १८·१५६१, १८·१५६९, १८·१५७८, १८·१५८०, १८·१५८४, १८·१६६९, १८·१६७१, १८·१६९४, १८·१७१६ ते १८·१७१८, १८·१७४८, १८·१७६६. क्रियापदास जोडून नकारार्थी : १·१८८, २·२९४, ४·१२, ४·१०२, ४·१४७, ७·१९५, ८·२५६, १०·४३, १२·१९०. दोन शब्दांमध्यें किंवा नंतर, नकारार्थी, विकल्पार्थी इ. ६·४३३, ७·१५८, ८·८६, ८·१८०, ८·२२७, ८·२२८, ८·२६१, ९·१२६, ९·१२७, ९·१३८, ९·१७४, ११·२७३(१, २), ११·५५९, ११·५७८, १२·४४(१, २), १२·४५(१, २), १२·१९४, १३·१९५, १३·९७६, १३·९७७, १३·११०२(१,२,३), १३·११०३(१, २, ३), १३·११०४(१, २, ३), १३·११०५(१, २, ३), १३·११०६(१, २, ३), १३·११०८(१,२,३), १४·७४(१,२), १४·७८(२,३), १४·३३६(१,२), १४·३३७, १४·३६५, १५·८०, १५·११९, १५·१५५, १५·२२३, १५·२२४(१, २), १५·३५८ (१, २), १५·४७३, १५·५००, १५·५०१, १६·७३, १६·३०५, १६·३८२, १६·४५० (१, २), १६·४५१ (१, २), १७·१४८, १७·३०१, १७·४१६, १८·३०४ (१), १८·४४३, १८·४८१, १८·५७२, १८·९५२, १८·१७४३(१, २). **ना सृष्टि करूं न शके** १७·३३४; **ना ह्मणत आहे** १८·१४८२; **ना न ह्मणे** १८·५५७, १८·१६८९; **ना ह्मणों न येंसि** १३·६४४, **–नैए** १८·१००; **असे कीं ना** १८·१५३२; **इंद्र ना मीं** १४·१५३; **किं ना, नाहीं का,** १६·३४०; **चूकें ना किं** ९·१३३; **जाला होंतां ना** ९·२४५; **श्रीमुखौनि अक्षरें निगति ना जंव** ११·१७७; **होंति ना तंव, लगेच,** १८·१५२०; **ह्मणे नवल ना हें** १०·३०४; **नातःपर** ५·१४५.

ना तरि–री १·२६, १·२९, १·३१, १·४१, १·४३, १·५१, १·९०, १·११८, १·२६९, २·३, २·१२९, २·१४२, २·१५७, २·१६०, २·१६७, २·१९३, २·१९५, २·२००, २·२१६, २·२२०, २·३०२, २·३५८, ३·१६ (१), ३·४८, ३·२५५, ४·७४, ४·१७८, ४·१७९, ४·२१३, ५·९०, ५·९३, ५·११०, ५·११५, ५·१२३, ५·१३८, ६·३४, ६·४२, ६·२५४, ६·२५६, ६·२८५, ६·२८६, ६·२९५, ६·३२८, ६·३९९, ७·५४, ७·९१, ८·१३५, ८·१५१, ८·१७६, ७·१९८, ९·५८, ९·६७,

९·७४, ९·१०२, ९·१७१, ९·२५३, ९·३९५, ९·४६२, ९·४९०, १०·१८, १०·१०७, ११·१६६(१,२), ११·२०५, ११·६१६, ११·६३२, ११·६३९, १५·२९३, १६·७५, १६·१००; **नातरि** २·१४, २·४७, २·६१, २·६७, २·८६, ३·१९४, ६·३३५, ११·५, ११·२३९, ११·२९९, ११·३१२, ११·३३८, ११·३५२, ११·३५९, ११·८०७, ११·४७९, ११·५६६, ११·६१५, ११·६४६, ११·६४८, १२·१२५, १२·१९९, १३·३३, १३·७८, १३·७९, १३·१८२, १३·२३२, १३·३८१, १३·३९०, १३·३९६, १३·५५०, १३·९०४, १३·१०८०, १४·३६, १४·५५, १४·२१९, १४·२८७, १४·३३३, १४·३९१, १५·२८३, १५·३२७, १५·४९८, १६·१६८, १६·२४६, १६·४५४, १७·११४, १७·१५५, १७·२२०, १७·४१५, १८·११५, १८·१३०, १८·१३५, १८·२६८, १८·४८४, १८·५००, १८·५७४, १८·७५७, १८·७७७, १८·८०४, १८·८८२, १८·१०१८, १८·११०३, १८·१४७८, १८·१४८७. **नां**—आणि अनुभवितां कहीं न वेचे । वरि वीटे ही नां ॥ ९·५२. नां अर्जुनां(ना) मीं कालु । ११·४८६. तैसा ईश्वरीं मीं आनु । नोहें चि नां ॥ १४·३८३. ६·२१९, ९·५३, ९·२१९, ११·४२६, १२·१५७, १४·३३२, १४·३६१ (२), १५·७६, १५·१२९, १५·२७१, १५·३६९, १५·४०७, १५·४७२, १६·५४, १६·९७, १६·४२५, १७·५४, १७·२४१, १८·२१२, १८·२१६, १८·२३१, १८·४३५, १८·७०१, १८·१२४८, १८·१२८५, १८·१४००, १८·१६५८, १८·१६७२, १८·१७३३. **नां म्हणों नैए** १५·१८०; **तूज आला नां** ९·९३ (१); **मानीनां** १८·१२३५; **मुखा कडे नेनां** १३·३२२; दोन शब्दांमध्यें, नकारार्थी, विकल्पार्थी इ. १०·१७९, १३·१११२, १४·७८(१), १८·८१०, १८·११०७ (१,२), १८·१२०४. **नां तरि** ३·१९१, ८·६५, ९·११८, ९·३६९, ९·४३०, १०·६९, १०·२७७, ११·७५, ११·१९७; **नांतरि** ११·३५४; **नांभरि**, क्षणभर, ६·३३२, ९·२८०.

नाइटा—नायटा, चरणारा त्वचा रोग. नाइटेय भेण । न मोडी नागाची आण । १३·७९९.

नाक—श्वासोच्छ्वास करणारें, वास घेणारें इंद्रिय. कं नाकिचा कैंनु जोडे । सिद्दाचिये ॥ १७·२४. अत्यंत कष्टसाध्य वस्तु मिळविणें. **नाकतोंडाची धुवारी**, तिखट पदार्थ खाऊन झालेली नाकातोंडाची आग, १७·१४५; **नाकाडें** १३·५६१, १३·७०४.

नाखि-खी—नख पहा.

नागवणें—फसगत होणें, सर्वस्व लुटलें जाणें. साध्वी शांति नागविली । ३·२४३. नागवूनु वेव्हारें । गवांदि आतली ॥ १३·२३०. १६·२९६, १६·३८५, १७·१९३, १७·२९१. **जगाचे डोले नागवी** १८·६१५; **स्रोलें साठिं घेतलेयां नागवी नां**, हिणकस सोन्यांत चांगलें सोनें मिसळलेलें असतें, तें उत्तम सोनें म्हणून घेतलें तर फसगत होणार नाहीं काय?, १७·५४; **न नगवे, नागवे**, १३·५८५; **नागवण** ३·२०४, १८·३७०, **विषयदेशिचिये नागवणे** १८·४६१; **नागोवा**—तो मुखदुःखाचा नागोवा । १३·८५.

नांगवणें—सांपडत नाहीं, घेरला जात नाहीं. **आंगवणें** पहा. जो अव्हटोनि नांगवे । विषादासि ॥ २·२९९. ६·३८९, १०·३६, १३·५८२, १३·१०७२. **जें शंभूचिये मनीसि नांगवे** ११·२७; **नांगवणें** १३·७४३.

नागारी—गारुडी, सर्प धरणारा. १७·२९५.

नागिव—नग्न, दिगंबर, जैनांस उद्देशून. नागिवि लुंचिति मुंडें । १३·२२· नागिवेया ही शरीरें । लागला आहे ॥ १८·१०५०, शरीर उघडें असलें तरीही परिग्रह सुटत नाहीं. **नेसलें नागिवें**, हीं दोन्ही वेडयाला सारखींच, १८·४३६.

नांगी—विंचवाचा दंश करणारा अवयव. नांगिया आपुलिया । विंचू करी गुतकुलिया । १६·२८८.

नाचणें—नाच करणें, मिरवणें, तरळणें. चोखाळपण रत्नाचें । रत्नावरि नाचे । १३·३६२. ६·१२१, ६·३४७, १४·१७४. **हेंढा नाचे** १८·११८१, १८·१७५९; **भोज नाचतसे** ६·१२३; **भोजें नाचतु** १०·१५७, **—कोडें नाचति** ९·५०६, **— नाम नाचे** ९·२०५; **नाचतेया** १८·१०३४; **नाच, नाचें नटें** १६·३५९; **नडनाच** पहा. **नाचणी, नाचणाऱ्या, ऐसे ऐसिया नाचणी** ९·३२०.

नाचवणें—स्वादें जीभेतें नाचवी। ४·२१८. ९·३१. **बागडी नाचवीति** १४·३०८; **बागडीं नाचवील** १३·५६९, दोन्ही संदर्भात सोंगासारखा विद्रूप नाच होईल या अर्थी, **भोजें नाचविजत असे** ३·२४४.

नाडणें—त्रास देणें, जाच करणें. ३·९४.

नाडर—डबकें. **नाडर बांधे** १८·३२०.

नाडी—शरीरांतील रक्तवाहिनी. **नाडितें सोडवी,** नाड्या खुल्या करतो, ६·२१९.

नाणें—देववेवीसाठीं धातूचें चलन. तरि सछब्दें एणें। आटूनि असंताचें नाणें। दाविजे अव्यंगवाणें। सत्तेचें रूप ॥ १७·३७७. **आंकूनि नाणें विस्तारी** ७·२६; **आदिशून्याचा गाभारा नाणेयांसि भरे** ७·२४; **जेणें भांगारें भूताकृतिचें नाणें घडत** १५·४४८; **कुडें नाणें,** खऱ्यासारखें दिसतें यास उद्देशून, ४·८५.

नातक—नातें, संबंध. ६·२४८.

नातरि-नांतरि—ना-नां पहा.

नाथ—(१) नाथपंथास उद्देशून. **नाथसंकेतिचा डंसु,** नाथपरंपरेचा आदिगुरु जो शंकर त्याच्या अंतरंगाची खूण, मर्म, ६·२९१. परंपरा दाखविणारा शब्द, विशेषनामास जोडून: **निवृत्तिनाथ** १२·२४४, **श्री**– १८·१७०७, १८·१७२९, १८·१७३६; **श्रीगायणिनाथ** १८·१७३५. (२) स्वामी, राजा, नायक, पति; आधार, श्रेष्ठत्व दाखविणारा शब्द. **जगाचा नाथ** ९·२८४; **आत्मनाथ** १६·१८६, **कृष्ण**– १४·३६७, १६·८३, **कौरव**–, धृतराष्ट्र, ११·४७७, **गुरु**–१८·१७४४, **चतुर**–, अर्जुन, १३·३६८, **चैतन्य**–, आत्मा, २·१४४, **जगन्**–, **जगत्** पहा; **दिवस**–, सूर्य, १६·२७, **द्वारका**– १५·४१४, **नृप**– १·४८, १·९९, १·१५२, **प्राण**– १३·३७२, १८·९१६, **यदु**– ६·४८४, **वीर**– १५·२४१, **वैकुंठ**– १·२७२, **सेना**–, सेनापति, १·१२०; **अनाथ**—**अनाथांची माउली** ४·३२ **अनाथाचा सखा** १५·५५४; **सनाथ,** अधिकारयुक्त, **सनाथें शास्त्रें** १८·१२२९, समर्थ, जर्णे स्वामी कां सनाथ। १८·१६१९.

नाद—आवाज, ध्वनि. ते दोन्ही नाद मीनले। तेथ त्रैलोक्य बधिर जालें। १·१२८. जे नादाची पैल मेर। परब्रह्म जें॥ १३·१०६८. नादु वाद्या नेयंता। तरि कां गोचरु होंता। १८·१६८०. १·१५०, ४·२१७, ६·१३२, १३·११५२. **नादाची टांकसाल** १३·९८९; **नादिचे तरंग** ६·१५; **नादें आइकिजता नादु** १५·५१३; **नाइकिजता नादु** १५·७४; **नादासि किं रूप देखिलें** १०·१८६; **वाद्यें विण नादु** १६·२७४; **नादांतरिं** १५·३८४; **नादाकार** ९·२७४; **नादापुढां,** नाद चालू असतां, ९·१०; **नादचित्रांचीं रूपडीं,** नाना प्रकारचे नाद, ६·२७६; **नादबिंदु** ६·२८८, याचें स्पष्टीकरण निरनिराळ्या ठिकाणीं निरनिराळें दिलें आहे. वाचेच्या परा, पश्यंती, मध्यमा व वैखरी या चार प्रकारांपैकीं नाद हा तिसरा प्रकार आहे (ज्ञानदेवी कोश); इतर ठिकाणीं नाद, बिंदु व कलाज्योति या एकावरच्या एक तीन पायऱ्या असून ॐकारांतील अकार, उकार व मकार हे त्यांचीं प्रतीकें आहेत असें सांगितलें आहे; योगसिद्धीनंतर शक्तीचें रूप शक्तींतच मावळल्यावर (६·२८७), कोणत्याही प्रकारचा नाद, ध्वनि किंवा वाचा यांच्या पलीकडे योगी जातो हा याचा निष्कर्ष आहे. **नादब्रह्म,** नादरूपानें गोचर होणारें ब्रह्म, १३·२६८, १५·१३; **घंटानाद** ८·९५, **महा**– ११·४८०, **सिंह**– १·१२५.

नांदणें—सुखानें राहणें, व्यवहार करणें. नांदो नामार्थ एकाहारी। आह्मीं ते ही ॥ १४·५६. मग नांदेन पवाडें। एकला चि ॥ १६·३५०. ४·५४, ६·३७६, ११·३६५, १५·४३९, १७·१४, १७·४०, १७·२९०, १८·७४२. **नांदत आहाति** १८·१५७७; **नांदतसे** १३·४५३; **घरें नांदति असे** १३·९९१; **नांदतु असे** १८·२२०; **नांदतुसे**—तैसा अर्जुने(नें) आणि वैकुंठें। नांदतुसे बोधु॥ १५·४११; **नांदवणें**—**जेणें नांदविलें** १५·२५०; **नांदणुक**—कां कमळकंदा आणि दर्दुरीं। नांदणुक तरि येका चि घरीं। ९·५७, ९·५०२; **नांदणुकेचा बगा माजि जालेनि जेणें बाहे,** ज्ञाता व ज्ञेय एकत्र नांदण्यासाठीं ज्या ज्ञानानें नामरूप दिलें व संबंध जोडला, मार्ग दाखवला या अर्थी, १८·४६६.

नाना—अनेक, निरनिराळे, विविध, किंवा. नाना प्रमेयाची परि । १·८, अनेक. नाना नवरससुधाब्धी । परिपूर्णु हा ॥ १·२९, अथवा. निही नाना शंख निरंतर । आस्फुरिले ॥ १·१५३, त्यांनीं निरनिराळे शंख एकाच वेळीं वाजवले. तैसी इयें नाना देहें । दार्उनि नीं नाना होये । १४.१३३. १·३२, १·४४, १·४६, १·९१, १·२५९, २·२९४, ३·२०१, ४·७०, ६·११, ६·२५७, ७·१४८, ७·१९३, ८·८२, ९·२७३, ११·२०, ११·१८९, ११·१९४, ११·२०७, ११·२१३, ११·२३२, ११·२९७, ११·३३८, ११·५०६, १३·१३९, १३·३४८ (१, २), १३·३७२, १३·५८६, १३·७०८, १३·१०४८(१), १४·४६, १४·२८०, १४·३७३, १५·३२, १५·६१, १५·२८६, १५·५१८, १६·१०६, १६·२०६, १७·१०१, १७·२८०, १७·३५९, १८·५२, १८·५४, १८·३३१ (१,२), १८·३४४, १८·३५४, १८·६११, १८·९०५, १८·१०७६, १८·१०८७, १८·११०२, १८·११४२, १८·११५४, १८·१२३४, १८·१३८४, १८·१५१०, १८·१७१९. नानां १३·९१४; नाना अपरिमितें ११·२६९; नानार्थरसरसाल ७·१८१; नानानक्षत्रव्यक्ती १८·१०९१; नाना परिं १८·११, १८·१३८०, –परीं ६·२८९, १८·४४, १८·१२३८, –परी(रीं), ह्या नाहीं त्या अशा अनेक प्रकारें, २·२९; नानाप्रयोजनशीलें १३·१०५५; नानाबुद्धि १५·४८०; नानाभूतैकधाम ११·५५६; नानारस १६·२४६, –रूप ११·१९२; नानालोकहेलावेया, अनेक लोकरूपी लाटांच्या समुदाया, समुद्रास उद्देशून, १४·२; नाना वर्णे ११·१३६, ११·१३७, ११·३३६, –वर्ण ८.१९, ११·२००, १५·१११; नानाविकल्पजाल १७·२२६; नाना विध ९·२५१, ९·३९४, ११·१४०, १३·१०४८ (२), –विध ३·११४, ३·१३१, ७·३६, ११·१३१, १४·२३१; नानाशशक्ति (नानाशक्ति) १५·८२, –सृष्टि १५·१४९; नानात्व १३·१०११.

नाप्लवणें—न + आप्लवणें, आप्लवणें पहा. नाप्लवे २·१४६.

नाभिकार—भिऊं नकोस असें आश्वासन. जें राजादेशु दे नाभिकाराचा । १०·७. नाभिकारा उभिजे. हात वर करावा तो न भिण्याचें आश्वासन देण्याकरतांच, १३·२८७, यावर १३·२७८ ते १३·२९० पहा.

नाम—नांव, ईश्वरस्मरणार्थ घेतलेलें नांव. तयांचिये वाचेपुढां भोजें । नाम नाचे माझें । ९·२०५. म्हणौनि त्र्यक्षर हें नाम । नव्हे जाण केवळ ब्रह्म । १७·४०२, ॐकारास उद्देशून. १०·२३८, १०·२९७, १२·२१, १३·९९८ (२), १४·१३६, १५·५०२, १७·३२६, १७·३२८, १७·३५१, १७·३९७, १७·४०० (१), १८·११३, १८·५९०, १८·१३४८. नामाचा गौरव १७·३९६; नामाचे निखिल प्रबंध, ईश्वरनामाचेंच कीर्तन, वर्णन इ., ९·२०९; नामाचीं लेणीं १४·१०७; नामार्थ, येथें नामाचा अर्थ स्वरूप असा घ्यावा, या स्वरूपांतच भक्त व ईश्वर एकत्र येतात, १४·५६; नामघोष ९·२०७, –गौरव ९·२०२; नाममंत्र—स्तोत्र का नाममंत्र १६·१०३; नाममात्र—नाममात्रें धात्रेया अढंच करणें १७·३३८; नामरूप, रूप पहा; नामवर्णआकारु २·१३४; नामव्यक्ति—उदैला आकाशीं । रवी चि रवीतें प्रकाशी । हे नामव्यक्ति तैसी । ब्रह्मा करी ॥ १७·४०१, नामाचा उच्चार व्यक्तस्वरूपांत ब्रह्म दाखवितो; गुरुनाम १३·४४६; गौण नाम ६·१९९; प्रणवैकनाम, ॐकार हेंच एक नाम, ८·११६; ब्रह्मनाम, ब्रह्म पहा; भीष्मनाम, भीष्मपर्वास उद्देशून, १८·१७८५; व्यंजक नाम, ब्रह्म अव्यक्त आहे पण ॐ तत् सत् हें नाम व्यक्त स्वरूपांत ब्रह्म दाखवितें, १७·३९९. नामिया—नाम धारण करणारा. येया नामा नामिया तैसा । अभेदु असे ॥ १७·४००(२); अनाम—तेया अनामाचें नाम । तेया अजन्माचें जन्म । १३·९९८(१). १७·३२७.

नायक—नेता, सेनापति. १·१०२. कुरुनायक, धृतराष्ट्र, १८·१६३८; त्रैलोक्यनायक, श्रीकृष्ण, १६·४९; देहेंद्रियनायक, जीव, १५·३२८; लोकनायक-नायक, श्रीकृष्ण, १७·२२३; वैकुंठनायका मुखौनि, श्रीकृष्णाच्या तोंडून,

११.२५; **वैकुंठपीठनायक**, विष्णु, १०.१८; **सत्यलोकनायक**, श्रीकृष्ण, ३.९३; **नायका**— ते लक्ष्मी मुख्य नायका । नमने चि एथ ॥ ९.३७२, नमन करण्यासाठीं असा अर्थ जरी लावतां आला, तरी **न मने**, न माने, मानली जात नाहीं, विचारांत घेतली जात नाहीं असा अर्थ घेणें इष्ट वाटतें, कुंटे–'न मनेंचि एथ' ९.३७६.

नाराज—बाण. **नाराजांचिया अणियां** १७.४२२; **नाराजाचिं आंथुरणें** १३.५१९; **नाराजांची सूटी**, बाणवृष्टी, १६.२४१.

नाल—नळी. **कंठनाल** आदे ६.२०७.

नाव—(१) होडी, नौका. जैसी नाव स्त्रियां बाळां । तोयतरणी ॥ ५.१६. ३.४७, ७.४, ८.२३८, १२.९१, १६.२१८, १८.१५०, १८.३०७. **जैसें उदधी(धीं) नावेसि**, जसें समुद्रांत नाव टाकून चालत नाहीं, १८.९४६; **वैराग्याची नाव** ७.८८; **शतजर्जरे नावे** ९.४८६; **नाव थडी पावतां**, तीरास लागल्यावर, २.३४९, राजवाड्यांच्या कांहीं प्रतींत **टाकितां** आहे; **नावा दाटिजे**, बांधून ठेवाव्या, १७.३६३(१); **नावे रिगे** ४.९६. (२) नांव, संज्ञा, या अर्थी. ना वर अनुस्वार कांहीं ठिकाणीं दिलेला नाहीं, म्हणून या सदराखालीं हा शब्द घातला आहे. या संदर्भापैकीं अनेक ठिकाणीं ज्ञानदेवींत नांव आहे. पुढें **नांव** पहा. याचिं नावें आनानें । अनारिसिं वर्त्तनें । वेख ही सिनाने । आघवेयांचे ॥ १३.१०५३. **नावांचीं अंतरें** ९.४०७; **अनंतें नावें** १३.१५७, **अनानें**– १३.९५९; **आनानें नावें आनानी वृत्ती** ९.२५१; **नावें अमरपुरें ठेविलीं** ९.३७०; **एकें नावें** १७.३३४; **तीघां तीनि नावें** १८.१२७३; **नद्रानदीचीं नावें** ९.४५८; **नाव एक** ६.३४२, –**येक** १.१७०, क्षणभर, थोडा वेळ, **नावेक** पहा. **नावें**, नावानें, त्यासाठीं, त्या कारणामुळें, म्हणजे, तूझेनि नावें आपेसिं । दिशा लंघी ॥ २.८, जेणें जियावेयाचें फल । मज चि नावें ठेविलें ॥ ११.६८७, पैं नावें विष महुरें । परि मारूनि अतिखरें । १८.८०१. ४.१७५, ८.३५, ९.६३, ९.२२२, ९.३३२, ९.३८०, ९.४३७, ११.४१, ११.३६७, ११.४२४, १२.९३, १३.९७, १३.११८, १३.२५८, १३.३८२, १३.३९१, १३.६४९, १३.६८४, १३.७२१, १३.७७६, १३.९५७, १३.९८३, १३.१०४९, १४.२४९, १४.३६४, १४.३८५, १५.४६२, १५.४६३, १६.६२, १६.८७, १६.३८३, १६.३८५, १६.४०६, १६.४१६, १७.११, १७.९२, १७.२११, १७.४१३, १८.११८, १८.३८७, १८.४०१, १८.५५४, १८.५९५, १८.६००, १८.६६८, १८.१०४७, १८.१३६५, १८.१३८९; **तामसी धृती नावें जाणावें** १८.७५९; **नावं ठेविति**, अर्पण करण्याच्या हेतूनें, १३.१०३९; **एणें नावें** १.२०६, १.२२४, १३.११, १३.४३८, १४.३७४, १५.११४, १८.७९०, **येणें**–१.१९५, १६.३१, १६.७२; **नावें एणें**, या नांवानें, १५.४६१, –**येणें** १७.३६३(२), ज्ञानदेवी–'नामें येणें' १७.३६६.

नांव—**नाव** (२) पहा. एथ वडिल जें जें करिति । तेया नांव धर्मु ठेविति । ३.१५७. तरि ताकाचे अंश फेडणें । यया चि नांव लोणीं काढणें । १५.४३१. तैसा अहंमानाचेनि मोहें । ईश्वराचें हिं नांव न साहे । १६.२३३. एरु मूर्छेने नांव रोगीं । विसांवां जैसा ॥ १८.२२८. पैं स्वार्थी जें उपकेरे । तेया चि नांव सोयरें । १८.५५९. ५.१७६, ६.१०२, ६.१११, ७.६, ७.१९, ८.२, ८.१८, ८.२८, ८.१७०, ९.९७, ९.१६८, ९.३११, ९.४२२, ९.५१३, १०.१४३, १०.१८३, ११.५९, १३.९२, १३.११०, १३.१३१, १३.१३२, १३.१३४, १३.१४८, १३.१५१, १३.१५२, १३.१५३, १३.२३७, १३.४८२, १३.५३२, १३.८७२, १३.८९८, १३.९६०, १३.९६४, १३.१०९१, १४.७९, १४.८४, १४.३२१, १४.३२२, १४.३७२, १४.३९८, १५.८०, १५.२७२, १५.४४०, १५.४४३, १५.४५०, १५.४६०, १५.४६७, १६.१२९, १६.१३४, १६.१७३, १६.१८८, १६.२१४, १६.२५०, १७.१९४, १७.२२२, १७.३०५, १७.३३२, १८.६२, १८.२०३, १८.२३७, १८.२४०, १८.२५५, १८.३१८, १८.४६३, १८.५६४, १८.५७७, १८.८३१,

१८·८३५, १८·८३७, १८·८६९, १८·९०३, १८·११०७, १८·११३२, १८·१२०५, १८·१२३२ (१, २, ३), १८·१३१४, १८·१५७२. **नांवाचेनि अनारिसेंपणें,** एका माणसाला जरी दुसरें एकादें नांव ठेवलें तरी माणूस तोच यास उद्देशून, ६·४१; **नांवाचें कवच** ७·३५, **—भय** १३·६७५; **क्रमिध्या नांव,** या अपपाठासाठीं **क्रमणें** पहा; **भौमा नांव मंगलु,** अनिष्ट ग्रहाला मंगळ म्हणावें, या विचित्रपणास उद्देशून, ५·११५; **नांव केलें,** वर्णन केलें, १३·२३७, **—खुंटलें,** अंतकाळ आला, १३·७४५, **—घेणें,** उच्चार व स्मरण करणें, १३·६७२, **—घेऊं** १३·६७३, **—घेतां** ९·४३९, **—चि नाहिं,** मुळींच नाहीं, ९·१९६; **काना चि नांव ठेवावें,** १३·९४९, **कान** पहा; **तेया अमृत नांव ठेउनि अमरां होणें,** विषरसाला अमृत नांव ठेऊन तें पिऊन कोणी अमर होत नाहीं, ९·४९४; **नांव ठेविजे,** नांवानें ओळखावें, १७·२५३, **—ठेंवी(ठेवीं)** १२·१८७, **—लाहे** ६·३०१, १८·३३६, **— सूंतसे,** नांव देतें, १८·४६७; **नांव एक** १३·८८२, १८·१८३, **—चि येक,** क्षणभर, थोडा वेळ या अर्थी, ३·२०६, **नावेक** पहा; **नांवं(व)भरि,** क्षणभर, ७·१४४; **नांव रूप, रूप** पहा; **अडिनांव** ८·२४९, **अडिनांव** पहा; **राशिनांव,** जन्मराशीवरून दिलेलें नांव, १७·१५; **रूप ना वर्णु नांव** १३·९७७.

नावणिग—सुप्रसिद्ध. ११·४६८, १६·३५.

नावां नावां—वारंवार. उपजों उपजों मरणें । नावां नावां ॥ १६·१७८. ४·२१६, ९·४२, १७·२०९. **नावें नावें** १३·११२१.

नावेक—क्षणभर, थोडा वेळ. **नाव, नांव** पहा. तंव कृष्णा मनीं नावेक । विस्मो जाला ॥ १·१७७. ४·३०, ४·३५, ६·२३८, ७·११०, ७·१८०, ९·७१, ११·३६३, १२·२८, १५·१६२, १८·१०७१.

नावोड—नावाडी. नाना काष्टिं नाव मिळे । ते नावोडेनि चळे । १८·३०७. ज्ञानदेवी—'नावाडेनि' १८·३०९.

नाशणें—नाहींसें होणें, ठार करणें. आणि नाशु यावें नाशिलें । विचारि पां ॥ २·१७(२), ज्ञानदेवी — आणि नाश पावे नाशिलें । तुझेनि कायि॥ २·९७. ते लौकिकस्थिति आघवी । नाशली होईल ॥ ३·१६५. दैत्यांचीं कुळें नाशीं । ४·५२. नप कीजे नाशावेया । पुढैलातें ॥ १७·२५८. १·२३२, २·२२, २·१४१, २·१५१(१,२), २·२२२, २·२३७, २·२५२, २·३०९, २·३३१, २·३३२, ३·२१३, ४·६७, ४·१९७, ८·१७४, ९·१९६, ९·२४२, १०·१२७, १०·२६८, १०·२९१, १६·३०९, १८·६१२, १८·७७३, १८·९५८. **उपजे आणि नाशे** २·१०५ (१); **जन्मे...नाशे** ८·२४८; **न नशे, नशणें** पहा; **नाश—**तैसें शरीराचां लोपीं । सर्वथा नाशु नाहीं स्वरूपीं । २·१४३. लेप.सि स्नपन करणें । तो चि नाशु ॥ १३·७४४. २·२०, २·९७ (१), २·१८१, २·३०५, २·३१९, २·३२३, ४·२०७, ६·२७८, १६·१०६, १८·४४१, १८·६१४; **अविद्यानाश** १८·१२३७, **आत्म—** १६·४३२, **उपाधि—** १५·४६६, **जल—** १८·१३५६, **प्रकृती—** १८·१२५९, **बुद्धि—** २·३२८, **सर्व—** १६·३८६; **नाशवंत—**आणि शरीरजात आघवें । नाशवंत स्वभावें । २·१३६, ८·१७५ (१), ९·१५१ (१); **निं(नि)त्य ना नाशवंत** ८·१७३; **अविनाश** २·१०५ (२), ८·१७५ (२), ९·१५१ (२).

नासणें—कुसणें, नाहींसें होणें. हें जाणौनि मनीं हांसिला । ह्मणे ह्मातारा मोहें नासिला । ६·३. तेणें आत्मबोधें तैसें । अविद्यासिं कर्म नासे । १८·२२७. चेइलेयां स्वप्न नासे । १८·११३४. तें नासतें कीजे किं ऐसें । निर्मावें ना हीं ॥ १८·१७६६, ज्ञानदेवी—'नाहीं' १८·१७८८, त्रिशंकूसाठीं केलेली सृष्टि नाश पावणारी होती, ही गीतेची सृष्टि तशी नाहीं. ६·८४. ६·११३, १३·१०६०, १४·३९१, १५·११३, १५·४२४, १६·७१, १८·१२७, १८·७८८, १८·९६५, १८·९६६ (२), १८·१०५४ (१,२), १८·१२२६, १८·१५५३. **नास—**तैसें अबोधनासा सवें । नासे क्रियाजात आघवें । १८·९६६ (१), १८·३८४ (१), १८·१३९०. **नासका—साजुका नासका** १७·१५३; **नासणें—**तेयाच

नासि नासणें । १८·३८४ (२).

नास्ति—नाहीं. स्थूळ दाता किं कोण्हातें । नास्ति न ह्मणेल ॥ १८·१६७३. **नास्तिपणा**—नास्तिपणाचें हाड । रोविलें जीभे ॥ १६·३१३, ज्ञानदेवी—नास्तिकपणाचें हाड । रोविलें जीवीं ॥ १६·३१५, जीभ पहा. **नास्तिक**—निरीश्वरवादी, अधार्मिक. नास्तिकां देयावेया तोंड । वेदांचें गाढें बंड । १३·२०. ६·३२४, १३·७६३.

नाह—नाथ, पति. **लक्ष्मीयेचा नाहो** ३·२६८, १८·१३१३; **रमानाहें** १२·२१६; **लक्ष्मीनाहें** १५·४३६.

नाहाणें-नाहाणें-न्हाणें—स्नान करणें, धुणें. **नाहाणें**—सागरें कवणी ठांइ नाहावें । ९·११. **जरि जीवें नाहाक** १८·१६६९; **नाहाणणें**, स्नान घालणें, **प्रत्याहारतीर्थीं नाहाणिलिं** १८·९८८. **नाहाणें**—तिये पुष्पवर्षा आंगें । नाहातसे तो ॥ १८·२०६५. **न्हाणें**—आत्मसमरसें न्हाये । अवभृत जेव्हां ॥ ९·२४३, **अनुतापतीर्थीं न्हाला** ९·४१६; **कुंकुमें न्हालें** ६·२२२; **ज्ञानगंगे न्हाले** ९·१८९, कांहीं प्रतींत **न्हाले** आहे, ज्ञानदेवी—'**नाहाले**' ९·१९०; **भलेतेणें एथ प्रयागीं न्हावें** ११·१०; **न्हाणणें**, धुणें, गईंगु तीर्थें न्हाणिला । १३·४६७.

नाहिं-हीं—नकार, अभाव, दाखविणारें क्रियापद. **आहे** पहा. **नाहिं**—निर्विकल्पीं मग नाहिं । तेथ मीं आववें ॥ ९·८९. तें चि कल्पितें मुदल जाये । तें कें असे नाहिं हें आहे । ९·९१. जैसें आहाराचेनि नावें काईं । तोंडाचिया वाटा न वचे चि नाहिं । १२·४२४, **तोंडावाटे जात नाहीं असें कांहींच नाहीं**, ज्ञानदेवी—'**तोंडापासूनि उरलें नाहीं**' ११·४२९. इये नाहिं हें चि रूप । १४·८९. न दीसे तम्हि नाहिं । बोलों नैए ॥ १५·५१०, **दिसलें नाहीं म्हणून तें नाहीं असें समजूं नये.** ६·४२२, १२·१४३, १३·७१६, १५·२२१, १५·५१९, १५·५३०, १८·४४३, १८·४४६, १८·४५५, १८·४५६, १८·१५५१, १८·१५९९. **नाहिं आणि असे** ९·९०; **असे किं नाहिं** १८·१५४८; **होये नाहिं** १८·१३७६; **नाहिं जालें**, नसल्यासारखेंच झालें, १८·७२२; **उगंडु नाहिं** १·२६०; **काहिं चि नाहिं**, मुळींच नाहीं, १३·९९३; **कैसें होणें नाहिं** ९·५०१; **जीतें नाहिं**, मेलेले, ९·४११; **ठेलें नाहिं**, बाकी राहिलें नाहीं, १३·८२८; **परि नाहिं**, आवड, पर्वा नाहीं, १८·१६०२; **जें नाहिं किर नोहे आणि असे हि नां**, ज्ञान लय पावल्यावर आत्मस्वरूप नाहीं असें होत नाहीं आणि आहे असें म्हणवत नाहीं, १५·४०७; **नाहिं तें चि रश्मिचेनि आधारें** मृगजळ ९·८४; **रूप अथवा नाहिं** ११·५१७. **नाहिंपण**—एया लागि नाहिंपणें आहे । अनादि हा ॥ १५·२२३. नाहिंपण चि जें असे । १८·१५९८. **नाहीं**—ऐसें आदी चि जें नाहीं । तेयालागि रुदली काइ । २·१६०. २·११०, २·११३, २·१४१, २·१५४, २·१५८, २·१६३, २·१७५, २·१७७, २·१८९, ६·४२९. **जो देवां नाहीं**, देवांनाही मिळत नाहीं, ६·४३७; **नीमणें काहीं नाहीं**, जें लय पावत नाहीं, ८·१७; **आहे नाहीं** १८·१११०; **आहेनाहींचा शोखु** १८·१२०६, आहे नाहीं हे भाव शुष्क झाल्यावर; या पाठापेक्षां ज्ञानदेवींतील पाठ '**आहे नाहींचा शेव**' १८·१२१२, शेवट झाल्यावर, अधिक बरा वाटतो.

नि—हा उपसर्ग शब्दास जोडून अनेक अर्थी आला आहे, त्यांचे विशिष्ट अर्थ त्या त्या शब्दापुढें दिले आहेत; कांहीं शब्द येथें दिले आहेत. (१) आंत. **निग्रह, निज, निधान, निधि, निमिलणें, नियमणें.** (२) बाहेर. **निगदणें, निगम, निरूपणें.** (३) खालीं, कमी. **निकृष्ट, निक्षेप, निधन.** (४) जास्त. **निकुंज, निघड, निनाद, निनासणें, निबर, निबद्ध.** (५) हीन, शिवाय, खेरीज. **निकण, निकवडा, निगर्व, निपुत्रिक, निदारपण, निर्दैव, निभ्रांत, निमोल, निरंधन.** **नी**—**नीजीव** १३·१०९२.

निक-नीक—चांगलें, निश्चित, हितकारक; उत्तम प्रकारें, रीतीनें. **निक**—**निकिया परीं** ३·२४०, ६·८; **निकियापरी** ९·२३७; **निकेयाचि प्राप्ति** १६·४३१; **निकेयानि सांधितलेया** ११·३९६. **नीक**—तें मरण हीं वर नीकें । १·२६५. हृदयाचें ढीलेपण । येथ नीकेयासि नव्हे कारण । २·२८. तरि भोग्यजात जितुलें ।

तें एका चि देहाचेया नीकें लागले । ९·४९१, पोषगास, हितास, या अर्थी. २·५२, २·५८, २·२८६, २·३४७, ३·१३, ३·१८, ३·२२४, ५·१०८, ५·१६७, ६·२८२, ६·३२८, ६·३६३, ६·३६४, ६·४३९, १३·५९, १३·४०३, १३·४३१, १३·४५६, १३·५११, १३·६३७ (कें), १३·७१७, १३·७९५, १५·११५, १६·२७३, १६·२९७, १७·१०९, १७·१३५, १७·१८६, १७·२०४, १७·३१८, १८·२८१, १८·२९१ (नी), १८·३०१, १८·६७२, १८·१३२२, १८·१३२३, १८·१६४२. **नीकें अवधान** ९·९६; **नीका गीताअभिप्राउ** ११·२५; **नीका गीतार्थु** ४·२२२; **नीकें चित्त देउनि** ६·३५९; **नीकें तें करणें** ९·३३६; **नीकी निश्चिति** १८·१५१; **नीके पाक** ३·१२९; **नीका बोलु** २·२०८; **नीकी रसोय** २·२५४; **नीकेया स्थाना** १३·५७६; **मनाचें एक नीकें** ६·४१९; **देओ नीकें बोलताति तें न चुके** ६·४२६; **नीकें रूप केलें** १३·९३६; **नीकिया निहालिलिया,** चांगल्या प्रकारें पाहिल्या, ११·६९२; **शंका नीकी फेडूं,** चांगल्या रीतीनें, १५·३८२; **वीरूं अथवा नीकें** ४·१९९; **नीकेनि,** चांगल्या रीतीनें, ४·२१४, **– अनुष्ठीं** १८·१४७१; **नीकेया परीं** १०·४८.

निकर—(१) समुदाय. हे आइशाखानिकर । थोरावनी ॥ १५·१६९. (२) आवेश. **निकरें** १८·१२३०, **– तंडों** ११·५४१, **– बोलत असों** १३·७२५.

निकवडा—दरिद्री. निकवडेया निष्ठुरा । उवगिजे जेविं सोइरा । १५·२५६. १३·९७५.

निकर्ष—तात्पर्य. १४·४०३. **निष्कर्ष** पहा.

निकुंज—दाट झाडी. १८·१०१५.

निकुंभ—गंडस्थळ असा अर्थ घेतात. १·१७. **द्वैत** पहा.

निकृष्ट—नीच, हलका, कमी प्रतीचा. तेथ क्रिमि कीटक लोष्ट । हे देहलाभ होंति निकृष्ट । १८·२४०. १६·१७४, १६·३४४, १६·४२७. **तमोमात्रें निकृष्टें** १४·१००; **उत्तममध्यमनिकृष्ट** १८·६९४.

निक्षेपणें—खालीं ठेवणें, त्याग करणें. ऋगांनि माझां स्वरूपीं । मनबुद्धि हे निक्षेपीं पां) । १२·१०२. ९·४२०. **निक्षेप** ९·२९१, १५·५४५, **–रूपहवनिं,** त्यागरूप हवनांत १७·३५८; **विश्वनिक्षेपैकनिधान,** विश्व ठेवण्याचा एकच सांठा, येथें विश्वाचा एकच आधार या अर्थी, ११·३०३.

निखल—केवळ. निचळ, शुद्ध. हें ज्ञातेंनजाचें निखल । विश्वात्मक केवल । ११·६०५. हें असो निखल । ज्ञान चि तें ॥ १३·३११. जें तोंड भरूनि निखल । आलासि पूर्णा ॥ १५·४१३. ९·३९, ९·९५, ११·५२८, १३·६८२, १५·४३१, १७·३२, १८·८१३, १८·१२१२. **निखलें पाणीं** १५·३००; **निखल भक्तितत्त्व** ९·३९२; **निखल समरसाचे ओतले** ५·१३६; **कनकाचें निखळ** १८·१७५५, **सोनियाचें —**६·९२; **सुखाचा निखलु राशी** १६·३५४; **निखल उरे** ८·५१; **निखलु हा निवटे** ४·२०६; **निखलें मियां चि भरे** १८·११२८.

निखिल—सर्व. जग निखिल माझें चि ओतलें । ९·२२८. ९·२०९, १३·१०८.

निगणें-नीगणें—बाहेर येणें, टाकून जाणें, येणें, नष्ट होणें. **निगणें**—जैसें मूळसिंचनिं साहाजें । निगति शाखापल्लव ॥ १·२५. तेणें अपमानें निगाली । वीरवृत्ति ॥ १·१८५. ऐसि श्रीमुखौनि अक्षरें । निगति ना जंव एकसरें । तंव अविद्येचें आंधारें । निगौनि गेलें ॥ ११·१७७. बोलतां अधिकु ही निंग । १३·२६४, गैरवाजवी शब्द बाहेर आला. १·२३१, २·५४, ५·१७१, ६·१५४, ६·१६८, ६·२४२, ६·२४९, ६·२६७, ६·३००, ६·४५२, ७·१३, ७·९८, ७·१४३, ८·९३, ८·१६०, ९·२१, ९·७३, ९·१८१, ९·५११, १०·१०९, ११·२५, ११·३४०, ११·५९१, ११·६२७, १२·१०१, १२·१०७, १३·२३, १३·२५५, १३·४११, १३·५३८, १३·५४६, १३·६१७, १३·१०३८, १३·१०४०, १३·१०६७, १३·१०९४, १४·४०, १४·१८८, १४·२५३, १४·३८१, १४·३९६, १५·९३, १५·१०२, १५·१८३, १५·१८५, १५·१९७, १५·३२३, १५·३२५, १५·३२६, १६·१६३,

१६·१९८, १६·२५१, १६·३४३, १७·१९, १८·३६, १८·३६७, १८·३७३, १८·४०४, १८·६५४, १८·९३९, १८·१२८४, १८·१६९३. आटी निगों न लाहासि, फेऱ्यांतून सुटका करून घेतां येणार नाहीं, १३·१०५४; कोंभ निगाले ६·२५३; खरें निगे १६·४६४; तीरीं निगाला, तीरास लागला, ११·६५९; थाउं न निगे, थांग लागणार नाहीं, ७·१९०; थानौनि निगे, स्तन सोडतें, ८·१२; दोंदें निगति, पोटें सुटतात, तृप्ति होते या अर्थी, १३·२७५; नमरतु निगाला, वांकला, ९·४१४; नाखें निगति ६·२६२; पैजा निगाले १५·२४७; फोंक निगति १५·१६४; बोबांत निगे १३·३०४; भेटों निगे ६·३६५; मुखें जें निगे ६·४९०; वाटा निगति ८·२०६, –निगाले १०·११५, १२·६९; सर्वांगिं कान निगाले १४·६१; साधकु निगौनि जाये, पुढें जातो, ६·२९७; न निगिजे ९·४८८; निगिजत आहे ९·१५२; निगिजैल ११·४३२; निगैं, तूं नीघ, ११·६१७. निगणें—जरि विपायें निगणें घटे २·२०५; १३·७८३, १५·२८७; निगणेयां-(या) आणि प्रवेशा १६·२८०; निगवणें करी १५·३२७; निगालेयां वोघांचिया, निघालेल्या ओघांच्या, १८·३२९, ज्ञानदेवी–'निघालया' १८·३३२; कुंटे–'निघालिया वोघाचिया' १८·३३२; परिमलु पवनापाठीं निगालेयां ९·४०९; निगिजे...येइजे ६·१५९;निगाला... वाटे लागला ६·४३१; निगतां...रिगतां १२·१०९; रिगतां निगतां १३·४१५; रिगे... निगे ७·५; निगलें, चिपड्या, झांपड, १३·७५७; निगाली, तयार होऊन बाहेर दिसूं लागलेली, १४·१४२. निगा—पुढां निगा, पुढें निघण्याची क्रिया, १७·१७१; निगावां, सुटकेचा मार्ग, १६·४६६; रिगिनिगा, येणें जाणें, १८·३३५. नीगणें ६·१९६, १४·२१६; वाटा नींगे ७·४७. निघणें पहा.

निगड्—बेडी, बंधन. प्रवृत्ति वरि निगडु वाउनि। ८·१२२.

निगदणें—सांगणें. निगदिलें असे १५·५७.

निगम—वेद. निगमागमद्रुमफल, वेद व शास्त्र या वृक्षांचीं फळें असणारा, १८·२; निगमाचल, वेदरूपी पर्वत, १७·२२०, –शिखर १७·२३१; निगमपद्म १७·४६; निगमरत्नाचल १८·३५.

निगर्व—गर्वरहित. ८·१९२. गर्व पहा.

निगुति-ती—कौशल्य, युक्ति. निगुति १७·१८३, १८·१३०. निगुती—ए(ऐ)सिया निगुती दोन्हीं। त्यागसंन्यासअनुष्ठानिं। १८·१२९; यथानिगुती १८·१५५.

निग्रह—संयमन. मनाचा निग्रहो ६·४२३.

निघंटु—यास्कांनीं निरुक्तांत विवेचन केलेला वेदांचा शब्दकोश. १३·८३०.

निघणें—एका जागेवरून दुसरीकडे जाणें, फुटणें, बाहेर येणें, २·२०२; २·२०३. परिणामा कोंभ निघाले ९·१९०; माघौता निघसील २·२१७, –निघालासि २·२०६. नि-नीगणें पहा.

निचाड—इच्छारहित, निरिच्छ. देखे दगडाचेनि पाडें(डें)। निचाड ऐसा ॥ ६·९३. २·२८१. चाड चि निचाडां करी ६·१३५. चाड पहा.

निज-नीज—(१) स्वतः, आपलें, आत्मविषयक, गुह्य, भक्त. निज—नवियें आवडिचेनि भरें। कामिकु निज वनिता विसरे। १·१८७, ज्ञानदेवी–'निजवनिता'. हा पुरुषु कां ह्मणिजे। जें पूर्णपणें चि निजें। पैं मायापुरिं पहुडिजे। तेणें हिं बोलें ॥ १५·४८७. ऐसें ईश्वरा कडे निज। धांवे आपैसेया साहाज। तेया नांव गा तेज। आध्यात्मिक तें ॥ १६·१८८. ४·१४७, १०·२८०, ११·१६२, ११·३३०, ११·४०२, १३·५४२, १३·६०४, १६·१८८, १६·३०९, १७·२३२, १७·३१६, १७·३८९,१८·१४,१८·८५०. अंतरिचें निज, गुह्य, ११·३६; निजांग ७·१५; निज अवधान १६·४७०, निजावधान १६·२११; निजु आचारु ६·४४४, निजाचार ३·४४; निजात्म-पद १८·१३१३; निजानंद १२·१७१, –बहुवसा १७·४२१; निजकांत, आपला पति, आत्म्यास उद्देशून, १८·१६५२, –कांति ६·२८३, –गडें, दृढ, आपल्याशींच असलेलें, १३·४९९, –गुणें १३·१४७, –गुरु ३·२१; निजाचा चक्रवर्ती, भक्तांचा सम्राट्, १२·२४१, ज्ञानदेवी–'निजांचा' १२·२४४; निजजन,

आपले भक्त, **निजजनाखिलमंगला** १८·१, **निजजनानंदें** १२·२३८, **निजजनकल्पलते** १२·१०, **निजजय(न)जितभजनीय,** आपल्या भक्तांनीं जिंकलेला, भक्तांना वश झालेला व भजण्यास योग्य असा, १८·९; **निजज्ञान** १५·४०३, **–त्याग** १६·१३१, **–धर्म** २·१८६, ३·८२; **निजधाम** ८·९७, ८·२०१, ९·४८, १०·५१, १५·२८४, १६·७६, १६·४०१, **–व्योमिचा** १६·१४, **–ह्याम** ९·५११, १०·१३३; **निजनिजें सामर्थ्यें,** आपापल्या सामर्थ्यानें, १४·२७८; **निजनिर्मल** १२·२३९; **निजपती** १६·२०८, **–पद** ३·२३९, **–पुण्य** ६·४४६, **–प्रकृति,** मायेस उद्देशून, ९·११६, **–बिंब** १८·१११९, **–बोध** १८·४७, **–रूप** ८·२५७, १६·७५, **–वृत्ति** ३·१११, ३·११६, ३·२१३, **–व्यापार** ३·१८१; **निज स्वरूप माझें** ६·३२३; **निजस्वभाव** ३·२०३. (२) **निजणें**—झोंपणें. ब्रह्मायुषी होइजे । मग निजिलेयां चि असिजे । १४·१८६, ब्रह्मदेवाचें आयुष्य लाभलें तरी दिवसभर झोंपून राहावें. **नीज**—(१) **निज** (१) पहा. ११·३२२. **व्रजांगनाचिं नीजें** ९·४६१, हा अपपाठ आहे, **व्रजांगनांचिं नीजें** असा पाठ घ्यावा; **विरुद्ध ना नीज** १४·७८. (२) झोंप. **नीजे आलें** १४·१११.

निडल—कपाळ. तिहिं निजीवीं हीं देवांचिं निडलें । वैसणीं केलीं ॥ ९·४८०, चंदनाबरोबर निंबाचीं पानेंही देवांच्या मस्तकावर जाऊन बसतात. **निडला घालि फेडी,** कपाळावरचे टिळे लावतां व पुसतां येतील पण कपाळ कांहीं ठेवतां, काढतां, बदलतां येणार नाहीं, १८·२२१; **आर्त निडलिचा घामु पूसीं** १०·१६४, **आर्तनिडलिचा** असा पाठ घ्यावा, ज्ञानदेवी–'आर्तीचिये निडळींचा', इच्छारूपी कपाळावरचा घाम पूस, १०·१८०; **हृदयाचां निडलीं** ११·६६९.

निडार—परिपक्वदशा. निडाराचेनि कोंधाटें । मोतियें नावरति संपुटें । ६·२६६.

निढाल—केवळ. १३·१०८.

नितंब—कंबरेखालचा मागचा भाग. १४·१०४.

नितरणें—निस्तरणें, झिरपून गळून जाणें. १८·१८०.

नित्य—सतत असणारें, नेहमींचें, नेहमीं. नगिसार तें स्वभावता । नित्य जाणें ॥ २·१३३. ६·६१, ८·१३१, ९·१६५, ९·४२५, १३·९५१, १३·१००१, १४·५२ (२), १५·१३३. **नित्य कर्म** १८·११३, १८·११७, १८·८३५, **–कर्म** १३·४४३, १८·५८५, १८·६९६; **नित्या होये** १३·१००१; **नित्यादि क्रिया** १·२५३; **नित्यादिक** १८·११७, १८·१४३०, **–का क्रिया** १८·६२९; **नित्यानंद** ८·२६२, ९·३११, १३·८६३; **नित्योदयो** ८·८९; **नित्यता**—जे माझिया नित्यता । नित्य ते पांडुसुता । १०·५२(२), २·२०४, ४·१०५, ८·१८, ८·६३, ८·१३८, १०·१८०; **नित्यतृप्त** २·२९२, **–नूतन** १·७१, **– पणें** १८·५८८, **– भाव** ८·२५५, **–यज्ञ** ३·८१, ३·८४, **–यागसहितें** ३·८६, **–युक्त** ८·१३७, **–रूप** २·१२४; **नित्यु अचलु...शाश्वतु** २·१५०; **नित्य सिद्धु निरुपाधि विशुद्धु** २·१४५; **निं(नि)त्य ना नाशवंत** ८·१७३; **नित्य निष्कंप** १४·४०२; **निरंतर नित्य** २·१५३; **सिद्धु नित्यु आपैसा** १३·११०१. **नित्यनैमित्यिक, निमित्त** पहा. **अनित्य** २·१२२, २·१३२, **–ता** ९·५०१, १५·३९, **–त्व**१५·४०, **–भाव** १३·१०६५.

निद्णें—झोंपणें. निंद्रेचा अवतरीं । निदिजे सुखें ॥ ५·४३. **निवांत निदिजे** ९·२२; **देहपुरीं निदैजता** १५·४६३; **निदैला देखे** ९·१५८; **निदैली असे** ६·२२३, **– चेवउनि** १५·८५; **निदैलें**—कृपालुपण निदैलें ९·१९, **भूतजात –** २·३५४, **शरीर –** ५·५३; **निदैलेया** १८·२२३, **–चिया परीं** ८·१८०; **निदैलेयां जागिजे** १५·४०४; **निदैलेयांतें** ९·१८७; **चेंतू...निदेला** ६·६५. **निदसुरा-रें,** झोंपाळू, आळशी, अज्ञानमय, ५·९७, ८·३४, १५·२६१; **निदुसुरे मार्ग,** अज्ञानमार्ग, ६·१५५; **निद—अन्यथामतिनिदेतें** १६·११, **अन्यथा** पहा. **नीद**—तरि अविवेचिया नीदा । विश्वस्वप्नाचा हा धांधा । भोगित होंता प्रबुद्धा ।

निपटणें—नाश करणें, समूळ नाहींसें करणें. **निपटूनियां** १.५०१; **निपटौनि**, सर्वथैव टाकून, १३.९९३, १८.९१, १८.१५५२. **निपेटार** पहा.

निपुण—कुशल, प्रवीण. **क्षात्रधर्मीं निपुण** १.९६, **साधकजन**–३.३७; **निपुण होउनि** २.२४९; **सत्यें शौर्यें निपुणु आहे**, भीष्मास उद्देशून, ११.३९३; **सर्वशास्त्रनिपुण** १७.४३; **निपुणपणें**, बारकाईनें, १.८: **अतिनिपुण** १३.८२७.

निपेटार—निपटलेला, निस्तेज. **निपेटारे जाले** ११.४६५. **निपटणें** पहा.

निफजणें—उत्पन्न होणें, करणें; घडणें, घडविणें, तयार करणें. देखें जेतुलालें कर्म निफजे । तेतुलालें आदिपुरुषीं जरि अर्पिजे। २.२७१. तैसीं शुभाशुभ कर्में । निफजती प्रकृतिधर्में । ३.१७५. लोकत्रय निफजे । इयेतव॥ ७.१६, प्रकृतीमुळें. आणि जें जें कर्म निफजे । तें थोडें बहुत न म्हणिजे । १२.१२३. करी-चातुरंग-समाजें । सेना नांव निफजे । १३.१५२. २.३०५, ३.२५७, ४.७३, ४.१३९, ५.५५, ७.१४२, १२.१२३, १३.९६८, १३.९६९, १३.९७०, १३.९७३, १३.११५७, १४.९१, १४.२५८, १६.५५, १६.९५, १७.१८१, १७.२१६, १७.२६०, १७.२८२, १७.४०३, १८.९६, १८.२६४, १८.३०५, १८.५९०, १८.६१६, १८.७६४, १८.९४०, १८.९७४, १८.११५७, १८.११७०, १८.११७३, १८.१४३२. **निफजउं पांतासि** ११.३६०; **निफजत असे** ३.१७७; **निफजतसे** ३.५९; **अन्न निफजलें** १७.१५४; **निफजावेया** १८.६३२; १८.७६२ (२); **निफजे—दिव्यान्न निफजे** १८.१४९३, **दृष्टिबंधु**–१४.५, **रसलोपु**–१८.१०८६; **निफजे उपजे** १३.९७१; **उपजे…निफजे** १३.४७५; **निफज** १७.१८७, ज्ञानदेवी–'निष्पत्ति' १७.१८८; **निफजणें** १८.९७७. **निफजवणें**—निफजवीति पाक । नानाविध ॥ ३.१३१, तैसी बुद्धि कर्मातें दावी । तें करणसामग्र निफजवी। परि निफजावेया होआवी । धीरता जे ॥ १८.७६२ (१), ८.२८, १०.२१३, १२.११, १८.६१३; **अन्न निफजविलेयां** १५.३७४; **दान निफजवावेंया** १७.२६९; **निफजविलेया पाठीं**, उत्पन्न करविल्यानंतर, १८.६०९.

निफनणें—निष्पन्न होणें. तैसा नाशीति धर्मु निफनला । हेतुकपणें ॥ २.२५२. ९.१७४. **निफनलिं स्निद्धे कर्में** १२.१२८: **निफनलें दानपुण्य** झांकी १३.२०६.

निवद्ध—बंधणें पहा.

निबर—प्रखर, तीव्र. **निबर रश्मिपुंज** १६.९. **निबरपणा**—कठिणपणा, **करितेया निबरपणां उभजे**, करणाऱ्याच्या त्रासाला कंटाळतो, १८.१८२.

निभ्रांत—निःसंशय. तिहिं गुणीं आवृत । हे वेद जाणें निभ्रांत । २.२५६. आणि जेया जें विहित । तें ईश्वराचें मनोगत । कर्मीनि केलेया(यां) निभ्रांत । परितोषु पावे ॥ १८.९०७, ईश्वराला आनंद होतो या अर्थी, ज्ञानदेवी–'सांपडे चि तो' ईश्वराचा लाभ होतो, १८.९११. मी चि आत्मा एकु निभ्रांत । १८.११९१ २.१६५, २.२२९, २.३१९, ४.७२, १२.२३. **निभ्रांत ओळखे** ४.९५, **–जाण** ३.२६५, १०.२५९, **–जाणें** ४.१९७, ५.११७, **–मानीं** २.३३७, ३.५२, **–न सुटे** ११.४१७.

निमणें–नीमणें—लय पावणें, नष्ट होणें, मरणें. **निमणें**—तरि स्वभाव काइ निमाले । इंद्रियांचे ॥ ३.५४. घटाकाशु हा जैसा । निमालेयां तेया अवकाशा । ६.८३. कल्पना निमे । प्रवृत्ति समे । आंगें मन विरमे । साविया चि ॥ ६.२१२. तो मरण नेयंतां निमोनि गेला । ८.२१६. २.१७७, ३.२६६, ७.१५२, ७.२०५, ८.८४, ८.२४१, ९.५०६, १४.५८, १६.३०५, १८.११९२, १८.२३३, १८.२५८, १८.१३५५. **निमालेयांचिया गोठी** ९.५००; **अज्ञान निमालेयां** १८.१३८७, **कर्मजात**–१८.१२८, **त्रिदाघ**–, आध्यात्मिक, आधिभौतिक, आधिदैविक हे तीन ताप नाहींसे झाल्यावर, १६.४२६; **बुडौनि निमे** १४.२४०; **युगें निमति** ८.१६१; **वासना निमोनि गेली** १८.५४२; **विषयांतें निमालेयां आइके**, विषय नाहींसे झाले आहेत असें ऐकेल, ६.३७५; **निमौनु जाइजे** १८.९४२: **निमणें न निमणें** १८.१२७०; **उपजणें निमणें**

१५·३१५; **होउनियां निमतें** १५·४४९; **होये निमे** १७·६९; **निमांतें—दृष्टादृष्टस्पृहे निमांतें** जालें, दिसणारें जग व न दिसणारा स्वर्ग यांबद्दलची इच्छा नाहींशी झाली आहे, १८·९५७; **निमालेपणें**—बोलु निमालेपणें विवरी । अचर्च्यातें ॥ १५·४३५, **अनिम,** न शमणारा, न ओसरणारा, **अनिम आखाडमेघ** १६·३६४, ज्ञानदेवी – 'अनियम आषाढमेघ' १६·३६६. **नीमणें—आकारलोपीं नीमणें** ८·१७; **जरामरणाची कथा नीमे** ७·१७०; **जन्म ना नीमणें** ८·८६.

निमथा—शिखर. **महासुखाचा निमथा** ५·३२, **योगाचलाचा** – ६·५४; **निमथावेन्हीं** १२·५१.

निमळणें—न मिळणें, याचें हें रूप आहे. न पहा. **चंद्रा चंद्रिके निमळणें आहे,** चंद्राची व चंद्रिकेची भेट न होणें हें संभवतें काय ?, कधीं वियोग घडत नाहीं या अर्थी, १८·२९१, ज्ञानदेवी – 'चंद्रा चंद्रिके न मिळणें आहे' १८·२९३; **हें युगुति निमळे,** हें सयुक्तिक दिसत नाहीं, पटत नाहीं, १८·१६९६, ज्ञानदेवी – 'युक्ती न मिळे' १८·१७१८.

निमाल—या शब्दांत **नि** हा उपसर्ग जास्त किंवा अभाव या दोन्ही अर्थी घेतां येईल. **जन्ममृत्युचिं निमालें रानें निस्तरे,** जन्ममृत्यूचें एकसारखें असलेलें, खचरट, माळरान ओलांडून जातो, किंवा जन्ममृत्यूचें दाट रान, जेथें माळरान नाहीं, ओलांडून जातो, १६·४३८.

निमिख-ष-मेष—क्षण. **निमिख—कोडि वेळ निमिखें होंतु जांतु,** बराच काळ क्षणभरच आहे असें जाणतो, १५·१३८; १५·१८४. **निमिष**—युगा ही होन वडिल । निमिष मानी ॥ १३·३७८. १२·१०६, १३·४३५. **निमिष भरी** १८·१७२२, **निमिषभरी** १२·१०५. **निमेष—निमेषु भरि** १५·१११; **निमेषानिमेष,** डोळ्याची उघडझांक, ५·४५.

निमित्त—हेतु, कारण, नांवापुरतें कारण. कां निमित्तें कारणें एकें । तें सिद्धी न वचत ठाके । २·२६९. १·२५८, ११·४७३, १३·८५०, १८·१३६९, १८·१६६६. **निमित्तादिकीं** ३·१२०; **निमित्तमात्र**—जैसा लोकचेष्टां समस्तां । हा निमित्तमात्र कां सविता । ९·१३०, ११·४६६; **निमित्तिकें** १८·५८५. **नैमित्तिक** १·२५३, १८·११०, १८·११३ (१, २), **नित्यनैमित्तिक** १८·९६, १८·११७, १८·११८, १८·११९, १८·१२२, १८·१२४, **–नैमित्यक** १३·५२४, १३·६८०, १८·५९४. **निमित्य** १६·१२७, १८·१७४४.

निमिलणें—बंद होणें. **निमिल—निमिलोन्मीलनीं,** दृष्टीच्या झांकण्याउघडण्यांत, १७·५; **निमिलिणी मीठी देंत आहाति,** दृष्टि बंद केली म्हणजे सूर्याच्या सृष्टया मावळतात, ११·१४१.

निमुटणें—झांकणें, मिटणें. दीपाची दीप्ति निमुटली। ६·२८५. ११·२३०.

निमोल—विनामूल्य, फुकट. ९·३८४.

निम्न—खालीं, खोलगट भाग. निम्न भरलेयां उणें । तें पाणी ढळों चि नेणे । १६·१५७, **प्रवाहांत** खालचा भाग, खाडा वगैरे भरल्याशिवाय पाणी पुढें वाहत नाहीं. १६·३२९.

नियत—निश्चित असणारें, ठरलेलें, संयमयुक्त. ह्मणौनि तूं नियतु । सकल कामरहितु । होउनियां उचितु । धर्मु राहाट ॥ ३·१४९. ऐसां(सा) नियतु कां कंदर्पु । ७·५०, असा नियमन केलेला काम, ७·४५ ते ७·४९ पहा. ६·३४२. **अंतष्करणीं नियता,** अंतःकरण स्वाधीन करून घेतलेल्या माणसांना, ८·५; **नियता प्रकृति तुज गुण दीधले,** हे क्षात्रधर्माचे गुण नियमन करणाऱ्या प्रकृतीनें तुला दिले आहेत, १८·१२८२. **अनियतासि योग्यता नाहीं** ६·३४४; **नियंता**—तरि विश्व हा अनादि ठावो । एथ नियंता ईश्वरु राओ । १६·२९३.

नियमणें–नीयमणें—स्वाधीन ठेवणें, ताब्यांत ठेवणें. एरा इंद्रियां विखो तुटे । तैसा नियमूं नैये रसु हटें । २·३०७. ३·७०. **नियमावी** १८·१३०८; **मियां नियमिला सांता** ९·२८३; **नियमी ना निवारी** ९·१२७; **नियमिता** १०·२२६, १०·२७२(१), ११·५१५. **नियम**—निर्बंध, ठराव, महत्त्व, योगांतील दुसरी पायरी. हे पूज्य आह्मां नियमाचे । २·३४, श्रोत्रादि इंद्रियें धरिति । परि रसनेसि नियमु न करीति । २·३०४,

२·३०८, ३·७६, ६·३७५, ६·३७९, ६·३८१, ७·१०१, ७·१६३, १३·६९३, १४·२०६, १८·११३, १८·९३०; **नियमाचे गुंडे** १३·५८९, **–चा दीवटा** ७·४७, **–चिया साखला** १८·६३४; **नियमबुद्धी** ७·१३९; **यमनियम** १·२४८, २·३११, ४·६४, ६·५५; **यमनियमाची कांटि** ९·२१२, **–चे डोंगर** ५·१५८; **यमनियमांचीं नगरें** ७·६९; **यमनियमाचिया वाटा** ६·४२१; **व्रतनियम** ३·८९; **नियमें**—(१) नियमन करून, **मनपवननियमें**, मन व प्राण यांचें नियमन करून, १६·१८४; (२) निश्चयानें, २·३०१, १५·१६५; **नेमिजे**, नियमन करावें, १७·२०९, ज्ञानदेवी–'नियमिजे' १७·२१०; **न्यामक**, नियमन करणारे, १८·५६७, ज्ञानदेवी–'नियामक' १८·५७०.

नियोगणें—व्यवस्था लावणें. **नियोगी**, आज्ञापक, **ब्राह्मणक्षत्री नियोगी केले**, ब्राह्मण व क्षत्रिय या दोन वर्णांची व्यवस्था लावून त्यांचीं कार्यक्षेत्रें आंखून दिलीं, १८·८२५.

नियोजणें—योजना करणें, ठरविणें. नियोजिलीं वितंडें। ताला येंति ॥ १३·२२, वेदांना न मानणाऱ्या जैन व इतर पाखंड्यांचीं ठराविक कुभांडें ताळ्यावर येतात.

निर्-निश्-ष्-स्—शब्दास जोडून, नकारदर्शक उपसर्ग. त्याशिवाय, –खेरीज, –पलीकडे, –बाहेर या अर्थी. **निर्**—(१) शब्दारंभीं स्वर असल्यास हा उपसर्ग येतो. **निरंजन, निरंतर, निरवयव, निरहंकार, निराकार, निरानंद, निरायुध, निरार्त्तता, निरालंब, निराशा-स-स्य, निरुपहत.** कित्येकदां स्वरारंभी शब्दापूर्वी **निर्** ऐवजीं **निर** हा उपसर्ग येतो, **निरउपचार** १२·१५१. (२) शब्दारंभीं व्यंजन असल्यास निर्-श्-ष्-स् हे उपसर्ग येतात. **निर्**–(कांहीं मृदु व्यंजनापूर्वी) **निर्गुण, निर्जल, निर्दोख-ष-र्होष, निर्धन, निर्द्धुम, निर्बल, निर्बु-र्बू-ज, निर्भय, निर्भिन्न, निर्मछर-त्सर, निर्मल-मूंल, निर्लोग, निर्लेप, निर्वंस, निर्वात, निर्वाल, निर्विकल्प, निर्विघ्न, निर्विवाद, निर्विशिष्ट, निर्विशेष, निर्वैर, निर्व्यापार, निर्हेतुक; निश्-ष्**—(कांहीं कठोर व्यंजनापूर्वी) **निश्चल, निश्चिंत, निष्कंप, निष्कपट, निष्कल, निष्कृती, निष्क्रिय, निष्पाप, निष्फल;** कांहीं व्यंजनापूर्वी **स्** किंवा विसर्ग येतो: **निस्तर, निस्तेज, निःशब्द, निःसंग, निःसंदेह, निःसंशय, निःसीम.**

निरंजन—एकांत स्थळ, अरण्य. **निरंजन सेविलें** १३·२४; **जैसा निरंजनीं पाटु फूटला**, जसा अरण्यांत पाण्याचा ओघ अनिर्बंद्ध वाहतो, १३·६९६.

निरंतर—एकामागून एक, नेहमीं, काळ व स्थळ यांत अंतर नसणें, **सतत असणारा.** तिहीं नाना रंग निरंतर। आस्फुरिले ॥ १·१५३. जें आदि स्थिति अंतु। हा निरंतर असे नित्यु। २·१५३. श्रुतींचा निरंतर। अभ्यासु करणें ॥ १६·१०२. २·१७२, २·२४१, २·३१०, ३·६२, ५·२०, ५·१४६, ६·९७, ६·१७८, ७·१४६, ८·८१, ८·१०३, ८·१२४, ९·२२६, ९·४८२, ११·२६३, १२·१२, १२·८०, १३·३८८; १३·४४२, १५·७, १६·३३१, १८·१००८, १८·१२९३. **निरंतर दिवाली** ४·५३, **–वनश्री** ३·१००; **नित्य निरंतर रमति**, २·२४३; **बाणवारि निरंतर वरिषताति** १·१६६; **निरंतरकरुणासिंधू** १४·३; **निरंतर**, सतत असणारा, **निरंतरातें आवांहांति** ९·१६२.

निरंधन—निर्+इंधन, सर्पणाशिवाय, **निरिंधन** रूपाऐवजीं **निरंधन** रूप बनलें आहे. जैसा निरंधनि विण आगी। विझोणें चि उरे ॥ १२·१८३. काष्ठाशिवाय अग्नीला विझणें तेवढें बाकी राहतें, विझावें लागतें,ज्ञानदेवी–'निरिंधन आगी विझोनि जाय' १२·१८३, वर दिलेल्या अवतरणांत **विण** शब्दामुळें नकाराची पुनरुक्ति झाली आहे. **निरंधन आणि विझालें** १३·२७९.

निरपणें—पुसून स्वच्छ करणें. ६·२३४.

निरवढी—कोठडी. **योगाचिया निरवढी कोंडिजति**, अष्टांग योगामुळें इंद्रियांना ध्यानरूपी कोठडींत धैर्य बंद करून ठेवतें, १८·७३९, ज्ञानदेवी – 'निरवडी कोंडिजती', मोठ्या कौशल्यानें कोंडून ठेवतें, १८·७४२.

निरवधि-धी—निःसीम, अमर्याद, अपार, अफाट. **अवधि** पहा. **निरवधि**—ऐसे निरवधि

चोखडे । स्वामिभक्ती ॥ १·११२. २·३५५, १५·३६८. **निरवधी**—निवडलें निरवधी । नवनीत हें ॥ १·५१, २·८३, २·८६, २·१७२, २·२३५, २·२९६, ६·६१, ६·४५५, १०·८१, १२·५७, १६·१५४ (धी), १८·७१४, १८·१००३.

निरय—नरक. १८·६६. **निरयपुरिची सभा** १६·४२८; **निरय भोग** १·२५९, **–भोगें** १६·२९४.

निरसणें—दूर करणें. २·१३१. **माया निरसिली** ११·६४; **निरस्त**, नाहींसें केलेलें, **निरस्ताखिलामंगला**, सर्व अमंगळ, पाप, ताप ज्यानें नाहींसें केलें आहे, १८·५.

निराकरणें—निषेध करणें, खंडण करणें, दूर करणें. जें कर्मजात आवर्वें । एथ निराकरिलें देवें । २·३७१. **अशेष कर्म निःशेष निराकरिसि** ३·४.

निराल—आधार, संबंध, नसलेला; आकाश, ब्रह्माकाश. किर निरालीं बोल देखसी । सनागर ॥ ५·१४०. चातक निरालीं । लागलें(ले) जैसें(से) ॥ ११·६६९, आकाशाकडे पाहतात, मेघप्रतीक्षा करतात. ६·५७, ८·११४, १३·५१, १३·९४२, १३·९९१. **मोकली गोठि निरालीं केली**, जो अनिर्बंधपणें सहज न कळणारा संवाद केला, आकाशांत ज्याचा थांग लागणार नाहीं, असाही अर्थ संभवतो, १८·१६७५.

निरालंब—ज्यास आधाराची आवश्यकता नाहीं असें. १२·६०. **निरालंबिची वाडी** १३·४५.

निराश-स—निरिच्छ. **निराश** ३·१६७, ५·१२७, ८·१९२. **निराशाचें चिन्ह** ३·६७, ३·६८ ते ३·७५ पहा; **फलनिराशा** १८·२७१. **निरास** ४·१०५, **निरासता** ४·९२; **निरास्य**, विरक्ति, १२·१८१.

निरिगणें—प्रवेश न करणें. जे अभ्यासिं निरिगती चि कहीं । ६·४२०.

निरिविडी—चातुर्य, युक्ति. **वाक्यविधीचिया निरिविडी**, वेदांत सांगितलेल्या विधिवाक्याच्या युक्तीनें, ४·१२८.

निरीक्षण—पाहणें. **कूर्मिचें निरीक्षण**, कासवी आपल्या पिलांचें पोषण फक्त पाहूनच करते ह्या समजास उद्देशून, १३·१४०.

निरुता-ती—(वि.) स्पष्ट, शुद्ध. ५·१०३, १४·३०५, १५·४३७, १८·१७३६. **निरुता बोलु** १३·६६; **निरुती उपपत्ति** ९·१०४, **–क्रिया** १८·८७६, **–प्रतीति** १२·२७; **अंतरीं निरुते होंति** १३·११२८. **निरुति-ती**—(ना.) स्पष्टता, निर्णय, **निरुति करितां** १०·६६; **निरुती लागी** १३·६१३; **योगाची निरुती** ८·२१९; **निरुति होआवी लागे** १४·३६९; **निरुतीं**—बरोबर, च्यारि चि आंगुलें निरुतीं । ६·१९५. **निरुतें**, (वि. क्रि. वि.) खरें, वास्तविक, स्पष्टपणें, निश्चयानें, ३·१६, ५·६०, ५·७०, ८·२००, ९·८७, ९·१०९, ९·१३२, ९·१४३, ९·३०९, ९·४६९, १०·६२, १०·१०१, ११·३०७, १२·२२५, १३·९, १३·१०, १३·३३९, १३·१११६, १४·७५, १५·२४४, १६·१३६, १८·७४१, १८·११८८, १८·११९४(**नि**), १८·१३०७.

निरुंधणें—अडविणें, कोंडणें. एक अपानु प्राणीं अर्पिती । एक दोहींतें हीं निरुंधिती । ४·१४४. ६·४१५. **निरुंधुनि** ३·६४; **बिळीं निरुंधलां**, बिळांत कोंडून धरला असतां, १६·४०८; **निरुंधी करणें** ८·१२०.

निरुपाधि—उपाधिरहित, मुक्त. हा अनादि नित्य सिद्ध । निरुपाधि विशुद्ध । २·१४५. **निरुपाधी** १४·१९२. **निरुपाधिक**—मज आकारशून्या आकारु । निरुपाधिका उपचारु । ९·१५६. १५·४१३. **उपाधि** पहा.

निरुपहित—उपाधि नसलेलें, शुद्ध. **निरुपहित पूसलेयां**, उपाधिरहित शुद्ध स्वरूप विचारलें असतां, १५·४३०; **निरुपहितीं रूपिं**, शुद्ध स्वरूपांत, १५·४०९.

निरूपणें—वर्णन करणें, विवेचन करणें, प्रतिपादन करणें. जेथ निरूपिजे कर्मादिक । २·२५७. १३·१७६(२), १८·१४३९. **निरुपिजैल** ५·१७५, १८·२९९; **निरूपितु असे** १५·४२९; **निरूपिलें** ६·३१, ६·३३७, १५·४५२; **निरूपील** ६·४८५; **निरूपण**—आज्ञा दे पां मातें । निरूपणीं ॥ १२·१०, ७·१९६, १०·४९, १४·६२, १८·५८, १८·२७७, १८·१२३४,

१८·१४३८; **वेदांतिं निरूपणभाषाप्रतीति,** वेदांत प्रतिपादन करावयाच्या भाषेंत. १५·८१; **कांडत्रयनिरूपणी,** निरूपण करणारी, १८·१४४०; **निरूपिता,** सांगणारा, २·३७४; **निरूप्य** १६·४६; **अनिरूप्य**—तें अनिरूप्य कि निरूपिजे । १३·१७६ (१).

निरूपम—ज्याला उपमा नाहीं असें. जे अद्वितीय उत्तम । पवित्रैक निरूपम ॥ १·४१. २·२११, ४·१०, ६·२६१, १४·२२३, १८·१७७०. **निरोपम,** १२·२२३, हा अपपाठ असणें संभवतें, ज्ञानदेवी–'निरुपम' १२·२२५.

निरोध—संयम, निग्रह. निरोधाचें वेल्हावणें । १२·६४, इंद्रियांचा निग्रह करणें हाच ज्याचा विलास. ६·३६४, १८·६३५. **सर्वनिरोध** ६·३४८.

निरोपणें—सांगणें; आज्ञा, परवानगी, देणें. आतां निरोपिजैल प्रबंधु । अवधान दीजो ॥ १२·१०. १·८२, १·२७२, ४·१६, ५·२, १२·२२९, १३·२१७, १३·६४८, १३·९३७, १५·६९, १५·५६०, १६·४०, १६·४६६, १७·३१५, १८·३५०, १८·१२३८. **निरोपिजे** १३·३१२, **–जो** ८·१; **निरोपित असे** १८·७६८, **–तसे** १६·६१; **निरोपिती परी,** सांगण्याचा प्रकार, १२·२४२, १३·२४१. **निरोप,** आज्ञा, तेणें वेदांचेया निरोपा । आन न कीजे ॥ १६·४५२, **चांगु निरोपु** १८·१७४; **व्यासाचेया निरोपा** १६·४६८; **निरोपु दे** १८·४५४. **निरोपण,** विवेचन, निरोपणा वाहाती । वाट केली १३·८८५, १३·३२६, १३·६३८, १३·६४५, **निरोपणाचेनि नावें** १६·६२.

निरोलणें—तयार करणें, मशागत करणें. साहाजें निरोलले वापे । चतुर चित्ताचे ॥ ६·४८७, ज्ञानदेवी–'वाफे चतुरचित्ताचे' ६·४९०. **निरोलिलिये भुइं,** नांगरून मशागत केलेल्या जमिनीवर, ९·३९.

निरोवणें—सोंपविणें, सांगणें. **व्यासें निरोविलें** ९·५२५; **सुना गावीं निरोविलें सुणें,** ओसाड गांवांत सोडलेलें कुत्रें, १८·५४९.

निर्गुड—गुड पहा.

निर्गुण—गुण नसलेला, उपाधिरहित. म्हणौनि गुणाचा सेतु । अथवा गुणभोक्तु । हा निर्गुणि मातु । दोन्हीं चि न ये ॥ १३·१०७. १३·१०५, १४·२९८, १४·३१९. **निर्गुणाचे गुण** १३·११९; **निर्गुणाची जाणिव** ८·१९२; **निर्गुणें गुणातें भोगणें** १३·९०६; **निर्गुणपणें** १३·११०२.

निर्घात—आघात. **महाघोषनिर्घात** १·१५८.

निर्झर—झरा, प्रवाह, पाझर. ६·१७४, १८·१४. **अमृताचा निर्झरु** २·३३१.

निर्णय–निर्णो—निकाल, निवाडा, सिद्धांत. **निर्णय**— १८·१४४३. **निर्णयो केला** १५·२९, १७·२१, १८·१४२९, **–देति** १८·१३६; **ईश्वरनिर्णयो,** ईश्वराच्या अस्तित्वावर भरंवसा, १८·८३४, **क्रिया–** १८·६३३; **निर्णो—निर्णो केला** १३·२२०, १५·६५.

निर्दलणें–निर्द्दलणें—पाडाव करणें, नाश करणें. **निर्दलणें—निर्दलूनि घालीं** ३·२६३; **निर्द्दलणें** १·२१५, २·३१५.

निर्देश—वर्णन, दाखविणें. **निर्देशदेशरहित,** दाखविण्यासारखें नाहीं व स्थानाच्या दृष्टीनें मर्यादित नाहीं असें, १२·३२.

निर्धारणें–निर्द्धारणें—पाहणें, विचारांत घेणें, निश्चय करणें. **निर्धारणें**—म्हणौनि अपाडु हें आथवे । निर्धारितां ॥ १·३०, पाहिलें असतां, विचारांत घेतलें असतां. **निर्द्धारणें**—आतां तूं यया वरी । नीकें हें निर्द्धारि । मग निर्द्धारूनि करीं । आवडे जैसें ॥ १८·१३२३ (१). **निर्द्धारिजे** १०·९८; **निर्द्धारितां** १·७, ३·७३, ४·१८०, ४·१८९, १८·३९४; **देवें निर्द्धारिलें** ६·१४७; **निर्द्धारुनि** १७·४०, १८·१३२३(२); **निर्द्धारूं** १८·१५८२ (१); **निर्द्धारूनियां** १८·१३२२; **निर्द्धारितेयां,** निर्द्धार करणारांना, १०·२७३. **निर्द्धार**—निश्चय, भेदनिर्णय. रज्जू चि ऐसा निर्द्धारु । होये जेवि ॥ १८·११८२, हें निर्द्धारूं जातां फुडें । निर्द्धारासि ठक पडे । १८·१५८२(२), **आत्मेयाचा निर्द्धारिं** १५·२६९; **स्वमताचिया निर्द्धारा** १३·२४०; **आत्मनिर्द्धार** १८·१३२६, **वेद–**१७·१७७.

निर्बुज-बूज—दिङ्मूढ. **निर्बुज**—**अनुभौ निर्बुजें बुडाला** १५·५०१. **निर्बूज**—चित्त होउनि जात निर्बूज । आश्रय(यें)पणें ॥ ११·२९३.

निर्भयता—भयरहित हा भाव, निर्धास्तपणा. **भय आणि निर्भयता १०·८३. भय पहा.**

निर्भर—पूर्णपणें भरलेलें. महामोहें निर्भरु । २·५. वरिपायें वीण सागरु । जलें जैसा निर्भरु । १२·१५१. **संजयो निर्भरु जाला,** आनंदित झाला, **१८·१५६२; उत्कंठानिर्भर ११·६७०, हर्ष– ११·५०१.**

निर्भिन्न—समरस झालेलें. आत्मरसें चि निर्भिन्नु । २·३३४.

निर्मणें—उत्पन्न करणें, तयार करणें. जलाशयें निर्मावीं । नानाविधें ॥ १४·२३१. **१२·१७. निर्मूं एंती १८·१७५५; निर्मूनियां १८·१६७७; निर्मावें ना १८·१७६६. निर्माण १७·१८३; निर्मिता—गीताशास्त्रनिर्मिता १८·१४८८.**

निर्मत्सर—द्वेषरहित. ४·११२. **निर्मछरु सदयता २·२०३.**

निर्मल–निर्म्मल—मल– दोष– पाप– रहित, स्वच्छ, लखलखीत. **निर्मल**—जें परब्रह्म निर्मला। साठिं सरे ॥ ८·२६०. आंतु बाहिरि चोखालु । सूर्यु जैसा निर्मलु । १२·१७९. जय जय देव निर्मला । १८·१. **९·४१७, ९·५२४, १४·२५९, १५·९०, १६·१८१, १६·२०९, १७·२७१, १७·२८३, १८·४५६. निर्मले आत्मरूपीं १८·३११; निर्मलें कारुण्यबिंबें १४·२०; निर्मले गगनीं ८·१९; निर्मलें बरवेपणें ७·१८४; निर्मले मानसिं १८·९५८; निर्मल वाक्य १८·१३३२; माझां निर्मले स्वरूपीं ९·७८, ९·१४० (ले), १८·१२५६; निर्मला संवादियां शिरोमणि १५·४१८; निर्मलां होइजे १३·४६३; मलु...निर्मलु १८·१२२६; निजनिर्मल १२·२३९; निर्मलत्व १३·४७३. निर्म्मल**—कौस्तुभाहूनि निर्म्मलें । लेणीं दीधलीं ॥ ९·३८५, **ज्ञानदेवी – 'कौस्तुभाहूनि निर्मळें' ९·३८९.**

निर्मूल—मूळाशिवाय, आधाररहित. ह्मणे तूं निर्मूल । लटकें वाग्जाल । १३·२१, **वेद निराधार आहेत, त्यांत शुष्क शब्द-पांडित्यच आहे या पाखंडी लोकांच्या आक्षेपास उद्देशून.**

निर्लाग—संबंध नसलेलें, धरतां येत नाहीं असें. अथवा निर्लागे निसरडां । तपोदुर्गांचां आडकडां । ६·४७४. **निलाग**—पापिं जो निलागु । पुण्य अति निलागु । १३·६८१.

निर्लेप—अलिप्त, शुद्ध. तिहिं आपणपें करुनि निर्लेप । ५·१५९, **त्यांनीं आपणां स्वतःला शुद्ध करून घेऊन, ब्रह्मभाव ओळखून.**

निर्वचणें—सप्रमाण सांगणें, निश्चित प्रतिपादन करणें, सिद्धांत मांडणें. सोलींव निर्वचूं। फलितार्थु चि ॥ १३·१०४४. **निवर्चे(र्वचे)ना १०·४३, निर्वचेनां १०·१८४; निर्वच, निर्णय, तपाचा निर्वचु १६·१११; निर्वचु करितां १०·२४८, –कीजे १३·२४०; अनिर्वाच्य ६·३२५, १०·३४, १३·२५०.**

निर्वंस—निर्वंश, समूळ नाश. **झाड निर्वंसें कीजे १८·२०६.**

निर्वाण—अखेर, अंत, परमगति, मोक्ष. अमृतासारिखी ओषधी । निर्वाणिची ॥ २·८६. आदि मीं निर्वाणीं । मध्यें हीं मीं ॥ १०·११८. **२·१२९, ३·३७, ६·३३९, ६·४७६, ७·१४६, ९·४८५. जूझाचें निर्वाण १८·१५६६; निर्वाणवर्णु चि करी,** परिसानें बनविलेलें सोनें अति उत्तम रंगानें (दर्जाचें) असतें, त्यांत उंची हलकें असा भेद राहत नाहीं, **६·९७; निर्वाणवेऱ्हीं,** शेवटपर्यंत, **८·२०९; परब्रह्मनिर्वाण ५·१४८, सिद्धान्तनिर्वाणसूत्री,** सिद्धांतांचा निवाडा करणारा सूत्रग्रंथ, **१३·८३२, ज्ञानदेवी – 'सिद्धांत निर्माणधात्री' १३·८३५.**

निर्वात—निवाऱ्याचा. जैसा निर्वातिचा दीपु । सर्वथा नेणे कंपु । २·३४१. **६·३५८. निवातनिवांत पहा.**

निर्वालणें—तयार करणें, शुद्ध करणें, झकझकीत करणें. किं अंतर्ज्योतिचें लिंग । निर्वालिलें ॥ ६·२५४. साधकें देखिला आयासु । म्ह(ह्म)णौनि निर्वालिला योगाभ्यासु । ११·६०८. जैसें लोहकर्म लोखंडें । निर्वालिजे ॥ १८·३५७. सोनेयाचें सुंदर । निर्वाललें होये घर । १८·१४९२. **१२·१५५, १३·४७३, १३·८५९, १६·४०१. कनकें निर्वालुनि,** सोनें शुद्ध करून (त्याची कळशी बनवून), **१६·१९४; नेपुरें निर्वालूनि १५·४; भूमि निर्वाललेया(यां) १८·३९; निर्वाला,** निवाडा, परिपक्वदशा, **कणिसांचां निर्वाला**

१४.१२५, **परिणामीचा**—५.७; **निर्वोलेया आले** ६.३२६.

निर्वाह—व्यवस्था, रक्षण, जतन, धोरण, टिकाव. नेविं चि नाहिं एकसरु। निर्वाहो जया ॥ १३.८१२, ज्याच्या वागण्यांत एकाच प्रकारचें धोरण, एकनिष्ठता नाहीं. नाहिं निर्वाहो यया रूपा। प्रपंचरूपासि ॥ १५.११०, ह्या प्रपंचरूपी वृक्षाचें एकसारखें टिकणें असें नाहीं. तऱ्हीं देहा जंव निर्वाहो। तंव आथि कर्म ॥ १८.४१०. ८.२०१, ९.३३८, १७.२५१, १८.५८, १८.७३८. **निश्चयाचा निर्वाहो** १६.३२४; **देहनिर्वाह** १८.१०२३; **निर्वाहाती होये,** जोपासना होते, १७.८३.

निर्विघ्न—संकटरहित. **निर्विघ्नीं पैठिं होआवेया** १८.१०३६.

निऱ्हां—केवळ, अगदीं, पूर्णपणें. कां निऱ्हां करपौनि गेलें। १७.१५५. **सोफ निऱ्हां जाये,** अगदीं निष्फळ होतें, १७.२४८.

निवटणें—नाहींसें होणें, नाश करणें, मरणें. परि निवटिलेयाचें जैसें। पोट न दुखे ॥ ८.१५०, मेलेल्या माणसाचें. ३.२६५, ४.२०६, ९.२१५, ११.४३४, ११.४६५ (टिं), ११.४७२, १८.६६१ (टे), १८.१०४२. **निवटलें नुपहुडे** १४.३५६, **पहुडणें** पहा; **निवटूनि घातला** १८.१०५१.

निवडणें—पसंत करणें, वेगळें करणें, (त्यासारखें) भासणें. सलीलीं पय जैसें। एक होउनि मिनलें असे। परि निवडूनि राजहंसें। वेगळें कीजे ॥ २.१२७. जैसी अमृताची चवि निवडिजे। तरि अमृता चि सारिखी ह्मणिजे। ४.१८१. निवडूनि कीजे सेना। लक्षवरि ॥ ७.११. मग क्षीराब्धितें सांडितु। गगनीं पूंजा मंडितु। निवडे जैसा न निवडितू। पूर्णचंद्रु ॥ १८.१५३६, क्षीरसागरांतच जन्म घेऊन, त्यास सोडून आकाशांत आपल्या किरणांच्या प्रभावळीनें अलंकृत होऊन, क्षीरसागरापासून स्वरूपानें निराळा न होतां जसा चंद्र आकाशांत निराळा राहिलेला दिसतो. १.५१, २.१२८, ८.१३३, ८.१९७, १२.१८१, १३.१०३२, १४.३४९, १४.३९२, १५.३५२, १६.७५, १६.१५३, १६.२९२, १७.७७, १७.४०५, १८.५१८. **अबंरु चि नभा निवडला,** आकाशालाच अवयव फुटल्यासारखा भासतो, ६.२९५; **मेघाचेनि मुखें निवडला,** मेघापासून वेगळा झालेला, ६.३०७. **निवडी**—**निवडीं नेणु, निवड करुन** सांगतां येत नाहीं, १८.१५५७, ज्ञानदेवी—'**निवडूं न ये**' १८.१७७९. **निवाड**—निर्णय, निकाल, बीजा आंकिक मूला। अंधु निवाडु नेणे कां जैसा। ३.२२१. तरि हीनें [illegible]। निवाडु नेणे पल्वाडु जैसा। १३.२४४, १.४४, ६.२०, ६.६१, ९.८३, ९.५३८, १०.३८, १३.६९५, १३.१०२५, १३.१०७७, १५.३३१, १६.१२७, १८.१४४, १८.१२४७. **निवाडी**—हें मैल हें चोख। ऐसें जें निवाडी। १३.८६, ज्ञानदेवी—'**निवडी**' १३.८६.

निवणें—थंड होणें, शांत होणें. आतां तो उदारु कैसा वरिषैल। जेणें अर्जुनाचा निवैल। २.७१. कां निवालेया अमृताचा कल्लोळु। ८.५६. २.१७४, ६.११७, ९.५, १०.१२८, १८.१४५८. **निवालेया विषोदकाचा गलाला** ८.१४५; **निवावेया लागि** ११.३२०; **डोले निवाले** ११.३६१, ११.५९६; **दिठी निवाली** ११.८१. **निववणें**—चकोरांचेनि निमित्तें। तीन्हीं भुवनें संतप्तें। निवविलिं कळावंतें। जिया परी ॥ १८.१६६६, ६.२४२, ९.४८२, १७.११३, १८.१६५४, १८.१७०२; **चंद्रापासौनि निवविते** ९.२४; **जग निवविजे** ९.२३२; **हितानें निवविती,** आत्महित शांतपणें साधतील, ६.४९३; **पृथिवी निवौनि,** येथें निववून या अर्थी, १८.१३६८, ज्ञानदेवी—'**पृथ्वी निवऊनि**' १८.१३७७; **निववितां** ९.४८३.

निवर्त-र्त्तणें—परत फिरणें, नाहींसें होणें. **निवर्तावी** १७.२७४; तो निवर्त्तौनि गेला धूमु। ४.१३२.

निवात-वांत—स्तब्ध, शांत. **निवात** १.१७९; **धृतराष्ट्रु निवातु राहे** १०.३०३; **ह्मांतारा निवातु...चि असे** ९.५१७; **निवातां** ११.५६३; **निवातकवच,** परिशिष्ट (६) पहा. **निवांत,** शांत, उपद्रवरहित, ना तरि

आकाशाचिये खोंपे । वायु निवांतू चि लोपे। ९.१८२. माळियें जेउतें नेलें। तेउतें निवांत चि गेलें। १२.१२०. तैसी आहारानिद्रेची उजिरी। रोग निवांत जेव्हा वेन्हीं। १३.७६६. २.२२८, ६.१७०, ७.१२९, ११.१५२, ११.१७२, ११.५२२, ११.६५२, १२.१२३, १५.४०२; **निवांत निदिजे** ९.२२; **नमन निवांतां केलें** १०.१३; **स्तुति निवांतां सांडुनि** १४.१५.

निवारणें—संकट दूर करणें. किं भोग्य चि ते निवारी। कल्मषातें ॥ ३.१२२. रत्नानें पापताप निवारी। गोडी ही दे ॥ १७.२१८. १३.२२५, १८.१७९. **जन्में चि जन्म निवारी** १३.५५१; **नियमी ना निवारी** ९.१२७. **अनिवार—**जैसे प्रलयांतीं जलधर। अनिवार कां ॥ १.१६६, हें जन्ममरण तैसें। अनिवार जगीं ॥ २.१६०, ११.३१८, १२.३७, १३.६१.

निवास—राहण्याची जागा. ९.२८६. **श्रियेचा निवासु** १७.१९४; **सकलकलां निवासु** १८.१७८३; **सर्वदेवनिवासें** १८.१४०८.

निवृत्ति-त्ती—(१) विहितकार्यापासून परावृत्त होणें, अशा कार्याचा त्याग करणें, मोक्ष. **निवृत्ति**—तरि पुण्या लागि प्रवृत्ति। पापा लागि निवृत्ति। १६.२७९, आसुरप्रकृतीचे लोक याचा विचार-सुद्धां करीत नाहींत. ७.९६, ८.२३५, १८.७०१. **प्रवृत्ति आणि निवृत्ति** १२.१२२; **प्रवृत्ती...निवृत्ति** १४.१०३; **प्रवृत्तिनिवृत्ति** ७.६८, १६.२८२, **—मापकीं** १८.७१३; **निवृत्तिकर्णताल** १७.७, **—तट** ७.९८; **निवृत्ति-फल—**जेथ प्रवृत्तितरूचां बुडिं। दीसती निवृत्तिफळां-चिया कोडी। ६.१५३, **निवृत्तिसूत्रसोडवणियां,** निवृत्तिसूत्राचा ओळंबा लावून, १८.३८. **निवृत्ती** १८.७१२. (२) **निवृत्ति,** ज्ञानेश्वरांचे बंधु व गुरु, परिशिष्ट (६) पहा.

निवेदणें—सांगणें. ११.५६६. **केती निवेदिजैल** ११.५४८. **निवेदन—आत्मनिवेदन** ७.९७, **—नातलिची** ६.१२७.

निःशंक—शंका किंवा संदेह रहित. **निःशंक** ३.१८८, १०.१०६, **—पणें** ९.२०४; **निशंक** ४.१६७, ज्ञानदेवी – 'निःशंक' ४.१६९.

निःशब्द—शब्दरहित. ६.१७६. **गर्जतें निःशब्दें** ११.१२७.

निशाचर—राक्षस, पिशाच. जैसें रात्रिचां अवसरीं। व्योम व्यापिजे निशाचरीं। १६.२७०. १८.१६०६. **अंधकारा निशाचरां सूर्यें गीलितां** १८.१७६८. **निशाचरि, तमोगुणिची राक्षसी...निशाचरि** ९.१७८.

निशा-साण—डंका, नगारा, रणभेरी. भेरी निशाण मादल। शंख टीविला भोंगल। १.१३३, **नौबती, नगारे, ढोल, शंख व कर्णे. निसाण, ध्यानाचें निसाण वाजत** ९.२१६; **भेरी निसाण लाउनि** १६.३८७; **निसाणध्वनीं गाजति** १८.२७७.

निशि—रात्र. कां अस्तमानीं निशि। जैसी सूर्य-तेजातें ग्रसी। २.३२५.

निःशेष—पूर्ण. आतां अज्ञान आघवें हारपे। विज्ञान निःशेष करपे। ७.७. जन्ममृत्यूची भाष। हारपो(पौ)नि जाये निःशेष। १०.१८१. ३.४, ४.६३, ४.२०६, ५.१२९, १५.४७२, १६.३९०. **निशेष** १८.१०९९, कुंटे व ज्ञान-देवी – 'निःशेष' १८.११०५; **निःशेषें,पूर्णपणें,** १४.२९६.

निश्चंत—चिंतारहित. निश्चित पहा.

निश्चय—निर्धार. जी बुद्धितें सली। निश्चयातें ढाली। स्थैर्येसीं हाता फली। मेळौनि जाये ॥ ६.४१३, **मनास उद्देशून.** पैलु खांबु कां पुरुपु। ऐसा निश्चयो नाहिं येकु। १४.७६. १०.१५७, ११.५६, १२.१५२, १३.६०२, १३.६१५, १३.६२०, १६.३१२, १६.४३२, १७.१७४. **निश्चयाची ओहिरी** ८.६०; **निश्चयाचा खरा** १४.१२७; **निश्चयाचा निर्वाहो** १६.३२४; **निश्चयाचिये मुठी बल** १५.२३७; **निश्चया साचपण** १२.१५२; **त्यागाचा निश्चयो** १८.१४३, **बोधाचा—** १८.१०२६; **मनें निश्चयो करी** १३.६१५. **निश्चयबुद्धि** १३.८३६; **आत्मनिश्चय** १८.६८८, **कर्म—** १८.७६०, **कृत—** ६.३७९, ९.१४९, ९.१५०, ११.६२२, **कृतनिश्चयाचे कोश पियालीं** १३.६०३; **ज्ञाननिश्चय** १३.६२५; **निश्चो** १५.३४६.

निश्चल—न ढळणारें, स्थिर. एक आंतरीं निश्चल।

जे निहाळीति केवळ । विसरले सकळ । संसार-जात ॥ २·१७३. तूं मानसासि नियमु करीं । निश्चलु होउनि आंतरीं । मग कर्मेंद्रियें व्यापारीं । वर्त्ततु सुखें ॥ ३·७६. ह्मणौनि मन येक निश्चल राहील । मग आह्मासि साम्य होईल । ६·४१६. हालविलेयां जाये । निश्चल तरि राहे । १४·७३, जशी दुधावरची साय. ६·४२२, ११·३६४, १२·१९५, १८·१०८२, १८·१२४४. **जय जय देव निश्चला १८·४; आपण···निश्चल होउनि असे २·३३७; गगनें निश्चलां असिजे १४·३४४; जैं बुद्धि निश्चल होईल २·२८४; निश्चलां...चलां ३·६०; सव्यापारें...निश्चलें ११·१२५. निश्चलता**—तरंगाची कां निश्चलता । न मोडे चि जैवि ॥ १८·११३५, **निश्चलत्व** २·३४४; **निश्चलपण** ६·१५९; **सुनिश्चल**—जो सुनिश्चलु आंतरीं । मेरु तैसा ॥ ५·१०.

निश्चित—ठराविक, खचित, कायम. नित्यता ऐसे चि असोनि । कां निश्चित क्षया जाउनि । २·१०८. योगक्षेमु निश्चिता । करिति तुमचा ॥ ३·९६. ३·४२, ३·४५, ३·८०, ४·१८७, ८·१३७, १८·७६, १८·१४६, १८·६२३. **निश्चित एक** ३·३१, **– करणीय** ३·१९०, **– मत्त** ३·२, **– उल्लख** ४·७१, **– ओलखावें** ४·८९; **चित्तें निश्चित जालें** १६·३३३. **निश्चिति**, निश्चय, १८·१५१.

निश्चिंत—चितारहित. ते निश्चिंत जेथ म्हणतले । चेंति चि ना ॥ ५·१४७. **निश्चंत** १३·७६३, **– केलें** ९·४८९; **निश्चंता होआवें** ९·४८६. **निश्चंतै**, निश्चितपणा, **निश्चंतैयेचे(चें) कें कवतिक दीसतसे** ९·५०२.

निश्चेष्ट—चैतन्यरहित, येथें निर्जीव. कां उचललें वायुवसें । शुष्कलें पत्र जैसें । निश्चेष्ट आकाशें । परिभ्रमें(मे) ॥ ३·६१, **कर्मेंद्रियें प्रकृतीच्या आधारानें कशीं व्यापार करतात त्यावर हें रूपक आहे.**

निश्वास—श्वास पहा.

निषण्ण—बसलेला, येथें जवळ आलेला. ७·१७९. **जेयाचें मन आवासिं निषण्ण,** घरच्या माणसांत ज्याचें मन गुंतून राहतें, १३·७८१. **अतिनिषण्ण—माझां ठांइं अति-निषण्ण,** माझ्याच ठिकाणीं रमले आहेत, मला अनुरक्त झाले आहेत, ९·४७९.

निषिद्ध—शास्त्रानें नाकारलेलें कर्म, आचरण. निषिद्धाचेनि नावें । भलतें ही भेर(रे) होवें । १४·२४९, निषिद्ध कर्में करावयाचीं मनानें घेतल्यावर वाटतील तशीं व तितकीं वर्ज्य कर्में करावयाची हांव धरतो. निषिद्ध तंव स्वभावें । निषिद्धें गेलें ॥ १८·१२६, (संन्यासांत काम्यकर्में तर नाहींतच) निषिद्ध कर्में शास्त्रानें वर्ज्य ठरविल्यामुळें तीं करण्याची शक्यताच नसते. ३·७७, ४·९०, १४·२०८, १७·१८९, १८·१२४५. **निषिद्धें अधमें कर्में** १३·९६९; **निषिद्धिं वाटे पडे** १७·३९१; **निषिद्धेंसिं सर्वत्र जूझे** १८·१३३; **अकरणां आणि निषिद्धा** १८·८९३; **काम्यें निषिद्धें** १८·१४२८; **निषिद्ध...विहित** १८·५५४.

निषेध—परवानगी नसणें, मनाई, बंदी. विधिनें पाळीत । निषेधातें गाळीत । १२·७७. न टके निषेधु आड । न पडे विधिची भीड । १६·१८७. १५·१६५, १७·१६१, १८·२३९, १८·५४९, १८·६०८, १८·७११, १८·७१२. **निषेधाचेया तोंडा** १३·६९२; **काम्यनिषेध** १८·९८६; **विधिनिषेध** १·२४५, १५·१५६.

निष्कंप—न हालणारें, चलनवलनरहित. जें अनादि निष्कंप । ४·१३. **अति निष्कंप** २·२३६; **नित्य जें निष्कंप** १४·४०२.

निष्कपट—कपट नसलेलें, मोकळया मनाचें, सरळ. निष्कपटां होआवें । उशिना घाइं जूझावें । २·१९०. गीता निष्कपट माए । १८·१७३१.

निष्कर्म—कर्मरहित, कर्म न करतां असणें. ह्मणासि निष्कर्मा जरि होवावें । तरि येथ तें न संभवे । ३·७७. **कर्मा अतिसो निष्कर्मा लागि आहे,** कर्मावर भर द्यावयाचा तो पुढें कर्मापासून निवृत्त होण्यासाठीं देतात, १८·१५३. **निष्कर्मता—कर्मिं वर्त्ततां निष्कर्मता देखे** ४·९२. **निष्कर्म्य—**ज्याला कांहीं विधिपूर्वक करावयाचें राहिलें नाहीं असा, कर्मरहित स्थितीस पोहोंचलेला, **स्वभावें कोण्हीं चि क्रिया नाहिं तेया निष्कर्म्य ऐसा प्रवादु** १८·९७२, ज्ञानदेवी, कुंटे–**'नैष्कर्म्य'** १८·९७८. **नैष्कर्म—निष्कर्म्य या अर्थी,**

तेथ सत्क्रिया चि लावावी । ते चि एकि प्रशंसावी । नैष्कर्मी हीं दावावी । आचरौनि ॥ ३.१७२, अशा पुरुषांनींही, ज्ञानदेवी – 'निष्कर्मी ही' ३.१७४, कुंटे – 'निष्कर्मींही' ३.१७४; **नैष्कर्म्य**—(१) त्याच अर्थी, ३.६२, ३.६४, **एतुलेनि नैष्कर्म्या होइजे**, प्राप्त कर्म टाकून नैष्कर्म्य होत नाहीं, ३.४६; (२) कर्मराहित्य, **कर्तव्य तें नैष्कर्म्य** ४.१२०; **करितेन विण कर्म तें वि तें नैष्कर्म्य** ५.६३; **नैष्कर्म्य बोधाची खाणि** ४.१५९; **नैष्कर्म्यापासौनि मुक्त** ५.६१; **नैष्कर्म्यता**—कांहीं न करणें हा भाव, कर्मराहित्य, तैसी कर्मिं जेया योग्यता । तेया प्रति नैष्कर्म्यता । न प्रकटावी खेलतां । आदिकरुनि ॥ ३.१७१, ४.९३; **नैष्कर्म्यतेचेन श्रमें** ४.८६; खरी **नैष्कर्म्यता** ४.९७, **कशी असावी** ४.९४ ते ४.१०४ पहा; **नैष्कर्म्यत्व** ४.९८; **नैष्कर्म्यपद** ३.५०, **–सिद्धि** १८.९७४, **–सुख** ६.४३६, ८.४६.

निष्कल—कलारहित, दोषरहित. निष्कलु लोककृपालु । १२.२३९. सकलु ना निष्कलु । १३.११०२. १८.५.

निष्कलंक—दोषरहित. २.२८१.

निष्कर्ष—सारांश, तात्पर्य, निर्णय. सर्व शून्याचा साहे । निष्कर्ष जें ॥ १३.८८०, सर्वांचा समावेश करून जें राहतें त्याला विकार झालेले दिसतात पण होत नाहींत, यावर १३.८७१ ते १३.८९४ पहा. जो तृतीयु कां निष्कर्षु । १५.४९५, तिसरा शेवटचा. ६.३२५, १३.६१९. **निकर्ष** पहा.

निष्काम—कामनारहित, निरिच्छ. जें आंगि निष्कामु आचारु । जीविं विवेकु साचारु । सबाह्य जाण आकारु । शुचित्वाचा ॥ १६.१९५. २.३६७, ६.२२, ८.१०३, १६.८१, १७.२७६. **निष्काम अधिकारियें** ५.१४५; **अशेषिं कर्मिं निष्कामु** १२.१३१; **निष्कामता**—**निष्कामता अनुसरले** ३.१५०, **–पातले** ३.१५४.

निष्क्रिय—क्रियारहित. **निष्क्रिय चिन्मात्र चि उरलें**, (अज्ञान व साक्षेप ज्ञान गेल्यावर) क्रियारहित केवळ ज्ञानमात्रच राहतें, १८.९७१.

निष्टंकणें—निश्चय करणें. १५.३४८, १८.७२८, १८.१२७८. **जीवा माझि निष्टंकु करीसि** १८.१२७४; **निष्टंकबुद्धी** १८.८४४. **निष्टंक**—**देवें निष्टंकीं निर्णयो केला**, निश्चितपणें असा सिद्धांत मांडला, १७.२१, ज्ञानदेवी व कुंटे – '**निष्टंकीं ठेविला देवें**' १७.२१.

निष्ठा—आस्था, विश्वास, श्रद्धा, श्रद्धेला अनुसरून स्वीकारलेले मार्ग. अवधारीं वीरश्रेष्ठा । इये लोकीं इया दोन्हीं निष्ठा । मज चि पासौनि प्रकटा । अनादिसिद्धा ॥ ३.३५. **ऐसी वेदैक निष्ठा जालेयां** १६.४५८, **वेदैकनिष्ठा** असा पाठ घ्यावा, ज्ञानदेवी – 'ऐसिया वेदैकनिष्ठा जालिया जरी' १६.४६१; **तैसें निष्ठा कर्म केलें** १८.१५७; **तो क्रमयोगि इया निष्ठा मी होउनि**, तो क्रमयोगी या मार्गानें मला मिळतो, १८.१२४०; **ईश्वरनिष्ठ**– इ(ई)श्वरनिष्ठांची मांदियली १८.१७७५; **एकनिष्ठ** ३.१८, ५.४, **–ता** २.११३, ७.१६८, ९.४२०; **येकनिष्ठ** ८.१९०, **कर्म**– ६.४७२, ६.४७७; **कर्मनिष्ठा** १८.६१; **तत्वनिष्ठ, जैसा तत्वनिष्ठु भ्रांतिलेशा ना गवे** ३.१२४; **तन्निष्ठ** १५.३, **ब्रह्म**– ४.१५०; **योगनिष्ठा** २.३१६.

निष्ठुर—निर्दय, आवड नसणें या अर्थी. प्राणिजातेंसिं निष्ठुरु । १३.८१२. ८.१०४. **निकवडेया निष्ठुरा** १५.२५६.

निष्पत्ति—तयार करणें, सिद्धि. निष्पत्ति कीं वोनेयांची । १७.१२०. १७.१५६. **निष्पत्तिचें आंग घेउनि**, चांगल्या रीतीनें पार पाडून, १७.३५९; **येया कर्मत्रया निष्पत्ति जालेयां** १८.७६३. **निष्पन्न**, तयार, सिद्ध झालेला, ज्ञानी, **निष्पन्नाचीं लक्षणें** ६.२०७.

निष्पाप—दोषरहित, पापरहित. **निष्पाप वाङ्मय** १७.२१४; **शौच ही निष्पाप** १८.८३५.

निष्फल—फलहीन, निरर्थक, व्यर्थ. जियें सदा रीतिं पोकलें । जैसिं चंदनांगें शीतलें । न फलतां हिं निष्फलें । होंति चि ना ॥ १३.२९०. १७.२४९. **अतिनिष्फल**—तें जन्मकर्म सकल । अर्जुना अतिनिष्फल । ३.१४१.

निसरणें—ओसरणें, कमी होणें, घसरणें. कांति पाहे निसरों । १३.७५५. **निसरडा**—**तपोदुर्गांचां निसरडां आडकडां** ६.४७८; **बुद्धिचेयां हीं पायां निसरडा** ६.५६.

निसळणें—पाजळणें. विवेकुसाहाणें(णे) निसले-

(लें), जें ज्ञानखड्ग विवेकरूपी सहाणेवर पाजळलेलें आहे, १५·२३६, ज्ञानदेवी–'विवेकसाहणे निसिलें' १५·२५९, कुंटे-'विवेकसाहणें निसळें' १५·२५९.

निसाण—निशाण पहा.

निसि—त्रास. शिष्याची निसिं(सि) ११·६३६.

निसित—पाजळलेलें. **नवनिसितिं सरीं**, नुकत्याच पाजळलेल्या बाणांनीं, २·४८.

निसुग—निर्लज्ज. पापिं जो निसुगु। १३·६८१. १३·७२७. **निसुगें**, आळशीपणा, निर्लज्जपणा, पैं माझी निसुगें अवधारीं। किं उगा चि वैसें॥ ११·५४४, **ते लाज...एरि निसुगें** १६·२८१.

निसुटणें—गळून पडणें. **न धरत निसुटलें** १·१९८.

निस्तरणें—तरून जाणें, पार पडणें, पार पाडणें. तरि प्रजा हे कैंसेनि। निस्तरैल॥ ३·१६४. ११·३९९,१३·६७४, १३·१०३५, १४·३११. **खलालांची लगबगा निस्तरे** १४·३५०; **पाणु निस्तरतील** १८·२७८; **रानें निस्तरे** १६·४३८; **हाणी निस्तरावेया** १८·१६३९. **नितरणें** पहा.

निस्तेजणें—अपमानित होणें. कैसा रानधा दुर्वादीं। निस्तेजिलासि॥ ११·१०१. **निस्तेज**, अपमान, पाणउतारा, संभाविता निस्तेज। न साहे जैसें॥ १३·५४२, १३·४९३.

निह-हि-हेटणें—जोर करणें, जोरानें आंत जाणें, दाबणें. **निहटणें**—निहटिजे वरि आंगें। पेललेनि॥ ६·१९६. ६·२०७, १४·३०९, १८·९५६. **पाइं कांटा निहटे** १६·१५८. **निहिटणें**—**उपशमीं निहिटिला** ४·१३०. **निहेटणें**—निहेटले पर्वत। कवळूनि ज्वालांचे उभडु(ड) जाठित। ११·३०८. **नेहटणें** पहा.

नि-नेहाळणें—पाहणें, निरखून पाहणें. **निहाळणें**—जंव मीं नाव येक। हे सकळै वीर सैनिक। निहालीन अशेख। जुझते जे॥ १·१७०. प्रेम धरूनि आवगणिचें। निहालिसी कां॥ ११·६२०. १·४४, २·१७३, ९·१३२, १०·२२७, ११·२९८, ११·५१९, १३·६५, १४·३८२, १५·४७४, १८·१५१२. **चित्तीं निहालिलिया** ११·६९२; **माता निहाली**, काळजीपूर्वक पाहते, १०·११८; **विरक्तिचिया दृष्टी निहालिजे** ५·११८; निहालिता, पाहणारा, १८·३७७. **नेहाळणें**—**नेहाळीं** १८·१०२६, ज्ञानदेवी व कुंटे–'न्याहाळी' १८·१०३२.

नीक—निक पहा.

नीकट—जवळ. १४·११३.

नीच—(१) खालीं, हलकें. उंच नीच भार सांडावे। १०·२८१. कां नीचु म्हणौनि निंदिजे। १४·३५७. कां कांटिये वरिला सरडा। म्योन नीच॥ १६·२२३. ६·१८४, १४·११८, १६·३७८. **नीच वासना**, हलक्या, १५·१६३. (२) नित्य, **नेहमींचें**. नीच वाहातां गंगाजळा। काइ पारिसिंधत आहे॥ १०·१८५, ज्ञानदेवी–'नित्य वाहतया' १०·२०२. १३·८१४. **प्रकाशु नीच दैतो** १८·१३६७; **नव शब्दाबरोबर** नित्य नवें या अर्थी, ११·९७, ११·३०४, १२·६६, १२·६७, १३·७५०, १५·१७०, १५·१९२, १५·२३२, १७·१३०, १८·१३१३; **नव शब्दास जोडून**, आतां आत्मप्रभा नीचनवी। ६·२३, १३·६३; **नीचनवेनि** १४·१०७; **नवे नीच** १५·१६०.

नीट—सरळ, चांगलें, स्पष्ट. बोलिजैल नीट मऱ्हाटी। ७·२०१. मूळग्रंथिचेया संरक्षता। सवें नीट मऱ्हाटी पढतां। १०·४२. १८·७३१. **नीट पाठि**, सरळ पाठ, १४·१०३; **नीटे भूमिके** ११·१८०; **बधिराचे नीट कान**, असंभाव्य, १८·५७७; **नीटपण**—**बोधाचें नीटपण** ८·२५७.

नीणणें—नेणें. **सायुज्याचां तटीं नीणिले** १२·९२, ज्ञानदेवी–'मिनले' १२·९२.

नीति-ती—सदाचाराचा मार्ग किंवा नियम; बरें वाईट, न्यायान्याय यांचा विचार. **नीति**—तरि तर्कु तो चि परशु। नीति भेदुअंकुशु। १·११. आणि तूं चि नीति सांवसि। आज्ञाप्रति॥ २·१०१. नीति सुझे। वैदिक बुझे। १३·८२९. ९·१९१. **नीतिपंथ** ६·४४३, **–शास्त्र** १०·२७३. **नीती**—धर्मासि नीतीसीं। सेस भरीं॥ ४·५२. म्हणौनि जिज्ञासुत्वां पैकीं। ज्ञानीं प्रीति होये नां जंव नीती। १६·५४, येथें नीतीचे (१) सदाचार, (२) ज्ञानाकडे नेणारी, हे दोन्ही अर्थ समर्पक वाटत नाहींत, नीती ऐवजीं नीकी पाठ संभवतो, ज्ञानदेवी–म्हणौनि जिज्ञासू चि पैं कीं। ज्ञानीं

प्रतीति होय ना जंव निकी । १६·५४.

नीर—पाणी. नीरातें आटी तेज । १३·१४४. किं रसु आणि नीर । सिनानीं आथि ॥ १३·२९४. कां द्रवपण चि नीर । १४·३७१. २·१६७, १०·७६, १३·१४३, १५·२६६, १५·४७३, १८·३२०, १८·५६२, १८·१५७२. **नीरुताडनि**, **ताडनि** पहा; **क्षीरनीर**, **क्षीर** पहा.

नीराजन—ओवाळणी. १६·२०८.

नीलिमा—निळेपणा. १३·१०५.

नु—**न** पहा. **नकारार्थी. न** अक्षरांतील स्वराचा लोप होऊन उकारानें आरंभ होणाऱ्या कांहीं क्रियापदांचीं संधि होऊन झालेलीं रूपें त्या त्या शब्दापुढें दिलीं आहेत : **उकलणें, उगवणें, उघडणें, उचलणें, उच्चरणें, उजळणें, उठणें, उडणें, उतरणें, उद्वेजणें, उधवणें, उपकरणें, उभगणें, उमचणें, उमटणें, उमसणें, उरणें, उरोधणें, उसंतणें, ऊठणें, ऊरणें** पहा. **नुपहुडणें, नुबुजे, बुजणें** पुढें पहा.

नुपहुडणें—**न + उपहुडणें**, झोंपेंतून जागें न होणें. निवटलें नुपहुडे । जलिनलें न विरुढे । १४·३५६, टार झालेला पुनः उठत नाहीं, ज्ञानदेवी – **निवटलें न उपवडे** । १४·३५९, जागा होत नाहीं.

नूकणें—करणें, या अर्थास आधार सांपडला नाहीं. १७·२५९. **आपा** पहा.

ने—नकारार्थी. पर्जन्यधारीं ने विखोंचे । ९·१२५, ज्ञानदेवी – 'न खोंचे' ९·१२६. **अव्हेरें ने नावें**, अव्हेर करून टाकूं नये, १८·१४१ **ने घे** ७·५; **ने दखे** १२·१८२. **दखणें, देणें, नेणें** पहा.

नेघणें—**न** घेणें. **न** पहा. **नेघ**—(म्ह) म्हणौनि विश्वरूपिं श्राध। एथिचें भय नेघ । ११·६१३. **नेघतां** १४·२५०, १८·१७९, १८·१३०६; **लांचु नेघतां** १८·७४०; **नेघति** १५·२८५; **नेघसि**—वेदां हिं येवढें बोलणें । नेघसि कानीं ॥ १७·१४, **नेघा**—**ग्रंथु नेघा** १३·३२६; **नेघां**—**शंका नेघां** १३·११२२; **नेघावे** १·२०७; **ने घे** ७·५; **नेघे**—हें नासारंध्र बुजालें । परिमळु नेघे ॥ ३·५५, हेतु जेथ नेघे । ४·१४९, १२·२०६, १४·१८७, १६·१२४; **नेंघों**—यियें वोझीं नेंघों मती । १२·१२२, हीं ओझीं आपल्या बुद्धीवर आम्ही घालूं नये; **नेघौनि** १८·१६८.

नेघपणें—**घेपणें** पहा.

नेटकें—नीट, व्यवस्थित. **यथाविधि नेटकें** १८·५९९.

नेणणें—न जाणणें, माहीत नसणें, न समजणें, न कळूं देणें. **नेण**—मातें जाणौनि काहीं चि नेण । तूं सुखिया होंसी ॥ ९·३३०. **नेणणेया साठीं मूर्खीं मातें न पविजे** ९·२६३; **नेणत**—**नेणत सांते** ३·१२८; **पूर्वापर नेणत** १८·१२३५; **नेणतां**—इंद्रियां नेणतां भोगिजे । १·५८, **न कळूं देतां**; कांहिं नेणतां चि जाणिजे । १५·२४५, दोरी नेणतां सर्प बिहे । विस्मो कवणु ॥ १८·३८५, ३·६, ५·११४, ९·३२९, १३·७४०, १७·३४७, १७·३४८, १८·१०४ (१), १८·१०१०, १८·१४६८; **नेणति**—परि कमळदळें नेला नेणति । १·५९. २·२५३, ३·८६, ४·२४, ५·९१, ६·२८, ७·१४३, ८·६१; **नेणती** ५·१२०, ७·६३, १७·३४४; **नेणवे**—दीपाचेया झगमगा । जालील हें पतंगा । नेणवे चि पैं गा । जिया परी ॥ १३·७३१; **नेणसि**—परि मूर्खपणें नेणसि । न चिंतावें तें चिंतिसि । २·१०१, १·२२२, २·२४, २·९४, २·१३८, २·१६२, ३·७९, ९·३६, १०·६२, ११·९०(२), ११·६१९, १८·१४६९; **नेणसी**—तो उद्देशु तूं नेणसी चि । म्हणौनि क्षोभलासि वायां चि । ३·३४, २·१५२, ४·४१, १८·१३४२; **नेणां**—तो निर्द्वंदु या भाषा नेणां । १०·२८५; **नेणावेया**—येथ नेणाव(वे)या हें चि कारण। जें इंद्रियां अधीनपण। २·१११; **नेणिजति**—जें द्रवित नां बद्ध । जेथ नेणिजति रसभेद । १०·१७९. ७·१७४, १६·२८२, १८·५२७; **नेणिजे**—हें असो नेणिजे दिठी । हरिची वानुं ॥ ५·१७०, २·२६, २·२२३, ३·१५, ३·७३, ४·१८, ४·३८, ४·१८९, ५·५५, ६·३, ६·९१, ६·१५७, ६·१९७, ६·२८८, ८·२२, ९·४२४, १०·७७, ११·५५९, ११·६३६, १२·१४४, १२·१७६, १२·१८२, १५·५०१, १७·३४३, १८·४३२, १८·६६०, १८·६६१ (२). **क्षोभु द्रोणाचिये मनीं नेणिजे** २·३९; **जेवि नेणिजे,**

जसें पूर्णपणें कळणें शक्य नाहीं, १·७१; **प्राकृतीं हा ग्रंथु नेणिजे** ६·२९; **बाह्याची भाष नेणिजे** ५·१२९; **बुद्धीची भाष नेणिजे** ५·५१; **मीति नेणिजे** १·१०२, ७·२४, ११·१४४; **नेणे**—जो सर्व भूताचां ठांइं। द्वेषातें नेणे काहिं। १२·१४३, १·१९८, १·२०२, २·३४१, ४·१९८, ५·७९, ५·१७१, ५·१७३, ६·४०४, ९·३३१, ९·३३६, ९·३६४, ११·१८४, ११·४३३, १२·१४६, १३·७४३, १३·७४५, १६·१५७, १६·१८९, १६·२४४, १६·२४५, १७·१४, १८·१०१, १८·४३८, १८·४४७, १८·४४९, १८·६६१ (१), १८·६६७, १८·१०१७; **नेणे ..जाणे** ९·४४३; **नेणें**—आतां ह्रिन काये आघुकें। नें हि नेणें॥ २·५७, तें मीं नेणें आतां जाणेन। १८·९६२, ३·१०, ६·४५९, ७·१७८, ११·४३४ (**नेणें**), ११·५२५, १८·१६१२; **अर्जुनु काहिं नेणें(णे)** २·८४; **धाता नेणें(णे)** १·१०८; **मीं नेणें** ११·९० (१); **तो नेणें(णे)** २·२९५; **नेणों**—जी नेणों चि आम्हीं पाए। स्वीकरिले तुझे॥ ११·५४३, १·१४५, १·१९५, १·२०५, २·५४, २·१७९, ४·२५, ६·१४२, ६·२३७, ७·६१, ८·१९, ८·२५, ११·१८८, ११·४८१, ११·५३०, १३·१९, १३·५८३, १४·७६, १४·८२, १५·५२, १८·१५, १८·१२००, १८·१६२६; **आठौ नेला नेणों कें** १८·१५८४; **काय जालें नेणों** ८·४२; **नेणों कति** १५·१३०; **नेणों केती** १५·१५८, १५·३७६, १७·३३७; **नेणों केतुकें** १३·६३७; **जाणों...नेणों** ६·४२७, १५·५६०. **नेणोनि**—अग्नि नेणोनि राखोंडी। चेंपिलें पोली ॥ १८·१०४(२); **नेणौनि**—जो आपणेनासिं भेदु। नेणौनि जाणे॥ १५·५२९, जाणिवे नेणिवे नेणौनि। जाणिजे तो॥ १८·१२०८ (२), ११·५३२, १५·३९७, १५·३९९, १६·२४८; **तुवां नेणौनि पुसावें** १५·४१९; **नेणणें**—तैसें नेणणें जें गेलें। तेणें जाणणें हीं नेलें। मग निष्क्रिय उरलें। चिन्मात्र चि ॥ १८·९७१, १५·८६, १५·४७१, १५·५६२; **नेणणें... जाणणें, जाणणें पहा; जाणणें नेणणें** १०·८७; **नेणणेया साठीं** ९·२६३; **हें नेणणेनिउपजे** (**नेणणेनि उपजे**) १४·१३४; **नेण**, अज्ञानी, म्हणौनि ही नेणु होये॥ १०·२७४; **नेणता**—**नेणतेयांचिया चित्ता** ५·३; **नेणतियां**, अज्ञान्यांना, १५·१३३, ज्ञानदेवी–'नेणत्यां' १५·१३४; **नेणतेया प्रती** १५·५१७; **नेणतें**, बालक, अज्ञान, १५·५६३, १८·११०८; **नेणा**—आगा नेणा आणि चतुरा। पुढां निघालेयाचा दुसरा। नेणा सर्पत्वें जाला एरा। सुखा लागि॥ १५·३८७; **नेणिव** १८·१२०८(१); **नेणिवां जाणणें** १५·५०७, –**जाणिजे** १६·१९, **नेणिवेनें न संडिसी** २·९२.

नेणें—घेऊन जाणें, हरण करणें, वाट दाखविणें. **ने**—जैसा अपमानिला अतिथि। ने सुकृताची संपत्ति। १५·३३३. १५·३३५. **नेइजनि** १५·३३४(१); **नेइजे** ९·४९९, १५·३३४ (२); **सिद्धी नेइजे** १८·७६०; **नेयिजे** १६·३३५; **नेइजो** १४·२३८; **नेईन**—आणि हें कर्म मी करीन। अथवा आदरिलें सिद्धी नेईन। ४·१०३, **लया नेईन** १३·४३१, **लयाकाशीं** –१३·४३४; **नेउनि**—नेउनि मध्यें घालावा। दोहीं दळां॥ १·१६१; **नेत**—**नेत असे**, तेथें पोहोंचवतें, १७·३९८; **नेतां**—**कालें नेतां** १८·७८३; **नेया**—अवधानाचेनि हातें। नेया पां हृदया आंतौतें। ६·४२९, न्याल तर या अर्थी; **नेति**—**भ्रमर परागु नेति** १·५९; **नेयावें** ८·१३५; **नेयाल**, न्याल, १३·३३०; **नेऊं-वों**, **नेऊं लागे** १३·७०९, **नेवों नेंति**, निरंतर नेतात, १८·१००८, –**सरे** १७·२९१; **नेनां**–नेणार नाहीं, नेऊं नये, १३·३२२, ज्ञानदेवी – 'नेनाल' १३·३२३, कुंटे–'न्याल ना' १३·३२३; **अव्हेरें ने नावे**, टाकूं नयेत, १८·१४१; **नेतीं**, नेत नाहींत, १४·२६७; **नेला-ली-लें**—म्हणे केवढें गगन एथें होतें। तें कवणें नेलें पां परौतें। ११·१८७, १४·२१९; **आठौ नेला** १८·१५८४; **जऱ्हें तोडौनु आधा नेला** ६·७९; **मरणें नेला** १६·४४९; **सिद्धी नेला** ११·५७१; **केश परौते नेले**, दूर केले, ८·४२; **अज्ञान ज्ञानें नेलें** १५·४९४; **कुंभारें परौतें नेलें** १८·४२४; **माळियें जेउतें नेलें** १२·१२०; **नेलेया(यां)** ८·४३, **आरिसा परौता नेलेयां** १८·९७०;

नेति—न+इति, वेद वर्णन करूं शकत नाहींत,

यास उद्देशून. ९·३६७.

नेथिलें—नाहींसें झालें, झालेलें. तैसा मी होउनि देखतें । तो घेऊं जाये दृश्यातें । तेथ दृश्य नेथिलें तें । दृष्टत्व ही ॥ १८·११५५, एकरूपता झाल्यावर कोणी एकादा दृश्य घेऊं पाहतो, तेव्हां दृश्य तर नाहींसें झालेलें असतेंच, व द्रष्टेपणाही नाहींसा होतो, ज्ञानदेवी–तेथ दृश्य ने थितें । द्रष्टृत्व हि ॥ मूळ असणारें (थितें) नाहींसें होतें, १८·११६१, कुंटे–तेथ दृश्या ने थितें। द्रष्टृत्वेंसी॥ १८·११६१. **नाथि–आथि** पहा.

नेपुर—पैंजण. **नेपुरें निर्वाळूनि** १५·४.

नेमणें—नियमित होणें, निग्रह करणें. स्त्रीविधि नेमिजे । नावां नावां ॥ १७·२०९, ज्ञानदेवी व कुंटे–'नियमिजे' १७·२१०.

नेवाणें—नाश, पराभव. ११·२३.

नेसणें—कंबरेभोंवतीं वस्त्र वेढणें. **नेसलें नागिवं** १८·४३६.

नेहटणें—आदळणें. १६·३३९.

नै—नकारार्थी, **एणें, येणें** या क्रियापदांस जोडून आलेलीं रूपें त्या त्या शब्दापुढें पहा.

नैसर्ग—नैसर्गिक, स्वाभाविक. १४·८१. **नैसर्गिक,** ७·३३, **– कर्म** १८·८७५, **– स्वभाउ** १८·१२७४.

नो—नकारार्थी. या शब्दाचे क्रियापदास जोडून किंवा निराळे उपयोग केलेले आहेत, त्यांपैकीं कांहीं येथें व कांहीं त्या त्या शब्दापुढें दिले आहेत. **नोबोले** १३·२०८; **नोमोडे** १५·३१८; **नोलखसि** २·२४, **नोसंडी,** सोडीत नाहीं, ६·७९. **होणें** पहा. क्रियापदांतील उ, ओ यांना न जोडून आलेलीं रूपें—**उ-ओलखणें, उलं-लांडणें, उ-ओह-होटणें** या शब्दांपुढें पहा.

नोंकणें—त्रास देणें, छळ करणें. देखोनि नास्तिकीं नोंकिलीं । भक्तवृंदें ॥ ६·३२४.

नोको—नको. १२·१२९.

नोवरी—नवरी. १३·५५०. **केलवणें** पहा.

न्यसणें—ठेवणें. परि चित्तवृत्ति हे न्यसावी । आत्मरूपीं ॥ ३·१८३.

न्याउ-य—युक्तता, रास्तपणा, खरा निर्णय; षड्दर्शनांतील सहावें दर्शन, यांत अनुमानाचें निरूपण आहे. **न्याउ**—तरि न्याउ तो न्याया। हेतु होय ॥ १८·३६५(१), न्यायमार्गच योग्यकर्माचा हेतु होतो. **न्याउ आणि अन्याउ** १८·४५२; **अन्याउ**—तो अन्याउ या अन्याइं । हेतु जाणावा ॥ १८·३७४(१), **न्यायान्याउ** १६·२९३. **न्याय**—तें शास्त्रांचे लाहे डोले । तें न्याय ह्मणिपे ॥१८·३६८, १७·३६०, १८·३६५ (२); **न्यायातें पोखीत** १८·१७८३; **न्यायगत** १७·२८३; **शुकनलिकान्याय** १३·११३१, **नला** पहा; **अन्याय—अन्याइं** १३·३१, १८·३७४ (२); **अन्यायीं पडे,** अन्यायी ठरतों, १६·२९४; **अन्यायवृत्तिचीं बीजें** १३·४७५.

न्यून—कमी, उणें. **न्यून...पुरतें** १·८०; **न्यूनें होउनि ठांतु** १७·४०३.

न्हवणें—न होणें. **होणें** पहा.

प

पइल—पलीकडे. **पइली तीरी(रीं)** १२·१८५. **पैल** पहा.

पंक—चिखल, घाण. १३·७८२. **अज्ञानपंक** ३·१९३, **पूय–** ५·१२०, १३·५१९, **मलमूत्र–** १३·७३३, **संकल्प–** १३·१७२.

पंक्ती—रांग, ओळ. **अनेका नेत्रपंक्ती** ११·२६६.

पक्व—पिकलेलें, शिजवलेलें. **सुपक्व—**शुष्कें अथवा स्निग्धें । सुपक्कें कां विदग्धें । १५·३७७, अशीं **चतुर्विधें अन्नें.** १७·१२५. **पक्वान्न,** उत्तम अन्न, मिष्टान्न, गोडें नव्हंति पक्वान्नें । तरि कां फावती रसनें । १८·१६८१, ३·१७०, ३·२१६.

पक्ष-क्षी—पक्ष–(१) बाजू, अनुमान. धर्मज्ञतेचा पक्षु धरीतेयां । १०·२७३. १३·८७४. **योगाभ्यासाचा पक्षु पुढां सूनि** १८·१०२९; **देवें कैपक्षें बोलिलें,** शास्त्रांची बाजू घेऊन, १७·३५. (२) चांद्रमासाचा पंधरवडा. **कृष्णपक्ष** ८·२३१, **पितृ–** १६·१०६, **शुक्ल–** ८·२१८, ८·२२१, १८·१०९९. (३) पक्षी. कां पक्षांसि अंतराळ। मोकळें हें ॥ १६·१६७. १४·२५७. **पक्षजाती** १०·२२९, ११·२५४; **पशुपक्ष** १३·२८२,

पशुपक्षादि १६·३०२; **वेदपक्षांचां घोसां** १५·१८६, **ज्ञानदेवी– 'वेदपद्यांचां घोसां'** १५·१८८. (४) पंख. **चक्षुपक्षिं विण पीलु,** डोळे न उघडलेलें, पंख न फुटलेलें पिलूं, १३·३९९. **अजातपक्ष,** पंख न फुटलेलें पक्ष्याचें पिलूं, जैसें अजातपक्षाचेनि जीवें। पक्षिणी जिये ॥ ९·३३५ (१), ११·६२४ (१); **पक्षी**—आगि लागलेयां रुंखि। दे(दे)खौनि मेरा पळनि पक्षी। १५·२५८. १५·१६९. **जीवपक्षी** १६·३, **पशु-** १७·१८८; **पक्षिणी** ९·३३५ (२), ११·६२४ (२), १३·४००; **पक्षिया** (ए. व.) ३·४१, **पक्षियें, पक्ष्यानें,** ५·१३०.

पखाल—धुतलेले, स्वच्छ. परवाली (पखाली) होथि डोळे। काइ सांगों ॥ ६.२३५. ज्ञानदेवी– पाखाळींत होती डोळे। ६·२६५.

पंगु—लंगडा, पांगळा. १३·५७६, १५·४४२.

पघलणें—विस्तृत होणें, पसरणें. तेया तळिं पघले। वेलु पालों ॥ १५·१४४. पघौनि मग पघले। संसारतरू ॥ १५·१७४. १४·२०९, १७·३२५, १८·११२(ले). **पघल,** विस्तार पावलेलें, विस्तृत, आकाश जेणें पघल। १८·१७०५, **पघल करुं** १६·३११; **पघलवणें** १६·१५.

पचणें—शिजविणें, जिरवणें. **कण न पचिति** १३·२३५; **चतुर्विधें अन्नें पचीं** १५·३७७ **पचन** १५·३६८.

पट—पडदा, कापड. जेथ हें संसारचित्र उमटे। तो मनोरूपु पट फाटे। ५·१५५. नेथ तंतुसमवायें पटीं। जेवि विणावगि दीसे ॥ ९·१०५. ओतप्रोत पटी(टीं)। तंतु जैसा ॥ १०·२४४. पटीं पटु होउनि असे। तंतु जेवि ॥ १३·८८७. ६·१००, ६·३९७, १३·१००५, १४·३७६, १६·१३०, १८·२१७, १८·३५८, १८·४४३, १८·५४१, १८·८०९. **अज्ञानाचां पटीं** १८·४५७; **तंतुसिं पटु** १८·११७७; **त्रैलोक्यपटाची घडी** ४·१४; **प्रणवा पटिचीं आखरें** ७·२९; **योगपटाची मवणी** १६·२३०; **ललाटपटाचिये खोलें** ११·३५१; **विश्वाचां वाक्पटिं** ११·४७६. **पटत्व** ९·१०६, १३·१०५१(ट), १४·२१९.

पटल-पडल—पडदा. **पटल**—हें असो नेणों कैंचें। जें डोळां चि पटल रचे। ७·३१. **अभ्रपटल** २·१६८, **घन-** २·७५, ८·१९, **योगमाया-** ७·१५४. **पडल—भवैचि पडलें वोमयती,** भिंवईचे पडदे लोंबतील, १३·५५९.

पट्ट—गादी, सिंहासन. **पट्टाभिषेक,** राज्यारोहणाच्या वेळीं करावयाचा अभिषेक, **आत्मानुभवु–राज्यसुखा पट्टाभिषेकु जाला** ९·२१७.

पडणें—खालीं येणें. या क्रियापदाचे अनेक उपयोग केलेले आहेत. त्यांपैकीं कांहीं येथें दिले आहेत. आतां तेया पडणेयां अरौतें : पडण चुकवावेया पुरतें. नाहिं झणौनि नेथें : पडावें चि पडे ॥ ८·७० (३, ४). नेसिया उठिति पडनि ढाखा। नेणों कोनि ॥ १५·१३०. १·१२८, १·१९८, २·१९५, ३·८२, ४·१३६, ४·१९४, ४·२०३, ५·३५, ६·७८, ६·१५८, ६·२०४, ६·२१०, ६·३०७, ७·१३७, ७·१६६, ७·१८२, ८·६१, ८·६९, ८·१९५, ९·४५, ९·५०, ९·११४, ९·१७५, ९·१७९, ९·१८४, ९·२२३, ९·२३५, ९·२५५, ९·४०२, ९·४९१, १०·७६, १०·९३, १०·११७, १०·१५४, १०·१६७, १०·१९०, ११·५७, ११·१५४, ११·२२७, ११·२४६, ११·३२४, ११·३३४, ११·३७६, ११·४१०, ११·४२०, ११·४६२, ११·४७१, १२·७०, १२·११२, १२·१३५, १३·१८, १३·२०३, १३·२३८, १३·२५६, १३·३६०, १३·४५७, १३·५७१, १३·५८७, १३·६०१, १३·६८६, १३·६८९, १३·६९८, १३·७५१, १३·१०९९, १३·११३५, १४·१४०, १४·१४६, १४·२२७, १४·२२९, १४·३०२, १५·१२६, १५·१२८, १५·१३४, १५·१३५, १५·१५०, १५·२८१, १५·२९२, १५·३५२, १५·३८४, १५·४७०, १६·१२८, १६·१३९, १६·२५१, १६·३४३, १६·३७२, १७·५४, १७·१०५, १७·१२४, १७·२६६, १७·३९१, १८·११० (डे), १८·१२०, १८·१२९, १८·१३०, १८·१९१, १८·२११, १८·२५१, १८·२६१, १८·३३१, १८·३६७, १८·४१५, १८·४९२, १८·५२३, १८·५५५, १८·६१३,

पडवी—ओसरी. १८·११३७.

पडिघणें—आघात करणें, मारणें. कभूनि करतलें। पडियाये कपोलें। १४·१८४. **रोग आंग पडिघांति** १३·५८६, १६·२५६.

पडिघाणी—कळसाची बैठक. **पडिघाणिये** १८·४०.

पंडित—विद्वान. १३·३०७. **पांडित्य**—पांडित्यें पथ वेढजें। १८·१७२४, **पांडित्यानें शोभा येणें**, पांडित्याचा प्रकाश पडतो.

पडिताला—प्रचीति, विधान सिद्ध करण्यासाठीं केलेली उलट तपासणी. **पडिताला घेयावा** ५·१६६; **मागीलु पडिताला घेउनि** ७·१९७.

पडिभर—अधिकपणा, तीव्रता. आर्त्तिचेनि पडिभरें। २·१९३. **आर्त्तिचें(चे)नि**– ११·९१; **चांदिणेयांचा पडिभरु** १८·२८४; **प्रेमभावां गंगेचिया ऐसा**– १२·३७; **आर्तिआशपडिभरें** १३·४९२.

पडिसाई—पडछाया, येथें सांवली. पडिसाई पाडितासि दिनकरा। परता सरें॥ ११·३१७.

पडिसाद—प्रतिध्वनि. **पडिसादेयाचीं प्रत्युत्तरें** ९·७७; **पडिसादा होउनि** १·१६१, ८·७४.

पडिहासणें—भासणें. **तरंगाकार पडिहासे** २·१६७, ज्ञानदेवी – 'पढियासे' २·१६७.

पढणें—वाचणें, शिकणें, अध्ययन करणें, वर्णन करणें. काइ धडेयावरि सारस्वतें। पढों सिकिजे। ९·८. १७·७७. **अखोभें पढतां** १८·१५०७; **पाठें जो पढे** १८·१५१५; **मऱ्हाटी पढतां** १०·४२; **स्तोत्र पढे**, वर्णन करतें, १८·५२०; **पढें ना वाचीं** १८·१०४३; **न पढो** १७·८४; **पढता**, वाचणारा, **आइकतेया पढतेया** १८·१५२८; **पढिनणें** ९·१७५, ९·४१८; **पढविणें** ११·१७, ११·१३०; **पढविलीं** १२·२४८; **पढविता** ११·५५५.

पढिए-य—आवडतें. पढिए ६·२२८; पढिय ६·११३, ९·७, १२·१५६, १२·१७०, १२·१८९, १६·२२९, १६·४३२, १७·१४६, १८·१५०४, १८·१५०५; **पढियंत**—रोसें प्रेम दूणावटे। पढियंतेयाचेनि॥ ९·१८, ३·२३९, ११·३१, १३·१९९, १४·२१४, १७·२००; **पढियंतां ठांइं** १८·७८; **आह्मां पढियंति** ७·१२०, ज्ञानदेवी – 'पढियंते' ७·१२३; **पढियंतें** १३·३४२, १८·१५१२; **पढियंतेयाची काहाणी** १२·१५८, –याचें **मीस** ५·१६९; **पढियंनें मोयरें** १२·१०३; **पढियंनेयां होआवें** ९·२३; **पढियंसि**, आवडता, लाडका, जें पढियंसि तूं मज। ४·२७.

पढिकर—वैद्य. **पढिकराचेनि सलें**, वैद्याच्या द्वेषानें, १७·१०१.

पढिगाणें—मोजून पाहणें (गजबांद), पडताळा घेणें. १३·५२.

पतिकर—अनुभव. प्रतीतिगतु जो पतिकरु ११·२१.

पत्र—(१) पान, पातें. ३·६१, ९·३८२. **पत्र पुष्प फल** ९·३९२; **फुलीं फलीं छाया मूलीं पत्रीं**, हीं सर्वांना वृक्ष देतो, १६·८५. **असीपत्र** १६·३३१; **आस्थापत्र—आस्थापत्रिं सवांब**, आदराच्या पानांनीं जो सुशोभित झाला आहे, १५·१८५, **गर्भ**– १५·९८, **पत्र**– ३·७१, ५·५०; **रूपपत्रपेलोवेलिं**, रूपादि विषयांचीं पानें वाढल्यावर, १५·२०१. (२) विजयपत्र, सनद. नग सर्वसुखांसि पत्र वेढजे। ९·१. **पत्र घेति** १५·२४१; **पत्रालंबनमद** १३·६८, **आलंबन** पहा; **मतपत्रिका**, या विषयींच्या मतांचे लेखी आधार, १३·६७; **मूलपत्र**, आधाराचा पुरावा, १४·२३२.

पथ—मार्ग. पथिकांचिया परिव्रारा। सवें पणेंजाणें धनुर्द्धरा। नाहिं जेंवि नरुवरां। पथीचेयां॥ १३·४८८ (२). **हृदयपथ** १८·५३२, **धूम्र**–, पितृलोकाचा अंधाराचा मार्ग, दक्षिणायन मार्ग, ८·२४२, **वाक्**– १३·८७६, **वाक्य**– १३·११५०, **श्रवण**– १८·१६८७; **संवाद-चतुःपथिचे गणेश**, संवादरूपी चवाठ्यावरचे गणपति, १०·२०८; **संसारपथश्रांत** १८·१६४८; **सत्पथ—गुरुशिष्यसत्पथ** १३·८८४; **पथिक**, वाटसरू, १८·८२३, **पथिकांचिया परिव्रारा** १३·४८८ (१); **पथीक** १८·१२९१.

पंथ—पथ पहा. ६·१५६, १८·११०६. **पंथराज**, सर्वोत्कृष्ट मार्ग, ६·१५२; **अनुवृत्तिपंथ** ८·११२, **अनुवृत्ति** पहा, **आयुष्य**– ११·४१९, **ऊर्ध्व**–

१४·२९७, कर्म– ६·५४, १८·८२०, दृश्य – १८·११२३, दृश्य– १८·१६८२, नीति– ६·४४३, प्रतीति– १३·१०८३, प्रतीती– १२·२४३, भक्ति– १२·७५, १२·२१७, युक्ति– ५·३२, राज– १३·६१७; वृत्तिपंथें भेदली, निरनिराळया कार्यामुळें निरनिराळी झालेली, १८·३४१; सुपंथ ८·२३८; पंथिक १६·७; पांथिक १८·१४८.

पथ्य—दुखणेकरास द्यावयाचें नियमित हितकारक खाद्य व पेय. नाना पथ्येंसि अखद आहे । तरि रोगें दाटिला ही जिये । १८·७०३. २·१८४, ३·८, ३·२२२. पथ्यादिक १७·११३; पथ्यद्वेषिया ज्वरु पोळी १८·१२७१; अपथ्यशील १८·७५४.

पद—(१) पाय. लेववं सुकुमारें । पदें तियें ॥ १५·४. १८·३६७. व्यासाचिं पदें १५·१७; पाहात-पाहातां १८·१६८७; गुरुपदपद्मपराग १५·१७; षट्-ड्पद ६·१७६, १५·२९१; इंद्रियषट्पदाचारी १८·१२९२; प्रतिपदिं–दीं, पावलोपावलीं, क्षणोक्षणीं, १३·७४६, १३·११५८, १८·१०६३, १८·१२६९. (२) स्थान, अवस्था. पावति पद अच्युत । २·२७९. पिंडाचेनि मीसें। पदीं पद प्रवेशे । ६·३०८, शरीरद्वारें जेव्हां जीव व शिवाचें ऐक्य होतें. ६·२९६, ८·१०५, १५·२७४, १८·१२५२, १८·१६२५, १८·१७११, १८·१७३४. पदिचे राउत ९·३२३; पदांतरें १५·१५७; पदच्युत १·२६८; पदपिंड, जीवपरमात्मा, ३·२६७; आत्मबोधप्रसन्नता–पद १८·१०८५; इंद्रपद १३·३८१, जन–, वस्तीचें स्थान, नगर, ३·२३०, १३·६१२; ज्ञानपदजोडी, ज्ञान-पदाचा लाभ, १४·१७; ध्रुवपद ११·१०२, ध्रुव– १०·१८; त्वंपद, संकुचित कूटस्थ जीवास उद्देशून, याविरुद्ध तत्पदार्थ सर्वशक्तिमान ईश्वर-तत्त्वास उद्देशून, ११·६३८, निज–३·२३९, निजात्म– १८·१३१३, नैष्कर्म्य– ३·५०, परम– १७·५०, ब्रह्म– १५·२४८, महा– १३·३७१, महेंद्र– २·६५, महेंद्रादि– १२·६१, मान्य–१६·२०३, मोक्ष–६·४३०, १८·१४२७, वैराग्य– १८·९८९, सार्वभौम– १६·२२९, सिंधु– १४·३९६, सुख– १७·३२१. (३) शब्द, श्लोकाचा चरण. एऱ्हवीं पद तरि अक्षरां । निहिचें चि ॥ १३·३१६. ७·१९०, ११·४८४, १३·६४५, १३·८४४, १८·१६४३ (१, २). उचित पदें १·८; च्याऱ्ही पदें, गीतेंतील श्लोकांचे चारही चरण, १८·५३, सात ही– ७·१९२, सं. वा. श. पहा; पदाची कोर, शब्दांचा अर्थानुरूप संबंध, १३·८५०; पदें वर्णों १५·५४०; पदा आलें १·५२; पद उभारे ६·१९; पदपद्धति १·५, –भेद १८·१५१५; अध्यायपद १६·६२; गीतापदरत्न १८·१४४० ज्ञानपद १३·८४७, १३·८४८, सं. वा. श. अठरा पहा; मूलशास्त्रपदें १४·२९.

पद(दा)ती—प्यादा, शिपाई. पद(दा)तींचे मोगर, शिपायांचें पायदळ, ११·३९०.

पदर—पडदा, आवरण. पासि चि त्वचेचिया पदरासि आड । ९·५६. ४·६२, ६·२५०. चक्रांचें पदर उरे ६·२३७, चक्र पहा; साही पदर फूटथि ६·२४४, सं. वा. श. पहा.

पदवी—पद्धत, रीत, स्थान, अधिकार. १६·४०४. पदवियेचेनि पोरवकें(पोखकें), पोषणानें, १०·१२०; उपास्तीची पदवी, अधि-कार, १०·११९; आचार्यपदवी ९·४७.

पदार्थ—वस्तु, भोग्य वस्तु. जें आंगें चि पदार्थ गोंडिसे । १७·१२५. इंद्रियें सदा पदार्थी । रिगतां विटाललीं होंतीं । १८·९८८. १६·६५, १७·१७९, १८·५४९, १८·६७३, १८·११५८. पदार्थ-जात १५·२३४, १८·७५२, –भेद १८·५४४; तत्पदार्थ ११·६३८, यावर त्वंपद, पद(२) पहा; सकलपदार्थ १८·४६७; देशे काले पदार्थे १८·१२१८.

पद्धति—तऱ्हा, ठेवण. पदपद्धति, शब्दरचना, १·५.

पद्य—छंदोबद्ध काव्यरचना, कविता. गीता पद्यें १६·४०; पद्यबंध १·६; गीतापद्यरत्न १८·१५११.

पंध–न्हरें—पंधरा दराचें, उत्तम, सोनें. पंधरें—साडपंधरेया आणि कसवटणी १०·१५. पन्हरा—पंधरा, पन्हरा अध्याय ते पन्हरा । १८·३९, पंधरावा अध्याय हा गीताप्रासाद पुरा

झाला असें दाखवितो. पन्हरावी वार्ता १८·१०८१; पन्हरें—ना तरि जें धातुवादिया हो न जोडे। तें लोहीं चि पन्हरें सांपडे। ६·३४. ६·८२, ८·३७, १५·५३३(२), १७·३२०; पन्हरेनि मेरुतें मढिलें ११·२१७; पन्हरेपण ८·३८; साडपन्हरें—साडपन्हरां मिसळावें। तरि पन्हरें चि जेवि होआवें। १५·५३३(१).

पन्नासणें—सुशोभित करणें, शृंगारणें. हें दुर्ग जैसें पं(प)न्नासिलें। १·११६. पानसणें पहा.

पर—(१) दुसरें, परकें. पन्हावें ज्ञान हें आपुलें। परि पर हें ऐसें जालें। १४·४२. आपु पर न शोधी। सद्वैद्य जैसा॥ १६·२४०. पराज्ञ १६·२२५; परापेक्षा, दुसऱ्याच्या इच्छेनुरूप, २·१६७; पराचार १८·९२८; पराधीन—राजा पराधीनु जाला। १३·१००६, पराधीना शरीरा ३·२०१; पराधीनपणें ३·५९; परोपकार, उपकार पहा; परोपताप, उपताप पहा; परकर्म ३·१८१, —चक्र, शत्रूची स्वारी, १३·१३८, —चित्तलक्षणाचा राउ, दुसऱ्यांच्या मनांतलें ओळखण्यांत श्रेष्ठ, ५·१६२, —तंत्र ३·८४, —तंत्रता ३·६०, —दारादि १४·२२७, —देह १८·१२७२, —धर्म ३·२२८, १८·९३०, —प्राणघात १६·३४५, —पुरुष १८·१०२१, —बुद्धि १६·११०, —मार, दुसऱ्यांस मारक होणारे, १५·१६६, —सुख १६·१५९, आत्मपरपीडा १७·९८; आपपरु, आप पहा; परत्वें, त्या त्या वस्तूस अनुसरून, समूहपरत्वें १३·१५५. पराव, दुसरा, तिऱ्हाईत, जिंहि परोपतापु घडे। परावा जीउ रगडे। १६·३२५, स्वार्थु साधितां न पाहे। परावें हित॥ १८·६५३, १८·१७०; परावा आचारु ३·२१५; परावेया मोला दक्षु १८·६५१; आपुला परावा १७·१०४, आपुला अथवा परावा १८·१३५०; आपुलें परावें १३·६७८; आपुलें आणि परावें ४·१०८; पराविया, दुसऱ्यांच्या पत्न्या, १८·९२४. (२) दूरचें, पलीकडचें, तत्व, ब्रह्मास उद्देशून, श्रेष्ठ. ह्मणौनि वेदविद नर। जेयातें ह्मणति अक्षर। जें प्रकृतीसि पर। परमात्मस्वरूप॥ ८·१०१. देवा तूं अक्षर। आउठाविये मात्रेसि पर। ११·३०२. ब्रह्म मीं पर १८·११९३; स्वरूप माझें पर ११·६०४; परेंसीं सुरवाडिजे, परतत्वासह सुखानें रहावें, १८·५१९. पर—आत्मरूप १५·५०५; परत्मलिंग हा अपपाठ आहे, परमात्मलिंग, परब्रह्माचें चिन्ह, ६·३०५, ज्ञानदेवी व कुंटे—'परमात्मलिंग' ६·३०५; परापर—मग वेदातें परापर। प्रसवतसे अक्षर। ह्मणौनि हें चराचर। ब्रह्मबंध॥ ३·१३६, दूर व जवळ असणारें ब्रह्म, त्यास उद्देशून, कुंटे—'परात्पर' ३·१३६, ४·५९; अपर पहा; परात्पर ८·१८९; परेश, श्रीकृष्णास, विश्वरूपास किंवा परमेश्वरास उद्देशून, ३·२६, ३·१३२, ११·२३४, १३·१०५७; परतत्व, तत्व-त्त्व पहा; परत्व—पुत्र पाहातां अजनीला। परत्वानेसी(परत्वा नेसी) मां॥ ११·१०४, परिशिष्ट (६) पहा, १३·११३७, १८·११३०; परत्र, मरणोत्तर स्थान, स्वर्ग, आणि परत्राचां गावीं। करि तो भोगी॥ १६·३०४, १६·४४९, १७·४०, १७·४१८, १८·८००; इहिकीं... परत्रा १८·६७७, इहिकिं...परत्रीं १८·७९८; परत्र आणि कीर्त्ति १४·२१३, परत्रा आणि कीर्ती १७·२५२; परत्र ना देवो १६·३०५, —स्वर्गु १६·४५०; ऐहिक... परत्रीक ४·१५३; पारत्रिक—पारत्रिकासि अंशु २·२०; स्वधर्मे पारत्रिकिं सुरवाडु ३·२२०; पारत्रिकीं हित ३·३१; परदेव १३·११५७; परदेवता—हरिहरादि समस्तां। देवा तूं परदेवता। ११·५५५, १२·२३७; परब्रह्म, निराकार निरुपाधिक ब्रह्म, ईश्वरास, श्रीकृष्णास, विश्वरूपास, साधुसंतांस उद्देशून, तो देहसंगें तरि असे। परि चैतन्या सारिखा दीसे। पाहातां परब्रह्माचेनि कसें। चोखाळु भला॥ ४·११४, ते विश्वालंकाराचेनि विसुरें। जन्हि आहाति आनान आकारें। तन्हि घडलें एकें चि भांगारें। परब्रह्में॥ ६·९८. २·३०८, २·३६७, ६·३८७, ६·४०७, ७·१७१, ८·१६, ८·२४, ८·२६०, ८·२६५, ९·५१, १०·६१, १०·१३३, ११·२६५, १३·१०६८, १७·३२६, १७·३९९, १८·९९७; तो केवल परब्रह्म ८·९७; जेया नांव परब्रह्म १३·८६४, अ. १३ श्लोक १२ ते १६ वरील ओव्या पहा; परब्रह्म हें सावलें ११·१७१, सावलेनि परब्रह्में ९·५१६; परब्रह्माचेनि रसें

६·३२७; परब्रह्मिची स्थिती ६·४६८, ६·४६२ ते ६·४६८ पहा; परब्रह्मिचे स्वभाव ५·१३४; ब्रह्मविद परब्रह्म होंति ८·२१९; परब्रह्मअवतरण, श्रीकृष्णास उद्देशून, २·२९०, –निर्वाण ५·१४८; परब्रह्मण्य श्रोत्री ६·४४७; परलोक, स्वर्ग, २·२७; पुत्र वित्त परलोकु १८·९८७; पारलौकिकें फळें १७·२९०. (३) अनुरक्त, मत्पर १२·८०; लोभपर—त्याच्या लागि लोभापरां नोहावें १८·१३२; विचारपर २·१२५, शरीर–, तुवां शरीरपरां नोहावें ३·१८५.

परगुणें—मेजवानी, पक्वान्न. जो गीतार्थाचें करी। परगुणें संतां ॥ १८·१५१३. १४·२१४, १४·२१६, १५·५३२. ब्रह्मरसाचें परगुणें ६·२; परगुणीं, हा पाठ पर(परि) गुणीं असा घ्यावा २·८९, ज्ञानदेवी – 'परि गुणीं' २·८९.

परजणें—हत्याराची चमक दाखविणें, हत्यार फिरविणें, पेलणें, उगारणें. किं अग्न्यस्त्र परजिलें। वज्रासी जेवि ॥ ११·३७२. ११·४६७, १३·५४९, १५·२३२. चक्र परिजितेया ११·२९०.

परतणें—वळणें, उलटणें. परतौनि पाठिमोरें ठाके। आणि आपणपेयांतें आपण देखे। ६·३६६. कां विख चि होउनि परते। सापा दूध ॥ १३·७२१. २·१७५, १८·१३१, १८·८९४. पाउल परतलें नाहिं ९·५००; विष होउनि परते १८·७९८; परतौनि १८·३९६, –यां १५·४२७, –नु १५·२८६; परता-तें—दूर जाणें, मागें वळणें, हटणें, परता सरें ११·६१७; परतें सर १६·२७, –केलेयां ७·३५, –गेलें ११·४७४.

परंपरा—एकामागून एक क्रमानें आलेली मालिका. ऐसी परंपरा विस्तारली। आद्य हे ॥ ४·१७. आदिपरंपरा ३·१३८, कल्लोल– १४·१२०, लोक– ११·८२, विश्व– १५·२५१, शिष्य– १८·१७३७.

परम—अतिशय, अखेरचें, उत्तम, श्रेष्ठ. तूं जेयांचें परम। भक्तीसि मनोधर्म। विकूनि घातले ॥ १२·२९. ५·१४५, ८·११६, ८·२०१, ११·५१२, ११·५१६, १२·३९, १८·९७५. परम उल्हासु, अत्यंत, १·८४, – कैवल्य ३·१५०, –पवित्र १०·१३३, –प्रकृति, श्रेष्ठ, ७·१९, –वाक्य १०·६१, –सीमा १८·३८०; परमामृत २·६७; परमार्थ, अर्थणें (१) पहा; परमावधी, अखेरची सीमा, ४·२०; परमात्मबोध, सर्व ब्रह्मरूप आहे ही जाणीव, ९·२४७; परमात्मरूप २·३४०, ३·६८; परमात्मा, आत्मा (१) पहा; परमात्मशिव, परमात्मारूपी शिव, ६·२७३; परमादरें ३·१८९; परमानंद, आनंद पहा; परमेश्वर-री, ईश्वर पहा; परमगति ८·१७९, –दैवत ९·३५३, –दैवत १०·१३४, –धाम १·३०, –पद १७·५०, –पुरुष ८·८१, ८·९७, –भक्ति १८·११२७, –मंगल धाम १·४९, –मंगलधाम ३·२८, – रस १४·३८७, –वीर्य १०·२, –सिद्धि १८·९७७, –हंस, मुक्त पुरुष, १८·१७८६. परापरमप्रमदा विलासिया १०·१, परा पहा.

परमाणु-णू—सूक्ष्म कण. परमाणु—कां पवनें परमाणु उचलले। ते पृथ्वीचे हें नाहीं गेलें। आणि मार्घाते जऱ्हीं पडिले। तऱ्हीं पृथ्वी चि वरि ॥ ९·२५५. नातरि मेरूवरि सपूर। परमाणु बैसले ॥ ११·२३९. ११·१४९, ११·२६८, १३·४४९, १५·२७२, १६·३८. परमाणु–कणिका १३·१०७९; परिमाणु १३·२४८, १४·३८२, १५·३५९, १८·१३२१; परिमाणुचेनि लाभें १८·६०६. परमाणू—कां परमाणूमाजि सांटवे। भूगोलु हा॥ १०·६९, १०·२४०; परमाणू एवढें, अत्यंत अल्प, १३·८३४, – माजि १६·१७२; परमाणू हूनि सानें ८·८५.

परवडी—रीत, प्रकार. १३·९११. परिवडी पहा.

परस्पर—एकमेक. परस्परद्वेषें १६·३०९. परस्परें—हें परस्परें तुह्मा व्याज। सदा चि आथि ॥२·२५. भूतां परस्परें पडे। मैत्र जीवाचें ॥ १८·१७७३. १·२४३, ६·३९१, ९·४०७, ११·२४७, १३·१४३, १४·३८९, १५·१५२, १७·१४४; परस्परें प्रीति घडैल ३·९७.

परा—पलीकडची, परा, पश्यन्ती, मध्यमा, वैखरी या चार वाचांपैकीं पहिली, सं. वा. श. चौ वाचा पहा. जेथ परेसिं वैखरी बुडे। १४·१४, जैथें वैखरी वाचा परावाणीसह नाहींशी होते. सूतु परेसीं हीं पाठीं। वैखरी विरे॥ १६·२०.

परापरमप्रमदा विलासिया १०·१, येथें परम ह्या पदाचा अर्थ लावतां येत नाहीं, हा अपपाठ असावा, ज्ञानदेवी व कुंटे – 'परप्रमेयप्रमदा विलासिया' १०·१, स्वरूपस्थितीचें वर्णन करणें हें परा वाणीचें प्रमेय, या प्रमेयरूपी स्त्रियेबरोबर विलास करणारा; इतर ठिकाणीं परम म्हणजे प्रकृति व तिचें प्रमेय हीच तरुण स्त्री, या स्त्रियेशीं विलास करणारा असा अर्थ लावला आहे.

पराग—फुलांतील केसरावरील कण. जैसें भ्रमर परागु नेति । परि कमलदलें नेणति । १·५५. ९·५७. **परागांचा यावा**, केसरकणांचा उठाव, भर, १८·३४४; **निगमपद्माचें पराग** १७·४६; **गुरुपदपद्मपराग** १५·१७; **भारतकमलपराग** १·५०.

पराजय—हार. १६·१७४. **अपराजित** १·१५२.

परि-री—(१) पण, परंतु, तरीही. **परि**—जैसें विंब तरि बचकेयेवडें । परि प्रकाशा त्रैलोक्य थोकडें । ४·२१२. हें अल्प चि परि उघडें । कैवल्य जेथ ॥ ११·१२. कां लोभिया दृष्टि जाये । परि जीउ ठेवां चि आहे । १३·४८६. १·५९ (१), १·६६, १·७५, १·१६१, २·५०, ३·२०, ३·६४, ४·१९५, ४·१९७, ५·६, ५·१०, ५·३३, ५·३६, ६·२०, ६·३६, ६·४२, ६·१२३, ६·१४०, ६·१७९, ६·३७४ (१), ७·५९, ८·१६, ८·२४, ८·३४, ८·१५०, ९·२, ९·९, ९·२३, ९·८१, ९·१०९, ९·१२७, ९·२५० (१,२), ९·३८०, ९·३८२ (१,२), १०·९, १०·१३९, १०·२३८, १०·२८४, ११·२२, ११·२३, ११·५७, ११·९६, ११·१०३, ११·१४६, ११·२५२, ११·३४७ (१), ११·३५१, ११·३६७, ११·६२५, १२·३७, १२·६७, १२·१३३, १२·१७३, १२·१७४, १३·११०, १३·२१०, १३·२१३, १३·४०९, १३·४३५, १३·४८४ (२), १३·५२३ (२), १३·६३६, १३·८९२, १३·१०३० (१), १४·३८१, १४·३८३, १५·३५, १५·३०६ (१,२), १६·११४, १६·१२० (१,२), १६·२१६, १६·४४६, १७·६२, १७·६८, १७·१८४, १७·१९५, १८·१९१ (१,२), १८·२३०, १८·३७२, १८·६१३, १८·८०१, १८·९३६, १८·९९३ (१,२), १८·१०४७, १८·१३१९ (१,२), १८·१४२८, १८·१४४७, १८·१४९०, १८·१४९१, १८·१४९२, १८·१४९३, १८·१६१२, १८·१६२८, १८·१६८९ (१,२), १८·१७१५. **परि असो** १३·५४, **–आतां** ४·१९०; **परि तें असो** ८·१३, १७·२३६; **परि असो हें आतां** १५·२७; **परि असो हें एथ** ऐसें १०·३७; **परि तें मना नेये** २·५०; **परि हें असो आतां** ९·३१५ (१), १०·३०५, **परि प्रस्तुत हें असो** १०·१९३ **नानाविधें परि बहुवसें** ११·१३१; **परि...काइ** ८·३७, १३·६०. (२) तऱ्हा, प्रकार, रीत. तैसी परि आहे सेविती । ग्रंथीं इये ॥ १·५९ (२), अमंत्रिया राज्याची परि होये । वलासिया (वलासि या) ॥ १३·५५५, **अनाना परि** १५·३८५, **आपुलेया** – १३·४८४ (१); **एकी परित्रे** १८·४७५, **ऐसी जे परि** १३·१०२२; **कैसी परि तूंही**, काय प्रकार आरंभला आहेस, १८·१६०४; **कौरवांतें परि नाहिं** १८·१६०२; **दोहों परि ची(जी)** १३·९१; **नाना प्रमेयाची परि** १·८; **प्रीतिची** – १८·७७, **यया** – ९·३१५ (२), **येयापरि** १२·३९, **वाणें परिवी आंगी लेइलासि** ११·२७९; **विश्वरूपाची परि** ११·३४७ (२), **वैषम्याची** – १२·१९७.

परी—(१) परंतु. १३·९४१, १८·१६३०, (२) तऱ्हा, प्रकार, रीतीनें. २·३०२, १३·३६८, १३·५२३ (१) १३·६८७, १५·५८, १५·२११, १५·४८८, १५·५४६, १७·९१, १७·१६८, १७·३८४, १७·४०५, १८·२२५. १८·५०३, १८·८३७, १८·८७५, १८·१०२७, १८·१६९४; **आणिकाचिया परी** ५·४०; **आपुल्यापरी (आपुलिया परी)** १·४०; **आहाराचिया परी** १७·१६८, **इया एकी परी** ६·३७८, १५·४२, **इया चि** – १४·२७०; **इया परी** १·२५२, **इया ही** – ५·२९; **एकी परी** ६·३७४ (२), **एकीपरी** १०·१३७, **एकीचि परी** ११·६७५; **ऐसिया** – ३·१३, १५·८०, **ऐसिया ऐसिया** – १३·११२८, **कवणी** – १·२७२, २·२,

कूर्मीचिया – २·३०२, चांगी – १७·३८८, जिया – १३·७३९, १५·३८, १५·१२२, १५·२६४, १५·४०६, जे – १५·२१५, जेया – १·२४६, १३·११३९, १७·२८०, तिया – २·५, १५·२४, १८·६६६, तिया चि परी १३·७३५; तियापरी १३·६०९; तेया चि परी ११·२६६, १३·२७२; नानापरी(रीं) २·२९; नातळती परी १३·४७८; निरोपिती परी १३·२४१, बहुती – १८·१६३०, बहुतीं – ४·१८०, भानूचिया – १३·१०३०(२), मायेचिया – ११·५४९, मेघाचेया – १०·११०, वर्त्तती–३·१६५, विपरीतज्ञानाची – १५·४८८.

परिं-रीं—प्रकारानें, रीतीनें. **परिं**—बाहिरि कर्मे क्षाळला । भीतरि ज्ञानें उजळला । इहिं दोहिं परिं आला । शुचित्वासि ॥ १३·४६२. इया परिं १३·५५१, ऐसिया – १२·७८, तिया – १७·६०, नाना – १८·११, १८·१३८०. **परीं**—तैसें सकलार्थभरित । तत्व सांगावें उचित । परि बोधे माझें चित्त । जिया परीं ॥ ३·२०. कैवल्याचा अधिकारी । सोडि बांधि मोक्षाची करी । किं जळाचिया परीं । तळवट घे ॥ १२·२१८. आघवां चि परीं ९·४४४, आघवेया चि – १६·४०३, आणिकि ही – २·३५६, इया – ८·६७, ८·१०३, ८·१०६, ८·११७, ९·११६, १३·४६५, १४·११२, १५·१७३, १७·३०५, १८·२२८, १८·८९२, १८·१०१५, इया चि – २·२६४; इयापरीं ७·१३२, ११·७३; एकी चि परीं १८·३४०, ऐसिया ऐसिया – १३·५३९, कवणी – ३·१५६, १४·६४, जिया – ३·२९, जेया – २·८७, तया (तिया) – ८·१८६, तिया –, कां टिटिभुं चांचुवेन्हीं । माप सुयें सागरीं । मीं नेणतु तिया परीं । प्रवर्तें एथ ॥ १·६८, १·१९२, १·२३२, २·७६, २·१२२, २·१८८, ११·५६८, १४·५६, १४·३५६, १८·६४८, १८·७७८, तिया चि – ७·३०, तिया– २·१५५, ११·२४, तेया चि – १३·५५३, १८·५५७, तेया – १८·११३१; तेयापरीं—तेयापरीं श्रोतां । अनुभवावी हे कथा । अति हळुवारपण चित्ता । आणूनियां ॥ १·५७.

नाना – ६·२८९, १७·२५८, १८·४४, निकिया – ३·२४०, ६·८, निर्दैलेयाचिया – ८·१८०, नीकेया – १०·४८, बहुती-तीं –, देवा बहुतीं परीं पांतां । एथ अखटें होईल जूझतां । १·२०९, १·२३३, २·१६३, २·१७९, २·२३९, ४·१५४, बहुवे – १३·२१७, भलेतिया – ८·७१, यया चि – ४·७६, यियाचि(यिया चि) – ४·१२९, सर्वां – ४·११३, १३·९४१ (२), १७·१०९, सर्वीं – २·६२, सर्वें – १·११४, ११·३०.

परि—शब्दास जोडून. सर्व बाजूनें व्याप्त, पूर्ण, या अर्थी. परिकर, परिग्रह, परिचय, परिचर्या, परिणाम, परितोख-ष, परिधान, परिपाक, परिपूर्ण, परिभाषा, परिभ्रम, परिमित, परिवस, परिवार, परिष्वंग, परिसर, परिहर इ. शब्द पुढें आले आहेत.

परिकर—सुसंबद्ध (वि.), जवळचा भाग, विस्तार (ना.). नाना व्यूहीं परिकर । १·९१. गुणाचेनि परिकरें, गुणांच्या संसर्गानें, २·१९३, ज्ञानदेवी – 'गुणाचेनि पतिकरें', तुझ्या गुणांच्या अनुभवानें, गुणांचा आस्वाद घेऊन या अर्थी, २·१९३; जलाशय परिकरें, जवळ असलेलीं सरोवरें, अशा सरोवरांच्या कांठीं, १३·६११.

परिग्रह—जवळच्या वस्तु, संसारादि; यांवरील आसक्ति. देहादि परिग्रहीं । स(सं)न्यासु घेउनि जिंहि । १३·९३९. १८·१०५६. दुर्जयो परिग्रहो १८·१०६०; गृहपरिग्रहावरि उदासु १३·५९२; अपरिग्रही, संगरहित, ६·१०६.

परिचय—ओळख, माहिती, ज्ञान. योगपरिचयो ६·४२८.

परिचर्या—सेवा. ८·१२९.

परिजित—परजणें पहा.

परिणमणें-णामणें—परिपक्व होणें, तयार होणें, फळास येणें, दुसऱ्या स्थितींत दिसून येणें, रूपांतर होणें. **परिणमणें**—नाना बीजधर्मां अनुरूप । झाडिं उभविलें आप । तैसें परिणमलें रूप । माझें जीवां ॥ १५·३८६. १७·६९, १७·१३६, १८·७९०. **परिणामणें**—नाना दहियांचेनि मीसें । परिणामे दूध जैसें । १४·२८०. १८·७९८. चतुर श्रवणसुख साचार परिणामौनि; ऐकण्यास

मनोरंजक व परिणामीं सत्यास धरून, १६·१२३. **परिणत**, पक्व, **परिणतोपरमैकप्रिय** १८·१, **उपरम** पहा. **परिणती**—परिपूर्णता, तैसा तूझेया परिणती। मीं पूर्णु जालां श्रीनिवृत्ती। १७·२०. **परिणाम**—जैसा कोण्हि येकु कांजी पियाला। मग परिणामु पाहों लागला। अमृताचा ॥ ९·१५०. तो पूर्णतेचा परिणामु। पुरुषु गा सर्वोत्तमु। १५·५१५. ३·२०७, ३·२२२, ५·७, ६·३६२, १३·११००, १७·१२८, १७·१६७, १८·२४७, १८·९११; **परिणामाचा विसुरा**, स्वरूप, १७·१५१; **परिणामां आयुष्य आला** १२·१७१, **आयुष्य** पहा; **परिणामा कोंभ निघाले**, अखेरची परिपक्व दशा जें ब्रह्म तें दिसूं लागलें, ९·११०; **परिणामातें जिवविति**, पूर्णावस्थेस प्राणरूप होतात, आधार होतात, ६·४९३.

परितोख-ष—**तोखणें**, **तोषणें** पहा.

परिधान—नेसावयाचें वस्त्र. १३·४१९.

परिपाक—पक्वदशा. पैं परिपाकाचिये वेळे। फल देंटें ना देठु फळें। १८·९५२. १·५२, १८·७८७, १८·१०५२. **परीपाक—परीपाक**-दशा १८·१०७९.

परिपाटी—रीत, पद्धत, अनुक्रम. १४·२००. **महदादिपरिपाटी विचारूनु**, महत्तत्त्वादिकांच्या अनुक्रमाचा विचार करून, १४·२२१.

परिपूर्ण—**पूर्ण** पहा.

परिपूर्ति—**पुरणें** पहा.

परिभारें—**परि भारें** असा पाठ घ्यावा, ६·३६८, **भार** पहा.

परिभाषा—**भाक-ख** पहा.

परिभ्रमणें—**भ्रमणें** पहा.

परिमल—वास, सुगंध. सुगंधु आणि दुर्गंधु। हा परिमलाचा भेदु। २·११७. मग पीकलेया सुखाचा परिमलु। ८·५६. रूपाचा सुजाणु डोळा। वोडौं ये काइ परिमला। १८·१४८५, रूप पाहण्यास डोळा समर्थ आहे पण वास घेण्यास त्याचा काय उपयोग? ३·५५, ४·३, ५·४२, ६·१७, ६·२४६, ६·४६१, ७·२०३, ९·११, ९·३४५, ९·४०९, ९·४८३, १३·१८२, १७·२९७, १८·५४३, १८·८६५, १८·११७८, १८·१३१९, १८·१६२२. **भावांचेनि परिमळें** ७·१८१; **जैसा परिमलु मरगजा जाला**, जशी पाच रत्नाला सुगंधानें अधिक शोभा यावी, ११·५९१; **वेधें परिमलाचें बीक मोडे**, अक्षरांनीं चित्त वेधून घेतल्यामुळें सुगंधाचें वैशिष्ट्य कमी होतें, ६·१५; **रसें वर्णें परिमळें**, आम्रफलास उद्देशून, १८·४३०.

परिमार्जणें—पुसून टाकणें. ९·५२७.

परिमित—मोजकें, वेताचें. **अपरिमित**—मोजतां येणार नाहीं असा. विश्वबाहु अपरिमितु। विश्व-चरणु ॥ ११·३०५. ११·११७, ११·२६९, ११·२७८.

परियसणें—ऐकणें, ऐकलेलें समजणें. अर्जुना तूं परियससी। परियसौनियां अनुष्ठिसि। तरि आज्ञासि वाणि काइसी। सांवें बांपां(बापा) ॥ ५·१६८, ज्ञानदेवी व कुंटे, चौथा चरण— 'सांगावयाची', ५·१६९. **परियस**, ऐक, २·३५३, १३·१०३, १३·३५३, १३·९५१, १४·६५, १४·२४२, १४·३२४, १५·३८२, १८·५३५, १८·५८२, १८·६०७, १८·७४५; **परियस तेयां** १३·२६७,हा पाठ **परियसतेयां(या)** असा घ्यावा, ज्ञानदेवी – 'परिसतया' १३·२६८; **परियसां**, ऐका, माना, १·८४, ५·६९, ८·२६९, १३·४५९, १४·३८, १४·१३५, १४·१७२, १५·११६, १७·१५२, १८·११०; **परियसां मऱ्हाटे बोल** ४·२११; **परियसावा** ६·१३, **–वें** ६·३५९, ज्ञानदेवी – 'परिसावें'; **परियसि**, तूं ऐक, ६·४७, ज्ञानदेवी – 'परियेसीं' ६·४७; **परियससी** १०·२४३, १०·२७९; **पैं परियसु तुं आहासिं** ९·२३७, हा अपपाठ संभवतो, **पैं परियसतु आहासिं** असा पाठ घ्यावा, ज्ञानदेवी – 'पैं परिसतु आहासिं', ९·२३८. **परियसें—मीं परियसें तैसें बोलां** ८·३; **परियसें(सैं) परिस** ५·१७४, याचा अर्थ समाधानकारक लागत नाहीं, 'ऐकतों म्हणतोस तर ऐक' यापेक्षां ज्ञानदेवींतील पाठ 'परिस बापा' ५·१७५ अधिक बरा वाटतो; **परियसैं**, तूं ऐक, २·२९१, ७·१६०, ८·७, ९·३६, ९·८३, १३·७६१, १४·९६, १४·२७७, १५·१४५, १५·२०७;

परियसों, आम्हांला कळेल असें, ७·२७, आम्ही ऐकतों, १५·४४१; परियसौं, ऐकवतों, १४·२८४, ज्ञानदेवी 'परिसऊं' १४·२८६.

परिवंडणें—वर घालणें, कालवणें, प्रकार करणें. आधिं चि द्रव्यें चुरमुरीं । वरि परिवंडिलीं महुरीं । १७·१४५.

परिवडी—प्रकार, पद्धत. हे कल्पना घे सांडी । तें नाहिं इये परिवडी । ६·२९०, ही कल्पना घे, ती सोड, असे प्रकार तेथें नाहींत. मानु नेणती परिवडी । मुद्दल तूटे ॥ १७·३४४, आदरसत्कार कसा करावा तें न कळल्यामुळें पुण्यक्षय होतो, ज्ञानदेवी – मानु नेणतां अपरवडी । मुदल तुटे॥ १७·३४७. १४·१८१, १८·६३६. जांभैयांची परिवडी १४·१७९. परवडी पहा.

परिवर—आवार, घरदार, मर्यादित जागा. प्रकटलेया इंदीवरा । परिवरु नाहिं धनुर्द्धरा । १३·३६१, सुवास मर्यादित जागेंत ठेवतां येत नाहीं. ८·१११, ९·४९८, १३·८४१. ऐक्याचां परिवरीं १८·१३३६, निदेवांचां – ९·५८, हृदयाचां – ६·२८१, – परीवरीं ११·४६; परि वरीं ९·१२७, हा पाठ परिवरीं असा घ्यावा.

परिवसणें—व्यापणें, स्पर्श करणें, जवळ ठेवणें. ह्मणौनि परतत्वें ब्रह्म असे । तें आत्मत्वें परिवसे । १७·३७४. १३·७१० (व). पोथि परिवसिलियां १५·३६२, ज्ञानदेवी – 'परिसिलियां', स्पर्श केला असतां, १५·३९४.

परिवाण—भाषा, शब्द, बोलणें (राजवाडे व दाते). १३·१३८. हे अर्थ संदर्भात बसत नाहींत; ज्ञानदेवी – 'परिवार,' वाहनादि सैन्याचा लवाजमा, १३·१३८.

परिवारणें—वेढणें, प्रवेश करणें. देहीं परिवारला १४·२३६. परिवार, विस्तार, लवाजमा, १३·३८५, १३·४०५, १३·४०७, १३·४३४, १५·१०७, १८·१०६२; चातुरंगपरिवार ११·३९२; सपरिवार ११·३८७.

परिव्यक्ती—व्यक्ति-क्ती पहा.

परिव्राज—संन्यासी. १४·२७५, १५·३२१.

परिष्वंग—आलिंगन. १८·५८३.

परिस—(१) परीस, स्पर्शानें लोखंडाचें सोनें करणारा काल्पनिक दगड. लोहाचें कनक होये । हें परिसिं सामर्थ्य आहे । १·७७. काइ परिसाचिये कसवटी । वानिया जाणें(णे) ॥ ६·९६. २·२४०, ६·३४, ८·१९९, ९·६०, ९·४६०, ११·५३२, १७·२१५, १८·२०७, १८·५९७, १८·१२४८, १८·१६७०. परिसाचां वोरकलीं १७·४०४; परिसाचेया संगती १८·१३९८; पाखाणामाझि परिसु १०·७४; परिसें सितलेयां १८·१७५०; लोहा परिसु, गुरूचें नातें दाखविण्याच्या उद्देशानें, १८·१६२८; लोहापरिसाची दृष्टि १७·३९५; परिसिं लोहदृष्टी केती वेला कीजे १८·२८; लोहाचें परिसा सांकडें १५·२६२; सोनेयां लोहाचा परिसु पाडु न ह्मणे १६·२४५; परिससंगु १८·१४१२. (२) परिस—ऐक, परिसणें पहा. (३) स्पर्श करणें, स्पर्शणें पहा.

परिसणें—ऐकणें, विस्तार करणें; कळेल व पटेल, असें सांगणें. मी परिसें तेसी सांघावी । ४·३९. परिस, ऐक, ५·१७४, १३·२४४, १४·३४५, १५·१०९, १६·२९१; परिसणेयां, ऐकण्याला, १·६२; परिसणेयांचेया राया, ऐकणारांमध्यें श्रेष्ठ अशा, ८·५७; परिसतसे ४·२; परिसतां, ऐकलें असतां, १३·११४३, – जरि कानडें, कळण्यास जरी दुर्बोध आहे, ६·१२०; परिसावी ११·६९६, –वें १३·११४७, –वेया ५·६५; परिसिजे १·१२३, १३·८, १३·२८७; परिसिला ९·९८, –लें ३·१, ३·२२६, ११·६९; परिसैं ३·३२, ७·१७, १३·८६०, वार्ता – १२·७५; परिसौनि १५·४१९. परिसवणें—तैसा पाहिलासि तंव परिसविजे । ऐसें होंतसे ॥ १०·५०, प्रकृति परिसविली तूतें । १३·११, १७·२३७, १८·१२५; मातें परिसवां, मला ऐकवा, ८·५; परिसवे १०·१४१.

परिसर—जवळचा प्रदेश. क्षीरसिंधुपरिसरीं १८·१७३०.

परिहरणें—त्याग करणें, टाकणें, नाश करणें. ह्मणौनि हा न परिहरे । आदिअंतु ॥ २·१६१. आहारातें स्वीकरी । त्याज्य तें परिहरीं(री) । ५·४३. कफवात परिहरौनि १४·१९५; अपरिहर २·१५८. परिहार, निरसन, १३·८५१, १४·३२०, प्रकृति – १०·२७.

परिहसणें—ऐकणें, सहज कळणें, विनोदानें

बोलणें. मी अत्यंतु मडु असें । परि देवा ही नीकें परिहसें । ३·१८. ४·८७, ६·२१२. **परिहसतु आहासि, ऐकत आहेस,** ८·५३, **ज्ञानदेवी–'परिसत'** ८·५४; **हें चि मऱ्हाटें परिहसें, सहज कळेल असें सांगतों ऐक,** ५·५२, **ज्ञानदेवी–हें चि मराठें परियेसीं ।** ५·५२.

परौतणें—परत फिरणें, बदलणें. होन अदृष्ट अपितें । तैं वाळू चि रत्नें परौतैं(ते) । १५·२२, **नशीब अनुकूल असलें तर वाळूचे कणही रत्नें होतील. परौता-ती-तें, पलीकडचा-ची-चें, दुसरा-री-रें, पलीकडे, दूर,** परि नीकें काय यथा परौतें । २·५२, जे सान्या परौनि जगीं । प्राप्ति नाहीं ॥ ६·४०९, जो गुरु परौता । नाणु नेणे ॥ १३·४८४, नाहिं श्रुती परौनी । माउली जगीं ॥ १६·४५२, ५·६४, ६·८१, ८·११७, ८·१३१, १०·१२३, १०·२९६, ११·१५०, ११·१८७, १२·११३, १२·२२५, १३·६२, १३·१०२३, १४·२९०, १५·२०१, १५·३४६, १६·३३३, १६·३३४, १७·१८८, १७·३६३, १८·३४, १८·४२४, १८·४४९, १८·५६४, १८·९८४, १८·८८०, १८·९३७, १८·११८३, १८·११८४, १८·११८५; **जीणेयां परौती** १६·३२८; **बावना वर्णां परौता** १८·३७१; **यया परौते(तें)** ३·१२७, **ज्ञानदेवी– 'यापरतें'** ३·१२७; **प्राणा परौतें पढिये** १७·१४६; **अज्ञत्व परौतें** टेवीं ४·४९; **क्षारिला परौता** नेलेयां १८·९३०; **क्लेश परौते** नेले ८·४२; **जग परौतें सारूनि** १४·१२६; **अऱ्हां परौतें** १५·७५; **पऱ्हौनीं** ६·२३८, **–तें** ७·१४५.

पर्जन्य—पाऊस. **पर्जन्याचिया...धारा** १३·५७, **पर्ज्जन्याचिया धारां** १०·२७६, **पर्जन्यधारीं** ९·१२५; **पर्जन्योदकाचा लोटु** १८·३६६; **पर्जन्ययष्टि,** पाऊस वेळेवर पडण्यासाठीं केलेला याग, १३·२२१.

पर्याॐ—पर्याय, प्रकार, दुसरें नांव. येथ अव्यक्त ऐसा । पर्याॐ हा ॥ १३·९२.

पर्यालोच—विचार. **अधिकारपर्यालोचें,** अधिकाराचा विचार करून, १६·९६; **आत्मपर्यालोच** १६·१११.

पर्व—(१) पुण्यकर्म करण्याचा काल. विपायें घुणाक्षर उमटे । दालिये काउला सांपडे । तैसें तामसा पर्व पडे । पुण्यदेशीं ॥ १७·२९९, **अशा घटना क्वचित घडतात, त्याप्रमाणें असा पर्वकाळ तामसांना क्वचितच येतो. पर्वविशेषें, विशिष्ट पर्वणीस,** १३·८१४; **पार्वण,** (१) **पर्वकाळीं दिसून येणारें, क्वचितच होणारी घटना,** मग नवल तें कवंकें विण । शशिबिंब जैसें पार्वण । १७·२२२; (२) **पर्वकाळीं करावयाच्या श्राद्धादिक क्रिया,** सोमसूर्यग्रहणें । एखांन करिति पार्वणें । १८·१०९. (३) **ग्रंथाचा विभाग.** भीष्मनामीं प्रसिद्धपर्वीं । १८·१७८५. **भीष्मपर्व** १·५४, १३·११४८.

पर्वत—मोठा डोंगर. गर्वे पर्वताचें सिखरें । तैसा महत्वा वरौनि नुतरे । १३·६५६. ९·१२५. **पर्वताचा घांसु करावा** ११·४२५; **प्रमादपर्वति-(तिं)ची दरी** ९·१८१; **मोक्षपर्वता चडे** ५·३२.

पऱ्हां—पलीकडे, दूर. जैसें पृथ्वीनि पऱ्हां जाणें । नाहिं आकाशासि ॥ १५·२७०. ९·१९१. **थोरपण पऱ्हां सांडिजे** ९·३७४.

पऱ्हिवा—नाला, झरा. पऱ्हिवे वाहाति खाताडें । १३·५६१.

पलणें—धांवणें, घाईनें निघून जाणें, नाहींसें होणें, दूर जाणें. आणि हे पलतां पलों नेदिति । २·२१८. वाती पुढां जैसें । पलों लागे कालवखें । १४·२०८. ३·२३१, ११·५००, १३·६३५, १३·८४०, १५·२४८. **पक्षी सैरा पलति** १५·२५८; **पाप चि पले** १८·१५२०; **विवसी पले, जेव्हां दूर जाते,** ११·७५; **पलता—पलते जाले** ११·५०२; **पलतां—पवनगती पलतां** ८·६९; **पलौनि जाए** १५·२६०, **– जीणें** १६·१७६; **माघारी पलौनि** १६·९०; **पलणि—पळणें, पळण्याचा प्रसंग, पळापळ,** २·३२६. **पलवणें—मागुत वाउलीं पलवणें** १३·३२३; **पलवी** १३·२०४.

पलिपणें—पेटणें. तंव विकारांचीं इंधनें पलिपलीं । ४·१२७. १६·३९२. **पाणियें चि जो पलिपे, प्रलयकाळचा अग्नि समुद्रजलानेंही विझत नाहीं यास उद्देशून,** ४·१७५.

पल्लव—पान, पदर. नवां पल्लवीं रोमांचितु ।

१८·१५०८. पल्लव पानें १०·९७; पल्लवसडका, शेल्याच्या पदराच्या दशा, १·९; करपल्लव ११·२११, भ्रू—५·१५१, विषय–, शब्दादि विषय हींच पानें, १५·१६०, शाखा–, शाखा व पानें, १·२५, ९·३४२, शुक्ति–, शिंपल्याचीं दोन शकलें, ६·२६६, स्नेह–, प्रेमाचा पदर, १२·१७.

पल्हणें—विस्तारानें सांगणें. कां पूर्वापर सरिता। भिन्ना दीसति पल्हातां । ३·३९, कुंटे–'वाहतां' ३·३९. २·५५, २·२६४, ३·२. **पल्हातां** २·१६३.

पल्हेजणें—पसरणें. जैसा वर्षाकालु गगनीं । पल्हैजे नवघनीं । १५·१५१, ज्ञानदेवी–'पाल्हैजे' १५·१५२. पाल्हेजणें पहा.

पवड-ढणें—लवंडणें, अंग टाकणें. **पवडणें**— **पवडला होये** ८·६, ज्ञानदेवी–'पहुडला होय' ८·६. **पवढणें**—जो आत्मबोधाचेया ओवरां। पवढला असे ॥ ६·६२. चित्त महासुखीं पवढलेआं। चेओ नेघे॥ ६·३६९. ज्ञानदेवी– 'पहुडलिया' ६·३७०. पहुडणें पहा.

पवन—वायु, वारा, प्राणवायु. तेजातें पवनु हारवी। हृदयामाझि॥ ६·२९९. २·१६७, ५·१५४, ६·५८, ६·१७५, ६·१९०(१,२), ६·४५८, ६·४६६(१), ७·३२, ७·३७, ७·११२, ९·८८, ९·२५५, १०·१६२, १०·२३१, १०·२५१, १८·१३५७. **पवनाचेनि कोपें** ४·१७५; **पवनाची पूतली** ६·२८४; **पवनाचा साटु** १८·७३१; **पवना ऐसे झणियारे** ९·३२१; **पवनगती** ८·६९; **पवनापाठीं** ९·४०९; **प्राणपवन** ६·२४८; **मनपवन**, मन व प्राण, १८·१०३४, मन पहा; **पवनपण**—तेथ मनाचें मेघौडें विरे। पवनाचें पवनपण सरे। ६·४६६ (२).

पवलणें—(पाण्यासारखें) गळून जाणें. तेयांचिया हृदयातें सांडूनि पवले। भेदु जी हा॥ १०·२९७, भेद नाहींसा होतो, ज्ञानदेवी, कुंटे–'पळे' १०·३२१.

पवली—राजमार्ग (राजवाडे); सभोंवार भिंत असलेलें आवार, हा अर्थ ग्राह्य वाटतो. कां चैतन्याचिया पवली। माझि आनंदाचां राउळीं। गुरुलिंगा ढाळी। ध्यानामृत॥ १३·३८६, ज्ञानदेवी– 'चैतन्याचिये पौळी–माजी', चैतन्याच्या आवारांत, १३·३८७, कुंटे–'चैतन्याचिये पोवळीं माजि', आवारांत, १३·३८७, पौलि-ळी पहा.

पवाडणें—समर्थ होणें, शक्य होणें. जो जळतां घरिं सांपडे। तो न पवाडे। कुहां खणों॥ १३·५४७.

पवाड—इच्छा, महत्त्व, सामर्थ्य, वर्णन, विस्तार. हें गगन चि अडे आघवें। ऐसा पवाडु कैंचा॥ ९·११, तेविं चि क्षमे लागि। पृथ्वीचा पवाडु आंगिं। १२·१५०, ७·१५१, ८·२६१, ११·१०९, ११·२३८, ११·२६९; **इंद्रियद्रव्याचेनि पवाडें**, साहाय्यानें, ८·४९; **दीसांचा पवाडु**, जसजसे दिवसापाठीं दिवस जातील, १३·७४७; **प्रेमाचेनि पवाडें** १३·३८४; **विश्वाचा पवाडु** १६·१३७; **चराचरां पवाडु होये**, विस्तार होतो, ७·१३४; **पवाडा**, गुणांचा विस्तार, पराक्रमाचा विषय, पवाडा तुवां केला। गंधर्वांसिं॥ २·१०, **पवाडे सांघेल** १६·५९; **अपवाडु** १३·५६७.

पव्हणें—पोहणें. तो पव्हणेयांहूनि पायेउतारा। सोहोपा जैसा॥ ५·१६४, पोहण्यापेक्षां. पैं पूर्वे वाहांत पाणी। पव्हिजे पश्चिमिली वाहाणी। १८·१२७९, पूर्वेकडे पाणी वाहात असतां विरुद्ध दिशेनें जर कोणी पश्चिमेकडे पोहूं लागला तर. ११·१८६. **तव्हातिचेनि पाणियें पव्हंताति**, तळहातांतल्या पाण्यांत पोहण्यासारखें आहे, ७·१४७; **पव्हती ऊर्मि नुरे**, पोहण्याचा अभिमान रहात नाहीं, १८·१६७; **पव्हों न ल्हाति काइ**, पोहूं शकत नाहींत काय?, १८·१६९७; **पव्हणारु**, पोहणारा, १३·५४४, काशणें पहा.

पशु—जनावर. जैसें कां हिरव चारीं। भांभावे पशु॥ १३·११८. ९·२३८, ९·४३७, १३·१००५. **पशु कुरुवाळणें** १३·२८९; **पशु कां पक्षा** १४·२५७; **पशुपक्षां** १३·२८२, **पशुपक्षादि जाती** १६·३०२; **पशुपक्षीं विवाहीं** १७·१८८; **पशु पक्षी शूकर** १५·१६९; **पशुत्व** ९·४३८; **पशुप्रहारें** १८·८०४; **पशुहिंसा** १३·२२२.

पश्चिम—सूर्य मावळण्याची दिशा. निगिजे पूर्विली मोहोरा। किं येइजे पश्चिमाचेया घरा। ६·१५९. **पश्चिमदिशा** १०·२२३, **–समुद्र** ९·१५२; **पश्चिमा...पूर्वोसिं**, आत्मा व कर्म यांतला भेद

दाखविण्यासाठीं योजलेलें रूपक, १८·२६७; **पश्चिमिली**, पश्चिमेकडील, १८·१२७९; **पूर्व-पश्चिमवाहाणी** १८·३२९; **पूर्व पश्चिम**, इतर संदर्भांकरतां पूर्व पहा.

पश्यंति-ती—चार वाणींपैकीं दुसरी. **पश्यंति**—पश्यंतियेची पाउटी । मागां वाली ॥ ६·३०३, पश्यंती वाणीची पायरी मागें टाकते. **पश्यंती**—जेया तुझेया उद्देशा साठिं । पश्यंती मध्यनापोटीं । सतु परेसीं हीं पाठीं । वैखरी विरे ॥ १६·२०, परा, पश्यंती, मध्यमा व वैखरी या एकापेक्षां एक कमी दर्जाच्या चार वाचा आहेत, पण चारही वाचा निवृत्तिनाथ गुरूच्या वर्णनास असमर्थ आहेत. पश्यंती वाचा मध्यमेंत घालून, परा वाचा ही पाठीमागें पडते व वैखरी नाहींशी होते; मग मौनच काय तें राहतें. **मौनाचिया मिठिया वर्गिजे** १६·१९ पहा.

पसरणें—पुढें सारणें, विस्तारणें. देखें कूर्माचिया परी । उवाइला अवयव पसरी । २·३०२. ११·१४१, ११·४२८, ११·४४६, १३·३२५, १३·११३०, १४·३४३, १६·३२६, १६·३३७, १८·१६५२. **चवडा पसरूनियां** १३·६५, **तोंडें**—११·३८६; **प्रकाशें पसरलेनि** ११·३००; **बाहु पसरूनि** १८·१४०९; **बाह्या पसरुनि** ६·३०५; **मती पसरिलिया**, भक्ति शिवाय हें व्यर्थ आहे, १२·६०; **मुख पसरणें**—याचे संदर्भ, १·८८, २·१९५, ६·२२८, ११·३३७, ११·३७०, ११·३७२; **वेली पसरति** ९·१२२, ११·५०६; **पसरलिये वदनदरी माझि** ११·३५७; **आकाशें खेंव पसरिलें** १५·६९. **पसर**, विस्तार, **अवधाना पसरु** १८·३०१, **कथे**—१३·३३४, **कर्मांचा**—१४·२१२, **किरणाचा**—१६·१८३; **पसर येति** १५·१६६; **प्रज्ञा पसेरेंसि बुडे** १८·२८७; **अर्थकामपसरें** १५·१५७; **पसारा**—**धर्मांचा पसारा** १६·२११, **विश्वेचा**—१३·६५८; **पसारा मांडतसे** ८·१६५,—**सांटविं**, आवरून घे, ११·३७८; **पसरवणें**—**हातु पसरवे** १८·७०९.

पसाऊ-य-वो—क्षमा, कृपा, प्रसाद. **पसाऊ**—ह्मणौनि रक्ष प्रमादा । पसाऊ ह्मणवीं ॥ ११·५६४. १५·२८९, १८·१७८०. **पसाय**—१५·२८, १८·९१४, **—दान** १६·४७०, १८·१७७२. **पसावो** १८·२९.

पहुडणें—**पवडणें पहा.** आणि रिगोनियां शयनीं । सरिसा पहुडें ॥ ११·५४५. **आंगें पहुडल्यां** १४·८७; **मायापुरिं पहुडिजे** १५·४८७; **पहुडणें** १५·४५७, **उत्तीदेयाचें**—१२·६४; **नुपहुडे**—**निवटलें नुपहुडे**, मेलेला मनुष्य जागा होत नाहीं, १४·३५६.

पहुरणी—(१) 'विईपर्यंत दूध देणारी गाय अथवा म्हैस' हंसकोश पृ. १२४. (२) एक प्रकारचा किडा; हा जर गाय गाभण असतांना आंचळाला लागला तर गाय व्याल्यावर दूध देत नाहीं. परि पहुरणीं जें दुहिलें । तें गोरूं न दुभे वियालें । १७·२४७, वरील दोन्ही अर्थ संभवतात.

पहुवा—पोहा. **पहुवेयां लागि**, पोह्यांसाठीं, ९·३९०.

पां—अरे, बरें, काय बरें, तर मग. जन्हीं पा(पां) संभ्राना आले । १·२३६. कवण वल पां आपुले आंगीं । ९·४८९. घरा येऊं पां स्वर्गु । १४·३५५. बोलते पां अर्णव । पीयूखांचे ॥ १८·१७७६. ३·१८६, ३·२६२, ५·११, ५·६६, ५·१०८, १०·११५, १०·२८९, ११·९१, ११·१८७, १३·१३, १३·६५, १४·५८, १४·१२७, १४·२३७, १४·२३८, १५·६१, १५·७०, १५·३८०, १५·४३६, १८·२१९, १८·३१३, १८·३७०, १८·४७८, १८·९३०, १८·१४१७, १८·१४३०, १८·१५९७, १८·१६५६. **भाऊंड चि पां** ८·२६१; **कवण पां** ११·२२१, **कवणु**—८·४, **कव्हणी**—१५·३३, **कां**—३·२२९, ९·३५, १३·५३, १७·६३,**काइ**—५·१६१, ११·१५३, **काइसें**—१२·२२४, **कें**—१८·२६२, **केतुला**—१२·८३, **केवि**—९·५३, ९·५५, **कैसेनि**—८·२४३, १७·१९७, **कोणें**—१८·१९७; **अवधारि पां** २·२३०, ३·१८२, १७·७५, १८·१३३२, **अवधारीं**—१·२६१, **आइक**—१०·२८२, १६·४०३, १७·१६९, **ऊलख**—३·७४, **घे**—९·२९६, **जाण**—२·१६८, २·३००, ३·८१, ३·११०, १३·४५३, **दावा**—११·१६६,

हें – १२·१०, १६·२७३, १८·९२, हेंच – ३·२५१, ९·३०४, ११·१४०, ११·१४८, ११·१५०, १८·२०५२, १८·१३१२, निवों कें – ९·५, परियस – २·३५३, पाहा – १५·२०, १५·२५, पाहे-हें – ८·१६४, ८·१७५, ८·११०, ८·२३८, ८·२४१, ८·२५२, ८·२६२, ९·५३, ९·७५, ९·११४, ९·२५४, ९·३४२, ९·३४७, ९·३६६, ९·४३८, ९·४४६, ९·४६१, ९·४८०, १०·९६, १०·१२२, १३·६५३, १७·११२, १७·३१८, पुरला – ३·७, पूस – २·२८३; बोल – ११·४३७, विचारि – २·९२, २·९७, २·१०७, ३·२१७, १७·५२, १७·८१, १८·१४६, १८·३०१, १८·१६२३, सांव – ५·११६, ८·६५, १४·१२४, १४·२१८, १८·१५३०, १८·१६११, सांवपां (सांव पां) २·२०२; सांवें – १·२६३, सांवो (वों) – ११·२२५, रिगो – १७·१४०, १८·४०६, होतां – ८·१०७, ह्मणावें – १३·८६६. आपणपां, हें आपणप चें रूप आहे, आपणप पहा.

पाई-ईं—(१) पाहीं. हीं व इतर रूपें पाहणें पुढें दिलीं आहेत. (२) पायानें, पाइ-ऊ-य पहा

पाइक—सेवक. पाइकु पाठिसीं घातला। आपण पुढां राहिला। १·१४३. जेथ उलिगे देवां पाइकां। ९·३१९, जेथें देववृंद सेवेस लाभतात. जी जालेनि पाइकें आलें। तें गोसांविपण केवि बोलें। १८·२१, अहो जर मी आपला सेवक झालों, तर अशा सेवकत्वानें आपणांस मिळालेलें स्वामित्व हें खरें स्वामित्व कसें म्हणावें? ११·९९, १८·९८७. **पाइकाचा गुण** ६·१२८; **आग्रहाचा पाइक** ६·४९, **घरिचें** – १७·३४१, – **चेयां पाइकां** ९·३७२; **प्रकृतिचे पाइक** ७·१३८, **प्रज्ञेचा** – १३·८३०; **इछेचे पाइक आलेयां,** आपल्या इच्छा पुरविणारे नोकर झाले तर, १६·१६५; **पाइकपण** १८·१७७१; **पाइकया असे,** नोकरीसाठीं हजर असतें, १३·३८३, ज्ञानदेवी – 'पाइकी करी' १३·३८४; **पाइकी,** सेवा, १४·२०६; **पाइकै,** सेवा, १७·२०४.

पाउखणें—थांबणें, बंद होणें, पारखें होणें. तरि पाउखलें मियां जूझावें। ह्मणौनियां॥ २·३७१, जर सर्व कर्मांचा देवानें निराकार केला आहे तर मीं युद्ध करावें हें ही थांबलें असेंच समजावें, ज्ञानदेवी – 'पारुपलें' २·३७२. **विवंचना आपैसी पाउखे** ५·१५४; **पाउखौनियां—दीठी पाठिमोरी पाउखौनियां,** दृष्टि परत मागें फिरवून, ५·१५१; **रसु पांउखला घाली,** औषध टाकून देतो, १७·१००, ज्ञानदेवी – 'रसु सांडी पायखोळां', लाथेनें उडवून देतो, १७·१०१.

पाउटी—पायरी, साधन, दर्जा, योग्यता. **अभ्यासाची पाउटी** १२·१३६, **गगनाची** – ६·२७१, **पश्यंतियेची** – ६·३०३, **सुखाची** – ८·२६५, – **चां पाउटीं** ९·५०; **सूर्याची पाउटी** १२·७२; **पाउटी करूनि जो दीठी विषो सुये,** विषयप्रातीसाठीं जो माझ्या भजनाचें साधन करतो, १३·८०८.

पाउड—देवापुढें ठेवावयाची दक्षणा. **नवरसदीपिचा पाउडु लाभे** १०·७, ज्ञानदेवी – 'नवरसद्वीपींचा थाउ लाभे', १०·७, कुंटे – 'नवरससुधाब्धीचा थाउ लाभे', थांग लागतो, १०·७. **विडा पाउड देउनि अर्थज्ञानाचां गाभारां भितरां रिगति,** अवधानरूपी विडा व दक्षणा देऊन अर्थज्ञानरूपी गाभाऱ्यांत प्रवेश करतात, १८·४६.

पाउल—तळपाय, तळपायाचा ठसा. देखैं साधकु निगोनि जाये। मागां पाउलाची ओलि राहे। ६·२९७. मवलां पाउलिं चालिजे। ६·३५०.५·१०५, ६·२०४, ९·५००, १२·८, १३·२४८, १८·१४८, १८·८९८, १८·९५४. **पाउलांची मुद्रा** ९·४७७; **अनुभवाचां पाउलीं** ६·१५४; **आं(आ)चरतें पाउलें,** आचरणरूपी पावलें, १७·८६; **एकनिष्ठतेचां पाउलीं** ७·१६८, **चित्ताचां** – १०·३०६, **वांकुडां विचुकीं** – ९·६; **श्रीगुरुचीं पाउलें** १५·१. **पाउलां पाउलां,** पावलोपावलीं, ६·१७४. **पाउलवाट—आसनाचिये पाउलवाटे,** योगातील आसनादि घोपटमार्गानें, ६·५५.

पाउवा—खडावा, पादुका. मी पाउवा होइन। तेया मीं चि मेलवीन। १३·४१६. **तनु आणि प्राण इया दोन्ही पाउवां श्रीचरण लेवउं** १५·८.

पाउस—वृष्टि, समृद्धि. आहा अमृताचा पाउसु

वरिपडा। ९.५१८. पाउसें विन न सुके। समुद्र जैसा ॥ १२.२०३. १४.३३१. पाउसाला, पावसाळा, वर्षाव, च्याऱ्ही मास पाउसाला केला, भरपूर वर्षाव केला, ११.५७२.

पाए-ऊ-य—पाए—तैयाचे नमस्कारिजति पाए। वडील ह्मणौनि ॥ ९.५०५. ११.५४३, १३.५, १८.७६१. पाए ऊळगे ११.७२; पाए वोलगती, चरणसेवा करणारी, १३.३९३; पाए ठेवीतु जाये १३.२५४; पाए निस्तरतील, पाय आक्रमतील, १८.१७८; पाए पाडुनु १७.१४२, यावर वावंडणें पहा; पाए पातलों, पायाशीं आलों, १८.१७५२; पाएं पूसूनियां, अविवेकाच्या पायांनीं पुसून टाकून (लाथाडून), १८.६२०; पाएं पेलुनि, पायांनीं लोटून देऊन, ८.२५७; पाए सिवतले आथि, पायांना स्पर्श केला आहे, पायांना हात लावून शपथ घेतली आहे, ११.६८, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'पाये शिवतले आहातीं' ११.६८; पाएरव, चाहूल, ६.१७२; **पाएवरी**—ऐसें आपुले पाएवरी। चालिजे आपुलिए पाठीवरी। ६.३८९, आपल्या पायांनीं आपल्याच पाठीवर चालण्यासारखें आहे, हें स्वस्कंधारोहण कठीण असल्यामुळें काय करावें तें ६.३९० व ६.३९१ ओव्यांत सांगितलें आहे; हस्तनेत्रपाए १३.८८०; हातपाए १३.५५५, १८.१२८६; पाईं, पायांत, पैं पाइं कांटा निहटे। १६.१५८, १८.८८६; उचलतां पाईं, जलद, ६.४३८, पाईं, पायानीं, १२.७१, खोलिजणें पहा. पाऊ—चाले तरि उदकीं पाऊ न लगे। ६.२७०. १३.२५६, १८.७३३, १८.१०७४. पाऊ आपणपेयां वळवे. पाय आपल्या स्वतःवरच कसा पाय देईल? १८.११६१; हातुपाऊ ५.७७. **पाय**—तैसें भोगिं जें फळ होए। तें फळांतरें वीत जाये। चालतां पावो पायें। जीणिजे जैसा ॥ १८.२५२ (२), जसें चालतांना मागलें पाऊल पुढच्या पावलापुढें पडतें (त्याला जिंकतें) व पुढें पडलेलें पाऊल मागें पडून पुनः पुढें पडतें, तसें कर्माचें फळ भोगत असतांना एक फलभोग पुढच्या कर्माची तयारी करतो. ९.१११, ११.९९, १३.२४७, १३.११६१, १६.१२५, १६.१२८, १७.२०१, १८.९३३. पांयांचा चवडा ६.३८; पायांचें चालणें १८.१३४९; पायांचें चालणें डोया केलें, आपला विहित आचार टाकून दुसऱ्यांचा आचार स्वीकारणें म्हणजे पायांचें चालण्याचें काम डोळ्याला करावयाला लावण्यासारखें गैरवाजवी होईल, १८.९२८; पाये धुआवेयाचेया दैवां ९.३७३; पाये पाखाळणियां, पाय धुण्यांत, १३.१०७०, १८.६४८; उचलता पायें, जलद, १८.१३००, धांवतां – ९.३०१; पाये उपडी, पाय टिकूं देत नाहीं, उन्मूलन करतो, १३.६९३, –देंत ६.३०३, १६.२५; पायां पाठिं चालतां, मागें चालतांना, १३.४४९; पायां पुढां पळती, संसारास मागें टाकतात, १५.२४८; पायें न फेडितु, पायानें न उडवितां, १३.२४५; पाये बांधले १३.८४१, –मोडी १३.१६९; पायां लागौनि ११.५३९; पाये वोलगैन १५.२८; पायांचा होये, पायीं चालतो, १८.४८७; हातां पायां आणिलें, कृतींत उतरविलें, १३.३०८; पायेउतारा ५.१६४; पायेवणी, चरणोदक, ९.३६८, पायवणियां मानु करिति १२.२१३. पायल पहा. पावो १६.१५९, १८.२५२ (१); पावो सूदलेया सवें, पाय टाकतांच, १३.६८४; माथां पावो ठेविति, वरचढ करतील, १३.११५०.

पाक—शिजवलेलें अन्न. इंद्रियरुची सारिखे। करवीति पाक नीके। ३.१२९. ३.४८, १७.१४३ (पा). पाक निफजवीति ३.१३१; व्याजें पाकु करिति १८.१७२४, ज्ञानदेवींतील 'पाठ करितां व्याजें' १८.१७४६, हा पाठ ग्राह्य वाटतो. फलपाक १५.४७७, १५.५५८, १८.१२८.

पाख-पांख—पंख. मासी पांख पाखडी। तंव (हे)हें सरे ॥ १३.१०९८. १४.१९०. पाखांचा मेरु १.१३९; गरुडाचे पांख ९.३०३; प्रतीतिपांखिं, आत्मानुभवाच्या पंखांनीं, ७.१५०; पांखिकुटें, नुकतेच पंख फुटणारें, १८.१६९१ (१), ज्ञानदेवी – 'पांखकुंटें' १८.१७१३, कुंटे – 'पाख-फुटे' पंख फुटणारें, १८.१७१३; पाखिरुं, लहान पक्षी, वारेलगें पाखिरुं १३.३१४; **पांखिरुं**—पाखिकुटें पांखिरुं। गगनीं नुडे तरि काइ करुं। १८.१६९१ (२).

पाखंड-पाखांड—नास्तिकमत, नास्तिकमतवादी. पाखंड—पाखंडाचेया कडे। नागिवि लुंचिति मुंडें। १३.२२. १३.२०. **पाखांड—पाखांडाचे दरकुटे,** नास्तिकपंथाच्या दऱ्या, १२.१४; १६.३१३; **पाखांडी,** नास्तिक, **पाखांडियाची आस्था** ६.१६७, कुंटे–'पाखांडियाही' ६.१६७, आस्था पहा.

पाखडणें—पंख फडफडवणें. १३.१०९८.

पाखरणें—आच्छादणें, पसरणें. तेणें हा सैन्यें सिंधु पाखरिला। १.९५, पसरून सिद्ध केला. **पाखर, अभ्यासाची पाखर पडे** ६.२११. **सपांखर,** दयायुक्त, ९.२०४. **पाखिरणें—विं...भुइं पाखिरिलें** ९.३९.

पाखाण—पाषाण, दगड. केउता सांदा आकाशा। पाखाणेंसि॥ १३.१०९३. कां पाखाणाचां माथां। हांडी फूटली पार्थां। १६.३६६. पोटीं बांधौनि पाखाण। समुद्रिं बाहिं आंगवण। १६.४३३. ९.४३२, १०.३५, १४.३६५, १६.१२४, १६.२४४, १८.१५६८. **पाखाणामाझि परिसु** १०.७४; **तरु तृणें लोह लोष्ट. पाखाणें** १५.१७२; **ईश्वरु पाखाणप्रतिमां** १८.५६४; **पाखाणमात्र** १८.५६८. **पाषाण** पहा.

पाखालणें—धुणें, स्वच्छ करणें. संकल्पपंकु पाखाली। १३.१७२. **पाये पाखालणियां,** पाय धुण्यांत, १३.१०७०, १८.६४८; **साचाचां पाखाळीं कीड,** खरोखर पाहिलें असतां तें घातक असतें, १६.१२०.

पांग—(१) कमतरता, उणीव, हीनपणा. **कर्मांचा पांगु फीटो,** उणीव, १८.६८; **क्षेत्रा वापेचा पांगु पडे,** वापराची उणीव भासेल, १७.२६६; **मरणाचा पांगु पडैल,** मरण यावें असें वाटेल, १३.५७१; **वैराग्याचा पांगु फीटे,** उणीव नाहींशी होईल, ४.१६२. (२) आवड, आसक्ति, कोड व यांमुळें येणारी पराधीनता; बरोबरी. **आवडीचेन पांगें** ६.१३१; **इंद्रियांचा पांगु फीटला** ५.६५; **तैं गा तेयाचेनि पांगें** १८.१७१५, हा पाठ आहे तसा घेतला तर आवडीमुळें असा अर्थ घ्यावा, ज्ञानदेवींतील 'तैं गातेयाचेनि पांगें' असा पाठ घेतला तर, गाणाराची उणीव असली तरीही असा अर्थ (१) सदराखालीं घ्यावा; **योग्यतेचा पांगु करूं न सके,** बरोबरी करण्यासाठीं करावी लागणारी यातायात, ६.३३३; **श्रवणाचेनि पांगें विण,** ऐकण्याची आवड टाकून, एकटाच अंतर्मुख होऊन, ६.२४; **स्वर्गसंसारुपांगें,** आसक्तीमुळें, १४.१७०. (३) पांगळा. **उपायबलें पांगु पाहि टाकी,** प्रयत्न करून पांगळाही पर्वत चढूं शकेल, ८.८०.

पांगुतणें—आच्छादणें, पसरणें. हो कां जे पवनाची पूतली। पांगुतली होंती सोनेसली। ६.२८४. १३.२४८. **त्वचेचेनि पदरें पांगुतलीसे** ६.२५०; **पां गुंतलें** ११.२४२, **गुंतणें** पहा.

पांगुरणें-विणें—पांघरणें, आच्छादणें. नाना क्षीराब्धि पांगुरविला। क्षीरोदकें॥ ११.२१८. पांगुरौनि नैचें उदक। असे नै त्रि माजि खडक। १८.२६९. ११.३७१, १२.१७, १३.२०६, १३.२३१, १८.१४७१. **अहंकारु पांगुरौनि** १८.१२९३, **महिमा**–११.७१; **पांगुरण,** पांघरुण, **गगनाचें पांगुरण** ८.१८८; **पांगुरणें,** पांघरुण, १३.२६, १३.२३२; **पांघुरणें, उष्ण पांघुरावें** १२.६५, **उष्ण** पहा; **पांघुरवितां** १६.१४३.

पांगुलणें—लंगडें पडणें, कुंठित होणें. वाचा पांगुलैली जेथिची तेथ। ९.५२२. १०.६३. **पांगुल-ला,** जेथ प्रवृत्ति पांगुल जाली। ४.१६०, बैलाची करी वानी। पांगुलाचेया॥ १४.१५७, १२.७३, १३.१२९; **पांगुला पासौनि मंदु** १३.४५५; **पांगूळ(ल)** ४.३३.

पांगोरा—'झाड, मुळ्यांचीं बारीक बारीक मुळें' (हंसकोश), गवत कापल्यानंतर खुंटांना फुटलेला अंकुर. **तृणांतिचा पांगोरा** १५.४४५.

पांचाखरी—पंचाक्षरी, मांत्रिक. २.८५.

पांचिक—'पाचिक-हीनकस' (हंसकोश), हलक्या प्रतीचें. कसु होये पांचिका। १३.१००३. **पांचिकें आणि सोळें,** हिणकस (धातु, सोनें) आणि उत्तम सोनें, १८.१२४८; **पांचिकां कसीं पडे,** उत्तम सोनें हलक्या सोन्यांत मिसळलें तर तें कमी कसाचें होतें, १४.१४०.

पाजणें—प्यावयास लावणें, देणें. दूध पाजिला देख। व्यालु जैसा॥ १८.६७६.

पांजला—हा प्रांजला चा अपपाठ आहे, ५·१६. प्रांजल पहा.

पांजरणें—विस्तारणें, पसरणें. १५·१८७. **कां पांजरली वाहुली** १४·२२६.

पांजरा—पिंजरा, सांपळा. तैसा गुरुद्रोह पांजरा। आपण चि होईन ॥ १३·४११. ७·१५०, ८·१३०, १३·५९७. **त्वचा धूनि पांजरेंसीं जडी,** त्वचा धुऊन हाडांच्या सांपळ्याला चिकटवते, ६·२३३.

पांजलणें—भडकणें. १·२५७.

पाझड—झुडपें. **कामक्रोधाची(धांचीं) पाझडीं चूकौनि** ७·१२४, ज्ञानदेवी, कुंटे–'**सांकडीं**' ७·१२७.

पाझर-पांझरणें—द्रव येणें. **पाझर,** द्रव, **सोमकांता पाझरु फुटे** १८·१३०४. **पांझरणें**—पुढां स्नेह पांझरे। मागां चालति अक्षरें। १३·२६२.

पाट-पाटा—(१) मानाचें स्थान, सिंहासन. तेया दलवैंगाचा पाटु। भीष्मासि पैं ॥ १·११५. जें सकळार्थांचा मेळावा। पाटु बांधों ॥ १५·९, ज्याच्यामुळें धर्मार्थकाममोक्षाच्या सिंहासनाचा लाभ होतो. **पाटाचें आंक** १८·६००, **आंकणें** पहा; **पाटाचा धर्मु,** सर्वोत्कृष्ट धर्म, १८·९०४; **पाटाचें निजधाम** १५·२८४; **परब्रह्माचिये पाटीं** ८·२६५; **मोक्षश्रियेचां पाटिं** ९·४६; **विजेश्रियेचां पाटीं** ७·१२, **सायुज्याचां** – १८·१२५१. (२) अधिकार, भार, मक्ता. **पाटा घेतला** १२·८४; **पाटु बांधति** १८·१२९; **आनंदसाम्राज्यीं पाटु बांधिजे** १६·५०, **प्रकृतिधर्माचा पाटु बांधे,** शरीरधर्मादिकांचे अधिकार स्वीकारतो, १५·३१९. (३) पडदा, वाहणारें पाणी. तेव्हळि दृष्टीसि पाटा फुटे। १·२३. तैं ज्ञानदृष्टी पाटा फूटला। ११·१७८. १३·६९६. **पाट पेलौनि** १५·३७२; **सालिचा पाटु** १८·३६६. (४) लिहिण्याची पाटी. १८·१०९३.

पाटण—शहर, नगर. जैसें सगळिए पाटणी (णीं)। एकें चि दीपें दिवेलावणी। १५·३८१. **पाटण पावे,** गांवास पोहोंचतो, लाभ होतो, १६·४३९; **अद्वयबोधपाटण** १६·१२, **संसार**– १५·४३८.

पाटव—पटुत्व, कौशल्य. **सविवेकमतिपाटव,** विचारयुक्त बुद्धीचें पटुत्व, ९·२४१.

पाटाउ—कापड, वस्त्र. पाटाउवें ४·२१.

पाठ—पठण, वाचन; ग्रंथांतील शब्द, पद. गीतेचा पाठु जाणे। १८·१४५१. एथ अर्थें तें चि पाठें। १८·१६६२. १८·१५९३, १८·१६७१. **श्रवणें अर्थें पाठें** १८·१६७३; **पाठें जो पढे** १८·१५१५; **पाठमीळें** १८·१६६९; **पाठक—गीतापाठक** १८·१५१८; **पाठेय**—पाठेयां भावसां फावति गुण। चिंतामणिचे ॥ ६·२१.

पाठार—पाठवळ. **पवनाचेनि पाठारें** ६·५८.

पाठि-ठी—पाठ, पृष्ठभाग, आधार, मदत, मागें. देवासि पाठि आथि कां नाहिं। ११·५२४. नारिलेयाचेनि रागें। पाठिचा सूड मागे। १३·५४१(१), गतकाळाचा. **तेयांचेया ज्ञाना पाठि नाहिं,** त्यांच्या ज्ञानाला विरुद्ध बाजू (अज्ञान) नसते, पूर्ण ज्ञानी असतात, ९·२५९. **पाठि भलेतेया दे,** वरवर मित्रभाव दाखवतो पण आंतून द्वेष करतो, १३·६६७; **दिवसा पाठि देउनि,** दिवस मागें सारून, दिवस मावळल्यावर, १८·१३८५; **पाठि देउनियां,** अज्ञानाकडे पाठ फिरवून, त्याग करून, १३·८५८; **रिपू पाठि नेंदिजे,** शत्रूला पाठ देऊं नये, १८·८६३; **जगासि पाठि पुरवी,** हें मन (१३·१०३) जगाची पाठ पुरवितें, पाठीशीं लागलें आहे, १३·११२; **पाठी लागे**—तैं वैराग्य दवडितां। पाठी(ठीं) लागे ॥ १५·३९, घालवून दिलें तरी वैराग्य साधकाच्या पाठीस लागेल. **पाठि सेइली—वाखाणा चौगुणा पाठि सेइली,** या निरूपणाला चौपट बळ आलें, १३·६४४, ज्ञानदेवी – '**वाखाणा–पासीं से आली चौगुणा**', चौपट स्फूर्ति आली, १३·६४६; **पाठिचां वाटीं,** वारंवार, १८·१५६; **पाठोवाटी,** मागें मागें, एकसारखी पाठीशीं राहून, १०·११८, ज्ञानदेवी – '**पाठींपाठीं**' १०·१३४; **पाठीवरी,** पृष्ठभागावर, ६·३८९; **पाठि पोट,** पाठ व पोट, ११·२७४, **पोट...पाठि,** प्रवृत्ति व निवृत्ति यांस उद्देशून, १४·१०३, **पोटपाठि,** मागची व पुढची बाजू १०·२९१, **पाठिं पोटिं** १२·१२६, **पाठीपोटीं,** वस्त्राच्या आंतल्या व वरच्या आंगास, १४·३४६; **पाठिमोरा,** पराङ्मुख होऊन, १०·७१, तोंड फिरवून, ११·२२४, **पाठिमोर(रे)यासि,** माझ्याकडे पाठ करून

११·५७१, डाऊ पहा; **निद्रा पाडौनि**, निद्रावश झाल्यावर, १३·१००७: **पडिसाइ पाडितासि** ११·६१७; **बुद्धीची भींति पाडूनि,** (आत्मचर्चा हा विशिष्ट महत्त्वाचा विषय आहे) ह्या विचाराची मर्यादा सोडून, १३·८२५; **वज्र पाडिजे,** बंद करावें, ७·१४८; **वावंदणें पाडुनु** १७·१४२, **वावंदणें** पहा; **बोलन्त्रि पाडूं** १३·३३८.

पाडस—हरणाचें पोर. ७·९२.

पाडा—वासरूं. ८·८. **कामधेनूचें पाडें** ११·१०९, ११·५७०.

पाडि-डी—टेंकाड, डोंगर. पाडि—**पाडि टाकी,** डोंगरावर चढतो, ८·८०; **पाडी—गगनाचिये पाडी** ६·३०२, **सद्वासनेचिये** – ७·१२४.

पाडिवा—पाडवा. कां पाडिवां वाढि न मगे। १६·७४, **तुटणें** पहा. **पाडिवेयाची चंद्ररेखा** १५·४३७.

पाढाउ-वो—वाट दाखविणारा, वाटाड्या. १६·४२३. **पंचप्राणमना पाढाउ,** पंचप्राण व मन वाटाडे म्हणून घेतात, ९·२११; **सर्वगीतादर्शनाचा पाढावो,** सर्वगीतेच्या वाट दाखविणारा, १८·३०, कुंटे – 'पाढाऊ', बोधकसंग्रह, १८·३०.

पाणधी—दोन कुंपणांमधली पायवाट. **शून्याचिया पाणधी धांवों आवडे,** विषयांच्या बांधांमधल्या शून्याच्या पायवाटेनें धांवणें रुचतें, १६·१८६.

पाणवाड—मासे धरण्यासाठीं केलेला नदीचा पानोथा. तरि मांसा लागि भूलला। ब्राह्मणु पाणवाडां रिगाला। १६·४४८, ज्ञानदेवी – 'पाणबुडां' १६·४५१. पाणवाडा – मोरी, **भवपुरिचां पाणवाडां** १६·४०५, ज्ञानदेवी – 'पानवडां' १६·४०७.

पाणि-णी—(१) उदक. **पाणि**—सागरीं हीं पाणि वेगें। संचरे तें रूप गंगे। येर निश्चल जें उगें। तें समुद्र जैसा॥ १८·१०८२, ज्ञानदेवी 'पाणी' १८·१०८८. **लोहें पाणि गीळिलें** ११·४२१, ज्ञानदेवी – 'पाणीपां चि गिळिलें' ११·४२६; **पाणिढाल,** पाणउतार, ७·९५; **गिरीशें गंगेचा पाणिढालु केला,** शंकरानें पाण्याचा ओघ खालीं सोडून दिला, १८·१६६८; **पाणियड,** पाण्याचा सांठा, तळें, **मूर्खे पाणियड फोडी,** तळ्याचा बांध फोडून टाकतो, १३·२९६, ज्ञानदेवी – 'पाणियाडें' १६·२९८, कुंटे – 'पाणियाढें', तळें, १६·२९८; **पाणियेड,** त्याच अर्थी, ९·२१३, ज्ञानदेवी – 'पाणियाडें', ९·२१४, कुंटे – 'पाणियेडें' ९·२१४; **पाणिलग,** पाण्याजवळ असणारा, पाणथळी, **पाणिलगें हंसें** ६·१७७; **पाणिवळें,** पाण्यावरील केरकचरा, ६·४३९. **पाणी**—मैं पाणिआंचियें मूर्तिकें। पाणी चि तळपे कवतिकें। ते कहणी पाणि कैचिकें। पाणीचि पाणी चि नें॥ १३·३८८. जैसे पाणियांचीं वेगळें। आपणपां दीसति कल्लोळें। पाणिचि तरि निवळें। पाणी चि ते॥ १५·३०० (२), ज्ञानदेवी – 'पाणिया ही...पाणी' १५·३२२. निम्न भरलेयां उगें। तें पाणी ढळों चि नेणे। १६·१५७. आतां गंगे(चे)चें एक पाणीं। परि नेलें आनानीं वर्णी। एक नेली एक आणी। शुद्धत्व जैसें॥ १७·१९५, ज्ञानदेवी – 'वर्णी' ऐवजीं 'वाहणी' १७·१९६. कां पाणी पांनां पाणी होइजे। लवणें जेवि॥ १८·३९५, ज्ञानदेवी – 'पाणीं पावतां पाणी होइजे' १८·३९८. आपणपेयां पाणी रिगे। गंगे स्नाना केवि॥ १८·११६१. ९·७४, ९·३६२, ९·४३५, १३·२३४, १३·७५४, १३·८९२, १३·९२७ (१,२), १३·१०५८, १६·२५, १६·३१ (१,२), १६·११६, १६·४४७, १७·१३९, १७·२१७, १८·४७८, १८·५८१, १८·८५९, १८·९०५, १८·१२७१, १८·१३३४. **चित्रिचें पाणी हुताशु** १८·४४३; **चूळु चूळु पाणी** १८·१६९३; **कर्मा पाणी सुभे,** पाणी सोडतो, त्याग करतो, १८·१९३; **फलाचिये आसे पाणी दे,** पाणी सोडतो, फलाशा टाकतो १८·१९९, **पाणीं**—कांहीं ठिकाणीं द्वितीया किंवा इतर विभक्ति नसतांही **पाणीं** असा पाठ आला आहे, त्या ठिकाणीं ज्ञानदेवींत 'पाणी' असा पाठ आहे, जसें – ९·२१, १५·३००(२), १५·३०६, १५·४३२, १६·१०९, १६·१२४, १६·१६०, १७·१९५, १८·३९५, १८·५३१, १८·९८१; **पाणीं लाविलेयां पाखाणु आणी नेघे** १६·१२४; **पाणीं बोथिजवावें न लगे,** पाणी पातळ करावें लागत नाहीं, ९·२१; **पाणियां**—**पाणियां ऐसा ढालु** १३·३५८; – **ऐसें,** पाण्या-

प्रमाणें, १२·१२०, –कडे १८·४४०, –जवली १८·२७०, –जैसा कल्लोळु १८·१३९१, –हिं वेगले १५·३००(१); पाणियांचें पात्र १७·१४८; पाणियांचे न वहिलेपणें ७·७९; पाणियांचा संचलु १३·२४५; पाणियांहूनि १८·९२५; कल्पांतिचेया पाणियां १५·३०५, जलदच्युता – १८·८८२; पाणियां गजघंटा येंति १८·१६९०; पाणियें ७·१४७, ९·२९९, १८·५२९, १८·७०२, १८·८४१, –जो पलिये, पाण्यानेंच जो भडकतो, ४·१७५, –ही रान भीजे, हा पाठ पाणियें हीरा न भीजे असा घ्यावा, १३·४८१; जाळ पाणियें न भरे १६·३२१; मेघु पाणियेंसिं धांवे १८·१४५८; अन्नपाणीं १६·३६०, ज्ञानदेवी – 'अन्नपानीं' १६·३६२; खडुपाणी पहा; नदीनदपाणी १८·३२९; पयपाणी, दूध व पाणी, ९·४४; पाणीपणें १८·५१. (२) हात. मज अचरणा चरणु। अपाणी पाणि॥ ९·१५७. पाणिग्रहण, स्वीकार, ४·१२१; कोदंडपाणी १८·३७२, १८·१२८४; पिनाकपाणिचां भातां, शंकराच्या भात्यांत, ११·२०४; शारंगपाणी ३·२२५; शार्ङ्गपाणी ८·५; शूलपाणी ९·३६८; सारंगपाणी ११·५९३, १८·१६३१.

पात—(१) पडणें, गळणें. अश्रुपात १·२७१. (२) पारणी. ६·२०३. पातेचिये कवलिये ६·२६७.

पांत-तां—पाहणें, पावणें पहा.

पातक—पाप. तेथ पातकें मांधति थाॐ। १८·८००, मांधति हा अपपाठ बांधति ऐवजीं आला असावा, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'बांधती' १८·८०३. २·२२२, ३·१२९, १८·७२३. पातकांची अटवी ७·१६८; पातकांसि ठावो १६·३६८; पातकांची दाटुगी सभा १६·४२४; पातकांचा रासि ३·१४०; कुलहरणी(णीं) पातकें १·२२९, नानाविधें – ३·११४; महापातक १·२५६.

पातणें—येणें, प्राप्त होणें, मिळणें, होणें, प्रसंग घडणें. एयां कौरवां भलतें (भलेतें) जालें। अथवा तुज चि काहीं पातलें। २·१८१. तो धावेया हरिंगारुडी। पातला कां॥ २·७२.१·४५, २·१६४, २·१९५, २·३६७, ३·१५०, ३·१५४, ५·२१, ५·१०२, ५·१४२, ८·५२, ९·३२, ९·४८१, ११·१३, ११·३६१, ११·६०७, १८·१४६९, १८·१७५२. पातलां ठांइं १८·१०९६; अवधान पातला १४·६१; आंगा पातलें १३·३५१; आंगातें लेणिं पातलिं १७·१७९; काइ ह्मणों पातला ११·१४; गोमटी कीर्ति पातला १८·१४५५; चोखडी कीर्त्ति जगीं पातली १८·१३१५; पार पातले ५·१५८; पाहुणे पातलों ६·२; ब्रह्मत्व पातले ५·१५७, मातें – ८·१५१, – पातलें ९·४३८; तद्रूपता पातले २·१७४; थडी पातला ६·४६३; निष्कामता पातले ३·१५४; विस्मो पातला २·८३, सभा – १६·४२८; पातलिया— पातलिया विविधा अवस्था जीणौनि १८·८६०; पातलेयां १·१८८, १३·३४६, १३·४९१, १६·१९३, १७·१७३(पा), १८·१७२४; पातलेंयां— पातलेंयां मरणाचा माजिवडा ८·२०६, ज्ञानदेवी – 'पातलयां' ८·२०८.

पातवडा—पापुद्रा. ६·२५२.

पाताल—पृथ्वीच्या खालचा लोक, सप्तपाताळ, सप्ततल, सं.वा.श. पहा; पृथ्वीच्या आंतला भाग. देखत असें पातालें। पन्नगेंसि॥ ११·२५९. तैं एकविसां स्वर्गां ही मीठी। पातालासि दे जै(जे)वि॥ ११·४०६. आगा वृक्षासि पातालीं। जल सांपडे मुळिं। १३·१७९. १६·३२९, १८·६०६. पातालिचा परिमाणु १८·१३२१; पृथ्वी पाताला जाॐ १४·१८२; सर्पु पातालीं रिगालेयां, बिळांत शिरल्यानंतर, १४·३१०; पातालकुहर, पाताळांतील गुहा, ११·३५५; पातालधनें, पुरलेलें धन दिव्यांजनानें दिसतें, ६·४५६; जेविं पातालिंचें धन। दावी किर अंजन। १५·३४, पातालव्याल ११·३५७; पातालस्वर्ग १६·३३४, स्वर्गपाताल ११·२६७; द्यौर्लोकपाताल, द्यौर्लोक पाताल असा पाठ घ्यावा, ११·३१०, ज्ञानदेवी – 'भुवर्लोक पाताळ' ११·३१५, कुंटे – 'द्यौर्लोक आणि पाताळ' ११·३१५; पृथ्विपाताल-स्वर्गीं, मेरु या तीन्ही लोकीं मध्यस्थासारखा राहतो, १५·४७०.

पांति-ती—पंगत, रांग, ओळ, बरोबरी. पांति—

पांति उठी, सत्यलोकाच्या एका दिवसांत चौदा इंद्रांची पंगत होऊन जाते, चौदा इंद्रांचें आयुष्य पुरें होतें, ८·१५३; उजिरी पांति लाभली, उदयकाळ येतो, बोधाचा प्रकाश लाभतो, १५·५५७; पांतिकर, पंगतींत बसणारा, ११·२, १३·४२१ (१). पांती—आहो अर्जुनाचिया पांती। जे परिसणेयां योग्य होंति। १·६२, मग देऊं आरोगिति। तेथवां पांतिकर पांती। मीं चि होईन पुढती। देईन वीडा॥ १३·४२१ (२), पंगत व पंगतींत बसणारा मीच होईन. अवधानाची पांती, एकसारखें लक्ष देणें, १३·३७०; एकी–, एका पंगतीचे, १४·११; तीवां वन्हि पांती, वडवाग्नि, विद्युदग्नि व भौमाग्नि हे एका पंगतीचे असले तरी, १६·२५२; हीरेयांची पांती ६·२६३; पांती एऊं न ये, एकाच पंगतीचे, सारखेच आहेत असें समजूं नये, १८·५१५, ज्ञानदेवी – 'पातेजों नये' १८·५१८; पांती जुंपिजे, पंगतीला जाऊन बसतो, कुळांत जन्माला येतो, १४·२३९; येका पांती मानु करुनु, निंदा आणि स्तुति सारख्याच समजून, १२·२०७.

पातिजणें—विश्वास ठेवणें. १७·५१.

पात्र—(१) भांडें. आतां शांतरसाचें भरितें। सांडित आहे पात्रांतें। ५·३४. ज्ञानदेवी – 'पात्रातें' ५·६४. तेथ किं माझे श्रोत्र। पाठाचें जालें पात्र। १८·१५२३. १८·९५३. पाणियांचें पात्र १७·१४८; प्रतीतीचेनि पात्रें ९·२४२; मौढ्यमद्याचें पात्र १४·१७५; युगांतचक्रिं पात्रें ११·३३८, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'युगांत शक्तीचीं पात्रें', ११·३४३. (२) योग्य, योग्य स्थान, योग्य माणूस. तो कृष्णकृपे पात्र। ६·१२६. ११·९८ (१), १८·१४६२. अविद्याविनाशिचीं पात्रें १८·१२२७; क्लेशा पात्र होती १२·७४; चिलसी पात्र होइन १३·५७२; तपाभिधाना पात्र होए १७·२३५; दैवा पात्र हों १५·९; दैवां पात्र जाली ९·३७३; नामा पात्र जालें १३·९११; पापा पात्र जाला १७·१६४; पात्र हों चि लागे १८·१३००; पात्रां होआवें १७·२४३; नामा पात्र जालें १३·९१९; लिंगा पात्र जाली, या चिन्हाला, येथें नांवाला, पात्र झाली, १८·३३५; पात्रमेळु, सत्पात्र माणसांचा लाभ, १७·२८३; देशकाल-शुद्धपात्रिं दान १७·२६०; पात्रविशेषें दानें, विशेष दानयोग्य माणसांस दानें, ९·३९५; पात्रसंपति, दानास योग्य माणसें हीच संपत्ति, १७·२७२; पात्रता ११·११०. अपात्र—अयोग्य माणूस. नं अपात्रीं हीं उदार। ११·१०३. पात्रापात्र ११·९८ (२). (३) भूमिका वेषांग. पात्रें भांट नागारी। सामान्या क्रिया जुवारी। १८·२९५.

पाथर—दगड. पाथर नेणा न द्रवे। १३·७२४. १३·५४८.

पाद—पाय. निवृत्तिपादप्रसाद ११·६९७; पादप, झाड, १५·१४३; क्षितीचे पादप पोसीति १६·११७.

पान—(१) झाडाचें पान. निर्ये पाना वरि पानें। पांजरति॥ १५·१८७. ६·३११, १५·९२(पा), १५·१७७. पल्लव पानें १०·९७; फुलें...पान ९·३८१; पान पालव डालें १५·१६४; वासनावेलि पानिं पसर वेंति १५·१६६; पानोवानीं—वेदतरुचां पानोवानीं, प्रत्येक पानावर, वेदांचें संपूर्णपणें अध्ययन या अर्थी, १३·१६६. (२) पिणें. कां बधिराचे नीट कान। अपेया नांव पान। १८·५७७. पान करावेया १५·५५६; अपेयाचां पानीं १७·१६२; अपेयाचेनि पानें १८·८०३; अमृतपान १०·१७५, स्तन – ११·७९, ११·२००; चलचित्तपानतुंडिल १८·४, चित्त पहा; पिणें–पीणें पहा.

पानासणें—सज्ज करणें, रचणें. पौलि पानासिली, कोट तयार केला, ९·२१२; दुर्गं पानासिलीं ११·१९७; हुडा पानासिला १२·४८, हुडे पानासिले ११·३५८.

पान्हा—वात्सल्यानें स्तनांत भरणारें दूध. कूर्मिचेया पीलिया। दृष्टि पान्हा ये धनंजया। १८·१३३४. पान्हा फूटे ९·१८, –धरे काइ, आवरतां येईल काय? ११·४०; खडाणे पान्हा आला, तरीही पळवते, १३·२०४; सात्विकाचा पान्हा आणि १३·११५३.

पाप—अपराध, दोष, कुकर्मांचे परिणाम, नीति-

बाह्य वर्तनाचा भोग. क्षात्रवृत्ती जूझतां । पाप नाहीं ॥ २·२२५. स्वर्गा पुण्यात्मकें येइजे । पापें चि पापात्मकें नरका जाइजे । ९·३१३ (१). संतांचेनि आंगलगें । पापातें जिणणें गंगे । १२·१७७. १·२४८, २·२०१, २·२३३, ३·८१, ३·२३१, ४·२०१, ९·१९६, ९·३०६, ९·३०९, १०·७८, ११·५२, १३·६९४, १३·७७७, १६·११७, १६·२५५, १६·२९८, १६·२९९, १७·१६४, १७·१९६, १८·१४०५, १८·१५२०, १८·१५२३. **पापाचा अचलु फीटे** ४·५५; **असंभड पाप पीके** १३·३२; **जैसा कृतघ्नु पाप न जाऊं**, जसें कृतघ्नाला सोडून पाप जात नाहीं, १८·७५२, ज्ञानदेवी–'जैसें कृतघ्नांनि पाप जावों न सके' १८·७५५; **पापाचार** १८·१२७२; **पापात्मक** ९·३१३ (२); **पापताप** १७·२१८, **–पुंज** १८·६८५, **–पुण्य** २·२७७, ५·८०, १३·१५६, १६·२४९, १८·४४७, १८·१४०३; **पापिं...पुण्यिं** १३·६८१; **पापपुण्यादिकें** १८·५६९; **पापयोनि**, पापजाति, ९·४४०, **–नीं** ९·४३९, **–रूप** ९·३१६; **पापावांचौनि** १·२४७; **महापापें** १·२०८, १·२५०; **पुण्य-पापभाग** १६·३०७; **पापिया**, पापी, ते पापिये पातकें । सेविति जाणें ॥ ३·१२९, ३·२६४, १६·४०३, १६·४२४, १७·१०५, १७·१६०, १८·१८८; **पापियें सांचिलीं**, पाप्यानें केलेल्या (करून जमलेल्या) पापाचीं फळें, १८·९४३, ज्ञानदेवी–'सांचलां पापीं' १८·९४८.

पांपर—लाथ. **उरीं पांपरा हालासि**, उरावर लाथेनें मारला गेलास, भृगूनें विष्णूच्या छातीवर लाथ मारली त्यास उद्देशून, ११·१०५.

पाबल—हीन, कमीप्रतीचें. जो आपुलेनि नागरपणें । इंद्रभवना पाव(ब)लें ह्मणे । २·३६२. **पाबली गोठी** ११·६६.

पायल—पायाकडून जन्मलेला, जमिनींतील पाणी, गुप्तधन, चोरी पायाळूला कळतात असा समज आहे; जलद पळणारा. तेथ सदैवां आणि पायला । वरि दिव्यांजन हीं होये डोलां । मग देखे जैसीं अवलीला । पातालधनें ॥ ६·४५६. **पायलाचे लोचन**, डोळ्यांत अंजन घातलें कीं पायाळूला गुप्तधन दिसतें या समजास उद्देशून, १५·३४; **तत्वार्थीचा पायल देखणा**, अज्ञानरूपी जमिनीखालचें ब्रह्मरूपी धन दिसतें या अर्थी, १२·१७९; **धांवतेया पायला**, जलद जाणाराला, १३·७४६, ज्ञानदेवी–'धांवतया पायचपळा' १३·७४८.

पायेरी—पायरी, जिना. १३·९४२.

पार—अंत, शेवट, पलीकडची बाजू. जाण तेयाचां ठांइं । अज्ञानासि पारु नाहिं । १३·७११. ११·१४०, ११·३०१, १२·१७६, १३·४५०, १८·१३६६. **कल्पांताचिया पारा वेगलेया** १८·६८३; **विवेक-सिंधुचें पार** ६·११; **पार पातले** ५·१५८, **–नेदखों**, १०·२७५; **पारत्रिक, पर** पहा; **पार-लौकिक** १७·२९०; **पारावार**, अंत, पलीकडे, ४·१८९, पारित्रिक, १५·५०४; **पारंगत**, निष्णात, पलीकडे गेलेला, ब्रह्मबोध झालेला, १·५३, २·२७७, **शस्त्रविद्यापारंगत** १·१०९.

पारका—निवळीचें बीं. तोडिजे खडुपाणी । पार-केयां ॥ १६·८८.

पार-रिखणें—परीक्षा करणें, बऱ्यावाईटाची निवड करणें. **पारखणें**—जिये अधमोत्तम सूझे । सानें थोर बूझे । जिया दीठी पारखिजे । विखो जीवें ॥ १३·८७, ज्ञानदेवी–'सुझे' १३·८७. **पारखि**, पारख, परीक्षण, १४·४४; **पारखिया—पारखि-याचेनि हातें** १८·८८५; **पारखी**, पारख, पारख करणारा, निवड करणारा, शास्त्रें चि करावी पारखी । १६·४६३, **पारखीं होंति**, निवड करणारीं होतील, १४·२०६; **मार्गामार्गविशेषीं जैसा वारा पारखी नव्हे** १६·२४७. **पारिखणें**—पारिखावें खरें कुडें । पारिखिलें तरि न पडे । अखरें कहीं ॥ ८·२४०. **पारिखौनियां** ९·४३; **रत्न-पारिखियाचां गांविं** १३·३१९.

पारखा—परका. घरिचिया...पारखेया १२·१४७.

पारज—पारा. कां कैलासु पारजें ढवरिला । ११·२१८.

पारणें—उपोषणानंतरचें जेवण. **आमोदाचें पारणें** १०·१११, **श्रवणासि** – ४·२१९; **मेघौनि थेंबटा पडे तैं तेया पारणें** १०·१६७.

पारधी—पशुपक्ष्यादिकांना धरणारा, शिकार म्हणून मारणारा. ३·२११, १६·३४३.

पारंव—झाडाच्या फांदीपासून लोंबणारीं मुळें. [illegible] पारंबियां माझारि । डाहालिया ॥ १५·५८.

पारण्णी-पार्ष्णि—टांच. **पारण्णी कांवरूंमूला पीडूनियां,** टांचेनें, १८·१०३०; **पार्ष्णिचा माथां,** टांचेवर, ६·१९८.

पारावार—पार पहा.

पारिठी—मोठी, प्रौढ. **तार्ना आणि पारिठी** १८·१६५८.

पारिसेपण—शिंदेरण. १०·१८५.

पारु—रक्ष, वेचव. वस्तुत्व गोडवें । अमृतातें पारु म्हणे । १३·३.

पारुखणें—(१) पारखा होणें, दूर होणें, नाहींसें होणें. जेथ नित्यादि क्रिया टके । नैमित्तिक कर्म पारुखे । १·२५३. १·२४५, २·२८२, ११·३७५. **अलाभें...न पारुखे** १२·२०९; **पुढैल पैसु पारुखे** ६·६०; **मनाची धांव पारुखैल** ३·२६४. (२) बंद पडणें, स्थिर राहणें. हा पश्चकर जिये नाथां पारुखे । १०·९. **संतप्रसंगें करावें जरि पारुखे,** संतप्रसंगीं जर नित्यकर्म बंद पडलें, १८·५८८; **संवादु तो चि पारुखे,** बंद पडतो, १८·८१; **पारुखणें—जिया परीं निमिष भरी पारुखणें न लगे,** (चंदनाराशीं सुवासाकरितां) जसें क्षणभरही थांबावें लागत नाहीं, १८·१७२२. ज्ञानदेवी 'पाउखणें' १८·१७४४. **पारुखवणें**—कां एउनु फलाचा घडु । पारुखवी केलिचा वाढु । १८·९६३, जसा केळ्यांचा घड केळीची वाढ बंद करवितो, ज्ञानदेवी—'पारुपवी' १८·९६८.

पारुष्य—कठोरपण. १६·२४३.

पार्वण—पर्व पहा.

पार्थिव—पृथिवी-पृथ्वि-वी पहा.

पालटणें—बदलणें. ऐसा ज्ञानाचिया युगुती । पालटु पडे गा सुमती । डोळेयांची शोभा राती । पालटे जैसी ॥ १८·४९२(२), (ज्ञानयोगांत ज्ञाता, ज्ञान व ज्ञेय ह्या त्रिपुटीच्या जागीं कर्ता, करण आणि कर्म हीं येतात) हा पालट झाल्यावर ज्ञाताच काय तो राहतो, ज्ञान व ज्ञेय यांचा ज्ञात्यांत लोप झाल्यामुळें त्यांतही बदल होतो, जसें डोळ्यांचें तेज रात्रीं कमी होतें. १३·१३५, १८·४९३ (१, २). **पालट** १३·९१८; **पालटा [illegible] मैत्रसे** १८·३४०; **पालटु पडे** १८·४९२(१); **चित्ता पालटु नाहीं** २·२९८.

पाळणें—पाळणें, रक्षण करणें, आचरणें. विधितें पालीत । निषेधातें गाळीत । १२·७७. आणि स्वधर्मु चि पाळावा । परधर्मु तो गाळावा । १८·१३०. ९·४२८, ११·३०६, १३·७९९, १६·३७०. **आज्ञा पालिजे** १०·२८४; **व्रूण पालिली** १८·९१०; **भाग पालिजे** १६·४४५; **विधिनिषेधु पालि** १२·२१६; **लला पालावा** ११·५८३, **लळे पालित** ११·१७१, —**पालीसि** १२·४; **सृजी पाली संहारी** ५·८९. **पालक** (१) पालन करणारा, **सृष्टिचे पालक** १०·८९; (२) पाळणा, **हृदयकोशपालक** १२·५; **पालण,** पालन करणारा, **जगद्खील-पालणा** १०·३; **पालणें,** पालन, १८·८६८; **पालति-ती,** पालन, १०·१२०, १७·१३२; **बालाची पालति करी** १८·५८६; **पालिता,** रक्षण करणारा, **पालितेया गोडु** १२·१९९; **पालन—पालनशीलें** ११·१३०; **द्वारपाल** १३·४१५, **भू—**१·२१८, **लोक—**९·३२३, १०·१००(१,२), १३·६३. **प्रतिपालणें** पहा.

पालव-वी—पालव—(१) पदर. वरि गगनाचेनि पालवें । गाळूनि घेतलें ॥ ८·१५. तरि दोन्हीं पालववेन्हीं । जैसा एकु तंतु अंबरीं । ९·२१९. **पांचै पालव,** पंच प्राण, ११·६३, १३·३६५, सं. वा. श. पहा; **अविद्येचेनि पालवें** ८·३९; **युगांतविद्यूचां पालवीं** ११·२९६; **वाचेचेनि पालवें** १७·१०५. (२) झाडाचें, वेलीचें, पान. जैसी बीजाचेया वेला पालवा । समर्थ भूमि ॥ ९·११७. घेंत पान पालव जालें । प्रमादिचीं ॥ १५·१६४. **कनकद्रुमाचां पालवीं** ६·२६२; **नवे पालव** ९·१८९; **पालव डोलति** १५·१५६; **वेलपालव** १५·१००. **पालवी**—झाडाचीं कोंवळीं पानें, जैसी वरिवरि पालवी खुडिजे । २·३०५. ७·४९, १५·१९१, १५·२०४, १८·१२३; **जीवाभावांचिये पालविये** ८·२६; **नवी पालवीं** १८·३५२ (१), ज्ञानदेवी—'**नवां पल्लवीं**' १८·३५४. **पालवीं पुष्पपुंजु दावी** १८·३५२ (२); **पालवीं फूल फल** १०·९८; **करसंपुष्टपालवी(वीं)** ११·३३२.

पालवणें—विस्तरणें. दिवा पालवे १२·१००.

पाला—(१) पानें, पत्री, पाचोळा. तो पाला तेयां वुभे । टकेयां वरि ॥ १५·१६५, **घुमणें** पहा. **वेलांचा पाला** १५·१९०; **वेलु पालों**, वेल व पालवी, १५·१८४, ज्ञानदेवी–'वेलु पाल्वु', १५·१८५. (२) समुदाय. **विषयांचे पाले** १३·८४, ज्ञानदेवी, कुंटे–'पाळे' १३·८४.

पालाणणें—खोगीर चढवणें, बंधन घालणें. **माथा चि पालाणवी**, आपलें खोगीर, घरदारादिकांचा भार, जीवाच्या डोक्यावर ठेवतो, १८·१०५७.

पालिंगण—समुदाय. **आदित्यांचिं पालिंगणें** ११·२००, ज्ञानदेवी–'पालेगनें' ११·२०३.

पालिवण—झोपडें, पर्णकुटी. **तो भिलांचेनि पालिवणें केवि रंजे** २·३६२.

पालूवणें—उघड करणें, विस्तार करून सांगणें. **प्रमेयबीजाचा मुडा पालूविला** ६·४८६, परजिला (राजवाडे), ज्ञानदेवी–'पालविजैल' ६·४८९.

पालेखाइर—कोवळीं पानें खाणारा माकड. **रानिचेयां पालेखाइरां** ११·२३.

पालेगन—थवा. सुमनिं पालेगनें । सारंगांचिं ॥ १८·१६१६, ज्ञानदेवी, कुंटे–'पालिंगनें' १८·१६३६.

पालोवाल—पानांचा विस्तार. **पालोवालिं उत्तरोत्तर**, अधिकाधिक वाढणाऱ्या या पानांच्या विस्तारावर, १५·१९६, ज्ञानदेवी, कुंटे–'माळोवाळीं', माळयामाळयावर, १५·१९८.

पाल्हालणें—द्रवणें, विस्तार पावणें. हों काज शारदियेचेनि अंकें । चंद्रबिंब पाल्हैलें । ६·२५८. कां सोमकांतु सोमें पाल्हाले । १८·११२. **पाल्हेली जाए**, विस्तार पावते, १५·१०१, ज्ञानदेवी–'पाहाळीं' १५·१०२; **पाल्हाल—सोमकांतु पाल्हालु धरी**, द्रवतो, ११·२४४.

पाल्हेजणें—विस्तार पावणें. **उंबाडें पाल्हैजति** १५·१२६; **डालुका पाल्हैजति** १५·१६३; **पल्हैजे** १५·१५१, हा पाठ **पाल्हैजे** संभवतो, ज्ञानदेवी–'पाल्हैजे' १५·१५२, कुंटे–'पाल्हेजे' १५·१५२.

पावणें—मिळणें, मिळवणें, पोहोंचणें, गांठणें. जेथ ध्यानाचे डोले । पावतिना ॥ ४·१२. **पाउनि**—तेवि मातें पाउनि ठेलीं । दूरि कर्में ॥ ९·१२२. **मातें पाउनि** १६·३५२; **पाउनियां** १·२१०, **पाहणें** पहा; **पावत—पावतु ऐसा गमे** १३·१०१३; पावता, मिळविणारा, **पूर्णता पावते होंति** ३·४४; **पावतां—पुरता ठाओ पावतां** १८·५९; **पावति** २·३१३, **पद पावति** २·२७१, **प्ररोहो**–३·१३४, **फलें**–१८·२४९, **मातें**–९·४७९; **पावती—आधा पावती** १·२५८; **पावतील** २·१९८, ४·११७; **पावलेयां** १६·१५१; **पावसि—मातें पावसि** १८·१३५५; **पावसी** २·२८४, ८·७८, **करतलें**–, सहज मिळेल, १७·३१६, **मातें उपायें**–१८·१३७०; **पावसील**—तरि स्वर्गसुख अनकलित । पावसील ॥ २·२२०, **पावाल** ३·९९; **पावावें** ८·१२५(२); **पाविजतसे**—पैं जेयाचेनि अंगसंगें । इये प्रकृतीतव अष्टांगें । जन्म पाविजतसे जगें । तो पिता मीं गा ॥ ९·२६८; **पाविजे**—देखें इंद्रियां आधीन होइजे । तरि शीतोष्णातें पाविजे । आणि सुखदुःखीं आक्र-लिजे । आपणपें ॥ २·११९, आणि सांख्यि जें पाविजे । तें चि योगि गमिजे । ५·२९, २·२४०, १२·२३, १४·३०४, १७·२५, १७·११७, १८·९९४, १८·१०००; **तद्रूपता पाविजे** ३·३६, **योगु**–२·२७५; **पाविजैल—महेंद्रपद ही पाविजैल** २·६५; **पावे** १·२५५, २·२२८, २·२९९, २·३०८, ३·८०, ६·४४०, ६·४७८, ८·११७, ८·१२५(१), १३·५३५, १४·३९४, १५·३३१, १७·८६, १७·३४९, १८·६७७, १८·९०७; **अपाओ पावे** २·३४९, **उपहति**–२·१९९, **जन्म**–६·४४९, **जात्यंधा पळणि**–२·३२६, **ठावो**–१८·८९९, **नाशु**–२·३१३, **पद**–१८·१२५२, **पाटण**–१६·४३९, **भूमिका**–१८·९५८, **मेलु**–१७·५३, **सरि**–१६·३५७, **सुखा**–१६·४३७; **पावें—सीणु पावें** १६·३९८, **पाहाणें** पहा; **पावेया, तत्व पावेया** १६·१०३, **नीकें**–१८·२८१; **पावैल**—ते खुण चि पावैल स्वभावें । आत्मारामीं ॥ ५·१३५, **स्वभावें पावैल ना** ४·१५५; **पावों—पावों सरलें** ६·४८४, **पावौनि** ९·५१५, **परम उल्हासु पावौनि** १·८४, **मातें**–१५·२९८; **पावौनियां—त्रिविधता पावौनियां** १७·१२१;

पावणें—तैसें शास्त्राधारें तेणें । ईश्वरु चि एकु पावणें । १८·८४२; **पावणेयां परौतें** ८·११७. **न सहित आलेलीं पावणें चीं कांहीं रूपें : न पवतां**—२·३५१, ठाऊ **न पवतां** १३·५४५, १५·१५, **थडी –**, किनारा लागला नाहीं तोंपर्यंत, १८·१५०; **न पवति**—वांछित तेंव न पवति । ना तेकही चि आइसंनति । १३·३३३, ९·४५४; **न पवती** ९·१८८, ९·३५०; **सरी न पवती** ४·१५७; **न पवतु**—अद्योग्य ही मी न पवतु । कें जाइन ।। १८·१६०१, **न पविजे**—ऐसेनि कोडी एकी जन्म जाऊ । परि न पविजे मातें ।। १५·३३४, **जंव न पविजे तें** ठांग । १८·२४८, **न पवे**—कर्मबंधु सर्वथा । बाधुं न पवे ।। २·२३१, २·१८७, २·२६८, ९·४८१, १०·५९, १८·१२६, १८·३७२. **पांतां**—(१) पावतां, जाऊन मिळतां, या अर्थी, १८·३९५, (२) पाहातां, या अर्थी, **पाहणें** पहा; **पावें**—(१) पाहावें, या अर्थी ६·१८१, **पाहणें** पहा, (२) मिळावें, **हारतलें आणत पावें** १८·३९७; **पाववणें**—भाऊ **तुमचा ठाऊ पाववीन**, त्यांतील भावार्थ तुमच्या ठिकाणीं पोंहोचवीन, तुम्हांला सांगेन, १४·४११; **पावविजति**—देखें माता-पितरें अर्चिजति । तियें सर्वस्वें तोपु पावविजति । २·३२.

पाश–पाशक—बंधन, जाळें, फांस. **पाश**—मांडिलेयां पाश । वारेयासि ।। १८·६११, निष्फळ यत्न. **आशापाशरहित** ३·७४. **पाशक**—**देह पाशकीं गोविजे** १४·६४; **पाशि**—**कपाशिकें** १६·३४३, **सुखज्ञानाचीं –** १४·१४७. **पांस-पासिक** पहा.

पाषाण—दगड, धोंडा. पाशाणा वरि वर्षलें । १७·४१४, **पाऊस निष्फळ होतो.** ९·४८७, १८·१६२२.

पांस–पासिक—**पाश–पाशक** पहा. **पांस**—घातले आहाति पांसें । निसंगां जेणें ।। १८·१०५८, **ज्ञानदेवी – 'फांसे'** १८·१०६४. **पासिक**—पासिकेंविण गोविति । ३·२५४.

पासवणे-पासिवणें—फांस, बंधन (राजवाडे); मागें हटणें (ज्ञानदेवी) हा अर्थ समर्पक वाटतो. **पासवणे**—जे मतिभ्रमाचे पासवणे । येंति चि ना ।। ७·१६७, मतिभ्रमानें ज्यांची पिछेहाट होत नाहीं. **पासिवणें**—**पासिवणें न घली**, माघार घेत नाहीं, १३·४९५.

पासाव—जवळ, पासून, कडून. **तुज पासाव**, तुझ्याजवळ, १३·६; **मज चि पासाव होंति**, माझ्यामुळें, १०·८४.

पासिं-सीं—जवळ. शब्दास जोडून किंवा निराळा स्वतंत्रपणें हा शब्द आलेला आहे. **पासिं**—मग पासिं असत न दिसे । वस्तुज्ञान ।। २·५६. वस्तुचें अशेषें । तें पासिं चि असतु न देखे । ५·८०. आपण चि पासिं दावी । इष्ट मैत्र दुरावी । १३·७१२. ७·१२७, ९·५६, १०·१६६, १३·३१८, १३·३८२, १३·४६०, १३·७२५, १५·५०, १६·१७५ (सिं), १६·२५५, १८·४७२, १८·७९३, १८·१५४५, १८·१६२०, १८·१७०१. **ठेवेया पासिं** ११·६२२, **संतां –** १३·११६३; **लक्ष्मी पासिं आलेयां** १६·१६४; **अन्न आणि भूख पासिं असे**, भरविल्याशिवाय मूल जेवूं शकत नाहीं, हा भावार्थ, १७·३४७; **सुऱ्हद पासिं आले** १४·३६०; **कुळापासिं** १·२५४, **जला–** ४·९५, **तेयां –** ९·२०७, **मनबुद्धी–** १२·१०१, **महासिद्धांता–** १५·४०१, **समुद्रा–** ९·४५८. **पासीं**—विखें पासीं ही आलेयां आते न रिगे । हें काइ म्हणौनि ।। ६·३३. १४·२५२, १८·५१२, १८·१०७५, १८·१५७३. **भूकैलेया पासीं** १८·१००१; **द्रोणापासीं** १·९३, **मज–** १०·१४५, **सुषुम्ने–** ६·२४०.

पांसु—धुळीचा कण, धूळ, माती. **ई पांसूची ढेंपुली** १५·३६९; **पांसुता**, धूळपणा, धूळ असणें, १५·४७२.

पासूनि-सौनि—आंतून, पासून, कडून, मुळें, पेक्षां. **पासूनि**—ज्ञानापासूनि ध्यान । विशेषिजे ।। १२·१४०. **वेदापासूनि** ९·३६६. **पासौनि**—प्रकाशु आणि कडवसें । हें सूर्या चि पासौनि जैसें । १०·८६. आणि चयें लागि पांगुला । पासौनि मंदु ।। १३·४५५. १·११९, ३·३५, ३·१८७, ५·६१, ६·३६८, ७·५१, ९·२४, ९·८७, ११·२१४, ११·४५८, १२·१४१, १३·६८३, १३·१०४०, १३·१०५०, १५·४९८, १५·५१६, १८·१३९९, १८·१५४७, १८·१७३७.

अतिवृद्धा पासौनि वृद्ध १३·९७५; **अहित पासौनि काढिती** १६·४५९; **आदिलापासौनि,** पूर्वीं होती त्या पेक्षां, (१) वसंतऋतु येण्यापूर्वी होती त्यापेक्षां, १·४३, (२) पूर्वी आस्था होती त्यापेक्षां, ६·४८४; **कर्मापासौनि बरवा,** पेक्षां, ९·२६५; **खांदियांपासौनि शाखा फूटलिया** १०·९७; **तुज पासौनि,** तुझ्याकडून, ११·६९, **तुजपासौनि,** तुझ्यामुळें, २·९५; **तेयापासौनि,** त्यापेक्षां, १·२६४, त्याच्यापासून, २·९६; **भ्रांती-पासौनि हीतलें** ५·३४; **रश्मि हान मृगजळा पासौनि अर्कमंडला,** सूर्यकिरण व मृगजळ या-(दोहों)हून जसें सूर्यबिंब निराळें आहे, १५·४९७; **विषयांपासौनि हीतलें** ५·१४७; **वैकुंठापासौनि विशालें** ९·३८५; **पासौनियां** ११·३८०, १३·८९९; **पासौनु, देहा** – १५·३३५, **सुषुप्ती आणि स्वप्ना** – १५·४९६.

पाहणें–पाहाणें—बघणें, दिसणें, विचार करणें, जोपासना करणें. कित्येक ठिकाणीं **पांहणें** चीं रूपें आलेलीं आहेत, त्यांपैकीं कांहीं येथें दिलीं आहेत. **पाहणें—पाहतां, गलु न पाहतां** १३·७३८. **पाहाणें—पाहा** ६·३०, ११·४२४; **पाहातपाहातां** १८·१६८७; **पाहांत असति** ११·३२९,–**असे** ११·२६८; **वाट पाहांत** ८·१०३; **पाहांत पाहांतां** ११·३३०; **पाहातां** ६·११७, ११·२२२, ११·२८५, १४·७२, १६·३८; **पांहातां** ११·१४०; **पाहांतां** १६·३२९, १६·३५६, **परब्रह्माचेनि कसें पाहांतां** ४·११४; **पाहाताति** १३·६४० (२); **पाहांति** ३·१२८,९·१५१, ९·३७१, १८·७९८ (ति); **पाहांतेया**—आरिसा आरिसेया पाहांतेया। अपाडु जेतुला ॥ १८·२७२, आरसा आणि आरशांत पाहणाराला, ज्ञानदेवी – 'आरिसया आरिसां पाहतया' १८·२७४; **पाहावा-वी-वें**—आगा सूर्योदयो जालेयां। सूर्यो सूर्यें चि पाहावा धनंजया। तेवि मातें मीं जाणावेया। मीं चि हेतु ॥ १५·३९३, १३·३१२ (२), १८·२७१; **तो पाहावा हे डोहले** १२·२२१; ते पाहावी हें उपजे। तैं तो चि पाहावा॥ १३·३१२(१), **अहिंसेचें रूप पाहावयाचें** असेल तर तो (ग्रंथाधार)च पाहावा; **दूरौनि पाहावे** ९·१७१; न पाहावें तें पाहे। १३·७७३ (१), **तैसें एक स्थान पाहावें लागैल** ६·१६३; **पाहवेया**—एक मी वांचूनि वास। न पाहवेया ॥ १३·६०३; **विश्वरूप पाहावेयाचे डोहले** ११·३६१; **पाहासि—शोधुं पाहासि** २·९४; **पाहांसि**—जरि चित्त पाहांसि माझें। एणें मीसें॥ ३·१५, **जाणों पाहांसि** १७·१९७, **झोंबों** – १७·५०; **पाहिं**—हा रातिदिवसु पाहिं। जैसा जात्यंधा ठाउवा नाहिं। ४·२००, १०·२७६, १५·५०२, १६·११७, १६·२९०, १६·३९८, १७·१०४, १८·१४०३; **पाहिजे** ५·१७, ५·७६, ६·३, ७·११२, १५·२४५(२),१६·१०१; १७·१७६; **अद्वैतें पाहिजे** १५·२४४, **घेऊं** – १०·२४१, **धाया** – १८·१७०, **रूप** – १५·२४२; **परि अमृतीं कुहा पाहिजे,** अमृतांत असूनही विहिरीची (पाण्याची) इच्छा करावी, ९·३००; **पुजुनि देऊं पाहिजे,** १६·१४७; **पाहिजेता**—जें पाहिजेतेन विण पाहिजे। १५·२४५ (१), आपण पाहणारे आहों ही भावना सोडून; **पाहिला-ली-लें**—यशोदा सायासें पाहिला। ६·१३७, १·१९३; **वरि डोळां पाहिली** ८·४१; **जंव मियां पाहिलें** ११·२७१; **ध्यानाचां डोळां पाहिलासि** १६·२९; **पाहिलेयां** १८·११६९ (१); **पाहीं**—एणें कारणें ह्मणिपे पाहीं। व्यासोच्छिष्ट जगत्रय ॥ १·४७, ऐसा स्वभाऊ चि पाहीं। इंद्रियांचा॥ २·१२०. २·१५८, १०·२७५, ११·५०, ११·११०, १३·१११५,१४·३६२,१६·१३३, १६·२६१, १७·१९८, १८·९७७; **पाहील**—जात्यंधा कैंचें पाहील। ६·७, **पाहुनि** १८·१५५२; **पाहुनियां,** नीट तपासून घेऊन, १७·२७३; **पाहुनु** १२·४४, १६·४११; **पाहूनि** १३·२८९; **पाहे,** पाहतो, जाणतो, बाहिरि दीठि उघडूनि पाहे। ११·२२३(१), १३·७७३(२),१३·८१७, १३·१०४१, १३·१०५१, १६·१४१, १६·१४३, १७·१८९; **पाहे पां** ९·२५४, ११·५३४, १७·११२; **तूं पाहे(हें)** ९·९१; **वास पाहे** ७·१२९; **हों पाहे** १८·२८४; **पांहे** ६·४३, हा पाठ पाहे असणें संभवतें, ज्ञानदेवींत या पाठाऐवजीं 'अर्जुना' हा पाठ

आहे, ६·४३; **पाहों—**ऐसी(सीं) **पाहों पाहों** वायांगी मीसें ११·१०८; **पाहों एंथि** ८·८३; **पाहों लागला** ६·८८, ९·१५०, ११·१९९; **वाटा पाहों** ११·५४०; **साचोकारें पाहों लागे** ४·९६; **पाहों विसरला** ७·१२१; **मानु पाहों** ११·५३८; **हों पाहों** १७·१६; **न पाहों** ११·२२३(२), ज्ञानदेवी–'न पाहें' ११·२२७; **पाहणें—**कैसें अनुग्रहाचें करणें। पार्थाचें पाहणें आणि न पाहणें। तेंही सकट नारायणें। व्यापूनि घातलें॥ ११·२२३, **पाहणें टाकणें** १८·१४१४(२); **पाहाणें** ४·८५, १६·१४८, १८·५३०. **पहावें** १·१७१, ज्ञानदेवी – 'पाहावें' १·१७१. **पाणें—** पाहणें या अर्थी या क्रियापदाचीं रूपें अनेक ठिकाणीं आलेलीं आहेत, त्यांपैकीं कांहीं येथें दिलीं आहेत. **पाइं,** पहा, इयें शरीरांतरें पाइं। २·११०, झणीनि भक्तु येकु पाइं। ज्ञानियां जो ॥ ७·१०८, मज चि नावें पाइं। जीणें ठेविलें ॥ ९·३३२, ३·४९, ३·५८, ४·१११, ४·१५३, ५·४६, ८·१५६, ९·६८, ९·८१, ९·४६७, १०·११४, १८·२६५, १८·३३३, १८·११८३; **दाउनि पाइं** ९·९५; **पाइजे,** जरि उपमा पाइजे ६·४८२, ज्ञानदेवी–'पाहिजे' ६·४८५: **पाइजेति—जाणों पाइजेति,** जाणावयास पाहिजे तर, १०·२४२; **पाईं** ३·२९, ३·१७७, ३·२३५, १४·३२१, १५·२८४, १५·५५२; **पाउनि,** समजून घेऊन, १८·१२९५, १८·१३४३; **पाउनियां** १६·१८; **पाए,** पाहतो, **निगों पाए** ६·२६७, **वास**–१८·१०९२; **पाये—वास न पाये** ६·३७०; **पाये पां,** पहा बरें, ६·३१२, ६·३६२, या दोन्ही जागीं ज्ञानदेवींत 'पाहे पां' असा पाठ आहे; **पाऊं—**सिंधु सिंधुनें पाऊं जाए। १८·१४१४ (१), **पाऊं जांतां** १८·५३३ (१), **–लागसी** ९·७०; **पांत**–पृथिवीतळ उलंडों पांत। १·१५३, १·१४७, १·२४१, १०·१६६, ११·१४३, **न पांत** १८·६१८; **पांत ठाके** १८·९७० (२); **पांतसे** ११·२१४, **हों**–१८·१५८३; **पांतां** ६·९३, ६·२११, ८·२५, १३·२१४; **पांतां** १·८, १·३८, १·२०९, २·११, २·७०, २·९०, ४·१००, ४·१६२, ६·४०, ७·२९, ९·६७, ९·१०९, ९·२४८, ९·४१२, १०·१८५, ११·२२५ (१), ११·२८४, १४·३९१, १५·१३७, १५·४५४, १६·११०, १६·२५२, १६·२८१, १७·५, १८·३९४, १८·३९७, १८·५२९, १८·५६६, १८·११६८, १८·१४४९; **न पांतां हिं दीसे** ११·२२५ (२); **दशेची वाट न पांतां** ६·४५१: **पांतासि** ११·३६०; **पांनि—**गरुडाचेनि मारुतें। सांडे पांनि ॥ १·१२४, ६·२०२, ११·८५, १३·६४० (१), १५·२४३, १७·३६५, १८·११८; **पांतु** १·१३३, **कुपथ्याचें नीस पांतु** १३·८१; **पांतें,** पाहणारें, आरिसा पाऊं जांतां कोडें। जैसें पांतें चि रिघे पुढें। १८·५३३ (२), **पांतेपण—**पांतेपणें विण उमा। पांत ठाके ॥ १८·९७० (१). **पाणें—** पहाणें, पैं दर्पणातें दर्पणें। पाहिलेयां होये न पाणें। १८·११६९ (२); **पावी,** पहावी, १६·२३; **पावेया,** पहाण्यासाटीं, १८·२८१.

पाहणें—उजाडणें, पहाट होणें. **पाहला-ली-लें—** कां मनगा दुकाळु पाहला। ११·४२३, दुष्काळ संपून सुकाळाची पहाट व्हावी. **पाहला—सुकाळु पाहला असे** ३·२६, ज्ञानदेवी–'पाइला' ३·२६; देखी अद्वैतदिवसें पाहाली। रात्रि जैसी ॥ ६·३९९, द्वैताची रात्र अद्वैत दिवसानें उजाडली; **उखा पाहाली** १६·२६३; **पाहालिं गेलें,** उदय पावलें, ९·४७४, **पाहालीं**–१८·१५०१; जीवीं सुखाचें सुयाण पाहलें। ११·३३३, ५·३१, ६·१३६, ११·१८५; **अद्वैत दिवसें जेया पाहलें** ६·१०५; **पहालेनि पहाटे,** जो प्रकाशून पहाट झाली असतां, १६·७; **पाहालेनि सुयाणें,** सुकाळ, धान्याची विपुलता झाली म्हणजे, १४·२१४; **पाहालेयां** १३·९३, १४·४७, १५·५२५, १८·२६१, १८·१६०६; **पाहलें,** पहाट, तैं नक्षा(क्ष)त्रांतें पाहलें। गिळी जैसें ॥ १८·१९४. **रात्रि पाहलें** १४·३६०; **पाहालें** २·३५४, ११·९६, १४·३५२, **नातरि जात्यंधा पाहालें प्रमाण नोहे** ३·१९४; **ज्ञानाचें पाहिलें,** उजेड, प्रकाश, ४·१९१; **पाहिचा-चें,** उद्यांचा-चें, **पाहिचा वेळु** ९·४०१; **आजिचें...पाहिचें** १३·७५८; **पाहांती,** उजाडणारी, उजाडती, ७·१२७; **पाहे,** उजाडत, तरि विद्युत्स्फुरणें कां

न पाहे। जगामाजि ॥ ५·११२, कां राक्षसांसि दिवो पाहे । राति होउनि ॥ १८·७२१, राक्षसांचा दिवस रात्र झाली म्हणजे उजाडतो; **सूर्यें सकल दिवो पाहे**, सूर्याच्या उगवण्यानें सगळा दिवस उजाडतो, १८·३५४; **पाहे, उद्यां**, पुढें लगेच, पाहे चि ना पुढ्तिं आलें। १३·७३४.

पाहाट—पहाट, प्रभात, प्रातःकाळ, सूर्योदया-पूर्वीचा काळ. ते पाहाटेविण पाहाटवित। ९·२०० (१). ८·१५९. **पहालेनि पाहाटे** १६·७; **उन्मेखा पाहाट फूटे** ६·४५०, **पुण्याची**–४·५५; **सुखपाहाट**, पाहाटेचा आनंदाचा काळ, १६·२३८; **पाहाटि–अवसिपाहाटि** १३·३०; **पाहाटवणें**, उदय करवणें, ज्ञानाचा प्रकाश पाडणें, ९·२००(२).

पाहार—प्रहर. जिये गाविंचा पाहारु दियां वेन्हीं। ८·१५३. **आठ पाहारिं**, दिवसभर, १७·२०१; **आठां पाहारां भीतरी**, एक दिवसांत, १२·१०५; **आठै पाहार**, सर्व दिवस, ११·१६७, ११·६७०, १३·३६५, १३·५४९; **चौपाहारी**, चार प्रहरांचा काळ, अर्धा दिवस, ११·४८९; **देहाची चौपाहारी**, येथें आयुष्यकाळ, ८·१५९; **रातिची चौपाहारी**, १८·९६२; **दुपाहारी, दुपाहारी कां दिवसें**, दोन प्रहरभर किंवा दिवसभर राहिलेलें, शिळें, १७·१५४; **ब्रह्मेयाचिया ही पाहारातें आपुलां डोलां देखते**, ब्रह्मदेवाच्या प्रहरांची ज्यांना जाणीव आहे, ब्रह्मदेवाच्या दिवसारंभीं सृष्टि उत्पत्तीचा आरंभ होतो व रात्रीं लय होतो हें जे जाणतात, ८·१५७.

पाहुणा—अतिथि. आम्हीं भावांचे पाहुणे। भलेतेया ॥ ९·३९१. ६·२, १३·६४२, १४·२१४. **पाहुणर**, पाहुणचार, जें वैरियांचा पाहुणरु। ८·१४७, हा पाठ **पाहुणेर** असा संभवतो. ज्ञानदेवी–'पाहुणेर' ८·१४९. **पाहुणेर**—**शाकांचा पाहुणेरु** १६·२२; **पाहुणोर**, पाहुणचार, १०·११; **पाहुणोरा आला आहे**, पाहुणचारासाठीं आला आहे, ११·२.

पाहूती—पायरी (राजवाडे). **पुण्याची पाहूती सरे**, पायरी संपते, शेवटच्या पायरीवर येतो, ९·३२५.

पिकणें—पीकणें पहा.

पिंगला—(१) पिंगट. **पिंगला दीठी** ११·२०१. (२) नाभिचक्रापासून उजव्या नाकपुडीपर्यंत जाणारी सूर्य-नाडी. ६·२४४. **इडा** पहा.

पिचडि—थुंकी. तैसें पिचडिं तोंड। सरांडैल ॥ १३·५६०.

पिंजरी—बारीक पूड. **धूमरजाची पिंजरी** ९·१२४; **चंदनपिंजरी** ११·२१९.

पिंड—पुंज, गोळा, लिंगदेह, शरीर, अहंपदविशिष्ट जीव (राजवाडे). पिंडें पिंडाचा ग्रासु। तो हा नाथ-संकेतिचा दंसु। ६·२९१, पंचमहाभूतांनीं पंचमहाभूतांचा लय करावा हें आदिनाथ शंकराच्या अंतरंगाचें मर्म. हें पद होतां चमत्कार। पिंडु-जनीं ॥ ६·२९६, पिंडु जनीं असा पाठ घ्यावा, शरीर आकाशविहारी होणें हा लोकांना मोठा चमत्कार वाटेल. **पिंडाचेनि आकारें**, शरीराच्या आकारांत, ६·२५०, –**मीसें**, शरीराचें निमित्त करून, शरीरद्वारें, ६·३०८; **कोण्हें एकें पिंडें**, एकादा मातीचा गोळा घेऊन त्याचें भांडें बनवावें, पृथ्वीच्या घडण्यावर हें रूपक आहे, १८·३०८; **मृत्पिंड** १५·४७२.

पिडी—पाया (राजवाडे), बैठक या अर्थी. **आदिलाची पिडी तेयातें करी** १३·८१०, एका देवाची बैठक उठवून, त्या जागीं दुसरा देव मांडतो यास उद्देशून. ज्ञानदेवी 'आदिला चि परवडी' पहिल्यासारखाच प्रकार करतो या अर्थी, १३·८१२.

पिंडी—मंदिरांतील शिवलिंग. जे शून्यलिंगाची पिंडी। ६·२७३, निराकाराचें चिन्ह असणारी पिंडी.

पिणें–पीणें—नेहमींच्या अर्थी व शोषून घेणें, नाहींसें करणें या अर्थी हा शब्दप्रयोग आलेला आहे. **पिणें**—जेव्हलि कुंडलिणी चांद्र पिए। ६·२५९. हलाहल आगी पियालें। ११·३५३. ४·२२०, १०·१७६, १२·६३, १८·९४२. **कांजी पियाला** ९·१५०; **कोश पियालीं** १३·६०३; **पियों न लाहे**, पिऊं शकत नाहीं, १६·४४७; **पियों ये** १८·१४७३. **पीणें**—जें पाणी पीउनि असे पाणी। १३·९२७, जें सर्व पाणी व्यापून पाणीपणें राहतें, या अर्थी. **पीउनि घाली** १६·१९३; **पींतां** ९·१५३,

१६·२३९; **रोहिणी पींतु** ११·५३; **पवनू** चि पींथि, वाऱ्यावरच जगतात, ७·३७; **प्रेम पेडनि** ५·१७१, ज्ञानदेवी–'पिऊनि' ५·१७२. प—शब्दास जोडून पिणारा या अर्थी, **मद्यप** १३·५३१; **सोमप** ९·३०६.

पितर–पितृ—आईबाप, परलोकांतील पूर्वज. **पितर**—तरि पितर काइ करिति । कैसेनि स्वर्गी वसति । १·२५४. १३·८१५(२). **पितरांचीं व्रतें** ९·३५२(१); **पितरोद्देशें** ३·१२०; **पितरकार्यअवसरीं** १३·८१५(१); **मातापितर** १३·७८६, १७·२०६, –**मरणें** १८·१०९. **पितृ**—पूर्वज, **पितृगण** १०·२२४(१), **पितृदेवता** १०·२२४(२); **पितृपक्ष** १६·१०६; **पितृव्य** वरि, पितृलोक मिळतो, ९·३५२(२).

पित्त–पीत्त—पोटांतील एक अन्नपाचक रस. **पित्त**—आणि जंगमा हिं ज्ञात । काढिनि काढिलें पित्त । १३·२२१, हालचाल करणाऱ्या (जिवंत) प्राण्यांचें ही पित्त काढतात. **जें देहीं कफवात परिहरौनि पित्त आटोपे**, शरीरांतील कफवात या दोघांना मागें सारून जेव्हां पित्त देह व्यापतें, १४·१९५. **पीत्त—पीत्त कुरूपे** १६·३९२, कुरूपणें पहा. सं. वा. शा. **त्रिकुटी, त्रिदोष, त्रैधातुक** पहा.

पिलें–पीलें—पशुपक्ष्यादिकांचें पिलूं. **पिलें**—नागाचें पिलें ६·२२२. **पीलें**—नांसि पीलें धरी तोंडें । १३·२५१, **पीलु** १३·३९९; **कूर्मिचेया पीलिया** १८·१३३४, **पीलेयां कूर्मांची दीठी** १६·१६९, **पीलेयाचें पोखण** १३·१४०, हे तिन्ही संदर्भ कासवी आपल्या पिलांचें पोषण फक्त नजरेनेंच करते या समजास उद्देशून आलेले आहेत.

पिशाच—भूत. **पिशाचाचें चित्त** ५·५७.

पिशित—मांस. **कुहिलें पिशित** १३·५२०.

पिसें–पींसें—वेड, अज्ञान. **पिसें** २·९३; **पिंसें**—पहिलिये बाळदशे । आई वा हें त्रि पिंसें । १३·७०८, १०·२६७, ११·५९. **पिंसा—वेडा**, पथ सनकादिक वेडे । पिंसे जाले ॥ ९·३६७, १८·६६४; **देवपिंसे**, देवखुळे, १६·२९६; **पिसें**, वेडा; **पिसे(सें) आलव घाली** १८·२६. **पींसें**, वेड, वेडा, पींसें आणि न भुलवी । ६·१२४, वेड आहे तरीही भ्रम पाडीत नाहीं असें होत नाहीं, भ्रम पाडतेंच; नवल पींसें लागलें आहे । पार्थाचें कृष्णा ॥ ११·१७२, १४·२५०, १६·३८०, १८·२२०, १८·५४८, **पींसा लोकु** १५·१३७; **पींसे लोक** १८·४४४; **पांचपींसें**, पंचमहाभूतें, १८·१८; **प्रकृतिपींसें**, हा पाठ **प्रकृति पींसें** असा घ्यावा, १६·३६१; **पींसेपण** १३·१९१.

पिकणें–पीकणें—पक्व होणें, भर देणें, तयार होणें. **पिकणें** १४·६६. **पिकविजन आहे** ९·२०; **पिक—प्रमेयपिक** ९·५२८. **पीकणें**—आणि श्रवणेंद्रिया पीकलें । ४·१. पेरीति नगपुरां । तें त्रि पीके ॥ १७·९८. ५·१४६, ६·१४५, १३·६६१, १४·२६२, १८·११३. **अभिप्राओ पीके** १०·२१, **आत्मसिद्धि** – ६·३५५, **पाप** – १३·३२, **पापपुण्य** – १३·१५६, **मति** – ९·२५, **सारस्वत**–१२·८; **सेन पीकलें** ८·२५१; **पीकलीं पडवलें** १३·५५८, –**फलें** १२·१२८; **पीकनें सुक्षेत्र** १८·७०; **इंद्रियें पीक(क)लें** १८·१००८, ज्ञानदेवी – 'केले' १८·१०१४; **बरड...पीकें** १३·१३; **पीकलेया** ७·१७१, १८·२३५, **पीकलेया मुक्ताचा परिमलु** ८·५६; **पीकावेया** १७·२४७; **पीक** ४·८, १०·५४, १४·२६१, १६·९९; **पीक तें सुक्षेत्र** ८·११०, हा पाठ **पीकतें सुक्षेत्र** असा घ्यावा.

पीटणें—मारणें, ठोकणें, वाजवणें. तानलें लोह पीटितां । १३·१०१०. **एकताळी पीटली** १·१५७; कपाळ शब्दाबरोबर आलेल्या पीटणेंच्या संदर्भा-करितां कपाळ पहा; **विधिचेनि दंडें आंडें पीटुनि**, १८·८३२.

पीठ—(१) धान्याचें. ११·४१०. (२) स्थान. **इंद्रियपीठ** १८·३४८, **नासाग्र**– ६·२०४, **मूल–**, उगम, मुख्य स्थान, १·३०, ११·२१५, १७·२७३; **योगपीठिचा भैरवु**, योगरूपी आसनावरील जणूं भैरवच, ६·४६०; **वैकुंठपीठिचें लिंग**, वैकुंठस्थानाचें आराध्य (पूज्य) दैवत, येथें श्रीकृष्णास उद्देशून, १७·४६; **वैकुंठपीठनायक**, विष्णु, १०·१८; **पीठिका**, **आत्मनिवेदनातलिची पीठिका**, नवविधा भक्तींत आराध्य दैवताशीं

सख्य संपादन केल्यावर भक्त आत्मनिवेदन करतो, येथें आत्मनिवेदनाखालची सख्यभक्तीची भूमिका, ६·१२७.

पीडणें—त्रास देणें, दुःखी होणें, नेट करून दाबून बसविणें. तुह्मीं व्रतनियम न करावे। शरीरातें न पीडावें। ३·८९. १८·१३२५. **कांवरूमूला पारणी पीडूनियां**, गुद व उपस्था-मधील शिवणीचा मध्यभाग टांचेनें दाबून, १८·१०३०, हें मूलबंधाचें वर्णन ६·९२ ते ६·९९ ओव्यांत आहे; **सीवणिमध्यु पीडिजे**, दाबून ठेवावा, ६·१९४; **पीडित** १७·२८६; **तृषापीडितें मृगें** ५·११०; **पीडा**—अथवा प्रवासें कां पीडां। सीणलें(ले) जें(जे) सांकडां। १७·२०५, **भूखेची पीडा** १३·२१९; **आत्मपरपीडा** १७·९८.

पीत—पिवळें. **पीतांबर** ११·२१७.

पीन—पुष्ट, लठ्ठ. **पीनावयव मांसले(लें)** ११·१३९.

पीयूख–ष—अमृत. **पीयूख**—**पीयूखांचे अर्णव** १८·१७७६; **पीयूखु वरिखौनि** १८·१०३३; **पीयूखधारा** १३·३८०; **गंगापीयूख**, गंगेचें पाणी, १६·१९४. **पीयुष**—मृत्या जैसी वृष्टि। पीयुषाची ॥ १७·३९५, **पीयुषाचा महापूर** १४·२८; **पीयूष**—पैं आवविंयां जगीं जें विष। तें कीडेयाचें पीयूष। १८·९२६, २·१९५; **पीयूषिं जैसी रुचि न विटे** १७·२१९; **कृपापीयूष सजलु**, हे शब्द एकत्र घ्यावे, कृपामृताच्या पाण्यानें भरलेला (मेघ, श्रीकृष्ण), ११·११३.

पीळणें—पिळणें, वळवणें. वायां चि मान पीळी। ६·७७. ९·४९४.

पुंज—सांठा, समुदाय, ढीग. **अक्षरांचे पुंजे** १३·१५२; **क्रिमिचा पुंजा** १३·११००; **पापपुंज**, पापांचा सांठा, १८·६८५, **पुण्य–** ९·४७९; **पुण्यपूंज्य(पुंज)** १०·२१४, ज्ञानदेवी – 'पुण्यपुंज' १०·२३४; **पुष्पपुंज** १८·३५२, **रश्मि–** १६·९; **पूंज**—मग क्षीराब्धितें सांडितु। गगनीं पूंजा मंडितु। १८·१५३६, **पूंजा मंडितु** हा अपपाठ संभवतो, ज्ञानदेवी – 'पुंजमंडित' १८·१५५०.

पुजणें–पूजणें—पूजा करणें, आदरसत्कार करणें, मान देणें. **पुजणें**—जैसा पुजुनि देऊं पाहिजे। पेरुनि सेता जाइजे। १६·१४७, जसें पेरलें तर शेत पीक देतें, तसा पुजला तर देव पावतो हा भावार्थ. **पूजणें. पूजि**—निफजे तेया महापूजा। पूजि तो मातें ॥ १८·११७३(२), **पूजिजे**—देवा संतवृंद नमस्कारिजे। कां घडे तरि पूजिजे। २·३३, **पूजिजति** ८·४९, **–सि** १७·६; **पूजितां** ३·९६ (२); **पूजिति** १७·७९; **पूजितें**—पूजितें दैवतें जोगावी। १३·७९४, **पूजितेया**, पूजा करणाराला, ११·५८९; **पूजिला**—ईश्वरबुद्धी पूजिला। १४·३५९, **पूजिलीं** १२·५०; **पूजी** ३·१२०, १३·२०७, १८·१७६०, **–जीं** १२·२२१; **पूजणें**—तेया चि नांव पूजणें। खुणेचें माझें ॥ १८·११७२, यावर श्लोक १८·५५ वरील ओव्या, विशेषतः १८·११६८ ते १८·११७३ पहा; **पूजनें** १७·४४; **पूजा**—पर्वविशेषें भोजें। पूजा आन ॥ १३·८१४, स्तुति काहिं न बोलणें। पूजा काहिं न करणें। १८·२५, १७·७, १७·२४४, १७·२८६, १८·९१३, १८·९१४, १८·१२४१; **तो करी तेतुली पूजा**, तो जें कांहीं करील ती माझी पूजाच समजावी, १८·११७५; **पूजाबंध**, बांधलेली पूजा, ११·२१६; **महापूजा** १८·९४७, १८·११७३(१), **वाक्य–** १५·५६५; **पूज्य** २·३४, ६·४७५, १६·२२८, **स्वधर्मु–** ३·९६ (१); **पूज्यता**—पूज्यता डोळां नेदखावी। १३·१८८, स्वतःच्या गौरवाची आवड नसावी, हा उद्देश. **सपूजित** ८·१४४.

पुंजाळणें—पसरणें. ६·२०३.

पुट—(१) लेप, मुलामा, मूस, भट्टी. गाभिणीं उकडलीं। पुटां माझि ॥ १३·२२७, क्षार देऊन उकडणें. सोनें जैसें पुटीं तूंक। तूटलेयां॥ १८·६३८. **पुट देउनि** १३·१०३१; **पुटीं पडिलें** १७·५४; **भांगारा पुटें देणें** १८·१५६, **–देतां** १०·५५; **आवृत्तिपुटीं**, वारंवार स्वधर्माचरण करून, १७·२०८. (२) सांधा, गांठ. कां पुटीं वळलां उंसीं। गोडी जेवि ॥ १८·८३९, गांठीकडे जरी ऊस वळला, वाकडा झाला, तरी त्याची गोडी सारखीच असते. (३) दुमडून झालेली पोकळी, संकुचित जागा, पूड, पुडी. तैसी सुबद्ध आडली। पुटीं होती दाटली। ६·२२५. **ज्ञातृत्व पुटीं पडे** १६·१३९; **करपुट, कर** (१) पहा; **कर्णपुट, कर्ण** (२) पहा; **गर्भपूटें, गर्भ** पहा;

नासापुट, नाकपुडी, ६·२३६. सं. वा. श. त्रिपुटी पहा.

पुडा—पुढें. ११·३०४. पुड याचा अर्थ पुढें असा दाते कोशांत दिला आहे.

पुडत-डुत-तिं-ती-तीं—पुढें, नंतर, वारंवार, उत्तरोत्तर, अधिकाधिक. **पुडत**—पुडतपुडुतीं १६·२०४, ज्ञानदेवी–'पुडुतीं पुडुतीं' १६·२०६; **पुडुतिं**—मातलेया सरडा। पुडुतिं वृढ पुडुतीं सेंडा। १३·६८८ (१), १३·७२८, १३·७३४, १३·७६२, १३·९४७; **पुडुतिं पुडुतिं** १३·९५९, १३·१११६, १८·१८६; **पुडुती** (१) ६·५०, ज्ञानदेवी–'पुढती' ६·५०, (२) १४·२४१, ज्ञानदेवी–'पुडुतीं' १४·२४३; **पुडुतीपुडुतीं** ११·३८१, ज्ञानदेवी–'पुडतपुडती' ११·३८६; **पुडुतीं**—अर्जुना हें चि बीज। पुडुतीं सांचिजैल तुज। ९·३४, पुडुतीं मुई पडे। पुडुती उठी॥ १८·२५१, आणि रुतु बरवा शारदु। शारदिं पुडुतीं चंद्रु। १८·३४२, ४·१७६, ६·१०५ ६·२४२, ६·३१८, ६·४५६, ८·१४९, ८·१६०, ८·१७१, ८·२०४, ८·२६१, ९·२३, ९·७३, ९·९१, ९·९४, ९·१०४, ९·१२९, ९·१४२, ९·२९४, १०·५३, १०·५६, ११·१४१, ११·४८५, ११·४९६, ११·५१८, ११·५२०, ११·५२३, ११·५६०, ११·६३४, ११·६४२, ११·६९५, १३·४२१, १३·६१३, १३·६८८ (२), १४·४१, १४·८५, १४·२९५, १५·१२८, १५·२४७, १५·२८५, १५·२९८, १५·३२२, १५·३३६, १५·४८४, १६·१७, १६·५१, १६·१३९, १६·४२९, १७·२५२, १७·३६७, १८·१७५, १८·२३०, १८·२७५, १८·२८७, १८·३३५, १८·५३४, १८·१२३९, १८·१३९८, १८·१४०७, १८·१५८९, १८·१५९६, १८·१७७०; **पुडुतीं...पाठिं** ८·१५९; **पाठिं...पुडुतीं** ११·५१९; **पुडुतीं पुडुतीं**—तैसा पुडुतीं पुडुतीं तो चि। मिया वंदिला श्रीगुरु चि। १·२७, मज हा चि विस्मो पुडुतीं पुडुतीं। ११.१६५, २·९४, ३·११८, ३·१६८, ४·१८०, ९·४२६, १०·५५, १०·१७४, ११·२७५, ११·३९६, ११·६२७, १४·२६५, १६·१०१, १८·२८; **पुडुतीं पुडुतीं पुडुतीं** १८·१७८८.

पुढां—(१) समोर, पुढें. मार्गिं अंधासरिसा। पुढां देखणा हीं चाले जैसा। ३·१५५. हें बोलों काइ तूझें। तुज चि पुढां॥ ४·३३. क्रिया फलेंसीं उभी ठाके। पुढां जेयां॥ ९·३०५. ह्मणौनि बोलतेया पुढां। त्रष्टा ही नेगु होये॥ १०·२७४. १·१४३, १·२३७, ११·४७, ११·८० ११·१९२, १३·४१७, १३·४२४, १३·९३४, १५·३८७, १५·५४४, १६·२८७, १६·३८७, १६·४५५, १७·४२, १७·१७१, १८·२०९, १८·२८१, १८·४६५, १८·७३३, १८·१०१४, १८·१०२३, १८·१०३५, १८·१०६४, १८·१११३, १८·१३२५, १८·१४९८, १८·१७००, १८·१७४१. **उपमन्यूपुढां** १०·१७; **गायी पुढां** १६·३८४, **चर्मचक्षू**– ११·१५९, **दीठी**–९·३७५, **पायां**– १५·२४८, **नाद्दा**– ९·१०; **प्रिया पुढां**, पुढयांत, शेजारीं, १५·८५, **माये**–१३·३६०, **वाचे**– ९·२०५, वानी–, काळोख पळतो, १४·२०८; **पुढां मावौनें** १५·७५; **मागां पुढां** १६·३१९, १७·३३०; (२) पूर्वीं, आधीं. नर्सी पुढां प्रकटे। प्रकाशु जैसा॥ ६·४५०, पुढां स्नेह पांझेर। नागां चालति अक्षरें। १२·२६१. १३·४२९, १३·५८६; **पुढां अथवा पाठिं**, पूर्वी किंवा नंतर, ११·५४९. (३) नंतर, यानंतर. पेनीति मग पुढां। तें चि पीके॥ १७·२८, १·२७३, ६·३०४, ६·४८६, ८·२६९, १३·१३०, १५·१५९, १५·१९२, १५·२३८, १८·६२; **पुढां मृत्यु आहे** १३·५४३; **पुढां वृद्धाप्य आहे** १३·७५३; **मागां...पुढां** ११·३१८; **मागीलु...पुढां** ७·१९७. **पुढपुढां**, हळूहळू, नंतर, ९·३३८.

पुढारणें—पुढें मांडणें, बोलणें. **पुढारलासि**, जें तूं बोललास, १८·१९७; **पुढारलों तें तुह्मीं आइकां**, जें मीं (सांगेन म्हणून) म्हणालों तें ऐका, १८·३०१.

पुढारिं-री—पुढारिं, अग्रस्थानीं, १५·१७१; पुढारी कथा, पुढें येणारा वृत्तांत, ५·१७८.

पुढिल-पुढील—(१) पुढें येणारी, भविष्य-

काळची. **पुढिल**—वर्त्ततें वरिष जाए। तें पुढिलां मुल्हारि होए। १५.१२९. १६.२८१. **पुढिलिये कथाप्रसंगीं** १०.३१०; **पुढिली गती** ९.४१३. **पुढील** १.१७९, **पुढील कथा** ११.६९६; **भूकैलेया पुढील अन्न** १८.१७९; **पुढील उरीं आदले**, पुढें असणारी वस्तु उराला लागेल, १३.७५७; **पुढील पायें सांडूनि**, बाह्येंद्रिय-प्रवृत्ति टाकून, १०.७१. (२) दुसरा, परका. **पुढिल**—नीके(कें) न साहे तैसा। पुढिलाचें ॥ १३.७१७. १६.१४६, १६.१५६, १६.२४०. **पुढिला अपाऊ** १८.६१६; **पुढिलाचें उणें** १६.१४८,**–ओझें** ३.१७४,**– काज** १७.२८६, **– बरवें** १८.६७५, **– सुख** १६.२००, १६.२३५; **पुढिलाचेनि मारें**, दुसऱ्याला ठार करून, १८.८०४,**– संकल्पें** १८.८६६,**– संकष्टें** १६.१५८; **आपणेयातें···पुढिलातें** १८.६१७; **आपुलिया पुढिला** १५.५४६,**–पुढिलाचेया** १७.९५; **पुढिला आपणपेया** १८.६६२. **पुढील**—तरि मीं लागलेयां कैसें। पुढील जळत असे। हें नेणिजे हुताशें। जिया परीं ॥ १८.६६०.

पुढें—अग्रभागीं, समोर, जवळ पुढ्यांत, बाहेर. परि पुढें बालभावें चि भोज। नाचतसे ॥ ६.१२३. मागां मोडूनु केलें। पुढें धड ॥ १३.२३१. जैवि परमाणु नुरे वायू प(पु)ढें। १५.२७२. तैवि समोर शत्रू पुढें। होणें जें कां ॥ १८.८६२, **शत्रूला तोंड द्यावें** या अर्थी. ७.१७, ११.७०, १३.५७९, १४.२०५, १४.२४७, १७.२९६, १८.५३३, १८.५९८, १८.१२९६. **आंधलेया पुढें दाखउं बैसा** ११.१५७; **जैसा गावां पुढें मार्गु वाले** १८.१०७६; **डोलेयां पुढें**, डोळ्यादेखत, ११.३७०; **तुजपुढें दाविलें** ११.६६६; **तूतें पुढें करुनि** १७.१२; **प्रिया पुढें कांता रिगे** १७.२७४; **रांधवण वोलि पुढें** १३.५६१; **वल्लभापुढें रिगतां** १३.६०५; **स्वाधिकारु पुढें सूंतां** १८.२४१; **मागें पुढें निहालितां**, मागें झालेले व पुढें होणारे (भक्त) पाहून, १८.१५१२; **पुढें पुढें**, क्रमानें, नंतर, १६.५३; **पुढपुढें**, पुढें पुढें, १५.१६७.

पुढैल—(१) पुढें येणारें, नंतरचें. हें आदिं चि काहिं पुढैल। चितावें ना ॥ २.२२७. हें दुःख पुढैल। नेदखे जो ॥ १३.७६८. ६.४३१, ९.२२२, १३.५७८, १३.७७७. **पुढैली अधोगतिची लाज** ७.१०१; **पुढैल.. मागील** ६.६०; **मागिल पुढैलि आठवण** ८.२१५. (२) परका, दुसरा. तप कीजे नाशावेया। पुढैलातें ॥ १७.२५८.

पुढौनि—पुढ्यांतून. पैं गा मायें पुढौनि बालक। कालें नेंतां जें एक। १८.७८३.

पुणु—पण. ११.२८९, ज्ञानदेवी, कुंटे–'परि' ११.२९४.

पुण्य—ईश्वर किंवा परलोक प्राप्त व्हावा म्हणून केलेलें सत्कार्य, सदाचार, धार्मिक किंवा नैतिक गुण. क्षत्रिं बहुत पुण्य कीजे। तैं जूझ ऐसें लाहिजे। २.१९४. सायासें पुण्य आर्जिजे। २.२५३. तिहिं तेया पुण्याचेनि नावें पाप। जोडिलें देखें ॥ ९.३०६, सोमप याज्ञिक यज्ञकर्म पुण्याकरतां करतात, तें भोगण्यासाठीं पुनः जन्म घ्यावा लागतो हें त्यांनीं पापच जोडलें असें समजावें. हें पुण्य हें दोख। १३.८६. ४.१०, ६.१२६, ९.३१४, १०.१५०, १३.८३८, १८.१४७०. **पुण्याचा ओलावा** १.२३२; **पुण्याचें थांव** ७.१६९; **पुण्याची पाहाट** ४.५५, **– पाहूती** ९.३२५; **पुण्यांचा मेला** ८.२६०; **पुण्यें पोसिलिं** १६.३३; **पुण्यासि प्रतापु आगला** १.३७; **पुण्य यशासि आलें** ३.२७; **पाप पुण्यात्मकें, –दिकें**, पाप पहा; **पुण्यकाल** १७.२७१, **–गिरि** १८.१०३४, **–जनु... राक्षसु** १८.७४७; **पुण्यदेश** १७.२९९, **–पुंज** ९.४७९, **–पुंज्य**, पुंज पहा, **–पुरुष** १३.१८१, **–फल** १६.२९९, **–मार्ग** ९.३१०, **–रूप** १८.१५२४, **–लेश** ९.३२४, **–वशें**, २.२३७, **–संपत्ती** १८.१७८८; **दानपुण्य**, दान व इतर धार्मिक कृत्यें, ११.५८७, **निज–** ६.४४६.

पुनः—शब्दास जोडून. आणखी एकदां, त्यावर. **पुनरपि** १.१२१, १.१६४, २.५१, २.६९, २.८१, २.१५९, ३.२६९, ७.१९१, १३.१०२८; **पुनरावृत्ति-त्ती**, **आवृत्ति-त्ती** पहा; **पुनर्जन्म** १६.५९.

पुनिव—पौर्णिमा. **पुनिवे आदिं** १८.११२१, **–पाठीं** १८.४९३; **पुनिवेहूनि** १८.१०८१,

–होनि, पौर्णिमेपेक्षां. १२·१०८. पूर्णिमा पहा.
पुर–पूर—(१) नगर. पुर—क्षेत्रिं तीर्थीं पुरीं। थारों नेणे ॥ १३·६८७. अमरपुरें ९·३७०; गीतापुर—सर्वांगम गीतापुरा। वसों आले ॥ १८·१६५१, देहपुरीं निदैजता १५·४६३; द्वारकापुरसुहड, द्वारकानगरीचा आवडता, ११·६६०; मायापुरिं पहुडिजे १५·४८७; स्वपुर ८·२२०, हस्तिना– ११·२३१. पूर—तें आववें चि साकारें। कल्पौनि आपणापेयां पूरें। जालें असे तदनुसारें। चैतन्य चि ॥ १५·४८३, सर्व साकार वस्तुजात व सूक्ष्मस्थूलादि देह आपलें गांव समजून त्या अनुरूप चैतन्य आपल्या स्वतःला तसेंच स्थूल (जड) मानूं लागलें, ज्ञानदेवी– 'आपणयां पुरें' १५·४८६. पुरि-री पहा. (२) पाण्याचा प्रवाह, लोट. पुर—पुरीं पडला जैसा। दूथिया कां ॥ १३·६८६. ८·१५१, ९·५१७, १८·७०२. आश्चर्याचां पुरीं ११·२२७; पुरु आला १८·१४१३; पुर पेटति, पूर लोटतात, १३·५६६; सीणला पुरां सुइजे, थकलेल्याला जसें पुरांत लोटून द्यावें, १६·२५८; महापुरीं ७·१३, ९·४१४, ११·४९, १६·६८; प्रमेयमहापुरें १४·२२; मायापुर ७·७९, संसार–१·२२. पूर—पूरु आला ८·२४, –आलेयां १६·१९१; पूरु नेत असे १८·१५९९; पूरें येसि १२·३; महापूर ७·६९, ११·३५२, पीयुषाचा – १४·२८, हर्षाचा – १४·४०९; मृगजलाचा पूर, याचे संदर्भ, ५·१०२, ११·४६०, १३·१०४७, १६·९, १८·४०३.
पुरणें–पूरणें—(१) पुरेसें असणें, पूर्ण होणें, सफळ होणें. पुरणें—मनोरथाचे मनोरे पुरति। ९·३. घर काह्या मोलें पुरुनु। विष पियावें वेडनु। १८·९४२. १·८०, ३·८८, ३·९८, ४·१४८, ४·१७२, ६·४४१, ७·८, ९·७९, ११·५८३, १३·४५३. पुरतसे ११·२८२; डोहोले पुरती ११·१११. पुरता-ती-तें, पुरेसा, पूर्ण, समग्र, व्यंग नसलेला, संपन्न. ऐसे सर्वें परीं पुरतें। वीर दाळें आमतें। १·११४, एकु आंधला वेडा पंगु। एकु सर्वांगें पुरता चांगु। १५·४४२, अव्यंग या अर्थी, हा जनक हे माता। हा मीं गौर हीनु पुरता। १५·४५१, साधारणपणें संपन्न या अर्थी, १·११०, १·१६४, ५·७०, ७·४८, ८·७०, १०·४९, ११·९५, ११·४३८, १५·४६३, १५·५१६, १८·५९. पुरतें भांडवल ८·१३९, –दुभिनली १८·१६६७; ते सदा पुरते ९·२०३; घाया पुरतें १५·२३८, देहनिर्वाहा –१८·१०२३, विवंचने – ६·३०९, सुखा –११·६२६; पुरतिया सत्वशुद्धी, पूर्णसत्त्वशुद्धीनें, १७·२४०; पुरतिये प्रतिष्ठेलागि १·४६; पुरतेन बोधें १५·२३६; पुरतेयां आहे, भरपूर आहे, १३·११५९; पुरतेपणालागि ३·१६१; पुरुता धीरु धरीं २·२१, ज्ञानदेवी – 'पुरता' २·२१; पुरा-री-रें, भरपूर, पूर्ण, ३·१०४, १३·२४, १३·६५६, १३·६६६, १३·७८०, १६·३९३, १८·३९, १८·१४९७, १८·१५२५; अवधानाचा पुरा १८·४६; पुरी सामग्री १८·९९०; पुरें करूनि १८·१०७३; उणा पुरा, याचे संदर्भ उणा (१) पुढें पहा; अपुरा ६·१४०; पुरें करीं, सफल कर, १६·२८, – दावितु १८·४२, – नाहीं १४·२३२; पुरी दाटली, पूर्णपणें भुडाली, १६·२१८; पुरे ह्मणणें याचे कांहीं संदर्भः पुरे कोण ह्मणे १३·६४१, – ह्मणवे ९·२२९, – ह्मणसी १२·९३६, पुरे न ह्मणवे १०·१७५, – ह्मणिजे १८·५९६, – ह्मणे ४·१०६, पुरे ह्मणों न शके १०·१८२, –नेंदी १०·१७७; न पुरे—इंधनीं आगि न पुरे। १६·३२१, ६·७६, ११·९१, १६·२५२, १८·१५३६; विश्व न पुरे ३·२४१, ११·३५६; पुरों लागे ३·१८, –शके २·२२९; पुरौनि १४·२२२, १८·१७६४; तोंडा न पुरौनि १७·१४७. पुरवणें—कां जीभेचे पुरवावे। मनोरथ ॥ १८·१०१८, पुरवावेया १६·५८; कोड पुरावें ९·३३७; उल्हासु पुरवितसे १५·३६७; (आलि) पुरविली, हट्ट पुरा केला, ११·५६९; पाठि पुरवी, मागें लागणें, १३·११२, सहाय्य मिळणें १८·१७१२; पुरविता १·२७, ७·१४० (२). पुरवणी—पुरवठा, उणीवेची भर, समृद्धि, १३·५११, अमृताची – २·८९, तमाची – १६·३६७, रूपनृत्याची – १७·२९६; पुरवणियां करावेया १७·२०२; आकाश पुरवणिये

रिगे १८·१४१४; **सर्वशास्त्रपुरवणियां,** सर्व शास्त्रें परिपूर्तीला घालून, १८·३८. **पूरणें**— तेयाते ते चाड पूरी । पुरविता मीं ॥ ७·१४० (१), चाड पहा; ८·२६१. **काइ अन्न पूरे** ४·१७४; **मना पूरिजे ना,** मनांत भरविला पाहिजे ना? १३·२५०; **वाजंटा पूरिजतसे,** व्यर्थ भर होते, १३·६०; **पूरें दीसे** १८·५०; **अपूर**— इतका पूर्ण कीं त्यांत कांहीं भर घालणें किंवा समावेश करण्यासारखें कांहीं राहिलें आहे असें नाहीं, १८·११८७. **पूर्ता अर्थु** १६·३४१, ज्ञानदेवी–'पुरता' १६·३४३; **परिपूर्ती—वैराग्यइंधनपरिपूर्ती** ८·४७. (२) संपणें. **पुरणें**—जेथवां कापुरु जळों सरे । तेया चि नांव आगि पुरे । १८·१२०५. **आयुप्य पुरलें आहे** २·६७; **आयुष्य पुरे,** जीवित संपतें, ६·३१९; **धिंवसा पुरला,** संपलाच म्हणावयाचा, ३·७; **भोगें प्राचीन पुरे** १८·९६०; **मार्गाची धांव प्रवृत्तिची हांव पुरैल,** या दोन्ही सरतील, ६·५९. **पूरणें—प्राणु पूरे,** प्राणवायु संपतो, ८·११५; **सैन्या भरण पूरलें,** अंतकाळ आला, ११·४९४.

पुराण—(१) जुना, प्राचीन, पूर्वीचा. नवा मी पुराणु । १८·११९१. १५·२५. (२) जुना इतिहास व चरित्रपर काव्यग्रंथ. अष्टादश पुराणें । १·५, सं. वा. श. **अष्टादश** पहा. सैंव निमालेयांचिया गोठी । तिथें पुराणें जेथिचीं ॥ ९·५००. १·४६, १३·६७, १३·८२६.

पुरातन—पुराण (१) पहा. स्वयें तूं अनादि । पुरातनु ॥ ११·५०९.

पुरि-री–पूरि—पुर–पूर (१) पहा. **पुरि—निरयपुरिची सभा** १६·४२८; **भवपुरिचां पाणवाडां** १६·४०५; **पुरी—राजपुरीं** १४·२३७; **पुरी कल्पोनि** १५·४५६; **पूरि—पूरि शयन,** साकार शरीररूपी शहरांत झोपणें, १५·४५७, ज्ञानदेवी –'पुरीं शयन' १५·४९०.

पुरुख—पुरुष; क्षर, अक्षर व तिसरा उत्तम पुरुष यांस उद्देशून. तेया चैतन्या नांव अर्जुना । क्षर पुरुखु गा ॥ १५·४६०, **इह लोकांतील चैतन्यरूपी पुरुष.** हे असो अधोशाखा । यया संसाररूपा रुंखा । मूळ तें पुरुखा । अक्षराचें ॥ १५·४८६. **पुरुखु नावें,** क्षर पुरुष; १५·४६२. **आदिपुरुख**—(१) आदिपुरुष, क्षराक्षरापलीकडचा परमात्मा, १·१५९, यावर अ. १५ श्लो. १६ व १७ वरील ओव्या पहा; हाच **आद्यपुरुखु,** आरंभींचा पुरुष, १५·२४५; (२) श्रीकृष्णास उद्देशून, १३·९५३; **उत्तमु पुरुखु,** जीवचैतन्यरूप पुरुष, १५·४९५; **क्षरु पुरुखु,** चैतन्यरूप पुरुष, १५·४६८; **ज्ञानियां पुरुखां,** ज्ञानी पुरुषांना, १५·५५४; **दुपुरुखीं,** क्षर व अक्षर पुरुषांस उद्देशून, १५·४३८; **तीजा पुरुखु,** परमात्मा, १५·४४०.

पुरुष—(१) माणूस (पु.). अर्धनारीनटेश्वरीं । जो पुरुष तो चि नारी । ९·२६९. २·३२८, २·३४८, ४·१०२, ५·१०१, ५·१४८, ६·४१, ६·३२५, ६·३९६, ८·१०६, ८·१८६, १२·१९१, १२·२३२, १३·२०१, १३·३५३, १३·३६७, १३·४८३, १५·२५५, १५·४७९, १८·६२६, १८·९५०, १८·१०८०, १८·१०८५. **एकाएकु चि पुरुषु,** तोच एक माणूस, १८·३३०; **खांडु कां पुरुषु** १४·७६; **जाणतेन पुरुषें** ३·१९८; **दानसीलु पुरुषु** १५·१२१; **परपुरुष** १८·१०२१, **पुण्य**– १३·१८१, **पूर्व**–, वाडवडील, २५१·२; **प्राप्तें पुरुषें** २·३५०; **विरक्त पुरुष** ५·१२७, **संत**– १६·४००; **स्थितप्रज्ञु...पुरुषु.** २·२१३; **पुरुषार्थ,** धर्म, अर्थ, काम व मोक्ष हे चार, १६·३३७, १६·४३०, १८·१६१९; **चौथा पुरुषार्थ,** मोक्ष, १४·३९८; **पुरुषार्थराज,** मोक्ष, १८·९४४; **पुरुषार्थसिद्धि,** मोक्षप्राप्ति, १२·२१७; **स्त्रीपुरुषनपुंसकें** १५·१५०; **स्त्रीपुरुषयुग्में** १६·३०८; **पुरुषता** १५·४६३ (१); **पुरुषत्व** १३·१००२, १५·५४१ (१); **पौरुष,** पराक्रम, २·११, २·२१४, ७·३४; **बळें प्रौढी पौरुषें** १·९७. (२) सांख्यमताप्रमाणें प्रकृतिसमवेत विश्वनिर्मितीला कारण होणारा, **पुरुख** पहा. आणि प्रकृती पतिव्रते । पडिला येकपत्निव्रतें । येणें हीं कारणें जेयातें । पुरुषु ह्मणों ये ॥ ८·१८७. तरि पुरुषु अनादि आथि । आणि तैं चि लागौनि प्रकृति ।

समरासिं जैसीं दिवोराति । दोन्हीं असति ॥ १३·९५४. तेया अडिनांव पुरुषु । एऱ्हवीं स्त्री ना नपुंसकु । हें एक ही न्हवे लोकु । प्रकृती तव ॥ १३·९७६. अगा प्रकृती परौता । एकु आथि पांडुसुता । ऐसा प्रवादु तो तत्वता । पुरुषु हा पैं ॥ १३·१०२३. वरि देहपुरीं निदैजता । पुरुषु नावें ॥ १५·४६३ (२). १३·९५८, १३·९६०, १३·९७१, १३·९७३, १३·१०००, १३·१०१५ (पा), १३·१०२४, १३·११२६. **पुरुषु प्रकृती आला स्वतेजा मुके** १३·१००६; **प्रकृति ज्ञालेपणें पुरुषा गुण भोगणें** १३·१००८; **पुरुषाचा ही ठाऊ फेडिला,** परमेश्वराचें ठिकाण दाखविलें, ११·७१; **अक्षरु पुरुषु** १५·४६९, १५·४८१, १५·४९१; **कूटस्थु जो अक्षरु...पुरुषा-कारु** १६·४३; **क्षराक्षर पुरुष** १५·५०५; **क्षरु पुरुषु** १५·४८२; **अधिदैव पुरुष,** जो प्रकृतीनें संपादललें भोगतो, ८·३२; **आदिपुरुष,** ईश्वर, परमात्मा, १·२०३, २·२३१, ३·१३०, १८·१७७८; **उत्तम पुरुष,** परमात्मा, १५·५०२, १६·४४; **पंचविसांवा पुरुषु** १०·१३४; **परमपुरुष,** परब्रह्म, तो केवळ परब्रह्म । जेया परमपुरुषु ऐसें नाम । ८·७७, ८·८१; **पुरुषोत्तम**—(१) श्रीकृष्ण, २·६३, २·१४८, ३·२३४, ६·४२८, १०·१२८, ११·५५२, १५·५२५, १६·४८, १७·४५, (२) परमात्मस्वरूप, ८·१९१, १५·५०६, १५·५२४, १८·११९२, (३) ईश्वर,१०·२७, १५·५४१ (२), १८·१६१५, या संदर्भांपैकीं कांहीं खालचे वर किंवा वरचे खालीं घेतां येतील; **पुरुषविशेष,** सदतिसावा अलौकिक पुरुष, ११·३०४; **प्रकृतिपुरुष** ९·२७१, ११·५०९, १३·६, १३·९५१, १३·९५६, १३·९७२; **प्रकृतिपुरुषें दोन्हि** १५·४८५, **—न्हीं** १८·५१८; **प्रकृतिपुरुषविवेचना** १३·१०२६, **—वेवस्था** १३·१०८३; **यज्ञपुरुष,** यज्ञाचा भोक्ता परमात्मा, २·२५०.

पुरोडाश-स—यज्ञांत टाकण्याचें द्रव्य, ४·१३७. **पुरोडास** १८·१४७८.

पुरोहित—गुरु, यज्ञादि करविणारा. पुरोहितांमाजि राओ । बृहस्पति मीं ॥ १०·२०९. १८·१६७. **पुरोहितगुणें** १८·१७४५.

पुलक—रोमांच. **पुलकांचलें,** रोमांचरूपी वस्त्रानें, ११·२४२. **पुलकस्वेदजल** १८·१५३९.

पुलिक—आकार, स्फूर्ति, उठाव. बुद्धिची पुलिक विरे । ६·२४६. ज्ञानदेवी—'पुलिका'.

पुलिका—कण, बिंदु. **पुलिका गळति** ११·२४६.

पुष्टि-ष्टी—लठ्ठपणा, वैभव. **पुष्टि**—पुष्टि जे हे शरीरिं । १३·५५४. **पुष्टि विवरीं लागे** १३·७५५; **पुष्टी**—पांडुरोगाचिये पुष्टी, सूज, ५·११८, **ब्रह्मतेची**—१८·१६७१; **आंगपुष्टी,** आंगीं उत्साह भरतो, १७·२०२, या पाठापेक्षां ज्ञानदेवींतील पाठ 'अंगयष्टी' १७·२०४ अधिक चांगला वाटतो.

पुसणें-पूसणें—(१) विचारणें,प्रश्न करणें, विचारांत घेणें. **पुसणें**—या लागि त्याग संन्यास । पुसावेयाचें घेउनि मीस । १८·८२. ११·६९५, १८·२२१. **नेणौनि पुसावें** १५·४१९; **न सहित** आलेलीं रूपें पुसणें किंवा पूसणें चीं असणें संभवतें. **हा न पुसता,** हा जर न विचारता, यानें विचारलें नसतें तर, या अर्थी, १७·४२५; **न पुसतां** १३·११४१, १८·७२६; **न पुसा** १३·११२२; **न पुसे** १६·१४२, १८·१३२६, १८·१४५४; **न पुसों जरि ह्मणें** ११·३७; **हें न पुसों तूतें** ६·४. **पूसणें**—मी पूसैन आतां सांगावा । २·२८५, **पूस** २·२८६; **पूसतां** १८·२४१; **पूसती,** विचारणारी, **पूसती जाणिव,** विचारण्याची चतुराई, ७·१९८, **—बोज** ११·६९६; **पूसतें**—मनोगत पूसतें होईल, विचारलें जाईल, ८·११; **सांघतें पूसतें,** सांगणारा व विचारणारा, १५·४२२; **तैसें पूसतें न जोडे,** विचारणारा, १५·४१५; **पूसतु** १·८५, १८·१७०१, **—असति** ११·४४५; **पूसताति** १८·१५४४; **पूसलेयां** १५·४३०; **पूसशील** १५·२७४; **पूससि** ५·१४९, **—सी,** ९·४०३, १४·३२१, १८·८१५, १८·१५४८; **पूसा**—हें पूसा, हें विचाराल तर, १८·१२२३; **पूसावें** ४·१८३, ५·१६३, ७·१९९, ११·३०, ११·४१, ११·५०३, १३·३४; **पूसावेया** ६·३३६, १०·३१०, १७·३०; **पूसिजत असे**—

अर्जुनें पूसिजत असे । १८·८५, तूनें पूसिजत असे ३·३०; पूसिजे १८·१५४५; पूसिला-ली-लें ४·१६६, ६·१६२, ८·१, ८·७, ११·३१, ११·८७, ११·४४१, १४·४०५, १७·४२९, १८·७४; विवेकु पूसिला ३·१०; जिया विभूति पूसिलिया, विचारल्या, १०·१९४; पूसी—ठाउ पूसी १३·१७१; ठावो चि पूसीं १६·४३४; पूसे १४·३१८, १६·१३४; ठाउ पूसे १८·९६७; समाधि घर पूसे, स्वतः चालून येईल, ६·४५९; पूसैन ३·२२६, ४·३४; पूसैल १६·४६७; पूसों ६·३३५, ११·३२, ११·३६, ११·३८, १५·४१३, १८·७१, १८·१५२९, १८·१५३३; पूसों लाहासि १४·३२४; पूसौनि १३·१०३७, १५·४१७; पूसणें १२·२७; पूसणें सांघणें १५·४२१; पूसणें केलें १८·१५३५; पूसि, प्रश्न, साचेपणांचियें पूसि १८·१२२८. (२) पूसणें—स्वच्छ करणें, नाहींसें करणें, आखरें पूसिलेयां न पूसे । अर्थु जैसा ॥ ८·१७४. पाटेया वरिलें आखरें । जैसिं पूसतें यंति करें । १८·१०९३, जशीं हातानें पुसतां येतात. धांमु पूसीं १०·१६४; जन्म पूसलें, वारंवार जन्म घेणें थांबेल, ९·४००; नांव—११·४२१; मनाचा ठाउ पूसी ९·१७८; लीपि पूसिली ३·२४९; पूसूनियां—अविवेकाचेनि पाएं पूसूनियां १८·६२०; आपातें पूसूनियां ठेवी ६·२३९; वोलेनि हातें पूसूनियां घेयावे ११·४६९; पूसूनु—पाखें चि पूसूनु नेयावा। १४·१९०, वणवा आपल्या पंखांनीं पुसून (विझवून) टाकावा.

पूत—मुलगा. ते माये पूतां भेटि होए । हा धर्मु तुमचा ॥ १८·१७६१, या (गीता) मायलेकाची भेट होणें हा आपला कृपाप्रसाद आहे, ज्ञानदेवी—'मायपूतां' १८·१७८३.

पूतला-ली—पुतळा, मूर्ति. पूतला—अज्ञानाचा पूतला १३·६८२, अमृताचा—६·२५७, परमानंदाचा—८·२६७, प्रेमाचा—४·२८. पूतली—पवनाची पूतली ६·२८४.

पूय—दूषित रक्त. पूयगर्त्ते रिगालां १३·५३८; पूयपंकिचे कीडे ५·१२०; पूयपंकिं लोळणें १३·५१९.

पूर्ण—भरलेला, पुरता, सफल. तैसा तूझेया परिणती। मीं पूर्णु जालां श्रीनिवृत्ती । १७·२०. २·१४१, १३·९११, १८·४४०, १८·१७४९. पूर्ण घन, परब्रह्म, ८·११५, ज्ञानदेवी—'पूर्णघन' ८·११७; पूर्णु पूर्णिमाचंद्रु १५·४५; पूर्ण मनोरथ ११·४७७, —सिंधू १३·४०१; पूर्णा अहंता, सर्व ठिकाणीं मीच आहें ही अहंता, १८·४११; पूर्णाचें चिन्ह २·३५३, यावर २·३५४ ते २·३६६ पहा; पूर्णाची तृप्ति १३·९९५; पूर्णा होउनि १८·१७७८; पूर्णाहुति ४·१३६, १६·८१; पूर्णोद्गार १८·१६४१; पूर्णकाम, काम (१) पहा; पूर्णचंद्र—पाहे पां पूर्णचंद्राचिया भेटी। समुद्रिं भरतें अपार दाटी। ९·११४, १८·१५३६; पूर्णचंद्राचां कोडि १५·११, पूर्णचंद्रेंसिं राति १३·६४०; पूर्णबोध १८·१०९५; आब्रह्मपूर्णोदकिं, ब्रह्मलोकापर्यंत भरलेल्या पाण्यांत, ११·१८६; कारुण्यपूर्ण ११·१५२; अपूर्ण १६·३३७; पूर्णता ३·४४, १८·११२१; पूर्ण तेजाला, पूर्णते जाला असा पाठ घ्यावा, १२·१७१, तेज पहा; पूर्णतेचा रसु ७·१७१; कामपूर्णता २·१८८; पूर्णत्व १८·१०९९; पूर्णपणें १५·४८७; परिपूर्ण—सर्वत्र सदोदितु । परिपूर्णु हा ॥ २·१५०, १·२९, २·२७१, २·२९५, २·२९७, २·३३६, २·३५७; चंद्राचेनि परिपूर्णें १३·१३८; संपूर्ण—नवा मी पुराणु। शून्य मीं संपूर्णु। १८·११९१, ५·३९, ६·२४०, १३·४८२, १६·४२१, १७·२३६, १८·१०८०, १८·१२६३, १८·१७५३, १८·१७८७, १८·१७८८.

पूर्णिमा—पौर्णिमा. चंद्रिं जैसा संबंधु। पूर्णिमेचा तो ॥ १८·३४२. मग आलंगिला पूर्णिमां। उणीव सांडी चंद्रमा। १८·९६४, ज्ञानदेवी—'पूर्णिमा' १८·९६९. पूर्णिमेचा दिसिं १४·२१०; स्फूर्तिची पूर्णिमा १४·२३; पूर्णिमाचंद्रु १५·४५. पुनिव पहा.

पूर्व—(१) उगवत. एक निगे पूर्वा कडे। एक त पश्चिमें पडे। १३·१०९४. पूर्व दिशेचां राउलीं ५·८६; पूर्वेची वाटा ९·१५२; पूर्वे...पश्चिमिली १८·१२७९; पूर्वपश्चिमें ९·४५८; पूर्वपश्चिम-

वाहाणी १८·३२९; पूर्वापरां नदीं १५·४००; पूर्वादिदिशांचा उदोअस्तूंचा ठावो फेडी, सद्गुरु सूर्य उगवतांच चारही दिशांचा ठाव नाहींसा होतो, सर्व दिशा सारख्याच प्रज्वलित होतात, १६·१४; पश्चिमा पूर्वेसिं १८·२६७; पूर्विली, पूर्वबाजूच्या, ६·१५९. (२) अगोदरचा, मागचा, पहिला. पूर्वानुक्रम २·२३३; पूर्वापर, अपर पहा; पूर्वकांड १०·२२; पूर्वज, वाडवडील, २·१९७; पूर्वजन्मिचें १७·७४; पूर्वपुरुष, १·२५२; पूर्वमीमांसा १३·२२०; पूर्वसंस्कार-संदें मागल्या जन्माच्या संस्कारांच्या अनुरोधानें, १८·११४६; पूर्वस्थिति २·१६५; अपूर्व फल १४·२५९; पूर्वक-बुद्धिपूर्वक ८·२३६; पूर्वि-उपक्रमा पूर्वि १७·३३३; पूर्वीं-कितुना पूर्वीं । दृष्ट ना श्रुत । ११·५७८, ११·३९८, ११·६०६.

पूंस-सा—(१) पूंस—शेंपूट. कान पूंस १३·७२८. (२) पूंस-सा—पोपट. पूंस—पूंस लाउनि, पोपटास उडवून देऊन, १३·२३३. पूंसा—आहो पूंसा आपण चि पढविजे । मग बोले तंव तंव माथा तुकिजे । ११·२७. १३·५१७, १८·३९०.

पृथक्—निराळें, निरनिराळें. पृथग्विध करण निरनिराळीं ज्ञानेंद्रियें, १८·३२८.

पृथिवी-थ्वि-थ्वी—सूर्यमालेंतील सूर्यापासून तिसरा भूगोल, जमीन, माती, शरीरांतील घन द्रव्य. पृथिवी—जैं कां चौलोकपाताल । पृथिवी हान अंतराल । ११·३१०. ११·४५६, ११·५७२, १३·१४३, १३·४१४, १७·४१२. पृथिवीतल जगाचा तळ, आधार, १·१५६, —पति १·१७५; प्रज्ञापृथिवियेचा राओ, बुद्धिरूपी पृथ्वीचा राजा, अर्जुन, १५·२८९. पृथ्वि—आइकें देह होये सोनेयाचें । परि लाघव ये वायुचें । जें आपा आणि पृथ्विचे । अंश नाहीं ॥ ६·२६८. पृथ्विपातालस्वर्गीं १५·४७०.पृथ्विया, पृथ्वीनें, ९·२८१; पृथ्वियेचें आधारु वांचौनि काइ वेचे १८·३०९; पृथ्वियेचे(चें) मोल ६·९३; पृथ्वि-येसि क्षमत्व आलें १४·७. पृथ्वी—आप पृथ्वी कालवी । एकावट ॥ ६·२२०. शरीरांतील रक्त व इतर द्रव्य पदार्थ आणि मेदमांसादि घन पदार्थ. पृथ्वीतें आप विरवी । ६·२९९. पृथ्वीचा घट कीजे । सर्वे चि पृथ्वीसि मिळे तरि मेळविजे । ७·६४. अवतरली गाडुवां घडां । पृथ्वी अनोळख जाली मूढां ॥ १८·५४०. ९·२५५, (१, २), १०·१६०, १३·४१३, १३·४९०, १४·१८२, १८·१६०, १८·१४५३, १८·१७०२. पृथ्वी आप तेज वायु व्योम १३·७७; पृथ्वीचां ठाइं गंधु ७·३३; पृथ्वीचा पवाडु १२·१५०; पृथ्वीचेनि पाडें ४·१७९; पृथ्वीचेया तृणांकुरां १०·२७६, —पैसारा १०·२३०; पृथ्वीतल—हे जींतलें तरि भोगावें । पृथ्वीतल ॥ २·२११, २·६५, ९·४७२; पृथ्वीवरि पाखाण ९·४३२; आप-पृथ्वीउत्कटें १४·२००. पृथवी १३·८३९, ज्ञानदेवी – 'पृथ्वी' १३·८७३. पार्थिव, मातीचा, येथें शरीरांतील रक्तमांसादि धातूंचा, पार्थिव देह ११·३६२, —धातु ६·२३९.

पेउनि—पिणें पहा.

पेटणें—आग लागणें, भडकणें, लोटून येणें. किं मरणासि मरण पेटलें । ११·३५३. कां डोंगरिं जैसें पेटलें । १३·६९७. ११·३०७. पुर पेटति, लोटतात, १३·५६६. पेटवण, सर्पण, ४·१३३.

पेटी—सांगड, चौकट, तराफा, पेटारा. इंद्रिय-बैलांची पेटी, जोडी (राजवाडे), १३·३०, एकनिष्ठतेची – ९·४२०, कापडाची –, काप-डाची घडी, गठ्ठा, ९·७५; प्रेमाचिं पेटिं १२·९१; यजनक्रियेचीं पेटीं, यज्ञांचा तराफा, तरण्याचें साधन, ३·८६.

पेंठ—बाजार. प्रणवाचिये पेंठे ६·१०९; विषयां-चिया पेंठा ८·१८२.

पेंडवला—सीमा, मर्यादा. लाजेचा पेंडवला । खणौनि घाली ॥ १३·६९४. नद्दी सिंधुचे पेंडवले १८·११०१.

पेंडी—पेंड, तेल काढल्यावर राहिलेला चोथा. तेल ना पेंडि १७·४१६.

पेंढी—गवत, कडबा इत्यादिकांची जुडी. प्राणु नवां पेंढी । बांधौनि घाली उंडी । मध्यमे माझि ॥ १८·७३६. सं. वा. श. नवा पेंढी पहा.

पेणा-णें—टप्पा, प्रवासांत विश्रांतीकरतां केलेला मुक्काम. पेणा १२·१४२, पाहेचा पेणा, उद्यांचा मुक्काम, १३·५४६. पेणें—पहिलें पेणें १६·४११, १८·१५२७.

पेंदली—वेटाळें. **आंगाचिं पेंदलीं जालीं** १६·४०८.

पेंधा—पांगळा. अनंगु हा पेंधा । १३·१७५, हा (पुरुष) शरीररहित व पांगळा आहे.

पेरणें—रुजण्याकरतां बीं घालणें. जैसें क्षेत्रीं जें पेरिजे । तें वांचोनि आन न निफजे । ४·७३. रजोगुणु पेरी । तेतुलें सत्व सोंकरी । एकलें तम करी । सावगणी ॥ १३·३९, जितकें रजोगुण पेरतो तितकें सत्वगुण रक्षण करतो, तमोगुण, एकटा त्याची काढणी करतो. २·६६, ४·८२, १२·१३०, १३·२०६, १७·९८, १७·२८४, १८·५९६, १८·९९३. **पेरावेआ** ६·४८८; **क्षेत्र पेरिजे** १०·५४, **भूमि** – ११·१६२, **हिंसा** – १३·२२३; **चिंतामणि पेरिले** ११·५७२, **कांडीं पेरी** १४·१०६, **रुख** – १३·५७; **पेरुनि सेता जाइजे** १६·१४७; **न पेरितां** १८·९४; **पेरणी** १२·२२९.

पेलणें—पुढें घालणें, सावरणें, ढकलणें, वाढणें. आतां झडकरि रथु पेलावा । १·१६९. १·१७४, ९·२६, १४·१०३. **आंगें पेललेनि**, आंगाचा भार घालून, आंग तोलून, ६·१९६; **थावें पेलत**, नेटानें सावरून, तोल संभाळून, ७·९८; **पाएं पेलुनि**, पायानें ढकलून, लाथाडून, ८·२५७; **पाट पेलौनि**, (किरणांच्या) ओघांचा समावेश करून, १५·३७२; **वाढु पेले**, विस्तार होतो, १५·१५९.

पेली—पहिली. १५·१२८.

पेलोवेली—वाढ. १४·८८. **रूपपत्रपेलोवेलिं**, रूपविषयांचीं पानें वाढलीं म्हणजे, १५·१०१; **पेलोवेलिं**—प्रतिदिन वृद्धि (राजवाडे).

पेंव—समुदाय, धान्य सांठविण्यासाठीं कोठार. **विंचुवांचें पेंव** ८·१४३; **पेंवं(व) करुनि...पेरुं जाइजे** १७·२८४.

पैं—अनेक ठिकाणीं पादपूरक म्हणून व कांहीं ठिकाणीं निश्चयार्थक, किंवा पण, पहा ना, तरीहि इ. अर्थी हें अव्यय आलेलें आहे. याचे कांहीं संदर्भ व उदाहरणें दिलीं आहेत. तेया दळवैपणाचा पाड । भीष्मासि पैं । १·११५. तरि पैल पैं भीष्मद्रोण । १·२२२. पैं जन्में आह्मां तुह्मांसि । ४·४१. म्ह(ह्म)णे प्रश्नु पैं भला । केला तुवां ॥ १२·३४. एवंरूपु पैं आत्मा । १३·११०९. आतां सत्वशुद्धि ह्मणिजे । ते पैं ऐसी जाणिजे । १६·७३. पैं अवज्ञा आणि कामना । १८·२००. २·५३, ४·२३, ५·२८, ५·४४, ५·१२७, ६·६८, ६·१५४, ६·३०७, ६·३२५, ७·३७, ७·३९, ७·१४०, ८·२१, ८·४१, ८·१८८, ८·१९४, ९·४०, ९·६६, ९·४६३, ९·५०८, ९·५२४, १०·३३, १०·२५६, १०·३०३, ११·५७, ११·६९, ११·१६५, ११·४९०, १२·२५, १२·१९२, १३·१५, १३·११८, १३·२९७, १३·३५६, १४·७४, १४·८६, १४·९७, १४·११०, १४·२७४, १५·२०४, १५·२१२, १५·२९२ (१, २), १६·३६, १६·९२, १६·२१२, १६·३८४, १७·१८७, १७·२३९, १७·३५८, १८·८८, १८·१२५, १८·१४४, १८·२३७, १८·४१२, १८·४४३, १८·४८०, १८·५५१, १८·५५९, १८·६०५, १८·७८७, १८·११०७, १८·१२७९, १८·१३५१, १८·१५६७. **पैं...कां** १८·९३४; **पैं गा** ७·१, ७·१०, ७·५६, ७·८३, ७·१७८, ८·४५, ८·२५८, ९·५०, ९·५२, ९·३८०, ९·३९१, १०·५१, १०·२७७, १२·१८४, १३·८९२, १४·२१३, १५·२२८, १५·२२९, १६·१३६, १६·१८१, १६·३४१, १६·४०४, १८·१८१, १८·३३५, १८·४६६, १८·५८१, १८·६३२, १८·७०८, १८·७८३, १८·९९३, १८·१०८०; **पैं जी** १७·३४; **पैं जेधवां** १८·११२०; **पैं बापा** १६·४५२; **आगा पैं** १५·४६, **तरि** – ७·३, **परी** – १४·२७०, **मग** – १६·३६५; **पैं माझेनि एकें अंशें** १०·२९३; **पैं योग्यता जे म्ह(ह्म)णिजे** ६·३४०; **पैं हें इं यया लागि सांघतसें** १७·८१; **एकलेनि पैं** ११·४६५; **एणें चि पैं कारणें** १४·५७; **एतुलें आह्मासि पैं जाणवें(वे)** ११·५०३; **जीभ पैं जरि तीमाल** १८·१६६९; **तें तामस पैं मीं ह्मणें** १८·१७७; **बिंबें(बे) चि पैं** १८·१६९५; **भ्रांति पैं नाहिं** ११·६८०; **मग ह्मणे पैं** १८·१५७१; **सरिसा चि पैं** १८·९८५. **पैंकु वांसा** १७·१३३, **कुवांसा** पहा.

पैकिं-कीं—त्यामधील, त्यांतील. **पैकिं**—**देवपैकिं**, १७·७७, **देव** पहा; **यज्ञाचां पैकिं** १०·२१३, **सृष्टि** – १०·२३८. **पैकीं**—**जिज्ञासुचां पैकीं**

१६·५४, प्राणियांचां – १७·६१, स्त्रीगणाचां – १०·२५४. पैकु पहा.

पैकु—'समुदाय' (हंसकोश व गजवाडे). हंसकोशांत या अर्थापुढें उदाहरण म्हणून १६·५४ आंकडा दिला आहे. हा आंकडा राजवाडे प्रतींतला असेल तर वरील जिज्ञासुचां पैकीं १६·५४ चा अर्थ जिज्ञासूंच्या समुदायांतील असा घ्यावा लागेल. दाते कोशांत पैक-कु चा अर्थ 'समुदाय' देऊन पुढें 'प्राणियांच्यापैकीं...' हें उदाहरणार्थ दिलें आहे; हाच अर्थ व हाच संदर्भ ज्ञानदेवींतही आहे. अहंभावाचा पैकु न मोडे १०·९३, अहंभावाचे सत्त्व, रज व तम असे प्रकार (आधीं) विभागून झाले नव्हते, असा अर्थ लावतां येईल. ज्ञानदेवींत व कुंटे प्रतींत हा चरण नाहीं, ज्ञानदेवींत ह्या चरणाऐवजीं 'जें या त्रिभुवनाचें कांहीं न मंडे।' हा चरण आहे, १०·९५. पैकु च्या व्युत्पत्तीला किंवा समुदाय या अर्थाला इतर आधार सांपडला नाहीं. परिभाषा कोशांत हा शब्द नाहीं.

पैज—पण, प्रतिज्ञा. परि अमृतातें ही पैंजेसीं जिंके। ६·१४. १३·२६, १५·२४७. **पैज घेउनि** ३·२५३; **पैंज घेतली** १८·२९६, ज्ञानदेवी – 'पैज' १८·२९८; **पैंजेसीं बोलिला** १८·१४१८; **पैज न सरे**, प्रतिज्ञा मोडत नाहीं, ७·१११.

पैठा-ठी-ठें—प्रस्ताव, शिरकाव, करणारा-री-रें. कां श्रुति हे महापर्णी । पैठी जाली ॥ १३·२७१. तो मोक्षाचां ऐली द्वारीं । पैठा होय ॥ १८·८१२. ६·३०२, ६·३११, ९·४१०, १३·२७१, १८·५८७, १८·८२१, १८·१२१५, १८·१२४०, १८·१५२०, १८·१५३१, १८·१५४२, १८·१७३१. **शरीरा पैठीं जालेयां** १८·६७४; **पैठिं होआवेया** १८·१०३६.

पैयारें—पायरी, टप्पा. ६·५८, ८·२२१.

पैल—पलीकडे, पलीकडचा, परलोक-कींचा. पैल चालत कां आहे। १३·१९६, **पलीकडचा चालत आहे कीं उभा आहे**, ज्ञानदेवी – 'चालत कां नोहे' १३·१९७. पैलु खांबु कां पुरुषु। १४·७६. १·१०७, १·२२२, ५·९१, ११·३२१, ११·३२८, १३·१०२५, १७·३३३. **पैल-ली कड-डां डील**, कड पहा; **पैलीकडीलु** ९·३०; **पैलीकडे** ११·२३१, ११·५००, १३·३२५; **पैल-ला-ली तीर-रा-रीं**, तीर पहा; **पैलातीरा** ७·९६; **पैल-ली थडी**, थडी पहा; **पैल-ली मेर-रे**, मेर पहा; **पैली सीमा** १६·४८०; **पैलपण**, निराळेपण, दूरत्व, १४·३९२.

पैलाडी—पलीकडे, पलीकडचें, मग म्हणे पैलाडी देखें। ३·२३०.

पैशून्य—चोंबडेपणा, चहाडी, छळी भाषण. १६·३१०, पशुन्य पहा.

पैसणें—प्रवेश करणें, विस्तार करणें. तरी नव आंतु पैसो । दीठि नुझी ॥ ९·६९. योगज्ञानिं पैसतां । १५·३१०. जैं आत्मरूपीं दीठि पैसे । १८·२६०. १५·३२९ (से), १५·४७७, १६·४५४. **कैं पैसिजे** १७·२६; **पैस** (१) प्रवेश, मार्ग, वाट, ३·४६, ८·१७९, ९·१३६, १८.१२०७; **पैसु पाऊखे**, मार्ग बंद होतो, ६·६०; (२) विस्तार. सूर्ये गाडें तंव वाढे । पैसु आथि ॥ १५·२५०. **समुद्राचेनि पैसें** १८·१६९५; **पैसु घेति** १५·१९३; **परबुद्धिचा पैसु सांकडे**, संकोच होतो, १६·११०; **पैसें आलें**, निळालीं या अर्थी, १६·४६२; **पैसें राखिलीं**, बाजूस ठेवलीं, ११·४१२; **पैसेंसीं ये**, अभिव्यक्त झाली, १६·२१०; (३) बळ, सहाय्य. **अध्ययभावनेचेनि पैसें** १६·७०, **दिव्यचक्षूंचेनि** – ११·२६२, **विवेकाचेनि** – १५·३५१.

पैसार—विस्तार, पसारा. येक उंचावते न (उंचावतेन) पसाडें : सुखाचा पैसारु जोडे। ७·१५१. आतां यशाचा हा विस्तारु । हा चि यया पैसारु । १५·१०७. १०·२३०, ११·२६४, १५·१०६, १५·१९६, १७·२७. **पैसारु नाहिं**, चमत्कार वाटण्यासही अवसर किंवा अवकाश नाहीं, १८·१५९९.

पोकल-ली—**पोकल**—पोकळें, रिकामें. वरि फल नाहिं आंतु पोकळा । ९·१७३. १३·२१२, १३·२९०. १३·४६९. **पोकले हृदयभूमी** ६·२८७. **पोकली**, पोकळपणा, पोकली विण आशा(का)रा । होये जैसें ॥ १७·२२७, असणें

अशक्य या अर्थीं; **पोकलिचे उमाले** ११·४५९, उमाला पहा.

पोखणें-पोषणें—पोसणें, पालन करणें, पुष्ट होणें, वाढणें. **पोखणें**—आणि सौभाग्य पोखलें। सुखाचें एथ ॥ १·३५. पितृपक्षु पोखतां अंशु। चंद्रा जैसा ॥ १६·१०६. १·९०, २·३०६, २·३६५, ५·२, ६·२०९, ९·२३७, १३·१४७, १३·५८८, १४·२९६, १६·६५, १६·३०९, १७·११०, १७·११५, १८·८०५, १८·१०२०, १८·१७८३. **अवेव पोखुनि** १८·८६८; **सुख जीवातें पोखी** १८·७९५; **पोखीत** १०·११९, हा पाठ **पोखीत** असा घ्यावा, ज्ञानदेवी – 'पोषित' १०·१३५; **पोखकें** १०·१२०, हा पाठ **पोखकें** असा घ्यावा, ज्ञानदेवी – 'पोषकें' १०·१३६; **पोखण**, पोषण, **पीलेयाचें पोखण** १३·१४०; **पोखणें** १३·४५७. **पोषणें, पोषक—वर्णाश्रम-पोषकें कर्मं** १३·५२४; **कविपोषक**, कवींना स्फूर्ति देणारा, कवीश्वर, १३·८५१. **पोसणें** पहा.

पोट—उदर, आंतला भाग, अंतःकरण या अर्थीं. आकाश जेयाचां पोटीं। सामावलें ॥ १०·२५१. आणि तूं कवणाचां पोटीं होंतासि। ११·२७०. उपाधि लोपे पोटीं। कृतकर्माचां ॥ १३·९४. आणि नसतां पोटीं। कोठें काष्ठ असे सृष्टी। १८·६९०. ८·१५०, १३·३८, १३·८०, १३·९०२, १३·१०३३. **अनाथांचें पोट** ८·१९३; **अविवेचियें पोटीं** १८·४६४; **कापुसाचां पोटीं** ९·७५; **काष्टाचां पोटिं**, अग्नि, १३·१११९; **गीतेचां पोटीं**, वेद, १८·१४५५, **तोयाचां –**, पाण्यावर, १८·६०९, **पशुचां –**, दूध, १३·१००५, **मध्यमा–** १६·२०, **मना मायेचां –**, मनरूपी आईच्या उदरांत, १८·७३५; **रात्रिचेया पोटा आंतु** १८·४१४; **लिंगदेहकमलाचां पोटिं**, चिद्रूपी भ्रमर, १६·४; **वसुधेचां पोटीं**, धन, १८·१२२१, **सागराचां –** १८·६८१ (१), १८·१३९२; **पोट पोसावेया** १६·३४४, **– पोसी** १३·६७८, **– भरणें** १२·७०; **पोटिं गमैल**, मनास वाटेल, १५·२०८; **पोटिचें घालें**, पोटांतला गर्भ तृप्त होतो, १३·८४४; **पोटिचें पाणी ना हाले**, पोटांत खळबळ होत नाहीं, स्वरूपानुभवाला बाध येत नाहीं, ८·६२; **पोटिं रिगति** १३·१०२०; **पोटीं ऐसें जालें**, मनांत आलें, १२·८७; **पोटीं घालूनि**, समावेश करून, जिरवून, १४·२००; **पोटीं जले**, १६·२३६; **पोटीं जिरे**, व इतर संदर्भ **जिरणें** पुढें पहा; **पोटीं नसतां** १८·६९०, **– बांधलिं** १२·९२, **– बांधौनी** ७·८६, १६·४३३, **– भरती** १७·१६५, **– वाहे** १६·१७२, १८·६८१(२); **पोटिं-टीं सूनि** १४·९९, १५·३०४; **पोटीं सूंसि** १३·१०५४; **पोट व पाठि**, यावर **पाठि-ठी** पहा. **पोटीं...कंठिं** १८·१५८७; **पोटभरी** १८·७४२.

पोट-टालणें—पोटलणें—मावणें, हृदयाशीं धरणें. जें आकाशाचां कोडिं हिं न पोटलवे, जें सुख कोट्यावधि (पटीनें मोठ्या) आकाशांतही मावणार नाहीं, १३·३८२; **पोटलूनियां आहाति**, हृदयाशीं धरून आहेत, ११·८५. **पोटालणें—सामरस्य पोटालूं** १५·७.

पोतडी—पिशवी. १४·१७.

पोतास—कापूर. **पोतासाची दिवी** १०·१२६.

पोतें—कोथळी. पाशिकें पोतीं वागुरा। १६·३४३.

पोथि—(धार्मिक) ग्रंथ. १५·३६२.

पोपडा—खपली. आंतु बाहिरि पां(पा)कि जे पोपडे। १७·१४३, जे आंतबाहेर पोपड्यासारखे कोरडे होतात.

पोफल—सुपारी. **पोफल घातलें असे**, प्रतिज्ञेचा विडा उचलला, १३·२१.

पोल—पोळ, बैल. मली एकें चि कालुगेनि पोलें। १३·४०, फक्त एकट्या काळ्या (काळरूपी) बैलाकडून मळणी करून घेतो.

पोलणें—भाजणें, दुःखी होणें. तरि ताप कोणातें पोली। १२·३, मग त्रिविधताप कोणाला दाहक होईल. तैसा पोले संकष्टें। पुढिलाचेनि ॥ १६·१५८, तसा दुसऱ्याच्या संकटानें दुःखी होतो. आगी आणि लागलेयां। काहिं पोले धनंजया। १८·४४८. १८·१०४, १८·१८७, १८·५५०. **अग्नी आणि पोलिजे**, जसें शक्य नसतें, २·३३६; **आणि आपुलेनि दाहकपणें न पोले ह्मणौनि तो नेणे** ११·४३३, आग आपल्या दाहकपणानें आपण कांहीं (स्वतःला) चटका लावीत नाहीं, म्हणून इतरांना आपण भाजूं

शकतां हें तो जागत नाहीं, ज्ञानदेवी—आगी आपुलेन दाहकपणें। कैसेन पोळिजे तें नेणे। ११·४३८; तापु जेणें पोळे, आग ही ज्याच्या तापानें भडकते, १६·४१६; फळें आंतु पोळी, फळानें जिभेला चटका लावते, १८·६५२; बुद्धि पोळिली, अनुभवाचा चटका बसून माघारी फिरली, १८·९५४.

पोसणें—पालन पोषण करणें, सांभाळ करणें, वाढवणें. आत्मी पोसिजे कुडा। १३·४७३. जैसें पोट पोसी पुढें। उबडें झाकोळे न धरे। १३·६७८. ६·११०, १३·६३६, १३·११२५, १६·३३, १८·७५०, १८·३३६. **अहंकारु पोसुनि**, १८·१२७१ (२), **क्षितीचे पादप पोसीति** १६·१९७; **पथ्यद्वेषिया ज्वरु पोसी** १८·१२७१ (१); **पोट पोसावेया** १६·३४४; **पोसणें** १८·६६५; **पोसिना**, पोसणारा, १८·१६२८. **पोसवणें**—ना तरि कामधेनु दुवडिजे। न पोसवे सर्वांनि॥ ११·६१३, १८·१७२६.

पोहोरी—धान्यांतील कीड, पोरकिडा, टोका. **पोहोरी आहे** ९·४९८, ज्ञानदेवी – 'पोरी पडे' ९·५०२.

पौढणें—पवड-डणें, पहुडणें पहा. **रा० सुखें पौढलेयां** ८·१८३.

पौरुष—पुरुष (१) पहा.

पौलि-ली—आवार, कोट. पवली पहा. **पौलि**—आंतु वज्रासनाची पौळि पानालिली। ९·२१२. १३·२१९. **पौली**—स्वज्ञानाचिये पौली बाहिरि १८·५३८.

प्र—शब्दास जोडून. हा उपसर्ग अधिक, पुढें, वर या अर्थी आलेला आहे; उ. **प्रकाल, प्रकृति, प्रचंड, प्रज्वल, प्रज्ञा, प्रणति, प्रताप, प्रतिष्ठा, प्रदीप्त, प्रपंच, प्रबंध, प्रबुद्ध, प्रबोधणें, प्रभवणें, प्रभा, प्रमाण, प्रमाद, प्रमेय, प्रयत्न, प्रयुंजणें, प्रयोग, प्रयोजन, प्रलय, प्रवर्तणें, प्रवाह, प्रवृत्ति, प्रलोभ, प्रसरणें, प्रसवणें, प्रसाद, प्रसिद्ध, प्रस्तावणें** इ.

प्रकटणें—उदय पावणें, उघड दिसणें, दाखवणें. यज्ञातें प्रकटी कर्म। ३·१३५. १·२३, १·४२, १·७८, २·३२१, ३·३३, ३·१५५, ४·५५, ४·१३२, ४·१८८, ५·८३, ६·४५०, ९·१४८, ९·२३५, १०·२४, ११·११९, ११·१३८, ११·१९४, ११·२०९, ११·२३०, १३·३५५. **निधान प्रकटलें असे** २·२९१; **भारती प्रकटली असे** २·३२; **चंद्रु प्रकटतां** २·६०; **रवी आपणपें प्रकटलें** १०·१४०; **प्रकटलें होतें** ११·६३७; **प्रकटल्या** १३·३६१, **–यां** २·२६१; **प्रकटित असे** १८·३७३, **प्रकटितसे** ११·४०३; **प्रकटितेया**, प्रकाशानें दाखविणाऱ्या, ९·१३, ज्ञानदेवी 'प्रकटितया' ९·१३; **प्रकटिया**, प्रकट झालेल्या, १५·१२५; **तेजानें प्रकटी**, उजळवते, २·२३८; **प्रकटे करी** १३·८५२; **प्रकटोनियां** १५·४०२; **न प्रकटावी** ३·१७१; **प्रकटावा ना** ३·१७६. **प्रकट**—सोऽहंभावप्रतीती। प्रकट होये॥ २·३०९. प्रकृतिपुरुषु प्रकटें। अनादिसिद्धें॥ १३·९५६, उघड अनादिसिद्ध असलेले. १·३०, २·८९, ६·१७१, १०·२५, १४·४, १५·८३, १८·१४१६; **प्रकटा** ३·३५, १०·२७०. **प्रकटवणें** १३·११२१.

प्रकार—तऱ्हा, जाति, भेद, पद्धत, रीत. १२·२११. **तीन्ही प्रकार** १८·१४५, **त्रिप्रकार** १७·१२२, १७·३४०, १८·२३७, १८·५८०, **पांचै प्रकार** १३·१००, सं. वा. श. पहा; **मत्प्राप्तिप्रकार** १८·१२११; **सर्वप्रकारिं** १८ १७३८; **सर्वि प्रकारिं** १५·५३५; **प्रकारें** ८·२०२, **एणें एणें** – ९·१७०, **येणें येणें** – १३·१०३५, **पांचें** – १८·४७१, **सं. वा. श.** पहा; **बहुतें** – १७·२९; **साध्यसाधनप्रकारें** १८·२५४; **हेतूप्रकारें** ४·७०.

प्रकाल—अधिक वेळ, विलंब. ५·१६५, ज्ञानदेवी – 'परिकाळा' ५·१६६.

प्रकाशणें—उजेड देणें, उघड करणें, स्पष्ट करून सांगणें. उदैला आकाशीं। रवी चि रवीतें प्रकाशी। १७·४०१. वन्हि प्रकाशु दीपपणें। प्रकाशी आपुलां॥ १८·१६२९ (२) १३·१०७१, १४·१३०, १४·३३१, १५·२७६, १५·२७९, १५·२८०, १६·४२२, १७·३९८, १८·३७६, १८·३७७, १८·११०८, १८·१११०, १८·१११७, १८·११५६ (१), १८·११७० (१), १८·११९६ (१), १८·१२४९, १८·१२९१, १८·१४०६, १८·१४६०.

प्रकाशितुसे १५·५२३; **सांख्यसद्भावें प्रकाशिला** १८·१४२५; **हृदईं प्रकाशे** २·२३७; **प्रकाशिता—विश्वप्रकाशितेया** १८·१२४३; **प्रकाशणें**—दीपातें दीपें प्रकाशिजे। तें न प्रकाशणें चि निफजे । तैसें कर्म नियां कीजे । तें करणें कैंचें ॥ १८.११७० (२). **प्रकाश**—जैसा दीपासवें हारतला । प्रकाशु जाए ॥ ३·११०, कां रविबिंबासवें । प्रकाशु जाये ॥ १२·१००, तिया गुंडाललिया प्रकाशा । क्षेत्रज्ञु नांव ॥ १४·७०, १·२३९, २·३६०, ३·१९६, ४·१७२, ४·२१२, ५·४९, ६·४५०, ७·३२, ८·१९५, ८·२१८, १०·१४०, ११·२२०, ११·३००, ११·६८३, १३·३५५, १३·७२०, १४·१३१, १५·३२, १५·२८२, १६·१३, १६·१६ (२), १७·८७, १७·३४८, १८·३६१, १८·५०६, १८·८४९, १८·९७९, १८·११११, १८·१२२६, १८·१३६७, १८·१६१८, १८·१६२९ (१). **प्रकाशाचेन दिहबलें** ७·१५४; **प्रकाशाचां महार्णवीं** ११·२९६; **प्रकाशाची राणिव** १५·१२; **आंधारु...प्रकाशु** १६·३७; **आनान प्रकाश** ५·२७; **ज्ञानाचेनि प्रकाशें** ७·१०९, १३·६२६, **ज्ञानप्रकाशें** ४·१६९; **वस्तुचेया प्रकाशा**, आत्मवस्तूच्या प्रकाशांत चंद्रसूर्य लोपतात यास उद्देशून, १५·२८१; **तपनें विण प्रकाश** १७·२२७; **दीपा आणि प्रकाशा** ६·३९५; **प्रकाशु आणि कडवसें** १०·८६ (१); **प्रकाशु...तम** १०·८६ (२); **प्रकाशु ना अप्रकाशु**, आत्म्यास उद्देशून, १३·११०३; **प्रकाशजलाची झरी** ६·२८६; **अंगप्रकाशें** १८·१३२१; **अधमोत्तमप्रकाशा माझि** २·२९७, हा पाठ **अधमोत्तम प्रकाशा माझि** असा घ्यावा, चंद्र सर्वांना सारखाच प्रकाश देतो, हा अधम हा उत्तम असा भेद पाडीत नाहीं, ज्ञानदेवी – 'अधमोत्तमा प्रकाशा माजि' २·२९७; **आत्मप्रकाश**, शुद्ध आत्मज्ञान, ५·१४४, १८·७८८, (आ) **–मंदिर** १७·४२६; **दिव्यतेजप्रकाशें**, ११·१३१; **दिपप्रकाश** १४·३०६; **सकलार्थप्रकाश**, वस्तुजाताचें यथार्थ ज्ञान करून देणारा प्रकाश, गणेशास उद्देशून, १·२; **सत्ताप्रकाश**, जसें पाणी व त्यावरील तरंग हे निरनिराळे नाहींत, तसें खरें अस्तित्व व भास हे निराळे नाहींत, वस्तु एकच, यास उद्देशून, १५·५१९; **स्वयंप्रकाशें**, १०·७३, **–शाचा आगरु** ११·५०४; **प्रकाशक** १३·११२२, १८·११९६ (२); **प्रकाश्य—प्रकाश्यें विण प्रकाशु**, प्रकाश पाडावयाच्या वस्तूची योग्यायोग्यता न पाहतां जो स्वयंप्रकाश आहे, १५·५१२; **प्रकाश्यता** १८·११५६ (२); **प्रकास्य**, त्याच अर्थी, प्रकास्यें विण सुरवाडु । प्रकाशाचा ॥ १६·१६(१), ज्ञानदेवी – 'प्रकाश्येंवीण' १६·१६; **प्राकाशें** १८·५८०, हा अपपाठ संभवतो, ज्ञानदेवी – 'प्रकाशें' १८·५८३.

प्रकृति-ती—(१) नैसर्गिक स्वभाव, स्वाभाविक गुणधर्म. **प्रकृति** — प्रकृतिचेनि आटोपें । वर्त्तितु असे॥ ३·१८०. ३·५३, ४·१८६, ११·६५५, १३·५३, १८·१३०७, १८·१३०८, १८·१३०९ (१, २). **प्रकृति आधारें** ३·६२, **प्रकृतिचेनि आधारें** ४·७८; **प्रकृतिचे पाइक** ७·१३८; **प्रकृतिचा संग** ३·६३; **प्रकृतिगुणें** ३·५९, ९·२८७, **–धर्में** ३·१७५, **–भावो** ३·१७७, **–मंत** ३·५८, ३·१९१; **बीजप्रकृतिवसें** १८·१३०५. **प्रकृती**—हे जैसे कां नाना वर्ण । तैसें प्रकृतीं अनारिसेंपण । ११·१३७. ३·२००, ११·६५६. **प्रकृती मानु दीधला** ३·२००, या चरणाऐवजीं ज्ञानदेवींत – इंद्रियां लळा दिधला । हा चरण आहे, ३·२०४. (२) सर्व सृष्ट पदार्थांचें मूळ, माया, सांख्यप्रणीत प्रकृति (१) परा, अव्यक्त, (२) अपरा, व्यक्त, अपरा प्रकृति आठ अंगांनीं, (पृथ्वी, आप, तेज, वायु, आकाश, मन, बुद्धि व अहंकार यांनीं) व्यक्त होते, व सर्व सृष्ट पदार्थांला कारण होते; अपरा साम्यावस्थेला आली म्हणजे विश्वाकार लोपतो; हा सर्व मायेचा खेळ पुरुष, अकर्ता, प्रकृतीच्या सहाय्यानें करतो. **प्रकृति** — तैसा अमूर्तु चि मीं किरीटी। परि प्रकृतितें जैं अधिष्ठीं। तैं साकारपण नटीं । काजा येया ॥ ४·४७. आणि इयेतें प्रकृति म्हणिजे । हे अष्टधा भिन्न जाणिजे । लोकत्रय निफजे । इयेतव ॥ ७·१६. अनादि जे प्रकृति । सांख्य जीतें गांति । १३·३६. ७·१९,

१४·२१; बल प्रज्ञा, शक्ति व बुद्धि, ९·५०५; व्यासुप्रज्ञेचेनि १५·५३८; सत्यप्रज्ञ, श्रीकृष्ण, १८·१४१८, सिद्धप्रज्ञा आधींच (पूर्वजन्मीं) पक्व झालेली बुद्धि, ६·४५२, स्थित– २·२८७, २·२९३, यावर २·२९० ते २·३६५ ओव्या पहा, स्थिर– २·३६५. प्राज्ञ, बुद्धिमान, अर्जुनास उद्देशून, ९·३६, १०·२८७, १८·७६९, अति–८·५२.

प्रणउ-व—ॐकार. **प्रणउ**—तरि सर्व मंत्रांचा राजा। तो प्रणउ आदिवर्णु बुझा। १७·३३९. **प्रणव**—गगनीं मीं शब्दु। वेदीं प्रणवु ॥ ७·३३, ८·१२०, १७·३५६, १८·१५००; **प्रणवा पटिचीं आखरें** ७·३९; **प्रणवाचिये पैठे** ६·१०९; **प्रणवाचा माथा बुडे**, ॐकाराही पलीकडे, ६·४६७; **प्रणवाचिया मोडी रेखिली**, ॐकाराच्या आकारासारखीं रेखलेलीं, ॐकाराची प्रचीति येते, ६·२७६; **प्राणाचा प्रणवु करावा**, प्राणवायूचा ॐकार करून, ॐकाराचें चिंतन करावें, ८·११२; **प्रणवातीत** ८·११५; **प्रणवैकनाम** ८·११६; **प्रणवोच्चारें** १७·३५५; **प्रणवापैलीकडे** १२·३१.

प्रणति—वंदन, येथें शरण. **प्रणतिप्रतिपाल**, शरणागतांचें रक्षण, १२·२३३.

प्रताप—शौर्य, पराक्रम, तेज, वैभव. पुण्यासि प्रतापु आगला। १·३७. आणि सूर्याचेनि प्रतापें। कोडि ही नक्षत्रें हारपे। १८·८५५. १·११०, २·१९२, १०·२३३, १८·१६०९. **प्रतापतेजस्वीं(स्वी)** १·१०५; **सूर्यतेजप्रतापें** ११·१८९.

प्रति-ती—शब्दास जोडून किंवा स्वतंत्रपणें हा उपसर्ग ग्रंथांत आलेला आहे. संदर्भानुरूप याचे अनेक अर्थ आहेत, त्यांपैकीं कांहीं अर्थ व त्यांचीं उदाहरणें येथें दिलीं आहेत. कांहीं शब्द पुढें दिले आहेत. (१) साठीं, करितां, संबंधीं, उद्देशून. **प्रति**—तंव तो ह्मणे कमळजन्मा। भूतां प्रति ॥ ३·८७. ३·१७१, ५·२७, ८·२०५, ९·४०, १०·३०६. **तुज प्रति**—९·२२७, १३·७५, १३·३७०, १७·४०६, १८·७६३; मुख प्रति भानु कां जैसा। ९·६२, ज्ञानदेवी–'मुखाप्रति' ९·६३; **मूर्खा प्रति तंतु हारपे** १८·५४१; **अर्ज्जुनाप्रति** २·३६९, **आह्मा**– २·१०१, **तुज**– ९·९७, **तुह्मा**– ५·४, ·९·१६, **मज**– १·८७, **मनू**– ४·१६, **राया**– १·१७३, **लोका**– ३·१६९. **प्रती**—नेणतेया प्रती १५·५१७, **तुज**–४·२६. (२) दरेक, एकेक. **प्रति**—**क्षणा प्रति**, क्षणाक्षणाला, १५·११३, ज्ञानदेवी– 'क्षणक्षणाप्रति' १५·११४; **भूतप्रति**, प्राणिमात्राच्या ठिकाणीं, ७·३८; **मानुषप्रति**—तैसें जेयाचें मन। मानुषप्रति आनान। १३·३५६; **प्रत्यंग**, अंग पहा; **प्रतिक्षणि-णीं**, क्षण पहा, **–दिन्हीं** १८·११४, **–दिवसीं** १८·१४४२, **–दीनी(नीं)** १४·१०६, **–पदिं-दीं**, पद (१) पहा, **–वदनीं**, प्रत्येक तोंडावर, ११·३३६, **–वरिषिं** १०·५४; **प्रती**—**भूतप्रती** १०·१७४, ज्ञानदेवी–'भूतपति' श्रीकृष्णास उद्देशून, १०·१९०. (३) उलट, विरुद्ध, तोडीचें, समसमान, त्यावर. **प्रत्युत्तरें**, उत्तर (१) पहा. **प्रत्योपकार** १७·२८०; **प्रतिकार** ११·३९९, **–कूल** ७·१६३, **–ध्वनि** १·१२६, **–फल**, मोबदला, येथें जितकी इच्छा तितकें फळ या अर्थीं, ११·३६१, **–बिंब-णें**, बिंबणें पहा, **–बोलिला**, उत्तरांत म्हणाला, ८·२६८, ज्ञानदेवी–'प्रति बोलिला' ८·२७०, **–भींती**, भिंतीवर, १५·४११, **–मंडल**, **सूर्यप्रतिमंडल**, सूर्याचें प्रतिबिंब, १३·९०४, **–मल्ल** १८·४८७, **अप्रतिमल्ल** १·११०; **प्रतिमुखाभासा**, आरशांतल्या प्रतिबिंबाच्या आभासाला भेदप्रतीति नाहींशी झाल्यावर (जीवपणाचा आभास नाहींसा होतो या अर्थीं), १४·३०२; **प्रतिवदन**, आरशांतील प्रतिबिंब, १३·९०३; **प्रतिविभूति**—तेथ विभूति प्रतिविभूति। प्रस्तुत अर्जुनां सांघिजती। १०·४०, ज्ञानदेवी–'जेथ विभूतिप्रतिविभूति' १०·४१; **प्रतिशब्द**, प्रतिध्वनि, १७·२७८.

प्रतिज्ञा—वचन. **प्रतिज्ञा बोलिजे** १८·७६९; **प्रतिज्ञोत्तर**, निश्चित बोल. ९·१.

प्रतिति-तिती-तीति-तीती—प्रत्यय, समज, अनुभव. **प्रतिति** ६·४०७. **प्रतिती**—**प्रतिती जालिये वांचूनि** १३·१०८५. **प्रतीति**—भूतें आघवें चि होंति। एकाचि पार्के आहाति। पैं भूतप(प्र)तीति। वेगलीक असे ॥ १३·१०५२, प्राणिमात्र सर्वच आहेत व ते एकासारखे एक

दिसतात, वास्तविक ते वेगवेगळे आहेत असा प्रत्यय येतो. ६·१०१, ६·३२८, १०·१३७,१३·११३३,१८·९९६,१८·११८६. **प्रतीतिचेनि पाडें** ६·४००; **चित्ता प्रतीति** ४·४०; **चित्तीं प्रतीति आथि** १२·२७; **प्रतीति गाढी केली** १८·९९६; **प्रतीतिचिये पोटिचें पाणी ना हाले**, स्वरूपानुभवाचा निश्चयपणा ढळत नाहीं, ८·६२; **प्रतीतिगंगा** ७·१२२, **–गत** ११·२९, **–गम्य** १२·२२८; **प्रतीति दिठी** ११·८१; **प्रतीतिपंथ** १३·१०८३, **–पांखिं** ७·१५०, **–बळें** ५·४६, **–बोधसागरीं** ९·९२, **–मुखिं** ७·१८७, **–रस** ७·१३३; **निरूपणभाषाप्रतीति**, वेदांतांतील निरूपण करावयाच्या भाषेंतील संज्ञा, सर्वमान्य झाली आहे या अर्थी, १५·८९. **प्रतीती**—भागा हे जेवढी माझी व्याप्ति। तेव्हडी चि येयांची प्रतीती। ९·२५७. ८·६०, १०·३०६, १४·४९, १४·३३५, १७·१५६, १८·५७०. **प्रतीतीचेनि पात्रें** ९·२४२, **–माजें** १०·१५७; **प्रतीतीचां वाखोरां** ७·१३४; **प्रतीतीचेनि हातें** ७·१७५; **रूपेरणाची प्रतीती**, १५·५१७; **सांख्याचिया प्रतीती** १४·६९; **योगप्रतीती**, ऐक्याच्या प्रतीतीनें, १०·१०५; **सोहंभावप्रतीती** २·३०९; **प्रतीती आलें** १०·१५८, १८·१०८४, **–घेइं** १४·८५, **–जालें** ११·६३५, **–फावें (बे)**, अनुभवास येईल, १५·६६; **प्रतीतीचे डोळे झांकवीति** ९·१३८.

प्रतिपत्ति-त्ती—विधि, सत्कार, मेजवानी. **प्रतिपत्ति**, मेजवानी, ६·२२; **प्रतिपत्ती** १४·४१, विधिविधानानें, १६·३०२.

प्रतिप-पा-दणें—विवेचन करणें, सांगणें. **प्रतिपदणें—प्रतिपदी** ४·२, ज्ञानदेवी, कुंटे–'प्रतिपादी' ४·२. **प्रतिपादणें**—प्रतिपादिति अविचार। १५·१६६, ज्ञानदेवी, कुंटे–प्रतिपादिती अभिचार। १५·१६७; **प्रतिपादिजे** १८·१४४२; **प्रतिपादितेयां**, सांगणारांना, १०·२४९; **प्रतिपादन**, विवेचन, ११·५५७; **प्रतिपाद्य**, तैसा प्रतिपाद्यु जो ईश्वरु। १६·१०२, **प्रतिपाद्य देवता** ११·२६; **वेदप्रतिपाद्य** १·१; **सप्तशती-मंत्रप्रतिपाद्य**, सातशें (श्लोकरूपी) मंत्रांनीं प्रतिपादन करण्यास योग्य, १८·१६४५.

प्रतिपाळणें—रक्षण करणें, सांभाळ करणें. मग उदो अस्तु येयातें। प्रतिपाळावें॥ ३·२०२, मग रात्रंदिवस या देहाचा कां सांभाळ करावा? ९·१२१. **प्रतिपाळ** १७·१८२; **प्रणतिप्रतिपाळ** १२·२३३.

प्रतिबिंब—बिंबणें पहा.

प्रतिभा—प्रतिबिंब, समजूत, अनुभव. जैसा सगोवरु आटे। मग प्रतिभा नाहीं॥ ५·१५५. कां आंदोळलेया उदक। प्रतिभा होये अनेक। १३·१०११. मज श्लोक प्रतिभे। ऐसे येती॥ १८·१६४४, श्लोक अशा प्रकारें माझ्या अनुभवाला येतात. १८·१३५६. **स्त्रीशूद्रादिप्रतिभे सामाविलें**, स्त्रीशूद्रादिकांना कळेल, त्यांच्या समजुतीला उतरेल, असें केलें, १८·१६७८.

प्रतिभासणें—आहे असें वाटणें. मज तरंगपण असे कां नसे। ऐसें उदकासि काहीं प्रतिभासे। ८·२४७. २·१६६, ११·२२५.

प्रतिमा—मूर्ति, प्रतिबिंब. देवपिसे प्रतिमे लागि। १३·११६. **जळिची प्रतिमा** ९·१४९, ज्ञानदेवी, कुंटे–'जळींची प्रमा' ९·१५०; **लिंग कां प्रतिमा** १७·२०३; **सकलगुणीं प्रतिमा** ११·५६३, ज्ञानदेवी–'सकळगुणीं अप्रतिमा' ११·५६३, कुंटे–'सकळगुणी अप्रतिमा' ११·५६३; **पाखाणप्रतिमा**, दगडाची मूर्ति, **ईश्वरु पाखाणप्रतिमां**, चार्वाक मतास उद्देशून, १८·५६४.

प्रतिलपणें—लपणें पहा. तूं जेया प्रतिलपसि। १४·४, हा पाठ तोडून **जेयाप्रति लपसि** असा घ्यावा, ज्ञानदेवी–'जयांप्रति लपसी' १४·४, कुंटे–'जयाप्रति लपसी' १४·४. पुढच्या चरणांत **'दाविसी', 'प्रकट करिसी'** असे पाठ आहेत, त्यावरून हा पाठ तोडणें इष्ट वाटतें.

प्रतिष्ठणें—स्थापना करणें, समर्थन करणें. वेदाधारें बोलति। केवळ कर्म प्रतिष्ठिति। २·२४५. तें ज्ञान हृदयीं प्रतिष्ठे। ४·१८८. मज सहजातें करिति। स्वयंभातें प्रतिष्ठिति। ९·१६२, मी नित्य असून माझी मूर्ति वगैरे बनवून मला अस्तित्वांत आणतात व मी स्वतःसिद्ध असून माझी स्थापना करतात. ऋग्वेदादि तीन्हीं। प्रतिष्ठिजति वाग्भुवनीं। १७·२२१. १०·२४, १६·३५८,

१८·७२५, १८·१४९९. **प्रतिष्ठा,** स्थापना, प्रसिद्धि, गौरव, ६·३७७, १८·३६२; **असती प्रतिष्ठा जाइल** २·२७; **प्रतिष्ठेलागि** १·४६; **धर्मप्रतिष्ठा** १·१३.

प्रति-स्फ-स्फाळणें—फळ देणें, पसरणें. अनुक्रमें ४·७५, ११·२०२ पद्य.

प्रत्यक्-ग्—पलीकडचें, स्थलकालादिपलीकडचें तत्त्व, आत्मा. **प्रत्यग्ज्योतीची वोवाळणी,** आत्मरूपी ज्योतीनें साधकांना ओंवाळतोस १२·६; **प्रत्यक्प्रवृत्ति गंगेचेनि तटें** (इंद्रियें १८·१०१०) **लाविलीं,** आत्माकारप्रवृत्तीच्या गंगातटावर इंद्रियें आणलीं, १८·१०११; **प्रत्यग्बुद्धिकरवाळें,** अंतर्मुख झालेली बुद्धिरूपी तरवार, १५·२३५, ज्ञानदेवी–'प्रत्यक्बुद्धिकरतळें', अंतर्यामीं मी आत्मा आहें ही बुद्धि तळहातीं घेऊन, १५·२५८, आधीं आलेल्या दलें व पुढें आलेल्या हातवसावें या पाठांवरून करतळें ऐवजीं **करवाळें** (राजवाडे) पाठ अधिक ग्राह्य वाटतो; **प्रत्यग्बोध,** आत्मप्रतीति, १६·१०.

प्रत्यक्ष—उघड दिसणारा, समोर असलेला. तेयां प्रत्यक्ष केवि करं। घातु देवा॥ २·३५. ९·४९, ११·४९४, ११·६७१, १७·११२. **प्रत्यक्ष प्रमाण** २·१०८; **प्रत्यक्षावरि,** समोर प्रसंग आल्यावर, २·१९०.

प्रत्यय—खात्री, अनुभव. म्हणौनि जलो हें जूझ। प्रत्यया नेये मज। १·२०८, (हें चांगलें आहे) हें मला पटत नाहीं. **कां मना प्रत्यया येईल** २·२०७; **प्रत्यो**—प्रत्यो घडला माझेया जीवा। ११·७७.

प्रत्यवाय—विधिनिषेध, दोष. जें प्रत्यवावो तंव गले। १८·१२१, ज्ञानदेवी, कुंटे–'प्रत्यवाय' १८·१२२.

प्रत्याहार—इंद्रियांची अंतर्मुखता. विषयांचा संसर्ग टाकून इंद्रियांना स्वरूपस्थ करविणारें योगाचें पांचवें अंग. यमें बांधौनि प्रत्याहारा। बोपिजति॥ १६·८९. ६·५७, ९·२१४. **प्रत्याहाराचा आधाडा** ६·५६, **–चे ठाणांतरिं** १३·५०६; **प्रत्याहारतीर्थीं नाह्राणिलिं** १८·९८८.

प्रथा—रूढि, प्रसिद्धि, येथें अनुभव. **उठितिया आत्मप्रथा,** आत्मानुभव होतांच, १८·१०९२.

प्रदक्षिणा—देवादिकांना उजवीकडे करून भोंवतीं फिरणें, येथें पर्यटण. निगे जैसा भास्वतु। प्रदक्षिणे। १६·१९८. १८·४५.

प्रदीप्त—पेटलेला, प्रज्वलित झालेला. **इंद्रियानलीं प्रदीप्तीं** ८·४७, **ज्ञानानलिं**–१८·१५१६, **–लीं**–४·१३५.

प्रदेश—प्रांत, ठिकाण. ११·१५०. **बाह्य प्रदेश,** देह, वाचा, मानस हीं बाहेरचीं ठिकाणें, १८·१०२५.

प्रधान—मुख्य. पयालागि प्रधान जिया रूढा। तिया विभूति आइकें॥ १०·१९५. १३·१०५०. **प्रधाना विभूती** १०·२७८; **ज्ञानप्रधान** १८·२५९, १८·१४२६; **प्रधानपणें** १७·२१३.

प्रपंचणें—सविस्तर सांगणें. **प्रपंचूनि** २·१३१; **प्रपंचौनि** ११·१८९, १२·१०७. **प्रपंच**—संसार, प्रपंचा घेतलें माप। ५·१५९, येरु प्रपंचु हें विज्ञान। ७·६, ९·१४९, १३·५१, १३·१०२१; **प्रपंचाची धाडि** १३·९८७, **–भूमिका** १५·८१, **–चीं वलणें** ७·७१; **प्रपंचा घोंटु भरुनु** १६·५०; **प्रपंचेंसीं जूझत** ६·४७३; **प्रपंचु वेढुनि** १८·१३६१, ज्ञानदेवी–'वेढु निष्प्रपंच' १८·१३७०, कुंटे–'वेढूनि प्रपंच' १८·१३७०; **प्रपंचजात** ११·६४६, **–रूपा** १५·११०, १५·१४३; **निष्प्रपंच,** निष्कपट या अर्थी, १३·३६५; **सप्रपंच** १८·१३७९.

प्रबंध—ग्रंथ, छंद, कथन. म्हणौनि माझे नीच नवे। श्वास ही प्रबंध होआवे। १८·१७१३. ९·२०९, १२·१९, १३·६८, १८·१७२३. **श्रीभगवद्गीता प्रबंधु** १८·१४४६; **प्रबंधव्याजें** १८·१७४४, **–होडा,** ग्रंथ लिहिण्याची पैज, १०·८; **वोवीप्रबंधें** १०·२२, ११·६९७.

प्रबुध-द्ध—जाणता, ज्ञानी, निष्णात, जागृत. **प्रबुधा**—हे जाणत्या, अर्जुनास उद्देशून, १८·८२७. ज्ञानदेवी, कुंटे–'प्रबुद्धा' १८·८३०; **प्रबुद्ध**–तरि आघवेयांसि वृद्ध। महर्षीमाझि प्रबुद्ध।१०·९०. तेथ हा गा सच्छब्दु। येरिं दो प्रवुद्ध। १७·३९४, ॐतत्सत् यांत सत् हा शब्द जो इतर दोन ॐकार व तत्कार यांहून श्रेष्ठ आहे. १०·२१७, १४·२६५, १७·५०, १७·८२,

१८·४००, १८·१२८१, १८·१४९४; **प्रबुद्धीं**, जागत्यांनीं, १७·२४०; **इंद्रियें प्रबुद्धें**, इंद्रियें आपापल्या कामांत निमग्न झालीं, १३·९८३

प्रबोधणें—जागृत होणें. नातरि प्रबोधलिए वेळे। स्वप्नडिंब मालवे । १५·२८३. **प्रबोधलेंया** १५·२६४; **प्रबोध**, जागृति, विकास, १५·२२०, १५·३९८; **प्रबोधां**, जागे झालेल्यांना, १८·१४०१; **सस्वरूपिं प्रबोधा येइला**, आत्मरूपांत जागृत झाला, १४·३०१; **विचारविंद-प्रबोधा**, विचाररूपी कमळाच्या विकास करणाऱ्या, १०·१.

प्रभंजन—सोसाट्याचा वारा. जन्मजराजलदजाळा । प्रभंजना ॥ १८·१, जन्म व वृद्धाप्य या मेघाचें जाळें उडवून देणारा वारा (संबोधन).

प्रभवणें—समर्थ होणें, उत्पन्न करणें. पथ महाबोधु न प्रभवे । मारुताचा ॥ २·१४३. **रागद्वेषां न प्रभवे**, रागद्वेष नाहींसे करण्याचें सामर्थ्य नाहीं, ३·२५९; **प्रभव**—उत्पत्ति, सामर्थ्य, **अनादि-मायाप्रभवें**, अनादिमायेच्या सामर्थ्यानें, १७·५६; **सृष्टिक्षयप्रभव** ९·२८९.

प्रभा—तेज, कांति, प्रकाश. जैसें प्रभा आणि भानु । एक चि तें ॥ ९·८५. सूर्याचां होणां होइजे । सूर्यासवें जाइजे । हें विकलेपण साजे । प्रभे केंवि ॥ १३·६०७, सूर्योदयाबरोबर प्रकट व्हावें व सूर्यास्ता-बरोबर नाहींसें व्हावें असा हा सूर्याशीं विकले-पणाचा, अनन्यत्वाचा संबंध प्रभेला शोभतो. तेथ कासु जोडला लाभा । प्रभा आलिंगिली प्रभा । १८·१११०. १२·५१, १३·६३०, १८·२१८, १८·१००६. **प्रभेची उजिरी** १४·३८८; **प्रभेचिया झलाला** ११·२०९; **प्रभेसिं जाए**, प्रकाश जातो, १५·३३७; **प्रभेचे पाए ऽऽलगे** ह्मणौनि, आपल्या स्वरूपतेजाचा आश्रय घेतात म्हणून, ११·७२; **प्रभा प्रकाशु** व्यापे १८·५०६; प्रभा फांकि १०·२८४, **—बिंबिं विलसे** १८·११४२, **—हारतली**, लोपली, ११·६४०; **आंगकांतिचिया प्रभा** ११·३०९; **अंगप्रभेचिये वागुरे**, विश्व-रूपाच्या आंगाचें तेज हें जणूं पारध्याचें जाळें, ११·४३२; **अद्वैतप्रभेचेनि वाढें**, आधिक्यानें, १५·२३९; **आत्मप्रभा** ६·२३, १३·१०७६, **चंद्र**—१४·२१०; **मंद प्रभा** १५·८४; **वस्तु-प्रभा**, वस्तूंचा प्रकाश (जगरूपानें दिसतो), १५·८३; **सुप्रभा**—रवि मियां रश्मिवंतु । सुप्रभा जो ॥ १०·२०२; ज्ञानदेवी, कुंटे—रवि मी रश्मिवंत । सुप्रभांमाजी ॥ १०·२२१; **स्वप्रभ** १८·६; **सूर्या आणि प्रभे** १५·५३६; **प्रभाविण** ३·२५६, **—हीन** १·२६८.

प्रभाव—पराक्रम, सामर्थ्य. १३·१४.

प्रभू—ईश्वर, स्वामी, श्रीकृष्णास उद्देशून. १·६३, १०·१५०, ११·१८. **प्रभूचीं श्रीमूर्ति** १८·१६६३.

प्रभृतिक—प्रभृती—आदिकरून. **अद्वेष्टाप्रभृतिकीं**, अद्वेष्टा इत्यादि बाराव्या अध्यायाच्या भागानें, १८·१४३७. **अमानित्वादिप्रभृती**, अमानि-त्वादि तेराव्या अध्यायांत सांगितलेली ज्ञान-चिन्हें, १३·८४६; **स्वेदजादिप्रभृती**, उद्भीज, स्वेदज, अंडज, जारज असे निरनिराळे प्राणी, १३·९१२.

प्रमद—प्रमाद पहा.

प्रमदा—तरुण स्त्री. दिठोतिनाचां कंठि । प्रमदा घे आंटी । १३·७८४. १६·३६०. **परापरमप्रमदा** १०·१, परा पहा; **प्रमदालोचन** १८·५८४; **अवस्थाभेदप्रमदीं**, जागृती आदि करून अवस्था-रूपी तरुण स्त्रियांनीं, १८·१०६३; **सर्वोपशांति-प्रमदे कांतु होउनि**, जिच्यांत सर्वांचा लय होतो त्या स्वरूपशांतीचा पति होऊन, १८·१३११.

प्रमा—योग्य ज्ञान, निश्चित ज्ञान, प्रमाण. **मोक्ष-लाभाची प्रमा** १८·८९७, ज्ञानदेवी, कुंटे—'प्रमा' १८·९०१.

प्रमाण—दाखला, पुरावा, आधार, माप. वांचूनि सोनें रूपें प्रमाण नोहे । पथ राजाज्ञा समर्थ आहे । ९·४५०. शास्त्र चि एक सर्वथा । प्रमाण तुज ॥ १७·२२. ३·१९४, १७·४३. **प्रमाण आणि रंगु** ११·६४२; **प्रत्यक्ष प्रमाण** २·१०८; **प्रमाणसिद्धी**, प्रमाणाची मान्यता, १८·१२२४; **विश्वप्रमाणिची मुद्री**, जगन्मान्य होईल असा ठसा, १६·४६५; **प्रमाणें—उदोअस्तूनिचे प्रमाणें**, उदयकाळीं सूर्य एका ठिकाणीं असतो व अस्तकाळीं दुसरीकडे जातो हें प्रमाण धरलें तर (तो जरी चालत नाहीं तरी चालल्या सारखा

दिसतो), ४·९८; **अप्रमाण—**तैसें शास्त्रजात जाण। आघवें चि अप्रमाण। अध्यात्मज्ञानें विण। एकलेनि ॥ १३·८३५. ९·४४८.

प्रमाद—अपराध, चूक, हयगय. मोहो अज्ञाना प्रमादा। एयां मिळालेयां दोषवृंदां। १४·२६५. ११·५६४, १४·१९१, १७·३९१; **जूंझ नव्हे प्रमादु** २·३१; **प्रीती कां प्रमादें** ११·५५१; **प्रमादिए होए,** (आत्मा) अपराधी होतो, १४·१९९, ज्ञानदेवी–'प्रमादी' १४·२००; कुंटे–'प्रमादी' १४·२०१; **प्रमादादि** ७·७०; **प्रमादिचीं,** प्रमादाचीं या अर्थी, १५·१६४; **प्रमादजात** ३·२३९; **–पर्वत** ९·१८१; **अज्ञान प्रम(मा)दादिकिं,** १६·१४४; **निद्राआलस्य-प्रमादीं** १४·१९२. **अप्रमादें**–विहित परि अप्रमादें। अनुष्ठावें ॥ १८·१४२८.

प्रमुख—मुख्य. **मनोबुद्धिप्रमुखें** १३·१०७४, **महायाग–** १८·१६४.

प्रमेय—प्रतिपादिलेलें तत्त्व किंवा विषय, सिद्धांत. बोला आधीं झोंबिजे। प्रमेयासि ॥ १·५८. शंकेचेनि गदळपणें। जैं शुद्ध प्रमेय मैळणें। १३·३२३. तैसें धड तें प्रमेय घेइजे। न्यून तें तें मज देइजे। १५·५६२. ७·१८३, ९·२६, १८·६८०, १८·१२३२; **प्रमेयांचे उगाणे** ७·१९३; **प्रमेयाची उजिरी** १८·५४; **प्रमेयाचिं उद्यानें** १२·१३; **प्रमेयांचिया गांवा** ७·२०४; **प्रमेयाचिया स्फूर्त्ती** १३·३१५; **प्रमेय कैसेयां चढिजे** १८·१७४६, **–पुडुतीं उपलउं** १४·८५, **–प्रस्ताविलें** १८·२९५; **प्रमेयपिक** ९·५२८, **–प्रवालसुप्रभ** १·२७, **–बीज** ६·४८६, **–महानिधि** १·२९, **–महापुर** १४·२२, **–रत्न** १·५. **अप्रमेय,** अगम्य, ११·५५३.

प्रयत्न—परिश्रम, दीर्घोद्योग. ऐसेया प्रयत्नातें आस्था। विये जेयांची ॥ ७·१७०. ७·१७१, १८·८४१. **प्रयत्नेंसि चुकविजे** १८·८६३, **–होआवें** १७·२७०.

प्रयाग—संगम. तैसें प्रयाग होंत सामरस्याचें। १०·१०८. ६·३५७. **रसांचें प्रयाग जालें** ११·६; **विश्वरूपातें प्रयागीं माधवीं पाहावें** ११·१०, ज्ञानदेवी, कुंटे–'प्रयागमाधव', प्रयागांतील वेणीमाधव, ११·१०; **प्रयागवट,** गंगायमुना-संगमावरील अक्षय्यवट, कृष्णार्जुन एकत्र आले या प्रयागसंगमावर मी वटवृक्षासारखा झालों, १०·१६.

प्रयाण—जाणें, मरण. ८·५, ८·२१७, ८·२३०, ८·२३२. **प्रयाणाचेनि अवसरें** ८·२२४; **प्रयाणाचिया लगबगा,** मरणघाईत, ७·१७८; **प्रयाणकाल** ८·९०, ८·२०७, **–समयबुद्धि** १०·२८.

प्रयुंजणें—योजना करणें. १७·३५१, १७·३६५, १७·३९४.

प्रयोग—योजना, रचना, उपयोग. १७·३०३. **प्रयोगु अनुष्ठिजे** १७·४१०.

प्रयोजन—निमित्त, हेतु. **नानाप्रयोजनशीलें** १३·१०५५.

प्ररोह—वाढ. ३·१३४, ६·१२.

प्ररोहण—वाढणें. **स्वसंविद्द्रुमबीजप्ररो–हणावनी** १८·१०, **द्रुम** पहा.

प्रलय—कल्पांतीं होणारा जगाचा अंत. हों काज सवाऊ प्रलयीं लाहे। वन्हि याचा ॥ ११·३५०, फार काय सांगावें, या (तोंडांचें) सहाय्य प्रलय-काळीं वन्हि सुद्धां घेतो. पाठिं प्रलयाचिये वेळे। उत्पत्तिस्थिति मावळे। ११·४९२. **प्रलङ्घचिये वाहुंटली** ४·१७४; **प्रलयाचा वेलु** ११·३८४; **प्रलयाग्निचें** ११·३०७, **–ग्नीची** ११·२३५; **प्रलयांत** १·१६६, १५·१२६; **प्रलयानल,** अनल पहा; **प्रलयांबु,** प्रळयकाळाचें पाणी, **प्रलयांबुचा उभडु** १६·१३७, **– उमाहो** १८·४१०; **प्रलयांबुमाजें** १४·४६; **महाप्रल-यांबुचें** १५·२५४; **प्रलया(व)धी** १४·५८, ज्ञानदेवी –'प्रळयावधि' १४·५८, कुंटे–'प्रळयावधी' १४·५९; **प्रलयोदकें** २·१४६; **प्रलयकाल** १·१३६, **–तेज** १०·२५१, १५·५००, **–दीप** १·१५८, **–भैरव** ११·३३८, **–रुधिर,** प्रळयांत संहार झालेल्या प्राण्यांचें रक्त, ११·३४०, **–वन्हि** १·११८, **–वात** १·९०, **–विजू** ११·३५८; **प्रस(ल)यशस्त्र** ११·३७१; **महाप्रलईं** १·१४९, **–इचें तेज** ११·१९३; **महाप्रलय** १·८८, १·१३१, **–अवसरें** २·१६१, **–दशे** ७·४०, **–सेजें खेलौनि** १४·१११; **आदि प्रलयो** १७·५,

उत्पत्ति– १३·९९०; **प्रलयो संभूति** ८·१६३; **स्थितिप्रलयो** ११·४९१.

प्रवर्तणें-र्त्तणें—आचरणें, उद्युक्त होणें, आरंभ करणें. **प्रवर्तणें**—म्हणौनि मीं प्रवर्तों लाहें। ग्रंथीं इये॥ १·७९. १·६८. **प्रवर्तलेयां** २·३१. **प्रवर्त्तणें**—नातरि विखाग्नीसि प्रवर्तला। वडवानलु॥ ११·३५२. १·२४१, १·२५८, ३·२५१, ११·३८, १३·७७५, १४·३८६, १६·१११, १७·३६४, १८·४७६, १८·७०४, १८·१२३९. **प्रवर्त्तलेनि** १४·३३२; **प्रवर्त्तावेया** १८·८८४; **प्रवर्त्तलाही**, अनात्ममार्गाकडे वळला तरीही, १०·७२; **ओजा प्रवर्त्ते** ७·४८; **कुव्यापारिं प्रवर्त्तिजे** १८·२३९; **मोक्षीं प्रवर्त्तलेयां** १८·१०३९; **वैरीं प्रवर्त्तले** १६·४०३. **प्रवर्त्त**, मार्ग, माझि कर्माकर्माचां व्यवहारीं। प्रवर्त्तु दावी ॥ ७·२६, **प्रवर्त्तवणें—प्रकृतितें प्रवर्त्तवील** १८·१३०७.

प्रवाद—संज्ञा, म्हणणें, उल्लेख. हा आकारासि त्रि प्रवादु। वस्तुसि नाहीं॥ १३·९००. १३·१०२३, १८·९७२. **सुखप्रवाद**—तैसा सुखप्रवादु वरु। विषङ्कु हा॥ ५·११५, विषयांपासून होणाऱ्या अनुभवाला सुख म्हणणें व्यर्थ आहे.

प्रवास—मुसाफरी. ९·१११, १७·२०५.

प्रवाह—पाण्याचा ओघ. जैसा प्रवाहो अनस्यूतु। गंगाजलाचा॥ २·१५३. **समस्तां जलप्रवाहां माझि**, गंगेस उद्देशून, १०·२३७.

प्रवाहणें—नाव, होडी. **पुरीं पडिलेयां प्रवाहणें**, पाण्यांत पडलें असतां नावेनें जगतो, १८·७०२.

प्रवीण—कुशल. जे शास्त्रीं भले प्रवीण। १·३३. नृपशास्त्रि प्रवीणु। १३·८२७. ४·१४२.

प्रवृत्ति-त्ती—प्रेरणा, हेतु, किंवा यांचें कारण, सांसारिक वृत्ति. **प्रवृत्ति**—तरि पयांचा कुरुठा इंद्रियें। जेथौनि प्रवृत्ति कर्मातें विये। ३·२६३. तें चि ज्ञाताज्ञानज्ञेय। हें जें जगाचें बीजत्रय। तें कर्मा चि निसंदेह। प्रवृत्ति जाण॥ १८·४५८. ४·१६०, १४·२२९, १६·९०, १८·४८२. **प्रवृत्तिचे उलगीं** १८·४५५(२), **–चेनि वृद्धिलोभें** १५·१५८, **–ची हांवं(व)** ६·५९; **प्रवृत्ति धरी** १८·४७७, **–मार्गौति मोहरे**, ६·१९१; **प्रवृत्तिचें मावळे** १४·३६३; **प्रवृत्ति वरि निगडु वाउनि**, प्रवृत्तीला बंधन घालून, ८·१२२; **प्रवृत्तिचे पाये मोडी** १३·१६९; **प्रवृत्ति वोहटे** १४·२११, **–समे** ६·२१२, **कल्पिति प्रवृत्ति पुरे**, कल्पना करणारी प्रवृत्ति संपते, ९·७९; **प्रवृत्तिकरणाचां चाली**, येथें करण हा शब्द कर्ण या अर्थी आला असावा, १७·६, ज्ञानदेवी –'प्रवृत्तिकर्णाचां चाळीं' १७·६, कुंटे– 'प्रवृत्तिकर्णाच्या चाळी' १७·६, **प्रवृत्तिकरण** म्हणजे प्रवृत्तीचें करणें असा अर्थ काढण्यापेक्षां प्रवृत्तिकर्ण हा पाठ व अर्थ गणपतीच्या (१७·१) रूपकांत चांगले बसतात; **प्रवृत्तितरूचां बुडिं** ६·१५३; **कर्माचें प्रवृत्तित्रय**, ज्ञाता ज्ञान ज्ञेय, १८·५०९; **प्रवृत्तिफळें** १८·७०७, **–शास्त्र** १४·१५५; **आत्मप्रवृत्ति** १८·८२२, **कर्मेंद्रिय–** ३·६४; **कर्मप्रवृत्तिचा संकल्प** १८·४५४, **गृहव्यापारप्रवृत्तिरहित** ९·१२८; **प्रत्यक्प्रवृत्ति** १८·१०११; **शास्त्रप्रवृत्तिप्रस्तावो**, गीताशास्त्राच्या प्रेरणेची प्रस्तावना, १८·१४२५; **सर्वक्रियाप्रवृत्ति**, सर्व क्रियांना ज्ञाता, ज्ञान व ज्ञेय हे त्रिविध हेतु आहेत, १८·४७४; **प्रवृत्ति ...निवृत्ति** १६·२७९; **प्रवृत्ति आणि निवृत्ति** १२·१२२; **प्रवृत्तिनिवृत्ति** १६·२८२, १८·५६३, **–चीं तुंगें तटें** ७·६८, **–मापकीं** १८·३१३. **अप्रवृत्ति—अप्रवृत्तिचा अव्हांटा** ७·४७, ७·१२५, **–चे अव्हांटे** ७·१६५, **–चें(चे) फोंक** १५·१६४. **प्रवृत्ती** १४·१०३, १४·३२५; **प्रवृत्तीचिये राजबीदी** १८·१०६३; **कर्मप्रवृत्ती** १६·३२८, १८·४५५ (१); **प्राणप्रवृत्ती** १२·२०७, ज्ञानदेवी – 'प्राण वृत्ति' १२·२०८, कुंटे – 'प्राण वृत्ती १२·२०८.

प्रविशणें-प्रवेशणें—आंत जाणें, आरंभ करणें. **प्रविशणें—महापापें कुळिं प्रविशति** १·२५०. **प्रवेशणें**—वसंतु कां प्रवेशे। आरामा माझि॥ १८·१५०९. ६·३०८, ९·४५९, ११·४१८, ११·४२१, १४·१४४, १४·४००, १८·१२०३. **प्रवेशावेया** ९·४६७; **गुण प्रवेशे काइ**, सूत आंत जाईल काय?, १८·१४८१; **जाग्रदवस्थे प्रवेशे** ९·११०; **प्रविष्ट**, आंत गेलेलें, **इये मुखिं प्रविष्टें जालिं** ११·४०८. **प्रवेसणें—स्वार्थी प्रवेसिजे** १६·२००, ज्ञानदेवी, कुंटे–'प्रवेशिजे' १६·२०२; **प्रवेश—निगणेयां आणि**

प्रवेशा १६·२८०; शारदियेचां प्रवेशीं ८·१६०; सारस्वतीं प्रवेशु १०·६; अग्निप्रवेश १२·६६, १६·१०६, १६·१८५; सिंधु–, समुद्रास मिळणें, १८·९७५.

प्रशंसणें–प्रसंसणें—वाखाणणें, स्तुति करणें. **प्रशंसणें**—ते चि एकि प्रशंसावी ३·१७२. **प्रसंसणें**—तेहातें प्रसंसितां लाभु आथि ६·१०४; प्रसंसिजे १·५५, २·२७२.

प्रशस्त—योग्य, श्रेष्ठ. जें प्रशस्तादि बोल वरी। वाखाणिले ॥ १७·३७५. **प्रशस्त कर्म** १७·३८०, **–स्ते कर्मि** १७·३७६; **प्रशस्ती**, महत्त्व, **दर्शनाचिया प्रशस्ती**, दर्शनापासून होणाऱ्या पूज्यभावास उद्देशून, १३·१८१; **आत्मबोध-प्रशस्ती**, आत्मबोधापासून येणारी प्रसन्नता, १८·१०८९.

प्रश्न–प्रश्ण–प्रण्ण—सवाल, माहितीसाठीं विचारणें. **प्रश्न**—अर्जुनचेया प्रश्ना... परिहारु १४·३२०; **प्रश्नु करणें**, या संबंधीं २·३७२, ३·२६९, ४·२०९, ७·२००, १२·३४, १८·७२; **प्रश्नावलिची कथा** १५·४२७; **सप्तप्रश्नसिद्धि** १०·२८, सातव्या अध्यायांत सात ही पदें ७·१९२ सं. वा. श. पहा, ज्ञानदेवी–'सप्तप्रश्नविधि' १०·२९, कुंटे–'सप्त प्रश्नसिद्धी' १०·२९. **प्रश्ण**—प्रश्णाचेनि मीसें १८·१५३४; **प्रश्णोत्तर** १८·१५७८. **प्रण्ण**—**प्रण्णु करी** १·७०,–**केला** १५·४२६.

प्रसंग—योग्य समय, अनुरोध, संधि. ते सांवैन कवतिकें। प्रसंगें चि॥ १·९७. ६·४८६, ९·४६०, ११·३२, १५·६७, १७·३०२. **आणिचा प्रसंगु** ६·१०, **गीताख्यु** –१·५०, **नागरु**–२·३७३; **पहिला प्रसंग** ११·४३; **प्रसंग प्राप्ती**, ओघानें, १६·२९१; **बहुतीं प्रसंगीं** ६·४०९; **मोक्षाचा केउता प्रसंग** १६·४५०; **प्रसंगा आलें** १७·२६३; **प्रसंगु घडला** १३·६४३; **प्रसंगें** १·१०३, ३·३३, ३·६७, ३·१५३, ६·३१, ६·२७०, ६·३४३, ६·३५८, ८·२०५, १२·१६२, १६·६१, १७·१३७, १७·२१७, १८·१०२२, १८·१०६५, १८·१२३३; **प्रसंगें बोलिजैल** १८·१९७. **अप्रसंग** १८·१६०५, १८·१६०७, **–ालाप**, विषयांतर करून बोलणें, ७·४३. **अतिप्रसंग** ५·६६, **–गें** ४·६; **अधिकार-प्रसंग**, ५·१७६, १८·१२३४; **कथाप्रसंगीं** १०·३१०; **जाततेन प्रसंगें** १७·२१०; **वायप्रसंगें** १४·२५३; **वृष्टिप्रसंग** १८·३५३; **संतप्रसंगें** १८·५८८; **सुबीजप्रसंग** १७·२६६; **प्रसंगता बोलिले** १५·४१३; **प्रासंगिक**, प्रसंगानें आलेलें, ६·४८.

प्रसन्न—संतुष्ट, आनंदित, सकृप. परि तुष्टें आर्त्तें। प्रसन्नें एकें ॥ ११·१२८. म्हणौनि प्रसन्न होइं वेगीं राया। ११·३८०. अथवा करू साडूवल। प्रसन्ना वृष्टी ॥ १८·४३१. २·३४०, ११·५८९, ११·६०१, १३·४०४, १८·१०८६, १८·१४७४. **प्रसन्नता** २·३३८, ११·६०३, १८·१३७४, १८·१३७७; **प्रसन्नतेचेनि आटोपें** ११·११५, **–तेचे मळे** ९·४; **आत्मेयाची प्रसन्नता** १८·१२५३; **शंभूची** – ५·११; **आत्मबोध–प्रसन्नता–पदीं**, आत्मबोधानें होणाऱ्या आनंदाच्या स्थानावर, १८·१०८५.

प्रसरणें—विस्तार पावणें, वाढणें. आणि भूत-सृष्टि एकसरी। प्रसरों चि लागे॥ ९·११६. **प्रसर**—इंद्रियांचिया संगती। जो प्रसरु होतुसे मती। २·२८३, **आडशाखाप्रसर** १५·१९३; **सर्वधर्मांचेया प्रसरा लागि** १६·१०७.

प्रसवणें—जन्म देणें, उत्पन्न होणें, मिळणें. आमतें किर प्रसवली। तूझी चि कृपा॥ ४·३२. बीज शाखांतें प्रसवे। ९·२१०. अध्यावो अध्यायातें प्रसवे। १८·७४. २·३३९, ३·१३४ (वे), ८·२३, १४·१०५. **प्रसवतसे** ३·१३६; **प्रसवतिया**, जन्म देणारीनें, ८·५४, **–यां**; प्रसवणाऱ्या योनीचे, ८·२५; **प्रसवतु**—**सरलिया शाखा नानासृष्टि डाहालिया प्रसवतु**, सरळ शाखांना अनेक प्रकारच्या डाहाळ्या फुटतात, १५·१४९; **ध्यान ध्यानातें प्रसवे** १३·४०१, **प्रसवों लागे** १०·२८६; **प्रसवौनि** १४·१०९; **मछप्रसवसंगी**, हा पाठ **मछप्रसव संगी** (**गीं**), असा घ्यावा, मत्स्यापासून झालेला मत्स्येंद्र सप्तशृंगपर्वतावर, १८·१७३२, ज्ञानदेवी–'**मत्स्येंद्र शतशृंगीं**' १८·१७५४, कुंटे–'**मत्स्येंद्र सप्तशृंगी**' १८·१७५४.

प्रसाद—कृपा, अनुग्रह. ६·४२८, ९·४७८, १०·२२, ११·२०, १४·२३, १४·२९, १६·४०, १८·१२४१, १८·१२६३, १८·१२६६, १८·१२६७, १८·१३११, १८·१३७५, १८·१५४९. **प्रसादाचीं राउळें** ११·६५; **दैविकिया प्रसादाचें करणें** ९·२२९; **प्रसादबळें** १८·१३७८; **प्रसादरसकल्लोळ** १२·३; **ईशप्रसादें** १८·१४३६; **कोपप्रसादलीळा**, सूर्य व चंद्र हे विश्वरूपाच्या क्रोध व कृपेच्या लीला दाखवितात, ११·३०६; **तत्प्रसादें**, त्याच्या ईश्वराच्या प्रसादानें, १८·२२६, **निवृत्तिप्रसाद**–११·६९७; **महाप्रसाद** १२·१९; **सकलार्थप्रसाद**, कृष्णार्जुनाचा संवाद, १८·१५१५; **प्रसाद** १४·२३०, हा प्रासादाचा अपपाठ असावा, प्रासाद पहा.

प्रसिद्ध—नांवाजलेलें, प्रख्यात, सर्वांच्या माहितींत असलेलें. कवणाते दि प्रसिद्ध । स्तनिपि । १०·९०. जय जय सिद्ध । उदार प्रसिद्ध । १२·१. नावें ह्या प्रसिद्धें । सकळेंही ह्या सन्निधें । १३·९८३. ३·२२१, १०·२०७, १३·१५०, १५·८७, १७·२३९, १८·४५७, १८·६१५. **प्रसिद्धा उपपत्ती** १८·१४१७; **प्रसिद्धां तुरंगमां माझि** १०·२१७; **प्रसिद्ध दैवी माया** १३·९८६; **प्रसिद्धा संपत्ती** १६·२६२; **प्रसिद्धपर्वी** १८·१७८५, ज्ञानदेवी–'प्रसिद्धे पर्वी' १८·१८०७, कुंटे–'प्रसिद्ध पर्वी' १८·१८०७; **प्रसिद्धि** १६·६५, १८·२४२, १८·२७९,–**द्धी** १८·३२३, १८·१६६१, ज्ञानदेवी, कुंटे–'प्रसिद्ध' १८·१६८३.

प्रसीद—कृपा कर. म्हणतां प्रसीद प्रसीद । वाचा होंतसे सद्गद । ११·५६१.

प्रस्तावणें—आरंभ करणें. प्रस्ताविलें बरवें । प्रमेय ते चि ॥ १८·२९५. **देवो उपाऊ प्रस्तावितसे** १८·१२२३; **प्रस्ताऊ**, कथानकाचा आरंभ, प्रसंग, व्याप्ति, १७·३०, १८·६१९, **बोलाचा**–१८·१३७०; **आतु प्रस्ताऊ मांडला** १६·६१; **सुखाचा प्रस्ताऊ मांडिला** १८·७६८; **शास्त्रप्रवृत्तिप्रस्ताऊ** १८·१४२५, प्रवृत्ति पहा. **प्रस्ताव**–ज्ञानकथनादिप्रस्तावें, ज्ञानाचें निरूपणादि केलें त्या प्रसंगीं, १६·२७२; **प्रस्थाऊ** १८·२६३, ज्ञानदेवी–'प्रस्तावो' १८·२६५, कुंटे–'प्रस्ताव' १८·२६५.

प्रस्तुत—सध्यां, तूर्त; वर्णन करावयाचा, बोलण्याचा विषय. तरि विद्यां माझि प्रस्तुतीं । अध्यात्मविद्या मीं ॥ १०·२४६. परि नेदखे तो प्रस्तुत । अभिप्राऊ देवाचा ॥ ११·४०१. मग म्हणे सांघें प्रस्तुत । उदैलें असे जें हें उत्कलित । १८·१६०८. ९·४१, १०·४०, १२·१३९, १२·२२६, १३·९०, १३·१६०, १४·३८, १५·२९, १५·११६, १५·४३०, १५·४५२, १५·५४२, १८·५८, १८·१२३५. **आतां प्रस्तुत आइक** ७·१४; **तरि हें असो प्रस्तुतीं** १६·६३; **परि ते तें असो प्रस्तुतिं** १५·८९; **परि प्रस्तुत हें असो** १०·११३; **हें असो आतां प्रस्तुत** ३·१८२, ९·३१५; **मागील...प्रस्तुतीं** ५·६; **प्रस्तूत** १८·६२७, ज्ञानदेवी, कुंटे–'प्रस्तुत' १८·६३०.

प्रहारणें—मारणें. **संकल्पमेंढ प्रहारुनि**, बळी देऊन, १२·५३; **पशुप्रहारें** १८·८०४.

प्राकार—आवार, कोट. तें महाभारतप्राकारु । मंदरा केला ॥ १८·३३.

प्राकृत—सामान्य, प्रकृतीपासून झालेले, संस्कृतापासून कालांतरानें रूढ झालेली जनभाषा. जैसा बायलीं चंद्रु नोलखिजे । तैसा प्राकृतीं मुंधु हा नेणिजे । ३·२१. जें विश्वरूप आह्मीं । प्राकृतें देखों ॥ ११·२५१. प्राकृतें आठे विकारीं । १४·८८. १०·७७, १८·२३९४, १८·१६९९. **प्राकृत प्रकृती** ९·१०३, –**मनुष्यधर्म** ९·१६८; **प्राकृतां हुंवां** १५·१९९; **प्राकृत हेंदारें**, अजागळ पामर, ९·३७६; **प्राकृतु आणि हीनु** १८·३४७; **मीं प्राकृतु सांघों जाणें काइ** ११·२२; **रिद्धिसिद्धी प्राकृता होंति काइ** २·३६४.

प्राक्तन—दैव, १६·१४४.

प्रांगण—विस्तृत आवार, येथें देवालयापुढील अंगण. प्रांगण मिरवणियां । १७·२०२, ज्ञानदेवी,–'देवांगणमिरवणिया' १७·२०३, कुंटे–'देवांगणमिरवणियां' १७·२०३.

प्रागल्भ्य—प्रौढपणा, मोठेपणा, येथें पाणीदारपणा. १८·८५७.

प्राची—पूर्व दिशा. सूर्यें अधिष्ठिली प्राची । १५·१२. नाना प्राची अरुणातें विये । १८·३५४. **भानुभूषिता प्राचिया** १८·१२२९; **प्राची करी,** उदित करतो, आरंभ करतो, १३·१७७.

प्राचीन—जुनें पूर्वकर्म, प्रारब्ध. उजू नोहे चि प्राचीन । १७·३८, पूर्वकर्म अनुकूल नाहीं. १८·१०१३. **प्राचीनाचेनि बळें** १८·२१०; **प्राचीनें रोग** १६·१९०; **प्राचीनांची दोरी हालवी** १८·१२९९; **भोगें प्राचीन पुरे,** भोगून पूर्वसंचित संपतें, १८·९६०.

प्रांजल—उघड, सरळ, सोपें, अनुकूल. प्रांजळ वोवीप्रबंधें । ११·६९७. व्याघ्रसर्प प्रांजले(ळे) । केले एकीं ॥ १२·१११. १३·३६५, १३·६६८, १८·९९४. **प्रांजळें,** उघड्या स्वभावाचीं, ११·१२५; **सांख्याहूनि...प्रांजळा** ५·१६५; **अनुष्ठितां प्रांजळा,** अनुष्ठान करणें सोपें, सरळ आहे, ५·७; **प्रेमलप्रांजल** १२·२३४, ज्ञानदेवी–'प्रेमळजनप्रांजळु' १२·२४३; **पांजला** हा 'प्रांजला'चा अपपाठ आहे, ५·१६.

प्राण—पांच प्राण, जीव, अंतःकरण, सर्वस्व. तें(ते)थ उत्तीर्ण होये प्राणें । १·२०२. प्राणीं प्राणु संभ्रमें । हवन करिती ॥ ४·१४५. तेव्हलि प्राणासि प्राणु नाहीं । तेथ बुद्धि असौनि करील काइ ॥ ८·२१२. ६·२८८, ६·३१३, ८·९४, ९·२८७, ११·३१३, १२·१४५, १६·२९९, १८·७३६. **प्राणाची आंतौरी,** क्रियाशक्ति, १३·१०२, **–उघडी जन्मभूमी** ६·२७३; **प्राणु हें कुळ** १३·२८; **प्राणाचां घरीं** १३·२९; **प्राणाचा प्रणवु** ८·११२; **प्राणाचे प्राण,** प्राणाची चालनाशक्ति, १३·९२५; **प्राणु हा बळौता** १३·३५; **प्राणें शुद्धि,** मरणें, १२·७०; **प्राणाचें सोयरें** ११·५६६, **–सौजन्य** १३·३५४; **उचललेया प्राणासरिसिं,** प्राणाच्या उत्कटतेनें, १२·१०१; **उभेयां प्राण गेले** १·१३५, **बुडौनि–** १८·१९२; **प्रा(प्रा)णातें घेउनि जाये** ३·२०९; **वाचा प्राणासि चूकली** ११·६५५; **प्राणें अनुसरले** ९·३३६; **प्राणें...आटणी करणें** १६·१०७; **प्राण कदर्थले** १३·२३५, **–कांपताति** ११·३४५; **प्राणाची केवळ जाली** ६·२८३; **प्राणु कोंडे** ८·२२५, **–गेलेया(यां)** १६·१८२, **–घेणें** १३·७४४, **–जिये** ६·२४१, **–पूरे** ८·११५, **–पोखे** १८·१०२०, **–फेडी,** विझतो, १३·७१९, **–राखे** १६·१४२; **प्राणें वांचिं(चि)जे** ११·३७७; **प्राणु सांडिजे** २·५३; **प्राणें सांडिलें** १८·१४९१, **–सांवरौनि** १८·१५४३; **प्राणु हाले** ९·२८२, **–ह्मणिपे** १८·३३४(२); **प्राणीं अपानु अर्पिती** ४·१४४; **प्राणातें अमरां करी** १७·२१८; **प्राणांचा उगाणां घेंति** १०·२२५; **प्राणे(णें) पांगुळा होणें** १३·१२९; **प्राणा लयो करीन** १३·४३३; **प्राणें लोण कीजे** १२·१८९; **प्राणु सकटुनि आटिल** १०·२६५; **प्राणें सूटिका नाहिं,** प्राण वांचत नाहीं, ११·४३३; **प्राणाचा हातु धरुनि** ६·२७१; **प्राण व अपान—प्राणापानाचां जोडभातीं** १५·३७६, **–चे लोंढे** १८·७८१; **प्राण(णा)पानगती** ३·५६; **प्राणापानसम,** हृदयस्थ प्राणवायु व गुदस्थ अपानवायु यांची सुषुम्नेंत समगति, ऐक्य, करून, ५·१५२; **प्राणेश्वर,** **ईश्वर** पहा; **प्राणक्रिया** ४·१३६; **प्राणुक्षोभें** १८·१५४०; **प्राणद्रव्यें** ४·१४३, **–नाथ** १३·३७२, १८·९१६, **–पवन** ६·२४८, **–प्रवृत्ती** १२·२०७; **प्राणुपापता** १३·२७०, हा पाठ **प्राणुप्रापता** असणें संभवतें, प्राणास, अंतःकरणास भिडणारे, आहे तो पाठ घेतला तर प्राणास पापाकडे वळविणारे असा अर्थ लावतां येईल, **ढाळणें**(३) पहा; **प्राणशक्ती** १२·५३, **–संकट** २·२०५, १३·२०३, १६·१७७; **प्राणायाम,** प्राणाचा निरोध, अष्टांग योगांतील चौथें आंग, सं. वा. श. पहा, ४·१४४, ९·२१२, **–माचेनि आडकंठें** ६·५५, **–माची उजिरी** १८·३३४(१); **इंद्रियें आणि प्राण** ९·२३९, **–वाचा प्राण** १०·१५५; **जीउ प्राणु** १३·१९९; **जीवें प्राणें,** **जिवणें–जीवणें** (२) पहा; **पंचप्राणमन** ९·२११, **मन** पहा; **तनु आणि प्राण** १५·८; **तनुमनुप्राणीं** ७·१४६, **–णें** ७·११८; **प्राणा परौते** १२·२२५, **–तें** १७·१४६; **सर्वप्राणें** १·११०, ११·३२५; **परप्राणघातें** १६·३४५. **प्राणि—प्राणिगण** ३·११५, ११·५१५, **–जात,** जात

पहा; प्राणिदेहीं १३·२७३, हे शब्द सोडून घ्यावे, –मात्र १३·११२, –वृंद १८·८९७; प्राणिया-ये २·३२५, ३·२५२, ४·१०, ४·११२, ४·२०१, ७·१४७, ९·२१७, ९·४१०, ९·५०१, १३·२७३, १५·३८३, १६·२७७, १६·२७८, १६·२८४, १६·३४४, १६·३८६, १६·३९५, १७·३५, १७·५६, १७·६०, १७·६१, १७·२६१, १८·२५०, १८·१४४८; प्राणियां चांपडे, हा पाठ प्राणियांचां पडे असा घ्यावा, १७·५५.

प्राणिति—ज्ञानदेवी कोश – 'प्रणीति', यज्ञपात्र. रक्त मांस प्राणितिया। मखं मखं देंनी॥ १७·९५, कुंटे – 'रक्तमांसप्रणीतया' १७·९६.

प्रांत—मर्यादित स्थल, भाग, प्रदेश, सीमा. जेंव नगराचा प्रांतु। सांडिजैना॥ ३·२०६. ६·१९५. **आकाराचा प्रांत**, शेवट, मर्यादा, ६·३२१; **प्रांतहीन**, अमर्याद, २·३७३; **आंगप्रांतीं** ११·१४०, ११·२८२; **अप्रांत**—**अप्रांतें एकें** ११·१२४; **अप्रांतमती व्यासें**, अमर्याद बुद्धीच्या व्यासानें, १३·११४८.

प्राप्त—ओढवलेलें, मिळालेलें, आपल्या वांट्यास आलेलें, पूर्णावस्थेस पोहोंचलेला. **प्राप्ति(प्तिं)** ऋद्धिसिद्धि २·३५९, **प्राप्ति** पहा; **प्राप्त कर्म** ३·४६, ३·६९, **अवसरें करूनि** – ३·७८, – **भोग** ३·१०८; **प्राप्ता मतांतरा** १३·२४०; **प्राप्तें मतांतरें** १३·३१८; **प्राप्तीं दुःखीं**, दुःख ओढवलें तर, २·२९४; **प्राप्तिं निषेधीं**, निषिद्ध कर्म करावें पडलें तर, १८·७१२; **प्राप्ते वेळे** ३·१०५; **प्रयाणकालें प्राप्तें** ८·९०; **प्राप्ताचें चिन्ह**, पूर्णावस्थेस पोहोंचलेल्याचें चिन्ह, ४·९१ ते ४·१२३ व ५·७० ते ५·१४४ पहा; **प्राप्तें पुरुषें** २·३५०; **प्राप्तार्थ**, देखें प्राप्तार्थ जाले। जे निष्कामता पातले। ३·१५४. **अप्राप्त**, अज्ञानी, २·२५३, ९·२६१, ९·३००, १८·१०९०.

प्राप्ति-प्ती—लाभ, सिद्धि. **प्राप्ति**—ऐसी योगस्थिति जेया सांडे। तो वायां चि हव्यासीं पडे। परि प्राप्ति कहीं न घडे। संन्यासाची॥ ५·३३. जे साम्या परौति जगीं। प्राप्ति नाहीं॥ ६·४०९. पैं अज्ञान घनसुषुप्ति। ऐसैसी जे ख्याति। इया उणिवे प्राप्ति। ब्रह्माची जे॥ १५·४८३, ज्याला अज्ञान व गाढ सुषुप्ति म्हणतात ती स्थिति म्हणजे ब्रह्मप्राप्ति असें म्हणतां आलें असतें पण त्यांत एक उणीव आहे, वाकर १५·४८४ ते १५·४९० पहा. ६·३७८, ६·३८५, ६·४३४ (१), १८·१३६९. **प्राप्तिची चाड** ६·३६०; **प्राप्तिचा** जीवात्मा ४·१९३, – **चि ठाउ** ६·१०२, ६·३२९, **प्राप्तिचां पैलीं तीरीं** ७·१३; **प्राप्ति** वेन्हीं १८·१२७३; **प्राप्ति**– ६·३२५; **प्राप्तिचिये** वेळे ६·७३; **निरूयाचि प्राप्ति** १६·४३१, **भूतन्याची** – ९·३५४; **सुखप्राप्ति** २·३४६; **प्राप्तिफलीं फलतां** ६·१५०; **आत्मप्राप्तिफल** १८·६९७; **मत्प्राप्तिप्रकार**, माझा लाभ होण्याची रीत, १८·१२१९; **प्राप्ति ऋद्धि-सिद्धि**, २·३५९, हा पाठ **प्राप्तिं** असा, **प्राप्त झाल्यावर** या अर्थी घ्यावा, ज्ञानदेवी कुंटे – '**प्राप्तीं ऋद्धि सिद्धी**' २·३६० **प्राप्त** पहा **अप्राप्ति** ६·४३४(२). **प्राप्ती**—**प्रसंग प्राप्ती** १६·२११; **द्वंद्वप्राप्ती** १३·३४८, **प्रिय**– १८·१०४९. **प्राप्य**, साध्य, फळ, ४·१३८, ९·४६४; **अप्राप्य**—अप्राप्य केंवि इछिजे। ३·२१७, १·७९.

प्राय—पूर्वी. **प्रायेचा आवेशु** १३·७५६, **आवेश** पहा. ज्ञानदेवी – 'प्रायेचा पैसु' १३·७५८, पूर्वीचा प्रसार, कुंटे – '**मायेचा पैसु**' १३·७५८.

प्रायश्चित-त्त—पापक्षालनासाठीं केलेलें कर्म, चित्तशुद्धीसाठीं केलेला विधि. **प्रायश्चित**—तरि कीर्त्तनाचेनि नटनाचें। नाशिले व्यवसाय प्रायश्चिताचे। ९·१९६, **कीर्त्तनाच्या उत्साहानें** प्रायश्चिताचें सर्व कार्य उरकून घेतलें, निराळें प्रायश्चित्त घ्यावयास लागत नाहीं या अर्थी. **प्रायश्चित्त**—आणि विषयांचें विष उलंडुनि। जे सर्वेंद्रियां प्रायश्चित्त देउनि। ८·१०२. १७·१०८. **घोवटें प्रायश्चित्तें** १८·१०११; **वाचेसि प्रायश्चित्त देउं** १३·६७३; **सर्व प्रायश्चित्त तेयाचिये मुठी सुवे**, (पैसाभर दान देऊन कुटुंबांतल्या सर्व माणसांच्या) प्रायश्चित्ताचें पाणी त्याच्या हातावर सोडतो, अगदीं नांवापुरतें दान देऊन त्याचें मोठें फळ मिळेल ही अपेक्षा करतो, १७·२८९.

प्रार्थणें—विनंति करणें. तरि उणावो साहाजें उपसाहला। प्रार्थु काइ॥ १·६५. ९·३०,

सप्रेम—जे नाझेनि कामें सकाम । जे नाझेनि प्रेमें सप्रेम । ९.३५१ (२), **सप्रेमु अनुरागु** १२.१५५. **प्रेमल, प्रेमळ,** १०.१२४, ११.३४: **प्रेमलांलागि** १०.१२३: **प्रेमलांचेनि प्रियोत्तमें** १०.१२८; **प्रेमलाचेया वार्त्ता** १२.२३७; **प्रेमल संवादियें** १२.१३१; **प्रेमलांचें सांकड** १०.१२१; **प्रेमलप्रांजल,** प्रेमळ भक्तांना सहज मिळणारा, १२.२३४. **प्रेमा**—**प्रेमा अढल कीजे** १८.८८४, **—आलोट उपजे** १८.३८०, **—वाढों नेणे** १८.५६४, या तीन्ही संदर्भांत ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींत 'प्रमा' हा पाठ, प्रमाण बुद्धि किंवा यथार्थ ज्ञान या अर्थी आला आहे.

प्रेत—(१) शव. प्रेत बाहिरें घालिजे । १७.१०६. (२) शब्दास जोडून. प्रिय, आवडीचें या अर्थी. **अभिप्रेत** ८.१०३.

प्रेरणें—उद्युक्त करणें. १२.२२८.

प्रौढ—वाढलेला, श्रेष्ठ, बळवान, समर्थ. हा अभिलाषु प्रौढु मानसीं । २.२२१. कां सविया चि वाढु । लोकोत्तर प्रौढु । १७.४७. १८.५१५. **प्रौढ गुणें** १८.८५६; **प्रो(प्रौ)ढु जाला,** मडकला, २.३२९, **प्रौढु जाला** ६.६१; **प्रौढें** १४.२६७; **अप्रौढें बालकिं** १३.७०९. **प्रौढि-ढी,** अभिमान, सामर्थ्य, वाद. **प्रौढि**—१३.७८२, १८.१३१५; **इंद्रियांची प्रौढि** २.३१०, **मुद्रेची**—६.१९२; **प्रौढि न बोलें** ९.२; **प्रौढी**—नेथ बळें प्रौढी पुरते । जे महारथी वीर होते । १.१३४, २.७२, ९.२३४, १४.३०८; **निज सत्वाचिया प्रौढी** १७.३८९, **योगज्ञानाचिया**—१३.१०६७; **इंद्रियप्रौढी** १८.३४६, **—मंडल** १८.३४७; **बळें प्रौढी पौरुषें** १.९७.

प्लव—नौका. २.२२३.

फ

फटिक—स्फटिक. जैसा फटिकु चि आवडे उदक । ७.११०, जसा स्फटिक पाण्यासारखा दिसतो, भासतो, ज्ञानदेवी—'स्फटिक चि भासे उदक' ७.११३.

फडा—नागाची फणा. संडीं फडे खेलवणें । नागिणिएची ॥ १८.६४. **तक्षकाची फडे टाकूनि,** तक्षकाची फडा मिळवून, हातीं घेऊन या अर्थी, १७.२४, ज्ञानदेवी—'फडे टाकोनि' १७.२४; **फडे न करी,** फडा उभी करीत नाहीं, १६.१२५, यावर **चिरणें—चीरणें** पहा.

फणा—सर्पाची फणा. **फडा** पहा. **सर्पफणिची साउली** ५.११६. **फणि, सर्प,** सांधें महाफणि दर्दुरें । गीळिजे कायि ॥ २.१५.

फरकणें—उभें राहणें. रोमांच जंव फरके। १८.१५८५.

फरसाल—भिन्न स्वादाचें, दोन स्वाद मिळून बनलेलें व दोन्ही स्वादांहून अधिक रुचकर. आणि गोड आंबड मिळे। तेथ रसांतर फरसाळें । १८.२४३.

फरारी—ध्वज, निशाण (राजवाडे), आभास (ज्ञानदेवी कोश), ओढाताण (कुंटे), भरभराट (दाते), आधिक्य (परिभाषा कोश). **जीविताची फरारी देखौनि** १३.७३५; **महत्वाची फरारी लाहांति** १८.२४९. **फाउरी** पहा.

फल—फळ, पीक, लाभ, परिणाम. पुत्रातें इच्छी कुल । तेयाचें काइ हें चि फल । १.२१५. परि ते(तें) वेगलेपणें कां भोगिजे । जैसें पक्षियें फल चुंबिजे । ५.१३०, ज्ञानदेवी—'तें' ५.१३१. आइकें सकलसंमतें जगीं । पां(पा)हे तो चि योगी । जो कर्मे करीनि रागी। नव्हे चि फलिं ॥ ६.४३. कां फलिं सरे वाढणें । सस्याचें जेवि ॥ १८.४७२, पिकाचें या अर्थी. पैं फलासी चि पांडुसुता । फल काइसें॥ १८.६३० (३, ४). पैं परिपाकाचिये वेळे। फल देटें ना देठु फलें । १८.९५२. ६.४४९, ७.१४२, ७.१४३, ९.१४६, ९.१७३, ९.१७४, ९.३७८, ९.४१७, ११.५८६, १२.१२८, १३.८०६, १३.१०५५, १४.२५९, १५.१७२, १५.१९१, १६.३२, १७.१६३, १७.१७२, १७.१८७, १७.२४८, १७.३१७, १७.३६५, १८.११९, १८.१२२, १८.१२४, १८.१७०, १८.२०२ (१,२), १८.२०६, १८.२३६ (१), १८.२४९, १८.२५२ (१), १८.३५२,

(२); फला आला १८·१६३१, —आलीं ४·४, —आले १८·१४६३: फल घे १८·१३५ २, फला ये ५·७, ८·२६०; फल जोडलासि १५·४१६, —जोडे १८·१३३५: फला चित्त जावों नेंदणें १८·६३४; फलाचि सोंवे ३·४१; फल ठेविलें ऐसें पावे, निश्चित मिळेल, १७·८६. —मज चि नावें ठेविलें ११·६८७; फलें दाटिली होये १५·१९१: फल...निफजे १८·७३४; फल बांधौनियां भोगवी, कर्मकर्त्यास त्याचें भोगा-वयास लावतो, १८·९१: फल लाहे १८·६५६, १८·१५२४, —विये १३·६२३, —दृष्टी न सूण, फळावर लोभदृष्टि ठेवीत नाहीं, १८·५८७: तें आववें चि जेवि फलीं जाणे १८·८४१; मोटकिया फलिं रिगों पांति, फळांत थोडासा प्रवेश करूं पाहतात (तेव्हां तत् शब्द योजून क्रिया ब्रह्मार्पण करतात), १७·३६५; देहिं संगु फलिं लागु संडौनि १८·१७४; फलीं वांझ जाये १७·२५१; फलीं सांडूनि, फलाशा टाकून, १७·२३९; फलेंसीं तें भेटी जैं वसंतु पावे १०·१५३; कर्त्ता कर्म फल १८·८०८; पत्र पुष्प फल ९·३९२; फल...फुल १५·५५; फलफूलछाया १७·१८२; फलिं मूलिं १५·२०३; फुलीं फलीं १८·१५०१; फुलें फलें १८·८६५; फूल फल १०·९८; फूलीं फलीं छाया मूळीं पत्रीं, हीं सर्व वाटसरूला वृक्ष देतात, १६·८५; शाखा फूल फल १०·२४१.

फलकट—टरफल, साल. उडे तें फलकट २·१३०.

फलणें—फळ येणें, निष्पन्न होणें. न फलतां हिं निष्फलें । होंति चि ना ॥ १३·२१०, चंदन-वृक्षांना फळें आलीं नाहींत तरी ते वृक्ष निष्फळ होत नाहींत. रुतुकालिं तरि फलति । परि फललों हें नेणति । १३·५२८. कां फलौनि शुष्कां होणें । ओषधींचें ॥ १६·१०५, ज्ञानतपास उद्देशून. शास्त्र वाच्यें अर्थें फले । मग आपण मावले । तैसें हें नव्हे समूलें । परमतत्व चि ॥ १८·१६६४. ४·२१३, ६·३४०, ९·३५४, १४·२६०, १७·२८, १७·१५०, १८·५००, १८·९११, १८·११२८, १८·१४७४, १८·१५२८. फळतिए वेले १८·१०७६; सदा फलतिं, नेहमीं फळणारीं, ६·१७३; फलती केलि, फळणारी केळ, १५·२५७; फललेया अक्षराची वार्ता, वाचारूपी वृक्षांस विचाररूपी फळें आल्याची वार्ता, १०·२०: फललेया तरूची शाखा ९·२२४; प्रज्ञाफललेया अर्थी १८·८६०, प्रज्ञा पहा; फलितार्थ, गर्भित अर्थ, १३·१०४४; ग्रंथउद्यमु फलावेया १४·१६; प्राप्तिफलीं फलतां ६·१५०: मुक्तिफलीं फललासि ११·६८०: येणें चि फलें फलाचिं ११·५८६; शाखा फलावेया मूल सिंपिजे १३·१००; संपत्ति जंव फले १३·३६७; सनग्रें परब्रह्में फलें(लें), ३·१३१, ज्ञानदेवी—'सनग्रें परब्रह्म फळे' ३·१३६; सुखदुःखीं फलावें ९·३११: फूललें ...फललें १३·८३८: फलौनियां १३·२१२; न फलतां १८·१५०, १८·६२९, —फलती ९·३९८, —फले १३·५८४; फलणें—फलणेयां गेली कडे १८·९२१.

फली—(१) तुरी, टाळी. जी बुद्धिनें सली । निश्चयानें दली । स्थैर्येंसीं हाता फली । मेलौनि जाये ॥ ६·४१३, स्थैर्याच्या हातावर हात मारून (मन) निसटून जातें, या ओवींतील पहिल्या चरणारंभींचा जी हा पाठ जें असणें संभवतें, ज्ञानदेवी—धैर्यासी हातोफळी। मेळौनि जाय ॥ ६·४१४, कुंटे—धैर्येंसीं हातफळी। मिळऊनि जाय ॥ ६·४१४, हां हां म्हणतां. सद्गतीसिं हातोफलिया मिले, सद्गति लगेच मिळते, १८·१२१. ज्ञानदेवी—'हातफळी मिळे' १८·१२२, कुंटे—'हातोफळिया मिळे' १८·१२२. (२) समुदाय, गंग, पक्ष (राजवाडे). कर्मफलिचा आस्वादु १८·२०३, या पाठांत हा अर्थ बसत नाहीं, कुंटे—'कर्मफळाचा' १८·२०५. फल पुढें कर्मफल पहा.

फलें—स्पर्धा. महाकालेंसिं फलें । कवण करी ॥ ११·४००, ज्ञानदेवी—महाकाळेंसीं खळें । आंगवतसे ॥ ११·४०५, कुंटे—महाकाळेंसि कें खेळें । आंगवत असे ॥ ११·४०५, खेळणें कोणाला मानवेल? कोणाच्या आंगीं सामर्थ्य आहे?

फाउरी—आभास (राजवाडे). तैसा वायां चि फाउरी । वावो जालें ॥ १३·१०५, ज्ञानदेवी—'फरारी' १३·१०५, कुंटे—'फरारीं' १३·१०५.

फाकणें-फांकणें—पसरणें, विस्तार पावणें, विस्तार करून सांगणें. **फाकणें**—सूर्यें फाकति कमळें । १८·११२, ज्ञानदेवी – 'फांकती' १८·११३, कुंटे – 'फांकतीं' १८·११३. **फांकणें**—आंतरीं फांके । हृदयकोश ॥ ६·२०९. तैसें इंद्रियद्वारीं फांकलें । अंतरिचें ॥ १३·२९६. परि फांकला हें उपसाहावें । तुह्मीं मज ॥ १३·३१३, विस्तार केला. १३·१८२, १४·१२२, १५·३३७, १८·३२७, १८·१२९२. **अन्यथा ज्ञान जागृति स्वप्न फांकौनि** १५·४८०; **आडवेन आंगें फांके** २·३०६; **चंद्रकर फांकतां** १८·४०३; **ज्ञान फांके** १४·३२७, **—वृत्ति—** १४·२१०; **डालिं फांकतसे** १५·२१०, **डाले(लें) फांकलीं** १५·१४४; **तेज फांकत असे** ११·२३७; **पद्म फांके** १८·८५९, **प्रभा –** १०·२८४; **रश्मिकर फांकति** १५·३७२; **रश्मिजाल···फांके** १५·५२; **वाक्यसूर्यकर फांकलें(ले)** १०·१४६; **श्रोतेपण फांकलें**, ऐकण्यासाठीं अवधान वाढलें, १५·६९; **सद्भाव फांकत...दीसताति** १३·४७४; **ज्ञानिं मति न फांके**, ज्ञानानें मतिविस्तार झाला नाहीं, १३·६३७; **फांकणें—जाईचेया फुला फांकणें** १८·२५५; **फांकलेपणें**, उमलल्यामुळें, १४·१२३; **फांक**, विस्तार, **फांकु धरी** ६·२१४; **कथेसी फांकु होईल** ५·१७२; **फाकवणें—अनुभविलें फाकवें** ६·३१७, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'फावे' ६·३१७. **फांकावेया**—पैं येकुं(कु) दीपुं (पु) लावी सायासें । आणिकु फांकावेया तेथ बैसे । १७·८७, एकानें प्रयासानें दिवा लावला व दुसराच कोणी तेथें (पोथी वाचून) विस्तार करावयाला बसला तर, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'तेथें लाऊं बैसे', दुसराच कोणी आपला दिवा लावावयाला आला, १७·८८, संदर्भांत राजवाडे पाठ ग्राह्य वाटतो.

फाटणें-फांटणें—चिरणें, पसरणें. **फाटणें—मनोरूपु पट फाटे** ५·१५५. **फांटणें**—तेथ तेणें अचाटें । तिहिं ठांइं हा फांटे । १५·१५३. १५·१०५. **जीभेचा हातु फांटे**, रुची वाढते, १८·२४७; **आडफांटति** १५·१४९, १५·१५५; **न फटे काई** १२·६८; **फांटा**, शाखा, तेंव्हलिं जीवशाखीं फांटे । सैंघ चि होंति ॥ १५·१४८, **थोर फांटा** १५·१६८; **अफांट**, अमर्याद, वारा जैसा अफांटु । १३·६९६.

फाडणें—चिरणें. **जांघा फाडूनि** १०·२३६, परिशिष्ट (६) **जान्हवी** पहा.

फाडा—क्रमवार यादी, तपासून वेगवेगळी मांडणी. मग काढिजति फाडे । वरि पारिखौनियां ॥ ९·४३, ज्ञानदेवी, कुंटे – मग काढिजे फाडोवाडें । पारखूनियां ॥ ९·४३, स्पष्ट फोड करून. **फाडोवाडां** पहा.

फाडोवाडां—वेगवेगळे करून. **फाडोवाडां विवंचूनि दाविलें** १३·९३४.

फार—अधिक, विस्तृत. यऱ्हविं दोरिएचेया उरगा । डांगा मेलविर्तां पैं गा । तो वाऊ चि फारु गा । केला होए ॥ १५·२२८, ती मारह्राण व्यर्थ केली असें होतें. **फारें तेजें**, मोठमोठे तेजस्वी ग्रह, १५·२७९; **फारु उपदेशिला**, विस्तारानें सांगितला १३·६३३; **फार करीति**, बडेजाव करतात, ३·२४३, **–करूं**, विस्तार करूं, ७·१२२, ८·१९४, **–कीजे**, वाढवावें, १३·८४९; **फार हों लागे**, ८·७३, **– होंतें**, परिणामकारक होतें, ६·१३४; **सांपे फारां होइजे**, दोरीच आहे हें खरें ज्ञान लोपल्यावर, सर्प आहे हा भास जास्त दृढ होतो, १५·२७८.

फालणें—फाडणें, विस्तृत करणें. **आंग फाली** १८·६५२.

फावणें-फांवणें—मिळणें, लाभणें, आवडणें, मानवणें. **फावणें**—पाठेयां भावज्ञां फावति गुण । चिंतामणिचे ॥ ६·२१. एथ वाहे तेया फावे । येरा तूटि ॥ १३·५८. जेया फुलाचें गोमटें फावे । तो किं काष्टें कोरूं धांवे । १८·७१६. ६·४, ६·८, ६·२३, ६·९९, ६·१५१, ९·४९, १०·५८, १०·१७९, ११·७, ११·९६, १८·१२३१, १८·१६८१. **फावे तंव राहिजे** ६·१८९; **आपणपां चि फावलें** ५·१०७; **इंद्रियां फावलेयां**, कळल्यावर, अनुभवास आल्यावर, १७·३४; **कानें मुखें फावे**, ऐकतां व उच्चारतां कसे आले असते, गीतेच्या श्लोकांस उद्देशून, १८·१६८५; **चांदिणें जैसें भलेतेया फावे** १८·१७२७; **जीवा राणीव फावली** ११·२४७; **प्रतीती फावें(वे)**,

प्रत्ययाला येईल, १५.३६; बोलीं चि जरि फावे ५.६८; यश फावलें ११.६४; रसवृत्ती फावलिया १३.३१५; स्वर्गी निवान फावे ९.३२८; न फवे—कोण्हां चि न फवे, कोणा-लाच लाभत नाहीं, ११.६११. फांवणें—जें अगोचर फांवे। वेचीं नाहिं॥ १५.१६. ज्ञानदेवी—'फावे गोठीमाजी' १५.१६; फांवों सके ६.३३७; वस्तुस्वभाउ फांवे १५.४१२; वरील फांवणेंच्या तीन्ही संदर्भात ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींत फावणेंचीं रूपें आहेत. फावा, लाभ, प्राप्ति, १८.१५३०, आपेसें फावाप्ति ये १७.३१४; सुख फावा जावों लागे ७.१८६.

फास—पाश, जाळें. जग चि धेनू करित आहे फांसा। ७.११७, जगांतील लोक गाईला (दुधा-साठीं) दावें बांधतात. १२.१८१, १८.६१४.

फिटणें-फीटणें—सुटणें, मुक्त होणें, नाहींसें होणें. फिटणें—पै(ए)गे वचनतेजकरें। फिटलें आंतु बाहीरील आंधारें। १०.१३२. जवनीक होनी ते फिटौनि परौती गेली, आडपडदा दूर झाला, ११.६४७; स्वता फिटे ४.२०६, खता पहा. फीटणें—हे आंतरौनि जरि फीटले। तरि निभ्रांत जाण निवटले। ३.२६५. कुमुदचकोरां फीटे। संकोचु तो॥ १८.१३०४. ४.६३, ५.८३, ९.१०१, ९.२१२, ११.४५, १३.३७८, १४.४०८, १५.५२७, १६.३४, १६.४३५, १७.२१९, १८.१०१, १८.१४३, १८.५०१, १८.७९६, १८.१११९, १८.१५५४. अनोलखपण फीटलें १०.१४६; अनोलखि फीटली ९.२७३; केर फीटणें, केर पहा; जवनीक फीटे ६.३०६, ८.४०; त्रिकुटी फीटलेयां नगर १६.४३६, सं. वा. श. त्रिकुटी पहा; दीप्ति फीटलेयां ६.२५१; देहाची चौपाहारी फीटे ८.१५९; निद्रेचा ठाउ फीटलेयां १८.२६३; पांग फीटणें, पांग (१) व (२) पहा; पापाचा अचलु फीटे ४.५५; बेगें साहाजें फीटे, द्वार आपोआप उघडतें, ६.२७९; ब्रह्माचा अबोला फीटावा, जीवाचा ब्रह्माशीं असलेला अबोला नाहींसा व्हावा, १७.३२९; भागा फीटणें—ज्ञानें द्रि(द्रि)ष्टिचेया भागा फीटलें, केवळ ज्ञानानें दृष्टीच्या वांट्यास आलेलें, ११.१५९, विरक्तां भागा फीटलें, विरक्तांच्या वांट्यास आलें, ५.१४६; भेद्यांचें कडवसें फीटलें ७.१०९; भेद्राची चोखेल (चोरवेल) फीटे १६.७; येकोल कैसेंनि पां फीटे, कसें बरें एकवार दूर होईल, ८.२४३; विवेकाची वाणि फीटो, विवेकाची कमतरता नाहींशी व्हावी, १३.११५५; संवसारव्यथा फीटला १२.१८१; संसाराचें धरणें फीटे १८.१२७; न फिटे १३.७६०, १७.१४८; न फीटे १३.३२७.

फिरणें—मागें वळणें. हांगा मिळुनि भाजी ठेंनि। तरि गंगा कैसेन फिरे मागौती। १५.५३४, जर समुद्राहून गंगा निराळी असती तर समुद्रापासून कशी बरें मागें वळली नसती? समुद्र व गंगा यांत जलभाव सारखाच आहे म्हणून समुद्रास गंगा मिळते, ज्ञानदेवी व कुंटे—'गंगा कैसेनि मिळती,' अनुक्रमें १५.५६७ व १५.५६८. शब्दजात माघौतें फिरे ६.३१९.

फुक-फूक-फूकट—परिश्रमाशिवाय,सहजासहजीं होणारा, व्यर्थ. फुक—रोकडेया आणि लाहिजे। मोक्षु फुका॥ १२.१७३. फूक—आळसी पोसिजे फूका। १३.४७६. फूकट—जेयांचां प्रसादीं फूकटा। जोडति सिद्धी॥ ९.४७८.

फुंकणें-फूंकणें—फुंक मारणें. फुंकणें—सारकतु फुंकिलेयां, विझलेल्या सर्पणाला फुंक मारली तर, पुनः पेटत नाहीं या अर्थी, १८.६१०; फुंक-फुंकौनियां १५.३७६. फूंकणें—काइ राखोंडिया फूंकितां। दीपु लागे॥ ९.४९३. फूंक—फूंके भाति फुगे, फुंकेनें भाता फुगतो, १३.६६३.

फुगणें-फूगणें—भरल्यामुळें वाढणें, ताठा चढणें. फुगणें—फुगे असाधारण। गर्वें तेणें॥ १६.३७६. केरें घालेपणें उकरडें फुगे १८.६६७; फूंके भाति फुगे १३.६६३. फूगणें—फूगत वीरवृत्तीचेनि बळें। ११.४५४. गर्वें फूगला १३.७२३.

फुंजणें—गर्वानें फुगणें, ताठून जाणें. १३.७५९. देवलविसें फुंजे, मंत्रतंत्र करणारा जसा आनंदानें फुगून जातो, १३.७१४; विकारें फुंजे १४.१५०; फुंज, ताठा, जालेयाचेनि आनंदें। फुंज भैए॥ १८.५८९; फुंजणें—

कर्तेपणाचें न टके । फुंजणें आंगीं ॥ १८·१६४, कर्तेपणाचा ताठा आंगीं राहत नाहीं.

फुटणें-फूटणें—तुटणें, मोडणें, उगवणें, बाहेर येणें. **फुटणें**—डिरु फुटे १५·९४; **दृष्टीसि पाटा फुटे** १·२३; बहुविं देहांकुरिं फुटे १५·१३१; **शारदियेचा अनुघाडु फुटे**, शरत्कालाला नुकताच आरंभ होतो, ९·१०१. **फूटणें**—चंद्रोदया आरौते । जेयांचे डोले फूटति असते । ४·२३, ज्ञानदेवी, कुंटे–'आरौतें' ४·२४. पैं अथवि घडा बुडाला । तो आंतु बाहिरि उदका भरला । पाठिं देवंगल्या जरि फूटला । तरि उदक काय फुटे ॥ ८·६४. २·४१, २·७९, ८·२१, ११·३७०, १६·३६६. **अंकुरु फूटला** १८·९९५, –**फूटे** ४·१८८; **कोंभ फूटति** १६·३१८, –**फूटले** १०·९६; **घटु फूटे** ८·२५१; **डोले फूटति** १६·२३७, १८·६७९; **झाडांचिं आंगें फूटति**, झाडांच्या फांद्यांना जशी पालवी फुटते, १८·१५; **ज्ञानदृष्टी पाटा फूटला**, पडदा दूर झाला, ११·१७८; **ताहाना जरि फूटावें**, तहानेनें मरावें, ३·२४; **तृषा फूटला**, तहानेनें व्याकुळ झाला, ११·६६१; **पदर फूटथि**, योगांतील पडदे दूर होतात, ६·२४४; **पाटु फूटला**, पाण्याचा पाट फुटला, १३·६९६; **पान्हा फूटे** ९·१८; **पाहाट फूटे** ४·५५, ६·४५०; **मढु फूटला** ११·२९९, **मढणें** पहा; **शाखा फूटलिया** १०·९७; **हियें फूटावें** २·२१९; **फूटौनि पडे तंव**, ऊर फुटून पडेपर्यंत, १३·७०६; **न फुटति**—हेतुचां दशनी(नीं) ही न फुटति ७·१८८, या संदर्भात **फुटति** हें **फुटणें** किंवा **फूटणें** या क्रियापदाचें रूप असणें संभवतें, **दशन** पहा; **आडफूटति** १५·१९१.

फुटाणा—भाजलेला हरभरा. **नक्षत्रांचे फुटाणे होंति** ११·२१२.

फुडा-डी-डें—उघड, स्पष्ट, निश्चित, खरोखर, पक्कें. ह्मणे बांधला मी फुडा । ६·७८. यन्हविं ज्ञान फुडें जालेयां । १३·६५२, **ज्ञान** स्पष्ट कळून आल्यावर. पर्कि अध्यात्मीं चि फुडा । जात्यंधु ॥ १३·८३१, अध्यात्मज्ञानांत तो खरोखरीच जन्मांध आहे. पैं गुळाची गोडी । नव्हे बांधेया सांगडी । तैसीं गुणेंद्रियें फुडी(डीं) । नाहिं तेथ ॥ १३·८९६, गुळाची गोडी गुळाच्या ढेपेंत समाविष्ट असली तरी ढेपेच्या आकाराचा व गोडीचा संबंध नाहीं, तशींच गुणेंद्रियें, ब्रह्मांतूनच उत्पन्न झालेलीं असलीं तरी ब्रह्मसाक्षात्काराचा त्यांच्याशीं संबंध नाहीं. ३·१११ (डें), ४·९७, ६·३१६, ६·४८९, ८·९९, ९·९५ (डें), ९·३६१, ११·२८८, ११·४४६, १३·७१, १३·४८०, १३·१०७२, १३·१०७७, १४·२१२, १४·३४२, १६·१५२, १८·१०७२, १८·१५१२, १८·१५८२, १८·१६१२. **ज्ञान हा अग्नि फुडा** ९·२४०, ज्ञानदेवी, कुंटे–'धडफुडा', प्रदीप्त, ९·२४१; **फुडा** ११·३१९; **फुडी आटणी** ६·२९०; **फुडिया गगनाचिया घडिया** ७·१९०; **फुडें चोखडें** सात्त्विकज्ञान, खरें या अर्थी, १८·५२६; **फुडी चोरिली राहाटि**, पक्की चोरटी वागणूक, १८·६६९; **फुडें जाणणें** १८·८४२; **फुडी प्रतीती**, पक्की, १८·५७०; **फुडे याग**, महत्वाचे, प्रसिद्ध, १८·९७; **फुडा व्यवहारु** १८·४४२; **फुडें आलें असें(से)**, निश्चित ओढवलें आहे, ४·१९५; **फुडें कललें** १०·१३६; **फुडें नाकले** ११·१५४; **फुडें कीजे** १५·३१०; **फुडें जाणति** १५·३५७, –**जाणे** १८·७०५, –**सांघों**, निश्चितपणें, १३·३४१; **फुडे होउनि**, निपुणपणें, १७·३५८; **आपणपेया चि फुडा न्हवे**, स्वतःला उघड कळण्यासारखा नाहीं, १०·१९५; **जैत फुडें आणील**, निश्चितपणें विजयी होईल, १८·१६१०; **पारखि फुडी आथि**, चांगली पारख असते, १४·४४; **फुडेपणें**, स्पष्टपणें, १३·१०३.

फुत्कार—सर्पाचा रागाचा फुसकारा. पाताळव्यालाचां फुत्कारीं ११·३५७.

फुरणें—स्फुरणें, भासणें. **औपाधिकु फुरे**, १५·४६६, **औपाधिक** पहा; **फुरतें त्रिभुवन**, भासणारें, १५·५२६.

फुल-फूल—(१) वृक्ष, वेलीचें. **फुल**—जे फुलीं लागले षड्पद । काइ फुलें चि होंतु ॥ १५·२९१. फुलें नन्हतां घेपता । आमोदु केवि ॥ १८·१६८०. ९·३४४, ९·३८१, १०·१९०, १३·४९५, १३·५५६. **फुला वरि (फुलावरि) परिमळु**

१८·५४३; **फुलाचिये वाहाणीं** १८·४३८; **फुलाचेनि मांधानें** १८·८११; **जाईचेया फुला** १८·२५५; **जेया फुलाचें गोमटें फावे** १८·३१६; **घ्राणा आणि फुला** १५·५१०; **बोवीफुलें** ११·६९८; **फल फुलाच्या संदर्भाकरतां फल पहा. फूल**—कुसुमेंवाडें । फुलीं आलें मकरंदें । तें फूल विनोदें । दीन्हलें मज १०·१४८. तरि जाणिजे झाड फुलें । मानस जाणिजे बोलें । भोगें जाणिजे केलें । पूर्वजन्मिचें ॥ १७·७४. ९·३८०, ९·४०९, ९·४३०, १०·१४८, १३·३४०, १८·५६. **चंदन-तरूचीं फूलें** १०·१८६; **रसभावफुलीं** ११·२०; **सुकृततरूचें फूल** १८·८९८; **फूला-गंधाचा परिमलु** १७·२९७; **फूल व फल यांच्या संदर्भाकरतां फल पहा.** (२) योगांतील एक चक्र. **मणिफुल** ६·२१५.

फुलणें-फूलणें—फुलें येणें, बहर येणें, विकास पावणें. **फुलणें**—कां न फुलतां कलिकि । आमोदु जैसा ॥ १३·७९. **फुलैल** ११·२०. **फूलणें**—कां वांझां फूलीं फूललें । झाड जैसें ॥ ९·४३०. तो जें जें बोले । तें अज्ञान चि फूललें ॥ १३·८३८.

फुलसर—फुलांची माळ, फुलांचा हार. फूलां फुलसरा(रां) लेख चढे । दुति दूजी आंगुली न पडे । १८·५६, फुलांच्या हारांतील फुलें मोजतां येतील पण हारांतील सर्व फुलांचा सुवास एकच, सुवासाला दुसरें बोट घालतां येणार नाहीं, हें रूपक गीतेचे श्लोक व त्यांच्या अर्थास उद्देशून आहे.

फुली-फूली—उत्साह, भर. **फुली**—**मेघां-नदींचि फुली जंव नुघडे**, एका बाजूनें पहावें तर मेघ पाणी शोषून समुद्र रिता करतात, दुसऱ्या बाजूनें पहावें तर नद्या सारखी भर घालतात, हा मेघांचा व नद्यांचा क्रम जोंवर चालू आहे तोंवर समुद्र परिपूर्ण आहे असें दिसतें, १५·११९, यावर १५·११८ ते १५·१२० पहा, कुंटे—'मेघानदीची' १५·१२०. **फूली**—**बालपणाची फूली** १०·२६६.

फुल्लौरा—फुलांचा बहर. केउता कल्पतरूवरि फुल्लौरा । १०·११. **भावांचा फुल्लौरा** ९·२७.

फेडणें—काढून टाकणें, दूर करणें, घालवणें. जो दृष्टीसवें चि फिर फेडी २·७२. मेघाचें दर्पन फेडी । ६·११८. मातें फेडिजा वेंटु । अंतरिचा । १३ ६७२. ज्याचें अंध्य फेडितु । १६·११८. न फेडितां(ता), रिण जैसें । बोभेडी ना ॥ १८·१०२. जैसे अयुतें नेणतें फेडिजे कां जाणतें । ते हि गोठ्ठनि जें भलतें फेडी ते इष्टा । १८·२७३. वारा अभ्राऌ चि फेडी । १८·१२२५. ११·४०२, १५·३५४, १८·४४६. **अवसरचिंता फेडीं** १४·४०६; **असंनपण फेडी** १७·३८९; **उणें फेडावेया** १८·१४४९.—**फेडूनियां** १६·१४८; **उवातेनि वस्त्र फेडिलें** ८·६५; **कवाड...फेडूनि**, उघडून, १८·१५५८; **काजली फेडूनि** ४·५३; **केरु फेडिला** ११·३१४; **कौस्तुभु फेडूनि**, काढून घेऊन, ९·४७६; **गवसणी फेडूनि** ८·१३३; **जवनीक फेडिली** ११·१२१; **झारि फेडिजे**, झाडून झटकून, येथें गाळून, १८·१३२०; **ठाऊ-वो फेडणें**, या संदर्भाकरतां **ठाऊ-ओ-वो** पहा; **थिगलीं फेडी**, (धुवून) डाग घालवते, १३·४६४; **दोषांचें लिहिलें फेडीं** ४·५१; **दैन्य फेडी** १३·१६९; **पापें ताप फेडीति** १६·१९७; **प्राणु फेडी**, प्राण जातो, दिवा विझतो, १३·७१९; **रोगु फेडूं** १६·११५; **वालीप फेडिजे**, पडदा दूर करावा, ६·२५; **विवेकाची त्राये फेडिली**, विचाराचा आधार नाहींसा केला, ३·२४७; **वेलु फेडिला**, वेळ उत्तम प्रकारें घालविला, वेळेचें सार्थक झालें, १६·४६८; **वोझें फेडिलें** १८·१४६०; **शंका फेडूं** १५·३८२; **संशयो फेडावया** ६·४२९; **सांकड-डी-डें फेडणें**, याच्या संदर्भाकरतां, **सांकड-डी-डें** पहा; **सिरियाणीं(णी) फेडिली**, हौस पुरी केली, १६·३९; **हरलु फेडितां** १३·३३५; **हृदयशल्यु फेडिलें** १०·२६७; **घालि फेडि**, लावणें पुसणें, १८·२२१; **न फेडित** १८·८४९; **फेडणें—अंश फेडणें** १५·४३१, **वेलु—**, वेळ घालवणें, ४·१८२.

फेण—न—फेस. **फेण**—कायें फेणु पीतां जल । सेविलें होये ॥ ९·१५३. **फेन**—जैसे जालें फेन ९·६६, ज्ञानदेवी—'जैसा जळीं फेण' ९·६७, कुंटे—'जैसे जळीं फेण' ९·६७. **तेया फेना आंतु पांतां जेवि जल न दिसे** ९·६७.

फोंक—लहान डहाळी. **पांचै फोंक** १५·९७, सं. वा. श. पहा. **खनुवाले सरले फोंक निगति** १५·१६४; **व्रतांचे फोंक...उंचावती** १५·१८९.

फोकरणें—प्रसिद्ध करणें, वाचेनें उच्चारणें (राजवाडे). आपुलें केलें फोकरिति। जगातें धिकरिति। १६·३२६. १६·२२०, १६·३८७. **तप फोंकरितां** १७·२४८, ज्ञानदेवी–'तप फोकरितां' १७·२४९, कुंटे–'तप फोकारितां' १७·२४९; **महत्व फोकरावेया** १७·१८७; **फोकिलियां**, वाऱ्यानें ओढून नेलेल्या, वाऱ्यानें फुंकून नेलेल्या (राजवाडे), मातलिये सागरिं। फोकिलियां तरि। लाटाचां येरझारिं। आंदोले जेवि॥ १३·८०३, ज्ञानदेवी–'मोकलिलयां' १३·८०५, कुंटे–'मोकळिलिया' १३·८०५.

फोडणें—तुकडे करणें, भेदन करणें. मग जालांधर सांडी। ककारांत फोडी। गगनाचिये पाडी। पैठी होए॥ ६·३०२, मग प्राणशक्ति जालंदर बंधाचें उल्लंघन करते व टाळूंतील सुषुम्नानाडीचा शेवट भेदून मस्तकांतील आकाशाच्या पहाडावर जाऊन बसते. मोति फोडुनु सांधितां चांग। किं तैसें चि भलें॥ १८·२०. ९·४६०, १४·३१४, १६·२२६. **गाजौनि ब्रह्मांड फोडी**, अकालमेघ गगनभेदी गर्जना करतो यास उद्देशून, १७·२५०; **पाणी करालें फोडी** १६·११६; **मढ फोडिति**, १८·४६०, **मढणें** पहा; **लातौनि नाकाडें फोडी** १३·७०४; **हियें फोडावें** ९·३५, –**फोडिलें**, अंतःकरण उघडें केलें, ११·४७.

फोडसें—फुरसें. १३·७२४. परिशिष्ट (८) सर्प पहा.

ब

बग-गा—प्रकार, बाजू, आकार, देखावा. **बग—येक बग**, एका बाजूनें (पहातां), ११·३९९, ज्ञानदेवी, कुंटे–'एकबगीं,' एका प्रकारें, ११·४०४. **बगा—एया सैन्याचा बगा**, आकार, अवडंबर, ११·४६३; **नांदुणुकेचा बगा**, १८·४६६, **नांदणें** पहा. **बगें**, प्रकारें, मार्गानें, बळानें, **अधिकारबगें** १७·३८५, **तोय**–१५·३०६, **दैव**–१३·१०३४; **बोलबगे(गें)** १८·७६६.

बचका—हाताचा पंजा, पंजांत मावेल इतकें. **बिंब तरि बचकेयेवडे** ४·२१२, **बचके येवडें** असा पाठ घ्यावा, ज्ञानदेवी 'बचके एवढें' ४·२१५, कुंटे–'बचकेचि एवढें' ४·२१५.

बंड—येथें खटाटोप. वेदांचें गाढें बंड। १३·२०.

बडंब—बोलबाला. **नावारूपाचां (चा) बडंबा** १५·२४६.

बडबडणें—वटवट करणें, वायफळ बोलणें. तैसें जी न बडबडीं। पदाची कोर न संडी (डीं)। १३·८५०. १३·१८. **बडबड**—झणौनि रिकामें तोंड। करूं गेलें बडबड। १५·२१.

बणवणें—अनुभवास येणें, प्रतीतीस येणें. क्षुधा न बणवे। १८·६३७, ज्ञानदेवी–'बधवे', परवा करणें १८·६४०, कुंटे–'न बाणवे' १८·६४०, वरील **बणवे** हें रूप **बाणवणें** या क्रियापदाचें असणें संभवतें, **न** पहा.

बंदि—बंधन. बंदिं मोक्षु जेयाचां। उदैला होये॥ १६·४. ज्ञानदेवी–'बंदिमोक्ष' १६·४, कुंटे–'बंदि मोक्ष', बंधन झालें असतां सुटका या अर्थीं, १६·४, **बंदिं** पाठ ग्राह्य वाटतो. **बंदिजन**, कैदी, स्तुतिपाठक, १८·१६५०; **बंदिसाल**, कैदखाना, **कर्मांची बंदिसाल** १८·४५६.

बंध—(१) नियम, मर्यादा, अटकाव. जें सोइरिके बंधु नेणे। १८·५४९. तिये विखिं सोइरिके। एकु चि बंधु॥ १८·५५८. आटे बंधु मोक्षेंसि। १८·११२९. १४·१३३, १४·२८१, १६·२६६, १७·२५५, १७·४०९, १८·७११. **बंधु पडे** ३·८२, –**फीटे** १८·१५५४; **बंधें बांधला** १८·१२६६; **बंधुभयभरितिं**, बंधनाचें भय दाटलें असतां, १८·७१२, ज्ञानदेवी, कुंटे—'बंधभयभरितीं' १८·७१५; **बंधभावना** १८·३९०, –**रूपें** १७·३६२; **बंधमोक्षाचें गूंतलें** १८·३१७; **उभयबंध**, पापपुण्याचें बंधन, २·२७७, हातपाय जोडून बसणें, ११·५३७;

कर्मांचा बंध—तैसा कर्तृत्वाचा मदु । आणि कर्मफलिचा आस्वादु । ययां दोहिं चि नांव बंधु । कर्मांचा किं ॥ १८.२०३, **कर्मबंध**—तो कर्मे करी सकलें । परि कर्मबंधा नाकळे । जैसें न सिंपे जळिं जळें । पद्मपत्र ॥ ५.५०, २.२३१, २.२७८, ३.१७३, ३.१७९, ४.१५५, ५.२४, ५.७२, १८.४५०, १८.९२९; **जीवबंध** १८.१७५, **दृष्टि**– १४.५, **देह**– ८.२५५ (१), **देहाभिमान**– १८.१४२८, **पूजा**– ११.२१६, **ब्रह्म**–, ब्रह्माशीं निकट संबंध असलेलें, ब्रह्माशीं गोंवलेलें, ३.१३६; **भवबंधमोचक** १७.३०८; **लोभाचां बंधु** १८.१७२०; **सर्वबंधलक्षणें** १८.१४०५; **संसारबंध** १६.४४६. (२) योगांतील मुद्रा. वरि बंधु जो आरोपे । ६.२०८. ॐडियाणु बंधु ६.२१०; **तीन्हीं बंध**, वज्र बंध, उड्डियाण, जालंदर, १८.१०३१, यावर ६.१९० ते ६.२१० पहा; **मूलबंध** ६.२१४, ६.१९९, १२.४८; **बंधत्रयाची घरटी** १३.५०७. (३) काव्यांतील छंद. ॐवियेचेनि बंधें १८.१७२१; **वोवियेचा बंधु** १३.११४९, **वोवियेचेनि बंधें** ६.४९४; **पद्यबंध** १.६; **अबंध**, ८.२५५(२).

बंधणें—बांधणें, जखडणें, गोठणें. **आश्रमु बंधला** १८.७५५. **न बंधिजे**—बद्ध कां न बंधिजे । १४.१३४(२), १८.८१०. **बंधक**—ते कर्मातें ह्मणति बंधकें । १८.१३४, १८.१६२; **बंधकिं कर्मीं** १७.३६३; **बंधन** ३.८३; **बंधनाचा ठाॐ** १७.१०; **बलिबंधन**—(१) विष्णूची इच्छा ओळखून गरुडानें बळीस वरुण पाशानें बांधलें, यावरून बळीला बंधन घालणारा या अर्थी, (२) तिसऱ्या दानांत वामनाचा चरण मस्तकावर धारण केल्यावर विष्णूनें बळीला सुतलांत घातलें व तेथलें राज्य त्यास दिलें, पुढें विष्णु त्याचा द्वारपाल झाला, यावरून बळीच्या बंधनांत राहणारा असाही अर्थ घेतां येईल, १२.२४०; **बद्ध**—मोकळा ना बद्धु । आत्मेपणें ॥ १३.११०५, १४.१३४ (१), १४.१३५, १८.१४३१; **द्रवित नां बद्ध** १०.१७९; **बद्धमूळें अज्ञानें** १५.१४६; **अतिबद्धें** ११.१२६; **निबद्ध**—सात्विकराजसतामसनिबद्ध १८.६९५; **प्रबद्ध** ३.२५८; **सुबद्ध** ६.२२५; **बद्धक**—(१) बांधणारें, ६.८८, (२) कृपण, न विसंबे भांडारा । बद्धकु ना ॥ १३.५००.

बधिर—बहिरा. ते दोन्ही नाद मीनले । तेथ त्रैलोक्य बधिर जालें । १.१२८. वाचा चि पंचमालापें बधिरा । मुख केउतें देणें ॥ ११.७४. **बधिराचे नीट कान, असत नाहींत हा उद्देश,** १८.५७७.

बंधु—स्नेही, सोयरा. गुरु बंधु मातुळ । १.१८०. तुं गुरु बंधु पिता । २.५९. **शालक ससुरे मातुळ आणि बंधु** १.२२३; **बंधु...द्वेषिया** ६.९५; **बंधुबापु** ६.८०; **आर्त्तबंधू** १४.३; **जगद्बंधु** १७.१०; **गुरुबंधुसौजन्यें** १३.८४२.

वनकर—माळी. १०.१५३.

बंबाल—गोंगाट, लकलकाट. **तुरबंबाल**, **तुर** पहा; **दीवेयांचेयां बंबाळिं** १५.२७६, **दिवा**—**दीवा** पहा.

बरट—चिखल. मग दुःखाचेनि बरटेनि बोंबले । ७.८५, दुःखरूपी चिखलानें माखले.

बरड-डी—माळरान, नापीक जमीन. **बरड**—नपुंसकें बरडें । रानें केलिं ॥ १३.४८. **बरड किं पीकें** १३.१३; **बरडी**—मग तोयबुद्धि बरडीतें । टाकूनि एंति ॥ ५.११०, पाणी समजून माळरानाजवळ येतात; **बरडी**, माळजमिनींतील, १३.५६५; **निर्विकल्पाचिये बरडी**, निर्विकल्प ब्रह्मरूपी माळजमिनीवर, ८.२१.

बरळणें—स्वच्छंदपणें फिरणें, भटकणें, भ्रम होणें. इंद्रियें बरळों नेदावीं । ३.११६. ३.२२९. **बरळ**—देखा मंत्रज्ञ बरळु जाये । १.१९०, येथें मंत्र चुकतो या अर्थी. होतसे वाचा बरळ । १.२०६, बडबड करते. ३.१२८. **विषइकु सुखप्रवादु बरळु**, विषयांपासून खरें सुख होतें असें म्हणणें ही व्यर्थ बडबड आहे, ५.११५; **हे (हें) बरळ न व्हावें ह्मणौनियां**, हें भूतजात भडकूं नये म्हणून, ३.१६३.

बरव—शोभा, सौंदर्य, सजावट. तैसें आपुलिये बरवे । आपण चि रिझति जीवें । तृणाहूनि आघवें । मानिति नीच ॥ १६.३७८. ६.३७२, ७.१८६, ७.२०३, १८.३४६(२), १८.६८८. **साहित्याचिया बरवा**, साहित्याला शोभा येईल अशा रीतीनें सजवून, ६.१३; **बरव आणिति** १५.१५६, –**जोडली** ११.५९१; **बरवेपण**

चालार्थाशीं संबंध जोडला असावा: अबल १६.३००; अनिबल १२.२४०; दुबला— आणि मीं दुबला अचिंतसें भक्ति। ९.२४, ३.२१६, १५.२१६, १८.६५५; दुर्बल १८.१३६; प्रबल १.२३०, १२.२४०, १५.२५७, १६.४३८(२), १८.२, १८.१३३२.

बलि-ली—(१) बळवान, बलाढ्य. **बलि**—मीनलि बलि न धरे। ६.२१७, **बलि हा वलि चा अपपाठ असणें संभवतें, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'वळी न धरे', वळण्यास जागा मिळत नाहीं, ६.२१७.** आहारु वांचौनि नाहिं। बलि हेतु ॥ १७.१११. **बलि कीजे,** (क्षयव्याधि जाऊन) बलवान होतात, १३.१७५. **बली**—बली अबलातें खाये। १६.३००. व्यासु साहाजें मुत्रीं बली। १८.३५. १८.१०४२. **बलीकरणेयांचिया आधी,** रोग्याला बळकट करण्याच्या चिंतेंत, १६.१४०. (२) चवाट्यावरचा बळी, यज्ञांतील वध्य पशु. **बलि**—मनोह्रिपाचेनि मुंडें। बलि दीन्हली॥ १२.५३. **बलि दीधली** १०.२३३, ज्ञानदेवी – 'हातबळी' १०.२५३, कुंटे – 'हस्तबळी' १०.२५३; **बलि साधूनि,** बळी सिद्ध करून, १७.७९. **बली—चोहटांचेया बली** १.२५०, वत्साचा –, वासराचा दुधाचा वांटा, ७.११७. (३) बळी राजा. ११.१०६, १२.२४०, परिशिष्ट (८) पहा. **बलिकटपण**— ऐसें बलिकटपण आहे। इंद्रियांचें॥ २.३१४, **बलिकटपणें,** जबरीनें, ४.१३०; **बलिया**—(१) बळवान, बलियां माझि बल। ७.४४, **बलिया कालु** १६.३५४; (२) बळानें, दृढपणें, जंव जंव श्वान बलिया वाढे। ९.५०६, ज्ञानदेवी कुंटे – 'बाळ बळिया वाढे' ९.५११, जसजसें मूल वयोमानानें भरत व शक्तीनें वाढत जातें, हा पाठ ग्राह्य वाटतो; **बलियां-यें,** जबरीनें, अगत्यानें, बलियें इंद्रियें पंथि मना। ६.४५८, ६.६८, ६.१४५, १०.१८०, १३.४३, १८.१२८८; **बलियावणें,** बलवान होणें, **बलियाविलें** १३.१०९; **बलियावीले** ९.२१३; **बलियेपणें** १६.३९०; **बलिवंडें,** जबरीनें, ३.२३१.

बलौता—बलुतेदार, उत्पन्नाचा हिस्सेदार. आणि मागु हा बळौता घातैन जैसा १३.३५.

बल्व—सैराट उत्पातें वहत. **बल्वचेन महामारी** १५.५८.

बसणें—गणिवे बसे ६.४६४, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'बैसे' ६.४६६. बैसणें पहा.

बहल—पुष्कळ, विपुल. **आनंदमोदबहल** १५.६.

बहिकर—बहिष्कार. **शास्त्रबहिकरीं,** शास्त्रानें बहिष्कार घालून, १८.५४७, ज्ञानदेवी – 'शास्त्रबहिकरीं,' शास्त्रानें श्रुतीचें तात्पर्य स्वीकारलें यास उद्देशून, श्रुतीच्या मार्गानें जाणाऱ्या शास्त्रानें, १८.५५०, कुंटे – 'शास्त्रबहिष्कारीं,' शास्त्रानें निषिद्ध मानलेलें, १८.५५०.

बहिर—बहिरा. ना बहिरासि ह्रषीकेशा। गाणें केउतें ॥ ११.१५७, ज्ञानदेवी – 'बहिरया पुढां', कुंटे – 'बहिरिया पुढें', ११.१५७. **बहिरांचिये आस्थानीं** ४.२२.

बहु-हू—फार, अधिक. **बहु**—६.२७०, ११.४२, १३.५१८, १५.५२३, १६.४६९. **हें बहु असो** ५.१३९, १३.३०७; **बहुमुख** १३.९९२, –**चक्रें** (क्रें) ११.३३५. **बहू**—तेया बहू करूनु मेधा। स्वर्गिंची आथि ॥ १७.७३. ५.८ (हू), ५.१७२, ६.६६, ७.१३५, ९.६०, ९.२५७, ९.५०४, ११.५७३, ११.६४९, १३.६७, १३.१९३ (हू), १३.६१२, १३.६६२, १३.८३४, १३.१००३, १४.११४, १४.१६१, १५.४९६, १५.५१६, १६.४९, १६.३४७, १७.१४३, १८.५९५, १८.१४७०. **बहू कां थोडें** ९.२३५; **बहू थेकुलें** १४.१६१, –**थोडें** १८.६२२; **थोडें बहू** १३.२०९, १३.४३७; **बहूदरें** ११.३३६, –**मानें** १६.२२५, –**लोचन** ११.३३५; **बहूकरूनि** १३.२३९; **हें बहू असो** १.११३, ६.१८५, ९.१२०, ९.२१०, ९.३२४, १५.१३६; **हें असो बहू** १५.४५०, १६.१०१; **असो, पुसणें, बोलणें, वानणें, सांगणें** यां बरोबर **बहू** चे कांहीं संदर्भ: ९.२९६, १२.१८ (हु), १४.३३८, १५.१८, १५.१४२, १६.१८०, १६.२१०, १६.३६१, १६.४२७, १७.१८, १७.९०, १७.२३५, १७.२९२, १८.१५३३, १८.१७६३.

बहुचकें—अनेकता (राजवाडे), अमिष्टपणा,

बहुकलेपणा (ज्ञानदेवी कोश). १८.५३६.

बहुडणें-बाहुडणें—मागें वळणें, मागें फिरणें. **बहुडणें**—मग तेथौनु माघौता बहुडे । संसारा ये ॥ ८.२३३. १०.७२. **बाहुडणें**—वृद्धाप्य तन्हीं बाहुडे । ६.२६०. **नेति ह्मणौनि बाहुडे** ९.३६७; **बोलु बाहुडे** ६.४६७.

बहुत-बहूत—फार, पुष्कळ, अनेक. **बहुत**—जो बहुतें पाडें बहुता । पासौनि बहू ॥ १५.५१६. एकु कवलु बहुतीं मासां । तोडुनु नेयिजे जैसा । १६.३३५. काइ वानूं बहुतिं बोलिं । १७.१८०. १.२२२, २.२२, २.९२, २.९४, २.१९४, २.२०९, २.२६०, ३.२५, ३.२०२, ४.१५, ४.३७, ४.४१, ४.१८८, ६.१३८, ६.३८६, ६.४६९, ७.८, ११.१९८, ११.५३९, ११.५४७, १३.४०९, १३.५७३, १३.८१२, १३.१०३०, १३.१०४२, १४.४०, १४.११६, १६.२३, १६.३२, १६.६५, १६.४०७, १७.१८५, १७.२६५, १८.१६३०. **बहुत एक** १८.१६०९; **बहुतां एकां** ७.१००, – **एकाचिया** १६.३४६; **बहुते येकु** ४.२५; **बहुतें एकें श्रमें** ११.६०९; **बहुतीं परीं** १.२०९, १.२३३ (तीं), २.१६३, २.१७९, २.२३९, ४.१५४, ४.१८० (रीं); **बहुतें प्रकारें** १७.२९; **बहुतु प्रयोगु** १७.३०३; **बहुतीं प्रसंगीं** ६.४०९; **बहुतें सायासें** २.२०९; **बहुत करूनि** १.१७२, ११.४८८, १३.२७३, – **करूनि** ४.१९; **बहुतकरुनु** १३.१९४; **बहुतकरूनि** ६.१७६, ६.१८०; **बहुत... थोडी** १३.९११; **आणिक बहुत** १.१७५, **आणिकही**–१.१०८; **आणिकिं आणिकिं बहुतिं** १३.७०; **क्रियाविशेषें बहुतें** २.२४९; **आतां असो हें बहुत** १३.१०४२; **हें असो आतां बहुत** १३.९९०; **बहुत काइ बोलों** १८.१५२८; **हें बहुत असो** ९.४१९; **बहुतां तेजातें करी** १८.१६९४; **बहुला तेजातें प्रकटी** २.२३८. **बहूत**—मज बहूत भीष्मद्रोणाचें । वर्ततसे ॥ २.३४. **थोडें बहूत** १२.१२३.

बहुधा—अनेक प्रकारें. २.२४३. **बहुधाकारीं** ९.२५७.

बहुल—विपुल. स्फुरदमंदानंदबहुल १८.५, आनंदणें पहा.

बहुव-बौहें—पुष्कळ, अतिशय, अनेक. **बहुव**—आतां काइ येणें बहुवें । १४.२५७. ९.७, ९.२११, ११.३८१, १५.१३१, १६.१६६, १६.१९२, १८.५५, १८.६७, १८.१२१, १८.१८८, १८.३२१, १८.१२३०, १८.१२५७, १८.१४७५, १८.१७५२. **बहुवां दिशांची भूक** ६.२२८; **बहुवे परीं** १३.२१७; **बहुवें पाडें** २.२७४, १७.१२; **थोडिया बहुवा** ११.३९६; **बहुवेंस**, पुष्कळ प्रकारचें, ११.२८९; **बहुसै** १४.६८. **बौहें**—आगा पाणियांहूनि बौहें । तूपीं गुणु कीर आहे । १८.९२५. ९.१७, ९.४४७. **बौहुविं दिसिं** १७.१५८.

बहुवस-बौहस—फार, अतिशय, पुष्कळप्रकारें. **बहुवस**—जैसा कां विषाचा लेशु । घेतलेया होये बहुवसु । २.३१९, **घेतलेयां पाठ ग्राह्य वाटतो.** उजालु अधिका अधिकु बहुवसु । ११.२९८. अल्पु ना बहुवसु । अरूपपणें ॥ १३.११०३. पुढुतीं पुढुतीं बहुवसा । प्रीती पाहिजे ॥ १६.१०१. १.३८, २.२४०, ४.९, ४.२०३, ५.२, ७.९९, ८.२३, ९.३८९, १०.२०१, ११.१३१, १३.५२२, १३.१०४१, १३.१०५७, १३.१०६२, १५.१८६, १६.९१, १७.६९, १७.१२५, १७.३५७, १८.२९८, १८.५४४, १८.६०३, १८.६३१, १८.७८७, १८.८७५, १८.१७६४. **बहुवसें वेगें** १५.१०२, १५.१२२; **बहुवसपणें** ११.६४३. **बौहस** ७.२५, **–पण** ८.१८८, **–पणें** ६.१०७; **बौहवसपणें** १०.११३.

बा—(१) बाप. पहिलिये बालदशे । आई बा हें चि पिंसें । १३.७०८. (२) **संबोधनार्थ.** आइकें बा ध(ध)नंजया । ८.५७. ११.४२६, १३.७७, १८.९४०. **बा रे अर्जुना** १४.२६३; **कोणासि रे बा** १८.१६०८. **बाप** पहा.

बाइणी-बायणी—वायदा. **बाइणी**—समर्थु कां रिणियां(या) । मागों आला बाइणियां । १८.२५०. **बायणी**—परि वायणी स्त्रियेची । उणी हो न ये ॥ १३.७९३.

बाउल—बोहलें. ऐसें संवादाचा(चां) बाउलां । लग्न

दोघांचेयां आंतुलां । लागलें देखौनि जाला । निर्भरु संजयो ॥ १८·१५६२.

वाउला-ली-लें—बाहुली. तो काइ वाउलेयांचां काजा नाचवी । किं आपुलिये जाणिवेची कला वाढवी । ९·३१. ९·३७०. **खांबावरिलें बाउलीं** ११·४६२; **तणाचा बाउला**, गवत भरून केलेलें बुजगावणें, १८·४३५; **साएखेडाचें बाउलें** १८·१७४७.

वाग—पद्धत, रीत. **आचरतेनि बागें** १३·२४३.

वागडी—खेळ, चेष्टा, सोंग. देह नाचवीति बागडी । १४·३०८. **बरवेपण बागडीं नाचवील,** (आजचें तारुण्य) सौंदर्याचें सोंग म्हणून म्हातारपणीं नाचवील, १३·५६९.

वागीवल—कंप, कांपरें. १३·७५५.

वागुल—मुलांना भीति दाखविण्यासाठीं उभें केलेलें बाहुलें. काइ बाला बागुल देखें । देव्हडा वाहे ॥ १५·२१२, मुलाकरतां (मुलाची भीति घालवावी म्हणून) बागुलबुवाला कां खरोखरीच हद्दपार करावें लागतें? ६·३६१, १७·८३, १८·४०४.

वाज—खाटलें. ९·२२.

बाण—तीर. तेया बाणाचेया मांडवा आंतु । ११·६५२. १·२६४, २·२०४, १५·२९२. **बाणवरि,** बाणानें, ११·४५६; **बाणवारि,** बाणांचा (पावसासारखा) वर्षाव, १·१६६; **धनुष्य(ष)-बाण** १·२७१.

बाणणें—धारण करणें, भरणें, आंगीं येणें, अनुभवास येणें. बाणूनि ज्ञानाची वज्रांगी । ६·४७३. बाणूनि संयतेचां आडवंकी । १२·५२. ३·२६०, ४·१९८, ७·६०, १३·१९४. **आंगीं सेवकै बाणी** १२·१८६; **वैराग्याची वज्रांगी बाणूनियां** १८·१०४१; **क्षुधा न बणवे,** न बाणवे, या अर्थी, भुकेची पीडा होत नाहीं, १८·६३७, ज्ञानदेवी–'न बधवे' १८·६४०, कुंटे–'न बाणवे' १८·६४०.

बाधणें—त्रास होणें, पीडा होणें, दूषित होणें. जैसा मां(मं)त्रज्ञु न बाधिजे । भूतबाधा ॥ २·२३४ (१). तरि विषय कवण काइ । बाधिति तेया ॥ २·३३५. जिया बुद्धि युक्तां । जालेयां पार्था । कर्मबंधु सर्वथा । बाधुं न पवे ॥ २·२३१. ३·१७९, ४·१११, १४·३६, १८·९१६. **न बाधी** २·३५९; **बाध-धा,** दोष, **बाध** २·३१, २·१८६; **कर्माचा बाधु** १८·१८०; **काम्यबाधु** १८·१२६; **बाधा—बाधा पावती** १·२५८; **कर्मबाधा**—कर्मबाधाची काहिं । जेथ भयाची गोठि नाहिं । तें आत्मज्ञान जिहीं । स्वाधीन केलें ॥ १८·३०, **भूतबाधा** २·२३४(२); **बाधक** २·३३२: **स्तुती बाधकां येइजनाहे,** स्तुति करतांना बोलाची बाधकता येते, शब्दाची अडचण होते, १६·१७; **बाधितें,** बाधा करणारें, १६·२००; **बाधी,** अडचण, बंधन या अर्थी, **देहाची बाधी** १४·५८, ज्ञानदेवी–'बांधी' १४·५८, कुंटे–'बांधी' १४·५९.

बांधणें—आवरून धरणें, गोवणें, लादणें, तयार होणें, रचणें. या क्रियापदाचे अनेक उपयोग केलेले आहेत, त्यांपैकीं कांहीं येथें दिले आहेत. हा लोकु कर्में बांधला । तो परतंत्र असे भूतला । ३·८४. जैसि कुमारीहातीं बांधलीं रत्नें । ९·१७६. नातरि वैला वरि शास्त्र । बांधलें असे ॥ १३·५३१. ३·२५३, ४·२२०, ६·७८, ६·७९, ९·१२३, ९·२१४, ९·४९५, ११·६२५, १२·१२६, १३·४७(२), १३·४६८, १३·५०८, १४·१५८, १४·१९२, १५·९०, १६·८९, १६·२१८, १८·१६१, १८·७३६, १८·१२६६, १८·१२८६, १८·१२९७. **अज्ञानें बांधलेयां,** बंधन असलेल्यांना, १८·१४२७; **अभिमानु देहिं बांधे** ११·५१; **आश धनमानीं बांधौनि** १७·२४६; **उदका जीविं बांधे,** पाणी शोपून आपलेंसें करते, १४·९४; **कर्मं बुद्धी बांधति,** कर्मांच्या ठिकाणीं बुद्धीला गोवून घेतात, १८·१४२; **कसु पुडुतीं बांधति,** (गेलेली) शक्ति नंतर येऊं लागते, ६·२४२; **खुण बांधती** १४·१४३; **गलां बांधला परिसु,** गळ्यांत बांधलेला परिस, ९·६०; **गलां मोट बांधली** १७·३४५; **गांठि बांधणें,** यावर **गांठि-ठी** पहा; **गीता देशिकारें बांधों** १८·१६९९; **गुणाभासिं बांधलें,** गुणाभासामुळें आत्मा गुणानें बांधल्यासारखा दिसतो, १४·१९४; **तिहिं गुणिं बांधलासि** १८·१२८४; **ग्रंथिं बांधौनि** ग्रंथरचना करून, १८·१७४२;

घर बांधणें १३·१०८५, –बांधलें ११·२३९; चाड बांधोनि १७·४१; चूतु पालवी बांधे १८·१२३; जाड बांधलें, जाड पहा; डोळे बांधौनियां १५·३६३, इतर संदर्भाकरतां डोळा पहा; ढवलार बांधलें १७·८८; थांॐ बांधे, आधार देण्यासाठीं वेल बांधतात त्यास उद्देशून १५·१०३; दारवठां चि पाये बांधले १३·८४१; धिंवसा आकाशा बांधौनियां १२·७४; नाडर बांधे, पावसाच्या पाण्याचें जमिनीवर इवकें बनतें, १८·३२०; पांचपींसें वाचे बांधलिं, वाचेला वेड लावलें, १८·१८; पाट बांधणें, पाट–पाटा पहा; पोटिं बांधलिं १२·९२; पोटीं बांधौनि घातलीं ७·८६; फल बांधौनियां भोगवी, वळेंच भोगावयाला लावतें, १८·९९; भरवसा बांधे १८·७००, –चित्तें बांधोनि ९·१५१; मांच बांधणें, मांच पहा; मी चि बांधला आहें ११·६८८; मीं बांधलां १४·१२८; वाग्बीजिं बांधों नेणें, प्रसिद्धि करीत नाहीं, १३·२०७, ज्ञानदेवी – 'वाग्ध्वजीं बांधों नेणे' १३·२०८, कुंटे – 'नेणें' १३·२०८; रुसतां ठांवों (ठावो) बांधे १८·२९२; लोथ बांधाची १०·२३९; संकल्पातें तमाचिये लोथे बांधौनियां १४·२५६; स्नेहो बांधे १८·७५२; हांवं(व) बांधति १·१७२; इये मतीं स्फूर्त्ति हांव बांधली, मतें निरूपावीं अशी स्फूर्तीला हांव झाली, १३·२३७; न बंधें १८·५८९; बांधिजति—अधिकें बांधिजति अन्यथा। सांडिलीं तरि ॥ १८·२१५, कर्मास उद्देशून. बांधा—समुदाय, गोळा, ढेप. पैं गुळाची गोडी। नव्हे बांधेया सांगडी। १३·८९६, १७·७६; अहिंसेचा बांधा १३·३०५; गूळ साखरे मालेयाचे बांधे १०·३२; पांचाचा बांधा १३·१०६, सं. वा. श. पांच पहा; ब्रह्मांडाचे बांधे ८·२०; विषयविषाचां बांधिं १६·१८६, बाधिं असा पाठ अधिक ग्राह्य वाटतो; बांधेयातें आणी—कणिकेतें जैसें पाणी। तैसें मीठ बांधेयातें आणीं(णी)। १७·१३९, पीठ घट्ट होतें; बांधवडी—बांधौडी, बंधन, बंदिवास, देहाचिये बांधवडी ९·४०२; आश्रयाचिये बांधौडी, इष्टाच्या बंदिखान्यांत, ६·३४६; बांधी बांधली १३·४७ (१), –मांडे, अगत्य वाटतें, १८·१५४; बांधलिं सोडितां १६·१९९; सोडि बांधि, धरसोड, १२·२१८.

बाप—(१) पिता. बाळ बापाचां ताटीं रिगे। रिघौनि बापातें चि जेवउं लागे। ९·१५. परि अपत्य जैसें सलगी। बापेंसिं बोले ॥ ११·५६५. १८·२०४, १८·१६३१, १८·१७००. बापु जननी १८·१६२५; जगाचा ही बापु १८·१३६२; वीराचेनि बापें, लक्ष्मणेनें अत्यंत मित्रा या अर्थीं, विराटपुत्र उत्तरास उद्देशून, ११·४६४; वेदें बापें १७·३२९; जैसें बापें जोडिलें लेंका वांटे, बापानें मिळविलेली संपत्ति जशी मुलाला वांटून द्यावी, १८·८२३, लेंकां पाठ अधिक ग्राह्य वाटतो; बापिकेया वैरा, बापाचें वैर, १३·५४०; बापिकें व्याज, कुलाचाराला अनुसरून द्यावें लागणारें पितृऋण, १२·६७; बंधुबापु ६·८०; (२) बाप–बापा, आवडता, गुरु, श्रीकृष्ण, अर्जुन यांस उद्देशून, बाबा, बाबारे, (संबोधन); धन्य (उद्गारवाचक). २·१४३, ३·८१, ३·१०२, ३·११५, ३·२०७, ३·२७१, ५·१६८ (बापा), ६·३७४, ९·४९२, ११·७, ११·१६०, ११·२८६, ११·२९३, ११·४३८, १६·४५२, १८·१४९५. बापु—आवडता, गुरु, श्रीकृष्ण, अर्जुन यांस उद्देशून. ४·११८, ६·१२६, ९·५२९, ११·२६, ११·११७, ११·११९, ११·३६५, १५·४१२, १६·४४३, १८·१४६२, या व पुढच्या संदर्भात कांहीं ठिकाणीं बाप शब्द असणें संभवतें; ज्ञानियांचा बापु ६·१०८, योगियांचा –७·५०, सर्वज्ञाचा –४·२०८. बा पहा व माए-य-ये पुढें बाप-पु यांचे संदर्भ पहा.

बापिया–बापैया—चातक पक्षी. परिशिष्ट (८) पहा.

बापुडा—गरीब, दीन, केंविलवाणा. तैसीं अहंममतेचिया लंहिदवडी। मातें न पवति चि बापुडीं। ९·६१. आगा लोकु हा बापुडा। जाला वदनज्वाळां वरिपडा। ११.४३०. ५·१२०, ११·३४२, ११·३६८, ११·३८४, १२·८१, १३·७४३, १८·६२, १८·३९०. बापुडेया जगा कर्म्में आणिलें ११·३९५; निष्ठुर होऊनि इंद्रियें बापुडीं करिति ८·१०४.

वांवलणें—विस्तार पावणें, डिरिया रिगति निनिखें। वांवलैजौनि ॥ १५·१८४. **वांवल,** विस्तार, वृद्धि, **विकाराचें वांबल पडे** १५·१००.

वाबुलि-ली—शेवाळ. **बाबुलि**—बां(बा) बुलि सारावी हातें । परि पाणीं असे आइतें । १५·४३२. **बाबुलियेची वूंथि** १३·३२४. **बाबुली**—कां हातें सारुनि बाबुली । जल देखिजे ॥ ११·७४. ७·५९, १८·२७०, १८·१२२५.

वायणी—वाइणी पहा.

बारी—छत्री, अबदागीर, येथें छत्र धरणारा. छत्री मी होईन । बारी मी चि ॥ १३·४१६, ज्ञानदेवी, कुंटे—'छत्र मी आणि करीन । बारीपण ॥' १३·४१७.

बाल–बालक—बाळ, लहान मूल. **बाल**—धडेयांचियां आखरा । तंवि बाल लिहे दातारा । १७·४२. बाला उचित जाणणें होये । तरि बालपण चि कें आहे । १६·२४(१). ९·१५, ११·९२, १३·५७२, १५·२१२, १६·११२, १६·२४८, १७·१५९, १८·६६६. **बालाची पालति** १८·५८६; **उतानचरणाचेया बाला,** ध्रुवाला, ११·१०२; **परावें बाल** १८·१७०; **लोकांचिं बालें** ११·४१२; **बालु तरुणु वृद्धु** ९·१६३; **स्त्रियां बालां** ५·१६; **बालदशा** ६·२६०; **पहिलिये बालदशे** १३·७०८; **बालपण**—बालपणीं चि सर्वज्ञता। वरी तेयातें ॥ ६·४५१, १६·२४(२), ११·१८१, **बालपणिचिं(णिंचि) कोठली** ६·२१६; **बालपणाची फूली** १०·२६६; **बाल-मती**—तैसा मीं जन्हीं तुह्माप्रति । चावटे करितसें बालमती। ९·१६, **बाललेणीं** १२·६; **बालादि तिहीं वयसिं,** सं. वा. श. तिहिं पहा; **आबालसुबोधें** १८·१७२१. **बालसें,** बाळसें, गुटगुटीतपणा, वाढ, जेयाचे तीन्ही लोक। बालसें गा ॥ १४·१०५, **बाल्य, बाल्यादिकां वयसां,** ९·११८. **बालक**—आणि बालक बोबडां बोलीं। ९.६. माये पुढां बालका। रिगतां न पडे चि आवांका । १३·३६०. ३·१७०, १०·६, १०·५७, १०·११८, ११·१७, ११·७९, १३·७०९, १३·७१०, १३·७३३, १३·९४५, १४·१०६, १४·११०, १७·३४७, १८·७८३, १८·९०४, १८·९२४, १८·१२९७, १८·१५०२, १८·१६७६(का), १८·१७००. **बालकांची उंडी,** मुलांचा चक्री देतात त्यास उद्देशून, १७·९६; **बालकाची चेष्टा** ५·५५; **बालका दोसें** १६·१६८, १८·१३१९; **बाल-काचें मन** १८·५७४; **बालकाचा हातु धरुनु** १३·२०७; **अप्रौढें बालकिं** १३·७९; **एकलौतेया बालका,** एकुलत्या एक मुलावर, १३·५०१; **बालकत्व** १८·४०४. **बाला,** जैसें न संचरें वरि । बाला पतिसि रूप करी । १५·४३५, **मुगुनीबाला** १६·२०७.

बावन—(१) ५२ संख्या. १८·३७१ (१, २). बावन वर्णांस उद्देशून, सं. वा. श. पहा. (२) उत्तम प्रकारचें चंदन. **बावनेयां चंदनाचेया शाखा** १८·६२८; **बावनेयां आणि चूरें,** १८·१२४७, घूरें पहा.

बासट—अनेक प्रकारचें विष एकत्र करून बन-विलेलें जालीम विष. विषवर्गु एकवटु । तेया नांव जैसा बासटु । १६·२१४ **बासटणें,** अशा विषानें मारणें. तेया द्वेषाचेनि कालकूटें । बासटूनि तीखटें । कुमोशाचि सदटें । सिंधिति कांडें । १६·४०२.

बाहाकणें—पसरणें, दरवळणें. **भावांचेनि परिमलें बाहाकांतें आहाति** ७·१८१, ज्ञानदेवी, कुंटे—'बहकतें आहाति' ७·१८६.

बाहाली—विस्तार. **अवस्थांचिया बाहाली** १८·५३८, ज्ञानदेवी—'वाह्याळी' १८·५४१, कुंटे—'वह्याळी,' क्रीडा १८·५४१; **गीतेचिया बाहाली** १८·१५०१, ज्ञानदेवी—'गो(गी)-तेचिया बाहाळी' १८·१५११, कुंटे—'गीते-चिया बाहळीं', विस्तारांत, १८·१५११; **शाखांचिया बाहाली** १३·१७९, ज्ञानदेवी, कुंटे—'बाहाळीं' १३·१८०, राजवाडे प्रतींतील वरील दुसऱ्या व तिसऱ्या संदर्भांत—ली ऐवजीं—लीं असे पाठ इष्ट वाटतात; **घमंडाहाल-बाहालिं** १५·१९१.

बाहि-ही—(१) बाहु, हात. **बाहि**—पोटीं बांधौनि पाखाण । समुद्रिं बाहि आंगवण । १६·४३३. बाहि नाहिं जोडि आपुलेया । १७·९९. **बाहिं उतरलां** ११·६४८, १३·१८६. **बाही**—ह्मणौनि समुद्र बाहीं । तरणें आथि केहीं । १२·७१. **स्वयंबुद्धिचां बाहीं** ७·८०; **बाहीं केउतें उतरौनि**

जावें १०·१६२; बाह्या पसरुं १८·१६५२, – पसरुनि ६·३०५. बाहु-टी-बाहे पहा. (२) बाजू. बाही—दोंवा(बा)हीं, दोन्ही बाजूंस, ६·२६३, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'दुबाहीं' ६·२६३; बाहे – बाजूस, म्हणौनि जिये बाहे उभा। १८·१६२६. (३) बाहेर. बाहि—वरि आवेशु बाहि बो(वो)संडे। ११·३७३. बाहियें येंतां १८·९५५. बाह्य पहा.

बाहिर—बाहेर, बाहेरच्या बाजूस, पलीकडे. हें चि पाहावेया लागि। बोलिलों बाहिर सवडिया भंगीं। १०·३०१. **बाहिरा**—चतुर्दिशु वारा। न ल्हाये निगों बाहिरा। १३·४११. **बोला बाहिरा** ६·३७९; **आंतौनि बाहिरा घापतासि** १८·२३. **बाहिरि**, वाईट चालीची पत्नी, **बाहिरि धिटे** १३·५०४, ज्ञानदेवी– 'बाहिर धीट' १३·५०६, कुंटे– 'बाहेरी धीट' १३·५०६; **बाहिरि**—बालपणिचिं(णिंचि) कोठली। बाहिरि घाली॥ ६·२१६, ६·२३४, ८·६१, ८·९१, ९·१८१, ११·२९, ११·२२३, १३·१०९, १३·११८, १३·१८२, १३·२९७, १३·४७४, १८·३२७, १८·५३८, १८·१२९४; **बाहिरि ...आंतु** ६·३५३, ९·२१२, –... **भीतरि** १३·४६२; **आंतु...बाहिरि**—आंतु अग्निज्यों-(ज्यों)तिचा प्रकाशु। बाहिरि शुक्लपक्षु परि दिवसु। ८·२१८, ७·१३१, ८·६४, ८·७६, ८·११९, ९·२९८, ९·३५७, १०·१८१, १०·१९९, १२·१५५, १२·१७९, १३·८१, १३·३०३ **(आंतु)**, १३·४६१, १३·९१०, १७·१४३, १८·९१२; **देहांतु...बाहिरि** ८·२३१; **आंतुबाहिरि** ८·२११; **आंतुला...बाहिरि**— आंतुला सुखोर्मीचेनि बळें। बाहिरि कांपे॥ ९·५२१, **आंतुली...बाहिरि**—म्हणे हे चि हृदया आंतुली प्रतीती। बाहिरि अवतरो कां डोळेया प्रति। १०·३०६, **आंतुलीकडे... बाहिरि** १४·२०३; **बाहिरिवाहिरा**, परभारें (राजवाडे), १८·३०२, ज्ञानदेवी – 'बाहिरबा-हिरा' १८·३०४, कुंटे – 'बाहीरबाहिरा', स्पष्ट, १८·३०४; **बाहिरिली कडे** ८·१०९; **शरीरा-बाहिरिलीकडे** ६·२११; **बाहिरी** ८·६०; **आंतु माजु बाहिरी मैला** १८·६५५; **आंतु...बाहिरील** ६·२०५; **बाहीरि** ९·४०७, १८·४९६; **आंतु...बाहीरि** ११·२४२; **आंतुलीकडे... बाहीरि** १०·१९८; **आंतु बाहिरील** १०·१३२; **बाहिरे**—**कल्पने बाहिरे न निगति** ७·१४३; **बाहिरे निगति** १०·१०९; **विषय बाहिरे दवडूनि** ५·१५०; **बाहिरें**, अवधान होये बाहिरें। १८·७६७, ११·४४९, १७·१०६; **बाहिरें धांवे** ६·१९; **आंतरें...बाहिरें** ५·१०५; **आंतुलीकडे बाहिरें** ६·२०४; **बाहिरौनि**—एक प्रदक्षिणा जपाचिया। बाहिरौनि करिति एया। १८·४५.

बाहु–टी–बाहे—दंड, हात. **बाहु**—मग सावला सकंकणु। बाहु पसरूनि दक्षणु। आलंगिला स्वशरणु। भगतराजु तो॥ १८·१४०९. **बाहुमूळीं थोरी आली दीसे** ६·२०१; **धैर्यबाहूंचा भरवसा** ६·४७२; **विश्वबाहु** ११·३०५, १३·८७१. **बाहुटी**, कामाचिया बाहुटी। धरूनियां॥ १३·१२३. **बाहे**— बाहे तोडूनि विकिजे। मग भूखेची पीडा राखिजे। १३·२१९. **बाहे उभिली** १८·१६३७, **–उभूनि** १८·२७६, १८·३९९, **–मोडूनि** १७·४११.

बाहुडणें—बहुडणें पहा.

बाह्य—बाहेरचें, इंद्रियांना गोचर होणारें, जगांतील व्यापारास उद्देशून. यऱ्हावीं बाह्यें विषय तरि नाहीं। परि मानसीं होईल जरि काहीं। २·३१८. जो आंतरीं दृढु। परमात्मरूपीं गूढु। बाह्ये(ह्यें) तरि रूढु। लौकिकु जैसा॥ ३·६८. यऱ्हवीं तऱ्हीं पांडु-सुता। आंतु शुद्ध नव्हतां। बाह्य कर्म तत्वता। विटंबु गा। १३·४६६. म्हणौनि अंतरीं ज्ञान हो-आवें। मग बाह्य लाभैल स्वभावें। १३·४७१. १३·४६३, १३·४६५. **बाह्यांतर**, मनांतील व जनांतील, १८·१३४४; **बाह्यइंद्रियांचें धांडें** १८·८३२; **बाह्यकर्म**, जगांतील व्यापार, १५·३१; **बाह्य क्रिया** १३·६६९; **बाह्यज्ञानें** १४·१५४; **बाह्य प्रदेश** १८·१०२५, **–भाव** १३·२९५; **बाह्याची भाष** ५·१२९; **बाह्यमनोगत**, बाहे-रील व मनांतील, १३·४२८; **बाह्यांचिये राहाटी** १३·३८; **बाह्यविभाग** १३·४७२; **बाह्य सख्य** ११·६२६, **–सेवा** १३·४०२; **अंतरबाह्य**, यांतला भेद, १३·४७३; **कर्मबाह्याचा भर्वसा** ७·८७; **सबाह्य**, आंत व बाहेर, एकंदर, तैसें सबाह्य आपुलें। जेणें गुरुभक्ती दीधलें। आपणपें

केलें। भक्तिचें घर॥ १३·३७३, ६·१८७, ६·२४२, ७·१३०, ८·६१, १३·४६१, १३·६७७, १४·१६०, १४·२४२, १६·१९५, १६·२४२, १८·८३६, १८·१०२३; **सबाह्यासि उपकारु करी**, अंतर्बाह्य पोषक होतो, १७·१३६; **सबाह्यें** १२·२०५, १८·६५५.

बिं-बीं—बीं, पेरण्यासाठीं राखून ठेवलेलें धान्य. बिं—मूडांहूनि बिं काढिलें। मग निरोलिलिये भुइं पाखिरिलें। ९·३९. जें बिं भुइं खोविलें। तें चि वरि रुंख जालें। १३·२९६. बिं जालूनि चि जैसें। झाड कीजे निर्वंसें। १८·२०६. **बिं आरोपे** १३·३३, — **पेरिलें** १८·९९३, — **वाइलें** ६·४८९, — **वाहवी** १३·३१, — **विरुढलें** १३·८३७; **बियां**, बियांना, १८·५९६. **बीं**— जीवनाचें बीं जेयांचे बोल। परि माझियेठांइं (माझिये ठांइं) पढिले खोल। १०·१४७. १६·९९, १८·२५६.

बिक–बीक—बळ, सामर्थ्य. **बिक**—ते दासिपणाचेनि बिकें। तृष्णा जिए॥ ३·२४३. **बीक**— गुणा सगुणपणाचें बीक। बहुवस एथें॥ १·३८. १७·४८. **परिमळाचें बीक** ६·१५; **सामान्या बीक आलें** १३·६९९.

बिडबिडणें—चिखलानें लिडबिडीत होणें. तैसिं होति नाकाडें। बिडिबिडितील॥ १३·५६१.

बिढार—बिऱ्हाड, मुक्काम, घर. आणि वायुसि येके ठांइं। बिढार जैसें नाहिं। १२·२१०. उखिता जैसा बिढारीं। बैसविला असे॥ १३·५९२.

बिंदु–बिंदुलें—टिंब, उगमाचें स्थान. **बिंदु**—नादबिंदु ६·२८८, नाद पहा. **बिंदुलें**—पूज्य, शून्य. पैं शून्य जें दावावें जालें। तैं बिंदुलें एक केलें। १३·८८३. **बिंदुलें पडे**, नाहींशीं होतात, ९·४५७.

बिंबणें—उत्पन्न होणें, भासणें, पडछाया पडणें. तैसें सकल हें मूर्त्त। जाण पां मायाकारित। जैसें आकाशीं बिंबत। अभ्रपटल॥ २·१६८. आरिसेन विण बिंबे। वदन कें पां॥ १८·२६२. ७·२८, ९·६६, ९·२८८, १३·१०१७, १३·१०८९, १४·११४, १४·२८७, १५·३५२, १५·४५४ (१), १५·४५५, १८·१६९५ (बे). **बिंबौनि** १८·३२०; **बिंबौनियां**, प्रतिबिंब पाडून, १३·९१३; **आरिसां मुख बिंबलेया**, आरशांत तोंडाचें प्रतिबिंब पडलें असतां त्या प्रतिबिंबाला, १३·१०९१; **साउली बिंबली** ७·६२. **बिंबता**, बिंबपणा, नाना प्रतिबिंब हाति। वेऊं गेलेयां गभस्ती। बिंबता हे थिती। जाये जैसी। १८·११५४(२), सूर्य जर आपलें प्रतिबिंब हातांत घेऊं लागला, तर प्रतिबिंब हें नाहीसें होतेंच पण बिंबाच्या बिंबपणाची स्थिति ही नाहींशी होते. **बिंब**, मंडळ, प्रतिमा, प्रतिबिंब, मूर्त्ति, ॐकाराची अर्धमात्रा. तंव वेरि तो समिर। निरालीं कीजे स्थिर। मग लयीं जेवि ॐकार। बिंबिं विलसे॥ ८·११४, तोंपर्यंत प्राणवायु मूर्ध्नि-आकाशांत स्थिर करावा, मग (ॐकाराच्या मात्रात्रयाचें) ऐक्य झाल्यावर ॐकार जसा शोभतो, अर्धमात्रेंत लय पावतो, तसा तो प्राणवायु शोभेल (लय पावेल); आपुलें बिंब नेदखतां। सिंहु कुहां घालील देखों आतां। ११·५५, आवरे काइ सविता। बिंबें धरिला॥ १८·४११, जळिंची प्रतिभा। जळनाशीं बिंबा। येतां गाभागोभा। कांहिं असे॥ १८·१३५६, पाण्यांतील प्रतिबिंबाचें पाणी आटल्यावर पुनः बिंबाशीं ऐक्य होण्यांत कांहीं प्रतिबंध येतो काय? ४·२१२, ९·१३७(२), १०·७५, १०·२८४, ११·६४०, १४·२८८ (२), १५·२६७, १५·३०४(१), १५·५०९ (१), १८·५२, १८·३९६ (२), १८·११४२; **थिलरिचें बिंब** १८·३८३; **दोन्हीं बिंबें**, चंद्र व सूर्य, ११·५; **बिंब उठी** १३·२४४; **बिंब तें** ९·६८, हा पाठ व ज्ञानदेवींतील 'बिंबलें' हा पाठ संदर्भांत बसत नाहींत, कुंटे प्रतींतील 'बिंबती तयांमाजि' पाठ ग्राह्य वाटतो ९·६९; **बिंबाकार** २·१४१; **अर्धबिंब** ८·११३, **आत्म**— १८·१२९७, **कारुण्य** —१४·२०, **चंद्र**—, ह्मणौनि चंद्रबिंब वाढुलें। देखौनि क्षीरसागरु उचंबळे। ११·११४, ६·२५८, १०·२९८, १३·२७५; **चंद्रबिंब सोळावें न लगे**, पूर्णचंद्राकडे पाहतांना चंद्राच्या कला निरनिराळ्या करण्याची आवश्यकता नसते, १४·३७४; **जीवसूर्यबिंबिचे रश्मि**, जीवरूपी सूर्याचे श्रोत्रादि पांच किरण, १८·४६०; **दीपबिंब**, दिव्याची ज्योत, १८·११५, **निज**— १८·१११९ (१), **भानु**—, जैसें जळाधारें न बुडे। भानुबिंब॥ ४·९०,

३·७२, ९·२०६, ९·२५८; **रविबिंबा कडे** १८·८६२, **–पाठीं** १२·३५, **–सवें** १२·१००; **शशिबिंब** १२·१०८, १७·२२९, **सूर्य–** ९·१२४, १०·२९१. **प्रतिबिंबणें,** पडछाया पडणें, भासणें. माझें अव्यक्तत्व न नशे। परि होणें जाणें एक दीसे। तें प्रतिबिंबे मायावरी। स्वस्वरूपीं ॥ ४·४४, जैसी प्रतिबिंबे छाया। निजांगाची ॥ ७·१५, **प्रतिबिंब—** पैं प्रतिबिंबौनि बिंब वेरीं। प्रभेची जैसी उजिरी। १४·३८८ (१), प्रतिबिंबापासून बिंबापर्यंत जसा प्रभेचा सरळपणा असतो; आवंवें चि आकाश सूनि पोटीं। बिंब चि जैं आते खोटी। तैं प्रतिबिंब कैं उठी। कें रश्मि सिरे ॥ १५·३०४ (२), सर्व आकाश पोटांत घालून, ब्रह्मांड व्यापून (गोळा करून) टाकतें, तेव्हां प्रतिबिंब कोठें पडेल व किरण कशांत प्रवेश करील? ४·१७८, ९·१३७ (१), १५·४५४ (२), १८·३११, १८·३७७, १८·१११९ (२), १८·११५४ (१); **बिंबा आणि प्रतिबिंबा माजि** १५·५०९ (२); **प्रतिबिंब पाहे बिंबातें** १८·३९६ (१).

बिरडें—बंधन. १३·३७८.

बिरद–बिरिद्—बाणा, प्रतिष्ठा. **बिरद—**देव-पणाचिं बिरदें सांडिलीं, देवपणाची प्रतिष्ठा टाकली, १८·१३६३. **बिरिद—**बिरिदांचे दादुले १·१३५.

बिल—बीळ. ते सर्प चि करीं बिलीं। निरुंधलां ॥ १६·४०८, मी त्यांना बिळांत संकोचून राहणारे सर्प करतों.

बिवड—बीजपोषक जमीन (राजवाडे), खत (ज्ञानदेवी कोश), बिवड, उत्तम जमीन (दाते). आतां कृष्णवाक्यबीजा निवाडु। आणि संजयो सात्विकाचा बिवडु। ९·५२८, कुंटे–'बिवड', खत, ९·५३३.

बिसाटणें—स्वैर पसरणें, फैलावणें. आपुला वसैठा जालुनि। बिसाटे जैसा वन्हि। १८·६२१. **बिसाट,** अनियमित, सहज, यदृच्छेनें, **बिसाट शब्द** १८·१६२४; **बीसाट—बीसाट कर्म** १८·३७३.

बिहणें–बी–बे–हणें—भिणें, संकोच करणें. **बिहणें—**नातरि पवनु मेघासि बिहे। किं अमृतासि मरण आहे। २·१४, अशक्य कोटींतली उदाहरणें. साधकांतें भेडसवी। परि बिहावें नां ॥ ६·२१९. दोरी नेणतां सर्पें बिहे। विस्मो कवणु ॥ १८·३८५. ६·२५९, १५·४२३, १८·१४५५. **बीहणें—** आणि एथ ही सलगि करुं जरि बीहों। तरि निवों कें पां ॥ ९·५. **बेहणें—आह्मीं बेहों** १८·२९२, ज्ञानदेवी–'आह्मी भेवों' १८·२९४, कुंटे–'आह्मी भिवों' १८·२९४. **भिणें–भीणें** पहा.

बीज—बीं, धान्य, मूळ कारण, भावार्थ, गूढ मंत्र. कां बीज चि जालें तरु। ९·६४. बीज शाखांतें प्रसवे। मग तें रूखपण बीजीं चि सामावे। ९·२९०. सविस्तर वटत्व जैसें। बीज कणिके माझि असे। आणि बीजकणु वसे। वटीं जेवि ॥ ९·४०६ (१), 'बीज कणिके' हे शब्द एकत्र घेणें इष्ट वाटतें. पालवीं फूल फल। ऐसा वृक्षु होये सकल। तें निर्द्धारिजे जंव केवल। तंव बीज चि आघवें ॥ १०·९८. ९·३४, ९·१०८, ९·१७६, ९·३४२, १३·२९९, १४·११८, १४·२५४, १४·३४९, १५·२७१, १५·४७७(बी), १७·५९(१), १७·९८, १८·५१०, १८·१४२०, १८·१४२१. **बीजाचेया वेला पालवा समर्थ भूमि** ९·११७; **अन्यायवृत्तिचीं बीजें** १३·४७५; **जगाचें बीज** ९·२९१, **महाभूता(तां)चें–** ६·२२३, **सकल कर्मांचें–** १८·२९६; **सकल कर्म्मांचीं बीजें जालूनु** ११·३२२; **बीजें अपेक्षी ना** ६·४४; **बीजासि वृक्षपण आलें** ८·१६७; **बीजें कीजे,** माझ्या घरींच मुक्काम करावा असें गुरूच्या दिशेनें येणाऱ्या वाऱ्यास म्हणतो, १३·३७५; **बीज घातलें,** रोवलें, १·४०; **बीजें घातलीं,** टाकलीं, ९·३९८, **– दग्धलीं** ४·८२; **बीज निफजे** ३·२५७; **बीजां भरला** ८·२२; **बीज विरूढतसे** १०·२८०, **बीजें विरुढति** २·३४६, **बीज विरुढलें** ६·२२६, **–विरुढलेयां** १०·९६; **मंत्रांचिं बीजाक्षरें** १६·१२७; **बीजकणु** ९·४०६ (२), **–कणिका—**अथवा द्रुमाकारु सांटवे। बीजकणिके ॥ ११·६३८, ७·५४, १४·९४; **बीजत्याग** १६·१३०, **–त्रय,** ज्ञाता, ज्ञान, ज्ञेय, १८·४५८, **–धर्म** १५·३८६, **–पण** ७·५५, **– प्रकृतिवसें** १८·१३०५, **–भाॐ** १५·८७, १५·४७९; **बीजांकुरभाॐ** १५·८८; **बीजमुद्रा,** बीजाचा आकार १३·९५, **–रूप** ७·५०;

आदिबीज १·२०, कृष्णवाक्य– ९·५२८, ज्ञान– ४·१९०, तृण– १३·६८३, प्रमेय– ६·४८६, ब्रह्म– ९·२७४, भक्ति– ६·१२६, मत्संग– १४·६६, रत्न– ६·२५३, रोम– ६·२३४, विश्व–, ऐसें अनादि जें सहज । तें गा मीं विश्वबीज । ७·४१, ६·२७२, वेद– १८·१५०१, वेदांचें – १८·१४२२; सृष्टिबीज ८·१६४; सुबीजप्रसंग १७·२६६; स्वसंविद्रुम-बीजप्ररो – हणावनी १८·१०, द्रुम—द्रम पहा; बीजा आणिक भूसा ३·२२९; भूमि बीज नांगरु १८·८७७; भूस बीज २·१३०. बीजिका —जे भवद्रुमबीजिका । प्रपंचाची भूमिका । १५·८१, जी माया संसारवृक्षाचें बीज आहे व प्रपंचवृक्षाची जमीन आहे; बिजि माये १७·५९(२), ज्ञानदेवी, कुंटे – 'बीजीं सामाये' १७·५९.

बीदी—रस्ता, रस्त्यावरून वाहणारें पाणी, ओहळ. **राजबीदी**—इंद्रियांचां राजबीदीं । अहंमतिचां जलपवादिं । ७·१०३. प्रवृत्तीचिये राजबीदी । १८·१०६३. बीदी आणि महानदी १८·१२४६.

बुकि—मूठ, ठोसा, गुद्दा. खांडियांचे घाये बुकिं । धाडणें जैसें ॥ १८·२२९, जसे तरवारीचे वार बुक्क्यांच्या मारावर घालवावे, ज्ञानदेवी – 'दांडेयाचे घाय बुकीं धाडणें' १८·२३१, कुंटे – 'दांडेयाचे घाय बुकी धाडणें' १८·२३१.

बुचुकळणें—बुचकळणें, डुबणें, गटंगळी खाणें. जेयाचिये थडिये चि वेद । बुचुकळले ॥ ८·१०५, ज्या ब्रह्मस्वरूपाच्या कांठाशींच वेद गटंगळ्या खात राहिले, स्वरूप जाणण्यास असमर्थ झाले.

बुजणें—मार्ग बंद होणें, त्रासणें, कंटाळणें. हें नासारंध्र बुजालें । परिमळु नेघे ॥ ३·५५. गला बुजाला ठाए ११·४८३; संयमा वरि करणें बुजुनु घाली १३·५०५, या पाठाचा अर्थ संयमानें इंद्रियांचे मार्ग बंद करतो किंवा इंद्रियांना समजावून संयमाकडे वळवतो असा लावतां येईल, येथें बुजणें चा अर्थ समजावणें (ज्ञानदेवी कोश) घेणें इष्ट वाटतें, ज्ञानदेवी – 'बुजुनि' १३·५०७, कुंटे – 'बुझुनि' १३·५०७, अर्थ उघड आहे. नु बुजे—आणि जलचरिं नु बुजे। समुद्रु जैसा ॥ १२·१६५. ज्ञानदेवी – 'नुबजे' १२·१६५, कुंटे – 'नुभजे', कंटाळत नाहीं, असा अर्थ घ्यावा. बुजवणें, येथें बुजगावणें, पशुपक्ष्यांना भिववण्यासाठीं शेतांत उभें केलेलें गवतादिकांचें बाहुलें, तयाचें बुजवणें । आंदेके वारं सुणें । १३·५६८, कुंटे – 'बुझवणें' १३·५७०.

बुझणें-बूझणें—समजणें, जाणणें. बुझणें—तरि सर्व मंत्रांचा राजा । तो प्रणउ आदिवृं बुझा । १७·३३९. ४·९०, ५·५६. बुझ १३·७७; बुझतासि १८·१३३१; बुझावें १८·९६७; बुझे १३·८२९, १४·१५५, १८·५६२, १८·७२४, १८·७२३; बुझें, मी समजेन, मला कळेल, १४·८१; अर्थु न बुझों ठाये १०·१३९; ज्ञाना बुझ द्विरेफु १४·२८४, ज्ञान पहा. बुझवणें, समजावणें, स्थिर करणें, हा रुसे तरि बुझाविनु जाये । ११·१७२, ६·२०, १०·१८, १३·१६, १५·२९६, १६·४७, १८·१६०३; बुझाउनि ११·६५८, १२·७; मतें न बुझावति, निर-निराळ्या मतांचा निराकार करीत नाहीं, १३·३२७; बुझावितसे १८·११०८. बुझावणी, समजूत, जेथ नाना मतां बुझावणी जाली। ९·२७३, ११·५३९, ११·६६२, १२·५४, १३·१६८. बूझणें—जिये अवनोत्तम सूजे । सानें थोर बूझे । १३·८७. १८·१८२.

बुड–बूड–बुढ–बूढ—झाडाचा बुंधा, तळ, तळभाग. बुड—बुडिं साना आग्रें थोर । फळाव्यरणें ॥ १५·१९६. आधारद्रुमाचां बुडीं ६·१९३, इष्टिचां – १३·२२२, प्रवृत्तितरूचां – ६·१५३; मांदोडे फळाचेनि बुडें गूढले, फांद्या फळभारानें झांकल्या जातात, १५·१९४. जरि बुडिं रिगावा होए १५·४९; बुडसल, सुकें लाकूड, खोड, देहांची(चीं) बुडसलें पडति १५·१५९; बुडुखा, फांद्यांच्या खालचा झाडाचा बुंधा, परि ते ऐसी देखा । जैसिया खांडूनियां शाखा। मग तेया चि बुडुखा । कूंपु कीजे ॥ १३·२१८, त्यांची अहिंसा अशी असते कीं एखाद्या झाडाच्या फांद्या तोडून मग त्याच झाडाच्या रक्षणासाठीं त्या फांद्याचें कुंपण झाडाच्या बुंध्याशीं करावें. तलबुड—अकर्मांची (चीं) तलबुडें १५·१६७. बूड—तिये रत्नें दांतांचा व्याडिं ।

कूट लागलें जीभे बूडी(डीं)। ११·४११. बुढ—पाहे पां आरंभीं बीज एकलें। तें त्रि विरुढलेयां बूढ जालें। बुढीं कोंभ फूटले। खांदियांचे॥ १०·९६ (२). चंदनाचें बुढ १८·७७५; द्राक्षीचेया बुढा १८·५९३; हे महाभुज बुढौनि उटिति, १५·१४७. बूढ—मातलेया सरडा। पुडुतिं बूढ पुडुतीं सेंडा। १३ ६८८, मातलेला सरडा जसा झाडाच्या बुडापासून शेंड्यापर्यंत व पुनः शेंड्यापासून बुडापर्यंत रिकाम्या खेपा घालतो. १०·९६(१); बूढासि ए १५·१९९.

बुडडा—बुडबुडा. पाहे पां बुडडा जेउता जाये। तेउतें जल एक तेया आहे। ९·२५४. जैसे समुद्रा माझि बुडडे। साने दीसति॥ ११·२३८. जी एकार्णवाचां ठांइं। बुडडेयांचा पाडु नाहीं। १४·१२, ज्ञानदेवी–'थेंबाचा पाड नाहीं' १४·१२, कुंटे–'प्रळयमेघाचा पाड नाहीं' १४·१२. अमेध्योदकाचा बुडडा १६·३१५; पांचभौतिक बुडडे ७·७४; महाभूतांचा बुडडा ७·६७.

बुडणें—पाण्यांत खोल जाणें, पाण्यांत पडून मरणें, आच्छादित होणें, मग्न होणें, समाविष्ट होणें, नाहींसें होणें. जे बुडौनि गेले कुंडीं। व्यामोहाचां॥ ९·१८३. गंगेचा ओघ सागरिं। बुडाला जैसा॥ १५·२६९. शून्य हिं बुडालें। शून्यि जियें॥ १५·५१४. विस्मयो बुडाला उभा। विस्मया माझि॥ १८·१२१०. २·४८, २·२२३, ८·६४, ८·११९, ८·२१५, ९·४१४, ११·४९, ११·२९६, १३·५४८, १४·१४, १४·२४०, १५·२२९, १५·४०७, १५·४७४, १५·४९३, १८·१०९५, १८·११२९. बुडतु, बुडत असतांना, ६·१६१; बुडतेया, बुडत असलेल्याला बाहेर काढण्याकरितां, १८·१६०, १८·२८६, बुडतेयातें...काढी १६·१४२; बुडालीं काढितां १६·१९९; बुडालेया घटा, पाण्यांत पडलेल्या या अर्थी, ७·१३०; बुडिजैल म्ह(ह्य)णौनि, आपण बुडून जाऊं या भीतीनें, ११·६१४; अज्ञानपंकीं बुडाले ३·१९३; अद्वैतीं द्वैत बुडैल ६·३८३; अनुभौ बुडाला १५·५०१; अमृताचां सागरीं बुडीजे, मग्न व्हावें, ७·१४८; अहंता बुडौनि ठेली १५·३९४; उदकें उदकीं बुडीजे, अशक्य बाबतीचें उदाहरण, २·३३६; ज्ञातेनसिं ज्ञेय बुडे १८·५२६; देओ बाडु तन्हीं बुडौनियां ठेला, अर्जुनाला जो आनंदाचा पूर आला त्या पुरांत श्रीकृष्ण शक्तिमान असले तरी बुडून राहिले, १८·१४१३; प्रज्ञा पसरेंसिं बुडे १८·२८७; प्रणवाचा माथा बुडे, ॐकाराच्या वरल्या अर्धमात्रेंत लीन व्हावा, इतकें सुख झालें, ६·४६७; बुडौनि प्राण गेले १८·१९२; युग बुडणें, प्रळय होणें, जगाचा अंत होणें, या अर्थाचे संदर्भ, २·१८१, ८·२२९, ११·५७, १३·७९७; लगिनघटिका बुडाली, कर्मक्षय होऊन ब्रह्माशीं संलग्न होण्याची वेळ आली, ६·४६९; विषइं बुडाले १६·३१५; विस्मयाचां समजीं चित्त बुडालें ११·१८५; वैराग्याचें तप बुडालें, वैराग्यामुळें तप करण्याची आवश्यकता राहात नाहीं, १७·२३०, ज्ञानदेवी, कुंटे–'बुजाली वैराग्याची वोरप', वैराग्याची उत्कंठा किंवा हुरहुर राहात नाहीं, १७·२३१; श्रद्धेचां चि समाजीं बुडाला ६·४३५; संदेहडोणी बुडे १४·३०; संवसारिं बुडे १६·२५९; स्मृति भ्रमा माझि बुडे, अंतकाळीं होणारी अवस्था, ८·२२५; सनिद्रा स्वप्न बुडे, निद्रेसहित स्वप्न नाहींसें होतें, १६·११०; हृदयाचां डोहीं बुडे, मनाची बाहेर जाण्याची संवय मोडून तें हृदयाच्या डोहांत बुडून राहील असें करावें, ८·१०९; बुडणें—गंगा शुचि होये। पाप ताप जाये। परि तेथ आहे। बुडणें येक॥ १२·१७३, गंगा पाप ताप नाहींसे करते पण त्यासाठीं जलसमाधि घ्यावी लागते, संतसंगाचें तसें नाहीं, गंगेपेक्षां संत श्रेष्ठ आहेत, यावर १२·१७४ ते १२·१८० पहा; बुडणेयाची वार्त्ता थडिए किजे १५·५०३; बुडणेयांची सियारी, बुडण्याचें भय, १६·६८, ज्ञानदेवी–'बुडणेयाची' १६·६९, कुंटे–'बु(बु)डणयाची' १६·६९. न सहित आलेलीं बुडणें चीं कांहीं रूपें, न बुडिजे—संतीं न बुडिजे, गंगेंत बुडून मरावें लागतें, संतसमागमांत साधकाला हें भय नसतें, १२·१७६; सुखदुःखाचां सागरीं न बुडिजे ९·४०२; न बुडे—जैसें जलाधारें न बुडे। भानुबिंब॥ ४·१९, जैसी स्वप्निचां डोहीं। जाग्रति न बुडे॥ ७·५३. बुडकली—बुडी, पाण्यांत डुंबणें,

करूनही बुद्धीला कळत नाहीं, ५·६७; दुर्जनाची बुद्धि साधूं कले, जर साधूला दुर्जनाचे विचार कळतील, ७·९०, ज्ञानदेवी, कुंटे—'साधूंसि' ७·९३; मृगातें साधावेया बुद्धी पकडण्याच्या हेतूनें, ३·२११; सोनाराचिया बुद्धी लेणें १८·५०५; सुखदुःखाची उखीविखी बुद्धी करितसे १३·९९; इछा आणि बुद्धि १३·९६३; इंद्रियां आणि बुद्धी १३·१०४, बुद्धिइंद्रियां १६·१८३, बुद्धि इंद्रियें अंतःकरण १३·९६१; बुद्धि कां दीठी १८·११४९; बुद्धिधृति १८·६९३; बुद्धी वाचा कायें १८·१२४५; बुद्धि...मन...चित्त ...अहंकार १८·४९५; मन बुद्धि ८·७८, १३·६१८; मनबुद्धि, मन व बुद्धि, ज्ञानाग्नीचीं कुंडें, ९·२४०, १२·१०२, १५·४४६, मन बुद्धीपासिं १२·१०१; मनबुद्धिभूतें, मन, बुद्धि (अहंकार) व पंच महाभूतें, १४·११६, ज्ञानदेवी—'मनबुद्ध्यादि भूतें' १४·११७; मनबुध्या(द्ध्या)दि १४·१०१; मना आणि बुद्धिचें ऐक्य २·२७३; मनीं बुद्धि करणीं ८·२२९; मनें बुद्धि इहिं, मन व बुद्धि यांनीं, १२·९९, मनोबुद्धि ९·४२०, ९·४५१, १२·१५४, —प्रमुखें कर्में १३·१०७४; महदहंबुद्धि १५·१०४; बुद्धित्व—पैं उभयसंगु पहिलें। बुद्धित्वें उमले। बुद्धितत्वें भारैलें। होये मन ॥ १४·९०(१), माझ्या व प्रकृतीच्या संयोगानें बुद्धित्व जन्मास येतें, तें (रजोगुणानें) भारलें गेलें म्हणजे मन तयार होतें, बुद्धित्वें उमले ऐवजीं ज्ञानदेवींत व कुंटे प्रतींत 'बुद्धितत्व प्रसवलें' असा पाठ आहे, अनुक्रमें १४·९१, १४·९२, तेथें महत्तत्व या अर्थी बुद्धितत्त्व शब्द आला आहे. राजवाडे प्रतींत बुद्धितत्वें पाठ असणें संभवतें.

बुबुल—बुबुळ. नाना कमलदलें। डोलवीजिजति दाळें। तो जेणें पाडें बुबुलें। वारा घेपे। १३·२५३, अथवा कमळदळें हळूहळू हालवून घेतलेला वारा जसा डोळ्यांतील बुबुळांना सुखकर वाटतो तसा, १३·२५४ पहा. वायसा एकें बुबुलें दोहिं कडे। डोळा चालितां अपाडें। दोन्हि आथि ऐसा पडे। भ्रमु जेवि ॥ १५·१३४, जसा कावळा एकच बुबुळ दोन्ही डोळ्यांत विलक्षणपणें फिरवून आपल्याला दोन बुबुळें आहेत असा भ्रम जगाला पाडतो, कावळ्याला एकच बुबुळ असतें या समजास उद्देशून. बुबुलें झगटिरां मोंदणें नाडले, पाणी डोळ्यांत गेलें तरी मउरणामुळें तें डोळ्याला झोंबत नाहीं, १६·११६.

बुरी—कुज, रोगविशेष (राजवाडे). १३·५५७, आखर (२) पहा.

बूरु—वेडा (राजवाडे), कृतघ्न. १०·२८०, तुरं—रुं—वणें पहा.

बेगिं—सत्वर. १५·८५.

बेगें—खिडकी. बेगें फीटे, खिडकी उघडते, ६·२७९.

बेच—कोंभ, पानांतील पान. बेचें निगति १५·१०२.

बेझें—युक्ति. त्यागाचें बेझें १८·१३३.

बेट—सर्व बाजूस पाणी असलेली जमीन. रतिचेया बेटा ७·७२.

बेठा—बैठणें पहा.

बेंथु—दांडगा, बलिष्ठ. वरि भीमसेनु बेंथु। १·१२०.

बेंवल—ढिला, विव्हल (राजवाडे). अणियांचे बेंबल, भवद्रुमाचें मूळ वरच्या बाजूस नेट धरतें व खालीं अंकुरांचा व पाल्याचा झुंबडा वाढतो, १५·९२, ज्ञानदेवी—'अणियांचें बेंचळ' झुंबाड या अर्थी, १५·९३, कुंटे—'आग्रियाचें बेंबळ' झुंबाडा, १५·९३.

बेलें—कुंपणाचा आडा, डेळकें (राजवाडे). मग देहाचें बेलें। अर्ज्ञांडूनि येकें बेलें। १४·५१, कुंटे—'देहाचें बळें' हा पाठ देऊन कुंपणाच्या आडा असा अर्थ दिला आहे, १४·५२.

बेहों—बिहणें पहा.

बैठणें—बसणें. जेथ आराणुकेचेनि कोडें। बैठलेयां उठूं नावडे। ६·१६४. ६·२५८, ६·४४९, १८·४८८. वाकडिया ढोरें बैठलि (लिं,) पावसाच्या झडीनें ढोरें बसलीं कीं उठत नाहींत, १३·५६४. बेठा—बेठा कां उभा ११·२७०; बैठा—उभा ना बैठा ११·२७३.

बैसणें—बसणें, स्थान मिळविणें, स्थिर होणें. संदर्भानुरूप हें क्रियापद इतर अर्थी आलें आहे, उ० आरंभ करणें, आग्रह धरणें, हट्ट धरणें, इ०

जो जेथ जैसें पाऊं बैसे । तिया तेथ तैसें चि असे । १८·११०९. ३·६०, ६·१७७, ६·१८०, ६·१८९, ६·१९४, ६·२०१, ६·३६७, ८·९१, ८·१०२, ९·३०८, ९·५२९, ११·१०३, ११·२३९, ११·२५०, ११·५३७, ११·६२४, ११·६५२, १२·१५३, १३·५९५, १३·७८१, १४·२२४, १४·३००, १६·३६, १६·६७(२), १७·८७, १८·५५२. **बैसत खेवो** ६·१९१; **बैसतेन आनंदें**, स्थिरावत असलेल्या आनंदानें, १८·१५९०; **अंतष्करण बैसों घाली**, अंतःकरणाचें आसन बसावयाला घालतो, १२·१६४; **अंत्यु राणिवे बैसला** १३·७२३; **अवधानाची पांती बैसो** १३·३७०; **अहं अहंते मूलिके बैसे**, मूळ ब्रह्मस्वरूपांत अहंकार लीन होतो, १४·२९०; **आत्मबोधप्रसन्नता–पदीं बैसे** १८·१०८५; **आलेयां बैसों न घली**, आलेल्यांना बसावयाला आसन देत नाहीं, १७·३०२; **उगा चि बैसे** ११·५४४, **उगें बैसे** १८·७३७; **कला बिंबिं बैसे** १८·५२; **कवणें चि बैसावें**, योगसाधनेस कोणीं प्रवृत्त व्हावें, ८·१२०; **काहिं एक करूं बैसे**, जें कांहीं करतो, १८·११६७; **दाखउं बैसा**, जर दाखवूं लागलां, ११·१५७; **ठाइं बैसतिये वेळे**, जेवावयाला बसतांना, बसल्या बरोबर, १३·६३५; **दांत बैसले** १·१३५; **दीठि परतत्विं जैं बैसे**, परमात्म्याच्या ठिकाणीं दृष्टि स्थिर होते, १३·६२६; **धरणें बैसे** १८·१०२ (से), १८·२९८; **पाटीं...बैसे** ७·१२, १८·१२५१; **भेदाचिये राणिवे जैसी द्रिष्टि बैसली**, जणूं काय द्वैताच्या राज्यावर दृष्टि बसलेली असते, १८·२६६; **मन ज्ञानिं बैसलें** १३·६२१; **मरों बैसलां(ला)** ११·३९६, ज्ञानदेवी, कुंटे–'पुसों' ११·४०१; **माथां बैसों घापे**, मस्तकावर धारण करतो, श्रुति व स्मृति शिरसावंद्य मानतो, १६·४५६; **रोविलेयां उणें रांजणु बैसों नेणे**, जमिनींत पुरल्याशिवाय धान्याचा रांजण स्थिर राहत नाहीं, १३·६८९; **शोचूं बैसिजे** २·१९६; **सांघों बैससी** १८·१३६६; **सुषुप्ति घणावौनि बैसे** १४·१४१; **स्फूर्ति स्वरूपिं बैसे**, स्थिर होते, १५·३५१; **हीरेयांची पांती...बैसे** ६·२६३; **बैसावेया** १७·२४१, १८·१५३, १८·१४२७, १८·१४५३; **न बैसे** ९·४८३; **बैसला उठूं न शके** १८·५९४; **बैसला...उभा ठायातु** ११·२२२; **बैसला...गेला** ४·१०१; **बैसिजे...हींडवी** ६·४१४; **बैसणां**, आसनावर, आतां तेया चि दैवगुणां । माझि धूरेचा बैसणां । बैसे तो आकर्णा । अभय पेसे(सें) ॥ १६·६७(१). **बैसणें—अदृष्टाचे(चें) बैसणें** ८·२६३, **एकासनीं–** ११·५४७, **माघौतें मूलिं–**, पुनः मुळाला येऊन टेंकते या अर्थी, १५·१९८, **संसाराचें–** ८·१४१; **स्थावरां हिं तलवटीं बैसणें घे** १६·२६०; **बैसणीं केलीं** ९·४८०; **बैसक**, बैठक, स्थिरता, ना कांपेतया पद्मदला । वरिला बैसका नाहिं जला । १५·११२, **बैसक न संडावी** ९·२८१; **बैसिक—मानसाची बैसिक न मोडे** १३·४८४. **बैसवणें**—माझी मूर्ति आपजवी । ते घराचां कोनिं बैसवी । आणि देवादेवीं । यात्रे जाये ॥ १३·८१३, वरि बैसउं पाउलें श्रीगुरुचीं ॥ १५·१, १३·२८०, १३·५९२, १८·१६०५; **आपुलां पदीं बैसवी** १८·१७११, **भ्रमातुकातें –**, भटकणाराला एका ठिकाणीं बसवतें, ६·१६९, **मोक्षश्रियेचां पाटिं–** ९·४६.

बोकौटी—झोळी (राजवाडे). **इंद्रियबोकौटी** १३·१०६३, ज्ञानदेवी–'गुणेंद्रियधोकटी' १३·१०६९, कुंटे–'गुणेंद्रिय धोकटी' १३·१०७०.

बोचर—बोथरा. पाहे पां लोहाचे चणे । बोचरां पडती खाणें । तें पोट भरणें किं प्राणें । शुद्धि ह्मणों ॥ १२·७०.

बोट—हातापायाचें. नखांची (चीं) गुंडालिं । बोटां वरि ॥ १३·२८५, ज्ञानदेवी–'नखांचीं गुंडाळीं' १३·२८६, कुंटे–'नखांची गुंडाळी' १३·२८६. संभाविता कूटिचें बोट । १६·१७७. **अबोट व अबोटी पहा.**

बोंड—झाडाचा बीजकोश, फळ इ. १३·५८४.

बोध—जाणीव, समजूत, ज्ञान, जागृत अवस्था. जें तूं चि तूं सवां(र्वा) एया । कवणा बोधु कवणा माया । १४·६, ज्ञानदेवी–'सर्वा येया' १४·६, कुंटे–'सर्वा यया' १४·६. तैसें

बोध्यजात गीळितु । बोध बोधें ये मज आंतु । मिसळला तेथ सांग्रातु । अबोधु गेला ॥ १८·११०० (१, २), ३·१४८, ६·१८९, ८·२५७(१), ९·१३८, ९·२५३, १०·१०९, १२·१९५, १४·३१८, १५·४०५, १५·४१०, १५·४१६, १५·५२७, १६·४६२, १८·१४६, १८·४१९, १८·५५७, १८·७२८, १८·११९४, १८·१२०९ (१, २), १८·१२४६, १८·१४०५. **बोधाचिये कांबि वेन्हीं** १८·१०६४, **कांबि** पहा; **बोधाची खाणि** ४·१५९, **– चोपि** ३·२४९; **बोधाचा तारा** ७·९६, **– निश्चयो** १८·१०२६; **बोधाचें नीटपण** ८·२५७(२); **बोधाचां माजिवठां** १८·११८१; **बोधाची योग्यता** १८·९१७; **बोधाचा...संवसारा**, प्रचार, प्रचारामुळें झालेला लाभ, १८·१७३७; **बोधाचेनि सुरवाडें** ८·२५३; **जीवाचेया बोधा** १५·३१४; **पुरतेन बोधें** १५·२३६(२); **वैराचा बोधु** १७·१९२, **शिष्याचा –**, शिष्याला झालेला बोध, १५·२९७; **सांसिनलेनि बोधें** १८·२५७; **बोधा आली–लें** ४·१२०, ६·४०६, १०·३०१, १८·१४१७, **–आलेनि** १३·६२४; **बोधु उद्दीपे** १८·२२६, **–उपजे** ८·१७९, **– चित्ता उपजत असे** ६·३३१; **बोधासि एं**, अनुभवास येतें, १८·११९८; **बोधु केला** ११·३६२, **–जाला** ६·९५, **– नांदतुसे** १५·४११, **– न मैळे** १४·३०७, **– वाढतां अव्यक्त झिजत**, बोध वाढत असतां अज्ञान कमी होत जातें, १८·१०९५ (१); **बोधार्के**, बोधरूपी सूर्य, १३·३८७; **बोधमदामृत** १·१६; **बोधमात्रीं**, केवळ ज्ञानाच्या ठिकाणीं, १८·९५९(२); **अद्वयबोधपाटण**, अद्वयज्ञानाचें नगर, १६·१२; **अद्वैतबोध** १८·१५५५, **अन्यथा–**, विपरीतज्ञान, १८·९५९ (१), **अभेद–** ९·९४; **आत्मबोध**, स्वरूपज्ञान, तेणें आत्मबोधें तैसें । अविद्यासिं कर्म नासे । १८·२२७, २·३००, २·३६५, ३·१४६, ४·६०, १८·२२७, १८·१२२७, १८·१२२८, १८·१५४९; **आत्मबोधाचिया आवडी** ६·२८, **–चेया अग्गरा** ४·१०६, **– अवरां** ६·६२, **–चेनि उजुकारें** ६·१५५, **आत्मबोधीं उद्यमु** १८·१०८८; **आत्मबोधाचे डोळे** १८·२०८, **–चा धिंवसा** ३·७; **आत्मबोधिचें सुख** ८·१३७, **आत्मबोधु नुजले** १५·४७५, **आत्मबोधयुक्त** २·३१७, **–प्रशस्ती**, आत्मबोधाचें महत्त्व, मोठेपण, १८·१०८१, **–प्रसन्नता** १८·१०८५; **ऐक्यबोध** १७·३८०, १८·५४२, **जलवाच्यबोध**, पाणी म्हणून होणारें ज्ञान, १६·१३८, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'जलैक्याचा बोधु' १६·१३९; **निजबोध** आत्मज्ञान, १८·४७, **परमात्म–** ९·२४७, **पूर्ण –** १८·१०९५(२); **प्रतीतिबोधसागरीं**, अनुभवापासून होणाऱ्या ज्ञानाच्या समुद्रांत, ९·१२; **प्रत्यग्बोध**, आत्मप्रतीति, १६·१०; **ब्रह्मास्मिबोध** १५·२३६(१). **महाबोध**— आणिक महाबोधीं कौवळिक । दुनावली ॥ १·३८, ५·७४, ५·१३७, १३·११५६, **मुख –**, आरशांत तोंड दिसणें, १८·११३५, **विधि–** परि ते पढिले गा करूनि वळसां । विधिबोधाचा ॥ ७·८७, ज्ञानदेवी – 'विधिनिषेधांचां' ७·९०, कुंटे – 'विधिनिषेधांच्या', कर्तव्याकर्तव्याच्या, ७·९०; **विशदबोधविदग्ध**, स्पष्ट बोध करण्यांत चतुर, १०·१; **समाधिबोधें बुझाडनि**, समाधि कशी लागते हें ज्ञान देऊन, १२·७; **स्वबोध**, स्वरूपज्ञान, १६·२, **–कुमुदिनीचंद्र** १८·५१७, **चंद्र** पहा; **स्वयंबोध**—स्वयंबोधें तेयाचा ठांइं । अनन्यु होयें ॥ १८·१३८८, ज्ञानदेवी –'सोहंबोधें', कुंटे 'सोऽहंबोधें' १८·१३९७; **स्वयंबोधकुमुदचंद्र**, स्वतःविपर्यांच्या बोधरूपी कमळाचा विकास करणारा, अर्जुनास उद्देशून, १८·७२७, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'स्वबोध–कुमुदचंद्र' १८·७३०; **अबोध** १५·८७, १८·९६५, १८·११००(३), **– नास** १८·९६६, **नासणें** पहा; **अवबोध**, ज्ञान, **श्लोकावबोधें** १८·५३, जागृति, **स्वभावबोध** ३·५७; **उद्बोध** ९·९५; **प्रबोध**, **प्रबोधणें** पहा.

बोधणें—उपदेश करणें, ज्ञान होणें, उमजणें. तैसें सकलार्थभरित । तत्व सांघावें उचित । परि बोधे माझें चित्त । जिया परीं ॥ ३·२०. जेणें अंतः-करण बोधलें । संकल्पा नैये ॥ ४·१६६. तेथ बोधिजे बोधु बोधें । १८·१२०९. ३·१३, ४·९३, ५·४. **बोधलेनि जीवें** १४·२८६; **तूझें कां चित्त बोधे** ५·१७५; **बुद्धि बोधीं** १६·५, हा पाठ बुद्धि

बोधीं असा घ्यावा, ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींत– 'बुद्धिबोध' असा पाठ भेदनदीच्या दोन्ही कांठीं जीव व बोध आक्रोश करीत आहेत या अर्थी आला असावा, १६·५; बोधलेपणें १४·३१६; बोध्य, जाणण्यास योग्य, बोध्यजात गीलितु १८·११००.

बोनें—जेवण, खाद्य पदार्थ. तरि जेव्हणाराचिया रुची । निष्पत्ति कीं बोनेयांची । १७·१२०. **बोनीं वोगरिलीं** ९·३८९; **नीकें हातबोने(नें)**, हातांत असलेलें भक्ष्य, ६·२८२.

बोंब—संकटांत केलेला पुकारा. तो बोंबे सकट मूकला । १३·५४८.

बोबडा-डी—अस्पष्ट उच्चार, वर्णन करण्यास असमर्थ. जेयातें सांघावेया वेद बोबडे । ११·१४६. **बोबडां बोलीं** ९·६; **बोबडिया वाचा** १·६४.

बोंबणें—माखणें. ७·८५. बरट पहा.

बोबाइणें-बोभाणें—गर्जून सांगणें, प्रसिद्ध करणें, ओरडणें. **बोबाइणें—चौहटां बोबाइलेयां**, चव्हाट्यावरून प्रसिद्ध केली तर, १६·२१७; **बोबाये**, गर्जून सांगते, १८·१४४१; **बोबांत निगे** १३·३०४; **तुज बोबांतां**, तुला गर्जून सांगत असतां, ११·१६१. **बोभाणें—गेला ऐसें बोभाति** १५·३४३. **बोभाट**, गलबला, येथें गडगडाट, आंगेंसिं बोभाट । सांडिती मेघ ॥ १८·७३१, वारा सुटला म्हणजे मेघ विरतात व गडगडाट थांबतो.

बोल—शब्द, वचन, बोध, प्रश्न, उत्तर, विधान, ठपका. बोला आधीं झोंबिजे । प्रमेयासि ॥ १·५८. जेथ बोलांचें बोलणें ठेलें । ४·१६१. बोलें इंद्रियां लागे कलभा । येकमेकां ॥ ६·१६. तैसा कोवला आणि रसालु । बोलु बोलिला ॥ ८·५६. तैसें अद्वैत दावावें बोलें । द्वैत चि कीजे ॥ १३·८८३. बोलु निमालेपणें विवरी । अचर्च्यातें ॥ १५·४३५. मानस जाणिजे बोलें । १७·७४. तें हि बोलें किर बोलाचा । उच्चारु कीजे ॥ १८·११३६. १·८४, १·१२५, २·५१, २·२८७, २·३७२, ३·३२, ४·३४, ४·७४, ४·२०९, ४·२१३, ५·९, ५·८७(लें), ६·५, ६·१०३(लें), ६·१४०, ६·१४६, ६·३३२, ६·३४८, ६·४९१, ७·१५३, ७·१५८, ७·१९५, ७·२०५, ८·६, ८·५४, ९·१४, ९·२३०, ९·५०८, ९·५१७, १०·६६, १०·१२४, १०·१४७, १०·१८७, १०·२९९, १०·३०९, ११·२१, ११·१५६, ११·४४५, ११·४५०, ११·४८४, ११·४८६, ११·५९९, ११·६२७, १२·३४, १२·१०३, १३·२६९, १३·३३४, १३·६२१, १३·७५१, १३·९५०, १३·१०४५, १३·१०८६, १३·११५२, १४·३१७, १५·१३, १५·२२२, १५·४२९, १५·४८७, १६·१७, १६·२९२, १७·३४, १७·२४५, १७·३२४, १७·३६९, १८·६१, १८·१११६, १८·११४५, १८·१२०७, १८·१३२४, १८·१३३१, १८·१५६०, १८·१६१२, १८·१६३५, १८·१७३९, १८·१७४७. **बोलिलिया बोलाचा अतिशो** ९·६९; **बोलाचिया खंती** १३·४१; **बोलाचा गाभा** ७·२०२; **बोलाचिया डांगुरुटी** १८·२७९; **बोलाचा तागा** ६·३१५; **बोलाचीं तारें** ६·२२; **बोलाचा प्रस्ताव** १८·१३७०; **बोलाची वालीप** ६·२५; **बोला एवडा श्रोता** १४·६३; **बोलाची हवाव** ६·१३२; **बोलाचा हातु**, शब्दाची व्यापकता, ६·३११; **अवसरिचा बोलु** ६·६; **एकें बोलें**, थोडक्यांत, १३·३१३, **एणें–**, या नांवानें, १८·९४९, **कठिनें –** ११·४४८, **कोणें–**, कोणत्या कारणामुळें, कोणत्या शब्दांनीं, १८·९४०, **गुणाचेनि –**, दानाच्या गुणांसंबंधीं सांगतांना, १७·२६४, **जेयांचेनि –**, ज्यांच्या शब्दप्रमावानें, ९·४७५; **तो कोणां बोलु**, तो कोणाचा दोष, १८·१७५०; **निरुता बोलु** १३·६६; **प्रशस्तादि बोल** वरी, उत्तम, श्रेष्ठ इत्यादि शब्दांनीं, १७·३७५; **मऱ्हाटा चि बोलु** ६·१४, **मऱ्हाटे बोल** ४·२११; **लेंकुरुवाचेनि बोलें** ९·१९, **सगद्गदें–**. १५·४२८; **सनागर बोल** ५·१४०; **सांकडा बोला**, जिंकावयाला कठीण आहेत असें म्हणालों तरी, ३·२६२; **हातीयेरांहुनि तीखट बोल** ११·४५८; **बोलु उपसाहावा** १३·४५८; **नीका बोलु उरला काइ** २·२०८; **बोला अटंगावें** ३·१२; **बोलु खुंटे** १३·८८४; **बोलु...खुपैल** १३·२६३; **बोलेंसि बोला न घडे**, एका प्रतिपादनाचा दुसऱ्याशीं

तें भाखे । १३.७७५, १.८३, २.३०, ३.१८, ३.२३३, ५.१३५, ६.३१८, ८.७५, ८.१०८, ९.३७, ११.८०, १३.२३८, १३.८३९, १६.६४, १७.३५६, १८.७८, १८.३६२, १८.५७८; **तुवां चि ऐसें बोलावें** ३.६, ३.१२; **सांघतेया बोलावें कुंठे** ७.९; **बोलावेया** ६.३०, १३.८७४, १३.८८२, १८.५०७; **बोलिजत असां** ४.१८२, **–असे** ४.७, ७.३४, ९.५१४, १८.८७; **बोलिजति**—इया बोलिं या बोलिजति गोठी । १०.१२४, १३.१४, १३.१०१०, १३.१०८६; **बोलिजतु असे** १५.२४४; **बोलिजे**, सांगावें, म्हणावें, समजावें, तो गीतार्थु मऱ्हाटिया बोलिजे । हा पाडु काइ ॥ ९.२२, तरि क्षणिकत्वें चि अश्वत्थु । बोलिजे हा ॥ १५.११६, जैसा सांघातु आणि संगु । संगातें बोलिजे ॥ १८.८६, ३.४६, ३.५२, ५.४, ५.५१, ५.११४, ६.१३३, ६.३२९, ६.३५०, ६.३९४(२), ६.४४३, ७.१०६, १३.८, १३.४९८, १३.९७१, १३.१०२२, १४.६६, १५.४३६, १५.४६२, १५.५०२, १६.७२, १६.१०४, १७.२४६, १७.३६६, १८.९०, १८.१०७, १८.११७, १८.३१६, १८.३२४, १८.३३८, १८.४४६, १८.५७६, १८.७६९, १८.७९०, १८.११११, १८.१२०८(२), १८.१३३३; **तोंड भरुनु बोलिजे** ६.११७; **वद्धावेंयां बोल(लि)जे** १.२१६; **बोलिजैल** ५.१७८, ६.१६३, ७.२०१, १३.११५७, १६.५८, १८.१९७, १८.९८३; **बोलिजो** ८.१०७; **बोलिला-ली-लें** या शब्दांचे कांहीं **पत्ते वर दिले आहेत, कांहीं येथें पहा :** गोक्षीर जऱ्हीं जालें। तऱ्हीं पथ्यासि नाहीं बोलिलें । २.१८४, **कैपक्षें देवें बोलिलें** १७.३५; **तरि बोलिलें तें चि सांघावें** ५.१६३; **तेथ बोलिलें हें न घटे** १८.११४७; **वाक्य बोलिलें** ३.१; **वेदें जरि बहुत बोलिलें** २.२६०; **बोलिली असे** १३.२१७; **प्रतिबोलिला** ८.२६८, **प्रति (३) पहा; बोलिलां** ११.५५१, **– तों** ६.११२, **ज्ञानदेवी – 'तें'** ६.११२; **मी बोलिलां**, मी बोललों असेन या अर्थी, १८.१७४५; **बोलिलासि** १४.४०५; **बोलिलिया**—**बोलिलिया बोलाचा अतिशो** ९.६९; **बोलिलिये गोठी** ९.३६; **बोले**—आहो पूंसा आपण त्रि पढविजे । मग बोले तंव तंव माथा तूकिजे । ११.१७, परोपकारु नो बोले । १३.२०८, ६.१०७, ११.१७०, ११.४९४, ११.५६५, १३.५२७, १३.८३८, १६.२४१, १८.५५६, १८.१३१९; **तो बोले तें स्तवन** १८.११७४; **सन्निपातें विण बोले**, बडबड करतो, १४.२५०; **बोलें**—६.२७८, ११.१८, ११.६३, ११.३६९, १३.११४१, १३.११६०, १८.१३३९, १८.१७६२; **आड मोडूनि बोलें**, पडदा दूर करून सांगतों, १८.१४३५; **उत्तरीं बोलें** ११.२५०; **प्रौढि न बोलें** ९.२; **बोलैन** १.८१, ६.३६; **बोलैल** १२.२०८, १८.१४८८; **बोलों**—हें न झणावें परि काइ कीजे । न बोलों नैये ॥ ७.१२३, **हें न सांगावें तर काय करावें, बोलल्याशिवाय राहवत नाहीं;** न दीसे तऱ्हि नाहिं। बोलों नैए ॥ १५.५१०, ५.१६७, ७.१४, ७.१९३, ११.३८, ११.४८, ११.४८३, ११.५३७, १२.१६३, १३.१९९, १३.२०३, १३.२६७, १३.३२१, १३.८५४, १३.९०७, १३.९५८, १४.७०, १५.२९४, १५.५२३, १५.५४९, १६.१५, १६.२०४, १६.२२७, १७.१९८, १८.१४३, १८.११४०; **बोलों आदरिलिं – लें**, **आदरणें** पहा, **– आवडे** १५.४१५, **– न ये** १३.५३२, **– नैए** १८.४४५; **आनें बालों(लें)**, निराळ्या तऱ्हेनें समजावा, ७.१५९, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'आनें बोलें' ७.१६४; **गरुवती बोलों** १०.३१, **येर –** १७.३०८, **रुलीं –** ११.५३७, **साक्षेप न –** ७.४३; **काइ-ई-यि, बहुत, बहू, केति-ती यांसह 'बोलों' चे संदर्भ :** ४.३३, १५.१८, १५.२७२, १५.२७६, १६.४२७, १७.१८, १७.९०, १७.२३५, १७.४२८, १८.१४९६, १८.१५२८, १८.१७६३; **बोलौनि**—न बोलणें हिं न बोलौनि । तें बोलिजे तोंड भरूनि । १८.१२०८ (१), ९.२९६, १०.२८, १०.२०२, ११.१५५, १८.१७५८; **बोलौनि जाइजति** १.१०४; **बोलौनियां** ११.४४०; **बोलौनु** १०.५६.

बोलणें—(ना.) निरूपण, निवेदन, भाषण, संवाद. ऐसेनि नागरपणें । बोलु निमे तें बोलणें । ७·२०५. जैं वाचे करी पणें । तैं तें चि होये बोलणें । १८·३३२. ४·१८२, ५·१, ५·६४, ५·८८, ५·११२, ६·९, ६·६७, ६·११४, ६·१६२, ७·२००, ९·५२६, १०·३८, ११·२२, १३·२६३, १४·४१०, १५·४६१, १५·५०७ (२), १६·१२३, १७·१४, १७·२२०, १७·३८३, १७·३९८, १७·४३०, १८·२९३, १८·१२६८, १८·१२७०, १८·१४१०, १८·१५७९. **अवसरोचित बोलणें** ५·४२, **काइसेयासारखें** – ७·८९; **ज्ञानाचें बा(बो)लणें** १३·६४१, **तें चि तें**– १०·६०, **दों होंटिं एक**–१५·४२१; **जेथ बोलांचें बोलणें ठेलें** ४·१६१; **बोलणें हीं बोलावें घडो**, जें कांहीं सांगावयाचें असेल तें बोललें जावो, ९·३७; **बोलणें वाच्य केलें**, सांगण्यासारखें होतें तें शब्दांत उतरविलें, ११·४४; **शस्त्रांचें बोलणें कें** १३·२८३; **हें असो बहू बोलणें** १५·१४२; **बोलणां**, शब्दांत, **जिये बोलणां साधुत्व देखिजे** १७·२१६; **न बोलणें**—एथ न बोलणें काइ बोलावें। ५·१३५, स्तुति काहिं न बोलणें। १८·२५, न बोलणें हिं न बोलोनि। तें बोलिजे तोंड भरूनि। १८·१२०८, ५·१३५, ६·१२; **नबोलणेन (न बोलणेन) बोलणें** १५·५०७ (१); **न बोलणेनि चावळे** १८·१०१७; **बोलणेयां**—न बोलणेयां हिं पैसु। नाहिं जेथ ॥ १८.१२०७, **बोलणीं**—**इयें बोलणीं** १०·१५, **मानापमानांचिया** – ६·८५, **मूर्खांचीं** – ९·१८५, **व्यासादिकांचीं** – १०·१४५, **स्वमिचिं** – १५·२१६; **बोलणीं गोडें होंति** १०·२४८; **बोलणीं बोलवति** १२·१५८.

बोलता—बोलणारा. बोलता ना उगला । अलक्षपणें ॥ १३·११०६. बोलतेया बोलता चि भेटे । तेथ बोलिलें हें न घटे । तें मौन तंव गोमटें । स्तवन माझें ॥ १८·११४७. ह्मणौनि तेया बोलतां । बोलीं बोलता मीं भेटतां । मौन होये तेणें तत्वता । स्तवी तो मातें ॥ १८·११४८. १८·११४६. **बोलता जाला** ३·९३, ३·२६८, ८·१३, १०·४७, १२·२०, – **होईन** १३·४१७; **बोलते**—**पीयूखांचे बोलते अर्णव** १८·१७७६; **बोलते जाले** ९·३३; **बोलतेयाचां ठांइं** १०·२४७; **बोलतेया पुढां** १०·२३४; **बोलती**—**बोलतिये योग्यते** ९·८, – **रेखेची वाहाणी** ६·१८; **बोलती रेखा** ४·२१५.

बोलवणें—बोलावयास लावणें, आमंत्रण देणें, साद घालणें, निरोप देणें. तुह्मीं बोलविलां मीं बोलेन। १·८१. जें बोलणें बोला परौतें । बोलवलें । ५·३४. नियां बोलविला वेदु बोले । ९·२८२. १०·३६, ११·२२, १२·१५८, १८·१५०१. **बोलवां**, बोलावयास लावा, ११·२४; **बोलाविजे**—**नामी(मीं) न बोलाविजे**, नांवानें हांक मारूं नये, १६·१४९; **रिणायितु बोलाविजे**, रवानगी करावी, १७·३०३; **बोलाविति**—**राउवें बोलाविति होंती**, पोपटांस साद घालीत होती, ११·१०७; **बोलविलेंसे**, बोळवण केली आहे, १८·५४७.

बोलि-ली—बोलणें, भाषा, मुद्दा. **बोलि**—**प्रत्युत्तरें जे बोलि सांघितली** १८·७३; **बोलिया**, तरि साच बोलिया। बोलति ते ॥ १६·२८८, शब्दांत. धिगी बोलिया या न लजे । प्रज्ञा केवि ॥ १८·१३०३, बोलण्यानें. **आंतुली बोलिया** ९·८२. **बोली**—ऐसी बोली सांडिली। मग येरीचि (येरी चि) गोठि आदरिली। १७·४२२. १३·१६, १५·४३७; **आथि नाहिं हे बोली** १३·८६८, **चोखाकीडाची** – १७·४०४, **सनागर** – १३·५६२; **बोली करिति** ११·३२(१), – **केली** १३·४५४; **आतां असो बहू बोली** १४·११४; **हे असो आघवी बोली** ५·११६; **हे काइ बोली** ७·१२२; **हे बोली करुं न शके** ११·३२(२).

बोलिकें—बोलका, वक्तृत्वपूर्ण. कि शेषाहूनि तोंडागलें। बोलिकें आथि ॥ ९·३६६. तया तूतें मीं सेवकपणें। लेववि बोलिकेयां स्तोत्रांचें लेणें। १६·२१, भक्तिभावानें तुजवर वक्तृत्वपूर्ण स्तोत्रांचे अलंकार घालतों. **बोलिकेपणा**—**बोलिकेपणाचेनि क्षोभें** १३·३२१.

बोसंडणें—बोसंडणें पहा. **बोसंडे** १४·२०३, –**डैल** १३·२९७, हे बोसंडे-डैल यांचे अपपाठ आहेत, ज्ञानदेवी, कुंटे–‘**बोसंडे**’ १४·२०५, ‘–**डैल**’ १३·२९८.

बोहणी—आरंभ. बोहणीए चि एवडें । भारी जेथ ॥ १८·७८१, सुखाकरतां आरंभींच एवढे भारी कष्ट पडतात.

बोहिरी—वणवा. **बना माझि बोहिरी १८·५५२.**

बोहिली(लीं)—(क्रि.) भस्म केलीं (राजवाडे), (ना.) भाषा, बोलणें (ज्ञानदेवी कोश, कुंटे). विकारांची सपिलें बोहिली(लीं)। ९·२१४, विकारांचा पिल्लांसहित (समूळ) नाश केला, ज्ञानदेवींत व कुंटे प्रतींत पाठ व अर्थ निराळेच आहेत, ज्ञानदेवी—'विकारांची संपिली बोहिली' ९·२१५, कुंटे—'विकारांची संपली बोहली' ९·२१५, भाषाच संपली या अर्थी हे पाठ आहेत.

ब्रह्म—(१) मूळ तत्त्व. म्हणौनि सर्वत्र सदा सम। तें आपण चि अद्वय ब्रह्म । ५·९५. म्हणौनि प्रणवैकनाम । हें एकाक्षर ब्रह्म । ८·११६. म्हणौनि परतत्वें ब्रह्म असे। तें आत्मत्वें परिवसे। १७·३७४. तैसिं ब्रह्मिं अर्पितां केलीं । ब्रह्म चि होंति ॥ १७·४०४. तेणें ब्रह्म एक आथि । एर आघवी चि भ्रांति । १८·९९६. ४·१०४, ४·१२०, ४·१५१, ४·१६७, ५·१००(१, २), ५·१०३, ६·४०, ६·१४१, ६·१४५, ६·१४७, ८·२, ८·१८, ८·९०, ८·२०४, ११·४५, १२·५६, १३·३६९, १३·११३४, १४·४००, १५·१०६, १५·२०१(२), १५·२०३, १६·४६०, १७·३२९, १७·३३०, १७·३३१, १७·३५२(२), १७·३६८, १७·३६९, १७·३९७, १७·४०१, १७·४०२, १८·५८७, १८·१०००(१, २), १८·१००४, १८·१०७८, १८·१०८०, १८·१०८३(१), १८·१०८४(२), १८·११९३, १८·१५३७(१, २), १८·१५३८, १८·१५५६. **इंद्रियां फावलेयां(या) ब्रह्म**, इंद्रियांना गोचर होणारें ब्रह्म, श्रीकृष्णास उद्देशून, १७·३४; **ब्रह्माचिये अभिधानीं** १८·६३; **ब्रह्माचेनि नवनीतें** १५·५३८, व्यासबुद्धीच्या हातानें उपनिषदें घुसळून काढलेलें गीता हें नवनीतरूपी सार आहे, येथें नवनीतें चा अन्वय नीट लागत नाहीं, ज्ञानदेवी—'शब्दब्रह्माचें निववितें' १५·५७१, कुंटे—'शब्दब्रह्माचें मथितें' १५·५७२; **ब्रह्माचेनि पाडें** ६·९०; **ब्रह्माची प्राप्ति** १५·४८३; **ब्रह्मिचें विसंवणें बेन्हीं, ब्रह्माच्या** ठिकाणीं विश्रांति मिळेपर्यंत, १५·१०; **ब्रह्मिचें स्वाराज्य**, ब्रह्मप्राप्ति हेंच स्वराज्य, ३·२६६; **मज आणि ब्रह्म भेदु नाहीं** १४·४०१; **ब्रह्माचेया चि आंगा घडिजे**, शब्दरूपी गवसणींतून अर्थरूपी ब्रह्म काढावें, ६·२५; **जें ब्रह्माचेनि जीवन सौरभ्यें जोडे** ११·२२०; **ब्रह्माची दृष्टि उघडे**, ब्रह्मच दिसतें, १३·१०८२; **ब्रह्माचल**, ब्रह्मरूपी पर्वत, ७·६७; **ब्रह्माग्निक**, ब्रह्मरूपी अग्नीचे अग्निहोत्री, ४·१२४; **ब्रह्मार्पणक्रिया** १८·१४३१; **ब्रह्मास्मिबोधें** १५·२३६; **ब्रह्माह(हं)मंत्रें** ४·१५० (२); **ब्रह्माकार**, आकार पहा; **ब्रह्मानंद**, आनंदणें पहा; **ब्रह्मैक्य** १८·१०६६; **ब्रह्मकर्म**, ब्रह्मार्पण कर्म, १७·३७५, **—गुणि(णिं)**, ब्रह्मप्राप्तीस सहाय्यक होणाऱ्या गुणांत, १६·२०५, **—चर्य** ८·१०४, **—चर्यादि व्रतें** २·१७१, **—नाम** १७·३४३, हे शब्द एकत्र घेणें इष्ट वाटतें, **—नाम** १७·३४०, १७·३४६, १७·३५०, १७·४०६, १७·४०८, **—नामांकित** १०·१७०, **—नामश्रद्धा** १७·४१९, **—निष्ठ** ४·१५०(१), **—बंध**, ब्रह्माशीं संलग्न, ३·१३६, **—बीज** ९·२७४, **—भाऊ**, ब्रह्मता, ब्रह्मस्थिति, ६·१०२, १५·४८४, **—भाव** ८·२०८, **—भावयोग्यता** १८.१०८५; **ब्रह्मरस**, ब्रह्मज्ञानरूपी रस, **ब्रह्मरसाचा चारा** ११·६७, **—चें परगुणें** ६·२, **ब्रह्मरसुस्वादें** १८·१७२१; **ब्रह्मरूप** ३·१३३, **—विद** ८·२१९, १७·३५२ (१), **—विद्या** ५·१३८, ६·११३, १०·१९, १२·१६, १३·११५५, **— संपत्ति** १३·१०८१, **—संपन्न** १३·१०७८, **—सामीप्य** १८·१०७४, **—सुखें (ब्रह्म सुखें)** ५·१४४; **ब्रह्मसुखा सरिसे** ९·३२४, ज्ञानदेवी, कुंटे—'इंद्रसुखासरिसे' ९·३२७; **ब्रह्मसूत्र**, बादरायणांचीं वेदांतसूत्रें, १३·६९, १६·१०३, **—स्थान** ६·२७९, **—स्थिति**, ब्रह्मरूपता या अर्थी, २·३६७; **ब्रह्महोंतिये** १८·१०८३ (२); **तद्ब्रह्मादिवाक्यफलें**, ब्रह्माचें निरूपण करणारीं वाक्यें हींच फळें, ७·१८१; **नादब्रह्म**, नाद पहा, **पर—**, पर (२) पहा; **वाग्ब्रह्म**, वाक् पहा; **सर्वात्मक ब्रह्म** १७·३८०; **ब्रह्मत्व**—जें देहें चि ब्रह्मत्वा आले । ५·१४९, ५·१५७, ६·८२, ६·१४८, ६·३३०, ८·२४४, १४·३९४,

भ

९·५१६, –चकोरचंद्र ६·४८३, –जन १८·१५०६, –भावभुवनदीप १८·८, दीपणें पहा; भक्तांमाझि राओ ७·१३३; भक्तराज ४·२, –वत्सल १२·२३४, –वृंद ६·३२४; गुरुभक्त, गुरूची भक्ति करणारा, १३·६७३; ज्ञानभक्त, ज्याला ज्ञान सहज लाभतें, १३·४५२; भक्तु मेधावी तपिया १८·१४९५; भक्त हान महात्म्ये १६·४०१; भक्तु तो चि योगी १२·२३१; भक्तां कां वैरियां ९·४६८; रिपुभक्तां, शत्रु व भक्त यांना ईश्वराचें देणें (मोक्ष) सारखेंच असतें यास उद्देशून, १४·३४७; अभक्त ९·४३३. भगत–ति पहा.

भक्ति-क्ती—ईश्वराची उपासना. **भक्ति**—पैं गा भक्ति एकि मीं जाणें। तेथ सानें थोर न ह्मणें। आह्मीं भावांचे पाहुणे। भलेतेया॥ ९·३९१. १·५४, ८·१९३, ९·१९१, ९·४४८, ११·६७५, ११·६७६, १३·३८३, १४·३६९, १४·३८४, १५·५३३, १५·५३४, १६·२३, १८·११११, १८·११४५, १८·१२४२, १८·१४८७. भक्तिचेनि आथिलेपणें ९·४४६; भक्तिचें घर १३·३७३ (२); भक्तिचां चौहटां ९·४१२; भक्तिचा जीवाला ४·२८; भक्तिची सीमा १६ ४८; भक्तिचा सोसु ८·१२७; भक्तिकथा १२·२३२, –चरित्र १२·२२५, –चित्तगंगा १८·१२१६, –ज्ञान, भक्ति व ज्ञान, १०·१८७, –तत्त्व ९·३९२, –पंथ १२·७५, १२·२१७, –बीज ६·१२६, –योग, –योगें १४·३६८, १८·११२३, १८·११७६, –योगसंमत १२·२२६, –सुख १२·१८६, –हीन ९·४३४, ९·४३६. कल्यादिभक्ति १८·११२६; गरुड भक्ति ९·२२७, गुरुभक्ति १३·३६८, १८·१४९७; चौथी भक्ति १८·११०५, १८·११०६, तीजी नां चौथी– १८·११०७; जाणीवभक्ति १४·३७८, परम– १८·११२७; तपभक्तिमेधा १८·१४९४. **भक्ती**—पैं गा भक्तीचेनि नावें। फूल मज येक देयावें। ९·३८०. भक्ती पाविजे व्यक्त। अव्यक्त योगें॥ १२·२३, भक्तीनें व्यक्त स्वरूपाची व योगानें अव्यक्त स्वरूपाची प्राप्ति होते. ९·४१३, ९·४२६, ९·४६४, १२·२९, १२·९५, १८·१११५, १८·१११८, १८·११९४, १८·१४८६. भक्ती चाड १३·४५१; भक्तीचिये वाटे ९·५११; सेवटिचिये भक्ती, अखेरच्या वेळीं भक्ति करून, ९·४१५; अनन्यभक्ती १८·११७९, गुरु– ३·१०६, १३·३७३(१), १३·४५०, १३·६७१, १८·१४७७, १८·१४७८, ज्ञान –, ज्ञान व भक्ति, १८·११२४; स्वामिभक्ती १·११२, कुंटे–'स्वामिभक्त' १·११२; भक्ती कां विषयवैरागें अथवा वैरें ९·४६६; भक्तीविण ९·४२२, ९·४३२, –वीण १२·६०. भगत–ति पहा.

भक्षणें—खाणें, समावेश करणें. गगन तंव साह्यज। वायु भक्षी॥ १३·१४४.

भखलणें—अवहेलना करून घालवणें. प्रेत बाहिरें घालिजे। कां अंत्यु जैसा भखलिजे। १७·१०६.

भग—नशीब. **सुभग**, उत्तम नशिबाचा, अर्जुन, १६·१३४, १८·१०८०; सुभगाची वाढती, भाग्यशाली वाढणारी सुग्रण, १३·६४२, ज्ञानदेवी 'सुभग चि वाढती' १३·६४४.

भगत–ति—भक्त, भक्ति–क्ती पहा. **भगत**—प्रेमाथिलेनि भगतें। भजिजे कुळदेवतेतें। १३·७९६. ७·११६, १३·८२१. **भगतराज**—आलंगिला स्वशरणु। भगतराजु तो॥ १८·१४०९. **भगति**—चौं हीं पुरुषार्थां शिरीं। भगति जैसी॥ १८·८६४. १३·८०६. भगतिसाधन ६·४८१; गुरुभगतीसि १३·४१२. वरील सर्व संदर्भांत ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींत भक्त, भक्ति–क्ती या शब्दांचीं रूपें आहेत.

भंगणें—मोडणें, खंत वाटणें, नाश होणें. वोषध जैसें रोगिया। कां सावाऊ ये भंगलेया। १७·३९०, रोग्याला जसें औषध मिळावें किंवा धैर्य खचलेल्याला जसें सहाय्य मिळावें. गोखा माजि त्राये। भंगितसे॥ १६·२३१, 'गौरवा माजि' असा पाठ घ्यावा, आपला मोठेपणा मिरविण्यांत आपलें बळ कमी करतो. भंगलिये वाटे १३·६१७; उत्कंठा भंगों नेदीं १४·२६; भंगलेयां २·१४२; भग्न–भग्नावयव १८·१७३२; भंगु ११·४९९, १८·१०३९; श्लोकसंगती भंगु होईल ५·६६; आचारभंग १४·२४७, घट–१४·५४, मनोरथ–१३·१३३, रस–

१३·११५२. **अभंग**—अभंग बळ होआवें । बुद्धीसि गा ॥ १५·२३२. १३·९८७, १६·३६४, १७·३५६.

भगवा—काषेचा रंग. नागविले भगवे येती । समाधिभ्रमें ॥ १६·२२६.

भंगी—रीत, प्रकार, तऱ्हा. **श्रद्धाभंगी,** श्रद्धेचा प्रकार, १७·६५; **भंगीं**—तरि आइति जिया भंगीं । तियाचि (तिया चि) असे ॥ १२·११४. १०·३१०, १८·२४६; **बाहिर सवडिया भंगीं,** बाह्य रीतीस अनुसरून, १०·३०१, मऱ्हाटिया—१८·१७०८. **अभंगीं**—एथ न सुभावा अभंगीं । आत्मराजु ॥ १८·२७८, या कारणांत आत्म्यास अयोग्य रीतीनें वाळूं नये.

भजणें—आराधना करणें, पूजा करणें, सेवा करणें, स्वीकार करणें, अनुसरणें, घेणें, वाळणें. जाणतेन गुरू भजिजे । जेणें कृतकार्य होईजे । १·२५. देवतांतरा भजावें । हें सर्वथा न करावें । ३·९१. स्वधर्मु कव्हणीं न संडावा । सर्वभावें भजावा । हा चि येकु ॥ ३·१४३. यऱ्हवीं तऱ्हीं पाहीं । जे जैसे माझां ठांईं । भजति तेयां मीं हीं । तैसाचि (तैसा चि) भजें ॥ ४·६५. तैं संतां ययां भजावें । सर्व-स्वेंसीं ॥ ४·१६३. एथ एक चि लीला तरले । जिहिं भजौनि मातें वरिलें । ७·९४. तैसा सर्वस्वें मज भजे । तो मीं चि होउनि ठाके ॥ ९·४२४. २·१७६, ३·९७, ६·३९२, ६·४८१ (३), ७·९९, ७·१०५, ७ १०७, ९·१९४, ९·२४७, ९·३४८, ९·३६०, ९·४५६, ९·४७०, ९·४८८, ९·४९०, १०·२७, ११·६८८, १२·३८, १२·१२५, १३·४४५, १३·८०८, १३·८१४, १४·३९४, १५·३२२, १६·४६०, १७·७८, १८·८४६, १८·११४३, १८·१२६१, १८·१३७२, १८·१४७९, १८·१७७८. **भजत**—जीवें कर्में करूनि । भजत मातें ॥ ९·४०४, **भजतसे**—तैसें शारीरें हान कर्में । तो भजतसे ऐसा गमे । ७·११३, **भजता**—भजन करणारा, जें भजतेयांसि भज्य । याज्ञिकांचें याज्य । येवं जें पूज्य । सकळां सदा ॥ ६·४७५(१), ६·४८१ (१), **भजतेनि** ९·४११; **भजतेया** १२·१८७ (१), **न**—१२·१८७(२); **भजती**—परि ते भजती उजिरी नेहे । विघ्न पडे ॥ ९·३६१, तो भजन करण्याची सवड सवळ नाहीं, त्यांत वांकडेपणा येतो; **भजतें—कैसें भजतें,** कसें भजन करतात तें पहा, ७·२३८; **भजिति,** भजतात, ९·३४०; **भजावेया,** ग्रहण करण्यास, फर पत्र पुष्प फळ । तें भजावेया मीस केवळ । आमचा लागु निरूप । भक्तितत्त्व ॥ ९·३९२, **मातें न भजावेया लागि** ९·४८९; **भजिजे** १३·३९६, १७·२०७, **–जो** १८·१३३८, **भजिजो अथवा विरोधावें** ९·४६८; **भजिनला** १५·५३५, **भजिनलेया वरि** १३·८०९; **भजिनलें,** पाळलें, तरी भजिनलें लवण । १७·१८, **भजेल** ३·१०४, १८·११४०; **भजौनि** १८·११०८; **भजनीय** १६·९४, **निजजय(न)जितभजनीय** १८·९, **निज–नीज** (१) पहा; **भज्य** ६·४७५ (२); **अवसरें द्विजीं भजे** ३·१२०; **कर्मी भजतां** १८·६२५; **कर्मीं ईशु भजावा** १८·१४३४; **दुःखिं विषादा न भजावें** २·२२६; **भजों कायि,** दिसतें तीं सर्व मायाच आहे तर भजन कोणाचें व कसें करावें, १७·१५; **मार्गा भजिजे** १२·९६: **माता चि भजावी** १८·२०१; **संतां...भजावें** ४·१६३; **साधना भजावें लागे** ३·१४८; **साम्यें भज** १०·२९३; **स्वधर्मातें भजाल** ३·९४.

भजन—आराधना, पूजा, सेवा. जेया भजता भजन भजावें । हें भगतिसाधन जें आवडे । ६·४८१ (२), मनें वाचा करणीं । जेयांचीं भजनें देवांचिया वाहाणी । ते शरीर जांत क्षणीं । देव चि जाले ॥ ९·३५१, तूं मन हें मीं चि करीं । माझां भजनीं प्रेम धरीं । ९·५१२, ३·१०५, ४·७५, ७·१३५, ७·१४४, ९·२१८, ९·२२८, ९·२६०, ९·३४६, ११·६८०, १३·८२०, १५·५३१, १५·५३६; **माझां भजनीं आस्था** १२·२१२; **भजनअवधानीं आंधला** १३·४५५; **भजनकथनाचेनि खागें,** भजनकथन कसें करावें तो विषय, तें स्थान, १८·१४३३; **भजनमार्ग** ३·२३६, १३·१६५, **–शील,** देखें मनुष्यजात सकळ । हें स्वभावता चि भजन-शील । ४·६६, १२·१९५; **सुभावभजनभाजन,** शुद्ध भावानें भजन करण्यास पात्र, योग्य असलेला, गुरूस उद्देशून, १०·५.

भंजन—मोडणें. **भवेभकुंभभंजन** १०·५, **इभ** पहा.

भडभडां—गटागट. अन्नमीखें भडभडां । आगी वि खाए ॥ १७·१४७, इतकें तिखट अन्न रजोगुणी मनुष्य खातो.

भडसा—थोरपणा, पूर, लोट. **ब्रह्मपणाचिये ही भडसे**, ब्रह्मपणाच्याहीं थोरपणांत, ८·१५०, **भाग्याचिये** – ६·३५४.

भडाड—भडका. **महातेजाचा भडाडु** ११·२९९.

भणग—भिकारी. भणगाचिया आंगा आलें । इंद्रपद ॥ १३·३८१. ११·४२३, १८·७८२.

भद्र—कल्याण. ११·३६०. **भद्रजाति**, उत्तम हत्ती, जेथ महामद भद्रजाति । धरति ना ॥ १·१३४.

भय—भीति. कैसें भयातें भेडविति डोले । ११·३५९. धनत्यागें दवडणें । जैसें भय ॥ १८·१०८. २·२९५, ३·६९, ११·३१४, ११·४६७, ११·५८३, ११·६१३, ११·६२८, १२·१६५, १३·६७५, १६·७१, १८·७५१. **भयाची गोठि** १८·६९, **–चिं दुर्गें** ११·१९७, **–चेनि नावें** १३·६८४; **भयजन्म**, हा पाठ **जन्मभय** असा घ्यावा, १८·६९८, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'जन्मभय' १८·७०१; **भय भाउरें**, भयानें भ्रमणारें, भ्रमविणारें या अर्थी, १३·१०३५, ज्ञानदेवी – 'भवभेउरें', संसाराचें भय, १३·१०४१, कुंटे – 'भव काउरें', संसाराची भ्रांति, भय, १३·१०४२; **भयभीर**, भयभीत, ११·३२३, **–संभ्रमें**, भयाच्या भ्रांतींत, गोंधळांत, ९·४६५; **भयोद्वेगरहित** १२·१६९; **भयातव** ११·३६३; **भयानक** १·१३१, ११·१९६, ११·३११, ११·३३५, ११·४४२; **भयासुर**—भयासुर आणि सुवेख । हें रूपाचें स्वरूप देख। २·११६, **भयासुरपण** ११·३४७, **भासुर** पहा; **आपभयें**, पाण्याच्या भीतीनें, १०·७८; **जन्ममरणसभ(म)यीं** १८·७०७, कुंटे – 'जन्ममरण समयीं' १८·७१०; **बंधुभयभरितिं** १८·७१२, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'बंधभयभरितीं' १८·७१५; **महाभय** ८·१३९, ११·३७०, ११·३८०, ११·५००, १६·४१६, १८·७१०; **महाभयाभोज दाउनियां**, महाभयाचें (जणूं) कौतुक दाखवून, ११·३६०; **संसारभय** २·२३७, १७·३७३, १८·६९९, **–दायक** १८·७०६, **–संबंध** १८·६९५, ज्ञानदेवी – 'संसारभयसबाध' १८·६९८, कुंटे – 'संसार भय संबंध' १८·६९८; **भयदुःख** ११·३१५, **–शोक** १३·४९१; **आर्त्ति भय** १३·२८८; **भय आणि निर्भयता** १०·८३; **सुख किं भय** ११·४८१, ११·४८३. **अभय**, 'दैवगुणांपैकीं' एक, अभय मीं आधारु। आधेय मीं ॥ १८·११८९, १६·६७ ते १६·७२ पहा; **अभयहस्त**, अभय आहे असें दाखविणारा (गणपतीचा) हात, १·१३.

भर—उत्कटता, विपुलता, पूर, भरती. परि स्वमतिं भरु । अभिमानियां ॥ १३·६१. १३·१९२, १३·८१२, १८·८९०. **आवडिचेनि भरें** १·१८७; **कामीं भरु** ४·१९; **कारुण्यवेलेचां भरीं** २·७१; **तारुण्याचिया भरा माझि** १३·५५३; **भैरवां भरिं** १३·८१८, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'बहिरवां पात्रीं' १३·८२०; **कर्मि भरु होआवा** ३·१६७; **गगनभरिं धारा** १३·१०५८; **वांझेचें घर भरिं(रि)** १५·२१५, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'घरभरी' १५·२१७; **दुर्भर** २·४६, १६·३२१, **–त्व** १४·२३३, १८·१३८१; **भरें**, पूर, लोट, विपुलतेनें, बापा दुःखाचें केणें सुटलें । जेथ मरणाचें भरें लोटलें । ९·४९२, नाना उदितें दिवाकरें । गमावा मार्गु दीठी भरें । १७·१७७, **भरें भोगें**, भरपूर भोगांत, ११·४९३; **नीदेचेनि भरें** १५·४५८, **महासुखाचेनि – (रें)** १०·१०९; **निद्राभरें** १८·३२१, **वृष्टि – (रें)** ७·६९; **सुभरें** ८·२२४, १०·५२.

भरणें—आंत असणें, आंत घालणें, शिरणें, व्यापणें, भरती येणें. जैसा मठु गगना भरौनि । गगनीं चि आथि ॥ ८·५९. उदैलेनि सुधाकरें। जैसा भरला चि समुद्रु भरे । ११·२४८. आतां कृपाभांडवल सोडीं । भरिं मति माझी पोतडी । १४·१७. कां कल्पांतिचेया पाणियां । काइ अंत भरताति धनंजया । १५·३०५. तें श्रीकृष्णवदनामृत। पार्थु भरुनि असे अखंडत । १५·५५५. ६·४२, ६·१८७, ६·२२९, ६·२४८, ६·३८४, ७·२४, ७·१७२, ८·२२, ९·५१, ९·१४८, ९·१९०, ९·१९९, ९·२४७, ९·२८५.

९·३८२, ९·४५१, १०·५०, १०·१६७, ११·१२३, ११·१९०, ११·२८१, ११·४००, ११·४१६, १२·५६, १३·५७, १३·१३८, १३·६५३, १३·६७६, १४·२२, १४·१९४, १४·३४३, १५·७७, १५·२०३, १५·३५२, १६·२५, १६·१२७, १६·१९४, १८·३३७, १८·४१६, १८·८३६, १८·११२८, १८·१२६३, १८·१३६८, १८·१५३७. **भरलेया जगा आंतु** १८·१३५३; **अनुरागु भरें(रे)** १३·३९१; **अमृता भरला** ११·६१४, १५·३७१; **अमृतें भरितां सोहपें** १८·१७५६; **अहंकारु कर्मा भरे** १८·६०१; **आंगिं काठी न भरतां** १२·७२, काठी पहा, –**पाखांड भरूनि** १६·३१३; **आंगीं भवंडी भरलियां**, भोंवळ आल्यावर, ९·८०, – **भूत भरे** १४·१५१; **आंजुली भरूनि** ११·६९८; **आंतु बाहिरि उदका भरला** ८·६४; **आब्रह्म जलें भरे** १८·११०१; **आभरणीं भरलें** ११·२३२; **आशे भरे** ६·१९, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'आविष्करे' ६·१९; **कपाटीं भरौनि ठेले** ७·८६; **कान भरूनि घालीं** १८·१३४६; **कानिं केवि भरावी** ९·३४४; **काष्ठीं वन्हि भरे** १४·१९३; **गीतार्थी विश्व भरुं** १३·११५४; **गुणीं भरले** ९·२०८; **घांस भरी** ६·२३१, **घांसु न भरी** ११·३५६; **घोंट भरणें**, घोंट पहा; **चंद्रतारांगणिं नभ भरलें** १५·५४७; **चंद्रें सिंधु भरे** १३·११४६; **चौकडिंयां(डिया) पटल भरे** ९·१०६; **चौपाहारी न भरतां** ११·४८९; **डाल भरौनि** १३·३८७; **तक्षका विष भरलें** ११·३७२; **तणकुटा भरिला** ३·२४५; **तारुं भरी** १८·७४३; **तोंड भरुनु बोलिजे** ६·११७, तोंड पहा; **दारकुटा भरौनि ठाके** १५·३२६; **दिशा चि स्नेहें भरितु** १३·२४९; **दीठि न भरे**, दिसत नाहीं, समजत नाहीं, ८·४; **निम्न भरलेयां उणें**, खळगा भरल्याखेरीज, १६·१५७; **पाखिरुं गगनीं भरे** १३·३१४; **पुण्यां(ष्पां)जलि भरौनि** १५·२; **फलभारें भरैल** ११·२०; **बुद्धी भरूनि** १३·९३८; **महापूरें भरली** ७·६९; **रत्ना भरूनि** १७·४१२; **विश्व आदरां भरी**, इतर सर्वांना आदर दाखवितो, १८·५९२; **सर्वाभरणीं भरली** १७·१८०; **सेम भरीं** ४·५२, सेम पहा; **हांवे भरे**—१४·२४९ (रे), १६·८०; **भरीतुलें**—सर्वें स्वांचे अगा । भरीतुलें मी । १५·३१२, **भरे भरे वैसी** १७·९५; **आटे...भरे लागे** ८·२५९; **भरिजे ...रिता होये** १८·१०५२; **लोपे...वर्षे...भरे** ९·२९४; **भरियें**—सहस्रें भरियें, एक हजार चौकड्या भरल्यावर, ८·१२४, कुंटे – 'सहस्र-वरियें', हजार चौकडींपर्यंत, ८·१२६; **भरलेपण** १५·२५४; **भरण, सैन्या भरण पुरलें**, सैन्याचा अंतकाळ जवळ आला, ११·४९४; **देहभरण** ३·२०४, १८·५६१, **यज्ञोपचार**– ९·२३९, **विकार**– १३·९६१; **भरणें** (अ. व.), **मेघांचि भरणें कवणें केलिं**, आकाशांत मेघ कोणीं भरले, १३·५५; **भरणें** (ना.), **गाडे भरणें** १३·८३४, **पोट**– १२·७०; **भरता**, भरणारा, **समभावें भरतेया** १८·१०९०; **भरति-नी**, भरत असलेला, पाण्याचा चढाव, भरति गंगे सागरीं । सरिता जैसी ॥ ६·३०४; **भरतिया लगबगा** १८·१०८७; आणि नदी परी कडे । भरती चि असती ॥ १५·११८, पोटीं भरती जाणावी । यातना ते ॥ १७·१६५, **भरित-तु**, भरत असलेला, **अंतष्करण भरित**, हे शब्द एकत्र घ्यावे, २·२९२, **अर्थ**– ४·२११, **आंतु बाहिरि** – १८·९१२, **आत्म-बोधें** – २·३००, **निरामय**– २·२७९, **सक-लार्थं** – ३·२०, **समस्तभोग** – ३·१०२; **बंधुभयभरितिं** १८·७१२, भय पहा; **रीता ना भरितु** १३·११०४. **भरवणें**—नवरत्नां भरविं सागर । १२·११.

भरत—महाभारत. भरतु करी ह्मणितलें । १३·८२८, **भरतु** हा **भारतु** चा अपपाठ असावा, ज्ञानदेवी '**भारत** तन्ही', कुंटे – '**भारत** कीर', १३·८३१, वर **कीर** ऐवजीं **करी** हा पाठ आला असावा. भारत पहा.

भरतें-भरितें—भरती, वाढ. **भरतें**—पाहे पां पूर्णचंद्राचिया भेटी । समुद्रिं भरतें अपार दाटी । ९·११४. **भरितें**—भरितें सिंधुगर्भी । रिगालें राया ॥ ११·६४०. **आनंदामृताचें भरितें** १८·१५४१, **उन्मेखसागरिचें** – १४·२४, **शांतरसाचें** – ५·६४;

भरितें आलें १८·२८७, भयासि – ११·३१४, सात्विकाचें – ११·५६०; **भरितें दाटी** १३·३०६, – दाटे १८·१३०४.

भर-रं-वसा-भर्वसा—विश्वास, खात्री. **भरवसा** —मियां जैसीजैसिया आज्ञा। केला तुमचा भरवसा। १८·१७६४. ११·९७. **धैर्यबाहूंचा भरवसा** ६·४७२; **भरवसा जाला** ६·१५०, – **बांधे** १८·७००, – **बांधोनि** ९·१५१; **भरवसेन** १७·३१२, **भरवसेनि**, निश्चितपणें, खात्रीनें, २·८२, ६·३३०, ११·४५३, १८·१२८७. **भरंवसा—भरंवसा जाला** ११·६६१; **भरंवसेंसीं** ६·४७. **भर्वसा** ७·८७, ९·४९०, १०·२६२, **भर्वसेनि—सद्भावा भर्वसेनि आलें** १०·१५९.

भराडा—पुजारी. १३·३८९. **अठरा भराडे**, सं. वा. श. पहा.

भरि-री—अवधि किंवा प्रमाण दाखविणारा शब्द. **भरि—क्षणु हिं भरि** १८·४८३; **गुंज भरि** १८·११८३; **घर भरिं (रि)** १५·२१५, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'घरभरी' १५·२१७; **निमेषु भरि** १५·१११. **भरी—क्षणभरी** १३·८२०, **निमिष भरी** १८·१७२२, – **भरी** १२·१०५, **पोट**– १८·७४२.

भरिंव—भरलेलें, भरदार. **कुंकुआचें भरिंव** ६·२५५, **भूलिचें** – ८·१४३.

भरोवरी—सामुग्री, उत्कटता-तेनें, परिपूर्णता-तेनें. पाहा पां भरोवरी आघवी। मेहु चातकासि रिचवी। १५·२०. **ज्ञानाचिया भरोवरी** १३·११२८, **प्रज्ञेचिया** – १८·८५२, **स्नेहाचिया** – १३·११४३.

भर्त्ता—पोषण करणारा, नवरा. **प्रकृतिचा भर्त्ता** १३·९७८, **लक्ष्मीयेचा** – १३·७, **विश्वश्रियेचा** – ९·२७९.

भला-ली-लें—चांगला-ली-लें, उत्तम, अत्यंत, वाटेल तो-ती-तें, कोणता-ती-तें ही. रूढपण उचिता। दीसे भलें ॥ १·३६. भला जाला विनोदु। कथेचा इये ॥ ४·३. तैसें मृत्युलोकिचें भलें। आहे आघवें ॥ ९·४९५, असे व्यवहार उत्तम (लक्षणेनें फार वाईट) चालले आहेत. मोति फोडुनु सांधितां चांग। किं तैसें चि भलें ॥ १८·२०. १·८, १·१८, १·३४, १·९६, २·३६५, २·३७२, ३·२००, ३·२१४, ३·२१९, ३·२३९, ३·२६२, ४·१४२, ५·७८, ६·२२, ६·६५, ७·१२०, १०·१५ (लें), १०·१९१, ११·२१, ११·२७, ११·६४, ११·२५२, ११·३२१(ले), ११·६४७, १२·३४, १३·४०, १३·४४, १३·५२७, १३·६६९, १४·१५, १४·३८१, १५·१, १५·१०१, १५·४१४, १६·१४५, १७·१२३, १८·७६, १८·२४८, १८·६९६, १८·६९९, १८·११६६, १८·१२४१, १८·१३२४, १८·१३२९. **भलें गहन हृदय**, अत्यंत या अर्थी, २·४०, – **व्यापक ज्ञान** ५·८७; **भिक्षा मागतां भली** २·४६; **भलें कीजे**, बरें, हिताचें असेल तें करावें, १·२१६; **भला जाणितला** ५·१६२; **भलीं विवंचूं** १८·३१२; **उपदेशा भलें आतुडलें** ११·३६७; **बोलु भला जाला** ६·६; **संवसाउ केरु भला फीटला** १०·१२९; **भलेनि**—भलेनि ममत्वें देखिलां तुह्मीं। १०·१६, **भलेया**—पाढाउ भलेया। दिधलें आथि ॥ १६·४२३, **भलेया सुखा मीनलों**, उत्तम सुखाचा लाभ झाला, १२·१६३; **विरुद्धा अथवा भलेया**, प्रतिकूल किंवा अनुकूल, १६·७७; **भले** शब्दाला **तें, तेतुकें, तेथ** इ. शब्द जोडून किंवा सुटे आलेले आहेत, कित्येक ठिकाणीं ते एकत्र घेणें इष्ट वाटतें. कांहीं संदर्भांत पुढच्या शब्दास विभक्तिप्रत्यय लागले आहेत :— **भले तें हीं**, काय वाटेल तें, ९·२५६ (३), **भलेतेउता** १८·११६५, **भले तेउतें**—जळणें आगिचें। भले तेउतें ॥ १६·२८६, **भलेतेणें**— नाना आवडिचेनि मापें। चांदिणें भलेतेणें घेपे। १८·८६६, ११·१०, १८·१४४९; **भलेतेणें भावें** ९·२५६ (२), ९·४५३, – **मार्गें** ९·४६६, – **व्याजें** १८·१०६८, – **सिं मेळु** १३·३५८; **भलेतेतुकें**—आणि पाणी होये भलेतेतुकें। परि तें जीणौनि पद्म फांके। १८·८५९, **भले तेथ**— मग भले तेथ भले तेधवां। देहबंधु असो अथवा जावा। ८·२५५ (१), तैसें भले तेथ भलेतेणें भावें। भले तें हीं हो अथवा नोहावें। ९·२५६ (१), ९·२८८, ९·३८४, १३·४६४; **भले तेधवां** ८·२५५ (२), – **तेव्हडी** १५·४९, – **तेव्हां** ८·२४७, – **पुरतें**, चांगलेंच, पुरेसें,

भरपूर, परि टांचें नव्हे भले(लें) । पुरतें आहे ॥ १०·४२, **भले तो-ती-तें**—कोणता-ती-तें ही, कोणीही, वाटेल तो-ती तें, हें वर भलेतें करितु ; आतां एथ चि मारितु । १·२२५, तेंवी भलेतिये होआवें । जातिचेयां ॥ ९·४११, जें दीठी जरि चोख कीजे। तरि भलेतें चोख चि सुझे। १८·५२४, वाटेल तें शुद्धच दिसतें हा उद्देश. पैं राजमुद्रा आथिलेया । प्रजा भजे भलेतेया । १८·८४६. विभक्तिप्रत्ययाशिवाय किंवा विभक्ति प्रत्यय लागून आलेले कांहीं संदर्भ—१·२१२, ९·३७८, ९·३९१, १०·१७९, १३·४४७, १३·७७६, १४·२२९, १४·२४९, १६·३०, १८·६५३, १८·११५८, १८·१६६१, १८·१७२६; **भलेतिये अवस्थे** १८·१३५४, **–कर्मीं** १८·९३२, **–जातीं** ९·४६८; **भलेतिया परीं** ८·७१: **भलेतेया कडौनि** ११·३३४, **–भोगा लागि,** भलत्याच (निषिद्ध) भोगाकरतां, १७·६५; **भलेतिये विषीं** १८·१५५९, **–सुरंगीं** १८·४०६; **भलेतेया दे** १३·६६७; **भलेतें**—पयां कौरवां भलतें (भलेतें) जालें । २·१८१, **भले तैसां** १४·२३८, **–तैसें** ९·३८१; **भलेतैसा-सी-सें,** कसला-ली-लें, वाटेल तो-ती-तें, तितका-की-कें, जराचेनि आटोपें । रोगी भलेतैसें जल्पे। १६·३६३, १·८२, १·२०१, २·६६, १८·१४८१, १८·१४८४; **भलेतैसें उन्ह** १८·१७९, **–सा खेलु** १३·९८०, **–सी थोरी** १७·३२२, **–सा हानिलाभु** १६·७८.

भव—(१) संसार, मृत्युलोक. **भवा भिया** ९·१३९; **भवाश्वत्थ** १५·२४१; **भवेभकुंभ-भंजन** १०·५, **इभ** पहा; **भवतरु** १५·१३१, **–द्रुम** १५·९२, **–द्रुमबीजिका** १५·८१, **–ध्वंस** १८·६, **–पुरिचां पाणवाडां** १६·४०५, **–बंधमोचक** १७·३०८, **–रुंख, रुंख** पहा, **–रूप,** तंव अंतु नाहिं अश्वत्था । भवरूपा पया ॥ १५·२२१, **–वार्त्ता** १६·७०, **–विजय** १८·१०६०, **–विषिं** १३·६१६, **–व्यथा** १८·१४४८, **–स्वर्ग,** पैं भवस्वर्गां उबगले । मुमुक्षु योगज्ञान वळ(ल)घले। १५·२४७, भवस्वर्गां कालकूटा । ऐसें दावी ॥ १८·९४८, **भवस्वर्गा-चिया राना** १५·४६०, **–दि** १३·६१५. (२) उत्पन्न होणारें. **वाग्भव**—वाचे वसतें वाग्भव । तन जाणावें ॥ १७·२२२.

भवंडणें—फिरविणें. आंधारि भवंडिलां कोलिती । ते दीसे जैसी आवर्ती । रेख सैंभ । १५·१३६. तैं भवंडिजे दंडें । भ्रमे चक्र ॥ १८·३०८. **जैसा आकाशीं वारा तृणें भवंडी** १८·१३०१; **मनोरथाचां अंतरालीं भवंडित** १६·३६२; **भवंडिलेपणें** १८·४२४: **भवंडी,** भोंवळ, **आंगीं भवंडी भरलियां** ९·८०.

भंवणें—फिरणें, वाटोळें फिरणें. ऐथ देवें भंवत वळसे । अज्ञानाचे । ७·७५. भंवतसे चाकें मृत्युचें । जन्मवृत्तुचां ॥ १३·१०१७. **भ्रमण-चक्रीं न भंवे** १३·४८७; **मागिलें भवंडिलेपणें भ-(भं)वे** १८·४२४; **भंवता-ती-तें,** समोंवार, भोंवतीं, तैसे विविध व्यूह भंवते । १·९४, १·१४५, २·११३, ९·८०, ११·६३७; **भंवता केला,** समोंवार बांधला, १८·३६; **भंवतां,** फिरत, **भंवतां चि असावें,** फिरतच रहावें, ८·२४२; भंवा, फेरा, भ्रम, भ(भं)वे घेतलें, फेरे मारतें, १८·५४८, ज्ञानदेवी–'भंवे घेतलें' १८·५५१, कुंटे–'भोंवे घेतलें' १८·५५१; **भ(भं)वे होंनि** २·३२६.

भवन—घर, मंदिर, स्थान. १३·४१४, १३·४३२. **गा भवन** ९·२७४, **गाभेवन** पहा: **चिद्गगन-भवनदिवा** १६·६; **भवनोद्भवारंभस्तंभ** १८·६, **उद्भवणें** पहा; **इंद्रभवन** २·३६२, **ब्रह्म–** ८·१५८: **भावभवनिचा चौहटा** १८·१५८८; **राजधानीभवन** ९·३१७.

भवर–भंवर—भुंगा. **भवर**—कां कमलावरि भवर। पाये ठेविति हलुवार । १३·२४७. १८·४८९, १८·८९८. **भंवर** १८·४७८, **जीव–** १८·१२९२.

भंवरी—कानांतील अलंकार. परि आकारु नांव भंवरी । सोनें तें सोनें ॥ १३·८९८.

भविनणें—होणें, वाटोळें फिरणें. नलिका भविनली परी मोहरे । ६·७६. **आकाशाचा आटु भविनला** ६·३१४.

भवैं–भंवैं—भिवई. **भवैं–भवैंचिं पडलें** १३·५५९, **पटल–पडल** पहा. **भंवैं—भंवैं तुचलावी,** कोणींही रागानें भिवई उचलूं नये, १३·२६६.

भाउरें—भ्रमणारें (राजवाडे). हें भय भाउरें। आखवें चि ॥ १३·१०३५, भ्रमविणारें या अर्थी. भय पहा.

भाऔंड-वंड—नातलग, साम्य असलेला. **भाऔंड—महासुखाचें सोइरें भाऔंड** ८·२६१. **भावंड**—जो चांचल्यें भावंड । मर्कटाचें ॥ १३·६९०.

भाक—भाषा, करार. तेव्हलि कुंडलिणी हे भाक जाये। ६·३०१. **दुजेयाची भाक नुरावेया,** दुसऱ्याचें नांवसुद्धां कोणीं काढूं नये, १६·३९०; **देहेंसीं भाक केली,** जीवानें देहाशीं करार केला, १८·३२३. **भाखणें, भाष-षा-स,** पहा.

भाखणें—बोलणें, बडबडणें. न बोलावें तें भाखे। १३·७७५. **भाख,** (१) प्रतिज्ञा, आश्वासन. तरि मातें चि ना पावसी। हे भाख माझी ॥ ८·७८. (२) विचार, बाब्त. नेंदी आपपरु ऐसी। भाख उरों ॥ १३·१७१.

भाखड—आटलेलें, दूध न देणारें गुरूं. कां विखलीं रुपली गाय। धड भाखड न पाहे। जो तियेचिया ग्लानीं होये। कालाबुला ॥ १६·१४१.

भाग—वांटा, वाट, बाजू, प्रकार. पैं चित्रिचें पाणी हुताशु। तो दीठी चि भागु आभासु। १८·४४३. **भागिं-गीं**—१८·४०६, १८·१५७६; **खला-लांचेयां भागिं** १५·३५४, **घटाचां**– १४·३१४, **दुःखिताचां** – १६·१६०, **मरुद्गणाचां**–, विभागांत, वर्गांत, १०·२०३, **मृत्युचां**– ९·२९५, **बुद्धि**– १२·१२७, **समुनिनिमुनि**–, कमजास्त प्रमाणानें, १८·८२५; **लौकिका भागु,** लोकांच्या बाजूनें पहातां, १०·७५; **सत्ववृद्धिचा भागु** १७·११०; **भागा आला** १२·१८४, – **आलें** १८·८८९, **भागासि आला** १२·६९; **भाग केले** १३·९४६, **भागा फीटलें** ५·१४६, ११·१५९; **भागु न धरी,** विभाग पडत नाहींत, १८·१६६०; **अज्ञानभागु** १३·८५७; **उत्तरभागें** ६·१९६, **उत्तर** (३) पहा; **कर्मभागु** २·२७४; **तपभागीं** १७·२६२; **दानभागु** १७·२८३, **पुण्यपाप**– १६·३०७, **भूमि**– १८·११६३; **मध्यभागीं** १८·१२३४, **मुमुक्षुभागा** १८·६९९; **शेषभागें** १८·१४३३, **सम**– १८·२४५; **सेलभागिं** १५·३९५, **हितभागीं** १६·२०१; **दो भागीं** ११·६५१, **दों**– १२·१८६, **दोहिं भागां माझि,** बुद्धि व धृति या दोन, १८·६९३, **दोहिं भागिं** १५·४२९, **तिभागा,** सत्त्व, रज व तम यांना उद्देशून, १८·५८१, **तिहिं भागिं,** पृथ्वी, पाताळ व स्वर्ग, १५·४७०, **तीन्ही भाग,** वेदांचे, १८·१४२३, **आठै भाग,** अष्टधा भिन्न प्रकृतीचे भाग, ७·१८, **दाहें भागीं,** वायुतत्त्वास उद्देशून, १३·१०७, **सतिसें भागिं,** छत्तीस भागांत, १५·४५१, गीतेचे श्लोक १३·५ व ६ यावरील निरूपण पहा, या सर्वांकरितां सं. वा. श. पहा; **भागातें** ८·२५७, हा पाठ **भोगातें** असणें संभवतें, ज्ञानदेवी–भोगांतें' ८·२५९, कुंटे–'भोगातें' ८·२५९. **विभाग** पहा.

भांगार—सोनें. कां बीज चि जालें तरु। अथवा भांगार तें अलंकारु। ९·६४. भूताकृतिचें नाणें। घडत भांगारें जेणें। १५·४४८. भांगारा परौतें काहीं। लेणें गुंज भरि ही नाहिं। १८·११८३. ६·९८, १८·१३९. **भांगाराचा रवा** ११·६३४, –**ची वोढि,** टंचाई, १७·२६७; **भांगार जऱ्हीं पन्हरें,** पंधरा मोलाचें सोनें असलें तरीही, १७·३२०; **टीक भांगार,** अलंकार व सोनें, १७·३४५; **प्रेमाचेनि भांगारें,** प्रेम हेंच सोनें वेऊन, १५·४; **भांगारा पुटें देणें घडे** १८·१५६, –**पुटें देतां ऊटे** १०·५५.

भाग्य—नशीब. भाग्य तेथ विलासु। सुख तेथ उल्हासु। १८·१६१८. ९·५२०, ११·६१२, १४·१५०, १७·२६८, १८·१३३३. **भाग्याचा,** उत्तम नशिबाचा, १३·१०६२, –**चे** ८·१५५; **भाग्याचिये भडसे** ६·३५४; **अगाधा भाग्या** ११·११९; **आत्मलाभाचें भाग्य** १३·५२१; **विपरीता भाग्या** (संबोधन) ११·३८५; **सानुकुल भाग्य** १०·१५२; **भाग्य उदैलें** १७·१३४, –**घडे** १८·१४६५, –**होए** १३·५; **भाग्यउदो** ११·१७५, १७·४२३, –**निधी,** अर्जुन, ११·२०४, –**योगें** १८·१७५२, –**विशेष** १८·१८८; **चराचरैकभाग्य,** स्थावर-जंगमाचें अतिउत्तम भाग्य, ८·२६६; **लोचन-भाग्य** ११·३३३, **वैराग्य**– १६·२०७,

सकल – १८·८१७; सभाग्य, नशिबाचा, १३·६४२, १८·१०४०.

भांजणें—उतरणें, कमी होणें, नाहींसें होणें. **हांव कें भांजे** १७·१५; **भांजे चि ना,** विषाच्या आवेग नुळीं कमी होईना, २·७१.

भाजन—योग्य पात्र किंवा मनुष्य. **देशु काल भाजन** १७·२६९; **सुभावभजनभाजन** १०·५, **भजणें** पहा.

भाट—(१) स्तुतिपाठक. अमरीं भाटां होइजे। ६·४५४. २·२१२, ११·१७३, १७·२९५. **भाटिवेचे सुरगण,** स्तुतिपाठाकरतां देव, ९·३२२, ज्ञानदेवी – 'वांटिवेचे' ९·३२५, कुंटे – 'भाटिवेचे' ९·३२५; **भाटिव–भाटींव,** स्तुतिपाठ, गीत भाटींव श्रवणीं। कर्णजपु ॥ १७·२९६, **भाटिवे लागि** १३·९५२. (२) पडित जमीन. जेथा सापां होउनि असणें। भाटि तिये ॥ १३·७८३, (मेल्यावर आसक्तीमुळें) त्या जागेवर सर्प होऊन राहतो.

भांड-डें—भांड—(१) स्तुतिपाठक. **भांडाचां बोलीं** १८·८०४. (२) भांडें, घडा. **भांडघटशरावि** १३·८६९; **घटभांडादिकिं** १५·४७२; **मद्यभांड—मद्यभांडा आलें,** जर दारूच्या पात्रांत असेल तर, १७·५२. **भांडें**—पात्र, मडकें. नाना चां(चा)कि भांडें जालें। १८·४२४. १८·३०८, १८·१४६६. **भांडेयाचेनि तापें** १७·११६; **मद्याच(चे)आ भांडेया,** पवित्र नसतें यास उद्देशून, १६·२८४; **जैसें महाभयाचें भांडें फूटलें,** महाभयाचें (येथें मृत्यूचें) जणूं भांडें फुटून संहार पसरावा, ११·३७०. **भाणें** पहा.

भांडणें—कलह करणें, विरोध करणें. पद्मदलेंसि इसालें। भांडताति हे डोले। १३·५५८, कमळाच्या पाकळ्यांशीं शुभ्रपणांत स्पर्धा करणारे डोळे. **षाठी भानुसीं भांडे,** आपल्या छाटीनें वसिष्ठानें सूर्याशीं स्पर्धा केली यास उद्देशून, १८·१७१०, ज्ञानदेवी – 'भांडे भानुसीं काठी' १८·१७३२, कुंटे – 'भांडे भानुसीं शाटी' १८·१७३२; **भांडुकें,** भांडखोर, जैसें आपण नग्न भांडुकें। जगातें ह्मणे ॥ १८·१३४, आपण स्वतः वस्त्रहीन असतां जग हसूं लागलें तर जगाला भांडखोर म्हणतो.

भांडवल—पुंजी, व्यापाराकरतां दिलेली रक्कम. पैं इष्टाहृष्टिचिये जोडी। भांडवला न तुटे कवडी ९·५०३. न पातां हे भांडवल। मृत्यु चोरा॥ १६·२८१. ७·१७३, १६·३४८. **भांडवलाचा आधारु** १८·८७७; **दुःखाचें पुरतें भांडवल** ८·१२९; **कर्मभांडवला सुए** १८·७४४, ज्ञानदेवींत व कुंटे प्रतींत 'कर्म भांडवला' असा पाठ आहे, १८·७४७, तो इष्ट वाटतो; **कृपाभांडवल सोडीं** १४·१७.

भांडार—कोठार, सांठा, पुंजी, खजिना. न विसे भांडारा। वळकु ना ॥ १३·५००. ७·२४. **ब्रह्मकटाहाचिं भांडारें** ११·२६४; **महातेजाचें भांडार** १·१३८; **महासिद्धिचीं भांडारें** १·२१८, **श्रिंगारश्रियेचीं** – ११·१३८; **भांडारें सांडूनियां** १·२२०; **आनंदभांडार** १०·२१, **योगविभव–,** अष्टांगयोगाच्या वैभवाचें कोठार, सहाव्या अध्यायास उद्देशून, ६·११, **लावण्यरत्न–,** शारदेचें, १·२१: **सिद्धभांडारींनि,** सिद्धांच्या समुदायांतून, ६·४६२, ज्ञानदेवी – 'सिद्धभांडारसैनि' ६·४६४, कुंटे – सिद्धिभांडारींहुनि' ६·४६४. **भांडारी**—कोठारी, खजिनदार. नग चोखु तरि भांडारी कीजे। १०·५१.

भाडि—हीन धंद्यांतील स्त्रीपुरुष. ९·३२६, **कवडा** पहा.

भाणें—भांडें, वाढलेलें ताट. कां न धांतां न लोटिजे। भाणें जेवि ॥ १८·१४९. **भाणेया वरौनि,** वाढलेल्या ताटावरून, १८·७८२; **भाणें वाढलें आहे** ८·१४१.

भाता—धनुष्याचे बाण ठेवण्याची पिशवी. काइ पिनाकपाणिचां भातां। वायकांडें आथि ॥ ११·२०४. **जोडभाता**—**प्राणापानाचां जोडभातीं** १५·३७६. **भाति**—लोहारसोनारादिकांचा वारा फुंकण्याचा भाता, आगि फूंके भाति फुगे। १३·६६३.

भातार—नवरा. भातारेंविण करावा। तो हा योगु ॥ १२·६६. **भातारेंहीन वनिता** २·१९९.

भातुकें—खाण्याचा पदार्थ, खाऊ. **ध्रुवपदाचें भातुकें** १०·१८, **लोकत्रयाचें** – ३·२४३.

भातें—खाणें. ऐसें युगुतिचेनि हाथें। जैं इंद्रियां ओपे भातें। ६·३५२.

भादि—चांगली. आवडा चि विधि भादि । परि सांजवणी टेंकों नेदी । १३.६३६, सर्व बाबतींत चांगली पण दूध काढण्याच्या वेळीं जी आंचळाजवळ जाऊं देत नाहीं (अशी गाय कोण पोशील ?).

भांभ—शोभा, सौंदर्य, तकतकी. आखरांचिया चि भांभा । इंद्रियें जींति ॥ ७.२०२. **अवेवकांतिची भांभ** ६.२५३, **माणूसपणाची**– १०.७५.

भांभावणें—गोंधळणें, भ्रमांत पडणें. जैसें कां हिरव चारीं । भांभावे पशु ॥ १३.११८. **भूतें भांभावलिं** ७.१६६; **राहाटी भांभावला,** नहुष राजाला स्वर्ग मिळाला, पण तेथल्या राहणीनें तो गोंधळला, १८.१४६९.

भार—ओझें, बहर, समुदाय, वजन. येया भारापासौनि सोडवीं । मेदिनी हे ॥ ३.१८७. स्वशरीराचा भारु । नेणे जैसा मेरु । १३.३४७. १.१५४, ९.१७. **भूमीसि भार** ३.१४०; **वैराग्यवसंताचेनि भारें** ६.१४९; **भारें आतला** ६.१४५; **भार आतौनि** ८.२६०; **भारु धरूनियां** १८.१३२६; **भार हारपति** ११.३९०; **अभिलाषाभारें** ९.५०४, **आंग**– १७.२५९, **उर्मी**– ११.२४८; **दळभार, दळ-ळें**(१) पहा, **फळ**–, **फळ** पहा; **परिभारें,** हा पाठ **परि भारें** असा घ्यावा, ६.३६८; **भूतभारसहिष्णु,** सर्व प्राण्यांचें ओझें सहन करणारा, १३.४५९; **विकारभारें** १५.१५०; **सर्वभार**—तपांचिया ही सर्वभारा । नव्हे चि लाहु(गु) ॥ ११.६७३, कितीही तप केलें तरी साध्य होत नाहीं; **सर्वभावभारें** ११.६७८; **भार**—उंच नीच भार सांडावे । १०.२८१, **भार** हा अपपाठ आहे, **भाव** असा पाठ घ्यावा. **भारी**—भारयुक्त, अवघड. बोइणीए चि एवडें । भारी जेथ ॥ १८.७८१, आरंभींच एवढे कष्ट सोसावे लागतात; १५.५५६; **कोणें बोलें भारी,** अवघड असें कसें म्हणतां येईल ?, १८.९४०; **पाहिचा वेळु भारी नव्हैल,** उद्यां (पुढें) फार वेळ लागणार नाहीं, जड जाणार नाहीं या अर्थी, ९.४०१.

भारणें—मंत्रतंत्रानें पछाडणें. बुद्धितत्वें भारैलें । १४.९०. **भारणी,** भुरळ, भुरळ पाडणारा मंत्र. **भूलिची भारणी,** भ्रमाची पछाड, १२.१५८; **डोळेभारणी**—रूपनृत्याची पुरवणी । तेयां पुढें डोळेभारणीं(णी) । १७.२९६, डोळ्यांना भुरळ पाडणारी.

भारत—महाभारत. १.४०, १.४६, १८.१६३८. **सवा लक्षु (सवालक्षु) भारत** १८.१६४०; **महाभारत** १०.२९,–**प्राकार** १८.३६.**भरत** पहा.

भारती—वाणी, सरस्वती. नाना कथारूपें भारती । प्रकटली असे त्रिजगती । १.३२. जरि प्रकटे सिद्धसरस्वती । तरि मुंकेयां आथि भारती ॥ १.७८.

भालणें—भुलून जाणें. **तुज भालला,** तुझ्यावर भुलला नाहीं काय ? १८.१३७८.

भाली—भाला. **काललोहाची भाली** १६.२११; **विकल्पाचिया भाली रगडूनि,** विकल्पाच्या भाल्यानें रेंटून, ७.१६८, कुंटे–'भालीं' ७.१७३.

भावणें—इच्छा करणें, कल्पना करणें, आवडणें, शोभणें. ऐसें जेणें जें भाविजे । तें फल तेणें पाविजे । ७.१४२. मनीं जें भावां(वा)वें । ८.७५. स्वयंतृप्ता तृप्ति । भाविति गा । ९.१६०, मी स्वयंतृप्त असून मला तृप्ति झाली असें समजतात. ९.८४, १३.३९७, १८.३८६, १८.७७३. **संवादु...भावितां** १४.४०९; **मनीं मीं भाविलां** ९.३५५; **गुरु भावी,** गुरु आहेत असें समजतो, १३.३९२; **भावे**—विचार, **अनेग हान भावे** १७.३८६, ज्ञानदेवी, कुंटे–'भांडावे' १७.३८९; **हे चि भावे,** हीच अवस्था होईल या अर्थी, १३.७५९, ज्ञानदेवी–'हें चि भवे' १३.७६१, कुंटे–'ऐसेंचि होईल' १३.७६१; **भावित,** आवड असणारा, **यज्ञभावितीं सुरीं** ३.१०४; **भाव्य,** भावना करण्याजोगा, येथें आधार असलेला, जो एया लटकेया भूतग्रामां(मा) । भाव्यु सदा ॥ ९.८३, **भावणें** १६.७२. **भाउ-ओ-व-वो**—कल्पना, प्रेम, भक्ति, अस्तित्व, प्रकार, हेतु, **भाउ**—कां आकाशीं वायु हारपे । तेथ दोनि हीं भाउ लोपे । ५.१३३, ५.१६२, ९.७०, ९.४२८, १३.२३८, १३.२६६, १३.८६०, १४.१८२, १४.३६४, १४.४११, १५.२११, १८.२९२, १८.३००, १८.५७६, १८.१२३१; **आत्मेयांचा भाउ** १०.१२५, **जीवाचा**– १६.४६७, **निःसीमु**– ९.३७८; **भाउ उते** ७.१३३; **हा भाउ हान तुज जाईल,** ही कल्पना तुझ्या

मनांत येईल, ९·४२१; अहंभाउ-ओ-व, अहं पहा; द्वैतभाउ-व, द्वैत पहा, प्रेम – १३·७०९, बीज–बीजांकुर–, बीज पहा; ब्रह्मभाउ-व, ब्रह्म (१) पहा; भेदभाउ १२·१९१; सांख्यसद्भाउ १८·१४२५; स्वभाउ-ओ-व-वो पहा; भाओ—ऐसा मनीं धरिति जो भाओ। तो पुढपुढां लागे तेयां देउ। ९·३३८. सोहं-भाओ ६·११५; भाव-वो—घ्राणासि भावो जाये परिमलाचा। ६·१७, मग शम दम दोन्हीं। सुखदुःख वर्ते जें जनीं। जन्मविनाशु मानीं। भावांमाझि॥ १०·८२, तरि पढियंतें लेणें। आंगि भावे(वें) जेणें। धरिजे तेवि साहाणें। सर्व चि जेया॥ १३·३४२, ९·३४९, ९·४५७, १०·४५, १०·७९, १०·८४, १०·८८, १०·१७२, १०·१७३, १०·१७५, ११·३९, १२·७९, १२·१३७, १२·२००, १३·१०८०, १६·९७, १७·२३३, १८·८९३; एणें भावें १८·१२३९, येणें– ५·७३, १३·१९५, १७·२८७, जेणें – १३·११; भावां अतीत ८·१७३, भावातीताचे भाव १३·१०००; भावांचें अवतरण १३·४; भावांचेनि परिमळें ७·१८१; भावांचे पाहुणे ९·३९१; भावांचा फुलौरा ९·२७; भावांचेनि हातें १०·१०१; भावांचें होणें १०·८७; भावो जो धरिला १६·५८, –न घडे १८·११३६, –पोखे १७·११५; इंद्रियें आपुलालां भावीं झोंबतां ६·२०; भावाची भींती मोडौनि १८·२८५; भावार्थ, अर्थणें पहा; भावज्ञ ६·२१; भावबळें १३·३९५; भावभवनिचा चौहटा १८·१५८८; भावभेद ६·९४, –शुद्धि-द्धी ७·१६५, १७·२३४, १८·८३६; अंगिकभाव १·४, अमृत–४·१५१, अविना– ४·११९, आत्म– ८·१३०, इंद्रिय–१३·३०२, ईश्वर– १८·८६९; एका भावाचां सुखासनीं १०·४४, एकभावें ५·२८, ऐक्य–, ऐक्य पहा, कर्मसंकल्प– १८·३५५, जन्यजनक–१८·७४, जीवपरमात्मा –१०·२५; जीवाभावांचिये पालविये ८·२६; दुःस्वप्नभाव ११·६६५, देह– २·१७४, ५·१२८, द्रव –, रसें गाढि वरि ढिलीं। द्रव भावें आथिलीं। १७·१२७; द्रैष्यभावादि मळीं १०·२२७; नित्यभाव ८·२५५, अनित्य – १३·१०६५, पुत्र– १३·४७९, प्रकृति– ३·१३७, १०·१३४; प्रादुर्भाव १८·६७१; फलभाव १५·८८; बाह्यभाव १३·२९५; भक्तभावभुवनदीप १८·८, दीपणें पहा; भलेतेणें भावें ९·२५६, ९·४५३; भूतभाव—तेवि भूतभावीं नाशवंत। अविनाश जें॥ ८·१७५, प्राणिमात्रास आधार असलेलें व प्राणि नाहींसे झाल्यावरही जें नाश पावत नाहीं; भूत्यादिभावें १७·२३६; भेदभाव ८·५०; मद्भाव ४·६२, ९·४१०, १४·३०४, मनो– ७·३, १८·९०९, रस– ११·११, रसभावफुलीं ११·२०; विज्ञानात्मकु भावो ६·८८; शरीरभाव २·३०९, ८·३६; सभावें, सहज रीतीनें, ६·१६८; सद्भाव ६·६९, ९·१८८, ९·२६०, १०·१५९, ११·३२२, ११·५२९, ११·६२७, ११·६९८, १३·४७४, १३·६१६, १७·३८९; समभावें १८·१०९०; समविषम भाव ६·४०५, सरल– १३·३५९, सर्व– ९·३३९, ९·४४४, १३·३८५, सर्वभावभारें ११·६७८; सर्वभाविंसिं उखितें ९·३३१, सर्वं भावें ९·३८२, सर्व– ३·१४३, ७·१३७, ९·४१६, ९·४४०, १३·७८९, १६·५७; सात्त्विक भाव ७·५२; सात्त्विकां भावांची मांदी ८·५५; सुभावभजनभाजन १०·५, भजणें पहा. आठां हिं भावां ११·२४७, अकरा भाव १०·८९, सं. वा. श. पहा; अभाव—ज्ञानाचिया अभावामाजि ४·२०२; भावाभावरूप १८·११८०.

भावन—आधार, आश्रय. भूतभावन ९·८५, –ना (सं.), प्राणिमात्रांस उत्पन्न करणाऱ्या, १०·१६५.

भावना—(१) कल्पना, निष्ठा, श्रद्धा. तें क्रियाजात आघवें। जें जैसें निफजैल स्वभावें। तें भावना करूनि करावें। माझेया मोहरा॥ ९·३९६. ४·७५, ६·३९२. निश्चलत्वाची भावना २·३४४; भावनेचिये खोडां पडे ६·७८; जेणें ध्यानें भावना भीजे ८·७२; अव्ययभावनेचेनि पैसें, अव्ययत्वाच्या कल्पनेचा विस्तार करून, १६·७०, ज्ञानदेवी, कुंटे–‘ऐक्यभावनेचेनि पैसें’ १६·७१; बंधभावना, आपण बांधले गेले आहों या कल्पनेनें, १८·३९०; मद्भावना १२·१२४.

(२) क्रियेची रीत. कां कथिलाचें कीजे रूपें । रसभावनीं ॥ १८·७७१.

भाव-षा-स—भाक-खणें पहा. नांव, वचन, विचार या अर्थीही हे शब्द आले आहेत. **भाष**—जे विवेकाची भाष नेणति । ४·२४. आपपरु हे भाष । जाणणें चि नाहिं ॥ १३·३५७. **तो दोनि हे भाष आटी** १८·११५३; **भाष जाए—करावें भाष जाए**, स्वाभाविकच कर्म होतें, मुद्दाम करावें असें कांहीं राहत नाहीं, १८·११७१, **तो हे–**, द्वैत नाहींसें होतें, १८·१२०४, **–जाये** ५·१३४, **–हीं देंसी**, वचन देतोस, शपथ घेतोस, १८·१३६६, **–नाहिं** ८·१६८, ११·५०; **भाष नेणिजे**, वाच्याची भाष नेणिजे ५·१२९, **बुद्धिची –** ५·५१; **भाष नेणे** ११·१८४, १२·१४९, **–बोलिजे** १३·४९८, **–विसरला** ११·६८८, **–सरे** ९·२४७, **–हारपे** ११·६८२, **–हारपो(पौ)नि जाये** १०·१८१. **भाषा**—तीर्थ अतीर्थ हे भाषा । उर्दकि ना सनोलख । तान्हान बोले तें सुख । वांचूनियां ॥ १८·५५६, तहान भागवील तें पाणी सुखकर होतें, तेथें पवित्रापवित्राचा विचार येत नाहीं. **भाषे चि भांतुल** १८·२९९; **या भाषा नेणां** १०·२८५, **– योगी बुडी देंति** १३·१०६७; **भाषावसें** १८·११; **अनुष्ठानभाषा** १८·३१६; **निरूपणभाषाप्रतीति** १५·८९, **निरूपणें** पहा; **परिभाषा**, विशिष्ट रूपकाची भाषा, १६·४२; **सुभाषित** १३·५७७; **भाष्यकार**, ग्रंथावर अधिकारयुक्त विवरण करणारा, १८·१७०१. **भास—भास नेणति** १६·२८५, **–पालिली** १६·४४५, **–हारपे** १४·२४४; **भासा—इया भासा बोलिजे** १८·५७६.

भासणें—प्रकाशणें, चकचकीत दिसणें, खरें आहे असें वाटणें. नाना सूर्ये प्रकाशें । प्रकटी तें अभ्र भासे । १४·१३१, सूर्यप्रकाशानें जवळचे ढगहि प्रकाशित दिसतात यास उद्देशून. **यज्ञभासु**, तामसांच्या दिखाऊ यज्ञास उद्देशून, १७·१९४, ज्ञानदेवी–'यज्ञाभासु' १७·१९५. **प्रतिभासणें** पहा.

भांसलणें—मिसळणें. परि तें चि ऐसेनि निवाडें । जैसें भांसललें खरें कुडें । ९·४३, ज्ञानदेवी, कुंटे–'भेसळलें' ९·४३, राजवाडे कोश–'भ्रंशलेलें'. **तो पाठीं तेथ चि भांसलला**, प्राणवायु मूर्ध्निआकाशांत पुनः येऊन मिळाल्यावर शब्द नाहींसा होतो, ६·३१४, ज्ञानदेवी—'भेसळला',

भासुर—भयानक. १·१३३.

भिक्षा—भीक. २·४६. **भिखारी** १४·२३७. **भीक**—पैं भीके परौतें न लाए । तन्हीं गारुडी सर्प वाहे । १८·६०५.

भिंग—(१) पुट. **मोतियां भिंग देणें**, अनावश्यक, १०·१४. (२) कांच. **भिंगाचेनि घरें**, कंदिलांत, १४·३०६. **भिंगार**—कां भिंगारां दीपु ठेविला । बाहिरि फांके ॥ १३·१८२, तावदानामागें दिवा ठेवला तर प्रकाश जसा बाहेर पसरतो.

भिंगुलवाणा—त्रासदायक, विपरीत, भयंकर. डोले करूनि भि(भिं)गुलवाणे । भेडवितु आहासि ॥ ११·४४३. १८·१६०७. **भिंगुलवाणेपण**, तैसें अति भिंगुलवाणेपण । वदनाचें तूझें ॥ ११·३४१.

भिंगोरि—भोंवरा, भिंगरी. **भिंगोरि निधिये पडिली**, भिंगरी जर अत्यंत वेगानें फिरूं लागली तर, १५·१३५.

भिड-भीड—चाड, आवड, आदराचा किंवा मान्यतेचा भाव. **भिड—भिडा जरि ह्मणों राहों** ११·७८; **भिड सांकडि न धरवे** ११·८०. **भीड**—एथ भीड कवणाची धरूं । तूं माये आमची ॥ ३·२१. **भीड न धरावी** ११·४३७, **–न धरीति** १३·१६३, **भीडेची तरि सींव लंघो(घों) नेंदी** ७·१९८; **विधिचि भीड न धरी** १६·४४४, **–न पडे** १६·१८७.

भिडणें-भीडणें—युद्ध करणें, एकवटणें. **भिडणें**—**अनेका सिद्धांतकक्षा भिडूनि**, अनेक सिद्धांतांच्या बाजू जेथें आपापले पक्ष मांडतात, गीतेंत अनेक सिद्धांत मांडून पूर्वसिद्धांत पुनः मांडला आहे यास उद्देशून, १८·१२३६. **भीडणें**—आतां येणेंसीं कवण भीडे । १·११९.

भिणें-भीणें—भय पावणें, कचरणें, घाबरणें. **भिणें**—हेतु जेयासि भिये । अचिंत्य जें ॥ ८·८७. आत्मनाशा जो भिये । १६·४३२. कां निषिद्धासि न

भिये। आणि जैसी॥ १७·१८९. भिए ६·७, **भिये** ११·३२०, १३·२६३, १३·६९२; **भियें** १०·१६६; **भितिल** १२·८८; **भियाला**—अर्जुनु आह्मांसि भियाला। २·२०८, २·५१, १०·३१; **भियालियां** १४·१३२ (२); **भियालीं**—**पूसों भियालीं** ११·३२; **भियालेयातें**—**भियालेयातें पार्थातें आश्वासिलें** ११·६४४. **भीणें**—पैं आपणपेनि जालियां। छाया गा आवुलिया। भीउनि भियालियां। आवडिजे॥ १४·१३२ (१). **भीउनु**—वेदांतेंसि तैसा। भीउनु असे॥ १३·५९७, **गुरुभक्ती जो भीला** १८·१४७७; **भीसि कां वायां** १३·८५१; **भ्यालें** १२·२१. **भि**—भय. **भवा भिया,** संसाराच्या भयानें, ९·१३९; **भियाचेनि मींसें** ९·४६२.

भितर-भीतर—आंत. **भितर**—तो सुखदुःखाचा राजवंटा। भितरा ही पावे॥ ८·१८२. तैसें पुढिलाचें बरवें। जेयाचा भितरु पावे। १८·६७५. **भितरां**—**विडा पाउड भितरां**, विडा दक्षणा घेऊन गीता मंदिरांत, १८·४६. **भीतर**—तैसा तो मज भीतरि। मी तेया आंतु बाहिरि। ७·१३१. **भीतरि** ६·२१७, **बाहिरि...भीतरि** १३·४६२; **भीतरी**—**आठां पाहारां भीतरी** १२·१०५; **भीतरु** १५·११७; **एकेकाचा भीतरु पाहिजे** ८·२२.

भिन्न—निराळा, मोडलेला, तुटलेला. आणि इयेतें प्रकृति ह्मणिजे। हे अष्टधा भिन्न जाणिजे। ७·१६. कां सुवर्णी होउनि आनें। लेणीं गमति भिन्नें। १५·३०१. ५·२७, ८·४३, ९·७१, ९·२४९, १४·३८३, १५·२९१, १८·८८, १८·५१४. **अष्टधा भिन्न** ७·१७, १५·४५१; **हे भिन्न आठै भाग** ७·१८; **भिन्ना अभिमाना मुदिया सूदलिया,** भिन्न भिन्न योनींतील अभिमान हे बोटांत घातलेल्या आंगठ्यांप्रमाणें आहेत, १४·१०८; **भिन्ना**—कां पूर्वापर सरिता। भिन्ना दीसति पल्हातां। ३·३९, **भिन्ना भूताकृती** १३·१०७८; **भिन्ना भूतव्यक्ती** १३·१०५०, १८·५२८, १८·५४२; **गुणत्रयें भिन्ना** १८·६२४; **गुणभिन्न कर्म** १८·८२८; **भिन्नता** ४·११८, **सर्वकर्म**—१८·२९४; **भिन्नत्व** ६·४२; **भिन्नपण** १५·३०२ (२): **अभिन्न-न्ना**—ते आघवें ठाईं अभिन्न। मी चि एक। ७·३८, १५·२९४, १५·३०२ (१), १८·१२६३: **भिन्न अभिन्न** १५·२९८, **भिन्न ... अभिन्न** १५·२९०: **भिन्नाभिन्न** १८·१३८८.—**व्यवहारें** १५·३०३.

भीजणें—ओलें होणें, मुरणें. आणि जाणतां जेव्ह अभिजे। नेव्ह जैसें ध्यानें मावळा भीजे। होता लागत हेडें देखिजे। तें चि देवें॥ ८·७२. पाणियें ही नाहे (हीरा न) भीजे। १३·४८१.

भींति-ती—भिंत. **भींति**—नौति टेकलां भींति। चित्राची बीजनें चांगी। १८·६६१ **बुद्धीची भींति पाडूनि** १३·८२५: **भींतिमात्र** १६·१३१. **भींती**—**भावाची भींती मोडोनि** १८·३८५.

भु-भू—पृथ्वी, जमीन, माती. **भु-भुइं**, जमिनीवर, जमिनींत, बीज विर भुइं। अंकुर असे। १३·२९१. आतां येतुेंचे भुइं ह्मणिजे। हें नोहे तो हाता आणिजे। १६·२९. १३·२९६. **भुइं आंतौनि,** मातींतून, ९·७२; **भुइं हान आंग लागे** १८·१०२२: **भुइं पडे** १८·२५१,—**पालिरिलें** ९·२९,—**रुतलें** १५·१२२,—**लोलौनि** १८·४२१; **भुयें**—**भुयें ना सेजे सांटे,** जमिनीवर किंवा अंथरुणावर चैन पडत नाहीं, १७·१४८; **भुरुह,** झाडें झुडपें, ११·२८१. **भु-भूतल,** तल पहा; **भू**—**भूगोल,** पृथ्वी, १०·६९, १०·२४०; **भूपति** १·१५१, २·१०३, २·२१२; **भूपाल** १·२१८. **भोए** पहा.

भुज-जा—बाहू, हात. के(कें)सें चौं भुजांचें सावळें। पाहातां वोल्हावति मनडोळे। खेंअ देअं जाइजे तरि आकळे। दों चि भुजीं॥ ११·२८५. दों वरि दोनि। भुजा आलों घेउनि। १२·२२२. **षड्दर्शनें ह्मणिपति ते भुजांची आकृति,** षड्दर्शनें हीं गणपतीचे सहा हात आहेत यास उद्देशून, १·१०; **आनंदासि दोनि भुजा निगालिया** ११·५९१; **आवेसें भुजा आत्रारिति** १·१३४; **तलिली दोन्हीं भुजा...वागारे संसारावेया** ११·२९१; **चतुर्भुजरूप** ११·५८४; **चतुर्भुजां चि होआवें** ११·५८७; **द्विभुजें चतुर्भुजें** ११·८३; **महाभुज** १५·१४७.

भुंजणें—उपभोग घेणें, सोसणें. आणि स्थिरबुद्धि

ह्मणिजे । तो कैसां चिन्हि जाणिजे । जो समाधिसुख भुंजे । अखंडितु ॥ २·२८८. मीं अभोक्ता किं भुंजें । ऐसें ह्मणति ॥ ९·१६४. १३·३९०. **भुंजतां उसंतु...नाहिं** १८·१२६९; **मृत्युजन्में भुंजिजति** १८·१२६४; **भुंजौनि** १८·१०५६; **भुजावा—येणें भावें भुजावा,** हा पाठ **भुंजावा** असा घ्यावा, १७·२८७, कुंटे–'भजावा' १७·२८७.

भुररें-भुरुरें—भुरळ, धुंदी, पिसें. **भुररें**—तैसें तारुण्याचें चढलें । भुररें जेया ॥ १३·७५४. **भुरुरें**—जियें मूर्त्तिवंतें भुरुरीं । भूलवेया ॥ १७·२९५.

भुलणें-भूलणें—विसर पडणें, मोहांत पडणें, भ्रम होणें. **भुलणें**—आतां भुललां दिशा मीं नेदखें । आपणपें जी ॥ ११·३७५. **विश्व भुललें** १४·१७४; **भुलौनि ठाके** १३·७०८; **भुलौनियां** १५·१६८, १८·१५४०; **भुलवणें–विणें**—पींसें आणि न भुलवी । तरि तें चि काइसें ॥ ६·१२४, १·२०३, १३·११५२; १८·१५३२; **सन्मार्गे भुलवी** १८·१०५०; **हर्षवेगें भुलविला** १८·१५७०. **भूलणें**—हे अभिमानमदें भूलले । १·२३६. इंद्रियें प्रकृति भूललीं । ११·६५५. नि:प्रेमें चि भूले । पींसें जैसें॥ १४·२५०, ज्ञानदेवी –'निष्प्रेम चि' १४·२५२, कुंटे–'निष्प्रेमें चि' १४·२५३. पैं जला आपणपेया देतां । लवण भूललें पांडुसुता । १८·१३४१. **आहारनिद्रा भूललें** १३·७४५; **जैत यागीं देखों भूलले,** विजयासाठीं केलेल्या यागांत हें पाहावयाचें विसरले, १६·३७३; **मांसा लागि भूलला** १६·४४८; **वाट भूलिजे** १८·८०५; **वोरसें भूलली** १८·१३११; **भूलावेया** १७·२९५. **भूलवणें**—जैसी मंत्रज्ञातें विवंसी । भूलवी कां ॥ २·३१२, **भूलविजे** ३·२०८; **विवेकातें भूलवी** ६·४१४. **भुली**—ऐसा वेगातिसो भुली । हेतु होए ॥ १५·१३५. **भूलि—भूलिचें कुल्हार** १३·११५, **–भारिंव** ८·१४३; **भूलिची भारणी** १२·१५८; **तारुण्याची भूलि न फिटे** १३·७६०; **भूली**—जे माझिये भूली सभ्रम । नेणति लोकु ॥ ९·३५९, **गोरिच्चिया भूली,** पारध्याच्या गाण्याला भुलून, १३·७३८, **प्रेमाचिया –**१३·३७६, **सचाडपणाचिया –** ११·९२; **भूली जींतलें,** भ्रमानें भुलून गेल्यामुळें, १८·२६; **देहाअहंमानभूली** १८·३७९.

भुवन—स्थान, लोक. तैसिं तूझां देहीं अनेगें । देखतसें भुवनें ॥ ११·२५३. **मोक्षलक्ष्मीचें भुवन** १८·५३४; **सांख्यवेदांताचां भुवनीं** १८·२७७; **भुवनैकपवित्र** १८·१७८२; **आत्मभुवन** ६·३७७, **कर्म–**१८·४५२; **चतुर्दश भुवनें** ११·२६०, **चौदा भुवनासि** ११·३१२, **–ही भुवनें** ३·२४२, ११·१८२, **तीन्हीं भुवनें** ११·३१४, १८·१६६६, **सं. वा. श.** पहा; **त्रिभुवन**—कां तीर्थें जियें त्रिभुवनीं । तियें घडति समुद्रावगाहनीं । १·२६, जें तो त्रिभुवनीचेया देवां । आयतन जाला ॥ ६·१३०, तूं त्रिभुवनिचिया आयतना । आयतन तूं ॥ ११·५११, २·९५, २·३२९, ३·११४, ४·१३८, ५·७६, ६·१३०, ६·४४८, ७·११, ७·३६, १०·२१०, १०·२५६, १०·२८४, ११·३४९, ११·४२८, ११·४२९, ११·५४३, ११·५५९, १३·४५, १५·५२६, १६·३२९, १६·३६०, १७·३१०, १७·३३७, १८·१४५९; **त्रिभुवनीं** ९·२७१, **त्रिभुवनाचेया आद्या** ११·४३९, **त्रिभुवनासि उन्लावा** ९·२८९, **त्रिभुवनिची मांदी** ११·१०१, **–चेयां राक्षसां** ११·५००, **–चेया सन्माना** १७·२४२; **त्रिभुवन गीलितू चि उठिलासि** ११·४४१; **त्रिभुवनैकनरेंद्रें** ६·४८३, **–सरिता** १०·२३७; **त्रिभुवनगोल** ११·३८४, **–दीपें** ८·१०८, **–पंचानना** १०·१६५; **ब्रह्मभुवन** ८·१५२, ८·१६३; **भक्तभावभुवनदीप,** दीपणें पहा; **वाग्भुवन** १७·२२१, **विश्वोद्भव–, उद्भवणें** पहा, **सिद्धि–** १३·९३८, **हृदय–** १२·१५३.

भुष—भूस पहा.

भूक-भूख—प्रचारांतील नेहमींच्या अर्थी व इच्छा, वासना, तळमळ या अर्थीही हे शब्द आले आहेत. **भूक**—भूकैलेयां भूक चि खावी । १२·६३ (२). तृप्तिलाभें भूक जाए । १८·११९. ८·१२, १७·२९०, १८·१३१. **बहुवां दिशांची भूक** ६·२२८; **भूकेतें शोची** १२·८५; **भूकेलियां** ३·२४१; **भूकैला,** वाढितेया पुढां भूकेला । उपरोधें ह्मणे धालां । १८·१३२५, ९·३८२; **भूकैलेया**

पासीं १८·१००१, –पुढील १८·१७९; **भूकेलेयां** ४·१५९, १२·६३ (१); **नाहन भूक** ६·१५७, **तान्हभूक** ९·३३६. **भुक**—तरि भुकेची राखे वेळ। जगन्नाथु॥ १५·२३, भूक शांत करावी असें जगन्नाथाच्या मनांत असेल तर. **भूख**—वाहे तोडूनि विकिजे। मग भूखेची पीडा राखिजे। १३·२१२. ११·४२२; **अन्न आणि भूख** १७·३४७; **भूखैले** ११·१०९, **भूखैलेपणां(णा)ची** ११·४२४.

भूतणें—होणें, घडणें, अनुभवणें, व्याप्त होणें. हा लोकु कर्मे बांधला। जो परतंत्र असे भूतला। ३·८४. **संकटें भूतलिं**, अनुभवलीं, ११·५६६; **स्वप्नसुखें भूतला** ५·४७; **भूतललें आठवे**, हा पाठ **भूतलें आठवे** असा घ्यावा, १३·१२२; **भूत**—(१) झालेलें. **भूतभव्य**, मागें जें झालें व पुढें जें होईल, ११·५१०; **अभिभूत** २·२४८; **घनीभू-(भू)त** १·४४; **द्रविभूत** २·१८३, **मूल**– १८·५, १८·१४१९, **सं–, माहेशान्वयसंभूतें**, आदिशंकराच्या परंपरेंत उत्पन्न झालेल्यानें, १८·१७८४, **साक्षि–**, अलिप्त असून उदासीन वृत्तीनें पहाणारा, तो देहाभिमानु सांडूनि। गुणकर्मे अव्लखौनि। साक्षिभूत होउनि। वर्ते देहीं॥ ३·१७८, ४·७५, ८·१७२, ९·१२८ (१), १३·१३४, १८·३८१; **गगना ऐसा साक्षिभूतु** ९·२८४; **संहारकें...साक्षिभूतें** ११·१३०; **हेतुभूत** १४·२९३. (२) निर्मित वस्तु; जीव, प्राणी; पृथ्वी, आप, तेज, वायु व आकाश हीं तत्त्वें. पथ समर्थु एक(कु) आथि। तेयापासौनि भूतें होति। २·९६. अव्रा तव भूतें। प्ररोहो पावति समस्तें। ३·१३४. आतां मी एकु भूतांतें धरिता। अथवा भूतां माझि असता। ९·८२. जें माझां ठांइं भूतें। परि मीं भूतीं नसें॥ ९·१३२, अथवा भूतें माझां ठांइं। आणि मीं भूतां माझि नाहीं। इया खुणा भांतु काहीं। चूकें ना किं॥ ९·१३३. भूतांमाझि स्वभावें। चेतना ते मीं॥ १०·२०८. तैसिं भूतें अवघडें। वस्तू उजू॥ १३·१०५६. तैसीं ईश्वरसत्तायोगें। चेष्टती भूतें॥ १८·१३०२. तैसीं बीजप्रकृतिवसें। अनेकें भूतें एकें ईसें। चेष्टविजे तो असे। तूझां हृदइं॥ १८·१३०५. २·१५५, २·१६४, ३·८६, ३·८७, ४·१३८, ६·३९३, ७·३६, ७·४५, ७·५०, ७·६३, ७·१५९, ८·३३(१), ८·१६८, ९·६६, ९·६८, ९·७०, ९·७१, ९·८०, ९·८५(२), ९·८७ (१,२), ९·१२१, ९·१२८ (३), ९·१३३ (१,२), ९·२२३, ९·२४४, ९·२५१, ९·२८३, १०·८०, १०·८८, १०·८५, १०·२००, १०·२५३, ११·७०, ११·६८८, १२·११३, १२·२०३, १३·२२५, १३·२३३, १३·२७७, १३·३४८, १३·९०८, १३·९१२, १३·१०४६, १३·१०५२ (२), १४·९२, १५·३७०, १५·३९७, १८·१२९३, १८·१२९६, १८·१२९९, १८·१३०१, १८·१३७३, १८·१३७५. **भूतांचिया विचित्रता** १८·५३६; **भूतांचें हेंट**, **भूतांचें हें**, हा पाठ ग्राह्य वाटतो, हेंट, 'येथें खालीं' (राजवाडे) ९·१०८; **भूतें अन्यंतलिं**, लय पावलीं, ७·१५७; **भूतीं पिके** १४·६६; **भूतें भांभावलिं** ७·१६६; **ज्ञानिये...भूतिं भेदु नेणति** ५·९१; **पृथ्विया भूतें वाहावीं** ९·२८१; **भूतांचीं उमेठें पडाडित्तां**, जीवाची खळबळ होते, धांदल उडते, ७·१७७, ज्ञानदेवी, कुंटे–'भूतांची उमटे खडाडता', क्षोभ झालेला दिसतो, ७·१८२; **भूतांचेया दैवाचें करणें**—मातें जाणणें नेणणें। तें भूतांचेया दैवाचें करणें। ह्मणौनि भूतें भावाचें होणें। विषम पडे॥ १०·८७, माझ्या स्वरूपाचें ज्ञान किंवा अज्ञान हें प्राणिमात्राच्या दैवाचें करणें आहे, म्हणून हे भाव कमजास्त प्रमाणांत प्राणिमात्रांत दिसतात; **भूतांकुर, अंकुरणें** पहा; **आकार भूतें** १८·९१०, आकारा पाठ ग्राह्य वाटतो; **भूताकार, आकारणें** पहा; **भूताकृति, आकृति** पहा; **भूताभास, आभासणें** पहा; **भूतउर्मी** १३·४८९ (२); **भूतकर्म**—तैसा भूतकर्मि अनासक्तु। मीं भूतीं असें॥ ९·१२८ (२); **भूतक्रिया** १३·९३, **–ग्राम-क, ग्राम** (२) पहा, **–चेष्टा**, प्राणिमात्रांचे व्यापार, ३·१७९, **–जात, –जात** पहा, **–त्रय** ४·१७४, ज्ञानदेवी, कुंटे–'भुवनत्रयाची', ४·१७६, **भूतत्रया देहिचा देहीं लोपु आथि**, पृथ्वी, आप, तेज यांस उद्देशून, ६·२९८, यावर ६·२९९ पहा; **भूतद्वेष** १८·१३५२;

भूतप(प्र)तीति १३·१०५२(२); **भूतभारसहिष्णु** १३·४५९; **भूतभावन,** जगाच्या कल्पनेचा आधार, ९·८५(१), १०·१६५ (संशोधन), **भूतभावना आरोपी,** भूतांच्या कल्पनेचा आरोप करतो, ९·७८; **भूतभावीं**— पाहे पां तरंग तरि होंत जाति। परि तेथें उदक तें अखंड असतें। तेवि भूतभावीं नाशवंत। अविनाश जें ॥ ८·१७५, नाशवंतें पाठ ग्राह्य वाटतो, तरंग येतात व जातात पण पाणी तसेंच अखंड राहतें, त्याचप्रमाणें प्राणिमात्र आले गेले म्हणजे जें अविनाश आहे तें तरंगांप्रमाणें नाशवंत आहे असें दिसतें; **भूतभेद, भेदणें** पहा, **–मात्र, मात्र** (१) पहा, **–वैषम्य** १३·१०७०, **–व्यक्ती** १३·१०५०, १८·५२८, १८·५४२, **–शाखा** १५·१२३, **–श्रृष्टी** ११·२५६, ११·३४२, **–सृष्टि** ७·२२, ८·१६१, ९·११२, ९·११६, **–समुद्र** ९·११९, **–संयोगें** ८·३१ (२); **अधिभूत** पहा; **कलिकलितभूतां** १८·१७३६; **ब्रह्मादि सर्वा हीं भूतां** ९·२८८; **मनबुद्धिभूतें,** मन, बुद्धि, अहंकार व पंचमहाभूतें हीं आठ तत्त्वें, १४·११६; **महाभूतें,** पृथ्वी, आप, तेज, वायु व आकाश हीं पांच तत्त्वें, जैं महाभूतें ब्रह्मीं आटति। जीव महदादिचे ठाये फीटति। तैं देऊ होउनि जें ठाति। तें विसंवणें शेषिचें ॥ ११·४५ ९·२१५, ९·२३८, १०·७२, ११·१८७, ११·२६९, १३·४६, १३·७६, १३·९६, १६·१७२; **महा भूतांची जवनीक** ६·३०६, **महाभूतांची** असा पाठ असणें संभवतें; **महाभूतांची अभिव्यक्ति** १४·९१, **– फुडी आटणी** ६·२९०, **–चें** दळवाडें ५·७८, १०·९३ (तां), **–चें(चे) पांचै फोंक** १५·९७, **–चें बीज** ६·३२३, **–चा बुडडा** ७·६७, **–सि विश्राम** १०·१३३; **महाभूतादिकें** १३·११३०; **महाभूतपंचकु** १३·७३, यावर क्षेत्राचें निरूपण १३·७३ ते १३·१५९ पहा; **महाभूतसमृद्धि** १५·१०४; **सकलभूता(तां)चां हितीं** १२·६०; **सर्वभूतांचां अंतरीं** १८·१२९०, **–तें** ९·९६; **सर्वभूतीं** ९·४०३, १८·१७८८; **सर्वभूतात्मक** १५·२८०; **सर्वभूतव्यक्ती** ९·९९; **दोन्ही भूते(तें),** घन व द्रव पदार्थ, ६·२४०; **चयान्ही भूतें**—गीळूनि चयान्ही भूतें। आकाश जैसें ॥ १८·११३०, पृथ्वी, आप, तेज व वायु यांना; **नानाभूतैकधाम** ११·५५६; **पांचै भूतें**— ऐसीं पांचै भूतें। न साहांति एकमेकातें। १३·१४६, यावर १३·१४३ ते १३·१४६ पहा; **भूतांचीं पांचै खवलें** ८·६१; **भूतिक—पांचभूतिक** ५·५३, १३·४७; **प्रभूत—प्रभूतांचें पंचक** ११·२५६; **भौतिक**—आणि वाहतेनि भौतिकें। पापपुण्य एथ पीके। १३·१५६, क्षेत्रास उद्देशून; **पंचभौतिकिं** १३·४८९(१), **पांचभौतिक** ७·७४, १५·४४७; **भूतत्व** ९·३५४, **–त्वें** १५·४६२. (३) क्षुद्र देवता, पिशाच्च वगैरे. रात्रीसमैं स्मशानातें। भूतें जैसीं ॥ ३·११३. **क्षुद्र देवतादि भूतें** (क्षुद्रदेवतादि) ९·३५३; **भूतां बलि दीधली** १०·२३३; **आंगीं भूत भरे** १४·१५१; **भूतप्रेतकुळें** १७·७९; **भूतबाधा** २·२३४; **भूतखिचां पात्रें वोडविलीं,** भूतांना वाढण्याच्या खिचडीसाठीं, ११·३३८, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'भूतखिचा' ११·३४३, ज्ञानदेवी कोश – भूतरूप खिचडी, कुंटे – भूतांच्या नाशाला. **भूतोंडी,** भूतपिशाच्चांस दिलेली उंडी, ऐसे आसुरिये प्रकृतिचां तोंडीं। ते जाले गा भूतौंडी। ९·१८३, ज्ञानदेवी – 'भूतोंडी', कुंटे – 'भूतोंडीं', भूतबळी, ९·१८४.

भूमि–मी—जमीन, आधार, स्थान. सामान्यरूपांत हे दोन्ही शब्द ऱ्हस्वदीर्घ आलेले आहेत, म्हणून त्यांचे भाग पाडले नाहींत. तैसेनि मार्दवें पाए। भूमी ठेवीतु जाये। १३·२५४. ९·११७, १८·१६२२. **भूमीचें आये** १८·४२; **भूमीसि भार** ३·१४०, **भूमिचें मार्दव** १३·१८०; **भूमीसी सुलीनें होंति** ९·१००; **भूमीसि उतरली** ९·२२४, **– जडली** १५·१३५; **भूमि तीमे काइ** ९·१३६, **– निर्वाललेया (यां)** १८·३९, **– पेरिजे** ११·१६२; **भूमिदोखु** ६·१८४; **भूमीभागु** १८·११६३; **भूमिरसु** १४·२७९; **जन्म-भूमि** १४·१३७, **जन्मभूमि–मी**—जे जन्मभूमि परमार्थां। १·४८, १३·३६९, जे प्राणाची उघडी। जन्मभूमी॥ ६·२७३, **नरकभूमी** १४·२७२; **भोगभूमीचा राऊ**

१६·३५२; योगभूमि १८·१०६४; हृदयभूमी ६·२८७; स्वर्गपाताल भूमि दिशा अंतराल ११·२६७; भूमादिकिं १७·३६०, ज्ञानदेवी, कुंटे—'भूम्यादिकीं' १७·३६३, भूम्यादिकें महादानें १७·४४; भूमि बीज नांगरु १८·८७७.

भूमिका—जमीन, स्थळ, अवस्था. जिये अनादि भूमिके नीटे। चराचर हें चित्र उमटे॥ ११·१६०. १०·४२, १८·१०३७. उदकाचिये भूमिके १७·२७९; चिंतामणिचेया भूमिका ९·३१९; पाणियांचिये भूमिके १३·६०८; प्रपंचाची भूमिका १५·८१; संध्येचिये भूमिके १८·४२२; सरिसिये भूमिके ६·६०; भूमिका पावे १८·९५८.

भूवंग—सर्प. ज्ञाननिधीचे भूवंग ३·२३६, हा भुजंग शब्दाचा अपपाठ असावा.

भूषण—अलंकार, शोभा. मज अनावरणा आवरण। अभूषणा भूषण। ९·१६१. ९·४४२, १८·१४९१. भूषणरत्निं १८·१४२३; कर्णभूषणें १४·१८, मणि—१·५; राज्यभूषणगज १०·२१८; भूषणें, भूषण धारण करणें, अलंकृत करणें, भूषावेया लागि, भूषण धारण करण्यासाठीं, ९·३५८; भानुभूषिता प्राचिया १८·१२२९.

भूस—भुसा, धान्याचीं टरफलें. भूस बीज एकावट २·१३०; बीजा आणिक भूसा ३·२२९; भूस उपणिलेयां १८·६११ कणा भूसा १८·९२५. भुष—न संपडे गा सर्वथा। जेवि भुषिं कणु॥ ९·१३५.

भेटणें—आलिंगणें, मिळणें, गांठ पडणें, एकत्र येणें. अद्वैतु द्वैतलें भेटावा। १७·३२९. ते निज. बोधें उराउरी। भेटति आत्मेयां श्रीहरी। १८·४७; बोलतेया बोलता चि भेटे। तेथ बोलिलें हें न घटे। १८·११४७. ह्मणौनि तेया बोलतां। बोलीं बोलता मीं भेटतां। मौन होये तेणें तत्वता। स्तवी तो मातें॥ १८·११४८. दृश्य जाउनियां दृष्टें। द्रष्टेयासी चि जैं भेटे। तैं एकलेपण न घटे। द्रष्टेपण हि॥ १८·११५१. ४·१६२, ८·२५१, ११·६५६, १२·११४, १५·२५४, १६·४८, १६·४४०, १६·४५३, १८·३९५, १८·४६२, १८·४७०, १८·४८४, १८·९९१, १८·९९३, १८·९९५, १८·१०१३, १८·११२१, १८·१३९५, १८·१५५४(७), १८·१७३२. भेटलें, भेटलेच्या मागसाचें, १३·७५१, ज्ञानदेवी—'भेटलेयां', कुंटे—'भेटलियां' १३·९६०; भेटलिया मार्गी १३·४३८; भेटलेयां—जैं भेटलेयां मनें भेटे। आनंदें [illegible]। १८·१५५४(७), ९·५० [illegible], १३·११३५, १५·५५३, १७·२०७, १८·१३२६, १८·१५९७; भेटेन—[illegible] सर्वेश्वरीं। [illegible] अक्रम मूर्ती भेटेन मूर्ती। १८·१३०५. भेटौनि—[illegible] १८·३३, अनाहिन्दु भेटे १७·२२९; अमृतसिंधु भेटला ११·६३१; ज्ञेय मनें भेटेल १३·८०९; डोळेयां अंजन भेटे १·२३; ध्यानाचा निश्चयो भेटे १८·१४३; दुःखिया दुःखियें भेटलें ९·४३०; दोन्हीं बिंबें भेटलीं ११·५; बोधु मना भेटे ३·१४८; पूर्णत्व भेटे १८·१०११; माझें द्दष्टत्व मज भेटलें, ज्ञान मिळालें, १८·१११०; योगाचें सर्वस्व भेटे ६·५३; विसांवा (वां) भेटे चि ना १६·३३८; श्रीगुरु आपैसा भेटे १८·९६१; श्रीमूर्त्ती भेटावे ११·६६४; सोयरें भेटे ११·५६६; स्वामि भ(भे)टेल १३·३७८. भेटणें—परि भेटिनिया [illegible]। भेटणें नाहीं अनुसरिजां। ८·२२३, अनिष्टां भेटणें १६·४५८; भेटतखेंभ १८·९१८; आयिकें अथवा भेटे १३·४३६. भेटि—टी, भेटि——परि तुझेनिताविंवसी। भेटि नाहिं निधिमिं। १७·३०१, ११·६६०, ११·६७०, १३·१०९२, १५·३६०; भेटिचेनि पाडें १३·१०९४; आत्मेनसीं जीवासि भेटि १८·७३०, आदरा—१३·१८९, उपनिषदां—११·५७४, परमार्थेसिं—१७·४२५, वोहलागंगेची (वोहला गंगेची)—१७·३९५; भक्तां गीतेसिं भेटि करी १८·१५०३; भेटि घेयावी ६·२०६,—जालेयां १३·१०४७,—होइल ११·१; माये पूतां भेटि होए १८·१७६१, भेटि होये आणि जवळीक जोडे १०·१८३; भेटिहाटिचें कलत्र, बाजारांत भेटलेली हीनधंद्यांतील स्त्री, अविश्वसनीय या अर्थी, १८·७९४, ज्ञानदेवी, कुंटे—'हाटभेटीचें कलत्र' १८·७९७; भेटी—शानें येइजे भेटी। ध्यानाचिये॥ १२·१३६, आले ब्रह्मविद भेटी।

१६·३५२; **भोगरचना** ३·२०१, **–विशेषें** १२·१९०, **–संपत्ति** १३·७९५; **आंग-भोग** १३·२०९, **इह–** १५·१५७; **उभय-भोगुत्रासु** १३·५२२, कुंटे–'उभयभोगीं त्रास' १३·५२४; **गुणभोग** १३·९०७, **नरक–** १५·१७०, १६·४२४, **निरय–** १६·२९४, **प्रेम–** १३·४८५, **फल-ला–, फल** पहा; **राज्यभोगसमृद्धि** २·६८; **विषयभोग** ५·११९, १६·४५०, **सपुर–** २·४६; **संभोग** पहा; **समस्तभोगभरित** ३·१०२; **सुखदुःखभोगीं** १४·३४, **सुखदुःखादि भोगु** १४·३५; **स्त्रीभोगा लागि** १६·३३४; **स्वआनंदभोगाची सेल,** स्वानंदभोगाचा शेलका, निवडक भाग, १८·१७२६; **स्वर्गभोग** ९·३१५; **हातिचे भोग** १८·१८९.

भोगणें—(क्रि.) उपभोग घेणें, अनुभवणें, ग्रहण करणें, मिळविणें, सोसणें. **भोगा**—मग हा संवादु हरिपार्थाचा । भोगा बापा ॥ ३·२७१, ज्ञानदेवी, कुंटे–'भोगावा' ३·२७६. **भोगावा-वी-वें**—आह्मीं जें जें जोडावें । तें समस्तीं इहीं भोगावें । १·२१७, तेवि चि जीविचेया हांवां । विषय-वासनांचा मेळावा । केला परि तो भोगावा । अथैं किं ना ॥ १६·३४०. १·२५९, २·४५, २·२१९, ४·५, ११·५८०, १६·१६५, १७·१३४ (२); **भोग भोगावे** १·२११, ३·१८५; **भोगावया** ११·१७१, **–वेया** ६·११४, ९·३९९, १६·३४१, १६·४१७, १७·२४४, १७·३६८, १८·२३१, १८·३१६, १८·४८३, १८·५६५, १८·१४६५; **भोगि**—तो सुरवाडु वस्तिकर । न भोगि काइ ॥ १७·८८, **भोगिं—आश्चर्यांचीं कव्रतिकें भोगिं** ११·१४७; **यश तूं भोगिं** ११·४७४; **भोगिजत**—जो भोगिजतु असे आनंदु । आनंदें चि ॥ १५·५१३, **महासुखाचा सोहला भोगिजत** ११·४९८, **स्वानंदराज्य–** १७·४२३; **भोगिजति**—भोगिजति शब्दादिकें । विखाभरणें ॥ १५·३२८, **भोग भोगिजति** १·२३५; **भोगिजे**—हें शब्देंविण संवादिजे । इंद्रियां नेणतां भोगिजे । १·५८, परि ते (तें) वेगळेपणें कां भोगिजे । जैसें पक्षियें फल चुंबिजे । जैसें तैसें नव्हे तेथ विसरिजे । भोगितेपण ॥ ५·१३० (१), हें ब्रह्मसुखावर रूपक आहे, पक्षी फळ खातो तेव्हां पक्षी, फळ व खाणें हीं निरनिराळीं दिसून येतात, तसें ब्रह्मसुखाचें नसतें, त्यांत ज्ञाता, ज्ञान व ज्ञेय हीं एक होतात व भोगितेपणही नाहींसें होतें; १·२१३, २·२३४, २·२४६, ३·१२५, ६·६८, ८·३२, १३·५९, १५·४१७, १६·२९७, १८·८०, १८·९२०, १८·११३४, १८·१२०९, १८·१३३६; **आत्ममरण भोगिजे** १४·१२९, **आत्मरिद्धि–** १८·१००३, **मनाचेनि आंगें–** ६·२४, **सोहला–** १८·७९९; **भोगित—आर्त्ती चि भोगित** २·१७०; **भोगित होंता** १८·४००; **भोगितसे** १८·१०८९; **भोगितां**—भोगितां चाड दूणावे । पढियंतां ठाइं ॥ १८·७८, ३·२१९, ४·१००(१), १२·२०८, १३·५७५; **अनुरागु भोगितां** १·६०, **तरुणेपण–** १३·७५८; **भोगिताति** ८·१२२; **भोगिति** १५·३७४; **भोगिला-ली-लें**—भोगिली निःसंगता । कामेंविण ॥ ५·९६, ४·१००(२), १८·७९७; **विखो भोगिला** १५·३३९; **भोगिसि—भोग भोगिसि** ९·३९४; **भोगी**—तंव प्रकृति उद्यमु करी । मग पुरुषु भोगी ॥ १३·९७३, काइ मन नपुंसक । किं ते (तें) भोगी तीन्ही लोक । १३·९८४, ३·१२३, ३·१२४, ३·२६६, ५·५४, ७·४८ (गी), ९·४४१, १३·४०२, १६·३०५, १८·८६८, १८·११३१, १८·११३८, १८·११४१, १८·११५८, १८·११८६, १८·१५२७; **करि तो भोगी** १६·३०४(२), **भोग–** ६·४४१, **गुणातें–** ९·२७८, **रुद्धी न–** २·३६३; **भोगीं—ध्यानीं चि भोगीं** ११·३४४, **हृदयीं–** ९·१३४; **भोगीत असे** ९·३२४, **भोगीतसे** १८·८७३; **भोगीति–आवडि भोगीति** १६·७६; **भोगीतु—उत्साहो भोगीतु असे** १८·१०६०; **भोगीसि—ऐक्य भोगीसि** १८·१३५४; **भोगुं**—न येति भोगुं सति-यांचें(चे) । प्रेमभोग ॥ १३·४८५, **भोग भोगुं न लाहे** ३·१०८; **भोगुनि** १८·१७२७; **भोगूं**—आजि भोगूं ना बरवें । हातिचे भोग ॥ १८·१८९, ज्ञानदेवी, कुंटे–'बरवे' १८·१९१; **भोगूं पाहाति** ३·१२८; **विषय भोगूं न लाहे**

१६·४४६; **भोगूनियां**—हे विश्वरूपाचे सोहळे। भोगूनियां निवाले डोळे। ११·५९६, **भोगिता**, भोगणारा, **डोळे भोगिते जाले** ११·२०६; **भोगितेयाचेनि पवाडें पूरे**, भोगणाराच्या इच्छा पुरवितें, ८·२६१; **भोगितिया**—परि भोगितिया नाराणुका। भेटणें नाहीं क्षुधादिकां। ८·१२३, मला हृदयांत ठेवून कितीही सुख घेतलें तरी तृप्ति होत नाहीं, भूक व तहान लागत नाहीं; **भोगितेपण**, भोक्तेपण, ५·१३०(२); **भुक्ती**—मोहमहिषभुक्ती। आनंदली असे॥ १८·१६४५, मोहरूपी महिषासुराला मारून झालेल्या आनंदांत राहिली; **भोक्ता**, २·२५०, ४·११८, ९·३४७, १७·१२४, १८·३१४(२); **करिता भोक्ता** १५·३१८, १५·३२९, **कर्त्ता भोक्ता** १७·१२१; **भोक्ताभोग्य** १८·२५८; **अभोक्ता** ९·१६४, १३·९७९ (१); **भोक्ते** १३·८७५; **भोगवणें**—अतींद्रिय परि भोगवीन। इंद्रियांकरवीं॥ ६·३६, जन्मकोडी दुःखें। भोगवी जीउ॥ १३·३२, द्रुति अलीं करवि भोगवी। १८·२७४, १३·९७९ (२), १५·१४, १६·६, १८·९९, १८·५६६; **भोगविजे** १८·१२८८; **धर्माधर्म भोगवी** १६·३०४(१); **ब्रह्मानंदु उघडा भोगवीतसे** १८·१५६७; **भोग्य**—भोगण्यास योग्य, आवश्यक असलेलें भोगणें, भोग्य चि ते (तें) निवारी। कल्मषातें॥ ३·१२२, जें योगियांचें भोग्य। भोगधन जो॥ ८·२६६, ह्मणौनि भोग्य तें त्रिशुद्धी न चुके। ११·३९७, हा सात्विकु होये भोग्य। तैं भोगावें आरोग्य। शरीरा भाग्य। उदैलें जाणों॥ १७·१३४ (१), ३·१२७, १७·१३०, १८·२५३; **भोग्य-जात**—न भोगितां भोगिलें। भोग्यजात॥ ४·१०० (३), ९·४९१; **स्वभोग्य—स्वभोग्येंसीं भोक्ता एथ वसे**, भोक्ता जो जीव तो आपणांस भोगावें पडलेल्या सुखदुःखासह येथें (देहांत) राहतो, १८·३१४(१).

भोगणें—(ना.) **भोग, भोगणें** (क्रि.) पहा. तैसें प्रकृति जालेपणें। पुरुषा गुण भोगणें। १३·१००८. तैसीं चि तिया संगति। इंद्रियें आपुलालां अर्थी। वर्त्तेति तेया नांव सुभद्रापति। भोगणें जेया॥ १५·३४२. **इहिकिचें भोगणें** १३·५१९, १७·४१८; **निर्गुणें गुणातें भोगणें**, स्वप्नवत असतें या अर्थी, १३·९०६, **सुखदुःखाचें**— १३·९७८; **भोगणें भोगीं थोके** १८·८१, ज्ञानदेवी—'भोगणें भोगितां थोके' १८·८२; **भोगणेयां हीं मीठी पडे**, भोगणें ही बंद होतें, थांबतें, ९·५०, ज्ञानदेवी —'भोगणेयाहि', कुंटे—'भोगणे याहि' यावर इतर विषय नकोसे होतात, भोगापूर्वीच सुख होतें, असे अर्थ दिले आहेत, ९·५०; **एणें जाणें करणें हान भोगणें** १५·३४०. **भोगणां**—कां आरिसेयासि आरिसा। उट्टूनि दाविला जैसा। देखणां अतिसो तैसा। भोगणां तिये॥ १८·११३३, एक आरसा स्वच्छ करून दुसऱ्या आरशापुढें धरला तर दोन्ही आरसे एकमेकांना पहाणारे होतात, त्या पहाण्यांत द्रष्टेपणाची भर पडते.

भोंगल—तुतारी. १·१३३.

भोज—करामत, आवड, आनंद, प्रेम, कौतुक, चित्र, प्रतिमा, वैभव. जेणें जग आपुलिं भोजें। नाचविजत असे॥ ३·२४४, आपल्या करामतीनें जग नाचविणाऱ्या अहंकारास उद्देशून. डोइये ठेविलेनि भोजें। देवलविसें फुंजे। १३·७१४. **प्रेमाचिं भोजें** १३·३९०; **पर्वविशेषें भोजें पूजा आन** १३·८१४; **भोज वळघे** १४·१९९; **कोडें भोजें नाचति**, आनंदानें व कौतुकानें आईबाप नाचतात, यावर **बलि—ली** पुढील **बलिया** (२) पहा, ९·५०६; **निश्चयाचिं भोजें नाचतु**, निश्चयाच्या आनंदानें नाचतो, १०·१५७; **वाचेपुढां माझें नाम भोजें नाचे** ९·२०५; **वाळभाचें चि भोज नाचतसे** ६·१२३; **महा-भयाभोज दाउनियां**, मोठें भय वाटणारें आपलें वैभव दाखवून, ११·३६०, ज्ञानदेवी—'महा-भयाचें भोज', कुंटे—'भयाचें भोज' ११·३६५.

भोजन—आहार, जेवण. भोजन करितां विषीं। यां तिहींतें हीं न लेखी। आहारिं मीति संतोषीं। माप सुये॥ १८·१०१९, जेवणाच्या बाबतींत, (आंगीं शक्ति यावी, भूक पूर्णपणें जावी, किंवा जिभेचे लाड पुरवावे, १८·१०१८ पहा) या तीनही बाबतींना महत्त्व देत नाहीं, अल्पाहार घेतो व संतोषाचें माप घालतो, उगाच अन्नाची भर करीत नाहीं या अर्थी, ज्ञानदेवी, कुंटे—

'माप न सुये' १८·१०२५. ३·१२२, ११·५४४, १७·२४२, १८·११९. अखाद्याचां भोजनीं १७·१६२, –चेनि भोजनें १८·८०३; भोजनव्यापारीं १८·१०९७; भोजनसुख १८·१८५; सिद्धसाध्यभोजनीं, तयार केलेल्या व तयार करावयाच्या अन्नानें जशी सारखी तृप्ति होते, ज्ञानयोग व कर्मयोग यांना उद्देशून, ३·३८.

भोला—भोळा. गीता ईश्वरु भोला १८·१६८९.

भौतिक—भूतणें पहा.

भौम—(१) मंगळ. भौमा नांव मंगलु, अमंगळ ग्रहाला मंगळ हें नांव, हा उद्देश, ५·११५. (२) भूमीसंबंधीं. सार्वभौमपद १६·२२९.

भ्रम—चुकीची कल्पना, विपरीत ज्ञान, मोहामुळें आलेला संशय. जींतला तापसु भ्रमें। १·२६९. स्मृति भ्रमा माझि बुडे। ८·२२५. पैल चालत कां आहे। किं वारेनि जांत नोहे। जना ऐसा भ्रमु जाए। ऐसेयां होइजे ॥ १३·१९६, लोकांना असा भ्रम होतो, ज्ञानदेवी – पैं चालत कां नोहे। कीं वारेन जात आहे। १३·१९७, कुंटे प्रतींत याच्याच सारखा पाठ आहे. भ्रमाचें महाद्वीप १३·९८५; भ्रमांचा वेताळ १७·२९७, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'भ्रमाचा' १७·२९८; नैष्कर्म्यतेचेन भ्रमें ४·८६; भ्रमु पडे १५·१३४; भ्रम माजविला १८·१८०; भ्रमें ह्मणे १८·३२४; भ्रमातुकातें बैसवी ६·१६९, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'भ्रमतयातें' ६·१६९; भ्रमहत ५·५७; जगद्भ्रमाचें आकाश १५·८२; मतिभ्रम—मतिभ्रमाचा जरंगा ७·८३, –चे पासवणे ७·१६७, मतिभ्रमें ३·१७५; मोहभ्रमें १४·३२८, समाधि–, समाधीच्या मोहांत पडून, १६·२९६; संमोह–भ्रम–मासे ७·७५; सभ्रम—जे माझिये भूली सभ्रम। नेणति लोकु ॥ ९·३५९, माझ्यावर लुब्ध होऊन जे भ्रमयुक्त झाले आहेत ते इतर लोकांकडे लक्ष देत नाहींत. भ्रमणें, भ्रांत-ति, संभ्रम पहा.

भ्रमणें—फिरणें, भास होणें, चुकणें. जैसा रंकु भ्रमला। ह्मणे जा रे मी राउ आलां। १४·८३. १·१८७, २·१११ (मे). भ्रमत—ब्रह्मकटाह भ्रमत ११·१४९; वायां भ्रमतु आहासि २·१४०; भ्रमितें १३·६४, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'भ्रमतें' १३·६३; भ्रमले—मोहमदिरा भ्रमले ३·१९३; भ्रमलेपणें २·९८, ६·७४; भ्रमुनि—बुद्धितें भ्रमुनि गीली ८·२०७; भ्रमे—चक्र भ्रमे १८·३०८; भ्रमण, भ्रमण-चक्र १३·४८७. परिभ्रमणें—उपजे तें नाशे। नाशलें पुनरपि दीसे। हें घटिकायंत्र तैसें। परिभ्रमे ॥ २·१५९. ३·६१ (मे).

भ्रंशणें—नाश पावणें, पतन होणें. एथ कौमारत्व दीसे। मग तारुण्यें तें भ्रंशे। २·१०९. तेवि आकारलोपा सरिसें। जगाचें जगपण भ्रंशे। ८·१६९. जें कल्पनालोपीं भ्रंशे। आणि कल्पने सवें (कल्पनेसवें) होये॥ ९·९०. २·१४१, ३·२२७, ८·६६, १५·४६६. दृष्टिचें तेज भ्रंशे २·५६, वियोगावेगळें–, हा वियोगवेळे असा पाठ असणें संभवतें, ८·३१, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'वियोगवेळे' ८·३१. भ्रष्ट—पतन पावलेला, कर्मभ्रष्ट १५·१६८, योग– १०·२६. भ्रंश—मोडणें, नाश, पितृपक्षु पोखतां भ्रंशु। चंद्रा जैसा ॥ १६·१०६, १·२५६; चैतन्याचां भ्रंशीं २·३२८; पारत्रिकासि भ्रंशु २·२०; बुद्धी भ्रंशु १·१८८; स्मृतिभ्रंश २·३२५, २·३२७.

भ्रांत—भ्रम झालेला, मोहांत पडलेला. जेयाचेनि संगें ब्रह्मभाउ। भ्रांतांसी गा॥ ६·१०२. किं भ्रांतांचि कामु। विषयां वरि ॥ ९·५९. १५·३१८. भ्रांतें वेंटाळिला असे ११·४०२, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'बहुतें मोहें' ११·४०७. सभ्रांत १३·९०२.

भ्रांति-ती—भ्रम, भास, संशय, खोटें. भ्रांति—जें होये जाये हे भ्रांति। ह्मणीनिया(यां)॥ २·१०२. कां विवेकु हा नोलखे। भ्रांतितें ॥ ५·८९. म्हणे हें चि एक आथि। एर जाणणें ते भ्रांति। १३·६१९. तेणें ब्रह्म एक आथि। एर आघवी चि भ्रांति। १८·९९६. २·८७, २·९९, २·१३३, २·१४३, २·२२२, ३·६६, ३·२४२, ४·२६, ४·११३, ४·१९६, १०·२०४, ११·६८०. भ्रांतिचेनि खडुलें ७·७६; भ्रांतिचे(चें) दांग १५·४५०; भ्रांतिचें मसैरें ५·८३, –चा सागरु ४·१७०; भ्रांतिबुद्धी ४·४५, –लेशा ३·१२४, –सेजे ५·४७; रूपेयाची भ्रांति, रुपें आहे हा भास, १३·११२३; आत्मभ्रांति साटिं, आपल्या

स्वरूपास विसरला म्हणून, १५·२६८; **आत्मभ्रांतिछाया,** आत्मरूपाविषयीं संशय हीच छाया, १६·१०. **भ्रांती**—देवा तैसें मज जालें। जें मन हें भ्रांती ग्रसिलें। २·५७. २·१०४, १४·८५. **भ्रांती कवळुनु** २·७५, **–सांडिला** २·६९; **भ्रांतीपासौनि हीतलें** ५·३४.

भ्रामक—लोहचुंबक. जडपण जवळिका। लोह चाले तरि चालो कां। कोणु सीणु भ्रामका। सन्निधानाचा॥ ९·११५. १३·१११७. **भ्रामकाचेनि संगें** १८·१३०२; **भ्रमक—भ्रमकाचेनि सन्निधानें** १३·१३९, हा पाठ भ्रामकाचेनि असा असावा, ज्ञानदेवी, कुंटे–'भ्रामकाचें' १३·१३९.

म

मकर–मगर—सुसर. **मकर—मकरोदरिं गुपितु** १८·१७३१, **उदर** पहा; **मकरतोंडा मागिलीकडे,** रथाच्या दांड्याचा अग्रभाग मगराच्या तोंडासारखा असावा, या दांड्यामागें सारथ्याच्या आसनावर, ११·२८८; **मकरध्वज,** कामदेव, मदन, एणें आथवेनि मकरध्वजा। जोडली बरव॥ ११·५९१, (श्रीकृष्ण हा विष्णूचा अवतार व मदन हा विष्णूचा मुलगा या नात्यानें मदन हा तुझा मुलगा म्हणून) तुझें सौंदर्य त्याला लाभलें. **मगर**—ते विषयमगरीं सांडिले। चघळूनियां॥ ७·८२.

मकरंद—मध, सुवास. **मकरंदकणाचा चारा** ११·१५८; **ज्ञानमकरंद** १·१८; **मकरंदातें,** सुवासाला, १०·१११; **असौरभ्यमकरंदु (असौरभ्य मकरंदु),** नाकानें न घेतां येण्यासारखा सुवास, १५·७४.

मकार—ॐकारांतील तिसरी मात्रा, योगांतील आज्ञाचक्र. मकारु महामंडल। मस्तकाकारें॥ १·१९, गणपतीवर ॐकाराचें रूपक बसविलें आहे. भ्रूलतां मागिलीकडे। तेथ मकाराचें चि आंग नडे। ६·२१३, भिवयांच्या मागच्या आज्ञाचक्रांतून पुढें जाऊं शकत नाहीं. **मकारांत गहन सोपान सांडूनियां,** मकाराची शेवटची पायरी जे चढून जातात, १२·५६.

मख—यज्ञ. तैसा स्वधर्मु(मे)रुपु मखु। हा चि सेव्यु तुम्हां येकु। ३·९३. **शतमखोत्तीर्णकरा हातीं** १०·२२०, **उत्तरणें** (२) पहा.

मग—नंतर, त्यावर, तशांत, असें आहे तर. १·१३, १·११७, २·१, ३·१, ४·५, ४·७०, ५·१, ६·२४५, ७·१, ८·१, ९·१, ९·३५, १०·१६, १०·२९९, ११·१७, १२·४७, १२·५४, १४·११, १४·१२, १५·७२, १५·८३, १७·२५, १८·१७, १८·६४, १८·१५७३, १८·१६०८. **मग यावरि** १०·२७.

मंगल—(१) शुभ, पवित्र, कल्याण. जेयांचिये दीठिचां उत्संगीं। मंगल वाढे॥ ९·४७३. जेथ मंगलाचां अंकुरीं। सवें चि अमंगलांची आहे पोहोरी। ९·४९८ (१), मंगलकारक घटनेच्या अंकुरांतच अमंगलाची कीड असते, जन्माबरोबर मृत्यु हा असतोच यास उद्देशून. जेथ तो श्रीवल्लभु। जेथ तो भक्तकदंबु। जेथ सुखें तेथ लाभु। मंगलांचा॥ १८·१६३६. **मंगलउखा** ५·१४१; **मंगलमणीनिधाना** (संबोधन), कल्याणरूप रत्नांची खाण, १०·३; **निजजनाखिलमंगला** (संबोधन), आपल्या भक्तांचें संपूर्ण कल्याण करणारा, १८·१. **परममंगल–धाम, परम** पहा; **सर्वमंगल—सर्वमंगलीं वर्षतें,** संपूर्ण कल्याण वर्षणारें, १८·१७७५. **अमंगल** ९·४९८ (२), १८·६४७, **निरस्ताखिलामंगला** (संबोधन) १८·५, **निरसणें** पहा; **विदलितामंगलकुला,** (संबोधन) १८·२, **कुल** (३) पहा; **मांगल** पहा. (२) मंगळ ग्रह. ५·११५.

मछ—मासा, मत्स्यावतार. कां निर्जलिचा सागरा। आला मछु॥ १३·३८०, सुकणाऱ्या पाण्यांतील मासा जणूं काय समुद्रांत आला, उत्तम लाभ झाला या अर्थी. **मछ कूर्मु,** या अवतारांस उद्देशून, ११·८४; **मछप्रसवसृंगी** १८·१७३२, **प्रसवणें** पहा.

मज्जा—हाडांतील मऊ पदार्थ. ६·२१८.

मठ—(१) झोपडें. घटाकारें वेंटाळलें। तैं नभ गमे वाटुळें। मठिं तरि चौफळें। आयें दीसे॥ १३·८९३, मडक्यांतील पोकळी वाटोळी दिसते,

झोपड्यांतील चौकानी आकाराची दिसते, यास उद्देशून. **निर्गुडु मठु** ६·१७९, **गुड** पहा, ज्ञानदेवी, कुंटे–'निगूढ मठ' गुप्त, निर्जनस्थानीं या अर्थी, हा पाठ अधिक चांगला वाटतो. (२) मडकें. ना तरि मठीं आकाश जैसें। मठाकृती आवरलें असे। २·१४२ (१), मडक्याच्या आकृतीनें समावेश करून राहिलें आहे. जैसा मठु गगना भरैनि। गगनीं चि आथि॥ ८·५९. **मठाकारिं व्योमा नांव**, मडक्यांतील पोकळीस मठाकार आकाश हें नांव देतात, आत्मा देहांत अशाप्रकारें असतो हा उद्देश, १३·११०९, यावर १३·११०१ ते १३·१११३ पहा; **मठाकृती** २·१४२ (२); **घटमठ, घट** पहा.

मंडण–न—शोभा, भूषण. **मंडण**—जो मंडण होये सभे। संतांचिये॥ १८·१५०७. **मंडन** १८·५८४. **मंडित–पुंज** पहा.

मंडप—मांडव. महाभूतें तो मंडपु। भेदु तो पशु॥ ९·२३८. **धैर्यमंडप** ९·१९०; **कुंडें मंडप वेली** १६·३८२; **कुंडमंडपवेदी** १७·१७८.

मंडल—वर्तुळ, घेर, परीघ, बिंब. रश्मिकर मंडलिं। सूर्याचां॥ १३·१०७९. **अर्कमंडल**, सूर्यबिंब, १५·४९७, **आदित्य**– ११·२०९, **इंद्रियप्रौढी**–, सर्व इंद्रियांच्या सामर्थ्याला या अर्थी, १८·३४७; **महाराष्ट्रमंडळीं** १८·१७८१; **सूर्यमंडल** ११·७४; **मंडल आणि चंद्रमा**, चंद्राची गोलाकृति व चंद्र, १४·४०१; **प्रतिमंडल– सूर्यप्रतिमंडल**, सूर्याचें प्रतिबिंब, १३·९०४. **महामंडल**—मकारु महामंडल। मस्तकाकारें॥ १·१९.

मढणें—आच्छादणें, व्यापणें, पुट देणें. स्वर्गीं सूर्यतेज वेढिलें। जैसें पन्हरेनि मेरुतें मढिलें। ११·२१७, विश्वरूपाच्या पीतांबरास उद्देशून. **मढ**—आच्छादन, कोठडी, पापणी, (फुलाची) कळी असे अर्थ घेतां येतील. **ध्यानाचां आंतुलीं मढीं कोंडिजति**, ध्यानांच्या अंतर्भागांत, हृदयांत कोंडतात, १८·७३९; **मढु फूटला**— **तृतीय नेत्राचा मढु फूटला**, तिसऱ्या डोळ्याचें आच्छादन काढलें, डोळा उघडला, कालाग्निरुद्राच्या तृतीयनेत्रास उद्देशून, ११·२९९, ज्ञानदेवी कोशांत या संदर्भात मढुचा अर्थ 'घट' व कुंटे प्रतींत 'कळी' असे दिले आहेत, ११·३०४; **मढ फोडिति**, कळ्यांचा विकास करतात, उमलवितात, १८·४६०; **मढंगण**, लेप देणें, पुट देणें, रत्नपारिखियाचां गावीं। जाईल गंडी तरि सोडावी। काश्मिरीं न करावीं। मढंगणें॥ १३·३१९, **काश्मिर** (२) पहा, या शब्दाचे अनेक अर्थ असल्यामुळें व **मढंगण** ऐवजीं **मिडगण-णें तेथ जे** असे पाठ इतर ठिकाणीं आल्यामुळें, निरनिराळ्या पाठांची निश्चिति करणें व अर्थ लावणें अवघड झालें आहे, **मिडगण तेथ** असा पाठ घेतला तर **काश्मिर** चा अर्थ (१) घेतां येईल; **मिडगण**चा अर्थ कुंटे प्रतींत 'स्तुति' दिला आहे, तेथें **काश्मिरचा** अर्थ (३) घेतां येईल, १३·३२० ओवीचा अर्थ लक्षांत घेतां **काश्मिर** (२) पुढें दिलेला पाठ व अर्थ ग्राह्य वाटतात.

मणि–णी—**मणि**–(१) रत्न, कांचेचा मणी. मियां त्रि विश्व धरिजे। जैसें सूत्रें मणि॥ ७·३१. **मणिभूषणें** १·५. (२) अंडें, गर्भ. **मणिज**—पक्षी, व्योमवायुवहें। वांटलेनि गर्भरसें। मणिजु उससे। अवेवु तो॥ १४·९८. **स्वेदज जारजें उद्भिज मणिज** १५·१४७. (३) योगांतील एक चक्र. **मणिकुलेंसीं** ६·२१५, ज्ञानदेवी, कुंटे–'मणिपूरेंसीं' ६·२१५. (४) **मणिपुष्पक**, सहदेवाच्या शंखाचें नांव, १·१५०. **मणी—रत्नें मणी दोरी** १८·५४; **मंगलमणीनिधान** १०·३, **मंगल** पहा. **शिरोमणि-णी** पहा.

–मत्—शब्दास जोडून, माझा-झी-झें या अर्थी. **मी–मीं** पहा.

मत-त्त—अभिप्राय, विचार, विचारप्रणालि, तऱ्हा, अधिकार. **मत**—वारा हिंडतु असावा। हें कोणाचें मत॥ १३·५६, अधिकार. जैं आलोडिजति कोडी। मतांचिया॥ १३·३१७, निरनिराळे विचार पंथ. ३·४०, ३·१८९, ५·१५७, ९·२७३, १३·१५७, १३·२३७, १३·३२७. **मतांगें** १३·३३३; **मतांतर—प्राप्तें मतांतरें** १३·३१८, **अंतर** (२) पहा; **मतपत्रिका**, मान्यतेची सनद, मान्य होईल असा आधार, १३·६७, **–मुगुताकिं**, मतरूपी मोतीं पाहून, १३·५२, **–वाद** १३·१०४४; **बौधमतसंकेत**, बौद्धवार्तिकांनीं

प्रतिपादलेलें बौद्धमत, १·१२; **विहंगममतें,** पक्षांच्या रीतीनें, ३·४३; **सांख्यमत-संस्था** ३·३३, **सांख्ययोगमतें,** सांख्यांच्या योगमतानें, १३·९१. **स्वमत**—आणि स्वमताचिया निर्द्धारा। लागौनियां धनुर्द्धरा। प्राप्तां मतांतरा। निर्वंचु कीजे॥ १३·२४०. १३·२४२.

मत्त—(१) मत या अर्थी. **मत्त** ३·२, हा **मत** शब्दाचा अपपाठ असणें संभवतें, ज्ञानदेवी, कुंटे– 'मत' ३·२.(२) उन्मत्त, माजलेला, ३·१३९, ७·१६४.

–मंत—शब्दास जोडून, त्या त्या सहित या अर्थी. परिशिष्ट (४) पहा.

मति–ती—बुद्धि, विचार, कल्पना. **मति**–कां जैं दीठिवा तुमचा वर्षे। तैं सकलार्थसिद्धी मति पीके। ९·२५. हें विश्व चि माझें घर। ऐसी मति जेयाची स्थिर। किंबहुना चराचर। आपण जाला॥ १२·२११. १३·७७१, १३·८२५. **मति पोतडी** १४·१७; **मति पावे** १३·६३०,**–न फांके** १३·६३७, **–मेरु होये,** स्थिर होते, १३·६१९; **मतिगंगा** १४·२२, **–भ्रम, भ्रमणें** पहा, **–वंत** १३·४१, **–वसें** ४·६९; **अतिमंद,** हा पाठ **मतिमंद** असणें संभवतें, १·७३; **अन्यथामतिनिर्देतें** १६·११, **अन्यथा** पहा; **अहंमति—अहंमतिचां जल्पवादिं** ७·१०३; **कुल्लालमतिचे गर्भ,** कुंभाराच्या कल्पनेंतून निघालेले आकार, ९·७३; **दुर्मति** २·२४३, ८·१४०; **शुद्धमति** ९·४०; **सविवेकमतिपाटव,** आत्मानात्माचा विचार करणारी बुद्धीची कुशलता, ९·२४१; **स्वमतिं** १३·६१,**–तें** १३·६४९. **मती**—जेयांचिये मती ओलावा। विवेकाचा॥ ९·१८८. पसरिलिया मती। भक्तीवीण॥ १२·६०. १·२२, २·२८३, ३·५६, ७·१९०, ९·२७, १०·१९४, ११·७६, ११·२१०, १२·९५, १२·१२२, १८·१२७३. **जेयां गती मती मीं चि शरण** ९·४८५; **अंतिचीया मती** ९·४१३; **योगीश्वरांचिया मती** २·१७६; **वेदांचिये ही मती** ११·१८३; **वेदादिक प्रज्ञा मती** १०·१६१; **मती उठिती जाली** १०·३०६; **शंभूचिये मतीसि नांगवे** ११·२७; **मती वाहविलां** १३·३१५,**–वेचिलिया** १३·७०; **मतीसारिखे बोलिले,** माझ्या बुद्धीप्रमाणें निरूपण केलें, १०·३९; **कालमती कारण,** बुद्धीला स्फूर्ति होण्याचें कारण, गुरुभक्तीस उद्देशून, १३·४५०; **बालमती** ९·१६, **महा–,** १·३२, १०·२१०, १०·२४३, १३·९०, १३·६५१, १३·८०५, १३·८७९, १५·२९८, १८·८७६, १८·१०८९; **व्यासादिमहामती** १८·१६९६; **व्यासमती** १·३९.

मंत्र—उपदेश, गूढ शक्ति असणारीं अक्षरें, शब्द इ. आगा वावना वर्णां परौता। कोण्हीं मंत्रु आहे पांडुसुता। १८·३७१. ९·३६०, १२·९६; १३·६३४, १७·३४९. **मंत्र अक्षरें** १५·५४३, **मंत्राची कडसणी** १८·३७२; **मंत्रांचिं बीजाक्षरें** १६·१२७; **सर्व मंत्रांचा राजा,** ॐकार, १७·३३९; **अशौची मंत्रें बीजें** ९·१७६, हा पाठ **अशौचा** असा घ्यावा; **आव्हान मंत्र** (न.), ज्ञानाचा, १८·७०; **गुरुनामाचे मंत्र** १३·४४६; **युक्तित्रयाचां मंत्रीं** ४·१२५, सं. वा. श. पहा; **सारासारविचारु मंत्रु** ६·४४४; **मंत्र देखिला** १७·३२९; **मंत्रु सीखे** १३·८११; **मंत्रावतार** १·१०९; **मंत्रादिक** १७·१९१, **हविर्मंत्रादीक** ४·११९; **मंत्रप्रतिपाद्य—गीता हे सप्तशती मंत्रप्रतिपाद्य भगवती** १८·१६४५; **मंत्रयंत्र विधानें** ३·९०; **मंत्ररहस्य,** गीता मिळवून देते, १८·१५०२; **मंत्रविद्या—मंत्रविद्येसि माहेर,** वेदमंत्रांचें माहेर, ब्राह्मणांस उद्देशून, ९·४७१; **जपजपमंत्रें** ९·२२५; **नाममंत्र** १६·१०३; **ब्रह्माइ(हं)मंत्रें** ४·१५०; **सिद्धमंत्र** १८·९४५; **सोहंमंत्र—सोहंमंत्रीं दीक्षितिं,** यज्ञकर्ता मी ब्रह्म आहें या मंत्रानें अग्नींत आहुती घालतो यास उद्देशून, ४·१३५; **महामंत्र—विवेकें महामंत्रें** ९·२४२; **अविवेकमहामंत्र,** अविवेक हा तमोगुणाचा महामंत्र आहे यास उद्देशून, १४·१७५; **मंत्रु** ९·२६६, ज्ञानदेवी, कुंटे– 'मंत्र' ९·२६७; **मंत्रज्ञ** १·१९०; २·३१२; **मांत्रज्ञ** हा पाठ **मंत्रज्ञ** असा घ्यावा २·२३४. **अमंत्रि—अमंत्रिया राज्याची परि,** प्रधान नसलेल्या राज्याची दुर्दशा होते यास उद्देशून, १३·५५५.

मत्सर—असूया, द्वेष. जरि वधु घडे मत्सरें।

१·२४३. ४·११२. **सद्गुणिं मत्सरु** १३·७२१; **मत्सरु वाहे** १६·२३०.

मथणें—घुसळणें, एकावर एक घांसणें. ना तरी शब्द ब्रह्माब्धी (शब्दब्रह्माब्धी)। मथिलें व्यासबुद्धी। १·५१. जैसें काष्टें काष्ट मथिं(थि)जे। १·२४२. **मथित—सर्वार्थांचें मथित सार,** आत्मानात्मविचारांत सांख्य, योग व कर्म यांचें स्थान, १३·१०४२; **सर्ववाङ्मयाचें मथित,** गीतेस उद्देशून, १८·१३१४; **सुमथित** १०·२१८; **मथितां,** मंथन करीत असतां, १८·१४६६; **मथिलेयां**—कां मथिलेयां हिं लोणीं। कांजी नेंदी॥ १६·१२४, ज्ञानदेवी, कुंटे–'लोणी' १६·१२५; **मथुनि—मथुनि आइतें सार काढिलें** १५·५३८; **मथुनि घेतलेयां,** लांकडावर लांकूड घांसून, १८·१३९९; **मथूनि घेपे** १८·४१२; **मथन** ४·१३१; **अमृतमथनां-(ना) सारिखें** १८·१४७२.

मंथर—सौम्य. येथें लाजेनें मंद पावलें टाकणारी, कां कामिनी कथा पासीं। मंथर होय॥ १८·१०७५, ज्ञानदेवी–'थिरु होये,' कुंटे–'स्थिर होय' १८·१०८१.

मंथा—घुसळण्याची रवी. **मंथा विवेकु केला** ४·१२९.

मद—(१) हत्तीच्या गंडस्थळांतून निघणारा स्राव. **मदाचां गंधानीलीं** १७·६; **मदमुख,** मदांध हत्ती, २·२१५, ११·३८९, १८·७३३; **महामद भद्रजाति,** उन्मत्त झालेले (उत्तम) हत्ती, १·१३४; **बोधमदामृत** १·१६. (२) उन्मत्तपणा, ताठा. आणि वयसा वित्तकामु। येयांचा वाढवी संभ्रमु। ह्मणौनि मदें आश्रमु। बंधला तेथ॥ १८·७५५. ११·४५७, १३·१७१, १८·७५७. **कर्तृत्वाचा मद** १८·२०३; **मदाचा तंव जरा आंगीं चढत,** जरा (२) पहा. **मदत्रय** ७·७३, सं. वा. श. पहा; **मदमीन** ७·८१; **अभिमानमदें** १·२३६; **इछामदाचां (इछा मदाचां) थावें लागली,** १३·९६५; **इंद्रियमद** ३·१०३; **पत्रालंबनमदें (पत्रालंबन मदें)** १३·६८, ज्ञानदेवी, कुंटे–'पत्रावलंबन मदें' १३·६७; **मौढ्यमद,** मौढ्य पहा; **शमदममदनमदभेद** १८·७, दम पहा; **संपत्तिमद** ९·३७७.

मंद—हळू, कमी, कमीबुद्धीचा. पवनु अति निबैलु। मंदु झुळका॥ ६·१७५. १३·३२०, १३·४५५. **डोळे मंद जेणें पडलें(ले)** १४·१७३; **दिविं काजलि मंद प्रभा आणि** १५·८४; **दीठी मंद झाले** ७·१३५; **सहजकृपा–मंदानीलें** ७·१८२; **अतिमंद,** तेथ अल्प मीं अतिमंद। काइ होयें॥ १·७१, येथें मतिमंद पाठ असणें संभवतें. **मंदवणें–मंदवों लागे** १६·१२, ज्ञानदेवी, कुंटे –'मंदावों' १६·१२. **अमंद—स्फुरदमंदानंदबहुल** १८·५, **आनंदणें** पहा.

मदवी—उंची वस्त्र. आतां अविद्येचां गावीं। मोहाची वेढूनि मदवी। १८·६८७.

मंदिर—घर. **आपुलां मंदिरीं,** येथें हृदयांत, ९·३९३, **निदैवांचां**–३·१०९; **अ(आ)त्मप्रकाशमंदिरा आंतु** १७·४२६.

मधु—(१) मध. मधुविषिं मधुमक्षिका। लोभिणि जैसी॥ १३·५०१(१). **मधुकरि**—मधुरसादोषें। मधुकरि जचें(चे) जैसें। गृहसंगोपन तैसें। करी जो गा॥ १३·७८५(२), **मधुरसादोषें,** मधाकरितां, १३·७८५(१); **मधुमक्षिका** १३·५०१(२). (२) मधु नांवाचें अरण्य. **मधुवन** ११·१८३.

मधुर—गोड, मोहक, रम्य. परि तें रुचिकर होआवें। मधुर जैसें॥ ३·१९, औषधास उद्देशून. **मधुरिं रसिं** १७·१२४; **मधुरता** १·३६(२), ३·२०७; **माधुरी—**गोडी, तैसां बोलीं साचारीं। अवतरो माझी माधुरी। १४·३१; **माधुर्य**—माधुया(र्या) मधुरता। १·३६(१), तैसें तोडावेया संदेह। तीख जैसें काल लोह। स्राव्यत्वें तरि माधुर्य। पाहिं घाली॥ १६·११७, सत्यास उद्देशून, ज्ञानदेवी, कुंटे—'श्राव्यत्वें...पायीं घाली' १६·११८, पायीं हा पाठ ग्राह्य वाटतो; १३·२६१, १८·७८७, १८·१७०४ (१); **माधूर्य**—माधूर्यें चंद्रिका। सरिसी चि राया रंका। १२·२०३, १०·१५४, १८·१७०४ (२); **महुर** पहा.

मध्य—मधला भाग. परि तूझेया रूपा आंतु। जी उणीव एकि असें देखतु। जें आदि मध्य अंतु। यें तीन्हीं नाहिं॥ ११·२७६. **मध्य ऊर्ध अध** १४·२७६, **मध्योर्धअध** १५·७३; **आदि मध्य अंत,** यावर **आदि** (१) पहा; **मध्यान,** दुपार, किं उदेजतां चि दीऊ। मध्यान होए॥

१८·९९२, **सायंप्रातर्मध्यान्हीं** १८·११४; **मध्यान्ह**—मध्यान्हीं चि सविता । मालवत नाहीं ॥ ११·४८९, ज्ञानदेवी, कुंटे—'मावळत आहे' ११·४९४, १६·१०; **मध्यान्हवेळु** १४·११०; **सायंप्रातमध्यान्ह** १३·९१८, १४·३३०; **मध्य-भाग**—मृत्युलोकु मध्यभागु । १४·१०४, **ग्रंथाचां मध्यभागीं** १८·१२३४, **—मार्गें** ८·९३; **सीवणिमध्य** ६·१९४, यावर ६·१९२ ते ६·१९९ पहा; **मध्यमामध्यविवरें** १२·५५; **मध्यस्त-स्थ, —स्थ** पहा; **मध्यें** १·१६९, २·१५४, २·१६६, १०·२२१, ११·७; **आदि मध्यें निदानीं** १७·३५१; **आदि...निर्वाणीं... मध्यें** १०·१९८. **मध्यम**—मधलें, सामान्य, साधारण प्रतीचें. रजोगुणें निफजे । मध्यम तें ॥ १३·९६८, तेथ सत्व तें उत्तम । रज तें मध्यम । तिहिं माझि तम । सविया धारें ॥ १४·१३८, **मध्यमरात्रि** १८·३७९; **उत्तममध्यमनिकृष्ट** १८·६९४.

मध्यमा—(१) सुषुम्ना नाडी. आकळलेनि योगें । मध्यमा मध्यमार्गें । अग्निस्थानौनि निगे । ब्रह्मरंध्रा ॥ ८·९३. १८·१०३२. **मध्यमे माझि उंडी घाली** १८·७३६, **मध्यमेमाझि** ६·२४६, **—चेनि,** मध्यमेमाझिचेनि दादरेंहुनि । हृदया आली ॥ ६·२७१, **मध्यमामध्यविवरें...कोरिवें दादरें** १२·५५. (२) चार वाणींपैकीं एक. १६·२०, **परा** व **पश्यंती** पहा.

मन—चित्त; बुद्धि, विचार, तर्क, स्मृति इत्यादिकांचें उगमस्थान; हृदयांतील भाव व विकार; जाणीव; इच्छा; भान; अंतःकरणाची ओढ व आवड. ह्मणे परियसां मना अवकाशु । देउनियां ॥ १·८४. मनें करीं अव्हेरु । फळें हेतुचा ॥ २·२७६, फळहेतुचा पाठ ग्राह्य वाटतो. बोलामाझि(झि) मन मनें । आलिंगु सरलें ॥ ६·११९. बळियें इंद्रियें एंथि मना । मन एकवटे पवना । पवनु साहाजें गगना । मीळों चि लागे ॥ ६·४५८, बलवान इंद्रियें मनाच्या स्वाधीन होतात, मग मन प्राणवायूला मिळतें व मनासह प्राणवायु मूर्ध्निआकाशांत जातो. मनीं आहे तें उघड । बोल पां सुखें ॥ ११·४३७. मन सेलियेचेनि तोंडें । सैघ चारी ॥ १४·२२७. पर्वं महदहंबुद्धि । मनें महाभूतसमृद्धि । इया संसाराचिया अवधी । सासन जें ॥ १५·१०४, महत् तत्त्वापासून झालेला अहंकार, बुद्धि इत्यादि (७·१८ पहा) मिळून संसाराची मर्यादा तयार होते. १·१७७, १·२१३, २·३५, २·३८, २·३९, २·६४, २·१४८, २·२८१, २·२९३, २·३४४, ३·६५, ४·१६१ (१), ४·१६३, ५·३४, ५·३६, ६·११८, ६·३५२, ६·३६१, ६·३७७, ६·४१५, ६·४१६, ७·१८, ७·१८५, ८·१०९, ९·४५३, १०·२१, १०·९९, ११·१७४, ११·१९०(१), ११·५७९, ११·६३४, ११·६६५, १२·९७, १३·२९, १३·७४, १३·१०३, १३·११६, १३·२९२, १३·२९९, १३·३०२, १३·३०४, १३·३०८, १३·३५६, १३·३६०, १३·५२९, १३·६२४, १३·६६७, १३·६७६, १३·६८१, १३·७८१, १३·८२४, १३·८९५, १३·१०८०, १४·१९, १४·१७८, १४·२३४, १४·२४३, १५·३५, १५·२५५, १५·२७१, १५·३२८, १६·२७९, १७·५८, १७·२२६, १७·२३५, १८·८९, १८·२९५, १८·५१०, १८·७३५, १८·७३७, १८·८३६, १८·१०१२, १८·१३४६, १८·१६३५. मनाचें निरूपण १३·१०३ ते १३·११६ पहा. **मनाचा अंक(कु)रु** ५·५१; **मनाचें अयुक्तपण**—ह्मणौनि अयुक्तपण मनाचें । तें चि सर्वस्व दुःखाचें । २·३४७, **मनाचेनि—नी आंगें** ६·२४, १०·१०६; **मनाचिया आराणुका** २·८०; **मनिं आलस्य** १३·५१६; **मनाचेनि उन्मेखें** २·२८६; **मनाचा उंबरा** १८·१०२४; **मनिचें कोड** ७·८; **मनाची घडी** ६·१८८, **—चें घेणें देणें** ८·१८४; **मन केतुलें चपळ** ६·४२५, **मना चपळ स्वभाओ** ६·४१७; **मनाचां चौहटां** ८·१८२, **—चा ठाउ** ९·१७८, **—ची तारुण्यता** १४·९१, **—चें थारपण** १७·२२९, **—चीं(ची) धाप** १७·२३०, **—ची धांव** ३·२६४, **—नाखि** १२·४१, **—चा निग्रहो** ६·४२३, **—चें एक नीकें** ६·४१९, **—चां महाद्वारिं** १३·५०६, **—चा मारु** ४·२२१, ६·२८९, **—चें मेचौडें** ६·४६६, **—चें मोकळें पेटवण** ४·१३३, **—चां रथिं** १५·३२३, **—चिये राहाटी** १३·३०९; **मनिचें स्वप्न** ९·१०३(१); **मना-**

चेंडा स्वभावा ६·४१०; अमनस्थाचें मन १३·९९६(२); मनाचें मन १३·९२४, –मनपण ४·१६१(२), मनासि मनपण ११·१९० (२), मनें मन मागें घालूनियां १४·५०; इंद्रियभावां मन मूळ १३·३०२; इंद्रियांमाझि अकरावें मन १०·२०८, मनादि साहीं (ही) इंद्रियें १५·३२०, सं. वा. श. पहा; मन काइ नपुंसक १३·९८४; पंचप्राणमन ९·२११; पुढां मन करणें पाठिं १३·३६२; बालकाचें मन १८·५७४; मौआलें मनें १·५६; लोभियाचें मन १३·२०२; वातिवरि मनु—मग शशि आणि भानु। ऐसा कल्पी जो अनुमानु। तो वातिवरि मनु। गिवसितां न दिसे॥ ६·२४५, डाव्या व उजव्या नाकपुड्यांतून वाहणारे चंद्र सूर्य वायु (इडा व पिंगला) इतके स्थिर होतात कीं ते कळत नाहींत, दिव्याच्या प्रकाशांत मन शोधण्यासारखें आहे, या पाठाचा अर्थ समाधानकारक वाटत नाहीं, या पेक्षां ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींतील पाठ 'वातीवरि पवनु' अधिक चांगला वाटतो, कापसाची वात जवळ धरली तरी ती न हालल्यामुळें हे वायु कळणार नाहींत या अर्थीं, ६·२४५; व्याकुळ मन १·२०६, सावेव – १३·२९५; मनीं आठविजे ७·१४८; मना आलें २·२६५, –ये १७·५८, १७·२३५, –नये ११·६३५, –नै ये ४·२००, –नैये २·४५, २·५०, २·१५७, ११·६३२; मनातें उठवी १३·९६५, मनौनि उठी १३·२९८; मनीं उपनलीं ९·२७१, –उरिजे १·२२७; मनें कद्रसी १६·२६५; मना कळितां ५·६७; मन काललि १८·६६९, –खिरडे १६·४१८; मना गमला १०·२७८, –जाये २·३१४; मनीं झाले, उत्पन्न केले, १०·९२, मनें जाला ५·२१; मन तापे ११·३६३; मनीं तोषला ६·४८५, –धरणें, धरणें पहा; मन बाहिरें धांवे ६·१९; मनीं नुमटे १३·४७६; मना पूरिजे ना, पुरें पडत नाहीं, १३·२५०; मन भारैलें होये १४·९०; मनीं जें भावां(वा)वें ८·७५; मन न मरे ८·२०७; मनातें मानवी ७·२०; मनें मानिजे १८·४३९; मनीं मावले ९·१०३ (२); मन राहाटे (टे) ५·५३, –राहातें पावें, आवरतां येईल असें पहावें, ६·१८१; मनिं रिगौनि १८·१४५०; मनीं रिझले ५·९; मना माजि न रुचे १६·१६५; मनौनि न वचे १३·५३६; मनातें वरी १५·३७; मनें वर्जिली १४·३६५; मनी(नीं) वसे २·२५५; मनीं वाढे ४·२०३; मन वावटे, निवृत्त होतें, १४·२११, –आणिका वाहे १६·३४७, –विषायें वाहे २·३३०, –विटाले ना ४·१०३; विटाललें मन १३·१७४; मन विरमे ६·२१२, –वीरे ७·१७२; मनातें मागें सांडावें १०·१६२; मनीं हांसिला ६·६; मनें होआवें, इच्छा झाली, तयारी असली तर, २·२२९; मनीं ह्मणितलें २·३७०; मनातें अनावर ह्मणों ६·४२७; मना अभिभूत होउनि, मनाच्या स्वाधीन होऊन, २·२४८; मनेंसीं अविद्या हवीली, मनासह अविद्येची आहुती दिली, ४·१२२; मनीं आडदरु वाहे १·१०७; मनीं जे आस्था वाहिली ९·३५०; मना एकंदरें केलें, एकाग्र केलें, ५·१५०; मन काचें करिसी ११·६२०; मनीं गजबज जाली १·१८५; मना गोचर जाली १३·१०२६; मनें घातु न चिंतावा १·२२५; मना चांगु आला, कळला, पटला, ६·३३३; मन ज्ञानिं बैसलें १३·६२१; मनें ज्ञेय भेटैल १३·८५९; मनाची डाल धरी १५·९५; मनीं थारा देंसि ८·१२१; मना हे दशा ये १७·२३५; मन अहंकारेंसीं देशीक जालें ११·६५४; मना धीरु करूनि २·१७, –धैर्याचा सान्हाॐ होये ६·१६५; मनें निश्चयो करी, पक्कें समजतो, १३·६१५; मना प्रत्यया येईल कां २·२०७; मना बोधु न भेटे ३·१४८; मनी(नीं) ऐसा भाॐ नाहिं १४·१८२, मना हा भावो झनें हों देंसि १०·१७५; मन भ्रांती असिलें २·५७; मनीं मीं भाविलां ९·३५५; मनातें मूठी धरुनि २·३११; मनेंसिं वाचा मुरडली १५·१५; मन वेडें होईल १३·५७९, –होये ८·२२५; मनीं शंका रिगे १३·२६४, –वाहाती २·३२०; मन कर्मसंकल्पभावा हेतु होये १८·३५५, –संकल्प विये १३·३९८; मनें संतोखु घेउनि

१·१६७; **मन सारस्वतें दुभे** ६·४५२; **मना सैघ धावणें** १३·१२४; **तूं मन हें मीं चि करीं** ९·५१२; **मन पवन पांगुळैले,** मन व प्राण पांगळे होतात, १०·६३, **मनपवन** ९·२१३, **–चां खीचु** १८·१०३४, **–चीं खेळणिं** १२·६, **–नियमें** १६·१८४; **मनशुद्धि** १८·१३८, **–संकल्प,** हे शब्द तोडावे, ९·४४१; **मनसर्पाची (मन सर्पाची) सृष्टि** १६·२४१; **मनादि हेतु** १८·३५९ (२); **मनादिक** १५·३३६, **–कें** १८·७३४; **मनामाझि**—आणि लाभालाभ न धरावे। मनामाझि ॥ २·२२६, **आंग मन,** शरीर व अंतःकरण, **आंग** पहा; **काना मना**—फीटो विवेकाची वाणि। हो काना मना जीणि। १३·११५५, कानाला व मनाला जिंकणारी, येथें चैतन्य देणारी, या अर्थी; **कानामनाचिये सींवे** १८·१२६८; **ज्ञानामनाचिये भेटी** १३·२४४; **मन डोले,** मन व डोळे, ११·२८५; **मनाचां कानीं** ६·४९१; **तनुमनुजीवें** ३·१२, ४·१६५, –**प्राणीं** ७·१४६, **–प्राणें** ७·११८; **मनप्राणकरणें** १८·७३८; **देह मनें** १७·१७४; **मनें कानें वाचा** १८·१६४६; **मनें देहें वाचा** १३·३१०; **मनप्राणु आणि संयमु** ८·५०; **मनें वाचा करणीं** ९·३५१, **–कायें** १३·१२८, १८·६५३, **–देहें** १२·११७, १६·३५३; **मन बुद्धि, बुद्धि-द्धी** पहा; **अमनस्थ** १३·९९६ (१). **मनस्**—मनो बुद्धि ठांइं। थीरु नव्हे ॥ १·१९५, तैं मनो तपाभिधाना। पात्र होए ॥ १७·२३५, यावर **मानसतपाचें** लक्षण १७·२२३ ते १७·२३५ पहा; **मनोगत,** विचार, हेतु, ४·१८३, ६·२६९, ६·३५९, ८·११, ११·४०४, १३·६४६, १३·८५३, १८·९०७; **बाह्यमनोगत,** बाहेरच्या सेवेंत दिसून येणारें मनोगत, १३·४२८; **मनोजय**—किं मावळलेयां दिनकरु। सरे किरणा(णां)चा पसरु। तैसा मनोजयें प्रचारु। बुद्धिइंद्रियां ॥ १६·१८३; **मनोधर्म, धर्म** पहा, **–बल** ६·४२६, **–भाव, भावणें** पहा, **–मल, मल** पहा, **–रथ,** कां जीभेचे पुरवावे। मनोरथ ॥ १८·१०१८, १·२४, १·२७, ३·२७, ६·१३५, ६·१६७, ९·२४, ११·११६, ११·२०४, ११·२९२, ११·४७७, १८·१६९; **मनोरथाचां अंतराळीं** १६·३६२. **–चिया उतरडी** १३·११४, **–थांचा धारसां** १३·६८६, **–थासि फळ** १५·४१६, **–(थां)चे मनौरे** ९·३ **–थांचिया श्रृष्टी** १३·४१३, **–थाचां सागरीं** १८·७४३; **सिद्धांचे मनोरथ** १३·२७८; **मनोरथभंग** १३·१३३; **कुमनोरथ** १६·३७०; **मनोरूप** ५·१५५, **–वृत्ति–त्ती, वृत्ति–त्ती** पहा, **–व्यापारें** १·१०६; **मनःषष्ठां इंद्रियांतें** १५·३३५; **मनोसिद्धि** ८·८; **मनोहर** २·२४६, ३·२१८, ९·३८६, ९·३८७, ११·१३८, ११·१९५, **–हारी** १६·८६, **–ह्रैव** १२·५३; **सुमनसा** १३·२४६.

मनन—सतत विचार, चिंतन. १५·२३७. **मनननिदिध्यासश्रवणें** १८·१७२५.

मनुष्य—माणूस. मातें एणें एणें प्रकारें। जाणति मनुष्य ऐसेनि आकारें। ९·१७०. माणुता मनुष्य जाला देओ। ११·६३०. इया चि परी पैं रजें। जिहिं कां जीजे मरिजे। तिहिं मनुष्यां होइजे। मृत्युलोकिं ॥ १४·२७०. ७·१०, १०·७७, १५·१७७, १६·२४३. **मनुष्याकार** १३·५१०, १५·१८३, **–दिकिं** १६·२७०; **मनुष्यजात** ४·६६, **–जातिशाखा** १५·१५४, **–देह** १६·४०४, **–धर्म,** मानवांचे सामान्य गुणधर्म, ९·१६८, **–रूपिं** १५·२१०, **–लोक** ४·७२, ११·६११, १५·१६१(२), **–वेलें** ४·२०४, **–शाखा** १५·१६१ (१), १५·१६३; **मनुष्या लागौनि** १५·२०४, **मनुष्यां–** १५·१७३; **मनुष्यासारिखा**–तो मनुष्यासारिखा आवडे। परि मनुष्यत्व तेयासि न घडे। ४·९९(१), **देव मनुष्य स्थावर** १८·२३७; **मनुष्यत्व** ४·९९ (२), १५·२०५, १८·२४५; **माणुस-णूस–मानुष** पहा.

मनौरा—बुरूज. **मनोरथा (थां)चे मनौरे** ९·३, ज्ञानदेवी, कुंटे–'मनोरथांचे मनोरथ' ९·३.

मरगज—पाचु रत्न. जैसा परिमळु जाला मरगजा। ११·५९१, पाचु हें रत्न तर आहेच पण त्याला सुगंध आला तर तो विशेष गुण शोभेल या अर्थी.

मरण—प्राण जाणें. नातरि पवनु मेघासि विंदे।

किं अमृतासि मरण आहे । २·१४. हलाहल आगी पियालें । किं मरणासि मरण पेटलें । ११·३५३. तंव तंव अधिकें । मरण आयुष्यातें जींके । मीठ जैसें उदकें । ग्रासिजतसें(से) ॥ १३·७४८. १·२६५, ३·११७, ४·१९५, ८·६८, ८·२०८, ८·२१६, ८·२५६, ९·३६१(२), ९·४४३, १३·५७१, १६·१०५, १६·२५३, १६·३३०, १७·१८९, १८·२४७, १८·७५४, १८·९२६, १८·९३८, १८·१४६८. **मरणाचें खागें** १४·२५३; **मरणांचें भरें** ९·४९२; **मरणाचा माजिवटा,** मरणाच्या आणीबाणीच्या वेळीं, ८·२०६, **–चिये मेरे** ८·७३, **–चिया रेवा** ७·८५, **–सी चि मुखें जालीं** ११·१९७; **सर्वसंहारें मरण मातलें** ११·३४१; **मरणीं,** मरणसमयीं— आणि मरणीं जेया जें आठवे । तो तिये चि गतितें तंव पावे । ८·७४, **मरणें,** मरणानें, **मातापितर-मरणें** १८·१०९; **मरणांत—आजन्ममरणांतीं** १४·१४५; **मरणार्णव** १३·१०४०; **मरणगांव** १६·३४; **मरणाभेण** १०·१७६; **मरण-महामारी,** मरणाचें महासंकट, ११·४५०; **मरणरसाचे लोंढे** ११·३७३; **मरणारुवाचें आंग,** मरणाराचें शरीर (राजवाडे), १६·२५६, ज्ञानदेवी–'मरणार त्याचें आंग,' कुंटे – 'मरणाराचें आंग' १६·२५८; **मरणवटे पडिलें** १४·२७१; **मरणा ऐलीकडे—** ते मरणा ऐलीकडे । मज मीलौनि गेले फुडे । मग मरणीं आनीकडे । जांतील केवि ॥ ९·३६१(१), **मरणांहुनु कष्ट** १६·२३८, **–णाहूनि उ्खटें** २·२०५, **वोखटें मरणाऐसें** १६·१८५; **आत्ममरण,** (स्वप्नांत पाहिलेलें) स्वतःचें मरण, १४·१२९; **आयुष्यमरणाची (आयुष्य मर-णाची) मर्यादि–मेलें टाकी,** आयुष्य मरणाच्या मर्यादेपर्यंत (वेळेपर्यंत) टिकतें, ८·२२८; **जन्ममरण—**ना तरि उदो अस्तु आपैसे । अखंडित होति जैसे । हें जन्ममरण तैसें । अनिवार जगीं ॥ २·१६०, **जन्ममरणाचा उ्लिवटा** ८·१४२, **जन्मजरामरण, जन्मणें** पहा. **मरणा आणि जीविता** १३·१०७२; **राज्य कां मरण** १५·२६४; **दुर्मरण** १८·१९२.

मरणें—मरण पावणें, देहान्त होणें. **मर—** अगा मर हा वोलु न सांहांति । आणि मेलेयां तरि रडति । ९·५०८ (१). **मरमारु याग,** मारक याग, १६·३५८, ज्ञानदेवी–'परमारु' कुंटे –'परमार,' परपीडेसाठीं केलेला याग, १६·३६०; **मरता,** मरणारा, किं तूं एकु वधिता । आणि सकल लोकु हा मरता । २·९९, मी वधिता हे मरते । ह्मणतु आहासि ॥ २·१३७, जें मीं मारिता कौरव मरते । ऐसेनि वेंटाल्लिला असे भ्रांतें । ११·४०२; **नमरतु—न मरतु** असा पाठ घ्यावा ९·४१४; **मरतिये** ८·१७६(१), **मरतेया** १८·१६०, **न –** ७·१७७; **मरावें—**ऐसें काइसेया करावें । जें अमृति(तिं) हिं रिगौनि मरावें । ७·१४९, **मरिजे—**अमृतें चि मरिजे । जरि विषेंसिं सेविजे । तैसा स्वधर्मे दोषु पाविजे । हेतुकपणें ॥ २·२२४, स्वधर्माला फलहेतु मारक होतो या अर्थी; **जीजे मरिजे** १४·२७०; **न मरिजे देह गेलेयां** ८·७७, यावर ८·७४ ते ८·७८ पहा; **मरे—** संसर्गें कालकूट मरे । २·१५, अशक्य बाबतीचें उदाहरण; ४·२२०, ८·२०७, १४·२४७; **स्वमिचेनि घायें किं मरे साचे(चें),** खरें नाहीं या अर्थी, ६·७५; **मरे ना सावध** ८·२२८; **मरों—मरों बैसलां** ११·३९६, ज्ञानदेवी, कुंटे–'पुसों' ११·४०१, हा पाठ ग्राह्य वाटतो; **मरों मरों** १६·४०७; **मेला-लें—** तेयाचें जियालें ह्मणों काइ । वरि मेलें चांग ॥ ४·१९१, **जीव मेले** १३·२३४; **जीतां मेलेयां** १८·२२४, यावर **जिंतणें–जींतणें** पहा; **मेलेयां** ९·५०८(२); **मरणें—**उपजों उपजों मरणें । नावां नावां ॥ १६·१७८, १३·१८९, १३·७८३, १६·२२९, १६·४४९. **अमर,** मरण नसणें, नाश न होणें, देवादिक, तेवि मरतिये जीवाकारीं । अमर जें आहे ॥ ८·१७६ (२), ६·४५४, ९·२९३; **अमरु** १४·२८, १८·११८९; **अमरां करी** १७·११४, **–होणें** ९·४९४; **अमरत्व—**जेथ अमरत्वा उ्गारिलें । तें मरणा चि लागि जालें । १८·१४६८, ९·३१७; **अमरपण** ९·३२७, १५·५५०.

मर्द्दणें—चुरडणें, ठार करणें. जीवकणु जेयाचा मर्दे । १८·१२६६, ज्ञानदेवी, कुंटे–'उपमर्दे' १८·१२७२.

मर्यादा—सीमा. जऱ्हीं सरिता ओघ समस्त। परिपूर्ण होउनि मिळत। तऱ्हीं अधिकु नव्हे ईषत्। मर्यादा न संडी ॥ २·३५७. ८·२६, ११·५६४, १८·१५६१. **मर्यादेचा सागरु** १८·१३; **मर्यादा ग्रसौनि** १५·४९९, -**दे चूकौनि** १७·३९१; **स्वमर्यादा गीलुनि** १८·६२१; **मर्याद, मर्याद-मेलें टाकी,** मर्यादेची अंतिम सीमा या अर्थी, ८·२२८, मेले-'संयोग', राजवाडे कोश, ज्ञानदेवी, कुंटे-'मर्याद वेळ' ८·२३०.

मऱ्हाटा-टी—(१) उघडा, सरळ, सोपा. (२) मराठी भाषा. हे शब्द कांहीं ठिकाणीं दोन्हीं अर्थी आल्यामुळें विभाग पाडले नाहींत. हा भावार्थु आतां न बोलावा। मज विवेकु तो सांगावा। मऱ्हाटा जी ॥ ३·१७. माझा मऱ्हाटा चि बोलु कवतिकें। परि अमृतातें हीं पैजेसीं जींके। ऐसीं अक्षरें चि रसिकें। मेळवीन ॥ ६·१४. हां हो नवल नोहे देशी। मऱ्हाटी बोलिजे तरि ऐसी। ६·१३३. **उघड मऱ्हाटिया,** स्पष्ट शब्दांत सांगावयाचें म्हणजे, १३·८९९; **मऱ्हाटियेचां नगरीं** १२·१६; **मऱ्हाटिया प्रतीतीपंथा** १२·२४३, -**भंगीं** १८·१७०८; **मऱ्हाटेनि विन्यासें** १५·५६०; **मऱ्हाटे बोल** ४·२११, १८·१७१५; **मऱ्हाटें परिहसैं** ५·५२, **परिहसणें** पहा; **गीतार्थु मऱ्हाटिया आला** ११·१४, -**केला** १८·१७१४, -**बोलिजे** ९·२२; **मऱ्हाटिया श्रवणपथा आणिला** १८·१६८७; **चोखा मऱ्हाटिया बोलौनि** १८·१७५८; **नीट मऱ्हाटी पढतां** १०·४२, -**बोलिजैल** ७·२०१; **शब्दसोपानें मऱ्हाटिं(टि)या केलीं** ११·९.

मल—मळ, दोष, पाप. जिहीं यज्ञद्वारीं मल। क्षालन केलें ॥ ४·१४६, ज्ञानदेवी, कुंटे-'मनोमळ क्षाळण' ४·१४८. १६·४१६, १८·१२०, १८·६७४, १८·१३९८. **अविद्येचा मलु** १८·१२२६, **हातिचा**-१८·७६६; **द्वेष्य-भावादिमलीं** १०·२२७; **मलमूत्र**—**मलमूत्रांचा उत्सर्गु** १३·११९; **मलमूत्रद्वारें** १३·५७०, -**पंकिं** १३·७३३; **मलकट** १८·१००५; **त्रिविधमलकटां** १५·५४८, सं. वा. श. पहा; **मलहीन** ३·२५६; **मलिन,** दोषयुक्त, संग्रामा नांव मलिनु। पापाचारु ॥ १८·१२७२, चुकीचा समज; **मलीन,** घाणेरडी, १८·१४०; **निर्मल** १३·६२३, **निर्मल-निर्म्मल** पहा; **मनोमल** ४·१७३, १२·१७८, **मोह**-३·७१.

मळणें—धान्य मळणें. रचूनु महत्तत्त्वाचें खळें। मळी एकें चि काळुगेनि पोळें। १३·४०.

मळा—मळा, बाग. **कोवळिकेचा मळा** ६·२५७; **प्रसन्नतेचे मळे** ९·४; **मळा केला**—कां भवरें चि केला मळा। १८·४८९, भुंग्यानेंच बाग तयार करावी; **धर्मांचा मळा जाळूनि,** धर्माची भाजणी करून, १८·७९९.

मवणें—मापणें, मोजणें. आहारु तरि सेविजे। परि युगुतिचेनि मापें मविजे। ६·३४९. मज अपारातें केती मविसी। १०·२९२. जी विश्वरूपाचां सागरीं। होंतां(ता) तरंग मवीतु वांव वेऱ्हीं। ११·६५९. जन्मशतमापें। सुख चि मविजे ॥ १३·३३. १०·१६२, १३·१०२१, १८·३९१, १८·४३६. **आत्मेयां(या)तें देह वरि मवी,** आत्म्याला देहाच्या मापानें (साडे तीन हात या प्रमाणानें) मोजावें, १८·३८२; **मवे ना चर्चे** १३·११०८; **मवणी,** मोजमाप, सूनि मांस घे मवणियां। जीवितेंसि ॥ १७·४२२, **योगपटाची मवणी** १६·३३०; **मवल,** मोजक्या, मवलां पाउलिं चालिजे। ६·३५०.

मसि-सी—काजळ, शाई. **मसि**—मग काजळा आणि मसि। न दिसे विवंचना जैसी। ते चि श्रद्धा तामसी। सिनानी नाहिं ॥ १७·७०. **मसी**—पैं गुण तेतुला खाए। स्नेहें किं जळतु जाए। जेथ ठेविजे तेथ होए। मसी ऐसा ॥ १३·७१८, यावर **गुण** (२) पहा.

मसैरें—अंधार. तें चि अज्ञान जैं समूळ तूटे। तैं भ्रांतिचें मसैरें फीटे। ५·८३.

महत्-महा—**महत,** सांख्यांच्या चोवीस तत्त्वांपैकीं एक. सं. वा. श. पहा; **महत्-महा-माहा** हे शब्द इतर शब्दांस जोडून मोठा-ठी-ठें या अर्थी आले आहेत. **महानुभाव** ९·१९३; **महार्णव, अर्णव** पहा; **महदहंबुद्धि,** महत् तत्त्वापासून उत्पन्न झालेले अहंकार व बुद्धि, १५·१०४, **-हंकारा लागौनि तृणांतिचा पांगोरा वेन्हि,** हें महत् तत्त्व अहंकारापासून शेवटच्या

तृणाग्रापर्यंत, १५·४४५; **माहात्म(त्म्य)**, मोठेपण, ११·७३, **म-माहात्मा, आत्मा (१)** पहा; **महदादि** ६·४२५, ९·६६, १३·८६७, १५·१०८, **–दिक**—तरि अवधारि(रिं) धनंजया। हे महदादिक माझी माया। ७·१५, १५·१४६, **महदादिपरिपाटी, परिपाटी** पहा, **–भूतभेदें** ८·२०, **–विश्राम-शालिका** १४·६७ (२); **महाआनंद** १८·१६६५; **महेन्द्र, महेश,** परिशिष्ट (६) पहा; **महोदधि-धी** १०·१४९,१८·१३१०; **महर्षि-र्षी** ६·१५६, **ऋषि** पहा; **महाकल्प** १३·६२, **–ल्पांतीं** ११·३७४; **महाकवी** १३·७०, **–काल, काल (१)** पहा, **–काव्य, काव्य** पहा, **–खेल** १८·५३८, **–घोर, घोर** पहा, **–घोष, घोष** पहा, **–तत्त्व, तत्व-त्त्व** पहा, **–तेज, तेज** पहा, **–त्यागी** १८·२२८, **–दान** १७·४४, **–दुःख** ७·१६६, **–देऊ,** परिशिष्ट(६) पहा; **–दोख** १८·१०५२, **–दोष, दोष** पहा, **द्वार** १८·१५२३, **–द्वीप** १३·९८५, १६·३२, **–धाम** ११·५१२ (१), **–नदी** ७·६६, **–नाद** ११·४८०, **–निधि** १·२३, **–पद** १३·३७१, **–पातक** १·२५६, **–पाप** ९·४२२, **–पें, पाप** पहा, **–पुर, पुर–पूर** पहा, **–पुरुष** १३·७८८, **–पूजा** १८·९४७, **–प्रकृति** १४·१०२, **–प्रलय, प्रलय** पहा, **–प्रसाद** १२·१९, **–फणि** २·१५, **–बाहु** १·१५१, **–बाहो** १०·५३ **–बोध, बोध** पहा; **महद्ब्रह्म,** माया, प्रकृति, ह्मणौनि जी परम। तूंते(तें) ह्मणिजे महाधाम। कल्पांती (तीं) महद्ब्रह्म। तूझां अंकीं रिगे॥ ११·५१२ (२), १४·६७ (१), १४·६८, १४·११५, **–उदरीं** १४·८८; **महद्-ब्रह्मा गोसांवि,** प्रकृतीचा धनी, १३·१०२१; **महाभय, भय** पहा, **–भारत, भारत** पहा, **–भुज** १५·१४७, **–भूत–तें, भूतणें** पहा, **–मंडल, –राष्ट्रमंडल, मंडल** पहा, **–मती** १·३२, **–मंत्र** ९·२४२, **–मद, मद (१)** पहा, **–मारि–री, मरणमहामारी, मारणें** पहा; **माहामीन** ७·७०, **महामूर्त्ति** ११·२७९, ११·३२९, **–मृत्यु–त्यू** ११·३४३, ११·३५९, **–मेघ** २·७७ **–मेरु** १८·१७६०, **–मोह, मोह** पहा, **–यागप्रमुखें कर्मे** १८·१६४, **–रथी, रथ** पहा, **–रिखी, रिखि-खी-षि** पहा; **म-माहारोग–गी, रोग** पहा, **–लक्ष्मी,** परिशिष्ट (६) पहा, **–वन, वन** पहा, **–वाक्य, वाक्य** पहा, **–वात, वात** पहा, **–विष्णु,** परिशिष्ट (६) पहा, **–वृक्ष** ११·२५४, **–शंख** १·१४८, १·१६०, **–शून्य,** परब्रह्मास उद्देशून, ६·३१५, **–शोष** २·१४६, **–सती** १६·१७६, १८·४३७; **माहासिंधु** १३·५९९; **महासिद्ध** १८·१२३६, **–सिद्धांत** १५·४०१, **–सिद्धि-द्धी, सिद्धि-द्धी** पहा, **म-माहासुख, सुख** पहा. **वैराग्यमहापावक** १२·४६; **हृदयमहाअंबरीं,** हृदयरूपी मोठ्या आकाशांत, १८·१२९०.

महंत—श्रेष्ठ, साधु. हा येणें मानें महंतु। वरि आह्मालागि कृपावंतु। २·४४, द्रोणास उद्देशून. **महंतांचिया कोडी** १७·३४४; **महंतपण** १६·३७६.

महत्व—मोठेपणा. चातुर्य लपवी। महत्व हारवी। पीसेपण मिरवी। आवडौनि॥ १३·१९१. १३·६५६, १६·३८८, १७·१८१. **महत्वाची फरारी** १८·२४९, **–चिया वोजा** १७·२४४; **महत्व फोकरावेया** १७·१८७; **महत्वादिकिचां शृंगीं** १७·२४१.

महर्ग—महाग. कां सवंगाची वीकणें। महर्गि वस्तु॥ १८·८७८.

महाग—दुर्लभ, कठीण. जो जन्मसहस्रांचिया साटीं। इंद्रादिकां महागु भेटी। ६·१४६, इंद्रादिकांनीं हजारों जन्म घेतले तरी भेट घेण्यास कठीण पडेल. भोजनसुख महाग। रांधितां ठांइं॥ १८·१८५, जेवावयाचा आनंद स्वयंपाकाच्या दगदगीमुळें निर्मळ नसतो, या अर्थी.

महिमा-न—महात्म्य, थोरवी. **महिमा**—ऐसी महिमा घणवट। गंगा तैसी चोखट। २·२१३. ६·४७८, ११·७१, ११·२८७, १३·३५२, १६·२२३, १८·५२२, १८·१२१७. **महिमेचें करणें** १०·१०; **महिमे भेण** १३·१९०; **तूझी गंभीर महिमा** ११·५०५; **तूझा अलौलिकु महिमा** ११·५५९; **महिमा चढे** १६·३८८; **महेंद्रमहिमा** १०·२६६. **महिमान** ११·५५४, **गीतेचें–** १८·१६५०, **श्रीगुरूचें–** १०·१३.

मही—पृथ्वी, जमीन. ६·४४, ७·१८. **महीतल** २·२६२.

मदुर—(१) मधुर. जैसें मदुरें हान कां ह्मणिजे। विषकंदातें ॥ ५·११४. ११·४५८, १६·१२१, १८·८०१. **कडू मदुर** १६·२४९. (२) मोहोर, बहर. जैं सोहंभावमदुरें। मोडौनि आलें॥६·१४९.

मदुलले—माधुर्य. कां वत्सनागा जैसी। मदुलले ते॥ १८·७९३, ज्ञानदेवी –'मदुरता पहिली', कुंटे – 'मधुरता पहिली' १८·७९६, बचनाग आरंभीं गोड लागतो पण अंतीं मारक होतो ह्यास उद्देशून.

मा-मां—तर मग, नाहीं काय ?, म्हणून, अथवा, आणि. **मा**—हें तैसें न्हवे फुडें। त्रिशुद्धी मा ॥ ६·३१६. मा इये प्रकृती तव। गुणमई हें चि नांव। १३·९८१. मा यंति नयंति हे कायिसी। वाया बुद्धि॥ १५·२९५. ६·१३३, ७·१८९, ११·३९६, १४·३१४, १४·३२२, १५·२१४, १५·२१८, १६·३०५, १६·३३६, १७·२७४, १८·१८८, १८·२२१, १८·२९१, १८·४१७, १८·४४६, १८·५६५, १८·६४०, १८·१३३०, १८·१३६२, १८·१३९५, १८·१६९६, १८·१६९८, १८·१७११. **नामा**, ह्या पाठ **ना मा** असा तोडावा, १८·२४. **मां**—मां अनुभवें तल्लीनता। नव्हैल केवि ॥ ६·३३१. पुत्र पाहातां अजमीला। परत्वानेसी (परत्वा नेसी) मां॥ ११·१०४. जें शास्त्रें विण नसे। सूटिका मां ॥ १७·२३. ७·१९०, १०·३१, ११·३८६, ११·३९०, ११·४१४, ११·६००, १४·१४, १४·२१३, १८·२६४, १८·१०६८, १८·१५५७. **मां तूझें जोईल कैसें** १८·१६११.

माउली—प्रेमळ आई. चोज करूनि माउली। रिझवी जेवि ॥ ९·६. ११·९२, १६·४४०, १६·४५९, १८·२६, १८·९०८. **माउलिया तुवां** ११·५७१; **अनाथांची माउली** ४·३२; **साधकां तूं माउली** १२·८; **गीतामाउली**—गीतामाउलीसि नसे। जानेंतानें ॥ १८·१५१८; **माउलीपणें** १८·१७४५.

माए-य-ये—आई. **माए**—कां स्नेहाळ माए। तान्हेयां(या)ची वास पाहे। १३·२५२. चाउदासें ह्मणे माए। तूझा चि वो दुर्गे॥ १३·८१७. ११·१७, १२·२, १६·२४, १८·५८६, १८·९०४, १८·९२३. **माए पासौनि**, आईपेक्षांही, १८·१५४७; **कव्हणी माए**, आई अशी कोण असणार ?, १५·२२३; **गीता निष्कपट माए** १८·१७६१ (१); **श्रीगुरु बहुतांची माए** १३·४०९; **बापु कि माए** १५·५६३, **बापु तूं**–१८·२२. **माय**—मना मायेचां पोटीं। रिगति दाही ॥ १८·७३५. **माये पूतां भेटि होए** १८·१७६१ (२); **मायबापु** १३·२६७,**–पें** १८·१६२१; **मायेबापा** १३·७१४, **मायेबापांचा स्वभावो** १·६४. **माये**—स्नेहालागि माये। ह्मणिपे तें कीर होये। २·४२. २·६१, ३·२१, ४·३१, ७·११८, ८·१२, १२·११, १८·१३१९, १८·१६७६. **मायेचें चित्त** ५·१६९; **कामधेनु ऐसी माये** १·७९, ५·१०; **गुरु माये** १३·३९५, १३·४४४; **मायेचिया परी** ११·५४९; **माये पुढां**, आईपुढें, १३·३६०,**–पुढौनि**, पुढ्यांतून, १८·७८३; **मायेबापें** ११·५६९.

माखणें—लेप लावणें, चोपडणें. काहिं काहिं आगरडीं। दंष्ट्रा(ष्ट्रां)चीं माखलीं ॥ ११·४११. उपवासियें अन्नें माखिलें। १३·४६८. १३·४६७. **आंगा बोल तपें माखुनु**, स्वतःची प्रतिष्ठा वाढविण्याकरतां आपलें शरीर तो असें सजवितो व त्याची भाषा अशी असते कीं आपण तपस्वी आहों असें लोकांना वाटावें, १७·२४५, ज्ञानदेवी –'अगा बोल माखउनि तपें', कुंटे –'अगा बोल माखूनि तपें' १७·२४६.

माग—पाठलाग, शोध. हारपलें दाउनि जैसा। मागु सरे वीरविलासा। १५·५५३. हारतलें न देखिजे। तंव मागु न संडिजे। १८·१४९. **कर्मांचेयां मार्गि धांवता(तां)**, येथें **मार्गि** असा पाठ संभवतो, १५·३९५, ज्ञानदेवी, कुंटे 'कर्ममार्गी' १५·४२७; **मागेंसि घेउनि गेला**, मागासकट या अर्थी, १५·४०८; **मागाचा** ५·१३, **मागणें** पहा.

मांगल—पवित्र. तो चि अग्निसंगें सिंपिजे। तरि मांगल होये ॥ ७·६४, घटास उद्देशून, ज्ञानदेवी, कुंटे –'अग्निसंगें सिजे तरी वेगळा होय' ७·६५. **मंगल** पहा.

मागणें—प्रचारांतील अर्थी. मग चंद्रु चेंडुवा लागि मागावा। ११·५७१. जंव गुरु कवतिकें। माग ह्मणति ॥ १३·४०३. ३·९९, १०·२८६. **उन्ह**

मागे १७·१४१; उराउरीं मागों ११·५४२; जें नेघावें मागे, जें घेऊं नये तें मागतो, १३·७७२; दूध मागितलेया साटीं १०·१७; बाइणियां मागों आला १८·२५०; भिक्षा मागतां २·४६; मालें मागैन १४·३१, वर– १३·४०७; वाढि न मगे १६·७४ (१); सूड मागे १३·५४१; न मगावासि, न मागितला जावा, ३·२६, मागों...आला, भिक्षा मागण्यासाठीं आला, १७·३००; मागती ते ते वस्तु, जी जी मागतील ती वस्तु, १६·३५९; मागौनि ११·३९५; आपुलालिया सावेसा मागाचा किं, मागाचा हा मागावा चा अपपाठ आहे, आपापल्या इच्छेप्रमाणें कां मागून घेऊं नये ?, ५·१३; मागे हा पाठ मागें असा घ्यावा, १६·७४(२).

मागवेलि—मांगळी, मुंजींत मुंज्याच्या कंबरेस बांधावयाची दोरी. आणि स्वधर्माची मागवेलि । बांधे वाचेचा पिंपळिं । १३·६५७, पिंपळाची मुंज करतांना त्याच्या भोंवतीं दोरी बांधतात ती सर्वांना दिसते यास उद्देशून; अज्ञानी मनुष्य आपण केलेलीं सत्कर्में आपल्याच तोंडानें इतरांना सांगतो व प्रसिद्धीस आणतो; ज्ञानदेवी, कुंटे–'स्वधर्मांची मांगळी' १३·६५९, थोरल्या दिवाळीस मांग लोक दोराचें वेटाळें करून चावडीवर ठेवतात, त्याचेंही रूपक येथें ध्वनित केलें आहे.

मागा-गां—मागें, पाठिमागें, अगोदर. मागा, हा पाठ मागां असणें संभवतें, ५·१५७. मागां— पश्यंतियेची पाउटी । मागां घाली ॥ ६·३०३. येर चेष्टवितें जें बळ । तें मियां मागां चि म्हासिलें सकळ । ११·४६१. ५·२, ६·२९७, ६·४६५, ७·१८०, ९·६८, ९·९८, ९·२२८, ९·४०९, १०·४९, १०·१३७, १०·१७२, ११·३१, ११·६०, ११·१८१, ११·३१८, ११·६४८, १३·८४८, १४·३२, १४·४०, १५·२४८, १६·२०४, १७·१२, १८·९४९, १८·१२३०. मागां पुढां १६·३१९, मागां... पुढां १७·३३०, मागां...पुढें १३·२३१, पुढां...मागां १३·२६२.

मागावा-मागोवा—मागें जाणें, उदाहरण. वेंति तेयाचे मागावे । आचरावेया ॥ १७·४१. व्यासाचा मागोवा घेंतू १८·१७०१.

मांगि—मांग जातीची स्त्री. साध्वी शांति नागविली। माया मांगि श्रिंगारिली । ३·२४६.

मागिल-गील—मागचें, पूर्वीचें, मागची बाजू, पूर्वी घडलेलें. मागिल—मागिला ध्वनी आंतु ५·१७४; मागिला वरि १६·६२; मागिलां संकटां ११·४४७; मागिलि गोठि १४·२७७; मागिली कडां १८·१०३५, – कडे १८·७३७, –कडे ६·३१३, ९·३२३, १०·७२, ११·२८८, –कूटी १८·१४५५; मागिलीं दोहिं आंगिं १८·१४८०, –बहुतीं जन्मीं ६·४६९; प्रवृत्ति-फळें विपायीं मागिलीं १८·७०७, ज्ञानदेवी– 'प्रवृत्ती पळवी पायीं मागिलीं' १८·७१०; मागिलें १५·१५९, १५·४५२, १८·४२४, –ग्रंथें १६·२७२, –पदें १३·८४४, –मोहें १८·१५३२; मागिलातें स्मरावें २·२८२; मागील २·६२, ३·२४, ४·४३, ४·८१, ५·६, ६·४५५, ८·२१४, ९·४५३, ११·६५३, १२·३७, १८·४२; मागील भाउ १८·३००, –रूप ११·६२९; मागीलु...पुढां ७·१९७; दीपा आदीलु मागीलु १८·१६५७; पुढील... मागील ६·६०; मागीलकी वार्त्ता ४·३५.

मागुत-मागौत—मागील, नंतर, पुनः. मागुत —घटिं थोडें ऐसें द्रव घालीजे। न गलिजे तरि मागुता भरिजे। १०·५०. देह जाये मागुतें । तमाचें होये॥ १४·२५६. मागुतें कृष्णपण आणिलें ११·६३५; देउ मागुता मनुष्य जाला ११·६३०; मागुत वाउलीं १३·३२३, वाउल पहा. मागौत—प्रवृत्ति मागौति मोहरे । ६·१९१. सांटविं पसारा मागौता । महामारिचा ये ॥ ११·३७८. ११·४९५. माघुत–घौत पहा.

मागें—आधीं, पूर्वी, मागच्या बाजूला. हां गा मनातें मागें सांडावें। १०·१६२. ८·८३, ११·३९६, १४·२८५, १५·१३२. मनें मन मागें घालूनियां १४·५०; मागें पुढें १८·६२२, १८·१५१२.

मागौनि—नंतर. ११·३९५, १३·९४९.

माघार—परत, पुनः. आणि येथें लागति माघारे। मृत्यें लोका ॥ ९·३२५. ६·२३६, ११·१९०,

१४·३११, १५·२८६, १८·८४. **सूर्यागमीं माघारें द्रवत्व ए १८·१५९५.**

माघुत–माघौत—मागुत–गौत पहा. **माघुत**—मग सूर्याचां अस्तमानीं। माघुतिया तारा उघडती गगनीं। ११·६५०. १५·२६७, १८·९५४. **माघुतसाउमें,** मागें व पुढें, १४·२८३, कुंटे–'मागुतें साउमें' १४·२८६. **माघौत**—इंद्रियांचिया संगती। जो प्रसरु होंतुसे मती। ते स्थिर होईल माघौती। आत्मरूपीं॥ २·२८३. जो मूलबंधें अडला। अपानु माघौता मुरडला। ६·२१४. भरों भरों माघौते। होंते चि असति॥ १६·४०७. उदकाचिये भूमिके। आफलिलेन कुं(कं)दुकें। उफलौनि माघौतें। नैयेजे हाता॥ १८·२७९. २·१७५, २·२०३, २·२०६, २·२१७, २·३४९, ४·१४८, ६·१६८, ६·२०५ (तें), ६·३०७, ६·३१९, ६·४७१, ७·१२१, ८·४३, ८·२००, ८·२०३, ८·२३३, ९·१००, ९·२५५, ९·२९३, ११·४५०, ११·६०७, ११·६४४, ११·६५६, १३·२५५, १३·२५७, १३·७०४, १३·८४०, १५·१९८, १५·२९० (ते), १५·२९२ (ते), १५·२९६ (ते), १५·३६७, १५·४२०, १५·४२७, १५·५३४, १६·१३६, १६·२८१, १७·१७३, १७·२७९, १८·३९६, १८·४१२, १८·१३९७, १८·१४१०, १८·१५४१. **माघौता करितां,** साखरेचा पुनः ऊंस करूं गेलें तर, ८·१९८; **माघौता वाडलीं** ७·५, **–तीं वाडलें** १५·२८५, **वाडल** पहा. **माघौती वाखाणिलीं** १३·८४६; **पुढां माघौतें** १५·७५; **माघौतेआं**—तंव आत्मसिद्धि न टके वि। आणि माघौतेआं हीं नैयवे चि। ६·४३२.

मांच—उंचावर रचलेली बैठक, माळा. नाना संहारतेजाचिया ज्वाला। तोडुनि मांचु बांधला अंतराला। ११·२९७. कडां पायेरी कीजे। निरालिं मांचु बांधिजे। १३·९४२. **मांच बांधौनि** १३·१२०.

माजणें—पुष्ट होणें, उन्मत्त होणें. तैसा माजे स्त्रिया धनें। विद्या स्तुति बहूमानें। १६·२२५. १३·६७१, १४·१७७, १६·३७९. **आथिलेपणें माजतु** ३·१०७; **क्षोभलेपणें माजे** ६·२१५; **ज्ञानेंसीं चि माजे** ४·१९६; **माजणें—जें संपत्तिमीसें माजणें** १६·२२७; **माजवणें**—जडातें ही माजवी। इयेचा माजु॥ १३·९८२(१), १४·२२५, १८·१८०; **माज**—कां रूपें वयसा माजा। आथिलेपणें काह्या गाजा। ९·४२८, १३·९८२(२), १८·६५५; **अविवेकाचेनि माजें** १४·२४६; **प्रज्ञेचा माजु** १३·६४५; **प्रतीतीचेनि माजें** १०·१५७; **प्रलयांबुमाजें** १४·४६, **मृत्युबलाचेनि माजें** १३·२३, **रजाचेनि**–१४·३२५, **विद्यावय**– १३·७१४, **सिंधूचेनि**–१२·८८, १२·१६५; **माजु मिरवी** १४·१९८; **माजवण, स्नेहा माजवण घातलें** ११·४२; **माजवणदान मर्कटा** ३·९; **माजिर,** माजलेला, उन्मत्त, १४·२५१, १६·३६०, १७·११२.

माजि—मध्यें, त्यापैकीं. हा शब्द सुटा किंवा शब्दास जोडून आला आहे. जो ज्ञानाचिया अभावा–। माजि असे॥ ४·२०२, **संशयास उद्देशून.** वरि तामसियेचां पडिले। मुखा माजि॥ ९·१७९. परि वेडिवे माजि दडे। महिमे भेण॥ १३·१९०. माजि वेदांचा पाला दाट। १५·१९०. कां मिरियां माजि तीख। उंसिं गोड॥ १७·६८. १·११५, १·२४४, ३·७२, ४·१६१, ४·१७४, ४·१८७, ५·९८, ६·१०, ६·६१, ६·१००, १०·१२७, १२·७१, १२·१३०, १२·१३२, १३·५९६, १३·१००१, १३·१०१७, १३·१०८३, १३·१०८९, १३·११५६, १४·१७०, १५·२१०, १५·२२९, १५·३१८, १५·३२३, १५·३७६, १५·४४३, १५·५०९, १६·१६५, १६·१७२, १६·२१५, १६·२३१, १६·४२८, १७·३, १७·४५, १७·६६, १७·२२७, १७·३९२, १७·४२१, १८·२६९, १८·४६६, १८·१३०१. **ऊंचा मुखा माजि धांवत** ११·४१६; **तुच(ज) माजि** ११·२५८, **तुज**–१४·९, **सत्यलोक तुज माजि आहे** ११·२५७, **मज**– १२·९८; **तेया हि माजि एकैकें** ११·१९६; **तिं माजि** १७·१६९; **दोहिं माजि** २·५४; १६·२६३, १७·३१३, **दोहोंमाजि** ६·१८०; **माजि बहुत थडिये थोडी** १३·९११; **माजि नेघपे,** मध्यें येऊं देत नाहीं, १६·९६; **माजिघर,** माजघर,

घराचा मध्यभाग, १३·१०६८.

मांजिठें—मंजिष्ठ, तांबडें वस्त्र (दाते, राजवाडे). प्रणवाचिये पेंठे। जालें शब्दब्रह्म मांजिठें। ६·१०९.

माजिवटा-ठा-डा—मध्यभाग, भर, नेट. **माजिवटा**—पातलेंयां मरणाचा माजिवटा। ८·२०६, मरणाची शेवटची घडी व त्यावेळीं होणारा स्मृतिनाश. **शांतिचा माजिवटा** १२·१४२. **माजिवठा**—**बोधाचां माजिवठां**, भरांत, १८·११८१. **माजिवडा**, मध्यें, **माजिवडा करितसे** १३·६५. **माझिवडा-डें** पहा.

माझारि-रिल-री—मध्यें, पैकीं. हा शब्द सुटा किंवा शब्दास जोडून आला आहे. **माझारि**—दीसति उचित पदें माझारि। रत्नें भलीं॥ १·८. जेवि पारंबियां माझारि। डाहालिया॥ १५·५८. ३·२०९, ६·४३२, ६·४३७, ९·१२४, १०·२२९, १०·२५०, १०·२५७, १०·२७२, ११·४५३, १३·१०९, १३·१०२२, १५·१५५, १६·९३, १७·२००, १७·२४९, १८·१०२७, १८·१०३०, १८·१३५९. **माझारि चि आदरिलें**, मध्येंच काय आरंभलें ? २·९१; **रुद्रगणांमाझारि** १०·२०४, **वसूं**–१०·२०६, **सरोवरां**–१०·२११; **माझारिं** १५·४८८. **माझारिल**—**माझारिलां ठाइं** १५·५१०; **माझारिलिये संधी** १३·१०४; **माझारिली सांकडां सापडलेयां** ११·३१९. **माझारी** ११·६७९.

माझि—आंत, मध्यें, पैकीं. हा शब्द सुटा किंवा शब्दास जोडून आला आहे. विचरे विश्व होउनि। विश्वामाझि॥ २·३६६. हे जाले तरि माझां ठाइं। परि येया माझि मी नाहीं। ७·५३. तैसीं जियें भूतें माझां ठाइं। बिंब तें तेया माझि मीं नाहिं। ९·६८. तरि मज माझि भूतें हें ही वाउ। जें सर्व मी ह्मणौनि॥ ९·७०. सविस्तर वटत्व जैसें। बीज कणिके माझि असे। ९·४०६, बीजकणिके असा पाठ घेणें इष्ट वाटतें. ज्ञानाचां डोलां डोलसां। माझि डोलसु तो वीरेशा। १३·१०६२. तिहिं माझि तम। सवियां धोरें॥ १४·१३८. सिंधू आणि जलधरा। माझि लागलिया जेवि धारा। १४·३८६. **इंद्रियांमाझि अकरावें**, पैकीं या अर्थी, १०·२०८; **क्षत्रियांमाझि राउ** २·९; **खेवांमाझि**, झटापटींत, ६·२३७; **ग्रहां माझि इंगलु** १८·७४८; **डोलेयां चि माझि** ६·२९३; **तेया चि माझि** ३·२३१; **तेयां माझि** १३·५२४, १६·३९७, १८·१०४४, **तेयां ही माझि** ७·१२; **दोहींमाझि** ६·४०, **दोहों**–५·६; **प्रतीतीचां माझि घरीं** ८·६०; **बलियां माझि बल** ७·४४; **मज चि माझि असणें** १०·१९६; **मध्यमे माझि**, मध्यमेच्या तोंडीं, १८·७३६, **मध्यमेमाझि संचरे**, मध्यमेंत प्रवेश करतो, ६·२४६; **विसरलेयामाझि विरत** १०·११२; **विस्मयो विस्मया माझि उभा बुडाला** १८·१२१०; **स्वरां माझि...पंचमु** १८·८३८.

माझिवडा-डें—मध्यें. ऐसें होये दीसे न दिसे। हें मज चि माझिवडें असे। ७·३१. ११·३९९, १२·४२, १३·८९१. **अनुभवा माझिवडा करीं** ११·१६३; **माझिवडें चित्त करूनि** १८·९५६.

मांट—दाट, निबिड. **विषयांचिये मांट झाडी माझि** ७·१२४.

मांडणें—ठेवणें, रचणें, दाखवणें, पसरणें. आनंदाचें आवारुं। मांडू(डूं) जगा॥ १३·११५४. ६·४८, ८·९४, ९·२८, ९·२१२, ११·१९२, ११·३७९, ११·३८४, ११·४६०, १४·२५, १५·५४, १५·४७४, १८·२८१, १८·७०१, १८·७२८, १८·१२९६, १८·१५६६. **अनवसरु मांडूनियां असे**, अधिकार नाहीं म्हणून स्वस्थ राहिला, १८·१४४८; **आकाशमांडि**, आकाशभर पसरतो, १७·२५०, ज्ञानदेवी–‘आकाश मढी’, कुंटे–‘आकाश मांडी’ १७·२५१; **आनु देउ मांडी** १३·८१०; **आनु प्रस्ताउ मांडला** १६·६१, **सुखाचा प्रस्ताउ मांडिला** १८·७६८; **आपुलेया आर्त्ती मांडलां** १८·१७४१; **कर्माकार मांडे** १८·३०३; **कर्मसूत्र मांडूनि ठेविलें** १८·१३००; **कलहु मांडला** १८·४१; **कुलवाडि मांडिली** ७·१६१; **कोहंविकल्पाचें मांडे** १५·३१०; **गुंपिरें मांडिलेंसे** १८·९५१; **चाचरु मांडतां** १८·१५८८, **चाचर** पहा; **ठकासि ठक मांडलें** ११·१९१, **ठकणें** पहा; **धिंवसा मांडाला** १०·३०५; **नवमीतें मांडी** १३·८१८; **पसारा**

मांडतसे ८·१६५; पायांचें सिराळें मांडू लागे, आळसानें पायांवर (गुडघ्यांवर) उशी म्हणून डोकें ठेवून बसतो, १४·१८४; फल मांडले(लें) असे १८·२४६; बांधी मांडे, तयारी करतो, १८·१५४; बुझावणी मांडूनि दे, समजूत घालून ऐक्य करून देतो, १३·१६८; भूतांहें भूतल मांडलें ११·२८१; रोहो मांडी, आरंभ करतो, १८·६४९; वंशा वरि (वंशावरि) वंशाचे(चें) मांडें(डे), एका वंशापासून दुसरा पुढचा वंश वाढतो, १५·१२७; वारा मांडला १५·६१, वारेयासि पाश मांडिलेयां १८·६११; मांडली गोठि १३·२६५; मोडतु मांडतु १५·१३७, १८·१५३८; सांडि मांडि ३·५३, सांडिमांडि १४·३६५; सांडिली...मांडिली १६·७५; सांडिलें... मांडिलें १४·३४९; मांडी...सांडी १८·१८७; मांडे...सांडे ३·५१. मांडणी—मोक्षरेखेचा आवो मांडणियां सांधिला १८·३८.

मांडव-वी—मंडप. मांडव—बाणाचेया मांडवा आंतु ११·६५२; शरीराचां मांडवीं ८·४८; श्रवणसुखाचां मांडविं १५·१४; श्रुतिगौरवाचा मांडवीं ७·४९. मांडवी—कामाची मांडवी १३·९८६; मांडौ जाली, मांडवासारखी झाली, १८·१६४८.

मांडुलणें—खुंटणें, बंद पडणें. १८·१०७६.

माणुस-णूस-नुष—मनुष्य. माणुस—कां चित्त जैसें व्याकुळा। माणुसाचें ॥ १५·११२. १५·१७४, १८·४७९, १८·९३५, १८·१५०५. माणूस—माणूसपणाची भांभ १०·७५; माणसें—नपुंसकें माणसें १८·५७३; व्याधिलेया माणसा १३·७१७. मानुष—तैसें जेयाचें मन। मानुषप्रति आनान। १३·३५६. ९·१४१ (२). तनुमानुषां १५·१७८; मानुषें देहें १५·१८१; मानुषी मूर्त्ति १३·६१२; मानुषे योनी १४·२३६; मानुष रूप ११·६५७; सुखियें मानुषें १५·३८०; अमानुष—अमानुषा मातें मानुष मानीति ९·१४१ (१).

माणें—मावणें, मोजणें. सुखदुःख जेथ माये। १३·३४५. हरिखु कें हिं न माए। १५·५६३. ८·१५८, १७·३२४. झाड सुकलें बिजिं माये १७·५९; परमाणू माजि माए १६·१७२; पोटीं न माये १८·१५८७; स्वप्निचां रंकपणीं माये कां, स्वप्नांतील दारिद्र्यांत रमतो कीं नाहीं? १८·३२१; न माति १६·३३९. अमेय ९·१५८.

मात—गोष्ट, वृत्तांत. ज्ञानीनि गा इये मातूचा। विसंवादु ॥ ४·३७. ज्ञानियांचां ठांइं। एयाची मातु ही कीर नाहिं। ५·१२८. १·६१, १·१३७, ३·२६९, ४·३९, ६·३११, ६·४२७, ८·२६९, ११·५७६, १८·३८१, १८·४४५, १८·१३५३. अघडती मातु १·२३५, कर्माची—१८·२६५, कुरुक्षेत्रिची—१·८५, पुरुषार्थाची—१६·४३०, प्रकृतिदोखांची—१०·७७, प्रकृतीची—१३·४२, भेडांची कवणि—१·१३२; मातु परियसां ८·२६९, —सांघैल २·३७४, —सांडिली १·१२०.

मातंग—चोर. भजनमार्गिचे मातंग। मारक हे ॥ ३·२३६. मातंग-सदन १८·५४५.

मातणें—माजणें, उन्मत्त होणें, खवळणें. आंधळें हातिरुं मातलें। १३·६९७. आणि मातलेयां इंद्रियांचे वेग। कां प्राचीने खवलले रोग। १६·१९०. ५·१७१, ९·१८१. मातलेया कुंजरा १६·३२३, —सरडा १३·६८८; मातलिये सागरिं १३·८०३; मरण मातलें ११·३४१; रसु मातला १३·११४६; सुखें मातले ५·१३६; ह्मसेयाचें जूझ मातलें १३·७५४; मातलेपण—आवेशाचें मातलेपण ११·३३६.

माति-ती—नेहमींच्या अर्थी. माति—मातियेचें डिखल ६·९२; मातिये विण मोदला १८·८११; मातिएचा वीटु १८·२१७. माती—मागां बालपणें एणें श्रीपती। जे वेलु एकु खादली माती। ११·१८१. इये शरीरि(रिं)ची माती। मेलवीन तिये क्षिती। १३·४३०. १८·१७०९. माती उभें लोह खाये, लोखंड उंचावर सरळ ठेवलें तरी त्याला गंज लागतो, उभें खाये असाही अन्वय लावून, पूर्णपणें खाऊन टाकते असा अर्थ घेतां येईल, १८·१३९८.

मात्र—(१) प्रत्येक, संपूर्ण. जो कामनामात्रें न घेपे। मोहमलें न लिंपे। ३·७१. अतिमात्र १३·६३४; चेष्टामात्रें ९·३६०; जीवमात्र ९·२२४, प्राणि—१६·११२, फल—१८·९१; भूतमात्र—ऐसी

सर्व भूतमात्रिं । येकपणाची मैत्री । १२·१४८, २·२९८, १०·११७, १६·१६९, १७·२०९, १७·२११; मार्गमात्र १८·८४६, लाभ— १४·१४९, वस्तु— १३·८७७; व्यक्तिमात्रे(त्रा) चेनि नावें ९·२२२. (२) फक्त, केवळ. तेथवां अबोध मात्र असे । तें तंव तेया कृपा नासे । १८·९६५. चिन्मात्र १७·३८१, १८·९७१; तमोमात्रें निकृष्टें, केवळ नीच तमोगुणानें, १४·१००; दर्शनमात्रें १७·३२२, नाम— १७·३३८; निमित्तमात्र ९·१३०, ११·४६६, पाखाण—, फक्त दगडच, १८·५६८, भींति—, सर्व भिंती, १६·१३१.

मात्रा—वर्णोच्चारास लागणारा वेळ; ॐकारांतील अकारादि विभाग; प्रमाण. देवा तूं अक्षर । आउठावियें मात्रेसि पर । ११·३०२, देवा तूं परब्रह्म आहेस, (ॐकाराच्या) साडेतीन मात्रांपलीकडे आहेस. मात्रेचेनि मापें १८·७७१; मातृक—त्रिमातृकेचियें कूंसीं, ॐकाराच्या पोटांत, १८·१५००; तन्मात्रा, तत् पहा.

माथा—डोकें, वरचा भाग. देखैं पुढिलाचें ओझें । जरि आपुलां माथां घेइजे । ३·१७४. आणि गंगा शंभूचां माथां । संकोचली जेवि पार्था । तेवि मान्यपदें सर्वथा । लाजणें जें ॥ १६·२०३. १३·५५७, १३·७५५, १३·११५०, १७·२५५. चैतन्यशंभुचां माथां १५·५४५, पाखाणाचां— १६·३६६, पार्थिचां—६·१९८; प्रणवाचा माथा ६·४६७; प्रत्यग्बोधाचेया माथेया १६·१०; माथा उधों नेंदिजे १४·४९, माथा नुधवी १५·२२१; माथा न खलवी, मस्तक लववून नमस्कार करीत नाहीं, १७·३०१; माथेयावरि चढे १०·७२; माथा चरणीं ठेविजे १०·१५, १४·१५; माथा तूकणें, तु—तुंकणें—तू—तूंकणें पहा; माथां बूरु तुरंबिला १७·२८०, तुरं-रुं-बणें पहा; माथां पारुखे, डोक्यावर स्थिर होईल, १०·९; पायेवणी माथां वाहे ९·३६८; माथा पालाणवी, १८·१०५७, पालाणणें पहा; माथा(थां) बैसों —घापे १६·४५६; माथां मुगुट करीं १२·२१२, —हातु ठेविला ६·४८९.

माथुला—घुसळण्याची रवी. नवनीतीं माथुला न लगे । ९·२१, रवीला लोणी लागत नाहीं, घुसळल्यावर लोणी निराळें निघतें यास उद्देशून.

मादल—ढोल. भेरी निशाण मादल । १·१३३, ज्ञानदेवी, कुंटे—'मांदळ' १·१३२.

मांदी—समुदाय, मेळावा. १८·७२०, आखत पहा; आंगाचिया मांदिया, शरीराच्या अवयवांचाच काय तो समागम, १८·१०१६; क्रूरग्रहांची...मांदी १६·२५५, त्रिभुवनिची— ११·१०१, दृश्याची— १८·१०६४, भूतसृष्टिची—८·१६१, विकारांतराची—७·१०३, विश्विची आथवी— १८·५२३, सात्विकां भावांची—८·५५. मांदियली, समुदाय, इ(ई)श्वरनिष्ठांची मांदियली १८·१७७५.

मांदुरी—चाबूकस्वार. १६·२२३.

मांदुस—पेटी. काष्ठाचेया मांदुसा १८·४१३; नानाशशक्ति.ची (नानाशक्तिची)मांदुस १५·८२.

मांदोडा—जुंबाड, मांडव. वरि कल्पतरूचा आहे मांदोडा । ८·८. शाखांचे मांदोडे १५·६०, १५·१९४, मनुष्यशाखांचे— १५·१६१.

मांधति—हा बांधति चा अपपाठ आहे. पातकें मांधति थाउ० १८·८००, ज्ञानदेवी, कुंटे—'बांधती' १८·८०३.

माधवी—वसंत ऋतु, बहर. ना तरि उद्यानीं माधवी घडे । तैं वनशोभेची खाणि उघडे । १·४३. ११·३३२, १५·२४, १८·१२३, १८·३५२. मोहवनिची माधवी १३·९८६; प्रकृतिवनमाधवी, मायारूप वनांतील वसंतऋतु, १३·११३६.

मान—(१) माप, प्रमाण, आदर, गौरव. मज अमेया मान । सर्वगतासि स्थान । ९·१५८. तैसें येक जि मान । शीतोष्णीं जेया ॥ १२·२०१. ५·१७३, ११·५३८, १३·३४४, १३·६५५. अपाराचें मान १३·९९६, उदधीचें—, खोली, १०·६५; गगनाचेनि मानें ६·३९६; गुणसत्वाचा मानु १८·७४७; थोरियेचें मान ८·१६४; नित्यानंदाचेनि मानें ८·२६२; प्रकृतिचां मानीं १८·१३०९; ब्राह्मणाचां चि—, बरोबरीनें, १८·८१६; वेदांचें मान १६·१८, ज्ञानदेवी, कुंटे—'देवाचें महिमान' १६·१८, हा पाठ ग्राह्य वाटतो; सनकादिकाचेनि मानें, बरोबरीनें, ११·१००; मान १५·९३,

हा पान असा पाठ घ्यावा; मानु करिति १२.२१३, –न करिजे ११.६९३, –कहनु १२.२०७, –गिवसीं ४.५२, –जाला ११.२, –दीजे ६.३५०, –दीधला ३.२००, –देतां १८.२४१, –देति १८.१७१८, –देयावा १८.२८१, –नाहीं ४.१८५, –नेणती १७.३४४, –नेंदसि ३.५, –पाहों ११.५३८, –वाढवीं ३.१८७, –वाढवीतसे १०.३०५, –सांडूनि ९.३७३, –साधिला १०.२३४; मान होईल, माप घेतां येईल, २.४०; एणें मानें १.११६, ६.१७१, ७.११९, ७.१९९, ९.३५, ११.४२९, १३.२८९, येणें–२.४४, २.४६, ४.९, कवणें–१.९२ (णं), ४.१३, कोणें–११.३५४, जेणें–१४.३६५, तुह्मां–१६.४६९, तेणें–६.४६२, १७.१३८, तेणें चि–६.१९७, तेतुलेनि– १८.२७३; अपमानणें पहा; मानाभिमान ९.२२६, मानापमान १३.३४५; दंभमान १६.३२२; धनमानीं १७.२४६; बहूमानें १६.२२५; मोलमान १५.३६३; मोहमान, मोह व मान, १५.२५५; विद्यामानें १४.१४९; अमानित्व १३.२०१, १६.२०४, –त्वादि १८.१०६१, –वादिक १८.१४३७, –त्वादिप्रभृती १३.८४६; सन्मान १३.१८७, १७.२४२, १८.१०६७; (२) गळा, गरदन. जीतेया मान मोडिली। उपशमाची॥ ३.२४७. मान हालउनि वारी १३.७५६; वायां चि मान पीली ६.७७. (३) स्थिति दाखविणारा शब्द. अस्तमान, अस्तवणें पहा; अहंमान, अहं पहा; विद्यमान, ६.४७१, १६.८६.

मानणें—वाटणें, समजणें, पटणें, मान देणें, खात्री ठेवणें. परि त्यजितां कर्म न त्यजे। निभ्रान्त मानीं॥ ३.५२. मानलीं देवतांतरें। उपासिति॥ ४.७०. मज अव्यक्तातें व्यक्ता कां मानावें। ७.१५२. जी चांगु कैसा अपकारु। किं तो मानूनि प्रियउपकारु। तोषे चि ना सारंगधरु। पूतनेसि॥ १६.२६, ज्ञानदेवी, कुंटे–'गुरुत्वासी' १६.२६. जेथ जें मानें(ने) तें फळा। तेथ चि ये गा॥ १८.१४८५. २.१५२, २.१६२, २.२१६, २.२७०, २.३३७, ३.१२७, ३.१३०, ३.२४४, ४.५७, ५.२८, ५.१४४, ६.३९, ६.१२९, ६.४०५, ८.५९, ८.२५८, ९.१४१, ९.१५४, ९.१६१, १०.८२, १०.८५, १०.१०५, १०.३००, (१), ११.१६, ११.५९, ११.१६०, ११.४६९, ११.४८६, ११.५९७, १२.३९, १२.१३०, १३.१०, १३.३७८, १३.५२०, १३.७४२, १३.७६४, १३.७६५, १३.८३९, १३.१०१४, १३.११२७, १४.१५३, १४.१६५, १४.२०१, १४.३८०, १५.१३२, १५.१३७, १५.३४५, १६.३७६, १६.३७८, १६.४५७(१), १७.४९, १७.३१२, १८.२७, १८.८९, १८.११७, १८.१४६, १८.१८६, १८.३५०, १८.३८३, १८.३८८, १८.४१०, १८.४३४, १८.४३५, १८.५६८, १८.५६९, १८.५८३, १८.५९८, १८.६९६, १८.७२४, १८.१२७७, १८.१४६४, १८.१५५७, १८.१६०६, १८.१६३०, १८.१६३५ (१,२), १८.१७१०. चित्ता मानलें ५.८४, चित्तें–६.१८०; जीवाला मानावा १३.१०८४; जीवाहूनु आप्त मानी १३.८०१; प्रायश्चित्त मानैल ना १७.१०८; मनें मानिजे १८.४३९; मानसें मानिजे ना १३.७३६; मानुं लाभे, मानतां येतो, १५.५३६; मान्यपणें मानितां १३.१८५(२); वाक्य मज मानलें १०.१५७; वारा वाजतु मानावा १५.३४४; सरिसें चि मानीं ४.१९८, ६.९२; हानमानी, हा पाठ हान मानी असा घ्यावा ४.२२. मानलेया—मूळग्रंथिचेया संस्कृता। सवें नीट मऱ्हाटी पढतां। अभिप्रायें मानलेया उचिता। कवणि भूमिका ते नेणवे॥ १०.४२, मूळ संस्कृत ग्रंथाबरोबर ही मराठी टीका वाचली तर योग्य तो अभिप्राय पटेल व मूळ ग्रंथ कोणता तें कळणार नाहीं; मानलेयां १८.१०७०, मानिलेयां १८.३६५; मानिजति ३.२३५, ३.२४०; मानियलें १५.३४०; मानुनि १६.१३४, –नु १६.७०; मानूनिया ४.९७; मानौनि १६.८६. मानणें १५.३१५; मानणेयां साठिं १८.३८९; न मनणें ११.५४७; न मना १८.१९६, –मनावा १७.१०७, –मनावी

—योगें ७·६५, —राति १६·११, —रात्रिचें १४·१७३, —वशें २·१६६, ४·४४; **माया वांचौनि** १८·१२७५; **मायासंग** १५·४११; **अनादिमायाप्रभवें** १७·५६; **आदिपुरुषाची माया** १·२०३; **दैवी माया** १३·९८६; **योग-मायापटल** ७·१५४; **रूपमाया** १५·२१७; **स्वमाया** १५·३०९, १८·१२९४.

मारणें—कर्मी करणें, हानि करणें, आघात करणें, ठार करणें. हें ऐसें कैसें करावें । जें आपुले आपण मारावें । १·२३८. मरणें चि मृत्यु मारी । आपण उरे ॥ १३·५५१, आपल्या मरणानें पुढें येणारा मृत्यु नाहींसा करतो, जन्ममृत्यूच्या फेऱ्यांतून सुटतो, अशा रीतीनें आपल्या मूळस्वरूपांत राहतो. पैं नावें विष महुरें । परि मारूनि अतिखरें । १८·८०१, **अति** (१) पहा, ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींतील—'अंतीं खरें' १८·८०४, पाठ ग्राह्य वाटतो, विष जरी जिभेला गोड लागलें तरी तें ठार करण्यांत आपला खरा मारक गुण शेवटीं दाखवितें. १·२२१, १·२२५, ९·१६७, ११·५२, १२·१४६, १६·३४२, १६·३४४, १६·३५०, १६·३५१, १७·१०३ (२), १७·४१७, १८·१३१, १८·४४०, १८·१०४५, १८·१०४६, १८·१०५१. **मारिलेयाचेनि रागें** १३·५४१; **मारिलेयाची सें चि नाहिं** ७·१०४; **आहारातें मारुनियां तोडी** ६·३४६; **न मरतां**—तैसी न मरतां करी। मृत्युसूचना ॥ १३·५५०, मरण येण्यापूर्वीच मरणासंबंधीं उदासवृत्तीनें राहतो; **न मरी**, मारीत नाहीं, अरे कोण्ही कव्हणातें न मरी । पथ मीं चि हो सर्वसंहारीं (सर्व संहारीं) । ११·४०३. **मार**—कां आपुलेया मारातें नेण(णे) । विख जैसें ॥ ११·४३४, १३·६१, १७·१३८; **जंत्रावरि मार** ११·३९०; **पुढिलाचेनि मारें** १८·८०४; **मनाचा मारु** ४·२२१, ६·२८९; **मारीं प्रवर्त्तले** ३·२५१; **मरमारु याग** १६·३५८, **मरणें** पहा. **मारक**—जैसें जीवन चि उदक । परि विर्शि होये मारक । १७·६८, ३·२३६, १३·६६१; **मारकपण**—मारकपणें कालकूट । महुर ह्मणति ॥ ११·४५८; **मारिता**—नें मीं मारिता कौरव मरते । ११·४०२, **मारितें** (ना.), मारणारा, उजू आउख तें मारितें । लोभु करी ॥ १५·२२, येथें **मारितें** हें क्रियापद घेतलें तर उजु या शब्दापुढें दिलेला अर्थ संदर्भात नीट बसत नाहीं, आयुष्य बळकट असलें तर मारणारा ही प्रेम करतो, हा अर्थ पुढल्या मागल्या संदर्भात बसतो. **महामारि**—सांटवें पसारा मागौता । महामारिचा ये ॥ ११·३७८, ११·३४७, **—री** ११·३६९, **वल्बचेन महामारी**, झपाट्यानें वाढणाऱ्या गवताप्रमाणें, १५·५८, ज्ञानदेवी—'प्रबळला चौमेरी', कुंटे—'चौमेरीं' १५·५८; **मरणमहामारी** ११·४५०. **मारवणें**—क्रोधु मारवी तें मारीति । १७·१०३ (१).

मार्ग—रस्ता, प्रथा, साधन. जैसें मार्गें चि चालतां । अपावो न पवे सर्वथा । २·१८७. सांवें प्लवें चि काइ बुडिजे । किं मार्गें जांतां आडळिजे । २·२२३, चांगल्या वाटेनें या अर्थी. कां जे मार्ग अमार्ग देखावे । साच लटकें ओळखावें । ८·२३७ (१). कां गावां पुढें वाले । मार्गु जैसा ॥ १८·१०७६, रस्ता संपतो या अर्थी. १·२३७, २·१९४, २·२६१, ३·१५५, ३·१५६, ३·२२७, ५·८, ५·१५७, ५·१६७, ६·१५७, ६·१६०, ६·३३४, ८·२५३ (१), १०·१४६, १३·४४४, १३·९५२, १६·६४, १७·१७७, १८·६२२ (१), १८·६९५, १८·७६१, १८·८२३. **मार्गाची धांव** ६·५९, **—चेनि बळें** ३·४२; **अधिचा मार्गु** ६·२००, **उजू—** ८·२२०; **जिये मार्गिंचा कापडी** ६·१५३; **दोवाडु मार्गु** १८·१७८; **भलेतेणें मार्गें** ९·४६६; **मनशुद्धिचां मार्गिं** १८·१३८; **स्वाधिकाराचेनि मार्गें** १८·५८३; **मार्गा भजिजे** १२·९६; **मार्ग मोडथि** ६·२४३; **मार्गु मोडे** ४·२०३,**—सांडे** १७·३१२; **कामाचां मार्गीं लागे** १४·१५९, ज्ञानदेवी—'कामाचां मदीं लागे' १४·१६१, कुंटे—'कामाच्या मदीं लागे' १४·१६२; **दोहीं मार्गीं** ६·४१, **दोन्हीं मार्ग**, ज्ञानयोग व कर्मयोग यांस उद्देशून, ३·३८, ८·२४३, **दोन्हीं मार्ग**, स्वर्ग व मोक्ष, १०·१२२; **दोहोंमाझि बरवा मार्गु** ५·६; **मार्गानुसारें** १८·३६५, **—पराधें** १८·१७८, **—धारें** ३·१६९; **मार्गमात्रातें**, सर्व मार्गांना,

१८·८४६; अर्चिरामार्गु ८·२३५, ८·२४२; इंद्रियमार्ग १७·२३३; कर्ममार्गश्रम १८·८९७; गुरुमार्ग १३·८११, धूम्र–८·२३४, पुण्य–९·३१०, प्रांजल–१८·९९४, भजन–३·२३६, १३·१६५; मध्यमार्गें ८·९३; मोक्षमार्ग १६·२५९, १६·४३७, विधि–९·३०४; सन्मार्ग १८·१०५०, सर्व–१८·१५१९, स्व–३·१०४; अमार्ग ८·२३७(२), मार्गामार्ग ८·२५३(२), १८·६२२(२), –विशेष १६·२४७.

मार्द-द्वं-व—मृदु पहा.

माल—माळा पहा.

माल-व्ह-वणें—अस्तास जाणें, लयास जाणें, विझणें. **मालवणें**—मध्यान्हीं चि सविता। मालवत नाहीं॥ ११·४८९, ज्ञानदेवी, कुंटे–'मावळत आहे' ११·४९४. **मालवतेनि तपनें,** सूर्य मावळल्यावर, १५·३३४; **स्वप्नडिंब मालवे** १५·२८३; वरील दोन्ही ठिकाणीं 'मावळणें' चीं रूपें ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींत आहेत. **माल्हवणें**—जैसा माल्हवलेयां दिवा। प्रभेसिं जाए पांडवा। १५·३३७. **तेज माल्हवे** १२·१००; **प्रलयदीपु माल्हवला** १·१५८; **हातिचा दीपु माल्हवला** ८·२१६.

माला—माळ, हार. कां हातिं घेतली माला। फीटे सर्पाभासाचा कांटाला। तैसें माझेन बोधें टवाला। नांगवे जो॥ १५·५२७. **माला ते माला,** माळ सर्पासारखी दिसते हा भास नाहींसा झाल्यावर माळ ही माळच आहे हें आपण पाहतों, यास उद्देशून, १३·११३२; **मालेचें सर्पपण** ९·७२; **मालादंड,** फुलांची माळ, ११·२१६; **गुणकुसुमाची माला** १६·२०७; **दीपमाला**—मज हातीं लाविला दिनकरु। दीपमाले॥ ९·३८७, त्यानें माझ्याकरतां सूर्याला आपल्या हातानें दीपमाळेवर ठेवलें (असें मी समजतों); **पुष्पमाला** १३·२८४; **व्यासोक्तिकुसुममाला** १८·१६८९. **माल, माल घातली** ९·५२९; **विरक्ती माल न घली,** वरीत नाहीं, जवळ येत नाहीं या अर्थी, ४·१५२.

माला-ल्हा-तणें-थणें—अंगीकार करणें, आश्रय घेणें, निस्तेज होणें (हंस कोश). **मालातणें**—तैसा तूतें मीं जेथ स्मरें। तेथ मालातिलें जें विसरें। १८·१७, जेव्हां मी तुझें स्मरण करतों तेव्हां जें कांहीं माझें आहे तें विसरतों. **माल्हातणें**—**आलस्याचें दाढर्य माल्हांत,** इंद्रियें व मन आळसाच्या दृढपणाचा आश्रय घेतात, १४·१७८. **माल्हाथणें**—**माजिरेनि मोहें माल्हां(ल्हा)थिलें,** उन्मादकारक मोहानें वश केले जातात, १४·२५१.

मालि-ली—(१) डहाळी, फांदी. आडफांटति मालिया। जातींचिया॥ १५·१४९. (२) माळ जमीन, पठार. तेणें निगमरत्नाचालिं। उपनिषदाची माली। माजि खांडिली॥ १८·३५, व्यासांनीं उपनिषदांची माळजमीन खणावयास आरंभ केला. (३) माळी. मालियें जेउतें नेलें। १२·१२०, पाण्यास उद्देशून. **माली** १८·८४१. (४) शब्दास जोडून, रांग, ओळ या अर्थी. **अंशुमाली, अंशु** पहा. **मालिक**—माळा असलेलें, **त्रिमालिकें धवलारें** ५·११३.

मालें—(१) गळ्यांत साखळीनें नांगर बांधून कर्ज-फेडीसाठीं मागितलेली भिक्षा. मालें मागैन घरीं। गुरुकृपेचीं॥ १४·३१. (२) काकवी. **गूल साखरे मालेयाचे बांधे** १०·३२.

माव—माया, मिथ्याभास. तिया परी तूं देवा। मग झाकउं नेयेसि मावा। जरि पुण्याचा ओलावा। नाशिजैल॥ १·२३२, माझ्या पुण्याचा ओलावा जर नाहींसा झाला तर कृष्णा तूं आपली माया मला दाखविणार नाहींस. **जीवितासाया मावा,** जीविताच्या मिथ्या लोभानें, १३·७५०; **रोहिणीची माव,** मृगजळाचा मिथ्याभास, १३·७०६; **दीससि तेतुली माव कायि भजों,** जें कांहीं तुझें स्वरूप दिसतें ती मायाच आहे, तर भजन कशाचें करूं?, १७·१५.

मावलणें—अस्तास जाणें, लय पावणें. ऐसें शक्तीचें रूप मावले। शक्तीमाझि॥ ६·२८७. अथवा जागिनलेये वेले। स्वप्न मनिचें मनीं चि मावले। ९·१०३. सर्वारंभा उटकलें। प्रवृत्तिचें तेथ मावले। १४·३६३. किं मावललेयां दिनकरु। सरे किरणाचा पसरु। १६·१८३. १०·६३, ११·४९२, १८·४२२, १८·९५९, १८·१६६४. **मैत्रियाचें अर्धबिंब मावले** ८·११३, या पाटाचा अर्थ

समाधानकारक लागत नाहीं, ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींतील – जंव मात्रात्रय मावळे । अर्धबिंबीं ॥ ८·११५ – पाठ ग्राह्य वाटतो, ॐकाराच्या तीनही मात्रांचा शेवटच्या अर्धमात्रेंत लय होईपर्यंत; **विश्व आघवें मावळें(ले)** १५·४७५; **शब्दाचा दिॐ मावळला** ६·३१४; **शब्दु मावळलेयां** ९·२२. **मावळवणें**—मावळवितु विश्वाभासु । १६·१. १६·१५.

मास–मांस—मास—(१) महिना. तेयाचा पाउसाला केला च्यान्ही मास । ११·५७२. **मासां आंतु मार्गशिरु** १०·२६०; **सां मासां माझि मास** ८·२१८. (२) मांस या अर्थी. जिंतिया मासाचे चिमुटे । तोडिति जेथ ॥ १७·२५७. १६·३३५. **लोहमासातें (लोह मासातें) घाटी** ७·१२. **मांस—**नेहमींच्या अर्थी. राक्षसु ही मांसा । विटों सके ॥ १६·२८३. ६·२३०, १६·४४८, १७·४२२. **मांसा रुधिरा** १६·३९६; **मांसखाइर—**नेणे मांसखाइरु । कालें गोरें ॥ १८·५५१.

माहारी—महार स्त्री. भेटलिया नारी । चोखी अथवा माहारी । १३·४७८.

माहिएर-येर-माहेर-ह्येर—आईचें घर, प्रेमाचें ठिकाण. **माहिएर—**तैसें संत माहिएर माझें । १५·५६४. जें उपनिषदा(दां)चें सार । सर्वशास्त्रा-(स्त्रां)चें माहिएर । १८·१७८६. **माहियेर—**सुख मोहाचें माहियेर। १३·२६१. **माहेर—**१३·३६६, १८·१७५४; **सकल धर्मांचां माहेरीं** ६·४४२. **माह्येर—**जरि माह्येरें श्रीमंतें होंति । तुह्मा ऐसीं ॥ ९·३. **कृपेचेनि माह्येरें** १४·३१९; **मंत्रविद्येसि माह्येर** ९·४७१; **सकल धर्मा(र्मां)चें माह्येर** १·३१; **माह्येरासि विनविलें होंतें** ५·५.

माहेवणी—गरोदर स्त्री; रजस्वला (हंस कोश). पैं माहेवणी निदैवें । उघडी केली विपायें । ते सलज्जु न पाहे । न पांघुरवितां ॥ १६·१४३, अशा स्थितींत तिला नेसविल्याशिवाय सज्जन तिच्याकडे पहात नाहीं. माहेवणी प्रयत्नेंसिं । चुकविजे सेजे जैसी । १८·८६३.

मिठि-ठी-मीठी—आलिंगन, ऐक्य, स्वीकार, ताबा. **मिठि—**जो सर्व नेणिवां जाणिजे । मौना-चिया मिठिया वर्णिजे । १६·१९. **मिठि देंतासि** ११·३८९. **मिठी—**व्यग्रता मिठी पडे १८·१५८७, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'वागर्थों' १८·१६०६. **मीठी—**जीवत्व जेथौनि किरीटी । विश्व उठवित चि उठी । ते उभयबुद्धिची मीठी । अक्षरु पुरुषु ॥ १५·४८१, ज्या अव्यक्तापासून जीवत्व ही कल्पना व विश्व निर्माण करावें ही कल्पना, या दोन्ही कल्पना उत्पन्न होतात व लय पावतात त्यास अक्षरपुरुष म्हणावें, ज्ञानदेवी – 'उभयत्रोधींची मिठी', १५·५१४, कुंटे – 'उभयभेदांची मिठी' १५·५१५. **मीठी दीधलेयां**, घेरलें असतां, १२·२, – दे, व्यापून टाकतो, ११·४०६, व्यापतें, आत्मसात् करतें, १८·९९८, **– देउनि घाली**, खाऊन टाकतें, नाश करते, ६·२२९, **– देॐ येईल**, भेटतां येईल, ११·३१७, **– देंत**, अंतर्भूत करीत, ११·४१५; **सर्वस्नेहा मीठी देंत**, दाबून टाकून, नाहींसे करून, १८·७७९; **मीठी देतां** १०·२५१, १६·१३९; **मीठी पडों सरली**, ऐक्य होण्याचें बाकी रहात नाहीं, १४·३९३; **मीठी भोगणेयां हीं पडे**, ऐक्य झाल्यावर अन्य विषय नकोसे होतात, ९·५०, कुंटे – 'मिठी भोगणे याहि पडे' ९·५०.

मिणधी—ओशाळी, मिंधेपणा. दीठि नोहे मिणधी । १३·३६४.

मितणें—मोजणें, नियमित असणें, समावेश होणें. **अप्रमिता (संबोधन)**, अमाप, १०·२; **मितल—**मोजकें, मितलां बोलीं बोलिजे । ६·३५०, **मितलें होआवें**, बेताचें असावें, ६·३५१. **मीतल—**आंगें मीतलें जीवें पाठि । भलेतेया दे ॥ १३·६६७, वरवर ऐक्यभाव दाखवतो व आंतून द्वेष करतो. **मीति—**मोजमाप, गणती, तरि पशुपक्षादि जाती । तेयां मीति नाहीं संतती । १६·३०२, १·१०२, ७·२४, ११·१४४, १६·२५२; **आहारिं मीति** १८·१०१९, **मीती—बलाची मीती** १·१०८.

मित्र—(१) स्नेही.**अरिमित्र** ९·१६५, १२·२००, **इष्ट**–१·१८१, **रिपुमित्र** १२·१९७. **मैत्र-त्रि** पहा. (२) सूर्य. **ज्ञानमित्र—**जाणे जो पाहालेयां। ज्ञानमित्रें ॥ १५·५२५, ज्ञानसूर्याचा उदय झाल्यावर या अर्थी.

मिथुन—जोडी, जोडपें. **याचकाचें मिथुन** १६·६.

मिथ्या—खोटें, आभासात्मक. **मिथ्या दृष्टी** १३·९०५, **मिथ्यादृष्टिचां घरीं** १४·११२; **मिथ्याचां महाखेळीं** १८·५३८.

मिनणें-मीनणें—मिळणें, भेटणें. **मिनणें**— सलीलीं पय जैसें। एक होउनि मिनलें असे। परि निवडूनि राजहंसें। वेगळें कीजे ॥ २·१२७. कां झाडांची साउली। वाटे जांतां मिनली। घरावरि तेतुली। आस्था जेया ॥ १३·५९३. **मीनणें**— महोदधी मीनले। स्रोत जैसे ॥ १५·२८५. गंगा मीनलेयां नदी। विटाळु जैसा ॥ १८·४४७, दोष रहात नाहीं. १·१०२, १·१२८, २·१५४, ८·८३, ८·१३५, ९·४६१, १०·१०७, ११·६, १२·१६२, १३·१००३, १४·५५, १५·५६४, १७·३३७, १८·६७२. **आत्मा बुद्धि मीनलेयां**, आत्म्याला बुद्धि मिळाल्यावर, १८·७८९; **एकावट मीनले** १·१४७; **कांतु मीनलेयां** ११·५६७; **कीडालें मीनलेनि** १५·३०९, **कीडें**—१४·१४०; **निमित्यें मीनलेयां** १६·१२७; **प्रतीतिगंगा मज मीनली** ७·१२२; **भाव मज मीनले होंति** ९·४५७; **मनाचेनि आंगें मीनला** १०·१०६; **मनोधर्मैं मीनलेनि** ८·९२; **मीनली चि मिले**, समुद्रास मिळाली असून मिळतच राहते, ११·६७७; **समरीं मीनले** १०·३७; **सुसंगाचा मेळु मीनला** १८·९९४.

मिरवणें—खुलवून दाखविणें; तोऱ्यानें, वैभवानें दाखविणें; दिमाखानें फिरणें, शोभून दिसणें. तिया मेखळे मिरवती। पल्लवसडका ॥ १·९. तैसें व्यासमती कवळलें। सकळ मिरवे ॥ १·३९. रत्नाचां रूपिं मिरवे। गुंजांचें लेणें ॥ १८·११३९. १·३, २·३६, २·७३, ९·९, १०·१६१, ११·४९१, १३·२०८, १५·४१९, १६·३५७. **मिरवतसे** ११·२०७; **मिरौं नेणे** १८·६४४; **आथिलेपण मिरवी** ९·३६४; **गाणीव तें मिरवी** १८·१७२०; **पीसेपण मिरवी** १३·१९१; **मोदकु मिरवे** १·११; **रस मिरवले** ११·३; **रहवरु मिरवत** १·१३९; **लेणिं मिरवी** १३·७०५; **लेणें मिरविसि** १७·७; **सनागर बोली मिरउं** १३·५६२; **सत्व माजु मिरवी** १४·१९८; **मिरवणियां** ११·८४, १७·२०२.

मिलणें-मीलणें—मिळणें, लाभणें, एकत्र होणें, भेटणें. संदर्भानुरूप या क्रियापदाचे अनेक उपयोग केलेले आहेत, त्यांपैकीं कांहीं येथें दिले आहेत. **मिलणें**—चूकलीं ज्ञानें जेथ मिलों आलीं। जें पवित्र ह्मणिजे ॥ ९·२७३. मिलौनि मिलत चि असे। समुद्रिं गंगापय जैसें। मी होउनि मातें तैसें। सर्वस्व दे ॥ १३·६०६. परि सणु सुहृदु संपती। यें तिन्हि येकें मिलति। जैं भाग्य धरी उन्नती। आपुलां विधिं ॥ १७·२६८. बुद्धि आत्मेयां मिले एकांतिं। प्रिया जैसी ॥ १८·८३०. ईश्वरतत्वीं चि मिले। निष्टंकबुद्धी ॥ १८·८४४. २·१७५, २·३५७, २·३६८, ५·३५, ५·१५३, ६·८३, ६·२४७, ६·३००, ६·३०१, ७·६४, ८·३७, ८·३८, ८·१६१, ८·२०२, ८·२१४, ९·३८, ९·१०३, ९·२९०, ९·४६०(२), ११·३२२, ११·६७७, १२·५९, १२·१८८, १३·४०, १३·१४५, १३·८४५, १३·१०२०, १३·१०६६, १३·११४४, १५·१३२, १५·२७३, १५·२९३, १५·३०७, १६·२३९, १६·२६१, १६·३०८, १६·३११, १६·४५१, १७·३६, १७·२६९, १८·२४३, १८·२४५, १८·३०७, १८·७१८ (१), १८·९३४, १८·९६२, १८·९८१, १८·१३४५. **मिलत खेॐ** १८·९८०; **मिलतिये वेले** १८·११२८; **मिलतें प्रसंगें** १८·१०६५; **मिलतेयां**, ऐसें मिलतेयां साजणें। चले धैर्यें जेणें। १३·१४८, असें एकमेकांना पटवून घेणें ज्या धैर्याच्या योगानें चालतें, वास्तविक यांचें पटत नाहीं, यावर १३·१४२ ते १३·१४७ पहा, ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींतील पाठ 'ऐसें न मिळे तयां साजणें' १३·१४८ ग्राह्य वाटतो. **मिललेयां**—परप्राणघातें। मेळवीति वित्तें। मिललेयां चित्तें। तोखणें कैसें ॥ १६·३४५, **मिलावेया** ८·९२, १८·१६५२; **तो मिलें तो** १२·२३६, हा अपपाठ वाटतो, ज्ञानदेवी, कुंटे—'ते मिळती तैं' १२·२३७; **एकत्वें मिलति** १३·१५५; **एकवाट मिलिजो** ११·५६; **क्रूरग्रहांची मांदी मिले** १६·२५५; **दोषवृंदां मिलालेयां** १४·२६५; **पांच पांच मिलौनियां** ८·३०, **पांचा(चां)चा बांधा मिलतां** १३·१०६, सं. वा. श. पहा;

मुखाकानासि मिळे १०·२९७, **विचारासि न–** ११·४८७, ज्ञानदेवी–'निमळे', कुंटे–'न मिळे' ११·४९२; **वोडौ कोणा अर्था मिळे,** तिच्या आदरसत्काराचा काय उपयोग?, १३·६३५; **सेलिए सातवेडली मिळे** १६·२५७; **हातोफळिया सद्गतीसिं मिळे** १८·१२१. **मिळणी** ११·४२, १३·६७९(णीं), १८·१५१४(णीं); **देहजीवाचिये मिळणीं** १६·१०९, **देहादिहेतु**–१८·२६४, **पंचहेतु**–१८·३११, सं. वा. श. पहा, **वक्त्र**–११·४१९, **विषयां इंद्रियांचे**–१६·८८, **वोघांचिया**–१८·३२९, **सिंधु**–३·२९; **मिळणीसरसें,** मिळतांच, २·१७६, ज्ञानदेवी–'मिळणीसवें' २·१७६; **मिळणें** १५·२९५, १५·५३२, १७·३१८, १८·७१८ (२). **मीळणें**—आणि भ्रूलतांचे सेवट। कोपें मीळों पांत येकवट। ११·१४३. यालागि माझां ठांइं। अभ्यासें मीळ॥ १२·११३. परि आत्मज्ञानें आपणपेयां। मीळिजे एथ॥१५·५५१. ६·२३८ (ती), ६·४५८, ९·३६१, १३·९४३, १४·३११, १७·२६५, १७·२८८, १८·१३५७. **लोह परिसाचां आंगीं मीळो कां** ९·४६० (१); **मीळणी—वधुवरांचिये मीळणीं** ११·३; **मीळन—तिहीं तिहिं ठाइं मीळनीं** १७·२९४; **उन्मीळन** पहा. **मिळणी व मीळणी** सदराखालीं आलेले कांहीं शब्द **मि-मीळण** यांचीं रूपें असणें संभवतें.

मिष-स—**मीष-मीस** पहा.

मिसळणें—मिळून जाणें, मिश्र होणें, एकत्र करणें. साडपन्हरां मिसळावें। तरि पन्हरें चि जेविं हो- आवें। १५·५३३, साडेपंधरा दराच्या सोन्यांत मिसळण्यासाठीं इतर सोनें जवळजवळ तितक्याच दराचें असावें लागतें. ९·२२६, १५·५०३, १८·११००. **परस्परें मिसळलें** ६·३९१; **माझां स्वरूपिं मिसळिजे** १८·१३७५; **वर्णावर्ण मिसळति** १·२४९; **दिवोरजनी मिसळीं** १८·५१८, हा अपपाठ आहे, **मिसळलीं** असा पाठ घ्यावा; **मिसळणें**—पार्थाचें मिसळणें। आणिलें द्वैता॥ १८·१४६३.

मी-मीं—प्रथमपुरुषी एकवचनी सर्वनाम. यांचीं अनेकरूपें आलेलीं आहेत त्यांपैकीं कांहीं येथें दिलीं आहेत. कांहीं ओव्यांत एकापेक्षां अधिक रूपें आलीं आहेत म्हणून तीं सर्वच ठिकाणीं कंसांत दाखविलीं नाहींत. **मी**—हें कर्म मी कर्त्ता। आचरैन मी येया अर्था। ३·१८४. तेवि सकळ कर्मा मी चि सेवटु। काइ वांधीति मातें॥ ९·१२३. मी आत्मा असें एकैका। भूतमात्राचां ठांइं॥ १०·१९७. मी होउनि मातें तैसें। सर्वस्व दे॥ १३·६०६. १·६५, १·८२, १·१०३, १·१११, १·१२४, २·१२५, ४·५३, ७·३०, ७·३४, ७·५०, ७·५३, ७·५८, ७·१३१ (२), ९·४६६, १०·२२३(१),१३·७८९,१३·९४०, १४·२९६ (१), १६·४६८, १८·११२२(१), १८·११२४(२), १८·११६८(१),१८·११९९. **मी अवतरें** ४·४२, ४·५०, **– जालेयां** १८·११५६, **–पार्थु द्रोणाचा केला** २·३७, **–होउनि**१८·११५५, **–चि होंसि**१८·१३७२, **–होंसी** १८·१३५८; **तो मी चि जाण** ७·३२; **ते मी ते चि जाले** ४·६४; **मीपण**—मज तुवां जी केलें तैसें। माझें मीपण दवडूनि देशें। १८·१८, **मीपणें** १५·२४२, १८·११६६; **मीतूंपण**—माझां तूझां ठांइं असे। मीतूंपण गा॥१८·१३३९, १८·३००; **मीवांचूनि** ७·१३०; **मीसकटां** १८·१४५२, **मीष–मीस** पहा. **मीं**—मीं सर्वथा न जुझें एथें। भरवसेनि॥ २·८२. तूं गुणत्रयातें अव्हेरीं। मीं माझें हें न करीं। २·२५९. ह्मणौनि आदिनिधन पाइं। जगासि मीं॥ ७·२८. तैसे मीं चि ते मीं न्हवति। विस्मयो देखें॥ ९·२९९. तैसा मीं तो हें जें असें (से)। ते(तें) स्वानंदानुभवरसें। कालवौनि प्रवेशे। मज चि माझि॥ १८·१२०३. तें मीं तूं चि ह्मणौनि मातें। पावसि सेखीं॥ १८·१३५५. १·७२, १·७५, १·७६, १·२३३, ७·३५, ७·५५, ७·१२९ (१,२), ८·१२८, ९·१२८, ९·१३१ (२), ९·१३२, ९·१३३, ९·२९८, १०·२२१, १०·२२२, १०·२२३(२), १२·८२, १२·२१२ (१), १४·२९६(३), १८·५१२, १८·११३१, १८·११६७, १८·११६८(३), १८·११८६, १८·१२०४ (१, २). **तुह्मीं बोलविलां मीं बोलैन** १·८१; **मीं...भजें** ४·६५, **–रिगें** ७·१७६; **गगनीं मीं शब्दु** ७·३३;

१·२३६, २·३६, २·५४, २·९१, ३·३३, ३·८८, ३·२५७, ४·२६, ४·२९, ६·२, ६·१७८, ११·४८; आह्मां २·५८ (१), ३·८७, ११·५०५, १७·४२५; आह्मा (ह्मां) तेया (यां) १४·११, आह्मां काय उचित २·५५, तूं आह्मां स्वाधीनु ३·२८; आह्मासि—जें सखा सर्वस्व आघवें। आह्मासि तूं ॥ २·५८(२), २·६२; आह्मांसि २·९४; आह्माप्रति २·१०१; आमचा १·१२४, ६·१७; आमचां घरीं १०·१२१, –दळीं १·१०३; आमचिये जीविचें ९·३७, –मती ७·१९०; आमची इष्टदेवता २·५९, –माये ३·२१; आमचे गोत्रगुरु २·३४, –सोइरे १·२२४; आमचें काइ उरैल १·२३४; आमचेया आंगा ९·१२१, –चि काना आलें २·३७०, – सुखाचा स्वामि १७·४२४; अ(आ)मचेन चि पाडें ६·३२६, अ(आ)मचेनि तंव मानसें १८·८७; आमतें १·११४; आह्मि १३·१५६; आह्मिं ६·१६२, १०·२९५, ११·५०, १३·६५०, १३·९४५; आम्हिं(ह्मिं) ६·३५९. मत्—मला, माझा, माझ्यासंबंधीं, मदैक्यगावि १८·१२१५; मत्पर १२·८०; – प्राप्तिप्रकार, प्राप्ति·सी पहा; मद्भाव, भावणें पहा; मद्याजी, माझें पूजन कर, ९·५१३; मत्संगबीज १४·६६; मम, माझें, ममरूपसंभव ७·५२; ममत्व–ममत्वें वासुदेवा-दिकां ९·४६३.

मीकें—हा नीकें चा अपपाठ आहे, १८·२९१, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'निकें' १८·२९३.

मीख—निमित्त, कारण, चिन्ह, खूण. खेलविलें गीतामीखें। रायें श्रीकृष्णें ॥ १८·१६४७. ६·२२८, १६·२३५, १८·२२४, १८·१४११. साचारैवें मीखें १६·११८; अन्नमीखें १७·१४७, कर्म – १८·२५५, जप – १८·१४५०, पाठ – १८·१६६९, पुस्तक – १८·१४५१. मिख—इहिं मिखिं जाणावें १३·२०१.

मीष-मीस—अर्थाकरतां मीख पहा. मीष—शब्दाचें करुनि मीष। १६·४४. जगदाभासमीषें १८·२५८, तांडव – १७·८, भागवत – १८·११२६. मिष—मिषांतर चातकु कीजे, मेघ वर्षतो, दुसरें एक निमित्त चातकाचें होतें, १८·१३६८. मीस—ऐसी(सीं) पाहों पाहों वायाणी(णीं) मीसें। ११·१०८. या लागि त्याग संन्यास। पुसावेयाचें घेउनि मीस। उपरतविलें दूस। गीतेचें तें ॥ १८·८२. ३·१५, ६·११२, ९·३७८, ९·३९२, ११·१८२, १८·११६७, १८·१५३४. अर्जुनाचेनि मीसें १८·१५९२, उद्यमाचेनि – ६·३५४, ऋद्धिचेनि – २·३१३, कलरवाचेनि – १८·१५०९; कुपथ्याचें मीस १३·८१; गौतमाचेनि मीसें १८·१६६८, चंद्राचेन – १५·३७१, जीविताचेनि – १३·७४१, दहियां-(या)चेनि – १४·२८०; पढियंतेयाचें मीस ५·१६९; पांडवाचेनि मीसें, अर्जुनास उद्देशून, १८·१४५७, पिंडाचेनि – ६·३०८, भिया-चेनि – ९·४६२, मठामुद्राचेनि – १८·१०५८, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'मठामुद्रेचेनि' १८·१०६४, संवादाचेनि – १८·८०; ध्यानमीसें १२·८०, प्रकृति – १५·४५१, यजन – १७·१८०, श्रवण – १८·४५, संपत्ति – १६·२२७, स्तुति – १८·१८. मीसकटां १८·१४५२, (१) कुंटे प्रतींत – 'मीसकटा' असा पाठ व त्याचा अर्थ मजसहित असा दिला आहे, १८·१४६२, हा अर्थ संदर्भांत बसत नाहीं, (२) ज्ञानदेवींत 'मिसकटा' असा पाठ देऊन कोशांत 'निमित्त' असा अर्थ दिला आहे, १८·१४६२, आधीं आलेल्या जपमीखें १८·१४५०, पुस्तकमीखें १८·१४५१ या संदर्भांवरून ऐसैसां मीसकटां चा हा दुसरा अर्थ ग्राह्य वाटतो. मिस—तैसें पार्था तूझेनि मिसें। मी बोलें आपणपेया चि दोसें। १८·१३३९. कव्हणें येकें मिसें ९·४५९, रुखाकारें – १५·४०; उपचारमिसें ९·३६२, गीतार्थग्रथन – १८·१७४०.

मुकणें-मूकणें—अंतरणें, टाकणें, बंद होणें. मुकणें—तैसा पुरुषु प्रकृती आला। स्वतेजा मुके॥ १३·१००६. न मुकति १८·२५३. मूकणें—तो अहिकाही परि मूकला। सुखासि गा॥ ४·१९७. ४·१२१, ९·३९८, १३·५४८, १३·७६५, १४·३०२, १५·४५९, १७·२२८, १८·२५९, १८·८९३. न मूकिजे १८·१७५०, पुढील संदर्भांत मूंकणें चीं रूपें आहेत तीं मूकणें चीं रूपें असणें संभवतें—६·३७५, १७·९, १८·१५४; न मूंके १८·७५०.

मुक–मुंक–मूक–मूंक—वाचारहित, बोलण्यास असमर्थ, गुंग. **मुक**—आपुलें स्नेह ते चि वागीश्वरी । जेया मुकेयातें अंगिकरी । १०.८. **मुंक**—जरि प्रकटे सिद्धसरस्वती । तरि मुंकेयां आथि भारती । १.७८. **मूक**—मूकत्व १३.५७७. **मूंक**—जेथ वेद मूंके जाले । १०.६३. कानातें करी मूंकें । १६.११८. १३.२७९, १३.४५६, १३.११६२, १८.१७५८. **मूंकां बोलेतेयाची (बोले तेयाची) गोठि होईल**, मुक्याशीं बोलल्यासारखें होईल, त्याला ऐकूं जात नसल्यामुळें श्रम व्यर्थ पडतील या अर्थी, ६.२६, ज्ञानदेवी–'मुकयाबहिरयाची', कुंटे–'मुकया बहिरयाची' ६.२६; **बोली मूंकिं(कि) जालि** १३.८६८; **मूकावणें** पहा.

मुकुट–मुगुट—किरीट, शोभिवंत टोप. **मुकुट**—नोहे तो चि हा शिरीं । मुकुट लेइलासि हरी । ११.२८९. मस्तकिं मुकुटा ठेविलें । किं मस्तक मुगुट जालें । ११.५९२(१). १.१८, ११.२०३, ११.२१६. **मुगुट**—ह्मणौनि तो नमस्कारुं । तेयातें मुगुट करूं । १२.२१९. ११.२०७, ११.३३०, ११.५९२(२). **मुगुटेंसिं सिसालें**, मुकुटांसहित डोकीं, ११.४१०; **चक्रवर्त्तिचां मुगुटीं** १८.१२११, **ब्रह्मतेचां**–१४.३९७; **मीं माथां मुगुट करीं** १२.२१२; **कंठमुगुट** ११.२१४.

मुकुल—कळी, दिव्याची ज्योत. **जातिचें मुकुल** १६.११४, जाति-ती (५) पहा, **सात्विकाचें**–१५.६; **मुकुल-मुद्रा**, थोडक्यांत लक्षणाचें रूप दाखविणें, कळींत फुलाचा समावेश होतो त्याप्रमाणें सारांशरूपानें, १८.१२३२; **मुकुलिक**—ज्योतींत असणारी, नातरि दिवा मुकुलिकीं । दीपशिखा अनेकीं । १४.५५.

मुकुलणें—आवरणें, बंद करणें. हे सांख्यस्थिति मुकुलित । सांघितली तुज येथ । २.२३०. परि तो रसातिशयो मुकुलीं । मग ग्रंथार्थुदीप (ग्रंथार्थु दीप) उजलिं । ५.१४१, रसाचा पाल्हाळ आवरता घे व ग्रंथाचा अर्थरूपी दिवा प्रज्वलित कर.

मुक्त—सुटा, मोकळा, मोक्ष मिळविणारा ज्ञानी. माझें अजत्व जन्मणें । अक्रियता चि करणें । अविकार जो जाणे । तो मुक्तु मानी(नीं) ॥ ४.५७. ह्मणौनि सर्वां परीं जो मुक्तु । तो सकर्मु चि कर्मरहितु । सगुणु-परि गुणातीतु । येथ भ्रांति नाहीं ॥ ४.११३. ४.१३८, ५.६१, ५.८५, १६.१३, १८.३९४ (१), १८.४४४. **मुक्तता**—अनादि जे मुक्तता । १४.४८. जें मुक्तातें निर्द्धारितां । लाभे आपुली चि मुक्तता । १८.३९४ (२). **मुक्ति** १४.२८४, –**क्ती** १५.३०. **मुगुत** पहा.

मुख्य—श्रेष्ठ, पुढारी, महत्त्वाचा-ची-चें. उर्वशी मुख्य विलासिनी । आंतौरिया ॥ ९.३२०. मन मुख्य इंद्रियां । सत्वादि गुणा येया । सारिखें ऐसें धनंजया । आवडे कीर ॥ १३.८९५, मन ज्यांत मुख्य आहे अशा इंद्रियांसारखें आणि सत्त्वरजतमादि गुणांसारखें वरून ब्रह्म दिसतें खरें. १.१०४, १.१५३, ९.३२२, ९.३७२, १०.९१, १३.२४१, १३.३४३, १३.९४१, १५.३७८, १६.१५२, १८.१६२, १८.८१५. **महेंद्र-मुख्य देव** ११.३२८.

मुगत–मुगुत—मोतीं व मुक्ति या दोन्ही अर्थीं हा शब्द कांहीं संदर्भांत घेतां येईल. **मुगत**, मुक्त, ३.७४. **मुगुत मतमुगुतकिं पढिगाइलें** १३.५२, ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींत 'मतमुक्तकीं' असा पाठ आहे १३.५१, ज्ञानदेवी कोशांत (मतं उक्त) मत सांगितलें या अर्थीं शब्द तोडला आहे, कुंटे प्रतींत निराधार मतवाले असा अर्थ दिला आहे, मुख्य श्लोकांतील शब्द विचारांत घेतां अनेक मतांचीं—संकल्पवाद, स्वभाववाद इ. वादांचीं—मुक्ताफळें साधार पुढें मांडलीं आहेत असा अर्थ घेतां येईल. मोतीं व मुक्ति दोन्ही अर्थीं हें रूपक आलें आहे **मा(मो)क्षतीर्थिचें मुगुतें**, मुक्ति, ७.४८; **मुगुतीबाला**, मुक्तिरूपी बाला, १६.२०७.

मुग्ध—मोहित करणारा, मोहित झालेला, मूढ. नाना मुग्धां पडु लपे । दाउनि चित्र ॥ १८.५४१. १५.८४. **मुग्धां रूपांतें धरीसि** ११.२८४.

मुठ–मूठ—प्रचारांतील हाताची मूठ या अर्थीं. **मुठ**—तैसें आयुष्याचिये मुठी । केवल देह ॥ ९.४०९. जें बीज आलेयां मुठी । तरु आला चि आहे ॥ १०.१८९. **मुठी**, मुठींत, १.७४, **ऐक्याचिये मुठी** १८.९५६, **निश्चयाचिये**–१५.२३७; **मुठी सुवे** १७.२८९. **मूठ**—**मूठी धरुनि** २.३११; **विवेकमूठी** १८.१०४२. **समूठ** १५.५२०.

मुंड—डोकें. नागिवें लुंचिति मुंडें । १३·२२. १२·५३.

मुडा-मूडा—धान्याचा कणगा. **मुडा—प्रमेय-बीजाचा मुडा ६·४८६. मूडा—**मूडांहूनि बिं काढिलें । ९·३९.

मुदल-मुद्दल—मूळ रक्कम, भांडवल, पूर्णपणें. **मुदल**—तैसें मनपण मुदल जाये। ५·१५६. पाणी मुदला झाडा जाए। तृण तें प्रसंगें जीहे। १७·२१७. ८·१५६, ९·२६४, १५·१७५, १८·७०७. **मुदल तीव श्रष्टी,** क्षेत्रांत मुख्य काम करणारे सत्त्वरजतम हे तीन गुण, १३·३८; **इयें मुदलें,** हीं मूळ पांच कारणें, १८·२७८, यावर १८·२७६ पहा; **मुदल जाये** ९·९१; **मुदलु न दिसे,** मुळांत कर्ता दिसत नाहीं, ८·२७. **मुद्दल—मुद्दल तूटे,** मूळ पुण्यसंचय क्षय पावतो, १७·३४४.

मुदि-दी—आंगठी, शिक्का. **मुदि**—भिन्ना अभिमाना सूदलिया। मुदिया तेथ॥ १४·१०८, **भिन्न** पहा. **मुदी—विश्वप्रमाणिची मुदी** १६·४६५; **गीतार्थांची मुदी लावीं,** शिक्का मार, १८·२७, ज्ञानदेवी–'मुक्तमुदी लवीं', कुंटे, '–लेववीं' १८·२७, मोत्याच्या आंगठीचा मोर्तब या अर्थी.

मुद्रा—(१) ठसा, शिक्का, आकार. सहसा मुद्रा लावावेया। १०·३१. **पाउलांची मुद्रा** ९·४७७, **समर्थांचिया–**१८·१६६; **मुद्रा सोडिली,** आकार प्रगट केला, ११·१२१; **बीजमुद्रा,** बीजाचा आकार, १३·९५; **मठामुद्राचेनि मीसें** १८·१०५८, **मीष–मीस** पहा; **मुकुल-मुद्रा** १८·१२३२, **मुकुल** पहा, **राज–**१८·८४६; **विश्वविकासिनी –,** विश्वविकासाचा आकार दाखविणारी, १७·१. (२) चर्या, योगांतील विशिष्ट स्थिति. ६·१९२, १८·१७३३. **आधारीं मुद्रा,** हीच वेदी रचून, ८·४८, **–पडे** ६·२००; **युगुतिची मुद्रा पडे** ६·३५३; **आसनमुद्रा** १२·४८, **त्रास–**१३·२८२.

मुनि-नी—तपस्वी, यति. **मुनि**—ऐसा जो निरवधी। तो जाण पां स्थिरबुद्धि। तो मुनि उपाधि-। भेदहीनु॥ २·२९६. **मुनीश्वर, ईश्वर** पहा. **मुनिकृपा** ११·२३७, **–राज** ९·५२०. **मुनी**—मुनी आंतु व्यासु देखा। १०·२७१. **मुनी अलि,** भ्रमररूपी मुनि, १·२६.

मुमुक्ष-क्षु-क्ष्युं—मोक्षाची इच्छा करणारा. **मुमुक्ष**—तरि मूर्खीं मुमुक्षां एथें। काइ गति॥ १७·२९. ४·८१, १६·४७, १६·६४, १८·१६१, १८·९६३. **मुमुक्षभाग** १८·६९९; **मुमुक्षता** १८·१४३१. **मुमुक्षु**—म्हणौनि तो मुमुक्षु। आत्मज्ञानीं जाला दक्षु। परि पुढां मुनि पक्षु। योगाभ्यासाचा॥ १८·१०२९. १५·२४७, १८·१४७. **मुमुक्ष्युं** १८·१०५.

मुरडणें-मुरुडणें—मागें वळणें. **मुरडणें**—अपानु माघौता मुरडला। ६·२१४. **कोण कानी मुरडी** १४·१८१; **मनेंसि वाचा मुरडली** १५·१५. **मुरुडणें**—जैसें सागरा एउनि सरिते। मुरुडावें ठेलें॥ ७·१२१. **मुरुडिलिं यालवटीं** १२·४७, हा पाठ **मुरुडिलिया लवटीं** असा घ्यावा, ज्ञानदेवी–'मुरडिलीं उफराटीं', कुंटे, '–उपराटीं' १२·४७, यावर **लवटी** पहा.

मुरणें—जिरणें, लय पावणें, थिजणें. आपणपां आपण मुरे। आकाश ही॥ ६·४६६. ६·२४८. **दूध मुरालें** ९·६३, १४·३७३.

मुरुकुंडी—वांकडे वळलेले. हात होंति मुरुकुंडी। १३·५६९.

मुल-मूल—(१) झाडाचें पाळ, उत्पत्तिस्थान, आद्य कारण. **मुल**—जेथ अमृताचेनि पाडें। मुळां हीं सकट गोडें। ६·१७३. परि पाणी वेणें मुळांचें। तें मुळीं चि घापे॥ ९·३४२. १३·१७९. **झाडां मुळीं** १८·८४१; **तरि झाड सेंडाहूनि मुळासि लागे** १०·६८. **मूल**—स्थावरां जंगमां। स्थूलां अथवा सूक्ष्मां। हें बहू असो भूतग्रामां। प्रकृती चि मूल॥ ९·१२०. म्हणौनि मन पांडवा। मूल एयां इंद्रियभावां। हें चि राहाटे आघवां। द्वारिं इहिं॥ १३·३०२. मूल तें पुरुखा। अक्षराचें॥ १५·४८६. कां शाखा फलावेया। सिंपिजे मूल॥ १६·१००. एथ गीता मूल वेदां। १८·१४१७. ४·१५६, ६·१६७, ६·३२२, ७·२९, ७·१६३, ८·२६, ८·१४०, ८·२१७, ९·२८९, १०·२४१, १३·१११, १३·९६६, १३·१०१५, १४·२६५, १५·४८, १५·५०, १५·५७(लें), १५·६३, १५·८६, १५·९०, १५·९२, १५·१४४, १५·१७४, १५·१७५, १५·१७८,

१५·१८१, १५·१८३, १५·१९८, १५·२०५, १५·२०७, १५·२०९, १५·२१०, १५·२१८, १५·२२७, १५·२४०, १५·३९८, १६·३१०, १७·१७३, १७·१८८, १८·६१, १८·९९, १८·१०३३, १८·१०५४, १८·१५१६. **मूलाचिया गाढिका** १५·९६, **मूलें गाढिं** १५·१७९ (१), **मूलें गाढें** १५·१७९(२); **मूलाचें आर घेणें** १५·७८; **मूलिं टेंकति** १५·२००. **मूलअहंते टेला** १४·३००; **मूलग्रंथिचेया संस्कृता सवें** १०·४२; **मूलघरासि पत्र वेंति** १५·२४९; **मूलडाहालांची उजिरी** १५·२१५; **मूलध्वनिचिये** वाढी, मूळांतील संक्षिप्त निरूपणाचा विस्तार, १३·८५०; **मूलपत्र घेंति** १४·२७२; **मूलपीठ**, पीठ पहा, **–भूत** १८·५, १८·१४१९, **–शास्त्रपदें** १४·२९, **–सिंचन** १·२५, **–सूत्र** १८·१४१६, **–स्वरूप** ११·८३; **अज्ञान मूल** १५·८९, **अज्ञान...मूल** १८·१३८६; **तो अज्ञानासि मूल** १३·८०२; **अज्ञान वांचूनि मूल नाहिं** १५·१३९; **अज्ञानमूल** १५·१०६, १५·२३१; **कांवरूंमूल** पहा; **जन्ममूल** १८·१२८५; **देहात्मदृष्टिमूल** १८·३८८; **बाहुमूल** ६·२०१; **भवद्रुमाचें मूल** १५·९२; **रोममूल** ९·५२४, ११·१४८, **वैराग्य–** १८·७९०, **संजीवनी–** १३·८३४; अध, उर्ध पहा; **निर्मूल**, **समूल** पहा; **फलिं मूलिं** १५·२०३. (२) योगांतील मुद्रा. **मूलबंध**, **बंध** (२) पहा. (३) एक नक्षत्र. परि त्यजिजे मूल । नक्षत्रीं जैसें ॥ १८·१२२, जसा मूळ नक्षत्रावर जन्मलेल्याचा त्याग करावा तसें, **नक्षत्र** पहा. **मूली** (१) मूळ. **चंदनाची मूली** ३·२५५. (२) मुळांत असणारा. **प्रपंचा मूली** १३·५१, **मुलि**—मूळचे रहिवासी, **विवेकग्रामिचे मुली** ६·४४९; **मूलिया**, मुळ्या, १५·६४; **मूलिके**, मुळाशीं असणाऱ्या, तिये अहं बैसे अहंते । मूलिके चि जैं ॥ १४·२९०, मूळच्या स्वरूपअहंपणावर जेव्हां अहंकार बसतो.

मुल्हारि—'मूळ पाठविला तो पुरुष' (हंस कोश), 'मूळ ऊर्फ आमंत्रण घेऊन जाणारे' (राजवाडे), आमंत्रण देणारा. वर्त्ततें वरिष जाए । तें पुढिलां मुल्हारि होए । जैसा दिवसु जांतु किं एतु आहे । हें चोजवे नां ॥ १५·१२९, ज्ञानदेवी – 'मुळ्हारी', कुंटे – 'मुळहारी' १५·१३०.

मुस—**मूस** पहा.

मुसणें—फसणें. यज्ञमूढ मुसिले यागीं । १६·२९६.

मुहूर्त्त—दोन घटकांचा काळ; एकाद्या कार्यास ठरविलेली शुभ वेळ. कां मरणा मुहूर्त्त पाहे । १७·१८९, अंतकाळीं मृत्यु मुहूर्त पहात नाहीं, यास उद्देशून, ज्ञानदेवी, कुंटे – कीं मरण मुहूर्त पाहे । १७·१९०. **मुहूर्त्त करी**, आरंभ करतो, १४·१४४; **कुमुहूर्त्त** १६·२५६.

मूकावणें—मुकें होणें. सोहं तें हिं अस्तवलें । जेथ सांवणें चि मूकावलें । १५·५०८.

मूग—मौन. १४·११, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'मुग' १४·११.

मूड–मूढ—अज्ञानी, मूर्ख, अनुरक्त झालेला, भाळलेला. **मूड**—पाहे पां दूध पवित्र आणि गोड । पासिं चि त्वचेचिया पदरासि आड । परि ते(तें) अव्हेरूनि ते मूड । अशुद्ध काइ नेघति ॥ ९·५६, गाईच्या दुधाकडे लक्ष न देतां रक्त शोषण करणाऱ्या गोचिडांस उद्देशून. **मूढ**—ऐसा अहंकारारूढ । एकदेशी मूढ । ३·१७६. जे तूझां विषीं मूढ । १७·४. १८·५४०. **अगस्तिगौवण मूढां** ९·१८२, **अगस्तिगौवण** पहा; **पापयोनि मूढ** ९·४४०, **यज्ञ–** १६·२९६, **शास्त्र–** १३·८३६, **स्थूलदृष्टी–** ९·१४४.

मूर्ख—अज्ञानी, निर्बुद्ध. तियें मूर्ख मतिभ्रमें । मी कर्त्ता ह्मणे ॥ ३·१७५. कां वस्त्रपणाचेनि आटोपें । मूर्खां प्रति तंतु हारपे । १८·५४१. १·७६, ३·१३१, ३·१६७, ३·१९५, ४·२४, ५·२६, ५·११९, ९·२६३, ९·४४०, ११·५३६, १६·२२६, १७·२९, १७·९१, १८·५९२. **मूर्खांची गोठि** ४·८७, **–चें... जियालें** ९·१७४, **–चिये जीभे** १६·२२२, **–चीं बोलणीं** ९·१८५; **मूर्खीं केवडें होणें जोडिलें** १६·४१८, ज्ञानदेवी – 'मूर्खीं केवढे निरय जोडिले' १६·४२१; **मूर्खपण** २·१८, **–पणाचा वारा** १७·२५३; **मूर्खपणें**—परि मूर्खपणें नेणसि । न चिंतावें तें चिंतिसि । आणि तूं चि नीति सांघसि । आह्माप्रति ॥ २·१०१, ३·४६.

मूर्छणें—परिणामकारक होणें, भोंवळ येणें. नादब्रह्म मूर्छेलें । १३·२६८, ज्ञानदेवी–'मुसे आलें', कुंटे–'मुसें आलें', मूर्तिमान झालें, १३·२६९. **मूर्छीत** १४·८३; **मूर्छना**—पर मूर्छने नांव रोगीं । विसांवां (वा) जैसा ॥ १८·२२८.

मूर्त-मूर्त्त—साकार. **मूर्त**—का तेज चि मूर्त बैठलें । आसनावरि ॥ ६·२५८. **कृपा ते मूर्त** २·४२; **प्रतापें मूर्तु उदो केला** २·१९२; **अमूर्तीं**, निराकार ब्रह्माचे ठिकाणीं, ८·२०; **अमूर्तु** ४·४७. **मूर्त्त**—तैसें सकळ हें मूर्त । जाण पां मायाकारित । २·१६८. ९·६५(२), ११·६८२, १३·८५३, १३·११०४(१), १४·२८०, १८·१४४६. **भू(मू)र्तु अवतारु** १३·८२१; **दोख हे मूर्त्त** १·२४१; **पापपुंजु मूर्त्तु** १८·६८५; **रस बोध मूर्त्त** ११·७; **मूर्त्त जालें** १५·६८, **–होंति** १३·८२८; **अर्थ...मूर्त्त होउनि** १७·८५; **मूर्त्तु चि होउनि** ५·८१(१); **अमूर्त्त**—तैसें अमूर्त्त मूर्त्त मियां विस्तारलें । त्रैलोक्य जाणें ॥ ९·६५(१), कुंटे–'अमूर्तमूर्ति,' निर्गुण असून साकार झालेला, ९·६७, मूर्त्तु ना अमूर्त्तु । १३·११०४ (२), २·१६४, ४·११, ६·१३१, ६·४६८, १३·९९४. **अमूर्त्तपण**—पैं मूर्त्तिचेनि मेळें । तो मूर्त्तु चि होउनि खेळे । परि अमूर्तपण न मैळे । दादुलेयाचें ॥ ५·८१(२).

मूर्ति-मूर्ती-मूर्त्ति-मूर्त्ती—प्रतिमा, आकार, रूप, अवतार. **मूर्ति**—माझी मूर्ति आपजवी । ते वराचां कोनिं बैसवी । आणि देवादेवीं । यात्रे जाए ॥ १३·८१३. १·३. **मूर्तिंचा मेळावा करूनियां** १२·८९; **मूर्तिं(र्ति)मंत** ३·१०१. **मूर्ती**—**अमूर्तीचा कडवसा** ४·१७२. **मूर्त्ति**—अमूर्त्तु ही मूर्त्ति आवंगे । ६·१३१. तेया अमूर्त्ताची मूर्त्ति । होउनि ठाके ॥ ६·४६८. तेया अमूर्त्ताची मूर्त्ति । १३·९९४. ४·५५, १०·२५५, ११·१४८, ११·५१९, १३·८७५, १७·२७२, १८·७९, १८·२१६, १८·१४५६. **मूर्त्तिचेनि मेळें** ५·८१; **अभिलाषाची मूर्त्ति** २·२११; **ज्ञानाची मूर्त्ति धरीं** १३·६०९, ज्ञानदेवी, कुंटे–'मूर्तधारी' १३·६११; **मूर्त्तिफळीं** ११·२८० (२), **–मंत** १·१४१, **–मय** ११·२२३, ११·२६७, **+(मू)र्त्तिवंत** १०·२३५, **मूर्त्तिवंतें** १७·२९५; **गुरुमूर्त्ति** १३·३९४, १३·४०२, **श्रीगुरु–** १८·१६८२, **महा–** ११·२७९(१), ११·३२९, **मानुषी**–१३·६१२; **अमूर्त्तिचे गुण** ५·३९. **मूर्त्ती**—जी विश्वरूपाचां सागरीं । होंतां तरंग मवीतु वांव वेन्हीं । तो इये मूर्त्तीचां तीरीं । निगाला आतां ॥ ११·६५९. ११·२७९(२), ११·२८२, ११·६९२(१). **कर्माचिया मूर्त्ती** ३·१३७, **महेशाचिया**–९·१४; **कृष्णमूर्त्ती** ११·६९२(२), १२·२२, **तरंग**–११·२८० (१), **विश्व–** ११·१५२, ११·२६६, ११·२९०, ११·३८१; **श्रीमूर्त्ति-र्त्ती** ११·५९८, ११·६२६, ११·६५६, ११·६६४, १८·१६६३.

मूस—(१) धातूंचा रस करण्याचें पात्र. नातरि लेणेयांचे ठसे । आटौनि गेलेयां मूसे । नामरूपभेदें तैसें । सांडिलें सोनें ॥ १८·११०३. **तातलिये मूसे** ६·२४९, **देहाकृतिचिये**–६·३२७; **गर्भमेदमूसे**, गर्भांतील मेदाच्या मुशींत, १६·१७९. (२) **मुस-मूस—मुसिं** 'ओस्यांत, पदरांत' (राजवाडे), मूर्छना. स्त्रिया ह्मणति विंव(व)सी । बाळें जाति मुसिं । १३·५७२, मुलें भीतीनें आईच्या पदरांत लपतात, ज्ञानदेवी–' बाळें जाती मूर्छीं,' कुंटे–' बाळें जाती मूर्छेसी' १३·५७४; **मूस**—सीणु जाये मूसीं । साणे(सीणें) जेणें ॥ १६·४१५, ज्ञानदेवी, कुंटे–शीण जाय मूर्छी । शिणें जेणें ॥ १६·४१७.

मृग—(१) हरिण, जंगलांतील इतर सावजें. काइ मृगीं हीं मृगजळा । भावावें ना ॥ १८·३८६ (१). ३·२११, ५·११०, ११·४३०, १३·१८६, १३·७०६, १३·७३८, १४·१४७. **मृगसेवडी**, हरणाचें चामडें, कृष्णाजिन, ६·१८२; **क्रीडामृग**, पाळींव हरण, ११·१७०; **जीवमृगें** १३·६४. (२) जलनिदर्शक शब्दासह. **मृगांभ, अंभ** पहा. **मृगजळ**—जैसें रश्मीविण उरलें । मृगजळ नाहीं ॥ ३·२३५, तें रश्मिजाळ काढिलेयां । मृगजळ जाये लया । १८·१००९, ८·१४८, ९·६०, ९·८४, ९·१४६, ११·१७९, १३·९०४, १५·२४०, १८·३८६ (२), १८·१३८५; **मृगजळाचेनि उल्हासें** ९·१३६; **मृगजळाची गंगा**—तरावेया मृगजळाची गंगा । डोणी लागि धांवतां द्रांगा । माजि वाहलें

बुडिजे पैं गा। साचें जेविं ॥ १५·२२९; **मृगजलिचे तरंग,** दुरून पहावे, ९·१७१; **मृगजलाचा पूर, पुर-पूर** (२) पहा, **–हेलावा** १४·३३७; **मृगजलें वृष्टि केडति** ११·६६; **रवी आणि मृगजला** १३·११२०; **रश्मि हान मृगजला** १५·४९७; **सूर्या आणि मृगजला,** वेगळीक नसते या अर्थी, १८·२६८; **मृगतृष्णालहरी,** आभासच दाखविते, १३·१०५; **मृगतृष्णिका**—कां नुरे चि सांजोळे । मृगतृष्णिका॥ १५·२८३.

मृत—मेलेला. कां मृत ही जीवित लाहे । अमृतसिद्धी ॥ १·७७. **मृता उभेया,** मेलेल्या व जिवंत असलेल्या, १३·१०९५; **मृतावस्था** १८·१०४७; **अमृत** पहा. **मृत्य**—मृत्या जैसी वृष्टि । पीयुषाची॥ १७·३२५, **मृत्या** हा अपपाठ असावा, ज्ञानदेवी, कुंटे–'मृता' १७·३९८. **मृत्यं लोक,** मृत्युलोक, ९·३२५, ज्ञानदेवी, कुंटे–'मृत्युलोका' ९·३२८.

मृत्यु-मृत्यू—मरण, प्रेत, यम, सर्वसंहारक ईश्वरी विभूति. **मृत्यु**—मृत्यु उदयाचां परिवरीं। गर्भ गिवसी ॥ ९·४९८. शेषिं सकळातें संहारीं । तेव्हलि मृत्यु ही मीं चि ॥ १०·२५३. आणि रुद्रु जेया वासिपे। मज भेण मृत्यु लपे। ११·३४६. मृत्यु जैसा श्रिंगारिला । १३·४६७. ११·३८३, १३·७०७, १३·७३६, १३·७४१, १३·७५०, १३·७५२, १८·७११. **मृत्युचेनि अवसरें** ८·७१, **–चां...घरीं** ३·२४०, **–चां भागीं** ९·२९५; **आण वाउनि मृत्युतें धरुं** ११·४५५; **मृत्युकथा,** मरणाची वार्ता, ५·९०, **–काग**—जें हें मृत्युकागासि कुरोंडी । सांडिली आहे॥ ८·१३८, मृत्युरूपी कावळ्यास द्यावयाचा उतरून टाकलेला घांस आहे, **–चिंता** १३·७३५, **–चिन्हें** ८·११९, **मृत्युचें...चिन्ह** १८·५६०; **मृत्युजन्में, जन्ममृत्यु-त्यू, जन्मणें** पहा; **मृत्युबल** १३·२३, **–लोक** ६·४५४, ९·३२७, ९·४९२, ९·४९५, ९·४९६, ९·५१०, १४·१०४, १४·२७०; **स्वर्गीं नां मृत्युलोकीं** १८·८१०; **जन्ममृत्युची कातरी** १८·८२१, **महामृत्यु** ११·३४३, ११·३५९; **मृत्युसूचना** १३·५५०. **मृत्यू**—मरतेया मृत्यू दीधली। आयुष्यरिद्धी ॥ १८·१६०, १३·२४. **मृत्यूहूनि** तिख १२·६८; **देहमृत्यू,** शरीरपतन, १३·४९१.

मृदु—मऊ, कोमल. **मृदु आणि कठिन** २·११५. **मार्दव,** मऊपणा, जें कालसर्पाचें मार्दव (व)। ८·१४६. **मार्दव**—कां भूमिचें मार्दव । १३·१८०. १६·१७३. **मार्दवें,** हळूच, तैसेनि मार्दवें पाए। भूमी ठेवीतु जाये । १३·२५४.

मेकलणें—पाठवणें, टाकणें. निद्रालस्य न मेकली। आसन तैसें ॥ १८·१०२१. **देहातें मेकलीति,** देह टाकतात, ८·६७; **घरी मेकली,** घेतो टाकतो, ३·५९.

मेघ-मेहु—प्रचारांतील अर्थी, ढग. **मेघ**—नातरि पवनु मेघासि बिहे । २·१४. मेघु उदारु परि ओसरे। ९·२०४. जैसा न लोटतां क्षणु । मेघु होए नानावर्णु । १५·१११. कां वारिषिया आणिजे मेघु । मेघीं वृष्टिप्रसंगु । १८·३५३. ८·१६७, ९·२३४, १०·५२, ११·९५, १४·३१७, १८·७३१, १८·१५१०. **मेघाचें आंगझील** १३·२१३; **मेघांचेनि तोंडें** १५·११८; **मेघाचेनि मुखें,** समुद्र भरतो, ६·३०७; **मेघांचिं भरणें** १३·५५; **मेघांचा हुडा** ११·६६०; **अनाहताचेनि मेघें** ६·२७९; **वरिषात्यागें मेघ** १६·१३२, **वार्षी विण मेघ** ९·१७१; **मेघौनि धारा सूटति** ६·८७; **सुवायें मेघु सांवरे** १३·११४६; **आखाडमेघ** १६·३६४; **मेघांनदींचि फुळी** १५·११९, **नद-दी** पहा; **मेघरंगें** १३·४७६; **मेघवृंद**—वर्षाकालिचे जैसे। मेघवृंद ॥ १८·६३१. **मेघौडें,** मेघांचा समुदाय, वादळ, तेथ मनाचें मेघौडें विरे। ६·४६६. **मेहु**—मेहु चातकासि रिचवी । १५·२०. **मेहुडें** ८·९९; **मायारात्रिचें काळें मेहुडें** १४·१७३, **वरिखाकालिंचें** – ११·१९३; **तमाचीं मेहुडीं** १०·१२७; **मेहो**—येणें सात्विकें रसें। जंव देहिं मेहो वरिसे। तंव आयुष्यनदी उससे। देहाची देहा ॥ १७·१३१.

मेच—'प्रीति अथवा आवड' (हंस कोश). तैं मधुरिं रासिं घडे। मेचु तेया॥ १७·१२४. १७·१६३.

मेचणें—'आटोपणें' (हंस कोश); मोजणें, मानणें, जमेंत घेणें (दाते). बुद्धि मेचुवे ना ढोंडी। १४·२४५, बुद्धि जडपणांत धोंड्यालाही जमेंत

घेत नाहीं, मागें टाकते, बुद्धि अत्यंत जड होते या अर्थी.

मेंढ्र—शिश्न. गुदमेंढ्रा आंतौतीं । च्यारि चि आंगुळें निरुतीं । ६·१९५, गुद व शिश्न यांमधील जी बरोबर चार बोटें जागा आहे.

मेण—प्रचारांतील अर्थी. ६·२४९.

मेद—चरबी, सं.वा.श. **सप्तधातु** पहा. मेदाचे पर्वत फेडी । ६·२१८. **गर्भमेद्मूसे** १६·१७९, **मूस** पहा.

मेदिनि-मेदिनी—पृथ्वी, जमीन. **मेदिनि**—जें मेदिनियेची मेदिनी । १३·९२७ (१), जें (ब्रह्म) जमीन होऊन पृथ्वीरूपांत दिसतें. **मेदिनी**—आइकैं सकळदोषतृणीं । अंकुरैजति मेदिनी । १५·२५९. ३·१८७, १३·९२७(२).

मेध—यज्ञ. **अश्वमेध** १७·४१२, १८·१५२५; **मेध्य**, यज्ञांत हवन करावयाचे पदार्थ, पवित्र पदार्थ, तोंडा आवडे तें मेध्य । ऐसा बोधु ॥ १८·५५७; **अमेध्य**, अपवित्र या अर्थी, **अमेध्योदकाचा बुडडा**, विषयांस उद्देशून, १६·३१५.

मेधा—बुद्धीची धारणा शक्ति, बुद्धि, इच्छा. पैं स्थैर्यताअनुजिनी । मेधा ते मीं ये जनीं । १०·२५६, स्थैर्यता अनुजिनी असा पाठ तोडावा, ज्ञानदेवी, कुंटे–'स्वहिता अनपायिनी,' स्वहिताला बाधक न होणारी, १०·२७९. १४·१८३, १७·७६. **मेधारस**, धारणारूपी रस, १५·१८५; **तपभक्तिमेधा** १८·१४९४. **मेधावी**, बुद्धिमान, **भक्तु मेधावी तपिया** १८·१४९५.

मेर—मर्यादा, सीमा, तीर. परि भोगाचिये अइली कडे मेरे । ९·५१. जे नादाची पैल मेर । परब्रह्म जें ॥ १३·१०६८. तरि ब्राह्मण करूनि धूरे। क्रियादिक पैली मेरे । १६·९३. **आगरा मेरे** १८·४३५, **मरणाचिये**–८·७३.

मेरु-मेरू—पुराणांतील सोन्याचा पर्वत, मध्यस्थानीं असणें, स्थिरता व उंची या विषयीं प्रसिद्ध. **मेरु**—जो सुनिश्चलु आंतरीं । मेरु तैसा ॥ ५·१९. मेरु पसणें दिसाल । ६·९२. शिखराथिलेयां सर्वा उपरि । मेरु तो मीं ॥ १०·२०६. तो मध्यस्थु गा गिरिवरा(रां) । मेरु जैसा ॥ १५·४६९. ११·६६५, १२·२०२, १३·३४७, १३·१०१७, १४·१६३, १४·३३७, १८·८७२. **पाखांचा मेरु जैसा**, अर्जुनाच्या रथास उद्देशून, १·१३९; **मति मेरु होये**, स्थिर होते, १३·६११; **जैसें पन्हरेनि मेरुतें मढिलें** ११·२१७; **जरि मुंगी मेरु उल्लांडी** ७·९२, **मुंगिये मेरु नोलांडवे** १३·२५९; **मेरु-मंदार आंदोलत**, स्थिर असून सुद्धां डगमगले, १·१५५; **महामेरु** १८·१७६०. **मेरू**—नातरि मेरूवरि सपूर । परमाणु बैसले ॥ ११·२३९, विश्वरूपापुढें सर्व सृष्टि मेरूवर बारीक कण पसरल्यासारखी दिसूं लागली. **मेरूपासौनि थोरें** ६·३६८.

मेल—मेळ, जुळवणी, समुदाय, साधन, संगति. कां स्नेह-सूत्र-वन्हि । मेलु एकी स्थानीं । १३·१५४. ६·११४, ६·३८८, ११·३७४, १३·३५८, १६·२१३, १७·५३, १८·६६४. **आलिंगन-मेळीं** ५·१३२; **ज्ञातिगोत्राचा मेलु** १६·३५६; **पात्रमेलु** १७·२८३; **मुखमेलेविण**, पिलांच्या तोंडाला तोंड न लावतां, १३·१४०; **येरयेरांचां मेळीं** १३·१०४६; **रविचंद्रा राहु-मेलु** १७·२७१; **सुसंगाचा मेलु** १८·९९४, **सृष्टिचा**– १०·२५२; **मेलिं-ली**—**संचरौनि सुये मेलिं**, येथें मौलिं पाठ असणें संभवतें, १३·१००४, ज्ञानदेवी, कुंटे–'मैळीं' १३·१०१०; **धरी मेलीसि करणें**, घेणें व सांठवणें, १३·३६३, ज्ञानदेवी–'धरी मोकळी' १३·३६४. **मेलें**, साधनानें, बळानें, त्या त्या योगानें. पैं मूर्त्तिचेनि मेलें । तो मूर्त्तु चि होउनि खेले । ५·८१. ५·९९, ८·३८, १३·४६३, १३·१०२७, १५·३०६, १८·३६८, १८·१०१७; **इंद्रियांचेनि मेलें** १३·४७७, **इंद्रियवृत्तिचेनि**–१३·८४; **स्थैर्याचेनि मेले(लें)** ६·३८२; **आंगमेलें**, स्पर्शाच्या योगानें, १८·१२४८, **मर्याद**–८·२२८, **मर्यादा** पहा, **स्त्रीपुत्रादि**–१३·७६७.

मेलणें—(१) एकत्र करणें. जे हे मेलौनियां मेले । फूगत वीरवृत्तीचोनि बलें । ११·४५४. **हाता फली मेलौनि** ६·४१३. (२) मलीन करणें. **वाचा मेलैल**, हा **मैलेल** चा अपपाठ असणें संभवतें, ९·५१९, ज्ञानदेवी–'मैळैल,' कुंटे–'मैळेल' ९·५२४. **मैलणें** पहा.

मेलवणें—एकत्र करणें, मिळवणें, मिसळणें,

जुळवणें. ऐसीं अक्षरें चि रसिकें । मेळवीन ॥ ६·१४. इये शरीरि(रिं)ची माती । मेळवीन तिये क्षिती । १३·४३०. दंभमानाचा मेळावा । मेळवीति ॥ १६·३२२. ३·२०१, ७·६४, ७·१०३, ८·१३३, ११·४२९, ११·४४२, १३·४१६, १४·३९, १६·३४५, १६·४६०, १८·५५, १८·८१४, १८·९९०, १८·११५०, १८·१५०२, १८·१७६३. **कुमारें चि सुलग्नीं मेळविलीं** १६·३०१, कुमर पहा; **खागें मेळवी**, साधकाला आपल्या मुक्कामावर ईश्वर आणतो, १८·९४९; **डांगा मेळवितां** १५·२२८; **दूधा पाणी मेळउनि** १३·८४९; **मनेंसिं करणें योग-धारणें(णे) मेळविलीं**, मनासह इंद्रियांना योग-धारणेला लावलीं, १८·१०१२; **लोकत्रया श्रवणसुखा मेळविलों** १३·८५४; **हे(दे)शकु मेळविजे**, दहा आवरणाग्नि जोडावे, ११·२३५, दशक, सं. वा. श. पहा; **मेळवणी** १७·१७८, **रसांतराची**–१७·१३९; **मेळवणें—अपारु लाभु मेळवणें** १८·८७७.

मेल्हावणें—संयोग (राजवाडे). तरि भयदुःखा होआवें मेल्हावणें । ११·३१५, ज्ञानदेवी, कुंटे–तरि भयदुःखासि कां मेळवणें । ११·३२०.

मेळा-प-वा—मेळा, समुदाय, जमाव. **मेळा**–जे हे मेळौनियां मेळे । ११·४५४, समारंभ (हंस कोश). १६·३९४, १८·३४७. **जळधरांचा मेळा** १३·१५३; **पुण्यांचा**–८·२६०; **यमदमाचे मेळे** १३·२४. **मेळाप, सज्जनाचां मेळापिं** १८·१५११; **मेळापक—तत्वमेळापकिं** १३·९९. **मेळावा**, वरील अर्थी व मेळ, संयोग याही अर्थी; रथांगा(गां)चा मेळावा । रथु म्हणिजे पांडवा । १३·१५१. १·१९३, १२·८९, १३·९६२, १६·३४०, १८·१०३५, १८·१५०६. **अखरांचा मेळावा** ७·१९४, **इंद्रियांचा**–१८·४९०; **उपद्रवांचे मेळावे** १३·३४३; **जूझाचा मेळावा** ११·४७०, **दंभमानाचा**–१६·३२२, **पांच**–३·२०३, **पांचमेळावेयाची** १३·१०६३, सं. वा. श. पहा; **तपोव्रतांचा मेळावा** १३·५१७, **द्वादशादित्यांचा**–११·२३३, सं. वा. श. पहा, **यमदमाचा**–१८·७७८; **रुद्रादित्यांचे मेळावे** ११·३२७; **विजूंचा मेळावा** ११·२३५, **सकळा-थींचा**–१५·९, **सतिसां सतिसांचा**–१३·१४९; **दुर्मेळावे** १८·६५.

मैत्र-त्रि—मित्र, आवड, सख्य. **मैत्र**—इष्टा मैत्रा दुरावी । १३·७९२, मित्र या अर्थी. जरि मैत्रें चि वैरी मरे । ४·२२०, मित्रभाव दाखवून या अर्थी. **जीवाचें मैत्र** १८·१७७३, **पण्यांग-नेचें**–८·१४४, **भक्तिकथेसि**–१२·२३२, **संव-चोरां**–१८·७९४; **मैत्र केलें** १८·७५३; **अति मैत्रें, अतिमैत्रें** असा पाठ अत्यंत मित्रभाव दाखविणारीं या अर्थी घ्यावा, ११·१२९. **मैत्रि-त्री**, मित्रभाव, जिव्हाळा, **मैत्रियाचें अर्धबिंब**—जंव मैत्रियाचें मावळे । अर्धबिंब ॥ ८·११३, ॐकाराच्या अर्धचंद्राकृतींत दिसून येणाऱ्या अर्धबिंबांत मात्रात्रयाचें ऐक्य झालें असतां, हा अर्थ बरोबर वाटत नाहीं, **मावळणें** पहा; **मैत्रियेची कळा** ४·२८, **मैत्रिएचा कुवांसा** ६·१२५; **मैत्री** १३·५९८; **कपट–गुर्विणी मैत्री** १८·१४९३, **येकपणाची**–१२·१४८, **संव-चोरां**–१८·२४८; **वैरी कां मैत्रिया** १८·१०६७.

मैळणें—मळकें होणें, दूषित होणें. पैं मूर्तिचेनि मेळें । तो मूर्तु चि होउनि खेळे । परि अमूर्तपण न मैळे । दादुलेयाचें ॥५·८१. आणि जनाचेनि पाएरवे (वें) । मैळे चि ना ॥६·१७२. परि आकाश धूमें न मैळे । तैसा असे ॥ १३·१०२७. **पन्हरेपण न मैळे** ८·३८, **बोधु न**–१४·३०७, **मळु जेणें**–१६·४१६; **बोलतां वाचा मैळैल (मैळेल)** ९·५१९; **सरे ना मैळे** १२·४५. **मैळ**, मळकें, **हें चोख हें मैळ** १६·२४८, **हें मैळ हें चोख** १३·८६; **मैळा**—कनकाचेया फळा । आंतु माजु बाहिरी मैळा । १८·६५५, **मैळी... शुद्धत्व** १७·१९५; **मैळणें—शुद्ध प्रमेय मैळणें**, शंकेचा परिणाम, १३·३२३.

मोकट-मोकाट—स्वैर, मोकळा. **मोकट**—वसो जैसा मोकट । १३·६९६, मोकट हा मोकाट चा अपपाठ संभवतो, ज्ञानदेवी–'मोकाट,' कुंटे–'मोकाट' १३·६९८. **मोकाट**—मोकाट कोणां नांतुडे । १३·६९८.

मोकलणें—मोकळें करणें, सुटें करणें. परि जें पांचै पालव मोकलिले । मजप्रति ॥ ११·६३, देवा, तूं माझ्यासाठीं आपले पंचप्राण मोकळे केले आहेस,

मला अर्पणच केले आहेस. जो न मोकली मारुनि। जिवों नेंदी उपजौनि। १८·१०४५, जो देहाहंकार मारून (देहान्त करून) मोकळें करीत नाहीं तर पुनः जन्मास घालतो, पुनः जन्मास घालून जगूं देत नाहीं, पुनः मारतो. **मोकलुनि घालावें**, चित्त स्थिर झालें नाहीं तर सुटें सोडावें, ६·३८०, यावर ६·३८१ पहा. **मोकलवणें**, सुटका करणें, आणि संसारदुःखा मोकलवणें। विकृतीविण॥ ४·२१९, येथें घालवणें या अर्थी, कुंटे–'संसार-दुःख मूळवणें' ४·२२२. **मोकला-ली-लें**, सुटा-टी-टें, स्वैर, अफाट, कांहीं निर्बंध नसलेला-ली-लें. सुंदर आंगिं लेणें न सूए। तैं तो मोकला श्रिंगारु होये। १८·१७१७, आणि जेयाचां मनिं गांठि। वरि मोकली वाचा दीठि। १३·६६७, मग मोकलें जेथजेथ जाइल। तेथौनि नियमू चि घेउनि येईल। ६·३८१, **मोकलें अंतराल** १६·१६७, **मोकली गोठि** १८·१६७५; **मोकलां हिं चवडां**, पंजे मोकळे असतांहि, १८·३९०, **मोकलेयां चवडा** ६·७८; **मोकली चवरी** १८·३२५; **मोकलें पेटवण** ४·१३३; **मोकलीं वोवीफुलें** ११·६९८; **मोकले शाखिये** १८·८६५; **आंगाचें लेणें मोकलें मिरविसि** १७·७; **पांचै पालव मोकले**, पंचप्राण मोकळे असतात, १३·३६५; **भ्रुकुटी मोकलिया सांडिलिया**, रागानें भिंवया-सुद्धां वर केल्या नाहींत, १३·२७२; **मोकला ना बद्धु** १३·११०५; **गुंफिलीं कां मोकलीं** १८·१७१९; **मोकली**, मोकळीक, मतभेदाचें स्वातंत्र्य, **शास्त्रां मोकली** १७·२६; **मोकळ(ल)-वांदि**, निराशेनें वाटणारी सुटका, १·१५७, ज्ञानदेवी–'मोकळवाडी', आश्रयाभाव, कुंटे–'मोकळवादी,' आश्रयरहित, १·१५७.

मोक्ष—संसारांतून सुटका, जन्ममरणाच्या फेऱ्यांतून सुटका; धर्म, अर्थ व काम या नंतरचा चौथा पुरुषार्थ; परमानंदाची प्राप्ति. जैसा पापियांचां ठांइं। मोक्षु न वसे॥ २·३४५. २·२३३, ३·४३, ३·८०, ४·२२१, ६·४३६, ७·८७, ११·९९, १२·१७४, १३·१०६९, १४·२८२, १५·३५, १६·१५२, १७·३१८, १७·३६२, १८·११२९, १८·१६७३. **मोक्षु फुका** १२·१७६; **मोक्षाचिया आंगा** १२·१८४, **–चा एकांतु** ६·३२१, **–चां ऐली द्वारीं** १८·८९२, **–चा कलशु** १८·१२१४, **–चां गावीं** १७·३१९, **–चा प्रसंगु** १६·४५०, **–चिये भेटी** १७·३२३, **–ची योग्यता** १८·९०१, **–वारी** १८·६७, **–सींव** १८·८९५, **–सोडि बांधि** १२·२१८, **–चा सौरसु** १५·३२; **मोक्षाचा आघवा होउनि ठाके**, संसार सर्वज्ञांनीं मोक्षासारखा सुखकर होतो, ८·१९६; **मोक्षास हीं काम सरे** १८·९९७; **मोक्षु जोडे** १८·७०४; **–ठेविला ऐसा जोडैल** १८·७००, **– तंव त(तै)चें चि ठेवला आहे** ६·४३९; **मोक्षीं प्रवर्त्तलेयां** १८·१०३९; **मोक्षु हाताइता होये** १४·४८; **मोक्षोपादान** १८·१२३७, **मोक्षउपाय** १८·१२२४; **मोक्षकर** ५·१५, **–काम** ४·१४६, **–चक्रवर्तिचें अग्राहार** १६·२०५; **मा(मो)क्ष, तीर्थिचें मुगुतें** ७·४८; **मोक्षदान** १८·१४२६-**मोक्षुधर्मु** १८·१५१४; **मोक्षनिधान** १६·८७ **–पद** ६·४३०, १८·१४२७, **–पर्वत** ५·३२, **–फल**, फल पहा, **–मय** १५·२४, **–मार्ग** १६·२५९, १६·४३७, **–रूप** १८·१४४१, **–रेखेचा आवो** १८·३८, **–लक्ष्मीचें भुवन** १८·५३४, **–लाभ** १८·८९७, १८·९१८, **–विजयश्रिये वरैतु** १८·१०४३, **–श्रियेचां पाटिं** ९·४६, **–सिद्धी** १८·६९८, **–सुख** ३·१५१, ६·११५, १६·२६३, १८·१४५२, **–सुरवाडु** १८·९२२, **–हेतू** ४·८२; **धर्ममोक्षाची शाखा** १५·१९२; **बंदिं मोक्षु** १६·४; **बंधमोक्ष** १८·३१७; **वैराग्यमोक्षद्वारीं** १८·८९६; **इहिक...मोक्ष** २·२३३; **भोग व मोक्ष** यांचे संदर्भ ११·५९८, १२·८१, १५·८; **स्वर्ग मोक्ष** १०·१२२, **स्वर्ग**–१०·२२५; **स्वमोक्ष** १७·३५.

मोगर—पायदळ (हंस कोश), निवडक लोक (राजवाडे), मुद्गर (कुंटे). **पद(दा)तींचे मोगर**, ११·३९०, कुंटेंचा अर्थ ग्राह्य वाटतो.

मोघ—व्यर्थ. ९·१७१. **अमोघ**, निष्फळ न होणारे, ६·४४१.

मोचक—सुटका करणारें, मुक्ति देणारें. जैसें कर्म चि मोचक। आपैसें असे॥ ३·७९. १८·१४३०. **भवबंधमोचक** १७·३०८.

मोट—(१) गांठोडें. कां लेयावेया चोखट । टीक भांगार एकवट । घालूनु बांधली मोट । गळां जेवि ॥ १७·३४५. (२) किंचित्. **मोट वलला** किंचित् वांकला, ११·४८२, कुंटे–'वळली मोट' ११·४८७, वरील (१) अर्थी.

मोटक—थोडें, लहान, एवढेंसें. तैसी ते कुंडलिणी। मोटकां औठे वलणीं । अधोमुख सार्पिणी । निदैली असे ॥ ६·२२३. ६·४५०, ९·४९, १०·१४४, १३·८१७, १४·१४४, १७·३६५, १८·१०२०. **मोटके येवी करीं पाहिले दीठी,** एवढी मोठी भूतसृष्टि पण विश्वरूपाच्या हातांत लहानशी दिसली, ११·३४२, हा पाठ व अर्थ संदर्भांत बसत नाहींत, या पाठांत अर्थासाठीं **मोटकी** व **पाहिली** अशीं रूपें घ्यावीं लागतील, ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींतील पाठ संदर्भांत बसतात, ज्ञानदेवी–'मोटकी येवी पाहिली दिठी,' कुंटे–'मोटकीयेचि पाहिली दिठी' ११·३४७, ही भूतसृष्टि तूं अंमळ (वांकड्या दृष्टीनें) पहातांच ती दुःखकालिंदीच्या तटावर (करपलेलें) झाड बनून राहिली; **मोटकें आइकिलें** ११·४८१, **मोटकी निंदा आइके** १३·६६५; **मोटकें कले,** पुढची गोष्ट थोडीशी कळते, १३·५७८, **–देखिलें** ११·३७६, **–रिगे** १४·१५९; **खलाल मोटका सोसे,** अंमळसा सुकला, आटला तर, १५·४६६; **ज्ञान ज्ञातेया मोटकें डा(दा)वी ना जंव,** जरा दाखवितें न दाखवितें तोंच या अर्थी, १८·४७६; **मोटकें म्हणे ना तंव,** थोडेसें सांगतो न सांगतो तोंच, १८·१५८४; **युगसहस्र मोटका पाहे,** युगसहस्रांची रात्र थोडीशी उजाडते, ८·१६२.

मोटा—मोठा, नेहमींच्या अर्थी. **मोटे सायास** ८·२४३; **सानें मोटें** ७·९.

मोडणें—(१) तोडणें, नाहींसें करणें, बंद करणें, फेरफार करणें, थांबवणें. इंद्रियांची कसमस मोडे। ६·१८८. पाखांडाचे दरकुटे । मोडीं वाग्वाद अव्हांटे । १२·१४. तो वाढौनि मोडला । भेंडु जैसा ॥ १८·५७२. जें खलांची वांकुडें मोडे । १८·१७७३. ३·२४७, ५·७८, ६·२२६, ६·२२७, ८·६५, ८·९९, ८·१०९, ९·३७१, ९·४०४, १३·६३, १३·११४, १३·२१९, १३·२३०, १३·२३१, १३·२५६, १३·२६५, १३·४८४, १३·५८२, १३·१०५६, १४·३५६, १५·३५६, १६·२२६, १८·२८५, १८·६१३, १८·६४३, १८·११०१, १८·११६५. **अनादिपणें नोमोडे** १५·३१८; **आकार न मोडतां** १८·५०; **आंगिचें तारुण्य मोडावें** ११·४८८; **आंगें जीवें मोडौनि** १८·८९०; **आड मोडूनि बोलें,** पडदा दूर करून सांगतों, १८·१४३५, कुंटे–'आड मोडूनि बोले' १८·१४४५, विरुद्ध मत खंडन करून गीताशास्त्र सांगतें, हा पाठ व अर्थ ग्राह्य वाटतात; **आण न मोडी** १३·७९९, १८·९५५; **आशा मोडे** १८·९२१; **करचरण मोडलें(ले)** ८·१११, ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींतील 'करचरणीं' पुढें **मोडलें** पाठ बसतो, ८·११३; **खुण न मोडे** ११·२९०; **गूढपण...मोडो** ९·३७; **घृताचें थिनलेपण न मोडितां** १४·३७५; **तागा मोडेल,** संबंध सुटेल, ३·२६४, कुंटे–'थारा मोडेल' ३·२६९; **त्राये मोडित जाये** १३·१२८; **–मोडूनि** १७·६४, **–मोडे** ६·२११, **थाउ–** १४·१४; **थारा मोडला** ३·११०, **–मोडूनि** १८·१०४६; **दाघु मोडे** ११·२२०; **द्वैत न मोडितां** १८·१४१२; **पवाडु मोडौनि** ११·२८३; **पैकु न मोडे, पैकु** पहा; **प्रवृत्तिचे पाये मोडी** १३·१६९; **बगा मोडता(तां)** ११·४६३; **बीक मोडे** ६·१५, **बीज–** १७·५९; **भांगाराचा रवा मोडूनि** ११·६३४; **भेदु मोडे** १८·१५७८, **मनपण–** १३·३०१; **मार्ग मोडथि** ६·२४३, **मार्गु मोडे,** वाट नाहींशी होते, ४·२०३, ६·२००; **लल्हाटिचें लिहिलें न मोडे** १८·१०१; **वाट मोडली** १३·८६८, **–मोडे** ९·९५, **–मोडोनु** १५·२८८; **शशविषाण मोडावें,** अशक्य बाबतीचें उदाहरण, १५·२१३; **संचलु न मोडितु** १३·२४५; **सुख न मोडे** ५·८, **सोनेपण न–** ९·७६, **सौरसु–** १८·१२०७, **स्वतंत्रता न–** ४·४५; **मोडतु मांडतु** १५·१३७, १८·१५३८, **मोडितमोडितां** १८·१०९२; **घडतां मोडतां** १८·४३३; **घडे मोडे** १५·१३३; **वाढौनि मोडौनि** १४·२७२; **आंगमोडामोडी,** आळसानें पिळोखे देणें, १४·१७९; **आडमोडी** १३·६९३

–डीं १३·२२७, कुंटे–'आड मोडविलीं' तोडून टाकलीं, १३·२२८ आड पहा. (२) मोड येणें, फुटून वर येणें. सोहंभावमहुरें । मोडौनि आलें ॥ ६·१४९. ९·४३४; **मोडौनि आलें** ११·२६५, **–ये** ८·२१; **मोडवणें**, हिरमुसला होणें, **मोडवला ठाए** १८·१५९४, ज्ञानदेवी, कुंटे–'मोडावला ठाये' १८·१६१४. **मोडी**, पद्धत, आकृति, मुरड, **कृष्णाकृतिचिया मोडी** ११·६४१, **प्रणवाचिया–** ६·२७६; **अमोडी**, सलग, अखंड, ६·१८२.

मोद्—आनंद. आनंदमोदबहल । सात्विकाचें मुकुल । १५·६, येथें सुवास. **मोदक**, (आनंद देणारा) एक खाद्य पदार्थ, १·११.

मोद्ला—मातीचा गोळा. मातिये विण मोदला । १८·८११.

मोल—किंमत. कां येकें मोल अपार । वेचुनु बांधलें ढवळार । १७·८८. **परावेया मोला**, दुसऱ्याच्या किंमती वस्तूची, १८·६५१; **पृथ्वियेचे(चें) मोल** ६·९३; **ना मोलें तरि उणें**, किंमत कमी होत नाहीं, १८·१७१६; **मोला तरि सरिसा** ७·२३; **मोले(लें) तीर्था जाये**, पैसा खर्चून तीर्थयात्रेला जो जातो, १८·१६५; **मोल देंतां** १८·५९६; **मोलें पुरुषु**, विकत घेऊन, १८·९४२; **मोलें वणिजूनि घेंति**, पैसा खर्चून विकत घेतात, १८·२३३; **मोले(लें) वीकी** २·२५४; **मोल वेचणें**, द्रव्य खर्च करणें, १७·३०५; **कूडा थोर मोला न सरे**, मूळची वाईट वस्तु चांगल्या किंमतीला विकली जात नाहीं, १३·४७०; **मोलमान केलें काइ**, किंमतीचा अंदाज करतां येईल काय?, १५·३६३.

मोह—भुरळ, भ्रम, प्रेम, माया. मग ते मोहाची तुगुटी । नाचों लागे ॥ ६·१२१. मोहो अज्ञाना प्रमादा । एयां मिळलेयां दोषवृंदां । १४·२६५. २·२७, २·५५, ११·४९, ११·६६, ११·६८, १२·१७०, १५·५५१, १८·१५४४, १८·१५४८. **मोहाचां अवसरीं** १४·३२९, **–चे कांदे** १८·१५४९, **–चि पैली थडी** ७·९२, **–ची मदवी** १८·६८७, **–चेनि महापूरें** ७·६९, **–चा माहारोगु** १४·४०८, **–चें माहियेर** १३·२६१, **–चेनि सांगडें** १३·२५१; **अहंमानाचेनि मोहें** १६·२३३, **आपुलेपणाचेनि –** ९·१७, **उपमन्युचेनि –** १८·१७६७, **चलवलेचेनि –** १५·३४१, **स्वज्ञानजनितें –** १८·१५३२; **मोहें आडाइले** १७·१०२, **–उठी** ११·४०, **–कवलिला** १·२००, **–लां** ३·१०, **–सैरा धांविजे** १५·३२१, **– नासिला** ६·६, **–निष्टंकिति** १५·३४८, **–भूलला** १५·४२३, **–मानिजे** ३·२४४, **–माल्हां(ल्हा)थिलें** १४·२५१; **मोहां मूके** १५·५४९; **मोहो वाढवी** १४·१०७, **–वाढीनला** ४·२५, **–वाढे** १६·३६८, **–वाढों लागे** १६·३६७; **मोहाते-(तें) सांडिसी** २·२८०; **मोहें हृदय व्यापलें** १·१९८; **मोहांधकारु जाइल** ४·१६९; **मोहार्णवगवाक्षें** ११·६१, **मोहार्णवीं पडिलों** ११·३२४; **मोहफणिग्रसित** २·७४; **मोहबलें मनोधर्मे** ९·१५४; **मोहभ्रमें गीलिजे** १४·३२८; **मोहमदिरा भ्रमले** ३·१९३; **मोहमलें न लिंपे** ३·७१; **मोहमहिषभुक्ती** १८·१६४५; **मोहोरात्रिची धर्मदिवी** १६·६४; **मोहवनिची माधवी** १३·९८६; **अर्जुनमोहें** ५·१७१; **देहमोह** १३·१०२८; **द्वंद्वमोहो** ७·१६२; **महामोहातें गिवसी** १३·१७१; **महामोहें ग्रसिला** २·७०, **–निर्भरु** २·५; **मोहमान** १५·२५५; **लोभमोह** १६·२६४; **शोक मोह** ७·२०; **व्यामोह** पहा; **मोहादिक**—तम मोहादिकीं। वर्तत असे ॥ १४·३४१.

मोहणें—मोहांत पडणें. **मोहित** १·८५, १·१९२, ५·१७४; **मोहन**, **मोहविणारें**, १३·९९०, **मोहनास्त्र** ११·१९१, ११·४६४, १४·१७५; **मोहिनी**—**विश्वमोहिनी** १·२१.

मोहरणें—पुढें होणें, चळणें, वळणें. प्रवृत्ति मागौति मोहरे । समाधि ऐलाडि उतरे । ६·१९१. आकाश हें ओसरो । पृथिवी वर वीरो । परि नेणे मोहरों । चित्तवृत्ती ॥ १३·४९४. मग मन बुद्धि मोहरी । अध्यात्मज्ञानिं ॥ १३·६१८. **मोहर**, पुढें, बाजू, दिशा, मार्ग. घ्राणाळ हिरव चारिवें गोरुं । विसरे मोहर धरुं । १३·३१४, घराच्या वाटेला लागावयाचें विसरतें; **एया चि मोहरा**, आयुर्वेद याच धोरणाचा आहे यास उद्देशून, १३·२२४; **एरी मोहरे**, त्या पोपटाच्या पुढें नळी फिरते यास

उद्देशून, ६·७६; एरी मोहरा, तीं ज्ञानपदें पुढें उलट केलीं असतां अज्ञानाचें रूप उघड होतें, १३·८४७; कर्माअकर्मांचेया मोहरा १६·६९; त्वचेचिया –, त्वचेकडे वळवून, १५·३२४, माझिया – ९·३५६, माझेया – ९·३९६, स्फीतीचेया – १३·६५८; अभ्यासाचिये मोहरे ठाके ६·३५५, अभ्यासाचिए मोहरे लाविलें ६·४१८; जन्मलेयानि मोहर नाहिं, जन्मलेल्यांना दुसरी गतीच नाहीं, ११·४१४; तिनि मोहरा जालिया, आहार तीन प्रकारचे कसे झाले यास उद्देशून, १७·११९; तिया मोहरा न व्हावें १६·४२०; तूझी मोहर धरूनि ११·३२३; तेया मोहरा न व्हावा, मनोरथास फळाच्या वाटेकडे पाहूं देऊं नये, १८·१६९; विश्व हें मोहरे लावावें, जगाला सरळ मार्गाला लावावें, ३·१६९; विश्वरूपाचिया मोहरा चालावेया ११·६७३; येरी मोहरा ठाके १५·४१; मोहरें— विजयलक्ष्मी एक मोहरें। केलें त्रैं(त्रे)तीं॥ १०·२३२, त्रेतायुगांत रामानें विजयरूपी लक्ष्मीला आपल्याकडे वळविलें; मोहिरें—कृत्यजातावें मोहिरें। सारिजति ॥ १८·१६८, पुढें आलेलें कर्तव्य करीत जावें, हा संदर्भ बुद्धिबळांतील मोहऱ्यांस उद्देशून असणें संभवतें, ज्ञानदेवी –'निरहरें सारिजती' बुद्धिबळांतील मोहरें, १८·१७०; मोहोर— निगिजे पूर्विली मोहोरा। किं येइजे पश्चिमाचेया घरा। ६·१५९, परमपुरुषाची मोहोर लावि(विं), परमपुरुषाकडे ध्यान लाव, ८·८१; मोहो रे (मोहोरे) जालेयां वोघा, मार्गानें आलेल्या ओघाचें, १८·५८१, ज्ञानदेवी–'मोहरे जालया वोघा', कुंटे–'मोहरें जालियां वोघा' १८·५८४.

मोहलणें—मोहांत पडणें. वांचूनि मूर्खांची गोठि काइसी। एथ मोहलले गा क्रांतदर्शी। ४·८७.

मौ–मौआल–मौवाल—मऊ, मृदु, कोमल. मौ —कां वसंतिचा स्पर्शे। मारुतु मौ ॥ १६·१६८. १६·१२२. मौपणें १६·११६. मौआल—ते वेंचिति मनें मौआलें। चकोरतलगे(गें) ॥ १·५६. मौवाल—आकारें नव्हंति ढगलें। स्पर्शि अति मौवालें। १७·१२६. १६·१६७, १६·१६९. चोख होउनि मौवाल १६·११४; साच आणि मौवाल १३·२६९; मौवालें, मऊपणा, १४·२४५.

मौढ्य—मूर्खपणा, मूढ पहा. सर्वेंद्रियां जाड्य। मना माझि मौढ्य। १४·१७८. केवल मौढ्याचेनि जीवें। जियाला जो ॥ १८·३८७. १४·२४६, १६·३२४, १६·३८९. मौढ्यमदाचेनि बळें १६·३८१, ज्ञानदेवी, कुंटे –'मौढ्यमद्याचेनि' १६·३८३; मौढ्यमद्याचें पात्र १४·१७५.

मौन—मुकेपणा, न बोलणें. आघवेयां गूढां। माझि मौन मीं सुहाडा। १०·२७४. मूंकेनि घेतलें। मौन जैसें॥ १३·२७९. तें मौन तंव गोमटें। स्तवन माझें ॥ १८·११४७. २·८३, ११·६०७, १२·२०७, १२·२०८, १७·१५, १८·२४, १८·११४८. मौनाचिया मिठिया वर्णिजे, मौन धारण केलें असतां ज्याचें वर्णन केलें जातें, १६·१९; सिंधु मौनें घेउनि ठांति, अगस्तिऋषीला पाहून, १८·७३२.

मौल—शिखर. आशाढिचेनि जलें। जैसिं झिरपांति मौलें। १३·५६६. मौली १७·७९, हा अपपाठ असावा, ज्ञानदेवी, कुंटे–'मैळीं' १७·८०.

म्लेंछ—अनाचारी, दुर्जन. म्लेंछांचें(चे) वसैठे १७·२९३; म्लेंछधर्मांचां डोंगरीं बोलविलेंसे, म्लेंछधर्माच्या डोंगरावर बोळवण केली, घालवून दिलें, १८·५४७.

य

यकसर—येक पहा.

यक्ष—एक देवयोनि, कुबेराचे सेवक. यक्षरक्षगणांआंतु (यक्षरक्षगणां आंतु)। शंभूचा जो धनवंतु। तो कुबेरु मी अनंतु। ह्मणता जाला ॥ १०·२०५.

यजणें—यज्ञहोमादि करणें, पुजणें. जें यष्टा यज्ञ यजावें। हें हविमंत्रादीक आघवें। तो देखे अविनाभावें। आत्मबुद्धी ॥ ४·११९ (२). ३·९१, ३·१२०, ४·१२३, ४·१४०, ७·१४५, ९·२२७, ९·३४५, ९·३९४, १६·९४. ज्ञानयज्ञें यजित सांते ९·२६२; मातें यजिलें ९·३०९, – यजूनि ९·३१५; यजिलेया ही मातें चुकउनि, माझें आराधन केलें असतांही

मला विसरून, ९·३०७; मद्याजी, मला पुजणारे ९·३६२, ९·५१३; **यजिता**, यज्ञ करणारा, ४·१४८, ९·२४३; **यज्वा**, ज्यानें यज्ञ केले आहेत, येथें यज्ञ करणारा, संयति चि सक्स्रुव। जीउ यज्वा ॥ ९·२४१, संयम (व शांति) हींच यज्ञपात्रें आहेत व जीव हाच यज्ञ करणारा आहे; **यष्टा**, याच अर्थी यज्ञ करणारा, ४·११९ (१); **याज्य**, यज्ञास योग्य, यज्ञाचा विषय, जें भजतेयांसि भज्य। याज्ञिकांचें याज्य। ६·४७५.

यजन—यज्ञक्रिया, पूजन. ह्मणति संसारीं जन्मिजे। यज्ञादि यजन कीजे। २·२८६. यजन करिति पवित्रीं। इंद्रियद्रव्यीं ॥ ४·१२५. तेथ अज्ञान सरौनि जाये। आणि यजिता यजन हे ठाये। आत्मसमरसें न्हाये। अवभृत जेव्हां ॥ ९·२४३. ३·८३, ४·१३८, ९·३०५, ९·३४८, ११·५८६. **अग्निहोत्रादि यजनें**, १७·४४; **यजनक्रिया**—एकें यजनक्रियेचीं पेटीं। घातलीं बांधौनि पोटीं। ७·८६, **यजनमीसें** १७·१८०; **यजनशील** ४·१२२, ४·१४६.

यजु-यजुस्—यजुर्वेद. **ऋग्यजुसामु** ९·२७६; **रुग्यजुःसामे(में)** १५·१६५, ज्ञानदेवी—'ऋचायजुःसामें', कुंटे—'ऋचा यजुःसामें' १५·१६६.

यज्ञ—आहुती देणें; ईश्वर, स्वर्ग किंवा इतर लाभासाठीं केलेले होमादिक धर्मविधि; ध्येय-प्राप्तीसाठीं सतत केलेलें आराधन. तुह्मां वर्णविशेषवर्से। आह्मीं यज्ञु स्वधर्मु विहिला असे। एयातें उपासा मग आपैसें। काम पुरती ॥ ३·८८. आतां अवधारीं सांघैन आणिक। जे ब्रह्माग्निक साग्निक। तेयांतें यज्ञें चि यज्ञु देख। उपासिजे ॥ ४·१२४. ३·८६, ३·१२१ (२), ३·१३२, ३·१३५ (१,२), ३·१३७, ४·११८, ४·११९, ८·४५, ९·२६५, ९·३०७, ९·३९४, ११·६०७, ११·६७४, १६·९८, १७·१२२, १७·१६८, १७·१८३, १७·१८४, १७·१८८, १७·३३६, १८·१३५० (१). तीन प्रकारचे यज्ञ १७·१६८ ते १७·१९४ पहा; **यज्ञाची आदि**, यज्ञांचा आरंभ, यज्ञांचें मूळ, ९·३४८, **—ची गोठि कायिसी** १६·३८०, **—चें रूप** ९·३०६, **—चें वर्म** १७·१६९; **यज्ञीचें विधान** ४·१४८; **यज्ञाचें खेत चि पीकलें** ८·२५९; **यज्ञार्थ** १६·९२; **यज्ञावशिष्ट** ३·१२३; **यज्ञांग**, यज्ञरूप श्रीकृष्णास उद्देशून, १६·१३४; **यज्ञादि** २·२४६, **—किं** १७·३५३, **—कें** १७·३१६, **—कें कर्मै** ४·११५; **यज्ञोपकरण** ३·१२८; **यज्ञोपचार** ९·३४७, **—भरण** ९·२३९; **यज्ञकरणें** १६·९६; **यज्ञक्रिया** ३·१२१ (१), ४·१३८, १७·७७; **यज्ञदानादि** ९·३६५, **—क्रिया** १७·३६४; **यज्ञदानतपादिकें** १८·१४८; **यज्ञदानतपें** १७·३६२; **यज्ञद्वारीं** ४·१४६, **—पुरुष** २·२५०, **पुरुष** (२) पहा; **यज्ञभावितीं** ३·१०४; **यज्ञभास** १७·१९४, **—मूढ** १६·२९६, **—विद्या** १४·१५५, १७·१८०; **वेदयज्ञादिसाधनें** ८·२६२; **अधियज्ञ** पहा; **अभियज्ञ**, महत्त्वाचा यज्ञ, **कैवल्यमार्गीचा अभियज्ञ** १६·९८, १६·९२ ते १६·९८ पहा, ज्ञानदेवी—'अभिज्ञु' १६·९९; **जपयज्ञ**—समस्तां हिं यज्ञाचां पैकिं। जपयज्ञु तो मीं इये लोकिं। १०·२१३, **ज्ञानयज्ञ**—ज्ञानें ज्ञेय गमिजे। तो ज्ञानयज्ञु ॥ ४·१४०(२), ४·१५७, ९·२२७, ९·२३८, ९·२५२, ९·२६२, यावर ९·२३८ ते ९·२४३ पहा; **ज्ञानयज्ञां(ज्ञा)वशिष्ट** ४·१५०; **दैवयज्ञ**—तिहीं योगाग्नीकिं यजिजे। तो दैवयज्ञु बीजे। ४·१२३, **द्रव्ययज्ञ** ४·१३९; **नित्ययज्ञ**—स्वधर्मु जो बापा। तो नित्ययज्ञु जाण पां। ३·८१, ३·८४; **वाग्यज्ञ**—येकिं शब्दीं शब्द चि यजिजे। तो वाग्यज्ञु ह्मणिजे। ४·१४० (१), १८·१७७२; **स्वधर्मयज्ञ**—देवतांतरा भजावें। हें सर्वथा न करावें। स्वधर्मयज्ञ यजावें। अनायासें ॥ ३·९१, ३·१३०; **याज्ञिक**, यज्ञ करणारा, आपुलां अथवां(वा) परावां। ठांइं उपकरिसि पांडवा। तेणें यज्ञें होये बरवा। याज्ञिकु माझा ॥ १८·१३५० (२), ६·४७५, १३·२२३, १६·४००.

यंत्र—साधन, हत्यार, तोफ. वज्राग्नीचां ज्वालीं। करुनु अपारां धातूंची होली। व्याधिचां सीसालीं। पूजिलीं यंत्रें ॥ १२·५०, वज्राग्नीनें शरीरांतील धातूंची होळी करून शरीरस्थ (योगांतील) यंत्र-देवता पुजल्या. ऐसें शरीराकारें। यंत्रीं भूतें अवधारीं। वाउनि हालवी दोरी। प्राचीनांची ॥

१८·१२९९, शरीराकाररूपी यंत्रावर प्राण्यांना बसवून प्रारब्धकर्मांचें सूत्र ईश्वर हालवतो. **वांहांती (वाहातीं) यंत्रें,** तोफेसारखीं संहार-साधनें, ९·२१२; **अपाययंत्र,** हानी करणारें साधन, १६·३४२, **काल**—१०·१३६, **घटिका**—, **घटिका** (१) पहा, **दारु**—, लाकडाची कळसूत्री बाहुली, १·८१; **विषयविज्ञानयंत्र,** विषयांचा अनुभव करून देणारें यंत्र, शरीरास उद्देशून, ८·१४४; **संहारत्रिपुरेचिं यंत्रें,** संहार करणाऱ्या शंकराचीं यंत्रें, ११·३३८, ज्ञानदेवी, कुंटे—'संहार-त्रिपुरारीचीं यंत्रें' ११·३४३.

यथा—ज्याप्रमाणें, ज्याप्रकारें. **यथार्थ—अर्थणें**(३) पहा; **यथावसरें** १८·१६८; **यथागम—विधी,** शास्त्रांत सांगितलेल्या विधीस अनुसरून, १६·९४; **यथोचित** ४·७०; **यथाकाळें** ११·४९४, **—निगुती,** वर्णिलेल्या युक्तीला अनुसरून, योग्य रीतीनें, १८·१५५, **—लक्षणीं,** जसें ज्याचें लक्षण होतें, १८·५७९, **—लाभें** १२·२०९, **—लिंग,** योग्य लक्षणांसह, १८·७२९, **—वत** १५·४०२, **—विधि —धी** ७·१३९, १८·५९९, **—संपन्नें,** अनुकूलतेप्रमाणें, १६·८४.

यमणें—नियमन करणें, शासन करणें. यमु ह्मणे काइ यमावें। ९·१९८ (२). **यम**—(१) यमराज; तेयां नियमितेयांतु यमु। जो कर्मसाक्षि धर्मु। तो मीं ह्मणे रामु। अर्जुनातें॥ १०·२२६. यमू तूं नियमिता। ११·५१५. **यमेंसिं जूझ** १२·६७; **यमलोक** ९·१९७. (२) संयम, योगांतील पहिली पायरी. ९·१९८(१). **यमदम** १३·५०६, १३·५१६, **दम** पहा; **यमनियम** ४·१३३, **नियमणें—नीयमणें** पहा.

यऱ्हविं—**एऱ्हविं** पहा. ह्मणोनि विश्व संवरलें। यऱ्हविं युगांत होतें ओडवलें। १·१६०, नाहींतर. यऱ्हविं माझां चित्ति जें होतें। २·५२, बाकी माझ्या मनांत जें होतें. यऱ्हविं तत्वता वस्तु असे। अविनाश चि॥ २·१०५, वास्तविक पाहिलें तर. आत्मचर्चे चतुरु। यऱ्हविं वेडा॥ १३·२११, इतर बाबतींत. यऱ्हविं येणें चि जाये। निरयासि॥ १८·६६, तसें झालें नाहीं तर. यऱ्हविं कणा भूसा। कांडितां हिं सोसु सरिसा। १८·९३५, सहज पाहिलें तर. २·३१८, ३·७३, ३·९४, ३·२०५, ४·१२, ४·४५, ४·९१, ५·२७, ५·४०, ५·१००, ५·११२, ६·२६, ६·३९, ६·७२, ६·७५, ६·१४०, ६·२९४, ६·३६३, ६·४११, ६·४२०, ७·१५५, ७·१५८, ७·१९८, ८·१५०, ८·१५२, ८·१६५, ८·१८१, ९·२०, ९·८८, ९·१२६, ९·१३६, ९·१४०, ९·१४४, ९·२३१, ९·४४३, १०·१३९, १०·१४१, १०·१९६, १०·२४३, ११·५८, ११·३१५, ११·३६३, १३·११०, १३·२०९, १३·२३९, १३·३१८, १३·५४७, १३·५९८, १३·६०८, १३·६२४, १३·६५२, १३·६८९, १३·९४३, १३·१०१३, १३·१०७८, १५·७३, १५·११५, १५·१२१, १५·१७५, १५·२२८, १५·३४०, १५·५०७, १५·५५७, १६·२९१, १६·३७४, १७·३४२, १८·७६, १८·८९, १८·१९१, १८·२५५, १८·४३४, १८·६१३, १८·७१९, १८·९८६, १८·११०७, १८·१३३६, १८·१३६१, १८·१४७२, १८·१५३५, १८·१५७०, १८·१६०९. **यऱ्हविं काइ** १·६७, ४·४६, १२·१५९, १७·२५; **यऱ्हविं तरि, तरि-री** पहा; **यऱ्हविं-वीं तऱ्हि—ऱ्ही—ऱ्हीं—ऱ्हैं, तऱ्हि—ऱ्हीं—ऱ्हैं** पहा; **येऱ्हविं** ८·२४१, ८·२५१, ९·४४८, ११·१७३, ११·२७७.

यवडा—यव्हडा—येवडा—येवढा—आकार किंवा प्रमाण दाखविणारा शब्द. **यवडा**—कीं यया साठीं यवडेया। आणिलां यशा॥ १८·१७४१. **यवडी योग्यतेची सिद्धि** १८·१००३. **यव्हडा—यव्हडे दुर्मेलावे** १८·६५. **येवडा**—तेया विश्वरूपा येवडी दशा। ११·६३३. वेदां हि येवडें बोलणें। नेघसि कानीं॥ १७·१४, वेदांनीं एवढें मोठें वर्णन केलें तेंही तुझ्या कानापर्यंत पोहोंचत नाहीं. **येवडां गुंपिरां,** जीवास एवढें बंधन असतांना, १४·२८२; **येवडें** ११·२८८, ११·६३१; **येवडेनि दारुणें,** १८·१२७०. **येवढा**—तरि तुह्मां मानें येवढा। होईन मीं॥ १६·४६९, तुम्ही मजवर कृपा कराल तर तुमच्या पसंतीस पडेल इतका (एवढा मोठा) मी होईन. ९·५३, १२·२२७, १३·११२६; **येवढिया प्रतीती** १४·३३५.

यश—येश—सफलता, विजय, कीर्ति. **यश**—आणि

पुण्य यशासि आलें । ३·२७. ६·१०९, १६·३१. **कोरडें यश** ११·४६६; **यशा आणिलां** १८·१७४१; **यश घेईं** ११·४६५, –**फावलें** ११·६४, –**भोगिं** ११·४७४; **यशश्रीऔदार्य** ६·३७; **अपयश** २·२०१. **येश—येश कां अपकीर्ति** १०·८४.

यष्टा—यजणें पहा.

यष्टि—यज्ञ, काठी. **पर्जन्ययष्टि**, पावसासाठीं करावयाचा यज्ञ, १३·२२१; **आंगपुष्टी** १७·२०३, **आंगयष्टी** पाठ संभवतो, **पुष्टि-ष्टी** पहा.

या—हा, ह्या, ह्याला, इ. या शब्दाच्या अनेक रूपांपैकीं कांहीं येथें दिलीं आहेत. **इ** व **ए** पहा. या बोला आन नाहिं । सत्य माझें ॥ १३·६७०. धिगी बोलिया या न लजे। प्रज्ञा केवि ॥ १८·१३९३. **या कारणें** १२·८, –**भंगीं** १८·२४६, –**लागि** ११·७, १४·६६, –**वरि** १०·२७, १२·१९५, –**ही वरि** ११·५२(१) –**वेगळें** १३·८४५; **यां आठां पाहारां भीतरी** १२·१०५; **यां कौरवांतें** २·९४, ११·५१; **यां दोहिं माजि पहिली** १६·२६३; **याचां विरामीं** १८·१३५८; **यांचां काजीं** १·२१७; **जग यांचिया प्रजा** १०·९५; **याची काकुलती** ११·३६२; **याचेनि सोसें** ११·१६७; **यांचेनि सावाये** ११·३८८; **यांतें मीं मारीन** ११·५२(२); **यया—यया चि अनुभवा** ११·५८५; **यया कारणें** १८·१४०७, –**परौतें** २·५२ –**पैसारु** १५·१०७ (२), –**प्रेमाचें मुख** ४·८(१), –**लागि** १४·१६६, – **शरीरा** १५·१८०, –**हीना** २·१७; **ययां** १·१११, १४·११६, **ययाचा**—आतां ययाचा हा विस्तारु। हा चि यया पैसारु । १५·१०७ (१). **ययाचिये**—ययाचिये वाफेचिया आगी जाले । ११·३४९; **ययाची स्थिती** १५·११३ (१), –**चें हृदय** २·४०; **ययाचेनि बळें** १·११६, १२·१११, –**चेया कर्मपंथा** १८·८२०; **ययातें**, ४·८ (२), १५·१०९, १५·१२०(२); **ययांतें** १·११४; **ययावरिं(रि) यावर**, ४·१८२; **ययांवरि शस्त्र न धरिजे** २·४७; **यियाचि परीं** ४·१२९; **यियें वोझें** १२·१२२; **ये—ये अध्याइं** १६·४६, –**खोडां** १६·३१५, –**मती** १८·१२७३, –**महामारिचा** ११·३७८, –**विषिचा** १८·२१३; **यें**—यें अशेषें हीं भूतें । ४·१६८, तें वन्हि यें तृणें । एरें ज्ञानें ॥ १४·४३, तें ज्ञान अग्नि आहे, बाकी इतर ज्ञानें तणकुटें आहेत; यें तिन्हि येकें मिळति । १७·२६८, **यें**, **हीं**, १३·५३४; **यें हिं सविसें** १६·२०५; **येणें**, यानें, **येणें** (३) पहा; **येया** ३·३२, ९·३१, १३·५४, १४·५९, १४·११०, १५·७२; **येया कर्मा प्रवर्त्तता** १८·७०४; **येया कारणें** ८·२५४, १४·११५, १४·३७९, १८·१४९५, –**पाठिं** १८·६५९; **येयां** ४·५६, १०·११६, –**येरयेरां** १२·३३, आपण येंया उचिता। स्वधर्मातें चि राहटतां। २·२२८, आपण येंया ऐवजीं आपणेय पाठ ग्राह्य वाटतो, ज्ञानदेवी, कुंटे–'आपणयां' २·२२८; **येयांचां जिव्हारीं** २·४८; **येयाचेया प्रीति** ४·११; **येणेंसिं** १८·१६७२, **येणेंसीं कवण भीडे** १·११९. **येयातें**—येयातें चि अचिर(रा)मागुं ह्मणिजे । ८·२२३.

याग—नित्यनैमित्यिक किंवा विशिष्ट हेतूनें केलेला यज्ञ; हवन, होम इ. **यज्ञ** पहा. जैं अदृष्टिचेनि उपद्रवें । गादैल विश्व चि आघवें । ह्मणौनि पर्जन्ययष्टि करावे । नाना याग ॥ १३·२२१, अदृष्टिचेनि हा अपपाठ वाटतो, अवृष्टिचेनि पाठ संभवतो. तैसें यागाचेनि नावें। जगा वाउनि ह्यंवे । नागवीति आघवें । ऐहेरा वान्हीं ॥ १६·३८५. ४·१५४, ९·४७३, १४·४४, १४·१६६, १६·९५, १६·२९६, १६·३५८, १६·३८१, १७·१८१, १७·१८६, १७·१८७, १७·१९४, १७·३५९, १८·९७, १८·४७९. सात्विक, राजस व तामस यज्ञयाग—१७·१६८ ते १७·१९४ पहा. **यागादिक** १६·३७४, १८·१३७, १८·१५१; **यागसंकटे(टें)** १८·७७६; **द्रव्ययाग** ४·१५७; **नित्ययागसहितें** ३·८६; **महायागप्रमुखें** १८·१६४; **योगयाग** ४·१३९, ४·१५२; **विविधयागवितानें** १५·१८७; **याग अथवा दानें** १७·४०३; **दानयागतपें** १८·१५२.

याचणें—विनयपूर्वक मागणें. यजूनि मातें याचित। स्वर्गभोग ॥ ९·३१५. **याचक** ११·११७; **याचकाचें मिथुन**, बुद्धि व बोधरूपी मागणारे, १६·६.

यातना—कष्ट, हाल. एया परौतें जेवी । ते जेविती वोज न ह्मणावी । पोटीं भरती जाणावी । यातना ते ॥

१७·१६५. १६·३७२, १६·४२६. **नरकयातना** १३·७७७.

यातायात—जाणेंयेणें, जन्ममरण. जेथ यातायात निमाले । वनानंद जे ॥ ८·८४. २·२७८.

यात्रा—पवित्र स्थानास जाणें. तेया तीर्थें यात्रे आर्णी । त्रैलोकिचीं ॥ १३·४४७. तैसा मीपणें हालों ठेला । तो आघवेया चि मज आला । इया यात्रा होये भला । कापडी माझा ॥ १८·११६६. **यात्रा करणें** १८·११६२, **–करावेया** १७·२४३, **–करीतु आहें** १८·१६५; **यात्रे जाए** १३·८१३; **यात्रादिकें** १७·२०१.

यावा—(१) येण्याचा प्रकार, प्राप्ति, उठाव. **परागांचा यावा** १८·३४४, **फलाचा –** १५·१७०, १८·१६९. (२) **येणें** क्रियापदाचें रूप. **येणें** पहा.

–युक्त—शब्दास जोडून. त्या त्या सहित. **अंतष्करण-युक्त** ७·१७९, **आत्मबोध –** २·३१७, **नित्य–** ८·१३७, **प्रज्ञा–** २·३००; **बुद्धि युक्तां (बुद्धियुक्तां) जालेयां** २·२३१; **बुद्धियोगयुक्त** २·२७९; **योगयुक्त**–तो जितेंद्रियु साहाजें। योगयुक्तु चि ह्मणिजे । ६·९१, २·२६७, ५·३९, ५·४९, ७·१, १२·३९; **योगयुक्तां होआवें** ८·२५४; **श्रद्धायुक्त** ७·१४१; **अयुक्तपण**—ह्मणौनि अयुक्तपण मनाचें । तें चि सर्वस्व दुःखाचें । एया कारणें इंद्रियांचें । दमन नीकें ॥ २·३४७.

युक्ति-क्ती—योजनेचें कौशल्य, निष्कामकर्म करण्याचें कौशल्य, नियम, नियमितपणा. **युक्ति**—ह्मणौनि युक्ति हे पांडवा । घडे जेया सदैवां(वा) । तो अपवर्गिचिया राणिवा । अलंकरेजे ॥ ६·३५६, नियमितपणा या अर्थी. **युक्तिची कडसणी**, योगयुक्त होण्याचा विचार, २·३४२; **युक्तिघोषें**, इंद्रियसंयम, नियमितपणा, व योगांतील तीन बंध या योगमंत्रानें, ८·४९, यावर ८·४७ ते ८·५२ पहा; **युक्तित्रय** ४·१२५, सं. वा. श. पहा; **युक्तिपंथें**, निष्काम कर्मयोगाच्या मार्गानें, ५·३२; **युक्तियोगाचें (युक्ति योगाचें) आंग पावे**, जेव्हां नियमितपणा योगाशीं संलग्न होतो, नियमितपणानें योग साध्य होतो, ६·३५७; **योगयुक्तिचा उद्देश** ५·१६०; **संन्यासयुक्ति सोपारी**, कर्मरहित होण्याची सोपी युक्ति, ९·४१. **युक्ती**—**युक्ती जो गा (युक्ती जोगा)**, वर सांगितलेल्या युक्तीनें मिळण्यासारखा, १०·१५८, ज्ञानदेवी, कुंटे–'मती जोगा' १०·१७४; **योगयुक्ती**, योगयुक्त या अर्थी, २·३४१. **युगुत-ति-ती** पहा.

युग—काळाचें एक मान. पूर्णचंद्रेंसिं राति । युग एक असौनि पांति । तरि काय पाहाताति । चकोर ते ॥ १३·६४०, पूर्णचंद्रासह रात्र एक युगभर सतत राहणारी अशी असली तरी ती उजाडावी असें चकोरांना वाटेल काय ?. १३·३७८. **चहुं युगांचीं डालें** १५·१२८ (२); **युगावृत्ति** १४·११२; **युगसहस्र** ८·१६२, **युगें सहस्रावधी निमति** ८·१६१; **युग बुडणें, बुडणें** पहा; **युगीं युगीं** ४·४८, **– युगीं** ४·५६; **युगांत**, १·१६०, २·२१५, ७·१७७, १३·५१७, १८·४८४, १८·७८४, **–चक्र** ११·३३८, **– विघूचां पालवीं** ११·२९६; **कलियुगांतीं** १५·१२८(१), **कलि युगीं वरि** १८·१७८१; **कृतयुग** १५·१२८(३).

युगुत-ति-ती—युक्त, योजना, तर्क. **युक्ति-क्ती** पहा. **युगुत**—युक्त, **योगयुगुत** ६·३५८. **युगुति**, युक्ति, **युगुतिची कांबि** ६·४२२, **कांबि** पहा, **–चेनि मापें** ६·३४९, **–चेनि हाथें** ६·३५२; **युगुति निमले**, तर्कास पटत नाहीं, १८·१६९६; **युगुतिमंत**, नियमानें वागणारा, ६·३५५. **युगुती**—ऐसा ज्ञानाचिया युगुती । पालटु पडे गा सुमती । डोळेयांची शोभा राती । पालटे जैसी ॥ १८·४९२, **पालटणें** पहा. **युगुतीची मुद्रा पडे**, नियमितपणाचें वळण पडतें, ६·३५३.

युगुल—जोडी. **अंघ्रियुगुलीं**, दोन्ही पायावर, ११·६९८; **चरणयुगुल** १·१९; **नेत्रयुगुलिचेनि अ्लें**, दोन्ही डोळ्यांतील अश्रुप्रवाहानें, १८·१५४१.

युग्म—जोडी. **स्त्रीपुरुषयुग्में**, स्त्रीपुरुषांचीं जोडपीं, १६·३०८.

येक—**एक** पहा. हा चि येकु रक्षावा । १·१२४, भीष्मास उद्देशून. सर्वभावें भजावा । हा चि येकु ॥ ३·१४३, स्वधर्मास उद्देशून. यऱ्हविं इये प्रकृति विकारीं । येकु मीं चि असे (सें) अवधारीं । ९·१२६. जंव आकारु येकु देखति । तंव हा देवो ऐसें ह्मणति । ९·१६९, एकादा. आतां ह्माइक सांधो आग । जें करिति येक ॥ ९·२१८, कित्येक. कां शाखा सानिया

थोरा। परि आहाति येका चि तरुवरा। ९·२५०. तैसि (सें) मज येकाची सकल जनीं। आज्ञा पालिजे॥ १०·२८४. नाथिलें आपणपें एक मानिलें। ११·५९, आपण कोणी एक नसून (खोटेंच) मी कोणी एक (अर्जुन) आहें असें मानलें. आघवेयां येक। सेव्य जैसें उदक। १२·२०४. २·६७, ४·१३९, ४·१४५, ४·२०२, ५·१३४, ६·१११, ६·४३७, ७·१०८, ७·१५६, ८·१२६, ८·१५३(१), ११·२८०, १२·९७, १३·७३६, १४·७६, १७·८८, १७·१७०, १७·३४१. **येक चि दीसे** दुसरें, आरशामुळें, ४·४६; **येकाचां पोटिं बांधालें** १२·९२; **येक जि(चि)मान** १२·२०१; **चैतन्य येक** २·१६९, **तूंचि (तूं चि)** – १२·२३; **बुडणें** – १२·१७३; **येकु आणिकु** १०·२९५, **आणिक येक-कु** ६·१७२, ६·४२९, **– ही येक** १४·७२; **कव्हणां येका** ८·६९, **कव्हणी येकु** ६·४३०, **कव्हणें येकें** ३·१६०, ९·४५९, ९·४६९; **काइयेक** १२·८२; **कांहिं येक** ६·३५९; **कोण्हि येकु** ९·१५०, **कोण्ही येकि दशा** १४·७९; **कोण्हें येकें उपायें** १६·१५०; **क्षणा येका** १·२४०, **क्षणु येकु** १४·१९७; **नाव येक** १·१७०, ३·२२९; **बहु येकें,** पुष्कळांनीं, १६·४९; **येकु वेलु** ४·२५, १०·१७२; **येके-कें वेले-लें, वेळ** पहा; **येका—येकातव** ८·१७०; **येका पांती** १२·२०७; **येका रानी(नीं) धांवे** ११·४१; **येकां—अंतरालें येकां गती** १२·१११; **येकां... सर्वां** १७·२१७; **येकि,** एकच, एकाच प्रकारची, ऐक्य, या दोघां येकि चि साउली। १२·१९८, जेणें आपणेयां आह्मां सेज। येकि केलि॥ १३·६०४, **येकि अष्टसेद्व्यक्ति** ९·९७, **– चाड** ४·१९३, **–ही चिंता** १२·९४; **येकिचियें(ये) तुंबिणिये फलें** १३·१०५५; **सात येकि** १०·२५४; **येकिकडे** ११·२३८; **येकिं (कि) होआवेया,** ऐक्य होण्यासाठीं, १७·३५३; **येकी—येकी चि रूपिं** ११·२०२; **येकी हातवटिया** १८·१६२, **–हेला** १०·२८०, **–हेलां** ४·३८; **येकिं,** कांहीं जणांनीं, ४·१४०; **येकीं—ज्ञानयोगा माझि येकीं,** ज्ञानयोग व अष्टांगयोग यांपैकीं एक, १६·८०; **येकु—मी जगीं येकु** अर्जुनु, व्यक्तीच्या अभिमानास उद्देशून, ११·५१; **येकु चि पाडु** १२·१९९; **येकु बोलु** ११·६२७; **येकुं(कु) दीपुं(पु) सायासें लावी** १७·८७; **येके ठांइं** १२·४२, १२·२१०; **येकें चि उडाणें** १०·२३०; **येकें चि परिसें केलें** ८·१९९; **अवसरें येकें** ८·७१; **तिन्हि येकें मिलति** १७·२६८; **येकमेक** ९·२७३, १०·२७०, १७·१५०; **येक येका** ११·१३१; **येकायेक** ९·२४८; **येकि...येकि** ८·२३६; **येक दोनि चि वेल** १३·७६४; **येका दोनि वोखद,** सत्त्वरजतमांपैकीं एक (सत्त्व) गुण वाढला तर त्याला दुसरे गुण मारक होतात, १७·६२; **येकां दों** ११·३९; **येकि दोनि** ११·६९४; **येकु येकु** ७·११, **येकें येकु** ११·४६९; **येकाकी** १२·२०५; **येकांतीं** १०·११०; **येकायतन** ४·६१; **दैवगुण—येकोपजीवी** १६·६६; **येकदेशी व्यापका** १२·२५; **येकत्व—** पिंडाचेनि मीसें। पदीं पद प्रवेशे। तें येकत्व होये तें(तै)सें। पांडुकुमरा॥ ६·३०८, **येकनिष्ठ** ८·१९०; **येकपणाची मैत्री** १२·१४८; **येकपत्निव्रतें** ८·१८७; **येकवंकिचिया स्थिती,** एकरूपतेची स्थिति, ४·११, **येकवंकैयेचा ठाओ** ८·१३४; **येकवला,** ऐक्य, ११·५, १८·६३४, **एकवला** पहा; **येकवाक्यता, वाक्य** पहा; **येकलरा, एकसर** पहा, आत्मा तूं य(ये)-कसरा। १८·२३, ५·१४३, **येकसरेया आहारा** १७·११९, **येकसरी** ८·१५३(२), **य(ये)कसरें** १६·४१४; **येकसारिखें** ११·३५०.

येकला-ली—एकला-ळी-ळें पहा. तैसी सर्ववृत्ति-वैभवीं। बुद्धी चि येकली बरवी। १८·३४६. ६·३००, ६·३७९, १६·२७५. **येकलां नवमीं** १०·३०.

येकाध—एकादा, कोणीएक. कांहिं येकाधेन वैकुंठा जावें। तेंतिहिं (तें तिहिं) वैकुंठ चि केलें हे(हें) आवघें। ९·२०२. १६·२७५, १७·२२२.

येकावटणें—एकवटणें पहा. इयें पुनरावृत्तिचीं घराणीं। आघवीं येकावटति जेयाचां प्रयाणीं। ८·२३२. ८·१२४. **येकावटें** ९·४५५. वरील तिन्ही रूपें ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींत 'एकवटणें' चीं आहेत. **येकवट** ११·१४३.

येकेक-येकैक—प्रत्येक, कित्येक. **येकेक—**हें

येकेक केती सांवावें। ७·५१, ज्ञानदेवी – 'एकैक', कुंटे – 'एकेक' ७·५२. **येकैक**—गुण येकैक काइ तेहाचे। कल्शील तूं॥ ६·१११. ८·१९४, १८·७७४, १८·१३५१. **येकैकाचां आंगप्रांतीं** ११·२८२; **येकैकें** १४·३३४.

येकोल—एक वेळ, कदाचित्. पथ तूझेनि गोसांविपणें। येकोल बुद्धीचेया ठाया येणें। ११·६२. तरि वाघाचिये अडवे। येकोल चरौनि आला दैवें। १३·७६२. ८·१०६, ८·२४३, ११·३७७, १८·१२३२.

येणें—एणें पहा. (१) (क्रि.). **आयंत,** आणलेलें, हें रूप **आयत,** विस्तृत, या अर्थी योजलें असावें, **ग्रंथायंत,** ग्रंथांत आणलेलें, विस्तृत रूपांत दिलेलें, १३·३२८; **यंता—ह्मणों यंता** १५·४८४ (२); **यंतां**—येतां, आणलें असतां, येतांना, यें आंगा न यंतां देखे। दूरौनि जो॥ १३·५३४, **उदया यंतां** १८·१०९१, **बिंबा**–, बिंबाशीं ऐक्याला येतांना, १८·१३५६, **मोक्षाचिये भेटी**– १७·३२३, **स्वराज्य जवळिके**– १८·१०६६; **यंति,** येतात, येतील, जेया ठाया यंति मार्ग। १८·१५९१, सुखां ह्मणों यंति वेद। १८·१६२४, **यंति नयंति** १५·२९५; **यंतिया,** येणाऱ्या, **यंतिया वाटा** १८·६९४, ज्ञानदेवी – 'येतियां', कुंटे – 'येतिया' १८·६९७; **यंतें – अवधान यंतें** १३·३२३, **मोक्षा**–१६·१५२. **यावा**—(१) यावयास पाहिजे असेल तर, हें असो आपुला ठेवा। जरि हाता आथि यावा। १६·४५५, (२) येत रहावा, परि टाकिलेयांहि सागरु। जैसा मागील यावा अनिवारु। १२·३७, **यावाजावा,** येणें जाणें, लाभ हानी, १४·३३७; **यावें**—आह्मीं योगजात अभ्यासावें। तेणें यया चि अनुभवा यावें। ११·५८५, **कैवल्याचा उवाया यावें** १६·२६८; **नाशु यावें,** हा पावे चा अपपाठ आहे, २·९७; **विश्वरूपीं यावें** ११·६६३; **यावेया**—जें जन्मशतीं उल्लंगिजे। एकोल यावेया॥ ९·२०५, **शांती यावेया** १२·१३९; **ये**—पाठिं अवसांत ये चेऊं। ६·६९, कूर्मिचेया पीलिया। दृष्टि पान्हा ये धनंजया। १८·१३३४, **अविचार ये** ६·४६५, **आकारिं** – १३·८८६, **आया** – ७·६६, १४·९६, **ऐक्यते – १३·९३२, गिवसित** – ८·१८९, **ठेविली ऐसी** – १८·६७८, **देवत्वासि** – ७·१४५, **पढियंतें** – १४·२१४, **पुसूं** – १८·२२१, **पूरु** – १६·९, **प्रकृतिदशे** – १३·१००२, **फला** – २·५७, **मोडौनि** – ८·२१, **लागों** – १८·१६८३, **ह्मणों** – ८·१७७, ८·१८७; **मीठातें बुडऊं ये** १६·७१; **चित्ता येचिना (ये चि ना)** ४·३५; **न ये**—कां दीधलें मागौतें येइल। किं न ये हें पुढिल। न पांतां दे भांडवल। मूर्खु चोरा॥ १६·२८१(२), **उपाया न ये** १३·८६१, **गर्वा** – १८·१६६, **हाता** – १३·९४७; कांहीं ठिकाणीं **न ये** चे प्रयोग **नये** असे घेणें इष्ट वाटतें, **येवों जावों न ये (नये)** १८·६७१, **राहाटों** – ३·१२६, व कांहीं ठिकाणीं **नये** तोडून **न ये** असें घेणें इष्ट वाटतें, **मना नये (न ये)** ११·६३५, **हाता नये (न ये)** ९·१३५; **मना नै ये** ४·२०० **येइजताहे** १६·१७; **येइजे**—ज्ञानें येइजे भेटी; ध्यानाचिये॥ १२·१३६, ९·५०; **पुनरावृत्ती येइजे** ८·२४४; **येइल** १६·२८१(१), **येईल**—**आपणपां येईल** ८·२५४; **घेउनि येईल** ६·३८१, **बोलों** – ७·१४; **येंतु**—हर्षाचा येंतु चित्ता। महापूरु॥ १४·४०९, **येतां**—**जेया येतां,** जेथें पोहोंचलें असतां, ९·४८, **येंतां, उपमे येंता(तां)** १६·१७१; **येंति—आया येंति** २·३५१, **संसारा** – ८·२०४; **येंती—उपमूं येंती** ११·२३४, **एषा** – ४·९(२), **स्वर्गा** – ९·३१६; **येयावें**—(१) यावें, **मना रूची येयावें** १३·७७६, (२) यावयाचें, **येयावें असे** १४·३३१; **येयावेया** १८·१३४८, **येयावेयाचि** ८·१०९; **येऊं-ओं-वों, येऊं नेदिजे** १४·२८९, **येओं लागति** ९·३२५; **येवों पाहे** १७·३१३; **यों,** येवो, **न यों कां** १७·३२२; **येयों**—येऊं, २·९९; **नैयंतां**–तो मरण नैयंतां निमौनि गेला। ८·२१६, **वयसेचिया गावां नैय(यं)तां** ६·४५१; **नैयंता,** आला नसता, १५·४८४ (१), ज्ञानदेवी – 'न येता' १५·५१७, कुंटे १५·५१८; १८·१६८०; **नैयंति** ९·४५८, १५·२९०, १५·२९१, १५·२९८;

नैयवे, येववत नाहीं, ६·४३२; **नैयावें** २·२२६; **नैये** १·२०८, २·४५, ४·१६६, ५·१५३; **अव्हेरुं नैये** २·६०, **चित्ता**— १०·१४१; **नैयेईल** ५·१७२; **नैयेसि** १·२३२, ११·३१८; **नैयों,** न येवो, १५·२४७.(२) (ना.) तैं मावीतें येणें पडे। देहासि चि ॥ ८·२०३. **बुद्धीचेया ठाया येणें** ११·६२, **मरणा**— १६·१०५, **शरीरा**— १२·१३५(२). (३) ह्यानें, एवढ्यानें, ह्या प्रकारें. तैसें येणें शरीरें। शरीरा येणें सरे। १२·१३५ (१). ८·८०, ९·१३२, ११·५८६. **येणें अवसरें** २·२३,—**हीं कारणें** ८·१८७,—**चि देहें** १३·१०७०,—**नावें** १·१९५, ८·३५, १६·३१, १६·७२,—**पार्थे** ४·१०,—**फलत्यागें** १२·१३४,—**बोलें** ६·५,—**मानें, मान** (१) पहा,—**रुखें** १५·७२,—**व्याजें** १४·६६; **येणें बहुत जोडलें नाशैल** २·२२; **येणें येणें प्रकारें** १३·१०३५.

येतुक—इतुक पहा. तरि गा येतुकें करीं। यां आठां पाहारां भीतरी। एक निमिषभरी। देंतु जाये ॥ १२·१०५, (देंतु पुढें पडलेला दंड निमिषभरी पुढें असावयाला पाहिजे, हा मुद्रणदोष सुधारला आहे) चित्तास उद्देशून.

येतुल—इतुल व **एतुल** पहा. **येतुला-ली-लें.** देवी लक्ष्मी येतुली जवळिक। परि तेही यया प्रेमाचें नेदखे चि मुख। ४·८. ६·६५, ६·४३७, १०·१८४, १०·२९५, ११·३३, ११·४२२, ११·४४२, १३·७७६, १४·३२१, १८·१११७. **येतुलां अवसरीं** १·८७; **येतुलिया साठिं** १३·७६३; **येतुली दशा** ८·२३०, —**प्रीति** ९·१९१, —**वेन्हीं** ६·२६१; **येतुले दीह्या** ६·४२७; **येतुलेन हिं मापें** १६·४०९; **येतुलेनि,** इतकें केलें असतां, येतुलेनि सर्वकालीं साम्यता। आपणपां येईल ॥ ८·२५४, ४·९०, १८·६९८; **येतुलेया कारणें** १०·६०, —**वेगला** ११·३६४; **येतुलालें** १८·१४२६.

येथ—एथ पहा. येणें संग्रामाचेनि अवसरें। येथ कृपालुपण नुपकरे। २·२३. २·५३, २·५५, ७·३, १३·७६४, १३·८४७, १३·१०७६. **येथिचें वर्म** १७·३९७. **येथें** १८·३८२, —**सांघिजैल** १५·१०९; **येथौनि याची श्रद्धा** १७·४०९, ज्ञानदेवी— 'एथुनियां चि', कुंटे—'येथुनि याचि', ब्रह्मनामास उद्देशून, १७·४१२.

येर—एर-री-रें पहा. येर गगन तें गगनीं चि आहे। घटत्वा ही आर्दी ॥ ८·२५२. ७·१३५, ७·१४६, ९·३४६, ९·३७६, १०·१४१, ११·५०१, १२·४०, १२·७५, १३·१३३, १३·५६३, १३·१०४३, १६·२४२, १६·२९१, १७·६२, १७·३०८, १८·८९५, १८·१०८२, १८·१५७२. **येरा** १२·१८७, १३·५८; **येरां**—आणि येरां हिं रसां पांतिकरां। जाला मानु ॥ ११·२, १६·१०३, १८·५९५; **येरां सर्वां भूतजातां** १०·६७, —**सुरगणांची नवाई** ८·१५६; **येरिं** दो, या दोघां पेक्षां, १७·३९४, ज्ञानदेवी—'येरां दोहींपरिस' १७·३९७; **येरिं रसिं** १७·११७; **येरीची** (**येरी चि**) **गोठि** १७·४२९; **येरी विरुद्धा दोन्हीं सांडाविया** १७·८२; **येरीकडे** १७·२७८; **येरी मोहरा** १५·४१; **येरीं वृत्तीं,** इतर वृत्तींत, १७·२३०; **येरु**—तो, दुसरा, अर्जुना तेया नांव ज्ञान। येरु प्रपंचु हें विज्ञान। ७·६. ९·३६७, ११·४२, १३·६३५, १४·४०६, १८·२३२, १८·६५९; **येरु फलभोगु** ७·१४४; **येरें,** दुसरे, इतर, दुसऱ्यानें, श्रीकृष्ण किंवा अर्जुन यांस उद्देशून, तैसी ज्ञानिं मति न फांके। येरें जल्पति नेणों केतुकें। १३·६३७, माझीं होंति कामारीं। तियें वांचौनि येरें मारीं। १६·३५१, ५·१४, १३·६४, १७·३१२; **येरयेरां** १२·३३, —**चां मेळीं** १३·१०४६; **येरएरीं,** परस्परांनीं, १·८७; **येरयेरै**—एकमेकांचे, हे येरयेरै आथवे। गोत्र आमुचें ॥ १·२०७.

येरझार—एरझार—एरिझार पहा. **लाटाचां येरझारिं** १३·८०३. **येरिझारि**—तेथ येरिझारि लागि। जन्ममृत्यूंची सुरंगी। सुवाळली चांगी। संकल्पें एणें॥ १३·४९. **यरिझारे** १२·१३५, ज्ञानदेवी—'येरझारे', कुंटे—'येरझारें' १२·१३६.

येवडा-ढा-ढी-ढें—इतका-की-कें. **येवडा... थोरु...उपकारु** १७·४२७. **येवढा धिंवसा** १३·११२६; **येवढी वस्तु** ९·५३; **येवढें अहोरात्र** ८·१५५.

र

देखिलें १३·३८१; **जैसा निधानातें रंकु,** ठेवा घ्यावयाला धांवतो, १८·४७७; **भोगा-लागौनि...रंक** ७·१३८; **महेंद्राचे ही रंक होंति** ९·३७१; **रंकु...राउ** १४·८३; **राया रंका** ९·२०१, १०·१११, १२·२०३, **रायाचें... रंकातें** १२·१४५; **रंकपणीं** १८·३२१, **–णें,** राउ जैसा स्वप्नीं। रंकपणें रिगाला धानी। १४·१५३.

रक्त—(१) आवड असलेला, ओढा असलेला. **विरक्त** पहा. (२) शरीरांतील रक्त या अर्थी. **रक्ता मांसा** १७·९५, **प्राणिति** पहा; **रक्तमूत्ररसे(सें)** १६·१७९;

रक्ष–रक्षस्—राक्षस. **रक्ष—यक्षरक्षगणांआंतु (यक्ष रक्षगणां आंतु)** १०·२०५. **रक्षस्—रक्षोगण** ११·३२८.

रक्षणें—राखणें, जपणें, सांभाळ करणें. जेयां उपकार होंते केले। जे आपदीं होंते रक्षिले। १·१८३. जें धर्मजात आघवें। युगीं युगिं मियां चि रक्षावें। ४·४८. १·१२४, २·७३, ९·५२०, ११·५६४, १८·४४, १८·१५६३, १८·१७४४. **तुह्मीं रक्षिलां** ११·५९; **रक्षणें मरणा येणें** १६·१०५; **रक्षणीय** ३·१६८; **रक्षिता** २·५९.

रंग—वर्ण, शोभा, आवार. आकाशा रंगु लावित। ११·५९०. आणि शब्दादिक सुहावे। साहाजें रंगें हवावें। १५·१६०. गीतें विण रंगु दावी। १८·१७२०. १·३८ (१). **गगन रंगीं,** आकाशाच्या अंगणांत, १०·२०३, **रंगण** पहा; **संध्यारागिचे रंग,** संध्याकाळच्या रंगीत आकाशाचे रंग, ६·२५४; **साहित्या रंगाचें वाणें** ६·१३३, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'साहित्य-रंगाचें', साहित्यांतील अलंकारशास्त्राचे प्रकार, ६·१३३; **मऱ्हाटे बोल रंगें गीतांगें कवलितां,** मराठी शब्दांच्या रंगानें (मार्मिक शब्दयोजनेनें) गीतापदें समजून घेतां, १८·१७१५; **जैसें मेघरंगें व्योम न घटे** १३·४७६; **प्रमाण आणि रंगु,** कापडास उद्देशून, ११·६४२; **रंगाथिलें,** रंगयुक्त, रंगामुळें सुंदर दिसणारें, १·६; **सुरंगता**—रंगीं सुरंगतेची आगलिक। १·३८(२).

रगडणें—चिरडणें, रेटणें, नाश करणें. जिहिं परोपतापु घडे। परावा जीउ रगडे। १६·३२५. **विकल्पाचिया भाली रगडूनि** ७·१६८, **भाली** पहा; **रगडा,** चुराडा, १७·२५९; **ज्ञानाचा रगडा करिती** ९·१८२.

रंगण—आवार, प्रदेश. **गगनरंगणी(णीं)** ११·५९३; **हृदयरंगणीं** ११·६६२.

रचणें—व्यवस्थित ठेवणें, मांडणें, जुळवणें, उभारणें, तयार करणें, एकावर एक थर लावणें. हे रचिले आहाति बुद्धिमंतें। द्रुपदकुमरें॥ १·९४, पांडव सैन्यास उद्देशून. पार्था तें गा तम। रचूनि ऐसें वर्म। चौखुरी देहात्म। मानीयातें॥ १४·१७६, तो तमोगुण अशा युक्तीनें तयार करून देह हाच आत्मा आहे असें समजणाराला जखडून बांधतो. तैसें मनावाचे देहाचें। कर्म मनादि हेतु रचे। १८·३५९, मन, वाचा व देह यांचे व्यापार मन, वाचा व शरीर या हेतूंकडूनच होतात. ५·१०५, ५·१४०, ६·१०८, ६·२०५, ८·२५, ८·६१, ८·१६२, १३·९४१, १७·३३६, १८·४२६, १८·१७६०. **अहंकारत्व रची** १४·९१; **आकार रचावेया** ९·२९३; **आसन रचावें** ६·१८१; **उतरडी उतरी रची** १३·११४; **खलें रचूनु** १३·४०; **डोलां चि पटल रचे** ७·६१; **त्रिभुवनाचा विस्तारु रची** ५·७६; **धर्मनिधानें रचिलीं** ११·९; **ध्यान रचिलें** ११·६०२; **नगरें चि रचावीं** १४·२३१; **पद्मासन रचूनि** ८·९१; **बुद्धि रचूं,** तर्कानें सिद्धांतांची मांडणी करूं, १३·१०४४; **मनोरथांचिया श्रृष्टी रची** १३·४१३; **वेदी रचे** ८·४८; **स्रिष्टिचां रचलां रचे ऐसें नाहिं,** सृष्टीच्या रचनेमुळें प्राणी तयार होतात असें नाहीं, ते सत्त्वरजतमादि गुणांमुळें होतात, १८·८१२; **सृष्टिचां होणां न रचे,** सृष्टीच्या घडण्यानें तो (आत्मा) घडत नाहीं, १३·११०७; **आयिता ना रचला** १३·११०६; **रचलेपणा**—रचलेपणा· पडैल । झोंति ह्मान॥ १३·२५६, स्वस्थतेला धक्का बसेल. **रचना—चित्ररचना, चित्र** पहा, **भोग–** ३·२०१, **विश्व–** २·९५, १५·३६६.

रज–रजस्—(१) **रज,** धुळीचा कण, धूळ. आहाच अहंकाराचें रज झाडूनि। ८·१३३. पैं रज

आरिसा उजळी । १३·४६४. कां आरिसेया लागि सांचावें । अधिकें रजें ॥ १८·१३९. आरसे साफ करण्याकरतां धुळीचे बारीक कण सांठवून ठेवावे. **रजें डोळे जाति** १३·७६७; **चरणरज** ९·४७६; **धूमरजाची पिंजरी** ९·१२४; **धूम्ररजाचें गगन** ८·१४८; **विषयसुखरजें** ४·१९६. (२) **रज—रजस्**, सत्व, रज, तम या गुणांपैकीं दुसरा गुण, यापासून अहंकार, काम, क्रोध व लोभ इत्यादि उत्पन्न होतात. **रज—**हे रजाचे फिर जाले । परि तमां(मा)सि पढियंते भले । ३·२३९, यावर ३·२३५ ते ३·२६० पहा. १४·१५८, १४·१६०, १४·२३५, १४·२४१, १४·२६४, १४·२७०, १४·३४१ (१), १८·८०२; **रजाचिया झुलुका** १५·१५४, **–चें बळ** १३·१०८, **–चेनि माजें** १४·३२५, **–चा वारा** १५·१६२; **सत्व, रज व तम—**आणि रज परि सात्विक । तेया ठेविले वैश्य लोक । रज चि तमें भेसक । तेथ शूद्र जाला ॥ १८·८२६; **रजतमें** १८·२०७, इतर रज व तम यांचे संदर्भ **तम** (२) पुढें पहा; **सत्व रज** १४·१९९; **सत्वरजद्वारें** १४·१४२. **रजस्—रजोगुण,** रजोगुणु पेरी । तेतुलें सत्व सोंकरी । एकलें तम करी । सावगणी ॥ १३·३९. ३·२३८, ७·७६, १३·१०४, १३·९६८, १४·१७२, १४·२००, १७·६४; **रजोमय** १७·७१(२); **रजोवातप्रचंडें** १५·१६१; **रजोविशेषीं** १४·३४१(२); **रजोवृद्धि** १४·२४०; **राजस—**रजोगुणासंबंधीं, रजोगुणविशिष्ट व्यक्ति, राजसां तामसां होइजे । येरिं रसिं ॥ १७·११७, आहारामुळें व्यक्तीवर होणाऱ्या परिणामांस उद्देशून; तें काम्य कर्म सक्लेश । जाणावें एथ राजस । १८·६०७, १४·२६०, १४·२६१, १७·७८, १७·१३७, १७·१४०, १७·१४१, १७·१४६, १७·१५०, १७·१५१, १७·१८७, १७·२४६; **राजसाचें चिन्ह** १८·५३४; **राजसु कर्त्ता** १८·६५८; **राजसा कर्त्तेया** १८·६४६; **राजसी जीविं** १७·७१(१); **राजस ज्ञान** १८·५३५, १८·५४४, **–तप** १७·२५१, **–दान** १७·२९२, **–धृति** १८·७४५; **राजसी बुद्धि** १८·७२०; **राजसाचें लक्षण** १८·५९१; **राजसें सुखें,** रजोगुणापासून झालेल्या सुखामुळें, १३·७४१; **राजसा तामसा** १७·११८; **राजसैं,** राजसपणा, **राजसैं त्यागु** १८·१९६.

रंजणें—रमणें, मोहित होणें. तो रंजे केवि पालिवणें । भिलांचेनि ॥ २·३६२. **इंद्रियार्थीं रंजले** ५·१०९; **जीवातें रंजौं जाणे** १४·१६०; **लोकातें न रंजी** १३·२०७.

रडणें—अश्रु गाळणें, कष्टी होणें, असमर्थ होणें. आहा सांवतां वाचा रडे । १६·४१८. ९·५०८.

रण—युद्ध. हें असो काळें आवंतिलें रण । कां सर्वसंहारें मातलें मरण । ११·३४१. १·१७१, २·४५, २·१९७, २·२२०, ११·४६५. **रणाचा ठाऊ** १३·५४५; **रणांगण** १८·८६३; **रणकोल्हाळ** १·१३३; **रणतुरें,** युद्धापूर्वी वाजवावयाच्या तुताऱ्या, वाद्यें इ., १·१३०; **संसाररण** १८·१०४३.

–रत—उपसर्गास किंवा शब्दास जोडून, रमलेला या अर्थी. **वेदवादरतां** २·२५५; **निरत, निमग्न, उचितीं कर्मीं निरतां होआवें** ३·११८; **स्वधर्मैकनिरत** ३·१०२; **सुरत,** स्त्रीसंभोग, ५·१३३, १५·७४.

रति-ती—आवड, आसक्ति. **रति—**हा निजधर्मु जैं सांडे । कुकर्मीं रति घडे । ३·८२. **रतिचेया बेटा** ७·७२; **सत्संगीं रति** १८·१७७३. **रती—वालभाचिये रती** १६·३०३.

रत्न—हिरा, माणिक, पाच वगैरे, किंमती वस्तु. देखैं शवाचां हातिं दीधलें । जैसें रत्न कां वायां गेलें । ३·१९४. चोखाळपण रत्नाचें । रत्नावरि नाचे । तैसें पुढां मन 'जेयाचें । करणें पाठिं ॥ १३·३६२. कां तळहातिचेनि दीपें । रत्न पाहिजे ॥ १७·१७६, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'तळहातीचें' १७·१७७. रत्ना भरूनि पृथिवी दीजे । १७·४१२. रत्नीं घडे रत्नाचें । दळवाडें जेवि ॥ १८·३५९(१). १·८, ११·७२, ११·२०७, ११·४११, ११·६३२, १७·३२५, १८·८८५, १८·११७८, १८·१५९४ (१). **रत्नाचिया खाणीं(णी)** १०·१४५, **–चें दळवाडें** १३·४६१, १८·३५९(२); **नवां रत्नांचा हारु** १८·८४९(२); **रत्नाचां रूपिं** १८·११३९; **अनर्घ्य रत्न** ६·१३, १७·२६७, **तळहातिचें–** ७·२, **हस्तगत–** १८·१३१४; **जैसा रत्नीं**

कीलाऊं **रत्न चि**, जसें रत्नाचें तेज रत्नांतच असतें, १४·३७०; **वालू चि रत्नें परौतें(ते)** १५·२२, **परौतणें** पहा; **रत्नाकर**—तो नवगुणरत्नाकरु । ययां नवां रत्नांचा हारु । १८·८४९ (१), ब्राह्मणाच्या नऊ गुणांस उद्देशून, यावर **१८·८३०** ते **१८·८५१** पहा, असा ब्राह्मण (नऊ) गुणरत्नांचा समुद्रच आहे; **रत्नकलिका**, जणूं रत्नांचीच कळी, ६·२६२; **रत्नकील**—रत्न कां रत्नकीला ए। झांकोलें जैसें ॥ १८·१५९४ (२), **कील** पहा. **अनिंदरत्न**, **निंदणें** पहा, **उचित**– १२·११, **गीतापद**– १८·१४४०, **गीतापद्य**– १८·१५११, **गुण**– १८·८६७, **चिंता**–, **चिंतामणि-णी** पहा, **चूडा**– १४·३९७, **द्विज**– १७·२७३; **निगम-रत्नाचल** १८·३५; **प्रमेयरत्न** १·५, **भूषण**– १८·१४२३; **लावण्यरत्नभांडार** १·३१.

रथ—जुन्या काळांतील एक वाहन. तेया बाणाचेया मांडवा आंतु । तैसा चि रथु आहे निवांतु । धूरे बैसला लक्ष्मीकांतु । आपणपें तळीं ॥ ११·६५२. १·१७६, ३·६०, ३·१८६, १३·१५१(२), १८·१२८६. **रथाचे गुण**, अर्जुनाच्या रथास उद्देशून, १·१४०, **–चें चक्र** १५·१२२; **मनाचां रथें** १५·३२३, **मनोरथ**, **मन** पहा; **रथु पेलावा** १·१६९, **–पेलिला**, १·१७४, **–सांडूनि** १८·४८७; **रथौनियां खालां उडी घातली** १·२६७; **रथांग**—रथांगा-(गां)चा मेळावा। रथु ह्मणिजे पांडवा। १३·१५१(१), **गीतारथ**—**गीतारथिचे तुरंग** १८ १६५३; **महारथी** १·९८, १·१०२, १·१६४, **महारथीयां वरगण** १·१२२.

रथ्या—राजमार्ग. **रथ्योदक**, **उदक** शब्दापुढें पहा.

रंध्र—छिद्र, भोंक. **अधोरंध्र** १८·३३६; **अपानरंध्रद्वय**, **अपान** (२) पहा; **कर्मरंध्र**—तिये कर्मरंध्रीं गुंडे। नियमाचे दाटी॥ १३·५८९, इंद्रियद्वारा कर्में करीत असतांना दोष लागूं नये म्हणून नियमाचे धोंडे बसवितो, इंद्रियनिग्रह करतो; **नासारंध्र** ३·५५, **ब्रह्म–**, **ब्रह्म** (६) पहा, **मूत्र**–१३·५३८.

रमणें—आसक्त होऊन राहणें, आनंदानें तल्लीन होणें. जें अपेक्षिजे विरक्तीं। अनुभविजे संतीं। सोहंभावें पारंगतीं। रमिजे जेथ॥ १·५३. २·२४३, २·३३२, ३·१४५. **तिया स्थिति मानसिं रमत** १२·२२९; **स्वरूपिं रमसि** १८·१३११; **रमणिक**—**रमणिकाचीं राजभुवनें** ११·१९४, ज्ञानदेवी, कुंटे–'रमानायकाचीं' ११·१९७; **रम्य**—पयां विषयांवांचूनि काहीं। आणिक सर्वथा रम्य नाहीं। २·१२०, **रम्य गोठि** १२·२२८; **आत्मानुभवरम्य**, आत्म्याच्या अनुभवामुळें रममाण होण्यास योग्य, ११·७३; **पवित्र होये आणि रम्य** ९·५४; **रम्यपणा** ६·१६६.

रयणी—रात्र. **चडतिये रयणीं** १६·३६७.

रळी—थट्टा, विनोद. तेथ सोयरिकी करुनि आधीं। रळीं बोलों ॥ ११·५३७.

रव—शब्द, ध्वनि. **जनाचेनि पाएरवे(वें) मैळे चि ना**, लोकांच्या वर्दळीनें शांतता भंग होणार नाहीं असें, ६·१७२, ज्ञानदेवी–'पायरवें मैळे चि ना', कुंटे–'पायरवें रुळेचिना' ६·१७२.

रवा—बारीक कण, तुकडा. १३·८९१(२). **काश्मिरीचा रवा**, केशराचा तंतु, १५·३१७, **भांगाराचा –** ११·६३४, **सोनेयां(या)चा –** १३·८९०, **सैंधवाचा –**, मिठाचा कण, १४·३९०; **रवेपणा**—परि रवेपणा माझिवडें। तंव रवा ऐसें आवडे। वांचूनि सोनें सोनेया सांगडे(डें)। सोनें चि जेवि॥ १३·८९१(१). सोन्याचा तुकडा सोनेंच असतो, १३·८९०, पण त्या तुकडेपणांत तुकडा आहे असें जरी दिसलें तरी तें वास्तविक सोनेंच असतें; ब्रह्मापासून झालेली चराचर सृष्टि वरवर निराळी दिसली तरी वास्तविक सर्व सृष्टि ब्रह्मच आहे, यास उद्देशून

रश्मि–रश्मी—किरण. **रश्मि**—हें रोहिणीचें जळ। तेयाचें पांतां जैं मूळ। तैं रश्मि हीं नव्हति केवळ। होये तें भानु॥ ७·२९. रश्मिचेनि आधारें जैसें। नाहिं तें चि मृगजळ असे। ९·८४. आघवें चि आकाश सूनि पोटिं। बिंब चि जैं आते खोटी। तैं प्रतिबिंब कैं उठी। कें रश्मि सिरे॥ १५·३०४, सर्वच आकाश पोटांत घालून (व्यापून) सूर्य आपल्या बिंबानें सर्व ब्रह्मांड व्यापून टाकतो, तेव्हां सूर्याचें बिंब कोठें उदयाला येईल व किरणें कोठें शिरतील ?. तरि जीवसूर्यबिंबिचे। जे रश्मि श्रोत्रादिकिं पांचें। धावौनि विषयपद्माचे। फोडिति मढ॥ १८·४६०.

असा असणें संभवतें, एकसर पहा; दोहीं रसिं ११·१, दोन्ही रस, शांत व अद्भुत रस, ११·७, द्विविधु रसु, प्रीति व त्रास, २·११८, षड्रस १८·१००१, आठां रसांची ओलावणी ४·२१०, अ्लणें, ओलणें पहा, नवरस, यांचे संदर्भ सं. वा. श. त दिले आहेत; रक्तमूत्ररसे १६·१७९; रसें वर्णें परिमळें १८·४७०; रूप-गंधरसु १८·४६९, रूप रसु गंधु १३·११७; रसु...नीर १३·२९४; रसज्ञ १३·११४४; रसमय १८·१५८६; विरस १४·३५५, सु- १·४८, १७·१२५; अति सुरसें २·९०; सुरस-पणें १७·१५८; रसाल, रसाळ, गोडी, गाढें रसाल, दाट व रसानें भरलेली, केळीस उद्देशून, १३·२१२; धान्यजाति रसाला करीं १५·३७३; संवादसुखाचें थितें रसाल नासैल, संवादसुखाची जमलेली गोडी नाहींशी होईल, १५·४२४; रसालकथा १२·२४३; नानार्थरसरसालें ७·१८१(२); कोवला आणि रसालु ८·५६; सीतली आणि रसाल १३·२६९, ज्ञानदेवी– 'मितली परि सरळ', कुंटे–'मितले आणि रसाळ' १३·२७०; रसालपणा १·३३(२), –चेया लोभा ६·१६, –णें १३·६४१; रसिक, रसयुक्त, रस जाणणारा, ऐसीं अक्षरें चि रसिकें। मेळवीन ॥ ६·१४, तुह्मां रसिकां जोगें १३·३३३; रसिकत्व १८·३४५ (१,२); अरसिकां हिं १५·५६१, हा पाठ आणि ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींतील–'अरसि कांहीं' १५·५९४ पाठही संदर्भांत बसत नाहींत.

रसना—जीभ. परि रसना ह्मणे कां रसु चि हा आमचा। ६·१७. वमिलेया अन्ना। लाल न घोंटी रसना। १३·५१२. २·३०४, १३·४२७, १८·१६८१. रसनेचिया वाटा १५·३२६; विचाराचिया रसना न दाटति, विचाराच्या तोंडांत तीं फळें मावत नाहींत, ७·१८८; त्वचा श्रवण चक्षु रसना घ्राण १८·४९६; रसन—श्रवण नयन त्वचा घ्राण रसन १३·९८; रसनेंद्रियांचा आंकला, जिव्हेला व इतर इंद्रियांना लंपट झाला, ६·३४५.

रससोप-य-रसोय—स्वयंपाक. रससोए १८·१०८६,–न सरो ये, स्वयंपाक संपला असें होऊं नये, १३·६४२. रससोय १३·६३५, समरस्याची–१३·३८९. रसोय– अमृताचां ताटीं वोगरुं। ऐसिं रसोयें केंचीं ॥ ९·९. २·२५४, ९·३४४, १५·३८.

रहवर–राहवर—उत्तम रथ. रहवर १·१३९. राहवर १·२७०; राहंवर—सजोडियां राहंवरा, घोडे जोडलेल्या रथांना, ११·३९२.

रहस्य—गुपित. १८·१३३६. गीता माझेयां भक्तां मंत्ररहस्य मेलवी १८·१५०२; रहस्यें बोलिलें १०·२९५.

रहित—त्याखेरीज, तें वर्ज करून. रीता ना भरितु। रहितु ना सहितु। १३·११०४. रसें रहित ७·१५५; आदिमध्यरहित ११·३०५, आदि-मध्यां(ध्यां)त– ११·२७८, आशापाश– ३·७४, कर्म– ३·१९०, ४·११३; काम–, सकल शब्दास जोडून घेणें इष्ट वाटतें, ३·१४९; क्रिया–, स्वधर्मु शब्द तोडावा, ३·१०७, गुणत्रय– २·१४९, गृहव्यापारप्रवृत्ति– ९·१२८, निर्देशदेश– १२·३२, भयोद्वेग– १२·१६९, हर्षशोक– २·३००, हेतु– ३·७८; रहितें—व्यभिचाररहितें भक्तियोगें, अनन्यभक्तीनें, १४·३६८, विधिविधानरहितें ४·११७.

रहिवांस—वस्तिस्थान, वस्ती. १३·५२२.

राइतें—रायतें. हें असो उगें आगितें। ह्मणे तैसें राइतें। १७·१४६, आगीलाही उगें बस म्हणणारें, इतकें तिखट, रायतें.

राउत—घोडेस्वार, अंमलदार. पदिचे राउत ९·३२३.

राउनि—हा रोउनि चा अपपाठ असावा. कृपणाची चित्तवृत्ति जैसी। रा(रो)उनि घातली ठेवेया पासिं। ११·६२३, घट्ट बांधून या अर्थी, ज्ञानदेवी – 'रोवूनि', कुंटे–रोंवोनि' ११·६३३, रोवणें पहा.

राउल—राजवाडा, देऊळ. तेणें वैकुंठापासौनि विशालें। मज लागि केलीं राउलें। ९·३८५. ११·५३८. आनंदाचां राउलिं, राजवाड्यांत, १३·३८६; सामरस्याचां राउलीं, मंदिरांत, ६·३८८, पूर्व दिशेचां–५·८६; प्रसादाचीं राउलें करिति ११·६५; रानिचें राउला नेलेयां

१८·१६०६; **श्रियेचिं राउलें उवडितु,** घरें, १६·१९८; साधुहृदयराउलीं ५·१४१.

राउव—पोपट. **कवतिकें राउवें बोलाविति होंती,** ११·१०७, **बोलवणें** पहा.

राउ-ओ-य-वो—राजा, अग्रणी, श्रेष्ठपणा दाखविणारे शब्द; धृतराष्ट्र, अर्जुन, दुर्योधन, श्रीकृष्ण, विश्वरूप, ईश्वर यांनाही उद्देशून हे शब्द आलेले आहेत. **राउ**—जैसा रंकु भ्रमला। ह्मणे जा रे मी राउ आलां। १४·८३. तरि विश्व हा अनादि ठावो। पथ नियंता ईश्वरु राउ। १६·२९३. ८·१८३, १४·१५३ १४·२१८ (१), १४·२७५, १४·३५९, १८·५०१. **अज्ञानदेशिचा राउ** १३·७५१, **अनुभवियांचा –,** अर्जुन, १५·४१२, **आत्मस्थितिचा –** १८·४१०, **क्षत्रियांमाझि –,** अर्जुन, २·९, **गुणा(णां) माझि –,** ईश्वरभाव, १८·८६९, **तीर्थ –** ६·१०२, **देवांचा –,** विश्वरूपास उद्देशून, ११·१७६, **निजधामव्योमिचा –,** आत्मस्वरूपरूपी आकाशांतील सूर्य, १६·१४, **निजात्मपदिचा –,** आत्मस्थितीचा स्वामी, ८१·१३१३, **परचित्तलक्षणाचा –,** अर्जुन, ५·१६२, **पवित्रां –** ९·४७, **प्रज्ञापृथिवियेचा –,** अर्जुन, १५·२८९, **ब्रह्मविद्यां –,** गीता, १०·१९, **भोगभूमीचा –,** एक गर्वोक्ति, १६·३५२, **महाकाव्या–**१·३३, **यादव–**१०·२७१, **विश्वेसरु–** १८·१७८०, **श्रीकृष्ण–** १८·१६१९, **सदेवांचा–,** अर्जुन, ११·१३, **सव(र्व)ज्ञांचा –** १३·८६०, **सिद्धांचा –,** श्रीकृष्ण, ३·२६८(१), **सुरवरांचा –,** श्रीकृष्ण, १०·२६३; **रंक** पहा; **राउ आवंतिला** १७·१८४, **– परिवाण नेणे** १३·१३८, **परिवाण** पहा, **– हो,** स्वामी हो, १६·५१, **– होए,** संजयास आपण धृतराष्ट्रच आहों असें वाटलें, १८·१५९४. **राओ—कृपालुवांचा राओ,** श्रीकृष्ण, १०·५३, **पुरोहितांमाझि –,** बृहस्पति, १०·२०९, **भक्तांमाझि –** ७·१३३, **सिद्धांचा –** ९·५३०. **राय**—आगा हे (हें) नगर रायें केलें। पया ह्मणणेया किर साचपण आले(लें)। परि निरुतें पांतां काइ सिणले। रायाचे हात ॥ ९·२०९. तेया संजया येणें बोलें। रायाचें हृदय चोजवलें। ६·५. नाना हुडपें विडा राया। दीवला जैसा ॥ १७·२७५. १·१००, १·१२५, १·२०३, २·१, २·८१, ३·२६८ (२), ४·७, ४·२०८, ६·१, ८·२६९, १०·३०३, ११·१७४, ११·१८४, ११·२३१, ११·३८०, ११·३८८, ११·६४०, ११·६५८, १२·२३९, १३·११४७, १४·९६, १४·२६९, १५·२१७, १५·५५६, १७·११, १७·४०८, १८·१६६, १८·३२१, १८·१०६१, १८·१३९४, १८·१५४६, १८·१६०२, १८·१६२३, १८·१६४७. **परिसणेयांचेया राया,** अर्जुनास उद्देशून, ८·५७; **कासविएचेनि तूपें राया अगारिलें,** कासवीला दूध नसतें या समजास उद्देशून, अशा दुधाच्या तुपाची राजाला मेजवानी द्यावी, हें अशक्य कोटींतील उदाहरण, १५·२१७; **रायें अधिष्ठिली प्रजा** ९·११३; **कौरवराय** १७·४२४, **गुरु–** १०·५, १३·११५९, **श्रीगुरु–** १४·१६, **श्री–गोरख –** १८·१७३३, **दानि–** १८·१३६९, **देव –** ११·६४, **प्रज्ञा–** १४·७०, **वीर–** १६·१६१, १७·२८२, **वेद–** १८·२७७; **राय व रंक** यांचे संदर्भ **रंक** पुढें पहा; **रायेपणें**—सांघ पां धनुर्द्धरा। राउ रायेपणें डोंगरा। गेलेया(यां) अपुरा। होये काइ ॥ १४·२१८(२), १५·३०८; **रायाप्रति** १·१७३. **रावो**—रावो तेथ कटक। सौजन्य तेथ सोइरिक। १८·१६१४. १८·११३८, १८·१३६४, १८·१६०४. **दोषांचा रावो** १८·१०४८.

रांक—रंक या अर्थी. तेथ चक्षुरादि रांकां–। चा कवणु पाडु ॥ ८·१२३, ज्ञानदेवी, कुंटे, 'चक्षुरादि रंकां', ज्ञानदेवी ख पाठ 'चक्षुरादिकां' ८·१२५.

राक्षस—असुर, दानव, मनुष्य व देव यांचे शत्रु, हे वश झाले असतां अचाट कामें करतात. राक्षसु ही मांसा। विटों सके ॥ १६·२८३, कधींही विटत नाहीं या अर्थी. आणि श्रद्धा राजसां। घडिजे वीरेशा। ते भजति राक्षसां। खेचरां हान ॥ १७·७८. कां राक्षसांसि दिवो पाहे। राति होउनि ॥ १८·७२१, रात्र झाली असतां राक्षसांचा दिवस उजाडतो, त्यांच्या निशाचरत्वास उद्देशून. ११·५००, ११·५०२, १८·७४७. **राक्षसी, तमोगुणिची राक्षसी** ९·१७८.

राख—नेहमींच्या राखुंडी या अर्थी. परि नेणे जळों विझों। राख जैसी ॥ १४·३५७. **राखेहूनु कोरडें** १७·१४३. **राखोंडि**—काइ राखोंडिया फूंकितां। दीपु लागे ॥ ९·४९३. **राखौंडी**—जाला आगि तरि राखौंडी। जालील काइ॥ १३·५८४. अग्नि नेणोनि राखौंडो। चेंपिलें पोली॥ १८·१०४, राखेखालीं विस्तव आहे हें न कळतां वर दिसणाऱ्या राखेवर पाय दिला असतां चटका लागतोच. ५·२३. **त्रैलौ(लो)क्य राखौंडी करी** ११·३५१.

राखणें—रक्षण करणें, दुःख निवारणें, ठेवणें. जरि भुकेची राखे वेळ। जगन्नाथु॥ १५·२३. परि जांतें जीवित राखे। तृणाचें हिं॥ १६·१५५. तैसें कर्मिं बांधतां। मुमुक्ष सूटले पांडुसुता। जैसा रसरीती मरता। राखिला विखें॥ १८·१६१, कर्मे बंधक असलीं तरीं तीं कर्मे (कर्मयोगानें) करीत असतां मुमुक्षु सुटतात, जसें विष मारक असलें तरी तें रसायन पद्धतीनें दिलें असतां मरणाऱ्याला वांचवतें. ११·५५, ११·४१२. **राखों नेणसी**, कांहीं एक लपवीत नाहींस, १८·१३४२; **गोधनें राखौनि**, गुरें बाळगून, १८·८७८; **जळतें गोकुळ राखिलें** १०·२६७; **जियालें राखे** १८·६६५; **प्राणु राखे** १६·१४२; **भूखेची पीडा राखिजे** १३·२१९; **मीतूंपण राखत आहों चि** १८·३००; **राखता**—राखणदार, पहारेकरी, १८·४३५.

राग—(१) क्रोध, आसक्ति, आवड. सिसाराचां रागीं लाणें। सीस चि जैसें॥ १८·१७७, अर्धशिशीच्या त्वेषानें डोकेंच तोडून टाकण्यासारखें आहे. **प्रतिमल्लाचां रागीं**, जोडीच्या पहिलवानाबरोबर कुस्ती खेळण्याच्या आवडीनें, १८·४८७; **मारिलेयाचेनि रागें** १३·५४१; **रागद्वेख**, आवडनावड, २·३३२, **—द्वेष**, त्याच अर्थी, २·३३१, १६·३३९, १८·१०१५, काम व क्रोध, ३·२५९, ३·२६६; **उपरतिरागें**, उपरति आवडून, १५·१९२; **वीतराग**, ज्यानें आसक्ति टाकली आहे असा, ४·६०, १५·२४८, १८·१३३, १८·७८४, १८·१०३७; **रागी**, आसक्त, ६·४३, ७·९०; **विरागीं** १७·१७५; **रागिठ** ११·३४८, १३·६०, **—पणें** ११·४४३, **रागीठ** ११·३३९. (२) रंग. **संध्यारागिचे रंग**, संध्याकाळच्या आकाशरंगाचे रंग, ६·२५४; **सरागें**, रंगयुक्त, ११·१३२. (३) संगीतांतील स्वरयोजना. **रागेंसिं उमटतां** १०·१४१. **रागेचे—लोकपाल रागेचे** ९·३२३, हा पाठ **रांगेचे**, बरोबरीचे, असा असणें संभवतें, ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींत 'रांगेचे' असा पाठ आहे, ९·३२६.

रांजण—पाणी किंवा धान्य ठेवण्याचें मोठें पात्र, डेरा. १३·६८९.

राजा—नेहमींच्या अर्थी, अग्रणी, श्रेष्ठत्व किंवा स्वामित्व दाखविणारा शब्द. इतर शब्दांस जोडून अनेकदां या शब्दाचें **राज** असें रूप आलेलें आहे. येयां नरा(रां) माझि राजा। तो विभूतिविशेषु माझा। १०·२१९. जें राजा जरि धरासि ए। तरि बहुतु उपेगु होये। १७·१८५. १३·१००६, १६·१७४, १७·३३९, १८·७२१. **अकरा हीं राजां**, सप्तर्षि व चार मनु, १०·९५; **कुरुराजा** १८·१५७१, **शास्त्र**–१८·१४७०; **श्रीनिवृत्तिराजा** १५·५६५; **राजागर**, उत्तम बाग, १८·९३; **राजादेश** १०·७; **राजाज्ञा** ९·४४९, ९·४५०, १८·७३०; **राजकुमरु** १·२६८, **—तनया**, अर्जुना, १७·३०७, **—धानी**, **धानी** पहा, **—पंथें** १३·६१७, **—पुरीं** १४·२३७, **—बीदी**, राजमार्ग, **बीदी** पहा, **—भुवन** ११·१९४, **—मुद्रा**, राजाचा शिक्का, १८·८४६, **—योगुतुरंगीं** १८·१०४१, **—रुषी** ४·१८, **राजर्षी** ९·४८५, **—वंटा** ८·१८२, **—वळि**, राजचिन्ह, १७·३२०, **—सूय**, यज्ञाचा प्रकार, ११·१०१, **—हंस**, परिशिष्ट (८) पहा; **आत्मराज**, **आत्मा** (१) पहा; **गुरुराज** १४·२५; **देहराज**, आत्मा, १४·२०१, १५·३३५, **धैर्य** – १८·७३८; **श्रीनिवृत्तिराजें** १५·२६; **पंथराजु** ६·१५२, **पुरुषार्थ**–१८·९४४, **भक्त**–४·२, **भगत**–१८·१४०९; **यदुराजें** १३·८३, **रश्मि**– १४·४६; **विघ्नराजु**, १·१५; **श्रीराज**, श्रीकृष्ण, १८·१४६०; **सकलवीराधिराज** १२·२०, **अधिराज** पहा. **राज्ञ**—राजा याच अर्थी, **सकलदेवराज्ञा** १८·१५५९; **राज्ञत्व** १८·११३८; **राज्य**, राजाच्या सत्तेखालचा प्रदेश, राजाचा अंमल व अधिकार. आतां राज्येंसि संचलें। यश तूं भोगिं॥ ११·४७४,

अमंत्रिया राज्याची परि होये । बलासिया (बलासिया) ।। १३·५५५, १·२१०, ६·१७०, ६·४४८, ११·४६६, १३·२५, १६·४५७; **राज्य करणें** १३·९०६, **– जोडैल** १·२२६, **– भोगिजे** १·२१३; **राज्यभूषणगज** १०·२१८, **–भोगसमृद्धी** २·६८, **–सुख** १·२६२, २·४५, **आत्मानुभवु-राज्यसुखा** ९·२१७; **राज्यसेव्या** १५·३३०; **स्वर्गराज्यसंपती** १८·१५२६; **स्वराज्य,** ब्रह्मैक्यास उद्देशून, १८·१०६६; **स्वाराज्य** ३·२६६, ज्ञानदेवी, कुंटे–'स्वराज्य' ३·२७१; **स्वानंदराज्य** १७·४२३; **राज्य कां मरण**—स्वप्निचेया राज्य कां मरण । नोहे हर्षशोकासि कारण । प्रबोधलेयां जाण । जिया परी ।। १५·२६४.

राणा—राजा पहा. **वैकुंठीचा राणा** १·१४०, **षड्गुणा(णां)चा –** १४·३२०, **सिद्धांचा –** १३·९६६; **राणिव,** राजवैभव, राज्यपद, स्वामित्व अधिकपणा, भरभराट याही अर्थी, ह्मणौनि युक्ति हे पांडवा । घडे जेया सदैवां(वा) । तो अपवर्गिन्त्रिया राणिवा । अलंकरेजे ।। ६·३५६. अंत्यु राणिवे बैसला । १३·७२३. **संतोषाची राणिव** ६·३७२, **सुखाची –** ८·१९२; **इंद्रियें राणिवा करिति** ७·२०४; **दिष्टि भेदाचिये राणिवे बैसली** १८·२६६; **प्रकाशाची राणिं(णि)व दे** १५·१२; **धर्मु राणिवा करी** ९·१८८; **विवेकाचिये राणिवे बसे** ६·४६४; **वैकुंठिचिये राणिवे योग्य केले** १२·९३; **श्रवणसुखाची राणिव जोडली** ११·११; **श्रवणाचिये राणिवे श्रोते बैसवीं** १२·१५; **समग्ज्ञानाचिया राणिवा उगाणून,** यथार्थज्ञानाचें वैभव साधकाला अर्पण करून, १८·१०६२; **सर्वस्वें राणिवा गाजति** ८·२५८; **राणीव—ब्रह्मानंदाची राणीव जीवा फावली** ११·२४७; **सौंदर्या राणीव जोडली** ११·१९५.

राति-ती-त्र-त्रि-त्री—नेहमींच्या रात्र या अर्थी, अंधार, अज्ञान. **राति**—तरि प्रबोध जंव नोहे । तंव नीदे काइ अंतु आहे । किं राति सरैल पाहे । तेया आरौतें ।। १५·२२०. सूर्योदया सरिसी । राति पळौनि जाए आपैसी । गेली देहाहंता तैसी । अविद्ये सवें ।। १५·२६०. ८·१५४, ९·४३५. **रातिची चौपाहारी** १८·९६२; **अंवसेचिये रातिचें गगन** १४·२४३; **जाणणेयांची राति** १६·२७९, **पूर्णचंद्रेंसि –** १३·६४०, **माया –** १६·११. **राती**—पाहालेयां राती । आंधारें उरे ।। १८·२६१, रात्र सरून पहाट झाल्यावर अंधार रहातो काय?, १८·४९२. **अज्ञानाचिये राती माजि** १०·१२७, **अविद्यागर्वाचिये –** १७·३२७; **जाणीवेचि राती** १८·५६३; **शरीरसंयोगाचिये राती माझि** ७·१२७; **सदिन्द्रियेचिये राती** १८·८३४; **अविद्ये राती रुसौनियां,** अज्ञानरूपी रात्रीचा नाश करून, १६·२; **अहोराती** १५·३७६. **रात्र—अहोरात्र,** कां अहोरात्राची गोवी । आंधळें नेणे ।। १८·७१५. ८·१५५, ८·१६३, ११·४१९, १८·३७८. **अहोरात्राचा पैलकडु** १६·१६; **अहोरात्रत्यागें** १७·३१३, **–विद्** ८·१५७, **–त्रिं** १६·३३८ (२), **–त्रें** १३·११११. **रात्रि**—काथि रात्रि चांदिणें । धाकु धरिजे ।। १६·२६५, **धाक** पहा. विचित्र काइ रात्रि देहातें । डुडुल करी ।। १८·३८२, ज्ञानदेवी, कुंटे–'न करी' १८·३८५, घुबड दिवसाची रात्र करतें हें विचित्र (नाहीं) काय?. कां रात्रिचेया पोटा आंतु । रिगाला जो कां भास्वतु । तो रात्रि ऐसी मातु । आइके काइ ।। १८·४१४. ६·३९९, १८·७२६, १८·१४९०. **रात्रिचा अवसरु** ८·१६२, **–चां अवसरीं** १६·२७०, **–चा समो** ८·१६६; **रात्रि पाहलें** १४·३६०, **–...पाह्यलें** १४·३५२; **अहोरात्रि** १२·६३, **–ची जोडि** १३·७४२; **कालरात्रि** ११·३४०, काल (१) व (२) पहा; **मध्यमरात्रि** १८·३७९, **माया –** १४·१७३, **मोहो –** १६·६४. **रात्री**—पाहे पां देउ आघवा चि भरे । मग रात्री चि वोत्रि उरे । १३·६५३, रात्रीचि, असा पाठ रात्रीची या अर्थी घ्यावा, **वोवणें** पहा; **दिहा...रात्रीं** १६·३३८ (१); **कालरात्रीचीं कटकें** ११·१९६; **रात्रीसमैं,** रात्रीच्या समयीं, ३·११३. वरील सर्व शब्दांचे इतर कांहीं संदर्भ **तेज, दिव्-उ-य-यो-वो, दिवस, दिह, देउ-ओ-वो** (१) या शब्दांपुढें दिले आहेत.

रांधणें—स्वयंपाक करणें. अमृत केउतें रांधावें । १०·१२. भोजनसुख महाग । रांधितां ठांइं ।। १८·१८५. १५·३८. **अन्न विषें रांधिलें**

१३·७४०; **विखें रांधौनि वाढिलें** १८·७११; **रांधितिए उणे(णें)** १८·१४१; **रांधणें** १८·९३५; **रंधन,** स्वयंपाक, १८·४८८; **रांधवण,** स्वयंपाकघर, १३·५६१; **रांधवणि,** स्वयंपाक करणारी, जैसी रांधवणि रसोय नीकी। करूनियां मोले(लें) वीकी। २·२५४.

रान—जंगल, बहु योगाभ्यासिं ह्मंव। राना कडे धाव। १३·५१८. ९·४३०, ११·४१ (नीं), १३·४८, १३·४८५, १५·४८०, १६·४३८. **रानिचेयां पालेखाइरां,** वानरांस उद्देशून, ११·२३; **रान वळघले,** रानोमाळ झाले, ११·६५४; **बोलणेयांचां रानीं हींडतां** १०·२०; **भवस्वर्गाचिया राना धांवतु** १५·४६०; **शब्दांचेया राना माजि रिगे** १५·३२३; **स्वैराचाराचें रान रिगाला** १६·४४५; **झाडरानें** १८·९३३; **विषयरानिचे वाघ,** काम व क्रोध, ३·२३६; **ही रान भीजे** हा पाठ **हीरा न** असा पाठ तोडावा, १३·४८१, **भीजणें** पहा.

राबणें—परिश्रम करणें, मेहनत करणें. **राबता,** मेहनत करणारा, जें प्राणाचां घरिं। आंगें राबते भाऊ च्यारी। १३·२९, सं. वा. श. पहा. **राब**—मेहनत, व्यवहार. मग तो इंद्रियकदंबु। करविजे तंव राबु। जंव कर्तव्याचा लाभु। हातासि ए॥ १८·४९९, **कुकर्मांचा राबु करवी** १३·३१; **स्वैरत्वाचा राबु करी** १४·२२८; **राबाउणें (राबा उणें)** १८·९४, **उणा-णी-णें** पहा. **राबणी**—सर्वेंद्रियां आंगणीं। विवेकु करी राबणी। १४·२०४.

राभस्य—अविचार. १८·१०२२, विषयसुख (हंस कोश); **राभस्याची गती** १७·३८६; **तैसें तुह्मीं राभस्यें बोला,** तसें बोलणें अविचाराचें होईल, १०·२९८; **राभस्यें सीमा सांडे** १७·३९३.

राल—आसक्ति (राजवाडे), आवड. फलहेतुची राल नाहीं। अंतष्करणीं॥ ६·६४, ज्ञानदेवी, कुंटे–'चाड नाहीं' ६·६४.

रावणें—रंग लावणें. कैसीं नीलोत्पलातें रावित। आकाशा रंगु लावित। तेजाची वोज दावित। इंद्रनील॥ ११·५९०. तांबोलें वोंठ राउं। १३·५६२, **येथें** रांपविणें या अर्थी (राजवाडे). मग राविले सीणत। आणिक जीव॥ १३·२२९, **राविले** हा **राखिले** चा अपपाठ आहे. ज्ञानदेवी, कुंटे – 'राखिले शिणत' १३·२३०.

राशि-शी—(१) ढीग, समूह. **राशि**—मी राशि आहे (हें) समस्ता (स्तां)। अपराधांचा॥ ११·५४८. **अवकणाचा राशि** ९·४५, **कापुराचा** – २·२५१, **जल** – १०·२११ (१), **तपो** – १०·२११ (२), **तेजो** – ११·३०१, १५·२८०, **पयो** – १०·२१८; **वेदराशिचेया सामां आंतु** १०·२५८; **शिळाराशि** १६·३७७; **सूर्यकणाचा राशि** ८·८९. **राशी**—**ग(गु)णराशी** १६·२१०, **जीव** – १३·१०५७; **तपोतेजाचे राशी** ४·६१; **धातुराशी** १७·३६१; **सुखाचा...राशी** १६·३५४; **राशि-शी**—**शब्दराशि** ११·७२, १८·१४२१, **–राशी** १८·१४१८; **रासि-सी** पहा. (२) नक्षत्रांच्या बारा राशी. **राशि**—मीन गा तूझें राशिनांव। १७·१५. **राशी**—क्रूरग्रहांची जैसी। मांदी मिळे येकी राशी। १६·२५५.

-राष्ट्र—शब्दास जोडून. **महाराष्ट्रमंडळीं** १८·१७८१.

रासि-सी—**राशि-शी** (१) पहा. **रासि**—**पातकांचा रासि** ३·१४०; **आनंदरासि**—अहो अलुमालु अवधान देआवें। इतुलेनि आनंदरासिवरि बैसावें। ९·५२९. **रासी**—साकरेचिये रासी। बैसली तुडे मासी। १३·७८१. **लवणकणाचिया रासी** १३·९१४; **अपारमोहरासी** १८·५१९.

रासौभा—सडा, झडण, वर्षाव. तेथ रासौभा होंत। नक्षत्रांचा॥ १·१५६, ज्ञानदेवी, कुंटे–'सडा', १·१५६.

राहटणें-राहाटणें—आचरणें, वागणें, व्यवहार करणें. **राहटणें**—पया लागि पुढां अथवा पाठिं। जियें राहटलां विरुद्धें गोमटीं। तियें मायेचिया परी पोटीं। सामावी प्रभू॥ ११·५४९. **कर्मेंद्रियें कर्मीं राहटतां** ३·७०; **जतना राहटताति** २·३१०; **स्वधर्मातें चि राहटतां** २·२२८, **स्वधर्में**– २·१८८. **राहाटणें**—इंद्रियें गुणाधारें। राहाटति निजव्यापारें। ३·१८१. घरिचीं चि राहाटति घरीं। घर काहिं न करी। १३·१०७५. १·२४६, ३·७७, ३·१२६, १३·३०२, १३·३६४, १३·४७८,

१३·८०७, १३·९२३, १८·६६६, १८·१६८८. **इंद्रिय राहाटे** १८·४६२, **इंद्रियग्रामु राहाटला** १८·४३८; **उचितु धर्मु राहाट** ३·१४९; **कर्म राहाटे** ५·४४; **कर्माधारें...राहाटिजे** २·२३४; **कवण कवणी परी राहाटे** ९·१२७; **केधवां कैसें राहाटावें** १४·१८९; **मन चि राहाटें(टे)** ५·५३; **श्रीनिवृत्तिनाथु राहाटतसे** १८·१७०७; **स(सं)बंधधर्मीं तुर्सी राहाटलों** ११·५३०; **राहाटावया** ६·४११, **–वेया** १८·१४५३; **राहाटणें—शरीरें वाचा मानसें राहाटणें** १६·११३; **राहाटि—राहाटिचा उजरा** १६·२६९; **कर्मिं राहाटि** १८·६५८, **घरींची**– १३·१११८, **सरिसी**– १३·१३७; **राहाटी—**या कारणें किरीटी। स्वधर्मांची राहाटी। न विसंबिजे संकटीं। सिद्धमंत्रु जैसा॥ १८·९४५, १५·३३८, १६·२७१, १८·३१०, १८·३३८, १८·१४६९; **आश्रमधर्मांचिया राहाटी** ९·३०४, **बाह्यांचिये**– १३·३८, **भूतमात्रिं मौवाल**– १६·१६९, **मनाचिये**– १३·३०९, **मनोबुद्धिचिया**– ९·४२०, **रथिचिये**– १८·१५६५; **राहाटवणें**–जें इंद्रिय राहाटवी। तें कतृ(र्तृ)त्व गा॥ १३·९६५. ह्मणौनि विचारावेया शास्त्र। राहाटवावें जें वक्त्र। तें वाचेचें हीं सूत्र। हातीं न धरी॥ १७·२३१, १८·५०१, १८·१३०८; **ज्ञाता इंद्रियांचा मेळावा राहाटवी तेथ कर्त्ता होए** १८·४९०; **हातपायांतें राहाटवी** १८·१०२३.

राहणें—असणें, थांबणें, समाविष्ट होणें, स्थिर असणें, स्थिर होणें, बाकी उरणें, बाकी ठेवणें. तंव गुरु ह्मणति राहीं। हें तुज बोलावें न लगे काहीं। १·८३, थांब या अर्थी. पाइकु पाठिसिं घातला। आपण पुढां राहिला। १·१४३. कां राहे ह्मणितला राहिल। महावातु॥ ६·४१२. लक्ष्मीये ही परि राहिलें। जिन्हार जें॥ ११·११८, बाकी ठेवलें, दाखविलें नाहीं. ६·१८१(२), ६·१८३, ६·१८९, ६·२१५, ६·२४०, ६·२५१, ६·२९७, ६·४१६, ९·२३६, ९·२९३, ११·७८, ११·८०, ११·५०३, ११·५८४, १३·७९, १३·९५, १३·३९३, १३·६२०, १६·७४, १७·१२८, १७·१५७, १८·१९, १८·२१९, १८·४१३, १८·१०६२, १८·१२४४, १८·१३७०. **अमृतांतु मरण केवि राहिल** ९·४२१; **आत्मतोषीं मनें राहे** २·२९३; **आत्मस्थिती राहुनि,** स्वरूपांत स्थिर झालों, ३·१६४; **उगला राहे** १८·७६, **उगा चि**– ११·२२३, **उगा न**– १३·८२०; **उगे कां पां राहाति** १७·६३; **उमाळे कडवसां राहिले,** प्रवाह कडेला लागून (दडून) राहिले, ११·३५९; **एकें चि श्लोकें राहे,** एकाच श्लोकावर विश्वास ठेवून राहील, १८·१६४२; **काइ राहों,** काय बाकी दडवून ठेवावें? ४·२९; **क्षारता तोयत्वें राहे,** समाविष्ट होते, १८·१२०२; **गीत राहातां,** गाणें थांबलें असतां, १८·१०८७; **घडी राहांतु असे काइ,** कांहीं वेळ तरी थांबतो काय?, १७·२५०; **घणवट राहे,** घन भाग तेवढा बाकी राहतो, २·१३०; **चित्त राहलेयां,** स्थिर झाल्यावर, ८·११२; **चेइलेयां राहांत पावें,** जागें झाल्यावर लाभेल काय?, ९·३२८; **जालें जग जेथ राहे** ९·२७०; **तिहीं राहिजे ना,** त्यांनीं, सद्गुरूंनीं, कांहीं बाकी ठेवलें नाहीं, १८·९९१; **दीठि आंतुलीकडे राहुनु** ६·२०४; **द्रुति राहे,** वास राहतो, १८·४२०; **निवातु राहे,** स्तब्ध राहिला, १०·३०३; **निवांतु जऱ्हीं राहे,** ७·१२९; **पडिसादा होउनि राहिला** १·१६१; **पण्यांगना वडीलपणें राहे** १३·२०४; **परमात्मरूपीं बुद्धि राहे** २·३४०; **भीष्मातळिं राहिजे** १·१२३; **मन...निश्चल राहील** ६·४१६; **मन राहांतें पावें,** मन स्थिर राहील असें पाहावें, ६·१८१ (१), **मन स्वरूपीं राहे** १७·२२६; **सिद्धांचे मनोरथ कृतार्थ होउनियां राहिले** १३·२७८; **महाबोधु राहे** ५·७४; **मौन करुनु राहिला** २·८३; **राहौं नेणें(णे),** धरून ठेवतां येणार नाहीं, १०·१११; **लक्ष्मी मुकुंदिं राहिली** १६·८२; **संकटीं केवि राहों** ११·३१७; **विवेकें राहौनि ठाके** १०·७३; **श्रोते ह्मणति राहे** १३·८५१; **समाधि राहे,** स्थिर होते, ६·६०; **राहाणें—दीठिचें राहाणें आधिं ए** ६·२०५, **आधिं पहा; राहाणें...हींडे** १३·६८९; **जाये...राहे** १४·७३; **वीरें अथवा राहे** ९·२५४; **राहविणें—**परि विश्वरूप हें राहविलें। दावि चि ना॥ ११·३५,

राहावी ६·१६९(२). **न्हाणें, राहणें** या अर्थी. आणि दडपिलेयां धूंवें। न्हाइजे काइ ॥ १८·९५७. ४·२७, ६·३८०, १५·४२३; **नन्हांति (न न्हांति)** १५·३५०; **निवांत हिं न न्हावे** ११·५२२; **लक्ष्मी न न्हाय** ३·१०९; **हृदय न न्हावें** ११·५६७; **न्हातेआतें राहावी** ६·१६९(१).

राहु—चंद्रास ग्रासणारा ग्रह, सूर्यासंबंधींही या ग्रहाचा उल्लेख केलेला आहे. **राहूनि, राहूनें**, १८·१००६; **राहुग्रस्त**, सूर्यास उद्देशून, १·२६८; **रवि-चंद्रा राहु-मेलु** १७·२७१.

रिकामें—उद्योग नसलेलें. **रिकामें तोंड**, बडबड करतें, १५·२१.

रिखि-खी-षि-ह्षी—ऋषि पहा. **रिखि-खी**—आतां वाक्यसूर्यकर फांकलें। आणि रिखिं मार्ग होंति जे कथिले। १०·१४६. हे बहू उखीखिखी। रिखीं केली नैमिषिं। १३·६७. **रिखीकेशी** ११·२५८, ज्ञानदेवी, कुंटे–'हृषीकेशी', ११·२६२, हृषीकेश शब्दांतील हृषीक शब्दाचा ऋषीशीं संबंध जोडून हें रूप बनविलें असावें; **महारिखीं माझि**, भृगु, १०·२११; **महारिखीचें ज्ञान** १०·६५, **महारिखी अथवा सिद्ध** ११·३२६; **रिखि(खिं) आणि देवां** १०·६७; **रिखीं अथवा देवां** १०·७०. **रिषि**—**रिषीश्वरीं** १०·१३७; **देवरिषि**, नारद, १०·१४१; **रिखी-षि, सप्तरिखी** १०·९९, **सप्तरिषि** १०·९०, सं. वा. श. पहा. **रुषी**—**राजरुषी** ४·१८; **सप्तरुषी**—अलंकृत सप्तरुषीं। आकाश जैसें ॥ १८·८७०, सं. वा. श. पहा.

रिगणें-रिघणें-रीगणें—शिरणें, प्रवेश करणें, आरंभ करणें, पुढें येणें. संदर्भानुरूप या क्रिया-पदाच्या इतर अर्थांपैकीं कांहीं येथें दिले आहेत. **रिगणें**—आणि जेथ शांतिचा जीवाला नाहीं। तेथ सुख न रिगे चि कहीं। २·३४५, ज्ञानदेवी, कुंटे–'सुख विसरोनि न रिघे कहीं' २·३४५, राजवाडेंच्या कांहीं प्रतींत 'विसरौनि' पाठ आलेला आहे. कां सूर्यबिंबा माझारि। आंधारें रिगे ॥ ९.१२४. आणि रिगौनियां शयनीं। सरिसा पहुडे ॥ ११·५४५. आंतु रिगौनु वेगळें। आकाश हें ॥ १३·१४५. आगा आकाश कें नाहिं। हें न रिगे चि कव्हणिये ठांइं। १३·१११४. नाना देउळा रिगाला देउला–। चेया कामा॥ १८·४८९. २·२५८, ३·१८४, ४·५, ४·९६, ४·१४९, ५·७१, ६·५५, ६·६८, ६·१७३, ६·३५४, ६·३७०, ७·१३, ७·८८, ७·१४९, ७·१७६, ८·२३८, ९·४८६, ११·८, ११·६१, ११·२१२, ११·३५५, ११·४७२, १२·२४, १२·३५, १२·९८, १३·६३, १३·१२४, १३·४८३, १३·५३८, १३·६०५, १३·६९९, १३·७७२ (१, २), १३·१०२०, १३·११५६, १४·१५३, १४·१५९, १४·१७०, १४·३१०, १५·३२३, १५·३६९, १५·३७०, १५·४८०, १६·५३, १६·४४८, १७·१९, १७·१४०, १७·२३८, १७·२७४, १७·३६५, १८·१९६, १८·४०६, १८·४१४, १८·७३५, १८·१०९६, १८·१२६१, १८·१३१० (२), १८·१४१४, १८·१४५५, १८·१४७२, १८·१५२१, १८·१७०७. **अंकीं रिगे** ११·५१२; **अधिकारिया गावों रिगतां** १८·७९२; **अर्थज्ञानाचां गाभारां रिगति** १८·४६; **अर्थें मनिं रिगौनि** १८·१४५०; **आंगा रिगाली**, गंगेस उद्देशून, १४·३५०, –**रिगे** ९·१०७; **आशे न रिगे** ६·६३; **इंद्रियें पदार्थीं रिगतां** १८·९८८; **उफकेन जो रिगे**, उफका पहा; **कंदर्पु शरण रिगाला** ११·१३७; **कर्त्ता कर्तुत्वाचां कामठां रिगे** १८·३५६; **कांताचां मानसिं रिगौनु** १३·८०७; **गंगा उदधी रिगाली** १३·३७१; **गाउ न रिगिजे** १८·१२५०; **चंद्रबिंबाचां गाभारां रिगालेयां** १०·२९८; **चित्त मजमाझि रिगतां** १२·१०९; **जाणणें अनुभविं रिगे** १८·११९९, **जाणणेयां आड रिगौनि ठाके** ९·१४४, **जाणीव जेथ न रिगे** ७·५; **डिरिया रिगति** १५·१८४; **ताटीं रिगे** ९·१५(१); **दीठि रिगे** ११·७४, –**न रिगे** १२·४१; **दृश्यपंथीं न रिगतां** १८·१६८२; **दृष्टि जै(जैं) रिगे** १३·१०८१; **पाणी गंगे स्नाना केवि रिगे** १८·११६१; **बालका माये पुढां रिगतां** १३·३६०; **भक्तिपंथीं रिगाला** १२·२१७; **मन्वंतर मनू पुढें रिगे** १५·१२७; **मानुषे योनी हीं रिगे** १४·२३६; **मोक्षफला रिगे** १७·६३, **मोक्षुफल घर रिगे** १८·१९७; **लोह चि वेढां रिगे** १८·१३०२;

विरक्ति मानसीं न रिगे १५·३६०; शंका मनीं रिगे १३·२६४; शरण रिगालेयां १८·१४००, –रिगिजे १८·१३९३; सिंधुगर्भीं भरितें रिगालें ११·६४०; सूक्ष्मतेचिये सुरंगीं एक रिगति, कित्येक सुषुम्नेच्या भुयारांत शिरतात, १३·१६५; स्वयंबुद्धिचां बाहीं रिगाले ७·८०; हृदइं चि रिगे १८·९५४, –रिगौनि पांति ११·८५; रिगतां निगतां १३·४१५; रिगणें—संसारदुःखां रिगणें नाहीं २·३३८; रिगता, पुढें होणारा, सरसावणारा, कवणी भंगीं रिगता होईल, कोणत्या पद्धतीनें विचारण्यास सरसावेल, १०·३१०; रिगतें—डोळां रिगतें झाडावें, डोळ्यांत शिरणारीं चिलटें इत्यादि झाडावीं, १३·२८२; निरिगती, प्रवेश करीत नाहींत, ६·४२०; रिगवणें—विष खाणें नागवे। जळतां घरिं न रिगवे। १३·५१३, आगी माझि न रिगवे १८·७०८; रिगवणें, प्रवेश, वसंताचें रिगवणें १३·१७८; रिगवणी १३·१६८; रिगावा—रिगावा होए १५·४९; रिगांवा ७·१३६, १२·१७२, १३·९२९; सुखाचा रिगांवा १८·७७८; रिगिनिगा, ये जा, १८·३३५; रिगिनिगि १३·१०२. रिघणें—बाळ बापाचां ताटीं रिगे। रिघौनि बापातें चि जेवऊं लागे। ९·१५ (२). १७·१९२, १८·५३३; कर्मिं न रिघे १८·२३६; कृपेचां गाभारां रिघौनि ११·६७; नानारसीं रिघौनि, पळीस उद्देशून, १६·२४६. रीगणें—आत्मानुभववाटे रीगति १६·७; शरण रीग १८·१३१० (१).

रिचवणें—ओतणें, वर्षाव करणें. एरी कळशिचें एरीं। रिचविलें जेया परी। १३·११३९. मेहु चातकासि रिचवी। १५·२०. जळतां कुंडीं रिचवीति १७·९६.

रिझणें—संतुष्ट करणें, संतुष्ट होणें. कां करविलेनि चोजें न रिझे। बाळका माए ॥ ११.१७. येया बोला संत रिझले। ११·२१. ५·९, १६·२२२. तिये पूजे आत्मराजें रिझलेनि १८·९१४; रिपुचेया गुणा रिझों ये १७·४२४. रिझव—णेंहें (हे) रिझवितील आणितें। जाणांचिए ॥ ६·४९२. नाचें नटें रिझविती। १६·३५९. माउली रिझवी ९·६.

रिण—ऋण, कर्ज, उणेपण. सत्छब्दु रिणा दोसें। ठेविला देवें ॥ १७·३७४, उणेपण नाहींसें करण्यासाठीं. कां रिणावरि विवाहो। विस्तारिला ॥ १८·७९२. रिण फेडिता (तां) १८·१०२; रिणायित, कर्ज देणारा, १७·३०३; रिणियां(या) १६·१६१, १८·२९९; समर्थु कां रिणियां(या) १८·२५०; रिणियेपण, कर्जदारपण, ८·१२९, ज्ञानदेवी, कुंटे–‘ऋणवैपण’ ८·१३१.

रिता-रीता—ज्यांत कांहीं नाहीं असा, रिकामा, पोकळ. रिता—भरिजे तंव अधिकु। रिता होये जो ॥ १८·१०५२, कामास (इच्छेस) उद्देशून, जितका विषयांनीं भरावा तितका तो रिकामा होतो, काम जितका तृप्त करावा तितका तो वाढतो. रिति(तिं) सोपें, पोकळ सोपटीं, ११·४७१. रीता—न भरलेला. रीता ना भरितु। रहितु ना सहितु। १३·११०४. आतां रीता समुद्रीं रिगे। तो उचंबळतु कुंभु निगे। १७·१९, न भरलेला कुंभ समुद्रांत पडला तर तो उचंबळत रिकामाच निघेल काय? ज्ञानदेवी–आतां रिता कुंभ समुद्रीं रिगे। तो उचंबळतु भरौनि निगे। १७·१९. वांझें आकाश रीतें, वायु उत्पन्न होण्यापूर्वीं आकाश जसें रिकामें असतें, १४·७५; रीतिं पोकळें १३·२९०; रीते श्रवण—माझेया कीर्त्तीविण। जेयांचे रीते नाहीं श्रवण। ९·४४२.

रिती-रीति-ती—पद्धत, तऱ्हा, प्रकार. रिती—रीतीनें, प्रकारानें. किंबहुना ऐसा नृपा। पार्थु जाला असे कृष्णकृपा। तो जिया कडे साक्षेपा। रिती पाहे ॥ १८·१६३२, राजा, अधिक काय सांगूं, अर्जुन कृष्णकृपेनें कृतकृत्य झाला आहे, तो श्रीकृष्ण साक्षेप दृष्टीनें, ज्या बाजूला पाहील तेथें, १८·१६३३·१६३४ पहा, ज्ञानदेवी–‘साक्षेपा रीति आहे’, कुंटे–‘साक्षेपा रीती आहे’ १८·१६५४. रीति–१७·३१८, इया रीतिं १७·३७०. रीती—आचरती रीती १३·७१५, कवणां–१४·३६, तामसैयेचिया रीं(री)ती १७·२५२; दोनी रीति, (स्वरुपाचें ऐक्य पाहतां) भिन्नाभिन्नत्वाचे दोन प्रकार दिसले तरी तें तसें नाहीं, १५·२९८, यावर १५·२९९ ते १५·३०२ पहा, नागरा–१७·४०७; सांघतियां चि रीती, सांगण्याच्या पद्धतीवरून, ६·३३०, ज्ञानदेवी –‘सांगतिया चि रीति’, कुंटे–‘सांगतियाचि

रीती' ६·३३०; इया, जिया, यया, या, यांसह रीतीचे संदर्भ—८·९६, १३·४५३, १६·८१, १८·२२४, १८·१५३१; **रसरीती** १८·१६१; **रुखाकारुरूपकरीती** (रुखाकारु रूपकरीती), १५·४५२, रूप पहा.

रितु-रुतु—ऋतु. **रितु**—साइं रितुं समान। जैसें कां हें गगन। १२·२०१. **रितुत्रय** १४·२८९, सं. वा. श. पहा, **-पति**, वसंत ऋतु, ३·१००; **षडरितू** १४·३६१, सं. वा. श. पहा. **रुतु, रुतु बरवा शारदु** १८·३४२; **रुतुकालिं** १३·५२८; **रुतूं आंतु**, सर्व ऋतूंत, १०·२६०.

रिद्धि-द्धी-रुद्धी—संपत्ति, समृद्धि, तप किंवा योगसाधनेनें मिळविलेलें ऐश्वर्य. कांहीं संदर्भांतील सामान्यरूपें रिद्धि किंवा रिद्धी चीं असणें संभवतें. **रिद्धि**—कां रागी सांडी रिद्धि। आली सांती ॥ ७·९०. **अज्ञानाची रिद्धि** १३·७००; **तपोबळें रिद्धि पातलेयां** १·१८८; **साम्याची रिद्धि उपनली** ७·१२८; **आत्मरिद्धि** १८·१००३; **रिद्धिसिद्धी** २·३६४. **रिद्धी**—न करीति सिद्धिंचे पाड। न धरीति रिद्धींची भीड। योगा ऐसें दुवाड। हेलासति ॥ १३·१६३. २·३६१, १६·२७८. **आयुष्यरिद्धी** १८·१६०, **वाग्-** १८·२७; **रिद्धिसिद्धीचिं बाललेणीं** १२·६, **-सिं द्वंद्वें** १२·६१, **-चीं वृंदें** १८·१०६५, **-चा संभ्रमु** ४·१३२. **रुद्धी** २·३६३.

रिपु-रिपू—शत्रु. **रिपु**—म्हणौनि आपणेयां आपण चि रिपु। जेणें वाढविला हा संकल्पु। एरु स्वयें म्हणां वंधुबापु। जो नाथिलें नेघे ॥ ६·८०, ज्यानें देहाभिमान वाढविला आहे तो आपणच आपला शत्रु होतो, जो खोट्याचा अभिमान (देहाभिमान) धरीत नाहीं त्यास स्वतःचा बंधुबाप म्हणावें, ज्ञानदेवी—'येर स्वयंबुद्धि म्हणे बापु' ६·८०. ११·४६५, ११·४७५, १७·४२४, १८·१०५१. **रिपू**—रिपू पाठि नेंदिजे तैसी। रणांगणीं ॥ १८·८६३.

रुख-रुंख-रूख-रूंख—झाड. **रुख**—अथवा नावे हान रिगे। तो थडियेचे रुंखजात देखे वेगें। साचोकारें पाहों लागे। तंव रुख म्हणे अचल ॥ ४·९६ (२). जें वाढि अधोमुख। रुखा पया ॥ १५·५१. १५·५५, १५·७२. **रुखाकारुरूपकरीती**, रूप पहा; **कां रुखाचेनि आर्यें वारा मांडला**, ह्या संसारवृक्षाचा एवढा विस्तार झाला आहे कीं वाराच विस्तारला आहे कीं काय?, १५·६१; **रुखाकारें** १५·४०. **रुंख**—रुंख कवण पेरी। कोण समुद्र भरी। १३·५७. तैसा व्ययें चि हा रुंखु। अव्ययो हा ॥ १५·१२१. पै रुंखु डोलतु देखावा। तरि वारा वाजतु मानावा। रुंखु नसे तेथ पांडवा। नाहिं चि काइ ॥ १५·३४४, झाड हालत आहे असें पहावें तरच वारा वाहत आहे असें मानावें, जेथें झाडच नाहीं तेथें वाराही नसतो काय?. १३·२९६, १५·११०, १५·१२०, १५·२१४, १५·२२६, १५·२५८, १६·८५. **प्राकृतां...रुंखां** १५·१९९; **पीकलेया रुंखाचें फल** १८·२३५; **रुंखाचा ये वांका**, बीजास पाणी लागतांच वृक्षाचा आकार येतो, १४·९४, ज्ञानदेवी, कुंटे—'आवांका', आकृति या अर्थी १४·९५; **रुंखजात** ४·९६ (१); **रुंखातलिं** १३·५९५; **भवरुंख** १५·१४२, १५·२०६, १५·२३९, **संसार-** १५·२१८; **संसाररूपा रुंखा** १५·४८६. **रूख—उर्धमुलु रूखु** १५·६२. **रूंख**—आगा वारा जऱ्हीं वाजों सरे। तऱ्हीं तो डोलु रूंखीं उरे। १८·४२०. गीते माझि असे रूंखु। बीजीं जैसा ॥ १८·१४२१. १४·३७२. **रूंखपण** ९·२९०.

रुचणें—आवडणें, मानवणें. कां चंद्राचा उदयो जैसा। उपेगा न वचे चि वायसां। मूर्खां विवेकु हा तैसा। रुचैल ना ॥ ३·१९५. तिये रसने जो रसु रुचैल। तो आपण चि होइजैल। १३·४२७. **प्रमादु रुचे** १४·१९१; **न रुचे** १३·१८४, १६·१६५; **योगशास्त्र न रुचे** १३·८२४; **रुचलेपणें** १६·७९; **रुचि—जैसी पीयूषिं रुचि न विटे** १७·२१९; **रुचिकर** ३·१९; **रुची**—प्रेम रुचीसि आलें। १·३५, ज्ञानदेवी, कुंटे—'प्रमेय'. आंगा मना रुची येयावें। येतुलें कृत्याकृत्य नाठवे। १३·७७६, **जेव्हणाराचिया रुची** १७·१२०; **इंद्रियरुची सारिखे**, इंद्रियांना येथें जिभेला आवडतील असले, ३·१२९. **अरोचक—अरुचि.** जें अमृत ही परि नावडे। ऐसें संवियां चि अरोचक जें पडे। ४·१९५, १८·६५४.

रुणुझुणणें—घंटि किंवा घुंगुरांचा मंजुळ ध्वनि होणें. **क्षुद्रघंटिका रुणुझुणिति** १·७.

रुतणें-रूतणें—अडकणें, अडून राहणें. **रुतणें—भुइं रुतलें असे** १५·१२२; **सहस्त्रवेरी लोही रुतलिया आहाति,** हजारों मोहोरा पुरलेल्या आहेत, ९·५८. **रूतणें**—जैसा कर्दमीं रूतला। राजहंसु ॥ २·४.

रुद्‌णें—रडणें, शोक करणें. ऐसें आदी चि जें नाहीं। तेयालागि रुदसी काइ। २·१६९. **रुदतां,** कितीही शोक केला तरी, ३·११५; **रुदन** २·१, २·१२; **हांसेया रुदना** १८·६६६.

रुंधणें—अडविणें, वेढणें, व्यापणें. गजबजों लागे कैसा। व्याघ्रें रुंधला मृगु जैसा। १३·१८६. सिंहुं रोगें रुंधला। १३.१००६. १५·५३. **अवरुद्ध—तिमिरावरुद्ध** २·५६, **तिमिर** पहा. **उदकें उदक रुंधलेयां** १८·११६०; **द्वार रुंधलें** १८·१४९२.

रुपणें-रूपणें—खुपणें, टोचणें. **रुतणें-रूतणें** पहा. **रुपणें**—शस्त्रें हाणितलेयां छाया। आंगीं न रुपे ॥ २·१४०. कां चिखलीं रुपली गाए। १६·१४१. **रूपणें**—आपणेयांसि चि रूपावें। शस्त्रें केविं ॥ १५·२९३. किं शस्त्र रूपें(पे) आपणेयां। आपणचि काइ ॥ १८·४४८. ६·८७, १४·२४७; **रूपों सके** १३·२७३; **साबलाहुनु रूपे** १३·६६१.

रुळणें-रूळणें—मोकळेपणें पसरणें, वावरणें. **रूळणें**—प्रेम रुळतसे बोलतां। १५·२७. **रूळणें**—कंठिं रूळताति अलौलिक। मालादंड ॥ ११·२१६. ८·६३.

रुसणें-रूसणें—रागावणें, रागावून दूर जाणें. **रुसणें**—जैसें चोर पाहे झोंबती। तंव आजी चि रुसिजे संपत्ती। १३·५८०, उद्यां चोर संपत्ति लुटतील म्हणून आजच ती दूर करावी. जें रुसतां बांधे ठांवों (ठावो)तें प्रेम गा हें ॥ १८·२९२. १०·१८, ११·१००, १४·३३३, १६·४०४, १७·२५२. **रुसौनियां** ११·५३८, १६·२; **रुससि... पालीसि** ११·३०६; **रुसे तरि बुझावितु जाये** ११·१७२. **रूसणें**—आतां ते चि हातवटी। तुज ही सांवों गोमटी। जेया कर्मासि किरीटी। कर्म चि रूसे ॥ १८·१६३, कर्मच कर्मावर रुसतें, कर्म नाहींसें होतें, अशी सुंदर हातवटी तुला सांगतों; **रूसौनियां** ६·३८६.

रूढणें—प्रचलित होणें, लोकमान्य होणें, वाढणें. दर्पु कामक्रोधीं रूढला। १६·३९४. **अज्ञान हें रूढे** १५·३१०, **मनुष्यलोकु पृथ –,** त्याला मनुष्यलोक म्हणण्याचा प्रचार आहे, १५·१६१; **वेव्हारु रूढला** १८·१२१९, **साधकदशे –** ६·४६२; **रूढ**—लोकमान्य, प्रसिद्ध, बाह्ये(ह्यें) तरि रूढु। लौकिकु जैसा ॥ ३·६८, १०·१९५, १५·३२०, १६·२३४; **जे रूढ वीर** १·१०३; **मी चि सर्वज्ञु एकु रूढु** १३·७१६; **रूढपण** १·३६; **रूढि** १·१०९, **ध्यान – १८·१०२७;** **रूढी** १८·१३१५, **सद्भावाचिये – १७·३८९;** **रूढवणें**—जगीं कीत्तितें रूढवीं। स्वधर्मीचा मानु वाढवीं। ३·१८७, ३·२४५, ९·१६७.

रूप—सौंदर्य, मूर्ति, आकार, देखावा, वर्णन. भयासुर आणि सुवेख। हें रूपाचें स्वरूप देख। जें उपजवी सुखदुःख। नेत्रद्वारें ॥ २·११६. का रूप नव्हे वायां। रूपा लागली छाया। १३·९५५. रत्नाचां रूपिं मिरवे। गुंजांचें लेणें ॥ १८·११३९. ४·५८, ६·२०६, ६·३९६(१), ७·४३, ९·१५९(२), ९·२९५, ९·४२३, ९·४४१, १०·२२८, १०·२६३, १०·२६९, ११·११५, ११·१२३, ११·१३७, ११·१४५, ११·२०२, ११·२२४, ११·२७१, ११·२७४, ११·२७६, ११·२८१, ११·२८७, ११·३१६, ११·५८१, ११·६२२, ११·६२९, ११·६३७, ११·६४३, १३·७४३, १३·८०२, १४·७१, १४·८२, १४·८९, १४·१२४, १४·३५८, १५·३८६, १५·४०९(२), १५·४७१, १५·५११, १५·५२०, १५·५६२, १६·१०८, १६·१२६, १७·३३८, १७·३७९, १८·१२, १८·८०, १८·२६२, १८·३७६(१), १८·४०७, १८·४५६, १८·७७४, १८·८५७, १८·१०८२, १८·१२०४, १८·१२४०, १८·१२५४, १८·१२५८, १८·१३०६, १८·१४०२, १८·१५११. **रूपांची खाणि** ६·१८; **रूपाचां डोंगरिं** १५·३२५, **–चा सुजाणु डोळा** १८·१४८५; **अक्षराचें रूप** १५·४७६, **अधिकाराचे(चें) –** १८·११६, **अहिंसे –** १६·११३, **क्षेत्रज्ञाचें –** १४·८०, **गुणाचे(चें) –** १८·८३५, **नादासि –**

११·६४१, ११·६४७, ११·६४९, ११·६५९, ११·६६३, ११·६६८, ११·६७१, ११·६७३, ११·६९२, ११·६९८, १२·२१, १८·१४३४, १८·१५९७, **–दर्शन** ११·९३, ११·११९, ११·३६७, **–मय** ११·११६(२); **वृक्षरूप, वृक्ष** पहा, **वेद–** ३·१३५, **व्यापार–** १३·३०३, **शांति–**१६·२१०, **सरूप, स्वरूप** पहा; **सत्तारूप** १४·२९५, **संध्या–** १७·३१३, **सर्व–** २·१४९, १८·१४०८(१), **संशय–**४·१९४, **संसार–,** अश्वत्थास उद्देशून, १५·४८६; **सुख-दुःखरूपिं** १५·२६५; **सुखरूप** ९·४०२, **स्त्री–** १६·३३२, **स्नेह–**५·१७२, **स्वधर्म–, स्वधर्म** पहा; **स्वरूप** पहा; **अरूप**—बोली(र्ली) अरूपाचें रूप दावीन । ६·३६(१), ९·१५९(१), १८·११९३, **—पणें**—अल्पु ना बहुवसु । अरूप-पणें ॥ १३·११०३; **तिन्हीं रूपें** १७·७५, **त्रिरूप** १७·१९६, **सं. वा. श.** पहा; **येणें रूपें** २·१९२; **आदि ना अंतु स्थिति ना रूप** १५·२२४; **स्परिसु आणि शब्दु रूप रसु गंधु** १३·११७; **रूपें वयसा माजा** ९·४२८; **रूप अथवा नाहिं** ११·५१७; **रूप ना वर्णु** १३·९७७; **रूप वर्णु व्यक्ति** १३·८६६; **शब्दस्पर्शु रूपगंधरसु** १८·४६९; **हें रूप हे छाया** १३·१०२५; **रूप-पत्रपेलांवेलिं,** रूप हेंच पान वाढीस लागल्यावर, १५·१०१; **रूपक,** एकादें रूप देऊन साम्यता दाखविणारा भाषालंकार, रूपकाचिया कुसरी। १५·४२, ७·२७(१), १८·१२९३; **रुखाकारु-रूपकरीती,** वृक्षाकाराचें रूपक देण्याच्या प्रकारानें, १५·४५२, ज्ञानदेवी – 'वृक्षाकाररूपकरीति', कुंटे – 'वृक्षाकार रूपकरीती' १५·४८५; **रूपडें,** सुंदर रूप, तैसा विस्मितु पाहे कोडें। तंव पुढां चतुर्भुज होतें रूपडें। ११·१९२, ११·१३३, ११·३३४, ११·६६६, १३·३८४, १८·१३४७; **नाद-चित्रांचीं रूपडीं** ६·२७६; **कृष्णरूपडें** ११·५९७, **श्रीकृष्णसूषाचें चि रूपडें** ६·१२०; **रूपता—एकरूपता** १८·१०२८; **रूपस,** सुंदर, देखणा, रूपसा उदैलें कुष्ट। १६·१७७, १८·१७०६; **माझेनि रूपें रूपसु** ६·३९६(२); **सर्वरूपें रूपसें** १८·१४०८(२); **रूपसै,** रूपयुक्तता, सौंदर्य, मग गर्भगोला तेया। कैसी रूपसै ये आया। १८·३६, ज्ञानदेवी – 'कैसें रूप तैं ये आया', कुंटे – 'कैसें रूप तें ये आया' १४·९८.

रूपें—रुपें, चांदी. जैसें सिंपीपण हारपे। तंव तंव खरें होए रूपें। १५·२७८. कां कथिलाचें कीजे रूपें। रसभावनीं॥ १८·७७१. १५·१०५, १५·५१७(२). **रूपेयाची भ्रांति,** शिंपल्यास उद्देशून, १३·११३३; **सोनें रूपें प्रमाण नोहे** ९·४५०; **रूपेपणा**—पैं नेणतेया प्रती। रूपेपणाची प्रतीती। रूपें नोहोनि शुक्ति। दावी जेविं॥ १५·५१७ (१).

रे—अरे. गेली रे सृष्टि गेली। १·१५७. एक एकातें ह्मणति। सावध रे॥ १·१६३. हे ह्मणती गेला रे गेला। अर्जुनु आह्मांसि भियाला। २·२०८. **जा रे मी राउ॰ आलां** १४·८३; **जैत रे जैत** ९·२१६; **बा रे अर्जुना** १४·१६३.

रेखणें—रेघ आंखणें, मर्यादा घालणें. प्रणवाचिया मोडी। रेखिली जैसी॥ ६·२७६. **रेख** १५·१३६; **सुरेख** १·३, **–ता** १·३६; **रेखा**—(१) मर्यादा, जें साहित्य आणि शांती। हे रेखा दिसे बोलती। ४·२१५, साहित्य व शांती यांचें इतकें ऐक्य झालें आहे कीं त्यांचीं क्षेत्रें निराळीं दाखवितां येणार नाहींत, त्यांना मर्यादा आहेत असें म्हणावें इतकेंच; **रेखा नोलांडितां** १८·१२४, **कर्मरेखा नोलंडिता(तां)** ६·५१; **मोक्षरेखेचा मांडणियां** १८·३८; (२) रांग, आंखलेली रेघ, **धूमाची रेखा उठिली** १६·१९२; **पाडिवेयाची चंद्ररेखा** १५·४३७; (३) काव्यरचना (राजवाडे), कवित्वरचना (कुंटे), स्मृति ते चि अवयव। रेखा अंगिकभाव। १·४; **बोलतिये रेखेची वाहाणी,** कवित्वाची सरणि, पद्धत, ६·१८.

रेघ—ओळ, सीमा. समुद्रीं रेघ नोलंडावी। ९·२८१. **तोयाचां पोटीं रेघ काढिलेयां** १८·६०९.

रेचणें—सोडणें, टाकणें. आणि फूंके भाति फुगे। रेचिली सवें चि उफगे। १३·६६३. **रेचक,** प्राणा-यामांतील नाकांतून सोडावयाचा **श्वास,** १८·२४४.

रेव—वाळू, गाळ. ७·८५.

रेवणें—रोंवणें, रुतणें. पाठिं मरणाचिया रेवा रेवले। ७·८५. **आस्थेचे अवगाले रेवले** ७·७६.

रोकडा-डी-डें—रोख, उघड, प्रत्यक्ष. रोकडेया आणि लाहिजे। मोक्षु फुका ॥ १२·१७६. ११·१२, ११·३८६, ११·४१३, ११·५३४, १३·९३७. **रोकडी आशसंतति** १६·३३६, ज्ञानदेवी—'कोरडिये चि आशेचि संतति', कुंटे—'कोरडियेचि आशेचि संतती' १६·३३८; **पशुहिंसा तंव रोकडी** १३·२२२; **रोकडें आलें** ११·३६०, —**दाउं** १७·११९.

रोख—खोंच, बळ, संताप. तंव तंव रोखु दुणावे। क्रोधु तो जाण ॥ १६·२४०, संताप, ज्ञानदेवी—'रोपु दुणावे' १६·२४२. **आंधाराचेनि रोखें** १८·१७६; **धृतिरोखें** १८·१००९, ज्ञानदेवी—'धृतिरोधें', कुंटे—'वृत्तिरोधें', अंतर्मुखतेनें या अर्थी, १८·१०१५; **अविद्यातिमिररोखें**, अविद्यारूपी अंधारावर चाल करून, १८·१६४७; **सरोख**, कटाक्षपूर्वक, २·८८, ज्ञानदेवी, कुंटे—'सरोप' २·८८, राजवाडे पाठ ग्राह्य वाटतो.

रोग—आजार, व्याधि. देखें रोगातें जीणावें। ओषध तरि घेयावें। ३·१९. रोगु जाये दूधें ओंगरें। तरि नींबु कां पियावा ॥ ४·२२०. रोगु न गणिजे घ(घ)रिं। पथ्याचिया ॥ १६·६८. एरु मूर्छेने नांव रोगीं। विसांवां(वा) जैसा ॥ १८·२२९. १३·७६६, १७·१३३, १८·१२८८(१). **रोगाचां आवर्ती** ७·८४; **रोगां उदयो** १६·३१६; **रोगाचें निदान** ११·९०(२); **नाना रोग** १३·५८६,—**रोगीं** १८·७९३; **रोगीं आहालली** १३·२२५; **रोग उठिलि** १७·१५०; **रोगु दवडुनि** १५·५५०; **रोगिं दाटिला** ९·४८७, **रोगें**—१८·७०३; **रोग पडिघांति**, रोग झडप घालतात, १६·२५६; **रोगु फेडूं शके** १६·११५; **रोगें रुंधला** १३·१००६; **प्राचीने रोग खवलले** १६·१९०; **रोगांसि भाणें वाढलें**, रोगांचें वाढलेलें ताट आहे, ८·१४१; **पांडुरोग** ५·११८, **महा**—१८·९४६, **माहा**—१४·४०८; **सरोगु**—तरि सरोगु काइ जाणे। निदान रोगाचें ॥ ११·९०(१); **रोगी**—जराचेनि आटोपें। रोगी भलेतैसें जल्पे। १६·३६३, **क्षयरोगी** ९·४९७, **महा**—३·१२३; **रोगिया**—हांगा (हां गा) रोगु काइ रोगिया। आवडे दरिद्र दरिद्रिया। १८·१२८८ (२), ३·८, ११·४२३, १७·१००, १७·३९०; **जिव्हालंपटु रोगिया** १८·१३५.

रोड—कृश. **देहिची आइति रोड**, कृशता, १३·२१०.

रोप—कोवळें झाड. ना तरि वृक्षाचिं पानें जेतुलीं। तेतुलीं रोपें नाहिं लाविलीं। ६·३९९. **लाहाला-हाल रोप** १३·३९८, ज्ञानदेवी, कुंटे—'सेवा-वृत्तीचें...रोप' १३·३९९, **संतोषतरुचें**—६·२५६; **आनंदरोप** ३·२४८.

रोम—शरीरावरील रंध्र, आंगावरची लव. जैसें देह वाहूनि रोमा। वाहणें नेणे॥ १६·१८९, ज्ञानदेवी—'रोमां वाहणें नेणें' १६·१९०, कुंटे —'रोमा वाहणें नेणें' १६·१९१. **रोमेचिया अणियां** ६·२६४, ज्ञानदेवी, कुंटे—'रोमांचिया' ६·२६४; **रोमा जालिया**, रोमरोमांत झाल्या, ११·२८२; **रोमांचीं जालें** ९·५२२, ज्ञानदेवी, कुंटे—'रोमांच आले' ९·५२७; **रोमांच** ११·२४३, १८·६३९, १८·१५८५, **रोमांचित** १३·९५०, १८·१५०८; **रोमावली** १३·२८५, १८·१५३९; **रोमबीजाची विरुढि** ६·२३४; **रोम मूळीं** ९·५२४, ११·१४८, —**शुद्धि** १७·२३४.

रोवणें—खुपसणें, पुरणें. जैसा रोविलेयां उणें। रांजणु बैसों नेणे। १३·६८९. ३·२५४, ११·४६. **डोळां नाखें रोविजति** १८·१७६; **नास्तिकपणाचें हाड जीभे रोविलें**, नास्तिकपणामुळें त्याच्यावर बहिष्कार घातला, १६·३१३. **राउनि** पहा.

रोस—राग. रोसें प्रेम दूणावटे। ९·१८. **रोसें निगालें** १४·१८८, १८·३६७.

रोहिणी—मृगजळ. रोहिणीतें ह्मणिजे जलु। ५·११५. **रोहिणीचें जल** २·१२१, ७·२९, —**ची माव**, मृगजळाचा मिथ्या भास, १३·७०६; **रोहिणी पींतु**, पाण्याच्या आशेनें मृगजळ पीत होतों, ११·५३.

रोहो—आरंभ, वाढ. आणि वाढे जंव मोहो। तंव तंव विषइ रोहो। १६·३६८. **चांगु रोहो मांडी** १८·६४९.

रौद्र—उग्र. रौद्रें अति मैत्रें। लयस्थें एकें॥ ११·१२९.

रौरव—एकवीस नरकांपैकीं एका नरकाचें नांव, परद्रव्यावर पोट भरणाऱ्यांकरतां. रौरवाचा रूढु। मार्गु हा॥ १६·२३४. १६·४२५.

ऱ्हाणें—राहणें पहा.

ल

लक्ष—(१) ध्यान, नेम धरलेली वस्तू. कां सेतीं वीं विखुरिजे । परि पीकीं लक्ष ॥ १६·२९. १३·३४१. **लक्ष भेदिलियां हिं वरि** १८·४२३; **अलक्षपणें**—बोलता ना उगला । अलक्षपणें ॥ १३·११०६; **लक्ष्य**—पैं लक्ष्याहूनि अनारिसे । बाण लक्ष्य सिरौनि जैसे । मावौतें(तें) पडति तैसे । एंति चि ते पैं ॥ १५·२९२, १३·९५९. (२) शतसहस्र, सं. वा. श. पहा.

लक्षण—विशेष गुण, खूण. ते ही सांवों व्यक्ती । लक्षणीं गा ॥ १३·६५१. ४·८४, ५·१०१, ६·११२, ६·१४०, १२·१६४, १३·३४१, १३·५९१, १३·६७२, १४·३४५, १५·४९१, १८·४९४, १८·५०८. **अपैशून्याचें लक्षण** १६·१५२; **निष्पन्नाचीं लक्षणें** ६·१०७; **मानसतपाचें लक्षण** १७·२३६, **मूलबंधाचें**–६·१९९, **राजसाचें**–१८·५९१, **वर्णविहिताचें**–१८·८२९; **आहारलक्षण** १७·१२३, **उप**–६·३५८, **एवंगुण**–१७·१३०, **किं**–१५·६३, १५·४४४; **ज्ञानलक्षणें**, सं. वा. श. (१८)पहा; **परचित्तलक्षण** ५·१६२; **यथालक्षणीं** १८·५७९, **–णें** १८·३१३; **सर्वबंधलक्षणें**, सर्व प्रकारें बंधन करण्याचें लक्षण असणारीं, १८·१४०५; **सुलक्षणें** १४·१८.

लक्ष्मी—(१) विपुलता, समृद्धि. **वनलक्ष्मीविलास** १४·२९३, **विजयलक्ष्मी** १०·२३२. (२) विशेषनाम. परिशिष्ट (६) पहा.

लखलखणें—चकाकणें. **तेज जें लखलखीत दीसे** ७·५७; **लखुलखूनि**—कां लखुलखूनि हारतली । विजु गगनीं ॥ ६·२८५.

-लग—शब्दास जोडून. जवळ, लागून असलेलें. **आंगलगें**, संसर्गानें, संतांचेनि आंगलगें । पापातें जिणणें गंगे । १२·१७७, **आसलगें**, कळण्यास सोपीं, उघड, पर्के घूर्णितें सावधें । आसलगें पर्कें अगाधें । ११·१२६, १२·१३३, १८·६४९; **कडेलग** ६·५६; **टिकलग लेणें** १८·८५१; **पाणिलगें हंसें** ६·१७७; **वारेलगें**—कां वारेलगें पाखिरुं । गगनीं भरे ॥ १३·३१४, वाऱ्याच्या वेगानें पक्षी जसा आकाशांत दूर उडतो; **अलग**, दूर, ६·४३४, **विलग**, उदग्र, १२·६२.

लगणें—लागणें. या क्रियापदाचीं **न** सहित आलेलीं रूपें **लागणें** या क्रियापदाचीं असणें संभवतें, **लागणें** पहा. कां जीभे लगतां मद्दुर । १६·१२१, ज्ञानदेवी, कुंटे–'कानीं लागतां' १६·१२२.

लगबग—घाई, धांदल, धडपड. **खलालांची लगबगा** १४·३५०, **–चेयां लगबगीं**, आपलें प्रतिबिंब खळखळणाऱ्या पाण्यांत अस्थिर दिसलें तरी, १५·३५४; **प्रयाणिचिया ही लगबगा**, अंतकाळाच्या धडपडींत, ७·१७८; **शरत्कालिं भरतिया लगबगा गंगा सांडिजे**, शरदृतूंत भरतीची लगबग गंगेला सोडते, १८·१०८७.

लग्न—विवाह, एकत्र येणें. आणि तद्रूपतासी चि लग्न । लागौनि ठेलें अभिन्न । ६·४७०. ८·११४, १८·१५६२. **संलग्न** १३·८७७; **सुलग्नीं** १६·३०१; **लगिनघटिका** ६·४६९.

लंघणें—ओलांडून जाणें, पलीकडे जाणें, उपोषण करणें. तूझेनि नांवें आपेसि । दिशा लंघी ॥ २·८, ज्ञानदेवी, कुंटे–'अपयशीं दिशा लंघिजे' २·८. भीडेची तरि लंघो (घों) नेदी सींव। ७·१९८. जेउं नेणतां वालक । लंघे चि तें ॥ १७·३४७. **आडवें लंघी**, रानें ओलांडतो, १५·३२७; **आडी लंघितां** ६·४६३; **उल्लिंबे पाताळ लंघीति**, वाळवी पाताळांत जाते, जमिनींत फार खोल जाते, १८·६०६; **वनौकें दिशा लंघीति** १८·१५२१; **लांघिजैल**, हा पाठ **सांघिजैल** असा घ्यावा, १०·५३; **लंघणें—कालातें न लंघणें** १८·६३३; **लंघन**१८·१७९; **लंघविणें**—जेणें लंघविलें दिशा । मनोमल ॥ १२·१७८.

लघिमा—हलकेपणा. ऐसिया लघिमा चालता(तां) । १३·२५५, हलूवारपणानें.

लचकणें—घसरणें. **दीठी लचकलिया**, दृष्टि तरळली, चळली, तर, १४·८४.

लज्जा—लाज. १२·१८२. **सलज्ज** १६·१४३. **लाजणें** पहा.

लटका-की-कें-लटिकें—खोटेपणा किंवा आभास दाखविणारे शब्द. **लटका-की-कें**—आणि हा संसारशब्दु नव्हेल । लटका जगीं ॥ ५·१२४. परि दूजेपण हें लटकें । आरिसा करी ॥ १८·१११६. ७·६०, १३·१३७. **लटकेयां अक्षरांचे सांचे** ११·२०५; **लटकी प्रकृति** १३·११३०; **लटकेया भूतग्रामां(मा)** ९·८३; **लटकें वाग्जाल** १३·२१; **साच तें लटकें** १८·७२३, **साचल टकें (साच लटकें)** १४·३२१, **साच लटकें** ८·२३७. **लटिकें**—हे आदि विश्वरचना । तें लटिकें काइ ॥ २·९५. मूळ अज्ञान तें चि लटिकें । मा तयाचें काज केतुकें । १५·२१८. ४·३८, ६·४२४, १८·५६९. **साच लटिकें** १२·२०८, **साच आणि लटिकें** ४·१९९.

लता—वेल, पात. १८·१२३. **उन्मेखलता** १५·५४९, **कर्म**—१८·३११, **कल्प**—१०·२०, **निजजनकल्पलते** १२·१०; **खड्गलता** १५·२४१; **भ्रूलतां** ६·३१३, ८·९५, ११·१४३; **विद्युल्लतेची विडी** ६·२२४; **श्लोकाक्षरद्राक्षलता** १८·१६४८.

लंपट—लुब्ध, आसक्त. **जिव्हालंपटु रोगिया** १८·१३५.

लपणें—(१) दडणें, नाहींसें होणें. मज भेण मृत्यु लपे । ११·३४६. आणि जागतिये दशे । स्वप्न लपालें असे । १३·७८. नाना मुग्धां पट्ट लपे । दाउनि चित्र ॥ १८·५४१. ६·२९३, १५·५१८, १६·१०, १८·१४२०. **जेया प्रतिलपसि (जेयाप्रति लपसि)** १४·४, ज्ञानदेवी—'जयां प्रति', कुंटे—'जयाप्रति' १४·४; **लपाले नि** १५·२७७. (२) लपवणें. कारुण्या माझि पाउलें। लपौनि चाले ॥ १३·२४८, कुंटे—'लपवूनि चाले' १३·२४९. **लपौं नेदु,** ९·४१; **लपवणें** १३·१९१, १३·२०५.

लपी थपी—लपंडाव. नभ तुज माजि खेळे । लपीं थपीं ॥ १४·९, ज्ञानदेवी—'लपींथपीं', कुंटे—'लपिथपि' १४·९.

लभणें—या क्रियापदाचीं रूपें **लाभणें** पुढें दिलीं आहेत.

लय—शेवट, नाश, समावेश, समाधि. **लया जाति** ४·११५, ८·१०६, १०·२००, ११·७०, १३·९६, **—जायिजे** १६·१८, **—जाये,** गगनीं गगन लया जाये । ६·३१०, तैसें मोक्षीं प्रवर्त्तलेयां। वृत्ति ब्रह्मीं जाये लया । १८·१०३९, ६·३८५, ६·४७१, ८·१६२, १४·४७, १८·१००९, **—जाए** १५·५५२; **लया नेईन** १३·४३१; **लयाकाशीं** १३·४३४, ज्ञानदेवी, कुंटे—'लया आकाशीं' १३·४३६; **लयस्थ** ८·९५, समाधिस्थ, ११·१२९.

ललणें—(१) ळळळळ करणें. **जीभ लले** ११·३०८. (२) लाड करणें, प्रतिपाळ करणें. **ललन, ललनलीला** १०·२, **लोकललनलील,** लोकांचें पालन करणें हीच ज्याची लीला आहे असा, १२·२३३; **लला—बहू ललां लालिलां** ११·५७३; **लला दीधलेयां** १८·७९९, **—दे़उनि** ३·१९१, **—पाळावा** ११·५८३; **लले पालित** ११·१७१, **—पाळीसि** १२·४, **—सरति** ९·३ (१); **ललेय**—लाडका, कां जे ललेयाचे लले सरति । ९·३(२), लाड पुरविले जातात; **ललेयाचिया बालका,** आवडत्या मुलाला, १०·११८.

लवंघा—दाह. **लवंघा सूदे** १७·१४८.

लवटी—पीळ देऊन दोरीचें बंधन आवळण्यासाठीं गांठींत घातलेली काठी. **मुरुडिलिं यालवटीं** १२·४७, **मुरडणें—मुरुडणें** पहा.

लवणें—वांकणें, नम्र होणें. मग लवों नेणति कैसे। आटिव लोहखांब जैसे । १६·३७७. ह्मणौनि मान्याचेनि नावें । ईश्वरा हि परि न लवे । १८·६६८. **शाखांचेनि भांगभरें लवौनि** १५·१५२; **लाठी ऐसा न लवे** १३·७२४. **न** सहित आलेलीं रूपें **लावणें** पुढें दिलीं आहेत.

लवलट—एकास एक जोडून. **लवलटें** १३·९५६, ज्ञानदेवी—'जंवटें', कुंटे—'जवटें', जोड गव्हासारखीं जुळीं, १३·९६२.

लवलव—टवटवी, ताजेपणा. **अवधानाचेया लवलवा,** अवधानाची अत्यंत उत्सुकता पाहून, १३·११४५; **कोंभाची लवलव** १३·१८०.

लवलाहीं—जलदीनें. १८·४९८. **लवलाहें** ७·१९६.

लहरी—लाट, आवेग. १३·२४५, १३·६०८. **लहरिया** १३·१०७९; **अमृतलहरी,** अमृतसमुद्राच्या लाटेंतील, १२·२६, **मृगतृष्णा—**

१३·१०५; शोकदुःखलहरीं ११·३४३.

लंहिद्वडी—पळापळ, धांदल. अहंममतेचिया लंहिद्वडी ९·६१, ज्ञानदेवी, कुंटे–'लवड-सवडी,' लगबगीनें, ९·६२.

लाए—लाहणें पहा.

लांकण—बंधन, लेप. लांकण लागे १४·१५१.

ला-लांकुड—नेहमींच्या अर्थी. लाकुड—मग आविष्कारला लाकुडें । पावकु जैसा जोडे। १६·२७६. लांकुड—सर्वेंद्रियां लांकुड पडे। स्मृति भ्रमा माझि बुडे । ८·२२५, ताठ, जड होतात.

लाखौली—देवादिकांस वाहावयाचीं एक लक्ष फुलें इ., विपुलता दाखविणारा शब्द. सुखाची लाविती । लाखौली जीवा॥ ६·४९३. १३·३८७. स्वकर्माचां लाखौलीं मज पूजा करुनि १८·१२४१.

लाग–लागु—आवड, आसक्ति, बंधन. आसेचे लाग तोडिले । १२·४९. न लगावा तेथ लागु । १३·७७४. हां जी संन्यासु आणि त्यागु । यां दोहीं एकिं अर्थि लागु । १८·८६. ५·६५, ९·३९२, ११·६४२, १२·२०५, १३·७६४, १८·२९७, १८·८१७, १८·१६२७. अशेषा लागां १३·१०१५; जीवीं चांगु लागु, निद्रेच्या आवडीस उद्देशून, १४·१८५; ज्ञानिं लागु १३·६४३, ज्ञानाचा– १७·१६६, निर्गुणिं– १३·९०७, पापाचा– १३·६७४, फलाचा– १८·६४९, फलिं– १८·१७४, भूतभेदाचा– ९·८६, महत्त्वाचा– १७·१८१, सात्विक– १७·११०; लागसर, संबंध लागेल असें, सयुक्तिक, लागसर न लभे १३·३२१, कुंटे– 'लाग सर न लभे' १३·३२२; कथालागु ५·६६; निलागु, निलाग पहा.

लागणें—स्पर्श करणें, आरंभ करणें, परिणाम होणें, आवश्यक होणें, कष्ट होणें. या क्रियापदाचे इतर अनेक उपयोग केलेले आहेत, त्यांपैकीं कांहीं येथें दिले आहेत. जैसा नखाग्नि व्यालु लागे । तो शिखांत पावे वेगें । १·२५५. जें अपत्य थानौनि निगे । तेयाची भूक ते मायेसी चि लागे। ८·१२. आमचा प्रकृती पैलीकडील भाउ । जरि कल्पना विण लागसी पाउ। ९·७०, मायेच्या पलीकडे असणारें आमचें शुद्धस्वरूपाचें अस्तित्व जर पहाशील. तरंगाउं लागे बुद्धि । विवेका वरि ॥ १४·२२०. तैसें तिखट खाये । जं वायें विग लागे ॥ १७·१४२. १·६३, १·२३६, २·५१, ३·१४८, ३·१५३, ३·१५८, ४·३०, ४·८८, ४·९६, ४·१६५, ६·१८, ६·३१, ६·५७, ६·८८, ६·११५, ६·१२१, ६·१६३, ६·२००, ६·२३०, ६·२४२, ६·२७९, ६·३६५, ६·३७३, ६·४५८, ७·३, ७·२३, ७·१४१, ८·२७, ८·१५९, ९·१५, ९·१०७, ९·११६, ९·१५०, ९·३२५, ९·३३८, ९·३८२, ९·४९१, १०·४५, १०·६८, १०·१०९, १०·१८०, १०·१८१, १०·२८६, ११·१०८ ११·१८३, ११·३५७, ११·३८५, ११·४११, ११·४३३, ११·४५०, ११·५२२, ११·५३९, ११·५४०, ११·६५०, ११·६६९, १२·१०७, १२·१७४, १३·८५, १३·१८६, १३·२५१, १३·२५४, १३·३३३, १३·६३९, १३·६९७, १३·७०९, १३·७१३, १३·७५५, १३·९६५, १३·११३१ (२), १४·९५, १४·१४९, १४·१५९, १४·१६२, १४·१६५, १४·१७७, १४·१८४, १४·२०८, १४·२५५, १५·१६८, १५·१७७, १५·५५७, १६·१२, १६·५३, १६·३६७, १६·३८३, १७·१४४, १८·४१, १८·२२४(लें), १८·३३०, १८·३६२, १८·३७०, १८·४७९, १८·६५७, १८·६६०, १८·७६६, १८·१०२२, १८·१०५९, १८·१४००, १८·१६८३, १८·१६९२. लागत खेउ ८·७२, १८·२०७; अबोट लागलेंसे १५·३; अवस्था लागे, अवस्था पहा; आंगा लागलें, चिकटून राहिलें, ६·२७५, आंगिं लागली, डसली, १३·१०६४; आगि लागला, आग लागली, १६·३९३, आगींत सांपडला, १६·४४८, – लागलेया, पेटलेल्या, १५·४०६, – लागलेयां १५·२५८, आगी आगि लागलेयां, एकमेकांना भाजत नाहींत या अर्थी, १८·४४८; उटणें लागतसे काइ, आवश्यकता असते काय?, १०·१०; उभी लागे, पूर्णतेनें जाणवते, १३·१३५; कणिसें लागलीं आथि ९·४२९; कलभा लागे ६·१६; कवाडें लागों पांति ६·२०२; कांटी लागली, कुंपण लागलें, ११·३७१; कानिं-नीं लागणें,

कान पहा; कासे लागणें, कास पहा; क्षयव्याधि लागली १३·१७५; जियालें लागलें, तमोगुण हा अज्ञानाचा जिव्हाळा आहे, १४·१७४; जीभे लागलीं, चवीस उद्देशून, १७·१२६; झटे लागे, लगट केली, दुसणी दिली, ९·१८; टीक लागली, सोन्याची टिकली जशी सोन्यावर बसवावी, १४·२८०; डोला लागोनि १५·१३३, डोला पहा; डोलों लागले १२·१६३, – लागे १४·१८७; तागा लागैल काइ, थांग लागेल काय?, वांबू पाण्यांत रुतून नाव पुढें ढकलतात त्यास उद्देशून, ६·३१५; तारुं लागे, बंदरास लागतें, १३·१०८१; तूझें आह्मीं काइ लागों ११·५४२; दीपु लागे, दिवा पेटेल काय?, ९·४९३; दीस लागलेयां, परत येण्यास जास्त दिवस लागले तर, १३·३२६; दूण लागली, दुप्पट झाले, १६·२५३; धारा लागलिया १४·३८६; नख अंबरा लागैल, खुपेल या भीतीनें, १३·२८१; पाठिं लागे १३·५४१, पाठी(ठीं) – १५·३९, पाठीं लागतां १८·९३८; पिसें लागें(गे) २·९३, पिसें लागलें होतें ११·५९, पीसें लागलें आहे ११·१७२; फावा जावों लागे ७·१८६, फावों लागे ९·४९; फुलीं लागले, फुलांत गुंग झालेले, १५·२९१; ब्रह्माचिये अभिवानीं कां लागे, ब्रह्मावर आसक्ति कशी जडेल?, १८·६३; भरीं लागला, दंश झाला या अर्थी, २·७१; मोक्षिं लागावेया-चिया आशा ७·८७; रूपा छाया लागली १३·९५५; लग्न लागलें १८·१५६२; – लागोनि ६·४७०; लांकण लागे १४·१५१; वन्हि लागला १·२५७, – लागे १८·४०८, १८·११६१; वर्मी हान लागे १३·२६४; वाटिं लागलिया आहाति ११·४१५, वाटे लाग ९·५११, – लागति १७·३५५, – लागला ६·४३१, – लागे ८·२५१; वाति ही लागे १७·१४१; वायकांड लागे १८·१०३; वारा वाजों लागे १५·१६२, – झणें लागैल ८·१३०; विस्फुलिंगु इंधना लागे २·३२९; वेलु लागला ११·४९५, – लागे १३·३३५, १८·९९४; श्रवणीं लागत खेऊं १८·१७२३; सावेरीचे(चें) वन लागलें १८·५७३; स्वार्थी लागलें, स्वार्थाला जें जें पोषक होईल, १६·३०९; हों चि लागति ८·२०, – लागे ६·११०, १८·१३००, हों लागे ८·७३, ९·५०७, ११·४११, १४·१५४, १७·६५; होआवी लागे १४·३६९, – वें लागे ६·२४, हृदइं – ६·४९०; निगाला...लागला १४·३८१; नोहिजे... लागिजे १७·१७; वीजिला...लागला १३·७१९; न सहित आलेलीं लागणें चीं रूपें:— न लगतां १३·५४५; न लगति १०·१५९; वांझोलें न लागति १०·३०८, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'न लगती' १०·३३३; न लगती ११·५०२, १३·११३१(१), १८·१०६९; नलगा ९·४२७; न लगावा तेथ लागु १३·७७४; न लगावें १३·५४, १३·७७२; न लगे १·८३, ६·२७, ६·८३, ६·२७०, ९·२११(१,२), ९·१२५, १०·१०६, ११·४६३, ११·४९३, १२·१६६, १२·२०६, १३·४७९, १३·६२९, १३·८४३, १४·३७४, १८·१११, १८·६८४, १८·१२२०, १८·१७२२; कसे न लगे १८·३७३, नाखि – १२·४१, वाति – १७·३०९, विवेकाचा तागा – ७·८८, हाता – १८·५३२; नलगे २·३०, २·१५६, ५·२२, ७·१५३; न लगैल ६·१५०; लागणेयां(या) देखिलें, उत्कट इच्छा आहे असा पाहिला, ९·२३०, ज्ञानदेवी – 'लागटा', कुंटे – 'लागट' ९·२३१; लागतें, संबंध, आक्षेपाचें लागतें १३·३२७, क्रियेचें – १३·५९४.

लागि–गी—करितां, साठीं, संबंधीं, कारणामुळें. हे शब्द इतर शब्दांस जोडून किंवा सुटे आलेले आहेत. लागि—परि सर्वप्राणें मज चि लागि। आराइले॥ १·११०. मग चंद्र चेंडुवा लागि मागावा। ११·५७१. तरि पुण्या लागि प्रवृत्ति। पापा लागि निवृत्ति। १६·२७९. तो दीपु प्रभे लागि। द्वेषु करी काई॥ १८·२१८. इया लागि १८·१४५५, १८·१६९९, इया चि – २·४९, एआ – ६·४१६, एया – ९·१९, ९·४०, ९·१७१, ९·३७७, ९·४१६, ९·४७०, ९·४८६, १०·२८०, १०·२९३, ११·५४९, ११·५८३, १३·७०, १३·८७६, १३·१०५०, १५·२२३, – चि

विश्वलाघवा, तूं सूत्री विश्वलाघवा। ११·४९६, विश्वाचें सोंग घेणारा सूत्रधार; **लाघवि**—ऐसें आपें आपु लाघविया। नमो तूज॥ १४·६, कां लाघविचे विचित्र। विनोद ते॥ १८·७९४, ज्ञानदेवी–'लाघवियाचे', कुंटे–'लाघवीयाचे' १८·७९७; **ब्रह्मगोल लाघवी,** हे शब्द जोडून घ्यावे, १३·१०२१.

लांच—स्वार्थ साधण्याकरतां दिलेलें गुप्त धन. १८·७४०. **लांचकर,** लांच खाणारा, लांचकरु ह्मणौनि कोलिसा। कामु केला॥ १३·२६, **काम** (३) पहा. **लांचवणें,** चट लागणें, सवकणें. **गुणीं लांचवलां,** गुण वर्णन करण्यास चटावलों म्हणून, १६·३०; **सुखें लांचावलेयां(या) साहावैल कां,** आत्मसुखाला चटावलेल्या अर्जुनाला संवाद थांबणें सहन होईल काय?, १८·८१.

लाजणें—नेहमींच्या अर्थी, शरम वाटणें, भीड वाटणें, विनयानें असमर्थ होणें. इये लाजसि ना घोरीं। कर्मीं सूतां॥ ३·३. लाजिलों बाखाणुं न निगे। देखौनि जेयातें॥ ९·२१. ११·५५८, १३·६७१, १६·१७७, १६·२०३, १८·१६. **लाजिलें ऐसें ठाके** १५·४०२; **वानणां लाजें** १८·१२; **न लजे** १८·१३४१, १८·१३९३; **न लजें** ९·३३६, १२·८६; **लाजणें**—प्रीतिची जाति लाजणें। आठवों नेदी॥ १८·१३६०, १६·१७९; **लाजवणें**—आवडि म्हणौनि न लजवी। ६·१२४; **लाज**—लाजा कंदर्पु रिगाला शरण। तैसिं सुंदरें रूपें॥ ११·१३७, १३·५४२, १६·१७५, १६·१८१; **लाजेचा पेंडवला** १३·६९४; **लाज नेणवे** ७·१०१; **लाजा कदर्थिजे** १६·१७४; **लाजिरवाणें** ९·३२६, **लाजीरवाणें** १६·१७६, १६·१८०.

लाट—(१) पाण्याचा तरंग, लहरी. ७·७२, १३·८०३. **जन्मृत्युचां (जन्ममृत्युचां) लाटीं** १२·८७. (२) बळवान, जोरकस. ऐसा स्वयंभु जो जीव लाढु। सावायें विण उद्भडु। १८·८५४, ज्ञानदेवी–'जीव लाढु', कुंटे–'जीवें लाठ' १८·८५७.

लाठी—(१) काठी. जो लाठी ऐसा न लवे। १३·७२४. (२) **बळवान.** द्वैत जेणें उठी। अविद्या जेणें लाठी। १३·११३, दांडगी या अर्थी.

लाठेपण—बळ, शौर्य. **लाठेपणाचा आवो** २·९; **लाठेपणें** २·२१९.

लाडैजणें—लडिवाळपणा करणें. तैसें संत माहियर माझें। तुह्मि मीनलेयां मीं लाडैजे(जें)। १५·५६४.

लाढु—हा पाठ **लागु** असा घ्यावा. ११·६७३, **भार** पहा, ज्ञानदेवी, कुंटे–'लाग' ११·६८३.

लाणि-णी—शेवट, मर्यादा. **लाणि** २·२४२, ३·१६६. **लाणिचें खागें,** अखेरचें निवासस्थान, ९·४६६; **कर्मांची लाणि** ४·१५९, **जाणणे-यांसि**–८·९८; **लाणि करूनि** १८·१४४४. **लाणी**—आणि समुद्रीं वोघांचें जाणें। सरे लाणी पासि धावणें। १८·४७२.

लाणें—कापणें, तोडणें. **लाइलें,** 'हकालिलें' (राजवाडे), १३·७२८. **लाणें**—सिताराचां रागीं लाणें। सीस चि जैसें॥ १८·१७७.

लात—नेहमींच्या अर्थी, दुगाण्या. खरी टेंकों नेंदी उडे। लातौनि फोडी नाकाडें। १३·७०४, दुगाण्यांनीं.

लाधणें—मिळणें, प्राप्त होणें. पैं लाधलेयां अर्जुना। मेरु ही आवडे साना। ११·६६५, मिळाल्यानंतर मेरु एवढा पर्वत ही लहान वाटतो, त्याचें महत्त्व रहात नाहीं. एवं गुरुक्रमें लाधलें। समाधिधन जें आपुलें। १८·१७४२. ६·४८८, १०·१३१, ११·५९२, ११·६००, १८·१३७७, १८·१४७६, १८·१५८९. **लाधलेनि आत्मबोधें** १८·१५४९, – **सौरसें** ९·३१६; **वानुं लाधलेंति,** वर्णन करण्यास आरंभ केला, १६·३१, ज्ञानदेवी–'वानूं लाधलां', कुंटे–'वानूं लाधलों' १६·३१.

लांब—नेहमींच्या अर्थी. **चक्षु लांब तें कांडें** १५·१०१. **लांबिजति**—बांधें लांबिजति जालु। आपणपां चि॥ १७·२५५, लांब उभें टांगणें (राजवाडे), गळाचें बंधन घातल्यावर, शरीराचे अवयव स्वतःच भाजून घेतात, ज्ञानदेवी–आंग जाळिती इंगळ। जळतभितां॥ १७·२५६, कुंटे प्रतींत असाच पाठ आहे, 'जळतमीतां' याचा अर्थ कुंटे यांनीं काष्ठ असा दिला आहे.

लांबा—भाताचें रोप, पीक. लांबा उगवे आगरीं। विभवश्रियेचां॥ ६·४४२. **लांबे राजागर,** भाताचीं

पिकें व उत्तम भाग, १८·९३.

लाभ—प्राप्ति. जेथ तो श्रीवल्लभु । जेथ तो भक्तकदंबु । जेथ सुखें तेथ लाभु । मंगलांचा ॥ १८·१६३६. १·२०९, १·२३९, २·२२६ (१), ६·१०४, ११·६९२, १३·१२९, १३·४४८, १५·५०९, १६·३४८, १६·४४१, १८·६०६, १८·८७७, १८·१२१० (१,२), १८·१२५३, १८·१५६०. **लाभाचिआ आशा** ६·४७२, **–चा उपावो** १६·५१, **–ची गोठी** ८·२३०, **–चा तोषु** ११·६००; **लाभमात्रें** १४·१४९; **आत्मलाभ, आत्मा (१) पहा; कर्त्तव्याचा लाभु** १८·४९९; **क्षीराब्धिलाभ** १८·७८५; **ज्ञानलाभ** १३·६२४, **तृप्ति –** १८·११९, **देह –** १८·२४०, **मोक्ष –** १८·८९७, १८·९१८; **यथालाभें** १२·२०९ (१); **वैराग्य-लाभ** १८·९९५, **शुक्ति –,** तोडिला परिसु बांधला गळां । शुक्तिलाभें ॥ ९·६०, **सुख –** १८·१६०३, **सिद्धप्रज्ञेचेनि लाभें** ६·४५२; **हाणि लाभु** १३·७९०, **हानि–** १६·७८; **अलाभ** १२·२०९ (२), १४·२२८, **लाभालाभ** २·२२६(२); **दुर्लभ –** ऐसें जें पद । दुर्लभ आणि अगाध । ८·१०५, २·१४८, २·२३९, २·२४१, **अति –,** महात्म्यास उद्देशून, ७·१३४; **सुलभ** २·२४७, ६·१७४, ९·५१, **सूलभू** ८·१३७.

लाभणें—मिळणें. जेथिचिया कृपा लाभे वरु । तेथ चि मनें व्यभिचारु । तरि काइ भी भस्मासुरु । अर्जुनु ह्मणे ॥ २·३८. म्हणौनि अंतरिं ज्ञान होआवें । मग बाह्य लाभैल स्वभावें । १३·४७१. ९·४३७, ९·४४३ (भे), १०·७, १०·३०, १२·२६, १५·५३६, १५·५५७, १६·४३५, १७·२७, १७·३७९, १८·१४१, १८·२४५, १८·३९४, १८·९९०, १८·९९२; १८·११२२, १८·१२२०, १८·१२२२, १८·१७४९. **न सहित आलेलीं लाभणें चीं रूपें, यांपैकीं कांहीं लभणें चीं असणें संभवतें**—कां अपुष्प मकरंदु । न लभे जैसा ॥ १६·२७४, १८·१९३, १८·१६७८; **शुद्धि न लभे** ९·४९९; **न लभें** ११·१६, १३·३२१; **लब्ध, मिळालेलें, श्रीगुरुकृपालब्धीं** १८·९७८; **श्रीगुरुसंप्रदायलब्धें** १८·१४३६;

लभ्य, मिळण्यास योग्य, **सर्वशास्त्रैकलभ्य** १५·५३७.

लाल—लाळ, तीव्र इच्छेनें तोंडाला सुटलेलें पाणी. वमिलेया अन्ना । लाल न घोंटी रसना । १३·५१२. १३·५६६. **आशेचिये लाले** ९·१८०.

लालणें—लाड करणें, पालन करणें. तैसीं प्राप्तें हीं पुरुषें । इंद्रियें लालिलिं जरि कवतिकें । तरि आक्रमिला देहदुःखें । संसारिकें ॥ २·३५०. बहू ललां लालिलां तुह्मीं । ११·५७३. ३·१९८, १६·१३. **महावनें लाला(वा)वीं** १४·२३१; **लालन**—लालनीं मौ जैसें पुष्प । १६·१२२, **लालनि विषयविषाचां बांधि,** हा पाठ **लाउनि,** असा घ्यावा, १६·१८६.

लालसा—उत्कट इच्छा. १८·२९०. **लालस,** उत्कट इच्छा करणारा, एकें पालनशीलें लालसें । ११·१३०, प्रीतियुक्त (कुंटे).

लाव–लांव—हडळ. **लाव**—जें लावेचा कलवला । ८·१४५. **लांव**—ते वाचा नव्हति सुंदर । लांवा चि कां तिया ॥ १६·१२१.

लावणें—जोडणें, जुळविणें, लागवड करणें, हांकून देणें, पेटविणें, बंद करणें. या क्रियापदाचे इतर अनेक उपयोग केलेले आहेत, त्यांपैकीं कांहीं येथें दिले आहेत. देखें इंद्रियीं कामु असे । तो लावी सुख दुरासे । ३·२०८. सुखाची लाविती । लाखौली जीवा ॥ ६·४९३. तूं करणें न करणें दोन्हीं । लाउनि प्रकृतिचां मानीं । प्रकृति ही कां आधीनि । हृदयस्था जेया ॥ १८·१३०९. तैसी पाठाची ते वाटी । लाविजे ना जंव वोंठीं । १८·१६७१. ३·१७२, ६·४९, १८·५००. **अग्नि लाउनि** २·२५१, **–लाविला** ३·२००; **आराम लावितां** १८·१७५७, **आराम(२) पहा; उद्यानें लावीं** १२·१३; **कवाडा लाउनि** १२·४८; **कांटि लाविली** ९·२१२; **कानीं लाउं** १८·१३९५; **कान्ही लाउनि,** दावें बांधून, १४·१५७; **कासे लाविले** १२·१०; **गांठी लाउनि** ९·४६; **गोडी लाविती** १८·५७०; **चाड लावी** ६·४१४; **झाड लाविलें** ११·१९, **झाडें लाविसि** ११·५७०; **टीला लाविजे** १८·२२१; **डौंडिचें(चे) तोंडीं लावी,** प्रसिद्ध करतो, १८·६००; **तटें लाविलीं** १८·१०११; **तोंडीं लावीति,** बळी देतात,

१७·९६; दीपुं(पु) लावी १७·८७, दीपें दीपु लाविजे ९·४२४, –लाविला १८·१४१२, दीवा लावी १८·३५५; दूध लाविजे, मुळाशीं दूध घालावें, १८·५९३; पाणी(णी) लाविलेयां १६·१२४; पिंसें लाविलें १०·२६७; पूंस लाउनि, उडवून, घालवून देऊन, १३·२३३; भेरी निसाण लाउनि, वाजवून, १६·३८७; महावनें लाला(वा)वीं १४·२३१; मुक्ताफळें प्राणें लाविजति १५·३६३; मुदी लावीं, शिक्का मार, १८·२७; मुद्रा लावावेया १०·३१; मोहरे लावावें, सरळ मार्गाला लावावें, ३·१६९, – लाविलें ६·४१८, मोहोर लावि(विं) ८·८१; रंगु लावित ११·५९०; रोपें लाविलीं नाहिं ६·३९९; लाउनियां सांडी, टाकून देतो, १३·५८७; वंगु लावावा १०·२८९; वाचेचिये वाटे लावीं १८·१३४८; वांसुरवां दावें लाविलें १३·३७७; वेधु लावी १३·४१०, वेधीं लावीति १३·९६३; सिचडी लावावेया १४·६०; हात लाउनि, हात घालून, १३·२२९, हातीं लाविला, स्वतः पेटवला, ९·३८७, हातु लावी १८·४५३; लावणें—आड लावणें ६·११४; न सहित आलेलीं लावणें चीं रूपें—न लविजे, सांधें सूर्याचां घरीं। काइ प्रकाशु वातिवेन्हीं। किं न लविजे चि तरि आंधारीं। कोंडैल तो ॥ २·३६०, वात, दिवा लावला नाहीं तर; न लवितां १८·४२६; न लवी १८·१२३, १८·४५२, १८·१७२३; न लवीसि ११·३९२; लावणी—लावण्याची क्रिया, रोपणी, गणना, विवेका वेलीची (विवेकवेलीची) लावणी। होंदे (हों दे) सेव ॥ १२·१२, १२·१९८, १६·६२; कर्मलतांची लावणी १८·३११; दिवेलावणी १३·९२७, १५·३८१; कल्पतरूची निर्विकल्पलावणी १८·१६५५; हरिषलतांची लावणी ११·६६२.

लावण्य—सौंदर्य, शोभा. अल्गे फलभार। लावण्येंसीं ॥ ३·१००. तैसें देशियेचें लावण्य। हरौनि रसां आणिजैल तारुण्य। १०·४६. लावण्याची देव १·४, – नव्हाळी १·४२; लावण्यांचीं निधानें ११·१९४; उन्मनियेचें लावण्य, मन लय पावल्यावर वाटणारा आनंद, ६·३२०; लावण्यगुणयुवती ४·२१५; लावण्यरत्नभांडार १·३१; लावण्यसाकारें, आकार पाहतां सौंदर्याचींच बनलेलीं, ११·१३८; गुणलावण्यें आथि, गुण व लावण्य यांनीं संपन्न, १·१८६.

लांसि—भाटी, मांजरी. पैं मोहाचेनि सांगडें। लांसि पीलें धरी तोंडें। तेथ दातांचें आगरडें। जैसें लागे ॥ १३·२५१, दांतांनीं हलकेच धरते, दांत लागत नाहींत, यास उद्देशून.

लांसें—डाग, कलंक, दोष. त्रिविधपणांचें लांसें १७·७३, यावर १७·६४ ते १७·७५ पहा.

लास्य—नृत्य. वानांगिचा लास्यविलासु। जो हा जगद्रूपु आभासु। १७·८, माया हीच स्त्री, तिची नृत्यक्रीडा हाच जगद्रूपी आभास.

लाहणें–लाहाणें—मिळणें, प्राप्त होणें, इच्छा करणें. संदर्भानुसार निरनिराळ्या अर्थीं हे शब्द योजलेले आहेत, त्यांपैकीं कांहीं उदाहरणें दिलीं आहेत. कांहीं शब्दरूपांत मूळ शब्द लाहणें किंवा लाहाणें असणें संभवतें, म्हणून या शब्दांचे विभाग पाडले नाहींत. कां मृत ही जीवित लाहे। अमृतसिद्धी ॥ १·७७. ह्मणौनि मीं प्रवर्तों लाहें। ग्रंथीं इये॥ १·७९. क्षत्रिं बहुत पुण्य कीजे। तैं जूझ ऐसें लाहिजे। २·१९४. तैसा गुरु प्रसन्न होए। शिष्यु विद्या ही किर लाहे। १८·१४७४. १·६६, ५·१०, ५·१७, ६·४५५, ८·२४४, ९·५५, ९·३७६, ९·४५०, ११·३५०, १३·१३१, १३·४४८, १३·७६४, १३·१००९, १३·१०७०, १४·२१७, १४·२२३, १४·२५७, १५·१०, १५·१७, १५·३२, १६·३, १६·५६, १६·२७५, १६·४३७, १७·१६, १७·३१९, १८·१६, १८·६६, १८·७९, १८·११३, १८·१७३, १८·५२४, १८·५९६, १८·६५६, १८·७०३, १८·९१७, १८·९५०, १८·१००१, १८·११०५, १८·१२५३, १८·१३७४, १८·१५२४, १८·१५२६, १८·१७०३. लाए—पैं भीके परीतें न लाए। १८·६०५, अतींद्रिय लाहिजे ६·३३; आश्रयो ...ल(ला)हांसील १८·१३५२, ज्ञानदेवी – 'लाहासी', कुंटे – 'लाहसी' १८·१३६१; गीतार्थु ह्मणों लाहें, गीतार्थ सांगण्याचें सामर्थ्य

लाभलें आहे, १३·११६०; गीतेचां गाणांवाणां तो लाहे १८·१५१७, गाणावाणा पहा; जवळीक लाहे ९·१०८; देहें लाहिजति १८·२४२; नांव लाहे ६·३०१, १८·३३६; निंदा ही करूं लाहाती ३·१९६; निर्वी लाहुनि, (योगाचें) फळ प्राप्त करून घेऊन या अर्थी, ८·२१९; पावो सीतळ लाहे, पायांना थंडावा मिळतो तो, १६·१५९; बोलों लाहांति ७·१९३; महत्वाची फरारी लाहांति १८·२८९; मोक्षु लाहिजे १२·१७६; वांछिल तें तें लाहो १८·१७७४; वोल्हायों लाहों ९·५; शास्त्रांचे डोळे लाहे १८·३६८; सींव टाकूं लाहे, वेशीवर पोहोंचतो, १८·८९५; सुखें पूर्सो लाहासि १४·३२४; लाहे तैं सरे १७·३२०; न सहित आलेलीं कांहीं रूपें—न लाहांती १७·३९, —लाहासि १३·१०५४, —लाहे, देखां प्राप्त ही न लाहे। भोग भोगुं॥ ३·१०८, ९·४४८, १४·२३३, १६·४४६, १६·४४७; लाह—प्राप्ति, शांतिचेनि लाहें होतें १८·१०८३, हा अपपाठ असणें संभवतें, ज्ञानदेवी—'शांतीचेनि लवलाहें होत,' कुंटे—'शांतिचेनि लाहे होतें' १८·१०८९; लाहा, तीव्र इच्छा व त्यामुळें होणारी घाई, ७·१८६; लाहातलाहात, कोंवळी, लुसलुशीत, १५·१९२, ज्ञानदेवी—'लाहलाहात', कुंटे—'पाल्हाजत' १५·१९४; लाहालाहात, अत्युत्कंठित (राजवाडे), १३·३९८; लाहणा—मिळणारा, प्राप्त होणारा, अनुभवु लाहणा आइता। १३·१०४३, लाहाणां—आतां गुरुशिष्यां दोहीं। स्नेहो लाहाणां॥ १६·४६, प्रेम लाभणार या अर्थी, ज्ञानदेवी, कुंटे—'लाहणा' १६·४६; ल्हाणें—मानूं न ल्हाए १८·३८३; स्वप्न साच हों ल्हाए १८·३८५; मागुं न ल्हातां १८·८८६; पव्हों न ल्हांति १८·१६९७; ल्हाये—जावो (वों) न ल्हाये ११·३८८, बाहिरा निगों न—१३·४११.

लाहरी—हा पाठ लहरी असणें संभवतें, विषाचा आवेग. २·७१, ११·५४, ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींत या दोन्ही संदर्भांत 'लहरी' असा पाठ आहे.

लाहान—लहान. ९·१०६, १४·३८३, १८·५४४.

लिंग—चिन्ह, स्वरूप, पूज्य, दैवत, शिवलिंग. आणि बेलेंसि लिंगा धांवे। १३·८१९. तरि एक-रसाचें जी तूं लिंग। १८·२०. अंतर्ज्योतिचें लिंग ६·२५४; इहीं तिहीं लिंगीं १७·८१; इहीं लिंगीं १४·३९५; जियें लिंगें, जीं लक्षणें, १४·२४२; तामसाचें लिंग, खूण, १८·५४५, वैकुंठपीठिचें—१७·४६, शांतिचें जी—१६·१३५; लिंगु जाला, पूजनीय झाला, ११·१०३; लिंगा पात्र जाली १८·३३५; लिंग कां प्रतिमा १७·२०३; लिंगदेहकमळाचां पोटीं १६·४; लिंगभेद, पूज्य माणसांचा उच्छेद, २·३१; आत्मलिंग, स्वतःच्या पावित्र्यास उद्देशून, आत्मलिंगातें शिवणें, स्वतःची शपथ घेणें, १८·१३६०; आराध्यलिंग, पूजनीय देव, १०·३, १७·१७; गुरुलिंग १३·३८६, १८·१५५५, गुरुनें लिंगा मराडा होए १३·३८९; दानलिंग, दानांचें चिन्ह, १७·२६३; परत्म(परमात्म)लिंग ६·३०५, पर-मात्मलिंग १८·६३२, यथा—, योग्य लक्षणांसह, १८·७२९, शून्य— ६·२७३, श्रीगुरु—१८·१७६०.

लिगटणें—चिकटणें. अंतष्करणें मज लिगटलें। ८·१२४.

लिपणें—दडून राहणें. लिपे—विसांवां(वा) तेयां लिपे १६·४०९, हस्तलिखित माडगांवकर प्रतींत 'विपें' असा पाठ या संदर्भात आहे, ज्ञानदेवी, कुंटे—'तयां नाटोपे' १६·४११.

लिंपणें-लींपणें—आच्छादणें, माखणें, माखला जाणें, दोष लागणें. लिंपणें—एथ कर्में तो चि लिंपे। जो गुणसंभ्रमें घेपे। प्रकृतिचेनि आटोपें। वर्त्ततु असे॥ ३·१८०. षडरितू येतां आकाशें। लिंपिजे चि ना जैसें। तेवि वैषम्य मानसें। जाणिजे चि नां॥ १४·३६१. संगदोषें लिंपतु काइ २·३३३; लिप्त १३·१११५, वि—२·४९; लिंपवणें—बुद्धितें लिंपवी काइ १८·४४९. लींपणें—द्वेष्यभावादि-मळीं लींपे चि ना १०·२२७; न सहित आलेलीं लिंपणें चीं रूपें, यांतील कांहीं लींपणें चीं रूपें असणें संभवतें—देहीं देहें न लिंपे १३·१११३, मळीं न लिंपिजे १८·१३९८; मोहमळें न लिंपे ३·७१; हातुपाऊं न लिंपे ५·७७.

लिहिणें—नेहमींच्या अर्थी. आगा जगाचीं शुभाशुभें लिहिति । प्राणांचा उग(गा)णां घेति । मग केलेया अनुरूप देंती । स्वर्गमोक्षु जे ॥ १०.२२५. १७.४२. **जैसा मोक्षाचिया आंगा लिहिला** १२.१८४; **विश्वाचां वाक्पटिं लिहुनि घालीं** ११.४७६; **लिहिलें**—लेख, दोषांचें लिहिलें फेडीं । ४.५१, ज्ञानदेवी–'लिहिलीं फोडीं', कुंटे–'लिहिलीं फाडीं' ४.५२; **लल्हाटिचें लिहिलें न मोडे** १८.१०१; **लिही**–लेख, **द्वैताची लिही सरे** १३.९३३; **लीहुनु**–गीता लीहुनु वाहाणें । पुस्तकमीखें ॥ १८.१४५१, ज्ञानदेवी–'लिहुनि' कुंटे–'लिहोनि' १८.१४६१.

लीन—नम्र, विनयशील, समाविष्ट. **लीनें केलीं**, एकजीव या अर्थी, १८.१०९४; **लीनता**, **तत्** शब्दास जोडून, तत् पहा; **सुलीनता**, **सुलीनतेचिये तूलिये**, पूर्ण नम्रतेच्या गादीवर, १३.४३.

लीपि—लिखाण. **सुखाची लीपि पूसिली** ३.२४९.

लीला—खेळ, क्रीडा. जेयां भक्तिची येतुली प्रीति । जे कैवल्यातें पर्‍हां सर ह्मणति । जियांचिये लीले माझि नीति । जियाली दीसे ॥ ९.१९१. ११.१४५, १७.३२, १८.३४७. **लीलाकमलें खेळणें**, लीलेनें कमळाशीं खेळणें, १३.२८४; **कोपप्रसादलीला**, क्रोधाची व कृपेची लीला, ११.३०६; **जनलीलाविलासें** ११.१३०; **लीला**, **लीलेनें**, सहज, जगा आदि प्रलयो दोन्हीं । लीला चि करिसी ॥ १७.५, **लीला धनुष उचलिलें** १.१६८, –**चि नाशिलीं** १०.२६८, –**परजवें** १५.२३२, ज्ञानदेवी, कुंटे–'परजवे' १५.२५५,–**विदारतु** १.१६२; **स्वलीला** ९.४८३; **अवलीला**, याच अर्थी, जो कृपावसें अवलीला । रक्षील आतां ॥ २.७३, १.३७, १.१४३, ६.४५६, १८.२२१;–**लील**, शब्दास जोडून, लीला करणारा, ज्याला लीला प्रिय आहे असा, **लक्ष्मीलील** १०.२५२; **ललनलील**, पालन करण्याची ज्याची लीला आहे असा, १०.२; **लोकललनलील** १२.२३३, **ललणें** (२) पहा.

लुगडें—वस्त्र. वधुवरांचिये मीलणीं । जैसिं वर्‍ह(र्‍हा)डियां हिं लुगडीं लेणीं । ११.३. १८.१४०, १८.७३७.

लुंचणें—तोडणें, केंस उपटून काढणें. पाखंडाचेया कडे । नागिवें लुंचिति मुंडें । १३.२२.

लुंठणें—लोळणें, लोटांगण घालणें. देखिलिये वस्तू लुंठति । मी चि ह्मणौनि ॥ ९.२२१. नाना अवकाशु नभीं । लुंठतु जैसा ॥ १८.११४२. **लुंठवणें**—लुंठवीत काठी । पडिली जैसी ॥ १७.२०३, ज्ञानदेवी, कुंटे–'लोटिजे' १७.२०४.

लुब्ध—आसक्त. ३.१०३. **लुब्धक**, पारधी, तेवि सत्वें लुब्धकें । सुखज्ञानाचीं पाशिकें । वोढिजतां खुडुके । जैसा मृगु ॥ १४.१४७, सत्वगुणरूप पारध्याकडून सुख व ज्ञानाचे पाश ओढले जातात, मग हरणाप्रमाणें तो त्या पाशांत अडकतो. **त्रिगुणलुब्धकीं**, त्रिगुणरूपी पारध्यांकडून, १४.६४.

लुलुलित—लुसलुशीत, कोंवळें. १५.९८.

लूति—लूत, एक त्वचा रोग, कुष्ट. देहाची लूति जींति । १३.७३०, शरीराला झालेलें कुष्ट प्रत्यक्ष दिसत असतां.

लूसणें—विसकटणें. **चोपि लूसिली** ३.२४९, **चोपि** पहा.

लेंक–लेंकी–लेंकरुं—मुलगा, मुलगी, मूल. **लेंक**—जैसें बापें जोडिलें लेंका । १८.८२३. **लेंकी**—जैसा बापु नातले लेंकी । १८.२०४, जसा बाप आपल्या मुलीवर विषयवासना धरीत नाहीं तसा. **लेंकरुं**–**लेंकरुं प्रसवली** १४.१०५; **लेंकुरुं**—**नंदाचें... लेंकुरुं** १०.१९२; **लेंकुरुवाचेनि बोलें** ९.१९; **लेंकुरुवें**, मुलें, १५.२१५; **लेंकुरुपणें** ११.३५.

लेखणें—गणतींत धरणें, समजणें, मोजणें, मापणें. कृष्णा ह्मणौनि हाकारिजे । यादवपणें तूतें लेखिजे । ११.५४६. **इहिकिचें भोगणें लेखी** १३.५१९; **न लेखी** १८.१०१९; **नलेखितां** १३.२५८; **लेखणिये**, गणतींत, जेथ स्वर्गसुख लेखणिये नाहीं । २.३६४; **लेख**—मोजमाप, आकार, मर्यादा, लिहिलेला मजकूर. तें लेखें तरि मियां तुरंबावें । परि मुखीं चिं(चि) घालीं ॥ ९.३८०, सातें शतें श्लोक । अध्यायां अठरांचे लेख । १८.५७, १८.१४३७, १८.१६७२; **लेख चढे**, फुलें व फुलांचे सर मोजतां येतील, १८.५६, –**धरी**, त्याची गणति प्रकृतिच ठेवते, ७.२५, –**नाहिं** १०.२७७, १०.२७९, ११.५८१, –**नेणिजे**,

गणति नाहीं, ८·२२, – **सरलेयां** १३·९३२, **आंख** पहा, – **होईल,** मोजतां येतील, १०·२७६; **लेखा आणी,** आकार देते, करून दाखवते, १३·९८०, पाणी वळणावर आणील या अर्थी, १८·१२७९; **लेखा नेए** १५·४८; **आंखें लेखें,** हिशेब करून, टिपणें करून, लिहून, १३·८४३; **दानलेखिं,** दानाच्या गणतींत, १८·३७०.

लेंडी—लहान ओहोळ. लेंडिये आला लोंढा। न मनी वालुवेचा वरंडा। १३·६९२.

लेणें—(क्रि.) धारण करणें, अंगावर घालणें. **ले**—ऐसा देहीं देहा वेगळा। ले तृष्णेचिया सांखळा। १४·१७१. **वैराग्य दिव्यांजन जीवें ले** १८·९००; **व्यासोक्तिकुसुममाला ले** १८·१६८९; **न फेडित ले,** अखंड धारण करतो, १८·८४९; **न ले**—**चंदनाचे खोडे न ले** १८·८९४; **न लै**—**वाहाणां न लै चि,** पादत्राणें घालीत नाहीं, आशेस उद्देशून, ७·१२६, ज्ञानदेवी–'न ले चि', कुंटे–'न लेचि' ७·१२९; **लेइजे**—जैसें वज्र-कवच लेइजे। मग शस्त्रा(स्त्रां)चा वरिषाऊ साहिजे। २·२३२, **चिंतामणि लेइजे** ११·६१६; **लेइला-ली-लें**—लेइला मोतियांची कडियाली। आवडे तैसा॥ ९·५२४, **आर्त्तिचें लेणें लेइला** ११·१५३; **भूषणं लेइलें असे,** १८·१४९१; **लेणिं लेइली असे** १८·१४४०; **संयतिचीं लेणीं लेइले** ९·१९२; **श्रिंगारु... देऊ आपणपें लेइला** ११·२१०; **ना लेइलें,** शृंगार केला नाहीं, १८·१७१७; **लेइलासि**—**मुकुट लेइलासि** ११·२८९; **वाणे परिची आंगी लेइलासि** ११·२७९; **लेउनि**—दुःख लेउनि सुखाची आंगीं। सलित जगातें॥ ९·४९७, **अक्षरें लेउनि** १०·६१; **आडवस्त्र –,** पडदा पुढें लावून, १८·१२९४, **लेणीं**–१८·६, **लेणें**–१८·१५०४; **लेउनियां**—**तास लेउनियां** ११·५७२, **तास** पहा; **लेतें,** धारण करणारें, अनर्घ्य रत्न हातु चढे। तैं भांगाराची वोढि पडे। दोन्हीं जालीं तरि न जोडे। लेतें आंग॥ १७·२६७, अमोलिक रत्न मिळालें, तर सोन्याची टंचाई पडते, हीं दोन्हीं मिळालीं तरी अलंकार घालण्यास योग्य असे शरीराचे अवयव मिळत नाहींत; **लें(ले)तेयाचेनि भावें,** (सोन्याहून वेगळे असे जे अलंकार दिसतात ते) दागिने घालणाराच्या दृष्टीनें आहेत, ९·७६; **लेयाविया**—अलंकार घालण्यासाठीं, परब्रह्म आपुलेनि आंगें। लेयाविया आपण चि जाला जिथें अनेगें। तिये लेणीं मीं सांवें। काइसेया सारिखि॥ ११·२०८, **लेयावेया** १७·३४५; **लेणें**—धारण करणें, माझें नृसिंहत्व लेणें। जेयाचिये महिमे॥ ९·४४६; **लेववणें**—**लेववं,** लेववं सुकुमारें। पदें तियें॥ १५·४, **इया दोन्ही पाउवां श्रीचरण लेववं** १५·८; **गुणाचीं(चीं) लेणीं लेववं** १२·२२०; **लेववि**—**स्तोत्रांचें लेणें लेववि** १६·२१; **लेवविजे**—**बालक लेणें लेवविजे,** मुलाच्या आंगावर दागिने घातले तर, १०·५७; **लेववी** १४·१०७; **लेववीन** १४·१८.

लेणें—(ना.) भूषण, अलंकार. लेणेयांसि हें लेणें। केहीं आहे॥ ९·१०. जरि सोनें लेणें होउनि घडे। तऱ्हीं तेयाचें सोनेपण न मोडे। ९·७६. जैसें आंगिचेनि सौंदर्यपणें। लेणेयांसि आंग चि होये लेणें। १०·४३. ९·३८५, १०·५७, ११·१५३, ११·२०८, ११·६३४, १४·१०७, १५·३०१, १५·५२८(१), १७·२५, १८·२४, १८·९५, १८·५०५, १८·५३१, १८·१००३, १८·१४४०, १८·१५०४, १८·१७१७. **लेणेयांचे ठसे,** दागिन्यांचे आकार, १८·११०३; **गुंजांचें लेणें** १८·११३९; **गुणाचीं लेणीं** १२·२२०(चीं), १३·४१२; **जाइंयांचें लेणें,** उसना मागून आणलेला दागिना, परत द्यावा लागतो यास उद्देशून, ९·४०८, ज्ञानदेवी–'जायांचें जेणें', कुंटे–'जायांचें जैसें लेणें' ९·४१२; **देशीकार लेणें** १८·१७८४, **पढियंतें**–१३·३४२, **ब्राह्मणाचें**– १८·८५१; **संदेहाचिं...लेणीं** १८·६८७; **संयतिचीं लेणीं** ९·१९२; **स्तोत्रांचें लेणें** १६·२१; **लुगडीं लेणीं** ११·३; **आंगाचें लेणें...मिरविसि** १७·७, **–लाधलें** ११·५९२, **आंगातें लेणिं पातलिं** १७·१७९, **आंगिं लेणिं मिरवी** १३·७०५; **साहित्यासि लेणें होंति** १०·४१; **बाललेणीं** १२·६; **लेणेपण**—लेणें सोनें चि जो जाणे। तो लेणेपण तें वाऊ(ऊ) ह्मणे। १५·५२८(२).

लेप—रंग, सारवण, उटी; रंगित चित्र किंवा बाहुलें; दोषकारक संसर्ग. आकाशा न लगे । लेपु जैसा ॥ १२·२०३. तेथ शुद्धिचेया आशा । तो लेपु न मनावा जैसा । १७·१०७, दोष नाहींसा करण्याकरितां त्याला स्पर्श करावा लागला तर तो संसर्ग दोषकारक आहे असें मानूं नये. **लेवा हातिचें शस्त्र** १३·५३१; **आनंदचित्रिचें लेप** ६·२५६, **गुणत्रयादि—** २·२३६; **लेपाचे गमले** ११·४५९; **लेपु झांलौनियां** ६·४९, **झांलगें** पहा; **लेपासि स्नपन करणें** १३·७४४; **अनुलेपन** ११·२२१ (२); **निर्लेप—**ब्रह्म, जेयां(या)चें निर्लेपु अनुलेपन करी । जे निर्लेपु ही सर्वांगि धरी । ११·२२१ (१, ३), ज्याची उटी ब्रह्महि आंगास लावतें, दुसऱ्या चरणाचा पाठ ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींत 'जें अनंगही सर्वांगीं धरी' असा आहे, ११·२२५; ५·१५९.

लेवा—पुट. जैसें लेवे दीधले तमा । काजलाचे ॥ १६·३८८.

लेश-लेस—अगदीं थोडा भाग, कण. **लेश— उदकलेश** ९·३८९, **कर्म—** ३·५, **पुण्य—** ९·३२४, **भ्रांति—** ३·१२४, **सुख—** १८·७७३. **लेस—अमृताचा लेसु** २·२४०, **अमृतलेसा लागि** ११·५७२; **ज्ञानलेसादोसें**, अल्पसें ज्ञान मिळावें म्हणून, १३·६३८; **विषाचा लेसु** २·३१९.

लेसां—हळूहळू, सहज, 'बरे रीतीनें', 'बऱ्या बोलानें' (राजवाडे). मग प्रमेयांचिया गांवा । लेसां जाइजो ॥ ७·२०४. १३·२२२. **वेगें आणि लेसां** १३·२४६.

लेहणें—(१) लिहिणें. **वोलि लेहे**, ओळी लिहितो, १३·३०७. (२) लावून घेणें, 'लेहे—चाटी' (राजवाडे). तैसी दशा माथें श्रवण वरि । सव लेहें ॥ १३·५५७, डोकें व कानांपर्यंत सर्व शरीराच्या भागांची तशी अवस्था होईल, ज्ञानदेवी— ते दशा मा या शिरीं । पावैल गा ॥, कुंटेंचा पाठ असाच आहे, 'पावेल' एवढाच फरक आहे, १३·५५९.

लै—**लेणें** (क्रि.) पहा.

लो—लय. जेव्हलि गगनीं लो मना । पवनें कीजे ॥ ५·१५४.

लोक—मनुष्य, जनता, जनव्यवहार, जग, निवासस्थान. अविट नाथिली आस्थाबुद्धि । विषयसुख त्रि परमावधी । जीउ तैसा उपाधि । आवडे लोकां ॥ ४·२०. जैसा नचलतेनि रवी । लोकु चले ॥ ८·१८५. जिये लोकिंचा चंद्रु क्षयरोगी । जेथ उदो होये अस्तवाचिया चि लागि । ९·४९७. हा जीतु ना नव्हे । लोकु कल्पी येणें भावें । तैसें जीणें होआवें । ऐसी आश ॥ १३·१९५. २·१५७, २·२०९, ३·१५३, ६·४४०, ९·३५९, ९·५०२ (२), १०·९३, १०·९४, १०·१०० (२), ११·२६१, ११·३४४, ११·३४५, ११·३९७, ११·४२०, ११·४३०, ११·४९५, १३·१८८, १३·३६०, १३·९७६, १३·१०११, १५·१२०, १६·६५, १६·३१७, १६·४६३, १७·२०४, १७·३३७, १७·३५२, १८·३१, १८·२८१, १८·४३७, १८·४४४, १८·४५५, १८·१६६१. **लोकाचेन आधारें** ५·९७; **लोकाचिं दर्शनें**, लोकांचें पाहणें, १५·३३४, **—चीं धवलारें** ३·२१८, **—चिया विविधा पूजा** १७·२४४; **आपुलालां लोकीं** ११·३२९; **पींसा लोकु** १५·१३७; **प्रकृतिचां लोकीं** १८·८१०, ज्ञानदेवी—'प्रकृतीचां आलोकीं', आभासांत या अर्थी, १८·८१३; **विचारपर लोक** २·१२५; **विविध लोक** १०·१००(१); **लोक आसंसीति** १२·२०४; **लोका एउनि** ९·४८८, **लोकिं येउनि**, लोकांनीं येऊन, १८·४३६; **लोकु कर्मैं बांधला** ३·८४; **लोकें गिविसावा** ३·२०३; **लोकाचिं बालें ग्रासिलिं** ११·४१२; **लोक पायवणियां मानु करिति**, चरणतीर्थास मान देतात, १२·२१३; **लोकु प्रकटवी**, सूर्यास उद्देशून, १३·११२१; **लोकांतें व्यापूनि** १०·१७०; **लोकानें न रंजी** १३·२०७; **लोकाचिया राहाटी होंतु** १८·३१०; **लोकु संहाशवेया** ११·४४६; **लोकु न सिणें(णे)** १२·१६६; **लोकाचल** ८·१५२; **लोकापवाद** १३·७९०; **लोकाकार** ११·१८८; **लोकोत्तर** १७·४७; **लोककृपालु** १२·२३९, **—चेष्टा** ९·१३०, **—चेष्टि** १५·३८५, **—त्रय** १·११६, १·१६५, ३·२४३, ४·२०४, ५·३६, १३·८५४, **लोकत्रयाकारु** २·१३४; **लोक दृष्टिसि (लोक-**

प्राणापानाचे लोंढे १८·७८१, मरणरसाचे– ११·३७३.

लोण—कुरवंडी. लोण करी सकळा । जीविताचें ॥ १३·४४०. लोण उतरिजे, ओवाळून टाकावें, ९·३७७; जीवें लोण करिति १३·१०३९; प्राणें लोण कीजे १२·१८९; सुखाचें लोण कीजताये १८·१०६३; शरीरें लोण कीजे १७·२०६.

लोथ—मोट. तैं गगनाची बांधावी । लोथ जेवि ॥ १०·२३९. तमाचिये लोथे संकल्पातें बांधौनियां १४·२५६.

लोपणें—नाहींसें होणें, दिसेनासें होणें, मावळणें. जैसा उदैला दिनकरु । लोपी नक्षत्रांतें ॥ १·१४४. तैसा स्वधर्मु जरि लोपला । तरि सर्व सुखाचा थारा मोडला । जैसा दीपासवें हारतला । प्रकाशु जाय ॥ ३·११०. जैसी शंका जात खेओ लोपे । सर्पपण माळेचें ॥ ९·७२. ना तरि आकाशाचिये खोंपे । वायु निवांतू चि लोपे । आणि तरंगता हारपे । जळिं जेवि ॥ ९·१०२. कां दोरी लोपतां सांपे(पें) । फारां होइजे ॥ १५·२७८. तेथ रज्जुज्ञानें लोपे । व्यालशंका ॥ १८·२२६. ७·५९, ९·३७५, ११·३९७, १३·९३, १३·११५२, १४·४६ (ती), १४·१२२, १४·१३१, १८·४३९, १८·१३८४. लोपला अभिचारु १६·३५८; लोपलें अभ्र ६·४७०; लोपली बाळदशा ६·२६०; उपाधि कृतकर्मांचां पोटीं लोपे १३·९४; घंटिका लोपे ६·२०८; यातायात लोपति २·२७८; योगु ...लोपला ४·२५; वंशजधर्म लोपे १·२४४; वारा लोपें (पे) १५·२३०; सत्व रज लोपूनि, तम वाढतो, १४·१९९; संभ्रमु लोपिला १·१५९; स्वप्न जाग्रती लोपूनि, सुषुप्ती येते, १४·१९७; लोपावें...उद्दीपावें १४·२९४; लोपे हारपे ६·२९३; लोपो...हारपो १३·१९७; हारपे ... लोपे—आणि सूर्याचेनि प्रतापें । कोडि ही नक्षत्रें हारपे । ना तो तऱ्हीं न लोपे । सचंद्रीं तिहीं ॥ १८·८५५, सूर्याच्या प्रतापानें कोट्यवधि नक्षत्रें दिसेनाशीं होतात, पण चंद्रासहित कोट्यवधि नक्षत्रांनीं (तिहीं) सूर्याचें तेज नाहींसें होत नाहीं, ५·१३३; हारपे...गुणत्रयलोपे (गुणत्रय लोपे) १३·९२०; न लोपीति २·२४९; लोप—कां तो परौता केला आरिसा । लोपु जाला तेया आभासा । १५.३४६, ६·२९८; शरीराचां लोपीं २·१४३; अहंकारलोप ११·६८४, आकार– ८·१७, ८·१६९, ८·१७८, कल्पना– ९·९०; तरंगलोपे(पें) ८·२४८; वायुलोपें १८·९७३; विश्वलोपिं १५·५२१; संकल्पलोपीं ६·८२; लोपक, लोप करणारा, द्रोही या अर्थी, गुरुलोपक १३·६७४.

लोंबीझोंबी—झोंबणें पहा.

लोभणें—एखाद्या वस्तूच्या प्राप्तीची आधाशीपणें इच्छा करणें. लोभलेपणें १७·२३२; लोभविणें —पाळणें लोभविलें, पालन करून आपल्याकडे त्यांना आकर्षून घेतात, १८·८६८; लुब्ध पहा; लोभ—आसक्ति, कृपा, भक्ति, हांव, लोभासि रज कारण । १४·२६४. ९·३५८(२), ९·५०९, ११·१६, ११·८७, ११·५४४, ११·५६३, १३·२६७, १४·२२८, १५·२२, १८·२९०, १८·१५४७; लोभा करवि, लोभाकडून १३·४१०; लोभपर, अनुरक्त, १८·१३२; लोभाचां बंधु १८·१७२०, ज्ञानदेवी – 'लाभाचा बंधु', कुंटे – 'लाभाचा प्रबंध' १८·१७४२; ईश्वराचेनि लोभें १८·१५०७, देहाचेनि– १८·१९३; रसाळपणाचेया लोभा ६·१६; हिताचेनि लोभें ७·११६; वृद्धिलोभें १५·१५८; सर्वस्वाचा लोभु १३·३३१; स्वर्गसुखलोभें १८·६०६; लोभमोह १६·२६४; काम शब्दासहित आलेले लोभाचे संदर्भ काम (१) पुढें पहा; लोभिया—कां लोभिया दूरि जाये । परि जीउ ठेवां चि आहे । १३·४८६, लोभियाचें मन १३·२०२; लोभिणि १३·५०१; लोभिण्ये, लोभी (अ. व.), लोभिण्ये एक चि जगीं । माझेनि लोभें ॥ ९·३५८(१), लोभी १३·७९२; प्रलोभ, अति लोभ, १५·१०३.

लोम—रोम, केंस. लोम नव्हे वांकुडी । मानसाची ॥ १३·४९३, मनावर यत्किंचित्ही परिणाम होत नाहीं या अर्थी.

लोलणें—लोळणें, झोंपणें, चूर होणें, तरंगणें. हें असो पवनाचेनि मेळें । जैसें जळिं जळ चि

लोले । ५·९९. ते साउली देखौनि लोले(लें) । श्रांतु जी मी ॥ ९·४. भुइं लोलौनि गेलें अंभु । बोल थारे ॥ १८·४२१. ११·१८६, ११·४९८, १४·१८३, १८·७९७. आनंदाचेया दोंदावरि लोले १३·१७३; उत्संगिं अंका वरि लोले १३·३९५; क्रिमि नरकीं लोलतु १६·३०६; जीभ लोले, हिंसेस उद्देशून, ९·१८०; विषयां वरि लोले १३·४७७; लोलतें—लोळणारें, लोळत असलेलें, अंकिं मलमूत्रपंकिं लोलतें बालकें १३·७३३; लोलतीं भूतें १३·२२५; लोलणें—पूयपंकिं लोलणें, जगांतील भोगांस उद्देशून, १३·५११.

लोलुपता—आसक्ति. ११·४२६. **लौल्य**, ७·१३८; अलौल्य १६·१६६.

लोंव—लोंकर. कैंचा लोंवे विण कांबला । १८·८११.

लोहित्व—तांबडेपणा. कुंकुमें स्फटिका । लोहित्व होए ॥ १३·१०१२. **लोहिव**, तांबडें, पुढां उपरतिरागें लोहिविं(वि) । १५·१९२, वैराग्याच्या आवडीमुळें (पक्षीं रंगानें), तांबड्या शाखेस उद्देशून. लोहिवां गमे १५·३१७.

लोही—मोहोर. ना तरि निदेवांचां परिवरीं । लोही रुतलिया आहाति सहस्रवेरी । ९·५८, दुर्दैवी माणसाच्या घरांत हजारों मोहरा पुरलेल्या असतात पण तो उपासमारच करून घेतो यास उद्देशून, दैव पहा.

लौकिक—जगांतील व्यवहारासंबंधीं, लोकांचा आचार, लोकांसारखा. जें संगदोषें हें लौकिक । अंश पावे ॥ १·२५६, लोकांचे आचारविचार. बाह्ये(ह्यें) तरि रूढु । लौकिकु जैसा ॥ ३·६८, लोकांत व्यवहार करणारा. जिहिं लोकाचेन आधारें । लौकिकें चि व्यापारें । सांडिलें निदसुरें । लौकीक हें ॥ ५·९७ (१). ६·४०७, १३·६०८, १५·११५. **लौकिका**, जगांत घडणारी, १४·३४२, —आंतु, लोकव्यवहारांत, १०·७७, —चा उद्वेगु १३·११२, —भागु, लोकांना दिसणारा, १०·७५; लौकिकस्थिति ३·१६५; **लौकीक**—निदसुरें लौकीक, लोकांच्या अज्ञानास उद्देशून, ५·९७ (२); **अलौकिक**, लोकोत्तर, लोकबाह्य, चमत्कारिक, स्वर्गीय, मार्गाधारें वर्तावें । विश्व हें मोहरे लावावें । अलौकिकां नोहावें । लोकाप्रति ॥ ३·१६१, लोकबाह्य वर्तन नसावें; अलौलि(कि)क करणें, प्रकृतीच्या चमत्कारिक कृतीस उद्देशून, १३·९८४; अलौकिकु ग्रंथु १५·११६; अलौकिक गांभीर्य ११·२६१; अलौकिकें दीठिचेनि हाततुकें, लोकोत्तर दृष्टिपातानेंच अजमास घेऊन, ८·२६४; अलौकिक भोग, स्वर्गभोगांस उद्देशून, ६·४४१, —स्पंदें १८·१६०१, स्पंद पहा; अलौकीक जूझ १८·८६१; पारलौकिकें फलें, स्वर्गभोगांस उद्देशून, १७·२९०.

लौल्य—लोलुपता पहा.

ल्हासणें—चमकणें. ल्हासत कांचन पीवळें । ११·१३५.

व

व—हो या अर्थी हा पाठ आला असावा. ह्मणौनि ते पुरुषोत्तमा । कैसें व ह्मणों ॥ ११·५५२, माडगांवकर प्रतींत—'कैसेनि म्हणों,', ११·५५२, ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींत 'विनवूं तें थोडें' ११·५५९, असे पाठ आहेत.

वंकणें—एकत्रित करणें. जें एकाल एक वंकौनियां । सांघावें ज्ञान ॥ १८·१३२८, ज्ञानदेवी, कुंटे—'एकवेळ आवांकुनियां', पूर्णपणें, १८·१३३७. एकवंक पहा.

वक्ता—बोलणारा. ह्मणौनि वक्ता चि वक्ता नव्हे । श्रोतेनि विण ॥ ९·२९, ११·२६.

वक्त्र—तोंड. पेटलें प्रलयाग्निनें उजितें । तैसें वक्त्र हें तूझें ॥ ११·३०७. ११·२६६, ११·३३९, ११·३७३, ११·४३२, १३·४४६, १७·२६४, १७·२३१. वक्त्रा(क्त्रा)चा विकाशु ११·३५६; वक्त्राकाश, मुखरूपी आकाश, १८·१४६१; वक्त्रमिळणीं, तोंडांत पडण्यास ११·४१९; बहुवक्त्रें(क्त्रें) ११·३३५; लोकवक्त्रा(लोक वक्त्रा)माझि ११·४०९; हरिवक्त्र ११·१९५, १५·५५९.

वक्तृत्व—भाषण, भाषणसामर्थ्य. साहाजें तऱ्हीं अवधारा । वक्तृत्वा अवधानाचा होये चारा । तैं

दोंदें पेलति अक्षरां । प्रमेयाचिं ॥ ९·२६. वक्तृत्व गोडपणें । अमृतातें पाह ह्मणे । १३·३. ९·१२, ९·२३७, १५·११; वगतृत्व, याच अर्थी, १३·६३३.

वंग—डाग, दोष. ज्ञानें फेडिला वंगु । अंतरिंचा ॥ १३·४७२. **भेदाचा वंगु** १०·२८९.

वच—बोलणें. **कृष्णवचोक्तीं** १०·३०, ज्ञानदेवी–'कृष्णार्जुनवाचोक्ति', कुंटे–'कृष्णार्जुन वचनोक्तीं' १०·३१.

वचणें—जाणें, नाहींसें होणें. खालील सर्व रूपें **न** सहित आलेलीं आहेत. कां समोर आणि देखौनि । जरि न वचिजे चि ऊसंडुनि । तरि क्षणा येका कवळुनि । जाळूं शके ॥ १·२४०. **न वचत** २·२६९; **न वचतांचि (वचतां चि)** १३·५८०, –**वचति** ४·५९, –ती १८·३६७, –**वचावी** १८·७७, –**वचावें** ३·८९, १३·७७३, –**वचावेया** १७·२४२, –**वचिजे** ६·४२१, १४·३३८, –**वचे** ३·१९५, ६·२०५, ६·३४७, ८·६, ८·१७८, ८·२३९, ९·५२, ११·६४, ११·४२४, ११·५७७, १२·१९२, १३·४८५, १३·५३६, १३·७३७, १३·८२४, १५·१२२, १८·४२१, १८·८९३, –**वचैल**, आणि अपयश तें न वचैल । कल्पान्तु वेन्हीं ॥ २·२०१, ६·१५१; **वचवणें**—न वचवे खोंपे आंतु । वाघाचिये ॥ १८·७०९, १३·२५७, १३·५१३.

वचन—शब्द, बोल. ऐ(ए)णें वचनें ज्ञानदेऊ । सुखिया जाला ॥ १८·१७८०. **वचनें गाये** १०·१३९; **वचनतेजकरें** १०·१३२; **कानावचनाचिये भेटी**, कानांनीं शब्द ऐकतांच, १८·९८५; **गुरुवचन** १३·४४६, **श्री**–१६·४५४.

वंचणें—फसणें, फसवणें. आंग वरि चर्ची । जनांतें वंची । १३·६५९. १३·७९३, १७·८७, १८·१३२७(१). **न वंचे**—वाटेचा न वंचे आलेयां(या) । रुंखु जैसा ॥ १६·८५, **न वंचणें** १६·८४; **वंचन** १८·१३२७(२); **अवंचकु** १८·१३२४.

वज्र—इंद्राचें आयुध; दृढता व कठिणपणा दाखविणारा शब्द; योगांतील आसन. वरि अमृत ही वीटे । कां कालवर्शे वज्र फूटे । परि मनोधर्मु न लोटे । विकरविला हा ॥ २·४१. २·२१६, १०·२२०. **वज्राचें(चे)यां बोलिं(लि)जे**, कठोर भाषण कसें करावें ?, १·२१६; **तोंडासि काइ वज्र पाडिजे**, तोंड बंद करावें काय ?, ७·१४८; **वज्रापासौनि कठिन** १·१९९; **वज्राग्नी**, विद्युदग्नि, मूलबंधापासून उत्पन्न होणारी उष्णता, ११·३७२, १२·५०, १४·१६१; **वज्रांगी**, चिलखत, कवच, ९·४७३, १८·१०४१; **वज्रासन**, मूलबंध, ६·१९९; **वज्रकवच** २·२३२, –**गांठ**, घट्ट गांठ, कर्माचां वज्रगांठीं । कालासे तो ॥ १८·३८९; **वज्रयोगक्रमें** ४·१४५; **वज्रांगना**, हा **व्रजांगना** चा अपपाठ आहे, ९·४६१.

–**वंट**—शब्दास जोडून, मार्ग या अर्थी. **राजवंट** ८·१८२.

वटिका—लहान वाट, मळा. पंचवटिकांची बांधी । १३·४७.

वंठाऊ—उणेपण. तो अज्ञानदेशिचा राऊ । या बोला महाबाहो । न पडे गा वंठाऊ । आणिचा हा ॥ १३·७५१, **आणि** (१) पहा, ज्ञानदेवी–'वाटावो आणिकाचा', कुंटे–'गा ठावो आणिकांचा' १३·७५३.

वडप—अति वृष्टि, वर्षाव. **आ(अ)मृताचें वडप** १३·३९८, **रसवृत्तिचें**–१०·४५; **सात्विकाचेनि वडपें** ६·४८७.

वडवानल—समुद्रांतील अग्नि. **अनल** पहा.

वडवाली—घांस. मांसाचिया वडवाली । आरोगुं लागे ॥ ६·२३०.

वडिल–वडील—बाप, पूर्वज, पूज्य व्यक्ति, मोठें, महत्त्वाचें. **वडिल**—एथ वडिल जें जें करिति । तेया नांव धर्मु ठेविति । ३·१५७. स्वयंभु मुख्य वडिल । च्यारि मनु ॥ १०·९१. १·२१४, १·२६३, ४·३६, १७·८५, १७·९३, १७·२०४. **वडिलांचेनि मुखें** १०·१५१; **वडिलांची वास**, वागण्याच्या रितीस उद्देशून, १६·२८५; **युग्म ही होन वडिल** १३·३७८, **सांघतां वडिलि गोठि आहे** ७·१४; **वडिल धाकुले** १·१८३. **वडील**—९·५०५, १४·१६४, **धाकुटा वडीलु**—दीपा आदीलु मागीलु । सूर्यासि धाकुटा वडीलु । अमृतसिंधु खोलु । उतलु काइसा ॥ १८·१६५७; **वडीलपणें**, उतारवयास शोभेल असें; कां राहे पण्यांगना । वडीलपणें ॥ १३·२०४;

तशी ती वागत नाहीं, आपलें वय लपवते यास उद्देशून.

-वडें—त्या कारणानें, त्यामध्यें. माझिवडें—एतुलालिए आणिमाझिवडें (आणि माझिवडें)। योग्यपण तूतें हीं जोडे। ६·३४३, ज्ञानदेवी–'आयणीमाजिवडें,' कुंटे–'आयणीमाजि येवडें', युक्तीनें या अर्थी, ६·३४३, माझिवडा-डें पहा.

वणणें—व्यवहार करणें, व्यापार करणें. वण—शिष्टाईस उद्देशून, ऐसा वणेसाठिं जागेश्वरा। वीकिलासी जी ॥ ११·५३५, ज्ञानदेवी–'वजीसाठीं', कुंटे–'वणिजेसाठीं' ११·५४२; वणिजूनि मोलें घेंति १८·२३३; वणिज ६·११०, १८·९०९; क्रियावणिज, क्रियारूपी व्यापार, १८·७४३.

वणवणें—वणव्यांत सांपडणें. जैसा ग्रीष्मकालीं गिरिवरु। वणवला कां॥ २·७६. वणवा ९·४८८, १४·१९०; वणवेयाचां जालिं, वणव्याच्या भडक्यांत, १३·४९६, –वेढां ११·४३०.

वत्सनाग—वत्सनाभ, बचनाग, विष. कां वत्सनागा जैसी। महुललै ते ॥ १८·७९३, महुललै पहा.

वंदणें—नमन करणें. १·२७, १३·१, १६·१. वंद्य ६·४७७.

वदंती—बोलवा, उपदेश, वचन. पैं गुरुशिष्यसंबंधु येकांतीं। जेया अक्षरा एकाची वदंती। १०·११०, गुरु एकांतांत ब्रह्मनिदर्शक ॐ या एका अक्षराचा शिष्यास उपदेश करतात त्यास उद्देशून. ९·१०४, १३·६५१, १४·६९.

वदन—तोंड. केली जैसी वदनीं। ब्रह्मशाला ॥ १७·२२१. आरिसेन विण बिंबे। वदन कें पां ॥ १८·२६२. ११·१४२, ११·१९८, ११·३०९, ११·३४०, ११·३४१, ११·३५३, ११·३८७, ११·४१५, ११·४१६, ११·४७१, १८·१४५०. वदनामृत—श्रीकृष्णवदनामृत १५·५५५; वदनज्वाला ११·४३०, –डोह ११·४१४, –दरी ११·३५७, –फलें ११·२६५; प्रतिवदनीं ११·३३६.

वधणें—ठार मारणें, नाश करणें. एयां सकलांतें वधावें। मग जे भोग भोगावे। १·२११. तेणें उपकारें काइ आभारैलां। वधिं यचांतें ॥ २·३७. १·२०६, १·२६३, २·४५, २·५४, ३·२५३, ११·४७५. वधिजति १·२३५, २·३२; वधिता २·१३८(१), –...मरता २·९९, –...मरते २·१३७; वध्य—तरि वधिता तूं न्हवसि। हे वध्य न्हवति ॥ २·१३८(२); वध—आणि मीं अर्जुनु हें आत्मक। इयां वधु करणें हें पातक। हें माया वांचौनि तात्विक। कांहिं आहे ॥ १८·१२७५, १·२२८, १·२४३, २·३६; वाटवधेया चूकले, वाटमाऱ्याच्या हातून सुटले, ७·१६९; वाटवं-(व)धें करीति, वाटमारेपणा करतात, १२·६१; वाटवं(व)धां पेणा १३·५४६.

वधू—नवरी, कुलीन स्त्री. वधुवरांचिये मीलणीं ११·३; कुलवधू, कुल (१) पहा; विशदविद्यावधू-वल्लभ, शुद्ध (अध्यात्म) विद्यारूप कुलस्त्रियेचे प्रियकर, गुरूस उद्देशून, १४·३.

वन—अरण्य, रान, रमणीय स्थान. जें स्वप्नें देखिलें स्वप्न। जें मृगजळें सांसिनलें वन। ८·१४८. वसंतु तेथ वनें। वनें तेथ सुमनें। १८·१६१६. ९·१५८, १३·६६०, १४·२९३(१), १६·१६३, १८·५५२, १८·१०५९(१) आनंदाचिं वनें ११·१९५; घोरा वना १५·३२४; दांगिचें वन १८·४२६, सावेरीचे(चें)–१८·५७३, ज्ञानदेवी, कुंटे–'सावरीचें' १८·५७६; वनलक्ष्मीविलास १४·२९३(२); वनवासियां ११·१०४, –ये २·७०, –सी ३·२३०; वनशोभा १·४३; वनश्री ३·१००; वनस्थलिया वसवी, वनांत मठ बांधतो, १८·१०१६; वनत्व, घरिं कुटं(डुं)बपणें सरे। तरि वनीं वनत्वें अवतरे। १८·१०५९(२), उद्यानवन १·२८, कमल–११·२००, १८·७३२, गाभे–, गाभेवन पहा, तपो– १३·६१०, १३·८२२; प्रकृतिवनमाधवी, प्रकृतिरूपी वनाचा वसंत ऋतु, १३·११६; बुधवनवमंत १०·२९४; महावन १४·२३१, मोह– १३·९८६; विनोदवनवाटिका ९·३१९; सज्जनवनचंदन १०·३; संतोखवन ३·२४८, संतोषाचां वनीं ६·४४८; वनौकें, वनांत राहणारे पशुपक्षी वगैरे, १८·१५२१.

वपु—देह. वपुचेनि संगें २·११५; वर्णवपु १·३.

वमणें—ओकणें. तेथ तृप्तिचेनि संतोषें। गरल जे

(जें) वमी मुखें । ६·२४१. वमिलेया अन्ना । लाल न घोंटी रसना । १३·५१२. **वमौनियां** १५·२३३; **वमन** १८·१०१०.

वय–वयस-सा—आयुष्य, तारुण्य, प्रौढत्व, वृद्धावस्था. **वय**—विद्यावयमाजें १३·७१४. **वयस-सा**—आइकें शरीर तरि एक । परि वयसा भेद अनेक। २·१०८. ६·२६१, ७·८२, १०·६४, १३·७७०, १८·७५५. **वयसेचिया गांवा** ६·४५१, **–चिये सेवटीं** ६·१२१; **तिहिं वयसिं** १३·९१७; **बाल्यादिकां वयसां** ९·११८; **वयासा**, हा पाठ **वयसा** असा घ्यावा, ११·२७४; **रूपें वयसा माजा** ९·४२८; **विद्या किं वयसा** ९·४९०; **वयसात्रय** १४·१३९; **प्रथमवयसाकालीं** १·४२.

वयनीं—हा शब्द **नयनीं** किंवा **अवनी** असावा, ११·६५०, ज्ञानदेवी, कुंटे –'अवनी' ११·६६०.

वर—(१) कृपाप्रसाद, लाभ. जेथिचिया कृपा लाभे वरु । तेथ चि मनें व्यभिचारु। २·३८. १३·४०७. **वरदु** १·१३. (२) नवरा. **वधुवरांचिये मीलणीं** ११·३. (३) उत्तम, श्रेष्ठ. तो ही नीका वर उभयता । दीसतसे ॥ ३·२२४, इह व परलोक या दोन्ही दृष्टीनें उत्तम वाटेल. **गिरिवर** २·७६, ५·१०२, १०·२६६, १२·११, १५·४६९, **ग्रह**– १५·१९३, **तरु**– ९·२५०, १३·४८८, १४·२७९, १६·३७१, १८·२०५, **अजातशंतृतरुवरां** १३·२२८, **जनणें** पहा; **दानवरिया** १७·२८२, **दान** पहा; **नृपवर** १·१५३; **रहवर**-**राहवर** पहा; **श्रीवीरवरनरहरी**, वीरश्रेष्ठ नरहरी, येथें श्रीकृष्ण, १७·४२०. (४) उलट पक्षीं, यापेक्षां, शिवाय, सुद्धां. तें भलेतें वर साहिजैल । १·२१२. हे वर भलेतें करितु । १·२२५. १·२०९, १·२१६, १·२६५, २·३६, २·३९, २·४६, ५·१६५, ६·१२८, ६·१७०, ९·२०६, ९·४६०, १३·४९४, १४·३६०, १६·१५५, १६·२८३, १८·१५२.

वरगण—वाटणी. १·१२२.

वरंडा—बांध. १३·६९२.

वरणें—पसंत करणें, प्राप्त होणें, मिळवणें. बालपणीं चि सर्वज्ञता । वरी तेयातें ॥ ६·४५१. जीवित सरतां तेयांतें । पितृत्व चि वरि ॥ ९·३५२. मनपण हिं वरुं नेणें । १७·२३२, ज्ञानदेवी–'नेणे' १७·२३३. ५·७१, ७·९४, ८·८२, ११·६७५, १३·६०९, १५·३७, १७·५८, १७·९१. **स्वयंवरें**, स्वतः होऊन, २·१९३; **वरैत**, वरणारा, लाभ घेणारा, १०·३०३, १३·१०१९, १८·१०४३.

वरचिल—बाहेरील. ७·१८६.

वरता–तें—वरच्या बाजूस, त्यावर. **वरता**–वरता लागति आकाशीं । यागाचिया ॥ १८·४७९, वरच्या बाजूस, स्वर्गांत जाण्यास, ज्ञानदेवी–'वारत्या', दोर, कुंटे–'वराता', शिड्या, १८·४८२. **वरतें**, त्या उपर, १६·३६.

वरपड–वरिपड—प्राप्त करून घेणें. **वरपड**–**पापा वरपडा होसील** २·२०१; **वरपडेयां होइजैल** ३·२१०. **वरिपड**—वरिपडी होये दुर्वांता। २·३४९. ६·१६८, ११·४३०, १३·७१, १३·१०९९, १७·१५७, १७·१९२. **वरिपडा जाला** ११·६१४, १८·९०५, **–जालेयां** १८·४८५, **–डे जाले** ९·१७९; **वरिपडणें** ८·२०७, १३·३४३, १३·४९३, १३·५०१, १४·३५५, १५·९९, १७·२५९, १८·८५८, १८·१०४२. **वरिपडतां**—आगा वरिपडतां पाषाण। न सुवावें केति ओंडण। ९·४८७, हा पाठ आंगावरि पडतां असा घ्यावा.

वरि-री—वर, वरचा, नंतर, पुनः, शिवाय, कदाचित्, पेक्षां, उलट पाहतां. हे शब्द सुटे किंवा इतर शब्दांस जोडून आलेले आहेत. **वरि**–वरि क्षे(क्ष)त्रियांमाजि श्रेष्ठु । १·११५. देहा चि वरि आदरु । ४·१९. तेयाचें जियालें ह्मणों काइ । वरि मेलें चांग ॥ ४·१९१. परि हें आकाश वरिचा वरि जालुं । ११·४५६ (१). दों वरि दोनि । भुजा आलों घेउनि । १२·२२२. ग्रंथु नेघा वरि कोपाल । १३·३२६, ज्ञानदेवी–'नेघाल' १३·३२७. ऐसें युगीं वरि कलि । १८·१७८१. १·२१२, २·४१, २·४४, २·२०४, ३·१०, ३·६५, ५·१६९, ६·१३, ६·२२, ६·१६२, ६·१८२, ६·१९४, ६·१९६, ६·२०८, ७·१३८, ८·४१, ८·२३१, ९·४३, ९·५२, ९·५४, ९·१७९, ९·४३७, १०·१०८, १०·१८३, ११·५७,

११·२१७, ११·२४५, ११·२६५, ११·३५८, ११·३७३(१), ११·४६७, ११·४९८, ११·६०१, ११·६३१, ११·६५१, १२·५६, १२·१६२, १३·१७९, १३·२०७, १३·२४७, १३·२५७, १३·३८०, १३·३९२, १३·४२३, १३·४७१, १३·५५७, १३·६२३, १३·६५९, १३·६६७, १३·६७५, १३·८०९, १३·११४०, १३·११६१, १४·२८, १४·१४८, १४·१८२, १४·२११, १५·१, १५·६, १५·१०६, १५·११०, १५·१७१, १५·१९७, १५·३१७, १५·३७५, १५·४३५, १५·४६३, १५·५१६, १६·२५, १६·५९, १६·१५०, १६·३२४, १६·३७९, १७·१२७, १७·१४५, १७·१६६, १८·७७, १८·२२३, १८·३८२, १८·४२३, १८·५४३, १८·६१६, १८·८०५, १८·८८९, १८·९४१, १८·९९५, १८·११३२, १८·१२२३, १८·१४१४, १८·१४९१, १८·१४९७, १८·१४९८, १८·१५४७, १८·१५६६, १८·१७१२, १८·१७३९, १८·१७५८. **वरिवरि**—जैसी वरिवरि पाल्वी खुडिजे । २·३०५, **अंका वरि** १३·३९५, **अझुई**—१·२६१, **अद्वैता**—१५·४१७, **अवचितेया**—१०·५१, **अहंकारा**—१३·१०९, **आंगा**—९·४०८, **आगियला**—११·३३७, **आसना**—६·१८९, ६·२५८, **आहाचु**—६·२५२, **ऐ(ए)कांता**—१३·६१२, **कंद्रा**—६·२२७, **करतळा**—१३·६५०, **कल्पतरू**—१०·११, **काइसेया**—८·११८, **काइसेया**—११·२७१, **कीले**—१४·१२२, **कोडि**—, **कोडिडी** पहा, **खडकां**—११·९५, **गगना**—१०·१२, **गृहपरिग्रहा**—१३·५९२, **घरा**—१३·५९३, **चेइलेयां**—१८·९६८, **जगा**—३·२३७, **जंत्रां**—११·३९०, **जमा**—११·४५४, **टकेयां**—१५·१६५, **तलवटु**—९·२२३, **दुणे-दूणे**—**दुण-दूण** पहा, **धडेया**—९·८, **ध्वजे**—१·१४१, **पदां**—११·४८४, **पृथ्वी**—१८·१४५३, **पृथ्वी**—९·४३२, **प्रत्यक्षा**—२·१९०, **बाण**—११·४५६ (२), **बैळा**—१३·५३१, **बोटां**—१३·२८५, **बोल**—, **बोल** पहा, **मती**—९·२७, **मस्तका**—१·१७, **मागिला**—१६·६२, **माथेया**—१०·७२, **मुकुटां**—११·२१६, **मेरू**—११·२३९, **रत्ना**—१३·३६२, **लक्ष**—७·११, **ललाटां**—११·३११, **विवेका**—१४·२२०, **विवेका**—१०·२०, **विषयां**—१३·४७७, **विषयां**—५·१२२, **शास्त्रां**—१३·१९२, **संयमा**—१३·५०५, **सहस्र**—११·११७, **सागरा**—९·४५७, **साधन**—७·१५२, **आह्मा**—९·७, ११·३७३ (२), **एया**—१२·२१२, १७·१६८, **एया**—१०·११७, ११·१, १३·७२, **एया ही**—१०·२८२, १२·१६९, **ऐसिया**—१३·१२२, **ऐसेया**—१५·३७९, **जेया**—१०·९, **तेया**—१०·३०५, १६·१४६, **तेया चि**—१४·२९८, **तेया ही**—१२·१६१, १७·२९७, १८·४१, **तेया**—९·२१६, ९·२३६, **यया**—१८·१३६६, **यया ही**—१८·१५२४, **ययां**—२·४७, **या**—१३·१२७, १३·३६८, १३·६४५, १३·६४७, १३·८५५, १३·१०८५, १६·४६७, १८·५९१, **या**—१·२७२, १०·२७, ११·६९१, **या ही**—११·५२; **रिणावरि विवाहो** १८·७९२; **वरि बोलणें हीं बोलावें घडो** ९·३७; **हें चि काइसें वरि होये** ८·७९; **पाना वरि पानें** १५·१८७; **वंशा वरि वंशाचे(चें)** १५·१२७; **व्योमा वरि व्योम** १५·४५५; **शृष्टिवरि शृष्टि** १०·३५, ११·४५५; **सुख वरि नसुदें सुख** १८·१२०९; **सुलभ आणि सोपारें वरि परब्रह्म** ९·५१; **वरि...आंतु** २·९०, ९·१७३, १४·२६१; **तळिं—ळीं वरि** ६·२३०, १५·४८; **बाहिरि...आंतु...वरि** ९·२१२. **वरी** ४·१३०, १७·३७५, **एया**—१२·२४२, **यया**—१८·१३२३, **पाठी**—१०·२२९, **पाए...पाठी**—६·३८९, **बोल**—४·११२; **वरीं**—दीपु ठेविला परि वरीं । ९·१२७, **परिवर** पहा.

वरिचिल-चील—वरच्या बाजूस, बाहेरच्या बाजूस. **वरिचिल**—जन्मासवें श्रम । वरिचिल ही गेले ॥ ९·४००. ८·२२२. **वरिचिली** ७·२०३, **—कडां** १३·४७०, **—कडे** ९·७६, १३·४८४, **—वाढि** १५·४९; **वरिचिलें...तळिचिं** ६·२०३. **वरिचील**—**वरिचील गवसणी** ८·१३३, **— झळाळ** १३·४६९.

वरिल—वरच्या बाजूच्या, वर असणारें. वरिल

कोंडेयाचा गुंढाला । संडुनु केलेयां वेगला । कणु घेतां विरंगुला । असे काहिं ॥ १५·४३३. कां कांटिये वरिला सरडा । व्योम नीच ॥ १६·२२३. ११·२९०, १८·१२१४. जळा वरिलु तरंगु १८·११६३; पद्मइला वरिला १५·११२; पाटेया वरिलें आखरें १८·१०९३; या वरिल, ह्या वरच्या मारलें बोलणें, १३·३३७; वार्ते वरिल धावणें, दोरीवर धांवणें, १८·६४; आंगावरिलें १३·२८२, खांबा–११·४६२; डोलेया वरिलें १३·७५७; स्वाधिष्ठानावरिली कांठीं ६·२१०; वरिलीकडौनि ६·२४७.

वरिख-ष—वर्ष. **वरिख—वरिखशत** ६·४६३. **वरिष**—वर्त्ततें वरिष जाए। १५·१२९. **प्रतिवरिष**—प्रतिवरिषिं क्षेत्र पेरिजे । १०·५४.

वरिखणें-पणें-सणें—पाऊस पडणें, वर्षाव करणें. **वरिखणें**—परि वरिखती नवल । घनवटीतें ॥ १३·२१३. या लागि नवरासें । वरिखैन मीं ॥ १३·११६३. ११·९५, १५·२६७, १८·३२०, १८·४३१, १८·१०३३, १८·१७४०. **वरिखा**—वरिखा अंतिं १५·२५५, –काल, पावसाळा, ११·१९३. **वरिषणें**—तेथ बाणवारि धनुर्धर । वरिषताति निरंतर । १·१६६. आहा अमृताचा पाउसु वरिषला । ९·५१८. २·७९, ९·५२३, ११·६५१, १२·१३०, १४·२२, १८·१३६८. **वसे ना वरिषे** ६·४३३; **वरिषा**, पाऊस, वर्षाव, **वरिषायें वीण सागरु** १२·१५१; **वरिषा करि चि ना** १८·१५६९; **वरिषांतिं** १४·३०४; **वरिषाकाल** ६·१७४, ११·११३, १८·१७३९, –**त्याग** १६·१३२; **वरिषाॐ** २·२३२; **वरुषाकाल** १२·३८. **वरिसणें**—**मेहो वरिसे** १७·१३१.

वरिंव—श्रेष्ठपणा. काइ नादातें हान वरिंव । जीणौनि आले ॥ ६·१३२, बोलण्यानें नादब्रह्मास जिंकून आले कीं काय?, ज्ञानदेवी–काय नादातें हन बरव । जिणौनि आली ॥ ६·१३२.

वरिवणें—वरचढ करणें, चाल करणें. **एथां कौरवां** वरिवावें । १·२०७.

वरो—पोटगी, रोजची अन्नसामुग्री. **जैं बीं चि** वरोसी वेंचे । तैं वाढती कुलवाडी खांचे । १८·२५६.

वरौत—वर, वरची बाजू, पलीकडे. तेथ अध वरौतें आकुंचे । ६·२३७. ६·५५, १५·२०१. **जाणितलेया वरौतें** १३·८६२; **या वरौतें**, यावर पुनः, १३·११२२; **वरौता उठिं** ८·७७, –**उठीं** ४·२०७.

वरौन—वरून, पासून. वत्सा वरौनि धेनुचें । स्नेह राना न वचे । १३·४८५. **नलिके वरौनु** १४·३००; **भाणेया वरौनि** १८·७८२, **महत्वा**–१३·६५६; **ठायावरौनि** ९·१९७.

वर्ग—समुदाय, समूह, विभाग. **अज्ञान वर्ग** १८·१४४२, **अनात्म**–, पदार्थवर्गास उद्देशून, १५·२६६, **आसुर**– १६·४६६, **इंद्रिय**– १६·७७, **गोत्र**–१·१९३, **चेतना**–८·२०८; **त्रिवर्ग** १५·२३३, १८·३६, –**गोंपायें** १८·७४२, सं. वा. श. पहा; **रिपुवर्ग** १८·१०७०, **विष**–१६·२१४.

वर्जणें—टाकणें. तैसी सांडिमांडि मनें । वर्जिली असे ॥ १४·३६५. १०·७८.

वर्ण—(१) ब्राह्मणक्षत्रियादि जाती, जातींचे विभाग. मज वर्णहीना वर्णु । गुणातीतासि गुणु । ९·१५७(२). ९·४७१, १७·१९५, १८·८१८, १८·८२२, १८·८२४, १८·८२७, १८·८८१. **वर्णावर्ण** १·२४९(१); **वर्णाश्रम**, आश्रम पहा; **वर्णभेद** ४·८०, –**विशेष**, जातीचें वैशिष्ट्य, १२·७६, –**विशेषवसें** ३·८८, –**विहित** १८·८२९, –**व्यक्ती** ९·२९२, –**हीन** ९·१५७(१); **कुलें जाती वर्ण** ९·४५२; **अवर्ण** १·२४९(२); **वर्णत्रय, तीन्ही वर्ण, चतुर्**–, **चहू**–, **त्यान्ही**–, सं. वा. श. पहा. (२) रंग, प्रकार. समताशुभ्रवर्णु । १·१५. तेविं चि येक येका ऐसें । वार्णीं हिं नव्हे ॥ ११·१३१. रूप ना वर्णु । नांव आथि ॥ १३·९७७. **वर्णांचा वानिभेद** ११·३५०; **रसें वर्णें परिमलें** १८·४७०; **नामवर्णुआकारु** २·१३४; **रूप वर्णु व्यक्ति** १३·८६६; **नाना वर्ण, नाना–, नाना** पहा; **अंजनवर्ण** ११·१३४ (१), **कपिल**–, पिंगट, ११·१३२, **कुंकुम**–११·१३३, **कृष्ण**– ११·१३४(२), **निर्वाण**–६·९७, **निर्वाण** पहा. (३) व्याकरणांतील वर्ण, **स्वर व व्यंजनें.** मग स्वर वर्ण विसर्गु । १३·११९. आगा बावना वर्णां परौता । १८·३७१. **पदें वर्णें** १५·५४०; **वर्णत्रय**, ॐ तत् सत् यांस उद्देशून,

१७·३३५, –यात्मक १७·३५०; **वर्णवपु,** अकारादिवर्ण हेंच शरीर, १·३; **आदिवर्ण—** तो प्रणउ आदिवर्णु बुझा । १७·३३९.

वर्णणें—गुणधर्म सांगणें, स्तुति करणें. तेया रथाचे गुण । काइ वर्णू ॥ १·१४०. मौनाचिया मिठिया वर्णिजे । १६·१९. १५·२७. **वर्णनीय** ११·५६३; **वर्णन—गुरुवर्णन** १३·४५६.

वर्तणें-वर्त्तणें—करीत असणें, वागणें, होणें, दिसणें, वाटणें. **वर्तणें**—मज बहूत भीष्मद्रोणाचें। वर्ततसे ॥ २·३४. सुखदुःख वर्ते जें जनीं । १०·८२. २·२७८, ३·८१, ३·१०२, ३·१६९, ८·७९, ११·५८८. **वर्ततें आहाति** ७·३६. **वर्त्तणें**— ऐसें आइकैं तेथ वर्त्तलें। १·२७१. २·१८७, ३·७६, ३·१५९ (व), ३·१६२, ३·१७३, ३·१७८, ३·१८०, ३·१९०, ४·९२, ५·४०, ५·४८, ७·१४१, ८·८३, ९·२५७, ९·२८७, ९·४०५, १०·८४, १०·८९, ११·१५०, ११·२४७, ११·४२६, १४·३०९, १४·३४१, १५·३४२, १६·२७१, १८·३४०, १८·६६५, १८·१११५. **वर्त्तिजत आहे** ११·४९३; **वर्त्ततिये** १२·१; **वर्त्तती परी** ३·१६५; **वर्त्ततें वरिष** १५·१२९, **–आथि** ७·१५७; **वर्त्तणें** १८·८४७ १८·८७८; **वर्त्तन** १३·३५६, १३·५२७, १३·१०५३, १७·३३६.

वर्तुल—गोल. दीर्घें वक्रें वर्तुलें । १३·१०५५.

वर्म—मर्म, रहस्य, सार, जिव्हार, युक्ति. ह्मणौनि सर्वत्र सदा सम । तें आपण चि अद्वय ब्रह्म। हें संपूर्णता जाणें वर्म । समदृष्ट्यांचें ॥ ५·९५. ७·८, ८·२०१, १४·१३६, १४·१७६, १७·१७, १७·३९७, १८·९२, १८·१८०. **क्रमाचें वर्म** १८·१००४, **गीतार्थाचें**–१८·१७५७, **विनियोगाचें**–१७·३४३;**सुखदुःखादि वर्में** ६·४०४; **कोण्हां वर्मीं हान लागे** १३·२६४; **वर्मीं न घलावें** १६·१५०, **–न विंधिजे** १६·१४९; **वर्मस्पर्श,** जिव्हारीं लागणारे, १३·२७०; **सुवर्म,** स्वरूप-जागृतीचें उत्तम रहस्य, ९·९५,१०·६१, **–शिरोमणी,** अर्जुन, १७·१६९, **–हृदयकल्हार,** मर्मस्थान जें हृदय त्या हृदयकमळावर, २·७१; **सुवर्मा,** अर्जुनास उद्देशून, १६·४८, १७·६६, १८·३७५, १८·१२१७.

-वर्य—शब्दास जोडून. उत्तम, श्रेष्ठ या अर्थीं. **गुणवर्य,** श्रेष्ठ गुण, ६·३७, **समस्तसुर–,** सर्व देवांमध्यें श्रेष्ठ, गुरूस उद्देशून, १४·१.

वर्षणें—पाऊस पडणें. पावकें दाहावें । वर्षावें जळें॥ ९·२८०. ९·२५, ९·२९४, १७·४१४, १८·१५११. **वर्षतें,** वर्षाव करणारें, १८·१७७५; **वर्ष**—पाऊस, मग वर्षु एया अन्नातें। सर्वत्र प्रसवें (वे) ॥ ३·१३४, **पुष्पवर्षीं** १८·१०६५; **शस्त्रवर्षि** ९·४८६; **वर्षा—वर्षांतिं,** पावसाळ्यानंतर, १४·१९६; **वर्षाकाल** १५·१५१, १८·६३१; **ग्रीष्मवर्षा,** उन्हाळा व पावसाळा, १३·५९९; **वर्षाओ,** वर्षाव, ९·२३४. **वार्षी–वारिषी पहा.**

वऱ्हाड—लग्नास जमलेली मंडळी, अशा मंडळीची मिरवणूक. बैलासि कडवाडें । हें न चुके गा फुडें । नेइजो पां वऱ्हाडें । भले तैसां ॥ १४·२३८. **वऱ्ह(ऱ्हा)डियां** ११·३; **वऱ्हाडिक,** आमंत्रण, **वक्तृत्वा वऱ्हाडिक करीं** ९·२३७.

वऱ्हीय—इष्ट (राजवाडे), श्रेष्ठ. **क्षुद्रदेवतां वऱ्हींयां** (ऱ्हीया), क्षुद्रदेवता श्रेष्ठ आहेत असें मानून, १७·९७.

वलघणें—चिकटणें, चढणें, आरूढ होणें, प्राप्त होणें, प्रवृत्त होणें. पवनाचां वारिकां वलघे । ६·२७०. उतरलें उदक पर्वतु वलघे । १०·६८, डोंगरावरून खालीं आलेलें पाणी जर पुनः डोंगरावर चढलें, अशक्य बाबतीचें उदाहरण. पाऊ आपणपेयां वलघे । केवि वन्हि आपणपेयां लागे । १८·११६१, पाय (त्याच) पायावर कसा चढवितां येईल, अग्नि स्वतःलाच कसा लागेल? अशक्य कोटींतील उदाहरणें. ११·४५७, १३·६६४, १३·७१२, १४·१६३, १४·१९१, १५·१७, १५·३२३, १५·५५३, १८·६०३. **तृष्णेचिया वारेया वलघे** १४·१५९; **थाटी वलघलेयां** १२·७२, **थाटी पहा; भोज वलघे** १४·१९९; **योगाचेया आकाशा वलघिजे** १३·११२६; **योगज्ञान वळ(ल)घले** १५·२४७; **रान वलघले** ११·६५४.

वलणें—वळणें, वळविणें, वाकविणें, विणणें, तयार करणें. ना तरि संध्यारागिचे रंग। काढूनि वलिलें तें आंग । ६·२५४. सकरुणपणें वळला मोट। ११·४८२. ७·१८३, १४·१६९, १७·५६,

१८·६७०, १८·८३९. **रजाचें वलिलें** १८·८०२, **वायुचें**–६·२९४; **वलण** ६·२२२; **औंठे वलणां** ६·२२३; **प्रपंचाचीं वलणें** ७·७१; **वलन—चलनवलनात्मकि** १३·४८९: **वलसा,** फेरा, भोंवरा, ७·७५, ७·८७, १३·४८६; **उ्वाचांचे वलसे** ११·३००, **पुनरावृत्तिचे**–८·१५०; **वारियाचां वलसां पडिली** १३·६६४; **वलित,** मागें फिरणें, **खंगें वलित धरिलें** १३·५८२, खंग पद्दा, खग पाठ ग्राह्य वाटतो.

वल्लभ—प्रिय असलेला. पूर्ण तेजाला (पूर्णात जाला)। वल्लभु तो ॥ १२·१७१, **तेज** पद्दा. गांवा गेलेयां वल्लभु। पतिव्रतेचा विरहक्षोभु। १६·७८. १३·३७४, १३·६०५. **विशद्विद्यावधू–वल्लभ** १४·३; **श्रीवल्लभ** १८·१६३६; **वल्लभा**—प्रिय पत्नी, तो वल्लभा भी कांतु। ऐसा पढियें॥ १२·१५६, १६·३३०.

वल्ली—वेल. **वृक्षा कां वल्ली** १२·१२८; **गीतावल्लिचें ठाणें** ६·१२; **वल्लिका—नागवल्लिका,** नागवेल, जरी फळें आलीं नाहींत तरी विड्याच्या पानांच्या वेलीची पानामुळेंच सफलता होते यास उद्देशून, १८·६२९, ज्ञानदेवी, कुंटे–'नागलतिका,' १८·६३२.

वंश-वंस—**वंश** (१) बांबू. १५·१२७(१,२). (२) कुळ, गोत्र. **वंशवृद्धि** १·२५२; **इंदुवंश-विलासु,** यदुवंशाला शोभविणारा, १८·१७८३; **सूर्यवंशीं** १०·२३४; **सोमवंशु** १२·२०; **वंशज,** कुळांत परंपरेनें आलेले, **वंशजधर्म** १·२४४. **वंस**—वरील (२) अर्थी. **सोमवंसिचा शृंगारु** १७·३२, **सोमवंसिचेयां पांडवां माझि,** अर्जुनास उद्देशून, १०·२७०.

वशांति—हें संस्कृत 'विशन्ति' चें रूप आहे, प्रवेश करतात. **स्वर्गु वशांति** ९·३०७, ज्ञानदेवी–'स्वर्गु वरिती', कुंटे–'स्वर्गा वरिती' ९·३१०.

वशें-वसें—शब्दास जोडून. त्या त्या कारणामुळें, त्या त्या योगें. **वशें—कर्मवशें** १८·७६४, **चतुराश्रम**–१८·६२६, **जाति**–१८·८८७, **ज्ञानत्रय**–, सात्विक, राजस व तामस या तीन प्रकारच्या ज्ञानाच्या योगानें, १८·५८२, **निद्रा**–७·६०, ९·२४५, **पुण्य**–२·२३७, **प्रकृति**–७·३८, **माया**–२·१६६, ४·४४, **वर्णाश्रम**–१८·८८३, **संकल्प**–९·३५४. **वसें—अज्ञान-वसें** १८·१११८, **आंग**–१५·२०२, **आर**–१५·१०८, **इछा**–२·३०२, ५·४४, **ईश्वर**–१८·१२८९, **काल**–२·४१, **कृपा**–२·७३, **गुणत्रय**–१७·७३, **धातु**–१७·११६, **बीज-प्रकृति**–१८·१३०५, **भाषा**–१८·११, **मति**–४·६९, **योग**–१८·२४४, **योग्यता**–४·१४१, **वर्णविशेष**–३·८८, **वायु**–३·६१, १५·३१२, **वेध**–१८·९१५, **व्योमवायु**–१४·९८, **शरीरस्वभाव**–१८·११६७, **संस्कार**–१८·४४४.

वश्य—अंकित, वश झालेला. **वश्यु कीजे** १३·१००७; **वनवासियां वश्यु जाला** ११·१०४.

वसणें—राहणें, असणें. ना तरि नगरांतरीं वसिजे। तरि नागरां चि होईजे। १·४१. ज्ञाणौनि तूझा(झां) कर्णपुटीं। वसौ काज ॥ १८·२७९. १·२५४, २·२५५, २·३४५, ३·११४, ३·२५१, ९·२८०, ९·४०६, १२·१२७, १३·६१०, १४·२३७, १४·३१८, १८·३१४, १८·१०१५. **वसतसे** १६·२०५; **संतां सवें वसतां** १५·३९०; **वसावेया** १८·१४५३; **वसिजैल** ५·१२४; **वसौनियां** १८·१४५०; **वसों आदरिलीं** १३·२५,–**आले** १५·४४१, १८·१६५१; **वसे ना वरिषे** ६·४३३; **वसणें** १३·१०९१; **हातवसावें,** हातीं असलेलें, येथें धरावें या अर्थी, १५·२३५; **वसत—**असणारें, राहणारें, ११·३७९, ११·५१५, १६·४३९, १७·२२२, **वसता आणि आसलगु,** वस्ती असलेला व सोपा, ८·२३५; **वसतें करिं** १२·१५; **साधकिं वसतें होआवें** ६·१७२; **वसति-ती-स्ति-स्ती,** वस्ती, **वसति**—हें चोवीसां हि तत्वांचें। कुडुंबघर वसतिचें। १८·३१७, **सर्ववसतिचें वसैठें** १८·१३४८; **वसती** ११·५३; **वस्ति**—जैं राज्यसेन्या ठाया। वस्तिासिं ए ॥ १५·३३०, ३·१११, १५·४३८; **वस्तिकर** १३·३५, १७·८८; **वस्ती**–१३·१४७, १३·५१३, **देहा वस्ती आला असे** १४·३३५; **वास्ति,** वस्ती, १४·३५१, ज्ञानदेवी –'वस्ती' १४·३५४; **वसविणें**—जें एक परि

सर्वदेशीं । वसवी सदा ॥ १८·१५५३. ६·१६५, ९·२८६, १८·१०१६; **वसवितु असे** १५·५१२, **वसवीतसे** १३·८८; **दुर्गें वसविलिं** १३·५८२; **वसविता**, वसविणारा, ११·५८९.

वसंत—पहिला ऋतु. परि फळेंसीं तैं भेटी । जैं वसंतु पावे ॥ १०·१५३. कां वसंतिचा स्पर्शे । मारुतु मौ ॥ १६·१६८. ११·११३, १४·२१, १४·२०३, १४·२९३, १८·१११, १८·३४३, १८·१६१६. **वसंताचें रिगवणें** १३·१७८, **–चिया वाहाणी** १६·१६३; **वसंतागमिचिं** १८·१७१९; **वसंतसंगें** १८·१५; **बुधवनवसंतें** १०·२९४; **वैराग्यवसंत** ६·१४९.

वसुंधरी-वसुधा—पृथ्वी. **वसुंधरी**—नाना धारा-धरधारीं । झळंबली वसुंधरी । उठी जेवि अंकुरीं । नाना विधीं ॥ १३·१०४८. **काखे वसुंधरी सूनि**, हिरण्याक्षास उद्देशून, ११·३५५. **वसुधा**—उत्तमातें धरिजे । अधमातें अव्हेरिजे । हें कांहि चि नेणिजे । वसुधा जेवि ॥ १२·१४४. अगा वसुधेचां पोटीं । निधान सिद्ध किरीटी । १८·१२२१.

वसुवार—वाडा. आहावसुवारें (आहा वसुवारें) । मोडूनि केले देव्हारे । १३·२३०.

वसैठ-वसैठा—वस्तीचें घर. **वसैठ**—शास्त्रजातां वसैठ । अशेषांचा ॥ १·३०. **सर्ववसतिचें वसैठें** १८·१३४८. **वसैठा**—जरि वधु करुनु गोत्राचा । तरि वसैठा होइन दोखांचा । १·२२८. १५·५४८, १८·६२१. **कालाग्निरुद्राचा वसैठा** ९·४७८, **जगिचेया अभिलाखा** – १८·६४६; **म्लेंछांचें(चे) वसैठे** १७·२९३; **विद्येसिवसैठा (विद्येसि वसैठा)** १·९५; **सर्वदोषांचा वसैठा** १८·७४९, **सर्व सुखाचा** – ५·१२.

वसो—पोळ, सांड. वसो जैसा मोकळु । वारा जैसा अफांडु । १३·६९६. १३·७६२. **वसोवा चारु घातला** १७·२८०.

वस्तु-वस्तू—पदार्थ, ज्ञान, परब्रह्म. **वस्तु**—हें उपजे आणि नाशे । तें मायामय दीसें(से) । यऱ्हविं तत्वता वस्तु असे । अविनाश चि ॥ २·१०५. तरि परमात्मा ऐसें । जें एकि वस्तु असे । तें जेया असे । ज्ञानातव ॥ १३·६१४. भांडघटशरावि । जैसी तदाकार असे पृथवी । तैसें सर्व होउनि सर्वी । असे जें वस्तु ॥ १३·८६९. नामरूपसंबंधु । जाति-क्रियाभेदु । हा आकारासि चि प्रवादु । वस्तुसि नाहिं ॥ १३·९८०. ८·६६, ८·१७२, ८·२४५, ८·२४८, ९·५३, ९·२६७, ११·४८, ११·६००, १२·३१, १२·२७३, १३·६२७, १३·७९५, १३·८०४, १३·१०४१, १४·७७, १४·८२, १४·२७४(१), १४·२७६, १५·७८, १५·२५०, १५·२५२, १५·२६८, १५·२८०, १५·३८९, १५·४१४, १५·५०७, १६·१५५, १६·३५९, १७·३६६, १८·१८८, १८·३९४, १८·८१०, १८·८७८, १८·९८५, १८·९९८, १८·१६८३. **वस्तुचें आंग** १५·२८१(२), **–चां ठांइं** १५·८३(१), १५·२८४, **–चेया प्रकाशा** १५·२८१(१),**–चिया सत्ता** १४·२७३; **अव्यवहारी वस्तु**, व्यवहारांत न दिसणारें ब्रह्म, १८·८०; **भूतग्राम विषम... वस्तु सम** १३·१०५९; **असनी चि वस्तु होइजे**, अहंकार टाकून, स्वरूप ओळखून ब्रह्मरूप व्हावें, ६·७१; **वस्तुगत** १३·७८८, **– जात**, **– जात** पहा, **–प्रभा** १५·८३(२), **– मात्र** १३·८७७, **– विचारें**, पदार्थांच्या किंवा परब्रह्माच्या विचारानें, ४·४६, ९·४०७, १५·३०३, **–सामर्थ्यशक्ती** १·७८; **वस्तुस्थिती पुरता**, आत्मस्वरूपाच्या दृष्टीनें परिपूर्ण, १५·४६३; **वस्तुस्वभाऊ** १५·४१२; **वस्तुत्व**—पैं वस्तु वस्तुत्वें असिके । तें आपण चि गुणां सारिखें । देखौनि कार्यविशेषें । अनुकरे गा ॥ १४·२७४(२). **वस्तू**—तरि ज्ञेय ऐसें ह्मणणें । वस्तूतें येणें चि कारणें । तें ज्ञानें वांचूनि कव्हणें । उपाया न ये ॥ १३·८६१, ज्ञानदेवी– जे ज्ञानेंवांचूनि कव्हणें । उपायें नये ॥ १३·८६५. तैसिं भूतें अवघडें । वस्तू उजू ॥ १३·१०५६. ८·२४६, ९·२२१, ९·४४९, १३·११०. **वस्तूसि अबोधु** १५·८७, **– चें समूह** ११·१४२; **वस्तूलागि** ६·४७३; **श्रद्धावस्तूसि आदरु**, भक्तितत्वाबद्दल आदर, १२·२१४.

वहिला-ली-लें—पहिल्यानें, लवकर या अर्थी हे शब्द आलेले आहेत. ५·३२, ६·१५४, ९·५११, ११·४६५, ११·४७२, १८·१२६२. **वहिलेयां आणि गतिमंतां आंतु** १०·२३१; **वहिलेपणें**, तैसें यया रुखाचें होणें जाणें । तर्के होंतेनि वहिलेपणें । ह्मणौनि लोकु ययातें ह्मणे ।

अव्ययो हा ॥ १५·१२०, ह्या अश्वत्थ वृक्षाचें होणें व जाणें इतक्या वेगानें होतें कीं फक्त तर्कानेंच याचें घडणें मोडणें कळतें, म्हणून लोक याला अव्यय म्हणतात, **तर्कें** ऐवजीं ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतीत 'न तर्के' १५·१२१ असा पाठ आहे, वेगाचा तर्कही करतां येत नाहीं या अर्थी; **अवधानाचेनि वहिलेपणें** ७·१९३, **पाणियां-चेन** –, अनेक ठिकाणाहून वेगानें पूर येत असल्यामुळें, ७·७९.

वहिवट—लागवड करणारांच्या नांवांची यादी, खाते-वही. आणि वहिवटीं पूसलें । नांव तेयाचें ॥ ११·४२१, खातेवहींतून नांव काढून टाकलें या अर्थी.

वाअणें—पेरणें, दाखविणें, देणें, घेणें, चढविणें. माथां हातु ठेविला तें फुडें । बिं चि वाइलें ॥ ६·४८९, पेरलें. तिया सुखसंपत्ती जोडलिया । मन स्वर्गा वांत वाकुलिया । ७·१८५, दाखवितें. **आपुली आण वाइजे** ११·५४६; **आण वाइली** ११·५५७; **आण वाउनि** ११·४५५, १२·१५२, **आणवाउनि (आण वाउनि)** ११·९६; **आण वाए** १३·४०९, **–वाये** १८·१३६४, **–वायें** १३·१२८, **–वांतु असे** १२·१०३; **निगडु वाउनि**, बंधन घालून, ८·१२२, **पाखाणि** – १०·३५; **बादरायणें वाइला**, व्यासांनीं चढविला, कळसास उद्देशून, १८·३३, कुंटे –'उवाइला' १८·३३; **वांकुलिया वाए** १८·६५६; **यंत्रीं भूतें वाउनि**, यंत्रावर प्राण्यांना बसवून, १८·१२९९; **जगा हांवे वाउनि**, आपल्या हांवेला सर्व जग अर्पण करून, १६·३८५; **तूझी आण वाणें**, तुझी शपथ घेणें, १८·१३६०.

वाउग—व्यर्थ. ९·४२७.

वाउधण–वाउधाण—वावटळ, वादळ. **वाउधण**– संतु जाला वाउधणा । वरिपडा जैसा ॥ १७·१९२, ज्ञानदेवी –'अग्नि जाला वावधणा', कुंटे – 'अग्नि जाला वाउधाणा' १७·१९३. १[illegible]६८७. **वाउधाण** १५·१८२.

वाउर—व्यर्थ, वाईट. आहा थोर वाउर जालें । ११·५३१, वाईट. संपत्ति जोडावी वाउर । १६·४१९, व्यर्थ.

वाउल—हा पाउल चा अपपाठ असणें संभवतें. **मागुत वाउलीं** १३·३२३; **मावौता वाउलीं** ७·५; **मावौतीं वाउलें** १५·२८५; **चोजवाउलें** १४·११२; ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींत या सर्व संदर्भांत 'पाउल' चीं रूपें आहेत.

वाएं–वाऊ–वाओ–वावो— वाएं, व्यर्थ. **वाएं हींडिजे**, व्यर्थ भटकत होतें, १८·१७६१. **वाऊ**, (१) वारा. **सुवाऊ-ओ-य** पहा. (२) वाव, जागा. जें निरंधिलें घे वाऊ । जेया संयमू चि होये सावाओ । ६·४१५, मनास उद्देशून, ज्ञानदेवी, कुंटे –'उवावो', प्रसर, ६·४१६. (३) मिथ्या, व्यर्थ. तरि मज माझि भूतें हें ही वाऊ । जें सर्व मी ह्मणौनि ॥ ९·७०. ९·३२७, १०·१२५, १०·१८०, १३·३०१, १४·१२१, १५·४३, १५·२१८. **वाऊ जाला** १८·४१९, **–ह्मणे** १४·१८५; **वाऊ जालें** १५·५२६, **–ह्मणे** १५·५२८. **वाओ**, मिथ्या, खोटें. कां दोरी सर्पत्व वाओ । दोराचिया कडौनि ॥ ८·२४६. ९·९३, ९·४५३. **वावो**, व्यर्थ, खोटें. तरि परत्र ना देवो । न दिसति ह्मणौनि वावो । १६·३०५. ६·६९, ६·८८, १३·१०५, १८·१६३३. **इंद्र वावो**, इंद्रपदही क्षुद्र वाटतें, १६·३५२; **वावो कामिलें** १७·२८; **साच कां वांवो** १८·२६३.

वाक्–वाग्—वाणी, वाचा, शब्द, भाषा. हे शब्द इतर शब्दांस जोडून आलेले आहेत. **वागीश्वरी**, सरस्वती, १०·८; **वाक्चातुर्य** १८·१७२८; **वाग्जाल**, शब्दांचें जाळें, शब्दपांडित्य, पाल्हाळ, १३·२१, १३·२९१, **–देवता**, सरस्वती, १८·३६२; **वाक्पट—विश्वाचां वाक्पटिं लिहुनि घालीं** ११·४७६, **–पथ, श्रुतीचेया वाक्पथा आली** १३·८७६; **वाग्बीज**—स्वधर्मु वाग्बीजें । बांधों नेणें ॥ १३·२०७, ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींतील 'वाग्ध्वजीं' पाठ ग्राह्य वाटतो, ज्ञानदेवी – 'नेणे' १३·२०८, **–ब्रह्म**, वेद, १२·११२, **–ब्रह्मसिद्धांत**, वेदांतील सिद्धांत, १५·१४०, **–भव**, वाचेपासून होणारें, नातरि येकाधें नांव । तें चि शैव कां वैष्णव । वाचे वसतें वाग्भव । तप जाणावें ॥ १७·२२२, **–भुवन**, वाचारूपी मंदिरांत, तोंडास उद्देशून, १७·२२१; **वाग्मी**—**वाक्** व **मी** या दोन शब्दांचा हा संधि आहे, तरि वायां चि वाग्मी । वाढों नेंदी(दीं) ॥ १३·६४७, **वाग्यज्ञ, यज्ञ**

पहा, –रिद्धी, वाचेचा विस्तार, गीतेच्या निरूपणास उद्देशून, १८·२७, –वाद, वितंडवाद १२·१४, –विलास १३·११५४, अभिनव-वाग्विलासिनी १·२१, अभिनवणें पहा,–व्यापार १८·१०२४; वागतृता, वक्तृत्व, आजि उजलली वागतृता । १४·६३, वागश्र्ष्टि, शब्दरूपी जग, १४·२०; वाङ्मई—शब्दात्मक, गीता जाणा हे वाङ्मई । श्रीमूर्ति प्रभूची ॥ १८·१६६३, वाङ्मय, वाङ्मयाची वाढि, शब्दसृष्टीस उद्देशून, १३·९८७, वाचेस उद्देशून, १७·२१४, सर्व-वाङ्मयाचें मथित, गीता, १८·१३१४.

वाकड—पावसाची झड. कां वाकडिया ढोरें बैठलि (लिं)। १३·५६४.

वांका—हकीगत, घटना. १४·९४.

वांकुडा-डी-डें—वांकडा-डी-डें. पैं गा वोघू चि वांकुडा । परि पाणी उजू सुहाडा । १३·८९२. १३·३४३, १३·४९३, १८·१६७२. उजू वांकुडे १३·१०५६, –परि वांकुडें १५·३०६, वांकुडेनि वोघेंसिं गंगा उजू चि १८·८३९; वांकुडां विचुकीं पाउलीं, वेड्यावांकड्या पावलांनीं, ९·६; वांकुडै, वांकडेपणा, दुष्टपणा, जें खलांची वांकुडै मोडे । तेयां सत्संगीं रति वाढे । १८·१७७३.

वाकुली-वांकुली—वेडावणें. वाकुली—वाकुलिया वांत ७·१८५. वांकुली—वांकुलिया दावीति १७·९३, –वाए १८·६५६.

वाक्य—(१)वचन, सिद्धांत, प्रश्न. तें गोप्य माझें चोखडें । वाक्य आइक॥ १८·१३४३. २·६४, २·९०, ३·१, १०·६१, १०·१५७, ११·४८०, ११·६३०, १८·१३३२, १८·१५९१. तुझीं वाक्यें न लगति, पटण्यापूर्वी या अर्थी, १०·१५९, ज्ञानदेवी, कुंटे–'तुझें वाक्य व्यक्ती न येतां,' अनुभवास येण्यापूर्वी, १०·१७५; वाक्यारूढ, शब्दांत आणलें जाईल, ७·८; वाक्यकृपा १०·१३१, –पथ १३·११५०, –पूजा १५·५६५, –फल ७·१८७, तद्-ब्रह्मादिवाक्यफलें ७·१८१; वाक्यविधीचिया ४·१२८, निरिविडी पहा, –सूर्यकर१०·१४६; कृष्णवाक्य २·३७०, –बीज ९·५२८; गुरु-वाक्य४·१२२, ४·१३०, ५·३४, १८·१०१७, १८·१०२६, –श्रवण १८·९८२; दुर्वाक्य-सेलीं, शेलक्या अपशब्दांनीं, १३·४९५; महावाक्य १८·४०१, वेद– १५·१५६, सकलवाक्यअवधि, सर्व प्रश्नांचीं उत्तरें देऊन, १०·२८; संतवाक्य १३·६४६, १३·८५६; वाक्यता—एकवाक्यता, एकार्थता, ६·५२, येक– १७·२६, १७·२७. (२) व्याकरणांतील संपूर्ण अर्थ असणारा शब्दसमूह. वाक्यें ह्मणिपति पुंजे । अक्षरांचे ॥ १३·१५२.

वाखती—छातीचा खळगा. मग वोडवली वक्षस्थलाची वाखती । चरणरजा जेयाचेया ॥ ९·४७६, ज्याच्या पायधुळीकरतां छातीचा खळगा पुढें केला.

वाखाणणें—प्रशंसा करणें, वर्णन करणें. लाजिलों वाखाणुं न निगे । देखौनि जेयातें ॥ ९·२१. पूर्वकांड विनोदें । वाखाणिलें ॥ १०·२२. २·२१२, ८·१२७, १०·३४, ११·४५४, १३·८४६, १४·२९, १५·२१९, १६·३९, १७·३७५. वाखाणिते, वर्णन करणारे, १८·१६५०; वाखाण—वर्णन, अर्थविवरण, वाखाण चढलें थांवा । चौगुणे वेन्हीं ॥ १३·११४५, १३·३२७, १३·३३३, १३·६४४; वाखाणी—आइकिलेयां वाखाणी । व्यसन न लवी ॥ १८·१७२३, ज्ञानदेवी–'वाखाणीं' १८·१७४५.

वाखारी-वाखोर—सांठा, वखार. वाखारी ७·१३२. वाखोर—प्रतीतीचां वाखोरां, अनुभवाच्या भांडारांत, ७·१३४.

वागारा-वागौरा—लगाम. वागारा—वागारे संसारावेया ११·२९१. वागौरा—तो प्रकृतिचा वागौरा । करी त्वचेचिया मोहरा । १५·३२४, प्रकृतीचा लगाम त्वचेकडे वळवून.

वागुर-वागूर—जाळें, पाश. वागुर—हा विनाशाची वागुर । प्राणियांसि ॥ ४·२०१. १६·३४३, १८·९५१. अंगप्रभेचिये वागुरे, आंगाची प्रभा हेंच जाळें, ११·४३२; विषयवागुर ११·३२४. वागूर—पाडसा वागूर करांडी । ७·९२.

वाग्मी—वाक्-ग् पहा.

वाचणें—पठण करणें, अभ्यास करणें. किं परिवसिलियां पोथि । वाचिली होए ॥ १५·३६२, पोथीला स्पर्श केला तर ती वाचली असें म्हणतां

येईल काय ?. **वांचौनि पढें ना वाचीं,** मी शिकलों नाहीं व वाचनाचा अभ्यासही केला नाहीं, १८·१७४३. **वाचक**—पुढें **वाच्य** पहा.

वांचणें—धोक्यांतून सुटणें, बचणें. मार्गें चि चालतां । पुढां सिंहु(हु) दीसे अवचिता । तो चूके तंवरि चुकवितां । वांचिजे कीं ॥ १·२३७. ११·३६२. **प्राणें वांचिं(चि)जे** ११·३७७. **वांचूनि–वांचौनि** पहा.

वाचा—वाणी, बोलणें, बोलण्याचें सामर्थ्य, भाषा. तंव वाचा आथि गगना । ह्मणौनि बोलें ॥ ६·२७८, हृदयाकाशांत शब्द असतो म्हणून तो अनाहत बोल घुमतो या अर्थी, ज्ञानदेवी, कुंटे –'घुमे' ६·२७८. वाचे वसतें वाग्भव । तप जाणावें ॥ १७·२२२. ९·४४१, १०·२०, ११·६३, १३·२६०, १३·२७१, १३·२९८, १५·१०, १५·१२, १६·१२१, १८·३३२. **वाचेची वाचा,** ब्रह्मास उद्देशून, १३·९२४, यावर १३·९२१ ते १३·९३० पहा; **वाचेसि अपवाडु,** वाचेला बोलण्याचें सामर्थ्य रहाणार नाहीं, १३·५६७, **–चां चौबारां,** वाचेच्या चव्हाट्यावर ठेवणें, प्रसिद्धीस आणणें, १६·२२१, **–चा दिवटा** १८·३५६, **–चा दीवा** १८·३५५, **–चेनि पालवें** १७·१०५, **–चां पिंपळिं** १३·६५७, **–चिये वाटे** १८·१३४८, **–चें वितुळणें** १८·१५४३, **–चें सूत्र** १७·२३१; **अशेषां हीं वाचां आंतु** १०·२१२; **उदारा वाचा** १०·७, **गंभीर–** २·७८; **चतुराननाचिये वाचे** ११·२०५; **चौ हि वां(वा)चा** ११·५०७; **बोबडिया वाचा** १·६४; **मोकळी वाचा दीठि,** मोकळ्या रीतीनें बोलणें व पहाणें, १३·६६७; **विशाल वाचा** ११·४७८; **वाचेपुढां,** जिभेवर, ९·२०५; **वाचाबळें** ९·१३८, १०·१०, **–बेली** १५·१४, **–सिद्धि** ३·९९; **वेदादिवाचा** १६·२९, **सत्य–** १६·३२; **वाचें(चे) निगति** ६·४५२; **वाचा निंदिजे** २·३३, **–निस्तरैल** १३·६७४, **–जें न पवे** १८·१६८५, **–पांगुलैली** ९·५२२, **–मेलैल (मैलेल)** ९·५१९, **–रडे** १६·४१८, **–वानिलां** ९·३५५, **–जेथ विसंवे** ९·१८६; **वाचेचें आंग वळघे** १५·१७; **वाचे उच्चारु** आणिति १७·३५४, ज्ञानदेवी, कुंटे –'उच्चार' १७·३५७, **–कवित्व बरवें** १८·३४५; **वाचा कामवावी लागे** १८·३६२; **वाचे दोषु आथि** १·२२४, **–पांचपींसें बांधलिं,** वाचेला वेड लावलें, १८·१८; **वाचा प्राणासि चूकली,** प्राणाचा जोर वाचेवर चालेना, वाचा बंद पडली, ११·६५५; **वाचेसि प्रायश्चित्त देऊं,** गुरुभक्ताचें नांव घेतल्यानें, १३·६७३; **वाचा बरळ होंतसे** १·२०६; **वाचा मनेंसिं मुरडली** १५·१५; **वाचेचे...ळले पाळित** ११·१७१; **वाचेसि शूद्रान्न होणें** १३·६७२; **वाचा सद्गद होंतसे** ११·५६१, **–सपोल होंतसे,** निष्फळ होते, १६·३११; **अहं वाचा आंग** १८·१३१०; **इंद्रियें वाचा प्राण** १०·१५५; **तनुवाचाचित्तें** ८·१९०; **देहें वाचा चित्तें** १६·८४, १७·२३७; **वाचा...कर चरण अधोद्वार अपायु** १३·१००; **वाचालपणें** ३·१९२; **वाचाळै**—वाचाळपणा, **वाचाळै करीं,** बडबड करतों, १८·१६८८.

वांचूनि–वांचौनि—ऐवजीं, शिवाय, वर्ज करून. **वांचूनि**—२·३३, २·६४, २·१८९, २·२४७, २·३३५, ३·४५, ३·१२६, ३·१८८, ४·७२, ४·८७, ४·१११, ४·१९४, ६·४८, ६·४२९, ६·४३६, ७·१११, ८·१२, ८·९९, ८·१३६, ९·८, ९·४१, ९·२१९, ९·२३४, ९·२५३, ९·२७०, ९·३११, ९·३३२, ९·३४७, ९·४०७, ९·४५०, १०·१४०, ११·७८, ११·१६६, ११·५९७, ११·५९८, ११·६०१, ११·६०६, ११·६११, ११·६७६, ११·६८६, १२·५९, १२·७९, १२·२३५, १३·२९९, १३·४४६, १३·६०३, १३·६१५, १३·८६१, १३·८८०, १३·८९१, १३·९१०, १३·१०८५, १४·१५६, १४·१६७, १४·१८६, १४·२०१, १४·२६७, १४·२७६, १४·३१५, १४·३४६, १४·४००, १५·१८, १५·३६, १५·१३९, १६·१४९, १६·३१०, १६·३१९, १६·३५३, १८·५६३, १८·८०८. **तूंवांचूनि** ११·५०, **मी-मीं–** ७·१३०, १०·१०३, १०·१२५, **विषयां–** २·१२०; **वांचूनियां** १८·५५६; **वांचुनु** १३·६०२,

१७·१७०, **वांचूनु** ८·६६, १३·४५१, १३·६५३, १३·८३२, १३·८४५. **वांचौनि**—(१) वरील अर्थी—जैसें क्षेत्रीं जें पेरिजे। तें वा(वां)चौनि आन न निफजे। ४·७३. वांचौनि मुखा लागि वालावी। गाय चि सल्गी ॥ १८·२०१, तोंड अपवित्र आहे म्हणून सगळीच गाय टाकावी काय?. ६·१००, ११·३२५, १३·१७६, १३·७८७, १३·८४९, १५·२२६, १५·३९२, १५·५४०, १६·२०१, १६·२९७, १६·३५१, १७·३५, १७·१११, १७·१७५, १८·२४, १८·१३७, १८·३०९, १८·९०४, १८·९४३, १८·१०२२, १८·११०५, १८·१२२७, १८·१२७५, १८·१३८८, १८·१५५०, १८·१५५२. **पतीवांचौनि** १·१११, **पापा**—१·२४७. (२) कांहीं संदर्भात, तसें नसतें तर, वास्तविक पहातां, या अर्थी हा शब्द आलेला आहे. वांचौनि सूलु महिषु चामुंडा। सोनें चि असे॥ १८·४४२, यावर १८·४४१ पहा. वांचौनि पदें ना वाचीं। १८·१७४३. **वांचौनि वेलु लागे चि किं** १८·९९४; **वांचौनि सागराचां पोटीं**, वडवानळ शरण गेला नसता तर, १८·१३९२; **वांचौनि सूर्यातें न घडी**, वारा ढग दूर करतो, वास्तविक पहातां नवा सूर्य घडवीत नाहीं, १८·१२२५; **वांचौनियां** १८·१४०२.

वाच्य—सांगण्यास योग्य, सांगतां येईल असें, म्हणतां येईल असें. जें तुह्मीं मजकारणें। वाच्य केलें बोलणें। ११·४४, जें तुम्ही माझ्यासाठीं सांगितलें. जलधरांचा मेळा। वाच्य होये अभाळा। १३·१५३, ढगांचा समुदाय ज्याला आभाळ म्हणतात. शास्त्र वाच्यें अर्थें फळे। मग आपण मावळे। १८·१६६४. १८·१३३३. **वाच्यवाचक**, वर्णन करण्यास योग्य व वर्णन करणारा, १८·१६६०, १८·१६६१, १८·१६६२; **जलवाच्यबोध** १६·१३८; **अवाच्य**—देवो देवी ह्मणती। अवाच्यातें ॥ ४·६८, **अनिर्वाच्य**, वर्णन करतां येणार नाहीं असें, ६·४६७; **अवाच्य**, त्याच अर्थी, १४·८६.

वांछणें—इच्छा करणें. वांछिल तें तें लाहो। प्राणिजात ॥ १८·१७७४. **वांछिजति** १७·२९०; **वांछित**, इच्छिलेलें, वांछित ही पुरैल। मानसिचें॥ ३·९८, **वांछा**—**फलवांछात्यागीं** १७·१७५.

वाजट—व्यर्थ. हें असो आतां वाजटा। १४·२६, हें आतां निष्फळ बोलणें असो. **वाजटां पूरिजतसे काइ** १३·६०.

वाजणें—आवाज होणें, गर्जना करणें, लागणें. जैसें एका चि आकाशध्वनिं। वाद्यविशेषिं अनानीं। वाजावें पडे भिन्निं। नादांतरिं ॥ १५·३८४, ज्ञानदेवी—'आकाशध्वनि वाद्यविशेषीं आनानीं' १५·४१६. १·१३१, ६·२७७, १३·२०, १५·१९०. **आंगिं-गीं वाजणें**—तैसे दोख हे मूर्त्त। आंगिं वाजों असति पांत। १·२४१, **आंगीं वाजे** १३·६२, १८·१०४९, **—वाजैल** ३·१७३; **खलाल वाजति** ११·४७८, **घाए—** १३·१००९, १६·३९७; **निसाण वाजत** ९·२१६; **वाजतेया वायुतें** ९·१२४; **वारा वाजणें**—कां वारा चि वाजे वीझे। गगनें निश्चळां असिजे। १४·३४४, **वारा वाजतु मानावा** १५·३४४; **वारा वाजों ठेला** १४·३०३, **—नेंदीं** १६·८९, **—लागे** १५·१६२, **—सरे** १८·४२०.

वांझ—संतान होत नसलेली स्त्री, वंध्या, निष्फळ. कां वांझां फूलीं फूललें। झाड जैसें ॥ ९·४३०, फळें लागणाऱ्या झाडाला फळाचीं फुलें येऊन फळें लागत नाहींत त्यास उद्देशून. कां वांझेची संतती। वानों ए जैसी॥ १५·७९. १५·२१५, १८·११८. **वांझें आकाश** १४·७५; **वांझ जाये**, व्यर्थ जातें, १७·२५१; **वांझे(झें) होउनि** १८·६१२; **वांझौटी**, बराच काळपर्यंत वांझ असलेली, ६·१२१; **वांझौलें**, वांझ फुलें, १०·३०८.

वाट—मार्ग, रस्ता. वाटा केव्हलि न वचति। क्रोधाचिये ॥ ४·५९. बुद्धी धैर्या होये वसैठा। तरि मनातें अनुभवाचिया वाटा। आणूनि करी प्रतिष्ठा। आत्मभुवनीं ॥ ६·३७७. तेव्हां तेथिचे(चें) आकाश लागे काइ येकी वाटे। मग वाटा लागे तरि गगना भेटे। येऱ्हवि चूके॥ ८·२५१ (१,२), घडा फुटला तर घड्यांतील आकाश महाकाशाला मिळतें, तें निराळ्या वाटेला लागतें काय? व तसें लागलें तर शेवटीं महाकाशांत मिळण्याचें चुकेल काय?,

यावर ८·२५२ पहा. स्वर्ग नरक इया वाटा। चोरांविया॥ ९·३१२. आणि राजा जिया वाटा जाए। तें चोरांसि अडवंतावो होये। १८·७२१. ५·१२६, ६·१५७, ७·१२५, ७·१६५, ९·५००, ११·६७२, १६·४३५, १८·२३५, १८·२७२ (१), १८·३६७, १८·६७१, १८·१००५, १८·१०९६. वाटेचा, वाटेनें येणारा, १६·८५; **इंद्रियांचां वाटीं** १८·४७३; **उजू वाट** ८·१९३, ८·२३९, **–वाटा** १८·९३३; **कृत्यजाताचिया वाटा** १८·३५६; **कृपेची वाट** १३·२४९; **निषिद्धे वाटे** १७·३११; **पाठिचां वाटीं** १८·१५६; **बरवी वाट** १८·१२१५; **भंगलिये वाटे** १३·६१७, **वाचेचिये**—१८·१३४८; **वाहाती वाट** १३·८८५; **सुधासत्वाचिया वाटा** १८·९४८, ज्ञानदेवी, कुंटे–'शुद्ध सत्वाचिया वाटा' १८·९५३; **वाट करी** १३·३४९; **वाटे जाता**, वाटेनें जाणारा, १३·५९६, **वांटे जातां**, हा पाठ **वाटे जाता** असा घ्यावा, १५·३५, **वाटे जातां** १४·१८७, १४·३३५, १७·२८८, **–जांतां** १३·५९३; **वाटे जांतिया** १८·२७२ (२); **जिया जिया वाटा जाये** ६·८६; **वाट जोडे** १२·११२; **वाटा निगति**, मार्गानें जातात, ८·२०६, **–निगाले** १०·११५, १२·६९, **–निगिजत आहे** ९·१५२, **–निगौनि** १५·३२६, **–नीगे** ७·४७; **वाट न पांतां** ६·४५१, **–पाहांत** ८·१०३, **–पाहावी** ६·२०६, **–पाहे** १३·६५५, **–न पाहे** ९·२७; **वाटा पाहों लागलों** ११·५४०; **वाट भूलिजे** १८·८०५, **–मोडली** १३·८६८, **–मोडे** ९·९५, **–मोडोनु ठेली** १५·२८८; **वाटा येतां** ६·१६८; **वाटे लाग** ९·५११, **–लागति** १७·३५५, **–लागला** ६·४३१; **वाटिं लागलिया**—इया आथविया चि शृष्टी। लागलिया आहाति वदनाचां वाटिं। ११·४१५; **वाटा न वचति** ४·५९, **–न वचिजे** ६·४२१, **–न वचे**, जैसें आहाराचेनि नावें काहीं। तोंडाचिया वाटा न वचे चि नाहिं। ११·४२४, **वाट वाहवी** ५·१२३; **वाटा वाहाति** ८·१८१; **वाटवध-वंध, वधणें** पहा, **–वाहाणी**, मोकळी वाट करणें, १६·५७; **अवाट**, मिळेल ती वाट, मोकाट, १७·१८९; **आडवाटीं** १३·२३९; **आत्मानुभववाटे** १६·७; **पाठोवाटी** १०·११८; **एकवाट** ११·५६, १३·९३०; **दोनी वाटा**, व्यक्त आणि अव्यक्त यांस उद्देशून, १२·२४, यावर १२·२३ पहा, **दोन्हीं वाटा** ८·२३६, **तीनि**–१८·६९४; **बारैं वाटिं** १५·२६८; **मरणवट—मरणवटे पडिलें** १४·२७१, 'मरणवाटे', ज्ञानदेवी १४·२७३, कुंटे १४·२७४.

वाटणें—(१) मनांत येणें, मनास लागणें, भासणें. जें तुज काइ लोकाचें वाटे। ११·३४४. **१३·७३४, १५·१३१, १८·४८४. कडू महुर न वटे** १६·२४९, **कांहीं संकोचु न**–११·५६६. (२) पाट्यावर रगडणें, आगा विषाचे कांदे वाटूनि। गोरसु वेइजे पीळूनि। ९·४९४. (३) विभागून देणें. **वाटणी**—वाटून देणें, १८·६९१, ज्ञानदेवी, कुंटे–'वांटणी' १८·६९४. **वाटा— दुःखाचा वाटा** १२·६९.

वांटणें—विभागून देणें. जें महर्षी(र्षी) वांटलें। ५·१४६. कर्में चौघां चौं ठांइं। वांटिलीं वर्णी॥ १८·८२२. ७·२०३, ९·४४, १८·५२, १८·४६४, १८·५५५. **गर्भरसें वांटलेनि** १४·९८; **सूर्य पथिकां मार्ग वांटे**, येथें दाखवितो, १८·८२३; **वांटूनियां** १२·१८६; **वांट**— वांटा, **वांटे आलें**, वांट्यास आलें, १८·१९८; **वांटा**—भाग, **सेलवांटा**, शेलका भाग, ९·४१२.

वाटवणें—वाढवणें. १६·२६१.

वाटिका—लहान वाट, बागेंतील सुंदर वाट. विनोदवनवाटिका। सुरतरूंचिया॥ ९·३१९, करमणुकीकरतां कल्पवृक्ष लावलेल्या सुंदर वाटा आहेत.

वाटी—लहान वाडगा. क्षीरसागराची चि वाटी। करूनि ठेविली॥ १०·१७.

वाटुल-वाटौल—गोल, वर्तुळाकार. **वाटुल— वाटुला आवला** १३·६५०; **वाटुलें चंद्रबिंब** ११·११४; **नभ वाटुलें गमे** १३·८९३. **वाटौल**—व्योम किं चौफल वाटौलें। हें ऐसें काइसेया हिं मिळे। १५·३०७. **वाटौलीं मोगरिं** १८·१७१९.

वांठिव—पुरुषार्थ, पराक्रम. वांठिवेचिया मदा।

वलवले जे ॥ ११·४५७. वांठिवांविण १·१७२.

वाड—फार, मोठें, थोर. नाहिं माझेनि पाडें वाडु। मी चि सर्वज्ञु एकु रूढु। ऐसा शिवमुष्टिगंडु। घेउनु ठाके ॥ १३·७१६. ११·८७, १३·११३५, १५·३३१, १७·४७, १८·५७६, १८·१४१३. **वाडें सायासें** ९·५२१; **सिंपौनि वाड कीजो** ११·१९; **वाड धाकुटें** ९·२२१; **वाडजतन**, चांगलें जतन या अर्थी, १६·५५, ज्ञानदेवी, कुंटे–'वृद्धियत्न' १६·५५; **वाडपण** १०·१६०, **वाडपणाचा गारा** १६·२१५; **गगनाचेनि वाडपणें** ११·३४९.

वाडा—विस्तार. दीठिचा कराल बहु वाडा। १६·४६९, पूर्ण दृष्टि ठेवाल तर, ज्ञानदेवी, कुंटे–'बहुडा', वर्षाव, १६·४७२.

वाडि-डी—बाग. **वाडि** ९·१२२. **वाडी**—निरालंबिची वाडी। त्रिभुवना एवढी। १३·४५. **क्लेशतरूंची वाडी** ८·१३८.

वाडुवल—वाढविणारा. उरोधु वाडुवलु। १३·२७०, शब्दाला शब्द लावून वाद वाढविणें, ज्ञानदेवी, कुंटे–'वादबलु' १३·२७१.

वाढणें—(१) उंच होणें, मोठें होणें, वर जाणें, अधिक होणें. जैं अज्ञानाचें गडदे(दें) पडे। तैं हा बहुवसु मनीं वाढे। ४·२०३. इया परिं निरालीं। वाढे संकल्पाची डाली। १३·५१. वाढौ वाढों होंति। कोशकीट ॥ १६·३३६, ज्ञानदेवी, कुंटे–'वाढऊं वाढऊं' १६·३३८. ६·३५३, ८·२३, ९·४७३, ९·५०६, १०·११७, १०·२४८, ११·७२, ११·४२७, ११·४४६, १३·३४१, १३·८४४, १३·९५५, १४·१०६, १४·१४०, १४·२१२, १४·२५२, १५·१६१, १५·२००, १६·५९, १६·३६८, १७·६२, १७·१२९, १७·१३५, १८·३५१, १८·१२०६. **वाढत आहे** ९·२७०; **वाढतां** १४·२०२, १४·२३५, १५·१०२, १५·१७९ (१), १८·१०९५; **वाढती**—वाढत असलेली, **वाढती कुलवाडि** १८·२५६; **वाढती चि असे** १५·१७१, १५·१९२; **आस्था वाढती देखसी** १८·५७१; **वाढतु असें** ११·४४५; **वाढतें**, वाढणारें, ६·३५२, ७·१०५, ८·१३९, ९·२४; **वाढतेनि प्रेमें** ९·१९४; **वाढे नाखांचे** १३·११०८; **वाढों नेणे** १८·५६४, **–नेंदी** १३·६४७, १७·१७०, **–लागे** ८·२७, १०·१८१, १६·३६७; **वाढौनि** ११·४४३, १४·२७२, **–याँ** ११·३४८; **वाढ** ११·६३३, १३·७४७, १५·१५९; **केलिचा वाढु** १८·९६३; **अद्वैतप्रमेचेनि वाढें** १५·२३९; **वाढणें** १५·२०१, १८·४७२; **वाढि**—मूलें गाढें तंव वाढि। पैसु आथि ॥ १५·१७९ (२), १०·५४, ११·६४३, १३·७२५, १३·७४२, १३·९८७, १५·४९, १५·५१, १५·९९, १५·२०४, १६·२७७, १७·११७, १८·१०७६; **वाढि...तूटि** १६·७४; **देव्हडी वाढिया** १८·५९६; **वाढी** १३·१२५, १३·८५०, १८·३६१, १८·१०९६; **अहंकाराचिया वाढी** ११·५८, **साम्याचिया**–७·१७४.
(२) जेवण वाढणें. जें सकल रोगांसि भाणें। वाढलें आहे ॥ ८·१४१. जें संतोषियां वाढलें ताट। ८·१९३. कां खंडरसीं खापरीं वाढिलें। ९·४३५ (१). १३·८१८, १८·७११, १८·१०३४. **वांती वाढलेया** १८·५५३, ज्ञानदेवी–'वांता वाढिलया', ओकून टाकलेल्या पदार्थास उद्देशून, १८·५५६, कुंटे–'वांता कां वाढिलेया', ओकून टाकलेला किंवा वाढलेला, १८·५५६, हा पाठ संदर्भात बसतो; **वाढूनि** ९·४३५ (२); **वाढती**, वाढणारी, १३·६४२; **वाढिता**, वाढणारा, **दूध वाढिता**, दूध घालणारा, १८·३६९, कुंटे–'दूध वाढितां' १८·३७१; **वाढितेया पुढां** १८·१३२५.

वाढविणें—अधिक करणें, मोठें करणें. स्वधर्मांचा मानु वाढवीं। ३·१८७. मग कवडा चि वाढवी। लोभी जैसा ॥ १३·७९२. २·२०९, ६·८०, ७·१६२, ९·१८५, ११·४२९, १२·५, १३·७०६, १४·१०७, १६·२८५, १६·३३१, १६·४५९, १८·७५५. **वाढउनियां** १७·४११; **वाढविजे** १७·१६२, १८·१४३७; **वाढवितसे** ११·४०४; **वाढवितु** १३·११४२, **–वीतु** १६·४४४; **वाढविताहे** ११·२०३; **इछेतें वाढवी** १३·११२; **कला वाढवी** ९·३१; **तृष्णा वाढविति** ९·५०९; **मानु वाढवीतसे** १०·३०५; **वेलु वाढवी** ७·४९.

वाढिनणें-वाढीनणें—अधिक करणें, वाढ होणें, वृद्धि पावणें. **वाढिनणें** ६·६४, ६·४४६, ९·४३४, १८·१५१४. **तमें वाढिनलेंनि** १४·३२८; **तृष्णा वाढिनलिया** १४·१६३; **वाढिनलेया** ४·९, ९·१७३. **वाढीनणें—मोहो वाढीनला** ४·२५.

वाण—वायन, वस्त्राचें पोत. जेथ साहित्य वाणें सपुर। उजलाचें॥ १·६. वाणें उमटत आहे मा आकाशीं। साहित्या रंगाचें॥ ६·१३३. वाण धाडिजे घरा। वोउसेयाचेया॥ १७·२८५. **वाणीं** १२·२२०; **वाणे परिची आंगी लेइलासि** ११·२७९.

वाणसी—वेश्या. वाणसिये उभलें। कोण न रिगे॥ १३·६९९.

वाणि-णी—(१) कमीपणा. **वाणि**—परि तैसें न करीति प्राणिये। वायां आपुलां चि सुखिं वाणिये। ७·१४७, कमतरता करतात. ३·२२, ५·१६८, १३·११५५. **वाणिचा नोहे,** अशी कमतरता नाहीं, ९·६२; **वाणिपणें—सतेचेंनि वाणिपणें** १३·५०५, ज्ञानदेवी, कुंटे–'सचेतनीं वाणेपणें' १३·५०७; **वाणेपण,** कमतरता, १८·५९१. **वाणी**—यऱ्हविं तरि वाणी। तो चि ठाउ॥ १३·२१४, कमीपणा त्याच्याच ठिकाणीं आहे. (२) **वाणीं**—वाहण्यासाठीं, किं वारेया घापत आहाति वाणीं। ९·२०, वाऱ्याला वाहण्याकरतां कोण गति देतो?, ज्ञानदेवी–'घापत आहे वाहणीं', कुंटे–'वाहणी' ९·२०. (३) **वाणी**—भाषा, ऐसी देशी आणि संस्कृत वाणी। १०·४४. तंव उच्चारफल वाणी। न पवे जेवि॥ १८·३७२, वाणीला जसें उच्चाराचें फळ मिळत नाहीं, कुंटे–'फळावाणी', फलद्रूप या अर्थी, १८·३७४.

वाणियां—व्यापारी. १७·४२२.

वाणें—आंगावर घालणें, **वाअणें** पहा. आतां जाइंयांचें जैसें लेणें। आंगावरि आहाच वाणें। ९·४०८, ज्ञानदेवी, कुंटे–'आहाचवाणें', वरवरच, व्यर्थ आंगावर घालणें, ९·४१२.

वात—हवा, वारा. जैसें लवण जलें झलंबलें। ना तरि अभ्र वातें हालें(ले)। २·३. **वात श्लेष्मु** ८·२२४; **वातायन,** खिडकी, ११·१४९; **वातातप** ५·११३; **वातोर्मि,** वाऱ्याच्या लाटा, झोत, १४·४५; **वातलहरिया** १५·४०१; **आंगवातें** १३·६४; **कफवात** १४·१९५; **चंड वातें** २·३२३, **चंड**–८·९९; **दुर्वात** २·३४९; **प्रलयवातें** १·९०; **महावात** १·११८, ६·४१२, ११·६४८; **रजोवातप्रचंडे, प्रचंड** पहा; **विषमवात** ८·२११, **संहार**–१५·१२६.

वांत-ति-ती—ओकलेलें. **वांत—वांत होणें** १८·९१५. **वांति—वांतिची वानी** १८·१२४. **वांती,** वांतीनें, १८·५५३, **वाढणें** पहा, –**सीणवी** १८·६१७.

वाति-वाती—वात, ज्योत, दिवा. **वाति**—झांकाझांकि कीजे वाति। न वचतांचि॥ १३·५८०. पतंगा नावडे वाति। १६·२३२. कां धूं न सांतां जैसी। वाति न लगे॥ १७·३०९. १७·१४१, १८·१६९४. **शास्त्राचां वातिं,** शास्त्राच्या प्रकाशांत, १८·६३३; **वातिवरी मनु** ६·२४५, **मन** पहा; **वातिवेऱ्हीं** २·३६०. **वाती**—तेंवि चि सटिवियेचिये राती। न विसंभिजे जेवि वाती। १८·८३४. १४·३५८. **वाती उणें** ९·२९९, –**पुढां** १४·२०८.

वाद—मत, चर्चा, प्रतिपादन. १०·२४७, १०·२४९, १३·१७, १३·६६, १४·७९. **अर्थवाद,** ३·१९२, **अर्थणें** (३) पहा; **अव्यक्तवादमती** १४·६९; **आशिर्वाद** १६·१४७; **जल्पवाद** ७·१०३; **दुर्वाद,** वाईट शब्द, ११·१०१; **बोलस्वस्तिवाद** ११·३२६, **बोल** पहा, **मत**–१३·१०४४; **वाग्वाद** १२·१४; **वेदवादरतां** २·२५५; **सत्तर्कवाद** १·१३; **वादी**—मत प्रतिपादणारा, **धातुवादिया हीं,** किमयेवर विश्वास ठेवणारालाही, ६·३४.

वाद्य—वाजविण्याचें संगीत-साधन. नादु वाद्या नेयंता। तरि कां गोचरु होंता। १८·१६८०, ज्ञानदेवी–'न येता,' कुंटे–'न येतां' १८·१७०२. **वाद्यें विण नादु,** करतां येत नाहीं यास उद्देशून, १६·२७४; **अनानीं वाद्येंविशेषिं,** निरनिराळ्या विशिष्ट वाद्यांतून, १५·३८४, ज्ञानदेवी, कुंटे–'वाद्यविशेषीं' १५·४१६.

वाधावा—येण्यापूर्वीची सूचना. १८·८९९.

वानणें—वर्णन करणें, प्रशंसा करणें, स्तुति करणें.

हें बहु असो एकैक । वानिसि काइ ॥ ५·१३२. नाना वाग्देवता वानावी । तैं वाचा चि लागे कामवावी । १८·३६२. ६·४५४, ९·१६५, १४·६०, १५·२१७, १६·४९, १६·२१९, १८·५७०, १८·१३३०, १८·१६५६. **कवणें तोंडें वानावासि** १४·१४; **कवणें वानावें** १०·१०, ११·५१३, **कैसें**–११·२७; **वानावेया** १६·३५, –**लागि** ११·१६६; **कवणें वानिजैल** १५·१४२; **वानित असो(सों)** १३·१०७३; **वानितां—गुण वानितां** १३·१८५, **प्रौढि**–१८·१३१५, **महेशातें**–१२·२१५, **मातें**–११·५६३; **वाचा वानिलां** ९·३५५; **वानिलासि** १६·२९; **कवण वानीं(नी)** ११·२२१; **वानुं** ५·१७०, ११·५५९, –**लाधलेति** १६·३१; **वानूं जाये** १६·२३०; **काइ वानूं** १६·३२४, १७·१८०, १८·२१, १८·१५९३, **काइ बहू**–१६·२१०, **तैसें**–१८·२६; **वानूनि** १४·११; **वानों**—कां वांझेची संतती । वानों ए जैसी ॥ १५·७९, **वानावे आइकावे** १८·३९७; **गांती वानिती** १६·३५९; **वानणां**—वर्णन करण्यांत, हें जाणें ह्मणौनि मी लाजें । वानणां इहीं ॥ १८·१२, **वानणें** ६·११२, १४·१०, १६·३३, १८·१३३१; **वाणिता**, वर्णन करणारा, **वाणिते जाले** ११·१७३; **न सहित—न वनिजे** ६·१२८, ६·१२९.

वानवसें–वानिवसें—अकस्मात्, चुकून. **वानवसें**—पैं निर्धनां घरीं वानवसें । महालक्ष्मी एउनि बैसे। तेया ही वरतें निर्द्धन ऐसें । ह्मणों ए कायि॥ १६·३६. १८·१४८४. **वानिवसें**—जैसा घरिं आपुलां । वानिवसें वन्हि लागला । १·२५७. ११·१०८.

वानि–नी—प्रकार, मासला, कस. **वानि**—काइ परिसाचिये कसवटी । वानिया जाणें(णे) ॥ ६·९६, परिसाच्या कसवटीला लागल्यावर सोन्याचे हें उत्तम दर्जाचें किंवा हें हलक्या प्रकारचें असे भेद राहतील काय?. **कसवटी वानियेतें सांघे** १३·२४३; **वानिभेद** ११·३५०, १५·३०९. **वानी**—कीड आगिठां पडे । मल तूटे वानीं(नी) चेढे । १८·१२०, कस वाढतो. कां सोलें पाहूनि जैसी । पन्हरावी वानी ॥ १८·१०८१, सोळा कशी सोनें पाहून पंधरा कशी सोनें जसें कमी कसाचें दिसतें. ६·२६२, १४·१५७, १७·७५. **वानी इयेया तुकां**, शंभरभार सोन्याची लगड, १२·२५; **सतीस ही वानी भेद** १३·१०३२, सं. वा. शं. पहा; **अंधकाराची वानी** ५·९०, **वांतिची**–१८·१२४; **मज ही ते चि वानीं (नी) हों पांतसे** १८·१५८३.

वाप–वापसा—भाजलेली उबदार जमीन, पेरणी. **वाप**—साहाजें निरोलले वापे । चतुर चित्ताचे ॥ ६·४८७. १७·२३०. **विधिची वाप** १३·३१, **विधिचेये वापे** १३·३३; **क्षेत्रा वापेचा पांगु पडे** १७·२६६. **वापसा—अवधानाचा वापसा** ६·४८८, **देहस्मृतिचा**–९·५२६.

वाफ—नेहमींच्या अर्थी. वदनाचिये वाफे सवें । होंत ज्वालामय आघवें । ११·१४२. **वाफेचिया आगी जले** ११·३४९; **वाफेचिये सीगे वाति ही लागे** इतका उष्ण आहार, १७·१४१.

वाय—वारा. **वायकांड**, न टोंचणारा बाण, ११·२०४, १८·१०३; **वायप्रसंग**, वाऱ्याच्या झोतांत सांपडण्याचा प्रसंग, १४·२५३. **वायु-यू** पहा.

वाया–वायां–वायाणें—व्यर्थ, निष्फळ. **वाया**—वाया चि व्याकुल काइ । आपुला निजधर्मु तूं पाहीं । २·१८६, ज्ञानदेवी–'वांयां चि', कुंटे–'वांयांचि' २·१८६. **वाया बुद्धि** १५·२९५, ज्ञानदेवी, कुंटे–'वायबुद्धि' १५·३२७. **वायां**—वायां चि धिंवसा उपनला चित्ता। १·६७. २·२४, २·९६, २·१४०, ३·३४, ३·४६, ३·५२, ३·५९, ३·१९४, ४·१८२, ४·२२०, ५·३३, ५·११४, ६·४९, ६·७७, ६·१५१, ६·३१८, ६·३६१, ६·३९४, ७·८५, ७·१४७, ८·२५, ८·१९४, ८·२१३, ८·२४१, ८·२४५, ९·१३८, ९·१४२, ९·१५०, ९·१७७, ९·१८५(२), ९·३२९, ९·३४६, ९·४१५, १०·३१, १०·१६१, १०·२८९, ११·५४, ११·६४, ११·९४, ११·९६, ११·१५८, ११·३४५, ११·४०७, ११·४०९, ११·४५३, ११·६१८, १२·१३२, १३·१०५, १३·११०, १३·४३५, १३·५८१, १३·५८३, १३·६२५, १३·६४७, १३·८५१,

१३·९०५, १३·९५५, १४·७०, १५·२४६, १५·५५८, १६·३५७, १७·१९३, १७·२५६, १८·५३९, १८·६१२, १८·६१६, १८·९८१, १८·१११८, १८·१२७४, १८·१४८२, १८·१४८३. **वायाणं**, वरील अर्थी, ४·९७, ७·१६७, १४·४०५, १८·५७५, १८·१२७७, १८·१४०५. **वायाणी** १०·१४५, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'तरणी' १०·१६२, ११·१०८, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'वायाणीं' ११·१०८. **वायाणीं** ९·१८५(१).

वायु–वायू—हवा, वारा. **वायु**—धूमरजाची पिंजरी। वाजतेया वायुनें होंकरी जरि। ९·१२४, धुराच्या कणांची पिंजर जर जोरानें वाहणाऱ्या वायूला थांबवील, अशक्य कोटींतील दाखला. आणि वायुसि येके ठाइं। विढार जैसें नाहिं। १२·२१०. नीरातें आटी तेज। तेजा वायुसिं जूझ। गगन तंव साहाज। वायु भक्षी ॥ १३·१४४(२). चलला वायु वाहुटली। चेष्टे जैसा ॥ १८·६६३. ५·१३३, ९·१०२, ९·२५९, ११·१४४, ११·३२७, ११·३५२, १४·७५, १८·२६८, १८·१२४४, १८·१३४५. **वायुचेनि अनुवायें** १३·६८५, अनुवाय पहा; **वायुची चेष्टा** १८·३४०; **वायुसिं जूझ** १३·१४४(१); **वायुचें नवविधपण** ६·२४३, सं. वा. श. पहा, – लाघव, हलकेपणास उद्देशून, ६·२६८; **वायुसिं समागमु** १८·३०६; **वायुचें स्फुरण** २·१०७, ८·१८४; **वायुचें वलिलें** ६·२९४; **वायुक्रिया** १८·३४१, – तत्व १३·१०६, १३·११५, – भेद १८·१०३१, – लोपें १८·९७३, – वसें ३·६१, १५·३१२, **व्योमवायुवसें**—आकाश व वायु यांच्या योगानें, १४·९८; **वायुस्वभाविं** १७·११३; **आकाश वायु द्योतक आप पृथ्वी** १५·९७, **पृथ्वी आप तेज वायु व्योम** १३·७७. **वायू**—वायू नांभरि उमे(गे)यां नसावें। ९·२८०. वायू आणि जेया पडे। १३·१९९, पटतें. **वायूसि विचरणें** १३·५२६; **पांगुळां वायूसिं हेवा नव्हे** १२·७३; **वायू प(पु)ढें परमाणु नुरे** १५·२७२.

वायें–वायों—व्यर्थ, फुकट. **वायें**—गगन गगन चि आहे। हें आभासतसे तें वायें। १५·३५३. **वायें सा(सां)डिलें** १८·९३९, **वाहणें** पहा. **वायों**—आण वायों वायों, शपथपूर्वक सांगतों, हें सर्व फुकट रे फुकट, १६·३८७, आण पहा.

वारणें—प्रतिबंधक सूचना देणें, नकार देणें. वैद्यु पथ्य वारुनि जाये। मग विष आपण चि सुये। तरि रोगिया कैसेनि जिये। सांघे मज ॥ ३·८. वारुकां वारुणु वारिजे। जैसें रत्नासि दूषण ठेविजे। ११·६३२, क्षुद्र घोडक्यानें हत्ती पुढें येण्याचें नाकारावें (टाळावें), चांगल्या रत्नांत खोड काढावी, ज्ञानदेवी, कुंटे – पहिला चरण 'वस्तु घेऊनि वाळिजे' ११·६४२. मान हालउनि वारी। १३·७५६, म्हातारपणांत मान इतकी हालत असते कीं जणूं ती एकसारखें नाहीं नाहीं म्हणते. १०·२६१, ११·९६, १२·२२, १८·१०००. **मुरकुटां वारिजतसे काइ**, चिलटांना नाहीं म्हणतो काय?, १८·१६९०.

वारा—नेहमींच्या अर्थी, हवा. वारा हिंडतु असावा। हें कोणाचें मत ॥ १३·५६. वारेयानि वालुवे गांठि। केहिं आहे ॥ १३·१०९२. ६·२३६, ७·१११ (१), ९·२०, ११·४५६, १२·६३, १३·२१३, १३·२५३, १३·२८१, १३·३७५, १३·४११, १३·५६५, १५·६१, १६·२४७, १८·३८७, १८·९५१, १८·१३०१. **वारा जैसा अफांटु** १३·६९६; **वारेया ऐसा अवाटु** १७·१८९; **वारेयाची अवांतर करणी** ९·७४; **वारियाचिया झुलुका** १५·१३०, **वारेयाचिया** – १६·१९२, **वारेयाचां धारसां** ९·४५; **वारेयाची धांव** १३·३५९, **वारेयाचें धावणें** १६·२८६, **वारेया सवें धावणें** ११·५८२; **गुणक्षोभाचें वारें** १५·१५२; **देहाभिमानाचा वारा** १४·३०३, **देहवैकल्याचा** – ८·१३०, **मूर्खपणाचा** – १७·२५३, **रजाचा** – १५·१६२, **विचाराचा** – ६·३१९; **वारा लोपें (पे)** १५·२३०; **वारा चि वाजे वीझे** १४·३४४; **वारा वाजों सरे** १८·४२०; **वारेनि शोके** १३·६६५; **वारा सूटला** १६·३९३; **वारेआचेनि आंगें झगटली** ६·२८५; **वारेनि जांत नोहे** १३·१९६; **वारेन हीं नोहावे(वें)**, त्या दिशेनें आलेला वारा ही सहन होत नाहीं, १६·३८३, ज्ञानदेवी – 'आडवारेंन हि', कुंटे – 'आड

वारेनहि' १६·३८५; **ग्रीष्मांतिचा वारा विसवों नेगे** १४·१६८; **जलतु वारा वेंटाले** ११·४००; **तृष्णेचिया वारेया वलघे** १४·१५९; **त्रिभुवनिचेया वारेया न वेंटाले** ११·३४९; **वारेयासि पाश मांडिलेयां** १८·६११; **वारेयासि वायु चलला**, वाऱ्यानेंच वायूला चालना दिली, ११·३५२, ज्ञानदेवी, कुंटे–'वारयासि धनुर्वात चढला' ११·३५७; **विषयजाताचा वारा वाजों नेदीं**, बाधूं देत नाहीं, १६·८९; **व्योमें वारेनि न वचिजे** १४·३३८; **वारे गुणें**, वाऱ्यामुळें, १३·५६८; **वारेलगें** १३·३१४; **जन्म वारा** १७·४२६, येथें वारा हा फेरा या अर्थी आला असावा, कुंटे–'जन्मवाहरा', येरझार, १७·४२९; **वोढा वारा**, घरबंध घालणारा, **विधिचा वोढा वारा** १७·१९०, **संयमाचा**–१३·६९१; **हिंडणवारा**, हिंडण्याचें वारें, भ्रमण, १३·६८८; **वारेनि कां उदकें**, दिवा विझतो, ८·२१०; **वारेपण**—जैसा वारा कां गगनीं वीरे। मग वारेपण वेगळें नुरे। ७·१११(२).

वारि–वारी—**वारि**—(१) वर या अर्थी. तें हीं तें वारि स्फुरे। १८·११९५, येथें वारि हा वरि चा अपपाठ असावा, ज्ञानदेवी–'तेंही तेवरी स्फुरे', कुंटे–'तेंही तयावरी स्फुरे' १८·१२०१. (२) फेरा. **द्वैताची वारि** १८·१३३६. **वारी**—तरि संकल्पाची सरे वारी। ६·३७६. **अहंकाराची वारी** ११·६८४, **क्रोधाची**–१८·१०५५, **द्वैताची**–१४·५६, **मोक्षाची**–१८·६७, **विकारांची**–१५·४८८, **संसाराची**–१५·४२.

वारिक–वारुक—घोडा. **वारिक**—पवनाचां वारिकां वलघे। ६·२७०. **वारुक**—वारुकां वारुणु वारिजे। ११·६३२, **वारणें** पहा.

वाऱ्हीं—त्याकरतां, त्या नांवानें. नागवीति आधवें। पेहेरा वाऱ्हीं॥ १६·३८५, ज्ञानदेवी–'अहेरां-वाऱ्हीं', कुंटे–'अहेरावारीं' १६·३८७.

वार्ता–वार्त्ता—(१) गोष्ट, कथा. **वार्ता** १२·७५, **द्वैतभावांची**–१८·२१४. **वार्त्ता**—कथिला परि ते वार्त्ता। बहुतां दिसांची॥ ४·१५. ४·३५, १०·२०, १२·१६२, १२·२३७, १३·८४०, १५·५०३. **विषया वार्त्ता**, हा पाठ **विषयवार्त्ता** असा घ्यावा, १३·५१५; **दुःखवार्त्ता** १३·६८५, **भव**–१६·७०. (२) **वार्त्ता**—दोरी. **वार्त्ते वरिल धावणें** १८·६४.

वार्त्तिक—ब्रह्मसूत्रांवरील टीका. तो बौधमतसंकेतु। वार्त्तिकांचा॥ १·१२, येथें बौद्धमत प्रतिपादन करणारांचा या अर्थी.

वार्षी–वारिषी—पावसाळा. **वार्षी**—जैसे वार्षी विण मेघ। ९·१७१. **वार्षियें घनावलि** ९·११८; **वार्षिया सांडिली** १६·७५; **वार्षियें ढेंढें फीटे** ९·१०१. **वारिषी**—**वारिषियेचिये प्रथम दशे** ११·२४३; **वारिषिया गगन क्षोभे** १८·१११, –**मेघु आणिजे** १८·३५३.

वाल—सोनें तोलण्याकरतां एक वजन. १२·२५, १३·१००३.

वालणें—टाकणें, निराळें करणें, वळणें, सुकणें, संपणें. उगवें चि वालौनि जाय। १३·३००, सुकून जातें. नाइकणें तें कानू चि वाली। १४·२०७, वर्ज करतो. अकृत्यत्व तें कुडें लोकीं। वालावें गा॥ १६·४६३, टाकावें. कां गांवा पुढें वाले। मार्गु जैसा॥ १८·१०७६, वळतो, येथें संपतो या अर्थी. तो वेडुं (दीं) अंत्यु वाळिला। तैसा वालीं हो॥ १८·१४७७. ९·४३३, १५·२४२, १५·५२८, १५·५४१, १८·२०१, १८·५५०, १८·१४८६. **जे कालातिक्रमीं वाले**, शाखा वाळते, १५·१२३.

वालभ—आवड, प्रेम, प्रियकर. पाहे पां वालभा-चेनि व्याजें। तियां वज्रांगनांचिं (व्रजांगनांचिं) नीजें। मज मीनलेयां काइ माझें। स्वरूप नो होंती चि॥ ९·४६१. १७·१३. **वालभाचिया उजरिया** १६·३७५, –**चें चि भोज** ६·१२३, –**चिये रती** १६·३०३; **लक्ष्मीयेचा वालभा** १८·१६२६; **वालभें करीं**, लाड करतों, ७·११६; **वालभ पडिलें** ७·१६०; **वालभणें**—आवड उत्पन्न करणें, मा आत्मेयां एवढिया प्रिया। वालभैला जो धनंजया। १८·६४०.

वालीप—पडदा. आद्याच बोलाची वालीप फेडिजे। ६·२५.

वाळू—वाळू, रेती. **वाळू चि रत्नें परौतें(ते)** १५·२२, **परौतणें** पहा. **वाळुवेचा घाणा गालि-लेयां**, कांहीं लाभत नाहीं, १८·६१०; **वाळुवे**

तिळां घाणा गाळणें एक, दोन्ही वस्तूंच्या गाळण्याचे श्रम सारखेच, योग्य कामाकरतांच श्रम करावे यास उद्देशून, १८·९३७; **वारेयानि वालुवे** गांठि, कधीं पडत नाहीं, १३·१०९२; **वालुवेचा वरंडा** १३·६९२; **वालुवंठ**, वाळवंट, ५·१०६.

वाल्हें दुल्हें—अपूर्वाइचें. १५·९३.

वाव–वांव—दोन्ही हात पूर्ण पसरले असतां त्यांतील अंतर, हात. **वाव**—ने उपरतिचां वावें सेलन । ७·९८, पोहतांना हातांनीं पाणी तोडतात त्यास उद्देशून. पवनातें वावीं मवावें । १०·१६२. **व विं वारा मवावा**, चार हातांनीं (राजवाडे), १२·६३. **वांव**—**वांव वेन्हीं तरंग मवीतु होतां**, होतों या अर्थी, ११·६५९.

वावटणें–वावाटणें—थकून विश्रांति घेणें. **वावटणें**—सीगली कमला जेथ वावटे । ११.२१५. मन वावटे । सुखा वरि॥ १४·२११. **वावाटणें**—ते सुषुप्तिकाळीं वावाटे । जेथ ज्ञान ॥ १८·४६२.

वावडणें—लीन होणें. चित्त वावडेलें आठौ घेंत । ९·५२२, ज्ञानदेवी–'चित्त चाकाटलें आंतु घेंत', कुटे–'–आठु घेत', चित्त गढून जाऊन संकोच पावतें, ९·५२७.

वावडी—कठीण, अवघड. ११·५८८.

वावंदणें—दगड, खडक (राजवाडे), वावदळ. वावंदणें पाडुनु पाए । सबलु डाहारला ठाये । १७·१४२, वावदळीला ठोकरून उडवावें, पाहारीचा घाव लागून जखम व्हावी इतकें तिखट, ज्ञानदेवी–वांवदळ पाडूनि ठाये। साबळ डाहारला आहे । १७·१४२, हे पाठ व अर्थ समाधानकारक नाहींत.

वावरणें—व्यवहार करणें, प्रहार करणें, विवरण करणें. देवा नव नवनिसिर्ति सरीं । वावरुनि येयांचां जिव्हारीं । २·४८, या पहिल्या चरणाच्या पाठाकरतां **नवा-वी** पहा. ७·११५, १८·१६९६.

वास–वांस—(१) **वास**—सुगंध. कवणें इछावें कपुरा । वासु देऊं॥ १०·११. वासु नेंदितां जैसें । चंदनीं सुगंधत्व असे । १८·११६, वासाचीं पुटें न देतां. १३·३२०, १८·१७३३. (२) **वास–वांस**—वस्ती, राहणें. **वास**—जैसें गतायुषे शरीरीं । चैतन्य वासु न करी । ३·१०९. १६·४२०. **गर्भवास, गर्भ** पहा; **वनवासि-सी, वन** पहा. **वांस**—**रहिवांस**, वस्ती, १३·५२२. (३) **वास–वांस**—वाट, बाजू, रीत, क्रम. **वास**—मग वास पाहिंजे तेथ प्रकटे । महानिधि॥ १·२३. इया आमची वास पाही। ३·१६५, मार्गाकडे पहावें. **वास पाए** १८·१०९२, **–न पाये** ६·३७०, **–पाहांतां** १६·२८५, **–न पाहवेया** १३·६०३, **–न पाहाल** १३·३२६, **–पाहिली** ११·२४९, **– पाहे** ५·७४, १३·२५२, १३·२७६, **–ना पाहे** १३·२७३. **वांस**—**वांस पाहानी** १३·३२४, **– पाहिजे** ४·१८९, **–पाहे** ७·१२९.

वासना—इच्छा, मनाची प्रवृत्ति. जरि चिंतामणि हाता चडे । तरि वां(वा)सनेचें कवण सांकडें । ३·२३. वासना एकावटे । प्रवृत्ति वोहटे । मन वावटे । सुखा वरि ॥ १४·२११. ऐक्यबोधाची वासना । निर्मोनि गेली ॥ १८·५४२. ८·१३३, १३·५२५, १५·३, १५·१६३. **वासनेचा अंकुरु** १६·३१४, **–संवसारा**, विस्तार, ५·५४; **वासनांतर**, इच्छेचे निरनिराळे प्रकार, ४·१३४, ५·१५४; **वासनारूप** ९·२९१, **–वेल** १५·१६६; **विषयवासना** १६·३४०; **सकल-वासनासंस्कार** ९·२९३; **सद्वासना** ७·१२४; **सुवासना** १५·१८३.

वासिपणें—भिणें, दचकणें. आणि रुद्रु जेया वासिपे । ११·३४३. अथवा बुद्धि वासिपे । अभिमानु विसरिजे ॥ ११·३६३. १३·३४६. **देहमृत्यू पातलेयां न वासिपे** १३·४९१; **भूतजात मज झनें वासिपो** १३·१९७; **मांडली गोठि...मोडैल वासिपैल कव्हणी उडैल**, सांगावयाची गोष्ट बिघडेल, ऐकणारे दचकतील, उपेक्षा करतील, १३·२६५; **वासिप**—भय, कां जगाचा वैरी वासिपु । अखंड जैसा ॥ १८·७५६, जसें भय हें जगाचा अखंड वैरी आहे; **वासिपु न धरिं** ११·३८२.

वासी—राहणारा. **वन** पहा.

वाहणें—नेहमींच्या अर्थी, ओघांत पडून ओघा-बरोबर जाणें, धारण करणें, मशागत करणें. जेयाचा आडदरु सदा वाहे । कृतांतु मनीं ॥

१.१०७, अश्वत्थामास उद्देशून. तैसें तंव त्रि वाहला वोहल । जंव न पवति गंगाजल । ९.४५४, ज्ञानदेवींतील–जैसे तंव चि वहाळ वोहळ। ९.४५८ हा पाठ व्याकरणदृष्ट्या ग्राह्य वाटतो. ह्मणौनि वाहिवां। घरीं वाहे।। १३.३७(२). जैसं देह वाहूनि रोमा। वाहणें नेणे।। १६.१८९(१). ३.५९, ९.३५२, ११.१०५, ११.६८६, १३.१२, १३.३००, १३.८०५, १८.४६६, १८.६०५, १८.१२७९(१), १८.१३३४, १८.१६८४. **वाहा—सोसु** का वाहा ९.४२७; **आंगीं अहंकारु वाहांत** ९.३५८, –**कर्मे वाहांतसे** ११.६८६, –**व्रतें वाहांतसे** १८.९१८; **आंगें वाहात** १८.१६४३; **उत्कंठा वाहे** २.१४७, **उणें**– १३.५३६; **उदरीं वाहिला** ६.१३७; **उरीं वाहें** ९.४७७; **चाड वाहांसी** ६.३६०, –**वाहे** ४.१९३; **चिंता वाहाति** १६.३२८; **टोपु वाहे,** खटाटोप अडकवून घेतो, १४.१७१, **डौरु**– १३.८२३, **देव्हडा**–१५.२१२, **पोटीं**– १६.१७२, **बुद्धि**–१३.३९०, **मत्सरु**– १६.२३०, **राहाटि**–१३.१११८, **विषादु**– १८.६८१, **व्यापारातें**–१८.४८६, **सरी**– १८.६४२, **सिरिं**–१३.५१०, **सिरिं वाहें** १२.२१६; **सुचावा हे (सुचा वाहे)** १८.६८४, ज्ञानदेवी, कुंटे–'शुचा वाहे' १८.६८७; **वाहे तेया फावे** १३.५८; **वोघा वोघीं वाहांतेया** १८.२७२; **वाहलें बुडिजे** १५.२२९; **पव्हिवे खाताडें वाहाति** १३.५६१; **वाहाविया,** वहाव्या, नदी अमृतें वाहाविया । १८.१६२३; **वाहावीं**—पृथिव्या भूतं वाहावीं। हे आज्ञा माझी ।। ९.२८१, **पायेवणी माथां वाहे** ९.३६८; **बुद्धि प्रेमाचिं भोजें वाहे** १३.३९०; **बुद्धी चराचर वाहिलें,** बुद्धी चराचराचे व्यापार चालविते, १३.५०; **मन आणिका वाहे** १६.३४७; **मनीं आस्था वाहिली** ९.३५०; **मन विषयांचें ध्यान वाहे** २.३३०; **जेयाचें मनसंकल्प(मन संकल्प) माझे वाहे,** जेयांचें मन माझे संकल्प वाहे असा अन्वय लावावा, ९.४४१; **मनीं शंका वाहाती** २.३२०; **वक्त्र गुरुनामाचे मंत्र वाहे** १३.४४६; **विखाचे आगर वाहांती** १८.२३३; **वेदें वोहटा वाहिला,** वेद मागें हटले, ११.६७२; **संदेहो जरि वाहांसी** १४.३२४; **वाहणी,** १४.२७७, **शीतोष्णांचिया वाहणी** ६.८५ **वाहाणि**— **माघौति वाहाणि घे,** मागें परततो, १३.२५७; **वाहाणी-णीं** ८.२२९, १०.१२२, १३.२३४, १३.८४९, १६.४४७, १८.४७८, १८.८९१, १८.१२८४; **देवांचिया वाहाणी** ९.३५१, **पश्चिमिली**–१८.१२७९(२), **पूर्वपश्चिम**– १८.३२९; **भेदूचिया वाहाणीं** १०.३००, **माझिया**– ७.१४६, ९.३३४; **रेखेची वाहाणी** ६.१८, **वसंताचिया**–१६.१६३; **वाटवाहाणी,** वाट मोकळी करणें, १६.५७; **वाहणें—रोमा वाहणें** १६.१८९ (२); **वाहाणें** १८.६३४, १८.८३४(णं), १८.१४५१; **वाहंत,** चालू असलेलें, लागवड केलेलें, **वाहंतेनि भौतिकें,** लागवड केलेल्या या शरीररूपी क्षेत्रांत, १३.१५६; **वाहांत—वाहांतें पाणीं** १५.१३२; **वाहातां—धुरीं वाहातां** १८.५०२; **वाहांतां** १८.९३४, **नीच**– १०.१८५; **वाहाति, वाटा वाहाति चि आथि** ८.१८१; **वाहांतिये वेळे,** नेत असतां, १८.१८३; **वाहांति,** वाहात असलेली, **झरी वाहांति आली** ६.२८६; **वांहांनी(वाहांतीं) यत्रें,** मारक यंत्रें, तोफा वगैरे, ९.२१२; **वाहातवणां,** प्रवास, मार्गस्थ(राजवाडे), आणि जन्मशनाचां वाहातवणां । तेविं न्हि आशेनिया न लै वि वाहणां। ७.१२६, शेकडों जन्म कर्ममार्गानें प्रवास करीत असतां तो आशेचीं पादत्राणें घालीत नाहीं; **वाह**—मार्ग, जाणें, अधोरंध्राचेनि वाहें। १८.३३३, **वाहक—हांकणारा, अश्ववाहक** १.१४०; **वाहन—गरुडा सारिखीं वाहनें** ९.३८८; **वाहान—ऐरावता सारिखें वाहान** ९.३१७; **वाहित,** लागवड, १३.३७(१); **वाहो—मशागत,** लागवड, प्रवाह, लाटा, **समुद्रीं वाहो नव्हे चि,** लाटा थांबतात, १८.४१८, **वाहो करितां,** लागवड करण्यास, १०.५४, –**ठाके,** प्रवाह थांबतो, १८.११६०; **व्हाणें—लागवड करणें,** वाहणें, या अर्थी. **व्हातां**—काइ जालें न व्हातां भूमि पेरिजे। ११.१६२, कसें झालें पहा, जमिनीची मशागत न करतां जर ती पेरली तर; **व्हाये—यया कारणें पुढुतीं। हें आधीं**

(हे आधी) न व्हाये चित्तीं । १८·१४०७, या कारणामुळें पुढेंही चिंता तूं मनांत बाळगूं नकोस; **वाहवणें**—पैं सावधपणें(ण) जैसें । वाहविलें आलसें । सुषुप्ति बैसे । घणावेंनि ॥ १४·१४१, **बिं वाहवी १३·३१; मती वाहविलां १३·३१५; मीं पाठीवरी वाहवें १०·२२९; वाट कवण वाहवी ५·१२३; वाहावणें**—समर्थु आपुला खोडा । सीसें वाहावी जैसा होडा । १८·१०५६.

-वाहर-वाहार—शब्दास जोडून. संकट, पीडा. वाहर—जौहरवाहर, अग्निपीडा, ११·६०, ज्ञानदेवी, कुंटे–'जोहरवाहार' ११·६०. **वाहार—संहारवाहार ११·४४९.**

-वाहाच—शब्दास जोडून. वरवरच. **आहाचवाहाच** ६·९९, ज्ञानदेवी–'आहाचवाहाचें,' कुंटे–'अहाचवाहाचे' ६·९९, १५·२९९, ज्ञानदेवी–'आहाचवाहाच', या संदर्भात राजवाड्यांचाच पाठ कुंटेप्रतींत आहे, १५·३३१.

वाहाण—वहाण. **आशेचिया वाहाणां न लै चि,** फळाशेच्या वहाणा घालीत नाहीं, ७·१२६; **वाहाणधर,** जोडे संभाळणारा, १३·११२७.

-वाहिर—शब्दास जोडून. वरवरच. **बाहिरिवाहिरा कारणीं १८·३०२, बाहिर पहा.**

वाहुटली-वांहुटली—वावटळ, वादळ. **वाहुटली**—चलला वायु वाहुटली । चेष्टे जैसा ॥ १८·६६३, ज्ञानदेवी, कुंटे–'वाहटुळी' १८·६६६. १४·२२६, १५·१८२. **वांहुटली**—तिये प्रलयचिये वांहुटली । काइ अभ्र पूरे ॥ ४·१७४. ६·२१६. **वांहु(हु)टलिचेनि बळें १३·४९०,** ज्ञानदेवी–'वाहुटळीचेनि,' कुंटे–'वाहुटोळीचेनि' १३·४९२; **आशा वांहुटली १६·३६२.**

वि—शब्दास जोडून. हा उपसर्ग अनेक अर्थी आलेला आहे, त्यांपैकीं कांहीं अर्थ व त्यांचीं उदाहरणें येथें दिलीं आहेत, इतर शब्द त्या त्या शब्दांपुढें पहा. (१) नकारार्थी. अभाव दाखविण्यासाठीं. **विकण १८·५०१; विघडणें** पहा; **वितृष्ण, तृष्णा** पहा; **विदेह, देह** पहा; **विफल, –ता, फल** पहा; **विमल, कांतिविमलें ११·१३९; विमुख ३·१०६, ३·१९७; वियोग, –रक्त, –रक्ति** पहा; **विरस १४·३५५; विरह** पहा; **विरागीं १७·१७५; विलग, –लग** पहा; **विश्रमणें** पहा; **विसंवाद** पहा; **विस्मरण १४·२६४; विस्मृति-ती १५·३२२, १५·४५६.** (२) आधिक्य, अनेकता, वैशिष्ट्य दाखविण्याकरतां. **विकट ११·१३९; विकडी १०·५९, विकरणें, कल्पणें, –कारणें, –काशणें, –कासणें, –कृत-ति-ती, –कोप** पहा; **विखुरणें १५·२६८; विखोंच ९·१२५; विख्यात** पहा; **विगत—विगतविषयवत्सला १८·३; विगुंतला २·३६१; विघरणें** पहा; **विचक्षण, –चरणें, –चारणें, –चित्र, –चुक,** त्या त्या शब्दापुढें पहा; **विछिन्न, अविछिन्न २·२९८; विजय, –ज्ञान, –तान, –त्पत्ति, –त्पत्ती** पहा; **विदलित, विदलितासंगलकुला १८·२; विदारणें** पहा; **विदिशा ११·३१०; विधुलणें १७·७; विनट, –नय, –नवणें** पहा; **विनाश, –न्यास** पहा; **विपरीत १·२१९; विपलणें, –पलावणें** पहा; **विभव, –भाग, –भांड, –भुटणी, –भूति** पहा; **विरम** पहा; **विरुच, –रुद्ध, विरु-रूढणें, –रोधणें** पहा; **विलय, –लास, –लिप्त** पहा; **विवंचणें, –वलणें** पहा; **विवर्जणें, –वरणें** पहा; **विवाद, –वाह, –विध, –षद,** पहा; **विशुद्ध २·१४५, ८·२०; विषम** पहा; **विसंच, –सणणें, –साणणें, –संवणें, –संभणें, –सरणें** पहा; **विस्तरणें, –स्तारणें** पहा; **विस्मय, –स्मित** पहा; **व्याकुल** पहा.

विकट—हिडीस, कुरूप. ११·१३९.

विकडी—चातुर्याचें भापण, अलंकारिक परिभाषा. १०·५९.

विकण—फलकट, धान्याचा कण जवळ नसलेल्या शेतकऱ्यास उद्देशून. विकणु आतें रा‍ऊ । जिया परीं ॥ १८·५०१, धान्याचीं फलकटें सुद्धां धान्य जवळ नसलेल्या शेतकऱ्याकडून वसूल करतो, ज्ञानदेवी–विकणु आतें कां रावो ।, कुंटे–'विकणुवातें करावो', 'फोल्युक्त धान्याला जसा सुपाचा वारा' असा अर्थ दिला आहे, १८·५०४.

विकणें–वीकणें—मोलानें देणें, अर्पण करणें, प्रसार होणें. **विकणें**—भक्तीसि मनोधर्मे । विकूनि घातलें ॥ १२·२९. तरि देव चि खाए । विकूनियां ॥ १८·५६६. **आपणपें विकावेया १७·२४५; निद्रेसि जिवें आंगें विकले १२·८२; बाहे तोडूनि**

विकिजे १३·२१९; विकूं न शके १३·२०८; **विकलेपण,** अनन्यता, हें विकलेपण साजे। प्रभे जेवि ॥ १३·६०७, सूर्याबरोबर प्रभा अनन्यतेनें असते त्यास उद्देशून; **तैसे नविकलेपणें** १६·८३, ज्ञानदेवी – 'तैसेनि विकलेपणें', कुंटे – 'तैसें निर्विकल्पपणें', कुंटे प्रतींत 'विकलेपणें, अविकलेपणें' असे ही इतर पाठ दिले आहेत, १६·८४; **विकिरा,** विक्री, खप, १३·३२०, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'विकरा' १३·३२१. **वीकणें**— तें चर्म चि एक जें लाहे। तेणें वीकेति आववीं ॥ ९·४५०. ११·५३५, १८·२३३. **जीवें वीकला** ६·३४५; **बैलु वीकूनि** १३·२३३; **मोले(लें) वीकी** २·२५४; **वीकणें**—किंबहुना कृषि जीणें। गोधनें राखौनि वर्त्तणें। कां सवंगाची वीकणें। महर्गि वस्तु ॥ १८·८७८, वैश्याचें कर्तव्य.

विकरणें—क्षोभ होणें, पसरवणें, बदललेल्या रूपांत दिसणें, फोड करणें. परि ते दुर्मति। जे बहुधा असे विकरति। जेथ निरंतर रमति। अविवेकियें ॥ २·२४३, कुंटे–'येर' २·२४३. हें येकेक केती सांघावें। आतां वस्तुजात वि आघवें। मज पासौनि जाणावें। विकरलें असे ॥ ७·५१. तैसा विकारु हा मी नोहें। जन्हीं विकरलां असें ॥ ७·५८. ६·३, ९·१५३, १०·८०. **शुभाशुभीं न विकरे** ५·१०२; **विकर,** जेथें तेथें असणारे, पुष्कळ या अर्थी, ९·३२२; **ये विकरि शरीरीं,** हा पाठ विकारि असणें संभवतें, १४·१७७, ज्ञानदेवी – 'एकु चि किरु शरीरीं' १४·१७८, कुंटे – 'येकचि कीर शरीरीं' १४·१७९; **विकरविणें**— परि मनोधर्मु न लोटे। विकरविला हा ॥ २·४१.

विकल—दुःखी, असमर्थ. ५·५७. **विकलता**— विकलता उपजत। गात्रांसि ॥ १·१९६; **वैकल्य** ११·३६६, **देहवैकल्य**—येया देहवैकल्याचा वारा। झणें लागैल येया (यां) सकुमारां। ८·१३०.

विकल्पणें—संशयितवृत्तीनें कल्पना करणें, विरोधासाठीं किंवा भेदबुद्धीनें विचार करणें. संकलिपत श्रृष्टि घडी। सर्वे चि विकल्पूनि मोडी। १३·११४. **विकल्प,** विरोध, मतभेद, कुतर्क, आंगें कर्मा ढीला। जो मनें विकल्पें भरला। १३·६७६, १३·४७५, १५·२५८; **विकल्पाचें अंतिंव** ८·१४३, **–चे कांटे** ७·१६५, **–ल्पांचे कांटे** ७·१६७, **–चिया भाली** ७·१६८, **–चा वेगु** १३·६८१; **विकल्पजात** १३·४८१, **–रस** १५·९६; **कोहंविकल्प** १५·३१०; **नानाविकल्पजाल** १७·२२६; **निर्विकल्प—निर्विकल्पाचिये बरडी** ८·२१; **निर्विकल्पलावणी** १८·१६५५; **संकल्पविकल्प** १३·४८०, १६·७६, १८·७३७.

विकार—मनावर होणारे अनिष्ट परिणाम, क्षोभ, कामक्रोधांदिकांस उद्देशून. तैसें प्रकृति आधारें। कर्मेंद्रियें विकारें। नैष्कर्म्य हीं व्यापारें। निरंतर ॥ ३·६२, निष्कर्म स्थितीस पोहोंचलेलाही कर्मे करीत असतो. तैसें जें इये विकारिं। विकारु नव्हे अवधारिं। परि आकारु नांव भंवरी। सोनें तें सोनें ॥ १३·८९८ (१, २). ५·१३७, ७·५८, ९·२१४, १३·१२, १३·८९४(१), १३·९८५, १४·६८, १४·१५०, १४·२९२, १५·१००, १५·२५६, १५·२७१. **विकारांचीं इंधनें** ४·१२७, **–रांचें उदाणें** ८·१४१, **–रांचिया झुलुआ** ७·९५, **–रांचेनि पैसें** ७·४६, **–रांचेनि विटाळें** १३·४७७; **आठें विकारीं** १४·८८, सं. वा. श. पहा; **औपाधिकां विकारां** १५·४६५; **गुणाचा विकारु** १४·२९२; **विकारांतराची मांदी** ७·१०३; **विकारक्षोभ** १४·९३, **–भरण** १३·९६१, **–भारें** १५·१५०; **प्रकृतिविकारीं** ९·१२६; **अविकार** ४·५७, **स–** १३·१६१; **विकारी**—तेवि विकारु होऊनि तैसें। विकारी नोहे ॥ १३·८९४(२).

विकाशणें-सणें—फुलणें, विस्तार पावणें. **विकाशणें**—तंव नानावर्णे कमलवनें। विकाशलिं तैसिं अर्जुनें। ११·२००. १४·२९४. **विकाश**— नाना कमलीं पांडवा। विकाशु जैसा बरवा। विकाशीं यावा। परागांचा ॥ १८·३४४ (१, २), ११·३५६, १८·१३६७; **अद्वयाब्जिनीविकाशु** १६·१. **विकासणें**—मध्यमा विकासौनि। १८·१०३२. **विकास** १८·२७४, **संकोच–** १५·५२०; **विकासिनी—विश्वविकासिनी मुद्रा** १७·१.

विकिरा—विकणें पहा.

विकृत-ति-ती—**विकृत**—विकारयुक्त, विक्राळ. **विकृत आणि थोर** ११·६२२; **अविकृत,** विकाररहित, २·१४९, १३·१००१ (१).

विकृति—मनोविकार, विषया(यां)चां वोवरा(रां)। विकृतिसि असे॥ ७·१६४. १३·४७५. **विकृती**—**अविकृतातें विकृती** १३·१००१ (२); **विकृनीविण** ४·२१९; **अविक्रिय**, ज्याला विकार होत नाहीं असा, १५·३०५; **अविक्रिये आत्मसत्ते** १५·३४८.

विकोप—क्षोभ. १५·२३०.

विक्रम—पराक्रम. **अनंतविक्रमा** ११·५२६.

विक्रांत—पराक्रमी. १·९९.

विक्षेप—अडथळा. **विक्षेपाचीं पाणिवलें** ६·४६९.

विख—जहर; घातक, मारक द्रव्य. बापा विखाचिया मधुरता । झनें आवडि उपजे चित्ता । तो परिणामु न विचारितां । सेवावें ना ॥ ३·२०७. कां विख चि होउनि परते । सापा दूध ॥ १३·७२१. जैसा रसरीती मरता । राखिला विखें ॥ १८·१६१. ९·१४१, ११·४००, ११·४३४, १५·३८८, १८·५६१. **विखाचे आगर** १८·२३३; **जळतें विख** १२·६८; **अमृताचें विख करी**, सापास उद्देशून, १८·६७६; **विखें रांधौनि वाढिलें** १८·७११; **विखाग्नि**—नातरि विखाग्नीसि प्रवर्त्तला । वडवानळु ॥ ११·३५२; **विखाभरणें**—भोगिजति शब्दादिकें । विखाभरणें ॥ १५·३२८, विषयरूपी विषाच्या अलंकारांस उद्देशून, ज्ञानदेवी, कुंटे–'विषयभरणें', विषयांनीं पोषण करणें, १५·३३०. **विष** पहा.

विखम—वांकडें. **विखम पडे** ९·३४१. **विषम** पहा.

विखय—विषय. ९·३४३.

विखार—सर्प. हा निलेयाचा दुसरा। यया बुद्धी हातु घालिजे विखारा । ९·१४७. १५·१६९.

विखिं-खीं-खैं—विषयीं, संबंधीं, बाबतींत. **विखिं**—**आत्मजेचां विखिं** १२·१३१; **इये विखिं** १३·५३३, १८·१५५१, –**विखिंचा** ११·७७, –**चि विखिचें** १३·४५१; **कव्हणी विखिचे** १३·१८४; **घडतां विखिं** १५·११५, **तिये**–१८·५५८, **तेयांचां** – १८·५९४; **विषयविखिं** १३·५११, **शास्त्र**–१७·३९; **साविखिं**, सर्व बाबतींत, १६·१४४, ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींतील–'सर्वविषीं' १६·१४५; हा पाठ ग्राह्य वाटतो; **स्त्रियेचां तरि विखिं** १३·७९५. **विखीं**—**आधवां विखीं** १६·४२९, **इये**–१३·६७, **कोण्ही हि**–१३·३५८; **धर्मविखीं** १३·२०९. **विखैं**—आतां इये चि विखैं पार्थां । ३·८५.

विखुरणें—पसरविणें. विखुरिले विकल्पाचे कांटे । ७·१६५. १५·२६८, १६·९९. **सांडीविखुरी गेलें**, सांडून पसरवून टाकलें, ९·३९.

विखो–विषो—विषय, इंद्रियांना गोचर होणाऱ्या कामक्रोधादि उत्पन्न करणाऱ्या वस्तू, चर्चेची बाबत. **विखो**—विखो पासीं हीं आलेयां आशे न रिगे । हें काइ ह्मणौनि ॥ ६·६३, इंद्रियसुखाचे विषय जवळ आले तरी ते कोणते आहेत त्यांचा आस्वाद घेण्याची इच्छा होत नाहीं, यावर ६·६२ ते ६·६५ पहा. २·३०७, १३·८७, १५·३९७. **विखो ओखटा** ५·१२६, –**भोगिला** १५·३३९, –**वोपितां**, येथें विषयांचें सेवन केलें तर, ३·२०५; **दीठिचा विखो** १८·१७१४. **विषो**—दुःख करावेया सर्वथा। विषो नाहीं ॥ २·१६३, दुःखास कारण होणारी बाबत. तैसा मानसीं विषो पोखे। रसद्वारें ॥ २·३०६. साहाजें शब्दु तरि विषो श्रवणाचा। ६·१७. ६·३०, ९·४४३, १३·२३९, १३·७०३, १४·३७, १५·१७७, १८·१३४४, १८·१४७०, १८·१६६३. **विषो जीणौनि**, विषयवासना जिंकून, ११·१७३ (१), –**दीठी सुये**, विषयभोगावर दृष्टि ठेवून, हे मिळावे म्हणून, १३·८०८, –**चि वाणिते जाले**, ईश्वराच्या लीलांचे विषय वर्णन करूं लागले, ११·१७३ (२); **प्रेमा विषो होये** १८·१३३७; **प्रकृतिविषो**, प्रकृतीचा विषय, ९·९८, **ज्ञान**–, ज्ञान हा विषय, १३·६३३.

विखोंचणें—टोंचणें. हें असो पर्वतांचिये हृदइंचें। पर्जन्यधारीं ने विखोंचे। ९·१२५, पर्वताच्या आंतील खनिज पदार्थ पावसानें भिजत नाहींत, यास उद्देशून.

विख्यात—प्रसिद्ध. हे गीता नांव विख्यात। १८·१३१४. १०·२१५. **विख्याता** १५·२०३.

विगुंतणें—मग्न होणें. तो विगुंतला असे आंतरीं। महासुखें ॥ २·३६१.

विघडणें—वियोग होणें, विकल होणें, सुटणें. तारुण्याची गांठि विघडे। ६·२६०. १८·७८२.

आयुष्याचें सूत्र विघडतां ७·१७७; **विघडलेयां** ९·१६९; **विघड** ६·३९०, ८·२५५; **विघडवणें—गात्रातें विघडवी** ६·२१९.

विघरणें—विरघळणें, वितळणें. पुष्टि लागे विवरों। कांति पाहे निसरों। १३·७५५. १८·२८४.

विचक्षण—जिज्ञासू, शहाणा, चिकित्सक, विचित्र. ऐसें विचारितां विचक्षण। गुंपौनि ठेले॥ ४·८४, चिकित्सक. जळिं पडिलेयां लवण। सवें जळ वि होये विचक्षण। १८·१४०४. **विचक्षणा-णां-णें** १०·२६१, ११·१५६, १७·३०६, १८·३५८, १८·८८१, १८·९३७, **विचक्षण-शिरोमणी** १८·५०८, हे संदर्भ अर्जुनास उद्देशून आहेत.

विचंबणें—श्रम पावणें, कष्टी होणें. तैसा आग्रहाचा पाइकु। विचंबे वायां॥ ६·४९. १८·१०४५. **विचंबणें** १८·६०६.

विचरणें—फिरणें. जैं यमनियम टकति। तैं इंद्रियें सैरा विचरति। १·२४८. ९·२१०, १३·६६०. **विचरणें** १३·५२६.

विचारणें—प्रश्न करणें, विचार करणें. तंव एया पूर्वापर बोलाचा। विचारूनि कुमरु पांडुचा। कैसा प्रश्नु हान अवसरिचा। करिता होईल॥ ४·२०९, **विचार करून.** १·६७, १·२४५, २·१३, २·१९, २·२२, २·३०, २·५२, २·९७, २·१३१, २·१३३, २·१३८, २·१७६, २·१८०, २·२०६, २·२६३, २·२६५, ३·५, ३·७७, ३·२०७, ३·२१७, ३·२२३, ४·८४, ४·१७६, ५·१, ५·१५, ५·१०८, ५·१२६, ६·१४८, ६·३७८, ११·४८३, १३·१७, १५·४३४, १६·५७, १७·५२, १७·८९, १७·३९७, १८·१४६, १८·३०९, १८·५१७, १८·५५२, १८·६२३, १८·१२८५, १८·१६२३. **विचारिजत असे** ७·१५३; **विचारिजति** ६·३९; **विचारिजो** ९·१२, ११·९३; **विचारावेया—शास्त्र विचारावेया** १७·२३१; **विचारूनु** १४·२२१ (१); **विचारें (रे)** १२·२०७, ज्ञानदेवी, कुंटे—'विचरे' १२·२०८; **विचारिता—विचार करण्याचा,** पाठिं विचारितेया वेगा। तो विवेकु **ही** ठाके मार्गा। मग अविचार ये आंगा। घडौनि जाप॥ ६·४६५ (१); **अविचारतें—विचार न** करतां, सहज घडलेलें, हें एकलांतें चराचर। अविचारतें सुंदर। प्रसवौनि थोर। थोरावली॥ १४·१०९; **विचार—प्रश्न,** कल्पना, विवेक, २·२२१, ४·१४९, ४·१६५, ७·५, १४·७२, १४·२२१ (२), १५·८०, १५·३६१; **विचाराचां आगिठां** १३·१०३१, **—डोळां** १४·२६६, **—चा दिवा** १८·१००२, **—चां देशीं** १८·३२३, **—ची भास** १४·२४८, **—चिया रसना** ७·१८८, **—ची वाट** १३·८६८, **—चा वारा** ६·३१९; **विचारासि न मिळे** ११·४८७; **विचाराचेनि हातें न पवनी** ९·१८४; **विचारक्षीरार्णव** १५·५३९; **विचारजातां** ११·१९१, **—पर** २·१२५, **—विरिं, विचारशूर पुरुषांनीं,** १४·४९; **वस्तुविचार, वस्तु-रतू पहा, सारासार—,** सारासारविचारु। मंत्रु जेहातें॥ ६·४४४; **अविचार** ६·४६५(२), १६·१२३, **स—** १५·२६६.

विचित्र—विलक्षण, निरनिराळे, नाना प्रकारचे. ए(ऐ)सें एक चि परि विचित्रें। आणि भयानकें तें चि बहुवक्त्रें (वक्त्रें)। ११·३३५. तेवि विचित्र विश्व पाहीं। एक चि हें॥ १४·११७. तैसें सप्तगुणि विचित्र। कर्म जें जगीं पवित्र। १८·८७१, क्षत्रियांच्या ह्या सात गुणांचें वर्णन १८·८५४ ते १८·८७० ओव्यांत पहा. १५·९८, १६·१३१, १८·३८२. **विचित्रु संकल्पु** ६·९४; **लाघविचे विचित्र विनोद** १८·७९४; **गुणभेदविचित्र** १८·५२०, ज्ञानदेवी, कुंटे—'गुणभेदचरित्र' १८·५२३; **विचित्रता—भूतांचिया विचित्रता** १८·५३६; **वैचित्र्य** ६·४०५, ज्ञानदेवी, कुंटे—'विचित्र' ६·४०६.

विचुक—अडखळणारें. आणि बालक बोबडां बोलीं। कां वांकुडां विचुकीं पाउलीं। ९·६.

विजय—जय (१) पहा. हो काज सार विजयाचें। किं तें भांडार महातेजाचें। १·१३८. १८·१६३४. **विजयाची गुढी** १४·४०६, **—सि ठावो** १८·१६३३; **विजई** ३·२७; **विजया होई** ११·४७६, **विजैयां होआवें** १८·१३८, ज्ञानदेवी, कुंटे—'विजयी' १८·१३९; **विजय-ध्वज** १२·२०, **—लक्ष्मी** १०·२३२, **—वृत्ती** १·२१०, **—श्री—मोक्षविजयश्रिये वरैतु**

१८·१०४३, **विजेश्री–विजश्रियेचां पाटीं** ७·१२, ज्ञानदेवी–'विजय श्रियेचां', कुंटे–'विजयश्रीयेच्या' ७·१२; **कीर्तिविजय** १८·१७५९, **दृष्टादृष्ट–**१८·१७७९, **भव–**१८·१०६०, **रजतम–** १४·२०२; **विजयपण** २·२२७, **–येपण** १·२४, ज्ञानदेवी, कुंटे–'विजयवृत्ति' १·२४.

विजु-जू–वीजु—वीज. विजु ६·२८५, १५·१११. **विजू**—आववेयां विजूंचा मेळावा कीजे। ११·२३५. **विजूं माझि** ७·५७; **कल्पांतविजूंचिया फूटी** ११·२०१; **प्रलयविजूंचीं झुंबाडें** ११·३५८. **वीजु**—वललां होये तैसा। वीजु नाहिं ॥ १४·१६९. १८·४३१. **विद्युत्–विद्यू** पहा.

विज्ञान—(१) प्रपंचज्ञान, प्रपंच. अर्जुना तेया नांव ज्ञान। येरु प्रपंचु हें विज्ञान। येथ सत्वबुद्धि तें अज्ञान। तीन्ही जाण ॥ ७·६, वर ७·४ व ७·५ मध्यें जें वर्णन केलें आहे तें ज्ञान, त्या खेरीज इतर ज्ञान तें विज्ञान व प्रपंचबुद्धि खरी आहे असें समजणें हें अज्ञान. मग तेया काष्टाचां ठांइं। सांघ पां बीजपण आहे काहीं। म्हणौनि विज्ञानीं मीं नाहीं। जन्हीं हें माझें ॥ ७·५५, काष्ठ बीजापासून होतें पण जसें काष्ठांत बीजपण नसतें, तसें प्रपंच हा जरी माझाच विकार आहे तरी मी त्यांत नाहीं. ७·३. **विज्ञानाचिये खोले,** प्रपंचरूपी खोलींतून गाळलें तरी जें गळत नाहीं, ८·१६, **–चां डोलां** ११·२११; **विज्ञानात्मकु भावो** ६·८८; **ज्ञानविज्ञान,** ज्ञान व विज्ञान, ९·४४; **विषयविज्ञानयंत्र,** विषयांचा अनुभव करून देणारें, ८·१४४; **विज्ञानेंसीं,** विज्ञानासहित, ७·२, ९·४२. (२) ईश्वराच्या ठिकाणीं निश्चयात्मक बुद्धि, ब्राह्मणाच्या गुणांपैकीं आठवा गुण, यावर १८·८४३ ते १८·८४५ पहा.

विझणें–वीझणें—मालवणें, थांबणें, शमन होणें. **विझणें**—देखैं अग्नि विझौनि जाये। मग जैं राखौंडी केवल होये। ५·२३. ८·२११, १४·२५५, १४·३०६. **निरंधन आणि विझालें** १३·२७९; **जलें ना विझे** १६·७३; **जलों विझों नेणे,** राखेस उद्देशून, १४·३५७; **विझणें**—जैसा निरंधनि विण आगी। विझणें चि उरे ॥ १३·१८३. **वीझणें**—कां वारा चि वाजे वीझे। गगनें निश्चलां असिजे। १४·३४४. १४·३९१.

विटणें–वीटणें—कंटाळणें, बिघडणें, नासणें, नाश होणें. **विटणें**—तरि आत्मसुखाचिया गोडिया। विटला जो विषयां। ४·१८५. १६·२८३. **विट—**कंटाळा, **विषय–विटें** ११·३१६; **अविट—**अविट नाथिली आस्थाबुद्धि। विषयसुख चि परमावधी। ४·२०. **वीटणें**—तरि आत्मयोगें आथिला। जो कर्मफलासि वीटला। ५·७१. २·४१, ९·५२, १३·४४८, १३·५७४, १३·८२२. **वीटे ना वेचे** १३·११०८, **–ना सरे** ८·२६१; **वीट** १४·३२६, १८·२१७; **अवीट**—तूं अवीट हें पाहीं। चैतन्य येक ॥ २·१६९; **न विटे, हें विटणें** किंवा **वीटणें** चें रूप असणें संभवतें, १७·२१९.

विटंक—घनदाट. विश्वाकारु विटंकु। १५·६२, अश्वत्थास उद्देशून.

विटंबणें—तिरस्कार करणें, उपहास करणें. हा ठाऊ पांडवा। पदार्थजातीं आथवा। विटंबी तो होआवा। वैराग्यचोडु ॥ १५·२३४. **विटंब** १३·४६६.

विटालणें—अशुद्ध होणें, अपवित्र होणें, बिघडणें. जेथ विटाललें मन। चोख कीजे ॥ १३·१७४. इंद्रियें सदा पदार्थीं। रिगतां विटाललीं होंतीं। तियें प्रत्याहारतीर्थीं। नाहाणिलिं कीर ॥ १८·९८८. ४·१०३. **विटाललें मुख,** तोंड बिघडल्यावर दूधही नकोसें होतें त्यास उद्देशून, ९·१४१; **विटालविणें—साधुवृंदें विटालविली(लीं)** ३·२४६; **विटाल**—गंगा मीनलेयां नदी। विटालु जैसा ॥ १८·४४७, दुहवेवारी जैसी। विटाल(लें) लोटे ॥ १८·६७८, वाईट वर्तनाची स्त्री आयत्या वेळींच दूर बसते त्यास उद्देशून, ज्ञानदेवी–'दुर्व्यवहारीं' कुंटे–'दुर्व्यवहारी' १८·६८१; **दीठिचा विटालु गेला** ११·२८७.

विडा–वीडा—पानाची पट्टी, तांबुल, पान सुपारी व दक्षणा. **विडा** १७·२७५; **विडा पाउड** १८·४६, **पाउड** पहा. **वीडा** १३·४२१.

विडाल—दोष (राजवाडे). तरि डिंभोपाधिकु आहे। विडालु तेथ ॥ १८·२२, त्या प्रतिपादनांत 'लेंकरूं' आहे ह्या उपाधीचा दोष लागतो, **डिंभ** पहा, ज्ञानदेवी, कुंटे–'विटाळ' १८·२१.

विडी—वर्तुळ, कडें. विद्युल्लतेची विडी। ६·२२४.

विण–वीण—शिवाय, वांचून, खेरीज. हे शब्द इतर शब्दांस जोडून किंवा सुटे आलेले आहेत. **विण**—आगा करितेन विण कर्म। तें चि तें नैष्कर्म्य। ५.६३. देखा करितेन विण अगोचरु। अव्यक्तीं हा आकारु। निफजवी जो व्यापारु। तेया नांव कर्म॥ ८.२८. दिसतेन विण दिसतें। अदृश्य जें॥ १५.७५. तपनें विण प्रकाशु। जाड्यें विण रसु। पोकली विण आशाश(काशु)। होये जैसें॥ १७.२२७ (१, २, ३). पांतेपणें विण जैसा। पांत ठाके॥ १८.९७०. ६.२४, ६.८९, ६.३३९, ६.४३०, ६.४५७, ८.२४, ८.२८, ८.२१२, ९.२९, ९.७०, ९.१७१, ९.२३२, ९.२६१, ९.३३०, ९.३६३, ९.४२९, ११.९६, ११.१९३, ११.२६८, १२.१८३, १२.२०९, १३.२३, १३.२९३, १३.२९९, १३.३०१, १३.३३९, १३.३९९, १३.५२७, १३.५३०, १३.८३५, १३.८६७, १३.९०५, १४.२५०, १५.७४, १५.८५, १५.२२६, १५.२४५, १५.४०५, १५.४९४, १५.५१२ (१, २), १६.१६, १६.२७४ (१, २), १७.२३, १७.१४२, १७.१८३, १७.२२९, १७.३४६, १७.३४९, १७.३८७, १८.७८, १८.२६२, १८.३७०, १८.४२६, १८.४२७, १८.७१८, १८.८११ (१, २, ३), १८.८५४, १८.१०८४, १८.११३४, १८.११४३, १८.१२५८, १८.१३८९, १८.१४७२, १८.१४९०, १८.१६८१, १८.१७२०. **मीपणें विण** १५.२४२; **इतर शब्दांस जोडून**—ते पाहाटेविण पाहाटविते। अमृतेंविण जिववित। योगेंविण दाविते। कैवल्य डोळां॥ ९.२०० (१, २, ३), १.५८, १.१७२, १.१८७, १.२१२, २.१९९, २.२६६, ३.२५२ (१, २), ३.२५३ (१, २), ३.२५४ (१, २), ३.२५६ (१, २), ३.२६५, ४.६७, ५.३१, ५.३९, ५.५९, ५.९६, ६.३३, ६.४४, ६.७९, ६.३३५, ६.३३८, ७.११७, ९.४२२, ९.४३२, ९.४४२, १२.६६, १३.१४०; **एणेंविण** २.३०७, **एहीं**— ३.२५७, **तुआं**— १.२३४. **वीण**—तरिषायें वीण सागरु। जळें जैसा निर्भरु। १२.१५१. **मज वीण** ९.३१०; **इतर शब्दांस जोडून**— ४.११६, ४.१९२, १०.६३, १०.१४५, १२.६०.

विणावणि—विणकाम. तेथ तंतुसमवायें पटीं। जेवि विणावणि दीसे॥ ९.१०५. मग तिये विणावणिचेनि आधारें। लाहाना चौकाडि(डि)यां पटत्व भरे। ९.१०६.

विणें–वीणें—जन्म देणें, उत्पन्न होणें. **विणं**—तरि एयांचा पहिला कुरुठा इंद्रियें। जेथौनि प्रवृत्ति कर्मातें विये। आधीं निर्दळूनि घालीं तियें। सर्वथैव॥ ३.२३३. हें असो वयसेचिये सेवटीं। जैसें येक चि विये वांझोटी। ६.१२१. **विआलीं,** हा पाठ **व्यालीं,** सर्पीत या अर्थी घ्यावा, १५.३८८, ज्ञानदेवी, कुंटे–'व्यालीं' १५.४२०, परिशिष्ट (८) पहा; **विआलें**— एणें अज्ञान सांडी(डीं) विआलें। धर्माधर्मे जें॥ १८.१३८०, **वियतां**—कां न वियतां वायुनें। वांझें आकाश रीतें। १४.७५, **वियाला-ली-लें**—इच्छा ज्ञान क्रिया। वियाली हे॥ १३.९८८, १०.९९, १०.२१८, १३.७१०, १५.४८२, १७.२४७, १८.१३८२; **विये** ६.१०३, ७.१७०, ८.२६, ८.८७, ९.२७, ९.२६४, ९.२७८, ११.७२, १३.६२३, १३.१०१९, १४.६५; **आब्रुलि जग विये** १३.९७४; **ऐसेसे संकल्प मन विये** १३.३९८; **प्राची अरुणातें विये** १८.३५४; **विये** १४.८४. **वीणें**—तिहीं योगाग्नीकिं यजिजे। तो दैवयज्ञु वीजे। ४.१२३. **वीउनि**—आपण चि वीउनि दुहिता। न मम ह्मणे पिता। १८.२३२, **वीत असे** ११.२५६, **–जाये** १८.२५२; **वीति, उत्पन्न करतात,** १८.९३; **व्याली**—तेया ब्रह्मातें व्याली। दैविकी इछा॥ ११.५०६, १४.११४; **निंदा दुरितें व्याली** १८.१३८१.

वितंड—(१) प्रचंड. ११.३७०. (२) मिथ्या वाद. १३.२२.

वितान—विस्तार. **विविधयागवितानें** १५.१८७.

वितुलणें—वितळणें, क्षीण होणें. वाचेचें वितुलणें। १८.१५४३. ९.२८.

वित्त—धन. **वित्तें मेळवीति** १६.३४५; **वित्त-काम** १८.७५५; **पुत्र वित्त कांता** १५.४५९;

पुत्र वित्त परलोकु १८.९८७; पुत्रवित्तकलत्र १८.९५३.

वित्पत्ति-त्ती—व्युत्पत्ति, येथें पांडित्य. **वित्पत्ति**— ९.३७४. **वित्पत्तिअहंकार** १३.७२२. **वित्पत्ती**—जेयाचिये वित्पती(त्ती) गेलें। अज्ञानवेलीं ॥ १३.८३७, त्याचें पांडित्य अज्ञानाचा वेल विस्तार आहे, ज्ञानदेवी–'व्युत्पत्ति तें', कुंटे–'व्युत्पन्नत्व' १३.८४१.

-विद्-द्—शब्दास जोडून. जाणणारा या अर्थी. **विद्**—**विदुदयोद्यानद्विरद**, ज्ञानाच्या अरण्यांतील हत्ती, ज्ञानाचा अभिमान नाहींसा करणारा या अर्थी, १८.७, कुंटे – 'अविद्योद्यानद्विरद', अविद्यारूप वनाचा नाश करणारा, १८.७; **आत्मविद्विलासीं**, आत्मज्ञानांत विलास करणारांनीं, १५.६५. **विद्**—**अहोरात्रविद्** ८.१५७, **आत्म**– ५.१४८, ६.१५६, **ब्रह्म**–, **ब्रह्म** (१) पहा, **वेद्**– ८.१०१; **कलाविद्पण**—एथ कलाविदपण कलां। १.३७, येथूनच कलांना कुशलता लाभली.

विदग्ध—(१) चतुर, पंडित. ते विदग्धा रसवृत्ती। ह्मणिपैल कथा ॥ १०.४०, ती कथा चातुर्यपूर्ण व रसयुक्त म्हणतां येईल. **मूळशास्त्रपदें विन्यासें विदग्धें वाखाणीन**, मूळ गीताशास्त्रांतील पदें विस्तारानें चातुर्यपूर्वक वर्णन करीन, १४.२९; **विशदबोधविदग्ध** १०.१, **बोध** पहा. (२) करपलेलें. शुष्कें अथवा स्निग्धें। सुपक्वें कां विदग्धें। १५.३७७.

विद्‌लणें—नाश करणें. **विदलितामंगलकुला** १८.२, **कुल** (३) पहा; **विदल**, हिणकस, डांक असलेलें, विदल बहू चोखा। मीनलेया वाला एका। १३.१००३, वालभर हिणकस सोनें अगदीं चोख सोन्यांत मिसळलें तर कस उतरतो यास उद्देशून.

विंदाण—कौशल्य, निग्रह, फसवणूक, दगा. १८.४५१. **अहंकाराचेनि विंदाणें** ७.२१, **दर्शनाचेनि**– ११.२२८; **तमाचें विंदाण** १४.१७२; **खेळतेयां विंदाणां माझि** १०.२६१; **इंद्रिआं विंदाण लागे**, इंद्रियांचा निग्रह होतो, ६.३६५; **आंवु वेगु विंदाण** १३.२७१, **आव** पहा; **विंदाणियें**, कारागिरीनें, कुशल व्यासानें असाही अर्थ घेतां येईल, १८.४४.

विदारणें—फाडणें, पांगापांग करणें. १.१६२, २.२००.

विद्यमान—सांप्रतचें. ६.४७१, १६.८६.

विद्या—ज्ञान, माहिती, विद्वत्ता. किं परमधाम प्रकट। हें विद्यांचें मूलपीठ। १.३०. तरि विद्यां माझि प्रस्तुतीं। अध्यात्मविद्या मीं ॥ १०.२४६(१). १३.६७१, १३.८२३, १३.९८८, १६.२१७, १८.१४७४. **विद्यांचां गावीं** ९.४७, **–चा झडझडाट** १५.१९०; **विद्येचा पसारा** १३.६५८; **विद्यांचा विश्राम** १७.३३; **विद्येचिया सांगडी** ७.८१; **विद्यारविंदप्रबोध** १०.१, **प्रबोधणें** पहा, **–गौरव** ९.२४१, **–जात**, **–जात** पहा, **–मानें**, विद्येनें व मानानें, १४.१४९, **–वयमाजें** १३.७१४, **–विनयादिकिं** १७.२०४, **–विनोदविभवें**, विद्या, विनोद व ऐश्वर्य यांमुळें, १६.२४०, **–सिंधु** २.४३; **अध्यात्मविद्या** १०.२४६(२), **ब्रह्म–**, **ब्रह्म** (१) पहा, **मंत्र**– ९.४७१, **यज्ञ**– १४.१५५, १७.१८०; **शस्त्रविद्यापारंगत** १.१०९; **सकल विद्यांचें अधिकरण** १३.१, **सकलविद्या(द्यां)चिये श्रृष्टी** १२.९; **विद्या किं वयसा** ९.४९०, **–स्तुति बहूमानें** १६.२२५; **सुविद्य** १३.७२०, **–ता** १४.३२७; **सुविद्या** १०.१३१; **अविद्या**, अज्ञान, माया, तेणें आत्मबोधें तैसें। अविद्यासिं कर्म नासे। १८.२२७, ३.२३८, ४.१२२, १४.८६, १४.९५, १५.२६०, १६.३५, १८.२६५; **अविद्येचें आंधारें** ११.१७७, **–चिया आहुती** १८.१५१६, **–चां गावीं** १८.६८७, **–चिया चिंधिया** १८.९११, **–चिया नीद्रा** १८.४००, **–चा मलु** १८.१२२६; **अविद्ये उणें आणी**, अज्ञान नाहींसें करतो, १३.१६८, **–सी जीणें नाहीं** १८.२६४; **अविद्या जेणें लाठी**, ज्यामुळें अज्ञान बळावतें, १३.११३; **अविद्यांचें दांग उमटलें** ११.२१३; **अविद्येचिये पोटीं उपजत**, जीवाचें विपरीत ज्ञान, १८.४६४; **अविद्या समूळ खाए**, संपूर्ण अज्ञान नाहींसें करतें, १५.४०७; **अविद्यागर्वे** १७.३२७, **–जात**, **–जात** पहा, **–तिमिररोखें** १८.१६४७, **रोख** पहा, **–नाश** १८.१२३७, **–विनाश** १८.१२२७.

विद्याधर—गंधर्वांपैकीं एक वर्ग. पितृ ऋषि विद्याधर १५·१९३; विद्याधरसमूह ११·३२६.

विद्युत्-विद्यू—वीज. विद्युत्-२·७८; विद्युल्लतेची विडी ६·२२४; विद्युत्स्फुरण ५·११२. विद्यू—युगांतविद्यूचां पालवीं ११·२९६.

विद्वत्ता-विद्वांस—विद्वत्ता, पांडित्य. विद्वत्तेचें भूत आंगीं भरे १४·१५१. विद्वांस, विद्वान या अर्थी, जो विद्वांसु डोरु वाहे १३·८२३.

-विध—शब्दास जोडून. प्रकार. एवंविध ११·३०७, १३·१२७, १५·३१६, येवं- ११·६८१, गुण-, शोभेस उद्देशून, १३·१०७६, नाना-, नाना पहा; पृथग्विध—तें पृथग्विध करण। कर्माचें यया कारण। तिसरें गा जाण। १८·३२८, ज्ञानेंद्रियांस उद्देशून; द्विविध, त्रिविध-ता-त्व-पण-ध्य, चतुर-, पंच-, नव-, नवविधपण, सं. वा. श. पहा.

विंधण—भेदणें. ११·४७३. आकाश विंधलेयां १८·६११; वर्मीं न विंधिजे १६·१४९.

विधान—पद्धत, धार्मिक क्रिया, वेदाज्ञा. यज्ञीचें विधान सरे। ४·१४८. ९·२६४, १५·१७७. वैदिकें विधानीं १८·८१६; मंत्रयंत्रविधान, मंत्रयंत्रादि कर्मे करणें, ३·९०; विधिविधानरहितें ४·११७; शिष्टागमनविधान, हा पाठ शिष्टागमविधान असा असावा, शिष्टांचा आचार व वेदांतील आज्ञा यांस उद्देशून, १५·१८७.

विधि-विधी—शास्त्राज्ञा, शास्त्रांतील नियम, कर्मे करण्याची रीत, प्रयोग इ. विधि—न लोपीति विधितें। २·२४९. विधितें पालीत। निषेधातें गालीत। मज देउनि जालीत। कर्मफलें॥ १२·७७. १३·८२७, १६·३८२. विधिची आज्ञा १६·२८५,—चेनि अर्घे १८·६९६, —चेनि दंडें १८·८३२,—ची भीड १६·४४४, —ची वाप १३·३१,—चेये वापे १३·३३, —चा वोढा वारा १७·१९०; विधिनिषेध १·२४५, १२·११६, १५·१५६; विधिबोध ७·८७; विधिमार्ग ९·३०४; विधिविधानरहितें ४·११७; विधिविवर्जित ९·१५६. विधी १७·१७८. विधीचेनि वस्त्रें हीन हिंडे १८·५४६; यथागम-विधी १६·९४; वाक्यविधी, वेदांतील आज्ञा, ४·१२८; विहितक्रियाविधी ३·११९; अविधी १८·२३९; यथाविधि-धी, यथा पहा.

विधुळणें—विसकटणें. अहळि तें (ते) पूजा विधुळे। १७·७, अहळि पहा.

विध्वंसणें—पूर्ण नाश करणें, अस्ताव्यस्त करणें. तेणें दळभार विध्वंसिला। कौरवांचा॥ १·१६१. विध्वंस—विषयविध्वंसैकवीरु १८·१७३४.

विनट—चिन्ह. जेणें उरीं हालासि पांपरा। तेयाचें विनट वाहासि दातारा। ११·२०५.

विनति-विनती—विनंति, प्रार्थना, याचना. विनति—विनतिए एकिए देंऊ। चित्त देतु॥ १५·२८०. विनतिव्याजें १४·२५. विनती ४·२१४, ११·११२, १३·४०४, १८·८५.

विनय—नम्रता. अखंड अगर्वता होउनि असति। तेयांते(तें) विनयो हे चि संपत्ति। ९·२२५. विनयद्रुमांचिये आरवीं ११·३३२; विद्या-विनयादिकिं १७·२०४.

विनवणें—प्रार्थना करणें, आर्जव करणें, विनंति करणें. हें सकळी मियां ह्मणितलें। चरणा लागौनि विनविलें। १·६३. विनउं तें थोडें ९·२३३, —लाहें १·६६; विनवावा ६·१३८, —वें ९·३०; विनवावेया लागि ११·५६५; प्रजीं ब्रह्मा विनविला ३·८७; विनविलें १·८०, ५·५, ७·१९२, ११·१५, ११·११०, ११·५६८; विनवीतु १८·२९; विनवणि—विनवणिये साठिं १२·१८; विनवणी ३·२२५, ९·२, ११·४३९.

विनाश-विनास—पूर्ण नाश, नायनाट. विनाश—हा विनाशाची वागुर। प्राणियांसि॥ ४·२०१, संशयास उद्देशून. अविद्याविनाश १८·१२२७, जन्म- १०·८२, रजतम- १७·३१४; अविनाश—तें अव्यक्त तूं गहन। अविनाश जी॥ ११·३०३, हा नासतां भूताभासु। एथ आत्मा अविनाशु। १३·१०६०, २·१०५, ९·२९५, १८·१२५२. विनास—सर्वोपाधिविनासें १५·४७७.

विनियोगणें—योजना करणें, व्यवस्था करणें. ह्मणौनि स्वधर्मे जें जें आर्जे। तें स्वधर्मे चि विनियोगिजे। मग उरे तें भोगिजे। संतोषेंसीं॥ ३·१२५. ६·२८१. विनियोगुनि १७·१७९; विनियोग—उपयोग, खर्च, समर्पण, जो

असतिये समृद्धी । विनियोगु करी ॥ ३·११९, प्रशस्ते कर्मि तिये । सद्धु(द्बु) विनियोगु आहे । १७·३७६, १७·३४६, १७·३४९, १७·३५०, १७·४०७, १८·७१२; **विनियोगाचें वर्म** १७·३४३; **सच्छदाचा विनियोगु** १७·३८२; **सविनियोगु** १७·४१०.

विनोद—कौतुक, करमणूक, चेष्टा. भला जाला विनोदु । कथेचा इये ॥ ४·३. कां लाघविचे विचित्र । विनोद ते ॥ १८·७९४. १८·१३६६. **विनोदवनवाटिका** ९·३१९, **वाटिका** पहा; **विद्याविनोदविभव** १६·२४०, **विद्या** पहा; **विनोदें**, कौतुकानें, मजेनें, सहज, पैं चराचर विनोदें पाहिजे । मग तेणें सुखें घरीं राहिजे । ११·५८४, ५·१७५, ६·४९४, १०·२२, १०·१४८, ११·६९७.

विन्यास—मांडणी, रचना, ठेवण, विस्तार. तें चि मन्हाटेनि विन्यासें । १५·५६०, **रचनेनें.** १३·६८२. **विन्यासें**, विस्तारानें, १४·२९, **सोलिवें**–, स्पष्ट खुलासा करून, १५·६६.

विपत्ती—वाईट स्थिति, संकट. तैसा वियोगु जेणें दुःखें । विपत्ति शोकु पोखे । १३·५८८, स्नेहामुळें वियोग, दुःख, संकट व शोक पोसले जातात. **विपत्ति होइज**, वाईट स्थिति येईल, १३·७६८.

विपरीत—उलट, खोटें. **विपरीत कर्म** १·२१९; **–ज्ञान** ९·१६८; **विपरीता भाग्या** ११·३८५; **विपरीतें चि जाणगेनि जें जें काहिं जाणिजतें'** मिथ्या ज्ञानानें जें जें कांहीं जाणलें जातें, १५·४४९; **विपरीतज्ञान** १५·४८८, **–दीपिका** १५·८१.

विपलणें—वरवर दाखवणें, निष्फळ होणें. परि विपलांति आचरौनियां । नाटकी जैसे ॥ १६·३७४, ज्ञानदेवी–'विफळाती', कुंटे–'विफळती' १६·३७६.

विपलावणें—वेडावून दाखविणें. देखे अक्षमें कुबुजें । किं विपलावों लागे फुंजे । १३·७५९, आंधळ्या, दुबळ्या कुब्जांना पाहून त्यांना वेडावून दाखवतो, ज्ञानदेवी, कुंटे–'विटावूं लागे' १३·७६१.

विपाइणें—क्वचित् मिळणें, दुर्दैवानें सांपडणें. पैं गा मनुष्यांचेया सहस्रां । माजि विपाइलेयां चि एथ धिंवसा । ७·१०. परि ऐसे भक्त विपाइले । बहुवस नाहिं ॥ ७·९९. **विपाऊ**—**प्रसंग.** तंव करणेयांचा चि विपाऊ । जरि ऐसा ही पडे ठाऊ । १३·२८६, हातांनीं कांहीं करण्याचा प्रसंग पडलाच तर.

विपाएं-यीं-यें—जर कां, कदाचित्, दैवयोगानें, चुकून. **विपाएं**—मग प्रार्थिला विपाएं । जरि लोभें बोलों जाए । १३·२६७. १०·७१, १३·१०९९. **विपायीं**—तें बुद्धी हीं कवलितां सांकडें । ह्मणौनि बोलीं विपायीं सांपडे । ६·३२. १८·७०७. **विपायें**—ऐसेन हीं प्राणसंकटें । जरि विपायें निगणें घटे । २·२०५. २·२२३, २·२३०, ६·१०४, ६·११६, ६·४३३, ७·८८, ८·११८, ९·९४, ११·३१३, ११·३६२, ११·३६५, ११·५३८, १२·१६१, १३·२७३, १६·१४३, १६·३९९, १७·६२, १७·१५७, १७·२९९, १७·३०६, १८·६६, १८·२४७, १८·२७६, १८·३६६, १८·४८३, १८·५६८, १८·७१८, १८·१०१४, १८·१२३१, १८·१२४५, १८·१४६५.

विभव—ऐश्वर्य, संपत्ति. ९·४३१, १०·२८६. **संचकाचीं विभवें** ११·४०७; **विभवश्रियेचां आगरीं** ६·४४२; **योगविभवभांडार** ६·११, **भांडार** पहा; **विद्याविनोदविभवें** १६·२४०, **विद्या** पहा. **वैभव** पहा.

विभाग—निरनिराळे भाग, भेद, वांटा. जें सर्वत्र सदा सम । तेथ विभाग अधमोत्तम । मतिवसें संभ्रम । विवंचिती ॥ ४·६९. ९·४०३, १०·२८९, १७·५५, १८·१८१, १८·७२९. **प्रकृतिपुरुषां विभागु** १३·९५१; **अज्ञानविभाग** १३·८५८, **गुण-कर्म**– ४·७६, **दिग्**– १६·३३४, **बाह्य**– १३·४७२, **योनि**– १३·१५८.

विभांडणें—युद्धांत जिंकणें, भेद पाडणें. आह्मीं दिगंतिचे भूपाल । विभांडूनि सकल । १·२१८. १३·८४, १६·१२१.

विभावें—विशिष्ट हेतूनें. **एणें विभावें** १३·३२८, हा अपपाठ असणें संभवतें, माडगांवकर प्रतींत 'येणें चि स्वभावें' १३·३२८, ज्ञानदेवींत 'येणें चि भावें' व कुंटे प्रतींत 'येणेंचि भावें' १३·३२९, असे पाठ आहेत.

विभुटणी—ताटातूट, वियोग. १६·८८.

विभूति-ती—अधिक प्रमाणानें ईश्वराचा अंश असणारी व्यक्ति. **विभूति**—तेथ विभूति प्रतिविभूति। प्रस्तुत अर्जुनां सांविजती। १०·४०(१). जिहिं विभूतिं समस्तां। लोकांतें व्यापूनि अससि अनंता। १०·१७०. १०·१९४, १०·१९५, १०·२३८, १०·२८२, १०·३०१. **विभूतिंचा ठाओ** ९·५३०; **सात येकि विभूति** १०·२५४, सं. वा. श. पहा; **विभूतिभेद्**—ऐसेया व्यापका मातें जाणावें। तरि विभूतिभेदीं काइ करावें। परि हें तुज योग्य न्हवे। म्हणौनि असो॥ १०·२४५; **विभूतियोगें**—ऐसें बहुवस व्यापकपण। माझे विभूतियोगें जाण। १०·२०१; **विभूतिविशेष** १०·२१९, १०·२४२; **विभूति-विस्तार** १०·२७९; **प्रतिविभूति** १०·४०(२). **विभूती**—मी माझिया विभूती। आणि विभूती अधिष्ठिलिया व्यक्ती। हें आववें योगप्रतीती। इयेंची मानी॥ १०·१०५ (१,२). १०·१०२, १०·१६८, १०·१६९, १०·१७४, १०·२४६, १०·२७८, ११·३९६. **विभूती(तीं)ची काहाणी** १०·३००; **वेगळालां विभूतीं** १०·२४३, **सिनानां**—१०·२९२.

विमल—निर्मळ, स्वच्छ. १·१४, १८·९२. **कांतिविमलें** ११·१३९, **कांति** पहा.

विमुख—पाठमोरें होणें, परत फिरणें. विमुख होईल गुरुभक्ती। ३·१०६.

वियोग—ताटातूट. ७·१७६, ८·१३४, १३·५८८. **वियोगु पडैल** १३·७६८; **वियोगावेगलें** ८·३१; **योगवियोग**—अथवा योगवियोग। प्रियाअप्रियाचे॥ १६·१९०; **संयोगु वियोगु** १५·२९४, **संयोगवियोगें** १३·६६३.

विरक्त-विरगत—आसक्तिरहित, वैराग्ययुक्त. **विरक्त**—जें अपेक्षिजे विरक्तीं। अनुभविजे संतीं। सोहंभावें पारंगतीं। रमिजे जेथ॥ १·५३. २·१७०, ५·१२७, ६·३४२, ८·१०३, १३·७०२, १५·३६. **जीवितेंसीं विरक्त** २·२१४; **विरक्तां भागा फीटलें** ५·१४६; **साभिलाषें विरक्तें** ११·१२८. **विरगत**, त्याच अर्थी, १·१८८, ६·१५०.

विरक्ति-विरक्ती-विरगति—अनासक्ति, वैराग्य. **विरक्ति**—परि ते व्युत्पत्ति ऐसी। विरक्ति न रिगे मानसीं। तरि सर्वात्मका नजासि। नोहे भेटि॥ १५·३३०. ६·४२०. **विरक्तिची कव्हणी परी** १५·३७, **–ज्वाला** ४·१२७, **–चिया दृष्टी** ५·११८; **विषयांवरि विरक्ति** ५·१२२. **विरक्ती**—**विरक्तीचें पाणिग्रहण** ४·१२१; **विरक्ती माल न घली** ४·१५२. **विरगति**, त्याच अर्थी. ६·१६९, १३·८०६.

विरंगुला—अडचण, आळस (ज्ञानदेवी) अडथळा, सायास (कुंटे). कणु वेंचां विरंगुला असे काहिं॥ १५·४३३.

विरचणें—रचना मोडणें. **जडाजडातें विरिचितु** ८·९५, ज्ञानदेवी, 'विरवितु', कुंटे – 'विरवितू', लीन करतो, ८·९७; **विरचता**—मोडला जागारा. नवा विरचता वडु। पृथ्वी न्हवे। १४·३७६, ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींत 'न विरवितां' असा पाठ आहे.

विरज—मदत, सहाय्य. पांचां पांच विरजीं। होंति मनबुद्ध्यादि सहजीं। १४·१०१, सं. वा. श. पहा. तरि हा भानु तेजें। नापेक्षी जेवि विरजें। १८·८५३. १५·४१७, १८·१५५५. **सामग्रिया विरजिया होंति** १७·३७; **विरजा**—मदतनीस, १·११७, १८·८३३; **विरजे होंति** ३·२६१; **कामां विरजा नोहे** १८·४५३; **विरजेयाचेनि संगें**, विरजणानें, ९·१०७; **अविरजीं**, न विरजलें जाणारें, **अविरजीं दूधाचें भांडें** १८·१४६६.

विरणें-वीरणें—विरघळणें, लीन होणें, लय पावणें. **विरणें**—तैसें सविर परि विराळें। हृदय तेयाचें॥ २·३. जंव कठिनपण कां विरे। अहंभावाचें॥ ६·१८७. तेथ मनाचें मेघांडें विरे। ६·४६६. जैसा सैंधवाचा रवा। सिंधू माझि पांडवा। विरालेयां विरावा। हें इं ठाकें॥ १४.३९० (१, २). जो अर्जुनु कृष्णि विरत होता। १५·४२७. २·१५, ६·३२१, ६·३६७, ६·३८४, ७·६३, ११·२४१, १३·६६५, १५·५०८, १५·५१५, १६·२०, १८·१३७१, १८·१५३४, १८·१५३९. **आंगें विरत** १८·२८३, **–विरे** १७·३७२, **– जीवें विरत** १०·११२; **बुद्धिची पुलिक विरे** ६·२४६; **सरे...विरे** १८·९९९; **सांडे तरि विरे** १८·१५३७; **विरवणें**—

पृथ्वी(थ्वी)तें आप विरवी। आपातें तेज जिरवी। ६.२९९. **वीरणें**—जैसा वारा का गगनीं वीरे। मग वारेपण वेगळें नुरे। ७.१११. **१३.४९४, १५.३६९. वीरे अथवा राहे ९.२५४; सरे... वीरे ७.१७२, १३.११३६.**

विरमणें—शमन होणें, नाहींसें होणें. आंगें मन विरमे। ६.२१२. एणें चि सत्कर्मे। अशेष हिं अज्ञान विरमे। १५.३९१. **विराम १८.१३५८.**

विरल-विरुल—एकादें, क्वचित् मिळणारें, दुर्लभ. **विरल**—तैसेयां विंवसेकरां बहुवसां। माझि विरला जागे॥ ७.१०. **अविरल—जगदुन्मीलनाविरला केलिप्रिया १८.४,** ज्ञानदेवी कोशांत–'जग उत्पन्न करण्याची जी निरंतर क्रीडा ती ज्यास प्रिय असा' हा अर्थ दिला आहे; कुंटेच्या १८९४ प्रतींत अविरलचा अर्थ 'व्यापक', व १९२३ प्रतींत 'निरंतर' असा दिला आहे, यावर **उन्मीलन** पहा. **विरुल**—परि प्राप्तिचां पैली तीरीं। विरुला निंगे॥ ७.१३. ८.१६.

विरह—ताटातूट. **विरहक्षोभ** १६.७८,–**वेडी** (डीं) १६.५; **विरही**—वियोगाचें दुःख भोगणारा, ते तनुचेनि हिं वियोगें। विरहिये नव्हति॥ ७.१७६, **विरहिणी १३.३७४, १८.९१६.**

विराजणें—शोभणें. **हृदयभुवनीं विराजति** १२.१५३.

विरुं-वीरुं—वैर, वाकडें, विरुद्ध. **विरुं**—जें वडिलां येयां चिंतावें। विरुं मनीं॥ १.२१४. १६.३१९. **वीरुं**—जें घेववि तें न मनावें। विष ही वीरुं॥ १६.४५७, शास्त्र जें घ्यावें म्हणून सांगेल तें विष असलें तरी तें प्रतिकूल समजूं नये. २.३५, १६.५७, १७.१०४, १८.६७२. **वीरुं जेयांसि आइकिजे,** वांकडेपणाची गोष्ट ऐकतांच, २.५३; **वीरूं १३.६६८, १८.४८४; वीरूं अथवा नीकें ४.१९९.**

विरुढणें-विरूढणें—उगवणें, पिकणें, वाढणें. **विरुढणें**—येणें फलत्यागें सांडे। तें तें कर्म न विरुढे। १२.१३४. निवटलें नुपढुडे। जळिनलें न विरुढे। १४.३५६. २.६६, २.३४६, ६.२२६, ७.३९, १०.९६, ११.२४३, १३.८३७, १८.६७३. **विरुढि**—अंकुर, कोंभ, मग नवी विरुढि फूटैल। उन्मेषाची॥ २.७९, ६.२३४, ८.२१. **विरूढणें**—तरि सर्व भूतांकुरें बीज। विरूढतसे तें मीं॥ १०.२८०. **१४.२५४, १५.१७६, १६.३१८, १८.२५१. जोन्हला विरूढलेयां १४.१२५.**

विरुद्ध—विपरीत परिणाम करणारें, अभद्र, गैर. तैसें प्रीती कां प्रमादें। देवेंसि बोलिलां विरुद्धें। ११.५५१. ३.२२१, १४.२२७, १६.१७१, १८.६७५. **दोन्हीं विरुद्धा,** राजस व तामस श्रद्धा सात्त्विक श्रद्धेला बाधक होतात या अर्थी, १७.८२, **भावा–** १८.८९३; **विरुद्धें गोमटीं ११.५४९; विरुद्धा अथवा भलेया १६.७७.**

विरोधणें—विरुद्ध जाणें. आणि भलेतिये जाती जन्मावें। मग भजिजो अथवा विरोधावें। परि भक्तां कां वैरियां होआवें। माझेयां चि॥ ९.४६८.

विलय—लय, शेवट. **विलइं**—**वेद्याचां विलइं,** ज्ञेयाचा लय झाला असतां, १८.११९७.

विलसणें—शोभणें. प्रभा सर्वत्र विलसे बिंबिं। १८.११४२. २.२८९, ८.११४, १८.८७४. **विलास**—भाग्य तेथ विलासु। सुख तेथ उल्हासु। १८.१६१८, १३.२९२; **आत्मविद्विलास** १५.६५; **इंदुवंशविलास** १८.१७८३; **जनलीलाविलास** ११.१३०, **वनलक्ष्मी–** १४.२९३; **वीर विलासे(वीरविलासें)** ११.६५३, **वीरविलासा** १५.५५३; **लास्यविलास,** **लास्य** पहा; **वाग्विलास** १३.११५४; **विषय-विलास** ९.५०४, **शिष्यशास्त्रादि–** १८.१०५८; **विलासिनी** ९.३२०, **अभिनववाग्–** १.२१, **अभिनवणें** पहा; **विलासिया** १०.१, १५.३३०.

विलौनि—ब्रह्मदेवाच्या एका दिवसाच्या अवधींत, येथें एका दिवसांत. विलौनि पांति उठी येकसरी। ८.१५३. **१३.७६८. वील,** ब्रह्मदेवाचा एक दिवस, ८.१५४.

विवक्षा—बोलण्याची इच्छा, येथें वर्णन. ११.२६७.

विवंचणें—विवरण करणें, फोड करून सांगणें, भेद दाखविणें. इयें भूतें जेया परीं होंति। अथवा लया हान जांति। ते मज पुढें प्रकृति। विवंचिली देवें॥ ११.७०. ४.६९, ४.७८, १०.१७३, १३.९१, १३.९३४, १५.४४४, १६.१५४, १८.३१२, १८.७६५. **विवंचना**—विचार, चिंता, निवड, भेद, कां खैरचंदन काष्टें। हे

विवंचना तंव चि घटे। जंव नेघपति येकावटें। अग्नी माझि॥ ९·४५५, ५·१५४, ७·१७, ९·४६, १३·९३८, १७·७०, १८·६२४; धृतिची विवंचना १३·१४२; विवंचनेपुरतें ६·३०९; कर्माकर्मविवंचना ४·८३, गुण– १३·१६०, प्रकृतिपुरुष– १३·१०२६.

विवर—छिद्र, गुहा. कां काखे सूनि वसुंधरी। जैं हिरण्याक्षु रिगाला विवरीं। ११·३५५. १८·१५७६. **मध्यमामध्यविवरें**, आज्ञाचक्राच्या मध्यभागांतून चढून, ॐकाराच्या तिसऱ्या मात्रेचाही यांत उल्लेख केला आहे, १२·५५; **व्याघ्रविवर** १३·५१३.

विवरणें—विस्तार करणें, स्पष्ट करून सांगणें. हृदयातें अनुभउ चि विवरी। ६·१६६. चिंतूं नये तें विवरी। १३·७७१. १·७०, २·२७४, ६·८८, ११·२९४, १५·४३५, १८·४३. **विवरीतु असे** २·८७; **विवरूनि** ५·१६३, १८·१४४४, **–रौनि** १५·३१०, **–रौनियां** ६·१५२.

विवर्जित—त्या शिवाय. **विधिविवर्जित** ९·१५६.

विवळणें—उदयास येणें, उगवणें. चाड चि निचाडां करी। ऐसी मनोरथीं इप थोरी। तेणें विवळलें जेथ आंतरीं। तेथ ढोलु आला॥ ६·१३५. ४·१२६. **विवळतिये सवळे** १६·३; **विवळ**– स्पष्ट, **विवळ करूनि** ५·१६३; **सविवळें**, स्पष्ट करून, १५·२०७.

विवसी–विंवसी—किळस, कंटाळा, भय, हडळ. **विवसी**—जेयाची घेति विवसी। तें जडौनि ठाके जीवेंसीं। ३·२३२. अथवा विवसी पळे मग चडे। निधान हाता॥ ११·७५. १६·४१५. **विंवसी**— जैसी मंत्रज्ञातें विंवसी। भूलवी कां॥ २·३१२. ७·९१, १३·५७२(व), १७·३०९, १८·७७५. **विंव(व)सिया**, ठेव्यावरील हडळीला दूर करण्याच्या प्रयत्नास उद्देशून, १३·५३५.

विवस्वत—सूर्य. ४·१५, ४·१६, ४·३६. **वैवस्वत**, सूर्य, ४·४०.

विवाद्—निर् या उपसर्गास जोडून, निःसंशय या अर्थी. १३·१०३२, १६·२२९. **निर्वेवादां** **न्हैल** १३·३२६.

विवाह—लग्न, लग्नविधि. १६·३०२, १७·१८८, १८·७९२.

विविध—नाना प्रकारचें, नाना प्रकारें. तिहिं विविध लोक सृजिले। १०·१००. १·९४, २·२६०, ११·३२६. **एकु ना विविधु** १३·११०५; **विविध आइकिजे** १·२६१; **विविधा अवस्था** १८·८६०, **– औत्सुक्याची दाटि** १८·१५४२, **–पूजा** १७·२४४; **वासनांतराचिया विविधा समिधा** ४·१३४; **सोमादि विविधा ओषधी** ९·२६६; **विविधें प्रबंधिं**, निरनिराळ्या विषयांवरील काव्यरचनेस उद्देशून, १३·६८; **विविधयागवितानें**, नाना प्रकारचे यज्ञविस्तार, १५·१८७; **विविधव्याधिगजरें**, नाना प्रकारच्या व्याधींच्या घोषानें, येथें गजबजाटानें, हलकल्लोळानें, १३·४९२, ज्ञानदेवी – 'वयव्याधिगजरें' १३·४९४.

विवेक—सारासाराचा विचार, प्रकार, वेगळेपणा, भेद. कृष्णा विवेकु एया कारणें। पूसिला तूतें॥ ३·१०. मज विवेकु तो सांगावा। मन्हाटा जी॥ ३·१७. कां विवेकु हा नेणवे। भ्रांतितें॥ ५·८९. तरि स्पर्शु आणि शब्दु। रूप रसु गंधु। हा विवेकु पंचविधु। ज्ञानेंद्रियाचा॥ १३·११७. ३·६, ३·१९५, ५·८५, ६·४१४, ६·४६५, १०·७३, १३·१०३०, १४·२९७, १४·४०३, १५·२२१, १६·१०९, १८·१०६४, १८·११२९, १८·१६१३. **विवेकाचा अंकुरु** १८·९९५, **–ओलावा** ९·१८८, **–चिये कांठिं** १५·५०४, **–चे गांव** ५·१३८, **–ची गोठी** ४·२, **–ची न्याये** ३·२४७, **–चेनि पैसें** १५·३५१, **–ची भाष** ४·२४; **विवेकें महामंत्रें** ९·२४२; **विवेकाचीं सुलक्षणें** १४·१८; **खोलें विवेकें** १५·२९९; **शुद्ध विवेक** १५·२६९; **विवेकु घोंटो** १४·४०८; **विवेकाचा तागा न लगे** ७·८८; **विवेकु मंथा केला** ४·१२९; **विवेकाचिये राणिवे बसे** ६·४६४; **विवेकु राबणी करी** १४·२०४; **विवेकाची वाणि फीटो** १३·११५५; **विवेकाचा ही सोसु तूटे** ४·१६२; **विवेका वरि** १४·२२०, **विवेकावरि** १·२२; **विवेकामृतसागर** २·३७३; **विवेककिरणसंगें** १६·८; **विवेकग्रामिचे मुली** ६·४४९; **विवेकजात** २·३२०; **विवेकतरुचें उद्यानवन** १·२८; **विवेकतीर्थतट** १८·१००५; **विवेकुदीप**

४·५३ (२); विवेकद्वेषें १८·१२७१, –बलें १८·१२५६, –मूठी १८·१०४२, –श्रवणें १८·७८०; विवेकुसाहाणें (णे) १५·२३६; विवेकसिंधुचें पार ६·११; आत्मविवेकीं १८·१२५५; कार्याकार्यविवेकीं १६·४६३, १८·७१३; कृत्याकृत्यविव(वे)कीं १६·२४७; दोषादोषविवेक १४·२०६, प्रकृतिपुरुष– १३·९५३, १३·१०२९; विवेका वेलीची (विवेकवेलीची) लावणी १२·१२, ज्ञानदेवी, कुंटे–'विवेकवल्लीची' १२·१२; विवेकवंत १·१४; विवेकिया ४·५६; विवेकियें(ये) २·१०२; विवेकी ६·१०६, १३·५२; अविवेक १·७६, १७·२१९; अविवेकाची काजली ४·५३(१),–चेनि माजें १४·२४६,–चेनि पाएं पूसूनियां १८·६२०; अविवेककुमारत्वा (अविवेक कुमारत्वा) सूकलें ४·१२१; अविवेक-महामंत्र १४·१७५; अविवेकियाचिये दीठी १५·३३८; अविवेकिये २·२४३; अविवेकी २·२५४; सविवेकमतिपाटव ९·२४१, मति-ती पहा.

विशद–विषद—स्पष्ट, उघड, शुद्ध. विशद— माझि आत्मचर्चा विशद । उदंड गांति ॥ ९·२०९. अक्षरां माझि विशदु । अकारु तो मीं ॥ १०·२४९. १०·२३, ११·४७५, १३·१५०, १८·४८, १८·८८, १८·७२७. नागरिं बोलिं विशदु सांघों १३·११४९; विशदें निरोपीन १६·४०; विशदबोधविदग्ध १०·१, बोध पहा; विशद-विद्यावधू-वल्लभ १४·३, वधू पहा. विषद— विषद दाविलें १७·२३९.

विशाल—मोठें. अकार चरणयुगुल । उकार उदर विशाल । १·१९. ९·३८५, ११·२२४, ११·३५४, ११·४७८. अपारें आणि विशालें ११·१४५; एकें न्हस्वें एकें विशालें ११·२२४.

विशिष्ट—विशेष प्रकारचें, विशेषलक्षणयुक्त, श्रेष्ठ. विशिष्टां ब्रनांचे फोंक । १५·१८९.

विशेक–विशेख—ज्ञान (राजवाडे), भेद. विशेकु १८·२७१, ज्ञानदेवी–'विवेकु' १८·२७३. विशेख—विशेष (हंस कोश). कां गेलेयां एकापकु (एका एकु) । वाढे तो शून्यविशेखु । १८·१२०६, बाकी राहिलेलें, शिल्लक, एकाएक पहा.

विशेष—अधिक, भेद, असामान्य प्रकाराचें, मुख्यत्वेंकरून. मग वर्णाश्रमासि उचित । जें विशेष कर्म विहित । तें ही ओलखावें निश्चित । उपेगंसीं ॥ ४·८९. हां हो गूळ साखरे मालेयाचे । बांधे एका चि रसाचे । परि पाहतां गोडियेचे । विशेष नाहिं ॥ १०·३२. ७·१५३, ८·१३४, ८·१५६, १४·३५४, १५·५६१, १७·२३८, १८·८७०, १८·१३४८. विशेष गुण ९·२३९; कृत्याकृत्य विशेष १३·४८०; सामान्य विशेष १०·२८८, –आणि विशेषा १३·३२२,–विशेष १०·२९१; विशेषें १·२२, २·२६८, ३·१५८, ६·३०, ६·१३०, ६·१६३, ६·४०३, १०·१२०, १३·८४३, १८·१७७९, कार्य– १४·२७४, क्रिया– २·२४९, पर्व– १३·८१४, पात्र– ९·३९५, भोग– १२·१९०, वर्ण– १२·७६; विशेषेंसीं १६·४६०; आर्त्तिविशेष ५·६९, क्षेत्र– १३·६, पुरुषु– ११·३०४; भाग्यविशेषिं १८·१८८; मार्गामार्गविशेषीं १६·२४७, रजो– १४·३४१; वर्णविशेषवसें ३·८८; वाद्यें-विशेषिं, वाद्य पहा; विभूतिविशेष १०·२१९, १०·२४२; निर्विशेषा, भेदरहित, गुरूस उद्देशून, १८·११; सविशेष ३·१६६, १३·४९८.

विशेषण—गुणनिदर्शक शब्द. जिहिं विशेषणीं विशेषिजे । तें दृश्य नव्हे रूप तूझें । १८·१२.

विशेषणें—भेद दाखविणें, वर्णन करणें. अर्जुना तो चि गा योगी । विशेषिजे जगीं । ३·७५. तेयांची समतादृष्टि बोले । विशेषूं काई ॥ ५·८७. १२·१४०, १८·१२. सामान्यत्वें विशेषिति, सामान्य समजतात या अर्थी, ३·१९२.

विश्रमणें—विसांवा घेणें, थांबणें, लय पावणें, लीन होणें. जेयाचें अहं विश्रमे । आत्मरूपिं ॥ १५·३९१. विश्राम, विसांवा, विश्रांति, समु तो सामाविला । विश्रामु विश्रांती आला । १८·१२११, १०·१३३; विद्यांचा विश्रामु १७·३३, विश्रांतिचा– १५·५१५; महदादिविश्राम-शालिका, महदादि तत्त्वांचें विश्रांतिस्थान, १४·६७; स्वानुभवविश्रामें १८·७९०.

विश्रांति–विश्रांती—विसांवा. विश्रांति—संभूति जेणें संभवे । विश्रांति जेथ विसंवे । १८·१३१२.

कें हि जाए। १५·५२१(१), ८·१७४(२); **विश्वा परौतें** ११·१५०(२); **विश्वामाझि** २·३६६(२); **विश्वा चि सारिखें** ७·४०; **विश्वतः**, सर्व बाजूंना, **विश्वतश्चक्षु** १३·८७४, १३·८७९; **विश्वतोमुख** ११·२२९, ११·२३२, १३·८७६, १५·२९६, **–मुखें** ११·६२९.

विश्वा—(१) विसावा भाग. **विश्वे**—हें विच ही विश्वे न घडैल। ६·४१६, सर्वतोपरी (राजवाडे), ज्ञानदेवी, कुंटे–'विशेषेंही' ६·४१७. यन्हवि विश्वे बहुत एक। १८·१६०९, ज्ञानदेवी, कुंटे–'विशेषें' १८·१६२९. (२) विश्वे देव. वसु ह्यान साध्ये विश्वे। ११·३२७.

विश्वास—भरंवसा, श्रद्धा. जे(जें) विश्वासु आंगवला। सवचोराचा॥ ८·१४५. १०·१७७, १६·२२८. **विश्वासाचा मार्गु मांडे** ४·२०३; **विश्वासें**—तो विश्वासें मारितां रिपु। निवटूनि घानला दर्पु। १८·१०५१, १३·७३६, १३·७६२, १३·१०३६; **विश्वासोर्मीचेनि बळें** ११·२४०, हा पाठ **श्वासोर्मीचेनि बळें** असावा, ज्ञानदेवी, कुंटे–'सुखोर्मीचेनि बळें' ११·२४९.

विष—मारक द्रव्य. **विख** पहा. अमृतें चि मरिजे। जरि विषेंसिं सेविजे। तैसा स्वधर्मे दोषु पाविजे। हेतुकपणें॥ २·२२४, विषासहित (विषयुक्त) अमृतही घेतलें तरी तें मारक होतें, तसाच स्वधर्म जरी तारक असला तरी तो फळहेतूमुळें मारक होतो. जो विष अमृतें ओळखे। तो अमृत काइ सांडूं शके। ८·२३९, जो विष व अमृत यांतला फरक ओळखतो तो अमृत टाकील काय? गाइची तृषा हरुं। व्याघ्रा विष होउनि मारुं। हें नेणे चि करुं। तोय जैसें॥ १२·१४६. जैसें थोर विष भुजंगीं। आंग सानें॥ १६·२५१, ज्ञानदेवी–'थोर विषय सुभगे आंगी(गीं),' कुंटे–'थोर विष भुजंगीं' १६·२५३. २·१८४, ५·१२७, ६·२४१, १२·११२, १४·२६२(२), १६·२१९, १६·२३५, १६·४५७, १७·११४, १८·१३१, १८·७९८, १८·९५३. **विषाचे कांदे** ९·४९४, **–चा लेसु** २·३११, **–हुनु मारक** १३·६६१; **नावें विष महुरें** १८·८०१; **वरि गोड आंतु विष**, निंबोळीच्या फळास उद्देशून, १४·२६१; **विष... पीयूष** १८·९२६; **विष जालें**, विषासारखें वाटेल काय?, १६·३०३; **विष सुए** १६·२३१, **–सुये** ३·८; जैसें तक्षका विष भरलें ११·३७२; **जो दृष्टीसवें चि विष फेडी** २·७२; **विषयांचें विष उलंडुनि** ८·१०२; **विषें अन्न रांधिलें** १३·७४०; **विषांकुर** १४·२६२(१); **विषोदक** ८·१४५; **विषकंद** ५·११४, **–गर्भ** १८·१७६७; **विषयविष** १६·१८६, **–विषिंचा** १८·१०४८, **–विषें** १०·१४२; **निर्विष—निर्विषसागरिची दैवी गंगा** १६·२०६; **विश**—विष, जैसें जीवन चि उदक। परि विशिं होये मारक। १७·६८.

विषम—सारखें नसणारें, प्रमाण नसणारें, भिन्न; अवघड, विरुद्ध; अशुभ. अथवा अनादि हें अनेक। जें असरिखें येकायेक। आणि नामरूपादिक। तें हीं विषम॥ ९·२४८. पैं उंचा नीचा ढाहालिया। विषमा वेगलालिया। १४·११८. १८·६९८, १८·९१९, १८·१७५७. **थोर विषम**, मोठें संकट, ८·२४१; **विषमा(मां)हिं जीवां लागि** १८·८४०; **विषम पडे** १०·८७; **विषम...सम** १३·१०५९; **समविषम** ६·४०५, ८·१६८, १८·३९८; **विषमज्ञानें** १८·१११, **–बुद्धी** १३·१०७०(२); **अतिविषम** १८·१८६; **विषमता** १८·२३९; **वैषम्य**—भिन्नभाव, द्वैत, दुःख, षड्रितु येतां आकाशें। लिंपिजे चि ना जैसें। तेवि वैषम्य मानसें। जाणिजे चि नां॥ १४·३६१, १२·१९७; **वैषम्यसाम्य** १३·८०५; **कलावैषम्यें**, चंद्रास उद्देशून, १७·२२५; **भूतवैषम्य**—जो भूतवैषम्य नोहे। विषमबुद्धी॥ १३·१०७० (१), भूतांच्या भिन्नपणानें ज्याची बुद्धि भिन्न होत नाहीं, भेदभाव ठेवीत नाहीं, 'भूतवैषम्यें'–ज्ञानदेवी १३·१०७६, कुंटे १३·१०७७.

विषय—(१) इंद्रियें व मन यांना गोचर होणाऱ्या वस्तू, अशा वस्तूंचें ज्ञान किंवा अनुभव. इंद्रियें विषय सेविति। तेथ हर्ष शोक हे उपजति। ते आंतर आप्लविति। संगें एणें॥ २·११२. जें यया विषयांचां ठांइं। एकानिष्ठता नाहीं। एथ दुःख आणि काहीं। सुख ही दीसे॥ २·११३, यावर २·११४ ते २·१२२ पहा. जरि विषइं विषयो सांडिजैल। तरि महादोषिं कें वसिजैल। आणि हा संसारशब्दु नव्हैल। लटका जगीं॥ ५·१२४(२).

विषय तेथ ठावो। पातकांसि ॥ १६·३६८(२). ह्मणौनि कामाचेनि वलें । विपयो चरों पाहें ढालें। तेया विषयो ना स्वर्गु मिळे। ना उद्धरे तो ॥ १६·४५१ (२). २·१२१, २·१२३, २·३०१, २·३१३, २·३१८, २·३३१, २·३३५, ५·१०४, ५·१०७, ५·१११, ५·१५०, ६·३७५, ८·१२२, १३·७६, १३·४७७, १३·७१०, १६·४४६, १६·४५१ (१). **विषयांचेया आस्वादा** ३·१०३, **–चिया एरझारा** ६·६२, **–यांचिं कटकें** १२·४६, **–यांचेनि कोडें** १६·४४९, **–यांचें घर** १८·७८४, **– गांव** १७·२३३, **– ध्यान** २·३३०, **– नांव** १५·२७२, **–चेनि नावें** १८·५५४, १८·१०४७, **–यांचे पाले** १३·८४, **–यांचिया पेंठा** ८·१८२, **–यांचें भय** ३·६९, **–यांचिये मांट झाडी माझि** ७·१२४; **विषया वार्त्ता** १३·५२५, **–यांवरि विरक्ति** ५·१२२, **–यांचा विसरु** ६·१८८, **–याचां वोवरा** ७·१६४; **विषयां वोहटु** १०·१५४, **–यांची शंका** २·३२०, **–यांचेन सुखें** ५·१०८, **–यांचा सोहला** १८·७९९; **दाही विषय** १३·१२१, **विषयांचा दशकु** १३·७४, सं. वा. श. पहा; **भूतें विषय करणें,** पंचमहाभूतें, शब्दादिविषय व इद्रियें, ९·२४४; **विषयादिक** २·३४२, १६·३३१; **विषयाभिधान,** विपयांचीं निरनिराळीं नांवें, १३·११६; **विषयाशा** १६·३३५, **विषयांची आश** ३·२१०; **विषयासक्त** ३·६६, **–हुनी** ४·१२८; **विषय व इंद्रियें यांचे संदर्भ— इंद्रियां विषयांची गांठि** १८·७३५, **इंद्रियां विषयांचिये भेटी सरिसी उठी,** वृत्तीस उद्देशून, १३·१२३, **इंद्रियें विषय विसरती** २·३०९, **विषयां इंद्रियांचे मिळणीं,** यांची तातातूट (दमनानें) करावी, १६·८८, **इंद्रियें विषयीं वोकविलीं,** इंद्रियांकडून वासनाच्या त्याग करवावा, १८·१०१०, **विषयइंद्रियां,** विषय व इंद्रियें, १४·९२, १८·७९१, **विषयेंद्रियांचा धुमाडु** १५·३३१, **विषयेंद्रियझोंबीं** १८·७९५; **विषयोर्मीचे कलिया,** उर्मि-र्मी पहा; **विषयकर्दम** ५·१२१, **–कल्हार** १८·१२९२, **–क्षेत्र** १३·३०, **–जळ** ६·४२१, **–जात, –जात** पहा, **–ज्ञान** १४·१५२, **–ज्ञेय** १८·४७३, **–द्रव्य,** शब्दादि विषयरूपी द्रव्यें इंद्रियाग्नींत हवन करावीं, ८·४७, **–दुःख,** जिहिं सुखबुद्धी घेतलें। विषयदुःख॥ ५·१२५, **–देश** १८·४६१, **–पद्म** १८·४६०, **–पल्लव** १५·१६०, **–फल** १६·९६, **–भोग** ५·११९, १६·४५०; **विषयांतें भोग्य ह्मणति** ३·१२७; **विषयमगर** ७·८२, **–रानिचे वाघ** ३·२३६, **–वागुर** ११·३२४, **–वासना** १६·३४०, **–विख** ३·१९३, **–विष** १०·१४२, १६·१८६, १८·१०४०, **विषयांचें विष उलंडुनि** ८·१०२; **विषय-विटे** ११·३१६, तरि आत्मसुखाचिया गोडिया। विटला जो विषयां। ४·१८५, **–विलास** ९·५०४, **–वैराग** ९·४६६, **–वैराग्य** १३·५२१, **–व्याल** १२·२, **–संग** २·११८, २·३३६, ४·१६०, ५·९६, ५·११७, **–सिंधु** २·३४८, **–सुख** ४·२०, ५·११४, १३·७४२, **विषयें सुखें** २·३१६, ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींतील **विषयसुखें** पाठ ग्राह्य वाटतो, २·३१६; **विषयसुखरजें** ४·१९६, **–सेवा** ६·३४८, **–स्मृति** २·३२१; **विगतविषयवत्सल,** विषयवासना नाहींशी करणारांवर प्रेम करणारा, १८·३; **विषयविध्वंसैकवीर,** विपयांचा नाश करण्यांत अत्यंत शूर, १८·१७३४; **विषयांपासौनि** ५·१४७, **–माझि** २·२९२, **–लागि** १३·७०५, **–विषिं, विषिं-षीं** पहा, **–वरि** ९·५९, **–वरि** ५·१२२, **–वांचूनि** २·१२०, **–विखिं** १३·५११, **– सांटीं** १८·५५५; **सर्वविषयिं** १७·३१; **हिंसाविषय,** हिंसा व कामवासना, १५·१७१. (२) क्षेत्र, वस्तू, एकादि बाबत. जो प्रल्हादाचेया बोला। विषयो ही सकल आपण जाला। १०·३०९, ज्ञानदेवी – 'विषाही सकट आपण जाला', कुंटे – '–आपणचि जाहला' १०·३३४. **तो विषयो न पवे जरि,** भजन केल्यावर इच्छित वस्तू मिळाली नाहीं तर, १३·८०९; **आत्मविषयीं** १६·४५; **विषइं.** वरील दोन्ही अर्थीं, (१) विषयांनीं, विषयांवर, (२) त्या त्या बाबतींत, **विषिं-विषीं** पहा; जेयाची आर्त्ती चि भोगित। विषइं त्यजिले संत। २·१७०, विषइं जेया गोडी। ते हे इछा॥ १३·१२५, २·३३२, ५·१२४ (१),

१२·१०६, १३·६९७, १३·७०७, १४·२२६, १६·३१५; **विषइं रोहो** १६·३६८ (१); **सर्वविषइं आस्था** २·३१५; **विषइं कवळिजति** २·३०४; **विषइकु**, विषयांसंबंधी, तैसा सुखप्रवाहु वरलु। विषइकु हा ॥ ५·११५; **विषैं**—यन्हवि विषैं काइ सुख आहे। ५·११२; **विषो**—तैसा मानसीं विषो पोख। रसद्वारें ॥ २·३०६, वरील (१) अर्थी; **प्रकृतिविषो**, वरील (२) अर्थी, ९·९८; **विखय**—आणि इहीं सेविले विखय जांति। एका चि ठाया ॥ ९·३४३, दाही इंद्रियांनीं भोगलेले विषय भोक्त्याला जाऊन मिळतात.

विषाद—खेद, दुःख, निरुत्साह, निराशा, खिन्नता. जो घ्राणसंगें विषादु। तोपु देता ॥ २·११७, दुर्गंध व सुगंधास उद्देशून. सुखिं संतोषा नैयावें। दुःखिं विषादा न भजावें। २·२२६, खिन्नता, निराशा. १०·२३, १८·६८२. **उन्खटेनि विषादासि नांगवे** २·२९९; **विषादु वाहे** १८·६८१; **विशाद—विशादें** १८·७५३, १८·७५४.

विषिं–विषीं—विषयीं, संबंधीं, बाबतींत. **विषिं**—साच आणि चोख। तें स्त्रियेसी चि अशेष। एरी विषिं जोगावणुक। ते ही नाहिं ॥ १३·७९८, कुटुंबांतील इतर माणसांच्या बाबतींत. ९·१०४, ११·१५१, ११·६२१, १३·६३६, १४·२४९, १७·२६८, १८·६०, १८·२१३(षिं), १८·२९३(षिं), १८·६८४. **आवडतां विषिं**, वाटेल तें फळ मिळविण्याच्या बाबतींत, १७·३१८; **आत्मज्ञानविषिं** १८·१५१, **आत्मलाभ–** १६·८०, **ज्ञान–** १३·८५८, १६·५४, तत्व– १८·७६, **निद्रा–** १४·१८५, **भव–** १३·६१६, **मधु–** १३·५०१, **विषय–** १६·१६६; **स्त्रीविषिं** १७·२०९. **विषीं**—जे तुझां विषीं मूढ। तेयां लागि तुं वक्रतुंड। १७·४. १३·४५४, १८·२९८, १८·३२३, १८·१७४८. **भलेतिये विषीं** १८·१५५९, **भोजन करितां–** १८·१०१९; **आत्मविषीं** १८·३७९; **ये विशिं** १६·४७.

विष्ठा–विष्टि—विष्ठा, मळ. **विष्टा** १३·१०९९. **विष्टि**—मातृकोदरकुहरिं। सनि विष्टिचां दारिं। १३·७३१.

विसकुसणें—विसकटणें, गोंधळणें. ८·६६.

विसंचणें—विसकळित होणें, बिघडणें. आकार-लोपीं न विसंचे। नित्यता गा ॥ ८·१७८.

विसणणें–विसाणणें—आवेशांत येणें, चिडून सरसावणें. **विसणणें—विसणैले** १·१३४. **विसाणणें—विसाणैला** १·१४८.

विसंवणें—सोडणें, टाकणें. अझुनि वैरियाचिया कलेवरा। विसंवजि ना ॥ ११·१०५. १३·५००. **न विसंविजे** १८·९४५; **न विसंवता, न टाकणारा**, १८·९०६.

विसंभणें—टाकणें, विसरणें. जें न विसंभति अंजन। उन्मेखनेत्रीं ॥ ४·१५८. २·२५९, २·३१७, ३·११७, १८·७५१, १८·७५७, १८·८३४, १८·९४६. **नविसंभिजे** ९·४२६.

विसरणें—आठवण न राहणें. विसरला अभिमानु। संग्रामिचा ॥ १·२०४. किं चरण चालों विसरले। ३·५७. १·१८७, २·१७३, २·१८०, २·३०९, ४·१६०, ५·२०, ५·११०, ५·१२६, ५·१३०, ६·१५७, ६·१६८, ६·२७८, ६·३७०, ७·१२१, ९·१४२, ९·२०८, ९·३७४, १०·११२ (१), ११·९१, ११·३६३, ११·३७९, ११·६२७, ११·६६४, १३·१२७, १३·३१४, १३·५३७, १३·७२७, १८·१७, १८·१५३७, १८·१५६१. **विसरलेयामाझि** १०·११२(२); **विसरलेति** १८·३००; **विसर**—देहा चि वरि आदरु। बहुत करूनि विसरू। आत्महिताचा ॥ ४·१९, विसरें आठंव तें कैसें। चुकौ आतां ॥ १८·१५९८, ६·१८८, ७·१००, १४·७१, १५·४६२, १६·२२; **विसराचें कवाड** १८·५३७; **आपुलेनि विसरें** १८·३२२; **कृत्याकृत्यविसर** १६·३७९; **विसरविणें**—**विसरविजति** १६·१४५.

विसर्ग—ह् दाखविणारा उच्चार. १३·११९.

विसर्जणें—टाकणें, निरोप देणें. निरंतरातें आवांहांति। विसर्जिति पैं ॥ ९·१६२. ९·५२७.

विसवणें–विसांवणें—थांबणें, विश्रांति घेणें. **विसवणें**–कांहीं संदर्भात **विसंवणें** चीं रूपें आलीं आहेत. आइकें वाचा जेथ विसंवे। ९·१८६. ६·४३७, ९·२७७, १४·१६८, १८·९८२, १८·१३१२.

विसवणें—प्रज्ञिचें विसवणें वेन्हीं। १५.१०, **विसंवणें** ६.१२, ११.४५; **विसंवता**, विश्राम देणारा, १०.१९; **विसांवा**—तो हा क्रियाजाताचा विसांवां (वा)। ८.४६, पुढील संदर्भात **विसांवा** पाठ असणें संभवतें : ४.२१०, ६.४३९, ११.५८४, १६.३३८, १८.२२८, १८.२२९; **विसांवेनिविण** ५.१२३; **विसावेया** १८.९३४; **सर्वविसांवेया** १४.२; **विसंवावेयाचिया चाडा**, विश्रांति घेण्याच्या इच्छेनें, ११.३६८. **विसांवणें**—विसांवावेया १८.१६४८.

विसंवाद—झगडा, विरोध, मतभेद, वेगळेपणा. तो आइकिजे बहुतां कालांचा। आणि तूं तंव कृष्णा सांपेचा। ह्मणौनि गा इये मानूचा। विसंवादु॥ ४.३७. १.१०, १८.१४२, १८.१४३, १८.२९३.

विसुरा—विचार, विस्तार, तात्पर्य. परिणामाचा ही विसुरा। सांवितला॥ १७.१५१. ५.१७३, ६.९८.

विस्तरणें-विस्तारणें—पसरणें, व्यापणें, विवरण करणें. **विस्तरणें**—विस्तरैल तन्हैं सांगावा। सायंतु चि॥ ५.१६६. **विस्तरेंसिं** ११.१५०, ज्ञानदेवी–'विस्तारेंसीं' ११.१५०; **सविस्तर** १३.१६१. **विस्तारणें**—ऐसी परंपरा विस्तारली। आद्य हे॥ ४.१७. विस्तारु जेणें विस्तारे। १३.१२६ (२). १.४०, ४.१५४, ७.२६, ९.६५, १०.१०१, १०.१७२, ११.५१३, १२.२३०, १३.११५४, १४.१४२, १६.२७२, १८.७९२. **विस्तार**—ऐसा हा उत्तरोत्तरु। ज्ञानबीजाचा विस्तारु। ४.१९०, तैसा मज एकाचा विस्तारु। तें हें जग॥ ९.६४, २.१३४, ४.१५५, ४.१८८, ५.७६, १०.१९६, १०.२४०, १३.३१६, १३.९२६ (१), १४.३६६, १५.१०७, १८.११३०, १८.१४२०; **ग्रंथविस्तार** १८.११३८, **विभूति**– १०.२७९, **विश्व**– १०.९५, **स्वप्न**– १८.११८५; **विस्तारपणें** ९.६३; **विस्तृत**, विवरण केलेली, २.२३०, ज्ञानदेवी, कुंटे–'निश्चित' २.२३०.

विस्फुलिंग—स्फुलिंग पहा.

विस्मय-विस्मो—आश्चर्य, नवल. आणि विस्मयाचेया ही जीवा। विस्मयो जाला॥ ७.१९४ (१, २). विस्मयो वुडाला उभा। विस्मया माझि॥ १८.१२१० (१,२). २.९४, ४.३१, ११.१८५, ११.६४५, १४.४०७, १८.८५६, १८.१५२८. **विस्मयामृत** ७.१८४. **विस्मो**—तेथ अर्जुनु ह्मणे अनंता। हें मज विस्मो बहू आइकता। ६.६६. विस्मो काहिं केलेयां। नुठी चित्ती॥ १६.७७. ११.१७५, १३.६३१, १७.९. **विस्मो कवणु** १८.३८५, **–काइ** १५.५५१, **–आहे काइ** ११.६८, **– करावेया** १०.१९२, ११.२९३; **मन विस्मो करितसे** ११.१५४; **विस्मो जाला** १.१७७, ११.५९९, **–पातला** २.८३; **विस्मित** १.१५९, ३.३२, ११.१९२, ११.३३०.

विस्मृति—स्मृति पहा.

विहार—राहण्याचें स्थान. येथें यज्ञाचें कुंड. **संयती विहार केले** ४.१२६, कुंटे–'संयतीविहार', इंद्रियनिग्रहाचीं कुडें, ४.१२८.

विहिणें—नियम घालून देणें, शास्त्राधारानें सांगणें. तुझां वर्णविशेषवसें। आह्मी यज्ञु स्वधर्मु विहिला असे। ३.८८. **विहित**, नियमबद्ध, नियमानुसार, शास्त्रानुसार, योग्य (क्रिया), विहितें चि निजाचारें। ३.४४. आणा जेया जें विहित। तें ईश्वराचें मनोगत। ह्मणौनि केलेया निभ्रांत। परितोखु पावे॥ १८.२०७. ३.२२३, ७.१३९, १८.२२२, १८.८८९, १८.९०८, १८.९२७, १८.९४०, १८.१४३२; **विहित कर्म** २.२६५(वि), ३.५४, १८.८९२, १८.९०१, १८.९०२, **विशेष विहित** ४.८९, **स्वभावविहित** १८.८८४; **आपुला विहितिं** १७.१७२, **आपुलिया विहिता** १८.९०६, **आपुलें विहित** १८.१८२; **निषिद्ध ...विहित** १८.५५४, **निषिद्धें**–१८.१४२८; **विहितक्रिया** १८.२०४, १८.९१०, **–विधी** ३.११९; **वर्णविहित** १८.८२९; **विहितत्वें**, शास्त्रानें आज्ञा केली आहे म्हणून, १८.१८७; **विहिं**—शास्त्र नें, विहिं वेठला ऐसा धर्मु। आथि बीजि जैवि ह्रुमु। १८.५१०, ज्ञानदेवी–वन्हीं ठेवला असे धूमु। १८.५१३, कुंटे प्रतींत असाच पाठ आहे, १८.५१३.

विहिर—नेहमींच्या अर्थी. १८.९५.

विव्हळ—दुःखपूर्ण. तेणें विव्हळु हातु गेला।

गांडिवाचा ॥ १·१९७, ज्ञानदेवी – 'बेंबळ हात', कुंटे – 'बेंबळ हात', ढिला या अर्थी, १·१९७, 'वे-बेंबळ' पाठ अधिक ग्राह्य वाटतो. **विव्हला होये** १७·१००.

वीजणें—वारा घालणें. हां हो हिमकरा वीजणे (णें)। ९·१०, अगदींच अनावश्यक या अर्थी. **वीजणा**—पंखा. १३·४३३ (१), **वीजणा** १३ ४३३(२), या पाठाऐवजीं 'वोळगणा' असा पाठ सेवक या अर्थी ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींत आहे, १३·४३५; **वीजणा निर्मूनियां**, अफाट वाऱ्याचा पंखा बनवून, १८·१६७७. **विझणें–वीझणें** पहा.

वीत—शब्दास जोडून, टाकलेलें या अर्थी. **वीतराग, राग** (१) पहा.

वीपणें—कमी होणें, ओसरणें. ९·७२.

वीर—शूर पुरुष, सैनिक, अर्जुनास उद्देशून. १·९६, १·९८, १·१०२, १·१०३, १·१०५, १·१०७, १·११४, १·१५३, १·१६४, १·१७०, ११·१९८, ११·२१०, ११·४४०, ११·४५९, १३·१०५८, १४·१६८, १५·४०६, १५·४८४, १८·७८४. **वीराचेनि बापें उत्तरें** ११·४६४; **वीरांचेयां हृदया-(यां)तें** १·१६२; अर्जुनास संबोधून : **वीरेश-श, ईश** (२) पहा, **वीरोत्तम** १८·९६४, १८·१३३७, **वीरनाथ** १५·२४१, **–राय** १६·१६१, १७·२८२, **–विलास, विलसणें** पहा, **–श्रेष्ठ** ३·३५; **वीरवृत्ति-त्ती, वृत्ति-त्ती** पहा; **विषयविध्वंसैकवीर, विषय** (१) पहा; **सकलवीराधिराज** १२·२०; **श्रीवीरवरनरहरी, वर** (३) पहा; **विचारविरिं**, १४·४९, **विचारणें** पहा, 'विचारवीरीं', ज्ञानदेवी १४·४९, कुंटे १४·५०.

वुगें—**उग** पहा. वाटे जातां वुगें । कल्हातां हीं डोलों लागे । १४·१८७. ज्ञानदेवींत–वाटा जातां वोघें। कल्हातां ही डोळा लागे । १४·१८८, व कुंटे प्रतींत–'कां वाटे जातां वोघें–' १४·१८९, असे पाठ आहेत.

वृक्ष—मोठें झाड. पालवीं फूल फल । ऐसा वृक्ष होये सकल । १०·९८. जो खांडावेया घाउ घाली । कां लावणी जेणें केली । या दोघां येकि चि साउली । वृक्ष जैसा ॥ १२·१९८. २·३०५, ६·३९९, ८·३३, ९·३४२, ११·२८०, १३·१७९, १३·५२८. **वृक्षाकार** १५·१०६; **वृक्षजात** १०·२१५, **–पण** ८·१६७, **–रूप** १६·४२; **वृक्षा कां वल्ली** १२·१२८; **कल्पवृक्ष, कल्पणें** पहा, **संसार–** १५·१३७.

वृत्ति-त्ती—मनाचा कल, स्फूर्ति, वागणूक; व्यापार, धंदा. **वृत्ति**—अनादि जे प्रकृति । सांख्य जीतें गांति । क्षेत्र हे वृत्ति । तियेची जाण ॥ १३·३६, व्यापाराचें वतन या अर्थी. १३·१२२, १३·१२५, १३·२९८, १४·१३९, १४·१४२, १४·३८६, १५·५१०, १६·४०५, १७·५७, १८·८१७, १८·८१८, १८·९८२, १८·१०३९, १८·११२९. **वृत्तिचा हातु** १८·१०७२; **इंद्रियांची वृत्ति** १८·८३०, **भेदाची –** १५·९५; **वृत्तिपंथें** १८·३४१; **अन्यायवृत्ति** १३·४७५, **उदास–** ५·७७; **चिद्वृत्ति, चित्** पहा; **ज्ञानवृत्ति** १४·२१०, **निज–** ३·१११, ३·११६, **बुद्धि–** १८·७२८, **शूर–** २·९; **सद्वृत्ति** १५·१८५; **सर्ववृत्तिवैभव–** तैसी सर्ववृत्तिवैभविं । बुद्धी चि येकली बरवी । १८·३४६; **सोहंवृत्ति** १४·३८८; **वृत्तिक**—अनुसरणारा, तैसे नविकल्पपणें । संयमाग्नीचा वृत्तिकां होणें । १६·८३, १२·९७, १३·९३९. **वृत्ती**—तेवि नाना विधा व्यक्ती । आनानें नावें आनानी वृत्ती । ९·२५१. १३·५२८, १४·२६८, १४·२७६, १७·५८, १७·२३०, १८·६३४, १८·१०२४, १८·१०२७. **क्षात्रवृत्ती** १·११३, २·२२५, **विजय –** १·२१०, **सत्व –** १४·२४१, **हृदय–** १३·४३९; **वृत्ति-त्ती, इंद्रिय–** ५·४८, १३·८४, १३·१३०, **चित्त–, चित्त** पहा, **मनो–** १३·४८१, १४·२१३, १६·२३५, १७·२९२, **रस–, रस** पहा, **वीर–** १·१२७, १·१८५, २·१२, ३·१८६, ११·४५४.

वृथा—व्यर्थ. १६·२९५, १७·४१३, १८·५७१.

वृंद—समूह. १८·३४८, १८·१०६५. **देववृंद** १८·३४९; **दोषवृंद**—मोहो अज्ञाना प्रमादा । ऐयां मिलालेयां दोषवृंदा । १४·२६५, **प्राणिवृंद**—ऐसा एका चि प्राणिवृंदा । भेदु वर्णी चतुर्धा । १८·८२७, **भक्तवृंद** ६·३२४, **मेघ–**१८·६३१,

योगि– ६·१५४, संत– २·३३; साधुवृंद– तियेकरवि विटाळविली(लीं) । इहीं साधुवृंदें ॥ ३·२४६, मायारूपी मांग स्त्रियेस उद्देशून.

वृद्ध—म्हातारा, वयस्थ, गुणादिकानें श्रेष्ठ. तरि आघवेयांमि वृद्ध । महर्षीमाझि प्रबुद्ध । १०·९०, कश्यपादि सात ऋषींस उद्देशून, 'महर्षीमाझि' असा पाठ असणें संभवतें. १३·९७५ (२), १८·१४७८. बालु तरुणु वृद्धु ९·१६३; अतिवृद्ध— जीर्णु अतिवृद्धा । पासानि वृद्धु ॥ १३·९७५(१); शतवृद्ध, फार म्हातारा, १३·५८३ (२); वृद्धाप्य—पतिव्रते आलें । वृद्धाप्य कां ॥ १३·२३८, म्हणुनि वृद्धाप्याचेनि आठवें । वृद्धाप्यें जो न नगवे । १३·५८५ (१, २), ६·२६०, १३·५८१, १३·५८३(१),१३·७०९, १३·७५३, १३·७६०; वृद्धाप्याची खोंचणी १३·५७४, –चेया तरंगा ७·८३; तरुणेपण... वृद्धाप्य १३·७५८, तारुण्य... –११·४८८; वार्धक्य—व्याधि वार्धक्य १३·५३४; वार्द्धक १८·१०७९.

वृद्धि–वृद्धी—वाढ. वृद्धि—आदीसि जे आदि । जे वृद्धीसि वृद्धि । १३·९२२ (२). १७·१११. अधोशाखांची वृद्धि १५·१७३, तेजतत्त्वाची– १३·८८; वृद्धिलोभ १५·१५८; इक्षुवृद्धि १५·१२७, कर्म– १५·१७८, तेजो– १५·३६८, रजो– १४·२४०, वंश– १·२५२, सत्व– १७·११०. वृद्धी—वृद्धीसि १३·९२२ (१); तमोवृद्धी १४·२५७.

वृष्टि–वृष्टी—पावसाळा, वर्षाव, विपुलता. वृष्टि— केउति मृगजळें वृष्टि । वडवानळेंसीं ॥ ११·६६. १८·१४८२. इंगळांची वृष्टि १६·२४१, कारुण्यरसाची –५·१७०, गुरुस्नेहाची – १३·४१३, पीयुषाची – १७·३९५; वृष्टि उपखे, व्यर्थ जाते, ११·९५; वृष्टिप्रसंगु १८·३५३ (१), –भरे(रें) ७·६९. वृष्टी— वृष्टीचेया असावें । घरा आंतु ॥ १२·६५. कां वारिषिया आणिजे मेघु । मेघीं वृष्टिप्रसंगु । वृष्टी तव भोगु । सस्यसुखाचा ॥ १८·३५३ (२), १८·४३१.

वेउळी—इंगळी. परिशिष्ट (८) इंगळी पहा.

वेख–वेस—स्वरूप, आकार. वेख—वेख ही निमाने । आघवेयांचे ॥ १३·१०५३. १०·२७७, १५·३८०, १८·५६५. सूर्याचेनि वेखें ९·२९४; मनुष्यवेखें ४·१०४; वेखजें, व्यवहार (राजवाडे), १८·१७२४, ज्ञानदेवी–'वेसजें', कुंटे–'वेषजें', स्पष्ट, १८·१७४६. वेस—त्याच अर्थी, १८·५४४; वेसजें—कर्म (राजवाडे), प्रकाश (कुंटे), म्हणौनि जग हें वेसजें। पोसे तेयां ॥ ६·११०, ज्ञानदेवी–'वेशजें वीण', कुंटे–'वेसजे वीण' ६·११०, प्रकाशावांचून या अर्थी.

वेखासें—'विरुद्ध' (हंस कोश); 'विरुद्ध', 'श्रम, व ईट, व्यर्थ' (राजवाडे). वेखासें सेरा धांवतु । १३·८२१, ज्ञानदेवी, कुंटे–'देखसी' १३·८२३; वेखासें १७·३०८, धर्मासि –, धर्माविरुद्ध, ७·४६; वेखासें जाइल, कांहीं अनिष्ट घडेल, १३·७९७.

वेग—गति, आवेश. आंबु वेगु विंदाण। १३·२७१, आव पहा. १३·९५१, १५·१३८, १५·४२५, १८·१५३ (२). अश्राचा वेग १५·३४७, अग्निचा–१८·३८८, इंद्रियांचे–१६·१९०, प्रेमाचा–१०·१८८; वेगातिलो, अतिशय वेग, १५·१३५; वेगवंत १३·३०७; हर्षवेगू, आनंदाचा भर, १६·२३; सवेगु १८·११६३; वेगावत—जें चालणें वेगावत जाए। तो वेगु बैसावेया वि होये। १८·१५३ (१); वेगा-गां, आवेशानें, उत्कंठेनें, जलद, वेगा हा पाठ वेगां असणें संभवतें; २·२२१, ६·२१३, ६·४६५ (गां),११·४६३,११·५८८,१२·५४,१३·८५५ (गां); वेगि-गिं-गी-गीं, वरील अर्थी, वेगि-गी हे पाठ वेगिं-गीं असणें संभवतें; वेगिं १२·१५९, २·१७, २·५४, ४·२०७ (गीं), ६·१३९, १०·७२, ११·३८०; वेगें—त्वरेनें, भरानें, जलद, जैसा नखाग्नि व्यालु लागे। तो शिखांत पावे वेगें। १·२५५. ३·४१, ४·९६, ११·२९२, ११·४१९, १२·१०७, १३·१२३, १४·६५, १४·१७०, १५·४१, १५·१०२, १५·१२२, १५·१३२, १८·१०७५, १८·१०८२, १८·१२१६; प्रीतिचेनि वेगें १८·२८३, संतोषाचेनि–९·१५; वेगें आणि लेसां १३·२४६, लेसां पहा; जन्म-

वेगें, उत्पत्तीच्या जोमानें, १५·१८९, हर्ष–१८·१५७०.

वेंगडी—स्नायू अडकून अवयव वांकडा होणें. पायां पडति वेंगडीं। हात होंति मुरकुंडी। १३·५६९.

वेगला-ली-लें—निराळें, भिन्न, विलक्षण. तेथ जळ जैसें जळीं। वेगळें न दिसे॥ ५·१३२. आणिक ही येक असे। जें विचारा वेगळें न दिसे। १४·७२. २·२२७, ४·९५, ५·३५, ५·९९, ५·१५३, ६·२८४, ७·१११, ७·११२, ७·११५(२), ७·१५८, ८·३९, ९·८७, ९·८८, ११·३५६, ११·३६४, ११·५२९, १२·२५, १३·१४५, १३·८४५, १३·८७०, १३·८८१, १३·११३४(१), १४·१७१, १४·३३१, १५·३००, १५·३११, १५·४३३, १५·४९७, १६·३१९, १७·३७२, १७·३९०, १८·५२, १८·२४३, १८·२६७, १८·५१३, १८·६८३, १८·१२५६, १८·१२५८. तुजसिं वेगले १५·२९५; भ्रांती वेगली करूनि, भ्रांती दूर करून, २·१०४; मी जननीजठरा वेगला जालों १०·१२९; वेगल—पांजरली कां वाकुटली। करी वेगल वेटाली। १४·२२६, ज्ञानदेवी–'वेगळवेंटाळी' १४·२२८, कुंटे–'वेगळ वेंटाळी' १४·२२९; वेगल वेंटाली १६·२९८, ज्ञानदेवी–'वेगळवेंटाळी', निरनिराळ्या पदार्थांचें एकीकरण, १६·३००; वेगलवेगला-ली-लें १३·८७३, १४·१०८, १७·४०७, १८·४७०; वियोगावेगलें ८·३१; वेगलाला-ली-लें—मीं एकु अनेकपणें। वेगलालेंनि प्रकृतिगुणें। ९·२८७, ९·२४४, ९·४५६, १०·८०, १०·८५, १०·१००, १०·२३८, १३·२९४, १४·११८, १४·१२८, १५·३८५, १६·२६२, १७·६६, १८·३१२, १८·६९२, १८·८८१; वेगलालां भूतिं १३·९१२, –विभूतीं १०·२४३; वेगलालिया व्यक्ती १८·४५९; वेगलालेयां ११·५२५; वेगलालेपणें ९·२५२, १३·७६; वेगलिक—कोणु वेगलिका वानावा, कोणाची निवड करून निराळें वर्णन करावें, १८·१६५६; वेगलीक १३·१०५२, १३·१११८, १८·२६८, १८·२६९; वेगलेपण ११·४२, १७·१८, –पणें—तो देहाचेनि वेगलेपणें। काइ वेगला होये॥ ७·११५ (१), ५·१३०, ६·११४, १३·८९९, १३·११३४ (२), १४·२८९, १८·३१३, १८·१५०४; वेगलविलेयां हुताशा, अग्नि निराळा केला असतां, १८·४१३.

वेघ—वेग. चडतकालकलांचेनि वेघें ७·६८, कला पहा, ज्ञानदेवी, कुंटे–'वेगें' ७·७०.

वेंघणें—वर चढणें, आरूढ होणें; 'मिठी मारणें, धरणें' (ज्ञानदेवी कोश). स्वप्ना वेंघौनि १५·४६०.

वेचणें-वेंचणें—खर्च करणें, खर्ची पडणें, विकणें, निवडणें, मरणें. वेचणें—जें हातां आलें तरि न वचे। आणि अनुभवितां कहीं न वेंचे। ९·५२. तातलेया जगा कारणें। चंद्रें हिं वेचिलें चांदिणें। १८·१७६९. १३·११०७, १४·१२५, १४·२३५, १७·१९३, १७·३५८, १८·२५६, १८·३०८, १८·३०९, १८·३६९ (२), १८·४२०, १८·५८६, १८·८९५, १८·९४१, १८·९६२. अपार मोल वेचुनु १७·८८; असतें वेचिजैल, जवळ असलेलें खर्चल्यावर, १४·१६४; आंग वेचिलें १०·१२२; कवडा वेचे ९·३१६; कोडी वेचितील ९·५०३; वेचौनियां १८·९४३, चित्तवृत्ती–१७·१७२; जीवित वेचिलें ९·४१२, जीवितें वेचीति २·२०९, जीवीत वेचलें २·२२०; मती वेचिलिया १३·७०; शरीर वेचावें लागे १२·१७४; वेचतेया १६·४; वीटे ना वेचे १३·११०८; वेचणें ११·६०१, १७·३०५; वेच—एया स्वधर्मीतें अनुष्ठितां। जरि वेचु होईल जीविता। तो ही नीका वर उभयता। दीसतसे॥ ३·२२४, तो ही वेचु परि नोहे। वेचलें तें॥ १८·३६९(१), १५·२७४, १८·१२५२; वेचिं न पडे १५·५२२; वेचु करितां १८·५९७, –करिति १६·३१६; धारवणी वेचें सरे १८·९६०; वेचकपण, खर्चिक स्वभाव, यन्हविं दानसील पुरुषु। वेचकपणें संचकु। १५·१२१. वेंचणें—ते वेंचिति मनें मौआलें। चकोरतलगे॥ १·५६. १४·२०५, १७·३५३. गारा वेंचिजति ९·१४७; नक्षत्रें वेंचावीं १०·२३९; संपदा वेंचितां १३·३०५.

वेझणें—वेढणें. वृषगजीं वेझिला। केला राउ॥ १४.३५९, 'वृषगजीं वेदिला'–ज्ञानदेवी १४·३६२, कुंटे १४·३६३. **वेझ**–'छिद्र' (ज्ञानदेवी कोश), 'सूक्ष्म मार्ग' (कुंटे), प्रज्ञाफलतंया अर्थां। वेझ देणें जें॥ १८·८६०, **प्रज्ञा** पहा.

वेटाळणें-वेंटाळणें—गोळा करणें, गुंडाळणें, व्यापणें, धरणें, आकलन करणें, जमीन सारखी करणें. **वेटाळणें—**तैसा स्वमाया वेटाळें। शुद्ध जैमीं॥ १५·३०९, वेटाळला जातां. **वेटाळितां** १४·२२८; **वेटाळी** १४·२२६; **वेटाळों**, वेटाळावयास, तावडींत सांपडण्यास, १५·२५६. **वेंटाळणें—**दर्दुरु सापें गीळिजतु उभा। तो मासिया वेंटाळी जीभा। ९·५०९. त्रिभुवनिचेया ही वारेया न वेंटाळे। ११·३४९. ११·४००, ११·४०२, १३·१७२, १३·३७२, १३·४२८, १३·८९३, १४·६२, १४·३२५, १५·३०७, १७·२६, १८·१७२. **वेंटाळी** १६·२९८, **वेगल** पहा; **वेंटाल—**सैरा वेंटालु उभाट। १३·४६, ज्ञानदेवी, कुंटे–'वेंटाळूनि भाट' १३·४५.

वेठणें-वेंठणें—वेष्टित होणें, व्यापणें, गुंडाळणें, आकारास येणें. **वेठणें—**विहिं वेठला ऐसा धर्मु। आथि बीजिं जैवि द्रुमु। १८·५१०, **विहूणें** पहा. वेदु वेठला भलेतेणें। सेव्यु होआवेया॥ १८·१४४९, वेद गीतारूपानें आकारास आला, मूर्त्त झाला या अर्थी. **वेंठणें—**१८·४१७, १८·४९४. **आत्मतत्वें वेंठला होए** १८·४०७; **वेंठ—**पेठ (राजवाडे), **उत्तरवेंठ** १७·२७३, **उत्तरणें** (१) पहा, ज्ञानदेवी–'उत्तरपेंठ', कुंटे–'उतरपेंठ', १७·२७४.

वेडा-डी-डें—छंद लागलेला-ली-लें, बुद्धिभ्रंश झालेला-ली-लें. वेडेया चंद्रा चंद्रिके। निमलणें आहे॥ १८·२११. ८·२२५, १३·१२५, १३·५७९, १७·१४७. **वेडे पिंसे** ९·३६७; **वेडा...ब्रह्मा** १७·३३३; **आंधला वेडा पंगु** १५·४४२; **चतुरु...वेडा** १३·२११; **विरहवेडी (डीं)** १६·५; **वेडावणें** १·७३, १८·१२११; **वेडिव**, वेडेपणा, १३·१९०.

वेढणें—नेसणें, आच्छादणें, व्यापणें. जैसीं जीर्णें वस्त्रें सांडिजे। मग नूतनें आणिकें वेढिजे। २·१४४. स्वर्गीं सूर्यतेज वेढिलें। ११·२१३. ६·१०९, ९·७५, १२·६५, १३·२, १४·६८७, १८·१३६१. **वेढा—**वेष्टण, वळसा. जैसें रूपवेदाचा वेढा। सांपडली सुगें॥ ११·४३०, ६·२२७, ११·७५; **वेढां रिगे**, फिरूं लागतें, १८·१३०२.

वेताल—पिशाच्च. कोल्हेरिंचे वेताल ११·४६१; श्रमांचा वेताल १७·२९७.

वेद—चार वेद, इतर श्रुति, प्रमाण असणारें वचन, ज्ञान. ऐसें जें अगाध। जेथ वेदावनि वेद। १·७३. तेयांचिये थडिये चि वेद। कुंठुकलले॥ ८·१०५. जेयाचा महिमा पांगुरोनि जाला। थकेंता वेदु॥ ११·७१. तेयांचे विसाट शब्द। तुखां म्हणों यंति वेद। १८·१३२४. ३·१३६, ४·१५४, ४·१५६, ६·४४४, ७·३३, ७·१०१, ८·१८८, ९·२६४, ९·२७५, ९·२८२, ९·३२९, ९·४७३, १०·६३, ११·२६, ११·११८, ११·१४६, ११·१८३, ११·२०६, ११·५५५, ११·६०७, ११·६७२, १३·२०, १३·६९, १३·८०४, १५·१४६, १५·१९०, १५·३९०, १५·५०४, १६·२२८, १६·२३१, १६·२३३, १६·२९३, १६·२९४, १६·४४३, १७·१४, १७·१७१, १७·१९१, १७·३२९, १७·३७३, १७·४१०, १८·३६२ (१,२), १८·८१७, १८·१४२३, १८·१४४७, १८·१४४९, १८·१४५५, १८·१४५६, १८·१४७७(टि), १८·१७०६. **वेदाची उत्तरवेंठ** १७·२७३; **वेदांचा चौहटा** ९·२७२; **वेदांचेया निरोपा** १६·४५२,–**चें मान** १६·१८; **कोण्हीं वेदापासूनि आगलें असे,** कोणीही नाहीं या अर्थी, ९·३६६; **वेदांमाझि सामवेदु** १०·२०७(१); गीता व वेद यांचे कांहीं संदर्भ : हा औदार्यें आगला वेदु। मूर्त्तु जाणा॥ १८·१४४६, **वेदांचें बीज** १८·१४२२, **वेदबीज** १८·१५०१; **वेदां मूल** १८·१४१७, **वेदा मूलभूत** १८·१४१९, **वेदाचें मूलसूत्र** १८·१४१६; **वेदांत** १·११, १४·७०, १५·८७, १५·८९, १५·४७९, १८·१३१५, –**वेद्य** ११·१६४; **वेदाध्ययन** ८·२५९; **वेदार्थ** २·२६३, **वेदार्थसागरु** १·७२; **वेदाज्ञा** १३·५९७, १६·९७; **वेदादि—वेदादि वाचा**

१६·२९; ऋग्वेदादि १७·२२१; वेदादिक १०·१६१; वेदाधारें २·२४५; वेदैक निष्ठा (वेदैकनिष्ठा) १६·४५८; वेदज्ञ ९·३२८; वेदतरु १३·१६६, –त्रयी १५·१७७ सं. वा. श. पहा; वेदनिर्द्धारें १७·१७७, –पक्ष १५·१८६, –प्रतिपाद्य १·१, –यज्ञादिसाधन ८·२६२, –राय १८·२७७, –राशि १०·२५८, –रूप ३·१३५, –लोक १५·५२४, –वाक्य १५·१५६, –वादरत २·२५५, –विद ८·१०१, –वेद्य ११·४३९; धनुर्वेद, –त्र्यंबक, धनुख पुढें पहा; सामवेद १०·२०७ (२); वेदकु, जाणणारा, तैसा वेद्याचा विलइ। केवल वेदकु उरे पाहीं। १८·११९७, वेद्यवेदकपण १८·४१५; वैदिक, वेदासंबंधीं, वेदांत सांगितलेलें, वैदिकें विधानीं १८·८१६.

वेदी—यज्ञकुंडाचा ओटा. कुंडमंडपवेदी १७·१७८.

वेद्य—जाणावयास योग्य, जें जाणावयाचें तें, दिसून येणारें. म्हणौनि कर्मनिष्ठां वेद्यु। तो ज्ञानियांसि वेद्यु। ६·४७७. ९·२७२, १५·१४०, १८·११९७. वेद्यादक, दिसून येणारें जगद्रूपी पाणी, १८·१२९२; वेद्यवेदकपण, ज्ञेय व ज्ञानेपण, १८·४१५; वेदवेद्य ११·४३९, वेदांत– ११·१६४.

वेधणें—गुंतणें, व्यापणें. यन्हावें वेधली दीठि कवले(ले)। ते चांदिणेयांतें म्हणे पीवलें। ९·१४०, ज्ञानदेवी, कुंटे–'चांदिणियातें' ९·१४१. १८·९५६, १८·१७१०. वेध—चित्ताचें आकर्षण, छंद, वेधें परिमलाचें बीक मोडे। ६·१५, ११·३६५, १३·४१०, १३·९६३, १८·९१७, १८·१३६३; वेधवसें १८·९१५; वेधवतिये, पृथ्वीला, ११·२२०, ज्ञानदेवी, कुंटे–'वेदवतीये' ११·२२४.

वेरि-री-रीं—पर्यंत. हे शब्द सुटे किंवा इतर शब्दांस जोडून आलेले आहेत. वेरि ३·१४८, ८·११४, १६·४२५, १८·१२२, १८·२२३. इंद्रियग्रामुवेरि ५·१०४; ठाऊ वेरि १३·११५९, ठावो–१०·१७७. वेरी—आदि वेरी १८·१५२३, करण–१८·५०४, सहस्रवेरी ९·५८. वेरीं—पैं प्रतिबिंबौनि बिंब वेरीं। १४·३८८. १४·१५५. ठाऊ वेरीं १८·१२१७.

वेऱ्हि-ऱ्ही-ऱ्हीं—वर, पावेतों, पर्यंत, वेळां, विषयीं, साधनानें. हे शब्द सुटे किंवा इतर शब्दांस जोडून आलेले आहेत. वेऱ्हि— १५·४४५, १५·५०६; इयावेऱ्हि १·२६४, १·२६५. वेऱ्ही—समुद्रजल उसलत। आकाशवेऱ्ही॥ १·१५५. ६·४६. वेऱ्हीं—तैसें मज लागूनि मुंगी वेऱ्हीं। ११·६८०. ६·२६१, ६·३६२, ८·१५३, ८·२३३, ८·२३५, १०·१२४, ११·५६, ११·१९०, ११·२०७, ११·२३४, ११·३५५, ११·५२३, ११·६२१, ११·६३६, ११·६५१, ११·६५९, १२·१६, १२·१८५, १३·४००, १३·४३६, १३·६८५, १३·७०७, १३·७३१, १३·७६६, १३·९७३, १३·९९२, १३·११४५, १४·२२८, १४·३०९, १५·१०, १५·१७३, १५·२०९, १५·२३७, १६·८६, १६·९०, १६·४१२, १७·१५९, १८·६७, १८·३३४, १८·४२३, १८·४३४, १८·५४७, १८·१०३२, १८·१०३३, १८·१०३८, १८·१०६४, १८·१२४९, १८·१३७३, १८·१५११. इतर शब्दांस जोडून—कां टिटिभु चांचुवेऱ्हीं। माप सुये सागरीं। १·६८, २·३०, २·२०१, ६·२८६, ६·३०४, ६·३२५, ७·१३, ७·१४१, ८·११२, ८·२०९, ९·१८१, ९·२१९, ९·३०७, ९·५०१, १०·१०३, १०·२५०, १०·२७२, ११·३६, ११·४९, ११·३८१, १२·९१, १३·१३५.

वेल—(१) योग्य समय, काळ, विलंब, प्रसंग. पैं सूर्यु जो वेलु नुदैजे। तेया वेला चि नांव रात्रि किं म्हणिजे। ९·४२२ (१, २). पैं द्राक्षरस कां उसा। वेले तोंड सडे वायसा। १८·६७९, चव घ्यावयाच्या वेळीं, ज्ञानदेवींत व कुंटे प्रतींत उसा ऐवजीं 'आम्ररसा' असा पाठ आहे तो ग्राह्य वाटतो, १८·६८२. १·१७९, ३·३७, ४·२५, ६·७३, ७·४, ८·२१३, ९·१०३, ९·१३८, ९·४०१, ११·१६२, ११·३८४, ११·४८७, ११·४९२, १२·१३४, १३·३०३, १३·६२२, १३·६३५, १५·२८३, १६·२५७, १६·४१०, १७·२७, १७·३७, १७·३४९, १७·३८७, १८·८३, १८·१८३,

१८·६६३, १८·६६६, १८·८४४, १८·९५२, १८·९९३, १८·१०१७, १८·१०७६, १८·११०१, १८·११२८. एकीं वेलीं, केव्हां तरी, ६·१७७, वेळु एकु ९·२०६, ११·१८१, एकु वेल ५·१६६, – वेळु १०·१६८, ११·४३९, १५·४१४, येकु– १०·१७२; एकें वेळें ३·४२ (ळें), ६·३८२, ७·१८७, ११·२०६, ११·४०५, ११·४७९, १५·२३५, १६·१९१, १७·१५०, १८·१३७८, येकें– ६·२८७, ७·१७१, ८·१९, ११·२६५, १४·२०, १४·५१, १६·३८१, येके चि वेळे १२·१३४, येकें चि वेळें ११·४४१; एकधा वेळु ११·६६८, एकाधी वेळ ९·२०३, –धेया वेळा १३·४४०, एकोधिये वेळे १३·३९५; कदणही वेळु १८·७५७, कव्हणी एके वेळे ११·५५०, –वेळे १३·१४५; कोण्ही एकी वेळीं १३·३९७, –एकी वेळे १३·२७४, –वेळे १०·२९७, कोण्हीं वेळे १४·१८८; केती वेळा १८·२८; कोडि वेळ १५·१३८; एकि दोनि वेळ १५·२३७, येक दोनि चि– १३·७६४, दोनि च्यारि– १८·७७२; तीनि वेळा ११·४९०; प्राप्ते वेळे ३·१०५; वेळु चूके १३·६८०, –धाडी १८·१२७४, – नेणे(णं) १६·१७६, – फेडणें ४·१८२, – फेडिला १६·४६८; वेळ राखे १५·२३; वेळु न लगे ११·४६३, –न लगैल ६·१५०, – लागला ११·४९५, – लागे १३·३३५, १८·९९४, –न साहे ७·१९६; आकारवेळे ८·१७०; चोखेल (चोरवेल) १६·७; जूझावेळे २·१९; मध्यान्हवेळु १४·११०; श्रृष्टिवेळे १३·९१९; सांजवेळ ९·७१, १७·२९४, १८·२०८; सुवेळीं १०·२३३; स्तुतिवेळे १३·६६४, हाट– ९·४९२; वेळवेळां ११·२४८, ११·४८२, १८·१६०१, वेळोवेळां ११·४९८, १३·१०७३, १४·२६६, १८·१२१७, १८·१४५९. (२) वेल–वेलि–ली—लता. खालील कांहीं संदर्भांत वेल किंवा वेलि–ली च्यीं रूपें असणें संभवतें. जो श्रुतिगौरवाचा मांडवीं। कामुसष्टिचा (कामु सृष्टिचा) वेलु वाढवी। ७·४९. जेथें नि नाना वृद्धीन्चिया वोलीं। पसरति भूतग्रामांचिया वेली। ११·५०३. १३·१०५६, १५·६१, १८·५०५, १८·५७१. दुःखाची अतूट वेली १६·२११; वेला पालवा ९·११७, वेलु पालों १५·१४४, वेलपालव १५·१००; कुंडें मंडप वेली १६·२८२; चंद्रिकेचिया वेली जळीं पसरति, चांदण्याचें प्रतिबिंब पाण्यांत वेलीसारखें दिसतें, त्यास उद्देशून, ९·१२२; अज्ञानवेलीं १३·८३७, अज्ञानिं वेलिं जाए १५·१५१; कर्मवेली १३·१६४; जन्मवेलि, जन्ममरणाची परंपरा, १८·१५२४; प्रज्ञावेलिवं(चें) वेल्हाळ सुफळ, बुद्धिरूपी सुंदर वेलीचें सुंदर फळ, १४·२१; प्रभेदवेलि १३·११३०; वाचावेली १५·१४; वासनावेलि १५·१६६; विवेका वेलीची (विवेकवेलीची) १२·१२; वेलरि, वेलींचें जाळें, १६·३६५; वेलाउल, वेलींचा मंडप, घर, मंदीर, चमत्काराचें वेलाउल १३·९८९, ज्ञानाचें–१३·३११; वेल्हाळ पहा.

वेला—(१) लाट. वेलाभेड, लाटांस भिणारा, वेलाभेड वेडकु अडिं। १३·७८२. (२) मर्यादा. दर्पसागरु वेला। सांडुनि उतं॥ १६·३९१.

वेलांडी—विस्तार. विश्वपरंपरेची वेलांडी १५·२५१.

वेल्हाळ—विस्तारलेलें, सुंदर, प्रिय. द्राउं वेल्हाळ देशी नवी। जैसी साहित्यातें वोजावी। १३·११५१. ११·१०४, १३·३११, १४·२१, १८·१२१२. वैकुंठिचा वेल्हाळु १०·२१२; वेल्हाळपणें— देंति वैराग्यशाखा कोंवलिया। वेल्हाळपणें॥ १५·१८८, १८·५०५.

वेल्हावणें—विस्तारणें, पसरणें. वेल्हावितेनि गुणें, सुंदर विस्तार करण्याच्या गुणानीं, १३·११५२; निरोधाचें वेल्हावणें, इंद्रियनिरोध हेंच भरणें, १२·६४.

वेल्हाणी—व्यवहार, व्यापार. कर्मांची वेल्हाणी १८·८२४, ज्ञानदेवी, कुंटे–'वेल्हावणी', विस्तार, १८·८२७.

वेश्या—प्रचारांतील अर्थी. १३·७४३.

वैखरी—भाषा; चार वाणींपैकीं चौथी, सं. वा. श. पहा. जेथ परोसि वैखरी बुडे। १४·१४. ६·३१२, १२·३१, १६·२०.

वैजयंती—विष्णूच्या गळ्यांतील माळ. ११·५९३.

वैतरणी—मरणोत्तर ओलांडून जावयाची यमलोकांतील नदी. १६·३७२.

वैद्य—नेहमींच्या अर्थी. वैद्यातें करीति साला। १७·१००, साला हा पाठ सला असणें संभवतें, ज्ञानदेवी, कुंटे–'सळा' १७·१०१. २·८६, ३·८. **सद्वैद्य** १६·४२.

वैधव्य—विधवावस्था. कां वैधव्यें वेलु नेणे(णें)। महासती जैसी ॥ १६·१७६.

वैभव—ऐश्वर्य. **सुकृपेचें वैभव** १८·१७२९; **अद्वयानंदवैभव** १८·१७३५; **सर्ववृत्तिवैभवि** १८·३४६.

वैराग्य—विषयांचा अंतःकरणापासून आलेला कंटाळा. तूं ऐसा तैं होंसी। जैं मोहातें(तें) येया सांडिसी। आणि वैराग्य मानसीं। संचरैल ॥ २·२८०. ६·१४८, ६·१६४, ६·३७६, ६·४२१, ९·१८७, १३·५११, १५·३९, १५·२३२, १५·२३३, १५·३९०, १६·९०, १८·७७९, १८·७८८(२), १८·९००, १८·९४९, १८·१०३९, १८·१०४१, १८·१०७१, १८·११२९. **वैराग्याचेन आधारें** ५·१५०, **–चेनि आधारें** ६·४१८, **–चा उन्हाळा** १८·१००२, **–ची गोधुलुक** १८·१०७९, **– ठावो** १८·८९९, **–चीं डाळें** ६·५७, **–चें तप** १७·२३०, **–ची नाव** ७·८८, **–चा पांगु** ४·१६२, **–ची सींव** ४·२४; **वैराग्यादिक** १८·७८८(१); **वैराग्यइंधनपरिपूर्त्ती** ८·४७, **–गरळ** १८·७८६, **–दशा** १८·९१५, **–पद** १८·९८९, **–भाग्य** १६·२०७, **–महापावकें** १२·४६, **–मूल** १८·७९०, **–मोक्षद्वारीं** १८·८९६, **–रवी** ४·१२६, **–लाभ** १८·९९५, **–लोट** १५·२३४, **–वसंत** ६·१४१, **–शाखा** १५·१८८, **–सिद्धि** ६·४६०, १८·९१४; **ज्ञानवैराग्यऐश्वर्य** ६·३७; **विषयवैराग्य** १३·५२१; **सवैराग्य** १८·१०४०; **वैराग**—वरील अर्थी, १८·८९८, **विषयवैरागें** ९·४६६.

वैर-वैरिया-वैरी—**वैर**—शत्रुत्व, प्रतिकूल भाव. १६·२८७, १८·१४४२. **जन्मांतरिचें वैर** १३·५३६; **बापिकेया वैरा** १३·५४०; **समर्थेंसि वैर** १३·५४९; **आडवैरें** १८·१०४४ (१); **जातिवैरें** १३·१४३. **वैरिया**—शत्रु. **वैरियाचिया कलेवरा** ११·१०५; **वैरियां** २·२०७, १३·७६५, १७·२५३; **वैरियांचा पाहुणरु** ८·१४७; **भक्तां कां वैरियां** ९·४६८. **वैरी**—त्याच अर्थी. पाये पां आयुष्याचा आडलु करीं(री)। जें सरतें परिणामु वेन्हीं। तेया औषधातें काइ वैरी। जिव्हा न ह्मणे ॥ ६·३६२. १४·३६०, १६·२३२, १८·७५६, १८·१०४६, १८·१०५५, १८·१४४३. **वैरी कां मैत्रिया** १८·१०६७; **दोषवैरी** १८·१०४४ (२).

वैश्य—चार वर्णांपैकीं तिसरा. आणि रज परि सात्विक। तेया ठेविले वैश्य लोक। १८·८२६. **वैश्याचिये जाती** १८·८७६, या जातीच्या कर्तव्यासाठीं १८·८७६ ते १८·८७८ पहा; **क्षत्री वैश्य** १८·८१६, **क्षत्री वैश्य स्त्रिया... शूद्र अंत्यादि** ९·४५६, **वैश्यक्षत्रियब्राह्मण** १८·८७९, **वैश्य शुद्र अंगना** ९·४७०, ज्ञानदेवी, कुंटे–'शूद्र' ९·४७४.

वैश्वानर—अग्नि. १५·४०६, १८·१२४७. **स्नेहा सूत्रा वैश्वानरा** १७·३४८.

वो—(१) अगे, अहो. तूझेनि वो गुरुद्रिष्टी। होये माए ॥ १२·२. चाउदसिं ह्मणे माए। तूझा चि वो दुर्गें ॥ १३·८१७. १५·४२२. (२) हांकेला उत्तर देणें. १८·११४६, १८·१५१०. **तेयां वो दे** १७·३२८.

वोइरणें—पुढें ठेवणें, आडवें येणें. मग स्वप्निचें काबाड। वोइरी निद्रा ॥ १८·५३७, स्वप्नाचें ओझें डोक्यावर ठेवते या अर्थी. **इंद्रियांचें वोइरिलें**, इंद्रियांना प्राप्त झालेलें, १८·६६५; **वोइरण**, कां तांथुवाचा ताणा। तांथु घालितां वोइरणा। १८·३६५, ताण्यांत आडवे तंतु भरले असतां.

वोउसा-वौसा—नवस. **वोउसा-वोउसेयाचेया**, व्रत वेणाऱ्याच्या (राजवाडे), वाण धाडिजे घरा। वोउसेयाचेया ॥ १७·२८५. **वौसा**—माझें अधिष्ठान घरीं। आणि वौसे आनाचे करी। १३·८१५.

वोकणें—ओकणें. तें तजिजें(जे) विष जैसें। वोकुनियां ॥ १८·१०६. **वोकवणें** १८·१०१०.

वोखट—वाईट (हंस कोश). **उन्खट–ओखट** पहा. वोखटें मरणाऐसें। तें हिं आलें अग्निप्रवेशें।

परि प्राणेश्वरा दोसें । न गणी सती ॥ १६·१८५. ११·४४७, १३·१०६३, १६·५६, १६·२९०, १६·४२९, १७·२६०, १८·१०१३. **वोखटें ना गोमटें** १२·१९४.

वोखती—चिंता. ऐसी जेयाचां चित्तिं । वैषम्यसाम्याची वोखती । वाहे तो महामती । अज्ञानु गा ॥ १३·८०५.

वोखद—ओखद-ओखद पहा. जिपायें वाढे सत्व शुद्ध । जेधवां ज्ञान चि करी साध । परि येका दोनि वोखद । येर आहाति ॥ १७·६२. १३·७२१. **वोषध** १६·११५, १७·३९०; **वोषधी** १८·७७७.

वोगरणें—ओगरणें-ओगरणें पहा. अमृताचां ताटीं वोगरं । ऐसि रसोयें केंचीं ॥ ९·९. ९·३८९. **उपहारु वोगरीन** १३·४२०.

वोघ—प्रवाह, नदी. ओघ-ओघ पहा. पैं सरिता-चेनि वोघे (वें) । सिंधु जलाचे मीनले वोघे (वें) । ते काइ वर्त्तत आहे मागें । ह्मणौनि पाहों पंथि ॥ ८·८३. पैं समस्तां वोघां । आंतु भागीरथी गंगा । १०·२३६. १०·२०७, ११·७, १३·८९२, १८·३२९, १८·४१०, १८·५८१, १८·८३९, १८·८९१. **वोघा वोघीं वाहातेया** १८·२७२ (१, २); **समुद्रीं वोघांचें जाणें** १८·४७२; **सातें वोघीं** १८·८७४, सं. वा. श. पहा; **उगउं वोघ सिंधू** १६·१३८; **वोघवलें** १८·५९१.

वोज—ओज पहा. प्रकाश, प्रभा, तथ्य, रीत. तेजाची वोज दावित । इंद्रनील ॥ ११·५९०. ११·६९६, १२·१८७, १५·२६. **जेवित्ती वोज**, रीत या अर्थी, १७·१६५; **काई वोज सांचें**, कांहीं तथ्य आहे काय?, ३·११; **वोजा**, चांगल्या रीतीनें, आणी स्वधर्मांचिया वोजा । जीणें जें कां ॥१८·८३३, १३·१०४०, १७·२४४, १८·११७३; **वोजावणें**, रीत दाखवणें (ज्ञानदेवी कोश), सजवणें, तेज आणणें, प्रकाशित करणें, दाउं वेल्हाल देशी नवी । जैसी साहित्यातें वोजावी । १३·११५१; **वौजणें**, प्रकाश पाडणें, **अज्ञाना काइ वौजे** ३·१५६, ज्ञानदेवी, कुंटे–'उमजे' ३·१५७.

वोझें—ओझें-ओझें पहा. कां धरा इया सूकरू । वोझें न ह्मणे ॥ १३·३४७. ११·६१६, १८·१३३, १८·२८०, १८·१४६०. **वोझें** १२·१२२.

वोटंगणें—ओटंगणें पहा. १२·७५.

वोंठ—ओंठ. ११·३७१, १३·५६२, १८·१६७१.

वोडण—पांघरूण, ढाल. **ओडण** पहा. तरि तुझें वोडण माझेया जीविता । ११·३७८. ११·३४५. **वावो न लगतां चि वोडण सूथिजे** १३·५४५.

वोडवणें—ओडवणें-ओडवणें पहा. आणि सा मास ते ही वोडवति । दक्षिणायन ॥ ८·२३१. २·३१, ९·४७६, ११·३३८, ११·४३२, ११·४३६, १८·७८६, १८·१५८०. **वोडौं ये काइ**, पुढें करतां येईल काय?, पुढें करून काय उपयोग?, १८·१४८५; **वोडौ**, पाहुणचार, आदर (राजवाडे), तियेचा येरु वोडौ निल । कोणा अर्थी ॥ १३·६३५.

वोढणें—खेंचणें. **वोढिजणें**—सुखज्ञानाचीं पाशिकें । वोढिजतां खुडुकें । जैसा मृगु ॥ १४·१४७.

वोढा—**वोडा** वारा, धरबंध, मर्यादा, १३·६९१, १७·१९०, ज्ञानदेवींत व कुंटे प्रतींत हे शब्द एकत्र घेतले आहेत; **वोढाल**—ओढाळ, स्वैर, स्वैर फिरणारें जनावर, **मति वोढाल जाली** १३·८२५; **वोढालाचां खुरिं** १३·५५७; **वोढालिंव**, ओढाळ कुत्रें, १३·७२८ (१); **वोढालूं**—वोढालिंवा लाइलें । तैसें कान पूंस वोलें । पुडुतिं वोढालू आलें । सुणें जेवि ॥ १३·७२८ (२); **वोढि-ढी**—ओढ, ताण, श्रम, कमतरता, **वोढि**—अनर्घ्य रत्न हातु चढे । तैं भांगाराची वोढि पडे । १७·२६७, १७·३४४, **पोसितां एकि वोढि** १८·९३६; **वोढी**—**भोग्याचिये वोढी** १८·२५३, **संकल्पविकल्पाची**–१६ ७६.

वोणवा—ओणवा. **वोणवां चाले** १७·१०१.

वोतणें—रस ओतून बनविणें. श्रद्धेचा चि केवलु । वोतिला असे ॥ १७·७२. **वोतिंवा होउनि** १६·१७९, ओतिंव पहा.

वोतपली—ओतपली पहा. १०·१४०.

वोथंबा—ओळंबा, आधार. १३·५३५, १३·१०१६, १३·१०७६, १५·२४६.

वोथिजणें—ओथिजणें पहा. ९·२१ (वो).

वोपणें—ओपणें पहा. ३·२०५. **वोपिजणें** १६·८९.

वोमथणें—लोंबणें. १३·५५९.

वोरकल—कसोटी, कसवटीचा दगड. परिसाचां

वोरकलीं । नाहिं चोखाळीडाची वोली । १७·४०४. १८·४८९.

वोरपणें—ओरपणें पहा. वोरपिलीं कांटिया । कमळें जैसीं ॥ १६·३६५.

वोरस—ओरस पहा. परि वछाचेनि वोरसें । दुभतें होये घरा दोसें । १८·१४५७. १४·६२, १८·१३१९, १८·१६७६.

वोल—तारण. ह्मणौनि ग्रंथु नव्हे वोल । साच चि हे ॥ १३·३३०. १८·८९८. **वोलेचा अव्हेरु करा** १३·३३१. **वोलणें** पहा.

वोलखणें—ओलखणें–ओळखणें पहा. ऐसा आत्मबोधें तोषला । जो परमानंद पोखला । तो चि स्थिरप्रज्ञु भला । वोलख तूं ॥ २·३६५. ४·५६, ५·३०, ५·६०, ६·६५, १३·३३९, १५·१३८, १७·७३. **वोलखावेया** १७·३२७; **वोलखण** १८·६४६; **वोलखि-खी**—वोलखि पाडूं, ओळख पटवूं, १३·३३८, **शास्त्रांचिया वोलखी,** शास्त्रसिद्धांतांच्या जाणिवेनें, १७·३५३; **वोलखीसर्व** ३·३६.

वोलगणें—ओलगणें–ओलगणें पहा. हडपु मीं वोलगैन । १३·४१८. **आंगीं वोलगे** १७·१०, उवाइणें पहा; **पाये वोलगैन** १५·२८; **संत वोलगावेति** १२·२४४; **वोलगती,** सेवा करणारी, १३·३९२; **वोलग** १३·४५८.

वोलणें—ओलणें, ओलणें पहा. तो वोलला असे गोपालु । महामेघु ॥ २·७७. १८·१५९. **वोल,** ओलसर जमीन, द्रव, प्रेम. भुइं लोळौनि गेलें अंमु । वोल थारे । १८·४२१, **आस्थेचेनि वोलें** ९·४७४; **कृपेची वोल** १०·१४७; **मनाची**– १३·१०८६; **सृष्टीचिया वोलीं,** ओलसर जमिनींत, ११·५०६; **वोला-ली-लें**—दीठि ते किर वोली । पण्यांगनांचीं ॥ १८·६६९, १३·७२८, १४·७; **वोला चि खलु (चिखलु)** ८·२१३; **वोलेनि हातें** ११·४६९; **वोला ना कोरडा** १८·५७२; **वोलटें,** ओलसर जमिनींत, १८·९९३; **वोलावा,** आश्रय, प्रेमाचा पाझर, तो ही मीं वोलावा हिरें । १६·४१४, **गुणाचा वोलावा** १६·२६७, **धर्मांचा**– ११·३०४, **सौम्यतेचा**– ११·१४४; **वोलवणें**—विहित कर्म पांडवा । आपुला अनन्यु वोलवावा । १८·९०२, **वोलवावा** हा पाठ **वोलखावा** असणें संभवतें, ज्ञानदेवी–'वोल्हावा', कुंटे–'वोलावा', जिव्हाळा, १८·९०६.

वोलांडणें—ओलंडणें, ओलांडणें पहा. तपोदुर्गें वोलांडिनि । १३·१६४. १३·१०६७, १७·१५८.

वोलि—ओलि पहा. वोलि लेहे वेगवंतु । आपण चि ॥ १३·३०७.

वोलिंबा—ओलिंबा पहा. देखैं वोलिंबा इंगल न चरे । ८·८८.

वोल्हावणें—ओलें होणें. ९·५. **मनडोले वोल्हावति** ११·२८५.

वोल्हास—ओलेपणा, आर्द्रता. **आगि ना वोल्हासु** १८·४४३, ज्ञानदेवी, कुंटे–'वोलांश' १८·४४६.

वोवण—ओवणें. १७·२५. **वोवी (२)** पहा.

वोवर—ओवर पहा. **विषयाचां वोवरा** ७·१६४, ज्ञानदेवी, कुंटे–'वोवरां' ७·१६९. **वोवरी**—आनंदभांडारा केली वोवरी । १०·२१.

वोवांडणें—ओवंडणें, ओवांडणें पहा. उपेक्षा करणें, ओलांडणें. ऋतुकोडी वोवांडिति । १३·१६४. १३·२६५. **मोरु आकाशा वोवांडे** १८·४८१.

वोवालणें—ओवालणें पहा. तुच्छ मानणें. जैसें सूर्यें सूर्यातें वोवालिलें । १०·१०७. जें अध्यात्म वोवालिलें । ऐश्वर्य हरें ॥ ११·४७, ऐश्वर्य ओवाळून टाकलें. १३·३७६, १३·११२९, १४·१६५, १६·५२. **श्रीगुरु वोवालिजति** १३·४३२,– **वोवालिन** १३·४२०. **वोवालणी** १२·६,–**णीं** ११·३३०.

वोवी—(१) ओवी पहा. ते भगवद्गीता वोविं गाऊं । ऐसें केलें ॥ १०·१९. वोविया कीं होंति लेणें । साहित्यासि ॥ १०·४१, १५·१६. **वोवियेचा बंधु** १३·११४९,–**चेनि बंधें** ६·४९४; **वोवीप्रबंधें** १०·२२, ११·६९७,–**फुलें** ११·६९८. (२) **वोवि**—कपड्याच्या उभ्या किंवा आडव्या धाग्यांची विणत, हा अर्थ पुढील ओवीखालीं आगाशे यांनीं दिला आहे. पाहे पां देऊं आववा चि भरे । मग रात्री चि वोवि उरे । १३·६५३, ज्ञानदेवींत–'रात्रीची वारी उरे', कुंटे प्रतींत–'रात्रीची वारी वावरे', पाळी किंवा यात्रा असा अर्थ दिला आहे, १३·६५५.

वोस—ओस पहा. काइ कराल गोमटें। वोस नगर ॥ ९·४२९. वोसिं तोरण बांधलें। १३·४६८. **वोसें**—उणेपण, **वोसें आणावें** १८·१७६६,–**येओ** नेदिजे १४·२८९; **वोसल**—ओस पडलेलें, १८·५७५.

वोसंडणें—ओसंडणें पहा. **बोसंडणें हा वोसंडणें** चा अपपाठ असणें संभवतें. न फेडिता-(नां) रिण जैसें। वोसंडी ना ॥ १८·२०२. ११·५५०, ११·६१४, १८·१८१. **उन्मेख-सागरिचें भरितें वोसंडैल** १४·२४; **बो(वो)-संडे** ११·३७३; **दर्पें बो(वो)संडलेनि** १६·३९२.

वोसंतणें—आचरणें, (मार्ग) आक्रमणें. **जन्म वारा वोसंतीत** १७·४२६, अर्थाकरतां **वारा** पहा.

वोसर—मंद होणें, **ओसरणें, ओसरणें** पहा. तैसा रजाचा तो वारा। नावेक धरी वोसरा। १५·१६२.

वोह—कांस. **वोहां दूध** १८·१२२१; **वोहांहूनि वत्स काढितां** १८·७८२.

वोहटणें—ओहटणें, **ओहोटणें** पहा. जैसा शरत्कालु निगे। आणि सरिता वोहटों लागे। १२·१०७. १४·२११. **चढे वोहटे** १३·६६३; **वोहटे ना चढे** १५·११९; **वोहट**—**विषयां वोहटु पडे** १०·१५४; **वेदें वोहटा वाहिला**, वेद मागें हटले, ११·६७२.

वोहल—ओहोळ, ओढा. लोहापरिसाची घृष्टि। वोहलागंगेची भेटि। १७·३९५, लोहा परिसाची व वोहला गंगेची असे शब्द तोडणें इष्ट वाटतें. ९·४५४, १८·१७५१. **काइ गा वोहल जाली**, इतरांना ओहोळासारखी क्षुद्र वाटेल काय?, १७·९०; **आडवोहल** १३·७५४, **आड** पहा; **वोहललें**—ओहोळ वाहून गेलेलें, वारिषियेचिये प्रथम दशे। वोहललेया शैलाचें सर्वांग जैसें। ११·२४३.

वौजणें—**वोज** पहा.

वौसा—**वोउसा** पुढें पहा.

व्यक्त—उघड, स्पष्ट. ऐसें अव्यक्ताचें होये। व्यक्त विश्व ॥ ८·१५८ (२). तैं तेया नावें सहजें अव्यक्त। आणि आकारवेले तें चि होये व्यक्त। हें येकातव एक सूचत। येऱ्हविं तरि नाहीं ॥ ८·१७० (२). ७·१५२ (२), ८·१७२ (१), ८·१७३ (१), १२·२३ (१,३), १२·२४ (१), १६·१३५, १७·३११, १८·११८८ (२). **अभिव्यक्त**, उघड, प्रकट, **अभिव्यक्त चे** १६·२१०, ज्ञानदेवी, कुंटे–'अभिव्यक्ति ये' १६·२१२; **अव्यक्त**—मज अव्यक्तातें व्यक्ता कां मानावें। ७·१५२ (१), ऐसा करितेन विण अगोचरु। अव्यक्तीं हा आकारु। निफजवी जो व्यापारु। तेया नांव कर्म॥ ८·२८. ८·१५८ (१), ८·१६२, ८·१७० (१), ८·१७७, ९·१६०, ९·२९१, ११·३०३, १२·३२, १२·६०, १२·७३, १३·४०, १३·७३, १३·८९, १३·९०, १३·९२, १३·९७, १३·११३५, १४·६९(२), १५·४७८, १८·१०९५, १८·११८८ (१); **अव्यक्ता माझि** १८·१०९४; **अव्यक्तत्व** ४·४४; **अव्यक्तपण**—हें असो अव्यक्तपण थिनलें। मग तें चि विश्वाकारें ओथिजलें। ९·६५, ४·४९; **अव्यक्तवादमनी**—अव्यक्तवादमती। अव्यक्त ऐसी वदली। सांख्यानिया प्रतीती। प्रकृति हे चि ॥ १४·६९ (१), **व्यक्त आणि अव्यक्त**—तरि व्यक्त आणि अव्यक्त। तूंचि (तूं चि) येक निभ्रांत। भक्ती पाविजे व्यक्त। अव्यक्त योगें ॥ १२·२३ (२,४), **व्यक्त ना अव्यक्त** ८·१७३ (२), **व्यक्तअव्यक्त** १२·२४ (२), **व्यक्ताव्यक्त** ८·१७२ (२).

व्यक्ति-व्यक्ती—प्राणी, आकार, स्पष्टता, विवरण. **व्यक्ति**—संमोहा जाली व्यक्ति। तरि नाशु पावे स्मृती। २·३२३. मज अव्यक्ता व्यक्ति। अनार्त्तासि आर्ति। ९·१६०. २·१६४, १४·३६९, १७·३२५. **व्यक्ति जाली** १८·७३, **–पूसों** १८·७१; **व्यक्तिकनकिं (व्यक्ति कनकिं)** २·१६७; **व्यक्तिभेद** १५·१५०, **–मात्र** ९·२२२, **–सेजार** १८·२८९; **अभिव्यक्ति** १४·९१; **अष्टभेदव्यक्ति** ९·९७; **क्षेत्रव्यक्ति** १३·७५, **नाम–** १७·४०१. **व्यक्ती**—हा अमूर्तु आला व्यक्ती। ४·११. २·१४९, ९·२५१, ९·४५७, १०·१०५, १२·४२, १३·२५७, १३·६५१, १४·३५८, १५·३६५, १८·१०४९. **त्रया व्यक्ती** १८·४५९; **व्यक्ती आणीति** १७·३६७, **–आणीन** १७·२०, **–ए** १३·१८१, **–करुं** १७·१३७, **–दाविले** १७·२६२, **–धरी** १७·१५६; **नानानक्षत्रव्यक्ती** १८·१०९१;

परिव्यक्ती (परि व्यक्ती) १०·१६९; **भूतव्यक्ती, सर्व–,** भूतणें (२) पहा; **वर्णव्यक्ती** ९·२९२.

व्यग्रता—मनाची अस्वस्थता. १८·१५८७.

व्यंजणें—स्पष्ट दिसणें. १४·३४८. **व्यंजक** १७·३९९.

व्यथा—पीडा, कष्ट, क्लेश. पैं पाइं कांटा निहटे। तंव व्यथा जीवीं उमटे। १६·१५८. **गर्भिंची व्यथा** १३·७३२; **नरकव्यथा** १६·२१३, **भव–** १८·१४४८, **संवसार–** १२·१८१.

व्यभिचरणें—अनुकूल नसणें, बदलणें. तरि उचित काइ आह्मां। जें व्यभिचरे ना धर्मा। २·६३. ३·२२८, १७·६०. **व्यभिचार,** कृतघ्नपणा, दुराचार. ऐसेंनि मातें जाणिजे। तैं जाणीव-भक्ति ह्मणिजे। एथ भेदु काहिं देखिजे। व्यभिचारु तो॥ १४·३७८, १·२४८, २·३८, ४·७८; **व्यभिचारा काइ व्यक्ति १४·३६९, या पाठापेक्षां** 'अव्यभिचारा काय व्यक्ति' हा **ज्ञानदेवींतील** १४·३७२ व **कुंटे प्रतींतील १४·३७३ पाठ** ग्राह्य वाटतो; **व्यभिचाररहितें** १४·३६८; **अव्यभिचारें** १५·५.

व्यय—खर्च. यऱ्हविं दानसीलु पुरुषु। वेचकपणें संचकु। तैसा व्यये चि हा रुंखु। अव्ययो हा॥ १५·१२१ (१). **अव्यय**—तैसें यया रुंखाचें होणें जाणें। तर्कें होंतेनि वहिलेपणें। ह्मणौनि लोकु ययातें ह्मणे। अव्ययो हा॥ १५·१२०, **अश्वत्थ वृक्षास** उद्देशून; १५·१२१ (२), १५·१३१, १५·१३७, १८·१३१३; **अव्यया समाधि १८·१७३३,** ज्ञानदेवी, कुंटे–'अव्यत्यया' १८·१७५५; **अव्ययभावना** १६·७०; **अव्ययत्व** १५·११७; **अव्ययपणें** १३·११०८.

व्यर्थ—निष्फळ. १२·१२१. **वेर्थ** १७·३४९.

व्यवसाउ–व्यवसाय—उद्योग, श्रम. **व्यवसाउ** १०·२६३ (२), **वेवसाओ** ६·४४४. **व्यवसाय**—जेणें चोखाळुती सन्याउ। तो व्यवसाया आंतु व्यवसाउ। माझें रूप हें ह्मणे राउ। सुरवरांचा॥ १०·२६३ (१), ज्या उद्योगानें शुद्ध न्याय दिसतो तें माझें स्वरूप जाण असें देवांचा राजा म्हणाला. ९·१९६, १३·५५५, १४·१६४.

व्यवस्थणें—ठरणें, निश्चित करणें. जें अतींद्रिय ह्मणौनि व्यवस्थलें। ११·१५९. **व्यवस्थौनि** १८·८९१; **व्यवस्थित,** नेमकें, योग्य, ६·३४२, १८·७२४; **व्यवस्था**—स्थिति, रचना, गणना, ६·३४४, ७·१९, १०·९३, १०·२७७, १३·८७६, १४·३९८; **कृत्याकृत्यव्यवस्था,** कोणतें काम करणें योग्य होईल व कोणतें अयोग्य होईल याचा निश्चय करून रीत लावणें, १७·२२, **चतुर्वर्ण–** १८·८२०, **त्यागसंन्यास–** १८·७२, **भूतभेद–,** प्राणिमात्राच्या भेदाची रचना, १८·१०९२; **वेवस्था** १३·९४७; **आत्मानात्म-वेवस्था – राजहंस,** दूध व पाणी यांचा निरनिराळा भेद पाडणाऱ्या राजहंसासारखे आत्मा व अनात्मा यांचे भेद सत्पुरुष दाखवितात त्यास उद्देशून, १३·११३७, **प्रकृतिपुरुष-वेवस्था** १३·१०८३, **विश्व–** १६·२९५.

व्यवहार—कर्म, हालचाल, व्यापार, उपयोग. माझि कर्माकर्मांचां व्यवहारीं। प्रवर्तु दावी॥ ७·२६. विधिविवर्जिता व्यवहारु। आचारादिकु॥ ९·१५६. १८·४४२, १८·१३३५, १८·१६२८. **व्यवहाराचे डोळे** १४·१७३; **ज्ञानदृष्टी व्यवहारा आणिलेति** १८·१५६४; **व्यवहारजात,** देवघेव इत्यादि व्यापार, १३·७८८, **–भेद** १६·१३८; **भिन्नाभिन्नव्यवहार,** हें सर्व एकच असून निरनिराळें आहे हें मी एकच असल्यामुळें कसें दाखवितां येईल?, १५·३०३, यावर १५·३०१ व १५·३०२ पहा; **अव्यवहार,** चोरी इत्यादि निंद्य कर्में, कां राजाज्ञा अव्यवहारु। कुंठवी जेवि॥ १८·७३०, **अव्यहारी वस्तु,** ज्याची हालचाल किंवा व्यापार होत नाहींत अशी वस्तु, १८·८०; **वेव्हार**—देवघेव, व्यापार, कृतघ्ना उपेगु केला। चोरा वेव्हारु दीधला। १३·७२७, १७·९, १८·१२१९; **वेव्हारे(रें) नागवूनु,** व्यापारांत इतरांना फसवून मिळविलेल्या धनानें, १३·२३०; **वेव्हारा होईं**—सावकार हो, मज ग्रंथउद्यमु फळविया। वेव्हारा होईं॥ १४·१६.

व्यसन—आसक्ति, चट, छंद, प्रसंग, संकट. सांघें पैल तीरा जावें। ऐसें व्यसन जेथ पावे। ३·४७, प्रसंग. व्यसन जैसें न सीणवी। ६·१२४, वाईट छंद. १४·१८६, १८·१३४०, १८·१७२३. **व्यसनाचिं लेणिं** १३·७०५; **कामक्रियेचें व्यसन** १३·७०२; **सव्यसनु,**

श

२·२३५, २·३२९, २·३४६, २·३६८, ८·२३९, ९·१२३, १०·१८२, १२·१०४, १३·२०८, १७·५३, १८·२३४, १८·५९४. **करूं-रूं न शके** १·२१३, ११·३३, १७·३३४; **करूं शकती** ४·८६. **सकणें** पहा.

शंक-शंख—(१) शंख. **शंक—जैसें कपोल शंकें सितलें,** विष्णूनें ध्रुवाच्या गालास शंखानें स्पर्श केला त्यास उद्देशून, ११·१८३. **शंख**— १·१२७, १·१३३. **महाशंख** १·१४८. (२) **शंक.** शब्दास जोडून, शंका या अर्थी, **शंकणें** पहा.

शंकणें—संशय घेणें, संदेह वाटणें. आतां प्रश्नु करील भला। शंकुनियां॥ २·३७२. **शंका**— संशय, कल्पना, अल्पांश. देवाचां भोगायतनीं। खेळतां शंका न धरीं मनीं। ११·५४५, **शंकेचेनि गदलपणें** १३·३२३, **—चा ठाऊ** ९·५५; **अहंकाराची शंका नाहीं** ५·६२; **शंका हान वेंसी** ९·५३, **—नेणां** १३·११२२, **—फेडूं** १५·३८२, **—मनीं रिगे** १३·२६४, **—मनीं वाहाती** २·३२०; **शंका आणि हांवं(व)** १३·३५९; **आश शंका प्रतारण** १३·२७१; **व्यालशंका,** सर्प आहे हा संशय, १८·२२६, याच अर्थी, जैसी शंका जात खेओ लोपे। सर्पपण माळेचें॥ ९·७२; **आशंक—मनाशंके** ६·७६, ज्ञानदेवी, कुंटे— 'मनशंका' ६·७६; **निःशंक** पहा; **साशंक** १८·१६८८; **अशंकडी,** अडचण, **शब्दाचिया अशंकडी,** शब्दाच्या अडचणींत, १६·५ ज्ञानदेवी — 'आसकडी', कुंटे — 'आसकडीं' १६·५.

शक्ति-क्ती—(१) सामर्थ्य. **शक्ति**—हें इं असो प्रजापति। शक्ति जे सृष्टि करिति। १७·३३२. १८·३३५. **ब्रह्मनामाची शक्ति** १७·४०६, **शैव**— १८·११२७; **क्रियाशक्ति** १३·१०२, १८·३३१; **नानाशशक्तिची (नानाशक्तिची) मांदुस** १५·८२. **शक्ती**—तैसा देवाचिया शक्ती। पार्थु देवासी चि बहुती। परी माने इये स्तुती। गौरव असे॥ १८·१६३०, ज्ञानदेवी — 'बहुतीं परीं' १८·१६५२. **सात शक्ती,** स्त्रियांच्या, १०·२५७; **ज्ञानशक्ती** ४·१७१, **प्राण**— १२·५३, **वस्तुसामर्थ्य**— १·७८, **श्रोत्र**— १६·२१२, **सर्व**— १०·२६१. (२) कुंडलिनी. कुंडलिनीस उद्देशून आलेले संदर्भ: **शक्ती**—शक्ति करी उजगरा। कुंडलिनिए॥ ६·२२१. **शक्तिचेया आंगा** ६·२७५, **—चें तेज** ६·२९३; **उल्हाटशक्ति** ९·२१३. **शक्ती**—ऐसें शक्तीचें रूप मावळे। शक्तीमाझि॥ ६·२८७(१). ६·२८८. **शक्तीमाझि** ६·२८७(२). (३) पार्वती. **शक्ति—शक्तिचां कर्णकुहरीं** १८·१७३०. **शकति**—वरील(१) व (२) अर्थी. कंदावरि शकति। उठिली दीसे॥ ६·२२७, कुंडलिनी. **शकतिमुखीं,** कुंडलिनीच्या तोंडांत, ६·२४७; **शकतिपण,** परि शकतिपण तें आहे। जंव मिळेना शिवीं॥ ६·३०१, शिवाशीं ऐक्य होईपर्यंत कुंडलिनीची शक्ति असते, शक्तिपणा राहतो, ज्ञानदेवी, कुंटे — 'जंव न मिळे शिवीं' ६·३०१, या पाठानें अर्थ स्पष्ट होतो. **सकती** पहा.

शतृ-शत्रु—अपकार किंवा नाश करणारा. **शतृ**— **अजातशतृतरुवरां** १३·२२८, **जनणें** पहा. **शत्रु**—आतां सुहृदु आणि शत्रु। कां उदासु आणि मित्रु। हा भावभेदु विचित्रु। संकल्पु कैंचा॥६·९४. **अवंतुनु शत्रु करितासि** १३·६३४. **शत्रू—शत्रूं पुढें** १८·८६२. **वैर**—पुढें पहा.

शब्द—आवाज, ध्वनि, सार्थ वर्णयोजना, नांव. कांहीं संदर्भात ब्द ऐवजीं द्ब अक्षर मुद्रण दोषानें आलें आहे. येकिं शब्दीं शब्द चि यजिजे। तो वाग्यज्ञ ह्मणिजे। ४·१४० (१, २). शब्दु बोले मुखें। परि ज्ञान नाहीं॥ ५·५८. शब्दु पाठिं अवतरे। कृपा आधीं॥ १३·२६२. १·१४७, ६·१७, ७·३३, ८·७, ८·१२, १८·९०, १८·१४२, १८·१६७८, १८·१७४६. **शब्दाचिया अशंकडी** १६·५, **—क्षोणी** १३·४२५, **—चा चमत्कारु** १५·१५; **शद्बा(ब्दा)चा दिऊ** ६·३१४; **शब्दाचें मीष** १६·४४, **—चेया राना माजि** १५·३२३, **—च(चें) व्यापकपण** ६·२१, **—ची व्यासि** २·११४, ४·२१२; **दूजेन विण शब्दु** १६·२७४; **बिसाट शब्द** १८·१६२४; **श्रुती शब्देंसिं हारपती** १५·४०१; **शब्दांकुर** १५·९९; **शब्दातीत** ५·६८, **—दिक** १५·१६०, १५·३२८, १८·१००८, **—दिविषय** १८·४७५; **शब्दकूपिकेतळिं** ७·१८०, **—जात, —जात**

पहा, —तत्वसारज्ञ १३·११२३, —ब्रह्म, ब्रह्म (४) पहा, —राशि ११·७२, १८·१४२१, —राशी १८·१४१८; शब्दैंविण १·५८; शब्दश्री १·३४, —सृष्टि १३·२, —सांपानें ११·९; अशब्द—अशब्दु मीं अश्रोतृ। १८·११९३, जीवलाकुशब्द १५·३१४; तच्छब्द, तत् पहा; तप—१६·१०४, निः— ६·१७६, ११·१२७, परमात्मा— १५·५०६, प्रति—, प्रति पहा, संसार— ५·१२४; शब्दस्पर्शु रूपगंधरसु १८·४६९; स्पर्शु आणि शब्दु रूप रसु गंधु १३·११७; शाब्द—शब्दरूप झालेलें, म्हणणें, शाब्द—ज्ञान शाब्दि करणें १३·६२९; शाब्दी—ऐसी शाब्दी आहे १५·२२२; शाब्दीक—शब्दासंबंधीं, वाचिक, शारीर मानसीक शाब्दीक १७·१९९.

शम—मनोनिग्रह, इंद्रियदमन, शांति. ऐसा बुद्धिचा उपरमु। तेया नांव म्हणिपे शमु। १८·८३१, यावर १८·८३० ते १८·८३२ पहा. १८·८३३. शम दम १०·८२; शमादिक १८·८४८, सं. वा. श. नवें गुण पहा; शमदमादिकें १८·१०१७; शमदममदनमदभेद १८·७. दम पहा.

शमशमणें—अपूर्वाईनें दिसणें. कैसी शमशमिते पाहा नवाई। भूखंलेपणांची ॥ ११·४२४, ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींत — 'समसमित' ११·४२९ हा पाठ आहे, 'चमचमीत' असा अर्थ कुंटेनीं दिला आहे, ह्या कोशांत या संदर्भात तोच पाठ घेऊन त्याचा अर्थ 'खरोखरी' असा दिला आहे.

शयन—निजणें, बिछाना. आणि लिौनियां शयनीं। सरिसा पहुडे ॥ ११·५४५. शयन—राहणें. पूरि शयन, शरीरांत राहणें, १५·४५७, पुरि-री पहा, जल—, विष्णु, १०·२१; शयान, पडून राहिलेला, बैसला कीं उभा शयानु ११·२२२.

शरण—आसरा, रक्षण, रक्षण मागणें, राखणारा. जेयां गती मती मीं चि शरण। ९·४८५. ११·१३७, ११·३२५, १६·२५३, १८·१३१०, १८·१३८९, १८·१३९०, १८·१३९१, १८·१३९२, १८·१३९३, १८·१४००, १८·१४०७. शरणगत १२·२३९(१), शरणा— ११·५५३; अनन्यशरण १८·१४०४, स्व—, आपल्याला (श्रीकृष्णाला) शरण आलेला, १८·१४०९; शरण्य—शरण जाण्यास योग्य, शरणगतां स्नेहालु। शरण्य जो ॥ १२·२३९(२).

शरत्—हिंवाळा. शरत्कालु १२·१०७, —लिं १८·१०८७.

शराव—मातीचें उथळ भांडें, परळ. भांडघट-शरावि १३·८६९.

शरीर—नेहमींच्या अर्थी, देह पहा. आइकें शरीर तरि एक। परि वयसा भेद अनेक। २·१०८. हां गा शरीर जरि जालें। तरि कर्तव्य हें ओथें आलें। ३·१४४. आतां शरीर तरि आहे। परि शरीरिंचा तो नोहे। ६·४०२ (१,२). पैं प्राणाची आंतौरी। क्रियाशक्ति जे शरीरीं। १३·१०२. तेया शरीर जें जालें। तें अज्ञानाचें बिं विरुढलें। १३·८३७. कपू(पूं)रत्वें कापुरीं। सौरभ्य असे जिया परीं। शरीर होउनि शरीरीं। कर्मे जेवि ॥ १३·८८९(१,२). २·१३७, २·३२८, ३·१७९, ३·२०१, ५·५३, ५·९८, ५·१५०, ५·१५६, ६·४६, ६·९०, ६·२५९, ६·२९६, ६·३२६, ६·३४७, ६·४७८, ८·८१, ८·१४९, ८·१८१, ८·१८६, ९·४११, ११·४१३, १२·१३५(१), १३·१३५, १३·१४१, १३·१७७, १३·५०६, १३·५२३, १३·५५४, १३·१०६५, १३·१११२, १४·११६ (रें), १४·१२८, १४·१५८, १४·२४६, १४·३०९, १५·१८०, १५·३११, १५·३२९, १५·३३२, १६·२७५, १६·२८७, १७·२१२(१), १७·२५४, १७·३७५, १७·३८६, १८·५०, १८·३३४, १८·३३७, १८·७५७. शरीराचें अडिनांव ८·२४९, —चेनि अनुकारें ६·३००, —चेनि आभासें १८·२२०; शरीरीं उदासु ४·१०५, —राचा कांटाला १६·१८१, —चेया क्लेशा १८·१९०, —चेया गांवा ७·१०२, —रिंची चेतना ८·२२६, —रिचे धर्म ६·२४३, —राचां मांडवीं ८·४८, —रिवी माती १३·४३०, —राचेनि मीखें १८·२२४, —राचेनि मेलें १३·१०२७, —राचां लोपीं २·१४३, —रिची वाढि १३·७४२, —राचां सलीलीं ८·१३६, —राचेया स्मृती १८·१५९६; आत्मबुद्धि शरीरीं ६·७२, गता-

होतात त्यास उद्देशून; **अधःशाखिया पादपा १५·१४३; शाका**—शाखा, जे तूटलेया मूळा पासिं। उलंडैल शाकांसिं। १५·५०, मुळें तुटलीं म्हणजे शाखांसहित वृक्ष उलथून पडतो, पण अश्वत्थाची अशी अवस्था होत नाहीं, यास उद्देशून.

शाड्वल—(पानांमुळें) हिरवा. १५·५६. **साड्वल** पहा.

शांत—(१) समाधानवृत्तीचा-ची-चें, संतोषी. एकें शांतें सदमदें। ११·१२७. **अशांत** २·३४६. (२) साहित्यांतील एक रस. जेथ शांताचेया घरा। अद्भुतु आला आहे पाहुणेरा। ११·२. **शांतु उघडा दीसैल** ६·४८६, **—शृंगारातें जीणे** १०·४१; **शांतु चि अभिनवैल** ४·२११; **शांतरस**—**शांतरसाचें भरितें** ५·६४, **—रसें वरिखला,** गीता ग्रंथास उद्देशून, १८·१७४०; **शांताद्भुत,** शांत व अद्भुत रस, ११·४, ११·१२.

शांति-ती—निर्विकारता, समाधान, शांत रस, दैवी संपत्तीचा एक गुण. **शांति**—साध्वी शांति नागविली। माया मांगि श्रिंघारिली। ३·२४६. मग माझी नित्य शांति। तेया ते दशा ते चि कांति। ९·४२५, स्वरूपशांतीस उद्देशून. त्यागातव आंगवे। शांति सकळा॥ १२·१३८. तरि गीळूनि ज्ञेयातें। ज्ञान ज्ञाता चि मागीतें। हारपे तें निरुतें। शांति पैं गा॥ १६·१३६. २·३४४, ४·१८७, ११·३८५, १६·१३९, १६·२३९, १८·१०८०, १८·१५८९. **शांतिचा अंकुरु** ४·१८८,**—जीवाला** २·३४५,**— माजिवटा,** शांतीचा मध्य-भाग, पूर्ण शांति या अर्थी, १२·१४२, **—चेनि लाहें,** शांति मिळाली असतां, १८·१०८३, **—चें लिंग,** चिन्ह, १६·१३५; **शांतिरूप** १६·२१०, **—सुख** १२·१४१; **शांतिं**—शांतरसयुक्त, गीतेस उद्देशून, १३·११४८. **शांती**—जें साहित्य आणि शांती। हे रेखा दिसे बोलती। ४·२१५. ४·१८९, ५·७१, ९·१८९, १२·१३९. **सावेव शांती** ६·२५५; **शांतीकथा,** शांतरसयुक्त कथा, गीतेस उद्देशून, १३·११५०.

शाप—**अभिशाप** पहा.

शारद-शारदि—शरद् ऋतु, हिंवाळा. **शारद**— आणि ऋतु बरवा शारदु। शारदिं पुढतीं चंद्रु। १८·३४२(१). **शारदि**—जेव्हां शारदियेचा अनुघातु फुटे। ९·१०१. १८·३४२(२). **शारदियेचेनि** अग्लें ६·२५८, **—चिये चंद्रकले माझि** १·५६, **—चां प्रवेशीं** ८·१६०. **शरत्** पहा.

शालक—मेहुणा. १·१८१, १·२२३.

शाला—शाळा, घर. **ब्रह्मशाला,** वेदशाळा, १७·२२१. **शालिका**—**महदादिविश्रामशालिका** १४·६७, **विश्रमणें** पहा.

शाश्वत—सतत असणारें. २·१५०.

शासन—नियमन करणारा या अर्थी. ज्याणौनि आब्रह्माचें होए। शासन हा॥ १३·१०१८. **शास्ता,** वरील अर्थी, १८·१४८८; **शास्ति,** नियमन, ६·७१.

शास्त्र—धर्मविषयक प्रमाण मानलेले नियम किंवा आज्ञा, विशिष्ट क्षेत्राचें अनुभवजन्य ज्ञान. तिए सिद्धप्रज्ञेचेनि लाभें। मन चि सारस्वतें दुभे। मग सकल शास्त्रें स्वयंभें। निगति वाचें(चे)॥ ६·४५२. नातरि बैला वरि शास्त्र। बांधलें असे॥ १३·५३१. कार्याकार्यविवेकीं। शास्त्रें चि करावी पारखी। १६·४६३. तैसें हेतुकारण मेळें। उठी कर्म आंधळें। तें शास्त्रांचे लाहे डोळे। तैं न्याय म्हणिपे॥ १८·३६८. ९·१७६, ९·२७३, ९·३६०, १०·२७३(१), ११·५८५, १३·१७, १३·४४६, १३·८३२, १५·३५९, १५·५४३, १६·४५७, १६·४६१, १७·२२, १७·२३, १७·२६, १७·२९, १७·३५, १७·४०, १७·९१, १७·२३१, १८·२७६, १८·५१७, १८·८२८, १८·८४६, १८·८८५, १८·८८७, १८·८८९, १८·१२२६, १८·१२२७, १८·१२२८, १८·१२२९, १८·१२३५, १८·१४२६, १८·१४३५, १८·१४६२, १८·१४६४, १८·१४७५, १८·१४९५, १८·१६६१, १८·१६६२, १८·१६६४, १८·१६७४. **शास्त्राचें आपादान** १७·३८; **शास्त्रांवरि उभगु** १३·१९२, **—चिये...कसे** १८·३७३, **—चीं दुभतीं** १३·११२५; **शास्त्रागुरूचेनि नावें** १८·३८७; **शास्त्राचेन नावें** १७·९२(१), **—नि मुखें** १८·८८४; **शास्त्राचां वार्ति,** प्रकाशांत, १८·६३३; **शास्त्रांचिया बोलखी** १७·३५३; **शास्त्र(स्त्रा)चेनि संप्रदायें** १८·१४७१ (१);

शास्त्रांची सोये १७·१०२; शास्त्रांतरीं, निर-निराळ्या शास्त्रांत, ६·५२; शास्त्रअतिसो १८·१५२९; शास्त्रअभ्यास १७·४९, –स्राभ्यास १७·३६; शास्त्रार्थ १८·१४७१(२), –थें १८·३६५; शास्त्राधारें १८·८४२; शास्त्रेश्वर १८ १२३०; शास्त्रउपाय १८·१२२४, –ऽलावा १८·१४४३; शास्त्रजात, –जात पहा, –ज्ञ १७·९२(२), –दीठी ६·४४३, –प्रवृत्तिग्रस्ताऽ १८·१४२५, –बहिकरीं १८·५४७, –मूढ १३·८३६, –राजा १८·१४७०, –श्रवणिं १८·१४८६, –समेत १०·२४७, –साह्य १८·३७०, –सिद्धांत १६·४१, १८·१५३०; आध्यात्मशास्त्र १८·१७२८, गीता– १·७०, १८·१४१६, १८·१४७६, गीताशास्त्रनिर्मिता १८·१४८८; नीतिशास्त्र १०·२७३(२), प्रवृत्ति–, व्यवहारांत कोणतेंही काम करण्याचें तंत्र, १४·१५५; मूलशास्त्रपदें १४·२९; योगशास्त्र १३·८२४; शिष्यशास्त्रादिविलासें १८·१०५८; सकल-शास्त्रांचा सराऽ १५·३६४; सत्‌शास्त्राचेनि बळें १६·४३८; सर्वशास्त्र १७·८४, १८·१४६१, १८·१७८६, –निपुण १७·४३, –स्रैकलभ्य १५·५३७, –पुरवणियां १८·३८; सांख्यशास्त्र १८·५१६, १८·५२०, सूत्र– १३·८२७; शास्त्र—घाइं शास्त्र न जिरे। १३·५३७, शास्त्र हा शस्त्र शब्दाचा अपपाठ आहे; सशास्त्रें हा पाठ सशस्त्रें असणें संभवतें, ११·१२९; शास्त्रिक १·३४; शास्त्रविखिं १७·३९; शास्त्रें अर्थे देशें काळें १७·२८; शास्त्रें कां ध्यानबळें १८·८४४.

शिखर—पर्वताचा अति उंच भाग, डोंगराचें टोंक. शिखरौनि सुटला ढोंडा। १३·७५३. शिखराथिलेयां, शिखर असलेल्या पर्वतांमध्यें, १०·२०६; निगमाचलशिखरीं, वेदरूपी पर्वताच्या टोंकावर असलेल्या, १७·३३१.

शिखा—शेंडी, अग्र. शिखांत १·२५५; दीपशिखा, दिव्याची ज्योत, नातरि दिवा मुकुलिकीं। दीप-शिखा अनेकीं। मीनलेयां अवलोकीं। जैसें होये॥ १४·५५, दिव्याच्या मूळ ज्योतींत अनेक दिव्यांच्या ज्योती मिळाल्या असतां जसें होतें, सर्व एकरूप होतात या अर्थी.

शिर–शिरस्—शिर (१) मस्तक, डोकें. शिर लोटिलेयां जैसें। पर आंग॥ १८·१२७. ११·२८९, ११·४४०, १४·१०२, १८·८६४. शिरकमल ६·२०२, –छेदें १७·१६६. (२) शरीरांतील नाडी. अस्थिचें नळें निरपे। शिरांचे हीर अव्ये। ३·२३४. शिरस्—वरील (१) अर्थी. शिरसा वाहिजत असे ९·४८२; शिरोमणि-णी, श्रेष्ठ या अर्थी, शिरोमणि १५·२९७, १५·४१८, शिरोमणी – विचक्षण-शिरोमणी, चतुरांतील श्रेष्ठ, १८·५०८, श्रोते– १८·५७९, समस्तसुर– ३·२२५, सुवर्म– १७·१६९, स्नेहाळ – १४·२१. सिर – सिरस् पहा.

शिला–शीला—पाषाण, खडक. शिला ८·४२. शिळा कां सिधौरिया १८·९३४; शिलाराशि —कां उधवली आकाशें। शिलाराशि॥ १६·३७७. शीला—स्फटिकाची शीला ८·४१.

शिल्प—कलाकौशल्याचें काम. शिल्पि अतिनिपुण। १३·८२७.

शिव—परिशिष्ट (६) पहा. शिवमुष्टिगंडु, गंड पहा.

शिवणें—स्पर्श करणें. गुरुवचना वांचूनि शास्त्र। हातिं न शिवे॥ १३·४४६.

शिष्ट—पूज्य, आदरणीय. शिष्टागमनविधान, श्रेष्ठ व्यक्ति आली असतां करावयाचे विधि, १५·१८७, विधान पहा; शिष्टाइ, शिष्टानें केलेली मध्यस्ती, ११·५३५,

शिष्य—गुरुकडून विद्या शिकणारा, उपदेश घेणारा, अनुयायी. जैसें शिष्यातें गुरु। सर्वथा नेये अव्हेरुं। २·६०. तें चि प्रमेय येकोल। शिष्यें होआवें अढळ। १८·१२३२. ८·५४, ११·६३५, १५·२९७. शिष्याची निसिं(सि) ११·६३६, निसि पहा; शिष्यपरंपरा १८·१७३७, –शास्त्रादिविलासें, शिष्य जवळ करणें, शास्त्रांचें निरूपण करणें या दिखाऊपणास उद्देशून, १८·१०५८; गुरुशिष्याची गोठी ३·२६७, गुरुशिष्यसत्पथ १३·८८४, –संबंध १०·११०, ११·३६५, गुरु-शिष्यां...स्नेहो १६·४६; व्यासशिष्यसंजयाचा, संजयाचा शब्द तोडणें इष्ट वाटतें, १८·१६४१; एकु शिष्यु एकु गुरु, एका गुरूजवळ एकच शिष्य असणें या इष्ट संप्रदायास उद्देशून, १८·१२१९; शिश्य १८·१४७४, हा पाठ शिष्य असा घ्यावा.

शीणणें—त्रासणें, कंटाळणें. विषो शीणौनि जाए। परि न सिणे सावधु नोहे। जेणें कुहिला हातें चि खाये। कोढी जैसा॥ १३·७०३, विषय जरी भोगामुळें कंटाळून गेले तरी, या अर्थी. **सिणणें**–सीणणें पहा.

शीत—थंड, शांत, थंडी. १४·१९६. **शीतांशु**, चंद्र, १८·४९३; **शीतोष्ण** २·११९, ४·१९८, ६·८५, १२·२०१, **–स्पर्श** १६·२४४; **शीतल**—हे असो आघवी बोली। सांघ पां सर्पफणिची साउली। ते शीतल होईल केतुली। मूखकांसि॥ ५·११६, कां तेज परि शीतल। शशांकाचें॥ १६·११४, १३·२९०, १७·५३; **स्वछें शीतलें सुगंधें** १७·३२१. **सितल**–**सीतल** पहा.

-शील—शब्दास जोडून. त्या त्या गुणानें युक्त. **अपथ्यशील**—लसणातें न संडी गंधि। कां अपथ्यशीलातें व्याधि। १८·७५४. **अपथ्या(थ्य)-शीला व्याधी** ७·९०; **क्रियाशील**—अक्रियु ना क्रियाशीलु। १३·११०२, **दान**–१६·४००; **नानाप्रयोजनशीलें** १३·१०५५, **पालन**–११·१३०; **भजनशील**—देखैं मनुष्यजात सकल। हें स्वभावता चि भजनशील। ४·६६, १२·१९५, **यजन**–४·१२२, ४·१४६. **सील** पहा.

शुक्ति—शिंपी, मोत्यांचा शिंपला. हें असो स्वातिचें उदक। शुक्ति मोतियें विआलीं विख। १५·३८८, शिंपल्यांत मोतीं व सर्पाच्या ठिकाणीं (व्यालीं) विष होतें यास उद्देशून. पैं नेणतेया प्रती। रूपेपणाची प्रतीती। रूपें नोहौनि शुक्ति। दावी जेविं॥ १५·५१७. जे सात्विक शुक्ति। रत्नीं पघले॥ १७·३२५, या पाठाचा अर्थ समाधान-कारक लागत नाहीं, ज्ञानदेवी–जेणें सात्विकें तें मुक्ति। रत्न देखिलें॥, कुंटे–जेणें सात्विक तें मुक्ती। रत्न देखे॥ १७·३२७, या पाठांचे अर्थ उघड आहेत. **कां शुक्तिते (शुक्ति ते) शुक्ति**, शिंपी शिंपीच आहे ही प्रतीति, १३·११३३; **शुक्तिपल्लव** ६·२६६, **–लाभें** ९·६०; **रविचंद्रादिशूक्ति** १४·८, हा पाठ **रविचंद्रादि शुक्ति** असा घ्यावा.

शुक्ल—(१) चांद्रमासाचा पहिला पंधरवडा. **शुक्लपक्ष** ८·२२१. (२) वीर्य. **शुक्लशोणिताचा सांधा**, शरीरास उद्देशून, १३·१०६.

शुचि—पवित्र. गंगा शुचि होये। पाप ताप जाये। १२·१७३. **शुचित्व**—शुचित्वें तीर्थां कुवांसा। १२·१७८, १३·४६०, १३·४७३, १६·१९५, १७·२७२, १८·६५५; **शुचित्वासि आला** १३·४६२; **शुचिपण** १३·४८२; **अशुचि** १३·६७७; **शूचि** १६·२८४, हा पाठ **शुचि** असा घ्यावा, ज्ञानदेवी, कुंटे–'शौच' १६·२८६.

शुंडा—सोंड. **शुंडादंड** १·१४.

शुद्ध—निर्मळ, पवित्र. किंबहुना इया परीं। बाह्य चोख अवधारीं। ज्ञानदीपु अंतरीं। म्हणौनि शुद्धु॥ १३·४६५. तैसें ज्ञानें शुद्धें लाहिजे। सर्वं शुद्ध॥ १८·५२४ (१, २). १३·४६६, १५·३५, १५·३०९, १८·७, १८·१०३१, १८·११३१. **शुद्ध आत्मतत्व** १३·१०३२; **शुद्धा आस्था** १८·१५१९, **–दशा** १५·४०८; **शुद्ध पुण्य** ९·३१३, **–प्रमेय** १३·३२३; **शुद्धी...बुद्धि**, बुद्धीचें विशेषण, १८·१००६, ज्ञानदेवी–'शुद्ध ते ... बुद्धि', कुंटे – 'शुद्धत्वें ... बुद्धि' १८·१०१२; **शुद्ध वस्तु** १४·२७६, **– वासना** ८·१३३, **– विवेकु** १५·२६९, **– सत्व** १७·६२, **– स्फटिकें** ११·१३४; **शुद्धमति** ९·४०; **देशकालशुद्धपात्रिं** १७·२६०; **शुद्धत्व**—**मैली...शुद्धत्व** १७·१९५; **अशुद्ध** ९·५६; **विशुद्ध**—अत्यंत शुद्ध, हा अनादि नित्य सिद्धु। निरुपाधि विशुद्धु। २·१४५, ३·२५८.

शुद्धि–शुद्धी—शुद्धत्व, पावित्र्य, जाणीव, दखल. **शुद्धि**—जगाचां जिर्वि आहे। परि कव्हणांचा कहिं नोहे। जग चि होये जाये। तो शुद्धि ही नेणे॥ ५·७९. चोखाचिये शुद्धि तोडणें। कीड चि जेविं॥ १५·४३१. ७·८०, ९·१८४, ९·४९९, १३·३८८. **शुद्धिचेया आशा** १७·१०७; **त्रिशुद्धि** पहा; **देशशुद्धि**, शुद्ध स्थळ, १८·६३३; **प्राणें शुद्धि**, मरणें, १२·७०; **मनशुद्धिचां मार्गिं** १८·१३८; **रोमशुद्धि**, तळहातावर केंस नसतात त्यास उद्देशून, १७·२३४(२); **हृदयशुद्धि** १३·३८५. **शुद्धी**—**कालशुद्धी**, योग्य काळ, ८·२०४, **कृत्याकृत्य**–१८·७१४, **सुवर्ण**–१८·९७५; **शुद्धि-द्धी**—**भावशुद्धिचिये वाटे** ७·१६५, **भावशुद्धी** १७·२३४(१), १८·८३६; **सत्वशुद्धि** १६·७३,

१६·७९, १८·१५७, १८·१५८, १८·८४४, –अहंकारें १८·२५७, –द्वी १४·२२०, १७·२४०.

शुभ—उत्तम, इष्ट, मंगलकारक. आतां मूर्खांचिये जीभे। आखवांवे आवुखे शुभे। आणि तो ब्रह्मसभे। न रिझे जैसा॥ १६·२२२, ज्ञानदेवी, कुंटे–'सुभे', घातले या अर्थी, १६·२२४, १८·२१२(१). **अशुभ**—परि काम क्रोध लोभ। येयां तिहींचें विंब। थांवे तेथ अशुभ। प्रकाशलें जाण॥ १६·४२२, १६·३१८; **शुभ...अशुभ** १८·२१२(२); **शुभाशुभ** ३·१७५, ५·१०२, ६·८७, ६·४०४, ९·३९८, १०·२२५, १५·१५८, १८·२४५, १८·२६६, १८·३०५, १८·८९६, १८·१२४६, १८·१२४९.

शुष्क—कोरडें, सुकें. कां फळौनि शुष्कां होणें। ओषधींचे(चें)॥ १६·१०५. **शुष्क अथवा सडिलें** १७·१५८; **शुष्कें अथवा स्निग्धें** १५·३७७; **शुष्कलें**, वाळलेलें, ३·६१.

शूद्र—चार वर्णांपैकीं चौथा. जैसे(सा) द्विजु षट्कर्मैं करी। शूद्र तेयातें नमस्कारी। १६·९५. रज चि तमें भेसक। तेथ शूद्रु जाला॥ १८·८२६. १८·८१९, १८·८८०. **चौथा शूद्रु** १८·८१७, १८·८१८; **वाचेसि शूद्रान्न होणें**, उच्चारसुद्धां न करणें, १३·६७२; **शूद्रकर्म** १८·८७९, –**गृहीं** ३·२१६; **क्षत्री वैश्य स्त्रिया शूद्र अंत्यादि** ९·४५६; **स्त्रीशूद्रादिकां** १८·१४४८, –**दि** –**प्रतिमे** १८·१६७८; **शुद्र—वैश्य शुद्र अंगना** ९·४७०, ज्ञानदेवी, कुंटे–'शूद्र' ९·४७४.

शून्य—(१) पोकळी, अभाव. (२) निराकार परब्रह्माचें द्योतक. कांहीं संदर्भांत दोन्ही अर्थी हा शब्द आल्यामुळें या शब्दाचे विभाग पाडले नाहींत. पम्हविं सपूरपण तेयाचें पावें। तरि शून्य चि नव्हे तें स्वभावें। ८·१५. पैं शून्य जें(जैं) दावावें जालें। तैं बिंदुलें एक केलें। १३·८८३. शून्य हिं बुडालें। शून्यि जियें॥ १५·५१४(१, २). १३·८८०, १३·९२०, १६·१८६, १६·२९७. **शून्य जैसें गृह** ४·१९२; **शून्य मीं संपूर्ण** १८·११९१; **मूल तें शून्य** ८·२६, – **घेंति**, निष्फळ यातायात करतात, १२·५८; **जावों दे शून्य**, व्यर्थ म्हणून जाऊं दे, १२·१२९; **शून्यींसि आंग जूंझावें किं**, व्यर्थ श्रम घेतले असें होईल ना?, १२·६२; **शून्यपणें**—रीता ना भरितु। रहितु ना सहितु। मूर्तु ना अमूर्तु। शून्यपणें॥ १३·११०४, **शून्यामाजि** १२·१३२; **शून्यलिंगाची पिंडी** ६·२७३; **शून्यविशेखु वाढे**, एकांतून एक वजा केल्यास शून्य शेष राहतें, १८·१२०६; **शून्यसेजसालिये**, शून्य जें ब्रह्म त्याच्या शय्यागृहांत, १३·४३; **आकारशून्य** ९·१५६, **आदि**– १०·१६२, **आदिशून्याचा गाभारा**, शून्यरूप प्रकृतीचा ७.२४; **महाशून्याचां डोहीं**, परब्रह्मरूपी डोहांत, ६·३१५; **शून्यता—फलशून्यता** १८·६३०.

शूर—वीर, पराक्रमी, योद्धा. **शूरवृत्ति** २·९. **शौर्य** पहा.

शूल—सूळ. १८·७०८. **शूलपाणी** ९·३६८. **सूळ** पहा.

शृंगारणें—**श्रिंगारणें** पहा.

शेख—शेवट, अंत. १७·२१. **आहेनाहींचा शोखु** १८·१२०६, या पाठांत शोखु हा शेखुचा अपपाठ आहे, आहे व नाहीं यांचा शेवट, आहे व नाहीं हे मात्र नाहींसे झाल्यावर; **अशेख**—सबंध, सर्व, १·१७०, १·२५१, १३·१२७, १३·१०७४, १५·४०३ (१), १८·१३८२, १८·१४२१; **अशेख संकल्प जालणें** ९·५१३; **निशेख**—निःशेष, पाठिं श्रुतिसहित अशेख। जग हारपे जेथ निशेख। १५·४०३ (२).

शेष—(१) शेवट, अंत. वरि जीवित ही शेषीं जाइल। पथ देवा॥ १·२१२. तैसें सर्वत्र मातें भजतां। सर्व मी होतां जातां। शेष जाउनि तत्वता। मी चि होंसि॥ १८·१३७२. ३·३९, ३·१२४, ३·२०३, ४·१३७, ६·१३७, ८·२७, ९·४१३, १०·२५३, ११·४१३, १३·१०६६, १८·१५२६, १८·१६०८. **शेषिचें विसंवणें** ११·४५, –**चा श्लोकु** १८·१६४१; **ब्रह्मादि शेष**, ब्रह्मदेवापासून इतर संसारादि सर्व, १५·२०४; **शेषभागें** १८·१४३३; **कर्मशेष** २·२७५; **प्राचीनसंस्कारशेषें** १८·४२८; **हुतशेष** ३·१२१; **शेश**, वरील अर्थी, **शेशीं** १७·२९१; **अशेष**—सर्व, आणि एक सामान्य विशेष। हें जें जाणणें सदोष। जें

मीं चि येकु अशेष । विश्व हें ह्मणौनि ॥ १०·२८८, १·१७७, १·२२९, २·१०३, २·२१५, २·२३७, २·२६१, २·३२०, ३·४, ३·१५१, ४·१०४, ४·११५, ४·१६८, ५·४०, ५·४८, ५·८०, ६·१४७, ६·१७४, ६·१९८, ९·६६, ९·११९, ९·२१७, ९·२२४, १०·२०४, १०·२१२, १०·२१७, १०·२२०, १०·२४२, १२·७६, १२·१३१, १३·६, १३·७९८, १३·८७५, १३·१०१५, १५·३९१, १६·४२, १६·१३३, १६·२५५, १६·४५६, १७·२८९, १८·१२४, १८·६४८, १८·१२९१, १८·१२९५, १८·१४४५; **अशेष शद्ब(ब्द)-ब्रह्म** १·३; **अशेषांचा शास्त्रजातां वसैठ**, सर्व शास्त्राचें वसैठ, वसतिस्थान, या अर्थी, १·३०; **निःशेष** पहा. (२) नाग. किं शेषाहूनि तोंडागळें । बोलिकें आथि ॥ ९·३६६. ना तरि सेवकपण आंगीं । शेषाचां असे ॥ ११·१६६. **शेष तुलई** १३·३९२; **शेषाचे डोळे चोरिले** ११·११८; **आह्मीं लक्ष्मीयेसिं आंग शेषा वेचिलें**, आम्ही स्वतःला लक्ष्मीसहित शेषाला विकून घेतलें आहे, शेषशायी रूपास उद्देशून, १०·१२२; **शेषकूर्म** १·१५८.

शैल—शिखर, पर्वत. **शैलाचें सर्वांग** ११·२४३; **शैलकक्ष**, पर्वताची बाजू, १३·६११.

शोक—खेद, दुःख, विलाप. अर्जुना ऐसा जाणावा। हा सकलात्मकु देखावा । मग साहाजें शोक आघवा । हरैला तूझा ॥ २·१५१. २·२१, २·६४, २·१५८, १८·६५७. **शोकाचां कडां** ७·८४; **शोका ठाउ** १८·७५२; **शोकाकुलित** २·१, २·८१; **शोकसंकटीं** ११·४७२; **शोक मोह** ७·२०; **दुःखशोक** ७·१०४, **शोकदुःख-लहरीं** ११·३४३; **पुत्रशोक** ६·३७४; **भयशोकें** १३·४९१; **विपत्ति शोक** १३·५८८; **हर्ष शोक** २·११२, **हर्ष**–१५·२६४, **हर्षशोकरहित** २·३००; **अशोक**—असंगु मी अशोकु । १८·११९२.

शोकणें—सुकणें. **वारेनि शोके** १३·६६५.

शोखणें—शोषून घेणें. पर्कि चूळीं चि समुद्रा शोखिलें। १०·३६.१७·३६१. **शोखु** १८·१२०६, यावर **शोख** पहा. **शोषणें** पहा.

शोचणें—दुःख करणें, विचार करणें. काइ समर्थाची कांता । भूकेतें शोची ॥ १२·८५. २·९४, २·१००, २·१०२, २·१५६, २·१७८, २·१७९, ४·५९, ११·४०१, १२·१९२. **अप्राप्तें शोचावें**, एकादी वस्तु मिळत नाहीं म्हणून दुःख करावें, १८·१०९०; **शोचूं न पवसि**, शोक करणें उचित होणार नाहीं, २·१५२; **शोचूं बैसिजे** २·१९६; **शोच्यता**, शोकावस्था, २·२१, १०·१६६; **शोच्यते ही जीवा ब्रह्म करी**, येथें **शोच्यते** हा शब्द **शोच्यातें**, शोकग्रस्ताला, या अर्थी आला आहे, १३·३६९, ज्ञानदेवी–'शोच्यातें', कुंटे–'शोच्यातेंही' १३·३७०.

शोधणें—नेहमींच्या शोध करणें या अर्थी, बारकाईनें पाहणें, भेद करणें, शुद्ध करणें. तरि तुह्मां रसिकां जोगें । वाखाण शोधावें लागे । १३·३३३, पाहून नीट योजना करावी लागेल. आपु पर न शोधी । सद्वैद्यु जैसा ॥ १६·१४०. ६·२३२, ८·४८, ८·२४३, ८·२५०, १२·४९, १६·३०१. **अव्हांटे शोधूनियां**, नीट पाहून वर्ज्य करून, १३·६१७; **भांगार शोधावें लागे**, सोनें शुद्ध करावयाचें असेल तर, १८·१३९; **शोधक**, शुद्ध करणारें, १८·१३७; **शोधारणें**, शुद्ध करणें, **करणें शोधारिलीं** १८·१०१२.

शोभणें—सुंदर दिसणें, साजणें. तिये मुकुटीं कुसुं(सु)में सुगंधें । शोभते भलीं ॥ १·१८, **शोभते** हा अपपाठ आहे, ज्ञानदेवी, कुंटे–'शोभती' १·१८. १०·४४, १७·२०२, १८·२६२, १८·१६७९. **शोभा**—तैसी प्रकृति आत्मप्रभा । खेळे गुणविधा शोभा । १३·१०७६, १·६७, ६·२७२, ६·३२४, १८·५५, १८·४९२; **अर्थ शोभा** १·४, **वन**–१·४३, **श्रिंगार**–११·२२२.

शोषणें—आटून जाणें, सुकणें. सागरु शोषूनि उधवला । अंबराति ॥ १·९०. दमु ह्मणे कोणातें शोषावें । ९·१९८. २·३५८, ९·२९४. **महाशोषु** २·१४६.

शौच—शुद्धपणा, पवित्रता. १६·१९४, १६·२८२, १८·८३७. **द्विविध शौच**, यावर १८·८३५ व १८·८३६ पहा; **अशौची**, अशुद्ध, ९·१७६.

शौर्य—पराक्रम, धैर्य. तो शौर्य गा श्रेष्ठु । पहिला

गुण ॥ १८·८५४. ११·४७५ (शौ), १७·३२. **शौर्य तेज दक्ष्यता** १८·१२८२; **सत्यें शौर्यें** ११·३९३; **शौर्यादिकीं** १८·८७०; **शौर्यादिगुणात्मक** १८·८७५.

श्मशान-श्मसान—स्मशान पहा.

श्याम—काळें, सावळें. **तमालश्यामा** १७·३४.

श्येय—शंभर. **श्येया तूकां**, शंभरभार वजनास, १२·२५, ज्ञानदेवी – 'श्या तुका', कुंटे – 'श्यातुका' १२·२५.

श्रद्धा—ईश्वरावर निष्ठा, भक्ति, आदर. ह्मणौनि श्रद्धा स्वाभाविक । असे गुणत्रयात्मक । रज तम सात्विक । भेदिं इहिं ॥ १७·६७. ६·४३०, ६·४३४, ६·४३५, १२·३८, १२·२३०, १७·४३, १७·४४, १७·५०, १७·५१, १७·६१, १७·६३, १७·६४, १७·६६, १७·६९, १७·७२, १७·७३, १७·१८५, १७·१९३, १७·३०१, १७·४०९. **श्रद्धेचीं तिन्हीं रूपें** १७·७५, **त्रिविध श्रद्धा** १७·८१; **श्रद्धेचें दळवाडे(डें)** १७·५५, **–चेनि संभोगें** ४·१८६; **तामसियेचें श्रद्धेचें घर** १७·८०, **तामसी श्रद्धा** १७·७०; **राजसा श्रद्धा** १७·७८; **सात्विक श्रद्धा** १७·८२, १७·८६, **सात्विकी** – १७·७६, १७·८३, १७·१०९, **सात्वीक**– १८·६३; **श्रद्धा उभारी** १८·१५१९; **श्रद्धेची बाहे मोडूनि** १७·४११; **श्रद्धादिदान** १७·३११, **श्रद्धाभंगी** १७·६५, **–युक्त** ७·१४१, **–वस्तूसि** १२·२१४; **ब्रह्मनामश्रद्धा** १७·४१९; **श्रद्धालु** १७·९१; **श्रद्धासूं, श्रद्धावानांनीं**, ३·१८९.

श्रमणें—कष्ट करणें, मेहनत घेणें, थकणें. कां वाढिनलेनि तमें । गीळिजे मोहभ्रमें । तैं अज्ञानत्वें श्रमे । घेणें हिं नाहिं ॥ १४·३२८, श्रमे हें क्रियापदाचें रूप घेऊन अर्थ लावतां येत नाहीं, ज्ञानदेवींत 'अज्ञानत्वें श्रमें घेणें' १४·३३०, व कुंटे प्रतींत 'अज्ञानत्वें न श्रमें घेणेंही' १४·३३१ असे पाठ आहेत. **श्रांत**, थकलेला, ९·४, १६·८६, **संवसारश्रांत** ४·३२; **संसारपथश्रांत** १८·१६४८; **श्रम**—जन्मासवें श्रम । वरिचिल ही गेले ॥ ९·४००, १८·१८६, १८·९४४, १८·१०८८; **कर्ममार्गश्रम** १८·८९७; **बहुतें एकें श्रमें** ११·६०९.

श्रवण—कान, ऐकणें. मावे श्रवणें आइकों ठेलें ; किं नेत्राचें तेज गेलें । ३·५५, ५·४१, ९·४४२, ९·४९६, ९·५६६, १२·२२०, १३·९९९ (२), १७·२९६, १८·१३४६, १८·१४५०, १८·१४८७, १८·१५२६. **श्रवणाचां आंगणीं** १३·४२५, **–चेनि आंगणें** ७·१९३, **–चिये खोले** ७·१८२, **–चा दारवठा** १८·१४९८, **–चेनि द्वारें** ११·८, १५·३२३, **श्रवणद्वारें** २·११४; **श्रवणासि पारणें** ४·२११, **–चिये राणिवे** १२·१५; **श्रवणाचा विषो** ६·१७; **श्रवणा करवीं** १८·१७२६; **श्रवणांमाझि** ४·२२१; **श्रवणा लागि** १८·१४८०; **श्रवणीं लागत खेऊ** १८·१७२३; **श्रवण वरि** १३·५५७; **श्रवणा सवें** १३·११५३, १८·१२३१; **श्रवणाचें घर रिगावें** ४·५; **श्रवणिं चि जीभा होथि** ६·१६; **जीवाचें श्रवण करूनि** १०·२०१; **श्रवणेंद्रिय** ९·५२९, **–या पीकलें**, कानाला संतोष झाला, ४·१; **श्रवणचाड** १४·३०, **–पथ** १८·१६८७, **–मीसें** १८·४५, **–संपुटीं** १८·१५२०, **–सुख** ३·२७०, – **चतुर**, हे शब्द एकत्र घ्यावे, १६·१२३, **–सुखाचां मांडविं** १५·१४, **–सुखाची राणिव** ११·११, **–सुखा मेळविलों** १३·८५४; **श्रवण सौभाग्यनिधी**, हे शब्द एकत्र घ्यावे, १८·८२९, **–स्थानीं** १·१६; **गीताश्रवणअवसरिं** १५·५५७; **गीताश्रवणीं** १८·१५१९; **गुरुवाक्यश्रवण** १८·९८२; **विवेकश्रवणें** १८·७८०; **शास्त्रश्रवणिं** १८·१४८६; **त्वचा श्रवण चक्षु रसना घ्राण** १८·४९६; **श्रवण नयन त्वचा घ्राण रसन** १३·९८; **श्रवणें पाठें अर्थें** १८·१६७३; **मननिदिध्यासश्रवणें** १८·१७२५; **स्राव्यत्वें**, हा पाठ **श्राव्यत्वें** असा घ्यावा, १६·११७; **अश्रवण**, न ऐकणें, कान नसणें, **अचक्षु अश्रवणु** १३·९७७; **अश्रवणाचे श्रवण** १३·९९९ (१); **अश्रवणा श्रोत्र** ९·१५९.

श्रवणें—गळणें, वाहणें. तैसीं नवे द्वारें श्रवति । १३·७३०.

श्रांत—श्रमणें पहा.

श्राद्ध—नेहमींच्या अर्थी. १७·१८४.

श्रावली—संतृप्त (राजवाडे). **डोळे श्रावली**

नोहोंति, डोळे तृप्त होणार नाहींत काय?, ७·२०३, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'सुखिये' ७·२०८.

श्रिंगारणें—सजवणें, अलंकार घालणें. मृत्यु जैसा श्रिंगारिला। गद्दभु तीर्थी न्हाणिला। १३·४६७. ११·४६०. **श्रिंगार**—श्रिंगारिं सुरेखता। १·३६, १०·५७, ११·२१०, ११·५९२; **श्रिंगाराचां माथां** १३·११५०; **मोकला श्रिंगारु** १८·१७१७; **श्रिंगारशोभा** ११·२२२, **–श्रियेचीं भांडारें** ११·१३८; **श्रिंगारिभा**, शृंगारप्रिय, **श्रिंगारिआंहीं** ६·१७०; **श्रिंघारणें**—माया मांगि श्रिंघारिली। ३·२४६; **शृंगारणें–शृंगारलेया मानसा** ६·१२५; **गौरवें शृंगारुनि** १८·१९८; **शृंगार**, भूषण, शृंगार रस, १०·४१, १७·३२, १८·३४७; **देहशृंगार** १८·१११.

श्रियाणी—आवड, इच्छा. आणि पुत्रें मी सर्वगुणीं। जीणांवा हे बापु श्रियाणी। १८·१६३१, मुलानें सर्वगुणांत आपणास जिंकावें अशी बापाची इच्छा असते.

श्रिष्टि-श्रृष्टि-श्रृष्टी—उत्पत्ति, निर्मिति, जग, विश्व. **श्रिष्टि**—जैं श्रिष्टि आदि संस्था। ब्रह्मेनि केली॥ ३·८५. १८·१५२३. **श्रृष्टि**—ह्मणति श्रृष्टिवरि श्रृष्टि करूं। ११·४५५ (१,२). संकल्पित श्रृष्टि घडी। सवें चि विकल्पुनि मोडी। १३.११४.१३·१०२०.**बागश्रृष्टि**१४·२०. **श्रृष्टी**—तेवि लवकलिया दीठी। देखणें जें जें उठी। तेयां नांव श्रृष्टी। मी वियें गा॥ १४·८४. **श्रृष्टीसि आश्रो** ११·२५२; **आदित्यांचिया श्रृष्टी** ११·१४१; **तीव श्रृष्टी** १३·३८, **दूजी** –४·८६, **मनोरथांचिया** – १३·४१३, **सकलविद्याचिये** – १२·९, **सुरतरूंचिया** – ११·२१४; **भूतश्रृष्टी** ११·२५६; **शृष्टि** ८·२३, ११·१४८; **शृष्टि**—एकिं शृष्टिवरि शृष्टि केली। १०·३५ (१,२), **शृष्टिजुंपणें** १४·५७, **–संचार** ७·६८. **सृष्टि-सृष्टी** पहा.

श्री—देवी लक्ष्मी; संपत्ति, विपुलता, वैभव, शोभा, आदर इत्यादि दाखविणारा शब्द. यावर परिशिष्ट (६) पहा. श्रिये सारिखिया दासी। घरीं जियेतें॥ ९·३६९. **श्रियेचा निवासु** १७·१९४, **–चि राउळें** १६·१९८, **–हूनि...सदैवं** ११·१६५; **मोक्षश्रियेचां पादिं** ९·४६, **मोक्षविजयश्रिये वरैतु** १८·१०४३; **विजेश्रियेचां पाटीं** ७·१२; **विभवश्रियेचां आगरीं** ६·४४२; **विश्वश्रियेचा भर्त्ता** ९·२७९; **श्रिंगारश्रियेचीं भांडारें** ११·१३८; **समाधिश्रियेचेया...राज्यसुखा** ९·२१७; **श्रीचरण** १५·८, **श्रीगुरुचे**– १३·४३०; **श्रीमंत** १०·२६४, १८·१६३४, **–तें** (अ. व.) ९·३, **–तें** (तृ०) १३·११५९, १८·८१९; **श्रीमंते अंग्रे** १२·१०; **श्रीमाठ**, ऐश्वर्याचा मद, १४·३२६; **श्रीमूर्त्ति** १८·१६६३; **इंद्रश्री** १४·१६२, **वन**– ३·१००, **शब्द**– १·३४; **यशश्रीऔदार्ये** ६·३७.

श्रुजणें—निर्माण करणें. श्रुजिलें २·९७. **सृजणें** पहा.

श्रुत—ऐकलेलें; वेद, उपनिषदें, शास्त्रें यांचा अभ्यास केलेला. तो मी चि केवल तुज। श्रुत ही आहे॥ १८·११२४. **श्रुताधीत**, ९·४४५; **श्रुतादि** १०·१५२; **श्रृत—दृष्ट ना श्रृत** ११·५७८.

श्रुति–श्रुती—वेद, ब्राह्मणें, उपनिषदें इत्यादि. **श्रुति**—एवं कांडत्रयनिरूपणी। श्रुति हे कोडीस –वाणी। गीतापदरत्नाचिं लेणीं। लेइली असे॥ १८·१४४०. १४·१०, १८·५४६ (श्रु), १८·१४४१. **श्रुतिगौरवाचा मांडवीं** ७·४९, **–जात,–जात** पहा, **–त्रयी** ९·२०७, सं. वा. श. पहा, **–सहित** १५·४०३, **–सागरसमुद्रा** १०·४, **सागर** हा सारचा अपपाठ असावा, ज्ञानदेवी– 'श्रुतिगुणसमुद्रा', कुंटे – 'श्रुतिसारसमुद्रा' १०·४. **श्रुती**—आणि महासिद्धांतापासिं। श्रुती हारपती शब्देंसिं। १५·४०१. नाहिं श्रुती परौती। माउली जगीं॥ १६·४५९. ३·१३७, १३·१५, १३·८७६, १३·८७९, १३·८८५, १४·१३, १५·२४६, १६·१०२, १७·३२७. **श्रुतींचेया लोचना** ·११·५११; **श्रुती डाहारिजे** १४·४१, **डाहारणें** पहा; **श्रुति-ती**—श्रुतिस्मृति १७·८५, **श्रुती स्मृती** १६·४५६; **श्रौतसमो**, सर्व श्रुति, १४·२५८; **श्रौतादिक**, श्रुति इत्यादि १६·४०१; **श्र्वति** १३·५२७; **श्र्वती**—देवा तूं अक्षर। आउठाविये मात्रेसि पर। श्र्वती जेयाचे(चें) घर। गिवसिती आहाति॥ ११·३०२, १८·८१९; **श्र्वती वांचूनि** ११·१६६; **श्रुति** १३·३७१.

श्रेणी—पंगत. यातनेची श्रेणी १६·३७२; श्लोकश्रेणी १८·१६५५.

श्रेय—यशाचा किंवा पुण्याचा वांटा. ऐसेनि वायां मरतेया जीविताचें। श्रेय तुवां घेतलें॥ ११·५४, आपण मरतों आहों असा भ्रम झालेल्या मला वांचविण्याचें पुण्य तुम्हीं संपादन केलें.

श्रेष्ठ—उत्तम, उच्च प्रकारचा. तो शौर्य गा श्रेष्ठु। पहिला गुणु॥ १८·८५४. १·९८. **वीरश्रेष्ठ ३·३५.**

श्रोता—ऐकणारा. जें बोला एवडा श्रोता। जोडलासि॥ १४·६३. ६·१३२, ९·८, ९·२८, १२·१५, १३·८५१. **श्रोतां**, ऐकणारांनीं, १·५७, १३·६३२; **ग्राहिक श्रोते**, **श्रोते हेच** गिऱ्हाईक, ६·२९२; **श्रोतेनि विण** ९·२९; **श्रोतेयां** ३·२३०, ६·२४, ६·२७, १५·१२; **श्रोतेयांचेनि आदरें** १३·११४६, **—यांचा आर्त्तिविशेष** ५·६९, **—यांचीं तपें** ४·४; **प्रियु आणि श्रोता** १२·१६२; **श्रोतेपण** १५·६९; **श्रोतेमुखटिळका**, श्रोत्यांच्या तोंडावरील तिलकाप्रमाणें शोभणाऱ्या, अर्जुनास उद्देशून, १३·९१३; **श्रोतेशिरोमणी** १८·५७९.

श्रोत्र—कान. तैसें अश्रवणा श्रोत्र। मज अचक्षुका नेत्र। ९·१५९. तेथ किं माझें श्रोत्र। पाठाचें जालें पात्र। १८·१५९३. ११·१४४, १५·९९. **श्रोत्रादि प्रकृतिकार्यें**, (मन व पांच) कर्मेंद्रियें जीं वास्तविक प्रकृतीचीं कार्यें आहेत, १५·३२०; **श्रोत्रादिकिं पांचें** १८·४६०, सं. वा. श. पहा; **श्रोत्रादितन्मात्रें** १५·९८, तत् पुढें तन्मात्रा (१) पहा; **श्रोत्रादिभेदें** १८·३२७; **श्रोत्रबळें** १४·२४२, **—शक्ती** १६·२१२; **अश्रोतृ, कान** नसलेला, अशब्दु(ब्दु) मीं अश्रोतृ। १८·११०३; **श्रोत्री**, वेदज्ञ, ६·४४७.

श्लाघणें—आनंद मानणें, स्तुति करणें. आगा कुलाचेया चोखटपणा नलगा। अभिजात्यें झनें श्लाघा। ९·४२७. स्तुतितें न श्लाघे। १२·२०६. ११·६१३, १४·१४९, १६·३४७. **श्लाघिजत असे** ६·१४२; **श्लाघ्य**, स्तुत्य, १७·२८१; **श्लाघ्यें लोलतु**, आनंदानें लोळतो, १६·३०६; **श्लाघ्यजती**, वर्णन केलें जातें, १७·४८; **श्लाघ्यता**, वडेजाव, १८·१६५.

श्लेष—बरोबरी, भाषेचा एक अलंकार. **उपमाश्लेषकोंदाकोंदी** १३·११५८; **सूर्यश्लेषाचें कांटाळें** १६·२८.

श्लेष्म—कफ. ८·२११. **श्लेष्माचां चिखलीं** ८·२१५; **वात श्लेष्मु** ८·२२४.

श्लोक—एक पद्यरचना, गीतेची चार चरणांची पद्यरचना. फूलां फुलकरां लेख चढे। दृनि दृनी आंगुली न पडे। श्लोक अध्याय नेणें पाडे(डे)। जाणावे हे॥ १८·५३. १७·२१, १८·५३(१), १८·५९, १८·१६४२, १८·१६४४, १८·१६४७, १८·१६५०, १८·१६५२, १८·१६५९, १८·१६६०, १८·१६८५. **श्लोकाचेनि अर्द्धार्द्धें** १३·८८८; **श्लोकांचेया आव(वा)रां** १८·१६५१; **श्लोक कल्हार** १८·१६४९; **शेषिचा श्लोकु** १८·१६४१; **श्लोकां सें सात** १८·१६४३, **सातें शतें श्लोक** १८·५७, **सें सात श्लोकां** १८·१६५६; **श्लोकाक्षरद्राक्षलता** १८·१६४८; **श्लोकार्थ**, **अर्थणें** (३) पहा; **श्लोकावबोध**—तैसीं सिनानीं च्याऱ्ही पदें। श्लोकु श्लोकावबोधें। अध्यायो अध्यायभेदें। गमे किर॥ १८·५३(२); **श्लोकश्रेणी** १८·१६५५, **—संगती** ५·६६, **—सर्वतीर्थांतु** १८·१६५४; **अध्यायांतश्लोकें बोलिलें** १६·४९.

श्वपच—चांडाल जातींतील व्यक्ती. मग महाकु हा गजु। कां श्वपचु हा द्विजु। ५·९२.

श्वास—नेहमींच्या अर्थी. तरि जेयाचेनि श्वासीं। जन्म जालें शब्द(ब्द)राशी। तो सत्यप्रभु पैजेसीं। बोलिला हे॥ १८·१४१८. ५·४५(१), १६·९१ (१), १६·४०९, १७·२५६ (१) (श्वा), १८·२२३ (१), १८·१७१३. **उश्वास**, श्वास बाहेर टाकणें, **श्वासोश्वास** १६·९१ (२), १७·२५६ (२), १८·२२३(२), **—सादिक** ५·४५(२); **निश्वास**, श्वास सोडणें, **आत्मनिश्वास**, ज्याच्या निश्वासांतून वेद निघाले त्यास उद्देशून, १८·१४४४; **श्वासणें**, श्वास सोडणें, तंव श्वासौनि परें माथा। तुकविला॥ १८·२८८.

श्वेत—पांढरें. **श्वेतचंद्रचोखडी**, शुभ्र चंद्रासारखी स्वच्छ, ११·१३६.

ष

षडा—खडा, येथें चिंतामणी. **मनोसिद्धिचेया षडा**, मनोरथ पुरविणाऱ्या चिंतामणीस उद्देशून, ८·८, ज्ञानदेवी, कुंटे–'चाडा' ८·८.

षडाडणें—खडबडून उठणें. **भूतांचीं उमेठें षडाडितां**, प्राण्यांचे मेळावे खडबडून उठतांना, ७·१७७, ज्ञानदेवी, कुंटे–'भूतांची उमटे खडाडता' ७·१८२.

षाठी—छाटी. **भानुसीं षाठी** १८·१७१०, ज्ञानदेवी–'काठी', कुंटे–'शाटी', छाटी या अर्थी, १८·१७३२; **षाठी तपनली** १०·३५, ज्ञानदेवी–'शाठी तपिनली', कुंटे–'शाटी तपिन्नली' १०·३६, वसिष्ठानें आपल्या छाटीनें सूर्यासारखा प्रकाश पाडला त्यास उद्देशून हे दोन्ही संदर्भ आहेत, यावर परिशिष्ट (६) **वसिष्ठ** पहा.

षूणा—खूण. **जीवापलीकडिली षूणे** ७·११५, ज्ञानदेवी, कुंटे–'खुणे' ७·११८.

स

स—हा उपसर्ग शब्दास जोडून, त्या सहित, त्या बरोबर, त्याशीं संबद्ध या अर्थी आला आहे. याचे उपयोग कोशांत त्या त्या शब्दापुढें दिले आहेत, कांहीं येथें दिले आहेत. **साग्निक**, अग्निहोत्री, जे ब्रह्माग्निक साग्निक। ४·१२४; **साकार** १५·४५६, **आकारणें** पहा; **सानंदें**, आनंदित दिसणारीं, ११·१२७; **सोज्वल** १·७६; **सकर्द्दम**, चिखल असलेलें, १·२३१, **–कलव**, मिश्रित (राजवाडे), १३·३२२, **–कलवी**, मिश्र, सरसकट, १८·७१५, **–कूडी**, सबंध, सर्व शरीरानें, १३·५८७, **–दट**, बळकट, कुबोलाचिं सदटें। सिंथिति कांडें ॥ १६·४०२, **दाटणें** पहा, **–पलव**, पालवीसहित, १५·१५६, **–पोस**, पुष्ट, १३·४४१, कुंटे–'सपोख' १३·४४३, **–निद्र** १६·११०, १८·१३८७, **–बडबुडी**, बुडासहित एकदम, गुडुप (राजवाडे), १३·७८२, **–बल**, बळवान, ११·४९०, **–बीज**, **सबीजें तृणें** ९·१००, **–भाग्य**, **सभाग्यसंतीं भ्रमरीं** १८·१६४९, **भाग्य** पहा, **–मांस**, मांस असलेले (शरीराचे अवयव), ६·२३१, **–लंछ**, लाजिरवाणें, १८·६३९, **–वर्म**, येथें रक्षणकर्ता, १२·२९, **–वासन**, **इंद्रियें विषयीं सवासन वोकविलीं**, वासनेसहित विषय इंद्रियांकडून ओकविले, १८·१०१०, **–विस्तर** १·२७३, ९·४०६, **विस्तरणें** पुढें पहा, **–स्निग्ध** १३·९८३; कांहीं ठिकाणीं स ऐवजीं सा हा उपसर्ग आला आहे: साजीव ९·२२१, १३·१४; **साविखिं** १६·१४४.

सक—समूळ, सर्व. राजवाडेनीं 'सत्ता' असा अर्थ दिला आहे. तो सकु गेला जी ठाउ। घेउनि आपुला ॥ १८·१५४४.

सकट—सहित, सगळें, एकंदर, सुद्धां. जेथ अमृताचेनि पाडें। मुळां हीं सकट गोडें। ६·१७३. तैसा न्हवे आघवें। सकट चि मीं ॥ १४·३७७. ११·३३, ११·६०, ११·२२६, १३·५०५, १३·५४८, १४·१६२, १४·२२१, १५·३६६, १८·११०५. **आपणेयां सकट** १४·३७९; **गगन हीं सकट** ११·३११, **गगनासकट** ६·३०६; **तिये ही सकट** १४·३८९, **मजे**–१८·१५९९; **मीसकटां** १८·१४५२, यावर **मीष–मीस** पहा; **सकटा ग्रासिला** ११·३९३; **सकटणें**—संपूर्णपणें घेणें, प्राणु सकटुनि आटिला। पूतनेचा ॥ १०·२६५, ज्ञानदेवी, कुंटे–'प्राणासकट पियाला' १०·२८८.

संकट—आपत्ति, अरिष्ट, कठिण प्रसंग, न विसंबिजे संकटीं। सिद्धमंत्रु जैसा ॥ १८·९४५. ११·३१७, ११·४४७, ११·५६६. **अष्टांगादि संकटीं** ११·६६७; **गर्भवासादि संकट** ५·१२३; **प्राणसंकट**, **प्राण** पहा; **यागसंकटे (टें)** १८·७७६; **शोकसंकटीं** ११·४७२, **संकष्ट** पहा.

सकणें—**शकणें** पहा. परि न सके करूं पांगु। योग्यतेचा ॥ ६·३३३. ६·३३७, १३·२७३,

१४·३६८, १६·२८३. घेतलें उमचों न सकतां १७·२८८.

सकती—कुंडलिनी. शक्ति-शक्ती पुढें शकति पहा. तो ही सकतीसवें संचरे । मध्यमेमाझि ॥ ६·२४६.

सकल—सर्व, संपूर्ण, एकंदर. ना तरि अमृतरसास्वादनीं । रस सकल ॥ १·२६. अखंड सकल हें सकलीं मुखीं । साहाजें अर्पतसे मज एकीं । ९·२६३ (१, २). १·३१, १·३९, १·४१, १·१६८, १·१८०, १·२१८, १·२२३, १·२२४, १·२६३, २·४३, २·६४, २·१६८, २·१७३, २·१८८, २·१९१, २·२६२, २·२८४, २·३२४, २·३६६, २·३७३, ३·५४, ३·१०३, ३·१०८, ३·११३, ३·१२८, ३·१४१, ३·१४९, ३·१५७, ३·१६३, ३·१८५, ३·१९०, ३·२२६, ३·२६८, ४·६६, ४·९२, ४·९७, ४·१४१, ४·१४६, ५·२, ५·४४, ६·१५५, ६·४२५, ६·४४२, ६·४५२, ६·४७५, ७·१४२, ८·४५, ८·५१, ८·१३९, ८·१४१, ८·२१७, ९·४७, ९·१२३, ९·२६१, ९·२८६, ९·३४८, ९·३७७, ९·४१८, ९·४३१, ९·४७२, १०·९८, १०·१५२, १०·२४१, १०·२४७, १०·२५९, १०·२८४, १०·३०९, ११·७३, ११·१७९, ११·२६७, ११·३२२, ११·३७९, ११·४६१, ११·६७७, ११·६८७, १३·१, १३·९८९, १४·१२१, १७·२२६, १८·९९, १८·२९६, १८·३५४, १८·८१३, १८·१२९३, १८·१३८६, १८·१६१९. **सकल विश्वासि** ११·५१०, **विश्व सकल** १०·१९०, ११·५८९, १८·५६१; **सकल वधावे** १·२०६; **सकळा** ९·४४९, १०·३०७, १२·१३८, १३·१५३, १३·४४०, १५·३७३, **–ळां** १·१२१, ५·१६, ६·४६८, ८·९८ (ळां), ९·४६३, १०·२११, १०·२५३ (१), १०·२७३, १७·२०६, १८·१५५७, १८·१७६३; **सकळा(ळां)तें** १०·२५३(२); **सकलांतें वधावें** १·२११; **सकलां माझि** १०·२१६, १०·२६२, **–सारिखा** ३·७२; **सकलिं भूतीं** १३·१०४६; **तुझीं सकलीं** १·१२३; **सकलु** १·२०४, १७·७२, १८·५४३; **सकलें** ३·२०२, ५·५०, ५·१५३, ९·२८३, ११·२५९, ११·५८६, १३·४२६, १३·५७८, १३·८७३, १३·१०२७; **सकलार्थ** १५·९, **–प्रकाश** १·२, **–भरित** ३·२०, **–सिद्धी** ९·२५; **सकलअवयवउचितें** १७.१७९; **सकलार्त्ति** ३·२७; **सकलात्मक** २·१५१; **सकलिक** १२·२०३; **सकलै** १·१००, १·१७०; **सकलैक** १३·४०८; **सकलकलांची कला** ८·२६७; **सकलकलानिधी, कला** (४) पहा; **सकलकलां निवासु** १८·१७८३, **–कालें सनुष्णु** १७·३१; **सकलकामोपशांत** ६·८१, **–कारण** ९·१६१, **–कालिं** ११·५२६, **–गुणीं** ११·५५६, **–जलसमृद्धी** १३·३७१, **–दुःखधामे(में)** १८·१२६४, **–देवदेवतार्चन** १०·१६५, **–देवराज्ञ** १८·१५५९, **–दोषतृणीं** १५·२५९, दोष पहा, **–पदार्थ** १८·४६७, **–भाग्य** १८·८९७, **–भूत** १२·६०, **–लोक** २·९९, **–लोक** १०·२१९, १८·१४८८, **–लोकआद्य** ११·१६४, **–लोकसंस्था** ३·१६८, **–वाक्यअवधि**, सातही प्रश्नांचीं उत्तरें देऊन आठव्या अध्यायांत त्यांची समाप्ति केली यास उद्देशून, १०·२८, **–वासनासंस्कार** ९·२९३; **सकलही** १·१०२.

संकल्प—इच्छा, वासना, स्फूर्ति, निश्चय. आणि हें कर्म मी करीन । अथवा आदरिलें सिद्धी नेईन । येणें संकल्पें हीं जेयाचें मन । विटाले ना ॥ ४·१०३. जेणें अंतःकरण बोधलें । संकल्पा नैये ॥ ४·१६६, अंतःकरण ज्ञानसंपन्न झाल्यावर वासना रहात नाहीं. जेया दादुलेयाचा संकल्पु । विश्व रची ॥ ६·१०८. विषाङ्कुतु संकल्पें । मारकु जो ॥ १३·६६१. ५·२४, ६·८०, ६·९४, ६·३७४, ६·३७६, ९·७८, ९·२१५, ९·२९० (१, २), ९·२९१, ९·४७४, १०·७८, ११·८२, १३·४३, १३·४९, १३·३९८, १४·११३, १४·२५६, १६·३६३, १८·३५५ (२), १८·४५४, १८·८६६. **संकल्पाचें आंगण** ८·९, **–ची आडवंगी** १६·२०१, **–चें आयुष्य** ६·३१९, **–ची डाली** १३·५१, **–चिये संपत्ती** ६·३८६, **–ची सांज** ९·७२, **–चिये सांजवेळे** ९·७१, **–ची सेज** १३·५३; **संकल्पौनि काढलें** ५·३६; **संकल्प जाळणें** ९·५१३; **संकल्पु तूटे**

सगला-ली-लें—सर्व, संपूर्ण. दिशा सगलिया गिलाविया । ११·४२६. ७·८१, ९·४८३, ११·३९१, ११·४५६, १६·२३७, १६·२५७, १८·४८०, १८·१३६३. **सगलिए** १५·३८१, **–ये** १६·८१; **सगलेनि** १०·२३८; **सगलेया** १०·२५१.

संगाथणें—बरोबर घेणें. **संगाथिलीं** ११·१२९.

संगोपणें—संभाळणें. **संगोपुनु असे** १३·९; **संगोपन–गृहसंगोपन** १३·७८५.

संग्रह—जवळ करणें, येथें सन्मार्गप्रवृत्तीकरितां. **लोकसंग्रह** १६·४६५, **–हालागि** ३·१७३.

संग्राम—युद्ध. हृदयाचें ढीलेपण । येथ नीकेयासि नव्हे कारण । ह(हें) संग्रामिं पतन जाण । क्षत्रियांसि ॥ २·२८. १·१६८, १·१७३, १·१९४, १·२३३, १·२३६, २·१०, २·३०, २·१८९, २·१९२, २·१९५, ३·३, ३·१८८, ८·७७, १४·३३६, १७·४२२, १८·१२७२. **संग्रामिचा अभिमानु** १·२०४, **–माचेनि अवसरें** २·२३, **–मिं... कारुण्य** २·१८; **संग्रामारूढ** ४·२९; **संग्रामुव्याजें** २·५३; **संग्रामसमइं** २·१८३.

संघणें—सांघणें पहा.

संघाट—समुदाय, लोट. वरि वरिषताति शस्त्र । संघाट वेन्हीं ॥ ११·६५१. ७·७२, ११·१४३, १३·३४९, १६·३४४.

संघात—समुदाय. आणि मन हिं एकु । विषयांचा दशकु । सुखदुःखद्वेखु । संघातु इछा ॥ १३·७४, यावर १३·७३ व १३·७५ पहा.

संचणें—एकत्रित होणें, मिसळणें, संग्रह करणें. आतां राजयेंसि संचलें । यश तूं भोगिं ॥ ११·४७४. ११·६२८, १३·९४४, १५·३५६. **संच–शरीरु –संचु**, शरीराचा सांगाडा, ६·१९८; **संचक**—कृपण, यन्हविं दानसीलु पुरुषु । वेचकपणें संचकु । १५·१२१, ११·४०७; **संचय**, सांठा; **कर्मसंचय** १८·५०९; **संचल**—संचलु न मोडितु । पागियांचा ॥ १३·२४५.

संचरणें—फिरणें, प्रवेश करणें, मिसळणें. जैसा सींहु गजघटा आंतु । संचरे लीला विदारतु । १·१६२. कां मिष्टान्नीं संचरिजे । कालकूट ॥ २·२५१. १·२३०, १·२४९, २·२३६, ४·१०२, ६·१९३, ६·२१७, ६·२४६, १०·१५५, ११·६७८, १२·३५, १८·१०८२, १८·१६९७. **संचरतसे** ११·४१४; **भ्रूलतां माझि संचरतु** ८·९५; **मानसीं वैराग्य संचरैल** २·२८०; **संचरौनि** १३·१००४; **संचार** १·१९०, ३·८१, **भूत–** ७·१००, **सृष्टि–** ७·६८.

संजात—उत्पन्न झालेलें, प्रेरलेलें. संजात चि करुनि घेइं । जीविन हें ॥ १२·११९, ज्ञानदेवी–'स्वजानचि', कुंटे–'स्वजातीचि' १२·११९. १८·१७४८.

संजीवनी—मृतांस जिवंत करणारी, येथें अशा प्रकारची वेल. **संजीवनीमूल** १३·८३४.

सज्जणें—तयार होणें. १२·९१. **सज्ज** १·१६८, ८·९४, १३·१११२.

संज्ञा—नांव, खूण, मूर्ति. आंगि वृद्धाप्याची । संज्ञा पडुनि मरावें चि । १३·७६०. **आस्थेची संज्ञा**, मूर्ति, ९·३६, **ओलखावेयाची** – १०·२८७, **सुखत्रया** – १८ ७६९; **एवंसंज्ञ** १६·९८.

सटिवि—सटवाई, षष्ठीदेवता. १८·८३४.

सडका—पदराच्या दशा. **पल्लवसडका** १·९.

सडणें—(१) कुसणें. १८·६७९. **शुष्क अथवा सडिलें** १७·१५८; **साजुकां कां सडिलेयां** १८·५५३. (२) फळकटें काढणें. **सुसडा**, स्वच्छ, ८·८९.

संडणें—सांडणें पहा.

सडिया—सडा, एकटा. सडे जे देखिले । ते ध्यानाचिये कासे लाविले । १२·९०. **सडेश्या**, एकट्या, ६·३१३; **सडिया आइनी** ७·१२७, ११·६६४.

सण—उत्सवाचा मंगल दिवस. १७·२६८.

सणाण—तीक्ष्ण. **ससाणे**, हा पाठ **सणाणे** असा घ्यावा, ७·१६७. **ब्रह्मास्मिबोधें सणाणे (णें)** १५·२३६.

सत्—ब्रह्मवाचक शब्द, सत्य, चांगलें, खरें. हा शब्द इतर शब्दांस जोडून आलेला आहे त्यांपैकीं कांहीं शब्द येथें दिले आहेत. **सदन्न** १७·१५७; **सदाचार** १५·१८६; **सत्कर्म** ९·३०३, ११·६०९, १३·९६८, १३·९७१, १५·३९१, १७·३४३, **सत्कर्म्म** ९·४७४; **सत्कार, करणें** (क्रि.) पुढें **–कार** पहा; **सत्क्रिया**—नातरि विधिचेये वापे । सत्क्रिया विं आरोपे । जन्मशतमापें । सुख चि मविजे ॥ १३·३३, २·२६६, ३·१७२, ७·१२५; **सद्गती**

७·५२, पाठिं सात्विकें धीरें तेणें । शोधारिलीं तियें करणें । मनेंसि योगधारणें । मेळविलीं ॥ १८·१०१२, २·२५६, ६·१८७, ९·५२१, ११·३३२, १३·१२९, १४·३४१(२), १७·७१(१), १७·१३०, १७·१३४, १७·२८२, १७·३२५, १८·२०५, १८·२१४, १८·५१६, १८·५८२, १८·५९०, १८·६२७, १८·७४१, १८·८२६, १८·१५८४; सात्विकां आठां, सं. वा. श. आठ भाव पहा; सात्विक आहार, आहार पहा, —काचें उग्साण १०·१०८; सात्विक कर्म १७·३०८, १७·३२३, १७·३४१, १७·३४६, १७·३८४, — कर्त्ता १८·६४५, —ज्ञान, ज्ञान पहा, — दान १७·२६४, १७·२८२; सात्विकाचीं दोंदें ४·५४, —चा पान्हा १३·११५३; सात्विक फळ १४·२५९, —काचा बिंवड ९·५२८; सात्विका बुद्धिची डाळ १३·३८७, सात्विक बुद्धी १८·७१४; सात्विकाचें भरितें ११·५६०, — मुकुळ १५·६; सात्विक यज्ञ १७·१८३, —रस १७·११७(१), —कें रसें १७·१३१; सात्विक लाग १७·११०(१), —काचेनि वडपें ६·४८७, —काचेनि विकारें १४·१५०; सात्विकी वृत्तीं १४·२६८; सात्विक श्रद्धा १७·८२, १७·८६, —की श्रद्धा १७·७६, १७·८३; सात्विक सुख १८·७९०; सत्वाचे सात्विक, शुद्ध सत्वगुणांमुळें सात्विक झाले आहेत, ५·१३९(२); तामसी—सात्विकीं १५·१७६; रज तम सात्विक भेदिं, श्रद्धेस उद्देशून, १७·६७; सात्विकराजसतामसनिबद्ध १८·६९५; सात्वीक ज्ञान १८·५३२, — श्रद्धा १८·६३.

संद—छेद, हट्ट. ऐसा नाथिला संदु अंतष्करणें। घेउनि ठाके ॥ ६·७४. ११·१७०, ११·५७१. अचाट्ट संदू १४·२३०; खियेचेनि संदें १३·७९१; पूर्वसंस्कारसंदें १८·११४६.

सदमद—सदा मदोन्मत्त. ११·१२७.

सदमुख—पुढें, पुढ्यांत. कां दीपा सदमुखु। ठेविलेयां दीपकु । १८·१५८१. ९·२५८, ११·५३६. सदमुखपण ११·३३४. सन्मुख पहा.

सदा—नेहमीं, निरंतर. कां चिंतामणि जालेयां हातीं। सदा विजयेपण मनोरथीं । १·२४. जें एक परि सर्वदेशीं। वसवी सदा ॥ १८·१५५३. १·१०७, २·२५, २·५९, २·१५५, २·२१६, २·२३९, ४·६०, ५·१११, ६·४५३, ७·१६३, ८·७४, ९·१८१, १२·९४, १२·२३१, १३·१३६, १३·५२७, १५·२९५, १५·३८०, १५·३९२, १६·१३, १६·१६६, १६·२८७, १७·६९, १८·३९७, १८·५१०, १८·७५१, १८·९८८, १८·११५८, १८·१६०९. सदा पुरते ९·२०३, — फळतिं ६·१७३, — भाग्यु ९·८३; दारवठा सदा उघडा १८·१४९८; श्रुतीं सदा बोबाणें १३·१५; अनस्यूतु सदा असता ७·१५९; सर्वत्र सदा सम ४·६९, ५·९५; सर्वत्र सदा सरिसा २·२९७; सदाफळ ८·१०.

संदेह—संशय, शंका. ८·७९, १६·११७, १८·२१३, १८·१५५१, १८·१६३३. संदेहाचिं लेणीं १८·६८७; संदेहो वाहांसी १४·३२४; संदेहडोणी १४·३०; निःसंदेह १८·७१०. संशय पहा.

सदोदित—नेहमीं. सर्वत्र सदोदितु। परिपूर्णु हा ॥ २·१५०. ११·११७, ११·५०७, १८·१११०.

सद्गद—सद्गदित होऊन, कंठ दाटून येऊन. १८·१५०९. वाचा सद्गद होंतसे ११·५६१; सद्गदें १८·१६०१.

सधर—धरणें पहा. ह्मणौनि बुद्धियोगु सधरु । तेथ अर्जुना होईं थीरु । २·२७६, दृढ या अर्थी.

संधान – संधि – संधी – सांधणें—जोडणें. **संधान**—तियें कांडीं पेरी संधानी (नीं)। १४·१०६, ज्ञानदेवी—'कांडां पेरां सांदाणीं' १४·१०७, कुंटे—'कांडा पेरां सांदणी' १४·१०८. संधि ५·१५१; जीवाची संधि १३·८८. **संधी**—झाडा घे संधी । प्रत्यंगीचां ॥ ६·२३२, नां राति ना तेज । तिये संधी जैसी सांज । १४·७८. २·३१४, १३·१०४. घातेचिये संधी ३·२११; देखणा नाहिं संधी १३·३६४, ज्ञानदेवी, कुंटे—'बोलणें नाहीं संदिग्धीं' १३·३६५; अवेवसंधी ११·१४९, सर्व—१८·३३७; सत्यसंधू, सत्य पहा. **सांधणें**—मग ऐक्याची चि सांधे कुलवाडि । ७·१७४. आणि प्रलयाग्नीची सर्व सांधणी सांधिजे । ११·२३५(२).

८·४२, १८·२०, १८·२८. सांधणी ११·२३५(१); सांधा १३·१०६, १८·११२१.

संध्या—सांजवेळ. आगा मावळलें हीं अर्कें। संध्येचिये भूमिके। ज्योति दीप्ति कवतिकें। दीसे जेवि ॥ १८·४२२. संध्याकाल १७·७९, –राग, संध्यारागिचे रंग ६·२५८, –रूप १७·३१३.

संनिधान-सन्निधान—जवळ असणें, संगति. संनिधान—स्वैरस्त्रीसंनिधानें। होये जें सुख ॥ १८·८०३. सन्निधान—नाना भ्रमकावेनि सन्निधानें। लोह करी सचेतनें। १३·१३१, भ्रामक पहा. ८·८५, ९·११५.

संनिधि-संनिधी—जवळीक. संनिधि १८·२५. संनिधी १८·१३०३; सन्निधी १३·१७५.

सन्निपात—कफ, वात व पित्त यांच्या जोरानें येणारा रोग. सन्निपातें विण बोले। १४·२५०. संकल्पसन्निपात, संकल्पाचा संनिपात झालेल्या माणसाच्या बडबडीस उद्देशून, ९·८२.

सनुष्ण—प्रवीण. जो सकलकलिं सनुष्णु। १७·३१, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'प्रवीण' १७·३१.

सनोलख—'ओळखीचें' (हंस कोश). जें जग चि सनोलख। जगेंसि चि सोयेरिक। १३·३५७, १३·४८०, १८·५५६.

सन्मुख—पुढें, समोर. पुड्ती ह्मणे श्रीहरी। तुज सन्मुखा नमो ॥ ११·५२३. १३·३२८, १३·७४६. संमुख पहा.

संन्याउ—उत्तम न्याय. जेणें चोखालुनी सन्याउ। तो व्यवसाया आंतु व्यवसाउ। १०·२६३. सन्यायी, वेदाच्या दृष्टीनें जो न्यायी ठरतो त्यास उद्देशून, १६·२९४.

संन्यासणें—टाकणें, समर्पण करणें. जेथ संन्यासैला संकल्पु तूटे। तेथ चि योगाचें सर्वस्व भेटे। ६·५३. जेया वाचा हे अवगुण संन्यासिले १३·२७१; अक्षम आणि सन्यासिलें, जो कांहीं करण्यास असमर्थ आहे त्यानें कर्म टाकलें तर त्यांत कांहीं वैशिष्ट्य नाहीं यास उद्देशून, १३·२७९; संन्यासूनि कर्में नाहिं करिति, कर्मफळें टाकून देतात ते कर्में नाहींशीं करतात, १२·७८, यावर १२·७५ ते १२·७९ पहा; संन्यास—सांडिजे दुजेया नामाचा आभासु। तरि योगु तो चि संन्यासु। पांतां अह्मीं नाहिं अवकाशु। दोहींमाझि ॥ ६·४०, ५·२५(१), ६·५०, १३·३१०, १३·९३९, १८·६८, १८·९१, १८·१०७, १८·१२६, १८·२५९, १८·२६०, १८·२६४, १८·२६५, १८·९६६, १८·१२५४, १८·१२५५; संन्यासाची प्राप्ति ५·३३; कर्माचा संन्यास ५·२, कर्मसंन्यास १८·१२५९; क्षेत्रसंन्यास ६·३५७, १३·४१० (सं); त्याग संन्यास १८·८२, १८·८९, त्यागें आणि संन्यासें—तैसें त्यागें आणि संन्यासें। त्यागु चि बोलिजत असे। १८·८७, संन्यास त्याग १८·७१, १८·१२५, संन्यासु आणि त्यागु १८·८६; योगसंन्यास ५·३०, ६·४२; संन्यासयोग ५·१५, ५·२५(२); संन्यासफल ५·१७; स(सं)न्यासयुक्ति ९·४०१; त्यागसंन्यासअनुष्ठानें १८·११९; त्यागसंन्यासव्यवस्थे १८·७२; समूलज्ञानसंन्यासें १८·९६७; संन्यासी—आणि मी माझें हे आठवण। विसरलें जेयाचें अंतःकरण। तो पार्था संन्यासी जाण। निरंतर ॥ ५·२०, ६·४७, १३·५५०, १३·१०१४, १६·४०० (सं); संन्यासियाचें चिन्ह ५·१८; संन्यास्या पासि(सिं) १६·१७५; योगी आणि संन्यासी ६·३९, संन्यासी तो चि योगी ६·५२; क्षेत्रसंन्यासी, ज्याच्या शुद्ध मनरूपी क्षेत्रांत मीच संन्यासी होऊन राहतों, ९·१८७.

संपणें—समाप्त होणें, अखेरीस येणें. तें विश्वरूप अकरावा। अध्याउ संपे जेथ आघवा। १८·१४३४. संपता १८·१२३३; संपतां अवसरिं १८·८४, – श्लोकिं १८·५९; संपलेपणें १८·३४; संपविणें—संपवितसें १८·१२३६.

संपजणें—जमवणें. एथ एकु एकातें पोखी। ऐसे बहुत पदार्थ एकिं। संपजति ते लोकीं। संपत्ति ह्मणिपे ॥ १६·६५.

सपतल—हा सपातल चा अपपाठ असणें संभवतें, पातळ पडद्यासारखें या अर्थीं, ६·४३३, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'सपातळ' ६·४३४.

संपति-संपती-संपत्ति-संपत्ती—द्रव्य, वैभव. संपति—आणि स्त्रीपुत्रादिकेंलें। संपति अंव फले। १३·७६७. आसुर संपति १६·२१४, औदार्याची –१०·२५५, सुकृताची – १५·३३३, जलदसंपति ११·६४०, पात्र– १७·२७२, सगु

सुहृदु संपति १७·२६८. **संपती**—जेवि तारातेज संपती । दिनकरेंसीं ॥ ४·१५७, बरोबरी करतां येणार नाहीं या अर्थी. **संपती माजि** १३·५९६; **ध्यानसंपती** ११·६१२, **स्वर्गराज्य-** १८·१५२६. **संपत्ति**—जेथ संपत्ति आणि दया । दोन्हीं आलिं असति एका चि ठाया । ते ते जाण धनंजया । अंश माझे ॥ १०·२८३. कां परिसु जालेयां हातिं । लोहा लागि सर्व संपत्ति । १८·५९७. ३·१०४, ९·४३६, १३·७१५, १३·७७०, १४·२१३, १६·६५, १६·३४६, १६·३५५. **आंगा जीवाची संपत्ति** १८·५८६, **आसुर-** १६·४१९, **आसुरी-** १६·२१३, १६·२५१, १६·२६१, १६·२६४, १६·२६६, १६·४१२, **दैवी-** १६·५९, १६·६४, १६·६६, १६·२०६; **विनयो हे चि संपत्ति** ९·२२५; **संपत्तिजात, -जात** पहा, **-मद** ९·३७७, **-मीसें** १६·२२७, **-वंत** १६·२६९, १६·४२०; **दैवसंपत्तिस्वामियां** १६·२६८; **ब्रह्मसंपत्ति** १३·१०८१, **भोग-** १३·७९५, **स्व-** १३·३०६. **संपत्ती**—जैसें चोर पाहे झोंबती । तंव आजी चि रुसिजे संपत्ती । १३·५८०. १५·३०, १६·६३, १६·२६२. **संकल्पाचिये संपत्ती** ६·३८६; **जलसंपत्ती** ११·६७७, **ज्ञान-** १३·५९०, **तप-** १३·११२५, **पुण्य-** १८·१७८८, **सुख-** ७·१८५.

संपदा—संपति पुढें अर्थ पहा. चतुरंगाचिया संपदा । करिति महाकालेंसिं स्पर्धा । ११·४५७. ३·१०३, १३·३०५. **आसुरी...संपदा** १६·२५४; **आनंद-संपदा** ११·६९१, **हवन-** ८·५०.

संपन्न—युक्त, मिळविलेलें, ऐश्वर्ययुक्त, श्रीमंत. प्राण घेंति संपन्नाचे । १६·२९९. वेदु संपन्न होये ठांइं । १८·१४४७, शूद्रांस वेदाधिकार नसतो यास उद्देशून. **यथासंपन्नें वित्तें** १६·८४; **ब्रह्मसंपन्न** १३·१०७८.

संपर्क—संसर्ग, स्पर्श. **ज्ञानाग्निसंपर्कें** १·५२.

सपाइ-सपाई—संपूर्ण, सर्वथैव. **सपाइ**—हे सपाइ नीजीव गोठि । १३·१०९२. **सपाई**—सपाई अवधान । पातला तो ॥ १४·६१. १४·२४६.

सपांखर—**पाखरणें** पहा. ते निःशंकपणें सपांखरे । पंचानन ॥ ९·२०४, ज्ञानदेवी, कुंटे-'सपाखरे', सरूप या अर्थी, ९·२०५.

सपाटणें—समान पातळीवर येणें. आणि उदक साहाजें सपाटलें । २·१०७.

संपादणें—मिळवणें. १८·१७३५.

सपिल-सपील—पोरांबाळांसहित, समूळ. **सपिल**—विकारांची सपिलें बोहिली(ळीं) । ९·२१४, **बोहिली(ळीं)** पहा. **सपील**—**तो सपीली मूकला** १३·७६५.

संपुट-संपुष्ट—शिंपल्याचा जोड, ओंजळ. **संपुट**—निडाराचेनि कोंथाटें । मोतियें नावरति संपुटें । ६·२६६. **करसंपुट** ११·२५०, ११·३३१, ११·४८२, **चंद्रसूर्य-**, इडा व पिंगळा यांचें संगमस्थान, १३·५०७, **श्रवण-** १८·१५२०. **संपुष्ट**—**करसंपुष्टपालवी(वीं)** ११·३३२.

सपुर-सपूर—संपूर्ण, भरपूर. **सपुर** १·६, २·४६. **सपूर**—नातरि मेरूवरि सपूर । परमाणु बैसले ॥ ११·२३९, बारीक या अर्थी. **सपूरपण** ८·१५.

संपूर्ण—सर्व, एकंदर, पूर्णपणें. ६·१९, ८·२१७, ९·२०३, १३·४, १३·८९, १३·५३३, १३·७००, १५·१११, १५·४४४, १६·२५४, १६·४२१. **संपूर्णता** ५·९५, **पूर्ण** पहा.

सपोल—व्यर्थ, निष्फळ. १६·३११.

सपोस—पुष्ट. १३·४४१.

संप्रदाउ-संप्रदाय—वहिवाट, प्रघात, परंपरागत मार्ग. **संप्रदाउ**—ह्मणौनि शास्त्रिं जो इथे । उचित संप्रदाउ आहे । तो तो आइक बहुवें । आदरेंसीं ॥ १८·१४७५. **संप्रदाय**—तरि येया चि शास्त्र(स्त्रा)-चेनि । संप्रदायें पांगुरौनि । शास्त्रार्थु हा नीकेनि । अनुष्ठीं हो ॥ १८·१४७१. ९·३४०. **संप्रदायें उपासिली** १८·१४७४, **-विण अनुष्ठाना रिगसी** १८·१४७२; **गुरुसंप्रदायधर्म** १३·४४३; **श्रीगुरुसंप्रदायलब्धें** १८·१४३६.

सफर—लहान मासा. **सफरें** १८·१६९७, ज्ञानदेवी, कुंटे-'शफरें' १८·१७१९.

संबंध—संसर्ग, आधार, नातें. संबंधें विण आकाशीं । अभ्रें असति आपैसीं । १३·५३०. जेयाचेनि संबंधें बंधु फीटे । १८·१५५४, ज्याच्या संबंधानें संसारबंध तुटतो त्यास उद्देशून. १३·९०५, १३·१०९४, १४·११९,

१७·३२१, १८·४९, १८·३४२, १८·५८८, १८·८९३, १८·१२४६. **संबंधिं सोये न धरावी**, आप्तांनीं जवळ करूं नये, थारा देऊं नये, १३·१९३; **कर्मसंबंध** १८·१३८, **गुण–** १८·७४८, **गुरुशिष्य–** १०·११०, ११·३६५, **देह–** १८·५५९, १८·१२६९, **नामरूप–** १३·९००, **संसारभय–** १८·६९५; **असंबद्ध**, विसंगत, १५·२९१; **समंध**—संबंध या अर्थी, मज एकरूपा समंधु। जाणति ऐसें ॥ ९·१६३, १४·१२१.

सबल–साबल—**सबल** (१) बलवान. या तीन्ही परि सबला। आपुलालां समैं ॥ ११·४९०. (२) भाला, पाहार. सबलु डाहारला ठायें। १७·१४२, **डाहारणें** पहा. **साबल**–वरील (२) अर्थी **साबळा**, 'बर्ची' (हंस कोश). कवतिकें जें जल्पे। तें साबलाहुनु रूपे। १३·६६१, ज्ञानदेवी– 'साबळाहूनि', कुंटे- 'सबळाहूनि' १३·६६३.

संबोखणें—संबोधणें, हांक मारणें. मेघें संबोखिला। मयूरु जैसा ॥ १४·३१७.

संभवणें—उद्भवणें, जन्मास येणें, शक्य होणें, परिणाम होणें. अग्निदाहो न संभवें(वे)। २·१४६. मी अजुही परि संभवें। प्रकृतियोगें ॥ ४·४३. संभूति जेवें संभवे। १८·१३१२ (२). ३·७७, ४·८८, १२·१३८, १३·४७१ (वे), १३·१०४९ (वे), १५·५३३, १८·१२६, १८·९६६, १८·१२५२. **संभूत**—**देहसंभूत** १४·३०५; **संभव**—**कर्माचेया संभवा हेतु** १३·९६२; **ममरूपसंभव** ७·५२; **संभवी**, उत्पन्न करणारी, **दैव–सुखसंभवी** १६·६६; **संभावना**, योग्यता, प्रतिष्ठा, ११·९३, १३·६५५; **संभावित**, अब्रूदार, प्रतिष्ठित, १३·५४२, १६·१७७, **–पणा** १३·१८४; **संभूति**—तेया स्वयंभाची संभूति। १३·९९४, १८·१३१२ (१); **प्रलयो संभूति** ८·१६३; **संभूती** ९·१३१; **असंभाव्य**—न करावें तें करी। असंभाव्य मनी(नीं) धरी। १३·७७१.

सभा—सज्जनांचा जमाव, श्रोत्यांचा जमाव. ११·५६३, १३·३२१, १३·११६०. **आत्मराजाचिये सभे** १८·१६४४; **निरयपुरिची सभा** १६·४२८; **पातकांची...सभा** १६·४२४; **संताचिये सभे**, संत पहा; **चोरा सभा दाटे**, जर चोराला सभासद भितील, अशक्य कोटींतील उदाहरण, ७·९१, **चोरणें पुढें दिलेला अर्थ संदर्भात बसत नाहीं**; **ब्रह्मसभा** १६·२२२; **सभासद** ११·१०१, १८·२७; **सभ्य** १४·३४०.

संभार—साधन. **संभारसमृद्धी** १७·१७८.

संभाळणें–सांभाळणें—संगोपन करणें, काळजी घेणें. **संभाळणें** ११·९२, १८·६६३. **सांभाळणें** ८·२१४, १३·५४५, १४·३१०, १६·११(लि). **सांभाल** (ना.) ११·२४९.

संभाषण—बोलणें. ३·१९७, १८·७३८.

संभोग—उपभोग, सेवन. जो श्रद्धेचेनि संभोगें। सुखिया जाला ॥ ४·१८६. **आत्मबुद्धिसंभोग** १४·३५५; **सत्तासंभोगें** १४·८७.

संभ्रम—उत्सुकता, समारंभ, पसारा, मोह, गोंधळ मग लोपिला अद्भुतु। संभ्रमु तो ॥ १·१५९, गोंधळ. मग संभ्रमें सैन्यें। अवलोकित असे ॥ १·१६७, उत्सुकतेनें. अथवा संभ्रमाचिया आयती। स्नेहो जैसा ए व्यक्ती। १३·१८१, आदरातिथ्य. २·२०६, ४·६९, ४·१४५, ५·११०, ८·९२ (में),८·२४१, ९·१५४, १६·३२०, १८·७५५. **संभ्रमेंसीं** १·१७६; **रिद्धीसिद्धीचा संभ्रम** ४·१३२, **व्रतांचे –**, पसारा, १८·९८, **हवनसंपदेचा –**, समारंभ, ८·५०; **अनंतबलसंभ्रमा** ११·५२६; **गुणसंभ्रमें**, गुणांनीं भ्रम पावल्यानें, ३·१८०, **भय–** ९·४६५, **महासिद्धि–** १·२६९; **विश्वसंभ्रम**, विश्वपसाऱ्याचें वैभव, ४·१७२, **स्वप्न–** ११·६३९, १८·१४०१.

सम—सारखा, ऐक्य, शांत, सर्वांस सारख्या दृष्टीनें पाहणारा. जें सर्वत्र सदा सम। तेथ विभाग अधमोत्तम। मतिवसें संभ्रम। विवंचिती ॥ ४·६९. ह्मणौनि सर्वत्र सदा सम। तें आपण चि अद्वय ब्रह्म। हें संपूर्णता जाणें वर्म। समदृष्टयांचें ॥ ५·९५ (१). मीं आथवा चि असें समु। किं ह्मणति एकदेशी ॥ ९·१६६. सकलकालिं समा। सर्वदेशा ॥ ११·५२६. समु मीं स्वतंत्रु। ब्रह्म मीं पर ॥ १८·११९३. १२·२०३, १३·१०७२ (१), १७·३८०, १८·१२११. **समा योगाची निरुती** ८·२१९, ज्ञानदेवी, कुंटे– 'समयोगाची' ८·२२१; **ऐसें**

समु जेया बोधा आलें, कर्म ब्रह्मच आहे ही जाणीव, ४·१२०; समु होउनि जाए, शमन पावतो, शांत होतो, १८·१०८८; समतूक १४·५१, –दृष्टी, समानतेनें पाहणारा, समदृष्ट्यांचें वर्म ५·९५ (२), दृष्टि-दृष्टी पहा, –बुद्धि-द्धी ६·१०१, १२·५७, –भागें १८·२४५, –भावें १८·१०९०, –रस पहा, –विषम ६·४०५, ८·१६८, –विषमत्वें ८·२५; विषम...सम १३·१०५९;समता, निःपक्षपात, ऐसी अविछिन्न समता। भूतमात्रीं सदयता। २·२९८, १०·८३,१३·१०७२ (२); समतादृष्टी ५·८७, –शुभ्रवर्ण १·१५, समता शब्द तोडणें इष्ट वाटतें; समत्व १३·६०१; चित्ताचें समत्व, हेंच योगाचें सार, २·२७३.

समग्र—सर्व. मज समग्रातें जाणसी ऐसें। ७·२, पूर्ण असलेला या अर्थी. ९·४०५, ११·४६६, १५·४०२. सामग्र–ग्री पहा.

समज-समाज—समुदाय, गर्दी. समज—चित्त समजीं बुडालें। विस्मयाचां॥ ११·१८५, कुंटे–'समाजीं' ११·१८६. मरणार्णवा समजा पासौनि १३·१०४०, कुंटे–'मरणार्णवसमाजा–पासूनि' १३·१०४७. समाज—जो श्रद्धेचां चि समाजीं बुडाला, येथें लोंढ्यांत, ६·४३५; करी-चातुरंग-समाजें, हत्ती वगैरे चार प्रकारचें सैन्य, १३·१५२, सं. वा. श. पहा; सर्वज्ञाचां समाजीं ९·२.

समणें-सामवणें-सामावणें—मावणें. दुसरे अर्थ त्या त्या शब्दापुढें दिले आहेत. कांहीं ठिकाणीं सामावणेंचीं रूपें आलेलीं आहेत. समणें—शमणें, व्यापणें. प्रतिध्वनि न समातु। उपजतसे॥ १·१२६. कल्पना निमे। प्रवृत्ति समे। ६·२१२. आकाश कें न समाये चि। ७·१५६, आकाश काय व्यापून राहात नाहीं ?. न समाए ४·२०४, ६·२६७, ११·५४३; न समात २·१७५, न समांत १४·२०३; न समातसे ८·५५; न समांति ६·८५; असमाई, न मावणारी, मानतां येणार नाहीं अशी, ६·११८; समुनि-निमुनि, समविषम, कमीजास्त, १८·८२५, ज्ञानदेवी–'समीननिमीनी', कुंटे–'समीन-निमीन' १८·८२८, अर्धें अर्धें या अर्थी. सामवणें—भरून राहाणें. स्त्रीशूद्रादिप्रतिभे। सामविलें॥ १८·१३७८, समजुतीला उतरेल, कळेल या अर्थी. सामावणें—एकत्र करणें, भरून राहणें. बीज शाखांतें प्रसवे। मग तें रूखपण बीजीं चि सामावे। ९·२९०. नां तरि तरंगी(गीं) सागरु सामावे। १०·६९. समु तो सामाविला। विश्रामु विश्रांती आला। १८·१२११. ८·१६७, १०·२५१, ११·५४९, ११·६३८, ११·६८५. रूपीं सामाए १८·१२०४; मीं बोलें तेतुलें सामाये १३·११६०; सामाविजति ११·५५०.

संमत—अभिमत, मान्य. भक्तियोगसंमत १२·२२६; सकलसंमतें, सर्वांना मान्य असलेला, ६·४३.

समंध—संबंध पहा.

समय—वेळ, योग्य वेळ. ऐक्याचा समयो १८·१०७८; प्रयाणसमयबुद्धि १०·२८; समइं, वेळीं, १८·९११, कल्पांत– १३·१०२०, संग्राम– २·१८३; समैं, त्यावेळीं, मिळणीसमैं २·१७६; समैं, त्यावेळीं, ११·४९०, रात्री– ३·११३; संहारसमैंचा चंडानीलु ११·३७४; समैक, सम्यक् पहा.

समर–समरंग—युद्ध. समर १·२६६, १०·३७. समरंग ६·४७३.

समरस—सारखें, ऐक्य. ऐसें समरसें मथन केलें। ४·१३१, सर्ववृत्तींच्या ऐक्यानें. तेथ अवभृथ समरसीं। साहाजें जालें॥ ४·१३६, ऐक्यबोधांत. तेया मजसीं समरसें। सुखिया होए॥ १८·१२४२. ६·५९, ६·३०६, ६·३६७, ७·१०९, ९·२१७, ११·६८५, १३·५०८, १३·९५४, १४·३८४. समरसाचे ओतले ५·१३६; समरससमुद्रीं ८·६३; आत्मसमरसें ९·२४३, सत्यासत्य– १८·२४४, सस्वरूप– १४·३१२; समरस्य १३·५१६; समरस्याची रससोय १३·३८९, –चें समाधान, ऐक्याचा आनंद, १६·६; सामरस्य—ऐक्य, ब्रह्मानंद, १३·९३०, १५·७; सामरस्याचें प्रयाग १०·१०८, –चां राउळीं ६·३८८.

समर्घ—स्वस्त, सहज मिळेल असें. १८·१५९१, ज्ञानदेवी, कुंटे–'सवंग', १८·१६११.

समर्थणें–सामर्थणें—प्रतिपादणें, सिद्ध करणें, पुष्टी देणें. समर्थणें—आणि श्लोकां पाडु नाहिं।

हें किर समर्थु काइ। १८·१६६०. ९·४८१. **समर्थेणें** ९·४७९. **सामर्थेणें—सामर्थावेया लागि** ११·६९४, ज्ञानदेवी, कुंटे–'समर्थावया लागीं' ११·७०४. **समर्थ**—शक्तिमान, श्रीमंत, राजा. एथ समर्थु एक आथि। तेया-पासौनि भूतें होति। २·९६, आंधारिं अभंगु दिवा। अडविं समर्थु बोलावा। १७·३५६, अंधारांत दिवा व अरण्यांत शक्तिमान बरोबर घ्यावा; ३·१६६, ६·४२९, ९·११७, ९·२८४, ९·४५०, १०·१६४, ११·२४, १५·३०, १६·३९, १८·२३१, १८·२८६, १८·१०५६; **समर्थाची कांता** १२·८५; **समर्था भेण** १८·९५५, **–चिया मुद्रा** १८·१६६; **समर्थेंसिं वैर** १३·५४९; **समर्था संपत्ती** १६·६३; **सर्वोपकारी समर्थु** १८·१७०७; **समर्थु कां रिणियां(या)** १८·२५०; **समर्थन** १८·१६६३; **सामर्थ्य**—लोहाचें कनक होये। हें परिसिं सामर्थ्य आहे। १·७७, ४·१७१, १०·३४, ११·१६१, १४·२७८, १८·६१८; **सामर्थ्याची थोरी** १२·२६, **थोर सामर्थ्य** ८·२२०; **गुरुचें सामर्थ्य** १८·१५९३, **गुरुसामर्थ्य** १०·१४; **स्वाभाविक सामर्थ्य** १८·१०५; **वस्तुसामर्थ्य-शक्ती** १·७८; **स्वसामर्थ्यें** ११·३०५; **सामर्थ्यता**—वन्हि तेथ दाहक। सामर्थ्यता ॥ १८·१६१४.

समर्पणें—अर्पण करणें, वाहणें. आतां ॐकारें आदरिलें। तत्कारें समर्पिलें(लें)। १७·३७०. **समर्पावेया जोगा** १८·६३२.

समवाऊ-समवाय—समुदाय, नित्य संबंध, संयोग, समष्टिरूप. **समवाऊ**—ऐसा सावधु हा समवाऊ। आणि निर्वाणवेऱ्हीं निर्वाहो। ८·२०९, हा इंद्रियसमुदाय सावध ठेवणें व सावधपणा शेवटपर्यंत टिकवणें, हीं अग्नीमुळें होतात, यास उद्देशून. **समवाए(एं) नेणति** ९·३४०. **समवाय**, एकत्र येणें, १८·१२८३, **समवायें** १३·९६७.

समस्त—सर्व, एकंदर. जो एकु मीं कां समस्ति। व्यापकु असे(सें) भूतजाति। १५·३६५. म्हणौनि हें कार्य मीं कर्त्ता। ऐसें आथि जेथ पांडुसुता। तेथ आत्मा दूरि समस्तां। क्रियां पासीं ॥ १८·५१२, कुंटे–'क्रियापासीं' १८·५१५. १·१९४, १·२१९, १·२५२, २·२, २·१७५, २·२०३, २·२१४, २·२५६, २·२६५, २·३५७, ३·९५, ३·९६, ३·११८, ३·१३४, ४·४२, ४·७५, ४·८१, ४·१४६, ७·१३३, ७·१४१, ८·३७, ९·३२, ९·१३०, ९·१६८, ९·२२०, ९·२७९, ९·३४७, १०·१७०, १०·२३१, १०·२३६, १०·२३७, ११·४१६, ११·५२०, ११·५४८, ११·५५५, १३·४२८, १३·८०१, १३·८७२, १३·९६०, १३·११२७, १४·४९, १५·३९, १५·५४९, १७·९०, १७·२१३, १७·३११, १८·४८२, १८·९१२, १८·१०९५, १८·११८५, १८·१६३४. **समस्ता गुणक्रिया** १४·३४२; **समस्तां संसारदुःखां** २·३३८; **इहीं समस्तीं भोगावें** १·२१७; **समस्तें भूतें** २·१६४, ३·८६, **–आचरला** ४·११७; **समस्तभोग-भरित** ३·१०२; **समस्तसुरवर्या** १४·१; **समस्तसुरशिरोमणी** ३·२२५; **देहधर्मसमस्तीं** १४·१४५.

समस्या—मर्यादा. न संभाली सवियां समस्या आपुली। ११·९२, येथें शंका (राजवाडे, ज्ञान-देवी कोश, कुंटे).

समाकुल—सर्वांसहित. ११·३१०. **–आकुल** पहा.

समाधान—तृप्ति, शांति. किंबहुना समाधान। तो मिळे तैं ॥ १२·१८८, शब्द व अर्थ साम्याकरितां १२·२३६ पहा. ३·१८६, ११·४४१, १५·३७४, १८·१६१७. **समरस्याचें समाधान** १६·६.

समाधि-समाधी—चित्ताची एकतानता, गाढ झोंप, योगांतील आठ अंगांपैकीं शेवटचें अंग. **समाधि**—ऐसिये सरिसिये भूमिके। समाधि राहे ॥ ६·६०. १३·११५३, १८·११७५, १८·१७३३. **समाधिचिये सेजेपासिं** १३·५०८; **समाधि ऐलाडि उत्तरे** ६·१९१, **– मानसाचें घर पूसे** ६·४५९; **मर्कटा समाधि एईल** ६·४१२; **समाधिधन** ११·१७४, १८·१७४२, **–बोधें** १२·७, **–श्रमें**—नागविले भगवे योगी। समाधिश्रमें ॥ १६·२९६, **–श्रियेचेया** ९·२१७, **–सुख**—आणि स्थिरबुद्धि म्हणिजे। तो कैसां चिन्हिं जाणिजे। जो समाधिसुख भुंजे। अखंडितु ॥

२·२८८, २·२८४, ११·५३६. **समाधी**— **समाधी आणी** १८·१७२३, **–सि वीटे** १३·४४८.

समान—एकसारखा, एकप्रकारचा. साइं रितुं समान। जैसें कां हें गगन। १२·२०१. १३·१०५७, १६·४४३, १८·३३८.

संमान—आदर. सन्मान, **मान** (१) पहा; **संमानयोगें** १७·२६५.

समाप्ति—शेवट. २·२६८, १७·२१.

समारंभ—उत्सव, उद्योग, खटाटोप. सरलेयां गीताचा समारंभु । न वचे राइलेपणाचा सोभु । १८·४२१, गाण्याचा समारंभ संपल्यावर त्याचा परिणाम राहतो यास उद्देशून. १७·४१५(स). समारंभे(भें), आवेशानें, १५·४५४; **समारंभ-उपक्रमीं** १४·२३२, **उपक्रम** पहा, 'उपक्रमी' –ज्ञानदेवी १४·२३४, कुंटे १४·२३५.

संमार्जन—सडा. ११·५३१.

समास—शब्दांची जोडणी. १०·२५०.

समिधा—होमांत घालावयाचीं लांकडें. ४·१३४, ९·२६६.

समिर–समीरण—वारा. **समिर** ८·११४. **समीरण** १८·१६७७.

संमुख—**सन्मुख** पहा. **संमुख** १·१७५; **संमुखें होंति**, एकमेकांसमोर आले तर, १८·१५७४.

समुच्चय—जमाव, समुदाय. **चिन्हसमुच्चयो** १३·८५७.

समुद्र—नेहमींच्या अर्थी, सांठा, संचय. परि न्यून नव्हे पार्थां। समुद्रु जैसा॥ २·३५८, उन्हाळ्यांत आटत नाहीं त्यास उद्देशून. जे समुद्रा ही हूनि खोल । अर्थभरित ॥ ४·२११. समुद्रीं रेघ नोलंडावी । ९·२८१. उदैलेनि सुधाकरें । जैसा भरला चि समुद्रु भरे । ११·२४८. पोटीं बांधौनि पाखाण । समुद्रिं बाहि आंगवण । १६·४३३. १·११७, २·३९, २·१५४, ५·३५, ५·१५३, ६·२६९, ६·३०७, ८·८४, ९·२८८, ९·४७५, ९·४७७, ९·४८४, १०·३५, १०·३६, १०·२११, ११·९१, ११·३२०, ११·३५२, ११·४१८, ११·६७७, १२·७१, १२·११२, १२·१६५, १२·२०९, १३·५७, १३·३०६ (१, २), १३·६०६, १४·२, १४·३४३, १५·३१२(१), १६·१९७, १७·१९, १७·४१३, १८·४१८, १८·४७२, १८·६०४, १८·९७३, १८·१०८२, १८·१६२७, १८·१६९५(१, २), १८·१७०४. **समुद्रिचे कल्लोल** ११·१७९; **समुद्रें जळें** ११·५५०; **धातुचे समुद्र** ६·२१८; **समुद्रापासिं** ९·४५८, **–माझि** २·१७५; **समुद्रावगाहनीं** १·२६; **समुद्रांश** १५·३१२ (२), **–द्रादिक** १८·१३०३, **–द्रोदक** १८·३९२, **–द्रोर्मि** १६·३६४; **समुद्रजल** १·१५५, १६·२३९, **–महाजळ** १५·३६९; **अपराध-समुद्रौनियां** ११·५६१; **आकारसमुद्र** ८·१५९, **आनंद–** ९·१९०; **आर्तिसमुद्रौनि** ६·१६१; **क्षीरसमुद्र** १७·२२५, १८·५१७; **गगनसमुद्रिं** १५·३५२, **गगन** पहा; **गुणसमुद्र** ६·४८३, **पश्चिम–** ९·१५२, **भूत–** ९·११९, **महानंद–** १५·४५, **श्रुतिसागर–** १०·४, **श्रुति-ती** पहा, **समरस–** ८·६३; **समुद्र** ११·६१४.

समूल—मुळासहित, पूर्णपणें. तैसा देहीं अहंकारु नाथिला । समूल जेयाचा नासला । ६·८४. १·२४९, २·३२७, ३·१३९, ३·२३८, ५·८३, १३·२८, १५·४०७, १८·९६६, १८·१६६४. **समूलांतें उपडविलें** १३·२२६; **समूलज्ञानसंन्यासें** १८·९६७, येथें ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींतील 'मूळाज्ञानसंन्यासें' १८·९७३ हा पाठ ग्राह्य वाटतो.

समूह—जमाव, समुदाय. **वस्तूचें समूह** ११·१४२; **समूहपरत्वें** १३·१५५; **विद्याधर-समूह** ११·३२६.

समृद्ध–समृद्धि–समृद्धी—**समृद्ध**—वाढलेलें. तेणें सांधुक्षणें ज्वाला समृद्धा । ४·१३४. **समृद्धि**-विपुलता, ऐश्वर्य. **समृद्धिचें लेख**, विपुलतेची गणती, ७·२५; **समृद्धिजात, –जात** पहा; **महाभूतसमृद्धि** १५·१०४. **समृद्धी**—जो असतिये समृद्धी । विनियोगु करी ॥ ३·११९. **उचित-साधनसमृद्धी** १६·३८२, **उपचार–** ७·१३९, **योग–** ४·१४२, १२·१५४, **राज्यभोग–** २·६८, **सकलजल–** १३·३७१, **संभार–** १७·१७८.

समेत—सहित. **शास्त्रसमेत** १०·२४७.

समैक—**सम्यक्** पहा. 'समयिक' (राजवाडे).

समो—(१) समय, वेळ. पाठिं रात्रिचा समो पावे। ८·१६६. १७·२९४. (२) **प्रतिज्ञा.** ऐसा समो तिहिं। निश्चयाचा केला॥ १३·६०२. (३) समूह. **श्रौतसमो**—श्रुतींचा समूह, सर्वश्रुति, १४·२५८.

समोर-सामोर—पुढें, विरुद्ध. **समोर**—कां समोर जालेयां अर्का। तम प्रकाशु होये॥ ८·१९५. १·२४०, ९·२५८, ११·२२४, १४·२०८, १६·२७, १८·८६२. **समोरिल,** समोरच्या, **समोरिला चित्र उमटे,** समोर असणाऱ्या भिंतीवर, १५·४११; **समोरिलां,** पुढें आलेल्या शत्रूला तोंड देऊन, १८·९३८. **सामोर**—तेवि अनतोखौनि जाणे(णें)। सामोरे यां॥ १६·१५७, सामोरे यां हे शब्द समोर आलेल्यांना या अर्थी एकत्र घेणें इष्ट वाटतें, समोर आलेल्यांना तृप्त करून पुढें जावें, ज्ञानदेवी–'सामोरें या', कुंटे–'सामोरें पां' १६·१५८.

संमोह—अविवेक, भ्रम. क्रोधीं असे ठेवला। संमोहो जाणें॥ २·३२२. २·३२३, ४·१९२. **संमोह-भ्रम-मासे** ७·७५.

संमोहर—पुढ्यांत, पुढें आलेलें, प्रत्यक्ष. क्षराक्षरत्वें संमोहर जालें। तें पुरुषत्वें वाळिलें। मग मज सर्वस्व दीधलें। पुरुषोत्तमिं॥ १५·५४१, क्षर व अक्षर पुरुष आपापलें क्षरत्व व अक्षरत्व घेऊन पुढें आले तर त्यांचें पुरुषत्व टाकून गीतेनें मला पुरुषोत्तमालाच आपलें सर्वस्व दिलें आहे, पुरुषोत्तमाला वरणाऱ्या गीतेवर १५·५३९ ते १५·५४२ पहा. **आरिसा संमोहर ठेविजे** १५·३४५; **स(सं)मोहरें** १५·२६३.

सम्यक्—चांगलें. **सम्यक, सम्यग्** अशींही रूपें आलेलीं आहेत. **सम्यक्**—पैं सम्यक् एकानुभवें। जेहिं देखिलें तत्त्व आघवें। ५·२८. **सम्यक** ४·७२, १३·७७९; **सम्यग्,** ज्ञान शब्दास जोडून, सम्यग्ज्ञाना उदैजतां। वेधें चि तन्मयता। उपजे ऐसी योग्यता। बोधाची लाहे॥ १८·९१७, १५·२२७, १६·५१, १६·५५, १६·७२, १८·१०६२; **समैक—समैक तप,** उत्तम तप, १७·१९९, ज्ञानदेवी, कुंटे–'सम्यक' १७·२००.

संयति-संयती—स्वाधीनता, इंद्रियनिग्रह. **संयति**—परि संयतिसीं वसो। बुद्धि मार्गी॥ १२·१२७. **संयति सूक्ष्मत्व** ९·२४१, **–चीं लेणीं** ९·१९२. **संयती** ४·१२६; **संयतेचां आडवंकी** १२·५२, ज्ञानदेवी–'संयतीचा', कुंटे–'संयतीची' १२·५२.

संयम—मनोनिग्रह. ६·४१५, ८·५०, १३·५०५, १३·६९१. **संयमां(मा)चीं अखंडें कवाडें** ८·११०; **संयमाची धाटी सूनु** १२·४७, **धाटी** पहा; **संयमाग्नि** ४·१२५, **संयमाग्नी—संयमाग्नीचीं कुंडें** ८·४९, **–चा वृत्तिकां** १६·८३, **–चें शेष** ४·१३७, **–ची सेवा** ४·१५२; **सर्वाहारसंयमें** ४·१४५.

संयोग—निकट संबंध, एकत्र येणें. ह्मणौनि तुजसिं अभिन्नां जीवां। तूझा संयोगु वियोगु देवा। १५·२९४. **संयोगवियोगें** १३·६६३; **देहसंयोग** ९·११८, **भूत–** ८·३१, **शरीर–** ७·१२७.

सर—(१) शर, बाण. **नवनिसितिं सरीं** २·४८; **सरु धांवे** १८·४२३. (२) **–सर.** शब्दास जोडून, माळ या अर्थी, **फुलसर** १८·५६.(३) **–सर,** शब्दास जोडून संबंध दाखविण्यासाठीं, **लागसर** १३·३२१, **लाग** पहा, कुंटे–'लाग सर' १३·३२२, **–सरें, जीवसरें**—जाणौनि गीता जीवसरें। धरिली मियां॥ १३·३२९.

सरकटणें—सरसकट घेणें, एकत्र रगडणें. **सरकटितु आहासि** ११·३८८; **सरकटीतु जाये,** सरसकट मानतो, १३·७७०; **कृत्याकृत्यें सरकटित,** एकत्र रगडून नेत, १८·६२३.

सरणें—हालणें, पुढें होणें, सारखें होणें, मान्य होणें, संपणें, नष्ट होणें; या क्रियापदाच्या इतर अनेक उपयोगांपैकीं कांहीं येथें दिले आहेत. अधिक ही सरतें। करूनि घेयावें हें तुमतें। विनविलें मियां॥ १·८०, मान्य करून घ्यावें. आतां सरलें ह्मणों आघवें। विवेकाचें॥ ३·६, सारासार विचार संपलाच असें ह्मणावें. जेथ यजितेयाचा कामु पुरे। यज्ञीचें विधान सरे। ४·१४८, **संपतें.** तेवि भक्तु हे पैज न सरे। जरि ऐक्या आला॥ ७·१११, प्रतिज्ञा संपत नाहीं. ऐसी जळों सरलेयां माया। जाळितें हीं जळें॥ ८·५७, ज्ञानदेवींतील, 'जाळितें तें ही जळे,' तसाच

कुंटे प्रतींतील 'जाळितें तेंही जळे' ८·५८ हे पाठ घेतल्यास, जल व जाळणें या शब्दापुढें जळें हीं जाळितें असा लावलेला अन्वय लावतां येणार नाहीं, माया जळणें संपलें कीं माया जाळणारें ज्ञान ही संपतें हा भावार्थ. आतां चौं ठांइं न करुं। एक चि ह्मणौनि न सरूं। आत्मेयां अनात्मेयां धरूं। सरिसा पाडु ॥ १३·९४८, क्षेत्र, ज्ञान, अज्ञान व ज्ञेय असे परब्रह्माचे चार विभाग आतां पाडणार नाहीं, ते एकच आहेत असेंही सांगून विवेचन संपविणार नाहीं, तर पुरुष व प्रकृति हे भाग सारखे करून सांगूं. ह्मणौनि पडिलेनि शरीरें। केलेनासि आत्मा चि सरे। १८·५६५, देहावसानानंतर कर्म व आत्मा यांचाही अंत होतो अशा समजुतीस उद्देशून. ३·१२, ३·१४, ३·१४७, ३·२४२, ५·८९, ५·११३, ५·११९, ६·१९१, ६·२०६, ६·३७६, ६·४६६, ६·४८४, ७·९४, ७·१७२, ८·११५, ९·७९, ९·२४३, ९·३२५, ९·३५२, ९·३७६, ११·४५१, ११·४७१, १३·७०८, १३·७६५, १३·९३२, १३·९३३, १३·१०९८, १४·५६, १४·१५१, १४·३८९, १५·२२०, १५·५५३, १५·५५४, १६·१८३, १७·१७३, १७·३७१, १८·४२०, १८·४२१, १८·४७२(१,२), १८·९६०, १८·९६९, १८·९९७, १८·१०५५, १८·१०९०, १८·११२२, १८·१२०५, १८·१२४७. आलिंगुं सरलें, सरसावलें, ६·११९; उतरों सरला, सरसावला, १२·१८५; एकपणा ही मीठी पडों सरली, ऐक्य संपलें, १४·३९३; कूडा थोर मोला न सरे १३·४७०, मोल पहा; कोणी ठांइं सरे काइ, मान्य होईल काय ?, १८·१५४५; खाईं सरली, नाश होऊं लागला, ११·४३५; खेलुं सरलेयां ११·८४; खेंव देऊं सरलें ७·१९८; जंव विनती करुं सरैली, जसजसा विनंति करण्यास अर्जुन सरसावला, ११·११२; तृणा एका साठीं न सरे एथ, काडीची किंमत नाहीं, ९·३६५; ध्यानें चि सरे, ध्यानानेंच पुढें येतो, १७·१३, ज्ञानदेवी– 'ध्यान हि विसरे', कुंटे–'ध्यानही विसरे' १७·१३; परता सरैं ११·६१७, परतें सर १६·२७, पऱ्हां –, दूर हो या अर्थीं, ९·१९१; ब्राह्मण नेवों सरे, दान घेणारा ब्राह्मण घेऊन गेला तर, १७·२९१; भक्ति एथ सरे, भक्तीलाच महत्त्व आहे, उत्तम ठरते, ९·४४८; भाष सरे ९·२४७; मोक्षाचां गावीं सरतां, प्रवेश होतो, मान्य होतो, १७·३१९, ज्ञानदेवी, कुंटे– 'सरतें होये' १७·३२१; रससोए सरों न ये, केलेला स्वयंपाक संपत नाहीं, भरपूर असतो, १३·६४२; लाहे तें सरे, राजमुद्रा पडते तेव्हांच नाणें चालतें, १७·३२०; श्रुतिजातें सरतें केलें, मान्य केलें, १८·७२५; सरतें, संपणारें आयुष्य, ६·३६२, –बोलणें, शेवटचें निरूपण, १८·७५; सर्वज्ञता सरे, मान्य होते, ९·४५१; सेवितेयाची चाड सरो कां, इच्छा तृप्त होईना कां !, ९·३८; सरेचिना (सरे चि ना), वाद संपत नाहीं, १०·२४७; पहिली नां सरती १८·११०७; पहिले आणि सरते १८·१६५९; वीटे ना सरे, विटत नाहीं व संपत ही नाहीं, ८·२६१; सरे... अवतरे १८·१०५९, –ना मैले, संपत नाहीं व मळत नाहीं, १२·४५, – विरे १८·९९९, – वीरे १३·११३६.

सरल—सरळ, निष्कपट, उंच. देखां विवेकवंतु विमलु। तो चि शुंडादंडु सरलु। १·१४. सावेरी वाढिनलेया सरला। ९·१७३. वारेयाची धांव। तैसे सरल भाव। १३·३५९. १२·२४०, १४·१०२, १४·२५९, १५·९७. सरलां करपल्लवां ११·२११; सरल दीठि १३·६२३; सरलिया शाखा १५·१४९, सरली–१५·१९२; कोंभ सरले निगति १५·१८५, फोंक सरले– १५·१६४; खुजीं...सरलें, ठेंगणीं, उंच, ११·१२४.

सरली—मोकळीक. सुखें तुज सरली। दीन्हली असे ॥ १२·११६. इंद्रियां विषइं सरली होये १४·२२६.

सराउ—सराव, अभ्यास. सकलशास्त्रांचा सराउ १५·३६४.

सरांडणें—माखून जाणें. तैसें पिचडिं तोंड। सरांडैल ॥ १३·५६०.

सरि-री— सरि, बरोबरी. ह्मणौनि भिरवति

नावें। नाहिं मर्जासि सरि पावे। १३·३५७.

सरी—(१) बरोबरी. ते द्रव्ययाग किर होती। परि ज्ञानयज्ञाची सरी न पवती। ४·१५७. १८·४७. **ऐसी सरी जरि वाहे,** येथें बरोबरी करण्याचा प्रसंग या अर्थीं, १८·६४२, ज्ञानदेवी कोश 'योग'. (२) गळ्यांतील एक दागिना. दीसे सोनेयांची जैसी सरी। ६·२८६. (३) नदी. **सुसरी**—उत्तमनदी. **अमृताची सुसरी** १७·२१८, ज्ञानदेवी, कुंटे–'सुरसरी' १७·२१९.

सरिपाड—सारीपाट. **सरिपाडु धरुं** ११·५४१.

सरिस—सारखा, समान, जवळ, बरोबर, तत्काळ, सज्ज. सरिसे एकवटति ईभ-। मस्तकावरि॥ १·१७, **इभ पहा.** आतां दळभार आपुलाले। सरिसे करा॥ १·१२१. आतां स्वप्न चि हें तुकलें। साचा सरिसें॥ ४·१. आणि रिगौनियां शयनी। सरिसा पहुडें॥ ११·५४५, शेजारीं. २·१५५, ४·१९८, ६·५०, ६·९२, ६·१८३, ७·२३, ८·१६९, ८·२१४, ९·३२४, ९·३६९, ९·४०३, १०·२९३, ११·४३, ११·२९२, ११·५५७, ११·५५९, ११·६७९, १२·९८, १२·२००, १२·२०३, १३·१२३, १३·१३७, १३·५९४, १३·५९९, १४·९२, १४·३४७, १४·३५३, १५·२६०, १५·२८०, १५·३२२, १५·४६५, १८·४८१, १८·४८५, १८·९३५, १८·९८५, १८·१५१८, १८·१५८२. **सरिसा पाडु, सरिसेन पाडें, पाड** पहा; **सरिसिये भूमिके,** ऐक्याच्या या अर्थीं, ६·६०; **ओलखी चि सरिसें,** ओळख पटतां क्षणींच, ६·३६७, **संतवाक्या**–१३·६४६; १३·८५६; **ज्ञानें सर्वत्र सरिसें** १५·२५४, **सर्वत्र सदा सरिसा** २·२९७; **अंधा-सरिसा,** आंधळ्याबरोबर, ३·१५५, **आर्ता**–३·२०५, **उत्पवना**– ३·४१, **उत्पवन** पहा; **प्राणासरिसिं** १२·१०१; **शरीर सरिसें भरी,** सारख्या प्रमाणानें, १८·३३७; **सरिसे न तूकति** १५·२०२; **सरिसे वोडविलेयां,** एकमेकांपुढें ठेवले तर, १८·१५८०; **सरिसेपण,** सारखेपणा, २·२७२; **सरिसेपणें उठावले,** सिद्ध होऊन, १·१६५,–**बुझावी,** ज्याच्या त्याच्या योग्यते-प्रमाणें, ६·२०; **सारिसिं,** हा **सरिसिं** चा अपपाठ असणें संभवतें, १४·३०४.

सरूप—स्वरूप पहा.

सरोभरी—भर, जोर, सारखेपणा, तुलना. **गुणां गुणियां सरोभरी धरावी,** गुण व गुणी यांचा सारखेपणा असावा, १८·१९, ज्ञानदेवी–'गुणा-गुणि या धरावीं', गुण व गुणातीत यांची तुलना केल्यासारखें होईल, कुंटे–'गुणागुणीं धरावी' १८·१९; **दोघां यागु सरोभरी निफजे,** दोघांनाही योग्यतेप्रमाणें लाभ मिळतो, १६·९५; **भक्ताचेया सरोभरी नव्हे चि काचि,** भक्ताच्या भावाप्रमाणें त्यांना लाभत नाहीं काय?, १६·३८, ज्ञानदेवी–'भावाचिया सरोभरी', कुंटे–'भावाचिये सरो-बरी', भावाच्या बरोबरीनें या अर्थीं, १६·३८.

सरोवर—तळें, जलसंचय. सकळां सरोवरां माझारि जाणसि। समुद्रु तो मीं जळराशि। १०·२११. १४·१९४, १७·२२४, १८·२७४, १८·१२९२, १८·१५९५, १८·१७८६. **अगाधें सरोवरिं** १३·३४०; **चालता सरोवरु** १५·३७१; **सकर्दमु सरोवरू** १·२३१; **सरोवर आटलें** ९·४३०,–**रु आटे** ५·१५५; **सरोवरु हों पाहे** १८·२८४; **आनंदसरोवरिचीं कमळें** ११·६५; **योगाब्जिनीसरोवरू** १८·१७३४; **श्रीकृष्णास्यसरोवरीं** १८·१६४९; **सोहंभाव-सरोवरी(रीं)** १२·१८५, ज्ञानदेवी, कुंटे–'सोहंभाव सरोभरी' १२·१८५.

सर्व—एकंदर, सगळें, चराचर, सृष्टि. जें सर्वांतें येया विये। सर्व जेणें जिये। हेतु जेयासि भिये। अचिंत्य जें॥ ८·८७. तरि मज माझि भूतें हें ही वाउ। जें सर्व मी ह्मणौनि॥ ९·७०. हें सर्व ही सर्वेश्वरु। ऐसा प्रतीतिगतु जो पतिकरु। तो बाहिरि होआवा गोचरु। लोचनांसि॥ ११·२९. जें सर्व ही जगा परौतें। जें एक सर्व ही देखतें। जें तत्छब्दें(ब्दें) बोलिजे तें। पैल वस्तु॥ १७·३६६. २·३१५, ३·११०, ५·१२, ६·४०५, ७·५२, ७·६५, ८·११०, ९·५९, ९·८५, ९·११३, १०·२०१, ११·५२५(१), ११·५२७ (२), ११·५२९ (२), १२·३६, १२·७९, १२·१३७, १३·९, १३·१४, १३·२९५, १३·३१०, १३·३४२, १३·८६९(१), १३·८७१(१), १३·९३३, १३·१०००, १४·३९, १४·२२३(१), १५·४६२, १५·५०७,

१८.१५५०. **सर्वत्र सदा सम** ४.६९, ५.९५; **मज सर्वत्रातें** ९.१६५; **मातें सर्वत्र वसतें करिं,** पूर्णपणें, १२.१५; **येके ठांइं...सर्वत्र** ४.१०१; **सर्वत्रताहं** १८.१२४३, ज्ञानदेवी–'सर्वत्र नाहं', कुंटे–'सर्वत्रता हे' १८.१२४९.

सर्वथा—नेहमीं, सर्व बाजूंनीं पहातां, मुळींही. जैसा राजकुमरु पदच्युतु । सर्वथा होय उपहतु । १.२६८. मीं सर्वथा न जुझें एथें । मरवलेनि ॥ २.८२. जें सर्वथा सर्व ही नोहिजे । तें अद्वया नूतें लागिजे । १७.१७. १.१९५, १.२१०, २.६६, २.८४, २.१२०, २.१२२, २.१२४, २.१४३, २.१६३, २.१८२, २.१९९, २.२२५, २.२२७, २.२३१, २.२४४, २.२४७, २.२५५, २.२९३, २.३१५, २.३२७, २.३३१, २.३४१, २.३४३, २.३५८, ३.५०, ३.९१, ३.११५, ३.१६८, ३.१९७, ४.८०, ४.१२९, ४.२०३, ५.२६, ५.४१, ६.१९८, ६.३४४, ९.१३५, ९.२३१, ९.३५०, ९.३९७, ९.४१९, १०.५६, १०.२७९, ११.१५१, १२.११३, १३.२७, १३.१३२, १३.७३२, १३.७८७, १३.८८४, १३.११३७, १६.२०३, १६.३६६, १७.२२, १८.२१५, १८.२८८, १८.२९७, १८.५३२, १८.८०६, १८.८३७, १८.१४७६. **सर्वथैव** ३.२६३.

सर्वदा—नेहमीं. मीं सर्वदा स्वतःसिध्दु । मीं बालु तरुणु वृध्दु । ९.१६३. २.१३५, २.२९२, ८.१०३, ११.२८४, १७.४०९, १८.१२६२.

सर्वस्व—सर्व कांहीं, सार, रहस्य. जें सखा सर्वस्व आघवें । आझासि तूं ॥ २.५८. ह्मणौनि अयुक्तपण मनाचें । तें चि सर्वस्व दुःखाचें । एया कारणें इंद्रियांचें । दमन नीकें ॥ २.३४७. १.१११, ३.११२, ८.२५९, ९.३८४, ९.५१५, १०.५१, ११.११७, ११.६३१, १३.३३०, १३.४४५, १३.६०६, १३.७४३, १३.८००, १३.११४१, १५.३५९, १५.५४१, १६.१०५, १६.२९९, १८.६१६, १८.९४१, १८.१६४०. **सर्वस्वाचा लोभु** १३.३३१; **योगाचें सर्वस्व** ६.५३, १४.३८५; **देहसर्वस्व** १८.५९५, **सुख–** ६.४८०; **सर्वस्वें**—देखै मातापितरें अर्चिजति । जिथें सर्वस्वें तोषु साधिजति । ९.३०, ३.२३१, ८.२५८, ९.३७३, ९.४२४, ९.५०३, ११.३२३, १८.११७, १८.५८७; **सर्वस्वेंसीं भजावें** ४.१६३.

सलग—सगळें, सर्व. **गाय सलगी चि वाळावी,** तोंड अपवित्र म्हणून सगळीच गाय टाकावी काय?, १८.२०१.

सलगि–गी—मैत्री, लडिवाळपणा. **सलगि**— आणि एथ ही सलगि करूं जरि बीहां । तरि निवां कैं पां ॥ ९.५. ९.७, ११.१६. **केलिये सलगिचा भारु** ९.१२७; **देवेंसि सलगि केली** ११.५६९. **सलगी**—हें सलगी मियां ह्मणितलें । १.६३. परि अपत्य जैसें सलगी । बापेंसि बोले ॥ ११.५६५. ६.१३९, ९.२, ११.३२.

सलणें—टोचणें, बोचणें, छळणें, त्रास देणें, भय पावणें. जी बुद्धितें सली । निश्चयातें ढाली । ६.४१३. १६.१४५(२), १६.४१६. **जगातें सलित** ९.४९७; **जेया चित्तीं सले ना** १३.७३०; **सल,** नेट, जोर, छळ, स्पर्धा, आगितें न संडी तापु । सलातें(तें) जातिचा सापु । १८.७५६, १६.१४५(१); **दीपाचेनि सलें** १८.६१५, **पडिकराचेनि –,** स्पर्धेनें, १७.१०१, **येकमेकां –,** स्पर्धेनें, १७.१५०; **अहंकारासि अखंड सल सुए** १३.१११; **उत्प्रेक्षे सल चढे** १०.२४८; **प्रेमभावा सल चडतसे** १०.२७०.

सलील—पाणी. सलीलीं पय जैसें । एक होउनि मिनलें असे । २.१२७. ७.५६, ७.५७, १३.९०४, १३.१०४६. **शरीराचां सलीलीं,** शरीररूपी पाण्यांत, प्रतिबिंबासारखा शरीररूपानें भक्त दिसला तरी तो वास्तविक ईश्वररूपच असतो यास उद्देशून, ८.१३६; **सलिलिं** १५.४५५.

सव–सवा—**सव**—बरोबर, सह, येथें सारखी या अर्थी. तैसी दशा माथें श्रवण वरि । सव लेहें ॥ १३.५५७, ज्ञानदेवी – ते दशा मा या शिरीं । पावैल गा ॥ १३.५५९, **लेहणें** पहा. **सवा—(१)** बरोबर, समागम. किं तें चि संन्यासु सवा टेविजे (ठेविजे) । सरिसें पुडुती ॥ ६.५०, गृहस्थाश्रमाचें ओझें टाकण्यासाठीं संन्यास घ्यावा तर संन्यासाश्रमाचें ओझें तसेंच डोक्यावर येतें. ११.२५०.

जिया तिया सवा १८·१६७४. (२) इच्छेप्रमाणें. मोडूनि भांगाराचा रवा । लेणीं घडिजति आपुलेया सवा । ११·६३४. (३) संख्या निदर्शक, सव्वा. सवा लक्षु भारत १८·१६४०.

सवंग—स्वस्त. कां सवंगाची वीकणें । महर्गि वस्तु ॥ १८·८७८.

संवघडी—सोबती. ते हेतु ही संवघडे । पांच आथि ॥ १८·३०३.

संवचोर—सोबतीचा चोर, संभावित दिसणारा चोर. संवचोरावें साजणें । तें चि तें प्राणु घेणें । १३·७४४. ८·१४५, १३·३३६. संवचोरां मैत्र १८·७९४, –मैत्री १८·२४८; संवचोराचा सांघातु ३·२०६.

सवडि—देखावा, रीत. बाहिर सवडिया भंगीं १०·३०१, ज्ञानदेवी – 'बाहिरसवडिया', कुंटे – 'बाहेरिसवडिया', बाह्यदृष्टीच्या रीतीनें, १०·३२६.

सवता-सवति—सवता—वेगळा, वैरी. कृत्या-कृत्यविसरा । सवते केले ॥ १६·३७९, योग्या-योग्याचा विचार टाकून आपण जगावेगळे आहों असें मानलें, ज्ञानदेवी – 'सोवतें केलें', कुंटे – 'सवतें केलें' १६·३८१. सवति, सवत, सवति जाली, सवतीसारखे वाटूं लागले, १६·२३३.

संवतार—स्थिर, आश्रय (राजवाडे). ७·१३२.

संवदणि-सौंदणि—परटाचें कपडे धुण्याचें भांडें. संवदणि १८·१४०. सौंदणि—सौंदणि फेडी थिगळीं । वस्त्राचिं गा ॥ १३·४६४.

संवया—सहज. ९·५२८.

संवरणें-सावरणें-सांवरणें—आटोक्यांत येणें, संभाळून धरणें. संवरणें—देखैं खेळतां अग्नि लाविला । मग तो न संवरे जैसा उधवला । ३·२००. ३·२५१, ८·५५, ११·१९०. संवरितासि ११·२९०; संवरावेया ११·३६६; प्राण संवरिले ११·४४९; विश्व संवरलें १·१६०; असंवर, आवरतां येत नाहीं असा, असंवरें आनंदें १८·१६०१. सावरणें १०·१८८. सांवरणें—सुवायें मेघु सांवरे । १३·११४६. १८·१५४३.

संवर्घ—सहज मिळण्यासारखी. १६·४२६, हा पाठ संवर्ध असणें संभवतें, अतिशय वाढणारी या अर्थी, ज्ञानदेवी – 'सवंत्र', कुंटे – 'सवंग' १६·४२९.

सवळ—प्रातःकाळ, उद्यां, लवकरच. सूर्यु उदैला देखोनि सवळे । १६·२३७. १३·७६८. विवळतिये सवळे १६·३.

संवसाठीं—साम्याकरतां. जाझिया संवसाठीं १८·१४९९, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'संवसाटी', साम्यतेकरितां, १८·१५०९.

संवसरणें-संवसारणें—सावरणें, व्यवहार करणें. संवसरणें—मी संवसेरेनि तेणें । संतांसि करीं कर्ण-भूषणें । १४·१८, येथें तुमच्या कृपाभांडवलानें जो व्यापार करीन त्यानें, यावर १४·१७ पहा. संवसारणें, पुढें करणें. वागारे संसारावेया गोविंदा । संवसारिलिया ॥ ११·२९१.

संवसार-संसार—प्रपंच, पसारा, विस्तार, व्यवहार. संवसार—बोधाचा हा संवसारा । जाला आमतें ॥ १८·१७३७, लाभ आम्हाला मिळाला या अर्थी. ५·५४, १०·१२९, ११·३१८, १२·८३, १२·९१, १४·२८२, १५·२४, १५·४७, १६·२५९, १८·२५४, १८·५९१, १८·१५६४. संवसारु हें कावरुखें झाड १५·५२; संवसारिची चिंता १२·८५; संवसारा जालेयां, एकत्रित झाल्या तर, १७·३४८; संवसारदुःख ९·४३६, –व्यथा १२·१८१, –श्रांत ४·३२. संसार—सायासें पुण्य आर्जिजे । मग संसारु कां अपेक्षिजे । २·२५३. संसारू चि संसाराचिया गांठी । लाउनि वैसवी पाटिं । मोक्षश्रियेचां ॥ ९·४६ (१, २). संसारा एसणें थोर वोझें । फेडिलें जगाचें ॥ १८·१४६०, गीतेस उद्देशून. २·२४६, २·३१८, ५·९८, ६·४४२, ६·४६१, ७·४८, ७·१४४, ७·१५९, ७·१६६, ८·१४१, ८·१९६, ८·२०४, ८·२३३, १०·१८०, ११·१०, १३·१७२, १३·८६३, १५·३९, १५·४२, १५·४३, १५·१०४, १५·२३०, १५·२४८, १५·३१५, १५·४४३, १५·५४३, १६·८, १६·६९, १७·२०७, १८·६९४, १८·८९६, १८·९२७, १८·९५१, १८·१४५२. संसारिक २·३५०, ११·३१६, –कु बंधु ३·८२; संसार-अडवी १८·१२१५, –गजकेसरी १०·२५७, –गुंति १५·३६२, –गौरव १५·३९४, –ग्राम

१५·४४१, –चित्र ५·१५५, –जात, –जात पहा, –तमसूर्या १०·२, –तरु १५·२००, –तरू १५·५९, १५·१७४, –दुःख २·२२८, ४·२१९, –दुर्गती १८·१२६७, –पथश्रांत १८·१६४८, –पाटण १५·४३८, –पांनी(नीं), संसाराच्या पंगतीला, येथें खाण्याला, ८·२४२, –पुर १·२२, –बंध १६·४४६, संसाराचेनि बंधें १८·१२६६; संसारभय, भय पहा, –रण १८·१०४३, –राजधानि १५·४३९, –रुख १५·२१८, –रूपा रुखा १५·४८६; संसारवृक्ष १५·१३७, –शब्द ५·१२४, –सीण १७·३२८; देहसंसार १५·१८०, स्वर्ग–, स्वर्ग व संसार, माझि स्वर्गसंसाराचेनि लाघवें। झांकवेना ॥ ८·२५६, आणि होऊनियां शरीरी। स्वर्गसंसाराचां दोहीं वरीं। नांदे जो पोटभरी। त्रिवर्गोपायें ॥ १८·७४२, २·२४४, ६·२८, ११·३२४, १५·३९५, १८·१३०१; स्वर्ग-संसाराकांटी, कांटी शब्द तोडला तर कांटि पुढें दिलेला अर्थ अधिक स्पष्ट होईल, १८·७७९; स्वर्गसंसारुपांग १४·१७०, पांग (२) पहा; संसारणें—संसारावेया, ११·२९१; संसारिया, संसारी, १४·३३.

सवाऊ—अनुकूल वारा, सहाय्य. सुवाऊ पुढें पहा. ११·३५०, ज्ञानदेवी, कुंटे–'सावावो', सहाय्य, ११·३५५.

संवादणें—संभाषण करणें, परस्पर बोलणें, विवेचन करणें. गीताख्यु प्रसंगु। जो संवादला श्रीरंगु। अर्जुनेंसीं ॥ १·५०. हें शब्देंविण संवादिजे। १·५८. १४·३२, १८·१५८३. संवाद, संभाषण, चर्चा, विचाराचा मेळ, अनुरूपता, तरि संवादु तो चि दश नु (दशनु)। १·१५, ३·२७१, ५·६९, ६·८, १४·४०९, १८·८१, १८·८४, १८·१५१५, १८·१५७३, १८·१५७९, १८·१५८२, १८·१५९६; संवादाचेआ गांवां आंतु ६·३११; संवादाचा बाउलां १८·१५६२, –चेनि मीसें १८·८०, –चा सुवाऊ ९·२८; संवादचतुःपथ १०·१०८, –फल, फल पहा, –सुख ४·५, १०·१४९, १८·१५७८, –सुष १५·४२४; कृष्ण-संवादें १०·१४८; संवाद-कुसरी, संवादाच्या चातुर्यानें, पार्थवैकुंठ-संवाद-कुसरी १८·३७; श्रीकृष्णार्जुन-संवादसंगम १८·१६००; संवादिया, संभाषण करणारा, संवादियां शिरोमणि १५·४१८; संवादियें, चर्चा करणारा, १२·१६१; विसंवाद, मेळ नसणें, म्हणौनि का टये नातुडा। विसंवादु ॥ ४·३७.

सवांब—सुशोभित. १५·१८५, ज्ञानदेवी, कुंटे–'सवोंब', त्याच अर्थी, १५·१८७.

संवाहन—मर्दन. उन् नोहे चि प्राचीन। नेदी चि प्रजा संवाहन। १७·३८. १७·२६०, १८·३०४.

संवित्ति—जागणें, ज्ञान, अनुभूति. स्वसंवित्ति, आत्मानुभूति, १८·११२७; स्वसंविद्‌द्रुमबीजप्ररोहणावनी, १८·१०, द्रुम–द्रुम पहा; स्वसंवेद्य, स्वतःला स्वतः जाणण्यास योग्य असा, १·१.

सवियां—स्वतः, तत्काळ, सहज, पूर्णपणें. जें अमृत ही परि नावडे। ऐसें सं(स)वियां चि अरोचक जैं पडे। ४·१९५, स्वभावतःच. आणि अनुष्ठितां प्रांजळा। सवियां चि ॥ ५·७, सहज, सोपा. १०·१२३, १०·२९९, ११·९२, ११·१३३, ११·१६९, ११·१९६, ११·३२३, ११·४२६, ११·६०१, ११·६४२, १२·१९, १३·८५४, १४·१३८, १५·४३८, १७·४७.

सवे—संवय. ऐसें चि स्थैर्याची होईल। सवे एआ ॥ ६·३८१. ८·१०९, १२·२२. याचक सवे ११·११७, ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींत सवे ऐवजीं 'स्वेच्छा' असा पाठ आहे, ११·११७.

सवें—त्याबरोबर, लगेच; हा शब्द इतर शब्दांस जोडून किंवा सुटा आलेला आहे. व्याधितें दावी। सवें चि हारवी। ६·२२०, लगेच. पैं पृथ्वीचा घट कीजे। सवें चि पृथ्वीसि मिळे जरि मेळविजे। ७·६४. म्ह(ह्म)णौनि दिवा पाल्हवे। सवेंचि तेज माल्हवे। कां रविबिंबासवें। प्रकाशु जाये ॥ १२·१००(१,२), लगेच, प्रकाशाबरोबर. ६·४९, ६·२१४, ६·२३५, ७·४७, ७·६७, ८·७, ८·२१, ९·५, ९·९०, ९·३२५, ९·४९८, १०·४२, १०·२८५, ११·१४२, ११·४४८, ११·५८२, ११·६४६, ११·६६३, ११·६८१, १३·४४, १३·११४, १३·४८७, १३·४८८, १३·६३०, १३·६६३, १३·८०४, १३·९३०, १४·२२३, १५·२६०, १५·३३२,

१५·३९०, १८·१०३७, १८·१२३१. **सर्वे चि ह्मणे** १६·३४७; **अबोधनासा सर्वे** १८·९६६; **नारी सर्वे बैसौनि** १७·१५९; **पावो सूदलेया सर्वे** १३·६८४; **श्रवणा सर्वे** १३·११५३;**अस्तुसर्वें**, सूर्यास्ताबरोबर, १०·८६, **उत्तरां**– ११·३९, **एका**– २·१०९, **जन्मा**– ९·४००, **तुलिगा**– १·१२७, **तेया**– २·१४१, **दीपा**– ३·११०, **दृष्टी**– २·७२, **रात्री**– १८·९६५, **वोलखी**– ३·३६, **सकती**– ६·२४६, **संतोषा**– ८·५३, **सूर्या**– १३·६०७.

संशय—शंका, संदेह. ह्मणौनि संशयाहूनि थोर। आणिक पाप नाहिं घोर। ४·२०१. ४·२०७. **संशयात्मक** ४·२०४; **संशयरूप** ४·१९४; **संशयो** ४·६४, ६·४२९, १०·१०६; **संशइं**, डोलेयांचें हीं पाहाणें। संशइं घाली ॥ ४·८५, ४·१९६, ४·१९९, **जरि संशइं पडिला** ४·१९७; **संशैया**, संशयी माणसाला, ४·२००; **निःसंशैयां**, संशय नसलेल्या माणसांना, ५·१४६.

संशृती—संसार. १४·४९.

संसर्ग—संबंध. संसर्गें कालकूट मरे। २·१५. ३·२१२, ३·२३०, १३·१११७. **संसर्गामाजि** ३·७२.

ससाणे—**सणाण** पहा.

ससुर—सासरा. १·१८२, १·२२३.

संस्कार—पूर्व कर्माचा मनावर झालेला परिणाम. **संस्कारवसें** १८·४४४; **संस्कारुसिद्धा**, प्रकृतीस उद्देशून, १८·१२८१; **पूर्वसंस्कारसंदें**, पूर्वसंस्काराच्या अनुरोधानें, १८·११४६; **प्राचीनसंस्कारशेषें** १८·४२८; **सकलवासनासंस्कार** ९·२९३.

संस्कृत—संस्कृत भाषा. मूलग्रंथिचेया संस्कृता। सेवे नीट मऱ्हाटी पढतां। १०·४२. **संस्कृताचीं गहनें तीरें** ११·९; **देशी आणि संस्कृत वाणी** १०·४४.

संस्था—मूळ रचना, व्यवस्था. जैं श्रिष्टि आदि संस्था। ब्रह्मेनि केली ॥ ३·८५. **वर्णभेद संस्था** ४·८०; **सांख्यकर्मसंस्था** ५·२६; **सांख्यमतसंस्था** ३·३३.

सस्य—धान्य, विशेषतः भात. कां फलिं सरे वाढणें। सस्याचें जेवि ॥ १८·४७२. १८·१२८. **सस्यांतीं**, कापणी व मळणी झाल्यावर, १४·३४९; **सस्यादि...धान्यजाति** १५·३७३; **सस्यसुखाचा भोगु**, धान्याच्या विपुलतेस उद्देशून, १८·३५३.

सह—त्या त्या वस्तूबरोबर. **सहोजलें** ११·१३४, **उजलणें** पहा; **सहोदर**, **उदर** पहा; **सहकार** सहाय्य, **सत्वशुद्धिसहकारें**, अंतःकरणशुद्धीच्या सहाय्यानें, १८·२५७. **सहज**–**सहजें**–**सहाजें**, **सहित** पहा.

सहज–सहजें–सहाजें—स्वयंभू, स्वाभाविक, स्वाभाविकपणें, आपोआप, सोप्या रीतीनें. **सहज**—ऐसें अनादि जें सहज। तें गा मीं विश्वबीज। ७·४१. मज सहजातें करिति। स्वयंभातें प्रतिष्ठिति। ९·१६२, मी जो स्वयंभू त्या मला मूर्ति रूपानें तयार करतात व स्थापना करतात. ९·४२, १२·१२५, १४·९७, १४·१९९, १४·२८४, १८·११११, १८·११२४, १८·११९०. **सहजु अधिकारु** १८·८८७; **सहजीं**—**सहजीं चिन्हें** १४·२३५, – **मनबुध्यादि** १४·१०१; **सहजकृपामंदानीलें** ७·१८२; **सहजस्थिति** १८·११०७, –**ती** ८·१८. **सहजें**—ह्मणौनि सहजें सांडला। कर्मसंगु ॥ ३·१४६. तैं तेया नावें सहजें अव्यक्त। आणि आकारवेले तें चि होये व्यक्त। ८·१७०. ११·५०४, १४·२७८. **सहाजें**—मग नेणवे चि तेयातें ह्मणितलें। अक्षर सहाजें ॥ ८·१००. ८·२१५.

सहन—सोसणें, क्षमा करणें. **सहनसिद्धी**, क्षमा करण्याचें सामर्थ्य मिळविणें, १०·८१.

संहरणें–संहारणें—मारणें, नाश करणें. **संहरणें**—एकैकाचेनि मनोव्यापारें। हें विश्व होये संहरे। १·१०६. २·१६१. **संहारणें**—(१) आवरणें, सामावून घेणें. ह्मणौनि प्रसन्न होइं वेगीं राया। संहारीं आपुली माया। ११·३८०, आवर. ११·५९८. **योगु संहारिला**, सामावून घेतला, ११·६३९. (२) नाश करणें. अरे कोण्ही कव्हणातें न मरी। एथ मीं चि हो सर्वसंहारीं (सर्वं संहारीं)। ११·४०३. तरि मीं कालु गा हें फुडें। लोकु संहारावेया वाढें। ११·४४६. १०·२५३,

१३·९२६(२). **आघवें जग संहारो** १८·४२९; **सृजी पाली संहारी** ५·८२; **संहार, नाश,** संहार जेणें संहारे । १३·९२६ (१), **संहारखेचरं,** आकाशांत फिरणारीं, नाश करणारीं भुतें, ११·३४०, **–तेज** ११·२९७, ११·३५३, **–त्रिपुरेचिं यंत्रें** ११·३३८, ज्ञानदेवी, कुंटे–'संहारत्रिपुरारीचीं यंत्रें' ११·३४३, **–वात** १५·१२६, **–वाहार** ११·४४९, **वाहर–वाहार** पहा, **–समैंचा** ११·३७४; **संहारें–**(१) संहारानें, **सर्वसंहारें** ११·३४१, १३·११०७, (२) नाश करणारीं, तैसिं संहारें नूझीं मुखें । देखौनि धीर कें आम्हां पारुखे । ११·३७५; **संहारकें** ११·१३०.

सहसा—एकदम, एकाएकीं. तैं आटौनि गेलें अंतष्करण । विरालें सहसा ॥ ११·२४१. जागता नरु सहसा । निद्रा पाडौनि जैसा । १३·१००७. सहसा चेइला अद्वया– । नंदपणें जो ॥ १८·४०२. ११·३१, ११·९७, ११·२९२, ११·३१७, ११·३४५, १४·१९१, १५·१८६, १५·४१०, १५·४२६, १७·४२१. **सहसा मोडतु मांडतु** १५·१३७, **– मुद्रा लावावेया** १०·३१, **–मुद्रा सोडिली** ११·१२१, **–वन्हि रिगतां** १८·१५२१.

सहित—सह पहा. तेव्हलि आपणपेंन सहितें । यें अशेषें हीं भूतें । ४·१६८. तैसे सर्व इंद्रियें सहित । मजमाझि सूनि चित्त । १२·३६. रहितु ना सहितु । १३·११०४. **विश्वस्वप्नें सहितें** १६·११; **सर्वसुखें सहित** ३·१०१; **नित्ययागसहितें** ३·८६; **मनबुद्धीसहित** १२·१०४.

साइखेडें–साईखडें – साईखेडें – साएखेडें—कळसूत्री बाहुली. **साइखेडें**—आतां सूत्रतंतु तूटलेयां। चलू चि ठाके साइखेडेया। १६·१८२. **साईखडें**—सूत्रें विण साईखडें । वाजौ जैसें ॥ १३·३०१. **साईखेडें**—साईखेडेनि कां प्रार्थावें । सूत्रधारातें ॥ ९·३०. **साएखेडाचें बाउलें** १८·१७४७; **साएखेडें** १५·३३३.

साइला—झोंपलेला. **सेजियां घरा साइलेयां,** शेजारच्या घरांत झोंपलेल्यांना, १३·५७३.

साउमा—प्रत्यक्ष, पुढें, समोर. तेथ साउमा वेआवा उवावो । १६·६१. **माघुतसाउमें** १४·२८३, **माघुत-माघौत** पहा.

साउल—पांढरेपणा. दाढी साउल धरी । १३·७५६.

साउली—सांवळी, विसावा, प्रतिबिंब. येरि शरीराचां सलीलीं । असतेंपण ते साउली । ८·१३६. जैं रूप चि नाहिं उभें । तैं साउली काह्याची शोभे । १८·२३२. ६·२७२, ७·६२, ८·१३१, ९·४, ९·४३३, १२·८, १२·१९८, १३·५९३, १३·५९४. **सर्पफणिची साउली** ५·११६, **संवसारश्रांताची**–४·३२; **साउलिये खेंव दीधलें** १७·४१४; **साउली न पांतां,** प्रतिबिंब न पहातां, ९·१४८.

सांकड–डि-डी-डें—कठीण प्रसंग, उणीव, संकोच, संकट. **सांकड**—तेवि आवडेतैसा सांकडु । आचरतां जन्हीं डुवाडु। ३·२२०. अथवा प्रवाळें कां पीडां । सीणलें जें सांकडां । १७·२०५. ११·३०, ११·३१९, १३·२१०, १४·१६२. **सांकडा बोला** ३·२६२; **इये सांकडां** १८·१५६७; **प्रेमलांचें सांकड** १०·१२१; **स्वधर्मु सांकडु देखौनि** १८·९२२. **सांकडि—भिड सांकडि न धरवे,** भीड संकोच न धरतां, ११·८०. **सांकडी**—जेयाचिया आवडी। नगणित ब्रह्मचर्याची(चीं) सांकडीं । निष्ठुर होउनि बापुडीं । इंद्रियें करिति ॥ ८·१०४. **भेदाचीं सांकडीं** ७·१७४. **सांकडें**—जरि चिंतामणि हाता चडे । तरि वासनेचें कवण सांकडें । ३·२३. लोहाचें सांकडें परिसा । न जोडे आंधारु रवि जैसा। १५·२६२. ३·१६०, ४·१४१, ६·३२, ६·१४४, ६·३१३, ८·१३२, ८·२५३, ९·३८३, ११·१५१, ११·३९९, १३·५५२, १३·६०५, १५·४७४, १५·५२२. **सांकड-डी-डें, फेडणें** क्रियापदाबरोबर, **सांकड फेडूनियां** ११·८७; **सांकडी फेडितां** १६·१९९, **–फेडीं** ११·५८८; **सांकडें फेडिलें** ६·३४३, **–फेडी** ११·१०९.

सांकडणें—अडकणें, संकटांत पडणें. जो मूलबंधें अडला । अपानु माघौता मुरडला । तो सवें चि वरि सांकडला । फांकु धरी ॥ ६·२१४. परबुद्धिचा पैसु सांकडे । १६·११०. **सांकडलेया धर्मांचेनि कैवारें** १०·२३२; **जो गर्भवासीं सांकडला होता** १८·१५००; **पंचात्मिकीं सांकडे,** पंचभूतात्मक शरीरांत अडकून राहतो, ६·४००, ज्ञानदेवी, कुंटे–'सांपडे' ६·४०१; **सन्मानें सांकडे** १३·१८७.

साकांक्ष—आशा धरून, उत्सुक, संशयित. परि

मुमुक्षु इतर। साकांक्ष जाले॥ १६·४७, इच्छा वाढली. ३·१६२. **साकांक्षें आराधनें** ३·९०; **बोलु...आह्मां साकांक्षु,** आम्हांला संशयांत घालतो, १७·३४.

साकार्यता—आकारयुक्तता. १४·२७३, 'सकारण –ता'–ज्ञानदेवी १४·२७५, कुंटे १४·२७६.

साकें—सकें-साकें पहा.

साक्ष—प्रत्यक्ष पाहणें. या शब्दापासून आलेले साक्षात्, साक्षि-क्षी शब्द दिले आहेत. **साक्षात्–साक्षात्कार** ११·३६५, ११·६८४, **आत्म**– १८·१०७७; **साक्षि**—पापपुण्यें अशेषें। तो पासिं चि असतु न देखे। आणि साक्षि ही दोहों न ठके। एरि गोठि काइसी॥ ५·८०, ५·१३४; **साक्षिभूत, भूतणें** (१) पहा; **साक्षी**—नाना काष्टिं नाव मिळे। ते नावोडेनि चले। चालिजे अनिळें। उदक साक्षी॥ १८·३०७, १८·४५४; **साक्षी मी अकर्त्ता** १४·२९१; **साक्षी ठेविला** १३·५९६.

साक्षेप—जाणून बुजून, विशिष्ट हेतूनें. तैसें फोकरितां तप। कीजे जें साक्षेप। १७·२४८. **साक्षेप न बोलों** ७·४३; **साक्षेपा रिती पाहे** १८·१६३२.

साखल-सांखल—सांखळ. **साखल**—**नियमाचिया साखला वाहाणें** १८·६३४. **सांखल**–तिकडी **सांखल**, तीन कड्यांचीं सांखळ, १६·४३५, सं. वा. श. पहा, **लोभामोहाची**– १६·२६४; **तृष्णेचिया सांखला ले** १४·१७१, **उत्संकु** व **उंछंखल** पहा.

सांख्य—षड्दर्शनापैकीं एक शास्त्र, सांख्य मार्गी; विचार, ज्ञान या अर्थीही हा शब्द आलेला आहे. एक ज्ञानयोगु ह्मणिजे। तो सांख्यिं अनुष्ठिजे। ३·३६. जेया मार्गातें जगीं। सांख्य ह्मणति योगी। १३·९५२. ३·४३, १३·३६. **सांख्याचेया गांवा** ७·४२, –**चिया प्रतीती** १४·६९, –**चां सिद्धांतिं** १३·९०; **सांख्याहूनि प्रांजला,** सांख्ययोगापेक्षां सोपा, कर्मयोगास उद्देशून, ५·१६५; **सांख्यीं योगिं** ५·२९; **सांख्यकर्मसंस्था** ५·२६, –**बुद्धि** १०·२३, –**मतसंस्था** ३·३३, –**योग**, सांख्य व कर्मयोग, ५·३१, **योग** पहा, –**वेदांत** १८·२७७, –**शास्त्र** १८·५१६, १८·५२०, –**सद्भाव** १८·१४२५, –**स्थिति** २·२३०; **सकलसांख्यसिंधु** १८·१४४६.

सांग—अंगासहित. **सांगोपांग, अंग** पहा.

सांगडी-सांगडें-सांघडे-सांघडें—मिळणें, मिसळणें, त्या सारखें, त्या बरोबर, तरण्याचें साधन, तराफा. **सांगडी**—पैंकिं विद्येचिया सांगडी। घेतलिया अहंभावाचिया डोंडी। ७·८१, विद्यारूपी तरण्याच्या साधनावर कांहीं जणांनीं अहंभावाचे धोंडेही घेतले आहेत. उताराचिये सांगडी। ठाके ते ऐलीं चि थडी। १८·२५३, उतारासाठीं योजलेला तराफा अलीकडच्या कांठाशींच राहतो, भोगाच्या इच्छेमुळें पुनः नदीवर फेरे चालूच राहतात या अर्थी. १३·८९६. **सांगडें**—आणि इछिलेया सांगडे (डें)। इंद्रियां आमिष न जोडे। १३·१२६. वांचूनि सोनें सोनेयां सांगडे(डें)। सोनें चि जेवि॥ १३·८९१. १८·१२०, १८·१७५४. **मोहाचेनि सांगडें** १३·२५१. **सांघडे**—तैं गुण देखे सांघडे। सभ्यु जैसा॥ १४·३४०, 'गुणदोष सायिखडें'—ज्ञानदेवी १४·३४३, कुंटे १४·३४४. ५·२५. **सांघडें**—तैसें सोंखासना सांघडें। सोहपें होये॥ ५·८, सुखकर वाहनासारखा सुखकारक होईल असा. १२·३१.

सांगणें—नेहमींच्या अर्थी, स्पष्ट करणें, विवरण करणें. **सांगतां**—सांगूं जातां, **हा सांगतां अपारु असे** ४·१९०; **बुद्धियोगु सांगतां** ३·३३; **सांगतील**—मग अपेक्षित जें आपुलें। तें ही सांगतील पूसिलें। ४·१६६; **सांगावें,** सांगावयास जावें, उपदेश, ऐसें तूझें हीं सांगावें। १०·५८, १३·८४३; **सांगिजतील** १०·९१; **सांगें**—तेयां काइयेक सांगें। जें मीं करिं॥ १२·८२, १२·१७७; **सांगों**—आणि तुज चि किं बुद्धि सांगों। ११·५४२, १३·७२; **न संगों** १८·८०६. **सांवणें** पहा.

सागर—समुद्र, सांठा. कां टिटिभु चांचुवेन्हीं। माप सुये सागरीं। १·६८. सागरु शोषूनि उधवला। अंबरासि॥ १·९०. वडघडीत अंबर। उचंबलत सागर। १·१२९. जैसी अक्षोभता सागरीं। अखंडीत॥ २·३५६. भरति गमे सागरीं। सरिता जैसी॥ ६·३०४. जैसें सागरा पडनि सरिते। मुरडावें

ठेलें ॥ ८·२२१. सागरें कवणी ठाई नाहावें। ९·११. नवरलां मरावि सागर १२·११. वरिपाचें वीग सागरु। जळें जैसा निमेद १२·१५१. कां न विझे चि सागरें वडवानलु ॥ १४·३०६. १२·३७, १३·२९३, १३·३८०, १३·९१६, १४·१२०, १४·२२३, १५·२६९, १५·२८६, १६·३७१, १७·३२२, १७·४०५, १८·७८९, १८·१०८२, १८·१३६८. **सागराचां पाणीं** ९·७४, **—पोटीं,** वडवानलास उद्देशून, १८·६८१, १८·१३९२; **अनर्थांचा सागरु** ८·१४७; **अभ्यासांचे सागर** ५·१५८; **अमृताचां सागरिं** १२·२६, **—सागरीं** ७·१४८; **आंतिचा सागरु** ४·१७०; **मनोरथाचां सागरीं** १८·७४३; **मर्यादेचा सागरु** १८·१३; **मातलिये सागरिं** १३·८०३; **रसाचां सागरीं** ७·१८३, **सप्तधातुचां—** ६·२३५, **सुखदुःखाचां—** ९·४०२; **सागरावरि** ९·४५७; **जैसा कल्लोळु सागरिं अनन्यु** १५·५३५; **तरंगी(गीं) सागरु सांभावे** १०·६९; **सरिता नेणिजति सागरें** १८·५२७; **सरितांतें सागरु केवि त्यजी** २·६०; **सागराचा बोंदु भरावा काइ** ११·४२५; **सातां हिं सागरा(रां)तें** १८·१७५६; **सातैं सागरीं** ११·५६; **अमृतसागर** १६·२२, **उन्मेख—** १४·२४; **ए(ऐ)क्यवीचि-सागरा** १४·३०३; **क्षीरसागर, क्षीर** पहा; **गीतासागरतरंग** १८·१६५३; **ग्रंथसागरु** १८·१७५९; **दर्पसागर** १६·३९१; **पूर्वापर-सागर** १८·१५७२; **विवेकामृतसागर** २·३७३; **वेदार्थसागरु** १·७२; **श्रीकृष्णसूक्तिसागरा** १५·७०; **श्रुतिसागरसमुद्रा** १०·४, **श्रुति-ती** पहा; **अंबरा** ६·८७, हा पाठ **सागरा** असा घ्यावा, ज्ञानदेवी, कुंटे—'सागरा' ६·८७.

सांगात-सांघात—सोबत, संबंध, लोकसमुदाय. **सांगात**—तेथ तो भगवंतु। जो निःसंगाचा सांगातु। ६·३८, सोबती. **सांघात**—ना तरि प्रलयवन्हि महावातु। पयां दोवां जैसा सांघातु। १·११८, भीष्मास उद्देशून. न साहे जो नांव। सांघाताचें ॥ १३·५१८. १३·१४९, १६·४३०. **फुलाचेनि सांघातें** १८·८१९; **चित्ताचा सांघातु** ८·९४, **संवचोराचा—** ३·२०६; **सुखाचेनि सांघातें** ६·३८७; **अबोधु सांघातु गेला** १८·११००, ज्ञानदेवी, कुंटे—'साद्यंत' १८·११०६; **सांघातु आणि संगु** १८·८६; **सांघातीं**—सोबती, **सांघातीपणें** ११·५३३, १८·१४५१.

सांघणें—बोलणें, उत्तर देणें, वर्णन करणें, उपदेश करणें. या क्रियापदाचीं अनेक रूपें व उपयोग केलेले आहेत, त्यांपैकीं कांहीं येथें दिले आहेत. **सांघ**—आतां ज्ञानिचें जी लिंग। व्यक्त मज सांघ। १६·१३५, **सांघ पां** २·१३, २·४८, २·९५, ५·११६, ६·३६०, ८·६५, १८·१५३०, **सांघपां (सांघ पां)** २·२०२; **सांघत**—आम्हि सांघत असों आपैसें। वरि पूसिलें तुवां ॥ ६·१६२, **सांघतु असे** २·८१, **सांघतसे** २·३६९, १८·३४, १८·१४३५, **—सें** १७·८१, १८·१३४०, **—सों**—परियसें ते सांघतसों। नागिलि गोठि ॥ १४·२७७; **सांघतां**—म्हणौनि सामान्य गा नोहे। हे सांघतां वडिलि गोठि आहे। ७·१४, १६·३११, १८·१३६६ (२), **सांघतां अलौकिक असे** १५·५१, **—वाचा रडे** १६·४१८; **सांघति** ६·१, **ज्ञान—** १३·१७८; **सांघतियां चि रीती** ६·३३०; **सांघतील** ६·३३५; **सांघवलें** ५·६७, **सांघसि**—तोंड भरूनि सांघसि १८·१५४७; **गोठि सांघसी** १०·१८३; **सांघा** २·२८७, ६·४१०, **—म्हणों** ११·३१; **स्वरूप सांघा** १५·४२८; **सांघां**—हें रूपक परि असो। सांघां उघड जैसें परियसों। ७·२७; **सांघाल** ६·१४१; **सांघावा-वी-वें**—मज विवेकु तो सांघावा। मन्हाटा जी ॥ ३·१७, मी पूसैन आतां सांघावा। २·२८५, **सांघावी** ४·३९; नीकें तें आम्हां सांघावें। २·५८, हें एकैक काइ सांघावें। ६·४०६, २·२८९, ३·२०, ५·१६३, १८·१३२८; **बहू बोलौनि सांघावें** ९·२९६, **हें असो काइ—** २·१९०; **हें सांघावें काइ** ९·३९०; **सांघावेया**—जेयातें सांघावेया वेद बोबडे। ११·१४६, ७·१०४, ८·१६३, १०·१६४; **सांघावेया लागि** १५·४२९, **—जावो(वों) न लाहाये** ११·३८८, **—चेनि व्याजें** ९·५२०; **सांघिजत—साधिजत** १५·४०, हा पाठ **सांघिजत** असणें संभवतें; **सांघिजतसे**

१८·१२३२; **सांघिजति**—**कवतिकीं सांघिजति** १०·२५४, **सांघिजती** १०·४०, १८·७२९; **सांघिजे**—तूझें स्वरूप आघवें । सर्वत्र सांघिजे ॥ १०·१४३, ५·४; **सांघिजैल**—ते भीष्मपर्वी संगति । सांघिजैल ॥ १·५४, ३·१८२, ४·१५३ (**जै**), ६·१३, ६·१९२, १०·५३ (२) (**सां**), ११·६९७, १८·५९१, १८·६९२; **सांघितला**—सांघितला चि अभिप्राउ । लां(सां)घिजैल पुढुतीं ॥ १०·५३ (१), ४·२६, ६·१५१, ६·३३३, १८·१२३०; **सांघितलिं**—**आखरें सांघितलिं** १५·५५९; **सांघितली** ३·१३८, ४·३५, १८·७६३, **सांघीतली** १८·१४३१; **सांघितले**—सांघितले तुज विशद । १३·१५०, **भाव**–१०·१७२, **याग**–४·१५४, **विशद**–१८·७२७; **सांघितलें** १०·१३७, १२·२२६, **सांघितलेयाचें साचपण** १०·१३८; **सांघीतले** ४·१३९; **सांघे**—मुनि सांघे नृपनाथा । जन्मेजया ॥ १·४८, १८·१५०६, १८·१५७०; **मुरारि सांघे** ३·१२६; **सांघें**—मीं सांघें मऱ्हाटिया भंगीं । १८·१७०८, १८·७६६, १८·९३२; **सांघैं**—सांघैं मुख केवि पाहिजे । तूझें कृष्णा ॥ १·२२७, मग सांघैं आमचें काइ उरैल । १·२३४, सांघैं महाफणि दर्दुरें । गीळिजे कायि ॥ २·१५, २·६३, २·२०७, ३·८, ३·३१, ४·६, ५·३८, ११·५५०, १४·२७, **सांघैं पां** १·२६३; **सांघैं बापां (बापा)** ५·१६८; **सांघैन**—जें सकळ कर्माचें बीज। कारणपंचक तुज। सांघैन पेसी पैंज। घेतली कां ॥ १८·२९६, १·१०३, २·१०३, ३·३२, ४·८७, ५·१४, ६·३१, १८·५४५, १८·६२७, **ग्रंथु सांघैन** १३·११६४, **प्रसंगें**–१·९७; **सांघैल** २·३७४, ३·२६९; **सांघों**, सांगूं, सांगावयाला, आतां आणिकाचिया गोठी । तुज सांघों काइ किरीटी । ३·१५९, यया वरि सांघों बैससी । कां सांघतां भाष हीं देंसी । १८·१३६६ (१), १८·१००४, १८·१२१७; **सांघों आइक** १८·८२९, **– काइ** ५·१०७, ६·१६०, ६·२६५, **– काइ एकैक** ५·४५, **– जाउं** ११·७८; **उपपत्ती सांघों** १८·१४१७, **काहिं**–१८·३९३, **केती**–१३·४५०, **क्रिया**–१८·८७६, **चिन्हें**–१३·७११, **ज्ञान**–१८·५२३, **निवाडु**–१८·१४४, **संक्षेपें**–५·१४९; **सांघौनि** १·१७३, ३·२३४; **सांघणें**—तैसें पूसणें सांघणें। तूझें माझें॥ १५·४२१, १५·४१४; **सांघता, सांगणारा,** जेणें सांघतेया बोलावें कुंठे । ७·९, **बाधावा सांघतेया** १८·८९९; **सांघणें, न सहित — न संघणें** १५·४३५; **न संघे** ४·१८६; **न संघों** १७·१६७.

साच—खरें, शुद्ध, योग्य. एणें दळभारु आघवा। साचु आमचा ॥ १·१२४, **बळवान.** आणि इहिकीं जियावें । जेणें परत्रां साचा होआवें । १८·६७७. ४·७७, ४·१८२, ६·५३, ६·३२८, ६·४१७, ६·४२६, ७·३५, ७·११९, ८·३०, ९·४८१, १०·१५२, १०·१५८, १०·१९६, १०·३०८, ११·४९, ११·१६१, १३·१२०, १३·३७६, १३·७६१, १३·८६७, १४·२०४, १५·२१९, १५·३१५, १५·३३९, १५·४८४ (१), १५·५४३, १६·२४, १६·१११, १६·१२० (२), १८·२४, १८·८९, १८·१९३, १८·३०२, १८·३८५, १८·४३५, १८·५७०, १८·६३९, १८·८४७, १८·१३६१, १८·१३७०, १८·१४३६, १८·१७४४. **साचा उपास्ती** १३·४०४; **साचाचि खंडित तपें** १७·९४, ज्ञानदेवी–'साच चि पाखंडाचीं तपें', कुंटे–'साचचि पाखंडाचीं तपें' १७·९५; **साचाचां पाखाळीं** १६·१२० (१); **साच प्रतीति** १३·११३३, **– बोलिया** १६·२८८; **साचु मनोधर्मु** ८·१९१; **साचाचें चि रूप** ५·१५९; **साचा रूपा आड** १८·५३७; **साचु वेव्हारु** १८·१२१९; **साच बोल** १३·३३०; **साचा सरिसें** ४·१; **साच आपजे** २·१३९, **– करावी** १८·७२६; **साचु केला** २·१६; **साच दाविलें** ५·१२५, **– चि मानी** १३·७४२; **मानसें साच घेतलें** ११·६५३; **साचे पाये बांधले** १३·८४१; **साच भलें केलें** ११·२५२; **साचा होआवें** १८·६७७; **साचपण**—आगा हे(हें) नगर रायें केलें । एया ह्मणणेया फिर साचपण आले(लें) । ९·१०९, ९·४१३, १०·१३८; **निश्चया साचपण** १२·१५२; **साचपणांचीये पूसि** १८·१२२८;

साचार—खरेपणा, १६·१२३, १६·१९५. १८·८८७; **साचारीं बोलीं** १४·३१; **साचारेंचि मीखें**, खरेपणाच्या निमित्तानें, १६·११८, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'साचा रिचेचेनि बिकें', ज्ञानदेवी कोश – खरेपणा, कुंटे – सहा शास्त्रें व चार वेद यांच्या बळानें, १६·११९; **साचें**—(तृ. ए. व.) खरें, (क्रि. वि.) खऱ्या रीतीनें, खरें पाहिलें असतां, खरोखर, ऐसें जाणे जो साचें। तेया चेइरें जालें ज्ञानाचें १०·२०४, जी कीडरू तरि कापडाचें। परि लाहरी येत होती साचें। ११·५४, ऐसें श्रीनिवृत्तिनाथाचें। गौरव असें(से) जी साचें। १८·१७२०, ६·७५ (चें), ८·४४, ९·१३९, ११·५५४, ११·६२०, १२·१९२, १३·२९२, १३·४८३ (चें), १३·५५२, १३·७५८, १३·१०७४, १३·१०८१, १३·१०९०, १३·११२९, १५·७८(चें), १५·२२९, १८·५९१, १८·८०२, १८·८१२, १८·१११७, १८·१३२७; **तें पाप जरि साचें** १६·२९९; **निषेधाचें जन्म जेणें साचें** १८·६०८; **साचें मानी** १८·१६३५; **साचेंसीं**—तूं मन बुद्धि साचेंसीं। जरि माझां स्वरूपीं अर्पिसी। ८·७८; **साचोकारण,** हा पाठ **साचोकारपण** असणें संभवतें, ९·१३५; **साचोकारा** १४·१२७, १५·२१४, १५·४८४(२); **साचोकारिं** १३·९७३; **साचोकारेंनि वस्तुविचारें** १५·३०३; **साचोकारें,** खऱ्या रीतीनें, साचोकारें पाहों लागे। तंव रुख ह्मणे अचल। ४·९६, ५·१४५, ८·२०१, ९·७७, ९·१३८ (रें), ९·४४८, १०·१३२, १२·१९६, १३·३०४, १३·३२९, १३·४५३, १३·१०३५, १८·११५७; **साच किं कवतिक** १२·२८, **– आणि चोख** १३·७९८, **– आणि मौवाल** १३·२६९; **लटकें –लटिकें** सहित आलेले **साच** चे संदर्भ **लटका पुढें** पहा; **साच कां वावो** १८·२६३.

सांचणें—जमणें, एकत्रित होणें, समाविष्ट होणें. तैसा देहीं अहंकारु नाथिला। समूळ जेयाचा नासला। तो चि परमात्मा सांचला। आदि चि आथि॥ ६·८४. हें ऐसें चि सांचलें। परस्परें मिसळलें। बुद्धि घेपे एतुलें। होआवें गा॥ ६·३९१. परि हृदेन त्रिय एकलां [illegible] चि सांचलां। अनेकत्वाचा आत्मा पूर्ण ऐसा॥ ८·२८. ऐसें महाब्रह्म सर्वें सांचले(ले), मीं चि होउनि असतां रचले(लें)। ८·६१. ज्ञानदेवी, कुंटे – 'ऐक्य संचलें,' ज्ञानदेवी – 'आंत रचलें,' कुंटे – 'असतां रचिलें' अशीं पाठांतरें आहेत, ८·६२. ५·५३, ६·३५१, ८·१३१, ९·५१५, ११·४०८, १५·८१, १८·१३९. **सांचिलीं** १८·९४३; **वस्तु ते सांचली चि असे** ८·६६; **सांचलु,** योगनिद्रा तरि न मोडे। अकर्तेपणा सांचलु न पडे। ५·७८, राजवाडेनीं 'चाहूल, जाग, जागें' असे अर्थ दिले आहेत, ज्ञानदेवी– 'सलु न पडे,' कुंटे – 'सलु न घडे,' छल, अभिमान असे अर्थ कुंटे प्रतींत आहेत, ५·७८.

सांचा—ठसा. ना तरि चतुराननाचिये वाचे। आहाति लटकेयां अक्षरांचे सांचे। ११·२०५.

सांज—सायंकाळ. **संकल्पाची सांज** ९·७२; **सांजे** १३·४०, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'सांज', रास, १३·३९; **सांजवेल, वेल** (१) पहा; **सांजोल,** त्याच अर्थी, कां तुरे चि सांजोले। मृगतृष्णिका॥ १५·२८३.

साजणें—शोभणें, मित्रभाव असणें, युक्त असणें. हें विकलेपण साजे। प्रभे जेवि॥ १३·६०७. **न सजे** १५·१३; **साजणें** (ना.), झाडेंसि साजणें। चालावें गा॥ १२·६४, मित्रभाव ठेवणें, १३·१४८, १७·१३५; **देशशुद्धि साजणें** १८·६३३, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'साधणें' १८·६३६; **संवचोराचें साजणें** १३·७४४; **साजा**—टवटवीत, प्रफुल्ल, **साजा होए**—ह्मणियांचेनि दासपणें। साजा होए॥ १३·४३७, १४·३३१; **साजेपणें** १३·१७८, १५·९५; **साजिरें**—ऐसें सबाह्य जियालें। साजिरें जें कां॥ १८·८३३.

सांजवणि–सांजवणी—गाईची कांस, धार काढण्याची वेळ. **सांजवणि**—गाये धड जोडे गोमटी। ते तैं चि पियों ये किरीटी। जैं जाणिजे हातवटी। सांजवणिची॥ १८·१४७३, **धार काढण्याचें कौशल्य. सांजवणी**—आघवा चि विधि भादि। परि सांजवणी टेंकों नेदी। १३·६३६, **धार काढण्याच्या वेळीं.** १८·४७८.

साजुक–साजूक—नवें, ताजें, टवटवीत

साजुक—पान चि एक आवडतें जालें । तें साजुक ही न्हवे सूकलें । भले तैसें ॥ ९.३८१. **साजुका नासका** १७.१५३; **साजुकां...सडिलेयां** १८.५५३. **साजूक** १०.१२३.

साट—वेग. **पवनाचा साटु** १८.७३१.

सांटणें—सांठवणें, जमा होणें. राई रायिपण बीजीं। सांटौनि आंग त्यजी। १४.२५४. १७.१४८. **सांटपा**—सांठवण, सांठा, तें सृष्टिबीजांचा होये किं सांटपा। ८.१६४; **सांटोवा**—त्याच अर्थी, तरि हे कामक्रोध पाईं। जेयांतें कृपेचा सांटोवा नाहीं। ३.२३५; **सांटवणें**—हें चराचर आघवें। जिये प्रकृती आंतु सांटवे। ९.२७७, ८.१६६, १०.६९, ११.८४, ११.६३८; **महाभूतें सांटविलीं होतीं** ११.२६९; **मागौता पसारा सांटावें** ११.३७८.

साटिं-साटीं-साठि-साठिं-साठीं — त्याकरतां, त्यामुळें, बरोबरीनें, सारखें. हे शब्द सुटे किंवा इतर शब्दांस जोडून आलेले आहेत. **साटिं**—**आत्मभ्रांति साटिं** १५.२६८. **साटीं**—दूध मागितलेया साटीं। उपमन्यूपुढां धूर्जटी। १०.१७. ६.१४६. **मजसाटीं** ९.४४७. **साठि**—**नमस्कारितां मरणेंसिं साठि**, मरणासारखें वाटतें, १३.१८९. **साठिं**—जें परब्रह्म निर्मळा। साठिं सरे ॥ ८.२६०. १०.२६७, १२.१८, १३.७६३, १३.८६३, १३.९०२, १७.५४, १८.५४०, १८.१७४१. **आभासा साठिं** ९.१४५, **उद्देशा**–१६.२०, **एका**–१७.२८९, **कैवल्यसुखा**–१३.४४९, **जाणितलेया चि**–९.४६, **तेया**–१७.३०४, १८.२०२, **मानणेयां**–१८.३८९; **अन्नासाठिं** ९.३०१, **कुमारी**–१०.२६५, **चंद्रा**–९.१४९, **वणे**–११.५३५, **स्फीती**–१३.२०८. **साठीं**–९.३६५, १०.१८९, ११.३१७, १७.५१, १८.५५५, १८.१५६५; **आपणपेया साठीं** १३.९४०, **उत्तमाचिया**–१६.१५१, **चर्म्मा**–९.४४९, **नेणणेया**–९.२६३; **आपणपेयांसाठीं** १०.१२४, **झाडां**–१०.१५३, **भोगा**–२.२५४, ७.१३५.

साटोप—अभिमान, अहंकारयुक्त. तें तैसें चि उचित करी। परि साटोप नाहिं शरीरीं। ६.४६. १८.६२०.

साटोवाटी-साटोवाटीं—मोबदला देऊन. **साटोवाटी** १२.५८, १८.१२१३. **साटोवाटीं**—हें साटोवाटीं घेआवें। चित्ताचिआ ॥ ६.४०१.

सांडणें—टाकणें, सोडणें, गमावणें. **सांडला**—ह्मणौनि सहजें सांडला। कर्मसंगु ॥ ३.१४६. **सांडाविया**, टाकाव्या, १७.८२, –**वेया** १७.१०७; **सांडावीं**—असतीं तण्हारें। सांडावीं केवि ॥ ३.२१८; **सांडावे** १०.२८१, १७.२११; **मनौनि सांडावे** २.३३१; **सांडावें**—शास्त्र ह्मणैल सांडावें। तें राज्य ही तृण मानावें। १६.४५७, ३.१८५, १०.१६२; **सांडावें कां ठेवावें** १८.११६४; **सांडि** (क्रि.) १३.८०९, –**मांडि** ३.५३, **सांडिमांडि** १४.३६५; **सांडिं**—तैसिं सांडिं निफनलिं। कर्मे सिद्धें ॥ १२.१२८, ११.६२१; **सांडी**—जेआ सुखाचिआ जोडी। मन आर्तिची से चि सांडी। ६.३७१, ७.६८, १३.५८७, १३.६१६, १४.२४५, १७.२४९, १८.१७६, १८.१८७, १८.१९०, १८.२३१, १८.६९८, १८.९६४, १८.१०७४; **अज्ञान सांडी(डीं)** १८.१३८०; **जालांधर सांडी**, मागें टाकते, ६.३०२; **मेढु सांडी(डीं)** १०.२९३; **रागी रिद्धि सांडी** ७.९०; **सांडी पडे** १४.२३३; **सांडी माझा अतिसो** १२.१२७; **सांडीविखुरी गेलें** ९.३९; **घे ना सांडी** १३.१११०; **कल्पना घे सांडी**, कल्पना करतो व ती टाकतो, ६.२९०; **सांडीं** १४.४०६; **सांडिजति** १८.७७२; **सांडिजे**—जैसीं जीर्णें वस्त्रें सांडिजे। मग नूतनें आणिकें वेढिजे। २.१४४, ३.४६, ३.१२३, ६.४०, ६.७१, ६.१७०, ९.३७७ (२), १०.५१, १०.७८, १६.१३३ (२), १८.९१ (१), १८.४०८, १८.१०८७, १८.१३८३; **थोरपण पन्हां सांडिजे** ९.३७४, **प्राणु**–२.५३, **शव**–२.२००; **सांडित-पात्रांतें सांडित आहे** ५.६४; **इटिये होडा सांडित**, पैजा टाकतात, हरतात, ६.५६; **केवि सांडितु**, कसे टाकतील, ५.१२१; **सांडितु...मंडितु** १८.१५३६; **सांडितां**—तैसें विषयांचें घर। इंद्रियां सांडितां थोर। १८.७८४, १७.३१३; **सांडिति**—उत्थौनि सांडिति। कर्मवेली॥ १३.१६४; **उचित कर्म सांडिति** ३.६४,

व्यापारु—१८·७३४, **संगु**—२·२३०; **सांडिती**—अंगिंसि दोषाइ । सांडिती मेघ ॥ १८·७३१, १८·२२५; **सांडितील** १८·२१७; **सांडितेनि अवसरें** ८·२०२; **सांडीति** १६·३; **सांडिला**—जो नवें ऐसा जाला । संगि तो कि सांडिला । म्हणौनि सुखें सुख पातला । अर्जुना ॥ ५·२१, ६·२४२, ११·६४८, १६·४३७, १७·२२५; **आंनी सांडिला** २·६९, **शुभाशुभीं**—१८·८३६, **संसारभयें**—१८·६९१; **सांडिलिया** १८·६२८, **गजबज**—१८·१०१६, **नोकलिया**—१३·२७२; **सांडिली**—जे सांडिली आहे संगती । अहंभावाची ॥ ५·५६, **उखीविखी सांडिली** १७·३९, **चाड**—११·४३७, **पातकांची अटवी**—७·१६८, **मातु**—१·१२०; **कुरोंडी सांडिली आहे** ८·१३८; **सांडिलीं** १७·१२७, १८·२१५; **पांचे कुंडें सांडिलीं** ४·१२७; **सांडिलें**—त्रिदोषीं सांडिलें शरीर । १६·४३६, २·१९७, २·२७७, ३·५८, ३·२४८, ११·६१०, १४·३४९, १५·२५८, १७·२२४ (सां), १८·१२६२, १८·१४९१; **आनंदरोप उपडूनियां सांडिलें** ३·२४८, **चौहटां**—९·४३५; **वायें स्वपतितें सा(सां)डिलें** १८·९३९; **लौकीक सांडिलें** ५·९७, **सर्पं कवच**—८·६५; **सांडिलेनि** १८·१३८४; **सांडिसि**—तूं ऐसा तैं होसी । जैं मोहाते(तें) येया सांडिसी । आणि वैराग्य मानसीं । संचरेल ॥ २·२८०; **सांडिसील** २·२०१; **सांडीन**—वांचूनि उचित कर्म प्रासंगिक । तयातें म्हणे हें सांडीन बद्धक । ६·४८; **सांडील**—तें मन आपुला स्वभाऊ । सांडील काइ ॥ ६·४१५, ३·११२, १६·४३०; **कोलिसा कालिमा सांडील** १६·२८३; **सांडुनि**—**अहंभावाचें ओझें सांडुनि** ७·९५, **आस्तिकी बुद्धि**—१८·६०, **दलें**—१५·२३५, **फलाचा संगु**—२·२६७, **स्तुति**—१४·१५; **ज्ञान जैं सांडुनि जाए** ९·३०२; **वेला सांडुनि उते** १६·३९१; **सांडुनि घाली** १८·१२३; **सांडूनि**—आंग सांडूनि छाया । आलंगिसी कां ॥ ११·६१९, २·२२५, २·३६६, ३·१७८, ३·२२७, ४·६, ५·१०४, ५·१५२, ७·४७, ९·२०६, ९·३६८, ९·३७३, १०·७१, १०·२९७, ११·३५४, १४·२१६, १४·३१०, १४·३५०, १४·३७९, १४·४०३, १६·७४, १६·७३, १७·२३९, १७·३१५, १७·४११, १८·१५७, १८·१७२, १८·२१९, १८·४८७, १८·५५४, १८·१२४४, १८·१३८२; **ताट सांडूनि** १५·३८, **निषिद्धें काम्यें**—१८·१४९८, **संकल्पविकल्पाचें लुगडें**—१८·७३७; **कल्पना सांडूनि पाइं** ९·८१; **सांडूं**—तेथ लवण जैसें जळातें । सांडूं नेणें (णे) ॥ ६·३८७, **सांडूं पाति** १·१५४, —**शके** ८·२३९; **सांडूनियां**—सर्व विषइं आस्था । सांडूनियां ॥ २·३१५, १·२२०, ३·१३१, ६·१५५, ७·१०२, ७·१५०, १२·५६, १२·२०५; **सांडूनु** ६·२९५, १३·९३, १७·२२६; **सांडे**—कि त्यजिलें कर्म सांडे । ऐसें आहे ॥ ३·५१, येणें फलत्यागें सांडे । तें तें कर्म न विरुढे । १२·१३४, ३·८२, ३·११७, ५·२५, ५·३३, ६·५८, ८·२०३, १७·१, १७·३९३, १८·१९१, १८·२२२; **सांडे तरि विरे** १८·१५३७,—**न जोडे** १८·१९१; **सांडौनि**—कणु सांडौनि उपणिला । कोंडा जैसा ॥ ९·३२९, म्हणौनि फलि लागु । सांडौनि देहिं संगु । कर्म करावि हा चांगु । निरोपु माझा ॥ १८·१७४, ४·१०७, १३·५८८, १६·१३३ (१), १८·४०२, १८·८९०; **सांडणें**—जें निपटौनि कर्म सांडिजे । तें सांडणें संन्यासु म्हणिजे । १८·९१· (२), ८·२५८, १६·६९, १८·१७७; **सांडोवा**—टाकणें, कुरवंडी (हंस कोरा), ९·३७७(१), १३·१६७; **सांडवणें**—**श्रद्धा सांडविली** ६·४३४; **सांडवीजती**, टाकवलीं जातात, स्वचेष्टा संभाषणें । सांडवीजती ॥ १८·७३८, इंद्रियांचे व्यापार टाकविले जातात, टाकावयाला लावतो या अर्थी; **संडणें**—वरील **सांडणें** च्या अर्थी, ज्ञानदेवींत व कुटे प्रतींत कांहीं ठिकाणीं ह्या क्रियापदाच्या रूपांऐवजीं **सांडणें** चीं रूपें आलेलीं आहेत; **संडणें** च्या रूपांपुढें **न** सहित आलेलीं रूपें **संडणें** किंवा **सांडणें**चीं असणें संभवतें; **संडी**—आयुष्यहीना जीवातें । देह संडी जेविं अवचितें । तेवि निदसुरें द्वितें । संडिले जे ॥ १५·२६१ (१), **शरीरातें**

संडी १५·३३२, ज्ञानदेवी, कुंटे–'सांडी' १५·३६४; संडीं १८·७३९, ज्ञानदेवी, कुंटे–'सडीं', मोकळीं, शुद्ध, १८·७४२; संडिलासि १५·५४८; संडिले १५·२६१ (२); संडिलें—सर्वां कर्लि संडिलें १५·४७६; संडुनु १५·४३३, ज्ञानदेवी, कुंटे–'झाडूनि' १५·४६६; संडूनि—अनात्मवर्गु नीर संडूनि १५·२६६, ज्ञानदेवी, कुंटे–'सांडूनि' १५·२९६; संडौनि—मोहमान संडौनि गेलें १५·२५५, ज्ञानदेवी –'सांडुनी', कुंटे–'सांडोनि' १५·२८५; संडौनु—शस्त्रें संडौनु १·२६४, ज्ञानदेवी, कुंटे–'सांडूनि' १·२६५, सोये– १५·७१; संडणें–टाकणें, उठिलेनि वैराग्यें एणें। त्रिवर्गु हा कैसा संडणें। १५·२३३, ज्ञानदेवी, कुंटे–'सांडणें' १५·२५६; न सहित आलेलीं कांहीं रूपें: न संडावा– स्वधर्मु कव्हणीं न संडावा। ३·१४३; न संडावि १८·१४८, –संडावी ९·२८१, १६·४६०, –वीं ३·११६, –संडावें ३·१५८; न संडि ५·६६, ज्ञानदेवी–'न संडीं', कुंटे–'न संडी' ५·६६; न संडिजे २·२६५, १८·१४९, १८·१५०, १८·७५०, –संडितां, विषयसंगु न संडितां ५·९६, ज्ञानदेवी, कुंटे–'न सांडितां' ५·९७, ३·१५१, ६·५१, ९·३७९, १८·३३७, –संडिसि, धीरु कहिं न सांडिसि। २·८, ज्ञानदेवी, कुंटे–'न संडिसी' २·८; न संडी— आणि विषयांची गोडी। जो जींत मेला न संडी। १३·७०१, पुढील रूपांत कांहीं ठिकाणीं सांडणें चीं रूपें ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींत आलीं आहेत, २·३५७, ६·२३३, ८·१११, १२·११५ (डीं), १३·५४२, १३·८५० (डीं), १८·७५४, १८·७५६, १८·८५१, १८·१०३८; न संडीं १२·८, १३·४३५; न संडीति ७·१७८, –संडीतु १८·९०५, –संडूनि १८·५८; नोंसंडी, टाकीत नाहीं, मग नोंसंडी जन्हें नेला। तोडौनु आधा॥ ६·७९.

सांडस—पकड, चिमटा. कां चांचोडाचोनि सांडसें। खांडिजे पयपाणी राजहंसें। ९·४४. दाढाचां सांडसिं ११·४१०, ज्ञानदेवी–'दाढांचां', कुंटे–'दाढांचे' ११·४१५.

साड्वल—शाड्वल पहा. १८·४३१.

सांत—असणें क्रियापदाचें असत, असतां या अर्थी झालेलें रूप. सांता (पु. ए. व.), उचंबलला सांता ७·११४, गेला–८·१९६, जाला–७·१, ७·१६३, १३·६२४, नियमिला–९·२८३, सेलिला–१३·४९५, स्मरतु–८·११६; साती—कां लवणाची कुंजरी। सूदली सा(सां)ती सागरीं। १५·२८६; सांती—आली सांती ७·९०, टेंकली–७·४; सांतीं (न. अ. व.)—अकालिचीं अभ्रें जैसीं। ऊर्मीवीण आकाशीं। हारपति आपैसीं। उदैलीं सांतीं॥ ४·११६; सांते (पु. अ. व.)—चिंतीत सांते ९·३३३, जाणत–८·६७; तिये सांते, तसे असतां, पिठाचा विक्रिरा। तिये सांते॥ १३·३२०, कुंटे–'तियेसाते', त्या बरोबर, १३·३२१, दाते कोशांत या संदर्भात 'बाजार' हा अर्थ दिला आहे, यजित–९·२६२; सांतें (न. ए. व.) —सूर्ये दाखविलें सांतें। काइ एक न दिसे एथें। १७·३१७, सूर्यानें ज्यावर प्रकाश पाडला तें काय दिसणार नाहीं बरें?; पडिलें सांतें १३·१५८.

सातरिया—सातरें, सप्ताह. सातरिया टाकिति, सात दिवस उपोषण करतात, १७·९७.

सातवाकड—सात दिवस सतत पाऊस पडणें. अमृताची सातवाकडी १३·६३९.

सातवेउली—सात नांग्यांची इंगळी. १६·२५७.

साद—हांक, आवाज, गर्जना. साद हि अंतष्करणें। करवे चि ना॥ ११·५७७. १५·४५८. आकाशाचा सादु १५·३४७, आकाशा सादु घातलेयां १७·२७८.

सांदा—सांधा, जुळणी. केउता सांदा आकाशा। पाखाणेंसि॥ १३·१०९३. १४·३८७, १५·१३०.

सांदुकणें–सांधुक्षणें—पेटणें, भडकणें. सांदुकणें —वडवानलु सांदुकला १·९०; वज्राग्नीतें सांदुकिलें १४·१६१. सांधुक्षणें—तेणें सांधुक्षणें ज्वाला समृद्धा। तेथ वासनांतरचिया सामिधा। ४·१३४.

साद्यंत—आदि अंता सहित, सर्व, पूर्णपणें. विस्तरैल तन्हैं सांघावा। साद्यंतु चि॥ ५·१६६. १२·२२६. साद्यंत गीता १८·४३; साद्यंतां, पूर्णपणें, साद्यंतां माया निरसिली ११·६४;

साचंतें पाठिं तिये साचंते(तें)। निहाली मूर्त्तितें। ११·५१९, **साचंतपण,** व इतर संदर्भ **आदि** (१) पुढें पहा.

साघ—साथ, सोबत, मदत. **जेथवां ज्ञान चि साध करी** १७·६२.

साधणें—मिळविणें, संपादणें, कार्य सिद्धीस नेणें, ताब्यांत घेणें, मारणें. हे शस्त्रेंविण साधिति। दोरेंविण बांधिति। ३·२५३. हे मारिले ते थोडे। आणिक ही साधीन गाढे। १६·३५०. १०·२३४, १८·४५२, १८·६५३, १८·१२१८, १८·१६६२. **साधावेया**—ताब्यांत घ्यावयाला, मारावयाला, एयांतें साधावेया लागि। जें बळ बाणिजे आंगीं। ३·२६०, ४·१५८; **मृगातें साधावेया बुद्धी** ३·२११; **साधिजत असे** १५·४०, **–आहाति** ११·४१९; **न सधीति** १६·३९५; **साधक,** मुमुक्षु, जें विषयांतें साधक। त्यजीति नियमें॥ २·३०१, ६·१७२, ६·२९७, ६·४७६, ११·६०८, १२·८, १३·५३५, १८·५९७; **साधकांतें भेडसवी** ६·२१९; **साधकांचे सिद्ध जाले** ६·१५६; **साधकजन** ३·३७, **–दशा** ६·४६२; **साधन,** संपादनाचें उपकरण, जीवना मुख्य साधन। वन्हि मीं चि॥ १५·३७८, ३·१४७, ६·३२६, ६·३३७, १०·१३, १४·३९९,१६·४५, १८·१२३७, १८·१४४२; **साधनां आरंभु** १८·१४२७; **तपादि साधनें** ९·३९५, **योगादिकें – ३·९०; संसाराचें चि साधन** ७·१४४; **साधनजात** ६·४६४, **–बळें** ८·११३, **–वरि** ७·१५२, **–हातियेरु** १८·१०७७; **उचितसाधनसमृद्धि** १६·३८२; **प्रजासाधनीं** १६·३०१; **योगसाधन** ६·४२४; **वेदयज्ञादिसाधनें** ८·२६२; **साध्यसाधनप्रकारें** १८·२५४ (२); **साधना**—(१) साधनाला, साधनासाठीं या अर्थी **साधन** शब्दाचें रूप, **जें साधना अपटांतरिं ठेलें** ११·६१०; **साधना आपु नव्हे** २·१४८; **हें साधना आया नैये** २·३१०; **साधना भजावें लागे** ३·१४८; **साधना जोगें न्हवे** ११·६०६; (२) (स्त्री. ए. व.), संपादन करण्याचा मार्ग, रीत या अर्थी, **साध्यसाधना** १८·१३७६ (२); **साध्यसाधना खेंव** ६·५९ (२); **साध्यसाधनातीत** १८·११३१(२), **–दिक्** १३·९३२ (२), वरील कांहीं जागीं **साधन** शब्द असणें संभवतें; **साध्य**—साधण्यास योग्य, ६·५९ (१), १८·२५४ (१), १८·११३१ (१), १८·१३७६ (१); **सिद्धसाध्यभोजन,** तयार केलेलें व श्रम घेऊन करावयाचें भोजन, ३·३८.

सांधणें—**संधान** पुढें पहा.

साधारण—सर्वसामान्य, मध्यमप्रतीचें, साधें, नेहमींचें. नाना घनीभू(भू)त सुवर्ण। जैसें निहालितां साधारण। मग अलंकारीं बरवेपण। निवाडु दावी॥ १·४४. तैसा सामान्यत्वें पाहिजे। तरि साधारणू चि देखिजे। ३·७३. ३·१३३, ६·३३९, ८·६८, १०·२८२, ११·३४५, १८·२३५. **साधारणु आणि चांगु** १०·२८९; **साधारणें साकारें सौम्यें** ११·१९८; **असाधारण**—तेयाहीहूनि असाधारण। हें स्नेहनवळ॥ १·१९९, १·९६, १·२२२, ६·२१, ११·४२२; **असाधारण व्याप्ति** ११·३१३; **असाधारण फुगे** १६·३७६; **असाधारणें** ११·२२८, १६·३३.

साधु—संत पुरुष, चांगलें. तेथ हा गा सछ्छु(ब्दु)। येरिं दो प्रवुद्ध। प्रयुंजिला करी साधु। कर्मातें तेया॥ १७·३९४. १३·१००४. **साधूं, साधूंना,** ७·९०, **साधू(धूं)चा मानु** ४·५२, **– निरोपितु** १·८२; **साधुकथा**— आइकें· वाचा जेथ विसंवे। ते साधुकथा॥ ९.१८६, **–वृंद** ३·२४६ (२),**–संगें** ७·१२५, **–सेवा** ४·१६४, **– हृदयराउळीं** ५·१४१; **असाधु** १७·३९६; **साधुत्व** १७·२१६, **अ–** १७·३९३; **साध्वी**—साध्वी शांति नागविली। ३·२४६(१).

साध्वस—भय. **साध्वसें,** भय पावून, ११·३८.

सान—लहान, क्षुद्र. जैसे समुद्रा माझि बुडडे। साने दीसति॥ ११·२३८. जैसें थोर विष भूवंगीं। आंग सानें॥ १६·२५१. ८·८५, ८·२६२, १६·३२९, १७·५(नी), १८·६३ (नी). **साना....थोरु** १५·१९६; **थोर** सहित आलेले इतर संदर्भ **थोर** पुढें पहा; **साना बुडडा** ७·६७; **सानें मोठें** ७·९; **साना आवडे** ११·६६५; **सानिव—सानिवां दीसे** १५·३१२; **सानीव—आंगीं सानीव धरूनि** १·४६;

सानुले, अगदीं लहान, १३·२४८; सानेजणें—लहान होणें, परि अपाडें सानेजांती । ६·२६३, ज्ञानदेवी, कुंटे–'अपाडें सानेजती' ६·२६३.

सान्हाउ—कवच, चिलखत (राजवाडे), आधार. मना होये सान्हाउ । धैर्याचा ॥ ६·१६५.

सांपडणें—मिळणें, बंधांत पडणें, संकटांत पडणें. परि कलिकेमाझि सांपडे । कोवलिये ॥ १·२०१. ३·६५, ६·३२, ६·३४, ६·३१६, १०·७६, १३·१७९, १३·५४७, १६·२७६. **काउला टालिये सांपडे** १७·२९९; **सांपडतें—**जें जें नांवरूपा सांपडतें । १५·४४७; **सांपडला—आत्मा सांपडला असे** १८·३७५, **–ली—**जीवपंचानना सांपडली । हरिणिकुटी ॥ १३·१०६४, **–लीं** १०·१९०, ११·४३०; **सांपडलें—**सुखासि सुख जोडले । जें तेज तेजासि सांपडलें । १५·५१४, ४·१६१, **–लेनि** ११·२४५, **–लेयां—सांकडां सांपडलेयां** ११·३१९, **–लों** ११·३२४; **सांपडविणें—**जो सन्मार्ग भुलवी । मग अधर्माचां अडवीं । सूनि वाघां सांपडवीं । नरकादिकां ॥ १८·१०५०; **न सहित सांपडणेंचीं रूपें :** न संपडे गा सर्वथा । जेवि भुर्षि कणु ॥ ९·१३५, ८·१७७, ११·१४६, ११·१५४, ११·२६८, ११·६७४, १२·४२, १८·१३३५.

सांपे-सांपें—हल्लीं, सध्यां, प्रस्तुत. **सांपे—**आणि तूं तंव कृष्णा सांपेचा । ४·३७. **सांपें—**तो म्हणे उवाईं पडिलां सांपें । ९·५०४. ११·१६८.

सांप्रत—हल्लीं. **सांप्रतें** २·९७,४·१८.

सावरें—पाणी (हंस कोश), अंगण (राजवाडे). जेथ चंद्रु सिंपे सावरें । ९·३२१, ज्ञानदेवी, कुंटे–'सांबरें' ९·३२४.

साबला—पहार, भाला. 'साबळा'—'बर्ची' (हंसकोश). कवतिकें जें जल्पे । तें सावलाहुनु रूपे । १३·६६१, तें भाल्यापेक्षां जास्त टोंचतें.

साम—वेदऋचा, सामवेद. वेदराशिचेया सामां । आंतु बृहत्साम प्रियोत्तमा । १०·२५८. **सामवेद** १०·२०७.

सामग्र-ग्रि-ग्री—सहाय्य, उपकरणें, तयारी, विपुलता. **सामग्र—करणसामग्र,** इंद्रियरूपी उपकरणें, १८·७६२. **सामग्रि—सामग्रिया** १७·३७, १७·२८२; **सर्व सामग्रियेचा ठावो** १८·८६९; **अष्टांगसामग्रियेचें दीप** ६·४६१; **तपसामग्रिया निफजति** ४·१३९; **देहगेहसामग्रिया** १३·७२६. **सामग्री** ३·१६१,१८·९९०, १८·१४९०.

सामध—समतोल. **सामधेनिआ—**समधातपणें (राजवाडे). सामधेनिआ एं धरावें । ६·१८५, समतोल राहील असें.

सामान्य—सर्वसाधारण, नेहमींचा. तें हें सामान्य अन्न नोहे । ३·१३२. म्हणौनि सामान्य गा नोहे । हें सांवतां वडिलि गोठि आहे । ७·१४. **एर सामान्य** सकल, सर्व सामान्य लोक, ३·१५७, **येर सामान्य** ११·४१६; **सामान्य विशेष** १०·२८८, **– आणि विशेष** १३·३२२, **सामान्यविशेष** १०·२९१; **सामान्यज्ञान** १८·४६८; **सामान्यता—सामान्यता बोलैल,** अगदीं सामान्य आहे असें समजेल, १८·१४८८; **सामान्यत्वें पाहिजे** ३·७३, **– विशेषिति** ३·१९२; **सामान्या,** वेश्या, सामान्या भली जंव आंग । न सिवे तंव ॥ १८·२४८; **सामान्या स्त्रिया जुवारी** १७·२९५; **कां सामान्या बीक आलें** १३·६९९.

सामुद्रिक—ज्योतिषशास्त्रांतील हातापायांवरील शुभाशुभ चिन्हें. नाहिं गुणि सामुद्रिकें । लक्ष्मीयेसि ॥ १३·११६२.

साम्य—सारखेपणा, बरोबरी, ऐक्य, समान व्यवस्था. म्हणौनि आपण पां विश्व देखिजे । आणि विश्वा आपण होइजे । ऐसें साम्य चि एक उपासिजे । पांडवा गा ॥ ६·४०८. आतां पैं माझेनि येकें अंशें । जें हें जग चि व्यापलें असे । एया लागि भेदु सांडी(डीं) सरिसें । साम्यें भज ॥ १०·२९३. ६·४१६, ८·१६६, ८·१६७, ९·२४०, १०·११७, १३·१८४. **साम्याची उजरी** ६·९७, **– रिद्धि** ७·१२८, **–चिया वाढी** ७·१७४, **–चें सुवाण** १३·१७०; **मन साम्या आलें** ५·१००; **साम्या परौति जगीं प्राप्ति नाहीं** ६·४०९; **साम्यावस्था** ७·१९; **साम्यतप** १७·२३७, यावर १७·२२३ ते १७·२३६ पहा, **–बुद्धि** १४·३५६, **–सेज** १३·१०७३; **कर्मसाम्यदशा** १८·९६१; **धातुसाम्य** ६·३५१, **निःसीम–** ११·५०७,

वैषम्य– १३·८०५; साम्यता ८·२५४.

साम्राज्य—सार्वभौम राज्य. **सुखाचां साम्राज्यीं बैसे** ६·३६७; **आनंदसाम्राज्यीं** १६·५०; **स्वानंदसाम्राज्यींचा चक्रवर्ति** १८·१६४६.

सायं—संध्याकाळ. हे उत्पत्ति प्रळयो होंत। ते इयेचे सायं प्रात। १३·९९०. **सायंप्रातमध्यान्हा** १४·३३०, **–न्हीं** १३·९१८; **सायंप्रातमध्यानीं** १८·११४.

सायास—कष्ट, श्रम. ते सायास ही फळा आले। जें अमृत डोळां देखिलें। १८·१४६७, समुद्रमंथनास उद्देशून. ३·२४, ६·३६१, ८·२४३, १०·१७३, ११·५७२, १३·१०४३, १४·१०, १७·२४६. **सायासें**—देवकिया उदरीं वाहिला। यशोदा सायासें पाहिला। ६·१३७, ३·१७०, ९·५२१, १७·८७, १८·७४४; **सायासें सावरितु** १०·१८८, **–पुण्य आर्जिजे** २·२५३; **बहुलें सायासें करुनि** ३·२०२, **–करूनि** २·२०९; **सायासें···अनायासें** ६·४४०; **योगातिसायासें** १३·६३८.

सायुज–सायुज्य—चतुर्विध मुक्तींपैकीं चौथी, ईश्वराशीं ऐक्य, ब्रह्मैक्य. **सायुज**—सायुजीं सौरसु केला पूतने। ११·१००. **सायुज्य**—तेयां माझेया सायुज्याची चाड। ९·३३७. ९·३६२, ९·४६३, १४·३९८; **सायुज्याचां तटीं** १२·९२, **–पाटीं** १८·१२५१; **सायुज्यसिद्धसदन** १२·१२४, **–सिद्धिसदन** ८·२२२.

सायें—दुधाची साय. १४·७३.

सार—निष्कर्ष, तात्पर्य, अर्क, सर्वस्व. हें जें ब्रह्माचेनि नवनीतें। व्यासुप्रज्ञेचेनि हातें। मथुनि काढिलें आइतें। सार आह्मि॥ १५·५३८. २·१३३ (३), १३·४४५, १८·१४५. **उपनिषदा(दां)चें सार** १८·१७८६, **गीतार्थाचें–**६·११, **ज्ञानाचें–** १३·८४३, **तमोगुणाचें–**१७·८०, **योगाचें–** २·२७३; **लक्षणाचेया सारा**, तात्पर्याला, ६·१४०; **विजयाचें सार** १·१३८; **सारज्ञ**—**शब्दतत्त्वसारज्ञ** १३·११२३; **असार**—आवडतिये ही फळीं। असारें साळि आठोली। १८·२०२, १६·३३१, १८·९३; **सारासार**—देखैं सारासार विचारितां। भ्रांति ते नाहीं असारता। तरि सार तें स्वभावता। नित्य जाणें॥ २·१३३ (१), १·२४५, ५·१७, १०·२७३; **सारासाराचें गुंतलें** ६·३७१; **सारासारविचार** ६·४४४; **असारता** २·१३३ (२); **ससार** २·२६३.

सारकत—विझालेला कोळसा (राजवाडे). **सारकतु फुंकिलेयां, अग्नि प्रदीप्त होत नाहीं**, १८·६१०, ज्ञानदेवी – 'राखोंडी', कुंटे – 'राख' १८·६१३.

सारंग—भुंगा. १८·१६१६. परिशिष्ट (८) पहा.

सारणें—बाजूस करणें, चुकविणें, पुढें करणें, पुरें करणें. कां हातें सारुनि बाबुली। जळ देखिजे॥ ११·७४. ह्मणौनि जग परौतें। सारूनि पाहिजे मातें। १४·१२६. तेवि फलत्यागिं कर्माचें। सारिलें काम॥ १८·२५६, पुरें करून टाकलें. १५·४३२, १६·४६४, १८·१०६४. **एकीकडे सारी** १३·६१८; **कृत्याकृत्याचें काम सारिजे**, प्रयोजन नाहींसें करावें, १८·१५५६; **मोहिरें सारिजति**, पुढें करतात, १८·१६८; **वारि सारुनि** १८·१३३६; **वारी सारितसे** १५·४२; **सारुनि परौती केली** ११·७६.

सारथी—रथ हांकणारा. ११·२८३. **सारथी केलासि** ११·५३४; **सारथ्य** १·१४१, १·१४२.

सारखीं-खें–सारिखा-खी-खें—तुल्य, बरोबरीचा, अनुरूप. **सारखीं**—एकें अरुणोदया सारखीं। कुंकुमवर्णें॥ ११·१३३. **सारखें**—हें काइसेयासारखें बोलणें। ह्मणावें पां॥ ७·८९. **सारिखा-खी-खें**—इंद्रियरुची सारिखे। करवीति पाक नीके। ३·१२९. जैसी अमृताची चवि निवडिजे। तरि अमृता चि सारिखी ह्मणिजे। ४·१८१. हें बोलणें चि सारिखें नोहे। ५·११२, योग्य नव्हे. श्रिये सारिखिया दासी। घरीं जियेतें॥ ९·३६९. ४·११४, ५·११८, ६·४०३, ७·४०, ९·३१७, ९·३८८, १०·८०, १०·१८४, ११·२०८, ११·२३३, ११·३९७, ११·६२९, ११·६७१, १२·१९०, १३·३२, १३·८९५, १३·९६७, १४·८२, १५·४८, १६·१५५, १६·१९४, १७·६१, १७·२७१, १८·१८८, १८·९३७, १८·१०३७, १८·१०६६, १८·१४७२, १८·१७६९. **आणिकासारिखा**, इतर दगडांसारखा, २·२४०; **आह्मांसारिखेयां** ५·१६५; **एकसारिखा**, एकाच

प्रकारचा, १५·११०, **येकसारिखें** ११·३५०; **भीमार्जुनासारिखे**, बरोबरीचे, १·९७; **मजसारिखा** ९·४२१, **मनुष्या**–४·९१; **मतीसारिखे** १०·३९; **योगासारिखें** ६·३६३; **सकलांसारिखा** ३·७२; **सारिखेपणें**—जैसें कां कुडें नाणें। खरेयाचेनि सारिखेपणें। डोलयांचें हीं पाहाणें। संशइ घाली॥ ४·८५, **असारिखें**—जे असारिखें येकायेक। ९·२४८.

सारस्वत—साहित्य, सर्व विद्या, ब्रह्मविद्या. काइ घडेयावरि सारस्वतें। पढों सिकिजे॥ ९·८. तरि हृदयाकाश सारस्वतें अले। ९·२८. १०·६, १२·८, १३·२, १३·११५९. **सारस्वताचें गोड झाड** ११·१९; **मनचि सारस्वतें दुभे** ६·४५२.

सारोक—सरळ रोखाचे, सरळ आंखल्यासारखे. महाभूतांचें(चे) सारोक। सरले होंति॥ १५·९७, पांच फोंकांस उद्देशून.

साल–साला—(१) शाळा. कांहीं ठिकाणीं **साल** किंवा **साला** शब्द असणें संभवतें. **साल**—**टांकसाल** ७·२२, १३·९८१, **बंदि**–१८·४५६; **देहबंदिसाले**, १८·३८९; **साला**—**आंकसाला** १८·४८९, **आंकणें** पहा. (२) **साल**—छळ, वैद्यातें करीति साला। १७·१००, वैद्याचा द्वेष करतो, ज्ञानदेवी, कुंटे–'सळा' १७·१०१. (३) साल, झाडाची साल, **सि–सीनसाल** पहा.

सालडें–सालि—साल, सालपट. **सालडें**—**संहारवातें सालडें पडति** १५·१२६. **सालि**—(१) साल, असारें सालि आठोली। १८·२०२. (२) शाळा, घर. **शून्यसेजसालिये**, ब्रह्मरूपी शून्याच्या शय्याघरांत, १३·४३. (३) शाळू. कां सालिचा कणु ह्मणे। मीं नुगवें सालिपणें। १८·१२८०(१); **सालिचा पाटु** १८·३३६, –**चें होणें** १८·९४; **सालिपणें** १८·१२८० (२).

सावगणी—कापणी. १३·३९.

सावज—हिंस्र पशु. कुतर्कांचिं दुष्टें। सावजें दवडीं॥ १२·१४. **सावजें हातिरु धरिलें**, मगरानें गजेंद्राला धरलें त्यास उद्देशून, ९·४३८.

सावध—तयारींत असणें, शुद्धीवर येणें, जागृत होणें. एक एकातें ह्मणति। सावध रे॥ १·१६३. ते वज्रासनें चिमूटली। सावध होये॥ ६·२२५. २·१७, २·१८५, ८·२०९, १३·३३८, १३·५४३, १३·७०३, १७·१४, १७·११२. **सावधां मारीति** १६·३४२,–**होइजे** १३·५४६; **घूर्णितें सावधें** ११·१२६; **मरे ना सावध** ८·२२८; **सावधपणें** १४·१४१; **सावद**, सावध, ११·४५०.

सावधान—अवधान पहा.

सावला-लें—सावळा-ळें. **सावला**—मग सावला सकंकणु। बाहु पसरूनि दक्षणु। आलंगिला स्वशरणु। भगतराजु तो॥ १८·१४०९. **सावलें**—**सावलेया आंगा चंदन** १८·५८४; पुढील संदर्भ श्रीकृष्णास उद्देशून आलेले आहेत, **चौं भुजांचें सावलें** ११·२८५, **परब्रह्म हें सावलें** ११·१७१, **सावलेंनि परब्रह्में** ९·५१६.

सावाइणें—सहाय्यकारी होणें. या क्रियापदाचीं अनेक रूपें आलेलीं आहेत, त्यांपैकीं कांहीं येथें दिलीं आहेत. यज्ञदानादिक्रिया। ॐकारें सावाइलिया। प्रवर्त्तती॥ १७·३६४. तेथवां ॐकारु तत्कारीं। सावायिला चांगी परी। सछब्द(ब्द) कर्मी करी। जीर्णोद्धारु॥ १७·३८८. सूर्याचेनि सावायें। डोला सावाइला होए। १८·१२६५(२). **निमित्तिकें सावाइलें** १८·५८५; **सावाइ**, उत्तेजनार्थ, ११·६७२, ज्ञानदेवी–'सांहीसहित', कुंटे– 'साही-सहित', सहा शास्त्रांसहित, ११·६८२; **सावाइक**—आंधाराचें सावाइकें। लोटिजतसे॥ १८·१७०३, ज्ञानदेवींत 'मृत्युलोकाचें ऐहिक', कुंटेनीं 'संपूर्ण ऐहिक' असे अर्थ दिले आहेत; **श्लोक सूर्याचें सावाइकें खेलविलें** १८·१६४७, ज्ञानदेवी, कुंटे–'श्लोक सूर्यातें पैजा जिंके' १८·१६६९; **सावाऊ**—तें इंधन जैसें आगी। सावाऊ होये॥ ३·२६०, ८·२०९, ११·३५०(सा), १६·३२४, १७·३११, १७·३९०; **सावाओ** ६·४१५; **साव्हाऊ**—**संतोषासि साव्हाऊ** ६·१६५; **सावाय–संपत्तिचेनि सावायें** १३·७७०, १८·१२६५ (१); **सावायें विण उद्भटु**, सहाय्य नसतांही शूर, १८·८५४; **सावाया आलिं** १८·१५८; **कृपासावायें** १३·११६०; **सावाये**, मदतनीस,

सहाय्यकारी, आणि जे जे यांचेनि सावायें। ११·३८८, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'सावायें', मदतीला या अर्थी, ११·३९३.

साविआं–साव्हिआं—एकाएकीं, सहज, स्वाभाविकपणें, स्वतः; या शब्दांचीं इतर अनेक रूपें आलेलीं आहेत, त्यांत अनुस्वराविषयीं धरबंद दिसून येत नाहीं. **साविआं** ६·४२९; **साविया** ५·१७४; **सावियां** ६·४२१; **सावियां**— येयावेयाचि सवे चि सावियां मोडे। ८·१०९, ६·२६४, ६·४८५, ८·२३५, ९·२११, ११·६६१; **सांवियां** ११·२५२. **साव्हिआं**— आंगें मन विरमे। साव्हिआं चि ॥ ६·२१२. **सांव्हिआं**—परि सांव्हिआं चि उंच होईल। ६·१८४, ज्ञानदेवी – 'साविया चि', कुंटे – 'सावियाचि' ६·१८४; **साव्हियां**—साव्हियां चि केणि नाहीं। ६·३४१, सहज लाभणारी.

सावें—(१) सर्व. **ईश्वरादिकें सावें**, 'अवघें' (राजवाडे), १६·३५७, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'आघवें' १६·३५९. (२) सहावें. **सावें गुणरत्न**, दानास उद्देशून, १८·८६७; **सावा गुणु**, सहावा गुण, १८·८४०.

सावेरी–सोवेरी—'शेवरी,' 'सांवरी,' 'सावरी' असे पाठ ज्ञानदेवींत व कुंटे प्रतींत आहेत, शेरी, निवडुंग, असे अर्थ दिले आहेत. **सावेरी** —सावेरी वाढिनलेया सरला। वरि फल नाहिं आंतु पोकला। ९·१७३, हा एक प्रकारचा बांबू असावा. १८·५७३. **सोवेरी** ९·१७४, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'सांवरी' ९·१७५.

सावेव—अवयवांसहित, मूर्त. ४·८८, ११·११, १३·११०, १८·६८८. **सावेव गुण** १३·९८१, – **शांती** ६·२५५. **अवयव** पहा.

सावेसा—स्वेच्छेनें, आग्रहपूर्वक. तरि आपुलालिया सावेसा। कां न मगावासि परेशा। ३·२६, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'सवेसा' ३·२६. ५·१३.

सासन–सासान—वागण्याची रीत, शास्त्र, नियमनकर्ता. **सासन**—इया संसाराचिया अवधी। सासन जें ॥ १५·१०४, ज्ञानदेवी – 'सासनजे', कुंटे – 'सासनिजे', तयार होतो, १५·१०५. **सासनें**, आज्ञा, १५·१४६. **सासान**—तेयां वेद दीधले सासान। १७·३३६.

सांसिनणें–सांसीनणें—तयार करणें, भरास येणें. **सांसिनणें**—नाना सांसिनला मला। कोवलिकेचा ॥ ६·२५७. सांसिनले प्रसन्नतेचे मले। ९·४. ८·१४८, १५·६०, १८·१६४९. **बोधें सांसिनलेनि** १८·२५७; **रसभाव सांसिनले** ११·११; **वनें सांसिनलीं** ११·१९५; **वाचावेली सांसिनली** १५·१४. **सांसीनणें**—सांसीनलें दांग उठि १५·१२५.

साहजें–साहाज–साहाजें—सहज, आपोआप, एकाएकीं, निसर्गतः, स्वभावतःच, अर्थातच. **साहजें**—तैसें विचारिती निरसलें। तें प्रपंचूनि साहजें सांडलें। २·१३१. ९·१०५. **साहाज**— बाहिरि युगुतीची मुद्रा पडे। तंव आंतु सुख वाढे। येथ साहाज चि योगु घडे। नाभ्यासितां ॥ ६·३५३. ११·२३७, १३·१४४, १६·१८८, १८·१४००, १८·१४२२. **साहाजें**—जैसें मूलसिंचानें साहाजें। निगति शाखापल्लव ॥ १·२५. तरि उणावो साहाजें उपसाहला। प्राधुं काइ ॥ १·६५. साहाजें मलयानीलु सुंदु। तेया ही होये अमृताचा स्वादु। ४·२१७. तरि आपुली शास्ति साहाजें। आपण केली ॥ ६·७१. पवनु साहाजें गगना। मीलों चि लागे ॥ ६·४५८. १·१३, १·१७९, २·७७, २·१५१, २·१८८, २·२७१, २·२७५, २·२९५, ३·४९, ४·६२, ४·७९, ४·१३६, ४·१६२, ५·१८, ५·२७, ५·२९, ५·१०५, ५·१०७, ५·१५१, ६·२, ६·१७, ६·४२, ६·४४, ६·५०, ६·९१, ६·१०६, ६·१२८, ६·१६०, ६·१८९, ६·२२८, ६·२७९, ६·३३४, ६·३८२, ६·४८७, ७·११२, ८·१०७, ८·१११, ८·२२३, ९·२६, ९·८८, ९·२२४, ९·२६३, ९·२९५, ९·३९३, ११·४२, ११·२८७, १४·३४८, १५·१६०, १५·२९९, १५·५६२, १६·६०, १८·३५, १८·९५ (जें), १८·८७१, १८·९७४, १८·१०५३, १८·११४३. **वरि तो वामचरणु साहाजें बैसे** ६·१९४. **सहज–सहजें–सहाजें** पहा.

साहणें–साहाणें—सहन करणें. **साहणें**—तंव तेया षड्गुणचक्रवर्त्ती। साहवे चि ना ॥ ११·११२. **न साहणें** १३·३५० (१);

साहंता, सहन करणारा, तेथ साहंतेनि नवलें । वेपिजे ना ॥ १३·३५१, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'साहतेनि' १३·३५२. साहाणें, या क्रियापदापुढें दिलेल्या रूपांपैकीं कांहीं रूपें साहणें चीं असणें संभवतें, कांहीं जागीं साहांणें चीं रूपें आलीं आहेत; जे शस्त्रें संडौनु साहावे । बाण एयांचे ॥ १·२६४. एथ आथि कांहिं प्रकाला । तो साहों ए वर ॥ ५·१६५. न साहाति १·१८६; साहांति ३·१९६, १८·७८४, न –, ऐसिं पांचै भूतें । न साहांति एकमेकातें । १३·१४६, ९·५०८ (सा); साहातु असे १७·१६६; साहावे—जीवा आभारु साहावे ना ८·१२८; साहावें ४·३०; साहावेया लागि १८·६३५; साहावैल १८·८१; साहिजे ११·५६३, शस्त्रा(स्त्रां)चा वरिषाॐ – २·२३२; साहिजें—जोजारु साहिजें(जे) ४·३३; साहिजैल १·२१२; साहिले ११·३५; साहील ११·४१, १८·१०४८; साहे, सहन करीत, सहन होत, ९·२३६, ११·१७२, १३·३४५, १३·५१८, १३·८८०, १६·१७६, १८·७४४, १८·९३९; न साहे—संभाविता निस्तेज । न साहे जैसें ॥ १३·५४२, १३·६६६, १३·७१७, १५·८०, १५·४४०, १६·२३३, १८·४८३, १८·११४५; तेजाचें उग्रपण न साहे ११·३१३, बोलु ही – ६·१४६, वेलु – ७·१९६; साहें ११·१६०; साहाणें १३·३४२, १८·८३७; साहांतिया १६·१८९; साहाते, सहन करणारे, ११·६३६; साउनि, सहन करून, २·२२८; सात, सहन करीत, तैसें जेयाच्यां ठांइं । न साहणें काहीं चि नाहिं । आणि सात असे(सें) ऐसें हिं । स्मरे ना जो ॥ १३·३५० (२), ज्ञानदेवी – 'साहतु असें', कुंटे – 'साहतसें' १३·३५१.

साहस—लवकर या अर्थी. साहसिं करी(रीं) १३·६४५, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'सांच करीं' १३·६४७.

साहाकारी—मदतनीस. ११·२४.

साहाण—सहाण. विवेकुसाहाणें(णे) १५·२३६.

साहास—साहसयुक्त, पराक्रमी. ८·२३.

साहित्य—वाङ्मय, अलंकार. वोविया कीं होंति लेणें । साहित्यासि ॥ १०·४१. ६·१३, ६·१३३. साहित्य वाणें, भाषेंतील अलंकारास उद्देशून, १·६; साहित्य आणि शांती ४·२१५; साहित्यातें बोजावी, मराठी भाषेस उद्देशून, १३·११५१; साहित्यसोनेयांचिया खाणी १२·१२.

साहो—सहाय्य, आधार. स्वर्गसिंहासना साहो, बृहस्पतीस उद्देशून, १०·२०९.

सिकणें-सीखणें—शिकणें. सिकणें—तरि तो वेलु सिकिलेयां जाइजे । ११·१६२, तितका वेळ शिकण्यांतच जाईल. पढों सिकिजे ९·८; सिकवणें—ऐसें प्रजांतें सिकवी । चतुराननु ॥ ३·११६; नानापरी(रीं) सिकवितु असे २·२९; येकैक सिकउं काइ १८·१३५१. सीखणें—मंत्र सीखे १३·८११; सिखवणें, शिकवण, ११·६६४; सिखौं, शिकवूं, आणि सिखौं ह्मणों तरि बोलसी । तूं चि बहुत ॥ २·९२.

सिक्ष्यापिला—शिकविला गेला, शिकवून तयार केला गेला. जो कां तुह्मीं सिक्ष्यापिला । १·९५.

सिखर—शिखर. १३·६५६. शिखर पहा.

सिंग—शिंग. १८·१८५.

सिघ-सीग-सीघ—शेंडा, अग्रभाग; धान्याचें माप भरल्यावर त्यावरली निमुळती रास, शीग. सिघ—सिघेंचिं सत्कर्में । धाविनलीं संभ्रमें । ११·६०९. सीग—परि पुनरावृत्तिचेया मापा । सीग जाले ॥ ८·१६४. वाफेचिये सीगे १७·१४१. सीघ ७·७२.

सिचडी—कंडू (राजवाडे), येथें जिज्ञासा. १४·६०.

सिंचणें—शिंपडणें, शिंपणें. २·६६. सिंचन—मूलसिंचन १·२५.

सिजणें—शिजणें. आधणिं हरलु न सिजे । १३·४८१.

सिठी—सृष्टि-ष्टी पहा. घापे पटामाजि दीठी । दीसे तंतुची सैंव सिठी । ६·१००, निर्मिति.

सिणणें-सीणणें—शिणणें, श्रम पावणें, त्रास होणें. शीणणें पहा. सिणणें—परि निरुतें पांतां काइ सिणले । रायाचे हात ॥ ९·१०९, नगर वसविण्यांत. ९·२७७. काहाणी सिणैल ९·१८५; न सिणे–१२·१६६(णे), १३·७०३; सिणवणें—सिणवी ह्मांतारा । बहुतांतें ह्मा ॥ १३·५७३. सीणणें—ह्मणौनि स्वप्निंचिया अखरा । संतोषें सीणे ॥ ८·३४. ९·१६५, ११·१६७, ११·२१५, ११·४०१, १६·२५८, १७·२०५,

१८·१७५, १८·३६७. **सीणताति** ११·६६७; **एकीं कर्मीं सीणे** १८·२२९; **सीणलेयां हिं उणें** १८·९४०; **सीण**—तेव्हांलि लोकें गिविसावा। सीणु आपुला ॥ ३·२०३, सीणु जाये मूसीं। साणे (सीणें) जेणें॥ १६·४१५,१३·१०३७, १६·३९८, १७·१०४, १७·२०७, १८·६०५; **आमका कोणु सीणु** ९·११५; **सुखा ना सीणु नेणे** १४·३६५; **हाणिचेनि सीणे(णें)** १७·२९१; **संसारसीणें** १७·३२८; **सीनु, शीण,** १७·४१९; **सीणवणें**—व्यसन जैसें न सीणवी। ६·१२४, १८·६१७; **पाये सीणवावे** १८·९३३.

सितणें–सीतणें—स्पर्श करणें. **सितणें—कपोल शंके सितलें** ११·१८३; **चंद्रकरीं सितला** ११·२४४; **परिसें सितलेयां** १८·१७५०; **पाए सितले** ११·६८. **सीतणें**—जैसा चंद्रकला सीतला। सोमकांतु ॥ १·१९१, **द्रवतो.** चंद्रकिरणीं सीतला। पाखाणु जैसा ॥ १८·१५६८, **द्रवत नाहीं,** धृतराष्ट्रास उद्देशून. ७·१७५, ९·१९४, ९·४८० (**ले**), १३·४४७ (**लें**), १७·२३२, १८·१६.

सितरणें—फसवणें, भ्रमांत पाडणें. स्वप्न गा जेया परीं। जागतेयातें न सितरी। १४·३३९.

सितल–सीतल—शितळ, थंड. **सितल**—सितलाचिये भेटी। तातलां तेलिं आगि उठी। १६·२३६. **सीतल**—६·१७५, १३·२९१, १६·१५९. **सीतली आणि रसाल,** वाणीस उद्देशून, १३·२६९.

सिंथणें—फेंकणें, बाहेर काढणें. कुबोलाचिं सदटें, सिंथिति कांडें ॥ १६·४०२, ज्ञानदेवी–'**सुती**'. कुंटे–'**सूति**', बाण टोंचतात, १६·४०४.

सिदोरी–सिधौरी—शिदोरी. **सिदोरी** १८·१८३· **सिधौरी—तेजाची सिधौरी** ६·२८१. **सिधौरिया** १८·९३४.

सिद्धणें—फळास येणें, निष्पन्न होणें, तयार होणें. इहीं कामक्रोधलोभेंसीं। कार्यें सिद्धति तैसीं। १६·४३४. **सिद्ध**—तयार झालेला, पूर्णावस्थेस पोहोंचलेला, उपदेवांचा एक वर्ग, धर्मप्रतिष्ठा तो सिद्धु। अभयहस्तु॥ १·१३, हा अनादि नित्य सिद्धु। निरुपाधि विशुद्धु। २·१४५, जय जय सिद्धे। १२·१, पैं सिद्धु नित्यु आपैसा। अनादिपणें॥ १३·११०१, अगा वसुधेचां पोटीं। निधान सिद्ध किरीटी। वन्हि सिद्धु काष्टीं। वोहां दूध॥ १८·१२२१ (१,२), ३·४८, ६·१५६, ७·१५२, १०·१७९, १५·४३२, १८·१२२२; **सिद्धें कर्में** १२·१२८; **सिद्ध तत्त्व** ६·४७६; **सिद्धांचे मनोरथ** १३·२७८, **–चा राउ** ३·२६८, **–चा राओ** ९·५३०, **–चा राणा** १३·९६६, **–चां सिंहासनीं** ६·४४८; **सिद्धां माझि** १०·२१७; **महारिखी अथवा सिद्ध** ११·३२६; **सिद्धता** १८·६४०; **सिद्धादिक** ११·३२८; **सिद्धप्रज्ञा,** पूर्वजन्मानुरूप प्राप्त झालेली बुद्धि, ६·४५२, **–भांडार** ६·४६२, **–मंत्र** १८·९४५, **–वत** ३·४५, **–सरस्वती** १·७८, **–साध्यभोजन,** तयार केलेलें व करावयाचें जेवण, ३·३८; **अनादि सिद्ध** १०·१३५, **अनादिसिद्ध** २·१००, ४·१५०, ८·१७३, ११·२७२, ११·३०४, १५·२९१, १६·२६९, **–सिद्धा** ३·३५, **–सिद्धें** १३·९५६; **आज्ञासिद्ध,** ज्याची आज्ञा फलरूप होते असा, १६·३५३, **कर्म–** ४·७१, ४·१५५, **प्र–,** प्रसिद्ध पहा, **महा–** १८·१२३६(१),**सत्त्व–** १४·५३; **संस्कारुसिद्धा,** प्रकृतीस उद्देशून, १८·१२८१; **सायुज्यसिद्धसदन** १२·१२४; **सोहंसिद्ध** ८·२५३, **सुर–,** देव व सिद्धपुरुष, ११·१४५; **सुरसिद्धकिन्नर** ११·५०१; **स्वतःसिद्धु** ९·१६३; **सिद्धांत–** निश्चित मत, **निर्णय,** सिद्धांतु नव्हंतु सतंत। तेयाचां हातीं॥ १७·८४, ज्ञानदेवी–'**नव्हतु स्वतंत्र,**' कुंटे–'**न होत स्वतंत्र**' १७·८५, ११·५८५, १३·९०, १३·२३६, १५·४९०, १८·१२३४, १८·१२३५; **सिद्धांतकक्षा** १८·१२३६ (२), **–नवनीत** १३·१०४२, **–निर्वाणसूत्री** १३·८३२; **महासिद्धांतापासिं** १५·४०१; **वाग्ब्रह्मसिद्धांत** १५·१४०; **शास्त्रसिद्धांतु** १६·४१, १८·१५३०.

सिद्धि–सिद्धी—परिपूर्णता, यशप्राप्ति, योगानें मिळविलेली शक्ति. **सिद्धि**—कां तपोबळें रिद्धि। पातलेयां भ्रंशु बुद्धी। मग विरगतां सिद्धि। आठवेना ॥ १·१८८. १५·३६८. **योग्यतेची सिद्धि** १८·१००३; **सिद्धि होति** ६·२७०; **सिद्धिभुवन** १३·९३८, **–चेन्हीं** ७·१४१; **ऋद्धिसिद्धिं** २·३५९, **ऋद्धि पहा; आत्मसिद्धि**—आत्मसिद्धि-

सियारी-सेयारी—शहारे, कंप; 'भय, डाकीण' (राजवाडे). **सियारी—बुडणेयांची सियारी** १६·६८. **सेयारी—सेयारी आली,** भयानें शहारे आले, ११·३६४; **आशसेयाचि,** हा पाठ **आशसेयारी** असा घ्यावा, आशारूपी डाकीण, १३·५०३.

सिर—(१) रक्तवाहिनी शीर, घावानें पाडलेली चीर किंवा भेग. अजातशत्रुतरुवरां । सर्वांगिं देवविलिया सिरा। १३·२२८, चिकाकरतां झाडाला भेगा पाडतात त्यास उद्देशून. (२) डोकें. **सिरीं बांधलया** १६·२१८; **सिरिं वाहे** १३·५१०, **-वाहें** १२·२१६; **सिरसा**—कां मनीं सिरसा धरीं। १२·२२७; **सिरालें**—उशी, पायांचें सिरालें। मांडूं लागे ॥ १४·१८४, **मांडणें** पहा; **सिरें**—वरचा भाग, **जगदक्षराचें सिरें** ८·१५२, ज्ञानदेवी, कुंटे–'जगदाकाराचें सिरें' ८·१५४.

सिरणें—प्रवेश करणें, गळणें. जें आकारिं इये खोंकरे । कोंदलें असति न सिरे । कल्हणी कालीं ॥ ८·१४, जें या फुटक्या जगदाकारांत गच्च भरलें आहे तें कधींही गळून जात नाहीं, ज्ञानदेवी, कुंटे–'कोंदलें असत न खिरे' ८·१५. ८·८८, १५·३०४. **विचाराचा वारा ही जेथ सिरे** ६·३१९, **न सिरे** पाठ ग्राह्य वाटतो; **सिरों आदरी** १३·७५५; **सिरकणें—जावाई सिरके** १८·२३२.

सिरियाणी-स्रियाणी—**श्रियाणी** पहा. **सिरियाणी**—परि समर्थे तुवां सिरियाणीं(णी)। फेडिली ते ॥ १६·३९. **स्रियाणी** ६·१४२.

सिवणि-सीवणि—शिवण, सांधा. **सिवणि—जैसी शुक्तिपल्लवांची सिवणि उतटे** ६·२६६. **सीवणि—सीवणिमध्यु पीडिजे,** शिवणरेषा दाबून धरावी, ६·१९४, मूलबंधाच्या या प्रयोगावर ६·१९२ ते ६·१९९ पहा.

सिवणें-सीवणें—शिवणें, स्पर्श करणें, कांहीं ठिकाणीं सिंवणें व सींवणें चीं रूपें आलेलीं आहेत. **सिवणें—आत्मलिंगातें सिवणें** १८·१३६०, **स्त्रीदेह आंगें**– १७·२१०; **न सिवे** १६·१६२, १८·२४८, **-सिवे** ७·१५६; **बाण लक्ष्य सिवौनि** १५·२९२; **सिंवणें**—तो चि अग्निसंगें सिंविजे। तरि मांगल होये ॥ ७·६४, ज्ञानदेवी, कुंटे–'सिजे' ७·६५. **सीवणें—सीवे** १३·६३०; **हातें सीवे चि ना** १४·१६७; **सींवणें**—पार्था तें सुख साचें । वलिलें आहे रजाचें । झणौनि न सींव तेयाचें । आंग कहीं ॥ १८·८०२. **सींवे** १७·९२.

सिष्ण—उपस्थ. **सिष्णोदरीं वांटी,** उपस्थ व पोट यांच्या वांट्यास देतो, १८·५५५.

सिसार—अर्धशिशी. सिसाराचां रागीं लाणें। सीस चि जैसें ॥ १८·१७७.

सिसाल-सीसाल—मस्तकांची रांग. **सिसाल–सिसालीं,** रावणाच्या दहा मस्तकांस उद्देशून, १०·२३३, **-लें** ११·४१०, ११·४१२. **सीसाल**—व्याधिचां सीसालीं । पूजिलीं यंत्रें॥ १२·५०, व्याधिरूपी मस्तकांच्या आहुती घालून.

सिह्‌बीर—शिबिर. १७·२९३.

सिहाणा—शहाणा. एथ चातुर्य सिहाणें जालें। १·३५. ११·४६३, १८·१७२७. **सिहाणेपण**—जाणतेपण, समजूत, जात्यंधा लागें(गे) पिसें। मग ते(तें) सैरा धांवें(वे) जैसें । तूझें सिहाणेपण तैसें । दीसतसे ॥२·९३; **सिहाणेपणें**—एक जाणीनियां हारपति। सिहाणेपणें पैं ॥ १० ३३.

सिंहासन-सींहासन—नेहमींच्या अर्थी, प्रतिष्ठेचें पूज्य स्थान. **सिंहासन**—सिंहासन होईन आपण। वरि श्रीगुरु करिति आरोहण। १३·४२३. **सिद्धांचां सिंहासनीं** ६·४४८; **स्वर्गसिंहासना साहो** १०.२०९. **सींहासन**—जेथ अमरत्व हें चि सींहासन । ९·३१७.

सींक—शिंक. **जांभै सींक ढेंकरु** १८·३३९.

सीत—**शीत** पहा. सीत वेढावें। उष्ण पांघुरावें। १२·६५.

सीमा—मर्यादा, शेवटची कड. जे(जो) मज पुरुषोत्तमा। ज्ञानें भेटे सुवर्मा। तो सर्वज्ञ ते चि सीमा। भक्तिची ही ॥ १६·४८. **देहाचिये सीमे** १८·१५३८; **परम सीमा** १८·३८०, **पैली**– १६·४४०; **सकलभाग्याची सीमां(मा)** १८·८९७; **सीमा सांडे** १७·३९३; **निःसीम** २·२११, २·३६७, ८·१०, ९·३७८, १८·१५५६, **-गुण**—दे० निःसीमगुण अनंतु। दे० निःसीमतत्व सदोदितु। दे० निःसीमसाम्य

संततु। चौ हि वां(वा)चा ॥ ११·५०७(१), **–तत्व** ११·५०७ (२), **–साम्य** ११·५०७(३).

–सील— –शील पहा. **दानसील** १५·१२१; **सुरसाह्यें सील** हे शब्द जोडून **सुरसाह्यसील** असे एकत्र घ्यावे, १२·२३३.

सीला—शिळा. **सूर्यु कीं सीला** १०·१८५. **शिला–शीला** पहा.

सींव—मर्यादा, सीमा, अखेरची कड. तैसी वैराग्याची सींव नेदखती। जे विवेकाची भाप नेणति। ४·२४. **ज्ञेयाची सींव** १८·४६७, **मोक्षाची –** १८·८९५; **कानामनाचिये सींवे टेंकों नेंदीसि** १८.१२६८; **भीडेची सींव लंघो(घों) नेंदी** ७·१९८; **वारा ही सींवे टेंकों नेंदी** १८·३८७.

सीस—डोकें. जैसें शरीर आहे सावयव। परि सीस चि नाहिं ॥ ९·४३१. कां सीस खांडूनि आपुलें। पायांचां खर्ती बांधलें। ९·४९५. १८·१७७. **सीसें खोडा वाहावी** १८·१०५६; **सीसवेन्हीं बुडालेयां** ११·४९.

सु—शब्दास जोडून. चांगलें, सुंदर, फार, अतिशय, या अर्थी. याचे कांहीं संदर्भ त्या त्या शब्दापुढें दिले आहेत, कांहीं येथें दिले आहेत. कांहीं शब्दापूर्वी सू हा उपसर्ग लागलेला आहे. **सूक्ति—श्रीकृष्णसूक्तिसागरा** १५·७०; **सुकाल**, काल (१) पहा, **–कुमार, कुमर** पहा; **–कुल**, कुल (१) पहा, **–कृत, कृत**(१) पहा, **–कृपा**, कृपा पहा, **–क्षेत्र, क्षेत्र** पहा, **–गंध, गंध** (२) पहा, **–गम, गमणें** पहा, **–गरणि** १३·११४४, **–गुरुवां**, भरभराटीनें, थाटमाटानें, १३·८११, **–घटित, घटणें** (३) पहा, **–घोर** ११·१३९, **–घोष**, नकुलाच्या शंखाचें नांव, १·१५०, **–चित्त, चित्त** पहा, **–जन–चक्रवर्ती, जन** पहा, **–जाण** १८·१४८५, **–डंस** ५·१६०, **–तेजपणें** १·१८६, **–दर्शन, दर्शन** (१) पहा, **–दंस** १४·३९४, **–दिन-दीन, दिन** पुढें पहा, **–दिस, दिस**(१)पुढें पहा, **–द्रव्य** १७·३५७,१८·६७४, **–नयन** १३·१०६१, **–निश्चल, निश्चल** पहा, **–नील** २·७७; **इंद्रनीलसुनील** ११·१३४; **सुपकें** १७·१२५, **–पंथ** ८·२३८, **–पूजितें** ११·१२९; **प्रमेयप्रवालसुप्रभ** १·१७; **सुप्रभा** १०·२०२, **–फल, फल** पहा, **–बद्ध** ६·१८३, ६·२२५, **–बीज, बीज** पहा, **–बुद्धी, बुद्धि-द्धी** पहा; **आबालसुबोधें** १८·१७२१; **सुभग** १३·६४२, १६·१३४, १८·१०८०, **–भट** २·२१३, **सूभट** १·१३३, ४·१६४; **सुभरें, भर** पहा, **–भद्र** ९·४७७; **सुभावभजनभाजन, भजणें** पहा, **–भाषित** १३·५७७, **–भास**, चांगलें बोलणारा, १८·१७०६, **–भेदिं आखरीं**, स्पष्ट करणाऱ्या शब्दांत, १३·११५८, **–मती** १३·९१५, १८·१५१६, **–मथित, मथणें** पहा, **–मन**, (१) चांगलें मन, चांगल्या मनाचा, ९·४०,१३·११५३, (२) फूल १८·१६१६ (१,२), **–मनसा** १३·२३६, **–महिम** १७·४०८ (१), **–रेख, रेखणें** पहा, **–लक्षण, लक्षण** पहा, **–लग्न, लग्न** पहा, **–लभ, सूलभ, लाभ** पहा, **–लीन** ९·१००, **–लीनता** १३·४३; **उन्मेखसुलोचन** १३·३३८; **सुवट** ७·५४, **–वर्म** ५·६३, १७·४०८ (२), **वर्म** पहा; **सुवाॐ** ९·२८, **–वायें** १३·११४६, **–वासना, वासना** पहा, **–विद्य, –विद्यता, विद्या** पहा, **–वेख** २·११६, **–वेल, वेल** (१) पहा, **–व्यापार, व्यापारणें** पहा, **–संग, संग** पहा, **–सडा, सडणें** (२) पहा, **–सरी, सरि-री** (३) पहा, **–सेव्यता, सेवणें** पहा, **–स्नात** ११·६, **–स्वाद** ४·३, **–हड, –हाड** पहा, **–हृद** पहा.

सुअणी—पायरी, टप्पा, मजल. आयुष्यपंथें प्राणिगणीं। करूनि अहोरात्रांची सुअणीं। ११·४१९, ज्ञानदेवी – 'सोवाणीं', कुंटे – 'सोवाणी' ११·४२४.

सुआड—सोपें. **भेदाचें कवाड होतें तें फेडूनि सुआड केलें** १८·१५५८.

सुआर—आचारी. मी चि होईन सुआरु। वोगरीन उपहारु। १३·४२०.

सुकणें–सूकणें—वाळणें. **सुकणें—**एन्हविं कोंभैला उन्मेखु सुके। जरि उदास तुह्मीं ॥ ९·२५. बीज मोडे झाड होये। झाड सुकलें बिजिं माये। १७·५९. **सुकतेया अंकुरा** १३·३८०; **मज सुकतेया जी झाडा** ११·६६०. **सूकणें—**तें साजुक ही न्हवे सूकलें। भले तैसें ॥ ९·३८१, अर्पण केलेल्या पानास उद्देशून. ९·३९९, १८·४३०. **सूकणें—**यन्हविं

जाईचेया फुला फांकणें। तेया चि नांव सूकणें। १८·२५५; **न सुके, हें रूप सुकणें किंवा सूकणें चें असणें संभवतें,** पाउसें विण न सुके। समुद्र जैसा ॥ १२·२०९.

सुख—अनुकूल संवेदना, आनंद, समाधान. जो मनें ऐसा जाला। संगिं तो चि सांडिला। ह्मणौनि सुखें सुख पातला। अखंडीत ॥ ५·२१(१,२). ह्मणौनि विषयभोगीं जें सुख। तें साद्यंत चि जाण दुःख। ५·११९. किंवहुना सोए। जीउ-आत्मेयांची लाहे। तेथ जें होये। तेया नांव सुख ॥ १३·१३१. २·२८६, २·३४५, ३·७६, ३·१२२, ३·२०८, ३·२६६, ५·११२, ५·१३३, ५·१३६, ६·३५३, ६·३७०, ७·१४७, ७·१४९, ७·१८६, ८·५३, ८·१८३, ८·२६२, ९·५१, ९·५४, ९·३८२, ९·४०२(२), १०·११३, १०·१८४(१,२), ११·१५१, ११·५८४, ११·६७१, १२·७६, १२·१०६, १३·१२७, १३·५८८, १३·८०४, १३·१०७०, १४·१४८(१); १४·३२४, १५·५१४(१,२), १६·३३३, १६·४३५, १६·४३७, १७·२६१, १८·८१, १८·७६५, १८·७७०, १८·७९१, १८·७९५, १८·७९८, १८·८००, १८·८०४, १८·१३५४, १८·१५६९, १८·१६१५(२), १८·१६१८, १८·१६३६, १८·१७०६. **त्रिविध सुख** १८·७६४, **सुखत्रय** १८·७६९, **तामस सुख** १८·८०६, **रजाचें** – १८·८०२, **राजसें सुखें** १३·७४१; **सात्विक सुख** १८·७९०; **सुख आणि अनुभूती**—ऐसें सुख आणि अनुभूती। या भावाची मोडौनि भींती। आतैल अर्जुना कृती (अर्जुनाकृती)। सुख चि जेथ ॥ १८·२८५, **सुख किं भय** ११·४८१, ११·४८३; **सुख वरि नसुदें सुख** १८·१२०९(१,२); **सुख आणि दुःख**—असातिं दुःख निफजे। सत्कार्मिं सुख उपजे। १३·९७१, **सुख दुःख जाणणें** १२·१४९, **नरकिचें दुःख...स्वर्गा नांव सुख** ९·३११, **सुखदुःखांचीं ओसाणें** ७·७१, –**खाचां सागरीं** ९·४०२(१), यांचे इतर संदर्भ दुःख पुढें पहा; **सुखाचे अंकुर** ५·१३७, –**ची आंगी** ९·४९७; **सुखांचा आरामु** ९·५९; **सुखाची काहाणी** ९·४९६(१), –**सि चढावा** १२·१७२, –**ची जाति** १८·१५८९, –**चिक्षा जोडी** ६·३७१, –**चा थारा** ३·११०, –**चा परिमलु** ८·५६, –**चां पाउटीं** ९·५०, –**ची पाउटी** ८·२६५, –**चा प्रस्ताऊ** १८·७६८, –**चा भर्वसा** ९·४९०, –**चा रिगांवा** १८·७७८, –**ची राणिव** ८·१९२, –**ची लाखौली** ६·४९३, –**ची लीपि** ३·२४९, –**चें लोण** १८·१०६३, –**ची व्यक्ती** १८·१०४९, –**चें सांकडें** ६·१४४, –**चेनि सांघातें** ६·३८७, –**चां साम्राज्यीं** ६·३६७, –**चेनि सुरवाडें** १०·१८३, –**ची सृष्टि** ५·७४, –**चि सोय** ११·१५४, –**चा सोहला** १३·११५६; **सुखा चि दोसें** १६·११३, –**पुरतें** ११·६२६, –**लागि** १५·३८७, १८·९२०; **सुखां सारिखा** १५·४८; **सुखानुभव** ११·२४९, **स्व**–२·३६३; **सुखामृत** ९·५, –**गम** १८·१६१५(१); **सुखादि-उपचार** १७·३२; **सुखोदय** १४·१; **सुखोपायें, उपाय** पहा; **सुखोर्मी** ९·५२३; **सुखजात**, –**जात** पहा, –**ज्ञान, ज्ञान** पहा, –**निद्रा** ९·४९६ (२), –**पदें** १७·३२१, –**पाहाट** १६·२३८, –**प्रवाद** ५·११५, –**प्राप्ति** २·३४६, –**बुद्धी** ५·१२५, –**रूपां** ९·४०२ (३), –**लाभ** १८·१६०३, –**लेशें** १८·७७३, –**संपत्ती, सुख व संपत्ति,** ७·१८५; **सुखपणें** ८·२६३; **अंतःसुख** ५·१४३, **अनिर्वाच्य सुख** ६·४६७, **आंतर** – ५·१२९, **आत्म**–, **आत्मा** (१) पहा, **कीर्त्तन**– ९·२०८, **कैवल्य**– १३·४४९, **देह**– १८·६३६; **दैव-सुखसंभवी** १६·६६; **ध्यानसुख** १३·३९४, **निद्रा**– १३·७४०, **नैष्कर्म्य**– ६·४३६, ८·४६, **पर**– १६·१५९(१), **पर-मात्मसुखनिधान** ४·१५८; **फलसुख** १८·८०७, **ब्रह्म**– ९·३२४, **ब्रह्मसुखें,** हे शब्द तोडावे, ५·१४४; **भक्तिसुख** १२·१८६, **भोजन**– १८·१८५, **महा**– १·१४, २·३६१, ६·३२५, १३·३८२, –**सुखाची गोडी** ४·१०७, –**सुखाचा निमथा** ५·३२, –**चेनि भरे(रें)** १०·१०९, –**चें रूप** ६·२५६, –**चें सोइरें भाऊंड** ८·२६१, –**चा सोहला** ११·४९८; **माहासुखक्षेत्री** ६·४४७, –**सुखाची दिवाळी** ६·३८८; **मोक्षसुख** ६·११५, **योग**– ६·५१, **राज्य**–, **राजा पुढें**

पहा, विषय–, विषय (१) पहा, शांति– १२·१४१, श्रवण–, श्रवण पहा, समाधि–, समाधि पुढें पहा, संवाद– १०·१४९, सर्व सुखांची कुलवाडी ६·४४६, – सुखांसि ठाऊ १६·३५२, – सुखाचा थारा ३·११०, –सुखाची आदि १·२९, –सुखांसि पत्र ९·१, – सुखीं १८·१७७८, १८·१७८८, –सुखें सहित ३·१०१; स्वसुख-खी, स्व पहा; स्वयंसुख १४·१४८ (२), स्वप्न– ५·४७, स्वर्ग–, स्वर्ग पहा; सुखां, सुखानें, कांहीं प्रत्यवाय नसतां, १८·१६२४; सुखेंसिं, त्याच अर्थी, ९·४९३, सुखेंसीं ५·१३१, – सुरवाडिजे ६·२५; सुखि, सुख या अर्थी, सुखिचा आरंभु १८·७८५; सुखिया, सुखी, आनंदित, जो श्रद्धेवेनि संभोगें। सुखिया जाला ॥ ४·१८६, ९·३३०, १४·१९८, १५·५५९, १८·१२४२, १८·१४५९, १८·१७८०; सुखियें, याच अर्थी, १४·१५०, सदा सुखियें मानुषें १५·३८०; सुखावणें ४·१०८, १४·३१७; सुखावतु १६·१५९ (२), –वलेनि चित्तें ९·२३०.

सुगरणि—उत्तम स्वयंपाक करणारी. १३·११४४.

सुगुरुवां—भरभराटीनें, थाटमाटानें. १३·८११.

सुचावा—सुचावा हे १८·६८४, हा पाठ सुचा (शोक) वाहे असा घ्यावा.

सुचित्व—शुद्धपणा. १२·१७७. शुचि पहा.

सुजणें–सुझणें—सुचणें, समजणें. कांहीं ठिकाणीं सूजणें–झणें चे प्रयोग आलेले आहेत. सुजणें—सुजे १४·१५५; सूजणें—अधमोत्तम सूजे १३·८७. सुझणें—नीति सुझे । वैदिक बुझे। १३·८२९. १८·६२, १८·५२४. सूझणें—सूझे १८·१८२.

सुटणें–सूटणें—निघणें, मोकळें होणें, वाढणें, वर्षाव होणें. सुटणें—आपण चि वीजनि दुहिता। न मम ह्मणे पिता। किं तो सुटे येरु घेंता। जावाई सिरके॥ १८·२३२. १८·७९६. सूटणें—हें मज चि तव जालें। परि मियां नाहीं केले(लें)। ऐसें साच जेणें देखिलें। तो सूटला गा॥ ४·७७. देखें मेघौनि सूटति धारा। ६·८७. पांडू आंग सूटलें। तेया चि नांव खुंटलें। १३·७४५. ६·२४४, ९·४९२, १३·२७५, १३·४०१, १३·७५३, १५·१८२, १५·१८३, १६·३२७, १७·२५९, १७·३६३, १८·७१, १८·१६१, १८·४७८, १८·१४०६. घाणि सूटे १७·१५७; फांसाहूनि सूटला १२·१८१; लवंघा सूटे १७·१४८; वारा सूटला १६·३९३; सूटलेयां ९·१२३, ११·४७८; न सहित आलेलीं पुढील रूपें सुटणें किंवा सूटणें चीं असणें संभवतें, न सुटिजैल २·२०४; न सुटे—भांडवला न सुटे कवडी। ९·५०३, ३·११५, ११·४०८, ११·४१७, १७·१९१, १८·१३९५; सूटिका ११·४३३, १६·४४७, १७·२३; पर्जन्याची सूटिका ११·६७६; सूटिकिं जचे १८·१७५; सूटी—नाराजांची सूटी १६·२४१.

सुडंस–सुदंस—मर्मज्ञ. सुडंसु ५·१६०. सुदंस १४·३९४. हे दोन्ही संदर्भ अर्जुनास उद्देशून आहेत.

सुडावणी—ध्वनि, गजर (कुंटे), सुरवात (ज्ञानदेवी कोश). अनाहताची सुडावणी १२·५४.

सुणें–सूणें—(१) (ना.) कुत्रा. जैसें पोट पोसी सुणें। उघडें झांकलें न ह्मणे। १३·६७८. १३·७२८, १५·२३३, १८·५४९. सुणेयांचां ऐसें, कुत्र्यांच्या तोंडीं पडेल असें, ९·४३५. सूणा, कुत्रा, सूणे (अ. व.) १६·३४३. (२) (क्रि.) देणें, घालणें, उत्पन्न करणें, प्रसवणें, प्रवृत्त होणें. सूणें क्रियापदावर कांहीं ठिकाणीं अनुस्वार आलेला आहे. सुणें—सुआवा, भूगोलु काखे सुआवा। १०·२४०. १८·२७८. सुआवें—गगन मुठी सुआवें। मशकें केवि॥ १·७४, ७·१५२, १८·१३२; सुइं—वोडण सुइं ११·३७८, –ईं, सुईं स्नेहांजन। आपुलें तूं॥ १४·१९; सुइजे १६·९०, १६·२५८; सुए—जें कर्मभांडवला सुए। तेयाची चौगुणां येंती पाहे। १८·७४४, कर्मभांडवला शब्द तोडणें इष्ट वाटतें, विष – १६·२३१, सल – १३·१११; सुये, कां टिटिभु चांचुवेन्हीं। माप सुये सागरीं। १·६८, ३·८, १३·१००४, १६·८८, १७·२६९, अन्हांटा – १६·५६, चित्त – १३·५०७, दीठी – १४·३४६, दीठी विषो – १३·८०८, माप – १८·१०१९, व्यापारा – १८·४९८, सुकृताचा डांगोरा – १३·६५८; सुएं—प्रेम सुएं ९·३३७, –यें ८·१३०; सुनि

१८·१५४०; **सुवावें** ९·४८७; **सुवे** १८·१०१४; **सुणी,** उत्पन्न करणारी, प्रसवणारी, तेव्हां ते चि श्रद्धा होये। कर्मांची सुणी ॥ १७·६४, **सूणें—सूइजति,** आपण तरि पळति । सर्वस्वें पाप चुकविति। परि बलिवंडें सूइजति । तेया चि माझि ॥ ३·२३१, **सूयिजे**—वोडण सूयिजे जैसा घावो। न लगतां चि ॥ १३·५४५, १३·९४२; **सूए—दृष्टी फळ न सूए** १८·५८७; **सुंदर आंगिं लेणें न सूए** १८·१७१७; **सूत असे** १५·५५६; **सूनि**—कां पुढां सूनि काठिकारा । अक्षमु चाले ॥ १७·४२, ८·९१, ८·१२२, १२·२०५, १७·४२२, १८·२३९, १८·७०१, १८·१०२९, १८·१०३५, १८·१०५०; **आर्त्ति सूनि** ७·१९७(२); **काखे सूनि** ११·३५५, १२·५६, १८·७५०, १८·१४१०, **दीठि**–२·१३७, ७·१९७(१), १६·३३१, १८·६९७, **दीठी**–१८·१६५८, **दृष्टि**–२·१७१, **पुढां**–१८·१०२९, १८·१०३५, **पोटिं**–१५·३०४, **पोटीं**–१४·९९, **विष्टिचां दारिं**–१३·७३१; **सूती**—(१) (क्रि.) १२·९५, (२) (ना.) **संबंध,** येथें अभिमान, ममत्वाची सूती । घे ना जंव ॥ १४·१४५, **सूनु—मध्यमापोटीं सूनु** १६·२०, **संयमाची धाटी**–१२·४७; **सूंणें**—सकळपदार्थां नांव। सूंतसे जें॥ १८·४६७, **सूंतां**—इये लाजसि ना घोरीं। कर्मीं सूंतां॥ ३·३, १८·२४१; **सूंति—करणें तोंडें सूंति** १३·१२४, **घाये**–१७·२५८, **नवसियें**–१३·५७०; **सूंतील—दोष तोंडें सूंतील,** दोष प्रवेश करतील, १३·५८९; **सूंसि—आंगिं लेणें सूंसि** १८·२४, **पोटीं**–१३·१०५४.

सुतणें–सूतणें—निजणें, झोंपणें. **सुतणें**—ते आहार नव्हेति घेतले । व्याधिव्याळ सुतले । ते चेववावेया घातले । पोटा माझि ॥ १७·१४९. **सूतणें**—जैं भ्रांतिसेजे सूतला । तैं स्वप्नसुखें भूतला । ५·४७.

सुंद—सुगंधित. साहाजें मलयानीळु सुंदु । ४·२१७, ज्ञानदेवी, कुंटे–'मंद सुगंध' ४·२२०.

सुंदर–सौंदर—देखणें, शोभिवंत. **सुंदर**—लाजा कंदर्पु रिगाला शरण। तैसिं सुंदरें रूपें ॥ ११·१३७. १६·१२१, १७·३४०, १८·१४९२, १८·१७१७; **अविचारतें सुंदर** १४·१०९. **सौंदर**—१४·२०१, **–रा** १८·१६५१; **सौंदरांचिये आंगीं** १८·१६७९; **सौंदर्य,** शोभा, **माधूर्या सौंदर्य** १८·१७०४; **सौंदर्यपण—आंगिचेनि सौंदर्यपणें** १०·४३.

सुना—व्यर्थ, शून्य, निर्जन, ओसाड. तैसा सा(स)मारंभु सुना । गेला चि तो ॥ १७·४१५. **सुना गावीं** १८·५४९; **सुनाट—सुनाटें पदें** १८·३६७; **सुनियां—दाही दिशा सुनियां** १८·१६०६.

सुयाण—सुकाळ, सकाळ. जीवीं सुखावें सुयाण पाहलें। ११·३३३. १४·२१४. **सुवाण**—साम्याचें सुवाण होये । १३·१७०, सुवाण हा सुयाण चा अपपाठ असणें संभवतें, ज्ञानदेवी, कुंटे–'सुयाण' १३·१७०.

सुयी—शिवण्याची सुई. **दोरा सुयी** १३·१०९३.

सुर—देव. पैं क्षीरसागरा एवढें । अविरजीं दूधाचें भांडें । सुरां असुरां केवडें । मथितां जालें ॥ १८·१४६६ (१). **सुरांचे वृंद** १८·३४८; **यज्ञभावितीं सुरीं** ३·१०४; **सुरीं अपेक्षिजे** २·२३९; **सुरकार्य** ११·८३, **–योनि** १४·१०३, सं. वा. श. 'आठ आंगें' पहा, **–वर** ११·६७०, **–साह्यें सील** १२·२३३, **–सील** पहा; **सुरनरउरग** १३·१५८, **–सिद्धकिन्नर** ११·५०१; **असुर**—राक्षस, तामसी, कवणि ते उदार गदा । करी असुरां कैवल्याचा धोंदा । ११·५९४, १६·४२०; **सुरां असुरां** १८·१४६६ (२); **आसुर**—तमोगुणप्रधान व्यक्ति, तरि सत्य तेयां जोडे । आसुरांतें ॥ १६·२८९, १६·२७५, १६·२८७, १६·३६१, १६·३७०; **आसुर संपति** १६·२१४, **–संपत्ति** १६·४१९; **आसुरां दोखां माजि** १६·२१५; **आसुरा(रां) प्राणियां** १६·२८४; **दैवां आसुरां संपत्तिवंतां** १६·२६९; **आसुरवर्गु** १६·४६६; **आसुरिया दोष रिद्धी** १६·२७८, **–ये प्रकृतिचां तोंडीं** ९·१८३; **आसुरी** १६·२११, १६·२५४; **आसुरीं जनीं** १६·२८२, **–री संपत्ति** १६·२१३, १६·२५१, १६·२६१, १६·२६४, १६·२६६, १६·४१२, **–री सृष्टी** १६·२७३; **दैवी... आसुरी** १६·२७१.

सुरकणें—संकोच पावणें. १८·१५८५.

सुरंगी—'वाट, भुयार' (राजवाडे). तेथ येरिझारि लागि । जन्ममृत्यूंची सुरंगी । सुवाळली चांगी । संकल्पें एणें ॥ १३·४९. १८·४०६. **एक सूक्ष्मतेचिये सुरंगीं रिगति** १३·१६५.

सुरत—रत पहा.

सुरफुरें—पातळ (राजवाडे); भरपूर (ज्ञानदेवी कोश, कुंटे), हा अर्थ संदर्भांत बसतो. १५·६८.

सुरवाडणें—अनुकूल होणें, सुख पावणें. संदर्भानुरूप या क्रियापदाच्या इतर अनेक अर्थांपैकीं कांहीं येथें दिले आहेत. कां सुक्षेत्रीं बीज घातलें। तें आपुल्यापरी विस्तारलें । तैसें भारतीं सुरवाडलें । अर्थजात ॥ १·४०, विस्तारानें शोभिवंत झालें. १६·२९४. **दैव सुरवाडलें** ११·१७०; **माधवी सुरवाडली** ११·३३२; **परेसीं सुरवाडिजे** १८·५१९, **सुखेंसीं** – ६·२५; **सुरवाड**, अनुकूलता, सुकाळ, सुख, तऱ्हीं स्वधर्मे चि सुरवाडु । पारत्रिकिं॥ ३·२२०, ३·२७०, ६·४४६, ११·१०७, १७·८८, १८·६३६, १८·६३७; **प्रमेयपिकाचा सुरवाडु** ९·५२८, **प्रकाशाचा** – १६·१६, **भोगाचा** – १३·७४७; **ते जीव सुरवाडा आणिजति** १७·२०५; **सुखाडु**, ९·५५, हा **सुरवाडु**चा अपपाठ वाटतो; **सुरवाडू** १८·६४१; **सुरवाडें**—आवडीप्रमाणें, अनुकूलतेप्रमाणें, पाठिं गोठि सांवसी सुरवाडें । सुखाचेनि ॥ १०·१८३, ६·४३७, १८·१७५४; **आंतरें सुरवाडें** ५·१०५, **आपुलेनि** – ३·२३, ७·१५१, **उपपत्तिचेनि** – १३·९३७, **दैवाचेन** – ५·६७, **बोधाचेनि** – ८·२५३, **मनपवनाचेनि** – ९·२१३, **संगाचेनि** – १२·२२३; **सुरवाडें देखिलें** ११·६७४, – **राहाटे** १३·९२३; **सुरुवाडेंसिं** १४·२३७; **असुरवाडी**, कष्टानें, १८·१८७, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'असुरवाडीं' १८·१८९.

सुवट—सुबक, सुरेख. ना तरि रसाची चि सुवट । जैसी बीजकणिका तरि घनवट । ७·५४, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'सुघट' ७·५५.

सुवणें—घालणें, पुढें करणें, सरसावणें, घेणें, धारण करणें. आगा वरिपडतां पाषाण । न सुवावें केवि ओडण। ९·४८७. १६·१०९. **पुढां सुवे** १८·१०१४, **मुठी** – १७·२८९; **मीं तेयांतें जिव्हारीं सुवें** १८·१५१३; **न सुवे**—भाग न सुवे (आं)आलिंगना। प्रेताचिया॥ १३·५१२; **सुवण** जन्म, आजि सुविद्ये सुवण जाली । १०·१३१, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'आयुष्या उजवण' १०·१४७. **सुणें पुढें** पहा; **सुयाण–सुवाण** पहा.

सुवर्ण—सोनें. कां सुवर्णा होउनि आनें। लेणीं गमति भिन्नें । मग पाहिजे तंव सोनें । आघवें चि तें ॥ १५·३०१. १·४४, ८·१७२, १८·१२०१, १८·१६७०. **सोनें सुवर्णे झांकिलेयां न झंके**, सोन्यानेंच सोनें झांकलें तर तें झाकलें जात नाहीं, १८·११६९; **सुवर्णत्व**, सोनेपण, १८·१६२२, **सुवर्णवाइ**, त्याच अर्थी, ४·६३; **सुवर्णमणि** १८·१३९१, **–शुद्धी** १८·९७५, **–सूल** १८·४४१.

सुवाउ–सुवाय—अनुकूल वारा, चांगलें वातावरण. **सुवाउ–संवादाचा सुवाउ** ९·२८. **सुवाय**— सुवायें मेघु सांवरे । १३·११४६.

सुवाळणें—मांडणें. **जन्ममृत्यूंची सुरंगी सुवाळली**, मार्ग तयार केला, १३·४९, ज्ञानदेवी, कुंटे –'सुहाविली', सुशोभित केली, १३·४८.

सुश्रूषण—सेवा. १८·८७९.

सुष–सूष—सुख पहा. **सुष–संवादसुष** १५·४२४. **सूष—श्रीकृष्णसूषाचें रूपडें** ६·१२०.

सुषुप्ति–सुषुप्ती—गाढ झोंप. **सुपुप्ति**—पैं जागरु ना स्वप्न । स्वरूप ना अवस्थान । ते सुषुप्ति घन । जैसी होये ॥ १४·७४. सुषुप्ति बैसे । घणावौनि ॥ १४·१४१. १५·४८८. **घन अज्ञान सुषुप्ति** १५·८८, **अज्ञान घनसुषुप्ति** १५·४८३; **सुषुप्तिकाळीं** १८·४६२; **स्वप्न ना सुषुप्ति** १५·५००. **सुषुप्ती**—सुषुप्ती आणि स्वप्ना। पासौनु वहू अर्जुना । जागणें जैसें आना । बोधाचें चि ॥ १५·४९६, झोंप व स्वप्न यांपेक्षां जागृतीचा बोध निराळ्याच प्रकारचा असतो. १३·१३०, १४·१९७.

सुषुम्ना—इडा व पिंगळा या दोन नाड्यांमधली नाडी. १८·७८१. **सुषुम्नेपासीं राहे**, कुंडलिनीस उद्देशून, ६·२४०.

सुहृद–सुहाड—मित्र, मनाला आनंद देणारा. **सुहृद—द्वारकापुरसुहृदा**, (सं.) श्रीकृष्णास उद्देशून, ११·६६०. **सुहाड–सुहाडा**—(सं.), अर्जुनास उद्देशून, ९·२४०, १०·२७४, १२·४८,

१३·८९२, १३·९३४, १६·३१५, १७·९८.

सुहणें-सुहावणें—निर्णय करणें, सहाय्य करणें, घेणें. **सुहणें**—तियें न सुहतां जियें । जाणती जे कां ॥ १८·७१७, निर्णय न करतां, ज्ञानदेवी, कुंटे–'न चोजवितां', न जाणतां, निवड न करतां, १८·७२०. **सुहावणें**—जय जय सर्वविसांवेया । सोहंभावसुहावेया । १४·२. मियां गीता येणें नावें । तुझें यश हें अमृत सुहावें । १६·३१, ज्ञानदेवी, कुंटे– 'पसायामृत' १६·३१. **शब्दादिक सुहावे,** शब्दादिकांनीं सुशोभित झालेली, १५·१६०.

सुहृद—मित्र. सुहृद हान ससुरे । आणिक ही सखे सोयरे । १·१८२. ९·२८८. **सणु सुहृदु संपति** १७·२६८; **सुहृदु आणि शत्रु** ६·९४; **विश्व-सुहृदातें** ११·५६२; **सुऱ्हृद...अथवा वैरी** १४·३६०.

सूक्ष्म—लहान, क्षुद्र. परि नेणति चि तियें यज्ञातें । सूक्ष्मु ह्मणौनि ॥ ३·८६. २·२३६, १३·९६. **सूक्ष्म प्रकृति** ७·२२; **सूक्ष्मु विस्फुलिंगु** ४·१३२; **स्थूलां अथवा सूक्ष्मां** ९·१२०; **स्थूल सूक्ष्मादि** १८·८०८; **उन्मेखुसूक्ष्मेक्षणु** १·१५, **उन्मेखु** हा शब्द विभक्तिप्रत्यय लागल्या-मुळें तोडणें इष्ट वाटतें, असे प्रयोग अनेक ठिकाणीं आलेले आहेत, अर्थाकरतां **ईक्षण** पहा; **सूक्ष्मदशे** १३·९०९; **सूक्ष्मता—सूक्ष्म-तेचिये सुरंगीं रिगति** १३·१६५.

सूचणें—सुचविणें, दाखविणें, योजना करणें. तैसीं दोन्हीं इयें मतें । सूचीति एका चि कारणातें । परि उपास्ति ते योग्यते । अधीन असे ॥ ३·४०. २·८६, २·२६०, ८·१७०, १५·९०, १५·५०६. **सूचक, फलसूचक** ४·७२, **स्वर्ग–** २·२५७, **स्वर्गनरक–** १८·१३८२; **सूचना** ११·३८३, **मृत्यु–** १३·५५०. **सुचांवा** पहा.

सूड—नेहमींच्या अर्थी. १३·५४१.

सूत—(१) दोरा. १४·३४६. **सूत सूतें गुंतलें** १८·१२९७ (१, २). (२) मुलगा. १·१५२. **गंगासूतु,** भीष्म, १·११८. परिशिष्ट (६) पहा.

सूत्र—(१) दोरा, संबंध, आधार. ह्मणौनि विचारावेया शास्त्र । राहाटवावें जें वक्त्र । तें वाचेचें हीं सूत्र । हातीं न धरी ॥ १७·२३१. सापखेडाचें बाउलें । चालवीतेया सूत्राचेनि चाले । १८·१७४७, ज्ञानदेवी, कुंटे–'चालवित्या सूत्राचेनि' १८·१७६९. **आयुष्याचें सूत्र** ७·१७७; **सूत्र धरणें** १३·९६४, **–धरी** १८·६८३; **सूत्राधीन—सूत्राधीन दारुयंत्र** १·८१; **सूत्रतंतु,** धागा, १५·३३३, १६·१८२, **–धार** ९·३०; **कर्मसूत्र** १८·१३००, **कर्म** पहा, **जीवन–** १८·१७८२. (२) वात. **स्नेहा सूत्रा वैश्वानरा,** हीं जरीं हातीं आलीं तरी त्यांच्या योजनेशिवाय दिवा पेटत नाहीं यास उद्देशून, १७·३४८, **स्नेह-सूत्र-वन्हि,** दिव्यासाठीं एकत्र येणें आवश्यक असतें, १३·१५४. (३) शास्त्रांतील सूत्र. **दूजां सूत्र उभारिलें,** दुसऱ्या अध्यायांत सूत्ररूपानें सांगितलें, १८·१४२६; **निवृत्तिसूत्रसोडवणियां,** अंतर्मुखतेस उद्देशून, १८·३८, **निवृत्ति-त्ती** (१) पहा; **ब्रह्मसूत्र, ब्रह्म** (१) पहा; **सिद्धांतनिर्वाणसूत्री** १३·८३२, **निर्वाण** पहा.

सूदणें—घालणें, प्रवेश करणें, ठेवणें. चि(जि)-व्हारीं आगि सूदली । तापत्रयीं ॥ ३·२४९. २·१८४, १३·१०९७, १६·१०८, १८·२४६. **सूदली साती,** घातली असतां, १५·२८६; **तुवां सूदलां** १५·५४७; **पावो सूदलेया सर्वे** १३·६८४; **मुदिया सूदलिया** १४·१०८; **अंजन सूदलें** १८·१३२१, **चर्मचक्षू पुढां–** ११·१५९; **दीठि सूदले** १·२६३.

सूपशास्त्र—स्वयंपाकाची कला. १३·८२७.

सूरी—सुरी. **अनन्यबुद्धीची सूरी** १३·१०६५.

सूर्य—नेहमींच्या अर्थी, सूर्याचा प्रकाश, योगांतील **पिंगळा नाडी.** जैसा सूर्यु आकाशगतु । रश्मिकरीं जगातें स्पर्शतु । तरि संगदोषें काइ लिंपतु । तेथिचेनि ॥ २·३३३. जिया जिया वाटा सूर्यु जाये । तेउतें तेजाचें चि विश्व होये । ६·८६. प्रकाशु आणि कडवसें । हें सूर्या चि पासीनि जैसें । १०·८६. राति देखौ न घटे । सूर्यु जैसा ॥ १२·१९४. आंतु बाहिरि एकें पाडें । सूर्यु जैसा ॥ १३·४६१. जाळें जळें न सिंपे । सूर्यु जैसा ॥ १३·१०८८. मा सूर्यो ह्मणौनि वानावें । सूर्यातें काइ ॥ १८·१३३० (१, २). ५·८६, ५·९०, ९·२०३, ९·२८२, ९·४२२, १०·१०७(१), १०·२३४(२), १०·२९६, १३·५२६, १३·६०७(१), १३·६७३,

१३·१०८९, १४·१३१ (१, २), १४·२६३, १४·३५८, १५·१२, १५·३२, १५·३९३ (२, ३), १६·३७, १६·२२८, १६·२३७, १७·३१७, १८·१५९, १८·३५४ (२), १८·३६१(२), १८·३८३, १८·३८४, १८·४०६, १८·५२७, १८·७६१, १८·८२३, १८·१०४३, १८·१२२५, १८·१३२१, १८·१४५९, १८·१६१८, १८·१६९८, १८·१७१२, १८·१७६८. **सूर्याचां अस्तमानीं** ११·६५०, **–चें आसन** ६·२२६, **–चेनि किरणें** १८·७०२, **–चां घरीं**, दिव्यानें प्रकाश पाडावा लागत नाहीं, २·३६०, **–सि धाकुटा वडीलु**, नसतो या अर्थी, १८·१६५७, **–चे नयन** १३·९२१, **–ची पाउटी** १२·७२, **–चेया प्रकाशा** १८·३६१ (१), **–चें सावाइकें**, श्लोक मदतीस घेतले, १८·१६४७, **–चेनि सावायें** १८·१२६५, **–ची हाणी** १८·१६३९, **–चां होणां** १३·६०७(१); **सूर्याचेया आंगा उटणें**, लावावें लागत नाहीं, १०·१०; **न चलतां सूर्या चालणें**, न चालतांही चालल्यासारखा वाटतो, ४·९८; **सूर्यु जैसा निर्मळु** १२·१७९; **एकें आकाशीं सूर्यातें धरिलें**, मारुतीस उद्देशून, १०·३६; **सूर्यें कमळें फाकति** १८·११२; **सूर्यासि राजिवें जीवें अनुसरलीं** १६·१६२; **सूर्यो जैसा तैसा असे**, पाण्यांतलें प्रतिबिंब पाणी आटलें तरी, १५·३५५; **सूर्या पुढां जैसा प्रकाशु प्रकटे** ६·४५०; **सूर्याचेनि प्रतापें कोडि ही नक्षत्रें हारपे** १८·८५५; **मीं सूर्याचेनि वेखें तपें** ९·२९४; **सूर्यु अंधकारें कां न गिळिजे**, अशक्य कोटींतील उदाहरण, १४·३३८; **जैसें सूर्यें सूर्यातें वोवाळिलें** १०·१०७ (२); **कोडि एक सूर्य** ११·२९५, **सहस्र वेन्हीं** – ११·२३४; **सूर्या सकट—जे सूर्या सकट विश्वरचना दावी**, परम-दीप्तीनें सूर्य व विश्व दिसतें त्यास उद्देशून, १५·३६६; **सूर्यासवें**—सूर्याचां होणां होइजे। सूर्यासवें जाइजे। १३·६०७(२), प्रभा सूर्योदया-बरोबर येते व सूर्यास्ताबरोबर नाहींशी होते त्यास उद्देशून; **दीपें कां सूर्यें** ११·२३०; **सूर्या आणि मृगजळा** १८·२६८; **सूर्यु कीं सीला** १०·१८५; **सूर्यागम** १८·१५९५, **–दिक** ११·१०३, १८·३४८; **सूर्योदय**—आगा सूर्योदयो जालेयां। सूर्यो सूर्यें चि पाहावा धनंजया। १५·३९३(१), नाना प्राची अरुणातें विये। अरुणें सूर्योदयो होये। सूर्यें सकळ पाहे। दिवो जैसा॥ १८·३५४(१); **सूर्यकण**, सूर्य(किरण)रूपी धान्याची रास, ८·८९, **–कांत** १४·२९४, **–कोटितेजस** ११·६९, **–तेज, तेज** पहा, **–प्राप्ति**, स्वरूपप्राप्तीस उद्देशून, ८·९२, **–बिंब, बिंबणें** पहा, **–मंडळ, सूर्य** व **मंडळ** यांचे संदर्भ **मंडळ** पुढें पहा, **–रश्मि** १५·३५०, **–वंश**, सूर्यवंशीं उदैला। सूर्यो जो कां॥ १०·२३४(१), **–श्लेष, सूर्यश्लेषाचें कांटाळें** १६·२८, **कांटाला-ळें** (२) पहा; **सूर्युसंगु** १३·१३९; **उन्मेखसूर्यकांत–स्फुलिंगें** १६·८, **उन्मेख** पहा; **चंद्रसूर्य, चंद्र** व **सूर्य, इडा** व पिंगळा ह्या नाड्या, **चंद्र** पहा, **चित्–,चित्** पहा; **जीवसूर्यबिंब** १८·४६०; **प्रज्ञाप्रभातसूर्यो**, गुरूस उद्देशून, १४·१; **वाक्यसूर्यकर** १०·१४६; **शशिसूर्य** ७·३२; **संसारतमसूर्या** १०·२, **तम** (१) पहा; **सोमसूर्यग्रहणें** १८·१०९; **स्वधर्म-सूर्यो** १८·१७७४.

सूल—शूळ. १३·७४६, १८·४४२. **सुवर्णसूल** १८·४४१.

सृक्—एक प्रकारचें यज्ञपात्र. **सृक्स्रुव**, सृक् व स्रुवा, यज्ञपात्रें, ९·२४१.

सृजणें—श्रुजणें पहा. तै(तैं) नित्ययागसहितें। सृजिलीं भूतें समस्तें। ३·८६. हे च्यान्ही वर्ण। सृजिले मियां गुण-। कर्मविभागें॥ ४·७६. ह्मणौनि भूतें हान सृजावीं। कां सृजिलीं प्रतिपाळावीं। ९·१२१ (१,२). ९·१०४. **विविध लोक सृजिले** १०·१००; **सृजी पाळी संहारी** ५·८२; **सृजन**, निर्मिति, **विश्वसृजन** १७·३३५; **स्रजणें**—आणि स्रजिलेयां भूता(तां)तें मीं चि धरीं। १०·२५३, ९·३८६, १०·२५२; **स्रष्टा**—वरुणु तूं सोमु। स्रष्टा तूं ब्रह्मु। ११·५१६, १०·२७४, १८·१४९६; **स्रिष्टि**—**स्रिष्टिचे(चें) आंग उभवी** १५·४५०; **स्रिष्टिचां रचलां रचे** १८·८१२. **सृष्टि-ष्टी** पहा.

स्रुवा—एक प्रकारचें यज्ञपात्र. ४·१३६. **सृक्स्रुव** ९·२४१.

सृष्टि–सृष्टी—जग, निर्मिति. **श्रिष्टि–श्रृष्टि–श्रृष्टी** व **सृजणें** पहा. **सृष्टि**—गेली रे सृष्टि गेली। १·१५७. नुमटतां बाल्पणाची फूली। जेणें मियां अदानवी सृष्टि केली। १०·२६६. महाकल्पाचां सेवटिं। प्रकटिया उमलती सृष्टि। १५·१२५. ११·२९६, १७·३३२, १७·३३४. **सृष्टिचेया उपक्रमा** १७·३३३, **–चे पालक** १०·८९, **–चा मेलु** १०·२५२, **–चिये सर्वादी** १४·५८, **–चेया व्यापारा** १०·९२, **–चां होणां** १३·११०७; **कर्माची सृष्टि** १८·३५१, **दूजी –**, जी मज लागि ग्रंथाची स्वामी। दूजी सृष्टि केली तुह्मीं। तें पाहूनि हांसों आह्मि। विश्वामित्रातें ॥ १८·१७६५, **वेगलालां सृष्टिपैकिं** १०·२३८; **सुखाची सृष्टि** ५·७४; **सृष्टिक्षयप्रभव**, जगाचा नाश व उत्पत्ति, ९·२८९; **सृष्टिबीज** ८·१६४; **कामुसृष्टिचा वेलु**, हा पाठ **कामु सृष्टिचा वेलु** असा घ्यावा, ७·४९; **जीवसृष्टि** १०·८८, **नाना–** १५·१४९, **भूत–**, **भूतणें** पुढें **भूत (२)** पहा, **शब्द–** १३·२; **सृष्टिपणा** ९·१०७. **सृष्टी**—इये प्रकृती जालिये सृष्टी। जें उपसंहारौनि कीजैल गोठि। तें मी चि आहें ॥ ७·३०. तेयां जन्मृत्युचां (जन्ममृत्युचां) लाटीं। झलंबली हे सृष्टी। १२·८७. १४·१०८, १८·४३३, १८·६९०. **सृष्टीचिया वोलीं** ११·५०६; **आघविया सृष्टी** १०·२४४, **आसुरी –** १६·२७३, **दोन्हीं –**, दैवी व आसुरी, १६·२७१, **मनसर्पाची –** १६·२४१, **स्नेहाची –** ५·१७०.

से–सें—स्मृति, आठवण, अनुमान, भान, पर्वा. **से**—ऐसी पुढील से घेतु। १·१७९, अनुमान बांधून. आली गेली से न करी। २·३६१, भान ही नसतें. ५·१९, ५·१४०, ६·३७१, ६·४२१, ८·६०, ९·३९७, ११·१२२, १३·१८८, १३·५३२, १८·२८३. **सें**—तेविं च एरु सें घेईल। ६·७, मनांत रोष धरील, अढी पडेल. ७·१०४, ११·४३५.

सेइणें—स्मरण होणें. **चौगुणा सेइली**, चौपट जोमानें वाढ झाली, स्मरण बळावलें या अर्थी हा पाठ आला असावा, १३·६४४.

सेख—शेवट, अखेर. १५·५५७, १८·१३५५. **सेखामृत** ४·१५१; **असेख**, सर्व, १५·२५८.

सेगडी—शेगडी. **तापत्रयाग्नि चि सेगडी**, हा पाठ **तापत्रयाग्निची सेगडी** असा घ्यावा, ८·१३८.

सेज—(१) अंथरूण, बिछाना. पैं व्यामोहाचिये सेजे। बलियां अविद्या निद्रितां रिगिजे। ६·६८. ६·२२२, १३·४२२, १३·६०४, १८·८६३. **जिवाचिये सेजे** १३·३९०; **संकल्पाची सेज** १३·५३; **सेजें(जे) चि माझि वन निदेला**, अंथरुणावर झोंपला असून आपण अरण्यांत झोंपलों आहों असें वाटतें, ९·१५८; **भ्रांतिसेज** ५·४७, **महाप्रलय–** १४·१११, **साम्य–** १३·१०७३; **सेजेपासिं** १३·५०८; **भुयिं ना सेजे** १७·१४८; **सेजसालि**, शय्यागृह, **शून्यसेजसालिये** १३·४३, **शून्य** पहा; **सेजार**, बिछाना, १५·४५७; **दूधाचीं सेजारें**, क्षीराब्धीच्या शय्येस उद्देशून, ९·३८६. (२) शेजार, जवळपणा. हे चैतन्याचां सेजारीं। वसति ज्ञानाचां एकहारीं। ३·२५१. हा पथ चि असतु गेला। सेजेया गांवा ॥ ९·५१८. ९·३२१, ११·७६, १८·१७२२; **सेजेया गांवा** १४·२१९, **व्यक्तिसेजारा उभगलां**, जवळ असण्यास कंटाळलों, १८·२८९, **सेजियां**, शेजाऱ्यांना, १३·५७३.

सेंडा—शेंडा, अग्र. तरि झाड सेंडाहूनि मुलाग्नि लागे। १०·६८. **बूड...सेंडा** १३·६८८.

सेण—शेण. काइ करिसी चित्रफल। आंतु सेण ॥ १३·४६९.

सेत—शेत. कां सेतीं बीं विखुरिजे। परि पीकीं लक्ष ॥ १६·९९. जैसा पुजुनि देऊ पाहिजे। पेरुनि सेता जाइजे। १६·१४७. **उभें सेत**, पीक आलेलं सर्व शेत, १७·२४७; **यज्ञाचें सेत चि पीकलें** ८·२५९; **सेता कूंपु केला** ११·५३२.

सेतु—पूल, बांध. **सत्यसेतु**, ज्या परमात्म्याकडे जाण्यास सत्य हाच पूल आहे, १२·२३४, यावर **सत्य** पहा.

सेंद—पेटी, करंडा. कां सेंदे द्रुति राहे कापुरें। १८·४२०, कापराचा वास करंड्यांत राहतो यास उद्देशून.

सेंदुर—शेंदूर. एकें सरागें जैसिं सेंदुरें। ढवरलें नभ ॥ ११·१३२, तांबडीं. **कुंकुंसेंदुर** १३·४६८.

-सेन—(१) शयन करणारा. **जलसेन**, शेषशायी,

विष्णु, ११·८४, गवसणी पहा. (२) विशेषनामास जोडून. भीमसेनु १·१२०, १·१४८.

सेना-सैन्य—फौज. **सेना**—जैसें भरलेया त्रिभुवना। आंतु येकु येकु चांगु अर्जुना। निवडूनि कीजे सेना। लक्षवरि ॥ ७·११. करी-चातुरंग-समाजें। सेना नांव निफजे। १३·१५२. **अवधानांची सर्व सेना** १४·३९, **स्वप्निची हे**—९·२४५; **सेना ते सेना नोहे,** स्वप्नांतील सेना ती खरी सेना नाहीं, ९·२४६ (१,२); **सेनानाथ** १·१२०, **—पति** १·११८, १·१२५, **—ती, त्रिभुवनिचेया सेनापती आंतु,** कार्तिकेयास उद्देशून, १०·२१०; **सैनिक**—उद्धवय्या, हे सकळै वीर सैनिक। १·१७०, १·१०३, १·१२१; **सैनीक** १·१५३. **सैन्य**—तेणें हा सैन्यें सिंधु पाखरिला। देख देख ॥ १·९५. मग संभ्रमें सैन्यें। अवलोकित असे ॥ १·१६७. ११·३८६, ११·४५३. **सैन्याचा...बगा** ११·४६३; **सैन्या भरण पूरलें** ११·४९४, **भरणें** पहा; **दोन्हीं सैन्यां आंतु** २·८७; **सैन्यामाझि** १·१७४; **पांडवसैन्य** १·८८, १·११९.

सेंबुड—शेंबूड. वेलाभेड वेडकु अडिं। मशाकु गुंपला सेंबुडीं। १३·७८२.

सेलणें—(१) पोहणें. ते उपरतिचां वार्वि सेलत। ७·९८. (२) टोंचणें. तैसा नोहोटे दुर्वाक्यसेलीं। सेलिला सांता ॥ १३·४९५ (२). **सेल**—शेलका वांटा, उत्तम भाग, शेवटचा भाग, तें ठांईंचि चि तिहिं। सेल घेतली ॥ १०·११४, ज्ञानदेवी, कुंटे-'ते ठायिंचीच' १०·१३०, त्या ठिकाणाचा उत्तम भाग (कुंटे-वाट) त्यांनीं आधींच मिळवून घेतला आहे; **स्वब्रानंदभोगाची सेल** १८·१७२६; **उपदेशा सेल दीधली असे,** उपदेशाचा उत्तम भाग दिला, उत्तम उपदेश दिला, ११·६३३; **नरकाचिये सेले भागीन जे जन्मले** १६·३७३, **नरक** पहा; **सेलभाग**—दुःखाचां सेलभार्गि। भागीन होंति ॥ १५·३९५, **सेलवांटा—दुष्कृतांचा...सेलवांटा** ९·४१२; **दुर्वाक्यसेलीं,** शेलक्या अपशब्दांनीं, १३·४९५ (१).

सेलि—शेळी. कां स्तन जाले गेलां। सेलिये जैसे ॥ ९·१७३. १६·२५७, १८·५७४. **सेलियेचें चरणें,** शेळी वाटेल तें चरते यास उद्देशून, १६·२८६; **सेलियेचेनि तोंडें सैध चारी** १४·२२७.

सेवट—अखेर, टोंक. आदिब्रह्मा करुनि। सेवटीं मशाकु धरुनि। ९·२२०. पैं ज्ञानदृष्टीचेनि अवलोकें। परि वदनाचा सेवटु न टके। ११·१९९, तोंडाचा अंतच दिसेना. ६·१२१, ७·१२, ९·४३९, ११·१४३, ११·४०६, १३·९४०, १४·११३, १४·२२१, १५·१२५, १५·२११, १५·४३४, १८·१८४, १८·२४७, १८·८९७. **सकल कर्मां मी चि सेवटु** ९·१२३; **सेवट वेन्हीं** १५·२०९; **दर्शनें सेवटा आलिं,** पड्दर्शनांनीं हात टेकले, १३·१६; **आदिसेवटीं** १२·१२६.

सेवडी—(१) चामडें. **मृगसेवडी** ६·१८२. (२) शेवट. **तृप्तिची सेवडी** १०·५९, ज्ञानदेवी, कुंटे-'सवडी' १०·६०.

सेवणें—घेणें, खाणें, पिणें, भोगणें, आदर दाखविणें, चाकरी करणें; या क्रियापदाचे संदर्भानुरूप अनेक अर्थ निघतात, **सेउनि** १८·१२१२, ज्ञानदेवी, कुंटे -'सेवूनि' १८·१२१८; **सेवावा-वी-वें,** तेथ रसु तो मुखें चि सेवावा। ९·३४५, ३·२१६; **जाणतां कालकूट केवि सेवावें** १·२३८; **सेविं** ९·३३३; **सेविजत,** पितात, १८·६९७, **—जति,** हिमोदकें आकंठें। खडकिलां सेविजति तटें। १७·२५७, २·४९; **सेविजे**—जे भगवद्गीता म्हणिजे। जे ब्रह्मेशानीं प्रसंसिजे। जे सनकादिकीं सेविजे। आदरेंसीं ॥ १·५५, अमृतें चि मरिजे। जरि विषेंसिं सेविजे। २·२२४, ६·३, ६·३४९, १४·३६४; **जरि सेविजे,** जर घेतलें तर, १०·१८२, **भ्रमरीं पराग**—९·५७; **सेविजैल** ३·२२२; **सेविता,** घेणारा, **सेवितेयाची चाड** ९·३८; **सेवितां** ६·१३४, १५·३९४, १६·२१९, १८·१४५४; **सेविति**—इंद्रियें विषय सेविति। तेथ हर्ष शोक हे उपजति। २·२१२, वनवासी ही सेविति। जनपदातें ॥ ३·२३०, ३·१२९, ४·१५०, १०·२१९, १८·४५; **सेविती परि,** घेण्याची रीत, १·५९; **सेवी**—जें सायासें स्तन्य सेवी। तें पक्वान्नें केवि जेवी(वी)। ३·१७०, ५·१०९, १४·३६८, १४·३९७, १७·११३, १७·१६४; **परिमळु**

घ्राणें सेवी ५·४२; **सेवीं**—मग देंहु न संडितां सेवीं । आदरेंसीं ॥ ९·३७९, भक्तिपूर्वक दिलेल्या फळास उद्देशून; **सेविला-ली-लें**—आणि इहीं सेविले विखय जांति । एका चि ठाया ॥ ९·३४३, मृत्यूसिं आधाइलें । तिहिं निरंजन सेविलें । १३·२४, ३·१९९, ८·१२१ (१), ९·१४६, ९·१५३, **सेविलें विष,** जर घेतलें तर, १७·११४, **अमृतसरिता सेविली** १५·५५०; **न** सहित आलेलीं कांहीं रूपें : **कां न सेवावी** ४·२१६; **न सेविजे** ३·४८, **–सेवितां** ५·११९, **–सेवितु** १·२३१, **–सेवी** २·३६३, ५·१०४, ५·१७१; **ना सेवावें** ३·२०७; **सेवणें—सेवणें असे** १८·१३९६, **–घडे** ५·१२०; **सेवक**—पैं सेविला मीं चि निदानीं । सेवकु होयें ॥ ८·१२१ (२), ९·३९५, १२·४, १७·१६, १८·८२३; **गुरुसेवक** १३·४४५, १३·६७३; **सेवकपण** ११·१६६, १६·२१; **सेवकें,** सेवाधर्में, १२·१८६, १८·१३५१(१); **सेवन** १८·१५४; **सेवा**—जे मियां सदा आथिले । माझियाचि सेवा जियाले । ४·६०, तैसी सेवेची तेयां माउली । विहित जेवि ॥ १८·९०८, पाठांतरांमुळें या पाठाचे अर्थ निराळे लावावे लागतात, ज्ञानदेवी–तैसी सेवेची तया मवली । वहि जेवी ॥ १८·९१२, सेवेचा दाखला वहींत ठेवतो, कुंटे–तैसी सेवेची तिया मावली । वहि जेविं ॥ १८·९१२, हद्द गांठली या अर्थी; 'सिसे वेंची तया मविली' असाही एक पाठ, शिर अर्पण करतो, या अर्थी अन्यत्र आला आहे; ४·१५२, ९·१९५, ९·३३७, ९·३७३, ९·४४२, १३·३६९, १३·४०२, १३·४२९, १३·४५१, १७·२०६, १८·९०४, १८·९०८, १८·९०९, १८·१२६३, १८·१५५६, १८·१६७४, १८·१७४३; **अग्निसेवा** ६·५१, **गुरु–** १३·१६७, १३·४१२, १३·४२८, १३·४५४, **गुरुचरण–** १५·९, **घ्राण–** १३·४२७, **चरण–** १३·४२२, **द्विज–** १८·८८०, **प्रेम–**१८·९०२, **साधु–** ४·१६४; **सेव्य**—घेण्यास, आचरण्यास योग्य, तैसा स्वधर्मुरुपु मखु । हा चि सेव्यु तुह्मां येकु । ३·९३, आघवेयां येक । सेव्य जैसें उदक । १२·२०४, १३·७७० (१), १८·१३५१ (२), १८·१४४९, १८·१५५७; **राज्यसेव्य,** राजाला योग्य, १५·३३०; **असेव्य–सेव्यास(से)व्य** १३·७७० (२); **सुसेव्यता** १८·१४५६.

सेवाल—शेवाळ. गार सेवालें गुंडालाली । १३·६६९. १८·६०४.

सेस—लग्नांतील अक्षता, मळवट. धर्मासि नीतीसीं । सेस भरीं ॥ ४·५२, मळवट भरतो. **ज्ञानेंसिं सेस जालें,** ऐक्य झालें, १३·२००, ज्ञानदेवी –'सेज जाली', कुंटे–'शेज जाहाली', शेजार जमला, १३·२०१.

सैग–सैघ–सैंघ—अनेक, सर्व, एकसारखें, केवळ. **सैग**—सैग घेउनि घर डहुली । ६·२१६, **डहुलणें** पहा. **सैघ**—उद्दंडें सैघ वाजते । १·१३१. सैघ धांवांधांवि करितसे बापुडा । ११·३६८. ६·१४४, ९·३१९, ९·५००, ११·३७१, ११·३८६, ११·४४६, १२·१२, १३·१२४, १४·२१०, १६·१५, १६·३९२, १७·१०२, १८·९४. **अनेका सैघ** ११·२६६; **सैघ कोंदली** ११·२९४, **–चारी** १४·२२७. **सैंघ** ६·१००, ११·१९४, १५·१४८.

सैंधव—मीठ. १८·१३७१. **सैंधवाचा घोंटु** ९·१२३, **– रवा** १४·३९०.

सैंभ—अखंड. ते दीसे जैसी आइती । रेख सैंभ ॥ १५·१३६, कोलीत फिरविली तर अखंड रेघ दिसते त्यास उद्देशून.

सैरा—स्वैर, वाटेल तेथें. जैं यमनियम टकति । तैं इंद्रियें सैरा विचरति । १·२४८, जेव्हां यम-नियम बंद पडतात तेव्हां. जैसी जात्यंधा पलणि पावे । मग तें काकुलती सैरा धांवे । २·३२६. १·२५०, २·९३, ३·५२, १३·४६, १३·८२१, १५·२५८, १५·३२१, १६·३४१.

सोअणें—घालणें, देणें, शिरणें. घालेया दिव्यान्न सोआवें । १८·१४८३, वाढावें. **सोंए**—'निजे' (राजवाडे), जलिं बकु जैसा । सोंए ॥ १३·२४६, प्रवेश करतो, ज्ञानदेवी, कुंटे–'पाउल सुये' १३·२४७.

सोआंग—सोंग, अवतार. सोआंगें सुरकार्यांचेनि व्याजें । घेॐ घेॐ येंसि ॥ ११·८३.

सोइरा–सोयरा—आप्त, संबंधी. **सोइरा**—नाना

दीठि घालूनि पेहेरा । आवंतुं जाइजे सोइरा । १७·२८५. १·२२४, २·२३, १५·२५६, १५·४१९. **महासुखाचें सोइरें** भाअँड ८·२६१; **सोइरिक**—सौजन्य तेथ सोइरिक । १८·१६१४, १३·१७, १८·५५८; **सोइरियां** १३ ५७१; **सोइरेपणें** ९·४६३, ११·५६२. **सोयरा**— पैं स्वार्थी जें उपकरे । तेया चि नांव सोयेरें । १८·५५९. १७·९, **१८·१७७७. अनन्याचा सोयरा** १४·४०४; **गीतार्थाचे सोयरे** १३·३२९; **निःसंगाचें सोयरें** १३·९११, **पढियंतें** – १२·१९६, **प्राणाचें** – ११·५६६; **सखे सोयरे** १·१८२; **सोयरिकी** ११·५३७; **सोयेरिक** १३·३५७.

सोए—**सोय-सोये** पहा.

सोंकणें—आसक्त होणें, अस्वस्थ होणें. कां यया मनाचें एक नीकें । जें हें देखिलें(ले)आ ठाया सोंके । ६·४१९. ६·१४५.

सोंकरणें—जतन करणें. रजोगुणु पेरी । तेतुलें सत्व सोंकरी । १३·३९, पांखरें हांकी (राजवाडे).

सोख-सोंख—शब्दास जोडून. सुख. **सोख— सोखासन** १६·१५२. **सोंख—सोंखासन** ५·८. या दोन्ही संदर्भांत ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींत 'सुखासन' हा पाठ आहे.

सोखणें—सुकून जाणें. १५·३५५, १५·३६७.

सोंचारा—भाला. **खोंचारा** पहा.

सोडणें—टाकणें, त्याग करणें, उलगडणें, मुक्त करणें. **सोडावी**–गंडी तरि सोडावी १३·३१९; **सोडावेया**—तैसिं येकी हातवटिया । कर्मे केलीं धनंजया । बंधकें चि सोडावेया । मुख्य होंति ॥ १८·१६२, १८·४८४, १८·५१५; **सोडितां**, बांधलिं सोडितां १६·१९९; **सोडिती**, उकलत असलेली, वेढेयांतें सोडिती ६·२२७; **सोडिते**, सोडली असती, तरि देवो सोडिते कां गांठि । १७·४२५, मोकळेपणानें कां सांगितलें असतें ?; **सोडिला** १७·२; **सोडिली** ११·५७४, **मुद्रा सोडिली**, प्रकट केली, ११·१२१; **सोडीं**—सोड, सोडतों, कृपाभांडवल सोडीं १४·१७, **गांठी सोडीं** ९·३९०; **न सोडी** १६·४४५; **सोडि बांधि**, सोडणें व बांधणें, १२·११८; **सोडवण** ३·२६४, **आपुलिये सोडवणे** १८·१४७; **गीताप्रासादु सोडवणिये** १८·४४; **निवृत्ति-सूत्रसोडवणियां**, १८·३८, **निवृत्ति-त्ती** (१) पहा; **सोडवणें** (क्रि.) येया भारापासौनि सोडवीं । मेदिनी हे ॥ ३·१८७, ६·२१९, १८·१४०६; **सोडवूनु** १३·३३०; **सोडवणें** (ना.) ११·३२५.

सोणवी—पृथ्वी (राजवाडे, ज्ञानदेवी कोश), 'निशाण, भूमि' (कुंटे); 'सोनवी—निशाण' (हंस कोश). तो जीणता ना हारवी । तैसा गुण न्हवे ना करवी । जैसी कां सोणवी । संग्रामीं तैसा ॥ १४·३३६, येथें समरांगण, ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींत 'श्रोणवी' पाठ आहे.

सोनार—नेहमींच्या अर्थी. १८·५०५.

सोनें—नेहमींच्या अर्थी. जरि सोनें लेणें होउनि घडे । तऱ्हीं तेयाचें सोनेंपण न मोडे । ९·७६(१). कां नाना अलंकारदसे । सोनें न लपतां आलें असे । विश्व नोहौनि तैसें । विश्व जो धरी ॥ १५·५१८. ६·९२, ९·४६०, १३·८९०(१), १३·८९१ (१, ३), १३·८९८ (१, २), १४·१४०, १४·३७५, १४·३८० (२), १५·३०१, १५·५२८, १७·५४, १८·४४२, १८·५११ (१), १८·५३१, १८·५३९, १८·५५१, १८·६३८, १८·११०३, १८·११२०, १८·११४३, १८·१२४८, १८·१३९१, १८·१३९८, १८·१७१८. **सोनेआं ऐसा** ६·४८८, **–यांचा कसु** १३·१०६०, **–यांचिये खाणि** १८·५११(२), **साहित्य–** पहा, **सोनेयाचा खेलु** १०·११९, **–याचें घर** १८·१४९२, **–यांची चंद्रिका** १८·४४१ (१), **चंद्रिका** पहा, **–यां टीक** १४·३८०(१), **–याचा डोंगरु** ११·६१५, **–याचें देह**, कांति व जडपणास उद्देशून, ६·२६८, **–यांचिया महिषा** १८·४४१ (२), **–यांचा रवा** १३·८९०(२), **–यांची सरी** ६·२८६, **–यां सांगडे** १३·८९१ (२); **सोनें रूपें** ९·४५०; **सोनेयां लोहाचा** १६·२४५; **सेणां सोनेयां** १४·३५४; **जैसें सोनेयांसि सौरभ्य जोडलें** १८·५८५; **सत्वसोने-यांचा मेरु** १८·८७२; **सोनेपण**—कां अलंकारत्व आलें । आणि सोनेपण काइ गेलें । १४·१२३, ९·७६ (२); **सोनिं**—कां सरूपें तरि बहुतें आथि । परि तैसिं सोनिं बहुतें नोहोंति । ६·३९८.

सोनेसळी—जरतारी लुगडें. हो कां जे पवनाची पूतळी । पांगुतली होंती सोनेसळी । ६·२८४.

सोप—(१) व्यर्थ. **सोपु न वचे** ८·६. **सोफ** पहा. (२) केळीचें सोप. रिति(तिं) **सोपें** ११·४७१; **सोपटें**—कर्णे विण सोपटें । काणिसें लागलीं आथि एक दाटें । ९·४२९.

सोपान—पायरी, जिना. परि माझें आराधन । ब्रह्मत्वीं होये सोपान । १४·३९९. ६·५४, ८·२२२, १२·५६. **शब्दसोपानें** ११·९.

सोपारं—सोपें. एथ श्रवणाचेनि द्वारें । तीर्थि रिगतां सोपारें । ११·८. ६·३७८, ८·२०२, ९·३९३, ९·४०१. **सुलभ आणि सोपारें** ९·५१.

सोफ—वरवर, लटकें. तें फलि तंव सोफ । निन्हां जाये ॥ १७·२४८. **सोफ कोपौनि,** आईच्या रागास उद्देशून, १६·१२२.

सोभ—'ऊर्मि, तरंग' (राजवाडे), क्षोभ, परिणाम. १८·४२१.

सोम—(१) चंद्र. कां सोमकांतु सोमें पाल्हाले । १८·११२. ११·५१६. **सोमकांत, कांत** (२) पहा; **सोमवंश–वंस, वंश–वंस**(२) पहा, **–वार** १३·८१९, **–सूर्यग्रहणें** १८·१०९. (२) एक वल्ली. **सोमादि ओषधी** ९·२६६; **सोमप,** सोमरस पिणारे, ९·३०६.

सोय–सोये—स्वरूप, मार्ग, आश्रय, आधार, लाभ. **सोय**—यन्हीं निर्धारितां नेणिजे । सोय जेयाची ॥ ३·७३, स्वरूप व स्थितीविषयीं कल्पना करतां येत नाहीं. ११·२७७, ११·६०७. **सुखाची सोय** ११·१५४. **सोये**—कां ते जिया वाटा । निगाले गा सूभटा । ते सोये पां येउनि अव्हांटा । स्वर्गापवर्ग ॥ १०·११५, ते ज्या मार्गानें जातात तो मार्ग पाहिला असतां स्वर्ग व मोक्ष ह्या आडवाटा आहेत असें त्यांना वाटेल. जेयाची सोये वेदां न कळे । ११·२०६. ७·१२७, ११·३६८, १२·२२, १३·१७०, १३·१९३, १५·७१, १६·३५५, १६·४३२, १७·१०२, १७·२२८, १७·३७९. **संगति ना सोये** १३·९७४; **सोये चूकी बोली केली,** युक्तायुक्ततेचा मार्ग टाकून व्याख्यान केलें, १३·४५४; **सोए** १३·१३१, १३·२७६, १७·४११, १८·५८, १८·६२०.

सोरभ्य–सौरभ्य—सुवास. **सोरभ्य**—उपनिषदां सोरभ्य । दशदलाचें ॥ १५·५३७. **सोरभ्यजीर्ण,** उडून गेलेला सुवास, १४·३११. **सौरभ्य**—कर्पूरत्वें कापुरीं । सौरभ्य असे जिया परी । १३·८८९. ११·२२०, १५·५६१, १६·१६२, १८·५८५, १८·८५०. **असौरभ्यमकरंद** १५·७४, **मकरंद** पहा.

सोरस–सौरस—गोडी, प्रसाद, अभिप्राय, तात्पर्य. **सोरस**—ह्मणौनि नाहिं आणि असे । हें कल्पनेचेनि सोरसें । जें कल्पनालोपीं भ्रंशे । आणि कल्पने सवें होये ॥ ९·९०. ११·६०८. **सौरस**—तुमचा अनुग्रहो गणेशु । जैं(जै)सा आपुला दे सौरसु । १०·६, प्रसाद. ६·४५७, ९·३१६, ९·३६३, ११·१००, ११·२८७, १३·२०१, १५·३२. **सौरसु न मोडे,** अभिप्रायाला बाध येत नाहीं, १८·१२०७.

सोलणें—साल काढणें. १४·३७४. **सोलिव**—निवडक, खास, तैसेनि सांघों सोलिवें । विन्यासे गा ॥ १५·६६; **सोलींव** १३·१०४४.

सोलें—उत्तम कसाचें सोनें, सोळा रुपये भावाचें सोनें (दाते). कां मीनलेनि कीडालें । वानि-भेदासि ए सोलें । तैसा स्वमाया वेटालें । शुद्ध जै (जैं) मीं ॥ १५·३०९. १८·१०८१. **सोलें साठिं घेतलेयां,** उत्तम सोनें आहे असें समजून घेतलें तर, १७·५४; **पांचिकें आणि सोलें,** पांच कसाचें व सोळा कसाचें सोनें, १८·१२४८; **सोलांवां(वा) कस** १८·९७५.

सोवता–सोवतें—**सोवता**–मोकळा. तो रोगिया विव्हला । सोवता होये ॥ १७·१००, तो रोगी यातनेपासून मोकळा होईल काय ?. **सोवतें**—सार्थक. **सोवतें करी** १३·५८१.

सोस—शुष्कपणा, उत्साह, हांव, प्रयास. विवेकाचा ही सोसु तूटे । ४·१६२, हांवरेपणा खुंटतो. ६·१३८, ११·१६७, १३·१००७, १८·२५९, १८·९३५. **सोसु काइसा** ८·१२७, **– जाली** १२·३; **सोसु कां वाहा** ९·४२७.

सोसणें—सुकणें. १५·४६६.

सोहप–सोहोप—सोपें. **सोहप**—परि बोलावें तें अति सोहपें । ८·१०८. ५·८, १३·९४१, १५·५०, १७·५०, १७·३६२, १८·१६६५,

'स्त्रियेतें' १६·३३४; **स्त्रियादिक** १६·९३; **कुस्त्रिया** १६·३७५; **कुलस्त्रिया** १·२४८; **स्त्रिये परौतें** १६·३३३, **–चें लागतें** १३·५९४, **–चां विखिं** १३·७९५, **–ची उणखुण** १३·७९९, **–ची बायणी** १३·७९३, **–चें चित्त** १३·७९१(१), **–चेनि संदें** १३·७९१ (२), **–सी**—साच आणि चोख। तें स्त्रियेसी चि अशेष। १३·७९८; **स्त्रिया धर्ने** १६·२२५; **स्त्रियां बालां** ५·१६; **क्षत्री वैश्य स्त्रिया** ९·४५६; **सामान्या स्त्रिया** १७·२९५. **स्त्री**—किंबहुना धनंजया। स्त्री चि सर्वस्व जेया। आणि तियेचेया जालेया। लागि प्रेम॥ १३·८००. १३·७०९, १३·७८७, १८·४७७, १८·५५५. **स्त्रीगण** १०·२५४, **–जात** १८·५५८, **–देह** १३·७८९, १७·२१०, **–भोग** १६·३३४, **–मांसें** १३·७०८, **–रूप** १६·३३२ (२), **–विषइं** १३·६७९, **–विषिं** १७·२०९; **स्त्री ना नपुंसकु** १३·९७६, **–पुरुषनपुंसकें** १५·१५०, **–पुरुषयुग्में** १६·३०८, **–पुत्रादिमेळें** १३·७६७, **–शूद्रादिकां** १८·१४४८, **–शूद्रादिप्रतिभे** १८·१६७८; **कुलस्त्री** १८·९३९; **चांडाल स्त्रीमदिरेसिं** १६·१७५; **स्वैरस्त्रीसंनिधानें** १८·८०३.

–स्थ—शब्दास जोडून. त्या त्या ठिकाणीं असणारें, राहणारें या अर्थी. **कूटस्थ**—आणि कूटस्थु जो अक्षरु। दाविला पुरुषाकारु। तेणें उपहिता ही आकारु। चैतन्या केला॥ १६·४३, **गर्भस्थ**—३·२५५; **तटस्थ**—तेथ तटस्था तटस्थ पडिलें। ठकासि ठक मांडलें। ११·१९१ (१.२); **मध्यस्त**—तैसा सुखदुःखां प्राप्तां। मध्यस्तु जो॥ १२·२०२, ज्ञानदेवी, कुंटे –'मध्यस्थ' १२·२०३, **–स्थ** अधिचिया मध्यस्था। शाखा इया॥ १५·१७५, १५·४६९, १५·४७२; **लयस्थ**—रौद्रें अति मैत्रें। लयस्थें एकें॥ ११·१२९, ८·९५, **सिंह–**, गुरु सिंहराशीस येतो त्या पर्वणीस उद्देशून, १८·१६५४, **स्वरूप–** १४·३५३, **स्वर्ग–** १·२५२, **स्व–**, सावियां स्वस्थु चांगु। निवृत्ति वेन्हीं॥ ८·२३५, ३·२०६, १३·७६३, **हृदय–**१·१७९, ४·२०७, १८·१३०९; **अमनस्थ**—**अमनस्थाचें मन** १३·९९६; **स्थाइ**—**चिरस्थाइ**, चिरकाल टिकणारें, यन्हवि जगदक्षराचें सिरें। जें चिरस्थाइयांचिये धूरे। ८·१५२.

स्थल—जागा, ठिकाण, प्रयोजन. १३·१५, १३·१९, १३·२८, १३·१०७९, १७·३६३, १८·१२३७. **चारुस्थल** ६·७२, **वक्ष–** ६·२०७, ९·४७६; **स्थलि**–**वनस्थलि**, वनांतील मठ इ०, **वनस्थलिया वसवी** १८·१०१६.

स्थान—जागा, ठिकाण. मज अमेया मान। सर्वगतासि स्थान। ९·१५८. पंगु नव्हतां जावें। नीकेया स्थाना॥ १३·५७६. ६·१६३, १३·१५४, १३·९३१, १७·३५१, १८·३३१, १८·१४२४. **अग्निस्थान**, आधारपद्म, योगांतील भिंवयांमधलें स्थान, ८·९३, **अव–** १४·७४, **आ–**, पहा, **जन्म–** १·२८, ११·५५४ (न्म), **नाभि–**, **नाभिस्थानातळवटीं** ६·२१०, **ब्रह्म–** ६·२७९, **श्रवण–** १·१६.

स्थावर—अचल असलेलें, झाड, पर्वत इ०; स्थापन केलेली मूर्ति. स्थावरां गिरिं आंतु। पुण्यपूंज्यु जो हिमवंतु। १०·२१४. प्राणिजातेंसिं निष्ठुरु। स्थावरिं बहुत भरु। १३·८१२, **स्थापना केलेल्या मूर्तीस उद्देशून.** १३·६६०, १४·१००, १५·२१०, १६·२६०. **स्थावरां जंगमां** ९·१२०, **स्थावरजंगम** १८·१७०२; **देव मनुष्य स्थावर** १८·२३७; **स्थावरांता आंतौतें** १३·१५९; **स्थावरान्त वेन्हीं**, स्थावरापर्यंत, १५·१७३.

स्थित—स्थीर असलेला. **स्थितप्रज्ञ**, **प्रज्ञा** पहा.

स्थिति–स्थिती—अस्तित्व, अवस्था, स्थिरता. **स्थिति**—तुजपासौनि स्थिति त्रिभुवना। २·९५. २·१५६, २·३०३, २·३६९, ३·२२७, ८·१०६, ८·२३१, ९·४८५, ११·४८७, १२·२२९, १३·९९४, १५·२२४. **स्थितिकाल** ११·४९१ (२), **–प्रलय** ११·४९१(१); **अर्द्धोन्मीलनस्थिति** ६·२०३, **उत्पत्ति–** ११·४९२, **उपाय–** १८·१२३९, **दृश्यदृष्ट–** १३·८६६, **पूर्व–** २·१६५, **ब्रह्म–** २·३६७, **लौकिक–** ३·१६५, **सांख्य–** २·२३०; **आदि स्थिति अंतु** २·१५३, **आदिस्थितिगति** १०·२००, **आदिस्थितिग्रासिं** १३·९१७, **स्थिती–** २·३५२, ६·३४९,

७·३२, आकारें नव्हंति उगलें। स्पर्शी अति मौवालें। १७·१२६, सात्त्विक आहाराचें लक्षण, यावर १७·१२३ ते १७·१३६ पहा, ४·२१८, ५·४२, १३·२८९, १३·४२५, १८·४७०; स्पर्शाचेया घोरा वना १५·३२४, –चे दोन्हीं गुण, मृदु आणि कठिण, २·११५; इंद्रियांचेन स्पर्शें २·३१३; परतत्व स्पर्श १८·३४५; स्पर्शांकुर १५·१००; वर्मस्पर्श १३·२७०, शीतोष्ण– १६·२४४, शब्दस्पर्शु रूपगंधरसु १८·४६९; परिस—स्पर्श, अद्वयानंदपरिसें १८·१५८६. स्परिस पहा.

स्पष्ट—उघड, विवरण करून. नुकलितां पट तंतू चि आहे स्पष्टु। १४·३७६. १०·२५, १६·४५, १७·३५५.

स्पृहा—उत्कट इच्छा, हांव, महत्त्वाकांक्षा. १४·२३४, १८·९५८. स्पृहाजाल १६·३२६; जगस्पृहे, जगाच्या महत्त्वाकांक्षेस उद्देशून, १६·२२९, जग पहा, दृष्टादृष्ट– १८·९५७.

स्फटिक—चकाकणारा पारदर्शक दगड. कुंकुमें स्फटिका। लोहित्व होए॥ १३·१०१२. स्फटिकाची शीला ८·४१; स्फटिकगृह १३·४७४; फटिक, त्याच अर्थी, ७·११०, ज्ञानदेवी, कुंटे– 'स्फटिक' ७·११३.

स्फीती—कीर्ति. करी तेतुलें मोहरा। स्फीतीचेया॥ १३·६५८. स्फीतीसाठिं १३·२०८.

स्फुरणें—हालणें, थरथरणें, दिसणें. आह्मां काय उचित। तें पल्हातां न स्फुरे येथ। २·५५, विचार केला असतां दिसून येत नाहीं. ११·१९०, ११·६४६, १६·५४, १८·११८०, १८·११९५. स्फुरत्—स्फुरदमंदानंदबहुल १८·५, आनंदणें पहा; स्फुरत १३·८६७; स्फुरतें त्रिविध फल १८·२५८; फुरतें, स्फुरणारें, १५·५२६; स्फुरण—हालणें, चलन, वायुचें स्फुरण २·१०७, ८·१८४; विद्युत्स्फुरणें, विजेच्या चमकण्यानें, ५·११२; स्फूर्ति १५·३५१, –ची पूर्णिमा १४·२३; स्फूर्त्ति १३·२३७, १३·६२६, १५·३८९, १८·११८६, –हीन १४·२४४; स्फूर्त्ती १३·३१५.

स्फुलिंग—ठिणगी. उन्मेखसूर्यकांत–स्फुलिंगें १६·८, उन्मेख पहा; विस्फुलिंग, त्याच अर्थी, जैसा विस्फुलिंगु लागे इंधना। २·३२९, ४·१३२, १३·१०८०.

स्मरणें—आठवणें, जाणणें. तेथ आणिक कांहीं जाणावें। कां मागिलातें स्मरावें। २·२८२. तिहिं जेव्हलिं मीं स्मरावा। तेव्हलि स्मरला किं गा पांडवा। ८·१२८ (१, २). ३·१२७, ४·४१, ४·४२, ५·९१, ६·६०, ८·७४, ८·९०, ८·११५, ८·१२०, ८·१२५, ९·४३८, १३·३५०, १३·७२९, १७·१०८, १८·१७. स्मरतु सांता, स्मरण करीत असतांना, ८·११६; स्मरण ८·११८, ८·१३१, ८·२१४, १३·१, गुरु –६·१८६; विस्मरण १४·२६४.

स्मशान—मसणवट. मग सकल दोष भवंते। गिंवसूनि घेंति तेयातें। रात्रीसमैं स्मशानातें। भूतें जैसीं॥ ३·११३. १३·२५. श्मशान १७·७९; श्मसान १८·६४७.

स्मृति–स्मृती—(१)आठवण, जाणीव. स्मृति—पैसां वरिपडिलां प्रयाणकालीं। बुद्धितें कां भ्रमुनि गीळी। स्मृति नोहे आंधली। न मरे मन॥ ८·२०७, मरणसमयीं आयुष्यांतील आठवणी व मनावर झालेले परिणाम जाणवतात यास उद्देशून, ज्ञानदेवी, कुंटे–'भ्रम न गिळी' ८·२०९. ८·२२५. स्मृतिभ्रंश २·३२५, २·३२७; देहस्मृति, देह पहा, विषय– २·३२१. स्मृती—२·३२३, १७·२, १८·१५१६. (२) मन्वादि स्मृतिग्रंथ. स्मृति—स्मृति ते चि अवयव। १·४, स्मृतिची चर्चा १३·८३०; श्रुतिस्मृतिचे अर्थ १७·८५; स्मृती—श्रुती स्मृती १६·४५६; विस्मृति–विस्मृतिची नीद १५·४५६; विस्मृती १५·३२२.

स्रजणें—सृजणें पहा.

स्राव्यत्व—श्राव्यत्व, ऐकण्यास मधुर. १६·११७.

स्व—हा शब्द इतर शब्दास जोडून स्वतः किंवा आत्मा या अर्थी आलेला आहे. स्वांतष्करणजित ६·८१; स्वाधिकार, अधिकरणें पहा; स्वाधिष्ठानावरिली, वोढियाण बंधास उद्देशून, ६·२१०, –नुभव याचे संदर्भ अनुभवणें पुढें पहा, –नुभावनरेन्द्र १०·४; स्वार्थ, अर्थणें पुढें अर्थ (१) पहा, –धीन ४·१६४, आधीन पहा, –ध्याय १६·१०४; स्वआनंद–स्वानंद,

यांचे संदर्भ आनंदणें पुढें पहा; स्वैच्छा १६·३९५; स्वकर्म—जे स्वकर्मी निष्कामता। अनुसरलें गा पार्थां। ते कैवल्य परम तत्वता। पातले जगीं॥ ३·१५०, २·२६४, १८·८८५, १८·९४६, १८·९८६; स्वकर्माचिया महापूजा १८·९४७, –चां लाखोलीं १८·१२४१; स्वकर्मकुसुम १८·९१३; स्वकीय ९·१०५, –कीर्त्ति १३·१८८, –चिंतन १८·१००७, –चेष्टा १८·७३८, –जन १·२०४, ११·५१, १८·१२७२(२), –जनपणाचिया ११·५४०, –जातीचा १२·११५, –ज्ञान १८·५३८, –ज्ञानजनितें १८·१५३२, स्वतंत्र, –तंत्रता, तंत्र पहा; स्वतःसिद्ध ९·१६३, १५·५२९; स्वतेज १३·१००६, –देह १८·१२७२(१), –धर्म पहा, –पतितें १८·९३९, –पुर ८·२२०, –प्रभ १८·६, –बोध, बोध पहा, –भाउ–ओ-व-वो पहा, –भोग्य १८·३१४, –मत १३·२४०, १३·२४२, –मतिं १३·६१, –मतें १३·६४९, –मर्यादा १८·६२१, –माया, माया पहा, –मार्ग ३·१०४, –मुखें २·३६९, १७·४८, –मोक्ष १७·३५, –राज्य १८·१०६६; स्वाराज्य ३·२६६; स्वरूप पहा, –लीला ९·४८३, –वश ५·१२८, –शरण १८·१४०९, –शरीर १३·३४७, १४·४०७, –सत्ता १७·२७४, –संपत्ति १३·३०६, –संवित्ति, आत्मानुभूति, १८·११२७, –संविद्रुमबीजप्ररो–हणावनी १८·१०, द्रुम–द्रम पहा, –संवेद्य १·१, –सामर्थ्य ११·३०५, –सुख २·२९१, ४·५४, ५·१११, १२·१८२, –सुखानुभवीं २·३६३, –सुखिचेन, आत्मसुखाच्या, ५·१०५, –स्थ, स्थ पहा.

स्वछ—स्वच्छ. १७·३२१.

स्वता—हा पाठ खता असा घ्यावा. खतणें पहा.

स्वधर्म—आपला धर्म, कर्तव्य. अमृतें चि मरिजे। जरि विषेंसि सेविजे। तैसा स्वधर्में दोषु पाविजे। हेतुकपणें॥ २·२२४. तुह्मां वर्णविशेषवसें। आह्मीं यज्ञु स्वधर्मु विहिला असे। ३·८८. ह्मणौनि स्वधर्में जें जें आर्जे। तें स्वधर्में चि विनियोगिजे। मग उरे तें भोगिजे। संतोषेंसीं॥ ३·१२५ (१, २). २·१८०, २·१८२, २·२२२, ३·८१, ३·९४, ३·११०, ३·१६२, ३·२१४, ३·२२०, १३·२०७, १७·१७५, १७·२६५, १८·८३३, १८·९१८, १८·९१९, १८·९२२, १८·९३०, १८·९३२, १८·९४४, १८·९८९. स्वधर्माचां आगिठां १७·२०८, –ची मागवेलि १३·६५७, मागवेलि पहा; स्वधर्मातें अनुष्ठितां ३·२२४, –चें अनुष्ठान ३·१४२, –नुष्ठान ३·८३; स्वधर्मा मानु देतां १८·२४१, स्वधर्माचा मानु वाढवीं ३·१८७; स्वधर्माची राहाटी १८·९४५, –तें राहटतां २·२२८; स्वधर्में राहटतां २·१८८; स्वधर्मु विसंभों नए ३·११७, – जो सांडील ३·११२, – न संडावा ३·१४३; स्वधर्मैकनिरत ३·१०२; स्वधर्मुक्रियारहितु ३·१०७; स्वधर्मुपूज्य ३·९६; स्वधर्मयज्ञ ३·९१, ३·१३०, – रूपु ३·९३,– रूपु ३·१३९, –सूर्यो १८·१७७४; स्वधर्मैविण २·१९९, –हीन २·२००.

स्वधा–स्वाहा—देव व पितर यांस आहुती, अन्न वगैरे अर्पण करण्याचे मंत्र. स्वाहा मीं स्वधा। सोमादि ओषधी विविधा। ९·२६६.

स्वप्न—नेहमींच्या अर्थी. निद्रा, आभास. जैसें स्वप्नामाझि देखिजे। तें स्वप्नीं चि साच आपजे। २·१३९ (१, २). आतां स्वप्न चि हें तूकलें। साचा सरिसें॥ ४·१. जें स्वप्नें देखिलें स्वप्न। ८·१४८ (१, २), स्वप्नांत पाहिलेलें स्वप्न, शरीरास उद्देशून. सनिद्रा स्वप्न बुडे। जागणां जैसें॥ १६·११०. आगा निद्रिता चेउ न ये। तंव स्वप्न साच हों लहाए। १८·३८५. आणि भोगिलें जें काहिं। स्वप्न जैसें होये नाहिं। १८·७९७, भोग स्वप्नासारखे असतात, स्वप्नांत असेपर्यंत खरे वाटतात, वास्तविक ते नाशवंत असतात. १·२१३, २·३५, २·१२१, ५·५३, ५·९०, ७·६०, ७·१४४, ९·८१ (मिं), ९·९४, ९·१०३, ९·११०, ९·३२८, १०·१०४, ११·६४५, १२·१३०, १३·७८, १३·१०१४, १४·१२९, १४·१५३, १४·२७५, १४·३३९, १५·१०७, १५·३२१, १५·४०४, १५·४५७, १५·४६०, १५·४७४, १५·४८५, १५·५२६, १६·२८२, १६·४४७, १८·२१३, १८·२६३, १८·३२१, १८·४२६, १८·४३३, १८·९६९, १८·११०४,

ह

हकरा—टक्कर. तेथ मत्सराचे हकरे पडत। ७·७०, ज्ञानदेवी, कुंटे–'वळसे' ७·७२.

हंकार—अहंकार. १३·९९७. **अहं** पहा.

हट—निग्रह. परा(रां) इंद्रियां विखो तूटे। तैसा नियमूं नैये रसु हटें। २·३०७. **हटिया**—हट्टी, हठयोगी, **हटियांतें** ३·२६१; **हटियें** ६·५६.

हटकेश्वर—**ईश्वर** पहा.

हडग—हटसाधन. **पंचाग्निचिं हडगीं** १७·२५४, **सं. वा. श.** पहा, ज्ञानदेवी–'दंडगी', **सोटा**, कुंटे–'दडगी', तप्त ज्वाला, १७·२५५.

हडप—(१) पानदान. १३·४१८. (२) विडा देणारा सेवक. १७·२७५.

हडौती—गळ्या खालील खळगी. ६·२०७.

हणौटी—हनवटी. मग कंठनाल आटे। हणौटी हडौती दाटे। ६·२०७.

–हत—शब्दास जोडून. मारलेला, व्यापलेला या अर्थी. **भ्रमहत** ५·५७.

–हंता—शब्दास जोडून. मारणारा या अर्थी. **कंसहंता** १६·७९.

–हत्या—शब्दास जोडून. मारणें, घात या अर्थी. **आत्महत्या** १८·९४२.

हरडी—हिरडी. १३·५६३.

हरणें—काढून घेणें, शमन करणें, नाहींसें करणें. जेणें भ्रांतीपासौनि हीतलें। गुरुवाक्यें मन धूतलें। मग आत्मस्वरूपीं घातलें। हरौनियां॥ ५·३४, भ्रांतीपासून काढून घेतलेल्या मनास उद्देशून. २·१५१, ३·११२, १३·६७५, १३·१०३७, १६·३४२, १७·२०७. **अज्ञानतत्व हरावें लागे** ४·३०; **तृषा हरी** १७·८९, **–हरूं** १२·१४६; **देशियेचें लावण्य हरौनि**, मराठी भाषेचें सौंदर्य (मदतीस) घेऊन, १०·४६; **हरणें**, **आर्त्ति भय हरणें** १३·२८८; **–हर**, हरण करणारें, **मनोहर**, **मन** पुढें **मनस्** पहा; **–हरणीं**, नाश करणारीं, **कुलहरणी(णीं) पातकें** १·२२९.

हरपणें—**हारपणें** पहा.

हरल—बारीक खडा. डोळां हरलु न थरे। १३·५३७. **आधणिं हरल घातलें** १५·२३, **–हरलु न सिजे** १३·४८१; **घांसांतूळु हरलु फेडितां**, वेळ लागतो, १३·३३५.

हरिखणें–हरिषणें—आनंदित होणें. **हरिखणें**—तेव्हलि विद्यामानें तोखे। लाभमात्रें हरिखे। १४·१४९. **हरिख** १५·५६३, १८·६५६, १८·१०६६; **हरिखु आणि दरारा** १८·४८५. **हरिषणें**—आणि भोगविशेषें। हरिषैजेना॥ १२·१९०. **हरिष** ६·४८५, १३·६६४, **–लता**, **हरिषलतांची लावणी** ११·६६२.

हरित—हिरवें. ११·१३५.

हर्ष—आनंद. तेणें शुभ कर्म जाणावें। मग तें हर्षें करावें। १८·२१२. **हर्षामर्ष**, आनंद व क्रोध, १२·१६८; **हर्षामृतकल्लोल** ११·४९८; **हर्षनिर्भर** ११·५०१, **–वेग** १६·२३; **हर्ष शोक** २·११२, **हर्ष–** १५·२६४, **हर्षशोकरहित** २·३००.

हलवट–हलुवट—क्षुद्र, हलकें. **हलवट**—तरि झनें हा हलवट। धरिसी भाऊ॥ १५·२११, क्षुद्र. **हलुवट**—**हलुवट आवडे**, हलकें आहे असें वाटतें, ८·२६४.

हलाहल—विष. ३·१९९, ११·३५३.

हलुवारणें—हलकें होणें. **यमनियमीं हलुवारलें**, येथें यमनियमांनीं वाळवून हलकें केलेलें, ४·१३३; **हलुवार**, हलकेच, कोमल, प्रेमळ, कां कमलावरि भवर। पाये ठेविति हलुवार। १३·२४७, १३·२५२; **हलुवारपण**, हळवेपणा, प्रेमळता, १·५७, ६·२६.

हलू—हलकें, हळू. १३·२५५, १७·३. **हलू पोकल**—केलिचें दलवाडें। हलू पोकल आवडे। १३·२१२; **हलू हलू** १८·१७००, **हलू–** ३·४२, १२·१०९.

हलुर—अंगाईगीत. १२·७.

हवणें—होम करणें, होमांत घालणें. जे यजनशील अहार्निशीं। जिहीं अविद्या हवीली मनेंसीं। गुरुवाक्य हुताशीं। हवन केलें॥ ४·१२२ (१). **हवन**—हवन केलें कुंडीं। इंद्रियाग्नीचां॥ ४·१२८, पाषाणा वरि वर्षलें। जैसें भस्मीं हवन केलें। १७·४१४,

हातें चित्र पांतां, चित्र पुसून जाईल या अर्थी, १८·५२९; **हातिं तृण हिं न लगे** १८·६८४; **हातिचे भोग** १८·१८९; **हातिचा मलु—कानिचिये ही लागे हातिचा मलु,** कानाच्या द्वारें ऐकूं जातां शब्दाच्या दोषानें 'चोखी' दूषित होईल, १८·७६६; **अवधानाचेनि हातें** ६·४९२; **इंद्रियांचा दाहिं हातिं** १८·३१५; **कानाचां हातीं उगाणिलें,** कानाच्या द्वारें गीताशास्त्र तुझ्या चित्ताला पटलें कीं नाहीं या अर्थी, १८·१५३१; **जीभेचा हातु फांटे,** चटका बसतो, १८·२४७; **प्रतीतीचेनि हातें** ७·१७५, **भावांचेनि** – १०·१०१, **विचाराचेनि** – ९·१८४; **व्यापारा हातीं,** व्यापारामुळें, १४·२३९; **व्यासुप्रज्ञेचेनि हातें** १५·५३८; **हातु अवतरे,** सरसावतो, १३·११४४, – **आखुडे** १८·१०७२; **हाता आणिजे** १६·९९; **हातीं उगाणीति,** मोजून हातीं देतील, १८·७४०; **हाता-तां एणें–येणें,** मिळणें, घेणें, ९·५२, ९·१३५, ९·४६९, ११·३९८, ११·४६६, ११·५३२, १३·९४७, १४·१६३, १५·३५९, १६·४५५, १७·२७९, १८·३३२, १८·९००; **हातासि ए** १८·४९९; **हातु न कढी,** मागें घेत नाहीं, १४·२२९, – **गेला,** हातांतून निसटलें, १·१९७, – **घालिजे,** घ्यावयास जावें, ९·१४७; **हातिं-तीं-तें घेणें** ३·१८६, ९·४७६, ११·४६९, १२·२१७, १३·६२५, १५·५२७, १८·१०२६, १८·११५४, १८·१३८३; **हातिं घेपे** १०·२४१; हात शब्दाबरोबर आलेले **चडणें** व **चढणें** यांचे संदर्भ **चडणें** व **चढणें** पुढें पहा; **हातिंचें जाए** ३·१०८, –**जाये** ८·२३०; **हातिं-तीं जालेयां** १·२४, १८·५९७, १८·१२३९; **हातिचा दूरि होंसी** १·२२८; **हातीं देयावीं,** अर्पण करावीं, ९·३९७; **हातु दीजे** १३·२८७; **हातिं दीधला-लें** ३·१९४, ११·६३१, १८·१६३८; **हातुदेंता,** हे शब्द सुटे घ्यावे, १३·४१७, **हातिं-तीं-तु धरणें** ६·२७१, ११·१८१, १३·३०७, १७·५३, १७·२३१; **हातिचें धाडी** १४·१४८; **हातिं-तीं पडिलें** ९·१७५, १०·१९०, **हातूनि पडिला** १४·३०२, **हातौनि पडिलें** १·१९८, ११·३७६; **हातु न पसरवे** १८·७०९, – **पैठें जालें** १८·१७३१; **हाता न लगे,** मिळत नाहीं, १८·५३२; हात व **लावणें** यांचे संदर्भ **लावणें** पुढें पहा; **हाता तळीं तुज देइजतसे,** तुझ्या हातीं देत आहे, ७·४१; **हाताइता-तें** १४·४८, १८·१३९६; **हाततुकें-तूकें,** तु-**तुंकणें** पुढें पहा; **हातधरणियां** १३·६३०; **हात** व **फळी** यांचे संदर्भ **फळी** (१) पहा; **हातबोने(नें),** खाद्य, ६·२८२, –**वटि-टी** पहा, – **वसावें,** हातीं येणें, १५·२३५, – **वसे** १८·३१, १८·१२४२; **हात वेन्हीं,** हातांनीं, १७·१५९; **हातासनें,** हातोटीनें, ६·११९; **हातपाए–ञ,** पाए पुढें पहा; **हातां पायां आणिलें,** कृतींत आणलें, १३·३०८; **हातपायांतें राहाटवी** १८·१०२३; **हातोपातीं,** लगेच, १८·१५५, –**हातीं,** प्रत्यक्ष, सतत चालू असणारें, १३·७४१; **आंबुठ हात मोटकें** १३·१३, **आउठहातेपणें** १६·१७८; **एकहातें जालें,** एकाच हाताची संवय असलेलें, १५·१९; **कुमारीहातीं** ९·१७६; **तळ** व **हात-थ** यांचे संदर्भ **तळ** पुढें पहा.

हातवटि–हातवटी—हातोटी, खुबी, कौशल्य, पद्धत. **हातवटि**—तैसिं येकी हातवटिया । कर्मे केलीं धनंजया । १८·१६२. १८·५९०. **हातवटी**—९·२९, ९·२२८, १७·३४८, १७·३५२, १८·१६३. **हातवटी घेउनि** १७·२६०, १८·१७३; **जैं सांजवणिची हातवटी जाणिजे,** जर दूध काढण्याचें कौशल्य आंगीं असेल, १८·१४७३.

हातियर–हातियेर–हातीयेर—हत्यार, शस्त्र. **हातियर**—पैं अशेषां हिं हातियरां । माझि वज्र तें मिं धनुर्द्धरा । १०·२२०. १५·२३८. **दुंदिया हातियरा,** योद्धा जसा शस्त्रासाठीं, १३·५००. **हातियेर**—**हातियेरप्रजितेयां आंतु,** हत्यार परजवणाऱ्यांत, १०·२३५; **साधनहातियेर,** योगसाधन हेंच हत्यार, १८·१०७७. **हातीयेर**—**हातीयेरांहुनि तीखट,** हत्यारांहून तीक्ष्ण, ११·४५८.

हाथ—हात या अर्थी. **युगुतिचेनि हाथें** ६·३५२; **एकाहाथी,** एकदम, १८·१४८९;

तलहाथ, तल पहा; **हाथिवा**, हातांतील दिवा, ९·१३, **हाथैवा**, त्याच अर्थी, उजळूं दिव्यतेजा हाथैवा । ते भक्ति पावी ॥ १६·२३.

हान—आणि, म्हणून, जर कां, तर मग, पादपूरणार्थ. इष्ट मित्र आपुले । कुमर हान देखिले । १·१८१, आणि. अथवा नावे हान रिगे । ४·९६, पादपूरणार्थ. जैसें महुरें हान कां ह्मणिजे । विषकंदातें ॥ ५·११४, तर मग. एथ जरि तार्किका । ऐसी हान घेंसी शंका । ९·५३, जर कां. किं आंधारु हान आलंगी । दिनकरातें ॥ १८·११३८. १·१५२, १·१८२, ३·२४०, ३·२७०, ४·११०, ४·२०९, ६·११३, ६·१३२, ६·१३९, ६·१८४, ६·२८९, ६·३०९, ६·३२८, ६·३३८, ६·४५७, ६·४६२, ७·५२, ७·१३९, ८·७५, ८·११८, ८·२५२, ८·२५९, ९·४२, ९·७७, ९·१२१, ९·१८५, ९·३५२, ९·३६५, ९·३९४, ९·४६४, ९·४८५, १०·८३, १०·२१५, ११·७०, ११·१७१, ११·३१०, ११·३२७, ११·३२८, ११·३४४, ११·३८९, ११·५९४, १२·८८, १३·२५६, १३·२६५, १३·२८१, १३·४३३, १३·१०५४, १४·१६६, १४·३९९, १५·८८, १५·२०८, १५·२४०, १५·२७६, १५·३१५, १५·३४०, १५·३८२, १५·४९७, १५·५२०, १६·४०१, १७·७८, १७·१२२, १७·१३८, १७·२९३, १७·३८६, १७·३९१, १७·४२३, १८·९८, १८·११०, १८·४५३, १८·४९५, १८·५००, १८·५१४, १८·६३३, १८·६३४, १८·१०२२, १८·११३७, १८·१२६८. **उदकीं हान रसु** ७·३२; **ज्ञाता ज्ञेय हान** १३·९३१; **बुद्धिचें हान जाणणें** ८·१८४; **शारीरें हान कर्में** ७·११३; **शुक हान षट्पद** ६·१७६; **ऐसा हान भाऊ तूं जाईल**, जर कां, ९·४२१; **कोण्हां हान वर्मीं लागे**, वर्मावर लागणार तर नाहीं, १३·२६४; **हानमानी**, हे शब्द तोडावे, ४·२२.

हार—(१) माळ. **रत्नांचा हारु** १८·८४९; **ब्याला कां हारा** १८·४८५; (२) पंगत. **एकहारीं** ३·२५१; **एकाहारा** १८·२८९.

हारतणें—गमावणें, नाहींसें होणें. जैसा दीपासवें हारतला । प्रकाशु जाए ॥ ३·११०. पैं अभ्रें दिवसु हारतला । १५·२९७, येथें दिवसु हा शब्द सूर्य या अर्थी आला असावा. ६·२८५, ११·६३७, ११·६४०, १७·४२१, १८·१४९. **हारतला गिवसांवा** ९·२०७,-**लें...गिवसावें** १८·३९७.

हारपणें—गमावणें, सांडणें, कमी होणें, लीन होणें, नाहींसें होणें. आतां अज्ञान आववें हारपे । विज्ञान निःशेष करपे । ७·७. मग ज्ञान तें ज्ञेयीं हारपे । ८·५१. तरि गीळूनि ज्ञेयातें । ज्ञान ज्ञाता चि मावळतें । हारपे तें निरुतें । शांति पैं गा ॥ १६·१३६. १·१४५, ४·११६, ५·१३३, ६·२९३, ८·१७१, ९·१०२, १०·३३, ११·२४२, ११·२९५, ११·३६७, ११·३९०, १२·१०८, १३·९२०, १५·४९२, १७·१७४, १८·१९५, १८·४०३, १८·५४१, १८·८५५, १८·१५२२. **जग हारपे** १५·२८२, १५·४०३; **दिशांचे ठाये हारपले** ११·१८८; **नीद हारपे** १८·१०९८, **परत्व**– १८·११३०; **भाष–स व हारपणें** यांचे संदर्भ **भाष**– पुढें पहा; **श्रुती शब्देंसिं हारपती** १५·४०१; **सिंपीपण हारपे** १५·२७८; **स्थितिप्रलयो हारपति** ११·४९१; **हारपलें दाउनि**, सांडलेलें दिसल्यावर, सांपडल्यावर, १५·५५३; **लोपति... हारपति** १३·९३, **लोपो...हारपो** १३·१९७; **होय आणि हारपे** ८·२९; **हरपणें–हरपति** १८·१०९३, ज्ञानदेवी, कुंटे.–'हारपती' १८·१०९९.

हारवणें—गमावणें, घालवणें, लपवून ठेवणें. चातुर्य लपवी । महत्व हारवी । १३·१९१. तैसीं रजतमें हारवी । जें सत्व माजु मिरवी । १४·१९८. ६·२२०, ६·२८३, ६·२९९, १३·२०५. **हारविजति** १८·१०९१, **–जे** १८·१५६६; **जीणता ना हारवी** १४·३३६.

हारि—(१) पराभव, हरणें, गमावणें. १३·५४०, १८·१५६६. **हारि जैत** १४·२७५. (२) स्वाधीनता, ताबा. **फलासेचि हारि जाइं(इ)जे** १८·२२५.

हालणें—(१) ढळणें, सरकणें, दुसरीकडे जाणें. ना तरि अभ्र वातें हालें(ले) । २·३. ७·११२, ८·६२, ९·२८२, १८·४४४. (२) होणें. मी-

पणें हालों ठेला, या पाठाचा अर्थ नीट लागत नाहीं, मीच झालों व राहिलों असा अर्थ काढतां येईल, १८·११६६, ज्ञानदेवी, कुंटे–'मीपणें हा लोटला, १८·११७२. (३) मारणें, हाणणें. **उरीं हालासि** ११·१०५; **हाथि फुलिं हाला** १३·४९५.

हालवणें—चळविणें, डळमळीत करणें. मियां हालविला प्राणु हाले। ९·२८२. २·१०६, ८·१६, १२·५, १३·७५६, १८·१२९९. **हालवती रोमावली**, आंगावरचे केंस हालतील म्हणून, १३·२८५, **हालविती दोरी**, हालविणारी दोरी, ११·४६२; **हालवलेयां** ९·८८ –**विलेयां** १४·७३.

हांव—तीव्र इच्छा. **हांव** ऐवजीं **हांवं** असा पाठ अनेक ठिकाणीं आलेला आहे, तो **हांव** असा घेणें इष्ट वाटतें. **हांव**–१०·३०७, १४·१९०, १४·२४९, १६·८०, १७·२७६. **ज्ञेयाचिया हांवा** १८·४९०; **योगाभ्यासिं हांव** १३·५१८; **रसास्वादाचिया हांवा** ७·१८६; **जगा हांवे वाउनि** १६·३८५; **स्फूर्त्ति हांव बांधली** १३·२३७; **हांवं—जीविचेया हांवां** १६·३४०, **फलाचिया**–७·१३६; **जुझीं हांवं बांधति** १·१७२; **प्रवृत्तिची हांवं पुरैल** ६·५९; **मृगु हांवं वाढवी** १३·७०६; **स्तोत्रिं कें हांवं भांजे** १७·१५; **शंका आणि हांवं** १३·३५९.

हासणें–हांसणें—हसणें, थट्टा करणें. **हासणें—हासौनि** ६·६७. **हांसणें**—इयें करणी(णीं) कीं चेष्टा। काथि हांसों॥ १३·२३३. ५·१४, ५·१६१, ६·६, ६·१४३, ११·१५५, १३·५६२. **आम्हिं विश्वामित्रातें हांसों** १८·१७६५; **हांस**—(ना.) हसणें, **हांसेया रुदना** १८·६६६.

हाहाकार—भय व दुःख दाखविणारा आक्रोश. तें(ते)थ हाहाकारु उठिला। तिहीं लोकिं॥ १·१५८.

हि-हिं-ही-हीं—(१) आणि, सुद्धां. **हि**—परि कैसा सदैवांचा राउ॥ । जें पथ हि पातला॥ ११·१३. ९·८८, ११·१४, १७·२८२. **हिं**—१·२५८, १७·३१, १८·१७१८. **आणिकां हिं** १५·१७९; **तिहिं लोकिं** १८·१७७८; **सर्विंहिं** १२·४३. **ही**—तेविं चि आइकां आणिक ही एक। १·३४. हें सवे ही सर्वेश्वरु। ११·२९. १·७७, २·१६१, ३·१८, ६·१२९, १६·९२, १७·११, १७·१७, १८·७६६, १८·७८७. **समुद्रा ही हूनि खोल** ४·२११; **तेथाहीहूनि** १·१९९. **हीं**—तरि तें जियालें हीं अखटें। मरणाहूनि॥ २·२०५(२). २·२०५(१), ६·३२, ६·३३, ८·२९, ११·३२, १४·१३३, १६·२०, १७·२२३. **त्यें हीं रूपा येंति** १४·९२; **सर्वां हीं** १७·२१७, १८·१७७७. **आणिक पुढें** पहा. (२) **हिं–हीं**, तृतीयेचे प्रत्यय. **तिहिं** ४·१२७; **तिहिंसिं** ३·१९७; **तेहीं**, त्यांनीं, १८·१७३५.

हिंडणें–हींडणें—फिरणें, भटकणें. **हिंडणें**—वारा हिंडतु असावा। हें कोणाचें मत॥ १३·५६. १५·२२७, १५·३२५, १८·५४६. **हिंडण—हिंडणवारा**, भटकावयास लावणारें वारें, १३·६८८. **हींडणें**—गीता निष्कपट माए। चूकौनि हींडिजे वाएं। १८·१७६१. १०·२०, १३·१६६, १३·४८४. **चलां होउनि हींडिजे** ३·६०; **हींडौं निश्चलु राहे**, जसा सर्व ठिकाणीं फिरून वारा निश्चल होतो, १८·१२४४; **राहाणें...हींडे** १३·६८९.

हित—कल्याण, कल्याणकारक. तैसें आनी आन करितां। नाशु होईल हिता। २·१८५. पैं अहिता पासौनि काढिती। हित देउनि वाढविती। १६·४५९(२). १·२३६, २·२२, २·५७, २·२६०, ३·१८२, ३·२२३, ४·१९९(१), ६·३६३, ७·११६, ८·२३७(१, ३), १२·९५, १३·१०३७(१), १६·६३(१), १६·४४३(१), १८·५६९. **पारत्रिकीं हित** ३·३१; **सकल-भूता(तां)चां हितिं** १२·६०; **सर्वां हीं हित** १७·२१७; **हितातें निवचिती**, हित साधतात, ६·४९३; **हितभाग** १६·२०१; **हितालागि** १३·५७५; **आत्महित**, **आत्मा** (२) पहा; **अहित**—परि अहितिं कोपैनि सोफ। लालनीं मी जैसें पुष्प। १६·१२२, १६·४५९(१); **हिताहित**—कां जे मार्ग अमार्ग देखावे। साच लटकें ओळखावें। हिताहित जाणावें। हिता चि लागि॥ ८·२३७(२), ४·१९९(२), १६·६३(२), १६·४४३(२); **अनहित** १७·१५३.

हिंपुटी—निराश, कष्टी. ११·४४८. **चिंतणें हिंपुटी जालें** १२·४३.

हिम-हीम—बर्फ. हिम, शब्दास जोडून, **हिमाचल** १४·३८२(२); **हिमांशु**, चंद्र, ६·२९; **हिमोदक** थंड पाणी, १७·२५७; **हिमकण** १४·३८२(१), **–कर**, चंद्र, ९·१०, **–वंत**, हिमालय, स्थावरां गिरिं आंतु । पुण्यपूंज्यु जो हिमवंतु । १०·२१४, १२·१७५, १४·३३२(१), १४·३७३, १८·१५९५. **हीम**—सांचे हिमवंतु हीमें। कांपे काइ ॥ १४·३३२(२).

हियें—अंतःकरण, धीर; हृदय, छाती. हियें वज्राचें हें काइ कीजे । १·२६१. **हियें आथिलेयां**, एकाग्रचित्तानें, १५·६७, **–आवली**, छाती आवळून धरतो, ६·७७, **–घालिति**, धीर सुटला या अर्थी, १·१६३, **–घालूनि**, अंतःकरण फुटून, ६·३७५, **–फूटावें** २·२१९, **–फूटैल** १·२३४, **–फोडावें**, अंतःकरण उघडें करावें, ९·३५, **–फोडिलें** ११·४७.

हिरडा—हरडा. १८·१८४.

हिरणें-हीरणें-हीरतणें—हरण करणें, नाहींसें करणें. **हिरणें**—तैसें दुःखिताचें सीणणें । हिरतां सकणवपणें । १६·१५४. **पदवी हिरौनि** १६·४०४; **वोलावा हिरें**, आश्रय काढून घेतों, १६·४१४. **हीरणें**—**सात्विकें संजय-पणांचा आठौ हीरौनि नेला**, संजयाची आपण संजय आहों ही जाणीव सात्त्विकभावानें नाहींशी केली, १८·१५८४; **श्रमु हीरौनि** १८·९४४. **हीरतणें**–नाहींसें करणें. **आठवण हीरतली** ६·२१३.

हिरव—हिरवळ, हिरवा रंग. **हिरव चारीं** १३·११८, **–चारिवें गोरुं** १३·३१४; **हिरवेपण**, येथें कच्चेपणा, आंबटपणा या अर्थी, **द्राक्षाचें हिरवेपण** १८·७८७.

हिव-हिंवं-हींव-हींवं—बर्फ, थंड, शांत, थंडी, हिंवाळा. **हिव** १५·२५२(३). **हिंवं**—हिंवांचिया झुलुका । जैसें हिंवं चि पडे उष्णोदका । ८·१९५(२). १५·२५२ (वं) (२). **हिंवांचिया झुलुका** ८·१९५(१). **हींव**—बिरिदांचे दादुले जाले । हींवा ऐसे ॥ १·१३५ १४·१९६. **हींव** ८·१३१, १४·३७३; **हिंवलें**—हिंवाळा, पाहिजे जैसें हिंवलें । हिंव(वं) हिवें ॥ १५·२५२(१). **हींवली**, हिंवाळा, हींवली जैसी अंगिकें । हिंवों नेंदी ॥ १७·२२८(१), जशी थंडी आपल्या थंडपणानें आपलें आंग कांपूं देत नाहीं; **हिंवणें**—थंडीनें कांपणें, गारठणें, १७·२२८(२).

हिंसा—मारणें, ठार करणें, इजा पीडा. पेरिजे नुसदी हिंसा । तेथ आवेल काय अहिंसा । १३·२२३ (१). एक न पचिति चि कण । इये हिंस चि भेण । तेथ कदर्थले प्राण । ते चि हिंसा ॥ १३·२३५ (१,२). ३·५, ९·१८०, १३·२२० (१), १३·२२५, १३·२३६ (१), १६·३९५. **हिंसेसि आयतन** १३·६६२; **हिंसाविषय** १५·१७१; **पशुहिंसा** १३·२२२ (१); **हिंसक** ३·४; **अहिंसा**—तरि अहिंसा बहुवे परीं । बोलिली असे अवधारीं । १३·२१७, तैसी चि हिंसा करूनि अहिंसा । कर्मकांडिं हा पेसा । पूर्वमीमांसा । निर्णो केला ॥ १३·२२०(२), एवं हिंसा चि अहिंसा । कर्मकांडिं हा पेसा । सिद्धांतु सुमनसा । ओळख तूं ॥ १३·२३६(२), आणि जगाचेया सुखा चि दोसें । शरीरें वाचा मानसें । राहाटणें तें अहिंसे । रूप जाण ॥ १६·११३. १३·२२३ (२), १३·३०४, १३·३०८, १३·३१२, १३·३१७; **अहिंसेची अवसरी** १३·२९७, **– खूण** १३·२१६, यावर १३·२१६ ते १३·२३६ पहा, **–थडी**, तिये इष्टिचां बुडीं । पशुहिंसा तंव रोकडी । मम(ग) अहिंसेची थडी । लेसां दीसे ॥ १३·२२२ (२); **अहिंसेचें नांव** १३·२३७, **–चा बांधा** १३·३०५, **–चें बिंब** १३·२४४; **अहिंसे रूप** १३·२४२, यावर १३·२४२ ते १३·३१३, व १६·११३ ते १६·११७ पहा; **अहिंसा ज्ञान समता** १०·८३.

हीणाऊ—हीनपणा, कमीपणा, हलकेपणा. **हीणाऊ आंगीं खेवणें** १३·१९४, **–आंगा येईल** २·२१७; **हीणावणें**, कमी पडणें, उणीव भासणें, १७·३८५.

हीतणें—काढून घेणें, दूर करणें. **भ्रांतीपासौनि हीतलें** ५·३४; **विषयांपासौनि हीतलें** ५·१४७.

हीन—(१) हलकें, उणें, नीच. म्हणुनि आझुंइं अर्जुना । झनें चित्त देंसिं यया हीना । २·१७. १७·२४५, १८·६५७. **एक उरूयें एक हीन**

५·९३; **गौरु हीनु पुरता** १५·४५९; **प्राकृतु आणि हीनु** १८·७४७. (२) त्या खेरीज, त्या शिवाय असलेलें. **गुरुभक्ती हीनां** १८·१४७८; **रविचंद्रेंहीन** १४·२४३, **वस्त्रें** – १८·५४६; **अवष्टंभहीन** १३·५२७, **आयुष्य**– १५·२६१, **उपाधि-भेद**– २·२९६, **कर्म**– ३·४५, **कांत**–, विधवेस उद्देशून, १३·४६८, **चित्त**– ९·१७७, **ज्ञान**–४·१९२, **तप**–१८·१७७७, **तपो**– १८·१४७६, **प्रभा**– १·२६८, **प्रांत**–, अमर्याद, २·३७३, **भक्ति** – ९·४३४, ९·४३६, **वर्ण**–, जातीपलीकडे असणारा, ९·१५७, **स्फूर्त्ति**– १४·२४४, **स्वधर्मे** – २·२००.

हीयारी—हिंवाळा. सेवंते हीयारी(रीं) । नोहंति फुलें॥ १६·१२५, ज्ञानदेवी – वसंतें हि अंबरीं। न होती फुलें।। कुंटे – वसंतीं ही अंबरीं। न होती फुलें ।। १६·१२६.

हीर—(१) नाडी. शिरांचे हीर ओरपे। ६·२३४. (२) काडी, पात. **दूर्वेचा हीरु** १४·२८.

हींवर—'एक निंद्य वृक्ष' (कुंटे), याच्या खालीं बसलें असतां कुबुद्धि होते असा समज आहे. पैं हींवरांची दाट साउली। सज्जनीं जैसी वाळिली । ९·४३३.

हुटहुटणें—उतावीळ होणें, डौल करणें. तेथ खद्योतु कां हुटहुटी। आपुलेनि तेजें ॥ ९·३७५. **हुटहुटी**— घमेंड, **तपें हान जें हुटहुटी** ९·३६५.

हुडा—तट, बुरुज. **गगनाचे हुडे पानासिले** ११·३५८; **मूलबंधाचा हुडा पानासिला** १२·४८; **सत्यलोकिंचे हुडे झलंबताति** ७·७८; **हुडा जाला**—हे भेटि नव्हे हुडा। मेघांचा जाला ॥ ११·६६०, हुडा ऐवजीं बहुडा पाट संभवतो, ज्ञानदेवी – 'मेघांचा बहुडा केला', कुंटे – 'मेघाचा बहुडा केला' ११·६७०.

हुत—हवन केलेलें. होता मी हवन कीजे | जेथ तो अग्निरूप माझें । आणि हुत वस्तु कां जे जे। ते ही मीं चि ॥ ९·२६७. **हुतशेष**, हवनानंतर उरलेलें द्रव्य, ३·१२१; **हुताश**—अग्नि, आणि दहन पचन सिद्धि । करितसे जे निरवधि । ते हुताशि तेजोवृद्धि । माझी चि गा ॥ १५·३६८, तेथ सगळिये चित्तवृत्ती । त्यागु करणें या रीती। निष्कामीं कां पूर्णाहुति । हुताशीं जैसी ॥ १६·८१, ४·१३६, १७·३५७, १८·४१३, १८·६६०; **गुरुवाक्य हुताशीं** ४·१२२, **संशयरूप**— ४·१९४; **चित्रिचें पाणी हुताशु** १८·४४३; **ज्ञानहुताशें** १५·२७३; **हुताशन** १३·८७५; **धूमेंविण हुताशनु**, असत नाहीं, ३·२५६.

हुनि-हुनु-हूनि-हूनु-होन—त्या त्या पेक्षां. **हुनि-रंभेहुनि बरविया** १८·९२४. **हुनु**— ते पती ही हुनु काइ न वनिजे। पतिव्रता ॥ ६·१२९. **चूनेयांहुनु दासट** १७·१३८; **मरणांहुनु कष्ट** १६·२३८; **विषाहुनु मारकु** १३·६६१(२), **साबलाहुनु रूपे** १३·६६१(१). **हूनि**—जे समुद्रा ही हूनि खोल । अर्थभरित ॥ ४·२११. **आयिसांहूनि** ११·३२, **गगना**– ८·८५(१), **तेयाही**– १·१९९, **परमाणू**– ८·८५(२), **पाणियां**– १८·९२५; **मरणाहूनि** २·२०५. **हूनु**—**कोलिता ही हूनु** १८·७८७; **अभ्यासाहूनु गहन** १२·१४०; **जीवाहूनु आप्त** १३·८०१; **राखेहूनु कोरडें** १७·१४३. **होन** —**युगा ही होन** १३·३७८; **होनि**—जें यया ही होनि भोग सपुर। २·४६, **पुनिवे होनि** १२·१०८; **होंनि**—**पाताळ होंनि निम्न** १६·३२९.

हुरडा—भाजून खाण्यासारखें कोवळें धान्य, होरपळा. **त्रैलोक्याचा हुरडा होंतु** ११·३१९.

हुरपणें—होरपळणें. **पावकें हुरपतां** १८·१०२०.

हृदय—अंतःकरण, आंतला भाग. तैसें सधिर परि विराळें । हृदय तेयाचें ॥ २·३. परि अगाध भलें गहन। हृदय ययाचें ॥ २·४०. कां उखितें आंगें जीवें। आपणपें दीधलें जिया आघवें। तिये कांतु मीनलेयां न न्हावें। हृदय जेवि ॥ ११·५६७. १·१९८, २·३४०, ६·१६६, ६·२७१, १५·१. **हृदयाचां एकांतिं** १३·१३०, **–कपाटीं** १२·४७, **–जीवीं** ७·१८५, **–चें ढीलेपण** २·२८, **–चां निडळीं** ११·६६९, **– परिवरीं** ६·२८१, **–परीवरीं** ११·४६; **चोख हृदय** १३·४८०, **पतिव्रतेचें**– १·१११, **सखोल**– १·६३; **हृदय गवसूनि** १३·५; **हृदया गिवसत आले(लें)** ५·८७; **हृदय चोजवलें** ६·५; **हृदयासि द्राओ आला** १·१९१, **–तें भेदितु** १·१६२, **–तें सांडूनि** १०·२९७; **हृदया आंतु** २·३१७, ६·२७४, ९·२१४,

नोहे—आतां शरीर तरि आहे। परि शरीरिंचा तो नोहे। ऐसें बोलवरि होये। करुं काये॥ ६·४०२ (१), २·७०, ३·१३२ (२), ३·१९४, ३·२००, ३·२०९, ३·२१२, ६·७५ (२), ६·३९३, ६·४२३, ६·४३९, ७·१४, ७·६० (१), ७·१३१, ७·१७७, ८·१३, ९·१७, ९·६२, ९·२४६, ९·२७० (**हे**), ९·३०९, ९·३४१ (२), १३·८९४ (२), १३·१११५, १३·१११७, १३·१११९, १८·१३२ (१), १८·६९०, **होए...नोहे** ६·३५ (२); **नोहें** ६·७४, ७·५८ (२), ९·२६१; **नोहों** १७·१६; **नोहोंति** ६·३९८, ७·२०३; **नो होंती** ९·४६१; **नो होंतु**, कां न व्हाव्या ? १८·१६२०, **नो**– १८·३७८ (२); **नोहोनि** १८·८१२, **–हौनि** १५·५१७, १५·५१८; **नोहोंसि** ६·३६०.

होता—(१) हवन करणारा. ४·११८, ९·२६७. **अग्नि आणि होता** ४·१४७; (२) (क्रि.) **होणें** पहा.

होत्र—आहुती, होम. **ज्ञानाग्निहोत्र** ९·२४२, **होत्री**, हवन करणारा, **ज्ञानाग्निहोत्री** ६·४४७.

होम—विधिपूर्वक आहुती, यज्ञ. जैसें उतलें आगी पडे। परि होमीं न लगे॥ १८·१९१. **होमें धर्मे** १६·४०१; **जपहोम** ६·४५३; **होमणें**—**होमीति** १६·३८६.

होली—होळी, होळींत टाकल्याप्रमाणें जाळून टाकणें. वज्राग्नीचां ज्वाळीं। करुनु अपारां धातूंची होली। १२·५०.

ह्मणणें—बोलणें, सांगणें, समजणें, संबोधणें. या क्रियापदाचे अनेक उपयोग केलेले आहेत, त्यांपैकीं कांहीं येथें दिले आहेत; कांहीं ठिकाणीं **म्हणणेंचीं** रूपें आलेलीं आहेत तीं **ह्मणणेंचीं** असणें संभवतें. **ह्मण**—पण मनें वाचा देहें। जैसा जो व्यापारु होए। तो मी करितु आहें। ऐसें न ह्मण॥ १२·११७, **ह्मणह्मणों**, वारंवार सांगते, १४·४१(२); **ह्मणत**, म्हणतात, विनंति करतात, ११·३२५, **न –**,न जुमानतां, १२·३६ (ह्म), **ना –**, कबूल करीत नाहींत, १८·१४८२; **ह्मणतयां**, म्हणणारांना, १०·२३३; **ह्मणतले** ४·१८४, ४·२०८, ११·१२२; **ह्मणतु असे** ३·२३४, ५·१७४; **ह्मणति**—इयें इंद्रियें जें जें ह्मणति। तें तें चि जे पुरुष करिति। ते तरले चि न तरति। विषयसिंधु॥ २·३४८, ३·६३ (२), ३·१२७, ३·१९२, ५·१६७, ६·१३२, ८·१८९, ९·३२, ११·४५८, १३·१५७, १३·६४९(२), १८·१२५, १८·१३७०, **ते–**, त्यांना वाटतें, ६·१८; **ह्मणती**—देवो देवी ह्मणती। अवाच्यातें॥ ४·६८(२), **हे–**, हे दोष देतील, २·२०८, **–थि** ६·३३८ (ह्म), ६·४०७, ६·४१७, **–थी** ६·१४३; **ह्मणता**—म्हणणारा, मी तलु उपरु ह्मणता। १३·४१७; **ह्मणतां** ८·१७७(२), ८·१७९(३), १३·३१७, **न–** ६·१२२, ६·४०१, ९·२८८, **–वीं** ११·५६४ (२), **–वे**, **पुरे न ह्मणवे** १०·१७५, **–सि**, उपदेश करतोस, ३·३, हट्ट करतोस, १८·१२८१; **ह्मणां**, सांगाल, १४·२७; **ह्मणाल** ३·९८, १३·३१४, **–वें** १३·८६६; **ह्मणावेया**, सांगण्यासाठीं, ११·५६८, **मी ह्मणावेया होंतां**, विचारणार होतों, ८·१०७; **ह्मणिजे**—म्हणावें, समजावें, जैसी अमृताची चवि निवडिजे। तरि अमृता चि सारिखी ह्मणिजे। ४·१८१, रथांगा(गां)चा मेळावा। रथु ह्मणिजे पांडवा। १३·१५१, ५·११४ (२), ५·११५, ६·३४० (ह्म), ८·३२, ८·१७९ (२), ११·५१२ (२), ११·५८१ (ह्म), १३·८६५ (२); **ह्मणे** २·१, ४·१८२, ५·१, ६·१७, ६·१५१(१), १०·२०७, ११·२०३, ११·४९६, १३·६४९(१), १३·११६४, **तो –**, तो आज्ञा करील, ५·७४, मनांत वाटून घेतो, १३·२८४, **न –** , असा विचार करीत नाहीं, १२·१४७ (ह्म), १२·१४९ (ह्म), १३·४३७ (१); **ह्मणें – सीं ह्मणें** १८·१७७; **ह्मणैं** ६·४२४, ८·२५२; **ह्मणैल** १८·१६७३; **ह्मणो**, **ह्मणो(णा) हें देखों होये**, म्हणाल तें, ९·१२; **ह्मणो(णों) पाऊं** ६·४११; **ह्मणों** ३·६, ६·४०९, ८·४०; **ह्मणों जाइजे**, असा पक्ष घेतला तर, १३·८६५(१), **– यंता** १५·४८४, **– ये** ८·१७७(१), ८·१८७, ९·३९; **न म्ह(ह्म)णों**, नकोशीं वाटणार नाहींत, ६·१७८; **ह्मणों नेए** १५·५०९; **ह्मणणें**

१३·८६१, १३·८७१; **एया ह्मणणेया,** या बोलण्याला, ९·१०९, सांगण्यासाठीं, ११·५६८; **ह्म(ह्म)णोनि** १·१६०; **ह्मणौनि,** त्या त्या कारणामुळें, ह्मणौनि अयुक्तपण मनावें। तें चि सर्वस्व दुःखाचें। २·३४७, १·४७, १·६९, २·७४, २·७७, ३·६३(१) ४·६८(१), ५·११४ (१), ६·१४५, ६·१५१ (२), ८·१७९ (१), ९·६९, ९·७०, ९·७१, ११·४७२, ११·५१२ (१), ११·५६४ (१), १३·८७४, १४·४१ (१), १८·१६७४, १८·१६९८; **मीं काहिं चि· न करिं ह्मणौनि,** अशी समजूत करून घेऊन, १८·१२८७; **ह्मणौनियां**—जेयातें अव्यक्त ह्मणों ये कोडें। ह्मणतां स्तुति हें ऐसे(सें) नावडे। जे मना बुद्धी न संपडे। ह्मणौनियां ॥ ८·१७७ (३), १·६३, १·६६, ३·२४०, ५·१५७, ५·१७८, ८·१८०, ११·५२९, १३·८७२; **ह्मणौनु** १५·४८; **ह्मणिया,** आज्ञापालक, नोकर, १३·४३७(२), १७·२०२ (या), **—गत** ९·२८३, **—रे** ९·३२१; **ह्मणियें,** आज्ञा, २·३०३, २·३५२, ३·९९. **ह्मणितणें—पणें** पहा.

ह्मणितणें—सांगणें, समजणें, आज्ञा करणें, संबोधणें, सांगितलें जाणें. **ह्मणितला**—जो रसनें-द्रियांचा आंकला। कां निद्रेसि जीवें वीकला। तो नाहीं एथ म्ह(ह्म)णितला। अधिकारिया॥ ६·३४५, कां राहे ह्मणितला राहिल। महावातु॥ ६·४१२, २·७४, ८·२३४, १०·२३, १८·४८, १८·११२३; **ह्मणितलां—सज्जनीं आपुला ह्मणितलां,** आपला म्हणून म्हटलें, १·६५; **ह्मणितले** १०·२७, १८·७५९, **—आहाति** ४·१५४; **ह्मणितली**—भीष्मपर्वि शांति। ह्मणितली कथा॥ १३·११४८, १६·२६३; **ह्मणितलें**—ऐसीं इंद्रियें आपैतीं होंति। जेयाचें ह्मणितलें ह्मणियें करिति। तेयाची प्रज्ञा जाणें स्थिती। पातली असे॥ २·३५२, १·६३, १·१२१, २·९१, २·२८७, २·३७०, ३·१, ५·९, ५·१४, ५·१६१, ६·४, ६·१३६, ६·१४७, ६·१५२, ६·१६१(लें), ७·१२०, ८·१, ८·७, ८·१४, ८·५३, ८·५७, ८·५८, ८·१००, ८·१०७, ८·१०८, ८·२४५, ९·१८६, ९·२३६, १०·१६, ११·८०, ११·११५, ११·१२३, ११·१५५, ११·१५६, ११·१६०, ११·४५१, ११·५६०, ११·६२९, ११·६६३, १२·२१६(ह्म), १३·११, १३·४१, १३·५९, १३·२१६, १३·३१३, १३·६३२, १३·८२८, १३·८५२, १३·८५६, १३·९५८, १३·१०८७, १४·२५, १५·१४५, १६·२७, १६·१२९, १७·१२३, १८·२८, १८·२९८, १८·१३३१, १८·१४३२; **जी ह्मणितलें** ११·६५७, १३·६४६, १५·४२८; **ह्मणितलीं —मूलें ह्मणितलीं** १५·२०५.

ह्मणिपणें—वर्णन करणें, समजणें, म्हणवून घेणें. **ह्मणिपत—ह्मणिपत असे,** सांगितलें आहे, आज्ञा केली आहे, ३·११८; **ह्मणिपति**—वाक्यें ह्मणिपति पुंजे। अक्षरांचे॥ १३·१५२, १·१०, १३·१०१; **ह्मणिपती** ४·१३९ (णि), ४·१४४; **ह्मणिपसी,** म्हणवतोस, **तूं जाणता जरि ह्मणिपसी** २·९२; **ह्मणिपे,** म्हणावें, समजावें, एणें कारणें ह्मणिपे पाहीं। व्यासोच्छिष्ट जगत्रय॥ १·४७, तो जालांधरु ह्मणिपे। पांडुकुमरा॥ ६·२०८, २·१९२, ४·९०, ८·२, ८·२९, ८·९८, ८·१५७, ८·१६६, ८·१६७, ८·१७१, ८·१८६, ९·५१३, १३·१४२, १३·९२०, १३·१०८८, १३·१०९०, १६·६५, १६·९२, १६·१९६, १७·१९८, १७·२४०, १८·३३४, १८·३६८, १८·७१४, १८·८३१, १८·९७७, १८·१४२०; **ह्मणिपे तरि,** म्हणावें तर, ५·७७; **स्नेहालागि माये ह्मणिपे,** प्रेमासाठीं आईच, प्रेम आईनेंच करावें हें म्हणावें तर, २·४२; **ह्मणिपैल,** सांगितलें जाईल, १०·४६, ११·३४४; **कथा ह्मणिपैल** १०·४०, **पुढां—** १३·१६०.

ह्मातारा—ह्मांतारा—वृद्ध, धृतराष्ट्रास उद्देशून. **ह्मातारा**—हें जाणौनि मनीं हांसिला। ह्मणे ह्मातारा मोहें नासिला। ६·६. **ह्मांतारा**—तंव एया बोला निवातु ह्मांतारा। ९·५१७, १३·५७३. **ह्मांतारपणिं** १३·७८६.

परिशिष्टें

परिशिष्ट १

विरोधात्मक व इतर शब्द

(अ) विरोधात्मक

(आ) अ–अन्–अव–निर् सहित आलेले

(इ) परस्पर संबंध दाखविणारे जोडशब्द

(ई) पुनरुक्ति

(उ) अनुकरणवाचक व इतर तशाच प्रकारचे

(ऊ) तीन शब्दांची योजना

(ए) चार ते आठ शब्दांची योजना

परिशिष्ट २

विशेषण विशेष्य

परिशिष्ट ३

क्रियापदें

परीशिष्ट ४

प्रत्ययांत नामें, विशेषणें इ०

(अ) –इक –ऐ

(आ) –ता

(इ)–त्व

(ई) पण–णा–णें

(उ) मई—य—यो

(ऊ) मत—मंत

(ए) वंत

(ऐ) प्रत्ययांत इतर कांहीं शब्द

परिशिष्ट ५

(१) कांहीं निवडक ओव्यांतील शब्दांची पुनरुक्ति

अ

अग्नी आगि पोलिजे २·३३६.
ब्रह्माग्निक साग्निक ४·१२४.
अमृताची चवि अमृता चि सारिखी ४·१८१.
भूतांचेनि अनेकपणें अनेकु नोहे ६·३९३.
जें अमृति(तिं) हिं रिगौनि मरावें। सुखें अमृत होउनि कां नसावें। अमृतामाझि॥ ७·१४९.
अव्यक्ताचें होये व्यक्त विश्व ८·१५८.
मरतिये जीवाकारीं अमर जें आहे ८·१७६.
अग्नी माझि आलें इंधन चि अग्नि जालें ८·१९७.
जो विष अमृतें ओलखे। तो अमृत काइ सांडूं शके। ८·२३९.
आधवां अवकाशिं जैसें। अवकाशु होउनि आकाश असे। ११·५२७.
भावांचें अवतरण। अवतरवीति खुण। १३·४.
अद्वैत दावावें बोलें द्वैत चि कीजें १३·८८३.
हा तों असतू चि आहे। १३·१०१८.
असतू चि असे सर्वत्र ईशु १३·१०७१.
अभ्र धांवे अंबरीं। अंबर उगें॥ १३·१०७५.
अवेवी अवेवीया। आछादिजे किं तेया। तें चि रूप॥ १४·१२४.
असंत चि असिजे जगें १५·१३२.
सलिलिं असत चि असे १५·४५५.
अमृत चि होउनि मिलणें अमृतिं जेविं १५·५३२.
कायि द्विजु अंत्यजुघृष्टी। अंत्यजु नोहे॥ १७·५१.
अन्याऊ गा अन्याइं हेतु जाणावा १८·३७४.
हे चि होउनि अर्थना। मी चि माझां अर्थीं अर्जुना। करूनि अर्थाभिधाना। आणी(णीं) मातें॥ १८·१११४.
अनुभवु ही वेडावला। अनुभूतीपणें॥ १८·१२११.
अनुभूतीं अनुभवे। अनुभउ जेया॥ १८·१३१२.

आ

आपणपेंयां आपण ह्मणे १·१७८.
आपण आहाणां नोहिजे आपणपेयां २·१९६.

जे ऐसेन सुखें मातले । आपणपां चि आपण गुंतले । ५·१३६.
आपण चि आपणपेया घातु कीजतसे ६·७०.
आपणपेयां आपण चि रिपु ६·८०.
घटाकाशु...आकाशा ६·८३.
आपणपां आपण असे अखंडीत ६·१०५, १७·३७८.
आंगातें आंग करी ६·१९०.
आपणपेयांतें आपण देखे ६·३६६.
आपणपां आपण मुरे। आकाश ही ॥ ६·४६६.
आघवें चि आघवेपणें देखत असे ८·८६.
आपीं आपु मिळावेया ८·९२.
आपुलेयांतें आपुलिये कडे आणीं ८·१३२.
जैसीं आटलेयां स्वरूपें। आटलेपणातें खोटि ह्मणिपे। ८·१७१.
आटतिये अलंकारीं नाटतें कनक आहे ८·१७६.
आकारा आलेयां जेयाचें निराकारपण न वचे ८·१७८.
मज आकारशून्या आकारु । ९·१५६.
आनानें नावें आनानी वृत्ती । ९·२५१.
जैसें आंगिचेनि सौंदर्यपणें। लेणेयांसि आंगचि होये लेणें। १०·४३.
तरि गतायुषा जोडलें। आयुष्य जैसें॥ १३·३७९.
आकाश ल्याकारीं नेईन १३·४३४.
नाइकणें पावे तंव आइकौनि घाली आघवें १३·५७६.
आकरु जेणें आकारे । १३·९२६.
आघवा चि आभासु। आभासे जेणें॥ १३·९२८.
तेया आवरी अनावरातें १३·९९२.
अन(ना)त्तांची आर्त्ति १३·९९५.
निराकाराचा आकारु १३·९९७.
आलंगितेन विण अलंगी। १५·८५.
आपण चि आपणेयातें। पाहिजे जें अद्वैतें॥ १५·२४४.
आत्मा आत्मेयाचे ठांइं १५·३४९.
आपें आपु देखौनि देखिं १५·३९२.
जो भोगिजतु असे आनंदु। आनंदें चि॥ १५·५१३.
आपणपें चि आपणेयां प्रकाशितुसे १५·५२३.
आपणपां निवाडु आपणपां चि १६·१३७.
आश्रयो आकाशा आकाश चि १७·४००.
आरिसा आरिसेया पाहांतेया। १८·२७२.
आगी आगि लागलेयां कांहिं पोळे १८·४४८.
आपण चि कां आपणेयां उरिजे १८·११०४.
आर्त्तांचां ठांइं आर्त्ति होउनि पाहीं १८·१११२.
कां आरिसेयासि आरिसा। उटूनि दाविला जैसा १८·११३३.
आकाश जें नव्हे तें आकाश काइ जाणावें १८·११३९.
आकाश हें आकारें दाटलें न ढळे १८·११५९.
अद्वय आपणां आपलेया जाणति जे ज्ञप्ति ते ईश्वरू १८·११९८.
चेइलेयां एकपण दीसे आपणेयां आपण १८·१२००.
सरूपपण सुवर्णीं। आटौनि होये आटणी। घनाकाराची ही॥ १८·१२०१.
आनंदु घेपे आनंदें। १८·१२०९.
जेयाचिया आशा आश तूटे । १८·१५५४.

इ–ई

जो ईशितव्यें विण ईशु । १५·५१२.

उ–ऊ

जरि उदकें उदकीं बुडीजे । २·३३६.
उदकीं जाली बाबुली उदकातें चि झांकोली ७·५९.
उभेयां उभेपण नाहिं जेयाचें । ८·६२.
मनोरथाचिया उतरडी । उतरी रची ॥ १३·११४.
उदक होउनि उदकिं रसु जैसा १३·८८८.
चांदु कां उदकिं उदकातीतु १५·३१६.
विश्व उठवित चि उठी । १५·४८१.
कां ऊंसाचें कांडें ऊंसा। वाढी हेतू॥ १८·३६१.
काहिं चि नुरौनि उरे। जें कां हिं (कांहिं) गा॥ १८·९९९.
कल्पांतिं उदक उदकें। रुंधलेयां वाहो ठाके। १८·११६०.
नुठिं ह्मणसि ह्मा घांधा उठिविजसी १८·१२८१.

ए–ऐ

एकीं कल्पलें अनेकत्व ४·६७.
ऐक्यभावें ऐक्यातें पावतील ४·११७.
भूतें आघविं चि होंति। एकाचिं एकिं आहाति। १३·१०५२.

ऐक्याचें ऐक्यपण सरे । जेथ अद्वयकणु हीं विरे । १८·९९९.

क

जैसें काष्टें काष्ट मथिं(थि)जे । तेथ वन्हि एकु उपजे । तेणें काष्टजात जालिजे । १·२४२.

अक्रियता चि करणें । ४·५७.

मुक्तु तो सकर्मु चि कर्मरहितु ४·११३.

आणि करितातिं जें न करावें । वेदु ह्मणे ।। ७·१०१.

जैं कृष्णाचेयां होयजे· आपण । कृष्णु होये आपुलें अंतष्करण । ८·९.

तो कल्पादि जन्मां नांगवे । आणि कल्पांतीं मरणा नाप्लवे । ८·२५६.

जैसे जळाचे कल्लोल । आणि कल्लोळीं आथि जळ । ९·२८६.

जे माझेनि कामें सकाम । ९·३५९.

मी कवणु केतुला । कवणाचा कैं जन्मला । १०·६६.

तैसें मातें विश्वि कथित । कथितेनें(न) तोखें कथू विसरत । १०·११२.

कल्लोळातें कल्लोळें ग्रसिजतसें(से) ऐसें केलें १३·८८१.

कपू(पूं)रत्वें कापुरीं । सौरभ्य असे जिया परीं । १३·८८९.

क्रियेसि कर्त्तेपण । जेयाचेनि ।। १३·९२५.

निकण वाढे कणेंसिं कोंडा १३·९५५.

जैसा वन्हि काष्टीं भरे । तैं दीसे काष्टाकारें । १४·१९३.

नां प्रवर्त्तलेनि कर्में । कर्मित्व तेया कां गमे । १४·३३२.

तैसा कर्मा अतिसो आहे । निष्कर्मा लागि ।। १८·१५३.

आंतुलें करणें कर्त्ता कर्त्तव्या घे उमाणें १८·४९७.

अप्राप्तें शोचावें काहिं कामावेया कामावें १८·१०९०.

कां जळौनि काष्टें काष्ट । वन्ही चि होए ।। १८·११०२.

तैसें कर्म मियां कीजे । तैं करणें कैंचें ।। १८·११७०.

तें होंत चि आहे । जैं करावें भाष जाए । ऐसें न करणें चि होए । तेयाचें केलें ।। १८·११७१.

कोण कोणां पाहांतसे । जाणवे ना ।। १८·१५८०.

कोणु कोणा अर्थिकु । कोणु जाणे ।। १८·१५८१.

क्ष

आणि देवाचेनि क्षमत्वें क्षमा । आधारु जाली आहे भूतग्रामां । ११·५५२.

क्षीराब्धि कां जैसा । क्षीराचा चि ।। ११·६७९.

क्षीराचियें दशे घृत चि क्षीराकारें असे परि क्षीर चि नव्हे १३·८९७.

क्षीरसागरा परगुणें । किजे क्षीरसागरपणें । १५·५३२.

ख

खांतखांतां तोंडें खांखांतें ठेलीं ११·४२७.

खलालांचेयां लगबगिं । फेडौनि खलालांचेयां भागिं । १५·३५४.

सींहु प्रतिबिंब पांतां खोभे । खोभला समारंभे । घली तेथ ।। १५·४५४.

ग

गुणा सगुणपणाचें बीक । बहुवस एथें ।। १·३८.

सगुणु परि गुणातीतु । ४·११३.

गगनीं गगन लया जाये । ६·३१०.

जे सकळां गतींसि गति । ६·४६८.

गगनीं उपजे आभाळ परि तेथ गगन नाहिं केवल ७·५६.

परि पवनु हालौनि पाहिजे । तरि गगना हिं वेगला देखिजे । एऱ्हविं गगन तों(तो) हें साहाजें । असे जैसें ।। ७·११२.

जैसा मढु गगना भरौनि । गगनीं चि आथि ।। ८·५९.

घनजात आटे गगनिचां गगनीं ९·१०१.

परि ग्रसितें ग्रासा वेगळें । असे काइ ।। १३·८८१.

जें गुण नोहे कहिं । गुणा तेया पाडु नाहिं । १३·९०१.

निर्गुणें गुणातें भोगणें १३·९०६.

ह्मणौनि गुणाचा संगु । अथवा गुणभोगु । हा निर्गुणिं लागु । बोलों चि न ये ।। १३·९०७.

गुणिं गुणां परौतें जें आपणपें असे आइतें १४·२९०.

ग्रासातें हिं ग्रसुनि पुरता । १५·५१६.

गगन जैसें आलंगना । गगनाचेया ।। १५·५३१.

गुणां गुणियां धरावी सरोभरी १८·१९.

गोरेया आंगा जैसें गोरेपण १८·८८३.

आत्मज्ञान मज गोप्याचें हि गुपित धन १८·१३१७.

घटाचेनि नासें गगन चि गगनीं असे १८·१३९०.

गातां गाॐ ह्मणे तैं गाणिवे होये नेणें १८·१७१६.

घ

मनाची घडी घडे । ह्रुदयामाझि ।। ६·१८८.

घंटानादु लयस्थु घंटे चि होये ८·९५.
आथि घरमेलावा । ह्मणौनि वाहिवां । घरीं वाहे ॥ १३·३७.
घरिचीं चि राहाटति घरीं । घर काहिं न करी । १३·१०७५.
घटभंगीं घटाभासें । आकाश जेवि ॥ १४·५४.
व्योम घटें आवरे । तें घटाकाश ॥ १४·१९३.

च

न चिंतावें तें चिंतिसि । २·२०१.
ऐसा चिन्हि चिन्हतु । ३·७४.
तो चालिला संगें न चले । ४·५८.
न चलतां सूर्या चालणें ४·९८.
चाड चि निचाडां करी । ६·१३५.
निश्चलपण चालणें एथिचें ६·१५९.
चंद्रिका ते ठेली चंद्रीं चि आहे ८·१३६.
नचलतेनि रवी लोकु चले ८·१८५.
चंद्रकांतु द्रवता होये ते हातवटी चंद्रिं आहे ९·२९.
लोह चाले तरि चालो कां । कोणु सीणु भ्रामका । ९·११५.
चंद्रें चंद्रें(द्र)मेयांसि खेंव दीधलें १०·१०७.
जरि चिंतूं ह्मणों आघवें । तरि चिंतणें न घडे ॥ १०·१७१.
चाराचारी (चारा चारी) चांचु वेन्हीं । १३·४००.
चंद्रिका ते उगी चंद्रिं जेविं १५·३५४.
हारंतला चंद्रु जैसा । चांदिणेन ॥ १७·४२१.
चंद्रु चंद्रिका धवलिला । १८·८५०.
चंदनाची द्रुति जैसी । चंदनीं असे आपैसी । १८·११४४.
चित्त चैत्यत्यागें मातें चि भजे १८·१२६१.
चइत्य जातें सांडिलें चित्त माझां ठांइं जडलें १८·१२६२.

ज

जैसें जळीं जळें न सिंपे । पद्मपत्र ॥ ३·७१.
माझें अजत्व जन्मणें । ४·५७.
जैसें न सिंपे जलिं जलें । पद्मपत्र ॥ ५·५०.
जगाचां जिविं आहे । परि कव्हणांचा कहिं नोहे । जग चि होये जाये । तो शुद्धि ही नेणे ॥ ५·७९.
जैसा जनामाजि खेचरु । असतू चि जना नव्हे गोचरु । ५·९८.
पवनाचेनि मेळें जलिं जल चि लोळे ५·९९.
जलातें जलचर सांडितु केवि ५·१२१.
जल जैसें जलीं वेगळें न दिसे ५·१३२.
जळीं सरलेयां माया जालितें हीं जळें(ले) ८·५७.
जो जीवांचा जीवाला । विश्वाचेया ॥ ८·२६७.
आमचिये जीविचें पडो तूझां जीविं ९·३७.
जाणणें चि जाणणेयां आड रिगौनि ठाके ९·१४४.
जैसें आपुलेया जाणिजसि जाणिवा । १०·१५९.
जिया जाणितलेया चि साठीं आघवें जाणितलें होये १०·१८९.
तैसा नुभगे जीवा । जिवपणें जो ॥ १२·१६७.
जिवें जीवो माझें(झे)नि तो १२·१७०.
जन्में चि जन्म निवारी । १३·५५१.
आणि जाणितलेया वरौतें । जाणणें नाहिं जेथें । जें जाणणें चि तन्मयते । आणी जेयाचें ॥ १३·८६२.
जीवधर्महीनु जीवांसि अभिन्नु १३·१०६१.
जलिं जलें न सिंपे । सूर्यु जैसा ॥ १३·१०८८.
जालेनि जगें मी झांके । तरि जगत्वें कोणु फांके । १४·१२२.
वन्हि काष्ट जालौनियां स्वयें जलें(ले) १५·४९३.
जाणणेन विण उरलें जाणतें जें १५·४९४.
मौळ्याचेनि जीवें जियाला जो १८·३८७.
न जाणतां न जाणणें । जाणावें उरे ॥ १८·५३०.
जिज्ञासु पुढां वीरेषा । हे चि होउनि जिज्ञासा । मी जिज्ञासु ऐसा । दाखविला ॥ १८·१११३.
इया बोधा जाणणें तें ही मीं चि जाणें १८·११९४.
हें जाणौनि जाणणें जेथ । अनुभविं रिगे ॥ १८·११९९.
जाणिवे नेणिव नेणौनि । जाणिजे तो ॥ १८·१२०८.

ज्ञ

ज्ञानें ज्ञेय गमिजे । तो ज्ञानयज्ञु ॥ ४·१४०.
हे ज्ञानिची पवित्रता । ज्ञानीच्चि आथि ॥ ४·१८०.
ज्ञान तें चि आंधारें ज्ञानासि करिति ९·१७०.
तें अज्ञान ज्ञानिं बुडालेयां । ज्ञानें कीर्त्तिमुखत्व केलेयां । १५·४९३.
सात्विकज्ञान चोखडें । जेयाचां उदइं ज्ञेय बुडे । ज्ञातेनसिं ॥ १८·५२६.

झ

झाडिलिं कोलें झाडी । १३·५८४.

दिव्या करविजे दिव्य जैसें १८·१३२०.
दीपें दीपु लाविला। तैसा परिससंगु तो जाला। १८·१४१२.
तैसा देवेंसिं पांडुसुतु। आपणपें देविं देखतु। १८·१५७५.
कां दीपा सदमुखु। ठेविलेयां दीपकु। १८·१५८१.
नेदखणेन जें दीसे। १८·१५९८.

ध

जेव्हलि धर्मातें अभिभवी। अधर्मु हा॥ ४·४९.
सांधें अग्नीतव धूमु होये। तिए धूमीं काये अग्नि आहे। ७·५८.
प्रेमाचेनि थावें ध्यान चि ध्यानातें प्रसवे १३·४०१.
हे धरीतसे अपारें। तें मीं चि धरिं धरें। रिगौनियां॥ १५·३७०.
ह्मणौनि वाचेचां चौवारां। घातलेयां धर्मांचा पसारा। धर्मु अधर्मु होये तो वीरा। दंभु जाण॥ १६·२२१.

न

आणि नाशु यावें नाशिलें। विचारि(रिं) पां॥ २·९७.
उपजे तें नाशे। नाशलें पुनरपि दीसे। २·१५९.
अनामा नामें ठेविति। ४·६८.
निद्रेचा अवसरीं। निदिजे सुखें॥ ५·४३.
भूतभावीं नाशवंत अविनाश जें ८·१७५.
नवल अंगप्रभेची नवलाई। कोंदली सैंघ॥ ११·२९४.
तें अनिरूप्य किं निरूपिजे। १३·१७६.
जे माझिया नित्यता। नित्य ते पांडुसुता। १४·५२.
जो नादें आइकिजता नादु। १५·५१३.
येया नामा नामियां तैसा। अभेदु असे॥ १७·४००.
तरि न्याॐ तो न्याया। हेतु होए॥ १८·३६५.
कामें नासिलेनि नासे। तैसा क्रोधु॥ १८·१०५४.
निवडे जैसा न निवडितू। पूर्णचंद्रु॥ १८·१५३६.
दर्पणें विण नयनें। नयनु कां दीसे॥ १८·१६८१.

प

प्राणीं प्राणु संभ्रमें। हवन करिती॥ ४·१४५.
पवनातें पवनु चि धरी। ६·१९०.
पिंडें पिंडाचा ग्रासु। ६·२९१.
पिंडाचेनि मीसें। पदीं पद प्रवेशे। ६·३०८.
मनाचें मेघौडें विरे पवनाचें पवनपण सरे ६·४६६.
पडणेयां अरौतें पडण चूकवावेया पुरतें पडावें चि पडे ८·७०.
आखरें पूसिलेयां न पूसे। अर्थु जैसा॥ ८·१७४.
प्राणासि प्राणु नाहीं तेथ बुद्धि असौनि करील काइ ८·२१२.
प्राकृत प्रकृती मिळे कल्पक्षयीं ९·१०३.
पाहाटेविण पाहाटवित ९·२००.
माझेनि प्रेमें सप्रेम ९·३५९.
पांतिकरु पांती मीं चि होईन १३·४२१.
पैं पाणियांचिये भूमिके। पाणी चि तळपे कवतिकें। ते ल्हरी ह्मणति लौकिकें। यऱ्हविं पाणी चि तें॥ १३·६०८.
पटीं पटु होउनि असे। तंतु जेवि॥ १३·८८७
जें प्राणाचे प्राण। १३·९२५.
जें पाणी पीडनि असे पाणी। १३·९२७.
परिपूर्ण पूर्णता। माझिया चि॥ १४·५२.
जो पूर्णु पूर्णिमाचंद्रु। १५·४५.
जें पाहिजेतेन विण पाहिजे। १५·२४५.
जो प्रकाश्यें विण प्रकाशु। १५·५१२.
साडपन्हरां मिसळावें। तरि पन्हरें चि जेविं होआवें। १५·५३३.
प्रकास्यें विण सुरवाडु। प्रकाशाचा॥ १६·१६.
तूझेया परिणती मीं पूर्णु जालां १७·२०.
चालतां पावो पायें जीणिजे १८·२५२.
पाणी पांतां पाणीं होइजे लवणें जेवि १८·३९५.
पांतेपणें विण जैसा। पांत टाके॥ १८·९७०.
कां प्रकाशतां अर्कु। तो चि होये प्रकाशकु। १८·११९६.
प्रभा आलिंगिली प्रभा। १८·१२१०.
वन्हि प्रकाशु दीपपणें। प्रकाशी आपुलां॥ १८·१६२९.

फ

प्राप्तिफलीं फलतां एयासि वेळु न लगैल ६·१५०.
यजनें...फळाविं येणें चि फळें ११·५८६.
न फलतां हिं निष्फलें। होंति चि ना॥ १३·२९०.
भोगिं जें फल होए तें फलांतरें वीत जाये १८·२५२.
परि फलशून्यता। नाहिं तेया विफलता। पैं फलासी चि पांडुसुता। फल काइसें॥ १८·६३०.
पैं परिपाकाचिये वेळे। फळ देंटें ना देंटु फळें। १८·९५२.

ब

तुह्मीं बोलविलां मीं बोलैन । १·८१.
जेथ बोलांचें बोलणें ठेलें । ४·१६१.
जें बोलणें बोला परौतें । बोलवलें ॥ ५·६४.
तैसें नामरूप तेयाचें । यऱ्हवि ब्रह्म चि ब्रह्मिचें । ५·१००.
ऐसेनि नागरपणें । बोलु निमे तें बोलणें । ७·२०५.
ऐसे बहुधाकारीं वर्त्तति । बहू चि होउनि ॥ ९·२५७.
येथौनि बोलणीं । बोलवती ॥ १२·१५८.
अतिबलु प्रबलु । बलिबंधनु ॥ १२·२४०.
पंचवटिकांची बांधी बांधली होती १३·४७.
तरि बैसलेपणें जें होये । तें बैसतां चि वेलिं नोहे । १३·६२२.
बद्ध कां न बंधिजे । १४·१३४.
प्रतिबिंबौनि बिंब वेरीं प्रभेची जैसी उजिरी १४·३८८.
कुहां आपण चि बिंबे सींहु प्रतिबिंब पांतां खोभे १५·४५४.
नबोलणेन बोलणें १५·५०७.
जो बहुतें पाडें बहुता । पासौनि बहू ॥ १५·५१६.
साच बोलिया बोलति ते १६·२८८.
बली अबलातें खाये । १६·३००.
बलियेपणें आणिक । होये बल ॥ १६·३९०.
फेडितां बंधनाचा ठाउ॰। तूं जगद्बंधु ऐसा आहो । १७·१०.
प्रतिबिंब पाहे बिंबातें । तंव पाहाणें जाउनि आइतें । बिंब चि उरे ॥ १८·३९६.
तिये ब्रह्मीं एकपणें । ब्रह्म चि होउनि असणें । १८·१०००.
ब्रह्म आणि ब्रह्महोंतिये । योग्यते तैसा पाडु आहे । १८·१०८३.
निजबिंबिं एकवटलें । प्रतिबिंब जैसें ॥ १८·१११९.
बोलें किर बोलाचा उच्चारु कीजे १८·११३६.
बोलतेया बोलता चि भेटे । तेथ बोलिलें हें न घटे । १८·११४७.
ह्मणौनि तेया बोलतां । बोलीं बोलता मीं भेटतां । १८·११४८.
न बोलणें हिं न बोलैनि । तें बोलिजे तोंड भरूनि । १८·१२०८.
बोधिजे बोधु बोधें १८·१२०९.

भ

अभेदा भेदु देखति ४·६८.
न भोगितां भोगिलें । भोग्यजात ॥ ४·१००.
जें भजतेयांसि भज्य । ६·४७५.
जेया भजता भजन भजावें । हें भगतिसाधन जें आघवें । ६·४८१.
जें माझां ठांइं भूतें । परि मीं भूतीं नसें ॥ ९·१३२.
अथवा भूतें माझां ठांइं । आणि मीं भूतां माझि नाहीं । ९·१३३.
तैसें भले तेथ भलेतेणें भावें ।
भले तें हीं हो अथवा नोहावें । ९·२५६.
उदैलेनि सुधाकरें । जैसा भरला चि समुद्रु भरे । ११·२४८.
भयातें भेडविति डोले ११·३५९.
भूकैलेयां भूक चि खावी । १२·६३.
पैं आपणपेनि जालियां । छाया गा आपुलिया ।
भीउनि भियालियां । आवडिजे ॥ १४·१३२.

म

कां मृत ही जीवित लाहे । अमृतसिद्धी ॥ १·७७.
मठीं आकाश जैसें मठाकृती आवरलें असे २·१४२.
मनाचें मनपण गेलें । ४·१६१.
पैं मूर्त्तिचेनि मेलें । तो मूर्त्तु चि होउनि खेले ।
परि अमूर्त्तपण न मैले । दादुलेयाचें ॥ ५·८१.
बोलामाझिं(ञ्झि) मन मनें । आलिंगुं सरलें ॥ ६·११९.
अमु(मू)र्त्तु ही मूर्त्ति आवंगे । ६·१३१.
तेया अमूर्त्ताची मूर्त्ति । ६·४६८,१३·९९४.
मरतिये जीवाकारीं अमर जें आहे ८·१७६.
जागिनलेये वेले स्वप्न मनिचें मनीं चि मावले ९·१०३.
पाणी घेणें मुलांचें तें मुलीं चि घापे ९·३४२.
मंगलाचां अंकुरीं सर्वे चि अमंगलांची आहे पोहोरी ९·४९८.
ते अभेदें अंतष्करणीं । मानली कीं न मने ॥ १०·३००.
तेव्हलि मनासि मनपण न स्फुरे । ११·१९०.
किं मरणासि मरण पेटलें । ११·३५३.
जे हे मेलौनियां मेले । ११·४५४.
कां मान्यपणें मानितां । १३·१८५.

मूंकेनि घेतलें । मौन जैसें ।। १३·२७९.
मरणें चि मृत्यु मारी । आपण उरे ।। १३·५५१.
मिळौनि मिळत चि असे । समुद्रिं गंगापय जैसें ।
१३·६०६.
जें मेदिनियेची मेदिनी । १३·९२७.
जडातें ही माजवी । इयेचा माजु ।। १३·९८२.
तेया अमनस्थाचें मन । १३·९९६.
मनें मन घालूनियां मागें । १४·५०.
तेविं मातें मीं जाणावेया । मीं चि हेतु ।। १५·३९३.
पाणी बुडलूं ये मीठातें । तंव मीठ चि पाणी आते ।
१६·७१.
दंभमानाचा मेळावा । मेळवीति ।। १६·३२२.
मळु जेणें मैळे । १६·४१६.
काइ मृगीं हीं मृगजळा । भावावें ना ।। १८·३८६.
मुक्तातें निर्द्धारितां लाभे आपुली चि मुक्तता
१८·३९४.
एथ मुख चि दीसे मुखें । १८·१११६.
सर्वत्र मीं चि मियां देखतसें भक्ती इया १८·१११८.

य

जें यष्टा यज्ञ यजावें । ते(तें) हविर्मंत्रादीक आघवें ।
४·११९.
तिहीं योगाग्नीकिं यजिजे । तो दैवयज्ञु वीजे ।
४.१२३.
यज्ञें चि यज्ञु देख उपासिजे ४·१२४.
यजिता यजन हे ठाये ९·२४३.

र

अमृतरसास्वादनीं रस सकल १·२६.
एथौनि रसां जाला आहो । रसाळपणांचा ।। १·३३.
रंगीं सुरंगतेची आगळिक । १·३८.
बोली(लीं) अरूपाचें रूप दावीन । ६·३६.
तैसा माझेनि रूपें रूपसु । पुरुषु गा तो ।। ६·३९६.
रथांगा(गां)चा मेळावा रथु ह्मणिजे १३·१५१.
चोखाळपण रत्नाचें । रत्नावरि नाचे । १३·३६२.
तिये रसने जो रसु रुचैल । तो आपण चि होइजैल ।
१३·४२७.
रवेपणा माझिवडें रवा ऐसें आवडे १३·८९१.
रूप नव्हे वायां रूपा लागली छाया १३·९५५.
राई रायिपण बीजीं । सांटौनि आंग त्यजी । १४·२५४.
उदैला आकाशीं । रवी चि रवीतें प्रकाशी । १७·४०१.

रज्जु जालेयां गोचरु । आभासता तो व्यालाकारु ।
रज्जू चि ऐसा निर्धारु । होये जेवि ।।१८·११८२.

ळ

अलौकिकां नोहावें । लोकाप्रति ।। ३·१६९.
जिहिं लोकाचेन आधारें । लौकिकें चि व्यापारें ।
सांडिलें निदसुरें । लौकीक हें ।। ५·९७.
ललेयाचे लले सरति ९·३.
लेणेयांसि हें लेणें । केहीं आहे ।। ९·१०.
जे लोभिण्ये एक चि जगीं । माझेनि लोभें ।। ९·३५८.
लेणेयांसि आंग चि होये लेणें । १०·४३.
जेयांचें निर्लेपु अनुलेपन करी । जे निर्लेपु ही
सर्वांगिं धरी । ११·२२१.
बहू ललां लालिलां तुह्मीं । ११·५७३.
यथालाभें तोखे अलाभें हिं न पारुखे १२·२०९.
गुणाची(चीं) लेणीं लेवउं आपुलां वाणीं १२·२२०.
न लगावा तेथ लागु । १३·७७४.
वन्हि आला लोखंडा । लोह नव्हे ।। १३·८९२.
माजि बिंबे परि लोटीं । लोटों नेणे ।। १३·१०१७.
ते शुकनलिकान्यायें । न लगती लागली आहे ।
१३·११३१.
लोहकर्म लोखंडें निर्वालिजे १८·३५७.
ना मानूं लोकपणें । लोक दृष्टिसि इहिं ।।
१८·१२७७.

व

वधिता तूं न्हवसि हे वध्य न्हवति २·१३८.
विचरे विश्व होउनि । विश्वामाझि ।। २·३६६.
तैसा विकारु हा मी नोहें । जन्हीं विकरलां असें ।।
७·५८.
जैसा वारा कां गगनीं वीरे । मग वारेपण
वेगळें नुरे । ७·१११.
तो देहाचेनि वेगळेपणें । काइ वेगळा होये ।।
७·११५.
विस्मयाचेया ही जीवा विस्मयो जाला ७·१९४.
जें हें विश्व चि होउनि असे । परि विश्वपणें
नाशलेनि नशे । ८·१७४.
ह्मणौनि वक्ता चि वक्ता न्हवे । श्रोतेनि विण ।।
९·२९.
जें वेदांचा चौहटा । वेद्य ह्मणिजे ।। ९·२७२.
येया व्याप्ती व्यापलें जग १०·१०२.

जेणें चोखाळुती सन्याऊ॰ । तो व्यवसाया आंतु व्यवसाऊ॰ । १०·२६३.
वारेयासि वायु चळला ११·३५२.
तरि व्यक्त आणि अव्यक्त । तूंचि येक निभ्रांत ।
भक्ती पाविजे व्यक्त । अव्यक्त योगें ॥ १२·२३.
ह्मणौनि वाहिवां । घरीं वाहे ॥ १३·३७.
वृद्धाप्याचेनि आठवें वृद्धाप्यें जो न नगवे १३·५८५.
विकारु होउनि तैसें विकारी नोहे १३·८९४.
इये विकारिं विकारु नव्हे अवधारिं १३·८९८.
विस्तारु जेणें विस्तारे । १३·९२६.
तेया निर्व्यापाराचा व्यापारु १३·९९७.
तैसी वेगळी वेगळेपणें प्रकृति जै(जैं) देखति १३·११३४.
प्रज्ञावेलिवें(चें) वेल्हाळ काव्यें होंति सुफळ १४·२१.
वन्हि ज्वाल दोन्ही वन्ही चि केवल १४·१२१.
विषांकुर विषें । जिया परीं ॥ १४·२६२.
पैं वस्तु वस्तुत्वें असिकें । तें आपण चि गुणां सारिखें । १४·२७४.
जैसा सैंधवाचा रवा । सिंधू माझि पांडवा ।
विरालेयां विरावा । हें इं ठाके ॥ १४·३९०.
व्योमा वरि व्योम बिंबे जैसें । १५·४५५.
विश्रांतिचा विश्रामु । विराला जेथ ॥ १५·५१५.
तैसा विश्वपणें काहिं होए । नां विश्वलोपिं कें हि जाए । १५·५२१.
जिहिं विशेषणीं विशेषिजे । तें दृश्य नव्हे रूप तुझें । १८·१२.
जें चालणें वेगावत जाए । तो वेगु बैसावेया चि होये । १८·१५३.
नाना वाटे वाटे जांतिया । वोघा वोघीं वाहांतेया । १८·२७२.
कां वेदा वेदें चि बोलावी । प्रतिष्ठा जे ॥ १८·३६२.
घरिं कुटं(टुं)बपणें सरे । तरि वनीं वनत्वें अवतरे । १८·१०५९.
वृत्ति तिया आवृत्तिसीं । बुडौनि जाए ॥ १८·११२९.
तैसा वेद्याचां विलइं । केवल वेदकु उरे पाहीं । १८·११९७.
विस्मयो बुडाला उभा । विस्मया माझि ॥ १८·१२१०.
विश्रामु विश्रांती आला । १८·१२११.
विश्रांति जेथ विसंवे । १८·१३१२.
वांचौनि पढें ना वाचीं । १८·१७४३.

श

येकिं शब्दीं शब्द चि यजिजे ।
तो वाग्यज्ञु ह्मणिजे । ४·१४०.
शक्तीचें रूप मावले शक्तीमाझि ६·२८७.
शरीर तरि आहे परि शरीरिंचा तो नोहे ६·४०२.
एकिं शृष्टिवरि शृष्टि केली । १०·३५.
ह्मणति शृष्टिवरि शृष्टि करुं । ११·४५५.
तैसें येणें शरीरें । शरीरा येणें सरे । १२·१३५.
विषो शीणौनि जाए परि न सिणे १३·७०३.
शरीर होउनि शरीरीं । कर्म जेवि ॥ १३·८८९.
शून्य हिं बुडालें । शून्यि जियें ॥ १५·५१४.

स

देखैं सारासार विचारितां । भ्रांति ते नाहीं असारता ।
तरि सार तें स्वभावता । नित्य जाणें ॥ २·१३३.
जैसें स्वप्नामाझि देखिजे । तें स्वप्नीं चि साच आपजे । २·१३९.
जरि हृदइं विषयस्मृति । तरि निःसंगा ही आपजे संगति । संगीं प्रकटे मूर्ति । अभिलाषाची ॥ २·३२१.
ह्मणौनि सर्वत्र सदा सम । तें आपण चि अद्वय ब्रह्म ।
हें संपूर्णता जाणें वर्म । समदृष्टयांचें ॥ ५·९५.
ते सत्वाचे सात्विक । ५·१३९.
तेथ तो भगवंतु । जो निःसंगाचा सांगातु । ६·३८.
जें साधकांचें कारण । सिद्ध तत्व गा ॥ ६·४७६.
तिहिं जेव्हलिं मीं स्मरावा । तेव्हलिं स्मरला किं गा पांडवा । ८·१२८.
जें स्वप्नें देखिलें स्वप्न । ८·१४८.
संसारू चि संसाराचिया गांठी । लाउनि बैसवी पाटिं । मोक्षश्रियेचां ॥ ९·४६.
आतां सेना ते सेना नोहे । हें मीं चि एकु आघवें । ९·२४६.
अखंड सकल हें सकलीं मुखीं ।
साह्यजें अर्पतसे मज एकीं । ९·२६३.
तैसें संकल्पें होये आघवें । पाठिं संकल्पीं मिळे ॥ ९·२९०.
जैसें सूर्ये सूर्यातें वोवालिलें । १०·१०७.
जेया सर्वत्र सर्वपणें । सर्विंहिं कालिं असणें । १२·४३.

तैसा नोहोटे दुर्वाक्यसेलीं। सेलिला सांता ॥ १३·४९५.
सूर्याचां होणां होइजे। सूर्यासवें जाइजे। १३·६०७.
कां सवितेयातें सविता। ह्मणावें असें(से)॥१३·६३१.
जें सर्व चि सर्वपणें। सदा करी॥ १३·८७१.
सोनें सोनयां(नेया)चा रवा। तैसें जें या सर्वा। सर्वांगीं असे॥ १३·८९०.
वांचूनि सोनें सोनेयां सांगडे(डें)। सोनें चि जेवि॥ १३·८९१.
परि आकारु नाव भेंवरी। सोनें तें सोनें॥ १३·८९८.
संहारु जेणें संहारे। १३·९२६.
तेया स्वयंभाची संभूति। १३·९९४.
आगा सूर्योदयो जालेयां। सूर्यो सूर्यें चि पाहावा धनंजया। १५·३९३.
स्वादें चाखविजता स्वादु। १५·५१३.
सुखासि सुख जोडलें। १५·५१४.
जैं सर्वथा सर्व ही नोहिजे। तैं अद्वया तूतें लागिजे। १७·१७.
जैसा सांघातु आणि संगु। संगातें बोलिजे॥ १८·८६.
सर्व ही सर्वीं भजौनि। बुझावितसे॥ १८·११०८.
सोनें झांकिलेयां सुवर्णें। न झंके जेवि॥ १८·११६९.
सर्व मी सर्वगतु। सर्वातीतु मीं॥ १८·११९०.
सुख वरि नसुदें। सुख भोगिजे॥ १८·१२०९.
तैसा नव्हे मी आइतें। सर्वाचें सर्व॥ १८·१२१८.
कां सालिचा कणु ह्मणे। मीं नुगवें सालिपणें। १८·१२८०.
सूत सूतें गुंतलें। १८·१२९७.
संभूति जेणें संभवे। १८·१३१२.
मा सूर्यो ह्मणौनि वानावें। सूर्यातें काइ॥ १८·१३३०.
सिंधु सिंधुतें पाऊं जाए। १८·१४१४.

ह

जेयाचें ह्मणितलें ह्मणियें करिति। २·३५२.
जिहीं अविद्या हवीली मनेंसीं। गुरुवाक्य हुताशीं। हवन केलें॥ ४·१२२.
तें अनुभवें जो होये। तो होउनि ठाके॥ ६·३१०.
हिंवांचिया झुलुका। जैसें हिंवं चि पडे उष्णोदका। ८·१९५.
हिताहित जाणावें। हिता चि लागि॥ ८·२३७.
तैसी चि हिंसा करूनि अहिंसा। कर्मकांडिं हा ऐसा। पूर्वमीमांसा। निर्णो केला॥ १३·२२०.
सांधैं हिमवंतु हीमें। कांपे काइ॥ १४·३३२.
पाहिजे जैसें हिंवलें। हिंव हिवें॥ १५·२५२.
काहिं चि नहोउनि होणें। जें वस्तु गा॥ १५·५०७
हींवली जैसी अंगिकें। हिंवों नेंदी॥ १७·२२८.
दोषीसि हारि आपण। हारविजे ऐसें॥ १८·१५६६.

(२)

शब्दांच्या इतर पुनरुक्तीचीं कांहीं उदाहरणें अध्यायवार दिलीं आहेत; चर्चित विषयाला अनुसरून अपरिहार्यच नव्हे तर आवश्यक पुनरुक्तीचीं उदाहरणें दिलेलीं नाहींत.

अध्याय १

पदपद्धति प्रमेयरत्ना(त्नां)चीं १·५,
प्रमेय पदें रत्नें १·८.
तर्कु १·११, सत्तर्कवादु १·१३.
एकवटति १·१७, –ले १·२०.
मनोरथ १·२४, १·२७.
ढवललें १·३९, १·४१.
अनुभविजे १·५३, –वावी १·५७.
सेविजे १·५५, सेविती परि १·५९.
स्वयं १·७०, स्वयें १·७२.
लाहे १·७७, –हें १·७९.
उचललें १·८८, –ला १·९३.
१·९७ व १·१०३, तिसऱ्या व चौथ्या चरणांचें साम्य पहा.
पुरे १·१०६, पुरता १·११०, –ते १·११४.
दलभार १·१२१, १·१२४.
मातु १·१३२, १·१३७.
तुरबंबाल १·१३६, १·१४५.
आस्फुरिला १·१४३, १·१४६, –ले १·१५३.
गहीरु १·१४४, गहिरें १·१४६, –रु १·१४९.
गजबजला १·१५०, –जौनि १·१५४.
लीला १·१६२, १·१६८.
रथु पेलावा १·१६९, –पेलिला १·१७४.
थीर १·१७३, १·१७६.

कोरडें १·१९६, १·२०१.
कठिन १·१९९, १·२०२.
काज १·२०८, १·२१०, १·२१७.
जीवित १·२१२, जिवित १·२१७.
जोडैल १·२२६, जोडलासि १·२२८.
पारुखति १·२४५, –खे १·२५३.
टकति १·२४८, –के १·२५३.
सैरा १·२४८, १·२५०.
नधरे १·२६७, –धरत १·२७१.

अध्याय २

कारुण्य २·१३, २·१८.
गीळूनि २·१४, गीळिजे २·१५.
उचित २·१९, २·२२.
विचारीसि २·१९, –रि(रिं) २·२२.
नैये २·४९, मना– २·५०.
आह्मां काय उचित २·५५,
उचित काइ आह्मां २·६३.
अव्हेरुनि २·५४, –रुं २·६०.
जींपें २·६४, जिपैल २·६५.
आदरिलें २·८४, २·८८, २·९१,
–लिं २·९०.
अमृतासारिखी २·८६, –ची २·८९.
भ्रांति २·९९, २·१०२, –ती २·१०४.
उपजति २·११२, २·११४, –वी २·११६,
२·११८.
नाकळीति २·१२३, –ळे २·१२४.
उल्लखावा २·१२४, –खति २·१२५.
निवडूनि २·१२७, –डीति २·१२८.
विचारिती २·१३१, –तां २·१३३, –सि२·१३८.
मायावशें २·१६६, –कारित २·१६८.
नाडलिजे २·१८७, आडलिजे २·१९४.
सांडिलें २·१९७, –जे २·२००, –सील २·२०१.
चौह्मेरि २·२००, चहूंकडूनि २·२०४.
माघौता (निघणें) २·२०३, २·२०६, २·२१७.
जीवित (वेचणें) २·२०९, जीवीत २·२२०.
राहटतां २·२२८, राहाटिजे २·२३४.
साहाजें २·२७१, २·२७५.
सांडिलें २·२७७,–सी २·२८०.
परिपूर्ण २·२९५, २·२९७.
नियम २·३०४,–मूं २·३०७,
–मातें २·३०८.
नाशु २·३०५, नाशति २·३०९.
आकळिजे २·३३६, –ला २·३४२.
ऋद्धिसिद्धि २·३५९, रिद्धी
२·३६१, रिद्धिसिद्धी २·३६४.

अध्याय ३

विवेक ३·६, ३·१०, ३·१७.
सरलें ३·६, ३·१२, ३·१४.
तत्व ३·१६, ३·२०.
दैवें ३·२२, ३·२५.
सकळार्त्तिचें ३·२७, आर्त्त ३·३०.
प्रकटिली ३·३३, प्रकटा ३·३५.
निश्चित ३·४२, ३·४५.
पावणें ३·३६, ३·३७, ३·३९,
३·४१, ३·४४, ३·४७.
उचित ३·४५, ३·५०, ३·६४, ३·६९.
त्याज्य ३·५०, त्यजिलें ३·५१,
त्यजितां ३·५२.
मांडे सांडे ३·५१,
सांडि मांडि ३·५३.
निमाले ३·५४, ३·५७.
व्यापारीं ३·७६, –रें ३·८०.
आचा(च)र ३·७८, आचरे ३·८०.
वर्त्तंतु ३·७६, वर्ततां ३·८१.
भजणें ३·९४, ३·९७, ३·१०४, ३·१०५.
विनियोगु ३·११९,–गिजे ३·१२५.
उरे ३·१२१, ३·१२५.
मानिति ३·१२७, मानावें ३·१३०.
प्रसवें(वे) ३·१३४,–वतसे ३·१३६.
ननुष्ठी ३·१३९, अनुष्ठान ना घडे ३·१४२.
उचित ३·१३९, ३·१४४, ३·१४९.
साधन ३·१४७, ३·१४८.
पातले ३·१५०, ३·१५४.
व्र(व)र्त्तत ३·१५९, वर्त्ते ३·१६२.
वर्त्तती ३·१६५, वर्तावें ३·१६९,
वर्त्ततां ३·१७३.
प्रकटावी ३·१७१,–वा ३·१७६.
निफजती ३·१७५,–त ३·१७७.

चित्त ३·१८२, ३·१८४,–वृत्ति ३·१८३.
आचरौनि ३·१८३, –रैन ३·१८४.
मेळवावी ३·२०१, मेळावा ३·२०३.
आचारु, आचरतेनि, आचरावा ३·२१५,
–तां ३·२२०, नाचरावें ३·२२३.
चुकविति ३·२३१, ३·२३२.
मानिजति ३·२३५, ३·२४०,
मानेयाचे ३·२३८.
कवतिकें ३·२४२, ३·२४३.
जीणावें ३·२५९, जीणिजे ३·२६१.
उपाये ३·२६१, उपाऊ ३·२६२.

अध्याय ४

पीकलें ४·१, पीक ४·८.
कथेचा ४·३, कथा ४·६.
दैवांची ४·४, दैवगुणें ४·७.
अतिप्रीती ४·७, प्रीती ४·११.
प्रेम ४·८, ४·१०.
मानें ४·९, ४·१३.
नावेक ४·३०, ४·३५.
साहावें ४·३०, साहिजें(जे) ४·३३.
उपदेशिला ४·३६, –श्रु ४·३९.
मातूचा ४·३७, मातु ४·३९.
अवतरें ४·४२, ४·५०.
अजुही ४·४३, अजत्व ४·४९, ४·५७.
साकारपण ४·४७, साकारु ४·५०.
फेडीं ४·५१, फेडूनि ४·५३.
हेतू ४·८०, मोक्ष– ४·८२.
गुंपौनि ४·८४, गूंपे ४·९०.
चिन्ह ४·९१, –न्हीं ४·९४.
निष्कर्मता ४·९२, नैष्कर्म्यता ४·९३, ४·९७, –त्वीं ४·९८.
उपासन ४·१२१, –सिजे ४·१२४.
समरसें ४·१३१, –सीं ४·१३६.
पाडें ४·१६७, ४·१७१, ४·१७३, ४·१७६, ४·१७९.
पुरे ४·१७२, पूरे ४·१७४.
व्याप्ति ४·२१२, व्यापक ४·२१३.
जोडे ४·२१६, ४·२१७.
आइकणें ४·२१९, –तां ४·२२१, –कां ४·२२२.
नीकेनि ४·२१४, नीका ४·२२२.

अध्याय ५

सोहपें ५·८, सोहोपा ५·१७.
साहाजें ५·१८, ५·२७, ५·२९.
भेद ५·३०, भेदेंविण ५·३१.
अशेषीं ५·४०, –षा ५·४८.
व्यापार ५·४०, ५·४९, ५·५१, ५·५५.
लागु ५·६५, कथा– ५·६६.
कव्हणिं ५·७७, –णांचा ५·७९.
भ्रांतिचें ५·८३, –तें ५·८९.
भेदु ५·८५, ५·९१, ५·९४.
स्वप्न ५·९०, ५·९३.
उरैल ५·९२, उरला ५·९४.
वाट ५·१२३, वाटा ५·१२६.
वेगळेपणें ५·१३०, वेगळें ५·१३२.
स्वभावें ५·१३५, –व ५·१३८.
पाउखौनियां ५·१५१, पाउखे ५·१५४.
पातले ५·१५७, ५·१५८.
स्नेहाचें ५·१६९, –ची ५·१७०, स्नेहरूप ५·१७२.

अध्याय ६

अवसरीं ६·२, ६·५, –रिचा ६·६.
फावलें ६·४, –ला ६·८.
अमृत ६·३, –ताचा ६·१०, –तातें ६·१४.
रसिकें ६·१४, रसाळपणा ६·१६,
रसु ६·१७.
परिमळाचें ६·१५, –चा ६·१७.
शब्द ६·१७, शब्दाचें ६·२१.
भावो ६·१७, –विं ६·२०, भावज्ञां ६·२१.
श्रोतेयां ६·२४, ६·२७.
सांपडे ६·३२, ६·३४.
अतींद्रिय ६·३३,६·३६.
सिनाने ६·३९, –नां ६·४२.
साहाजें ६·४२, ६·४४, ६·५०.
उचित ६·४६,६·४८.
रिगे ६·६३, रिगिजे ६·६८.
बांधे ६·७३, बांधला ६·७८, ६·७९.
दीठिचा ६·११५, दीठी ६·११७.
नाचों ६·१२१, नाचतसे ६·१२३.

अध्याय ७

अध्याय ८

अध्याय ९

अध्याय १०

अध्याय ११

अध्याय १२

सरिसिं १२·९८,१२·१०१.
निगे १२·१०७, निगतां १२·१०९.
चालिं १२·११६, चलिजत १२·११८.
निवांत १२·१२०, १२·१२३.
सांडी १२·१२७, –डिं १२·१२८.
सप्रेम १२·१५५, प्रेमा १२·१५९.
प्रेमल १२·१६१, प्रिय १२·१६२ (१, २).
पढियें १२·१५६, –यंतेयाची १२·१५८.
बुडणें १२·१७३, बुडिजे १२·१७६.
पढियें १२·१८९, –यंतें १२·१९६.
गोमटें १२·१९०, १२·१९४.
सरिसा १२·१९७, १२·२००, –सी १२·२०३.
मातु १२·२०७, १२·२१३.
मुगुट १२·२१२, १२·२१९.
आवडे १२·२२३, –डति १२·२२५.
मैत्र १२·२२४, १२·२३२.

अध्याय १३

तोंडौता १३·१५, तोंडेंसिं तोंडा १३·१८,
तोंड १३·२०.
बाप १३·३१,–पे १३·३३.
संकल्प १३·४३, १३·४९, १३·५१, १३·५३.
वाजटां १३·६०, वाजे १३·६२.
लोपति १३·९३, –पे १३·९४.
बल १३·१०८, १३·१११, बलियाविलें
१३·१०९.
उठी १३·१२०, १३·१२३,
उठिलेपणें १३·१२४.
वृत्ति १३·१२२,–त्तिया १३·१२५,
इंद्रियवृत्ती १३·१३०.
जोडे १३·१२६, जोडतां १३·१३२.
मेलावा १३·१४९, १३·१५१,
मेला १३·१५३.
डोले १३·१७३, –लां १३·१७६.
आंगा १३·१८५,–कडे १३·१८७.
आवडे १३·२०९, १३·२१२.
गाळूं १३·२३४, गालितेया १३·२३४,
गालावें १३·२३८.
हलुवार १३·२४७, १३·२५२.
माघौता १३·२५५, –ति १३·२५७.
वास ना पाहे १३·२७३,
वास पाहे १३·२७६.
अवधारां १३·३१६, १३·३२०.
साहाणें १३·३४२, साहणें १३·३५०.
सात १३·३५०, साइंतेनि १३·३५१.
पातलेयां १३·३४६, –लें १३·३५१.
उपास्ती १३·४०४, –स्ति १३·४०८.
परिवारु १३·४०५, १३·४०७.
वोलगैन १३·४१८, ओलगेचें १३·४२३.
लयो १३·४२३, लयाकारीं १३·४२४.
बाहिरि १३·४६१, १३·४६२.
उजलला १३·४६२, –ली १३·४६४.
परिं १३·४६२, परीं १३·४६५.
बाह्य १३·४६३, १३·४६५,
१३·४७१, –विभाग १३·४७२,
अंतर– १३·४७३.
माखिला १३·४६७, –लें १३·४६८.
सिंपिजे १३·४७७, १३·४८१.
चोखी १३·४७८, चोख १३·४८०.
चित्त १३·४८६, १३·४९२, –त्तवृत्ती १३·४९४.
समरसिं १३·५०८, –रस्य १३·५१६.
जन्म १३·५३४, १३·५३६,
१३·५३९, १३·५४१, १३·५४२.
वैर १३·५३६, १३·५४०, १३·५४९.
पाहे १३·५४३, –चा १३·५४६.
वृद्धाप्य १३·५७४, १३·५८१, १३·५८३,
१३·५८५ (१,२).
घाली १३·५७६, १३·५७८.
वायां १३·५८१, १३·५८३.
सांडी १३·५८७, सांडौनि १३·५८८.
उदासु १३·५८८, १३·५९२.
वाटे जांतां १३·५९३, –जाता १३·५९६.
आंधलेनि १३·६२५, अंध १३·६२६.
रससोये १३·६३५, –ए १३·६४२.
निरोपण १३·६४५, –पिलिं १३·६४८.
चढे १३·६६३, १३·६६४.
ठाओ १३·६७५, १३·६७९.
पुरीं १३·६८६, १३·६८७.
मोकटु १३·६९६, मोकाटु १३·६९८.
आचरे १३·७१३, –रती १३·७१५.

अध्याय १६

अध्याय १७

अध्याय १८

हातवटिया १८·१६२, –टी १८·१६३, १८·१७३.
निस्तरतील १८·१७८, नितरिजैल १८·१८०.
दोवाड १८·१७८, १८·१८५,
दुवाड १८·१८३.
नां १८·२१२, १८·२१६.
सांडणें १८·२१५, १८·२१७, १८·२१९,
१८·२२२, १८·२२५.
सूनि १८·२३९, सूंतां १८·२४१.
मिळे १८·२४३, मिळौनि १८·२४५.
जीणतें १८·२४३, जिणिजे १८·२४४,
जीणिजे १८·२५२.
पविजे १८·२४८, पावति १८·२४९.
सिनीं १८·२७०, सीनें १८·२७३.
अपाडु १८·२७१, १८·२७२.
बुडतेया १८·२८६, बुडे १८·२८७.
भाउं १८·२९२, १८·३००.
पुढारलासि १८·२९७, –लों १८·३०१.
तदाकार १८·३२०, देहाकारें १८·३२२.
आवडे १८·३२६, –डों १८·३३०.
इंद्रियप्रौढी १८·३४६, –मंडळा १८·३४७.
खाणी १८·३५०, –णि १८·३५१.
वाचा १८·३५६, १८·३६२.
शरीरादिदळवाडें १७·३५७,
दळवाडें १८·३५९.
नुच्चारितां १८·३७१, उच्चारफळ १८·३७२.
नोहूनि १८·३७६, –हुनि १८·३७७, १८·३७८,
नोहोंतु १८·३७८.
मवी १८·३८२, १८·३९१.
मानूं १८·३८३, मानी १८·३८८,
मानणेयां १८·३८९.
पाहे १८·३९६, १८·३९९, पांतां
१८·३९७, पाहाणें १८·३९६.
दीठि १८·३९८,दीठी १८·४०५.
विश्वस्वप्न १८·४००, १८·४०२.
चेइला १८·४०२, चेउं १८·४०५.
सांडौनि १८·४०२, सांडिजे १८·४०८.
रिगो १८·४०६; रिगाला १८·४१४.
ठावो १८·४१०,–उं १८·४१८.
सरे १८·४२०, सरलेयां १८·४२१.
राहे १८·४२०; राहलेपणाचा १८·४२१.
स्वप्न १८·४२६, १८·४३३.
लोक १८·४४४, १८·४४५.
वेगळालिया १८·४५९, वेगळवेगळें १८·४७०.
धावणें १८·४७२, धांव १८·४७३, १८·४८१,
धांवे १८·४७८.
प्रवृत्ति १८·४७४, १८·४७७.
सरिसा १८·४८१, १८·४८५.
पालटु १८·४९२, पालटे १८·४९२,
१८·४९३ (१, २).
राहाटवी १८·४९०, १८·५०१.
व्यापे १८·५०५, १८·५०६, व्यापलें १८·५०७.
पाणियें १८·५२९, पाणीं १८·५३१.
हातें १८·५२९, हाता १८·५३२.
पांतां १८·५२९, पांतें १८·५३३, पाउं
१८·५३३.
स्त्री १८·५५५, –जात १८·५५८.
देहसंबंध १८·५५९, –भरण १८·५६१, –खंड
१८·५६४.
ईश्वर १८·५६४, १८·५६६, देउलेश्वर १८·५६७.
वाढती १८·५७१, वाढौनि १८·५७२.
डोळा १८·५७६, डोळस १८·५७८.
स्वाधिकार १८·५८३, अधिकार १८·५८४.
प्रियातें १८·५८३, प्रिया १८·५८८.
आंगें १८·५८३, आंगा १८·५८४, १८·५८६.
काम्य १८·५९५, १८·५९८, १८·५९९.
न मनवे १८·५९५, मानीं १८·५९८, न मनीं
१८·६०१.
पाठिं १८·६०९, १८·६१२.
निफजविलेया १८·६०९, –तां १८·६१३, निफजे
१८·६१६.
नाशे १८·६१२, नाशु १८·६१४.
गिळवी १८·६१७, गीळुनि १८·६२१.
फळउद्देशें १८·६२८, फळतां १८·६२९,
फळशून्यता १८·६३०, विफलता १८·६३०,
फळ १८·६३० (१, २).
वाहाणें १८·६३४, वाहे १८·६३५.
सुरवाडीं १८·६३६, –डु १८·६३७, –डू
१८·६४१.
आवडी १८·६३६, –डिं(डि) १८·६३९.
ठाके १८·६४२, ठाकलेनि १८·६४३.

परिशिष्ट ६

विशेषनामें

(अ) **श्रीकृष्ण व विश्वरूप**

अगाध दातृत्वें सरल १२·२४०.
अच्युत १·१९२.
अतिबल १२·२४०.
अद्वितीय ११·५५६.
अधोक्षज १८·१५७१.
अनंत ३·२,
अनंतानंद १४·५३,
अनंतबलसंभ्रम ११·५२६,
अनंतरूप ११·४८०,
अनंतविक्रम ११·५२६.
अनन्याचा सोयरा १४·४०४.
अनाथाचा सखा १५·५५४,
अनाथांची माउली ४·३२.
अनादि सिद्ध १०·१३५.
अप्रमेय ११·५५३.
अर्जुनत्व १७·३१.
अविक्रिय १५·३०५.
आत्माराम ९·५१६.
आदिगुरु ११·५५५,
आदिपुरुख १३·९५३.
इष्टदेवता २·५९.
उदार २·७९.
कमलापती ३·१.
कमलायतन डोलस ११·६९.
करुणारसकल्लोळ ११·६९०.
कलुषकरीकेसरी १७·४२०.
कंसहंता १६·७९.
कारुण्यपूर्ण ११·१५२.
काळयंत्रा सूत्री १०·१३६.
कृपेचेनि माह्येरें १४·३१९,
कृपामृतें सजल २·७७,
कृपानिधी २·६८,
कृपापीयूष सजल ११·११३,
कृपाल १७·३२५,
कृपाळुवांचा राओ १०·५३,
कृपावंत २·२९,
कृपासिंधु ९·२३३.
कृष्ण १·१७७,
कृष्णाकृतिचिया मोडी ११·६४१,
कृष्णत्व ११·६३५,
कृष्णदिवस ६·१३६,
कृष्णदेव १०·२९४,
कृष्णद्रुम ७·१८२,
कृष्णनाथ १४·३६७,
कृष्णपण ११·६३५,
कृष्णमूर्ती ११·६९२,
कृष्णरूपडें ११·५९७,
कृष्णवचोक्ती १०·३०,
कृष्णवाक्य २·३७०,
—बीजा निवाडु ९·५२८,
कृष्णु(ण)सुखा ११·१६८,
कृष्णहृदयासि खेंव ७·१९८,
कृष्णुजी १२·२४१.
कैवल्यपति १३·१०१, —ती १०·१५८.
क्रियाजाताचा विसांवा ८·४६.
गंभीरु ११·५५६.
गीताशास्त्रनिर्मिता १८·१४८८.
गुणसमुद्र ६·४८३.
गुरु बंधु पिता २·५९.
गोपाल २·७७.
गोविंद ६·४३०.
चक्रवर्ती १७·३२५, निजाचा— १२·२४१.
चतुरचित्तचमत्कारु १०·४७.
चतुर्भुज ११·६२६.
चराचराचें जन्म(न्म)स्थान ११·५५४,
चराचरपरमगुरु १०·४७.
जगाचेनि आराध्यें ११·१६४,
— देवें १८·७५९,
जगदादिकंद १२·२३८,
जगदीश्वर ४·१०,
जगदुदरदोंदिल ११·६९०,
जगजेठी ४·२,
जगज्जनक १५·१८१,
जगन्नाथ १०·१३३,
जगन्निवास २·२०.
जनार्दन ६·११९,
—र्दन १०·१७५.
जागेश्वर ११·५३५.
जीवकले अधिष्ठात्री १०·१३६.
ज्ञानदीपु ४·२०८.
तमालश्याम १७·३४.
त्रितापतिमिरतमोरी १७·४२०.
त्रिभुवनाचेया आद्या ११·४३९,
त्रिभुवनैकनरेंद्र ६·४८३,
त्रिभुवनदीप ८·१०८,
—पंचानन १०·१६५.
त्रैलोक्यनायक १६·४९.
दातार ११·६७.
दानिराय १८·१३६९.
देउ-ओ-व ९·२३३, ११·११७, ११·६४१,
देवांचिया देवा ११·५८९,
देवांचा राउ ११·१७६,
देवचक्रवर्ति ११·२४०,
देवदेउ ३·२६८,
देवदेवोत्तम ३·२८,
देवराय ११·६४.
द्वारकेचा नरेंद्र १५·४५,
द्वारकानाथ १५·४१४,
—पुरसुहृड ११·६६०.
धर्मकीर्त्तिढवल १२·२४०.
नंदाचें लेंकुरुं १०·१९२.
नानाभूतैकधाम ११·५५६.
नारायण २·२९०.

खालीं दिलेल्या कांहीं संदर्भावरून ग्रंथांत श्रीकृष्णचरित्र थोडक्यांत कसें आलें आहे तें दिसून येईल.

विष्णूच्या दशावतारांतील कांहीं चरित्रभाग श्रीकृष्णास उद्देशून वर्णिला आहे, त्याचे संदर्भ त्या त्या नांवापुढें पहा.

श्रीकृष्णवर्णन :—

(आ) अर्जुन

(इ) व्यास

(ई) संजय

(उ) धृतराष्ट्र

(ऊ) निवृत्ति

(ए) गुरु

(ऐ) ज्ञानदेव

(ओ) इतर विशेषनामें

अक्रूर—रामकृष्णांना मथुरेंत आणण्यासाठीं कंसानें याला पाठविलें होतें. वाटेंत यमुनेंत बुडी मारली असतां याला साक्षात्कार झाला व हा कृष्णभक्त झाला. ९·४६४.

अगस्ति— काशीहून दक्षिणेस येत असतांना वाटेंत विंध्य पर्वतानें याला वांकून नमस्कार केला तेव्हां 'तूं असाच पडून रहा' असें विंध्याला यानें सांगितलें (अग-पर्वत, स्त-स्तंभन). समुद्रांतील कालकेयांच्या त्रासांतून देवांना सोडविण्यासाठीं यानें सर्व समुद्र पिऊन टाकले. १०·३६, १५·७०, १६·१९१, १८·७३२.

अग्नि—ऋग्वेदकालापासून मानलेली देवता. या देवतेनें श्रीकृष्णास सुदर्शन चक्र व कौमोदकी गदा व अर्जुनास गांडीव धनुष्य व अक्षय भाते दिले. खांडववनाची कथा प्रसिद्ध आहे. इतर माहिती पुरवणींत **अग्नि-ग्नी** पुढें पहा.

अजमील—अजामिळ. हा कान्यकुब्ज देशांतील एक ब्राह्मण. वेश्येच्या नादानें पितरांस टाकून, जुगार खेळून व चोऱ्या करून हा रहात असे. वेश्येपासून झालेल्या दहांपैकीं एका मुलास, नारायणास, यानें मरतांना हांक मारली, तेव्हां यमदूत मागें सरले व विष्णुदूतांनीं याला भागवतधर्म सांगितला; पुढें हा विरक्त झाला. ११·१०४.

अनंत—कश्यपाला कद्रूपासून झालेला हा सहस्र-शीर्षांचा नाग. १०·२२२.

अंबिका—पार्वती. १८·१६१३.

अभिमन्यु—सौभद्र. स्वतः निर्भय असून शत्रूंस भयदायक होता, म्हणून हें नांव पडलें. बळरामानें याला रौद्र धनुष्य दिलें होतें. द्रोणपर्वांत चक्र-व्यूहाची कथा आहे. १·१०१.

अरुण—विनता व कश्यप यांच्या ह्या ज्येष्ठ मुलाला जन्मतःच पाय नव्हते म्हणून ह्याला 'अनूरु' व 'विपाद' अशीं नांवें पडलीं. देवांच्या आज्ञेवरून यानें सूर्याचें सारथ्य पत्करलें. कोशांत **अरुण** पहा.

अर्यमन्—ऋग्वेदांतील ह्या देवाचा मित्रावरुणांसह उल्लेख येतो याचा पितृगणांतही समावेश होतो. ९·३४०, १०·२२४.

अश्वत्थामा—द्रोणाचा एकुलता एक मुलगा. जन्मल्याबरोबर हा घोड्यासारखा खिंकाळला त्यामुळें दशदिशा कंपित झाल्या, म्हणून आकाशवाणीनें याचें हें नांव ठेवलें. सात चिरंजीवांपैकीं एक. १·१०७.

अश्विनौ—अश्विनीकुमार. आकाशांतील ह्या दोन देवता देवांचे धन्वंतरि म्हणून प्रसिद्ध आहेत. ११·१४४, ११·३२७.

असित—ह्याचा 'असित काश्यप' किंवा 'असित देवल' या नांवानें उल्लेख करतात. जैगीषव्य ऋषीच्या दीर्घसेवेनंतर साक्षात्कार होऊन असिताला परमसिद्धि मिळाली. रामकृष्णांना हा भेटला होता. युधिष्ठिराच्या मयसभेंत हा इतर ऋषींबरोबर होता. १०·१४२.

आदित्य—हें वैवस्वत मन्वंतरांतील देवतासमूहाचें नांव. आदित्य बारा असून ते बारा महिन्यांचे निदर्शक आहेत. इतर देवांचा व सूर्याचा उल्लेख या नांवानें केला जातो. १०·२०२, १८·८६२; **आदित्यमंडल** ११·२०९, **–वार** १३·८१८; **रुद्रादित्य** ११·३२७. सं. वा. श. **बारा** पहा.

आदिपुरुख-ष—कोशांत **पुरुख** व **पुरुष** (२) पहा.

इक्ष्वाकु—वैवस्वत मनूच्या दहा मुलांपैकीं सर्वांत ज्येष्ठ. निष्काम कर्मयोगाची विद्या याला मनूनें दिली. ४.१७. यावर ४·१५–१७ पहा.

इंद्र—त्वष्ट्यानें बनविलेल्या वज्रानें वृत्राला मारून, मेघ फोडून इंद्रानें पाऊस पाडला व द्यौलोकांची व्यवस्था करून पृथ्वीला समृद्ध केलें. शंभर यज्ञ करणारा इंद्र होतो. इतके यज्ञ पुरे करूं पहाणाऱ्या सगर, पृथु व रघु यांच्या अश्व-मेधांतले घोडे यानें पळवले. तपोभंगाचे अनेक प्रकार, दमयंतीच्या स्वयंवराला नळरूपानें जाणें, गोकुळांत अतिवृष्टि करणें, आपल्या प्रसादानें झालेल्या अर्जुनाच्या रक्षणाकरतां भिक्षुक होऊन कर्णाकडे कवचकुंडलें मागणें, गौतमी व गुरुपत्नी यांच्याशीं संबंध ठेवणें अशीं अनेक निंद्य कर्में यानें केलीं. ह्या देवांच्या राजाची पत्नी शची, **राजधानी** **अमरावती** ९·३१७, **अमरपुर** ९·३७०, राजवाडा वैजयंत, बाग

नंदन, हत्ती ऐरावत ९·३१७, घोडा उच्चैःश्रवा व सारथि मातलि आहेत. याच्या दरबारांत गंधर्व व अप्सरा असतात. ह्याचीं शतमख, वृत्रहा, पुरंदर इ. नांवें आहेत. ९·२९४, ९·३४०, ९·३७०, ९·४४८, १४·१५३, १६·३०६, १६·३५२; चौदा इंद्र ८·१५६, चौदा पुरंदर १०·१७६, सं. वा. श. पहा; इंद्रादिक ६·१४६, १५·१९४, १८·२४२; इंद्रपद १३·३८१, –पणा ९·३२५, –भवन २·३६२, –श्री १४·१६२; अमरेंद्राचें आयुष्य ८·१५३; महेंद्र ९·३७१, १०·२०७, – द्रादि पदें १२·६१, –पद २·६५, –महिमा १०·२६६, –मुख्य देव ११·३२८; शतमख ६·४४०, ८·२६३, १५·३०, –खोत्तीर्ण १०·२२०. इंद्र हा शब्द मुख्य या अर्थीही येतो, यादवेंद्र ७·१९१.

उच्चैश्रवा— उच्चैःश्रवा. समुद्रमंथनांतून निघालेल्या चौदा रत्नांपैकीं एक. याचें जोराचें खिंकाळणें दूरपर्यंत ऐकूं येई, म्हणून याचें हें नांव पडलें. १०·२१७.

उर्वशी—ऋग्वेदकाळापासून नांवाजलेली एक अप्सरा. नरनारायणांपैकीं नारायण ऋषीच्या मांडींतून निघालेल्या अप्सरांत ही अत्यंत सुंदर होती. ऊरुपासून निघाली म्हणून हिला उर्वशी नांव पडलें. हिचे अगस्त्य व वसिष्ठ हे दोन मुलगे होते. मृत्युलोकांत पुरूरवा राजाजवळ ही अनेक वर्षें राहिली व नंतर स्वर्गांत गेली. उर्वशीपुरूरवासंवाद प्रसिद्ध आहे. तपश्चर्याभंगाकरतां इंद्र हिला पाठवीत असे. ९·३२०, १४·३५३, १६·३०६, १८·४७९.

उत्तानचरण—उत्तानपाद राजा. हा स्वायंभुव मनूला शतरूपेपासून झाला. याला पहिली सुनीति व दुसरी सुरुचि अशा दोन राण्या होत्या. पहिलीला कीर्तिवान् व ध्रुव व दुसरीला उत्तम असे तीन राजकुमार होते. ११·१०२. ध्रुव पहा.

उत्तमौजा—पांचाल देशांतील एक राजपुत्र. हा पांडवांकडे होता. शिबिरांत झोपलेला असतांना याला पुढें अश्वत्थाम्यानें मारलें. १·९९.

उत्तर—विराट पुत्र. विराट दुसरीकडे असतांना कौरवांनीं त्याच्या गाई पळविल्या. सारथी असता तर कौरवांचा पराभव करून सर्व गाई सोडवून आणल्या असत्या अशा यानें बढाया मारल्या. बृहन्नडेच्या वेषांत असलेल्या अर्जुनानें सारथ्य करून जेव्हां याला युद्धभूमीवर नेलें तेव्हां कौरवांकडचे मोठमोठे वीर पाहून हा सर्व वल्गना विसरला. हा इतका भ्याला कीं अर्जुनाला मोहनास्त्र सोडावें लागलें. त्यामुळें गाईच नव्हे तर कौरवांचीं वस्त्रेंही यानें हिरावून आणलीं. लोकांत, विशेषतः राजदरबारांत, याच्या शौर्याचा गाजावाजा झाला. **वीराचेनि बापें उत्तरें,** भित्र्या उत्तरानें, ११·४६४.

उपमन्यु—वसिष्ठकुळांतील व्याघ्रपाद ऋषीचा मुलगा. एकदां दुसऱ्या एका ऋषीच्या आश्रमांत खेळायला गेला तेव्हां तेथें यानें गाईचें दूध काढतांना पाहिलें व घरीं आल्यावर तो आईकडे दूध मागूं लागला. आईनें समजुतीकरतां पाण्यांत पीठ कालवून याला दिलें व पूर्वजन्मीं आपण शंकराची आराधना केली नाहीं म्हणून आपली ही अशी दशा झाली असें तिनें सांगितलें; यावर अत्यंत खेद होऊन यानें घोर तपश्चर्या केली व शंकराला प्रसन्न करून वर मागितला. शंकरानें याला क्षीरसागरच दिला. ५·११, १०·१७,१८·१७६७.

उशना—भृगूस पुलोमेपासून झालेला हा उशना काव्य असुरांचा गुरु म्हणून प्रसिद्ध आहे. याला संजीवनी विद्या येत होती. उशनस्धर्मशास्त्र व शुक्रनीति या ग्रंथांचा उल्लेख स्मृतिकारांनीं व कौटिल्यानें केला आहे. हा पर्जन्याधिपति आहे, नवग्रहांत याला स्थान आहे. १०·२७१.

ऋद्धि—ऋद्धि व सिद्धि या संपत्ति व वैभव देणाऱ्या देवता आहेत. कोशांत ऋद्धि व रिद्धि पहा.

एकलव्य—व्याधांचा राजा. याला कोळी म्हणून धनुर्विद्या शिकविण्याचें द्रोणाचार्यानें नाकारल्यावर कोणताही विषाद न मानतां यानें द्रोणाची मातीची मूर्ति करून हाच आपला गुरु मानून धनुर्विद्येचा अभ्यास केला. याचें नैपुण्य पाहून अर्जुनावर हा मात करील या भीतीनें द्रोणाचार्यानें गुरुदक्षिणा म्हणून याचा उजवा अंगठा मागितला. एकलव्यानें तो लगेच

कापून दिला. मातीची प्रतिमा कां असेना, पण गुरु म्हणून मानून अभ्यास केल्यावर एकलव्यानें जें यश मिळविलें व कीर्ति संपादन केली ती गुरुमहिमेमुळेंच होती. एवढ्यापुरताच हा दाखला ग्रंथांत आला आहे. १८·१७०९.

ऐरावत—समुद्रमंथनांतून निघालेल्या चौदा रत्नांपैकीं एक. हा हत्ती इंद्राचें वाहन म्हणून प्रसिद्ध आहे. ९·३१७, १०·११८.

कपिल—एक सांख्यशास्त्र प्रवर्तक व दुसरा वेदान्ती असे दोन कपिल आहेत. पहिल्याची स्मृतींत अवहेलना केली आहे, दुसऱ्याचें श्रेष्ठत्व श्रुतींतही वर्णिलें आहे. ग्रंथांत पहिल्या कपिलाचाच उल्लेख आहे. १३·९५२, **कपिलाचार्य** १०·२१७.

कर्ण—कुंतीला सूर्यापासून झालेला मुलगा. जन्मतांच ह्याला कुंतीनें अश्वनदींत सोडला. चर्मण्वतींतून भागीरथींत वाहत असतांना याला धृतराष्ट्राचा सारथी अधिरथ यानें पाहिलें. मुलाला घरीं आणून आपली बायको राधा हिला दिलें, या राधेनें संगोपन केलें; या कारणांमुळें याला सूतपुत्र व राधेय म्हणत. ब्राह्मणरूप घेऊन परशुरामाकडून हा धनुर्विद्या शिकला पण गुरुवंचनेमुळें ती विद्या त्याला अखेरीस फळली नाहीं. हा अर्जुनावरही ताण करणारा वीर आहे असें पाहून अंगद देशाचें राज्य देऊन याला दुर्योधनानें आपल्या पदरीं ठेवलें. द्रोणानंतर हा कौरवांचा सेनापति झाला. अश्वत्थाम्यानें व शल्यानें याचा पाणउतारा कसा केला व पुढें अर्जुनाच्या हातून हा कसा मारला गेला या कथा प्रसिद्ध आहेत. १·१०५; **सहस्रकराचा कुमरु कर्णवीरु** ११·३९४; **कर्णावरि** ११·४६७.

कश्यप—ब्रम्हदेवाचा मानसपुत्र, सप्तर्षींपैकीं एक. कित्येक ठिकाणीं कश्यपाऐवजीं भृगूचें किंवा मरीचीचें नांव सप्तर्षींत येतें. परशुरामाच्या अश्वमेधयज्ञांत हा अध्वर्यु होता म्हणून याला दानांत पृथ्वी मिळाली होती. याच्या अनेक स्त्रिया होत्या. १०·९०; **कश्यपादि ऋषिकुलें** ११·२५९; **मरीचिकश्यपादिया** १५·१९५.

कंस—उग्रसेनाचा राजपुत्र, मथुरेचा राजा, श्रीकृष्णाचा मामा. हा मल्लविद्येंत व सर्व शास्त्रांत निपुण होता. देवकीचा मुलगा आपणांस मारील या भीतीनें वसुदेव व देवकीला कारागृहांत ठेवणें व श्रीकृष्णास मारण्यासाठीं निरनिराळ्या योद्ध्यांची व पूतनेची योजना करणें, वगैरे जें कांहीं करतां येईल तें यानें केलें. शेवटीं कृष्णानेंच याला मारलें. ९·४६२, ९·४६५; **कंसा ऐसीं अचाटें महा ढेंढीं** १०·२६८.

कालिंदी—ही एक सूर्यकन्या श्रीकृष्णाच्या प्राप्तीकरतां यमुनाकाठीं तप करीत होती. तिचा निश्चय पाहून श्रीकृष्णानें तिला वरलें. गरुडाच्या भयानें काद्रवेय (कद्रूच्या) कुळांतला कालिया नाग यमुनेंत दडून बसला होता. त्याच्या विषानें गाई व गोप मरूं लागले. तें पाहून श्रीकृष्णानें कालियाचें मर्दन करून त्याला रमणद्वीपाकडे पाठविलें. **कालिंदियेचें हृदयशल्यु फेडिलें** १०·२६७; **दुःखकालिंदीचां तटीं** ११·३४२.

काशीश्वर—काशिराज. अंबा, अंबिका व अंबालिका यांचा पिता. चित्रावांच्या प्राचीन चरित्रकोशांत हा 'दुर्योधनपक्षीय' होता (पृ.१२२) असें म्हटलें आहे. मूळ गीता श्लोकांत १·५ हा पांडवपक्षीय होता असें स्पष्ट सांगितलें आहे, भीष्माशीं आलेल्या पूर्वसंबंधावरून हेंच उघड आहे. १·९९; **काशीपति** १·१५१.

किन्नर—देवलोकांतील गौण प्रकारचे देवगण. यांचा गंधर्वांप्रमाणें गायक वर्गांत समावेश केला जातो. ११·५०१.

कीर्त्तिमुख—शंकराच्या जटेंतून निघालेला एक शिवगण. याला तीन तोंडें, तीन पाय, तीन शेपट्या व सात हात होते, याची भूक कितीहि खाल्लें तरी राहीना म्हणून शंकरानें याला प्रेतें खाण्यास सांगितलें. जालंदराला मारून खाल्ल्यावरही याची भूक शमली नाहीं तेव्हां शंकरानें याला आपलें स्वतःचेंच शरीर खाण्यास सांगितलें. शरीर खाऊन झाल्यावर बाकी तोंड तेवढें राहिलें. उरलेल्या तोंडाला कीर्त्तिमुख नांव पडलें. माझ्या दर्शनाला येण्यापूर्वीं लोक तुझें दर्शन घेतील असा शंकरानें याला वर दिला. अनेक शिवालयांच्या गाभाऱ्याच्या उंबरठ्यावर सिंहाचें विक्राळ तोंड काढलेलें असतें तें या कीर्त्तिमुखाचें निदर्शक आहे. १५·४९३,

ज्ञानानें अज्ञान नाहींसें झाल्यावर ज्ञानही कीर्तिमुखाप्रमाणें लय पावतें असा या ओवीच्या पूर्वार्धाचा अर्थ आहे.

कुंतिभोज—याला कुंती दत्तक दिली होती, या कुंतिभोज राजाचा पुरुजित् हा मुलगा होता. पुरुजित् व कुंतिभोज या दोन व्यक्ति नसून कुंतिभोज हें पुरुजित् राजाचें कुळनांव आहे. याच्या रथाचे घोडे इंद्रधनुष्याच्या रंगाचे होते. याला द्रोणानें मारलें. १·१००.

कुबेर—वैवस्वत मन्वंतरांतील विश्रवा ऋषीचा हा मुलगा. ब्रह्मदेवानें याच्या सेवेला यक्ष राक्षस आणि पुष्पक विमान व लंका दिली होती. पैकीं पुष्पक विमानासह लंका रावणानें घेतली. हा सर्व प्रकारच्या धनांचा मालक असून वृद्धि व ऋद्धि याच्या शक्ति आहेत, अलका याची राजधानी आहे. १०·२०५, १६·३५५.

कुमारी—यशोदेच्या व देवकीच्या पूर्वसंकेताप्रमाणें कृष्णाऐवजीं देवकीकडे पाठविलेली यशोदेची मुलगी. १०·२६५.

कूर्म—समुद्रमंथनाला योजलेल्या मंदररवीला आधार झालेला विष्णूचा कूर्मरूपी अवतार. **मछ कूर्म**, मत्स्य व कूर्म अवतार, ११·८४; **शेषकूर्म** १·१५४.

कृत्तिका—नक्षत्रांपैकीं तिसरें नक्षत्र. शंकरपार्वतीला होणारा मुलगा अत्यंत उग्र होईल या भीतीनें त्यांच्या एकांताचा भंग करण्याकरतां इंद्रानें अग्नीला पाठवलें. या व्यत्ययामुळें शंकराचें अर्धें तेज स्खलन होऊन अग्नीस संभाळावें लागलें, त्यानें या सात नक्षत्रपुंजास तें दिलें, त्यांनीं तें संभाळलें म्हणून कृत्तिकांना स्कंदमाता म्हणतात. १०·२१०.

कृप—उत्तर पांचाल देशांतील तपस्वी शरद्वान् याचा मुलगा. शरद्वानाच्या तपाचा भंग करण्याकरतां इंद्रानें एक अप्सरा पाठविली. तिला पाहून याचें तेज गवताच्या बेटावर पडलें, त्यापासून एक मुलगा व एक मुलगी अशीं दोन अपत्यें झालीं. शंतनु राजानें कृपा करून त्यांचें पालन केलें म्हणून त्यांचीं कृप व कृपी अशीं नांवें पडलीं. कृपाचार्य शस्त्रास्त्र विद्येंत पारंगत होता. द्रोणाचार्यापूर्वी हा कौरवपांडवांचा गुरु होता. याचा कल पांडवांकडे होता. यामुळें कर्णाची व कृपाचार्याची झटापट होई. कृपी पुढें द्रोणाचार्याची पत्नी झाली. १·१०६.

कौरव—कुरु वंशांत जन्मलेला. या नांवाच्या अनेक संदर्भांपैकीं कांहीं येथें दिले आहेत. १·१६८, १·१७२, १·२०७, १·२३५, २·९४, २·१८१, २·२१५. **कौरवकुलचक्रवर्त्ती** ११·१६५; **को(कौ)रवकुलीचे** ११·३८७; **कौरवदळ** १·१४५, **– नाथ** ११·४७७.

गंगा—ह्या पूर्वीच्या स्वर्गदेवतेच्या पोटीं अष्टवसूंनीं जन्म घेतला, पण त्यांतील सात मुलगे हिनें परत घेतले. एकच पृथ्वीवर राहील व तो निपुत्रिक राहील अशी भविष्यवाणी झाली. हाच पुढें भीष्म या नांवानें प्रसिद्धीस आला. **गंगानंदन** १·१०५, **–सुत** १·११८; भगीरथानें हिला पितरांच्या मोक्षासाठीं पृथ्वीवर आणलें तेव्हां हिला **भागीरथी** नांव पडलें. १०·२३६; ही वाहात असतां मध्यें जन्हूचा यज्ञ लागला, यज्ञसामग्री वाहून जाईल म्हणून जन्हूनें गंगा पिऊन टाकली, भगीरथाच्या विनंतीवरून जन्हूनें हिला मुक्त केली; एका कथेवरून जन्हूनें हिला कानावाटे सोडली व दुसऱ्या कथेवरून हिला जांघ फाडून मुक्त केली; जन्हूची मुलगी म्हणून हिला **जान्हवी** नांव पडलें, १०·२३६–२३७, १५·५३९. गंगा म्हणजे पवित्र नदी या अर्थीही हा शब्द ग्रंथांत आला आहे, २·२१३, २·२४१, ४·४, ५·१५३, ९·२३५, ९·३४९ (१,२), ९·४८४, ११·६७७, १२·३७, १२·१७३, १२·१७७, १३·३७१, १३·४७०, १३·५२७, १४·३९६, १५·२२९, १६·२५, १६·२०३, १७·९०, १७·१७१, १७·१९५, १७·३२२, १८·४४७, १८·७८९, १८·८३९, १८·९०५, १८·९७५, १८·१०११, १८·१०७५, १८·१०८२, १८·१०८७, १८·११३२, १८·११६१, १८·१२४६, १८·१६५४, १८·१७५१ (१,२); **गंगादि** १३·१०६९; **गंगोदक** १७·५२, **गंगाजल** ९·४५४ (१), १०·१८५, ११·४७८, **–पय** १३·२६८, १३·६०६, **–पीयूख** १६·१९४, **–यमुना** ११·६, **–यमुनाउदक** १८·५१,

—रूप ९·४५४ (२); ज्ञानगंगा ९·१८९, प्रतीति– ७·१२२, भक्तिचित्त– १८·१२१६, मति– १४·२२; वोहलागंगेची १७·३९५; गांग, गंगेचें पाणी, १८·१३१०, गांगेय आप १६·१९७.

गणिका—आपल्या पोपटाला 'राघोबा' म्हणून साद घालून तो शब्द त्याच्या कडून बोलविणाऱ्या वेश्येस उद्देशून, तूतें आराधितां नाइकें। होंती राउवें बोलाविति कवतिकें। तिये वैकुंठीं तुवां गणिके। सुरवाडु केला ॥ ११·१०७, ही ओवी आली आहे. हिचें स्थान, नांव वगैरे माहिती मिळत नाहीं.

गणेश—एक पुरातन, सुप्रसिद्ध देव. याला अगदीं जुन्या काळीं विघ्न उत्पादन करणारा देव समजत असत. हा समज जाऊन पुढें विघ्नांचा नाश करणारा सिद्धि, बुद्धि व सर्व विद्यांचा अधिपति म्हणून याची उपासना होऊं लागली; याची उपासना ही ॐकाराची उपासना समजतात. पार्वतीच्या आंगावरील उटण्यापासून झालेला हा शंकरपार्वतीचा मुलगा; पार्वती स्नानाला बसली असतां शंकरास आंत जाण्याला यानें अटकाव केला म्हणून याचा शिरच्छेद करण्यांत आला; इंद्राच्या हत्तीचें डोकें याला लावून पुनः याला सजीव केला, अशी याच्या मस्तकाची कथा आहे. शंकरावर फेंकलेल्या परशूचा वार यानें आपल्या दांतावर झेलला म्हणून याचा एक दांत तुटलेला आहे, याला सहा हात आहेत, यावर १·२–२० पहा; १०·१०८, १३·८१७; गणेंद्र १७·१; वक्रतुंड, तोंड फिरविलेलें आहे या अर्थीं, १७·४.

गंधर्व—देवांचे गायक. पवाडा तुवां केला। गंधर्वासिं॥ २·१०, या ओवीचा संदर्भ असा आहे, अंगारपर्ण आपल्या स्त्रियांसह जलक्रीडा करीत होता म्हणून पहारा करण्याकरितां यानें कांहीं गंधर्वांना नेमलें होतें. लाक्षागृहांतून सुटल्यावर त्या रस्त्यानें पांडव गुप्तरूपानें जात असतां गंधर्वांनीं त्यांना अडवून धरलें. समजावल्यावरही ते समजेनात म्हणून अर्जुनानें त्यांच्याशीं युद्ध केलें व अंगारपर्णाचा पराभव केला. आपला पराभव करणाऱ्या अर्जुनाला सूक्ष्मपदार्थ दिसणारी चाक्षुषीविद्या यानें दिली व एकटे जाऊं नका, धौम्यऋषीला पुरोहित करा असा यानें सल्ला दिला. अंगारपर्णानें पुढें चित्ररथ हें नांव घेतलें.

गरुड—कश्यप व विनता यांचा सर्वांत लहान मुलगा. हा अमृत शोधण्याकरतां गेला असतां याचें इद्राशीं युद्ध झालें. त्यांत इंद्राचा यानें पराभव केला व अमृत मिळविलें. हा शेषशायी विष्णूच्या सेवेस सदा तत्पर असतो. याचें सर्पांशीं वैर आहे; विष्णूचें वाहन म्हणून याची प्रसिद्धि आहे. ९·३०३, ९·३८८, १०·२२९, ११·३३, ११·१६७, १३·३९३.

गायणिनाथ—नाथसंप्रदायांतील तिसरा गुरु. आदि गुरु शंकर, नंतर (१) मत्स्येंद्रनाथ, (२) गोरखनाथ, (३) गहिनीनाथ, (४) निवृत्तिनाथ, यांचा शिष्य ज्ञानदेव अशी ही शिष्यपरंपरा होती. १८.१७३०–१७३७ पहा.

गायत्री—चाक्षुप मन्वंतरांत ब्रह्मदेवानें एक यज्ञ केला, त्यावेळीं शंकर, विष्णु व इतर देव आणि भृगु इत्यादि ऋषि आले होते. तेथें गायत्रीला मुद्दाम बोलावून तिला मानाचें स्थान दिलें होतें; पुढें ती नदी व मंत्ररूपानें अवतरली. ग्रंथांत हा शब्द मंत्र व छंद या अर्थीं आला आहे. कोश पहा.

गोपी—गोकुळांतील गोपकन्या व गोपस्त्रिया. ९·४६५.

गोरखराय—वर **गायणिनाथ** पहा. याला संजीवनी विद्या येत होती. १८·१७३३.

गौतम—अंगिरसाच्या कुळांतील दीर्घतमा व प्रद्वेषी यांचा मुलगा. ब्रह्मदेवाची मानसकन्या अहल्या याची स्त्री होती. हा मोठा तपस्वी होता; तपश्चर्येनें शंकराला प्रसन्न करून यानें शंकराच्या जटेंतून गंगेस मोकळें केलें. हा मोठा धर्मसूत्रकार होता, याच्या धर्मसूत्रांवरील मिताक्षरा टीका सुप्रसिद्ध आहे. गौतम नांवाचे इतर अनेक ऋषि होते. १५·५४५, १७·९०, १८·१६६८.

चंडिका—पाताळांतील शुंभनिशुंभांचे आश्रित चंड व मुंड हे एकदां एका सुंदर स्त्रीच्या मागें लागले. ह्या स्त्रीनें कालिकारूपानें यांना मारलें. या कालिकादेवीला चंडा, चंडिका, चंडी, चामुंडा,

दुर्गा अशींही नांवें आहेत. ह्यांना पार्वतीचे अवतार मानतात. नवरात्रांत हिचा उत्सव होतो. **नवचंडी** १३·८१८, **चंद्रि(ड्रि)का** १८·४४१, कोशांत **चंद्रिका** पहा; **चामुंडा** विश्वव्यापक आदिमाया शक्तिरूपानें देवांचीं संकटें निवारीत असे. ब्रह्मदेवाच्या वरानें उन्मत्त होऊन महिषासुर देवांना उपद्रव करूं लागला. देवांच्या प्रार्थनेवरून ह्या आदिमायेनें अठरा हातांचें रूप घेऊन महिषासुराला मारलें. पुढें तिचें महिषासुरमर्दिनी असें नांव पडलें. दुर्गापुजेला मेंढ्यांचे बळी देतात. १२·५३, १८·४४२, १८·१६४५.

चंद्र—समुद्रमंथनांतून निघालेल्या चौदा रत्नांपैकीं एक. याच्या सत्तावीस स्त्रियांचीं नांवें नक्षत्रांना दिलीं आहेत. रोहिणीवर याचें विशेष प्रेम असल्यामुळें ती त्याच्या अगदीं जवळ असते. सापत्न भावानें इतर स्त्रियांनीं दक्षाकडे तक्रार केली, बजावलें असतांही चंद्र ऐकेनासा झाला, म्हणून 'तूं क्षयी होशील' असा दक्षानें याला शाप दिला. चंद्र खंगला व त्याचा परिणाम वनस्पतींवर विशेषतः औषधी वनस्पतींवर होऊं लागला, म्हणून 'पश्चिमसमुद्रांत स्नान केल्यावर तूं पूर्ववत् होशील' असा याला उःशाप मिळाला. चंद्राला उतरत्या व चढत्या कला असणें हा या शापाचा व उःशापाचा परिणाम समजतात. ९·४९७. **कलावंत** १८·१६६६, चंद्रांत अमृत आहे व त्यामुळें तो वनस्पतींचें पोषण करतो, १५·३७१–३७२; **चंद्रामृत**, ६·२४७, ११·९६; **सतरावियेचेनि** ९·२१३, पुढें सं. वा. श. **सतरा** पहा; **चंद्रमा**, कोशांत **चंद्र** पहा; **शशी** १८·१०८१; **शीतांशु** १८·४९३, चंद्र शीतल आहे म्हणून विषदाह शमविण्याकरतां शंकरानें शशिकला मस्तकावर घेतली आहे; **सुधाकर** १८·१३. अशींही चंद्राचीं नांवें ग्रंथांत आलीं आहेत. याच्या **सोम** १८·११२ या नांवाचा अष्टवसूंपैकीं एक सोम या नांवाशीं संबंध जोडतात. अग्निपुत्र सोमानें बलिष्ठ होऊन बृहस्पतीची स्त्री तारा हिला पळविली. त्याच्यापासून झालेल्या तेजस्वी मुलाचा बाप कोण असें विचारलें असतां तिनें चंद्राचें नांव सांगितलें. त्या मुलापासून पुढें सोमवंश झाला असें एक कथानक आहे; **सोमकांत**, चंद्रकिरणांनीं हा मणि द्रवतो, १८·१३०४, **–वंश**, कुरूचा वंश, १२·२०, **–वंस** १७·३२, **–वार** १३·८१९, **–सूर्यग्रहण** १८·१०९.

चित्ररथ—वर गंधर्व पुढें अंगारपर्णाचें कथानक पहा. १०·२१६.

चेकितान—वृष्णिवंशांतील पांडवांकडचा एक राजा. हा दुर्योधनाकडून मारला गेला. १·९९.

चैद्य—चेदि देशाचा राजा. **शिशुपाल** पहा.

चौरंगी—भद्रपूरच्या भुलेश्वर राजाच्या मोठ्या राणीपासून झालेला राजपुत्र. मोठी राणी गरोदर असतांना तिला धाकट्या राणीनें राजाकडून सप्तशृंग पर्वतावरील अरण्यांत टाकविलें. तेथें तिला मुलगा झाल्यावर त्याचे हातपाय तोडवून त्याला लुलापांगळा करविला. तो 'भग्नावयव' स्थितींत असतांना तेथें मत्स्येंद्रनाथ पोहोंचले, त्यांच्या कृपादृष्टीनें तो पूर्ववत् झाला व चौरंगीनाथ या नांवानें प्रसिद्धीस आला. १८·१७३२.

जनक—मिथिला नगरीचा राजा. यानें पुत्रासाठीं पुत्रकामेष्टि यज्ञ केला तेव्हां दोन मुलगे व एक मुलगी सीता, अशीं तीन अपत्यें पृथ्वींतून मिळालीं. जनक आत्मज्ञानी होता व जरी राज्यकारभार पहात होता तरी तो मुक्त होता. **जनकादि** ३·१५१.

जन्मेजय—जनमेजय, युधिष्ठिराचा पणतु, परीक्षिताचा मुलगा. हस्तिनापुरच्या या राजानें सर्पसत्र केलें, त्यांत तक्षकाची आहुति द्यावी हाही हेतु होता, पण तक्षकानें आस्तिक ऋषीकडून अभयवर मागण्याचें कारस्थान करून सत्र थांबविलें. सत्र थांबलेलें पाहून ब्राह्मण झोपीं गेले, तें पाहून आपल्या दुष्ट राणीच्या सल्ल्यानें यानें ब्राह्मणांवर थंड पाणी शिंपडलें, तीं शस्त्रें बनून ब्राह्मण शतखंड झाले व त्यामुळें जनमेजयास कुष्टरोग झाला. हा दोष व्यासशिष्य वैशंपायनानें भारत ऐकविल्यावर गेला. १·३७, १·४८.

जलसेन—शेषशायी. १३·३९२. **जलसेनाचिया गवसणियां**, हा संदर्भ विष्णूच्या अवतारांस उद्देशून आलेला आहे, ११·८४.

जगदंबा—६·२७२, कुंडलिनीस उद्देशून; १८·१६२०, लक्ष्मीस उद्देशून.

जयद्रथ—सिंधुदेशाच्या वृद्धक्षत्र राजाचा हा राजकुमार. धृतराष्ट्राची कन्या दुःशला याला दिली होती. काम्यवनांत पांडव असतांना ते घरीं नाहींत असें पाहून द्रौपदीला यानें जबरीनें रथांत घालून पळविलें. धौम्यऋषीही त्याच्या मागें लागले. पांडव परत आल्यावर याचें पांडवांशीं युद्ध झालें, पण युद्धांतून हा पळून गेला. बऱ्याच वेळानें भीमार्जुनांनीं याला धरून आणलें, याचे पांच पाट काढले व द्रौपदीची क्षमा मागायला लावली, आपण पांडवांचे दास आहों असें त्याच्याकडून कबूल करवून घेतलें. यावर यानें शंकराची आराधना करून पांडवांना आपण जिंकावें असा वर मागितला. अर्जुनाखेरीज इतर पांडवांना तूं जिंकशील असा शंकरानें वर दिला. भारतीय युद्धांत चक्रव्यूहांत पकडून यानें अभिमन्यूला मारलें. अर्जुनानें दुसऱ्या दिवशीं सूर्यास्तापूर्वीं याला मारण्याचा पण केला व कृष्णानें तो कसा पुरा करविला ही कथा प्रसिद्ध आहे. ११·४६८.

तक्षक—कश्यप व कद्रू यांचा नागपुत्र. अर्जुनानें खांडववन अग्नीस दिलें तेव्हां तेथून पळून जातांना याच्या कांहीं कुटुंबीयांचा अर्जुनानें वध केला. हें वैर मनांत धरून यानें परीक्षिताच्या गळ्याला दंश करून त्याला मारलें. जनमेजयानें सर्पसत्र केलें, पण त्यांतूनही तो कसा वांचला तें **जन्मेजय** पुढें पहा. ११·३७२, १७·२४.

त्रिशंकु—निबंधन राजाचा हा दुर्वर्तनी राजपुत्र होता. राजानें याला हद्दपार केलें होतें. एका ब्राह्मण स्त्रीचा विवाहांत यानें अपहार केला, वसिष्ठाची गाय मारली, आधीं पित्याचा क्रोध होताच. या तीन पापांमुळें त्याच्या डोक्यावर तीन शंकु उठले होते. यामुळें याचें त्रिशंकु हें नांव पडलें. या पापांचें प्रायश्चित्त म्हणून यानें तपश्चर्या केली व विश्वामित्राची सेवा करून त्याची मर्जी संपादन केली व सदेह स्वर्गास जाण्याचा हट्ट धरला. विश्वामित्रानें तपोबलानें याला वर चढविलें पण इंद्रानें व देवांनीं त्याला पुनः खालीं ढकललें. विश्वामित्र याला खालीं येऊं देईना. इंद्राशिवाय नवा स्वर्ग व नवी सृष्टि मी निर्माण करीन म्हणून विश्वामित्रानें दुसरी सृष्टि करण्यास आरंभ केला. ब्रह्मदेवाला व इतर देवांनाही संकट पडलें. तेव्हां विश्वामित्राच्या प्रतिसृष्टींतील दक्षिणेकडील नव्या नक्षत्रांत त्रिशंकूला स्थान देण्यांत आलें. १८·१७६५–१७६६.

दुर्गा—ही आदिमायेची शक्ति सात्त्विकी, राजसी व तामसी अशी त्रिगुणात्मिका आहे. १३·८१७. **चंडिका** पहा.

दुर्योधन—धृतराष्ट्राच्या शंभर राजपुत्रांत सर्वांत ज्येष्ठ. याच्या जन्मकाळीं पुष्कळ अपशकुन झाले होते. हा सारथ्यांत, शस्त्रविद्येंत व गदायुद्धांत प्रवीण होता. बळरामाचा आवडता शिष्य होता. पांडवांचा हा हेवा करी म्हणून अर्धें राज्य हस्तिनापुरासह याला देऊन अर्धें राज्य पांडवांस देऊन त्यांना इंद्रप्रस्थास ठेवण्यांत आलें. लाक्षागृहाचें व द्यूतांतील कपट, द्रौपदीचा छळ व निष्फळ झालेली कृष्णशिष्टाई या कथानकांत मुख्यतः दुर्योधनाचेंच कारस्थान होतें. १·९२, १·१०१, १८·१६०९; **राया** १·१२५.

देवकि—देवकी. देवकाची कन्या, वसुदेवाची पत्नी. हिच्या आठ मुलांपैकीं सहांना कंसानें ठार मारलें. बळराम देवकीचा सातवा मुलगा मानला जातो. आठवा मुलगा कृष्ण, याच्या जन्माची कथा सुप्रसिद्ध आहे, वर **कुमारी** पहा. ६·१३७, १०·२६५.

देवल—एक ऋषि. कश्यप कुळांतील असिताचा पुत्र. हा स्मृतिकार होता. याचा धाकटा भाऊ धौम्य पांडवांचा पुरोहित होता. १०·१४२. **असित** पहा.

द्रुपद—पांचाल देशाचा राजा. शस्त्रास्त्रविद्येंत द्रोणाचार्यांचे वडील भरद्वाज याचे गुरु होते. राज्यारूढ झाल्यावर द्रुपदानें गुरुबंधु द्रोणाचार्यांचा उपहास केला, म्हणून द्रोणाचार्य धृतराष्ट्राकडे गेला व कौरवपांडवांना धनुर्विद्या शिकवूं लागला. पुढें तो कौरवांकडेच राहिला. द्रुपदानें केलेल्या यज्ञाच्या यज्ञकुंडांतून एक देदीप्यमान तरुण व श्यामवर्णा स्त्री बाहेर आलीं. तींच धृष्टद्युम्न व द्रौपदी. द्रुपदाचा वध द्रोणाचार्यांनें केला. १·९८; **द्रुपदकुमर**, धृष्टद्युम्न १·९४; **द्रुपदद्रौपदादि** १·१५१, हे शब्द सुटे घ्यावे.

द्रोण—आंगिरस गोत्रांतील भरद्वाज ऋषीचा

मुलगा. या ऋषीचें घृताची अप्सरेस पाहून स्खलन पावलेलें रेत द्रोणकलश यज्ञपात्रांत ठेवलें म्हणून द्रोण असें नांव पडलें. ऋग्वेदादि विशेषतः धनुर्विद्या आपल्या पित्याकडे हा शिकला तेव्हां द्रुपद हा याचा गुरुबंधु होता. परशुरामाकडे भिक्षेसाठीं गेला असतां, आधींच आपली सर्व संपत्ति ब्राह्मणांना दान दिल्यामुळें अस्त्रविद्येखेरीज परशुरामाकडे कांहीं देण्यासारखें राहिलें नव्हतें म्हणून याला परशुरामानें अस्त्रविद्या दिली, विशेषतः ब्रह्मास्त्र दिलें; पण गरिबी तशीच राहिली म्हणून तो गुरुबंधु द्रुपदाकडे गेला. त्यानें अपमान करून अवहेलना केली म्हणून फिरत फिरत तो कृपाचार्याकडे येऊन राहिला. एकदां खेळतां खेळतां पांडवांची विटी विहिरींत पडली ती त्यांना काढतां येईना, द्रोण जवळच होता, त्यानें दर्भाच्या काडीनें ती काढली हें भीष्माला समजलें; भीष्माला याच्या शस्त्रास्त्रविद्येचें नैपुण्य माहित होतें म्हणून त्यानें द्रोणाला कौरवपांडवांना धनुर्विद्या शिकवायला ठेवलें. याची कीर्ति ऐकून देशोदेशींचे राजपुत्र याच्याकडे ही विद्या शिकायला येत असत. याची अर्जुनावर विशेष मर्जी असे. एकदां एका नक्रानें द्रोणाचा पाय धरला, सगळे राजकुमार पळून गेले पण अर्जुनानें नक्रापासून याला सोडविलें म्हणून यानें अर्जुनाला ब्रह्मास्त्र दिलें. गोग्रहणप्रसंगीं हा विराटनगरींत गेला होता. कृष्णशिष्टाईंत यानें, भीष्मकृपादिकांनीं व कर्णानेंही दुर्योधनास बराच उपदेश केला कीं पांडवांस अर्धें राज्य द्यावें पण दुर्योधनानें तें ऐकलें नाहीं. यांत धृतराष्ट्राचें त्याला पाठबळ होतें. जयद्रथवधानंतर द्रोणाचार्यानें मशाली लावून रात्रींही युद्ध चालू ठेवलें, तें पाहून भीमानें इंद्रवर्म राजाचा अश्वत्थामा हत्ती मारला व अश्वत्थामा मेला अशी हूल उठविली; हा अश्वत्थामा माझा मुलगा काय असें सत्यवक्त्या धर्माला द्रोणाचार्यानें विचारलें; कृष्णाच्या सांगण्यावरून 'अश्वथामा मेला' व हळूच 'हत्ती' असें धर्म म्हणाला, त्यावर द्रोणाचार्यानें शस्त्र खालीं ठेवलें व ध्यानस्थ बसला; ही संधि साधून धृष्टद्युम्नानें याचें शिर कापलें. १·९३, १·१०१, १·१२३, २·२९-४४, ११·३९३, ११·४६७; मी पार्थु द्रोणाचा केला। येणें धनुर्वेदु मज दीन्हला। २·३७, भीष्मद्रोण १·२२२, २·३४, भीष्मद्रोणादिक १·१७५.

द्रौपदीकुमर—पांच पांडवांचे द्रौपदीला झालेले पांच कुमार. क्रमशः यांचीं नांवें—प्रतिविंध्य, सुतसोम, श्रुतकीर्ति, शतानीक, श्रुतसेन. हे सर्व महारथी म्हणजे एकेक हजार योद्ध्यांना पुरे पडणारे होते. १·१०२.

धर्म—(१) यम. कर्मसाक्षी धर्म १०·२२६. (२) युधिष्ठिर. हा कुन्तीला यमधर्मापासून झाला. कौरवपांडवांत सर्वांत वडील म्हणून याला धृतराष्ट्रानें यौवराज्याभिषेक केला. यानंतर दुर्योधनानें केलेला पांडवांचा हेवा व द्वेष, लाक्षागृह, इंद्रप्रस्थाची स्थापना, द्रौपदीस्वयंवर, राजसूय यज्ञ, द्यूत, नंतर सभेंत द्रौपदीची केलेली दीन अवस्था, वनवास व शिष्टाईनंतर झालेलें युद्ध ह्या घटना झाल्या. युद्धांत झालेल्या गोत्रगुरुवधामुळें हा अस्वस्थ झाला व राज्याभिषेक झाला होता तरी तीर्थयात्रेस गेला. परत आल्यावर यानें अश्वमेध केला. कांहीं वर्षें राज्य चालविल्यावर द्रौपदी व चारही भावांस घेऊन हा स्वर्गाला जाण्यास निघाला. वाटेंत एकामागून एक सर्व पतन पावले व हा एकटाच स्वर्गाला पोहोंचला. तेथें बंधुप्रीति जागृत होऊन यानें गंगेंत देह ठेवला. धर्मा अनुज १६·४६२.

धृष्टकेतु—शिशुपालाचा पराक्रमी राजकुमार, नंतर चेदीचा राजा. याची मुलगी रेणुमती नकुळाला दिली होती. याच्या नांवाप्रमाणेंच याचे पराक्रम द्रोणपर्वांत वर्णिले आहेत. द्रोणाचार्यानें याला मारलें. १·९९.

धृष्टद्युम्न—द्रुपद पहा. शस्त्र खालीं ठेवून ध्यानस्थ राहिलेल्या द्रोणाचार्यांचा यानें शिरच्छेद केला. पुढें शिबिरांत झोंपलेला असतांना अश्वत्थाम्यानें याला मारलें. १·१५२.

ध्रुव—उत्तानचरण पहा. हा राजा एकदां सुरुचीच्या उत्तमास मांडीवर घेऊन खेळवीत असतां ध्रुवही आपल्या बापाच्या मांडीवर चढूं लागला ११·१०३, तें पाहून मत्सरानें सुरुचीनें याला हिणवलें व रागें भरली. ध्रुवास इतकें वाईट

वाटलें कीं अढळपदासाठीं तपश्चर्या करायला तो निघून गेला. तें पाहून नारदानें याचें कौतुक करून ॐ नमो भगवते वासुदेवाय हा मंत्र दिला व तो मधुवनांत ११·१८३ जाऊन जपण्यास सांगितलें. ध्रुवानें एका पायावर उभें राहून इतकी कडक तपश्चर्या केली कीं त्याच्या आंगठ्याच्या दाबानें पृथ्वी कलली व इंद्रावर संकट आलें. ध्रुवास दर्शन देण्याची सर्व देवांनीं विष्णूस विनति केली. पुढें उभें राहिल्यावरही ध्रुव कांहीं बोलेना म्हणून विष्णूनें शंखानें त्याच्या गालास स्पर्श केला ११·१८३, त्यावर ध्रुवानें केलेलें सुंदर स्तवन भागवतांत आहे. ध्रुवानें अढळस्थान मागितल्यावर, आधीं अनेक वर्षें तूं राज्य कर मग तुला अढळपद मिळेल असा विष्णूनें वर दिला. त्याप्रमाणें राज्य करून व अनेक सत्कृत्यें करून ध्रुव सदेह स्वर्गाला गेला. त्याच्या नांवाचा तारा तोच हा ध्रुव म्हणून दाखवितात. ९·४६४, १०·१८(१), १३·४८७; **गगनिचा ध्रुवो देवो** १३·६२०; **ध्रुवपद** १०·१८ (२), ११·१०२.

नकुल—पांच पांडवांपैकीं माद्रीला झालेल्या दोन (जुळया) मुलांत वडील. राजसूययज्ञांत पश्चिम दिग्विजय यानें केला. हा अश्वविद्येंत कुशल होता म्हणून अज्ञातवासांत विराटाची अश्वशाला यानें पाहिली. भारतीय युद्धांत यानें दुर्योधनास जेरीस आणलें. हा अत्यंत सुंदर होता. या अहंकारामुळें द्रौपदीनंतर सहदेवापूर्वीं तो स्वर्गयानांत पडला. १·१५०.

नटेश्वर—अर्धनारीनटेश्वर. ९·२६९, १८·५०. अरुणाचलावर तप करीत असलेल्या पार्वतीजवळ शंकर गेला व तिला आपल्या डाव्या मांडीवर घेतलें, तेव्हां प्रेमभरानें ती इतकी एकरूप झाली कीं दोन व्यक्तींची एक व्यक्ति झाली. शिवपार्वतीचें अर्धें आंग गोरें व अर्धें तांबडें, अर्ध्या आंगांत चोळी व अर्ध्या आंगावर हार दिसूं लागले. ही कथा स्कंदपुराणांत आहे.

नर—चाक्षुष मन्वंतरांत दक्षकन्येस झालेल्या नरनारायण या दोन तपस्व्यांनीं इतकें दुर्घट तप केलें कीं त्यांच्या तपोभंगाकरतां इंद्रानें अप्सरा पाठविल्या. नारायण त्यांना शाप देण्यासाठीं तयार होता पण नरानें त्याचें सांत्वन केल्यावर त्यानें आपल्या मांडींतून दुसऱ्या अप्सरा निर्माण केल्या, त्यांपैकीं एक उर्वशी होती. पुढें हेच कृष्णार्जुनरूपानें अवतरले. १५·४२५.

नवचंडी—चंडिका पहा.

नहुष—पुरूरव्याचा नातू, ययाति राजाचा बाप. त्रिशिराला मारल्यावर ब्रह्महत्येचें पातक घडलें म्हणून इंद्र अत्यंत अस्वस्थ होऊन सिंहासन टाकून हिंडूं लागला. रिकाम्या इंद्रपदावर नहुषाला बसविलें पण त्याच्यानें आपलीं नित्य-नैमित्तिक पूजाअर्चादि कर्में टाकवलीं नाहींत, हीं आतां टाकून इंद्रपदाचा अधिकार घे असा उपदेश मिळाल्यावर ह्याला अहंकार चढला. बुद्धि चळली व इंद्राणीवर नजर गेली. सप्तर्षींच्या खांद्यावर पालखी ठेवून त्यांत बसून याल तर तुम्हांस वरीन असें इंद्राणीनें सांगितल्यावर त्याप्रमाणें यानें योजना केली, अत्यंत उत्सुकतेमुळें ऋषींना लवकर चला, 'सर्प सर्प', असें म्हणून पायानें टोचूं लागला. अगस्ति ऋषीनें तूंच सर्प हो असा याला शाप दिला. नहुष सर्प होऊन पडला. अगस्तीला दया येऊन तुला युधिष्ठिर सोडवील असा उःशाप दिला. पुढें अजगर होऊन यानें एकदा भीमाला धरलें असतां युधिष्ठिरानें नहुषाच्या प्रश्नांचीं उत्तरें देऊन भीमाला सोडविलें व नहुषाला मुक्ति दिली. १८·१४६९.

नारायण—नर पहा. १५·४२५.

नारद—ब्रह्मदेवाचा मानसपुत्र. यानें व्यासाला भागवत रचण्याचा उपदेश दिला. दक्षपुत्रांस प्रजोत्पत्ति करण्यापासून परावृत्त केलें म्हणून दक्षानें तूं ब्रह्मचारी राहून नेहमीं भटकत राहाशील व लोकांत भांडणें लावशील असा याला शाप दिला. याच्या नांवें अनेक कथा भागवतांत व पुराणांत आहेत. हा महान् विष्णुभक्त देवर्षि होता. शेषशायीजवळ तुंबरुसह याला स्थान मिळालें आहे. ९·४६४, १०·१३९, १०·२१६; **नारदादिकां संतां** १०·१४९.

निवातकवच—प्रल्हादाचा भाऊ संन्हाद् याचे हे पुत्र. इंद्रालाही अजिंक्य होते. यांचें रावणाशीं सख्य होतें. अर्जुनानें यांना मारलें. यावरून

असें दिसतें कीं नृसिंह अवतारापासून कृष्णावतारापर्यंत यांचे अनुयायी यांचीं नांवें घेऊन संघ करून राहिले होते. हे साठ ते चवऱ्याहत्तर हजार होते असें चित्राव म्हणतात. प्राचीन चरित्र-कोश पृ.३०४ पहा. **निवातकवचाचा,** २·१०, निवातकवचांचा असा पाठ घेणें इष्ट वाटतें.

नृसिंह—हिरण्यकशिपूला मारण्यासाठीं व प्रऱ्हादाचें रक्षण करण्यासाठीं विष्णूनें घेतलेला चौथा अवतार. ब्रह्मदेवाच्या वराला बाध न आणतां अर्धें सिंहाचें व अर्धें मनुष्याचें रूप घेऊन, खांबांतून प्रकट होऊन राजवाड्याच्या उंबऱ्यावर नृसिंहानें हिरण्यकशिपूला संध्याकाळीं नखांनीं फाडून मारलें. प्रऱ्हाद परमभागवतांपैकीं एक होता. हा राक्षस होता तरी भक्तीनें विष्णूला वश करून घेतलें होतें. ९·४४६, यावर ९·४४४–४४८ पहा.

पांडव—पांच पांडव १·८६, अर्जुनास उद्देशून ३·१४३; **पांडवकुल** ६·१३६, –**दल** १·१३७, –**सैन्य** १·८८.

पार्वती—हिमालय व मेना यांची ही कन्या. शंकरासाठीं हिनें केलेल्या तपाचें वर्णन कुमारसंभवांत आहे. हिनें अरुणाचलावर तपश्चर्या केली व पुढें हिला शंकरानें जवळ घेतल्यावर अर्धनारीनटेश्वर असें शंकर-पार्वतीचें रूप झालें. देवांना पिडणाऱ्या राक्षसांना मारण्यासाठीं हिनें अनेक रूपें घेतलीं. वर **चंडिका** पुढें **चामुंडा** पहा. शंकरानें पार्वतीला गीताशास्त्र सांगितल्याचे ग्रंथांत उल्लेख आहेत. १·७०–७१. **अंबिका** १८·१६१३; **भवानि** ११·२५८, **भवानी** १·७०.

पुरुजित्—**कुंतिभोज** पहा. याला द्रोणानें मारलें. **पुरुजितादि राये** १·१००.

पूतना—कंसानें ही आपली बहीण कृष्णाला मारण्याकरतां मथुरेला पाठवली. सुंदर स्त्रीचें रूप घेऊन व स्तनांना विष लावून हिनें बऱ्याच मुलांना मारलें. कृष्णानें हिचें कपट ओळखून विषच नव्हे तर दूध व दुधासकट हिचा प्राणही आकर्षून घेतला. १०·२६५, ११·१००, १६·२६.

प्रऱ्हाद—हिरण्यकशिपु व कयाधूचा मुलगा. नारदानें कयाधूस उपदेश दिला तो प्रऱ्हाद पोटांत असतांनाच त्यानें ऐकला व पुढें तो भगवद्भक्त झाला. विष्णूवरील आपली भक्ति हा सोडीना म्हणून याला विष पाजणें, भाजणें, हत्तीकडून तुडविणें, कड्यावरून लोटणें, समुद्रतळीं घालणें इत्यादि नाशाच्या योजना याच्या बापानें केल्या. इतकें होत असतांही बापाशीं वैर न करतां सौम्यपणानें प्रऱ्हाद उपदेश देतच राहिला —द्वेष्यभावादिमळीं लिंपे चि ना १०·२२७. याच्या बापाला मारल्यावर (**नृसिंह** पहा) 'आणि काय पाहिजे' असें विचारलें असतां ईश्वरभक्तीखेरीज कांहीं नको असेंच यानें उत्तर दिलें. याचा षड्रिपूंवर विजय, आपला मुलगा विरोचन याचें सुधन्व्याशीं झालेल्या भांडणांत यानें दिलेला निर्णय, आपला नातू बलि यास दिलेला उपदेश याच्या निःपक्षपाताची, व्यवहारकुशलतेची व ज्ञानाची साक्ष देतात. ९·४४७, १०·३०९; **प्रह्लाद** १०·२२७.

बलि—प्रऱ्हादाचा नातू, विरोचनाचा मुलगा. याचा शुक्र हा गुरु होता. विष्णूनें देवांचा त्याग केला तेव्हां तूं देवांना जिंक असा शुक्रानें उपदेश केला. त्याप्रमाणें यानें देवांना जिंकलें व इंद्राची संपत्ति लुटली. दानवांना हातीं घेऊन यानें देवांबरोबर समुद्रमंथन केलें. त्यांतून चौदा रत्नें बाहेर पडलीं. पुढें यानें देवाब्राह्मणांना त्रास दिल्यामुळें विष्णूनें बटूचें रूप घेऊन याच्या अश्वमेध यज्ञांत तीन पावलांएवढीच जमीन दानांत मागितली. दानाचें पाणी हातावर पडतांच बटूनें मोठें रूप घेतलें व दोन पावलांत ब्रह्मांड व्यापलें व तिसरें कोठें ठेवूं म्हणून विचारल्यावर बळीनें आपलें मस्तक पुढें केलें. वामनानें बळीला पाताळांत घातलें. अशी फसवणूक केल्याबद्दल पाताळांत त्याच्या दारावर द्वारपाळ म्हणून राहिला. **बलिचा दारवठेकारु** ११·१०६; **बलिबंधन** १२·२४०.

बृहस्पति—बृहती म्हणजे वाणी, तिचा पति अशी किंवा बृहत् म्हणजे मोठें तप करणारा अशी या नांवाची व्युत्पत्ति लावतात. हा देवांचा गुरु, **पुरोहित** १०·२०९, होता. ऋग्वेदांत याच्या

नांवाचा उल्लेख आहे. यानें धर्म, नीति व अर्थ या शास्त्रांवर ग्रंथ लिहिले असावेत ९·३२२; वाचस्पति १३·१९०.

ब्रह्मा—विष्णु सृष्टीचा विचार करीत असतां नाभींतून कमळ रूपानें अहंकार उत्पन्न झाला व एक अंडें उत्पन्न झालें. कमळांतून ब्रह्मा व अंड्यांतून ब्रह्मांड तयार झालें. सृष्टि-उत्पत्तीच्या वेळीं ब्रह्मदेव एकटाच असल्यामुळें गोंधळला होता. १७·३३३ पहा. यानें आपल्या अंगांतून उत्पन्न केलेली स्त्री शतरूपा इतकी सुंदर होती कीं ती जेव्हां याच्या भोंवतीं प्रदक्षिणा घालूं लागली तेव्हां याचे मानसपुत्र सभोवार बसलेले पाहून या स्त्रीकडे बघायला तो लाजला, यानें वेद केले. मरीचि, अत्रि इत्यादि याचे मानसपुत्र होते. गायत्री नेहमीं याच्या जवळ असते. यानें अनेक यज्ञ केले व तीर्थें स्थापन केलीं. याचें आयुष्य शंभर वर्षांचें आहे पण प्रत्येक दिवस कितीतरी हजार वर्षांचा आहे. एकदां कृष्णाची परीक्षा घ्यावी म्हणून यानें गोकुळांतल्या गाई व गोप अदृश्य केले, तें पाहून कृष्णानें तशाच गाई व गोप निर्माण करून कांहीं उणें भासूं दिलें नाहीं, तें पाहून ब्रह्मदेव गोंधळला. १०·२६७ पहा. **ब्रह्मा** १·१३६, १·२०३, ३·८५, ३·८७, ११·५१६, १३·९१९, १४·११०, १४·३५७, १५·३१, १६·११८, १६·३५६, १७·४०१, १८·११२६, **–दि** ९·२८८, १५·२०४, १५·२०५, **–दिक** ३·२५०, ११·४१६, १५·२०२; **ब्रह्मेश** ८·२६६, **–शान**, ब्रह्मा व शंकर, १·५५, १५·२०१, **–शांतअणगट** १५·१९७, **ब्रह्मेयाचें आयुष्य** ९·५०१, **ब्रह्मायुष** १४·१८६; **ब्रह्मदिन** ८·१६१, **–भुवन** ८·१६३; **ब्रह्मावेन्हीं** १०·२७२; **आब्रह्म**, ब्रह्मदेवापासून, १·२५५, **आब्रह्मा** १३·१०१८; **आदिब्रह्मा** १८·५२२, **हर–** ११·५७३; **चतुरानन** ३·११६, ११·२०५, ११·२५७; **धाता–त्रा** १·१०८, ११·१४६, ११·३९५, १२·९, १६·१२८, १६·२५३, १७·३३८, १८·१७६६; **प्रजापति** १७·३३२; **विरिंची** ३·१११, १०·२६७, ११·६१२; **सत्यलोकनाथ** १३·२७; **स्रष्टा** १०·२७४.

भस्मासुर—शंकराच्या भस्मांतून याची उत्पत्ति झाली. उग्र तप करून ज्याच्या मस्तकावर मी हात ठेवीन तो भस्म व्हावा असा वर यानें शंकराकडून मागून घेतला. या वरानें उन्मत्त होऊन यानें पुष्कळ लोकांचें भस्म केलें, तेव्हां विष्णूनें मोहिनीरूप घेऊन त्याचा हात त्याच्याच डोक्यावर धरावयाला लावून त्याचें भस्म केलें. २·३८.

भीम—पांडवांपैकीं दुसरा. हा अत्यंत बळवान होता व गदायुद्धांत प्रवीण होता. धृतराष्ट्राला याचीच भीति वाटत होती. जरासंधाशीं दहा दिवस झालेलें युद्ध, कीचकवध इत्यादि पराक्रम यानें केले. महाभारतांत यानें अचाट पराक्रम करून शेवटीं गदायुद्धांत दुर्योधनाला मारलें व दुःशासनाला मारून द्रौपदीची वेणी घातली. **भीमसेन** १·१४८; **भीमार्जुन** १·९७.

भीष्म—शंतनूस गंगेपासून झालेला. अष्टवसूंपैकीं सात वसुपुत्र गंगेनें नदींत बुडविले. आठव्याला शंतनूनें अडवून धरलें म्हणून हा निपुत्रिक होईल असा गंगेनें शाप दिला. याला वसिष्ठानें वेद व बृहस्पतीनें शास्त्रें शिकविलीं. पुढें शंतनु धीवरकन्या सत्यवतीवर मोहित होऊन दुःखी झाला, त्यासाठीं भीष्मानें केलेल्या स्वार्थत्यागाची व प्रतिज्ञेची कथा सर्वश्रुत आहे. काशिराजाच्या तीन मुली अंबा, अंबिका व अंबालिका यांना भीष्मानें त्यांच्या स्वयंवरांतून जबरीनें आणलें, अंबेनें मनानें शाल्वराजपुत्राला वरलें होतें तें कळल्यावर तिला मुक्त करून अंबिका व अंबालिका यांचा विवाह विचित्रवीर्य याच्याशीं केला. शाल्वानेंही त्याग केल्यावर भीष्माच्या वधाकरतां अंबेनें तप करून या नाहीं तर पुढल्या जन्मीं भीष्माचा वध करण्याचा वर मागून घेतला व पुढें शिखण्डी होऊन तिनें सूड घेतला, ही कथा सर्वश्रुत आहे. विचित्रवीर्य निपुत्रिक असतां वारल्यावर भीष्मानें व्यासाकडून प्रजोत्पत्ति करविली. अंबिका, अंबालिका व एक दासी यांना धृतराष्ट्र, पंडु व विदुर झाले. पुढें यांचे वंशज कौरव व पांडव या नांवांनीं ओळखले गेले. मूळचे कुरु वंशांतील म्हणून हे सर्व कौरवच होते.

भारतीय युद्धांत भीष्म दहा दिवस सेनापति म्हणून लढला. दहाव्या दिवशीं निःपांडवी पृथ्वी करीन या प्रतिज्ञेला घाबरून शिखंडीस पुढें करून अर्जुनानें भीष्मावर बाण सोडले. शरपंजरावर असतांनाही यानें पांडवांशीं सख्य करण्याचा उपदेश कौरवांना दिला. पुढें युधिष्ठिराला धर्मोपदेश केल्यावर उत्तरायणांत प्राणविसर्जन केलें. १·१०५, १·११५, ११·४६७; **भीष्मा ऐसा ब्राह्मणु** ११·३९३; **भीष्मदेव** १·१२७; **भीष्मातलिं** १·१२३; **भीष्मद्रोण** १·२२२, २·३४, **–द्रोणादिक** १·१७५.

भृगु—स्वायंभुव मन्वंतरांतील सप्तर्षींपैकीं एक. स्वायंभुव मनूनें केलेल्या यज्ञांत ब्रह्मा, विष्णु व महेश यांत श्रेष्ठ कोण हा वाद निघाला, व भृगूस याचा निकाल लावण्यास सांगितलें. शंकराकडे गेल्यावर नंदीनें दारांतच अटकाव केला म्हणून शंकरास तुझें तीर्थ कोणी पिणार नाहीं असा शाप दिला. ब्रह्मदेवाकडे गेल्यावर त्यानें उत्थापनही दिलें नाहीं म्हणून तुझी पूजा कोणीही करणार नाहीं असा त्याला शाप दिला. विष्णूकडे गेल्यावर निद्रित स्थितींत असतांना परीक्षेसाठीं यानें विष्णूच्या छातीवर लाथ मारली. विष्णूनें जागें होऊन शांतपणें वंदन केलें. म्हणून विष्णुच सर्वांत श्रेष्ठ असा यानें निकाल दिला. याच्या लाथेचा डाग श्रीवत्सलांछन या नांवानें सुप्रसिद्ध झाला. १०·२११, ११·१०५, कोशांत **पांपर** पहा; **वक्षस्थळाची वाखती जेयाचेया चरणरजा वोडवली** ९·४७६.

भैरव—काळभैरव. विष्णु व ब्रह्मा हे शंकराशीं गर्वानें वागूं लागले तेव्हां शंकराच्या क्रोधापासून भैरव झाला. आरंभीं ब्रह्मदेवाला चार तोंडें नसून पांच होतीं. शंकराची निंदा केली म्हणून काळभैरवानें याचें एक शिर नखानें उडविलें. ह्या ब्रह्महत्येचें प्रायश्चित्त म्हणून तोडलेलें शिर याच्या हातीं देऊन व याच्या मागें स्त्रीरूपानें ब्रह्महत्या लावून शंकरानें याला भिक्षा मागावयाला लावली. काशीक्षेत्रीं मात्र या ब्रह्महत्येला प्रवेश नव्हता. जेव्हां ती तेथें गेली तेव्हां भैरव या त्रासांतून मुक्त होऊन त्याच्या हातांतलें शिर गळून पडलें. याच ठिकाणीं कपालमोचन तीर्थ झालें. भैरव आठ आहेत. सं. वा. श. **आठ** पहा. यांच्या पूजेचा दिवस रविवार मानतात; यांना खिचडी वाढतात. **योगपीठिचा भैरवु** ६·४६०; **खिंचैरवाचां खापरीं**, भैरवाच्या हातांतील खापरीच्या भिक्षापात्रांत खिचडी वाढतात त्यास उद्देशून, १८·१०३४.

भौम—मंगळ ग्रह. याच्या उत्पत्तीच्या अनेक कथा आहेत. शंकराच्या स्वेदबिंदु, अश्रुबिंदु किंवा रक्तबिंदूपासून याची उत्पत्ति झाली अशा याच्या जन्माच्या कथा आहेत. पृथ्वीनें याला वाढविलें म्हणून याला भौम हें नांव पडलें; **भौमा नांव मंगळु**, अमंगळ ग्रहास मंगळ म्हणावें ही यांत खोंच आहे, ५·११५.

मछ—(१) दशावतारांपैकीं मत्स्यावतारास उद्देशून. निरनिराळ्या पुराणांत या अवताराच्या निरनिराळ्या कथा आहेत. शंखासुरानें वेद पळवून तो समुद्रांत लपला, त्याला मारून वेद परत मिळवायला विष्णूला मत्स्यरूप घ्यावें लागलें. ११·८४. (२) मत्स्येंद्रनाथ, गोरखनाथाचे गुरु. यावर १८·१७३०–१७३३ पहा. यांना '**मीन**' म्हटलें आहे, १८·१७३३.

मदन—कोशांत **काम** (३) पहा. १०·२२१. **कंदर्प** १६·१२६.

मनु—ऋग्वेदांत हा सर्व मानवांचा उत्पादक, मूळपुरुष म्हणून मानला आहे. याच्या नांवाची मनुस्मृति सुप्रसिद्ध आहे. चौदा मनूंपैकीं चार मनु मुख्य होते. सं. वा. श. **चौदा** पहा. **मनू** ४·१७,– **पुढें** १५·१२७, **–प्रति** ४·१६.

मन्वंतर—ब्रह्मदेवाच्या अहोरात्रीला कल्प म्हणतात. या अहोरात्राचे चौदा भाग पाडून प्रत्येक भागास मन्वंतर (म्हणजे एक मनु जाऊन दुसरा येणें) अशी संज्ञा आहे. मनूंच्या कालाची व अधिकाराची मर्यादा ठरलेली असते. चार युगांचे ७१ फेरे व आणि कांहीं वर्षें गेलीं म्हणजे एका मन्वंतराचा काळ होतो. प्रत्येक मनूला सहाय्यक म्हणून सप्तर्षि, देवतागण, एक इंद्र व अवतार नेमून दिलेले असतात. प्रजोत्पादन, प्रजारक्षण, प्रजासंवर्धन इंद्रानें व देवतागणानें करावें अशी व्यवस्था केलेली आहे. या व्यवस्थेप्रमाणें चौदा मनु व

चौद इंद्र ८·१५६, १०·१७६ कथिले आहेत. मन्वंतरें येत जात राहिलीं तरी अक्षय वृक्ष अव्ययच राहतो. यावर १५·१२०–१४२ पहा.

मरीचि—याचे अनेक उल्लेख आहेत. स्वायंभुव मन्वंतरांत ब्रह्मदेवानें आपल्या डोळ्यापासून उत्पन्न केलेला एक व वैवस्वत मन्वंतरांत त्यानें अग्नीपासून उत्पन्न केलेला दुसरा. व्यवहारोपयोगी अनेक ग्रंथ या धर्मशास्त्रकाराच्या नांवें आहेत. मरुद्गणांपैकीं एक असा याचा उल्लेख आला आहे, १०·२०१, **मरीचिकश्यपादिया** १५·१९५.

मरुद्गण—ऋग्वेदाप्रमाणें सात जणांचा एक असे एकवीस जणांचे हे देवतासंघ आहेत. पुराणांत यांची संख्या ४९ दिली आहे. हे दिति व कश्यप यांचे मुलगे होते. यांच्या सोन्याच्या रथांना ठिपके असलेले हरीण जोडलेले असतात. मेघ, पर्जन्य, वीज व सोसाट्याचे वारे यांच्याशीं यांचा निकट संबंध असतो. यांना लवकर मृत्युयोग असल्यामुळें 'मा रोदीः' अशा आश्वासनावरून मरुत् असें यांचें नांव पडलें असावें. दितीच्या गर्भाचे सात तुकडे व प्रत्येक तुकड्याचे सात सात विभाग अशा प्रकारें ४९ भागांचे हे झाले असा या देवतागणांच्या संख्येचा अर्थ दिला आहे. **मरुद्गण** १०·२०३.

महालसा—श्रीमहालसा, गोदावरी तीरावर एखाद्या देवीच्या देवळास उद्देशून हा संदर्भ आला असावा, १८·१७८२. कांहीं पाठांत 'श्रीमहालया' (श्रीमोहिनीराज) असें नांव आलें आहे.

मार्कंडेय—मृकंड ऋषीचा मुलगा. हा दीर्घायुषी कसा झाला याची कथा सुप्रसिद्ध आहे. पांडव मयसभेंत जेव्हां गेले तेव्हां व ते वनवासांत गेले असतां त्यांना भेटण्यासाठीं तो गेला होता. याला कल्पान्तींच्या वटवृक्षाचें व प्रळयाचें दर्शन झालें होतें. ११·१८६.

मारुति—(१) हनुमान. गोतमकन्या अंजना हिला वायूपासून झालेला मुलगा. यानें जन्मल्याबरोबर फळ म्हणून सूर्याला धरण्यासाठीं उड्डाण केलें, १०·३६, त्यावेळीं त्याच्या हनवटीवर इंद्रानें वज्र मारलें. त्यावरून हनुमत् हें नांव पडलें; मरुतपुत्र म्हणून मारुति हें नांव प्रचारांत आहे. सूर्याच्या आज्ञेनें हा सुग्रीवाचा मित्र व नंतर त्याचा मंत्री झाला. राम व सुग्रीवाची भेट झाल्यावर हा रामसेवेला लागला; हा वज्रदेही, वज्रअंग म्हणून वजरंग या नांवानें, व अत्यंत शक्तिमान म्हणून बलभीम या नांवानेंही संबोधला जातो. हा ब्रह्मचारी असून चिरंजीव आहे. एकदां अर्जुनानें यमुनेवर बाणांचा पूल बांधला. यामुळें आपल्या धनुर्विद्येचा त्याला गर्व चढला. पण मारुतीनें पुलावर पाय ठेवतांच तो कोसळला. या पराक्रमानें मारुतीला गर्वबाधा झाली. तें पाहून श्रीकृष्णानें अर्जुनाकडून पुन्हा पूल बांधवला व आपलें सुदर्शनचक्र पुलाखालीं ठेवलें. मारुतीनें पुष्कळ उड्या मारल्या तरी पूल कायमच राहिला. अशा रीतीनें मारुतीचेंही गर्वहरण झाल्यावर अर्जुनावर प्रसन्न होऊन योग्यवेळीं मदतीला येण्याचा वर मारुतीनें त्याला दिला. भारतीय युद्धांत आपल्या रथावरील ध्वजावर बसण्यासाठीं अर्जुनानें मारुतीला बोलवलें. सर्व भारतीय युद्धांत हा ध्वजावर बसून राहिला, १·१४१. (२) एका विशिष्ट स्थितींतल्या कुंडलिनीला मारुती हें नांव आहे, ६·३०१, प्राणवायु आंतून निघून गगनांत मिळतो त्यास उद्देशून आलेल्या ६·२९९ ते ६·३१० ओव्या पहा.

यक्ष—कुबेराचे सेवक. १०·२०५. कोश पहा.

यम—विवस्वत व सरण्यू यांना यम व यमी अशीं दोन मुलें होती. या दोघांचा एक संवाद आहे. यांचें राहाण्याचें स्थान तीन्ही लोकांहून अत्यंत उंच आहे. यमाला राजा मानला आहे, याचा दरबार भरतो. याचे सेवक यमदूत असून दाराशीं दोन कुत्रे आहेत. हा सर्वांच्या पापपुण्याचा हिशेब ठेवतो व मेल्यावर ज्याला त्याला योग्य तें फळ देतो. कोशांत **यमणें** पुढें **यम** (१) पहा.

यशोदा—नंदाची पत्नी. कृष्णाचें पालन करणारी म्हणून त्याची आई मानलेली आहे. लहानपणीं कृष्णानें एकदां माती खाल्ली म्हणून यशोदा त्याला रागें भरली. तोंड उघडून दाखव असें सांगितल्यावर एवढीशी मातीच काय पण चौदाही भुवनें आपल्या तोंडांत कशीं

आहेत हें कृष्णानें तिला दाखविलें. ६·१३७, ११·१८१–१८२.

यादव—हे यदूचे वंशज. ऋग्वेदकाळापासून यदु व तुर्वसु यांचीं नांवें एकत्र येतात. शुक्राच्या शापानें ययातीला म्हातारपण आलें. 'हें तूं घेऊन तुझें तारुण्य मला दे' अशी ययातीची विनंति यदूनें मान्य केली नाहीं म्हणून तुझ्या वंशजांस कधीं राज्य मिळणार नाहीं असा ययातीनें शाप दिला. यादवांना मान्यता व संपत्ति असली तरी राज्यपद नव्हतें. यांचा धंदा गुराख्यांचा व गवळ्यांचा होता. ८·२६८, ९·४६३, १०·२६४, १०·२६९.

युधामन्यु—पांचाल देशाचा पांडवपक्षीय महारथी. गदायुद्धांत व धनुर्विद्येंत प्रवीण. यानें द्रोणाबरोबर व दुर्योधनाबरोबर मोठें युद्ध केलें होतें. हा पांडवशिबिरांत झोंपला असतांना अश्वत्थाम्यानें याला मारलें. १·१००.

युधिष्ठिर—पांच पांडवांपैकीं सर्वांत श्रेष्ठ. १·१४९. **युधिष्ठिरादिक** १·२०७. याचें धर्म असें नांव होतें. **धर्मा अनुज**, अर्जुन, १६·४६२.

रक्षस्—कुबेराचे सेवक. हे गंधर्व व यक्षांबरोबर असतात. **रक्षोगण** ११·३२८.

रंभा—एक अत्यंत सुंदर अप्सरा. शुकाची तपश्चर्या भंग करण्याकरतां हिला इंद्रानें पाठवलें होतें, पण शुक अढळ राहिला. १६·१२६. शुक-रंभा संवाद सुप्रसिद्ध आहे. ही उत्तम नाचणारी होती असा ग्रंथांत उल्लेख आहे, ९·३२०, **रंभेहुनि बरविया** १८·९२४; **आरंभरंभा**, आरंभरूपी केळीचें झाड अशा अर्थीही हा शब्द घेतां येईल, ६·४६०, **आरंभणें** पहा.

राम—(१) सूर्यवंशी दशरथपुत्र राम. आपली वानरसेना लंकेला नेण्यासाठीं रामानें सेतु बांधवला, याचा उल्लेख ग्रंथांत आला आहे. १०·३५, १०,३७ (१,२), १०·२३१. **सूर्यवंशीं सूर्यो उदैला** १०·२३४; **रामचंद्र** १०·२३५. (२) श्रीकृष्णास उद्देशून, १०·२२६. (३) ज्ञानदेवकालीन यादव वंशांतील रामदेवराव यादव राजा, १८·१७८३.

रावण—पुलस्त्य कुळांतील विश्रव्य व केशिनी (कैकसी) यांचा मुलगा. यानें उग्र तप करून आपलें एकेक शिर अग्नींत हवन केल्यावर तूं मनुष्याखेरीज इतर कोणत्याही प्राण्याकडून मारला जाणार नाहींस असा ब्रह्मदेवानें याला वर दिला. यानें अनेक निंद्यकर्में केलीं होतीं. कैलासाखालीं हात सांपडणें, सीता-स्वयंवरांत उरावर शिवधनुष्य पडणें, अशा इतर कथा सर्वश्रुत आहेत. १०·३७, (१,२); **लंकेश्वर** १०·२३३.

राहु—कश्यपास सिंहिकेपासून झालेला असुर. समुद्रमंथनानंतर सर्व वस्तूंवर सुरासुरांचा सारखा हक्क लागू झाला होता. असुरांना अमृताचा अर्धा वांटा मिळाला तर ते अमर होतील या भीतीनें विष्णूनें अमृतकलश पळविला व देवांसाठीं राखून ठेवला. देवांच्या पंक्तीलाच अमृत वाढलें होतें. तें पाहून राहु देवांच्या पंक्तीला येऊन बसला. तो जेवत असतां चंद्र व सूर्यानें त्याला ओळखलें; त्याच्या गळ्याखालीं अमृत उतरण्यापूर्वीं विष्णूनें त्याचें शिर उडवलें; या शिराचे व धडाचे अनुक्रमें केतु व राहु झाले. जुनें वैर स्मरून हे दोघे सूर्याला व चंद्राला ग्रासतात. तींच ग्रहणें आहेत असा समज आहे. अमरत्वासाठीं राखून ठेवलेलें अमृतच राहूच्या मरणाला कारण झालें यास उद्देशून १८·१४६८. जरी सूर्याला केतूचें ग्रहण लागतें तरी केतु हा राहूचाच अंश असल्यामुळें सूर्याला **राहुग्रस्त** म्हटलें आहे, १·२६८; **राहु-मेल** १७·२७१.

रुद्र—ऋग्वेदांतील एक उग्र देवता. रुद्राचा रंग पिंगट आहे व त्याला जटा असतात. धनुष्य व वज्र यांचीं आयुधें आहेत. ब्रह्मदेवाच्या क्रोधापासून याची उत्पत्ति झाली अशी एक कथा आहे. शंकरालाही रुद्र हें नांव आहे १३·९२०; रुद्र आठ किंवा अकरा मानतात. **रुद्रगण** १०·२०४, ११·१४३.

लक्ष्मी—समुद्रमंथनांतून निघालेल्या चौदा रत्नांपैकीं एक. ही उत्पन्न होतांच देवांचें तेज वाढलें. सर्व संपत्ति, ऐश्वर्य, ऋद्धि व सिद्धि यांची हिला अधिष्ठात्री मानतात. हिला ब्रह्मदेवानें विष्णूला दिली. तेंव्हां पासून ही विष्णूजवळ असते. कृष्ण हा विष्णूचा अवतार म्हणून कृष्णाची पत्नी असे

उल्लेख ग्रंथांत आलेले आहेत. ४·८, ९·३६९, ९·३७२, ९·४७६, १०·१२२, ११·११८, १३·३९३, १३·११६२, १६·८२, १६·१६४, १८·१६१९. लक्ष्मीयेचें थोरपण ९·३७६; विचारसमुद्रांतून निघालेली नवी लक्ष्मी, गीतेस उद्देशून १५·५३९; श्रीकृष्णास उद्देशून: **लक्ष्मीयेचा नाहो** १८·१३१३, –वाल्लभ १८·१६२६, **लक्ष्मीकांत** ५·१३; इतर नांवें:—कमला १८·१६२५, जगदंबा १८·१६२०, **महालक्ष्मी**, ऐश्वर्यास उद्देशून, १६·२६; श्रियेहूनि ११·१६५. इतर संदर्भ कोशांत लक्ष्मी (१) पुढें पहा.

वराह—वायुरूपानें फिरत असतां प्रजापतीला पृथ्वी पाण्यांत दिसली; त्यानें वराहरूपानें तिला बाहेर काढून कोरडी केली. दुसरी एक कथा अधिक प्रचलित आहे, हिरण्याक्षानें पृथ्वीला काखेंत मारून समुद्रांत नेलें व विष्णूनें वराहरूपानें तिला बाहेर काढलें व तिची शेषाच्या मस्तकावर स्थापना केली. ११·६१–६२, ११·३५५; सूकरू, वराहावतारास उद्देशून, १३·३४७.

वरुण—हा पश्चिम दिशेचा, पाण्याचा व नागलोकाचा अधिपति. १०·२२३, ११·५१६.

वसिष्ठ—निरनिराळ्या काळीं वसिष्ठ हें निरनिराळ्या व्यक्तींचें नांव असून पुढें तें कुळनांव म्हणून प्रसिद्धीस आलें असावें. ऋग्वेदांतील सातव्या मंडळाचा हा मंत्रद्रष्टा होता. (१) उर्वशीला पाहून मित्रावरुणांपासून कमळांत किंवा कुंभांत जन्म पावला, (२) स्वायंभुव मन्वंतरांत ब्रह्मदेवाच्या दहा मानसपुत्रांपैकीं एक, अशा प्रकारच्या निरनिराळ्या कथा वसिष्ठाच्या जन्माबद्दल उपलब्ध आहेत. वसिष्ठ व सुदास, वसिष्ठ व जमदग्नि, वसिष्ठ व विश्वामित्र, व पुढें रघुकुळाच्या अनेक राजांचा हा कुळगुरु होता, यावरून वसिष्ठ हें कुळनांव असावें. याच्या नांवें कल्प, तंत्र, पुराण, यज्ञप्रकार वगैरे आहेत. यानें रामाला सांगितलेलें योगवासिष्ठ सुप्रसिद्ध आहे. विश्वामित्र राजा असतांना वसिष्ठानें आपल्या कामधेनूच्या सहाय्यानें त्याचें उत्तम आदरातिथ्य केलें, तें पाहून विश्वामित्रानें वसिष्ठाची गाय पळवली, पण कामधेनूनें शकपल्लवादि सैनिक उत्पन्न करून विश्वामित्राचा पराभव केला. पुढें विश्वामित्र ऋषि झाल्यावर ब्रह्मर्षि व राजर्षि यांचा झगडा, विशेषतः यांत श्रेष्ठ कोण हा वाद, अनेक कारणांमुळें होत असे. या वादांत सूर्य, समुद्र व मेरुपर्वत साक्षीला आणायला ब्रह्मदेवानें या दोघांना सांगितलें; विश्वामित्र ह्यांना आणायला असमर्थ ठरल्यावर वसिष्ठानें आपली छाटी पसरली व सूर्यासारखा प्रकाश पाडला, कमंडलूंतल्या पाण्याचा प्रवाह समुद्रासारखा वाहविला व आपला दंड (काठी) मेरूसारखा भार वाहण्यास समर्थ आहे असें दाखविलें, याचे संदर्भ १०·३५, १८·१७१०.

वसुदेव—ह्याच्या जन्माच्या वेळीं देवांनी दुंदुभी वाजवल्या, त्यावरून याचें आनकदुंदुभि असें नांव पडलें. देवकी पहा. **वसुदेवादिकां** ९·४६३, – तव, १०·२६५.

वसु—या नांवाच्या अनेक व्यक्ति व संघ आहेत. संघांची नांवें निरनिराळ्या ग्रंथांत निरनिराळीं दिलीं आहेत. वसु आठ आहेत: अनल, अनिल, आप, धर, ध्रुव, प्रत्यूष, प्रभास व सोम अशीं यांचीं नांवें सामान्यतः दिलीं जातात. **पावक**, अनल वसूस उद्देशून, १०·२०६, **वसु** ११·३२७.

वायु—एक देवता. ११·३२७, ११·५१५.

वासुकी—कश्यप व कद्रू पासून झालेला, सर्व सर्पांचा अधिपति. याला शंकराच्या अंगावर स्थान मिळालें आहे. १०·२२२.

विकर्ण—धृतराष्ट्राच्या शंभर राजकुमारांपैकीं एक. हा मोठा न्यायी होता. द्रौपदीला सभेंत आणली तेव्हां हा अन्याय होत आहे असें विदुराबरोबर हाही म्हणाला होता. हा भीमाच्या हातून मारला गेला. १·१०७.

विद्याधर—हे वसूंप्रमाणें देवगणांत समाविष्ट केले जातात. ग्रंथांत यांचा संघ म्हणून उल्लेख केलेला आहे. १५·१९३; **विद्याधरसमुह** ११·३२६.

विराट—मत्स्यदेशचा राजा. याच्या राजधानीचेंही नांव विराट होतें. पहिली राणी सुरथा, हिला दोन मुलगे व दुसरी राणी सुदेष्णा, पट्टराणी, हिचा मुलगा उत्तर होता. शमी वृक्षावर शस्त्रसंन्यास करून, नांवें व वेष बदलून पांडवांनीं विराटाचा आश्रय घेतला, त्यावेळीं त्रिगर्तांचा

राजा सुशर्मा चाल करून आला, त्याचें पारिपत्य करायला विराट राजा गेला असतां सुशर्म्याच्या चिथावणीनें कौरवांनीं गोग्रहण केलें. बृहन्नडेच्या वेषांत असतांना अर्जुनानें उत्तराचें सारथ्य केलें, पण कौरवांना पाहून उत्तर भ्याला. अर्जुनानें नंतर कौरवांचें पारिपत्य केलें. उत्तर पहा. १·९८; **विराटादिक** १·१५३.

विश्वामित्र—याच्या दोन प्रकारच्या जन्मकथा आहेत. (१) इषीरथाचा मुलगा कुशिक यानें इंद्रासारखा मुलगा व्हावा म्हणून तप केलें. इंद्र स्वतः मुलगा होऊन जन्मास आला तो विश्वामित्र. (२) वाल्मीकि रामायणांत प्रजापतीचा चौथा वंशज विश्वामित्र होता अशी कथा आहे. हरिश्चंद्राचा छळ व वसिष्ठाचा हेवा या बद्दलच्या याच्या कथा सुप्रसिद्ध आहेत. वर त्रिशंकु पहा. प्रतिसृष्टीस उद्देशून १०·३५; **दूजी सृष्टि** १८·१७६५.

विश्वे—विश्वे देव. हे धर्मऋषि व विश्वा यांचे दहा पुत्र. ११·३२७.

विष्णु—हें अनादि अनंत परमेश्वराचें नांव आहे. वैदिक वाङ्मयांत याचा उल्लेख येतो. ब्रह्मा, विष्णु व महेश ह्या उत्पत्ति स्थिति व लय यांच्या देवता आहेत. पृथ्वीचें पालन करणें, अवताररूपानें दुष्टांचा संहार व धर्माचें रक्षण करणें हीं याचीं कामें आहेत. विष्णूला चार हात असून शंख, चक्र, गदा व पद्म याच्या हातांत असतात. शार्ङ्ग धनुष्य याचें आहे. विष्णूचा श्रीकृष्णाशीं निकट संबंधच नव्हे पण ऐक्य होतें असें ग्रंथांतल्या संदर्भावरून दिसून येईल. ध्रुवाला अढळपद देणें, गजेंद्राला मोक्ष देणें ९·४३८ वगैरे संदर्भ आले आहेत. **विष्णु तो मध्यान्हवेळु** १४·११०; **महाविष्णू** ११·३६९, १६·१६४, **माहाविष्णु** ६·२९१; **वैकुंठ, वैकुंठपीठनायक** इत्यादि श्रीकृष्णाचीं नांवें पहा.

वेताल—हा रुद्रगणांपैकीं एक असून शंकराचा द्वारपाळ होता. दुर्वर्तनामुळें पार्वतीच्या शापानें पृथ्वीवर आला. हा पिशाचादिकांचा नायक आहे. कामाख्या देवीच्या उपासनेनें ह्याला देवगणत्व लाभलें. वेताल हा शब्द सर्वसाधारणपणें रुद्रगणालाही लावला आहे. **कोल्हैरिचे वेताळ** ११·४६१; **अभ्रांचा वेतालु** १७·२९७.

शंकर—ब्रह्मा, विष्णु व महेश या देवतांपैकीं एक. सर्वसाधारणपणें याचें संहारक रूप मानलें आहे. रुद्र, वेताळ, भूतपिशाचादि याच्या परिवारांत असतात. हा दिगंबर वृत्तीनें स्मशानांत भस्म लावून राहतो. हा अत्यंत उग्र तपस्वी आहे. कामदेवाचा वैरी आहे. आपल्या तिसऱ्या डोळ्याच्या ज्वालेनें यानें कामदेवाचें भस्म केलें. पुनः जिवंत झाल्यावर कामाला अनंग हें नांव मिळालें. समुद्रमंथनानंतर विष पिणें, किरातरूपानें अर्जुनाशीं युद्ध करणें, उपमन्यूला दुधासाठीं क्षीराब्धि देणें, त्रिपुरासुराला मारणें, वगैरे संदर्भ ग्रंथांत आले आहेत. यानेंच पार्वतीला गीतेची थोरवी सांगितली. नाथपंथाची परंपरा याच्याचपासून सुरू झाली. भारतीय युद्धांत मारुती रूपानें अर्जुनाच्या ध्वजेवर शंकर असून होता. याचीं ग्रंथांत आलेलीं नांवें व कांहीं संदर्भः—**अर्धनारी नटेश्वर** पहा; **ईशान** १३·२५; मयासुरानें लोखंड, रुपें व सोनें यांचीं तीन अभेद्य नगरें मागून घेतलीं, पण पुढें देवांना पीडल्यामुळें सर्व देवांसह शंकरानें त्याच्याशीं युद्ध केलें पण यश येईना, जेव्हां गणपतीची आराधना केली तेव्हांच यश आलें, हें रूपक १७·२ या ओवींत आलें आहे, **श्रीत्रिपुरारी** १८·१७३०; **त्र्यंबक** १३·३८७; **धूर्जटी** १०·१७; **पिनाकपाणि** ११·२०४; **मदनारि** १०·२०४; **श्रीमहादेऊ** ११·२१८, ११·२५८, **महेश** ६·१५३, ९·१४, १०·९, ११·६९, १२·२१५, **माहेशान्वयसंभूत** १८·१७८४; **शंकर**, ध्वजेवर मारुतीरूपानें, १·१४१, किरातरूपानें अर्जुनाशीं युद्ध १·२००, २·१०; **अनादिगुरुशंकर**, नाथपंथास उद्देशून, १८·१७३७; **शंभु** १·७०, ११·३९९, १७·२००, १८·१६१३, **शंभू** १०·२०५, ११·२७, ११·६६६, १६·२०३, **शंभूचें तप** ९·३७६, **—ची प्रसन्नता** ५·११; **उपमन्युचेनि मोहें** १८·१७६७; **आत्माशंभु**, शंकराला सहाय्यकारी होणाऱ्या गणेशाच्या स्मृतीस उद्देशून, १७·२ यावर त्रिपुरासुराचें कथानक वर दिलें

आहे तें पहा, चैतन्य–, १५·५४५, धैर्य–, विषप्राशनास उद्देशून, १८·७८६, शांभव १८·१७३५; शिव ६·३०१, १७·३, शिवादि १८·५२८, शिवादिकें १७·४४, शिवालय ६·१७९, शैव शक्ति १८·११२७; परमात्मशिव ६·२७३; सदाशिव १२·२१४, १४·११०; शूलपाणी ९·३६८; सर्वेश्वर १·७२, हटकेश्वर ११·३५५; हर २·१०, ९·४८२, ११·४७, हरब्रह्म ११·५७३; हरिहर ११·४, हरिहरादि ११·५५५; काम्रु कोलिसा केला १३·२६, बेलेंसिं लिंगा थांबे, शंकराला बेलाची आवड, विशेषतः सोमवार हा शंकराचा दिवस आहे, यांस उद्देशून, १३·८११.

शारदा—वाग्देवता, ब्रह्मदेवाची स्त्री सरस्वती. साहित्याशीं हिचा निकट संबंध आहे. १·२१, १·३१. वागीश्वरी १०·८.

शिखंडी—द्रुपदाचा मुलगा. पूर्वजन्मीं काशिराजाच्या तीन मुलींपैकीं एक. द्रुपद पहा. याला पुढें करून अर्जुनानें भीष्माला मारलें. १·१५२.

शिशुपाल—चैद्य पहा. चेदि देशाचा राजा दमघोष व वसुदेवाची बहिण श्रुतश्रुवा यांचा हा मुलगा. हा पूर्वजन्मीं हिरण्यकशिपु व रावण होता. जन्मतःच हा चतुर्भुज व त्रिनेत्र होता व गाढवासारखा आरडत असे. हा पराक्रमी होईल व ज्याच्या मांडीवर याला दिलें असतां याचे दोन हात व तिसरा डोळा गळून पडतील तोच याला मारील अशी आकाशवाणी झाली. ह्या विचित्र मुलाला पहाण्यासाठीं देशोदेशींचे राजे आले होते. कृष्णाच्या मांडीवर दिल्यावर याचे दोन हात गळून पडले व तिसरा डोळा जिरला, हें पाहून श्रुतश्रुवेनें याच्या शंभर अपराधांबद्दल याला क्षमा करण्याचें वचन कृष्णाकडून घेतलें. हा पांडवांचा व कृष्णाचा द्वेष करी. यानें अनेक अपराध केले व शेवटीं 'रुक्मिणीनें आपणांस वरलें असतां हा तिला आपली स्त्री म्हणवितो' अशी यानें कृष्णाची निर्भर्त्सना केली. ह्या शंभराव्या अपराधानंतर कृष्णानें सुदर्शनानें याचें शिर उडविलें; त्यावेळीं याच्या देहांतील तेज कृष्णदेहांत विलीन झालें. ९·४६५, ११·१०२; राजसूय यज्ञांत भीष्मानें अग्रपूजेचा मान कृष्णाला दिला म्हणून यानें भीष्माची व कृष्णाची निर्भर्त्सना केली, शतधा दुर्वाक्यसेलीं सेलिलासि ११·१०१.

शुक—महर्षि व्यासांचा ज्ञानी व विरक्त मुलगा. हा ब्रह्मचारी होता. सुप्रसिद्ध शुकरंभासंवादावरून हा स्त्रीजाळांत पडला नव्हता असें दिसतें. वर रंभा पहा. पण हरिवंशांत याचें लग्न झालें होतें व मुलें होतीं असे उल्लेख आहेत. सूतानें यास भागवत सांगितलें तें त्यानें परिक्षिताला सांगितलें. नारदानें वैराग्याचा उपदेश दिल्यावर कैलासावरून उडी मारून हा पंचमहाभूतांत विलीन झाला. ९·४६४. शुकीं तुळिजे कंड्पें १६·१२६; शुकदेवादिक ११·१७३.

शेष—कश्यप व कद्रूपासून झालेल्या नागांपैकीं एक प्रमुख नाग. हा नेहमीं पाताळांत असतो. याची एक कला क्षीरसागरांत विष्णूची शय्या म्हणून प्रसिद्ध आहे. याला सहस्र फणा आहेत. कृष्णाला गोकुळांत नेलें तेव्हां यानें आपल्या फणा कृष्णावर धरल्या होत्या. याच्या डोक्यावर पृथ्वी ठेवलेली आहे. १०·१२२. शेषाहूनि तोंडाळें बोलिकें, शेषाच्या सहस्र तोंडांस उद्देशून, ९·३६६, शेषाचे डोळे चोरिले, दोन हजार डोळे असतांही जें विश्वरूप शेष पाहूं शकला नाहीं, ११·११८; शेषाचें सेवकपण ११·१६६, शेष तुलई, शय्येस उद्देशून, १३·३९२.

शैब्य—पांडवांकडचा शिबि देशाचा राजा. १·९९.

सनक—सनक व सनत्कुमार यांचीं नांवें बहुधा एकत्र येतात. सनक, सनंदन, सनातन व सनत्कुमार हे चार विष्णूचे अवतार मानतात. हे ब्रह्मचारी असून महाज्ञानी होते. यांचा नारदाशीं संवाद झाला होता. सनकाची सनकसंहिता आहे. सनकादि १५·२०३, –दिक १·५५, ४·९, ९·३६७, ११·३४, ११·८५, ११·१००.

सनत्कुमार—सनक पहा. याच्या नांवें सनत्सुजातीय पर्व महाभारतांत आहे व सनत्कुमारसंहिता सनत्कुमारतंत्र इ० इतर ग्रंथही आहेत. ९·४६४.

सहदेव—पंडूला माद्रीपासून झालेल्या दोन मुलांपैकीं एक. याचा जन्म व उपनयन शतशृंगा (हिमालय) वर झाले. राजसूययज्ञांत व भारतीय

युद्धांतही यानें मोठे पराक्रम केले. याला अश्वपरीक्षा उत्तम असल्यामुळें हा विराटाच्या अश्वशाळेवर तंतिपाल हें नांव घेऊन राहिला होता. याच्या रथाचे घोडे तितरपक्ष्याच्या रंगाचे होते. ध्वजेवर हंसाचें चिन्ह होतें. याचें धनुष्य आश्विन व शंख मणिपुष्पक या नांवांचे होते. शकुनीला युद्धांत यानें मारलें. १·१५०.

सात्यकि—शिनीराजाचा नातु, सत्यकाचा राजकुमार म्हणून सात्यकि या नांवानें ग्रंथांत उल्लेख आहे. याचें गीतेंत युयुधान असें नांव आलें आहे. हा अर्जुनाकडून धनुर्विद्या शिकला. पांडव वनवासांत असतांना कौरवांना ठार करून अभिमन्यूला गादीवर बसवावें असा सल्ला यानें रामकृष्णांना दिला होता. कृष्ण शिष्टाईला जातांना यानें केलेल्या भाषणाची वाखाणणी द्रौपदीनें केली होती. श्रीकृष्णाचा रथ स्वतः जोडून यानें सारथ्य करून श्रीकृष्णास शिष्टाईला नेलें होतें. भारतीय युद्धांत गांधारांनीं याचा रथ छिन्नभिन्न केल्यावर हा अभिमन्यूच्या रथावर चढला व शकुनीच्या सैन्याची यानें वाताहात केली. द्रोणाशीं तुमुल युद्ध करून द्रोणाचीं १०१ धनुष्यें यानें तोडलीं. अभिमन्यूच्या वधाच्या दिवशीं यानें कृतवर्म्याचा व दुर्योधनाचा पराभव केला होता. धृष्टद्युम्नानें द्रोणाचा अन्याय्य रीतीनें वध केला म्हणून यानें धृष्टद्युम्नाची निर्भर्त्सना केली होती. याच्यावर कृष्णार्जुनांची विशेष प्रीति होती. याची कौरवांना दहशत फार होती. भीमार्जुनांनंतर याचेंच युयुधान हें नांव दुर्योधनानें घेतलें आहे, (गीता १·४). १·१५२.

साध्ये—धर्म व साध्या यांचे हे बारा मुलगे. हे यज्ञभाग घेणारे म्हणून यांना यज्ञांत मानाचें स्थान आहे. ११·३२७.

सुदामा—याचें भागवतांत सुदामन् किंवा श्रीदामन् नांव आहे. याचीं वाईट वस्त्रें होतीं म्हणून याला कुचैल असेंही नांव होतें. हा कृष्णाबरोबर सांदीपनीकडे शिकत असे. हा ज्ञानी व विरक्त होता व मिळेल तेवढ्यांत संतोष मानून अत्यंत गरिबींत रहात असे. आपल्या पत्नीच्या सांगण्यानें हा श्रीकृष्णास भेटावयास गेला व भेट म्हणून थोडेसे पोहे फडक्यांत बांधून नेले होते. कृष्णानें प्रेमानें वागून पोहे घेतले व त्याला तशीच रजा दिली. धन दिलें असतें तर ईश्वराचा विसर पडला असता म्हणून कृष्णानें कांहीं दिलें नाहीं, यांत आनंद मानीत परत आल्यावर सुवर्णनगरीच आपला सत्कार करायला सज्ज असलेली यानें पाहिली. ९·३९०.

सूकर—वर वराह पहा.

स्कंद—वर कृत्तिका पहा. १०·२१०. सहा कृत्तिकांनीं याला मुलगा मानून याचें संगोपन केलें म्हणून याला सहा तोंडें होतीं व षण्मुख किंवा षडानन हीं नांवें होतीं. हा देवांचा सेनापति होता व ब्रह्मचारी होता. याला स्त्रीद्वेष्टा मानतात.

हटकेश्वर—पाताळांतील महादेवास उद्देशून. पुढें हिरण्यक्ष पहा. ११·३५५.

हिरण्याक्ष—कश्यप व दिति यांचा राक्षसपुत्र. विष्णूबरोबर याचें युद्ध झालें तेव्हां विष्णूचा जय होतो असें पाहून हा पृथ्वीला काखेंत मारून समुद्रांत शिरला. विष्णूनें वराहरूप घेऊन याला मारलें. वर वराह पहा. ११·६१, ११·३५५.

इतर कांहीं संदर्भ :—

(१) **आगिसि आयुष्य जालें** ९·४७५(१). श्वेतकी राजानें केलेल्या यज्ञांत सतत बारा वर्षें अग्नीनें घृतधारा प्राशन केल्या. त्यामुळें आलेलें जाड्य जावें म्हणून अर्जुनाकडे खांडववन जाळण्यास मागितलें. तें जाळल्यावर अग्नि जाड्यांतून मुक्त झाला.

(२) **समुद्रें आपुलें पाणी प्रीती दीधलें** ९·४७५(२). वडवानळ समुद्रांत राहून पाणी शोषतो, त्याला शांत ठेवण्यासाठीं समुद्र आपलें पाणी एकसारखा पुरवीत रहातो.

(३) **वैरियाचिया कलेवरा विसंबसि ना** ११·१०५. संऱ्हादाचा एक पुत्र पंचजन शंखरूपानें समुद्रांत रहात असे. सांदीपनीच्या मृतपुत्रास परत आणण्याकरितां श्रीकृष्ण समुद्रांत गेला तेव्हां या राक्षसाला मारून, त्याच्या हाडाचा शंख बनवून, आपल्या जवळ ठेवला. या पांचजन्य शंखाला उद्देशून १·१४३.

परिशिष्ट ७

स्त्रिया, मुलें, खेळ, धंदेवाईक लोक इ०

(अ) स्त्रियांविषयीं :—

गीतेच्या अनुरोधानें :—स्त्रियांच्या सात विभूतीं-पैकीं कीर्ति, औदार्याची संपत्ति, मेधा, धृति व क्षमा या पांच १०·२५४–१०·२५७ ओव्यांत आल्या आहेत, इतर दोन गुणांवरच्या ओव्या राजवाडे प्रतींत नाहींत, नजर चुकीनें राहिल्या असाव्या. क्षत्री वैश्य स्त्रिया कां शूद्र अंत्यादि ९·४५६. पापयोनी कां वैश्य शुद्र अंगना ९·४७०. तरि ब्राह्मण करूनि धूरे। स्त्रियादिक पैली मेरे। १६·९३. चांडाल स्त्रीमदिरेसिं, संन्यासी लाजतो यास उद्देशून, १६·१७५. स्त्रीविषिं नेमिजे, ब्रह्मचर्यास उद्देशून, १७·२०९. स्त्रीशूद्रादिकां प्राणियां १८·१४४८. स्त्रीशूद्रादिप्रतिभे। सामाविलें ॥ १८·१६७८.

तरुण स्त्री

किं प्रथमवयसाकालीं। लावण्याची नव्हाली। प्रकटे जैसी आगली। अंगनाअंगीं ॥ १·४२. इछा कुमारी कामाचेया तारुण्या आली ७·१६१. परापरमप्रमदा १०·१. तरि माझी घरणी। अनादि तरुणी। १४·८६, अविद्येस उद्देशून. चंचलु मासा कामिनीकटाक्षु काइसा १४·१६९. मुगुतीबाला गुणकुसुमाची माला घेऊन वैराग्याला वरूं पाहते, १६·२०७. प्रमदालोचनीं अंजन १८·५८४. सर्वोपशांतिप्रमदे कांतु होउनि १८·१३११. गोरें आणि तरुणें वरि लेइलें असे भूषणें १८·१४९१. सौंदरांचिये आंगीं मोतियें शोभती कां १८·१६७९; इतर संदर्भ:—कामिनी १८·१३४७, तन्वंगी १३·४७९, तरुणांगी १५·८५, प्रमदा १३·७८४, बाला १५·४३५. कुलस्त्री-जिये(या) उत्तमे कुलिन्चिया होंति। आणि गुणलावण्यें आथि। १·१८६. कुलवधू अवेवांतें लपवी १३·२०५. जेवणारा रसज्ञ असला म्हणजे सुगरण भरपूर वाढते १३·११४४. कुलक्षयामुळें कुलस्त्रियांकडून व्यभि-चार घडतात १·२४७–२४८. कुलस्त्री माराच्या भयानें परवरीं गेली व तेथेंही तसेंच होऊं लागलें तर आपल्या नवऱ्याला उगाच टाकलें असें तिला वाटेल १८·९३९. परपुरुषें कामिली कुलवधू आंग न घली १८·१०२१.

लग्नाविषयीं

अविवेककुमारत्वा मूकलें जेयां विरक्तीचें पाणिग्रहण जालें ४·१२१. वधुवरांचिये मीलणीं वन्ह(न्हा)डियां हिं लुगडीं लेणीं ११·३. कन्या पाहुनु म्हणिजे मना नेये ११·६३२. केलवली नोवरी १३·५५०. विरक्तिची कव्हणी परी जे एउनि मनातें वरी १५·३७. सकुलिनें आपुली कुलिंची आत्मजा दीधली १६·८२ (१). कुलें शोधूनि दोन्हि। कुमारें चि सुलक्षीं। मेलविलीं प्रजासाधनीं। हेतु जरि॥ १६·३०१. आपण चि वीउनि दुहिता। न मम म्हणे पिता। १८·२३२. दोघांचेयां आंतुलां संवादाचा(चां) बाउलां लग्न लागलें— तें पाहून संजयाला झालेला आनंद १८·१५६२. इतर संदर्भ:—१६·८२(२), १६·३०२.

पतिपत्नी

जरी कुरूप असली तरी आपली स्त्रीच बरी ३·२१९.

आलिंगनमेलीं आपेंआपु कवली ५·१३२.

जेहाचा कुलीं चिंता। जाली ईश्वराची कांता। ६·४४५.

ज्याला आपलें सर्वस्व दिलें आहे १३·३७२, तो भेटल्यावर न म्हावें हृदय जेवि ११·५६७. काइ समर्थाची कांता। भूकेतें शोची ॥ १२·८५. माझा भक्त माझें जणूं कलत्रच आहे, तेयाचेनि काइसेनि हिं न लजें १२·८६.

तो वल्लभा मी कांतु। ऐसा पढियें॥ १२·१५६.

प्राणाची आंतौरी, शरीरांतील क्रियाशक्तीस उद्देशून, १३·१०२.

विरहिणी जैसी। वल्लभातें ॥ १३·३७४.

गुरु कांतु करुनु भुंजे। १३·३९०.

पति-पुत्रातें आलंगी, पण यांत भेद आहे. १३·४७९.
न येंति भोगुं सतियाचें(चे)। प्रेमभोग॥ १३·४८५ प्रियोत्तमाचां कंठिं। प्रमदा घे आंटी। १३·७८४. उदासु अंतौरिगुणें। आंतुडविजे। १३·१००८. विशदविद्यावधू-वल्लभा १४·३. प्रिया पुढां तरुणांगी, स्वप्नांत, १५·८५, १८·११५२, वल्लभापुढें १३·६०५, १७·२७४, १८·१०७५. बाला पतिसि रूप करी। बोलु निमालेपणें विवरी। अचर्च्यातें॥ १५·४३५. स्त्रीपुरुषयुग्में मिलति तेथ आघवें जग जन्मे १६·३०८. प्रिया आलेयां धावें १८·५८८.
बुद्धि आत्मेयां मिळे एकांतिं। प्रिया जैसी॥ १८·८३०.
धर्मपत्नी कां धांगडि, यांना पोसण्याचा त्रास जर सारखाच आहे तर धांगडीला पोसून दुर्लौकिक कां करून घ्यावा?, १८·९३६.
सांडौनि कुळें दोन्हीं। क्रिया अनुसरे कामिनी। द्वंद(द्व)त्यागें स्वचिंतनीं। पडिली तैसी॥ १८·१००७, द्वंद्वें टाकून बुद्धि आत्मचिंतनांत पडते त्यास उद्देशून.
आबुली व आमुला १३·९७२–१३·९७४.

पतिव्रता

पतिव्रतेचें हृदय जैसें। पतीवांचौनि न स्पर्शे। १·१११.
अहेतुकेनि चित्तें। अनुष्ठा पां एयातें। पतिव्रता पतितें। जेया परीं॥ ३·९२.
लावण्यगुणयुवती आणि पतिव्रता ४·२१५.
ते पती ही हुनु काइ न वनिजे। पतिव्रता॥ ६·१२९.
प्रकुती पतिव्रते पडिला येकपत्निव्रतें ८·१८७.
पतिव्रते आलें। वृद्धाप्य कां॥ १३·२६८.
तेया अनुरागा वेधु लावी। एकपत्नीव्रत चेववी। १३·४१०.
गांवा गेलेयां वल्लभु। पतिव्रतेचा विरहक्षोभु। भलेतैसा हानिलाभु। न मनी जेवि॥ १६·७८. विरहिणी १८·९१६.
पतिचेया व्रता। अनुसरे पतिव्रता। अनायासें आत्महिता। भेटे जेवि॥ १६·४५३.
तरि येकु प्रियोत्तमु। वांचुनु वाढों नेंदी कामु। जैसा कां मनोधर्मु। पतिव्रतेचा॥ १७·१७०.
पैं आघवां चि भोगेंसिं। पतिव्रता क्रीडे प्रियेंसिं। किं तेया चि नांव जैसीं। तपें तिया केलीं॥ १८·९०३.
इतर संदर्भ :— १३·९७९, १४·३९५, १५·५४२, १८·५८३, १८·१२६०, १८·१६५२. पुढें सती पहा.

मातेच्या उदरीं

उदरि(रिं)चा गर्भु जैसा। न देखे आपुलिये मातेची वयसा। १०·६४.
जालां जननीजठरा। वेगला मी॥ १०·१२९.
जो मातेचेया ये उदरा। तिये मातेचा संवसारा। केतुला पां॥ १२·८३.
ह्मणे पूयगर्त्ते रिगालां। मूत्ररंध्रौनि निगालां। कटारे मियां चाटिला। कुचस्वेदु॥ १३·५३८.
मातृकोदरकुहरिं। सूनि विष्टिचां दारिं। जठरिं नव मास वेर्‍हीं। उकडला जैं॥ १३·७३१. पुढें १३·७३२–७३५ पहा.
जेधवां सगर्भे वाढिलें। तेधवां चि पोटिचें घालें। १३·८४४.
तिये गर्भमेदमूमे। रक्तमूत्ररसे। बोतिवां होउनि तैसें। लाजणें जें॥ १६·१७९.
प्रकृतीपासून झालेल्या चराचर सृष्टीविषयीं, १४·८६–१४·११७.

माता व मूल

कामधेनु ऐसी माये १·७९, ५·१०.
स्नेहालागि माये ह्मणिपे २·४२.
अपत्यातें माये उ॑संडूनि जरि जाये तरि तें कैसेनि जिये २·६१.
मातेचां कोपीं थोकलें स्नेह आथि २·८८.
एथ भीड कवणाची धरूं। तूं माये आमची॥ ३·२१.
मातेचां ठांइ अपत्या स्तन्यासि लागौनि अनवसरु नाहीं ३·२९.
माये आपुलेयाचा स्नेहो करी एथ विस्मयो काइ ४·३१.
आदिं चि चित्त मायेचें। वरि मीस जालें

पढियंतेयाचें। आतां तें अद्‌भुतपण स्नेहाचें। कवण जाणे ॥ ५·१६९.

जें अपत्य थानौनि निगे। तेयाची भूक ते मायेसी चि लागे। ८·१२.

आणि बालक बोबडां बोलीं। कां वांकुडां विचुकीं पाउलीं। चोज करूनि माउली। रिझवी जेवि ॥ ९·६.

आहो तान्हेयां(या)ची लागे झटे। तरि तेणें अधिकें चि पान्हा फुटे। रोसें प्रेम दूणावटे। पढियंतेयाचेनि ॥ ९·१८.

मीं चराचरीं माता ही होयें ९·२६९.

ललेयाचिया बालका किरीटी। गवसणी घालूनु आपलेया स्नेहाची दीठी। जैसी खेलतां पाठोवाठी। माता निहाली ॥ १०·११८.

तें जो जो खेलु दावी। तो तो सोनेयाचा करूनि ठेवी। १०·११९.

कां करविलेनि चोजें न रिझे। बालका माए ॥ ११·१७.

मीं जऱ्हीं सलगीचा चांगु। तऱ्हीं काइ आयिसांहूनि अंतरंगु। ११·३२.

बालक स्तनपानीं उपरोधी करी। तरि तेयासि जियावेया हरी। उपाऊ आणिकु असे ॥ ११·७९.

माउली बालाची योग्यता जाणे ११·९२.

विरुद्धें गोमटीं मायेचिया परी पोटीं सामावी(वीं) ११·५४९.

किं अपत्या मज चूकलेया। बुझाउनि तुवां माया। स्तन्य दीधलें ॥ ११·६५८.

मनपवनाचिं खेलणिं रिद्धीसिद्धीचिं बाललेणीं लेववीसि माये १२·६.

सतरावियेचें स्तन्य देसी। अनाहताचा हलरु गासी। समाधिबोधें निजविसी। बुझाउनि ॥ १२·७.

कां स्नेहाल माए। तान्हेयांची वास पाहे। तिये दीठी आहे। हलुवार जें ॥ १३·२५२.

संवचोर चूकवितां। दीस लागलेयां माता। १३·३३६, रागें भरत नाहीं.

माये पुढां बालका। रिगतां न पडे चि आवांका। १३·३६०.

गुरु माये करी भावबलें। मग स्तन्य उत्संगिं लोले। अंका वरि ॥ १३·३९५.

श्रीगुरु बहुतांची माए। परि एकलौती होउनि ठाए। १३·४०९.

एकलौतेया बालका। वरिपडौनि असे अंबिका। १३·५०१.

बाला उचित जाणणें होये। तरि बालपण चि कें आहे। परि साच चि एरि माए। ह्मणौनि तोपे ॥ १६·२४.

बालाचां चित्तिं स्तन्य १६·११२.

परि अहितिं कोपौनि सोफ। लालनीं मौ जैसें पुष्प। तिये मातेचें स्वरूप। जैसें होये ॥ १६·१२२. नातरि बालका दोसें। मातेचें स्नेह जैसें। १६·१६८.

जननीला विवस्त्र पाहणें १६·२१६, तिची अवज्ञा करणें, तिच्याविषयीं कामना धरणें, यांमुळें पतन होतें १८·२००.

माता चि भजावी १८·२०१.

आंगा जीवाची संपत्ति वेचून आई बाळाचें पालन करते, यांत तिला कांहीं खंत वाटत नाहीं, १८·५८६.

माये पुढौनि बालक कालें नेंतां एक, तिची पाण्याशिवाय माशासारखी अवस्था होते, १८·७८३.

आपली आई जरी कुब्जा असली तरी तिच्या प्रेमांत कांहीं बाध येत नाहीं, १८·९२३.

दुसऱ्या स्त्रिया रंभेहूनही सुंदर असल्या तरी त्या बालकाला काय करावयाच्या? १८·९२४.

अनन्यजीविता माता। बालका जैसी ॥ १८·१५०२.

गीतामाउलीसि नसे। जानेंतानें ॥ १८·१५१८, पुढें १८·१५४७ पहा.

बालकां(का)तें वोरसें। माये जेवऊं बैसे। तेव्हळिं तेया ठाकति तैसें(से)। घांस करी ॥ १८·१६७६, या विषयीं १३·९४५ पहा.

गीता निष्कपट माए। चूकौनि हींडिजे वाएं। ते माये पूतां भेटि होए। हा धर्मु तुमचा ॥ १८·१७६१.

सद्‌गुरु व आई:—७·११८, ८·५४, १५·२२३, १८·९०४, १८·१३१९ पहा.

मायबाप

जैं(जै)सा स्वभावो मायेबापांचा। अपत्य बोले

जऱ्हीं बोबडिया वाचा। तऱ्हीं अधिकाधिक तेयांचा। संतोखु चि आथि ।। १·६४.
देखें मातापितरें अर्चिजति । तियें सर्वस्वें तोषु पावविजति। २·३२.
जे विश्वरूपाची आलि घेतली । ते मायेबापें पुरविली । स्नेहाळपणें ।। ११·५६९.
पहिलिये बाळदशे। आई बा हें चि पिसें। १३·७०८.
ज्ञांतारपणिं जालें। माणिक एक उपाइलें। तेयाचें कां जेतुलें। मातापितरां ।। १३·७८६.
मायेबापा दावी। निदारपण ।। १३·७९४.
हा जनकु हे माता। १५·४५९.
परि नेणतें जऱ्हि होए। तऱ्हि देखौनि बापु किं माए। हरिखु कें हिं न माए। चोज करिति ।। १५·५६३.
सकळां तीर्थांचिये धूरे। जियें कां मातापितरें। तियें सेवे किर शरीरें। लोण कीजे ।। १७·२०६.
आणि बापु तूं माए। इहिं बोलिं ना स्तुति होये। तरि डिंभोपाधिकु आहे। विडाळु तेथ ।। १८·२२.
तरि घरिं मातापितरां । घडा बोला नाहिं संवसारा। एर विश्व भरी आदरां। मूर्खु जैसा ।। १८·५९२.
तेयांचिये देशिचां झाडिं। कल्पतरुतें होडीं। न जीणावें काय थोडीं। मायबापें ।। १८·१६२१.
इतर संदर्भ :— १३·२६७, १८·१६२० पहा.

स्त्रियांविषयीं आसक्ति

स्त्रीविषइं कांहिं विचारीना १३·६७९.
स्त्रीमांसें भुलौनि ठाके १३·७०८.
मग स्त्री भोगितां थावों। वृद्धाप्यें लागे नेऊं। १३·७०९.
स्त्री वांचौनि सर्वथा जाणे ना १३·७८७, यावर १३·७८९–८०१ पहा.
वाळभाचिये रती जालें। कोढी कोण ।। १६·३०३.
उर्वसिया इंद्र सुखी १६·३०६.
दीठि सूनि असार। विषयादिक ।। १६·३३१, १६·३३२–३३४ पहा.
प्रमदाचां आलिंगनीं। होईन मीं त्रिभुवनीं। आनंदकरु ।। १६·३६०.
सर्वे बैसौनि नारी आघैलें करी १७·१५९.
कां स्त्री देखौनि कामिकु। प्रवृत्तिध री ।। १८·४७७.
स्त्रीजात जेतुकें त्वगिंद्रिय चि ऊल्लखे १८·५५८.
तामसी वृत्तीच्या लोकांच्या मतासंबंधीं, १८·५५५–५५९, यावर १३·७६७ व १६·२२५ पहा.

स्त्रियांविषयीं अनासक्ति

साउली सरिसी चि असे। परि असो हें नेणिजे जैसें। स्त्रियेचें तैसें। लागतें जेया ।। १३·५९४.
यऱ्हविं दारां गृहपुत्रीं। नाहिं जेयाची मैत्री। तो जाण धात्री। ज्ञानाची गा ।। १३·५९८.
जाततेन प्रसंगें। स्त्रीदेह सिवणें आंगें। तेथौनि देह आवघें। अबोटी कीजे ।। १७·२१०.

साध्वी—साध्वी शांति नागविली। ३·२४६.

सवत—जिये(या) उत्तमे कुळिचिया होंति। आणि गुणलावण्यें आथि। तिया आणिकीतें न साहाति। सुतेजपणें ।। १·१८६.
वेदांतें हिं ह्मणे मज हे। सवति जाली।। १६·२३३.

वांझ—कां वांझेची संतती। वानों ए जैसी।। १५·७९, अशक्य बाबतीचें उदाहरण.
ते वांझेचें घर भरिं। लेंकुरुवें जैसीं।। १५·२१५, वरील उदाहरणाप्रमाणेंच.
बराच काळ जाईपर्यंत मूल न झालेल्या स्त्रीला मूल झालें तर तिला होणाऱ्या मोहाला उद्देशून, ६·१२१.

विधवा—जैसी भातारेंहीन वनिता। उपहति पावे सर्वथा। २·१९९. भातारेंविण १२·६६, पुढें सती पहा. कुंकुंसेंदुर केलें। कांतहीनें ।। १३·४६८.
कां वैधव्यें वेंलु नेणे(णें)। महासती जैसी ।। १६·१७६, जीवन लाजिरवाणें होतें.

सती—हा अग्निप्रवेशु नीच नवा। भातारेंविण करावा। तो हा योगु ।। १२·६६, निर्गुण उपासनेस उद्देशून, यावर १२·५९–७४ पहा.
न येंति भोगु सतियांचें(चे)। प्रेमभोग ।। १३·४८५, सती जाणाऱ्या स्त्रीनें घातलेलीं वस्त्रें, अलंकार मृतपतीच्या प्रेमाचें द्योतक असलें तरी ते प्रेमभोग नसतात. वोखटें मरणाऐसें

तें हिं आलें अग्निप्रवेशें। परि प्राणेश्वग दोसें। न गणी सती।। १६·१८५. जें सांडूं नेगे मरणीं। वल्लभा जैसी।। १६·३३०, जशी एखादी पतिव्रता नवरा मेला तरी त्याला टाकत नाहीं, सहगमन करते, तशी चिंता त्याला सारखी धरून राहते. कां महासतीयेचे भोग। देखे किर आघवें जग। परि ते आगि ना आंग। ना लोकु देखे।। १८·४३७, ती सती आपल्यापुढें असलेली चिता, स्वतःचें शरीर किंवा पहायला आलेले लोक यांच्याकडे पहात नाहीं.

आगींत उडी घातल्यावर सतीचे रोमांच दिसतील काय? १८·६३९.

सतिया, पतिव्रता, १६·४००.

धाया—दाई. परावें बाल धाया। पाहिजे जैसें।। १८·१७०, फलाशा टाकून कर्में करावीं यास उद्देशून.

दासी—दासि किं गोसांविणि १८·९०८. ऐसेया अंतष्करण। बाहियें येंतां तेयाची आण। न मोडी समर्था भेण। दासि जैसी।। १८·९५५, ज्याप्रमाणें दासी आपल्या मालकाची आज्ञा मोडत नाहीं त्याप्रमाणें विषयांकडे वळूं नकोस अशी त्याची आज्ञा अंतःकरण मोडत नाहीं. दासिरु, बटकूर, १८·१३९४.

धिटा—कोशांत धिट पहा. बाहिरि धिटे जैसी। दाटुगा पति कलासी। १३·५०४, गांवांत उद्दाम-वृत्तीनें भटकणाऱ्या स्त्रीला आडदांड नवरा जसा कोंडून ठेवतो, तसाच प्रवृत्तीला कोंडून ठेवून इंद्रियांकडे जाऊं देत नाहीं.

मांगि—मायेस उद्देशून, ३·२४६.

माहारी—चोखी अथवा माहारी। १३·४७८.

माहेवणी—कोश पहा.

बाईट व हीन व्यवसायांतल्या स्त्रियांसंबंधीं

ऐहेव आघवेनि गांवं(व)दारी। ऐहेव जेसी।। १३·८२०. कुस्त्रिया १६·३७५ पहा. दुहवेवारी, कोश पहा. धांगडि, व्यभिचारिणी, धर्मपत्नी कां धांगडि १८·९३६.

पण्यांगना—पण्यांगनेचें मैत्र ८·१४४; कां राहे पण्यांगना। वडीलपणें।। १३·२०४, आपल्या धंद्याला आवश्यक असें तारुण्य दाखविण्याकरतां रंगरंगोटीनें आपलें वय लपवते यास उद्देशून. हीन अंगना पडपें(पे) जिया परीं १७·२४५, कोशांत पडप पहा. दीठि ते किर बोली। पण्यांगनांची।। १८·६६९, लटकें प्रेम दाखवून, मोह पाडून कपट दाखविणारी दृष्टी.

रेटिहाटिचें कलत्र—१८·७९४.

वारांगी—वेश्या. तिच्या घरीं कोणाला प्रतिबंध नसतो, १३·६९९.

विलासिनी—विलासिली आंतौरिया ९·३२०.

वेश्या—परि बापुडा ऐसा नेणे। जें वेश्येसि सर्वस्व देणें। तें चि नागवणें। १३·७४३, ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींतील 'वेश्येचें' पाठ अधिक समर्पक वाटतो.

सामान्या—सामान्या वीक आलें १३·६९९. सामान्या स्त्रिया जुवारी १७·२९५. सामान्या भली जंव आंग। न सिवे तंव।। १८·२४८.

स्वैरस्त्री—स्वैरस्त्री संनिधानें। होये जें सुख।। १८·८०३.

स्वैरिणी—कां कांताचां मानसिं। रिगौनु स्वैरिणी जैसी। राहाटे आणिकेंसिं। जावेया लागि।। १३·८०७.

इतर कांहीं संदर्भ :—

नविये आवडिचेनि भरें। कामिकु निज वनिता विसरे। मग पाडेंविण अनुसरे। भ्रमला जैसा।। १·१८७; सकामा वनिता न जिणवे, कामी पुरुषाला स्त्री वश होतेच असें नाहीं, ७·९३; कामिकु जैसा अंगना। आपैता कीजे।। ११·१६९, स्त्रैण पुरुषाला स्त्री आपलासा करून घेते; परदारादि करावें पडे। परि विरुद्ध ऐसें नावडे। मन सेलियेचेनि तोंडें। सैघ चारी।। १४·२२७, परस्त्रीशीं प्रसंग आला तर त्यांत निषिद्ध असें कांहीं मानीत नाहीं यास उद्देशून; १·२२०, ५·१६, ५·१३३, ९·४६१, ९·४६५, १३·५७२, १३·७६७, १३·९७६, १३·१००८, १५·७४, १५·४५९, १६·३०८, १८·२०४, १८·९५३.

(आ) मुलांसंबंधीं :

मूल—बालक या अर्थी मूल हा शब्द ग्रंथांत आढळला नाहीं, तान्हें दूधपितें मूल—याचे संदर्भ

माता व मूल पुढें परिशिष्ट ७ (अ) मध्यें वर पहा, त्यांपैकीं हे संदर्भ :—२·६१, ३·२९, ८·१२, ९·१८, ११·७९, ११·६५८, १३·३९५, विशेषतः पहा. आईशिवाय मूल जगणें कठीणच १८·३०४; अनन्यजीविता माता। बालका जैसी ॥ १८·१५०२; अगदीं लहानपणीं आईनें केलेलें संगोपन, योगसुखाचे सोहळे १२·४ ते १२·७ या ओव्यांत आले आहेत; बालक बोबडें बोलतें १·६४, ९·६, बांकडीं विचुर्की पाउलीं चालतें ९·६, याचें कौतुक - आंगा-जीवाची संपत्ति वेचून आई करते; तें खेळत असतां प्रेमाची पाखर घालून त्याला संभाळते १०·११८ व त्याचा खेळ जपून ठेवते १०·११९; अगदीं लहानपणीं बालकाच्या मनांत स्तन्यच असतें १६·११२, त्याला पक्वान्नें वेऊन काय करावयाचीं? ३·१७०; जरा मोठें झाल्यावर बरें वाईट, 'चोख मैल', न पहातां हातीं मिळेल ती वस्तु तें तोंडांत घालतें १६·२४८; एखादा खाद्य पदार्थ सांपडला तर चिवडून टाकतें १७·१५९; योग्यायोग्यतेचा विचार बालकाला नसतो, तो असता तर बालपण तें 'कें आहे' १६·२४, हें जाणून तो विचार आईच करते ११·९२; अजाणतेपणामुळें मुलाची हट्ट करण्याची व हसण्यारडण्याची वेळ ठराविक नसते म्हणून आई त्याला समजावते ११·६५८, वेळीं रागेंही भरते पण त्या रागांत प्रेम हें असतेंच २·८८; भीतीसाठीं बागुलबुवाही दाखविते १५·२१२, पुढें मात्र ही भीति रहात नाहीं १८·४०४; बालाच्या चेष्टा ५·५२ व थट्टा ९·१६ आई स्नेहपूर्ण दृष्टीनें पहाते; त्याला भूक लागलेली असली व अन्नही पुढें असलें तरी त्याला जेवतां येत नाहीं, लंवे चि तें १७·३४७, हें जाणून आई मुलाच्या तोंडांत मावतील एवढे १८·१६७६ लहान लहान घांस करून त्याला भरवते १३·९४५; केव्हां तरी बापाच्या ताटांतच बालक जेवायला बसतें व बापालाच भरवायला जातें, बापही घांस घेण्यासाठीं तोंड पुढें करतो ९·१५; मग बालपणांत ९·११८, १३·९१७ 'आई बा हें पिसें' मुलाला लागावें यांत नवल काय? १३·७०८;'एकलौत्या' आईचें १३·४०९, 'एकलौतें' मूल १३·५०१, १५·१९, तेंही उतार वयांत झालें तर कौतुक होईल तेवढें थोडेंच १३·७८६; आईच्या रूपांत उणेपण असलें तरी तिच्या प्रेमांत तें नसतें १८·९२३; आपलें मूल सुंदर दिसावें म्हणून, जरी मुलाला त्याचें कांहीं वाटत नसलें तरी, निदान आपल्याला तरी बरें दिसावें म्हणून ती त्याला वस्त्रालंकार घालते १०·५७, व बाललेणीं लेववते १२·६; मूल जरा मोठें झालें कीं गुरुजी त्याला पाटीवर अक्षरांचा धडा घालून देतात, बाल त्याप्रमाणें अक्षराखालीं अक्षरें काढतो १७·४२, हारहूर लिहावयाला शिकवितांना गुरुजी त्याचा हात धरून ओळी लिहवितात ·१३·३०७; इतकें कोडकौतुक करणारी आईच मुलाला बरी वाटते; परक्या स्त्रिया रंभेहूनही सुंदर असल्या तरी त्या बालकाला काय करावयाच्या? १८·९२४; जर कां कालवशात् बाळ गेलें १८·७८३, तर पाण्याशिवाय माशासारखी आईची प्राणांतिक अवस्था होते १८·७८३, म्हणूनच कीं काय परावें बाल धाथा। पाहिजे जैसें ॥ १८·१७०, अशी ताकीद दिली आहे.

(१) मूळ नक्षत्रावर जन्मलेलें मूल टाकणें १८·१२२, (२) नवस वेऊन चेड्यांना बालकांचा बळी देणें १७·९६, अशा प्रकारचेही संदर्भ ग्रंथांत आले आहेत.

कुमर व **कुमार** हे शब्द मोठ्या मुलांस किंवा राजपुत्रांस उद्देशून आले आहेत :—
कुमर १·१८१, द्रुपदकुमर १·९४, द्रौपदिकुमर १·१०२, पांडुचा कुमर ४·२०९, पांडुकुमर २·२१, २·७३, राजकुमर १·२६८.

कुंवर—हा शब्द पांडुकुंवर १५·४६ यांत एकदांच आलेला आढळला.

कुमारी—हा शब्द अगदीं लहान किंवा उपवर मुलीस उद्देशून आला आहे. ७·१६१,१०·२६५.

बाल—हा शब्द तरुण मुलीस उद्देशून आला आहे. १५·४३५; गुगुतिवाला १६·२०७.

अपत्य, तान्हें, लेंक-लेंकी-लेंकरूं—या शब्दांकरतां कोश पहा. इतर संदर्भ : ९·१९, १०·६, १३·७०९, १३·७१०, १४·१०५, १६·१६८, १८·१२९७, १८·१३१९, १८·१७००.

(इ) खेळ व करमणुकीचीं साधनें :

खेळ—१०.११९; खेळणें १२.६; देवाचां भोगायतनीं। खेळतां शंका न धरीं मनीं। ११.५४५; खेळे गुणविधा शोभा। येथ आन्हा तो बोधंश। १३.१०७३, खांबालोंवतीं खेळण्याचें हें एक रूपक आहे.

फळें करी—महाकाळेंसि फळें। कवण करी ॥ ११.४००, आट्यापाट्यांतील पाटी धरण्यांत स्पर्धा करण्याचें हें रूपक आहे; कवीं धरीं खेळे, लपंडाव खेळणें, १४.९; हाता फळी देखौनि जाये, हातावर हात मारून टाळी देऊन लगेच पळणें, ६.४२३; हातोफळिया मिळे, हातावर हात मारण्याच्या अवधींत, लगेच, मिळतें, १८.१२१; हातधरणियां सीवे १३.६३०.

चेंडू—११.५७१. जमिनीवर आदळून उडालेला चेंडू झेलून खेळणें, १६.९९, पण ओलसर जमिनीवर मारला असतां तो उसळून परत हातीं येत नाहीं, १७.२७९.

कोलु धरुं—११.५४१, हा संदर्भ विटीदांडूला किंवा दांडपट्ट्याला उद्देशून आला असावा.

भोज नाचतसे—मिरवणुकींत प्रतिवादि नाचवीत नेणें ६.१२३, हा डेंडा नाचविण्यासारखा प्रकार असावा, १८.११८१.

सरिपाडु धरुं—सोंगट्या खेळणें, ११.५४१; डाऊ पाडावा ११.५७१, या खेळांत 'मोहिरें' पुढें सरकवितात ह्याचा उल्लेख, १८.१६८.

घरकुल—मुलें घरकुल करतात व त्याला इंद्राचें अमरपुर म्हणतात, बाहुली बनवून त्याला इंद्र नांव देतात, यांचे उल्लेख ९.३७०. ओवींत पहा.

इतर संदर्भ :—

आंधारिं कोलिती भवंडितां, अंधारांत कोलीत चक्राकार फिरवून 'कोलित–कांकण' (हंस कोश) दाखविण्याचा एक मौजेचा प्रकार, १५.१३६.

आडखला कीजे कवतिकें विंधिजे, बाणानें निशाण मारण्याच्या खेळास उद्देशून, ११.४७३.

करमणुकीकरतां व शोभेकरतां :—कागदावर किंवा भिंतीवर चित्रें काढणें, यांचे उतारे:—जेथ हें संसारचित्र उमटे। तो मनोरूपु पट फाटे। ५.१५५; कां त्यजूनि भींतिमात्र। त्यजिजे आघवें चित्र। १६.१११; पडौनि ठेलेयां भींति। चित्राची कीजनसे वांधी। १८.६६१; परि अज्ञानाचां रहीं। अन्यथ.ज्ञानाचें चित्र उठी। १८.४५७; आकारचित्रें ६.९९, आनंदचित्रिंचें लेप ३.२५६, चित्रिचें पाणी हुलाळु, दोन्ही खोटींच असतात, १८.४४३, चित्रिचे सिंहाडे ११.८६९, लेपा हातिचें साज १३.५३१, अनकीं चित्रें हातानें पुसून किंवा पाण्यानें धुऊन टाकतां येत असत, हेनासि स्नवन करणें। तो चि नाशु ॥ १३.७४४, जैसें हातें चित्र पांना। होये पाणियें नीठ धूनां। १८.२२९; हीं चित्रें कागदावर काढल्यावर कागद दिसत नसे, नाना मुग्धां पद्ध लपे। दाऊनि चित्र ॥ १८.५४१.

बाहुल्या नाचविणें, साध्या पडद्यामागें राहून सूत्रधार दोऱ्यांनीं बाहुल्या नाचवून छायाचित्रें पडद्यावर पाडत असे, यास उद्देशून—स्वमायेचें आडवस्त्र। लेऊनि एकला खेळवी सूत्र। बाहिरि नटि छायाचित्र। चौरासी लक्ष ॥ १८.१२९४; याखेरीज चिंध्यांच्या बाहुल्या व लांकडाच्या बाहुल्या दोऱ्यांनीं नाचवून खेळ दाखविण्याचे प्रकार प्रचलित होते—जो अविवेचिया चिंधिया। गुंडाळूनि जीव बाउलिया। खेळवीतसे गुणियां (या)। अहंकाररज्जु ॥ १८.९११; दारुयंत्र—जैसें चेष्टे सूत्राधीन। दारुयंत्र ॥ १.८१; लाइखेडें (कोश पहा), हें अशाच प्रकारचें दोरीच्या हालचालीनें हातपाय वगैरे हालविणारें बाहुलें होतें; सूत्रधाराचा सर्व आधार दोरीवरच असे—सूत्रें विण लाईखेडें। बाऊ जैतें ॥ १३.३०१, यावर ९.३०, १५.३३३, १८.१७४७ पहा; जर कां सूत्रतंतु तुटला तर बाहुल्यांची हालचाल बंद पडे १६.१८२; असल्या बाहुल्या खांबावर दोरीनें नाचवीत; दोरी तुटली कीं बाहुली तेथेंच अडकून राहात, मग कोणीही तीं पाडावीं—हालविती दोरी तूटली। तरि तियें खांबावरिलें बाउलीं। आवडेतेणें लोटिलीं। उलथौगि(नि) पडति ॥ ११.४६२; शरीररूपी यंत्रें प्रारब्धाच्या दोरीनें कशीं हालतात त्याचें रूपक १८.१२९९ ओवींत पहा;

यावर—तूं कालयंत्रा सूत्री । तूं इये जीवकले अधिष्ठात्री । १०·१३६ पहा.

कोल्हैरिचे असिवार ९·१७२, **कोल्हैरिचे वेताल** ११·४६१, माती इ. चें बनविलेलें **चित्रपाल** १३·४६९, वगैरे खेळ बाजारपेठेंत विकत मिळत; **लोंगीझोंबी** ११·५४१, हा एक खेळीमेळीच्या झटापटीचा प्रकार असावा; **प्रतिमल्ल** १८·४८७, **अप्रतिमल्ल** १·११० यांचे उल्लेख ग्रंथांत आले आहेत; **जुं खेळणें** १५·४४८, हा **खेळेयां विंदाणां माझि** १०·२६१ द्यूताचा महाभारत काळापासून चालत आलेला प्रकार अजूनपर्यंत चालू आहेच.

याखेरीज प्रौढांकरतां **आराम** १८·९८ व **विनोदवनवाटिका** ९·३१९ होत्या; प्रवाशांकरतां **विश्रामशालिका** १४·६७ होत्या.

(ई) धंदेवाईक व इतर.

ग्रंथांत कांहीं धंदेवाईक लोकांचा नांवानें उल्लेख आलेला आहे; कांहीं लोकांचा नांवानें उल्लेख आलेला नसला तरी त्यांच्या व्यवसायाचे उल्लेख आहेत.

शेतकरी—शेतकी करणाऱ्यांचे **कृषिवलु** १३·२०६, **कुलवाडीकारु** १३·२९ व **कुणवटु** १३·८१० या नांवांनीं उल्लेख आलेले आहेत, कोशांत **खेत** पहा. सेतकरी किंवा शेतकरी शब्द ग्रंथांत आढळला नाहीं; वैश्य जातीच्या लोकांचीं कर्तव्यें १८·८७६ ते १८·८७८ ओव्यांत सांगितलीं आहेत; तरि भूमि बीज नांगरु । या भांडवलाचा आधारु । घेउनि लाभु अपारु । मेलवणें जें ।। १८·८७७, हे लोक शेतकीचा धंदा करीत व करवीत; १३ व्या अध्यायांत क्षेत्राविषयीं निरनिराळीं मतें १३·२८ते १३·६६ या ओव्यांत सांगितलीं आहेत; कांहीं जणांच्या मतें क्षेत्र हें 'जीवाचें' आहे; व प्राण हें 'कुल' आहे १३·२८; मन 'कुलवाडिकार' आहे १३·२९; इतर कांहीं जणांच्या मतें क्षेत्र हें जीवाचें नाहीं १३·३४, जीव हा वाटेनें जाणारा 'वस्तिकर' आहे व प्राण हा त्याचा 'बलैता' आहे १३·३५; सांख्यांच्या मतें क्षेत्र ही प्रकृतीची 'वृत्ति' आहे १३·३६; क्षेत्राची मर्यादा दगड घालून आंखणें, भाजणी व वापसा करणें ६·४८८, 'इंद्रियबैलांची पेटी' जोडून क्षेत्र नांगरणें १३·३०, 'तास' पाडून ११·५७२, चाड्यानें बीं बिवड ९·५२८ पेरणें, ६·४८६–४८९, ९·३९, १२·२२९, १७·२८४, १८·५९६; पेरलेलें झांकून ठेवणें १३·२०६, लांबा उगवल्यावर ६·४४२ त्याचें रक्षण करणें, त्यासाठीं 'तणाचें बुजवणें' १३·५६८, 'तणाचा वाउला' १८·४३५ आगारावर ठेवणें, कापणी व मळणी करणें १३·४०, हीं अत्यंत परिश्रमाचीं कामें शेतकरी करी; तो 'पाटा' घेई १२·८४, त्यांत आपलें नांव नोंदवी, 'वहिवटीं नांव पूसलें' ११·४२१, यावरून तें त्यांत होतें असें दिसून येतें. जीवाच्या दहाही आउतांनीं १८·४५१, १८·५०३, कुळवाडी ३·२४१, १२·८१, १३·८१०, खेटी १३·५६४, 'अवसिपाहाटी' न पहातां, न कंटाळतां, श्रम करी; तो जाणत असे कीं, जैसा पुजुनि देउ‍ॅ पाहिजे । पेरुनि सेता जाइजे । १६·१४७; शेतावरच त्याचा उदरनिर्वाह चाले, म्हणून, प्रतिवरिषिं क्षेत्र पेरिजे । जंव जंव पीकाची वाढि देखिजे । यालागि नुमगिजे । वाहो करितां ।। १०·५४; सर्वांच्या माहितींतलें, सर्वांना कळेल असें शेतकीचें रूपक घेऊन ग्रंथकारानें अत्यंत गहन विषयाचें निरूपण लीलेनें कसें केलें आहे तें पहा; शेतकीचें किती बारकाईनें निरीक्षण केलें आहे हेंही दिसून येईल.

कीर्तनकार व इतर—कीर्त्तनाचेनि नडनाचें । नाशिले व्यवसाय प्रायश्चित्ताचे । ९·१९६, पुढें ९·१९७ ते ९·२१० पर्यंत आलेल्या ओव्यांवरून हे कीर्तनकार केवळ धंदेवाईक होते असें दिसत नाहीं, हे फार थोर पुरुष असावे. यांच्या शिवाय यज्ञ करणारे **याज्ञिक**, अग्निहोत्र करणारे **साग्निक** हेही होते. पुराणें मुखोद्गत करणारे **पुराणिकही** होते १३·८२६. **भाट**—अमरीं भाटां होइजे । ६·४५४, स्तुतिपाठक राजदरबारांत उच्च स्थानीं होते असें दिसतें, पण पुढें आलेल्या कांहीं संदर्भावरून—**पात्रें भाट नागारी** १७·२९५, व **गीत भाटींव** १७·२९६, हा धंदा कांहीं लोकांनीं हीन अवस्थेला नेला होता असें दिसतें.

पंडित, शिक्षक, १३·३०७ व गारी, गदई, ९·३२० यांचे उल्लेख आहेत.

वैद्य—'निर्वाणिची अवधी' देणारे २·८६ वैद्य व सद्वैद्य यांचे उल्लेख आहेत, १६·४२,१६·१४०.

ज्योतिष—भविष्य.ज्योतिषि तो जगे। तैसे(सं)चि होए ॥ १३·८२६; जोईस—ज्योतिषी, आणि पशुपक्षीं विवाहीं। जोईस कामा परौता नाहिं। १७·१८८, यावरून लग्नकार्यांत पत्रिका पहाण्याचें काम हा वर्ग करी असें दिसतें; अनुमानानें भविष्यांत काय होईल याला ही 'जोईस' शब्द योजलेला आहे; धृतराष्ट्रानें युद्धाचा निकाल काय लागेल याबद्दल आपलें मत सांगून संजयाला, मां तूझें जोईस कैसें। १८·१६११, असा प्रश्न विचारला आहे.

पंचाक्षरी—'पांचाखरी' या शब्दानें ह्या वर्गाचा उल्लेख आलेला आहे—जैसें ग्राहातें पांचाखरी। अनुमानी कां ॥ २·८५.

मांत्रिक—मंत्रज्ञ. १·१९०, २·३१२. हे मांत्रिक कित्येक वेळां चाचरून मंत्रोच्चार चुकत, कित्येक वेळां भल्या भल्या मांत्रिकांनाही हडळ चकवीत असे; पण खऱ्या मांत्रिकांना भूतबाधा होत नसे २·२३४; भूतबाधा नाहींशी करणारे, मंत्र तंत्र करणारे १३·७१४,१८·४४२ मांत्रिक होते; अभिचार, जारण, मारण इत्यादिकांचे प्रयोग करणारे **अभिचारिक** १६·३९८, **अभिचारक** ९·३५३ वगैरे कनिष्ठ प्रकारचेही लोक होते; वेदमंत्र जाणणारांचा मात्र या वर्गांत समावेश करतां येणार नाहीं, मंत्रविद्येसि माहेर। ब्राह्मण जे ॥ ९·४७१, हे फार श्रेष्ठ दर्जाचे लोक होते.

महंत—अत्यंत गर्विष्ठपणानें वागून, शिष्यवर्ग जमवून, मठ स्थापून, मुद्रा लावून शास्त्राभ्यासाचा आव आणणाऱ्या भोंदूस उद्देशून कांहीं ओंव्या आल्या आहेत, १६·३७६, १८·१०५६-१०५८ पहा. पाखंडी लोकांचा अनेक ठिकाणीं निर्देश आलेला आहे. जैन **मुनि**—नागिवें लुंचिति मुंडें। १३·२२, अहिंसा पाळतांना हिंसा कशी करीत तें पहा, एकिं धर्मान्विया वाहाणी। गाळूं आदरिलें पाणी। तेथ गालितेयाचिया आहलणी। जीव मेले ॥ १३·२३४.

व्यापारी—हल्लीं ज्या अर्थानें हा शब्द प्रचारांत आहे त्या अर्थानें हा शब्द ग्रंथांत आढळला नाहीं. व्यापारणें व त्यापुढें व्यापार हे शब्द कोशांत पहा. व्यापाराला भांडवल लागतें ७·१७३, ९·५०३; त्याचा जपून उपयोग करावा लागतो, नाहींतर भलत्याच्याच हातीं भांडवल जाऊन बुडण्याची भीति असते १६·२८१, नीट उपयोग केला तर पुढें चौपट फायदा होतो—तेयाची चौगुणी येती पाहे। १८·७४४; बाजारपेठेंत बाजूक व्यापाऱ्यांप्रमाणें किरकोळ दुकानदारी करणारेही व्यापारी होते; त्या दिवसांत हातमागाचें कापड मिळे, हें पट व तंतु यांच्या रूपकांवरून व तांथुवाचा ताणा १८·३५८ यावरून दिसून येतें; पेठेंतील दुकानांत कापडाच्या गठ्याची दोरी सोडून, घडी झाडून, उघडून, व्यापारी गिऱ्हाइकांना कापड दाखवी ६·२९२, ११·६४१—६४२, गिऱ्हाईक कापडाचें प्रमाण (माप) व रंग पाही; **वस्त्र** ७·१०१, १३·४६४, **कापड** ९·७५, **दुस-दूस**, **पट**, **माजिठें**, **लुगडें**, (हे शब्द कोशांत पहा), इत्यादि साधीं व उंची वस्त्रें मिळत. समुद्रमार्गानेंही व्यापार उदीम चाले, तो मनोरथाचां सागरीं। धर्मार्थकामाचें तारूं भरी। जेणें धैर्यबळें करी। क्रियावणिज ॥ १८·७४३; **कापडी** ६·१५३, १८·११६६, हा शब्द यात्रेकरू या अर्थी आला आहे.

वास्तुशास्त्रज्ञ—गरीब लोक **तण्हारें** ३·२१८ बांधीत, तर हे वास्तुशास्त्रज्ञ **धवलार** १७·८८, **धवलार** ८·६, तीन माड्यांचीं **त्रिमालिकें धवलारें** ५·११३ उठवीत, **प्रासाद** १८·३४, **भुवनें** ११·२५३, **रमणिकाचीं राजभुवनें** ११·१९४ बांधीत. याशिवाय मंदिरें, देवळें यांचे उल्लेख आहेत. या वास्तुशास्त्रज्ञांच्या हाताखालीं गवंडी असणें स्वाभाविक आहे.

सुतार—याचा नांवानें उल्लेख आढळला नाहीं, पण **गाडा** १३·७५३, **नाव**, कोशांत **नाव** (१) पहा, रथाचे निरनिराळे भाग जुळवून रथ बनविणारे १३·१५१, घराला **दादर** ६·२७१, १२·५५ बसविणारे, **कपाट**, दार या अर्थी, १३·६१०, **कवाड** ८·११०, **खिडकी** १२·५२, **दार** ९·३२६ व त्याखालीं **दारवठा**

१८·१४९८ बसविणारे, तसेंच कुंभाराचें चाक १८·४२४ व नांगराचा लांकडी भाग बनविणारे होते; दारुयंत्रें १·८१ वगैरे कामेंही सुतार करीत.

चित्रकार—हे धंदेवाईक चित्रकार कापडावर किंवा भिंतीवर अनेक प्रकारचीं चित्रें काढीत. वर ७ (इ) पहा.

सोनार—अलंकारवजा लहान धंद्या १·७, बाल-लेणीं १२·६ व इतर लेणीं, भूषणें १८·१४९१, मुदिया १४·१०८, केयूरें १३·१०६०, नेपुरें १५·४, जोडीं १५·५, पुरुषांनीं घालावयाचीं कंकणें १८·१४०९, स्त्रियांचीं कांकणें १४·३७५, १८·११७६, इत्यादि अलंकार बनविणारे, सोन्याचा सूत्र, महिपु व चाळुंडा १८·४४१-४४२ बनविणारे सोनार होते; यांच्या धंद्याला आवश्यक असणाऱ्या मुशी व ठसे १८·११०२, कोंदणकामासाठीं व जडावाच्या कामासाठीं १·५, ११·१३३ लागणारीं हत्यारेंही होतीं. कसवटीवर पांचिक, पन्हरें, साडपन्हरें व सोळें यांचे कस लावणें १८·९७५, कस पाहून वानी ठरविणें ६·९६, वालाच्या वजनानें सोनें तोलणें १३·१००३, शुद्ध सोन्यांत कीड, हलकी धातु, मिसळली तर सोन्याचा कस उतरतो १४·१४०, तो ओळखून अशुद्ध सोनें आगींत घालून कीडाल काढून टाकणें २·१२८, व पन्हरेयाची ६·२२४ चोखडी खोटी बनविणें ८·१७१, हीं कामें सोनार १८·५०५ करीत.

लोहार—या शब्दाचा उल्लेख कोठें आढळला नाहीं, तरी लोखंडी कामाचे व वस्तूंचे अनेक उल्लेख ग्रंथांत आहेतः—जैसें लोहकर्म लोखंडें। निर्वाळिजे ॥ १८·३५७, धडाडिते लोहरसिं १३·५१४, आटिंव लोहखांब १६·३७७, तिकडी सांखळ १६·४२५, शूल १८·७०८, सूल १३·७४६, पहार १७·१४२, भाली १६·२११, करवत १६·२४२, कोंत १८·६४, सूरी १३·१०६५, असीपत्र १६·२७१, करवाल १५·२३५, निरनिराळीं हातियेरें व लोहारासाठीं आवश्यक असा जोडभाता १५·३७६, धार लावण्यासाठीं साहाण १५·२३६, हे संदर्भ लोहाराच्या कामासंबंधीं आहेत. लोखंडाचे लोह, काळलोह १६·२११, तिखें १६·२४२, असे प्रकारही सांगितले आहेत.

कुंभार—चाकावर मातीचीं भांडीं तयार करण्याचा धंदा फार जुन्या काळापासून चालत आलेला आहे. नाना (चां)चाकिं भांडें जालें। तें कुंभारें परौतें नेलें। १८·४२४, तरी गति दिलेलें चाक फिरतच राहतें, १८·३०८; हें चाक काठीनें फिरवून वेग दिल्यावर भांड्याला आकार देणें व आकार दिल्यावर भांडें मोडून पुनः मातींत मिळवणें, भांडें भाजून पक्कें करणें यांचे निर्देश ग्रंथांत आहेत. खापर ९·४३५, गाडुवा घडा १८·५४०, घट १४·११९, घटभांड १५·४७२, –मठ १३·१०५९, घढार, मोठा रांजण, १६·३१३, · भांडघटशराव १३·८६९ ह्या मातीच्या भांड्यांचीं नांवें ग्रंथांत आलीं आहेत; कुल्लाल, कुंभार, हा शब्द मातीचीं भांडीं हीं कुल्लाल मतिचे गर्भ आहेत यांत आला आहे, ९·७३.

धोबी—हा शब्द ग्रंथांत आढळला नाहीं. सौंदणि १३·४६४, मळलेल्या कपड्यांचे डाग धुऊन काढते; जर कपडे स्वच्छ झाले पाहिजेत तर सवंदणि मलीन समजूं नये, १८·१४०, स्वच्छतेला कारण होणारी वस्तु अस्वच्छ मानूं नये.

आचारी—सुआरु १३·४२०; रांधवणी, ही स्वयंपाक करून विकत असे, २·२५४; सूपशास्त्र १३·८२७.

माळी—कोशांत मालि–ली (३) पहा. बनकर वर्षभर श्रम करी व वसंतऋतु येईपर्यंत फळाची वाट पाही, १०·१५३.

नट—कां नटलेनि लाघवें। नटु जैसा न झंकवे। १४·२८८, सोंग घेऊनही नटाचें व्यक्तिमत्त्व लपत नाहीं; मातें गांती वानिती। नाचें नटें रिझविती। १६·३५९, नटून, नाचून, सोंगें घेऊन लोकांचें मनरंजन करणाऱ्यांचा हा एक वर्ग होता. नाचणी, नाचणाऱ्या, ९·३२०, या राजदरबारीं असाव्या; काव्यनाटक १·७, हा शब्द प्राचीन संस्कृत काव्यांस व नाटकांस उद्देशून आलेला आहे.

पारधी—२·२११. पारधी आपलीं साधनें घेऊन

डोंगरावर शिकारीस कसे निघत तें १६·३४३ ओवींत पहा; सावज सांपडलें कीं पारधी पाश ओढी व शिकार त्यांत अडकून राही १४·१४७; जळवा(पा)रधी १४·१४६, ह्यांना **ढिवर** हा शब्द आला आहे—जैं आटावे जळचर। तैं डोहिं मिळति ढिवर । १६·३१६; **व्याध**—व्याधाचें चारा घालणें, ही दिसते तितकी जोगावणूक नसते, १३·६६८; **गोरि-री**, फांसेपारधी, गोड गाणें गाऊन पक्ष्याला आकर्षून घेतो पण उद्देश निराळाच असतो, १६·१२०, या गोरीच्या गाण्याला सावज भुलतें व सांपडतें १३·७३८.

चाबूकस्वार—मांदुरी. यानें तयार केलेला घोडा फार ऐटींत चालतो; घोड्याला मोठेपणाचा एवढा अभिमान वाटतो कीं तो ऐरावतालाही तुच्छ मानतो—कां मांदुरी लोकाचां घोडां(डा) । गजपति महिमे थोडा । १६·२२३.

सारथी—कोश पहा.

कोल्हाटी—परि तें करणें बहुवसा । वळघोनि करी आयासा । जीवनउपाऊ कां जैसा । कोल्हाटियाचा ॥ १८·६०३, राजस वृत्तीनें शरीराची आटापीट करून कोल्हाटी उदरनिर्वाह करतात त्यास उद्देशून.

गोंधळी—कोशांत **गोंदली** पहा.

गुराखी—कोशांत **गोवारी** पहा. जसा गुराखी दुधाची आशा न धरतां गांवांतील गाई म्हशी संभाळतो, त्याचप्रमाणें कर्मफळाचा लोभ न धरतां कर्में करावीं, १८·१७२.

गारुडी—सर्पाचें विष उतरविणारा. **हरिगारुडी** २·७२; भिकेपलीकडे कांहीं प्राप्ति नसतांही गारुडी सर्प खेळवतो, १८·६०५; हे लोक हातचलाखीचे खेळ व मांकडें, बोकड, सर्प, मुंगुस वगैरेंचा खेळ करीत—मर्कट गारुडियाचें। जैसें होए ॥ १३·७९१, हा संदर्भ स्त्रीलंपटास उद्देशून आलेला आहे. **नागारी**, सर्प धरणारा, १७·२९५.

भांड—कनिष्ठ प्रतीचा स्तुतिपाठक. जें मुख अवतरे। भांडाचां बोलीं ॥ १८·८०४, तामस सुखाला उद्देशून.

भिल्ल—भिलांचेनि पालिवर्णे २·३६२, हें झोपडें अगदीं दरिद्रावस्था दाखविणारें व गलिच्छपणाचें निदर्शक होतें; हे लोक वाटमारी करीत, तो साभिलाष भिल्लांचा गांदो । ह्मणौनि न ये(नये) येथें जावों। तिया वाटा ॥ १८·६७१.

म्लेंछ—सर्वसाधारणपणें हलक्या दर्जाच्या अनाचारी लोकांस उद्देशून हा शब्द आला आहे. कोशांत **म्लेंछ** पहा.

कैकट—कोश पहा.

चांडाल—ही एक निकृष्ट 'दोषजात' होती. कोश पहा.

जुगारी—कोशांत जु–जुंवार पहा. **जुं खेळणें** १५·४४८; जुगारांत गेलेलें धन पुनः मिळावें म्हणून जुगारी १७·२९५ पुनः डाव खेळावयाला येई १३·५४०; याचें **टिंवर** असे १८·६७०.

मातंग—चोर, वाटमारी करणारे, ३·२३६; **मातंगसइन** डायलाचें १८·५४५; **बाटवचे** ७·१६९, १२·६१, १३·५४६ हाच धंदा करीत.

चोर—कोशांत **चोरणें** पुढें पहा. **संवचोर**, हा संभावित चोर आधीं मैत्री दाखवून घात करी, कोशांत **संवचोर** पहा.

इतर लोक—दास, दासी, ह्मणियारे—यांचे संदर्भ कोशांत दास, ह्मणणें या शब्दांपुढें पहा. **वेश्या** व **सामान्या** कोशांत पहा. सैन्यांतील शिपाई ७·११, **असिदार** ९·१७२; **करी–चातुरंग** १३·१५२, हें जरी महाभारत काळांतील सैन्य असलें तरी ग्रंथकर्त्याच्या काळींही राजाच्या पदरीं सैन्य हें होतेंच, रावो तेथ कटक । १८·१६१४, राजाचे अधिकारी असत ५·१४५, १८·७९२. **द्वारपाल, छत्री, बारी, चवरघर, हडप** या सर्वांचे उल्लेख १३·४१५ ते १३·४१८ मध्यें आले आहेत. **वाहाणधाराचा** उल्लेख आला आहे १३·११२७; **ठाणांतरिया**, हा पहारा करी, १६·३३८; **ठाणौरी**, हा शब्द युद्धांत कामास आलेला या अर्थी आला आहे, १८·४३६, १८·१०५५. इतर कांहीं धंदेवाईक लोकांचे उल्लेख आलेले नाहींत म्हणून ते त्याकाळीं नव्हते असें अनुमान काढणें चुकीचें होईल; सर्व धंद्यांचीं नांवें किंवा वर्णनें आलीं पाहिजेत अशीही अपेक्षा कोणी करणार नाहीं; प्रसंगोपात्त जीं रूपकें आलीं आहेत त्यांवरून कांहीं धंद्यांचे उल्लेख आले आहेत त्यांपैकीं कांहीं वरील सदरांत दिले आहेत.

परिशिष्ट ८

पशुपक्षी इत्यादि

(अ) **पशु**—पशु पक्षी शूकर । व्याघ्र वृश्चिक विखार । १५·१६९. पक्ष्यांसह आलेले पशूंचे कांहीं संदर्भ पशु शब्दांपुढें कोशांत पहा. पशुपक्ष्यांस उद्देशून **वनौकें** १८·१५२१, त्यांच्या पिलांस **पिलें—पीलें** व इतर जनावरांस योजलेले शब्द **गोरू, चतुष्पदादीक** १२·९३, **ढोर, प्राणियांसि** ४·२०१, **मृग** ३·२११, ११·४३०, १३·७३८, १४·१४७, **सावज, स्वापद** इ. कोशांत दिले आहेत. कांहीं विशिष्ट पशूंचे संदर्भ येथें दिले आहेत.

उंट—कन्हा. अशोकाचे आगसे। चघलिले कन्हेनि जैसे। ११·४०९, उंटानें अशोकाच्या डाहाळ्यांचे शेंडे चघळावे तसे हे सर्व वीर विश्वरूपाच्या तोंडांत शिरून भरडले गेले आहेत; **कन्हेयाचा गुडगा** १३·५५६, **-खांदु** १६·२९१, म्हातारपणांत सर्व शरीर सुरकुत्या पडून काळवंडून जातें त्यास उद्देशून.

उंदिर—एका कणा लागि उंदिरु। असिका उसपे डोंगरु। १८·६०४, अत्यंत परिश्रम करून अगदीं थोडी फलनिष्पत्ति झाली तरी त्याचें कांहीं न मानतां फलाशेनें सारखे श्रम करणाऱ्या राजसवृत्तीस उद्देशून; पैं सोनें चोरितां उंदिरु। न ह्मणे थरुविथरु। १८·५५१, (खाद्यपदार्थाला लागून असलेलें) सोनें चोरतांना उंदीर सोन्याच्या शुद्धाशुद्धतेकडे पहात नाहीं. **मूखक**—सांघ पां सर्पफणिची साउली। ते शीतल होईल केतुली। मूखकांसि॥ ५·११६.

कासव—देखैं कूर्मांचिया परी। उवाइला अवयव पसरी। नातरि इछावसें आवरी। आपणपां चि॥ २·३०९; **नाग कूर्म कृकरु**—इंद्रियांचे व्यापार सांगतांना पंचप्राणांपैकीं शेवटच्या समान वायूच्या क्रियाशक्तीचे जांभई, शिंक, ढेंकर हे व्यापार आहेत, ते नाग, कूर्म व कृकर या नांवांनीं निरनिराळ्या रूपांत दिसतात, १८·३३९; कूर्मी पिलांचें पोषण नजरेनेंच करते ह्या समजास उद्देशून —आगा मुखमेलेविण। पीलेयाचें पोखण। करी जेवि निरीक्षण। कूर्मिचें॥ १३·१४०, १३·२७६, १६·१६९, १८·१३३४; कासविएचेनि तूपें राया। अगरिलें॥१५·२१७, जर कासवीला दूधच नाहीं तर त्या दुधाचें तूप असणें हेंही शक्य नाहीं, अशक्य कोटींतील उदाहरण, यावर १५·२१२-२१८ पहा.

कुत्रा—श्वान, सुणें सूणा. ना तरि धेनु हे श्वान। एक उरुयें एक हीन। ५·९३, ज्ञानदेवी, कुंटे—हे धेनु हें श्वान ५·९४; जंव जंव श्वान बलिया वाढे। ९·५०६, यावर कोशांत **बलिली** पुढें **बलिया** (२) पहा, १३·५२०, १३·१०९९. **सुणें**—जैसें पोट पोसी सुणें। उघडें झांकलें न ह्मणे। १३·६७८; चव्हाळ्यावर ठेवलेल्या उताऱ्यांतलें अन्न कुत्रा खातो, तें कुत्र्याच्याच उपयोगी पडतें ९·४३५; नाठाळ कुत्र्याचे कान व शेंपूट कापलीं तरी त्या जखमा ओल्या असतांनाच खोड्या करावयाला कोडगेपणानें तें पुनः त्याच घरीं परत येतें १३·७२८; ज्ञानामुळें आलेलें वैराग्य टिकतें, नाहींतर धर्मार्थकाम टाकले तर ते—जैसें वमौनियां सुणें। आतां चि गेलें॥ १५·२३३, यासारखे होतील; सुन्या गांवांत सुणें १८·५४९. **सूणा—सूणें**—पारध्याबरोबर शिकार करण्यास उपयोगी पडणारे कुत्रे १६·३४३; **ग्रामकोल**—या ग्रामकोलाचां ठाइं। जैसा मिलणी(र्णी) ठाउ नाहिं। १३·६७९.

कोल्हा—सिंहां(हा)सि झोबे कोल्हा। २·१६, एवढें धैर्य कोल्हा कधींच दाखवूं शकणार नाहीं, अशक्य कोटींतील उदाहरण; कीं कोल्हेयां चंदनीं। आवडि उपजे॥ ४·२२, आवड उपजत नाहीं हा उद्देश; चंद्र देखौनि पोटीं। जले कोल्हा जैसा॥ १६·२३६, मत्सरी स्वभावास उद्देशून; जैसा अग्निचा वेगु कोल्हें। चंद्रीं मानी॥ १८·३८८, देह हाच आत्मा आहे या खोट्या समजुतीसाठीं दिलेला दाखला; शेतांत गवताच्या

बुजगावण्याला पाहून हा खरोखरी राखण करणारा आहे असें समजून कोल्हा भितो त्यास उद्देशून, १८·४३५.

गाढव—याला गर्दभ, खर, हे शब्द योजले आहेत. मृत्यु जैसा श्रिंगारिला। गर्दभु तीर्थिं न्हाणिला। १३·४६७. **खर व खरी**—गाढवी जवळ गाढव गेला व गाढवीनें त्याच्या नाकावर दुगाण्या झाडल्या तरी तिला तो सोडीत नाहीं, १३·७०४.

गाय—गाइ—गाइची तृषा हरुं। व्याघ्रा विष होउनि मारुं। १२·१४६, पाणी भूतमात्रिं येकपणाची मैत्री दाखवतें यास उद्देशून; दुभत्याच्या आशेनें गाईला चारा घालतात यास उद्देशून १७·२८४; गाय चांगली आहे व दूध देणारी आहे, पण दूध काढण्याची हातोटी आंगीं असेल तेव्हांच तिचें दूध मिळतें, जेव्हां शास्त्रसंप्रदाय पाळला जातो तेव्हांच गुरुशिष्यसंबंध फळतो, १८·१४७३–१४७४; गाई दोवाड सिंग। १८·१८५, शिंग मारते म्हणून गाय वाईट आहे असें समजूनये; गाईचें तोंड अपवित्र मानतात, पण तिला कोणी टाकत नाहीं १८·२०१. **गाए**—चिखलांत रुतलेली गाय दूध देते किंवा देत नाहीं म्हणून तिला काढावी किंवा तिला काढूं नये हा विचार सहृदय माणसाला येत नाहीं, तिच्या कष्टानें कष्टी होऊन तिला बाहेर काढणेंच योग्य आहे, अहिंसा या विषयावर दिलेल्या उदाहरणांपैकीं एक उदाहरण १६·१४१. **गाय**—कोठेंही चरत असली तरी तिचें मन वासराकडे असतें, ११·६२५, १३·४८५; दुभत्याच्या आशेनें लोक गाईला बांधतात, पण दोरावांचून वत्सावरचें प्रेम तिला कसें बांधतें, तें बंधन किती बळकट आहे तें पहा, ७·११७; अनन्यगति वासराचें प्रेम जितकें गाईवर असतें तितकेंच गाईचें वासरावर असतें ७·११९; वासरुं गाईजवळ गेलें तर पान्हा फुटायला वेळ लागत नाहीं, १८·८३, म्हणून वासराचा 'भोकसा' गाईपुढें ठेवून दूध काढतात १६·३८४; **गोरुं, पशु,** या शब्दांसाठीं कोश पहा. **धेनु**—५·९३, ११·४०, १८·७७, **कामधेनु,** कोशांत **काम** (१) पहा, **गुरु**– १३·३९६, **धर्म**–
१६·३२७. **खडाणा** १३·२०४; **खुरथोडी,** कोशांत **खुर** पहा; **माल्ड** १६·१४१, **भाकड** १३·६३६, **वोढाळ** १३·५५७ हेही संदर्भ गाईसंबंधीं आले आहेत. **गांवढणें,** गांवांतील गाई व म्हशी, १८·१७२.

वासरुं—याला पाडस, पाडा, वच्छ, वत्स, वांसरुं असे शब्द आढळले आहेत. **पाडस**—पाडसाला दोरानें बांधून ठेवतात, तो दोर कांहीं त्याला कुरतडून तोडतां येत नाहीं ७·९२. **पाडा**—११·१०९, ११·५७०; कामधेनूचा पाडा ८·८. **वछ**—परि वछाचेनि वोरसें। दुभतें होये घरा दोसें। १८·१४५७, वत्सावरील प्रेमानें मिळणारें गाईचें दूध जसें घरांतील सर्व माणसांना मिळतें तसें अर्जुनावर असलेल्या प्रेमामुळें गीतेचा लाभ सर्वांना झाला आहे, १८·१४५७. **वत्स**—तैसें हें गीतेचें दुभतें। वत्स करूनि पार्थातें। दुभिनली पुरतें। श्रीकृष्णु गाए ॥ १८·१६६७; वत्स घालेयां वरि। धेनु न वचावी दूरि। १८·७७, असें वासराला वाटत असतें; गुरुधेनु आपण पाठिं। वत्स होए ॥ १३·३९६; कासेपासून वासराला ओढत असतांना वासराला दुःख सहन करावें लागतें, १८·७८२, सात्विक सुखावर १८·७७५–७९० पहा. **वत्सू**—सांजवणीसाठीं वासरुं पळत सुटतें १८·४७८; वासरुं पाहून गाय मोहानें 'खडपडौनि उठी', मग तिला फुटलेला पान्हा तिला आवरतां येत नाहीं, ११·४०, १८·८३; **वांसरुं**—वासराचा भोकसा गाईपुढें ठेवून दूध काढतात १६·३८४, हा संदर्भ वर आला आहे; वांसरुवां साठिं लाविलें। विरिंची पिंसें ॥ १०·२६७, परिशिष्ट (६) **ब्रह्मा** पुढें **विरिंची** पहा.

घोडा—याला **अश्व, घोडा, तुरंग, तुरंगम, वारु** व **वारुक** हे शब्द ग्रंथांत आढळले आहेत. जेथ गरुडाचिये जावलिचे। कांतले च्यान्ही ॥ १·१३८, असे घोडे हांकण्यासाठीं—आणि रथिचिये राहाटी। घेइजे घोडेयां साठीं। १८·१५६५, स्वतः श्रीकृष्ण **अश्ववाहक** झाला १·१४०; **मांदुरी लोकांचा घोडा** १६·२२३; किं हरिचे हे तुरंग। गीतारथिचे॥ १८·१६५३; **रूपकांत—योगतुरंग** १८·१०७०, **राजयोगतुरंग**

१८·१०४१, तुरंगमां प्रसिद्धां । माझि उच्चैश्रवा तो मीं ॥ १०·२१७, धारणावारू ९·२१५, वारूक ११·६३२, असे शब्द आले आहेत.

बैल—याला बैल, वसो वृष, व वृषभ हे शब्द ग्रंथांत आढळले आहेत. बैलु वीकूनि कोठा । १३·२३३; नातरि बैला वरि शास्त्र । बांधलें असे ॥ १३·५३१, हें उदाहरण दिसतें तितकें हसण्यासारखें नाहीं, आपल्या पाठीवर शास्त्रपोथ्या लादल्या आहेत ही जाणीव बैलाला नसते, तसेंच अहंकारही नसतो यास उद्देशून हें उदाहरण आलें आहे; बैलाची करी वानी । पांगुळाचेया ॥ १४·१५७, आपल्या नंदीबैलाला दावें लावून जसा पांगळा त्याच्यावर बसतो तसा सुख व ज्ञान यांचें दावें जिवाला लावून सत्वगुण आरूढ होतो; बैलासि कडवाडें १४·२३८, लग्नांत सुद्धां बैलाच्या नशिबीं हेंच; बैला तलिं वर्त्तलें । पोसणें जैसें ॥ १८·६६५, गोचिडास उद्देशून. **इंद्रियबैलांची पेटी** १३·३०. **वसो**—वसो जैसा मोकट्ठु । १३·६९६; वसू वाघाच्या अरण्यांत गेला व चरून सुरक्षित परत आला तर त्यावरून वाघाच्या अरण्यांत बैल सुरक्षित चरतात हें तात्पर्य काढणें चुकीचें होईल, हें एक अज्ञानाचें चिन्ह आहे, १३·७६२; वसोवा घातला चारु, १७·२८०, फुकट जातो. **वृषभ**—वृषभु घेउनि दीधलें । कामधेनूतें ॥ ११·५३१, मूर्खपणाचें उदाहरण; वृषगजीं वेढिला । केला राउ ॥ १४·३५९, त्याला सरंजामाकरतां बैल व हत्ती दिले किंवा त्याला राज्यपदावर बसविलें तरी तो भाळून जात नाहीं, प्रकृति हें घडवते म्हणून तो अलिप्त राहतो, हा हेतु.

माकड—पालेखाइर, माकड, मांकड, मर्कट व वानर हीं नांवें ग्रंथांत आढळलीं. **रानिचेयां पालेखाइरां** करून रावणाचा पराभव करविला यास उद्देशून, ११·२३. **माकड**—मग जें काहिं ते पढिनले । तें माकडें नारियल तोडिलें । ९·१७५, आसुरी वृत्तीच्या माणसाच्या शास्त्राभ्यासावर हें एक उदाहरण आहे; **मांकड**—पिंडु गरुवा मांकडु । होईल हा ॥ १३·५६७, म्हातारपणीं होणाऱ्या अवस्थेस उद्देशून. **मर्कट**—कां माजवणदान मर्कटा । ३·९, माकड आधींच चंचल वृत्तीचें, त्यांत त्याला मादक पदार्थ पाजल्यावर त्याच्या होणाऱ्या अवस्थेस उद्देशून; हाणोनि ऐसें कैं घडैल । जें मर्कटा समाधि एईल । ६·४१२, चंचलवृत्ति असलेल्या माणसाला मन ताब्यांत ठेवणें अशक्य कसें असतें याचें उदाहरण; तसेंच—जो चांचल्यें भावंड । मर्कटाचें ॥ १३·६९०; मर्कट गारुडियाचें, स्त्रीलंपटास उद्देशून, १३·७९१. **वानर**—ध्वजेवरि वानरु । १·१४१, अर्जुनाच्या रथावर शंकर मारुतीरूपानें बसला होता त्यास उद्देशून.

मांजर—हा शब्द ग्रंथांत आढळला नाहीं. भाटीस लांसि शब्द आला आहे; भाटी आपल्या पिलांना दांतांनीं उचलते पण तिच्या दांतांचें एक टोंकही पिलांना खुपत नाहीं—पैं मोहाचेनि सांगडें । लांसि पीलें धरी तोंडें । तेथ दातांचें आगरडें । जैसें लागे ॥ १३·२५१.

मेंढा—चामुंडेला मेंढे व रेडे यांचे बळी देत, यावर—प्राणशक्ती चामुंडे । प्रहारुनि संकल्पमेंढे । मनोह्यैपाचेनि मुंडें । बलि दीन्हली ॥ १२·५३.

म्हैस—ह्यैष, ह्यैसा, ह्यैंसि हे शब्द रेडा व म्हैस यांना योजले आहेत. मनोह्यैपाचेनि मुंडें । १२·५३, वर **मेंढा** पहा; गीतेंतील १३·११ श्लोकांतील 'अज्ञानं यदतोन्यथा' यावर टीका करतांना—कां आडवोहला पाणी आलें । ह्यैसेया(यां)चें जूझ मातलें । तैसें तारुण्याचें चढलें । भुररें जेया ॥ १३·७५४, पावसाळ्यांत ओहळांना पूर येतो पण तो जसा फार दिवस रहात नाहीं किंवा रेडे उन्मत्तपणानें झगडतात पण जसे लगेच थकतात तसेंच तारुण्याचें आहे; गीतेंतील नवव्या अध्यायाच्या शेवटच्या 'मन्मना भव' या श्लोकाचा अर्थ सांगितल्यावरही धृतराष्ट्राच्या मनावर कांहींच परिणाम झाला नाहीं हें पाहून—अहो आइकत असा अवधारा । तंव एया बोला निवातु ह्यांतारा । जैसी ह्यैसी नुठी कां पुरा । तैसा उगला चि असे ॥ ९·५१७, संजय एक सांगत असतांना याचें मन दुसरीकडेच होतें, ९·५१८ पहा; तरि कुहिलें उसिटें खातां । न मनी काहिं अनहिता । का

साजुका नासका । हंसि जैसी ॥ १७·१५३, तामसांच्या किळसवाण्या आहारास उद्देशून.

लांडगा—याला वृक शब्द आढळला. तें व्याघ्र वृक अडवे । तैसियां करिं ॥ १६·४०६, पाप्यांना हिंस्र पशूंच्या योनींत ईश्वर जन्माला घालतो.

वाघ—हा व व्याघ्र हे शब्द या हिंस्रपशूकरतां आले आहेत. वाघ—१४·३५५, १८·१०५०; वाघाचिये अडवे १३·७६२,—खोंपे १८·७०९; विषयरानिंचे वाघ, कामक्रोधांस उद्देशून, ३·२३६. व्याघ्र—व्याघ्राचें छत्र ८·१४४, कधीं-ही सुखकारक होणार नाहीं; गाइची तृषा हरुं । व्याघ्रा विष होउनि मारुं । १२·१४६, हा भेद पाणी ठेवीत नाहीं; गजबजों लागे कैसा । व्याघ्रें रुंधला मृगु जैसा । १३·१८६, गीतेंतील १३·७ 'अमानित्वमदंभित्वमहिंसा' या श्लोकावर टीका करतांना हा एक अमानित्वाचा दाखला दिला आहे, आपलें गौरवपर वर्णन ऐकल्यावर वाघानें अडवलेल्या हरणासारखी ज्ञानी माणसाची स्थिति होते, येथें 'व्याघ्रें' ऐवजीं ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींत 'व्याधें' १३·१८७ पाठ आला आहे, तो संदर्भांत अधिक चांगला बसतो; **व्याघ्र वृक** १६·४०६, वर **लांडगा** पहा; **व्याघ्रादि तामसा योनि** १६·४१३; चांगलें अन्न मिळालें तरी तें शिळें होऊन त्याला घाण सुटेपर्यंत वाघ थांबतो यास उद्देशून, १७·१५७; इंद्रियांचें कौतुक पुरवून तीं वश होतील ही आशा करणें म्हणजे **व्याघ्रसंगु सिद्धि जाईल** ३·१९९, असें होईल; **व्याघ्रसर्पें** १२·१११, चांगदेव वाघावर बसून सर्पाचा चाबूक हातांत घेऊन आले होते या कथानकाशीं याचा संबंध जोडण्यांत येतो.

शेळी—**अजा** व **सेलि** हे शब्द शेळीस योजिले आहेत. कां गळां स्तन अजेचे । तैसें जियालें देख तेयाचें । ३·१४२. **सेलि** ९·१७३, १८·५७४; मन सेलियेचेनि तोंडें । सैघ चारी ॥ १४·२२७, १६·२८६; कां आयुष्य जांतिये वेळे । सेलिए सातवेउली मिळे । तैसे साई दोष सगळे । जोडति तेथें ॥ १६·२५७, ज्याचा नाशकाळ जवळ येतो त्याला आसुरी संपत्तीचे सहाही दोष (गीता १६·४) बाधतात.

ससा—ग्रंथांत याला शश शब्द आला आहे. शशांक, चंद्र, १६·११४; शशिविषाण, सशाला शिंग नसतें, अशक्य कोटींतील उदाहरण, १५·२१३.

सिंह—याला केसरी, पंचानन, शार्दूल, सिंह, सींह, सिंहाडा हे शब्द ग्रंथांत आढळले. **केसरी**—कलुषकरिकेसरी १७·४२०, कोशांत कलुष पहा; संसारगजकेसरी १०·२५७. **पंचानन**—जसा सिंह हत्तीच्या कळपाची पर्वा करीत नाहीं, तशाच प्रकारें दुर्योधनानें पांडवसैन्याची पर्वा केली नाहीं १·९२; जीवपंचानन १३·१०६४, रिपुगज—, कर्णास उद्देशून, १·१०५. **शार्दूल**—श्वापदां आंतु शार्दूल । तो माझें चि रूप ॥ १०·२२८, सर्व श्वापदांचा राजा सिंह यास उद्देशून. **सिंह**—(जंगलांतील) वाटेंत सिंह दिसला तर त्याला चुकविण्यांतच हित आहे १·२३७; सिंहाची गर्जना म्हणजे हत्तीचा युगांत २·२१५; सिंहाची गर्जना ऐकून उचललेलें पाऊल हत्ती पुढें टाकीत नाहीं १८·७३३; राजा पराधीन झाला म्हणजे, सिंहु रोगें रुंधला । १३·१००६, अशी अवस्था होते; सिंहाला मदतीसाठीं सोबत्यांची आवश्यकता भासत नाहीं, कां सिंहें न पाहिजे । जावळिया ॥ १८·८५३; आपलेंच प्रतिबिंब पाण्यांत पाहून हा आपला प्रतिस्पर्धी आहे असा समज करून घेऊन त्याला मारण्या-साठीं पाण्यांत उडी घालणाऱ्या सिंहाच्या गोष्टीचे संदर्भ :— ९·१४८, ११·५५, १५·४५४; कैं नाकिचा केंसु जोडे । सिंहाचिये ॥ १७·२४, तक्षकाच्या फण्यावरचा मणि घ्यावा व तो सिंहाच्या नाकांतील अत्यंत दुर्लभ अशा केंसांत ओवावा तरच गळ्यांत दागिना घालावा नाहीं-तर काय मोकळ्या गळ्यानेंच फिरावें? हा दाखला अर्जुनानें विचारलेल्या शास्त्रांबद्दलच्या प्रश्नावर आला आहे, त्यावर १७·२२–२९ पहा. **सिंहाडे**—उफाडति दरिये माझि सिंहाडे । तैसे दांत दीसति रागीट ॥ ११·३३९, विश्व-रूपास उद्देशून; **चित्रिंचे सिंहाडे**, दिसायला भयंकर दिसले तरी त्यांचें भय कसलें? ते सहज हातानें पुसून टाकतां येतील, ११·४६९; **सिंहाडेयाचा दरकुटा**, सिंहाच्या गुहेस उद्देशून,

१३·६०. **सींह**—जैसा सींहु गजघंटा आंतु। संचरे लीला विदारतु। तैसा हृदयातें भेदितु। वीरांचियां॥ १·१६२, पांडववीरांनीं वाजविलेल्या शंखांचा ध्वनि ऐकून कौरवसैन्याच्या झालेल्या स्थितीस उद्देशून.

हत्ती—ईभ, कुंजर, कुंजरी, गज, भद्रजाति, मदमुख, हातिरुं व हाथि हे शब्द हत्तीसाठीं ग्रंथांत आलेले आढळले. **ईभ-मस्तकावरि** १·१७, **भवेभकुंभभंजन** १०·५, कोशांत इभ पहा. **कुंजर**—नातरि जालें आंगधुणें। कुंजराचें॥ १३·२३२, आंग धुऊन झाल्यावर पुनः चिखलाचें पाणी हत्ती आंगावर उडवून घेतो यास उद्देशून; मातलेया कुंजरा। आगली जाली मदिरा। १६·३२३, आधींच हत्तीला माज यावा व त्यावर त्याला दारू पाजावी मग मस्तीला पारावार उरत नाहीं; **कुंजरी**—कां लवणाची कुंजरी। सूदली साती सागरीं। १५·२८६, मिठाची हत्तीण बनवून समुद्रांत घातली तर ती विरघळून जाईल व पुनः हातीं लागणार नाहीं, १५·६ या मूळश्लोकावरील टीकेंत हें रूपक आलें आहे, यावर १५·२७९–२८६ पहा. **गज**—हा मशकु हा गजु। ५·९२, अगदीं क्षुद्रप्राणी व फार मोठा प्राणी यांच्यांतील हा भेद दाखविणारें उदाहरण; **गजघंटा**, हत्तीचे कळप किंवा चिलटें क्षीरसमुद्राजवळ पाण्याकरतां गेलीं असतां क्षीरसमुद्र त्यांना पाणी पुरविणार नाहीं काय? १८·१६९०; **गजपति**, ऐरावत, १६·२२३, यावर परिशिष्ट ७ (ई) मांदुरी पहा; **आकारगज**—निहाला पां केवडा। पसरूनियां चवडा। करितसे माजिवडा। आकारगजु॥ १३·६५, हत्तीरूपी अवाढव्य चराचर सृष्टीला आपल्या चवड्यांत धरणारा सिंहरूपी काळ केवढा जबरदस्त आहे तें पहा, काळाची सत्ता दाखविणारें उदाहरण; **दिग्गजमेळावे, अष्ट दिग्गज**, सं. वा. श. पहा; **वृषगज**, राजवैभवांतील सरंजामास उद्देशून, १४·३५९; इतर गजाचे संदर्भ **गज** पुढें कोशांत पहा. **भद्रजाति**, उत्तम हत्ती, १·१३४. **मदमुख**, हत्ती कितीही मदांध झालेला असला तरि सिंहाच्या हांकेसरसा तो गर्भगळित होतो २·२१५, व उचललेलें पाऊल पुढें टाकीत नाहीं १८·७३३; **मदमुखांचिया घटा** ११·३८९. **हातिरुं**—सावजें हातिरुं धरिलें, मगरानें गजेंद्राचा पाय धरला व त्यानें धांवा केल्यावर विष्णूनें त्यास सोडविलें यास उद्देशून ९·४३८; **आंधळें हातिरुं मातलें** १३·६९७, मग तें सैरावरा पळतें यास उद्देशून. **हाथि**—हाथि हाला फुलिं। पासिवणें जेवि न घली। १३·४९५, फुलांच्या मारानें हत्तीवर कांहींच परिणाम होत नाहीं.

हरण—मृग, हरिण व हरिणि हे शब्द या जनावरास योजलेले आढळले. **मृग**—हरण व इतर पारध या अर्थी कोशांत **मृग** (१) पहा. **हरिण**—कां पाडिवां वाढि न मगे। अंवसा तूटि सांडूनि मागे। माझि हरिणु चंद्र आंगें। जैसा राहे॥ १६·७४, यावर कोशांत **तुटणें–तूटणें** पुढें **तूटि** पहा; **हरिणिकुटी** १३·१०६४, कोशांत **कुटी** (१) पहा.

(आ) पक्षी—कोशांत **आंविसालें, खंग, पक्ष–क्षी** (३,४), **पाख–पांख** व त्यांपुढें **पाखिरुं–पांखिरुं** वर **पशु** शब्दापुढें **पिलें–पीलें, वनौकें** इत्यादि संदर्भ पहा. **अजातपक्ष** ९·३३५–३३६, ११·६२४, **पक्षिया फलासि झोंबे जैसा** ३·४१, **पक्षियें फल चुंबिजे** ५·१३०; **विहंग** १२·१८१, **विहंगममतें** ३·४३, **संकल्पविहंग** ८·३३; **वेदपक्ष** १५·१८६, **चक्षुपक्षिं विण पीलुं** १३·३९९; **जीवपक्षी** १६·३, **पक्षिणी** ११·६२४, **गुरुतें पक्षिणी करी** १३·४००; इत्यादि संदर्भ पक्ष्यांसंबंधीं आले आहेत. कांहीं विशिष्ट पक्ष्यांचे संदर्भ येथें दिले आहेत.

कावळा—काउला, काग व वायस हे शब्द या पक्ष्याकरतां ग्रंथांत आढळले. **काउला**—पैं चंद्रोदया आरौते। जेयांचे डोळे फूटति असते। ते काउले केवि चंद्रातें। ओळखति॥ ४·२३, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'आरौतें' ४·२४; नींबु नींबोळीं मोडौनि आला। तरि काउलेयांसि सुकाळु जाला। तैसा भक्तिहीनु वाढिनला। दोषां चि लागि॥ ९·४३४; विपायें घुणाक्षर उमडे। टालिये काउला सांपडे। तैसें तामसा पर्व पडे।

पुण्यदेशीं ॥ १७·२९९, चुकून काकतालीय न्यायानें कावळा टाळींत सांपडावा तेव्हां तामसी पुण्यकृत्य करतो, फारच विरळा या अर्थी; आगा वांती वाढलेया। साजुका कां सडिलेया। विवेकु काउलेया। नाहिं जैसा॥ १८·५५३, वांती होऊन पडलेलें किंवा मुद्दाम बळी म्हणून वाढलेलें चांगलें किंवा कुजलेलें या सर्व प्रकारच्या भक्ष्या-भक्ष्याचा विचार कावळा करीत नाहीं, सरसकट सर्व खातो. **काग—मृत्युकागासि कुरोंडी**, देहास उद्देशून, ८·१३८. **वायस—**चंद्रोदय कावळयांच्या उपयोगी पडत नाहीं ३·१९५; जैसा वायसीं चंद्रु नोलखिजे। तैसा प्राकृतीं ग्रंथु हा नेणिजे। ६·२९; कावळयाला एकच बुबुळ असतें व तो तें प्रसंगानुसार दोन्ही डोळयांत फिरवतो या समजास उद्देशून, वायसा एकें बुबुळें दोहिं कडे। डोला चालितां अपाडें। दोन्हि आथि ऐसा पडे। भ्रमु जेवि॥ १५·१३४; **चोखि होईल वायसा**, कावळा पांढरा होऊं शकत नाहीं या अर्थी, १६·२८३; पैं द्राक्षरस कां उसा। वेले तोंड सडे वायसा। १८·६७९, ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींतील 'उसा' ऐवजीं 'आम्ररसा' १८·६८२ हा पाठ अधिक ग्राह्य वाटतो; कावळा वृद्ध असला तरी त्याला यज्ञावशेष घालीत नाहींत. १८·१४७८.

कोकिळ—कोकिल. एकाद्या बागेला मोठी आग लागली तर जसा कोकिळ क्षणभरही तेथें रहात नाहीं, तसा गोत्रवधाचा ताप सहन करवत नाहीं १·२३०; योगसाधनेसाठीं निवडलेल्या जागीं एकादेवेळीं कोकिळ येऊन बसला तरी चालेल ६·१७७; योगभ्रष्ट हे संतोषवनांतील कोकिळच आहेत ६·४४८; कृष्णाला कोकिळ व अर्जुनाला वसंत ऋतूचें रूपक दिलें आहे, वसंतऋतूंत कोकिळाला कंठ फुटतो यास उद्देशून, ११·११३, यावर १८·१५०९ पहा.

गरुड—परिशिष्ट ६ पहा. **गरुडाचिये जावलिचे**, अर्जुनाच्या रथाचे घोडे गरुडासारखे वेगवान होते १·१३८; जैसे पर्वत वज्रातें। ना तरि सर्प गरुडातें। तैसे अर्जुना हे तूतें। मानिति सदा॥ २·२१६, १५·२६५ पहा; **आंधलेया गरुडाचे पांख** ९·३०३, या पंखांत उडण्याचें कितीहि सामर्थ्य असलें तरी तें निरुपयोगीच होतें; अत्यंत भक्तीनें एक पानच अर्पण करणारानें मला—गरुडा सारिखीं वाहनें। सुरतरूचीं उद्यानें। कामधेनूचीं गोधनें। अर्पिलीं तेणें॥ ९·३८८; पक्ष्यांत गरुड ही ईश्वरविभूति सांगितली आहे १०·२२९; गरुड सदा सेवेस तत्पर असूनही विश्वरूपाबद्दल विचारूं शकत नाहीं ११·३३; हा नेहमीं विष्णूच्या सेवेस हजर असतो ११·१६७, १३·३९३; नुकतेच पंख फुटलेलें पांखरूं आकाशांत उडतें व गरुडही आकाशांत भराऱ्या मारतो, आकाश दोघांना सारखाच वाव देतें यास उद्देशून १८·१६९१; विष्णूचें वाहन व साधा गरुड पक्षी यांत फारसा भेद केलेला कांहीं संदर्भात दिसून येत नाहीं.

गिधाड—गिध, मृत जनावरांचें व माणसांचें मांस खाणारा पक्षी. ना तरि अरण्यीं शव सांडिजे। तें चौखेरि(रिं) गिधिं विदारिजे। २·२००; **आपदागिध** ७·८४.

घुबड—या पक्ष्याला डुडुल शब्द योजला आहे. याला अंधारांत दिसतें १४·२४८; इतकेंच नव्हे तर तें रात्रीला दिवस मानतें १८·३८२; सूर्यप्रकाश याला पहावत नाहीं—विश्वाचें आयुष्य सगळें। सूर्यु उदैला देखौनि सवले। पापियां फूटति डोले। डुडुलांचे॥ १६·२३७, पहिल्या दोन चरणांत क्रियापद नाहीं, म्हणून ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींतील 'सगळें' ऐवजीं 'उजळे' १६·२३९ पाठ ग्राह्य वाटतो; कां डोले फूटति दिवसा। डुडुलांचें(चे)॥ १८·६७९.

चकोर—पाणी, चंद्र व चांदणें यांची अत्यंत आवड असलेला पक्षी असा याचा उल्लेख अनेक ठिकाणीं आला आहे. कां सकर्दमु सरोवरू। अवलोकुनिया(यां) चकोरु। न सेवितु अव्हेरु। करुनि निगे॥ १·२३१; कुमुददलाच्या ताटांत शुद्ध चंद्रकिरणें जेवणारा चकोर वाळवंटांतील दगड चाटीत बसेल काय? ५·१०६; हिमांशु हा चकोरांचें खाजें आहे ६·२९; चोंच उघडून चकोर चंद्राकडे पाहतात ९·२३३, १३·३२५; तरि चंद्रबिंबौनि धारा। सूटति नव्हंति गोचरा। परि एकसरिं चकोरां। निगति दोंदें॥ १३·२७५; पूर्णचंद्राची रात्र एक युगाएवढी असली तरी पहाट व्हावी असें

चकोराला वाटेल काय? १३·६४०; चकोर नाहीं म्हणून चांदणें नसतें कीं काय? ९·२३२; चकोरां कोंवळुल फावलें ११·९६, म्हणून इतरांना तें घेऊं नका असें चंद्रानें शपथ घालून सांगितलें आहे काय? चंद्रामुळें समुद्राला भरती येते, सोमकांत पाझरतो, त्याचप्रमाणें चंद्रविकाशी कमळांचा व चकोरांचा संकोच नाहींसा होतो, १८·१३०४; चंद्र उदयाला आला कीं जन्माचें सार्थक झालें असें चकोराला वाटतें १८·१५१०; उदयाला येऊन चकोराच्या निमित्तानें कां होईना पण तापलेलीं तीन्ही भुवनें चंद्र निववतो १८·१६६६; चंद्राच्या चांदण्याचा उपभोग घेऊन चकोर तर शहाणा ठरलाच, तेंच चांदणें इतरांना आनंद देणार नाहीं काय? १८·१७२७; चतुरचकोरचंद्र १०·४, कोशांत चतुर पहा; जैसें शारदियेचिये चंद्रकळे। माजि अमृतकण कोवळे। ते वेंचिति मनें मौआळें। चकोरतलगें (गें)॥ १·५६, त्याचप्रमाणें गीतामृत श्रोत्यांनीं सेवन करावें.

चातक—याला चातक, बापिया, बापैया हे शब्द ग्रंथांत आढळले. हा पक्षी मेघाची वाट पहातो. पावसाचें पाणी याला फार आवडतें. **चातक**—पृथिवी निवौनि सागर। भरिजति एवडे थोर। वरिषे तेथ मिषांतर। चातकु कीजे॥ १८·१३६८, गीता सांगण्यासाठीं अर्जुनाचें निमित्त जरी असलें तरी जगांतील सर्वांना त्या ज्ञानाचा लाभ मिळाला हा भावार्थ; याच अर्थी—चातकाचिये कणवे। मेघु पाणियेंसिं धांवे। तेथ चराचर आघवें। निवालें जेवि॥ १८·१४५८; मेघ आपल्या उदारपणानें वर्षाव करून सर्व जगाचा ताप नाहींसा करतो, त्या वर्षावाच्या मानानें चातकाची तहान ती केवढी? ९·२३४; पाहा पां भरोवरी आघवी। मेघु चातकासि रिचवी। १५·२०; हा पक्षी आशेनें मेघासाठीं आकाशाकडे पहात राहतो—चातक निरालीं। लागलें जैसें॥ ११·६६९. **बापिया**—शांतरस वर्षणारी गीतेवरील ही टीका माझ्यासारख्या आर्त चातकाची तृषा हरण करील १८·१७४०-१७४१. **बापैया**—जैं मेघौनि थेंबटा पडे। तैं पारणें तेया॥ १०·१६७; बापैयाच्या तहानेकरतां मेघ वर्षतो तो सर्व जगाकरतां ही असतो ११·९५; आकाश वाहे बापैया। घरिचें पाणी॥ १८·१३३४.

टिटवी—टिटिभ, टिटिभुं हे शब्द या लहान पक्ष्याकरतां आले आहेत. **टिटिभ**—या पक्ष्याला मोठ्यांशीं अहंभावानें मत्सर करून कसें चालेल? —टिटिभें अशांपती। वैरी केला॥ १६·२३२, असें करणें हास्यास्पद होईल, **टिटिभुं**, याला आपल्या लहानशा चोंचेनें कितीसें पाणी भरतां येईल?—कां टिटिभुं चांचुवेन्हीं। माप सुये सागरीं। १·६८.

पारवा—पारिवा, पारिवी, असे शब्द ग्रंथांत आले आहेत. एकदम भरारी मारणारा पक्षी. पैं पारिवा जैसा किरीटी। चढला नभाचिये पोटीं। पारिवी देखौनि लोटी। आंग सगलें॥ १८·४८०, आकाशांत भरारी मारत असलेला पारवा पारवीला पाहून एकदम उत्साहानें आपलें सर्व आंग तिच्याकडे लोटतो, ज्ञाता किती उत्सुकतेनें ज्ञेय गांठतो याचा दाखला.

पोपट—याला पूंस, राउव व शुक हे शब्द योजले आहेत. **पूंस**—आहो पूंसा आपण चि पढविजे। मग बोले तंव तंव माथा तूकिजे। ११·१७; बैलु वीकूनि कोठा। पूंस लाउनि गांठा। इयें करणी(णीं) कीं चेष्टा। कायि हांसों॥ १३·२३३; पिंजऱ्यांतलें बंधन टाकणें इष्ट नाहीं म्हणून पोपट पिंजऱ्यांतच बसतो, वेदाज्ञा बंधनकारक असली तरी ती पाळणेंच इष्ट आहे यावर हें उदाहरण पहा १३·५९७; पाहे पां बंधनभावना दृढा। नलिये वरि तो बापुडा। काइ मोकलां हिं चवडां। न ठके चि पूंसा॥ १८·३९०. **राउव**—पोपटाला राघोबा या नांवानें साद घालणाऱ्या गणिकेला मोक्ष मिळाला त्यास उद्देशून, ११·१०७, कोशांत **बोलवणें** पहा. **शुक**—शुक हान षट्पद। तेयांचे नाहीं॥ ६·१७६, योगसाधनेच्या स्थानीं हे नसावे; **शुकनलिकान्याय** १३·११३१, कोशांत **नलि** पुढें **नलिका** पहा, त्यावरून या संदर्भाचा, ६·७६–७८ ओव्यांचा व वरील १८·३९० ओवीचा अर्थ उघड होईल; नलिकेवरून उडून पोपट झाडाच्या फांदीवर जसा बसतो तसा

देहअहंता टाकून गुणातीत ब्रह्मरूप होतो, यास उद्देशून १४·३०० पहा.

बगळा—बक शब्द योजला आहे. तुह्मीं बकाकरवि चांदिणें। चरों पाहा॥ ११·१५६, 'पाहां' पाठ ग्राह्य वाटतो, बगळ्याला चांदण्याची काय गोडी असणार? ती चकोरच जाणतो; वेगें आणि लेसां। दीठि घालूनि आविसा। जळिं बकु जैसा। सोंद॥ १३·२४६, मासा धरण्यासाठीं बगळा पाण्यांत पाय घालतो, कोशांत सोजणें पहा, मीनातें देखौनि बकु जसा झगपतो १८·४७७; बकु जैसा खुतला। मासेयांसि॥ १८·६५१; पाणी व दूध यांचें मिश्रण बगळा विभागूं शकत नाहीं १८·७१५, हें हंसच करूं शकतो.

मोर—मयूर व मोर हे शब्द या पक्ष्याकरतां ग्रंथांत आढळले. मयूर—योगसाधनेच्या स्थानीं—हांतु कां मयूरें हीं। तें आम्हीं(ह्मीं) न म्ह(ह्म)णों॥ ६·१७८, आम्ही नाहीं म्हणणार नाहीं; मेघें संबोखिला। मयूरु जैसा॥ १४·३१७, मेघानें साद घातलेल्या मोराला जसा आनंद होतो तसा, मेघ ही मोरांच्या सादेला वो देतो १८·१५१०. मोर—मोराचां आंगिं असोसें। पिसें आहाति डोलसें। आणि एकली दीठि नसे। तैसें तें गा॥ १३·८३३, अध्यात्मज्ञानावांचून इतर ज्ञान कसें निरुपयोगी असतें त्याचा हा एक उत्तम दाखला आहे; मेघगर्जना ऐकून मोर जसा आकाशांत कौतुकानें उडतो तसा ज्ञेयाला पाहून ज्ञाता धांव घेतो १८·४८१.

ससाणा—बहिरी ससाण्याला ससाणा हा शब्द अनेकवचनाच्या रूपांत ससाणे असा एकाच ठिकाणीं आढळला; दुसऱ्या संदर्भांत ससाणे हा सणाणे(णें)चा अपपाठ आहे, त्यासाठीं कोशांत सणाण पहा. पारधी डोंगरावर शिकारीसाठीं—पाशिकें पोतीं वागुरा। सूणें ससाणे काठी सोंचारा। १६·३४३, बरोबर घेऊन निघतात.

सारस—चक्रवाक पक्षी. योगसाधनेच्या स्थानीं—पाणिलगें हंसें। दोनि च्यारि सारसें। ६·१७७, फार नाहीं दोन चार सारस पक्षी असले तरी चालतील या अर्थी; तें सारसां हिं विघडतां। वोहांहूनि वत्स काढितां। १८·७८२, जें दुःख होतें तें वैराग्यशाली पुरुषांना भोगावें लागतें; सारस पक्षी प्रेमानें जोडप्यानें राहतात, त्यांना विरह सहन होत नाहीं या अर्थी—चक्रवाकांचिया अळांकडीं। भेदनदीचां दोहीं थडीं। अरडातें विरहवेडीं। बुद्धि बोधीं॥ १६·५, भेदरूपी नदीच्या दोन कांठांवर, द्वैतातील विसंगत-पणाच्या अडचणींत बुद्धि व बोध हे चक्र-वाकपक्षी ओरडतात, 'बुद्धि बोधीं' या पाठाचा खुलासा कोशांत बोधें पुढें केला आहे.

हंस—हंस व राजहंस हे शब्द या पक्ष्याकरतां ग्रंथांत आढळले. या पक्ष्यांत फारसा भेद केलेला दिसून आला नाहीं. दोन्ही प्रकारच्या पक्ष्यांच्या आंगीं तेच गुण वर्णिले आहेत; राजहंस अधिक चांगला, उच्च दर्जाचा हंस असावा, याचें चालणें अधिक ऐटदार व सुबक असावें. या दोन्ही प्रकारच्या पक्ष्यांच्या आंगीं दूध व पाणी यांचें मिश्रण निरनिराळें करण्याचा गुण सांगितला आहे. हे पक्षी रत्नें-ही खातात. हंस व राजहंस—पाणिलगें हंसें। ६·१७७, वर सारस पहा; जैसें नक्षत्राचेया आभासा। साठिं घातु केला तेया हंसा। माझि रत्नबुद्धिचिया आशा। लगौनियां॥ ९·१४५, पाण्यांत पडलेल्या नक्षत्राच्या प्रतिबिंबास रत्न समजून हंस चोंच मारतो पण पाण्यांतील दगडावर चोंच आपटते, यावर १८·७९५ पहा; शेवाळ असलेलें पाणी निवळेल म्हणून हंस वाट पहात नाहीं १३·३२४; क्षीरानिराचे झगडे राजहंस तोडतो १४·२०५; तरि सूदली दूधीं हंसें। चांचु जैसी॥ १६·१०८, दूध व पाणी निरनिराळीं करण्याकरतां; याच प्रमाणें देह व आत्मा यांनला भेद पहाणारा आत्मानात्म-विचार ज्ञानी जागृत ठेवतो १६·१०९, तसेंच उपाधींत चैतन्य गुप्तपणें असतें तें विचारपर संत जाणतात २·१२६–१२७; आत्मानात्म-वेवस्था-राजहंस १३·११३७, हे सत्पुरुष अनात्मवर्गाचें पाणी टाकून आत्मरसाचें क्षीर घेतात १५·२६६; जैसा कर्दमीं रुतला। राजहंसु॥ २·४, अर्जुनास उद्देशून; राजहंसाचें चालणें। भूतळिं चालावें कवणें। तरि आणिकिं ही कुंटेपणें। चालावें लागे॥ १८·१६९२.

इ) इतर कृमिकीटकादि

इंगळी—वेडली हा शब्द इंगळीस योजला आहे. **पांचवेडळी**, पांच नांग्यांची इंगळी—हे उघडी पांचवेडळी। हे पंचधा आंगिं लागली। १३·१०६४, हा पंचभौतिक देह पांच नांग्यांच्या इंगळीसारखा पांच ठिकाणीं दंश करणारा आहे; **सातवेडळी**—सात नांग्यांची इंगळी, मरणकाळीं शेळीला डसावी १६·२५७, वर शेळी पहा.

काजवा—याला खद्योत शब्द ग्रंथांत आला आहे. यन्हवि काइ भानुतेजीं खद्योता। शोभा आथि॥ १·६७, सूर्यापुढें काजव्याची शोभा नाहींशी होते, म्हणूनच कीं काय—पतंगा नावडे वाति। खद्योता भानुची खंति। १६·२३२; सूर्यापुढें चंद्रही लोपतो, तेथ खद्योतु कां हुटहुटी। आपुलेनि तेजें॥ ९·३७५, तेथें काजव्यानें कशाला डौलानें मिरवावें, थोरपणाचा डौल टाकून नम्र व्हावें हा या दाखल्याचा हेतु आहे; कां उदैलेयां भास्वतु। चंद्र जैसा खद्योतु। आह्मा श्रुती तुज आंतु। तेतुला पाडु॥ १४·१३, जसे सूर्यापुढें चंद्र व काजवा तशाच गुरूपुढें श्रुति.

कोसला—कोशकार, कोशकीट, कोसेकीटक हे शब्द ग्रंथांत कोसल्याला आढळले. **कोशकार**—निगणेयां(या) आणि प्रवेशा। चित्त नेंदितु आविंसा। कोशकारु जैसा। जाचिनला॥ १६·२८०, ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींत 'आविंसा' ऐवजीं 'आवेशा' हा पाठ आला आहे १६·२८२, अर्थ नीट लावण्यासाठीं हा पाठ ग्राह्य वाटतो. **कोशकीट**—वांछित तंव न पवति। मा रोकडी चि आशसंतति। वाढौ वाढों हौंति। कोशकीट॥ १६·३३६, 'रोकडी चि' ऐवजीं ज्ञानदेवींत 'कोरडियै चि' व कुंटेप्रतींत तसाच 'कोरडियेचि' पाठ आहे १६·३३८, हा पाठ धरून अर्थ लावावा, आशा तर सफल होत नाहीं मग नुसत्या आशेवर आशांचे थर देऊन कोशकीटा(च्या घरा)सारखे ते होतात. **कोसेकीटक**—देहाभिमान धरून देह हाच आत्मा आहे असें समजणारा आपला वैरी आपणच होतो—यन्हवि कोसेकीटकिएचिया परीं। तो आपणपेया आपण वैरी। जो आत्मबुद्धि शरीरीं। चारुस्थला॥ ६·७२.

गोचीड—राजवाडे प्रतींत खालीं दिलेल्या ओव्यांत गोचिडाचा नांवानें उल्लेख केलेला नाहीं; ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींत या संदर्भांत हा शब्द आला आहे. पाहे पां दूध पवित्र आणि गोड। पासिं चि त्वचेचिया पदरासि आड। परि ते(तें) अव्हेरूनि ते मूड। अशुद्ध काइ नेघति॥ ९·५६, 'ते मूड' ऐवजीं ज्ञानदेवींत व कुंटे प्रतींत 'गोचिड' पाठ आहे ९·५७, गाईचें गोड दूध आंचळाजवळ असूनही ते रक्तच शोषतात यास उद्देशून; बैला तळिं वर्त्तलें। पोसणें जैसें॥ १८·६६५, ज्ञानदेवींत—बैलातळीं लागले। गोचिड जैसे॥, कुंटे प्रतींत—बैलातळीं लागलें। गोचिड जैसें॥ १८·६६८.

पतंग—प्रकाशावर झडप घालण्याच्या आवेशांत आग किंवा दिवा आपणांस जाळील हें पतंग जाणत नाहीं. सांघैं पतंग काइ साहांति। प्रका शातें॥ ३·१९६; पतंगा नावडे वाति। १६·२३२; जळतेया गिरिचेया आंगवखां। माझि घालिति पतंगाचिया झांका। तैसे लोक देखां। इये वदनीं पडत॥ ११·४२०; दीपाचेया झगमगा। जाळील हें पतंगा। नेणवे चि पैं गा। जिया परी॥ १३·७३९; तमोवृत्तीचे दोन दाखले—वणवा मियां आघवा। पाखें चि पूसूनु नेयावा। पतंगु इया हांवा। घाली जेवी॥ १४·१९०; कां आपण आंगें जळे। आणि नागवी जगाचे डोळे। पतंगु जैसा सळें। दीपाचेनि॥ १८·६१५, यांत पतंगावर मत्सरभाव आरोपला आहे.

पोहोरी—कोश पहा.

बेडूक—बेडुक, दर्दुर व दर्दूर हे शब्द बेडकाकरितां योजले आहेत. हा शेवाळांत व चिखलांत राहतो, बारीक जीवजंतु खातो व स्वतः सर्पाचें भक्ष्य होतो. **बेडुक**—बेडुकु सापाचां तोंडिं। जातसे सबडबुडी। तो मशकाचिया जोडी। स्मरे चि ना॥ १३·७२९, आपण मरत असतां माशा गिळण्याचें विसरत नाहीं. १३·७८२. **दर्दुर**—कां सेवाळा दोसें दर्दुर। समुद्रु डहुळी॥ १८·६०४; कां कमळकंदा आणि दर्दुरीं। नांदणुक तरि येका चि घरीं। परि पराग

सेविजे भ्रमरीं। एरीं चिखलू चि उरे॥ ९.५७. दर्दूर—विषयकर्दमींचे दर्दूर ५.१२१; मकरंदकणाचा चारा। घालुं जांतां दर्दूरा। वायां धाडा मग सारंगधरा। कोपा कवणां॥ ११.१५८.

भुंगा—याला अलि-ली, द्विरेफ, भवर, भंवर, भृंग, भ्रमर, भ्रमरी, षट्पद, षड्पद असे शब्द योजलेले आढळले. **अलि**—बोधमदामृत मुनी। अलि सेविति॥ १.१६; **अलिउल** कोश पहा. **अली**—विकासें रवितें उपजवी। द्रुति अलीं करवि भोगवी। १८.२७४. **द्विरेफ**—ज्ञाना युझ द्विरेफु १४.२८४, या अपपाठासाठीं कोशांत अंबु पहा. **भवर**—भुंगा हलुवारपणानें फुलांवर बसतो १३.२४७, यावर १.५९ पहा; कां भवरें चि केला मला। १८.४८९, ज्ञातेपणानें कर्ता हीन दशेला कसा पोहोंचतो याचें उदाहरण; (सुकृततरूच्या) फुलांवर हलुवारपणें (वैराग्यानें) पाय ठेवणाऱ्या भुंग्यास उद्देशून १८.८९८. **भंवर**—भंवरु फुलाचिये वाहाणी। १८.४७८, धांवतो; **जीवभंवर** १८.१२९२ (२), पुढें **षट्पद** पहा. **भृंग**—गीता कमलिचे भृंग, गीतेंतील श्लोकांस उद्देशून, १८.१६५३; **जीवभृंग**, जीवरूपी भुंगे असलेल्या नील-कमलांनीं तुझी पुजा केली गेली आहे, १७.६. **भ्रमर**—जैसें भ्रमर परागु नेति। परि कमलदलें नेला नेणति। १.५९, हलुवारपणास उद्देशून; परागांचा आस्वाद भ्रमर घेतात, वेडकांना चिखलच उरतो, ९.५७; शेवंतीचा सुगंध भ्रमर-च जाणतो १५.५६१; भ्रमर लांकूड पोखरूं शकतो पण प्राण गेला तरी **कमलदल चिरूं नेणे** १.२०१-२०२; **भ्रमरपण** कसें असतें त्यावर १८.७१६ पहा; **चिद्भ्रमर**, लिंगरूपी देहाच्या कमळांत कष्टी होणाऱ्या चिद्रूपी भुंग्याची सुटका करणारा गुरुरूपी सूर्य, १६.४; भाग्यवान संतरूपी भुंग्यांनीं ज्यांचा सुगंध घेतला तीं श्लोकरूपी कमळें १८.१६४९. **भ्रमरी**—नदगंधकेसरी(रीं)। भ्रमरी जैसी॥ १३.७८०, प्रेमांत गुंतून जाते. **षट्पद**—शुक हान षट्पद हे योगसाधनेच्या ठिकाणीं नसावे ६.१७६; **इंद्रिय-षट्पदाचारी** १८.१२९२ (१), दृश्य जगाच्या सरोवरांत विषयरूपी कमळें उमललीं असतां पांच इंद्रियें व मन या सहा पायांचा जीवरूपी भुंगा त्या कमळांचा आस्वाद घेतो, ईश्वर हाच सूर्य तीं कमळें उमलवितो. **षड्पद**—जे फुलीं लागले षड्पद। काई फुलें चि होंतु॥ १५.२९१, ही अर्जुनाची शंका आहे, देवाशीं ऐक्य पावणारे पुरुष मूळचे एक तर स्वरूपापासून भिन्न किंवा अभिन्न असावे, जर भिन्न असते तर ऐक्य पावल्यावर ते परत येणार नाहींत, व जर अभिन्न असते तर फुलांत गुंग झालेले भ्रमर फुलेंच होऊन असतील पण तसें होत नाहीं.

मगर—याला सकर हा शब्द व मकर नांव नसलेला दुसरा एक संदर्भ ग्रंथांत आढळला. **मकरतोंडा मागिलीकडे होतासि**, मगराचें तोंड असलेल्या रथाच्या मधल्या दांड्यामागें सारथी म्हणून बसला होतास, ११.२८८. **सावज, मगर**, ९.४३८, वर हत्ती पुढें हातिरु पहा.

मधमाशी—मधुकरि, मधुमक्षिका हे दोन शब्द ग्रंथांत आढळले. मधुरसादोषें। मधुकरि जचें(चे) जैसें। गृहसंगोपन तैसें। करी जो गा॥ १३.७८५, अज्ञान्याच्या प्रवृत्तीचा दाखला; कां मधुविषिं मधुमक्षिका। लोभिणि जैसी॥ १३.५०१.

माशी—मशक, मासि, मासी हे शब्द माशीला योजले आहेत. **मशक**—बेडूक स्वतः सापाच्या तोंडीं पडला असतां माशा खाण्याचें विसरत नाहीं, वर बेडूक १३.७२९ पहा; त्यावर आणि हें एक उदाहरण—मशकु गुंपला सेंबुडीं। १३.७८२. **मासि**—दर्दुरु सापें गीलिजतु उभा। तो मासिया वेंटाली जीभा। ९.५०९, कसल्या लोभानें प्राणी आपली हांव वाढवितात तें पहा; अन्न तें न सुटे तोंडा। मासियेचेया॥ १७.१९१, सर्व प्रकारच्या अन्नावर माशी बसते, तमोगुणी पुरुष शास्त्रदृष्ट्या योग्यायोग्याचा विचार करीत नाहीं; नातरि आंगें नरु कुष्ठिया। मासियां कोपे॥ १८.१३५. **मासी**—साकरेचिये रासी। बैसली नुडे मासी। १३.७८१, अज्ञानी पुरुष अशाच प्रकारची दृढ आस्था घरावर

ठेवतो; जन्ममृत्यूंच्या फेऱ्यांत, या कालाग्नींत लोण्याच्या उंडीसारखे आपण पडत आहोंत, चिरस्थायी असें कांहींच नाहीं—मासी पांख पाखडी। तंव हे सरे॥ १३·१०९८; कां जींत मेलें न विचारी। बैसतां मासी॥ १८·५५२; अशा प्रकारची ही माशी—मासी आपणेयातें गिळवी। परि पुढिलातें वांती सीणवी। १८·६१७.

मुंगी—पिपीलिका व मुंगी हे शब्द ग्रंथांत या किडी-करतां योजले आहेत. पिपीलिका—मज लागौनि पिपीलिकावेऱ्हीं। १०·१०३, कां आकाशीं गंधर्वनगर। भूतलिं पिपीलिका बांधलें घर। ११·२३९. मुंगी—मज लागूनि मुंगी वेऱ्हीं ११·६८०; मनोगत ओळखे। मुंगियेचें॥ ६·२६९, योगाची सिद्धि मिळाल्यावर; जरि मुंगी मेरु उल्लांडी। ७·९२; मुंगिये मेरु नोलांडवे। १३·२५९; जो मुंगिये लागौनि ब्रह्मावेऱ्हीं। नीयमीतु असे॥ १०·२७२; जैसें तृणबीज बळें। मुंगियेचेनि॥ १३·६८३, मुंगीसारख्या क्षुद्र जीवाच्या शक्तीनें जसें गवताचें बीं हालतें तसा थोड्याशा लाभासाठीं तो अज्ञानी निश्चया-पासून ढळतो, 'बळें' ऐवजीं 'चळे' ज्ञानदेवी, 'ढळे' कुंटे १३·६८५ असे पाठ आले आहेत; अरुण (सूर्याचा सारथी) सूर्याजवळ आहे म्हणून तो सूर्याला पाहतो, मा भूतलिं चि नेदखे। मुंगी काई॥ १८·१६९८, तर पृथ्वी-वरील मुंगीसारख्या क्षुद्र जीवाला सूर्य दिसत नाहीं कीं काय? गीतेचा लाभ लहानमोठ्या सर्वांना सारखा होतो या अर्थी हा दाखला दिला आहे.

मुरकुट—चिलट. मशक हा शब्द वर माशी पुढें दिलेल्या संदर्भांत माशी या अर्थी व खालीं दिलेल्या संदर्भांत चिलट या अर्थी योजला असावा, माशी पहा. मशक—गगन मुठी सुआवें। मशकें केवि॥ १·७४; हा मशकु हा गजु। ५·९२; जो मशका लागौनि ब्रह्मावेऱ्हीं। ग्रासी तो मीं॥ १०·२५०; मशका सिंधु नुतरवे। १३·२५९. मुरकुट—आणि जेया सिंधुतटा। पाणियां येंति गजघंटा। तरि काइ मुरकुटां। वारिजतसे॥ १८·१६९०, हत्ती पहा.

वाळवी—उल्लिंबा, वोलिंबा हे शब्द वाळवीला योजले आहेत. उल्लिंबा, एका लहानशा कणाकरतां—पाताळ लंघीति उल्लिंबे। १८·६०६. वोलिंबा—देखें वोलिंबा इंगळ न चरे। तेजिं तिमिर जेविं न सिरे। ८·८८, विस्तवाला वाळवी लागत नाहीं, स्वरूपतेजांत अज्ञानरूपी अंधकार शिरूं शकत नाहीं.

विंचू—किंबहुना जें पेंव। विंचुवांचें॥ ८·१४३, शरीरास उद्देशून, यावर ८·१३८-१४९ पहा; नांगिया आपुलिया। विंचू करी गुतकुलिया। तरि साच बोलिया। बोलति ते॥ १६·२८८, विंचू नांगी मारील, 'गुतकुलिया' कधींच करणार नाहीं, त्याचप्रमाणें आसुरवृत्तीचे लोक खरें कधींच बोलणार नाहींत. वृश्चिक १५·१६९.

सरडा—सरड हा शब्द योजला आहे. जैसें बाबुलियेचें खोड। गिरबडूनि जाति सरड। तैसें पिचडिं तोंड। सरांडेल॥ १३·५६०, जसें बाभळीच्या झाडाचें खोड सरडा खरडून टाकतो त्याप्रमाणें म्हातारपणीं तोंडांतील थुंकीनें तोंड बरबटून जाईल; मातलेया सरडा। पुडुतिं बूढ पुडुतीं सेंडा। हिंडणवारा कोरडा। तैसा जेया॥ १३·६८८, माजलेला सरडा झाडाच्या बुडापासून शेंड्यापर्यंत, पुनः शेंड्याकडून बुडापर्यंत रिकाम्या खेपा घालतो, त्याप्रमाणें त्याचें (अज्ञान्याचें) भटकणें निरर्थक असतें; कां कांटिये वरिला सरडा। व्योम नीच॥ १६·२२३, वरील उदाहरणासारखें हेंही एक मौजेचें उदाहरण आहे, कुंपणाच्या टोकावर चढलेल्या सरड्याला आकाश ठेंगणें वाटतें.

सर्प—याला अजगर, आर, उरग, कालियाणा, कीडरूं, नाग, पन्नग, फणि, फोडसें, भुजंग, भूवंग, विखार, व्याल, सर्प, साप इत्यादि शब्द योजलेले आढळले. अजगर—न करवे उसिसी। अजगराची॥ १३·५१४. आर—कां आरें धारणु गीळिला। १३·७२३. उरग—कोश पहा. कालियाणा—कां कालियाणा धुधुवांतु। देखौनि न पसरवे हातु। १८·७०९, फूत्कार टाकणाऱ्या सर्पाजवळ जातां येत नाहीं. कीडरूं—सर्प कापडाचा असावा व त्यावर पाय पडावा, पण सर्पेच डसला असा खोटा समज करून घेऊन

खरोखरच विषाचे झटके यावे यास उद्देशून, ११·५४, यावर ११·४६० पहा. **नाग**— नागाचें पिलें । कुंकुमें न्हालें । ६·२२२, कुंडलिनीच्या शक्तीस उद्देशून; नाइटेयां भेण । न मोडी नागाची आण । १३·७९९, अशी शपथ मोडली असतां नायटा होतो या भीतीस उद्देशून; नागपंचमीच्या दिवशीं नागाची पूजा करणारे, देवदेवांना भजणाऱ्यांच्या उदाहरणांपैकीं एक १३·८१६; **नागिणीकडे खेळवणें** १८·६४, यावर ३·१९९ पहा; **नाग कूर्म कृकरु**, यांचे जांभई, शिंक व ढेंकर असे व्यापार होतात, १८·३३९. **पन्नग** ११·२५९. **फणि**—सांवें महाफणि दर्दूरें । गीलिजे काय ।। २·१५; **मोहफणिग्रसितु**, अर्जुनास उद्देशून, २·७४. **फोडसें**— गुणियांसि नांगवे । फोडसें जेवि ।। १३·७२४, फोडसें चावलें असतां मांत्रिकाला त्याचें विष उतरवितां येत नाहीं यास उद्देशून. **भुजंग**— नहुष भुजंग झाला त्यास उद्देशून १८·१४६९, परिशिष्ट (६) नहुष पहा. **भूवंग**—हे ज्ञाननिधीचे भूवंग । ३·२३६, ज्ञानरूपी ठेव्यावर काम व क्रोध राखणदार म्हणून बसलेले आहेत, ते कोणालाही ज्ञान मिळूं देत नाहींत. **विखार**— १५·१६९, नीलमण्यांचा सर समजून ९·१४७. **व्याल**—जैसा नखाग्रिं व्यालु लागे। तो शिखांत पावे वेगें । १·२५५; जैसी चंदनाची मूळी । गिंवसूनि घेपे व्यालीं। ३·२५५, चंदन व सर्प यांवर १०·७८ व १८·७७५ पहा; दूधाचें काळकूट । होये व्यालां।। १६·२३८, यावर १८·६७६ पहा; व्याला कां हारा । वरिपडा जालेयां नरा। १८·४८५, अनुक्रमें भय व हर्ष वाटतात; स्वातीच्या पाण्याचें शिंपल्यांत मोती होतें, सर्पाच्या तोंडीं त्याचें विष बनतें १५·३८८; **व्यालाकार** १८·११८२; **व्यालशंका**—दोरास उद्देशून १८·२२६; **पातालव्याल** ११·३५७; **विषयव्याल** १२·२; **व्याधिव्याल**, रोगांस उद्देशून, १७·१४९. **सर्प**—ना तरि सर्प गरुडातें । २·२१६, जसा भितो तसे कौरव अर्जुनाला भीत होते; **सर्पेंसीं खेळों एईल** ३·१९९, यावर १८·६४ पहा; **सर्पें कवच सांडिलें** ८·६५, सर्प कांत टाकतो, यावर १४·३१० पहा; भिकेपलीकडे कांहीं मिळत नाहीं, तरी गारुडी सर्पासारखा भयंकर प्राणी जवळ ठेवतो १८·६०५; सर्पामुळें चंदनवृक्ष वाईट ठरतो १७·२२४, १८·७७५, पण चंदनाचें झाड पेटलें असतां तें टाकून सर्प जातो १०·७८; नां तरि उकलतेयां सापांचा वेढे। जैसें चंदना खेंव देणें घडे। ११·७५; सर्प व दोरी यांवरः—सर्पत्व ८·२४६, १५·२२८, १५·२७८, १८·२२६, १८·३८५, १८·११८२; सर्पाकार १८·१३८३; सर्प व नीलमण्यांचा सर ९·१४७, १५·३८७; सर्प व माळाः—सर्पपण ९·७२, सर्पबुद्धि १३·११३२, **सर्पाभास** १५·५२७; कां आपुलां गरळज्वाळीं । जाळीं तेयां आंगाचि पेंदळीं । ते सर्प चि करीं बिळीं । निरुंधलां ।। १६·४०८, तमोवृत्तीच्या लोकांना सर्पयोनींत टाकून केलेलें शासन, बिळांतच कोंडून त्यांच्याच विषज्वालेंत त्यांना भाजत ठेवतों; **सर्पांगना**—सोन्याच्या ठेव्यावर बसते, १८·१४९२; **सर्प घर**—कां सर्प घरा आंतु। अवचटें देवो गेला स्वस्थु । १३·७६३, 'देवो गेला' ऐवजीं 'ठेवा आणिला' असा पाठ ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींत आहे; **सर्पफणिची साउली**, उंदरांना कधींच सुखकारक होणार नाहीं, ५·११६; **काळसर्प**—तो ग्रसिला महामोहें । काळसर्पें ।। २·७०, अर्जुनास उद्देशून; **काळसर्पाचें मार्दवं(व)** ८·१४६; **मनसर्पाची (मन सर्पाची) सृष्टी** १६·२४१; **व्याघ्रसर्प** १२·१११; **अतिकृतकंदर्पसर्पदर्प** १८·८, यावर **अति** (२) पहा. **साप**—दर्दुरु सापें गीळिजतु उभा। ९·५०९; **कापडाचा सांप** ११·४६०, वर **कीडरु** ११·५४ पहा; वैर जन्मांतरिचें। सापा मनौनि न वचे । १३·५३६, यावर १८·७५६ पहा; कां विख चि होउनि परते । सापा दूध ।। १३·७२१, यावर १६·२३८ पहा; वेडुकु सापाचां तोंडिं । १३·७२९, तसेंच १३·५८७ पहा; **सापां होउनि भाटिं असणें**, राखणदार म्हणून, १३·७८३.

(ई) मासे—यांना जलचर, मछ, मासली, मासा, मीन, यादस, सफर असे शब्द ग्रंथांत आढळले.

मगर खेरीज इतर जलचरांचा नांवानें केलेला उल्लेख आढळला नाहीं. जलचर, कोशांत चरणें (१) पुढें याचे संदर्भ पहा. मछ १३·३८०. मासली—गुरुस्नेहसलीलीं । आपण होये मासली। १३·३९७. देहजळीं होइजे । मासली जैसी ॥ १४·३४८. मासा—अल्पोदकिचा मासा । नाटे ऐसिया आशा । न वचे चि कां जैसा । अगाधा डोहा ॥ १३·७३७, १४·१६९, १६·३००, १८·६५१. मीन—अथवा मीना गलु घांटे । ७·९१, अथवा माशालाच गळ गिळतां येईल, अगदीं अशक्य कोटींतील उदाहरण; ३·२०८, ५·११७, १३·७३८, १४·१४६, १६·२२४, १८·९२५; मद्मीन ७·८१; माहामीन ७·७०. यादस १०·२२३. सफर—कोश पहा. मकर—मकरतोंडा मागिलीकडे ११·२८८; मगर, विषयमगर ७·८२.

परिशिष्ट ९

झाडें, फुलें व फळें

(अ) झाडें, रोपें, वेली इत्यादि

कोशांत झाड, तरु, द्रुम-द्रुम, रुख-रुंख, रूख-रूंख, रोप, वृक्ष, वेल-लि-ली (२), शाखा व त्यापुढें शाखि पहा; त्याचप्रमाणें अंकुरणें व त्यापुढें अंकुर, आठोली, कंद (१), कांदा, खांदि, खोड, डिर-रि-री, पत्र (१), पल्लव, पारंब, पालव-वी (२), पाला, बल्ब, बाबुलि-ली, बावन, बिं-बीं, बीज, बूड-ढ, बेचें, बोंड, मुल-मूल (१), मुळी (१), साल-ला (३), सालडें, सालि (१) व (३) पहा.

अशोक—अशोकाचे आगसे । चवलिले कन्हेनि जैसे । ११·४०९, जसे उंटानें उभ्या उभ्या सहज लीलेनें अशोकाच्या डाहाळ्यांवरचे कोवळे शेंडे चघळावे तसे हे सर्व वीर विश्वरूपाच्या तोंडांत गेले आहेत.

अश्वत्थ—(१) पिंपळ, पवित्र मानलेलें झाड. याचे कांहीं औषधी गुण आहेत, याच्या समिधा होमांत घालतात. अश्वत्थु तो मीं ॥ १०·२१५, वृक्षांतील विभूतीस उद्देशून. (२) गीतेंत पंधराव्या अध्यायांत वर्णन केलेला काल्पनिक वृक्ष. यावर चराचर सृष्टीचें रूपक बसविलें आहे; निराकार ब्रह्माचा मायेशीं संबंध जडल्यावर जो 'संसाररूपी' वृक्ष तयार होतो तो हा अश्वत्थ, याचें मूळ वर असून याच्या शाखा खालीं आहेत; हा क्षणोक्षणीं बदलत असतो, आज आहे तसा तो उद्यां नसतो (अ+श्वः+स्थ), यावर १५·४७-६५, १५·७२-२४४ ओव्या पहा; भवाश्वत्थ १५·२४१.

आंबा—पुढें (इ) फळें या सदरांत आंबा पहा.

ऊस—याला इक्षु व उस-उंस-ऊंस हे शब्द योजले आहेत. इक्षु—इक्षुदंड, नातरि इक्षुदंडु । पालितेया गोडु । गालितेया ही तो चि पाडु । येकु चि गा ॥ १२·१९९; इक्षुरस—जालें इक्षुरसाचें डाल । तन्हि लवण देणें किडाल । १५·४२४, प्रमाणांत घातलें तर मिठानें अन्नाला रुची येते, पण गुळांत तें गोडी मारतें; नाना प्रभा व्यापे प्रकाशु । गोडिया इक्षुरसु । १८·५०६; इक्षुवृद्धि—रिगे मन्वंतर मनू पुढें । वंशा वरि वंशाचे(चें) मांडें(डे) । जैसी इक्षु-वृद्धि कांडेनकांडें । जींके जेवि ॥ १५·१२७. उस—पैं द्राक्षरस कां उसा । १८·६७९, कावळ्याला आवडत नाहींत, 'उसा'ऐवजीं 'आम्ररसा' पाठ अधिक ग्राह्य वाटतो. उंस—कां कोडी एके उंसीं । एकु चि रसु ॥ १३·९१४; ऊस जसा वाढत जातो तशी त्याची गोडीही वाढत जाते १६·२७७; पाणी विषांत मारक, मिर्‍यांत तिखट व उसांत गोड होतें १७·६८; उंसाचीं कणिसें १८·५७३, निरुपयोगी अस-तात. ऊंस—उसाची साखर बनविल्यावर पुनः साखरेचा ऊस बनवितां येत नाहीं ८·१९८, यावर ८·१९४-२०१ पहा; गोडी उसाच्या

रूपांत मूर्त होते १४·२८०; कां ऊंसाचें कांडें ऊंसा । वाढी हेतू ॥ १८·३६१.

कनक—धोत्रा. कोशांत कनक (२) पहा.

केळ—कदलि, केलि हे शब्द योजले आहेत. ना तरि कदलिचा गाभा । बूंथि सांडूनु उभा । कां अवेवु चि नभा । निवडला तो ॥ ६·२९५, केळीच्या गाभ्याचीं सोपटीं काढून आंतील पोकळीच उभी करावी किंवा आकाशालाच अवयवांचे आकार द्यावे, योगी इतका हलका बनूं शकतो कीं तो जणुं वायूचाच बनला असावा असें दिसतें; कर्पूरकदलिचीं गर्भपूटें । उकलति कर्पुराचेनि कोंधाटें । पुलिका गलति तेवि थेंबटें । नेत्रौनि पडति ॥ ११·२४६, कापूरकेळीचीं सोपटीं उकलून त्यांतून जसे कापराचे कण गळावे तसे आनंदाश्रु गळत होते. केलि—कोशांत केलि (१) पहा.

खैर—याला खदिर व खैर हे शब्द योजले आहेत. **खदिरांगाराचे डोंगर**, खैराच्या निखाऱ्यांतील प्रखर उष्णतेस उद्देशून, १६·३७१; **खदिरांगार खोलें भरिलें** ९·१४८; **खैरचंदन** ९·४५५.

चंदन—चंदन व बावन हे शब्द योजले आहेत. चंदनाचे गुण, सुवास व थंडपणा हे प्रसिद्ध आहेत, ९·४८०-४८३, १५·३, १८·१७१० ह्या ओव्या पहा; चंदनाचा सुगंध ६·४६१, ९·३८७, १८·११६, १८·८५०, १८·११४४, १८·१७२२; चंदनाला स्पर्श करून आलेला वारा ९·४८०; मलयपर्वतावरील वारा १३·२८९; चंदनाचा शीतलपणा ९·४८३, १३·२९०, १७·५३; चंदनाची उटी १८·५८४; **चंदनपिंजरी** ११·२१९; चंदन व कोल्हा ४·२२; चंदन व सर्प ३·२५५, १०·७८, ११·७५, १७·२२४, १८·७७५; **चंदनाचे खोडे**, हे चंदनाचे जरी असले तरी इतर खोड्यांइतकेच त्रासदायक होतात, १८·८९४; चंदन पेटला तर १०·७८, १७·५३; **चंदनतरूचीं फूलें** १०·१८६; **खैरचंदन** ९·४५५; **सज्जनवनचंदन** १०·३. **बावन**—कोशांत बावन (२) पहा.

चुत—चूत—आंब्याचें झाड. पुढें **आंबा** पहा.

तमाल—या झाडाचीं पानें आधीं हिरवीं नंतर निळसर, काळसर होतात. तमालश्याम, श्रीकृष्णाच्या सावळ्या रंगास उद्देशून, १७·३४.

तुळस—तुळशीच्या संरक्षणाकरतां व शोभेकरतां वृंदावन बांधतात, त्यांत फळाफुलाची किंवा छायेची अपेक्षा नसते—प्रतिपाळु तरि याचा। चौपाटी कीजे तुलसिचा। परि फलफूलछायेचा। आश्रयो नाहिं ॥ १७·१८२, या विरुद्ध कामेप्सूची रीत पहा—कां तुलसीचेया झाडा। दूगैनि घाली सींतोडा। द्राक्षीचेया तरि बुढा। दूध चि लाविजे ॥ १८·५९३.

दूर्वा—हा शब्द हरळीला योजला आहे. जी दूर्वेचा हीरु। आंगें चि तंव अमरु। वरि आला महापूरु। पीयुषाचा ॥ १४·२८, हरळीची मुळी स्वभावतःच अमर आहे व तिच्यावर जर अमृताचा पूर आला तर तिच्या अमरत्वाबद्दल कसली शंका उरेल ? गुरूनें वर्षविलेल्या बोधामृतास उद्देशून; **दूर्वांदल**—परि गीता ईश्वरु भोला। ले व्यासोक्तिकुसुममाला। परि माझेया दूर्वांदला। ना न ह्मणे ॥ १८·१६८९, गीता ही शंकरासारखी भोळी आहे, ती व्यासवचनांच्या (संस्कृत भाषेंतील) फुलांची माळ धारण करते, माझ्या दुर्वेला (मराठी टीकेला) ती नाहीं म्हणणार नाहीं.

द्राक्षी—द्राक्षांची वेल. **द्राक्षलता**—कि श्लोकाक्षरद्राक्षलता। मांडौ जाली आहे गीता। संसारपथश्रांता। विसांवावेया ॥ १८·१६४८, श्लोकांचीं अक्षरें हींच द्राक्षें, अशा द्राक्षांच्या वेलींची गीता ही मांडव झाली आहे. **द्राक्षि—द्राक्षी**—द्राक्षांची वेल. हिच्या मुळांत दूध घातलें तर फळें फारच गोड होतात या समजास उद्देशून, जेधवां द्राक्षि दूध घातलें। तेधवां वायां गेलें गमलें। परि फलपाकिं दूणावलें। देखिलें जेविं ॥ १५·५५८, असें दूध घालून फळें गोड होतात हें अनुभवसिद्ध आहे असें या ओवीवरून दिसतें, यावर १८·५९३ पहा.

निंब—याला नींब असाही शब्द आला आहे. **निंब**—जैं सुखा लागि आपणपेयां। निंब चि आथि धनंजया। तें(तैं) कडुवटपण तेया। भोगिजे ना ॥ १८·९२०, जर निंब (परिणामाच्या दृष्टीनें) सुखकारक होतो तर त्याचा

कडवटपणा सहन केला पाहिजे ना ? 'भोगिजे ना' ऐवजीं 'उभगिजे ना' असा पाठ ज्ञानदेवींत व 'उब्रगिजे ना' असा पाठ कुंटे प्रतींत आहे, १८·९२४. **नींब**—रोगु जाये दूधें ओगरें। तरि नींबु कां पियावा॥ ४·२२०; नींबु नींबोळीं मोडौनि आला। तरि काउळेयांसि सुकाळु जाला। ९·४३४, निंबाच्या झाडाला झाड मोडेल इतका निंबोळयांचा बहर आला तर त्या सुबत्तेचा फायदा (केवळ) कावळयांनाच होतो, भक्तिहीन मनुष्य अशाच पापाकरतां जगतो.

निर्गुंडी—हिला **गंगावती** शब्द योजला आहे. या वनस्पतीच्या साधी व कात्री अशा दोन जाती आहेत, हिला वणई म्हणतात. कोशांत **गंगावती** पहा.

पिंपळ—पिंपल. १५·११४, १५·११५; पिंपरुवांचेया आशा। न सिंपिजे पिंपलु जैसा। तैसिया फलनिराशा। कीजति कर्मे॥ १८·१७१; **मागवेलि वाचेचा पिंपलिं बांधे** १३·६५७, यावर कोशांत **मागवेलि** पहा. **पिंपलावडाचिया परी**, पिंपळाच्या किंवा वडाच्या झाडासारखा हा संसारवृक्ष फोफावतो यास उद्देशून, १५·५८.

बाभूळ—बाबुल. काइ सुरतरु ह्मणौनि बाबुल। सेविलें करी॥ ९·१४६, कल्पवृक्ष म्हणून बाभळीचा आश्रय घेतला तर इच्छित फळ मिळेल काय ? **बाबुलें(ले)चें खोड** १३·५६०, परिशिष्ट (८) **सरडा** पहा.

बोरांटी—बोरीचें झाड. आणि गोवि केलेयां जवलि। झगटलियां आंग फाली। फलें आंतु पोली। बोरांटी जैसी॥ १८·६५२; पुढें **शेवंती** पहा.

भेंड—भेंडाचा वृक्ष. कोरडा ना वोला। उपेगा आथि गेला। तो वाढौनि मोडला। भेंडु जैसा॥ १८·५७२, भेंडाचा वृक्ष वाळलेला किंवा ताज असला तरी त्याचा कांहीं उपयोग होत नाहीं; तो वाढतो व मोडतो, तामस ज्ञानाचें उदाहरण.

भोपळ्याची वेल—हिला **तुंबिणी** शब्द योजला आहे. पैं नानाप्रयोजनशीलें। दीर्घें वक्रें वर्तुलें। होंति येकिचियें(ये) फलें। तुंबिणिये॥ १३·१०५५, अनेक कारणांमुळें निरनिराळ्या आकाराचे भोपळे वेलीवर वाढतात पण ते एकाच वेलीचीं फळें आहेत, आकार निराळे पण वस्तु एकच या अर्थी.

वड—या झाडास **वट** असाही शब्द योजला आहे. **वट**—सविस्तर वटत्व जैसें। बीज कणिके (बीजकणिके) माझि असे। आणि बीजकणु वसे। वटीं जेवि॥ ९·४०६, १६·१३०. **वड**—गाभे वनें (गाभेवनें) वडु झांकवे। १०·६९, (वडाच्या) सूक्ष्म अंकुरांनीं वडाचें विस्तीर्ण झाड झांकलें जावें असें विपरीत होणार नाहीं. **पिंपलावडाचिया परी**, या वृक्षांच्या पारंब्यांत डहाळ्या फुटतात, १५·५८.

सावेरी—शेवरी. कोशांत **सावेरी–सोवेरी** पहा.

सूर्यकांत—यास आदित्याचें झाडें असें ग्रंथांत म्हटलें आहे, १८·८६२.

हिंवर—हींवर. एक विस्तीर्ण कांटेरी झाड. दाते कोश पहा. कोशांत **हींवर** पहा.

(आ) फुलें.

कमळ—कमळास अनेक नांवें आलीं आहेत, त्यांपैकीं कांहीं येथें दिलीं आहेत; चंद्रविकासी व सूर्यविकासी कमळांचे अनेक उल्लेख आले आहेत. दहा व त्याहून अधिक पाकळ्यांचीं कमळें, योगांतील कमळरूपी चक्रें यांचेही निर्देश आले आहेत. कमळ हा शब्द सुवास, कोमलता, सौंदर्य इ. गुणनिदर्शक म्हणून आला आहे. अनेक ठिकाणीं कमळ हा शब्द सूर्यविकासी कमळ या अर्थी योजला आहे. **अब्जिनी**—ते सरोवरीं कां बरवी। अब्जिनी जैसी॥ १८·२७४; **अद्वयाअब्जिनीविकाशु**, अद्वयरूपी कमळाचा विकास करविणारा, गुरुरूपी सूर्य, १६·१; **योगाब्जिनीसरोवरू**, योगरूपी कमळांचें सरोवर, गोरक्षनाथांस उद्देशून, १८·१७३४; **इंदीवर**–१३·३६१; **उत्पल**—**नीलोत्पल** ११·५९०, १७·६; **रातोत्पल** ६·२६५; **कमल**—कां सोमकांतु सोमें पाल्हाले। सूर्यें फाकति कमलें। १८·११२, ११·६५, १३·२४७, १४·२९४, १४·३७२, १६·३६५, १८·३४४, १८·४३०, १८·६१४; **गीता कमलिचे भृंग**, **गीताकमलिचे** असा पाठ घ्यावा, गीतेंतील श्लोक या अर्थी, १८·१६५३; **कमलकंद** ९·५७, **–कलिका** १०·१११, **–कोश** १४·३११, **–गर्भाकारें**

कोशांत आकारणें पहा, ६·२८०, —जन्मा, ब्रह्मदेव, ३·८७, —दळ १·५९, ९·२०२, १३·२५३; भारतकमलपराग, महाभारतरूपी कमळांतला पराग, गीतेस उद्देशून, १·५०; कमलवन ११·२००, १८·६१४, १८·७३२, १८·१३६७; कमलत्व १४·१२३; करकमल, हातांतील कमळ, १२·२२१, लिंगदेह—, लिंगदेहरूपी कमळ, १६·४, लीला—, लीलेनें खेळण्यासाठीं हातांत घेतलेलें कमळ, १३·२८४, शिर—, मस्तक हेंच कमळ, ६·२०२; हृदयकमल(ला)राम, हृदयरूपी कमळाला आनंदविणारा, श्रीकृष्णास उद्देशून, ३·२३४; कमलिनी १३·३४०; कल्हार, कोश पहा; कुमुद—चंद्रविकासी कमळ, परि कुमुद कैसें सूके। कैसें तें कमल फांके। यें दा(दो)न्हीं रवी न देखे। जिया परीं ॥ १८·४३०, ६·१३४, १४·३४२; कुमुदचकोरां, कमळें व चकोर पक्ष्यांचा, १८·१३०४; कुमुददल, कमळाची पाकळी, ५·१०६; स्वयंबोध कुमुदचंद्र, १८·७२७, हे शब्द एकत्र घ्यावे, कोशांत बोध पहा; कुमुदिनी, चंद्रविकासी कमळ, १·६०; स्वबोधकुमुदिनीचंद्र १८·५१७, कोशांत चंद्र पहा; दशदल, दहा पाकळ्यांचें कमळ, १५·५३७. पद्म—आणि पाणी होये भलेतेतुकें। परि तें जीर्णोनि पद्म फांके। १८·८५९, कमळाचा कांदा कितीही खोल पाण्यांत असला तरी त्यांतून कमळ पाण्यावर येऊन उमलतें; पद्मासन, योगांतील एक साधें आसन, ८·९१; पद्मकर, कमळासारखा हात, १०·९; पद्मखंड, कमळाची पाकळी, १४·२०३, —दळ १५·११२, —पत्र, कमळाचें पान, ३·७१; गुरुपदपद्मपराग १५·१७; निगमपद्माचें पराग, वेदरूपी कमळांतील पराग, श्रीकृष्णास उद्देशून, १७·४६; विषयपद्म, इंद्रियभोगरूपी कमळ, १८·४६०; पद्मिनी—पद्मिनी रविकिरण। लाहे मग लाजे कवण। १८·१६; राजिव—आतां सूर्यासि जीवें। अनुसरलीं राजिवें। परि तो त्यें न सिवे। सौरभ्य जैसें ॥ १६·१६२.

चाफा—याला चंपक, चांपा अशीं नांवें आलीं आहेत. कनकचंपकाचा कळा, योगसाधनेनें होणाऱ्या योग्याच्या शरीराच्या कोवळेपणास उद्देशून, ६·२५७, यावर ६·२५३-२६० पहा; चांपाचा पौळीं पूजिला १८·८५०; चा(चां)पेगोरिं, विश्वरूपांतील अनेक प्रकारच्या शरीरांस उद्देशून, ११·१३५, यावर ११·१२४-१४० पहा.

जाई—जाईचें फूल. यऱ्हविं जाईचेया फुला फांकणें। तेया चि नांव सुकणें। १८·२५५, हीं फुलें पूर्णपणें उमलल्यावर फार वेळ टिकत नाहींत यास उद्देशून.

जुई—जुईची वेल. जुइ—हा प्रकृती माझि उभा। परि जुइं जैसा वोथंबा। प्रकृति पृथ्वी नभा। तेतुला पाडू ॥ १३·१०१६, जुईच्या वेलीला जसा आधार देणारा दांडा उभा करतात तसाच प्रकृतीला पुरुष आधार होतो, वास्तविक वेलीचा व दांड्याचा कांहीं निकट संबंध नसतो, पण दांड्याशिवाय वेल उभी राहूं शकत नाहीं हें तात्पर्य, पृथ्वी व आकाश यांमध्यें जितकें अंतर असतें तितकें अंतर प्रकृति व पुरुष यांत आहे.

धोत्रा—याला कनक शब्द आला आहे. कनका आणि कापुसा। १३·१०९६, फूल पांढरें असतें यास उद्देशून. पुढें फळांत धोत्रा पहा.

पारिजात—प्राजक्त. कल्पद्रुमु हान पारिजातु। गुणें चंदनु पैं विख्यातु। १०·२१५. तैसे पहिले आणि सरते। श्लोक न ह्मणावे गीते। जूनि(निं) नविं पारिजातें। असति काइ ॥ १८·१६५९.

मोगरें—नाना गुंफिलीं कां मोकळीं। उणीं न्हंवति परिमळीं। वसंतागमिचिं वाटोळीं। मोगरिं जैसिं ॥ १८·१७१९, हा संदर्भ बटमोगऱ्यांस उद्देशून असावा.

शेवंती—सेवंति. सेवंतिए अरसिकां हिं। आंग पांतां विशेषु नाहिं। १५·५६१, अरसिकांनीं शेवंतीच्या फुलाकडे पाहिलें तर त्यांना त्या फुलांत कांहीं वैशिष्ट्य दिसत नाहीं; या पाठाऐवजीं शाळिग्राम, गोपाळाश्रम, निरंजन रघुनाथादि पोथ्यांतील 'आरिसि कांहिं' बोरांटी या अर्थी आलेला पाठ 'जाणों नेणों' १५·५६०, 'घड न्यून' १५·५६२, या मागच्या व पुढच्या विरोधात्मक शब्दांच्या संदर्भावरून अधिक समर्पक वाटतो. सेवंते हीयारी(रीं)। नोहंति फुलें ॥

१६·१२५, यावर कोशांत **हीयारी** पहा; गाई दोवाड सिंग। सेवंतिये अडव आंग। १८·१८५, शेवंतीला कांटे असतात या अडचणीस उद्देशून.

(इ) फळें, मुळें इत्यादि.

आंबा—चुत; चूत असे शब्द आंब्याच्या झाडास उद्देशून आले आहेत. **चुतफल**—जैसें एकें चि चुतफलें। इंद्रियां वेगळवेगळें। रसें वर्णें परिमळें। भेटिजे स्पर्शें।। १८·४७०; लता पीके आघवी। तंव चूतु बांधे पाल्वी। १८·१२३.

आवळा—आवला. करतला वरि वाटुला। डोलत देखिजे जेवि आवला। तैसें ज्ञानें डोलां। आह्मि दाविलें तुज।। १३·६५०; **तलहातिचा आवला** १४·२६६.

कविठ—जैसें कविट घातलें। वडवानलीं।। ११·४२८, यावर ११·४२२-४३४ पहा.

कांदा—कोशांत कंद (१) व **कांदा** पहा.

केळें—केलें. केलें गोडें होंति साखरेंसीं। १८·७९३, कोशांत केलि (१) पहा, केलें हा एकवचनी शब्द आहे म्हणून होंति या अनेकवचनी क्रियापदाचा बाध येतो, याकरतां ज्ञानदेवींतील पाठ दिला आहे, शाळिग्राम प्रतींत 'केलें गोडें साकरेंसि' असा पाठ आहे, 'होंति' हा शब्द नाहीं.

भोपळा—याला **दूधिया** हा शब्द योजला आहे. भोपळ्याच्या एकाच वेलीला निरनिराळ्या आकाराचे भोपळे लागतात, त्यावर १३·१०५५ पहा; कडू दूधिया माखिला। गुळें जैसा।। १३·४६७, कितीही गूळ घातला तरी कडू भोपळा तोंडांत घालवत नाहीं यास उद्देशून; मनोरथांचा धारसां। वाहवणें जेयाचेया मानसा। पुरीं पडला जैसा। दूधिया कां।। १३·६८६. वर **तुंबिणी** पहा.

द्राक्ष—द्राक्षें कच्चीं असतांना आंबट व तुरट लागतात पण तीं पिकल्यावर गोड होतात, पैं कोलिता ही हूनु बहुवसें। द्राक्षाचें हिरवेपण असे। तें परिपाकीं कां जैसें। माधुर्य होए।। १८·७८७; **द्राक्षरस** १८·६७९; द्राक्षाच्या वेलीला दूध घातलें तर द्राक्षें गोड होतात या व इतर संदर्भांकरतां वर **द्राक्षी** पहा.

धोत्रा—याला **कनक** शब्द आला आहे. कनकाचेया फला। आंतु माजु बाहिरी मैला। १८·६५५.

नारळ—याला **नारियल** हा शब्द आला आहे. मग जें काहिं ते पढिनले। तें माकडें नारियल तोडिलें। ९·२७५.

निंबोळी—याला निंबोलि, **नींबोली** हे शब्द योजले आहेत. निंबोलि—कां निंबोलियेचें पीक। वरि गोड आंतु विष। तैसें राजस देख। क्रियाफल।। १४·२६१, निंबोळी दिसायला चांगली असली तरी आंत कडू असते यास उद्देशून, यावर १३·६६९ पहा. **नींबोली** करतां वर **निंब** पहा.

पडवळ—पडवल. पन्नदलेंसिं इसालें। भांडताति हे डोळे। ते होतील पडवलें। पीकलीं तैसीं।। १३·५५८.

पिंपर—पिंपळाच्या झाडाचें फळ. पिंपरुवांचेया आशा। न सिंपिजे पिंपलु जैसा। १८·१७१.

मिरें—जैसें जीवन चि उदक। परि विषिं होये मारक। कां मिरियां माजि तीख। उंसिं गोड।। १७·६८, पाणी जीवनाधार आहे, पण संसर्गानें त्याच्या आंगीं तामस, राजस व सात्त्विक गुण कसे येतात तें पहा.

राई—हिला **मह्रुरी** हाही शब्द योजला आहे, तो कोशांतच **रिचवणें** पुढें पहा. **राई**—राई रायिपण बीजीं। सांटौनि आंग त्यजी। १४·२५४.

लसूण—लसणातें न संडी गंधि। कां अपथ्यशीलातें व्याधि। १८·७५४.

हरडा—याला **हिरडा** हा शब्द योजला आहे. निंबु जिव्हे कडुवटु। हिरडा पहिलें तूरटु। १८·१८४, सत्कर्में अशींच आरंभीं कडू व तुरट असतात पण परिणामीं हितकारक होतात.

कणिस—कोश पहा.

तिळ—तिल. वालुवे तिलां घाणा। गालणें एक।। १८·९३७.

नागवेल—**नागवल्लिका**. कां न फलतां हिं सार्थका। जैसिया नागवल्लिका। तैसिया करी नित्यादिका। क्रिया जो गा।। १८·६२९, ही वेल फळली नाहीं तरी तिचीं पानें विड्याकरतां उपयोगी पडतात.

पारका—कोश पहा.

फुटाणे—११·२१२.

बेल—शंकरास अर्पण करण्याचें पान. पाठिं सोम-

वारु पावे। आणि बेलेंसिं लिंगा धांवे। १३·८११.

लांबा—भाताचें रोप. कोश पहा.

शाक—कोश पहा.

हिंग—हींगु त्रासला पां घाणीं (णी)। तरि सुगंधत्व कैंचें आणी। १८·२१९.

धान्यांच्या कांहीं जाती—धान्याला योजलेला सस्य शब्द कोशांत पहा.

जोंधळा—जोन्हला १४·१२५.

तांदूळ—तांदुल ९·३०, १५·२३.

हुरडा—११·३१९.

परिशिष्ट १०

संख्यावाचक शब्द

एक–येक—हे शब्द सुटे किंवा इतर शब्दांसह ग्रंथांत आले आहेत. कोशांत दिलेल्या कांहीं संदर्भांवरून त्यांचे अर्थ सहज कळण्यासारखे आहेत. बहुतेक सर्व अर्थ हल्लीं प्रचारांत आहेत, त्यांपैकीं कांहीं येथें दिले आहेत. एक—कित्येक, २·१७३, एक आत्मसुख, केवळ, २·२५९, एक चि, एवढें एक, २·२५०, एकच वस्तु, १५·२४३, एक निश्चित, जें निश्चित असेल तेवढेंच, ३·३१, ऐहिक ही एक धड नाहीं, तें सुद्धां, ४·१५३, चैतन्य एक, जें अद्वितीय आहे तें, २·१७७, जें एक, जें एकुलतें एक होतें तें, १८·७८३, तैसें एक, तशा प्रकारचें एक विशिष्ट, ६·१६३, पृथ समर्थु एक(कु), कोणी एक समर्थ, २·९६, एक ही करणें नाहीं, मुळीं कांहींच, ९·११२, एक...एक—हें तें, ५·९३, एक...एक—कोणी कोणी, १८·४५, एक दोनि १·१०४, एकदोनि, कांहीं थोडेसे, ६·२३१, येकि उजू येकि अव्हांटा ८·२३६; पहिला—(क्र. वा.) ३·२६३,४·१३२, ७·१०६, १८·८५४; पहिलें, (१) आधीं असलेलें, तैसें मी पहिलें, १०·९९, (२) आधीं, १३·२२६; पेली, पहिली, १५·१२८; प्रथम, प्रथमिं, पहिल्या अध्यायांत, १०·२३, १०·८१; प्रथम दशे, आरंभीं, ११·२४३, प्रथमदशेचिये, बाळपणांत, १०·२६८, प्रथमवयसाकालीं १·४२; कोशांत वहिला-ली-लें पहा.

दोन—

उभय—उभयातीत १८·१२०५, उभयबंध २·२७७, ११·५३७, उभयबुद्धि, जीवत्व व विश्व या दोन कल्पना, १५·४८१, उभयता ३·२२४, उभयथा, बाहेर आशारूपी नेत्ररोगानें व आंत अविवेकानें, ७·१३७, उभय–भोगुत्रासु १३·५२२, –योग १४·८१, –संग १४·९०; दु—दुखंड १३·३४५, दुपाउली(लीं), दोन पावलांत, जवळच, ८·६९, दुपाहारी(रीं) १७·१५४, दुपुरुखीं १५·४३८; दुसरा—दुसरां क्षणीं १७·१६३, दुसरें, देहरूपानें आपण दुसरा कोणी तरी आहों या कल्पनेनें, १८·१२९८; दुज–दूज, दुण–दूण, दु-दूसरा-री-रें कोश पहा; दू—दोन, दूथडी, ९·६१;

दो—येरिं दो, ॐ तत्सत् यांत सत्कार हा इतर दोन, ॐकार व तत्कार यांपेक्षां, १७·३९४;

दों—येकां दों ११·३९, दों आखरीं, थोडक्यांत, १८·१२३८, दों ठांइं १६·३०७, दोंवा(बा)हीं, दोन बाजूंस, दुतर्फा, ६·२६३, दों भागीं, (१) कुरुक्षेत्रावर दोन बाजूंस, ११·६५१, (२) श्रीकृष्ण स्वतः व सेवक या नात्यानें, १२·१८६, दों भुजीं ११·२८५, दों वरि दोनि भुजा, १२·२२२.

दोघां, प्रलयवन्हि व महावात, १·११८, दोघांचें १८·१५७९, दोघां तव, इच्छा व द्वेष यांमुळें, ७·१६२, दोघी चि या कवतिकिणी १६·६०, दोघे १८·८२५; दोघै, कृष्णार्जुन, दोघै एकपणें पाहीं। नांदत आहाति॥ १८·१५७७, १८·१५८२; दोनि, दोन निरनिराळे, ते चि अविद्येची जवनीक फीटे। आणि भेदभावाची अवधि तूटे। मग ह्मणों जरि येक होउनि आटे। तरि दोनि काय होंति॥

तीन—

ह्मणौनि तिहिं गुणिं । बुद्धि केली त्रिगुणीं । धृतिसि ही वाटणी । तैसी चि असे ॥ १८·६११, **तिहिं गुणिं**, कर्मफळास उद्देशून, १८·८०९, **तिहिं गुणाचें** १८·८१३; जिये आत्मप्रवृत्तिचां इहीं । गुणिं सत्वादिकीं तिहीं । कर्मे चौघां चौ ठाइं । वांटिलीं वर्णा ॥ १८·८२२; ह्मणौनि तिहिं गुणिं । बांधलासि तूं कोदंडपाणी । १८.१२८४, या चरणांतील ' तिहिं गुणिं ' चा अर्थ ' शौर्य तेज दक्ष्यता ' १८·१२८२ या तीन गुणांनीं असा न घेतां, क्षत्रियाच्या तिहिं गुणिं–त्या गुणांनीं–असा घ्यावा, गीता श्लोक १८·४३ पहा; **तीहीं देवां**, ब्रह्मा विष्णु महेश यांस, १०·१३४; **तिहींचें बिंब** १६·४२२; **तिहिं भागिं**, पृथ्विपाताल-स्वर्गिं, १५·४७०; **तिहिं लोकां आंतु**, भीष्माच्या सिंहनादास उद्देशून, १·१२६, **तिहिं-हीं लोकिं-कीं**, कोशांत लोक पहा; **तिहिं वयसिं**, बाल, तरुण व वृद्ध, या अवस्थांत शरीर एकच असतें, १३·९१७; **तिहिं वर्णांचां चि कानिं लागला**, वेदाध्ययनाचा अधिकार द्विजांनाच असतो यास उद्देशून, १८·१४४७; **तिहींची दूण**, कफ, वात व पित्त या तीन विकारांच्या दुप्पट असे सहा दोष आहेत, १६·२५३, गीता श्लोक १६·४ पहा; **तिहींतें हीं न लेखी**, मिताहाराविषयीं, यावर १८·१०१८-१९ पहा;

तिघां-तिनि—तिघांना तीन नांवें, १८·१२७३, यावर १८·१२७२ पहा;

तिन्हि-न्हीं-न्हीं—हे तिन्ही एकवटले । तेथ शब्दब्रह्म कवळलें । १·२०, ॐकारास उद्देशून, यावर १·१९ पहा; **श्रद्धेचीं तिन्हीं रूपें** १७·७५; परि सणु सुहृदु संपति । यें तिन्हि येके मिळति । जैं भाग्य धरी उन्नती। आपुलां विधिं ॥ १७·२६८;

तिसरी—(क्र. वा.) १८·७४५;

तीघ—**तीघ श्रष्टी**—सत्त्व रज तम गुण, १३·३८; हाणि हाणि नोहे तीघ । हे चि हाणी ॥ १६·४२६, काम, क्रोध व लोभ हे तिघे मूर्तिमंत हानी करणारे आहेत;

तीघां वन्हि पांती पांतां—तीन अग्नि, प्रलयाग्नि, विद्युदग्नि, वडवाग्नि यांची पंगत (एकत्र आलेले) पहातां, १६·२५२;

तीजा—(क्र. वा.) ७·१०६, आर्त्त, जिज्ञासु, अर्थार्थी व ज्ञानी यांपैकीं तिसरा; **तीजा गुणु**, ज्ञानयोग, १६·८३, क्षत्रियांचा गुण १८·८५७; **तीजा पुरुखु** १५·४४०; **तीजें**—प्रतिबंध करणारें तिसरें, जगाच्या कल्पनेस उद्देशून, १८·१३५५; जें दोहिं माजि तीजें असे । तें दोन्हि सांडितां चि दीसे । १७·३१३, रजतम टाकून तिसरा गुण सत्त्व, यास उद्देशून; **तीजा सत्कारु** १७·३३९; **तीजेया गुणाचे(चें) रूप** १८·८३५;

तीनि—**तीनि कवडे** १४·२३३; **तीनि**—तीन प्रकारच्या धृतींस उद्देशून, १८·७२९, **तीनि वेळा**, सकाळ, दुपार व संध्याकाळ, ११·४९०;

तीन्ही—ज्ञान, विज्ञान व अज्ञान ७·६, ११·४९०, १३·९६१, १३·९६६, १४·३०८, १६·४३१, **त्यागिचे तीन्ही प्रकार** १८·१४५, **वेदांचे तीन्ही भाग** १८·१४२३, **तीन्ही भेद**, बुद्धीचे, १८·७२७, **तीन्ही लोक**, कोशांत लोक पहा;

तीन्हीं—आदि, मध्य व अंत, विश्वरूपास उद्देशून, ११·२७६-२७७; **तीन्हीं अवस्था**, वैराग्य, विवेक व प्रतीति, १८·९९८, **–आखरें** १७·३५१ पहा, **–इयें**, आदि, स्थिति व अंत, २·१५५, **–कांडें**, कर्म, उपासना व ज्ञान, १८·१४२४, **–गांठी**, इडा, पिंगळा व सुषुम्ना, ६·२४४, **–गुण** १४·२६६, **–दानें** १७·३०७, १७·३१२, **–भुवनें**, स्वर्ग, पृथ्वी व पाताळ, ११·३१४, १८·१६६६, **–ऋग्वेदादि** १७·२२१, **–लोक** १८·१२९१, कोशांत लोक पहा, **–निजनिजें सामर्थ्यें**, तीनही गुण आपापल्या सामर्थ्यानें, १४·२७८; **तीन्हीं अंतरीं उठीति**, काम, क्रोध व लोभ, १६·४२५; **तीन्हीं उठिलीं**, ॐकारांत अ, उ व म हीं अक्षरें उपजतां क्षणींच तीन वेदांना घेऊन आलीं, ९·२७५-२७६.

तीहीं—**तीहीं काळांची गणना** १४·३३०.

तृतीय—(क्र. वा.) **तृतीय नेत्र** ११·२९९, **–निष्कर्ष** १५·४९५ पहा; **त्रय**—**त्रया** १८·४५९; **–त्रय**, शब्दास जोडून, **अवस्थात्रय**, जागृति, सुषुप्ति व स्वप्न, १८·३१८, १८·१२९१, **कर्म–**, सात्त्विक, राजस व तामस, १८·७६३;

त्रिमालिकें, तीन माळ्यांचीं घरें, ५·११३; **त्रिरूप**, तैसें तिहिं गुणीं तप। तेथ जालें असे त्रिरूप। १७·१९६; **त्रिवर्ग—त्रिवर्गाचा अणुआरु**, धर्मार्थकाम यांचा बारीक चुरा, १८·३६, **त्रिवर्गोपायें नांदे**, धर्मार्थकाम या उपायानें स्वर्ग व संसार या दोन घरांत सुखानें नांदतो, १८·७४२;

त्रिविध—सत्त्वरजतमाचें, १८·५२२; **त्रिविध अहंकार** १५·९४, **– आहार** १७·१२२, **–उपद्रव**, आधिभौतिक, आधिदैविक व आध्यात्मिक १३·३४३, **– कर्त्ता** १८·६२६, **–कर्म** १८·५८२, कर्माला त्रिविध प्रवृत्ति, ज्ञाता, ज्ञान व ज्ञेय, १८·४८२; **त्रिविध तप** १७·१९९, १७·२३९, **–त्याग** १८·१४४, **–(त्यागाचा) निवाडा** १८·१४४, **–दान** १७·२६३-२६४, **–धृति** १८·७६३, **–धृती** १८·७२८, **–फल**, कर्माचें, १८·२३१-२३६, १८·२३८, १८·२४६, १८·२५८, **–बुध्दी** १८·७६०, **–व्यापार** १७·१२२, **–श्रद्धा** १७·८१, **–सर्वक्रिया प्रवृत्ति** १८·४७४, **–सुख** १८·७६४, १८·७६८; **त्रिविधमलकट**, कायिक, वाचिक व मानसिक दोष, १५·५४८; **त्रिविधता** सत्त्व, रज व तमामुळें जीवास होणारी, १७·१२१, १८·६२५; **त्रिविधत्व** १७·२३७, **त्रिविधपण** १७·७३, १८·५२१, **त्रिविध्य** १७·२३८; **त्रिवेणी**, गंगा, यमुना व सरस्वती (गीता), ११·७; **त्रिशुद्धि-ध्दी**, कोश पहा;

त्री—त्रिजगती ५·८५, १०·११०, १४·८, १८·१४६१, १८·१७७०;

त्रै—त्रैधातुक, कफ, वात व पित्ताचा देह, ११·६८९;

त्रैलोक-क्य—कोशांत लोक पहा.

औट—

कोशांत आउठ पहा.

चार—

चतुर्—शब्दास जोडून, **चतुरंग**, चार अंगें असलेलें, पायदळ, अश्वदळ, रथावर व हत्तीवर असलेल्या सैन्यास उद्देशून, ९·२१५; **चतुरंगाचिया संपदा** ११·४५७, **चातुरंग**, पुढें पहा; **चतुरानन**, ब्रह्मदेव, ३·११६, **–नाचिये वाचे** ११·२०५, **चतुराश्रम**, ब्रह्मचर्य, गृहस्थ, वानप्रस्थ व संन्यास, चतुराश्रमवशें। पुरुषु चतुर्धा दीसे। १८·६२६; **चतुर्दश भुवनें, चौदा** पहा; **चतुर्दिक्षु**, चार बाजूंना, चतुर्दिक्षु वारा। न ल्हाये निगों बाहिरा। १३·४११, वारा कितीहि वाहूं लागला तरी चार दिशांच्या बाहेर जाऊं शकत नाहीं; **चतुर्थ**, ब्रह्म हें सत्त्व रज व तम या गुणांना पुरून त्यांच्या पलीकडे जाणारें चौथें आहे, १४·२२२; **चतुर्थी**, चौथ्या वृत्तीनें, आर्त्त, जिज्ञासु व अर्थार्थी यांपलीकडच्या चौथ्या भक्तितत्त्वांत भागवत(भक्त) रहातात, १४·२६८; **चतुर्धा-ध्दा**, कोशांत **–धा** पहा; **चतुःपथ**, चव्हाटा, **संवादचतुःपथिचे गणेश** १०·१०८; **चतुर्भुज** ६·३२४, ११·८३, ११·५८७, **–रूप** ११·५८४; **चतुर्वर्ण**, ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य व शूद्र या जाती, १५·१५५, १८·८१४, **–व्यवस्था** १८·८२०; **चतुर्विध**, चार प्रकारचें, **–धें अन्नें** १५·३७७, **चतुर्विध चिन्ह**, अंतःकरणाचें, १८·४९५, **–धु ठसा**, उद्भिज, अंडज, स्वेदज व जारज अशी चार प्रकारची सजीव सृष्टि, ७·२३; **चतुर्विध मज भजले**, आर्त्त, जिज्ञासु, अर्थार्थी व ज्ञानी, ७·१०५; **चतुर्व्यांजें** १३·९४५, पुढें **चौं ठाइं** पहा; **चतुष्पद**, चार पायांचें जनावर, **चतुष्पदादीक आघवे**, येथें गजेंद्रास उद्देशून, १२·९३; **चतुष्टय**, चारांचा समुदाय, **चित्त-चतुष्टय**, चित्त, मन, बुद्धि व अहंकार, १५·९६, यावर १५·९१-९६ पहा;

चहुं—धर्मादिक चहुं आंतु, धर्मार्थकाममोक्ष या चार पुरुषार्थांत, १६·४३०, **चहुं युगांचीं डाळें**, कृत, त्रेता, द्वापार व कलि या चार युगांचीं सुकीं सालपटें पडून जातात व पुनः कृतयुगास आरंभ होतो यास उद्देशून, १५·१२८;

चहूं—चहूं इहीं, गीतेंत १२ ते १५ अध्यायांत ज्ञानकांड सांगितलें आहे त्यास उद्देशून, १८·१४३९, कोशांत **कांड** (४) पहा; **चहूं कडूनि**, चारही बाजूंनीं, येथें सर्व बाजूंनीं या अर्थी, २·२०४, **–कडे**, त्याच अर्थी, ७·८३, ९·४८८, **– दिशीं**, त्याच अर्थी,

६·४१४; चहू(हूं) वर्णीं, ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य व शूद्र या चार वर्णांत कर्मांची विभागणी केली आहे यास उद्देशून, ४·७९; **चातुरंग**, वर चतुरंग पहा, करी-चातुरंग-समाजें। सेना नांव निफजे। १३·१५२, **चातुरंगपरिवार** ११·३९२; **चोबारा**, चव्हाटा, १०·२६१, पुढें **चौबारा** पहा; **चोहट**—चव्हाटा, **चोहटांचेया बली** १·२५०, यां खेलतेयां विंदाणां। माझि द्यूत मीं विचक्षणा। ह्मणौनि चोहटां चोबारा कवणां। वारुं नैये॥ १०·२६१, छळ करणाऱ्या कारस्थानांत द्यूत हीच जर ईश्वरविभूति आहे तर तें खेळणें चव्हाट्यावर कसें थांबवितां येईल, येथें चोहटा व चोबारा ही द्विरुक्ति वाटते, ज्ञानदेवींत 'चौहटां चोरी परि कवणा' व कुंटे प्रतींत 'चोहटां चोरी परि कवणा' असे पाठ आहेत १०·२८४, पुढें **चौहट** पहा;

चौ-चौं—चार या अर्थी. **चौ—इहीं चौ हीं वर्णीं** १८·८२४; **चौ ही वां(वा)चा**, परा, पश्यंती, मध्यमा व वैखरी या चार वाणींस उद्देशून, ११·५०७; **चौं ठांइं**—आतां चौं ठांइं न करुं। १३·९४८, एका ब्रह्माचे चार विभाग, एक क्षेत्र एक ज्ञान। एक ज्ञेय एक अज्ञान। १६·९४६, असे केले होते, ते सर्व एकच आहेत असें सांगून न संपवितां, ब्रह्माचे आत्मा (पुरुष) व अनात्मा (प्रकृति) असे विभाग पाडून सांगतों; कर्में चौघां चौं ठांइं। वांटिलीं वर्णां॥ १८·८२२; **चौं हीं पुरुषार्थां** १८·८६४; **चौं भुजांचें सावळें**, श्रीकृष्णाच्या चतुर्भुज रूपास उद्देशून, ११·२८५; **चौंपासिं अगारें घेउनु**, चारही बाजूस अंकुर घेऊन, १५·९१; **चौंहिं शास्त्रें अर्थें देशें काळें** १७·२८; **चौहींकडे** ११·२६२, **चौंहींकडे** ११·३८६, सर्व बाजूंनीं; **चौक—नवद्वाराचां चौकीं** १२·५२, येथें मध्यभाग असा अर्थ घ्यावा, ज्ञानदेवी, कुंटे–'चौचकीं', कपाटांत, आवारांत, १२·५२; **चौकडि**—चार युगें, **सहस्र चौकडिया** ८·१५४ लाहाना चौकडिं(डि)यां पटत्व भरे। ९·१०६, आडव्या उभ्या धाग्यांच्या विणीनें बनविलेल्या कापडास उद्देशून; **चौखुरी**, चारही खूर बांधून, जखडून, चाखुरी दहात्म। मानीयातें॥ १४·१७६, देह हाच आत्मा आहे असें मानणाऱ्याला तम जखडून बांधतें; **चौगुण**—कोशांत गुण (३) पहा;

चौघां—ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य व शूद्र यांना, १८·८२२;

चौथा—(क. वा.) ज्ञान्यास उद्देशून, ७·१०६, शुक्लपक्षास उद्देशून ८·२२१, शूद्रास उद्देशून १८·८१७, १८·८१८, ब्राह्मणाच्या गुणास उद्देशून १८·८३७, क्षत्रियाच्या गुणास उद्देशून १८·८६१; **चौथेयाचां ठांइं**, ज्ञान्याच्या ठिकाणीं, ७·१०८; **चौथि**, गणेशचतुर्थी, १३·८१७; **चौथी**, धर्मार्थकाममोक्षांपैकीं चौथी पुरुषार्थसिद्धि, १२·२१७; **चौथी भक्ति**, आर्त्त, जिज्ञासु, अर्थार्थी व ज्ञानी यांपैकीं क्रमानें चौथी, १८·११०५; **चौथें कर्म कारण** १८·३४१;

चौपाटी—चौपाटी कीजे तुलसिचा। १७·१८२, तुळशीच्या रक्षणाकरतां चौकोनी वृंदावन करतात त्यास उद्देशून; **चौपाहारी**, कोशांत पाहार पहा; **चौफल**, चौकोनी, १३·८९३, १५·३०७, **चौफलणें**, चौरंगासारखें चौकोनी करणें, आतां हृदय हें आपुलें। चौफलौनि भलें। १५·१, आपलें शुद्ध अंतःकरण चौरंगासारखें करून;

चौबारा—चव्हाटा, **वाचेचां चौबारां** १६·४२१, कोशांत **चोबार** पहा; **चौहट**—चव्हाटा, **भक्तिचां चौहटां** ९·४१२; **भावभवनिचा चौहटा** १८·१५८८; **मनाचां चौहटां** ८·१८२; **वेदांचा चौहटा** ९·२७२; **चौहटां बोबाइलेयां** १६·२१७, –सांडिलें, चव्हाट्यावर ठेवलेलें, ९·४३५;

चौह्मेरि(रिं), चारही बाजूंनीं, २·२००, ज्ञानदेवी, कुंटे–'चौमेरीं' २·२००;

च्या–रि–री–न्हि–न्ही—

च्यारि चि आंगुळें ६·१९५; **दोनि च्यारि सारसें** ६·१७७; **च्यारी भाऊ**, प्राणाचे चार भाऊ, अपान, व्यान, उदान व समान, १३·२९; **च्यान्हि उठिति**, स्वेदज, जारज, उद्भिज्ज व मणिज उद्भवतात, १५·१४७; **च्यान्ही**, अर्जुनाच्या रथाचे चार घोडे,

१·१३८, – आघाट, स्वेदज, जारज, उद्भिज्ज व मणिज सृष्टि, १३·४६, – पदें, गीतेंतील श्लोकांचे चारही चरण, १८·५३, – भूतें, प्रलयांत आकाश हें इतर चार महाभूतांना, पृथ्वी, आप, तेज व वायु यांना गिळून उरतें त्यास उद्देशून, १८·११३०; **च्यारि–च्यार्‍ही मनू**, चौदा मनूंपैकीं चार मुख्य, स्वायंभुव, स्वारोचिष, वैवस्वत व सावर्णि, १०·९१, १०·९९, पुढें **चौदा मनु** पहा; **च्यार्‍ही मास**, पावसाळ्याचे, ११·५७२, **च्यार्‍ही वर्ण**, ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य व शूद्र, ४·७६, १८·८१५, १८·८२१;
तुरिया–तुर्या—(क्र. वा.) चौथी अवस्था, जागृति सुषुप्ति, स्वप्न व समाधि यांपैकीं चौथी, **तुरियेचें लावण्य** ६·३२०; **तुर्येचें माजिघर** १३.१०६८.

पांच—

पंच—पंचाग्नि, तपस्वी चार बाजूंस चार अग्नि पेटवून वर सूर्याचा ताप सहन करून तप करतो त्यास उद्देशून, १७·२५४; **पंचात्मक —पंचात्मकें आकारें**, पंचमहाभूतांच्या आकारांत व्यक्त होणारी प्रकृति, ९·१०६, त्याच अर्थी—तो पंचात्मिकीं सांकडे। ६·४००; **पंचानन**, सिंह, ९·२०४, **जीव–** १३·१०६४; **पंचायतनिचें**, पंचमहाभूतांच्या घरांतील, शरीरांतील अधिदैवास उद्देशून, ८·३५;
पंचकारण—पंचकारणदलवाडें १८·३०३; **देहादिपंचकारण** १८·४२७; **पंचकारणक**—एवं पंचकारणका कर्मा। पांच ही हेतु हे सुवर्मा। १८.३७५; **अनादि पंचक्रोशक्षेत्र** १८·१७८२; **पंचप्राणमन**, प्राण, अपान, व्यान, उदान व समान हे पांच प्राण व मन, ९·२११; **पंचभौतिक**, पांच महाभूतांचें, १३·४८९;
पंचवटिका—पांच वाटा, **पंचवटिकांची बांधी**, पांच वाटा असलेल्या शरीरास उद्देशून, १३·४७; **पंचहेतुमिळणीं** १८·३११;
पंचत्व—मरण, येथें नकार, १३·११०७;
पंचधा—कोशांत –धा पहा;
पंचक—पांचांचा समुदाय, **प्रभूतांचें पंचक** ११·२५६, **कारण–** १८·२९६, **महाभूत–** १३·७३;

पंचम—(क्र. वा.), पांचवा–वी–वें, **पंचम**, संगीतांतील, १८·८३८; **पंचमालाप** ४·३, ११·९४; **पंचमी**, नागपंचमीस उद्देशून, १३·८१६; **पंचविध**—तरि शब्दस्पर्शु। रूपगंध-रसु। हा पंचविध आभासु। ज्ञेयाचा जो॥ १८·४६९; बाहीरि त्वचा श्रवण। चक्षु रसना घ्राण। हें पंचविध जाण। ज्ञानेंद्रिय गा॥ १८·४९६; ज्ञानेंद्रियाचे पांच विषय, १३·११७; कर्मांचीं पांच कारणें, १८·३५०; **पांच—पांच पांच मिलौनियां** ८·३०, पंचमहाभूतें, पृथ्वी, आप, तेज, वायु व आकाश हीं १३·७७ एकमेकांत मिळून व्यक्त रूप बनतें अशा रीतीनें बनलेल्या शरीराला अधिभूत म्हणतात, यावर ८·२९-३१ पहा; शरीर हें अस्थि, चर्म, स्नायु, शोणित व शुक्ल या **पांचाचा बांधा** आहे १३·१०६, वास्तविक हें **पांचाचें जाळें** आहे १३·१०९७, **हाच पांच मेळावा** ३·२०३, पांचमेळावेयाची वोखटी। दारुण हे॥ १३·१०६३, हींच पंचमहाभूतें **पांचां पांच विरजीं होंति**, एकमेकांना सहाय्यकारक होतात १४·१०१; पंचमहाभूतांचा अहंकाराशीं संबंध जडला, **पांचां हिं गांठि पडे** १३·८२ कीं देह बनतो; **पांचांचे जे विशेष गुण** ९·२३९, शब्द, स्पर्श, रूप, रस व गंध आहेत, त्यांचा बोध अनुक्रमें श्रवण, त्वचा, नयन, रसन व घ्राण हे करून घेतात, पुढें १३·९८-९९ पहा; या ज्ञान-करणांनीं बुद्धि सुखदुःख जाणते; पांच कर्मेंद्रियें १३·१००-१०१; कोणतेंही कार्य घडतें तें **पांचें(चैं) कारणीं** घडतें, त्याला **पांच हेतु** आहेत, या **पंचकारणदलवाड्याच्या** धांदलींत आत्मा हा निरपेक्ष साक्षी असतो १८·३०२-३०४, हे पांच हेतु गीतेंतील १८·१४ व १५ श्लोकांत दिले आहेत—(१) अधिष्ठान, देह, १८·३१४, (२) कर्ता, जीव, प्रकृतीच्या आधारानें जीव कर्ता होतो व आपण कर्ता आहों असें मानतो, १८·३१९, (३) इंद्रियें व्यापार करतात १८·३२८, (४) निरनिराळे व्यवहार, आचार, वायुक्रिया वगैरे, १८·३४१, (५) दैव, याला ग्रंथांत, तें देववृंद बरवें। कर्मकारण पांचवें। १८·३४९, असें म्हटलें आहे, यावर १८·३४१ ते १८·३७५ पहा;

पांचवनेया ज्वाला, प्रलयानल, विद्युदनल, वडवानल, शिवनेत्रानल, द्वादशादित्यानल, ११·३००; **पांचवेउळी**, पांच नांग्यांची इंगळी, १३·१०६४; **पांचपीसें**, पंचमहाभूतें, १८·१८; **पांचभूतिक**, पंचमहाभूतांचें बनलेलें शरीर, ५·५३, **–भूतिकें** १३·४७, **–भौतिक** ७·२५, १५·४४७; **पा(पां)च विषय** १३·१२०; **पांचें(चैं) दाउं** १८·३५१;

पांचै-पांचै कारणें १८·४२८, वर **पांच हेतु** पहा, **–कुंडें**, पांच इंद्रियें, ४·१२७, **–खवलें**, पंचमहाभूतांच्या खपल्या, ८·६१, **–खाणी**, पंच भूतात्मक शरीर, १८·४५१, **–दोष**, पांच तामसवृत्तीचे दोष, निद्रा, शोक, विषाद, मद व भय, १८·७५८, **–द्वारीं** १३·१०२, **–पालव**, पांच पदर, अंतःकरण, मन, बुद्धि, अहंकार व चित्त, ११·६३, १३·३६५, **–प्रकार**, वाचा, कर, चरण, अधोद्वार व अपायु हीं पांच कर्मेंद्रियें, १३·१००, **–फोंक**, पृथ्वी, आप, तेज, वायु व आकाश या डहाळया, १५·९७, **–भूतें** १३·१४६, **–मुखिं**, श्रवण, नयन, त्वचा, घ्राण व रसन या पांच ज्ञानकरणांनीं बुद्धि सुखदुःख जाणते, १३·९८–९९;

पांच पांडव, कोशांत **धर्म** (२) पहा, **भीम**, भीमसेन १·१२०, १·१४८, **भीमार्जुनासारिखे** १·९७, **अर्जुन**, परिशिष्ट (६) पहा, **नकुल** १·१५० व **सहदेव** १·१५०;

पांचसात, थोड्याशा, १०·२७८; **पांचवां (वा)** १८·८३८; **पांचवां(वा) गुणेंद्र** १८·८६४, **–वें** १८·३४९; **पांचिक**, हिणकस धातु मिसळल्यावर सोळा किंवा पंधरा कसावरून पांच कसापर्यंत उतरविलेलें सोनें, १३·१००३, १४·१४०, १८·१२४८.

सहा—

षट्—षट्कर्मं, ब्राह्मणाचें, इज्या (यजन), याजन, अध्ययन, अध्यापन, दान व परिग्रह, ६·४७२, १६·९५; क्षत्रियांचे गुण यावर पुढें **सात** पहा; वैश्याचीं कर्में—कणवृत्ति, प्रतिग्रह, कृषि, वाणिज्य, गोरक्षा व याचना, यावर १८·८७६-८७८ पहा; **षट्पद**, भुंगा, ६·१७६;

षड्—षड्गुण, यश, श्री, औदार्य, ज्ञान, वैराग्य व ऐश्वर्य, **षड्गुणा(णां)चा राणा** १४·३२०, **षड्गुणाधिकरण** २·२९०, **षड्गुणचक्रवर्त्ती** ११·११२, हे सर्व संदर्भ श्रीकृष्णास उद्देशून आले आहेत; **षड्दर्शनें**—सांख्य, योग, वैशेषिक, न्याय, पूर्वमीमांसा व उत्तरमीमांसा यांचे अनुक्रमें कपिल, पतंजलि, कणाद, जैमिनि व व्यास हे प्रणेते होते, १·१०; **षड्रस**—कटु, अम्ल, मधुर, लवण, तिक्त व कषाय, १८·१००१; **षड्रिपु**—काम, क्रोध, लोभ, मोह, मद व मत्सर यांचे निरनिराळ्या ठिकाणीं उल्लेख आले आहेत;

षड—षडरितू, वसंत, ग्रीष्म, वर्षा, शरत्, हेमंत व शिशिर, १४·३६१;

षष्ट—सहावें, **मनःषष्टां इंद्रियांनें**, पांच इंद्रियें व मन, १५·३३५; **षष्टिचा**, सहाव्या अध्यायाचा, ६·१०; **षष्टम—षष्टमामाझि**, सहाव्या अध्यायांत, १०·२५;

सा—सहा, **सा मास**, दक्षिणायनाचे सहा महिने ८·२३१; **सां मासां** ८·२१८; **सामास** ८·२२२, हे उत्तरायणाचे सहा महिने; **सावां**, सहावा, १८·८४०; **साई गुण**—जन्म, जरा, मरण, व्याधि, वार्धक्य, कलुष हे देहाचे **साई गुण** १४·३१३; **साई दोष**, अज्ञान व इतर पांच मिळून अज्ञानाचे सहा दोष, १६·२५०, १६·२५७, १६·४२१, गीतेंतील १६·४ श्लोक व त्यावरील टीका १६·२११-२५० पहा, **दंभ** १६·२११-२२१, **दर्प** १६·२२२-२२७, **अभिमान** १६·२२८-२३४, **क्रोध** १६·२३५-२४०, **पारुष्य** १६·२४१-२४३, व **अज्ञान** १६·२४४-२५०; **साई दोषांगिं** १६·२५१; **साहिं दोषां** १६·२६६, **–दोषिं** १६·२५४, हे संदर्भ वरील आसुरी संपत्तीच्या सहा दोषांसंबंधीं आहेत; **साहीं इंद्रियें**, पांच इंद्रियें व मन, **मनादि साहीं इंद्रियें** १५·३२०, वर **मनःषष्टां** १५·३३५ पहा; **साही पदर** ६·२४४, योगशास्त्राप्रमाणें कुंडलिनीच्या आड येणारे पडदे, हे योगशास्त्रांत सहा व हठयोगांत आठ कल्पिले आहेत, कोशांत **चक्र** (४) पहा, येथें त्यांपैकीं पहिलीं पांच चक्रें व सातवें अज्ञ मिळून सहांचा उल्लेख केला असावा; **सावें**, सहावें या अर्थीं, १८·८६७.

सात—

सप्त—सप्तगुणिं, क्षत्रियांचे सात गुण, १८·८७१, **इयां सातां** १८·८७२, गीतेंत १८·४३ श्लोकांत हे दिले आहेत, त्यावरील टीका पहा—(१) **शौर्य** १८·८५४, (२) **तेज** १८·८५५-८५७, (३) **धीरु**, धैर्य, १८·८५७-८५८, (४) **दक्षत्व** १८·८५९-८६१, (५) **जूझ** १८·८६१-८६४, (६) **दान** १८·८६५-८६७, (७) **ईश्वरभाव** १८·८६८-८६९, **सप्तगुणार्णव**—सात समुद्रांनीं वेष्टिलेल्या पृथ्वीसारखे क्षत्रियांचे हे वरील गुण आहेत, १८·८७३; पुढें सात सिंधु पहा;

सप्ततल—सप्ततल आड लावणें ६·११४, येथें सप्ततल चा अर्थ नीट लागत नाहीं, ज्ञानदेवींत व कुंटे प्रतींत 'सपातळ' ६·११४, पडदा या अर्थी दिलेला पाठ ग्राह्य वाटतो; **सप्तधातु**, शरीरांतील सात धातु—रस, रक्त, मांस, मेद, अस्थि, मज्जा व शुक्र (सुश्रुत), ६·२३५; **सप्तप्रश्नसिद्धि**, पुढें सात ही पदें पहा, १०·२८; **सप्तरिखी** १०·९९, **–रिषि** १०·९०, **–रुषीं** १८·८७०, कश्यप, अत्रि, भारद्वाज, विश्वामित्र, गौतम, जमदग्नि व वसिष्ठ, हे सात ऋषि ध्रुव नक्षत्राच्या सभोंवार फिरत असतात, क्षत्रियांच्या सात गुणांस उद्देशून हें रूपक आलें आहे; **सप्तशती**, गीतेंतील सातशें श्लोक, १८·१६४५; **सात—सात ही पदें**, ब्रह्म, अध्यात्म, कर्म, अधिभूत, अधिदैव, अधियज्ञ व प्रयाणकाळीं होणारें ईश्वरस्मरण हीं सात पदें, ७·१९२; **सात येकि विभूति**, गीतेंतील १०·३४ श्लोकांत स्त्रियांच्या सात विभूति सांगितल्या आहेत, त्यांपैकीं 'कीर्ति, औदार्याची संपत्ति, मेधा, धृति व क्षमा' या पांच विभूति टीकेंतील १०·२५५-२५६ ओव्यांत आल्या आहेत, वाक् व स्मृति या दोन विभूतींवरील ओव्या राजवाडे प्रतींत नाहींत, त्या गहाळ झाल्या असाव्या;

सातें वोघीं, गंगेच्या सात ओघांस उद्देशून, १८·८७४, नलिनी, पावनी, ह्रदिनी या तीन पश्चिमवाहिन्या, सिंधुवास, भेदकाया, सुचक्षणी व सीता या उत्तरवाहिन्या;

सात शक्ती, गीतेंतील १०·३४ श्लोकांत सांगितलेल्या स्त्रियांच्या **सात विभूति**, १०·२५७; **सात सागर**, ११·५६, १८·१७५६, **सात सिंधु**, ११·६४८, हे संदर्भ पौराणिक सात समुद्रांस उद्देशून आले आहेत, क्षारोदक, इक्षुरसोदक, सुरोदक, घृतोदक, दधिमंडोदक, शुद्धोदक व क्षीरोदक; **सातवाकड** व **सातवेडली** हे शब्द कोशांत पहा; **सात से (सें)** १८·१६५१, **सातां शतांचा** १८·१६४१, **सनें सात** १८·१६४०, **सें सात** १८·१६४३, १८·१६५६, **सातेंसतीं** १०·३०, हे संदर्भ गीतेंतील सातशें श्लोकांस उद्देशून आले आहेत;

सातवा—(क्र. वा.) १८·८४३.

आठ—

अष्ट—अष्टांग, अष्टांगु योगु, आठ अंगें असलेला हठयोग, ९·४१८, योगाचीं आठ अंगें—यम, नियम, आसन, प्राणायाम, प्रत्याहार, धारणा, ध्यान व समाधि; **अष्टांगादि संकटीं**, हठयोगाचीं अष्टांगें संपादण्याच्या संकटांत, ११·६६७; **अष्टांगसामग्रियेचें दीप**, हठयोगाचीं आठ अंगें दाखविणारा दिवा, ६·४६१; **अष्टांगें**—पैं जेयाचेनि अंगसंगें। इये प्रकृतीतव अष्टांगें। जन्म पाविजतसे जगें। तो पिता मीं गा॥ ९·२६८, प्रकृतीचीं आठ अंगें—आप तेज गगन। मही मारुतु मन। बुद्धि अहंकारु हे भिन्न। आठै भाग॥ ७·१८; **अष्टधा भिन्न**, प्रकृतीस उद्देशून, ७·१६, ७·१७, १५·४५१; **अष्टभेदव्यक्ति**, प्रकृतीचे दोन भाग, एक अष्टभेदानें व्यक्तरूपांत आलेली व दुसरी जीवरूपा, ९·९७; **अष्टदल**, आठ सात्त्विक भाव दाखविणारें आठ पाकळ्यांचें कमळ, १५·६, हे आठ सात्त्विक भाव पुढें दिले आहेत; **दिग्गज, दिग्गजमेळावे**, आठ दिशांस सावरून धरणाऱ्या हत्तींचे मेळावे, १३·६३, हे आठ दिग्गज, ऐरावत, पुंडरीक, वामन, कुमुद, अंजन, सार्वभौम, सुप्रतीक व पुष्पदंत, आठ दिशांस असतात; **अष्टमहासिद्धि**—कोशांत सिद्धि-द्धी पहा, महाभारतांतील अनुशासनपर्वांत (१) अणिमा, शरीर सूक्ष्म करणें, (२) महिमा, शरीर मोठें करणें, (३) लघिमा, शरीर हलकें करणें, (४)

गरिमा, शरीर जड करणें, (५) ईशिता, सर्व चराचरांत ईश्वरभाव ठेवणें, (६) प्राकाश्य, ऐहिक व पारलौकिक स्थळें पहाणें, (७) वशिता, विषय भोगून इंद्रियांवर स्वामित्व ठेवणें व (८) प्राप्ति, सर्व प्राण्यांचा देवतांशीं संबंध घडविणें, अशा आठ महासिद्धि दिल्या आहेत; **अष्टम—अष्टमाध्याइं** १०·२८; **आठ—आठांची साम्यावस्था** ७·१८-१९ पहा; **आठ अंगें,** सुरयोनींच्या आठ प्रकारांस उद्देशून, १४·१०३, किन्नर, चारण, यक्ष, विद्याधर, गंधर्व, सिद्ध, योगी व मुनि (तुलसीशब्दप्रकाश); **आठ पाहार,** कोशांत **पाहार** पहा; **आठां हिं भावां** ११·२४५, **सात्विकां आठां,** आठ सात्विक भावांस उद्देशून, १८·१५८८, स्तंभ, स्वेद, रोमांच, लय, ऐश्वर्य, वेपथु, अश्रु व वैवर्ण्य (प्रतापरुद्र), यावर ११·२४१-२४७ व १८·१५८४-१५८८ पहा; **आठ भैरव**—असितांग, रुरु, चंड, क्रोध, उन्मत्त, कुपति, भीषण व संहार हे आठ भैरव, पर्यायानें कांहींच्या ऐवजीं ताम्रचूड, चंद्रचूड व कपाल अशींही नांवें आहेत, आदित्यवारिं वाढी। भैरवां भरीं॥ १३·८१८, वरील भैरवांस उद्देशून; **आठ रस**—शृंगार, वीर, करुण, अद्भुत, हास्य, भयानक, बीभत्स व रौद्र (काव्यप्रकाश); **आठां रसांची ओलावणी** ४·२१०, कोशांत **ओलणें** पुढें पहा; **आठ लोकपाल**—इंद्र, अग्नि, यम, निर्ऋति, वरुण, वायु, कुबेर व ईशान (शिव), यांना दिक्पति असेंही नांव आहे, यावर १०·२०० पहा; **आठ वसु**—आप्, ध्रुव, सोम, धर (धन), अनिल, अनल (पावक), प्रत्यूष व प्रभास, आठां वसूंमाझारि। पावकु तो मीं अवधारीं। १०·२०६; **आठें विकारीं**—महद्ब्रह्म आपल्या उदरांत प्राकृत आठ विकारांनीं जगद्रूप गर्भाची वाढ करतें, १४·८८, हे आठ विकार म्हणजे प्रकृतीचीं आठ अंगें, **आठै भाग** ७·१८ पहा; **आठवें**—(क्र. वा.) **गुण जें आठवें** १८·८४५.

नऊ—

नव—हा शब्द इतर शब्दांस जोडून किंवा सुटा आला आहे; **नव गुण,** ब्राह्मणाच्या नऊ गुणांस उद्देशून, १८·८५१, गीतेंतील १८·४२ श्लोकांत नऊ गुण सांगितले आहेत—(१) **शम** १८·८३१, (२) **दम** १८·८३२-८३३, (३) **तप** १८·८३४-८३५, (४) **शौच,** अंतर्बाह्य शुद्धतेस उद्देशून, १८·८३६, (५) **क्षमा** १८·८३८, (६) **आर्जव,** सरळपणा, १८·८३९-८४०, (७) **ज्ञान** १८·८४१-८४२, (८) **विज्ञान** १८·८४३-८४५, (९) **आस्तिक्य** १८·८४५-८४७; **नवगुणरत्नाकर,** नऊ गुणांचा समुद्र, १८·८४९, **ग्रहगण** ११·२५४, रवि, चंद्र, मंगळ, बुध, गुरु, शुक्र, शनि, राहु व केतु या नऊ ग्रहांस उद्देशून; **नवचंडी,** नवचंडिका—शैलपुत्री, ब्रह्मचारिणी, चंद्रघंटा, कूष्मांडा, स्कंदमाता, कात्यायनी, कालरात्री, महागौरी व सिद्धिदा, पार्वतीच्या या नऊ रूपांस उद्देशून, १३·८१८; **नवज्वर**—नऊ दिवसांचा ताप, वोखदाचेनि नावें अमृतें। जैसा नवज्वरु आवुथे। १३·७२१, नवज्वर झालेल्या रोग्याला औषध म्हणून दूध दिलें तर ताप भडकतो यास उद्देशून; **नवद्वाराचां चौकीं** १२·५२, **नवै द्वारें श्रवति** १३·७३०, **नवद्वारें देहीं** ५·७५, हे संदर्भ शरीराच्या नऊ द्वारांस—दोन डोळे, दोन कान, दोन नाकपुड्या, तोंड, गुद व उपस्थ यांना उद्देशून आले आहेत; **नव मास,** गर्भांतील नऊ महिने, १३·७३१; **नवां रत्नांचा हारु** १८·८४९, हीं नऊ रत्नें—माणिक, मोती, पोवळें, पाच, पुष्कराज, नीळ (शनि), हिरा, गोमेद व वैडूर्य; **नवां रसां अनुव्रत** १८·३३०, नवरसां भरविं सागर। १२·११, **नवरसिं वरिखैन** १३·११६३, **नवरसदीपिचा** १०·७, **नवरससुधाब्धी** १·२९, हे सर्व संदर्भ वर दिलेल्या आठ रसांस व शांत रसास उद्देशून आले आहेत, शांत हा नववा रस मानला आहे; **नवविध** १८·३३०; **वायुचें नवविधपण** ६·२४३, हा संदर्भ वायूच्या नऊ क्रियांसबंधीं आहे, त्या अशा: प्राण—हे पांच आहेत—प्राण (अन्नप्रवेश), अपान (मलमूत्रोत्सर्ग), व्यान (पचन), उदान (भाषण) व समान (डोळा मिटणें व उघडणें), उपप्राणही पांच आहेत—नाग, कूर्म, कृकल, देवदत्त, धनंजय,

यांचे जांभई, शिंक, ढेंकर, उचकी, आंग मोडणें, हे व्यापार आहेत; या देहांत प्राण हा मुख्य असून तो इतर नऊ प्राणांची पेंढी बांधून त्यांची उंडी मध्यमेंत टाकतो, १८·७३६;

नवम—(क्र. वा.), **नवमाध्यायीं** १६·६०; **नवमी**—नवमीतें मांडी। आणि बैसे नवचंडी। १३·८१८, आश्विन शुद्ध १ ते ९ या नवरात्रांत नवचंडीची स्थापना करणें, तिची आराधना करणें व सप्तशतीचें नऊ वेळां पारायण करणें यांस उद्देशून;

नववा—(क्र. वा.) १८·८४५, १८·८४७.

दहा—

दश—**दशदलांचें**—उपनिषदां सोरभ्य। दशदलांचें॥ १५·५३७, दहा पाकळ्या असलेल्या कमळाचें रूपक दहा उपनिषदांवर बसविलें आहे, **दशोपनिषदें** १·१८, हीं दहा उपनिषदें—ईश, केन, कठ, प्रश्न, मुण्ड, माण्डूक्य, तैत्तिरीय, ऐतरेय, छान्दोग्य व बृहदारण्यक; **दशक**—**इंद्रियांचा दशकु**, दहा इंद्रियांचा समुदाय, १३·७३, (१) प्रचारांत तोंड, ब्रह्मरंध्र, दोन नाकपुड्या, दोन कान, दोन डोळे, शिस्न व गुदद्वार असा हा इंद्रियांचा दशक मानतात, (२) ग्रंथांत पांच ज्ञानेंद्रियें व पांच कर्मेंद्रियें मिळून दहा असा इंद्रियांचा दशक सांगितला आहे—तरि श्रवण नयन। त्वचा घ्राण रसन। इयें जाणें ज्ञान। करणें पांचै॥ १३·९८, अथवा, बाहीरि त्वचा श्रवण। चक्षु रसना घ्राण। हें पंचविध जाण। ज्ञानेंद्रिय गा॥ १८·४९६, मग वाचा आणि कर। चरण अधोद्वार। अपायु हे प्रकार। पांचै आणिक॥ १३·१००, श्रोत्रं त्वक् चक्षुषी जिह्वा नासिका चैव पञ्चमी। पायूपस्थं हस्तपादं वाक्चैव दशमी स्मृता॥ २·९० मनुस्मृति; **महातेजाचा दशक**—तेविं चि हे(द)शकु मेळविजे। महातेजाचा॥ ११·२३५, कुंटेनीं दशकाचा अर्थ दश संख्यारूप आवरणाग्नि असा दिला आहे, दश अग्नीच्या कळा—धूम्रार्चि, उष्णाई, ज्वालिनी, जलनी, स्फुलिंगी, अतिस्मना, हव्यवाहिनी, कव्यवाहिनी, नीलरक्त व रुद्रायणी अशा मुळे यांच्या सं. वा. दुर्बोध शब्दार्थांच्या कोशांत दिल्या आहेत.

दशधा—वायुतत्व दशधा। एक चि जालें॥ १३·१०६, पांच प्राण व पांच उपप्राण असे वायूचे दहा विभाग नऊ पुढें वायूचें नवविधपण यांत दिले आहेत; **विश्वे देव**, वसु हान साध्ये विश्वे। ११·३२७, आठ वसू व दहा विश्वेदेव यांस उद्देशून, वसु, सत्य, क्रतु, दक्ष, काल, काम, धृति, कुरु, पुरूरवा व माद्रय असे दहा, धर्म ऋषि व विश्वा यांचे दहा पुत्र—क्रतु, दक्ष, वसु, सत्य, कालकाम, मुनि, कुरज, मनुज, बीज आणि रोचमत्, (चित्राव—प्राचीन चरित्र कोश पृ. ५४३.)

दाहि-हिं-ही-हीं—दाहिं इंद्रियांचां गावि नेणिजे। ५·५५, इंद्रियांचा दाहिं हातिं १८·३१५; **दाही इंद्रियें** ९·३४३, १३·३६५, १६·१८४, **दाहीं इंद्रियांचिया वाटा** ८·१८१; **चक्षुरादिकें दाही** १८·४९८, **तियें दाही** १८·५००, **दाही करणें** १३·१०३, **दाही रिगति** १८·७३५, या सर्वांसाठीं वर दशक (२) पहा; **दाही दिशा पांगुरणें**, शंकराच्या दिगंबरत्वास व सर्वसंगपरित्यागास उद्देशून, १३·२६; **दाही दिशा सुनियां मानी** १८·१६०६, **दाहिं दिशिं** १५·६९, या दाही दिशा—पूर्व, पश्चिम, दक्षिण, उत्तर, आग्नेयी, नैर्ऋत्य, वायव्य, ईशान्य, ऊर्ध्व व अधस्; **दाही विषय** १३·१२१, पुढें छत्तीस पहा; **दाहीक** १८·९५१, हा पाठ देहादिक असा घ्यावा, ज्ञानदेवी, कुंटे–'देहादिक' १८·९५६; **दाहें**—दहाही, **दाहें आउतीं**, दहा इंद्रियांना उद्देशून, १८·४५१, –**चक्षुरादिकिं इंद्रियपीठीं** १८·३४८, –**दिशीं** १६·३२६, –**द्वारीं**, दहाही इंद्रियांच्या दारांत, १६·९०, –**भागीं**, दहा प्रकारच्या वायूंस उद्देशून, १३·१०७.

अकरा—

अकरा क्षौणी, कौरवांचें अकरा अक्षौहिणी सैन्य, ११·२३, कोशांत **अक्षौहिणी, क्षोणी, क्षौणी** पहा; **अकरा भाव** १०·८९, ईश्वराच्या मानस संभूतीचे सात महर्षि व चार मनु, ऐसे हे अकरा। माझां मनीं झाले धनुर्धरा। १०·९२, हे सात महर्षि सात पुढें दिलेल्या

सप्तर्षींहून कांहींसे निराळे आहेत, ते असे— मरीचि, अत्रि, अंगिरस्, पुलस्ति, पुलह, क्रतु व वसिष्ठ, भागवतधर्मांतील चक्रव्यूहमताप्रमाणें चार मनूंचा, वासुदेव, संकर्षण, प्रद्युम्न व अनिरुद्ध यांचा येथें समावेश केला असावा; अकरा राजांची ही सर्व प्रजा झाली, १०.८९-१०१; **अकरा हीं राजां** १०.९५;

अकरावें—(क्र. वा.) इंद्रियांमाझि अकरावें । मन तें मीं जाणावें । १०.२०८, दहा इंद्रियें व अकरावें मन, बुद्धीन्द्रियाणि पञ्चैषां श्रोत्रादीन्यनुपूर्वशः । कर्मेन्द्रियाणि पञ्चैषां पाय्वादीनि प्रचक्षते ॥ एकादशं मनो ज्ञेयं स्वगुणेनोभयात्मकम् । यस्मिञ्जिते जितावेतौ भवतः पञ्चकौ गणौ ॥ २.९१–९२ मनुस्मृति;

एकादश, अकरा, **एकादशीं**, अकराव्या अध्यायांत, ११.१; **एकादशिचां** दिसिं, एकादशीस, १३.८१६.

बारा—

द्वादश—द्वादशादित्य—निरनिराळ्या ग्रंथांत या बारा सूर्यांचीं निरनिराळीं नांवें दिलीं आहेत, हे बारा सूर्य बारा महिन्यांचे निदर्शक मानले जातात :—(१) मित्र, रवि, सूर्य, भानु, खग, पूषा, हिरण्यगर्भ, मरीचि, आदित्य, सविता, अर्क व भास्कर, (२) विवस्वान्, अर्यमा, पूषा, त्वष्टा, सविता, भग, धाता, विधाता, वरुण, मित्र, शक्र व उरुक्रम (भागवत), (३) सूर्यवंशावळींत (२) पुढें दिलेल्या नांवांपैकीं आठ आहेत, विवस्वान्, सविता, विधाता व उरुक्रम या चारांऐवजीं विष्णु, विश्वावसु, अंशुमान् व अतितेज अशीं चार नांवें आहेत;

बारा—बारा अंगुळें ६.२३६, **शके बारा शतें बारोत्तरें** १८.१७९२, ही ओवी ग्रंथसमाप्तीनंतर कोणीं तरी केली आहे, राजवाडे प्रतींत ती आहे, शके १२१२ त ग्रंथ संपूर्ण झाल्याचा हा दाखला देतात; **बारा राशी**—मेष, वृषभ, मिथुन, कर्क, सिंह, कन्या, तूळ, वृश्चिक, धनु, मकर, कुंभ व मीन; **बारावा**—(क्र. वा.) **बारावा अध्याउ** १८.१४३८,–**गुणु** १८.१४३७;

बारै वाटिं—या बारा वाटा कोणत्या याचा समाधानकारक उलगडा झाला नाहीं, चार दिशांचे चार विभाग पाडून आठ दिशा होतात, पूर्वोत्तर दिशामध्यें दोन भाग न पाडतां तीन भाग पाडले, तर चार दिशांचे बारा विभाग, बारा वाटा, असा कसा तरी अर्थ लावतां येईल, तैसें आत्मभ्रांति सारिं । वस्तु विखुरली बारैं वाटिं । १५.२६८, आत्मभाव देहादि अनात्मवस्तूंच्या अनेक वाटांनीं पसरला आहे.

तेरा—

त्रयोदश—(क्र. वा.) **त्रयोदशीं**, तेराव्या अध्यायांत, १४.३२.

चौदा—

चतुर्दश—चतुर्दश भुवनें ११.२६०, सात लोक—भूर्लोक, भुवर्लोक स्वर्लोक, महर्लोक, जनलोक, तपोलोक, सत्यलोक व सात पाताळें —अतळ, वितळ, सुतळ, महातळ, तळातळ पाताळ व रसातळ, मिळून चौदा भुवनें;

चाउदस—चतुर्दशी, चाउदसिं ह्मणे माए । तूझा त्रिवो दुर्गे ॥ १३.८१७, पौष शु. चतुर्दशी, शाकंभरी अमावास्येचा येथें निर्देश केला आहे; पुनिवेहूनि चाउदसीं । जेतुलें उणेपण शशी । १८.१०८१;

चौदा—चौदा भुवनें, वर **चतुर्दश** पहा, ३.२४२, ११.१८२, ११.३१२;

चौदा मनु—स्वायंभुव, स्वारोचिष, उत्तम, तामस, रैवत, चाक्षुप, वैवस्वत, अर्कसावर्णि, दक्षसावर्णि, ब्रह्मसावर्णि, धर्मसावर्णि, रुद्रसावर्णि, देवसावर्णि व इंद्रसावर्णि, शेवटच्या दोन नांवांऐवजीं प्राचीन चरित्रकोशांत रौच्य व भौत्य अशीं नांवें दिलीं आहेत, चौदाआंतु मुदल । स्वयंभु मुख्य वडिल । च्यारि मनु ॥ १०.९१;

चौदावा—(क्र. वा.) **चौदावेया अध्यायासि** १४.३७.

पंधरा—

कोशांत **पंध-पन्ह-रें** पहा. **पन्हरा**—पंधरावा अध्याय, १८.३९ (१, २); **पन्हरें**, कोश पहा; **साडपन्हरां** १५.५३३; **साडपंधरेया**

१०·१५, या संदर्भांतील पंधरा व साडेपंधरा हे सोनें कसाला लावल्यावर सोन्याचा दर्जा दाखविणारे कसाचे आंकडे होते, पुढें ते त्या त्या दर्जाच्या सोन्याचा दर या अर्थी प्रचारांत आले असावे, पुढें सोलावा पहा.

सोळा—

षोडश—(क्र. वा.), सोळावा, **षोडशीं**, सोळाव्या अध्यायांत, १८·१४४२, **षोडशाध्याइं** १७·२१; **सोलावा**, (क्र. वा.) सोळावा, **सोलावां अध्या॰** १८·४०; कां सुवर्णशुद्धी कसु। सोलां(ला). वां जैसा॥ १८·९७५, शुद्ध सोन्याच्या कसाचा आंकडा सोळा होता, येथें सोलावां हा शब्द कसास लावला आहे, दरास लावलेला नाहीं, वर पंधरा पहा; **सोलावें अध्यायपद** १६·६२.

सतरा—

सतरावा—(क्र. वा.), **सतरावां अध्या॰** १८·५९; **सतरावी**, जीवनकला, **सतरावियेचेनि पानियेडें** ९·२१३, **–चें स्तन्य** १२·७, या संदर्भांत जीवनकलेला सतरावी म्हणण्याचें कारण लिंगदेहांतील पांच ज्ञानेंद्रियें, पांच कर्मेंद्रियें, पांच प्राण व सोळावें मन यांचें ती साहाय्य घेते, यावर ९·२११-२१७ पहा; **आनंद-चंद्रिची सतरावी** १५·५३९, चंद्राच्या सोळा कला असतात पण व्योमचक्रांतील चंद्रामृताची जीवनकला ही सतरावी कला आहे, असें कल्पिलें आहे; **सत्राविये़चें पाणीं** १२·५४; **सप्तदश**—(क्र. वा.), सतरावा, १८·४०.

अठरा—

अठरा भराडे—अठरा गोसावी, आपण भराडा होए। गुरुतें लिंगा॥ १३·३८९, हा संदर्भ गोसाव्यांच्या अठरा आखाड्यांस उद्देशून आला आहे, हे अठरा प्रकार–अघोरी, अरण्य, अवधूत, आनंद, आश्रम, इंद्र, उदासी, कानफाट्या, कालवेला, गोदड, गोरखपंथी, नंगागिरी, निरंजनी, निर्वाणी, पुरी, भराडी, राउळ, सरभंगी, यांपैकीं कांहीं नांवांऐवजीं, निर्वानी, डवरा, बन, भरती अशीं नांवें दिलीं जातात; **अठरा ज्ञानपदें** १३·८४७, **अठरा ज्ञानलक्षणें** १३·६४८, हीं पदें गीतेंत १३·७-११ श्लोकांत आलीं आहेत, त्यांचीं लक्षणें १३·१८४-६३० ओव्यांत दिलीं आहेत, श्लोक १३·७—(१) अमानित्व १३·१८४-२००, (२) अदंभित्व १३·२०१-२१५, (३) अहिंसा १३·२१६-३३२, (४) क्षांति, क्षमा, १३·३३८-३५३, (५) आर्जव, सरळपणा, १३·३५४-३६७, (६) आचार्योपासना, गुरुभक्ति, १३·३६८-४५८, (७) शुचित्व १३·४६०-४८२, (८) स्थैर्य १३·४८३-४९९, (९) आत्मविनिग्रह १३·५००-५१०; श्लोक १३·८—(१०) वैराग्य १३·५११-५२२, (११) अनहंकार १३·५२३-५३३, (१२) जन्म, मृत्यु, जरा, व्याधि या दुःखांपासून अलिप्त राहणें १३·५३४-५९०; श्लोक १३·९—(१३) 'असक्ति' १३·५९१-५९३, (१४) पुत्रदारगृहाविषयीं अनासक्ति १३·५९४-५९८, (१५) इष्टानिष्टोपपत्तींत समचित्तत्व १३·५९९-६०१; श्लोक १३·१०—(१६)अनन्यभक्ति १३·६०२-६०९, (१७) निर्जन जागीं राहणें १३·६१०-६१२; श्लोक १३·११—(१८) सतत अध्यात्माचा अभ्यास १३·६१४-६३०; **अठरावां अध्या॰** १८·३३, १८·८३; **अध्यायां अठरांचें लेख** १८·५७; **अष्टादश**—अठरावा अध्याय, १८·४१, १८·४३, **–शो** १८·७३; **अष्टादश पुराणें** १·५, तीं हीं—(१) मत्स्यपुराण, (२) मार्कंडेय–, (३) भविष्य–, (४) भागवत–, (५) ब्रह्मांड–, (६) गरुड–, (७) लिंग–, (८) पद्म–, (९) वामन–, (१०) अग्नि–, (११) कूर्म–, (१२) स्कंद–, (१३) नारद–, (१४) वराह–, (१५) ब्रह्मवैवर्तक–, (१६) वायु–, (१७) ब्रह्म–, (१८) वाल्मीक–.

वीस—

विस—**विस ही विश्वे** ६·४१६, विश्वा किंवा विस्वा हा कोणत्याही प्रमाणाचा विसावा भाग, वीस ही भागांनीं, सर्व भागांनीं, सर्व प्रकारांनीं, सर्वतोपरी, येथें कधीं ही, असा अर्थ घ्यावा, कोशांत **विश्वा** (१) पहा; **विसें ठांइं**—लहान लहान उंड्या करून त्यांचे अनेक घांस निरनिराळे मांडणें, १३·९४५.

एकवीस—

तैं एकविसां स्वर्गा ही मीठी । पातालासि दे जे(जे)वि ॥ ११·४०६, येथें पातालासि ऐवजीं पातालासिं, पाताळासह याअर्थी पाठ असणें संभवतें; पाताळासकट असा अर्थ घेतला तर चौदा भुवनापुढें दिलेले सात लोक, सात पाताळें व सात द्वीपें मिळून एकवीस स्वर्ग असा अर्थ लावतां येईल, हीं सात द्वीपें—जंबु, प्लक्ष, शाल्मली, कुश, क्रौंच, शाक व पुष्कर; जर एकवीस स्वर्ग पाताळांत गेले असा अर्थ लावला तर शिवनिबंधांत दिलेले एकवीस स्वर्ग घ्यावे, ते हे आहेत :—ज्योति, शीत, विमळ, अभियागता, प्रकाशविख्यात, सदोदित रम्य, सहज, सिद्ध, आनंद, दिव्य, एकांत, अमळ, तृप्ति, निर्मळ, प्रेम, निज, लय, अंत, नित्य, अति व शिव. (मुळे, पृ. १२६).

चोवीस—

चोविस पंचविसावें १४·२२२, हें चोवीसां हिं तत्वांचें । कुटुंबघर वसतिचें । तूटे बंधमोक्षाचें । गूंतलें एथ ॥ १८·३१७, **तत्वाचां चौविसीं मापीं** १८·५११, हे तीनही संदर्भ देहास उद्देशून आले आहेत; सांख्यमतें प्रकृतींत चोवीस तत्त्वें आहेत—मूळ अव्यक्त, अनादि, स्वयंभू अशी प्रकृति १, महत् १, अहंकार १, सूक्ष्म तन्मात्रा ५, ज्ञानेंद्रियें ५, कर्मेंद्रियें ५, महाभूतें ५, व मन १ मिळून २४.

पंचवीस—

पंचविसां(सा)वां पुरुषु, पंचविसावें तत्त्व, १०·१३४; सांख्यमतें वर दिलेलीं चोवीस तत्त्वें व पंचविसावें ब्रह्म, हें—तिहिं पुरोनि स्वभावें । चतुर्थ जें ॥ १४·२२२, तीन गुणांपलीकडचें चौथें आहे.

सव्वीस—

सविस—सविसें गुणज्योतीं १६·२०८, **—ब्रह्मगुणि(णिं)** १६·२०५, गीतेच्या १६·१ ते १६·३ श्लोकांत सांगितलेले दैवगुण :— श्लोक १६·१—(१) अभय १६·६७-७२, (२) सत्त्वसंशुद्धि १६·७३-७९, (३) ज्ञानयोग १६·८०-८३, (४) दान १६·८४-८६, (५) दम १६·८७-९२, (६) यज्ञ १६·९२-९८, (७) स्वाध्याय १६·९९-१०४, (८) तप १६·१०४-१११, (९) आर्जव १६·११२; श्लोक १६·२—(१०) अहिंसा १६·११३, (११) सत्य १६·११४-१२३, (१२) अक्रोध १६·१२४-१२९, (१३) त्याग १६·१३०-१३४, (१४) शांति १६·१३५-१३९, (१५) अपैशुन्य १६·१४०-१५२, (१६) दया १६·१५३-१६१, (१७) अलौल्य १६·१६२-१६६, (१८) मार्दव १६·१६७-१७३, (१९) ऱ्ही, लाज, १६·१७४-१८३, (२०) अचापल्य १६·१८४; श्लोक १६·३— (२१) तेज १६·१८५-१८८, (२२) क्षमा १६·१८९, (२३) धृति, धीर, १६·१९०-१९३ व १६·१९६, (२४) शौच, शुचित्व, १६·१९४-१९५, (२५) अद्रोह १६·१९७-२०२, (२६) अतिमानितेचा अभाव १६·२०३-२१०.

सत्तावीस—

सत्तावीस नक्षत्रें :—अश्विनी, भरणी, कृत्तिका, रोहिणी, मृगशिरा, आर्द्रा, पुनर्वसु, पुष्य, आश्लेषा, मघा, पूर्वा, उत्तरा, हस्त, चित्रा, स्वाती, विशाखा, अनुराधा, ज्येष्ठा, मूळ, पूर्वाषाढा, उत्तराषाढा, श्रवण, धनिष्ठा, शततारका, पूर्वाभाद्रपदा, उत्तराभाद्रपदा व रेवती.

छत्तीस—

सतिस—पैं अष्टधा भिन्न ऐसें । जें दाविलें प्रकृतिमीसें । जें क्षेत्रद्वारें सतिसें । भागिं केलें ॥ १५·४५१, क्षेत्राचीं छत्तीस तत्त्वें १३·७७—१५० ओव्यांत पहा; **यां सतिसां सतिसांचा मेळावा** १३·१४९, **सत्तिसां सत्ततिसां(सा)वें** १४·२२२, **सतीस हीं तत्वें** १३·१५५, **सतीस भेद** १३·१५०, **सतीस ही वानी भेद** १३·१०३२ क्षेत्राचीं हीं छत्तीस तत्त्वें, गीता श्लोक १३·५—(५) महाभूतें—पृथ्वी, आप, तेज, वायु व व्योम १३-७७, (१)

अहंकार १३·७८-८२,(१) बुद्धि १३·८३-८९, (१) अव्यक्त १३·९०-९७, (५) ज्ञानेंद्रियें—श्रवण, नयन, त्वचा, घ्राण व रसन १३·९८, (५) कर्मेंद्रियें १३·१००-१०१, (१) मन १३·१०३-१०४, (१०) इंद्रियविषय—'शब्द, स्पर्श, रूप, रस व गंध' हे पांच १३·११७, मग स्वर वर्ण विसर्गु। अथवा स्वीकारु त्यागु। चं(च)क्रमण उत्सर्गु। मलमूत्रांचा॥ १३·११९, बोलणें, चालणें, घेणें, देणें, मलमूत्रांचा त्याग हे पांच, ऐसे हे दाही विषय १३·१२१, श्लोक १३·६—

(१) इच्छा १३·१२१-१२५, (१) द्वेष १३·१२६,

(१) सुख १३·१२७-१३१, (१) दुःख १३·१३२,

(१) चेतना १३·१३४-१४२,

(१) धृति १३·१४३-१४८,

(१) संघात १३·१४९, एकूण ३६.

सदतीस—

सत्ततिसांवें—सत्तिसां सत्ततिसांवं, सदतिसावें ब्रह्म, १४·२२२; **सततीसांवा पुरुषु-विशेषु** ११·३०४.

बावन—

आगा बावना वर्णा परौता। कोण्हीं मंत्रु आहे पांडुसुता। कां बावना हिं नुच्चारितां। जीउ आथि॥ १८·३७१, हे बावन वर्ण म्हणजे सोळा स्वर, क्, च्, ट्, त्, प्, या वर्गांचीं पंचवीस व्यंजनें व दुसरीं हीं अकरा व्यंजनें य् र् ल् व् श् स् ह् ळ् क्ष् व ज्ञ, (१६+२५+११) मिळून बावन वर्ण. ए ऐवजीं ये व ओ ऐवजीं ॐ, वो, असे लेखनपर्याय आले आहेत; राजवाडे प्रतींत ळ ऐवजीं ल आहे, कांहीं ठिकाणीं ळ आहेत ते मुद्रण दोष असावे; ळ ऐवजीं ल घालणें हें राजवाड्यांना उपलब्ध झालेल्या प्रतीच्या लेखकाचें वैशिष्ट्य होतें, यादवकालीन मराठींत व त्या पूर्वींही ळ अक्षर होतें.

शंभर—

शत, सत हे शब्द शंभर, विपुलता किंवा आधिक्य दाखविण्यासाठीं ग्रंथांत योजले आहेत. **शत—शत एक जन्मां**, अनेक या अर्थीं, १५·३१; **शतें सात**, गीतेंतील सातशें श्लोकांस उद्देशून, १८·१६८३, **सातां शतांचा** १८·१६४१, **सातें शतें** १८·५७, **सप्तशती–मंत्रप्रतिपाद्य भगवती** १८·१६४५; गीतेंत सातशें श्लोक आहेत, राजवाडे प्रतींत सातशें एक छापले आहेत, १३·१ ते १३·४ पहा, १३·४ हा आंकडा दोन श्लोकांपुढें आला आहे, राजवाडे प्रतींतला १३·१ श्लोक लो. टिळकांच्या गीतारहस्यांत व भां. ओ. रि. इं. च्या महाभारतांत नाहीं; **शतकूट**, फार बारीक चुरा, १·१४७, **–क्रतूं**, शंभर यज्ञ करणारांनीं, ९·३०९, **–जर्जरें**, फार जीर्ण, ९·४८६, **–धा**, अनेक प्रकारांनीं, ११·१०१, **–मख** १५·३०, **–मखोत्तीर्णकर**, इंद्र, १०·२२०, **–वृद्ध**, फार वृद्ध, १३·५८३, **–वेऱ्हीं** ९·३०७; **वरिखशताचां कोडीं** ६·४६३, कोशांत कोडिडी पहा; **जन्मशत**, अनेक जन्म, ७·१२६, ९·२०५, **–मापें** १३·३३; **श्येय**, शंभर, १२·२५, कोशांत श्येय पहा; **सत—सतें** सात १८·१६४०, **सातेंसतीं (सातें सतीं)** १०·३०, **सें सात** १८·१६४३, १८·१६५६, **सात से(सें)** १८·१६५१, हे संदर्भ गीतेच्या श्लोकांस उद्देशून आले आहेत.

सहस्र—

एक हजार किंवा पुष्कळ या अर्थीं हा शब्द आला आहे. जैं चौकडिया सहस्रु जाये। तैं(तैं) ठाये ठाउ वीतु होये। आणि तैसेनि सहस्रें भरियें पाहे। राति जेथ॥ ८·१५४, ब्रह्मदेवाच्या एका अहोरात्रास उद्देशून, ब्रह्मदेवाच्या अहोरात्राचे १४ भाग कल्पिले आहेत, या प्रत्येक भागास मन्वंतर म्हणतात, चतुर्युगाच्या एकाहत्तर फेऱ्या व आणि कांहीं वर्षें गेलीं म्हणजे एक मन्वंतर पुरें होतें, यावर ८·१५३-१६३ पहा; बैसो सहस्रा एका ची(चि) पांती। अवधानाची॥ १३·३७०; **सहस्रावधी युगें निमावि** ८·१६१; **सहस्रदळाचा मेघु** १८·१०३३;

सहस्राच २·३०४; सहस्रां-माझि, अनेक माणसांपैकीं, ७·१०, सहस्र वरि, अनेक, ११·११७, सहस्रवेरी ९·५८, सहस्र वेन्हीं ११·२३४, ११·५२३, –वेन्हीं १२·९१; सहस्र शीर्ष याचे, हे शब्द एकत्र घ्यावे, शेषाचे, ११·२६५; घटसहस्र १३·९१३, जन्म– ६·१४६, ६·४६३, १०·२३८, तप– १७·४१२, युग– ८·१६२.

लक्ष—

शतसहस्र किंवा अनेक. पातां प्रसवतियां योनी(नीं)चे। लक्ष ही दीसति ॥ ८·२५; **एकें लक्षें** १०·२९, **सवा लक्षु भारत** १८·१६४०, महाभारतांत इतके श्लोक आहेत या समजास उद्देशून; **चौरासी लक्ष**—८४ लाख योनींस उद्देशून, ७·२४, १४·१०६, १५·१४८ (चौ), १८·१२९४, चौऱ्याऐंशीं योनींबद्दल अनेक मतें आहेत त्यांपैकीं एक—२० लक्ष स्थावर, ९ लक्ष जलचर, ११ लक्ष कीटक, १० लक्ष पक्षी, ३० लक्ष पशु, ४ लक्ष मानवदेहधारी, एकूण ८४ लक्ष; **लक्षवरि**, लक्षावधि, ७·११; **लाखौली** कोश पहा.

कोटी—

कोटि, कोडि-डी असे शब्द कोटी किंवा पुष्कळ, अनेक या अर्थी ग्रंथांत आले आहेत. **सूर्य-कोटितेजसा** ११·६९; **कोडि-डी**, कोश पहा.

अक्षौहिणी—

विविध सैन्यांचे आंकडे कोशांत **अक्षौहिणी** पुढें दिले आहेत, १·१२२; **अक्षौणी**, विपुलता, १६·१६३; **क्षोणी-क्षौणी** हे शब्द अक्षौहिणी किंवा विपुलता या अर्थींही आले आहेत ते कोशांत पहा.

परिशिष्ट ११

संकीर्ण

(१) सूर्य, चंद्र, ग्रहण इ०

सूर्य—स्थिर असतो, आणि उदोअस्तूचेनि प्रमाणें। जैसें न चलतां सूर्या चालणें। ४·९८, जैसा नचलतेनि रवी। लोकु चले ॥ ८·१८५, कोशांत **चलणें** पहा; सूर्य चालतो या लोकदृष्टीस उद्देशून—मियां चालविला सूर्यु चाले। ९·२८२; सूर्याच्या तापानें पाण्याची वाफ होऊन पाऊस पडतो व पुनः सूर्य वाफेच्या रूपानें पाणी आकर्षून घेतो यास उद्देशून—जैसा वरिखौनि भूतळिं। आपुला रसु अंशुमाली। मागुता आणी रश्मिजाळिं। बिंबासि चि ॥ १५·२६७; सूर्यप्रकाशानें नक्षत्रें लोपतात, सूर्यविकासी कमळें उमलतात, मृगजळ दिसतें इत्यादि संदर्भांकरतां कोशांत **गभस्ति, सविता, सूर्य** पहा.

चंद्र—चंद्रामुळें समुद्राला भरती येते १८·१३०४, तो अमृताचा चालता सरोवर आहे १५·३७१, या अमृतानें वनस्पतींत औषधी गुण येतात १५·३७२, याच्यावर हरणाचा आकार दिसतो १६·७४, याच्या किरणांनीं चंद्रविकासी कमळें उमलतात, चंद्रकांत मणी द्रवतो; चकोर चंद्र-किरणांचें सेवन करतो याचे अनेक संदर्भ कोशांत **चंद्र** पुढें पहा; चंद्रसूर्याचीं बिंबें अमावास्येला एकासमोर एक येतात (भेटतात) यास उद्देशून —नातरि अंवसेचां दिसीं। भेटलीं दोन्हीं बिंबें जैसीं। ११·५·

ग्रहण—सूर्य व चंद्र ग्रहण, **रवि-चंद्रा राहु-मेळु** १७·२७१, कां रवि राहुग्रस्तु। प्रभाहीनु ॥ १·२६८, **सोमसूर्यग्रहणें** १८·१०९, मग राहूनि उगलिली। प्रभा चंद्रें आलंगिली। १८·१००६.

केतु—धूमकेतु, उदैलें केतुचें जैसें। विश्वा अनिष्टा चि दोसें। ते जन्मति ते तैसे। लोकां आड ॥ १६·३१७; **मंगळ** या त्रासदायक ग्रहास उद्देशून

– ना तरि भौमा नांव मंगलु। ५·११५, कां ग्रहां माझि इंगलु। तेयातें ह्मणिजे मंगलु। १८·७४८, इतर ग्रहांस उद्देशून :—क्रूरग्रहांची जैसी। मांदी मिळे येकी राशी। १६·२५५, कां कुमुहूर्ति दुर्योग। एकवटति॥ १६·२५६; **मृगजळ**—रोहिणीतें ह्मणिजे जळु। ५·११५, मृगजळ थोडा वेळ टिकतें, तें दिसतें तसें नसतें, विषय याच प्रकारचे असतात त्यास उद्देशून, २·१२१; **राशिनांव**, मुलाची जन्मरास जशी असेल त्याप्रमाणें त्याचें नांव ठेवतात त्यास उद्देशून, १७·१५; मूळनक्षत्रावर जन्मलेल्या मुलाचा त्याग करावा, (शांति वगैरे केल्याशिवाय त्याचें तोंड आईबापांनीं पाहूं नये यास उद्देशून,) १८·१२२; स्वातीच्या पाण्यानें शिंपल्यांत मोत्यें बनतात, १५·३८८, १८·१६७९.

(२) **प्रांत व नगरें**—कोशांत क्षेत्र, देश, प्रदेश, प्रांत, नगर-री, पुर-पूर(१), पुरि पुढें पहा.

कुरुक्षेत्र—कुरु प्रांत, कुरु रणक्षेत्र, १·८५, ८·२६९, ११·६५१, १७·२७०; **कुरुनायक**, धृतराष्ट्र, १८·१६३८, **–राजा**, धृतराष्ट्र, १८·१५७१.

कैकट—कीकट देश, धर्मकृत्यास अपवित्र, १७·२९३.

चैद्य—चेदि देशाचा राजा, ९·४६२.

मरुत देस, मारवाड, १८·१५९.

महाराष्ट्रमंडल—१८·१७८१.

अमरावती—९·३१७, ११·३८२, **अमरपुरें** ९·३७०.

गंधर्वनगर—कोशांत गंधर्व पहा.

कासी—काशी, १२·१७४, १७·२७०; **काशीश्वर** १·९९, **–पति** १·१५१.

गोकुल—गोकुळ, १०·२६५, १०·२६७, ११·३४.

द्वारका—१५·४५, १८·३६७; **द्वारकानाथ** १५·४१४, **–पुरसुहडा** ११·६६०.

प्रयाग—तीर्थ,संगमस्थान,६·३५७,१०·१०८, ११·६, ११·१०; **प्रयागवट** १०·१६.

लंका—लंकेश्वर, रावण, १०·२३३, ११·२३.

विराट—विराट देशाचा राजा, १·९८, १·१५३.

हस्तिनापुर—११·२३१.

(३) **डोंगर, पर्वत व नद्या**—कोशांत डोंगर, पर्वत, नद-दी, पाडि-डी, व पुरवणींत गिरी शब्द पहा.

मंदर—मंदराचल,कोशांत अचल पहा; **मंदराकार** १८·१६९७; **मंदार**—**मेरुमंदार** १·१५५.

मलय—मलयानील ४·२१७, १३·२८९.

मेरु—उंचपणा, मध्यवर्त्ति स्थान, स्थैर्य व सोनें याविषयीं प्रसिद्ध, १·१३९, ५·१९, ६·९२, ६·३६८, ७·९२, १०·२०६, ११·२१७, ११·२३९, ११·६६५, १२·२०२, १३·२५९, १३·३४७,१३·६१९, १३·१०१७, १४·१६३, १४·३३७, १५·४६९; **सत्वसोनेयांचा मेरु** १८·८७२; **मेरुमंदार** १·१५५; **महामेरु** १८·१७६०.

सुवेल—लंकेच्या उत्तरेकडील पर्वत, १०·२३३, कोशांत वेल (१) पुढें दिलेल्या सुवेलींचा अर्थ सुवेल पर्वतावर असा घ्यावा.

हिमालय—हिमाचल १४·३८२, **हिमवंत** १०·२१४, १२·१७५, १४·३३२, १४·३७३, **हेमवंत** १३·३४६.

कालिंदी—यमुना, **कालिंदियेचें हृदयशल्य** १०·२६७; **दुःखकालिंदीचां तटीं** ११·३४२, पुढें यमुना पहा.

गंगा—गंगा नदी व सर्वसाधारणपणें इतर पवित्र नद्यांचीं जान्हवी, भागीरथी इ. नांवें परिशिष्ट (६) त पहा.

गोदावरी—**गोदावरिचां कुळीं** १८·१७८१.

त्रिवेणी—तीन नद्या, गंगा, यमुना व सरस्वती, ११·७.

यमुना—गंगायमुनाउदक १८·५१, **गंगेयमुनेचे** ओघ ११·६.

सरस्वती—त्रिवेणीपैकीं एक, **गीतासरस्वती** ११·७.

(४) **सण व व्रतें**—यांचे संदर्भ तपणें, पर्व (१) पुजणें-पूजणें, प्रायश्चित्त, यज्ञ, यष्टि, याग, व्रत, सण, हवन, होत्र, होम इ. शब्दांपुढें कोशांत पहा. कांहीं नांवें येथें दिलीं आहेत :—

दिवालि-ली—कोश पहा.

नागपंचमी—तेतुला चि नागांसि। पंचमीसि ॥ १३·८१६.

पाडवा—प्रतिपदा, १६·७४; **गुढिया उभिति** ९·५०७, इतर उत्सवांच्या दिवशींही गुढी उभारतात त्यास उद्देशून.

सटवी—तेवि चि सटिवियेचिये राती। न विसंभिजे जेवि वाती। १८·८३४, षष्ठीपूजनानंतर रात्र जागवतात त्यास उद्देशून.

होळी—करुनु अपारां धातूंची होली। १२·५०, होळी सणास उद्देशून.

अग्निहोत्र—**अग्निहोत्रादि यजनें** १७·४४.

इष्टापूर्त-र्त्त—१३·५२३, १४·१६७, १८·९९; **इष्टि**—पशुयाग, १३·२२२.

उचितदेव—यांसाठीं केलेलें यजन, हवन इत्यादिकांवर १७·३५७-३६० पहा; **एकांगुष्टिं** तप १७·४१२; **कृच्छ्रादि व्रतें** १६·९१, **एकांतरा कृच्छ्रीं** १७·३६१, कोशांत कृच्छ्र पहा; **गान्हाणें** घालणें १७·३२८; **चांद्रायण** १७·३६१; **जन्मव्रती** १४·२६८; जीववध, बळी देऊन भुतांना वश करणें, १७·७९, चेड्यांना बाळकांचे **बळी देणें** १७·९६, मारक मंत्रप्रयोग, अभिचारादि प्रयोग करणें, १६·३५८, १६·३९६, १६·३९८, १६·३९९; **पितृपक्ष** १६·१०६, **श्राद्ध** १७·१८४; **प्रायश्चित्त**—गंगेचेनि लाविलीं तटें। ऐसी(सीं) प्रायश्चित्तें धोवटें। १८·१०११; **मालें मार्गेन** १४·३१, **ब्रह्मचर्यादि व्रतें** २·१७१; **भूमिदान** १७·४४; **यथागमविधी यजन**, वेदोक्त यज्ञ करणें, १६·९४, **यज्ञयागांचे** बरेवाईट विनियोग ९·२३८-२४२, १६·३८०–३८६, १७·३६२, १८·३५७; विहीर खणवणें, बाग लावणें, जमीन इनाम देणें, १७·४४, १८·९८, १८·७८०; **शिवमुष्टिगंड**, कोशांत गंड पहा; **सातरिया**, सात दिवसांचें उपोषण, १७·९७; **सिंहस्थ पर्वणी** १८·१६५४; इतर कांहीं संदर्भ—नांवानें फळ ठेवणें ११·६८७; **पोफल घालणें**, पैजेची सुपारी ठेवणें, १३·२१; **हाड रोवणें**, वाळीत टाकणें, १६·३१३; पायाळू दैववान असतो व अंजन घातलें तर त्याला गुप्तधन व हरवलेल्या वस्तु दिसतात, ६·४५६, १५·३४; मंत्रानें सर्पविष उतरविण्याचे संदर्भ परिशिष्ट (८) **सर्प** पुढें पहा, **दृष्टीसवें चि विष फेडी, हें सामर्थ्य** हरिगारुडींत होतें २·७२; ठेव्यावर हडळ बसून राखण करते, तिला मंत्रानें घालविल्याशिवाय धन मिळत नाहीं, ११·७५.

(५) **रत्नें**—कोशांत **मणि-णी** (१), **रत्न** पहा; परिशिष्ट (११) त नऊ पुढें **नवां रत्नांचा हारु** १८·८४९ पहा; **इंद्रनील**, नीळ किंवा शनि, ११·१३४, ११·५९०; **कौस्तुभ** ९·३८५; **चंद्रकांत** ९·२९, **सूर्य**– १४·२९४, **सोम**–, कोशांत कांत (२) पहा, हे मणि चंद्राच्या व सूर्याच्या प्रकाशांत द्रवतात; **चिंतामणि-णी–रत्न**, कोशांत चिंतामणि-णी पहा; **प्रवाल**, **प्रमेय–प्रवालसुप्रभ**, १·१७, सुप्रभ शब्द तोडणें इष्ट वाटतें, (१) तेजस्वी तत्त्वार्थरूप पोवळें, **प्रवालचा** अर्थ पोवळें असा घेण्याकरतां **प्रमेय रत्न** १·५ या शब्दानें पुष्टि येते, (२) **प्रवालचा** अर्थ पालवी असाही घेतां येईल, गीतेंतील १५·२ श्लोकांत आलेल्या विपयप्रवालाः या शब्दावर टीका करतांना ग्रंथकारानें **प्रवालचा** अर्थ **वेलु पालों** १५·१४४, **विषयपल्लव** १५·१६० असा दिला आहे, प्रमेयरूप टवटवीत पालवी असा अर्थ घेतां येईल; **मरगज**, पाच, ११·५९१; **माणिक** ११·१३३, १४·१२२, १७·२४, **माणिकुलेयांचियां कणियां** ६·२६४, **माणिक एक उपाइलें**, १३·७८६, हा संदर्भ माणिकरत्नासारख्या मुलास उद्देशून आला आहे; **मोति-ती** ९·१७५, १८·३१२, १८·७१८, १८·१७१८, **मोतियें नावरति संपुटें** ६·२६६, शिंपलींत मोत्यें मावेनाशीं होऊन शिंपली उघडते त्यास उद्देशून, **मोतियां भिंग देणें** १०·१४, मोत्याला उजाळा देण्याचे **निरर्थक कष्ट करणें**, मोति फोडुनु सांधितां चांग। किं तैसें चि भलें ॥ १८·२०, अर्थ उघड आहे, स्वातीच्या पाण्यानें मोती बनतें १५·३८८, १८·१६७९, **मोतियांची कडियाली** ९·५२४; **मुक्ताफल** ७·६३, १५·३६३, १६·२०९, मुक्ताफल भलेतैसें।

होये परि मुख नसे। तंव गुणु प्रवेशे। तेथ काइ ॥ १८·१४८१; **स्फटिक** ११·१३४, कोशांत हा शब्द पहा; **हिरा—हीरा** १०·७६, **हीरेयांची पांती** ६·२६३, **ही रान भीजे,** हा पाठ **हीरा न भीजे** असा घ्यावा १३·४८१; **परिस—** कोशांत **परिस** (१) पहा.

(६) **धातु**—कोशांत **धातु, नाणें** पहा. **कथिल,** १८·७७१; **तांबें—ताम्र, तप्तता(ता)म्रतांबडीं** ११·१३६; **पारा—पारज,** कां कैलासु पारजें ढवरिला। ११·२१८; **पितळ—पितल, पितलेची गंधिकालिक** ४·६३; **रुपें**—कोशांत **रूपें** पहा; **लोखंड—आयस** १८·१७५०, **लोखंड** १३·८९२, १८·३५७, **लोह** १·७७, ८·१९९, ९·४६०, ११·४२१, १३·८९२, १३·१०१०, १३·१११७(१, २), १५·१७२, १६·२४५, **लोहाचे चणे** १२·७०, **लोहकर्मे** १८·३५७, **–खांब** १६·३७७, **–घृष्टी** १८·२८, **लोहापरिसाची घृष्टि** १७·३९५, **लोहरस** १३·५१४, **काल लोह** १६·११७, **काल–** १६·२११; **लोहत्व** १८·१७५०; **तिख–तीख** कोश पहा; **भ्र(भ्रा)मक, लोहचुंबक,** १३·१३९, संसर्गें चेतविजे लोहें। परि लोह चि भ्रामक नोहे। १३·१११७. **सोनें**—कोशांत **कनक** (१), **खोट,** पुढें **खोटि, पंध-पन्ह-रें, पांचिक, भांगार, सकें–सार्के, सुवर्ण, सोनें, सोलें, हेम** (१) पहा, सोन्याशीं संबंध असलेले **कस** (१), **कसवटणी–कसवटी, कीड, गंडी, तुकणें, पुट** (१), **मूस** (१), **वानि-नी, वाल, वोरकल** इ. शब्द कोशांत पहा; सोनें कसास लावून वानी ठरवीत, पण परिसाचा स्पर्श होऊन बनलेलें सोनें शुद्धच असणार म्हणून— काइ परिसाचिये कसवटी। वानिया जाणें(णे) ॥ ६·९६; सोनें कसास लावल्यावर चांगल्या दर्जाच्या सोन्याचे पंधरा, साडेपंधरा व सोळा असे कसाचे आंकडे ठरवीत, हलक्या प्रकारच्या हिणकस सोन्याला पांचिक म्हणत; परिशिष्ट (११) **पंधरा व सोळा** पहा; सोनें तोलण्यासाठीं त्या काळींही वालाचा उपयोग करीत, १२·२५, १३·१००३; सोनें तापवून त्याची लगड बनवीत किंवा दागिने घडवीत, अलंकारांना चकाकी आणण्याकरतां पुटें देत १०·५५, १३·१०३१; सोन्यांत हलकी धातु घातल्यावर व त्यामुळें वजन वाढल्यावर सोन्याची वानी अर्थात् पडे, सोळा कसावरून पांच कसावर सोनें उतरवितां येई, १३·१००३, १४·१४०, १५·३०९, १७·५४, १८·१५६, १८·६३८; **कीड,** लाख व हीन धातु घालविण्यासाठीं— कीड आगिठां पडे। मल तूट वानीं चढे। १८·१२०; मुशींत सोनें तापवून मेण वगैरे काढून टाकीत ६·२४९, १८·११०३; लेणीं बनविण्याकरतां ठसे वापरीत; सोन्याच्या नाण्याचे संदर्भ कोशांत **नाणें** पुढें दिले आहेत; **लोही,** ही सोन्याची पुतळी, होती ९·५८; **किमया**—ना तरि जें धातुवादिया हीं न जोडे। तें लोहीं चि पन्हरें सांपडे। जरि दैवयोगें चडे। परिसु हाता ॥ ६·३४, परिसानें लोखंडाचें सोनें होतें हें ग्राह्य मानलें आहे, पण धातुवादी लोखंडाचें सोनें किमयेनें बनविण्याचा प्रयत्न करीत हें या संदर्भावरून दिसून येतें; त्याचप्रमाणें रसायनानें पुटें देऊन—कां कथिलाचें कीजे रूपें। रसभावनीं ॥ १८·७७१, असले प्रयोगही त्याकाळीं चालू होते.

(७) **अलंकार**—कोशांत **अलंकरणें, खेवणें, भूषण, लेणें** (ना.) पहा. **एकावलि,** एकसरी माळ, हार, १३·५२९, १८·५५; **कंकण,** हें पुरुषांनीं उजव्या हातांत घालावयाचें असे, मग सावला सकंकणु। बाहु पसरूनि दक्षणु। १८·१४०९; **कांकण,** सोन्याच्या कांकणांचे उल्लेख, १४·३७५, १८·११७६; **कडियाली,** गोल कडें, ११·३१२, **मोतियांची कडियाली,** आंगावर आलेल्या घामास उद्देशून, ९·५२४; **कर्णभूषणें** १४·१८; **केयूर, केयूरादिकें सोनेयांचा कसु** १३·१०६०, हीं बाहुभूषणें सोन्याचीं होतीं; **टीक—** सोन्याची टिकली, गळ्यांतील दागिना, पार्थी सोनयां टीक। सोनां चि लागली देख। १४·३८०, १७·३४५; **नव गुण टिकलग,** नऊ रत्नांचा जडावाचा अलंकार, १८·८५१; **वोडंबरिचे अलंकार** ९·१७२; **दूसरा,** दोन

सरी माळ, **निलेयाचा दूसरा** १५·३८७; **नेपुरें** १५·४; **मुदिया**, आंगठ्या, १४·१०८, **मेखला**, कमरपट्टा, कंबरेस बांधावयाचा शेला असाही अर्थ घेतां येईल, १·९; **सरी**, गळयांत घालावयाची सोन्याची सरी, ६·२८६; **हार**, १८·८४९, कोशांत **हार** (१) पहा.

(८) **आउतें, हत्यारें**—कोशांत आउत, आयुध, शस्त्र, हातियर-हातियेर-हातीयेर पहा. **अंकुश** १·११; **कटार**, कट्यार, ४·२२०; **करवत** १६·२४२; **करवाल**, तरवार, १५·२३५, कोशांत खांडें पहा; **कातरी**, कातर, १८·८२१; **कातिया**, कोयती, १७·९५; **कुऱ्हाडी**, कुऱ्हाड, १५·४९; **कोंत**, भाला, १८·६४, **भाली**, **काळलोहाची भाली** १६·२११; **खुरपें**, कोश पहा; **खोंचारा**, भाला, **सोंचारा** हा **खोंचाराचा** अपपाठ आहे, १६·३४३; **गदा**, प्राचीन आयुध, ११·२९१, ११·५९४; **धनुख-ष-ष्य-स्**, कोश पहा; **कोदंड**, अर्जुनाचें धनुष्य, ३·१८६, **शार्ङ्ग**, श्रीकृष्णाचें धनुष्य, यांकरतां परिशिष्ट (६) खालीं दिलेलीं अर्जुनाचीं व श्रीकृष्णाचीं नांवें पहा; **नांगर** १८·८७७; **नाराज**, बाण, १६·२४१, कोशांत **बाण** पहा; **परशु** १·११; **मोगर**, मुद्गर (कुंटे), ११·३९०; **वज्र**, इंद्राचें आयुध, २·४१, २·२१६, १०·२२०; **शूल, सूल, हे** शब्द कोशांत पहा; **सबल** १७·१४२; **साबल** १३·६६१; **कवच**—वज्रकवच २·२३२, **वज्रांगी**, चिलखत, ९·४७३, १८·१०४१; **वोडण**, ढाल, १३·५४५.

(९) **खाद्य पदार्थ**—पीठ, **कणिक**—कणिकेतें जैसें पाणी । तैसें मीठ बांधियातें आणीं(णी) । १७·१३९; काकवी, **मालें, गूळ साखरें मालेयाचे बांधे** १०·३२; गुळ, **गूळ** १०·३२, १३·४६७, १३·८९६, १८·१०४, १८·९२६; **तिल, वालुवे तिलां घाणा** १८·९३७; **दूध** ३·२२१, ४·२२०, ९·३८, ९·५६, ९·१०७, १०·१७, **दूधा मेळउनि पाणी** १३·८४९, दुधाची साय १४·७३, **दूधपण** ८·२००; **क्षीर**—आगा क्षीराचिये दशे । घृत चि क्षीराकारें असे । परि क्षीर चि नव्हे जैसें । कपिध्वजा ॥ १३·८९७, **क्षीररस** १६·३८४, **गोक्षीर** २·१८४; **दधि**—जैसें दूध मुराले स्वभावें । तरि तें चि दधि ॥ ९·६३, ८·१६८, १४·२८०, **दध्याकार** १४·३७३, **दधिकडसणी** २·१२९, **दधिजल**, यांचें मिश्रण, १८·९३७; **ताक** १५·४३१, १८·४१२, १८·१३९७; **लोणी**—तरि ताकाचे अंश फेडणें । यया चि नांव लोणीं काढणें । १५·४३१, १६·१२४, १८·१३९७, **लोणियांची उंडी** १३·१०९८; **तूप**—८·२००, १८·९२५, **तेलातूपाचेया घठारा** १६·३९३; **आज्य** ९·२६६, **घृत** १३·८९७, १४·३७५, १६·१२६, **अज्ञान**–९·२३९; **तेल**—१६·२३६, १६·३७१-१६·३९३, **तेल ना पेंडि** १७·४१६; **पोहे**, **पहुवा**, ९·३९०; **साकर–साखर**, साकरेचिये रासी । बैसली मुंड मासी । १३·७८१, १४·३७१, **साखर** ४·२१६, ८·१९८, १०·३२, १८·७९३, **शर्करा** ३·२२१; **राई**—राई रायिपण बीजीं । सांटोनि आंग त्यजी । १४·२५४, **राईतें** १७·१४६, **महुरीं** १७·१४५; **मिरें**—कां मिरियांमाजि तीख । उंसि गोड ॥ १७·६८; **लसूण**-लसणातें न संडी गंधि । १८·७५४; **मीठ**—१३·७४८, १६·७१, १६·२४६, १७·१३९, १७·३७२, १८·५२९, **लवण** २·३, २·१५, ५·३५, ६·३८७, १५·२८६, १८·१६, १८·६७२, १८·७७२, १८·९८०, १८·१२०२, १८·१२४४, १८·१३४१, १८·१४०४, **लवणकण** ९·४५७, १३·९१४, **सैंधव** १८·१३७१, **–वाचा घोंटु** ९·१२३, **–वाचा रवा** १४·३९०;

रांधणें व स्वयंपाक—पुरवणींत **अन्न**, कोशांत **खाणें, जेवणें** (१), **बोनें, भोजन, रससोए–य–रसोय, रांधणें, वाढणें** (२), **ओगरणें, ओगरणें व वोगरणें** पहा. **स्वयंपाकघर**—रांधवण वोलि पुढें । पन्हिवे वाहाति खाताडें । १३·५६१, स्वयंपाकघरापुढें सांडपाणी, खरकटें वगैरे वाहत असे यास उद्देशून; रांधण्याचे कष्ट १८·१४१, १८·१८५;

पक्वान्नें—गोडें नव्हति पक्वान्नें । तरि कां फावती

रसने। १८·१६८१; खाजें, घारी, परगुणें हे शब्द कोशांत पहा; मोदक १·११; साधा आहार—दूधभात ५·११, शाकांचा पाहुणेर १६·२२, बुद्धिचेनि शाकें ६·२८२; काचरी १३·५५४; कांजी २·३६३, ९·१५०, १६·१२४, १८·६१०; खिचट १४·२७१, १६·२४९, खीच ८·१४२, १८·१०३४; चुरमुरीं द्रव्यें १७·१४५; चणे १२·७०, फुटाणे ११·२१२; आहार—सात्त्विक, राजस व तामस, कोशांत आहार पहा; आहारिं मीति १८·१०१९, मोटकें अशन १८·१०२०.

भांड-डें—माती किंवा धातूचें पात्र, कोश पहा; कलशि, घागर, १३·११३९; भाणें, वाढलेलें ताट, ८·१४१, १८·१४९, १८·७८२, ताट ६·२२, ८·१९३, १३·४२२, १५·३८; पाणियांचें पात्र १७·१४८; वाटी १०·१७, १८·१६७१; हांडी १६·३६६; खापरांत वाढणें १८·१०३४; अतिथीचा बरवर पाहुणचार करून त्याला जेवायला बसवलें नाहीं तर त्या सुक्या पाहुणचाराचा काय उपयोग ? १३·६३५; चांगला जेवणारा असला व सढळ हातानें वाढणारी असली तर स्वयंपाक भरपूर असावा, १३·६४२; स्वयंपाक करून विकणाऱ्या खाणावळवालीस उद्देशून, २·२५४; आचारी, सुआर, १३·४२०; जेवणांत विषप्रयोग १३·७४०, १५·३८, १८·७११, १८·१४९३; मिष्टान्नांत काळकूट २·२५१; पोटांत विष गेलें तर तें ओकून टाकावें १८·१०६; प्रवासांत शिदोरी—वाहांतिये वेळे जड। सिदोरी जैसी ॥ १८·१८३, सिधौरि ६·२८१, शिला कां सिधौरिया, १८·९३४; निरनिराळ्या चवींस उद्देशून: आंबट—अम्ल १७·१३८, आंबड १८·२४३; कडू १३·४६७, १६·११५, १८·८०१, कडुवट १७·१३८, १८·१८४, कडवटपण २·८९, कडुवालेपण १८·१३८४; क्षारता १७·३७२; गोड ६·१७३, ९·३८, ९·५६, १२·१९९, १४·२६१, १४·२८०, १७·१२९, गोड आंबड मिळे, ही चव दोन्हीं चवींहून चांगली असते, १८·२४३, गोडिये १०·३२, गोडिरें १८·८०१, गोडिस १७·१२५, —सेपण १३·११५१, गोडी १३·८९६, १८·५०६, १८·८३९; मधुर—कोशांत महुर (१) व महुलले पहा; विड्याविषयीं—नागवल्लिका १८·६२९, चूना १७·१३८, सुपारी, पोफल, १३·२१, तांबोल १३·५६२, विडा १७·२७५, वीडा १३·४२१, उगाल १३·४१८, कोशांत उगलणें पहा.

(१०) रोग व व्याधि—कोशांत हे शब्द व औखद, ओखद, वोखद, पथ्य पहा. त्रिदोष १६·४३६, कफवातपित्त, ही देहधातूंची त्रिकुटी रोगांस कारण होते, ११·६८९, १३·१०६३, परिहरोनि कफवात। जैं देहीं आटोपे पित्त। तैं करी संतप्त। देह जेविं ॥ १४·१९५; कवल, काविळ, कोशांत कवल (२) पहा; कुष्ट १६·१७७, कुष्ठिया १८·१३५, कोढियाचें खेंव ८·१४६, कोढी १३·७०३; कृमिदोष, जंतादि विकार, या विकारांत दूधसाखर वर्ज्य असतात, ३·२२१; क्षयव्याधि १३·१७५, क्षयरोगी ९·४९७; जर, ताप, १६·३६३, ज्वर ११·४२३, कालज्वर ४·१९८, १८·६०१, धातुगत–१३·८१, नव–१३·७२१, विषमवात ८·२११; तिमिर—नेत्ररोग, या रोगांत एका ऐवजीं दोन वस्तु दिसतात, १८·१११७, १८·१५२२, १८·१७७४, इतर संदर्भ कोशांत तिमिर पुढें पहा; नाइटा १३·७९९; निगल, डोळ्यांवरचा पडदा, १३·७५७;

पांडुरोग—५·११८, पांडू आंग सूटलें। १३·७४५; महामारी ११·४५०; महारोगी ३·१२३; मुरकुंडी व वेंगडी, हातापायास होणारे रोग, १३·५६९; वैद्य—रोगांवर औषधें, मुळ्या, रसायनें देई; रोगाचें निदान अर्थात् रोग्याला करतां येत नाहीं ११·९०, तें वैद्यच करतो, पण परीक्षा नीट झाली तर औषध गुणकारी होईल नाहींतर, जें औखद व्याधी अनोलख। तें घेतलेयां परते चि विष। १८·१३१; पथ्यादिक पाळलें तर—नाना पथ्येंसि औखद लाहे। तरि रोगें दाटिला ही जिये। १८·७०३; दिसायला असाध्य व्याधीवर वैद्य निर्वाणीचें अमृतासारखें औषध देतो २·८६, पण जर—नातरि आयुष्य पुरलें आहे।

तरि अ्खादें हिं काहिं नव्हे। २·६७, मग असल्या औषधाचाही कांहीं परिणाम होत नाहीं, **दिव्यौषध**—जरि असलें तरि इतर औषधांसारखें मापानें घ्यावें लागतें १८·७७१, **रसौषध** आपला गुण दाखवून 'आपण हिं उतरे' १८·१०७३; आयुर्वेदांत औषधें तयार करण्याच्या प्रयोगांस उद्देशून—आणि आयुर्वेदु ही आथवा। एया चि मोहरा पांडवा। जें जीवां कारणें करावा। जीवां घातु ॥ १३·२२४; झाडांचे कंद व मुळें खणविणें, कांहीं रोपें समूळ उपटविणें, झाडांची साल काढणें, चिकासाठीं झाडांस खापा पाडणें, जनावरांचें पित्त काढणें, गाभिणीं उकढलीं। पुटां माझि॥ १३·२२७, यावर १३·२२६-२२९ पहा.

(११) रंग—कोशांत वर्ण (२) व रंग पहा. काळा—**अंजनवर्ण** ११·१३४, **काल, काळें**, कोशांत काल (३) पहा, **कृष्णमेघ** ११·२०१, **—वर्णें** ११·१३४, **नवजलदश्यामलें** ११·१३५ तांबडा—**कुंकुमवर्णें** ११·१३३, **तप्ततां(ता)म्रतांबडीं** ११·१३६; रातोत्पलें, तांबड्या रंगाच्या कमळासारखीं या अर्थीं, ६·२६५; **लोहिव**—१५·१९२, **—वां** १५·३१७, **—त्व**, तांबडेपणा, १३·१०१२;निळा—**इंद्रनीलसुनीलें** ११·१३४, **नीलिमा** १३·१०५; पांढरा, कोशांत गोरा, ढवळणें, धवलणें पहा, **चापेगोरिं** ११·१३५, **धर्मकीर्त्तिंडवल** १२·२४०; शुभ्र—**शुभ्रवर्ण** १·१५, **श्वेतचंद्रचोखडीं** ११·१३६; पिंगट—**कपिलवर्णें** ११·१३२;वन्हीं पिंगला दीठी, अग्नीच्या ज्वाळांत दिसणारी. तांबडी पिवळी केशरी रंगाची, ११·२०१;पिवळा—**पीतांबर** ११·२१७,**पीवला** १८·३८६, **—लें** ११·१३५, १४·१३०, १८·१३८४; भगवा—१६·२९६; हिरवा—हिरव चारीं, हिरव्या चाऱ्यानें, १३·११८, हरितें ११·१३५.

पुरवणी

अग्नि-ग्नी—नेहमींच्या अर्थीं, यज्ञांतील एक देवता. जे अग्नये इंद्राय अर्यमणे सोमाय। ९·३४०. २·२५१, २·३३६, ३·१२०, ३·२००, ४·१४७, ५·२३, ७·३५, ७·५८ (१, २), ८·१९७ (१,२), ८·२०९, ८·२११, ८·२१२, ८·२१३, ८·२१७ (१, २), ८·२२१, ९·२४०, ११·३२८, ११·५१५, ११·६८२, १४·२७९, १८·१०४. **अग्निचें अग्निपण** ८·२२६, **—दीपन** १३·९, **—ची दीठि** ११·२९५; **अग्न्यस्त्र** ११·३७२; **अग्निकुंड** ९·३९८; **अग्नि ज्यो(ज्यो)ति** ८·२१८, **—ताप** १७·१२७, **—दाह** २·१४६, **—प्रवेश** १२·६६, १६·१८५, **—मुख**, (१) अग्नीच्या साधनानें, २·१२८, (२) आगींत ३·१०५, **—मुखें**, विधिनिषेध न मानतां, १८·५६९, **—रूप** ९·२६७, **—संग** ७·६४, **—संगति** १०·२१०, **—सेवा** ६·५१, **—स्थान** ८·९३, **—होत्रादि** १७·४४; **अग्नी माझि** ९·४५५, **अग्नी**—२·३४६;**अपानाग्नीचां** ४·१४३, **इंद्रियाग्नीचां** ४·१२८; **कालाग्निरुद्र** ११·२९९, **क्रोधाग्नि** १६·२३५, १६·३९२, **ज्ञाना—**, कोशांत ज्ञान पहा, **तापत्रया**- ८·१३८, **पंचा—** १७·२५४; **प्रलयाग्नि-ग्नी**, कोशांत प्रलय पहा; **योगाग्नी**, कोशांत योग पहा, **वज्राग्नी**, कोशांत वज्र पहा; **विखाग्नी** ११·३५२; **संयमाग्नि-ग्नी**, कोशांत संयम पहा; **ब्रह्माग्निक** व **साग्निक** ४·१२४.

अंगुष्ठ—पायाचा आंगठा,एकांगुष्ठि(ष्ठिं)१७·४१२.

अघ—पाप. ३·१२३.

अंघ्रि—पाय. **अंघ्रियुगुलीं** ११·६९८.

अंडज—अंड्यांतून जन्मलेले प्राणी. १४·९७.

अडव—कोश पहा. कांहीं संदर्भांत **अडवी** शब्द असणें संभवतें.

अणगट—कोश पहा. कांहीं संदर्भांत **अनगट** पाठ आहे.

अथर्वण—चार वेदांपैकीं एक. १३·८२७.

अथवा—किंवा, असें नसेल तर, २·१५२, २·१८१, ३·२१७, ४·८४, ५·१४४, ५·१७६, ६·३४६, ७·५६, ८·२, ९·६४, १०·७०, १०·२८४, ११·७०, १२·१०४, १३·११९, १४·३४, १५·६४, १६·७०, १६·१९०, १७·२५८, १८·११०, १८·१४७७.

अदानवी—राक्षसांस मारून, राक्षसरहित केलेली. १०·२६६.

अधम—नीच, हलका. १·२४९, ९·४३९, १३·९६९, १६·२४३, १६·२६०, १६·३८८, १६·४१७, १८·१०१०, १८·१४५४; **अधमपण** १६·२४७.

अध्याऊ-य-वो—काव्यग्रंथाचा विभाग. **अध्याऊ** ६·१३, १८·३३, १८·४०, १८·४९, १८·५९, १८·८३ (१); **अध्याय** १०·३४, १०·३९, १४·३७, १८·३२, १८·३९, १८·४२, १८·५३ (१), १८·५६, १८·५७, १८·७४(२); **अध्यायांत-श्लोक** १६·४९; **अध्यायपद** १६·६२, **-भेदें** १८·५३ (२); **अध्याइं** १६·४६, **अष्टमाध्याइं** १०·२८; **एकाध्याई गीता**, अठराव्या अध्यायास उद्देशून, १८·८३ (२); **अध्यायीं** १६·४१, **नवमाध्यायीं** १६·६०; **अध्यावो** १८·७४ (१).

अनुष्टुभ—अनुष्टुभ छंद. १८·१६७८, **अनुष्टुभादि** १३·६८.

अन्न—नेहमींच्या अर्थी. हें न ह्मणावें साधारण। अन्न ब्रह्मरूप जाण। तें जीवनहेतू जाण। विश्वा एया॥ ३·१३३. ३·१३२, ३·१३४(२), १३·५१२, १३·६९९, १३·७४०, १५·३७४, १५·३७७, १६·२१९, १७·१२९, १७·१५४, १७·१५६, १७·१६७, १७·१९१, १८·१३१, १८·१३५, १८·१४१, १८·१७९. **अन्ना तव भूतें** ३·१३४ (१); **अन्नाधार** ७·३७, **अन्नत्याग** १७·९७, **-द्वारा** १५·३७३, **-पाणीं** १६·३६०, **-मीख** १७·१४७; **अन्नासाठिं** ९·३०१; **तुषान्न** ५·१०९, **दिव्यान्न** १८·१४९३; **परान्न** १६·२२५; **सदन्न** १७·१५७; **सर्वान्नरस** १७·११३.

अपेय—पिण्यास अयोग्य. अपेया नांव पान। १८·५७७.

अब्जिनी—कमलिनी. **अहृयाअब्जिनीविकाशु** १६·१, कोशांत **हृय** पहा; **योगाब्जिनीसरोवरू**, योगरूपी कमळ उगविणारें तळें, १८·१७३४.

अब्धी—समुद्र. **क्षीराब्धी** ९·३८६; **नवरस-सुधाब्धी** १·२९.

अम्ल—आंबट. १७·१३८.

अरविंद—कमळ. **विद्यारविंदप्रबोधा** १०·१, कोशांत **प्रबोधणें** पहा.

अरि—शत्रु. **अरिमित्र** ९·१६५, १२·२००.

अरे—(पु.) संबोधक. ११·४०३.

अर्यमा—(१) सूर्यदेवता, ९·३४०, (२) पितृदेवता, १०·२२४.

अलक—केंस. **कुटिलालकमस्तका** १०·१९७, कोशांत **कुटिल** पहा.

अली—(अलि) भुंगा. विकासें रवितें उपजवी। द्रुति अलीं करवि भोगवी। १८·२७४. **मुनी अलि हे** शब्द एकत्र घ्यावे, १·१६.

अवगाहन—स्नान. **समुद्रावगाहनीं** १·२६.

अवनी—पृथ्वी. **स्वसंविद्रुमबीजप्ररोहणावनी** १८·१० येथें जमीन, कोशांत **द्रुम-द्रूम** पहा.

अविछिन्न—न विभागलेली, अखंड. २·२९८.

-अश-अशन—खाणें. **हुताश**, दिलेली आहुती भक्षण करणारा, अग्नि, ते हुताशिं तेजोवृद्धि। माझी चि गा॥ १५·३६८; **ज्ञानहुताश** १५·२७३; **अशन—मोटकें अशन** १८·१०२०; **हुताशन** १३·८७५.

असि-असी—तरवार. **असिवार** ९·१७२, कोश पहा; **असीपत्र तरुवर**, तरवारीच्या पात्यासारखीं पानें असलेला मोठा वृक्ष, १६·३७१.

अस्त्र—मंत्रानें भारलेलें शस्त्र. **अस्त्रजात**, सर्व प्रकारचीं अस्त्रें, १·१०९; **अन्यास्त्र** ११·३७२, **शस्त्रास्त्र**, कोशांत **शस्त्र** पहा.

अस्मि—मी आहें. **ब्रह्मास्मिबोधें**, मी ब्रह्म आहें या जाणिवेनें, १५·२३६.

आई—नेहमींच्या अर्थी. १३·७०८. **आयिस**, कोश पहा.

आचार्य—गुरु. जय जय आचार्या । समस्तसुरवर्या । प्रज्ञाप्रभातसूर्या । सुखोदया ॥ १४·१, पुढें १४·२-३१ पहा. **आचार्य-उपास्ति**, गुरुसेवा, १३·३७०, **–पदवी** ९·४७; **कपिलाचार्य** १०·२१७; **कृपाचार्य** १·१०६.

आजा—७·१६२, या संदर्भांत द्वंद्वमोहाचा आजा अहंकार यास उद्देशून. अहंकाराचें देहाशीं प्रेम जुळून त्यांना झालेल्या कुमारीचें द्वेषाशीं लग्न लागलें, यांच्यापासून झालेला द्वंद्वमोह हा नातू अहंकार या आजानें वाढविला, यावर ७·१६०-१६२ पहा.

आजि—आज, आतां, सध्यां. जरि आजि एथ ऐसें कीजे । १·२२७. तूं देवें आजि हातीं । जालासि जरि ॥ ३·२५. तो चि हा आजि आतां । ४·२६. २·१२, २·१६, २·९१, २·१९७, ३·२१, ४·१, ६·४२८, १०·१३०, १०·१३१, १०·१८६, १०·३०८, ११·६९, ११·१७१, ११·४९३, ११·५०४, ११·६०२, १३·११६१, १४·६३, १४·१५०, १४·१५६, १४·१६४, १५·१८, १५·५४४, १६·३०, १६·३३, १६·३४६, १६·३५२, १६·४६१, १६·४६५, १७·४२३, १८·१८९, १८·२८२, १८·१३७७, १८·१६२७. **आजिच्यां अवसरिं** १३·५५४, **–ची घडी धरूनि** ११·५७५, **–चें हें जूझ** २·२५; **आजिचि** १३·५४३, **आजिचें... पाहिचें** १३·७५८; **पाहेचा...आजिचि** १३·५४६; **अ(आ)जि** १०·१३५.

आज्य—तूप. ९·२६६.

आज्ञापणें—आज्ञा देणें. १३·६४७.

आतां—नेहमींच्या अर्थी, असें असेल तर, तर मग. मौन गा तूझें राशिनांव । आतां स्तोत्रिं कें भांजे हांवं(व) । १७·१५. १·२१, १·११४, १·११६, १·११९, २·१९, ३·६, ४·१, ६·९, ६·१९०, ६·४०२, ७·७, ८·२९, ९·२४, १०·२२, १०·१४३, ११·१, १४·१५, १५·१, १६·१, १६·१८९, १८·२७. **आतांचें जूझ** २·१९१; **आणि आतां** १३·९३७, **पुणु**–११·२८९; **मागील आतां प्रस्तुतीं** ५·६; **पाहे... आतांचि** १३·५७५.

आदित्य—सूर्य. **आदित्याचिं झाडें** १८·८६२; **आदित्या(त्यां)आंतु** १०·२०२, सं. वा. श. बारा पहा; **आदित्यमंडल** ११·२०९, **–वार** १३·८१८.

आनन—तोंड. चतुरानन, ब्रह्मदेवास उद्देशून, ३·११६, ११·२५७, **चतुराननाचिये वाचे** ११·२०'; पंचानन, सिंह, १·९२, ९·२०४, जीव– १३·१०६४.

आवाडि—हा पाठ आवडि असा धरून **आवडणें** पुढें दिला आहे, १४·३०, ज्ञानदेवींत 'वाढ दिसे' १४·३०, कुंटे प्रतींत 'वाढी दिसे' १४·३१, असे पाठ आहेत.

आशिर्वाद—शुभवचन, शुभेच्छा. १६·१४७.

आस्य—तोंड. श्रीकृष्णास्यसरोवरीं, श्रीकृष्णाच्या मुखरूपी सरोवरांत, १८·१६४९.

इतिहास—कथानक. १·४५, येथें महाभारत.

इंदीवर—कमळ. १३·३६१.

इंदु—चंद्र. इंदुवंशविलासु, सोमवंशाची जणूं शोभाच, रामदेवराजास उद्देशून, १८·१७८३.

उत्पल—कमळ. नीलोत्पल ११·५९०; **रातोत्पल** ६·२६५.

उदधि-धी—समुद्र. उदधि २·२४१. **उदधी**—कां नावेसि जैसें उदधी । १८·९४६, १३·३७१. **उदधींचें मान** १०·६५.

उपनिषत्—वेदांतील शेवटचा ज्ञानविषयक भाग. उपनिषदांकडे न वचे । योगशास्त्र न रुचे । १३·८२४. ११·८५, १५·५३७, १७·३४०, १८·१५९०. **उपनिषदाची माली** १८·३५; **उपनिषदा(दां)चें सार** १८·१७८६; **दशोपनिषदें** १·१८, सं. वा. श. दहा पहा.

उभय—दोघे, दोन्ही. सं. वा. श. दोन पहा.

ऋषि—कोश पहा. **महर्षी** ६·१५६; **राजर्षी** ९.४८५.

एवं—अशा रीतीनें, असें. ९·१८४, १८·१७८५. **एवमादिक** १८·१२८२; **एवंगुणलक्षण** १७·१३०, **–तिथेय**, असा असलेला, ९·३२७, **–रूप, –विध**, कोशांत रूप, विध पहा, **–संज्ञ** १६·९८; **येवं** ६·४७५.

ओक—घर. **वनौकें**, जंगलांत राहणारीं, पशुपक्ष्यादि, १८·१५२१.

कणिक—पीठ. १७·१३९.

कंठ—गळा. विविधा औत्सुक्याची दाटि । चीप

आतलि होती कंठि । १८·१५४२. १२·२१९, १३·७८४, १४·१०४. कंठनाल ६·२०७, –मुगुट, गळा व मुकुट, ११·२१४; रिक्तकंठा, मोकळ्या, उघड्या, गळयानें, १७·२५.

कदा—केव्हां. २·१३५, १६·३०.

कन्या—मुलगी, कुमारी. ना तरि कन्या पाहुनु ह्मणिजे । मना नेय ।। ११·६३२, येथें उपवर मुलगी.

कपि—वानर. कपिध्वज, १३·८९७, १४·१२९.

कपोल—गाल. ११·१८३. चित्ताचेनि कपोलें गेले, चित्ताला स्पर्श करून या अर्थी, ९·१७९, ज्ञानदेवी – 'चित्ताचें कपाटें गेलें', कुंटे – 'चिंतेचेनि कपाटें गेले' ९·१८०.

कफ—शरीरांतील तीन दोषांपैकीं एक. कफपित्त ६·२१७, –वात १४·१९५.

करवत—सुताराचें लांकूड कापण्याचें हत्यार. १६·२४२.

करवाल—तरवार. प्रत्यक्शुद्धिकरवालें १५·२३५, कोशांत प्रत्यक्-ग् पहा.

कर्दम—चिखल. २·४. सकर्दम १·२३१.

कष्ट—त्रास, पीडा. कां जन्ममरणींचे कष्ट । ५·१२३. कष्टचि १२·५९; कोशांत कष्टणें पुढें १७·३२८ पहा, ज्ञानदेवींत 'कष्टलें' व कुंटे प्रतींत 'कष्टले' असे त्या संदर्भात पाठ आहेत, १७·३३१.

कांचन—सोनें. ल्हासत कांचन पीवळें । ११·१३५.

काया—शरीर. पैं बालादि तिहिं वयसिं । काया एकी चि जैसी । १३·९१७. १७·२५८. मनें वाचा कायें १३·१२८, १८·६५३.

काष्ट—(काष्ठ) लांकूड. जैसें भ्रमरु तरि भेदी कोडें । भलेतैसें काष्ट कोरडें । १·२०१. जैसें काष्टें काष्ट मथिजे । तेथ वन्हि एकु उपजे । तेणें काष्टजात जालिजे । प्रज्वललेनि ।। १·२४२(१,२). नातरि काष्टिचा काष्टाहूनि । अनारिसा जैसा वन्हि । १५·४९८(१). ७·५४, ७·५५, ९·४५५, १३·१००५, १३·१११९(२), १४·१९३(१), १५·४९३, १८·६९०, १८·७१६, १८·११०२ (१, २), १८·१३९९(२). काष्टाचां पोटिं १३·१११९(१); काष्टाचेया मांडुसा १८·४१३(२); काष्टा पासौनि १८·१३९९ (१); काष्टाहूनि १५·४९८ (२); काष्टौनि १८·४१३(१); काष्टाकार १४·१९३(२); काष्टजात १·२४२(३); काष्टत्यागें १८·१३८५; काष्टापण ८·१९७.

किन्नर—स्वर्गातील एक गायकवर्ग. सुरसिद्धकिन्नर ११·५०१.

किरण—नेहमींच्या अर्थी. अंध कूपिं गति किरणें । सूर्याचेनि ।। १८·७०२. किरणाचेनि लरेपणें ११·२१२; किरणाच्या दलए १६·१८३; चंद्र-किरण, कोशांत चंद्र पहा; रविकिरण १८·१६; विवेककिरणांसीं १६·८.

कुंकु—नेहमींच्या अर्थी. कुंकुआचें भरिव ६·२५५; कुंकु(कु)सेंदुर १३·४६८.

कुंकुम—केशर या अर्थी, तांबडें. कुंकुमें स्फटिका । लोहित्व होए ।। १३·१०१२. १५·३१७. कुंकुमवर्णे ११·१३३.

कुचा—स्तन. कुचस्वेद १३·५३८.

कुटलें—नेहमींच्या अर्थी. ५·३७.

कुं(कं)दुक—चेंडू. १७·२७९.

कुसुम—फूल. १·१८, ११·२१५. कुसुमाकर, वसंत ऋतु, १०·२६०; गुणकुसुम १६·२०७; व्यासोक्तिकुसुममाला १८·१६८९; स्वकर्म-कुसुम १८·९१३.

कूड—कोशांत कुड पहा. थोर मोला कूडा १३·४७०; कूड करीति २·२५०.

कूप—विहीर. वापी कूप आराम । अग्रहारें हान ग्राम । १८·९८. अंध कूपिं १८·७०२, अंधकूप १·२२९.

केयूर—दंडांत घालावयाचा अलंकार. केयूरादिकिं १३·१०६०.

कैतुला—कै(के)तुला, ६·१४६; कोशांत केति पहा.

कोडिसवाणें—गोजिरवाणें, सुंदर. ११·२८६.

कोदंड—अर्जुनाचें धनुष्य. ३·१८६. कोदंडपाणी १८·३७२, १८·१२८४.

कोंपरा—कोनाडा. कोशांत कोन पहा.

खड्ग—तरवार. १५·२३१. खड्गलता १५·२४१; ज्ञानखड्ग ४·२०५, ध्यान– १८·१०४८.

गणिका—वेश्या. ११·१०७.

गांग—गंगेचें पाणी. १८·१३१०. गांगेय, त्याच अर्थी, १६·१९७.

गांडिव—गांडीव, अर्जुनाचें धनुष्य. १·१९७.

गिरि—पर्वत. १०·५२, १०·२१४, ११·४२०. गिरीश १८·१६६८; गिरिकंदर २·४७, –कपाट १८·१०१५, –दरें १·१३०, –दुर्ग १·९४, –वर २·७६, ५·१०२, १०·२६६, १२·११, १५·४६९; अस्तगिरि, पश्चिमेकडचा पर्वत, १२·३५; पुण्यगिरि १८·१०३४.

गुद—अपान. गुदमेंढू ६·१९५.
गुरु—परिशिष्ट (६) मध्यें गुरु पुढें संदर्भ पहा.
गृह—घर. ४·१९२. **गृहिचे व्यापार** ५·४९; **गृहादीक** ५·२२; **गृहदेवता** ६·४४५, **–परिग्रहावरि** १३·५९२, **–पुरीं** १३·५९८, **–व्यापारप्रवृत्तिरहित** ९·१२८, **–संगोपन** १३·७८५; **गृहस्थ – गृहस्थाश्रम** ६·५०; **गुरुगृह** १३·३७४, १३·३७६; **स्फटिकगृह** १३·४७४.
गेह—घर. देहगेहसामग्रिया १३·७२६.
गोपी—गवळणी. ९·४६५.
गौवण—गवसणी. कोशांत अगस्तिगौवण पहा.
ग्रीष्म—ज्येष्ठ व आषाढ या महिन्यांचा ऋतु. **ग्रीष्मांत** १४·१६८; **ग्रीष्मकालीं** २·७६, **–वर्षा**, ग्रीष्म व वर्षा हे दोन ऋतु, १३·५९९.
चक्षु-क्षू—डोळा. ८·३३, १३·९९९, १५·१०१, १८·४९६; **दिव्य चक्षु** ११·२९८; **दिव्यचक्षूंचेनि पैसें** ११·२६२; **चक्षुरादि** ८·१२३, **–क** १८·३४८, १८·४९८; **चक्षुपक्षिं विण**, कोशांत **पक्ष-क्षी** (४) पहा; **चक्षुरूप** १८·३७६; **अचक्षु** १३·८७४(२), १३·९७७, **–क्षू** १२·२२१; **अचक्षुका नेत्र** ९·१५९; **चर्मचक्षु** १८·१५६४, **–क्षू** ८·८८, १८·३९८; **विश्वतश्चक्षु** १३·८७४ (१).
चर्म—चामडें. राजाशेचीं अक्षरें आथि। तियें चर्मा एका जेया पडति। तेया चर्म्मा साठीं जोडति। सकळा ही वस्तू॥ ९·४४९ (१). ९·४५०, १८·३९८ (२). **चर्मचक्षु** १८·१५६४, **–क्षू** ८·८८, **–चक्षूचेनि चर्में** १८·३९८ (१); **चर्म्मा साठीं** ९·४४९ (२).
चारु—सुंदर. **चारुस्थल** ६·७२.
चालणें—कोश पहा. **चालवीतेया** १८·१७४७.
चोखेल—चोरवेल १६·७ असा पाठ घ्यावा.
जघन—जांघ. ६·१९२.
जठर—पोट. २·३३९, १३·७३१, १५·३७५.
जन—कोश पहा. **साधकजन** ३·३७.
जाइंयांचें—उसनें आणलेलें परत द्यावें लागतें त्यास उद्देशून. '**जाइंयांचें लेणें**' ९·४०८, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'जायांचें' मागून आणलेलें या अर्थी, ९·४१२.
जिव्हा—जीभ. ६·३६२, ११·३५७. **जिव्हाग्र** ११·४२८, **– डंस** १७·१४३, **–लंपट** १८·१३५.
जिव्हाला—१५·३७३. कोशांत जीवाला पहा.
जीता—कोश जिंतणें (२) पुढें पहा. **जीतां मेलेयां** १८·२२४.
जीर्ण—जुनें, मोडकळीस आलेलें, फाटलेलें. २·१४४, १३·९७५. **जीर्णोद्धार**, कोशांत उद्धरणें पहा; **सौरभ्यजीर्ण**, उडून गेलेला सुवास, १४·३११.
ज्योतिष—कोशांत जोइस पहा.
तद्भिप्र—त्या टिकाणीं निष्ठा ठेवणारा, १५·३. कोशांत तत् पुढें इतर शब्द पहा.
तल—कोश पहा. **सप्ततल** ६·११४.
तलें—कोश पहा. **धेंड्मूलाचें तलें** ६·२४७.
ताम्हेली—६·२३५ कोशांत ताम्ह पहा.
तारणी—तेथ चि तारणी हा पाठ तेथ चितारणी असा घ्यावा, १८·४५७, ज्ञानदेवी – 'चितारिणी', कुंटे – 'चितारणी' १८·४६०.
तुंड—तोंड. **वक्रतुंड** १७·४; **तुंडिल**, **चलचित्तपानतुंडिल**, १८·४, कोशांत चित्त पहा.
तृण—गवत, काडी. तो प्रलयानलु काइ दडपे। तृणें नावें॥ ४·१७५. सूत सूतें गुंतलें। तृण तृणें बांधलें। १८·१२९७(१,२). १४·४३, १४·३११, १५·१७२, १६·१५५, १७·२१७, १८·९४. **तृणाचेनि इंधनें** १६·२२४; **तृणा पुका साठीं**, काडीभरही, मुळींही, ९·३६५; **तृणाचिया जोडी**, थोडेंसें मिळवून, १४·१६५; **सबीजें तृणें** ९·१००; **तृणेंतव**, हिरवें गवत, पानें व पाला खाऊन, ७·३७; **तृण हिं नासुडावें** १७·२११; **तृण हीं तुरवे** १६·४०६; **तृण हिं नोलांडावें** १३·२५८; **तृण मानावें** १६·४५७; **हातिं तृण हिं न लगे** १८·६८४; **तृणांकुर** १०·२७६, ११·१४८; **तृणांत** १५·४४५; **तृणावसाना**, गवतापर्यंत, १८·५२८; **तृणबीज** १३·६८३; **सकलदोतृणीं**, सर्व दोषरूपी गवत, १५·२५९.
तोय—पाणी. जैसें पवनें तोय हालवलें। आणि तरंगाकार जालें। २·१०६. नाना लवण तोय होए। मग क्षारता तोयत्वें राहे। १८·१२०२ (१). समुद्रा जेयाचें तोए। तोया जेयाचें माधुर्य। माधूर्या सौंदर्य। जेयाचे(चें) होतें॥ १८·१७०४ (१,२). ६·३, १२·१४६, १४·९९, १८·३०६, १८·११४२, १८·१२२५. **तोयांचा पोटीं रेघ काढिलेयां**, परिश्रम व्यर्थ जातात, १८·६०९; **तोयतरणी** ५·१६, कोशांत **तरणी** पहा, **–वर्गें** १५·३०६, **–बुद्धि**, पाणी आहे असें

समजून, ५·११०, –संगें ३·७२; तोयत्वें १८·१२०२ (२).

त्वं—तूं. त्वंपद, तूं हें पद, ११·६३८.

त्वक्—चामडी. त्वगिंद्रिय, स्पर्शेंद्रिय, १८·५५८.

त्वचा—त्वक् या अर्थी, सर्पाची कांत. त्वचा धूनि जडी। पांजरेंसीं॥ ६·२३३. सांडूनि आंगिची खोली। सर्पु रिगालेयां पातालीं। ते त्वचा कोण सांभाली। तैसें जालें॥ १४·३१०. १५·३२४, १६·१२५. त्वचा श्रवण चक्षु रसना घ्राण १८·४९६, श्रवण नयन त्वचा घ्राण रसन १३·९८; त्वचेचिया पदरासि आड ९·५६, –चेनि पदरें ६·२५०, –चा पातवडा ६·२५२; आंगत्वचेचे वेलपालव १५·१००.

दग्धणें—जळणें. परि तिथें बीजें जैसीं दग्धलीं। ४·८२.

दंडवत—कोशांत दंडणें पुढें दंड पहा.

दंत—दांत. १·१२.

-दत्त—दिलेलें. दत्तचित्त ६·३८, १८·६२७.

दंष्ट्रा—दाढ. ११·४११.

दहन—भाजणें. दहन पचन सिद्धि १५·३६८.

दारा—स्त्री. यऱ्हवीं दारां गृहपुत्रीं। नाहिं जेयाची मैत्री। १३·५९८, ज्ञानदेवी, कुंटे–'दारागृहपुत्रीं' १३·६००. परदारादि १४·२२७.

दिनकर—सूर्य. १·१४४, ९·२५०, १६·१८३.

दिवस—सूर्य या अर्थी. १५·३९७.

दिष्टि—हा शब्द द्रिष्टि असणें संभवतें, ११·१५९ कोशांत दृष्टि-ष्टी पहा.

दुर्म्मद—अतिशय मदोन्मत्त. ११·४७५.

दुहिता—मुलगी. १८·२३२.

द्यूत—जुगार. १०·२६१.

द्यौः—स्वर्ग. द्यौलोंकपाताल ११·३१०.

द्वीप—बेट. महाद्वीप १३·९८५, १६·३२.

नंदन—मुलगा. गंगानंदन, भीष्म, १·१०५, नृप–, अर्जुन, १८·३२८, सुभद्राहृदय– १·१०१.

धावणा—पळणारा, धावत जाऊन निरोप देणारा. ९·३२१.

नभ—आकाश. घटाकारें वेंटाललें। तैं नभ गमे वाटुलें। मठिं तरि चौफलें। आयें दीसे॥ १३·८९३. ६·२९५, ११·१३२, ११·६४०, १३·१०१६, १३·१९२०, १५·५४७, १८·११४२, १८·१६९१. नभाचेनि पाडें, समत्वास उद्देशून, १३·६०१; नभाचिये पोटीं १८·४८०; जगदंबुदगर्भनभ १८·६, कोशांत अंबु पहा.

नयन—डोळा. मनाचें मन। जें नेत्राचे नयन। १३·९२४. दर्पणें विण नयनें। नयनु कां दीसे॥ १८·१६८१ (१, २). १३·९८, १३·९२१, १८·१४२४.

नर—पुरुष. नराचां ठांइं नरत्व। ७.३४ (१) ३·४१, ८·१०१, ८·१४९, १३·१००७, १६·२५८, १६·२६९, १७·८०, १७·३०२, १८·१३५, १८·४८५, १८·६०२, १८·७४९, १८·८७२. नरा(रां)माझि १०·२१९; नरेंद्र १७·२२५, इतर संदर्भ कोशांत इंद्र (२) पुढें पहा; नरत्व ७·३४(२); नरदेह १८·६१३; नर नारायण— तो नरु तैसा नारायणु। १३·११४० नरनारायण, अर्जुन व श्रीकृष्ण यांस उद्देशून, १५·४२५; श्रीवीरेश्वरनरहरी १७·४२०; सुरनरउरगीं १३·१५८.

नव—नवीन. कोशांत नवा-वी पहा. नवगंधकेसरी(रीं), ताज्या सुवासिक कमळाच्या केसरांत, १३·७८०; नवघन १५·१५१.

नातःपर—या पलीकडे नसणारें. ५·१४५.

नातू—नेहमींच्या अर्थी. १·२२३.

नाभि-भी—बेंबी. नाभिक(कं)ठिं १३·५०७; नाभिस्थानातलवटीं ६·२१०; नाभी ६·२०९; नाभी जन्मे, नाभिकमळांत जन्म घेतो, १३·३९४. नाभिकार, कोश पहा.

नारी—स्त्री. कां सवें बैसौनि नारी। आधैलें करी॥ १७·१५९. अर्धनारीनटेश्वरीं। जो पुरुष तो चि नारी। ९·२६९ (२). अर्धनारीनटेश्वर ९·२६९ (१), १८·५०; नारी माझारि १०·२५७.

नासा—नाक. नासाग्रपीठ ६·२०४; नासापुट, नाकपुडी, ६·२३६, –रंध्र ३·५५.

निगळें—पडदा, झांपड, चिपड. १३·७५७, ज्ञानदेवी, कुंटे-'निगळें', न गळणारें या अर्थी, १३·७५९.

निरामय—रोगरहित. निरामयभरित २·२७९.

नूतन—नवें. नूतनें, नवीं वस्त्रें, २·१४४; नित्यनूतन १·७१.

नृ—मनुष्य. नृप, राजा, १६·४६८, १८·१६३२; पांडुनृप १२·२०; नृपती १७·४२८; नृपनंदन १८·३२८, –नाथ १·४८, १·९९, १·१५२, –वर १·१५३; नृसिंहत्व ९·४४६.

नृत्य—नाच. रूपनृत्याची पुरवणी १७·२९६.

नेत्र—डोळा. मज अचक्षुका नेत्र। ९·१५९. ३·५५, ५·४१, ११·२४६, १३·९२४. **नेत्रिचें जल**, अश्रू, ९·५२७; **नेत्रगोचर** १३·८८६, **–द्वार** २·११६, ६·२०२, **नेत्रांचां द्वारिं** १५·३२५; **नेत्रपंक्ती** ११·२६६, **–युगुल** १८·१५४१; **उन्मेखनेत्र** ४·१५८; **हस्तनेत्रपाय** १३·८८०.

पण—(१) परंतु. ११·८९. (२) **–पण**, भाववाचक प्रत्यय. **तेयाचें पण**, तो भाव, १८·४१२. परिशिष्ट ४ (ई) पहा; **पुणु**, परंतु, ११·२८९.

पण्य—कामासाठीं दिलेलें धन. **पण्यांगना**, वेश्या, कोशांत **अंगना** पहा.

पतन—खालीं पडणें, अधःपात होणें, नाश होणें. पडलेयां तिये ठांइं। कल्पांतीं हीं उगंडु नाहिं। एसणें पतन कुलक्षाथें। अर्जुनु ह्मणे ॥ १·२६०. ह(हें) संग्रामिं पतन जाण। क्षत्रियांसि ॥ २·२८. २·३३०, १४·२६७, १६·२१६. **पतना हेतु**, अधःपाताचीं कारणें, १८·२००; **थोर पतन** १६·४१९; **पतित** १·२५२, **आकाशपतिता** १८·५६२; **पतीत** २·२९२.

पति-ती—नवरा, मालक, श्रेष्ठत्व दाखविणारा शब्द. **पति** ३·९२; **पतिचिंया व्रता** १६·४५३; **दाटुगा पति** १३·५०४; **पतिसि रूप करी** १५·४३५; **पती ही हून** ६·१२९; **पतीवांचौनि** १·१११; **पति-पुत्र** १३·४७९, **–व्रता**, कोशांत **व्रत** पहा; **अपांपती**, समुद्र, ९·१३; **कमलापती** ३·१; **कैवल्यपति-ती** १०·१५८, १३·१०१; **गजपति** १६·२२३; **निजपती** १६·२०८; **नृपती** १७·४२८; **भूपति**, कोशांत **भु-भू** पहा; **योगपती** १२·२७; **रितुपति** ३·१००; **लक्ष्मीपति-ती** २·२८९, ७·११९; **सुभद्रापति-ती** ३·१३७, ७·१८८.

पत्नि-त्नी—बायको. **पत्नि**—**येकपत्निव्रतें** ८·१८७. **पत्नी**—**धर्मपत्नी कां धांगडि** १८·९३६.

पय-पयस्—दूध, पाणी. **पय**—सलीलीं पय जैसें। एक होउनि मिनलें असे। २·१२७. जैसें पय मीनलें। लवण करी ॥ १८·६७२, दुधांत मीठ मिसळलें असतां. १३·१००५. **जैसे क्षीरार्णवीं पयाचे कल्लोळ**, दुधाचे, ११·५२९; **पयपाणी** ९·४४; **गंगापय** १३·२६८. **पयस्**—**पयोराशि**, क्षीरसमुद्र, १०·२१८.

पांचजन्य—श्रीकृष्णाच्या शंखाचें नांव. १·१४३.

पांडित्य—१८·१७२४. कोशांत **पंडीत** पहा.

पावक—(१) अग्नि. पोहे पां इन्धन चि गीळूनि जाये। पावकातें ॥ २·१४. ९·२८०, १६·२७६. **आसनाचेनि पावकें** हुरपतां, **जठराग्नीनें** होरपळला असतां, १८·१०२०; **पावकादिक** ११·१४२; **वैराग्यमहापावकें** १२·४६. (२) अष्टवसूंपैकीं एक. १०·२०६.

पिता—बाप. तुं गुरु बंधु पिता। तूं आमची इष्टदेवता। २·५९. गुरु क्षेत्र गुरु देवता। गुरु माये गुरु पिता। १३·४४४. ९·२६८, १०·१९१(२), १३·७(२), १४·११५, १८·२३२, १८·६०१. **पितामह**, आजा, पितामहाचा पिता १०·१९१ (१), १३·७ (१). कोशांत **पितर-पितृ**, **बाप**, (१) पहा.

पिनाक—पिनाक धनुष्य. **पिनाकपाणि**, पिनाक धनुष्य हातांत असलेला, शंकर, ११·२०४.

पिंस-पींस—पक्ष्याचें पीस. **पिंस**—मोराचां आंगिं असोसें। पिंसें आहाति डोलसें। १३·८३३. **पींस**—आगि आणि पींसा। १३·१००३.

पुत्र—मुलगा. १·२१५, १·२२३, ११·१०४. **पुत्रभाव** १३·४७९ (२), **–शोक** ६·३७४, **–स्नेह** १·८५; **गृहपुत्र** १३·५९८, **पति–** १३·४७९ (१), **भ्रातृ–**, पंडूचा मुलगा, अर्जुन, १८·१५७१; **स्त्रीपुत्रादिमेलें** १३·७६७; **पुत्रवित्त**, परिशिष्ट १ (ऊ) पहा; **पुतृ** १३·५४०; **पौत्र**—नातू, वंशज इ., १·१८१.

पुष्प—फूल. लालनीं मौ जैसें पुष्प। १६·१२२. पालवीं पुष्पपुंजु दावी। पुष्प फळातें ॥ १८·३५२(२). **पत्र—पुष्प फल** ९·३९२; **पुष्पपुंजु** १८·३५२ (१), **–माला** १३·२८४, **–वर्षा** १८·१०६५; **खपुष्प** १५·२१३, १६·३९; **पुष्यांजलि** १५·२, हा पाठ **पुष्पांजलि** असणें संभवतें.

पुस्तक—नेहमींच्या अर्थी. **पुस्तकमीखें** १८·१४५१.

पृष्ट—(पृष्ठ) पाठ. **पृष्टांत**, पाठीचा खालचा भाग, ६·१९७.

पौंड्र—भीमसेनाच्या शंखाचें नांव. १·१४८.

प्रतारण—फसवणूक. १३·२७१.

-प्रद्—देणारा. **फलप्रदा** १८·२.

प्रातर्—सकाळ. **प्रातःकालु** १४·११०; **सायंप्रातमध्यानीं** १८·११४.

प्रादुर्भाव—येणें, अवतार. १८·६७१.

प्रोत—उभे विणलेले. **ओतप्रोत** १०·२४४, कोशांत ओत पहा.

बृहत्—बृहत्साम, सामवेदाचा शेवटचा भाग, १०·२५८.

भग—दैव. **सुभग** १३·६४२, १६·१३४; **सूभग** १५·६७.

भगवंत—श्रीकृष्णास उद्देशून. ६·३८. **भगवंतपण** ११·४३८; **भगवती**, गीतेस उद्देशून, १८·१६४५. कोशांत **गीता** पहा.

भट—योद्धा. **सु-सू-भट**, कोशांत **सु-** पुढें पहा.

भविष्यमाण—भविष्यकाळांत होणारें. ७·१५८.

भस्म—राख. १३·१०९९, १६·१२६, १७·४१४.
भस्मासुर—परिशिष्ट ६ (ओ) पहा.

भाऊ—नेहमींच्या अर्थी. जें प्राणाचां घरिं। आंगें रावते भाऊ च्यारी। १३·२९.

भागवत—भागवत ग्रंथ. **भागवतमीषें** १८·११२६.

भागीन—भागीदार. १५·३९५, १६·३७३.

भानु—(१) सूर्य. (२) योगांतील नाडी (श्वास). (१) कां प्रभाविण भानु। धूमेंविण हुताशनु। जैसा दर्पणु मल्हीनु। कहीं चि नसे॥ ३·२५६. १·१०५, २·१३, २·७५, २·१४१, ७·२९, ९·६२, १३·१०३०, १५·५२, १५·३८५, १६·२३२, १७·१३२, १८·३७६, १८·८५३. **प्रभा आणि भानु** ९·८५; **भानुचें(चे)नि तेजें** १·३९, **भानुतेज** १·६७, **–बिंब** ३·७२, **–भूषिता** १८·१२२९. (२) **शशि आणि भानु**, डाव्या व उजव्या नाकपुडींतील वायु, ६·२४५.

भास्वत—सूर्य. १४·१३, १६·१९८, १८·४१४.

भिखारी–भीक—कोशांत **भिक्षा** पहा.

-भीर—भ्यालेला. **भयभीर** ११·३२३. कोशांत **भय** पुढें **भय भाउरें**, **भयानक**, **भयासुर** व **भासुर** पहा.

भ्रू–भ्रू—भिंवई. **भ्रूकुटी** १३·२७२; **भ्रूपल्लव**, **भ्रूपल्लवां गांठि पडे** ५·१५१; **भ्रूलतां मागिलीकडे** ६·३१३, **भ्रूलतां माझि** ८·९५; **भ्रुवां तळीं** ११·२०१.

मल्ल—पहिलवान, बाहुयुद्ध करणारा. **प्रतिमल्ल** १८·४८७; **अप्रतिमल्ल**, ज्याच्या बरोबरीचा योद्धा नाहीं असा, १·११०.

मस्तक—डोकें. मस्तकिं मुकुटा ठेविलें। किं मस्तक मुगुट जालें। ११·५९२ (१, २). ११·२५०, १२·२१३, १३·२३१. **मस्तकाकारें** १·१९; **मस्तकावरि** १·१७; **कुटिलालकमस्तका** १०·१९७, कोशांत **कुटिल** पहा.

माता—आई. देखें मातेचां ठांइं। अपत्या अनवसरु नाहीं। ३·२९. ९·२६९, १४·११५, १८·२०१, १८·१५०२. **मातेचां कोपीं** २·८८; **हा जनकु हे माता** १५·४५९; **मातापितरां** १८·५९२, **–रें** २·३२, कोशांत **पितर–पितृ** पहा.

मातुल—मामा. १·१८०.

मातृका—(१) देवता. पार्थु अधिष्ठा(ष्ठा)त्री तेथिची। मातृका गा॥ ६·१२७, श्रीकृष्णाशीं असलेल्या सख्याची अधिष्ठात्री देवता अर्जुन होता. (२) आई. **मातृकोदरकुहरिं**, आईच्या उदररूपी गुहेंत, नऊ महिने गर्भ राहतो त्यास उद्देशून, १३·७३१. (३) अक्षर. **त्रिमातृकेचिये कूंसी**, ओंहें एकाक्षर अ, उ, म, या तीन अक्षरांच्या कुशींत अडकलें होतें, त्यास उद्देशून, १८·१५०० वरील (२) मधलें रूपक येथें घेतलें आहे.

मारुत—वायु, वारा. आप तेज गगन। मही मारुतु मन। ७·१८. २·१४६. **दक्षिणोत्तर मारुता** १२·२०२.

मासली—मासा. १३·३९७, १४·३४८. **मासा** १६·३००.

मार्गशिर—मार्गशीर्ष. मासां आंतु मार्गशिरु। तो मीं ह्मणे सारंगधरु। १०·२६०.

मार्त-र्त्त-ड—सूर्य. १८·५१८. **मार्त्तंड जे तपहीन**, सूर्यासारखे तेजस्वी असून, तसे प्रखर नाहींत, या सज्जनांच्या गुणास उद्देशून, १८·१७७७.

मीमांसा—षड्दर्शनांपैकीं पांचवें व सहावें; पूर्व व उत्तर मीमांसा, कर्मकांड व ज्ञानकांड, या नांवांनीं हीं प्रसिद्ध आहेत. १·१६.

मुख—तोंड, साधन. शब्दु बोले मुखें। परि ज्ञान नाहीं॥ ५·५८. डोंगर गीळितां मुख। न फटे काई॥ १२·६८. १·२२७, २·१९५, ४·८, ४·११०, ६·२२८, ६·२४१, ६·४९०, ९·१५, ९·६२, ९·१७९, ९·२६३, ९·३४५, ९·३८०, १०·१४२, १०·३०८, ११·२५, ११·३७५, ११·३९०, ११·४०८, ११·४१६, ११·४१७, १३·३२२, १३·७०२, १३·८७५, १३·१०१२, १३·१०३८, १३·१०९१, १५·२४३, १६·१७०, १६·२४८, १७·१२९, १८·२०१, १८·१११६ (१, २), १८·११५०, १८·१३८४, १८·१४८१. **मुख मोहाचें माहियेर**, मोदित करणारें, १३·२६१; **मुखिचां**

जाळीं, ज्वाळांनीं, ६·२३०; मुखींचा झाडा ११·१८२; मुखेसि(सिं) चावलिजे ११·५८१; जरें मुख विटाळलें ९·१४१; मरणासि मुखें जाळीं ११·१९७; अपानाग्नीचां मुखीं ४·१४३; ज्ञानाग्नीचेनि मुखें ४·१०४, दैविकेनि– १०·१३१, मेघाचेनि–६·३०७, वडिलांचेनि –१०·१५१, शास्त्राचेनि– १८·८८४; श्रद्धेचें मुख १७·१९३; मुखांतर १८·२८०; मुखाभास १८·९७०, प्रतिमुखाभास १४·३०२; मुखोद्गत १३·८२६; मुखबोध १८·११३५; मुखमेळेविण १३·१४०, मुखाकानासि मिळे १०·२९७, कानें मुखें फावे १८·१६८५, कोशांत कान पहा; अग्निमुख, वर अग्नि-ग्नी पहा, अधो–, कोशांत अधस् (१) पहा, उर्ध्व– १५·१८९, एक– १३·७९०; कीर्त्तिमुखत्व १५·४९३, परिशिष्ट (६) पहा; गुरुमुख ९·४९, १७·१२८, त्याग– १८·५००, प्रतीति– ७·१८७, बहु– १३·३९२, मद– कोशांत मद (१) पहा, विश्वतोमुख, कोशांत विश्व पुढें विश्वतः पहा; शकति-मुखीं ६·२४७; श्रीमुख ११·१७७, ११·२२४; श्रोतेमुखटिळका १३·९१३, कोशांत श्रोता पहा; सन्मुख १३·७४६; स्तनामुखाचिये ११·४०; स्वमुख २·३६९.

मुष्टि—मूठ. ३·२४२. शिवमुष्टिगंडु, कोशांत गंड पहा.

मूत्र—मूत. मूत्ररंध्रीनि १३·५३८; मलमूत्र १३·११९, –द्वारें १३·५७०, –पंक्ति १३·७३३; रक्तमूत्ररसे १६·१७९.

यादस—जलचर. १०·२२३.

युवती—तरुण स्त्री. लावण्यगुणयुवती ४·२१५.

यूप—यज्ञस्तंभ. ९·२३८.

रजनी—रात्र. कां रविचां अस्तमानीं । अंधारेन कोंदें(दे) रजनी । १५·५४. १३·९३. सांजवेळ कां रजनी १७·२९४; दिवोरजनी १८·५१८.

रज्जु-ज्जू—दोरी. रज्जु जाळेयां गोचरु । आभासता तो व्यालाकारु । रज्जू चि ऐसा निर्धारु । होये जेवि ॥ १८·११८२ (१,२). रज्जुज्ञानें, दोरी आहे असें समजल्यावर, १८·२२६.

रंभा—(१) केळ. आरंभरंभेचा गौरवु, कोशांत आरंभणें पुढें प्रवृत्ति हीच रंभा असा अर्थ दिला आहे, ६·४६०, इतर ठिकाणीं आरंभरंभा, आरंभरूपी केळ असा व परिभाषा कोशांत 'रंभेचा गौरव' म्हणजे केळीचा खांब असे अर्थ दिले आहेत. ज्ञानदेवींत 'आरंभस्तंभींचा' व कुंटे प्रतींत 'आरंभ भरेचा' (मोठेपणा) असे पाठ आहेत ६·४६२. (२) रंभा अप्सरा. ९·३२०, १६·१२६, १८·९२४, परिशिष्ट(६) पहा.

रवि-वी—सूर्य. रवि–सांघें जात्यंधा रवि । काजा आथि ॥ ४·२१, कांहीं उपयोग होत नाहीं. जैसा रातीदिहो नोहे । द्विधा रवि ॥ १५·५२१. १·२६८, १०·२०२, १८·११३७. रविचां अस्तमानीं १५·५४; विकासें रवितें उपजवी, कमलिनी आपल्या विकासानें सूर्योदय झाला असें सुचविते, १८·२७४; रविकिरण १८·१६, –चंद्र १७·२७१, –चंद्रें हीन १४·२४३, –चंद्रादि १५·१९३, –चंद्रादिशुक्ति, चंद्रसूर्य इ. हेच जणूं शिंपले, १४·८, –दीप्ति १८·१४५३, –बिंब १८·८६२, –शशि ६·११०, १०·६३. रवी— जैसा नचलतेनि रवी । लोकु चले ॥ ८·१८५. उदैला आकाशीं । रवी चि रवीतें प्रकाशी । १७·४०१(१,२). ४·१६, ४·३९, १८·४३०, १८·११५६, १८·१३६७. रवी आणि मृगजळा १३·११२०; खी हा रवीचा अपपाठ आहे, १५·३०६.

रात—तांबडें. रातोत्पल ६·२६५.

रिक्त—रिकामा, मोकळा. रिक्तकंठां, मोकळ्या गळ्यानें, १७·२५.

रुग्—कोशांत ऋक् पहा.

रुधिर—रक्त. भोग गिंवसावे रुधिरीं । बुडाले जे ॥ २·४८. मांसा रुधिरा १६·३९६.

लला-ल्हा-ट—कपाळ. ललाट ११·४८२, –पट ११·३५९. ल्ल्हाट—कां ल्ल्हाटिचें लिहिलें । न मोडे काहिं केलें । १८·१०१.

लोचन—डोळा. ११·२९, ११·१९९, ११·५११, १५·३४, १८·११४. लोचनभाग्य ११·३३३; उन्मेखसुलोचना १३·३३८; प्रमदालोचन १८·५८४, बहु– ११·३३५.

वक्र—वांकडें, फिरविलेलें. जे तुझां विषीं मूढु । तेयां लागि तुं वक्रतुंडु । ज्ञानियां तरि अखंडु । उजु चि अससि ॥ १७·४, तुझ्याविषयीं जे अनास्था दाखवितात त्यांच्यापासून तूं तोंड फिरवतोस (त्यांच्यावर कृपा करीत नाहींस) व जे ज्ञानी आहेत त्यांच्याकडे तूं नेहमी सरळ (कृपादृष्टीनें) पहातोस.

वत्सल—(गाईचें वासरावर जसें प्रेम असतें तसा)

मायाळू, प्रेमळ. भक्तवत्सल १२·२३४; विगतविषयवत्सल १८·३, कोशांत विषय (१) पहा.

वनिता—स्त्री, पत्नी. नवियें आवडिचेनि भरें। कामिकु निज वनिता विसरे। १·१८७. भातारेंहीन वनिता १·१९९; जैसी सकामा वनिता न जिणवे, ज्याप्रमाणें विषयी पुरुषाला स्त्री जिंकतां, वश करून घेतां, येत नाहीं, ७·९३.

वन्हि-न्ही—आग. वन्हि–तेजें खिरडला वन्हि ह्मणे। समुद्रिं रिगों॥ ११·२१२. वन्हि आला लोखंडा। लोह नव्हे॥ १३·८९२. विरफुलिंगिं सर्वे। वन्हि एकि॥ १३·१०८०. १·२४२, १·२५७, ११·३५०, १३·८०, १३·६६०, १३·९०८, १३·१००५, १३·११११, १४·४३, १४·१२१ (१), १४·१९३, १४·३७२, १४·३९१, १५·४९३, १५·४९८, १६·१२६, १६·२५२, १८·४०८ (१), १८·५४०, १८·६२१, १८·११५३, १८·११६१, १८·१२२१, १८·१३९९, १८·१५२१, १८·१६३९. स्नेह-सूत्र-वन्हि १३·१५४; वन्हिची ज्वाळा १२·१३२, वन्हिज्वाला ६·२२४, १५·२८७; प्रलयवन्हि १·११८; वन्हित्व १८·२१८. वन्ही–ह्मणौनि वन्हि ज्वाळ। दोन्ही वन्ही चि केवळ। १४·१२१ (२). जैसा वन्हि जेया लागे। तें वन्ही चि जालें आंगें। १८·४०८ (२). ११·२०१, १३·१०१०, १८·९८६, १८·११०२.

वस्त्र—कापड. जैसीं जीर्णें वस्त्रें सांडिजे। मग नूतनें आणिकें वेढिजे। २·१४४. ७·१०१, १३·५३१, १४·३४६. वस्त्राचि थिगळीं १३·४६४; उबातेनि वस्त्र फेडिलें ८·६५; आडवस्त्र १८·१२९४; वस्त्रपण १८·५४१, –णें १३·९५.

वापी—विहीर. वापी कूप आराम १८·९८.

वाम—डावा. दक्षिण वाम ५·१५२; वामांगि, सुंदर स्त्री, येथें माया, १७·८; वाम चरणीं ६·२०१, वामचरण ६·१९४.

वारि—पाणी. धनुर्धर बाणवारि वरिषताति १·१६६.

विगत—गेलेलें, नाहींसें झालेलें. विगतविषयवत्सल १८·३, कोशांत विषय (१) पहा.

विघ्न—संकट. ११·३८५. विघ्नराज, विघ्न निवारणारा, गणेश, १·१५.

विहंग—पक्षी. १२·१८१. विहंगम, त्याच अर्थी, विहंगममतें, पक्ष्याच्या पद्धतीनें, उडून, लवकर या अर्थी, ३·४३.

वीचि—लाट. ए(ऐ)क्यवीचिसागरा, हा शब्द ऐक्य वीचिसागरा असा तोडावा, १४·३०३, ज्ञानदेवी –'ऐक्य वीचिसागरा' १४·३०५. कुंटे –'ऐक्य वीचिसागरां' १४·३०६, वाहणारा वारा थांबला म्हणजे लाटांचें समुद्राशीं ऐक्य होतें ह्यास उद्देशून.

वीर्य—शक्ति, शुक्र, रेत. परमवीर्या १०·२ हरवीर्यें १०·२१०.

वृत्त—वर्तमान, हकीकत. ९·५२०. वृत्तांत, त्याच अर्थी, ८·२६९.

वेव्हार—कोशांत व्यवहार पहा.

वेसन—कोशांत व्यसन पहा.

वैदिक—वेदोक्त. १८·८१६.

वैष्णव—विष्णुभक्त, विष्णूचें. नातरि येकार्थें नांव तें चि शैव कां वैष्णव। १७·२२२. गीतावैष्णउ, प्रासादु, गीतारूपी वैष्णवमंदिर, विष्णूनें, कृष्णानें, सांगितलेल्या गीतेस उद्देशून, १८·४८.

वोडंबरी—गारुडविद्या, जादू. वोडंबरिचे अलंकार, मायावी अलंकार, ९·१७२.

व्यवधान—आडपडदा. १३·६२१.

व्यूह—युद्धप्रसंगीं केलेली विशिष्ट सैन्यरचना. १·९१, १·९४.

शक—शालिवाहन शक. १८·१७९२, ही ओवी मूळ ग्रंथांत नाहीं.

शश—ससा. शशांक, चंद्र, चंद्रावर सशासारख्या आकृतीचा डाग दिसतो म्हणून हें नांव पडलें, १६·११४; शशविषाण, परिशिष्ट (८) ससा पहा.

शशि-शी—चंद्र. शशि—शशि आणि भानु ६·२४५, वर भानु (२) पहा; शशिबिंब १२·१०८, १७·२२९, –सूर्य ७·३२. शशी १८·१०८१. गर्भशशी–कां एकत्र गर्भशशी। चंद्रिका ते॥ १८·११४४, कोशांत गर्भ पहा.

शांभव—शंकराकडून मिळालेलें. १८·१७३५.

शारंग–शार्ङ्ग–सारंग—विष्णूच्या धनुष्याचें नांव. परिशिष्ट (६) श्रीकृष्णाचीं नांवें पहा.

शीर्ष—मस्तक. सहस्र शीर्ष याचे, हे शब्द एकत्र घ्यावे, शेषाचे या अर्थी, ११·२६५.

शृंग—शिखर. महत्त्वादिकिचां शृंगीं १७·२४१. पुढें सृंग पहा.

शैव—शंकराचें, शंकरभक्त. १७·२२२. शैव शक्ति ह्मणति १८·११२७.

शोणित—रक्त. शुक्लशोणिताचा सांधा १३·१०६.

सकलव-वी—मिश्र. कोशांत स– पुढें पहा.

सगट—सहित, कोशांत सकट पहा. सोक्षा सगट गती १३·१०६९.

सचराचर—कोशांत चरणें (१) पहा.

सडा—कोशांत सडिया पहा, मुख्य शब्द सडा घ्यावा.

संडीं—कोशांत सांडणें पहा. संडीं फडे खेलवणें । नागिणिएची ॥ १८·६४, ह्या पाठाच्या नागिणिएची फडे खेलवणें संडीं या अन्वयानें समाधान होत नाहीं, ज्ञानदेवी – संडो पडे खेळणें । नागिणीचें तें ॥, कुंटे – सांडीं पडे खेळवणें । नागिणीचें तें ॥ १८·६५, हे दोन पाठ संदर्भांत बसतात, ब्रह्मनामाच्या श्रद्धेशिवाय कर्म करणें किती घातक असतें तें अर्जुनानें या ओवींत तीन उदाहरणें देऊन सांगितलें आहे, नागिणीशीं खेळणें वगैरे श्रद्धाविरहित कर्मांपुढें हार खातील, सांडीं पडे, मागें पडतील, या अर्थी.

सदट—कोशांत दाटणें पहा.

सदन—घर. ९·४७०. मारांत-सदन, मांगांचें किंवा चोरांचें घर, १८·५४५.

सद्य—तत्काळ. ३·४३.

संध—कोशांत सत्य पुढें सत्यसंधू ६·४४३ पहा.

सप्रभाव—सामर्थ्यासह. १८·१७३५.

समीप—जवळ. १४·८९.

सरिता—नदी. नातरि जलदच्युता । पाणियां उचित सरिता । सरितेसि पांडुसुता । सिंधु उचितु ॥ १८·८८२ (१,२). २·६०, ६·३०४, ७·९३, ७·१२१, १०·१४९, ११·५५०, १३·१०६९, १४·२९९, १८·५२७. सरिताचेनि बोधें (घें) ८·८३; सरिता ओघ समस्त २·३५७, –ओघ समस्त २·१७५; सरिता समुद्र १०·१६७; पूर्वापर सरिता ३·३९; ग्रीष्मकालीं सरिता २·३५८, वर्षाकालिं – १२·३८; शरत्कालु...आणि सरिता १२·१०७.

सविता—सूर्य. जैसा लोकचेष्टां समरतां । हा निमित्तमात्र कां सविता । ९·१३०. कां तीन्ही काल होतां । त्रिधा न्हवे चि सविता । १३·६००. कां सवितेयातें सविता । ह्मणावें असें(से) ॥ १३·६३१ (१, २). ९·२८८, ११·४८९, १४·२९५, १४·३४२, १८·३७८, १८·४११. सवितेया आंग डोळे, असे निरनिराळे नसतात, १३·८७३, – आंगा कोण काम आलें, कांहीं करावें लागत नाहीं, १८·३१०.

सव्य—उजवें. ६·१९४. सव्यसाची, उजव्या हाताप्रमाणें डाव्या हातानेंही कौशल्यानें युद्ध करणारा, अर्जुनास उद्देशून, ७·१९९, ११·४६६, १५·४३८, १८·२४२; दाते कोशांत 'सव्य'चे '(१) डावा हात, (२) (चुकीनें) उजवा हात' असे अर्थ दिले आहेत.

सहचर—बरोबरीचा. १७·३३. कोशांत चरणें (१) पुढें पहा.

सहिष्णु—सहनशील, सहन करणारा. सूतभार-सहिष्णु १३·४५९.

साह्य—मदत. शास्त्रसाह्यें विण १८·३७०; सुरसाह्यें सील १२·२३३, कोशांत -शील व -सील पहा.

सीतोडा—शितोडा. १८·५९३.

सुधा—अमृत. सुधा सत्वा आड १७·३१०; सुधासल्वाचिया वाटा १८·९४८; सुधाकर, चंद्र, ११·२४८, १८·१३, १८·१५६१, –सिंधु १५·१०; नवरसुधाब्धी १·२९.

सुप्ति—दैवी सुप्ति कले । गीतार्थविची ॥ १६·२०९, या संदर्भांत सुप्ति हा सुक्ति किंवा शुक्ति, या शब्दाचा अपपाठ आहे, ज्ञानदेवी – 'शुक्ति', कुंटे – 'शुक्ती', शिंपली, १६·२११.

सुसणें—चालणें, पाणी सोडणें. ८·२२९, १८·१९३.

सूक्ति—उत्तम वचन. श्रीकृष्णसूक्तिसागरा १५·७०.

सूली—कोशांत सुणें-सूणें (२) पुढें पहा.

शृंग—शिंग. मळप्रसवशृंगी १८·१७३२, कोशांत प्रसवणें पहा; वर शृंग पहा.

सोज्वल—प्रकाश देणारा. तन्हीं संतकृपादीपकु । सोज्वलु असे ॥ १·७६. कोशांत उजलणें पुढें उजल, उजाल, लखोजलें इ० पहा.

स्रोत—प्रवाह, नदी. महोदधी मीनलें । स्रोत जैसे ॥ १५·२८५.

स्वाहा—कोशांत स्वधा पुढें पहा.

हस्त—हात. हस्तांतरें, भिन्न रूपानें, १८·११२२; हस्तगत १८·१३१४; हस्तनेत्रपाद १३·८८०.

-हृद—अंतःकरण. कोशांत सुहृद पहा.

हृष्ट—आनंदित. ११·५७९.

हृस्व—र्‍हस्व, लहान. एकें हृस्वें एकें विशालें । ११·१२४.

आधारभूत ग्रंथांची यादी

मूळ प्रती— ज्ञानेश्वरी, संपादक : विश्वनाथ काशीनाथ राजवाडे, सत्कार्योत्तेजक सभा, आत्माराम छापखाना, धुळें, शके १८३० व १८३१.

१८३० प्रतींत दर्शनी पृष्ठावर "प्रथम खंड अध्याय १–१२" असें छापलेलें आहे व त्याखालीं अकराव्या अध्यायांतील १९ व २० ओव्या आहेत.

१८३१ प्रतींत दर्शनी पृष्ठावर "द्वितीय खंड अध्याय १३–१८" असें छापलेलें आहे व त्याखालीं पंधराव्या अध्यायांतील १ व २ ओव्या आहेत. १८३१ च्या कांहीं प्रतींत पाठांतरें आढळलीं. उदाहरणार्थ, कांहीं प्रतींत २·३४९ ओवींतील पहिल्या चरणांत थडी टाकितां असा, व कांहीं प्रतींत थडी पावतां असा, पाठ आहे.

कोश— हंसकोश—र. भा. गोडबोले, पुणें, शके १७८५.

A Dictionary, Marathi and English—J. T. Molesworth, Second Edition, Bombay, 1857.

महाराष्ट्र शब्दकोश—य. रा. दाते व इतर, १९३२.

श्री ज्ञानेश्वरी शब्दार्थ कोश—शि. न. भावे, ग्राम-सेवा-मंडळ, वर्धा, १९५१.

भारतवर्षीय प्राचीन चरित्र कोश—सिद्धेश्वरशास्त्री चित्राव, शके १८५४, इ. स. १९३२.

संख्यावाचक दुर्बोध शब्दांचा कोश—र. दे. मुळे, आवृत्ति नववी, निर्णयसागर, १९५४.

Linguistic Peculiarities of Jñāneśvarī—Dr. M. G. Panse, D. C. D. Series, Poona, 1953.

इतर ग्रंथ— श्रीभगवद्गीतारहस्य—बाळ गंगाधर टिळक, पुणें, शके १८३७, सन १९१५.

श्रीज्ञानेश्वरी टीका—ग. कृ. आगाशे, आगाशे, टिळक आणि मंडळी, मिरज, विद्याविलास छापखाना, कोल्हापूर, १९२४–३३.

ज्ञानेश्वरी—अण्णा मोरेश्वर कुंटे,
(१) निर्णयसागर, शके १८१६, सन १८९४.
(२) षष्ठावृत्ति, निर्णयसागर, शके १८४५, सन १९२३.

ज्ञानदेवी—रामचंद्र विष्णु माडगांवकर, तत्त्वविवेचक छापखाना, शके १८२९, सन १९०७.

सार्थ ज्ञानेश्वरी—शं. वा. दांडेकर, प्रसाद प्रकाशन, पुणें, शके १८७५, सन १९५३.

ज्ञानेश्वरीच्या हस्तलिखित प्रती—माडगांवकर (प्रा. न. र. फाटकांकडे असलेली), शाळिग्राम, गोपाळाश्रम, निरंजन रघुनाथ व बरवे.

ज्ञानेश्वरीचा हस्तलिखित कोश—'परिभाषाकोश', यांत ग्रंथकर्त्याचें नांव, स्थळ व काळ यांचे निर्देश नाहींत.

शास्त्रीय मराठी व्याकरण—मो. के. दामले, ढवळे, १९२५.

शुद्धिपत्र

ज्ञानेश्वरीचा शब्द-कोश

पृ. ओ.	अशुद्ध	शुद्ध
४[१]२	अणुसट	अणुसुट
५[२]२२	कालातीत	कलातीत
५[२]२९	आंतौरि	आंतौरी
५[२]३८	१७·१५७	७·१५७
६[१]२०	अधिंचिया	अधिचिया
७[१]११	आलविजें	आलविजे
७[१]२०	अधिदैवादिभूत	अधिदैवाधिभूत
७[१]२८	सकल	सकल हें
८[१]२५	अनार्त्त	अन(ना)र्त्त
	आर्त	आर्त्त
८[२]३८	१०·१५२	१०·१५२ (कु)
९[१]३७	अनुभविजे	अनुभवे
१२[१]२५	उद्यान	उद्यानवन
१४[१]२०	कृपामृततुषार	कृपामृत
	१८·२५७	२·७७
१५[१]३८	अर्थी	आर्थि
१५[२]२९	अर्घोदकिं	अर्घोदकीं
१६[१]३१	माझीं	माझि
१६[२]४	मी	मीं
१७[१]१०	पीयूख	पीयूष
१८[२]३९	ना तरि	नातरि
१९[१]२५	एकी	एकि
१९[२]३	पहाटि	पाहाटि
२०[२]३२	घालीतसा (सां)	घालितसा (सां)
२१[२]३३	व अहंबुद्धि	, अहं व बुद्धि
२२[२]१४	दीक्षितीं	दीक्षितिं
२३[१]२१	आइकलेया	आइकिलेया(यां)
२३[१]३६	आइकौनियां	आइकैं
२३[२]३	दूजेयाचिया	दूजेयाचिये
२५[२]१७	गंवसलें	गवसलें
२६[१]३३	आच्छादणें	आछादणें
२६[२]४०	होय	होये
२७[२]५	आंग,	आंगा
२७[२]१२	सं. श.	सं. वा. श.
२७[२]१३	उघडा	उघडां

पृ. ओ.	अशुद्ध	शुद्ध
२८[१]२८	१७·१४६	१७·४१६
२८[२]२८	जो	जे
२९[२]२	उरलै	उरैल
२९[२]६	अग्नि आगी	अग्नी आगि
२९[२]२०	उगे	उगें
२९[२]३९	आगीमाझी	आगीमाझि
३०[१]३९	आघवियेचि	आघविये चि
३०[२]१४	३·७८	३·७८ (च)
३१[२]१६	आठवीतसे	आठवीतसें
३२[१]९	आडफूटती	आडफुटती
३२[२]२	जीवा	जिवा
३२[२]१२	रे फुकट	रे फुकट, १६·३८७.
३२[२]२३	बरब	बरव
३२[२]२६	१७·१६६५	१८·१६६५
३४[२]१५	मनुष्यांआंतु	मनुष्याआंतु
३४[२]१६	रसांआंतु	रसाआंतु
४०[१]३४	होंताति	होताति
४३[२]३१	(आपणपयातें)	(या ऐवजीं 'आपणेयांतें' हा शब्द 'यांतें' नंतर घ्यावा.)
४९[१]५	हींव	हींवं
४९[१]१३	स्वर्गिंचा	स्वर्गिंचा
५०[२]२९	जलि	जलीं
५१[१]७	व्यंग	अव्यंग
५३[१]५	रसस्वादाचिया	रसास्वादाचिया
५५[१]११	पांचै द्वारीं	पांचैं द्वारीं
५५[१]१५	इं सोनें	इं असे
५५[१]१६	इं सोनें	इं सोनें चि
५५[२]२३	अर्थ पहा	अर्थणें पुढें अर्थ (३) पहा.
५६[२]७	संगति	संगती
५६[२]१३,१४	['इंद्रियांचिया संगती २·२८३;' हे शब्द गाळावे]	
५६[२]२५	इंद्रियातें	इंद्रियांतें

पृ. ओ.	अशुद्ध	शुद्ध
५७[१]३०	सर्वेंद्रिं	सर्वेंद्रीं
५९[१]१७	सांपाचा	सापांचा
५९[२]२२	तकवितर्क	तर्कवितर्क
५९[२]२३	केलीं	केली .
५९[२]३५	बैसे	बैसें
५९[२]३५	उगाचि	उगा चि
६०[२]२३	भोगवीतंसे	भोगवीतसे
६१[१]१०	नेणें कें,	नेणों कें
६२[२]१९	ऊर्धा	ऊर्ध्वा
६२[२]२०	ऊर्धा	ऊर्ध
६५[२]९	उच्छंकल	उछंकल
६८[२]२५	उन्मेख सूर्यकांत	उन्मेखसूर्यकांत
७३[२]११	ज्वालाचे	ज्वाला(लां)चे
७८[२]२२	उर्ध्वमूलांतीं	ऊर्ध्वमूलांतीं
८५[२]	[ॐखद, ओखद	[ॐखट, ओखट
८८[१]४०	ॐ	तीन
९२[२]१०	घेॐ	घेॐ
९२[२]३३	पृथग्विधकरण	पृथग्विध करण
९६[१]	आवडणें]	कर्ता-र्त्ता]
११३[१]२५	काहीं	कांहीं
११३[१]३१	– किंवा	–(१) किंवा
११४[२]३१	कीर्त्ति	कीर्ति
११६[१]३३	आशा	आशां
१२०[१]१४	केधांव	केधवां
१३७[२]९	गाजिल	गाजिला
१३९[२]१८	गुंतागुत	गुंतागुंत
१४०[२]४०	[ही ओळ १४१[२]४० 'गुणेंद्रिय'	नंतर घ्यावी]
१४२[२]५	बांधला	बांधलां
१४३[२],१४४[१]	[गोठि-ठी-ष्ठी	[गोठि-ठी-ष्ठि
१४३[२]३१	गोठि-ठी-ष्ठी	गोठि-ठी-ष्ठि
१५३[१]२	घोट	घोंट
१५३[२]९	घोस	घोंस
१५६[१]१३	१०·६५	११·७९
१५६[२]२७	देघिकेनि	देविकेनि
१५९[१]१९	भूलैनियां	भुलैनियां
१६०[१]३४	धयन	ध्यान
१६९[२]८	जरंग	जरंगा
१७५[२]१३	होतेंयांजातेंयां	होतेयांजांतेयां
१८२[२]८	प्रलयविजूचीं	प्रलयविजूंचीं
१८४[२]३९	युक्ति	युक्ती
१९१[१]१२	व्यासादि कांचिया	व्यासादिकांचिया
१९१[१]१७	सुशदनाची द्युति	सुदशनांची द्युति
१९३[२]८	सोडल्यावर	गांठल्यावर [हा संदर्भ खालीं (२)पुढें घ्यावा]
१९५[१]१	ठसेंठोंबसे	ठसेंठोंबसें
१९८[२]१५	–यां	(यां)
	भवव्यथा	भवव्यथा-
१९९[२]३	८·२०४;	८·२०४ (२);
१९९[२]९	९·३१.	९·३१; टेविजे (ठेविजे)६·५०.
१९९[२]३३	डांबोरा	डांगोरा
२००[१]१८	श्रती	श्रुती
२०१[१]१७	फूटे	फुटे
२०१[२]१३	डोला	डोलां
२०२[१]३६	प्राणुपापताढाळु	प्राणुपापता ढाळु
२०४[२]२९	[तप्ततां(ता)म्र तांबडीं	हे शब्द जोडून वाचावे]
२०५[२]१८	आहारा	आचारा
२०६[२]४	संवादु	तरि संवादु
२०६[२]३०	जाले	जालें
२०६[२]३२	वर (२)	वर (३)
२०७[१]९	१३·७९,	१३·७९, १८·११४१(१);
२०७[१]२४	होतेनि	होंतेनि
२०७[२]	[तन्हि	[तन्हिं
२०८[१]१३	दाविलीं	दाविली
२०८[१]२५	तलिं	तलीं
२१०[१]१०	तापत्रव	तापत्रय
२१५[२]२१	१७·७८७	१७·२८७
२१६[१]२३	६·३३०	१६·३३०
२१६[२]१७	अंतष्करणविषयांसिं	अंतष्करण विषयांसिं
२२१[२]१०	[१६·४१९	हा आंकडा गाळावा]
२२२[१]३५	म्हणे दडफडीला	ह्मणे दडफडील
२२२[२]१८	धमु	धर्मु

पृ. ओ.	अशुद्ध	शुद्ध
२२३[१]२५	‘सुदशनाची दीप्ति’	‘सुदर्शनांची द्युती’
२२४[२]२१	१३·५८३	१३·८५३
२२५[२]४	हीवां	हींवा
२२७[१]२६	दिवो	दीवो
२२७[१]३५	क	कां
२२८[२]३१	दिसतन	दिसतेन
२३१[१]१६	वर्तुलें	वर्त्तुलें
२३१[२]८	सेलभागीं	सेलभागिं
२३३[१]११	दूभतें	दुभतें
२३३[१]१२	महाकोष	महाघोष
२३३[१]१४	दुमदुमीत	दुमुदुमीत
२३३[२]८	वसविलीं	वसविलिं
२३६[१]१६	सर्वहि	सर्व ही
२३८[१]९	जरि	ज्वरिं
२३९[१]३६	तुम्हां	तुह्मां
२४१[२]२१	१३·९४ (१)	१३·९४
२४२[२]७	मना वाचे	मनावाचे
२४२[२]१५	अेस	असे
२४३[२]९	दैविकेनिखें	दैविकेनि
२४७[१]२२	१०·२८६	१०·२८५
२४८[१]२८	महादम	महामद
२४८[१]४०	ए	एं
२४९[२]१९	अर्जुन	अनुज
२५०[१]१७	रावि	रात्रि
२५३[२]४०	ध्रव	ध्रुव
२५५[१]२६	लगे न	न लगे
२५९[२]१	नाइटेय	नाइटेयां
२६३[२]४०	तेयाच	तेयाचा
२६५[२]८	ज्ञातेनजाचें	ज्ञान तेजाचें
२६७[१]६	[–त्याग १६·१३१	हा शब्द (२) निजणें पुढें घ्यावा]
२६७[२]९	होये	होए
२८६[२]३७	पंध-न्हरें	पंध-पन्ह-रें
३२५[२]३९	वेलिवें	वेलिवें(चें)
३४२[१]३१	आडफूटति	आडफुटती
३४७[१]२५	परिशिष्ट (८)	परिशिष्ट (६)
३६२[१]१९	१६·२१७;	[या पुढें बोब्राणें(णे) १३·१५ हा शब्द घ्यावा]
३६४[१]२७	वज्रावेंया बोल(लि)जे	वज्राचें(चे)यां बोलिं(लि)जे
३९१[१]२	पक्षांच्या	पक्ष्यांच्या
३९१[२]	[सत्मर	[मत्सर
३९५[२]१३	१३·२४६	१३·२३६
४२४[१]३८	हें	ते (तें)
४२९[१]	[यकेक	[येकेक
४३१[२]	येवि	येवडा–दा-डी-डें
४३२[१]	येसणें]	येवि]
४४०[१]	राक्षस]	राख]
४४१[१]२९	समग्ज्ञानाचिया उगाणून	सम्यग्ज्ञानाचिया उगाणूनि
४४१[२]	[रांध	[रांधणें
५००[१]५	विश्वतामुख	विश्वतोमुख
५१०[२]३२	१८·३६५	१८·३५८
५२३[१]१९	शूद	शूद्र
५२३[१]२६	स्त्रीशूदादिकां	स्त्रीशूद्रादिकां
५८२[१]१	स्वेच्छा	स्वैछा

परिशिष्टें व पुरवणी

पृ. ओ.	अशुद्ध	शुद्ध
६५[२]४०	गोत्रातील	गोत्रांतील
७३[२]१७	निरनिरळीं	निरनिराळीं
८०[२]४	प्रवृत्तिध री	प्रवृत्ति धरी
९२[२]१३	इरण	हरण
१२३[२]१४	पुतळी, होती	पुतळी होती,
१२५[२]३९	आह	आहे
१२६[१]२७	अग्नि	अग्नि–
१३०[२]१३	तारणी–	तारणी–तारणारी.
१३०[२]३१	सकलदो–	सकलदोष–